This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Stanford University Libraries
3 6105 117 453 972

LELAND STANFORD JUNIOR UNIVERSITY
ORGANIZED 1891
STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání spolupřídí: Dr. Frant. Dvorský. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš, Josef Hladík, V. Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Fr. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

Rediguje Dr. František Kameníček.

V BRNĚ 1899.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

DĚJINY MORAVY

od nejstarších dob až do r. 1848.

Napsal

Rudolf Dvořák.

Kniha první a druhá:

I. Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců (—1306).

II. Od vymření Přemyslovců po nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český (1306—1526).

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1899 a 1900.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem mor. akciové knihtiskárny.

DB 546
V 5
v. 3

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha první: Od nejstarších dob až po vymření Přemyslovců (—1306).

Část prvá: Nejstarší dějiny a doba samostatnosti moravské (do r. 906).

Str.

I. Doba keltická. 1
II. Doba germánská. 4
III. Přistěhování a osazení Slovanů 11
IV. Panství avarské. Samo. Styky s říší franskou za Karla Velikého. 22
V. Založení říše moravské za Mojmírovců. Mojmír I. Rostislav. . . 25
VI. Zavedení řádů křesťanských na Moravě. Záhuba Rostislavova. . 30
VII. Svatopluk. Pád říše velkomoravské. 35

Část druhá: Morava v politické závislosti Uher, Polska a Čech. Údělná knížectví a povýšení země za markrabství (906—1197).

I. Morava pod panstvím maďarským, českým za Boleslavův a polským za Boleslava Chrabrého 47
II Morava přivtělena trvale k Čechám (1029). Vznik údělných knížectví za Břetislava I. a Vratislava II. Založení biskupství olomuckého (1062). 54
III. Morava za krále Vratislava a jeho synů Břetislava II., Bořivoje II. a Vladislava I. († 1125). Úpadek říše a opětné zvelebení její za Soběslava I. 61
IV. Odboj moravských knížat proti Vladislavovi II. Působení biskupa Jindřicha Zdíka. Výpravy křížové (1147) a proti Milánským (1158). 71
V. Neshody krále Vladislava s císařem. Nové spory Přemyslovců o trůn český. Větší než dosud samostatnost a sjednocení Moravy za Konrada Oty (1181). 80
VI. Morava samostatným markrabstvím 86
VII. Vnitřní stav Moravy od r. 906 do r. 1197. 93

Část třetí: Morava za posledních Přemyslovců (1197—1306).

I. Vnitřní i vnější zvelebení říše českomoravské za krále Přemysla I. a za markrabí Vladislava I. 105
II. Morava za krále Václava I. a markrabí Přemysla Přemysloviče († 1239). Příval tatarský (1241). 113

Str.

III. Markrabí Vladislav Václavovič († 1247) a Přemysl II. Bruno, biskup olomucký. První válka s Uhry o dědictví rakouské . 119
IV. Přemysl Otakar II. králem (1253). Druhá válka s Uhry o Štyrsko (1260). Státnická činnost biskupa Bruna. Přemysl Otakar II. na vrcholu své moci 124
V Pád Přemysla Otakara II. 131
VI. Morava za poručnické vlády krále Rudolfa Habsburského (1278 1283). Záviš z Falkenštejna 136
VII. Král Václav II. a III. (1290–1306). 141
VIII. Vnitřní stav Moravy od r. 1197 do r. 1306. 152

Přílohy: A. Rodokmen Přemyslovců, zvláště moravských.
B. Posloupnost údělných knížat moravských v XI. a XII. stol.
C. Mapka Moravy z konce XIII. století.

Část prvá.

Nejstarší dějiny a doba samostatnosti moravské (do r. 906).

I. Doba keltická. Bojové, Tektosagové, Kotinové.

Naše vlast, jsouc v srdci Evropy, neměla potud svých dějin, pokud se nepovznesla na jistý stupeň vzdělanosti. Vlastní dějiny Moravy, tak jako všech okolních zemí, počínají se tehda, když světová vzdělanost a křesťanství slavily svůj vítězný vjezd do země. To, co o osudech vlasti své víme z dob předcházejících, jest pouhou snůškou zpráv nahodilých, které nám vzdělanější vrstevníci ze zemí sousedních zůstavili. Zprávy ty lze velmi nesnadno spojiti v pásmo souvislého vypravování, a dějepisci jest tu dosti často uchýliti se do říše domněnek a pravděpodobností.

První světlo dějinné o Moravě vychází nám z doby, kdy Římané výbojnou zbraň svou v naše strany obrátili. Tehda již největší část Evropy osazena byla kmeny indoevropskými. Původní sídla těchto kmenů kladou se do stepí západoturkestanských, kde v sousedství jejich byli jim příbuzní Arejci iránští a indští. Kdežto tito rozešli se po přední Asii a do Indie, Indoevropané kmen za kmenem obešli Chvalinské i Černé moře, podávali se stále na západ a osadili největší část Evropy. Sídla jejich v době, kdy

po prvé se objevují ve světle historických zpráv, sahala od břehův Atlantského oceanu až hluboko do stepí ruských po řeku Don a Volhu. Na Balkánském poloostrově usadili se Thrakové v dolním Podunají. Illyrové zaujali jeho severozápadní část, jih Hellenové. Apenninský poloostrov stal se vlastnictvím Japygův a Italikův (Umbrův, Oskův a Latinů). Nejdále na západ pronikli Keltové, zabrali horní Podunají a Porýní, odtud přešli do Gallie, Britannie a Irska, ano i na poloostrov Pyrenaejský. Východními sousedy jejich byli od dolního Rýna až k Visle národové germánští, kteří přešli na ostrovy baltské i na poloostrov Skandinavský. Nejdále na východ pošinuli se Litvané a Slované.

Že keltští národové, kteří tvořili nejzápadnější hrot stěhování indoevropského, nedostali se ihned k břehům atlantským, jest na bile dni. Někde na východním svahu Karpat oddělili se od ostatních kmenů příbuzných a zabrali veškerou zemi, která byla řeckým a římským spisovatelům známa pode jménem lesa Hercynského. V nejširším slova významu byly to nynější země sudetské a jižní Německo až po Dunaj. Lze tedy počítati Čechy, Moravu, Bavory, Virtembersko a Badensko k nejstarším sídlům keltickým a jest neodůvodněnou domněnkou, jako by byli Keltové do Čech a na Moravu se dostali teprve ve IV. stol. př. Kr. zpětným stěhováním z Gallie. Toto zpětné stěhování, jehož vůdcem byl král Sigoves, byl zaměřen na jihovýchod, a vlastními jeho tvůrci Tauriskové, Karnové a Skordiskové obsadili země východoalpské, odkudž vnikli též na poloostrov Balkánský.

Z oněch keltických kmenů, kteří v šeře barvořeckosti naše země zaujali, vynikali Bójové v Čechách a Tektosagové a Kotinové na Moravě. Bójové, kteří dali své zemi jméno Boiohemum, byli národ mocný a bojovný, r. 113 odrazili mohutný nápor germánských Kimbrův od severu, kteří potom zemi Bójů i Čech obsadili, síla jejich hranula severně-moravskou a vrhli se zemi Skordiské na Tauriský, kdež vzkáli se s Římany po prvé v boj. Avšak asi po padesáti letech podlehli Bójové přesile germánských kmenů pod nejvyšším velitelstvím Ariovistovým a opustili brzdné svého. Část jich vrátila se ještě před Kr. do vlasti Norika a přivedla Norejce hlavní mocí Tauriskům nedaleko Čechvic. Bitvě přihlížel Caesar v polovici srpna 58. roku na západ od Rýna a vlastními se vítězství helvetského šiku, které však Caesar v 58. vítězně zastavil. Helvetové

musili se vrátiti do původních svých sídel, hlavně Podunají a Pomohaní. Bojům však na pravém břehu Rýnském, spojenci Caesarových bylo dovoleno usadit se v jejich sousedství mezi řekou Lahnou a Allierou, kdež časem zanikli. Jiná část Bójů z Čech vypuzených, nalezla útulek u svých soukmenovců Taurišků a usadila se východně nich při jezeře Balatonu. Tam však utkali se v nepřátelství s Daky, jejichž král Boerebistes porazil je i jejich spojence Taurisky pod králem Kritasirem v krvavé bitvě nad řekou Paisem Tisou a úplně je vyhladil. Tak zanikl z největší části tento památný kmen keltický. Jen nepatrné zbytky jeho zachovaly se ještě v dobách pozdějších. Ptolemaeus (v II. stol. po Kr.) jmenuje Bóje na západních hranicích Pannonie a Baiony na levém břehu dunajském až po les Marhartský, kteréž v upomínce na bývalou slávu a moc národní „národem velikým“.

Podobný osud, jako jejich soukmenovce bojské, jen že o něco později, stihl také Tektosagy. Kvadové vnikli z Čech na Moravu, a Tektosagové rozptýlili se po všech koncích tehdá známého světa. Část jich nalézáme v jižní Gallii, jinou zase v Malé Asii. Brzo jsou spolu s jinými kmeny na loupežné výpravě proti Delfům, brzo v Illyrika, brzo v Pannonii: patrný to důkaz jejich bojovnosti a těkavosti. Hned potom veškera stopa po nich v dějinách mizí. Zbytky jejich snad splynuly s keltickými Kotiny, jichž sídla Tacitus (v I. stol. po Kr.) klade severně Kvádů, tedy v severní Moravě, kdež zaměstnávali se dobýváním a zpracováním železa i jiných kovů. Kotinové zůstali na Moravě až do r. 174. Tehdá nabídli se římskému vojevůdci Tarrutenia Paternovi, že společně s ním vypraví se proti Markomanům, ale nejen že slibu nedostáli, nýbrž i jemu hrozně uškodili a potom sami zahynuli. Tak vymizeli Keltové i z Moravy.

Keltové byli, jak svědčí nejen soudobé zprávy, nýbrž i četné nálezy archaeologické v alpských i našich zemích, národ dosti vzdělaný, bojovný, podnikavý, ale nestálý. Libovali si v nádherné zbrani, kterou jim do Podunají dodávali Etruskové, a v ozdobném oděvu z rozmanitých a pestrých látek, které zapínali sponkami rozličného tvaru a často nápadné velikosti. Bohatší obepínali se kovovým pásem, do něhož vtepány byly ozdobné figurky a na němž visela hojnost chiestících přívěsků.

Na ramenou a zápěstí mívali zlaté nebo bronzové náramky. Ženy nosily náušnice, provlékaly si vlasy do kroužků a zatýkaly dlouhými, bohatě ozdobenými jehlicemi; kolem krku mívaly často drahocenný řetěz jantarový, na prsou dvojitou spirálu. Zbraní bývala dýka, meč s rozličnými ozdobami na rukověti, krunýř, přilbice i nákrčník. Z bohatství nalezené zbraně, z množství nádob i šperků bronzových a zlatých lze souditi, že Keltové užívali s dostatek rozkoší životních a na venek vystupovali s velkým leskem a nádherou.

II. Doba germánská. Markomané a Kvadové.

Po době keltické následovala v našich zemích doba germánská (I.—V. po Kr.). Za neznámých okolností, ale bez pochyby po tuhých bojích zmocnili se některých krajin v Čechách a na Moravě nejprve Kvadové, o nichž ani není známo, odkud přišli, a po nich Markomané, kteří vytrhli k nám z horního Pomohaní. Časem rozdělili se o dobytá sídla tak, že Markomané usadili se v jižních Čechách, v Horních a Dolních Rakousích až po Dunaj, Kvadové s počátku v jihozápadní Moravě a odtud přes Dyji k Manhartskému lesu; později rozšířili se podél levého břehu dunajského až k ústí řeky Hronu.

Za panování císaře Augusta (30 př. Kr.—14 po Kr.) hrozila všem germánským národům, usedlým mezi Rýnem a Labem, úplná ztráta samostatnosti. Slavný vůdce římský Drusus podrobil Sigambry, Chatty, Cherusky i Chauky a tím opanoval veškero území mezi Rýnem a Vezerou. Podobný náraz byl by stihl i Markomany, usedlé nad Horním Mohanem, a nebezpečí pro ně bylo tím větší, ježto i čára horno-dunajská byla v moci Římanů. Jest zajisté důkazem důmyslu Marobudova, že národ svůj převedl (r. 8. př. Kr.) do Čech, kdež byl prozatím před útoky římskými jist. Vítězný Drusus právě tentokráte vraceje se z Polabí pádem s koně někde mezi Vezerou a Sálou pozbyl života. Jeho dílo tím ovšem nebylo zmařeno; neboť bratr jeho Tiberius dokončil je r. 7. př. Kr., přinutiv všechny kmeny mezi Labem a Rýnem, že uznaly vrchní panství římské.

Zbývala již jen jediná překážka k upevnění hranic římských v těchto stranách: spojení mezi středním Dunajem a horním Labem, jehož bylo lze docíliti jediné obsazením staré

země bojské, kteráž obklíčena věncem hor podobala se mohutné pevnosti, vsunuté mezi Norikem a Germanií. Marobud, který delším pobytem v Římě poznal tužší řád vojenský i státní, než-li byl dosud mezi Germány, zavedl jej po přestěhování Markomanů do Čech i mezi svými poddanými a stal se tak mocným panovníkem, jehož vrchní panství uznali i okolní národové, zvláště Lugiové v nynějším Slezsku, Langobardi a Semnonové. Římanům v jejich výbojích nebránil, nicméně výbojnost jejich konečně i proti němu se obrátila. Ze dvou stran, z Germanie i z Norika namířila římská vojska do Čech (r. 6. po Kr.): od západu po Mohaně postupoval Gaius Sentius Saturninus, od jihu, z Carnunta blížil se sám Tiberius. Zkáza říše markomanské zdála se neodvratnou, když v tom zjevný plamen vzpoury dalmatsko-pannonské pozornost Římanů v jinou stranu obrátil. Tři léta (6—9 po Kr.) trvala, nežli vzpoura ona byla potlačena, a sotva že mladý Germanicus přinesl do Říma radostnou zvěst o vítězství v těchto stranách, již zase došla zpráva o mnohem větší pohromě římských zbraní, o porážce Varově v lese Teutoburském. Germanicus novými vítězstvími (14—16 po Kr.) napravil a pomstil sice tuto pohanu římských legií, avšak císař Tiberius, který r. 14 po smrti Augustově nastoupil na trůn císařský, odvolal Germanica od Rýna, zastavil další boje v Germanii a vzdal se trvale záměru, rozšířiti panství římské až po Labe. Z těchto událostí měl pak i Marobud jistý prospěch: císař Tiberius učinil s ním mír a také v těchto stranách vzdal se svého bývalého pokusu o rozšíření římského panství.

Za to přikvapila na Marobuda pohroma s jiné strany. Germánští národové po vítězství v lese Teutoburském odvrátili se od něho a přiklonili se k Arminiovi, vítěznému náčelníku Cheruskův. Tak učinili zejména Semnonové a Langobardi, zanevřevše na Marobuda pro přísné vykonávání moci královské. Zároveň však i v řadách Cherusků vznikly neshody, a někteří z nich, zvláště mocný strýc Arminiův, Inguiomerus, přidali se k Marobudovi. Boj, který se strhl mezi oběma soky, neskončil se rozhodně, nicméně Marobud vyklidiv bojiště, převzal úkol poraženého. Tak se stalo, že všichni národové, dosud jemu poddaní, od něho se odtrhli, a Marobud omezen byl od té doby na svou užší říši v Čechách. Žádost jeho za pomoc v Římě byla od Tiberia odmítnuta, ježto prý Marobud Římanům po porážce

Varově rovněž na pomoc nepřispěl. Pád Marobudův byl neodvratný. Gotský kníže Katvalda, který, byv od Marobuda osobně uražen, od něho se odtrhl, přepadl jej v jeho panovnickém sídle (18), a nešťastný král Markomanův nucen byl zachrániti se útěkem na římskou půdu, kdež jej císař Tiberius vzal v ochranu a vykázal mu sídlo v Ravenně. Tam žil ještě plných osmnácte let, přečkav svou slávu, jak Tacitus praví, poněvadž nechtěl hrdinsky zemříti.

Ale také Katvaldu stihl podobný osud, jako Marobuda. Již r. 20 byl vypuzen ze své říše od Vibillia, náčelníka Hermundurův, a nalezl rovněž laskavé přijetí u císaře Tiberia; za bydliště vykázáno mu město Forum Julium v Narbonské Gallii (nynější Frejus).

Tehdáž po prvé uvádí se osud Markomanů v souvislosti se sousedním kmenem Kvadů. Tiberius totiž četné družině obou svržených králů, Marobuda i Katvaldy, vykázal sídla mezi řekami Moravou a Cusem (říčka Gusen v Horních Rakousích), a vůdcem (králem) jejím ustanovil vznešeného Kvada Vannia. Vannius pak, jak se pravdě podobá, podrobil si veškero území Kvadův i Markomanův a stal se králem obou těchto národů, císař Tiberius pak zjednal mu uznání této hodnosti i od Hermundurů, s Římany té doby spřátelených. Jsa u poddaných svých oblíben, vládl jim po třicet let. Teprve když upevniv svou moc, jal se národu svému zpupně vládnouti, vzbudil tím domácí vzpouru proti sobě, v jejíž čele stáli jeho synovci, Vangio a Sido, a tito povolali si na pomoc Vibillia, krále Hermundurův; ježto pak povstalcům i slezští Lugiové přispěli na pomoc, vypukl mezi oběma stranami krutý a po nějaký čas nerozhodný boj. Císař Claudius, jehož byl Vannius za pomoc požádal, zůstal věren vychytralé politice Tiberiově: zjevné podpory mu odepřel, ale ovšem ani nepřátelům jeho nepomáhal, nýbrž ponechal volnost rozeštvaným Germánům, aby se navzájem ničili. Tak se stalo, že země Vanniova a zvláště sídelní město jeho hrozným spůsobem byly od Lugiův zpustošeny, a veškery poklady, za třicetiletého panování nashromážděné, vydrancovány. Nešťastný král povolal sice na pomoc jezdecký kmen Jazygův, nicméně v bitvě byl poražen, ač sám statečně bojoval, a nalezl útočiště před pronásledujícím nepřítelem na podunajském loďstvu římském, kteréž mu bylo vstříc vyplulo. Vanniovi i jeho družině císař Claudius vykázal

[illegible] v Panonii [illegible] Tarcu a Sola. Když se potom o říši strýcova [illegible] vzal pod [illegible] panství římským, kterého očistal [illegible]. Při [illegible] Tarquitii [illegible] Italicus, bezpochyby jeho syn, jehož jméno vyvěšuje se tak, že mládí své jako [illegible] Markomanů strávil v Římě a tam byl vychován. V boji, který se měl o sedl mezi Vespasianem a Vitelliem s [illegible] [illegible] za svrchu [illegible]. Sola a Italicus bojovali se svým vojskem po boku Vespasianově a v bitvě u Cremony pomáhali mu k vítězství.

Jinak bylo za císaře Domitiana: ve válce jeho s dackým králem dackým Decebalem Markomané, Kvadové i sarmatští Jazygové odepřeli Římanům pomoci, a když Domitian proti nim vojensky se vypravil, utrpěl r. 89 rozhodnou porážku, jejíž následky byly tak citelny, že císař raději byl s Decebalem učiniti mír stejně ponižný jako nevýhodný. Teprve druhý nástupce Domitianův, císař Trajan, smyl tuto pohanu římských zbraní: Decebalovu říši vyvrátil a podunajskou hranici proti Markomanům, Kvadům i jiným národům znova opevnil.

Zatím Markomani a Kvadové rozdělili se na dvě říše samostatné: **markomanskou** v jižních Čechách, a **kvadskou**, která z původního dosti těsného ohraničení za neznámých okolností rozšířila se po levém břehu dunajském až k dolnímu Hronu. Oběma říším germánským nastalo pak vynikající účastenství ve velkém hnutí národů, jež letopiscové římští nazvali **válkou markomanskou** a které po šestnácte let (165—181) do základův otřásalo římskou říší.

O původu tohoto hnutí jen tolik jistého víme, že Markomané a jiní národové podél hranic podunajských usedli, byvše nahnáni od barbarů ještě severnějších, ze svých sídel uprchli a hrozíce válkou žádali za přijetí na půdě římské. Ohromné zástupy Germánův a jezdeckých Sarmatů převalily se přes Dunaj a porazivše v pořící Mury velké vojsko římské se ztrátou 20.000 mužů, vnikly přes Karnské Alpy až k pevné Aquileji (167). Císař M. Aurelius odrazil tento vpád a donutil jmenovitě Kvady, že se pokořili a vůdce, kteří je proti Římanům vedli, popravili. Naproti tomu Markomané a s nimi spojení divocí Jazygové houževnatě odporovali římským legiím, z čehož Kvadové nabyli odvahy, že svrhli Furtia, krále jim od císaře M. Aurelia potvrzeného, a zvolivše si nového krále Ariogaesa, při-

spěli Markomanům na pomoc. M. Aurelius přemohl s velkým úsilím nejprve Markomany (172), pak Kvady (175), jejichž král Ariogaesus za vypsanou cenu 1000 dukátův zrádně mu byl vydán a do Alexandrie vypovězen, konečně (175) i sarmatské Jazygy. Aby pokořené národy na uzdě udržel, vnutil jim závazek, že nesmějí na míli cesty k Dunaji se přiblížiti, a v hornatém území Markomanův i Kvadů zřídil četné věže a tvrze, do kterých vložil na 20.000 mužů římského vojska jakožto posádky. Tyto posádky prý tak sužovaly oba národy, že pro časté výpady a pleny nebylo jim možno stáda pásti ani pole obdělávati,*) a kdežto římští vojínové ve tvrzích žili v nadbytku a oddávali se přepychu, bylo prý Germánům strádati nedostatkem potravy. V této tísni Kvadové odhodlali se opustiti svá sídla a přestě-

*) Toto udání letopiscovo (Cassius Dio, I. XXI. c. 15. násl.) zavdalo některým novějším badatelům podnět, rozhovořiti se o vysokém stupni vzdělání, jakého tehda germánští národové na naší půdě nabyli, oddavše se orbě a zřídivše si stálá sídla. Dahn (Urgesch. der germ. Völker II, str. 183) mluví o pravidelně zřízeném polním hospodářství v pevných domech a vesnicích. Docela jinak o věci soudí bystrý znalec germánského pravěku Vilém Arnold (Deutsche Urzeit, str. 206 násl.), který podobné názory odbývá posměšnými slovy: „Zde (totiž u starých Germánů) jest všechno právě jako v našich vesnicích: řádně vystavěné domy s vybílenými a malovanými stěnami, přihrady se zdivem a závorami, chlévy a stodoly, ohrazené dvory a zahrady, slepice a husy, vyvinutý chov dobytka, rozdělená půda, orba a střídavé hospodářství, ohraničená státní území se soukromým právem a politickým zřízením.“ V dalším dovozuje Arnold (l. c. str. 226), že o přechodu k pravidelné orbě u Germánů nemůže býti řeči před pátým stoletím po Kr. Podobně soudí Králíček (Donauvölker Altgermaniens str. 88 Program něm. zem. reálky v Brně, 1897); „orba, kterou se národ k půdě připoutává, byla teprve v počátcích; nebylo zvláštního majetku pozemkového; co nebylo lesem, bylo společnou pastvinou, ze které jen jednotlivých kusů a to jen tu a tam bylo používáno k orbě a krom toho každý rok znova rozdělováno. Byla to doba planého polního hospodářství, přechod z pastýřského života k upravenému, později římskému střídavému hospodářství, t. j. k vlastní orbě.“ Že tento soud o Germánech až do pátého století po Kr. jest venkoncem správný, dokazuje aspoň v našich zemích okolnost, že ani Markomané ani Kvadové nezanechali za sebou ani jediného jména hory, řeky nebo osady německého původu; jak správně doložil Papáček. (O předslovanské době v Čechách, 1892, str. 44). Týž ovšem vyvozuje z toho dalekosáhlý a po našem soudě chybný závěr, že Markomané a Kvadové vůbec Němci nebyli, nýbrž Slovany. Germánství obou národů nade všechnu pochybnost jest dovozeno z Tacita i z jiných znalců, a nedostatek německých místních jmen v Čechách a na Moravě dlužno přičísti výhradně na vrub nestálosti jejich sídel.

[illegible] se na severomajal. k přízemným Semnonům. Ale císař [illegible] [illegible] uzavřel s nimi a zabránil jim vyjíti ze země. Kvadové měli tím území k obdělávání polí a k dodávání potřebných zásob římským posádkám. Úmyslem císaře Marka Aurelia bylo zajisté z území Markomanů i Kvadů zříditi časem římskou provincii. Náhlá smrt jeho (ve Vindoboně, 180) překazila uskutečnění těchto záměrů. Syn a nástupce jeho Commodus učinil s nepřáteli mír: Markomané a Kvadové zavázali se vydati všechny zajatce a odváděti roční dávky obilí i muštvo k vojsku, za to však císař odvedl všechny posádky z tvrzí ležících po levém břehu dunajském; vydav tyto tvrze nepřátelům, Commodus vzdal se navždy myšlenky otcovy, proměniti území markomanské i kvadské v državu římskou. Toliko zákaz neosazovati pohraničního pruhu při Dunaji měl zůstati v platnosti.

Mír Commodův byl patrným důkazem, že moc římské říše klesala vždy hloub a hloub; neboť místo dosavadního vítězného postupu zbraň římská po prvé obmezila se na nejnutnější obranu. Krotké nadání však mír ten osvědčil se trvalým, a ještě za císaře Caracally dovídáme se, že oba tito národové germánští zdržováni byli v poddanství římském (213). Příčinou toho byla vždy více slábnoucí moc Markomanův i Kvadův. Pozornost císařů brzo potom obrácena byla do dolního Podunají, kdež Gotové, odstěhovavše se od Baltského k Černému moři, činili prudké útoky na říši římskou, kdežto v horním Podunají nebezpečným stal se nový bojovný kmen Alamanův. Slavné kdysi jméno Markomanů zaniká během čtvrtého století, a pouze s Kvady ještě několikráte setkáváme se: tak zejména císař Konstantius II. podnikl r. 358 válečnou výpravu proti Kvadům, kteří byli tehda rozptýleni na několik drobnějších říší, a proto také snadno byli pokořeni. Poslední obšírnou zprávu o Kvadech nalézáme u Ammiana Marcellina k r. 373. „Tehdáž, píše řečený letopisec, národ Kvadův byl pobouřen náhlými otřesenimi, před ním bylo nyní už málo obavy, který však (za císaře Marka Aurelia) kdysi býval nesmírně bojovný a mocný“ Císař Valentinian pobouřil Kvady tím, že dal staré tvrze na levém břehu dunajském, kdysi od Commoda vyklizené, obnovovati a posádky do nich vkládati. Když pak kvadský král Gabinius na toto bezpráví si stěžoval, byl od císařského místodržícího úkladně zavražděn (374). Kvadové se vzbouřili a ve spolku se Sarmaty vtrhli do území římského,

loupíce a pleníce až k pevnému Sirmiu, které jen duchapřítomností svého velitele sebe uhájilo. Teprve rozhodným vítězstvím mladistvého Theodosia byli donuceni opět k ústupu. R. 375 císař Valentinian sám vypravil se do Podunají, aby hranice římské proti vpádům nepřátelským zabezpečil a vinníky potrestal. Vypraviv se za Dunaj, zpustošil území Kvadů, kteří uchýlili se na výšiny strmých hor. V Bregetiu*) přijal kvadské posly, kteří prosili za prominutí, omlouvajíce vzpouru svého národa bezprávným zakládáním tvrzí na jich území. Tato řeč rozhněvala císaře nejvyšší měrou: zasypal poselstvo výčitkami a náhle ustav v řeči, padl jakoby bleskem sražen, nejblíže stojícím do náručí a brzo potom zemřel (375). Zdali za jeho nezletilého syna Valentiniana II. byl učiněn mír s Kvady a spojenci jich Sarmaty, o tom zpráva se nezachovala.

Docela na sklonku čtvrtého století (398) dovídáme se, že jakási královna markomanská, jménem Fritigilda, byla obrácena na křesťanství, a že svatý Ambrosius, k němuž byla vypravila poselstvo, ji napomenul, aby pohnula svého manžela k zachování míru. Tato snaha však asi minula se s účinkem, ježto z téhož pramene se dočítáme, že Markomané i Kvadové účastnili se loupežných výprav do Thrakie, Makedonie i do Řecka.

Naposledy uvádějí se Markomané a Kvadové jakožto pomocné vojsko hunského krále Attily na výpravě jeho do Gallie (r. 451). Od té doby ani jeden ani druhý národ v dějinách se nevyskytá. Pravdě nejpodobnější domněnkou jest, že se vystěhovali na západ, kdež spolu s jinými kmeny založili novou národnost bavorskou.

Vzdělanost kmenů germánských, kteří obývali naši vlast od I. do IV. stol. po Kr., nebyla valná. Souvěké zprávy (Strabo, Tacitus) dosvědčují, že všichni národové germánští byli tehda v přechodním stavu ze života kočovného k stálým sídlům. Soukromý majetek jednotlivců záležel v chalupě zhruba sroubené, k níž patřilo nádvoří; polnosti byly v určitých lhůtách znovu rozdělovány, kdežto lučiny a pastviny byly všem společny. Orba byla v nejprvnějších začátcích, a jsouc provozována velmi povrchně, poskytovala jen skrovného výtěžku; hlavním zdrojem výživy byly honba a chov dobytka. Také politické zřízení

*) Nyní Ostřihom, dle jiných Szöny nedaleko Komárna.

tehdejších Němců bylo na nízkém stupni. Dělili se na četné větší neb menší kmeny, jež neměly žádné vespolné souvislosti a také si nebyly vědomy svého národního příslušenství. Tyto kmeny pak ani o sobě netvořily státních celků, nýbrž rozpadávaly se v několik okresů čili žup (gaue), které v čas míru neměly společné vrchnosti a jen v čas války volily si nad sebou náčelníka čili vévodu (herzog). Při tom měly některé kmeny zřízení více monarchické, u jiných převládalo republikánské. U těchto byl v čele župy úředník (princeps) od lidu volený, kdežto onde nad několika kmeny panoval král (kuning), nejvyšší velitel vojenský, jehož důstojnost byla volebná v některém vynikajícím rodě.*)

Archaeologům podařilo se posud nalézti jen skrovné památky po obyvatelstvě kvadském na Moravě, což svedlo konečně i některé novější badatele k domněnce, že tohoto národa nikdy u nás nebylo. Této domněnky ovšem oproti zřejmým zprávám souvěkým nelze uhájiti. Vysvětliti lze onu chudobu památek odtud, že Kvadové nikdy u nás úplně kočovného života se nevzdali, stálých sídel ani osad nezaložili a tedy přes staletý pobyt na Moravě patrných stop po sobě nezůstavili. Výrobky umělejšího řemesla, jakož ocelové zbraně, ozdoby, lahůdky k jídlu a pití, nádoby dostávaly se k nim v čas míru od kupců římských, kteří přicházeli do země. Znakem germánského obyvatelstva u nás pokládají se t. zv. žárové mohyly, pod kterýmiž uložen byl popel nebožtíků v nádobě. Vedle něho, nebo i mezi kosti a popel uloženy byly rozličné milodary (zbraň, ozdoby, nádoby velmi chudého rázu). Mohyly ty, kamenné neb i hliněné, nalezeny jsou však dosud jen v jižních Čechách, nikoliv na Moravě.

III. Přistěhování a osazení Slovanů.

Třetím kmenem, který obydlil Čechy a Moravu po vyklizení zemí těch od Markomanův a Kvadů, byli čeští a moravští Slované. O příchodu tohoto kmene a jmenovitě o době, kdy se v těchto zemích usadil, není v souvěkých pramenech bezpečného udání; i bylo o této věci z rozličných stran proneseno tolik sporných mínění, že těžko jest objektivnímu badateli nalézti

*) Huber, Gesch. Österreichs I, 25. Srv. svrchu str. 8. pozn.

Na ramenou a zápěstí mívali zlaté nebo bronzové náramky. Ženy nosily náušnice, provlékaly si vlasy do kroužků a zatýkaly dlouhými, bohatě ozdobenými jehlicemi; kolem krku mívaly často drahocenný řetěz jantarový, na prsou dvojitou spirálu. Zbraní bývala dýka, meč s rozličnými ozdobami na rukověti, krunýř, přilbice i nákrčník. Z bohatství nalezené zbraně, z množství nádob i šperků bronzových a zlatých lze souditi, že Keltové užívali s dostatek rozkoší životních a na venek vystupovali s velkým leskem a nádherou.

II. Doba germánská. Markomané a Kvadové.

Po době keltické následovala v našich zemích doba germánská (I.—V. po Kr.). Za neznámých okolností, ale bez pochyby po tuhých bojích zmocnili se některých krajin v Čechách a na Moravě nejprve Kvadové, o nichž ani není známo, odkud přišli, a po nich Markomané, kteří vytrhli k nám z horního Pomohaní. Časem rozdělili se o dobytá sídla tak, že Markomané usadili se v jižních Čechách, v Horních a Dolních Rakousích až po Dunaj, Kvadové s počátku v jihozápadní Moravě a odtud přes Dyji k Manhartskému lesu; později rozšířili se podél levého břehu dunajského až k ústí řeky Hronu.

Za panování císaře Augusta (30 př. Kr.—14 po Kr.) hrozila všem germánským národům, usedlým mezi Rýnem a Labem, úplná ztráta samostatnosti. Slavný vůdce římský Drusus podrobil Sigambry, Chatty, Cherusky i Chauky a tím opanoval veškero území mezi Rýnem a Vezerou. Podobný náraz byl by stihl i Markomany, usedlé nad Horním Mohanem, a nebezpečí pro ně bylo tím větší, ježto i čára horno-dunajská byla v moci Římanů. Jest zajisté důkazem důmyslu Marobudova, že národ svůj převedl (r. 8. př. Kr.) do Čech, kdež byl prozatím před útoky římskými jist. Vítězný Drusus právě tentokráte vraceje se z Polabí pádem s koně někde mezi Vezerou a Sálou pozbyl života. Jeho dílo tím ovšem nebylo zmařeno; neboť bratr jeho Tiberius dokončil je r. 7. př. Kr., přinutiv všechny kmeny mezi Labem a Rýnem, že uznaly vrchní panství římské.

Zbývala již jen jediná překážka k upevnění hranic římských v těchto stranách: spojení mezi středním Dunajem a horním Labem, jehož bylo lze docíliti jediné obsazením staré

země bojské, kteráž obklíčena věncem hor podobala se mohutné pevnosti, vsunuté mezi Norikem a Germanií. Marobud, který delším pobytem v Římě poznal tužší řád vojenský i státní, než-li byl dosud mezi Germány, zavedl jej po přestěhování Markomanů do Čech i mezi svými poddanými a stal se tak mocným panovníkem, jehož vrchní panství uznali i okolní národové, zvláště Lugiové v nynějším Slezsku, Langobardi a Semnonové. Římanům v jejich výbojích nebránil, nicméně výbojnost jejich konečně i proti němu se obrátila. Ze dvou stran, z Germanie i z Norika namířila římská vojska do Čech (r. 6. po Kr.): od západu po Mohaně postupoval Gaius Sentius Saturninus, od jihu, z Carnunta blížil se sám Tiberius. Zkáza říše markomanské zdála se neodvratnou, když v tom zjevný plamen vzpoury dalmatsko-pannonské pozornost Římanů v jinou stranu obrátil. Tři léta (6—9 po Kr.) trvala, nežli vzpoura ona byla potlačena, a sotva že mladý Germanicus přinesl do Říma radostnou zvěst o vítězství v těchto stranách, již zase došla zpráva o mnohem větší pohromě římských zbraní, o porážce Varově v lese Teutoburském. Germanicus novými vítězstvími (14—16 po Kr.) napravil a pomstil sice tuto pohanu římských legií, avšak císař Tiberius, který r. 14 po smrti Augustově nastoupil na trůn císařský, odvolal Germanica od Rýna, zastavil další boje v Germanii a vzdal se trvale záměru, rozšířiti panství římské až po Labe. Z těchto událostí měl pak i Marobud jistý prospěch: císař Tiberius učinil s ním mír a také v těchto stranách vzdal se svého bývalého pokusu o rozšíření římského panství.

Za to přikvapila na Marobuda pohroma s jiné strany. Germánští národové po vítězství v lese Teutoburském odvrátili se od něho a přiklonili se k Arminiovi, vítěznému náčelníku Cheruskův. Tak učinili zejména Semnonové a Langobardi, zanevřevše na Marobuda pro přísné vykonávání moci královské. Zároveň však i v řadách Cherusků vznikly neshody, a někteří z nich, zvláště mocný strýc Arminiův, Inguiomerus, přidali se k Marobudovi. Boj, který se strhl mezi oběma soky, neskončil se rozhodně, nicméně Marobud vyklidiv bojiště, převzal úkol poraženého. Tak se stalo, že všichni národové, dosud jemu poddaní, od něho se odtrhli, a Marobud omezen byl od té doby na svou užší říši v Čechách. Žádost jeho za pomoc v Římě byla od Tiberia odmítnuta, ježto prý Marobud Římanům po porážce

Varově rovněž na pomoc nepřispěl. Pád Marobudův byl neodvratný. Gotský kníže Katvalda, který, byv od Marobuda osobně uražen, od něho se odtrhl, přepadl jej v jeho panovnickém sídle (18), a nešťastný král Markomanův nucen byl zachrániti se útěkem na římskou půdu, kdež jej císař Tiberius vzal v ochranu a vykázal mu sídlo v Ravenně. Tam žil ještě plných osmnácte let, přečkav svou slávu, jak Tacitus praví, poněvadž nechtěl hrdinsky zemříti.

Ale také Katvaldu stihl podobný osud, jako Marobuda. Již r. 20 byl vypuzen ze své říše od Vibillia, náčelníka Hermundurův, a nalezl rovněž laskavé přijetí u císaře Tiberia; za bydliště vykázáno mu město Forum Julium v Narbonské Gallii (nynější Frejus).

Tehdáž po prvé uvádí se osud Markomanů v souvislosti se sousedním kmenem Kvadů. Tiberius totiž četné družině obou svržených králů, Marobuda i Katvaldy, vykázal sídla mezi řekami Moravou a Cusem (říčka Gusen v Horních Rakousích), a vůdcem (králem) jejím ustanovil vznešeného Kvada Vannia. Vannius pak, jak se pravdě podobá, podrobil si veškero území Kvadův i Markomanův a stal se králem obou těchto národů, císař Tiberius pak zjednal mu uznání této hodnosti i od Hermundurů, s Římany té doby spřátelených. Jsa u poddaných svých oblíben, vládl jim po třicet let. Teprve když upevniv svou moc, jal se národu svému zpupně vládnouti, vzbudil tím domácí vzpouru proti sobě, v jejíž čele stáli jeho synovci, Vangio a Sido, a tito povolali si na pomoc Vibillia, krále Hermundurův; ježto pak povstalcům i slezští Lugiové přispěli na pomoc, vypukl mezi oběma stranami krutý a po nějaký čas nerozhodný boj. Císař Claudius, jehož byl Vannius za pomoc požádal, zůstal věren vychytralé politice Tiberiově: zjevné podpory mu odepřel, ale ovšem ani nepřátelům jeho nepomáhal, nýbrž ponechal volnost rozeštvaným Germánům, aby se navzájem ničili. Tak se stalo, že země Vanniova a zvláště sídelní město jeho hrozným způsobem byly od Lugiův zpustošeny, a veškery poklady, za třicetiletého panování nashromážděné, vydrancovány. Nešťastný král povolal sice na pomoc jezdecký kmen Jazygův, nicméně v bitvě byl poražen, ač sám statečně bojoval, a nalezl útočiště před pronásledujícím nepřítelem na podunajském loďstvu římském, kteréž mu bylo vstříc vyplulo. Vanniovi i jeho družině císař Claudius vykázal

sídla v Pannonii (50 po Kr.). Vangio a Sido, kteří se potom o říši strýcovu rozdělili, vládli pod vrchním panstvím římským, kterého ochotně uznávali. Po brzké smrti Vangiově nastoupil Italicus, bezpochyby jeho syn, jehož jméno vysvětluje se tím, že mládí své, jako kdysi Marobud, ztrávil v Římě a tam byl vychován. V boji, který se roku 69 strhl mezi Vespasianem a Vitelliem o císařskou korunu, oba svevští králové, Sido a Italicus, bojovali se svým vojskem po boku Vespasianově a v bitvě u Cremony pomohli mu k vítězství.

Jinak bylo za císaře Domitiana: ve válce jeho s mocným králem dackým Decebalem Markomané, Kvadové i sarmatští Jazygové odepřeli Římanům pomoci, a když Domitian proti nim vojensky se vypravil, utrpěl (r. 89) rozhodnou porážku, jejíž následky byly tak citelny, že císař nucen byl s Decebalem učiniti mír stejně potupný jako nevýhodný. Teprve druhý nástupce Domitianův, císař Trajan, smyl tuto pohanu římských zbraní; Decebalovu říši vyvrátil a podunajskou hranici proti Markomanům, Kvadům i jiným národům znovu opevnil.

Zatím Markomani a Kvadové rozdělili se na dvě říše samostatné: markomanskou v jižních Čechách, a kvadskou, která z původního dosti těsného ohraničení za neznámých okolností rozšířila se po levém břehu dunajském až k dolnímu Hronu. Oběma říším germánským nastalo pak vynikající účastenství ve velkém hnutí národů, jež letopiscové římští nazvali válkou markomanskou a které po šestnácte let (165—181) do základův otřásalo římskou říší.

O původu tohoto hnutí jen tolik jistého víme, že Markomané a jiní národové podél hranic podunajských usedlí, byvše zahnáni od barbarů ještě severnějších, ze svých sídel uprchli a hrozíce válkou žádali za přijetí na půdě římské. Ohromné zástupy Germánův a jezdeckých Sarmatů převalily se přes Dunaj a porazivše v poříčí Mury velké vojsko římské se ztrátou 20.000 mužů, vnikly přes Karnské Alpy až k pevné Aquileji (167). Císař M. Aurelius odrazil tento vpád a donutil jmenovitě Kvady, že se pokořili a vůdce, kteří je proti Římanům vedli, popravili. Naproti tomu Markomané a s nimi spojení divocí Jazygové houževnatě odporovali římským legiím, z čehož Kvadové nabyli odvahy, že svrhli Furtia, krále jim od císaře M. Aurelia potvrzeného, a zvolivše si nového krále Ariogaesa, při-

spěli Markomanům na pomoc. M. Aurelius přemohl s velkým úsilím nejprve Markomany (172), pak Kvady (175), jejichž král Ariogaesus za vypsanou cenu 1000 dukátův zrádně mu byl vydán a do Alexandrie vypovězen, konečně (175) i sarmatské Jazygy. Aby pokořené národy na uzdě udržel, vnutil jim závazek, že nesmějí na míli cesty k Dunaji se přiblížiti, a v hornatém území Markomanův i Kvadů zřídil četné věže a tvrze, do kterých vložil na 20.000 mužů římského vojska jakožto posádky. Tyto posádky prý tak sužovaly oba národy, že pro časté výpady a pleny nebylo jim možno stáda pásti ani pole obdělávati,*) a kdežto římští vojínové ve tvrzích žili v nadbytku a oddávali se přepychu, bylo prý Germánům strádati nedostatkem potravy. V této tísni Kvadové odhodlali se opustiti svá sídla a přestě-

*) Toto udání letopiscovo (Cassius Dio, I. XXI. c. 15. násl.) zavdalo některým novějším badatelům podnět, rozhovořiti se o vysokém stupni vzdělání, jakého tehda germánští národové na naší půdě nabyli, oddavše se orbě a zřídivše si stálá sídla. Dahn (Urgesch. der germ. Völker II, str. 183) mluví o pravidelně zřízeném polním hospodářství v pevných domech a vesnicích. Docela jinak o věci soudí bystrý znalec germánského pravěku Vilém Arnold (Deutsche Urzeit, str. 206 násl.), který podobné názory odbývá posměšnými slovy: „Zde (totiž u starých Germánů) jest všechno právě jako v našich vesnicích: řádně vystavěné domy s vybílenými a malovanými stěnami, přihrady se zdivem a závorami, chlévy a stodoly, ohrazené dvory a zahrady, slepice a husy, vyvinutý chov dobytka, rozdělená půda, orba a střídavé hospodářství, ohraničená státní území se soukromým právem a politickým zřízením.“ V dalším dovozuje Arnold (l. c. str. 226), že o přechodu k pravidelné orbě u Germánů nemůže býti řeči před pátým stoletím po Kr. Podobně soudí Králíček (Donauvölker Altgermaniens str. 38. Program něm. zem. reálky v Brně, 1897); „orba, kterou se národ k půdě připoutává, byla teprve v počátcích; nebylo zvláštního majetku pozemkového; co nebylo lesem, bylo společnou pastvinou, ze které jen jednotlivých kusů a to jen tu a tam bylo používáno k orbě a krom toho každý rok znova rozdělováno. Byla to doba planého polního hospodářství, přechod z pastýřského života k upravenému, později římskému střídavému hospodářství, t. j. k vlastní orbě.“ Že tento soud o Germánech až do pátého století po Kr. jest venkoncem správný, dokazuje aspoň v našich zemích okolnost, že ani Markomané ani Kvadové nezanechali za sebou ani jediného jména hory, řeky nebo osady německého původu; jak správně doložil Papáček. (O předslovanské době v Čechách, 1892, str. 44). Týž ovšem vyvozuje z toho dalekosáhlý a po našem soudě chybný závěr, že Markomané a Kvadové vůbec Němci nebyli, nýbrž Slovany. Germánství obou národů nade všechnu pochybnost jest dovozeno z Tacita i z jiných znalcův, a nedostatek německých místních jmen v Čechách a na Moravě dlužno přičísti výhradně na vrub nestálosti jejich sídel.

hovati se na severozápad, k příbuzným Semnonům. Ale císař zvěděv o tom, uzavřel silnice a zabránil jim vyjíti ze země. Kvadové měli býti nuceni k obdělávání polí a k dodávání potřebných zásob římským posádkám. Úmyslem císaře Marka Aurelia bylo zajisté, z území Markomanův i Kvadů zříditi časem římskou provincii. Náhlá smrt jeho (ve Vindoboně, 180) překazila vykonání těchto záměrů. Syn a nástupce jeho Commodus učinil s nepřátely mír: Markomané a Kvadové zavázali se vydati všechny zajatce a odváděti roční dávky obilí i mužstvo k vojsku, za to však císař odvedl všechny posádky z tvrzí ležících po levém břehu dunajském; vydav tyto tvrze nepřátelům, Commodus vzdal se navždy myšlenky otcovy, proměniti území markomanské i kvadské v državu římskou. Toliko zákaz neosazovati pohraničného pruhu při Dunaji měl zůstati v platnosti.

Mír Commodův byl patrným důkazem, že moc římské říše klesala vždy hloub a hloub; neboť místo dosavadního vítězného postupu zbraň římská po prvé obmezila se na nejnutnější obranu. Kromě nadání však mír ten osvědčil se trvalým, a ještě za císaře Caracally dovídáme se, že oba tito národové germánští udržováni byli v poddanství římském (213). Příčinou toho byla vždy více slábnoucí moc Markomanův i Kvadův. Pozornost císařů brzo potom obrácena byla do dolního Podunají, kdež Gotové, odstěhovavše se od Baltského k Černému moři, činili prudké útoky na říši římskou, kdežto v horním Podunají nebezpečným stal se nový bojovný kmen Alamanův. Slavné kdysi jméno Markomanů zaniká během čtvrtého století, a pouze s Kvady ještě několikráte setkáváme se: tak zejména císař Konstantius II. podnikl r 358 válečnou výpravu proti Kvadům, kteří byli tehda rozptýleni na několik drobnějších říší, a proto také snadno byli pokořeni. Poslední obšírnou zprávu o Kvadech nalézáme u Ammiana Marcellina k r. 373. „Tehdáž, píše řečený letopisec, národ Kvadův byl pobouřen náhlými otřeseními, před ním bylo nyní už málo obavy, který však (za císaře Marka Aurelia) kdysi býval nesmírně bojovný a mocný.“ Císař Valentinian pobouřil Kvady tím, že dal staré tvrze na levém břehu dunajském, kdysi od Commoda vyklizené, obnovovati a posádky do nich vkládati. Když pak kvadský král Gabinius na toto bezpráví si stěžoval, byl od císařského místodržícího úkladně zavražděn (374). Kvadové se vzbouřili a ve spolku se Sarmaty vtrhli do území římského,

loupíce a pleníce až k pevnému Sirmiu, které jen duchapřítomností svého velitele sebe uhájilo. Teprve rozhodným vítězstvím mladistvého Theodosia byli donuceni opět k ústupu. R. 375 císař Valentinian sám vypravil se do Podunají, aby hranice římské proti vpádům nepřátelským zabezpečil a vinníky potrestal. Vypraviv se za Dunaj, zpustošil území Kvadů, kteří uchýlili se na výšiny strmých hor. V Bregetiu*) přijal kvadské posly, kteří prosili za prominutí, omlouvajíce vzpouru svého národa bezprávným zakládáním tvrzí na jich území. Tato řeč rozhněvala císaře nejvyšší měrou: zasypal poselstvo výčitkami a náhle ustav v řeči, padl jakoby bleskem sražen, nejblíže stojícím do náručí a brzo potom zemřel (375). Zdali za jeho nezletilého syna Valentiniana II. byl učiněn mír s Kvady a spojenci jich Sarmaty, o tom zpráva se nezachovala.

Docela na sklonku čtvrtého století (398) dovídáme se, že jakási královna markomanská, jménem Fritigilda, byla obrácena na křesťanství, a že svatý Ambrosius, k němuž byla vypravila poselstvo, ji napomenul, aby pohnula svého manžela k zachování míru. Tato snaha však asi minula se s účinkem, ježto z téhož pramene se dočítáme, že Markomané i Kvadové účastnili se loupežných výprav do Thrakie, Makedonie i do Řecka.

Naposledy uvádějí se Markomané a Kvadové jakožto pomocné vojsko hunského krále Attily na výpravě jeho do Gallie (r. 451). Od té doby ani jeden ani druhý národ v dějinách se nevyskytá. Pravdě nejpodobnější domněnkou jest, že se vystěhovali na západ, kdež spolu s jinými kmeny založili novou národnost bavorskou.

Vzdělanost kmenů germánských, kteří obývali naši vlast od I. do IV. stol. po Kr., nebyla valná. Souvěké zprávy (Strabo, Tacitus) dosvědčují, že všichni národové germánští byli tehda v přechodním stavu ze života kočovného k stálým sídlům. Soukromý majetek jednotlivců záležel v chalupě zhruba sroubené, k níž patřilo nádvoří; polnosti byly v určitých lhůtách znovu rozdělovány, kdežto lučiny a pastviny byly všem společny. Orba byla v nejprvnějších začátcích, a jsouc provozována velmi povrchně, poskytovala jen skrovného výtěžku; hlavním zdrojem výživy byly honba a chov dobytka. Také politické zřízení

*) Nyní Ostřihom, dle jiných Szöny nedaleko Komárna.

tehdejších Němců bylo na nízkém stupni. Dělili se na četné větší neb menší kmeny, jež neměly žádné vespolné souvislosti a také si nebyly vědomy svého národního příslušenství. Tyto kmeny pak ani o sobě netvořily státních celků, nýbrž rozpadávaly se v několik okresů čili žup (gaue), které v čas míru neměly společné vrchnosti a jen v čas války volily si nad sebou náčelníka čili vévodu (herzog). Při tom měly některé kmeny zřízení více monarchické, u jiných převládalo republikánské. U těchto byl v čele župy úředník (princeps) od lidu volený, kdežto onde nad několika kmeny panoval král (kuning), nejvyšší velitel vojenský, jehož důstojnost byla volebná v některém vynikajícím rodě.*)

Archaeologům podařilo se posud nalézti jen skrovné památky po obyvatelstvě kvadském na Moravě, což svedlo konečně i některé novější badatele k domněnce, že tohoto národa nikdy u nás nebylo. Této domněnky ovšem oproti zřejmým zprávám souvěkým nelze uhájiti. Vysvětliti lze onu chudobu památek odtud, že Kvadové nikdy u nás úplně kočovného života se nevzdali, stálých sídel ani osad nezaložili a tedy přes staletý pobyt na Moravě patrných stop po sobě nezůstavili. Výrobky umělejšího řemesla, jakož ocelové zbraně, ozdoby, lahůdky k jídlu a pití, nádoby dostávaly se k nim v čas míru od kupců římských, kteří přicházeli do země. Znakem germánského obyvatelstva u nás pokládají se t. zv. žárové mohyly, pod kterýmiž uložen byl popel nebožtíků v nádobě. Vedle něho, nebo i mezi kosti a popel uloženy byly rozličné milodary (zbraň, ozdoby, nádoby velmi chudého rázu). Mohyly ty, kamenné neb i hliněné, nalezeny jsou však dosud jen v jižních Čechách, nikoliv na Moravě.

III. Přistěhování a osazení Slovanů.

Třetím kmenem, který obydlil Čechy a Moravu po vyklizení zemí těch od Markomanův a Kvadů, byli čeští a moravští Slované. O příchodu tohoto kmene a jmenovitě o době, kdy se v těchto zemích usadil, není v souvěkých pramenech bezpečného udání; i bylo o této věci z rozličných stran proneseno tolik sporných mínění, že těžko jest objektivnímu badateli nalézti

*) Huber, Gesch. Österreichs I, 25. Srv. svrchu str. 8. pozn.

z tohoto bludiště spasné východisko. Bude třeba poněkud obšírněji o této věci se vysloviti, při tom však neuchylovati se do říše domněnek, postrádajících pevného základu.

Vymýtíme-li především všechny výsledky založené jednak na bujné obrazotvornosti, jednak na smělých vývodech etymologických i archaeologických, jež vrcholí v tom, že nalézají slovanské praobyvatelstvo, kamkoliv se obrátí, v severním Německu, v Čechách, na Moravě a v Uhřích, jež vidí Slovany i v Thracích i v Illyrech, ve Venedech adrijských, armorických i paflagonských, a shrneme-li pouze positivní výsledky vědeckého bádání: shledáme, že závěrečný úsudek o původních sídlech Slovanů (Venetův) u rozličných badatelův až na nepatrné odchylky zní dosti souhlasně. Na jihozápadě hranicemi jich byly Karpaty, pak horní a střední tok Visly, na severozápadě od moře Baltského odlučovali je jednak Gotové (od dolní Visly až k Pregole), ostatek národové litevští (od Pregoly až k Finskému zálivu). Zda-li snad přece některý kmen slovanský sahal až k pobřeží mořskému v těchto stranách, jak Šafařík dokazuje, jest více než pochybno; obecně převládá mínění, že nejstarší Slované byli se všech stran od moře odloučeni, tedy národem úplně vnitrozemským. Na severu sahali až k Ilmeňskému jezeru a po horní tok Volhy, na východě k dolnímu toku Oky a k prameniskům Donu, kde všude sousedy jejich byli Finové čili Čudové. Na jihu od moře Černého a Azovského dělili je Skythové a Sarmati, poslední výběžky arijského stěhování z Asie do Evropy. Bylo tedy dle toho pravlastí Slovanů horní a střední Podněpří na severozápad až po bařiny Prypeťské a Berezinu a pak krajiny odtud až ke Karpatům a k střední Visle.

Tam sídleli Slované od časů pradávných, a přistěhování jejich v ony končiny dlužno každým spůsobem položiti dříve než do V. stol. př. K. Neboť za doby Herodotovy už byli jižními sousedy jejich při Černém moři Skythové a Sarmatové, kdežto od Dunaje dělil je thracký národ Agathyrsů, jichž severovýchodní sousedy, Neury, možno snad již připočísti k Slovanům. Tento prostor úplně vnitrozemský, plastickým rozčleněním chudý, ale úrodností odedávna proslulý, možno páčiti nejvýše na $^1/_2$ millionu km^2; tedy o mnoho méně, nežli nynější Rakousko-uherské mocnářství.

A přece pokládati lze prostor ten za úplně dostatečný, aby pojal ve své hranice národ, který potom zalidnil velkou část střední a jihovýchodní Evropy. Námitka Šafaříkova, že by Slované, v těchto sídlech tak omezení, nebyli mohli později v tak náramném počtu a síle vystoupiti, nemá té váhy, jak se na první pohled zdá. Ale považíme-li, že národ osazený na prostoře poměrně malé zalidnil později v krátkém poměrně čase dvou set let (V.—VII. stol.) téměř celé Podunají a rozsáhlé kraje mezi Vislou a Labem: byla asi již tam síla lidstva jeho neobyčejně veliká. Této velké lidnatosti byl ovšem asi přiměřen spůsob výživy, přiměřen i stupeň vzdělanosti, na který se národ povznesl. Měla-li původní vlast Slovanstva nahoře vymezená poskytnouti ostatní Evropě dosti obyvatelstva, aniž při tom sama nějaké újmy utrpěla, lze vysvětliti to jen tím, že obyvatelstvo její záhy opustilo život lovecký i kočovný, oddalo se výhradně orbě, vystavělo si stálá sídla a vyvinulo si na základě rodinného života i spořádané státní zřízení. Národ lovecký a kočovný, oddaný jen loupežení, jak dosti často Slované bývají líčeni, zabíral by při množství poněkud jen větším ohromný zajisté prostor, aby se mohl uživiti.

Jest ovšem dosti zastanců mínění zvláště u nás dosti zakořeněného, že Slované odedávna nebyli ve svých sídlech tak omezeni a že jmenovitě v Čechách a na Moravě obývali již od pradávna, nejen vedle Markomanův a Kvadů, nýbrž již vedle národů keltických. K zastancům těm patří zvláště Šafařík, Kollár, Šembera, Pervolf a j. Důvody jejich jsou však čistě jazykozpytné a neopírají se o žádné přímé svědectví historické. Také nejnovější výzkumy archaeologické, které za podobným cílem spějí, nemohou soudného dějepisce přesvědčiti o prabydlitelnosti Slovanů v našich zemích.

Starověkým historikům Slované stali se známými teprve v prvním století po Kr.; odtud až do šestého století známi jsou pode jménem Venetů. První, který o nich zprávu podává, jest Plinius (v I. stol. po Kr.). Po něm Tacitus již i něco z jejich spůsobu života vypravuje. Třetí Ptolemaeus (v II. stol. po Kr.) nazývá je velikým národem. Také nejstarší mapa starého světa, Tabula Peutingeriana (pa poč. III. stol.) vykazuje již jméno „Venadi Sarmatae“ mezi potulnými národy severně provincie dacké a „Venedi“ mezi obyvateli při ústí Dunaje. Žádné z těchto

svědectví nemluví o jednotlivých kmenech slovanských, u všech shrnují se Venetové jako jednotný národ, jehož sídla se kladou východně Visly a severně Karpat. A tam také, v hranicích svrchu vytčených, Slované nejméně do konce II. století po Kr. zůstali. Vislu zajisté překročiti nemohli, pokud usazení tam germánští národové, Gotové, Burgundové, Vandalové, Skirové, Gepidové a Herulové jim v tom bránili. Koncem II. stol. nastal obrat. Tlakem „severnějších" národů způsobeno bylo veliké hnutí všech těchto kmenů germánských, jež draly se na jih a vzbudily tím válku markomanskou.

Kolem roku 240 vyhrnuli se Gotové ze svých starých sídel při dolní Visle a přestěhovali se na pobřeží Černého moře. Po nich odešli z Povislí Gepidové a Herulové, a ještě v témže století Burgundové odešli na západ a usadili se v horním Pomohaní. Již tato mezera mohla poskytnouti Slovanům příležitosti, aby aspoň v dolním Povislí šířili se ponenáhlu na západ podél břehů Baltského moře. Při horní Visle seděli ještě kmenové vandalští, mezi Vislou a Odrou Skirové a Rugové. Ale postup slovanských kmenů byl již od II. stol. po Kr. zajisté neustálým, třebas se dál ponenáhlu. Důkazem toho jest, že jméno Lugiův, kmene neznámého původu, který již ve IV. století v těchto končinách se nevyskytuje, zachovalo se u potomních Slovanův, od nichž přeneseno bylo na krajinu (Lužici). Že Slované někde při prameniskách Visly s Germány již ode dávna se stýkali, jest povšechně uznáno, a svědčí o tom také jméno Korkontů, které Ptolemaeus bezpochyby prostřednictvím těchto kmenů slovanských poznal.

Před koncem IV. stol. po Kr. žádný větší kmen slovanský nestanul na půdě česko-moravské.

Všechny pramenné doklady svědčí o tom, že Slovanstvo až do této doby bylo jediným, mohutným organickým celkem, který měl tolik společného v řeči i v kultuře, že každá část, která později od tohoto tělesa se odštěpila, přinesla si do svých nových sídel velký podíl z onoho společného pokladu. Bude tedy třeba, vyložiti stručně, na jaký stupeň vzdělanosti povznesli se Slované, pokud se nerozdělili, a poukázati též na vývoj jejich řeči, neboť tím teprve důkaz o pozdním rozstoupení jejich v jednotlivé větve postaven bude do náležitého světla.

V novější době se strany nám protivné sbírají se doklady o poměrně nízkém stupni vzdělanosti, na kterém prvotní Slované prý stáli, a jmenovitě jest tu patrna snaha dovoditi stůj co stůj, že Slované nebyli národem rolnickým, jakož bylo dosud ustáleným a dobře odůvodněným názorem, nýbrž spíše pastýřským, kočovným, ba dokonce loupežným, a rolnictví že u nich bylo teprve v počátcích. Tento účel má již násilný výklad slova Venedi, Veneti z německého kmene, jenž je odvozuje z got. vinja, něm. Weide, národ sám jako „die weidenden", tedy národ pastýřský.

Jestliže Šafařík sám, (Starož. I, 191) sebrav veškeren material z tohoto oboru a srovnav nejrozličnější mínění, neváhá doznati, že „nenalézá ve kritickém slovozpytu ničeho, co by k neomylnému vyložení prvotního významu jména Vindů platně posloužiti mohlo", pak nám sotva zbývá naděje, že by po něm se to někomu podařilo. Ale pravděpodobno jest, že jest třebas ne vnitřní, ale aspoň vnější souvislost mezi tímto jménem a ostatních Venetův, adrijských, armorických a paflagonských. A že těmto Němci jména nedali, to připustí snad i nejhorlivější zastance hořejšího výkladu.

Ale badatelé němečtí své tvrzení o prvotním nízkém stavu vzdělanosti slovanské dovozují přímo z pramenů. Doklady uvádějí z Tacita, Prokopia, Maurikia, Jana Efesského, Herborda, ano i z domácích letopisců slovanských, především z Nestora ruského i našeho Kosmy. Všechny tyto výtky jsou neoprávněny. Neboť co byzantští letopisci a Jornandes o Slovanech zaznamenali, o tom není sice třeba pochybovati, ale dlužno uvážiti, že výroky ty pocházejí z doby velikého stěhování slovanského, kdy velká část národů slovanských octla se ve spolku ano i v poddanství Avarů, přiučila se od nich řemeslu válečnému a rozličným nectnostem z něho vyplývajícím. V mimořádných, pohnutých dobách národové aspoň částečně vyšinou se z dosavadního způsobu života, aby za normálních okolností zase se k němu vrátili. U Kosmy pak i u Nestora jest známo, že oba tito letopisci snažili se vylíčiti všeliké staré zvyky pohanské v nejhorším světle, aby je postavili v ostrý, ano křiklavý odpor s ušlechtilými mravy křesťanskými. Naproti tomu u týchž a a ještě u jiných starých spisovatelů (Tacita, Prokopia, Maurikia, Theofylakta, Widukinda, Adama Bremského, Herborda) nalézáme

tolik dokladův o velké kulturní pokročilosti starých Slovanů, že již ony ojedinělé hlasy své váhy pozbývají. Avšak nejstkvělejší vyvrácení toho nám odporného mínění, jež posuzuje prvotní stav Slovanů výhradně podle jednostranných výroků některých pramenů, podává nám srovnavací jazykozpyt, jakož bude ještě obšírněji doloženo.

Z tohoto vyššího stupně vzdělanosti vysvítá též, že Slované dlouho asi zůstali souvislým organickým celkem, aby mohli této společné míry vzdělanosti dosáhnouti. Jak by byli mohli na př. Slované čeští a moravští vedle Bojů, Markomanův a Kvadův, anebo docela pod jejich panstvím tak neporušeně zřízení rodové zachovati až do doby Boleslavův? A ještě pádnější důvod, jímž se přímo vylučuje všeliká možnost předčasného rozvětvení národů slovanských, podávají nám výzkumy linguistické. Jen tím, že všichni ti národové tak dlouho zůstali ve styku, vysvětluje se tolik společného v jejich řeči, jejíž vývoj předpokládá mnohá staletí. Jest nepochybno, že i když se dovršilo rozštěpení původní řeči ve hlavní skupiny, musily tyto ještě po nějaký čas zůstati v zeměpisné souvislosti, poněvadž i potom působnosti svou jedna do druhé zasahovala. Nelze ani jinak mysliti, nežli že na př. Polabané, Poláci, Čechomoravané s počátku společně postupovali na západ a teprve časem se rozdělili. Krok za krokem, kmen za kmenem usazovali se těsně vedle sebe; jejich zřízení rodové nepřipouštělo, aby příbuzní kmenové od sebe se odtrhli, a tak jeví konečné usazení Čechů, Moravanův a Slováků v nových sídlech určitý obraz národopisný: nikoliv náhlé rozdíly, nýbrž jen zcela lehounké odstíny dialektické dělí kmen od kmene, takže veškero obyvatelstvo od Šumavy až po Tatry jest obrazem dokonalého celku národního. Zcela správně roztřiďuje Roesler*) dvojí proud stěhování slovanského do Podunají, severovýchodní a jihovýchodní, a také jemu jest zde hlavním vodítkem rozdíl jazykový. Praví: „Poněvadž obyvatelstvo pozdějšího Štyrska náleží venkoncem kmeni slověnskému, v užším slova smyslu tak nazvanému, který vyplnil Pannonii jakož i Korutany a Kraňsko, na severu Dunaje pak (v Rakousích a západních hořejších Uhřích) usadil se jiný kmen lišící se od slověnského jazykem, stalo se asi osídlení Slovanů v Pannonii,

*) „Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau“ (Doba slovanského osídlení na dolním Dunaji), Sitzungsberichte der Wiener Akademie, 1878, str. 92.

Noriku a v Istrii jen od východu, oním velikým proudem lidu, který vycházeje z jihu mateřské země, zachvátil země podněsterské a podunajské, a jejž můžeme nazvati jihovýchodním čili pontodanuvijským na rozdíl od onoho proudu, který prorazil branou prypeťskou na západ, zabral země poviselské a pooderské a prorazil snad karpatskými průsmyky do Horních Uher, oderskou branou pak na Moravu a do Čech."

Toť jest, myslím, správný názor o přistěhování Slovanů do Čech a na Moravu. Přistěhování toto nesmí se ani oddělovati od stěhování ostatních národů západní skupiny (Polabanů, Poláků) ani stotožňovati a másti s přistěhováním Slovinců čili Slovanů korutanských do zemí alpských. Stěhování jihovýchodní stalo se zároveň se vpádem Avarů do Podunají a bezpochyby pod jeho ochranou, kdežto stěhování česko-polsko-polabské nemá s Avary nic společného, již proto ne, poněvadž se stalo dříve, než Avaři vůbec v našich končinách se objevili. Myslím, že tento důkaz stačí na vyvrácení mylných názorů některých historiků německých, kteří snaží se přistěhování Čechů vůbec uvésti v souvislost s návalem avarským,*) anebo dokonce rozděliti přistěhování to na dva proudy: do Čech od severovýchodu na Moravu a do Horních Uher od jihovýchodu.**)

Vraťme se však k vlastnímu časovému určování! Kolem r. 240. po Kr. Gotové opustili svá stará sídla při dolní Visle a přestěhovali se do zemí pontských, za nimi vyklidili tyto kraje Gepidové a Herulové, o něco později Burgundové. Panství mezi Vislou a Odrou připadlo Skirům a Rugům; ale i tito vytrhli záhy na jih Karpat a jim i Herulům a Langobardům zajisté vítaným byl odchod Kvadův a Vandalů z nynějších horních Uher daleko na západ přes Rýn do Hispanie (r. 406). Rugové usadili se na levém břehu dunajském v okolí lesa Manhartského, Herulové od nich na východ sahali do slovenských Karpat,

*) Lippert, Socialgeschichte Böhmens, I. str. 120 násl.

**) Bretholz, Děj. Mor. I. str. 21 násl. Místo z Nestora, jehož se tu (str. 26) Bretholz dovolává, ježto prý se jím dotvrzuje, „že kmenovou zemi severních Slovanů dlužno hledati na jihu, nad Dunajem," se sem nikterak nehodí; neboť Nestor dovozuje z Podunají nejenom původ severních, nýbrž klade tam vlast všech Slovanů. Z takových mylných tradicí dalo by se konečně dokázati všechno. Vrstevník Nestorův Kosmas, jak známo, pokládal Čechy za autochthony.

ostatek horních Uher zaujímali ještě Langobardi. Všichni tito národové i s Gepidy a Sarmaty v Dacii a s Ostrogoty v Pannonii sjednoceni byli pod hunským panstvím krále Attily až do jeho smrti (451). Tolik jest tedy jisto, že již na počátku V. století veškero poříčí Visly a Odry, avšak také celá nynější Morava byla od germánských kmenů vyklizena, a nic nevadilo již massám slovanského lidu, aby se tam od východu a od severovýchodu přistěhovaly. Nejpatrnější důkaz toho zachoval se ve jméně řeky Slězy (kleine Lohe), která pramení se za městem Němčím (druhdy Němci dle Kosmasa, něm. Niemptsch) a níže Vratislavě u Maslovic do Odry vpadá. Jméno to, jakož i nedaleké posvátné hory Sobotky, jež dříve také jménem Slězu byla označena, přeneseno bylo na lešský kmen Slezanů, v poříčí horní Odry usazený, a odpovídá písmeno za písmenem a hlásku za hláskou jménu germánského kmene Silingů, kteří r. 406 s Vandaly a Kvady do Gallie a odtud do Hispanie se vystěhovali, kdež od gotického krále Vallia všichni jsou vyhubeni. (418) Z těchto historicky zjištěných událostí vychází na jevo, že Slované ještě před r. 406 v horním Poodří se usadili, Silingy bezpochyby brannou mocí přinutili, aby si hledali jiných sídel, od nich napřed název hory a řeky převzali, a časem podle těchto sami byli pojmenováni. Tak bylo Poodří od Slovanův obydleno, a poněvadž proslulá odedávna brána odersko-moravská byla úplně volna (Kvadové, kteří by jí mohli hájiti, odtáhli), což jiného tu nasnadě, než že touto cestou, údolím horní Odry, Bečvy a Moravy davy slovanské hrnuly se již tenkráte v tyto vlasti a kmen za kmenem je zabírali?

Že ne-li také Čechy, Morava jistě v polovici V. stol. byla germánského obyvatelstva prázdna, jest nade vši pochybnost zjištěno. V jediném z pramenův, a to pozdním a nespolehlivém, jmenují se ještě Kvadové mezi národy Attilovi podmaněnými; poněvadž ale žádný jiný pramen o nich v té době na Moravě neví, naopak o něco později uvádějí se v Gallii a v Hispanii, nechybíme, položíme-li odchod všech Kvadů, beztoho již valně seslábłých, z Moravy na západ k r. 406 zároveň s Vandaly, Silingy a jinými ještě národy. Jenom nejzazší jih Moravy obsadili po nich Rugové; ale ani tito neměli tam stálého sídla. V těchto stranách nebylo žádné překážky, a tedy osazení Moravy od Slovanů během V. století jest tak

bezpečně dovozeno, že není proti němu podstatné námitky.*)

O vzdělanosti Slovanů z těch dob, kdy se na naší půdě usadili, a dlouhý čas ještě potom, nemáme mnoho spolehlivých zpráv. Tolik jest srovnávacím jazykozpytem zjištěno, že hlavním zaměstnáním a zdrojem výživy byla odedávna orba, kteráž provozována byla horlivě a soustavně. Pluh, jehož původ jest nepochybně slovanský, byl hlavním nástrojem polním. Z druhův obilních pěstováno bylo: žito, jímž rozuměl se onen druh, který v té či oné krajině nejlépe se dařil,**) pšenice, oves, ječmen, proso, z ostatních kulturních rostlin řepa, hrách, čočka, bob, mák, konopí, len, česnek a chmel. Vedle orby zabývali se Slované chovem dobytka, včelařstvím, zahradnictvím. Orba vedla je od nepaměti k zakládání stálých sídel. Již Tacitus podává zprávu, že Slované stavěli si domy, jichž vnitřek byl úpravný a pohodlný; hlavní částí jeho byly schody, síň, dvůr, sklep, střecha, okna, vrata, jizby a kamna pro lidi, chlévy pro dobytek, mlat i stodola pro obilí. Domy stavěny byly za starších dob výhradně ze dřeva, výrobě cihel a vápna Slované naučili se teprve později. Proti útokům nepřátelským stavěny byly pevné hrady, opatřené příkopy a náspy. Hlavní zbraní byl luk a šíp, meč, kopí, sekyra, nůž, kyj, mlat i prak, ochrany poskytoval štít, přilba a krunýř.

Náboženství starých Slovanů tak jako ostatních národův indoevropských zakládalo se v uctívání zjevů přírodních. Ve zjevech přírodních, zvláště nebeských, Slované viděli skutečné bytosti a roztřídili si je ve dvě skupiny: 1) bozi působí blahodárně, od nich pochází všechno štěstí a všechen zdar, 2) běsi působí zhoubně a jsou původci všeho neštěstí a nezdaru. Nejvyšším bohem byl Svaroh, (zářící, světlodárný, nebeský), původce nebes i země, světla i bouře. Později u některých kmenů slovanských nejvyšším bohem ctěn byl Perun, původce hromu a blesku. Syny Svarohovými byli (Svarožiči) Slunce a Oheň,

*) Obšírněji proveden a prameny doložen jest tento důkaz v Časopise Matice Moravské, roč. 1898, seš. 3.

**) Na Hané dosud pod názvem žita rozumějí pšenici, kdežto druh obilí v Čechách žitem zvaný jmenují rýž (režný chléb); podobně jest u Rusů, kdežto Srbům a Charvátům slove žitem naše proso. (Krek, Einleitung in die slav. Literaturgesch. 117).

u některých kmenů třetí syn Měsíc a dcera Jitřenka. Bůh slunce zval se Chres, jinak Dažbog, t. j. dárce blahobytu a bohatství, ježto veškeren zdar v přírodě záleží na teple a světle od slunce skýtaném. Zosobněním jasného, čistého vzduchu byl Svatovít (Svętovit), u polabských Slovanů zároveň bohem věštby, podobný řeckému Apollonovi; zobrazován byl o čtyřech hlavách. Bohem stád byl Veles (rusky Volos), zlý Stribog běsem větrů, bouří a nepohody. Vesna a Děvana (Děva), byly bohyněmi jasného počasí, jara a úrody. V čele zlých božstev byla Morana, zosobitelka zimy a smrti. V přírodě samé panství bohů trvá od jara do podzimu, po celou zimu vládnou pak běsi. Mythickými bytostmi nižšího řádu byly Víly a Rusálky, vládkyně řek, lesův a hor, Rojenice a Sojenice (Sudičky), jež řídí osud lidský, z temných mocností zejména Jagababa (Ježibaba), Běs a Věd, jemuž přisuzovalo se zatmění slunce a měsíce. Krom toho ctil každý rod i každý kmen duše svých zemřelých pohlavárů za bohy; domácími bůžky byli též Děd, Šetek (Šotek), Buožik, Hospodářík, Hospodářiček a jiní.

Přízeň dobrých božstev nebo ochranu jejich proti běsům Slované hleděli si získati modlitbou a obětmi. Oběti záležely ve spalování zvířat, zvláště skotu a ovcí, na horách a v hájích, kdež také byly obrazy bohů; také jim přinášeny jiné dary, zejména z polní úrody (proso, odtud snad prositi). Lidských obětí původně u Slovanů nebylo, teprve později objevily se (ač velmi zřídka) u některých kmenů (Polabanův a snad i Rusů). Zvláštního stavu kněžského ani chrámových svatyň staří Slované neznali; oběti přinášeli bohům náčelníci rodů neb kmenů.

Změna pravidelně se opakujících zjevů přírodních dávala podnět k hlučným výročním slavnostem. K nim náležela slavnost zimního slunovratu (koleda), kdež nejhojnější oběti se dály, zvláště zemi a vodě; počátek jara, kdy na znamení, že příroda jest vyrvána z moci zimy a smrti, Morana byla spalována a Vesně oběti přinášeny. Pak následovala vlastní jarní slavnost (letnice), kteráž konána nočními hrami nade hroby po rozcestích; konečně slavnost letního slunovratu, kdež obětováno ohni (večer před sv. Janem Křtitelem); krom toho mnohé vedlejší slavnosti. Některé z nich zapustily v lidu

hluboké kořeny a zachovaly se podnes v památných národních obyčejích.

Staří Slované věřili, že za hrobem člověku nastane nový život posmrtný, a utvořili si o něm určité představy. Duše, od těla oddělená, bloudí s počátku dlouho po světě, poletuje po stromech a vrací se začasté domů; z té příčiny kladly se v určitou dobu roční pokrmy za okno. Ostatně pokrmy a nápoje dávaly se i mrtvým do hrobu. Konečně dospěje duše do sídla stínů (nav, ráj), které bylo plno zelenajících se polí a lesů, na jakémsi ostrově zámořském, kamž také bůh slunce po skončené práci denní k odpočinku se ukládá. Tam bydlí nejen duše zemřelých, nýbrž i dosud nenarozených; tam jest věčné jaro a každý zabývá se tím, čím se za pozemského bytí zaměstnával. Avšak i ve zvláštní místo muk (peklo) věřili Slované ještě před zavedením křesťanství.

Mrtví se pochovávali nebo spalovali na veřejných místech, v hájích, na pahorcích, horách a j. Často musila vdova po zemřelém smrt jeho sdíleti. Zemřelému dávala se do hrobu jeho zbraň, nářadí rozličné i oděv; popel spálené mrtvoly dával se do džbánů (popelnic) a ukládal rovněž do země. Na počest zemřelého konala se tryzna, slavnost záležející ve hrách a zápasech; na hrob nasypána byla mohyla a po pohřbu konána nová slavnost strava, hostina s rozličnými žalozpěvy spojená.

Zřízení nejstarších Slovanů bylo patriarchální, rodinné. Soukromého majetku ani práva dědičného nebylo. Majitelkou všech nemovitých statků jest veškera rodina, jejíž příslušníci společně je obdělávají. V čele domácnosti jest otec, jemuž přísluší především správa domu a rozdělování prací. Rodina ponenáhlu rozšíří se v rod (obštinu) čili zádruhu, jejíž příslušníci, vespolek příbuzní, založí si osadu (ves). I tato s veškerými polnostmi zůstává společným majetkem, k jehož správě a k řízení společných záležitostí členové rodu zvolí si nejvyšší hlavu (starostu, starešinu). Starosta bdí nad pořádkem v zádruze, obětuje bohům, rozděluje práce a rozsuzuje všeliké rozepře mezi členy rodu. Po starostovi dostávaly rod i osada jím založená své jméno.

Nestačila-li osada rodu časem rozmnoženému, vystěhovala se část jeho do krajiny sousední, založila si novou osadu, zvolila si nového starostu, avšak zůstala ve stálém styku se

[illegible]

V. [illegible]

[illegible] pemene [illegible] Avarského. Když [illegible] Až v polo- [illegible] se [illegible] Císař [illegible] knežove bul- [illegible] Na západ [illegible] až k hra- [illegible] chána [illegible] na jeho žeměi upustil. [illegible] Avaři po odchodu Langobardů v nynějších [illegible], a chán Bajan podmanil si všechny okolní kmeny slovanské, mezi nimi také Čechy i Moravany. Panství jeho sahalo od [illegible] Dunaje až k Smrčinám, od Krkonoš až po Adriatické [illegible] moře.

Avaři vedli si mezi poddanými národy velmi krutě. Nutili je k vojenským i jiným službám, v boji stavěli je na nejne-

bezpečnější místa, vybírali od nich velké poplatky a hanobili jejich ženy i dcery. Žijíce kočovnicky, nikdy nepřilnuli k práci polní a nezvykli si stálým sídlům. Velmi vhod jim tedy bylo, že nalezli u Slovanů poddané, kteří za ně pole obdělávali a zároveň svou mírumilovností i svým volným zřízením nemohli se jim tak hned státi nebezpečnými. Slované krom toho konali Avarům důležité služby jako pěší vojsko, kteréž avarskou jízdu vhodně doplňovalo. Proto také Avaři rádi podporovali stěhování slovanské na západ, a jejich vedením z dolního Podunají zabrali (koncem 6. stol. po Kr.) všechny krajiny východoalpské od Dunaje až k moři Adrijskému. Byli to Slované korutanští, kteří v nynějších Dolních Rakousích stali se sousedy Čechův a Moravanů, jsouce od nich pouze řekou Dunajem odděleni.

Odpor všech těchto kmenů slovanských proti nesnesitelnému jařmu avarskému vzplanul záhy ve zjevnou vzpouru. Kolem r. 623 zdvihli se čeští Slované proti svým utiskovatelům. Právě tehda přišel do země franský kupec Samo za obchodem a súčastnil se tohoto boje; osvědčil se brzy statečným bojovníkem i schopným vojevůdcem, a Slované zvolili si jej za společného vévodu (krále). Samo v několika bitvách Avary porazil, Čechy i snad Slovany korutanské jejich vrchního panství zbavil a spojil pod svou vládou v mocný stát.

Říše Samova vzbudila záhy záští také u západních sousedů. Franský král Dagobert, vzav si záminku z oloupení některých kupců franských v zemi Samově, žádal po poslu Sicharovi za odčinění tohoto příkoří a za úplné poddanství. Když Samo odepřel, Dagobert vypravil čtvero vojsko proti němu, ale ve hlavní třídenní bitvě u Vogastisburka*) byl poražen (630). Po tomto vítězství Slované konali časté vpády do Durynska a do sousedních krajin. Taková byla moc a sláva Samova, že Drevan, kníže Srbů polabských, připojil se dobrovolně k jeho říši. Král Dagobert pokusil se pak ještě několikráte o podrobení Slovanův, ale vždy marně. Kníže Samo vládl plných 35 let a připravil také Avarům ještě několik porážek. Měl 12 žen slovanských, z nichž se mu narodilo 32 synů a 15 dcer.

*) Poloha tohoto místa jest neznáma, pravdě nejpodobněji u Domažlic (Tuhoště) nebo u Kadaně (Burberg), kudy šla od pradávna stezka Sedlecká či Erfurtská.

Třebas se nám bližších zpráv o Samovi nezachovalo, tolik jest jisto, že byl z nejmohutnějších a nejdůmyslnějších panovníkův oné doby. Ubránil lid svůj proti dvěma nepřátelům, od východu i od západu stejně hrozícím a založil první slovanský stát na západě. Jest podivno, že zjev v dějinách našeho národa tak vynikající upadl v potomních dobách úplně v zapomenutí. Ani Kosmas ani kterýkoliv ze starších letopiscův o něm nevědí. Tato okolnost vedla mnohé učence k domněnce, že osobnost Samova skrývá se za báječným jménem Přemysla Oráče.*)

Po smrti Samově (658) uvolnil se opět svazek mezi Slovany českými a korutanskými, nicméně, jak se pravdě podobá, oba tito národové uhájili již trvale své samostatnosti proti Avarům, jichž moc neustále klesala, až koncem 8. stol. po Kr. z kořene byla vyvrácena od mocného krále franského Karla Velikého.

Pohříchu neosvětluje se temno této veliké mezery, obsahující půl druhého sta let, ani jediným bleskem určité zprávy historické. V domácích pověstech zachovala se sice paměť o knížeti Krokovi a jeho dcerách Kazi, Tetě, Libuši, o Přemyslu a jeho potomcích, kteří vládli prý v Čechách; ze současných pramenů však žádný o nich nic pověděti neumí. O Moravě pak ani takových mythických vzpomínek se nezachovalo! Že by dějiny našich předků v této době byly prázdným listem, nelze říci. Avšak pozornost těch, kteří události souvěké zaznamenávali, byla v jiné strany obrácena, než k Slovanům klidně vzdělávajícím svou domácí půdu. Netoliko říše avarská, nýbrž i franská octly se ke konci 7. stol. v úpadku slabostí svých panovníků z rodu Meroveova, a tato povznesena teprve, když dosavadní správcové říšští (majordomové) strhli všechnu moc a konečně i korunu královskou na sebe. Z těchto pocházel slavný Karel Martel, který odrazil útoky arabské na říši franskou; syn jeho Pipin Malý zbavil posledního Chlodvíkovce vlády a přispěl k založení církevního státu v Italii; konečně vnuku Martelovu Karlu Velikému bylo určeno, aby svými výboji založil světovou

*) O Samovi psal u nás Palacký v „Jahrbücher des böhm. Museum 1830", str. 393 násl., Tomek v Památkách archaeol. a místop. V, 1863, str. 248 atd. („Obrana nejstarších dějin českých" atd.), J. Goll v Mittheilungen des Inst. f. öst. Geschichtsforschung, XI, 1890, str. 448; nejnověji Frant. Nerad ve výroční zprávě reálky v Telči, 1896 („Samo a jeho říše"). Tamtéž jsou kriticky rozebrána všechna sporná mínění sem spadající.

říši, podobnou staré říši římské, a ozdobil se leskem koruny císařské. Jeho výbojnost přináší nové světlo v osudy našich zemí.

Karel Veliký vyvrátiv říši bavorskou (788) a avarskou (796), stal se pánem všech zemí po pravém břehu dunajském až po ústí řeky Sávy. Tím dostala se říše jeho na západní i na jižní straně v sousedství s našimi zeměmi, a od té doby lze nám stopovati nepřetržité pásmo zápasů, jež bylo našim předkům podnikati se světem německým. Němci vedli tento boj do vyhlazení; smutným svědectvím toho jest osud nešťastných Slovanů polabských Že Slovany české a moravské táž záhuba nestihla, toho příčinou byl netoliko statečný odpor jejich a příznivá zeměpisná poloha, nýbrž především ta okolnost, že si vyvinuli takovou vzdělanost a takové zřízení státní, které jim zjednalo rovnoprávné postavení mezi národy německými.

Již za výpravy Karla Velikého proti Avarům r. 791 stalo se, že oddíl vojska jeho tam i zpět ubíral se zemí Čechův a Moravanů; stalo se tak bezpochyby po vzájemné domluvě proti společnému nepříteli, a není třeba vyvozovati z toho, že by již tehda byli naši předkové uznali vrchní panství franské. Že tak se nestalo, vysvítá z toho, že již r. 805 a opětně r. 806 císař Karel podnikl do Čech vojenskou výpravu, aby si obyvatele těchto zemí podmanil. Útok jeho byl odražen a není odůvodněnou domněnka, že by byli tehda Čechové uvolili se odváděti říši franské roční poplatek.*)

V. Založení říše moravské za Mojmírovců. Mojmír I. Rostislav.

Není pochybnosti, že Slované těžili z vítězství franského nad Avary. V krajích od Avarův opuštěných a od Franků zpustošených, od pohoří Manhartského až ke vtoku Hronu do Dunaje podél severního břehu dunajského a nepochybně i dále

*) Büdinger, Österr. Gesch. I., 302, zavrhuje tuto domněnku, ježto současnými zprávami (zvláště v Einhardu) není dosvědčena. Také Palacký Děj. Čes. I, 121 pozn., po důkladném srovnání všech zpráv současných dochází k nepochybnému závěru, že se Karlu Velikému nepodařilo uvésti Čechy s Moravany v závislost. Důvody pro poplatnost, jež uvedl Dudík, Děj. Mor. I, 63 násl., Huber, Gesch. Österreichs I., 81 a nejnověji Bretholz, Děj. Mor. I., 28 násl., nejsou dosti přesvědčivy; všichni mluví o „jakési odvislosti" ale jakého druhu odvislost ta byla, nemohou udati.

na východ usadili se čeští Moravané, jichž sídla od té doby se prostírala v části nynějších Dolních Rakous, na Moravě a uherském Slovensku. Jen okolo Tisy zachovali se ještě větší zástupové Avarův, ale upadli tam pod panství Bulharů, kteří si založili říši při dolním toku dunajském. Do této doby, hned na počátek 9. stol., spadají základové potomní říše moravské, čehož pravděpodobnost ze dvou okolností lze vyvoditi: jednak ze zničení moci avarské na východě, jednak, což ještě více na váhu padá, z toho, že Čechové útokům mocného císaře Karla na západě (805, 806) se ubránili a svou samostatnost tím zabezpečili. Těchto příznivých okolností Moravané využitkovali plnou měrou: již málo let potom nalézáme v souvěkých letopisech zmínku o samostatné říši moravské.

Říše Karla Velikého, mocná uvnitř i na venek, byla by se časem stala nebezpečnou sousedním národům slovanským, kdyby byl po Karlovi nastoupil stejně schopný nástupce. Ale císař Ludvík Pobožný (814—840) nevyrovnal se ani podnikavostí válečnou ani duchem státnickým svému otci. Rozepřemi v samé rodině panovnické říše franská octla se v hlubokém úpadku, tak že na ten čas nejen od dalších výbojů musilo býti upuštěno, nýbrž i národové dosud Frankům poddaní se bouřili a z jejich jařma se vybavovali. R. 819 vzbouřil se kníže panonských Slovanů Ljudevít, který sídlel v Sisku, a vzpoura jeho teprve po několika letech s napjetím všech sil byla potlačena. Charváti r. 817 vytrhli se z poddanství franského a dali se pod ochranu říše východořímské. Bulhaři za chana Omortaga podnikli několik vpádů do Pannonie a uvedli Slovany mezi Drávou a Sávou pod své panství.

Všechny tyto pokusy, ač nevedly k trvalým státním útvarům, nicméně podkopaly a drobily značně moc franské říše na východních hranicích jejích a usnadnily další vývoj a upevnění říše moravské, která sjednocena a ovládána jediným panovníkem jako pevná hradba zastavila na dlouhý čas postup německé výbojnosti na východ.

Moravané, jichž jméno obyčejně odvozuje se od řeky Moravy (Marus, Maraha), uvádějí se v souvěkých letopisech poprvé r. 822. Tehda totiž, vypravuje se, odeslali Moravané, jako Čechové, Lutici, Bodrci, Srbové, Braničevci (Praedenecenti) a jiní východní Slované, poselstvo na říšské shromáždění do Frank-

furta, aby odevzdalo dary císaři Ludvíku Pobožnému.*) Sídla jejich byla tehda mnohem rozsáhlejší, než nyní: sahalit zajisté od rozhoří Českomoravského na východ až k řece Hronu, od Jeseníků pak na jih až po Dunaj. Není pochybnosti, že se dělili, jako soukmenovci jejich v Čechách, na kmeny, zachovavše si rodové zřízení všem Slovanům společné. Také se nám zachovala ve starých zprávách jména dvou kmenů moravských, totiž Holasiců na severu při horní Odře, a Lovaticů na jihu při řece Dyji. Že i v ostatních částech Moravy a sousedních zemí byli kmenové vespolek sice řečí i mravem příbuzní, nicméně nářečím od sebe rozdílní, o tom nelze pochybovati. Onen stav shodoval se asi povšechně s nynějším rozdělením Moravanů na nářečí české, hanácké, slovácké, valašské a lašské. V tom podobala se Morava odedávna Čechám; avšak rozdíl patrný jest v tom, že Morava mnohem dříve byla politicky sjednocena a tedy rozdíly kmenové nevystoupily zde tak do popředí jako onde; neboť kdežto v Čechách po celé 9. stol. potrvalo zřízení kmenové a četní vladykové panovali ve svých územích od sebe nezávisle, na Moravě od počátku tohoto století veškeren národ sjednocen byl pod vládou knížecího rodu Mojmírovců.

Tento záslužný a v následcích svých dalekosáhlý čin — sjednocení moravských Slovanů — přisuzuje se jednomyslně knížeti Mojmírovi. Kdy a za jakých okolností tento zajisté statečný a důmyslný panovník zmocnil se vlády nade všemi kmeny moravskými, o tom paměť se nezachovala. Bavorské letopisy nedlouho potom sepsané**) vypravují teprve k r. 830, že kníže Mojmír vypudil jiného knížete Pribinu z kraje Nitranského, který byl dosud Pribinovým údělem. Příčiny tohoto nepřátelského kroku byly rázu politického i náboženského. Morava, ač tehda hojně od německých i jiných misionářů navštěvována, ano od biskupů pasovských již i k jejich diecesi počítána, s jádrem lidu svého i s vojvody trvala dosud v řádech pohanských. Také Pribina jako kníže nitranský byl ještě pohanem, ale klonil se ke křesťanství a dal v Nitře vysvětiti kostel od

*) Toto odevzdání darů uvádí se mezi jiným také za důvod, že Čechy a Morava byly pod vrchním panstvím franským; jelikož však letopisec o ničem jiném, než o darech se nezmiňuje, pozbývá důvod ten všeliké platnosti.

**) „De conversione Baioariorum et Carantanorum" od neznámého auktora.

[illegible]

[illegible] Kostislav [illegible] se za- [illegible] vojenské při- [illegible] spolek s Bulhary.

kteří sousedili na východních hranicích s jeho říší. Král Ludvík Němec vypravil se r. 855 s vojskem na Moravu, ale neodvážil se uderiti na opevněnou tvrz Rostislavovu; spustošiv zemi moravskou hroznym spůsobem, vrátil se ostatně s nepořízenou domů. Rostislav na pomstění skutku toho v patách za ustupujícím králem vtrhl do krajiště Rakouského a poplenil velkou část této země po pravém břehu Dunajském.

Smělý pokus knížete Rostislava byl korunován skvělým výsledkem: Morava byla vybavena z vrchní moci německého krále Ludvíka. Rostislav od té doby odvážil se k dalším nepřátelským krokům proti němu. Předně poskytl ochrany českému vojvodovi Slavitěchovi, který zbaven byv od krále Ludvíka své župy Vítorazské, utekl se ke knížeti moravskému. Když pak vlastní syn Ludvíkův Karloman, dosazený r. 856 za markrabí v Rakousích i zemích sousedních, proti otci svému se vzbouřil, Rostislav ochotně mu přislíbil žádanou pomoc a použil té příležitosti k útoku na dávného nepřítele Moravy, knížete Pribinu. Moravané vtrhli do Pannonie, zemi spustošili a Pribinu zabili (861). Chybou Rostislavovou však bylo, že nechal Karlomana ve vzpouře jeho bez pomoci. Král Ludvík syna pokořil a uvěznil v Řezně, a když i s tehdejším chanem bulharským Bogorisem podařilo se mu učiniti mír, podnikl opět s veškerými silami své říše útok na knížete moravského. R. 864 vtrhla četná německá vojska u Tulna na levý břeh Dunajský a oblehla Rostislava v pevné tvrzi Děvínské (Dovina, Maidburg, na Pavlovských kopcích, při stoku Dyje a Jihlavky). Rostislav nevěda na ten čas zbytí, pokořil se, vydal takové rukojmí a tolik, co jich král žádal; nad to slíbil se všemi svými vladykami věrnost a poslušnost, pokud král bude žíti. Nicméně tato odvislost netrvala dlouho. Sotva král Ludvík vzdálil se ze země, kníže Rostislav střásl opět se své říše jho franské. Ani Karloman, který zatím s otcem úplně se smířil a od něho Bavory se sousedními krajišti obdržel (865), ničeho proti němu nepořídil.

S podivem a úctou hledíme na tyto válečné úspěchy Rostislavovy, jehož branná moc odolávala vytrvale několikanásobné přesile němectva. Avšak důmysl a věhlas tohoto panovníka teprve tehda úplně oceníme, uvážíme-li zásluhy jeho o náboženské a kulturní povznesení lidu moravského. Toho docíleno bylo zavedením křesťanských řádů na Moravě.

starým rodem. Z takových rodů sobě příbuzných povstal kmen čili plémě. Náčelník kmene, kněz čili vladyka, volen byl od starostův, obyčejně z rodiny, která pocházela přímo od praotce kmenového. Vladyka byl nejvyšším knězem, vojevůdcem i soudcem svého kmene; jméno jeho, podobně jako u starosty, přecházelo na celý kmen i krajinu, ve které kmen sídlel. Střediskem kmene a sídlem vladykovým byl hrad dřevěný, zásekami, příkopem a náspem obehnaný, často uprostřed vody nebo bařin vystavěný, jenž v čas nebezpečí byl útočištěm okolního obyvatelstva.

IV. Panství avarské. Samo. Styky s říší franskou za Karla Velikého.

Takové bylo zřízení starých Slovanů. Stačilo úplně v čas míru k udržení pořádku lidu, hledícímu si své práce polní a výživy a šetřícímu úzkostlivě posvátných svazků rodinných. Ale nelze upříti, že v čas nebezpečí vnějšího tyto řády nebyly způsobilými, aby sjednotily příbuzné kmeny k vydatné obraně nebo dokonce k ráznému útoku do cizích zemí. Tím se vysvětluje, že kmenové slovanští snadno upadali pod cizí jho a bylo potřebí mimořádných podnětů, aby se společným úsilím vzchopili a od cizího panství osvobodili. Také naši předkové na Moravě brzy po svém příchodu do této země byli ujařmeni od divokého národa avarského.

Avaři byli příslušníky velikého plemene mongolského. Původní sídla jejich byla při svazích pohoří Altajského, kdež byli po dlouhý čas pod vrchním panstvím tureckým. Asi v polovici 6. stol. po Kr. osvobodili se a šíříce kolem sebe hrůzu daleko široko, usadili se na západě moře Azovského. Císař Justinian zavázal se jim poplatkem, příbuzní jim kmenové bulharští byli od Avarů podrobeni. Na západ zajížděli až k hranicím říše franské, a král Sigebert velkými dary přiměl chána Bajana (558—602), že od dalších útoků na jeho zemi upustil. Konečně usadili se Avaři po odchodu Langobardů v nynějších Uhřích, a chan Bajan podmanil si všechny okolní kmeny slovanské, mezi nimi také Čechy i Moravany. Panství jeho sahalo od dolního Dunaje až k Smrčinám, od Krkonoš až po Adriatické (Jadranské) moře.

Avaři vedli si mezi poddanými národy velmi krutě. Nutili je k vojenským i jiným službám, v boji stavěli je na nejne-

bezpečnější místa, vybírali od nich velké poplatky a hanobili jejich ženy i dcery. Žijíce kočovnicky, nikdy nepřilnuli k práci polní a nezvykli si stálým sídlům. Velmi vhod jim tedy bylo, že nalezli u Slovanů poddané, kteří za ně pole obdělávali a zároveň svou mírumilovností i svým volným zřízením nemohli se jim tak hned státi nebezpečnými. Slované krom toho konali Avarům důležité služby jako pěší vojsko, kteréž avarskou jízdu vhodně doplňovalo. Proto také Avaři rádi podporovali stěhování slovanské na západ, a jejich vedením z dolního Podunají zabrali (koncem 6. stol. po Kr.) všechny krajiny východoalpské od Dunaje až k moři Adrijskému. Byli to Slované korutanští, kteří v nynějších Dolních Rakousích stali se sousedy Čechův a Moravanů, jsouce od nich pouze řekou Dunajem odděleni.

Odpor všech těchto kmenů slovanských proti nesnesitelnému jařmu avarskému vzplanul záhy ve zjevnou vzpouru. Kolem r. 623 zdvihli se čeští Slované proti svým utiskovatelům. Právě tehda přišel do země franský kupec Samo za obchodem a súčastnil se tohoto boje; osvědčil se brzy statečným bojovníkem i schopným vojevůdcem, a Slované zvolili si jej za společného vévodu (krále). Samo v několika bitvách Avary porazil, Čechy i snad Slovany korutanské jejich vrchního panství zbavil a spojil pod svou vládou v mocný stát.

Říše Samova vzbudila záhy záští také u západních sousedů. Franský král Dagobert, vzav si záminku z oloupení některých kupců franských v zemi Samově, žádal po poslu Sicharovi za odčinění tohoto příkoří a za úplné poddanství. Když Samo odepřel, Dagobert vypravil čtvero vojsko proti němu, ale ve hlavní třídenní bitvě u Vogastisburka*) byl poražen (630). Po tomto vítězství Slované konali časté vpády do Durynska a do sousedních krajin. Taková byla moc a sláva Samova, že Drevan, kníže Srbů polabských, připojil se dobrovolně k jeho říši. Král Dagobert pokusil se pak ještě několikráte o podrobení Slovanův, ale vždy marně. Kníže Samo vládl plných 35 let a připravil také Avarům ještě několik porážek. Měl 12 žen slovanských, z nichž se mu narodilo 32 synů a 15 dcer.

*) Poloha tohoto místa jest neznáma, pravdě nejpodobněji u Domažlic (Tuhoště) nebo u Kadaně (Burberg), kudy šla od pradávna stezka Sedlecká či Erfurtská.

Třebas se nám bližších zpráv o Samovi nezachovalo, tolik jest jisto, že byl z nejmohutnějších a nejdůmyslnějších panovníkův oné doby. Ubránil lid svůj proti dvěma nepřátelům, od východu i od západu stejně hrozícím a založil první slovanský stát na západě. Jest podivno, že zjev v dějinách našeho národa tak vynikající upadl v potomních dobách úplně v zapomenutí. Ani Kosmas ani kterýkoliv ze starších letopiscův o něm nevědí. Tato okolnost vedla mnohé učence k domněnce, že osobnost Samova skrývá se za báječným jménem Přemysla Oráče.*)

Po smrti Samově (658) uvolnil se opět svazek mezi Slovany českými a korutanskými, nicméně, jak se pravdě podobá, oba tito národové uhájili již trvale své samostatnosti proti Avarům, jichž moc neustále klesala, až koncem 8. stol. po Kr. z kořene byla vyvrácena od mocného krále franského Karla Velikého.

Pohříchu neosvětluje se temno této veliké mezery, obsahující půl druhého sta let, ani jediným bleskem určité zprávy historické. V domácích pověstech zachovala se sice paměť o knížeti Krokovi a jeho dcerách Kazi, Tetě, Libuši, o Přemyslu a jeho potomcích, kteří vládli prý v Čechách; ze současných pramenů však žádný o nich nic pověděti neumí. O Moravě pak ani takových mythických vzpomínek se nezachovalo! Že by dějiny našich předků v této době byly prázdným listem, nelze říci. Avšak pozornost těch, kteří události souvěké zaznamenávali, byla v jiné strany obrácena, než k Slovanům klidně vzdělávajícím svou domácí půdu. Netoliko říše avarská, nýbrž i franská octly se ke konci 7. stol. v úpadku slabostí svých panovníků z rodu Meroveova, a tato povznesena teprve, když dosavadní správcové říšští (majordomové) strhli všechnu moc a konečně i korunu královskou na sebe. Z těchto pocházel slavný Karel Martel, který odrazil útoky arabské na říši franskou; syn jeho Pipin Malý zbavil posledního Chlodvíkovce vlády a přispěl k založení církevního státu v Italii; konečně vnuku Martelovu Karlu Velikému bylo určeno, aby svými výboji založil světovou

*) O Samovi psal u nás Palacký v „Jahrbücher des böhm. Museum 1830", str. 393 násl., Tomek v Památkách archaeol. a místop. V, 1863, str. 248 atd. („Obrana nejstarších dějin českých" atd.), J. Goll v Mittheilungen des Inst. f. öst. Geschichtsforschung, XI, 1890, str. 448; nejnověji Frant. Nerad ve výroční zprávě reálky v Telči, 1896 („Samo a jeho říše"). Tamtéž jsou kriticky rozebrána všechna sporná mínění sem spadající.

říši, podobnou staré říši římské, a ozdobil se leskem koruny císařské. Jeho výbojnost přináší nové světlo v osudy našich zemí.

Karel Veliký vyvrátiv říši bavorskou (788) a avarskou (796), stal se pánem všech zemí po pravém břehu dunajském až po ústí řeky Sávy. Tím dostala se říše jeho na západní i na jižní straně v sousedství s našimi zeměmi, a od té doby lze nám stopovati nepřetržité pásmo zápasů, jež bylo našim předkům podnikati se světem německým. Němci vedli tento boj do vyhlazení; smutným svědectvím toho jest osud nešťastných Slovanů polabských Že Slovany české a moravské táž záhuba nestihla, toho příčinou byl netoliko statečný odpor jejich a příznivá zeměpisná poloha, nýbrž především ta okolnost, že si vyvinuli takovou vzdělanost a takové zřízení státní, které jim zjednalo rovnoprávné postavení mezi národy německými.

Již za výpravy Karla Velikého proti Avarům r. 791 stalo se, že oddíl vojska jeho tam i zpět ubíral se zemí Čechův a Moravanů; stalo se tak bezpochyby po vzájemné domluvě proti společnému nepříteli, a není třeba vyvozovati z toho, že by již tehda byli naši předkové uznali vrchní panství franské. Že tak se nestalo, vysvítá z toho, že již r. 805 a opětně r. 806 císař Karel podnikl do Čech vojenskou výpravu, aby si obyvatele těchto zemí podmanil. Útok jeho byl odražen a není odůvodněnou domněnka, že by byli tehda Čechové uvolili se odváděti říši franské roční poplatek.*)

V. Založení říše moravské za Mojmírovců. Mojmír I. Rostislav.

Není pochybnosti, že Slované těžili z vítězství franského nad Avary. V krajích od Avarův opuštěných a od Franků zpustošených, od pohoří Manhartského až ke vtoku Hronu do Dunaje podél severního břehu dunajského a nepochybně i dále

*) Büdinger, Österr. Gesch. I., 302, zavrhuje tuto domněnku, ježto současnými zprávami (zvláště v Einhardu) není dosvědčena. Také Palacký Děj. Čes. I, 121 pozn., po důkladném srovnání všech zpráv současných dochází k nepochybnému závěru, že se Karlu Velikému nepodařilo uvésti Čechy s Moravany v závislost. Důvody pro poplatnost, jež uvedl Dudík, Děj. Mor. I, 63 násl., Huber, Gesch. Österreichs I., 81 a nejnověji Bretholz, Děj. Mor. I., 28 násl., nejsou dosti přesvědčivy; všichni mluví o „jakési odvislosti" ale jakého druhu odvislost ta byla, nemohou udati.

na východ usadili se čeští Moravané, jichž sídla od té doby se prostírala v části nynějších Dolních Rakous, na Moravě a uherském Slovensku. Jen okolo Tisy zachovali se ještě větší zástupové Avarův, ale upadli tam pod panství Bulharů, kteří si založili říši při dolním toku dunajském. Do této doby, hned na počátek 9. stol., spadají základové potomní říše moravské, čehož pravděpodobnost ze dvou okolností lze vyvoditi: jednak ze zničení moci avarské na východě, jednak, což ještě více na váhu padá, z toho, že Čechové útokům mocného císaře Karla na západě (805, 806) se ubránili a svou samostatnost tím zabezpečili. Těchto příznivých okolností Moravané využitkovali plnou měrou: již málo let potom nalézáme v souvěkých letopisech zmínku o samostatné říši moravské.

Říše Karla Velikého, mocná uvnitř i na venek, byla by se časem stala nebezpečnou sousedním národům slovanským, kdyby byl po Karlovi nastoupil stejně schopný nástupce. Ale císař Ludvík Pobožný (814—840) nevyrovnal se ani podnikavostí válečnou ani duchem státnickým svému otci. Rozepřemi v samé rodině panovnické říše franská octla se v hlubokém úpadku, tak že na ten čas nejen od dalších výbojů musilo býti upuštěno, nýbrž i národové dosud Frankům poddaní se bouřili a z jejich jařma se vybavovali. R. 819 vzbouřil se kníže panonských Slovanů Ljudevít, který sídlel v Sisku, a vzpoura jeho teprve po několika letech s napjetím všech sil byla potlačena. Charváti r. 817 vytrhli se z poddanství franského a dali se pod ochranu říše východořímské. Bulhaři za chana Omortaga podnikli několik vpádů do Pannonie a uvedli Slovany mezi Drávou a Sávou pod své panství.

Všechny tyto pokusy, ač nevedly k trvalým státním útvarům, nicméně podkopaly a drobily značně moc franské říše na východních hranicích jejích a usnadnily další vývoj a upevnění říše moravské, která sjednocena a ovládána jediným panovníkem jako pevná hradba zastavila na dlouhý čas postup německé výbojnosti na východ.

Moravané, jichž jméno obyčejně odvozuje se od řeky Moravy (Marus, Maraha), uvádějí se v souvěkých letopisech poprvé r. 822. Tehda totiž, vypravuje se, odeslali Moravané, jako Čechové, Lutici, Bodrci, Srbové, Braničevci (Praedenecenti) a jiní východní Slované, poselstvo na říšské shromáždění do Frank-

furta, aby odevzdalo dary císaři Ludvíku Pobožnému.*) Sídla jejich byla tehda mnohem rozsáhlejší, než nyní: sahalit zajisté od rozhoří Českomoravského na východ až k řece Hronu, od Jeseníků pak na jih až po Dunaj. Není pochybnosti, že se dělili, jako soukmenovci jejich v Čechách, na kmeny, zachovavše si rodové zřízení všem Slovanům společné. Také se nám zachovala ve starých zprávách jména dvou kmenů moravských, totiž Holasiců na severu při horní Odře, a Lovaticů na jihu při řece Dyji. Že i v ostatních částech Moravy a sousedních zemí byli kmenové vespolek sice řečí i mravem příbuzní, nicméně nářečím od sebe rozdílní, o tom nelze pochybovati. Onen stav shodoval se asi povšechně s nynějším rozdělením Moravanů na nářečí české, hanácké, slovácké, valašské a lašské. V tom podobala se Morava odedávna Čechám; avšak rozdíl patrný jest v tom, že Morava mnohem dříve byla politicky sjednocena a tedy rozdíly kmenové nevystoupily zde tak do popředí jako onde; neboť kdežto v Čechách po celé 9. stol. potrvalo zřízení kmenové a četní vladykové panovali ve svých územích od sebe nezávisle, na Moravě od počátku tohoto století veškeren národ sjednocen byl pod vládou knížecího rodu Mojmírovců.

Tento záslužný a v následcích svých dalekosáhlý čin — sjednocení moravských Slovanů — přisuzuje se jednomyslně knížeti Mojmírovi. Kdy a za jakých okolností tento zajisté statečný a důmyslný panovník zmocnil se vlády nade všemi kmeny moravskými, o tom paměť se nezachovala. Bavorské letopisy nedlouho potom sepsané**) vypravují teprve k r. 830, že kníže Mojmír vypudil jiného knížete Pribinu z kraje Nitranského, který byl dosud Pribinovým údělem. Příčiny tohoto nepřátelského kroku byly rázu politického i náboženského. Morava, ač tehda hojně od německých i jiných misionářů navštěvována, ano od biskupů pasovských již i k jejich diecesi počítána, s jádrem lidu svého i s vojvody trvala dosud v řádech pohanských. Také Pribina jako kníže nitranský byl ještě pohanem, ale klonil se ke křesťanství a dal v Nitře vysvětiti kostel od

*) Toto odevzdání darů uvádí se mezi jiným také za důvod, že Čechy a Morava byly pod vrchním panstvím franským; ježto však letopisec o ničem jiném, než o darech se nezmiňuje, pozbývá důvod ten všeliké platnosti.

**) „De conversione Baioariorum et Carantanorum“ od neznámého auktora.

arcibiskupa solnohradského Adalrama. To bylo asi příčinou jeho vypuzení. Pribina utekl se za Dunaj k pannonskému markrabí Ratbodovi, kdež na přání Ludvíka Němce dal se vyučovati ve víře křesťanské a přijal křest v chrámě sv. Martina v Traismě, na statcích arcibiskupa solnohradského. Později (po r. 840) král Ludvík Němec udělil Pribinovi lénem část Dolní Pannonie, tehda již výhradně Slovany obydlené, při říčce Sále, jež se vlévá do jezera Blatenského; Pribina vystavěl při jejím ústí svůj sídelní hrad Mosaburk (nyní Szalavar), zakládal kostely a šířil horlivě křesťanství v tomto území, kteréž mu král Ludvík r. 847 daroval jako samostatné vévodství. Rozkládalo se mezi Rábou, Dunajem a Drávou. Po smrti Pribinově (861) uvázal se v toto panství syn jeho Kocel.

Nepřátelství mezi Mojmírem a Pribinou lákalo Franky k pokusu, uvésti také Moravu pod své panství, ačkoliv i kníže Mojmír s částí svého lidu přijal již víru křesťanskou. Dlouholeté spory v rodině císaře Ludvíka Pobožného byly tomuto záměru na překážku. Teprve r. 843 synové Ludvíkovi sjednotili se o rozdělení říše, smlouvou Verdunskou, při čemž část východní připadla Ludvíku Němci (843—876). Od té doby veškera moc jeho obrátila se proti sousedním národům slovanským a zejména říše moravská to byla, o jejíž podmanění král Ludvík usiloval stůj co stůj. Z počátku provázeny byly jeho snahy příznivým výsledkem. R. 845 dalo se čtrnácte českých lechů v Řezně pokřtiti a již r. potomního (846) Ludvík Němec vtrhl s vojskem na Moravu, zbavil knížete Mojmíra panství a dosadil na stolec knížecí synovce jeho Rostislava. Avšak již na zpáteční cestě z této výpravy byl přepaden od Čechů, jichž zemí se ubíral a s velkými ztrátami donucen ke kvapnému ústupu do Bavor, A s podobným nezdarem potkaly se válečné výpravy krále Ludvíka do Čech i v letech potomních. Poslední útok jeho (849) Čechové odrazili s takovou silou, že Němci musili prositi o pokoj, rukojmě dáti, vydati všecku zbraň, všecky vozy a věci k válce potřebné a odebrati se ze země cestou, kterou jim Čechové nařídili.

Z těchto úspěchů nabyl také moravský kníže Rostislav odvahy, aby se vytrhl z dosavadní poslušnosti, kterou se zavázal králi východofranskému. I konal rozsáhlé vojenské přípravy, opevnil svou zemi a učinil obranný spolek s Bulhary,

kteří sousedili na východních hranicích s jeho říší. Král Ludvík Němec vypravil se r. 855 s vojskem na Moravu, ale neodvážil se udeřiti na opevněnou tvrz Rostislavovu; spustošiv zemi moravskou hrozným způsobem, vrátil se ostatně s nepořízenou domů. Rostislav na pomstění skutku toho v patách za ustupujícím králem vtrhl do krajiště Rakouského a poplenil velkou část této země po pravém břehu Dunajském.

Smělý pokus knížete Rostislava byl korunován skvělým výsledkem: Morava byla vybavena z vrchní moci německého krále Ludvíka. Rostislav od té doby odvážil se k dalším nepřátelským krokům proti němu. Předně poskytl ochrany českému vojvodovi Slavitěchovi, který zbaven byv od krále Ludvíka své župy Vítorazské, utekl se ke knížeti moravskému. Když pak vlastní syn Ludvíkův Karloman, dosazený r. 856 za markrabí v Rakousích i zemích sousedních, proti otci svému se vzbouřil, Rostislav ochotně mu přislíbil žádanou pomoc a použil té příležitosti k útoku na dávného nepřítele Moravy, knížete Pribinu. Moravané vtrhli do Pannonie, zemi spustošili a Pribinu zabili (861). Chybou Rostislavovou však bylo, že nechal Karlomana ve vzpouře jeho bez pomoci. Král Ludvík syna pokořil a uvěznil v Řezně, a když i s tehdejším chanem bulharským Bogorisem podařilo se mu učiniti mír, podnikl opět s veškerými silami své říše útok na knížete moravského. R. 864 vtrhla četná německá vojska u Tulna na levý břeh Dunajský a oblehla Rostislava v pevné tvrzi Děvínské (Dovina, Maidburg, na Pavlovských kopcích, při stoku Dyje a Jihlavky). Rostislav nevěda na ten čas zbytí, pokořil se, vydal takové rukojmí a tolik, co jich král žádal; nad to slíbil se všemi svými vladykami věrnost a poslušnost, pokud král bude žíti. Nicméně tato odvislost netrvala dlouho. Sotva král Ludvík vzdálil se ze země, kníže Rostislav střásl opět se své říše jho franské. Ani Karloman, který zatím s otcem úplně se smířil a od něho Bavory se sousedními krajišti obdržel (865), ničeho proti němu nepořídil.

S podivem a úctou hledíme na tyto válečné úspěchy Rostislavovy, jehož branná moc odolávala vytrvale několikanásobné přesile němectva. Avšak důmysl a věhlas tohoto panovníka teprve tehda úplně oceníme, uvážíme-li zásluhy jeho o náboženské a kulturní povznesení lidu moravského. Toho docíleno bylo zavedením křesťanských řádů na Moravě.

VI. Zavedení řádů křesťanských na Moravě. Záhuba Rostislavova.

Ode dávných dob dály se pokusy, zanésti zdárné símě učení křesťanského na Moravu. Již na počátku 4. století překročili hlasatelé jeho hranice naší země, aby tam hlásali slovo Boží. Vypravuje se v životopise sv. Ambrože, biskupa milánského, že Fritigild, královna markomanská, přijala víru Kristovu od sv. Ambrože, na něhož se s prosbou v té příčině obrátila. Týž poslal královně list, v němž obsaženo bylo poučení o nejdůležitějších pravdách křesťanských; Fritigild později vydala se na cestu do Milána, toužíc poznati proslulého otce církevního; ale nezastihla ho již na živu, ježto r. 397 zemřel. Také není vyloučena možnost, že sv. Severin († 482), jehož činnost prostírala se podél Dunaje od Pasova až k Vídni, vstoupil tu a tam na půdu moravskou. Avšak stěhováním národů germánských všechny země podunajské byly hrozně spustošeny a vylidněny, křesťanství nemohlo zapustiti tam hlubších kořenův a poslední stopy jeho byly vyhlazeny od divokých Avarův.

Teprve po zničení říše avarské za Karla Velikého bylo přední péčí tohoto panovníka, aby v nově získaných zemích zavedl zase křesťanství. Církevní správu jejich svěřil arcibiskupovi solnohradskému a biskupovi pasovskému. Morava, jak se pravdě podobá, ač nebyla dosud pod panství franské uvedena, přidělena diecesi pasovské. Bylo totiž tehda obecným zvykem, že netoliko země podmaněné, nýbrž i k podrobení vyhlédnuté, přivtělovány byly k nejbližší diecesi jakožto nové působiště missionářské. Biskupové pasovští také skutečně vypravovali hlasatele víry na Moravu, konali tam synody a vybírali desátky; ostatně však o jejich činnosti v této zemi souvěké letopisy se nezmiňují. Arcibiskup solnohradský Adalram ještě před vypuzením Pribinovým (830) vysvětil chrám v Nitře. Na základě těchto událostí biskup pasovský Urolf chtěl zříditi na Moravě církevní hierarchii sobě podřízenou, a tehdejší papež Eugenius II. tomuto záměru nebyl na odpor. Ale veškery tyto pokusy rozbily se o statečný odpor knížat Mojmíra i Rostislava, skloniti šíji svou pode jho franské. Jmenovitě Rostislav čím dále tím jasněji poznával, že při tehdejším těsném spojení státu s církví pokřesťanění vycházející od kněží německých šlo by ruku v ruce s šířením panství franského; a proto také musila veškera snaha

jeho jíti za tím cílem, aby se vybavil z církevní moci německých biskupův a arcibiskupův a aby zřídil pro svůj stát samostatný obvod církevní.

Pojav takto zrale promyšlený záměr, uvésti křesťanské řády na Moravu neodvisle od Solnohradu a Pasova, kníže Rostislav již r. 862 vstoupil v přátelské styky s carihradským dvorem a obrátil se po náležité poradě a dorozumění se svými vladykami i se svým synovcem Svatoplukem k řeckému císaři Michalu III. s prosbou, aby poslal na Moravu hlasatele víry Kristovy; o tomto záměru zpravil však napřed papeže Mikuláše I. (858—867), který k tomu dal svůj souhlas. „Lid náš", tak vzkázal císaři, „odvrátil se již od pohanství a jest pokřtěn, ale jsou tu všelijací učitelé, Němci, Vlaši, Řekové, z nichž každý jinak učí; Slované však jsou lid prostý, který si přeje slyšeti spásonosné učení ve své řeči, aby také jiní národové mohli tohoto příkladu následovati."

V říši východořímské žili tehdáž dva vynikající učenci theologičtí, bratří Metod a Konstantin. Pocházeli z vážené rodiny v městě Soluni, jehož okolí bylo od Slovanův obydleno, tak že od mládí byli úplně znalí jazyka slovanského. Byli velmi pečlivě vychováni a oddali se stavu duchovnímu: Konstantin stal se knězem, Metod vstoupil do kláštera. Zvláště Konstantin, nazvaný pro svou učenost, moudrost a opravdovost „filosofem", požíval velké vážnosti. Ve věku čtyřiadvaceti let poslán byl na dvůr kalifa Mutavakkila, aby proti mohamedanům hájil víry křesťanské. Zatím Metod zastával na čas nabídnutou mu od císaře hodnost knížecí v kraji Strymonském; ale složil ji brzo a uchýlil se do kláštera Olympského. Na rozkaz císařův vydali se pak bratří do jižní Rusi, kdež na žádost chagana chazarského hájili učení Kristova proti židům a mohamedánům (861). Tomuto úkolu Konstantin dostál skvělým způsobem, naučiv se v Chersoně řeči chazarské.

Po návratu z cesty chazarské oba bratři měli již pověst slavných misionářův, a není tedy divu, že císař Michal III. chtěje vyhověti prosbě knížete Rostislava, svěřil jim veledůležité dílo — zavésti a upevniti křesťanské řády v říši moravské. Konstantin byl si dobře vědom obtíží, které byly spojeny s provedením tohoto záměru. Především bylo třeba přeložiti písmo svaté do řeči slovanské; neboť připomínaje vhodného verše biblického, Konstantin prohlásil, že „řeč neuvízne,

je-li psána do vody". Ježto však Slované dosud svého vyvinutého písma neměli, nanejvýše značky jakési nedokonalé, Konstantin ještě před odchodem svým z Cařihradu na základě oněch značek sestavil písmo vyhovující všem zvláštnostem hláskosloví slovanského*). Pomocí tohoto písma pak se jal s bratrem Metodem překládati bibli do jazyka staroslovénského, jenž od tehdejšího nářečí moravského i českého nevalně se lišil. Přišedše na Moravu (863 nebo 864), oba bratři byli od vévody Rostislava s velkými poctami uvítáni a podjali se ihned vznešeného, ale obtížného úkolu. Němečtí kněží dosáhli v zemi dosti veliké moci, avšak působností svou se příliš nevyznamenali; neboť lid moravský dosud lpěl na zvycích pohanských. Příchodem bratří soluňských nastal mocný obrat. Lid slyšel hlásati v řeči jemu srozumitelné vznešenou nauku Kristovu a přijímal křesťanství netoliko dle jména a zevnějšího obřadu, nýbrž s veškerou silou a vroucností vnitřního přesvědčení. Velký úspěch Konstantinův záhy naplnil německé kněze nenávistí a hněvem. I jali se osočovati oba bratry u papeže jmenovitě pro užívání slovanské řeči při posvátných obřadech. Tito byli tedy po tříleté působnosti na Moravě povoláni do Říma a vypravili se s některými žáky, jimž chtěli od papeže vyžádati vyšší svěcení; na cestě pobyli nějaký čas v Pannonii u knížete Kocela, syna Pribinova, jemuž se jejich slovanské spisy neobyčejně zalíbily, a který, ač těsně spřátelen s arcibiskupem solnohradským, svěřil jim asi padesáte žáků k vycvičení. V Benátkách Konstantin skvělou výmluvností disputuje s latinskými kněžími, vyvrátil jejich námitky proti slovanské liturgii. Došedše do Říma, nezastihli papeže Mikuláše I. již na živu († 867). Ale také nástupce jeho Hadrian II. (867—872) vzdal činnosti jejich veškeru chválu a plné uznání. Jejich překlad písma sv. byl schválen, patero žáků na kněžství vysvěceno a což bylo s církevního i politického stanoviska nejdůležitějším, přese všechen odpor některých duchovních konání bohoslužby v jazyku slovanském povoleno. Dílo Konstantinovo bylo dovršeno: byl již před odchodem svým z Cařihradu churav a nyní cítě, že nedostatek sil tělesných nedovolí mu již déle na Moravě působiti, vstoupil v Římě do kláštera, kdež přijal jméno Kyrillos, které

*) Písmo to známo jest pode jménem glagolice; mladší písmo kyrilské jest vynálezem sv. Klimenta, žáka obou bratří, který glagolštinu sblížil poněkud s písmem řeckým.

vešlo ve všeobecné užívání. Zemřel již po dvou letech svého pobytu v Římě, napomenuv bratra, aby dokonal dílo započaté (14. února 869).*)

Na prosby pannonského knížete Kocela a bezpochyby i moravského Rostislava papež Hadrian vypravil Metoda do území obou těchto panovníkův a doporučil jej oběma zvláštním listem. List ten obsahoval důležitá ustanovení: Metodovi bylo dovoleno konati veškerou bohoslužbu v jazyku slovanském a vymíněno toliko, že se má při mši epištola a evangelium čísti napřed latinsky, pak slovansky. Na přání Kocelovo papež Hadrian II. vysvětil Metoda za arcibiskupa; za diecesi přiřčena mu byla říše moravská i pannonská pod názvem arcibiskupství sirmijského; poněvadž za římských dob v Sirmiu (nyn. Mitrovicích) bývalo sídlo metropolitovo, stala se tímto ustanovením Morava i Pannonie od arcibiskupa solnohradského a vůbec od Německa církevně nezávislou.

Tato opatření, jimiž měla výbojnost německá proti slovanským národům býti na dlouhý čas zastavena, vzbudila velký odpor u krále Ludvíka Němce, který umínil si stůj co stůj říši Rostislavovu i sousední národy slovanské podrobiti. R. 869 vzplanul boj mezi Němci a Slovany na celé čáře. Čechové vpadli opět do Bavor, Srbové, jejich severní sousedé a spojenci, do Durynska. Proti Rostislavovi zdvihl válku Karloman, který od poslední vzpoury zůstal otci věren a konal mu jakožto vévoda bavorský platné služby vojenské. Král Ludvík Němec napjal všechny síly své říše a vypravil trojí vojsko proti Slovanům. Jeho syn Ludvík v čele vojska saského a durynského přemohl a podmanil si Srby, v jichž službách byli také četní najatí vojáci čeští. Karloman v čele Bavorů vypravil se proti synovci Rostislavovu Svatoplukovi, který pod vrchním panstvím svého strýce měl zvláštní údělné panství, bezpochyby v Nitře. Na Rostislava chtěl uderiti král sám s vojskem franským a švábským, onemocněv však, byl nucen svěřiti vrchní velení svému nejmladšímu synu Karlovi. Avšak výsledky této velko-

*) Starší spisovatelé, Büdinger, Dudík a j. opírajíce se o t. zv. italskou legendu (Translatio S. Clementis), vypravují, že Konstantin i Metod r. 867 byli na biskupy v Římě vysvěceni. Toto mínění jest nesprávné, jak dokázal V. Jagič v Arch. f. slav. Philologie, 1880, str. 123 násl. Srv. Bretholz, Děj. Mor. I., 73. Konstantin čili Cyrill biskupem nikdy nebyl.

lepé výpravy ani z daleka neodpovídaly jejím přípravám! Karel i Karloman spustošili ovšem velkou část Moravy a Slovenska mečem i ohněm a pobrali mnoho kořisti, kterou obyvatelstvo v lesích uschovalo nebo v polích zakopalo. Kníže Rostislav však, nemoha s přesilou německou podniknouti bitvy v poli širém, zatarasil se v nedobytné tvrzi,*) jejíž mohutná opevnění vzbudila úžas a hrůzu u Němců, tak že o dobytí její ani se nepokusili. Tak tedy i tento pokus o podrobení Moravy skončil se s nezdarem.

Tu konečně, kde nestačila branná moc, domácí zráda málem by byla pomohla Němcům k dosažení jich cíle. Vlastní synovec Rostislavův Svatopluk dopustil se tohoto zločinu, neznámo, zdali následkem nějaké osobní urážky a roztržky, či snad toliko z přílišné ctižádosti a panstvíchtivosti. Na počátku r. 870 Svatopluk odebral se k princi Karlomanovi a uznal jej za vrchního pána onoho území Nitranského, které dosud držel pod vrchní mocí Rostislavovou. Účel tohoto kroku byl jasný: buď se chtěl Svatopluk vytrhnouti z moci svého strýce a zaměniti ji s poručenstvím německým, nebo jej chtěl dokonce pomocí Karlomanovou s knížecího stolce svrhnouti a sám naň dosednouti. Rostislav pozdě poznal nebezpečí, které jemu i jeho zemi hrozilo, a chtěl synovce svého úkladně se světa sprovoditi. Svatopluk však vyhnul se jeho nástrahám, a když jej Rostislav chtěl pronásledovati, upadl sám do nastražené léčky. Svatopluk zmocniv se jeho osoby, vydal jej Karlomanovi, kterýž jej poslal otci svému do Řezna. Tam od soudců královych vynesen byl na Rostislava trest smrti; král Ludvík zmírnil rozsudek ten způsobem sebe i své doby hodným: dalť nešťastného knížete zraku zbaviti a do vězení klášterského uvrhnouti. Od té doby mizí po něm všeliká stopa.

Tak zahynul kníže Rostislav, statečností i důmyslem nejvznešenější postava z celého tisícile-

*) Zdali touto tvrzí dlužno pokládati Velehrad, jak Palacký se domnívá, či Děvín, jak Dudík tvrdí, nelze pro nedostatek bližšího určení u souvěkého letopisce rozhodnouti. — Také o Velehradě, jakožto knížecím sídle Rostislavově, není zmínky v současných pramenech, nýbrž teprve ve staré legendě svatováclavské, o které se zmiňuje Kosmas († 1125) a jejíž český překlad zachoval se ze 14. stol. V listinách o Velehradě poprvé zmínka jest k r. 1131 (Cod. dipl. Mor. I., 207).

tého pásma dějin moravských. Nelze ani dokonale vystihnouti následky předčasného pádu jeho. On jediný byl s to, aby zachránil národ svůj od vnějšího ujařmení. Dokázal, že dovede říše své uhájiti proti surovému násilí s mečem v ruce; ale jasný duch jeho poznával, že to nestačí. Bylo třeba vnitřního pouta, které by semknulo veškeren národ v mohutný celek, bylo třeba povznésti jej s ostatními národy západními na stejnou výši kulturní, pak mohl s nimi směle vejíti v zápas. Tohoto cíle mělo se dosáhnouti upevněním křesťanských řádů v zemi a zřízením samostatného střediska církevního; zavedení slovanské liturgie mělo dovršiti jednotu národní. Pod záštitou Rostislavovou bylo by se zajisté podařilo všechny tyto vznešené záměry provésti. Mrzký čin Svatoplukův rozetnul pásmo obratně spřádané; surová výbojnost jeho bez duševní ušlechtilosti nedovedla nahraditi státnického věhlasu Rostislavova.

VII. Svatopluk. Pád říše velkomoravské.

Hned po zajetí Rostislavově vévoda Karloman vtrhl bez překážky na Moravu, dobyl bez boje měst a pevností zemských, zmocnil se knížecích pokladův a svěřil správu říše moravské bratrům Vilémovi a Engelšalkovi, hrabatům krajiště Rakouského. Svatopluk již potomního roku obviněn byl z nevěrnosti a odveden ke dvoru Karlomanovu, kdež byl bedlivě střežen. Tyto násilné skutky konečně probudily v Moravanech dávnou mysl hrdinskou. Vzbouřili se a donutili kněze Slavomíra, který pocházel rovněž z rodiny vévodské, že se postavil v čelo odboje a přijal hodnost knížecí. Hrabata Vilém a Engelšalk ukázala se záhy slabými k potlačení vzpoury, Karloman musil přispěti jim na pomoc.

Zatím však stala se úplná změna v nitru Svatoplukově. Lítost nad spáchanou zradou, hněv nad násilnostmi německými, zklamaná naděje v dosažení trůnu moravského způsobily tento převrat. Na oko zachoval ovšem dosavadní přátelství ke Karlomanovi, takže tento, když nepodařilo se jej z nevěry usvědčiti, i osobní svobodu mu navrátil. Svatopluk tak si dovedl Karlomana nakloniti, že byl požádán i za kmotra při křtu Zventibolda čili Svatopluka, který se tehda synu Karlomanovu Arnulfovi narodil. Když pak vzpoura Slavomírova nabývala vždy větších

rozměrů, vévoda bavorský nerozpakoval se svěřiti Svatoplukovi velení nad vojskem, které tehda na Moravu bylo vypraveno. Sotva však německé vojsko octlo se před hlavní tvrzí, ve které se Moravané hájili, Svatopluk postavil se v čelo povstalců, přepadl Bavory a porazil je do úplného zničení (871). Hrabata Vilém a Engelšalk nalezla smrt v boji. Říše moravská byla z moci franské opět vytržena, Svatopluk ujal se vlády v zemi a Čechové odpadnuvše od Karlomana, spojili se s Moravany; k upevnění tohoto svazku Svatopluk pojal dceru jednoho vladyky českého (snad Bořivoje, knížete pražského) za manželku.

Král Ludvík Němec učinil seč síly jeho byly k odčinění této pohromy. Dvojí vojsko vypraveno bylo r. 872 na Moravu, jedno durynsko-saské od severu, druhé fransko-bavorské, vedené Karlomanem od jihu. Třetí vojsko pak, v jehož čele byl arcibiskup mohučský, vtrhlo od západu do Čech. Ale všechna tato opatření setkala se jen s nepatrným úspěchem. Pět českých vladyk bylo sice nad řekou Vltavou poraženo, na Moravě však vojsko durynsko-saské bylo poraženo, ztratilo mnoho lidu a utíkalo tak potupně, že ženy české několik vznešených náčelníků na útěku kyji prý s koní srazily. Ani Karlomanovi nevedlo se lépe; neboť když od Dunaje vpadl do Moravy, všechnu zemi daleko široko kol sebe pustoše, Svatopluk znenadání udeřil na ono oddělení Bavorů, jemuž byla ochrana lodí podunajských svěřena, pobil jich na šest tisíc, ostatní zahnal do řeky a toliko vůdce biskup řezenský s malou hrstkou vojska spasil se útěkem (872). Svatopluk obhájil skvěle říše své proti všem útokům nepřátelským. Následujícího roku pak (873) zdvihli se Srbové, dle všeho asi povzbuzeni knížetem moravským, proti Frankům, kdežto Svatopluk přešed v Rakousích s vojskem přes Dunaj uvedl Karlomana ve vlastní jeho zemi do takové tísně, že jen rychlou pomocí krále Ludvíka byl od záhuby zachráněn. Ludvík pospíšil si učiniti se Slovanskými národy (Srby a Moravany) mír za jakoukoliv cenu; pouze Čechy pro jakýsi úskok, provedený proti markrabí Thakulfovi, z míru vyloučil.*) Svatopluk,

*) Tak dlužno rozuměti slovům letopisce Hincmara (M. G. SS. II, 496): Ad Reginisburc autem perveniens, per missos suos Winidos, sub diversis principibus constitutos, modo quo potuit, sibi reconciliavit, legatos autem ab illis, qui Behin dicuntur, cum dolo missos suscipiens, in carcerem misit.“ Rčením „Winidos sub diversis principibus constitutos“ míní se tu patrně

ač vítězem, ochotně dal se ve vyjednávání s králem Ludvíkem a tak učiněn byl r. 874 mír ve Forchheimě. Hlavním úspěchem jeho bylo, že tam byl uznán pánem říše moravské; aby dosáhl trvalého pokoje od krále německého, slíbil mu věrnost a poslušnost, ano zavázal se i k ročnímu poplatku; byl to však závazek jen formalní, uvnitř říše své kníže moravský podržel úplnou samostatnost, netoliko politickou, nýbrž i církevní, která mu tehdáž buďsi výslovně či mlčky byla přiznána.

Několikaletá vichřice válečná, zuřivší na Moravě od r. 869, nedovolila nově jmenovanému arcibiskupu Metodovi, aby se na toto své působiště neprodleně navrátil. Prozatím bylo mu spokojiti se pobytem v pannonské zemi Kocelově, kdež horlivě působil pro rozšíření řádů křesťanských a vytvoření národní církve mezi slovanským obyvatelstvem.*) Důkazem zdárné činnosti jeho jest, že arcikněz Richbald, správce arcibiskupa solnohradského v obvodu pannonském, musil odtud ustoupiti a do Solnohradu se vrátiti. Ale činnost Metodova potkala se tu opět s mocným odporem německých biskupův. Arcibiskup solnohradský upíral mu všelikou biskupskou pravomoc v Dolní Pannonii, tvrdě, že tato od pětasedmdesáti let patřila k jeho církevnímu obvodu a že obyvatelstvo této země od solnohradských misionářů bylo na víru křesťanskou obráceno. Potom konána byla synoda metropolity solnohradského a jeho sufraganů, Ermenricha Pasovského a Hanona Frisinského, kteréž se súčastnil také král Ludvík a dle všeho i Svatopluk a Karloman. Tam se měl arcibiskup Metod zodpovídati, proč prý káže a učí v cizí diecesi. Metod hájil se zmužile a ohnivě, a dokazoval, že diecese ta nepatří biskupům německým, nýbrž sv. Petru a od něho že ji přejal ve správu. Když nechtěl ustoupiti, byl od svých protivníků potupen a ztýrán, hodnosti své za zbavena prohlášen a do vězení uvržen. Nástupce Hadriana II. († 872) papež Jan VIII. s velkým důrazem ujal se arcibiskupa moravského, ale teprve když pohrozil biskupům německým klatbou,

---

všichni ostatní Slované, s kterými Ludvík tehda válčil, kromě Čechů, tedy Moravané a Srbové, kteří skutečně byli „pod rozličnými knížaty". Námitka, kterou proti tomuto pramenu uvádí Bretholz (Děj. Mor. I, 45), se tím sama sebou vyvrací.

*) Že by v letech 869–871 arcib. Metod byl činným také na Moravě, jak Bretholz (Děj. Mor. I, 75) tvrdí, nelze z pramenů doložiti.

propustili Metoda na svobodu po dvou a půlletém tuhém uvěznění.*) Metod odebral se pak na Moravu; tam byl od knížete Svatopluka, v jehož ochranu jej papež zvláštním listem doporučil, i od lidu s velkými poctami uvítán a jal se s novou horlivostí šířiti a upevňovati v zemi řády křesťanské. Tehda bezpochyby (873 nebo 874) také pokřtěn byl od něho český vévoda Bořivoj s manželkou svou Ludmilou.

Takovým spůsobem dostalo se říši Svatoplukově jednotného a samostatného církevního zřízení se slovanskou bohoslužbou a není pochybnosti, že si Svatopluk v míru Forchheimském také tuto samostatnost církevní dal od krále Ludvíka potvrditi. Vždyť právě tehda vypověděl všechny německé duchovní, jakožto protivníky svého panství a tajné zrádce, ze země. Bylo to tím významnější, ježto Svatopluk brzy potom rozšířil říši svou daleko za dosavadní hranice: Čechové i Srbové lužičtí uznali jeho vrchní panství, Slezsko i západní Halič byly podmaněny a na jihovýchod Svatoplukova moc sahala až do jižních Uher.**) V celém tom obvodu prostírala se také duchovní moc arcibiskupa Metoda, a slovanská liturgie všude zaváděná měla se státi nejpevnějším a nejtrvanlivějším pojítkem všech částí této rozsáhlé říše. Pohříchu neměl Svatopluk onoho státnického důmyslu, aby porozuměl, jaký význam má slovanská liturgie a samostatné církevní zřízení pro jeho národ a říši. Nemaje ve věcech víry vlastního úsudku, záhy naklonil sluch německým kněžím, kteří podezřívali arcibiskupa Metoda, že se přidržuje kacířství východní církve, ježto prý ve vyznání víry zpívaném za mše nevyslovuje původ sv. Ducha také od Syna, nýbrž pouze od Otce. Postavení arcibiskupovo zhoršilo se do té míry, že r. 879 bylo mu podruhé nastoupiti cestu do Říma, aby se z tohoto osočování ospravedlnil. To se mu také skvěle zdařilo: papež Jan VIII. slavně sprostil Metoda všelikého nařknutí z kacířství, potvrdil jej znovu za samostatného arcibiskupa veškeré říše Svatoplukovy a přidal mu k ruce dva biskupy-sufragany, jednoho se

*) Z této doby pochází důležitý spis „Libellus de conversione Bajoariorum et Carantanorum," který dal arcib. solnohradský r. 871 nebo 873 sepsati na obranu svých domnělých práv v diecesi moravsko-pannonské.

**) Zdali také opanoval Dolní Pannonii, kdež asi r. 873 zemřel kníže Kocel, či zdali tato země připadla zase pod moc franskou, o to se vede spor dosud nerozhodnutý.

sídlem v Nitře; sídlo druhého mělo se později určiti; také mu ponechal právo biskupy jmenovati, ovšem ve shodě s knížetem. Slovanská liturgie znovu byla povolena, jenom na výslovné přání Svatoplukovo vyhradilo se latině přední právo; vévoda a velmožové měli volno, poslouchati celou mši latinsky.

Zakročením papeže Jana VIII., které zasluhuje veškerého uznání, upevněna byla sice arcibiskupská moc Metodova na Moravě, ale jeho život nebyl mu tím nikterak zpříjemněn. Přičiněním knížete Svatopluka, který naklonil se úplně kněžím německým, jmenován byl Viching, kněz rodem ze Švábska, sufraganem v Nitře. Byl to muž nekalé povahy, který neštítil se nejhorších prostředkův, aby svého představeného osočil u papeže a jej se stolce arcibiskupského svrhl. Zásluhy Metodovy byly sice nad tuto podvratnou práci vysoce povznešeny; byl chráněn mocnou rukou papeže Jana VIII. a i když tento r. 882 zemřel, neodvážil se Svatopluk Metoda v úřadě obmezovati. Ale již r. 885 dokončil arcibiskup Metod svůj život plný zásluh a utrpení, a jeho dílo zbudované za tolika námah a překážek, bylo potom úplně zničeno. Tehdejší papež Štěpán V. ani z daleka nerovnal se státnickým důmyslem svým předchůdcům; podnětem Vichingovým zakázal sloužiti mši po slovansku, vyjímaje pouze výklad evangelia, zavrhl veškeru dosavadní činnost Metodovu a zapověděl Gorazdovi, přednímu žáku Metodovu, který jej byl za svého nástupce ustanovil, všeliké vykonávání pastýřského úřadu na Moravě. Také u Svatopluka neminula se činnost Vichingova s účinkem: na dvě stě kněží a jáhnů, vesměs to žáků Metodových, s Gorazdem v čele, bylo uvězněno a později ze země vypovězeno. Utekli se do Bulharska, kdež símě slovanské liturgie, od nich dále šířené, zdárně se vyvinulo. Svatopluk teprve později prohlédl zhoubnou působnost Vichingovu a vypověděl jej ze země; tím však již nenapravil největší ránu, kterou sám své říši byl zasadil, totiž zkázu samostatného církevního zřízení moravského.

Za celý čas blahodárné působnosti Metodovy veškera snaha knížete Svatopluka nesla se za jedním cílem: upevniti politickou samostatnost říše moravské a co možná nejvíce ji rozšířiti. Stále klesající moc říše franské přispívala značně k dosažení tohoto cíle. Pozornost krále Ludvíka Němce po míru Forchheimském (874) byla odvrácena od Moravy zápasem západo-

franských králův o Italii a o moc císařskou. Když Ludvík Němec r. 876 zemřel, nastoupil po něm v panství bavorském nejstarší syn jeho Karloman; po jeho brzké smrti pak (880), následovali oba mladší synové Ludvíka Němce, Ludvík III. († 882) a Karel Tlustý, který zase sjednotil východofranskou říši ve svých rukou.

Král Karloman hned, jakmile nastoupil na trůn bavorský, svěřil správu krajiště korutanského a pannonského svému pobočnému synu Arnulfovi, kdežto markrabím rakouským na místě hrabat Viléma a Engelšalka, padlých na bojišti moravském, jmenován byl téhož roku (876) hrabě Aribo. Když ale synové Vilémovi a Engelšalkovi dospěli, žádali, aby jim dědictví otcovského postoupil a když se tomu opřel, násilím jej z Rakous vypudili (882). Aribo, nemoha se dovolati pomoci u slabého krále Karla Tlustého, utekl se pod ochranu moravského knížete Svatopluka a učinil s ním spolek. Svatopluk vtrhl do Rakous, zemi po obou stranách dunajských strašlivě spustošil a krutým způsobem zmrzačil některé členy hraběcí rodiny. Synové Vilémovi a Engelšalkovi obrátili se o pomoc k Arnulfovi, vévodovi korutansko-pannonskému, a také jí od něho dosáhli. Svatopluk vyzval Arnulfa po poslích, aby chráněnce své ze země vzdálil a když tak učiniti odepřel, vypověděl i jemu válku a vtrhl s nesčetným vojskem do Pannonie, kterou po dvě léta mečem i ohněm nelidsky pustošil. Oba nejstarší synové Vilémovi a Engelšalkovi, kteří se mu postavili na odpor, byli poraženi a nalezli smrt ve vlnách řeky Ráby. Tu konečně přispěchal Karel Tlustý, který zatím dosáhl koruny císařské, do Rakous a pohnul Svatopluka k míru v Monte Comiano (884)*); tam byl Aribo potvrzen ve své hodnosti jako markrabí rakouský a jak se pravdě podobá, část Dolní Pannonie ponechána v moci knížete moravského.**) Svatoplukova moc povznesla se tím výše než kdykoli před tím.

---

*) Nyní Königstätten, jihovýchodně Tullnu v Dol. Rakousích. Naproti tomu Šembera, Dudík a j. kladou místo ono do vsi sv. Ondřeje severozápadně Vídně.

**) Tak aspoň soudí Büdinger, Österr. Gesch. I, 202, Dudík, Děj. Mor. I, 170 násl. a též Palacký, Děj. čes. I, 157, kterýž však neprávem i Korutany přibírá k tehdejšímu panství Svatoplukovu. Připojení Dolní Pannonie popírá Huber, Österr. Gesch., I, 110.

Také vévoda Arnulf uznal za vhodné smířiti se se Svatoplukem; již r. 885 sešli se oba tito panovníci na neznámém místě v Rakousích a potvrdili mezi sebou výminky míru Montecomianského. Brzy potom staly se velké převraty v Německu: císař Karel Tlustý, který ještě jednou sjednotil ve svých rukou veškeru říši franskou, ukázal se nicméně vladařem slabým a nestatečným a byl proto r. 887 s hodnosti své sesazen. Němečtí kmenové východně Rýna zvolili si za krále syna Karlomanova Arnulfa, dosud vévodu pannonsko-korutanského. Arnulf v boji proti svému strýci musil sebrati všechny své síly, a proto mu záleželo na tom, aby si zachoval přátelství Svatoplukovo; tento dokonce poskytl novému králi vojenské pomoci na výpravě do Frankfurta, kdež byl Arnulf korunován. Také v potomních letech potrval pokoj mezi oběma panovníky; německý král zaměstnán byl bojem proti loupežným Normanům, které r. 891 porazil v bitvě u Löwena. Za těch okolností jeví se nám úplně pravděpodobnou zpráva kronikářova,*) že král Arnulf r. 890 znovu se sešel se Svatoplukem v Omuntesberce (snad Münzenberg v hor. Štyrsku**), a tam mezi jiným potvrdil mu panství nad knížectvím Českým, kdež prý dosud vládla domácí knížata.***)

Sotva král Arnulf zbavil se nebezpečí normanského, obrátil veškero úsilí své k pokoření mocného soka na východě. Již r. 892 pozval Svatopluka na osobní schůzi a když moravský kníže odepřel složiti mu přísahu věrnosti, vyhlásil mu válku. Trojí vojsko napadlo říši moravskou, Arnulf sám v čele Franků, Bavorův a Švábů vtrhl na Moravu a pustošil zemi po čtyry neděle; za tím účelem přibral si také na pomoc zástup divokých Maďarů, kteří tehda poprvé zhoubně zasáhli v osudy naší

*) Jest to Regino, opat prumský, pramen jinak nejasný a nespolehlivý. Proto také mnozí novější badatelé udání jeho k této době se vztahující berou v pochybnost (Palacký, Děj. Č., I, 159, Huber, Österr. Gesch., I, 112).

**) Pravděpodobným zdá se mi též mínění dra. F. Dvorského, soukromě mi sdělené, že místo to bylo při Untersberku (= am Untersberg) v Solnohradsku, kdež odedávna sněmy se konávaly.

***) Že Svatopluk až do své smrti podržel vrchní panství nad Čechami, o tom svědčí zpráva annálů Fuldských k r. 895, kdež se praví, že Svatopluk knížata česká již dávno z moci bavorské vytrhl. Zprávě Reginonově dlužno rozuměti tak, že král Arnulf na sjezdě v Omuntesberku uznal poměr Čech k Svatoplukovi ode dávna stávající.

vlasti. Druhé vojsko vypravil slovinský kníže Brazlav mezi Sávou a Drávou, dávný spojenec fransky, bezpochyby do Dolní Pannonie. Arno, biskup vircburský, v čele třetího vojska udeřil na Čechy s Moravany spojené. Ale na všech stranách král německý potkal se s nezdarem: Arno na zpátečním pochodu z Čech poražen a zabit byl od Srbův, Arnulf sám z Moravy odtáhl s nepořízenou. R. 893 vypravil se znovu na Moravu, ale s výsledkem ještě nepříznivějším. Spustošiv zemi obvyklým spůsobem, byl na zpátečném pochodu v jakési soutěsce náhle od Svatopluka přepaden, a jen s napjetím všech sil podařilo se mu probiti se do Bavorska. Za těchto bojů vyhlazeno bylo veškeré potomstvo hrabat Viléma a Engelšalka.

Byl to poslední zápas Svatoplukův. Již r. 894 zachvácen byl tento mohutný panovník smrtí. V povaze jeho přese všechny stinné stránky nalezneme mnoho obdivuhodného: byl vynikajícím vojevůdcem a mocným dobyvatelem; umíraje zanechal po sobě říši, která sahala od středního Labe a Odry až po Drávu, od Šumavy až do jižních končin uherských. Ale říše ta byla pouze mečem vybudována, a Svatopluk nedovedl ji semknouti trvalým vnitřním pojítkem: byl statečným výbojcem, ale špatným organisatorem. Hrubou rukou sám pobořil podivuhodnou budovu Metodova církevního zřízení. Pro vývoj domácí slovanské vzdělanosti neměl smyslu, raději se přiklonil k onomu osvětovému proudu, jenž přicházel do naší vlasti z německých zemí, a tak sám pomáhal podrývati samostatnost své říše. Nenalézáme u něho ani stopy ušlechtilého ducha a státnického důmyslu Rostislavova. Bylo by však nespravedlivo, stavěti jej zvláštním vzorem ukrutnosti, surového násilí a věrolomnosti, jakož činí souvěký letopisec Fuldský;*) v nemilosrdném plenění cizích zemí a v krutém nakládání s nepřátelskými zajatci vrstevníci jeho na trůně německém nic mu nezadávají; vzpomeňme jen oslepení Rostislavova Ludvíkem Němcem nebo častého pustošení Moravy Arnulfem i Karlomanem; byli to vesměs panovníci vyrostlí v názorech své doby násilné a surové, jichž nitro nebylo proniknuto pravou vzdělaností křesťanskou.

*) Naproti tomu jiní letopisci, jako Regino, opat prumský, a Konstantin Porfyrogeneta, chválí jeho bystrý rozum a statečnost. U Konstantina zaznamenána jest též pověst, jak Svatopluk napomínal své syny ku svornosti, podávaje jim za příklad svazek prutů.

Rozklad a úpadek říše moravské po smrti Svatoplukově záhy se objevil. Synové jeho Mojmír II., Svatopluk II. a třetí, jehož jméno není zjištěno, rozdělili se o říši tak, že dle přání otcova měl nejstarší Mojmír míti vrchní moc nad ostatními. Žádný z nich válečným nadáním otci se nevyrovnal. Ukázalo se to hned r. 894: tehda Uhři vtrhli s velkou mocí do moravské části Pannonie a zemi dle svého zvyku hrozně spustošili. Knížata moravská, zastrašena tímto novým nepřítelem, vyhledávala smíření s králem Arnulfem; Arnulf ochotně s nimi učinil mír, zvláště když se mu naskytla příležitost těžiti z nesvornosti bratří a a uvésti Moravu pod vrchní panství německé. Pokoj s této strany byl mu vítán také z té příčiny, že Maďaři i německé krajiny v sousedství svými vpády ohrožovali. Ale právě touto poddajností knížat moravských uvolněn byl dosavadní svazek mezi kmeny slovanskými, ovládanými žezlem Svatoplukovým. Čechové byli první, kteří se z tohoto svazku vymanili. Prostřed měsíce července r. 895, když byl Arnulf svolal říšský sněm v Řezně, přišla tam všecka knížata česká, jež byl Svatopluk mocně od říše německé odtrhnul, v čele jich Spytihněv a Vratislav, synové Bořivoje, nedlouho před tím (asi r. 894) zemřelého, a král Arnulf přijal je s velkými poctami; i slíbili dle obyčeje rukou dáním věrnost říši německé. Tehda, jak se pravdě podobá, Čechy odtrženy byly také církevně od Moravy a přivtěleny k diecesi řezenské. Nesvornost synů Svatoplukových, z nichž každý nejen o výhradné panství v zemi usiloval, nýbrž i o bezživotí ostatních bratrův ukládal, dovršila neblahý stav říše. Král Arnulf mohl zcela bezpečně r. 896 podniknouti výpravu do Italie, kdež se dal za císaře korunovati, a když se do Němec navrátil, tu již také Srbové polabští zvláštním poselstvím uznali jeho vrchní moc (897).

Velkokníže Mojmír II. dobře poznával nebezpečí, které jemu i jeho říši se všech stran hrozilo. I vypravil především poselstvo k císaři Arnulfovi, žádaje ho, aby nepřijímal všelijakých poběhlých lidí z Moravy a nepomáhal takovým spůsobem zmatky rozdmychovati, ač chce-li vůbec s ním přebývati v pokoji. Když pak mírné tyto pokusy nevedly k cíli, Mojmír udeřil na nevěrné vladyky české, aby je opět pod svou moc uvedl. Tito obrátili se o pomoc k císaři a vypravili poselstvo na sněm řezenský, aby žalovalo tam na útisky, kterýmiž prý Moravané Čechy stíhají

(897). Císař Arnulf s válečným lidem zaujal na hranicích českých hrozivé postavení proti Mojmírovi a donutil jej od dalších útoků na Čechy upustiti.

Postavení Mojmírovo bylo velmi nesnadné: od východu opětovaly se vždy s větší prudkostí útoky Maďarů, kteří již r. 895 zabrali nížiny uherské při Tise a středním Dunaji, od západu ohrožován byl císařem. Krom toho vypukly právě tehda (898) nové spory mezi ním a mladším bratrem Svatoplukem; tohoto ujal se císař a rozkázal bavorskému markrabí Liutpoldovi i rakouskému Aribovi, aby Svatoplukovi přispěli na pomoc. Vojska bavorská vtrhla pak ještě několikráte na Moravu, ale velkokníže Mojmír pokaždé se uhájil, ano sevřel bratra svého na jakémsi hradě tak nebezpečně, že jen pomocí nového vojska Arnulfova byl vybaven a odveden do Německa (899). Od té doby mizí po Svatoplukovi II. všeliká stopa.*)

Téhož roku zastižen byl smrtí císař Arnulf, a na kratičký čas dostalo se říši moravské zase oddechu. Bavoři podnikli sice ještě jednou výpravu na Moravu a po tři neděle zemi pustošili. Avšak poručnická vláda nezletilého syna a nástupce Arnulfova Ludvíka Dítěte ochotně podala knížeti Mojmírovi ruku ke smíru, hledíc zvláště k velkému nebezpečí od Maďarů, kteří brzo po Arnulfově smrti jali se konati loupežné výpravy do Německa a do Italie. Do rukou biskupa pasovského a švábského hraběte Udalricha Mojmír a vladykové moravští složili přísahu míru (901).

Kníže Mojmír II. použil tohoto míru k upevnění své moci a, což jest mnohem důležitější, pojal ve smyslu Rostislavově znovu záměr, aby také církvi moravské dostalo se samostatného

*) Tak aspoň soudí Dudík I., 216 i Bretholz I., 59, kteří opírají se výhradně o prameny franské. Laskavostí dra. Dvorského byl jsem upozorněn na článek v Hormayerově „Taschenbuch für die vaterländische Geschichte" 1821, kdež na str. 49 a násl. citují se 2 listiny krále Arnulfa z r. 898, a jedna Ludvíka Dít. z r. 903, vykazující jakémus Zwetbochovi, z rodu vznešeného, statky v Korutansku a v Rakousích (srv. Cod. dipl. Mor., I., 56, 57, 70). Tamtéž dokazuje se, že pode jménem Zwetboch dlužno rozuměti právě onoho Svatopluka II., jehož se král Arnulf proti jeho bratrovi Mojmírovi II. ujímal. S hořejší zprávou franských letopisů toto listinné udání nikterak není v odporu, leč jediné že by odvedení Svatopluka do Němec položilo se o rok dříve. — Třetím synem Svatoplukovým někteří pokládají Sobora (Soběbora?), o němž pozdější maďarské prameny vypravují, že byl údělným knížetem nitranským, Nitry statečně hájil proti Maďarům, kteří teprve po tuhém boji hradu dobyli a Sobora ze msty na blízké hoře, která po něm jest nazvána, oběsili.

zřízení. Po odchodu Vichingově totiž r. 893, jehož král Arnulf učinil svým kancléřem a později biskupem pasovským, diecese moravská úplně osiřela. Nyní se ukázalo, jak dalekosáhlou, ba nenapravitelnou chybou bylo, že Svatopluk vyhnal ze země kněze slovanské: Mojmír byl ve svých snahách, obnoviti národní církev moravskou, odkázán na duchovenstvo oné země, ze které vedl se právě tehda proti němu boj až do zničení. Vypuzením Gorazdovým arcidiecese moravsko-pannonská pozbyla veškeré své dosavadní samostatnosti, církev solnohradská a pasovská vykonávala od té doby na Moravě zase veliká práva. V těchto nesnázích kníže Mojmír II. obrátil se k papeži Janu IX. prose ho za obnovení samostatného arcibiskupství moravského. Papež, jsa pamětliv tradice slavných svých předchůdců, vypravil ihned na Moravu tři legáty, arcibiskupa Jana a biskupa Benedikta a Daniela, kteří pro tuto zemi vysvětili samostatného metropolitu a tři biskupy-sufragany.

Toto opatření kurie papežské vzbudilo znovu svrchovanou měrou záští německých biskupův. Arcibiskup solnohradský Dětmar a všichni biskupové bavorští zdvihli „ve jménu veškerého duchovenstva a celého národa bavorského“ odpor proti tomu ve zvláštním listě k papeži (900), ve kterém jednání stolice římské vyličuje se jako porušení práv diecese pasovské, Moravané viní se z odpadlictví od církve a ze spojenství s Uhry, a žádali, aby vše, co v této příčině bylo nařízeno, zase bylo odvoláno, říše Mojmírova aby k diecesi pasovské byla přivtělena, jinak že práva svého k moravské církvi mocně sobě budou dobývati. „Musíme míti“, tak vyhrožují v onom listě, „Moravany dle práva svými poddanými, a k naší říši budou příslušeti, chtíce či nechtíce.“

Tento výkřik plemenné nenávisti, se stanoviska všelidské vzdělanosti hodný úplného odsouzení, zanikl však v hukotu válečného příboje, blížícího se se strany zcela opačné. Pozornost Němcův i Slovanů v Podunají obrací na sebe vždy hrozivější nebezpečí maďarské. Od roku 895, kdy se Maďaři usadili v nížinách tissko-dunajských, neminulo léta, aby nepodnikli zhoubný vpád do krajin sousedních neb i vzdálenějších. Německo, jemuž vládl nezletilý panovník, nevzchopilo se k společné obraně. Kníže Mojmír II. po nějaký čas s napjetím všech sil ještě odolával tomuto hroznému nepříteli; r. 902 odrazil vítězně vpád

Maďarů na Moravu a spůsobil jim těžké ztráty; avšak trvale říše své obhájiti nedovedl. Ještě v letech 903—904 markrabí rakouský Aribo na shromáždění v Raffelstättenu (v Horních Rakousích při Dunaji) upravoval s královskými posly celní poplatky pro ty, kteří po Dunaji vozili zboží na Moravu: tehda tedy oba břehy podunajské byly v rukou Němcův a Moravanův, a tito tedy ještě byli samostatni. Ale již v nejbližše příštích letech 905 nebo 906 říše Mojmírova, vysílená neustálými válkami a zbavená bezpečné ochrany lidového přesvědčení náboženského, podlehla útokům maďarským, jimiž, jak souvěký letopisec praví, až do základů byla spustošena.*) Onen díl Moravanů (praví jiný letopisec)**), který životem přečkal toto dobytí, rozprchl se do vůkolních zemí k Bulharům, Charvatům i k jiným národům.***)

Tak zničeno bylo dílo, k němuž mohutné základy položil slavný Rostislav a jež Svatopluk dovršil, rozbořena byla říše zřízená na základě čistě národním, která měla býti ohniskem všech kmenů slovanských bydlevších na půdě nynějšího mocnářství rakousko-uherského, severní a jižní Slované vraženým mezi ně klínem maďarským navždy jsou od sebe odtrženi. Na rozsáhlém onom prostranství od hranic českomoravských a od východních výběžkův alpských až po západní hradby sedmihradské, od Karpat až ku Drávě, kde kdysi zavzníval posvátný hlahol církevní řeči staroslovanské, pole byla spustošena, ovoce staleté práce slovanské zničeno, chrámy a kláštery rozbořeny a obyvatelstvo odsouzeno na staletí k tuhému nevolnictví.

*) Regino Prumský (Pertz, SS. I., 606).

**) Constantinus Porfyrogeneta (De admin. imp. cap. 42)

***) Nicméně nezdá se pravdě podobnou domněnka některých novějších badatelů (Büdinger, Österr. Gesch. 208, Huber, Gesch. Österr. I., 123, ano i Dudík I., 238), jakoby veškeren tehdejší lid moravský tehda byl vyhuben a země teprve později z Čech byla zalidněna. Nenáhlý přechod dialektických odstínů a příbuznost jazyková, jaká se jeví mezi Čechy, Moravany a uherskými Slováky, jest patrným důkazem, že v celkovém seřadění těchto kmenů i v jejich souvislosti od počátku, t. j. od přistěhování jich v tyto kraje, nestala se žádná změna v onom rozsahu, jak to jmenovaní badatelé předpokládají.

Část druhá.

Morava v politické závislosti Uher, Polska a Čech. Údělná knížectví a povýšení země za markrabství. (906—1197.)

I. Morava pod panstvím maďarským, českým za Boleslavův a polským za Boleslava Chrabrého (906—1025).

Pád Mojmírovců jest předůležitým rozhraním v dějinách naší užší vlasti. Morava, hořejší Uhry i Pannonie staly se kořistí Maďarův, ostatní části říše Svatoplukovy, Čechy a území Slovanů srbských nadobro od ní se odtrhly. Veliká říše moravská se rozpadla navždy, a zdá se, jakoby veškera někdejší moc a sláva její byly upadly u potomstva v zapomenutí; neboť po celé X. století mlčí o ní všeliká souvěká zvěst: ani současní franští kronikáři (Vidukind, Dětmar Mezibořský), ani nejstarší český letopisec Kosmas, který přece této době dosti byl blízkým († 1125), nepodávají nám kromě některých docela kusých a nahodilých zmínek zprávy o osudech Moravy po zániku její samostatnosti. Za takových okolností dějepisci nesnadno se spřádá pásmo souvislého vypravování. Celý roj domněnek rozličně odůvodňovaných vyvstává tu před námi, i jest nám užiti veškeré opatrnosti, abychom v jejich labyrintu nezbloudili.

Jisto jest, že význam Moravy od r. 906 značně poklesl. Z někdejší rozsáhlé říše, jež bývala pevnou hradbou proti výbojnosti německé, zbyla pod tímto názvem nepatrná provincie, ovládaná barbarským národem. Obyvatelstvo krutě ujařmené,

pokud přežilo záhubu svého panovnického rodu, hledělo s bolem a závistí na šťastnější soukmenovce v Čechách, kteří vedením statečných knížat Spytihněva I. (894—912) a bratra jeho Vratislava I. (912—921) obhájili své samostatnosti. Jaký div, že při tak trpkém osudu touha po někdejším sjednocení s Čechami vždy mocněji na Moravě se ozývala? Moc Přemyslovců rostla tehda a zmáhala se utěšeně. Valně k tomu přispěly zmatky a nepořádky v Německu, kdež za vlády nedospělého Ludvíka Dítěte (900—911) a ještě i za krále Konrada Franského (911—918) říše rozptýlila se na několik téměř samostatných vévodství. Tu bylo umožněno synům Bořivojovým rozprostříti své panství nad celou zemí Českou a uvésti ostatní vladyky v tužší závislost. Moc knížecí v Čechách tehda již tak byla upevněna, že při smrti Vratislavově (920) nejstarší syn jeho Václav, ač ještě nedospělý, za souhlasu všeho národa uznán byl nástupcem na trůně a ovdovělá matka jeho Drahomíra mohla bez překážky ujati se vlády poručnické.

Není pochybnosti, že také knížata česká X. stol. navzájem nezapomínala ujařmeného lidu v sousední Moravě. Ale moc jejich na venek nebyla tak vyspělá, aby o vysvobození jeho byli mohli třebas jen se pokusiti. Vždyť hned po vyvrácení říše moravské Maďaři vpadli do krajiště rakouského, porazili ve zhoubném boji Bavory, jichž vévoda Liutpold tam zahynul (907). Tak byly Čechy samy ještě více na východě i na jihu sevřeny tímto nepřítelem a bylo zajisté nemalou zásluhou knížete Vratislava, že svou zemi uchránil od smutného osudu Rakous a Moravy, a všechny nájezdy Maďarův od hranic českých odrazil.*) K těmto pak přidružil se brzy potom nepřítel od západu. Nový král německý Jindřich I. (919—936), z rodu saského, upevnil zase panství nad kmeny německými a jejich vévodami, počal šířiti moc svou mezi Slovany polabskými a také donutil českého knížete Václava I. (921—935) vpádem do Čech roku 929, že se

*) Není zajisté nahodilou událostí, že na žádné z oněch výprav loupežných, které Maďaři podnikali do Italie, Francie, západního i severního Německa, není zmínky v souvěkých letopisech o Čechách, z čehož velmi pravděpodobně lze souditi, že země ta šťastnou polohou a dobrým branným opatřením takových vpádů byla ušetřena. Ne nadarmo nazývá Staroslov. legenda o sv. Václavu (Č. Č. M. 1830) Vratislava knížetem slávou velikým. Z těch příčin nelze přisvědčiti Palackému (Děj. Č. I, 226), že by byli Maďaři také Čechami volně projížděli.

poddal jeho vrchní moci a uvolil se i odváděti do Němec poplatek 500 hřiven stříbra a 120 volů. Největšího úspěchu pak král Jindřich I. dosáhl vítězstvím nad Maďary (933), kteří od té doby aspoň za jeho panování vpádu do severního Německa se neodvážili.

Kníže Václav I. byl panovník silné vůle a při tom proniknutý zásadami učení křesťanského, které mu zbožná bába jeho Ludmila již z mládí vštípila. Hleděl lid svůj, dosud z velké části nakloněný zvykům pohanským, uvyknouti přísnějším předpisům křesťanským a povznésti jej k větší zbožnosti stavbou četných kostelův a povoláním cizích kněží do země. Pohříchu byli Čechové přívalem maďarským odtrženi od Cařihradu, odkudž křesťanství našich zemí vzalo počátek, a také všeliké bezprostředné styky s Římem na ten čas byly přetrhány. Čechy té doby náležely diecesi řezenské, i není divu, že kníže Václav z Německa povolával nejvíce kněží a šiřitelův učení křesťanského.

Takové snahy potkaly se však v zemi s mocným odporem. Ve všech vrstvách národa bujely dosud mravy pohanské. Krom toho čelnější vladykové nemohli zapomenouti někdejší své samostatnosti. Také poslušnost prokazovaná králi Jindřichovi a poplatek do Němec odváděný vzbuzovaly v nich odpor a rozhořčenost. Z těchto pohnutek rázu náboženského i národnostního nenávist vyšlehla konečně v plamen zjevného násilí. V čelo nespokojenců postavil se sám mladší bratr Václavův Boleslav, a společným úkladem jejich zavražděn byl šlechetný kníže ve St. Boleslavi (935).

Boleslavovi I. (935—967) však bylo záhy nastoupiti v šlepěje bratrovy a podvoliti se mocnému nátlaku vnějšímu. I on jako kníže stal se horlivým podporovatelem křesťanství. Jenom národnímu svému přesvědčení chtěl zůstati věrným a proto odepřel nástupci Jindřichovu králi Otovi I. (936—973) poplatek i poslušenství. Po čtrnácte let statným odporem dovedl uhájiti této své samostatnosti, konečně však (950) byl pokořen a k témuž závazku jako kdysi Václav donucen. Pokoj mezi oběma panovníky pak potrval a přinesl oběma jejich říším velký prospěch. R. 955 kníže český přispěl 1000 muži ku skvělému vítězství nad Maďary na poli Lešském, a když oddíl prchajících Uhrů chtěl průsmyky šumavskými vniknouti do Čech, byl poražen na hranicích od vojska českého, které tam opatrný kníže Boleslav

byl postavil; vůdce tohoto oddílu Lehel byl zajat a na rozkaz Jindřicha, vévody bavorského, v Řezně popraven. Moc Maďarů byla podlomena, od té doby přestaly úplně jejich loupežné výpravy do cizích zemí.

Nelze si ani představiti, že by tyto dvě porážky maďarské nebyly způsobily mocný ohlas na Moravě, na níž těžké jařmo tohoto národa dosud spočívalo. A Boleslav byl by musil býti špatným panovníkem, aby této příležitosti nebyl plnou měrou použil. Není ovšem přímé zprávy, že by právě tehda Morava byla z panství uherského vytržena a k Čechám připojena. Také byly v novější době*) o tom vysloveny vážné pochybnosti. Avšak nehledě k tomu, že některé zmínky v souvěkých letopisech dosti zřejmě tomu nasvědčují, hlavně z těchto okolností nade vši pochybnost vysvítá, že Morava byla v druhé polovici X. století příslušnou k Čechám: 1. jest přímo dosvědčeno, že Boleslav v pozdních letech své vlády opanoval Slezsko a Malopolsko, i bylo by podivno, že by právě o Moravu se nebyl pokusil; 2. mluvě o výbojích Boleslava Chrabrého, knížete polského, letopisec Kosmas dí, že zároveň s městem Prahou dobyl také Moravy; čímž předpokládá se, že Morava před tím patřila k Čechám; 3. sv. Vojtěch byl horlivě činným hlasatelem víry též v Uhrách, z toho lze souditi, že Morava patřila již k jeho diecesi; 4. mnohem pravděpodobnější jest, že Morava vymaněna byla pomocí českou, než že vlastní silou se osvobodila; vždyť i sousední krajiště rakouské jen vydatnou pomocí Bavor bylo touže dobou z moci uherské vytrženo.

Všechny tyto a ještě i jiné důvody vedou nás ku přesvědčení, že země moravská, a to netoliko v nynějším rozsahu, nýbrž na východ až po řeku Váh, byla od knížete Boleslava I. ne-li hned po bitvě Lešské, tož jistě před r. 965 Maďarům vyrvána a k českému panství připojena. Boleslav zahájil tehda také přátelské styky se sousedním národem polským, dav knížeti tohoto národa Měškovi svou dceru Doubravku za manželku; Měšek přijav od své choti křesťanství, zavedl je také ve veškerém svém národě. Když pak za Boleslavova syna a nástupce, slavného

*) Bretholz, Děj. Mor. I, 141 násl., kdež také ostatní spisy sem příslušející jsou vypočteny. Proti němu se zdarem obhájil své stanovisko o příslušenství Moravy k Čechám v X. stol. Jos. Kalousek v Čes. Čas. Hist. roč 1895, 1896.

knížete Boleslava II. (967—999), zřízeno bylo samostatné biskupství pražské (973), Morava i Slovensko, jako Slezsko a Krakovsko, bylo přivtěleno k diecesi prvních biskupů pražských Dětmara († 981) a sv. Vojtěcha († 997). Jenže Morava pro velkou rozlehlost mívala občas světícího biskupa (chorepiscopus), který byl přidělen biskupovi pražskému k výpomoci; takovým biskupem moravským jmenuje se Vracen.

Oběma Boleslavům X. stol. přísluší neocenitelná zásluha, že zřídili český stát na nových, pevných základech. Upevnili řády křesťanské v zemi, dali říši své jednotnou organisaci církevní a dovršili konečně také její politické sjednocení. Již za Boleslava I. totiž byla moc vladyk značně obmezena a většina jich stala se hrabaty, t. j. úředníky knížecími. Za Boleslava II. vyvrácena byla moc posledního mocného rodu vladyckého, Slavníkovců, kteří s hradu Libického vládli jižním a východním krajům českým. R. 995 bylo návodem Vršovců pět bratří Slavníkovců na hradě Libici přepadeno a i s rodinami pobito; pouze nejstarší z nich Soběbor utekl se ke dvoru spřáteleného knížete polského, Boleslava Chrabrého, kdežto svatý Vojtěch, z téhož rodu pocházející, brzo potom (997) nalezl mezi pohanskými Prusy smrt mučennickou. Tak zanikl poslední samostatný rod vladycký v Čechách, a od těch dob knížata čeští spravovali veškerou zemi přímo svými úředníky.

Avšak po velkém povznešení moci české následoval právě tak hluboký úpadek. Když Boleslav II. zemřel roku 999, nastoupil po něm nejstarší syn jeho Boleslav III. Ryšavý. Byl to kníže neschopný pro svou zbabělost, ukrutný a potměšilý, „jedovatý bazilišek“, jak jej kronikář Dětmar Mezibořský nazývá. Boje se o svou moc, dal jednoho ze svých bratří, Jaromíra, krutým spůsobem mužství zbaviti, druhého, Oldřicha, pokusil se v horké lázni udusiti, a když tento úklad se nezdařil, vyhnal je oba i s matkou ze země. Lidu svému stal se nemilosrdným utiskovatelem.

Za těch okolností dosavadní moc a sláva Čech musila rychle poklesnouti, zvláště když právě tehdáž ve východním sousedství jejich utvořily se dvě nové mocné říše pod znamenitými panovníky. Byla to především říše uherská, kde mohutný král Štěpán Svatý, zlomiv odpor pohanské šlechty, přinutil veškeren národ k přijetí křesťanství a stálých sídel a zavedl

v zemi neobmezenou moc panovnickou dle vzoru Boleslava II.; založením arcibiskupství ostřihomského dal říši své také jednotu církevní. Podobně povznesl svou moc v Polsku kníže Boleslav Chrabrý, který r. 992 nastoupil po svém otci Měškovi na trůn; tento mocný vládce spojoval v sobě s duchem bojovným neobyčejný důmysl státnický. Od počátku pojal smělý záměr seskupiti okolní kmeny slovanské v jediné panství. Vystihl záhy svůj prospěch z neschopnosti českého Boleslava III. a odňal mu již r. 999 veškeré Slezsko i Bělocharvatsko (Malopolsko) s hlavním městem Krakovem.

Čechům brzy znechutila se hrůzovláda Boleslava Ryšavého; vzbouřili se proti němu, sesadili jej s trůnu a povolali do země jiného Přemyslovce Vladivoje, který dosud dlel při dvoře polském. Ten však nebyl o nic lepším svého předchůdce a zemřel již po roce následkem nemírného pití (1003). Tu teprve Čechové povolali k vládě oba bratry Jaromíra a Oldřicha. Avšak vypuzený Boleslav Ryšavý utekl se pod ochranu mocného knížete polského, který mu pomohl opět k vládě v Čechách. Nicméně dosavadní zkušenosti nenapravily nešlechetného knížete: vedl si ukrutněji než před tím a dal zavražditi nejčelnější ze svých dosavadních protivníků. Úpěnlivě prosili Čechové Boleslava Chrabrého, aby je zbavil tohoto ukrutníka. A na tuto příležitost, zdá se, polský kníže právě čekal. Pod záminkou důležité rozmluvy povolal Boleslava Ryšavého na jakýsi hrad, a když přišel, dal jej vlastními příbuznými oslepiti a pak do Polska odvézti, kdež po mnohých letech (prý r. 1037) zemřel. Potom Boleslav Polský spěchal do Prahy, kdež byl radostně uvítán a za pána města uznán (1003). Tím také celé Čechy octly se v jeho moci.

Do té doby, totiž po obsazení Prahy, klade se pravdě nejpodobněji také opanování Moravy i se Slovenskem až po Váh a po Dunaj skrze Boleslava Chrabrého.*) Tehda dosáhla moc polská svého vrcholu: všechny rozsáhlé kraje od Šumavy daleko na východ až po horní Dněpr, od středního Dunaje až po Baltské moře ovládány byly jedinou vůlí Chrabrého. Byl to

*) Srv. Dudík, Děj. Mor. II, 60 násl. a Huber, Gesch. Österr. I. 164. Námitky Bretholzovy, Děj. Mor. I, 156 proti tomuto udání časovému nelze uznati dosti závažnými. Ze slov Kosmových I, 40 (post obitum secundi Bolezlai sicut urbem Pragam ita totam Moraviam vi obtinuerant Polonii) vysvítá zřejmě, že dobytí Moravy bylo v souvislosti s obsazením Prahy.

od dob Samových už po čtvrté opakovaný pokus, sjednotiti západní Slovanstvo ve velikou říši. Boleslav Chrabrý byl proniknut velikostí tohoto úkolu a proto zhola odepřel vyhověti žádosti krále Jindřicha II., aby se mu poddal v závazek lenní: chtěl býti samostatným panovníkem státu česko-polského, jehož těžiště mínil přenésti do Prahy.*)

Jako pokaždé před tím, tak i tentokráte vzrůst moci slovanské potkal se s rozhodným odporem Němců. Král Jindřich II., když Boleslav odepřel státi se jeho vasalem, vypověděl mu válku a prohlásil se ochráncem vypuzených Přemyslovcův Oldřicha a Jaromíra. Boleslav Chrabrý opatřil hranice zásekami a připravil se k vydatnému odporu. Avšak král Jindřich s těžkooděnci německými dobyl sobě válečnou lstí přechodu přes Hory Krušné a táhl s oběma Přemyslovci na Prahu. Krom toho Poláci zpupným jednáním odvrátili lid český od sebe, a tak se stalo, že české vojsko, vypravené na obranu země, přešlo ke králi. Jindřich II. vypravil vévodu Jaromíra s částí vojska do Prahy, aby se tam zmocnil osoby Boleslavovy. Již zavznělo na Vyšehradě poplašné zvonění, volající obyvatelstvo ku vzpouře proti Polákům. Tu kníže Boleslav opustil kvapně hlavní město i zemi Českou, a Jaromír za velkého jásotu lidu ujal se panství v zemi (1004). Morava však i se Slovenskem, Slezsko a Malopolsko, tedy všechny země před tím říši české odňaté, zůstaly v moci Boleslava Chrabrého až do jeho smrti († 1025).

Dosazením knížete Jaromíra na trůn český, které se stalo pomocí krále Jindřicha, byla vždy více utvrzována závislost Čech od říše německé. Jaromír po celý čas svého panování (1004—1012) s veškerou svou mocí účastnil se válečných podniků Jindřicha II. proti Polsku. Když pak r. 1012 byl svržen a ze země vypuzen od svého bratra Oldřicha (1012—1034), tu ani tento nezměnil dosavadní politiku Německu příznivou. Měl ovšem král Jindřich II. nejlepší záruku věrnosti Oldřichovy v Jaromírovi, jehož věznil v Utrechtě a jehož osvobození bylo by pro Oldřicha tím nebezpečnějším bývalo, ježto vypovězený princ měl v Čechách stále dosti přívrženců. Tím se vysvětluje, že německý živel nabýval tehda v Čechách vždy větší obliby. Němečtí osadníci usazovali se na západních hranicích podél

*) Zdali bylo úmyslem jeho, přeložiti také sídlo arcibiskupské z Hnězdna do Prahy, jak Dudík, II, 66 dovozuje, jest ovšem pochybno.

Smrčin, Českého lesa a Šumavy, mýtili pomezní hvozdy, zakládali velká panství, kláštery a kostely a šířili takto moc sousedních markrabí na újmu državy české.

Zatím co v Čechách německý vliv se vzmáhal, Morava přešedši r. 1003 bezprostředně z panství českého pod moc polskou, zůstala jím úplně netknuta. Ano zdá se, že na Moravě porozuměli velikým záměrům Boleslava Chrabrého; neboť povstání české proti jeho vládě r. 1004 nenalezlo ohlasu u lidu moravského. Naopak ve válce dlouholeté, jež vypukla ze sporu o Lužici mezi Jindřichem II. (r. 1014 na císaře korunovaným) a velkoknížetem polským, Moravané byli tomuto vždy věrnými pomocníky, kdežto Oldřich Český právě tak vytrvale stál po boku císařově. Když r. 1017 rakouský markrabí Jindřich ve službách císařových postupoval od jihu k hranicím moravským, tu „moravští bojovníci" lstivě obešli zástup Bavorův a porubali je prý v pomstu za porážku dříve utrpěnou. Ano i do země České vtrhli Moravané a dobyvše hradu jména neznámého, s velkou kořistí domů se vraceli, kterouž však týž markrabí Jindřich podskočiv je jim odebral a české zajatce osvobodil.

Císaři Jindřichovi II., který zatím válčil s Boleslavem Chrabrým v Lužici, nedařilo se v tomto podniknutí. Ačkoliv polský kníže byl napaden také na východě od velkoknížete ruského Jaroslava a na jihu od uherského krále Štěpána, ubránil se statečně proti všem, a císař musil mu v míru budišínském (1018) ponechati všechno území lužické po pravém břehu labském, jakož i ony země, které před tím od Čech byl odtrhl. Že panovník polský proti tolika mocným nepřátelům tak skvělých výsledků dosáhl, bylo zajisté v neposlední řadě přičísti věrnosti a oddanosti lidu moravského.

II. Morava přidělena trvale k Čechám (1029). Vznik údělných knížetství za Břetislava I. a Vratislava II. Založení biskupství olomuckého (1062).

Veliká říše polská nepřečkala dlouho svého mohutného zakladatele. Rok po smrti největšího svého odpůrce, císaře Jindřicha II., zemřel Boleslav Chrabrý (1025), přijav krátce před tím titul královský, a jeho smrtí nastává zase důležitý obrat v dějinách naší vlasti. Proti jeho synovi Měškovi II. pozdvihli

se téměř všichni sousedé, Boleslavem dosud mocně na uzdě držení, Němci i Čechové, Uhři, Rusi i Dánové, aby opět se zmocnili zemí dříve jim vyrvaných. R. 1029 císař Konrad II. vypravil se válečně proti Měškovi, při čemž pomáhal mu český kníže Oldřich. Výprava ta potkala se s nezdarem; za to však mnohem většího úspěchu dosáhli Čechové téhož roku v samostatném podniku, jehož účelem bylo dobyti nazpět Moravy proti Polákům. Vůdcem této výpravy byl mladistvý a rekovný syn Oldřichův Břetislav, který za krátko dobyl veškeré země až po Karpaty, ze všech měst moravských Poláky vypudil a velký počet jich zajav, po stu spoutané kázal rozprodati do Uher i jinam v otroctví.*) Ostatek země na východ Karpat, nynější Slovensko, zabral téhož asi roku král uherský Štěpán. Břetislav přilnul záhy velkou láskou k nově dobyté zemi: tam odvedl svou manželku Jitku, uchvácenou z kláštera Svinibrodského (1030), odtud vypravil se, pomáhaje císaři Konradovi II., do Uher, porazil vojsko Štěpánovo ve velké bitvě a potom zemi spustošil až po město Ostřihom.

Poslední léta panování Oldřichova jsou plná zmatkův a nepokojů. Císař Konrad pojat nedůvěrou k němu, svrhl jej s trůnu a říši českou rozdělil Jaromírovi a Břetislavovi. Statečný princ však od počátku vzpíral se vrchnímu panství německému a proto zase na jeho místo Oldřich byl dosazen. Ten hoře pomstou dal bratra svého, před tím již zmrzačeného, oslepiti a syna Břetislava ze země vypudil. Avšak zuření toto brzy bylo přerušeno smrtí Oldřichovou (1034) a když Jaromír všech práv na trůn ve prospěch svého synovce se vzdal, byl Břetislav od lidu radostně za knížete prohlášen.

Kníže Břetislav I. (1034—1055) s počátku uznal za dobré zachovávati pokoj s císařem Konradem II. a podvoloval se dle příkladu otce svého jeho svrchovanosti. Přijalť bez zdráhání z jeho rukou české léno a tím i dosavadní povinnosti k říši

*) Kosmas klade vévodovi Vladislavovi I. (k r. 1110) do úst slova, že „Břetislav Moravu první vládě své podrobil". Z toho se vyvozuje (Bretholz, Děj. Mor. I., 162), jakoby Morava nikdy před tím, a zvláště ne za Boleslava I. a II., nebyla k Čechám příslušela. Zcela neprávem. Neboť slovem „první" vévoda Vladislav zajisté míní dobu, kdy Morava trvale byla pod české panství uvedena a v údělv rozdělena. Nad to pak týče se tento výrok Moravy v užších hranicích, nikoli se Slovenskem, jakož bylo za Boleslavův.

německé a účastnil se r. 1035 vojenské výpravy císařovy proti pohanským Luticům, kdež svou hrdinností, jak dosvědčuje německý letopisec, dobyl si přeslavného jména. Když však po smrti Konradově (1039) nastoupil na trůn syn jeho Jindřich III., Břetislav změnil své dosavadní chování. Ne nadarmo nazval náš letopisec Kosmas tohoto panovníka „novým Achillem“: v krásném těle snoubila se hrdinská mysl se státnickým důmyslem. Od počátku panování vytkl si životním úkolem, obnoviti za příkladem Svatoplukovým a obou Boleslavův někdejší velikost a moc českého státu. K tomu zdála se r. 1039 dvojí okolnost býti příznivou: změna na trůně německém a neblahý stav říše polské, kdež po smrti Měška II. za nezletilosti syna jeho Kazimíra strhly se dlouholeté zmatky a nepořádky. Břetislav sebral velkou válečnou hotovost, vtrhl do Polska, dobyl a mečem i ohněm spustošil mnohá města, především Krakov a Hnězdno, tehdejší hlavní město polské, kdež vyzdvihl také ostatky sv. Vojtěcha, aby je přepravil do Čech. Nade hrobem světcovým roznítil pražský biskup Šebíř v českém vojsku posvátné nadšení a pohnul je k přísežnému slibu, že zanechají dosavadní nevázanosti, jež měla kořen v pohanském mravu, zejména cizoložství, mnohoženství, znesvěcování svátků a hýření v krčmách, vesměs zlořády, proti kterým sv. Vojtěch za svého života tak přísně a přece bez úspěchu vystupoval.

Jedinou touto výpravou bylo téměř celé Polsko uvedeno pod moc Břetislavovu, který již 23. srpna 1039 stanul zase před branami Pražskými. První polovice velkého záměru byla provedena: Čechy, Morava a velká část Polska octla se opět pod žezlem jediného panovníka. Toto dílo mínil kníže Břetislav, který měl na paměti také vnitřní organisaci říše, dovršiti sloučením všech těchto zemí v jednotu církevní. Proto obrátil se k papeži Benediktu IX. s prosbou, aby pražské biskupství povýšeno bylo za metropoli pro národy slovanské a biskupu Šebíři dostalo se důstojenství arcibiskupského. Tuto snahu věhlasný kníže provázel horlivou činností uvnitř země, jež směřovala ku zvelebení a rozšíření slovanské liturgie. Pohnul totiž (ještě před válkou polskou) proslulého mnicha té doby, sv. Prokopa, aby jako opat ujal se správy kláštera Sázavského, založeného Oldřichem. Nová osada klášterská brala členy své z pravoslavných klášterů v Uhrách, kdež i sám sv. Prokop v písmě

[illegible] a v literatuře jeho se byl nejspíše utvrdil. Tak [illegible] žádnice národního kněžstva v Čechách samých, aby Břetislav nabyl prostředků, rozšířiti odtud slovanskou liturgii po vší veleříši, kterou se chystal právě obnoviti.

Avšak veškery tyto velkolepé záměry Břetislavovy zmařeny byly nepříznivým stavem zahraničných poměrů. Ani za Svatopluka, ani ještě za obou Boleslavův nebylo na východě civilisované moci, která by se byla postavila na odpor rozšíření moravské nebo české říše třebas až k Baltskému moři, neboť Uhři po celé X. století žili ještě ve stavu barbarském, Poláci pak sotva přijavše první začátky křesťanství nebyli ještě církevně sjednoceni. Jinak bylo již v době Břetislavově: Uhry zásluhou krále Štěpána byly povzneseny na základě křesťanství a nového státního zřízení, rovněž Polsko zvelebeno Boleslavem Chrabrým a ač po jeho smrti pokleslo, přece došlo k většímu vědomí své samostatnosti, a nebylo tedy již tak snadno sloučiti je s českou říší v jeden celek. Ještě větší překážky byly na západě: na trůně německém seděl tehda nejmocnější z císařů středověkých Jindřich III., pán Německa a Italie. Také tehdejší papežové nerovnali se věhlasem svým předchůdcům z X. a IX. stol. a byli ochotnými nástroji v rukou císařových: nebylo tedy ani nejmenší naděje ve splnění tužeb Břetislavových v [illegible] arcibiskupství pražského a obnovení slovanské liturgie.

S největšími překážkami však kníže Břetislav setkal se u císaře Jindřicha III., který nemínil nečinně přihlížeti k mocnému vzrůstu jeho říše. Již na podzim r. [illegible] se ze Saska s vojskem proti Čechám; upustil však od [illegible], když mu Břetislav slíbil, že se k němu dostaví a všechny jeho rozkazy vyplní. Zárukou těchto [illegible] syna Spytihněva. Zatím však dostalo se Břetislavovi [illegible] spojence, totiž Petra, krále uherského, který vpadl do pohraničného území německého a také [illegible] vovi na pomoc. Kníže český [illegible] a tím ovšem uvalil na sebe nepřátelství veškeré říše německé, jejíž moci nesnadno bylo odolati. Císař Jindřich III. [illegible] záhlé přípravy k válce a [illegible] r. [illegible] na Čechy se [illegible] saské vojsko mělo od severu, [illegible] císaře od západu vtrhnouti do země. Avšak [illegible] vojska, který byl od císaře napřed vypraven, [illegible]

průsmycích, od Čechů dobře střežených, citelnou porážku. Tím vojsko pokleslo na mysli a císař nucen byl dáti se na zpáteční tažení. Vojsko saské pak šťastně sice obešlo záseky v Krušných Horách, jsouc podporováno zradou Prkoše Bilínského, a dalo se již přes Chlumec a Most dále na pochod; ale císař pozbyv naděje v další zdar této výpravy, odvolal je ze země. Četné velmože, kteří padli do zajetí českého, vykoupil, propustiv syna Břetislavova na svobodu. Břetislav uhájil se na celé čáře.

Potomního roku (1041) císař napjal všechny síly, aby odčinil tuto potupu. I podařilo se mu vniknouti šumavským průsmykem do Čech až ku Praze, kamž zatím od severu přirazilo vojsko saské vedené Ekkehardem, markrabím míšenským, a spojilo se s císařem. Poněvadž pak Čechy a Morava také od jihu byly napadeny Leopoldem, synem Adalberta, markrabí rakouského, a také někteří velmoži čeští chystali se odpadnouti od knížete: nezbylo Břetislavovi, nežli zase císaři se pokořiti. Na sjezdě v Řezně složil lenní přísahu a vzdal se Polska ve prospěch syna Měškova Kazimíra; jen dvě krajiny slezské, mezi nimi Vratislavsko, směl si podržeti. Když však později Kazimír zdvihl nároky na tyto země, Břetislav vzdal se jich (1054) za roční poplatek.

Od té doby kníže český uznával svrchovanost říše německé a podporoval císaře ve mnohých jeho válkách, zvláště na několika výpravách proti Uhrům.

Do pozdějších let panování Břetislava spadá důležitý čin pro vnitřní vývoj Moravy: založení benediktinského kláštera Rajhradského (1048). Kníže obdařil toto opatství hojnými statky, ale podřídil je ve všem českému klášteru benediktinskému v Břevnově.*) Byl to první klášter toho druhu na Moravě. Vysvěcen byl biskupem pražským Šebířem za přítomnosti samého knížete, břevnovského opata Menharta, kněžice Spytihněva a jiných velmožů z obou zemí.

R. 1055 zemřel kníže Břetislav I. po dvacetiletém panování, onemocněv náhle v Chrudimi, odkudž mínil válečně se vypraviti proti Uhrům. Tuše svůj blízký konec, povolal k sobě velmože říšské, kteří náhodou byli přítomni, a prohlásil k nim,

*) Teprve od r. 1813 volí sobě benediktini rajhradští samostatně svého opata.

že pokládá za škodlivé všeliké dělení říše; potom projevil přání, aby pro uvarování všelikých sporů v budoucnosti vždy nejstarší z celého rodu Přemyslovců na trůn byl dosazen, ostatní pak aby k poslušenství jeho byli přidržováni. Dle tohoto přání velmoži uznali nejstaršího z pěti synů Břetislavových Spytihněva za jeho nástupce, který brzo potom od císaře Jindřicha III. obvyklým udělením léna v této hodnosti byl potvrzen. Toto osazování trůnu českého podle stáří stalo se pravidlem; ale nebylo nikde jakožto zákon prohlášeno ani zaznamenáno. Proto také záhy bylo porušováno a panství české stalo se častým předmětem smutných sporů mezi četnými členy panovnického rodu Přemyslova.

Jakým spůsobem mají opatřeni býti oni Přemyslovci, kterým nebylo dopřáno dosednouti na stolec knížecí, o to postaral se kníže Břetislav ještě za svého živobytí. Měl pět synů, z nichž nejstarší Spytihněv určen byl k hodnosti knížecí, jiný pak Jaromír měl přijati svěcení kněžské a státi se později biskupem pražským; ostatním třem dostalo se po údělném panství na Moravě. Větší východní část této země s hlavním hradem Olomuckým byla přiřčena druhorozenému Vratislavovi, západní část se sídlem v Brně a ve Znojmě dána Konradovi a nejmladšímu Otovi, který tehda byl ještě nezletilým. V těchto svých údělech Přemyslovci provozovali sice moc knížecí, ale byli ve všem poddáni vévodovi českému, kterýž měl právo i údělu jejich je zbaviti.*)

Tuto svou moc dal nový kníže Spytihněv II. (1055—1061) také ihned cítiti. Sotva nastoupil na trůn, bylo z jeho prvních opatření, že se vydal na cestu, aby spořádal „novou říši moravskou". Prve než jel, obeslal tři sta nejvznešenějších pánů moravských do Chrudimě, zbavil je zbraně i svobody a uvěznil v rozličných hradech po Čechách. Již tímto násilným činem dal na jevo, že hodlá uvésti Moravu bezprostředně pod své panství. Proto také údělný kníže Vratislav dal se z Olomouce na útěk do Uher, a to tak kvapně, že manželka jeho upadla do zajetí Spytihněvova, který ji dal na hradě Leštně při řece Sázavě krutě vězniti, což bylo příčinou její časné smrti. Oba mladší

*) O to, zdali byly moravské údělý dědičné čili nic, jsou mínění sporná; dlužno však přidržeti se nejlépe odůvodněného názoru Dudíkova (Děj. Mor. II. 181).

Přemyslovci, Konrad i Ota, poddali se vévodovi, ale byli rovněž jako Vratislav svých údělů zbaveni a nuceni odjeti s vévodou do Prahy, kdež byli dosazeni ve dvorské úřady. Celá Morava dostala se tím pod bezprostředné panství Spytihněvovo.

Vypuzenému knížeti Vratislavovi dostalo se u dvora uherského krále Ondřeje I. velmi přátelského přijetí; po smrti první manželky slavil sňatek s uherskou princeznou Adletou. Z toho pojal kníže Spytihněv obavu, aby bratr s pomocí uherskou nevtrhl do jeho říše, a proto raději povolal Vratislava na Moravu a vrátil mu všechna města, která mu dříve byl odňal. Tak ujal se Vratislav opět panství na Olomucku.

R. 1061 zemřel kníže Spytihněv, a jakožto nejstarší z celého rodu Přemyslova dosedl po něm Vratislav II. na knížecí stolec český. Morava však zůstala i potom předmětem jeho péče a pozornosti. Rozdělil ještě téhož roku zemi na dvě údělná knížectví, z nichž východní, Olomucko, které byl prve sám držel a které bylo spůsobilejší k honbě a bohatší rybami, vykázal Otovi, západní pak část, která hraničila s Němci, rovnější a úrodnější, přiřkl Konradovi, který byl mocen jazyka německého. Řeka Svitava a níž Brna Svratka byly asi hranicemi mezi oběma údělv. Nespokojen s tímto rozdělením, také Jaromír hlásil se o nějaký podíl; ale bylo mu vzíti za vděk slibem, že dle vůle otcovy po smrti Šebířově dostane se mu hodnosti pražského biskupa.

Vratislav již jakožto údělný kníže olomucký z delšího pobytu svého na Moravě seznal, že této zemi třeba jest samostatné správy církevní. Proto r. 1062 se svolením biskupa pražského Šebíře oddělil Moravu od biskupství pražského a zřídil pro tuto zemi biskupství v Olomouci. Prvním biskupem olomuckým stal se Jan, benediktinský mnich z kláštera břevnovského. Některé statky na Moravě, jmenovitě hrad Podivín, měly náhradou za ztrátu, kterou biskup pražský odloučením Moravy na důchodech utrpěl, jemu zůstati. Když však po smrti Šebířově (1067) dosedl na biskupský stolec pražský Přemyslovec Jaromír, tu kníže Vratislav, nejsa se svým mladším bratrem v nejlepší shodě, odňal mu ony statky moravské a přiřkl je biskupovi Janovi. Z toho vyvinul se dlouholetý spor mezi oběma biskupy, za kterého Jaromír, muž panstvíchtivý a povahy násilné, přepadl svého stařičkého soupeře a nelidsky ho ztýral (1072).

Následkem toho byl od papeže Alexandra II. s hodnosti své sesazen a biskupu Janovi nařízeno, aby jej v Čechách zastupoval. Jaromíra však ujal se arcibiskup mohučský Siegfried, a papež Řehoř VII. povolav obě strany do Říma, v některých věcech stížnostem jeho vyhověl. Smíru mezi oběma soupeři bylo docíleno teprve r. 1075 na postní synodě římské, kdež, jak se zdá, rozhodnutím papežovým sporné statky na Moravě mezi oba biskupy byly rozděleny.

III. Morava za krále Vratislava a jeho synů Břetislava II., Bořivoje II. a Vladislava I. († 1125). Úpadek říše českomoravské a opětné zvelebení její za Soběslava I.

Za velikého zápasu o investituru, který byl po dlouhá leta veden mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. i jeho nástupci, byl kníže Vratislav jedním z nejvěrnějších a také nejplatnějších přívrženců císařových. Čechové vzbuzovali svou udatností, ale také bezohledností postrach u nepřátel. Ve velké bitvě u Hohenburka (1075), ve které srazil se císař s povstalci saskými, kníže český účastnil se s četným vojenským oddílem a získal si hlavní zásluhu o vítězství Jindřichovo. Také v potomních bojích české pluky bývaly jádrem vojenské moci císařovy. Co české krve tu prolito pro cizí věc! V jediné bitvě u Flarchheimu (1080), kterou svedl Jindřich IV. se svým protikrálem Rudolfem Švábským, padlo 3000 Čechův. O hrdinských činech jejich dlouho ještě bylo vypravováno: kníže Vratislav v čele svého lidu dobyl skvělého vítězství a vyrval z rukou protikrále Rudolfa oštěp, který potom při slavných průvodech nosen býval před vévody českými. Císař odměnil se Vratislavovi darováním rozličných území (Lužice, Míšenska), jichž však nebylo lze koruně české trvale zachovati. Když pak vzepřel se císaři vasal jeho, markrabí Leopold Rakouský, prohlášen byl za zbavena své země a Rakousy přiřčeny knížeti českému. Vratislav spojil se se svými bratry moravskými, Konradem i Otou a sesílen též pomocí bavorskou, vtrhl do Rakous, kdež u Mailberka porazil a nadobro zdrtil vojsko Leopoldovo (1082). Nicméně Rakous dobyti se mu nepodařilo.

Císař hleděl Vratislavovi tuto ztrátu jiným spůsobem nahraditi. Na říšském sněmě v Mohuči, který navštíven byl četnými

německé a účastnil se r. 1035 vojenské výpravy císařovy proti pohanským Luticům, kdež svou hrdinností, jak dosvědčuje německý letopisec, dobyl si přeslavného jména. Když však po smrti Konradově (1039) nastoupil na trůn syn jeho Jindřich III., Břetislav změnil své dosavadní chování. Ne nadarmo nazval náš letopisec Kosmas tohoto panovníka „novým Achillem“: v krásném těle snoubila se hrdinská mysl se státnickým důmyslem. Od počátku panování vytkl si životním úkolem, obnoviti za příkladem Svatoplukovým a obou Boleslavův někdejší velikost a moc českého státu. K tomu zdála se r. 1039 dvojí okolnost býti příznivou: změna na trůně německém a neblahý stav říše polské, kdež po smrti Měška II. za nezletilosti syna jeho Kazimíra strhly se dlouholeté zmatky a nepořádky. Břetislav sebral velkou válečnou hotovost, vtrhl do Polska, dobyl a mečem i ohněm spustošil mnohá města, především Krakov a Hnězdno, tehdejší hlavní město polské, kdež vyzdvihl také ostatky sv. Vojtěcha, aby je přepravil do Čech. Nade hrobem světcovým roznítil pražský biskup Šebíř v českém vojsku posvátné nadšení a pohnul je k přísežnému slibu, že zanechají dosavadní nevázanosti, jež měla kořen v pohanském mravu, zejména cizoložství, mnohoženství, znesvěcování svátků a hýření v krčmách, vesměs zlořády, proti kterým sv. Vojtěch za svého života tak přísně a přece bez úspěchu vystupoval.

Jedinou touto výpravou bylo téměř celé Polsko uvedeno pod moc Břetislavovu, který již 23. srpna 1039 stanul zase před branami Pražskými. První polovice velkého záměru byla provedena: Čechy, Morava a velká část Polska octla se opět pod žezlem jediného panovníka. Toto dílo mínil kníže Břetislav, který měl na paměti také vnitřní organisaci říše, dovršiti sloučením všech těchto zemí v jednotu církevní. Proto obrátil se k papeži Benediktu IX. s prosbou, aby pražské biskupství povýšeno bylo za metropoli pro národy slovanské a biskupu Šebíři dostalo se důstojenství arcibiskupského. Tuto snahu věhlasný kníže provázel horlivou činností uvnitř země, jež směřovala ku zvelebení a rozšíření slovanské liturgie. Pohnul totiž (ještě před válkou polskou) proslulého mnicha té doby, sv. Prokopa, aby jako opat ujal se správy kláštera Sázavského, založeného Oldřichem. Nová osada klášterská brala členy své z pravoslavných klášterů v Uhrách, kdež i sám sv. Prokop v písmě

cyrillském a v literatuře jeho se byl nejspíše utvrdil. Tak vznikla štěpnice národního kněžstva v Čechách samých, aby Břetislav nabyl prostředků, rozšířiti odtud slovanskou liturgii po vší veleříši, kterou se chystal právě obnoviti.

Avšak veškery tyto velkolepé záměry Břetislavovy zmařeny byly nepříznivým stavem zahraničných poměrů. Ani za Svatopluka, ani ještě za obou Boleslavův nebylo na východě civilisované moci, která by se byla postavila na odpor rozšíření moravské nebo české říše třebas až k Baltskému moři; neboť Uhři po celé X. století žili ještě ve stavu barbarském, Poláci pak sotva přijavše první začátky křesťanství nebyli ještě církevně sjednoceni. Jinak bylo již v době Břetislavově: Uhry zásluhou krále Štěpána byly povzneseny na základě křesťanství a nového státního zřízení, rovněž Polsko zvelebeno Boleslavem Chrabrým a ač po jeho smrti pokleslo, přece došlo k většímu vědomí své samostatnosti, a nebylo tedy již tak snadno sloučiti je s českou říší v jeden celek. Ještě větší překážky byly na západě: na trůně německém seděl tehda nejmocnější z císařů středověkých, Jindřich III., pán Německa a Italie. Také tehdejší papežové nerovnali se věhlasem svým předchůdcům z X. a IX. stol. a byli ochotnými nástroji v rukou císařových: nebylo tedy ani nejmenší naděje ve splnění tužeb Břetislavových v příčině zřízení arcibiskupství pražského a obnovení slovanské liturgie.

S největšími překážkami však kníže Břetislav setkal se u císaře Jindřicha III., který nemínil nečinně přihlížeti k mocnému vzrůstu jeho říše. Již na podzim r. 1039 hnul se ze Saska s vojskem proti Čechám; upustil však od dalšího nepřátelství, když mu Břetislav slíbil, že se k němu dostaví a všechny jeho rozkazy vyplní. Zárukou těchto slibů poslal mu Břetislav svého syna Spytihněva. Zatím však dostalo se Břetislavovi vydatného spojence, totiž Petra, krále uherského, který vpadl do pohraničného území německého a také oddíl vojska poslal Břetislavovi na pomoc. Kníže český odepřel tedy splniti svůj slib a tím ovšem uvalil na sebe nepřátelství veškeré říše německé, jejíž moci nesnadno bylo odolati. Císař Jindřich III. konal rozsáhlé přípravy k válce a udeřil r. 1040 na Čechy se dvou stran: saské vojsko mělo od severu, fransko-bavorské vedením samého císaře od západu vtrhnouti do země. Avšak oddíl tohoto vojska, který byl od císaře napřed vypraven, utrpěl při šumavských

průsmycích, od Čechů dobře střežených, citelnou porážku. Tím vojsko pokleslo na mysli a císař nucen byl dáti se na zpáteční tažení. Vojsko saské pak šťastně sice obešlo záseky v Krušných Horách, jsouc podporováno zradou Prkoše Bilínského, a dalo se již přes Chlumec a Most dále na pochod; ale císař pozbyv naděje v další zdar této výpravy, odvolal je ze země. Četné velmože, kteří padli do zajetí českého, vykoupil, propustiv syna Břetislavova na svobodu. Břetislav uhájil se na celé čáře.

Potomního roku (1041) císař napjal všechny síly, aby odčinil tuto potupu. I podařilo se mu vniknouti šumavským průsmykem do Čech až ku Praze, kamž zatím od severu přirazilo vojsko saské vedené Ekkehardem, markrabím míšenským, a spojilo se s císařem. Poněvadž pak Čechy a Morava také od jihu byly napadeny Leopoldem, synem Adalberta, markrabí rakouského, a také někteří velmoži čeští chystali se odpadnouti od knížete: nezbylo Břetislavovi, nežli zase císaři se pokořiti. Na sjezdě v Řezně složil lenní přísahu a vzdal se Polska ve prospěch syna Měškova Kazimíra; jen dvě krajiny slezské, mezi nimi Vratislavsko, směl si podržeti. Když však později Kazimír zdvihl nároky na tyto země, Břetislav vzdal se jich (1054) za roční poplatek.

Od té doby kníže český uznával svrchovanost říše německé a podporoval císaře ve mnohých jeho válkách, zvláště na několika výpravách proti Uhrům.

Do pozdějších let panování Břetislava spadá důležitý čin pro vnitřní vývoj Moravy: založení benediktinského kláštera Rajhradského (1048). Kníže obdařil toto opatství hojnými statky, ale podřídil je ve všem českému klášteru benediktinskému v Břevnově.*) Byl to první klášter toho druhu na Moravě. Vysvěcen byl biskupem pražským Šebířem za přítomnosti samého knížete, břevnovského opata Menharta, kněžice Spytihněva a jiných velmožů z obou zemí.

R. 1055 zemřel kníže Břetislav I. po dvacetiletém panování, onemocněv náhle v Chrudimi, odkudž mínil válečně se vypraviti proti Uhrům. Tuše svůj blízký konec, povolal k sobě velmože říšské, kteří náhodou byli přítomni, a prohlásil k nim,

*) Teprve od r. 1813 volí sobě benediktini rajhradští samostatně svého opata.

že pokládá za škodlivé všeliké dělení říše; potom projevil přání, aby pro uvarování všelikých sporů v budoucnosti vždy nejstarší z celého rodu Přemyslovců na trůn byl dosazen, ostatní pak aby k poslušenství jeho byli přidržováni. Dle tohoto přání velmoži uznali nejstaršího z pěti synů Břetislavových Spytihněva za jeho nástupce, který brzo potom od císaře Jindřicha III. obvyklým udělením léna v této hodnosti byl potvrzen. Toto osazování trůnu českého podle stáří stalo se pravidlem; ale nebylo nikde jakožto zákon prohlášeno ani zaznamenáno. Proto také záhy bylo porušováno a panství české stalo se častým předmětem smutných sporů mezi četnými členy panovnického rodu Přemyslova.

Jakým spůsobem mají opatřeni býti oni Přemyslovci, kterým nebylo dopřáno dosednouti na stolec knížecí, o to postaral se kníže Břetislav ještě za svého živobytí. Měl pět synů, z nichž nejstarší Spytihněv určen byl k hodnosti knížecí, jiný pak Jaromír měl přijati svěcení kněžské a státi se později biskupem pražským; ostatním třem dostalo se po údělném panství na Moravě. Větší východní část této země s hlavním hradem Olomuckým byla přiřčena druhorozenému Vratislavovi, západní část se sídlem v Brně a ve Znojmě dána Konradovi a nejmladšímu Otovi, který tehda byl ještě nezletilým. V těchto svých údělech Přemyslovci provozovali sice moc knížecí, ale byli ve všem poddáni vévodovi českému, kterýž měl právo i úděl jejich je zbaviti.*)

Tuto svou moc dal nový kníže Spytihněv II. (1055—1061) také ihned cítiti. Sotva nastoupil na trůn, bylo z jeho prvních opatření, že se vydal na cestu, aby spořádal „novou říši moravskou“. Prve než jel, obeslal tři sta nejvznešenějších pánů moravských do Chrudimě, zbavil je zbraně i svobody a uvěznil v rozličných hradech po Čechách. Již tímto násilným činem dal na jevo, že hodlá uvésti Moravu bezprostředně pod své panství. Proto také údělný kníže Vratislav dal se z Olomouce na útěk do Uher, a to tak kvapně, že manželka jeho upadla do zajetí Spytihněvova, který ji dal na hradě Leštně při řece Sázavě krutě vězniti, což bylo příčinou její časné smrti. Oba mladší

*) O to, zdali byly moravské údělý dědičné čili nic, jsou mínění sporná; dlužno však přidržeti se nejlépe odůvodněného názoru Dudíkova (Děj. Mor. II. 181).

Přemyslovci, Konrad i Ota, poddali se vévodovi, ale byli rovněž jako Vratislav svých údělů zbaveni a nuceni odjeti s vévodou do Prahy, kdež byli dosazeni ve dvorské úřady. Celá Morava dostala se tím pod bezprostředné panství Spytihněvovo.

Vypuzenému knížeti Vratislavovi dostalo se u dvora uherského krále Ondřeje I. velmi přátelského přijetí; po smrti první manželky slavil sňatek s uherskou princeznou Adletou. Z toho pojal kníže Spytihněv obavu, aby bratr s pomocí uherskou nevtrhl do jeho říše, a proto raději povolal Vratislava na Moravu a vrátil mu všechna města, která mu dříve byl odňal. Tak ujal se Vratislav opět panství na Olomucku.

R. 1061 zemřel kníže Spytihněv, a jakožto nejstarší z celého rodu Přemyslova dosedl po něm Vratislav II. na knížecí stolec český. Morava však zůstala i potom předmětem jeho péče a pozornosti. Rozdělilť ještě téhož roku zemi na dvě údělná knížectví, z nichž východní, Olomucko, které byl prve sám držel a které bylo spůsobilejší k honbě a bohatší rybami, vykázal Otovi, západní pak část, která hraničila s Němci, rovnější a úrodnější, přiřkl Konradovi, který byl mocen jazyka německého. Řeka Svitava a níž Brna Svratka byly asi hranicemi mezi oběma údělv. Nespokojen s tímto rozdělením, také Jaromír hlásil se o nějaký podíl; ale bylo mu vzíti za vděk slibem, že dle vůle otcovy po smrti Šebířově dostane se mu hodnosti pražského biskupa.

Vratislav již jakožto údělný kníže olomucký z delšího pobytu svého na Moravě seznal, že této zemi třeba jest samostatné správy církevní. Proto r. 1062 se svolením biskupa pražského Šebíře oddělil Moravu od biskupství pražského a zřídil pro tuto zemi biskupství v Olomouci. Prvním biskupem olomuckým stal se Jan, benediktinský mnich z kláštera břevnovského. Některé statky na Moravě, jmenovitě hrad Podivín, měly náhradou za ztrátu, kterou biskup pražský odloučením Moravy na důchodech utrpěl, jemu zůstati. Když však po smrti Šebířově (1067) dosedl na biskupský stolec pražský Přemyslovec Jaromír, tu kníže Vratislav, nejsa se svým mladším bratrem v nejlepší shodě, odňal mu ony statky moravské a přiřkl je biskupovi Janovi. Z toho vyvinul se dlouholetý spor mezi oběma biskupy, za kterého Jaromír, muž panstvíchtivý a povahy násilné, přepadl svého stařičkého soupeře a nelidsky ho ztýral (1072).

Následkem toho byl od papeže Alexandra II. s hodnosti své sesazen a biskupu Janovi nařízeno, aby jej v Čechách zastupoval. Jaromíra však ujal se arcibiskup mohučský Siegfried, a papež Řehoř VII. povolav obě strany do Říma, v některých věcech stížnostem jeho vyhověl. Smíru mezi oběma soupeři bylo docíleno teprve r. 1075 na postní synodě římské, kdež, jak se zdá, rozhodnutím papežovým sporné statky na Moravě mezi oba biskupy byly rozděleny.

III. Morava za krále Vratislava a jeho synů Břetislava II., Bořivoje II. a Vladislava I. († 1125). Úpadek říše českomoravské a opětné zvelebení její za Soběslava I.

Za velikého zápasu o investituru, který byl po dlouhá leta veden mezi císařem Jindřichem IV. a papežem Řehořem VII. i jeho nástupci, byl kníže Vratislav jedním z nejvěrnějších a také nejplatnějších přívrženců císařových. Čechové vzbuzovali svou udatností, ale také bezohledností postrach u nepřátel. Ve velké bitvě u Hohenburka (1075), ve které srazil se císař s povstalci saskými, kníže český účastnil se s četným vojenským oddílem a získal si hlavní zásluhu o vítězství Jindřichovo. Také v potomních bojích české pluky bývaly jádrem vojenské moci císařovy. Co české krve tu prolito pro cizí věc! V jediné bitvě u Flarchheimu (1080), kterou svedl Jindřich IV. se svým protikrálem Rudolfem Švábským, padlo 3000 Čechův. O hrdinských činech jejich dlouho ještě bylo vypravováno: kníže Vratislav v čele svého lidu dobyl skvělého vítězství a vyrval z rukou protikrále Rudolfa oštěp, který potom při slavných průvodech nosen býval před vévody českými. Císař odměnil se Vratislavovi darováním rozličných území (Lužice, Míšenska), jichž však nebylo lze koruně české trvale zachovati. Když pak vzepřel se císaři vasal jeho, markrabí Leopold Rakouský, prohlášen byl za zbavena své země a Rakousy přiřčeny knížeti českému. Vratislav spojil se se svými bratry moravskými, Konradem i Otou a sesílen též pomocí bavorskou, vtrhl do Rakous, kdež u Mailberka porazil a nadobro zdrtil vojsko Leopoldovo (1082). Nicméně Rakous dobyti se mu nepodařilo.

Císař hleděl Vratislavovi tuto ztrátu jiným spůsobem nahraditi. Na říšském sněmě v Mohuči, který navštíven byl četnými

knížaty, udělil mu (1086) titul královský, ovšem jen pro jeho osobu, a zrušil dosavadní závazek ročního poplatku; také hodnost říšského číšníka byla, jak se pravdě podobá, tehda českým panovníkům trvale přiřčena, čímž nabyli důležitých práv při volbě králů německých. V den sv. Víta (15. června) byl Vratislav se svou (již třetí) manželkou Svatavou, princeznou polskou, na rozkaz císařův od arcibiskupa trevirského Egilberta v Praze slavnostně korunován a pomazán.

Válečnými skutky Vratislavovými rozšířena sláva českého jména daleko za hranice našich zemí a dovršena leskem koruny královské. Nicméně i oběti těchto úspěchů byly veliké a bylo zajisté i dosti mužů v zemi, kteří s politikou prvního českého krále nesouhlasili. Takové smýšlení lze zejména na Moravě pozorovati. Biskup olomucký Jan zůstal věrným přívržencem papeže Řehoře VII. Také kníže olomucký Ota, ač nemínil se vytrhovati z poslušenství bratrova, klonil se spíše na tuto stranu. On a manželka jeho Eufemie osvědčili své zbožné smýšlení založením kláštera Hradišťského u Olomouce (1078), k němuž Vratislav dal své svolení a také se dostavil k jeho vysvěcení. Také tento klášter, jako dříve Rajhradský, byl bohatě statky obdarován a obdržel první své osadníky z českého Břevnova.

Říšský sněm mohučský, na kterém císař Jindřich IV. Vratislavovi vstavil na hlavu korunu královskou, měl ještě zvláště pro Moravu státi se důležitým. Tam totiž biskup pražský Jaromír, věrný přívrženec císařův a od něho i kancléřem jmenovaný, dal si se svolením Vratislavovým a Konradovým od Jindřicha IV. uděliti biskupství olomucké, smrtí biskupa Jana (1085) právě tehda uprázdněné. Obě biskupství měla býti od té doby trvale sloučena, a toto spojení potvrdil i protipapež Kliment III. ještě téhož roku (1086). Avšak brzkou smrtí Jaromírovou (1089) byl tento záměr zase zmařen, a Olomouci dostalo se opět zvláštního biskupa v osobě králova oblíbeného kaplana Vecela.

Zatím zkalily se dosavadní přátelské styky mezi králem Vratislavem a císařem Jindřichem IV. Příčinou toho bylo, že císař Míšensko, který původně zaslíbil Vratislavovi, později zase odevzdal markrabí Ekbertovi (1087). Král Vratislav od té doby císaře nepodporoval. Byl ostatně dosti zaměstnán domácími rozmíškami. V Olomouci zemřel totiž r. 1087 kníže Ota a král,

chtěje zjednati úděl olomucký svému synu Boleslavovi, zbavil syny Otovy, Svatopluka a Otu II., otcovského dědictví. Avšak obou nezletilých princův ujal se kníže brněnský Konrad, a z toho vypukla domácí válka. Král Vratislav vypravil se r. 1090 na Moravu a chystal se k obležení Brna, sídelního hradu Konradova. Nežli však došlo k útoku, vypuklo dávno tajené osobní nepřátelství mezi nejstarším synem Vratislavovým Břetislavem a Zderadem, který byl hlavním rádcem královým a proto u ostatních nenáviděn. Spor ten skončil se násilným zavražděním Zderada, čímž nenávist králova obrátila se proti vlastnímu synovi. Kníže Konrad usmířil se s králem Vratislavem prostřednictvím své manželky Hilburgy, a poněvadž brzo potom princ Boleslav zemřel, uvedena byla obě vypuzená knížata olomucká, Svatopluk i Ota II., do svého společného údělu. Za to tím více zanevřel Vratislav na svého syna Břetislava a přenesl nástupnictví v Čechách na Konrada Brněnského, jakožto nejstaršího v rodě, což dal přísahou od velmožů potvrditi. Břetislav maje v zemi četné přívrženstvo, chystal se ke vzpouře proti otci, avšak konečně od svých věrných dal se pohnouti, že odebral se ke dvoru krále uherského Ladislava; asi 2000 rytířů následovalo ho i s rodinami a se vším majetkem; král uherský vykázal jim sídla na Trenčinsku.

Brzo potom zemřel král Vratislav (1092), spadnuv s koně na lovu. Jemu náleží místo mezi nejlepšími panovníky, kteří kdy na trůně českém seděli. Byl důmyslným státníkem, který ač věren císaři, přece nikdy mocného papeže Řehoře VII. nepopudil proti sobě k zjevnému nepřátelství. Byl válečným hrdinou a při tom pečliv o vnitřní blahobyt a o povznešení duševního vzdělání v lidu. Uvedl opět slovanské mnichy do kláštera Sázavského, za Spytihněva odtud vypuzené, ano požádal papeže i za povolení slovanské liturgie, čemuž však Řehoř VII. rozhodně se opřel. Moravě dostalo se moudrostí krále Vratislava volnějšího postavení politického a především samostatného zřízení církevního.

Po smrti krále Vratislava dosedl na trůn český Konrad Brněnský, jemuž příslušel již toliko titul vévodský. Údělné panství své na Moravě rozdělil svým dvěma synům: staršímu Oldřichovi († 1115) odevzdal kraj Brněnský, mladšímu Lutoltovi († 1112) kraj Znojemský, kdežto Olomucko i potom společně

spravovali knížata Svatopluk a Ota II. se svou matkou Eufemií. Stav ten se však změnil když po časné smrti Konradově (1092) ujal se panství v Čechách Břetislav II., byv povolán na trůn ze svého vyhnanství uherského. Tento kníže zdědil sice statečnost otcovu, nikoli však jeho státnický důmysl a rozvahu. Za něho zrušena byla slovanská liturgie v klášteře Sázavském, slovanské knihy obřadné buď zkaženy nebo pohozeny. Ještě ostřeji objevil Břetislav II. svou násilnickou povahu, porušiv dosavadní řád nástupnictví dle stáří. Aby totiž umožnil bratru svému Bořivojovi trůn český, dal náhle zajati Oldřicha Brněnského, který byl v rodě nejstarším, a uvězniti na hradě Kladském (1097). Na jeho prosby pak císař Jindřich IV. udělil Bořivojovi v Řezně (1099) léno české odevzdáním korouhve a označil jej přítomným českým velmožům za příštího knížete. Hned potom Břetislav II. vtrhl na Moravu a obsadiv brannou rukou Brno i Znojmo, oba úděly přikázal Bořivojovi na čas svého panování. Tím zahájena byla smutná doba vnitřních zmatků a bojův o panství, do kterých mocně zasahovali králové němečtí, čímž závislost Čech od říše německé stávala se vždy tužší a závazky jejich k ní vždy obtížnějšími.

Kníže Bořivoj usadil se na hradě Znojemském, kdežto Lutolt odtud vypuzený zmocnil se hradu Rakous (při stoku obou Dyjí) a odtud podnikal loupežné vpády na Moravu. Bořivoj povolal proti němu svého bratra Břetislava na pomoc, který po šestinedělním obležení hradu se zmocnil; Lutoltovi však v posledním okamžiku podařilo se uprchnouti, a také Oldřich Brněnský vyvázl za neznámých okolností z vězení Kladského. Když pak Břetislav, sotva že z Moravy do Čech se navrátil, padl na lovu rukou neznámého vraha (1100) a Bořivoj II. po něm dosedl na knížecí stolec: oba bratří vtrhnuvše na Moravu, brannou rukou opět zmocnili se svých údělů. Potom Oldřich odebrav se do Řezna, penězi a velkými sliby pohnul císaře Jindřicha IV., že i jemu léno na české panství udělil, a sebrav z Bavor i odjinud žoldnéřské vojsko, vpadl do Čech, aby si dobyl stolce knížecího. Ale poněvadž velmožové čeští zůstali Bořivojovi věrni a krom toho i knížata olomučtí, Svatopluk a Ota, jemu na pomoc přispěli: Oldřich a Lutolt odtáhli s nepořízenou na svůj úděl, kdež vládli od té doby pokojně až do své smrti. Bořivoj II., jsa zaměstnán jinými starostmi, neodvážil se jich v držení Brněnska

znepokojovati. Záslužným činem jejich bylo založení benediktinského kláštera v Třebíči (1109).

Bořivoj II. objevil se panovníkem úplně neschopným. Zapletl se do sporův o trůn polský, které vypukly r. 1102 mezi Boleslavem Křivoústým a nevlastním jeho bratrem Zbygněvem. Boleslav odvrátil knížete českého od války dary peněžitými; ale Bořivoj popudil hned potom proti sobě Svatopluka Olomuckého, který výpravy polské se též účastnil, tím že mu odepřel podílu v peněžité kořisti. Svatopluk byl kníže statečný a plný síly mladické, ale ctižádostivý a pomstychtivý. Hněv jeho zvýšil se tím více, ježto Boleslav Křivoústý, zbaviv se nepřátelství Bořivojova, obrátil zbraň svou proti Svatoplukovi a východní Moravu dvojím vpádem (1104) strašlivě poplenil. Svatopluk zbaviv se útoku polského, získal si především v Čechách četné přívrženstvo a přirazil (1105) ku Praze. Ale město bylo dobře hájeno, a Svatopluk musil odtáhnouti s nepořízenou. Nicméně Bořivoj sám znepřátelil se s četnými českými velmoži, ano i s bratrem svým Vladislavem, kdežto Svatopluk zatím, smířiv se s Boleslavem Křivoústým, zjednal si četné pomocné pluky polské, s nimiž vtrhl po druhé do Čech. Tentokráte slabý Bořivoj neodolal: byl sesazen (1107) a na knížecí stolec dosedl Svatopluk, zajistiv Vladislavovi po sobě právo následnické.

Nešťastný Bořivoj utekl se o pomoc ke králi Jindřichovi V., který nedlouho před tím (1106) nastoupil po svém otci na trůn německý. Král Jindřich, muž lstivý a násilný, chopil se rád této příležitosti, aby zasáhl do věcí českých, zvláště když Bořivoj slíbil mu nesmírné množství zlata a stříbra. Pozval Svatopluka na svůj soud do Meziboře a tento, zanechav v Čechách svého bratra Otu v čele vojska, dostavil se a byl hned po svém příchodu zajat. Bořivoj se svým svatem Viprechtem Grojským vypravili se do Čech, ale dali se ještě v Sasku před Otovým vojskem na útěk. Tu zase naklonil se král Jindřich Svatoplukovi a za ohromnou summu 10.000 hřivem stříbra udělil mu české léno. Přes neslýchané vyděračství nesehnal Svatopluk celého výkupného i musil za ostatek poslati králi bratra svého Otu rukojmím, který však brzy z německého zajetí uprchl. Král pak, jsa potomního roku kmotrem novorozenému synu Svatoplukovu, zbytek poplatku prominul. Z vděčnosti Svatopluk podporoval Jindřicha V. na výpravě proti Polsku i Uhrám.

Když r. 1108 kníže Svatopluk dlel na výpravě do Uher, došla ho náhle zpráva, že Mutina, náčelník mocného rodu Vršovců, jemuž svěřeno bylo hájiti pomezí českého, zrádně ustoupil před Poláky, spojenci Uhrů, načež oni poplenili velkou část severovýchodních Čech. Soptě pomstou, vrátil se Svatopluk do Čech a dal nejen Mutinu a jeho syny, nýbrž i veškeren rod Vršovců nemilosrdně povražditi (1108). Ale již po roce zastihl jej podobný osud: nalézaje se spolu s Jindřichem V. na výpravě proti Polákům, byl u Hlohova ve Slezsku od neznámého vraha, snad mstitele Vršovců, úkladně oštěpem proboden (1109).

Osiřelé vojsko prohlásilo hned za souhlasu krále Jindřicha V. Svatoplukova bratra Otu za vévodu, který však odebrav se do Prahy potkal se s odporem biskupa pražského Heřmana a velké části velmožů, v jichž čele byl Fabián, purkrabí vyšehradský. Přičiněním těchto zvolen byl Vladislav I. za knížete českého, čemuž se Ota podvolil a bez odporu odebral se na svůj úděl olomucký. Avšak proti Vladislavovi zdvihl boj bratr jeho Bořivoj a zmocnil se Prahy pomocí Viprechta Grojského a Boleslava Křivoústého. V těchto zmatcích opět zakročil král německý: vtrhl vojensky do Čech, Vladislava potvrdil v hodnosti knížecí a Bořivoje odvlekl v poutech do zajetí (1110).

Dosazením Vladislava I. na knížecí stolec nebylo docíleno klidu ani v Čechách ani na Moravě. Vnitřní spory otravovaly veškeren veřejný život českého národa. Také přátelský dosud poměr Oty Olomuckého k vévodovi se zkalil. Kníže Ota octl se totiž pro některé statky na Moravě ve sporu s pražským biskupem Heřmanem a tím popudil i Vladislava proti sobě. Na sjezdě v Sadské byl na rozkaz vévodův náhle zajat a odveden do vězení nejprve na Vyšehrad, potom na Křivoklát, kdež ztrávil více než tři leta ve vazbě.*) Teprve r. 1113 byl propuštěn na svobodu, a úděl Olomucký byl mu vrácen. Podobná roztržka byla mezi Vladislavem a nejmladším bratrem jeho Soběslavem, který, jak dříve Bořivoj, hledal útočiště v Polsku. Boleslav

*) Pro tehdejší poměr Moravy k Čechám významná jsou slova, jež klade Kosmas Vladislavovi do úst, když někteří mu radili, aby Otu oslepil: „Nehodlám s bratrem žíti v ustavičných různicích, ale chci jej pokárati, aby pokárán zmoudřel a poznal i s potomky svými, že země Moravská i její vladaři vždy jsou pod mocí knížete českého, jakož nařídil náš děd Břetislav blahé paměti, který ji první svému panství podrobil“

Křivoústý ujímal se ho s počátku brannou mocí, později však docílil smírného narovnání mezi oběma bratřími. Roku 1115 Vladislav udělil Soběslavovi ve správu Brněnsko i Znojemsko po smrti obou knížat Oldřicha i Lutolta, kteří zanechali po sobě nezletilé potomky. Tak se stal Soběslav vládcem Moravy na západě, Ota II. na východě. Úspěch tohoto vnitřního sjednocení ukázal se již r. 1116: vévoda Vladislav dobyl na poli Hluckém nad řekou Olšavou ve spojení s oběma knížaty moravskými nad uherským králem Štěpánem II. skvělého vítězství. Poslední zbytek záští bratrského zdál se býti vyhlazen, když Vladislav r. 1117 svého bratra Bořivoje, když byl propuštěn z vězení německého, do země povolal, ano „ve své podivuhodné dobrotě“ postoupil mu i trůnu českého, spokojiv se s údělem v severovýchodních Čechách (1117).

Avšak ani toto smíření nepotrvalo dlouho. Zlý démon rozséval i potom sémě nesvornosti mezi členy rodu Přemyslova. Stařičký Kosmas, tehda děkanem kapituly pražské, který tyto události prožil a zaznamenal, neopovažuje se udati příčinu dalších sporů mezi Vladislavem a jeho bratry. „Teď Muso má, prstem zavři ret,“ praví; „chceš-li, ač dobře jsouc zpravena, moudrou slouti, varuj se povědíti pravdu!“ Bořivoj svržen byl od Vladislava r. 1120 s trůnu a skončil po čtyřech letech svůj těkavý život v Uhřích (1124). Zdá se, že pokud žil, Vladislav obával se vpádu na Moravu od něho a spojeného s ním krále uherského Štěpána II. a proto dal opraviti hrad Podivín nad řekou Svratkou.

Také druhý bratr Soběslav s Vladislavem se záhy znepřátelil a zbaven byl svého panství na Moravě; Vladislav udělil Znojemsko Konradovi, synu Lutoltovu, Brněnsko Otovi Olomuckému (1123). Soběslav uprchnuv do ciziny, kdež pobyl dvě leta marně hledaje pomoci u císaře Jindřicha V., u Boleslava Křivoústého a jiných panovníků. Teprve když Vladislav r. 1125 těžce se roznemohl a na Vyšehrad byl dopraven, povolala matka Svatava Soběslava tajně do země; Soběslav zdržoval se v klášteře Břevnovském, aby byl na blízku umírajícímu bratru. Také Ota Olomucký odebral se do Prahy a domáhal se jakožto nejstarší v rodě hodnosti vévodské. Zapřisáhlť se svým přátelům, že jen jako vévoda, živ či mrtev, odejde z Vyšehradu. Avšak na prosby Svatavy a biskupa Oty II. Bamberského, který tehda právě

vracel se z Pomořan z cesty misionářské, Vladislav usmířil se několik dní před svou smrtí se Soběslavem a svolil, aby byl za následníka na trůně prohlášen. Ota ve hněvu opustil Vyšehrad a vrátil se do Olomouce. Poněvadž většina šlechty klonila se k Soběslavovi a tento také u lidu obecného byl velmi oblíben, provedla se jeho volba i prohlášení za knížete již čtvrtého dne po smrti Vladislavově bez překážky.

Tím končí se doba plná zmatků a vnitřních nepokojů, trvavší po celé čtvrtstoletí. Téhož roku, co Vladislav I., skončil život svůj také osmdesátiletý kanovník pražský Kosmas, první dějepisec na naší půdě domácí zrozený, který nám zaznamenal nejstarší zprávy v dějinách českomoravských. Jeho dílo, třebas ne prosto některých nedostatků, podává důkaz o vzácném vzdělání jeho a prodchnuto jest zbožností i vřelou láskou k rodné zemi i jejímu lidu.

Dosazením Soběslava I. na knížecí stolec český hrozily vypuknouti nové domácí rozbroje. Ota Olomucký, nejstarší tehda Přemyslovec, nemínil od svého práva beze všeho ustoupiti. Nepřátelství obou zostřilo se ještě více tím, že Soběslav úděl Brněnský, který Ota od r. 1123 byl spravoval, jemu odňal a přiřkl Vratislavovi, nejstaršímu synu Oldřichovu, kdežto Znojemsko ponechal Konradovi II. Lutoltovci, takže Ota opět obmezen byl na původní své panství v Olomouci. Toho roku (1125) zemřel v Německu císař Jindřich V., poslední z rodu franského, a za nástupce jeho zvolen byl Lothar III. Saský. K němu utekl se Ota o pomoc, dovolávaje se jednak práva stařešinského, jednak také rozhodčího slova královna, který prý jest vrchním pánem Čech; zároveň sliboval mu velké sumy peněz, dosadí-li jej na trůn český.

Král Lothar rád vyhověl této žádosti Otově; neboť tím znovu naskytla se mu příležitost mocně zasáhnouti do věcí českých. Poněvadž Soběslav za udělení českého léna ani nepožádal, pohnal jej na svůj soud, tvrdě, že Čechy od počátku byly pod vrchní mocí císařskou a že bez jeho svolení nikdo nesmí na trůn český býti dosazen. Naproti tomu Soběslav dovozoval, že volba českého vévody jest výhradným právem českého lidu, a zvláště šlechty, a že králi přísluší pouze právo dodatečného potvrzení. Když pak následkem toho byla mu říšská válka vypovězena, pravil odhodlaně: „Doufám v milosrdenství Boží a

v zásluhy svatých našich mučenníků, Václava a Vojtěcha, že říše naše do rukou cizinců vydána nebude.“

Ještě v zimě r. 1126 Lothar III. počal válku a provázen jsa Otou vtrhl se saským vojskem Krušnými horami do Cech. Ale Soběslav vystrojiv silné vojsko, připravil Němcům nedaleko hradu Chlumce rozhodnou porážku. Přes 500 bojovníků saských, mezi nimi sám Ota Olomucký a mnoho rytířů, pokrývalo bojiště, mnoho jich bylo zajato, král sám na návrší sklíčen se všech stran od vojska nepřátelského. V té chvíli kníže český osvědčil neobyčejný důmysl politický. Když král Lothar vypravil k němu jeho sestřence Jindřicha Grojského vyjednávat o mír, Soběslav odebral se do tábora královského a docílil trvalého pokoje s králem německým: vydal všechny zajatce, zavázal se ke všem povinnostem, jež jeho předchůdcové, zvláště Břetislav II. a král Vratislav uznávali; za to však král musil uznati svobodnou volbu knížete českého a potvrdil Soběslava v této hodnosti udělením mu korouhve. Od té doby Soběslav byl věrným stoupencem Lotharovým a podporoval jej zvláště v jeho boji proti rodu Staufskému v Německu.

Dlouholeté vnitřní rozbroje v Čechách a na Moravě bylo lze ukliditi jen pevnou odhodlaností. Soběslav byl panovník rázný, ano neštítil se i nejkrutějších prostředkův, aby zemím svým zjednal konečný klid a pokoj. Zdá se, že na Moravě byl největší odpor proti němu: Konrad II. Znojemský, syn Lutoltův, i Vratislav Brněnský, syn Oldřichův, byli údělů svých zbaveni, onen uvězněn, tento vypovězen. Olomucko dáno bylo hned po pádu Oty II. Václavovi, synu vévody Svatopluka, zemřelého r. 1109. R. 1130 ukrutnými popravami a mučením potrestáno bylo spiknutí, jímž měl býti Soběslav o život připraven. Teprve potom dosazen Vratislav opět v úděl Brněnský (1130), o něco později Konradovi II. vrácena správa Znojemska (1134). Olomucko, kdež kníže Václav blahé paměti již r. 1130 zemřel, převzal vévoda Soběslav I. po nejdelší čas svého panování v přímou správu. Pouze v letech 1135—1137 vládl tam Lupolt, syn nešťastného vévody Bořivoje II., který r. 1124 byl zemřel v Uhrách. Moc panovnická v Čechách i na Moravě byla z dosavadního úpadku povznesena a upevněna.

Když po smrti císaře Lothara III. (1137) na trůn německý nastoupil Konrad III. z rodu Staufského, kníže Soběslav mnohými

službami osvědčil se mu stále věrným spojencem právě tak, jako jeho předchůdci. Když král Konrad proti hlavnímu svému nepříteli, Jindřichu Pyšnému z rodu Velfů, vyhlásil válku, Soběslav I. hned na první výpravě r. 1139 přispěl mu vojenskou pomocí. Za to však použil přátelství německého krále k dosažení nejvroucnějšího přání, které v srdci svém choval. Chtěl totiž zajistiti po sobě trůn český svému ještě nezletilému synu Vladislavovi. Věděl, že záměr ten v zemi potká se s odporem; neboť dle řádu stařešinského, dosud výslovně nezrušeného, byli tu starší členové rodu Přemyslova, jmenovitě Vladislav, syn knížete Vladislava I., a Konrad II. Znojemský, kteří měli lepší právo na korunu. A tak tedy týž Soběslav, který na počátku svého panování tak důrazně hájil volebního práva českého proti Lotharovi III., nyní sám porušil toto volební právo a na říšském sjezdě v Bamberce (1138) vyžádal si od krále Konrada udělení českého léna pro nezletilého Vladislava. Přítomní čeští velmožové musili na ostatky svatých složiti mu přísahu věrnosti. Vrátiv se pak do země, kníže Soběslav ještě téhož roku svolal sněm do Sadské, kdež jednak prosbami, jednak rozkazy pohnul vyšší i nižší šlechtu, že uznala Vladislava za jeho nástupce v panství českém. Téhož roku provdal dceru svou Marii za Leopolda Štědrého, vévodu rakouského. Sňatek ten posvěcen byl v Olomouci biskupem Jindřichem, který právě tehda ze své pouti palestinské se byl navrátil. Již dvě léta potom (1140) zemřel kníže Soběslav I. na hradě Hostíně (v Bydžovsku).

Jméno Soběslava I. zůstane nevyhlazeno z paměti českého národa. Byl panovník blaha svých poddaných pečlivý a obětavý, vojevůdce udatný, státník výmluvný a moudrý, obzvláštní dobrodinec chudých a církve. Říši české zajistil důstojné a výhodné postavení vedle mocného Německa a v tom právě osvědčil se hodným nástupcem Břetislava I. a krále Vratislava. Moravě pak zvláště prospěl zvelebením církve olomucké, v jejíž čelo postavil jednoho z nejznamenitějších mužů, kteří kdy na biskupském stolci olomuckém seděli.

Panování knížete Soběslava I. zavírá v sobě období i jinak pro Moravu velmi důležité zvelebením biskupského sídla olomuckého. Příčinu toho snadno nalezneme v té okolnosti, že od počátku XII. století důstojní a vynikající mužové seděli na olomuckém stolci biskupském. Jan II. (1104—1126), který

v boji o investituru stál na straně císařské, rozmnožil značné majetek svého biskupství o statek Kroměřížský, který koupil od vévody Oty II., i o jiné menší statky. Po jeho smrti pak (1126) vstoupil v čelo moravské církve muž, který svou osobností neobyčejně povznesl význam biskupství olomuckého: syn slavného českého letopisce Kosmy, Jindřich, jinak Zdíkem zvaný, jemuž byl kníže Soběslav celým srdcem nakloněn. Nový biskup obrátil přední svou péči k vlastnímu sídlu biskupskému. Dosud byl jím starý kostel sv. Petrský; ale týž nestačil stále rostoucím potřebám. Vévoda Svatopluk založil sice nový kostel sv. Václavský ve větších rozměrech, ale nedokončil ho. Teprve syn jeho Václav, který r. 1126 dosazen byl v olomucké knížectví, pokračoval horlivě v díle započatém a tuše blízký konec svůj, uložil dokončení záslužného díla biskupu Jindřichovi. Přičiněním tohoto dovršena stavba v krátké době, takže již r. 1131 mohl nový chrám sv. Václavský býti vysvěcen a s přivolením arcibiskupa mohučského přeneseno tam sídlo biskupské, kteréž od knížete Soběslava I. bylo opět novými statky obdařeno. Také kanovnické duchovenstvo bylo ze starého chrámu do nového kathedralního převedeno a počet jeho rozmnožen.

Těmito záslužnými činy biskup Jindřich získal si netoliko v obvodu své diecese, nýbrž i daleko za jejími hranicemi velkou vážnost. O velké záslužnosti jeho svědčí, že r. 1137 podnikl pouť do svaté země, v Jerusalemě vstoupil do řádu premonstrátského, tehda právě založeného, a vrátiv se v bílém mnišském rouše domů, pečoval o rozšíření tohoto řádu po Čechách i po Moravě. Brzy potom (1139) vykonal pouť do Říma a již r. 1141 odebral se s přivolením papežovým do země pohanských Prusů, kteréž mínil jako kdysi sv. Ota Bamberský obraceti na víru křesťanskou. Avšak tato misionářská pouť se nezdařila, a biskup Jindřich vrátil se s nepořízenou do vlasti, kde zatím za jeho nepřítomnosti staly se velké politické převraty.

IV. Odboj moravských knížat proti Vladislavovi II. Působení biskupa Jindřicha Zdíka. Výpravy křižové (1147) a proti Milánským (1158).

Ještě než kníže Soběslav zavřel oči k věčnému spánku, bylo mu od velmožů českých dočkati se trpkého sklamání. Panstvo

záhy zapomenulo na přísahy učiněné v Sadské a chtějíc dosazování knížat dostati úplně ve svou moc, umínilo si odstraniti všeliký pevný řád posloupnosti, buďsi dle stáří či dle prvorozenstva, a nahraditi jej svobodnou volbou sněmu. Proto také, sotva že se roznesla zpráva o nemoci Soběslavově ve vzdáleném východním kraji českém, pánové shromáždivše se na Vyšehradě, prohlásili usnesení v Sadské za neplatné, ježto prý k němu mocí byli přinuceni, a konali porady o volbě nového knížete. Načerat byl v radách těchto přední pán, na nějž všichni ostatní se ohlíželi. Pánem měl se dle úmyslu jejich státi ten, o němž by se nejspíše mohli nadíti, že nebude poroučeti mnoho ze své vůle. Usnesli se konečně, že budou voliti Vladislava, syna Vladislava I., za kníže. A tak již tři dny po smrti Soběslavově, dne 17. února 1140 Vladislav II. posazen byl v Praze na knížecí stolec bez překážky, ježto Vladislav, syn Soběslavův, teprve patnáctiletý, nenalezl ani v Čechách ani na Moravě řádného zastání. Ani biskup Jindřich Zdík, ač povždy věrný stoupenec Soběslavův, nezakročil ve prospěch jeho syna. Byltť asi přesvědčen o jeho neschopnosti k vládě. Kněžic Vladislav Soběslavovič i s přívrženci svými utekl se k strýci svému Belovi II., králi uherskému.

Vladislav II. přijal hodnost knížecí z rukou šlechty české, a tím volební právo její, které už před tím bylo velmi důležitým činitelem při osazování trůnu, znova bylo upevněno. Moc šlechty ukázala se zvláště v tom, že nově nastupující panovník podepsal volební smlouvu, kterou mu Načerat a dospělí Přemyslovci spolu s pány českými předložili. Na základě této smlouvy — jak se pravdě podobá — nový vévoda netoliko potvrdil obě knížata moravská, Konrada Znojemského a Vratislava Brněnského, v držení jejich údělů, nýbrž i na přímluvu biskupa Jindřicha Zdíka z vyhnanství povolal Otu III., syna padlého u Chlumce Oty II., a vrátil mu úděl Olomucký, dosud bezprostředně vévodou českým spravovaný.

Načerat a jeho přátelé domnívali se, že nový vévoda i v ostatních věcech bude ochotným nástrojem jejich libovůle. V tomto očekávání však se dokonale sklamali. Vladislav II., ač mlád, prožil již trpkou školu zkušenosti a osvědčil se mužem samostatným, obezřelým, „mravy i rozumem dospělým“. Proti libovůli šlechty české hledal opory za hranicemi a nalezl ji v mocném

králi německém Konradovi III. Získal si jeho přízeň hlavně tím, že pojal za manželku nevlastní jeho sestru, Gertrudu Rakouskou. Král Konrad udělil pak Vladislavovi bez překážky lenní korouhev českou, s uznáním týchž práv a povinností, jako bylo mezi Lotharem III. a Soběslavem.

Hned potom jal se kníže Vladislav II. v zemi přísně nastupovati na zamezení nepořádků, které zatím úžasnou měrou se byly rozmohly. Četní rytířové na svých pevných hradech porušovali křiklavým spůsobem zemský mír, obírajíce slabší sousedy o jich majetek. Vladislav II. mnohé z těchto tvrzí ztroskotal a loupežné rytíře dal na výstrahu druhých pověsiti. Toto rázné vystupování vévodovo vzbudilo však u mocných pánův obavu, aby se moc panovnická na úkor jejich příliš nevzmohla. Načerat, kdysi původce volby Vladislavovy, nyní postavil se v čelo nespokojenců a nalezl hojně přívrženců nejen mezi šlechtou, nýbrž i u většiny Přemyslovců. Zvláště pak všechna údělná knížata moravská, Konrad II. Znojemský, Vratislav Brněnský, ano i Ota III. Olomucký, nedávno teprve od Vladislava v úděl svůj dosazený, vzbouřili se proti vévodovi. K nim připojili se Vladislav Soběslavovič, oba synové Bořivoje II., Spytihněv a Lupolt, jakož i nespokojení čeští velmoži, kteří prohlásili Vladislava II. za zbavena trůnu a zvolili si Konrada Znojemského za vévodu. Dosavadnímu vévodovi věrnými zůstali oba bratří jeho Děpolt a Jindřich, pak nižší šlechta, zvláště mládež, jíž miláčkem Vladislav II. stal se pro svou ráznost a podnikavost; na Moravě pak hlavní oporou jeho byl věrný biskup olomucký Jindřich Zdík, který důrazně varoval Otu III. i ostatní knížata moravská před vzpourou. Nicméně slova jeho minula se s účinkem, ano knížata moravská zabavila Jindřichovi biskupské statky i požitky. Biskup Jindřich utekl se do Čech, vyhlásiv nad povstalci církevní klatbu a interdikt na celou zemi moravskou. Jak velkých rozměrů spor tento nabyl, vysvítá z toho, že sám papež Innocenc II. obrátil se listem k některým duchovním diecese olomucké a vytýkal jim neposlušnost k jich biskupovi.

Nezbylo než ponechati rozhodnutí moci branné. Kníže Konrad s četným vojskem vtrhl do Čech. Vladislav II. postavil se mu se svými věrnými, mezi nimiž byl též biskup Jindřich, na odpor u hory Vysoké (západně Kutné Hory), kdež svedena byla krvavá bitva (25. dubna 1142). Zráda některých pánů

rozhodla ve prospěch Konradův, Vladislav jen s napjetím všech sil a za značných ztrát probil se do Prahy, zanechal hájení města, které brzy potom bylo od Konrada Znojemského obleženo, svému bratru Děpoldovi a své manželce Gertrudě a sám spěchal do Frankfurta prosit krále německého Konrada III. za pomoc proti domácí vzpouře. Král Konrad sebral rychle vojsko, vtrhl přes Norimberk a Plzeň ku Praze a donutil Konrada Znojemského, že opustil od obléhání a s přívrženci svými na Moravu se navrátil.

R. 1143 kníže Vladislav zdvihl válku proti svým odpůrcům na Moravě a strašlivě spustošil území všech tří údělných knížat. Sklíčená knížata na hradech svých vyčkala, až se bouře přežene. Teprve potomního roku (1144) podařilo se biskupovi Jindřichovi, jehož moc a vážnost rok od roku se vzmáhala, smířiti aspoň Otu a Vratislava s panujícím vévodou a odvrátiti je od spolku se zpupným Konradem. Tehda také papežský legat Guido, vypravený od Innocence II. do Čech a na Moravu, přiměl moravská knížata i vyšší duchovní, že se opět svému biskupovi pokořili, načež byla Morava klatby sproštěna. Kardinal Guido za pomoci obou biskupův, Oty Pražského a Jindřicha Olomuckého, přičinil se též o odstranění četných zlořádů v duchovenstvu českém i moravském. Olomucký děkan Tomáš, magister Milgost a mnozí jiní duchovní po kraji byli pro smilstvo úřadů svých zbaveni. Podobně dělo se v Čechách, aby se konečně provedlo bezženství kněží, již papežem Řehořem VII. přikázané. Vévoda Vladislav II. všechny tyto opravné kroky důrazně podporoval mocí světskou. Tehda také rozhodnut byl dávný spor o Podivín tím, že statek ten, dosud v nesprávném držení biskupa pražského, byl od vévody přiřčen Olomouci, začež biskupu pražskému dostalo se za náhradu statku Želivského v Čechách i s klášterem benediktinským, nedávno před tím tam založeným.

Znojemský kníže Konrad nehodlal tak snadno potlačiti hněv svůj nad nedávným pokořením a umínil si provésti krutou pomstu na biskupu Jindřichovi, jemuž nemohl zapomenouti, že usmířil Vratislava i Otu s vévodou Vladislavem. Především podařilo se mu získati opět knížete brněnského ano i bratra Vladislavova Děpolta na svou stranu a s nimi společně smluvil vražedný úklad proti nenáviděnému biskupovi. Příležitost k tomu zavdala jim cesta do Říma, kterou Jindřich Zdík, byv k ní

pozván od papeže Lucia II., podnikl společně s knížetem olomuckým Otou. Na počátku r. 1145 vydali se oba s několika premonstráty a dvěma služebníky z Prahy na východ. Na hranicích moravských, na cestě Litomyšlské, přidal se k nim kníže znojemský Konrad a na oko pokorně prosil biskupa, aby jej smířil s vévodou Vladislavem. Zatím však vyčíhal si vhodnou dobu noční, kdy biskup Jindřich i s družinou odpočíval v osamělém dvorci nedaleko Úsobrna (u Jevíčka), a podnikl se svými druhy útok na toto přístřeší. Biskup Jindřich i kníže Ota jen šťastnou náhodou a takřka zázrakem unikli této nástraze. Mnich Lukáš z družiny Jindřichovy, omylem za biskupa pokládaný, byl od surových útočníků pobit a dvorec onen vydrancován a zapálen. Oba přepadení velmožové zachránili se útěkem do Litomyšle.

Zpupný čin nemohl ovšem zůstati bez trestu. Papež Eugen III. vyhlásil klatbu na všechny účastníky jeho; klatba sňata byla potom s Děpolta i Vratislava Brněnského, když se podrobili církevnímu pokání. Avšak Konrad Znojemský setrval ve své zarputilosti jak proti církvi tak vůči panujícímu knížeti českému. Proto také papež Eugen III. potvrdil zákaz služeb božích v jeho údělném knížectví. R. 1146 pak vévoda Vladislav vypravil se s vojskem do jižní Moravy, spustošil zemi a dobyl i pevného hradu Znojemského. Tu teprve kníže Konrad se pokořil a prostřednictvím německého krále smířil se s Vladislavem, který pak jej ponechal v neztenčeném držení Znojemského údělu. Ale již po čtyřech letech (1150) skončil tento ctižádostivý kníže svůj život plný bouří a nepokojův; tělo jeho převezeno bylo do Třebíče a tam v rodinné hrobce pochováno.

Pokoření moravských knížat a zvláště Konrada Znojemského upevnilo znovu moc vévody Vladislava II. v Čechách i na Moravě. Proto také mohl obrátiti svůj zřetel k důležitým událostem zahraničným. Právě tehda totiž nově založené království jerusalemské bylo ohrožováno mocným sultanem mosulským Zenkhi. Proto papež Eugen III. obrátil se k veškerému světu křesťanskému o pomoc. Svatý Bernard Clairvauxský jal se hlásati novou křížovou výpravu do svaté země a pohnul k účastenství krále francouzského Ludvíka VII. i německého Konrada III. Také k vévodovi Vladislavovi a k veškerému národu českomoravskému vydal provolání, v němž důtklivě vybízel každého,

komu by možno bylo, aby se uchopil kříže a meče na obranu hrobu božího. V těchto snahách byl účinně podporován od biskupa olomuckého Jindřicha Zdíka, který dosáhl, že sám vévoda Vladislav s mladším bratrem svým Jindřichem a jiným Přemyslovcem Spytihněvem postavil se v čelo četného oddílu vojenského a připojil se k zástupům krále německého Konrada. Správu zemskou na čas své nepřítomnosti svěřil bratru Děpoldovi, „moudrému a statečnému muži", jak svědčí o něm souvěký kronikář Vincentius.

Biskupa olomuckého, hlavního původce této první české výpravy do svaté země, nenalezáme v průvodě vévody Vladislava. Za to účastnil se jiného podobného podniknutí, totiž křížové výpravy proti Slovanům polabským, jichž území byl již poznal na dvou cestách misionářských a kdež doufal, že bude moci lépe svých zkušeností užiti. Zatím co vévoda Vladislav se svou družinou k vojsku německého krále v Rakousích se připojil (v červnu 1147) a odtud společně táhli zemí uherskou k městu Drinopoli: vytrhlo jiné vojsko křižácké z Magdeburka na sever. V něm byli vedle biskupa Jindřicha a četných duchovních i světských knížat německých též olomucký kníže Ota III., bratr jeho Svatopluk a Vratislav, kníže brněnský. Výprava rozdělila se na dva proudy: jeden, v jehož čele byl kníže saský Jindřich Lev, obrátil se proti Niklotovi, knížeti bodrckému, druhý, jejž vedli knížata Albrecht Medvěd a Konrad Míšenský a k němuž se připojili i Moravané, proti Luticům. Ale obě tyto výpravy skončily se s nepořízenou a již po třech měsících biskup Jindřich i s knížaty moravskými navrátili se do vlasti (v září 1147).

Ještě nešťastněji skončila se výprava vévody Vladislava do svaté země. Dorazivše německé a české pluky společně do Cařihradu, přepravily se do Malé Asie, ale utrpěly v nehostinných krajinách kolem Dorylea, kam zavedeny byly od úskočných vůdců řeckých, nesmírné ztráty. Král Konrad i vévoda Vladislav zanechali svá vojska, pokud záhubě ušla, králi francouzskému Ludvíku VII. v Niceji a sami přeplavili se nazpět do Cařihradu, Jerusalema ani nespatřivše. V Cařihradě pobyli oba panovníci až do příštího roku; na jaře r. 1148 král Konrad odplul za Ludvíkem VII. do Syrie, vévoda český však přes Červenou Rus domů se odebral a již v červenci dorazil do Prahy, kdež od

obou biskupů, pražského i olomuckého, i od veškeré šlechty po celoroční nepřítomnosti slavnostně byl uvítán.

Zatím přehnala se již nová bouře přes vlasti české. Druhý syn Soběslava I., Soběslav, který dotud dlel ve vyhnanství německém, chtěje užiti nepřítomnosti vévodovy i předních knížat, vtrhl s některými přívrženci do Čech a jiné získal si hojnými sliby, aby se zmocnil trůnu, na který si po otci právo osoboval. Avšak věrný a ostražitý Děpold nočním přepadnutím zmocnil se Soběslava a odvezl jej na hrad pražský do tuhého vězení. Když se Vladislav II. do Čech navrátil, byla vzpoura již potlačena a Soběslav odveden do pevného hradu Přimdy, odkudž však již r. 1150 zase unikl.

Brzy potom rozžehnal se se světem muž, který po čtvrt století měl vynikající podíl v řízení věci moravských. Byl to Jindřich Zdík, sedmý biskup olomucký, který zemřel 25. června 1150 a pochován byl na výslovné přání své v klášteře Strahovském, kolébce řádu premonstrátského v Čechách, jejž si byl tolik oblíbil. Jméno jeho bylo proslulé daleko za hranicemi říše česko-moravské. Papež Eugen III. nazývá jej „mužem nejmilejším, svým věrným spolupracovníkem, v jehož moudrost i král německý kladl plnou důvěru". A český chronista opat Gerlach věnuje jeho památce tato významná slova: „Výkvětem církevních knížat své doby byl Jindřich Zdík, sedmý biskup církve olomucké, sloup a světlo Čech i Moravy, Bohu milý a stejně uznávaný jak při papežově dvoře, tak i při císařově. Morava neměla, co se zbožnosti a mravnosti týče, biskupa jemu rovného." Jak velikou důvěru v něho měl papež Eugen III., vysvítá z toho, že když král Konrad III. chystal se na křížovou výpravu, měl biskup Jindřich jej provázeti a dle přání papežova pokusiti se o smíření východní církve se západní. Teprve když Jindřich se rozhodl vypraviti se raději proti Slovanům polabským, sešlo s tohoto záměru. Nástupce Jindřichův biskup Jan III. (1150—1157) uvedl do kláštera Hradišťského premonstráty (1151) a vyplnil tak přání, které Jindřichovi samému nebylo možno provésti. Jest to první klášter tohoto řádu na Moravě.

R. 1152 zemřel německý král Konrad III., s nímž vévoda Vladislav II. udržoval až do konce styky nejpřátelštější. Za nástupce Konradova Bedřicha Barbarossy (1152—1190) zdálo se s počátku, že bude shoda tato přerušena. Vladislav

nedostavil se na říšský sněm do Mezibořе, svolaný od krále Bedřicha r. 1152, a vypravil tam pouze poselství s Danielem, pražským biskupem, v čele. Zdá se, že tu český vévoda jednal v dorozumění se svým svatem, Jindřichem Rakouským, jehož král Bedřich mínil zbaviti vévodství bavorského a dáti je na usmířenou Jindřichu Lvovi. Z tohoto chování vůči novému králi německému vzešlo Vladislavovi dosti považlivé nebezpečí. Oldřich, syn knížete Soběslava I., odebral se do Mezibořе a tam velkými sliby vymohl si od Bedřicha uznání práv svých na trůn český. Hrozící bouři šťastně odvrátil však biskup Daniel, proslulý státnickým důmyslem; jemu podařilo se získati krále Bedřicha pro Vladislava a Oldřicha upokojiti darováním důchodů ze župy Královéhradecké. Oldřich s Danielem dokonce i do Čech se odebral ku správě nového údělu, ale již po třech letech následkem opětné roztržky z Čech uprchl (1155). Teprve když Bedřich I. vrátil se z první své výpravy italské, byv (1155) od papeže Hadriana IV. v Římě za císaře korunován, docíleno bylo shody mezi ním a oběma vévody: Jindřich Jasomirgott vzdal se Bavor a jmenován byl za to vévodou v rozšířeném území rakouském; Vladislavovi pak slíbena koruna královská a Budišínsko. Za tuto cenu oba panovníci zavázali se podporovati císaře v boji proti hrdému Milánu. Na říšském sněmě ve Vircburku, kamž vévoda Vladislav se dostavil, doprovázen jsa svým bratrem Děpoldem, biskupem Danielem a kancléřem Gervasiem, dovršena byla tato úmluva, nepochybně dílo obratného diplomata Daniela, který od této doby stal se důvěrníkem císařovým.

Jak z potomních událostí vysvítá, vyhověl císař Bedřich Vladislavovi ještě v jedné důležité věci: přestal ujímati se ostatních Přemyslovců proti němu, ano spojil se s ním ještě r. 1157 k válečné výpravě proti vévodovi polskému Boleslavovi IV., u něhož Oldřich Soběslavovič byl nalezl útulek. Boleslav byl hlavně zásluhou vévody Vladislava pokořen a kníže Oldřich ztratil u něho všelikou oporu.

Od ostatních Přemyslovců nehrozilo tehda již žádné nebezpečí: Konrad II. Znojemský († 1150) a Vratislav Brněnský († 1156) byli již odebrali se na věčnost, zanechavše po sobě nezletilé potomky, olomucký pak Ota III., tehda již ve věku značně pokročilém, setrval v nezlomné věrnosti k svému vrchnímu pánovi. Tím zbaven byl Vladislav hlavních svých odpůrců; neboť

také bratr Oldřichův Soběslav, jenž dosud dlel v Německu, pozbyl veliké opory u císaře Bedřicha Barbarossy. Tak tedy konečně na říšském sněmě v Řezně (11. ledna 1158) za přítomnosti četných knížat císař udělil Vladislavovi královský diadem a právoplatnou listinu, kterouž se pro všechny potomní časy říši českomoravské přisuzoval titul královský; ve dny patronů zemských, svatého Václava (28. září) a Vojtěcha (23. dubna), pak o božím hodu vánočním, velkonočním a svatodušním směli králové čeští dáti si vstaviti korunu královskou na hlavu od biskupa pražského neb olomuckého. Za tuto prokázanou poctu, která ovšem nebyla zajištěna, poněvadž jí papež Hadrian IV. neuznával, měl král Vladislav přispěti vojskem k velkolepé výpravě do Italie, kterou císař ještě toho roku zamýšlel podniknouti. Na sněmě v Praze, kamž Vladislav svolal šlechtu českou i moravskou, zdvihl se sice odpor proti zamýšlenému podniknutí; ale Vladislav jej utišil, ponechav každému na vůli, chce-li ho s družinou následovati čili nic. Ze všech končin Čech a Moravy sbírali se dobrovolníci pod růžovým praporem Vladislavovým, i sedláci ve všeobecném nadšení opouštěli pluh a chápali se zbraně.

Vojsko české bylo předvojem hlavní armády císařské a vypravilo se již v červnu přes Augsburk a průsmykem Brennerským do údolí Adyžského; tam po dlouhém strádání občerstvilo se výtečným bolzanským vínem a tam také kupci dovezli s dostatek potravin, když se jim král zaručil řádně zaplatiti. Když dospěli k jezeru Gardskému, Čechové vzbudili postrach a zděšení v obyvatelstvu, ježto sporáželi nejvzácnější stromy olivové i granátové na palivo a ku zřízení koňských stájí. Veronští hleděli za velké peníze tyto nezvané hosty ze svého území vykliditi. Území Brescijských, kteří byli spojeni s Milánskými, bylo strašlivě spustošeno a vypleněno, tak že měšťané již po čtrnácti dnech se vzdali prostřednictvím pražského biskupa Daniela. Příchodem císařovým pak Čechové rozohnili se k skvělým činům válečným. Byli prvními, kteří (23. července) v bezpříkladné odvaze přeplavili se pod Cassanem přes divoce rozvodněnou Addu, zahnali nepřátely na druhém břehu stojící a hned den potom porazili vojsko milánské, čímž umožněno bylo císaři položiti mosty přes řeku. Ještě více vyznamenalo se české vojsko při obležení Milána (6. srpna až 7. září). Král Vladislav sám bojuje ve skvělém brnění, probodl za nebezpečného výpadu, který Milánští podnikli,

[illegible]

V Hodnoty krále Vladislava s císařem. Nové spory Přemyslovců o trůn Čechy. Větší než dosud samostatnost a sjednocení Moravy za Konrada Ota [illegible].

[illegible] Také na Moravu [illegible] Praha [illegible] na Moravě [illegible] Kníže olomucký Ota III. [illegible] zanechav nezletilé syny Vladimíra a Bretislava. Podobá se pravdě, že král Vladislav [illegible] Moravu přímo podřídil své vládě a teprve o několik let později (1164)*) ustanovil nejstaršího svého syna **Bedřicha** knížetem olomuckým. Té doby král vypravil bratra svého Děpolda s vojskem do Italie, aby znovu pomohl pokořiti **Milánské**.

*) Tak tvrdí aspoň Bretholz, Děj. Mor. I., 317. Dudík, Děj. Mor. 4, 200 to popírá a klade jmenování Bedřicha knížetem olomuckým až k r. 1169.

Této příležitosti, když jádro branné moci ze země se vzdálilo, chopil se kníže Soběslav Soběslavovič, který od útěku z Přimdy r. 1150 dlel ve vyhnanství, a nočním náhlým vpádem zmocnil se Olomouce, odkudž oba princové, Břetislav i Vladimír, uchýlili se do kláštera Hradišťského (1161). Vladislav na rychlo sebral vojsko a přikvapiv k Olomouci, pohnul Soběslava ku vzdání, slíbiv mu nějaký úděl v Čechách. V Praze však dal jej spoutati a odvézti na hrad Přimdu, kdež nešťastný Přemyslovec po dvanácte let strádal v tuhém vězení.

Nedlouho potom naskytla se králi Vladislavovi znova příležitost k výpravě za hranice. V Uhřích totiž po smrti krále Geizy II. strhly se rozepře o trůn; proti nezletilému synu Geizovu Štěpánovi III. vystoupil strýc jeho Štěpán IV., jehož se ujímal mocný císař řecký Manuel. Matka Štěpána III. povolala na pomoc krále českého. Vladislav přes odpor pánů na sněmě sebral četné vojsko v Čechách i na Moravě, kdež tehda syn jeho Bedřich byl již údělným knížetem olomuckým. Vojsko českomoravské, všude pleníc a pálíc vtrhlo do Uher, spojilo se v Potisí s králem Štěpánem III., odkudž český král přímo namířil proti táboru Manuelovu. Císař řecký zhroziv se mocného vojska, nabídl Vladislavovi mír, jímž uznal Štěpána III. za krále uherského a umluvil sňatek svého synovce s vnučkou Vladislavovou.

Císaři Bedřichovi dostalo se ještě několikráte české pomoci ve výpravách italských. Zvláště pak když r. 1166 lombardská města znovu se vzbouřila proti císařským úředníkům, krutě je utiskujícím, a císař k jich pokoření veliké vojsko přes Alpy vedl, vypraveno bylo opět české vojsko jemu na pomoc; v čele jeho byl opět kníže Děpold a Daniel, biskup pražský. Dobyvše Ankony spojená vojska táhla na Řím, jehož bylo dobyto, a papež Alexander III. odtud vypuzen. Hned potom však vypukla morová rána v německém vojště, a jeden z prvních, který hroznou nákazou byl zachvácen, byl pražský biskup Daniel; později podlehl jí také kníže Děpold s velikou částí českého vojska (1167).

Tato hrozná oběť byla však poslední, kterou král Vladislav císaři Bedřichovi přinesl. Hvězda Hohenstaufů pobledla od té doby, co města lombardská semknula se v mocný spolek s papežem Alexandrem III. Tu již také český král neuznával za

nutné, aby setrvával s císařem v příkrém odporu proti vítěznému papeži. A ještě jiná okolnost tu byla, která zkalila dosavadní přátelský styk obou panovníků. R. 1168 uprázdnil se arcibiskupský stolec solnohradský, načež kapitula spolu s ostatním kněžstvem zvolila si za arcibiskupa Vojtěcha, syna krále Vladislava. Poněvadž však Vojtěch prohlásil se pro Alexandra III. a nikoliv pro císařského protipapeže Calixta III., k čemuž otec jeho dal svůj souhlas, odepřel mu císař Bedřich svého stvrzení a nepovolil, i když se král Vladislav za svého syna přimlouval. Vojtěch byl donucen na čas ze Solnohradu se vzdáliti, ačkoliv kapitula zůstala mu věrnou. Když pak r. 1172 zemřel olomucký biskup Jan IV. a Vladislav jmenoval jeho nástupcem Dětleba, nedovolil, aby byl vysvěcen od Kristiana, arcibiskupa mohučského, který se byl prohlásil proti Alexandrovi III.

K úplné roztržce s císařem však král Vladislav nemohl se odhodlati. Břímě pokročilého věku doléhalo na jeho bedra, a přáním jeho bylo, aby zajistil trůn český prvorozenému synu svému Bedřichovi, kterého nedlouho před tím byl jmenoval knížetem olomuckým.

Že toto zařízení potká se s odporem ostatních Přemyslovcův, o tom nebylo pochybnosti. Zvláště pak synové Soběslava I., Oldřich a Soběslav, z nichž tento sice dosud dlel v pevném vězení na Přimdě, onen však po nejdelší čas zdržoval se v družině císařově, čekali na vhodnou příležitost, aby se zmocnili koruny, na kterou jsouce starší Bedřicha osobovali si lepší právo dle řádu stařešinského. Tyto ohledy vedly krále Vladislava k tomu, že se hleděl opět smířiti s císařem: upustil od dalšího podporování Vojtěcha, tak že tento musil se své hodnosti vzdáti. Aby pak synu svému Bedřichovi úplně zajistil trůn český, odevzdal mu panství v celé říši českomoravské (1173). Toto rozhodnutí stalo se neočekávaně; neboť Vladislav provedl je neotázav se ani císaře ba ani sněmu zemského, jemuž přece náleželo právo voliti si nového panovníka.

Následky tohoto nepředloženého jednání brzy se ukázaly.

Oldřich Soběslavovič zdvihl ihned na zprávu o těchto událostech stížnost u císaře a prosil jej ve jménu svého uvězněného bratra za pomoc. Císař Bedřich, který beztoho prahl touhou, aby Čechy uvedl zase v tužší odvislost, poručil králi Vladislavovi i jeho synu Bedřichovi, aby se dostavili na říšský sněm do

Norimberka a tamtéž přivedli zajatého Soběslava. Vladislav a syn jeho Bedřich hleděli zprvu císaře usmířiti penězi; když se to však nepodařilo, propustili Soběslava na svobodu a přivedli jej do Prahy, kdež svým nešťastným osudem a pokorným chováním vzbudil velké účastenství lidu. Ale ještě téže noci Soběslav uprchl z Prahy pod záminkou, že prý ho chtěl Bedřich oslepiti, k císaři, který tehda konal říšský sněm v Hermsdorfě (u Gery v Sasku). Tam byl rozhodnutím císařovým Bedřich, který též se dostavil, trůnu českého za zbavena prohlášen, ježto prý naň nedosedl zákonitým spůsobem, ani za souhlasu Čechův ani udělením léna od císaře, nýbrž pouhou vůlí svého otce. Potom císař Bedřich udělil léno české pěti korouhvemi Soběslavovi, v jehož prospěch bratr Oldřich svých práv se vzdal, ale proti znění privilegia z roku 1158 neuznal ho již za krále, nýbrž toliko za vévodu českého. Krom toho měl Soběslav II. súčastniti se vojensky nové výpravy do Lombardie a vykázati králi Vladislavovi důstojné zaopatření. Avšak král příliš roztrpčen posledními událostmi odebral se na statky své manželky Jitky do Saska, kdež již po čtyřech měsících (18. ledna 1174) zemřel. Také jeho syn Bedřich opustil Čechy, a později nalézáme jej v průvodě císařově na výpravě italské.

Po třiatřicet roků spravoval Vladislav II. osudy říše českomoravské, a jest všeobecně uznáno, že se snažil ze všech sil o její povznesení na venek i o vnitřní zvelebení. Ne snad že bychom chtěli hledati vrchol slávy jeho v proslulé výpravě milánské r. 1158 neb uherské r. 1164, ačkoliv nelze jim velkého významu upříti; avšak hlavní zásluhou Vladislavovou bylo, že za příkladem Soběslava I. moudrou rozvahou dovedl vždy využitkovati věcí zahraničných na prospěch své říše. Uvnitř pak rozmnožen blahobyt a povzneseno vzdělání lidu zaváděním nových klášterních řádů do Čech i na Moravu: byl to především řád premonstrátský, jehož činnost byla kazatelská, a cisterciácký, který se staral o zúrodnění pustých neb zalesněných pozemků.

Události české z r. 1173 staly se rozhodujícími pro všechen budoucí rozvoj sousední země Moravské. Až dotud seděl mocný panovník na trůně českém; i lze z toho snadno si vysvětliti, že nejen Čechy, nýbrž i Moravu hleděl podříditi přímo své vládě, a že by za delšího trvání takových snah byly obě země časem se staly nedílným správním celkem. Změnami na trůně

r. 1173 oslabena byla moc panovnická: ký div, že Morava brala se odtud směrem samostatnějším?

Důkazem této samostatnosti jest sněm konaný v Brně r. 1174. Jest to (dle Dudíka) první sněm moravský, o němž se nám zpráva zachovala. Účastnili se ho za předsednictví samého vévody Soběslava II. všichni tehda dospělí Přemyslovci a velmožové čeští i moravští. Tam již objevují se nová údělná knížata moravská: Konrad Ota, syn Konrada II.,*) ve Znojmě, bratří pak Soběslavovi Oldřich a Václav, onen v Olomouci a tento v Brně. Tam také bylo od velmožů moravských dáno svolení, aby kníže Oldřich vedle závazku před tím císaři daného v čele vojska českomoravského do Italie se vypravil.

Tato výprava, kteréž se i četní páni moravští účastnili, skončila se nešťastněji než všechny předešlé. Nebylo tu již slavného krále Vladislava, ani jeho statečného bratra Děpolda, kteří dávali ostatním povždy skvělý příklad chrabrosti a dovedli udržeti ve vojště přísnou kázeň. Táhnouce Bavorskem vojínové čeští vzbudili proti sobě veliký odpor obyvatelstva bezohledným drancováním. U města Asti dohonili vojsko císařské, s nímž spojili se k obležení Alexandrie (29. října 1174). Nepříznivé počasí, nedostatek potravin a kořisti, nevyplácení žoldu vzbudily nespokojenost v řadách českých, a veliká část vojska, když nemohla u knížete Oldřicha dovolati se platu, opustila jej a vrátila

*) O původu knížete Konrada Oty vyskytla se rozličná mínění. Již Pešina pokládal jej za syna knížete Jindřicha, nejmladšího bratra krále Vladislava. (Viz rodokmen na konci této knihy.). Nejnověji Bretholz (Děj. Mor. I., 309 násl.) přidržel se tohoto mínění a hledí je opříti tím, že kníže-biskup Břetislav Jindřich v listině z r. 1195 (Cod. dipl. Mor. I, 339), kterou rozmnožuje statky kláštera Lúckého, nazývá Konrada Otu svým „bratrem". Tato okolnost pozbývá své váhy, poněvadž i v jiných souvěkých listinách Přemyslovci nazývají také vzdálenější příbuzné „svými bratry"; tak na př. týž biskup Břetislav Jindřich nazývá knížete Bedřicha (syna krále Vladislava) svým bratrem („ego Brecizlaus episcopus Pragensis regatu fratris mei Friderici ducis Bohemie etc., C. D. Mor. I, 309 a podobně 315). Že Břetislav Jindřich a Konrad Ota bratry nebyli, vysvítá zřejmě z této okolnosti: matkou biskupa Břetislava Jindřicha byla Marketa, manželka knížete Jindřicha, jakož se výslovně uvádí v listině nadační z r. 1184 (C. D. Mor. I, 313: patris mei . . . ducis Henrici . . . . et . . matris mee ducisse scilicet Margarete). Naproti tomu Konrad Ota, zakládaje klášter Lúcký spolu s matkou svou, nazývá ji Marií (Cod. dipl. Mor. I, 331: . . . mater nostra domina Maria). Tato Marie není zajisté jiná než Marie Srbská, manželka Konrada II. Brněnského, a tento tedy otcem Konrada Oty.

se přes Pavii, Milán, Komské jezero a zasněženými údolími alpskými domů. Mezi těmito uprchlíky bylo mnoho moravských rytířův, a císař Bedřich žádal vévodu Soběslava II., aby mu je s přísným napomenutím zpět poslal, čemuž oni však se opatrně vyhnuli. Kníže Oldřich vrátil se po velikonocích r. 1175 s nepatrným a velmi zbědovaným průvodem do vlasti.

Také bratru jeho vévodovi Soběslavu II. nepřálo valně štěstí na trůně českém. Měl sice dobrou vůli vládnouti spravedlivě, jmenovitě k nižšímu lidu naklonil své srdce a chránil jej před mocnějšími. Ale právě tím odvrátil od sebe přízeň šlechty, která jej posměšně nazývala „selským knížetem“. Také za hranicemi vznikly mu četné nesnáze. Spory o pohraničné území vzbudily mu válku s vévodou rakouským, Jindřichem II. Soběslav II. a kníže znojemský Konrad Ota vtrhli dvakráte v čele mocného vojska do Rakous a zemi hrozně poplenili (1176). Poněvadž na těchto výpravách také některé kostely byly vyloupeny, vyhlásil papež Alexander III. na vévodu českého klatbu; s císařem Bedřichem pak již dříve Soběslav II. se nepohodl z rozličných příčin. Nad to pak nerozvážné jednání vzbudilo mu i doma nové nepřátele: z neznámých příčin začal spor i se svým dosud vždy věrným bratrem Oldřichem, a odebrav mu úděl olomucký uvrhl jej do vězení. Olomucké knížectví udělil druhému bratru Václavovi, jehož dosavadní úděl brněnský přiřkl Konradovi Otovi, knížeti znojemskému, bezpochyby za vojenské služby proti Rakousům prokázané. Avšak ani mezi Soběslavem a Konradem Otou nepotrvalo dlouho toto přátelství. „Jedovatí jazykové — vypravuje kronikář Gerlach k r. 1177 — zaseli nesvár mezi oběma knížaty a rozplamenili Soběslava k takové nenávisti proti Konradovi, že mu chtěl oboje panství, brněnské i znojemské, odebrati a Konrada možno-li i života zbaviti.“

Tuto dobu, kdy vévoda Soběslav II. takřka s celým světem byl pohněván, vyhlédl si dávný jeho soupeř, kníže Bedřich, dříve od něho s trůnu svržený. Již po delší dobu byl se zdržoval u císaře v Italii a nyní požádal jej za udělení léna českého. Císař svolil k tomu ochotně, prohlásil Soběslava II. za zbavena trůnu a investoval Bedřicha za vévodu, při tom však ponechal mu úplně na vůli, jakým spůsobem by se zmocnil panství v Čechách. Ale knížeti Bedřichovi nebylo zle o spojence: získalť snadno svata svého Leopolda V., vévodu rakouského, jenž s radostí

nedostavil se na říšský sněm do Mezibořе, svolaný od krále Bedřicha r. 1152, a vypravil tam pouze poselství s Danielem, pražským biskupem, v čele. Zdá se, že tu český vévoda jednal v dorozumění se svým svatem, Jindřichem Rakouským, jehož král Bedřich mínil zbaviti vévodství bavorského a dáti je na usmířenou Jindřichu Lvovi. Z tohoto chování vůči novému králi německému vzešlo Vladislavovi dosti povážlivé nebezpečí. Oldřich, syn knížete Soběslava I., odebral se do Mezibořе a tam velkými sliby vymohl si od Bedřicha uznání práv svých na trůn český. Hrozící bouři šťastně odvrátil však biskup Daniel, proslulý státnickým důmyslem; jemu podařilo se získati krále Bedřicha pro Vladislava a Oldřicha upokojiti darováním důchodů ze župy Královéhradecké. Oldřich s Danielem dokonce i do Čech se odebral ku správě nového údělu, ale již po třech letech následkem opětné roztržky z Čech uprchl (1155). Teprve když Bedřich I. vrátil se z první své výpravy italské, byv (1155) od papeže Hadriana IV. v Římě za císaře korunován, docíleno bylo shody mezi ním a oběma vévody: Jindřich Jasomirgott vzdal se Bavor a jmenován byl za to vévodou v rozšířeném území rakouském; Vladislavovi pak slíbena koruna královská a Budišínsko. Za tuto cenu oba panovníci zavázali se podporovati císaře v boji proti hrdému Milánu. Na říšském sněmě ve Vircburku, kamž vévoda Vladislav se dostavil, doprovázen jsa svým bratrem Děpoldem, biskupem Danielem a kancléřem Gervasiem, dovršena byla tato úmluva, nepochybně dílo obratného diplomata Daniela, který od této doby stal se důvěrníkem císařovým.

Jak z potomních událostí vysvítá, vyhověl císař Bedřich Vladislavovi ještě v jedné důležité věci: přestal ujímati se ostatních Přemyslovců proti němu, ano spojil se s ním ještě r. 1157 k válečné výpravě proti vévodovi polskému Boleslavovi IV., u něhož Oldřich Soběslavovič byl nalezl útulek. Boleslav byl hlavně zásluhou vévody Vladislava pokořen a kníže Oldřich ztratil u něho všelikou oporu.

Od ostatních Přemyslovců nehrozilo tehda již žádné nebezpečí: Konrad II. Znojemský († 1150) a Vratislav Brněnský († 1156) byli již odebrali se na věčnost, zanechavše po sobě nezletilé potomky, olomucký pak Ota III., tehda již ve věku značně pokročilém, setrval v nezlomné věrnosti k svému vrchnímu pánovi. Tím zbaven byl Vladislav hlavních svých odpůrců; neboť

také bratr Oldřichův Soběslav, jenž dosud dlel v Německu, pozbyl všeliké opory u císaře Bedřicha Barbarossy. Tak tedy konečně na říšském sněmě v Řezně (11. ledna 1158) za přítomnosti četných knížat císař udělil Vladislavovi královský diadem a právoplatnou listinu, kterouž se pro všechny potomní časy říši českomoravské přisuzoval titul královský; ve dny patronů zemských, svatého Václava (28. září) a Vojtěcha (23. dubna), pak o božím hodu vánočním, velkonočním a svatodušním směli králové čeští dáti si vstaviti korunu královskou na hlavu od biskupa pražského neb olomuckého. Za tuto prokázanou poctu, která ovšem nebyla zajištěna, poněvadž jí papež Hadrian IV. neuznával, měl král Vladislav přispěti vojskem k velkolepé výpravě do Italie, kterou císař ještě toho roku zamýšlel podniknouti. Na sněmě v Praze, kamž Vladislav svolal šlechtu českou i moravskou, zdvihl se sice odpor proti zamýšlenému podniknutí; ale Vladislav jej utišil, ponechav každému na vůli, chce-li ho s družinou následovati čili nic. Ze všech končin Čech a Moravy sbírali se dobrovolníci pod růžovým praporem Vladislavovým, i sedláci ve všeobecném nadšení opouštěli pluh a chápali se zbraně.

Vojsko české bylo předvojem hlavní armády císařské a vypravilo se již v červnu přes Augsburk a průsmykem Brennerským do údolí Adyžského; tam po dlouhém strádání občerstvilo se výtečným bolzanským vínem a tam také kupci dovezli s dostatek potravin, když se jim král zaručil řádně zaplatiti. Když dospěli k jezeru Gardskému, Čechové vzbudili postrach a zděšení v obyvatelstvu, ježto sporáželi nejvzácnější stromy olivové i granátové na palivo a ku zřízení koňských stájí. Veronští hleděli za velké peníze tyto nezvané hosty ze svého území vykliditi. Území Brescijských, kteří byli spojeni s Milánskými, bylo strašlivě spustošeno a vypleněno, tak že měšťané již po čtrnácti dnech se vzdali prostřednictvím pražského biskupa Daniela. Příchodem císařovým pak Čechové rozohnili se k skvělým činům válečným. Byliť prvními, kteří (23. července) v bezpříkladné odvaze přeplavili se pod Cassanem přes divoce rozvodněnou Addu, zahnali nepřátely na druhém břehu stojící a hned den potom porazili vojsko milánské, čímž umožněno bylo císaři položiti mosty přes řeku. Ještě více vyznamenalo se české vojsko při obležení Milána (6. srpna až 7. září). Král Vladislav sám bojuje ve skvělém brnění, probodl za nebezpečného výpadu, který Milánští podnikli,

jejich vůdce Dacia. Jeho sláva brzo se rozšířila, a když Milánští konečně byli donuceni k povolnosti, vyžádali si jeho přímluvu a prostřednictví u císaře. Podmínky míru sepsal Vincentius, kaplan biskupa Daniela, jehož zásluhou zachovalo se nám podrobné vylíčení těchto bojů. Když pak dvanácte konšelů milánských dostavilo se do tábora císařova, na znamení poddanství jsouce bosi a nesouce obnažené meče na šíji, tu Bedřich I. slavnostně vstavil českému králi na hlavu nádhernou korunu, kterou byl krátce před tím od krále anglického darem obdržel. Bohatě obdarován z kořisti milánské nastoupil Vladislav zpátečný pochod do Čech a již 22. září t. r. slavil vjezd svůj do Prahy, kdežto biskup Daniel i s letopiscem Vincentiem na žádost císařovu zůstal v Italii, aby svým důvtipem přispěl k provedení podmínek míru a k urovnání nového stavu věcí lombardských. Na synodě v Pavii (1160) Daniel Pražský spolu s jinými knížaty duchovními vyslovil se proti papeži Alexandrovi III. a pro Viktora IV., kandidáta strany císařské. Teprve na jaře 1160 vrátil se do Čech. Po čas jeho nepřítomnosti v úřadě biskupském zastával jej Jan IV., biskup olomucký (od r. 1157).

V. Neshody krále Vladislava s císařem. Nové spory Přemyslovců o trůn český. Větší než dosud samostatnost a sjednocení Moravy za Konrada Oty (1181).

Po návratu z Italie král Vladislav věnoval zase veškerou péči vnitřnímu stavu své říše. Také na Moravu vztahuje se jeho činnost té doby. R. 1159 uvedl do Prahy řád rytířů svatojanských a přiřkl jim bohaté statky, na Moravě zejména dvě vesnice Pačlavice a Hrušovany. R. 1160 obdařil novými statky premonstrátský klášter Hradišťský. Kníže olomucký Ota III. se této události nedočkal; zemřel téhož roku, zanechav nezletilé syny Vladimíra a Břetislava. Podobá se pravdě, že král Vladislav tehdáž celou Moravu přímo podřídil své vládě a teprve o několik let později (1164)*) ustanovil nejstaršího svého syna Bedřicha knížetem olomuckým. Té doby král vypravil bratra svého Děpolda s vojskem do Italie, aby znovu pomohl pokořiti Milánské.

*) Tak tvrdí aspoň Bretholz, Děj. Mor. I., 317. Dudík, Děj. Mor. 3, 260 to popírá a klade jmenování Bedřicha knížetem olomuckým až k r. 1169.

Této příležitosti, když jádro branné moci ze země se vzdálilo, chopil se kníže Soběslav Soběslavovič, který od útěku z Přimdy r. 1150 dlel ve vyhnanství, a nočním náhlým vpádem zmocnil se Olomouce, odkudž oba princové, Břetislav i Vladimír, uchýlili se do kláštera Hradišťského (1161). Vladislav na rychlo sebral vojsko a přikvapiv k Olomouci, pohnul Soběslava ku vzdání, slíbiv mu nějaký úděl v Čechách. V Praze však dal jej spoutati a odvézti na hrad Přimdu, kdež nešťastný Přemyslovec po dvanácte let strádal v tuhém vězení.

Nedlouho potom naskytla se králi Vladislavovi znova příležitost k výpravě za hranice. V Uhřích totiž po smrti krále Geizy II. strhly se rozepře o trůn; proti nezletilému synu Geizovu Štěpánovi III. vystoupil strýc jeho Štěpán IV., jehož se ujímal mocný císař řecký Manuel. Matka Štěpána III. povolala na pomoc krále českého. Vladislav přes odpor pánů na sněmě sebral četné vojsko v Čechách i na Moravě, kdež tehda syn jeho Bedřich byl již údělným knížetem olomuckým. Vojsko českomoravské, všude pleníc a pálíc vtrhlo do Uher, spojilo se v Potisí s králem Štěpánem III., odkudž český král přímo namířil proti táboru Manuelovu. Císař řecký zhroziv se mocného vojska, nabídl Vladislavovi mír, jímž uznal Štěpána III. za krále uherského a umluvil sňatek svého synovce s vnučkou Vladislavovou.

Císaři Bedřichovi dostalo se ještě několikráte české pomoci ve výpravách italských. Zvláště pak když r. 1166 lombardská města znovu se vzbouřila proti císařským úředníkům, krutě je utiskujícím, a císař k jich pokoření veliké vojsko přes Alpy vedl, vypraveno bylo opět české vojsko jemu na pomoc; v čele jeho byl opět kníže Děpold a Daniel, biskup pražský. Dobyvše Ankony spojená vojska táhla na Řím, jehož bylo dobyto, a papež Alexander III. odtud vypuzen. Hned potom však vypukla morová rána v německém vojště, a jeden z prvních, který hroznou nákazou byl zachvácen, byl pražský biskup Daniel; později podlehl jí také kníže Děpold s velikou částí českého vojska (1167).

Tato hrozná oběť byla však poslední, kterou král Vladislav císaři Bedřichovi přinesl. Hvězda Hohenstaufů pobledla od té doby, co města lombardská semknula se v mocný spolek s papežem Alexandrem III. Tu již také český král neuznával za

nutné, aby setrvával s císařem v příkrém odporu proti vítěznému papeži. A ještě jiná okolnost tu byla, která zkalila dosavadní přátelský styk obou panovníků. R. 1168 uprázdnil se arcibiskupský stolec solnohradský, načež kapitula spolu s ostatním kněžstvem zvolila si za arcibiskupa Vojtěcha, syna krále Vladislava. Poněvadž však Vojtěch prohlásil se pro Alexandra III. a nikoliv pro císařského protipapeže Calixta III., k čemuž otec jeho dal svůj souhlas, odepřel mu císař Bedřich svého stvrzení a nepovolil, i když se král Vladislav za svého syna přimlouval. Vojtěch byl donucen na čas ze Solnohradu se vzdáliti, ačkoliv kapitula zůstala mu věrnou. Když pak r. 1172 zemřel olomucký biskup Jan IV. a Vladislav jmenoval jeho nástupcem Dětleba, nedovolil, aby byl vysvěcen od Kristiana, arcibiskupa mohučského, který se byl prohlásil proti Alexandrovi III.

K úplné roztržce s císařem však král Vladislav nemohl se odhodlati. Břímě pokročilého věku doléhalo na jeho bedra, a přáním jeho bylo, aby zajistil trůn český prvorozenému synu svému Bedřichovi, kterého nedlouho před tím byl jmenoval knížetem olomuckým.

Že toto zařízení potká se s odporem ostatních Přemyslovců, o tom nebylo pochybnosti. Zvláště pak synové Soběslava I., Oldřich a Soběslav, z nichž tento sice dosud dlel v pevném vězení na Přimdě, onen však po nejdelší čas zdržoval se v družině císařově, čekali na vhodnou příležitost, aby se zmocnili koruny, na kterou jsouce starší Bedřicha osobovali si lepší právo dle řádu stařešinského. Tyto ohledy vedly krále Vladislava k tomu, že se hleděl opět smířiti s císařem: upustil od dalšího podporování Vojtěcha, tak že tento musil se své hodnosti vzdáti. Aby pak synu svému Bedřichovi úplně zajistil trůn český, odevzdal mu panství v celé říši českomoravské (1173). Toto rozhodnutí stalo se neočekávaně; neboť Vladislav provedl je neotázav se ani císaře ba ani sněmu zemského, jemuž přece náleželo právo voliti si nového panovníka.

Následky tohoto nepředloženého jednání brzy se ukázaly. Oldřich Soběslavovič zdvihl ihned na zprávu o těchto událostech stížnost u císaře a prosil jej ve jménu svého uvězněného bratra za pomoc. Císař Bedřich, který beztoho prahl touhou, aby Čechy uvedl zase v tužší odvislost, poručil králi Vladislavovi i jeho synu Bedřichovi, aby se dostavili na říšský sněm do

Norimberka a tamtéž přivedli zajatého Soběslava. Vladislav a syn jeho Bedřich hleděli zprvu císaře usmířiti penězi; když se to však nepodařilo, propustili Soběslava na svobodu a přivedli jej do Prahy, kdež svým nešťastným osudem a pokorným chováním vzbudil velké účastenství lidu. Ale ještě téže noci Soběslav uprchl z Prahy pod záminkou, že prý ho chtěl Bedřich oslepiti, k císaři, který tehda konal říšský sněm v Hermsdorfě (u Gery v Sasku). Tam byl rozhodnutím císařovým Bedřich, který též se dostavil, trůnu českého za zbavena prohlášen, ježto prý naň nedosedl zákonitým spůsobem, ani za souhlasu Čechův ani udělením léna od císaře, nýbrž pouhou vůlí svého otce. Potom císař Bedřich udělil léno české pěti korouhvemi Soběslavovi, v jehož prospěch bratr Oldřich svých práv se vzdal, ale proti znění privilegia z roku 1158 neuznal ho již za krále, nýbrž toliko za vévodu českého. Krom toho měl Soběslav II. súčastniti se vojensky nové výpravy do Lombardie a vykázati králi Vladislavovi důstojné zaopatření. Avšak král příliš roztrpčen posledními událostmi odebral se na statky své manželky Jitky do Saska, kdež již po čtyřech měsících (18. ledna 1174) zemřel. Také jeho syn Bedřich opustil Čechy, a později nalézáme jej v průvodě císařově na výpravě italské.

Po třiatřicet roků spravoval Vladislav II. osudy říše českomoravské, a jest všeobecně uznáno, že se snažil ze všech sil o její povznesení na venek i o vnitřní zvelebení. Ne snad že bychom chtěli hledati vrchol slávy jeho v proslulé výpravě milánské r. 1158 neb uherské r. 1164, ačkoliv nelze jim velkého významu upříti; avšak hlavní zásluhou Vladislavovou bylo, že za příkladem Soběslava I. moudrou rozvahou dovedl vždy využitkovati věcí zahraničných na prospěch své říše. Uvnitř pak rozmnožen blahobyt a povzneseno vzdělání lidu zaváděním nových klášterních řádů do Čech i na Moravu: byl to především řád premonstrátský, jehož činnost byla kazatelská, a cisterciácký, který se staral o zúrodnění pustých neb zalesněných pozemků.

Události české z r. 1173 staly se rozhodujícími pro všechen budoucí rozvoj sousední země Moravské. Až dotud seděl mocný panovník na trůně českém; i lze z toho snadno si vysvětliti, že nejen Čechy, nýbrž i Moravu hleděl podříditi přímo své vládě, a že by za delšího trvání takových snah byly obě země časem se staly nedílným správním celkem. Změnami na trůně

r. 1173 oslabena byla moc panovnická: ký div, že Morava brala se odtud směrem samostatnějším?

Důkazem této samostatnosti jest sněm konaný v Brně r. 1174. Jest to (dle Dudíka) první sněm moravský, o němž se nám zpráva zachovala. Účastnili se ho za předsednictví samého vévody Soběslava II. všichni tehda dospělí Přemyslovci a velmožové čeští i moravští. Tam již objevují se nová údělná knížata moravská: Konrad Ota, syn Konrada II.,*) ve Znojmě, bratří pak Soběslavovi Oldřich a Václav, onen v Olomouci a tento v Brně. Tam také bylo od velmožů moravských dáno svolení, aby kníže Oldřich vedle závazku před tím císaři daného v čele vojska českomoravského do Italie se vypravil.

Tato výprava, kteréž se i četní páni moravští účastnili, skončila se neštastněji než všechny předešlé. Nebylo tu již slavného krále Vladislava, ani jeho statečného bratra Děpolda, kteří dávali ostatním povždy skvělý příklad chrabrosti a dovedli udržeti ve vojště přísnou kázeň. Táhnouce Bavorskem vojínové čeští vzbudili proti sobě veliký odpor obyvatelstva bezohledným drancováním. U města Asti dohonili vojsko císařské, s nímž spojili se k obležení Alexandrie (29. října 1174). Nepříznivé počasí, nedostatek potravin a kořisti, nevyplácení žoldu vzbudily nespokojenost v řadách českých, a veliká část vojska, když nemohla u knížete Oldřicha dovolati se platu, opustila jej a vrátila

*) O původu knížete Konrada Oty vyskytla se rozličná mínění. Již Pešina pokládal jej za syna knížete Jindřicha, nejmladšího bratra krále Vladislava. (Viz rodokmen na konci této knihy.). Nejnověji Bretholz (Děj. Mor. I., 309 násl.) přidržel se tohoto mínění a hledí je opříti tím, že kníže-biskup Břetislav Jindřich v listině z r. 1195 (Cod. dipl. Mor. I, 339), kterou rozmnožuje statky kláštera Lúckého, nazývá Konrada Otu svým „bratrem". Tato okolnost pozbývá své váhy, poněvadž i v jiných souvěkých listinách Přemyslovci nazývají také vzdálenější příbuzné „svými bratry"; tak na př. týž biskup Břetislav Jindřich nazývá knížete Bedřicha (syna krále Vladislava) svým bratrem („ego Brecizlaus episcopus Pragensis regatu fratris mei Friderici ducis Bohemie etc., C. D. Mor. I, 309 a podobně 315). Že Břetislav Jindřich a Konrad Ota bratry nebyli, vysvítá zřejmě z této okolnosti: matkou biskupa Břetislava Jindřicha byla Marketa, manželka knížete Jindřicha, jakož se výslovně uvádí v listině nadační z r. 1184 (C. D. Mor. I, 313: patris mei . . . ducis Henrici . . . . et . . matris mee ducisse scilicet Margarete). Naproti tomu Konrad Ota, zakládaje klášter Lúcký spolu s matkou svou, nazývá ji Marií (Cod. dipl. Mor. I, 331: . . . mater nostra domina Maria). Tato Marie není zajisté jiná než Marie Srbská, manželka Konrada II. Brněnského, a tento tedy otcem Konrada Oty.

se přes Pavii, Milán, Komské jezero a zasněženými údolími alpskými domů. Mezi těmito uprchlíky bylo mnoho moravských rytířův, a císař Bedřich žádal vévodu Soběslava II., aby mu je s přísným napomenutím zpět poslal, čemuž oni však se opatrně vyhnuli. Kníže Oldřich vrátil se po velikonocích r. 1175 s nepatrným a velmi zbědovaným průvodem do vlasti.

Také bratru jeho vévodovi Soběslavu II. nepřálo valně štěstí na trůně českém. Měl sice dobrou vůli vládnouti spravedlivě, jmenovitě k nižšímu lidu naklonil své srdce a chránil jej před mocnějšími. Ale právě tím odvrátil od sebe přízeň šlechty, která jej posměšně nazývala „selským knížetem“. Také za hranicemi vznikly mu četné nesnáze. Spory o pohraničné území vzbudily mu válku s vévodou rakouským, Jindřichem II. Soběslav II. a kníže znojemský Konrad Ota vtrhli dvakráte v čele mocného vojska do Rakous a zemi hrozně poplenili (1176). Poněvadž na těchto výpravách také některé kostely byly vyloupeny, vyhlásil papež Alexander III. na vévodu českého klatbu; s císařem Bedřichem pak již dříve Soběslav II. se nepohodl z rozličných příčin. Nad to pak nerozvážné jednání vzbudilo mu i doma nové nepřátele: z neznámých příčin začal spor i se svým dosud vždy věrným bratrem Oldřichem, a odebrav mu úděl olomucký uvrhl jej do vězení. Olomucké knížectví udělil druhému bratru Václavovi, jehož dosavadní úděl brněnský přiřkl Konradovi Otovi, knížeti znojemskému, bezpochyby za vojenské služby proti Rakousům prokázané. Avšak ani mezi Soběslavem a Konradem Otou nepotrvalo dlouho toto přátelství. „Jedovatí jazykové — vypravuje kronikář Gerlach k r. 1177 — zaseli nesvár mezi oběma knížaty a rozplamenili Soběslava k takové nenávisti proti Konradovi, že mu chtěl oboje panství, brněnské i znojemské, odebrati a Konrada možno-li i života zbaviti.“

Tuto dobu, kdy vévoda Soběslav II. takřka s celým světem byl pohněván, vyhlédl si dávný jeho soupeř, kníže Bedřich, dříve od něho s trůnu svržený. Již po delší dobu byl se zdržoval u císaře v Italii a nyní požádal jej za udělení léna českého. Císař svolil k tomu ochotně, prohlásil Soběslava II. za zbavena trůnu a investoval Bedřicha za vévodu, při tom však ponechal mu úplně na vůli, jakým spůsobem by se zmocnil panství v Čechách. Ale knížeti Bedřichovi nebylo zle o spojence: získalť snadno svata svého Leopolda V., vévodu rakouského, jenž s radostí

uvítal příležitost pomstiti se Soběslavovi za předešlé pustošení. Také Konrad Ota s četnými pány českými a moravskými připojil se k nepřátelům Soběslavovým, jemuž toliko bratr Václav Olomucký zůstal věrným. Soběslav vypravil se s vojskem na Moravu, ale byl od spojeného vojska moravsko-rakouského poražen a nazpět do Čech zahnán. Spojenci hrozně spustošili Brněnsko a Olomucko a oblehli i hlavní a biskupské město Olomouc, musili však od obležení upustiti, poněvadž Rakušanům hrozil útok se strany uherské (1178). Hned potom vtrhl kníže Bedřich s vojskem, které mu poskytl císař a vévoda rakouský, do Čech, získal mnoho českých pánů na svou stranu a porazil Soběslava II., který se uchýlil na hrad Skálu. Praha po krátkém odporu otevřela vítězi brány, a tak dosedl Bedřich podruhé na vévodský stolec český.

Soběslav II. nevzdal se však ještě veškeré naděje. Počíhal si na Bedřicha, když (v lednu 1179) se vracel z říšského sněmu vormského a připravil mu citelnou porážku u Loděnic (j. z. Prahy). Zatím však už byl Bedřich povolal na pomoc Konrada Otu a spojiv se s jeho vojskem dobyl nad svým protivníkem u Prahy rozhodného vítězství, o něž si získal brněnsko-znojemský kníže největší zásluhu. Soběslav hájil se ještě po celý rok na hradě Skále, konečně však musil se vzdáti a odešel do ciziny, kde již r. 1180 zemřel. Také bratr jeho Václav zbaven byl svého panství a donucen k útěku do Uher; knížectví olomucké, jak se pravdě podobá, Bedřich udělil později (1181) Konradovi Otovi, který takto poprvé zase celou Moravu sjednotil pod svým panstvím.

VI. Morava samostatným markrabstvím.

Nový kníže moravský byl muž rozhodný, ctižádostivý, v provádění svých záměrů důsledný. Naproti tomu panující kníže český byl povahy nestálé, nehodný potomek vynikajícího krále Vladislava. Mezi dvěma povahami tak různými přátelství nemohlo dlouho potrvati, a Konradovi Otovi bylo na snadě, aby využitkoval slabosti svého příbuzného. Příležitost k tomu zavdala nespokojenost s Bedřichem, která se vždy více jevila v panstvu českém i moravském. Kníže Bedřich totiž, aby dosáhl proti Soběslavovi II. léna českého od císaře, byl se tomuto zavázal

velikými poplatky; aby je sehnal, ukládal veliké mimořádné daně, proti čemuž šlechta zdvihala veliký odpor. Nad to pak manželka Bedřichova Eliška, dcera uherského krále Geisy II., rozmnožovala nelibost svým pánovitým a bezohledným jednáním; její vůle platila více než vůle knížete samého, ona obsazovala svémocně biskupský stolec pražský i olomucký i důležitější úřady zemské. A tak již v létě 1182 došlo ke vzpouře šlechty českomoravské, Bedřich byl ze země vypuzen, Konrad Ota zvolen vévodou českým, Pražský hrad vzdal se po několikanedělním obležení, a Konrad Ota dosedl na stolec knížecí.

Kníže Bedřich, již podruhé panství zbavený, neschopný jakéhokoli samostatného činu, obrátil se s velikým nářkem zase o pomoc k císaři Bedřichovi. Tomuto naskytla se velevítaná příležitost, podlomiti konečně dosavadní moc českomoravské říše, beztoho již otřesenou vnitřními spory. I předvolal netoliko knížete Konrada Otu, nýbrž i velmože české na říšský sněm do Řezna (v září 1182). Aby pak zastrašenou šlechtu českou k povolnosti přinutil, dal do zasedací síně přinésti veliké množství sekyr a tam pronesl onen osudný rozsudek mezi spornými stranami: Bedřichovi přisoudil Čechy, kdežto Konrad Ota měl spokojiti se panstvím na Moravě, avšak ne již pod vrchním panstvím českým, nýbrž jakožto říšský markrabí, toliko císaři podřízený. Morava měla odtud zůstati samostatným markrabstvím říšským. Rozražením českomoravské říše měl se státi první krok k tužší závislosti její na Německu.

Tento konečný cíl, za kterým spěl císař Bedřich, nezůstal zajisté vrstevníkům utajen. Kníže Bedřich neměl ovšem ani tolik prozíravosti do budoucna, ani té duševní síly, aby se záměru císařovu opřel; proto také nevidíme ho jinak, nežli konajícího ponížené vasalské služby v okolí císařově. Jinak bylo s Konradem Otou: ten, jak se zdá, důmyslně prohledl tajné záměry císařovy a proto se ho bedlivě stranil. Největší nespokojenost však jevila šlechta česká, a není divu, že hleděla s nenávistí na vévodu Bedřicha, jakožto původce velikého pokoření, které r. 1182 bylo na Čechy uvaleno. Právě když Bedřich r. 1184 dlel na říšských slavnostech v Mohuči, vypuklo nové vzbouření v Čechách, v jehož čele se postavil Václav Soběslavovič. Mocné vojsko jeho, podporované z Polska, oblehlo Prahu, kdež však Bedřichova manželka Eliška v čele chrabré posádky

se uhájila. Bedřich přikvapil s pomocí německých knížat a vzpouru potlačil.

Nevíme, zdali Konrad Ota účastnil se tohoto vzbouření. Jisto jest, že Bedřich hned roku potomního zahájil proti němu nové nepřátelství, aby prý jej potrestal za vzpouru z r. 1182 a za to, že se vytrhl z panství českého. V létě r. 1185 vypravil svého bratra Přemysla Otakara s velikým vojskem na Moravu; úděl znojemský byl mečem i ohněm hrozně spustošen. Na tom však nebylo dosti; pozdě na podzim, v listopadu téhož roku, výprava se opakovala. Tentokráte markrabí Konrad Ota lépe se postaral o obranu. Sebral silné vojsko z Moravy, Rakous i Bavor (manželka jeho Helicha byla Wittelsbachovna) a postavil se Přemyslovi u Loděnic (mezi Pohořelicemi a Krumlovem) na odpor. V tuhé bitvě, jejíž hluk a lomoz zalehal až do kláštera Kounického, odtud na míli vzdáleného,*) zvítězil Přemysl Otakar, ale s tak velkými ztrátami, že nemohl nepřítele pronásledovati a vrátil se domů. Nicméně Konrad Ota, jsa přesvědčen, že nemůže trvale samostatnosti svého markrabství uhájiti, sám učinil první krok ke smíru s vévodou Bedřichem: na společném sjezdě v Kníně (1086, v kraji Berounském) oba Přemyslovci stali se přáteli pro přítomnost i budoucnost. Konrad Ota, jak se pravdě podobá, vzdal se tehda říšské bezprostřednosti a vstoupil opět v bývalý poměr závislosti ke knížeti českému, podržel však titul markrabský. Za to hrozilo celistvosti říše české nebezpečí z jiné strany: biskup pražský Břetislav Jindřich počal spor s vévodou Bedřichem a vznesl jeho rozhodnutí na císaře, který na sněmě říšském v Řezně (1187) prohlásil biskupství pražské za knížectví říšské, od českého vévody úplně nezávislé.

Té doby událost důležitá pro veškeré křesťanstvo spůsobila i v našich zemích mocné rozechvění: království jerusalemské po porážce nesvorných křesťanův u Hittina (1187) padlo v moc egyptského sultana Saladina. Velká část Evropy chystala se napravit tuto pohromu; přední panovníci, císař Bedřich Barbarossa, anglický král Richard Lví srdce, francouzský Filip II.

*) Klášter ten, první ženský na Moravě, založen byl nedlouho před tím (1181) od hraběte Viléma z Pulína, vysvěcen od Godešalka, opata želivského a r. 1183 obsazen jeptiškami z premonstrátského kláštera louňovského (u Blaníka v kraji Táborském v Čechách). Jeptišky, slyšíce lomoz bitevní, modlily se za blaho svého zakladatele, který se bitvy účastnil.

August vzali na sebe kříž a chystali se na výpravu do Palestiny. Také vévoda český Bedřich i markrabí moravský Konrad Ota slíbili tak učiniti. Avšak oběma bylo zabráněno slib svůj splniti: vévoda Bedřich zachvácen byl náhlou smrtí (25. března 1189) a nástupcem jeho na trůně českém stal se právě Konrad Ota za souhlasu šlechty českomoravské i ovdovělé kněžny Elišky, která si vymínila od něho Olomouc za vdovské sídlo. Nový vévoda však dosáhnuv udělení léna od císaře na říšském sněmě v Řezně, slibu svému nedostál, a Eliška již roku potomního (1190) zemřela.

Vévoda Konrad Ota jasně poznával, že přítomnosti jeho v Čechách jest potřebí, aby urovnány byly rozličné sporné záležitosti. Proto vyžádal si od církve, aby sproštěn byl závazku daného v příčině křížové výpravy, a na žádost jeho vedl české vojsko do svaté země kníže Děpolt, syn onoho Děpolta, který se vyznamenal na výpravách italských a zemřel po dobytí Říma r. 1167. Děpolt provázel císaře v čele vojska, které se vyznamenalo obvyklou chrabrostí, do Malé Asie, kdež byl svědkem nenadálé smrti jeho ve vlnách řeky Selefu a brzy potom sám padl za oběť hroznému moru, který vypukl ve vojště křižáckém (v létě 1190).

Moudrá umírněnost, kterou projevil Konrad Ota po bitvě loděnické, byla jemu samému nyní na prospěch. Mohl nyní, dosednuv na stolec český, vším právem osobovati si i panství nad Moravou. I udělil v souhlasu s velmoži na sněmě pražském (15. června 1189) olomucký úděl Vladimíru a Břetislavovi, synům Oty III. Olomuckého († 1160), Brněnsko pak Spytihněvovi a Svatoplukovi, synům Vratislava Brněnského († 1156); Znojemsko podržel ve vlastní správě. Tím spůsobem byla utvrzena podřízenost Moravy pod vrchním panstvím českým. Byloť vůbec přední snahou tohoto vynikajícího panovníka, aby státní jednota Čech a Moravy byla uvedena v úplnou platnost. Proto také ještě téhož roku svolal všeobecný sněm říše českomoravské do Sadské (v kraji Bydžovském), na kterémž měly účastenství šlechta i duchovenstvo české i moravské. Tam prohlášena byla také „Statuta vévody Konrada Oty“, první objemnější památka našeho domácího práva, jejíž účelem bylo zavésti jednotnou soudní organisaci na Moravě a pokud možno uvésti ji v souhlas se soudními řády v Čechách.

Tak podařilo se vévodovi Konradovi docíliti toho, po čem dávno již v zemi marně se toužilo: trvalého míru a pořádku. Největší zlořád odstraněn byl tím, že všichni Přemyslovci ve vyhnanství žijící byli do vlasti povoláni, úděly obdařeni a tím odňata jim záminka, dovolávati se cizí pomoci. Vévoda Konrad Ota osvědčil též státnický důmysl tím, že získal si přátelství nového krále německého Jindřicha VI., zavázav se mu přispěti vojskem na výpravu, kterou Jindřich chystal k dobytí Neapolska a Sicilie. Na sněmě pražském (v říjnu 1190) vévoda Konrad Ota vymohl si od stavů svolení k této výpravě. Tamtéž sepsána byla zakládací listina premonstrátského kláštera Lúckého (něm. Kloster Bruck), jejž byl Konrad Ota společně s matkou svou Marií v úrodné kotlině po levém břehu řeky Dyje dal vystavěti a bohatě statky obdařil. Brzy potom (na počátku 1191) vydal se s četným vojskem společně s králem Jindřichem VI. do Italie, v Římě byl svědkem jeho korunování na císaře a dorazil s ním až k Neapoli, kteráž byla obležena. Tu však letním vedrem vypukl v císařském vojště mor, jemuž vedle mnohých vynikajících knížat padl za oběť také vévoda Konrad Ota (9. září 1191), „kníže slavný, spravedlivý, moudrý a vzdělaný", jak dotvrzuje souvěký letopisec.*) Kosti jeho přeneseny byly do Prahy a tam pochovány.

Zásluhy Konrada Oty zajišťují mu v dějinách českých i moravských trvalou památku: říši své dlouhými vnitřními spory rozervané vrátil mír a pořádek, povolav zvláště vypuzené Přemyslovce z vyhnanství; při každém důležitějším kroku dovolával se na sněmích souhlasu a rady velmožů zemských; platné právo obyčejové dal na jisto postaviti a doplniti; na venek pak skvělým účastenstvím výpravy italské uhájil bývalou slávu i dobré jméno českého vojska.

Příliš krátce vévoda Konrad Ota spravoval věci českomoravské. Na zprávu o jeho časné smrti nové spory o trůn otřásaly veškerým národem. Nejdříve zmocnil se vlády Václav II., bratr Soběslava II. († 1180), jakožto nejstarší Přemyslovec, nedbaje o udělení léna císařského. Sotva však Jindřich VI. na sklonku r. 1191 do Německa se navrátil, odebral se k němu

*) Gislebert, kancléř hraběte Hennegavského, ve svém Chronicon Hannoviense ad a. 1191 (Pertz, SS. XXI. 574). Podobnými slovy chválí jej domácí letopisec Jarloch.

biskup pražský Břetislav Jindřich, aby vyžádal od něho léno české svým strýcům Přemyslu Otakarovi a Vladislavovi, synům krále Vladislava. Poněvadž žádost tuto podporoval slibem, že císaři vyplaceno bude 6000 hřiven stříbra, došel u něho snadno svého cíle. Přemyslovi uděleny byly lénem Čechy, Vladislavovi Morava, v Čechách nastrojenou vzpourou Václav byl ze země vypuzen, zajat od Albrechta, markrabí míšenského, jehož sestru Adelu měl Přemysl Otakar za manželku, a uvězněn na jakémsi hradě, kdež upadl v zapomenutí. Praha po tříměsíčním obležení vzdala se novému vévodovi, jímž se stal Přemysl, kdežto Vladislav ujal se vlády na Moravě. Biskup Jindřich Břetislav zůstal při dvoře císařském jakožto rukojmí za oněch slíbených 6000 hřiven stříbra.

Avšak Přemysl Otakar nepodržel dlouho moci vévodské. Popudiť proti sobě nesmírně císaře Jindřicha VI., připojiv se na žádost svého svata Albrechta Míšenského ke spiknutí knížat severoněmeckých a dolnorýnských. Nad to pak příliš dlouho otálel vyplatiti císaři slíbené peníze. Biskup Břetislav Jindřich, který toužil již po tom, aby vyvázl z rukojemství, byl pro to rozhořčen na svého strýce a snadno pohnul tedy císaře k tomu, že Přemysla Otakara „pro urážku Veličenstva“ prohlásil za zbavena trůnu (v červnu 1193) a udělil léno české Břetislavu Jindřichovi, prominuv mu i slíbený poplatek. Když Břetislav do Čech se vypravil, většina šlechty zrádně opustila Přemysla, který donucen k útěku, a také Praha vzdala se po několikaměsíčním obléhání. Ani Vladislav neuhájil se na Moravě. Kníže-biskup vypravil se r. 1194 vojensky proti němu, dobyl hlavních hradův a tím i veškeré země. Od té doby nazývá se „vévodou českým a markrabím moravským“. Správu Moravy však nepodržel ve svých rukou, uděliv opět Olomucko Vladimírovi a Břetislavovi, synům Oty III., Brněnsko Spytihněvovi a Svatoplukovi, synům Vratislavovým. Pouze úděl Znojemský spravován byl přímo komorou vévody biskupa, poněvadž z této linie nezbylo zákonitého dědice. Později (1197) počet údělů na Moravě rozmnožil se v ten spůsob, že Břetislav obdržel ku správě okres kolem Břeclavě, Svatopluk kolem Jemnice. Všechna tato údělná knížata stála ovšem pod vrchní mocí vévody českého.

Vypuzený Přemysl Otakar ještě za živobytí knížete-biskupa pokusil se o korunu. S vojskem, které sebral za pomoci svých

příbuzných z Německa, vtrhl do Čech; tam však nenalezl přívržencŭ, šlechta postavila se mu na odpor, Přemysl byv poražen musil opět hledati útočiště v cizině, kdežto jeho bratr Vladislav, upadnuv v podezření, že byl tohoto spiknutí účasten, na hradě Pražském jest uvězněn. Ale ještě toho roku (15. června 1197) zemřel vévoda Břetislav Jindřich, a šlechta, nedbajíc práva starších Přemyslovců moravských a taktéž staršího Přemysla Otakara, prohlásila za vévodu Vladislava III., který byl z vězení vybaven a hned potom (22. června) na trůn nastolen. Šlechta jednala tak dílem z ohledu na císaře, u něhož byl Přemysl v nemilosti, jednak z bázně před pomstou Přemyslovou. Poněvadž císař dlel tehda na Sicilii, provedena tato změna na trůně bez jeho souhlasu; nicméně páni doufali, že nebude mu proti mysli. Avšak již po třech měsících došla do Čech zpráva, že císař Jindřich VI. zemřel v Mesině (28. září 1197).

Tyto dvě události, nastolení Vladislava III. v Čechách a brzy potom smrt císaře Jindřicha VI., měly dalekosáhlé následky pro veškeren vývoj říše českomoravské, zvláště pak pro upravení státoprávního poměru mezi Čechami a Moravou. Německo stalo se dějištěm dlouholetých domácích různic, moc panovnická tam hluboce poklesla. Za to mohla tím zdárněji a samostatněji se vyvíjeti sousední říše česká a pozdvihnouti se z hlubokého pokoření, do kterého ji uvrhli císařové Bedřich Barbarossa a Jindřich VI. Tuto výhodu dobře postřehl důmyslný Vladislav a použil jí k tomu, aby zrušil nedávno zřízenou nezávislost biskupa pražského, jehož stolec byl tehda úmrtím Břetislava Jindřicha uprázdněn. Na sněmě, který svolán byl 1. listopadu do Prahy, vévoda Vladislav III., nedbaje dosavadního práva duchovenstva pražského, jmenoval biskupem svého kaplana Milíka Daniela, kterýž také hned potom přijal od něho investituru a složil v ruce jeho přísahu lenní: tím byl biskup pražský uveden v bývalou podřízenost vévody českého a přestal býti bezprostředným říšským knížetem. Týž poměr závislosti měl ovšem při nejbližší příležitosti nastati i u biskupa olomuckého.

Tento krok byl by však zůstal polovičatým, kdyby byla Morava potrvala v onom nezávislém poměru k Čechám, ve který vstoupila r. 1182 a který právoplatně dosud nebyl zrušen; nad to pak odpor kapituly pražské pro domnělé porušení práv jejích i nové různice v rodě Přemyslově hrozily zvrátiti moudré opatření

Vladislavovo. Již počátkem prosince totiž Přemysl Otakar opět objevil se před Prahou s četnými přívrženci, chtěje násilím zmocniti se trůnu. Vladislav vypravil se s dobře opatřeným vojskem jemu vstříc, nikoli však, aby pokračoval ve vražedném boji, nýbrž aby poctivě a nezištně podal staršímu bratru ruku na smířenou. Oba shodli se v ten způsob, aby Přemysl vládl v Čechách, Vladislav na Moravě, obě země pak aby tvořily jedinou říši (6. prosince 1197). Nastalo všeobecné smíření stran, oba Přemyslovci ve vzácném dorozumění za hlubokého úpadku říše německé jali se pracovati k tomu, aby vybudovali pro své potomky mocný a svobodný stát českomoravský.

Morava zůstala i potom markrabstvím, ale nikoliv pod panstvím německým, jak to zamýšlel císař Bedřich I., nýbrž pod panstvím českým. Říšská bezprostřednost Moravy tím navždy byla zrušena. Velikou výhodou kromě toho bylo, že tato země, dosud rozptýlená v několik drobných, na sobě nezávislých údělův, od této doby byla trvale spojena v jediný státní celek. Vladislavovi bylo tím snáze sjednotiti Moravu pod svým panstvím, ježto právě v té době — nejdéle do r. 1201 — všichni Přemyslovci moravští, jak z linie brněnské tak i z olomucké, zemřeli bez potomků. Tím také odstraněn byl hlavní kořen dosavadních různic v tomto rodě, které zdržovaly rozkvět státu českomoravského uvnitř i na venek.

VII. Vnitřní stav Moravy od r. 906 do r. 1197.

Od těch dob, co Maďaři učinili konec samostatné říši moravské, hranice vlasti naší podstatně se sůžily. V 10. stol. nelze hranic těch přesně vymeziti, ježto ani o politické příslušnosti Moravy v té době nemáme jasné vědomosti. Teprve rokem 1029, kdy Morava byla trvale k panství českému připoutána, obraz se poněkud vyjasňuje. Tehda měla již země na západě, jihu i východě celkem tytéž hranice jako nyní, jen na severu sahala značně dále: zabírala také celé nyn. Opavsko, pokud náleží diecesi olomucké, i můžeme tehdejší rozlohu Moravy páčiti asi na 26.000 km.[2] Kníže Břetislav I. svým řádem stařešinským dal podnět k rozdělení země na údělý, jichž bylo koncem XII. stol. pět: nejpřednějším bylo knížectví olomucké, ohraničené řekou Zinou (Pštinou) na severu, Svitavou a Svratkou na západě,

Karpatami na východě; letopisec Vincentius Pražský nazývá je nejznamenitějším knížectvím moravským, a rakouský souvěký letopisec nazývá Olomouc k r. 1177 „hlavním městem Moravy a sídlem apoštolským“. Od tohoto údělu odloučen byl na sklonku XII. stol. úděl břeclavský; střediskem jeho byl hrad, jemuž sousední Němci rakouští ještě v XI. stol. (1056) říkali Lauentenburg (pozd. Lundenburg); název ten pochází od kmene Lověticů, který obýval tento cíp Moravy, kdežto po česku hrad ten za Břetislava I. nazván jest Břeclav. Třetí knížectví, brněnské, prostíralo se mezi Svitavou, Svratkou, Oslavou a Jihlavkou. Ostatek zaujímal úděl znojemský, z něhož později, rovněž na sklonku XII. stol. vyloučen byl úděl jemnický.

Každému údělu vévodil údělný hrad, sídlo knížete; ale vedle těchto hlavních byly též jiné župní hrady, sídla žup, na kteréž úděly byly rozděleny. Četné silnice spojovaly Moravu se zeměmi sousedními: do Uher šly dvě hlavní silnice: přes Olšavu u Uh. Brodu, pak přes Bánov do Trenčína, a přes Strážnici do Skalice t. zv. „via speculatorum“ (cesta vyzvědačů), do Polska („vojenská silnice“) přes Hranice a Hradec (Grätzen), druhá přes Jívovou, Toveř a Opavu, třetí přes Olomouc, Bruntál a Krnov. Do Čech šla cesta Trstenická (porta terrae) z Brna na Letovice, z Olomouce na Úsobrno a Konici; spojivše se směřovaly společně od Svitav k hradu Litomyšlskému; druhá cesta vedla údolím Jihlavky a Oslavy přes Žďár průsmykem Liběckým k župě Čáslavské; byla pod dozorem zvláštních stráží, a jen se zvláštním svolením knížete smělo se po ní cestovati. Třetí — cesta Jihlavská — šla od Znojma k Jihlavě přes Humpolec k Čáslavi. Také uvnitř země byly četné silnice a na nich stanice mýtní a celní ve všech osadách, kde bylo živější spojení obchodní.

Jaká byla tehdejší lidnatost Moravy, nesnadno lze povědětí. Měst v našem smyslu tehda ještě nebylo, nýbrž jen hrady a hrádky (castra, castella) a vesnice, dědiny. Tyto byly dvojího původu: za nejstarších dob vystavěna a obydlena byla vesnice rodem, kterýž jí také dal jméno; takových rodových vesnic se jmény patronymickými počítá se na Moravě daleko přes tisíc, z čehož lze souditi, že Morava již za nejstarších dob (IX., X. stol.) byla dosti hojně zalidněna; to platí zvláště o rovinách. Později, když se členové rodu rozmnožovali, odloučily

se jednotlivé rodiny, nebo i osoby, a osadily sousední stráně i jiná místa přístupná; takové osady dostaly pak své jméno od svého zakladatele nebo od své polohy. Velmi rozšířené po Moravě, tak jako v Čechách a ve Slezsku, jest jméno vesnic Lhota: chtěl-li totiž někdo svou usedlost rychleji zalidniti, povoloval novým osadníkům úlevy (lehota = lhota), obyčejně v té míře, že v prvních letech neplatili buď žádných, nebo jen nepatrné poplatky; teprve později byly jejich dávky zvýšeny. Takových Lhot počítá se na Moravě 82, v Čechách 332, ve Slezsku 49.

Hlavním zdrojem výživy bylo rolnictví a chov dobytka. Pěstovaly se téměř všechny druhy obilí a plodin hospodářských, jako za našich časů; dobytkem obvyklým byly ovce, koně, krávy a prasata. I když přestalo společné užívání pozemků, přece kus půdy zůstal obecným majetkem. Takové pozemky ohražovány byly mezníky (hranice, termini, signa). Jiným odvětvím výživy bylo hornictví: mimo jiné dolovalo se dosti hojně na zlato i na stříbro; kovkopové stříbra zvali se jamníci, odtud název města Jemnice. Řemesla všeho druhu vzkvétala nejvíce při hradech a klášteřích. Řemeslníci jako sedláci ponenáhlu octli se v rozličném stupni odvislosti od svých vrchností Peněžnictví a obchod vůbec byl již tehda v rukou židů, kteří odedávna provozovali také rozsáhlý obchod s otroky. Vinařství, včelařství, zahradnictví a rybářství byly v plném rozkvětu, i chmelařství pěstovalo se v míře podobné jako v Čechách.

Hospodářské plodiny měly v obchodě cenu velmi nízkou, za to byla hodnota peněz stálá a vysoká. Kosmas velebí biskupa pražského Jaromíra, že každou neděli věnoval na svaté ostatky 12 denárů, což jest asi cena našeho jednoho zlatého; 200 denárů činilo hřivnu stříbra (marca, talentum), kteráž měla cenu asi 16 našich zlatých. Peníze raženy byly z největší části ve stříbře, zlaté mince jsou velikou vzácností, měděných vůbec nebylo. Právo raziti mince měl jenom vévoda český, hlavní mincovny byly v Praze a na Mělníce, na Moravě v Podivíně.*) Příjmy českých panovníků na poč. XIII. stol. páčily se na 100.000 hřiven

*) Cod. dipl. Mor. I, 163, 183, 220, 271 a 278. Srv. Dudík, Děj. Mor IV, 175. O mincovně podivínské pochybuje v novější době Červinka (Mince a mincovnictví markrabství Moravského, 1897) a snaží se dokázati, že údělná knížata moravská měla právo raziti vlastní peníze a že měla mincovny v Brně, v Olomouci a ve Znojmě.

stříbra, i převyšovaly daleko příjmy všech ostatních kurfirstů německých. Že k této sumě Morava značnou měrou přispívala, netřeba tuším dokládati.

Nejvyšší moc panovnickou na Moravě měl kníže český. Údělná knížata moravská byla podřízena jeho vrchnímu panství a zavázána mu přísahou věrnosti. Zvláště pak na venek nesměli ničeho na svůj vrub konati, co náleželo v obor svrchovanosti, tedy ani válku vésti ani mír učiniti s mocnostmi zevními, nesměli také peněz raziti, ani biskupa v zemi dosazovati, ani jakéhokoliv pozemku ze svého údělu darovati neb odprodati bez svolení vévodova. Tato podřízenost potrvala, i když Morava byla za markrabství povýšena.

Suverenita vévody českého na Moravě jeví se také v tom, že jemu náležely všechny statky korunní (zeměpanské), kteréž byly velmi rozsáhlé, jakož i všechny důchody zemské, vyplývající z cel, mýt a desátků, z mincí, honitby a rybaření, z rozličných daní a jiných zeměpanských práv, která se shrnují pod názvem regalií. Avšak již od počátku oni Přemyslovci, kteří měli úděly na Moravě, dostávali část těchto důchodův. Ovšem že hlavní bohatství jejich záleželo ve jmění nemovitém, zvláště pak v rozsáhlých lesích, které se tehda na Moravě rozkládaly.

Šlechta na Moravě, podobně jako v jiných zemích sousedních, měla původ svůj jednak ve svobodnících, kteří nabyli časem velikého majetku pozemkového, jednak v oněch rodinách, ze kterých vévodové vybírali si vynikající hodnostáře ve dvorských službách nebo i vrchní úředníky zemské; takovými byli na př. správcové župních hradů. Teprve z této majetkové a úřednické šlechty povstala šlechta rodová; tak na př. důstojnost županská pravidelně bývala dědičná v těch rodech, jež nejvíce dědin měly v župě. Již v XI. stol. rozděluje se šlechta na dvě třídy, vyšší a nižší hodnosti (primi et secundi ordinis milites). Vyšší stav nazýval se později (ve XII. stol.) panským (nobiles, domini), nižší vladyckým čili rytířským (milites); tito povstali asi z oněch svobodníků, kteří měli skrovnější majetek pozemkový, nebo i z nesvobodných služebníků, kteří časem ve válečných službách se vyznamenali. Z nejstarších šlechtických rodů na Moravě jmenují se Hronovici, Bočkové, Boskovici, Kravaři, Tasoviči a j.

Ze šlechty vyšší bráni byli přední úředníci zemští: kastelán čili správce župy (r. 1187 poprvé: župan), jemuž bylo pečovati o bezpečnost svěřeného území brannou mocí, nejvyšší sudí (judex provincialis, cudař), který děl nad právem osobním i majetkovým, nejvyšší komorník (camerarius), který se staral o řádné odvádění poplatků, a vladař (villicus), jemuž svěřena byla správa korunních statků. Nade všemi těmito postaven byl jakožto nejvyšší úředník zemský falckrabí (comes palatinus). Od těchto zemských úředníků dlužno přesně rozeznávati hodnostáře dvorské při osobě vévody (krále), jakož byli: nejvyšší maršálek, nejvyšší komoří, číšník, truchses, lovčí. Že také údělná knížata moravská a pozdější markrabí při svých dvorech podobné úřady si zřizovali a vydržovali, není sice listinami nezvratně doloženo, ale nanejvýš pravděpodobno. Vždyť i biskupové olomučtí ano i přednější pánové moravští měli své komoří, číšníky a jiné úředníky; tak na př. dovídáme se ze souvěké kroniky, že hrabě Jiří, zakladatel kláštera milevského, ztratil v bitvě loděnické (1185) svého číšníka.

Od pánův a rytířů lišili se zemané čili dědici (rustici, heredes); byli to svobodní majitelé drobnějších pozemků, kteří si dovedli po staletí uhájiti své samostatnosti, ale ani válečnou službou, ani zemským úřadem nedosáhli vyššího postavení. Počet jejich rok od roku byl menším; neboť většina jich časem octla se v úplné odvislosti od nějakého duchovního nebo světského pána. Takoví nepozbývali osobní svobody, ale brali na sebe určité závazky: nájemníci (hospites) platili z dědin, v jichž držení vcházeli, jistý určitý úrok (census) kromě daní obecných (tributum), kdežto sluhové (ministeriales) konali za užívání rolností dílem práce řemeslnické v podhradích, dílem vzdělávali role knížecí za výživu. Podobnými pracovníky na statcích církevních byli dušníci (animatores) a zákupní (pretio introducti). Z takových polosvobodných, polonevolných obyvatelů země skládal se stav selský, kterýž byl v rozličných stupních odvislosti od svých vrchností, světských i duchovních, a vydán časem úplně jejich libovůli.

Úplnými nevolníky čili otroky byli jen váleční zajatci z cizích zemí a domácí odsouzenci, usvědčení cizoložci (ženy i mužové), dlužníci, kteří se vzpírali dostaviti se na soud;

takových měli zvláště židé mnoho. Kníže Vladislav I. r. 1124 poručil vykoupiti křesťanské otroky a zapověděl spolu, by žádný křesťan nesloužil židům. Svobody mohli nevolníci dosáhnouti buďto propuštěním na svobodu z daru majetníkova nebo vykoupením.

Sněm zemský. Jednota Cech a Moravy zračila se, nehledíc k jednotné moci panovnické, především ve společných sněmích zemských (generalis curia, conventus, colloquium generale), kdež jednáno bylo o veřejných potřebách a záležitostech, týkajících se obou zemí zároveň, jakož bylo nastolování nového vévody, povolování veřejné hotovosti zvláště k výpravám za hranice, porady o nových zákonech, které se týkaly veškeré říše. Těchto všeobecných sněmů účastnil se každý svobodný a zbraně schopný Čech i Moravan, který měl nějaký pozemkový majetek. Šlechta tvořila tu již ode dávna zvláštní stav, nikoli však duchovenstvo, které mělo s počátku jen potud přístup na sněm, pokud se mohlo vykázati svobodným majetkem pozemkovým.

První specielně moravský sněm, o němž se nám zpráva zachovala, konal se r. 1174. Bylo to po smrti krále Vladislava a po svržení syna jeho Bedřicha s knížecího stolce českého. Moravě dána byla na tomto sněmě, který se konal v Brně, nová údělná knížata a zároveň povolena byla knížeti olomuckému Oldřichovi (viz str. 84.) dostatečná branná moc k výpravě do Italie. Tehda již kromě šlechty účastnili se také vyšší hodnostáři duchovní, biskup olomucký, opatové moravských klášterův a probošt olomucký. Od té doby, co Moravě dostalo se názvu markrabského, konaly se častěji takové zvláštní sněmy týkající se pouze země moravské.

Od sněmů zemských lišily se obecné soudy zemské, (judicium generale). Jak Čechy tak Morava měly zvláštní soud zemský. Tam bývala výměna statků, větší darování a porovnávání rozepří předmětem jednání, jehož se účastnila šlechta; ale přední slovo v nich měli na Moravě páni hospodáři, v Čechách kmeti (seniores), vynikající rodem, zkušeností i věkem. Tento soud rozsuzoval též o vině proti panovníkovi a proti zemi (velezrádě), rozřešoval spory o dědiny, o zlato a o cla.

Mimo zemský čili obecný soud byl v každé župě soud župní, (cúda, judicium provinciale), jimž přikázány byly v území

župním rozepře právní i činy trestné, pokud nebyly vyhrazeny soudu obecnému. Soud ten vztahoval se na všechny obyvatele župy bez rozdílu, a přísedícími jeho byli pánové a vladykové té župy jakožto soudcové. Činnost úředníků župních při soudech byla toliko přípravná v zavedení pře, dozorná při vedení pře a výkonná při vedení práva, t. j. při provádění nálezův. Župní soud byl dvojí: 1. panský, na němž zasedali pánové (nobiles, barones) té župy a předsedal sudí za přítomnosti župana; 2. vládyčí, složený z vládyk (milites) za předsednictví vladaře (villicus). Oba soudy lišily se svou kompetencí: soudu panskému náležely rozepře vyšší ceny nežli soudu vládyckému. O řízení na soudech župních, jak se ustálilo právem obyčejovým, poučují nás řády knížete Konrada Oty, které přijaty byly na sněmě českomoravském v Sadské (1189).

Třetího druhu byly soudy slubné, jakýsi druh soudů smírčích, jichž právomoc se vztahovala na věci nepatrné ceny.

Řád soudní na Moravě vyvinul se podobným spůsobem, jako u sousedních kmenů slovanských. Žalobce (póvod) pohnal žalovaného (pohnaného) na soud. Postižen-li žalovaný v konání trestného činu („při líci"), byl tím důvod jeho viny dán a odpadlo všeliké líčení i pření. Soud vynesl na základě tom nález viny i trestu. Nemohl-li však nabyti přesvědčení o vině či nevině žalovaného, zůstaveno bylo očištění tohoto od viny nařknuté soudu božímu (ordalie, judicium dei). Tyto soudy boží čili očisty zakládaly se na starověké, z pohanstva pochodící víře, že bohové nevinného neopustí, vinného pak sami zatratí. V nich spatřovalo se působení nadlidské spravedlnosti, a na základě tom soud ihned vynášel míru trestu.

Očisty děly se vodou, ohněm nebo soubojem. Ponořil-li se obžalovaný po jistou míru do vody, byl prohlášen za nevinna; neboť se věřilo, že voda nic nečistého do sebe nepřijme. Horší byla zkouška vařící vodou, kdež bylo obviněnému z nádoby naplněné vřelou vodou vytáhnouti nějaký předmět; zahojila-li se opařená ruka do tří dnů, byl za nevinna prohlášen. Při zkoušce ohněm obžalovaný měl žhavé železo holou rukou přenésti s místa na místo a odříkávati při tom očišťovací přísahu, nebo kráčeti po žhavé radlici atd. Souboj podle dávného práva moravského byl připuštěn jenom proti cizincům.

V takových rozepřích, kde nebyly očisty přípustny, dělo se průvodní řízení výpovědmi svědků, listinami a přísahou. Na základě takovém soud pronášel nález. Prokázaná vina trestala se krutým způsobem. Oslepení, uřezání nosu neb jazyka, čtvrcení, usekání rukou, lámání kolem, šibenice, stětí mečem byly obyčejné tresty na velezrádu, vzpouru, vraždu a jiné těžké zločiny. Mírnějšími tresty bylo vymrskání pruty, šroub, kláda, do které nohy trestancovy byly sevřeny, a jiná mučidla. Na jisté přečiny bylo vypovídání ze země aneb ukládány též pokuty peněžité. Dlužník, který nemohl zaplatiti, stal se nevolníkem věřitelovým. Podobně upadl do otroctví zločinec, odsouzený na smrt, ale výrokem knížete přijatý na milost. Rozdílu stavů před soudem, jaký se jeví na př. ve starém zákonníku franském, na Moravě ani v Čechách, a zvláště ve statutech Konradových nenalézáme.

Církevní zřízení. Od té doby, co Morava byla politicky ve svazku říše české, byla také církevně podřízena biskupovi pražskému. R. 1062 zřízeno bylo samostatné biskupství v hlavním městě moravském, v Olomouci, a podřízeno přímo metropolitovi mohučskému. Biskupové olomučtí, jichž diecese se prostírala v týchže hranicích, jako tehdejší země Moravská, nebyli voleni, jako v Čechách, za účastenství duchovenstva a za souhlasu lidu, nýbrž byli jmenováni až do r. 1184 od českého vévody. Potom provozovali totéž právo markrabí moravští až do r. 1207, kdy král Přemysl Otakar I. přenesl právo volební na kapitolu. Takto jmenovaný hodnostář byl až do konce XII. stol. od císaře potvrzován. Dělo se to tím způsobem, že mu císař uděloval berlu a prsten, po uzavření konkordatu vormského (1122) pouze přísahou na žezlo. Tímto obřadem (investiturou) stával se biskup olomucký, jako pražský, knížetem říšským a byl také za takového pokládán. Ale r. 1197, když došla zpráva o smrti císaře Jindřicha VII., kníže Vladislav III. poprvé obsadil biskupství pražské ze své vůle a přiměl nového biskupa Daniela, že jemu složil lenní přísahu, čímž přešel v úplnou odvislost od knížete českého. Když pak nastoupil na trůn Přemysl Otakar I., král německý Filip zároveň s titulem královským propůjčil mu právo investovati nejenom biskupa pražského nýbrž i olomuckého, což ve zlaté bulle sicilské od císaře Bedřicha II. bylo potvrzeno. Počet kanovníků kapitulních určen byl od biskupa Jindřicha Zdíka (1132) na dvanáct. Příjmy biskupovy záležely z rozličných

důchodů (z desátků, mýt, mincoven a j.) a z rozsáhlých statků. Kapitola vydržována byla z nájmů, desátkův a nadací. V čele kapitoly byli děkan a probošt, kterýž byl správcem jmění kapitulního a od r. 1207 také správcem statků biskupských, pokud stolec biskupský zůstával uprázdněn.

Diecese byla rozdělena na několik větších okresů, v jichž čele stáli arcijahnové; byla to arcijahenství v Olomouci, Přerově, Spytihněvě, Břeclavi, Brně a ve Znojmě; arcijahen olomucký zastupoval také biskupa ve věcech správních. Arcijahenství dělila se na farnosti, děkanství ve XII. stol. ještě nebylo. Farář při chrámě sv. Petra v Brně nazývá se r. 1195 „rektorem". Duchovenstvo dvorské a kapitulní bylo na svou dobu vysoce vzdělané, hojnost vzácných děl v olomucké kapitulní knihovně složených jasně to dosvědčuje. Hůře bylo s duchovenstvem venkovským, které stále ještě lpělo na mnohých zlořádech; veškera péče, kterou zvláště biskup Jindřich Zdík vynakládal na vzdělání kněžstva, neměla zdárného úspěchu. Proto také papež Innocenc II. vypravil r. 1143 legata Guidona do Čech a na Moravu, aby přísnými tresty provedl některé církevní opravy. Mnozí kněží, kteří usvědčeni byli ze simonie nebo z přestupku proti celibátu, tehda zbaveni byli úřadu svého i beneficia, kdežto druhým zakázána byla služba oltářní. Na jak nízkém stupni někteří duchovní venkovští byli a jak obmezen byl jejich vědecký obzor, vysvítá z mnohých napomenutí Jindřicha Zdíka na synodě: aby hleděli bezvadně čísti obřady nebo se jim naučili nazpaměť, pochopiti římský zpěv, římský breviář a vypočítávání velikonoci, aby s ostruhami a visícími po boku noži nepřistupovali k oltáři a j.

Za takového stavu venkovského duchovenstva není divu, že řády křesťanské ještě ani ve XII. stol. nebyly v lidu pevně zakořeněny, a že lid lpěl dosud na mnohých zvycích pohanských. Mezi takové náleželo zvláště mnohoženství, od Kosmy bezohledně kárané, i unášení dívek, jež na Moravě teprve za téhož Jindřicha Zdíka bylo úplně odstraněno. Na cizoložství od pradávných časů v Čechách i na Moravě ustanoven byl trest smrti. Ještě k r. 1092 vypravuje Kosmas, že kníže Břetislav II. nastoupiv na trůn, všechny čarodějníky a věštce ze země vyhnal, že dal háje a a stromy, jež lid na mnohých místech za posvátné ctil, pokáceti a popáliti; taktéž vykořenil jisté oběti pramenům a obětování

zvířat zlým duchům, zakázal pohřby v lesích, na polích a na křížovatkách a vůbec všeliké radovánky, ježto na poctu zemřelých se slavily v maškarách a za bachantských orgií. Tyto přísné zákazy měly asi dobrý účinek; neboť již ve XII. stol. dovídáme se jen o pohřbívání mrtvých v kostelích a v posvěcené zemi kolem chrámu (hřbitovy, coemetaria).

Kláštery. První benediktinský klášter na Moravě založen byl od knížete Břetislava I. r. 1048 v Rajhradě a osazen benediktiny z Břevnova; druhý Hradišťský (u Olomouce), založený r. 1078 od knížete Oty I. a manželky jeho Eufemie, proměněn byl r. 1151 v premonstrátský. Třetí Třebíčský, založený od knížat Oldřicha Brněnského a Lutolda Znojemského r. 1109, k němuž náleželo od r. 1195 benediktinské proboštství na Luze (nyn. Komárově) u Brna. Premonstrátský klášter, kromě Hradišťského, založen byl r. 1190 na Lúce u Znojma (Kloster Bruck) od knížete Konrada Oty, nežli se vydal na výpravu do Dolní Italie. Oba tyto kláštery byly zrušeny za císaře Josefa II. Klášter premonstrátek v Dolních Kounicích („Rosacoeli"), založený r. 1181 hrabětem Vilémem z Pulína a osazený (1183) jeptiškami z Louňovic v Čechách, zanikl již v XVI. stol. V čele kongregací klášterních byli opatové (abatyše), jmenovaní dílem od knížete českého, dílem voleni. Investitura jejich děla se rovněž od knížat, jakož vůbec každé založení kláštera mohlo se státi jen s jejich souhlasem. Z rytířských řádů ve XII. stol. pouze Johanité byli r. 1168 uvedeni na Moravu od krále Vladislava a vládli zde rozsáhlými statky.

Kláštery měly účel několikerý: členové řeholí oddávali se kajicným skutkům a askesi, mýtili lesy a vzdělávali půdu ladem ležící, vedli duchovní správu na farách, jež náležely ku zboží klášternímu. Vedle toho bylo mnichům také pečovati o duševní vzdělání své i svého lidu. Při každém klášteře byť sebe chudším byla škola, jejíž úkolem bylo vědecké vzdělání mladších mnichů. U takových klášterů, kde působili vynikající učitelé, přicházeli i ze vzdálených končin četní žáci. Ti ovšem nemohli choditi do školy klášterní, aby domácí kázeň nebyla porušena, a proto byla pro ně zřízena zevní škola, rozdělená na trivium (grammatika, rhetorika, dialektika) a quadrivium (arithmetika, geometrie, musika, astronomie). Vyučovací řečí těchto škol byla latina, domácí řeč (lingua barbara) ve XII. stol. na Moravě se

nepěstovala. Pocházelit mnichové téměř všech klášterů moravských z Německa, tak že ani řádně domácímu lidu nerozuměli. Jako v jiných zemích, tak i na Moravě byly kláštery hlavním sídlem umění sochařského a malířského. Jmenovitě vynikají krásou a dokonalým provedením malby titulních listův, iniciálek a skvostných miniatur v opisovaných textech.

Že vedle umění znamenitě vyvinutého a při dobrém stavu škol také vědecká činnost neležela ladem, nelze pochybovati a vysvítá také z četných knihoven při čelnějších kostelích a klášteřích. Zvláště v dějepisectví bylo již tehda pilně pracováno. Nejstarší moravské letopisy pocházejí z kláštera Hradišťského u Olomouce; největší důležitost mají pro první polovici XII. stol., poněvadž tu psal letopisec jednak na základě dobrých pramenů, jednak jako vrstevník oněch událostí. Když r. 1151 benediktini Hradištští musili ustoupiti premonstrátům, odstěhovali se i s letopisy do kláštera Opatovického (nad hor. Labem) a tam v zapisování událostí pokračovali. Také v Třebíči a v Lúce rozkvetla činnost dějepisecká; bohužel však ony kroniky se nám nezachovaly. Z dob biskupa Jindřicha Zdíka zachovala se v úryvcích biskupská kronika olomucká pod názvem „Granum Catalogi", pak zlomky česko-moravské kroniky („Fragmentum chronici Bohemiae et Moraviae"). Také se zachovala dějepisná topografie Palestiny, kterou dal týž biskup sepsati od francouzského mnicha Roberta (kol. r. 1138), když se chystal na pouť do svaté země.

Oděv. Vznešenější osoby rády se šatily podle kroje cizího, z Francie a z Německa přineseného. K národnímu kroji XII. stol. náležely: pestrobarevný těsně přiléhající spodní šat a krátké až po kolena sahající tuniky, ježto se oblékaly přes hlavu, pak přes to u osob vznešených širší, na spůsob pláště zhotovená, třepením lemovaná a sponami opatřená roucha, k tomu pak až po kotníky sahající, nezavázané střevíce, u vznešených střevíce zobákové; jest to spůsob odívání, jaký povstal smíšením staropohanského kroje a kroje byzantského, přineseného do země církevními obrazy. Paní nosily volný a dlouhý šat s visutými rukávy (řízu) a závoj hluboko splývající, kterýž venkovské ženy dovedly tak kolem hlavy a obličeje ovinovati, že toliko oči bylo viděti. Na malbě hradní kaple („pohanského chrámu") ve Znojmě lze podnes viděti postavu ženy v říze a v závoji.

Ve stavitelství zachovaly se nám z těchto dob jen skrovné památky. Jak vypadal soukromý dům XII. stol. na Moravě, nesnadno lze povědĕti; tolik jest nepochybno, že byly stavěny větším dílem ze dřeva. Také starší chrámy slohu basilikového bývaly dřevěné. Větší dokonalosti nabyly stavby chrámové zaváděním slohu románského, ale žádná z nich úplně se nám nezachovala; jisté části jich zachovány jsou v klášterních chrámech v Třebíči a v Lúce, některé stavby v křížové chodbě hlavního chrámu olomuckého, okrouhlá kaple ve Znojmě a j.

Z výtvarných umělců moravských XI. a XII. stol. prameny nejmenují nám ani jediného, ač není pochybnosti, že zde byli, jako na př. žil tehda v Čechách opat Božetěch, malíř, stavitel i řezbář obrazův. O tom svědčí jmenovitě zprávy o velkém množství uměleckých předmětů v olomuckém chrámě sv. Petra i v jiných kostelích moravských. Pohříchu ani jediná z těchto památek nazachovala se na naše doby.

Část třetí.

Morava za posledních Přemyslovců (1197—1306).

I. Vnitřní i vnější zvelebení říše českomoravské za krále Přemysla Otakara I. a za markraběte Vladislava I.

Smrtí císaře Jindřicha VI. nastal důležitý obrat v dějích říše česko-moravské. Německo, jehož panovníci za posledního čtvrtstoletí (1173—1197) neobmezeně řídili osudy Přemyslovců, stalo se samo dějištěm zmatků a kruté občanské války. Poněvadž Jindřich VI. zanechal po sobě pouze tříletého synáčka Bedřicha II., použila toho některá knížata německá, v jichž čele byl arcibiskup kolínský Adolf, ku seslabení moci císařské, která za Bedřicha I. a Jindřicha VI. byla dosáhla svého vrcholu, a pominuvše úplně nenáviděný rod staufský, zvolila si za krále Otu IV. Velfovce, syna Jindřicha Lva. Vidouce, že boj o korunu jest nezbytným, přívrženci rodu staufského rovněž upustili od nedospělého Bedřicha II. a zvolili si za krále jeho strýce Filipa, vévodu švábského. Mezi oběma stranami chystalo se k válce, a oběma protikrálům záleželo na tom, aby co nejvíce přívrženců si získali.

Toť ovšem byla nejvhodnější příležitost pro tehdejšího panovníka českého, aby dosavadní těžké jho císařů německých se sebe svrhl a zahájil úplnou samostatnost své říše. Bylo velkým štěstím, že Čechy právě v tu chvíli nalezly panovníka, který osvědčil pevnou vůli i plnou schopnost k provedení tohoto nesnadného úkolu. Základy ke zdárnému dílu byly položeny již důmyslným Vladislavem III.: jeho zajisté umírněností vnitřní spory o trůn byly uklizeny, jeho rozvahou uveden byl

opět biskup pražský v závislost českého knížete. S ještě větším důrazem a štěstím pokračoval na této dráze bratr a nástupce jeho na českém trůně Přemysl Otakar I.: ve sporu o korunu německou prohlásil se pro Filipa Švábského, který za to hned při svém korunování v Mohuči (8. září 1198) udělil mu dědičně titul královský a zároveň propůjčil mu důležité právo investovati biskupy své říše, pražského i olomuckého. Nově jmenovaný král český prokázal pak Filipovi mnohé platné služby; udatné vojsko české často rozhodovalo ve prospěch Staufův, a krom toho získal Přemysl též mocného Heřmana, markrabí durynského, pro Filipa. Pro tohoto prohlásil se v úplné shodě se svým bratrem též markrabí moravský Vladislav a s ním také nedávno před tím od něho jmenovaný biskup olomucký Eberhard. Ano ještě více: když papež Innocenc III. prohlásil se pro Otu IV., všechna tato knížata připojila se r. 1201 k protestu strany staufské, jímž popíráno bylo papeži rozhodovati ve věcech německých.

Avšak nemohlo dlouho trvati, a oba Přemyslovci, jak Přemysl tak Vladislav, dospěli k přesvědčení, že nenastoupili na pravou cestu k vytčenému cíli. Bylo by také velkou nemoudrostí bývalo, opírati se trvale vůli Innocence III., za něhož moc papežská ve středním věku dosáhla svého vrcholu. A papež Innocenc dal oběma Přemyslovcům zřejmě na jevo, že od Oty IV. nemíní ustoupiti, krom toho pak zvláštním listem k „vévodovi“ Přemyslu Otakarovi prohlásil, že potud nepotvrdí jeho královskou hodnost, pokud neodstoupí od strany staufské. Tyto a ještě jiné příčiny to byly, které pohnuly Přemysla Otakara, že opustil Filipa a přidal se k Otovi IV. Pro Vladislava Moravského již tento krok bratrův byl dostatečnou pohnutkou, že učinil podobně. Byl tu však ještě jiný důvod, pro který uposlechl vyzvání papežova: r. 1201 zemřel olomucký biskup Eberhard, a Vladislav jmenoval jeho nástupcem Roberta, dosud převora cisterciáckého kláštera v Nepomuku. Toto jmenování neshodovalo se s církevními předpisy, a proto také Vladislavovi záleželo na shodě s papežem, aby z této nesnáze vyvázl.

Již na jaře r. 1203 nalézáme krále Přemysla Otakara spolu s Heřmanem, lantkrabím durynským, a Vladislavem Moravským v boji proti Filipovi Švábskému. Když tento vypravil se (v letě 1203) s vojskem do Durynska, tu král český spolu

s bratrem svým Vladislavem vytrhl v čele 60.000 m. lantkrabí durynskému na pomoc. Král Filip donucen byl k ústupu, oba Přemyslovci pak odebrali se k říšskému sněmu do Mezibořе, kdež (24. srpna 1203) složili hold králi Otovi IV. Za to udělena byla od něho Přemyslu Otakarovi královská koruna dědičně, Vladislav pak byl tamtéž potvrzen za markrabí moravského pod vrchním panstvím českým. Ani biskup pražský ani olomucký nebyli této slavnosti účastni, na důkaz, že nebyli již jako dříve pokládáni za knížata říšská. Přemysl Otakar I. brzy potom dosáhl hlavního cíle svých tužeb, když také papež Inocenc III. (19. dubna 1204) pojal Čechy do počtu křesťanských království, nazvav je svým královstvím (regnum nostrum), a potvrdil všechna privilegia daná králem Otou IV. říši české i pražskému biskupství.

Záměry krále Přemysla nesly se však ještě výše. Ještě téhož roku (1204) vypravil zvláštní poselstvo k papeži s prosbou, aby pražské biskupství bylo povýšeno za metropoli a olomucké biskupství jemu bylo podřízeno. K tomu připojeny byly velmi pádné důvody — jako na př. velká vzdálenost obou diecesí od Mohuče, pak že obydleny jsou národem, který mluví jazykem zcela rozdílným od německého a p., — takže papež Inocenc, hledě k přátelskému poměru Přemyslovu ke králi Otovi IV., byl ochoten vyhověti žádosti této, odkazuje pouze na souhlas tehdejšího metropolity mohučského Sifrida. I toho zdálo se, že nebude nemožno dosíci, když v tom náhlá změna v politickém postavení českého krále rázem přerušila všeliké další vyjednávání.

Válečné štěstí krále Oty IV. nepotrvalo totiž dlouho. Jednak octl se v různicích s vlastními přívrženci, na druhé straně Filip maje mocnou oporu v jižním Německu, sebral velké vojsko, vtrhl na jaře 1204 do dolního Saska a přinutil bratra Otova Jindřicha, aby se mu podrobil; odtud obrátil se do Durynska. Přemysl Otakar, který s vojskem českým i s pomocí uherskou vypravil se lantkrabí Heřmanovi na pomoc, spěšně musil ustoupiti do Čech před velkou přesilou Filipovou. Vítězný Stauf pokořiv lantkrabí durynského, na podzim r. 1204 vtrhl do Čech a vyvolal nad to králi českému domácí vzpouru, získav na svou stranu Přemyslovce Děpolta III., vnuka onoho Děpolta, který se proslavil na výpravě císaře Bedřicha I. do Italie a zemřel

po dobytí Říma morem r. 1167. Děpolt, který měl údělné panství ve třech župách východočeských (Čáslavské, Chrudimské a Vratislavské), prohlásil se veřejně pro Filipa a získal si v Čechách i na Moravě četné přívrženstvo. Tak tedy donucen nebezpečenstvím vnitřním i vnějším král Přemysl, který beztoho smýšlením svým lnul ke straně Staufské, podrobil se králi Filipovi, zaplatil mu 7000 hřiven stříbra a pojistil Děpoltovi III. dosavadní jeho úděl. Když pak po roce (1205) narodil se Přemyslovi syn Václav, zaslíbil mu král Filip svou dceru Kunhutu sňatkem, čímž přátelský svazek mezi oběma panovníky ještě více byl utužen. Na sněmě v Praze r. 1205 přítomen byl markrabí Vladislav a olomucký biskup Robert, kdež oba dali na jevo úplný souhlas s novým tímto obratem politickým.*)

Zatím moc krále Filipa stále vzrůstala, všichni někdejší přívrženci Otovi, mezi nimiž i arcibiskup kolínský Adolf, původce roztržky, přidali se k vítěznému Stauťovci, kdežto Ota IV. ode všech opuštěn žil v Brunšviku. Sám papež Inocenc III. odhodlal se konečně uznati Filipa za krále a jej za císaře korunovati a dal se s ním do vyjednávání. V tom zasáhla Filipa Švábského na vrcholu jeho moci vražedná ruka Oty Wittelsbašského (v Bamberce, 1208), a tím spůsobena opětná změna ve věcech německých. Většina vynikajících knížat německých, nechtějíc říši opět vydati zmatkům, uznala Otu IV. za krále. Velkou zásluhu o to měl zase papež Inocenc III.

Události tyto měly ovšem následky též pro říši českomoravskou. Přemysl Otakar, ač Otovi IV. nebyl nakloněn, nemohl samoten jemu a papeži na dlouho se vzpírati a dal již o velikonoci r. 1209 skrze poselství na říšském sněmě v Altenburce vysloviti Otovi své uznání. Osobně pak dostavil se brzy potom (o letnicích téhož roku) na říšský sněm ve Vircburce, kdež král Ota slavil zasnoubení své s Beatricí, dcerou Filipovou. Tam doprovázel jej také Vladislav, markrabí moravský, čímž znovu dotvrzena byla bratrská shoda mezi oběma Přemyslovci.

Král Přemysl Otakar setrval jen krátkou dobu v přátelském spojení s Otou IV., které mu nebylo po chuti a do něhož vstoupil jen na výslovné přání papežovo. Král Ota sám nejvíce přispěl

*) Do tohoto roku připadá též sňatek nejstarší dcery krále Přemysla Markety s králem dánským Valdemarem II. Tato, od Dánův nazvaná Dagmarou, proslula krásou a ušlechtilostí mysli († 1212).

k tomu, že Přemysl mohl co nejdříve z tohoto svazku se vybaviti: vypraviv se v létě 1209 s četnou družinou, ve kteréž nacházel se také markrabí moravský Vladislav, do Italie, byl v chrámě sv. Petra v Římě od papeže Inocence za císaře korunován (4. října). Sotva však této hodnosti dosáhl, nový císař dal na jevo dalekosáhlý svůj záměr, totiž sjednotiti veškeru Italii pod svým panstvím a překročiv s vojskem hranice neapolské, chystal se dobyti království neapolského i sicilského. Tomu hleděl stůj co stůj zabrániti papež Inocenc III. a vyhlásil proti Otovi IV. klatbu, pobádaje veškeru Italii i Německo ku vzpouře proti němu. Na toto vyzvání utvořila se v Německu strana Velfům nepřátelská, a v čelo její vedle jiných mocných knížat jeden z prvních postavil se český král. Tentokráte však nesouhlasil se svým bratrem markrabí moravský Vladislav; když totiž císař Ota z Italie do Německa se navrátil a konal říšský sněm v Norimberce (v květnu 1212), také Vladislav s četnými velmoži českými a moravskými k sněmu tomuto se dostavil a dal tím zajisté na jevo, že míní Otovi věrnost zachovati. Na tomto sněmě císař Oto IV. po výroku tam shromážděných knížat prohlásil Přemysla Otakara za zbavena českého trůnu a udělil léno české Vratislavovi, synu vypuzené manželky Přemyslovy, Adély Míšenské.

V tomto velikém nebezpečí, kdy vlastní bratr Přemyslův octl se v táboře nepřátelském, blížil se králi českému osvoboditel. Mladičký Staufovec Bedřich II., dědičný král sicilsko-neapolský, pomocí peněz papežových vypravil se přes Alpy, aby si dobyl koruny německé. Ještě než rozhodl se zápas mezi stranou velfskou a staufskou, Přemyslu Otakarovi dostalo se za prokázanou věrnost bohaté odměny: v Basileji dne 26. září 1212 vydal Bedřich II. listinu se zlatou bullou, kterou potvrzena byla privilegia udělená kdysi králi českému od krále Filipa Švábského, jichž obsahem bylo povýšení Čech za království a investitura biskupa pražského i olomuckého. K tomu připojena byla nová práva: český král nebyl povinen navštěvovati jiných říšských sněmů, leč v Bamberce neb v Norimberce konaných, do Meziboře pak bylo mu dostaviti se jen tehda, když by tam přišel vévoda polský, jemuž měl poskytnouti svobodného průvodu. Při výpravách králů německých do Říma bylo mu dáno na vůli, buď se jich účastniti s 300 oděnci nebo zaplatiti 300

hřiven stříbra. Posavadní státoprávní poměr Moravy k Čechám zůstal nezměněným. Všechna tato i jiná ještě privilegia byla udělena netoliko Přemyslu Otakarovi, jakožto králi českému, nýbrž i markrabí Vladislavovi, jehož zatím bratr opět odvrátil od strany velfské. Počátkem r. 1213 oba bratří Přemyslovci vypravili se na říšský sněm do Řezna, aby složili hold novému králi římskému.

Ne zadarmo byla tato práva říši českomoravské udělena. Za příkladem krále českého celé jižní Německo připojilo se k Bedřichovi II. Na podzim r. 1213 podniknuta byla velká výprava proti Otovi IV. do Saska a Durynska; v tomto vojsku Bedřichově, které čítalo 60.000 m., jádrem byli Čechové a Moravané za osobního vedení Otakarova i Vladislavova. Ota IV. uchýlil se do svého města Brunšvika, dobře opevněného, kdežto spojenci Bedřichovi s velikou kořistí vrátili se domů. Císař Ota pokusil se pak ještě jednou o válečné štěstí: vypravil se proti králi francouzskému Filipovi, spojenci Bedřichovu; ale v bitvě u Bouvines (27. července 1214) byl rozhodně poražen, a od té doby moc jeho pohasla úplně. Králi českému nebylo se od Velfů již ničeho obávati.

Královská moc Přemysla Otakara I., uznaná již před celým světem, vzmáhala se vůčihledě a nabývala také doma vždy pevnějších kořenů. Veliká přízeň, kteréž požíval Přemysl u krále Bedřicha II., byla mu podnětem k dalšímu upevnění této moci. Svolav r. 1216 oba sněmy, napřed moravský, pak český, dosáhl tam, že zvolen byl nejstarší syn jeho, jedenáctiletý Václav, za krále českého, čímž konečně onen řád nástupnictví dle stáří, zavedený knížetem Břetislavem I. a od té doby tak často porušovaný, byl zbaven své platnosti a na jeho místě zavedeno bylo následnictví dle prvorozenství. Potom vypravil slavné poselstvo, v jehož čele byl markrabí Vladislav, k císařskému dvoru do Ulmu, kdež byla volba Václavova od Bedřicha II. potvrzena. Tím byla konečně odstraněna hlavní příčina dosavadních rozepří o trůn mezi Přemyslovci tím spíše, ježto všechny vedlejší linie tohoto rodu panovnického v nejbližších potom letech vymřely.

V té době král český octl se v povážlivém sporu s kurií papežskou. Snahou Přemyslovou bylo, aby obmezil velkou moc kněžstva, kteréž nabylo za předešlých panovníků rozsáhlým darováním statků a spojených s nimi privilegií. Král Přemysl

chtěl provésti změnu v socialním postavení českého i moravského duchovenstva tím, že konfiskoval církevní statky, odnímal duchovenstvu desátek a stavěl jeho poddané pod světské soudy. Proti tomu pražský biskup Ondřej rozhodně se ohradil a stál na tom, aby práva církve českomoravské byla v úplném svém dosavadním rozsahu zachována. Když protesty jeho ukázaly se marnými, vyhlásil na celou zemi interdikt a odebral se počátkem r. 1217 do Říma, aby tam přednesl žaloby na četné přechmaty královy. Jedna z těchto žalob pocházela od cisterciáckých mnichů na Velehradě, kteří si zejmena stěžovali, že jim bylo bráněno přijímati darování odkazovaná závětmi a vybírati desátky. Že tyto žaloby byly asi upřílišeny, vysvítá z toho, že ani markrabí Vladislav ani biskup olomucký Robert k biskupovi pražskému se nepřipojili. Nicméně papež Honorius III. potvrdil interdikt a rozkázal biskupovi Robertovi, aby se do Čech odebral, bděl nad zachováváním interdiktu a aby důrazně napomenul krále i stavy české, aby navrátili církvi její svobody a jich více neporušovali. Také metropolita obou diecesí, arcibiskup mohučský Sifrid, nesdílel přísnosti Ondřejovy; neboť prohlásil interdikt za zrušený, což ovšem na rozkaz papežův musil odvolati. Biskup olomucký, který přes zákaz papežův konal v Praze slavné služby boží, byl stižen papežskou důtkou a pohrozeno mu i suspensí s úřadu biskupského.

Po několikaletém sporu konečně vypraven byl z Říma papežský legat Gregorius de Crescentio spolu s biskupem Ondřejem a sešedše se s králem českým, biskupem olomuckým a četnými velmoži moravskými (markrabí Vladislav nebyl přítomen) v rakouském městě Stožci (Staatz, tehda na již. hranicích moravských), tedy na neutralní půdě, podepsali královskou listinu nově pro pražskou církev vyhotovenou, dle níž biskupští poddaní zbaveni jsou povinnosti ku konání robot zemských a sproštěni závazků společného ručení; vyšší poprava (soudnictví) nad nimi zůstala sice králi, ale důchody z ní plynoucí měly spadati na biskupa; hrad Podivín, odedávna sporný, měl býti pražské církvi vrácen, nicméně zůstal i potom při Olomouci. Po uzavření tohoto konkordátu mezi papežem Honoriem III. a králem Přemyslem I. (2. července 1221) legat Řehoř zrušil interdikt nad zemí českou prohlášený. Biskup Ondřej vrátil se do Říma, avšak papežský legat zůstal v zemi, aby uspořádal též poměr ostatních kostelův

a klášterů k moci královské mimo církev pražskou, tedy především na Moravě. To stalo se novým královským diplomem, vydaným v Praze (10. března 1222), jenž však neobsahuje již tak veliké svobody, jako pro církev pražskou. Poddaní zajisté na statcích zádušních nejsou sproštěni robot zemských ani společného ručení zúplna, nýbrž závazky ty byly jen zmírněny. Právo soudní nad osobami stavu duchovního (jakožto majiteli statkův) ponecháno králi, který v těchto přech zasedal osobně s nejvyšším kancléřem a několika pány zemskými jakožto soudci. Pře jejich poddaných měly rovněž jíti před krále, kterýž je obyčejně poroučel k rozsouzení cúdě pražské. Majetek pozemkový kostelův i klášterů, pokud byl zajištěn privilejemi králův a vévod českých, měl zůstati neztenčeným.

Ze znění tohoto konkordatu vysvítá, jakou moc a vážnost měl tehda král český na venek. Obstálť čestně, v některých bodech vítězně spor s mocí papežskou v době, kdy dosáhla svého vrcholu a před níž musili skloniti svou šíji nejmohutnější císařové římští z rodu franského i staufského.

Téhož roku (1222) zemřel markrabí Vladislav bez potomstva. Uznání hodnou jest jeho snaha povznésti blahobyt v zemi: počet měst a klášterů vzrostl, pozemky stouply v ceně, mnohé dosud ladem ležící kraje byly zalidněny, mravy se zlepšily a společenské poměry psaným právem se srovnaly. Na druhé straně však četnými privilejemi, udílenými městům i klášterům dle práva německého, bylo podlomeno dosavadní slovanské právo obyčejové, které ještě za Konrada Oty bylo v tak velké vážnosti. Jmenovitě staré soudní zřízení župní v této době Vladislavově nalezlo svůj hrob, a němectví slavilo svůj vítězný vjezd do měst moravských.

Přemysl, zajistiv Čechy prvorozenému synu Václavovi, udělil Moravu druhému synovi Vladislavovi a po jeho časné smrti (1227) třetímu Přemyslovi, kterýž podržel správu země až do své smrti (1239). Z ostatních Přemyslovců byli tehda na živu již jen synové Děpolda III: Soběslav, Boleslav, Bořivoj, Přemysl a Děpold, kanovník magdeburský. Tito podrželi sice otcovské statky v kraji Kouřimském, ale po nezdařeném pokuse, zmařiti nastolení Václavovo r. 1216, byli nuceni vystěhovati se do Slezska, kdež rod ten brzy potom vyhasl. Touto příznivou shodou událostí vysvětluje se, že trůn český od těch dob nestal se předmětem vnitřních bouří a nepokojů.

Za to přihnala se vichřice z venčí. Král Přemysl, hledě stále zvyšovati lesk své koruny, dosáhl toho, že jeho dcera Anežka zaslíbena byla tehda 14letému synu císaře Bedřicha Jindřichovi VII. Za tou příčinou dána byla na vychování k sousednímu vévodovi rakouskému Leopoldovi VI., s dvorem českým odedávna spřátelenému. Ale Leopold sklamal důvěru Přemyslovu neupřímným spůsobem. Odebralť se za císařem Bedřichem II. do Italie a přiměl jej, že Jindřich VII. pojal za manželku jeho, Leopoldovu, dceru Marketu (1225). Hoře pomstou Přemysl Otakar na jaře 1226 udeřil na Rakousy. Za nepřítomnosti vévodovy, který dlel v Italii, hájil země Jindřich z Kuenringu a vpadnuv navzájem do Moravy, mečem i ohněm ji spustošil. Konečně prostřednictvím Ludvíka, lantkrabí durynského, učiněno bylo příměří ve Znojmě a nepřátelství mezi oběma sousedy po čas panování Přemysla I. nebylo již obnoveno.

R. 1230 zemřel král Přemysl Otakar I., jehož důmyslem Čechy a Morava dostaly se v popředí států středoevropských. Vybudování říše českomoravské na pevných základech jest jeho dílem: spory v rodě Přemyslově byly ukončeny, trůn český stal se dědičným dle řádu prvorozenstva, královské důstojenství uznané od císařů římských bylo stolicí papežskou potvrzeno, psané právo zavedeno na místě dosavadního zvykového, církevní poměry byly uspořádány konkordatem. Zaváděním novot rozpadla se stará slovanská župní soustava a německé právo i německá řeč ponenáhlu nabývají převahy.

II. Morava za krále Václava I. a markrabí Přemysla Přemyslovičе († 1239). Příval tatarský (1241).

Králi Václavovi hned po nastoupení na trůn nastala válka s novým vévodou rakouským Bedřichem II. Bojovným. Čechové spustošili onu část Rakous, která se rozkládá od hranic moravských až po Dunaj, a vrátili se bohatou kořistí obtíženi na Moravu. Vévoda Bedřich nemohl v tom králi Václavovi brániti, neboť bylo mu zatím zápasiti s domácí vzpourou bratří Kuenringův (1231). Ale také král Václav tehda nebyl v dobré shodě se svým mladším bratrem Přemyslem, markrabím moravským, který byl svatem Bedřicha Bojovného a bezpochyby se ho ujímal; teprve po roce oba bratří Přemyslovci se smířili

(1232) a žili od té doby v dobré shodě. R. 1233 vévoda Bedřich v odplatu vypravil se se 40.000 m. ke hranicím moravským a dobyl pevného hradu Bítova nad řekou Dyjí. Tím byla vnitřní Morava vydána nepříteli na milost a nemilost; neboť král Václav jsa kryt pohraničným lesem váhal udeřiti na nepřítele počtem silnějšího. V tom však vévoda Bedřich těžce onemocněl; a také náhlý vpád Uhrů do Štyrska a do Rakous přinutil jej ke kvapnému ústupu z Moravy. Mezi říší českou i rakouskou bylo docíleno smíru: r. 1234 král Václav i markrabí Přemysl odebrali se do Vídně k slavnému sňatku, který konán byl mezi sestrou vévody Bedřicha Konstancií a Vilémem, markrabím mišenským.

Ale již roku potomního (1235) nesnášenlivý a bojovný Bedřich vyvolal znovu válku s Čechy i s Uhry. Zeměi rakouské vedlo se zle. Král uherský Ondřej s oběma syny, Belou i Kolomanem, v čele prý 200.000 m. zaplavil veškeru zemi od Litavy až k Vídni, kdežto Čechové a Moravané spustošili zase levé Podunají. Vévoda těžce sklíčený musil velkými penězi pokoj si vykoupiti. Na říšských sněmech v Mohuči a v Augšpurce, které císař Bedřich II. toho roku vrátiv se z Italie konal, četní žalobci vystoupili proti vévodovi rakouskému pro útisky a bezpráví, kterých se dopustil. Mezi žalobci byl též král český a bratr jeho Přemysl, markrabí moravský. Poněvadž pak vévoda Bedřich na trojí předvolání císařovo se nedostavil, vyhlášena naň říšská klatba a císař, odcházeje přes Brenner do Italie, uložil králi českému, vévodovi bavorskému a jiným knížatům, aby klatbu provedli říšskou válkou. Tak vnikla ze všech stran nepřátelská vojska do země rakouské, ano i vlastní poddaní vzbouřili se proti útiskům vévodovým (1236). Vídeň otevřela brány vojsku českobavorskému, a brzy potom spěchal tam též sám císař z Italie, aby vynesl konečný rozsudek nad zpupným a nepodajným vévodou.

Této války markrabí Přemysl se nesúčastnil, a podobá se pravdě, že přímo odepřel spolu s králem Václavem do Rakous vojensky se vypraviti. Z toho vzniklo nové nepřátelství mezi oběma bratry Přemyslovci. Nadarmo snažila se matka obou, královna Konstancie, sporu přítrž učiniti zvláštním provoláním ku všem županům, k šlechtě i obyvatelstvu kraje brněnského i znojemského, aby zbraň pozdviženou složili a příchodu králova

klidně vyčkali. Morava octla se r. 1237 od dávných dob zase poprvé ve vzpouře proti svému vrchnímu pánu. Markrabí svolával četné branné mužstvo do Znojma, vkládal posádky do pevných hradů Jemnice, Bítova, Vranova, Hrádku a Mohelna (nad Jihlavkou) a dal si od nich obnoviti přísahu věrnosti. V Olomouci ustanovil velitelem Viktora, syna Bludova, praotce moravských Žerotínů, a rozkázal mu, aby statečně hájil města i hradu. Také ostatním posádkám postaveni v čelo stateční a věrní kastelánové. Král Václav, vrátiv se z výpravy rakouské musil dobývati tvrze za tvrzí v tuhém boji; zmocniv se však hradu brněnského, v krátkém čase vzpouru po celé zemi potlačil a donutil Přemysla, že hledal útočiště u příbuzného dvora uherského. Prostřednictvím krále Bely IV. bylo docíleno smíru mezi oběma bratry ještě na sklonku r. 1237. Přemyslovi vrácena byla opět hodnost markrabí moravského, ovšem pod vrchním panstvím krále českého.

Zatím už pozornost krále Václava připoutaly věci zahraničné, ve kterých stal se právě tehda důležitý obrat. Jednak rakouský vévoda Bedřich přes zakročení císařovo ubránil se s velkým štěstím všem domácím i venkovským protivníkům. Na druhé straně císař Bedřich II., dobyv nad městy lombardskými skvělého vítězství u Cortenuovy (1237), jal se prováděti záměr ode dávna u Staufovců oblíbený: podrobiti veškeru horní Italii moci císařské. Takový záměr setkal se však, jako vždycky dosaváde, s tuhým odporem papeže Řehoře IX. I nastal opět zuřivý zápas mezi mocí císařskou a papežskou. Papež hleděl získati si v Německu co nejvíce přívržencův a nalezl takové především v králi českém Václavovi i v rakouském vévodovi Bedřichovi, když se mu podařilo oba dosavadní protivníky smířiti mezi sebou. Na sklonku r. 1238 konali oba panovníci osobní schůzi v klášteře Lužském (Komárově) u Brna, kdež král Václav zavázal se přispěti Bedřichovi k dobytí odňaté mu země, začež mu Bedřich postoupil část Rakous severně Dunaje ležící; krom toho umluven byl sňatek mezi Vladislavem, nejstarším synem Václavovým, a Gertrudou, neteří Bedřichovou. Pomoci Václavovou vévoda Bedřich uvedl pak celé Rakousy opět pod své panství.

Papež Řehoř IX., získav na svou stranu čelná knížata německá, vyhlásil počátkem r. 1239 klatbu proti císaři a

sprostil po čas jejího trvání všechny poddané závazku věrnosti. K vyhlášení této klatby byli po celém křesťanstvu rozesíláni papežští legátové: jeden z nich, magister Filip, svolal (v červenci 1239) do Olomouce členy kapitoly i opaty všech klášterů moravských a dosáhl toho, že veškero duchovenstvo moravské zařídilo své jednání podle rozkazů papežských.

Tak hrozilo našim zemím nebezpečí dosud nebývalé, že se stanou samy dějištěm sporu papežsko-císařského; v Čechách a na Moravě obral si stálé sídlo papežský legát Albert Behaim, aby působil pro Řehoře IX. Markrabí Přemysl nezasáhl již do těchto událostí činně; neboť ještě toho roku (16. října 1239) zachvácen byl smrtí, a Moravu ujal na několik let král Václav ve svou správu. Pozornost jeho však záhy upoutána byla na jih, kdež svárlivý Bedřich, nechtěje vydati levého Podunají králi českému, raději papežské straně vypověděl a opět k císaři se přichýlil. Z toho vznikla nová válka: král Václav vtrhl (na podzim 1240) z Moravy do Rakous a zemi spustošil. Teprve na jaře 1241 učiněn byl mír, jímž Václav I. vzdal se levého Podunají a spokojil se sňatkem Vladislava s Gertrudou. Král Václav podal k tomuto smíru svou ruku tím snáze, poněvadž zatím sám už se přiklonil k císaři. Veškeré namáhání legata Behaima, zachovati jej pro Řehoře IX., zůstalo marným. Strana papežská v Německu na ten čas se rozpadla, a proto také nedošlo tehda ještě k zamýšlené volbě protikrále německého. Spor mezi císařem a papežem pozbyl pro naše země důležitosti, když došla zpráva o velikém nebezpečí, valícím se od východu.

Mezi nomadskými národy původu mongolského, kteří od nejstarších časův obývali vysočinu na východ Altajského pohoří a na sever Číny a dělili se na kmeny čili hordy s patriarchalním zřízením, založil Temudžin na sklonku XII. stol. rozsáhlé panství. Byv pak r. 1206 na všeobecném shromáždění pohlavárův uznán za nejvyššího panovníka a přijav název Džingischána (neoblomného chána), rozšířil své panství v jižní Sibiři a části Číny, na druhé straně od Altaje mohamedánským územím až k Tigridu a Indu. Proudy krve a zříceniny kvetoucích měst označovaly dráhu Mongolův. Přes Kavkaz pronikli také na severozápad, vrhli se na turecké Kumány čili Plavce, kteří bydleli od Chvalinského moře až k dolnímu Dunaji a k Oltě a porazili je

i spojená s nimi ruská knížata nad říčkou Kalkou (při Azovském moři). Část Kumánů nalezla tehda útočiště v Uhrách.

Když Džingischán r. 1227 zemřel, potomci jeho rozdělili říši na čtyry díly, z nichž jeho vnuk Batu obdržel t. zv. Kipčak, území sev. Chvalinského moře při řekách Urálu a Volze. Po několik let ještě veškera moc Mongolů byla zaujata bojem proti Čiňanům, ale již r. 1237 Batu obrátil se proti Rusům, kteří jsouce rozptýleni na četná knížectví a nesvorni, záhy mu podlehli. Jiří, velkokníže vladiměřský, padl r. 1238 v boji, jeho města Moskva a Vladiměř byla za hrozných ukrutností útokem vzata a rozbořena. Potom Batu podmanil si veškeré území Kumánů při Černém moři, v prosinci 1240 dobyl po tuhém odporu hlavního města ruského Kyjeva a z kořene je vyvrátil. Odtud valily se zhoubné proudy dále na západ, jmenovitě měl Batu namířeno na Uhry, kdež král Bela IV. popudil hněv jeho, přijav do své země uprchlé Kumány. Za tím účelem rozdělil vojsko své, které čítalo na půl milionu mužů, v několik proudů: sám v čele hlavního oddílu vtrhl do Haliče a průsmyky karpatskými do Uher, jiná oddělení vypravil do Sedmihrad a Multanska, aby odtud útok na Uhry sesílil, třetí proud vedl Peta čili Paidar, rovněž vnuk Temudžinův, do zemí polských, aby z těchto stran Uhrům nemohla žádná pomoc býti poskytnuta. Peta dobyl 13. února 1241 Sandoměře, 24. března Krakova. Veliká část země polské byla spustošena, obyvatelstvo nemilosrdně vražděno.

Nebylo pochybnosti, že podobné nebezpečí, které zastihlo země ruské i polské, hrozí také krajinám dále na západ ležícím. Ale právě většina panovníků středoevropských zameškala v pravý čas učiniti aspoň nejnutnější opatření proti tatarskému přívalu. Král uherský Bela opomenul zavčas obsaditi a opevniti průsmyky karpatské; Tataři snadno vnikli do Uher, Bela byl poražen v bitvě nad řekou Slanou (11. dubna 1241), a Uhry staly se po více než rok dějištěm hrozného pustošení a zhovadilých ukrutností. Ještě lehkomyslněji počínal si císař Bedřich: na zprávy o postupu Tatarů vydal sice všeobecné provolání k boji proti barbarům, ale sám ničeho platného nepodnikl, maje stále na starosti svůj spor s papežem. Jediný český král Václav učinil vše možné, aby nebezpečí tatarské odvrátil nejen od svých, nýbrž i od sousedních zemí. Zavčas, totiž hned v prvních měsících r. 1241, zpravil své sousedy, jako na př. lantkrabí durynského,

[illegible] a [illegible] se [illegible] a [illegible] je [illegible] se [illegible] a [illegible] Sám [illegible] nejlepší [illegible] hrady a města [illegible] Sebrav pak [illegible] dubna [illegible] přispěti na pomoc [illegible] dolnoslezskému. Tento však [illegible] pomoci [illegible] pustil se s Tatary v boj u Lehnice 9. dubna, ve kterém byl poražen a zabit. V téže bitvě [illegible] padl [illegible] Boleslav, syn knížete Děpolta III.

Král Václav, který tehdy byl vzdálen od bojiště jen den cesty, měl i po porážce vojska slezského na Tatary udeřiti. Tito však [illegible] neočekávali se nového boje s čerstvým vojskem českým a obrátili se rychlými pochody přes [illegible] a Krnov a překročivše řeku Psinu, která tehda dělila Moravu od vévodství slezského, obsadili Opavsko, jehož hlavní město Opava bylo vydrancováno a spustošeno. Odtud pak (na počátku května) širokou branou Hranickou zhoubný proud tatarský zasáhl veškeru východní Moravu: obyvatelstvo, pokud se neuteklo do lesů nebo na hory, bylo pobito, ani žen ani nemluvňat nebylo ušetřeno. Tataři pokusili se o dobytí některých měst, jako na př. Olomouce, ale tato se statečně bránila; není pochybnosti, že král Václav zavčas postaral se o vydatné posádky. Před hradbami olomuckými padl v jakési šarvátce jeden z královských synů tatarských. Klášter Hradištský byl zapálen, tamější kostel sv. Štěpána rozbořen a četní mnichové usmrceni. Podobně zle vedlo se i jiným klášterům, i obyvatelstvu venkovskému ve dvorcích a po vesnicích. Četné oddíly tatarské pronikly také na západ, a zachovala se pověst — ač nezaručená —, že také kláštery v Zábrdovicích, Tišnově, Rajhradě a Doubravníce byly od nich vydrancovány a rozbořeny. Teprve na konci května hordy tatarské opustily naši zemi a vyhrnuly se branou Vlárskou do Uher, kdež se spojily s hlavním vojskem Batuovým.

Králi Václavovi vytýká se, že postaral se pouze o obranu Čech proti tomuto přívalu, na obhájení Moravy pak že neučinil ničeho. Dlužno však uvážiti, že proti přesile tatarské vojsko jeho sotva stačilo pro Čechy, a co v moci králově bylo, že také učinil, opatřiv pevná města moravská vydatnými posádkami. Aby

mohl udeřiti na nepřítele v zemi moravské, k tomu by byl potřeboval pomoci od sousedův, ale této marně se dovolával. Teprve když Peta se svými Tatary do Uher odtáhl, osmělil se král Václav sebrati vojsko a vypraviti se na hranice moravsko-uherské. Odtud mínil na nepřítele udeřiti; avšak král uherský sám jej z toho zradil, boje se, aby nahodilou porážkou pohroma Uher i zemí sousedních ještě více nevzrostla. Zatím nebezpečí od Moravy se vzdálilo tím, že hordy tatarské o vánocích r. 1241 překročily zamrzlý Dunaj a zaplavily zemi uherskou po pravém břehu této řeky, odkud s hrozným pustošením pronikaly vždy dále na jih, pronásledujíce krále Belu až do pobřežních měst dalmatských. V březnu pak 1242 veškeré vojsko tatarské na zprávu o smrti velikého chána Oktaje (11. pros. 1241) vyklidilo se z Uher a překročivši dolní Dunaj podél pobřeží Černomořského vrátilo se do své vlasti východoasijské.*)

III. Markrabí Vladislav Václavovič († 1247) a Přemysl II. Bruno dosazen za biskupa olomuckého. První válka s Uhry o dědictví rakouské.

Sotva že vichřice tatarská přehnala se přes nivy moravské, navštívena byla země nový nepřítelem. Povždy nepokojný rakouský vévoda Bedřich II. vtrhl na podzim r. 1242 z neznámých příčin na Moravu. Když však král Václav s vojskem proti němu do pole se vypravil, rakouští rytířové k veliké mrzutosti vévodově dali se na zpáteční pochod, a Bedřich musil znovu zaslíbiti neteř svou Gertrudu za manželku synu Václavovu Vladislavovi; poněvadž neměl potomků, naskytla se tím Přemyslovcům naděje na dědictví v zemích rakouských.

*) O vpádu Tatarů na Moravu a řádění jich v zemi zachovaly se jednak v pozdějších zprávách, jednak v lidovém podání pověsti, které, ač nejsou dotvrzeny prameny současnými, přece, jak se pravdě podobá, jakési jádro historické mají za základ. Tak se vypravuje, že na vrchu Kotouči, který se vypíná jižně od Štramberka, zástup křesťanův obležen byl od Tatarův; avšak velikými lijáky v den před nanebevstoupením Kristovým zaplaveno bylo ležení nepřátelské a Tataři odtáhli. Jiná pověst vypravuje o zachránění křesťanů na vrchu Hostýnském. Úplně do říše bájí a obrazotvornosti náleží „veliká bitva u Olomouce“ s hrdinou Jaroslavem ze Slivna čili ze Šternberka, jak ji líčí báseň „Jaroslav“ v Rukopise Královdvorském. Souvěké prameny, na př. list krále Václava I. k císaři, nic o této bitvě, kterou by tento ve své zprávě zajisté nebyl zamlčel, nevědí.

Král Václav měl tehda velké nesnáze s obsazením biskupství olomuckého. R. 1240 zemřel biskup Robert, u papeže Řehoře IX. neoblíbený, nejen pro rozličné úhony mravní, nýbrž hlavně proto, že se klonil ke straně staufské. Poněvadž také mezi kanovníky olomuckými dokázán byl nemravný život a jiné nepořádky, metropolita Sifrid Mohucký prohlásil ještě za života Robertova celou kapitolu za exkomunikovanou a úřadu svého zbavenou. Přes to však kanovníci přistoupili na základě privilegia z r. 1207 k volbě nového biskupa a zvolili si jím Viléma, arcijáhna přerovského. Právě tehda král Václav přiklonil se k císaři a s jeho souhlasem Sifrid jmenoval biskupem Konrada, kanovníka hildesheimského. Konrad, když ho kapitola nechtěla uznati, zmocnil se brannou silou domů kanovnických i kathedrály, některé kanovníky uvěznil a jiné vyhnal. Když po smrti Řehoře IX. papežem se stal Inocenc IV. (25. června 1243), rozkázal pražskému biskupovi Mikuláši i jiným hodnostům církevním, aby Konrada citovali nejdéle do tří měsíců k zodpovídání do Říma.

Zatím stal se důležitý obrat ve sporu papežsko-císařském. Papež Inocenc IV., necítě se v Římě bezpečným, uchýlil se na konci r. 1244 do Lyona, kamž svolal všeobecné koncilium za tím účelem, aby prohlášen byl císař Bedřich II. za sesazena a provedena byla v Německu nová volba. Proto hleděl papež vedle jiných knížat získati si také krále Václava. I dosáhl toho tím snáze, poněvadž právě tehda císař jal se ucházeti o ruku Gertrudy Rakouské, zaslíbené českému princi Vladislavovi. Papež Inocenc naproti tomu ochotně slíbil Václavovi, že mu pomůže k dosažení práv na dědictví rakouské. Z téže příčiny stalo se také narovnání ve sporu o biskupství olomucké: oba nápadníci dosavadní, Vilém i Konrad, byli prohlášeni za sesazené a na velké doléhání papežovo zvolen potomního roku (1246) za biskupa olomuckého Bruno, z hraběcího rodu Holštýnsko-Schauenburského, od něhož papež pro jeho ušlechtilé mravy, hlubokou učenost a neobyčejnou rozšafnost očekával zvelebení pokleslé diecese moravské. Král Václav teprve po delším zdráhání upustil od svého chráněnce Konrada a uznal Bruna teprve potom, když Konradovi ze statků biskupských zajištěn byl roční plat 300 hřiven stříbra.

Usnesením lyonského koncilia ze dne 17. července 1245 byl císař Bedřich II. slavně prohlášen za zbavena trůnu, a

22. května 1246 Jindřich Raspe, lantkrabí durynský, byl od některých knížat zvolen v Hochheimě za krále německého. Vévoda rakouský Bedřich této volby se nesúčastnil, ano, nedbaje dvojího slibu daného Václavovi, dal se do vyjednávání s císařem, který jej žádal za ruku Gertrudinu. Z toho vzniklo nové nepřátelství mezi říší českou a rakouskou: v lednu r. 1246 vpadlo české vojsko vedením Oldřicha Korutanského, synovce Václavova, do Rakous. Vévoda Bedřich napadnuv nepřátele mezi Stožcem a Lavou, připravil jim dokonalou porážku. Oldřich Korutanský s třinácti předními hejtmany, 200 rytíři a 1000 bojovníků upadl do zajetí vévodova. Nicméně král Václav přece dosáhl svého cíle: Gertruda Rakouská pojala za manžela kralevice Vladislava, který zatím od otce svého jmenován byl markrabím moravským, a když v létě téhož roku (1246) vévoda rakouský Bedřich II. padl v bitvě nad Litavou proti Uhrům, podobalo se, že dědictví rakouské připadne panujícímu rodu českému. Tato naděje, pokud se týkala nároků Vladislavových, brzy zase uhasla; neboť mladý markrabí zemřel již na počátku r. 1247, a ovdovělá Gertruda pojala brzy potom za manžela Heřmana, markrabí badenského. Markrabím moravským král Václav jmenoval druhého syna svého Přemysla Otakara, který obral si Brno za své sídlo.

Uvedením kralevice Přemysla v markrabský úřad moravský (1247) nastal v dějinách říše českomoravské důležitý obrat. Král Václav I., který dosud státní správě věnoval se s velikou péčí i svědomitostí, od nějaké doby valně ochabl v činnosti duševní: příčinou toho bylo jednak vážné poranění tělesné, ježto na lově nešťastnou příhodou ztratil oko, ještě více však nevázaný život, jemuž se oddal s lehkomyslnými soudruhy i ženštinami na zámcích Křivoklátě, Dobříši, Zvíkově, Týřově a j. Hýřivým a rozkošnickým životem upadl v duševní i tělesnou ochablost, a tato byla jednou z příčin, že král Václav, kdysi horlivý přívrženec císařův, stal se ochotným vykonavatelem rozkazů papežských. Nespokojenost v zemi rostla, a přívrženci strany staufské, která ve veřejném mínění českém dosud měla velikou oblibu, stále se množili. Sám kralevic Přemysl, po matce Staufovec, s nelibostí přihlížel k tomu, jak otec jeho lehkomyslně rozdával korunní statky svým důvěrníkům, a jak nový biskup olomucký Bruno, spoléhaje na slabost královu, bezohledně vybíral

neobvyklé desátky, čímž lid se stále více jitřil. Konečně na počátku r. 1248 nespokojenost vypukla ve zjevnou vzpouru: četní velmožové čeští i moravští, mezi nimiž byl i biskup pražský Mikuláš, sebrali vojsko, markrabí Přemysl postavil se v jejich čelo a obsadil Pražský hrad, kdež mu 31. července 1248 jeho přívrženci holdovali jakožto novému králi českému. Moravské i uherské pluky, které s sebou do Čech přivedl, pronásledovaly krále Václava na sever. Zatím však nově zvolený německý král Vilém Holandský na rozkaz papežův vypravil sklíčenému králi na pomoc vojsko, kteréž u Mostu povstalce porazilo a je přinutilo ke zpátečnímu tažení. Přes toto vítězství však král Václav byl přinucen uznati svého syna za spolukrále, a Přemysl učinil spolek s náčelníky strany staufské v Německu, s králem Konradem i Otou, vévodou bavorským.

Proti těmto velikým úspěchům strany císařské vystoupil papež Inocenc IV. s veškerou rozhodností. Markrabí Přemyslovi a jeho přívržencům pohrozil klatbou a interdiktem, biskupa pražského Mikuláše, ježto prý neustále kul pikle proti králi, dal pohnati k zodpovídání do Lyona a krále Václava sprostil přísahy, kterou se byl vzdal koruny ve prospěch svého syna. Král Václav odebral se počátkem r. 1249 na Moravu, kdež mocnou oporou mu byli biskup Bruno a Oldřich Korutanský, tou dobou držitel údělu Břeclavského. Také v rakouské šlechtě nalezl četné přívržence, mezi nimiž vynikali hrabata z Hardeku. Tito obsadili dle úmluvy z nenadání Znojmo, kdežto král Václav z Rakous, Moravy i některých krajin českých sebral značné vojsko a táhl s ním do Litoměřic. Odtud zmocnil se (5. srpna) Prahy zradou některých měšťanů, načež Přemysl dobrovolně otci se poddal a obdržel zase panství nad Moravou. Ale ještě téhož roku vznikla nová roztržka mezi otcem a synem, pro kterou Přemysl uvězněn byl na několik neděl na hradě Zvíkově. Teprve r. 1250 oba panovníci opět se smířili, tentokráte trvale: Přemysl stal se netoliko samostatným vladařem na Moravě, nýbrž byl přijat od svého otce i za spoluvládce v Čechách. Král Václav, jak se podobá, oddal se úplně svým rozkoším; dějiny česko-moravské od této doby nesou na sobě známku silné ruky Přemyslovy.

Touha mladého a energického panovníka nesla se především za rozšířením říše, k čemuž naskytla se velmi vhodná příležitost

uprázdněním vévodského stolce rakouského a štyrského. Všechny okolnosti vyvíjely se příznivě pro záměry Přemyslovy. R. 1250 zemřel Heřman Badenský, manžel Gertrudin, který jsa náčelníkem strany papežské v Rakousích, dosáhl největší moci, a téhož roku skončil svůj život také slavný císař Bedřich II., který rovněž si osoboval právo na dědictví babenberské. Tím byly země rakouské a štyrské odkázány samy na sebe, a záleželo nejvíce na tom, ke komu se přikloní šlechta tamější. V té příčině zahájil již od delší doby jak král Václav, tak zvláště Přemysl úspěšné vyjednávání a přátelské styky s četnými šlechtici rakouskými. Tak na př. udělil markrabí moravský r. 1249 jednomu z předních pánů rakouských Jindřichovi z Liechtensteina ves Mikulov. Vedle šlechty získáni byli také biskupové; neboť Přemysl, smířiv se s otcem, opustil navždy stranu staufskou a přidržel se papeže. Tak se stalo, že nejváženější velmožové rakouští, světští i duchovní, povolali Přemysla Otakara, markrabí moravského a „mladšího krále českého", aby se ujal panství v jejich zemi. Přemysl vypravil se s vojskem do Rakous, přijal holdování od svých přívržencův a více hojnými dary a laskavým jednáním, než mocí brannou uvedl veškeru zemi pod své panství; v prosinci r. 1251 také Vídeň otevřela mu své brány. Nový vévoda získal si pak docela srdce všeho obyvatelstva, pojav ovdovělou sestru zemřelého vévody Bedřicha, 47letou Marketu za manželku, čímž také nabyl bohatých allodialních statků rodu babenberského.

Byv uznán za vévodu rakouského, Přemysl Otakar pokládal se též za oprávněného vladaře ve Štyrsku. Ale na tuto zemi zdvihl nároky uherský král Bela a udeřil s velikým vojskem uhersko-kumánským na Rakousy i Moravu. Zatím co markrabí Přemysl odebral se do Štyrska, aby této země si uhájil, Kumáni v četných zástupech protáhli zemí moravskou, osady i kláštery vydrancovali a spálili, mnoho lidí povraždili a do zajetí odvlekli (1252). Zatím někteří štyrští páni přidali se zřejmě k Belovi, a Přemysl necítil se již ve Štyrském Hradci dosti bezpečným. Na rok 1253 konány byly ještě rozsáhlejší přípravy k válce, takže tenkráte i Praha byla proti možnému vpádu barbarů nově opevněna. Bela zjednal si pomoc Oty, vévody bavorského, Boleslava Krakovského, Vladislava Opolského i Daniela Romanoviče, knížete haličského, jehož syn Roman

sprostil po čas jejího trvání všechny poddané závazku věrnosti. K vyhlášení této klatby byli po celém křesťanstvu rozesíláni papežští legátové: jeden z nich, magister Filip, svolal (v červenci 1239) do Olomouce členy kapitoly i opaty všech klášterů moravských a dosáhl toho, že veškero duchovenstvo moravské zařídilo své jednání podle rozkazů papežských.

Tak hrozilo našim zemím nebezpečí dosud nebývalé, že se stanou samy dějištěm sporu papežsko-císařského; v Čechách a na Moravě obral si stálé sídlo papežský legát Albert Behaim, aby působil pro Řehoře IX. Markrabí Přemysl nezasáhl již do těchto událostí činně; neboť ještě toho roku (16. října 1239) zachvácen byl smrtí, a Moravu ujal na několik let král Václav ve svou správu. Pozornost jeho však záhy upoutána byla na jih, kdež svárlivý Bedřich, nechtěje vydati levého Podunají králi českému, raději papežské straně vypověděl a opět k císaři se přichýlil. Z toho vznikla nová válka: král Václav vtrhl (na podzim 1240) z Moravy do Rakous a zemi spustošil. Teprve na jaře 1241 učiněn byl mír, jímž Václav I. vzdal se levého Podunají a spokojil se sňatkem Vladislava s Gertrudou. Král Václav podal k tomuto smíru svou ruku tím snáze, poněvadž zatím sám už se přiklonil k císaři. Veškeré namáhání legata Behaima, zachovati jej pro Řehoře IX., zůstalo marným. Strana papežská v Německu na ten čas se rozpadla, a proto také nedošlo tehda ještě k zamýšlené volbě protikrále německého. Spor mezi císařem a papežem pozbyl pro naše země důležitosti, když došla zpráva o velikém nebezpečí, valícím se od východu.

Mezi nomadskými národy původu mongolského, kteří od nejstarších časův obývali vysočinu na východ Altajského pohoří a na sever Číny a dělili se na kmeny čili hordy s patriarchalním zřízením, založil Temudžin na sklonku XII. stol. rozsáhlé panství. Byv pak r. 1206 na všeobecném shromáždění pohlavárův uznán za nejvyššího panovníka a přijav název Džingischána (neoblomného chána), rozšířil své panství v jižní Sibiři a části Číny, na druhé straně od Altaje mohamedánským územím až k Tigridu a Indu. Proudy krve a zříceniny kvetoucích měst označovaly dráhu Mongolův. Přes Kavkaz pronikli také na severozápad, vrhli se na turecké Kumány čili Plavce, kteří bydleli od Chvalinského moře až k dolnímu Dunaji a k Oltě a porazili je

i spojená s nimi ruská knížata nad říčkou Kalkou (při Azovském moři). Část Kumánů nalezla tehda útočiště v Uhrách.

Když Džingischán r. 1227 zemřel, potomci jeho rozdělili říši na čtyry díly, z nichž jeho vnuk Batu obdržel t. zv. Kipčak, území sev. Chvalinského moře při řekách Urálu a Volze. Po několik let ještě veškera moc Mongolů byla zaujata bojem proti Číňanům, ale již r. 1237 Batu obrátil se proti Rusům, kteří jsouce rozptýleni na četná knížectví a nesvorni, záhy mu podlehli. Jiří, velkokníže vladiměřský, padl r. 1238 v boji, jeho města Moskva a Vladiměř byla za hrozných ukrutností útokem vzata a rozbořena. Potom Batu podmanil si veškeré území Kumánů při Černém moři, v prosinci 1240 dobyl po tuhém odporu hlavního města ruského Kyjeva a z kořene je vyvrátil. Odtud valily se zhoubné proudy dále na západ, jmenovitě měl Batu namířeno na Uhry, kdež král Bela IV. popudil hněv jeho, přijav do své země uprchlé Kumány. Za tím účelem rozdělil vojsko své, které čítalo na půl milionu mužů, v několik proudů: sám v čele hlavního oddílu vtrhl do Haliče a průsmyky karpatskými do Uher, jiná oddělení vypravil do Sedmihrad a Multanska, aby odtud útok na Uhry sesílil, třetí proud vedl Peta čili Paidar, rovněž vnuk Temudžinův, do zemí polských, aby z těchto stran Uhrům nemohla žádná pomoc býti poskytnuta. Peta dobyl 13. února 1241 Sandoměře, 24. března Krakova. Veliká část země polské byla spustošena, obyvatelstvo nemilosrdně vražděno.

Nebylo pochybnosti, že podobné nebezpečí, které zastihlo země ruské i polské, hrozí také krajinám dále na západ ležícím. Ale právě většina panovníků středoevropských zameškala v pravý čas učiniti aspoň nejnutnější opatření proti tatarskému přívalu. Král uherský Bela opomenul zavčas obsaditi a opevniti průsmyky karpatské; Tataři snadno vnikli do Uher, Bela byl poražen v bitvě nad řekou Slanou (11. dubna 1241), a Uhry staly se po více než rok dějištěm hrozného pustošení a zhovadilých ukrutností. Ještě lehkomyslněji počínal si císař Bedřich: na zprávy o postupu Tatarů vydal sice všeobecné provolání k boji proti barbarům, ale sám ničeho platného nepodnikl, maje stále na starosti svůj spor s papežem. Jediný český král Václav učinil vše možné, aby nebezpečí tatarské odvrátil nejen od svých, nýbrž i od sousedních zemí. Zavčas, totiž hned v prvních měsících r. 1241, zpravil své sousedy, jako na př. lantkrabí durynského,

vévodu bavorského a j., o blížícím se nebezpečí a horlivě je vyzýval, aby se připravili k obraně. Sám dával v tom nejlepší příklad: v pomezním lese dal záseky položiti, hrady a města zdmi a příkopy obehnati, v celé říši kříž hlásati. Sebrav pak silné vojsko, vytrhl s ním z Prahy (7. dubna), míně přispěti na pomoc svatu svému, Jindřichu II., vévodovi dolnoslezskému. Tento však, nedočkav se pomoci, lehkovážně pustil se s Tatary v boj u Lehnice (9. dubna), ve kterém byl poražen a zabit. V této bitvě ztratil život též poslední Děpoldovec Boleslav, syn knížete Děpolda III.

Král Václav, který tehda byl vzdálen od bojiště jen den cesty, mínil i po porážce vojska slezského na Tatary udeřiti. Tito však utrpěvše značné ztráty v bitvě, neodvážili se nového boje s četným vojskem českým a obrátili se rychlými pochody přes Svídnici, Nisu a Krnov a překročivše říčku Pštinu, která tehda dělila Moravu od vévodství slezského, obsadili Opavsko, jehož hlavní město Opava bylo vydrancováno a spustošeno. Odtud pak (na počátku května) širokou branou Hranickou zhoubný proud tatarský zasáhl veškeru východní Moravu: obyvatelstvo, pokud se neuteklo do lesů nebo na hory, bylo pobito, ani žen ani nemluvňat nebylo ušetřeno. Tataři pokusili se o dobytí některých měst, jako na př. Olomouce, ale tato se statečně bránila; není pochybnosti, že král Václav zavčas postaral se o vydatné posádky. Před hradbami olomuckými padl v jakési šarvátce jeden z královských synů tatarských. Klášter Hradišťský byl zapálen, tamější kostel sv. Štěpána rozbořen a četní mnichové usmrceni. Podobně zle vedlo se i jiným klášterům, i obyvatelstvu venkovskému ve dvorcích a po vesnicích. Četné oddíly tatarské pronikly také na západ, a zachovala se pověst — ač nezaručená —, že také kláštery v Zábrdovicích, Tišnově, Rajhradě a Doubravníce byly od nich vydrancovány a rozbořeny. Teprve na konci května hordy tatarské opustily naši zemi a vyhrnuly se branou Vlárskou do Uher, kdež se spojily s hlavním vojskem Batuovým.

Králi Václavovi vytýká se, že postaral se pouze o obranu Čech proti tomuto přívalu, na obhájení Moravy pak že neučinil ničeho. Dlužno však uvážiti, že proti přesile tatarské vojsko jeho sotva stačilo pro Čechy, a co v moci králově bylo, že také učinil, opatřiv pevná města moravská vydatnými posádkami. Aby

mohl udeřiti na nepřítele v zemi moravské, k tomu by byl potřeboval pomoci od sousedův, ale této marně se dovolával. Teprve když Peta se svými Tatary do Uher odtáhl, osmělil se král Václav sebrati vojsko a vypraviti se na hranice moravsko-uherské. Odtud mínil na nepřítele udeřiti; avšak král uherský sám jej z toho zradil, boje se, aby nahodilou porážkou pohroma Uher i zemí sousedních ještě více nevzrostla. Zatím nebezpečí od Moravy se vzdálilo tím, že hordy tatarské o vánocích r. 1241 překročily zamrzlý Dunaj a zaplavily zemi uherskou po pravém břehu této řeky, odkud s hrozným pustošením pronikaly vždy dále na jih, pronásledujíce krále Belu až do pobřežních měst dalmatských. V březnu pak 1242 veškeré vojsko tatarské na zprávu o smrti velikého chána Oktaje (11. pros. 1241) vyklidilo se z Uher a překročivši dolní Dunaj podél pobřeží Černomořského vrátilo se do své vlasti východoasijské.*)

III. Markrabí Vladislav Václavovič († 1247) a Přemysl II. Bruno dosazen za biskupa olomuckého. První válka s Uhry o dědictví rakouské.

Sotva že vichřice tatarská přehnala se přes nivy moravské, navštívena byla země novým nepřítelem. Povždy nepokojný rakouský vévoda Bedřich II. vtrhl na podzim r. 1242 z neznámých příčin na Moravu. Když však král Václav s vojskem proti němu do pole se vypravil, rakouští rytířové k veliké mrzutosti vévodově dali se na zpáteční pochod, a Bedřich musil znovu zaslíbiti neteř svou Gertrudu za manželku synu Václavovu Vladislavovi; poněvadž neměl potomků, naskytla se tím Přemyslovcům naděje na dědictví v zemích rakouských.

*) O vpádu Tatarů na Moravu a řádění jich v zemi zachovaly se jednak v pozdějších zprávách, jednak v lidovém podání pověsti, které, ač nejsou dotvrzeny prameny současnými, přece, jak se pravdě podobá, jakési jádro historické mají za základ. Tak se vypravuje, že na vrchu Kotouči, který se vypíná jižně od Štramberka, zástup křesťanův obležen byl od Tatarův; avšak velikými lijáky v den před nanebevstoupením Kristovým zaplaveno bylo ležení nepřátelské a Tataři odtáhli. Jiná pověst vypravuje o zachránění křesťanů na vrchu Hostýnském. Úplné do říše bájí a obrazotvornosti náleží „veliká bitva u Olomouce“ s hrdinou Jaroslavem ze Slivna čili ze Šternberka, jak ji líčí báseň „Jaroslav“ v Rukopise Královdvorském. Souvéké prameny, na př. list krále Václava I. k císaři, nic o této bitvě, kterou by tento ve své zprávě zajisté nebyl zamlčel, nevědí.

Král Václav měl tehda velké nesnáze s obsazením biskupství olomuckého. R. 1240 zemřel biskup Robert, u papeže Řehoře IX. neoblíbený, nejen pro rozličné úhony mravní, nýbrž hlavně proto, že se klonil ke straně staufské. Poněvadž také mezi kanovníky olomuckými dokázán byl nemravný život a jiné nepořádky, metropolita Sifrid Mohucký prohlásil ještě za života Robertova celou kapitolu za exkomunikovanou a úřadu svého zbavenou. Přes to však kanovníci přistoupili na základě privilegia z r. 1207 k volbě nového biskupa a zvolili si jím Viléma, arcijáhna přerovského. Právě tehda král Václav přiklonil se k císaři a s jeho souhlasem Sifrid jmenoval biskupem Konrada, kanovníka hildesheimského. Konrad, když ho kapitola nechtěla uznati, zmocnil se brannou silou domů kanovnických i kathedrály, některé kanovníky uvěznil a jiné vyhnal. Když po smrti Řehoře IX. papežem se stal Inocenc IV. (25. června 1243), rozkázal pražskému biskupovi Mikuláši i jiným hodnostům církevním, aby Konrada citovali nejdéle do tří měsíců k zodpovídání do Říma.

Zatím stal se důležitý obrat ve sporu papežsko-císařském. Papež Inocenc IV., necítě se v Římě bezpečným, uchýlil se na konci r. 1244 do Lyona, kamž svolal všeobecné koncilium za tím účelem, aby prohlášen byl císař Bedřich II. za sesazena a provedena byla v Německu nová volba. Proto hleděl papež vedle jiných knížat získati si také krále Václava. I dosáhl toho tím snáze, poněvadž právě tehda císař jal se ucházeti o ruku Gertrudy Rakouské, zaslíbené českému princi Vladislavovi. Papež Inocenc naproti tomu ochotně slíbil Václavovi, že mu pomůže k dosažení práv na dědictví rakouské. Z téže příčiny stalo se také narovnání ve sporu o biskupství olomucké: oba nápadníci dosavadní, Vilém i Konrad, byli prohlášeni za sesazené a na velké doléhání papežovo zvolen potomního roku (1246) za biskupa olomuckého Bruno, z hraběcího rodu Holštýnsko-Schauenburského, od něhož papež pro jeho ušlechtilé mravy, hlubokou učenost a neobyčejnou rozšafnost očekával zvelebení pokleslé diecese moravské. Král Václav teprve po delším zdráhání upustil od svého chráněnce Konrada a uznal Bruna teprve potom, když Konradovi ze statků biskupských zajištěn byl roční plat 300 hřiven stříbra.

Usnesením lyonského koncilia ze dne 17. července 1245 byl císař Bedřich II. slavně prohlášen za zbavena trůnu, a

22. května 1246 Jindřich Raspe, lantkrabí durynský, byl od některých knížat zvolen v Hochheimě za krále německého. Vévoda rakouský Bedřich této volby se nesúčastnil, ano, nedbaje dvojího slibu daného Václavovi, dal se do vyjednávání s císařem, který jej žádal za ruku Gertrudinu. Z toho vzniklo nové nepřátelství mezi říší českou a rakouskou: v lednu r. 1246 vpadlo české vojsko vedením Oldřicha Korutanského, synovce Václavova, do Rakous. Vévoda Bedřich napadnuv nepřátele mezi Stožcem a Lavou, připravil jim dokonalou porážku. Oldřich Korutanský s třinácti předními hejtmany, 200 rytíři a 1000 bojovníků upadl do zajetí vévodova. Nicméně král Václav přece dosáhl svého cíle: Gertruda Rakouská pojala za manžela kralevice Vladislava, který zatím od otce svého jmenován byl markrabím moravským, a když v létě téhož roku (1246) vévoda rakouský Bedřich II. padl v bitvě nad Litavou proti Uhrům, podobalo se, že dědictví rakouské připadne panujícímu rodu českému. Tato naděje, pokud se týkala nároků Vladislavových, brzy zase uhasla; neboť mladý markrabí zemřel již na počátku r. 1247, a ovdovělá Gertruda pojala brzy potom za manžela Heřmana, markrabí badenského. Markrabím moravským král Václav jmenoval druhého syna svého Přemysla Otakara, který obral si Brno za své sídlo.

Uvedením kralevice Přemysla v markrabský úřad moravský (1247) nastal v dějinách říše českomoravské důležitý obrat. Král Václav I., který dosud státní správě věnoval se s velikou péčí i svědomitostí, od nějaké doby valně ochabl v činnosti duševní: příčinou toho bylo jednak vážné poranění tělesné, ježto na lově nešťastnou příhodou ztratil oko, ještě více však nevázaný život, jemuž se oddal s lehkomyslnými soudruhy i ženštinami na zámcích Křivoklátě, Dobříši, Zvíkově, Týřově a j. Hýřivým a rozkošnickým životem upadl v duševní i tělesnou ochablost, a tato byla jednou z příčin, že král Václav, kdysi horlivý přívrženec císařův, stal se ochotným vykonavatelem rozkazů papežských. Nespokojenost v zemi rostla, a přívrženci strany staufské, která ve veřejném mínění českém dosud měla velikou oblibu, stále se množili. Sám kralevic Přemysl, po matce Staufovec, s nelibostí přihlížel k tomu, jak otec jeho lehkomyslně rozdával korunní statky svým důvěrníkům, a jak nový biskup olomucký Bruno, spoléhaje na slabost královu, bezohledně vybíral

neobvyklé desátky, čímž lid se stále více jitřil. Konečně na počátku r. 1248 nespokojenost vypukla ve zjevnou vzpouru: četní velmožové čeští i moravští, mezi nimiž byl i biskup pražský Mikuláš, sebrali vojsko, markrabí Přemysl postavil se v jejich čelo a obsadil Pražský hrad, kdež mu 31. července 1248 jeho přívrženci holdovali jakožto novému králi českému. Moravské i uherské pluky, které s sebou do Čech přivedl, pronásledovaly krále Václava na sever. Zatím však nově zvolený německý král Vilém Holandský na rozkaz papežův vypravil sklíčenému králi na pomoc vojsko, kteréž u Mostu povstalce porazilo a je přinutilo ke zpátečnímu tažení. Přes toto vítězství však král Václav byl přinucen uznati svého syna za spolukrále, a Přemysl učinil spolek s náčelníky strany staufské v Německu, s králem Konradem i Otou, vévodou bavorským.

Proti těmto velikým úspěchům strany císařské vystoupil papež Inocenc IV. s veškerou rozhodností. Markrabí Přemyslovi a jeho přívržencům pohrozil klatbou a interdiktem, biskupa pražského Mikuláše, ježto prý neustále kul pikle proti králi, dal pohnati k zodpovídání do Lyona a krále Václava sprostil přísahy, kterou se byl vzdal koruny ve prospěch svého syna. Král Václav odebral se počátkem r. 1249 na Moravu, kdež mocnou oporou mu byli biskup Bruno a Oldřich Korutanský, tou dobou držitel údělu Břeclavského. Také v rakouské šlechtě nalezl četné přívržence, mezi nimiž vynikali hrabata z Hardeku. Tito obsadili dle úmluvy z nenadání Znojmo, kdežto král Václav z Rakous, Moravy i některých krajin českých sebral značné vojsko a táhl s ním do Litoměřic. Odtud zmocnil se (5. srpna) Prahy zradou některých měšťanů, načež Přemysl dobrovolně otci se poddal a obdržel zase panství nad Moravou. Ale ještě téhož roku vznikla nová roztržka mezi otcem a synem, pro kterou Přemysl uvězněn byl na několik neděl na hradě Zvíkově. Teprve r. 1250 oba panovníci opět se smířili, tentokráte trvale: Přemysl stal se netoliko samostatným vladařem na Moravě, nýbrž byl přijat od svého otce i za spoluvládce v Čechách. Král Václav, jak se podobá, oddal se úplně svým rozkoším; dějiny českomoravské od této doby nesou na sobě známku silné ruky Přemyslovy.

Touha mladého a energického panovníka nesla se především za rozšířením říše, k čemuž naskytla se velmi vhodná příležitost

uprázdněním vévodského stolce rakouského a štyrského. Všechny okolnosti vyvíjely se příznivě pro záměry Přemyslovy. R. 1250 zemřel Heřman Badenský, manžel Gertrudin, který jsa náčelníkem strany papežské v Rakousích, dosáhl největší moci, a téhož roku skončil svůj život také slavný císař Bedřich II., který rovněž si osoboval právo na dědictví babenberské. Tím byly země rakouské a štyrské odkázány samy na sebe, a záleželo nejvíce na tom, ke komu se přikloní šlechta tamější. V té příčině zahájil již od delší doby jak král Václav, tak zvláště Přemysl úspěšné vyjednávání a přátelské styky s četnými šlechtici rakouskými. Tak na př. udělil markrabí moravský r. 1249 jednomu z předních pánů rakouských Jindřichovi z Liechtensteina ves Mikulov. Vedle šlechty získáni byli také biskupové; neboť Přemysl, smířiv se s otcem, opustil navždy stranu staufskou a přidržel se papeže. Tak se stalo, že nejváženější velmožové rakouští, světští i duchovní, povolali Přemysla Otakara, markrabí moravského a „mladšího krále českého", aby se ujal panství v jejich zemi. Přemysl vypravil se s vojskem do Rakous, přijal holdování od svých přívržencův a více hojnými dary a laskavým jednáním, než mocí brannou uvedl veškeru zemi pod své panství; v prosinci r. 1251 také Vídeň otevřela mu své brány. Nový vévoda získal si pak docela srdce všeho obyvatelstva, pojav ovdovělou sestru zemřelého vévody Bedřicha, 47letou Marketu za manželku, čímž také nabyl bohatých allodialních statků rodu babenberského.

Byv uznán za vévodu rakouského, Přemysl Otakar pokládal se též za oprávněného vladaře ve Štyrsku. Ale na tuto zemi zdvihl nároky uherský král Bela a udeřil s velikým vojskem uhersko-kumánským na Rakousy i Moravu. Zatím co markrabí Přemysl odebral se do Štyrska, aby této země si uhájil, Kumáni v četných zástupech protáhli zemí moravskou, osady i kláštery vydrancovali a spálili, mnoho lidí povraždili a do zajetí odvlekli (1252). Zatím někteří štyrští páni přidali se zřejmě k Belovi, a Přemysl necítil se již ve Štyrském Hradci dosti bezpečným. Na rok 1253 konány byly ještě rozsáhlejší přípravy k válce, takže tenkráte i Praha byla proti možnému vpádu barbarů nově opevněna. Bela zjednal si pomoc Oty, vévody bavorského, Boleslava Krakovského, Vladislava Opolského i Daniela Romanoviče, knížete haličského, jehož syn Roman

pojal ovdovělou Babenberkovnu Gertrudu za manželku. Oddíl Kumánů, který byl napřed na Moravu poslán, pobil několik tisíc lidí u Olomouce, kdežto druzí na útěku před nimi nalezli smrt ve vlnách řeky Moravy. Hlavní vojsko uherské, v jehož čelo postavil se sám král Bela, překročilo o něco později hranice moravské, a oblehlo Olomouc, jehož posádka však všechny útoky statečně odrazila. Za to tím krutěji hordy uherské řádily na venkově. Mnoho osad, kostelův a klášterů bylo vypáleno a pobořeno, nesmírná kořist byla nahromaděna a odvezena, i zvony s věží kostelních byly strhány a odvlečeny. Tento vpád uhersko-kumánský způsobil tolik škody a spoust na Moravě, že zůstal podobně jako vpád tatarský dlouho ještě v neblahé paměti obyvatelstva.

Teprve na zakročení samého papeže učiněna přítrž této hrůzyplné válce. Stalo se tak ovšem více ze sobeckých důvodů papežské politiky. Papež Inocenc IV. po dvě léta lhostejně přihlížel k tomu, jak Morava krvácela a pustla nájezdy uherskými. Až když se blížilo nebezpečí, že by jeden nebo druhý protivník jsa poražen, mohl se přidati ke straně staufské, jal se prostředkovati mezi Čechy a Uhry. Obě strany přijaly návrhy papežovy v míru prešpurském (1254): Přemysl Otakar podržel Rakousy, Bela Štyrsko, z něhož však musil některé části (Trungovsko, Püttensko) svému protivníku postoupiti.

Zatím zemřel král Václav I. na svém zámku v Počaplích (22. září 1253). Panovník ten, kdysi proslavený svou rázností a statečností, rozžehnal se s životem téměř nepovšimnut od svých vrstevníků. Neboť poslední léta svého panování ztrávil v lehkovážné nečinnosti, a veškeren veřejný život v Čechách i na Moravě poutal se k bujarému synu jeho Přemyslovi II., který od této doby spojil ve svých rukou trojí důležité panství: české, moravské a rakouské.

IV. Přemysl Otakar II. králem (1253). Druhá válka s Uhry o Štyrsko (1260). Státnická činnost biskupa Bruna. Přemysl Otakar II. na vrcholu své moci.

Přemysl Otakar II. zahájil panování své skutkem, kterým doufal zjednati si zásluhu o křesťanství. Podnikl totiž křížovou výpravu proti pohanským Prusům v čele velikého vojska, složeného ze všech poddaných národů, Čechů, Moravanů i Rakušanů.

Před tím konán byl sněm v Brně, na němž stavové, poněvadž šlo o válku za hranicemi, dali k ní své svolení. Výpravy té, jejíž východiskem byla Morava, účastnil se též biskup olomucký Bruno. Sesílen vojskem braniborským a míšenským král Přemysl v čele 60.000 m. dorazil na počátku roku 1255 k Elblągu. Prusové byli poraženi v krvavé bitvě u Rudavy, pokořili se, náčelníci jejich přijali křest od biskupa Bruna, a jich následoval ostatní lid. Na památku této výpravy založen byl nad řekou Pregolou pevný hrad, jenž později vzrostl ve veliké město a nazván na počest Otakarovu Královcem (Königsberg). Po té král český nastoupil zpáteční cestu do svého domova a již 8. dubna slavil vjezd svůj do Prahy.

Zatím nastávala nová roztržka s králem uherským. Štyrská šlechta i měšťané jevili čím dále tím větší nespokojenost s panstvím uherským a odhodlali se konečně odevzdati zemi svou pod moc krále Přemysla Otakara. Toto nabídnutí bylo přijato, rakouské vojsko vypraveno bylo do Štyrska a Uhři byli ze země vypuzeni. Z toho došlo ovšem k nové válce s Uhry, a král český, předvídaje tento výsledek věcí, od delší doby k ní se připravoval. Jmenovitě Morava, kteréž hrozilo zase největší nebezpečí od nájezdův uherských, byla předmětem jeho péče. R. 1257 vystavěna byla při řece Moravě pohraniční pevnost Hradiště, a aby se rychle zalidnila, uděleno jí městské právo brněnské. První osadníci přišli tam z Kunovic a ze starého městysu Velehradu, na jehož místě nynější Staré město se prostírá. Biskup Bruno byl v tomto díle královým rádcem i pomocníkem.

Obě strany nepřátelské hleděly k nastávající válce získati co nejvíce spojenců. Král Bela obdržel pomoc od Daniela Haličského a Boleslava Krakovského, Přemysl od Oldřicha Korutanského a jeho bratra Filipa Solnohradského, Oty Braniborského, Jindřicha Vratislavského a Vladislava Opolského. České vojsko sbíralo se u Písku, moravské u Pohořelic, rakouské stálo u Stožce, a všechna měla se spojiti u Lavy, odkudž mělo se společně proti nepříteli vytrhnouti. Aby tomuto spojení zabránil, syn krále uherského Štěpán s vybraným sborem Uhrův a Kumánů přepadl nenadále Rakušany u Stožce a spůsobil jim těžkou porážku. Ostatní vojsko Přemyslovo nemálo tím pokleslo na mysli, nicméně novými posilami ze Štyrska a

Korutanska zase nabylo odvahy. Vojsko Otakarovo zaujalo postavení od Lavy podél Moravy až k řece Dunaji, na levém břehu moravském stála válečná moc Belova. Po několik dní stála obě vojska nečinně proti sobě, až konečně král Bela na vybídnutí Přemyslovo dal rozkaz Uhrům, aby se přepravili na pravý břeh moravský. U Kressenbrunnu (12. července 1260) strhla se krvavá bitva a skončila se rozhodnou porážkou Uhrů. V míru, který brzy potom v Prešpurce byl učiněn, Bela vzdal se Štyrska ve prospěch krále českého. K upevnění přátelství uzavřen byl sňatek mezi Belou, mladším synovcem krále uherského, a Kunhutou, dcerou Oty Braniborského a neteří Přemyslovou. Rok potom Přemysl Otakar sám vstoupil v příbuzenský svazek s králem uherským: dav se za souhlasu papežova rozvésti s dosavadní manželkou svou Marketou Rakouskou, která mu po devítiletém manželství nepřinesla žádného potomstva, pojal za manželku vnučku krále Bely IV. Kunhutu, dceru Rostislava Haličského, bána mačevského, který byl zetěm Belovým. Sňatek vykonán byl 25. října 1261 v Prešpurce; odtud královští manželé odebrali se do Prahy, kdež byli korunováni 25. prosince za nádherných slavností a skvělého účastenství světských i duchovních velmožů v chrámě sv. Víta od arcibiskupa mohučského. Hlavním prostředkovatelem tohoto sňatku byl biskup moravský Bruno, který za své věrné služby byl od krále odměněn četnými statky kolem Hulína.

Veškera snaha krále Přemysla Otakara II. nesla se za tím cílem, aby v srdci Evropy založil mocnou říši, na všechny strany nezávislou. Okolnosti byly těmto záměrům v nejvyšší míře příznivy. Německo bylo ve stavu úplného bezvládí, slavný rod Hohenstaufský byl na vyhasnutí, královská moc byla vložena od nesvorných kurfirstů do rukou dvou cizích panovníků, Richarda Cornvalliského a Alfonsa Kastilského, z nichž žádný o říši valně se nestaral; král Přemysl uznal na konec Richarda a dosáhl od něho (1262) potvrzení všech nově nabytých zemí, zvláště pak Rakous a Štyrska, jakožto lén říšských. Neocenitelný význam pro krále českého měla dobrá shoda s dvorem papežským, a svědčí o neobyčejném státnickém důmyslu Přemyslově, že si dovedl trvale papežskou přízeň zachovati; platné služby v této příčině prokazoval svému pánu olomucký biskup Bruno, s nímž zvláště papež Urban IV. (1261—1264) byl v důvěrném

spojení a často se ho za radu dotazoval. Také ve stycích s mocným sousedem na východě, s říší uherskou, nastala od r. 1260 prospěšná změna: dosavadní nepřátelství novými příbuzenskými svazky zdálo se, že promění se v trvalé přátelství, a jmenovitě Morava oddechla si od té doby, ježto nebylo se jí již obávati zhoubných nájezdů kumánských. Král Přemysl ve spolku s biskupem Brunem hleděl všemožně k tomu, aby se země zotavila z pohrom, jež v posledních letech utrpěla: zakládána města, starším městům udíleny rozsáhlé svobody, stav městský a řemeslnický vůčihledě zkvétal, zakládány nové kláštery rozličných řádů, starším štědře udělovány statky a privileje, při klášteřích zakládány školy, což vše přispělo ku hmotnému rozkvětu naší vlasti. Ovšem že tato blahodárná činnost měla také svou stinnou stránku: vzrůst a rozkvět měst i klášterů lákal vždy více a více německých přistěhovalců do země, zvláště když nejen král, nýbrž i biskup prokazovali jim nad obyčej svou přízeň; těmto musila na mnohých místech národnost česká ustoupiti, slovanský živel utrpěl pak v zemi velkou pohromu rozkladem starodávného zřízení župního.

Král Přemysl Otakar II. byl by rád říši své zjednal také samostatnost církevní. Ale záměr jeho, zříditi samostatné arcibiskupství ve svých zemích se sídlem v Olomouci, rozbil se o odpor arcibiskupa mohučského, dosavadního metropolity obou biskupství, pražského i olomuckého. Za to papež Urban IV. potvrdil r. 1262 privilegium krále Přemysla I. z r. 1206, jímž propůjčena kapitole olomucké svobodná volba biskupa. Tehda založena od biskupa Bruna kollegiatní kapitola v Kroměříži.

Činnost tohoto důmyslného církevního hodnostáře a předního rádce Přemyslova jeví se také v jiných stranách. R. 1262 jmenoval jej král místodržitelem štyrským, jímž zůstal až do r. 1270. V tomto důležitém a obtížném úřadě biskup Bruno prokázal nové platné služby svému panovníkovi. Oproti zpupné šlechtě štyrské, která hleděla si svou volnost zachovati, vystupoval přísně, a na jeho radu král Přemysl pobořil mnohé hrady, aby šlechtu učinil svým rozkazům povolnější. Biskup Bruno krom toho zjednával si proti pánům mocnou oporu tím, že (jako na Moravě, tak i ve Štyrsku) zakládal nová města a podporoval všemožně rozkvět stavu městského. Král Přemysl jednal úplně v jeho směru, v Čechách i na Moravě pobořil četné hrady pánů

neposlušných; r. 1265 čeští pánové Beneš a Milota byli ve Vídni náhle zajati; Beneš byl na moravském hradě Veveří popraven, Milota na svobodu propuštěn, ano později i hojnými milostmi obdařen.

Také vojenských věcí biskup Bruno byl dobře znalý. Když r. 1265 spory o osazení arcibiskupství solnohradského zapletly krále Přemysla do války s Jindřichem, vévodou bavorským Bruno v čele vojska rakouského, štyrského a moravského vtrhl do Bavor, zemi poplenil a spálil město Reichenhall. Když pak r. 1267 docíleno bylo míru s Bavorskem a král český na přání papežovo vypravil se podruhé proti pohanským Prusům, i tam jej doprovázel olomucký biskup; ale výprava tato pro nepříznivé počasí neměla tak skvělého úspěchu jako r. 1255.

Přes tuto mnohostrannou činnost na venek biskup Bruno dbal přísně o mravnost a pořádek ve své diecesi. R. 1267 konal na podnět papežského legáta Guidona diecesanní synodu v Kroměříži, kdež stala se přísná opatření proti duchovním, kteří nešetřili předpisů církevních. Zejména zbaven byl beneficia svého farář přímětický pro dokázaný konkubinát a pro nešetření interdiktu nad ním vyřčeného.

Nedlouho po skončení války bavorské naskytla se králi Přemyslu Otakarovi nová příležitost k značnému rozšíření říše. Tehdejší vévoda kraňsko-korutanský Oldřich byl po matce své Jitce, dceři krále Přemysla Otakara I., blízkým příbuzným Přemysla II. a jsa bezdětný, ustanovil jej za svého dědice. Byl tu ovšem ještě mladší bratr Oldřichův Filip, který však určen byl k stavu duchovnímu, nejprve stal se arcibiskupem solnohradským, a když svou vinou této hodnosti pozbyl, zvolen byl přičiněním Otakarovým za patriarchu aquilejského. Právě tehda (1269) zemřel vévoda Oldřich, a král Přemysl na základě dědičných úmluv vypravil biskupa olomuckého Bruna, aby se ujal panství v Korutanech i Kraňsku. Proti tomu Filip, který neměl k stavu duchovnímu náklonnosti, ohlásil odpor a nalezl také dosti přívržencův v nižší šlechtě i v městech kraňských. Nicméně nebyl by mohl na to pomýšleti, aby s důrazem vystoupil proti moci Otakarově, kdyby nebyl nalezl mocného spojence v tehdejším králi uherském. Byl to Štěpán V., starší syn Bely IV., který právě tehda (1270) po svém otci nastoupil na trůn uherský a který uznav za potřebné zakročiti proti dalšímu šíření moci

české, vypověděl králi českému válku. Spoléhaje na jeho pomoc Filip zdvihl boj proti Otakarovi v Korutanech a získal na svou stranu i tamějšího správce zemského, brněnského probošta Konrada.

Válka s Uhry nevypukla ihned. Král Štěpán, nejsa k ní dosti připraven, sám požádal za příměří, k němuž král český ochotně svolil. Filip Aquilejský odepřel k této smlouvě přistoupiti. Přemysl Otakar, použiv klidu se strany uherské, vypravil se do Korutan a Kraňska a obě země ještě ke konci r. 1270 snadno si podrobil. Na zpátečném pochodu došla ho zpráva, že Uhři náhle přerušili příměří a s velikou mocí vpadše do Rakous, zemi hrozně spustošili, mnoho tisíc lidu pobili a do zajetí odvlekli. Teď teprve povstala zjevná válka. Král Přemysl sebral na Moravě vlastního i spojeneckého vojska na 90.000 mužův a překročiv počátkem dubna 1271 Moravu u Marcheka, dobyl Prešpurka, Trnavy, Nitry a jiných pevných měst; za krátko celé severozápadní Uhry až po Ostřihom octly se v jeho moci. Pak překročil pod Prešpurkem na pravý břeh dunajský a svedl s králem Štěpánem bitvu nad Rabnicí (21. května), ve které obě strany si připisovaly vítězství. Král český nastoupil odtud zpátečný pochod do Vídně a z nedostatku potravin již na hranicích rakouských rozpustil veškeré své vojsko. Byl to čin nedosti rozvážený; neboť Uhři a Kumáni v počtu 30.000 m. mohli hned potom beztrestně vtrhnouti do Rakous, spustošili i vydrancovali Moravské pole i jižní Moravu až po hradby brněnské. K dalšímu boji však král Štěpán necítil se dosti silným a sám požádal Přemysla Otakara za mír, jehož také bylo docíleno: Čechové vyklidili obsazená města uherská, za to král Štěpán uznal Přemysla pánem Korutan i Kraňska a vzdal se všeho spojenství s Filipem Aquilejským. Tento konečně uznávaje marnost dalšího odporu, smířil se s Přemyslem a vzdal se všech nároků na své dědictví. Zemským hejtmanem v Korutansku i Kraňsku jmenován byl mocný pán moravský Oldřich z Drnholce, který také Furlansko podrobil moci krále českého.

R. 1272 zemřel král uherský Štěpán V. Vláda nezletilého syna jeho Ladislava IV. naplněna byla rozličnými zmatky, za kterých zabit byl Bela, bán mačevský, bratr české královny Kunhuty. Čin ten byl uherským dvorem schválen, a král český hoře touhou pomstiti smrt svého svata, zdvihl novou válku proti

Uhrům (1273). Jako za předešlých let, tak i tentokráte lehká jízda kumánská vpadla do Moravy, Rakous, Štyrska i Korutan a spůsobila všude nesmírné škody. Moravská šlechta ještě před příchodem královým spojila se s rakouskou a učinila útok na Nitru dobře opevněnou. Biskup a kanovníci tohoto města šťastně se zachránili útěkem; veliká část obyvatelstva uchýlila se do chrámu opatřeného hradbami a příkopy a tam statečně se bránila, až konečně spojenci moravští a rakouští dvéře vylomili, na 200 lidí rozsekali a město potom zapálili. Tím však nebylo zabráněno zhoubným nájezdům kumánským, kteří zatím mnoho osad moravských i rakouských vydrancovali a obyvatelstvo do zajetí uherského odvlekli. Oldřich z Drnholce z moravského rodu Kouniců, který přivedl na pomoc vojsko ze zemí alpských, svedl boj s 30.000 jezdcův uherských a kumánských, jež vedl Jindřich z Kysku, byl však přesilou poražen a padl v boji.

Teprve příchodem Otakarovým, který přirazil se 60.000 m. (v srpnu 1273), nastal obrat. Prešpurka i jiných měst podunajských dobyto až po řeku Rábnici. V dobytém Rábu padesát pánů, kteří se v tomto tažení vyznamenali, bylo pasováno na rytíře. Mezi nimi byl také sedmnáctiletý levobočný syn Otakarův Mikuláš, jemuž dříve již bylo uděleno vévodství opavské. Dostav takto velikou část západních Uher do své moci, král Přemysl navrátil se na zimu do Čech; do větších pevných měst položil posádky, menší rozbořil. Mír s Uhry tehda nebyl učiněn, ačkoli poručnická vláda budínská za něj žádala.

Šťastným výsledkem této výpravy uherské král Přemysl Otakar II. octl se na vrcholu své moci. Říše jeho prostírala se od Krušných Hor a Krkonoš až po moře Jaderské i stala se skutečnou velmocí středoevropskou. Král Přemysl hleděl zjednati své moci pevný základ tím, že podlomil dosud neobmezenou moc šlechty a povznesl naproti tomu stav duchovní i měšťanský k nebývalému rozkvětu, v těchto dvou stavech pak hledal svou oporu. Ale právě tím vzbudil proti sobě hněv a nenávist šlechty v zemích českých i rakouských; nepřátelství její pak padlo mocně na váhu v rozhodném zápasu, který bylo Přemyslovi podniknouti s novým králem německým Rudolfem Habsburským, jehož volbou (29. září 1273) ukončeno bylo dlouholeté bezvládí v říši německé.

V. Pád Přemysla Otakara II.

Volba Rudolfa Habsburského a prohlášení jeho za krále německého stalo se proti vůli krále českého a s vyloučením jeho práva volebního. Již to musil král český pokládati za projev proti němu namířený a nemohl býti v pochybnostech, že kurfirstové němečtí i král Rudolf nestrpí vedle sebe vždy vzmahající se říši českou. Země alpské, kterých král Přemysl se zmocnil, byly dosud pokládány za uprázdněné léno říšské, a aby je pro sebe zachránil, zbývalo králi českému jen dvojí na vybranou: buď pokořiti se nově zvolenému králi německému bezvýminečně a poprositi za udělení léna, nebo podstoupiti na jejich obhájení boj na život a na smrt. Že Přemysl vyvolil cestu druhou, jest pochopitelno: jednak byl přesvědčen, že při nepřátelském smýšlení knížat německých pokoření by mu neprospělo, jednak toho nedopustila jeho hrdá mysl.

Předním úsilím krále Přemysla bylo, aby si zachoval přízeň papežovu a odvrátil ji od Rudolfa. K tomu cíli nejznamenitější státník jeho Bruno, biskup olomucký, který se povždy těšil veliké vážnosti u dvora římského, vypracoval pamětní spis, v němž uvádí, že Německo, samo v sobě knížecími zájmy rozdělené a roztříštěné, není s to, aby hájilo církve a že tedy veškeru naději křesťanské víry dlužno klásti na Čechy, tím více, poněvadž knížata německá dva krále si zvolila, Alfonsa a Rudolfa, a žádného nechtějí poslouchati. S tímto spisem Bruno odebral se do Lyonu, kdež konalo se r. 1274 obecné koncilium. Ale papež Řehoř X. zatím již rozhodl se pro Rudolfa. Maje na zřeteli provedení trojího velikého úkolu: opravu v církvi, sjednocení východní církve se západní a křížovou výpravu do Palestiny, hleděl k tomu cíli obnoviti v Německu jednotu a pořádek, k čemuž zdála se mu osobnost Rudolfova nejvhodnější, zvláště když tento slavnostně vzdal se všech někdejších nároků rodu Staufského na Italii. Proto bez ohledu na dosavadní zásluhy Přemyslovy o církev Řehoř X. uznal Rudolfa za krále německého, a Bruno vrátil se z Lyonu k svému králi s nepořízenou. Papež žádal dokonce od krále českého, aby se Rudolfovi podrobil, a jen v tom případě nabízel mu své prostřednictví k docílení míru. K tomu ovšem Otakar přistoupiti nemohl.

Král Rudolf zajistiv si uznání papežovo, umínil si zničiti moc Přemyslovu nadobro. Na říšském sněmě v Norimberce

(19. listopadu 1274) přijato bylo mezi jiným usnesení, aby král Přemysl Otakar vydal říši všechna léna říšská, kterých se zmocnil od smrti císaře Bedřicha II. Když Přemysl odpověděl protestem proti volbě Rudolfově, byl prohlášen za zbavena všech říšských zemí, kterých se zmocnil v čas bezvládí, a král Rudolf udělil počátkem r. 1275 léno korutansko-kraňské Filipovi, kdysi patriarchovi aquilejskému. Také mnohá města, četné šlechtice i knížata duchovní v obvodu panství Otakarova podařilo se Rudolfovi od něho odvrátiti a na svou stranu převésti. Otakar hleděl tomuto odpadlictví učiniti přítrž tím, že odvedl ze zemí alpských mnoho rukojmí do Čech, města opevňoval a hrady zpurných šlechticů rozbořil. Arcibiskup solnohradský, biskupové pasovský a řezenský, kteří se již k Rudolfovi přidali, byli potrestáni tím, že statky jejich ležící v zemích alpských byly jim odňaty nebo spustošeny, důchody jejich zabaveny.

Zlý osud tomu chtěl, že takřka veškeré sousedstvo krále Přemysla v rozhodném okamžiku opustilo a k Rudolfovi se přidalo. V poslední chvíli dal se získati Jindřich, vévoda dolnobavorský, dosud věrný spojenec Otakarův. Uherská vláda poručnická pak hořic pomstou za předešlá příkoří, čekala jen na příhodnou chvíli, aby zahájila nepřátelství proti králi českému. Krom toho Rudolf získal četná knížata německá, světská i duchovní, především Ludvíka, falckrabí rýnského, Bedřicha, arcibiskupa solnohradského, Menharta, hraběte tyrolského, Alberta Gorického a j. Tak připraven a mocným vojskem opatřen král Rudolf prohlásil proti Přemyslu Otakarovi říšskou klatbu (24. června 1276) a v polovici srpna shromáždil veškeré své vojsko do Norimberka, aby odtud zahájil válku.

Král český, který nevěděl o odpadnutí Jindřicha Bavorského, očekával nepřítele v západních Čechách a rozložil své vojsko u Teplé. V tom však král Rudolf náhle změnil původní plán válečný, odbočil počátkem září od Norimberka na jih do Řezna, kdež mu vévoda Jindřich povolil volný průchod podél Dunaje do Rakous. Z té strany král Přemysl útoku se nenadál, a tak se stalo, že vojsko Rudolfovo, které s velikou rychlostí postupovalo, již 18. října dorazilo před hradby vídeňské. Zatím již druhé vojsko, v jehož čele byl Menhart Tyrolský a Albert Gorický, dobylo bez velikého odporu Furlanska, Kraňska a Korutanska, a než dorazilo do Štyrska, prohlásilo se i tam veškeré

panstvo pro Rudolfa. Město Vídeň ovšem, majíc v čele statečného starostu Rüdigera z Paltrama, statečně se hájilo po pět neděl. Král Otakar dal se z Čech na kvapný pochod do Rakous, ale nemohl již obležení Vídně zabrániti. Vedle tohoto města ze všech pevností po pravém břehu dunajském již jen Klosterneuburg zůstal v moci české. Biskupovi Brunovi zdařil se nesnadný úkol, vložiti do této tvrze čerstvou posádku. Nicméně podařilo se falckrabí Ludvíkovi zradou domácího obyvatelstva i tohoto města se zmocniti. Že se město Vídeň dlouho neudrží, bylo jisto: neboť již také z Uher blížilo se dvojí vojsko, jedno mělo vpadnouti do Dolních Rakous, druhé na Moravu a do Čech.

Tyto pohromy byly příčinou, že většina pánů rakouských šmahem opouštěla vojsko Otakarovo, které tím značně seřídlo. Ale největší ránou pro krále českého byla vzpoura čelných rodů šlechtických, která v poslední chvíli vypukla v Čechách i na Moravě. Páni neradi snášeli přísnou vládu Přemyslovu, který podporou měst a klášterů hleděl ztenčiti jejich moc. V Čechách mocný rod Vítkovců, na Moravě pan Boreš z Ryznburka s četným přívrženstvem záhy vstoupili ve spojení s králem Rudolfem a v této rozhodné chvíli za zády svého panovníka zahájili vzbouření. Za takových okolností není divu, že přední rádce Otakarův Bruno radil k míru. Otakar vida nezbytí svolil, a také král Rudolf dal souhlas k smírnému jednání. Na návrh biskupa Bruna sestaven byl smírčí soud, jehož členy byli jmenováni se strany české Bruno a Ota, markrabí braniborský, se strany Rudolfovy falckrabí Ludvík a biskup vircpurský Berthold. Mír takto sjednaný ve Vídni (21. listopadu 1276) zbavil Otakara Rakous, Štyrska, Korutanska, Kraňska i marky vindické, ano i Chebska, jehož se byl rovněž za interregna zmocnil; smluvena byla dvojí svatba mezi dětmi Otakarovými, Václavem a Anežkou, i Rudolfovými, Rudolfem a Gutou. Tato měla dostati s Václavem za věno důchody ze severní polovice Rakous. Uhrám vrácena byla města v poslední válce obsazená. Přívržencům obou králů mělo se dostati úplné amnestie. Král Přemysl zbaven byl říšské klatby a přijal léno zemí českých, vzdav hold králi Rudolfovi.

Tyto podmínky míru chovaly samy v sobě zárodek nových sporů. Král Přemysl nechtěl vykliditi severních Rakous, tvrdě, že jsou zástavou věna slíbeného Gutě; následkem toho Rudolf dal obsaditi vojskem jihovýchodní Moravu, která byla zle pusto-

šena a drancována. To přimělo Otakara, že počátkem r. 1277 přeložil svou residenci do Brna. Jiný spor týkal se amnestovaných: král Přemysl potrestal hlavní náčelníky vzpoury českomoravské; zejména Boršovi z Ryznburka byly na základě soudního výroku pro velezrádu zabaveny všechny statky na Moravě; ony, které se prostíraly na blízku Uh. Brodu, byly tomuto pomeznímu městu přiděleny k zlepšení a rozmnožení obranných prostředků. Král Rudolf zastával se amnestovaných, naproti tomu Otakar popíral mu práva míchati se do vnitřních záležitostí českých. Nastalo nové vyjednávání, kteréž opět vedl biskup Bruno, pak pan Smil z Bělkova (v kraji Jihlavském), purkrabí hradu Bítova, a královský protonotář, mistr Oldřich s Bedřichem, purkrabím norimberským, plnomocníkem Rudolfovým. I docíleno bylo mezi nimi nového narovnání (6. května 1277); ale ani to nevedlo k trvalému míru. Obě strany připravovaly se k nové válce. Král Rudolf obnovil válečnou smlouvu s králem uherským Ladislavem, jemuž Otakar zdráhal se vydati obsazená města, rovněž byl si jist vydatnou vojenskou pomocí ze všech zemí alpských. Král český získal za spojence některá knížata slezská i polská, markrabí braniborského, míšenského, ano i vévodu bavorského Jindřicha i jiná knížata německá, která počala s nedůvěrou hleděti ke vzrůstající moci Rudolfově. Ano i někteří páni rakouští, v jichž čele byl maršálek zemský Jindřich z Kuenringa, pak četní měšťané vídeňští, především statečný Paltram, znovu se prohlásili pro krále českého. Tyto snahy Otakarovy slibovaly pak ještě větší úspěch, ježto Rudolf nemaje dostatek peněz, jal se v rakouských zemích v městech i na venkově vybírati veliké daně, čímž si odvracel náklonnost obyvatelstva. A ačkoliv král Rudolf přišel na stopu zrádě Kuenringově i Paltramově, kteříž oba musili ze země utéci, přece nedovedl ani z Německa ani z alpských zemí sebrati dostatečnou moc vojenskou. Jediná jeho naděje zakládala se na pomoci uherské.

Král Otakar věděl o těchto nesnázích svého odpůrce a proto hleděl co nejdříve do pole vyraziti. Nečekaje ani na příchod všech pomocných vojsk z Míšenska, Braniborska a z Polska, odebral se v lednu 1278 do Brna, kdež konal obecný sněm stavů moravských, světských i duchovních, velmi hojně navštívený. V Brně bylo také shromaždisko veškerého vojska Otakarova, které koncem července vedeno samým králem odtud

vytrhlo. Tentokráte nedoprovázel ho nejmilejší důvěrník a rádce, Bruno Olomucký, který jsa již v pokročilém věku 68 let, výpravy se nesúčastnil. Vojsko táhlo z Brna údolím Svratky a Dyje k rakouské pevnosti Lavě, která se postavila na odpor. Král Otakar pustil se do obléhání Lavy, ale teprve po 12 dnech jí dobyl. Byla to veliká taktická chyba; neboť tím ponechal králi Rudolfovi kýženého času, aby se mohl spojiti s vojskem uherským. Obě spojená vojska přešla na Moravské pole a svedla s vojskem českým, které zatím tam dorazilo, rozhodnou bitvu mezi Suchými Kruty a Jedenspeigem (26. srpna 1278). Na straně Rudolfově byla převaha početní, za to měli Čechové četnější a dokonalejší těžkou jízdu. Tato s jádrem pěchoty, ve které nalézali se také Moravané, donutila pravé křídlo Rudolfovo k ústupu, na kterém sám král přišel v nebezpečí života. Zavčas však vyrazila německá záloha vedená Oldřichem Kapellským a odtiskla postupující pluky české k řece Moravě, ve které četní rytíři čeští nalezli hrob. Naproti tomu vůdce české zálohy, moravský pán a vrchní komoří Milota z Dědic, dal se podle řeky Moravy na útěk a strhl za sebou i jiné bojující.*) Král Přemysl vida, že jest bitva pro něj ztracena, vrhl se hrdinsky v nejkrutější boj, v němž byl ubit od svých osobních nepřátel ze šlechty rakouské, a mrtvola jeho od sprostých vojáků hanebně oloupena. Král Rudolf dal ji převézti do Vídně, kdež byla nabalsamována, a teprve o velikonocích r. 1279 na žádost českých pánů do Znojma převezena a u Minoritů pochována.

Právem pokládá se král Přemysl Otakar II. mezi nejznamenitější osobnosti 13. století. Založiv ve střední Evropě — vedle Německa — mocnou říši, obestřel se leskem slávy vojenské i bohatství, jež si získal moudrým hospodařením a rozumným využitkováním všech přístupných pramenů. Jeho státnický důmysl spěl netoliko za vnějším rozšířením a zaokrouhlením říše, nýbrž i za trvalým upevněním jejích základů. V té příčině sledoval dvojí cíl: jednak povznešení blahobytu svých poddaných, jednak jejich duševního vzdělání. Prvého snažil se dosáhnouti zakládáním měst dle vzoru německého, druhého podporováním klášterův a jejich škol. Bohužel, že oběma těmito snahami

*) O zrádě Milotově vyslovují se v novější době pochybnosti, poněvadž v souvěkých pramenech není o ní zmínky; poprvé objevuje se zmínka u Pulkavy ve XIV. stol.

němectví v našich zemích nabylo tolik půdy, jako nikdy před tím, k nenahraditelné škodě domácího živlu slovanského. Tento postup cizí národnosti na Moravě byl krom toho ještě zvláště podporován a urychlován biskupem olomuckým Brunem. Přes tyto stinné stránky nelze upříti, že země naše za panování Přemysla II. byly vysoko povzneseny. Tragickou smrtí jeho zastaven byl tento vývoj, a jí také zmařen byl první pokus sloučiti v jedno panství země české i rakouské.

VI. Morava za poručnické vlády krále Rudolfa Habsburského. (1278—1283). Záviš z Falkenšteina.

Králové Rudolf a Ladislav pronásledovali zbytky nepřátelského vojska s velikou rychlostí až na Moravu, na jejíchž hranicích stanuli již druhého dne po bitvě, onen ve Valčicích, tento v Lavě. Tam přiměl král Rudolf svého spojence k návratu; neboť kruté řádění divokých Kumánů v dobyté zemi bylo mu samému na obtíž. Ale německé vojsko nevedlo si o nic mírněji. Na cestě k Brnu bylo páleno a drancováno; jmenovitě Pohořelice lehly tehda úplně popelem. A přece nenalezal Rudolf na Moravě nikde odporu. Všechna větší města, jako Znojmo. Brno. Jihlava, Olomouc, Přerov a j. ochotně se mu podrobila, začež byla mnohými privilejí od něho obdařena, ano Brno bylo povýšeno za svobodné říšské město. Také biskup Bruno a za jeho příkladem zemští stavové složili římskému králi přísahu věrnosti. Král Rudolf potom prohlásil, že podrží Moravu v náhradu za válečné útraty ve vlastní správě tak dlouho, pokud by nedospěl syn padlého krále Václav, jemuž bylo tehda sedm let. Za tím účelem rozdělil také zemi na dvě místodržitelství: severní, Olomucko a Přerovsko, svěřil biskupovi Brunovi, v jižní části, Brněnsku a Znojemsku, ustanovil biskupa basilejského Jindřicha, jehož úkol však záležel pouze v odvádění předepsaných poplatků. Vrchním vojenským guvernerem na Moravě jmenován byl Albert, vévoda saský. Ve vnitřní správě země hlavní slovo měl biskup Bruno, který však brzy potom zemřel (1281). Nicméně všechna tato opatření i klidné chování obyvatelstva nezabránilo četným ukrutnostem německého vojska, které stále ještě loupilo a plenilo osady i kláštery. Tak zejména Rajhrad byl v této době od mnichův úplně opuštěn.

Z Moravy král Rudolf dal se na výpravu do Čech. Tam nastalo bezvládí a zmatek. Poručnické vlády za nezletilého krále Václava II. chopil se markrabí braniborský Ota, syn sestry Otakarovy, od něho již dříve k tomu splnomocněný. Veliká část české šlechty uznala jej za vladaře, ježto nebránil její libovůli. Královna Kunhuta přála si smíru s Rudolfem; ale proti tomu Ota navrhoval branný odpor a s ním souhlasila většina velmožů. Král Rudolf zatím dorazil z Jihlavy na Čáslav do Sedlce u Kutné Hory, kamž uchýlila se též královna Kunhuta i se synem Václavem, dovolávajíc se jeho ochrany proti Otovi Braniborskému. Tento vypravil se v čele vojska českého z Prahy ke Kolínu. Ale k bitvě mezi oběma vojsky, sotva dvě hodiny od sebe vzdálenými, nedošlo: biskup olomucký Bruno a arcibiskup solnohradský Bedřich sjednali smlouvou u Sedlce mezi oběma stranami narovnání. Ota Braniborský uznán byl na pět let poručníkem krále Václava a vladařem v Čechách. Král Rudolf dostal náhradou válečných útrat rovněž na pět let Moravu ve svou správu; rozdělení země ve dvě místodržitelství bylo potvrzeno. Umluvený dříve sňatek mezi dětmi Rudolfovými a Otakarovými byl tu skutečně vykonán. Opavsko, které dosud náleželo vévodovi Mikulášovi, dlícímu v uherském zajetí, přiřčeno bylo královně Kunhutě v užívání.

Smlouvou sedleckou byla Morava na čas vytržena z odvislosti české.

Pět let poručnické vlády Oty Braniborského v Čechách patří k nejnešťastnějším, jež kdy země tato zakusila. Šlechta česká, dosud držená na úzdě pevnou rukou Otakarovou, ucítivši uvolnění, chopila se pěstního práva a naplnila zemi loupežemi, požáry a vraždami. Ota, muž povahy lakomé a násilnické, nečinil jí v tom žádných překážek, aby nabyl úplné volnosti k provádění svých záměrů. Především hleděl obohatiti se drancováním pokladů chrámových i klášterních. Královnu Kunhutu, která se vzpírala jeho moci, odvezl (v únoru 1279) i se synem Václavem násilím na hrad Bezděz. Odtud sice královna již po dvou měsících unikla na Moravu, kdež se domáhala ochrany krále Rudolfa i stavů moravských, kteří již chystali se vytrhnouti válečně proti Otovi. V tom však došla zpráva, že surový markrabí odvedl nedospělého a tělem slabého krále Václava do Braniborska, kdež s ním nelidsky nakládal, správu Čech pak

svěřil bojovnému biskupovi braniborskému Gebhardovi, za něhož hordy braniborské zaplavily nebohou zemi a dopouštěly se nejhorších násilností, aby co nejvíce pokladů nahrabaly. Za těch okolností nezbylo královně Kunhutě, nežli odebrati se na svůj úděl opavský, dříve jí od krále Rudolfa vykázaný, kdež obrala si za své sídlo Hradec a pod ochranou moudré správy biskupa Bruna vládla ke spokojenosti všeho obyvatelstva Když pak vrátil se z uherského zajetí vévoda Mikuláš, pobočný syn krále Přemysla, podvolili se oba, on i Kunhuta, rozhodčímu slovu biskupa Bruna i ostatních stavů moravských a vládli společně na Opavsku.

Nesnesitelné útisky donutily konečně českou šlechtu i měšťany pražské, že se chopili zbraně proti Braniborcům, i došlo k domácí válce, za které Braniboři dopouštěli se zvláště na venkovském lidu velikých ukrutností a nutili jej, vyhledávati si skrýše v horách a lesích. Aby tomuto neblahému stavu přítrž učinil, odhodlal se král Rudolf zakročiti osobně a vypravil se (na podzim 1280) s velikým vojskem z Vídně do Čech. Výprava ta nepotkala se se zdarem; nicméně byl jí asi markrabí Ota pohnut, že se dal u vyjednávání s českými stavy. I bylo docíleno narovnání (o novém roce 1281), markrabí svolil k vypovězení všech Němců, kteří nebyli v zemi usedlí, přenesl správu zemskou na pražského biskupa Tobiáše z Bechyně a na vrchního komořího Děpolta z Ryznburka; zároveň slíbil za náhradu 15.000 hřiven stříbra přivézti Václava do Prahy a odevzdati jej biskupu Tobiášovi k vychování. Ale tomuto slibu dostál teprve po dvou letech, když doba poručnické vlády jeho byla na sklonku; teprve v květnu 1283 Pražané uvítali s jásotem příchod svého krále.

Pokud žil biskup olomucký Bruno, který pevnou rukou vedl svěřenou sobě správu zemskou, Morava těšila se lepšímu klidu a pořádku nežli Čechy. Ale r. 1281 zemřel tento znamenitý státník moravský, přední rádce kdysi krále Přemysla II. a zvelebitel země moravské; jeho zásluhou zajisté za neúplně 40letého biskupování povznesena byla kázeň a mravnost v kněžstvu i v lidu a na 200 nových osad založeno. Města obdarována hojnými privilejí, hojnost lenních statků rozdána oddaným ministeriálům (vasalům) biskupovým. Ovšem že tím také germanisace Moravy značně pokročila; neboť noví osadníci měst, vesnic i klášterů většinou byli z Němec povoláváni.

Nástupcem Brunovým na stolci biskupském stal se Dětřich z rodu českých Vítkovců (1281—1302). Ale správcem Moravy jmenoval král Rudolf svého zetě Alberta Saského. Tento nastoupil v svůj úřad za smutných okolností. Neboť Morava od nějaké doby, zvláště od smrti Brunovy, stala se dějištěm rozličných násilností a přechmatů, kterých se dopouštěli četní páni a rytíři v zemi. Nejčelnější z nich, jako Gerhard z Obřan a Milota z Dědic, byli od Alberta uvrženi do vězení. Krom toho časté války a neúrody vzbudily v Čechách i na Moravě hlad a mor, který zvláště v letech 1281 a 1282 krutě řádil, tak že ani nebylo rukou k pochování zemřelých. Vévoda Albert staral se poctivě o obnovení pořádku veřejného a konal pravidelně zemské soudy. Zůstal však jen dvě léta gubernatorem moravským. Na podzim r. 1283, když králi Rudolfovi byla vyplacena zástavní summa 40.000 hřiven stříbra, převzal mladý král Václav také Moravu ve svou správu. Tato stala se od Čech nezávislou, zejména obnovena byla v Brně samostatná dvorní kancelář, za Přemysla II. zaniklá. Král Václav prohlásil také všeobecnou amnestii: Vítkovcům prominuta jejich zráda, Gerhard z Obřan a jiní provinilci byli propuštěni na svobodu. Nevlastnímu bratru Václavovu Mikuláši bylo potvrzeno držení údělu opavského.

Ale ani potom nebylo trvalého pokoje dosaženo. Páni a rytíři, sotva že amnestie dosáhli, osměleni beztrestností svých činů, jali se znovu páchati rozličné násilnosti a provozovati surové pěstní právo. Mezi těmi opět vynikl Gerhard z Obřan, který ze svého hradu nedaleko Brna konal časté loupeže a celé údolí řeky Svitavy naplňoval postrachem. Teprve r. 1286 král Václav pomocí pana Záviše z Falkenštejna donutil jej k pokoření. Ještě po smrti jeho (1291) hrad Obřanský stal se útočištěm pověstných lupičův, i byl r. 1310 od brněnských měšťanův útokem vzat a rozbořen. Podobný osud jako Gerhardovi připraven byl panu Bedřichovi z Linavy na hradě Helštýně (u Lipníka), Bedřichu ze Šonburka na hradě Bořišově (u Mor. Třebové), založeném od Boreše z Ryznburka, a jiným lupičům zase na hradě Hoštýně (u Zábřeha). Klášter rajhradský, od několika let mnichy opuštěný, obsazen byl asi 400 lupiči; Záviš z Falkenštejna nočním útokem budovy dobyl, lupiče schytal a dal pověsiti nebo stíti. Hradu Frajštýna nad Dyjí (j. Bítova)

dobyto bylo pomocí Albrechta Rakouského (1286). Důraznému a přísnému vystupování Václavovu podařilo se, že koncem r. 1286 Morava této metly byla zbavena. Četná města, jako Brno a Olomouc, jakož i kláštery (Hradišťský), jimž ovšem bylo mnoho trpěti nájezdy loupežných rytířů, odměněny od krále slevami daní i jinými privileji.

Pan Záviš z Falkenštejna byl té doby vedle mladistvého krále vlastním vladařem v říši českomoravské. Za krále Přemysla Otakara II. shledáváme jej spolu s ostatními Vítkovci v táboře povstalců. Byv proto z Čech vypovězen, odebral se r. 1281 ke dvoru ovdovělé královny Kunhuty v Opavsku a byl od ní jmenován purkrabím hradeckým. Po příchodu krále Václava do Čech (1283) dosáhl jako jiní povstalci amnestie, a královna Kunhuta, která zatím pojala Záviše za manžela, vymohla mu u svého syna i přístup ke dvoru. Tam nabyl záhy velmi mocného postavení a zjednal také svým přátelům vynikající úřady zemské. Marně snažila se protivná strana, v jejíž čele stál pan Burkhart z Janovic, podlomiti tuto velkou moc. I po smrti královny Kunhuty (1285) dovedl si Záviš udržeti důvěru královu a prokázal mu i říši českomoravské mnohé platné služby; zvláště pak zjednal si veliké zásluhy o obnovení pořádku v zemi. Jeho úsilím bylo mnoho zpurných rytířů pokořeno, jejich hradů dobyto a na sta lupičů postínáno, pověšeno neb na kolo vpleteno.

R. 1287 přivezena byla manželka krále Václava Guta, dcera krále Rudolfa, do Čech a konala (4. července) slavný vjezd do Prahy. Od té doby poklesla moc Závišova; stalo se tak jednak přičiněním krále Rudolfa samého, jemuž na tom záleželo, aby moc Závišova příliš nevzrostla. Aspoň královna Guta nebyla mu nakloněna; vypravuje se, že drahocenný závoj, který jí darem poslal na uvítanou, kázala do ohně vhoditi, bojíc se čarodějné moci jeho. Z druhé strany byl to opavský vévoda Mikuláš, od delší doby osobní nepřítel Závišův, který hleděl vladařskou moc jeho podlomiti. Bylo pak i jiných nepřátel dosti, kteří se snažili králi Václavovi namluviti, že Záviš nejsa spokojen rozsáhlými statky, jichž nabyl pro sebe i pro své přátele, ukládá jemu o korunu, ano dokonce i o život. Zdá se, že Záviš vida, jak se mu doma hroutí půda pod nohama, vyhledával opory za hranicemi. Především spřátelil se s uherským králem Ladislavem IV. a vyžádal si sestru jeho Alžbětu za manželku. Potom obral si

trvalé sídlo na zámku Svojanovském v rozkošné krajince při pomezí českomoravském. Když pak se mu z nového manželství narodil syn, chtěje křest jeho nádherně oslaviti v jakémsi pomezním městě moravsko-uherském, pozval na tuto slavnost krále uherského i českého. Zatím však rozšířila se pověst, že tato slavnost má býti pastí, do které mínil Záviš krále Václava vlákati, aby jej o život připravil. Václav asi uvěřil této pověsti; neboť když Záviš do Prahy se odebral a osobně mu své pozvání přednesl, dal jej náhle zatknouti a do bílé věže uvrhnouti. Na svobodu měl býti teprve tehda propuštěn, když by vrátil koruně české některé statky a poklady, které byly věnem zemřelé královny Kunhuty. Mezi nimi byly zámky Svojanov a Hohenstein (Hoštýn), pak města moravská Zábřeh a Svitavy. Tomu se Záviš opřel, spoléhaje na četné přívrženstvo v zemi. Skutečně také vzbouřila se část šlechty, v jejíž čele byli bratří Závišovi Vítek a Čeněk, kteří rovněž odepřeli vydati statky nedávno získané. Hnutí to nabylo považlivých rozměrů, když také zvenčí chystala se pomoc Falkenštejnovi, od krále uherského Ladislava a od Jindřicha IV., vévody vratislavského. Naproti tomu král Václav chopil se rázného prostředku: za pomoci krále Rudolfa Habsburského sebráno bylo vojsko a velení jeho svěřeno Mikuláši, vévodovi opavskému, který na radu krále německého vodil spoutaného pana Záviše před hrady zpurných šlechticův a hrozil jej popraviti, nevydají-li jich. Takovým způsobem bylo několika hradů dobyto. Když však vojsko dorazilo ke hradu Hluboké, nedaleko Českých Budějovic, kdež velel bratr Závišův Vítek, odepřeno bylo vydání hradu i přes onu hrozbu. Na rozkaz králův dal tedy vévoda Mikuláš pana Záviše z Falkenštejna stíti (24. srpna 1290), načež tvrz Hluboká se vzdala a také ostatní vzpoura již snadno byla potlačena, zvláště když došla zpráva o smrti krále uherského i vévody vratislavského, čímž povstalci pozbyli naděje na vnější pomoc.

VII. Morava za Václava II. a III.

Od té doby říše českomoravská těšila se vnitřnímu klidu. Král Václav, po smrti Závišově teprve devatenáctiletý, byl sice těla slabého, ježto v mládí zažil mnoho útrap, za to však honosil se mnohými skvělými vlastnostmi duševními. Nebyl sice

mohutným válečníkem a výbojcem, jako jeho otec, za to obracel veškeru péči ku blahu svých poddaných, byl starostliv o řádné vykonávání spravedlnosti a zachovávání zákonů. Podporoval rozkvět měst za příkladem otce svého Přemysla Otakara II.; na Moravě udělil (1290) biskupovi pražskému právo, aby město Kojetín, které mu náleželo a jež dosud mělo jen privilej tržní, smělo se opevniti zdmi, valy a příkopy, aby v době nebezpečí obyvatelstvo okolních vesnic mohlo tam nalézti útočiště. Ještě důležitější jest listina, vydaná téhož roku od biskupa olomuckého Dětřicha městu Kroměříži. Obsahujeť dle vzoru brněnského zvláštní řád městský, dle něhož měšťané volí si svého městského soudce, konšely i porotce a vedle toho mnohá jiná důležitá práva. Také jiná města moravská, Brno, Olomouc, Litovel, Jevíčko těšily se přízni králové. Král Václav zvelebil též hornictví, kteréž upravil moudrými zákony. Stříbrné doly kutnohorské přinášely za něho velký užitek. Také o mincovnictví zjednal si velké zásluhy. Upustil trvale od zlozvyku tehdejších panovníků, měniti často minci, což se dělo na velkou škodu poddaných, a zavedl pevnou soustavu mincovní, dle kteréž raženo bylo ze hřivny stříbra po šedesáti groších, a tyto po 12 denárech; české peníze nabyly za hranicemi záhy velmi dobré pověsti a opanovaly téměř po 300 let peněžní trh v střední a východní Evropě. Dosavadní mincovny v Brně, Opavě, Jihlavě a v Olomouci byly zrušeny a zřízeno jednotné ražení peněz v Kutné Hoře pro celou říši. Václav II. také zamýšlel sestaviti stálý psaný zákon pro soudy zemské a povolal za tím účelem do země slavného vlaského právníka mistra Gozzia z Orvieta; ale tento záměr rozbil se o odpor šlechty, kteráž ve svém zájmu raději setrvala při dosavadní právní nejistotě. Nicméně vzhledem k tomu, že již v letech 1291 a 1292 moravským městům Brnu, Znojmu a Olomouci dáno bylo zlepšené zřízení městské, nelze pochybovati, že podobné opravy provedeny byly částečně také ve zřízení zemském, zvláště v soudnictví. Také o šíření osvěty král horlivě dbal, jenže hlavní jeho pokus v té příčině, založiti „generalní učení“ (universitu) při chrámě sv. Víta, pro rozličné překážky nedošel svého uskutečnění.

Zabezpečiv takto říši své trvalý pořádek a položiv pevný základ k jejímu blahobytu, král Václav mohl již pomýšleti také na zvýšení moci své za hranicemi. K tomu byla tehda doba

sám v čele biskupy. slavný vjezd do potom uderil na Vladislava zajal a

uznal rovněž vrchní panství české a vzdal se všech nároků na Krakovsko a Sandoměřsko.

Nenáhlý, ale patrný vzrůst moci české spůsobil, že sousedé Václavovi více než kdy před tím vyhledávali jeho přátelství a spojenství. Ano i hrdý a drsný vévoda rakousko-štyrský Albrecht neubránil se tomuto dojmu. Ačkoliv nemohl svému svatu zapomenouti, že byl z hlavních původců volby Adolfa Nasavského na trůn německý, na druhé straně dospěl k přesvědčení, že při nepřátelském smýšlení tohoto, jakožto krále německého, nelze se mu obejíti bez dobré shody s králem českým. Dobrou prostřednicí v tom byla mu sestra jeho Guta; tato přiměla manžela svého Václava, že Albrechta k sobě pozval, když dlel ve Znojmě. Vévoda rakouský dostavil se do Znojma a za okázalých slavností docíleno bylo smíření mezi oběma panovníky. Ze Znojma Albrecht odebral se do Prahy navštívit svou sestru, načež královští manželé čeští oplatili mu návštěvu ve Vídni, kdež pobyli dvanácte dní v hlučných radovánkách (1293).

Nelze pochybovati, že toto smíření nalezlo svou oporu v zevních událostech. Vévoda Albrecht nespustil s očí hlavního cíle, dosáhnouti koruny královské v Německu; proto hledal spojence proti Adolfovi. Václav zase pojal nenávist proti králi německému, poněvadž tento hleděl pro sebe získati Míšensko, ač je byl před volbou slíbil jemu, Václavovi. Také ostatní kurfirstové jevili již nespokojenost s Adolfem, který se neosvědčil v rukou jejich tak povolným nástrojem, jak očekávali. Václav ovšem osobní náklonnosti k Albrechtovi nikdy nepojal. R. 1295 vypuklo povstání šlechty rakouské proti Albrechtovi, a tato vypravila poselstvo do Brna, kde král Václav tehda dlel, žádati ho za pomoc. Mocní přímluvčí, mezi nimiž zvláště pán mikulovský Jindřich z Liechtenštejna, předvedli poselstvo před krále, a tento ochotně pomoc povstalcům slíbil. Jenom prosba manželky jeho Guty pohnula krále Václava, že rakouským povstalcům slíbenou pomoc zase odepřel a tak Albrechtovi umožnil vzpouru potlačiti.

Od té doby jeví se u Václava smýšlení Albrechtovi poněkud příznivější. Zdá se, že obrat ten spůsobil té doby nově jmenovaný dvorní kancléř český Petr Aspelt, dosud biskup basilejský. V dřívějších dobách býval tělesným lékařem a kaplanem při dvoře krále Rudolfa Habsburského. Když r. 1296 farní chrám brněnský u sv. Petra od olomuckého biskupa Dětřicha povýšen

byl za kolegiatní, stal se tam Petr Aspelt prvním proboštem. Král Václav pak počátkem r. 1297 jmenoval jej svým dvorním kancléřem čili protonotářem. Téhož roku pak zrušena byla samostatná dvorní kancelář na Moravě, zřízená r. 1283, a Morava podřízena dvornímu kancléři českému. V tomto důležitém úřadě Petr zajisté působil pro shodu česko-rakouskou. Výsledky této činnosti záhy se objevily. Dne 2. června 1297 král Václav dal se se svou manželkou Gutou slavnostně korunovati v Praze od arcibiskupa mohučského Gerharda. Za těchto slavností, jejichž nádhera a obrovský náklad dle svědectví vrstevníků byly neslýchány, čtyři kurfirstové, kteří se tehda v Praze sešli, mohučský, saský, braniborský a český, vyzvali vévodu Albrechta, rovněž přítomného, aby se zbraní v rukou svrhl Adolfa Nasavského a sám se na trůn německý povznesl. Králi Václavovi slíbil Albrecht dáti zástavou Chebsko a některá území v Míšensku. Těmito úmluvami byl osud Adolfův spečetěn. Následovalo formální sesazení jeho od většiny kurfirstů v Mohuči, a když pokusil se proti Albrechtovi se zbraní v rukou uhájiti si koruny, válečné štěstí jej opustilo. V bitvě u Göllheima (1298) Adolf padl, a protivník jeho Albrecht pozdvižen byl na trůn německý. Stopy lvího drápu českého i v této spletené záležitosti jsou dobře znatelny.

Králi Václavovi II. vytýkává se nerozhodnost a vrtkavost. Uvážíme-li však, jaké pokroky říše českomoravská učinila za několik let jeho samostatné vlády, nelze nám na tento výrok o jeho povaze přisvědčiti. Spíše byla to neobyčejná opatrnost a střízlivost, která nedopouštěla důležitějšího rozhodnutí, pokud všechny okolnosti náležitě nebyly uváženy. Král Václav válce se nevyhýbal, bylo-li jí třeba. Ale jakmile mu dopřáno bylo po nějakou dobu klidu a pokoje, ze všech sil hleděl ho užiti ku vnitřnímu zvelebení své říše. O tom svědčí blahodárná činnost jeho na Moravě, zvláště od té doby, kdy Morava podřízena byla českému úřadu kancléřskému a tím svazek její s Čechami ještě více utužen. Zvláště blaho měst moravských leželo mu stále na srdci. R. 1298 vydána zase celá řada nových privilejí pro Brno, Olomouc, Hlubšice (Leobschütz) a j.; měšťanům dostalo se práva, kupovati šlechtické statky, pokud nebyly královskými neb jinými lény, zříditi si kupecký dům pro sukno i jiné zboží, vybírati soudní taxu ode všech, kteří v rozepřích

obracejí se k soudu městskému; těchto důchodů však mají užívati k udržování městských hradeb a příkopův k chránění osobní bezpečnosti. Tehda také Opavsko připojeno bylo opět přímo k Moravě, ježto vévoda Mikuláš zaopatřen byl v nově nabytém panství polském. Podobně jako městům, též klášterům moravským dobře se dařilo za pečlivé vlády Václava II. Za posledních Přemyslovců veškeré duchovenstvo české i moravské zbaveno bylo placení daně, a uvážíme-li k tomu stálé štědré odkazy i jiná darování, jichž se jim od krále, šlechty i měšťanstva dostávalo, snadno pochopíme velké bohatství tehdejší církve v našich zemích.

Král Václav II. zmocniv se Krakovska a Sandoměřska a stav se vrchním pánem jiných údělů polských, umínil si sjednotiti veškeru říši polskou pod svým žezlem a čekal jen na vhodnou k tomu příležitost. Tato se naskytla, když zemřel (1296) nejmocnější ze všech údělných knížat, Přemyslav Velkopolský, který se před rokem dal ve Hnězdně korunovati za krále. Poněvadž zanechal jedinou dceru Richsu, nastaly nové boje o jeho dědictví. Největší nároky na ně činil si Vladislav Lokietek, ale nemoha se ostatním Piastovcům ubrániti, vyhledal si oporu v králi Václavovi a přijal od něho Velkopolsko a Pomořansko v léno (1299). Tím však pokoj v zemi nebyl obnoven, a šlechta velkopolská, nabyvši přesvědčení, že jen mocný panovník dovede si pořádek vynutiti, nabídla králi Václavovi ruku kněžny Richsy (královna Guta zemřela r. 1297 nedlouho po korunování) a s ní zároveň trůn velkopolský. Václav přijal toto nabídnutí, vtrhl s vojskem do Velkopolska, zmocnil se země po některém odporu a uvedl také Pomořansko i Kujavsko pod své panství. Potom konal slavný vjezd do staroslavné metropole Hnězdenské a dal se tam za přítomnosti četné šlechty i biskupů zemských od arcibiskupa hnězdenského za krále korunovati (1300). Pak odebral se do Poznaně, kdež slavil zasnoubení své s princeznou Richsou. Místodržitelem velkopolským jmenován byl vévoda Mikuláš, kdežto v Krakovsku a Sandoměřsku na čas správu vedl moravský pán Oldřich z Boskovic. Vladislav Lokietek, který se postavil českému panství na odpor, byl z vlastního údělu svého vypuzen a utekl se do Říma pod ochranu papeže Bonifáce VIII. Tak sloučil král Václav II. až na některá vévodství slezská veškeren národ polský pod svým žezlem; říše jeho sahala od Šumavy až

po viselský Buh a po moře Baltské. Moudrým šetřením všech dosavadních řádův i zvyklostí a vlídným i štědrým chováním získal si záhy všechno obyvatelstvo, čímž panství jeho také do budoucnosti nabývalo bezpečných základů.

Sotva že Václav (koncem r. 1300) vrátil se domů z vítězné výpravy polské, již naskytla se mu příležitost k nabytí jiného rozsáhlého panství. V lednu r. 1301 zemřel uherský král Ondřej III., poslední mužský potomek rodu Arpádova, a část velmožův uvážívši, že král český jest synem Kunhuty, vnučky krále Bely IV., odhodlala se nabídnouti mu trůn uherský. Deputace magnátů, v jejichž čele byl Jan, arcibiskup kaločský, a říšský palatin Matěj Čák z Trenčína, přijata byla od krále Václava v moravském městě Hodoníně při hranicích uherských. Václav nepřijal pro sebe podávané koruny, ale nabídl stavům uherským za krále svého dvanáctiletého syna Václava, který byl zasnouben s Alžbětou, jedinou dcerou zemřelého krále Ondřeje III. Deputace přijala tento návrh, a mladý kralevic byl (27. srpna 1301) ve Stol. Bělehradě od arcibiskupa kaločského korunován za krále uherského jménem Ladislava V.; nový král obral si ihned Budín za svou residenci.

Tyto neslýchané úspěchy krále Václava II., který chystal se ve svém rodě sloučiti tři slavné říše, českou, polskou a uherskou, vzbudily mu ovšem zapřísáhlé odpůrce. Zasažením do Uher poštval si král český tehdejšího papeže Bonifáce VIII., který prohlašuje Uhry za léno papežské, mínil dosaditi tam na trůn Karla Roberta Anjouského, jemuž získal v Uhřích a v Charvatsku četné a mocné přívrženstvo, prohlásil volbu Ladislava V. za neplatnou i jeho korunování a zbavil jeho poddané závazku věrnosti. Vedle toho ujal se papež Vladislava Lokietka, který se byl pod jeho ochranu utekl, a zakázal Václavovi II., aby se bez jeho přivolení nazýval králem polským. Jiný nebezpečný nepřítel vyvstal Václavovi v tehdejším králi německém Albrechtovi, který ve vzrůstu moci české domníval se viděti nebezpečí pro svou dědičnou moc v zemích rakouských. Požadavky Albrechtovy šly ještě mnohem dále. Václav měl se vzdáti Uher i Polska, vydati Míšensko i Cheb a odváděti říši německé povinný prý desátek z dolů kutnohorských anebo se z něho vykoupiti 80.000 hřivnami stříbra. Tyto podmínky vyslovil plnomocník krále německého Jindřich, biskup kostnický, říšskému kancléři

českému Petru Aspeltovi na sjezdě v Brně (1303). Rozumí se, že byly odmítnuty.

Hrozivé mraky sháněly se nad hlavou Václavovou. Postavení jeho bylo pak ještě stíženo tím, že v Uhřích pod dojmem bully papežské četní přívrženci syna jeho opouštěli, ano i nejčelnější z nich Matouš Trenčanský přidal se ke Karlu Robertovi. V těžkých dobách osvědčují se dobré vlastnosti panovníkův. Duch krále Václava zdál se růsti s přibývajícím nebezpečím. Klidná rozvaha a mužná odhodlanost ani na chvíli ho neopustily. Především vyhledal si spojence proti králi Albrechtovi a na radu svého kancléře Petra učinil obranný spolek s králem francouzským Filipem IV., který měl zároveň čeliti i proti papeži, kdyby podnikal nepřátelské kroky proti Václavovi II. neb jeho synovi. Nepřátelství stolice papežské ovšem pozbylo valně svého významu smrtí bojovného papeže Bonifáce VIII. (11. října 1303). Nástupci jeho přestěhovali se r. 1305 do Avignonu a octli se po sedmdesáte let v područí Francie. Avšak Albrecht, který se pokládal za vykonavatele vůle papežské, nemínil ustati, pokud by neobmezil Václava zase na původní jeho říši českomoravskou. I chystalo se mezi oběma králi k válce, a oba konali k ní horlivé přípravy.

Zatím věci uherské donutily českého krále k osobnímu zakročení. Syn jeho byl opuštěn většinou šlechty a od nepřátel na hradě Budínském obležen. Král Václav odebral se (v květnu 1304) do Brna, kdež uradil se se svým kancléřem Petrem o potřebných opatřeních. Odtud vytrhl v čele četného vojska, z Čech a Moravy sebraného, k tvrzi Mikulovské, kterouž držel přívrženec Albrechtův, Jindřich z Lichtenštejna, a dobyv jí, v červnu překročil hranice uherské. Rychlými pochody, nedbaje překvapených nepřátel, kteří se neodvážili v cestu mu vstoupiti, táhl po levém břehu dunajském, u Parkáně překročil řeku, dobyl Ostřihoma a za krátko dorazil do Budína, odtud pak odvezl syna svého i s korunními insigniemi do Čech, přesvědčiv se o nespolehlivosti šlechty uherské. Na zpátečném pochodě, který děl se přes Marchek a přes řeku Dyji, bylo mu odrážeti útoky syna Albrechtova Rudolfa, který na rozkaz otce svého podnikl z Rakous výpravu na poplenění Moravy.

Než se Václav do Prahy navrátil, dorazil již král Albrecht se silným vojskem v Německu sebraným přes Řezno a Linec

k Budějovicům. Současně syn jeho Rudolf učinil před Prešpurkem (24. srpna 1304) smlouvu s Karlem Robertem, dle níž tento zavázal se přispěti mu 50.000 Uhry a Kumány ku vpádu do zemí Václavových, začež měl onen pomoci mu k dobytí říšských insignií na Václavovi. Rudolf krom toho zaručil Uhrům všelikou kořist na zboží i lidech, kterou by v zemi nepřátelské učinili. Tato smlouva měla hrozné následky pro Moravu. Ještě v srpnu t. r. překročily divoké hordy uherské řeku Moravu a Dyji a řádily v zemi neslýchaným způsobem. Malá tvrz Jaroslavice nad Dyjí, kamž obyvatelstvo z nejbližšího okolí, zvláště ženy, se uchýlilo, byla obležena. Posádka bránila se zoufale a konečně zatarasila se v opevněném kostele. Ale dřevěná ohrada jeho byla snadno zapálena, a nešťastné ženy zvolily raději smrt v plamenech, nežli by se byly vydaly surovcům na milost a nemilost. Veškeré Břeclavsko bylo tímto nepřítelem zaplaveno a hrozně pustošeno. Jindřich Lichtenštejnský, přívrženec Albrechtův, který znovu zmocnil se Mikulova, marně snažil se dalším ukrutnostem zabrániti. Nepřehledné roje Kumánů přivalily se až k Brnu a dobyly Ivančic, kdež opět mnoho lidí nalezlo smrt v plamenech. Pouze na panství kláštera třebíčského bylo 27 osad spáleno a z jižní Moravy na 6000 lidí pohubeno neb do zajetí odvlečeno. Biskup olomucký Jan (1302—1311) obrátil se s prosbou ke králi Albrechtovi, aby zabránil hroznému řádění svých spojenců. Albrecht dověděv se, že Uhři nemíní se dalšího boje súčastniti, nýbrž s uchvácenou kořistí domů se vrátiti, vypravil za nimi oddíl vojska vedením hraběte Menharta z Ortenburka, který lupiče šťastně v Rakousích dostihl a aspoň zajatce z jejich moci osvobodil.

Ostatní vojsko Karla Roberta i vévody Rudolfa spojilo se u Budějovic s Albrechtem, který se sjednocenou armádou vytrhl proti Kutné Hoře, po jejíchž pokladech dychtil nejvíce, a město oblehl (18. října). Ale posádka městská sesílená horníky jihlavskými po pět dní statečně se bránila. Tuhá zima záhy přikvapivší, špatná voda, otrávená od horníků kovovým prachem a jinými škodlivými látkami, a nemenší měrou zpráva, že se blíží české vojsko k vybavení, donutily krále Albrechta k rychlému ústupu do Rakous, na kterém vojsko jeho utrpělo citelné ztráty jednak hojnými vánicemi sněhovými, jednak od Čechův je pronásledujících. Také vojsko krále uherského Karla Roberta dalo

se na zpátečný pochod Moravou, neopominuvši arci nebohou zemi opět dle svého zvyku všemožně vydrancovati. Tímto úspěchem však král Václav se nespokojil. Na rok 1305 konány byly horlivé přípravy k válce proti Albrechtovi; vojsko sbíráno z Čech, Moravy, Polska, Saska i Bavorska, jeho vůdcem pak měl býti nový spojenec Václavův Ota, vévoda dolnobavorský, ježto král Václav již od návratu z Uher povážlivě churavěl. Obavy v příčině jeho slabého zdraví, v mladých letech podkopaného, příliš záhy se splnily: dne 21. června 1305 přetata byla životní nit tohoto v mnohé příčině dosud nedoceněného panovníka.

O povaze krále Václava II. rozcházejí se mínění spůsobem až příliš nápadným. Němečtí historikové prohlašují jej za slabocha, povahy vrtkavé a vždy nerozhodné. Tento příkrý soud, k němuž se dílem i Palacký přidává, nemá základu v současných zprávách: všichni vrstevníci, Václavovi blízcí, chválí jeho zbožnost, lidumilnost, spravedlivost a slávu válečnou. Výjimkou jsou letopisy rakouské, nepřátelsky proti Václavovi zaujaté a tedy nespolehlivé. Také slavný vrstevník Václavův, Dante Alighieri, vytýká mu zbabělost, chvále na jeho úkor otce jeho Přemysla II.; ale chybili bychom, kdybychom slavné dílo tohoto básníka chtěli použíti za pramen dějin českých. Dante mohl o obou králích leda jen z doslechu něco věděti. Jakže? onen panovník, při jehož nastoupení země krvácela z mnohých ran, jsouc dějištěm pěstního práva rytířského a kořistí hrabivého cizáka, onen panovník, který při své smrti zanechal říši svou netoliko znamenitě zvětšenou, ale i — což více váží — uvnitř upokojenou, hmotně zvelebenou a v mohutný celek sjednocenou, ten že by mohl právem býti viněn z nestatečnosti a duševní slabosti? Či jest jen náhodou, že při vpádu krále Albrechta do Čech obyvatelstvo všech tříd bez rozdílu se vzchopilo k nadšené obraně? Tehda šlechta, měšťanstvo, duchovenstvo i lid selský byli stejné mysli, všichni lnuli stejnou láskou k svému králi. Jak zcela jinak bylo za posledních let Přemysla Otakara II.! V čas největšího nebezpečí země rozštěpena na několik táborů, král necítí se ve vlastním vojsku bezpečným, a den před bitvou kuje se zrada proti jeho životu. Nesvádějme všechnu vinu na nešťastnou shodu okolností: jisto jest, že král Václav II., jehož povaha byla vytříbena smutnými zkušenostmi z mládí, uměl jak

lidumilností, tak přísnou spravedlností pevně k sobě upoutati veškeré své poddané. Ve vzorné péči o blaho říše málo který panovník se mu vyrovnal; za něho zkvétaly města i kláštery, jejichž školy byly dosud jediným zdrojem vzdělání, hornictví povzneseno, mincovnictví upraveno, na Moravě zřízen stálý dozor nad četnými lesy královskými, čímž učiněna přítrž dalšímu odlesňování země; také umění bylo podporováno, jmenovitě král liboval si v uměleckém průmyslu zlatnickém a povolával zručné zlatníky z ciziny. I jest jen litovati, že nebylo mu dopřáno delšího života, aby jeho blahodárné dílo také pro budoucnost bylo zajištěno.

Syn a nástupce Václava II., tehda šestnáctiletý Václav III. učinil především mír s králem Albrechtem; vzdal se ve prospěch německé říše Chebska a Míšenska, začež Albrecht zavázal se nerušiti ho v držení Čech a Polska a upustil od nároku na desátek z dolů kutnohorských. Korunu uherskou i s ostatními klenoty královskými král Václav III. odevzdal — bezpochyby též na základě předběžné smlouvy s Albrechtem — Otovi, vévodovi bavorskému, sešed se s ním osobně v Brně (9. října 1305), čímž vzdal se pro vždy všech nároků na panství uherské. Toto rozhodnutí jevilo se také v tom, že Václav upustil od sňatku s dosavadní snoubenkou Alžbětou, dcerou posledního Arpádovce, a pojal za manželku Violu, dceru Měška, vévody těšínského. Veškeren zřetel mladého panovníka upíná se za příkladem otcovým k upevnění panství polského, vše ostatní jako zbytečná přítěž se odvrhuje. Že také lehkomyslnost jej nutkala, aby se všech zbytečných starostí zbavil, patrno jest z potomního způsobu života, jakému se Václav III. oddal, trávě noci s rozpustilými soudruhy svými a spustlými ženštinami v pitkách a jiných zhýralých radovánkách. Když pak byl král v nepříčetném stavu, dávali si soudruzi od něho darovati rozličné statky královské. Konečně však, pohnut jsa napomínáním otcovského přítele svého, Konrada, opata zbraslavského, král vymanil se z tohoto nechvalného řádění. Jeho lehkomyslností zaviněno bylo otřesení českého panství v Polsku. Vladislav Lokietek, jemuž dostalo se značných pomocí od krále uherského Karla Roberta, vtrhl již r. 1304 do země, dobyl Sandoměřska, Sieradzska i jiných krajů. Zemský hejtman velkopolský, Oldřich z Boskovic, nemoha se nepříteli ubrániti, volal o pomoc. Král Václav, svěřiv správu Čech a Moravy Jindřichovi Korutanskému, který tehda pojal

sestru jeho Annu za manželku, sebral četné vojsko a odebral se do Olomouce, odkudž měla výprava do Polska býti zahájena. Ubytovav se v děkanství při dómě, byl tam dne 4. srpna 1306 v pravé poledne zákeřnickou rukou zavražděn. Čí návodem tato vražda, pro naše země tak osudná, se stala, zůstalo již vrstevníkům nevyzpytatelným tajemstvím; jisto jest, že vrah, jakýsi Konrad z Potensteina čili z Mulhova, rodem z Durynska, byl k tomu od někoho najat.

Králem Václavem III., při smrti osmnáctiletým, vymírá po meči slavný domácí panovnický rod Přemyslovců. Pro veškeré Slovanstvo západoevropské jest událost tato ztrátou nenahraditelnou. Dlužno uvážiti, že právě tehda vyšel z Čech zdárný pokus sjednotiti dva mocné bratrské kmeny v jedinou říši. Čechy a Polsko měly splynouti v jediný státní celek, a což nejdůležitější při tom, z Německa neučiněno nic k zabránění toho, král Albrecht ochotně uznal Václava III. panovníkem polským. Jaký to rozdíl, přirovnáme-li toto chování k mocnému odporu, který kladl kdysi císař Jindřich III. knížeti Břetislavovi při podobném pokuse! Polákům již kratická tato vláda Přemyslovců (1290—1306) přinesla velký užitek. „Byla to vláda silná, praví Bobrzyński, která všeliké zápletky hned v zárodku dusila a společnost polskou, z tolika různorodých činitelů složenou, navykala jednotnosti a svornosti... Kdo ví, zdali bychom bez krátké vlády Václava II. byli se již kdy sami vzmohli na jednotnou monarchii!“ A to, co Poláci uznávají pro svou říši o vládě Václavově, platí rozšířenou měrou o vládě Přemyslovců vůbec na Moravě. Jejich zásluhou neocenitelnou jest, že naši zemi, obývanou lidem dobrým, ale méně vznětlivým a rázným, připoutali pevnými, při tom však nikterak tížícími svazky k mocnějšímu bratru na západě. V národní, politické a na čas i církevní pospolitosti Čech i Moravy, která nikterak nevylučovala samostatný vývoj obou zemí vedle sebe, tkví neposlední příčina, že národ náš po tolik století zachoval si svou samostatnost. A zahájení i uhájení této pospolitosti jest právě zásluhou Přemyslovců.

VIII. Vnitřní stav Moravy od r. 1197—1306.

1. Rozsah země. Nejdůležitější teritorialní změna, která se na Moravě stala od r. 1197, byla, že následkem vyhasnutí vedlejších větví rodu Přemyslova přestalo rozdělení země na

úděly a Morava byla politicky úplně sjednocena. Správcem země byl markrabí, který byl stále pod vrchní mocí krále českého. Země rozdělena byla na kraje (provincia, districtus), jichž bylo na sklonku XIII. stol. sedm: olomucký, přerovský, brněnský, znojemský, bítovský čili jihlavský, břeclavský a opavský čili holasický, který obsahoval nynější Opavsko. Hranice tehdejších krajů mezi sebou jsou nám neznámy. Hranice zemské nabyly v této době větší ustálenosti. Nejpozději upraveny byly mezi Moravou a Těšínskem, které bylo údělem říše polské. Kolem r. 1275 dohodl se král Přemysl Otakar II. s Vladislavem, vévodou opolským, jemuž tehda také Těšínsko náleželo, aby byla hranicí řeka Ostravice od Hrušova nahoru až po pomezí uherské. Poněvadž ale tato řeka často směr svůj mění, umluvena byla r. 1297 mezi biskupem olomuckým Dětřichem a Měškem, vévodou těšínským, pohraniční čára podél Ostravice, kteráž má platnost až podnes. Také proti Uhrám byly tehda ustáleny nynější hranice (od Ostravice až po město Skalici Karpaty, odtud řeka Morava). Jen na jihu proti Rakousům hranice ještě nebyly ustáleny. Tu bylo celé území, po kterém se rozlévala řeka Dyje v čas zátopy, pokládáno za neutralní, pouze Mikulov počítán byl odedávna k Moravě. Na západě odděloval Moravu od Čech hřbet vysočiny Českomoravské, na severu byla stále ještě hranicí řeka Zina (Pština), tak že celé nynější Opavsko náleželo k Moravě. Silnice v této době rozvětvily se v dokonalou síť, jejíž hlavními uzly bylo Brno a Olomouc, na nich pak byly velmi četné stanice mýtní a celní. Také mostů přes větší řeky byl již dostatek, a z těchto vybíral se poplatek nazvaný mostné. Mýto a cla náležela k důchodům zeměpanským; kláštery a církev olomucká, později i města, byly z této povinnosti vybaveny. Byla však také cla i mýta, náležející výhradně soukromníkům, kteří zároveň s nájemci mýt a cel zeměpanských byli velkou metlou pro obyvatelstvo, zvláště pro obchodnictvo.

2. Moc panovnická a správa zemská. Morava stala se od r. 1197 nedílným markrabstvím, podřízeným králi českému. Králové čeští v této době jmenovali markrabím vždy některého prince z rodu Přemyslova, časem přejímali Moravu přímo pod svou správu. Markrabími byli: Vladislav I., bratr Přemysla Otakara I. od r. 1197—1222, Vladislav II., syn Přemysla Otakara I. (1222—1227), Přemysl, druhý syn jeho (1227—1239),

Vladislav III., syn krále Václava (1246—1247), Přemysl Otakar, druhý jeho syn (1247—1253). Po všechen ostatní čas byli králové čeští sami markrabími moravskými. Příslušnost Moravy k Čechám zračila se také v jednotném znaku pro obě země, jímž byl s počátku orel, později dvouocasý lev, a v jednotné říšské pečeti. Ustálené residence markrabské nebylo; nejvíce sídleli markrabí v Brně, v Olomouci neb ve Znojmě; později i toto ustoupilo do pozadí.

Třebas českému králi podřízena, požívala Morava při tom úplné samosprávy. Měltě markrabí vlastní svůj dvůr, který jako dvůr krále českého skládal se z komořího, truchsesa, číšníka, maršálka, kancléře, notáře, kaplana a jiných úředníků dvorských. Dvůr ten ovšem přestal, když král český byl zároveň markrabím. Tomuto patřily všechny zeměpanské důchody, tedy netoliko příjmy z rozsáhlých statků korunních i soukromých, nýbrž i všechna regalia, t. j. dary za udílené privileje, mýta, cla, soudní i jiné pokuty, nájemné a rozličné daně. Pouze mincovnictví a hornictví zůstalo pod přímou správou krále českého. V té příčině byli tedy markrabí ve velké výhodě oproti bývalým údělným knížatům, kteří dostávali jen část těchto důchodů.

Krom toho měl markrabí nejvyšší moc správní, soudní i vojenskou. Země měla i tehda, když králové sami byli markrabími, své sněmy, své zákonodárství, své zemské úředníky a daně, svou samostatnou vojenskou i církevní organisaci. Každá válečná výprava, která směřovala proti vnějšímu nepříteli, směla se podniknouti jen se svolením sněmu zemského.

Vedle dvorských úřadů byly na Moravě úřady královské, jež měly dozor nad oběma královskými regaliemi, hornickým a mincovním, a zemské. Zemští úředníci byli voleni od stavův na sněmě zemském a od markrabího potvrzováni, nesměli však od něho býti libovolně sesazováni. Nejdůležitější zemští úředníci, podobně jako v dobách předešlých, byli: Župan (castellanus), po jednom v každém kraji; tento úřad následkem velkých změn ve zřízení pozbývá vždy více moci a na sklonku tohoto období úplně zaniká. Komoří (camerarius), který vedle správy důchodů zemských časem nabyl i moci soudní. Purkrabí zemští (burggravius) byli původně strážci zemských hradů; v tomto období však konali již dozor nad veřejným pořádkem v zemi, a byli také výběrčími mýt a cel. Na purkrabí a komoří přešla

znenáhla moc županů. Vladař (villicus), správce statků zeměpanských, na nějž časem také přešla část moci soudní. Vedle něho byl zvláštní správce zemských lesů (forestarius, magister silvarum). Cudař (judex provincialis) byl soudce v kraji. Během XIII. stol. však následkem převratů společenských a změn ve zřízení zbyly ze všech krajských cud jen dvě hlavní, v Brně a v Olomouci. R. 1298 vyskytuje se poprvé úřad zemského hejtmana (capitaneus Moraviae), zástupce markrabího ve všech výkonech a jednáních úředních. Důchody zemských úředníků plynuly buď ze statků jim darovaných anebo z poplatků, které se na jejich úřad vztahovaly.

Důležitým zemským úřadem byla královská kancelář, odkudž byly vydávány listiny ve všech veřejných záležitostech, kromě soudu zemského, zvláště za účelem udělování privilejí a jiných milostí. Morava měla zvláštní kancelář, pokud zemi spravovali zvláštní markrabí. Král Přemysl Otakar II., ujav se po smrti otce svého Václava I. (1253) vlády v Čechách, podřídil všechny své země jediné, pražské kanceláři. Kancléřem (protonotarius, cancellarius) býval obyčejně probošt vyšehradský. Král Václav II. zřídil r. 1283 pro Moravu opět zvláštní úřad kancléřský, což potrvalo až do r. 1297. Tehda stal se kancléřem českým důmyslný státník Petr Aspelt, biskup basilejský, a jeho návodem král zrušil kancelář moravskou, a všechny listiny ať Čech či Moravy se týkající od té doby vycházely ze společné kanceláře pražské. Listiny psány byly výhradně latinsky, kancléři čeští i moravští obyčejně z ciziny povolávaní málokdy byli znalí domácího jazyka.

3. Šlechta, jako již v dobách předešlých, dělila se na stav panský (domini terrae, barones terrae Moraviae), v němž zastoupena byla jednak statky nejbohatší šlechta, jednak nejvyšší úřednictvo zemské i dvorské. Páni tvořili tehda již zvláštní stav, který vykonával v zemi velká práva politická, jmenovitě v soudnictví a v zákonodárství. Nejčelnější panští rodové XIII. a XIV. stol. byli páni z Boskovic a z Černé Hory (vymřeli v 17. stol.), z Kravař, z Cimburka, kteří vymřeli v 16. stol., z Hradce, z Kunštátu (vymřeli na Moravě již v 15. stol.), z Lichtenburka (vymřeli poč. 17. stol.), z Lichtenštejna (od r. 1249), z Lipé (na Krumlovsku, vymřeli v 17. stol.), z Lomnice (vymřeli na poč. 17. stol.), z Pernštejna (původně z Medlova, vymřel

1631), z Pezinka, ze Sovince (vymřeli 1570), ze Šternberka, jichž praotec Zdeslav vystavěl hrad Šternberk u Olomouce r. 1253, z Valdsteina (od r. 1628 hrabata), z Deblína, z Kounic, z Drahotouš, z Žerotína (jinak z Bludova, Jičína, Čistého Slemene), ze Švábenic, z Miroslavi nebo Myslibořic a z Bukovin. Z těchto rodů pouze dva byli původu cizího, Lichtenštejnové ze Štyrska, Pezinkové z Uher.

Nižší šlechta, rytíři, vladykové (milites, nobiles), byli v této době od vyšších mnohem ostřeji odlišeni než dříve. Chtěl-li král nešlechtice povýšiti do stavu šlechtického, směl ho učiniti jen vladykou, nikoliv pánem. Nižších rodů šlechtických bylo velké množství, mnoho jich bylo ve službách královských, markrabských i panských; neboť vynikající baronové rádi napodobovali dvůr panovnický a měli tedy své číšníky, kancléře, truchsese, lovčí a p. Sídlem šlechty byly hrady dobře opevněné.

4. Kolonisace Němcův a vznik měst na Moravě. Říše českomoravská měla odedávna s Německem čilé styky. Čechové i Moravané seznamovali se na častých společných vojenských výpravách s jazykem i zvykem německým, česká i moravská knížata brala si nejraději odtud dcery knížecí za manželky, tyto zase přiváděly ve svých družinách mnoho Němců do země a tak udržovaly užívání němčiny při dvoře v ustavičném proudu. Také církevně byly naše země na Německu závislými; vždyť stálo tehda obojí biskupství, pražské i olomucké, v područí arcibiskupa mohučského. Tak se stávalo, že biskupové olomučtí, často sami jsouce Němci, povolávali německé duchovenstvo do své diecese a také kláštery, jak staré tak i nově založené, osazovali německými mnichy. Němečtí kupci, zvláště flanderští z dolního Porýní, bavorští, saští a franští přicházeli do našich krajin, přivážejíce jemná plátna, jejichž výroba byla zejména v městě Brügge proslulá, různé zlaté a stříbrné zboží a slanečky; vyváželi ze země dobytek, kůže, obilí, kovy a jiné suroviny. Pro Moravu zvláště Vídeň byla důležitým východiskem obchodu, který odtud šel dále do polských zemí. Čeští a moravští kupci pak navzájem zajížděli do německých měst, jmenovitě do Pasova, Řezna a Normberka.

Aby tyto obchodní styky mohly býti zajištěny a ještě více rozvětveny, pomýšleli cizí kupci záhy na trvalé usazení při nejdůležitějších místech dopravních. Takovými byly od staro-

[illegible] na hradech župních, jež byly středisky politického i společenského života. Proto usazovali se rádi němečtí kupci a za nimi němečtí řemeslníci v takových podhradních sídlech, založených se rádi nejvíce dvorce s takovým podhradím, v nichž vykonávali svoje zboží. V Praze byla na př. již v XI. stol. silná německá kolonie. Takové německé osady žily dle právních zvyklostí a zákonů z domova přinesených, tvořily zvláštní společnost, domácímu lidu nepřístupnou, která odváděla panovníkovi jakési poplatky; za to dostávalo se jí ochrany a mnohých výhod, z nichž nejdůležitější záležela v tom, že si směli voliti svého soudce a žíti dle svého „německého práva“ (jus teutonicum). Německý živel osvědčil se ve styku s domácími slovanskými obyvateli mocnějším a německé osady odděleny jsou přísně veškerým svým zřízením od svého okolí. Němci zavedli si tu v soudech, kostelích i ve školách výhradně svůj jazyk. Příslušníci jejich obce vyňati byli z veliké právomoci župního soudu, vyjma nejtěžší zločiny, které rozsuzoval sám panovník nebo komoří jako jeho zástupce. Všichni byli prohlášeni za svobodníky; vojenskou službou byli sice povinni, ale jen k obraně zemské, nikoli k výpravám za hranice. Krom toho dostávalo se takové obci práva, přijímati nové sousedy („hosty“) z ciziny, kteří potom týchž práv byli účastni. V XIII. stol. počaly se takové obce ohrazovati mocnými hradbami a tím dovršen byl vývoj měst v Čechách a na Moravě, který na počátku svém měl ráz výhradně německý.

Právě tehda panovníci čeští i jiných slovanských zemí jali se vyhledávati nových pramenů k rozmnožení svých důchodů a k sesílení své moci oproti šlechtě. Za tím cílem podporovali všemožně vývoj svobodného stavu městského, uznávajíce za lepší bráti od něho jisté poplatky smluvami vyměřené, nežli libovolně ukládati břemena na poddaný lid, který musil při tom hynouti, kdežto spíše úředníci nežli knížecí komora měli z toho prospěch. Že osadníky k tomu povolávali výhradně tvůrce z Německa, snadno se vysvětlí tím, že v Němcích přízní okolností dříve se vyvinul svobodný stav městský než u nás, právě tak, jako Němci děkují zavedení této instituce ze zemí románských, jmenovitě z Lombardie. Stav městský spíše měl potřebné peníze k zakoupení knížecích dědin, ustanovených za městské, jakož i k zakoupení svobod a monopolů městských, nežli domácí

obyvatelstvo, časem znuzené. Němci pak usazovali se velmi rádi ve slovanských krajinách, ježto jim od panovníků byla zaručena plná svoboda, říditi se v nové vlasti svým německým právem a užívati všude jen německého jazyka. Že se tak dělo na nenahraditelnou ztrátu domácího živlu slovanského, toho panovníci, napolo své národnosti odcizení, nedbali hrubě, hledíce především k rozmnožení svých důchodů.

Na Moravě v této rozsáhlejší míře zahájil zakládání měst markrabí Vladislav I. (1197—1222). Nejstarší město od něho založené uvádí se Bruntál (Freudenthal) v nynějším Opavském Slezsku k r. 1213; udělené mu právo německé nazývá se tu „v českých a moravských zemích neobyčejným a nezvyklým." Moravská města s počátku řídila se nejvíce právem magdeburským. Nejdůležitější privileje, jež udělována byla městům na Moravě, aby rychleji zkvétala, byla: právo mílové (bannmeile), dle něhož v obvodu míle kolem města nesměl se usaditi žádný řemeslník; tím mělo řemeslnictvo býti donucováno, aby se usazovalo v městě samém; právo zřizovati si kupecký dům, který byl zároveň radnicí a skladištěm cizího zboží; právo trhů týdenních (fora) a výročních (nundinae); právo vařiti a nalévati pivo v městě i v okolí; právo vybírati poplatky celní a mýtní v jistém obvodu; tyto poplatky měly býti vynakládány výhradně na zřizování a udržování městského opevnění; právo voliti si vlastního soudce; osvobození ode všech župních břemen, jakož bylo udržování župních hradů, mostův a zemských silnic, povoz (přípřež), nocleh a nářez t. j. vydržování dvora a zeměpanských úředníků. Tímto úplným vynětím měst z veškerých závazků župních podlomeno bylo nadobro dosavadní župní zřízení.

Vedle Bruntála založena byla od markrabí Vladislava I. ještě jiná města, jako Bzenec (1214), Unčov (1213—1223), od Němců nazvané Neustadt (civitas nova), Bíteš za Vladislava Jindřicha „Heinrichs" zvanou, a bezpochyby obě hlavní města Brno a Olomouc, která vznikla ze starých podhradí. R. 1226 král Přemysl I. udělil Znojmu rozsáhlé pozemky a městské právo. R. 1227 pan Petr Bítovský ohradil Jemnici pevnými zdmi. R. 1243 král Václav I. udělil Brnu rozsáhlá práva městská dle vzoru vídeňského. „Právo brněnské", r. 1278 od krále Rudolfa a r. 1292 od Václava II. ještě rozšířené, nabylo takové vážnosti, že mnohá města (Kroměříž, Kojetín, Uh. Hradiště)

rovněž toužila ho nabyti a v pochybných případech vyhledávala rady u soudu brněnského. Ve XIII. a XIV. století 63 měst moravských uznalo nad sebou vrchní soud brněnský. Od té doby stalo se Brno střediskem netoliko právního, nýbrž i obchodního a společenského života, vlastním hlavním městem moravským. Také Jihlava, kteréž podobné právo jako Brnu uděleno bylo r. 1249, stala se vrchním soudním dvorem nad četnými městy a kromě toho předním hornickým městem moravským dle vzoru saského Freiberka. R. 1261 dáno bylo Olomouci brněnské právo v celém rozsahu. Za Přemysla Otakara II. dostaly městská práva osady: Jevíčko (1259), Uh. Hradiště (1257), Uh. Brod (1272), Hlubčice ve Slezsku, Hranice (1276) a dle všeho i Přerov a Litovel. S panovníky o závod také biskupové olomučtí, zvláště Bruno, který založil Brušperk, Místek a Příbor, pak světské i klášterní vrchnosti zakládali města na svých pozemcích. Tak se vyvinul ve XIII. století na Moravě zvláštní městský stav, převahou německý, jehož zásluhou rozkvetly v zemi obchod, průmysl i hornictví. Tento stav nabyl nejenom úplné samostatnosti ve své vnitřní správě a v soudnictví, nýbrž bral záhy podíl též ve veřejných záležitostech a dospěl k nemalému politickému významu. Koncem XIII. stol. zástupci měst českých a moravských účastní se jednání sněmu zemského.

5. Převraty ve stavu selském. Němci hrnuli se však nejen do měst, nýbrž i na venkov. Nastalo hromadné zakládání vesnic, kteréž, poněvadž v rovinách usedlé bylo domácí obyvatelstvo, dělo se na svazích horských a na prostorách, jichž nabyto bylo vysekáním lesů. Novým osadníkům dány byly takové pozemky svobodným vlastnictvím za jistý poplatek; za to byla jim prominuta mnohá tížící břemena, jako zemská robota, závazky při stavbě nových a vydržování starých hradů, silnic a mostů, přípřež, nářez a j.; také společné mučení za zločin jednotlivce u takových osad přestalo; příslušníci nových osad byli nad to vybaveni z moci župních čili krajských úřadův, a dostalo se jim v osobě vesnického rychtáře (Schulze) a přísedících porotců čili kmetů (Schöffen) zvláštního soudu pro nižší soudnictví; rychtář i kmeti s počátku byli jmenováni od vrchnosti, kteréž onen pozemek patřil, později byli od obce voleni. Vyšší soudnictví nad takovými osadami příslušelo nejbližšímu soudu městskému.

Toto osazování venkovské půdy přinášelo osadníkům velký užitek a lákalo cizince do země; z Nizozemska, z Porýní, Franska i Saska přicházeli sedláci v celých zástupech. Kolonisace jejich stala se i předmětem stálého zaměstnání některých podnikatelů. Takoví dostávali od vrchností pozemky a plnou moc k jich osazení na základě určité smlouvy, zavázali se odváděti poplatky novým osadníkům předepsané; za to byli odměňováni penězi a někdy i podělováni úřadem dědičného rychtáře v oné dědině, do které uvedli nové osadníky. Vrchnostem světským i duchovním vznikal tím nový pramen vydatných příjmův, a tudy neobmezovaly se již jen na místa neobydlená v horách a vysekaných lesích, nýbrž pomýšleli na to, jak by i starých dědin podobným spůsobem zužitkovali. To se dálo větším dílem tak, že jednotlivým přistěhovalcům odprodávány byly pozemky ve starých dědinách za podobných výhod, jakých požívaly osady nové. Obojí dělo se na základě německého práva. Toto zákupní čili emfyteutické právo přinášelo oběma stranám — vrchnostem i sedlákům — velké výhody; proto jaly se i staré vesnice slovanské tohoto práva domáhati, a tak se stalo, že koncem XIII. století staré župní zřízení na Moravě úplně se rozpadlo, lid selský pak vesměs octl se v poddanství královských statků, šlechty, klášterů, vyššího duchovenstva a jiných vrchností.

První případ hromadné kolonisace německé uvádí se k r. 1204. Tehda Johanité, kteréž na Moravu povolal král Vladislav a daroval jim r. 1168 statky Tišnov a Březinu, vymohli si od markrabí Vladislava právo, aby směli na svých statcích usazovati německé sedláky a zaváděti tam místo slovanského práva zvykového právo německé. Jich příkladu následovaly kláštery a vymohly si rovněž vybavení svých poddaných z pravomoci a břemen župních úřadů. Hlavním průkopníkem německé kolonisace jak ve městech tak v dědinách byl biskup Bruno (1245—1281), který sám uváděl německé sedláky na biskupské statky, krom toho uděloval rozsáhlé pozemky německým rytířům, později i domácím v léno, aby je rozdělovali a dle německého práva osadili. Ne nadarmo nazývá se tento státník největším germanisatorem Moravy.

6. V poněmčování země a rozbíjení starého župního zřízení vydatně napomáhaly také kláštery. R. 1202 založen byl na Moravě první mužský cisterciácký klášter na Velehradě od

markrabí Vladislava, který jej hojně obdařil. Velehrad osazen byl německými mnichy z Plas (v Čechách), kamž uvedeni byli cisterciáčtí mnichové z Langheimu u Bamberka. Němečtí mniši vyvíjeli na prospěch své národnosti horlivou činnost v rozličných směrech. Jednak hleděli t. zv. immunitami sebe i své poddané vybaviti ze soudů župních, jednak pečovali o to, aby v listinách, letopisech a jiných písemných památkách zahladili všelikou zvěst o slovanské minulosti Moravy. Tím se vysvětluje, že úplně vymizela písemná paměť o Velehradě jakožto sídle slovanských apoštolův a hlavním městě kdysi tak slavné říše moravské. — Podobně si vedli premonstráti hradišťští, lúčtí a nově (1211) založeného kláštera v Zábrdovicích u Brna, premonstrátky dolnokounické, benediktini rajhradští a třebíčtí, augustiniáni kláštera v Doubravníku, založeného r. 1220 panem Štěpánem z Medlova (později z Pernštejna). V Nové Říši založen byl premonstrátský klášter pro jeptišky od neznámého původce.*) R. 1251 pan Boček z Obřan (z rodu pánů Kunštátských) založil cisterciácký klášter ve Žďáře, bratr jeho Smil ze Střílek založil klášter téhož řádu ve Vyzovicích (1261). Ženské kláštery cisterciácké založeny byly v Oslavanech (1225) od královny Konstancie a v Tišnově (1234) od krále Václava a bratra jeho Přemysla, tehda markrabí moravského. Uvážíme-li, že krom toho uveden do země řád augustiniánských eremitů (1267), hospitálníků sv. Ducha (1239), dominikánů (1230), františkánův a minoritů (1237), kteří měli sídla ve všech větších městech moravských, pak řády rytířské Johanitů (1168), Templářů (1243) a rytířů německých (1215), a že všichni, pokud měli příležitost, působili ve směru mnichů velehradských, pochopíme snadno, jaké ztráty česká národnost tehda na Moravě utrpěla.

Veškeré obyvatelstvo moravské skládalo se na sklonku XIII. stol. z těchto tříd: 1. vyšší šlechta (barones, domini), která tvořila stav panský; 2. vasalli, kteří drželi královské nebo biskupské statky lénem a byli povinni službami vojenskými; 3. rytíři čili vladykové (milites), svobodní držitelé menších panství nebo i lenních statků; 4. svobodníci (rustici), majitelé

*) Dle jedněch založil jej Markvard z Hrádku a choť jeho Vojslava kol. r. 1211; jiní za to mají, že zakladatelé byly Ludmila z Říše, dcera Vítka st. z Rožmberka, a manželka Markvarda z Hrádku (Brandl, Kniha pro každého Moravana 344).

Vladislav III., syn krále Václava (1246—1247), Přemysl Otakar, druhý jeho syn (1247—1253). Po všechen ostatní čas byli králové čeští sami markrabími moravskými. Příslušnost Moravy k Čechám zračila se také v jednotném znaku pro obě země, jímž byl s počátku orel, později dvouocasý lev, a v jednotné říšské pečeti. Ustálené residence markrabské nebylo; nejvíce sídleli markrabí v Brně, v Olomouci neb ve Znojmě; později i toto ustoupilo do pozadí.

Třebas českému králi podřízena, požívala Morava při tom úplné samosprávy. Měltě markrabí vlastní svůj dvůr, který jako dvůr krále českého skládal se z komořího, truchsesa, číšníka, maršálka, kancléře, notáře, kaplana a jiných úředníků dvorských. Dvůr ten ovšem přestal, když král český byl zároveň markrabím. Tomuto patřily všechny zeměpanské důchody, tedy netoliko příjmy z rozsáhlých statků korunních i soukromých, nýbrž i všechna regalia, t. j. dary za udílené privileje, mýta, cla, soudní i jiné pokuty, nájemné a rozličné daně. Pouze mincovnictví a hornictví zůstalo pod přímou správou krále českého. V té příčině byli tedy markrabí ve velké výhodě oproti bývalým údělným knížatům, kteří dostávali jen část těchto důchodů.

Krom toho měl markrabí nejvyšší moc správní, soudní i vojenskou. Země měla i tehda, když králové sami byli markrabími, své sněmy, své zákonodárství, své zemské úředníky a daně, svou samostatnou vojenskou i církevní organisaci. Každá válečná výprava, která směřovala proti vnějšímu nepříteli, směla se podniknouti jen se svolením sněmu zemského.

Vedle dvorských úřadů byly na Moravě úřady královské, jež měly dozor nad oběma královskými regaliemi, hornickým a mincovním, a zemské. Zemští úředníci byli voleni od stavův na sněmě zemském a od markrabího potvrzováni, nesměli však od něho býti libovolně sesazováni. Nejdůležitější zemští úředníci, podobně jako v dobách předešlých, byli: Župan (castellanus), po jednom v každém kraji; tento úřad následkem velkých změn ve zřízení pozbývá vždy více moci a na sklonku tohoto období úplně zaniká. Komoří (camerarius), který vedle správy důchodů zemských časem nabyl i moci soudní. Purkrabí zemští (burggravius) byli původně strážci zemských hradů; v tomto období však konali již dozor nad veřejným pořádkem v zemi, a byli také výběrčími mýt a cel. Na purkrabí a komoří přešla

znenáhla moc županů. Vladař (villicus), správce statků zeměpanských, na nějž časem také přešla část moci soudní. Vedle něho byl zvláštní správce zemských lesů (forestarius, magister silvarum). Cudař (judex provincialis) byl soudce v kraji. Během XIII. stol. však následkem převratů společenských a změn ve zřízení zbyly ze všech krajských cud jen dvě hlavní, v Brně a v Olomouci. R. 1298 vyskytuje se poprvé úřad zemského hejtmana (capitaneus Moraviae), zástupce markrabího ve všech výkonech a jednáních úředních. Důchody zemských úředníků plynuly buď ze statků jim darovaných anebo z poplatků, které se na jejich úřad vztahovaly.

Důležitým zemským úřadem byla královská kancelář, odkudž byly vydávány listiny ve všech veřejných záležitostech, kromě soudu zemského, zvláště za účelem udělování privilejí a jiných milostí. Morava měla zvláštní kancelář, pokud zemi spravovali zvláštní markrabí. Král Přemysl Otakar II., ujav se po smrti otce svého Václava I. (1253) vlády v Čechách, podřídil všechny své země jediné, pražské kanceláři. Kancléřem (protonotarius, cancellarius) býval obyčejně probošt vyšehradský. Král Václav II. zřídil r. 1283 pro Moravu opět zvláštní úřad kancléřský, což potrvalo až do r. 1297. Tehda stal se kancléřem českým důmyslný státník Petr Aspelt, biskup basilejský, a jeho návodem král zrušil kancelář moravskou, a všechny listiny ať Čech či Moravy se týkající od té doby vycházely ze společné kanceláře pražské. Listiny psány byly výhradně latinsky, kancléři čeští i moravští obyčejně z ciziny povolávaní málokdy byli znalí domácího jazyka.

3. Šlechta, jako již v dobách předešlých, dělila se na stav panský (domini terrae, barones terrae Moraviae), v němž zastoupena byla jednak statky nejbohatší šlechta, jednak nejvyšší úřednictvo zemské i dvorské. Páni tvořili tehda již zvláštní stav, který vykonával v zemi velká práva politická, jmenovitě v soudnictví a v zákonodárství. Nejčelnější panští rodové XIII. a XIV. stol. byli páni z Boskovic a z Černé Hory (vymřeli v 17. stol.), z Kravař, z Cimburka, kteří vymřeli v 16. stol., z Hradce, z Kunštátu (vymřeli na Moravě již v 15. stol.), z Lichtenburka (vymřeli poč. 17. stol.), z Lichtenštejna (od r. 1249), z Lipé (na Krumlovsku, vymřeli v 17. stol.), z Lomnice (vymřeli na poč. 17. stol.), z Pernštejna (původně z Medlova, vymřel

1631), z Pezinka, ze Sovince (vymřeli 1570), ze Šternberka, jichž praotec Zdeslav vystavěl hrad Šternberk u Olomouce r. 1253, z Valdsteina (od r. 1628 hrabata), z Deblína, z Kounic, z Drahotouš, z Žerotína (jinak z Bludova, Jičína, Čistého Slemene), ze Švábenic, z Miroslavi nebo Myslibořic a z Bukovin. Z těchto rodů pouze dva byli původu cizího, Lichtenštejnové ze Štyrska, Pezinkové z Uher.

Nižší šlechta, rytíři, vladykové (milites, nobiles), byli v této době od vyšších mnohem ostřeji odlišeni než dříve. Chtěl-li král nešlechtice povýšiti do stavu šlechtického, směl ho učiniti jen vladykou, nikoliv pánem. Nižších rodů šlechtických bylo velké množství, mnoho jich bylo ve službách královských, markrabských i panských; neboť vynikající baronové rádi napodobovali dvůr panovnický a měli tedy své číšníky, kancléře, truchsese, lovčí a p. Sídlem šlechty byly hrady dobře opevněné.

4. Kolonisace Němcův a vznik měst na Moravě. Říše českomoravská měla odedávna s Německem čilé styky. Čechové i Moravané seznamovali se na častých společných vojenských výpravách s jazykem i zvykem německým, česká i moravská knížata brala si nejraději odtud dcery knížecí za manželky, tyto zase přiváděly ve svých družinách mnoho Němců do země a tak udržovaly užívání němčiny při dvoře v ustavičném proudu. Také církevně byly naše země na Německu závislými; vždyť stálo tehda obojí biskupství, pražské i olomucké, v područí arcibiskupa mohučského. Tak se stávalo, že biskupové olomučtí, často sami jsouce Němci, povolávali německé duchovenstvo do své diecese a také kláštery, jak staré tak i nově založené, osazovali německými mnichy. Němečtí kupci, zvláště flanderští z dolního Porýní, bavorští, saští a franští přicházeli do našich krajin, přivážejíce jemná plátna, jejichž výroba byla zejména v městě Brügge proslulá, různé zlaté a stříbrné zboží a slanečky; vyváželi ze země dobytek, kůže, obilí, kovy a jiné suroviny. Pro Moravu zvláště Vídeň byla důležitým východiskem obchodu, který odtud šel dále do polských zemí. Čeští a moravští kupci pak navzájem zajížděli do německých měst, jmenovitě do Pasova, Řezna a Normberka.

Aby tyto obchodní styky mohly býti zajištěny a ještě více rozvětveny, pomýšleli cizí kupci záhy na trvalé usazení při nejdůležitějších místech dopravních. Takovými byly od staro-

dávna osady při hradech župních, jež byly středisky politického i společenského života. Proto usazovali se záhy němečtí kupci a za nimi němečtí řemeslníci v takových podhradích (suburbium), zakládajíce si úzké, souvislé dvorce s táhlými podloubími, v nichž vykládali svoje zboží. V Praze byla na př. již v XI. stol. silná německá kolonie. Takové německé osady žily dle právních zvyků a zákonů z domova přinesených, tvořily zvláštní společnost, domácímu lidu nepřístupnou, která odváděla panovníkovi jakési poplatky; za to dostávalo se jí ochrany a mnohých výhod, z nichž nejhlavnější záležela v tom, že si směli voliti svého soudce a žíti dle svého „německého práva“ (jus teutonicum). Německý živel osvědčil se ve styku s domácími, slovanskými obyvateli mocnějším, a německé osady odděleny jsou příkře veškerým svým zřízením od svého okolí. Němci zavedli si tu v soudech, kostelích i ve školách výhradně svůj jazyk. Příslušníci jejich obce vyňati byli z všeliké právomoci župního soudu, vyjma nejtěžší zločiny, které rozsuzoval sám panovník nebo komoří jako jeho zástupce. Všichni byli prohlášeni za svobodníky; vojenskou službou byli sice povinni, ale jen k obraně zemské, nikoli k výpravám za hranice. Krom toho dostávalo se takové obci práva, přijímati nové sousedy („hosty“) z ciziny, kteří potom týchž práv byli účastni. V XIII. stol. počaly se takové obce ohrazovati mocnými hradbami a tím dovršen byl vývoj měst v Čechách a na Moravě, který na počátku svém měl ráz výhradně německý.

Právě tehda panovníci čeští i jiných slovanských zemí jali se vyhledávati nových pramenů k rozmnožení svých důchodův a k sesílení své moci oproti šlechtě. Za tím cílem podporovali všemožně vývoj svobodného stavu městského, uznávajíce za lepší bráti od něho jisté poplatky smluvami vyměřené, nežli libovolně ukládati břemena na poddaný lid, který musil při tom hynouti, kdežto spíše úředníci nežli knížecí komora měli z toho prospěch. Že osadníky k tomu povolávali výhradně téměř z Německa, snadno se vysvětlí tím, že v Němcích přízní okolností dříve se vyvinul svobodný stav městský než u nás, právě tak, jako Němci děkují zavedení této instituce ze zemí románských, jmenovitě z Lombardie. Stav městský spíše měl potřebné peníze k zakoupení knížecích dědin, ustanovených za městské, jakož i k zakoupení svobod a monopolů městských, nežli domácí

obyvatelstvo, časem znuzené. Němci pak usazovali se velmi rádi ve slovanských krajinách, ježto jim od panovníků byla zaručena plná svoboda, říditi se v nové vlasti svým německým právem a užívati všude jen německého jazyka. Že se tak dělo na nenahraditelnou ztrátu domácího živlu slovanského, toho panovníci, napolo své národnosti odcizení, nedbali hrubě, hledíce především k rozmnožení svých důchodů.

Na Moravě v této rozsáhlejší míře zahájil zakládání měst markrabí Vladislav I. (1197—1222). Nejstarší město od něho založené uvádí se Bruntál (Freudenthal) v nynějším Opavském Slezsku k r. 1213; udělené mu právo německé nazývá se tu „v českých a moravských zemích neobyčejným a nezvyklým." Moravská města s počátku řídila se nejvíce právem magdeburským. Nejdůležitější privileje, jež udělována byla městům na Moravě, aby rychleji zkvétala, byla: právo mílové (bannmeile), dle něhož v obvodu míle kolem města nesměl se usaditi žádný řemeslník; tím mělo řemeslnictvo býti donucováno, aby se usazovalo v městě samém; právo zřizovati si kupecký dům, který byl zároveň radnicí a skladištěm cizího zboží; právo trhů týdenních (fora) a výročních (nundinae); právo vařiti a nalévati pivo v městě i v okolí; právo vybírati poplatky celní a mýtní v jistém obvodu; tyto poplatky měly býti vynakládány výhradně na zřizování a udržování městského opevnění; právo voliti si vlastního soudce; osvobození ode všech župních břemen, jakož bylo udržování župních hradů, mostův a zemských silnic, povoz (přípřež), nocleh a nářez t. j. vydržování dvora a zeměpanských úředníků. Tímto úplným vynětím měst z veškerých závazků župních podlomeno bylo nadobro dosavadní župní zřízení.

Vedle Bruntála založena byla od markrabí Vladislava I. ještě jiná města, jako Bzenec (1214), Unčov (1213—1223), od Němců nazvané Neustadt (civitas nova), Bíteš za Vladislava Jindřicha „Heinrichs" zvanou, a bezpochyby obě hlavní města Brno a Olomouc, která vznikla ze starých podhradí. R. 1226 král Přemysl I. udělil Znojmu rozsáhlé pozemky a městské právo. R. 1227 pan Petr Bítovský ohradil Jemnici pevnými zdmi. R. 1243 král Václav I. udělil Brnu rozsáhlá práva městská dle vzoru vídeňského. „Právo brněnské", r. 1278 od krále Rudolfa a r. 1292 od Václava II. ještě rozšířené, nabylo takové vážnosti, že mnohá města (Kroměříž, Kojetín, Uh. Hradiště)

rovněž toužila ho nabyti a v pochybných případech vyhledávala rady u soudu brněnského. Ve XIII. a XIV. století 63 měst moravských uznalo nad sebou vrchní soud brněnský. Od té doby stalo se Brno střediskem netoliko právního, nýbrž i obchodního a společenského života, vlastním hlavním městem moravským. Také Jihlava, kteréž podobné právo jako Brnu uděleno bylo r. 1249, stala se vrchním soudním dvorem nad četnými městy a kromě toho předním hornickým městem moravským dle vzoru saského Freiberka. R. 1261 dáno bylo Olomouci brněnské právo v celém rozsahu. Za Přemysla Otakara II. dostaly městská práva osady: Jevíčko (1259), Uh. Hradiště (1257), Uh. Brod (1272), Hlubčice ve Slezsku, Hranice (1276) a dle všeho i Přerov a Litovel. S panovníky o závod také biskupové olomučtí, zvláště Bruno, který založil Brušperk, Místek a Příbor, pak světské i klášterní vrchnosti zakládali města na svých pozemcích. Tak se vyvinul ve XIII. století na Moravě zvláštní městský stav, převahou německý, jehož zásluhou rozkvetly v zemi obchod, průmysl i hornictví. Tento stav nabyl nejenom úplné samostatnosti ve své vnitřní správě a v soudnictví, nýbrž bral záhy podíl též ve veřejných záležitostech a dospěl k nemalému politickému významu. Koncem XIII. stol. zástupci měst českých a moravských účastní se jednání sněmu zemského.

5. Převraty ve stavu selském. Němci hrnuli se však nejen do měst, nýbrž i na venkov. Nastalo hromadné zakládání vesnic, kteréž, poněvadž v rovinách usedlé bylo domácí obyvatelstvo, dělo se na svazích horských a na prostorách, jichž nabyto bylo vysekáním lesů. Novým osadníkům dány byly takové pozemky svobodným vlastnictvím za jistý poplatek; za to byla jim prominuta mnohá tížící břemena, jako zemská robota, závazky při stavbě nových a vydržování starých hradů, silnic a mostů, přípřež, nářez a j.; také společné mučení za zločin jednotlivce u takových osad přestalo; příslušníci nových osad byli nad to vybaveni z moci župních čili krajských úřadův, a dostalo se jim v osobě vesnického rychtáře (Schulze) a přísedících porotců čili kmetů (Schöffen) zvláštního soudu pro nižší soudnictví; rychtář i kmeti s počátku byli jmenováni od vrchnosti, kteréž onen pozemek patřil, později byli od obce voleni. Vyšší soudnictví nad takovými osadami příslušelo nejbližšímu soudu městskému.

Toto osazování venkovské půdy přinášelo osadníkům velký užitek a lákalo cizince do země; z Nizozemska, z Porýní, Franska i Saska přicházeli sedláci v celých zástupech. Kolonisace jejich stala se i předmětem stálého zaměstnání některých podnikatelů. Takoví dostávali od vrchností pozemky a plnou moc k jich osazení na základě určité smlouvy, zavázali se odváděti poplatky novým osadníkům předepsané; za to byli odměňováni penězi a někdy i podělováni úřadem dědičného rychtáře v oné dědině, do které uvedli nové osadníky. Vrchnostem světským i duchovním vznikal tím nový pramen vydatných příjmův, a tudy neobmezovaly se již jen na místa neobydlená v horách a vysekaných lesích, nýbrž pomýšleli na to, jak by i starých dědin podobným spůsobem zužitkovali. To se dálo větším dílem tak, že jednotlivým přistěhovalcům odprodávány byly pozemky ve starých dědinách za podobných výhod, jakých požívaly osady nové. Obojí dělo se na základě německého práva. Toto zákupní čili emfyteutické právo přinášelo oběma stranám — vrchnostem i sedlákům — velké výhody; proto jaly se i staré vesnice slovanské tohoto práva domáhati, a tak se stalo, že koncem XIII. století staré župní zřízení na Moravě úplně se rozpadlo, lid selský pak vesměs octl se v poddanství královských statků, šlechty, klášterů, vyššího duchovenstva a jiných vrchností.

První případ hromadné kolonisace německé uvádí se k r. 1204. Tehda Johanité, kteréž na Moravu povolal král Vladislav a daroval jim r. 1168 statky Tišnov a Březinu, vymohli si od markrabí Vladislava právo, aby směli na svých statcích usazovati německé sedláky a zaváděti tam místo slovanského práva zvykového právo německé. Jich příkladu následovaly kláštery a vymohly si rovněž vybavení svých poddaných z pravomoci a břemen župních úřadů. Hlavním průkopníkem německé kolonisace jak ve městech tak v dědinách byl biskup Bruno (1245—1281), který sám uváděl německé sedláky na biskupské statky, krom toho uděloval rozsáhlé pozemky německým rytířům, později i domácím v léno, aby je rozdělovali a dle německého práva osadili. Ne nadarmo nazývá se tento státník největším germanisatorem Moravy.

6. V poněmčování země a rozbíjení starého župního zřízení vydatně napomáhaly také kláštery. R. 1202 založen byl na Moravě první mužský cisterciácký klášter na Velehradě od

markrabí Vladislava, který jej hojně obdařil. Velehrad osazen byl německými mnichy z Plas (v Čechách), kamž uvedeni byli cisterciáčtí mnichové z Langheimu u Bamberka. Němečtí mniši vyvíjeli na prospěch své národnosti horlivou činnost v rozličných směrech. Jednak hleděli t. zv. immunitami sebe i své poddané vybaviti ze soudů župních, jednak pečovali o to, aby v listinách, letopisech a jiných písemných památkách zahladili všelikou zvěst o slovanské minulosti Moravy. Tím se vysvětluje, že úplně vymizela písemná paměť o Velehradě jakožto sídle slovanských apoštolův a hlavním městě kdysi tak slavné říše moravské. — Podobně si vedli premonstráti hradišťští, lúčtí a nově (1211) založeného kláštera v Zábrdovicích u Brna, premonstrátky dolnokounické, benediktini rajhradští a třebíčtí, augustiniáni kláštera v Doubravníku, založeného r. 1220 panem Štěpánem z Medlova (později z Pernštejna). V Nové Říši založen byl premonstrátský klášter pro jeptišky od neznámého původce.*) R. 1251 pan Boček z Obřan (z rodu pánů Kunštátských) založil cisterciácký klášter ve Žďáře, bratr jeho Smil ze Střílek založil klášter téhož řádu ve Vyzovicích (1261). Ženské kláštery cisterciácké založeny byly v Oslavanech (1225) od královny Konstancie a v Tišnově (1234) od krále Václava a bratra jeho Přemysla, tehda markrabí moravského. Uvážíme-li, že krom toho uveden do země řád augustiniánských eremitů (1267), hospitálníků sv. Ducha (1239), dominikánů (1230), františkánův a minoritů (1237), kteří měli sídla ve všech větších městech moravských, pak řády rytířské Johanitů (1168), Templářů (1243) a rytířů německých (1215), a že všichni, pokud měli příležitost, působili ve směru mnichů velehradských, pochopíme snadno, jaké ztráty česká národnost tehda na Moravě utrpěla.

Veškeré obyvatelstvo moravské skládalo se na sklonku XIII. stol. z těchto tříd: 1. vyšší šlechta (barones, domini), která tvořila stav panský; 2. vasalli, kteří drželi královské nebo biskupské statky lénem a byli povinni službami vojenskými; 3. rytíři čili vladykové (milites), svobodní držitelé menších panství nebo i lenních statků; 4. svobodníci (rustici), majitelé

*) Dle jedněch založil jej Markvard z Hrádku a choť jeho Vojslava kol. r. 1211; jiní za to mají, že zakladatelé byly Ludmila z Říše, dcera Vítka st. z Rožmberka, a manželka Markvarda z Hrádku (Brandl, Kniha pro každého Moravana 344).

drobných statků, jakožto svobodného majetku (dědictví zpupné), kteří ani vrchnostem panským ani městům nebyli poddáni; počet těchto ve XIII. století valně se ztenčil; 5. panoši (clientes), z nichž skládaly se vojenské družiny pánův i rytířů; 6. emfyteuti (zákupní statkáři), kteří měli pozemek od nějaké vrchnosti zakoupený a za vzájemných závazků ho užívali; 7. poddaní (agricolae censiti), kteří ze svého pozemku, jejž drželi doživotně, musili vrchnostem odváděti roční nájem, rozličné dávky přírodní a konati jí služby robotní; 8. nevolníci (glebae adstricti), čeládka dvorská, která musila pro pána bez všelikého užitku pracovati a pokládána byla za příslušenství jeho statku. Docela výlučné postavení zaujímalo duchovenstvo světské i klášterní a obyvatelstvo měst, skoro vesměs německé.

7. Sněmy zemské. Samostatnost Moravy od r. 1197 jeví se také v tom, že měla zvláštní sněm. Sněmy (colloquium generale) nesvolávaly se pravidelně, nýbrž jen z důležitých a nutných příčin, jakož byla válečná výprava za hranice zemské, mimořádné daně, nové zákony a dalekosáhlá nařízení. Přístup na sněm a právo účastniti se jeho jednání byly v této době již značně obmezeny. Kdežto dříve právo to měl každý svobodník, ve XIII. stol. již jen třídy vynikající bohatstvím pozemkovým a urozeností, vedle toho pak vysocí hodnostáři zemští neb církevní měli na sněm přístup. Byli to tedy vedle stavu panského a rytířského ještě vasallové, pak biskup olomucký; opati zemských klášterův a zástupci opevněných měst jen potud, pokud byli majiteli velkých statků zemských; vyšší úředníci zemští účastnili se jednání sněmovního jen na vyzvání markrabího. Všichni účastníci sněmu zemského nazývali se stavové (ordines).

Šlo-li o věc týkající se veškeré říše českomoravské, konány byly sněmy generalní, na kterých se scházeli stavové čeští i moravští k společným poradám. Případy ty byly však velmi vzácné.

8. V soudnictví stala se té doby jak v Čechách tak i na Moravě velká změna. Následkem rozsáhlé německé kolonisace, zakládáním měst s úplnou samosprávou a samostatným soudním řádem, šířením německého práva i v českém obyvatelstvu venkovském, četnými immunitami statků církevních, zaváděním lenního zřízení, jímž patrimonialní moc soudní byla přisuzována četným šlechticům, zaniklo časem docela staré

župní zřízení, moc úřadů župních, zvláště soudní, vešla v zapomenutí. Všechny těžší případy trestní, rozepře o svobodný majetek pozemkový a větší sumy peněžité, pokud nebyly přiděleny soudům privilegovaných měst, náležely pod moc „zemského práva“ čili soudu zemského (judicium generale). Předsedou jeho býval markrabí neb jeho nástupce, přísedícími směli býti jen členové stavu panského. Líčení jeho bylo veřejné a ústní, na základě práva zvykového, důkazy vedly se hlavně svědky a přísahou. Psaného zákonníka pro tento soud nebylo; když král Václav II. chtěl skrze vlaského učence Gozzia dáti takový zákonník napsati, opřeli se tomu pánové rozhodně. Od rozsudku zemského práva nebylo odvolání. Rozsudky ty byly bedlivě zaznamenány a poněvadž se většinou týkaly majetku pozemkového, vznikly časem u zemského práva knihy, v nichž zaznamenány byly všechny statky zemské i jména jejich majitelů; tyto knihy nazvány jsou desky zemské. Tato instituce, jejíž vznik v Čechách i na Moravě možno klásti do XIII. stol., jest původu ryze českého a nalezla potom hojného rozšíření. Do knih zemských byla zapsána každá změna majetku pozemkového. Na Moravě byly knihy zemské v oněch městech, kde zemské právo zasedalo, totiž v Brně, Znojmu, Olomouci, Hradci (Opavě), Jihlavě a Jemnici. První záznam do desk zemských dosvědčen jest v Olomouci k r. 1303.

Vedle zemského práva bylo menší právo čili menší soud, jenž rozsuzoval přečiny a rozepře podřízenějšího významu. Předsedou jeho býval úředník dvorský, villicus, přísedícími členové stavu rytířského, později i městského. Vedle nepatrných zbytků starých soudů župních, slubných a j. vyvinuly se v XIII. stol.: soud dvorský, jemuž předsedal královský úředník judex curiae, soud duchovní, židovský, soud cizích kupců s právem německým, soudy poddanské, hornické, porotní, soud manský a konečně soudy městské.

Řád soudní skládal se 1. z řízení průpravného čili půhonného. Žalobce (opovědce) musil nejprve žalobu opověděti u toho soudu, kde se řízení mělo vésti, načež dostal právo k žalobě (nárok). Na obžalovaného vydán byl pak půhon t. j. předvolání dle určitých předpisů. Osoby, které obžalovaným půhon doručovaly, nazývaly se půhončími; byli placeni z pokut soudních, také dostávali svobodné statky a tvořili při každém

zemském právě zvláštní korporaci. 2. Řízení průvodné dělo se výpovědmi svědků, doklady listinnými nebo výňatky z desk zemských, přísahami a konečně očistami a právem útrpným. Z očist nejdéle se udržel souboj. U městských soudů byly očisty velmi řídké. 3. Nález (sententia) a vedení práva (executio). Nález byl oběma stranám přečten a do knih soudních zapsán. Ona strana, které dáno bylo za právo, odevzdala soudci dva denáry přísudného (jinak památné, čistotné, pomocné). Byla-li rozhodnuta pře o majetek pozemkový, byla strana vyhrávající uvedena v něj od nižších úředníků soudních a právo její na onen majetek veřejně vyhlášeno. Toto řízení nazývalo se svod. V trestních věcech byly vynášeny nálezy na tresty tělesné neb pokuty peněžité. Na těžší zločiny byl vynášen trest smrti s podobnými mukami, jako se dělo ve století XI. a XII.

9. Zřízení církevní v podstatě se nezměnilo. Dosazování biskupa olomuckého, k jehož diecesi jako před tím patřila celá tehdejší Morava, dělo se od r. 1207 svobodnou volbou kapituly tak, jak byla zaručena privilegiem krále Přemysla Otakara z r. 1206 a potvrzena (1207) od papeže Inocence III. Volba měla se vykonati nejdéle do tří měsíců po uprázdnění, a nově zvolený biskup měl rovněž ve třech měsících vyžádati si konsekraci od svého metropolity, arcibiskupa mohučského. Totéž privilegium zakazuje, že král nesmí zabírati pozůstalost zemřelého biskupa pro sebe, jak se dříve často dělo (jus spolii), ani za sedisvakance (uprázdnění) ve svůj prospěch spravovati jmění biskupské (jus regaliae), nýbrž správa ta má se vésti od děkana a probošta kapitulního. Toto ustanovení platí v Olomouci podnes. Důchody biskupovy plynuly z rozličných poplatků, desátků, regalií, ale především z rozsáhlých statků, které zvláště biskup Bruno značně rozmnožil. Bylo to mimo jiné panství kroměřížské, osoblažské, hukvaldské, chropiňské, víškovské, svitavské, mohelnické, moravsko-ostravské a kelčské. Konkordatem z r. 1221 upraven byl poměr poddaných biskupských k moci světské (viz str. 111. a násl.). Duchovní moc zákonodárnou i soudní biskup vykonával na synodách diecesáních.

Biskup olomucký, jemuž příslušel titul knížecí, byl vedle markrabího prvním velmožem moravským. Jeho vysoké postavení a rozsáhlé statky ukládaly mu vedle duchovního povolání četné jiné povinnosti. Víme, že biskup Bruno byl důmyslným

státníkem a předním rádcem krále Přemysla II., ano na čas i jeho náměstkem ve Štyrsku, za Rudolfa Habsburského vladařem moravským. Proto zřízen byl v XIII. stol. úřad generalního vikáře, který biskupa zastupoval ve správě duchovní; někdy vykonával tento úřad světící biskup. Ke dvoru biskupskému patřili kaplani, notáři, pak světští ministerialové, jako komoří, číšník, maršálek, truchses a jiní úředníci dle vzoru markrabského dvora. Na hradech biskupských (Kelči, Pustiměři) byli kastelánové, villici v čele družin rytířských (milites).

Kapitula olomucká, od dob Jindřicha Zdíka 12členná, rozmnožena byla ve XIII. století na 20 členů. Doplňovali se volbou, ale volen mohl býti jenom šlechtic. Všichni kanovníci měli odedávna bohaté prebendy, které rovněž záležely z rozsáhlých statků. Prvním prelátem, od kapituly rovněž voleným, byl kapitulní děkan. Jemu náležela veškera jurisdikce nad ostatními členy kapituly; nepatrné rozepře porovnával sám, k důležitějším přibíral dva až tři kanovníky. Každé usnesení kapituly musilo býti od děkana potvrzeno. Druhým kanovníkem co do hodnosti byl probošt. Jemu příslušelo uváděti nově zvolené kanovníky v jich prebendy, a vedle toho byl právním zástupcem poddaných na biskupských a kapitulních statcích. Měl zároveň titul kancléře moravského, ačkoliv úřadu toho vždy nevykonával. Třetím hodnostářem byl arcijáhen (archidiaconus), jemuž náležel dozor nad duchovní správou. Kustos byl strážcem církevního pokladu a správcem inventáře. Scholasticus byl dozorcem školy při dómě zřízené. Preláty byli jen děkan, probošt a arcijáhen. Kanovníci měli při službách božích i jiných obřadech své zástupce čili vikáře.

Staré rozdělení diecese olomucké ve XIII. století na arcijáhenství zaniklo a bylo nahrazeno rozdělením na dekanáty. Děkan měl duchovní dozor nad několika (obyčejně desíti) farami, nikoli však soudní moc. Důchody farní záležely z rozličných dávek přírodních, desátků a někdy i z výtěžku menších pozemků. Oněm vrchnostem, které ze svého jmění založily nějakou faru nebo jiný úřad církevní, zajištěno bylo právo patronátní, t. j. míti podíl v obsazování takového úřadu. Výhodné postavení měly před ostatními kostely kollegiatní, kdež kněžstvo tvořilo kollegium podobající se kapitule biskupské; v čele jeho byl děkan nebo probošt. Kollegium rozhodovalo

většinou hlasův o svých vnitřních záležitostech, ale podlehalo biskupské jurisdikci. Kollegiatní kostely byly vybaveny ze svazku farního, byly nadány statky a požívaly ještě jiných výhod. Takové byly v Kroměříži u sv. Mořice (od r. 1262) a v Brně u sv. Petra a Pavla (od r. 1296). Proboštství, ale bez kapituly založeno, bylo mimo to r. 1263 v Olbramově Kostele u Znojma; zaniklo však r. 1556.

Církev starala se o zařízení nemocnic, chudobinců a jiných dobročinných ústavů ve větších městech (Jihlavě) a také při klášteřích (Tišnově, Žďáře).

10. Život duševní. Také školství bylo v prvních dobách středního věku výhradně pod ochranou církevní. Byloť zákonem udržovati při kathedrálách, bohatě nadaných kostelích a při všech klášteřích školy a na každé aspoň jednoho magistra, který by vyučoval kleriky gramatice a jiným potřebným naukám. O rozkvět scholasterie olomucké nejvíce se přičinil biskup Bruno. Na sklonku XIII. stol. byly zřizovány farní školy (v Brně, Znojmě, Mohelnici, Jihlavě, Hlubčicích). V Praze dán byl tehda (kolem r. 1271) základ ke studiu generálnímu, na němž přednášeli vynikající učenci z rozličných oborů všech čtyř fakult. Ostatně však posíláni byli jinochové na university cizozemské, z nichž vynikaly: v theologii pařížská, v právnictví padovská, boloňská, orleanská, v lékařství salernská.

Z věd, které pěstovány byly jazykem latinským, v popředí byla theologie. Z nejoblíbenějších knih byla „Dicta Rudberti, episcopi olomucensis", která obsahovala průpravu pro nastávající theology. Biskup Robert (1201—1240) sepsal ji na základě písma sv. a některých církevních otců. Dějepisectví bylo horlivě pěstováno. Jindřich Heimburský, narozený 1242 v Heimburce, ale na Moravě vychovaný, sepsal Annály, jež počínají r. 861 a končí r. 1300; v jeho díle jeví se nelíčený obdiv pro krále Přemysla a biskupa Bruna; v příčině věcí moravských byly mu pramenem zápisky kláštera olomuckého. Takové zápisky děly se pilně i v jiných klášteřích, a ještě v XVII. stol. cituje historik Pešina z Čechorodu annály kláštera hradišťského a třebíčského; ale všechny zanikly beze stopy kromě jediných Annálů Žďárských, které se zachovaly v jediném rukopise vratislavské universitní knihovny. Frater Henricus vyličuje tu v 1182 leoninských hexametřích založení a osudy žďárského

kláštera do r. 1300. Nejdůležitějším jest vypsání moravských poměrů po smrti krále Přemysla II. Českého díla dějepisného na spůsob tak zv. Dalimilovy kroniky z těch dob na Moravě neznáme.

Také poesie té doby pěstovala se jazykem latinským. Když zemřel biskup Bruno, byly na jeho oslavu rozšiřovány rozličné smuteční básně. Podobná „Carmina" zachovala se na smrť krále Přemysla II., složená od Jindřicha Heimburského, na smrť Václava II., královny Guty a jiných slavných osobností. Ale také v českém jazyku objevují se v této době první památky poesie umělecké i lidové.

Umění výtvarné bylo výhradně rázu náboženského a ve službách církevních. Krásnými výtvory umění stavitelského byly chrámy v Tišnově, Třebíči, na Velehradě a v Oslavanech. Tišnovský a třebíčský kostel vynikaly rozměrem i nad svatovítský v Praze, založený později od Karla IV. Třebíčský chrám, založený asi r. 1109, náleží ještě do doby románské a jeví patrné stopy vlivu vlaského. Tišnovský chrám jeptišek cisterciáckých dokončen byl od královny Konstancie pomocí syna jejího Otakara, tehdejšího markrabí moravského, r. 1238. Portál jest čistě románský, avšak tvar oken svým zaostřením jeví již přechodní ráz do slohu gotického. Také zde jest patrno působení mistrův italských; ale veskrze samostatné pojetí celku svědčí o tom, že tento chrám podobně jako třebíčský jest dílem domácího umělce, jehož jméno pohříchu se nezachovalo. Památnou stavbou té doby jest také románská kaple sv. Kateřiny ve Znojmě s bohatou malbou freskovou. Také starobylá budova vévodského hradu olomuckého pochází z doby prvorománské. Stěny chodeb klášterních byly vyzdobovány nápisy z písma sv. Na kněžských rouchách a kostelních kobercích bývalo nádherné vyšívání. Toto vyšívání bylo domácím moravským výrobkem; jménem uvádí se v té příčině mistryně Leukarta, která žila v klášteře žďárském brzy po jeho založení. Také olomucká škola proslavena byla uměním textilním. Vyšívání dělo se nitěmi zlatými, stříbrnými nebo hedbávím. Zlatnické umění pěstovalo se na Moravě dvojím slohem: byzantinským a románsko-gotickým.

Že také umění sochařské té doby bylo v rozkvětu; o tom svědčí četné památky zachované v chrámech. Vytesávány byly

sochy svatých i vynikajících vrstevníků, zvláště osob pa
nických, z kamene nebo byly vyřezávány ze dřeva. V kláš
žďárském žil v polovici XIII. století sochař jménem Jind
který se zabýval také polychromií. U portálu kostela tišnovsk
dosud zachována jest kamenná skupina dvanácti apoštolů s hoj
ornamentikou; umělecké provedení této skupiny vykazuje jí
nikající místo mezi tehdejšími památkami, jména tvůrce jej
však neznáme. V malířském umění, jehož památek se málo
chovalo neporušeně, zmínky zasluhuje cyklus obrazů v rotu
znojemské; na nich jest patrný vliv byzantinský. Malířství
skle bylo teprve v počátcích. Bohatě vyvinuto bylo však mí
turní malířství v knihách náboženského obsahu. Nádherně il
strovaný kodex kostela olomuckého z té doby zachoval
v bibliothece stokholmské.

Příloha A.

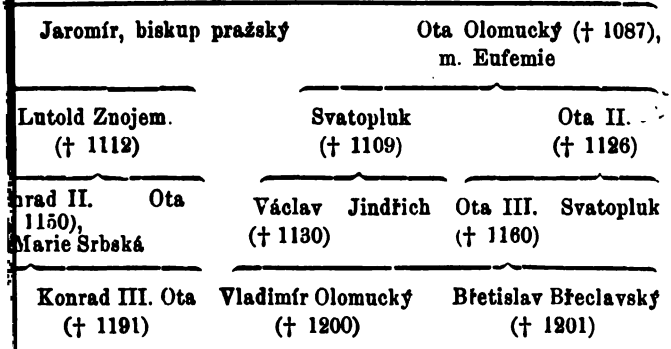
Jaromír, biskup pražský
Ota Olomucký († 1087), m. Eufemie
Lutold Znojem. († 1112)
Svatopluk († 1109)
Ota II. († 1126)
Václav († 1130)
Jindřich
Ota III. († 1160)
Svatopluk
Vladimír Olomucký († 1200)
Břetislav Břeclavský († 1201)

KNIHA DRUHÁ:

Od vymření Přemyslovců do nastolení Ferdinanda Habsburského na trůn český. (1306—1526.)

Část prvá.

Od vymření Přemyslovců do počátků hnutí husitského (1306—1400).

I. Panovníci z rozličných rodů. Rudolf († 1307). Jindřich Korutanský. Dosazení Jana Lucemburského.

Záhubou mužského potomstva rodu Přemyslovců stalo se po dlouhé době opět sporným nástupnictví v říši českomoravské. Nebylo v zemi zákona, jímž by stanoven byl způsob osazení trůnu pro případ, kdyby panovnický rod vymřel. Doma ovšem, zvláště u šlechty českomoravské, na základě starobylého práva zvykového nebylo pochybnosti, že i ženské potomstvo Přemyslovců má do jisté míry právo na trůn; vedle tohoto uznaného práva měli rozhodnouti stavové českomoravští na společném sněmě, svolaném na den 22. srpna 1306 do Prahy, kdo má na trůn český dosednouti. I bylo přáním velké většiny šlechty české i moravské, aby králem stal se Jindřich Korutanský, manžel nejstarší dcery Václava II. Anny, tehda šestnáctileté. Ostatní tři její sestry, Eliška, Markéta a Anežka nebyly ještě zletilé.

Proti svobodné volbě stavů českomoravských však mocně vystoupil tehdejší král německý Albrecht I. a prohlásil na základě privilegia z r. 1212, dle něhož králové němečtí potvrzovali

volbu panovníka českého, říši českomoravskou za uprázdněné léno říše německé. Králem českým měl se dle jeho záměru státi nejstarší syn jeho Rudolf;*) za tím účelem král Albrecht vtrhl s vojskem do Čech od západu a položil se táborem u Loun (8. října), kdežto syn jeho Rudolf vypravil se taktéž s mocí vojenskou z Rakous na Moravu a odtud dorazil již 1. října ku Praze. Poněvadž nestatečný Jindřich Korutanský již dříve s manželkou svou do Tyrol se uchýlil, uvedeni byli rozhodným počínáním Albrechtovým stavové v Praze shromáždění ve velký zmatek; obyvatelstvo německé na sněmě zastoupené, zvláště zástupci měst moravských, zjevně se prohlásili pro Rudolfa. Albrecht dal se s předními pány do vyjednávání a velkými sliby i odměnami pohnul je k tomu, že konečně Rudolfa uznali za krále, když tento pojal za manželku Alžbětu Polskou, vdovu po králi Václavovi II. Ano, král Albrecht dosáhl ještě mnohem více: se svolením stavů českých i moravských ve valném shromáždění, konaném u Znojma (18. ledna 1307), udělil léno českomoravské též mladším bratrům Rudolfovým, kteří měli dle toho právo po bezdětné smrti bratra svého dle stáří nastupovati na trůn český.

Není pochybnosti, že k tomuto důležitému rozhodnutí opět platně přispěla města moravská, jichž německé obyvatelstvo bylo úplně oddáno rodu Habsburskému. Král Rudolf hleděl tuto oddanost také odměniti: vrátiv se do Čech, vydal již několik dní potom (29. ledna) Brněnským cenné privilegium, jímž měšťané brněnští sproštěni byli odváděti mýtné ze svého zboží v Čechách i na Moravě.

Ale v Čechách, zvláště na jihu a na západě, zůstala ještě silná oposice proti králi Rudolfovi. Někteří šlechtici, v jichž čele byl pan Bavor ze Strakonic, zřejmě se prohlásili pro Jindřicha Korutanského. Král Rudolf vypravil se vojensky proti povstalcům a oblehl město Bavorovo Horažďovice. Tu však zachvácen byv úplavicí, zemřel (4. července) v mladém ještě věku 26 let.

*) Z Habsburkovců však větší právo na trůn český měl Jan, syn Albrechtova bratra Rudolfa († 1290) a Přemyslovny Anežky, po této tedy vnuk Přemysla Otakara II Podivno, že čeští stavové na něho nevzpomněli. Že král Albrecht staral se více o své syny než o synovce v příčině trůnu českého, spíše lze pochopiti. Palacký (Děj. čes. II, 1, 328) a po něm někteří historikové němečtí (Huber, Gesch. Österr. II, 99, Bachmann, Geschichte Böhmens, I, 725) shledávají v tomto odstrčení Janově příčinu potomního zavraždění Albrechtova.

Smrt jeho byla neštěstím pro říši českomoravskou; neboť Rudolf byl panovník pořádku a práva dbalý, dosti vytrvalý, k poddaným vlídný a dobrosrdečný, při tom šetrný až do krajnosti, tak že šlechta česká, zvyklá z dob Přemysla II. a Václava II. nádhernému životu dvorskému, nazývala jej posměšně „dodavatelem zboží" a lid říkal mu „král kaše", pro přílišnou šetrnost v kuchyni a při stole. Tyto vlastnosti Rudolfovy mohly zemi zabezpečiti mír a pořádek, čehož právě jeho oba nástupci na trůně českém nedovedli.

Otázka, kdo má po Rudolfovi nastoupiti na trůn český, rozštěpila veškero obyvatelstvo české i moravské ve dva nepřátelské tábory: jedni se zastávali práv nejstarší Přemyslovny Anny a jejího manžela Jindřicha Korutanského, druzí hájili platnosti smlouvy znojemské, dle níž měl právo na trůn Bedřich Rakouský, nejstarší syn krále Albrechta. Tento uznán byl na Moravě od veškeré šlechty, v jejíž čele byl biskup olomucký Jan VI., i od měšťanstva. Naproti tomu v Čechách mocná strana ze šlechty i měšťanstva, v jejíž čele byl pan Oldřich z Lichtenburka, prohlásila se pro Jindřicha, který také i s manželkou Annou do Prahy se odebral, 15. srpna za krále byl zvolen a vlády v zemi se ujal.

Král Albrecht neminil ovšem od práv svého syna upustiti. Vyhlásiv říšskou klatbu proti Jindřichovi, vtrhl s mocným vojskem od západu přes Cheb do Čech, kdežto syn jeho Bedřich Rakouský shromáždil jiné vojsko u Jemnice na Moravě, odkudž měl otci přispěti na pomoc. Jiní spojenci krále Albrechta, v jichž čele byl Konrad, arcibiskup solnohradský, vtrhli do Korutan i Kraňska, a dobyli tam četných měst.

Naproti tomu Jindřich Korutanský získal pomoc některých knížat německých. Král Albrecht, spojiv se s Bedřichem Rakouským, oblehl Kutnou Horu a Kolín, ale obě města statečně se ubránila, a král donucen byl k ústupu z Čech. Jediným úspěchem této výpravy bylo, že vložil posádky do Králové Hradce, Jaroměře, Chrudimi, Vysokého Mýta a Poličky, věnných to měst Alžběty, královny-vdovy po Rudolfovi, která z Prahy utekla se do tábora Albrechtova a jemu města ta zápisem vydala.

Z Čech odtáhl Albrecht na Moravu a (17. října) položil se táborem u Znojma, kdež potvrdil Brněnským za prokázanou věrnost všechna dosavadní privilegia. Ale ukázalo se, že ani na

Moravě nemá syn jeho pevné půdy: sotva totiž král německý opustil tábor znojemský a do Němec se odebral, získal Raimund z Lichtenburka četnými privileji a jinými skvělými výhodami Znojmo i Jihlavu pro Jindřicha Korutanského, kterýž jej za to odměnil udělením hradu Bítova s příslušným rozsáhlým panstvím i s patronátem všech kostelů v hradě i na panství ležících. Toto udělení jest důkazem, že netoliko Jihlava, Znojmo a Bítov, nýbrž zajisté celá jihozápadní Morava na sklonku r. 1307 octla se pod mocí Jindřichovou. Zápas o korunu měl se strhnouti na Moravě, a vévoda Bedřich jmenoval již Oldřicha z Waldsee, dosavadního hejtmana štyrského, vladařem moravským se sídlem v Brně. Avšak tento zápas přerušen byl nenadálou událostí: Král Albrecht zavražděn byl (1. května 1308) od svého synovce Jana a jeho soudruhů nedaleko hradu Habsburka ve Švycařích. Jsa takto zbaven hlavní své opory, vévoda Bedřich Rakouský, jemuž nad to hrozilo nepřátelství od Uhrův i některých knížat německých, uvolil se k míru s Jindřichem Korutanským, který učiněn byl ve Znojmě (14. srpna): Bedřich vzdal se za náhradu 45.000 hřiven stříbra všelikých nároků na panství v Čechách i na Moravě a zavázal se vydati Jindřichovi všechna města i hrady, které držel v těchto zemích, jakož i v Korutanech a Kraňsku. Ona náhrada měla býti během dvou let zaplacena, a Bedřich měl zatím podržeti zárukou na Moravě Jihlavu s doly, cly a soudem, Znojmo, hrad Veveří, Ivančice, Podivín a Pohořelice. Šlechta moravská i s biskupem Janem a dle všeho i města moravská, dosud Bedřichovi věrná, zvláště Brno a Olomouc, uznala bez odporu panství Jindřicha Korutanského. Královně-vdově Alžbětě vrácena byla věnná města v Čechách.

Tak dosáhl Jindřich Korutanský, více příznivou shodou událostí než vlastní zásluhou, opět panství v sjednocené říši českomoravské. Jenže z nedostatku dobrých vlastností panovnických nedovedl si je pro budoucnost zabezpečiti. Svou nerozhodností a nečinností zbavil se brzo sám veškeré vážnosti u poddaných. Ještě méně schopnosti projevil v urovnávání rozepří mezi stranami, již z dřívějších dob krutě rozvášněnými. Hrdá šlechta česká zazlívala mu, že straní německému měšťanstvu, kteréž kvetouc blahobytem domáhalo se vedle šlechty úplné politické rovnoprávnosti. Pražští a kutnohorští měšťané učinili (1309) spolek mezi sebou a nenadálým přepadnutím zajali v klášteře Sedleckém

některé vynikající pány, jako Jindřicha z Lipé, Jana z Vartenberka a Jana z Klingenberka, a odvedli je do zajetí na hrad Litice u Buštěhradu, kdežto současně v Praze jiní pánové byli uvězněni. Král Jindřich, ač v patrném dorozumění s měšťany, přece neměl tolik odhodlanosti, aby veřejně vystoupil proti mocné šlechtě a rázem moc její zlomil. Šlechta nabyla nové odvahy, když se přesvědčila, že měšťané, mezi sebou nesvorni, nedovedou vítězství svého využitkovati. Na oko učiněn byl mír, jímž města dosáhla téhož účastenství ve veřejných záležitostech jako šlechta, a za to byli zajatí pánové propuštěni. Ale sotva že se tak stalo, šlechta nejen že nesplnila daného slova, nýbrž i pomýšlela na odvetu. Jindřich z Lipé a Jan z Vartenberka, získavše část měšťanstva na svou stranu, zmocnili se Prahy, protivníky vypověděli ze země, ano dostali i osobu královu do své moci. Jindřich Korutanský ve své malomocnosti povolal na pomoc pluky míšenské, u lidu pro svou ukrutnost velmi nenáviděné, a tím ještě více popudil proti sobě veškero obyvatelstvo. Nejenom šlechta, nýbrž i všecko veřejné mínění obíralo se opravdově otázkou jeho sesazení.

Neutěšený stav říše českomoravské záhy upoutal pozornost tehdejšího krále německého, Jindřicha VII. z rodu Lucemburského, který dosazen byl v tuto hodnost po násilné smrti Albrechta I. Tento panovník by byl rád, podobně jako kdysi Albrecht, nabyl českého panství pro svůj rod, a proto i on prohlašoval český trůn za uprázdněné léno říše německé. Ale ku provedení těchto nároků chyběly mu prostředky. Proto bylo mu vítaným, když jej dlícího v jihoněmeckém městě Heilbronně, vyhledal proslulý opat zbraslavský Konrad, provázen druhem svým Petrem Žitavským, a ve jménu strany nespokojené s panstvím Jindřicha Korutanského dožadoval se na něm pomoci pro nejmladší Přemyslovnu Elišku (v srpnu 1309). Jaké záměry měl již tehda Jindřich Lucemburský v příčině Čech, lze snadno uhodnouti. Již asi měsíc po této rozmluvě s Konradem Zbraslavským učinil ve Špýru smlouvu s vévody rakouskými, (Bedřichem a Leopoldem), kterou potvrdil panství jejich v Rakousích a ve Štýrsku, za to však Habsburkové zavázali se pomáhati králi německému k dobytí Čech zbraní i penězi; náhradou měli od něho dostati 30.000 hřiven stříbra a obsaditi Moravu na tak dlouho, pokud by jim tato summa nebyla vyplacena.

Jindřich Korutanský hleděl s napjetím všech sil na trůně se udržeti, i povolal do země statečného korutanského pána, Jindřicha Aufensteina s několika sty bojovníků, kteří však svými násilnostmi ještě více rozmnožili nenávist obyvatelstva. Aufenstein marně se pokoušel dobyti hlavní mostecké věže Pražské a v bitvě, kterou svedl s Jindřichem z Lipé na Pohořelci, byl poražen, raněn v boji a zajat. Tím byl Jindřich Korutanský obmezen obranou na pouhý hrad Pražský, kdežto dole v městě nepřátelé jeho, zástupci duchovenstva, šlechty i měšťanstva konali společný sněm (29. června 1310) a usnesli se vypraviti ke králi německému dvanáctičlenné poselstvo, které mělo nabídnouti 14letému synu jeho Janovi trůn český a ruku 18leté Elišky Přemyslovny. Král Jindřich Lucemburský přijal toto nabídnutí a dal ve shromáždění říšských knížat ve Frankfurtě Jindřicha Korutanského prohlásiti za zbavena trůnu českého. Potom Eliška Přemyslovna, uniknuvši nástrahám Korutanského, v nádherném průvodě četných pánů českých odebrala se do Špýru a tam slaven byl sňatek její s Janem Lucemburským (1. září 1310), jemuž od otce uděleno bylo slavnostně království české i markrabství moravské lénem. Potom vypravil se Jan, provázen Petrem, arcibiskupem mohučským, dříve kanclířem českým, a jinými velmoži v čele 3000 m. přes Norimberk a Cheb do Čech, jejichž hranice překročil 1. listopadu 1310.

Z počátku výpravě Janově zle se dařilo. Jindřich Korutanský pomocí markrabí míšenského i četného přívrženstva ze stavu městského dobyl znovu Kutné Hory (18. července) i Prahy (14. září). Vojsko Janovo, které se nejprve pokusilo o vzetí Kutné Hory, bylo vedením chrabrého Aufensteina odraženo a také Kolínští odepřeli dle příkladu hlavního města poddati se novému králi. Janovi nezbylo tedy než pokusiti se o dobytí Prahy samé; 28. listop. učiněn byl útok na Staré město, ale odražen řízením mladého markrabí míšenského Bedřicha. Tuhá zima a nastalý nedostatek potravin vzbudily v německém vojsku přání, obrátiti se domů. Toliko neohroženému vystoupení mohučského arcibiskupa Petra podařilo se záměr ten překaziti. Konečně podařilo se zradou dobyti Starého města, a Jindřich Korutanský musil se uchýliti na hrad Pražský. Když však opuštěn byl od markrabí míšenského, jehož získal arcibiskup Petr pro Lucemburkovce, nešťastný král opustil (9. prosince) i se svou manželkou Annou

Prahu a odebral se do Tyrol, kdež až do své smrti užíval prázdného názvu „krále českého i polského". Král Jan konal pak (10. prosince) slavný vjezd do Prahy. S hlavním městem nabyl panství nad veškerou říší. O vánocích konán byl sněm v Praze, jehož účastnili se zástupci duchovenstva, šlechty i městského stavu; králi Janovi bylo tu ode všech holdováno, naproti tomu stvrzeny od něho všechny dosavadní svobody a přidána ještě nová rozsáhlá privilegia. Dne 7. února 1311 byl král Jan i se svou manželkou od arcibiskupa mohučského Petra za hlučných slavností v Praze za krále českého korunován.

Upevněním panství Janova v Čechách rozhodnut byl i osud Moravy v jeho prospěch. Bylať sice na základě smlouvy špýrské z r. 1309 Morava dána v zástavu vévodům rakouským, ale poněvadž Bedřich Rakouský nepřispěl Lucemburkům slíbenou pomocí k dobytí Čech, podařilo se předním rádcům krále Jana, Petrovi, arcibiskupovi mohučskému, a Bertholdovi z Henneberka, pohnouti jej ke smlouvě v Pasově (29. března 1311), kterou se vzdal všelikých nároků na Moravu a podržel pouze Znojmo a Pohořelice jakožto zástavu za slíbenou částku peněžitou.

Zajistiv si takto právněplatným způsobem držení Moravy, král Jan provázen svými rádci a skvělou družinou vypravil se (v květnu 1311) do této země, aby přijal holdování od věrného obyvatelstva. Nejprve navštívil Olomouc a tam také učiněna byla důležitá smlouva v příčině knížectví opavského. Toto území bylo totiž dosud údělem vévody Mikuláše, levobočka krále Přemysla Otakara II. Ale r. 1309 stavové opavští se proti Mikulášovi vzbouřili a jej ze země vypudili. Opavsko dáno bylo pak Boleslavovi, vévodovi vratislavskému, zástavou za věno 8000 hřiven stříbra, které měly býti vyplaceny jeho manželce Markotě, dceři Václava II. a tedy sestře Elišky Přemyslovny. Boleslav, který se tehda do Olomouce dostavil, zavázal se smlouvou (11. června 1311) vrátiti Opavsko králi Janovi, jakmile mu řečené peníze budou vyplaceny. Tehda také Opava, Krnov i Hlubčice složily hold králi Janovi a zavázaly se zároveň poslušností vévodovi Boleslavovi, pokud by Opavsko ve své moci podržel. Vévoda Mikuláš zůstal až do své smrti († 1318) bez země i bez poddaných.

Z Olomouce král Jan odebral se do Brna, kdež byl od veškerého obyvatelstva nadšeně a s jásotem uvítán. Tam shro-

máždil se počátkem června sněm všech tří stavů, na němž byl prohlášen zemský mír a stavům uděleny svobody v podobném rozměru jako dříve se stalo v Čechách (18. června 1311). Jmenovitě zavázal se král, nevybírati daň, řečenou „berna“, leč v případě svého korunování, nebo sňatků svých synův a dcer, a to ještě ne více než čtvrt hřivny čili 16 pražských grošů z lánu; také neměl k zemskému úřadu nikdo jiný než rodilý Moravan býti povoláván; poddaní nejsou povinni válečnou hotovostí za hranice, než toliko k obraně zemské. Zemským hejtmanem na Moravě ustanoven byl pan Jan z Vartenberka a dány mu lénem hrady Veveří, Bzenec a Hradec u Opavy v prozatímné držení a užívání.

II. První léta vlády Janovy. Dvojí volba v Německu. Spory krále Jana s Jindřichem z Lipé.

Nastolením krále Jana Lucemburského na trůn český Moravě nenastal ještě úplný mír. Byloť v zemi posud dosti zpupné šlechty, která si zvykla rozbroji stran a pěstnímu právu z dob Jindřicha Korutanského. Král Jan z počátku poslouchaje výtečných rádců svých, Petra Mohučského a Bertholda Henneberského, hleděl všemi prostředky učiniti přítrž škodlivému řádění loupežných rytířů. V čele takových byli páni Bedřich z Linavy, bratří Artleb a Jimram z Boskovic, a bratří Bedřich a Vintíř z Brandýsa. K nim připojil se také Mikuláš II., syn stejnojmenného kdysi vévody opavského. Král Jan vypravil se s vojskem podruhé na Moravu, pokořil vzpurné pány a hrady jejich Račice, Boskovice i Ungersberk (nyní Sadek u Třebíče) rozbořil. Pokoření páni přijati pak na milost a zůstali od té doby králi věrni. Za Artleba z Boskovic, který dle všeho byl v tajném dorozumění s Bedřichem Rakouským, musilo se mnoho vynikajících pánů českých i moravských zaručiti velkými penězi, nežli byl na svobodu propuštěn.

Toho roku král Jan jsa v Brně vykonal ještě jiný záslužný skutek. Na prosby manželky své Elišky založil listinou, vydanou 17. června 1312, klášter dominikánských jeptišek u sv. Anny na Starém Brně, jejž zvláště páni z Lomnice obdařili hojnými statky. Klášter ten byl r. 1317 dostaven, odevzdán ochraně biskupa olo-

muckého a podřízen duchovní správě dominikánskému provinciálovi, který však neměl práva na statky klášterní, ani práva jmenovati nebo propouštěti novicky. Založení tohoto kláštera měl již král Václav III. na mysli, záměr jeho však byl vražednou rukou překažen.

Důležité události volaly zatím krále Jana za hranice. Král Jindřich VII. vypraviv se do Italie, kdež byl za císaře korunován, podlehl na zpáteční cestě nezvyklému podnebí i četným námahám válečným (24. srpna 1313). Tím byl opět císařský trůn uprázdněn, a pro krále Jana i jeho rádce byla na snadě myšlenka, aby se po otci o tuto hodnost ucházel. Tomuto záměru však záhy všeliké překážky postavily se v cestu. Nejstarší z vévod rakouských Bedřich, podporován jsa statečným a důmyslným bratrem svým Leopoldem, jal se s veškerým důrazem domáhati se trůnu německého, a získal za tím účelem za velké peníze arcibiskupa kolínského, falckrabí rýnského i jednotlivá knížata z kurfirstského rodu saského a braniborského. Pro Jana Českého byl strýc jeho Balduin, arcibiskup trevirský, a ovšem i Petr Mohučský, zapřísáhlý nepřítel rodu Habsburského. Ale ukázalo se, že většina knížat německých nepřeje si míti Jana za krále, předně pro přílišné mládí jeho, potom ze strachu před velkou jeho mocí dědičnou a konečně z důvodu, kterým se kurfirstové již při dřívějších volbách řídili, aby totiž nenastupoval syn po otci a tím nevyvinulo se dědičné právo na trůn německý. Tyto překážky dobře uvážil arcibiskup Petr, a na jeho radu tedy král Jan upustil od svého záměru. Naproti tomu strana lucemburská hleděla stůj co stůj zameziti, aby na trůn německý nedostal se Habsburský Bedřich, i vyzvali tedy oba arcibiskupové, Petr i Balduin, vévodu bavorského Ludvíka, dávného protivníka vévod rakouských aby se domáhal koruny německé. Tím způsobem došlo k roztržce mezi kurfirsty a k dvojí volbě: jedni, totiž kolínský, falcký, saský, pak Jindřich Korutanský, který si dosud osoboval název krále českého, zvolili (19. října 1314) Bedřicha Rakouského, druzí, totiž mohučský, trevírský, braniborský a Jan Český hned potomního dne (20. října) Ludvíka Bavorského. Poněvadž obě strany přisuzovaly si právo a jedna druhé ustoupiti nechtěla, vznikl mezi oběma protikráli dlouholetý zápas, za něhož celé Německo rozštěpilo se ve dva nepřátelské tábory.

Tohoto zápasu také říše českomoravská byla značnou měrou

súčastněna. Král Jan, vzdav se všelikého nároku na hodnost císařskou, hleděl z něho jinak těžiti a dáti si pomoc, poskytovanou Ludvíkovi, co nejdráže zaplatiti. Brzo po volbě (4. prosince 1314) Ludvík vydal mu listinu, kterou potvrdil ano rozšířil dosavadní privilegia, udělená králům českým od panovníků německých; dále zavázal se přispěti králi Janovi k dobytí veškerého panství, které kdysi držel král Václav II., tedy Polska i Míšně, a donutiti vévody rakouské, aby jemu (Janovi) vydali zastavené kraje moravské (Znojmo a Pohořelice) po vyplacení zbytku zástavní sumy. Odměnou za útraty a námahy s volbou spojené slíbil mu vyplatiti 20.000 hřiven stříbra a zástavou za část této částky odstoupiti Chebsko koruně české.

Volba krále německého měla však pro naše země i jiné neblahé následky. Především zaviněna jí delší nepřítomnost krále Jana i hlavního rádce jeho, Petra Mohučského, který požíval v Čechách velké vážnosti. Proti ostatním rádcům, které si král Jan do Čech byl přivedl, vzmáhala se u české šlechty záš i závist, ježto drželi nejpřednější a nejvýnosnější úřady. Na Moravě byl to především švábský šlechtic Dětřich de Castello, jemuž svěřeno bylo místodržitelství v zemi a proti němuž tedy nejvíce záští domácí šlechty se obracelo. Sotva že tedy král Jan do Čech se navrátil, panstvo české i moravské důrazně žádalo, aby cizinci byli z úřadů zemských vzdáleni a domácími nahrazeni; při tom se dovolávali slibu králova, daného v té příčině hned po jeho nastolení v Čechách i na Moravě. Král Jan povolil tomuto nátlaku, odstranil německé rádce z vyšších úřadův a jmenoval Jindřicha z Lipé nejvyšším komořím a maršálkem v Čechách, Jana čili Ješka z Vartenberka zemským hejtmanem na Moravě.

Oba tito náčelníci domácí šlechty nehleděli však svého vynikajícího postavení užiti k všeobecnému dobru zemskému, nýbrž toliko k svému a svých přívržencův obohacení. Jako Jindřich z Lipé v Čechách, tak i Ješek z Vartenberka na Moravě dopouštěl se na poddaných mnohých křivd a útisků. Nad to bylo zemi trpěti novými vpády nepřátelskými z Uher. V Horních Uhřích zřídil si totiž v době zápasův o korunu uherskou mocné panství Matouš Čák se sídlem v Trenčíně, a odtud vzdoroval i králi Karlu Robertovi, všude jinde již v říši uherské za krále uznanému. Surová bojovníci Matouše Trenčanského konali časté vpády

také na Moravu, zmocnivše se špatně střežených průsmyků karpatských, plenili, pálili a vraždili po způsobu Tatarův a Kumánů. Veškera východní Morava až po Brno a Znojmo byla od nich zhoubně navštěvována, a zdá se, že i někteří z nespokojených šlechticů moravských měli spoluvinu těchto nájezdů. K odvrácení jich vypravil se král Jan a Jindřich z Lipé v čele 1500 obrněných bojovníků na Moravu, zahnali loupežné hordy až k hradu Holíči, kdež byl Matouš Trenčanský obležen a k míru donucen (v červenci 1315). Měšťanům uherskohradištským, kteří touto válkou nejvíce škod utrpěli, král Jan prominul všelikou daň na šest let a osvobodil je na touž dobu od placení mýta na Moravě i v Čechách.

Sotva toto vnější nebezpečí bylo zažehnáno, strany, které na čas k jeho odvrácení se byly spojily, jaly se s novou přikrostí proti sobě vystupovati. Není dosud úplně objasněno, z jakých příčin pan Jindřich z Lipé kul pikle proti králi Janovi. Že by jej byl chtěl o korunu připraviti, jako nedlouho před tím Jindřicha Korutanského, není pravděpodobno: vždyť byl mezi prvními, kteří Janovi a Elišce k českému trůnu dopomohli. Část viny dlužno ovšem hledati u krále: jeho neláska k živlu domácímu a naopak velká náklonnost, jakou dosud jevil k cizině, mnohé dřívější přívržence od něho odvrátily. Naproti tomu nelze upříti, že ctižádostivost páně Jindřichova přesahovala mnohou mez; chování i povaha jeho v leckteré příčině připomíná pana Záviše z Falkenštejna. On zajisté způsobil, že dosavadní napjetí vypuklo v zjevné nepřátelství. Nejen, že vystupoval v okázalé nádheře a s brannou družinou, která leskem svým i sám dvůr královský zastiňovala, nýbrž ve své smělosti zasáhl i do suverenního práva panovnického. Získav si totiž přízeň ovdovělé po Václavovi II. královny Elišky, přiměl ji k tomu, že bez vědomí Janova i jeho manželky zasnoubila nejmladší svou dceru Anežku Jindřichovi, vévodovi javorskému, a jemu postoupila svého věnného města Hradce Králové.*) Osobním nepřátelům Jindřicha z Lipé nebylo třeba velikého úsilí, aby poštvali proti němu hněv krále Jana: na jeho rozkaz mocný pán Vilém Zajíc z Valdeka brannou rukou zmocnil se osoby Jindřichovy na hradě Pražském a odvedl jej na hrad Tejřov do vězení.

*) Dudík (Děj. Mor. XI., 167) má sice za to, že to byl Hradec u Opavy, ale sám později (str. 389) udání to opravuje.

Skutkem tím zmatky v zemi nebyly odstraněny, nýbrž ještě více se rozmnožily. Mocné a četné přátelstvo uvězněného velmože způsobilo vzbouření v Čechách i na Moravě, jemuž v. čelo postavil se tehdejší hejtman moravský, pan Ješek z Vartenberka, který jsa v držení některých hradův a měst královských, jako Veveří, Bzence a Hradce (u Opavy), sebral na Moravě silnou moc brannou a zatlačil královské vojsko za hranice do Čech. Tam pronásledoval je až k městu Kostelci nad Orlicí, od královských obsazenému. Pustiv se však do obležení města, byl odtud zasažen těžkou ranou a zemřel (5. ledna 1316). Jeho smrtí povstalci utrpěli velkou ztrátu: zápas chýlil se ke konci, když král Jan, opíraje se o část šlechty a téměř veškeré měšťanstvo, dobyl snadno všech věnných měst ovdovělé královny. Krom toho mohl se spolehnouti na pomoc z Německa, kterou mu přivedli arcibiskupové Petr Mohučský a Balduin Trevirský. Oba tito vynikající státníci radili však králi k smírnému narovnání, jehož také (12. dubna 1316) bylo docíleno: Jindřich z Lipé byl propuštěn na svobodu, vydav králi rukojemstvím šest šlechticův a devět hradů, z nichž tři na Moravě, totiž Landštýn, Krumlov a Vranov nad Dyjí. Také ony hrady, jež dosud neprávem byl držel pan Ješek z Vartenberka, totiž Veveří, Bzenec a Hradec Opavský, měly býti v ruce královy navráceny.

Mezi věrnými přívrženci krále Jana v té době byli také měšťané brněnští. Mezi přívrženci pana Ješka z Vartenberka, kteří povstání se súčastnili, byli též pánové z Kunštátu, v jejichžto moci byl mezi jiným pevný hrad Obřany (sev. Brna). Brněnští toho roku (1316) udeřili na hrad, dobyli ho a úplně rozbořili. Král Jan v odměnu za věrnost prokázanou daroval Brnu pozemky, jež dosud k Obřanskému hradu náležely.

III. Správa Petra Mohučského. Spolek Jindřicha z Lipé s vévody rakouskými. Smír krále Jana s Jindřichem z Lipé v Domažlicích. Mikuláš II. Opavský. Bitva u Mühldorfa.

Král Jan měl závažnou příčinu učiniti na rychlo mír se svými protivníky v Čechách, ačkoliv se dalo předvídati, že nadlouho nepotrvá. Chystal se totiž přispěti na pomoc svému příteli a spojenci králi Ludvíkovi Bavorovi, který právě tehda byl

nebezpečně sklíčen od svého odpůrce Bedřicha Rakouského, snažně žádaje krále českého za pomoc. Proto také Jan již v srpnu r. 1316 na bojiště švábské se žádanou posilou se odebral, ustanoviv Petra, arcibiskupa mohučského, na žádost velmožů českých za svého náměstka v Čechách a na Moravě. Nový náměstek, svým státnickým důmyslem již z dřívějších dob proslulý, hleděl obnoviti v zemi trvalý smír a snažil se především smířiti nespokojenou šlechtu; věděl dobře, že činí tak nejvíce v zájmu krále Jana samého, jemuž jakožto spojenci Ludvíka Bavora hrozilo stálé nepřátelství od mocného vévody Bedřicha Rakouského a jemuž tedy musilo záležeti na vnitřním sjednocení říše česko-moravské, aby snad nenadálý útok s oné strany nezastihl ho nepřipraveným.

Leč snahy Petrovy zůstaly bezvýslednými. Rozháranost v zemi byla příliš velká a roztrpčenost šlechty se vzmáhala, když viděla, že lehkomyslný král prodlévá již déle než rok v cizině, cizím pomáhá a o vlastní říši se nestará, leč jak by co nejvíce peněz odtud dostal: musilť Petr jenom z výtěžku dolů Kutnohorských Janovi do Lucemburka týdně 200 hřiven stříbra posílati a nad to 100 hřiven týdně jeho strýci Balduinovi Trevirskému na dluh u něho učiněný. Není divu, že šlechta reptala proti takovému hospodaření, a když arcibiskup Petr nemohl ani s královnou Eliškou se shodnouti, nevyčkal příchodu Janova, nýbrž složil svůj úřad říšského správce do rukou královniných (8. dubna 1317) a odebral se do svého sídla arcibiskupského. Pro Moravu z činů jeho důležitým bylo, že uprázdněný tehdáž biskupský stolec v Olomouci obsadil ze své moci a proti znění privilegia z r. 1207 jakýmsi Konradem, bavorským knězem nízkého původu, který ani nebyl kanovníkem olomuckým.

Nepřítomnost králova, která potrvala téměř po celý rok 1317, byla těžkou pohromou pro celou říši. Ctižádostivost šlechty a zvláště jejího náčelníka, Jindřicha z Lipé, vedle toho nenávist mezi rody domácími a cizími přistěhovalci nabývala vždy větších rozměrů. Slabá a při tom hrdá a nerozvážná královna nedovedla vášní rozpoutaných na uzdě udržeti. Za krátko stála ve zbrani velká část šlechty české i moravské; vůdcem odboje stal se opět Jindřich z Lipé. Všechny pokusy rozvážných mužů, mezi nimiž vynikal pražský biskup Jan, rozbily se o odpor Eliščin, která hořela nenávistí proti mocnému náčelníku šlechty. Raději

uprchla s dětmi, mezi nimiž byl před rokem narozený Václav (později Karel), do Lokte a najímala žoldnéře z Německa. Tam dorazil konečně na sklonku roku 1317 také král Jan, provázen dvěma sty německých rytířů. Hoře pomstychtivosti a touhou po dobrodružstvích, umínil si s touto hrstkou branné moci dobře organisovaný odboj šlechty povaliti, a odmítl i nabízenou pomoc od několika pánů, kteří mu dosud zůstali věrni. Odebrav se s královnou Eliškou do Prahy, udeřil odtud na některé odbojné pány ve východních i jižních Čechách a statky jejich strašlivě mečem i ohněm spustošil.

Tato bezohlednost krále Jana, který nerozpakoval se ničiti bezúčelně majetek vlastních svých poddaných, uvedla Jindřicha z Lipé na nešťastnou myšlenku, ohlednouti se po cizí pomoci. Ustoupiv se svými přívrženci z Čech, uchýlil se na Moravu a tam jal se spřádati celé pásmo piklů. Nebohý lid moravský trpěl již od delší doby neúrodou a vnitřními nepokoji, nyní hrozila veškera občanská válka v tyto strany se přenésti. Jindřich z Lipé ještě před návratem Janovým odebral se na Moravu s velkou částí svých přívrženců, kteří zmocnili se zbylých ještě statků korunních a obsadili královské hrady, aby odtud vzdorovali moci Janově. O vánocích pak r. 1317 pan Jindřich se šesti pány a rytíři odebral se do Vídně, kdež ve jménu celé své strany učinil smlouvu s králem Bedřichem: tento zajistil povstalcům pomoc 500 oděnců, v čas potřeby veškeru svou brannou moc; naproti tomu oposice českomoravská zavázala se nečiniti míru s Janem bez vědomí Bedřichova, zvláště pokud by tomuto dle smlouvy z r. 1309 nebylo zaplaceno 50.000 hřiven stříbra. Kdyby pak vůbec k míru nedošlo, měl býti Jan prohlášen za zbavena trůnu a králem českým zvolen buď Jindřich Korutanský nebo některý z bratří Bedřichových. Na Moravě přidala se k této smlouvě největší část šlechty, pouze mocní rodové z Meziříče, Lomnice, Šternberka, Náměště a Medlova (pozd. Pernštýna) zůstali věrni rodu Lucemburskému. Z měst moravských jediné Znojmo přešlo do tábora povstalců; mezi přívrženci obou stran nastalo kruté provádění pěstního práva.

Morava stala se na čas dějištěm, na němž měl se rozhodnouti osud celé střední Evropy. Neboť na výsledku onoho zápasu, který nastával tehda mezi Janem a odbojnou šlechtou spojenou s králem Bedřichem, záleželo nejenom, kdo se stane králem

českým: jím měla se také konečně vyříditi otázka, zdali rod Vittelsbašský či Habsburský má nositi korunu císařskou. Král Jan dobře poznal vážnost této chvíle a proto již 6. ledna 1318 s brannou mocí do Brna se odebral a tam také brzo potom povolal manželku svou Elišku. Odtud podnikal válečné výpravy proti nejbližším povstalcům, kteří však se svých hradů statně se hájili, a král kromě spustošení jejich statků ničeho nepořídil. Země moravská, zvláště jižní polovice její, nesmírně tím trpěla, mezi lidem rozšířil se hlad a mor. Nenávist proti králi se vzmahala a již i nejoddanější přátelé jali se od něho odpadávati; tak zejména Vilém Zajíc z Valdeka přešel k povstalcům a obrav si za hlavní tábor Znojmo, kamž mu docházely posily z Rakous a z Uher, podnikal odtud útoky proti králi a jeho stoupencům. Se všech stran obklíčen, král Jan učinil s Jindřichem z Lipé příměří a vyjednával o mír. Když však mimo jiné těžké podmínky uslyšel, že do míru má pojati také Bedřicha Rakouského a jej uznati králem německým, rychle odebral se (27. února 1318) i s manželkou do Prahy.

V největší této tísni sám král Ludvík Bavor uznal za potřebné do Čech se odebrati, kdež především sprostředkoval příměří mezi stranami a konečně (23. dubna) docíleno bylo na sjezdě v Domažlicích i míru mezi Janem a šlechtou. Tato slavila dokonalé vítězství nad mocí královskou: především byla jí zajištěna amnestie, král se zavázal vzdáliti z vojska i z úřadů všechny cizozemce a obsazovati zemské úřady pouze domácími velmoži; na všeobecné přání sněmu Jindřich z Lipé stal se opět královským podkomořím, čímž zase veškera finanční správa do jeho rukou se dostala, Vilém Zajíc pak stal se nejvyšším maršálkem zemským. O navrácení královských hradův a statků korunních, kterých se šlechta zatím byla zmocnila, nebylo ani řeči. Za to však Jindřich z Lipé a jeho stoupenci upustili od požadavku, aby splněny byly závazky, dané dříve Bedřichovi Rakouskému. Tento byl opominul v pravý čas vydatnou podporou povstalců zbaviti trůnu Jana Lucemburského a tím také zasaditi největší ránu svému hlavnímu odpůrci, Ludvíku Bavorskému.

Mnohé příznaky vedou nás na stopu, že dlouholetý zápas mezi králem Janem a šlechtou českomoravskou nebyl pouze rázu osobního nebo stavovského, nýbrž že byl prodchnut a mocně živen ideou národnostní. Král se svou družinou

zastupoval cizí živel, v Jindřichovi z Lipé zosobňovala se snaha veškerého národa, vybaviti se z vrchní moci tohoto živlu. A netoliko v politickém, nýbrž i v církevním životě jeví se už patrně tyto protivy. Biskup pražský Jan z Dražic byl zajisté rázným zastancem všeho českého: nehroze se ani trestů papežových, ani nepřátelství krále Jana, chtěl dosaditi v proboštství litoměřické českého kněze Albrechta z Dubé, kdežto král přál si míti kanovníka vyšehradského, Jindřicha ze Šumburka, rodilého z Durynska. Za to byl osočen u papeže z podporování kacířské sekty pikhartův a bekyní, která tehda v Čechách a na Moravě, jakož i v zemích okolních byla značně rozšířena. Biskup Jan pohnán byl k zodpovídání od papeže Jana XXII. do Avignonu, odkudž teprve po 11letém pobytu směl se do Prahy vrátiti. Za to přátelé jeho, Jindřich z Lipé a Vilém Zajíc z Valdeka, vracejíce se ze sjezdu domažlického zajali Jindřicha Šumburského a uvěznili na Křivoklátě, odkudž teprve po tříměsíční vazbě za výkupné byl propuštěn. Docela jiné stanovisko než Jan z Dražic zaujímal tehdejší biskup olomucký Konrad: jsa původem Bavor, neměl valné lásky k lidu, jehož duchovním pastýřem byl; v radě Jana Lucemburského zaujímal důležité místo a této moci hleděl co nejvíce využitkovati ve prospěch spřátelených šlechticů německých. Důvěra králova k němu jeví se též tím, že jej jmenoval zemským hejtmanem moravským, kterážto hodnost zůstala mu jen do r. 1318.

Rok 1318 jest také důležit událostí týkající se území markrabství moravského. Tehda totiž zemřel v Brně a pochován v tamnějším kostele minoritském levobočný syn krále Přemysla II., Mikuláš, kdysi vévoda opavský, ale od let již důstojnosti té zbavený. Zůstavil po sobě dva syny, Mikuláše a Václava. Kdežto mladší Václav vstoupil do stavu duchovního, staršímu Mikulášovi uděleno bylo opět vévodství opavské od krále Jana (3. července 1318) jakožto léno české. Mikuláš II. panoval pak v Opavsku do r. 1365, a jím tedy jest zahájeno odloučení tohoto území od Moravy.

Vyrovnání domažlické nepřineslo říši českomoravské očekávaného užitku. Největší vinu toho dlužno přisouditi nekalým vlastnostem krále Jana, jehož lehká mysl šla jen za dobrodružstvím a požitkem. Peníze, jichž k takovému životu stále mnoho potřeboval, vydíral kde mohl, zvláště u stavu měšťanského, který

mu dosud byl nejvěrnější oporou. Nejhůře však bylo, že i dosavadní klid a řád v rodině královské byl záletnictvím Janovým často porušován. Tím ovšem množily se spory a neshody mezi oběma manžely, čehož mínil použíti úskočný Jindřich z Lipé k pokoření nenáviděné královny. Získav si důvěru lehkověrného krále, vzbudil u něho podezření, že Eliška připravuje se svými přívrženci státní převrat, aby jej vlády zbavila a ujala se poručnické vlády ve jménu staršího syna Václava. Král Jan odebral se neprodleně do Lokte, kdež Eliška bydlela, a odňav jí dítky, z nichž nejmladší Otakar brzo potom zemřel, donutil ji, že se uchýlila na zámek Mělnický. Není divu a také není pochybnosti, že pohaněná královna, aby se z tohoto nedůstojného stavu vybavila, přijala nabídnutou pomoc některých věrných, jako byli páni Vilém Zajíc, Petr Rožmberský a Vilém z Landštejna, kteří vešli se zástupci stavu duchovního i městského v poradu, jak by bylo lze obnoviti klid a pořádek v zemi. Tato porada byla namířena též proti příliš se vzmahajícímu vlivu pana Jindřicha z Lipé, který ovšem spěšně podal zprávu o tom co se děje, do Brna, kde král Jan tehda prodléval. Rozlícený král vytrhl se svou družinou ku Praze, kam zatím Eliška z Mělníka se odebrala, a byl by zajisté náhlým útokem města se zmocnil, kdyby tomu Vilém Zajíc a druzí páni brannou mocí nebyli zabránili (v červenci 1319). Jejich zakročením donucen byl Jan smířiti se s královnou; ale někdejší shoda mezi oběma již se nevrátila. Král brzo potom (v prosinci 1319) opustil Čechy na celý rok, ustanoviv Jindřicha z Lipé správcem zemským v Čechách i na Moravě, aby se účastnil dalšího zápasu Ludvíka Bavorského s Bedřichem Rakouským. Mezi pány českými, kteří jej na této výpravě provázeli, byl též pan Vilém Zajíc z Valdeka, který v jakési šarvátce nalezl smrt. Z vděčnosti za pomoc poskytnutou Ludvík potvrdil Janovi držení marky budišínské, které se byl tento zmocnil po vymření rodu braniborského.

Ačkoliv Jindřich z Lipé povždy byl toho bedliv, aby svého mocného postavení především k svému prospěchu využitkoval, nelze upříti, že správa jeho ve mnohé příčině povznesla zbědovanou říši českomoravskou. Jeho zásluhou zajisté bylo, že proti nárokům Vladislava Lokietka vypraveni byli poslové čeští do Avignona, aby u papeže Jana XXII. zastávali se práv krále českého na korunu polskou. Papež však tomuto odporu nevyhověl

a Vladislav Lokietek byl se svolením jeho za krále polského korunován. Uvnitř pak za Jindřichovy správy všude zachován byl klid a pořádek, a v té příčině pan Jindřich zjednal si zvláště o Moravu velkou zásluhu, kde dosud páni a rytíři neznali kázně a dělili se bez překážky o panství v zemi. Přísným šetřením práva nastala větší bezpečnost v zemi, průmysl a obchod se vzmáhal, a nenepatrným znamením blahobytu jest, že právě toho roku (1320) kostely a kláštery byly hojnější měrou než za let předešlých obdarovány. Také rozepře majetkové byly tehda řádnými soudními nálezy vyřizovány. Dokladem toho jest veliký proces, který od let vedl klášter velehradský proti panu Zdislavovi ze Šternberka, jenž byl obviněn, že zmocnil se neprávem některých lesů kláštera patřících. Proces ten vyřízen byl tehdáž ve prospěch Velehradských. I když potom král Jan (v lednu 1321) z ciziny se do Čech navrátil, nepoklesla tím moc Jindřichova: král maje v něj důvěru, jmenoval jej říšským maršálkem a na důkaz zvláštní přízně dal synu jeho Jindřichovi svou příbuznou Anežku z Blankenheimu za manželku. Této pak dal věnem četné statky na Moravě, jmenovitě město Tovačov s okolními vesnicemi. S královým svolením Jindřich z Lipé tehda zakoupil na Moravě panství Olbramovické od kollegiatní kapitoly vyšehradské. Podobnou přízeň projevoval král Jan tehdáž také Alžbětě Hradecké, postoupiv jí náhradou za věnná města česká na Moravě statky Měnín a Hustopeče. Tato královna, jež prožila mladší vdovská léta ne bezúhonně, zajistila si nicméně v dějinách Moravy trvalou památku. Založila roku 1323 při kostele Panny Marie na Starém Brně panenský klášter řádu cisterciáckého (potom obecně zvaný „Klášter Králové") a obdařila jej hojně statky v Měníně a Hustopečích, které jí nedlouho před tím král Jan postoupil. Roku potomního (1324) bylo toto založení potvrzeno od krále Jana i od papeže Jana XXII. a od onoho i od pana z Lipé nově obdařeno. Klášter ten zrušen byl od císaře Josefa II. r. 1782 a stavení jeho odevzdáno Augustiniánům u sv. Tomáše, kteří v něm jsou až podnes.

Sotva půl roku pobyl král Jan ve své říši a již jej to zase pudilo do ciziny. Ustanoviv svého svata Boleslava Lehnického správcem říšským, při čemž Jindřich z Lipé, jakožto nejvyšší maršálek zemský podržel správu Moravy, odebral se do Lucemburska (23. června). Teprve po roce zase do Čech se vrátil, aby shromáždil co největší brannou sílu svému spojenci Ludvíkovi

Bavorskému ku pomoci, jemuž tehda nastával rozhodný zápas s protikrálem Bedřichem Rakouským. V bitvě u Mühldorfa (28. září 1322) rytířstvo české a moravské (Plichta ze Žerotína, Heřman z Miličína) přispěli značnou měrou k vítězství Ludvíka Bavorského. Dva členové rodu Habsburského upadli v zajetí, Bedřich sám odveden byl od Ludvíka na zámek Trausnický (sev. Řezna), kdežto jeho mladší bratr Jindřich odevzdán byl králi Janovi v opatrování. Tento jej odvlekl jako zločince v železných poutech na hrad Křivoklátský. Odměnou za vydatnou pomoc dáno bylo v zástavu králi Janovi od Ludvíka město Cheb s okolím, kteréž od té doby zůstalo při koruně české.

IV. Následky bitvy mühldorfské. Smír krále Jana s Habsburky. Přátelské styky se stolicí papežskou a s Jindřichem Korutanským. Výprava do Polska. Smrt Jindřicha z Lipé a královny Elišky.

Bitva mühldorfská spůsobila také v dějinách našich zemí důležitý obrat. Až do té doby král Jan byl naprosto oddaným stoupencem krále Ludvíka Bavorského, a tento hleděl se mu také za tuto oddanost co nejvíce odvděčovati. Od té chvíle však, co Ludvík mohl pokládati korunu německou pro sebe zabezpečenou, nevěnoval králi českému již tolik pozornosti a na místě bývalého přátelství nastává poměr čím dále tím napjatější. Hlavním podnětem ku vzájemnému odcizení mimo jiné byl ten, že Ludvík odevzdal (1323) marku braniborskou, uprázdněnou vymřením rodu Askanského, svému nejstaršímu synu, ačkoliv dosud sliboval dáti ji králi českému. Král Jan naproti tomu vstoupil v důvěrnější styky s králem francouzským Karlem IV., jemuž již dříve dal sestru svou Marii za manželku, odebral se ještě na sklonku roku 1322 k jeho dvoru do Paříže, kdež mu odevzdal svého sedmiletého syna Václava, nazvaného po tomto králi francouzském Karlem, k vychování. Tehda byl také smluven sňatek mezi princem Karlem a Marketou Blankou, příbuznou krále francouzského. Na radu tohoto král Jan propustil z vězení křivoklátského Jindřicha Rakouského pod výjimkami, které umluveny byly 18. září 1323 v Hodoníně prostřednictvím Karla Roberta, krále uherského, dávného přítele Habsburkův. Výjimky ty byly králi Janovi neobyčejně příznivy: vévodové rakouští vydali mu města Znojmo

a Podivín, dané jím v zástavu od roku 1311, a krom toho všechny listiny z dob krále Albrechta i z potomních let, kterými jim byly přiřčeny jakékoli nároky na panství v Čechách a na Moravě. Náhradou a výkupným za propuštění vévody Jindřicha i jiných zajatců rakouských vyplaceno bylo králi českému 9000 hř. stříbra. Ve válkách Ludvíka Bavorského s Habsburky Jan jakožto král český zavázal se zachovávati neutralitu.

Pobyt krále Jana na Moravě r. 1323, prodloužený za účelem těchto vyjednávání, stal se pro naši zemi důležitým ještě v jiné příčině. Na sněmě, který bezpochyby toho roku (28. srpna) v Brně se konal, král zavázal se stavům moravským, že nebude vybírati „berny" na Moravě, leč by provdal některou dceru; v tom případě měla býti odvedena berna 16 grošů z každého lánu. Krom toho zavázal se šetřiti všelikých práv země i církve, zvláště pak neměly cizincům žádná pevnost ani královský hrad v zemi býti odstoupeny nebo pronajaty, purkrabím zemským pak měl býti jen Moravan jmenován. Olomuckému biskupovi, „povždy věrnému našemu knížeti" a jeho kapitole byla všechna dosavadní práva potvrzena. Měšťanům jihlavským, olomuckým, brněnským a po vybavení Znojma z moci rakouské také těmto dána byla vedle starých ještě četná nová privilegia. Hradišti prominuta byla daň z pozemků městu náležejících i ostatní berna na dvě léta, za účelem udržení a opravení hradeb městských. Vévodství opavské pak, jehož vévoda Mikuláš II. byl mezi svědky smlouvy hodonínské, postaveno listinou ze dne 13. září t. r. v příčině vybírání všeobecné berny na roveň zemi moravské i české. — Učiniv tato důležitá opatření, král Jan (v říjnu 1323) odebral se zase do Lucemburka, zanechav správu na Moravě dosavadnímu zemskému hejtmanu Jindřichu z Lipé, jehož obezřelému a pevnému vedení správy zemské podařilo se zachovati i v nejbližše příštích letech na Moravě klid a pořádek.

Král Ludvík jednal velmi neobezřele, zbaviv se po bitvě mühldorfské podpory a přátelství krále českého; neboť právě tehda vzbudil si nevčasným zasažením do věcí hornoitalských hněv papeže Jana XXII. Boj mezi mocí papežskou a císařskou dosáhl záhy té rozhořčenosti, jako sto let před tím za Hohenstaufovce Bedřicha II. Papež pronesl klatbu proti Ludvíkovi a prohlásil jej za zbavena trůnu německého (11. července 1324). Právě asi v tu dobu král Jan navštívil na svých dobrodružných

cestách papeže v Avignoně a podobá se pravdě, že byla mezi oběma řeč o pozdvižení Karla IV., krále francouzského, na trůn německý. Také Leopold Rakouský svolil k tomuto záměru. Král Ludvík předešel toto nebezpečí jenom včasným smířením se se zajatým protikrálem Bedřichem, jehož propustil na svobodu, a který po smrti statečného bratra svého Leopolda (1326) nečinil již žádných pokusův o znovudobytí koruny německé. Nicméně od té doby patrny jsou přátelské styky krále českého se stolicí papežskou. Důkazem toho jest, že papež Jan XXII. se uvolil v případě uprázdnění biskupství olomuckého potvrditi onoho za biskupa, koho by král Jan jmenoval, a v listě ze dne 17. září r. 1324 oznamuje tuto vůli svou kapitole olomucké. K vyplnění této úmluvy toho roku ovšem nedošlo, poněvadž dosud byl zdráv a při plné síle biskup Konrad.

Těkavá mysl krále Jana ovšem mu nedovolovala, aby tomuto sporu papežsko-císařskému věnoval na dlouho svou pozornost. Jeho mnohem více zajímalo, jak by rozmnožil moc svého rodu. Po této stránce nebyl pouze dobrodružným rytířem, nýbrž zcela obratným diplomatem. A třebas pro vnitřní stav našich zemí jeho panování bylo neblaze osudným, nelze upříti, že pro povznešení říše české na venek učinil dosti mnoho. Spojenství s králem Ludvíkem získalo mu dvojí území: Budišínsko (1319) a Chebsko (1322). Když z této strany mu již žádný prospěch nekynul, obrátila se mysl jeho jinam. Odhodlal se totiž právě tehda nakloniti si onoho muže, kterému kdysi nejvíce ukřivdil, zbaviv jej koruny české, totiž Jindřicha Korutanského. Poněvadž tento vedle dvou dcer Adély a Markety, neměl mužského potomstva, král Jan sliboval si odtud hojný prospěch pro své sobecké záměry; neboť Jindřich byl pánem tří pěkných zemí, Tyrolska, Korutanska a Kraňska. Král Jan poznal záhy slabou stránku Jindřichovu, totiž stálý nedostatek peněz: za peníze pohnul jej ke smlouvě (2. července 1324), kterouž umluvena byla dvojí svatba, jednak mezi Jindřichem a neteří Janovou Beatricí, jednak mezi dcerou Jindřichovou Marketou řečenou Maultasch a druhorozeným synem Janovým Janem Jindřichem, jemuž král český slíbil odevzdati markrabství moravské se všemi doly zlatými a stříbrnými, území opavské, kladské i budišínské. Jindřich měl se vzdáti navzájem všelikých nároků na královskou korunu českou. Tato smlouva vešla

později v hlavních částech v platnost. Beatrix Lucemburská odepřela sice státi se manželkou Jindřichovou, za to však došlo k sňatku druhému mezi dětmi obou panovníkův, a tím rodu Lucemburskému zajištěna byla pro budoucnost aspoň část dědictví po Jindřichovi Korutanském.

R. 1325 král Jan pobyl jen dva měsíce v říši českomoravské. V březnu přijel a v květnu zase odejel do Porýní, a odtud do Paříže, postarav se o naplnění své pokladny, k čemuž tentokráte zvláště města moravská musila hojnou měrou přispěti. Odtud po více než půldruhého roku (do poč. r. 1327) se v zemi ani neukázal. Té doby zemřel (8. srpna 1326) olomucký biskup Konrad, po deset let spravovav diecési moravskou. Nástupcem jeho papež Jan XXII. jmenoval (dle dřívější úmluvy) na doporučení královo pražského probošta a podjáhna Hynka z Dubé, muže literně vzdělaného, mravů čistých a zkušeného ve věcech světských i církevních.

V lednu r. 1327 král Jan vrátil se do Čech a na Moravu. Chtěje si stavy obou zemí nakloniti k povolení nových berní, ku kterým dle daného privilegia povinni nebyli, sáhl jednak k oblibenému prostředku, udílení rozsáhlých práv a výsad městům moravským (Unčovu, Litovli, Jemnici, Olomouci a j.); na druhé straně učinil prohlášení, které vzbudilo po vlastech našich všeobecné nadšení, že totiž míní pokusiti se brannou mocí o dobytí starobylých práv králů českých na korunu polskou. K tomu účelu povolilo i duchovenstvo české i moravské odvádění desátku na tři léta. Nabyv takto peněžitých prostředků král Jan sebral z Čech a Moravy četné vojsko a vynutiv si od knížat hornoslezských volný průchod, vtrhl do území krakovského, chystaje se Vladislava Lokietka v hlavním jeho městě oblehnouti. Než se to však stalo, dostavili se do českého tábora poslové krále uherského Karla Roberta, který měl dceru Lokietkovu za manželku, a poukazujíce na nedávnou smlouvu v Hodoníně, žádali rozhodně, aby Jan ustoupil od všelikého nepřátelství proti králi polskému. Král Jan svolil k tomu, nechtěje si vzbuditi válku s králem uherským. Nicméně měla výprava tato důležitý úspěch v jiných stranách: některá knížata horno- i dolnoslezská, mezi nimi i Jindřich Vratislavský, jsouce mezi sebou nesvorná, uznala ochotně vrchní panství české.*)

*) Vraceje se z Vratislavi do Prahy, král Jan ve Znojmě vydal (15. května 1327) památnou listinu, kterouž se poddaní Králové Kláštera na Starém Brně

Za svého pobytu v Brně (v lednu r. 1327) král Jan dopsal Jindřichovi Korutanskému, že vypraví syna svého Jana Jindřicha, jemuž byla Markéta Tyrolská zaslíbena, ke dvoru inšpruckému. Za tou příčinou vybral družinu z nejčelnějších pánů českých i moravských, v jejíž čele byl biskup olomucký Hynek z Dubé a kteráž doprovodila pětiletého prince do Tyrol. Záměrům krále Jana na prospěch bylo, že právě tehda Ludvík Bavorský nastoupil na výpravu do Italie, aby tam upevnil moc Ghibellinův, dal se korunovati za krále lombardského i za císaře římského a konečně dosadil protipapeže Mikuláše V. Druhým mocným nepřítelem Janovým, který hleděl překaziti plány jeho v příčině Tyrol, byli Habsburkové. Ale právě v tomto rodě povstala tehdáž rodinná roztržka mezi staršími bratřími Bedřichem a Albrechtem z jedné a nejmladším Otou z druhé strany. Ota získal si některé šlechtice rakouské a povolal na pomoc krále uherského i českého. Poněvadž krom toho vypukla také pohraniční půtka mezi Jindřichem z Lipé, jemuž náležely četné statky v jižní Moravě, a mezi rakouským pánem z Rauhensteina, jehož jakožto svého vasala ujal se Bedřich Rakouský: král Jan velmi rád uchopil se této příležitosti a přikvapiv bleskurychle z Porýní, vtrhl (v červnu 1328) s četným vojskem do Rakous a opanoval za pomoci Otovy celé levé Podunají, co zatím král uherský s 80.000 muži zaplavil jižní část Rakous. Oba bratří, Bedřich i Albrecht, pospíšili si učiniti zvláštní mír s mladším svým bratrem i s Karlem Robertem a brzo potom i král Jan upustil od války, spokojiv se válečnou náhradou.

Ještě na sklonku toho roku (6. pros. 1328) král Jan podnikl novou dobrodružnou výpravu křížovou do Pruska na podporu německého řádu rytířského proti pohanským dosud Litevcům. Ani tam neopustila válečná sláva krále českého, ale výsledky jeho vítězství nepřinesly mu prospěchu, ježto všech výbojů se vzdal ve prospěch svých spojenců, rytířů německých. Za to však na zpáteční cestě podařilo se mu zasáhnouti opětně do sporů knížat dolnoslezských a uvésti je vesměs pod své vrchní panství. Také Zhořelecko, jehož se byl po smrti Valdemara Askanského (1319) zmocnil Jindřich Javorský, získal král Jan od tohoto za jinou

osvobozují od všelikých služeb a prací, obecně „roboty“ nazvaných a ode vší berně královské neb markraběcí. Slovo „robota“, pokud známo, tu poprvé se vyskytuje. Cod. dipl. Mor. VI., 265.

náhradu, takže od té doby (1329) celá Horní Lužice přivtělena byla ke koruně české. Městům Zhořelci a Budišínu dána byla za té příležitosti rozsáhlá práva.

Doraziv do Prahy (25. května 1329), král Jan již po čtrnácti dnech spěchal zase do Porýní, zanechav správu Moravy Jindřichovi z Lipé a správu Čech stejnojmennému jeho synovi. Ale ještě toho roku (27. srpna 1329) zemřel v Brně starší Jindřich z Lipé, jehož jméno téměř po čtvrtstoletí vtisklo dějinám českým určitý ráz. Byv po devět roků (1320—1329) zemským hejtmanem na Moravě, získal si o tuto zemi obezřelým vedením veškeré správy a udržením pořádku i pokoje neobyčejné zásluhy. Pochován byl v Klášteře Králové na Starém Brně. Rok potom odstoupila z dějiště druhá vynikající osobnost té doby: královna Eliška Přemyslovna zemřela 28. září 1330 v 39. roce svého věku, zanechavši si při všelikých svých vadách svou sílou duševní, pokorou, zbožností a především svým bezpříkladným dlouholetým utrpením nehynoucí památku u svého národa. Zdá se, jakoby odstoupením těchto dvou osobností z dějiště osudy našich zemí měly nabyti rázem jiné tvářnosti.

V. Zisk a ztráta panství lombardského. Karel markrabím moravským. První léta jeho vladaření. Zápas o dědictví Jindřicha Korutanského. Druhá jízda na Litvu.

Přes mnohostranné zaměstnání král Jan měl stále na zřeteli svůj oblíbený záměr: získati Tyroly pro svůj rod. V září r. 1330 odebral se do Inšpruku, kdež jej také stihla zpráva o smrti jeho manželky, a dočkal toho, že byl proveden sňatek devítiletého syna jeho Jana Jindřicha s dvanáctiletou Markétou Tyrolskou. Zároveň byla učiněna smlouva, aby dcery Jindřicha Korutanského nastoupily po něm v dědictví, a kdyby v čas smrti otcovy byly nezletilými, aby král Jan ujal se nad nimi správy poručnické; na základě toho stavové tyrolští i korutanští vzdali mu svůj hold, král Jan pak navzájem zavázal se jim, že jejich práv a svobod nebude porušovati a že neuvede do země cizích úředníkův. Záměrům Janovým kynul tím větší zdar, ježto po smrti krále Bedřicha podařilo se mu zbylé Habsburky Albrechta a Otu smířiti s císařem Ludvíkem a tím způsobem i tohoto vděčnosti

si nakloniti. Tyto příznivé okolnosti pohnuly jej, že přijal i nabídnutí některých měst lombardských, založiti panství rodu Lucemburského v Horní Italii.

Když král Jan po svatebních slavnostech inšpruckých odebral se do jižního Tyrolska a nějaký čas se zdržel v Tridentě, přišlo tam poselstvo města Brescie, žádajíc pomoci proti veronskému vladaři della Scala a nabízejíc mu za to vrchní panství nad svým městem. Jan nerozmýšleje se dlouho, sebral vojsko, obsadil Brescii a počínal si s takovým důrazem a zároveň s takovou obratností, že během dvou měsíců (v lednu a únoru 1331) veškera Lombardie i s hrdým Milánem uznala jeho vrchní moc. Tento znamenitý úspěch vzbudil mu však nepřátelství císaře Ludvíka, který proti šířící se moci lucemburské umluvil spolek s vévodou rakouským Otou, tohoto jmenoval svým náměstkem v Německu, udělil jemu i bratru jeho Albrechtovi lénem Kraňsko, sám pak chystal se k válečné výpravě do Horní Italie, aby tam právě založené panství lucemburské vyvrátil; krom toho vyjednáváno bylo o spolek s říší uherskou a polskou proti králi českému, který měl tím způsobem býti kolem dokola nepřáteli obklíčen; především pak měly býti zmařeny jeho úmluvy učiněné s Jindřichem Korutanským v příčině dědictví tyrolského. Král polský Vladislav Lokietek, úhlavní nepřítel Janův, první chopil se této příležitosti k zahájení nepřátelství: Poláci překročili, nesetkavše se s odporem, hranice moravské a vtrhli až po Břeclav, kdež teprve úsilím pana Jana z Lichtenburka byl další jejich postup zastaven.

V tomto nebezpečenství král Jan odhodlal se k ráznému jednání. Povolal z Lucemburka svého prvorozence 15letého Karla, do Parmy, svěřil mu správu měst lombardských, sám pak spěchal do Řezna k osobní schůzi s císařem, aby jej upokojil, čehož také docílil, přijav od něho města lombardská buď říšským lénem nebo peněžitou zástavou; tam také, jak se pravdě podobá, učiněno dohodnutí o Tyroly a Korutansko, které mínil král Jan s císařem vyměniti za Braniborsko (21. července 1331). Odtud král český odebral se do Čech a na sněmě domažlickém, jehož poprvé se súčastnilo také osm knížat slezských, vymohl si povolení všeobecné berny (22. srpna.) Pak se obrátil proti králi Vladislavovi Lokietkovi, který zatím utkal se s německými rytíři ve vítězné bitvě u Plowcze (27. září), a oblehnuv Poznaň, donutil jej k uzavření přímění. Koncem října byl král Jan již na hranicích

rakousko-moravských a sebral tam četné vojsko, aby chránil Moravu proti Otovi Rakouskému, který shromáždil na 70.000 Rakušanův a Uhrů ve svém táboře; české vojsko v počtu 20.000 mužů zaujalo pevné postavení u Lavy. Všechny pokusy přesily nepřátelské vtrhnouti na Moravu byly odraženy zásluhou statečných moravských pánů Jana z Lichtenburka, Beneše z Vartenberka a tehdejšího zemského hejtmana moravského, Jana z Boskovic. Najednou (29. listopadu) obě hlavní vojska nepřátelská dala se na zpáteční tažení, Uhři i Rakušané každý do své země, utrpěvše sami mnohem větší ztrátu, nežli jakou Čechům způsobili.

Dosáhnuv tímto rázným vystoupením hlavního cíle, totiž rozbití spolku nepřátelského, král Jan ještě na sklonku r. 1331 odcestoval s pověstnou rychlostí, letem, jak praví kronikář, do Paříže ke králi Filipovi VI., odkudž navštívil také papeže Jana XXII. v Avignoně, aby s ním obnovil přátelskou shodu. Vedení války rakouské svěřil některým pánům českým a moravským, kterým však nepřálo již štěstí v té míře jako dříve. Vojsko jejich, vedené Jindřichem z Lipé, bylo (v březnu 1332) od rakouských pánův u Mailberka poraženo, Beneš z Vartenberka kromě jiných rytířů padl, oba bratří z Lipé, Jindřich i Jan, upadli v nepřátelské zajetí. Král Jan, aby tyto pány vybavil, učinil spěšně mír s vévody rakouskými i s králem uherským (13. července), vydav tři města, dříve mu v zástavu daná, Vítoraz, Eggenberk a Lavu, Rakousům, Berenc a Holíč Uhrům; dva zajatí bratří musili krom toho soukromě vykoupiti se ze zajetí pánů rakouských 600 hřivnami stříbra. Morava po tomto míru si oddechla od zhoubných nájezdů nepřátelských.

Zatím mladý kralevic Karel octl se v Lombardii ve vážném nebezpečenství. Městům lombardským záhy znelíbilo se české panství, jako dosud každé jiné, náčelníci jejich, v jichž čele byl milánský Azzo Visconti a veronský Martino della Scala, sebrali u Modeny silné vojsko a zdvihli válku proti Karlovi. Tento s pomocí některých dosud věrných měst porazil sice povstalce v tuhé bitvě u San Felice (25. listop. 1332) a dobyl Modeny, ale nepřátelé byli v přesile, takže i dosud věrní náčelníci měst pomýšleli na odpadnutí. Na štěstí přikvapil již v únoru roku 1333 král Jan s vojskem ve Francii sebraným synu svému na pomoc. Záhy však sám se přesvědčil, že nelze pomýšleti na udržení panství lucemburského v Horní Italii, a proto učinil s ne-

přátelskou ligou příměří na čtyři měsíce (19. července 1333), před jehož uplynutím opustil zemi, vybrav ještě hojné daně od některých měst dosud mu poddaných a zastaviv tato ve velkých částkách rozličným pohlavárům.

Ztráta panství Jana Lucemburského v Lombardii byla pravým štěstím pro veškeru říši českomoravskou. Král Jan totiž vypravil syna svého Karla z Italie přímo do Čech, aby se ve jménu jeho ujal říšské správy, a to ne již pod názvem hejtmana zemského, jako bylo za Jindřicha z Lipé otce i syna, nýbrž pode jménem „markrabí moravského". Tento název země naší za dlouholetého panování Janova upadl téměř v zapomenutí, ježto Jan v listinách titulu markrabského neužíval. Karel, ač teprve sedmnáctiletý, byl již tehda duchem úplně vyspělý; neboť při dvoře francouzském dostalo se mu vzácného vychování a pobytem v cizině obohatil se životními zkušenostmi; jmenovitě správou měst lombardských za posledních dvou let nabyl hojných vědomostí, potřebných vladaři i státníkovi.

Navrátiv se do své vlasti, markrabí Karel zastihl ji v hlubokém úpadku. „Když jsem do Čech přišel," vypravuje sám, „nenalezl jsem ani otce ani matky, ani bratra ani sestry, aniž jakého jiného známého; i českou řeč jsem úplně zapomněl, i musil jsem se jí znovu učiti. Říši pak nalezl jsem v tak žalostném stavu, že nebylo jediného královského hradu, který by i se vším příslušným pozemkem nebyl dán v zástavu, takže jsem musil, jako obyčejný měšťan najati si soukromý byt. Pražský královský zámek byl od dob krále Přemysla Otakara II. ve zříceninách a neobydlen, pročež jsem také ihned počal budovati nový a krásný palác s velkým nákladem, jakož lze dnešního času viděti." Největší vinu tohoto úpadku přisuzuje šlechtě, pravě: „Většina velmožů byli tyranové a neměli žádné vážnosti před králem, poněvadž mezi sebou o panství se rozdělili."

Hned první skutky Karlovy, jakožto správce zemského, čelily k tomu, aby mu získaly lásku i důvěru veškerého národa. Cítě se potomkem starobylého panovnického rodu českého, pokládal za svou povinnost naučiti se co nejdříve zapomenutému domácímu jazyku, což se mu při opravdovém úsilí v krátkém čase podařilo. Když pak po roce (12. června 1334) povolal k sobě do Čech manželku svou Blanku z Valois, bylo veškero její dvořanstvo, záležející z Francouzův a Lucemburčanů, domů

propuštěno a z domácí české šlechty nahrazeno. Že obyvatelstvo všech vrstev hned na počátku pohlíželo s pevnou důvěrou k mladému vladaři, vysvítá z toho, že na sněmě v Praze, konaném v lednu 1334, bylo mu povoleno vybírati všeobecnou berni zemskou. Výtěžek její byl tak skvělý, že mohl netoliko v Praze nový královský palác si vystavěti, důstojný dvůr si zříditi a otci svému žádanou summu peněz poslati, nýbrž i četné hrady i statky královské ze zástavy vykoupiti. Na Moravě byly to zejména: Telč, Lukov, Veveří, a královské zámky Olomouc, Brno a Znojmo. Zámky ty, po dlouhý čas šlechtické libovlády zanedbané, byly opraveny a v ně opět královští úředníci dosazeni, čímž obnovena bylo působnost starých krajských soudův a umožněno vykonávání přísné spravedlnosti v zemi. Karel sám cestoval po rozličných krajích, vyslýchal žaloby poddaných, zasedával k soudům krajským i městským, odstraňoval nejhorší zlořády hned na místě a výrokům soudním zjednával náležitého důrazu. První návštěvu na Moravě vykonal i s manželkou svojí Blankou brzo po jejím příchodu do Čech (v srpnu 1334). V moravském městě Znojmě konala se také brzo potom svatba mladší sestry Karlovy Anny s vévodou rakouským Otou (19. února 1335); markrabí Karel provedl pečlivě všechny slavnosti svatební, ježto král Jan stále dlel v cizině. Otovi bylo tehdáž dáno Znojmo zástavou za 10.000 hř. stř., které měly býti Anně jakožto věno vyplaceny.

Té doby osazen byl nově biskupský stolec olomucký. Biskup Hynek z Dubé, po nejdelší čas nemocen, zemřel v Praze (27. pros. 1333) a nástupcem jeho jmenován byl od papeže, který si pro ten případ toto právo vyhradil, vyšehradský probošt Jan, přijmím Volek, pobočný, avšak legitimovaný syn krále Václava II., tedy strýc markrabí Karla, muž ctihodný a bezúhonný, v němž šlechetné snahy Karlovy o povznesení země nalezly horlivého podporovatele.

Zatím nastaly rodu lucemburskému nové nesnáze zahraničné. Dne 2. dubna 1335 zemřel na zámku Tyrolském vévoda Jindřich, poslední mužský potomek rodu goricko-tyrolského. Ze dvou jeho dcer starší Adéla byla churava a tedy bylo jí spokojiti se ročním důchodem. Veškero dědictví po Jindřichovi mělo tedy právem přejíti na mladší dceru Marketu, provdanou za Jana Jindřicha, mladšího syna krále Jana Českého. Po tomto dědictví toužili

však také jiní, zvláště císař Ludvík a Habsburkové Albrecht a Ota. Mezi nimi staly se na úkor rodu Lucemburského již dříve úmluvy o rozdělení zemí Jindřichových a na zprávu o jeho smrti dovršeny byly dílčí smlouvou v Linci (5. května 1335), dle kteréž měly Korutany, Kraňsko a jižní Tyroly připadnouti Habsburkům, severní Tyroly synům císařovým. Vévodové rakouští Albrecht a Ota hned také bez nesnází a bez odporu domácího obyvatelstva zmocnili se Kraňska i Korutan. Pouze v Tyrolích šlechta a lid zachovaly věrnost domácímu rodu panovnickému.

Tyto události přiměly konečně krále Jana k rychlému návratu z ciziny (30. července 1335). Přední péčí jeho bylo zajistiti si přátelství a podporu obou sousedních království na východě, což se mu také podařilo. Dne 3. září učinil spolek s Karlem Robertem, králem uherským, jehož prostřednictvím došlo (12. listopadu) na Vyšehradě (u Ostřihoma) ke schůzi obou s Kazimírem, králem polským, který po smrti otce svého (1333) nastoupil na trůn; tam vzdal se král Jan všelikých práv na království polské, naproti tomu Kazimír odřekl se všech práv na vévodství slezská, jež zatím přešla pod vrchní moc českou. Král Kazimír odebral se potom s Janem do Prahy, kdež strávili devět dní v rozličných slavnostech a radovánkách. Přátelství mezi oběma panovníky bylo tím dokonale utvrzeno. Morava měla z těchto přátelských smluv patrný prospěch, neboť jimi byly zabezpečeny také obchodní styky její s Polskem a Uhrami.

Za to však nové rozbroje domácí hrozily vypuknouti příchodem krále Jana do země a podlomiti zase pořádek a klid, sotva že zásluhou Karlovou první své kořeny zapustily. Velká část šlechty totiž nerada viděla, jak mladý vladař stará se o navrácení korunních statků a hradů, ježto tím pozbyla naděje v další obohacování sebe na újmu moci panovnické. Znajíce pak podezíravou povahu Janovu, namlouvali mu, že markrabí Karel proto hledí tolik statků a hradů do svých rukou dostati, aby v pravý čas proti svému otci vystoupil a jej s trůnu svrhl; neboť prý jest si dobře vědom, že lid v něm vidí potomka domácího rodu královského, v králi Janovi pak toliko cizince. Král Jan z těchto řečí snadno pojal nedůvěru proti svému synovi, odňal mu nejen všechny hrady v Čechách a na Moravě vybavené, nýbrž i všelikou správu zemskou, ponechav mu prázdný název markrabský, a vykázal mu i manželce jeho Blance za sídlo hrad

Křivoklátský. Markrabí Karel s velkým sebezapřením a vpravdě synovskou poslušností snášel toto protivenství a tím také podařilo se mu hněv a nedůvěru otcovu zmírniti. Nicméně králi Janovi záleželo na tom, aby aspoň na čas syna ze země vzdálil a proto vypravil jej koncem roku 1335 do Tyrol, aby tam hájil mladšího bratra Jana Jindřicha a manželku jeho v držení země proti nárokům bavorským a rakouským.

Markrabí Karel ujal se počátkem ledna 1336 se svolením stavů tyrolských zemské správy. Tam osvědčil se nejen důmyslným státníkem, nýbrž i dobrým válečníkem; neboť ač se všech stran od nepřátel obklopen, dosáhl přece tolik za podpory statných Tyrolanů, že protivníci nikde se neodvážili překročiti hranic tyrolských. Zatím také král Jan bojoval za pomoci pluků polských a uherských se skvělým úspěchem proti vévodům rakouským i proti císaři Ludvíkovi. Tento rozmrzen neúspěchem, odtáhl s nepořízenou do Bavor, a vévodové rakouští vidouce, že Tyrol nedobudou, učinili s králem českým mír v Enži (9. října 1336), jímž vzdali se Tyrolska, za to však král Jan ve jménu svého syna i své snachy upustil od všelikých nároků na Korutany a Kraňsko. Markrabí Karel s bratrem svým Janem Jindřichem a také stavové tyrolští zpěčovali se uznati podmínky tohoto míru, ale pokusy jejich, zmocniti se z Tyrol některých hradů korutanských, byly zmařeny od hrabat gorických s Habsburky spřátelených. Markrabí Karel teprv na sklonku roku 1341 připojil svůj podpis ku smlouvě Enžské. Jak velikou moc měl v Tyrolích v oné době, vysvítá z toho, že obě tehda uprázdněná biskupství, brixenské i tridentské, obsadil svými důvěrníky; biskupem tridentským stal se Mikuláš, dosud probošt brněnský.

Na poč. ledna 1337 markrabí Karel podnikl s otcem svým novou výpravu proti pohanským Litevcům, kteréž se súčastnil také tehdejší biskup olomucký, Jan VII. a moravský pán Smil z Bítova. Výprava ta měla poskytnouti ochrany německému řádu proti králi polskému Kazimírovi, jmenovitě hájiti ho v držení Chelminska, Pomořanska a Pruska proti nárokům polským. Ale výprava neměla valného zdaru, ježto Litevci všude bitvě se vyhýbali a postup vojska v močálovité, tehda nezamrzlé půdě byl velmi obtížný. Vlhké a nezdravé počasí, jak se zdá,*) spůsobilo

*) Tuto příčinu oslepnutí Janova popírá Goll, (Čechy a Prusy ve středověku, str. 70) jako domněnku novější, ježto v pramenech o ní není zmínky.

králi Janovi nebezpečný zánět oční, který jej donutil k rychlému návratu přes Vratislav do Prahy; tam špatným léčením oslepl na pravé oko a dvě léta potom (1339) pozbyl zraku úplně. Nicméně ani tato pohroma neodvrátila ho od posavadního dobrodružného života. Když příbuzný jeho, francouzský král Filip VI., požádal jej za pomoc proti Angličanům, odebral se (8. července 1337) do Francie, zanechav správu Čech panu Bertoldovi z Lipé.

Zatím markrabí Karel, pobyv krátký čas v Brně, velkou oklikou přes Uhry, Charvatsko, Dalmacii a moře Jaderské odebral se opět do Tyrol, kdež bylo Janu Jindřichovi jeho rady a pomoci velmi třeba. Tam také se ukázalo, že v podnikavosti a smělosti ničeho nezadal svému otci: ohnivou řečí přemluvil pány a rytíře tyrolské k dobrodružné výpravě do Lombardie, kdež nesvornost měst a jejich vladařů poskytovala mu naděje v obnovení panství nad touto zemí. Na výpravě té dobyto bylo měst Belluna, Feltre, Cadore a Padovy, a učiněna byla s četnými městy, mezi nimiž byly i Benátky, liga proti pánu veronskému, Mastinovi della Scala. Výboje ty neměly pro budoucnost trvalých následků, nicméně rozmnožily válečnou slávu markrabí Karla, který zabezpečiv panství bratrovo v Tyrolích, ještě na sklonku r. 1337 vrátil se na Moravu. Za jeho nepřítomnosti vykonával správu zemskou český náměstek pan Bertold z Lipé a spolu s ním moravští úředníci zemští. Navrátiv se do země, markrabí Karel uchopil se opětně otěží vládních, což bylo umožněno tím, že krátce před tím — na velký prospěch říše — nastalo mezi ním a otcem jeho Janem úplné smíření a dohodnutí.

VI. Silná vláda markrabí Karla uvnitř i za hranicemi. Jan Jindřich vypuzen z Tyrol (1341). Spolek Lucemburků s pap. Klimentem VI. Povýšení biskupství pražského za arcibiskupství (1344). Třetí jízda na Litvu (1345). Karel králem římskoněmeckým (1346).

Od té doby patrna jest silná ruka Karlova uvnitř i ve věcech zahraničních. První úspěch, jehož dosáhl, byla smlouva, kterou učinil (1. března 1338) v uherském Vyšehradě s králem Karlem Robertem. Smlouvou tou král uherský uznal práva krále Jana i markrabí Karla na vévodství slezská, začež Karel slíbil nebrániti, aby království polské připadlo rodu Anjouskému,

kdyby král Kazimír zemřel bez mužského potomstva. Na dotvrzení této smlouvy zaslíbena byla dcera Karlova Marketa synu krále uherského Ludvíkovi za manželku. Král Kazimír brzo potom (9. února 1339) uznal tuto smlouvu a vzdal se všelikých nároků na Slezsko. Téhož roku došlo ke smírnému narovnání mezi králem Janem a císařem Ludvíkem ve Frankfurtě (20. března 1339): císař potvrdil krále českého v držení Chebska, uznal jeho nároky na vévodství slezská, přiřkl Janu Jindřichovi i jeho dědicům Tyroly a udělil oběma synům krále Jana léno na dobytá města lombardská Feltre, Belluno a Cadore; za to král Jan vzdal se nároků na ostatní panství lombardské a slíbil pomáhati císaři proti všelikému nepříteli pěti sty obrněných mužů. Právě tento poslední článek byl podoben lennímu závazku a poněvadž smlouva se stala bez jeho vědomí, markrabí Karel, jakožto následník trůnu a za jeho příkladem i zástupci české šlechty odepřeli svého stvrzení; král Jan pak neodvážil se syna k povolnosti nějakým způsobem donucovati, zvláště když také Jan Jindřich Tyrolský prohlásil se s bratrem úplně za jedno.

Uvnitř říše markrabí Karel hleděl s veškerou přísností k udržení pokoje a zákonitého pořádku. Tomu však mnozí páni čeští i moravští nebyli zvyklí a odpírali Karlovi poslušnost. Mezi takovými zvláště vynikl zpupností Mikuláš Žampach, pán na Potštýně, dopouštěje se mnohých loupeží i jiných násilností. Karel nucen byl již r. 1338 proti němu vystoupiti a odňal mu dva hrady, Choceň a Zdislavu v Čechách. Ale Mikuláš utekl se na přepevný hrad Potštýn a odtud znepokojoval daleko široko území české i moravské, zvláště krajinu mezi Mor. Třebovou a Šternberkem. Markrabí Karel vypravil proti němu veškeru moravskou hotovost, v jejíž čele byl tehdejší zemský hejtman Vznata z Lomnice, a k níž připojili se se svými družinami také páni Jan z Lipé, pán na M. Třebové, a Jaroslav ze Šternberka. Po devítinedělním obléhání, jež řídil sám markrabí, ztečeny byly zdi hradní a věž, do které se Žampach uchýlil, byla podkopána a shroutivši se, pochovala obhájce ve svých zříceninách (v létě 1339). Oba syny Žampachovy Karel později přijal na milost a navrátil jim část statků otcovských.

Té doby král Jan pobyl nějaký čas v Čechách a na Moravě. Příčinou toho byl jako vždy dosud nedostatek peněz, kterýž ochotní stavové čeští i moravští uhradili povolením ne-

obyčejně vysoké daně. Stavové opavského vévodství měli tehda příležitost podati králi žalobu na vévodu Mikuláše II. pro časté porušování jejich privilegií. Mikuláš II. uvalil na sebe velký hněv Janův, odepřev rozkazům jeho poslušnosti. Jenom smírnému zakročení Karlovu podařilo se docíliti narovnání: vévoda musil krále v Olomouci (8. července 1339) veřejně odprositi a postoupiti některé statky, mezi nimiž městečko Cukmantl, přímé správě královské. Na podzim r. 1339 markrabí Karel doprovodil svého otce, tehda úplně oslepléhо, do Francie, kdež pobyl až do jara příštího roku a navštívil spolu s otcem také papeže Benedikta XII. v Avignoně.

Karel mohl bezstarostně Moravu na delší dobu opustiti; neboť zásluhou jeho moudré vladařské činnosti zavládl po celé zemi pokoj a pořádek; součinností všech stavů blahobyt utěšeně se rozvíjel. Důkazem toho jsou četná nadání duchovní té doby založená; Jan Volek, biskup olomucký, založil klášter benediktinských jeptišek v Pustiměři (1340), což markrabí Karel v potomních letech (1341, 1342) potvrdil a klášter hojnými statky obdařil. Na čas své nepřítomnosti markrabí ustanovil pana Čeňka z Lipé moravským náměstkem. Jediné, co vyžadovalo větší pozornosti světské i církevní správy na Moravě, bylo nové sektářství t. zv. „bratří apoštolských", jež mělo původ svůj v Italii a jež tehdáž také na Moravě došlo značného rozšíření; poněvadž přívrženci tohoto učení, většinou Němci, neštítili se ani hlásati křivou přísahu a žhářství za dovolené, musily jak světské, tak i církevní úřady s veškerým důrazem proti nim vystupovati.

Panství rodu Lucemburského v Tyrolích nemělo pevného základu. Manželství českého prince s kněžnou Marketou nebylo šťastné. Jan Jindřich, jsa o tři léta mladší a tělesně nedužívý, zavdal manželce své příčinu k nespokojenosti a tato konečně prohlásila stavům tyrolským veřejně, že zemi nelze od tohoto muže očekávati nějakého dědice. Marketa i stavové byli krom toho popuzeni proti markrabí Karlovi, který svěřil velkou moc ve správě zemské Mikuláši Brněnskému, dosazenému za biskupa tridentského, i jiným důvěrníkům, z Čech a Moravy přivedeným. Markrabí Karel nad to ještě zavedl přísnou správu finanční, která se nelíbila tyrolským pánům, zvyklým libovolnému hospodaření s veřejným jměním z dob Jindřicha Korutanského. I pojala Marketa s některými svými důvěrníky záměr, Jana Jindřicha

ze země vypuditi a vstoupiti v nové manželství s Ludvíkem Braniborským, nejstarším synem císařovým. Za tou příčinou bylo již r. 1340 sosnováno spiknutí, ale zmařeno rychlým příchodem markrabí Karla, kterýž účastníky potrestal vězením i ztrátou jmění a Marketu na hradě Tyrolu dal stříci českou posádkou. Nicméně sotva že Karel Tyroly opustil, nastaly pikle znovu. Jan Jindřich, který se o nic jiného nestaral než o svou zábavu, navrátiv se jednoho dne (2. listop. 1341) z lovu, nalezl hradní bránu zavřenou, českou posádku i své služebnictvo vyhostěné; jemu pak bylo oznámeno, aby si hledal jinde noclehu. Nešťastný kníže, nenaleznuv nikde útočiště, musil s neslýchanou potupou zemi opustiti a odebral se do Čech, kdež mu král Jan vykázal statky v kraji křivoklátském. Tyroly i s rukou Marketinou, ovšem proti všem zákonům církevním a na velké pohoršení lidu, staly se kořistí Ludvíka Braniborského, který v tom dosáhl vydatné podpory svého otce, císaře Ludvíka.

Bylo štěstím pro rod Lucemburský, že hlavní členové jeho té doby žili v úplné shodě. Král Jan od svého oslepnutí nabyl ve značné míře klidnější a ústupnější povahy a hleděl také ve všem všude vyhovovati oprávněným požadavkům svého nejstaršího syna Karla. Důkazem toho jest závěť jeho, sepsaná 8. září 1340, dle níž měl Karel zdědit Čechy, Slezsko, Budišínsko a Zhořelecko, Jan Jindřich Moravu, a třetí syn Václav Lucembursko; k této závěti dali také svolení stavové čeští, svolaní na sněm do Prahy (11. června 1341). Ano, král Jan pomýšlel již i na to, aby dal Karla i manželku jeho Blanku královskou korunou českou korunovati, ale události tyrolské přinutily jej, aby prozatím tuto slavnost odložil.

Proti ošemetnosti císařově bylo především třeba, získati si vydatné spojence. Proto markrabí Karel odebral se (v prosinci 1341) do Vídně, kdež naklonil si vévodu Albrechta tím, že podepsal smlouvu Enžskou (z r. 1336) a zřekl se tak nároků na Korutany. Albrecht měl příčinu k nespokojenosti s císařem, poněvadž tento udělil synu svému netoliko léno na Tyroly, nýbrž i na Korutansko, a vešel tedy s markrabím Karlem v obranný spolek proti Bavorům. Ale rodu Lucemburskému vyskytl se ještě mocnější spojenec. Když počátkem roku 1342 zemřel v Avignoně papež Benedikt XII., byl za jeho nástupce zvolen (7. května) Kliment VI., někdejší učitel a velký příznivec Karlův, který tedy na jeho při-

spění proti násilnému vystupování císařovu mohl dobře se bezpečiti. Papež Kliment zahájil hned také ostřejší boj proti Ludvíkovi Bavorovi, a když tento odepřel svoliti k podmínkám, které mu byly ukládány, aby totiž vzdal se hodnosti císařské a vydal Tyroly rodu Lucemburskému: vyhlásil naň exkommunikaci (12. dubna r. 1343) a prohlásil jej za zbavena panství v říši.

V těchto nesnázích císař Ludvík jal se vyjednávati o mír s králem Janem. Znaje jeho stálý nedostatek peněz, učinil mu lákavé v té příčině nabídnutí: zaslíbiť jednu ze svých dcer nejmladšímu synu Janovu Václavovi s ohromným věnem 240.000 hřiven stříbra, kdežto Janu Jindřichovi za ztracené Tyroly nabídl náhradou Dolní Lužici. Poněvadž pak toto jednání dálo se bez vědomí markrabí Karla, bylo třeba i s ním v té věci se dohodnouti. I předložil císař Ludvík tytéž podmínky markrabí Karlovi a jeho bratru Janu Jindřichovi, a tentokráte se podobalo, že oba dají k nim své svolení. V tom však přišli poslové od krále Jana z Lucemburka s rozkazem, aby ihned všeliké smlouvání s císařem přerušili. Karel uposlechl a odebral se za otcem do Lucemburka, odkudž oba společně odcestovali do Avignona; tam zvláště markrabí Karel byl od papeže s velkou okázalostí uvítán. Přátelství obou panovníků znovu bylo dotvrzeno: papež Kliment VI. vyhověl nejvřelejšímu přání Karlovu, vybavil pražské biskupství z područí mohučského metropolity (30. dubna 1344) a povýšil je za arcibiskupství; jemu podřízeno biskupství olomucké, pak litomyšlské, které se mělo nově zříditi, a vratislavské, jež se mělo odloučiti od arcidiecese hnězdenské. Prvním metropolitou pražským stal se Arnošt z Pardubic, který nedávno před tím (7. ledna 1343) nastoupil na biskupský stolec pražský po smrti Jana z Dražic. Ještě téhož roku (31. listop. 1344) dovršeno bylo toto záslužné dílo položením základního kamene ke kathedrále sv. Víta. Prvním biskupem litomyšlským, jež založeno roku 1345, stal se lúcký opat Jan, proslulý učeností a bezúhonností; k jeho diecesi přivtělen vedle několika českých dekanátů také dekanát moravsko-šumperský a část dekanátu úsovského. Markrabí Karel, chtěje ukázati se důstojným přízně papežovy, podnikl spolu s otcem svým, s králem uherským Ludvíkem i jinými knížaty, třetí výpravu proti pohanským Litevcům (1345), která však pro nepříznivé počasí skončila se s úplným nezdarem.

V Avignoně stalo se mezi papežem a Lucemburky také

závažné rozhodnutí o sesazení císaře Ludvíka a znovuobsazení trůnu německého. Papež Kliment VI. již r. 1343 hleděl provésti tento oblíbený svůj zámysl, tehda však jevil se u knížat a ještě více u měst německých odpor proti nárokům kurie papežské. Nicméně když císař, aby získal rodu svému Tyroly, neostýchal se porušiti všeliké posvátné svazky náboženské i mravní, odvrátila se od něho většina dosavadních přátel a přívržencův, a někteří kurfirstové již r. 1344 projevili souhlas s návrhem papežovým, zvoliti markrabí moravského Karla protikrálem německým. Toto nebezpečí císař hleděl zažehnati, učiniv proti Lucemburkům spolek s králem uherským Ludvíkem, polským Kazimírem, markrabím německým a vévodou Bolkem Svídnickým, kdežto vévodu rakouského Albrechta II., jehož synu Rudolfovi nedlouho před tím zaslíbena dcera markrabí Karla Kateřina za manželku, přiměl aspoň k neutralitě. Vystoupením tolika nepřátel sám král Jan byl do té míry zastrašen, že se jal s císařem o mír vyjednávati, a teprve nepříznivou odpovědí jeho nabyl zase staré odvahy řka: „Čím více nepřátel, tím více kořisti, a kdo mne první napadne, toho chci na výstrahu druhých potrestati!“

Tímto prvním byl král polský Kazimír. Ač před tím několika úmluvami vstoupil v přátelské svazky s markrabím Karlem, přece nerad viděl, jak slezská vévodství ano i biskupství vratislavské uváděna jsou v odvislost českou. Nepřátelské smýšlení jeho k Lucemburkům ukázalo se již o něco dříve. Když totiž markrabí Karel vracel se (v lednu 1345) z nezdařené výpravy litevské, Kazimír dal jej v Kališi skrze Bolka Svídnického nenadále a s porušením všech práv mezinárodních zajati, a Karlovi podařilo se jen důmyslnou lstí z nastrojené léčky uniknouti. Učiniv pak válečný spolek s císařem, který sbíral moc svou v Bavořích, král Kazimír jsa podporován pomocným vojskem litevským a uherským, vtrhl do Ratiborska a Opavska, odkudž vévoda Mikuláš II. obrátil se o rychlou pomoc ke králi Janovi. Král český svolal pány české i moravské do Kutné Hory, žádaje za rychlé postavení veřejné hotovosti. Když pak páni zpěčovali se tak učiniti, tvrdíce, že nejsou zavázáni k službám vojenským za hranicemi říšskými, král Jan odpověděl prudce, že Opavsko jest příslušenstvím koruny české a že by rád viděl toho, kdo by ho nechtěl následovati. Touto hrozbou vynutil si poslušnost a vypraviv se s četným

mužstvem a provázen oběma syny do Horního Slezska, zatiskl odtud nepřítele až po Krakov, jejž oblehl, předměstí jeho vypálil a celé okolí spustošil. Tehda prý Kazimír, aby skončil neblahou válku, vyzval slepého krále Jana na souboj v uzavřené místnosti; načež tento odpověděl, že milerád svoluje, dá-li si jeho protivník před tím obě oči vyloupati. Aby uchránil své poddané dalšího pustošení, král polský učinil s Janem příměří prostřednictvím papeže Klimenta, který hleděl oba soupeře co nejdříve smířiti, aby měl volnou ruku k dalšímu boji proti císaři.

Ztrativ tak nejvydatnějšího ze svých spojenců — král uherský Ludvík, ač neodřekl se císaře, nebyl mu nic platen, ježto byl zabaven věcmi neapolskými — císař neodvážil se již na Čechy udeřiti, a poněvadž mu od papeže nebylo lze žádné milosti očekávati, obrátil se ještě jednou se smírnými návrhy ke králi Janovi. Nabídl mu pro syna jeho Jana Jindřicha ještě jednou Dolní Lužici a krom toho 20.000 hř. stř. náhradou za ztracené Tyroly, a Jan, na něhož lesklý kov vždy účinkoval nejvíce, byl hotov přijati tyto podmínky. Avšak markrabí Karel měl na paměti úmluvu s papežem z předešlého roku, kterouž mu císařská koruna byla napolo zajištěna, opřel se této smlouvě s veškerou rozhodností a k němu připojil se i Jan Jindřich, staršího bratra ve všem poslušný; tím bylo všeliké další vyjednávání s císařem přerušeno.

Od té doby vidíme Karla prováděti záměr s papežem osnovaný důsledně a neodvratně. Především získal si zvláštní smlouvou (16. března 1346) hlas svého strýce Balduina Trevirského. Hned potom (7. dubna) papež Kliment sesadil ze své moci arcibiskupa Jindřicha, nejvěrnějšího přívržence Ludvíkova, se stolce mohučského a dosadil naň oddaného sobě Gerlacha Nasavského; vyhlásiv pak na Ludvíka Bavora novou klatbu, rozkázal kurfirstům, aby přikročili k volbě nového krále a hned také označil Karla, markrabí moravského, k této hodnosti nejpovolanějším. Poněvadž kurfirst sasko-wittenberský Rudolf byl dávným přítelem rodu Lucemburského a zatím i arcibiskup kolínský Walram velkými penězi byl od Karla získán, zvolen byl tento v Rense (11. června) pěti hlasy (českým, saským a třemi duchovními) za krále německého. Karel ovšem tuto hodnost draze si vykoupil: nejen že musil kurfirstům velkými penězi a rozsáhlými privilejí se vděčiti, nýbrž i papeži před

volbou takové ústupky učiniti, jakých dosud nikdy kurie od králů německo-římských nedosáhla.*) Pro nás jest významno, že tehdáž poprve markrabě moravský bezprostředně z této hodnosti dosáhl koruny německé a tím i nároků na císařskou korunu římskou.

VII. Smrt krále Jana (1346) a císaře Ludvíka (1347). Péče krále Karla o vnitřní zvelebení Čech a Moravy.

Volba markrabí Karla za krále římsko-německého jest z nejdůležitějších událostí toho století pro naše země. Šťastnou shodou dějin a jmenovitě přízní kurie papežské říše česko-moravská stala se střediskem a sídlem císařství a tak posunuta byla do popředí veškeré střední Evropy. Onen panovník, který ve své osobě sjednotil moc království českého i císařství římského, byl obdařen neobyčejným důmyslem státnickým, jejž miníl především vynaložiti ku blahu svých zděděných zemí. Blahodárná činnost Karlova jevila se dvojím hlavním směrem: jednak upraven byl příznivě dosud nejasný poměr království českého k říši německé, jednak zveleben a povznešen byl na nikdy nebývalou výši vnitřní život našeho národa jak po stránce hmotné, tak i duševní.

Ovšem že volbou svou Karel nedospěl ještě k cíli. Ač zvolen většinou kurfirstů, přece byl proti svému soupeři v patrné nevýhodě; neboť na straně Ludvíka Bavora stál nejen celý rod Wittelsbašský, vládnoucí rozsáhlým územím v Německu, nýbrž i velká část knížat i hrabat, kteří dosud s nedůvěrou pohlíželi na nově zvoleného chráněnce papežova, a především veškeren stav městský, jehož byl císař Ludvík velikým příznivcem. Mezi městy, jež zavřela Karlovi své brány, byly také Cáchy, kdež dle zákona měl zvolený král býti korunován, i bylo Karlovi vzíti později za vděk s korunováním v Bonnu, náležejícím arcibiskupovi kolínskému. Za takových okolností nebylo lze pomýšleti

*) O významu těchto ústupků jsou však rozličná mínění: Kdežto Huber (Gesch. Österr. II, 180), a Bachmann (Gesch. Böhmens I, 802) Karlovu povolnost k papeži líčí jako něco neslýchaného, Werunsky (Karl IV. I. 418) naproti tomu tvrdí, že Karlovy koncese, učiněné papeži, jsou — až na dvě nepatrné výjimky — tytéž, které učinil před ním císař Ludvík r. 1336 a 1343.

na zápas v Německu a proto Karel odebral se s otcem svým do Francie, kam voláni byli na pomoc od krále Filipa VI. na pomoc proti králi anglickému Edvardovi III. V bitvě u Kreščaku, která se strhla dne 26. srpna 1346 mezi oběma nepřátelskými vojsky, Francouzi byli poraženi, král Jan v hrdinském boji padl, král Karel dvakráte poraněn a od přátel stíží z vřavy bitevní vyveden. Pobyv nějaký čas v Lucemburku, kamž ho došlo od papeže stvrzení v hodnosti královské, odtud přestrojen za panoše, Elsaskem, Švábskem a Franskem stihl ještě koncem prosince t. r. do Čech.

Bylo štěstím pro Karla, že za jeho nepřítomnosti Ludvík Bavor nedospěl k rychlému rozhodnutí sebrati vojsko a udeřiti na Čechy. Příchodem Karlovým do Čech obavy ty přestaly úplně. Karel neodvážil se ovšem na soupeře svého udeřiti přímo, ježto moc jeho v Německu dosud byla neotřesena, za to však naskytla se mu příležitost vyvrátiti panství jeho syna v Tyrolích. Tam totiž proti bezohledné vládě bavorské vypuklo povstání, v jehož čele byl biskup tridentský Mikuláš, rodák brněnský, a ten pozval Karla, aby vlády v zemi se zmocnil. Karel IV. odebral se (v lednu 1347) oklikou přes horní Italii do Tridentu, odkudž pronikl do vnitř země a pokusil se o dobytí hradu Tyrol. Posádka však dobře se hájila a když dorazil Ludvík Braniborský k vybavení, Karel ustoupil před jeho vojenskou mocí zase do Tridentu, odkud již v červnu t. r. do Čech se navrátil. Také biskup Mikuláš musil diecesi svou opustiti a zemřel ještě toho roku v Čechách. Tyroly byly pro rod Lucemburský nadobro ztraceny. Karel dal se potom i s manželkou Blankou (2. září) od arcibiskupa pražského za přítomnosti biskupů vratislavského, olomuckého a litomyšlského jakož i četných hodnostářů z říše české i německé za krále českého slavným způsobem korunovati. Za tím účelem dal zhotoviti novou nádhernou korunu z čistého zlata posetou 120 drahokamy a stanovil zvláštní listinou řád korunovační. Před korunováním stvrzena byla všechna privilegia stavů českých i moravských, zvláště v příčině vybírání berně a dosazování zemských úředníků z domácí šlechty.

Teprve potom Karel IV. pomýšlel na pokoření svého protivníka v Německu. Sebrav vojsko u Prahy, nastoupil s ním pochod na západ, hodlaje vtrhnouti do Bavor. Avšak stihnuv do Domažlic, překvapen byl zprávou, že Ludvík Bavor na honbě

nedaleko Mnichova zachvácen byl nenadálou smrtí (11. října). Ač dobře si vědom, že tímto náhlým obratem hlavní nebezpečí jest odstraněno a císařská koruna téměř zabezpečena, král Karel použil sebraného vojska ku vpádu do Bavor, jenž namířen byl proti spolku měst švábských, jemu nepřátelských; navštíviv některá města říšská, jako Řezno, Normberk, Štrasburk, Basilej, Mohuč, Špýr, Vorms, dosáhl od nich uznání své moci královské Strana wittelsbašská dala sice zvoliti nového protikrále Günthera, hraběte ze Schwarzburka, ale když přívrženců jejich v říši stále ubývalo, kdežto moc Karlova se vzmáhala, Günther krátce po své volbě zřekl se koruny německé ve prospěch Karlův za peněžitou náhradu. Tím byl zápas o korunu císařskou platně a trvale rozhodnut ve prospěch rodu Lucemburského.

Jsa takto zbaven největší starosti, Karel IV. mohl ještě více než před tím pozornost svou obraceti k vnitřnímu zvelebení svých zemí. Hlavním předmětem jeho panovnické péče byly ovšem Čechy: o tom svědčí netoliko povýšení pražského biskupství za arcibiskupství, jehož Karel již r. 1344 od papeže dosáhl, nýbrž i četné skvělé skutky z r. 1348, jimiž se zapsal neshladitelným písmem v pamět národa českého: založení Nového města pražského a slovanského kláštera na Emauzích, stavba svatovítského dómu a hradu Karlštejnského, kterou prováděli slavní stavitelé Matiáš z Arrasu, Wurmser ze Štrasburka a Tomáš z Modeny, zakládání vinic, zlatých rýžovišť, rybníků, zřízení university pražské jsou nehynoucími pomníky jeho činnosti hned na počátku jeho panování v Čechách. Ale také Morava, kde od r. 1346 ustanoven byl náměstkem královým mladší bratr jeho Jan Jindřich, těšila se stálé péči Karlově. Důkazem toho jest listina vydaná městu Brnu (14. února 1348), kterou všechna jeho posavadní práva a privilegia jsou potvrzena. Jinou listinou (22. března 1348) nařizuje se, aby obchodníci přicházející se svým zbožím z Rakous, Uher a Polska, směli toliko Brnem procházeti, čímž obchod tohoto města byl neobyčejně zveleben. Jiným zákonem (23. března) na žádost sudího i rady městské král obmezil rozsáhlé lichvaření židů brněnských. Když pak Karel následkem častých válek a výprav zahraničných zavázal se velkým dluhem peněžitým králi uherskému Ludvíkovi a panu Jindřichovi z Lichtenburka, přiřkl měšťanům brněnským na splácení tohoto dluhu nové právo, aby totiž od každého žida, přijatého do města, směli vybírati po

100 kopách pražských grošů tak dlouho, až by dluh onen byl splacen. Také měšťanům znojemským potvrzena (12. května 1348) všechna jejich dosavadní práva i privilegia, statky jejich osvobozeny od placení královské zemské berně, měšťané vybaveni ze soudů zemských i lenních a podřízeni ve všem soudu městskému. Podobnou péči král věnoval i jiným městům, kapitule olomucké a četným klášterům moravským ve Žďáře, Pustiměři, na Starém Brně, Velehradě, v Hradišti a jinde.

V březnu r. 1348 svolán byl od krále Karla generální sněm stavů českých a moravských do Prahy, kdež učiněna potřebná opatření k zachování zemského míru a rozeslány po městech českých a moravských listy obsahující usnesení sněmovní, jak se mají stihati a trestati rušitelé veřejného pořádku a pokoje. Spory majetkové urovnávány byly smírčími soudy, jichž členy jmenoval panovník od případu k případu. V městech král věnoval velkou péči a podporu cechům řemeslnickým, do kterých musil vstupovati každý, kdož chtěl provozovati v městě nebo v mílovém jeho obvodu nějaké řemeslo nebo kupectví. Cechy nabyly tehda pro vývoj měst velikého významu; neboť v nich rozvětvila a sorganisovala se veškera práce průmyslová; krom toho staral se každý cech o osobní i majetkovou svobodu svých členů, ano cechům byla časem svěřena část ozbrojené moci městské. Nejmocnějšími v našich zemích byly té doby cechy řeznické, jichž privilegia vznikla již za krále Jana. Karel tyto svobody jim ochotně potvrzoval i rozšiřoval. Tehda také stala se změna s důležitou institucí zemskou, totiž s deskami zemskými; byly to knihy, které byly pod přísným dozorem zemských úředníkův a do kterých zaznamenávala se všeliká změna na statcích nemovitých (kup, prodej, dlužní úpisy atd.). Kdežto dosud byly zemské desky při každé cudě (krajském soudě), jako jmenovitě v Brně, v Olomouci, Znojmě, Jihlavě, Jemnici atd., nařízením krále Karla z r. 1348 zůstaly v platnosti pouze desky brněnské a olomucké; vklady do nich dály se odtud dle určitého místního rozdělení. Teprve za císaře Ferdinanda III. r. 1642 desky obou měst spojeny a uloženy v Brně. Vklady do desk dály se ve stol. XIV. vesměs jazykem latinským. Pozdějším nařízením Karlovým (9. února 1359) zostřen byl dozor nad deskami zemskými tím způsobem, že vedle komořího zemského, který dosud jediný měl svěřenu intabulaci, ustanoven byl zvláštní notář zemský, který spolu s jinými úřed-

níky měl dle přísných předpisů provésti každý vklad. Všechny změny majetkové, provedené jiným než tuto předepsaným způsobem, pozbývaly pro budoucnost platnosti.

Jakožto zvolený a korunovaný král římsko-německý, Karel staral se o náležité upevnění a objasnění státoprávního poměru Čech a Moravy k říši německé. Když na jaře r. 1348 po delší nepřítomnosti zdržel se nějaký čas v Praze, přední hodnostáři světští a duchovní*) předložili mu devatero listin císařův a králů německých, jimiž říše česko-moravská nabyla zvláštních svobod, od císaře Bedřicha I. až po krále Albrechta I., prosíce ho, aby je potvrdil. Karel po úradě netoliko stavů česko-moravských, nýbrž i některých kurfirstův a jiných čelnějších knížat říše německé potvrdil všechny ony listiny a připojil ze své moci královské nové předpisy, jimiž stanoven pořádek nástupnictví v Čechách (7. dubna 1348). Zemští stavové, kteří tu poprvé jeví se roztříděni na preláty, vévody,. knížata, pány (barones), rytíře (milites) a zástupce měst (communitas), mají přistoupiti ku svobodné volbě krále českého teprve tehda, kdyby nebylo ani mužských ani ženských potomků královského rodu, a to netoliko Karlova, nýbrž i jeho bratří Jana Jindřicha a Václava. Takto zvolený má se obrátiti k císaři římskému, aby z rukou jeho přijal regalie, t. j. léno českého království. Potom prohlašuje se po prozkoumání všech starších listin (jest to zejmena privilegium Bedřicha II. a listina, kterouž král Přemysl II. daruje vévodství opavské svému synu Mikuláši) a po opětné úradě s některými knížaty říšskými i velmoži českomoravskými, že biskupství olomucké, markrabství moravské a vévodství opavské jsou bezprostřednými lény (feudum insigne) králů českých a koruny české a že, kdykoliv tato knížectví smrtí neb jiným spůsobem se uprázdní, biskupové, markrabí i vévodové mají pokaždé ucházeti se o léno u českého krále a jemu složiti přísahu manské věrnosti a poslušnosti. Podobnými lény koruny české stalo se markrabství budišínské a zhořelecké, knížectví vratislavské s městem, hrabství kladské, knížectví lehnické, březské, münsterberské, hlohovské a ještě jiná ve Slezsku.

Netoliko však na venek, nýbrž i uvnitř měl býti pokoj a

*) Byli to: Arnošt, arcibiskup pražský, Jan, biskup olomucký, Jan, biskup litomyšlský, Vraclav, biskup vratislavský, Jan Jindřich, tehda ještě s titulem vevody korutanského a hraběte tyrolsko-gorického, Mikuláš II., vévoda opavský a ratiborský, vedle mnohých jiných stavů duchovních a světských.

pořádek zabezpečen, a to, jak Karel ve svém životopise výslovně udává, především proti zvůli a násilnictví oněch pánů, kteří již od dob krále Jana zvykli byli hráti si na tyrany. O tom vypravuje sám král Karel: „V době, když náš otec, král Jan, tak jako my v Čechách byl nepřítomen a jako voják potuloval se po všech koncích světa, mnohá bouře a nepohoda otřásala královstvím a síla trestající spravedlnosti počala kolísati a chřadnouti. Tu pozdvihli hlavu zloději, lupiči a zločinci všeho druhu a spojili se v tlupy, ano v celé zástupy, tak že skoro úplně přestala bezpečnost cest jak pro domácí, tak pro cizince, kteří chtěli říši navštíviti. Horším bylo, že ani vlastní dům, kde přece žádné vnější násilí nemá míti místa a kde každý má míti útočiště, neposkytoval bezpečného a klidného útulku proti takovým zločincům. Královští soudcové nedovedli však proti tak těžkému moru volně pozdvihnouti metlu trestající spravedlnosti a ohroženým nešťastníkům s náležitým důrazem pomoc přinésti, ježto královské hrady korunní přišly do cizích rukou, a nebylo pevné opory, dostatečných důchodův a prostředků, jichž královské autoritě bylo potřebí, aby s nutnou přísností, silným ramenem a moudrou pečlivostí vykonávala spravedlnost. Ano, král byl i nucen, laskavě jednati s velmoži, které chtěl přiměti k míru a poslušnosti a od nich mír zrovna vykupovati velkými částkami penežitými, jichž k pořízení svého skrovného dvora tolik potřeboval."

Proti tomuto rozvratu všech právních poměrů Karel IV. od počátku vystupoval co nejdůrazněji: zemským úředníkům (popravčím) nařízeno, aby stihali tuláky a loupežníky a také stavům českým i moravským, shromážděným na sněmě v Praze r. 1348 král ohlásil nejostřejší opatření k zachování zemského míru, a dal je od nich též odpřisáhnouti; taková opatření byla též zvlášť rozhlášena po městech královských. Aby pak i pro budoucnost právní poměry byly pevně stanoveny a každý se musil říditi určitými předpisy zákonnými, Karel IV. dal po příkladě děda svého Václava II. sepsati zákoník „Majestas Carolina" zvaný, který rovněž předložil stavům česko-moravským na sněmě pražském. Ale jako předchůdci jeho, tak ani Karlovi nepodařilo se získati si k tomu souhlas stavů. Jednak že viděli v novém zákoníku mnoho názorů přijatých z práva římského, jednak že některá ustanovení v něm příčila se starodávným nárokům a

právům šlechty, odepřeli dáti mu své svolení, a „Majestas Carolina“ byla v Čechách i na Moravě (r. 1355) prohlášena za neplatnou. Nicméně moudrý panovník nalezl dosti jiných prostředků, aby ohroženému právu a pořádku v říši své zjednal platnost a výsledkem jeho snah byl takový klid a pokoj v Čechách i zemích sousedních, jakého dle slov souvěkého kronikáře Beneše nikdo nepamatoval.

Již tyto skutky dosvědčují, že Karel IV. byl nejen Čechám, nýbrž i Moravě panovníkem pečlivým, pravým otcem vlasti. Ačkoliv pak brzo potom správu Moravy svěřil mladšímu bratru svému Janu Jindřichovi, nicméně ani v pozdějších dobách neodvracel od ní své péče a pozornosti.

VIII. Jan Jindřich markrabím moravským (1349—1375).

Dne 26. prosince 1349 Karel IV. slavnostním způsobem odevzdal Moravu bratru svému Janu Jindřichovi, ne snad jakožto pouhý správní okres, nýbrž jakožto markrabství uvnitř úplně samostatné a jen jakožto léno podřízené vrchnímu pánu svému, králi českému. Z tohoto panství vyňato bylo biskupství olomucké a vévodství opavské, kdež vládl tehda vévoda Mikuláš II. Při tom vymíněno, kdyby mužské potomstvo Janovo vymřelo, Morava má zase připadnouti pod přímé panství králů českých; naopak zase, kdyby vymřelo potomstvo Karlovo, měla linie moravská dědit království české i se všemi zeměmi vedlejšími. Tato smlouva byla znovu potvrzena 27. září 1355, když byl Karel IV. toho roku jízdou do Italie a korunováním v Římě dosáhl moci císařské. Oba bratří zavázali se, že zachovají nedělitelnost svého panství. Důležitého doplňku dostalo se zařízením císaře Karla IV. slavnými zákony říšskými, danými v Norimberce (1355) a v Metách (1356), t. zv. zlatou bullou. Český král stal se prvním a nejvyšším ze světských kurfirstů, jejichž práv všech jest účasten. Voličská hodnost přísluší pouze prvorozenému, země česká i spojená s ní knížectví (tedy také Morava), hodnosti, úřady a práva jsou s hodností voličskou nerozlučně spojeny. Volební právo stavů českých a moravských potvrzeno na základě privilegia ze dne 7. dubna 1348. Král český smí nabývati panství od kohokoliv a držeti je dle zákona a zvyku říšského. Jemu přísluší, jako

ostatním kurfirstům, výhradné regále cla, soli, hornin i ochrana židův a v celé říši české plná, neobmezená moc soudní, od které není odvolání.

Upraviv tak poměr mezi Moravou a královstvím českým z jedné strany, na druhé straně zase poměr všech svých zemí dědičných k říši německé, císař Karel mohl klidně ponechati správu Moravy v rukou mladšího svého bratra, Jana Jindřicha. Byla sice mladší léta tohoto knížete bouřlivá a nepokojná. V Tyrolích, kdež měl ujati se vlády jako hoch čtrnáctiletý, ovšem se neosvědčil. Ale všude vidíme u něho zdárné působení staršího bratra Karla, který takřka s něho ani očí nespustil. Panství tyrolské pro rod Lucemburský nebylo lze již nazpět získati. Proto raději Karel IV. smířil se s Ludvíkem Bavorským i manželkou jeho Marketou, která před tím bratra jeho od sebe zapudila, přiřkl Wittelsbachovcům právo na Tyroly, byv za to od nich uznán císařem, a zjednal bratru svému náhradu na Moravě. Novému markrabí moravskému byl téhož roku (v červenci 1349) od papeže Klimenta VI. povolen rozvod manželský od Markety Tyrolské a Jan Jindřich brzo potom vstoupil v druhé manželství s Marketou, dcerou vévody Mikuláše Opavského. Poněvadž mezi oběma byl třetí stupeň příbuzenstva, bylo třeba k platnosti manželství dispense papežské, která také udělena byla od papeže Klimenta VI. (19. srpna 1351).

To tedy byl kníže, který po plných pět a dvacet let (1349—1375) spravoval zemi moravskou a vládl v ní jako panovník ve všem neobmezený. Bylo tak přáním Karlovým, který znaje bratrskou lásku a přichylnost Janovu k sobě, ponechal mu výslovně plnou samostatnost. A důvěra jeho nebyla zklamána. Markrabí Jan (jak v listinách krátce se nazývá), vstoupiv úplně do šlépějí bratra svého, obrátil veškeru péči svou k zvelebení země své po každé stránce. A bylo toho také svrchovanou měrou potřebí; neboť právě tehda naše země zastiženy byly několikerou pohromou. R. 1348 přivlečen byl do Evropy loďmi janovskými z východu mor, jejž lid nazval „černou smrti“, ježto mrtvoly touto morovou ranou zemřelé úplně zčernaly, a rozšířil se s úžasnou rychlostí a prudkostí po celé západní i střední Evropě; v Italii, Francii, Německu celá města byla vylidněna. Mezi zeměmi, které touto hrůzou nejvíce byly ušetřeny, byly Čechy, hůře již řádila „černá smrt“ na Moravě, kamž zavlečena byla bezpochyby čilými

styky obchodními z Rakous. Zvláště města Brno a Znojmo utrpěla velkou ztrátu na lidech. Markrabí Jan, aby zvelebil stav obou měst, udělil zvláštními listinami (ze dne 6. a 21. srpna 1351) měšťanům brněnským i znojemským privilegium, dle něhož nově přichozí z markrabství i jiných zemí, kteří by se trvale v Brně nebo Znojmě chtěli usaditi, byli osvobozeni ode všech daní i poplatků na čtyři léta, kdežto ostatní měšťané, kteří již v městech byli usazeni, měli místo všeho odváděti v Brně 300, ve Znojmě 150 hřiven*) až do vypršení svobody svrchu zmíněné. Podobným spůsobem utrpěla také ostatní města a měrou snad ještě větší venkov. Bylo třeba celé šachty vykopávat, aby mrtvoly mohly býti pochovány.

Tato morová rána zavdala obecnému lidu podnět k rozsáhlému pronásledování židů. Byla totiž po všech krajích morem zastižených rozšířena víra, že židé to jsou, kteří otravováním studní a mnohými prostředky kouzelnými nákazu šíří. Vedle toho tato třída obyvatelstva živila stálou nenávist lidu nižšího proti sobě bezohledným jeho vykořisťováním a hromaděním majetku. I nastalo po celé střední Evropě velké pronásledování židů, jemuž Karel IV. i bratr jeho Jan na Moravě všemi prostředky hleděli přítrž učiniti; moudrým opatřením obou panovníků podařilo se zabrániti, že hnutí to nedosáhlo u nás tak velkých rozměrů jako na př. v Německu, kde židé v některých městech byli úplně vyvražděni.

Jiný následek „černé smrti“ bylo hromadné vystupování flagellantů, čili mrskáčův. Tito lidé prohlašovali, že morová rána jest těžkým trestem božím za lidské hříchy a že tu nestačí k usmíření hněvu božího posty, modlitby a almužny, nýbrž že třeba hříšné tělo bičovati. Tak se scházelo po 40, 60 až 100 kajicníků, konali pouti po městech a vesnicích a mrskali se veřejně až do krve, což pokládáno i za ochranný prostředek proti moru. Byli všude s velkou úctou a s nádhernými církevními obřady vítáni, a také světské i duchovní úřady chovaly se k nim

*) Hřivna čili marka, jinak kopa pražských grošů (v Čechách po 60, na Moravě po 64 groších) měla cenu asi našich 45 korun (dle jiných však jen 35 korun). Mincovnictví české bylo tehda ve střední Evropě nejlepší; v Rakousích a Štyrsku, v Polsku i Braniborsku, v Sasku, Durynsku, Míšensku, Slezsku i ve vévodství Lucemburském, kdež vládl nejmladší bratr Karla IV. Václav, všude se počítalo dle pražských grošů.

shovívavě. Když však fanatičtí blouznivci jali se i církevní autoritu ohrožovati, arcibiskup pražský chopil se ráznych prostředků proti nim a procesí flagellantů byla v krátké době v Čechách i na Moravě — tuto úsilím markraběte Jana i biskupa olomuckého Jana — zastavena.

Všechny tyto pohromy navštívily Moravu pouze v prvních letech vladaření Jana Jindřicha, a poněvadž nevypukly zde s tou silou, jako v zemích sousedních, podařilo se rány brzo zaceliti; ano Morava povznesla se neunavnou péčí svého vladaře k plnému rozkvětu hospodářskému, a lze ji v této příčině postaviti plným právem Čechám po bok. Hlavní zřetel markrabí Jan měl ku zvelebení měst, jichž dosavadní svobody byly potvrzeny a rozšířeny. Vedle Brna a Znojma zvláštních výhod dostalo se Olomouci: rada městská ve Vratislavi totiž na zvláštní rozkaz císaře Karla odeslala Olomuckým své právo (magdeburské čili saské), aby si je opsali, a markrabí Jan, potvrdiv jim toto právo (3. března 1352), podřídil jejich vrchnímu soudu četná města moravská, městečka i dědiny. Ale také na jiná města pamatováno, a mezi štědře obdařenými čtou se zvláště: Jihlava, Litovel, Mor. Třebová, Dvorce, Jevíčko, Hodonín, Přerov, Uh. Hradiště, Uh. Brod, Unčov, Ostrava, Ivančice a j. Nově založeno bylo od markrabí Jana město Štramberk (1359) pod hradem téhož jména; dáno mu právo tržní, zbaveno všelikých poplatků zemských na osm let a přiřčeno mu takové soudní právo, jako Olomouci, pak právo mílové, dle něhož nikdo v okolních vesnicích, hradu Štramberku poddaných, nesměl pivo vařiti, maso prodávati a řemesla provozovati. O něco dříve (r. 1356) založeny byly Nové Klobouky na vyvýšeném místě vedle Starých Klobouk, poněvadž toto město bylo stiháno častými povodněmi, a kupci, přicházející tam na trh, trpěli velké škody. Nové Klobouky obdařeny byly týmiž právy a výsadami, jako mělo tehda Uh. Hradiště.

Netřeba dokládati, že stejné pozornosti jako města, těšily se též kláštery, dosud hlavní střediska života duševního. Z nových klášterů dlužno jmenovati klášter benediktinských jeptišek v Pustiměři, jejž založil r. 1341 tehdejší biskup olomucký Jan VIII. a potvrdil markrabí Karel, pak klášter Eremitův Augustinianských v Brně, jejž založil markrabí Jan brzo po nastoupení svém ve vládu na Moravě (2. února 1350) nedaleko

kostela sv. Jakuba v tehdejším podhradí čili předměstí brněnském, a klášter řádu Kartuzianského v Králově Poli u Brna, jejž založil týž vladař již na sklonku svého života (r. 1375). Klášter Augustinianských poustevníků založen byl také v Krumlově od pana Čeňka z Lipé (r. 1354), ve Šternberce pak klášter kanovníkův Augustinianských od pána šternberského Alberta, tehda arcibiskupa magdeburského, spolu s jeho synovcem Petrem ze Šternberka (r. 1371). Později založeny byly kláštery tohoto řádu ve Fulneku (1389) od Beneše Krumlovského z Kravař a v Prostějově (1391) od Petra Plumlovského z Kravař. Všechny tyto nově založené kláštery byly hojně statky obdarovány a podobně jako města hojnými právy a svobodami podělovány. Také starším klášterům ve Žďáře, Znojmě (klášter sv. Kláry), v Olomouci (kl. sv. Jakuba), Oslavanech, na Starém Brně (ženský kl. Panny Marie řádu cisterciáckého, jejž založila královna Alžběta, vdova po Václavu II. a Rudolfovi, r. 1323), v Zábrdovicích, Rajhradě, Nové Říši, Vyzovicích, Lúce a na Velehradě dostalo se potvrzení dosavadních práv i značného rozšíření jejich novými privilegii. Ježto pak zároveň s markrabím četní šlechticové i měšťané takřka závodili v obdařování klášterů statky i důchody peněžitými, není divu, že pozemské bohatství jejich právě tehda dostoupilo svého vrcholu. Ale právě tím i v moravském řeholnictvu, stejně jako v kněžstvu světském, které těšilo se podobným výhodám, rozmáhala se touha po požitcích světských, rozkošnictví a pohodlném živobytí, čímž stav ten čím dál tím více se odvracel od původního svého ušlechtilého a vznešeného povolání, v lidu obecném pozbýval vážnosti a budil pohoršení; hlasy pak, volající po nápravách v životě církevním, den ode dne se množily. Četné spory duchovenstva moravského, vedené o výnosná beneficia a o prebendy až k samé stolici papežské, mravní stav jeho po této stránce dobře osvětlují.

Tak jako císař Karel v Čechách, i bratr jeho Jan na Moravě staral se s veškerým důrazem o obnovení a zachování veřejného pořádku a pokoje. Soudy zemské konány pravidelně rok co rok v Brně i v Olomouci. Každé porušení řádu zemského a násilí, provedené na majetku nebo životě, bylo přísně trestáno. Markrabí v listině k Jihlavským ze dne 12. června 1351*) praví: „Nejvíce nám na srdci leží, jak bychom za naší vlády

*) Cod. dipl. Mor. VIII., č. 87.

šťastně požívali míru a pokoje.“ A když se dověděl, že v okolí jihlavském jsou četné tvrze, ve kterých loupežní rytíři bydlí a odtud dobrým lidem škodí, dal měšťanům jihlavským plnou moc, aby ony tvrze rozbořili a veškerého jmění oněch škůdců se zmocnili. Žádný pán ani rytíř nesměl bez svolení markrabího hrad si vystavěti. Když r. 1366 pan Boček z Kunštátu bez takového dovolení hrad si vystavěl a rozkazů markrabských v ničem nedbal, tu na stížnost bratra svého sám císař Karel proti němu zakročil, a pan Boček musil hrad sotva dostavěný zase rozbořiti. K zachování bezpečnosti v zemi směřovaly také některé smlouvy, které markrabí Jan hned na počátku své vlády uzavřel se sousedními panovníky. Taková smlouva učiněna na př. r. 1351 s Albrechtem III., vévodou rakouským: oba panovníci zavázali se navzájem, kdyby událo se jednomu nebo druhému potrestati vzpouru nějakého pána nebo rytíře, že nebudou trpěti, aby takovému odbojníku v jejich území ochrana byla poskytnuta.

Obyvatelstvo moravské, majíc zajištěnu bezpečnost majetku, dopracovalo se záhy v městech i na venkově kvetoucího blahobytu. Z toho ovšem měl užitek především sám markrabí. Města, kláštery i vrchnosti mohly v čas potřeby odváděti velké daně a jiné poplatky svému vrchnímu pánu. Jan Jindřich zbohatl při tom tou měrou, že rok co rok mohl několik statků si zakoupiti, ano stalo se, že i sám císař Karel, který přece byl vzorem dobrého hospodáře, octnuv se mnohdy v tísni peněžité, vypomáhal si půjčkou peněžitou u svého bratra.

Třebas byl markrabí Jan na Moravě suverenním panovníkem, na venek nicméně nikdy samostatně nevystupoval, nýbrž vždy jen ve spojení a dorozumění s císařským svým bratrem. Za to však ve všech oněch četných smlouvách, které císař Karel se sousedními panovníky buď pro zajištění pokoje, nebo zase k vůli zvětšení svého dědičného panství uzavřel, markrabí moravský uvádí se ne snad pouze jako svědek, nýbrž jako samostatný účastník, jemuž zvláště v dědičných jednotách, učiněných s rodem Habsburským v Rakousích, Piastovským v Polsku, Wittelsbašským v Bavořích a Braniborsku a Anjouským v Uhřích, zabezpečují se táž práva, jako hlavní linii Lucemburkovců v Čechách.*) V téže vzácné shodě bratrské císař Karel, kdykoliv

*) Nejlépe jest poměr Moravy k Čechám vyjádřen v listině ze dne 29. května 1366 vydané ve Znojmě (Cod. Mor. IX., č. 432), kdež císař Karel za

nějakým spůsobem rozšířil panství své dědičné, po každé i v těchto nově získaných zemích potvrdil Janu Jindřichovi a jeho potomkům právo dědičné v tom případě, kdyby jeho mužské potomstvo v Čechách vymřelo. Tak stalo se zejmena r. 1355, když Karel z moci císařské připojil ke koruně české vévodství slezská (Lehnicko, Břežsko, Münsterbersko, Olešnicko, Hlohovsko, Zahaňsko, Opolsko, Falkenbersko, Střelicko, Těšínsko, Kozelsko, Bytomsko, Stěnavsko, Osvětimsko, Vratislavsko, knížectví Mazovské i vévodství v Plocku), markrabství budišínské i zhořelecké, později (1367) Dolní Lužici a konečně (1374) Braniborsko, kteréž země všechny prohlášeny za nedílné příslušenství koruny české i po vymření rodu Lucemburského.

Markrabí Jan byl čtyřikráte ženat. První manželství jeho s Marketou Tyrolskou prohlášeno za neplatné; druhá manželka Marketa Opavská zemřela bezpochyby r. 1363, načež hned roku potomního markrabí slavil sňatek s Marketou Rakouskou, sestrou vévod rakouských Rudolfa, Albrechta a Leopolda, když byl zemřel první manžel její Menhart Tyrolský. Po její brzké smrti (1366) oženil se po čtvrté s Alžbětou Oettingenskou. Potomstvo měl toliko z druhého manželství, a to tři syny: Jošta, Jana Soběslava a Prokopa. Aby zabránil všelikým sporům mezi nimi, vytkl již za živobytí přesně, co komu má z dědictví otcovského náležeti.*) Nejstarší Jošt měl zděditi hodnost markrabí moravského se všemi právy a statky vyjma ony, které přiřčeny jsou mladším bratřím; tito pak mají k nejstaršímu bratru zachovávati právě takový závazek lenního poslušenství, jakým povinen jest markrabí moravský ke králi českému. Druhorozenému Janu Soběslavovi přiřčeny: hrad a město Bzenec, hrad Ostroh, Karlsburg, Rokštýn, Rabštýn s okolními dědinami a markrabská města Ivančice, Pohořelice, Uh. Brod, Ostroh, Brtnice a Rouchovany; třetímu Prokopovi odkázán hrad Úsov, Bludov, Plankenberg, Napajedla s městečkem, ves Blučina a města markrabská Přerov, Litovel, Unčov a městečko Králice. Závěť obsahuje též podrobné

---

příležitosti dědičné jednoty, uzavřené s vévody rakouskými, prohlašuje ze své moci císařské, že markrabí moravští nemají býti ničím povinni říši římsko-německé ani jednotlivým kurfirstům, a že s nikým nemají co činiti aniž ke komu důvěru míti, leč jedině ke králům českým, svým lenním pánům.

*) Markrabí Jan Jindřich zanechal troji závěť; poslední pochází ze dne 26. března 1371. Cod. dipl. Mor. X., č. 118.

ustanovení, v jakém pořádku (totiž dle prvorozenstva) mají bratří neb jejich dědicové po sobě dědíti. Oba mladší bratří měli užívati titulu markrabského (Jošt nazýval se starším markrabím nebo markrabím a pánem), avšak nesměli z tohoto titulu vyvozovati žádných práv zeměpanských. Taková práva, jako na př. vybírati „bernu" t. j. všeobecnou zemskou daň, svolávati sněmy a soudy zemské, jmenovati úředníky zemské a soudce krajské (popravčí), peníze raziti, státní smlouvy uzavírati a pod., příslušela pouze „staršímu markrabí" Joštovi. Mladší markrabí měli ve svých údělích jen taková vrchnostenská práva, jaká příslušela každému zemskému pánu na jeho usedlostech. Jmenovitě vyňaty byly z jejich moci všechny kláštery, ležící v obvodu jejich údělův, a podřízeny přímo pod moc Joštovu. Podobně neměl ani Prokop ani Jan Soběslav soudní moc nad pány a rytíři, nýbrž tito byli podřízeni zemským soudům, které rovněž svolávati právo měl pouze starší markrabí buď do Brna neb do Olomouce.

Dne 12. listopadu 1375, tři léta před starším svým bratrem, zemřel markrabí Jan v mužném ještě věku 54 let. Zanechal zemi moravskou synům svým na vysoký stupeň povznesenou, pokoj a pořádek byl obnoven, v lidu vzmohl se blahobyt, jakého nikdo od dlouhých let nepamatoval. Markrabí byl pánem četných a výnosných statků, bohatá města odváděla jeho komoře ročně velké částky peněz. Právem tedy Morava tohoto panovníka chová podnes v čestné paměti. Stinnou stránkou jeho dlužno vytknouti velkou náchylnost k jazyku německému a malou vážnost k řeči domácí. Markrabí Jan jako císař Karel vydávali listiny výhradně jazykem latinským neb německým, čímž národnost česká značně trpěla. V těchto listinách pak názvy českých osob i míst jsou bezpříkladným způsobem překrucovány. V Janovi také židé měli mocného ochránce a nabyli velkého vlivu, směli zabavovati statky zadlužené, ano i patronáty kostelní.

Roku 1378 zemřel také císař Karel IV., odevzdav království české, vévodství slezská a větší část Lužice nejstaršímu synu Václavovi, který již za jeho života zvolen byl také za krále německého; druhému synu Zikmundovi dostalo se Braniborska, třetímu Janovi ostatní Lužice, totiž Zhořelecka.*) Rodu Lucem-

*) Neprávem vytýkává se císaři Karlu IV., že panství sotva sjednocené hned zase rozptýlil. Nebyloť možno mladší syny ponechati bez údělů. Krom

burskému zaručeno ve všech těchto zemích dědičné právo v mužském i ženském potomstvě. Vedle toho byl Zikmund r. 1374 zasnouben s Marií, starší dcerou uherského Ludvíka I., který neměl mužských potomků, a tím rodu Lucemburskému dána možnost nabyti také panství v Uhřích.

IX. Vláda markrabí Jošta. Spory jeho s Prokopem, Janem Soběslavem, biskupem i kapitulou olomuckou. Jošt markrabím braniborským. Poměr jeho ke králi Václavovi. Morava za schismatu papežského. Snahy Joštovy o korunu českou a římskou.

Žádný ze synů markrabí Jana nezdědil jeho dobrých vlastností. Zvláště nejstarší, markrabí Jošt, nestal se důstojným jeho nástupcem. Znamenitý vrstevník jeho Jan ze Středy († 1380), biskup olomucký a kancléř Karla IV., přiznává sice, že dán jest mu od Boha jasný duch, ale hned dodává, že špatní rádcové mnoho při něm hledí zkaziti. Jako slavný strýc jeho, císař Karel, tak i Jošt měl náklonnost k studiu učených spisů, které si vypůjčoval z knihoven klášterských. Ano, jeden z vrstevníků nazývá jej „z knížat nejučenějším“. To bylo také příčinou, že král Václav v rozepři Jana Husa s arcibiskupem Zbyňkem dožadoval se mimo jiné též úsudku Joštova. Jošt byl také milovníkem umění; poslové jeho do cizích zemí měli rozkaz, aby se ohlédali po předmětech uměleckých a je pro něj kupovali. Také povolával na svůj dvůr znamenité umělce, na př. slavného stavitele Jindřicha z Gmündu, jehož jmenoval dvorským stavitelem a vykázal mu z důchodů města Brna týhodně půl hřivny (asi 11 zlatých).*) Také byl dobrým finančníkem a hospodářem. Ale tyto dobré vlastnosti ustupovaly vždy více do pozadí před špatnými stránkami jeho povahy: nemírná chtivost majetku, hašteřivost a svárlivost zvláště s nejbližšími příbuznými, úskočnost a neupřímnost

toho Čechy a Braniborsko musily býti rozděleny, poněvadž dle stávajícího řádu v říši německé nebylo jedné osobě dovoleno spojovati dva hlasy kurfirstské. Srv. Bachmann, Gesch. Böhmens I, 851.

*) Dd. 26. července 1381. V darovací listině této (Cod. dipl. Mor. XI, 229) praví o něm Jošt: „quem in familiarem nostrum recipere decrevimus“. Rodina Jindřicha z Gmündu usazena byla v Kolíně n. R., odtud také pocházela jeho manželka Gertruda, dcera kolínského stavitele Michaela (Cod. dipl. Mor. XI, č. 452).

ke každému. Poněvadž pak ani bratří jeho nebyli o mnoho lepšími, snadno si vysvětlíme, že Morava za dlouholetého panování markrabí Jošta (1375—1411) hluboko poklesla s onoho stupně pořádku a blahobytu, na který ji povznesla společná péče otce Jana a strýce Karla.

Po smrti císaře Karla (1378) členové rodu Lucemburského v Čechách i na Moravě zahájili mezi sebou různice, které nepřestaly po celou dobu jich života. Ano, na Moravě vypukly ještě za života Karlova. Všechny snahy markrabí Jana, aby pevným stanovením údělův i posloupnosti předešel svárům, rozbily se o nesnášenlivou povahu jeho synů. Hned v prvních měsících po smrti otcově Jošt zdvihl rozepři s Janem Soběslavem o některá města moravská. Rozhodnutí vzneseno bylo na Jana hraběte z Hardeka, purkrabí norimberského, který pronesl nález, že Jošt má bratru svému vydati města Bzenec, Hodonín, Ostroh a Drnholec a vypláceti mu roční důchod (12. ledna 1376). Jiný spor mezi bratřími o hotové peníze, které markrabí Jan zanechal, rozhodnut byl od téhož smírčího soudce tak, aby peníze ty byly uloženy společně pro všechny bratry. Osmělen ústupností bratrovou, markrabí Jošt donutil jej hned roku potomního (1377) ke smlouvě, kterouž úděl Soběslavův uveden ve větší než dosud odvislost od staršího markrabí. Jméno Jana Soběslava zaniká potom v dějinách moravských. Byv již za života otcova určen k stavu duchovnímu, byl r. 1368, tehda nanejvýše šestnáctiletý, jmenován proboštem vyšehradským a zdržoval se odtud nejvíce v Praze. R. 1380 stal se též kanovníkem brněnským a hned potom (1381) biskupem litomyšlským po smrti Albrechta ze Šternberka; později (1387) jmenován byl patriarchou aquilejským a zemřel r. 1394.

Do prvních let vlády Joštovy připadá též spor jeho s kapitulou olomuckou. Již za markrabí Jana kapitula několikráte si stěžovala u papežské stolice, že její statky trpí od nepřátel mnoho škod. Kapitula dala podnět k rozepřem, odpírajíc Joštovi placení berny v té výši, jak byla od markrabí vypsána, kdežto Jošt zasahoval zase do jejich práv immunitních, osobuje si zejména soudní pravomoc nad osobami, které byly podřízeny církvi olomucké. Když kapitula ve svém odporu setrvávala, Jošt zabavil některé její statky a uhrazoval bernu z jejich důchodů. Kanovníci, kteří proti tomu ohlásili odpor, byli za

pomoci městské rady olomucké z města vypuzeni a potom z celé Moravy vypovězeni. Na stížnost jejich papež Urban VI., nedbaje námitek Joštových, rozkázal biskupovi litomyšlskému Albrechtovi a ještě dvěma církevním hodnostářům, aby škody, způsobené církvi olomucké, vyšetřili a na škůdce uvalili tresty církevní. Na základě toho Albrecht Litomyšlský vyhlásil (12. ledna 1380) klatbu na markrabí Jošta i na městskou radu olomuckou, na zemi moravskou pak uvalil interdikt, t. j. zákaz služeb božích. I jal se Jošt vyjednávati, a prostřednictvím arcibiskupa Jana z Jenštejna, legáta papežského Panona a vévody těšínského Přemyslava docíleno bylo za souhlasu krále Václava narovnání, dle něhož měl Jošt 1) kapitule vrátiti všechny zadržené statky, dvory a dědiny, jakož i daně i jiné příjmy, které po celý ten čas z nich bral; 2) nesahati kapitule do jejích práv a svobod; 3) povolati nazpět kanovníky z Moravy vypovězené. Naproti tomu kapitula 4) zavázala se zaplatiti všeobecnou bernu, naposled vypsanou, v plné výši, pro příště však si vyhradila platiti jen tolik, kolik bylo zvykem dosavadním. Na základě tohoto vyrovnání kardinal a legát papežský Pileus zbavil Jošta klatby církevní a zrušil interdikt na celou Moravu uvalený (20. února 1380).*)

Podobnou rozepři — ale jak se zdá více rázu osobního — měl netoliko Jošt, nýbrž i oba jeho bratří, s tehdejším biskupem olomuckým Janem IX. Příčiny toho nejsou nám s dostatek známy, jisto jest tolik, že 10. května 1380, tedy nedlouho po onom narovnání s kapitulou, čeládka Joštova zapálila kostel hlavního chrámu olomuckého, jehož střecha i s palácem biskupským docela shořela. Markrabí Jošt pospíšil si i tento spor co nejrychleji odkliditi, a docílil smíření s biskupem Janem smlouvou, v níž rozhodnutí sporných otázek i určení náhrady za škody způsobené vzneseno bylo na krále Václava, jakožto smírčího soudce mezi oběma stranami.**) Hroziloť tehda Joštovi mnohem větší nebezpečí od markrabí Prokopa, který odvolávaje se na závěť otcovu vystoupil rozhodně proti tomu, že si dal Jošt postoupiti úděl Jana Soběslava, a maje na své straně hojné přívržencův z panstva moravského, zmocnil se, pokud mohl, hradův a měst Soběslavových. Krutá válka občanská rozzuřila se r. 1381 po Moravě, a teprve osobní zakročení krále Václava

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 172—180. (zvl. č. 175).

**) Cod. dipl. Mor. XI, č. 186, 187.

učinilo jí přítrž. Spolu s Albrechtem III., vévodou rakouským, a Vilémem, markrabím míšenským, pronesl smírčí nález (7. května 1382), kterýmž statky po Janovi Soběslavovi oběma bratřím byly rozděleny, neznámo však jakým způsobem; víme toliko, že Ivančice připadly Joštovi, Bzenec Prokopovi. Ale smír tento nebyl trvalý; oba bratří byli co chvíle v nějakém nesváru, a Morava nepřestávala býti dějištěm válek domácích.

Nedosti však na těchto vnitřních zmatcích a nepokojích, které nelze nám tuto dopodrobna vyličovati: markrabí Jošt, puzen hlavně touhou po rozšíření svého panství a rozmnožení svého jmění, zaplétal se čím dál tím více do věcí zahraničných. Byl to především bratranec jeho Zikmund, který mu k tomu podal příležitost. Tento kníže spojoval v sobě nejvíce vlastností svého děda, dobrodružného krále Jana, nejméně dobrých stránek svého otce, císaře Karla: byl statečný a podnikavý, ale při tom těkavý (pravý to panovník „na cestách"), lehkomyslný a marnotratný. Zikmund zasnouben byl, jak již připomenuto, s Marií, starší dcerou uherského krále Ludvíka, kterýž nemaje mužských potomků, hodlal Marii i jejímu manželi zajistiti netoliko uherskou, nýbrž i nedávno získanou korunu polskou. Proto také nedlouho před svou smrtí (v červenci 1382) povolal polské vyšší úředníky do Staré Zvoleně (na Slovensku) a tam je pohnul, aby Marii uznali za královnu polskou a aby čtrnáctiletému Zikmundovi, kterého jim ustanovil za správce, holdovali. Avšak po brzké smrti krále Ludvíka (v září 1382) ovdovělá královna-matka Alžběta přiměla magnáty polské, že přijali za královnu mladší sestru Mariinu Hedviku, která pojala za manžela velkoknížete litevského Jagela-Vladislava. Zikmund musil již dříve Krakov opustiti a odebral se do Uher. Avšak královna Alžběta se svým důvěrníkem Mikulášem Garou nemínila mu ani uherské koruny dopřáti a zamýšlela provdati Marii jednomu princi francouzskému.

Zikmund, rozmrzelý tímto ošemetným jednáním, odhodlal se hájiti práv svých mečem. Neměl však k vedení války dosti peněz a proto obrátil se o pomoc k svým příbuzným v Čechách a na Moravě. Bylo zajisté zásluhou bratra Zikmundova, krále Václava, jemuž Zikmund později splatil nejhorším nevděkem, že tehda celý rod Lucemburský svorně se zasadil o to, aby svému příslušníku zachránil korunu uherskou. Vedle četných pánů českých i moravských, které Zikmund najal do svých služeb, oba markrabí moravští

Jošt a Prokop zavázali se mu pomáhati s veškerou svou mocí a založili jej částkou 50.000 kop pr. gr., za čež Zikmund zastavil Joštovi část Braniborska (Starou Marku), v náhradu pak škod válečných měli oba bratří podržeti všechny hrady a statky, kterých by na výpravě uherské dobyli mezi řekou Váhem a hranicemi moravskými (9. července 1385).*) Sebrav tak silné vojsko a provázen jsa oběma bratranci moravskými, Zikmund vtrhl do Uher, a obsadiv Břetislav (Prešpurk) zaujal pevné postavení nad řekou Dunajem. Obě královny, tehda právě sklíčeny od Karla Neapolského, který maje četné přívrženstvo v Uhřích i v Charvatsku chystal se uchvátiti korunu uherskou, nuceny byly smířiti se za prostřednictví krále Václava se Zikmundem, který teprve potom slavil sňatek svůj s Marií a uznán byl po přemožení Karla Neapolského za krále uherského.

Statky a hrady mezi Dunajem a Váhem, kterých na této výpravě zmocnili se Jošt a Prokop, ponechány jim byly zástavou v částce 200.000 dukátů. Zikmund již potomního roku (16. května 1387)**) vyhradil si zvláštní smlouvou právo, vykoupiti si je za touž částku, kdykoliv by mu bylo libo, a krom toho vymínil si na nich všechna práva zeměpanská. Avšak dluhy krále Zikmunda rostly měrou obrovskou a proto, aby vybavil onu část Uher z držení markrabí moravských, zastavil jim, získav si k tomu svolení bratří svých Václava a Jana Zhořeleckého, celou marku braniborskou v částce 565.000 dukátův a vyhradil si pouze právo zpětného výkupu do pěti let: kdyby tak neučinil, připadá Joštovi i Prokopovi dědičné držení Braniborska i kurfirstské hodnosti s ním spojené, jako bezprostředního léna říšského (22. května 1388).***) Tato hodnost odevzdána v první řadě Joštovi, v druhé řadě teprve měla připadnouti Prokopovi, kdyby Jošt zemřel bez mužských potomků. Ještě téhož roku stavové braniborští i města z rozkazu Zikmundova holdovali Joštovi, jakožto novému svému pánu. Od té doby po 23 let (do smrti Joštovy 1411) vládlo se z Brna nad Berlínem a dlužno Joštovi přiznati, že moudrou správou, zvláště podporováním měst a klášterů, získal si o tuto zemi značné zásluhy.

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 365, 367.

**) Cod. dipl. Mor. XI, č. 431.

***) Cod. dipl. Mor. XI. č. 478

V jednání svém vůči Zikmundovi markrabí Jošt jeví se nám jako chladný a vypočítavý obchodník, který dobře dovedl využitkovati peněžitých nesnází svého bratrance, a poněvadž oba jednali vždy a všude z důvodů čistě prospěchářských, nebylo by právě na místě obviňovati Jošta v této příčině z něčeho špatného. Naproti tomu dlužno chování jeho ke králi Václavovi, vrchnímu pánu Moravy a nejstaršímu členu rodu Lucemburského, nazvati přímo ošemetným. V této vlastnosti Jošt Zikmundovi ničeho nezadal. Král Václav IV. nebyl panovník vynikající, ale novějším dějepiscům, českým i německým. Palackým počínaje, podařilo se očistiti jej z nařknutí dřívějších. Měl vyvinutý cit i smysl pro právo a spravedlnost, byl pln dobré vůle ke každému, pln horlivosti pro vykonávání úkolů panovnických, přístupen dobré radě, a což jej zvláště vyznamenává před ostatními příbuznými, bylo, že poctivě se staral o blaho všech členů svého rodu. Tyto vlastnosti zdědil zajisté po svém otci plnou měrou, bohužel, však neměl jeho státnického důmyslu a rozhodnosti. K tomu pak dlužno uvážiti, že Václav přejal řízení dvou velkých říší, české i německé, jako mladík 18letý, jenž neměl dostatečné zkušenosti a věcné i osobní znalosti. Takových vlastností pak právě tehda bylo svrchovanou měrou potřebí; neboť mocné převraty chystaly se v tehdejším životě politickém i církevním, a překážky, které se kladly v cestu činnosti panovníkově, bylo by se sotva podařilo odstraniti vladaři, všemi potřebnými vlastnostmi a dary ducha vyzbrojenému.

Největší starosti působila Václavovi roztržka církevní, která povstala ještě za života císaře Karla IV. Po smrti papeže Řehoře XI. (27. března 1378) nastala dvojí volba: Urbana VI., který zůstal v Římě, a Klimenta VII., který po příkladě některých předchůdců zase si obral za své sídlo Avignon. Mezi oběma papeži rozzuřil se zápas, který se přenesl na veškeren křesťanský svět a rozdělil hlavně kněžstvo na dva tábory nepřátelské. Klatby, kterými oba papežové vzájemně se stihali, úsilovné snahy, jimiž hleděli dosáhnouti uznání od mocnářův evropských, zřejmě si odporující rozkazy, které z kanceláří obou papežů byly vydávány, získávání mocných osobností církevními hodnostmi i hojnými beneficii: to vše působilo velké pohoršení v křesťanstvu, papežství pozbylo své dosavadní vážnosti a církevní autorita byla valně porouchána a podryta. Mravy kněžstva, honícího se

za výnosnými úřady a statky, poklesly měrou povážlivou, a kázeň v církvi poškozena byla útoky, kterými oba papežové navzájem se pronásledovali.

Král Václav snažil se po příkladu svého otce jak v Čechách, tak i v říši německé, osobním zakročováním i přímluvami u spřátelených panovníků provésti všeobecné uznání papeže Urbana VI., kterého pokládal za jedině oprávněného nástupce sv. Petra, a zachovati tak svým zemím mír náboženský. I podařilo se mu na prvním říšském sněmě, který konal ve Frankfurtě (27. února 1379), dosáhnouti, že čtyři kurfirsti a s nimi mnozí stavové říšští prohlásili se pro Urbana VI. a zavázali se nevoliti pro případ smrti Václavovy nikoho za krále německého, leč by se přidal k témuž papeži. V Čechách snahy jeho podporoval hlavně arcibiskup pražský Jan z Jenštejna, který r. 1378 po svém strýci Janu Očkovi v tuto hodnost nastoupil, a poněvadž také universita byla v té věci s králem i arcibiskupem za jedno, duchovenstvo v Čechách zůstalo až na nepatrné výjimky v poslušenství římského papeže Urbana VI.

Jinak bylo na Moravě. Již za krále Jana a císaře Karla sekta Valdenských nalezla v této zemi hojné rozšíření a v této době měla tolik stoupenců, že arcibiskup pražský v listě k biskupovi olomuckému (1381) pronesl obavu, že nebude již ani možno ji vykořeniti.*) Markrabí Jošt sice po příkladě krále Václava uznal Urbana VI. za řádného papeže. Ale bratr jeho Prokop byl horlivým stoupencem protipapeže Klimenta VII. a také olomucký biskup Petr, který ku konci r. 1380 po smrti vynikajícího biskupa Jana ze Středy stal se jeho nástupcem, zastával se schismatiků a byl proto i od představeného svého Jana z Jenštejna několikráte pokárán. Když kapitulní děkan Vyšehradský Kuneš z Veselé spolu s některými jinými vyššími duchovními pro zřejmé obhajování Klimenta VII. byl beneficia svého zbaven, utekl se na Moravu pod ochranu biskupa Petra a markrabí Prokopa, jehož arcibiskup pražský marně se snažil prosebným listem**) k tomu pohnouti, aby schismatika ze své země vypudil. Biskup olomucký pro tuto věc byl i dán do církevní klatby. Ale i jiné vynikající osobnosti duchovní podporovaly schisma: když následkem sporu markrabí Jošta s kapitulou olomuckou vydán

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 244.

**) Cod. dipl. Mor. XI., č. 245.

byl r. 1380 na rozkaz papeže Urbana VI. interdikt na celou Moravu, jak svrchu vypravováno, někteří duchovní nedbali tohoto nařízení a sloužili mši sv. dále. Tak zejména pohnán byl převor dominikánův olomuckých pro podobné provinění na soud opata žďárského. Za této roztržky poklesla v duchovenstvu moravském, zvláště pak mezi faráři, kázeň i veřejná mravnost tom měrou, že netoliko arcibiskup pražský a biskup olomucký, nýbrž i sám král Václav přísnými opatřeními hleděli zjednati nápravu.

Snad by bylo aspoň v našich zemích mnohému zlu se předešlo, kdyby byl král Václav zachoval si dobré vlastnosti z prvních let svého panování. Ale tyto časem zvrhly se, a král navykl nočním potulkám po Praze, náruživé honbě v lesích křivoklátských a zvíkovských a — což bylo nejhorší — nemírnému pití; v takovém stavu pak ovšem často zapomínal svých povinností vladařských a rád je svaloval na bedra jiných. Když r. 1383 papež Urban VI. skličen byl vpádem Ludvíka, vévody anjouského, a důtklivě volal krále českého na pomoc a zval jej do Říma, aby se tam dal za císaře korunovati: Václav zaneprázdněn urovnáváním sporů v Německu, jmenoval bratrance svého Jošta generalním vikářem v Italii*) a uložil mu, aby z plné moci tohoto úřadu smluvil smír s vévodou anjouským, a zvláště důtklivě mu kladl na srdce, aby všemi možnými prostředky hleděl odkliditi schisma v církvi křesťanské (21. srpna 1383). Druhý markrabí moravský Prokop na čas pobytu Václavova v říši německé jmenován byl hejtmanem zemským v Čechách. Pro nerozhodnost královu pak sešlo té doby docela s výpravy italské a tím i minula vhodná příležitost korunovace císařské.

Důvěra, kterou král Václav měl k oběma příbuzným moravským, potrvala i v letech pozdějších. R. 1388 udělil markrabí Joštovi zástavou za dluh 64·000 dukátů vévodství Lucemburské, které byl zdědil r. 1383 po smrti svého strýce Václava, a krom toho přiřkl mu fojtství v Elsasku, vyhradiv si pouze právo zpětného výkupu obou těchto zemí.**) Kromě toho dal ochotně svolení, aby mu Zikmund směl postoupiti Braniborska a spolu s bratrem svým vzdal se v této zemi všelikého práva

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 298.

**) Cod. dipl Mor. XI, č. 467.

nástupnického ve prospěch Joštův. Když pak zemřel v Římě papež Urban VI. (18. října 1389) a nástupcem jeho stal se Bonifacius IX., král Václav pomýšleje opět na výpravu do Italie, jmenoval po druhé Jošta generálním vikářem svým v Italii a nařídil mu, aby sjednal spolek s mocným vévodou milánským Janem Galeazzem, a aby hleděl odstraniti schisma papežské, což všechno Jošt slíbil vykonati.

Ale právě tuto důvěru Václavovu Jošt ošemetným způsobem zklamal. Zatím co Václavovi do očí sliboval vše vykonati, co tento žádal, za zády kul pikle proti němu. Nestačilo mu panství na Moravě, v Braniborsku, Lucembursku a v Elsasku, nýbrž zatoužil též po koruně německé, ba i Václava s trůnu českého hodlal svrhnouti a sám v panství české se uvázati. Za tím cílem uzavřel (11. června 1389 v Enži) spolek s vévodou rakouským Albrechtem III., který mu slíbil pomáhati v dosažení koruny německé, za čež Jošt jinou smlouvou (18. června v Olomouci) zavázal se, stane-li se králem římským, že bude jednati ve všem dle rady Albrechtovy a že potvrdí privilegia rakouských knížat.**)

Na této dráze Jošt utvrzován byl sporem, který tehda znovu vypukl mezi ním a bratrem Prokopem. Šlo tu zase o statky po Janu Soběslavovi. O tyto stalo se naposled dohodnutí takové, že Jošt dal si je od Prokopa postoupiti a zavázal se mu za to dlužními úpisy k jisté náhradě peněžité. Této smlouvě však Jošt, hamižný ve věcech peněžitých, nedostál a tudy Prokop zase s veškerým přívrženstvem sáhl ke zbrani a zdvihl novou domácí válku. Ve válce té král Václav pomáhal Prokopovi, což zavdalo Joštovi nový podnět k nepřátelství. Aby měl pro záměry své v Čechách volnou ruku, hleděl na ten čas s Prokopem se smířiti a ve smlouvě, uzavřené v Praze (4. srpna 1393), uvolil se nahraditi mu všechny škody, které on nebo jeho lidé učinili na tvrzích a statcích Prokopových neb jeho poddaných; o čemž měli oba na osobní schůzi v Olomouci se dohodnouti; pro případ, že by se dohodnutí nedocílilo, vzneseno bylo smírčí rozhodnutí na dva moravské pány, Beneše z Krumlova a Heralta z Kunina Města (jinak z Kunštátu).***)

*) Tamtéž, č. 565, 566, 567.

**) Cod. dipl. Mor. XI., č. 552, 554.

***) Cod. dipl. Mor. XII., č. 165.

X. Jošt a jednota panská. Král Václav poprvé jat (1394). Občanská válka mezi Joštem a Prokopem na Moravě.

Smíření mezi bratry nebylo sice dokonalé, avšak Jošt prozatím dosáhl toho, že mohl veškeru pozornost svou obrátiti k věcem českým. Záměrům jeho v příčině získání panství v Čechách na prospěch byly kruté rozepře krále Václava jednak s arcibiskupem Janem z Jenštejna, jimž za oběť padl arcibiskupský vikář Jan z Pomuka, jednak zase s vyšší šlechtou českou, která nemile nesla, že král pomíjel pány předních rodů v nejtajnějších radách svých a že si vybíral důvěrníky své z lidí méně vznešených. Markrabí Jošt dobře postihl tuto nespokojenost a počal dorozumívati se s pány českými, v čemž mu král Zikmund, stejně jako on věrolomný, podal ochotně ruku pomocnou. Již dne 18. prosince 1393 učiněn byl ve Znojmě mezi Joštem, Zikmundem, Albrechtem III., vévodou rakouským a Vilémem, markrabím míšenským obranný spolek, ze kterého byla sice vyňata říše německá, nikoli však král Václav, proti němuž zajisté spolek ten byl namířen.*) Vilém Míšenský byl manželem Alžběty, sestry Joštovy, od něhož zástavou za slíbené věno obdržel některá města a statky v Braniborsku.**)

O těchto piklech král Václav neměl zajisté ani tušení; neboť ještě počátkem roku 1394 pozval k sobě bratra Zikmunda, aby se s ním poradil o obnovení jednoty církevní i o spolku, který chtěl uzavříti s dvorem francouzským. Král Zikmund přijel do Prahy v lednu a pobyl tam několik neděl, po kterouž dobu Václav nešetřil nákladu na jeho uctění; avšak místo co by podporoval důležité záměry bratrovy, v tajném dorozumění s Joštem připravoval odboj šlechty české proti vlastnímu zeměpánu. Když pak král Václav po odjezdě Zikmundově odebral se na hrad Žebrák, oblíbené své sídlo, přijel Jošt do Prahy a tam 5. května 1394 vešel v brannou jednotu s devíti vynikajícími pány českými,***) jejíž účelem bylo, jak pravili, „zemského dobrého

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 174

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 167. Druhá sestra Joštova a Prokopova Anna provdána byla za moravského pána Petra ze Šternberka a zemřela r. 1398.

***) Byli to pánové: Jindřich z Rosenberka, Jindřich z Hradce, Břeněk ze Skály, Bergov z Biliny, Berka z Holnštejna, Vilém z Landštejna, Jan Michalec z Michalovic, Boreš ml. z Bečova a Boček z Kunštáta jinak řečený z Poděbrad. Srv. Cod. dipl. Mor. XII, č. 193.

hledati a pravdu v zemi ploditi a činiti", ve skutečnosti však mínili Václava zbaviti panství v Čechách. Již dne 8. května byl král Václav od nich nedaleko Berouna nenadále zajat, odveden do Prahy a uvězněn v „bílé věži" na hradě Pražském. Tam vynutili na něm vyhlášku, kterouž jmenován byl markrabí Jošt hejtmanem čili starostou království českého. Konšelé všech tří měst Pražských domnívajíce se, že se vše děje z dobré vůle královy, přistoupili k jednotě pánů českých (4. června), a král Václav byl znovu donucen vydati prohlášení, že tato jednota mezi Joštem, pány českými i městy Pražskými stala se s jeho vůlí a vědomím, aby prý pokoj v Čechách byl zajištěn. Vedle toho Jošt donutil jej, že mu znovu postoupil fojtství v Elsasse a vydal v té příčině nařízení k městům elsaským.*)

Zatím král Václav neměl vřelejšího přání, než aby z tohoto zajetí co nejdříve vyvázl. I podařilo se mu vypraviti tajného posla k bratrovi Janu Zhořeleckému, který zvěděv o tom, co se v Praze stalo, na rychlo se uvázal v držení Kutné Hory i jejích pokladův a odtud vydal (7. června) provolání k veškerému obyvatelstvu, aby mu pomohlo krále z vězení vybaviti, slibuje každému oděnci, který by se dal do jeho vojenských služeb, 18 zlatých (dukátů) měsíčního žoldu. Účinek tohoto provolání byl velmi příznivý: žoldnéřstvo hrnulo se pod prapory vévody Jana, netoliko města Pražská, poznavše pravý stav věcí, nýbrž i někteří pánové odřekli se jednoty s Joštem, purkrabí na hradech královských vesměs zachovali věrnost Václavovi a z Moravy pospíšil Janovi na pomoc dávný odpůrce Joštův, bratr jeho Prokop se silným oddílem vojenským. Také v Německu vzbudilo zajetí královo u jeho věrných velké roztrpčení: někteří biskupové, mezi nimi arcibiskup mohučský a trevirský, i jiní stavové, shromáždění na sněmě ve Frankfurtě, napsali Joštovi prudký list, žádajíce, aby propustil krále z vězení, hrozíce mu sic říšskou válkou. Když tedy vévoda Jan s četným vojskem přitrhl ku Praze, kdež mu ochotně brány byly otevřeny, velmožové, necítíce se na hradě bezpečnými, odvedli zajatého krále v noci 22. června nejprve do jižních Čech, kdež pobyl na několika zámcích Jindřicha z Rosenberka, náčelníka jednoty, a odtud do Horních Rakous na zámek Vildberk, náležející pánům Kašparovi a Gundakrovi

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 198—200.

ze Stahremberka. Vévoda Jan Zhořelecký nemeškal však a vypravil se s vojskem do jižních Čech, kdež mu na pomoc přitáhlo vojsko z říše německé s Ruprechtem ml. falckrabím rýnským v čele, tak že počet jeho vzrostl na 20.000 m. Této síle odbojní páni nedůvěřovali si odolati, dali se do vyjednávání s vévodou a vydali mu krále Václava (2. srpna), který potom vešel s jednotou panskou ve smlouvu, uzavřenou v Písku (25. srpna), že se chce ve své rozepři s markrabím Joštem a pány českými podrobiti smírčímu nálezu čtyř až šesti pánů, společně ustanovených od pánův i od jednoty, že jim ničeho ve zlé nebude vzpomínati; hrady s obou stran dobyté měly se navrátiti a škody spůsobené nahraditi.*)

Žádná z obou stran neminila dostáti podmínkám v této smlouvě ustanoveným. Král Václav při své dráždivé a vrtkavé povaze první porušil dané slovo, což bylo Joštovi i pánům velevítáno, ježto jejich konečným cílem bylo sesazení jeho s trůnu. Proto také již 17. prosince toho roku Jošt obnovil svůj spolek s Albrechtem III. i s ostatními rakouskými vévodami na sedm let, k němuž tentokráte přistoupili též páni čeští, náležející k jednotě; jim jmenovitě Jošt a páni čeští zavázali se hájiti Rakous proti každému útoku z Čech podniknutému.**) Poněvadž pak právě tehda moravští páni z Bítova měli pohraniční rozepři a válku s Albrechtem III., markrabí Jošt docílil mezi oběma stranami dočasného narovnání.***) Jednota, ku které počátkem r. 1395 přistoupil též Jan, biskup litomyšlský, počala horlivě zbrojiti a najala zejména četné rytíře rakouské a mnoho lidu ozbrojeného do svých služeb. Marně se namáhal poctivý Jan Zhořelecký sjednati trvalý mír: král Václav vlákal Jošta pod slibem bezpečného průvodu na hrad Karlštejn a tam jej dal spolu s dvěma pány uvězniti (12. června 1395).†) Jošt však brzy potom vyvázl ze zajetí, a v jižních Čechách roznícena byla nová válka, ve kteréž povstalci podporováni byli vojskem Albrechta III. Rakou-

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 212 a 213. — Weizsäcker, Reichstagsakten, II. p. 401.

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 223.

***) Tamtéž č. 227.

†) Palacký, Děj. Čes. II, 2, 323 a V. Tomek v „Dějinách Prahy" III, 398, kladou zajetí Joštovo mylně do r. 1396. Zajetí Jošta vytýkal Václavovi též vévoda Albrecht III. (srv. Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten, II, p. 399) a ten zemřel 29. srpna 1395.

ského. Ke všemu pak i Jan Zhořelecký rozešel se s Václavem v úplné nevoli a byv od něho z Prahy vypovězen, odebral se na své panství do Lužice, kde již 1. března 1396 zemřel, maje teprve 26 let svého věku. Poněvadž zanechal po sobě jedinou dceru Alžbětu, připadla Lužice odúmrtí králi Václavovi.

Neblahý stav věcí v Čechách vrhal temné stíny také na Moravu. Tam především vypukly znovu kruté spory a vražedné války mezi oběma markrabími i jejich přívrženci, ježto Prokop stále přidržoval se krále Václava. Hned po uvěznění markrabí Jošta na Karlštejně Václav vypravil posla k Prokopovi na Moravu se vzkazem, aby se ujal veškerého panství Joštova. Stoupenci obou stran přepadali se navzájem na statcích, plenili je a pálili, vyháněli z hradův a dvorců jich majitele a sami se uvazovali v jejich držení. Očitý svědek těchto událostí praví: „Nikomu není otevřen bezpečný přechod po veřejných cestách; neboť loupeže tím více se vzmáhají, čím beztrestněji lupiči smějí se jimi vychloubati. Všechno jest jim zajisté společným majetkem, a co kdo z nich uchvátí, vyhlašuje za své oprávněné dědictví.“*) Oloupení nenalezali potřebné právní ochrany, ježto ani zemské soudy se v ustanovený čas nescházely: sešly se zajisté v období desítiletém (1390—1400) v Olomouci pětkrát, v Brně pak jen dvakrát, ačkoli dle zákona měly se v každém městě dvakráte do roka shromážďovati. Není divu: špatným příkladem obou markrabí právo osobní i majetkové pozbylo všeliké platnosti. Při tom válčící strany nešetřily ani majetku oněch osob, které v tomto sporu neměly žádného účastenství. Sestra obou markrabí Anna, manželka pana Petra ze Šternberka, vyžádala si od Prokopa písemné ujištění, že nebude v rozepřích svých s Joštem škoditi panství Šternberskému, ani klášterům ve Šternberce a Dolanech, které byly pod její ochranou.**) Za to však Prokop nešetřil statků kapitoly olomucké, a spolu s vévody Hanušem Opavsko-Ratiborským, Semovítem Mazovským, Přemyslem Těšínským, Konradem Olešnickým i četnými pány a rytíři moravskými spustošili mnohé statky i dědiny, náležející kapitole i kanovníkům, nevinné obyvatelstvo porubali neb do vězení odvlekli, statky i dědiny

*) Tohoto nejmenovaného svědka cituje V. Brandl v úvodě ke Cod. dipl. Mor. XII, str. V. O spustošení kostelův a klášterů mluví markr. Jošt sám v listě, jehož zlomek se zachoval (Cod. dipl. Mor. XII, č. 363).

**) Tamtéž č. 231.

obsadili a velké poplatky z nich vybírali. Papež Bonifác IX. na všechny tyto škůdce uvalil klatbu. Když tak vznešené osoby nestyděly se loupiti a krásti, na jaký stupeň asi poklesl lid obecný, zvláště selský, který za Jošta uveden byl v úplné nevolnictví, takže bez svolení svých vrchností nesměl se stěhovati. V tak bídném stavu octla se Morava z dob kvetoucího blahobytu za císaře Karla a markrabí Jana.

Osobní nepřátelství mezi oběma bratřími dospělo tak daleko, že markrabí Jošt zvláštním listem (1. června 1395) ke stavům braniborským prohlásil holdování jejich Prokopovi, učiněné roku 1388, za neplatné a ustanovil nástupcem svým v Braniborsku krále Zikmunda. Vedle toho jmenoval za správce Staré i Nové Marky svého svata Viléma Míšenského, a rozkázal městům a rytířům oněch krajin, aby tohoto náměstka ve všem poslouchali. Proti tomu Prokop ohlásil důrazný protest a připomenul stavům braniborským přísahy, kterými se zavázali po bezdětné smrti Joštově uznati jej za svého pána. Teprve na počátku r. 1396 oba bratří učinili jakési dohodnutí; Jošt postoupil Prokopovi (6. února 1396) město Litovel, vyminiv si pro případ dřívější smrti Prokopovy, že mu město zase má připadnouti.

Od smrti Jana Zhořeleckého král Václav obrátil se s veškerou důvěrou k bratru svému Zikmundovi. Povolal jej spolu s oběma markrabími moravskými do Prahy, a prostřednictvím Zikmundovým i Joštovým bylo docíleno smíru s jednotou panskou (2. dubna 1396). Avšak nález Zikmundův zněl ve všech bodech v neprospěch krále Václava. Pánům přiřčeny všechny úřady, po kterých toužili, a králi přidělena stálá rada několika pánů, mezi nimiž byl též arcibiskup pražský, biskup litomyšlský a olomucký, kterouž se měl ve všech veřejných věcech říditi a bez jejíhož svolení nesměl žádných úřadův osazovati. Králi Václavovi nezbylo, než podvoliti se těmto těžkým podmínkám, ač těžce je nesl, a není divu, že zase zanevřel na původce této smlouvy. Oba vzdálili se ode dvora pražského: Zikmund odebral se do Uher, a odtud podnikl nešťastnou výpravu proti Turkům, od nichž poražen byl u Nikopole, Jošt pak odešel na Moravu. Tam, jak se zdá, válka jeho s Prokopem na čas se utišila, za to vznítil se nový spor mezi ním a kapitulou olomuckou a biskupem Mikulášem; obě strany konečně (17. července) podrobily se smírčímu nálezu pánů moravských Petra ze Šternberka, Erharta z Kunštátu a Petra z Kravař. Na

základě tohoto nálezu Jošt náhradou za předešlé útisky potvrdil kapitule všechna dosavadní privilegia a zavázal se, že příště nebude vkládati válečný lid do domů kanovnických (26. srpna). Městská rada olomucká, která v tomto sporu byla s Joštem za jedno, musila rovněž se zavázati, že nebude škoditi kanovníkům ani jiným příslušníkům církve olomucké.*)

Markrabí Jošt pospíšil si spor ten ukončiti hlavně proto, aby mohl s novými nároky vystoupiti v Čechách proti králi Václavovi. Na podzim r. 1396 odebral se z Moravy do Rakous a v Seefeldě (17. září) smluvil jednotu brannou s vévody rakouskými Albrechtem IV. (jehož otec Albrecht III. zemřel roku 1395) a Vilémem, jež namířena byla opět proti králi českému. Není pochybnosti, že zchytralý Jošt tuto hrozbu válečnou nemyslil do opravdy; spíše měla donutiti krále Václava k větší povolnosti vůči přáním markrabí moravského. A to se mu také plnou měrou podařilo. Václav, jemuž hrozily nové rozepře s domácím panstvem, raději se s Joštem smířil. Smlouvou ze dne 6. února 1397 Joštovi doživotně přiřčeny Horní i Dolní Lužice, uprázdněné smrtí vévody Jana, za čež mělo Lucembursko i fojtství Elsaské po smrti Joštově připadnouti Václavovi: oba panovníci uzavřeli mezi sebou obranný spolek. Později (3. dubna) král udělil Joštovi léno na Braniborsko, jež držel dosud jen zástavou, i úřad arcikomořího říše římské s touto zemí spojený. Jošt potom spolu se svatem svým Vilémem Míšenským urovnali rozepři královu s některými pány, v jichž čele byl tehda Jindřich z Lipé.**) Zikmund o těchto piklech bratrancových, které tentokráte byly proti němu obráceny, neměl ani tušení; byl‘ právě tehda navrátil se po dlouhém bloudění z bitvy nikopolské a psal ještě 3. dubna bratru Václavovi z Budína, aby mu přispěl vojenskou pomocí proti sultánu Bajezidovi a jmenovitě aby mu poslal do Uher Jošta, jehož chtěl míti svým rádcem a pomocníkem, snad zase ve věcech peněžných. Brzy potom však dána mu byla zpráva z měst lužických Budišína, Zhořelce, Žitavy a j., o tom, co smluveno bylo mezi Joštem a Václavem. I napomenul důrazným listem (5. května) města lužická, aby mu zachovala věrnost a Jošta neuznávala svým pánem, leč by spolu s ním, Zikmundem, přišel do země.

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 340, 362.

**) Cod. dipl. Mor. XII, č. 374. 375, 385, 387, 388.

Ale také králi Václavovi bylo znovu přesvědčiti se o věrolomnosti Joštově. Tento za pobytu svého v Praze opět tajně vyjednával s pány českými, ano hleděl i měšťany pražské přivábiti od krále na svou stranu. Najednou pak strašlivá událost otevřela oči Václavovi dosud slepě důvěřujícímu. Čtyři důvěrníci jeho zavražděni byli na Karlštejně (11. června) a hlavním strůjcem tohoto ohavného činu byl Hanuš, vévoda opavsko-ratiborský, známý škůdce a lupič statků olomuckých, tedy nade vši pochybnost také spojenec Joštův. Král Václav ze strachu před pány činu toho nepotrestal, ale Jošta ihned z Prahy vypověděl a obojí Lužici mu zase odňal. Na podzim toho roku král Václav na velké doléhání říšských stavův odebral se do Němec a odtud do Francie, aby tam vyjednával s králem francouzským o odstranění dvojice papežské. I jmenoval na čas svého pobytu v cizině Prokopa zemským hejtmanem v Čechách, odevzdal mu i správu Lužic a povolal jej do Prahy; nařídil mu, aby pány ponechal při oněch právech, jak byla stanovena ve smírčím náleze Zikmundově, za to však města i ostatní stavové měli Prokopa všemožně podporovati v zachovávání zemského pokoje. Prokop úřad sobě svěřený až do návratu Václavova (v srpnu 1398) spravoval k největší spokojenosti jeho, získav si hlavně za spojence svata Viléma, markrabí míšenského.

Odstrčený Jošt nemínil však beze všeho se podvoliti. Především dorozuměl se s některými pány českými, k nimž se připojil také biskup litomyšlský, a vzbudil v Čechách novou domácí válku proti Václavovi i Prokopovi. Potom odebral se spolu s biskupem litomyšlským a českým pánem Janem z Bergova do Budína ke králi Zikmundovi, aby i tohoto získal za spojence. Zikmund chopil se horlivě ruky podávané: jednak těžce nesl, že od delší doby byl vzdálen od řízení věcí českých, jednak měl již z minulých let zášti proti markrabí Prokopovi, který r. 1397 spolu s Ladislavem, vévodou opolským, vtrhl do horních Uher, spustošil zemi až po řeku Váh, ano i Spišsko ohrožoval. Nyní uhodila konečně hodina odplaty, po které Zikmund tolik toužil. Především měly se využitkovati nesnáze Prokopovy se stolicí papežskou pro loupeže a rušení majetku na statcích kapituly a biskupa olomuckého, jimiž uvalil na sebe klatbu církevní (v březnu 1399).*) Král Zikmund uzavřel především (1. ledna 1400) smlouvu

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 524.

s Janem, biskupem olomuckým, který mu zástavou odevzdal některé hrady a města do ochrany, za to pak Zikmund zavázal se mocí brannou vybaviti ony hrady a města, které Prokop dosud neprávem držel; byl to jmenovitě hrad Schauenstein a města Osoblaha, Kačer a Libava. Král uherský dal ihned vložiti posádky vojenské do biskupských hradů Hukvaldů, Budišova a Miholetic, i do města Ostravy, kdež měly zůstati až do skončené války s Prokopem vedené. Zároveň psal do Čech listy arcibiskupovi pražskému Olbramovi ze Škvorce a některým pánům českým, kterými je vyzýval k válce proti Prokopovi.*) Výsledek těchto příprav byl sjezd v Jihlavě, kdež král Zikmund, markrabí Jošt, Jan, biskup litomyšlský, a dvanácte pánů českých, v jichž čele byl zase Jindřich z Rosenberka, uzavřeli (18. ledna 1400) branný spolek proti markrabí Prokopovi, „od něhož, jak se v listě onom praví, i od jeho pomocníkův a služebníků zemské zápisy a listy jsou porušovány, tak že země Česká, páni a obce veliký nátisk a násilí trpí proti těm zápisům a listům.“ Míní se tu totiž smírčí nález, pronesený r. 1396 Zikmundem a Joštem. Arcibiskup Olbram však k tomuto spolku nepřistoupil.**)

XI. Volba Ruprechta Falckého v Němcích. Spolek jeho s jednotou panskou a s Joštem. Zrada Zikmundova a druhé zajetí krále Václava. Jošt ve spolku s Václavem proti Zikmundovi.

Zatím byla v Německu nespokojenost s králem Václavem vždy větší. Kurfirstové zdvihali naň žaloby, že nezjednal pokoj církvi, že jmenoval Jana Galeazza vévodou milánským, že dopustil, aby Francouzi obsadili Janov, a že jest neschopen spravovati říši v tak těžkých dobách. I konány byly po celý rok 1399 schůzky tří duchovních kurfirstů, pak Rudolfa Saského a Ruprechta Falckého, příjmím Klema. Dověděv se o tom král Václav pln hněvu umínil si podniknouti válečnou výpravu do Němec, aby vzpouru zavčas potlačil. K tomu však bylo především třeba zjednati pokoj doma a usmířiti si oba příbuzné, kteří mu válkou hrozili. I dopsal Václav napřed (4. února 1400) Joštovi, oznamuje mu, že chce se do Němec vypraviti a žádaje ho, aby mu přispěl 200

*) Cod. dipl. Mor. XIII, č. 1, 2, 44.

**) Tamtéž č. 5.

oděnců, k čemuž Jošt ochotně svolil, ano nabídl se, ze Václava na této výpravě bude provázeti. Zikmund i Jošt na pozvání Václavovo odebrali se do Prahy, kde účastnili se také slavností, uspořádaných při korunování královny Žofie (15. března). Král Václav oznámil potom (30. března) listem panu Jindřichovi z Rosenberka, že chce odejeti do Německa, před tím však ještě urovnati rozepře s pány českými prostřednictvím Jošta a Zikmunda, i vyzýval jej, aby o nejbližší neděli (9. dubna) k úmluvám o tu věc do Prahy se dostavil. I docíleno bylo částečné shody; páni čeští usmířeni tím, že jim vráceny některé úřady zemské. Za to však nové rozepře strhly se mezi Zikmundem a Joštem z jedné a Prokopem z druhé strany. Prokop byl totiž na doléhání obou svých odpůrců zbaven hejtmanství v Čechách a musil se z Prahy vzdáliti. Ačkoliv pak rozhodnutí tohoto sporu bylo vzneseno na Václava, a také někteří páni moravští, mezi nimi zvláště Erhart z Kunštátu, o docílení smíru usilovali, nicméně všeliké vyjednávání o to se rozbilo, a válka občanská na Moravě zuřila po celý rok 1400. Markrabí Jošt dal si tehda (24. dubna) od krále Václava znovu uděliti léno na marku braniborskou i úřad arcikomoří říšského. V této hodnosti uznáván byl také od ostatních kurfirstů, kteří chystajíce se k volbě nového krále německého, zvláštním listem (4. června) pozvali Jošta, jakožto markrabí braniborského, na sněm, který se měl konati 11. srpna v Oberlahnsteině nad Rýnem.

Válka Lucemburkovců na Moravě, nestálost povahy Václavovy a pokrytectví jeho příbuzných byly příčinou, že sešlo z výpravy do Němec, a čtyři kurfirstové porýnští, majíce volnou ruku, prohlásili krále Václava za sesazena trůnu německého a zvolili si na sjezdě v Rense (21. srpna) za krále Ruprechta Falckého, jediného světského knížete ze svého středu. Zpráva o tom pobouřila krále Václava tou měrou, že se zapřisahal pomstíti se svým nepřátelům. „Chci, vece, toho mstíti nebo zemříti, a on (Ruprecht) musí právě tak hluboko padnouti, jak vysoko na stolec byl posazen. Přísahám při sv. Václavu, že buď já probodnu jej, neb on musí mne usmrtiti.“ A Jošt tehda v Praze ještě přítomný (válku na Moravě vedl tehda Zikmund) dodal: „Chceme toho pomstíti, nebo nechci ani vlásku ve své bradě podržeti.“*) Také Zikmund aspoň na oko těžce nesl tuto potupu

*) Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten, III. str. [illegible]

rodu Lucemburského, a oba domlouvali králi, aby soupeře svého válečně pokořil. Když však Václav na sjezdě v klášteře Sedleckém u Kutné Hory (v říjnu) žádal od obou vojenskou pomoc, Zikmund maje na mysli, aby tíseň bratrovu co nejvíce využitkoval, žádal, aby Václav „hodně hluboko sáhl do měšce", krom toho aby mu ihned postoupil Slezska i obou Lužic a aby mu zajistil nástupnictví na trůně českém. V nevoli nad těmito neskromnými požadavky král Václav, ani s bratrem se nerozloučiv, odejel do Prahy, kdežto Zikmund na spěch musil vypraviti se proti Prokopovi, který ve spolku s Hanušem, vévodou opavsko-ratiborským, loupežně vpadl do horních Uher a zemi tu opět spustošil. Brzy potom (28. dubna 1401) král uherský byl od vlastních magnátův zajat a uvězněn na hradě Šikloši, takže na ten čas odňata mu možnost míchati se do věcí českých.

Stejně bezohledným osvědčil se markrabí Jošt. I on byl s četným lidem ozbrojeným přítomen sjezdu sedleckému, a když ani jemu Václav neprojevil ochoty, zaplatiti mu služby vojenské cenou přepjatou, odepřel mu všeliké podpory, uzavřel znovu branný spolek s jednotou panskou, ku které tentokráte připojil se také arcibiskup Olbram; s těmito spojenci pak dal se do vlastizrádného vyjednávání s protikrálem Ruprechtem, který tehda chystal se na výpravu válečnou do Čech a jemuž povstalci přislíbili pomoc proti Václavovi. Také s markrabími míšenskými Jošt učinil smlouvu (16. června 1401), v níž už napřed bylo určeno, jak si mají obě strany výboje v Čechách rozděliti.

Podivné bylo toho roku chování Prokopovo. Dosud vždy zachovával věrnost králi Václavovi, který jej také splnomocnil, aby v jeho jménu oznámil Ruprechtovi Falckému podmínky, za kterých by bylo lze docíliti smíru mezi oběma. Ještě počátkem července 1401 Ruprecht odpovídal na nabídky Prokopovy v té příčině. Zatím však podařilo se protikráli buď skvělými dary a sliby neb jiným způsobem získati drsného markraběte moravského, a 15. července Prokop se 40 zbrojnoši dal se do služeb Ruprechtových,*) který tehda v listu k papeži Bonifaciovi IX. vyslovil pevnou naději, že Václava zbaví i trůnu českého, nepodrobí-li se jeho podmínkám.

Tak octl se český král opět v největší tísni. Markrabí míšenští přitáhli s vojskem od severu, z Moravy blížil se Jošt

*) Weizsäcker, Deutsche Reichstagsakten IV, str. 474.

rovněž s mocí brannou, a v Čechách samých zdvihli se četní páni, spolu s nimi arcibiskup Olbram; v červenci všichni se spojili, aby oblehli krále Václava v Praze. Ale k tak velkému podniknutí vojsko jejich nestačilo, a Ruprecht Falcký opomenul v pravý čas přispěti svým spojencům. Vypravil sice část vojska do Čech se synem svým v čele; ale toto vojsko nedostalo se daleko přes hranice a vrátilo se s nepořízenou. Král Václav svým domácím nepřátelům se ubránil, ježto obecný lid stále mu zůstával věrným, a dohodl se smlouvou ze dne 12. srpna s jednotou panskou i arcibiskupem pražským podobně, jako se stalo r. 1396 nálezem krále Zikmunda. Také s Joštem se smířil (14. září), udělív mu znovu Lužici doživotně. Míšenští pak musili ze země odejíti s nepořízenou, byvše od ostatních spojenců opuštěni.

Zatím Ruprecht Falcký obrátil již pozornost svou v jinou stranu. Tehda totiž naskytla se mu příležitost založiti panství v Italii. Tam měl dosud král Václav dva mocné spojence, papeže Bonifáce IX. v Římě a Jana Galeazza, vévodu milánského, který mnoho měst italských brannou mocí si podrobil a od krále Václava zakoupil si titul vévodský. Republika florentinská hleděla s obavami a závisti na rychlé pokroky moci Galeazzovy i nabídla Ruprechtovi Falckému pomoc peněžitou, jestliže se válečně proti němu vypraví. Nabídnutí to mělo pro Ruprechta mnoho vábivého: kdyby se mu podařilo poraziti vévodu milánského a pevnou nohou stanouti na půdě lombardské, pak zajisté by i papež Bonifac IX. upustil od dosavadního přátelství s Václavem a svolil by i ke korunování Ruprechta za císaře římského. Z těchto důvodů tedy Ruprecht místo do Čech, kamž ho četní spojenci volali, vypravil se za pomocí Leopolda, vévody štyrsko-korutanského, do Lombardie. Ale Jan Galeazzo očekával nepřítele se silným a dobře vycvičeným vojskem hned na hranicích svého území a porazil jej u Brescie (21. října 1401), a Ruprecht navrátil se počátkem příštího roku „bez vojska, bez peněz, koruny a cti" do Německa. Potom vévoda milánský, oznamuje listem toto vítězství králi Václavovi, důtklivě jej vyzýval, aby se vypravil do Italie, třeba bez vojska, ježto on, Jan Galeazzo, s hotovou armádou jej očekává v Lombardii, a aby se dal v Římě za císaře korunovati.

Nelze upříti, že Václav pochopil vhodnost doby k výpravě do Italie. Především zapomenuv na předešlá příkoří, pomocí

vojenskou přičinil se o vybavení bratra Zikmunda ze zajetí magnátův uherských (v září 1401); jeho pomoci zajisté mínil užiti k tomuto velikému podniknutí, k jehož provedení sám necítil se dosti silným. Ale také s moravskými Lucemburkovci hleděl se smířiti stůj co stůj, i konal s nimi i s některými vévodami slezskými ještě na podzim r. 1401 sjezd ve Vratislavi, odkudž chtěl ihned podniknouti výpravu na pomoc Janu Galeazzovi, o čemž také zavčas zprávu podal. Avšak Zikmund zdržel se věcmi uherskými, a tak sjeli se všichni čtyři Lucemburkovci v Hradci Králové (v lednu 1402), kam také dostavila se většina pánů českých a učiněno dohodnutí o trvalý pokoj v zemi a o potřebných přípravách krále Václava k dosažení koruny císařské. Smlouvou ze dne 2. února jmenoval Zikmunda až do návratu svého z Říma říšským vikářem v Německu a správcem království českého a slíbil spravovati se příště ve vládě jeho radou jak v Čechách tak i v Německu. Přítomní páni složili hned také Zikmundovi přísahu věrnosti, ostatní slíbili do určité lhůty tak učiniti.

Na tomto sjezdě král Zikmund vzal na sebe úkol a plnou moc za nepřítomnosti Václavovy udržovati pokoj nejen v Čechách, nýbrž i na Moravě. Proto také musila býti odstraněna roztržka mezi markrabími moravskými, kterou Zikmund sám v listě k Janu Galeazzovi (28. února 1402) označil za hlavní kořen všeho zla. I v této příčině obsahovala ona smlouva velmi slibné opatření: markrabí Prokop měl se odříci všech svých statků v Čechách i na Moravě (tam zajisté ve prospěch Joštův) a za to měl od koruny České obdržeti vévodství Svidnické i Javorské, a podržeti hrabství Kladské s hradem Frankenšteinem, jež mu dříve byly od krále Václava zastaveny. Čestným úkolem pak bylo mu svěřeno, zatím co Václav a Zikmund potáhnou do Italie, aby se s dostatečným vojskem odebral ku hranicím bavorským a hájil jich proti vpádům Ruprechta Falckého.*)

Vzdálení Prokopovo z Moravy bylo by se stalo největší úlevou této zemi, stížené za posledních let tolika válkami. Nejvíce bylo snášeti od Prokopa kapitule olomucké. Dne 4. července 1401 biskup olomucký a jeho kapitula, Přemek, vévoda opavský Erhart z Kunina města (Kunštátu), Lacek z Kravař, řečený

*) Reichstagsakten V, str. 190.

z Helfensteina, Petr z Kravař, řečený z Plumlova a jiní páni moravští, „markrabini Joštovi služebníci", zavázali se, že chtějí „vésti markrabino Joštovo a zemské dobré a počestné protiv markrabí Prokopovi a protiv jeho pomocníkům", brániti dalšímu porušování majetku a pomáhati si navzájem v dobývání těch statků, o které byli oloupeni.*) Ale Prokop měl zase četné pány a zemany na své straně a neustával přepadati zvláště zboží kapituly olomucké. Pověstnými mezi jeho stoupenci stali se dva: Ješek z Lamberka, příjmím Sokol, pro neobyčejnou rychlost a obratnost v boji, jehož hlavní hrad Langenberk čili Lamberk stál nedaleko vsi Březníka na levém břehu Oslavy v Znojemsku. Druhý byl Hynek Jevišovický z Kunštátu, příjmím „Suchý čert", krutý a neohrožený vojín. K nim družili se z vynikajících rodů šlechtických: Jan Šternberský z Lukova a syn jeho Albert, Hynek z Valdštejna, Albrecht z Bítova, Havlík ze Zvěřetic, Smil z Kunštátu, Ondřej a Vaněk z Dubé, Vok z Holštýna, Vaněk z Boskovic a Černé Hory, Zikmund z Letovic, Matěj Tovačovský z Cimburka, Beneš z Benešova, pán v Kvasicích a jiní. Všichni tito spolu s hejtmany a markrabími hradů Prokopových a s četnými družinami plenili a loupili po celé Moravě, zmocnili se měst Znojma a Pohořelic a podnikali i loupežné vpády do Rakous. Záleželo tedy jak Zikmundovi tak Joštovi nesmírně na tom, aby Prokopa nějakým spůsobem se zbavili a pořádek na Moravě obnovili, a o to právě stala se ona smlouva v Hradci Králové.

Ale všechny tyto úmluvy, kterými měl konečně býti sjednán trvalý mír mezi Lucemburkovci a připraveno mohutné jejich vystoupení na venek, rázem se opět rozbily. Příčina toho není zcela známa. Ještě 8. února Zikmund psal Janu Galeazzovi o všech těchto dohodnutích a sliboval na jisto, že spolu s králem Václavem brzo dorazí do Lombardie. Za tím účelem získáni byli také markrabí mišenští a zahájeno i vyjednávání s vévody rakouskými Vilémem a Albrechtem IV. o volný průchod průsmyky alpskými, k čemuž tito již jevili ochotu, ačkoliv Leopold Štýrský, přívrženec Ruprechtův, podal proti této smlouvě protest. Všechny přípravy ke korunovační cestě byly vykonány a přece náhle se všeho sešlo. Nebudou zajisté daleko pravdy oni dějepisci, kteří vidí příčinu toho jednak v ničemné a věrolomné

*) Cod. dipl. Mor. XIII, č. 119.

povaze Zikmundově, jednak ve vrtkavosti Václavově. Zikmund zajisté příliš bral do slova onen článek smlouvy, ve kterém Václav se zavázal ho poslouchati, a když proti tomu Václav se opřel, nerozpakoval se užiti i násilí: dalť v souhlase a dorozumění s pány českými dne 6. března bratra svého náhle zajati a uvězniI jej na hradě Pražském ve věži, kde jindy chováni byli zločinci. Tento skutek vzbudil v lidu zvláště městském velké rozhořčení, a v čelo nespokojených postavil se opět markrabí Prokop, sbíraje vojsko na vybavení krále Václava. Zikmund oblehl Prokopa na hradě Bezděži, když však dobyti ho nemohl, pozval jej k sobě pod záminkou vyjednávání a zajav jej (6. června), odvezl ve vazbě do Břetislavě (Přešpurka), kdežto Václava odevzdal ve Vídni ku střežení vévodům rakouským Vilémovi, Albrechtovi IV. a Arnoštovi, s nimiž uzavřel (16. srpna) vzájemnou dědičnou jednotu. Tentokráte ani Jošt, dosud vždy věrný pomahač v jeho piklech, nesouhlasil s tímto jednáním Zikmundovým, který v pomstu za to slíbil vévodům rakouským, že bude hleděti, aby co nejdříve Branibory Joštovi vyrval, a že jednoho z nich pak ustanoví správcem této země. Potom svolán byl sněm uherských magnátův, zemanův i měst do Břetislavě (14. září), kdež pro případ bezdětné smrti Zikmundovy Albrecht IV. uznán byl za nástupce jeho v království uherském a dřívější smlouva, kterou toto nástupnictví bylo přiřčeno Joštovi, prohlášena byla za neplatnou.*)

Markrabí Jošt však nebyl z oněch, kteří každému příkoří bez odporu se podvolují. Nenávist, kterou dosud choval k Václavovi, plnější ještě měrou odtud obrátil proti Zikmundovi. Zahájil spojení s přívrženci krále Václava, kteří zatím proti vládě Zikmundově v Čechách se zbouřili; v jich čele byl Konrád z Vechty, tehda biskup verdský (později arcib. pražský) a pán český Jan Krušina z Lichtemburka. Účelem tohoto spolku bylo vybavení krále Václava ze zajetí, a kdyby zemřel, povýšení Jošta na trůn český s vyloučením práv Zikmundových. Vedle toho podnikavý markrabí moravský získal si mocnou stranu mezi magnáty uherskými, v jichž čele byli oba arcibiskupové ostřihomský a kaločský. S nimi Jošt učinil smlouvu (19. února 1403) o spolek proti Zikmundovi, slíbil chrániti je ode všeho pronásledování a brániti

*) Cod. dipl. Mor. XIII. č. 212. 221.

Zikmundovi všemi silami, aby nemohl sbírati vojska v Čechách ani na Moravě k pokoření magnátů. Tito zase zavázali se pomáhati Joštovi k vybavení Prokopa, který dosud dlel ve vězení prešpurském a tam krátil si dlouhý čas skládáním latinských veršů. Obě strany pak zavázaly se nečiniti míru se Zikmundem bez vzájemného dorozumění.*)

Král Zikmund uveden byl zatím do velké tísně. V Čechách vzrostl odboj proti němu, že nucen byl s velkým vojskem tam se vypraviti; dobyl sice Kutné Hory, která statečně se bránila, ale páni čeští spojivše se s Joštem ubránili se. Také spolek Joštův s magnáty uherskými jevil již své účinky: v Uhrách vypuklo zjevné vzbouření, jehož účelem bylo povolati na trůn Ladislava, krále neapolského. Zikmund uznal za dobré uzavříti s Joštem a pány i městy českými příměří (14. dubna), propustil markrabí Prokopa z vězení a již v červenci pospíšil do Uher, kdež se mu podařilo ještě do zimy vzpouru potlačiti.

Odchodu Zikmundova dobře použili nepřátelé jeho v Čechách, zvláště markrabí Jošt, který si získal mocnou stranu, učiniv také spolek s městy Pražskými. Odebrav se pak na Moravu, najal tam do svých služeb dřívější přívržence Prokopovy, zvláště pak Jana Sokola z Lamberka,**) za něhož slíbil přimluviti se, aby byl zbaven klatby církevní, pod výminkou ovšem, nebude-li již napadati statků kapituly olomucké, brněnské a kroměřížské. Zatím také král Václav, ve Vídni uvězněný, hleděl nakloniti si vévody rakouské, Viléma a Arnošta, kteří ho střehli, a uzavřel s nimi (25. července 1403) přátelskou smlouvu. Od té doby vévodové nevykonávali nad ním již tak přísného dozoru, zvláště když vévoda Vilém také z jiných příčin znepřátelil se s králem Zikmundem. Králi Václavovi byl vykázán ve Vídni dům k obývání, povolena mu četná dvorská družina a směl i denně ve společnosti si vyjížděti. Tak byly mu přípravy k útěku velmi usnadněny. Dne 11. listopadu 1403 vyjel si, jak se praví, přestrojen se čtyřmi průvodčími k Dunaji a dal se převézti na člunu na protější břeh. Tam očekával jej rakouský pán Jan z Lichtenštejna, který maje v držení hrad Mikulov, byl věrným vasalem Václavovým, a v průvodě padesáti střelců doprovodil jej bezpečně do Mikulova a odtud do Čech, kdež byl osvobozený král

*) Tamtéž, č. 244.

**) Cod dipl Mor. XIII, č. 251.

ode všeho obyvatelstva s jásotem uvítán. Pobyv nějaký čas v Kutné Hoře, pozval tam oba markrabí moravské, Jošta, který dlel tehda právě v Berlíně, i Prokopa, a radil se s nimi o válečných opatřeních proti Zikmundovi. S výpravy italské musilo nadobro sejíti, ježto již r. 1402 zemřel nejvěrnější přítel Václavův, Jan Galeazzo, a kromě toho král Václav znepřátelil se také s papežem římským Bonifácem IX., který od nějaké doby bezohledně vystupoval proti rodu Lucemburskému.

V Kutné Hoře uzavřeno bylo přátelství mezi králem Václavem i oběma markrabími moravskými, které od těch dob nebylo již přerušeno. Král připoutal si Jošta četnými výhodami: především jmenoval jej hejtmanem království českého na čas své nepřítomnosti, ježto se hodlal odebrati do Vratislavi, aby tam vyjednával o spolek proti Zikmundovi, s Vladislavem, králem polským. Smlouvou ze dne 12. prosince povoleno Joštovi, aby směl zastaviti vévodství lucemburské Ludvíkovi Orleanskému, synu krále francouzského; konečně dal mu Václav plnou moc, aby vyjednával v jeho jméně o podmínky smíru s protikrálem Ruprechtem. Sotva však král Václav do Vratislavě se odebral, Jošta došla zpráva, že Zikmund ve spolku s Albrechtem IV., vévodou rakouským, válečně vtrhl na Moravu. Tam také Jošt ihned se odebral a najal četný vojenský lid k obraně proti vpádům z Uher i Rakous.

Král Zikmund, který těžce nesl vybavení Václavovo z vězení a ještě tíže ztrátu panství v Čechách, hleděl především potrestati nenáviděného Jošta. Dle úmluvy s Albrechtem IV. Rakouským pokusil se o to, aby jej zbavil panství braniborského i nařídil stavům braniborským zvláštním listem (23. března 1404), aby pouze jemu poslušnost prokazovali, ježto marka braniborská Joštovi pouze jest zastavena až do zpětného výkupu. Nicméně nezdá se, že by toto vyzvání bylo nějak účinkovalo: aspoň zůstal Jošt i potom pánem této země. Za to byla Morava toho roku navštívena od spojených nepřátel: v létě r. 1404 Zikmund vpadl z Uher do severní části země a do horního Slezska, kdež vůdce jeho Štěpán z Lučence zmocnil se města Ratibora, jež náleželo vévodovi Přemkovi, tehda spojenci Joštovu. Jošt učinil pak s velkým vojskem útok na Ratibor, ale byl od Štěpána s velkými ztrátami odražen. Zikmund později v odměnu za tuto statečnost daroval Štěpánovi dva hrady v Sedmihradsku. Z Rakous pak

vtrhli na Moravu s četným vojskem vévodové Albrecht IV. a Arnošt a oblehli Znojmo, jehož posádka se však statečně hájila, majíc v čele oba pověstné válečníky moravské, Jana Sokola z Lamberka i Hynka Jevišovského, nazvaného Suchým čertem. Morava byla tehda opět hrozně spustošena; dle svědectví Joštova (v listině k Olomuckým ze dne 8. července 1404) netoliko kupci na cestách a rolníci na polích, nýbrž ani mniši v uzavřených klášteřích, ani měšťané v ohrazených městech nebyli bezpečni svým majetkem a životem. Tehda také markrabí Prokop, jak se podobá, octl se v zajetí nepřátelském,*) i nebylo mu možno hájiti města, jež bylo jemu poddáno. I vzkázal král Václav Znojemským z Vratislavi, aby v odporu proti nepříteli setrvali a odevzdali se do ochrany markrabí Joštovi. Posádka také statečně se bránila, i když Zikmund s vojskem uherským spojil se s vévody rakouskými, a zdařilým výpadem zničila oblehací stroje hořící smůlou a sírou. Ještě hůře bylo pro oblehatele, že v jejich vojsku vypukla úplavice, kterou zachváceni byli Zikmund i Albrecht, tak že po šestinedělním marném obléhání musili na rychlo od města upustiti (27. srpna). O obou panovnících věřilo se, že jsou otráveni; i poslal Zikmundovi vévoda rakouský Vilém lékaře z Vídně, který byl „hrubý Šváb, ale při tom dobrý lékař.“ Ten pověsil krále za nohy, hlavou dolů, aby prý jed ústy vytekl, a nechal jej v tomto položení 24 hodin. Svědčí zajisté o dobré tělesné konstituci Zikmundově, že z této léčby zdráv vyvázl. Za to však jeho spojenec Albrecht IV. zemřel již po čtrnácti dnech (14. září) na úplavici, kterou si za obléhání Znojma byl ulovil.

Pohromou u Znojma král Zikmund donucen byl nadobro Čechy i Moravu vykliditi, a od těch dob dopřáno našim zemím po několik let pokoje a zotavení. Král Václav, který za poslední doby byl prožil trpkou školu života, stal se v jednání rozvážnějším, ale také samostatnějším než dříve. Největším štěstím bylo, že od té doby pominuly všechny rozepře jeho s ostatními členy rodu Lucemburského. S oběma markrabími moravskými žil potom v trvalém míru a dobré shodě; Prokop ovšem zemřel již v nejbližších letech 1405 nebo nejdéle 1406, dle jedněch uvězněn na Špilberce, dle druhých otrávením, z čehož však ani jedno ani druhé samo o sobě pravdě nepodobné pro nedostatek zpráv

*) Svědčí o tom zmínka v listě, který poslal král Václav Znojemským z Vratislavi 21. července 1404 (Cod. dipl. Mor. XIII, č. 320).

souvěkých nelze zjistiti.*) O jeho povaze nelze říci mnoho chvalného. Byl surovým rytířem a lupičem, jak sám o sobě doznává.**) Utvořil a sorganisoval četné tlupy žoldnéřské, jichž hlavním zaměstnáním bylo pleniti, loupiti a zabírati cizí statky. Smrt jeho byla pro Moravu velkým ulehčením.

Jinak bylo s Joštem. Události posledních let dobře na něj působily, zkušenosti životní vytříbily jeho povahu. Odvrátil se od lstivého a sobeckého Zikmunda a přiklonil se úplně k dobrosrdečnému Václavovi. Poněvadž tento jeho rady i potom ve mnohých věcech se dožadoval, Jošt často odtud přebýval v Praze a koupil si již r. 1405 velký dům na Staroměstském náměstí. Ježto předešlými válkami král Václav octl se v nesnázích peněžitých, Jošt v té příčině vždy dobře zásobený pomohl mu značnými částkami, začež mu král zastavil hrady Kladsko a Frankenštein (21. prosince 1405). Ostatek markrabí Jošt věnoval velkou péči povznesení Moravy, která byla v hlubokém úpadku, zvláště pak podporoval kláštery a města, od lupičů domácích i od cizích nepřátel pohubená. Tak zejmena olomučtí měšťané osvobozeni (8. července 1404) ode všech poplatků, povinných komoře markrabské, na čtyři léta, znojemští v odměnu za statečné hájení města proti Zikmundovi a Albrechtovi IV. od týchž poplatků na šest let (10. února 1405), rymařovští na čtyři léta (14. ledna 1406) a tito zároveň obdařeni týmiž právy městskými, jaká příslušela Brnu a Olomouci.

Šlechta ovšem z velké části zvykla nevázanosti dob předešlých a podnikala se svými rotami i potom loupežné výpravy po Moravě i do Rakous, nedbajíc míru, který zatím byli uzavřeli král Václav a markrabí Jošt s vévodami rakouskými. Ale tomuto bohopustému řádění byl brzo učiněn konec. Pověstný pán moravský Albrecht z Bítova s 500 oděnci zmocnil se r. 1405 nočním útokem pohraničného městečka Drozdovic. Zámku statečně hájil rytíř Zachariáš

*) Palacký a po něm Tomek udávají den úmrtí Prokopova na 24. září 1405. Poslední zmínka o jeho životě děje se v listině vydané v Brně, 15. června 1405, kterouž daroval Kartusianům dolanským všechny pozemky, náležející k hradu Tepenci (Cod. dipl. Mor. XIII, č. 372); tato listina zároveň vyvrací pověst o jeho uvěznění; první pak zprávu o jeho smrti nalézáme v půhonech (Libri citationum II, str. 49) ke dni 17. prosince 1406.

**) Uvězněn byv od krále Zikmunda na hradě prešpurském, stěžuje si: „Ex patria sum expulsus, Moravia sum detrusus, ... si miles essem, equitassem, si latro essem, spoliassem atd." (srv. Palacký, Děj. Čes. II, 2, 368).

Haderer; k jeho vybavení na rozkaz vévody Viléma shromáždili se četní šlechtici, měšťané i sedláci, vnikli nenadále do města a největší část oblehatelů porubali. Mezi padlými byl také Albrecht z Bitova. Proti Hynku Jevišovskému z Kunštátu, který rovněž v loupežích pokračoval a mimo jiné také pevného hradu Veveří se zmocniv, odtud zvláště město Brno s okolím přepadal a pustošil, města zdvihla se spojenou mocí brannou i podařilo se jim „Suchého čerta" zajati a do Brna dovézti, kdež po sedmidenním vyšetřování byl k smrti odsouzen a popraven (1409). Poněvadž pak rotám lupičským nedostávalo se již markrabské ochrany, byly i v jiných částech Moravy brzo vymýceny.

Zikmund potom na dlouhý čas zůstal vzdálen z našich zemí, ježto Václav ztratil veškeru důvěru k němu. Aby učinili Zikmunda neškodným, Václav i Jošt smířili se s vévodou rakouským Vilémem již na sklonku roku 1404 a na schůzi v Budějovicích (19. února 1405) obnovili s ním dědičnou smlouvu, uzavřenou za císaře Karla IV., ze které Zikmund mlčky byl vyloučen. Proti tomu král uherský uzavřel branný spolek s Leopoldem Štyrským, stoupencem Ruprechta Falckého a odpůrcem Vilémovým. Brzo potom (27. dubna) Jošt se Zikmundem se smířil, ano král uherský hodlal Jošta vypraviti jakožto svého plnomocníka ke konciliu do Říma a když po smrti Vilémově (1406) Leopold převzal poručnickou vládu v Rakousích za nezletilého Albrechta V., jal se s ním markrabí moravský vyjednávati o urovnání rozepří, které posud trvaly na pomezí moravsko-rakouském. Někteří páni moravští, Hynek z Pačova, hejtman brněnský, Erhart ze Skály, Vaněk z Boskovic jinak z Černé Hory a Jan z Lomnice, učinili na rozkaz Joštův příměří s plnomocníky rakouskými (28. září 1406), Jošt pak ještě na sklonku toho roku (17. prosince) v Seefeldě vešel s Leopoldem Rakouským ve smlouvu, na čtyři léta platnou, kterouž oba zavázali se brániti loupežem ve svých zemích a proti takovým pomáhati si navzájem, jakož i škody dosud spůsobené nahraditi. Ale r. 1407 vypukly znovu pomezní třenice. V květnu Jan Sokol z Lamberka zmocnil se nočním útokem města Lavy a shromáždil tam množství ozbrojeného lidu z Čech, Moravy i Rakous. Odtud pak celé okolí bylo hrozně pleněno a pustošeno. Vévoda Leopold vypravil vojsko vedením svého kancléře Berchtolda, biskupa frisinského, toto však proti Sokolovi ničeho nepořídilo, tento pak podnikal loupežné výpravy

až k Marcheku. Markrabí Jošt nejen že proti tomu ničeho nezařídil, nýbrž, jak se podobá, Sokola i zjevně podporoval. Naproti tomu vévoda Leopold najal i některé moravské rytíře do svých služeb, mezi nimi Albrechta ze Šternberka jinak z Lukova; ale ani s těmi nic nepořídil, a Lava vyklizena od Sokola teprve, když Leopold Joštovi zvláštní smlouvou (ve Vídni, 28. září 1407) za vydání města i zajatých zavázal se zaplatiti 23.000 dukátů. Smlouva ta potvrzena byla mírem ve Znojmě (9. října 1407), ze kterého však vyloučen byl Jan Sokol z Lamberka.*)

Tak konečně odklizeny tyto rozepře. Ale Moravě nebylo popřáno na dlouho klidného rozvoje, neboť zasažena byla již po několika letech vichřicí mnohem mocnější, kterou zplodilo tehdejší hnutí náboženské v Čechách.

---

*) Konec tohoto rytíře byl právě tak dobrodružný jako celý život jeho, přece však slavnější, než konec bývalého jeho soudruha, Suchého čerta. Když tehda vypukla válka Polska a Litvy s rytíři řádu německého, král polský Vladislav najal též četné žoldnéře z Čech a z Moravy. „Byli mezi nimi válečníci zkušení, jimž školou řemesla válečného byly před tím domácí války a drobné šrůtky a půtky v Čechách i na Moravě. Přední mezi nimi místo zaujímal Jan Sokol z Lamberka; on hlavně to byl, jenž válečníky a žoldnéře pro Poláky sbíral. Mezi těmi, kdo s ním přišli, byl také muž, jenž měl za sebou minulost dobrodružnou a dosti neslavnou, před sebou však budoucnost velkou a skvělou: Jan Žižka z Trocnova.“ V slavné bitvě u Tannenberka čili u Grunvaldu (15. července 1410) jeden z 50 praporů vojska polského skládal se z Čechův a Moravanů, najatých od Sokola. V bitvě samé Sokol zůstával v tělesné stráži krále Vladislava, jemuž byl pro výtečné vlastnosti a věrnost ze všech Čechů nejmilejším, a když později (23. září) dobyto bylo hradu Radzina (Rheden), který v Chelminsku ještě Němci drželi, král svěřil jej Janu Sokolovi a posádce složené z Polákův a Čechů, mezi nimiž byl také Žižka. Téhož roku ještě však Jan Sokol z Lamberka zemřel, byv prý otráven. Oba syny jeho, Mikuláše a Jaroslava, dal král na vychování do Krakova, později oba dali se k Táborským. (J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, str. 119 násl.).

Část druhá.

Doba hnutí husitského až po nastolení císaře Zikmunda na trůn český (1400—1436).

I. Úpadek života církevního na sklonku XIV. století.

Veliké hnutí náboženské, které počátkem XV. století zasáhlo Čechy i Moravu, mělo kořeny své ve všeobecném stavu a zřízení církve křesťanské. Od těch dob, co papežové vítězně provedli zápas svůj s mocí císařskou, zvláště pak s rodem Hohenstaufským v XIII. století, v celém životě církevním zmáhaly se rozličné vady a neřesti. Papežové, chtějíce udržeti si vrchní moc nad křesťanskými panovníky a národy, hleděli především zjednati si co nejvíce peněžitých příjmů. Proto zaváděli kde mohli církevní soudnictví, při němž dispense a indulgence dobře byly placeny, propůjčovali vždy hojnější odpustky za peníze a ukládali velké daně na církevní statky a na příjmy duchovních hodnostův. Hlavním pramenem příjmů papežských stalo se osazování výnosných úřadů církevních, které papežové časem úplně pro sebe vyhradili, ovšem na ujmu klášterův i kapitul, které až dotud měly právo voliti si svého opata nebo biskupa. K těmto úřadům dosazováni byli často lidé nehodní, jen když hodně mnoho zaplatili. Zlořád ten pokročil tak daleko, že když nestačilo papežům uprázdněných beneficií, zadávali za peníze biskupství, opatství, fary výnosné atd. ještě za živobytí jejich držitelů, a stalo-li se, že přišel druhý nápadník, který podal více než první, byla smlouva s tímto zrušena a beneficium zadáno druhému. Vedle toho papežové osobovali si všechny důchody z církevních úřadů po čas jejich uprázdnění a

nad to ještě vybírali od nově jmenovaných biskupův a opatů t. zv. annaty, t. j. celý příjem za první rok jejich úřadování.

Nemohlo jinak býti, než že toto hmotné vykořisťování správy církevní, vycházející z hlavy církve, působilo zhoubným příkladem na veškero duchovenstvo. Duchovní, kteří úřadů svých dosáhli za velké peníze, hledíce si nahraditi kupní částku, utlačovali lid velkými platy za každý výkon církevní, tak že ani svátosti nedávaly se zadarmo. Kněžstvo, zvláště držitelé bohatých far a klášterů, hleděli si více přepychu a rozkoší, nežli svých povinností, a tak mravní nákaza zmocnila se takřka veškerého stavu. Že pak špatný příklad působil i na lid světský, u něhož mravnost vždy více poklesala, netřeba dokládati.

Všechny tyto zlořády rozmohly se ještě mnohem větší měrou rozštěpením hlavy církevní, vznikem dvojice papežské r. 1378. Oba papežové tehda zároveň zvolení, z nichž Urban VI. sídlel v Římě, Kliment VII. pak ve francouzském městě Avignoně, snažíce se získati co nejvíce přívržencův v křesťanstvu, podrývali navzájem svou moc a vážnost, a poněvadž každý z nich chtěl míti tolik důchodů, co míval dříve papež jediný, zdvojnásobili své úsilí ve vybírání poplatkův a užívali k tomu ještě více nechvalných prostředků. Zhoubné následky dvojice papežské jasně poznávali vynikající mužové toho věku. Král Václav již r. 1398 sešel se s králem francouzským Karlem VI. a oba zavázali se usilovati o to, aby se oba papežové v Římě i v Avignoně odřekli svého důstojenství, tak aby se mohlo svobodně přikročiti k volbě jediného společného papeže. S počátku také zdálo se, že snahy ty povedou k cíli. Již první nástupce papeže Bonifáce IX. v Římě († 1404), Innocenc VII., dával k tomu své svolení, a po jeho smrti (1406) nástupce jeho Řehoř XII. psal krátce po své volbě universitě pražské, že jest jeho úmyslem, ku prospěchu jednoty církevní dobrovolně se vzdáti papežství, když by tak učinil protivník jeho Benedikt XIII. v Avignoně, a podobný slib učinil Benedikt XIII. dvoru francouzskému. Ale ani Řehoř ani Benedikt nemínili upřímně dostáti slovu danému a vyjednávali spolu delší čas jen na oko, aby celou věc hodně na dlouho mohli odložiti. Tu konečně kardinálové obou dvorů dorozuměli se bez ohledu na oba papeže, vypověděli jim poslušenství a ohlásili (v červnu 1408) svolání obecného koncilia v městě Pise na rok 1409. Úkolem tohoto koncilia mělo býti

netoliko obnovení jednoty papežské, nýbrž i náprava v hlavě i v oudech církve, aby odklizeny byly neřesti, které se právě následkem dvojice papežské nejvíce byly rozmnožily. Kardinálové v listech k panovníkům křesťanským a zvláště ke králi Václavovi žádali, aby s veškerým důrazem přispěli k provedení těchto úkolův a jmenovitě, aby až do usnesení koncilia zachovali neutralnost mezi oběma papeži. Král Václav s velkým potěšením přijal toto rozhodnutí a v dorozumění s králem francouzským vypověděli poslušnost každý svému papeži. Když však král Václav v té příčině obrátil se na vyšší duchovenstvo české, toto jsouc nepřítelem všelikých oprav, odepřelo poslechnouti vyzváni kardinálův a zachovalo i pro potomní časy poslušnost dosavadnímu římskému papeži Řehoři XII.

A právě v duchovenstvu českém i moravském bylo tehda třeba nápravy více než kdekoliv jinde. Císař Karel IV. i bratr jeho markrabí Jan obdařovali dosavadní i nově zakládané kláštery a kostely hojnými statky a důchody a udělovali hodnostům církevním nejrozsáhlejší privilegia, tak že právem lze říci, že i církev té doby slavila v našich zemích svůj zlatý věk. Také syn a nástupce markrabí Jana Jošt, ač jinak penězi skrblil jako málo kdo, církev právě tak štědře podporoval jako jeho otec. Za příkladem panovníků pak i četné šlechtické a měšťanské rodiny pokládaly za svou povinnost v závětech i za jiných příležitostí pamatovati na kostely a kláštery znamenitými odkazy. V obsazování výnosných míst duchovenských pak děly se u nás právě takové zlořády jako jinde. Nehodné osoby úplatkem i jinými nedovolenými prostředky dosahovaly netoliko jednoho, ale často dvou i tří beneficií, tak že na př. jediná osoba měla kanovnickou prebendu v Praze, Olomouci a Vratislavi zároveň; takový vyšší duchovní už docela nemohl svých povinností zastávati, i měl všude svého zástupce, sám pak užívaje jen důchodů z oněch míst, žil bezstarostně v rozkoších a přepychu anebo se oddával jinému povolání, především válečnickému. Toto hromadění (kumulování) beneficií bylo již za císaře Karla IV. všeobecným: tak na př. papež Kliment VI. dovolil Janu Očkovi z Vlašimi, který byl biskupem olomuckým v letech 1351—1364, zvláštní listinou (22. února 1352), aby směl po celý rok podržeti všechna beneficia, jež měl až do své volby za biskupa, a krom toho od veškerého kleru světského i církevního, jenž měl cír-

kevní statky v městě nebo diecési olomucké, vybírati mírné poplatky.*)

O biskupech olomuckých v druhé polovici XIV. stol. nelze říci, že by byli vesměs důstojenství tohoto bývali nehodni. Již onen Jan Očko z Vlašimi byl dle souhlasných zpráv muž všestranně vzdělaný, diplomaticky obratný a rázný. Jsa miláčkem císařovým, byl po smrti slavného Arnošta z Pardubic (1364) na přání Karlovo zvolen od kapituly arcibiskupem pražským a zaujímal v tomto úřadě podobně jako jeho předchůdce vynikající místo v radě panovníkově. Biskupem olomuckým na přání císaře Karla i markrabí Jana jmenoval papež Urban V. Jana ze Středy (rodilého ze Středy [Neumarktu] ve Slezsku), dosud biskupa litomyšlského, na jehož místo dosedl moravský šlechtic Albert ze Šternberka, dotud biskup Zvěřínský v Meklenbursku. Jan ze Středy byl vynikajícím státníkem a kancléřem císaře Karla, muž neobyčejně vzdělaný, milovník starých klassiků latinských. Zemřel 24. prosince 1380, byv po šestnácte let biskupem olomuckým. Ale právě za těchto dvou vynikajících biskupů zlořády volně se vzmáhaly jak v kapitule olomucké, tak i v ostatním duchovenstvu světském i řeholním. Hned na počátku svého úřadu (13. prosince 1352) biskup Jan Očko vydal řád pro kapitulu, ve které už tehda vedly se četné spory o výnosné prebendy; jmenovitě nařizoval, že žádný z prelátů, kanovníků nebo vikářů nesmí svou prebendu nebo vikářství ku správě svěřiti nebo dokonce prodati laikovi, ježto prý v moci laiků prebendy se zhoršují a přicházejí v úpadek.**) Již za jeho biskupování nalézáme v listinách plno sporů mezi duchovními úřady i kláštery o patronáty, o důchody patřící ke kostelům a kaplím, o presentační práva, o desátky z pozemků církevních, o soudnictví a pastviny.***) Již tehda mnichové odpírali svým opatům poslušnost, jako se stalo r. 1356 v premonstrátském klášteře v Hradišti (u Olomouce), kde pro podobný přečin mnich Přibislav z Oblochovic dán byl do klatby.†) Že za takových okolností ani laikové hrubě nedbali předpisů církevních, nelze se diviti: dokladem toho jest list papeže Innocence VI. k císaři

*) Cod. dipl. Mor. VIII, č. 144.

**) Cod. dipl. Mor. VIII, č. 185.

***) Doklady o tom snadno každý najde v Cod. dipl. Mor. VIII, č. 282, IX, č. 2, 122, 135, 160, 237, 315, 319, 371, 415 a j.

†) Cod. dipl. Mor. IX, č. 9.

Karlu, v němž si stěžoval na pana Zdeňka z Lipé, pána moravského; Zdeněk totiž zjevně podporoval jakéhosi Vlacha Franciska de Ordelaffis, původně vikáře papežského, který však později se papeži vzepřel a od něho i do klatby byl dán. Papež žádal pak císaře Karla, aby panu z Lipé zakázal podporovati tohoto sektáře.

Za biskupa Jana ze Středy pozorujeme další rozklad církve moravské. Třeba sám bezúhonný a ve všem pečlivý o povznesení kázně a mravnosti v duchovenstvu, nedovedl všem zlořádům čeliti, ježto úřad kancléře císařského vyžadoval od něho časté vzdalování se z diecése. Majetek a prospěchy hmotné staly se u většiny duchovních hlavním předmětem jejich péče. Probošt kounického kláštera, který měl správu farního kostela v Mikulově, ustanovil tam r. 1368 za svého vikáře jakéhosi kněze Matěje, ale odebral mu tři čtvrtiny všech příjmů kostelních, tak že onen ze zbylých příjmů kostelních nemohl ani duchovní správu zastati a vedl proto stížnost až k papeži.*) Tehda také vedeny byly hojné spory majetkové, jako spor kapituly olomucké s panem Vilémem z Kunštátu o dva lány v Bošovicích (1368), s panem Ctiborem z Cimburka o pozemky u vsi Uherčic (1370), s arcibiskupem pražským o práva poddaných v Kojetíně (1372), spor jeptišek starobrněnských (kláštera Králové) s komendatorem řádu sv. Jana v Brně o desátky z pole jakéhosi, a zase s kaplanem Vojslavem o příjmy náležející ke kapli špilberské v Brně.**) R. 1370 biskup Jan ze Středy, chystaje se k odjezdu do Italie, ustanovil svým správcem jakéhosi Leopolda, příjmím Australis; tento několikráte zasáhl do soudní pravomoci jeptišek kláštera pustiměřského, a biskup navrátiv se, musil spor ten urovnávati.***) Nekázeň mezi kanovníky olomuckými vzrostla již tou měrou, že biskup Jan zvláštním statutem ze dne 10. června 1367 pohrozil sídelním kanovníkům, kteří by déle než na půl roku se vzdálili, ztrátou residencie a vikářům pokutou peněžitou pro případ nepřítomnosti v neděle a zasvěcené svátky.†)

Prospěchářství a nevázanost duchovenstva ovšem neminuly se zhoubnými následky mezi ostatními stavy světskými. Vážnost

*) Cod. dipl. Mor. X, č. 30.

**) Cod. dipl. Mor. IX, č. 436, X, č. 28. 29, 51, 98, 172, 190, 198.

***) Cod. dipl. Mor. X, č. 88

†) Cod. dipl. Mor. X, č. 10

k úřadům církevním, ano i k posvátným místům vůčihledě poklesala. Kapitula olomucká ohlásila r. 1366 k papeži Urbanovi V. stížnost, že škůdcové jacísi církvi odnímají netoliko desátky a polnosti, nýbrž i listiny, relikvie, knihy církevní, kříže, kalichy, zlaté a stříbrné nádobí, domácí nářadí a dobytek všeho druhu.*) Veřejná nemravnost zvláště ve větších městech úžasně se šířila. V Brně na př. rozličné nepravosti měly ode dávna pod Františkovem („in monte Purcelpuhel") sídlo v domech, ve kterých navštěvovatelé skrze kuplíře i jiné zlosyny byli peněz i šatů zbavováni, zraňováni i zabíjeni. Městská rada trpěla toto zlo po dlouhá léta. Teprve když markraběnka Marketa, která ze zámku Špilberského měla vyhlídku v ony strany, městské radě poručila, aby těmto zlořádům učinila přítrž, dala tato spáliti vykřičené domy a vykázala obyvatelům jejich uvnitř města v České ulici („in platea Boemorum retro yudeos") několik domů k stálému pobytu, podřídila je dozoru městských úřadův („subjudices, precones et alii officiales judicii seu civitatis") a určila daně, které mají městu odváděti; za to neměly od úřadů ve svých domech nijak býti obtěžovány. Z těchto domů vybírány byly poplatky („census de domibus meretricum"), jako z každé jiné živnosti, k čemuž ustanoven byl zvláštní úředník městský („magister meretricum").**)

Jestliže oba vynikající a bezúhonní biskupové, Jan Očko a Jan ze Středy, nedovedli při nejlepší vůli staviti zlořádů ve své diecesi, bylo to tím méně možno za jejich nástupců, kteří věhlasem a péčí o kázeň jim se nemohli rovnati. Po smrti Jana ze Středy biskupem stal se Petr, dosud arcibiskup magdeburský, na přání krále Václava, jemuž bylo uprázdnění stolce magdeburského žádoucno, aby urovnal jistou rozepři v říši německé. Biskup Petr, který po sedm let (1380—1387) spravoval diecesi olomuckou, byl jednak již věku značně pokročilého, jednak staral se více o veselé požitky životní než o povinnosti svého úřadu; proto také nenaléhal příliš na vymýcení zlořádů v duchovenstvu. Sám král Václav uznal za nutné zvláštním listem z r. 1380 napomenouti biskupa, aby zakročil proti kněžím své diecese a zvláště proti farářům, kteří byli oddáni konkubinátu. Z toho roku také se zachovala přísná statuta, pocházející ještě od biskupa Jana Středy; všem kněžím, kteří vydržovali konkubiny v domě

*) Cod. dipl. Mor. IX. č. 453.

**) Cod. dipl. Mor. VIII., č. 230.

svém nebo mimo dům, pohrozeno, že budou zbaveni beneficií ano i úřadu kněžského, nenapraví-li svůj život do měsíce; zároveň pak zostřena nařízení o náležitém svěcení svátků. Arcibiskup pražský Jan z Jenštejna, který dříve také oddával se veselému životu světskému, ale byv stižen r. 1380 těžkou nemocí oddal se životu přímo asketickému, několika listy biskupa Petra pokáral jednak pro nepřiměřený spůsob života, dále že neusiluje o nápravu zlořádů a konečně že podporuje ve své diecesi schismatiky, přidržující se papeže avignonského. Z této příčiny, hlavně pak že vypovězenému z Prahy schismatikovi Konradovi z Veselé poskytl zároveň s markrabím Prokopem na svých zámcích útočiště, byl dán od svého představeného do klatby a zemřev 13. února 1387 po nějaký čas ležel nepohřben, až teprve později pochován byl v augustiniánském klášteře v Lanškrouně.*) Po smrti Petrově papež Urban VI., nedbaje volebního práva kapituly, jmenoval jeho nástupcem Mikuláše z Oseka čili z Ryzmburka, dosud biskupa kostnického a před tím probošta brněnského. Avšak král Václav, který statky biskupské hned po smrti Petrově dal do správy panu Jindřichovi z Lipé, přál si míti na stolci olomuckém svého příbuzného Jana Soběslava, který od roku 1380 byl biskupem litomyšlským; volbu tu podporovali také oba bratří Soběslavovi Jošt a Prokop, tentokráte svorní, a tak se stalo, že proti vůli papežově kapitula požádala Jana Soběslava za biskupa. Papež Urban, jemuž záleželo na dobré vůli s králem českým, urovnal spor tak, že Jana Soběslava jmenoval patriarchou aquilejským, Mikuláš z Ryzmburka pak zůstal biskupem olomuckým. Po jeho smrti (6. června 1397) kapitula pokusila se o obnovení svého práva volebního a zvolila ze svého středu Lacka čili Ladislava z Kravař. Ale král Václav příkře tuto volbu odmítl, ježto prý jest jeho přáním, aby olomucké biskupství vrátilo se k bývalému lesku svému, a nařídil kapitule, aby požádala za biskupa Jana Mráze, biskupa lubuského (v Lužici), před tím probošta zderazského; kdyby pak kapitula toho učiniti nechtěla, že už dán jest rozkaz markrabí Prokopovi, aby odporující moci přivedl k poslušenství. Byl to silný nátlak na kapitulu, ježto Prokop právě tehda se svými přívrženci krutě řádil na statcích biskupských a kapitulních. Proto kapitula povolila a na

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 192, 244, 245.

její žádost jmenován byl od papeže Jan Mráz biskupem olomuckým (20. července 1397). Po něm však (1403) kanovník Lacek z Kravař přece stal se jeho nástupcem.

Za těchto tří biskupů, Mikuláše, Jana Mráze a Lacka biskupství olomucké octlo se v hlubokém úpadku. Ačkoliv nadáno bylo hojnosti statků, jako málokteré z biskupství sousedních, přece jednak loupežnými vpády a nájezdy světských škůdců, zvláště markrabí Prokopa a jeho stoupenců, jednak také nedbalou správou octlo se v takové bídě hmotné, že tito biskupové nestačili vypůjčovati si peníze, kde mohli. Mikuláš z Ryzmburka hned v prvním roce svého biskupování (1388) nucen byl zastaviti markrabí Joštovi četné statky za dluh 5050 hřiven stříbra.*) Když pak nastoupil Jan Mráz ve svůj úřad, byly již všechny biskupské statky, do desk zemských zapsané, buď zastaveny neb od Prokopových stoupenců obsazeny. Král Václav, na něhož biskup v té příčině se obrátil, nechtěl proti Prokopovi přísněji zakročiti; tím uveden byl Jan Mráz do takové tísně peněžité, že si musil z cizích peněz, uložených v sakristii kathedrálního chrámu, vypůjčiti 150 hřiven stříbra, aby mohl zaplatiti mzdu biskupským žoldnéřům, najatým proti Prokopovi **)

Neustálé války domácí a úpadek hmotný měly za následek ještě větší než dosud uvolnění kázně a mravnosti. Biskup Mikuláš r. 1389 přísně napomenul preláty, kanovníky a vikáře, aby v zasvěcené svátky chodili do kostela a tam konali svou povinnost. Že duchovenstvo nižší nebylo o nic lepší, vysvítá z pohoršlivého případu, který r. 1390 stal se ve Znojmě a který zajisté nebyl ojedinělým. Jakýsi kněz Jiří, minister u sv. Mikuláše, dopaden byl od měšťanů znojemských při nepravosti, vhozen do řeky a usmrcen. Pro toto zasažení do biskupské pravomoci byli stiženi soudce i městská rada klatbou a na město Znojmo uvalen interdikt. Tresty ty teprve potom byly zrušeny, když Znojemští pokorně poprosili za odpuštění a na důkaz pokání založili oltář sv. Ondřeje v kostele sv. Mikuláše.***) Arcibiskup pražský Jan z Jenštejna r. 1392 provedl zevrubnou visitaci v diecési

*) Cod. dipl. Mor. XI, č. 527. Statky ony byly: Mejlice, Vyškov, část Pustiměřic, Drysice, Budějovice, Modřice, Šlapanice, Újezd, Začany, Holešice, Slavonín, Náměšť, Chrlice, Biskupice, Čejč, Hulín a některé menší.

**) Cod. dipl. Mor. XII., č. 471, 535—537, XIII, č. 143.

***) Cod. dipl. Mor. XI, č. 592, 593, 594.

olomucké, uznal za nutné nařídíti biskupovi, aby aspoň jednou do roka svolával synody kněžstva a svým podřízeným potřebné rozkazy uděloval, aby si kněžstvo opatřilo knihu statutů, vydanou od arcibiskupa Arnošta z Pardubic a opatřenou dodatky od Jana z Jenštejna, aby byl ustanoven zvláštní dozorce nad heretiky, aby kacířství (míní se tu sekta Valdenských) bylo vykořeněno; dále pro milosrdenství Kristovo zapřisahá biskupa i kanovníky, aby na svých statcích nedrželi židův a skrze ně lichvu neprovozovali; vytýká sídelním kanovníkům, že na dlouhý čas od kostela se vzdalují a hrozí klatbou, jestliže aspoň do tří měsíců se nenavrátí; zakazuje příliš časté vyměňování beneficií bez svolení biskupova a vybírání poplatků za některé výkony církevní; obnovuje přísná opatření proti konkubinátu kněžstva a zvláště zakazuje, aby v této vině přistižení směli se penězi vykupovati (23. prosince 1392).*) Tato nařízení byla zostřena a doplněna statuty, vydanými biskupem Janem Mrázem (5. května 1400); tam zejmena kněžím se vytýká, že se neodívají dle předpisův, a že okázale slaví sňatky svých dcer a synů na veliké pohoršení věřících. Jak nepatrný úspěch mělo ohlašování těchto statut, vidno z toho, že biskup Jan Mráz sám, potřebuje peněz, dovolil židu Nazanovi usaditi se se ženou i dětmi v Kroměříži a přijal jej do své zvláštní ochrany.**) Duchovenstvo pak i nadále vedlo četné spory o majetek pozemkový a požitky z něho, vyměňovalo bez překážky beneficia mezi sebou, pronajímalo důchody z far i jiných prebend, nehledě k jiným přehmatům, jichž doklady v souvěkých zprávách hojně nalézáme.

II. Snahy opravné. Waldhauser, Milič, Matěj z Janova, Stanislav ze Znojma, Jan Hus. Concilium pisanské a dekret Kutnohorský.

Že v těchto smutných dobách bylo mnoho lidí, kteří hledajíce nápravy od církve se odvraceli, nelze se diviti. Především byla to sekta Valdenských, která měla původ svůj ve Francii a v Čechách i na Moravě již za krále Jana se ujímala; stoupenci její v této době na Moravě tak úžasně se rozmnožili, že arcibiskup Jan z Jenštejna v listu z r. 1381 k Petrovi, biskupovi olomuckému,

*) Cod. dipl. Mor. XII, č. 116.
**) Tamtéž XIII, č. 11.

vyslovuje pochybnost, že by bylo možno je vykořeniti. Ale také v církvi samé zdvihaly se již četné hlasy, volající po opravách. V našich zemích počátek k tomu učiněn byl v Praze, kde již za císaře Karla IV. a za arcibiskupa Arnošta působil v tom směru slavný kazatel Konrad Waldhauser († 1369), pocházející z Rakous, který ve svých německých kázaních horlivě naváděl lid ke křesťanským ctnostem a varoval jej před nepravostmi, při tom však již neostýchal se ukazovati na zlořády v duchovenstvu, zvláště mezi žebravými mnichy dominikánskými a augustinianskými, a volal po jejich odstranění. V jeho šlépějích, jen že mnohem mocněji a trvanlivěji, působil Moravan Jan Milič z Kroměříže. Narozen v Kroměříži ze vzácného a bohatého rodu rytířského,*) oddal se povolání duchovnímu a vstoupil do kancelářských služeb u dvora krále Karla IV., který si jej pro učenost a svědomitost jeho velmi oblíbil. R. 1350 byl již kanovníkem v Kroměříži a požíval prebendy v Martinicích nedaleko Holešova. V letech 1359—1362 nalézáme jej ve službách císařových ve Vratislavi a na cestách jeho po říši německé. Později stal se kanovníkem při dómě Pražském a dosáhl i vysokého a výnosného důstojenství arcijáhna pražského. Ale r. 1363 uzrála v něm veliká myšlenka: přes domluvy arcibiskupa Arnošta, který jej nerad ztrácel, vzdal se všech těchto hodností, chtěje se oddati výhradně kázání slova božího, aby pobloudilý lid uváděl na dobrou cestu. Příklad Waldhauserův patrně na něj blahodárně působil. Odebral se do Horšova Týna, kdež u faráře cvičil se pilně po půl roku v kázání a vrátiv se r. 1364 do Prahy, kázal nejprve u sv. Mikuláše na Malé Straně, pak u sv. Jiljí na Starém městě.

S počátku nepotkával se s úspěchem; nedosti vyvinutá výmluvnost a pak některé jazykové zvláštnosti, z Moravy přine-

*) Není správným, co tvrdí V. V Tomek (Děj. Prahy III, 295), že byl Milič „syn rodičův stavu skrovného“. Již Komenský praví, že pocházel Milič z rodu vzácného. Jako místokancléř království českého držel (ne jako prebendu nýbrž jako vlastní majetek) po roce 1360 rozsáhlý statek Tmaň, který nyní se cení na 350.000 zl. (Srv. Místopis král. čes.) Prof. dr. F. Dvorský sdělil se mnou jako výsledek svého zkoumání, že r. 1350 bratří z Tečovic, a to kněz Milič, Racek a Búň prodali své statky Tečovice, Otrokovice, Búňov, Lhotu, Lúky a Březovou panu Čeňkovi z Bechyně. Dle toho tedy Milič pocházel ze starého rodu moravského pánů z Tečovic a z výtěžku za prodané statky koupil si pak Tmaň v Čechách.

sené, byly příčinou, že lid pražský buď si ho nevšímal nebo se mu i posmíval, a přátelé Miličovi dokonce radili, aby toho nechal. Ale Milič nedal se odstrašiti: s úsilím a trpělivostí, jež připomíná Demosthena, cvičil se ve svém povolání, překonal všechny obtíže a stal se záhy pro svou ohnivost řeči nejoblíbenějším kazatelem pražským. Před Waldhauserem, s nímž měl touž snahu a týž cíl, měl tu výhodu, že kázal česky, a že ho tedy poslouchala většina obyvatelstva pražského. Záhy objevily se účinky jeho působnosti. „Marné ženské odkládaly od sebe nádherné šperky; lichváři navracovali hanebné zisky; řemeslníci, kterých zaměstnání nedalo se snadno provozovati bez podvodu, odříkali se řemesel svých a učili se jiným; tajní a zjevní hříšníci litovali hříchů svých a nejedni odstěhovali se na poušť, aby se vzdálili města a činili pokání.“*) Veřejné ženštiny obracely se houfně k řádnému životu a působením Miličovým stalo se jmenovitě, že celá vykřičená čtvrť Benátská v Praze byla od císaře Karla rozbořena a vystavěn tam ústav pro kající ženy, jejž Milič nazval Jerusalemem. Milič ovšem ve své horlivosti nešetřil nikoho, a proto také uvalil na sebe záští žebravých mnichů, jichž nezřízený život přísně káral. Byv od nich křivě osočen, snášel vězení v Praze i v Římě, kamž odebral se r. 1367. Ale papež Urban V. dav jej vyslechnouti, neshledal v jeho působnosti nic závadného a kázal jej propustiti na svobodu, načež Milič vrátiv se do Prahy oddal se znovu předešlé činnosti. Po smrti Waldhauserově kázal také po německu. Kázání jeho čím dál tím více obracela se proti neslýchaně pohoršlivému a nemravnému životu farářů pražských, kteří chtějíce se ho zbaviti, obžalovali jej u papeže Řehoře XI. z rozličných bludů kacířských a schismatických. Papež nařídil arcibiskupovi Janu Očkovi přísné vyšetřování proti Miličovi, který chtěje se dokonale ospravedlniti, nastoupil dalekou pouť do Avignona, kde Řehoř XI. sídlel (v březnu 1374). Z výslechu vyšlo opět na jevo, že jest úplně nevinen, a dovoleno mu i v Avignoně veřejně kázati. Ale tělo jeho přílišným namáháním a přísným způsobem života zemdlené brzo potom podlehlo smrti (1. srpna).

Ačkoliv Jan Milič skvělým způsobem u papežského dvora se ospravedlnil, přece jeho stoupencům v Praze bylo snášeti mnohá pronásledování. Mezi těmi byli také mnozí Moravané, kteří ještě po smrti Miličově působili v jeho duchu. Jakýsi kněz

*) V. Tomek, Dějepis města Prahy, III, 297.

Mikuláš z Jičína na Moravě byl vyslýchán (7. července 1374) Janem, arcibiskupským vikářem v Praze, a odpovídal zcela neohroženě. Byv tázán, zdali v kázáních svých také jmenoval biskupy a preláty, vyznal, že řekl, že biskupové a preláti svěřují někdy péči o duše mnohých tisíců lidí takovým osobám, kterým by se mohlo sotva pět hrušek svěřiti. Na otázku zdali kdy kázal o Miličovi, odvětil, že řekl v kázání: „Milé dítky, proste Boha za Miliče, aby jej chránil, v čem jest prav, a aby jej potrestal, v čem není prav." Byv tázán, zdali jeho přátelé kázali o něčem, co by se pro veřejnost nehodilo, jmenoval kněze Štěpána z Kroměříže, který byl žákem Miličovým a který prý vyzýval lid, aby nevěřil papežským bullám vydaným proti Miličovi, leč by je slyšeli čísti od samého arcibiskupa. Krom toho jmenoval ze stoupenců svých kněze Jana a Mikuláše. Po tomto výslechu kněz Mikuláš z Jičína byl z Čech vypovězen a poslán do diecese olomucké.*)

Opravné snahy, zahájené Waldhauserem a Miličem, přes toto pronásledování nabývaly v Praze vždy větších rozměrův a působily vždy hlouběji na mysli lidské. Znamenitou měrou k tomu přispěla také spisovatelská činnost Matěje z Janova, kanovníka pražského († 1394), který psal latinsky, a Tomáše ze Štítného, který proslavil se spisy českými v tomto směru († 1400). Rytíř Jan z Milheima, dvořan a důvěrník krále Václava, založil na Starém městě kapli Betlemskou, kdež mělo svobodně hlásáno býti slovo boží. Mravné a zbožné snahy kazatelů měly oporu jednak u krále Václava a jeho manželky Žofie, jednak také v tehdejším vysokém učení pražském, a to zvláště u mistrů, náležejících českému národu. Mezi nimi byli mnozí, kteří s úřadem universitním spojovali činnost kazatelskou a snažili se o zvelebení veřejné mravnosti. Naproti tomu němečtí mistři stranili se vesměs těchto snah, ano brzy vystupovali proti nim i nepřátelsky aneb aspoň dělali si z počínání jejich úšklebky. Z Moravanů na pražské universitě působících vynikal horlivými kázáními Stanislav ze Znojma, činný již od r. 1391, proslulý spisovatel filosofický, ale povahou nepříliš spolehlivý.

Avšak právě tento moravský učenec byl hlavním původcem toho, že dosavadní hnutí náboženské, jdoucí za cílem čistě mravním, obráceno bylo směrem mnohem povážlivějším a ne-

*) Cod. dipl. Mor. X, č. 223.

bezpečnějším na pole sporů dogmatických. Byl‘ Stanislav ze Znojma z nejhorlivějších zastancův anglického kněze Jana Wycliffa, profesora university oxfordské († 1385), který opíral se světské moci papežské, zavrhoval vyšší úřady církevní, dovozoval nutnost toho, aby papež i kněžstvo vzdali se všeho majetku, ano popíral i proměnění chleba a vína v tělo a krev Kristovu a zavrhoval zpověď. Ačkoliv na synodě kněžstva anglického v Londýně (1382) učení Wycliffovo bylo zavrženo a prohlášeno za kacířské, přece jeho filosofické i theologické spisy rychle se rozšířily a mnohé z nich přineseny byly také do Prahy. Mezi Čechami a Anglií byly totiž tehda čilé styky, zvláště když provdána byla r. 1382 sestra Václavova Anna za krále anglického Richarda II. Mnozí čeští studenti ubírali se do Oxforda, aby nějaký čas studovali na tamější universitě. K rozšíření spisů Wycliffových zajisté přispěl také zákaz, že bakaláři (tolik jako nyní soukromí docenti) nesmějí míti přednášky z vlastních sešitů, nýbrž přednášeti ze sešitů pražských, pařížských nebo oxfordských profesorů. Čeští mistři vysokého učení pražského většinou byli přívrženci článků Wycliffových, ne tak pro odchylné od církve názory dogmatické, jako spíše pro snahy opravné, které v nich byly obsaženy. Ze všech nejvíce vynikl bezúhonností mravův a pevnou povahou mistr Jan Hus. Narozen v Husinci asi r. 1365 ze selských rodičů, studoval svobodná umění (filosofii) i theologii, r. 1393 stal se bakalářem, později mistrem svobodných umění, od r. 1398 byl profesorem vysokého učení pražského, r. 1401 děkanem filosofické fakulty a r. 1402 zvolen rektorem veškerého učení. Téhož roku stal se také kazatelem v kapli Betlemské. V tomto postavení pracoval, jsa mužem svědomitým, nezištným a mravů přísných, jako kdysi Milič za povznesením lidu a odstraněním církevních zlořádů. Sláva jeho kazatelská záhy pronikla i ke dvoru královskému; sama královna Žofie, původem princezna bavorská, zvolila si mistra Husa svým kaplanem a zpovědníkem.

Roztržka mezi českými a německými mistry vysokého učení pražského poprvé na venek se ukázala r. 1403. Tehda totiž kapitula, která po smrti Olbrama ze Škvorce spravovala arcibiskupství pražské, předložila universitě 45 článkův učení Wycliffova, aby se o nich vyslovila. Články ty již dříve vybral ze spisů Wycliffových člen učení pražského Jan Hübner, rodilý Slezák

národnosti německé. Tehdejší rektor Walther Harraser, nástupce Husův v této hodnosti, dal (28. května) přečísti ony články ve shromáždění všech mistrův, a ačkoliv čeští mistři dovozovali, že články vyňaty jsou ze souvislosti a že se jim podkládá křivý smysl, zvláště pak Stanislav ze Znojma prohlásil, že žádný z nich není kacířský ani bludný: nicméně většinou německých profesorů bylo usneseno, že od té doby nikdo nesmí oněm 45 článkům učiti aniž je jinak rozšiřovati.

Toto usnešení nezastavilo však vlastních snah opravných, ano tyto nabyly nové opory změnou na stolci arcibiskupském, na který dosedl toho roku Zbyněk Zajíc z Hasenburka. Nový arcibiskup v prvních letech po příkladě Václavově upřímně se snažil o vykořenění zlořádův a k upomínání duchovenstva nedbalého svých povinností ustanovil synodální kázání, k nimž jmenoval kazateli mezi jinými též Stanislava ze Znojma a Jana Husa. Byli to nejpřednější zástupci tehdejšího náboženského hnutí v českém národě. Mezi oběma však byl velký rozdíl. Kdežto Hus neoblomně a s plným zápalem svého čistého přesvědčení šel za jediným cílem, mravním povznesením duchovenstva i veškerého lidu, Stanislavova hloubavá mysl ponořovala se raději v záhady dogmatické. Kdežto Hus byl přívržencem a ctitelem Wycliffovým jen potud, pokud tento zastával se oprav mravných, Stanislav hájil již i mnohých článkův anglického dogmatika, které přímo čelily proti obecnému učení církevnímu, a r. 1406 napsal i traktát, v němž spolu s Wycliffem popíral proměnu chleba v tělo Kristovo. Toto nerozvážlivé počínání, jež podlamovalo vlastní snahy opravné, bylo vítanou záminkou oněm duchovním, kterým kázání Husovo i jeho stoupenců bylo proti mysli. I obrátili se k papeži Innocenci VII. se žalobou, že se v Čechách rozšiřují bludy; na rozkaz papežův arcibiskup zavedl vyšetřování zvláště proti Stanislavovi ze Znojma, který nemaje vůbec pevného přesvědčení, když šlo do tuhého, onen traktát zase odvolal, stvrdiv přísahou, že nebyl ještě dokonán.

Naproti tomu Jan Hus nedopustil se dosud ničeho, co by protivníky jeho mohlo oprávňovati k žalobám, jako by se přidržoval bludného učení. Ano když r. 1408 král Václav a arcibiskup Zbyněk rozkázali českým mistrům učení pražského, aby podali své mínění o 45 článcích Wycliffových, tu byl Hus první, který vystoupil proti šíření bludů dogmatických a váhou svého slova

dosáhl ve shromáždění 75 mistrův, 150 bakalářův a asi 1000 studentů národa českého (20. května 1408) usnesení jednohlasného, aby řečení artykulové Wycliffovi od žádného člena národa českého nebyli držáni ani hájeni „ve smyslích jich kacířských nebo bludných nebo pohoršlivých.“ Ale toto usnesení nestačilo členům kapituly pražské, která zatím již odvrátila arcibiskupa Zbyňka od Husa i od jeho snah, i ohlášen byl rozkaz, aby všechny spisy Wycliffovy byly arcibiskupovi odvedeny; to vzbudilo velké rozjitření zvláště mezi studenty, z nichž někteří odvolali se k papeži Řehoři XII. Povolností arcibiskupovou dodáno bylo odvahy protivníkům Husovým tou měrou, že podali k arcibiskupovi na něj žalobu z výtržných kázání proti duchovenstvu pražskému. Nevole studentstva českého vyjádřena byla v množství hanlivých skládání, namířených proti arcibiskupovi Zbyňkovi.

III. Smrt Ruprechta Falckého a Jošta Moravského. Lacek z Kravař. Hus ve sporu se stolicí papežskou. Odsouzení a upálení jeho v Kostnici.

Právě tehda došla zpráva o usnesení kardinálův, aby oběma tehdejším papežům, Benediktovi XIII. a Řehoři XII., odepřena byla poslušnost až do rozhodnutí koncilia, které se mělo konati v Pise r. 1409. Král Václav, jsa v té příčině ve shodě s králem francouzským, žádal od českého duchovenstva i od mistrův učení pražského, aby prozatím vypověděna byla poslušnost římskému papeži Řehořovi; přáltě si toho tím snažněji, ježto Řehoř přidržoval se Ruprechta Falckého, kdežto kardinálové slíbili Václavovi, provede-li v Čechách jejich vůli, uznají jej za oprávněného císaře. Odstranění dvojice papežské, jakožto pramene mnohých zlořádů, přáli si také stoupenci snah opravných v Praze a proto také Jan Hus spolu s ostatními českými mistry působil proto, aby prohlášena byla neutralita. Naproti tomu všichni němečtí profesoři, jsouce odpůrci oprav, usnesli se zachovati poslušnost papeži Řehoři XII. a tak také rozhodl se arcibiskup Zbyněk s kapitulou. Hněv krále Václava obrátil se především proti německým mistrům: ti byli hlavní příčinou, že nemohl ani ve své zemi provésti svou vůli a zároveň stavěli se na odpor jeho poctivému snažení, aby konečně dosaženo bylo jednotné

hlavy církevní. I povolil konečně naléhání českých mistrů, zvláště Jana Husi, kteří už od delší doby poukazovali na nespravedlivé zastoupení národů v universitě, a královským dekretem, vydaným v Kutné Hoře (18. ledna 1409), nařídil, aby od té doby národ český ve všech radách, soudech, zkouškách, volbách a jakémkoli jiném řízení požíval tří hlasů, ostatní tři národové, bavorský, saský a polský, v nichž byli téměř vesměs mistři němečtí, měli hlas jediný. Když pak Němci při nejbližších volbách děkanův a rektora nechtěli se novému řádu podrobiti, král obsadil úřady universitní ze své vůle, jmenovav mimo jiné děkanem fakulty filosofické mistra Šimona z Tišnova, Moravana a jednoho z nejmladších stoupenců Husových; potom královský komisař odebral se v průvodu konšelů pražských k dosavadnímu německému rektorovi a odňal mu pečeť i matriku universitní, jakožto odznaky úřadu rektorského. Po té němečtí mistři, bakaláři i studenti, vidouce že všechen odpor je marný, v počtu několika tisíc z Prahy se vystěhovali, a většina z nich odešla do Lipska, kdež péčí markrabí míšenského založena nová universita. Význam university pražské tím sice utrpěl, za to však dosáhla rázu českého a odchodem německých mistrův prolomila se hlavní hráz, která dosud stavěla se v Čechách na odpor snahám o opravu života církevního.

Zatím koncilium shromážděné v Pise prohlásilo oba papeže Řehoře XII. i Benedikta XIII. za sesazené, a kardinálové (v červnu 1409) zvolili novým papežem Alexandra V., který po tuhém odporu konečně uznán byl od arcibiskupa Zbyňka i od obou jeho sufraganů, biskupa litomyšlského i olomuckého. Za to koncilium pisanské, oceňujíc zásluhy krále Václava o obnovení jednoty církevní, uznalo jej za pravého císaře římského. Protikrál jeho Ruprecht Falcký pozbyl tím ještě více na své vážnosti a zemřel již 18. května 1410. Král Václav doufal, že tím bude jednota v říši německé obnovena, a on že bude všeobecně za císaře uznán. Ale zklamal se; kurfirstové nechtěli ho míti králem německým a přistoupili k nové volbě ovšem nesvorně: jedni zvolili Zikmunda, krále uherského, druzí Jošta, markrabí moravského, při čemž tito oba osobili si hlas kurfirsta braniborského. Král Václav po přátelské domluvě s Joštem v nové volbě (1. října 1410) odevzdal mu také svůj hlas, tak že markrabí moravský sjednotiv pro sebe většinu čtyř hlasů (českého, saského,

mohučského a kolínského), nečítaje v to sporný hlas braniborský, mohl se lepším právem pokládati za krále německého než Zikmund. Král Václav vyhradil si od Jošta užívání titulu císařského, ale i v tuto hodnost měl Jošt po jeho smrti nastoupiti. Avšak uběhlo sotva čtvrt roku po této volbě, když Jošta zachvátila smrt (18. ledna 1411). Jošt, který zemřel bezdětek, byl poslední potomek moravské větve rodu Lucemburského a poslední nám známý markrabí moravský. V posledních letech své vlády napravil mnohou chybu svého mládí, a Morava, která od smrti Prokopovy netrpěla již tolika domácími válkami, povznesla se opět v mnohém směru. Zvláště kláštery a města Jošt v té době horlivě podporoval. O jeho země rozdělili se zbývající Lucemburkovci tak, že králi Václavovi připadla Morava a obojí Lužice, Zikmundovi Braniborsko, které však tento brzo potom zastavil a r. 1415 docela prodal Bedřichovi, purkrabí normberskému. Také v příčině hodnosti římsko-německé Zikmund dohodl se s Václavem v ten rozum, že Zikmund užíval titulu krále římského a zavázal se s bratrem rozděliti se o důchody odtud vyplývající, Václavovi pak pomáhati k dosažení hodnosti císařské.

Smrtí Joštovou skončila se řada samostatných markrabí na Moravě; od té doby panovníci čeští připojili tuto zemi bezprostředně pod své panství a užívali sami názvu markrabí moravských. Na počátku měsíce února 1411 přišli páni moravští, Lacek z Kravař, od r. 1408 nejvyšší hofmistr a purkrabí království českého, Hanuš z Lichtenštejna, Vilém z Pernštejna, Heralt Skalský z Kunštátu, Jan Lipnický, Petr Strážnický z Kravař a jiní, aby se ohlásili králi jakožto nejvyššímu pánu svému. Václav královským listem, vydaným 16. února, potvrdil všechna privilegia země moravské a ustanovil hejtmanem zemským pana Lacka z Kravař. Tento vynikající šlechtic moravský byl odedávna oddaný přítel Husův a horlivý podporovatel jeho učení. Jím a synovcem jeho*) Petrem Strážnickým získána jest nejenom šlechta, nýbrž veškeren lid český na Moravě pro opravné snahy

*) Dosavadní mínění (naposled projevené také od Bretholze, Übergabe Mährens an Albrecht V., Archiv für österr. Gesch., 80, str. 259), že byl Petr Strážnický bratrem Lackovým, nověji ukázalo se nesprávným. Srv. Rolleder Die Herren von Kravarn, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens. r. 1898 a 1899 s přiloženou tabulkou rodokmenovou. Výzkumy Rolledrovy potvrzeny jsou, jak mi soukromě sděleno, drem. F. Dvorským, který taktéž chystá do tisku o pánech z Kravař podrobné pojednání.

kazatele betlemského. Není tedy divu, že i na Moravě tehdejší události pražské s napjatou pozorností byly sledovány.

Spor Husův s úřady církevními značně se přiostřil, když arcibiskup Zbyněk všechny knihy Wycliffovy, které mu byly odevzdány, dal veřejně spáliti na dvoře arcibiskupského paláce (16. června 1410, a na základě žalob farářů pražských zapověděl všeliká kázání na jiných místech než byly kostely farní a klášterní, což bylo namířeno proti kapli betlemské. Když pak za velikého rozjitření lidu pražského Hus proti zákazu pokračoval ve svých kázáních, arcibiskup vyhlásil naň klatbu. Toto počínání vrchního pastýře, jímž národ český uvržen byl před cizinou do podezření, že se přidržuje kacířských bludů, popudilo krále Václava i obrátil se zvláštním přímluvným listem k papeži Janu XXIII., nástupci Alexandra V., i ke kardinálům, žádaje, aby zejména ono nařízení, jímž se obmezovala svoboda kázání, bylo odvoláno. K tomuto listu připojila též dopis podobného znění královna Žofie a také někteří páni českomoravští. Důrazností a silou přesvědčení vyniká tu list pana Lacka z Kravař a synovce jeho Petra Strážnického, patrný důkaz, jak mocně učení Husovo proniklo již i na Moravu. „Co nám prospívají kaple v našich zámcích," táže se tu pan Lacek, „v nichž dosti často slovo boží bylo hlásáno? Jak můžeme poslouchati slovo Páně, když jsme vypraveni do pole, kdež přece jest nejvíce třeba, slovo boží slyšeti? Vskutku, velké neštěstí a zlá roztržka v národě mohla by z toho povstati!" Betlemskou kapli pak nazývá místem, kterému se žádný klášter ani farní kostel v celé české zemi v tom povolání nevyrovná.

Ale toto spojené úsilí ve prospěch Husův nemělo žádného účinku u Jana XXIII., který sám jsa mužem života docela nehodného, byl rozhodným nepřítelem opravného hnutí v Čechách. Hus byl na výslovnou žádost Zbyňkovu obeslán do Bononie před soud papežský, a když za souhlasu krále Václava se nedostavil, vyhlásil naň kardinál Odo de Colonna klatbu (v únoru 1411). Arcibiskup Zbyněk, který tím způsobem zjevně znepřátelil se s králem Václavem, odejel do Roudnice a odtud prohlásil i interdikt na Prahu. Veškero úsilí pana Lacka z Kravař, tehdejšího biskupa olomuckého Konrada a jiných hodnostářů i pánů českých, aby zjednali smír mezi protivnými stranami, zůstalo bez výsledku, a arcibiskup Zbyněk vydal se přes Moravu do Uher, aby získal pomoc krále Zikmunda. Ale na této cestě zemřel v Břetislavi

(Prešpurce) (28. září 1411). Nástupcem jeho stal se Moravan, ale rodem Němec, učený a léty již pokročilý Albik z Uničova, někdejší tělesný lékař krále Václava.

Zatím král Václav znovu se u papeže zasazoval o urovnání záležitosti Husovy, a Jan XXIII., jemuž tehda záleželo na přízni krále českého, zrušil prozatím platnost klatby a ponechal si rozhodnutí celého sporu na dobu neurčitou. Počínání jeho však brzo potom zavdalo Husovi podnět k vystoupení mnohem důraznějšímu. Tehda totiž hrozila mu válka od krále neapolského Ladislava, který poskytl útočiště sesazenému papeži římskému Řehoři XII. Jan XXIII. rozeslal (v září 1411) po všech zemích křesťanských hlasatele, aby všem, kteří by buď osobně neb penězi jej v této válce podporovali, udíleny byly tytéž odpustky, jako kdysi účastníkům výprav křížových do Svaté země. Hlasatelé tito přišli mimo jiné také do Prahy (v květnu 1412) a tam prodávali odpustky spůsobem přímo kramářským. Proti tomuto zlořádu Hus vystoupil přísně jak v disputacích universitních, tak i ve veřejných kázáních k lidu, ano i mnohými listy posílanými do rozličných krajin a měst v Čechách, na Moravě, v Polsku i v Uhřích. Opíraje se o důvody, kdysi Wycliffem pronesené, tvrdil mimo jiné, že pouze Bůh a nikoliv papež neb kterýkoli jiný člověk smí odpustky udíleti neb hříchy promíjeti. Lid byl jeho kázáními velmi rozjitřen, a došlo k výtržnostem v kostelích proti hlasatelům odpustkův i proti kněžím pražským, kteří se ujímali odpustkův.

Ne nadarmo toto vystoupení Husovo pokládá se za nejdůležitější obrat v jeho životě, který také v dějinách lidstva má význam dalekosáhlý. Byv dosud kazatelem zlořádů, nyní obrací se proti nejvyšší obecně uznávané autoritě církevní. Na této cestě mnozí už neodvážili se ho následovati, kteří dosud byli horlivými jeho přívrženci. Sám král Václav neminil strpěti zřejmého odporu proti nařízením papežským i rozkázal konšelům pražským, aby přísně trestali výtržnosti lidu proti kněžstvu. Tři jinoši, kteří v kostele odporovali hlasatelům odpustků, byli sťati přes zakročení Husovo, který pak za ně sloužil zádušní mši v kapli Betlemské. Také někdejší přátelé Husovi v učení pražském, Štěpán z Pálče, tehda děkan fakulty theologické, ano i Stanislav ze Znojma, kdysi nejhorlivější zastance Wycliffův, odtrhli se od něho a provedli, že většina mistrů odepřela vysloviti se proti odpustkům.

Z přívržencû Husovi věrných tehda již vynikal mistr Jeronym Pražský. Husovi přibylo tím spûsobem mnoho protivníkû, kteří tím naň nepřestávali žalovati v Římě a vyličovali počínání jeho barvami nejčernějšími. A tu Jan XXIII., popuzený Husovým vystoupením proti odpustkûm, nemeškal skoncovati při Husovu v úplný jeho neprospěch: dal vyhlásiti naň klatbu a na Prahu interdikt (zápověd služeb božích), pokud by Hus dlel v městě; novou bullou pak o něco později vydanou bylo rozkázáno, aby Hus jako kacíř byl odevzdán arcibiskupovi pražskému nebo biskupovi litomyšlskému k odsouzení a upálení, kaple Betlemská pak jako hnízdo kacířství byla rozbořena a se zemí srovnána.

Po vyhlášení těchto trestû v Praze (v září 1412) nastalo ještě větší rozjitření lidu než dříve, zvláště následkem zastavení služeb božích; nepřátelé jali se Husovi ukládati o život a tento, aby zamezil další rozbroje, na žádost samého krále Václava, odebral se na venkov (v říjnu), kdež mu pan Jan starší z Ústí vykázal útulek na Kozím Hrádku nad Lužnicí Po brzké smrti pana z Ústí uchýlil se na zámek Krakovec u Křivoklátu pod ochranu Jindřicha Lefla z Lažan. Tam pokračoval v činnosti kazatelské i spisovatelské, která čelila zřejmě proti neobmezené moci papežské; Hus totiž tvrdil, že ne tato, nýbrž písmo svaté jest nejvyšší auktoritou v učení církevním. V Praze zatím rostouci bouře pohnuly pohodlného Albika z Uničova, že vzdal se hodnosti arcibiskupa pražského; na jeho místo nastoupil dosavadní biskup olomucký Konrad z Vechty, rodem Němec z Vestfalska a v Olomouci dosedl na stolec biskupský Václav z Buřenic, přijmím Králík, dosud probošt vyšehradský a nejvyšší kancléř krále českého. V universitě pražské různice mezi stoupenci Husovými a jich odpůrci dostoupily takové prudkosti, že král Václav, shledav u těchto úplnou nesmířitelnost a hlavní překážku k obnovení pokoje, čtyři z nich zbavil jich hodností a vypověděl z veškeré říše své; byli to mistři Stanislav ze Znojma, Petr ze Znojma, Štěpán z Pálče a Jan Eliášův.

Věc Husova stala se již předmětem pozornosti ve veškerém světě křesťanském. Král Zikmund dal si všemožnou práci, aby odstranil zhoubný rozkol v církvi a přiměl papeže Jana XXIII., který byv vypuzen od Ladislava Neapolského z Říma, zdržoval se v Bononii, že konečně svolal obecné koncilium do německého města Kostnice na den 1. listopadu 1414. Pomocí koncilia

Zikmund doufal, že vyřídí také spor Husův s úřady církevními, a proto vzkázal mu, aby se do Kostnice odebral, sebe i národ český z kacířství očistil, zaručiv mu zvláštním královským listem bezpečný průvod tam i zpět a volnost úplného vyslechnutí před koncilem. Hus touže horlivě, aby mohl obhájiti svého přesvědčení, vydal se v průvodě několika pánů českých již 11. října 1414 na cestu, nečekaje na bezpečný list, který mu teprve v Kostnici byl doručen, kamž dospěl 3. listopadu. S počátku nesetkal se s nesnázemi, ano papež sprostil jej na čas i klatby. Avšak za Husem vybrali se do Kostnice úhlavní jeho nepřátelé z Čech, složivše proti němu na popud biskupa litomyšlského Jana a kapituly pražské objemnou žalobu, založenou větším dílem na křivých udáních. Mezi nimi byl také Stanislav ze Znojma, který vybral se na cestu z rodiště svého na Moravě, ale na této cestě náhle zemřel v Jindřichově Hradci, raněn byv mrtvicí. Smrt nedopustila, aby dokončil mrzký čin proti někdejšímu příteli. Druzí žalobci, mezi nimiž byl také Štěpán z Pálče a Jan, biskup litomyšlský, doraziv̌še do Kostnice obvinili Husa u koncilia z kacířství a stálým popuzováním dosáhli toho, že Hus byl na rozkaz koncilia jat a uvržen do temného a smrdutého žaláře (6. prosince), z něhož ani důrazný protest jeho průvodčích ani zakročení krále Zikmunda jej nevysvobodilo. Na bezpečný list koncilium nedbalo, ježto prý nemá nikdo světský práva sahati do jeho soudní moci.

Uvěznění Husovo způsobilo v zemích českých velké pohnutí myslí. V Praze tehda počal hlásati Jakoubek ze Stříbra nutnost přijímání svátosti oltářní pod obojí způsobou, což Hus v žaláři kostnickém schválil. Ale mocnější hlas nevole ozval se tentokráte z Moravy. Pan Lacek z Kravař, od smrti markrabí Josta nejvyšší hejtman zemský na Moravě, byl horlivým příznivcem nového učení, pokud bylo lze od něho očekávati nápravu zkažených mravů v duchovenstvu a odstranění jiných veřejných zlořádů. Při tom však důrazně sebe i svých přátel hájil proti výčitce kacířství nebo odštěpenství od církve a prohlašoval v listě k papeži Janu XXIII. sebe i veškeré obyvatelstvo moravské za věrné vyznavače víry katolické. S ním za jedno v těchto názorech stála téměř veškera šlechta moravská. Důkazem toho jest sjezd, který již na počátku února 1415 konali páni moravští v Meziříčí, svolaný samým hejtmanem zemským, vedle něhož účastnili se: Boček z Kunštátu jinak z Poděbrad, Erhart Skalský z Kunštátu,

Vilém z Pernštejna, Jan z Lomnice, nejvyšší komoří brněnský, Hanuš z Lipé, nejvyšší maršálek království českého, Petr z Kravař, nejvyšší komoří olomucký, Jodok Hecht z Rosic, Oldřich z Hlavatce, podkomoří markrabství moravského a jiní pánové, tedy výkvět šlechty moravské a zároveň nejvyšší úředníci zemští. Odtud napsali list králi Zikmundovi, „dědici nápadnému koruny české," kterým žádali, aby dostál svému bezpečnému listu a způsobil propuštění Husa z vězení, pak aby mu zabezpečil bezpečný výslech, aby se veřejně mohl hájiti, kdyby jej někdo obžaloval z bludův; teprve kdyby byl usvědčen z pobloudění, nechť se mu usoudí po právu; za všech okolností však má svobodný list míti průchod, jinak „byla by mnohým příčina, že by se bezpečných listů Zikmundových lekali."

Dopis ten na Zikmunda neměl valného účinku. Rozhořčení v Čechách a na Moravě ještě se zvýšilo, když došla zpráva, že po sesazení papeže Jana XXIII. a po útěku jeho z Kostnice (v březnu 1415) měl král příležitost Husovi poskytnouti osobní svobodu a že přece tak neučinil. Panstvo české i moravské spatřovalo v tom nečestný skutek Zikmundův a proto konány byly sjezdy šlechty moravské v Brně (8. května) a hned potom veškeré šlechty českomoravské v Praze (12. května), odkudž poslán poslední list varovný králi Zikmundovi, opatřený 250 podpisy pánů českých i moravských, nečítaje oněch pánů, kteří nemohše se sjezdu účastniti později připojili k němu svůj souhlas. Uvážíme-li, že znění tohoto listu téměř doslovně opakuje prohlášení ze sjezdu meziříčského, nabýváme z toho patrného důkazu, že pan Lacek z Kravař, požívající stejné vážnosti jak v Čechách tak na Moravě, byl původcem tohoto důležitého projevu. Avšak ačkoli v tomto listu výslovně bylo prohlášeno, že nařčení Husovo z kacířství bude se pokládati za nařčení a pohanění celého národa a koruny české, výstraha ta přece v Kostnici nedošla povšimnutí. Jan Hus po několikerém výslechu, když odepřel prostě odvolati všechno, z čeho byl právem i neprávem obviněn, vyhlášen byl od koncilia za kacíře, zbaven důstojenství kněžského, odsouzen k smrti a odevzdán světské moci, to jest králi Zikmundovi, který zapomenuv bezpečného listu, dal jej na hranici upáliti (6. července 1415). Necelý rok potom (30. května 1416) stihl týž trest nejvěrnějšího stoupence Husova, Jeronýma Pražského.

IV. Morava v popředí hnutí husitského. Smrt Lacka z Kravař. Překážky husitství na Moravě. Bouře v Čechách a smrt krále Václava.

Na krále Zikmunda padá největší vina událostí, které potom v Čechách a na Moravě následovaly. On jediný mohl důrazným a zároveň smírným zakročením u koncilia odvrátiti zhoubnou pochodeň válečnou od našich zemí. Ani na to nemohl se vymlouvati, že by snad byl netušil dosah upálení Husova. V obou listech pánů českých s dostatek byl upozorněn na následky z takového činu hrozící. A ukázalo se, že pan Lacek nebyl falešným prorokem. Sotva došly zprávy o konečném osudu Husově, veškeren národ český zachvácen byl pohnutím dosud neslýchaným ve všech svých vrstvách společenských. Čin koncilia kostnického pokládán byl netoliko za justiční vraždu neohroženého a zbožného vyznavače pravd Kristových, nýbrž za svévolné pohanění veškerého národa. Ano i Poláci projevili tehda svou nevoli. Bylyť tehda časté styky mezi šlechtou polskou a českomoravskou, v jichž popředí zase shledáváme pana Lacka z Kravař, té doby bez odporu nejčelnější politickou osobnost u nás. Když r. 1412 polský král Vladislav vraceje se z Uher po návštěvě u krále Zikmunda, oklikou přes Moravu ubíral se do Krakova, panu Lackovi jakožto hejtmanu zemskému dostalo se úkolu, krále vítati a hostiti. R. 1414 pak týž pán nejen vojenskou pomoci, nýbrž osobně přispěl králi polskému v boji proti rytířům německým. Když král Vladislav vypravil r. 1415 poselstvo polské do Kostnice, byl to zejména polský pán Záviš, příjmím Černý z Garbova, jenž v Kostnici s jinými posly krále Vladislava podporoval pány české ujímající se uvězněného mistra Jana, který za to pánům polským ve svých listech tak dojemně vyslovoval vděčnost.*)

Nevole lidu hledala průchodu z počátku nahodilými výtržnostmi, jmenovitě v Praze, kde obecná nenávist obrátila se především proti oněm duchovním, kteří byli známi jako nepřátelé Husovi.**) Biskupovi litomyšlskému Janu, příjmím Železnému,

*) J. Goll, Čechy a Prusy ve středověku, str. 132, 134.

**) Že by však byli tito ztýráni a někteří i zavražděni bývali, jak tvrdí Huber, Österr. Gesch. II, 445, vyvrací Tomek Děj. Prahy, III, 591, ježto domácí prameny o takových ukrutnostech nevědí ničeho.

který v Kostnici nejvíce se přičinil o odsouzení Husovo, byly od okolních pánů statky buď pohubeny neb i pobrány. Učení Husovo, které dosud pouze mezi vzdělanci mohlo nalézti stoupence, počalo se odtud rychleji šířiti i v lidu obecném, k čemuž také nemálo přispělo prohlášení kalicha, jakožto viditelného odznaku nové strany náboženské. Ale organisace tohoto hnutí náboženského nebyla dosud provedena a že vůbec byla zahájena, toho zásluhu opět dlužno přičísti důmyslnému státníkovi moravskému, panu Lackovi z Kravař. Jeho zajisté vedením páni čeští a moravští položili si sjezd společný v Praze na den 2. září 1415 a odtud společným dopisem ke konciliu prohlásili, že mistr Jan Hus, nebyv usvědčen z bludů, neprávem byl odsouzen na křivá udání svých nepřátel a utracen, dále že v hrdlo lže, kdožkoli by tvrdil, že v království českém a markrabství moravském se vzmáhají bludy a učení kacířská. Tento list podepsán byl od 69 účastníků sjezdu, ale za krátko 452 pánův a rytířů připojilo k němu své podpisy a pečeti, z nichž 131, tedy skoro třetina, náležela panstvu a rytířstvu moravskému. Hned potom (5. září) páni a zemané na tomto sjezdě shromáždění učinili spolek a smlouvu mezi sebou na šest let, kdež se zavázali hájiti svobodného kázání slova božího na svých statcích, opírati se nespravedlivým klatbám, poslouchati v té příčině moci papežské i domácích biskupů jen tenkrát, když by nařízení jejich srovnávala se s písmem svatým, o čemž rozhodovati sluší mistrům učení pražského. Za náčelníky tohoto spolku zvoleni jsou tři nejpřednější pánové: Lacek z Kravař, jakožto hejtman moravský, Čeněk z Vartenberka, nejvyšší purkrabí pražský a Boček starší z Kunštátu jinak z Poděbrad, i dána jim plná moc přijímati nové členy. Že Lacek byl tvůrcem této jednoty, vysvítá i z toho, že král Zikmund v listě k vůdcům husitského panstva oslovuje jej před oběma ostatními a že v jeho družině jinak nebyl nazýván, než „Lacek veliký pán moravský“.*) Proti této mohutné organisaci málo padalo na váhu, že čtrnáct pánů sešlo se spolu s arcibiskupem Konradem v Českém Brodě (1. října), kdež dovolávajíce se souhlasu krále Václava zavázali se státi věrně při církvi katolické.

Ze všeho vysvítá, že Morava na počátku husitského hnutí

*) „Der grosse herr Lazgo von Mähren“. Srv. Bretholz, v Archiv f. österr. Gesch. r. 1893, str. 249 násl.

Čechám úplně vyrovnávala se horlivostí, ano v mnohé příčině nad ně i vynikala. To však potrvalo jen potud, pokud vedení zemské správy spočívalo v osvědčených rukou paně Lackových. On to byl také, který spolu s jinými pány moravskými, jakož byl bratr jeho Petr, Heralt Skalský z Kunštátu a Jan Tovačovský z Cimburka, povolal četné husitské kněze z Čech na Moravu, aby tam podávali svátost oltářní pod obojí spůsobou. Po jejich příkladě nejzámožnější páni zemští osazovali fary na svých statcích husitskými kněžími, tak že sotva pětina far moravských zůstala osazena duchovními katolickými. Avšak Lacek z Kravař zemřel již r. 1416 na nenahraditelnou ztratu věci husitské na Moravě. Nástupcem jeho v hejtmanském úřadě jmenován byl od krále Václava bratrovec Lackův Petr Strážnický z Kravař; hlásil se sice také k novému učení, ale neměl již oné pevnosti povahy a náboženského přesvědčení, organisačního důmyslu a státnické obratnosti, jakou vynikal jeho předchůdce. Pokud žil král Václav, který z rozličných příčin zvláště z nenávisti k Zikmundovi schválně nevystupoval důrazně proti husitství, šlechta moravská mohla bez překážky a bez nebezpečenství přiznávati se k novému učení. Když však panem Moravy po smrti Václavově stal se Zikmund, když nejvyšší úřady zemské byly osazeny jeho důvěrníky, když onem, kteří se vzpírali vůli královské, bylo se obávati útoku vojsk uherských i rakouských: tu s moravskou šlechtou stala se velká změna a většina jejích vynikajících rodů vrátila se pod korouhve Zikmundovy a k neobmezenému poslušenství církve římské.

Mocněji a trvanlivěji zakotvilo se nové učení v širších vrstvách lidu venkovského, který od něho očekával nejen odstranění mnohých zlořadů, bujících v církvi i ve společnosti světské, nýbrž i vysvobození z hmotné bídy a z nevolnictví, do kterého teprve nedávno před tím od šlechty byl uvržen. V té příčině [illegible] jest zvláště sněm konaný 26. července 1380 na hradě Spoberně, kdež za přítomnosti markrabí Jošta četní páni moravští se usnesli, že žádný pan nemá na své statky přijati [illegible] pána, pokud by nepřinesl [illegible] jest propuštěn. Tak stal se [illegible] a přirozený jest zjev, který [illegible] myšlenky se opakuje, že lid moravský [illegible] doufal vybaviti se [illegible]

Byly však ještě jiné překážky, které jako mocná hráze bránily volnému šíření nového hnutí náboženského na Moravě. Předně byla to královská města moravská, Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, jichž německé obyvatelstvo postavilo se v příkrý odpor proti všelikým novotám, ne tak z náchylnosti k církvi římské, jako spíše z nenávisti k české národnosti. Městská rada olomucká odsoudila již osmý den po upálení Husově k smrti dva mladíky, kteří chválili učení Husovo, a dala je upáliti, ač zemský hejtman, mnozí páni i sama kapitula olomucká měšťanům to zrazovali. Podobný případ stal se ve Znojmě. Po smrti Husově koncilium kostnické uznalo za dobré rozeslati zvláštní listy městům moravským (26. července 1415) a v dopise k měšťanům olomuckým ze dne 27. března 1416 vyslovuje jim nejvřelejší uznání a pochvalu za jich neoblomnou oddanost k církvi. Za to v potomních letech Olomouc a Znojmo přede všemi městy staly se terčem nejkrutějších útoků se strany vojsk husitských.

Jiná překážka husitskému hnutí na Moravě stala se osazením biskupství olomuckého. Pokud žil biskup Václav z Buřenic, přijmím Králík, muž ve smýšlení náboženském vlažný a pouze králi Václavovi neobmezeně oddaný, podobný tehdejšímu arcibiskupovi pražskému Konradovi z Vechty, nepomýšlelo se na nějaké přísnější opatření, zvláště když i v samé kapitule olomucké vyskytli se zastanci nového učení. Po smrti jeho (12. září 1416) nastala dvojí volba: zastanci starých řádů zvolili Jana Železného, biskupa litomyšlského, druhá strana Albrechta čili Alše, kanovníka vyšehradského, který také na rozkaz krále Václava, svého ochránce, i pomocí zemského hejtmana Lacka z Kravař byl uveden v úřad biskupský i statky k němu náležité. S biskupem Alšem také husitští kněží slavili vstup do hlavního kostela olomuckého a konali tam služby boží novým neobvyklým způsobem. Tím však nemínil se spokojiti Jan Železný. Pomocí koncilia kostnického i papeže Martina V. po dvouletém zápase konečně dosáhl biskupství olomuckého, kdežto Aleš jmenován byl biskupem litomyšlským (1418).*) Jan Železný pak, muž výbojný a neoblomný, položil si životním úkolem vymýtiti v zemích českých nové řády, a byl v tomto směru neunavně činným,

*) Spor o biskupství olomucké vylíčil Bretholz l. c str. 261, a Brandl v Čas. Mat. Mor., r. 1877, str. 29.

ještě než stal se biskupem olomuckým. Byv od koncilia kostnického (31. srpna 1415) jmenován legátem pro Čechy a Moravu s plnou mocí vykořeňovati kacířství, dosáhl aspoň tolik, že obě kapituly, litomyšlská a olomucká, sjednotily se (24. června 1416) na tak dlouho, až by bludy wycliffitské a husitské z Čech a z Moravy byly odklizeny. Stav se pak biskupem olomuckým Jan Železný rozvinul v tomto směru ještě větší horlivost, v čemž vydatně byl podporován změnami politickými, které nastaly po smrti krále Václava.

Všech těchto překážek v Čechách nebylo a proto na tomto hlavním dějišti události vyvíjely se rychleji a volněji. Král Václav horšil se nad upálením mistra Jana Husa, pokládaje čin ten za svévolné zasažení do jeho moci královské, a arcibiskup Konrad, jemu ve všem oddaný, nevystupoval s důrazem proti kněžím, kteří rozdávali svátost pod obojí způsobou a i jinak novot se přidržovali. Města královská byla sice z velké části německá, ale v Praze nabylo již obyvatelstvo české převahy. Universita pražská, která přes zákazy koncilia postavila se v čelo náboženského hnutí, když byla otázána o dobré zdání, prohlásila přijímání pod obojí způsobou za přikázání Kristovo. Ale již také vyskytly se strany, které mimo přijímání pod obojí zahájily i jiné novoty na základě písma svatého. Kdežto Hus a jeho přátelé drželi se zásady, že nemůže býti pravým učením křesťanským, co by bylo v zjevném odporu s písmem svatým, výstřednější duchovní jali se tvrditi, že jen to jest učením křesťanským, co zřejmě jest obsaženo v písmě, vše ostatní pokládali za škodlivý výmysl lidský.

Tím způsobem vyznavači Husova učení následkem volného výkladu písma sv. rozštěpili se hned na počátku na dvě hlavní strany; mírnější z nich nazývali se kališníky čili Pražany, poněvadž střediskem jejich byla pražská universita, výstřednější přijali si jméno Táboritů v od hory Tábora nedaleko Bechyně, kdež konalo se jedno z prvních velkých shromáždění lidu. Kališníci nelišili se valně ve směru dogmatickém od církve katolické. Třeba pokládali písmo svaté za hlavní pramen víry, přece nezavrhovali tradici docela. Ve čtyřech pražských artikulích, které byly sestaveny a vyhlášeny později (v červenci 1420), bylo žádáno: 1) aby slovo boží po království českém svobodně a bez překážky od křesťanských kněží bylo zvěstováno a kázáno, 2) aby velebná

svátost těla a krve boží pod oběma způsobama chleba i vína všem věrným křesťanům, jimž hřích smrtelný nepřekáží, svobodně byla dávána, 3) aby zboží tělesné, nad kterým kněží a mniši panují proti přikázání Kristovu, bylo jim odjato a aby byli živi podle evangelia věřícím příkladně a aby navedeni byli k stavu Kristovu a apoštolskému, 4) aby všelicí hříchové smrtelní a zvláště zjevní byli od těch, jenž k tomu úřad mají, kázeni a stavováni. Naproti tomu Táborité hleděli obnoviti mezi sebou stav původního křesťanství. Zavrhovali všechny svátosti vyjma křest a svátost oltářní, ctění svatých i jejich obrazův a ostatků. Nevěřili v očistec, ani v užitečnost zádušních mší a modliteb za zemřelé. Veškeru hierarchii pokládali za zbytečnou a připouštěli také světské osoby k vykonávání obřadů kněžských; mnohdy i ženy vystupovaly na kazatelny. Mši sloužili po česku, bez ornátu v soukromých domech, stodolách i pod širým nebem. Popírali skutečnou přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní. Všechny svátky vyjma neděle odstranili, rovněž i přísahu. Pronásledovali všechen přepych a zbytečné strojení. I vědu zavrhovali, ježto prý vede k pýše, dbali však toho pečlivě, aby všechny děti naučily se čísti a psáti.

Král Václav dosud nakloněn jsa učení Husovu, nečinil podobně jako arcibiskup Konrad přísnějších opatření proti straně podobojí, ačkoliv oba k tomu od koncilia několikráte důrazně byli vybídnuti. Teprve když papež Martin V. pohrozil jim tresty církevními, ba i křížovou válkou, a také král Zikmund chystal se k zjevnému nepřátelství, ano i potajmu smluvil spolek s jednotou pánů katolických v Čechách: Václav odhodlal se aspoň částečně učiniti papeži po vůli a vydal nařízení, aby všichni faráři, kteří jako protivníci husitského učení z far byli vypuzeni, zase v ně byli dosazeni. Rozkaz byl sice vyplněn, ale lid přestal choditi do kostelův a shromažďoval se na venkově pod širým nebem na místech, jimž dávána biblická jména (hora Olivetská, Tábor, Oreb); z těch proslula zejména hora Tábor nedaleko Bechyně, kdež 22. července 1419 shromáždilo se na 40.000 lidu z nejvzdálenějších končin Čech i Moravy. Někteří vůdcové, mezi nimiž vynikal šlechtic Mikuláš z Husi, jali se v těchto shromážděních lid ozbrojovati a cvičiti ve zbrani. Příkladu venkovského následovali také Pražané a konali hlučná procesí po ulicích. Král Václav pokládaje za nutné ještě ostřeji vystoupiti,

sesadil v Praze některé konšely a [illegible] na jejich místo protivníky Husovy, kteří přerušovali [illegible] Z toho došlo k veliké bouři lidu [illegible] 1419, ve které za vedení kněze Jana Želivského a za [illegible] Jana Žižky z Trocnova učiněn byl útok na [illegible] někteří nenávidění konšelé byli z oken svrženi na náměstí a tam [illegible]. Na zprávu o tom král Václav, který [illegible] na hradě Kunraticích, rozzuřil se tou měrou, že [illegible] a zemřel (16. srpna). Bouře pražské pak [illegible] v tom, že nižší lid návodem některých výstředních kněží dobýval se do kostelův a klášterů, bořil oltáře, trhal obrazy a rozbíjel posvátné náčiní i ostatky. Faráři teprve nedávno osazeni byli opět z far vypuzeni a ze strachu již také německé obyvatelstvo hledalo útočiště na hradě Pražském a na Vyšehradě. Podobné výtržnosti děly se také v jiných městech českých a utišily se teprve, když rozvážné měšťanstvo důraznými opatřeními proti nim vystoupilo.

V. Morava uvedena v poslušnost krále Zikmunda. Bitvy pod Žižkovem a u Vyšehradu; následky jejich pro Moravu. Sněm čáslavský a brněnský.

Po smrti krále Václava byl bratr jeho Zikmund jediným oprávněným dědicem koruny české: ale obyvatelstvo české i moravské bylo různého mínění o otázce, má-li za panovníka býti uznán. V Čechách většina národa nebyla mu nakloněna: byloť v dobré paměti všech, jak neupřímně ano ošemetně zachoval se za událostí kostnických a Zikmund sám netajil se před nikým, že pokládá za životní úkol vyhladiti husitství a wycleffství v českých zemích z kořene. Nanejvýše německá města a hrstka pánů katolických byla ochotna uznati jej bezvyminečně za krále. Táborité, k nimž náležela většina lidu venkovského a kteří už tehda vedením Mikuláše z Husi a Jana Žižky organisovali se v bojovná bratrstva, nechtěli o něm ani slyšeti. Mírnější kališníci, k nimž náleželi Pražané, malá čásť lidu venkovského a především převalná část šlechty, sešli se nedlouho po smrti Václavově na sněm v Praze, z něhož vypravili poselstvo ke králi Zikmundovi do Budína, zvali jej, aby přijel do Čech a uvázal se v panství, avšak pod výminkou, aby uznal plnou svobodu vyznání podobojí.

Zikmund, jemuž právě tehda hrozila válka s Turky, dal poselstvu odpověd vyhýbavou, odložil příjezd svůj do Čech a svěřil vládu v Čechách prozatím ovdovělé královně Žofii, vrchnímu purkrabí pražskému panu Čeňkovi z Vartenberka a ještě několika jiným pánům.

Zcela jinak bylo na Moravě. Tato země, jejíž osudy od počátku vypuknutí bouří husitských zdály se splývati s osudy Čech, od smrti krále Václava nabyla docela jiné tvářnosti. V celé zemi nebylo mocného náčelníka, podobného zesnulému Lackovi z Kravař, který by byl dovedl šlechtu v náboženských věcech svornou sjednotiti k společnému odporu také ve věcech politických. Také byla Morava vydána mnohem více útokům z Uher a Rakous, kdež vládl vévoda Albrecht V., spojenec Zikmundův a nesmířitelný odpůrce Husova učení. Kdežto v Čechách po smrti Václavově vichřice nového hnutí zachvátila všechny vrstvy obyvatelstva, na Moravě sice také porůznu bouře s velkou silou vypukávaly, ale povšechného rozšíření nikdy nenabyly. Mocným krotitelem jejich byl tu biskup olomucký Jan Železný i města královská, v nichž Zikmund nalézal spolehlivou oporu. Tím se vysvětluje, že hnutí husitské na Moravě té převahy jako v Čechách nenabylo a že také šlechta moravská, ač většinou husitsky smýšlející nikdy se neodvážila odepříti králi Zikmundovi svého poslušenství.

Jak rozdílně Zikmund oceňoval smýšlení v Čechách a na Moravě, toho důkazem jest sněm brněnský konaný v posledních dnech měsíce prosince 1419. Když královna Žofie složila tam vladařství do jeho rukou, neodvážil se pominouti tehdejšího náčelníka šlechty kališnické, pana Čeňka z Vartenberka a jmenoval jej spolu s dvěma jinými pány prozatímným vladařem v Čechách, ponechav mu úřad nejvyššího purkrabí pražského. Ostatně ovšem sesadil z důležitých úřadů stoupence husitské a dosadil v ně své úředníky; také poselstvu měst pražských ukázal dosti zřejmě svou nemilost. Avšak mnohem pronikavější změny provedeny byly hned tehda na Moravě, čehož by se Zikmund zajisté nebyl odvážil, kdyby se byl nadál nějakého odporu u šlechty moravské. Petr Strážnický z Kravař, dosavadní zemský hejtman, ačkoliv se králi ve všem podrobil, ano i husitského učení úplně se odřekl, byl úřadu svého zbaven, a hejtmanem jmenován jiný člen téhož rodu, na němž se král Zikmund mohl lépe spolehnouti, totiž jeho bratranec Jindřich z Kravař, pán na Plumlově;

jest to týž pán, který brzy potom (v dubnu 1420) spolu s některými členy nižší šlechty moravské a městy Olomoucí, Uničovem, Jevíčkem, Znojmem, Jihlavou a Brnem ohlásil nepřátelství Pražanům a jejich přívržencům podobojí. A poněvadž také ostatní úřady zemské i hrady královské osazeny byly spolehlivými služebníky Zikmundovými, snadno si vysvětlíme, že v této době na Moravě nestal se žádný pokus zdvihnouti zbraň ve prospěch věci husitské: naopak v německých městech, zvláště ve Znojmě a Olomouci, četní stoupenci nového učení byli postínáni a upáleni.

Ani v Čechách nebylo třeba vzdáti se všeliké naděje ve smír. Venkovský lid ovšem, náležející k rozhodné straně táborské a k boji organisovaný zkušenými válečníky Mikulášem z Husi a Janem Žižkou, nechtěl Zikmunda za žádnou cenu míti králem českým. Šlechta podobojí a města Pražská ještě jednou podala mu ruku k smírnému narovnání. Ale Zikmund, který zatím s papežem Martinem a knížaty německými dohodl se o křížovou výpravu do Čech, nemínil spor ukončiti jinak, než když se mu všechno obyvatelstvo bezvyminečně podrobí a proto na sjezdě v Kutné Hoře (v květnu 1420), kam zatím byl dorazil s vojskem, tvrdě odmítl žádost Pražanův, aby je ponechal při svobodě přijímání podobojí. Teprve potom odhodlali se Pražané spojiti se s Tábority, jichž vůdce Žižka v čele 10.000 bojovníků zavčas do města dorazil. Zikmund dospěv s vojskem asi 20.000 mužů silným ku Praze, neodvážil se udeřiti na město ihned, nýbrž vyčkal křižáckého vojska sebraného téměř ze všech končin Evropy, nejvíce však z Německa, které majíc v čele vynikající knížata německá, jako markrabí míšenského, vévody bavorské a Albrechta V., vévodu rakouského, v počtu asi 150.000 mužů přirazilo koncem června ku Praze, spojilo se s vojskem Zikmundovým a oblehlo město. Toto bylo ve velkém nebezpečenství, ježto oba hlavní hrady, Vyšehrad i hrad Pražský, byly v moci Zikmundově. V této těžké době osvědčil se důmysl Jana Žižky, který, aby dovoz potravin do Prahy nebyl přerušen, obsadil se svým lidem táborským vrch Vítkov při řece Vltavě, později po něm Žižkovem nazvaný. Zikmund nemaje dostatek oblehacích přístrojův odhodlal se k útoku na toto opevnění, aby mohl pak Prahu se všech stran sevříti. Tento útok podnikli (14. července) Míšňané a Durynkové, ale byli od Žižky s velkými ztrátami odraženi, co

zatím Pražané učinivše výpad z bran městských, dovršili porážku vojska německého. Poněvadž ve vojsku křižáckém nastal nedostatek potravin a Němci žádali, aby směli domů se vrátiti, král Zikmund již 30. července upustil od obležení Prahy a dav se na hradě korunovati od arcibiskupa Konrada za krále českého, odtáhl do Hor Kutných zpět.

Tento první veliký úspěch válečnického umění Žižkova odňal Zikmundovi na dlouhá léta naději v dosažení koruny české. Avšak ještě stála Morava celá za ním v nezlomné věrnosti. Zatím co Pražané oblehli Vyšehrad, jehož posádce velel moravský pán Jan Šembera z Boskovic,*) moravská šlechta, v jejíž čele byl mladý a chrabrý hejtman zemský Jindřich Plumlovský z Kravař, sebrala z Moravy silné vojsko, s nímž král podruhé přitáhl ku Praze, aby osvobodil Vyšehrad z obležení. V boji tam svedeném (1. listopadu 1420) výkvět šlechty moravské nalezl svůj hrob, o čemž očitý svědek Vavřinec z Březové zachoval nám tuto zprávu:**) „Král u vigilii Všech Svatých (31. října) přitáhl s vojskem svým na hrad Nový (jinak Wenzelstein u Kunratic) k obědu; a nesměl jest toho dne na Pražany udeřiti, většího lidu pánů z Moravy očekávaje; kteřížto k večeru též k Novému hradu přitáhše, v lese tu přes noc v odění odpočívali tu sou, aby tak na zejtří všichni byli hotovi Pražany s pole sehnati se všemi jim pomoc činícími. I poslal jest král té noci ceduli k svým žoldnéřům na hrad Pražský, aby zitra ráno ve svém odění hotovi byli, a s hradu sejdouce, věže nebo domu vévody Saského dobyli a zapálili, že on v tu hodinu s množstvím lidu, kterýž mu ku pomoci večer přitáhl, chce Pražany s pole sehnati. Ale Bůh, jenž se vždy pyšným protiví a pokorným dává milost, dal posla s cedulí v ruce Pražských, kteřížto ze psaní jsouce vystrašeni, všecken oumysl králův sou zvěděli. Pro kteroužto věc hejtmané pražští bedlivě svůj lid zřídivše spůsobili sou, na kterémby místě každý z nich s svými měl ráno státi a toho místa od outoku nepřátel pilně a udatně brániti. I stalo se jest, že král po patnácté hodině***) s svým vojskem, s 16 neb 20 tisíci lidu

*) Pod tímto jménem uvádí se u Palackého i u Tomka; sám však nazýval se v listinách, na které mne upozornil dr. F. Dvorský, Janem z Boskovic seděním na Brandýse. Šembera je tedy název pozdější.

**) Podáno dle překladu Palackého, Děj. čes. III, 1, str. 362.

***) Dle našeho času jest to devátá hodina ranní.

dobře oděného s Nového hradu k městu Pražskému jeda k vojsku přiblížil se. A stoje na vrchu hory, kteráž jest proti sv. Pankráci, mečem svým z pošvy dobytým v povětří blýskal jest, dávaje skrze to Vyšehradským znamení, aby i oni s Vyšehradu sejdouce, obořili se na Pražany, protože on s hojným lidem, kteryž s Vyšehradu mohli viděti, k podstoupení Pražan byl hotov. Ale že král hodinu uloženou, jakož na listě zápisném bylo psáno, z vůle Boží zmeškal:*) protož hejtmané hradu Vyšehradského, osadivše brány, vrata i fortny, žádného s Vyšehradu ku pomoci proti Pražanům, ačkoli mnozí zvláště Němci chtěli sjíti, nedopustili sou. Tehda vidouce páni, že s Vyšehradu pomoci míti nebudou, a že Pražští příkopy výbornými se ohradili, radili králi, aby se o Pražské nepokoušel, neb jinak že vezme škodu na svém lidu. Ale král jim řekl: „Jáť dnes musím s těmi sedláky bojovati.“ A pan Jindřich z Plumlova vece králi: „Vězte to jistě, že dnes škodu vezmete a s hanbou utečete; jáť se bojím selských cepů.“ Jemuž král vece: „Já to vím, že vy Moravci jste bázliví a mně nevěrní.“ A pan Jindřich s jinými pány moravskými ssedavše s koni, řkou: „Aj, teď jsme, kde kážeš, tam budeme kdež ty nebudeš!“ A ihned jim král místo nejnebezpečnější vykázal, aby s strany nižší, totiž při močidlech a rybnících přistoupili a mužně s Pražany bojovali: ale Uhrům rozkázal s strany vyšší silnicí přistoupiti a s strany své též s Pražany boj vzíti. A když tak zřízení s obou stran s Pražany se mužsky speřili, a Pražané nejprve přestrašeni jsouce na outěk se obrátili a u sv. Pankrací v hromadu se shlukli: to vida pan Krušina hlasem hrozným volaje řekl: „O milí bratři, navraťte se zase a buďte dnes silní rytíři v boji Kristově, nebo ne náš, ale Boží děje se boj! Uzříte zajisté, že dnes Pán Bůh všemohoucí všecky své i naše nepřátely dá v ruce naše!“ Ještě právě řeči nedokonal, a jiný zkřikl: „Boží nepřátelé, běží.“ To uslyševše všickni ouprkem se obořili a nepřátely od příkopův odehnali a k utíkání obrátili; kteréžto Pražští s svými šlechtici stihajíce, některé v močidlech, některé v rybnících a mnohé po vinicích a polích utíkající zabíjeli, sedláci cepami žádného nejímajíce, ačkoli mnozí slibovali jíti u vězení a při-

*) Byla to právě hodina patnáctá dne 1. listopadu, do které posádka vyšehradská dle zápisu měla se Pražanům vzdáti, nepřijde-li do té doby pomoc Zikmundova.

stoupiti k zákonu Božímu; urození pak lidé jímali kohož mohli, osvobozujíce nad to mnohé od cepův i s vlastním nebezpečenstvím.“

„Praví se, že ve vojště králově pan Mikeš Divůček z Jemnišť, mincmistr na Horách, první na outěk se dav s 1500 jízdnými, rozhodnul osud bitvy. Porážka Zikmundova byla úplná a tím žalostnější, že ačkoli mu jen asi 500 osob na poli zahynulo, mezi nimi však nacházel se takořka květ šlechty české i moravské. V tom ohledu neznal celý tento věk boje ukrutnějšího nad bitvu Vyšehradskou. Nejvíce želen jest pan Jindřich z Plumlova, hejtman markrabství Moravského, jenž byl se svou čeledí čítající 2000 mužů přijel ku králi sobě pro nevěstu,*) ale smrtelně raněný upadl v zajetí a na hřbitově sv. Pankrací zpovídav se i požádav svátosti pod obojí ducha vypustil; také slavně známý někdy miláček krále Václava, pan Jindřich přijmím Lefl z Lažan, pán na Bechyni, do stanu přinešen jsa pobožně skonal; přední páni a rytíři, kteří tu zahynuli, jmenují se z Moravy: Jaroslav ze Šternberka a z Veselé, Vilém Zajic z Valdeka na Židlochovicích, Jiří z Lichtenburka a z Bítova, Vok z Holštejna, Hynek z Malenovic, Jindřich Krumlovský, Dobeš Černohorský z Boskovic, Sobin ze Švábenic a jiní. Mezi zajatými toho dne byli Moravané: pan Hašek Ostrovský z Valdštejna, Jan Tovačovský z Cimburka, Jan z Bítova i mnozí jiní. Mnozí Pražané až i sami litovali tak krvavé porážky nepřátel a krajanů svých.

Nejbližším následkem obou porážek Zikmundových pod Žižkovem a u Vyšehradu byla pro něho úplná ztráta Čech. Pražané a Táboři dobyli většiny královských měst i hradů, donutili ony obyvatele, hlavně německé národnosti, kteří nechtěli se přiznati k víře podobojí, aby se vystěhovali, a tak zlomeno bylo v městech českých panství živlu německého po 200letém trvání. Za příkladem měst a venkova konečně i veškeré panstvo a zemanstvo české podobojí odřeklo se Zikmunda, ano k všeobecnému zděšení v církvi katolické i arcibiskup Konrad z Vechty přistoupil k straně podobojí, od níž byl uznán za duchovního představeného. To ovšem mělo za následek, že netoliko biskup olomucký, nýbrž i litomyšlský a spolu s nimi mnozí kanovníci

*) „Qui pro sponsa sua cum duobus millibus suis ad regem venerat“ praví Vavřinec z Březové. V. V. Tomek (Děj. Prahy, IV, 108) navrhuje čtení: pro sponsione sua nebo pro sponsu suo, což překládá v textu: „dle zaslíbení svého.“

pražští, žijící jedni v Žitavě, druzí v Olomouci vypověděli Konradovi poslušenství a přijali za administratora arcibiskupství biskupa olomuckého, Jana Železného.

Vítězný úspěch věci husitské v Čechách nemohl zůstati bez mocného účinku na Moravě. Král Zikmund byv vypuzen z Čech, odebral se sice na Moravu a pobyl po několik neděl napřed v Kroměříži, pak ve Znojmě a konečně v Brně. Přítomnost jeho však nezabránila bouřím, které vypukly najednou na několika místech. V únoru 1421 přičiněním zvláště výstředných a bojovných kněží Bedřicha ze Strážnice a Tomáše z Vyzovic zřízen byl „nový Tábor" na ostrově řeky Moravy pod Uherským Hradištěm u vsi Nedakunic. Tam shlukše se z blízka i z daleka sedláci s několika kněžími a vládykami, obořili se nejprve na blízký klášter Velehrad a dobyvše ho, spálili jej i se vzácnou knihovnou, při čemž také opat a několik mnichů uhořelo. Biskup Jan Železný spolu s některými pány moravskými, povolavše na pomoc vojsko rakouské i uherské, vypravili se polem proti opevněnému ostrovu, ale útok jejich byl odražen a mnozí Rakušané i měšťané olomučtí byli pobiti. Spojenci znesvářivše se o to mezi sebou, mnozí sami strhli boudy své s pole, a ostatní pak odraženi jsou tak, že upustiti musili od dobývání dalšího.*) Jiné středisko husitského hnutí utvořilo se kolem hradu a městečka Jevišovic, odkudž ohrožováni byli měšťané znojemští a konány i vojenské vpády do Rakous.

Neméně povážlivým zjevem bylo, že velká část šlechty moravské, osmělena příkladem z Čech, opět se obrátila k husitství a stala se horlivou jeho podporovatelkou. Petr z Kravař, pán na Strážnici, kdysi od Zikmunda sesazený s úřadu zemského hejtmana, skutkem pomáhal osadě táborské u Nedakunic, kdežto u Znojma v čelo Husitů postavil se mocný rod pánů z Kunštátu, jimž hrad Jevišovský náležel. Třetí takový rod byli páni z Lomnice. Zikmundovi podařilo se sice vojskem z Uher na rychlo sebraným donutiti lid Bedřicha Strážnického k rozchodu; též odpor pana Petra Strážnického byl zlomen a tento musil se opět králi pokořiti; ale v okolí Znojemském nebezpečí bylo mnohem vážnější. Znojemští zajisté musili na rychlo příkopy opravovati, brány a hradby znovu podezdívati, mosty obnovovati a věže nově pokrývati. V některé dny až přes sto dělníků bylo

*) Palacký, III, 1, str. 417. Srv. Bretholz, l. c. str. 275.

těmito pracemi zaměstnáno. V Brně a ve Vídni kupována děla, pak olovo a síra ve velkém množství. Jen těmito rozsáhlými přípravami Znojmo se zachránilo od útoků lidu husitského, který veškeru krajinu severně města zaplavil. Král Zikmund nedbal příliš proseb svých věrných za pomoc a již v polovici května toho roku opustil Moravu a odebral se do uherského města Trenčína.

Hnutí husitské na Moravě sesíleno bylo také tím, že Pražané a Táboři dobyvše toho času všech míst ve východních Čechách, projevili úmysl, táhnouti dále na Moravu a zjednati také v této zemi „svobodu zákonu Božímu." Toho však nepřála si šlechta moravská, třeba z velké části kalichu nakloněná, neboť jednak hleděla od Moravy odvrátiti další hrůzy válečné, jednak nechtěli nadobro vytrhnouti se z poslušenství krále Zikmunda. I nastalo vyjednávání mezi pány českými a moravskými; tito vypravili do vojska českého, chystajícího se již ku vpádu do Moravy, poselstvo, v jehož čele byli Petr Strážnický z Kravař, který od té doby, co se Zikmundovi pokořil, zase byl jmenován od něho hejtmanem zemským, a Jan Lomnický; i bylo smluveno, že se sejde ke dni 1. června 1421 sněm obecný a valný celé země české i moravské do města Čáslavě k dalšímu upravení řádu pro obě země. Po této domluvě vítězové nechavše Moravy, obrátili se do severního Hradecka k dobývání města Jaroměře.*)

Na sněmě čáslavském, ku kterému zástupci šlechty moravské dojeli teprve 5. června, slezští pak a lužičtí stavové pozvání vůbec nevyhověli, Moravané nepřistoupili k onomu článku, jímž prohlášeno bylo sesazení Zikmundovo s trůnu českého, nýbrž vyžádali si k tomu lhůtu, aby se mohli se svými poraditi. Proto také nebyl vzat k nim zřetel při sestavení prozatímné vlády. Zástupcové moravští vrátivše se domů, dali podnět k tomu, že svolán byl sněm moravských stavů do Brna (11. června). Tam zavázali se všichni účastníci zachovávati čtvero artikulů pražských v témže znění, jak byly prohlášeny na sněmě čáslavském. Vzhledem k onomu článku sněmu čáslavského, v němž vyhlášeno bylo sesazení krále Zikmunda s trůnu českého, stavové moravští usnesli se poslati do šesti neděl ku králi řádné poselství, po

*) Tak v podstatě vyličuje původ sněmu čáslavského Palacký III, 1, 408. Bretholz l. c. 282, pozn. 1, popírá, že by byli stavové moravští k tomuto sněmu dali podnět.

němž by proti němu svou čest ohradili, vezmouce od něho odpuštění; potom však měli bez odporu a bez výmluvy přistoupiti k onomu závazku, „nepřijímati ani nemíti Zikmunda za pána dědičného koruny České, leč by Pán Bůh ráčil, neb jest ten král zjevný tupitel těch pravd svatých, a vrah cti i osob jazyka českého.“ Hned potom vyšel od nové vlády české z Prahy rozkaz ke všem hejtmanům husitských měst na Moravě nebo na pomezí českomoravském (na př. do Hrádku u Jevíčka, do Svitav, do Poličky), aby šetřeno bylo statků oněch pánův i jiných obyvatel země moravské, kteréž by buď pan Petr Strážnický nebo Jan z Lomnice, jakožto nejvyšší hejtmané moravští, označili za věrné přívržence strany podobojí.

VI. Křižáci u Žatce. Smlouva krále Zikmunda s vév. Albrechtem v Prešpurce. Zápis stavů moravských v Brně. Porážky krále Zikmunda u Kutné Hory a u Něm. Brodu. Korybutovič poprvé na Moravě. Výprava Diviše Bořka a Jana Žižky na Moravu. Druhý příchod Korybutovičův. Smrt Žižkova.

Usnešení stavů moravských na sněmě brněnském hrozilo Zikmundovi také ztrátou Moravy, i bylo mu napjati všechny síly, aby aspoň tuto zemi zachoval pod svým panstvím. Proti Čechám podařilo se mu pomocí legáta papežského a kurfirstů německých sebrati nové křížové vojsko, které v počtu 200.000 mužů oblehlo Žatec a plenilo všechno okolí s velkým ukrutenstvím; když však Žižka s českým vojskem proti Němcům se vypravil, dali se (2. října) v nezřízených houfích na zmatený útěk, na kterémž mnoho jich od pronásledujících Čechů bylo pobito. Zikmund nemohl křižákům zavčas na pomoc přispěti, ježto byl dlouho zaměstnán sbíráním vojska v Uhřích, a především bylo třeba pokořiti odbojnou šlechtu moravskou. Aby toho co nejdříve dosáhl, získal si za spojence vévodu rakouského Albrechta V., jemuž smlouvou v Prešpurce (28. září) dal jedinou svou dceru Alžbětu za manželku, zajistil oběma v případě své bezdětnosti nástupnictví v Čechách i Uhřích, kdežto kdyby se mu ještě jedna dcera narodila, měla si Alžběta vybrati buď Uhry nebo Čechy s Moravou. Albrecht zavázal se Zikmundovi přispěti k podrobení Husitů veškerou svou mocí vojenskou i půjčkou

peněžitou, za čež mu král zastavil na Moravě město Znojmo, Pohořelice, Jemnici a Jihlavu, v Čechách Budějovice, a zajistil mu držení všech měst, hradů i někdejších statků církevních, kterých by dobyl proti Husitům. Touto dědičnou smlouvou Zikmund připoutal budoucnost Albrechtovu k své osobě a tím jej pohnul, aby s napjetím všech sil přispěl mu k znovudobytí koruny České.

Účinek této smlouvy ukázal se především na Moravě. Ze dvou stran najednou proveden byl útok na husitskou šlechtu v této zemi. Z Uher překročilo v polovici října hranice moravské mocné vojsko Zikmundovo, vedené zkušeným Florenčanem Pipou z Ozora, spojilo se u Olomouce s vojskem biskupa Jana Železného a jalo se pak strašlivě páliti, vražditi a drancovati na statcích oněch pánů, kteří přistoupili k usnesení sněmu časlavského. Páni moravští nejsouce sjednoceni, jeden za druhým pokořovali se Zikmundovi, a mezi prvními, kteří slavně odřekli se artikulů pražských, byl opět chabý Petr Strážnický, který prostřednictvím Přemka, vévody opavského a pana Beneše Krumlovského z Kravař vyprosil si milost a odpuštění od krále Zikmunda (13. listopadu 1421). Za ním šla ostatní šlechta, Vilém z Pernštejna, který nově byl jmenován zemským hejtmanem, Jan z Lomnice, Smil Bítovský z Lichtenburka, Sulík z Konice, Jindřich z Lipé, Albrecht z Kunštátu, Jan z Boskovic, Jan Tovačovský z Cimburka a mnozí jiní.

Touže dobou podniknut útok proti Husitům v Moravě západní. Albrecht Rakouský na žádost Znojemských, kteří mu jako novému pánu svému brzo potom složili hold, vypravil se (21. října) s velkým vojskem, k němuž mezi jinými přispěl též arcibiskup solnohradský Eberhard, k hradu Jevišovskému, jenž náležel panu Sezimovi z Kunštátu, a dobyl ho i rozbořil po pětidenním obležení; Sezima, jemuž odnikud nedostalo se pomoci, odvlečen byl i s rodinou v zajetí do Vídně a teprve r. 1423 propuštěn. Tak byl i v těchto stranách hlavní odpor zlomen a v celé Moravě nenašli se než dva páni, ježto ustrašiti se nedavše, ve vzpouře proti králi setrvali: Hašek Ostrovský z Valdštejna, „pevná skála pravdy", a mladý Václav z Kravař, pana Petra Strážnického syn; oba podnikli drobné, ale krvavé boje proti nepřátelům, naposled u Strážnice, kdež probojovše se, ovšem s velkými ztrátami, přesilou královského

vojska, unikli k bratřím svým do Čech a tam účastnili se dalších bojů proti Zikmundovi.

Po těchto událostech král Zikmund položil stavům moravským sněm do Brna na den 1. listopadu, kamž byl již před tím s vojenskou mocí svou se odebral. Všichni pánové, vyjma jmenované dva, totiž Haška Ostrovského a Václava z Kravař, dostavili se, ač teprve 11. listopadu, ježto jim král slíbil „bezpečný průvod". Sotva však octli se ve městě, brány byly obsazeny vojskem uherským, a oni úplně vydáni byli Zikmundovi na milost i nemilost. Zápisem sněmovním ze dne 17. listopadu musili se slavnostně a pod přísahou odříci čtyř artikulů pražských i všelikých jiných bludův odsouzených od církve, zejména pak učení Wycliffova a Husova, slíbiti ve všech věcech víry poslušnost papeži, biskupům a kněžím od nich ustanoveným a konečně se zavázati, že na svých statcích nebudou trpěti kacířův ani obránců bludného učení a že vší mocí budou hleděti jejich vyhubení. Po této přísaze dáno jim bylo od přítomného legáta papežského rozhřešení pro kacířství a zrušena klatba, kterou na ně uvalilo kdysi koncilium kostnické, když zdvihli protest proti upálení Husovu. Pan Václav pak, Petra Strážnického syn, odsouzen jest veřejným soudem, jemuž král sám předsedal, všeho dědictví svého zbaven na věky, a nález ten vepsán rozkazem královským do desk zemských, pro věčnou prý výstrahu všem synům odbojným.

Zatím co vévoda Albrecht po ukončení výpravy v západní Moravě odebral se zase do Rakous, aby tam novými přípravami podporoval krále Zikmunda, tento v prosinci 1421 vtrhl s vojskem 60—80.000 mužů přes Jihlavu do Čech, zmocnil se (21. prosince) zradou některých měšťanů Hor Kutných, kdež bylo mezi přívrženci kalicha učiněno velké krveprolití, a obklíčil druhého dne pod horou Kankem (severozápadně města) české vojsko se všech stran přesilou trojnásobnou. Avšak Žižka, tehda již na obě oči oslepl, otočil se na obranu vozovou hradbou a probil se nenadálým útokem o půl noci stranou ke Kolínu. Zatím co Zikmund bezstarostně prodléval na Horách, Žižka sebrav posily z ostatních dílů Čech, obrátil se 6. ledna 1422 nenadále proti hlavnímu táboru královskému u Nebovid (mezi Kolínem a Kutnou Horou). Uhři nepřipravení k boji dali se po zmateném odporu na všeobecný útěk, ku kterému připojil se ze strachu i král Zikmund, dav napřed Hutnou Horu zapáliti, aby neupadla v moc Husitů;

tito však požár uhasili. Žižka pronásledoval nepřítele rychlými pochody a dostihl jej u Haber (8. ledna), kdež mínil Zikmund boj obnoviti. Avšak Uhři dali se proti jeho vůli na útěk a mnoho pánů českých i moravských, kteří styděli se utíkati, bylo pobito. Utíkající pak stíháni byli až k Německému Brodu, kdež naposledy o odpor se pokusivše, byli s velkými ztrátami znovu poraženi. Král Zikmund zanechav Německý Brod v rukou Žižkových a ztrativ ve třech dnech 12.000 mužův, spěšně odtáhl na Moravu, kamž ho Žižka již nepronásledoval, a nezastavil se až v Brně, kdež prodlel pak po několik neděl. Při dobytí Brodu upadl v zajetí české také polský pán Záviše Černý z Garbova, kdysi horlivý ctitel Husův, nyní však přívrženec krále Zikmunda.

Tyto porážky měly pro Zikmunda ještě další škodlivé následky. Čechové především shodli se o dosazení jiného panovníka na trůn český. V té příčině již od delší doby vyjednávalo se s králem polským Vladislavem, který byl dávným nepřítelem Zikmundovým, ježto král uherský v bojích Polska a Litvy s německými rytíři těchto vždy horlivě se ujímal. Vladislav byl by zajisté rád přijal korunu českou, kterou mu čeští stavové podobojí podávali, ale proti tomu byl jednak velký odpor vyššího duchovenstva polského, jež nechtělo s Husity vejíti ve spolek, jednak král polský obával se moci papežovy a proto podávané koruny nepřijal. Tudy Čechové ve srozumění s Vladislavem obrátili se k jeho bratranci Vitoldovi, velkoknížeti litevskému, s týmže nabídnutím. Vitold sice po nějaký čas také se zdráhal, ale po slavném vítězství Žižkově nad králem Zikmundem u Hor Kutných a Německého Brodu odhodlal se konečně „přijati Čechy pod svou ochranu,*)“ které mínil smířiti s církví římskou, a za tím účelem vypravil do Čech příbuzného svého Zikmunda Korybutoviče, jehož otec Korybut byl vlastním bratrem krále Vladislava. Na útraty velikého knížete sebráno jest vojsko polské v Krakově, čítající 5000 až 7000 mužů, v jehož čele Korybutovič vypravil se bez překážky Slezskem mimo Osvětim (21. dubna 1422) a Těšín do Moravy.

Jinou pohromou, která stihla krále Zikmunda po nešťastné

*) Goll (Čechy a Prusy, 165) popírá mínění dosud všeobecně uznávané, že by byl Vitold přijal korunu českou pro sebe, a dovozuje z pramenů, že nikdy králem českým se nenazýval. Možno, že chtěl právě Korybutoviči pomoci k této hodnosti.

výpravě Kutnohorské, bylo, že znovu vzrostla a zmohla se strana husitská na Moravě. Nepokoje vypukly v zemi opět na několika místech a v Brně samém prý tou dobou vypuklo spiknutí, které však od Zikmunda bylo krvavě potlačeno a na 500 vinníků popraveno. Na Znojemsku Husité marně se pokoušeli o dobytí Jemnice. Král Zikmund uznal za dobré obnoviti branný spolek se svým zetěm Albrechtem Rakouským, jemuž na osobní schůzi v Mikulově (23. března) za pomoc peněžitou i vojenskou nově zastavil hrady a města Brno se Špilberkem, Veveří, Ivančice a Třebíč, kamž směl vévoda vkládati rakouské posádky; vedle toho byl Albrecht jmenován náměstkem královým na Moravě. Spojená vojska rakousko-uherská v ohromné síle asi 40.000 pěších a 10.000 jízdných dobývala nejdříve měst Veselé a Ostroha při hranicích uherských, potom západně odtud obehnala hrad a město Ždánice (v polovici dubna), kdež byla soustředěna vojenská moc strany podobojí. S jakým výsledkem obležení toto se skončilo, není nám známo, ale všechny okolnosti nasvědčují tomu, že král nepořídil, neboť brzo potom odtáhl do Uher, vévoda Albrecht pak do Vídně. Žádný z nich neodvážil se zabrániti vpádu litevského knížete Zikmunda Korybutoviče do severní Moravy.

Tento úkol vzali na sebe obyvatelé německých měst oněch končin a především biskup olomucký Jan Železný. Kníže Zikmund Korybutovič zaměřil totiž nejdříve k Olomouci a položiv se u města táborem, vyzval je, aby se mu vzdalo; měšťané však němečtí vypadli proti němu ze bran a učinili naň útok střelbou i jinou zbraní, tak že musil se ztrátou asi 500 koní ustoupiti. Potom obrátil se v stranu půlnoční k městu Uničovu dosti pevnému, a když ani tu nechtěli se vzdáti dobrovolně, učinil útok a dobyl města, kteréž potom od bojovníků jeho jest vyloupeno. Pozoruhodno jest, že litevský kníže již v tomto městě přijal svátost pod obojí spůsobou, jakož byl hned napřed slíbil poslům českým, že přistoupí k jich náboženství. Avšak první list, který odtud poslal Žižkovi do Čech, nesvědčil o dokonalé rozvaze jeho státnické: napomínal jej totiž, aby zemi tolik neplenil a nepustošil, ač mu musilo býti známo, že právě Žižka to byl, který nejvíce usiloval o povolání Korybutovičovo do Čech. Vůdce táborský, ač hluboce uražen tímto chováním Korybutovičovým, nicméně poznav knížete tohoto z jiných dobrých stránek, nevzpíral se

lomu, když tento na sněmě v Čáslavi při
zemského, prohlásiv veřejně, že mimo při
artikulů pražských. Zikmund Korybutovič z
zásluhy tím, že obnovil pokoj a pořádek v
doby zuřily kruté boje mezi stranami, a sjedn
veškeru správu zemskou v Čechách, což také
jiných Táboritů zarputilejších oceňoval podl
Zikmund pokusil se také o zvelebení strany kališ
1 rozeslal ke konci května z Prahy pozvání všem
moravským, aby vypravili k němu poselstva na
jim dali plnou moc s nim vyjednávati. Znojemsk
se s vévodou rakouským, pozvání toto zdvořile sic
odmítli, poukázavse na přísahu věrnosti, kterou slo
Zikmunda Alžbětě a jejímu manželi Albrechtovi
Podobně učinila bezpochyby i ostatní města něm
část šlechty moravské, mezi nimiž i pan Petr Strážnic
který zůstav králi Zikmundovi věren, znovu byl od něh
1422) dosažen v úřad hejtmana zemského. Že však
přísná opatření krále Zikmunda, která byla namířena pr
podoboji.

Zatím papež Martin V., knížata německá i král Z
společně pohrozili křížovou výpravou králi polskému Vladi
i velkoknížeti Vitoldovi, jestliže neupustí od podporování Č
Oba panovníci, bojíce se, aby z tohoto obratu nevzrostla
příliš moc rytířů německých, změnili úplně své chování.
král Zikmund zavázal se, že nebude podporovati řádu němec
rytířů. Vladislav i Vitold učinili s nim brannou jednotu p
Čechům a rozkázali Zikmundovi Korybutovičovi, aby se z Č
odebral domů. Tento po některém zdráhání i s polskou družin
opustil Čechy počátkem r. 1423. V Čechách po jeho odchodu nasta
zase rozdvojení mezi stranami mírnou kališnickou a táborskou
která vedením Žižkovým dobyla si převahy. Nebezpečenství bylo
tím větší, ježto král Zikmund získal si vedle krále polského a
velkoknížete litevského ještě jiné spojence. Pro Moravu nej-
památnější jest smlouva, kterou tehda učinil s Albrechtem
Rakouským.

Smlouvou tou v prvotním znění (ze dne 5. února 1423)
král Zikmund postoupil zeti svému markrabství moravské nadobro

si pouze krajiny na jih od řek Bečvy a Hané ležící při uherském, které hodlal časem přivtěliti ke království mu; jen v tom případě, kdyby Zikmund zemřel bez ho potomstva, měla krajina ta zase připadnouti Albrechtovi. za to přislíbil Zikmundovi novou vojenskou pomoc proti n. Podobně zavázal se Bedřich, markrabí míšenský, postaviti le 4000 mužů, začež mu král zastavil některá města hách. Kardinal Branda, legat papežský, hlásal v Němcích odpustky proti Čechům. Ale liknavostí Zikmundovou stalo se všech těchto skutků válečných tak horlivě připravo- ch sešlo. Poněvadž pak právě tehda obě hlavní strany bojí v Čechách, Pražská a Táborská, se smířily, bylo ujed- , že část vojska společného má se obrátiti na Moravu, oku na nepřátely a ku pomoci milovníkům kalicha. Hlavním cem výpravy zdá se, že byl Diviš Bořek z Miletínka; s ním li bratří Viktorin a Hynek z Kunštátu, Hynek z Kolštejna, tman litoměřický a také Hašek Ostrovský z Valdštejna, který svém odchodu z Moravy byl stále v čele strany podobojí Čechách, bojoval statečně spolu s Žižkou u Kutné Hory a olen byl i od měst pražských za nejvyššího hejtmana.*) Vojsko ešedši v červnu přes hranice zemské nepochybně za Litomyšlí, niklo směle až do středu Moravy za Olomouc, kdež předně obylo města Přerova a zaměřilo odtud ke Kroměříži. Tam postavilo se proti nim vojsko silné, dílem německé, snad pomocí Albrechta Rakouského sesílené, v jehož čele byl Jan Železný, biskup olomucký, Přemek, kníže opavský, zemský hejtman Petr Strážnický z Kravař, tehda již úplně věci kališnické odcizený, a Václav z Dubé i Leštna; toť byli zároveň náčelníci jednoty pánův a měst moravských, králi Zikmundovi a církvi římské oddaných. Obě vojska srazila se u Kroměříže bitvou krvavou, ve které po velkých ztrátách na obou stranách vítězství konečně sklonilo se k Husitům. Nazejtří vzdal se jim Kroměříž, kdež upadli do zajetí páni Jiří Lukovský ze Šternberka, Jan Bítovský z Cornštejna a mnozí jiní. Město však nezůstalo dlouho v moci husitské, neboť

*) Této výpravy moravské účastnil se též Mikuláš, řečený Sestřenec, šlechtic ze Slezska pocházející, který jako posel krále polského Vladislava přišel toho času do Čech vyjednávat ve jménu jeho s českými stavy o smír s církví římskou. Když jednání to se nezdařilo, Sestřenec odebral se spolu s českými pány na Moravu. Srv. Goll, Čechy a Prusy, str. 179.

brzo potom biskup Jan Železný přirazil s novým vojskem a Kroměříž znovu obsadil, kdežto vojsko české dobyvši ještě Kvasic a jiných ještě tvrzí a zámků, odebralo se domů na zprávu, že vypukla nová roztržka mezi stranou Pražskou a Žižkovou.

Druhý vpád na Moravu podnikl proslulý velitel Táboritů sám. Poraziv stranu panskou v několika potyčkách, učinil s ní příměří a v polovici měsíce září přes Čáslav a spáleniště Německobrodské obrátil se k Jihlavě, kterou chtěl bez boje minouti. Jihlavští vyrazili proti němu útokem; ale Žižka je odrazil a na zpátečný útěk obrátil do města, takže pronásledováni byli až k příkopu městskému a mnoho jich od lidu Žižkova bylo porubáno. Jiných spolehlivých zpráv o tažení Žižkově Moravou pohříchu se nezachovalo. Tolik se pravdě podobá, že všem pevným místům se vyhýbaje, královským mnoho škod způsobil, pak že se táborem položil někde u Kroměříže*) a odtud vysílal vojenské zástupy na rozličné strany plenit a pustošit statky nepřátelské. Odtud pak hnul se do Uher, překročiv hranice někde u Holíče, a vnikl podél řeky Váhu hluboko do země až k řece Dunaji. Tam však, mezi Ostřihomem a Komárnem očekávala jej veliká moc vojenská sebraná králem Zikmundem, čímž Žižka donucen dáti se spěšně na zpátečný pochod. Tu právě osvědčil se jeho důmysl válečnický, ježto nepřítel ve veliké přesile neustále jej ohrožoval jízdou i dělostřelbou. Žižka chráně se mistrným užíváním vozové hradby a hojnou střelbou, odrážel s úspěchem všechny tyto útoky, vyhnul se všem nástrahám nepřátelským a po sedmidenním pochodu, plném nesnází a svízelů, dostal se zase šťastně na Moravu. Již vrstevníci Žižkovi pokládali tento jeho pochod za nejskvělejší jeho čin válečnický.

Z Moravy, kamž dospěl asi v polovici listopadu, Žižka spěchal do Čech, kde znovu hrozila vypuknouti občanská válka mezi oběma stranami kališnickými. Pražané totiž a páni podobojí mínili spojiti se se stranou katolickou, přijati Zikmunda za krále pod jistými výminkami a stranu táborskou vyhubiti. Ve vyjednávání tom měl účastenství též Vladislav, král polský, který by byl rád národ český smířil zase s církví, ovšem za cenu nemožnou:

*) Tak aspoň vykládá Palacký III, 1, str. 515, pozn. 643 chybně psané jméno „Kramicz“ ve „Starých letopisech českých.“

Čechové měli se vzdáti kalicha. K tomu arci nedošlo, ale páni podobojí a Pražané po odchodu Žižkově na Moravu chýlili se vždy více ku králi Zikmundovi. Již také ustanoven byl zápisem ze dne 1. listopadu 1423 sjezd strany pod jednou i pod obojí v Brně, kdež měl se státi pokus o dohodnutí ve věcech víry mezi oběma stranami. Později, když sešlo se sjezdu brněnského, ustanoven byl na počátku r. 1424 za sídlo podobného sjezdu Kroměříž neb Uničov, na němž král Vladislav s dorozuměním krále Zikmunda i církve římské slíbil osobně prostředkovati.

Žižka na zprávu o těchto smiřovacích pokusech pánů podobojí i Pražanů, zdvihl proti nim novou válku a zvítěziv u Malešova (7. června 1424), přirazil ku Praze chtěje město oblehnouti a potrestati. Tu však stalo se (14. září) narovnání přičiněním kněze Jana Rokycany a knížete Zikmunda Korybutoviče, který podruhé, byv k tomu požádán novým poselstvím českým, tentokráte proti vůli krále Vladislava i velkoknížete Vitolda přijel do Čech a od pánův i Pražanův ochotně byl přijat nejen za správce zemského, nýbrž Pražané a páni podobojí měli tehda opravdový úmysl zvoliti jej za krále českého.*) Kníže Korybut hned po svém druhém příchodu do Čech v odpovědném listě, svědčícím králi Zikmundovi a zeti jeho Albrechtu Rakouskému, nazval se „králem požádaným a zvoleným“. Touto smlouvou páni podobojí i Pražané odřekli se dalšího vyjednávání se Zikmundem i spolku s pány pod jednou a dohodli se se stranou Táborskou o společnou výpravu válečnou na Moravu, aby zemi tu osvobodili z panství Albrechta Rakouského. Již po sv. Václavě vypravili se společně do pole Žižka s vojskem svým, ku kterému se připojil kníže Korybut s mnohými pány českými. Diviš Bořek z Miletínka byl vůdcem předního oddílu, který před ostatními překročil hranice moravské. Ostatní vedením Žižkovým oblehli město a hrad Přibislav. Tu však roznemohl se Jan Žižka a již dne 11. října skonal, nepřemožen a po všem světě proslaven činy válečnými, po celý život věrný přívrženec učení Husova a neústupný obhájce svého národa. Zemřel chudý jako Aristides, ježto nikdy se mu nezachtělo statků pozemských. Avšak ani po

*) To do jisté míry popírá Tomek, Děj. Prahy, IV, 300, ale na základě nově prozkoumaných pramenů dovozuje Goll, Čechy a Prusy, 187. V novějším díle svém, životopise Jana Žižky (str. 188), také Tomek mínění dřívější opravil.

slávě světské a jejím lesku nikdy nebažil. V dobách, kdy vítězstvími nad Zikmundem u Kutné Hory odvrátil záhubu od země české, uvítán byl v Praze se slávou, jaká jen při vjezdu panovníků se připravuje, ale prostý hrdina táborský po lesku koruny nikdy nezatoužil. V době kdy všechny strany kališnické jej svým vůdcem uznávaly, nenazýval se jinak, než „správcem obcí české země přichylných a plnících zákon boží v naději boží".*)

VII. Morava odevzdána Albrechtu Rakouskému (1423). Nové výpravy z Čech na Moravu a do Rakous. Bitva u Ústí n. L. a u Světlé. Pokusy Korybutovičovy o smír a druhý odchod jeho z Čech. Křižáci poraženi u Tachova. Útočné výpravy Prokopa Holého za hranice. Vyjednávání s králem Zikmundem v Břetislavi.

Veliké převraty, které se staly v Čechách až do smrti Žižkovy, odňaly králi Zikmundovi veškerou naději, že by tam kdy jako vítěz nad Husity mohl dosednouti na trůn. Jsa mužem sice povahy čilé a podnikavé, ale také nestálé, záhy složil ruce v klín a od pohromy německobrodské neodvážil se již výpravy do Čech, ačkoliv k tomu horlivě byl nabádán od papeže a ačkoliv podávala se mu pomoc nejen od knížat německých, nýbrž také od Vladislava, krále polského, i Vitolda, velkoknížete litevského, kteří zatím od Čechův úplně se odvrátili a jim vypověděli nepřátelství. Jediné k čemu Zikmund dosud stále pozornost svou obracel, bylo zachránění a uhájení Moravy. Tuto zemi hodlal zajistiti jako nedotknuté dědictví svému zeti Albrechtovi Rakouskému, který také o obranu její proti českým Husitům získal si největší zásluhy.

O tomto záměru Zikmundově svědčí všechny smlouvy, které až do té doby učinil s Albrechtem. Nemínil mu snad postoupiti Moravy celé; důkazem toho jest smlouva ze dne 5. února 1423, kterouž vyhradil si všecky statky a hrady jižně řek Bečvy a Hané ležící. Ale jednak smlouva tato, hrozící zemi moravské roztržením, tak že by část připadla Rakousům, část

*) Goll l. c. 178. Tomek „Jan Žižka" v poslední kapitole. Palacký „Děj. Čes." III, 1, 532 násl. Případně vylíčena povaha Žižkova a jeho umění válečnické též u Hubra, Gesch. Österr. II, 455 násl.

Uhrám, vzbudila velkou nevoli i u těch stavů moravských, kteří Zikmundovi zachovali věrnost. Za druhé pak právě toho roku podniknuty byly dvě veliké válečné výpravy českých kališníků do Moravy, z nichž zvláště druhá, vedená Žižkou, naplnila postrachem katoliky. Tyto okolnosti pohnuly konečně krále Zikmunda k rozhodnému kroku. Řadou listin ze dne 1.—4. října 1423 odevzdal Albrechtovi a jeho manželce Alžbětě dědičně markrabství Moravské jakožto léno koruny České s veškerým příslušenstvím a právy, kterých před tím markrabí moravští užívali. Morava má zůstati Albrechtovi, i kdyby manželka jeho Alžběta před ním zemřela, a po něm mají právo dědit ji i potomci z druhého manželství. Zikmund vyhrazuje si pouze právo pro sebe a své mužské potomky (kterých však dosud neměl) vykoupiti si Moravu zpět, ale teprve po zaplacení všech oněch částek peněžitých, které Albrecht až po tu dobu vynaložil na potřeby této země. Z panství Albrechtova vyjímají se: biskup olomucký a vévoda opavský, kteří jsou přímo podřízeni koruně České, ale zavazují se dáti Albrechtovi svůj hlas při volbě za krále českého, kdyby Zikmund zemřel bez mužských potomků, ježto Albrecht i Alžběta ustanoveni byli touž smlouvou též za dědice trůnu českého.

Jmenování Albrechta Rakouského markrabím moravským mělo dalekosáhlé následky pro potomní děje naší vlasti. Albrecht, který od té doby mohl se pokládati plnoprávným majitelem země, zdvojnásobnil dosavadní úsilí, aby jí obhájil proti útokům husitským. Na druhé straně svévolné odtržení Moravy od Čech popudilo proti Zikmundovi i mírnou stranu pod obojí v Čechách tou měrou, že vyjednávání s ním sotva zahájené ihned přerušili.*) Také byla pozornost spojených stran pod obojí mnohem více obrácena k Moravě než v dobách dřívějších. Kníže Zikmund Korybutovič odpovědným listem, ve kterém nazýval se „králem českým požádaným a voleným“, vyhlásil válku Zikmundovi i Albrechtovi a připojil se s čelnými pány českými k vojsku Žižkovu na válečnou výpravu do Moravy. Smrt Žižkova u Přibislavi (11. října 1424) nepřerušila toho záměru. Veškera válečná

*) Tak vykládá zmar tehdejšího vyjednávání Palacký, Déj. Č. III, 1, 519. O tom vyslovuje pochybnost Bretholz, Übergabe Mährens, l. c. str. 306; také Goll (Čechy a Prusy 184) udává jinou příčinu, že se vyjednávání nezdařilo, nicméně tím výwody Palackého nepozbývají své váhy.

moc česká hnula se odtud přes hranice moravské a spojila se s Divišem Bořkem z Miletínka, náčelníkem bratří Orebských, který, jak svrchu řečeno, byl táhl napřed, u města Meziříče. Vojsku pražskému velel sám kníže Zikmund Korybutovič. Táboři pak a Sirotci, kteří se tak nazvali po smrti Žižkově, byli pod Janem Hvězdou z Vícemilic a Mikulášem Sokolem z Lamberka, synem proslaveného moravského válečníka Jana Sokola, který ve vojště polském velel kdysi českému pluku v bitvě tannenberské (1410) a získal si tam velké zásluhy o vítězství nad rytíři řádu německého. Spojené vojsko čítalo prý dobře 20.000 mužů. Po dobytí několika hradův a zámků na cestě dorazilo až k Ivančicům a zmocnilo se města útokem, osadilo je branným lidem a mnoho hajitelův odvedlo do zajetí. Také pevný klášter v Třebíči Čechové opanovali a zůstavili v něm posádku. Od Ivančic obrátili se na sever, dobyli utokem hradů Boskovic a Letovic, konečně i města Mohelnice, jehož obyvatelstvo mužské všecko bylo zahubeno mečem a ohněm.

Již z těchto událostí jest patrno, že Albrechtovi Rakouskému bylo napjati všechny síly, aby Moravy obhájil, zvláště když od Zikmunda, který tehda ohrožen byl od Turkův a Benátčanů, nemohl se nadáti pomoci vydatné. Vítězstvími Čechův osmělili se hned opět mnozí páni moravští, kteří před tím byli přinuceni odpřisáhnouti kalich, i přidali se k nim, a když vojsko české od Mohelnice zpět do Čech se vrátilo (v listopadu 1424), strana podobojí na Moravě tím znamenitě posilněná, pokračovala ve válce s přívrženci Albrechtovými, pleníc města, vesnice i kláštery. Vévoda Albrecht byl již v létě toho roku vypravil se na Moravu s mocným vojskem rakouským, sesíleným 4000 Uhry, které mu král Zikmund poslal na pomoc, a dobyl několika pevných míst, které byly dosud v rukou husitských. Také král polský Vladislav na základě předešlé smlouvy se Zikmundem poslal mu na pomoc 5000 m., Albrecht však poslal je domů, domnívaje se, že nelze mu důvěřovati králi polskému, ježto právě tehda synovec jeho Korybutovič postavil se v čelo českých kališníků. Ale i bez této pomoci Albrecht, jak se zdá, dosáhl toho, že vojsko české od Mohelnice donuceno bylo k návratu domů; pevná místa od nich zabraná však zůstala v moci posádek husitských.

Morava potom na čas ušetřena byla vpádů českých; příčinou

toho bylo, že Pražané a páni pod obojí jali se opět tajně vyjednávati s králem Zikmundem o smír. S touto myšlenkou přátelili se už také mnozí páni, kteří dosud byli nesmiřitelnými protivníky královými. Mezi nimi byl také moravský pán Hašek Ostrovský z Valdštejna, který odpadl od strany pod obojí z pohnutek nám neznámých, nejspíše osobních a s úmyslem zrádným. V únoru r. 1425 obrátil se tajným poslem ke konšelům města Olomouce žádaje, aby mu byli prostředníky ke smíru s vévodou Albrechtem a králem Zikmundem; sliboval, bude-li na milost přijat, že prokáže oběma panovníkům věrné služby, Olomuckým pak zvláště dopomůže, aby blízká města Šumberk a Jevíčko byly vytrženy z moci nepřátel a osvobozeny tudy silnice pro ně. Vévoda Albrecht bez meškání svolil ke všemu a dosáhl toho, že Hašek přijat byl také od krále Zikmunda na milost. Brzo potom vévoda jmenoval jej hejtmanem zemským na Moravě, kterýž úřad od r. 1422 zastával Petr Strážnický z Kravař. Hašek z Valdštejna dal Zikmundovi mnohá návěští pro něj důležitá o věcech českých, z nichž král pojal naději, že páni čeští poddají se mu na milost. Se svolením jeho i legáta papežského, kardinála Brandy ustanoven sjezd v Brně na den 23. dubna 1425 k dalšímu jednání, jehož mínil tentokráte účastniti se i Zikmund Korybutovič, který zatím pozbyl naděje v korunu Českou a v dobré shodě s církví mínil zase vrátiti se domů.

Sjezd brněnský sešel se skutečně v květnu r. 1425 a zastoupeny byly na něm všechny strany podobojí, Táborskou vyjímaje, strana pod jednou i král Zikmund. Ale vyjednávání opět nevedlo ke konci, ježto Čechové žádali, aby byli zůstaveni při svém náboženství, král pak k tomu nechtěl přivoliti, odvolávaje se na odpor papežův. Zatím nepřestávalo se na Moravě válčiti. Zvláště měšťanům olomuckým bylo snášeti mnoho příkoří od okolní šlechty, která posilněna výpravami z Čech namnoze opět se odvážila vypověděti Albrechtovi a Zikmundovi poslušenství. Mezi nimi byl také nestálý a vrtkavý Petr Strážnický z Kravař, který proto již r. 1424 byl sesazen s úřadu zemského hejtmana. On a Jan Tovačovský z Cimburka v čele vojska kališnického zmocnili se již v únoru 1425 pevného kláštera Dolanského (sev. Olomouce). Nebezpečí vždy více hrozící přimělo krále Zikmunda, že spolu s Albrechtem učinil branný spolek též s Bedřichem, markrabím míšenským, proti Čechům. Na podzim konal sjezd se

zetěm svým Albrechtem v Heimburce, kdež se uradili o společnou výpravu do Moravy. Spojené vojsko přirazilo přes Pohořelice a Dalešice k Třebíči (v polovici října), a oblehlo toto město, které od dob první výpravy Korybutovy bylo v rukou husitských. Ale právě v té době (18. října) docíleno jest všeobecného smíření mezi bratrstvy i mírnou stranou podobojí ve Vožici a tam také umluvena společná výprava strany pražské a bratrské do Moravy. Kníže Zikmund Korybutovič vypravil se s Pražany a četnými pány do pole od Prahy a překročil moravské hranice u Jihlavy, kdež pobyl několik dní, očekávaje bezpochyby příchod Táborův a Sirotků. Cílem této výpravy bylo vybaviti Třebíč z obležení. Zatím však král Zikmund byl se již od zetě svého oddělil a pálil raději vesnice pánů sobě protivných v okolí Brna. Také Albrecht, když se blížila vojska česká, odtáhl od Třebíče do jižních končin Moravy při pomezí uherském, kdež pálil a pustošil vesnice i městečka, zvláště na statcích pana Petra Strážnického, který byl od královských prohlášen za zrádce. Vojsko české vedením Korybutovým nenalezši odporu u Třebíče, hnulo se dále do vnitř země k Mor. Budějovicům. Tam připojili se k Pražanům Táborí a Sirotci, jichž vrchním hejtmanem tehda se stal pan Bohuslav ze Švamberka, a spojené vojsko dobylo tehda (12. listopadu 1425) prvním útokem kláštera Lúckého u Znojma, zbořilo jej a několik mnichův upálilo. Potom Švamberk i Korybut překročili hranice rakouské a spustošivše veliký kus země, jali se dobývati města a hradu Rece nedaleko hranic moravských. Posádka hradní za velení statečkého ale chrabrého Jana z Hardeka, purkrabí magdeburského, dlouho a statečně se bránila, až konečně, když vévoda Albrecht s pomocí otálel a Čechové, podkopavše zdi v noci do města vnikli, musili se vzdáti. Rakušanů padlo v těchto bojích více než tisíc, ale také Čechové utrpěli znamenitou ztrátu tím, že Bohuslav ze Švamberka, šípem se zdi byv smrtelně zraněn ve tvář, brzo potom zemřel a pochován byl v Mor. Krumlově. Město Rec bylo vydrancováno, spáleno a rozbořeno, hrabě Hardek odveden v zajetí do Čech, kdež nemoha se vykoupiti z vězení, zemřel již po dvou letech.

V březnu r. 1426 opět znamenité vojsko české vypravilo se do Moravy; s pomocí několika pánů moravských zmocnili se útokem města Podivina, vypálili Mikulov i rakouské město

Valčice (Feldsberg) a vnikli daleko do vnitra Rakous až ke Štokravě, všechnu zemi daleko široko hrozně pustošíce. Potom zmocnili se zradou města Břeclavy, vložili tam silnou posádku, která konala odtud výpady na všechny strany.

Smíření vožické a svorný postup všech husitských stran přinesl jim také v jiných stranách skvělé úspěchy. Když markrabí míšenský dle smlouvy uzavřené s králem Zikmundem obsadil města severočeská Most a Ústí nad Labem, Čechové vedením Korybutovým a nového velitele táborského Prokopa Holého čili Velikého vypravili se k obležení města Ústí. Také z Moravy dostavila se vojenská pomoc, kterou přivedli páni moravští Jan Tovačovský z Cimburka a Václav z Kravař, syn Petra Strážnického. K vybavení posádky saské v Ústí přitáhlo od severu velké vojsko sasko-durynské, ale poraženo od Čechů v krvavé bitvě (16. června 1426), po kteréž i město padlo do jejich rukou, rozbořeno a obyvatelstvo pobito.

Po skvělém tomto vítězství vůdce vojsk Táborských Prokop Holý přikročil k útoku proti nepřátelům za hranicemi Čech, ačkoli zase nastala roztržka mezi ním a mírnější stranou podobojí. Prokop však nenamířil do Saska, jak se za všeobecného postrachu očekávalo, nýbrž proti Albrechtovi Rakouskému, který brzo po bitvě u Ústí (v srpnu 1426) sebral v zemi své asi 40.000 branných, k čemuž přispěl král Zikmund 3000 jezdci uherskými a bratranec Albrechtův Bedřich 1200 jezdci tyrolskými; s touto velikou mocí Albrecht oblehl město Břeclav. Posádka táborská bránila se statečně plné tři měsíce, přece však bylo nebezpečí, že by z nedostatku potravin musilo se vzdát. Proto vůdce Prokop Holý vypravil se s vojskem táborským na Moravu, aby přispěl obleženým ku pomoci. Udeřiv na vojsko Albrechtovo, obrátil je na útěk a opatřil posádku břeclavskou čerstvými zásobami potravin (19. listopadu).

Brzo potom bratrstva udeřila na Rakousy. Někdy o Novém roce 1427 Sirotci v počtu 4000 m. podnikli loupežný vpád až ku Světlé, kdež dobyli kláštera a vypálili jej. V březnu pak dorazilo větší vojsko Táborské i Sirotčí v počtu asi 16.000 m., vedené bezpochyby zase Prokopem Holým, a jalo se (12. března) město Světlou oblehati. Ku pomoci obleženým sebrána byla zemská hotovost rakouská, v jejíž čele páni Reimprecht z Wallsee a Leopold z Krajku udeřili na vojsko husitské. Po tuhém čtyř-

hodinném boji kolísaly již šiky české a ustoupily z bojiště, zanechavše něco vozů v rukou nepřátelských. Zatím však, co Rakušané opojeni tímto úspěchem dali se do drancování opuštěné kořisti a tak v nepořádku se rozptýlili, vůdcové táborští obrátili své vojsko k novému útoku a dobyli dokonalého vítězství. Na 9000 Rakušanů pokrylo bojiště, Čechové ukořistili mimo jiné hlavní korouhev Reimprechtovu a donutivše posádku světelskou ku vzdání, město vypálili. Pobořivše pak ještě některé kláštery, jako Altenburk a Sv. Bernhard u Rohů (Hornu), s hojnou kořistí vrátili se do Čech.

Nejlepším ovocem těchto vítězství pro naše země bylo by zajisté bývalo, smířiti se čestným spůsobem a za výhodných podmínek s církví římskou. Papež Martin V. nabýval již přesvědčení, že násilím nebude lze Čechy uvésti v poslušenství, zvláště když král Zikmund zaměstnán jsa válkami tureckými té doby ničeho proti nim nepodnikal. Také v Čechách velká část lidu, sužovaná osmiletým nepřetržitým válčením, byla by ráda konečně dosáhla pokoje. K tomu vypukly nové a prudčí než dříve různice mezi stranami podobojí. Tehda byly to hlavně neshody mezi kněžími a mistry pražskými o některé úchylky kostelní, které zavedeny byly nátlakem lidu pražského, klonícího se k bratrstvu táborskému. I jali se někteří kněží a mistři, v jichž čele byl mistr Jan Přibram, dokazovati, že úchylky ty jsou největší překážkou k dosažení shody s církví římskou a žádali jich odstranění. Druzí rozhodnější, vedení mistrem Janem z Rokycan, neshledávali dobu k tomu býti vhodnou a opírali se této žádosti. Hádky, vedené o tuto otázku, nedocílily smíru, ano rozjitřily ještě více mysli lidu.

I umínil si kníže Zikmund Korybutovič, že urychlí rozhodnutí v té věci. Spolehaje na zdánlivou převahu Přibramovu v Praze a chtěje si získati zásluhu i slávu v křesťanstvě tím, že by uvedl Čechy zase v poslušenství církve římské, dal se opět v tajné vyjednávání s dvorem papežským prostřednictvím polského krále Vladislava a tuše odpor strany rozhodnější, nastrojil i jakési úklady Rokycanovi a jeho přívržencům čelnějším. Tyto pikle však byly předčasně odhaleny, v Praze vypuklo vzbouření lidu, ve kterém kníže Korybut byl jat, zbaven své moci a na čas uvězněn na hradě Valdštejně, jeho polská družina pak musila opustiti zemi českou (v dubnu 1427). Kníže sám propuštěn byl

z vězení teprve v říjnu roku potomního (1428); 27. října nacházel se na cestě Moravou v Tovačově s hejtmanem polským Puchalou a nějakým zástupem branného lidu. Nazejtří odejel z Tovačova do Přerova, kdež smířil pana Jana Tovačovského se Smilem Bítovským pro jakési různice, odtud pak odebral se na Odry, zámek Puchalův ve Slezsku při samém pomezí moravském. Někteří páni podobojí ujali se svrženého knížete a počali i válčiti s Pražany, čímž tito i spojení s nimi ostatní páni donuceni byli hledati útočiště v obnoveném branném spolku s bratrstvy Táborským a Sirotčím, jichž nejvyšší hejtman Holý nabyl tak větší moci mezi stranami než kdykoli dříve.

Tím bylo dosaženo také svorného postupu proti cizině, která chystala nový útok proti zemi České. Když totiž papež a knížata německá darmo očekávala od krále Zikmunda, že se chopí zbraně proti Čechům, sešla se velká část jich na sněmě říšském ve Frankfurtě (z jara 1427), a tam umluvena byla nová válečná výprava. Se čtyř stran najednou mělo býti uděřeno na Čechy. Hlavní vojsko, vedené Otou arcibiskupem trevirským a Bedřichem markrabím braniborským, vniklo od západu do Čech a oblehlo město Stříbro v počtu 80.000 m. K vybavení přitáhlo spojené vojsko Pražanů, Táborův a Sirotků v počtu 16.000 pěších a 15.000 jízdních. Vojsko německé však jich nedočkalo, nýbrž kvapně upustivše od obležení (2. srpna), dali se na zmatený útěk k Tachovu. Darmo snažil se legát papežský Jindřich Winchesterský zastaviti německé vojsko napomínáním i proklínáním; toto nezastavilo se, až při pomezním lese, na jehož kraji bylo od stihajících Čechů dostiženo a mnoho jich pobito. Město Tachov pak dobře opevněné i mocně hájené vzato po sedmidenním obležení od Čechův útokem (11. srpna 1427).

Nezdar této výpravy křížové působil též v neprospěch katolíků na Moravě. Vévoda Albrecht, ač na sněmě frankfurtském spolu s ostatními knížaty říšskými zavázal se přepadnouti Čechy od jihu, neučinil tak, nemaje dostatečné posily od Zikmunda, stále ještě zaměstnaného válkou tureckou, a když došla do Rakous zpráva o událostech u Stříbra a Tachova, tu teprve odpadla mu chuť od všelikého takového podniku. Následkem toho moravští páni pod jednou i s městy královskými, jsouce odkázáni sami na sebe, učinili s českými a moravskými pány podobojí smlouvu o příměří. Ostatně však spojená vojska

Táborská, vedená Prokopem Holým. Sirotčí pod Prokůpkem a Pražané, v jichž čele byl moravský pán Jan Tovačovský z Cimburka, zahájila konečně soustavné výpravy za hranice české, před kterými třásl se všechen okolní svět. První taková výprava podniknuta byla (v únoru 1428) opět na Moravu, kde však šetřice stran pojatých do příměří, zrovna namířila k hranicím uherským. Tam oblehli Uherský Brod, který se jim vzdal ihned bez odporu, a od města Veselí veškera vojenská síla jejich obrátila se do Uher. Za hroznych plenův a vraždění lidu dorazili až k Břetislavi (Prešpurku), kterou vypálili, jako město Šintavu nad Váhem, potom okolo Trnavy všude zhoubně řádíce vrátili se zase na Moravu k Uherskému Brodu. Odtud počátkem března vtrhli do Opavska, kdež Václav, syn knížete Přemka Opavského, vzdal se i se zámkem Hradcem (jižně Opavy) a městem Hlubčicemi, aby se uchránil záhub. Ve strachu utíkalo obyvatelstvo bližších měst a městeček, z Polské Ostravy, Ketře i Osoblahy, zůstavujíc je prázdné. Čechové pak protáhli Slezskem až k hranicím lužickým, porazili na rychlo sebrané vojsko Konrada, biskupa vratislavského, zarytého nepřítele Čechův, i několika jiných knížat slezských v krvavé bitvě u Nisy (18. března) a přibravše u Kladska nové posily z Čech, vypálili na dvacet měst, mimo jiné též předměstí vratislavská, několik klášterův a přečetné hrady i kostely. Některá knížata slezská, jako Přemek Opavský, Kazimír Osvětimský, Bolek Těšínský a vdova Ratibořská učinili s Čechy příměří, od jichž nájezdů vykoupili své území velkými penězi. Obtíženi hojnou kořistí, Čechové v polovici května navrátili se zemí Kladskou domů. Hned potom Prokop Holý v čele 10.000 Táborů podnikl Moravou výpravu do Rakous, kde zvláště pole Moravské a okolí města Štokravy bylo spustošeno a vypleněno. Téhož roku pak vedle jiných výprav opětován byl (v prosinci) vpád do Slezska, kdež v bitvě u Bystřice (Habelschwertu) poražen a zabit byl Jan, kníže minsterberský.

Útočná politika Prokopa Holého nezůstala též bez účinku na krále Zikmunda, který toho roku (1428) utrpěl velkou porážku od Turkův u Holubce v Srbsku.*) Pozval vůdce táborského na sjezd, kdež by ujednali podmínky smíru. Prokop nezdráhal se

*) V této bitvě padl známý polský pán Záviše z Garbova.

přijeti, vyhradiv si úplnou bezpečnost tím, že Čechům za něj v osobní zástavu dán byl Mikuláš, vévoda opavský. Tak došlo v dubnu 1429 k sjezdu v Břetislavi, k němuž přijel vůdce Prokop provázen dvěma sty pánův, rytířův i panošů strany podobojí, mezi nimiž byl z Moravy Petr Strážnický; na straně Zikmundově vedle jiných účastnil se vévoda Albrecht, některá knížata slezská, z vyšších duchovních zvláště Konrad Vratislavský a Jan Železný, biskup olomucký. Zikmund žádal od Čechův, aby se všemi sousedy učinili příměří na dvě léta, ve věcech víry pak aby se podrobili rozhodnutí obecného koncilia, které se mělo sejíti v Basileji. Čechové neodpírali sice účastniti se koncilia, avšak své víry nikterak vzdáti se nemínili a v žádaném příměří viděli toliko prospěch pro nepřátele, nikoliv pro sebe. O to se vyjednávání rozbilo a Husité nastoupili zase na zhoubné nájezdy do okolních krajin německých, ze kterých kurfirstové, knížata i biskupové vykupovali se velkými summami peněžitými.

Morava ještě několikráte v této době byla buď cílem neb průchodní zemí výprav husitských, které naměřeny byly buď do Rakous, do Uher neb do Slezska. Odtud také Prokop Holý pokaždé přibíral vojenské posily svých věrných. Na jedné z těch výprav obležen jest od něho hrad Šternberk, náležející paní Perchtě, vdově po Petrovi Konopištském ze Šternberka, a posádka jeho po osminedělním obléhání donucena ku vzdání (15. srpna 1430). Sláva české zbraně ubírala na Moravě vždy více půdy králi Zikmundovi a vévodovi Albrechtovi, zvláště když zemřel (1430) nejvytrvalejší odpůrce husitství Jan Železný, biskup olomucký.*) Tehda již tři cizí knížata nalezáme ve službách táborských: Bolka Opolského, Fridricha z Ostroha, „knížete ruského“ a také Zikmunda Korybutoviče, který ještě jednou pokusil se o smíření Čechů s církví římskou, sprostředkovav sjezd a hádání theologů pražských a krakovských v Krakově (v březnu 1431), a sám se k němu dostavil i s králem Vladislavem, ale marně. Kníže Zikmund účastnil se několika válečných výprav Prokopových; v jeho družině, která se skládala „z polských Husitů“, vynikal šlechtic polský Dobeslav Puchala, jemuž byl kdysi Korybut, ubíraje se podruhé do Čech, odevzdal dobytý Uničov, kdež poprvé přijímal podobojí. Puchala držel Uničov

*) Nástupcem jeho stal se Kuneš ze Zvole, dosud kanovník pražský.

i po odvolání Korybutově z Čech, zdrahaje se je vydati králi Zikmundovi, i když mu to Vitold poroučel. Nejspíše že zůstával na Moravě až do této události. Puchala přičinil se také o vybavení Korybutovo z vězení Valdštejnského, doprovodil jej v říjnu 1428 do Moravy a uvedl do pevného hradu Oder v Opavsku při pomezí moravském. Odtud pak kníže Zikmund připojil se k Táborům, kteří mu pomohli dobyti části Slezska s městem Hlivicemi, které však již po roce bylo mu odňato Konradem, knížetem olešnickým.*)

VIII. Koncilium svoláno do Basileje. Útěk křižákův u Domažlic. Úspěchy Albrechtovy na Moravě. Poselstvo českomoravské v Basileji. Návrh kompaktat. Bitva u Lipan. Sjezd v Brně a v Jihlavě. Zikmund přijat za krále českého.

V Německu té doby již všeobecně ozývaly se stesky a hlasy nevole, že papež tak dlouho otálel se svoláním slíbeného koncilia, od něhož doufalo se, že docíleno bude církevní shody s Čechy a tedy učiněna bude přítrž zhoubným jejich výpravám do zemí sousedních. Papež Martin, který dosud obával se církevního shromáždění, aby jím moc jeho nebyla obmezena, konečně svolil, aby koncilium se sešlo v Basileji. Byl již svrchovaný čas, neboť velká část kurfirstův a knížat německých učinila s Čechy soukromé úmluvy o mír a spolu s duchovenstvem francouzským hrozila papeži, že se koncilium sejde i proti jeho vůli. Předsedou koncilia Basilejského jmenoval svého legáta, mladého a ohnivého kardinála Juliana Cesarini, než by se však sešlo, rozkázal mu, aby ještě jednou pokusil se sjednati v Němcích křížovou výpravu proti Čechům.

Podobný záměr pojal také král Zikmund, když všechny pokusy pohnouti Čechy k povolnosti na sjezdě v Krakově a později v Chebě ukázaly se marnými. Přičiněním jeho a kardinála Juliana na říšském sněmě v Normberce sebralo se veliké vojsko o více než 100.000 mužích, mezi nimiž bylo 40.000 jezdců. Vedeno Bedřichem, kurfirstem braniborským, a provázeno kardinálem Julianem překročilo (1. srpna 1431) u Tachova české

*) Srv. Goll, Čechy a Prusy, 202. a Tomek Děj. Prahy IV, 461 násl.

hranice a jalo se toho města dobývati; odtud rozbíhaly se jednotlivé oddíly na všechny strany a páchaly neslýchané ukrutnosti na obyvatelstvu českém, nešetříce ani katolíkův. Zatím Prokop Holý sebral mocné vojsko, k němuž přidal se také Zikmund Korybutovič s několika tisíci bojovníků; veškerého vojska husitského čítalo se kolem 50.000 mužů. Když vůdcové němečtí uslyšeli, že se blíží vojsko české, zdvihli se od Tachova směrem k Domažlicům (14. srpna). Sotva však křižáci zaslechli z daleka rachocení válečných vozů, dupot koní, zvučení trub a hlahol válečných písní českých, nesmírná hrůza zmocnila se jich a v největším zmatku dali se na útěk zanechavše nesčetné vozy, pušky a děla, zavazadla a hojnost zásob vítězům za kořist. Mnoho jich od pronásledujících Čechů bylo zbito a zajato, sám kardinál sotva život zachránil před samými žoldnéři křižáckými, kteří jej hrozili zabiti a pobrali mu mnoho tisíc zlaťáků, které s sebou vezl.

O něco lépe vedlo se vévodovi Albrechtovi Rakouskému, který dle úmluvy normberské již na počátku července vypravil se do pole s veškerou svou mocí vojenskou. Dne 16. července položil se táborem u Lavy při řece Dyji na hranicích moravsko-rakouských. Proti němu vypraveno bylo vojsko české na pomoc pánům moravským, kteří pro toto nebezpečenství nemohli se účastniti bitvy domažlické. Husité přirazili až na míli cesty od tábora Albrechtova, ale neodvážili se na něj udeřiti ježto vévoda byl se otočil mocnou hradbou vozovou. Po pět dní obě nepřátelská vojska stála tak proti sobě, až konečně vojsko české z nedostatku spíže dalo se na zpátečný pochod do Čech. V srpnu potom Albrecht, dověděv se, že němečtí křižáci překročili západní hranice české, přibrav velké posily z Uher i od arcibiskupa solnohradského, dal se na pochod do Moravy, dobyl hradu a města Kyjova, při čemž něco přes padesát mužů z posádky upadlo do zajetí, a oblehl Přerov. Dověděv se o útěku křižáků z Čech, upustil od tohoto obležení, ale jal se spůsobem ukrutným hubiti zemi daleko široko. Více než 500 vsí a městeček lehlo popelem; obyvatelstvo bylo vražděno napořád, ani žen a dětí nebylo šetřeno. Zajatí Kyjovští a jiní byli na rozkaz Albrechtův vesměs zabiti nebo po čase utraceni v žalářích. Tyto ukrutnosti, spáchané na bezbranných lidech, vzbudily proti vévodovi rakouskému velkou nevoli v Čechách a na Moravě, a Prokop Holý později v Basileji neváhal prohlásiti jej za největšího

nepřítele Čechův, s nímž nechtěji Husité míti žádného míru.*) Páni moravští podobojí s pomocí z Čech sebrali vojsko proti němu, Albrecht však vypravil se jim v ústrety, vlákal Husity strojeným útěkem do záloh a s velkými ztrátami přinutil je k zpátečnému tažení.

Po vítězství domažlickém Prokop Holý znovu vypravil se do Slezska, kdežto kněz a hejtman Sirotků Prokop Malý čili Prokůpek a Jan Čapek ze Sán se svým vojskem vtrhli na Moravu, aby sklíčeným spojencům přinesli pomoc. Ale i potom Albrecht zůstal ve velké přesile a tedy vyčkáno příchodu hlavního hejtmana Táborského. Prokop Holý vrátil se brzo vítězně ze Slezska, ale pobyl nějaký čas v Opavě, kdež učinil (28. září 1431) památnou smlouvu s Přemkem, vévodou opavským, který za příměří mu povolené zavázal se, že do roka přistoupí ku straně podobojí; dva přední páni moravští strany podobojí, Jan Jičínský z Kravař a Jan Tovačovský z Cimburka, byli mezi ručiteli této smlouvy. Pak teprve Táboři spojili se se Sirotky, a tu již vévoda Albrecht neodvážil se jim čeliti. Vloživ velkou část vojska svého do předních měst moravských, jichž německé obyvatelstvo dosud věrně k němu stálo, totiž do Olomouce, do Brna, Jihlavy, Znojma, Hradiště, Pohořelic a Jemnice, sám navrátil se do Rakous. Spojená vojska husitská nepronásledovala ho, nýbrž podnikla zhoubný vpád do Uher až k městu Nitře. Tam však Prokop Holý nepohodl se s vůdci Sirotkův a odtáhl k Uherskému Brodu na Moravu a odtud dále do Čech. Zbylí Sirotci vedením Prokůpka a Jana Čapka ze Sán pokusili se o dobytí Nitry, ale zatím sami byli přepadeni mnohem silnějším vojskem uherským za vedení Ctibora, vévody sedmihradského, k němuž připojili se také někteří čeští a moravští páni strany Zikmundovy. Sirotci musili se dáti na zpátečný pochod, stále otočeni vozy válečnými, na němž utrpěli od nepřítele těžké ztráty a teprve po velkých nesnázích dostali se na Moravu.

Ještě horší pohroma zastihla jiné vojsko husitské, v jehož čele byli bratří Mikuláš a Jaroslav Sokolové z Lamberka, k nimž připojili se někteří páni čeští, z Moravy pan Sezima Jevišovský z Kunštátu, pobyvší kdysi v zajetí

*) Ne snad pro jeho zdatnost a vytrvalost válečnou, jak mylně tvrdí Bretholz, Übergabe Mährens, l. c. str. 307. Srv. nestranné líčení Tomkovo, l. c. 498

Albrechtově ve Vídni. Někde za hradem Bitovem překročili z Moravy hranice rakouské, ale u města Bejdova nad Dyjí (Waidhofena) (14. října) přepadeni byli trojnásobnou přesilou vojska rakouského, po tuhém boji poraženi s těžkými ztrátami a mnoho jich zajato, zejména Jaroslav Sokol, kdežto starší bratr jeho Mikuláš spolu s jinými jen rychlým útěkem se zachránili, zanechavše všechny vozy s nákladem i pušky v rukou nepřítele. Z těchto pohrom lid český pojal nevoli proti Prokopovi Holému, dávaje mu za vinu, že Sirotky opustil. Prokop podnikl pak novou výpravu do Rakous, aby pomstil porážku Sokolovu, ale kromě zhoubných plenů nedosáhl ničeho důležitého (v prosinci 1431).

Přes tyto znamenité úspěchy však vévodovi Albrechtovi nepodařilo se obnoviti bývalou moc svou Moravě. Až na některá větší města německá, do kterých vložil posádky, pak něco šlechty a vyšší duchovenstvo všechna ostatní země byla v moci strany podobojí. Tato zmocnila se také pevného kláštera Hradištského u Olomouce zradou. Vévoda Albrecht opět vypravil se na Moravu s vojskem a oblehl Hradiště (z jara 1432). Posádce na pomoc vypravilo se z Čech spojené vojsko Táborské, Sirotci i Pražské za vrchního velení Prokopova; přirazivši k Olomouci, činilo tam velké škody v okoli. Brzo však odtáhli odtud do Slezska, kamž je volaly na pomoc rozličné posádky stísněné od Vratislavských; i chybí nám všeliká zpráva, jak se rozhodl osud obleženého Hradiště. Zdá se, že se posádka uhájila a zavčas vybavena byla pomocí vnější, neboť brzo potom oddíl vojska českého odvážil se i vpádu do Uher, kdež (24. června) dobyto bylo města Trnavy a také tam vložena česká posádka.

Nezdar poslední výpravy křížové do Čech i ostatní válečné události let 1431 a 1432 již kde koho přesvědčily, že nelze násilím ničeho s Čechy pořídíti. Jak znamenitě změnilo se postavení Čechů k mocnostem zahraničným, vysvítá z toho, že i polský král Vladislav odhodlal se uzavříti s nimi trvalé přátelství. Stalo se to v létě r. 1432, kdy královský dvůr polský dlel v Pabianicích u Sieradze. Z české strany přišli tam Jan Čapek ze San, hejtman Sirotků, a Otík z Lozy, hejtman Táborův, jako zástupce Prokopa Holého,*) jehož státnický důmysl dal k tomuto jednání hlavní podnět. S posly českými byl nejspíš také Zikmund Kory-

*) Že by byl Prokop účastnil se tohoto sjezdu, jak Tomek, Děj. Prahy IV, 531 tvrdí, nověji se popírá; srv. Goll, Čechy a Prusy, 223, pozn. 171.

butovič. Na sjezdě Pabianickém král Vladislav smluvil s Čechy branný spolek proti všem nepřátelům, zvláště proti Němcům, mezi nimiž zase především míněn byl řád německých rytířů ve východních Prusích. Na základě této smlouvy Jan Čapek ze San s vojskem Sirotčím vypravil se (v červnu 1433) do Nové marky, Pomořanska a východních Prus až k moři Baltskému.

Před vzrůstající mocí a vážností českého národa konečně ani dvůr papežský nemohl stále míti oči zavřené. Papež Eugen IV., který r. 1431 nastoupil od smrti Martina V., pokusil se sice o rozpuštění koncilia, které již od jeho předchůdce bylo povoleno. Avšak krok ten vzbudil zvláště v Německu nevoli všeobecnou. Sám kardinál Julian Cesarini, kdysi pln ducha bojovného, od nešťastného útěku domažlického pozbyl odvahy a skládal všelikou naději ve smír s Čechy. Smýšlení lidu německého naplňovalo jej obavami nejhoršími. Také uznával potřebu oprav mravních v duchovenstvu, o němž psal papeži, že jest velmi znemravnělé, že lid proto na kněžstvo jest nejvyšší měrou rozhořčen a jestliže se toto nepolepší, hrozí z toho vzpoura laiků proti veškeré moci duchovní. Na místě kacířství českého může kdekoli povstati jiné kacířství. Nápravu pak v té věci kardinál Julian očekával jedině od koncilia a od jeho vyjednávání s Čechy.*) K tomu také skutečně došlo přes odpor papežův. Kdežto církev dříve Husity prohlásila za kacíře a zakázala všeliké styky s nimi pod trestem klatby, ano předsevzala si je úplně vyhubiti, nyní koncilium nuceno bylo přívětivým dopisem a slovy téměř úpěnlivými pozvati je, aby vypravili poselstvo do Basileje, kdež bude každému volno podávati návrhy ku prospěchu víry křesťanské. Tu již nebylo řeči o dřívějším požadavku, aby se Čechové ve věcech víry podrobili bezpodmínečně výroku koncilia, nýbrž poslové jejich, kteří by se dostavili k hájení čtyř artykulů Pražských, měli, kdykoliv si toho přáli, dosáhnouti volného slyšení před plným shromážděním, rozhodnutí mělo se státi jen na základě zákona Božího, předpisů Kristových, svatých apoštolův a prvotní církve. Král Zikmund, který r. 1432 dlel v Italii, aby se dal korunovati za krále lombardského a císaře římského, uslyšev o vyjednávání koncilia basilejského s Čechy, byl z toho velmi potěšen, vyhotovil po-

*) Památný list kardinála Juliana k papeži otištěn jest v českém překladu u Palackého, III, 2, 183 násl.

selstvu českému bezpečný list a slíbil, že se co nejdříve také dostaví do Basileje.

Také v Čechách a na Moravě touha po konečném smíru byla všeobecná. Na sněmě v Praze (v únoru r. 1432) všechny strany podobojí, ani Táborů nevyjímaje, usnesly se vstoupiti ve vyjednávání s koncilem; Táboři pouze vymínili si, aby se pokračovalo ve výpravách válečných do sousedních zemí. Mimo jiné podniknut byl válečný útok proti Albrechtovi Rakouskému; byl to již jediný z knížat německých v sousedství Čech, s kterým dosud nebylo učiněno příměří.*) Čechové vtrhli (v říjnu 1432) nejprv do Moravy a potom do Rakous až k Dunaji pod městem Greinem, kdež spustošili zvláště klášter Waldhauský. Na zpátečním tažení vůdcové vojska rakouského, Leopold Krajíř a Jiří z Puchheimu, svedli s nimi tuhý boj nedaleko Znojma (kolem vánoc 1432), ve kterém Čechové utrpěli sice těžké ztráty na lidech, ale odňali nepřátelům něco koní a pušek a Rakušané nemohli jich dostihnouti.

Dne 4. ledna 1433 dorazilo konečně patnáct českých poslů do Basileje, ve jménu království českého i markrabství moravského, aby se dohodli s koncilem o podmínkách smíru a znovupřijetí národa českého do církve. Všechny strany podobojí byly v poselstvu zastoupeny; vynikajícími členy jeho byli M. Jan z Rokycan, Prokop Holý, anglický mistr Petr Payne, v Čechách Engliš nazvaný, který pro svou náklonnost k učení Wycliffovu byl ze své vlasti vypovězen, a táborský biskup Mikuláš z Pelhřimova. Z Moravanův účastnil se pouze jediný člen, Oldřich ze Znojma, který náležel k bratrstvu Sirotčímu. Z moravských pánův určen byl též Václav z Kravař, ale z neznámých příčin potom nevydal se na cestu. Uvítáni byli od koncilia velmi okázale a přívětivě. Vyjednávání, které mělo za hlavní předmět čtvero artykulů Pražských, po čtyřměsíčném hádání nevedlo k cíli. V příčině oněch tří článků, které žádaly opravy v církvi, bylo dohodnutí možné, poněvadž i v koncilii samém byla mocná strana, která si přála oprav a hleděla je také provésti. Jinak

*) „Specialiter cum eo treugas non habemus" pravil Prokop Holý v rozmluvě s kardinálem Julianem. Příčinou této nesmířitelnosti udával ukrutné jednání Albrechtovo s českými zajatci. Výrok ten nebyl pronesen v Chebě r. 1431, jak Bretholz, Übergabe Mährens, 307 udává, nýbrž v Basileji 1433; srovnej Palacký, III, 2, 208, a Tomek, Děj. Prahy, IV, 557.

bylo však s oním odstavcem, jenž se týkal přijímání svátosti pod obojí spůsobou. Takového přijímání koncilium nechtělo povoliti a žádalo, aby poslové čeští napřed vstoupili do koncilia jako jeho členové a podrobili se jeho všeobecnému rozhodnutí. Toho nemohli Čechové učiniti, poněvadž neměli k takovému kroku plné moci od sněmu pražského. Koncilium vypravilo tedy spolu s českými posly své poselstvo do Prahy, kde však žádané vstoupení Čechů do koncilia bylo zamítnuto. Tu teprve v Praze poslové koncilia ohlásili, že by koncilium povolilo přijímání pod obojí spůsobou, když by se Čechové v ostatních věcech podrobili jeho nálezům. K tomu stavové českomoravští hodlali přistoupiti, ale pod výminkou, aby se v celých Čechách i na Moravě zavedlo výhradné přijímání podobojí. K této žádosti však zase koncilium nechtělo svoliti a podávalo českým stavům návrh kompaktat, dle nichž mělo býti dovoleno každému jednotlivci v Čechách a na Moravě přijímati pod obojí neb pod jednou spůsobou, při čemž kněží jsou povinni pokaždé lidu vysvětliti, že Kristus v každé spůsobě zvlášť jest plně přítomen; také ostatní tři články byly v tomto návrhu valně pozměněny. Jan z Rokycan poukázal na to, jaké zmatky a třenice mezi věřícími by povstaly, když by v témže kostele směli býti přívrženci obojího vyznání; proto většina stavů tento návrh zamítla a poslové koncilia navrátili se do Basileje s nepořízenou.

Za dvouměsíčného pobytu svého v Praze (od 9. května do 11. července 1433) poselstvo basilejské, v jehož čele byl obratný Filibert, biskup konstanský, s dostatek poznalo rozkol mezi stranami kališnickými a už tehda pojalo úmysl, získati si umírněné některými ústupky nepatrnými, jak asi obsaženy byly v návrhu kompaktat, s jejich pomocí pak pokořiti rozhodné protivníky a uvésti je v bezvýminečné poslušenství církevní. K tomu především nakloněna byla vyšší šlechta podobojí, která nelibě nesla, že vůdcové bratrstev mají v zemi první slovo, kdežto páni musili ustupovati do pozadí. Ale také katolická strana nebyla bez významu: vedle několika mocných rodů šlechtických (Oldřich z Rosenberka) náležela k ní mocná města Cheb, Loket, Most, Budějovice a Plzeň, na Moravě pak německá města Brno, Jihlava, Olomouc, Znojmo a jiná, od vévody rakouského podporovaná; veliké úsilí všech stran podobojí zlomiti jejich podpor ukázalo se marným. Táborské vojsko pak, do něhož časem nahrnulo se

mnoho cizinců, za dlouhého obležení města Plzně svým pustým řáděním a nekázní, které již ani Prokop Holý nedovedl čeliti, odvrátilo od sebe již velkou část obyvatelstva. Táboři odpírali i poslušenství vládě zemské, zřízené za souhlasu všech stran, v jejíž čele byl tehda pan Aleš z Risenburka, správce království českého i markrabství moravského; jemu k ruce dána byla rada dvanáctičlenná.

Není tedy divu, že především v panstvu podobojí vznikla znovu snaha vyvrátiti moc bratrstva táborského. Náčelník této strany Menhart z Hradce umínil si vyjednávati dále s koncilium na základě kompaktat i s králem Zikmundem, zatím již korunovaným v Římě za císaře, o přijetí jeho za krále českého. Podporován penězi koncilia zřídil jednotu zemskou, jež obrala si za účel podporovati správce zemského v udržování pořádku a bezpečnosti. K jednotě přistoupilo také Staré město Pražské, kdežto Novoměstští a Sirotci připojili se k Táboritům. Vojsko jednoty náhlým útokem (6. května 1434) dobylo Nového města a zmařilo další obležení Plzně od Táborů, které trvalo již deset měsíců. Tak povstala domácí válka obou bratrstev proti jednotě panské, ku které přidali se také páni pod jednou vedením Oldřicha z Rosenberka. Války té účastnili se také mnozí páni moravští; ve vojsku jednoty panské nalezal se jmenovitě Aleš Holický ze Šternberka a branný lid paní Perchty Konopišťské ze Šternberka; vrchním hejtmanem tu byl Diviš Bořek z Miletínka, kdežto vojskům bratrským velel Prokop Holý, po jehož boku bojoval také moravský pán Sezima Jevišovský z Kunštátu. Hlavní bitva svedena byla (30. května 1434) u Lipan, kdež Táboři a Sirotci vylákáni válečnou lstí ze své hradby vozové, sevřeni byli se dvou stran vozy nepřátelskými tak těsně, že ani brániti se nemohli a bromadně byli pobíjeni. Mezi padlými byl Prokop Holý i Prokůpek, kdežto Jan Capek ze Sán zachránil se s částí vojska útěkem do Kolína, kde však již po několika dnech musil se vzdáti. Hned potom správce zemský Aleš z Risenburka svolal na den 24. června valný sněm stavů českých i moravských do Prahy, na němž působením Menharta z Hradce usnešeno vyjednávati s císařem Zikmundem o přijetí jeho za krále českého.

Bitvou lipanskou šlechta podobojí nabyla zase převahy nad stranou demokratickou. Ale vyjednávání s koncilium nevedlo ani potom k cíli, neboť ve věcech víry strana Rokycanova nepozbyla

svého významu. Na sněmě v Řezně (v srpnu 1434), jehož účastnili se též moravští šlechtici Václav Strážnický z Kravař a Mikuláš Sokol z Lamberka, počalo se opět vyjednávati s konciliem i s císařem Zikmundem, ale bez výsledku. Porady odročeny na sněm v Praze (v říjnu); tam již strana Rokycanova zpozorovala velký převrat, který nastal v její neprospěch. Strana pod jednou pozbyla strachu před mocnou organisací vojsk bratrských, jež zlomena byla bitvou lipanskou, a postavila se v dorozumění s konciliem směle na odpor požadavku, aby bylo přijímání pod obojí výhradně zavedeno v Čechách i na Moravě. Na sněmě pražském strana Rokycanova od tohoto požadavku již také upustila a žádala jen 1) aby se stanovilo, ve kterých kostelích v Čechách a na Moravě přijímá se pod obojí, ve kterých pod jednou a podle toho aby se kostely rozdělily, 2) aby volba arcibiskupa pražského i biskupa olomuckého přiřčena byla sněmu českému a moravskému.

Tyto dva požadavky položeny za základ k novému vyjednávání, i byl ustanoven sjezd v Brně, kdež sešli se poslové čeští, legátové koncilia, a kamž také odebral se císař Zikmund (v květnu 1435). Právě v tu dobu vojsko vévody Albrechta dobylo Ivančic proti silné posádce Táborské; v moci Táborů zůstala již jen Třebíč. Bojovnici čeští z Ivančic vypuzení, zvědějíce o cestě legátů basilejských do Brna, minili je přepadnouti na cestě u Pohořelic, kdež mysleli, že bude poslední jejich nocleh. Legáti však, ač o nebezpečenství nevěděli, jeli přímo dále a tak unikli chystanému úkladu. Tyto i jiné nepřátelské projevy nevadily sněmu brněnskému. V poselstvu českém, jež vedl sám správce Čech i Moravy Aleš z Risenburka, z Moravanů byli opět Václav Strážnický z Kravař, Mikuláš Sokol z Lamberka a Oldřich, bakalář ze Znojma, který se účastnil jednání v konciliu basilejském, z Táborské strany kněz Bedřich ze Strážnice. Ještě před poselstvem českým (14. června) přijel do Brna vévoda Albrecht a s ním mnoho pánů moravských obou stran. S vyjednáváním však ještě dlouho se nezačalo, ježto poslové basilejští chtěli vyčkati příjezdu císaře Zikmunda. Ten dostavil se teprve 1. července a byl slavně uvítán od vévody Albrechta, od měšťanů brněnských, od poselstva českého, od šlechty moravské i od poslů koncilia, kteří všichni v procesi mu vyšli naproti. V čele procesí byl nový biskup olomucký Pavel z Miličína.

Vyjednávání provázeno bylo příznaky nepříznivými. Duchovenstvo moravské podalo poslům koncilia žádost, aby přijímání podobojí nebylo povoleno. Rozhodnějším kališníkům zakazováno bylo konati služby boží v některé kapli brněnské, kdežto oproti mírnějším, kteří se přiznali ke kompaktatům, nebylo tak velké přísnosti. Čím dále tím větší protiva objevila se mezi požadavky Čechů, kteří opakovali články v příčině volby arcibiskupa a biskupův od sněmu a rozdělení kostelův, a na druhé straně mezi neústupností poslů basilejských. Mnohem smířlivěji k Čechům zachoval se císař Zikmund, který by již rád byl skoncoval jednání, aby mohl dosednouti na trůn český, a proto velmi zazlíval Basilejským nedostatek dobré vůle a upřímnosti, ano rozhorleně jim vytkl, že jejich vinou nelze mu dosáhnouti koruny české. Když tedy poslové koncilia tvrdošíjně setrvali na svém a Čechové hrozili nadobro přetrhnouti další jednání, císař konečně vydal jim zápis, že Čechům vymůže svolení koncilia k oběma požadavkům a že zejména bude jich hájiti v rozdělení kostelů. Jakmile však legátové zvěděli o tomto zápise, přerušili další rokování pod záminkou, že nemají plné moci od koncilia, a žádali odklad k jinému sněmu. Tak tedy sjezd brněnský skončil se jako všechny předešlé, zase s nepořízenou. Na sněmě stavů českých potom v Praze konaném zvolen byl Jan z Rokycan arcibiskupem, za biskupy-suffragany pak Martin Lupáč a Václav z Mýta. Koncilium však volbě té odepřelo svého stvrzení.

Na novém sjezdě ve Stolném Bělehradě císař Zikmund dal si opět mnoho práce, aby legáty pohnul k větší povolnosti, i není třeba pochybovati, že snahy jeho v této příčině byly upřímné. Ale byl v postavení velmi nesnadném. Legátové doráželi naň pro zápis, který učinil Čechům v Brně. I pomohl si způsobem, který byl přiměřen jeho vrtkavé povaze, a dal legátům soukromně ústní slib pod přísahou, že přes onen zápis nedopustí ničeho proti právům církve a jmenovitě, že nedovolí, aby někdo v Čechách a na Moravě donucován byl k přijímání podobojí. Skoncování úmluv odloženo na sjezd v Jihlavě (v červnu 1436), kdež Čechové byli ochotni přijati kompaktata, když by Rokycana byl stvrzen od koncilia a papeže v úřadě arcibiskupském. V tom však, ač podporováni od císaře, setkali se s houževnatým odporem poslů basilejských, ježto koncilium chtělo arcibiskupství pražské dát prozatímně spravovati Filibertem Konstanským. Na

doléhání samého Rokycany Čechové upustili i od tohoto požadavku, a tak konečně obě strany dohodly se o přijeti kompaktat, do nichž pojat byl „všechen sněm království českého a markrabství moravského, kteří jsou naší strany, v Jihlavě shromážděný“, a kompaktata vyhlášena (5. července) slavným způsobem na náměstí jihlavském za velkého plesání všeho lidu. Císař Zikmund sám plakal radostí nad šťastným ukončením díla. Čechové však vyhradili si o ostatních věcech vyjednávati ještě s koncilem.

Hned potom stavové čeští dohodli se s císařem Zikmundem o přijetí jeho za krále českého. Nejvážnějším předmětem sporu byla otázka, kam má příslušeti Morava. Stavové čeští žádali vráceni země ke koruně české, císař zase poukazoval na oběti, které zeť jeho Albrecht přinesl za dlouholetých válek, aby Moravu v moci své podržel. Písemného dohodnutí o té věci nebylo docíleno, ale ve skutečnosti Morava zůstala pod panstvím Albrechtovým. Dne 14. srpna Zikmund slavným způsobem prohlášen byl za krále českého, a přítomní v Jihlavě páni, zemané i poslové měst složili mu přísahu věrnosti; hned potom vydal se na cestu do Čech a uveden v slavném průvodu do Prahy (23. srpna 1436).

Část třetí.

Od skončení husitských válek až po bitvu moháčskou (1436—1526).

I. Krátké panování císaře Zikmunda a krále Albrechta. Ladislav Pohrobek uznán od stavů moravských.

Nastolením císaře Zikmunda na trůn český skončily se v našich zemích náboženské boje, potrvavší více než dvacet let. Žádná ze stran zápasících, ani církev římská, zastoupená koncilium basilejským, ani strana pod obojí nemohla se chlubiti dokonalým vítězstvím. Cílem této byla úplná očista života církevního i světského od mnohých zlořádů, cílem oné uvedení Čechů zase v bezvýminečnou poslušnost. Ani toho, ani onoho nebylo dosaženo plnou měrou. Přívrženci Husovi v Čechách a na Moravě záhy se uchýlili od původních jeho snah ideálních a vynaložili všechnu sílu, kterou čerpali z náboženského nadšení národa českého, za cílem mnohem menšího významu, zavésti totiž přijímání pod obojí způsobou, nedbajíce toho, že tento požadavek se snahami Husovými měl velmi málo společného. Ovšem že kalich byl lidu českému symbolem také těchto snah, ale pro tuto zevnější formu záhy se zapomnělo na obsah vnitřní.

Tím se také vysvětluje, že veškeré vyjednávání strany pod obojí s církví točilo se kolem tohoto mrtvého bodu. Výsledek, obsažený v kompaktatech, neuspokojil žádnou stranu; ba možno říci, že ona strana, která v zápase s mečem v ruce měla stálou převahu, v jednání diplomatickém podlehla: kališníci nedosáhli ani potvrzení svého správce duchovního, ani rozdělení kostelův

od koncilia. Toť byla velmi smutná bilance u porovnání s velkolepým záměrem Husovým: provésti opravy v hlavě i údech církve. V Čechách dosaženo ještě jednoho cíle velmi důležitého: provedena očista celé řady měst od živlu německého. Ale s jakými obětmi bylo spojeno toto vítězství! Nesčíslný lid padl v bojích, nebo byl ze svých statků vypuzen, hmotný blahobyt i duševní život, rozkvetlý za císaře Karla IV., byl podlomen, země pokryta zříceninami, selský stav úplně poroben a vydán zvůli svého panstva. Moc duchovenstva byla nadobro zlomena, neboť čeho ušetřily dlouholeté války ze statků tohoto stavu, to zašantročil četnými zástavami císař Zikmund, takže preláti ztratili místo i hlas ve sněmě. A poněvadž také moc měst nadlouho byla ochromena, moc panovnická pak úplně ustoupila do pozadí, byla tím připravena půda pro neobmezené panství šlechty. A krom toho dostalo se Čechám i Moravě neblahého nadělení roztříděním obyvatelstva na dva tábory náboženské, stranu pod jednou a pod obojí, které i pro budoucnost nemínily ustati v boji mezi sebou.

Roztržky v Čechách zavinil především sám císař Zikmund. Nedostál závazku danému zápisem brněnským, podporoval stranu pod jednou a vlažné kališníky proti rozhodnější straně podobojí a tajnými piklemi zamezil i potvrzení Rokycany za arcibiskupa. Tím se rozhořčili nejen zbylí členové bratrstva táborského, nýbrž i mnozí z dosavadních věrných Zikmundových. Diviš Bořek z Miletínka vzal pod svou ochranu Jana Rokycanského, který nejsa v Praze bezpečen utekl se pod jeho ochranu, a ohlásil králi četné stížnosti ve jménu krajů východočeských. Táborí obsadili některá města, jako Hradec Králové, kdež velel jim kněz Ambrož, Kolín a Tábor, jenž byl v moci známého kněze Bedřicha ze Strážnice; Hradec a Tábor se po čase vzdaly, ale zbytky bojovníků z Tábora uchýlily se na hrad Sion nedaleko Malešova vedením Jana Roháče z Dubé; pan Hynce Ptáček z Pirkštejna později Siona dobyl, a Jan Roháč byl z rozkazu Zikmundova v Praze oběšen. Nepřátelství proti králi však stále se vzmáhalo a Zikmund, jsa již stár a povážlivě churav, pojal úmysl odevzdati korunu českou ještě za svého živobytí vévodovi Albrechtovi a manželce jeho Alžbětě. Za tou příčinou odebral se do Znojma, aby tam s oběma se dohodl. Než však k tomu došlo, císař Zikmund zemřel (9. prosince 1437).

Ještě nepříznivější pro stranu podobojí byl stav věci na Moravě. Tam zajisté vévoda Albrecht od té doby, co stal se markrabím moravským, dovedl obhájiti měst německých proti útokům husitským, a tato zůstala mu povždy mocnou oporou. Biskupové olomučtí i po smrti Jana Železného (r. 1430) byli horlivými odpůrci řádů husitských a nedbajíce kompaktat neudělovali žákům svěcení na kněžství, leč by se odpřisáhli rozdávání kalicha laikům. Tím se vysvětluje, že velká většina duchovenstva moravského zůstala v neobmezeném poslušenství církve římské. Ano i velká část panstva i zemanstva podporovala Albrechta v jeho snahách. Přes to však nová válka, zdvižená Táborskými proti Zikmundovi v Čechách, přenesena byla také na Moravu, kdež namířena proti Albrechtovi. Jan Pardus, soudruh kněze Bedřicha Strážnického, který tehda (v říjnu 1437) znovu ač marně pokusil se o dobytí Hradce Králové, sebral mnoho lidu páně Hertvíkova z Rousinova i Bedřicha Strážnického a útokem nenadálým zmocnil se města Litovle (1. listopadu), až na jedinou věž, na níž obyvatelé tam prchlí velmi udatně se bránili. Zatím však Olomučtí a Uničovští dověděvše se o tom, rychle přispěli v takovém počtu Litovelským na pomoc, že po boji krátkém, ale velmi krvavém zase opanovali město a zjímali a zvěšeli mnohé Husity, některé pak, a mezi nimi také Pardusa, jaté dali v moc knížete Albrechta Rakouského.

Císař Zikmund za pobytu svého ve Znojmě, tuše blízký konec svého života, povolal k sobě české a uherské velmože ze své družiny a důtklivě jim doporučil za zástupce svého na trůně českém i uherském zetě svého vévodu Albrechta Rakouského. V Uhrách přijat byl Albrecht bez odporu od stavův za krále a zvolen také králem německým. V Čechách z počátku jen strana táborská, k níž patřila většina zemanův a četná drobnější města, protivila se uznati Albrechta za krále. Byliť Táborí již proti Zikmundovi zdvihli odboj za posledních dnů vlády; tím větším odporem naplněni byli proti panovníkovi, který znám byl u nich jako nejzarytější odpůrce učení husitského i české národnosti a který, ač již čtrnácte let byl markrabím moravským, neuznal potřebným, aby se přiučil jazyku českému. Proto také strana táborská hned od počátku své vzpoury dala se do vyjednávání s královským dvorem polským a nabízela korunu českou Kazimírovi, mladšímu bratru tehdejšího krále Vladislava II.

Naproti tomu strana pod jednou a ostatní strany kališnické kromě Táborských mínily přijati Albrechta za krále, uznávajíce dědičné právo ženského potomstva, zaručené zemským zákonem z r. 1348 a zlatou bullou císaře Karla IV. Ale ani tu nebylo úplné shody. Když dne 26. prosince 1437 sestoupil se v Praze český sněm k volbě krále, katolíci vedením Oldřicha z Rosenberka a mírnější podobojí, v jichž čele byl Menhart z Hradce, prohlásili, že přijmou Albrechta bezvýminečně za svého panovníka. Avšak rozhodní kališníci, jejichž vynikajícím náčelníkem byl Hynce Ptaček z Pirkštejna, činila volbu Albrechtovu závislou na jistých podmínkách, ku kterým po některém odporu přistoupili i ostatní členové sněmu. Albrecht měl potvrditi kompaktata i zápis císaře Zikmunda a potvrditi všechny politické svobody zemské, co pak Moravy se týče, měl vrátiti všechny zápisy, které na tuto zemi měl, aby Morava byla zase ke koruně české přivtělena. Ano, stavové žádali, aby také země rakouské byly sloučeny s říší českou v jediný celek. Albrecht svolil ke všem žádostem, vyjma přivtělení zemí rakouských ke koruně české; listy, jež měl na Moravu, pravil že chce teprve při korunování svém přiložiti k jiným privilegiím království českého. Také ostatní sliby byly učiněny s jistými výhradami, které nestačily straně Ptačkově a Táboritům, v jichž čele byl Bedřich ze Strážnice. Zástupci těchto stran sešli se v Mělníce a prohlásili (29. května 1438) za krále českého Kazimíra, prince polského. Ke králi Albrechtovi, který počátkem června odebral se do Jihlavy. strana tato vypravila poselstvo se žádostí, aby nevstupoval na půdu českou dříve, než by učinil zadost jejich podmínkám.

Zatím však již také členové druhých stran odebrali se do Jihlavy, aby Albrechta uvedli do království českého; mezi nimi byl Oldřich Rosenberský za šlechtu pod jednou, Menhart z Hradce za panstvo podobojí, též Pražané i z jiných měst poslové. Na tyto přívržence spoléhaje král Albrecht odpověděl straně Ptačkově, že jest volen většinou stavů českých, a hned potom vydal se na cestu do Prahy, kdež byl (29. června) slavným způsobem za krále korunován. Strana Ptačkova spojivši se s Táborskou vypověděla Albrechtovi poslušenství a s vojenskou pomocí, kterou jim poslal král polský Vladislav, zaujala pevné postavení v Táboře i v leženi před městem, jež mocně bylo obehnáno vozy a valem i příkopem. Král Albrecht, jenž vyžádal si zase pomoc od ně-

kterých knížat německých, vypravil se s velkou přesilou k Táboru, ale na město neodvážii se udeřiti a po pětinedělním obležení vrátil se do Prahy, když král Vladislav sám v čele vojska polského a provázen bratrem Kazimírem vtrhl do Slezska, kamž na obranu země také Albrecht s vojskem se odebral. Poněvadž však právě tehda Uhrám hrozilo nové nebezpečenství turecké, papež Eugenius IV. vypravil legáta do Slezska, jemuž podařilo se zjednati mezi oběma panovníky aspoň příměří (10. února 1439). Tím bylo umožněno Albrechtovi odebrati se do Uher, kde však v nezdravém podnebí zastižen byl úplavicí a spěchaje nazpět do Vídně, na cestě zemřel v Nesmilech (mezi Ostřihomem a Rábem, 27. října 1439).

Smrtí krále Albrechta II., který po prvé na krátký ovšem čas spojil země české, rakouské a uherské pod svým panstvím, všechny tyto země uvedeny byly ve zmatky ještě větší než dosud. Také Morava, která aspoň z velké části od r. 1423 uznávala v něm svého markraběte, byla zbavena všeliké moci panovnické, neboť Albrecht zanechal jen dvě dcery a manželku svou Alžbětu ve stavu požehnaném, takže se nevědělo, bude-li ještě míti mužského potomka čili nic. Proto také moravští stavové, ač nemínili popírati dědičného práva mužského potomstva Albrechtova, za příkladem stavů českých konali sněm v Brně*) za předsednictví Jana Tovačovského z Cimburka, tehda zemského hejtmana moravského, horlivého přívržence strany podobojí a vydali tam list mírný (lantfrid, 28. ledna 1440), jímž se zavázali státi pospolu v jednotě a „každý dle svého moženie tuto sirú zemi pokojiti, aby každý v svých řádech a v právích zůstal.“ V příčině volby královské jednání bylo odročeno, stavové pouze zavázali se, že všichni pospolu a svorně mají budoucího krále přijati, nedělíce se v tom jeden od druhého, aniž ustanovujíce, kdoby jim dle práva krále dávati měl. Jest patrno, že Moravané čekali pouze, narodí-li se královně Alžbětě syn, a že byli ochotni tohoto přijati za svého panovníka.

Poněvadž otázka zřízení moci panovnické té chvíle nemohla býti rozhodnuta, správa zemská vznesena na nejvyššího hejtmana Jana Tovačovského z Cimburka; tím dosaženo na Moravě jednotnějšího vladaření než v Čechách, kde tehda každý kraj

*) Sněm ten svolán byl v den sv. Lucie, tedy 13. prosince ještě r. 1439.

měl svého hejtmana a vrchní zemské vlády ani nebylo. Jan Tovačovský dobře se osvědčil v urovnávání rozličných rozepří, v jakých octly se rozličné strany náboženské i politické z dob předešlých zmatků a do kterých zasahovali také stavové čeští. Jeho popudem konán byl smírčí soud v Meziříčí (11. srpna 1440)*) mezi pány českými a moravskými, jehož nejvyšším soudcem od obou stran byl zvolen Hašek Ostrovský z Valdštejna. Nálezem tohoto soudu všem stranám přikázán byl konečný mír a pominuti všeho zášti, stavení holdův (výkupného z drancování) a propuštění vězňův. Jmenovitě měl biskup olomucký Pavel z Miličína propustiti ze zajetí Pardusa i jeho tovaryše a rukojmě, začež mu měl Pardus postoupiti města Svitav. Panu Heraltovi z Kunštátu zakázány násilnosti v zemi moravské konané; smírčí nález v jeho rozepřích byl vznesen na pana Menharta z Hradce. Jan z Helfenštejna měl Brodu Uherského, Vilém z Puklice Přerova postoupiti podkomořímu moravskému Václavovi z Kukvic. Rozepře mezi pány Hynkem Ptáčkem a Janem Tovačovským i jiné měly po dobrém býti urovnány. Tak bylo na čas v zemi dosaženo pokoje, k čemuž ovšem značnou měrou přispěla i ta okolnost, že roty válečné, hlavně Táborské, které dosud lid sužovaly, nalezly právě tehda dostatečné zaměstknání v Uhrách, kdež vypukl zápas o korunu královskou.

Královně Alžbětě narodil se (22. února 1440) zatím dávno vytoužený syn — Ladislav Pohrobek. Jemu připadlo po otci panství v obojích Rakousích, kdež za něhož přijal poručnickou vládu strýc jeho Bedřich, vévoda štyrský a nově zvolený král německý, jakož i oprávněné nároky na trůn český a uherský. Ale v Čechách strana kališnická, která vedením Hynka Ptáčka z Pirkštejna nabyla převahy, nechtěla nezletilého krále uznati; od polského prince Kazimíra musila sice upustiti, poněvadž byl v Litvě zvolen velikým knížetem, ale obrátila se k vévodovi bavorskému Albrechtovi, podávajíc mu korunu; ten však odmítl, a tak zůstaly i v potomních letech Čechy bez vrchní zemské správy. Stavové moravští, tak jako slezští a lužičtí, neohlížejíce se na Čechy, uznali Ladislava ihned za svého panovníka. V Uhrách mocná strana, vedená Janem Hunyadem, odpírala Ladislavovi rovněž svého uznání; dovozovala, že jest Uhrám za

*) Toto datum udává Kameníček v Archivu čes. X., 258. Palacký IV, 1, 17 a Brandl 193 udávají 14. duben.

příčinou obrany proti Turkům třeba krále dospělého a zvolila si Vladislava, krále polského. Ten opanoval velkou část země s hlavním městem Budínem, kdežto královně Alžbětě podařilo se pro syna uhájiti jen skrovného území s městy Komárnem a Břetislaví. Poněvadž král Bedřich, ač byl poručníkem Ladislavovým a požíval všech důchodů z jeho dědičných zemí rakouských, o svého svěřence valně se nestaral, Alžběta v hájení práv synových byla odkázána na sebe. Tehda dlel při jejím dvoře v Komárně proslulý válečník moravský a přívrženec Táborské strany, Mikuláš Sokol z Lamberka, který stal se později i tajným radou Alžbětiným. Jeho ponuknutím královna povolala z Čech a z Moravy zbytky rot polních, jimž válka se stala řemeslem a živností. Z proslulých vůdců těchto vojsk stal se Jan Šmikovský ze Žďáru; vrchní vedení jejich převzal slavný válečník Jan Jiskra z Brandýsa, který roku 1441 z Moravy vtrhl do horních Uher, zmocnil se velké části této země a hrozil Vladislavovi přerušiti spojení s královstvím polským. Také hrabě Oldřich Celský, spojenec královny Alžběty, najal podobné čety z Čech a Moravy, jichž vůdce Jan Vítovec, poraziv stranu Hunyadovu opanoval pro Ladislava největší díl Charvatska.

Tyto úspěchy královny Alžběty nezůstaly bez účinku v Čechách. Na sněmě v Praze, který se konal v březnu 1441, působili ve prospěch Ladislava Pohrobka nejvíce poslové moravských pánův i měst, kteří se tam dostavili vedle vyslanců slezských a lužických. I vypravuje letopisec, že moravskému poselstvu „páni urození a zemané vyjeli z Prahy vstříc a přivítali je ochotně; a na sněmě pěkně spolu nakládali, aby jednomyslně pána budoucího za krále přijali, podle práv obojích". Také lužičtí poslové mluvili mírně a skromně, slezští však počínali si hrdě a zpurně, tvrdíce, že majíce již přirozeného pána dědičného, nemají již koho voliti, čímž upadli v nenávist pánů českých. Přímluvami moravských pánů, zvláště Mikuláše Sokola z Lamberka, strana Ptačkova konečně stala se povolnější uznati Ladislava za krále a rozhodla se vyjednávati s královnou Alžbětou o zřízení poručnické správy zemské v Čechách. K takovému jednání položen byl sjezd do Znojma na rok příští, jehož mínil účastniti se též král Bedřich; se sjezdu tohoto však sešlo a brzo potom zemřela královna Alžběta (19. prosince 1442). Pan Hynek Ptáček zahájil potom vyjednávání s králem Bedřichem a žádal jej, aby

[illegible]

II. Jiří Poděbradský v čele strany pod obojí. Volba jeho za správce zemského. Jan Kapistrán na Moravě. Ladislav Pohrobek uznán a korunován za krále českého. Smrt jeho.

Události r. 1444 působily mocně na další osudy našich zemí. V Čechách zemřel Hynek Ptáček z Pirkštejna a náčelníkem

horlivější strany podobojí stal se Jiří Poděbradský z Kunštátu, který ač tehda teprve 24letý, vynikal nad jiné válečným uměním i důmyslem státnickým. Jeho hlavní snahou bylo, aby konečně pohnul papeže k vyplnění náboženských požadavků strany podobojí v Čechách a na Moravě; neboť dosud nebyly rozděleny kostely, jak mělo se státi dle zápisu Zikmundova, biskup olomucký vzpíral se vysvěcovati kněze podobojí, zakazoval rozdávání kalicha a Rokycana dosud nebyl stvrzen v úřadě arcibiskupském. Přičiněním Jiřího Poděbradského vypraveno bylo poselstvo do Říma k papeži Mikuláši V. s prosbou, aby tyto požadavky byly splněny. Ale papež, tajně jsa podněcován Oldřichem Rosenberským, nemínil Čechům vyhověti, což dal zřejmě na jevo legát Jan Karvajal, brzo potom do Čech vypravený. Z toho vznikla všeobecná nevole ve straně podobojí a této užil Jiří Poděbradský, zdvihl brannou moc proti Menhartovi z Hradce, vytrhl z moci jeho Prahu (1448) a uvázal se ve vykonávání práv královských. Jan Rokycana pod jeho ochranou uveden byl s velkou slávou v úřad arcibiskupský. Oldřich Rosenberský a páni jeho strany zdvihli sice válku proti Jiřímu, která se přenesla z Čech i do Moravy. Také v této zemi od té doby válčilo se mezi stranou Jiřího (podobojí) a Oldřicha Rosenberského (pod jednou): k oné přihlásili se páni z Kunštátu, z Pernštejna, z Kravař, Šternberkové, Krajíři, Vlašimští, Pardus a jiní, ke straně Oldřichově zvláště páni z Lichtenburka, z Lomnice a z Boskovic. Jan Kolda Náchodský vtrhnuv z Čech na Moravu, porazil stoupence Jiřího v bitvě u Třebové (v dubnu 1449). Konečně ujednáno mezi stranami, aby svolán byl do Jihlavy valný sněm, ku kterému měli býti zváni stavové čeští, moravští i všichni jiní příslušníci koruny, i král Bedřich, a tam aby skoncováno bylo jednání o přijetí krále i o zřízení správy zemské.

Zamýšlený generální sněm jihlavský nesešel se tak, jak bylo umluveno. Jiří Poděbradský přijel s předními přáteli svými a s družinou o 1500 koní dne 7. srpna a zůstal asi do polovice září. Páni Jihlavští nechtěli Poděbradským povoliti veřejné konání služeb božích dle jejich obyčeje a zavřeli před nimi své kostely. Stavové moravští však se nedostavili pro opětné soukromé různice a války. Sám Jan Tovačovský z Cimburka, dosud hejtman zemský, omluvil se, že pro náhlé ztečení Rajhradu skrze Ješka Svojanovského nemůže na sněm přijeti. Podobnou omluvu, namířenou

proti témuž Ještkovi, vzkázal pan Jindřich z Lipé z Mor. Krumlova*) Poněvadž pak ani král Bedřich se nedostavil, nýbrž pouze dva posly na sjezd vypravil, nebylo v ničem jednání dokonáno. Pouze některé smlouvy zvláštní učiněny byly o smír osobní mezi několika pány obou stran, jmenovitě mezi Jiřím Poděbradským a Oldřichem Rosenberským. Tento ovšem nemínil upřímně dostáti slovu a tak vznikla nová domácí válka, ve které však Jiří podržel převahu a dosáhl konečně, že na sněmě všech stran, konaném v Praze, usnešeno bylo (6. ledna 1451) vypraviti poselstvo ke králi Bedřichovi se žádostí, aby Ladislava vydal do Čech, tomuto pak že se má uložiti, aby Čechy hájil při kompaktatech i zápise císaře Zikmunda, zejmena pak aby vymohl od papeže stvrzení Rokycany za arcibiskupa. Toto poselstvo, jež zastihlo krále Bedřicha v Novém městě za Vídní, odešlo s nepořízenou, zase vinou Oldřicha Rosenberského, který radil králi, aby Ladislava do Čech nevydával. Ale brzo potom došlo ke shodě mezi Jiřím Poděbradským a králem německým: Jiří stvrzen byl od Bedřicha (v říjnu 1451) za správce zemského, za to upuštěno od požadavku, aby Ladislav odebral se do Prahy. Stavové zemští pak na valném sněmě v Praze rovněž zvolili si (27. dubna 1452) Jiřího Poděbradského „za správce mocného a pravého v království Českém" a přidali mu radu jedenácti mužů ze stavu panského, rytířského i městského. Tak konečně po dlouholetém bezvládí v Čechách zřízena byla pevná vláda. Jen Oldřich Rosenberský s některými stoupenci nechtěl Jiřího za správce uznati, ano vstoupil proti němu v nepřirozený spolek se zbytky strany Táborské.

Jestliže takto Jiří Poděbradský značně přiblížil se vytčenému cíli politickému, vrátiti Čechám vnitřní jednotu, v příčině náboženských požadavků byl ještě příliš vzdálen žádaného cíle. Koncilium basilejské bylo rozpuštěno, a papežové nepokládali za svou povinnost, aby splnili aspoň to, co v kompaktatech bylo obsaženo; naopak po pominutí válečného nebezpečí z Čech vraceli se vždy více k původnímu záměru: uvésti Čechy a Moravu zase v bezvýminečnou poslušnost Říma. Za tou příčinou vypraven byl do Čech Vlach Eneáš Sylvius, tehda biskup sienský a přední rádce krále Bedřicha, který zvláště v soukromých roz-

*) Srv. Archiv český, X, str 265

mluvách hleděl pohnouti Jiřího, aby národ český připravil k takové poslušnosti. Když pak takový pokus ukázal se býti marným, byl vypraven do Čech a na Moravu pověstný kazatel Jan Kapistrán, aby výmluvností svou Čechy odvrátil od kalicha. Kapistrán odebral se nejdříve do Brna (v červenci 1451), kdež v kázaních latinských, maje po ruce překládače českého i německého, horlil proti platnosti kompaktat a kacéřoval přijímající podobojí. I podařilo se mu, že vedle 700 jiných také pan Beneš Černohorský z Boskovic, podkomoří markrabství moravského a otec Tasa později biskupa olomuckého, kalicha i s rodinou svou veřejně se odřekl (1. srpna) a zabránil přijímání podobojí také svým poddaným. Krom toho Kapistrán kázal po celé léto ještě v Olomouci, ve Víškově, pak zase v Brně a ve Znojmě. Ale snahy jeho nepotkaly se s úspěchem žádoucím, ano vzbudily zvláště ve šlechtě kališnické velké pohoršení. První, jenž se mu veřejně opřel, byl nejvyšší hejtman moravský, Jan Tovačovský z Cimburka, který psal Kapistránovi důtklivě a pohrůžčivě, nazývaje ho jedovatým svůdcem od pravdy Kristovy. Také Jan Rokycana zakročil proti němu, vyzvav horlivého kazatele k veřejné disputaci v některém městě českém nebo moravském. Tomu však Kapistrán se vyhnul, odebrav se ze Znojma do Rakous a potom do Čech pod ochranu Oldřicha Rosenberského. Jiří Poděbradský musil z tohoto jednání poznati, že na ten čas smíření českého národa s dvorem papežským jest nemožné,

Tak jako v Čechách, ponenáhlu i v Uhrách věci klonily se vždy více ve prospěch jedině oprávněného dědice trůnu, Ladislava Pohrobka. R. 1444 král Vladislav Polský padl v bitvě u Varny proti Turkům a stavové uherští jali se vyjednávati s králem Bedřichem, aby Ladislava vydal do Uher a zřídil v jeho jméně poručnickou vládu. Poněvadž král Bedřich nechtěl propustiti svého svěřence, zvolili si r. 1446 Jana Hunyada za plnomocného správce zemského (gubernatora) až do plnoletosti Ladislavovy, a přes odpor Jana Jiskry z Brandýsa, který Hunyadovi nedůvěřoval, dostalo se tomuto stvrzení od krále Bedřicha (1451). Ale poručnická vláda Bedřichova nebyla ani v Rakousích oblíbena, a proto, když Bedřich vydal se na sklonku r. 1451 na jízdu korunovační do Říma, stavové rakouští vzbouřili se vedením Oldřicha Eicingera. Když pak Bedřich v nové hodnosti císařské

se vrátil, povstalci, přibravše si na pomoc Oldřicha hraběte Celského, Jana Hunyada i českého pána Oldřicha Rosenberského, zdvihli válku a oblehli císaře v Novém městě za Vídní. Císař požádal za pomoc Jiřího Poděbradského, ale než tento mohl doraziti, vydal Ladislava stavům rakouským, vedle něhož v Rakousích ujal se vlády Oldřich Celský (4. září 1452).

Prohlášení Ladislava Pohrobka za plnoletého mělo důležité následky pro naše země. Na sněmě pražském, který se konal v říjnu 1452, Ladislav nebyl sice uznán za dědičného panovníka, ale prohlášen za zvoleného krále českého, zaváže-li se hájiti kompaktat i zápisu císaře Zikmunda a přimluviti se u papeže za stvrzení Rokycany v úřadě arcibiskupském. Na osobním sjezdě pana Jiřího, Oldřicha Celského i Eicingera ve Znojmě (v dubnu 1453) dosaženo bylo v té příčině úplné shody. Jiří Poděbradský ze Znojma odebral se do Vídně a tam Ladislav vydal mu zápis (1. května), jímž zavázal se všem oněm podmínkám dostáti a Jiřího stvrdil za správce zemského na dalších šest let. Korunování Ladislavovo v Praze položeno na den sv. Michala (29. září), k čemuž konány byly horlivé přípravy. Než se to však stalo, král Ladislav na vyzvání stavů moravských dojel do Brna již 6. července, kdež mu stavové moravští jako svému markrabí holdovali, dříve nežli od Čechů byl přijat a korunován na království. Stavové čeští vytýkali tomuto jednání nesprávnost, tvrdíce, že Moravanům nepřísluší před nimi panovníka přijímati, ježto jsou many koruny české. Tito však ostře odpověděli, že uznávají Ladislava za svého dědičného panovníka a že jest jim volno, kdekoli a kdy se jim líbí, jemu holdovati. Teprve prostřednictvím krále samého spory ty jakž takž byly urovnány.

Čeští páni, zemané i zástupci měst se správcem zemským v čele vydali se v hlučném zástupu do Jihlavy, kamž měl také král Ladislav dojeti. Ale příchod jeho poněkud se zdržel, ježto tehda páni rakouští vzbouřili se proti velké moci Oldřicha Celského a donutili Ladislava, že jej propustil a v Rakousích svěřil správu země výboru stavovskému s Eicingrem v čele. Potom teprve stavové rakouští s Eicingrem doprovodili Ladislava do Jihlavy, kdež jej poselstvo české slavně přijalo za krále. Nový král v průvodu pánů českých, moravských i rakouských vypravil se do Prahy, kdež byl korunován (28. října) od

biskupa olomuckého Jana Háze, ježto arcibiskupství pražské dosud platně nebylo obsazeno. Mezi přítomnými četnými a vznešenými hostmi byl také Beneš, převor kláštera ve Svitavách, který poslední honosil se názvem biskupa litomyšlského. Vedle Moravanů brzo potom přišli i knížata, páni a zástupci měst ze Slezska a Lužic do Prahy, aby králi holdovali. Jenom měšťané vratislavští, utvrzeni v nenávisti své proti Jiřímu i proti všemu národu českému, jako kacířskému, zdráhali se přijíti do Prahy. Teprve když Ladislav v prosinci r. 1454 přibyl do Vratislavi, složili mu svůj hold jakožto svému panovníku dědičnému.

V Čechách také po korunování Ladislava Pohrobka za krále moc správní zůstala v rukou Jiřího Poděbradského, který jmenován byl nejvyšším hofmistrem království českého a užil moci své velmi šťastně především k zvelebení země hluboko pokleslé dlouholetými válkami a bezvládím. Na Moravě zřízena byla vláda poněkud jiného způsobu. Král Ladislav listem daným ve Vídni (17. července 1455) potvrdil nejvyšším hejtmanem zemským Jana Tovačovského z Cimburka, ale přidal mu k ruce radu desítičlennou, v níž byli: tehdejší biskup olomucký Bohuš čili Bohuslav ze Zvole, Jindřich z Lipé, maršálek království českého, Beneš z Boskovic, podkomoří markrabství moravského, Jan z Pernštejna, Vaněk z Boskovic, komorník údy brněnské, Václav z Lomnice, Karel z Vlašimě a dva členové stavu zemanského. Tato rada provozovala v zemi dosti velkou moc, král zejména se zavázal osazovati s jejím souhlasem všechny zemské úřady. Působením jejím stavové moravští na sněmě ještě toho roku (1455) konaném povolili králi mimořádnou berni k vyplácení statků komory markrabské, které téměř všechny tehda byly zastaveny. Král Ladislav zvláštním listem vděčně uznal obětavost stavův, a slíbil, že statky touto berní vyplacené nemají bez vůle rady zemské býti ani zastaveny ani prodány.*) Landfrydem daným na sjezdě obecném v Brně (26. února 1456) nařízeno bylo po veškeré zemi zachovávati pokoj a pořádek.

Za oněch dob události na východě vzbudily velké hnutí ve světě křesťanském, které zachvátilo i naše země. Dne 29. května roku 1453 staroslavný Cařihrad padl v moc sultána tureckého Mohameda II. a tím vyvráceny poslední zbytky říše východo-

*) Srv. Archiv Čes. X, str. 267.

římské. Strašlivý výbojce potom obrátil se proti Srbsku a oblehl Bělehrad. Tím octly se také Uhry ve velkém nebezpečenství. Zásluhou Jana Hunyada a mnicha Jana Kapistrána sebráno bylo mnoho ozbrojeného lidu, zvláště z nižších tříd, v jehož čele Jan Hunyady zničil loďstvo turecké na Dunaji a vynutil si volný vstup do obleženého Bělehradu, jehož obranu převzal. Král Ladislav pomocí Jiřího Poděbradského a Oldřicha Celského sbíral ze všech svých zemí vojsko obleženým na pomoc. Také z Moravy sbírána byla veřejná hotovost vedením Hynka Bítovského z Lichtenburka. Nežli však pomocná vojska se shromáždila, obhájci bělehradští dobyli nad Turky stkvělého vítězství (22. července 1456), které pohřichu následkem vypuklého moru oba vůdcové, Hunyady i Kapistrán, zaplatili svým životem.

Král Ladislav na zprávu o těchto událostech spěchal do Budína, aby se ujal vlády v Uhřích, a odtud do Bělehradu. Tam však první důvěrník jeho, hrabě Oldřich Celský, který od nějakého času opět byl povolán ke dvoru Ladislavovu, zavražděn byl z osobního záští od staršího syna Hunyadova Ladislava, jehož potom král Ladislav dal za trest popraviti v Budíně (16. března 1457) a bratra jeho Matyáše Korvina uvězniti. V Uhrách proto vypukla vzpoura, za které Ladislav odebral se do Vídně a odtud do Prahy; tam však zastižen byv nemocí morovou zemřel (22. listopadu 1457), chystaje se k sňatku s Magdalenou, dcerou francouzského krále Karla VII.

III. Volba Jiřího Poděbradského za krále českého. Vzpoura měst moravských. Jiří uznán na Moravě i v ostatních zemích koruny české. Neupřímné chování jeho ke králi Matyášovi.

Předčasnou smrtí krále Ladislava Pohrobka zrušena byla osobní unie zemí rakouských, českých a uherských. Rod Habsburský mohl se sice domáhati panství v Čechách i v Uhřích na základě dřívějších smluv dědičných, ale jednak nebylo svornosti mezi tehdejšími členy jeho, jednak přední zástupce jejich, císař Bedřich III., neprojevil zavčas dostatek pevné vůle a ráznosti, aby oprávněné nároky provedl. Vždyť se nemohl se svými příbuznými dohodnouti ani o dědictví rakouské. Tak se stalo, že v Uhrách zvolen byl (24. ledna 1458) za krále Matyáš Kor-

vinus, syn Jana Hunyada, dosud vězněný v Praze na rozkaz krále Ladislava. Jiří Poděbradský, který od smrti Ladislavovy nakládal velmi šetrně se zajatým Hunyadovcem, na zprávu o jeho volbě kázal synu svému Viktorinovi, aby jej doprovodil v slavném komonstvu, sám pak účastnil se sjezdu ve Strážnici (8. a 9. února), kde Matyášovi zaslíbil v manželství svou dceru Kateřinu a získal pro něj mocného náčelníka českých vojsk, Jana Jiskru z Brandýsa, který byl dosud odpůrcem rodu Hunyadova. Měl tedy pan Jiří podstatnou zásluhu o povýšení Matyášovo na trůn uherský.

Události uherské nezůstaly bez účinku na vývoj věcí v Čechách. Byli sice vedle Habsburků ještě jiní četní panovníci evropští, kteří se ucházeli o korunu českou, mezi nimi zvláště král francouzský Karel VII. pro svého syna a kurfirst saský Vilém, který měl Annu, sestru Ladislava Pohrobka, za manželku a dovolával se jejích práv dědičných. Tohoto práva však čeští stavové neuznávali už ani u Ladislava, přijavše jej za krále na základě svobodné volby, a toto právo chtěli si obhájiti i pro příští doby. Veliké zásluhy, které získal si dosavadní správce za posledních deset let o obnovení pokoje a pořádku i o povznesení blahobytu v zemi, za druhé pak vroucí přání lidu obecného, veškeré nižší a dílem i vyšší šlechty, aby na trůn dosedl stoupenec víry pod obojí, spůsobily hlavně, že zvolen byl za krále Jiří Poděbradský (2. března 1458). Korunování nového krále ustanoveno bylo na den 30. dubna, a hned rozesláni byli poslové do ostatních zemí koruny české, aby jim ohlásili volbu Jiřího a pozvali je ku korunování.

Ve vedlejších zemích nebylo valného souhlasu s touto volbou. Největší odpor proti Jiřímu dávali na jevo stavové slezští a lužičtí; byliť jako katolíci a Němci odpůrci jeho z příčin náboženských i národnostních, vytýkali stavům českým, že nebyli k volbě pozváni,*) a konečně uznávali dědičná práva kněžny Anny. Proto také byli hotovi uznati za svého pána Viléma Saského. Naproti tomu stavové moravští chýlili se více k domu rakouskému, jehož členové měli na Moravě obzvláštní nároky od té doby, co král Zikmund udělil zemi v léno vévodovi Albrechtovi V.

*) Tato výtka byla oprávněna: v listině Karla IV. ze dne 7. dubna 1348 bylo ustanoveno, že volbu královskou mají vykonávati „praelati, duces, principes, barones et communitas dicti regni et pertinenciarum ejusdem“ (Cod. dipl. Mor. VII. 557. srv. této knihy str. 214).

(1423). Nicméně přičiněním hejtmana zemského Jana Tovačovského z Cimburka, který byl odedávna důvěrným přítelem Jiřího, i jiných pánů, zvláště z Pernštejna, z Boskovic, z Lipe, Doubravice, ze Sovince a j. na sněmě v Brně konaném dne 9. dubna 1458 šlechta podobojí i katolická přijala Jiřího jednosvorně za krále pod těmito výminkami: aby prelatům, pánům a městům katolickým pojištěna byla úplná svoboda náboženská; aby budoucně napravena byla křivda, že stavové moravští nebyli zváni k volbě královské; aby práva zemská byla potvrzena, a král aby se přičinil o navrácení těch listin, které král Ladislav s hradu Špilberka dal zavézti do Rakous; aby věci moravské jen s radou pánů moravských byly řízeny, přísaha pak poddanosti aby se novému panovníku učinila teprv až sám o ni do Moravy přijede. Toliko města německá Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Unčov a Hradiště Uherské nepřistoupila na tyto podmínky, a udržovala styky s Albrechtem VI. Rakouským, bratrem císaře Bedřicha. Také vypravila posly ke sjezdu do Vratislavi, aby se spolčila s protivníky královými ve Slezsku. Příznivější Jiřímu bylo chování tehdejšího biskupa olomuckého Tasa (Protasia) z Boskovic (1457–1482), který právě tehda nastoupil v tento úřad a jsa osobním přítelem Jiřího snažil se neshodu s městy urovnati po dobrém. Poněvadž biskup Tas nebyl ještě vysvěcen, a král Jiří přál si korunu přijati z rukou církve římské, vyzadal si k tomuto slavnému výkonu od krále Matyáše dva biskupy, rábského a vácovského. Legát papežský Jan Karvajal dal k tomu souhlas církve římské, když král Jiří přísahou se zavázal „zachovávati věrnost a poslušnost ke stolici papežské dle spůsobu jiných křesťanských panovníků v jednotě pravé víry, víru tuto chrániti a hájiti dle vší své možnosti a lid svůj od všelikých bludů, sekt a kacířství i jiných kusů církvi římské a víře katolické protivných odvraceti, a k zachovávání pravé víry, ku poslušenství a jednotě i k řádu a spůsobu církve římské přinavrátiti, o splnění pak toho všeho vynasnažiti se se vší pilností.“*)

Tato přísaha, po jejíž složení Jiří Poděbradský byl od obou

*) Tak tlumočí Tomek Děj. Prahy VI, 307 po česku tuto přísahu, jejíž znění zachovalo se jen po latinsku (Palacký Děj Čes., IV, 2, 34). Význam její jest bez odporu dalekosáhlý, ale podnes sporný. Nesprávné však jest tvrzení Hubrovo (Gesch. Österr. III, 127) i jiných historiků německých, že by jí byl Jiří odrekl se kompaktat.

biskupův uherských za krále korunován (7. května), získala mu i většinu strany katolické v Čechách i na Moravě. Biskup Tas propůjčil se králi na čas za kancléře moravského. Proti městům moravským, která setrvávala v nepřátelství, král vypravil se vojensky (30. května). Nejtužší odpor kladla Jihlava, kamž byl Albrecht Rakouský vložil posádku, vedenou hejtmanem Wolfgangem Kadaurem. Král Jiří zaměřil ke Znojmu, kteréž ustrašeno bez odporu se mu poddalo. Odtud položil stavům moravským sněm do Brna, aby přijal od nich přísahy poslušnosti. Brněnští sice zavřeli před ním brány, ale druhého dne, když viděli, že se stroji k útoku, ano že pojednou dobyl hradu Špilberka nad městem, otevřeli je a přijali jej s největší slavností. V ustanovený den (4. července) stavové moravští, shromážděni na sněmě, složili králi přísahu poslušnosti, a již nazejtří potom (5. července) přisahali mu také poslové z Olomouce, Uničova a Hradiště. Z Brna vypraveno bylo dvoji vojsko, jedno vedením Buriana Trčky z Lipnice proti Jihlavským, druhé proti arcikníženi Albrechtovi do Rakous, kdež se k Jiřímu připojili bratří Eicingerové. Král Jiří odebral se do Olomouce a odtud do Kladska, kde již také některá knížata slezská složila mu svůj hold.

Vojsko české vypravené do Rakous dobylo tam několika hradův a spustošilo zemi severně Dunaje. Když pak arcikníženi Albrechtovi podařilo se vytisknouti je až k hranicím moravským, král Jiří, který zatím branou Náchodskou do Čech se navrátil, sebral druhé vojsko ještě mocnější a vtrhl v jeho čele sám do Rakous. Zatlačiv Albrechta až do Korneuburka, zabral severní část země a toliko vydatný odpor měst Kremže a Steina zdržel jej od dalších výbojů. Prostřednictvím císaře Bedřicha III., který zatím sám se uvázal v panství dolnorakouské, došlo k smlouvě ve Vídni (2. října 1458), kterou se Jiří vzdal výbojů rakouských, Albrecht pak vzdal se všelikých nároků na Moravu.

Jihlava zatím houževnatě se bránila proti vojsku Trčkovu, zvláště když velení v městě ujal se pán moravský Hynek Bítovský na Cornštejně, osobní nepřítel krále Jiřího. Teprve když král na pochodu do Rakous sesílil oblehací vojsko, město sevřeno bylo se všech stran, předměstí všechna vypálena, rybníky skopány a jiná nutná opatření učiněna, měšťané po velkých utrpených škodách donuceni byli se poddati (15. listopadu). Král přijal město na milost, ale když i potom strhly se bouře rozvášněného

lidu proti konšelům nově dosazeným, musilo býti užito větší přísnosti, a několik náčelníků vzpoury bylo na hrdle potrestáno. Válkou tou kdysi kvetoucí blahobyt města na dlouhá léta byl podlomen. Pádem Jihlavy však zmařen byl poslední pokus vzpoury na Moravě a veškera země od té doby poslouchala krále Jiřího Poděbradského. Na sněmě, který svolán byl brzo potom (9. února 1459) do Olomouce, stavové moravští povolili králi Jiřímu berni všeobecnou podobným způsobem, jako to kdysi učinili králi Ladislavovi.

S většími překážkami bylo Jiřímu zápasiti ve Slezsku a v Lužicích. Svědčí o velkém jeho důmyslu státnickém, že i tam konečně cíle svého dosáhl prostředky dobře volenými. Jako na Moravě byl mu nejvíce na závadu arcikníže Albrecht, tak zase tuto vévoda saský Vilém, k němuž dosud stavové slezští a lužičtí se klonili a který až do té chvíle práv svých na trůn český se nezřekl. Král Jiří užil obratným způsobem sporů vévody Viléma s jinými knížaty německými a prostřednictvím Albrechta, markrabí braniborského, vyrovnal se s ním po dobrém tak, že Vilém se vzdal všech nároků na korunu českou. Tak ztratili Slezané i Lužičané největší svou oporu, a když král Jiří předložil jim list nového papeže Pia II. (Eneáše Sylvia), v němž tento uznával jej za krále, byly tím ukonejšeny také jejich vrtochy náboženské, a oni složili již na podzim 1459 hold Jiřímu jako svému pánovi. Jenom Vratislavští, rozeštvaní kázáními Jana Kapistrána a jiných náhončí, odpírali poslušnost a teprve na zakročení dvou legátů papežských, které Pius II. k nim poslal, vyžádali si od krále Jiřího odpuštění a slíbili (13. ledna 1460), že do tří let složí mu přísahu věrnosti. Tím teprve Jiří stal se uznaným pánem ve všech zemích koruny české.

Největší chybou v povaze krále Jiřího byla nepopiratelná obojakost, kterou nedovedla zastříti ani největší obratnost diplomatická, a kterou nemůžeme schváliti, i když připustíme, že postavení jeho bylo často velmi nesnadné. Nejpovolanější obhájce tohoto panovníka, František Palacký, připouští, „že Jiří v kritických dobách choval se opatrně jako had a nevinně jako holubice“.*) Zvláště pak vytknouti dlužno neupřímnost jeho ke králi uherskému. V Uhrách totiž brzo po nastoupení Matyáše Korvina

*) Děj. čes. IV., 2, 15

na trůn vypuklo vzbouření některých magnatů, kteří podávali korunu císaři Bedřichovi. Tento, jinak v rozhodnutích liknavý, mimo nadání toto nabídnutí přijal a zdvihl válku proti Matyášovi, spolehaje při tom na pomoc papeže Pia II., který býval kdysi jeho kancléřem. Ale Matyáš domácí povstalce pokořil, a papež odepřel císaři pomoci, poněvadž nechtěl krále uherského seslabiti v nebezpečenství hrozícím stále od Turků. V těchto nesnázích císař uchýlil se o pomoc ke králi Jiřímu. Na osobním sjezdě v Brně udělil mu (31. července 1459) slavně léno české: zasedl majestátně na rynku brněnském, kdež Jiří jakožto kurfirst říše německé učinil jemu přísahu obyčejnou a přijal od něho korouhve země české a druhých zemí ke koruně příslušejících, potom pak přede vším lidem posazen jest na pravici císařově. Do Brna dostavili se také poslové krále Matyáše, který byl přijal nabídnuté mu od Jiřího prostřednictví v rozepři s císařem. Král Jiří ujednal mezi oběma příměří (12. srpna), zatím však o několik dní dříve (2. srpna) uzavřel s císařem tajnou smlouvu, kterouž za rozličné výhody zavázal se dopomoci mu ke koruně uherské. Toto chování mělo pro všechnu budoucnost krále Jiřího škodlivé následky. Král Matyáš, sám jsa povahy úskočné a mstivé, od té doby pozbyl k svému tchánu veškeré důvěry a vyhledal si jiné příležitosti ke smíru s císařem, tento pak, neshledávaje ve spolku s králem českým oněch prospěchů, ve které byl doufal, brzo zase ve své vrtkavosti od něho se odvrátil. To vše stalo se právě v době, kdy králi Jiřímu hrozili nové spory s kurií římskou.

IV. Zápas Jiřího se stolicí římskou a s jednotou zelenohorskou. Nová vzpoura biskupa a měst moravských.

Jiřímu Poděbradskému přísluší neocenitelná zásluha, že po dlouholetých zmatcích a nepokojích zemím českým zjednal výtečnou správou pořádek a jako kouzelnou mocí otevřel dávno vyschlé prameny hmotného i duševního blahobytu. V jedné příčině však snahy jeho zůstávaly marny, aby totiž zjednal narovnání v rozepřích náboženských. Kompaktaty basilejskými poměr Čech k stolici římské nebyl náležitě upraven, ba jimi nedocíleno ani trvalého dohodnutí mezi stranou pod jednou a podobojí v Čechách i na Moravě. Poněvadž také zápis císaře Zikmunda o roz-

dělení kostelů nebyl proveden, zůstávalo mezi oběma náboženskými stranami mnoho příčin k obapolnému záští a k stálým rozepřím. Na druhé straně papežové, kteří kompaktat basilejských dosud platně nepotvrdili ani neuznali, neupustili od snahy, aby národ český uvedli do jednoty církevní. Z té příčiny uložena byla Jiřímu od papežského legáta přísaha, kterou složil den před svým korunováním za krále českého a kterouž dosti nerozvážlivě zavázal se netoliko k poslušenství papežův, nýbrž i uvésti národ český v církevní jednotu víry i obřadů. Nelze tvrditi, že by tím Jiří byl odřekl se kompaktat, ale protivníkům kalicha bylo snadno přísaze tento mylný smysl podkládati, kdežto kališnická strana počala králi nedůvěřovati a pohnula jej znovu k slavnému slibu, že bude hájiti kompaktat i kalicha.

O těchto nesnázích krále českého dobře byl zpraven papež Pius II. a umínil si jich využitkovati měrou vrchovatou. Vždy důtklivěji vyzýval Jiřího, aby konečně vypravil do Říma poselstvo, které by ve jménu jeho i celého národa slíbilo papeži poslušnost, ano dovolil i Vratislavským, kteří nepřestávali sočiti proti „kacířskému Jiříkovi", aby své holdování směli odložiti. Král Jiří odhodlal se k vypravení poselstva, uložil mu však netoliko aby složilo slib poslušnosti, nýbrž aby také požádalo papeže za stvrzení kompaktat a přijímání pod obojí způsobou. Tuto žádost Pius II. odmítl a v slavném shromáždění sboru kardinálského prohlásil kalich i kompaktata za zrušena a neplatna (31. března 1462). Do Prahy pak poslal podřízeného posla Fantina de Valle, který dříve byl ve službách krále Jiřího, a žádal po něm, aby se Jiří i s rodinou odřekl víry podobojí a k témuž připravil celý národ. Král Jiří poznal z toho, že přestala doba diplomatického vyjednávání a že jest třeba na požadavky papežovy dáti jasnou a rozhodnou odpověď. Svolav do Prahy na den sv. Vavřince (10. srpna) valný sněm stavů českých i moravských obou stran náboženských, kdež přítomni byli také dva biskupové Tas Olomucký a Jošt Vratislavský, slavně prohlásil, že přísahou danou před korunováním nikterak nemínil odříci se kompaktat a že on, manželka i děti jeho pro kalich stále jsou hotovi složiti království i hrdla. Fantina pak, který před shromážděnými stavy urážlivým způsobem dotkl se krále i víry podobojí, dal uvrhnouti do vězení. Po té přední náčelníci strany římské, Jošt Vratislavský a Zdeněk ze Šternberka, rychle ujeli z Prahy, krále ani nepozdravivše; jen Tas

Olomucký zůstal déle, aby dle možnosti sprostředkoval nějaké dohodnutí.

Na zprávu o těchto událostech papež Pius II. jal se králi Jiřímu hroziti klatbou, vině jej nezdržením přísahy, Vratislavským pak zakázal, aby mu neskládali přísah poslušnosti, prohlásiv je za zbavené daných závazků. Také na Moravu psal (3. prosince 1462) k biskupovi Tasovi, ke kapitule olomucké a měšťanům brněnským, olomuckým, jihlavským a znojemským, napomínaje k setrvání v horlivosti pro víru. Dále však papež se neodvážil, neboť král český nalezl nenadále ochránce v císaři, jemuž byl právě tehda poskytl vydatnou pomoc proti bratru jeho Albrechtovi VI. a povstalým stavům rakouským. Ve výpravě válečné, kterou král Jiří podnikl, aby osvobodil Bedřicha obleženého na hradě Vídeňském, vyznamenali se Moravané, čehož císař vděčně vzpomíná v listu daném k stavům moravským (7. prosince 1462), ve kterém na žádost některých pánů milostivě svoluje, aby dosavadní znak moravský červeno-bílý byl změněn v červeno-žlutý nebo červeno-zlatý.*) Jiřímu pak císař Bedřich mimo jiné zavázal se prostředkovati mezi ním a papežem o pokoj; na jeho prosby Pius II. upustil od prohlášení církevních trestův i od jiných kroků nepřátelských, arci za okázalého bědování nad „nešťastnou Germanií a bídným křesťanstvem, jehož císaři není jiné pomoci leč od kacířského krále!“

Brzo potom papež nabyl nové odvahy proti králi českému. Na sjezdě v Brně, kam Jiří svolal stavy všech zemí, ukázala se příkrá protiva mezi oběma stranami náboženskými (v červenci 1463): kdežto strana podobojí ústy pana Zdeňka Kostky z Postupic prohlásila, že věrně chce státi při svém králi, strana katolická, jejíž mluvčím byl Jošt, biskup vratislavský, radila, aby Jiří se podrobil papeži, a o kompaktatech nechtěla slyšeti. Téhož roku (2. prosince 1463) udavši se smrt arcikníže Albrechta VI. zbavila císaře Bedřicha soka nebezpečného, tak že nejsa od té doby tou měrou jako dříve odkázán na pomoc Jiřího, nejevil k němu již tolik dobré vůle a přátelství. Také neustálé žaloby Vratislavských přispěly k nesmířitelnému chování papeže Pia II., který v slavném shromáždění (16. června 1464) ohlásil soudní při proti králi Jiřímu a vydal naň půhon, aby v 180 dnech osobně se dostavil na jeho soud.

*) Srv. Archiv Český X, 273.

lidu proti konšelům nově dosazeným, musilo býti užito větší přísnosti, a několik náčelníků vzpoury bylo na hrdle potrestáno. Válkou tou kdysi kvetoucí blahobyt města na dlouhá léta byl podlomen. Pádem Jihlavy však zmařen byl poslední pokus vzpoury na Moravě a veškera země od té doby poslouchala krále Jiřího Poděbradského. Na sněmě, který svolán byl brzo potom (9. února 1459) do Olomouce, stavové moravští povolili králi Jiřímu berni všeobecnou podobným způsobem, jako to kdysi učinili králi Ladislavovi.

S většími překážkami bylo Jiřímu zápasiti ve Slezsku a v Lužicích. Svědčí o velkém jeho důmyslu státnickém, že i tam konečně cíle svého dosáhl prostředky dobře volenými. Jako na Moravě byl mu nejvíce na závadu arcikníže Albrecht, tak zase tuto vévoda saský Vilém, k němuž dosud stavové slezští a lužičtí se klonili a který až do té chvíle práv svých na trůn český se nezřekl. Král Jiří užil obratným způsobem sporů vévody Viléma s jinými knížaty německými a prostřednictvím Albrechta, markrabí braniborského, vyrovnal se s ním po dobrém tak, že Vilém se vzdal všech nároků na korunu českou. Tak ztratili Slezané i Lužičané největší svou oporu, a když král Jiří předložil jim list nového papeže Pia II. (Eneáše Sylvia), v němž tento uznával jej za krále, byly tím ukonejšeny také jejich vrtochy náboženské, a oni složili již na podzim 1459 hold Jiřímu jako svému pánovi. Jenom Vratislavští, rozeštvaní kázáními Jana Kapistrána a jiných náhončí, odpírali poslušnost a teprve na zakročení dvou legátů papežských, které Pius II. k nim poslal, vyžádali si od krále Jiřího odpuštění a slíbili (13. ledna 1460), že do tří let složí mu přísahu věrnosti. Tím teprve Jiří stal se uznaným pánem ve všech zemích koruny české.

Největší chybou v povaze krále Jiřího byla nepopiratelná obojakost, kterou nedovedla zastříti ani největší obratnost diplomatická, a kterou nemůžeme schváliti, i když připustíme, že postavení jeho bylo často velmi nesnadné. Nejpovolanější obhájce tohoto panovníka, František Palacký, připouští, „že Jiří v kritických dobách choval se opatrně jako had a nevinně jako holubice“.*) Zvláště pak vytknouti dlužno neupřímnost jeho ke králi uherskému. V Uhrách totiž brzo po nastoupení Matyáše Korvina

*) Děj. čes. IV., 2, 15

na trůn vypuklo vzbouření některých magnatů, kteří podávali korunu císaři Bedřichovi. Tento, jinak v rozhodnutích liknavý, mimo nadání toto nabídnutí přijal a zdvihl válku proti Matyášovi, spolehaje při tom na pomoc papeže Pia II., který býval kdysi jeho kancléřem. Ale Matyáš domácí povstalce pokořil, a papež odepřel císaři pomoci, poněvadž nechtěl krále uherského seslabiti v nebezpečenství hrozícím stále od Turků. V těchto nesnázích císař uchýlil se o pomoc ke králi Jiřímu. Na osobním sjezdě v Brně udělil mu (31. července 1459) slavně léno české: zasedl majestátně na rynku brněnském, kdež Jiří jakožto kurfirst říše německé učinil jemu přísahu obyčejnou a přijal od něho korouhve země české a druhých zemí ke koruně příslušejících, potom pak přede vším lidem posazen jest na pravici císařově. Do Brna dostavili se také poslové krále Matyáše, který byl přijal nabídnuté mu od Jiřího prostřednictví v rozepři s císařem. Král Jiří ujednal mezi oběma příměří (12. srpna), zatím však o několik dní dříve (2. srpna) uzavřel s císařem tajnou smlouvu, kterouž za rozličné výhody zavázal se dopomoci mu ke koruně uherské. Toto chování mělo pro všechnu budoucnost krále Jiřího škodlivé následky. Král Matyáš, sám jsa povahy úskočné a mstivé, od té doby pozbyl k svému tchánu veškeré důvěry a vyhledal si jiné příležitosti ke smíru s císařem, tento pak, neshledávaje ve spolku s králem českým oněch prospěchů, ve které byl doufal, brzo zase ve své vrtkavosti od něho se odvrátil. To vše stalo se právě v době, kdy králi Jiřímu hrozili nové spory s kurií římskou.

IV. Zápas Jiřího se stolicí římskou a s jednotou zelenohorskou. Nová vzpoura biskupa a měst moravských.

Jiřímu Poděbradskému přisluší neocenitelná zásluha, že po dlouholetých zmatcích a nepokojích zemím českým zjednal výtečnou správou pořádek a jako kouzelnou mocí otevřel dávno vyschlé prameny hmotného i duševního blahobytu. V jedné příčině však snahy jeho zůstávaly marny, aby totiž zjednal narovnání v rozepřích náboženských. Kompaktaty basilejskými poměr Čech k stolici římské nebyl náležitě upraven, ba jimi nedocíleno ani trvalého dohodnutí mezi stranou pod jednou a podobojí v Čechách i na Moravě. Poněvadž také zápis císaře Zikmunda o roz-

dělení kostelů nebyl proveden, zůstávalo mezi oběma náboženskými stranami mnoho příčin k obapolnému záští a k stálým rozepřím. Na druhé straně papežové, kteří kompaktat basilejských dosud platně nepotvrdili ani neuznali, neupustili od snahy, aby národ český uvedli do jednoty církevní. Z té příčiny uložena byla Jiřímu od papežského legáta přísaha, kterou složil den před svým korunováním za krále českého a kterouž dosti nerozvážlivě zavázal se netoliko k poslušenství papežův, nýbrž i uvésti národ český v církevní jednotu víry i obřadů. Nelze tvrditi, že by tím Jiří byl odřekl se kompaktat, ale protivníkům kalicha bylo snadno přísaze tento mylný smysl podkládati, kdežto kališnická strana počala králi nedůvěřovati a pohnula jej znovu k slavnému slibu, že bude hájiti kompaktat i kalicha.

O těchto nesnázích krále českého dobře byl zpraven papež Pius II. a umínil si jich využitkovati měrou vrchovatou. Vždy důtklivěji vyzýval Jiřího, aby konečně vypravil do Říma poselstvo, které by ve jménu jeho i celého národa slíbilo papeži poslušnost, ano dovolil i Vratislavským, kteří nepřestávali sočiti proti „kacířskému Jiříkovi", aby své holdování směli odložiti. Král Jiří odhodlal se k vypravení poselstva, uložil mu však netoliko aby složilo slib poslušnosti, nýbrž aby také požádalo papeže za stvrzení kompaktat a přijímání pod obojí způsobou. Tuto žádost Pius II. odmítl a v slavném shromáždění sboru kardinálského prohlásil kalich i kompaktata za zrušena a neplatna (31. března 1462). Do Prahy pak poslal podřízeného posla Fantina de Valle, který dříve byl ve službách krále Jiřího, a žádal po něm, aby se Jiří i s rodinou odřekl víry podobojí a k témuž připravil celý národ. Král Jiří poznal z toho, že přestala doba diplomatického vyjednávání a že jest třeba na požadavky papežovy dáti jasnou a rozhodnou odpověď. Svolav do Prahy na den sv. Vavřince (10. srpna) valný sněm stavů českých i moravských obou stran náboženských, kdež přítomni byli také dva biskupové Tas Olomucký a Jošt Vratislavský, slavně prohlásil, že přísahou danou před korunováním nikterak nemínil odříci se kompaktat a že on, manželka i děti jeho pro kalich stále jsou hotovi složiti království i hrdla. Fantina pak, který před shromážděnými stavy urážlivým způsobem dotkl se krále i víry podobojí, dal uvrhnouti do vězení. Po té přední náčelnici strany římské, Jošt Vratislavský a Zdeněk ze Šternberka, rychle ujeli z Prahy, krále ani nepozdravivše; jen Tas

Olomucký zůstal déle, aby dle možnosti sprostředkoval nějaké dohodnutí.

Na zprávu o těchto událostech papež Pius II. jal se králi Jiřímu hroziti klatbou, vině jej nezdržením přísahy, Vratislavským pak zakázal, aby mu neskládali přísah poslušnosti, prohlásiv je za zbavené daných závazků. Také na Moravu psal (3. prosince 1462) k biskupovi Tasovi, ke kapitule olomucké a měšťanům brněnským, olomuckým, jihlavským a znojemským, napomínaje k setrvání v horlivosti pro víru. Dále však papež se neodvážil, neboť král český nalezl nenadále ochránce v císaři, jemuž byl právě tehda poskytl vydatnou pomoc proti bratru jeho Albrechtovi VI. a povstalým stavům rakouským. Ve výpravě válečné, kterou král Jiří podnikl, aby osvobodil Bedřicha obleženého na hradě Vídeňském, vyznamenali se Moravané, čehož císař vděčně vzpomíná v listu daném k stavům moravským (7. prosince 1462), ve kterém na žádost některých pánů milostivě svoluje, aby dosavadní znak moravský červeno-bílý byl změněn v červeno-žlutý nebo červeno-zlatý.*) Jiřímu pak císař Bedřich mimo jiné zavázal se prostředkovati mezi ním a papežem o pokoj; na jeho prosby Pius II. upustil od prohlášení církevních trestův i od jiných kroků nepřátelských, arci za okázalého bědování nad „nešťastnou Germanií a bídným křesťanstvem, jehož císaři není jiné pomoci leč od kacířského krále!“

Brzo potom papež nabyl nové odvahy proti králi českému. Na sjezdě v Brně, kam Jiří svolal stavy všech zemí, ukázala se příkrá protiva mezi oběma stranami náboženskými (v červenci 1463): kdežto strana podobojí ústy pana Zdeňka Kostky z Postupic prohlásila, že věrně chce státi při svém králi, strana katolická, jejíž mluvčím byl Jošt, biskup vratislavský, radila, aby Jiří se podrobil papeži, a o kompaktatech nechtěla slyšeti. Téhož roku (2. prosince 1463) udavší se smrt arcikníže Albrechta VI. zbavila císaře Bedřicha soka nebezpečného, tak že nejsa od té doby tou měrou jako dříve odkázán na pomoc Jiřího, nejevil k němu již tolik dobré vůle a přátelství. Také neustálé žaloby Vratislavských přispěly k nesmiřitelnému chování papeže Pia II., který v slavném shromáždění (16. června 1464) ohlásil soudní při proti králi Jiřímu a vydal naň půhon, aby v 180 dnech osobně se dostavil na jeho soud.

*) Srv. Archiv Český X, 273.

Tak vypukl zjevně spor krále Jiřího Poděbradského se stolicí římskou. Nejhorším bylo, že nepokojní živlové v Čechách a na Moravě, držení dosud na uzdě pevnou rukou panovníkovou, nabyli z toho nové odvahy, vzepříti se domácímu řádu. První takový rušitel vyskytl se na Moravě. Byl to Hynek Bítovský z Lichtenburka, dávný odpůrce králův, který již v létě 1463 dal se v otevřenou vzpouru proti němu. Král Jiří, který na počátku r. 1464 (13. ledna) na sněmě v Olomouci prohlásil Moravu nerozlučně přivtělenou ke koruně české, dlouho mu shovíval, a také páni moravští spolu s biskupem Tasem snažili se o mírné narovnání. Když však Hynek, který k svému odboji vyžádal si souhlas kurie římské, odepřel všeliké smírné dohodnutí, stavové moravští usnesli se zdvihnouti válku proti rušiteli veřejného pokoje, a bez rozdílu náboženství páni, preláti i města oblehli hrady jeho Cornštejn a Raispurk. Tohoto dobyto bylo již na začátku srpna, ale Cornštejn, hrad pevný a nedobytný, jehož mocné rozvaliny nad řekou Dyjí na skalách vysokých a příkrých nedaleko Bítova podnes se spatřují, oblehán byl skoro po celý rok vedením nejstaršího syna králova, knížete Viktorina. Bítovský odebral se, svěřiv hájení hradu rytíři Janu Šárovcovi, do Říma, kdež po smrti Pia II. (15. srpna 1464) v hodnost papežskou nastoupil vášnivý a bezohledný Pavel II., a žádal za ochranu papežovu, žaluje na krále Jiřího, jakoby byl pronásledován pro víru. Přese všechny pokusy biskupů Jošta Vratislavského a Tasa Olomuckého o smírné narovnání papež znovu vystoupil nepřátelsky proti králi Jiřímu a dal dopsati skrze legáta biskupovi Tasovi, pánům i městům moravským, aby upustili od obležení Cornštejna, hroze jim sic klatbou a stavením služeb božích (21. ledna 1465). Všechny snahy královy, aby papeži vysvětlil pravou příčinu vzpoury Hynkovy, zůstaly marnými. Dne 9. června 1465 vzdal se konečně hrad Cornštejn z hladu; král dal jej rozvaliti a zboží k němu náležející daroval dílem bratru Hynkovu Štěpánovi, dílem pánům Krajířům, kteří se účastnili jeho obléhání.

Z této události papež vzal si podnět k ostřejšímu nepřátelství proti králi českému. Ve velkém shromáždění kardinálů (28. června) odevzdal tuto soudní při třem kardinálům, kteří (2. srpna) obnovili půhon proti Jiřímu, „jenž se zove králem českým“, ukládajíce mu, aby ve 180 dnech osobně se dostavil

k stolici papežské a tam se zodpovídal z kacířství, křivopřísežnictví, svatokrádeže a rouhačství. Potom (8. prosince) papež slavnostním spůsobem prohlásil všechny obyvatele zemí koruny české za sproštěny přísahy věrnosti a poddanství. Zatím vypraven byl legát papežský Rudolf, biskup lavantský, do Vratislavě, kdež byl od obyvatelstva nadšeně uvítán, a odtud štval stavy světské i duchovní ve Slezsku, Lužicích i na Moravě, aby neposlouchali krále a jeho úředníků, neodváděli jim žádných platův, ano aby pod trestem klatby a stavení služeb božích přerušili všeliké styky s nimi.

Tato opatření papežova s počátku nenalezala valného ohlasu. Klatby papežské pozbývaly ve veřejném mínění svého významu, jakož se ukázalo v současné rozepři Zikmunda Tyrolského s kurií, kde lid přese všechno úsilí papežovo zůstal knížeti svému věrným. V zemích českých také vskutku nikdo kromě Vratislavských k vůli papeži nepomýšlel na odpadnutí od krále. Na Moravě biskup Tas Olomucký nepřestával usilovati o smírné vyrovnání této rozepře, tak že mu vlažnost jeho od legáta ostře byla vytýkána. Ještě na počátku roku 1466 (15. února) odebral se do Vratislavě, s ním pak zároveň poslové měst moravských Olomouce, Brna, Znojma a Jihlavy, kteří měli legátovi Rudolfovi představiti nebezpečenství hrozící měšťanům, kdyby uposlechli rozkazů jeho, zvláště od hradů královských nad samými jich městy. Téhož mínění byli poslové Budišína, Zhořelce a ostatních měst hornolužických.

Za to však hrozby papežovy padly na úrodnou půdu v Čechách samých. Byla to část pánů pod jednou, která sice neměla příčinu stěžovati si na Jiřího pro náboženství, poněvadž král vždy šetřil rovného práva obou stran na základě kompaktat a zápisu Zikmundova, za to však sočila proti němu z podnětů politických. Protiviloť se jim, že Jiří sám pocházeje z rodu šlechtického, důrazně stavěl se na odpor jejich panovačným snahám a raději opíral svou královskou moc o zemanstvo a obyvatelstvo městské, jehož všude se ujímal proti útiskům vyššího panstva. Tito páni, v jichž čele byl někdejší přítel Jiřího Zdeněk Konopišťský ze Šternberka, rádi se chopili nesnází, které vznikly králi s kurií papežskou, a uzavřeli (28. listopadu 1465) mezi sebou brannou jednotu na Zelené Hoře, ku které přistoupil vedle 16 pánů českých také biskup Jošt Vratislavský,

který pocházel z rodu pánů Rosenberských. Tuto vzpouru s potěšením uvítal papež Pavel II. a neváhal již pronésti konečný rozsudek (23. prosince 1466), jímž vyhlásil na „Jiříka z Poděbrad a z Kunštátu" jakožto kacíře a křivopřisežníka klatbu, prohlásil jej za zbavena důstojenství královského i jiných hodností a statků, poručil všem poddaným, aby mu vypověděli poslušenství a kázal hlásati křížovou výpravu proti němu v Německu i v jiných zemích.

Ani touto zjevnou klatbou mnoho proti králi Jiřímu se nepořídilo. Vzpoura pánů českých, ač podporována od císaře Bedřicha, byla mocí brannou potlačena, tak že musili žádati za příměří, a také Vratislavští zůstali ve Slezsku i v Lužicích osamoceni. Pevným zůstalo postavení Jiřího ještě po celý rok 1466 také na Moravě. Stavové moravští s biskupem Tasem zachovali mu věrnost a podobně učinila i přední města moravská, ač snad více ze strachu před mocí královou než z náklonnosti k němu. Ano, měšťané olomučtí, brněnští, znojemští a jihlavští na vyzvání papežovo, aby vypověděli Jiřímu poslušnost, odpověděli listem (14. září 1466), v němž vytýkali papeži, že nezná pravého stavu věcí, dovozujíce, jak blaženého míru požívají za krále tohoto, ježto nikdo pro svou víru není utiskován a odsuzujíce tehdejší odboj Plzenských jako neoprávněný. Biskup Tas pak rovněž v listu k papeži (v srpnu 1466) líčil smutný stav, v jakém biskupství olomucké bylo za válek husitských a jak naproti tomu bylo povznešeno za krále Jiřího, zvláště pak připomenul, že teprve před osmi měsíci král uvedl jej v držení panství Hukvaldského, které od více než čtyřiceti let bylo od biskupství odcizeno. Proto také bez odporu přijato bylo jmenování Viktorina, syna králova, vévody opavského, nejvyšším hejtmanem zemským, a moravský pán Ctibor Tovačovský z Cimburka, syn někdejšího hejtmana Jana, mohl ještě téhož roku s najatými žoldnéři královskými podniknouti válečnou výpravu proti Vratislavským, která však neměla žádaného úspěchu.

Netrvalo však dlouho a biskup Tas změnil úplně své dosavadní chování. Hned na počátku r. 1467 vypověděl králi Jiřímu poslušnost a přihlásil se k jednotě zelenohorské. Stalo se tak bezpochyby nátlakem papeže Pavla II., který mu odňal moc požívati statků biskupských a hrozil ještě přísnějšími tresty církevními, setrvá-li v neposlušnosti. Následujíce jeho příkladu,

také čtyři čelná města moravská, Brno, Olomouc, Znojmo a Jihlava, národnosti převahou německé, odtrhla se od Jiřího, učinila ve Víškově branný spolek s biskupem olomuckým a listem ze dne 22. května dala se pod ochranu císaře Bedřicha. Naproti tomu města Hradiště, Ivančice a Unčov, kde převládala národnost česká, zůstala králi věrna, ano z Unčova vyobcován byl velký počet Němců, když se chtěli vzbouřiti proti Jiřímu. Povstalci nabyli nové odvahy, když přišla zpráva, že Vratislavští, sebravše znamenitou moc brannou, dobyli královských měst a hradů Minsterberka a Frankenštejna: Brněnští zdvihli válku, oblehnuvše hrad Špilberk, Jihlavští pak otevřeli město své Zdeňkovi Konopištskému (13. června), který usadiv se u nich, konal odtud výpady proti stoupencům královým.

Král Jiří učinil rázná opatření k potlačení vzpour těchto. Vypravil silné vojsko vedením knížete Viktorina a pana Zdeňka Kostky z Postupic na Moravu, kdež se k nim připojila hotovost s vůdcem Ctiborem Tovačovským. Spojená vojska obrátila se především do Slezska, kdež dobyla nazpět měst a hradů Minsterberka a Frankenštejna (15. června) a porazila vojsko biskupa Jošta u Pačkova. Kníže Viktorin, zůstaviv v dobytých městech silné posádky, dal se s vojskem na pochod do Moravy, aby pokořil odboj tamnějších měst a vybavil Špilberk z obležení. Brněnští zatím obehnali hrad baštami a příkopy, čímž přerušen byl posádce dovoz potravin. Kníže Viktorin útokem dobyl jedné z bašt, při čemž Brněnských padlo asi 50 mužův a 80 zajato, ostatní pak na útěku stihal až k branám městským (ke konci července). Potom královské vojsko dobylo útokem kláštera Králové na Starém Brně, osazeného od Brněnských, rozbořilo ostatní bašty a hrad z obležení vybavilo. Také v ostatních krajích moravských bylo válčeno. Olomučtí trpěli mnoho nátisků z blízkého kláštera Hradišťského, do něhož opat, zůstav králi věren, přijal posádku královskou; také statky biskupa Tasa byly popleněny. Na Znojmo činěny škodlivé výpady z blízkého hradu Vranova, osazeného rovněž vojskem královským. Brněnským na pomoc přirazil potom Zdeněk Konopištský a porazil Viktorina v bitvě u Víškova (5. září); téhož dne však Albrecht Kostka z Postupic v čele královských zvítězil nad Olomuckými a zajal několik set nepřátel, mezi nimiž bylo na 200 křižáků, přišedších z Němec povstalcům na pomoc. Kníže Viktorin na sklonku roku

zaujal hlavní ležení u Hostěradic (nedaleko Znojma), odkudž činil velké škody Znojemským i Brněnským.

V. Přátelství česko-polské a boj s Matyášem Korvínem. Smrt krále Jiřího Poděbradského.

Takovým způsobem země naše, sotva že se poněkud zotavily z pohrom, zasazených válkami husitskými, staly se opět dějištěm krutých bouří domácích. Vinu toho především dlužno přisouditi neústupnosti dvora papežského. Neboť král Jiří k velkým obětem se byl již uvoloval, aby smíru dosáhl. Též věhlasný biskup vratislavský Jošt dosti dlouho varoval papeže, aby zbytečně nevnášel do zemí českých pochodeň válečnou. Záhy se ukázalo, že domácí povstalci byli příliš slabi proti moci královské, a vzpoura jejich v Čechách, na Moravě i ve Slezsku byla snadno potlačena. Také hlásání křížové výpravy minulo se s účinkem. V Německu knížata většinou byla s králem Jiřím v dobrém přátelství; jen z nižších tříd shromáždily se fanatisované zástupy v Bavorsku, ale byly u Nýrska (22. září) a také jinde s velkými ztrátami poraženy.

Papež nabyl přesvědčení, že bez pomoci některého panovníka světského nepořídí ničeho proti králi Jiřímu, a proto se pilně ohlížel, koho by získal. Nejdříve obrátil se ke Kazimírovi, králi polskému, který maje sestru Ladislava Pohrobka za manželku, kdysi ucházel se i o korunu českou. Poněvadž pak král toho času zaměstnán byl válkou s řádem německých křižáků v Prusích, papež skrze legáta Rudolfa Lavantského sprostředkoval mezi oběma mír v Toruni (19. října 1466), jímž Polsku přiřčeno panství v západních Prusích i vrchní moc lenní nad Prusy východními. Stvrzení tohoto míru však papež vyhradil si jen pod výminkou, přijme-li Kazimír korunu českou. Za tou příčinou a na vyzvání papežovo páni jednoty zelenohorské sjeli se v Jihlavě, sídle Zdeňka Konopištského, zvolili si Kazimíra za krále (v červnu 1467) a poselstvem vypraveným do Krakova ohlásili volbu králi polskému. Ale také král Jiří vypravil ke Kazimírovi posla Jana Jičínského z Cimburka, aby mu připomenul dosavadní smlouvy a svazky českopolské, Kazimír pak nechtěje přerušiti přátelských styků s Čechy podobojí, dal legátovi papežskému i poslům jednoty

zelenohorské odpověď odmítavou. Při zřejmých sympatiích, které dosud ve veřejném mínění se zachovaly pro věc husitskou v Čechách, král Kazimír ani nemohl jinak jednati; ačkoli pak nevstoupil ve spolek s Jiřím a toliko vzal na sebe úkol prostředníka mezi oběma stranami, přece neutralita polská sama o sobě měla pro tohoto velkou cenu, za kterou Jiří brzo potom stkvělým způsobem se odměnil rodu Jagjelovskému.*)

Král Kazimír přijav úkol prostředníka, vypravil na žádost legáta Rudolfa poselstvo do Vratislavě, kamž dostavili se páni jednoty zelenohorské se Zdeňkem Konopištským, poslové města Plzně, některá knížata slezská, páni i městští poslové z Lužice, z Moravy pak biskup Tas, Jindřich Bítovský a poslové měst Brna, Olomouce, Znojma a Jihlavy (13. prosince). Biskup vratislavský Jošt právě toho času zemřel a v den zahájení sjezdu byl pochován. Poslům polským sněm tento poznovu nabídl korunu českou pro některého ze synů Kazimírových, a když poslové prohlásili, že k takovému úkolu nemají plnomocenství, bylo prostřednictví krále polského zamítnuto; potom stavové čeští i moravští s biskupem olomuckým usnesli se setrvati v odporu proti králi Jiřímu a zvolili si nejvyšším hejtmanem Zdeňka ze Šternberka. Jediné, čeho poslové polští dosáhli, bylo přiměří mezi králem Jiřím a jednotou panskou prodloužené do 26. května r. 1468.

Když záměr papežův, vlákati krále Kazimíra do boje proti Jiřímu, se nepodařil, bylo mu ohlednouti se po jiném panovníkovi. Císař Bedřich III., který zatím již zjevně vystoupil nepřátelsky proti králi českému, byl by sice velmi rád pomáhal povstalcům jednoty zelenohorské, ale zabránil mu v tom kníže Viktorin, který z Moravy válečně do Rakous se vypravil (v březnu 1468) a uvedl jej do velké tísně. Z knížat německých pak císaře nikdo v této věci nechtěl podporovati. Za to však kurie papežská získala mnohem důraznějšího a mocnějšího spojence, krále uherského Matyáše Korvina.

Tomuto panovníkovi bylo by především příslušelo hájiti království svého proti Turkům, kteří vždy mocněji říši uherskou svírali a ohrožovali. Král Matyáš po několik roků na počátku své vlády s nimi bojoval, ale s úspěchem velmi skrovným, tak

*) Goll, Čechy a Prusy, 291.

že ani nedovedl zabrániti vyvrácení království bosenského od sultána Mohameda II. (1463). Za rozepře krále Jiřího s papežem obrátil svou pozornost úplně na západ: jednak zanevřel na svého bývalého tchána (manželka jeho Kateřina zemřela již počátkem r. 1464) pro spolek učiněný s císařem, jednak doufal, že pomocí stolice papežské snadno si dobude koruny české. Proto již roku 1465 nabízel Pavlovi II. v té příčině svou pomoc, kteréž však tento nepřijal pro nebezpečenství války turecké. Když však všeliké vyjednávání s Kazimírem Polským i jinými panovníky potkalo se s nezdarem, vypraven byl (v březnu 1468) papežský legát ke králi Matyášovi. Současně s ním dostavili se též Tas, biskup olomucký, a Zdeněk Konopištský, žádajíce ve jménu jednoty katolické za pomoc. Také císař, tištěn jsa vojskem Viktorinovým, vypravil v té příčině posly do Uher a sliboval mu i hodnost krále římského. Matyáš na základě toho jakožto spojenec císařův a ochránce ligy katolické vypověděl (31. března) Jiřímu Poděbradskému válku a vypravil Tasa Olomuckého do Krakova s vyzváním ke králi Kazimírovi, aby přistoupil ke spolku s ním a s císařem. Kazimír však, který sám ještě nevzdal se naděje v korunu českou a v té příčině nedůvěřoval Matyášovi, odbyl posla nepříznivě.

S nečetným ale dobře vycvičeným vojskem, jehož jádrem byli čeští a moravští žoldnéři někdejších rot bratrských se svými hejtmany, král Matyáš vypravil se do Rakous, kdež spojil se s vojskem císařským a sevřel knížete Viktorina ve Štokravě. Král Jiří spěšně vytrhl s mocí vojenskou na pomoc a přinutiv četnými potyčkami v okolí Znojma Matyáše k ústupu, vybavil Viktorina ze Štokravy. Matyáš vyhýbal se bitvě v otevřeném poli a Jiří, kterému hrozila zatím válka též ze Slezska a z Lužice, vrátil se do Čech, zůstaviv syna Viktorina s částí vojska na Moravě. Král Matyáš hned potom s velkou přesilou vrhl se na Viktorina a sevřel jej v Třebíči; města dobyl útokem (14. května), ale vojsko české uchýlilo se do kláštera dobře opevněného. Král Jiří opět sebral veřejnou hotovost a přiraziv k Polné, vypravil odtud vojsko k Třebíči, které zaujalo pevné ležení na vršku, ležícím blízko naproti obleženému klášteru (31. května). K bitvě rozhodné sice nedošlo, ale Viktorin, dorozuměv se tajně s vnějším vojskem českým, podnikl smělý výpad z kláštera a hrdinsky probil se (6. června) trojnásobnou přesilou Uhrů, zůstaviv

v klášteře posádku 500 mužů vedením statečného Václava Vlčka z Čeňova.*) Posádka ta po desítidenním obléhání vzdala se, když jí povolen byl volný odchod se zbraní, a Matyáš vloživ posádku do Třebíče, dal se na pochod k Brnu a dav oblehnouti hrad Špilberk, z něhož posádka česká škodila městu střelbou, zaměřil s hlavní mocí svou na Olomouc, kamž měly přiraziti též posily ze Slezska, a oblehl v blízkosti města klášter Hradišťský (4. července). K vybavení tohoto důležitého města král Jiří vypravil s vojskem Zdeňka Kostku, který však od Uhrův a Olomuckých poražen byl v krvavé bitvě u Zábřeha (1. října) a smrtelně raněn. Následkem toho posádka v klášteře Hradišťském vzdala se, když také jí povolen byl svobodný odchod (10. října). Ctibor Tovačovský z Cimburka, přední stoupenec krále Jiřího na Moravě, který chtěl tuto ztrátu pomstiti na Olomuckých a učinil útok na jejich předměstí, byl s citelnými ztrátami odražen. Pouze knížeti Viktorinovi podařilo se s jiným oddílem vojska vybaviti město Uherské Hradiště z obležení uherského (v prosinci 1468), kdežto posádka Špilberská po šestiměsíčním obléhání z hladu musila se vzdáti (12. února 1469). Tak uvedena byla celá Morava kromě Uh. Hradiště pod moc krále uherského. A poněvadž také celé Slezsko mimo Opavu a Lužice octly se v rukou nepřátelských, mimo to pak i v Čechách zuřila vzpoura některých pánův, podporovaných výpravami rot křižáckých z Německa: král Jiří octl se v postavení den co den povážlivějším.

Hned druhého dne po obsazení Špilberka (13. února 1469) za kruté zimy král Matyáš nastoupil s vojskem 10.000 pěších a 6.000 jízdných na výpravu do Čech, kdež měl především namířeno na bohaté doly Kutnohorské. Král Jiří zaujal s vojskem, jehož pěchota byla četnější než uherská, postavení u Čáslavi. Matyáš, neodváživ se ani tehda měřiti se s ním v otevřeném poli, uhnul na jih směrem k Ronovu, chtěje bezpochyby ustoupiti k Jihlavě. Ale král Jiří táhl stále jemu po pravém boku a u Vilémova sklíčil jej v údolí čím dál tím užším se všech stran, dav východy z něho od uhlířů zahraditi zásekami. Matyáš vida před sebou jistou záhubu, jal se vyjednávati o mír, a král Jiří k povolnosti vždy ochotný, svolil ke smlouvě (27. února), dle které Matyáš za povoleného příměří zavázal se „rukou dáním,

*) O obležení Třebíče zevrubně psal Adolf Kubeš ve svém „Dějepise města Třebíče" (1874).

slovem a ctí" všemi prostředky dosáhnouti od papeže stvrzení kompaktat a vydati Jiřímu dobytá města i hrady; k jednání o trvalý mír mezi oběma i legáty papežskými měl se konati sjezd v Olomouci 24. března.

Se strany české vykládalo se za velkou chybu králi Jiřímu, že tak nebezpečnému nepříteli dal beze všech záruk ujíti z léčky dobře nastražené. A mínění to ukázalo se správným. Na sjezdě olomuckém, který se sešel 7. dubna, papežský legát Rudolf kladl tak přemrštěné požadavky, že o jejich přijetí u krále Jiřího nemohlo býti ani řeči. Celé jednání vedeno bylo také jen na oko. Zatím členové ligy katolické již 12. dubna usnesli se nabídnouti Matyášovi královskou korunu českou. Matyáš od počátku s tímto záměrem byl dorozuměn a jestliže zdánlivě ještě se zdráhal přijati volbu za krále českého, dělo se to jen proto, aby od papežských legátův i od členů ligy katolické dosáhl záruky, že mu k válce s Jiřím bude sebráno 200.000 dukátů ze zemí německých. Král Jiří přesvědčiv se, že všeliké další vyjednávání by bylo marno, uzavřel s nepřítelem příměří do Nového roku a odebral se (22. dubna) do Prahy i se svým komonstvem. Již dne 3. května provedena byla v Olomouci volba Matyáše za krále českého, holdováno mu od přítomných stavů českých jednoty katolické, moravských, slezských i lužických a jmenováni nejvyšší úřadníci zemští. Obřad ten zakončen velkolepou hostinou, za které třemi trubami teklo po městě víno rakouské i uherské a piva hojnost pro každého, kdo chtěl, chudého i bohatého. Z Olomouce se Matyáš odebral do Vratislavě, kdež si dal od všech knížat a stavů slezských i lužických holdovati.

Z ošemetného jednání Matyášova na sjezdě olomuckém král Jiří nabyl (ač příliš pozdě) přesvědčení, že jen z důrazného vedení války kyne mu spása, a toto přesvědčení vrátilo mu zase někdejší odhodlanost. Především dozrál v něm, ač zajisté po dlouhém duševním boji, záměr, upustiti od koruny královské pro své syny a nabídnouti ji spřátelenému rodu polskému. Na sněmě v Praze, konaném na počátku června 1469, stavové svolili, aby po smrti Jiřího nastoupil na trůn český Vladislav, nejstarší syn krále Kazimíra, začež tomuto uloženo, aby vstoupil v obranný spolek s Čechy. Zároveň vypraveno poselstvo ke dvoru krále francouzského Ludvíka XI. a vévody burgundského Karla Smělého, jemuž mínil Jiří proti Bedřichovi III. pomoci na trůn německý.

Nařídiv pak sbírání veřejné hotovosti, král Jiří zahájil na všech stranách válku proti nepřátelům. V Čechách dobýváno úsilně hradů katolické šlechty, do Slezska a Lužice konány zhoubné vpády, Vratislavští spěšně sbírali vojsko a snažně, ač bez velkého úspěchu, dovolávali se pomoci Matyášovy. Tomuto bylo zůstati na hlavním bojišti, totiž na Moravě, kde zůstavil král Jiří svého syna Viktorina. Vojsko české namířilo především k Uherskému Hradišti, kde posud královská posádka hájila se proti obležení uherskému. Na cestě však kníže Viktorin, zradou svata svého Jindřicha z Lipé, pána na Krumlově, vlákán byl do jeho města Veselí*) a tam upadl do zajetí krále uherského (27. července), který jej dal odvésti do Trenčína, potom na Vyšehrad (v Uhrách). Posádka hradišťská, která tím zbavena naděje v osvobození a trápena nedostatkem potravin, nucena byla konečně slíbiti, že se vzdá za svobodný odchod, jestliže nepřijde jí pomoc do šesti neděl.

I bylo králi Jiřímu si pospíšiti, aby nepadla poslední hradba jeho moci na Moravě. Vojsko české, které vedením druhého syna králova Jindřicha dosud bojovalo ve Slezsku a Lužici, bylo sesíleno a vypraveno na Moravu; Jindřichovi přidán radou zkušený hejtman Mikuláš Střela. Kníže Jindřich dorazil bez překážky až k městu Hradišti a dobyv jedné bašty oblehajících, dopravil hojně zásob potravních do města a sesílil posádku čerstvým lidem. Odtud dal se na pochod k Uherskému Brodu, kdež byl hlavní tábor krále Matyáše, porazil jej v bitvě (2. listopadu) a zatiskl až k Uherské Skalici. Spustošiv zemi kolem Trenčína, vrátil se zase na Moravu.

Také roku 1470 Morava zůstala hlavním dějištěm války a byla vydána zhoubnému loupení a pustošení vojsk uherských. Matyáš, dosáhnuv od sněmu uherského nových berní, s mocným vojskem připravil několik porážek českému vojsku, jež vedl Václav Vlček z Čenova, avšak jen v drobnějších potyčkách, jako u Hodonína (29. června) a u Tovačova (12. července). Odtud král uherský obrátil se k Brnu, kamž také král Jiří s novým vojskem

*) Tak aspoň líčí tyto události Tomek, Děj. Prahy, VII., 257. Proti zradě Jindřicha z Lipé svědčí ta okolnost, že Veselí v té době mu nenáleželo, nýbrž, jak lze v listinách stopovati od r. 1448—1491, patřilo pánům z Vojslavic. Zrádu tu popírá též Pešina, odvolávaje se při tom na důležitou listinu. (Sděleno soukromně od dra F. Dvorského).

přirazil a zaujal pevné postavení mezi Brnem a Rajhradem. Matyáš opíraje se o Špilberk, přes zjevné vyzvání Jiřího bitvy se neodvážil. Král český konečně (19. července) hnul se od Brna ke Kroměříži, o jehož dobytí marně se pokoušel, a odtud k Uh. Hradišti. Udeřiv mocně na bašty, jimiž město doposud bylo sevřeno, zbořil je, vybavil město úplně z obležení a slavil tam za plesání lidu vítězný vjezd. Odtud podnikl několik nájezdů do Uher a po marném úsilí, aby Matyáše pohnul k bitvě v otevřeném poli, obrátil se na Olomouc a Opavu do Slezska.

Této příležitosti král Matyáš, vždy hotový k úkladu, použil k náhlému vpádu do Čech, zbavených na ten čas hlavní své obrany. Trojím proudem valila se vojska uherská od Olomouce přes Moravskou Třebovou a Vysoké Mýto k Pardubicům a Kolínu všechnu krajinu ukrutně pustošíce. Král Jiří dověděv se o tom, dal se sice ze Slezska ihned za nepřítelem, ale pro rozvodněné řeky dostihnouti ho nemohl. Zatím však u Kutné Hory sebralo se na rychlo jiné české vojsko na obranu země a v čelo jeho postavila se sama královna Johanna. Matyáš donucen byl k rychlému ústupu k Čáslavi, odkudž spěchal, jak mohl, směrem k Jihlavě, boje se, aby zásekami nebyla mu zpáteční cesta zamezena. Mnoho žoldnéřů jeho, kteří mu na útěku nestačili, jest zbito od vojska českého, které je s rozhořčením stihalo jako žháře zlotřilé. Matyáš nedbaje toho, nezastavil se až v Jihlavě, odkudž dále přes Telč odjel do Znojma (29. srpna.) Vloživ pak vojsko své do rozličných měst a hradů moravských i českých, na začátku října odebral se do Uher.

Zatím co štěstí válečné na Moravě i jinde klonilo se ke králi Jiřímu, nastával v jeho prospěch ponenáhlý obrat u dosavadních odpůrců. Císař Bedřich, jemuž vzrůst moci Matyášovy nahánět vždy větších obav, jal se vyhledávati smíru prostřednictvím krále Kazimíra. Vratislavští, sklíčeni českými vpády do Slezska, jimiž obchod jejich i blahobyt vůčihledě hynul, toužili po míru, a sám papežský legát Rudolf vyslovoval své politování, že papež ve věci Jiřího špatně byl zpraven, a že tato válka byla počata, jejíž původcové na svou duši uvalili těžký hřích. Konšelé zase mu vytýkali, že měl dříve ohlížeti se po míru. Preláti a kanovníci rovněž projevili svůj souhlas, a sám kantor Tempelfeldt, jindy nejzuřivější podněcovatel k válce, nemluvil k tomu nic jiného než: „Ach Bože, kdoby byl myslil, že jest moc

kacířů tak velká!“ Také král Matyáš, rozešed se nedobře s císařem a vzbudiv válkou českou také odpor u šlechty uherské, podával se již králi Jiřímu k míru, ač pod výminkami pro tohoto nepřijatelnými. Ano, konečně i papež Pavel II. sám svolil k opětnému vyjednávání s Čechy ve věcech náboženských prostřednictvím Kazimíra Polského i vévod saských Arnošta a Albrechta, který byl zetěm krále českého. Ale právě když tím spůsobem zasvitl paprsek nové naděje králi i národu, vyprázdnivšímu kalich utrpení až na dno, rána všech předešlých horší zastihla zemi českomoravskou: král Jiří zemřel dne 22. března 1471, právě měsíc po smrti Jana z Rokycan, prvního a jediného arcibiskupa strany podobojí. Veškeren národ upřímně želel ztráty krále, který dovedl uhájiti proti tolika vnějším útokům jeho národní i náboženské samostatnosti. Právem napsal o něm básník XVI. stol. tato slova:

Nic-tě orel, nic Řím hrozivý, nic zbraň nedovedla
Uhrova: i všemu já vzdor světu žezlo nosil.

VI. Zápas o korunu českou mezi Vladislavem a Matyášem až do míru olomuckého.

Trůn český smrtí krále Jiřího uprázdněný nalezl neméně nápadníků, jako kdysi po smrti krále Ladislava Pohrobka. Ti, kteří mu stáli nejblíže, synové zemřelého krále, o něj se neucházeli, neboť nejstarší z nich Viktorin, dlel posud v zajetí uherském, a také nebylo valné naděje, že by tak vysokého cíle dosáhli. Také zeť Jiřího Albrecht Saský neměl tolik stoupenců, aby mohl se svými nároky proraziti. Stavům podobojí bylo především pomýšleti na usnešení sněmu pražského z r. 1469, jímž z návodu krále Jiřího koruna podána Vladislavovi, synu krále polského; nicméně pokládali i oni trůn za uprázdněný a právo sněmu zvoliti si nástupce za nedotknutelné. Na Moravě tuto stranu zastával především Ctibor Tovačovský z Cimburka, jehož byl král Jiří hned po zajetí Viktorinově ustanovil nejvyšším hejtmanem zemským, a bratr jeho Jan Jaroš, oba horliví ochránci nově vzniklé sekty „bratří Boleslavských“, založené od Řehoře Kunvaldského. Ale také uherský král Matyáš hned na zprávu o smrti Jiřího hlásil se o korunu; jemu na prospěch bylo, že

držel největší část Moravy, Slezska i Lužic ve své moci, a pro něho byli členové ligy katolické, ano i kníže Viktorin, zmalátnělý dlouhou vazbou, přestoupil k němu a působil pro jeho volbu. Ale kališnická většina v národě českém, jíž král uherský dosud byl zapřisáhlým nepřítelem, nechtěla o něm ani slyšeti. Na sněmě kutnohorském stoupenci Matyášovi ještě před volbou odjeli, a za krále zvolen jednosvorně Vladislav, syn krále polského (27. května). Až do příjezdu jeho jmenován pak kníže Jindřich nejvyšším hejtmanem království českého. Nový král Vladislav odebrav se do Čech, byl v Praze (22. srpna) od Mikuláše, biskupa Kameneckého (v Podolí), korunován, přislíbiv zachovati stavy při kompaktatech i při všech svobodách zemských. Naproti tomu Matyáš dal se od svých stoupenců v Jihlavě znovu prohlásiti za krále a stvrditi hodnost tu od legáta papežského slavnostním způsobem.

Mezi oběma stranami došlo k válce, kterou zase Morava nejvíce byla zastižena. Ale postavení Matyášovo nebylo již tak příznivé jako za života krále Jiřího. Císař Bedřich III. i knížata německá přáli více Vladislavovi a proto na sněmě v Řezně (16. června) odmítli žádost Matyášovu, aby jemu a ne Vladislavovi byla přiřčena hodnost kurfirstská. V zemích koruny české mnozí, kteří z náboženských příčin vystoupili proti Jiřímu, nyní přece raději se přidrželi Vladislava; zejména byla to všechna knížata hornoslezská z ohledů na blízké sousedství krále Kazimíra. Nad to pak v Uhrách samých nespokojenost s Matyášem Korvinem dospěla k hotovému spiknutí, a náčelník jeho arcibiskup ostřihomský Jan Vítěz podával korunu uherskou druhému synu krále polského Kazimírovi; král polský svoliv k této žádosti vypravil syna svého s vojskem do Uher. Matyáš sice lstí přemohl odboj a ukrutně potrestal jeho účastníky, umučiv jmenovitě Jana Vítěze, kněžice Kazimíra pak z Uher vytiskl, tak že mohl s novou mocí obrátiti se na Moravu a sevříti zase Uh. Hradiště (v lednu 1472). Avšak nemaje již té vydatné podpory od stavův uherských jako dříve, nemohl pomýšleti na důraznou válku, zvláště když i náčelník ligy katolické Zdeněk ze Šternberka jal se pomýšleti na zjednání pokoje. Také nový papež Sixtus IV., který nastoupil po smrti Pavla II. († 27. července 1471), vzhledem k nebezpečí tureckému snažil se mezi oběma králi docíliti narovnání. I sešli se po rozličných předchozích poradách poslové všech tří

králů, Kazimíra, Vladislava a Matyáše, v Nise (v březnu 1473); tam sice dosaženo bylo od legáta papežského Marka Barba příměří, ale ostatní vyjednávání se rozbilo o neústupnost Matyášovu, jehož postavení se zlepšilo tím, že získal knížete Viktorina a s ním jednoho z nejmocnějších pánů moravských, Viléma z Pernštejna. Stavové čeští i moravští dohodli se na ten čas zvoliti po čtyřech ředitelích ze strany Matyášovy i Vladislavovy k vykonávání správy zemské; důchody královské i důstojenství mělo zatím zůstati oběma. Moravané dle této úmluvy na sněmě v Brně (27. června 1473) za přítomnosti krále Matyáše zvolili si za ředitele z jeho strany Jindřicha z Lipé a Jindřicha Jičínského z Boskovic, ze strany Vladislavovy Jana z Pernštejna a Ctibora Tovačovského z Cimburka.

Příměří, smluvené v Nise, nebylo zachováno. Král Matyáš již v lednu 1474 vypravil silný oddíl vojenský do Polska, které tam konalo velké loupeže a záhuby; král Kazimír konal rozsáhlé přípravy k obraně svých zemí, k čemuž i z Moravy Ctibor Tovačovský přivedl mu na pomoc znamenitý počet žoldnéřů. Z té příčiny také Kazimír i Vladislav vyhledávali pevnějšího svazku s císařem Bedřichem, který s poselstvem českopolským smluvil v Normberce (v únoru 1474) branný spolek proti Matyášovi a prohlásil (11. března) slavným způsobem Vladislava za krále českého i kurfirsta říše německé.

Vlastní válku král Matyáš zahájil výpravou na Moravu, kdež jal se dobývati některých zámků strany Vladislavovy a pak znovu udeřil útokem na město Uherské Hradiště, které již na třetí rok statečně se hájilo proti jeho obležení; ale s hanbou prý odtud musil odstoupiti (21. července). Sebrav pak větší síly vojenské, dal se na pochod do Olomouce a odtud do Opavy, kde držitel tohoto knížetství Viktorin s nim se spojil, který již předešlého roku zřekl se kalicha a k témuž pohnul i bratry své Jindřicha a Hynka. Potomstvo Poděbradovo smutně zachovalo památku svého otce! Zatím však již přirazil do Slezska král Kazimír s mocným vojskem 60.000 mužův a 5000 vozů válečných, a syn jeho Vladislav z Čech s 20.000 muži. Matyáš zaujal asi se 7000 muži pevné postavení v ohrazeném táboře u Vratislavě na obranu tohoto města. Jeho vojsko, ač počtem mnohem slabší, bylo dobře vycvičené a on sám zkušeným vojevůdcem, kdežto polské vojsko bylo na rychlo sebráno a nemělo

dobrého vedení; bezúčelným loupením zavinilo samo velký nedostatek potravin, jichž dovoz z Čech i z Polska Matyáš svými harcovníky stále mařil. Poněvadž však zatím ve Vratislavě vypukly nakažlivé nemoci, král Matyáš svolil k vyjednávání, jež zapředl Zdeněk ze Šternberka a jiní čeští páni. Všichni tři králové sjeli se u vsi Muchobora před Vratislaví (15. listopadu), a několik dní potom stvrzena byla smlouva o příměří na půltřetího roku (do 25. května 1477). Správa zemská v Čechách i na Moravě měla zůstati v rukou ředitelů, po dvou v každé zemi, k jichž ruce měli dosazeni býti hejtmanové v každém kraji rovněž po dvou se strany Matyášovy i Vladislavovy.

Na sněmě v Praze (12. února 1475) úmluva tato upevněna svorným usnešením stavů českých obou stran, aby, dokud žili oba králové, Vladislav držel Čechy, obojí Lužici, knížetství svídnické i javorské ve Slezsku, Matyáš Moravu a ostatní Slezsko; biskupství olomucké však mělo zůstati pod panstvím krále českého. Podíl onoho krále, který by dříve zemřel, má připadnouti druhému. Na sněmě v Brně, konaném (25. března) za přítomnosti Matyášovy, stavové moravští „ke konečnému upokojení králův pánů našich a té slavné koruny české“ schválili usnešení sněmu pražského a na důkaz svornosti obou stran zvolili si na místě dvou ředitelů jediným zemským hejtmanem Ctibora Tovačovského z Cimburka, kancléře království českého, který u všech požíval stejné důvěry. Těmto úmluvám, kterými Morava opět na čas oddělena jest od Čech, král Matyáš odepřel sice svého stvrzení, ale maje novou válku s Turky, nečinil jim také žádných překážek. Na Moravu pod správou věhlasného Ctibora vracel se ponenáhlu pokoj a pořádek, obyvatelstvo mohlo se oddávati klidnému zaměstnání a prospívati ve svých živnostech.

Pan Ctibor také nemínil dopustiti, aby tak snadno mír v zemi byl porušen. Když král Matyáš už na počátku r. 1477 chystal se k nové válce s Vladislavem, stavové moravští vedením pana Ctibora žádali Matyáše, aby jim dovolil zjednati sobě, zapsati a upevniti pokoj se zeměmi Českou, Rakouskou a Polskou, jak by se jim nejlépe hodilo, a to až do skončení veškeré pře o korunu českou mezi ním a nepřáteli jeho; za takovou milost nabízeli se mu dáti berni znamenitou, totiž čtvrtinu všech svých ročních důchodů, jak ze statků tak i z peněz na úroky půjčených, tolikéž pak po dvou letech, když by rozepře ona ještě nebyla

skončena. Matyáš svoliv k žádosti té listem, daným v Budíně (9. března 1477), odřekl se na ten čas práva k nařízením válečným v markrabství moravském a přikázal úředníkům svým, aby hejtmanu zemskému v zachování pokoje byli pomocni; nad to pak slíbil zachovati stavy moravské při všech právích a obyčejích starodávných,*) jmenovitě že žádná vojska uherská do země nesmějí býti vložena. Za války, která potom vypukla mezi Matyášem a Vladislavem, s nímž spojil se císař Bedřich, stavové moravští na základě tohoto svolení učinili (16. června 1477) příměří s králem českým až do sv. Jakuba roku příštího (25. července 1478).**)

Král Matyáš byl již od delší doby ve zjevném nepřátelství s císařem a podporoval jeho poddané v Rakousích ve vzpouře. Císař obnovil s Vladislavem branný spolek a zavázal se uděliti mu léno české za pomoc vojenskou. Toto udělení léna stalo se (10. června 1477) slavným způsobem v chrámě sv. Štěpána ve Vídni, kamž se byl král Vladislav i se slíbenou vojenskou pomocí odebral. Hned potom král uherský vypověděl válku také Bedřichovi III. a vtrhl s vojskem do Rakous. Mezi Vladislavem a císařem záhy vypukly rozepře, tak že vojsko české utrpěvši velké ztráty vrátilo se domů. Matyáš zmocnil se velké části Rakous a donutil císaře v míru Gmundském (v prosinci 1477), že také jemu udělil léno české. Králi uherskému tím dána byla možnost, obrátiti veškeru svou moc proti Čechám.

Tam zatím nastal obrat ve vedení ligy katolické. Zdeněk ze Šternberka zemřel roku předešlého (4. prosince 1476) a hlavou ligy stal se Bohuslav ze Švamberka. Pán tento, ač přísný stoupenec strany pod jednou, nicméně jako věrný syn své vlasti dbal o pokoj v zemi, jako Ctibor Tovačovský na Moravě, a opřel se žádosti Matyášově, aby zrušil příměří před tím s králem Vladislavem uzavřené. Hoře pomstou král uherský dal Bohuslava úkladně jati a odvézti na hrad Špilberk a potom do Uher. Tímto ošemetným skutkem však odvrátil od sebe celou jednotu panskou, u níž pan Bohuslav těšil se velké oblibě, a tím také odňata mu poslední naděje, že by mohl Čech dobyti násilím. Proto rád svolil k novému vyjednávání o mír, k němuž podnět dal a hlavním prostředníkem byl hejtman moravský Ctibor Tovačovský. Po

*) Archiv český V, 371.
**) Archiv český X, 278.

dlouhém jednání, za něhož stále ještě bylo válčeno, došlo konečně ke stvrzení míru na osobní schůzi obou panovníků v Olomouci (21. července 1479). Oba králové měli podržeti právo na trůn český i titul královský; Vladislav zůstal v držení království českého, Matyášovi připadla Morava, Slezsko i obojí Lužice; tyto země měly po jeho smrti býti navráceny ke koruně české za výplatu 400.000 dukátů; s této výplaty mělo sejíti, když by Matyáš přežil Vladislava a nastoupil po něm na trůn český.

Tak skončily se dlouholeté zmatky a boje, vyvolané stolicí papežskou za účelem, aby kacířství strany podobojí bylo vyhlazeno a Čechové navráceni v bezvýminečné poslušenství církve římské. Těmito boji otevřeny byly zase rány, zasazené národu českému bouřemi husitskými, sotva že se počaly zacelovati moudrou a důmyslnou správou Jiřího Poděbradského. A přece papežové cíle svého nedosáhli. Čechové i Moravané dostali sice krále katolického, ale v hlavním jádru svém zůstali věrni zásadám mistra Jana Husi. Utrakvismus neobsahoval v sobě žádného učení, které by bylo zřejmě čelilo proti církvi; šlechetným snahám krále Jiřího a Jana z Rokycan bylo by se časem zajisté podařilo docíliti úplného sjednocení s Římem; že se tak nestalo, dlužno přičísti zatvrzelosti papežův. Národ český ovšem zaplatil útraty měrou vrchovatou: státní zřízení české odtržením zemí vedlejších utrpělo nenahraditelnou pohromu, a utrakvismus ponechaný sobě samému zakrněl a ustoupil později živlům radikalnějším a jednotné církvi mnohem nebezpečnějším: luteranství a českému bratrství.

VII. Vláda Matyáše Korvina, Vladislava II. a Ludvíka II.

Panování krále Matyáše Korvina náleží k nepamátnějším dobám v dějinách moravských. Země koruny české, mírem olomuckým roztržené ve dvojí panství, pozbyly dřívější své důležitosti mezi ostatními státy evropskými, a na dlouhé časy zmařen byl pokus, učiněný od císaře Karla IV. a opětovaný od Jiřího Poděbradského, aby Čechy staly se politickým ohniskem zemí středoevropských. Taková odloučenost mívá však také svou dobrou stránku; národ nemající nutných styků a závazků se sousedy, může tím více starati se o vlastní záležitosti. Ovšem že záleží tu nejvíce na tom, jak vrchní hlava správy zemské této okolnosti

dovede využitkovati. Tu pak shledáváme velký rozdíl mezi Čechami a Moravou v době odtržení jich od sebe. Kdežto v Čechách král Vladislav, ač srdce dobrého, ale vůle slabé a povahy nestálé, stál úplně bez rady uprostřed rozpoutaných zápasů strannických, náboženských i stavovských: na Moravě spravoval zemi pevnou rukou muž z národa pošlý, Ctibor Tovačovský z Cimburka, který po celý čas panování Matyášova požíval důvěry jeho i veškerého obyvatelstva moravského a jehož přední snahou bylo zvelebení země po stránce hmotné i duševní.

Bylo sice na Moravě právě tak jako v Čechách dosti látky a podnětu k rozepřím náboženským i stavovským. Kompaktata a přijímání podobojí dosud nebylo stolicí římskou potvrzeno, ačkoli v míru olomuckém poznovu všechny strany slíbily o narovnání v té příčině se zasaditi. Zůstalo tedy při starých rozepřích, za kterých vznikaly zase v životě církevním obou stran všeliké zlořády. Není divu, že hloubavá mysl mnohých, odvracejíc se od jednotného učení církve římské, zabíhala vždy dále a dále v samostatném mínění a blouznivém přemýšlení. Z toho vysvětluje se vzrůst Jednoty bratrské, která povstala za krále Jiřího v severovýchodních Čechách (1457) a jejíž přívrženci rozmnožili se hojným počtem v zemi české i moravské, zvláště v lidu rolnickém a průmyslnickém. Nejvíce jich usazovalo se na statcích pánů Tovačovských z Cimburka, Kostků z Postupic, později Viléma z Pernštejna a pánů z Žerotína, na Moravě tedy zvláště v Přerově, Lipníku, Tovačově a Prostějově. Pod záštitou samého hejtmana zemského mohli mnohem volněji se rozšiřovati nežli v Čechách, kdež byli namnoze pronásledováni. Když konečně Matyáš r. 1488 z nabádání biskupů vypověděl bratry ze všech svých zemí a několik set jich vystěhovalo se do Multanska, stačily přímluvné prosby pánů Ctibora Tovačovského a Viléma z Pernštejna, že dekret ten zase odvolal.

Po marných pokusech strany podobojí, dociliti konečného smíru se stolicí římskou, o jejíž neústupnost se všechny takové snahy rozbíjely, uhasínalo časem náboženské nadšení a tím utuchaly i spory mezi oběma stranami. Za to vždy patrněji vstupují do popředí rozepře stavovské a zejmena u stavu panského jeví se snaha po panování nad ostatními třídami společenskými, podporovaná hlubokým úpadkem stavu městského i duchovenského

za bouří husitských i potomních. V Čechách také z té příčiny došlo k mnohým bouřím a nepokojům, k jichž utišení nestačila slabá ruka krále Vladislava. Naproti tomu na Moravě energický a šlechetný Ctibor Tovačovský svou osobní autoritou urovnal a ukončil spory takové pokaždé dobrovolnými mezi stavy úmluvami. Jedna z prvních takových úmluv stala se v Brně již 6. září 1479 u přítomnosti krále Matyáše a zapsána r. 1480 do desk zemských; ji rozhodnuto, jakým pořádkem páni moravští při zasedáních a slavnostech veřejných jedni po druhých choditi a sedati měli a vyhražena starodávným rodům panským přednost před novými. Návrhem téhož slavného pána moravského, který v Knize Tovačovské na vyzvání biskupa olomuckého a předních pánů sepsal obyčeje, řády, zvyklosti starodávné a práva markrabství moravského, stalo se usnesení r. 1480, že vklady do desk zemských smějí se díti jen jazykem českým, což přijato v Čechách teprvé o šestnácte let později a potrvalo až do obnoveného zřízení krále Ferdinanda II.

Vzornou byla péče páně Ctiborova o zachování pokoje a pořádku v zemi. Především zabráněno bylo útokům z venčí tím, že se všemi zeměmi okolními, zvláště s Čechami a Rakousy, ujednáno bylo zachovávání stálého pokoje. Jeho zásluhou také bylo, že král Matyáš listem, vydaným v Budíně (5. dubna 1484), nařídil, že v markrabství moravském starý řád zemský, zřízení a práva byla od každého zachovávána, a kdož by je porušil, že jako nepřítel zemský má býti trestán. Jiné privilegium téhož krále vydané v Budíně (9. dubna 1484) zajišťuje stavům moravským starodávná práva v povolování berně a dědičné právo statků až do pátého pokolení. Na osobní schůzi, kterou konali oba králové Matyáš i Vladislav v Jihlavě (10. září 1486), dokonány byly dvě důležité úmluvy. První týkala se statků za poslední války mečem dobytých a dosud původním majitelům nenavrácených, tak na př. kláštery Třebíčský a Hradišťský, vráceny byly svým opatům, podobně pak umluveno o Kunovice, Bučovice, Brodek, Ostroh, Zlín, Ždánice, Hluk a jiné statky. K výplatě takového zboží král Matyáš uvolil se uložiti 10.000 dukátů u hejtmana zemského na zámku Tovačovském. Touže listinou ustanoveno, že vzájemné vpády do Čech a Moravy mají přestati a umluvena vzájemná pomoc proti loupežníkům, kteří obě země znepokojovali a plenili. Druhá listina směřovala k zavedení stejné

mince v obou zemích, ježto rozdílnost její posavadní přinášela obyvatelstvu mnohé škody. Král Matyáš uvolil se napotom v Moravě, Slezsku a Lužicích „biti minci na touž váhu, zrno i střih", aby srovnala se s mincí Vladislavovou, jen ražení její mělo zníti na jméno Matyášovo; oba králové svolili podříditi se v té příčině i kontrolním úředníkům.

Hádky o rozličná privilegia mezi stavem panským a měšťanským, které v Čechách tolik zlé krve natropily, na Moravě rovněž byly záhy po dobrém uklizeny. Města královská domohla se vedle šlechty znamenitých práv. Na sjezdě panském v Brně (21. října 1486) bylo usnešeno, že měšťané královských měst smějí kupovati deskové statky a do desk vkládati; za to bylo dovoleno pánům v městech domy kupovati, měli však z nich jak obecné tak zemské daně platiti a nedovoleno jim v příčině té žádati na králi nějakého ulehčení neb jakýchkoli jiných výsad: též ujednáno, že žádný pán ve svém domě městském nesmí ani piva ani vína nalévati. Týž sněm se usnesl, že žádný měšťan nesmí odkázati deskové panství duchovním a kdyby syn měšťana, který jest knězem, deskové panství dědil, musí je světským příbuzným odstoupiti.

Jediný stav selský zůstal v posavadní porobě svých vrchností. Na onom sjezdě obou panovníků v Jihlavě stala se úmluva, že poddaný člověk bez vůle svého pána nesmí se vystěhovati ze statku v Čechách na statek do Moravy a naopak. Sedlák zůstal přivázán k své hroudě, tak jak bylo již sto let před tím za markrabí Jošta ustanoveno.

Té doby stala se také změna v církevní správě na Moravě. R. 1482 zemřel biskup olomucký Tas z Boskovic, spravovav úřad ten po 25 let. Biskupství tehda nebylo řádným způsobem osazeno, nýbrž král Matyáš vyžádal si od papeže, aby směl administratorem jeho jmenovati Jana Filipa, biskupa varadinského. Jan Filip pocházel z Prostějova z chudých rodičů. Ačkoli původně přiznával se k učení husitskému a sloužil jako písař nejprve u Jana Tovačovského a pak u synů jeho Ctibora i Jana, přece neobyčejnými dary ducha, postavou ušlechtilou, spanilými mravy a příjemným obcováním získal si záhy nad jiné přízeň a oblibu krále Matyáše a stal se jeho předním důvěrníkem a rádcem. Přestoupiv ke katolictví, nicméně k jinověrcům byl snášenlivý. O jeho štědrosti svědčí bohatá nadání kostelův a

klášterů na Moravě. R. 1492 odřeknuv se všech důstojenství a statků, vstoupil jako prostý mnich do kláštera františkánského v Olomouci. Zemřel 17. června 1510 v klášteře františkánském v Uher. Hradišti, který sám založil, ve věku 78 let a byl tam též pochován. Nástupcem jeho v biskupství olomuckém kapitula zvolila si věhlasného Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic, jehož si přála také strana podobojí a za něhož přimlouvali se král Vladislav i císař Bedřich u stolice papežské. Ale papežové pokládajíce bohaté biskupství za pramen k zaopatření svých milostníků, raději nechali stolec olomucký neosazený až do r. 1497.

Král Matyáš nemaje zákonitých potomků, byl by rád korunu uherskou i s ostatními dobytými zeměmi zajistil levobočkovi svému Janu Korvinovi, jemuž mimo jiné udělil četná knížetství slezská a také Opavsko, jež odňal synům Jiřího Poděbradského. Po smrti Matyášově (4. dubna 1490) však většina stavův uherských zvolila si na poli Rákošském za krále Vladislava Českého (15. července), s nímž Jan Korvinus se smířil, když mu král ponechal vévodství opavské a jmenoval jej králem bosenským i vévodou slavonským. Nebezpečnějšími byli druzí nápadníci: Maximilian Rakouský a Jan Albrecht Polský, bratr Vladislavův. Vladislav s oběma se dohodl, postoupiv tomuto doživotně některá vévodství slezská, onomu pak zajistil smlouvou v Břetislavě (7. listopadu 1491) dědičné právo na korunu uherskou, když by rod jeho vymřel po meči. Tím teprve zajištěna byla Vladislavovi koruna uherská. To mělo pro Moravu veliký význam, ježto země ta jako Slezsko a obojí Lužice na základě úmluv olomuckých připadly zpět ke koruně české, což král Vladislav také hned po smrti Matyášově stavům moravským oznámil.*) Stavové uherští sice v té věci s počátku činili nesnáze. tvrdíce, že Morava, Slezsko a Lužice mají zůstati při koruně uherské až do splacení vymíněné sumy 400.000 dukátův a dali si tento požadavek také stvrditi od krále Vladislava. Nicméně podmínka ta nevešla v platnost, ježto stavové moravští hned po smrti Matyášově slavně prohlásili svou příslušnost ke koruně české. Pouze některé hrady moravské zůstaly na čas osazeny posádkami uherskými.

R. 1492 vzdal se veřejné působnosti pan Ctibor Tovačovský z Cimburka, složiv úřad nejvyššího hejtmana

*) Archiv Český X, 303.

moravského. Tím odstupuje s dějiště „muž velkého rozumu i srdce ušlechtilého, činnosti nadobyčejné, energický a spravedlivý spolu, a na poddané své pán laskavý; . . . horlivý ve svém vyznání husitském i snášenlivý a mírný k jinověrcům".*) Zemřel již 26. června 1494 a staroslavný rod jeho brzo potom zanikl, ježto Ctibor nezanechal potomků, a také bratr jeho Jan, pán na Mladé Boleslavi († 1483), i syn tohoto Adam († 1502) zemřeli bezdětni. Hejtmanem moravským po Ctiborovi stal se Jan z Lomnice, pán na Meziříčí. Z katolických pánů na Moravě vynikal tehda pan Vilém z Pernštejna († 1521) nejen jako znamenitý válečník a hrdina, nýbrž i jako horlivý podporovatel hospodářství i městských živností.

V ostatních letech panování krále Vladislava lze pozorovati na Moravě, jako v Čechách a ještě větší měrou v Uhřích, stálou snahu stavů moravských, zvláště šlechty, o zvýšení své moci a o obmezení moci královské. Slabost Vladislavova byla jim v tom vítanou oporou. Hned 1. září 1490 potvrdil jim všechna privilegia předchůdců svých listem daným v Budíně; roku 1492 schválil usnesení stavu panského a rytířského, aby panský soud záležel z dvaceti osob, z nichž čtrnáct má býti ze stavu panského, šest z rytířského; listem daným v Budíně 14. září 1493 ustanovil, aby soud zemský se konal místo osmkráte jen dvakráte do roka, a to v Brně a v Olomouci. Když r. 1497 král z Uher Moravou ubíral se do Čech, páni, preláti, rytířstvo i města markrabství moravského, přistoupivše před něj, ukázali mu pamět od starodávna prý sepsanou toho spůsobu a obyčeje, kterak Moravané pány své zemské přijímali; i žádali a také obdrželi od Vladislava její stvrzení k velkému pohoršení stavů českých, kteří v tom viděli další krok k odtržení Moravy od koruny české. Listem daným v Prešpurce (12. listopadu 1499) se stvrzuje, že králové čeští nemají zastavovati, dávati neb prodávati zámky, města, městečka a vesnice v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i Lužicích jinak, leč se svolením sněmu zemského. Časem šlechta osobila si veškeru moc zákonodárnou v zemi.

Nový hejtman moravský Jan z Lomnice lišil se od svého předchůdce tím, že byl katolík a proti jinověrcům ne již tak snášenlivý. Již r. 1502 vypudil mocí kališníky z města svého

*) Palacký, Děj. Čes. V, 1, 358.

Meziříčí; za to obdržel od papeže zvláštní pochvalu a od té doby náležel do počtu nejkrutějších horlitelů náboženských. Když král Vladislav r. 1503 vydal „mandát proti pikartům“, jímž se nařizovalo, aby čeští bratří byli donucováni odvolati veřejně před lidem své bludy a když by k tomu svoliti nechtěli, aby bez milosti byli upalováni, tu rozkazy takové nalezly v tehdejším hejtmanovi moravském horlivého plnitele. Za tím účelem sešel se také sněm všech čtyř stavů, panského, rytířského, prelátův i městských zástupců do Olomouce (24. srpna 1508), kdež nařízení proti bratřím ještě byla zostřena, tak aby schůzky jejich zjevné i tajné byly kaženy, kostely jejich aby byly zavírány, všechno učení a psaní jejich bludů ničena, knihy jejich tištěné i psané páleny. Kdo by z pánů, rytířů neb měst ochrany jim poskytoval, měl býti trestán pokutou až do 100 kop gr.

Zatím co Čechy a Morava trpěly vždy více roztržkami náboženskými i stavovskými, král Vladislav v Uhřích, kdež obral si stálé své sídlo, upadal ve větší a větší závislost od stavův uherských. I tam řídil se král nejvíce přáními stavu panského a tím si odcizil zemany, což obrátilo se tím více v jeho škodu, když jeden z mocnějších magnátů, Jan Zápolský, dovedl si zjednati přízeň stavu zemanského. Po smrti Jana Korvina přinutil krále, aby mu udělil veškeré po něm zbylé dědictví; pouze Opavsko zachráněno bylo pro nejmladšího bratra králova Zikmunda. Když pak Vladislav vstoupiv konečně v manželství, obdržel z něho dceru Annu (1503), Jan Zápolský naléhal, aby mu byla zasnoubena, čímž si chtěl zajistiti nástupnictví na trůně uherském proti oprávněným nárokům rodu Habsburského. Naděje tato byla sice zmařena, když se králi narodil (1. července 1506) syn Ludvík, ale Jan Zápolský ani potom neustál v brojení proti králi. Stavové čeští a moravští, zvláště působením hejtmana moravského Jana z Lomnice, ochotně uznali Ludvíka za dědice koruny. Slabost Vladislavova v odvrácení útoků tureckých i v nastalé potom bouři selské, jež v Uhřích vypukla r. 1514 vedením Jiřího Dože, zavdala Zápolskému nový podnět k nepřátelství proti králi, tak že již veřejně mluvil na sněmích o sesazení jeho s trůnu. To přimělo Vladislava, že vyhledával pevnějších svazků s císařem Maximilianem, s nímž uzavřel (1515) branný spolek i smlouvu o dvojí sňatek mezi vnukem Maximilianovým Ferdinandem a dcerou Vladislavovou Annou, pak mezi Lud-

víkem, synem Vladislavovým, a Marií, vnučkou Maximilianovou. Tyto svatební smlouvy potvrdily znovu nároky rodu Habsburského na trůn český a uherský.

Král Vladislav II. byl povahy dobromyslné, ale za panovníka tak důležitých dvou říší, jako byla česká a uherská, zvláště pak v tehdejších pohnutých dobách se nehodil. Největší vadou jeho byla nerozhodnost a slabost duševní; mínění své málokdy dával na jevo; souvěká zpráva dí o něm, že se podobal mlčenlivé modle, ktera neumí nic jiného vysloviti než „bene" nebo „dobře", kterýmiž slovy dával na jevo svůj souhlas se vším, co mu rádcové předkládali; v Uhrách přikyvoval po latinsku, v českých zemích po česku. Za něho většina královských měst, hradů, cel i jiných důchodů stala se kořistí bující šlechty. Tím se stalo, že na př. z Moravy králi nedocházely po celá leta pražádné příjmy, a podobně bylo i v druhých zemích. Za takového stavu věcí není divu, že král Vladislav naplněn byl starostmi o budoucnost svého potomstva a ještě na smrtelném loži poslal list stavům moravským (11. března 1516).*) v němž se loučí s nimi, poroučí jim v ochranu syna Ludvíka, od nich již za krále přijatého, aby mu byli „věrni a poslušni ve vší povinnosti a poddanosti jakožto pánu svému dědičnému", tolikéž dceru Annu, připomínaje zasnoubení obou, smluvené s císařem Maximilianem. Hejtmanem markrabství moravského ustanovil Jana z Pernštejna a na Tovačově a napomínal Moravany, aby ho byli ve všem poslušni. Poručnickou vládu v zemích českých na čas nedospělosti Ludvíkovy svěřil Karlovi, knížeti minsterberskému, Zdeňkovi Lvovi z Rožmitálu, nejvyššímu purkrabí pražskému, a Břetislavovi Švihovskému z Ryzmberka, nejvyššímu hofmistru krále Ludvíka. Vrchními poručníky mladého krále ustanoveni byli císař Maximilian a polský král Zikmund.

Král Vladislav zemřel již 13. března 1516. Syn jeho Ludvík (1516—1526) byl sice v obou říších, v české i uherské, bez odporu uznán, a zejména stavové moravští vyplnili ochotně vše, co na nich král Vladislav v posledním svém listě žádal, holdovali mu a odvedli berni, jakou byli povinni. Nicméně rozklad moci královské se nezastavil, nýbrž pokračoval v míře vždy větší. Magnáti uherští zadržovali u sebe všechny důchody, které z Čech a z Moravy dvoru královskému byly posílány a pořizovali z nich

*) Archiv Český XI, str. 298.

pro sebe drahé koně, nádherné komonstvo i jiný přepych, co zatím správa státní vždy hloub klesala, a král trpěl při dvoře budínském nedostatek nejpotřebnějších věcí; za časté bylo mu po několika dukátech si vypůjčovati, aby mohl zapraviti obyčejný oběd. Král Ludvík byl nucen zvláštním listem, poslaným z Budína (31. prosince 1520)*), dotazovati se, jak stavové moravští naložili s berní, kterou kdysi povolili králi Vladislavovi na zaplacení dluhů. Není pochybnosti, že jako v Čechách a Uhřích, tak i na Moravě většina důchodů plynula do kapes nejvyšších úředníků zemských.

Konečně roku 1522 král Ludvík odhodlal se navštíviti Moravu a Čechy, jednak aby urovnal spory mezi stavy, jednak aby na sněmích obou zemí získal vydatnou pomoc proti Turkům, kteří vždy nebezpečněji ohrožovali hranice uherské; bojovný sultan Soliman II. r. 1521 dobyl srbského Bělehradu, jehož dosud hájila posádka uherská. Ke zmatkům politickým přidružily se také náboženské, když učení Lutherovo tehda počalo se šířiti v našich zemích, na Moravě nejvíce v poněmčených městech, která kdysi opravám Husovým nejpříkřeji se stavěla na odpor. Když král Ludvík počátkem r. 1522 do Čech se ubíral, nezdržel se dlouho na Moravě, teprve na zpáteční cestě r. 1523 prodlel tu několik neděl, potvrdil na sněmě v Olomouci (9. dubna) na výslovnou žádost stavů moravských všechna jejich přivilegia a porovnal také spor mezi stavy o nejvyšších úřednících zemských tak, že hejtmana, komorníka a sudího měl král dosazovati z obyvatelů markrabství moravského stavu panského, jiné úředníky pak ze stavu rytířského. Teprv potom stavové povolili mimořádnou berni na zapravení dluhů králových, na vydržování dvora jeho a na výpravu proti Turkům.

Vrátiv se do Uher král Ludvík nalezl zemi tuto ve stavu horším, nežli kdy před tím. Pád Bělehradu sice způsobil, že stavové uherští v postrachu před Turky povolili mimořádnou berni i vojsko, ale nadšení pro dobrou věc brzo pominulo, daň ustanovená se nescházela, a co bylo odvedeno, zmizelo v kapsách magnátů. Mladý král, kterého poručníci nezasvětili do věcí správních, neměl řádných zkušeností a vedle toho byl tělesně neduživý, povahou pak právě tak nerozhodný a dobromyslný jako otec jeho, tak že

*) Arch. Český, XI, str 334.

nedovedl ani on někomu něčeho odepříti. O něco ráznější byla manželka jeho Marie Rakouská, ale ani ona nedovedla pomoci, ježto všechnu moc v zemi strhl na sebe Jan Zápolský, jehož poslouchalo veškeré zemanstvo uherské. Pikle tohoto nesly se za tím cílem, aby se zmocnil veškeré správy státní. Proti tomu Ludvík žádal za pomoc z Čech a Moravy, ale tam strany, rozeštvané spory stavovskými i náboženskými, ani se nedostavily na sněm za tím účelem vypsaný, a všechno úsilí tehdejšího biskupa olomuckého Stanislava Turzo i bývalého hejtmana moravského Artleba z Boskovic v té příčině zůstaly marnými.

Zatím již sultán Soliman II z jara r. 1526 vytrhl s velkým vojskem z Cařihradu, dorazil 2. července do Bělehradu, oblehl Petrovaradín, jehož po 19denním chrabrém odporu dobyl a chystal se překročiti Drávu. Ani tyto zprávy nedovedly pohnouti šlechtu uherskou, aby takřka před očima nepřítelovýma upustila od rozbrojův a piklů. Když veřejná hotovost uherská, kterou král nařídil, velmi pomalu se scházela, voláno o pomoc do Čech a Moravy. Ale zemský správce v Čechách, Lev z Rožmitálu, hledě si jen svých osobních prospěchů, odkládal svolání sněmu co nejdéle a když konečně veřejná hotovost byla povolena, zase s výpravou bylo otáleno; páni moravští větším dílem podobně liknavě a vlažně si počínali. Tak se stalo, když král Ludvík s hrstkou vojska 4000 jízdných a 3000 pěších vytrhl z Budína proti sultánovi, mezi nimi Čechův a Moravanů bylo všeho všude na 600 mužů, ačkoli v radě královské počítalo se z těchto zemí na 16.000; ostatní byli sice na cestě, ale táhli tak, aby nedotáhli. Král Ludvík neuposlechl některých rádců, mezi nimiž byli také páni čeští a moravští, aby se vyčkalo, až všechna pomoc se sejde. Shromáždiv na poli Tulenském vojsko čítající asi 20.000 mužů, svedl se Solimanem osudnou bitvu u Moháče (29. srpna 1526), ve které přesilou tureckou byl poražen; z bojiště samého sice unikl, ale chtěje překročiti rozvodněný potok, byl pohřben i s koněm v bahně, ze kterého jsa na smrt umdlen a brněním obtížen nevybředl a bídně zahynul.

Smrtí Ludvíkovou, který nezanechal potomků, opět uprázdněn byl trůn český i uherský. Bylo nyní přední starostí členů rodu Habsburského, jmenovitě arcikníže te Ferdinanda, aby uvedli ve skutek právo své na oba tyto trůny, jež jim bylo dřívějšími smlouvami zaručeno.

OBSAH.

Dějiny Moravy

Kniha druhá: Od vymření Přemyslovců až po volbu Ferdinanda Habsburského za krále českého (1306—1526).

Část prvá: Od vymření Přemyslovců do počátku hnutí husitského (1306—1400.)

Strana

I. Panovníci z rozličných rodů. Rudolf (r. 1307). Jindřich Korutanský (1307—1309). Dosazení Jana Lucemburského (1310) 174

II. První léta vlády Janovy. Dvojí volba v Německu. Spory krále Jana s Jindřichem z Lipé 180

III. Správa Petra Mohučského. Spolek Jindřicha z Lipé s vévody rakouskými. Smír krále Jana s Jindřichem z Lipé v Domažlicích. Mikuláš II Opavský. Bitva u Mühldorfa (1322) 184

IV. Následky bitvy mühldorfské. Smír krále Jana s Habsbursky. Přátelské styky se stolicí papežskou a s Jindřichem Korutanským. Výprava do Polska a na Litvu. Smrt Jindřicha z Lipé a královny Elišky (1330) 191

V. Zisk a ztráta panství lombardského. Karel markrabím moravským (1333), první léta jeho vladaření. Zápas o dědictví Jindřicha Korutanského (1335) Druhá jízda na Litvu (1337) 196

VI. Silná vláda markrabí Karla uvnitř i za hranicemi. Jan Jindřich vypuzen z Tyrol (1341). Spolek Lucemburků s papežem Klimentem VI. Povýšení biskupství pražského za arcibiskupství (1344). Třetí jízda na Litvu (1345). Karel králem římsko-německým 203

VII. Smrt krále Jana (1346) a císaře Ludvíka (1347). Péče krále Karla o vnitřní zvelebení Čech a Moravy 210

VIII Jan Jindřich markrabím moravským (1349—1375) 216

IX. Vláda markrabí Jošta. Spory jeho s Prokopem a Janem Soběslavem, s biskupem i kapitulou olomuckou. Jošt pomáhá Zikmundovi v Uhřích, za to mu postoupeno Braniborska (1388). Poměr Joštův ke králi Václavovi. Morava za schismatu papežského. Snahy Joštovy o korunu římskou 224

Strana

X. Jošt a jednota panská Král Václav poprvé jat (1394). Občanská válka mezi Prokopem a Joštem na Moravě 233
XI. Volba Ruprechta Falckého v Němcích (1400). Spolek jeho s jednotou panskou a s Joštem. Zráda Zikmundova a druhé zajetí krále Václava (1402). Jošt ve spolku s Václavem proti Zikmundovi 240

Část druhá: Doba hnutí husitského až po nastolení císaře Zikmunda na trůn český (1400—1436).

I. Úpadek života církevního na sklonku XIV. stol. na Moravě . . . 253
II. Snahy opravné. Waldhauser, Milič, Matěj z Janova, Stanislav ze Znojma, Jan Hus. Koncilium pisanské a dekret Kutnohorský (1409) 261
III. Smrt Ruprechta Falckého (1410) a Jošta Moravského (1411). Lacek z Kravař. Hus ve sporu s úřady církevními a se stolicí papežskou. Odsouzení a upálení jeho v Kostnici (1415) 267
IV. Morava v popředí hnutí husitského. Smrt Lacka z Kravař (1416). Překážky husitství na Moravě. Bouře v Čechách a smrt krále Václava (1419) 275
V. Morava uvedena v poslušnost krále Zikmunda. Bitvy pod Žižkovem a u Vyšehradu (1420); následky jejich pro Moravu. Sněm časlavský a brněnský (1421) 281
VI Křižáci u Žatce Smlouva krále Zikmunda s vévodou Albrechtem v Prešpurce (1421). Zápas stavů moravských v Brně. Porážky krále Zikmunda u Kutné Hory a u Něm. Brodu. Korybutovič na Moravě (1422). Výprava Diviše Bořka a Jana Žižky na Moravu (1423). Druhý příchod Korybutoviče. Smrt Žižkova (1424) 289
VII. Morava odvzdána Albrechtu Rakouskému (1423). Nové výpravy české na Moravu a do Rakous (1424, 1425). Bitva u Ústí n. L. (1426) a u Světlé (1427). Pokusy Korybutovičovy o smír a druhý odchod jeho z Čech. Křižáci poraženi u Tachova. Útočné výpady Prokopa Holého za hranice. Vyjednávání s králem Zikmundem v Břetislavi (1428) 298
VIII. Koncilium svoláno do Basileje. Útěk křižáků u Domažlic (1431). Úspěchy Albrechtovy na Moravě. Poselstvo českomoravské v Basileji 1433. Návrh kompaktat. Bitva u Lipan (1434). Sjezd v Brně (1435) a v Jihlavě (1436). Zikmund přijat za krále českého 308

Část třetí: Od skončení husitských válek až po bitvu moháčskou (1436—1526.)

I. Krátké panování císaře Zikmunda († 1437) a krále Albrechta († 1439). Ladislav Pohrobek uznán od stavů moravských 319
II. Jiří Poděbradský v čele Moravy podobojí. Volba jeho za správce zemského (1454). Jan Kapistrán na Moravě. Ladislav uznán a korunován za krále českého (1454). Smrt jeho 1457) 326

Strana

III. Volba Jiřího Poděbradského za krále českého (1458). Vzpoura měst moravských. Jiří uznán na Moravě i v ostatních zemích koruny české. Neupřímné chování jeho ke králi Matyášovi 332

IV. Zápas krále Jiřího se stolicí římskou a s jednotou zelenohorskou. Nová vzpoura biskupa a měst moravských (1467) 337

V. Přátelství českopolské a boj s Matyášem Korvinem Smrt krále Jiřího Poděbradského (1471) 344

VI. Zápas o korunu českou mezi Vladislavem a Matyášem až do míru olomuckého (1479) 351

VII. Vláda Matyáše Korvina († 1490), Vladislava II († 1516) a Ludvíka II († 1526) 356

Rodokmen Lucemburkovců.

Jindřich VIII., císař († 1313)

Jan, český král (1310—1346)
manželka 1. Eliška Přemyslovna († 1330)
manželka 2. Beatrix Bourbonská († 1383)

Beatrix († 1319)
m. Karel Robert, král uherský

Marie († 1324)
m Karel IV., král francouzský

Marketa († 1341)
m. Jindřich, vév. dolnobavorský.

Karel IV. (1346—1378)
m. 1. Blanka z Valois († 1348)
m. 2. Anna Falcká († 1353)
m. 3. Anna Svídnická († 1362)
m. 4. Eliška Pomořanská († 1393)

Jan Jindřich, markrabí moravský († 1375)
m. 1. Marketa Tyrol.
m. 2. Marketa Opavská († 1363)
m. 3. Marketa Rakouská († 1366)
m. 4. Eliška Oetting.

Anna († 1338)
m Ota Rakouský

Václav († 1383), vévoda lucemburský

Marketa († 1349)
m. Ludvík, král uherský

Eliška († 1373)
m. Albrecht Rakouský

Kateřina († 1395)
m 1. Rudolf Rakouský
m. 2. Ota Braniborský

Václav IV. († 1419)
m. 1. Johana Bavorská
m. 2. Žofie Bavorská

Anna († 1394)
m. Richard II., král anglický

Zikmund († 1437)
m. 1. Marie Uherská
m. 2. Barbora Celjská

Eliška († 1442)
m. Albrecht V. (II.) Rak.

Jan Zhořelecký († 1376)

Eliška

Jošt († 1411)

Jan Soběslav († 1394), biskup litomyšlský, pak patriarcha aquilejský

Prokop († 1405)

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání spolupůsobí: Dr. Frant. Dvorský. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš, Josef Hladík, V. Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Fr. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

Rediguje Dr. František Kameníček.

V BRNĚ 1901.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

DĚJINY MORAVY

od nejstarších dob až do r. 1848.

Napsal

Rudolf Dvořák.

Kniha třetí:

Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526—1648).

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1901.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

KNIHA TŘETÍ:

Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526—1648).

Část prvá.

Morava za císaře Ferdinanda I. (1526—1564) a Maximiliana II. (1564—1576).

I. Ferdinand I. zvolen králem českým a přijat za markraběmoravského.

Nenadálá smrt krále Ludvíka Jagjelovce na poli Moháčském (29. srpna 1526) měla dalekosáhlý význam netoliko pro naši užší vlast, nýbrž i pro ostatní země a národy středoevropské. Poněvadž Ludvík neměl potomstva ani mužského ani ženského, pokládal se dle tehdejších řádů trůn český i uherský za uprázdněný, a stavům obou těchto království připadl nesnadný úkol, postarati se o důstojného nástupce.

V našich zemích koruny české — tedy v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v obou Lužicích — bylo třeba otázku znovuobsazení trůnu řešiti po stránce dvojí: právní a politické. Stavové měli především položiti si otázku, má-li kdo nějaké právní nároky na trůn, a potom uvážiti, který panovník by byl nejzpůsobilejším. A kdyby byli stavové všech zemí pouze tyto dva momenty — právo a obecné blaho — podrželi na zřeteli, byli by se snadno mezi sebou dohodli. Ale doba k tomu nebyla vhodná. Slabá vláda obou Jagjelovců zavinila, že hrdá šlechta uvykla si stavěti osobní zájmy nad prospěch veřejný. Moc stavovská sesílila měrou před tím neslýchanou, a moc královská

octla se v největším ponížení. Kdežto v jiných říších, — jako na př. ve Francii — během XV. století moc stavovská ustoupila do pozadí na prospěch silné moci panovnické a pevné jednoty státní, v Čechách i na Moravě nabyla svrchovanosti zpupná oligarchie, která označovala poměr svůj ke králi slovy: ty jsi naším králem, ale my jsme tvými pány!

Ti, kteří stáli v čele této organisace stavovské, netoliko že měli v rukou svých otěže správy zemské a ostatní třídy lidu udržovali v tuhém poddanství: oni, což bylo nejhorší, stále byli vydáni pokušení, zneužívati své velké moci na prospěch svých rozličných zájmů osobních a především k svému obohacení. Této šlechtě ovšem záleželo na tom, aby dosadila na trůn opět takového panovníka, který by, dle příkladu obou předešlých králů, Vladislava a Ludvíka, ve všem se podvoloval vůli stavů privilegovaných. V Čechách aspoň většina šlechty šla za tímto cílem, majíc v čele nejvyššího purkrabí Zdeňka Lva z Rožmitálu. Jen málo mužů vlastenecky smýšlejících našlo se ve šlechtě domácí, jimž prospěch vlasti více vážil, než zájmy soukromé; takovým ovšem musilo záležeti hlavně na povznešení moci královské a přáli si tedy za panovníka muže, který by dovedl v zemi, rozervané různicemi stavovskými a novějí i náboženskými, zavésti pevný pořádek. Na Moravě sice mnohé různice stavovské péčí slavného hejtmana zemského Ctibora Tovačovského z Cimburka († 1494) byly odklízeny, nicméně touha stavů, podržeti převahu nad mocí panovnickou, nebyla menší než v Čechách.

Také rozháranost náboženská byla v obou zemích asi stejná. Vedle katolíků byli tu přívrženci strany podobojí, která nedostatečnou organisací a znemravnělostí svého duchovenstva octla se v hlubokém úpadku; byli čeští čili moravští bratří, jižto zvláště za obou Jagjelovců se na Moravě velmi rozšířili, požívajíce ochrany některých mocných rodů panských (Tovačovských, Žerotínů, Pernštejnských a j.) K tomuto trojímu vyznání náboženskému přistoupilo za posledních let krále Ludvíka ještě čtvrté, totiž lutheranské, které zvláště ve staré straně podobojí nalezlo četné přívržence přese všechny přísné zákazy Ludvíkovy. Poněvadž dle dosavadních zákonů toto nové vyznání nemělo v zemi oprávněnosti, lutheráni hleděli splynouti se stranou podobojí, aby v ní nabyli většiny a ji pak dle svých názorů přetvořili.

Již tato vnitřní rozervanost našich zemí mohla býti vlastenecké straně ve šlechtě české i moravské dostatečným důvodem, aby se ohlížela po panovníkovi rázném a dosti mocném, který by zase zavedl pořádek v zemi. K tomu pak blížilo se vždy více nebezpečenství vnější: turecká výbojnost za mohutného sultána Solimana II. tehda již povážlivou měrou ohrožovala samostatnost království uherského, a Moravané (ve větší míře než Čechové) musili pomýšleti na obhájení své země proti tak hroznému nepříteli. Chtěli-li pro budoucnost trvale se zabezpečiti, musili vyhledávati opory ve svazku se zeměmi sousedními, a to bylo také spolu příčinou, že moravští stavové — jako již několikráte před tím — v otázce nástupnictví na trůn český po smrti Ludvíka Jagjelovce zaujali podstatně jiné stanovisko než stavové čeští.

S nejzávažnějšími nároky na trůn český vystoupil arcivévoda Ferdinand Habsburský. Byl mladším vnukem císaře Maximiliana I., synem Filipa Sličného a Johany Kastilské, narozen r. 1503. Rodem tedy byl Němec. Otce svého, který zemřel již r. 1506, téměř nepoznal, a vychování jeho vzal si na starost děd z matčiny strany, Ferdinand, král aragonský, u jehož dvora prožil prvních sedmnácte let. Pobyt ve Španělsku stal se mladému princi dobrou školou: tam zajisté vštípeno mu bylo přísné a pevné přesvědčení náboženské, které však nevybočilo u něho ve fanatism, jako se vyvinul u jeho příbuzného Filipa II.; tam také stal se svědkem zápasu, jejž vedl děd jeho se zpupnou šlechtou španělskou a který skončil vítězně pro absolutní moc panovnickou. Události ty zajisté nezůstaly bez mocného dojmu na mladistvou mysl Ferdinandovu.

R. 1516 zemřel Ferdinand Aragonský a brzo potom (1519) také císař Maximilian I. Dědicem obou stal se starší vnuk jejich Karel, jenž zvolen byv také v Německu za císaře (1520) vládl ohromné říši, ve které slunce nezapadalo. Z ní postoupil jen nepatrnou část, totiž země starorakouské svému mladšímu bratru Ferdinandovi. Tento pojal (11. pros. 1520)*) v Inšpruku na základě předešlých smluv za manželku Annu Jagjelovnu, sestru

*) Toto datum stanovil na základě nejnověji nalezené listiny Kameníček ve Věstníku král. čes. spol. nauk, r. 1899; srovnej téhož Zemské sněmy a sjezdy moravské, I, str. 96. Ferdinand a Anna slavili dva sňatky, oba per procuram; první ve Vídni již r. 1516, druhý v Inšpruku, aby platnost sňatku prvého byla řádně zajištěna a nevznikly v té příčině žádné pochybnosti.

krále českého a uherského Ludvíka. Anna po pádu Ludvíkově v bitvě moháčské měla nepopíratelné právo na trůn český, neboť dle zákona zemského, stvrzeného císařem Karlem IV. (7. dubna 1348), zemští stavové měli přistoupiti k svobodné volbě krále českého teprve tehda, kdyby nebylo ani mužských ani ženských potomků královského rodu.*) Ve všech jiných případech panovník nebyl volen, nýbrž jen přijímán a vyhlašován, stavové pak mu holdovali, když potvrdil všechna práva a svobody zemské.**) Totéž právo platilo také pro země vedlejší, tedy i pro Moravu. Arcivévoda Ferdinand ucházeje se o trůn český, odvolával se na toto dědičné právo své manželky Anny a původně žádal od stavů českých, aby nebyl za krále volen nýbrž prostě přijat. Naproti tomu stavové čestí prohlásili, že neuznávají dědičných práv Anniných, poněvadž vstoupila ve sňatek s Ferdinandem bez jejich svolení. Ferdinand ovšem hájil práv své manželky poukazuje na to, že stavům českým dána byla zpráva o sňatku a že tedy nestal se bez jejich vědomí; nechtěje však vzbuditi zbytečně odpor u stavů českých, ježto zatím vystoupili také jiní uchazeči o trůn, mezi nimiž zvláště nebezpečni byli oba vévodové bavorští Vilém a Ludvík, upustil od tohoto stanoviska a zahájiv obratné vyjednávání s náčelníky stavů českých, u nichž věděl, že dary a sliby neminou se s úspěchem, podrobil se volbě, která vykonána byla (23. října 1526) 24člennou komisí sněmovní. Ferdinand od této zvolen byl jednohlasně a potomního dne prohlášen za krále českého.***)

Bylo-li stanovisko stavů českých v příčině svobodné volby správné čili nic, nelze nám tuto rozhodovati. Najisto však nesprávným jednáním a velkou chybou politickou bylo, že přistoupili k volbě této vyloučivše z ní stavy zemí ostatních, příslušných ke koruně české, a nepřipustivše k ní ani stavů markrabství moravského ani ostatních zemí do koruny české vtělených.

---

*) Srv. těchto Dějin díl II., str. 214.

**) Kameníček, Sněmy, I., 92. J. Kalousek, České státní právo, 2. vyd. str. 168.

***) O této volbě obšírně pojednal A. Rezek v díle „Ferdinands I. Wahl und Regierungsantritt" (1878), (také po česku), J. Kalousek, Čes. stát. právo, 2. vyd. str. 200. Kameníček l. c., A. Huber Gesch. Österr. III., 537 násl., A. Denis, Konec samostatnosti české, z franc. přel. J. Vančura, str. 329 násl.

Stalo se tak přímo proti znění zákona, vydaného od Karla IV. z r. 1348, kde právě při nové volbě krále českého se ustanovuje, že mají se účastniti netoliko stavové čeští nýbrž i zemí ostatních.*)

Z celého jednání stavů moravských té doby vysvítá, že byli připraveni na společný postup se stavy českými. Brzo po smrti krále Ludvíka (21. září) svolán byl sněm do Brna, tam zvolen Jan z Pernštejna zemským hejtmanem a svěřena mu zemská správa až do nastolení nového markrabí. Tam bez pochyby dostavili se také poslové polského krále Zikmunda, který na základě zlaté bully císaře Karla hlásil se o korunu českou, ale ničeho nepořídil; s podobným neúspěchem potkal se Jan Zápolský, který zakládal nároky své na Moravu a Slezsko na smlouvě olomucké z r. 1479. K témuž sněmu brněnskému dostavilo se poselstvo arcikníže Ferdinanda a manželky jeho Anny. Toto zajisté hned od počátku mělo nejlepší naději v šťastné pořízení, neboť stavové moravští byli ochotni uznati právo Annino. Nicméně nebyla ani tomuto poselstvu dána odpověď, ježto Moravané z dobré vůle čekali na pozvání stavů českých k společnému jednání o té věci. **)

*) . . . . praelati, duces, principes, barones, nobiles et communitas regni (Bohemiae) et pertinenciarum ejusdem.

**) Pravím „z dobré vůle", neboť tak docela neslýchaným (jak čteme u Rezka, o. c. str. 74 a 76, pozn. 1.) by nebylo bývalo, že by stavové moravští byli jinak volili než čeští. Stalo se tak již dříve, na př. r. 1440, kdy Moravané bez ohledu na Čechy uznali Ladislava Pohrobka ihned za svého panovníka. Také nebylo nikterak lhostejným, budou-li stavové moravští jináče voliti než čeští. Neboť byli sice markrabí moravští mnohými králů českých, stavové moravští však nebyli mnohými stavů českých a měli tedy k volbě panovníka stejnou oprávněnost jako tito. Srv. Kalousek, Čes. stát. právo, 2. vyd. str. 96. Úplného odsouzení dostává se stavům českým u Denise, Konec samost. české, str. 337: „Stavové čeští, vždy výluční a málo ochotní děliti se o kořist kýženou, nepovolali na sněm volební zástupce Slezska, Lužice a Moravy. Třeba slova zlaté bully dopouštěla dvojsmyslného výkladu, Čechové, kdyby jen trochu byli rozumně a jasně uvažovali, byli by poznali všecka nebezpečí podobného rozhodnutí; uznávajíce země přivtělené toliko za léna, ne za pravé údy koruny, vrhali je v náruč nepřítele svého. Vlastenecká osvědčení Moravy špatně zakrývají hněv, jaký — ostatně velmi oprávněně — vzbudilo podobné chování, a jednota koruny byla tím vážně poškozena." Hlubokou pravdu těchto slov cizího, ale tím nestrannějšího myslitele potvrzují na každé stránce potomní dějiny našich zemí. Škodlivé následky tohoto jednání týž badatel (tamtéž, str. 337, pozn.) vystihuje touto větou: „Chování Čechů bylo

Mluvilo se totiž o poradě, jež konati se měla v Kladsku. Teprve když přišla zpráva o volbě Ferdinandově v Čechách, stavové moravští vidouce v tom porušení práv svých, odhodlali se jednati úplně samostatně. Zemský hejtman Jan z Pernštejna již 28. října svolal stavy na obecný sněm do Olomouce, „poněvadž takové volení a vyhlášení bez vůle a přítomnosti naší se stalo". Na tomto sněmě, který se shromáždil asi v polovici listopadu, velká většina stavů byla nakloněna, uznati práva Anny i Ferdinanda, v čemž nemalou zásluhu si získali páni Jan z Pernštejna a Václav Lomnický z Meziříče. Přívrženci krále Zikmunda Polského a Jana Zápolského byli tu jen v počtu zcela skrovném. A tak tedy usneseno odpověděti poselstvu Anny a Ferdinanda, že stavové moravští uznávají královnu Annu za pravou a rozenou dědičku tohoto markrabství, poněvadž jejímu otci, králi Vladislavovi a jeho dědicům složili slib věrnosti, pročež přijímají netoliko Annu, nýbrž i Ferdinanda za svého panovníka, potvrdí-li jim všechna jejich práva a svobody. Na výslovnou žádost Ferdinandovu, aby vypravili poselstvo do Komárna k uherskému sněmu i k Janu Zápolskému a tam podporovali nároky Ferdinandovy na trůn uherský, stavové moravští odpověděli, že jsou ochotni tak učiniti, že však pochybují o zdárném výsledku kroku takového. Potom zvoleno bylo slavné poselstvo, v jehož čele byl Stanislav Thurzo, biskup olomucký a zemský hejtman Jan z Pernštejna a na Helfenštejně, a jemuž uloženo vypraviti se do Vídně a tam předložiti králi Ferdinandovi četné požadavky stavů moravských ke stvrzení. Posel Jana Zápolského, který ucházel se o panství moravské se zřetelem na smlouvu mezi králem Vladislavem a Matyášem z r. 1479, byl odbyt krátkou odpovědí, že moravští stavové uznávají výhradně dědičná práva královny Anny a jejího manžela.

Podobným spůsobem jako na Moravě, Ferdinand přijat byl za panovníka též ve Slezsku*) a v Lužicích, a také v těchto zemích stavové projevili své rozhořčení nad tím, že nebyli k volbě v Čechách připuštěni.

tím méně politické, že ve chvíli, kdy volbou Ferdinandovou Čechy měly vstoupiti do velkého soustátí, bylo by třeba bývalo těsněji spoutati k sobě jednotlivé země korunní."

*) Knížata a stavové slezští prohlásili po delších úmluvách, že Ferdinanda za pána svého volí a přijímají. O uznání dědičných práv Anniných nebylo zmínky.

II. Nastolení krále Ferdinanda I. v Čechách a na Moravě.

Dříve než z Moravy přišlo do Vídně poselstvo stavů českých, aby Ferdinandovi oznámilo jeho volbu za krále českého a jemu předložilo četná usnešení sněmovní k potvrzení, poslové čeští dověděli se tam o usnešení sněmu brněnského a projevili velkou nespokojenost, že stavové moravští bez ohledu na české uznali dědičné právo královny Anny. Vytýkali Moravanům, že jednali jen ze záští proti Čechům, ježto prý k volbě nebyli pozváni, ano, dali i vypracovati spis, kdež se dovozovalo, že Morava, jakožto léno koruny české, neměla nikdy práva, účastniti se volby královské. Mezi četnými články, jež byly králi Ferdinandovi předloženy k potvrzení, byly některé přímo proti Moravanům namířeny, jako na př. požadavek, aby král dosazoval v zemské úřady české jen rodilé Čechy. Když pak jednání mezi Ferdinandem a posly českými bylo již skončeno, tito ještě před odjezdem (13. prosince) žádali krále, aby na cestě do Prahy nezastavoval se na Moravě a nepřijímal holdování stavů moravských, dříve než by byl korunován za krále českého.

Druhého dne potom (14. pros.) předstoupilo před krále poselstvo moravské, jehož mluvčí, zemský hejtman Jan z Pernštejna, českou řečí prohlásil, že moravští stavové uznali arcivévodkyni Annu za dědičku a tím také jejího manžela za svého pána pod výminkou, jestliže oba v ustanovený den přijdou do Brna, přijmou tam holdování stavův a potvrdí zemská privilegia. Články těchto se týkající byly také ihned králi předloženy. Některé z nich obsahovaly již obranu proti požadavkům českým. Zejmena vytčeno bylo, že přísežní formule předložená od stavů českých obsahuje mnoho pro markrabství moravské škodlivého; dále žádáno, aby král nepotvrzoval onoho článku, dle něhož měly úřady v Čechách býti osazovány pouze rodilými Čechy a jimž by Moravané těžce byli postiženi, ježto prý mnohem více Moravanů dosáhlo vyšších úřadů v Čechách, než Čechů na Moravě. Z ostatních článků památný jest onen, v němž stavové žádají, aby král a královna jednoho každého zůstavili při jeho víře bez překážky, aby každý mohl svého Pána a Boha tak svobodně a pokojně vzývati, jak by to za nejlepší uznal. Není pochybnosti, že tento požadavek úplné svobody náboženské vyšel od přívrženců víry českobratrské, která neměla v zemi zákonité platnosti.

Bystrý panovník ihned spozoroval, že by potvrzením některých článků vzbudil velký odpor u pánů českých; s jinými zase sám nesouhlasil, jmenovitě s požadavkem svobody náboženské, ježto byl sám přísného smýšlení katolického, z politických pak nebezpečným byl mu onen, v němž se žádalo, aby král za svého živobytí zemi nikoho nedával za pána. Proto Ferdinand poselstvu moravskému dal ve všem odpověď vyhýbavou a přes opětné naléhání i projevy nevole slíbil jen tolik, že se s královnou Annou do Brna dostaví (dobu příjezdu však že mu nelze určiti), a tam že teprve uradí se se stavy k jich spokojenosti o stvrzení článků jemu předložených; vzhledem k stížnostem proti stavům českým že je chce chrániti od všeliké křivdy. Kromě těchto povšechně stylisovaných slibů moravští poslové více od Ferdinanda nedosáhli a nespokojeni vrátili se do Olomouce, kdež předložili odpověď stavům na sněmě shromážděným.

Mnohem určitěji král Ferdinand odpověděl stavům slezským. Jmenovitě v rozepři týkající se účastenství Moravanův a Slezanů při volbě královské slíbil postarati se, aby se docílilo narovnání mezi nimi a stavy českými; kdyby se to pak nepodařilo, že chce se o to snažiti, aby každému pomohl k jeho spravedlnosti, a že v té příčině vydá stavům revers ve znění takovém, jak si jej sami navrhnou. Takový revers stavům slezským skutečně byl o něco později (14. ledna 1527) vydán v tom znění, že volba Ferdinandova za českého krále, vykonaná pouze od českých stavů bez ohledu na knížata a stavy slezské, nemá býti na škodu jim a jejich svobodám i privilegiím.

Poslové moravští vzbudili svým špatným pořízením ve Vídni všeobecnou nespokojenost sněmu olomuckého. Zejmena pak rozhořčení proti stavům českým bylo takové, že Moravané nechtěli vyslati ani poselství do Prahy ke korunování Ferdinandovu, ač je sám zval, odvolávajíce se na své vyloučení z volby české. Ferdinandovi hrozilo z tohoto sporu velké nebezpečí, ježto zatím v Čechách piklemi některých přívrženců vévod bavorských, k nimž na čas připojil se i pan Zdeněk Lev z Rožmitála, korunování jeho v Praze mělo býti odloženo. Proto žádal opětně po poslích za účastenství moravských stavů při svém korunování a sliboval, že se přičiní, aby odstraněno bylo nedorozumění mezi stavy českými a moravskými. Moravané konečně dali se přece pohnouti, že vyšlou poselstvo k pražským slavnostem koruno-

vačním, byvše k nim pozváni zvláště ještě od stavů českých. Poselstvo to bylo osmičlenné, po dvou z každého stavu, panského, prelátského, rytířského i měšťanského; v čele jeho byl pan Dobeš z Boskovic, nejvyšší sudí markrabství moravského. Po vyřízení této překážky zbývala ještě jedna nesnáze: stavové moravští žádali, aby král napřed přijal jejich holdování v Brně a pak teprve do Prahy se odebral. I v této věci Ferdinand pomocí oddaných svých přátel, zvláště Jana Pernštejnského a Václava Lomnického z Meziříče, docílil svolení stavů moravských, aby směl ke korunování svému projeti z Vídně Moravou a pak teprve přijeti na Moravu, aby tam přijal holdování. Stalo se to však pod výminkou, že Ferdinand vydal Moravanům revers, jímž se zavázal, že jim taková věc nyní ani v časích budoucích nemá býti ku škodě.

Král Ferdinand nastoupil s manželkou svou Annou a v průvodu mnohých knížat, cizích vyslancův a četného panstva ze zemí rakouských, z Tyrol i z Uher dne 21. ledna 1527 korunovační cestu do Prahy. Na hranicích rakousko-moravských, kam stihli dne 25. ledna, vyjeli králi vstříc měšťané znojemští ve třech vozích a připojili se potom k průvodu se třiceti rytíři černě oděnými. U městské brány královští manželé byli očekáváni a uvítáni dvěma sty měšťanů. Ve Znojmě král den odpočíval, potom druhého dne (27. ledna) ubíral se dále do Mor. Budějovic, odtud na zámek Brtnický, kdež byl od pana Buriana z Valdštejna skvěle pohostěn, a dne 29. ledna celý průvod dorazil do Jihlavy. Tam byl přivítán nadmíru okázale. Z rozkazu městské rady vyjelo mu vstříc osm pánů radních s několika jinými váženými měšťany, se 24 obrněnými a vyzdobenými jezdci a se 100 kopinníky. Uzřevše královský vůz, radní páni sestoupili s vozu a vyšli králi i královně uctivě v ústrety. Král podal jim ruku a vyslechl přívětivě latinskou řeč, kterouž pozdravil královské manžely starší města a purkmistr Lukáš Leupold; potom Ferdinand slavil na koni, v černém španělském oděvu, provázen městskou radou a ozbrojeným měšťanstvem vjezd do města,*) kdež také byl již pozdraven od některých pánů českých. Byli to především bratří Jan a Petr

*) Tento slavnostní vjezd zobrazen byl na rožním domě Brtnické ulice a hlavního náměstí jihlavského. Malba se zachovala až do let čtyřicátých našeho století, potom však byla zalíčena. Srv. D'Elvert, Geschichte der Stadt Iglau, 1850, str. 200.

z Rožmberka, kteří dověděvše se, že Lev z Rožmitála, jejich dávný odpůrce, zvolil do deputace, jdoucí králi vstříc až k pomezí, samé přívržence své, pospíšili si do Jihlavy, dorazili tam dříve než ostatní páni z deputace, králi se představili a od něho si vyprosili, aby dle svých privilegií a starého řádu směli býti mezi prvními v průvodě a v bezprostředné blízkosti osoby královy. Král i královna v Jihlavě ubytovali se ve dvou blízkých sobě rožních domech na náměstí, které přes ulici, dělící je od sebe, byly spojeny dřevěnou chodbou.

Nedaleko Jihlavy, na pomezí česko-moravském umluveno bylo setkání slavného poselstva českého s králem Ferdinandem, který tam také měl složiti přísahu. Dne 30. ledna hnul se průvod královský z města k českým hranicům po silnici, která vede z Jihlavy do Německého Brodu. Část poselstva českého očekávala jej u malého kamenného mostu, jenž vedl přes pohraniční řeku Jihlavku. Když čeští páni krále spatřili, šli jemu pěšky vstříc, pozdravili a když Ferdinand některým z nich ruku podal, doprovodili jej i královnu Annu na českou stranu, kdež na louce již celá česká deputace čekala a jej uvítala. Vykonání přísahy opozdilo se až do poledne, ježto přívrženci strany Rožmitálovy nechtěli oběma Rožmberkům dopřáti prvního místa v průvodě a zdvihli spor o to bez ohledu, že král již s koně sestoupil a po celou tu dobu stál na vlhké a studené půdě. Konečně byla rozepře jakž takž urovnána, markrabí Kazimír Braniborský odepjal králi meč a sňal mu klobouk s hlavy, načež nejvyšší komoří český Jaroslav ze Šelnberka předčítal po latinsku králi přísahu, kterouž tento, položiv ruku na srdce, opakoval, zatím co královna vedle něho seděla na koni. Po tomto obřadě slavnostním král Ferdinand s deputací českou odejel do Něm. Brodu a odtud na Čáslav a Kutnou Horu do Prahy.

Louka, na které ona přísaha byla vykonána, slove od té doby Královskou a městská rada jihlavská dala na onom místě po smrti císaře Ferdinanda (1565) zříditi pomník, nazvaný Královským kamenem, s tímto památným nápisem: „In perpetuam memoriam. Ferd. I. Imp. Aug. Hung. Boh. Rex, Infans Hispaniae, Archidux Austriae, Marchio Moraviae, in regnum designatus Bohemiae regno hoc in loco juramentum praestitit. Anno salutis 1527.“*)

*) „Na památku věčnou. Císař Ferdinand I., král uherský a český, infant španělský, arcivévoda rakouský, markrabí moravský, za krále ustanovený českému království na tomto místě přísahu učinil dne 30. ledna r. 1527.“

Slavné korunování krále Ferdinanda v Praze, jež původně ustanoveno bylo na den 17. února, pro nesnáze, jež činili stavové moravští a slezští, vykonáno bylo teprve o týden později, když totiž po dlouhém vyjednávání nesnáze ty byly překonány a stavové obou zemí konečně se odhodlali vypraviti do Prahy poselstva. Slavnostní obřad dosazení koruny na hlavu Ferdinanda i jeho manželky Anny vykonal Stanislav, biskup olomucký. Před tím ještě Ferdinand snažil se pohnouti stavy české ke zmírnění některých článků volební kapitulace, kterou mu ve Vídni předložili. I dosáhl důležitých ústupků jmenovitě ve dvou bodech: jednak, že smí dáti svého dědice trůnu ještě za svého živobytí korunovati, za druhé pak, že smí propouštěti zemské úředníky, když by se ukázali neschopnými, ovšem po vyslechnutí rady ostatních úředníků. Kromě toho také se zastával některých požadavků stavů moravských, zejména aby nemusily všechny listiny, týkající se zemí koruny české, býti vydávány z české kanceláře, pak aby nebyl nucen veškeré úřady v Čechách i zemích vedlejších osazovati rodilými Čechy. Poukazoval na to, že Moravané i Slezané proti takovým nárokům českým rozhodně se stavějí na odpor. Nicméně v těchto věcech nedocílil příznivého vyřízení. Bylo ujednáno, že takové sporné věci mají si urovnati stavové čeští a moravsko-slezští sami mezi sebou.

Vyřídiv věci české nově korunovaný král odebral se (29. března) z Prahy přes Kolín a Litomyšl v průvodu své manželky, pana Vojtěcha z Pernštejna a mnohých domácích i cizích rytířů na Moravu. Na sněmě v Brně složil předepsanou přísahu (7. dubna 1527) a přijal, jako manžel králové Anny, uznané dědičky markrabství moravského, holdování čili slib poddanosti od stavů moravských, při čemž tito vymínili si, že slib takový nemá býti nazýván přísahou. Téhož dne potvrdil stavům všechna privilegia i svobody v tom rozsahu, jak byly potvrzeny od jeho předchůdce krále Ludvíka r. 1523. Třetího dne potom (10. dubna) královna Anna za přítomnosti stavů moravských vydala listinu, kterouž veškerá svá práva na markrabství moravské přenesla na manžela svého Ferdinanda.

Hned potom však stavové vytasili se s týmiž požadavky, které již dříve skrze poselstvo ve Vídni předložili Ferdinandovi, žádajíce jich stvrzení. Vyjednávání potrvalo několik dní, a zatím Ferdinand odebral se (16. dubna) z Brna do Olomouce. Vůči

stavům moravským, stejně jako vůči českým, zachoval pevně zásadu, že sice míní potvrditi a uznati všechna privilegia svých předchůdců, k dalším ústupkům však, směřujícím k obmezení moci královské, že se nedá pohnouti. V prohlášení, které vydal 24. dubna v Olomouci, hned na první požadavek svobody náboženské ani neodpověděl. Podobně vyhnul se odpovědi na stížnosti, jež vedli Moravané proti Čechům; toliko v příčině vydávání majestátních listů prohlásil, že si ponechává rozhodnutí, z které kanceláře míní takové listy do zemí českých vydávati, a tím vyhověl v podstatě přání stavů moravských. Ostatně slíbil, že za svého živobytí Moravě nedá nikoho za pána, leč že by měl plnoletého dědice. Hned potom (26. dubna) král Ferdinand odebral se do Slezska, aby tam přijal holdování stavův, a tím bylo jeho jednání se stavy moravskými skončeno.

Spůsob, kterým král Ferdinand byl zvolen v Čechách a prostě přijat za panovníka na Moravě i v ostatních zemích vedlejších, svědčí o velkém jeho důmyslu státnickém: dovedlť dospěti k cíli rychle a cestou mírnou, ač nebezpečí z několika stran mu hrozilo. A dosažení koruny české mělo pro něj význam neocenitelný. Tímto skutkem teprve uvolnil si cestu k císařské koruně v Německu, kdež dosud mu překáželi hlavně vévodové bavorští; kdyby se jim bylo podařilo zmocniti se koruny české, pak by byli snadno vytlačili Habsburky i z Německa. Nad to pak nesporná volba Ferdinandova v Čechách přispěla valně k tomu, že také v Uhrách aspoň část stavů se k němu přiklonila. Ztráta Čech hrozila zároveň ztrátou Uher, kdež dědičné nároky Habsburků měly ještě větší oprávněnost. A tak lze bez upřilišování tvrditi, že r. 1526 v Praze rozhodl se osud nejen Rakouska, nýbrž celé střední Evropy.*) Uhry zůstavené sobě samým za tehdejší politické i hospodářské rozervanosti byly by se staly snadno kořistí mocného výbojce tureckého, a jaké nebezpečí z toho hrozilo všem zemím sousedním, z nichž mezi prvními na ráně byla také Morava, netřeba doličovati. Zásluhou energického krále Ferdinanda a stavů všech zemí koruny české zřízena ze zemí českých, rakouských i částečně uherských pevná hradba proti příboji tureckému.

---

*) Srv. Huber, Gesch. Österr. III., 549.

III. Účastenství Moravy ve válkách tureckých až po I. mír cařihradský (1533).

Ačkoliv nároky Ferdinandovy na trůn uherský byly mnohem oprávněnější než na trůn český, přece u stavův uherských potkal se s nesnázemi nepoměrně většími. Bitvou moháčskou totiž naskytla se konečně ctižádostivému Janu Zápolskému vhodná příležitost, aby vztáhl ruku po korunu. Jeho moc vojenská zůstala onou bitvou nedotčena, ježto se srážce s Turky opatrně vyhnul a vítěznému Solimanovi vzdal hold jako vrchnímu svému pánovi. Jakmile pak sultán turecký z Uher se vzdálil, Jan Zápolský zmocnil se největší části království uherského i s hlavním městem Budínem. Potom svolav sněm do Stoličného Bělehradu, byl tam od velké části šlechty uherské, zvláště od zemanův i od většiny biskupů za krále uherského zvolen a (11. listopadu 1526) korunován. Naproti tomu ovdovělá královna Marie, sestra Ferdinandova, i palatin uherský Štěpán Bathory svolali sněm do Prešpurka, kdež od velké části magnátův i některých biskupů za krále zvolen byl Ferdinand, který však tím nabyl kromě Prešpurka jen úzkého pruhu země při hranicích rakouských a štýrských; také stavové charvatští z převážné většiny na sněmě v Záhřebě rozhodli se pro Ferdinanda.

Ale brzo se ukázalo, že Jan Zápolský, ač byl v postavení mnohem výhodnějším, nedovedl ho rázně ve svůj prospěch využitkovati. Na místě aby sebral co nejrychleji vojsko a udeřil na přívržence Ferdinandovy, beztoho nečetné a málo spolehlivé, dal se raději do vyjednávání a požádal svata svého krále polského Zikmunda za prostřednictví. Tento zjednal především mezi oběma soky dvouměsíční příměří (od 14. dubna do polovice června) a navrhl do Olomouce sjezd plnomocníků svých, Ferdinandových i Jana Zápolského. Ferdinand svolil k vyjednávání a vypravil do Olomouce poselstvo, v jehož čele byl Jakub, kníže-biskup vratislavský, dvorní kancléř Lev z Harrachův a a Alexius Thurzo; tam však dal prohlásiti důrazně, že království uherské po smrti Ludvíkově plným právem připadlo jemu, a popříti všelikou oprávněnost volby Jana Zápolského. Ale také poslové Zápolského hájili houževnatě nároků svého pána, sjezd rozešel se (11. června) bez výsledku. O tom již předem nebylo pochybnosti, že jen moc branná rozhodne mezi oběma protivníky,

a král Ferdinand svolil k vyjednávání tomu jen proto, že mu povoleným příměřím dopřáno bylo delší lhůty k úsilovnému zbrojení.

K tomuto zbrojení valně již přispěly nově získané země koruny české. Král Ferdinand hned po svém korunování v Praze (25. února 1527) podal stavům českým předlohu, v níž žádal všech zemí koruny české za vydatnou pomoc proti Turkům, kteří se chystají na pomoc Janu Zápolskému. Hranice Štyrska, Rakous a Moravy prý jsou úplně bez ochrany, a jisto jest po dobytí Uher a zemí rakouských, že Turci potáhnou na Polsko, Čechy a zvláště na Moravu. Moravanům přednesena byla podobná žádost na sněmě v Brně, kdež stavové novému králi a markrabímu holdovali (v dubnu 1527). Král Ferdinand žádal přímo 6000 pěších a 1000 jezdců. Tak veliké pomoci však stavové moravští nemohli poskytnouti, „z těch příčin, že dluhů zemských velkou summu máme, ze kterých i lichvy platíme, kteréžto dluhy při svatém Jiří zaplatiti musíme, neb ti, kteří nám čekali, déle čekati nemohou"; i uvolili se vypraviti do pole 100 koní a 2000 pěších a jim „na šest měsíců platiti proti Turku, nepříteli svaté víry". Vedle toho zemský hejtman pan Jan z Pernštejna verboval na Moravě 1000 pěších proti Janu Zápolskému. Dostal k tomu účelu od krále Ferdinanda 3000 zlatých rýnských.*)

Získav takto dostatečnou vojenskou moc ze zemí rakouských i českých a také vydatnou peněžitou pomoc od bratra svého, císaře Karla V., král Ferdinand provázen osvědčenými vojevůdci, ještě z dob císaře Maximiliana, mezi nimiž vynikal hrabě Mikuláš Salm a Slovinec Jan Kocian, vtrhl po obou březích Dunaje do Uher. Neschopnost Jana Zápolského a tehdejší zbědovaný stav království uherského značně mu usnadnily vítězství: během čtrnácti dnů dobyl všech důležitějších měst při Dunaji a obsadil bez překážky Budín, jejž Jan Zápolský opustil nepokusiv se ani o obranu jeho. Tím se stalo, že velká část jeho dosavadních přívržencův přešla k Ferdinandovi a na sněmě budínském (6. a 7. října 1527) přijala tohoto za krále, kdežto Zápolský byl prohlášen za nepřítele vlasti. Král Ferdinand dal jej svými vůdci stihati za Tisu, odkudž po tuhých bojích rovněž byl vytlačen

*) Kameníček, Účastenství Moravanů při válkách tureckých, ve Sbor histor. 1886, str. 15 a násl. — Buchholtz, Geschichte Ferdinands I., 9 sv. — Pilař a Moravec, Moraviae Historia III., 1 násl.

a donucen (počátkem r. 1528) s malým počtem svých věrných opustiti Uhry a hledati útočiště u svého svata krále Zikmunda Polského. Téměř celé království uherské i s Charvatskem a se Sedmihradskem uvedeno bylo pod moc Ferdinandovu.

Tak podařilo se již po třetí rodu Habsburskému spojiti pod svým žezlem země české, rakouské i uherské. Zdali však tato jednota udrží se též pro budoucnost, bylo nanejvýš pochybno. Jan Zápolský vida, že sám nestačí, aby zdolal svého protivníka, dal se lehkovážně pod ochranu sultána Solimana II, za něhož říše turecká stanula na vrcholu své slávy a moci. Soliman rád viděl domácí válku v Uhřích, neboť takovým spůsobem nejsnáze mohl uvésti tuto zemi pod své panství, a proto také horlivě k válce se připravoval. Lidé státnické prozíravosti — a mezi takové náležel Ferdinand — byli přesvědčeni, že jen sloučením sousedních zemí v jednu říši možno čeliti tomuto velkému nebezpečenství. Ale takových lidí nebylo mnoho. V Čechách, kdež volba Ferdinandova stala se působením mocných osobností, jednajících z osobního prospěchu, stavové byli přesvědčeni, a toto přesvědčení dali také králi Ferdinandovi bez obalu na jevo, že by bylo užitečnějším, kdyby se nebyl stal králem uherským, poněvadž obrana této říše proti Turkům vyžaduje nesmírného nákladu, a král sám nucen jest často tam pobývati. V té příčině stavové moravští byli mnohem prozíravějšími, již také proto, že nebezpečí turecké jejich zemi bylo mnohem bližší než Čechám. Proto také král Ferdinand mohl na pomoc Moravanů vždy bezpečně spoléhati, a po celý čas panování jeho konány téměř rok co rok sněmy, na kterých povolováno mužstvo i peníze, bez ohledu na to, bylo-li jich třeba na výpravu proti Turkům za hranice či k hájení země pro případ vpádu tureckého. Stavové moravští v obou případech přinášeli panovníku svému největší oběti.

Obětavosti té bylo [illegible] Soliman slibiv pomoc Janu Zápolskému, [illegible] do Uher, kdežto Zápolský [illegible] penize. Pro Ferdinanda [illegible] zabaven byl válkou s [illegible] i nemohl bratru svému [illegible] stálé rozepře mezi [illegible] nechtěli Ferdinanda [illegible]

na sněmě špýrském povolili mu pomoc vojenskou, ale pod výminkou, že užije jí jen proti Turkům a nikoli proti Zápolskému. Z Uher samých pak Ferdinand nemohl na vydatnou pomoc spoléhati. Vyšší šlechta, odvyklá nésti všeliká břemena, neodváděla povinných berní, a když následkem toho vůdci vojsk královských Janu Kocianovi došly prostředky, vojsko nedostávajíc žoldu se bouřilo. Jan Zápolský sebrav konečně vojsko, vtrhl (na podzim r. 1528) z Polska do horních Uher, zvítězil nad vojskem Kocianovým, dobyl celého Zátisí a odtud očekával příchod sultána Solimana. Tento opozdil se s přípravami válečnými a teprve v srpnu r. 1529 překročil s vojskem 250.000 m. řeku Drávu u Oseka. Na bojišti moháčském spojil se s ním Jan Zápolský, vytrhl pak proti Budínu, jehož se zmocnil, a tam byl prohlášen od sultána za krále uherského, ovšem pod vrchním panstvím tureckým. Soliman potom dal se na další pochod a nepotkav se nikde s vydatnějším odporem, dorazil k Vídni (21. září) a město obklíčil.

V zemích Ferdinandových již od dlouhé doby konány byly přípravy k obraně. První, ku kterým král o pomoc se obrátil, byli Moravané. Odebrav se na sněm konaný v Brně (1. dubna 1528), dosáhl již tenkráte od stavů moravských, že pro začátek povolili 3000 mužů pěších a 200 jezdců. Z Brna král Ferdinand vydal se na cestu do Prahy, kde zahájen byl sněm o 14 dnů později (16. dubna). Avšak u stavů českých nepotkal se již s takovou ochotou jako na Moravě; teprve když důrazně poukázal na pilnou toho potřebu a na příklad stavů moravských, kteří při skrovnější možnosti více povolili než stavové čeští, tito konečně svolili k hotovosti 6000 pěších a 600 jízdných*) na šest měsíců. Tato ochota se nezvětšila ani roku potomního, když stavové čeští shromážděni byli na sněmě v Budějovicích (8. června 1529) a král Ferdinand, maje již zprávu, že Soliman blíží se hranicím uherským, žádal, aby z Čech vypraven byl desátý muž na pomezí. Nic neprospělo, že král poukazoval na to, že útok Solimanův nepřestane tentokrát na království uherském, že jím ohroženy budou hranice rakouské, moravské a snad i české. Stavové nepovolili více, než co bylo roku předešlého povoleno, a ani tato

*) Tak udává Tomek, Děj. Prahy, XI., 61. — Kameníček, l. c. str. 21, opíraje se o Sněmy české, mluví o 6000 jezdcích.

vojenská berně dosti rychle se nescházela. Teprve když přišla zpráva o obležení Vídně od Turkův, a král Ferdinand z Lince vyhlásil, aby stavové čeští, jak kdo nejrychleji může, s hotovostí shromáždili se u Znojma, stavové konali nový sněm v Praze (4. října) a usnesli se na vydatnější pomoci, ale s výslovným omezením, že „tato pomoc svolená na to jest učiněna, aby markrabství Moravské opuštěno nebylo a Vídeň aby uchována byla".

Mnohem pečlivěji a důrazněji válečné přípravy provedeny byly na Moravě. Na sněmě v Brně (3. března 1529) stavové především města a hrady pomezní opevnili a silnými posádkami opatřili. Pak ustanoveno, aby ze všech stavů, panského, duchovního, rytířského i městského, pátý muž byl vyzbrojen, a za účelem organisace vojenské Morava byla rozdělena na čtyři kraje: 1. Bystřický, od Odry k Dřevnici a Moravě, 2. Kyjovský, od Dřevnice až k pomezí uherskému, na západ pak k řece Svratce a Hané až po Kroměříž, 3. Těšetický, od Hané a Moravy až k hranicím slezským a českým, 4. Budějovický, od Brna k Jihlavě a na jih až k pomezí rakouskému. V čelo každého kraje postaveni dva hejtmani, po jednom ze stavu panského a rytířského. Kraje měly se v obraně zemské vždy po 14 dnech střídati. Zemský hejtman jmenován byl nejvyšším velitelem veškerého vojska, jehož sebráno bylo 20000 m. pěších a 16000 jízdných. Část jeho, vedením pana Jana z Pernštejna, poslána na pomoc ohrožené Vídni, ostatek určen byl k obraně zemské a proto rozestaven na jižním pomezí s hlavním táborem u Znojma, kamž také mělo pomocné vojsko české doraziti. Čtyři největší města moravská vypravila k obraně Vídně několik švihovnic na vlastní útraty, Brno a Olomouc po pěti, Znojmo a Jihlava po třech kusích. Také biskup olomucký Stanislav Turzo vypravil pomocné vojsko, jemuž velel kancléř biskupský Jan Doubravský, vynikající nejen důmyslem státnickým nýbrž i válečnou statečností. Jemu také svěřeno bylo vrchní velení nad veškerým vojskem obranným.

Za obležení Vídně král Ferdinand pobýval v Linci a řídil odtud obranu proti Turkům, čekaje krom toho stále na větší pomoc z Německa a od bratra svého císaře Karla. Tato však nepřišla, a tudy vše záleželo na udatnosti posádky vídeňské. Tato skládala se z části též z Čechův a Moravanů; povinnosti své dostála statečně a hrdinsky, odrazivši patero velkých a mnoho menších útokův od hradeb městských. Harcovníci turečtí rozjížděli

se zatím po okolí a konali tam hrozné spousty; s počátku omezovali se na pravý břeh dunajský, ježto jim v přechodu bránila hotovost českomoravská, stojící u Korneuburka. Tu a tam však přece některé oddíly pokročily směrem k moravským hranicím. Na tisíc barbarů přešlo přes Dunaj a jalo se pleniti pole Moravské, byli však přepadeni a pobiti od hraběte Julia z Hardeka, vůdce dvou set jezdců moravských. Když po třínedělním obléhání vojsku tureckému nedostalo se potravy a také zimní počasí náhle udeřilo, Soliman upustil od obležení (14. října) a dal se Uhrami na zpátečné tažení. Moravská i česká hotovost vrátily se domů, kdežto ostatní vojsko Ferdinandovo vedením Hardeka a Kociana podniklo novou výbojnou válku proti Janovi Zápolskému v Uhrách.

Od té doby téměř po celý čas panování Ferdinanda I. války turecké, ač Moravy přímo nikdy nezastihly, nepřestávaly zemi tu ohrožovati. Jan Zápolský znovu dovolával se pomoci turecké, a sultán Soliman slíbil podniknouti proti Vídni novou výpravu na rok 1532. Ale již r. 1530 vypraven byl na žádost Zápolského Mehmed bej, paša smederevský, s 30.000 m. do Uher; Zápolský upozornil jej na hojnou kořist, která mu kyne na Moravě i v sousedních zemích a dal mu zkušené vůdce, mezi nimi svého příbuzného Petra Petroviče k loupežné výpravě do této země. Moravští stavové na zprávu o tom byli velmi poděšeni a sbírali veřejnou hotovost v poli u Kroměříže; také poslali na rychlo posly do Čech s prosbou o pomoc, a hejtmanové zemští v Čechách rozeslali vyzvání do krajův, aby se sbírala vojska na pomoc Moravanům. Avšak zatím Mehmed bej, proniknuv až k řece Váhu u Šintavy, shledal mosty přes řeku spálené a přechody bráněné od Alexia Turzo; i dal se na zpáteční pochod a veškerou krajinu až po Budín hrozně zpustošil, nic nedbaje při tom stížností Zápolského. Tak bylo toto velké nebezpečenství od Moravy odvráceno, aniž bylo třeba stavům moravským na obranu své země do pole vytáhnouti. Nicméně vzhledem k nastávající výpravě Solimanově ostražitost jejich neochabovala. R. 1531, když zasedal zemský soud v Brně, učiněna mnohá ochranná opatření, zejména také usneseno, aby desky zemské, registra, svobody a jiné potřeby zemské dovezeny byly na hrad Karlštejn v Čechách, ježto v zemi samé uložení jejich nebylo pokládáno za bezpečné. Tehdá také klášterům nařízeno, aby každý několik švihovnic opatřil. Na

obecném sněmě v Brně (26. března 1531) uloženo, aby na každých 1000 kop gr. byl vyslán do pole jeden kůň s pacholkem, pro případ obrany zemské pak aby každý pátý člověk byl pohotově. Stavu panskému uloženo bylo vypraviti čtyřicet kusů děl. Hory na hranicích moravských měly býti dle potřeby záseky opatřeny, brody a mosty přes řeku Moravu mužstvem obsazeny; zámky, tvrze, města a kláštery zvláště pomezní měl každý majitel opatřiti špíží, děly, prachem a jinými potřebami podle své nejlepší možnosti. Také pozornost českých stavův obrácena byla tehda k Moravě. Na rok 1532 Čechové povolili Ferdinandovi z 5000 kop gr. dva jízdné koně a z 1000 kop dva pěší na čtyři měsíce, při tom však si vymínili, kdyby Turek vtrhl na Moravu nebo do Slezska, že všechno vojsko, které Ferdinandovi na pomoc poslali, odvolají a Moravy brániti budou.

Na těchto sněmích, konaných r. 1530 a 1531, kromě obrany turecké vyřízeny také jiné věci důležité. Stavové moravští dosud nemohli zapomenouti, že nebyli od Čechů k volbě královské pozváni. Nespokojenost jejich byla znovu roznícena, když král Ferdinand na sjezdě stavů českých i moravských ve Znojmě, konaném r. 1529, prohlásil, že dobrovolnou volbou stavů českých stal se panovníkem i v ostatních zemích do koruny české vtělených. R. 1530 král Ferdinand svolal na den 6. ledna generální sněm všech zemí koruny české do Budějovic. Moravští stavové, kteří vypravili k tomuto sněmu osm zástupců z panstva a rytířstva, uložili jim, aby přednesli tam také v této příčině stížnost, a kdyby stavové čeští jim dali nepříjemnou odpověď, aby o volbě pražské jednali také se stavy slezskými a na stavích českých aby žádali přísné zachování bully císaře Karla IV. K vyřízení sporu toho však ani tenkráte nedošlo, ježto král Ferdinand příliš byl zaměstnán hrozícím nebezpečenstvím tureckým a proto rozhodnutí té věci odložil na dobu neurčitou. Za to však svolil brzo potom k žádosti stavů moravských, aby titul markrabí moravského uváděn byl ihned za arcivévodou rakouským dle starého zvyku, a aby nebyl kladen za jiné provincie. Na stížnost Ferdinandovu, že Jan Zápolský dosud užívá názvu markrabí moravského, čímž prý činí pochybnou věrnost Moravanů, stavové v Olomouci shromáždění odpověděli, že není v jejich moci zabrániti Janu Zápolskému, aby jakéhokoliv názvu užíval, že oni však nikoho jiného za svého pána neuznávají než

Ferdinanda a také nikomu jinému nepřisuzují názvu markrabí moravského.

S velkým vojskem, sebraným pomocí papeže, říše německé i vlastních zemí, král Ferdinand očekával příchod Solimanův. Na 80.000 pěších a 6000 jízdných stálo u Vídně pod vrchním velitelem falckrabím Bedřichem;*) dobrá třetina tohoto vojska skládala se z Čechův a Moravanů, kterým velel Jan z Pernštejna, zemský hejtman moravský, a Jan z Kunštátu. Ale tentokráte vojsko s takovým namáháním sebrané marně Turky očekávalo. Sultán Soliman vtrhl sice s ohromným vojskem 200.000 m. u Oseka přes Drávu do Uher (20. června 1532) a zaměřil k hranicím rakouským, aby opět oblehl Vídeň, byl však zadržen nenadále u pomezního města Kysku, jehož velitel Mikuláš Jurišič s nepatrnou posádkou 700 mužů statečných (většinou sedláků) odepřel se mu vzdáti a útok podniknutý na hrad odrazil. Útoky opětovaly se téměř denně, a ač vnější zdi městské byly již úplně rozstřileny a turecké vlajky na nich vztyčeny, obhájci, jichž dobrá polovice padla, nuceni byli zříditi si za zdmi baštu z klad a desek, a ač Jurišič sám již byl raněn, přece tři neděle chrabře Turkům odporoval. Konečně sultán spokojil se vztyčením turecké vlajky na zámku kyseckém, jejž Jurišičovi daroval, a vyhnuv se hlavnímu vojsku císařskému, odtáhl (30. srpna) s velikými záhubami přes Štýrsko, Kraňsko a Charvatsko domů. Některé roty turecké, jež vedením Kazimbeje vtrhli do Rakous za lupem a plenem, byly v počtu 6000 m. porubány vojskem, jež částečně skládalo se též z Čechův a Moravanův.

Císař Karel a bratr jeho Ferdinand dorazili do Vídně k spojenému vojsku teprve 23. září, když už sultán Soliman dávno byl na cestě k domovu. Ferdinand by byl velmi rád shromážděné armády použil proti Janovi Zápolskému, ale naděje jeho v takové podniknutí byly trpce zklamány: první odešlo říšské vojsko německé v počtu 24.000 m., ježto výslovně povoleno bylo jen proti Turkům a nikoli proti Janu Zápolskému; císař chystal se na

*) Tak udává sám král Ferdinand v listu k své sestře Marii (2. října). Schertlin z Burtenbacha, vůdce ve vojště říšskoněmeckém, páčí počet vojska na 65.000 pěších a 11.000 jízdných. Isthuanffi, jehož se dovolává Kameníček (l. c. str. 28. pozn.), mluví o 90.000 pěších a 30.000 jízdných.

výpravu do Italie a ponechal bratru svému jen 8000 vlašských žoldnéřů; Čechové s počátku byli ochotni táhnouti do Uher a vojsko jejich pokročilo až k Prešpurku, později však odepřeli všeliké spolupůsobení; Moravané, v počtu 3000 m., byli ochotni k další výpravě, ale král Ferdinand přece se obával, že by za příkladem Čechů později také mohli odepříti. Poněvadž zbývající moc válečná nestačila na podmanění Uher, král Ferdinand učinil se Zápolským příměří a zahájil se sultánem Solimanem vyjednávání o mír v Cařihradě, kterého, poněvadž právě tehda vypukla válka mezi Turky a Peršany, dosáhl r. 1533 pod výminkami dosti příznivými. Vyjednávání skončeno bylo ve Vídni, kamž sultán vypravil poselstvo, a účastnili se ho mimo stavy uherské a české také někteří páni moravští, zejména Vojtěch z Pernštejna, Jan z Kunštátu a bratří Meziříčští.

IV. Morava za válek tureckých až do II. míru cařihradského (1547).

Několik let po prvním míru cařihradském Moravě dopřáno bylo více klidu než v dobách předešlých. Nepřátelství s Turky vyšlehovalo sice znovu a znovu v zjevný plamen válečný, ale nebezpečí nehrozilo aspoň přímo hranicím moravským. Břemen finančních ovšem neubývalo, a Ferdinand žádal rok co rok na sněmích moravských za povolení vysokých berní. Nové vzplanuti války turecké hrozilo r. 1537, a král Ferdinand žádal jak v Čechách, tak i na Moravě větší než jindy pomoc vojenskou. Čeští stavové povolili na šest měsíců 1000 jezdců a 4000 pěších, krom toho 25.000 kop grošů čes. na děla a jiné válečné potřeby. Když však poslové královští zvýšenou pomoc žádali též na Moravě, stavové na sněmě v Brně (v dubnu 1537) povolili jen čtvrtinu hotovosti české, totiž 250 jezdců a 1000 pěších. Když pak na sněmě v Olomouci (7. června 1537) poslové Ferdinandovi žádali o nových 400 jezdců a 3000 pěších a mimo to i válečnou berni, Moravané postěžovali si, co již všechno pro jednotu země uherské učinili, že síly jejich nyní již jsou vyčerpány, a odkázali posly k nálezům předešlého sněmu brněnského.*)

Takovým spůsobem králi Ferdinandovi podařilo se sebrati ze zemí českých i rakouských vojenskou moc 16.000 pěších a 8000 jezdců, mezi nimiž byla svrchu zmíněná pomoc česká

*) Kameníček l. c. 65.

i moravská. Českou pěchotu vedl pan Albrecht Šlik, jízdu pan Petr Rašín. Moravské jízdě velel pan Jan z Kunštátu, pěchotě pak Jan Meziříčský. Tentokráte připojilo se velmi mnoho pánův a rytířů českých i moravských. Vrchním velitelem veškerého vojska, ač s obmezenou mocí, král jmenoval Jana Kociana, který se sice v mnohých půtkách, zvláště za obležení Vídně, vyznamenal, ale dosud se neosvědčil jako vůdce většího vojska. Tato válečná moc byla vypravena do Slavonie, kde Turci od nějaké doby opět výbojně postupovali. Tam však nedaleko Djakova (jižně Oseka) vojsko křesťanské bylo (9. října 1537) napadeno přesilou tureckou, jíž velel Mohamed Jahi-Ogli, paše smederevský. Tomuto útoku Uhři vyhnuli se předčasným útěkem, a Kocian uslyšev o tom, sám zbaběle dal se na útěk a jeho následovali též Štyřané, kdežto Čechové a Moravané spolu s Tyrolany a Korutanci hrdinsky vytrvali v zoufalém boji, ačkoliv Albrecht Šlik na samém počátku jeho uprchl. Většina těchto bojovníků zahynula, z Čech a z Moravy na 5000 m.; mezi padlými Moravany byli Václav Drnovský, Václav Vlachovský, Jakub Horecký z Horky a mnozí jiní.*) Kocian byl potom obžalován z velezrády a uvězněn, avšak vyváznuv z vězení uprchl do Charvatska, když dokonce jal se i s Turky vyjednávati; pokoušeje se získati pro tento záměr i hrabat Zrinských, byl od jednoho z nich zavražděn a hlava jeho poslána králi Ferdinandovi do Vídně. Zprávy o této porážce způsobily na Moravě velký zármutek, poněvadž mnohým bylo oplakávati padlé tam své příbuzné.

Porážka Kocianova u Djakova byla Ferdinandovi podnětem, že tím horlivěji sbíral nové síly válečné. Ačkoliv pak podařilo se mu docíliti narovnání s Janem Zápolským smlouvou ve Varadíně (24. února 1538), nebezpečí turecké tím nepominulo, nýbrž ještě hrozivěji se objevilo na obzoru. Proto také král Ferdinand, jako všude jinde i na Moravě žádal za zvýšení pomoci vojenské. Stavové moravští, svolaní na sněm do Olomouce (24. června 1538), povolovali 2000 m. pěších tedy poměrně tolik jako bylo povoleno v Čechách; když však král, jenž sněmu tomu byl přítomen, naléhal na větší pomoc, ježto prý Morava jest nebezpečí tureckému bližší než Čechy, stavové povolili ještě dalších 1000 pěších a zavázali se vydržovati celé to vojsko

*) Pilař a Moravec, III., 12.

v poli po čtyři měsíce. Ferdinand tehda uznal velkou obětavost stavů moravských, zvláště pak stavu rytířského, jemuž za odměnu vyhradil pro budoucnost osazování tří úřadů zemských, totiž nejvyššího dvorského sudí, podkomoří a písaře zemského. Moravanům bylo však tehda také hájiti vlastní své země a tedy postaviti i zvláštní vojsko obranné. Neboť bratří Jan a Rafael Podmaničtí, poddaní Zápolského, podnikali loupežné výpravy na Moravu, obyvatelstvo jimali, domy a vesnice loupili a zapalovali. Podobnou výpravu podnikl také z Uher František Nyari, mající rozepři o pomezní statky s pány Žerotínskými. Stavové moravští vedli si na Podmanické stížnost u Jana Zápolského, ale ničeho nedocílili.

Brzo potom (21. července 1540) zemřel Jan Zápolský a dle smlouvy varadínské panství jeho mělo připadnouti Ferdinandovi. Avšak poručníci nedospělého Jana Zikmunda Zápolského, syna Janova, biskup Jiří Utěšinovič a ovdovělá královna Izabela, odepřeli Ferdinandovi smlouvu splniti, odvolávajíce se na to, že Jan Zápolský na smrtelném loži svého syna ustanovil za plnoprávného dědice. Když pak Ferdinand důrazně se hlásil o své právo, poručníci dali se pod ochranu sultána Solimana, a tak hrozila našim zemím nová válka turecká, ku které sultán konal také rozsáhlé přípravy. Ferdinand znovu sbíral vojska ze svých zemí a moravským stavům položil sněm (na den 17. září 1540) do Brna, kamž také osobně se dostavil. Žádal 1000 mužů jízdních a sliboval také, dobude-li Uher, že vymůže poškozeným Moravanům náhradu za pleny, spůsobené nedávno od bratří Podmanických. Stavové na místě 1000 jízdních povolili jen 2000 pěších a to jen na čtvrt roku. V čelo vojska toho, jež se mělo shromážditi u Hodonína, postaveno patero vůdců čili rotmistrů: Žeranovský, Běšický, Meškal, Lutvic a Přibík.

Všechna opatření Ferdinandova ukázala se nedostatečnými vzhledem k velkolepým přípravám Solimanovým. Proto stavové shromáždění znovu na sněmě v Brně (4. března 1541), uznávajíce, že nebezpečí nastává větší, než kdykoli před tím, povolili krom daně z hlavy a jiných berní vojenskou hotovost v té míře, aby každý desátý muž povinen byl vypraviti se do pole; zároveň však, aby všechna břemena neuvízla na jejich zemi, žádali od Ferdinanda, aby svolal generální sněm všech zemí koruny české k společnému usnešení o přípravách k válce turecké. K tomu

Ferdinand nesvolil, dovozuje, že na to není dosti času, a že Moravané, jakožto nejvíce ohrožení, musí neodkladně se vyzbrojiti. K obraně zemské stavové učinili nejrozsáhlejší opatření: Morava rozdělena opět na čtyři kraje obranné, jičínský, olomucký, brněnský a hradišťský, v každém ustanoveno po dvou krajských hejtmanech, ze stavu panského i rytířského: mezi nimi byli jmenovitě tři pánové z Žerotína, Bedřich, Přemek a Jan. Na novém sněmě, který zahájen byl za přítomnosti krále Ferdinanda v Brně (22. května) opatření ta byla schválena a doplněna, a král měl příležitost, velebiti „následování hodnou ochotu, kterou Moravané osvědčili odedávna, zvláště pak nejnovějšími usneseními"; zároveň však žádal, aby povolené mužstvo bylo ihned do pole vypraveno a k rozmnožení jeho nová berně vypsána, ježto třeba prý jest dobyti Budína dříve, než přirazí do Uher hlavní vojsko turecké. Tuto novou berni však stavové odepřeli a prohlásili, že z najatého mužstva mohou jen potud jistou část k Budínu vypraviti, pokud by tím neutrpěla obrana hranic zemských jednak proti Turkům, jednak proti loupežným výpravám Podmanických. Obranné vojsko, jehož vrchní velení převzal tehdejší hejtman zemský, pan Václav z Ludanic, mělo se postaviti mezi Hradištěm a Kunovicemi.

Výprava proti Budínu, na kterou Ferdinand tolik naléhal, se nezdařila. Vrchním velitelem královského vojska, jež čítalo 20.000 m., mezi nimi 3000 Čechův a Moravanů, ustanoven byl neschopný Vilém z Rogendorfa, kdežto posádce budínské velel obratný a chrabrý Jiří Utěšinovič. Útok podniknutý na hradby s velkými ztrátami byl odražen, a také pokus vniknouti do města zrádou se zhatil neobratným počínáním velitele. Zatím přitáhlo 30.000 m. vedením Mohameda paše Budínu na pomoc, a Rogendorf opomenul zavčas ústupem se zachrániti. Vojsko jeho, byvši překvapeno od Turků, z velké části zahynulo, a Rogendorf sám přišel o život (21. srpna 1541). Dobytí Budína tím překaženo, a také Pešť, dosud v rukou císařských, se všemi děly a bohatými zásobami padl do rukou tureckých.

Moravanům nezbývalo ani času truchliti nad ztrátou četných krajanů, padlých u Budína, neboť bylo jim připravovati se na věci ještě vážnější. Sultan Soliman již pátý den po porážce Rogendorfově (26. srpna) přirazil s hlavním vojskem k Budínu, obsadil město, uvedl střední Uhry pod názvem pašaliku Budín-

ského pod své panství, Jana Zikmunda pak ustanovil poplatným knížetem v Sedmihradsku a východních Uhřích. Ovdovělá královna Izabela i Jiří Utěšinovič, poručník Jana Zikmunda, musili se rozkazům sultánovým podrobiti.

Očekávané výpravy proti Vídni sultán Soliman nepodnikl, chtěje ušetřiti své vojsko všeliké pohromy, a pobyv sotva dvacet dnů v Budíně, dal se na zpátečný pochod do Cařihradu. Tím také Moravané aspoň po ten rok zbaveni byli obavy před zhoubným vpádem tureckým. Ale starost pro budoucí léta se nezmenšila. Zřízením pašaliku budínského království uherské rozraženo bylo na tři části, moc turecká pošinuta daleko na západ, a Moravě jakožto nejbližší zemi sousední hrozil podobný osud. Moravští stavové nabývali vždy pevnějšího přesvědčení, že toliko sjednocenými silami okolních zemí lze čeliti tomuto velkému nebezpečenství, a král Ferdinand v tom s nimi úplně souhlasil. Proto také svolal na den 16. října 1541 schůzi delegátů všech svých zemí do Lince, se které však sešlo, ježto stavové koruny české se vzpírali vypraviti poselstvo do cizí země. Za to došlo ku generálnímu sněmu zemí koruny české v Praze (5. pros.), kamž stavové moravští vypravili poselstvo pěti pánů, čtyř rytířů a dvou zástupců měst Brna a Olomouce. Zástupci zemí rakouských a uherských, ač pozváni, se nedostavili. Vážnost doby vysvítá z jednosvorného usnešení tohoto sněmu, jehož se také král Ferdinand účastnil, aby totiž uložena byla válečná daň z veškerého jmění, a to stý díl u osob stavovských, duchovních, měšťanův a svobodníků, šedesátý díl u lidí selských a poddaných. Výtěžek z této daně vypočten v Čechách na 375.000, na Moravě na 150.000, ve Slezsku na 200.000, v Lužicích na 50.000 a v zemích rakouských na 371.000 rýnských zlatých, z čehož mělo pořízeno býti 1300 těžkých, 10.000 lehkých jezdců, 12.350 pěších a 1000 marthologů, t. j. nepravidelného mužstva pěšího, celkem tedy 25.000 m. Každá země měla pro svůj lid zvoliti svého hejtmana; nejvyšším hejtmanem polním měl býti Čech neb aspoň příslušník koruny české, a zvolen jím ihned pan Zdislav Berka z Dubé a z Lipého, nejvyšší hofmistr království českého. Lid válečný všechen měl se sejíti mezi Skalicí a Holíčem; 8000 lehké jízdy na prosbu Moravanův ustanoveno k hájení hranic moravsko-uherských, neboť hned po odchodu Solimanově z Budína paše budínský Mohamed podnikl loupežnou výpravu na Moravu, která toliko

rozvodněným Váhem byla zadržena. Na sněmě moravských stavů ve Znojmě (16. ledna 1542) provedena dopodrobna usnesení sněmu pražského a hejtmanem veřejné hotovosti moravské zvolen pan Jindřich Meziříčský z Lomnice na Jemnici. Špilberk, Cornštejn, Znojmo a jiné hrady pomezní měly mužstvem a střelivem dobře býti opatřeny.

Král Ferdinand dosáhl tentokráte také z Německa větší pomoci než kdy jindy, neboť na sněmě špýrském usnešeno vypraviti do pole 40.000 pěších a 8000 jízdných, ovšem pod výminkou, že Ferdinand po celou dobu války postará se o zásoby potravní, střelivo i dopravu tohoto vojska, a že nejvyšším velitelem celé výpravy má býti jeden z knížat německých. Takovým ustanoven Joachim, kurfirst braniborský, který neměl válečné zkušenosti ani schopnosti veleti větší armádě. Vojsko, jehož se počítalo na 60.000 m., sešlo se teprve pozdě v létě ve Vídni, odkudž pomalu postupovalo do Ostřihoma. Tam usnesla se vojenská rada oblehnouti Pešť (28. září 1542); část vojska, zvláště Uhři a Vlaši, podnikli (5. října) zdařilý útok na zdi městské, ale útoku nedostávalo se jednotného velení a žoldnéři němečtí chovali se netečně, poněvadž jim nebyl žold dle přání vyplácen. Za všeobecné rozmrzelosti a na zprávu, že k vybavení Pešti blíží se vojsko turecké, kurfirst Joachim upustil od obležení, odtáhl k Vídni, kdež vojsko rozpustil, a tím celé podniknutí, s počátku tak mnohoslibné, rozplynulo se v niveč.

Nezdar této výpravy, k jejíž uskutečnění stavové čeští a moravští přinesli tolik obětí, způsobil v našich zemích velké roztrpčení. Ferdinand sám uznal za dobré na sněmě v Praze (3. března 1543) vysvětliti stavům, že vina nespočívá na něm, nýbrž na špatném vedení vojska. Tím že Uhry zbaveny byly všeliké vydatnější obrany, země vydána byla úplně útokům tureckým. Také se vědělo, že sultán Soliman chystá na rok 1543 novou velikou výpravu. Moravané tentokráte sami naléhali na Ferdinanda, aby svolal opět generální sněm zemí koruny české k poradám o společnou obranu. Sněm ten konán byl dne 29. dubna 1543 v Praze za přítomnosti královy. Dostavili se pouze poslové stavů moravských a lužických; ze Slezska zástupci nepřišli pro tamnější spory. Nicméně docíleno společného usnešení, aby, tak jako roku předešlého, na veřejnou hotovost vybíralo se po 10 kopách z tisíce od stavů, po pěti penězích z kopy od

poddaných. Z této berně mělo v Čechách postaveno býti 3000 jizdních a 2000 pěších na obranu Moravy. Poslové moravští, v jichž čele byl tehdejší biskup olomucký Jan Doubravský (1541—1553), proslulý též jako spisovatel, a zemský hejtman Václav z Ludanic, zavázali se, že také od Slezanů vymohou přiměřený příspěvek. Moravští stavové na sněmě v Brně (15. června 1543) schválili usnešení sněmu pražského a ustanovili, že veřejná hotovost, určená pro krále Ferdinanda za hranice, má se shromážditi u Mušova nad Dyjí, kdežto vojska ustanovená k hájení hranic moravských měla se sejíti u Trnavy v Uhřích. Také byla nařízena prohlídka hradů moravských, z nichž zvláště Špilberk shledán ve stavu velmi schátralém.

Sultán Soliman zatím podnikl již velkou výpravu do Uher s 200.000 m., a dobyv snadno důležitých pevností Požeha, Šikloše, Pětikostelí, Stolného Bělehradu a konečně (10 srp. 1543) po 18denním obležení i Ostřihoma, kde s kathedrálního dómu již za obležení sestřelen byl pozlacený kříž a nahrazen půlměsícem, pošinul tím znovu hranice svého panství na západ a vzbudil nový postrach ve světě křesťanském. Král Ferdinand dlel tehda ve Znojmě, kdež shromáždilo se ze zemí koruny české na 20.000 vojínů, pak pomocná vojska ze zemí rakouských a z říše německé, tak že všeho lidu válečného mohlo býti na 50.000 m. S těmi Ferdinand dal se na pochod do Prešpurka (v polovici září) a dověděv se, že sultán zatím nastoupil zpátečný pochod do Cařihradu, chtěl se pokusiti o znovudobytí Ostřihoma. Ale Čechové odvolávajíce se na pozdní čas, na zimu brzy nastalou a deště velké, nemínili s hotovostí, ustanovenou pouze k hájení hranic moravských, táhnouti dále, nýbrž radili, aby král další válčení odložil na příští rok a k tomu cíli aby svolal znovu generální sněm zemí českých do Prahy. Také ostatní poddaní Ferdinandovi pro špatnou pohodu nejevili mnoho ochoty k další výpravě, a tak musil král k velké žalosti své od pojatého záměru upustiti. Také Uhři prešpurští nad tímto počínáním pomocných vojsk byli velmi rozhořčeni a dopsali králi Ferdinandovi, že se budou sami o své blaho starati a že se již žádnými sliby ani hrozbami nedají ku zbrani dohánětí.

Jest se podivovati houževnatosti a vytrvalosti krále Ferdinanda, který po tolika nezdarech a sklamáních dosud ještě neztrácel

naděje v konečný úspěch. Jsa státníkem důmyslným a prozíravým, dobře poznal, že dobytím nových pevností uherských od Turků vzrostlo ještě více nebezpečenství dalších útoků v loupežných vpádů jejich i do zemí sousedních, zejména do Rakous a Moravy. Proto právě bylo třeba netoliko neochabovati, nýbrž dosavadní úsilí zdvojnásobiti. Král byl si také dobře vědom, v čem vězí kořen dosavadních neúspěchů. Vyzbrojení pomocných vojsk měli obyčejně pořiditi stavové sami, kteří však v tom počínali si liknavě a mnohdy i nesvědomitě. Proto král položiv, jak dříve umluveno, generální sněm zemí českých do Prahy, který se sešel počátkem ledna (1544) a kamž tentokráte dostavili se zástupci všech zemí, žádal za povolení stálé a trvalé pomoci k hájení hranic; tato pomoc pak neměla již záležeti ve vojsku, nýbrž v stálé berni, která by úplně a včas byla odváděna a za kterou by on sám si spolehlivé vojsko najímal. Z Moravy opět přítomno bylo poselstvo čtyř pánů, čtyř rytířův a dvou zástupců měst Brna i Olomouce. I povolena byla na stálé hájení hranic v Uhřích berně z každého tisíce kop svobodného jmění po sedmi kopách a od poddaných z každé kopy po čtyrech penězích; z toho aby bylo postaveno 3000 koní lehkých, 500 koni zbrojných a 500 lidu pěšího, dle možnosti a uznání zemského hejtmana moravského i více. Vojsko toto mělo se sejíti u Strážnice na Moravě při hranicích uherských pod dvěma polními hejtmany Karlem z Žerotína a Otíkem z Bubna. Karel z Žerotína, pán moravský z větve náměšťské, právě tehda se navrátil z výpravy alžírské, kdež vyznamenal se statečností pod prapory císaře Karla V. Nejvyšším velitelem všeho vojska Ferdinandova ustanoven Linhart z Felsu. Moravané, vedení Karlem ze Žerotína, svedli nedaleko Ostřihoma s Turky, kteří z města výpad učinili, vítěznou bitvu, ve které Turci ztratili 400 pěších a 500 jízdných. Ale ostatně všeliké oběti zemí našich ukázaly se marnými: král Ferdinand nedosáhnuv ani od svého bratra císaře Karla, ani od říšských stavů německých znamenitější pomoci, počal vyjednávati o mír se sultánem Solimanem. Poněvadž Turkům hrozila nová válka s Peršany, smluveno bylo (19. července 1547) v Cařihradě příměří na pět let, jímž obě strany podržely své území v Uhřích a Charvatsku, král Ferdinand však musil se zavázati k ročnímu poplatku 30.000 dukátů.

V. Politický a náboženský stav Moravy za Ferdinanda I.

Po celých prvních dvacet let panování krále Ferdinanda války turecké zajisté byly v popředí dějin netoliko našich zemí, nýbrž veškeré střední Evropy. Cílem jeho důsledné a neoblomné snahy bylo, uvésti celé království uherské pod své panství. Výsledek zápasu neodpovídal ovšem ani zdaleka snahám těm: pouze část Charvatska a západní i severní část Uher byla zachována, Sedmihrady s východními Uhrami držela ovdovělá královna Izabela ve jménu syna svého Jana Zikmunda, kdežto střed království zabrali Turci; moc jejich sahala až po Komárno, odkudž i pro obyčejné pěší vojsko bylo možno za tři dny stihnouti na hranice moravské. Povážlivý byl to zjev pro naši zemi! Avšak i při tomto smutném stavu mužové rozvážliví musili uznati, že především v osobě panovníkově dlužno hledati bezpečnost pro časy budoucí: oni zachránil aspoň široký pruh země uherské, který Moravě dosud byl mocnou hradbou proti útokům tureckým, jemu jedinému bylo možno sjednotiti síly zemí s Moravou sousedících k odvrácení dalšího nebezpečenství. A přece Ferdinand nestal se nikdy v našich krajích, v Čechách pak ještě méně než na Moravě, vladařem oblíbeným. V čem vězely nelaskavého poměru toho příčiny a kořeny? K vyšetření této otázky dlužno především přihlédnouti k tomu, jaký byl vnitřní stav naší vlasti v XVI. století. Také osobnost a povaha Ferdinandova v mnohé příčině podávají nám vysvětlení.

Za Jagjelovců Vladislava II. (1490—1516) a Ludvíka II. (1516 - 1526) moc šlechty nabyla vrcholu, takže panovníci proti stavům byli téměř bezmocnými. Zemský hejtman a stavové měli v rukou veškeru správu zemskou, zákonodárství, soudnictví i vojenství. Králové Vladislav i Ludvík nebyli než lantfrydníky země moravské, jimž bylo se spravovati usneseními stavovskými, která měla platnost i bez potvrzení králova. Z té doby pochází známé rčení o Moravě: „Kolik hradů, tolik králů“.*) Šlechta upevnila a rozmnožila svou moc od dob válek husitských netoliko nahoru vůči moci královské, nýbrž i dolů proti ostatním třídám společenským. Vyšší duchovenstvo v Čechách, pokud bylo zvláštním stavem na sněmě zastoupeným, ztratilo válkami XV. století

*) Kameníček, Sněmy a sjezdy moravské I., 18.

velkou část svých statků a tím i zastoupení na sněmě. Duchovní stav (praelátský) na Moravě utrpěl zase mnoho na své vážnosti nezřízeným a rozkošnickým životem, ve straně podobojí pak krom toho nedostatečnou organisací. Biskup olomucký měl právo zasedati ve sněmě zemském, jako člen stavu panského; na soudě zemském zasedal jen za jistých podmínek. Ale netoliko duchovenstvo, nýbrž i města královská, na Moravě obývaná většinou Němci, byla té doby počtem omezena a práva jejich značnou měrou zkrácena. Ač hospodářsky dosti mocna, aby svého kvetoucího obchodu, průmyslu a řemesel uhájila, politicky klesla na pouhý stín někdejší své moci. Vyšší moci soudní, kterou dříve královská města měla i nad okolím venkovským, zmocnila se šlechta, připoutavší ji k statkům zapsaným do desk zemských a zakázavši městům podobně jako duchovním, že statky své nově nabyté nesmějí do desk zapisovati. A tak ze všech bývalých práv městům královským zbylo pouze vysílati několik zástupců na sněm zemský, kdež hlas jejich měl váhu nepatrnou. A ostatní lid venkovský byl pánům svým vydán na milost a nemilost, stal se nevolníkem již od oněch dob, kdy usnesením sněmovním (1380) zakázáno mu volné stěhování ze statku na statek. Proti útiskům pánův nebylo jiné ochrany leč v zemském soudě, a ten málo kdy vystoupil přísněji proti utiskovateli, ježto přísedící soudu byli obyčejně jeho příbuznými nebo aspoň dobrými známými.

Tak vyvinulo se u nás zřízení čistě aristokratické, neobmezená vláda šlechty, která došla svého uzákonění ve známé knize Tovačovské a výslovně potvrzena byla též od krále Vladislava II. Nelze říci, že by vláda ta byla špatná, naopak po leckteré stránce byla pro zemi jakožto celek blahodárnou. Zemský soud pravidelně konaný bděl přísně nad veřejným právem a trestal všeliké násilí. Za tehdejšího rozkvětu humanismu šlechta pilně se vzdělávala v jazyku latinském a mnozí členové její byli i literárně činnými, jako biskup Stanislav Thurzo, Ctibor Tovačovský, Ladislav z Boskovic, biskup Jan Doubravský. Na vrcholu pak bylo její vlastenecké smýšlení a národní uvědomění. Na sněmích nejednalo se jinak než jazykem českým, poněmčená města královská musila držeti si písaře znalé jazyka českého, kteří zastupovali je na sněmích a vyhotovovali jim české listiny. Ano, v pozdějších dobách stavové ani z císařské kanceláře nepřijímali listin jiných než česky psaných.

Podobný vývoj moci stavovské lze stopovati netoliko na Moravě, nýbrž i ve všech zemích sousedních, v nichž Ferdinand I. nabyl panství. Již to bylo jeho moci panovnické velmi na úkor. Tato však ještě více byla omezena tím, že Ferdinand spojiv v rukou svých panství nad zeměmi rakouskými, českými a uherskými, nesloučil je v jednotný stát dle našeho ponětí novověkého, nýbrž skupiny ty zůstávaly každá o sobě v dosavadním způsobu samostatnými, a jediným pojítkem mezi nimi byla právě osoba panovníkova. Avšak ani každá z těchto skupin nebyla jednotně spravována; neboť na př. každá ze zemí koruny české měla své zákonodárství, bernictví, vojenství, sněm každé země zvlášť povoloval výpravy za hranice zemské, určoval, jak dlouho může vojsko v poli zůstati, zařizoval styky se zeměmi sousedními, upravoval věci náboženské, měl značný vliv na soudnictví i na jmenování nejvyšších úředníků zemských a veškeru správu zemskou. Někdejší jednota Čech a Moravy byla během XV. století značně uvolněna, a stavové moravští neopomenuli využitkovati každé příhodné chvíle, aby samostatnost markrabství ještě více rozšířili. Důležitým pojítkem zemí českých mohly se státi generální sněmy, ty však, ač dosti často byly svolávány, nestaly se nikdy řádnou institucí, nýbrž scházely se jen z okamžité potřeby a na výslovné přání stavů všech zemí nebo dokonce na přání panovníkovo.

Král Ferdinand záhy seznal potřebu, sesíliti moc panovnickou v jednotlivých zemích a organisovati aspoň některá nutná odvětví společné správy veřejné. Dobrým podkladem takových snah bylo, že aspoň v některých věcech rozhodoval neobmezeně a nebyl vázán na svolení sněmů v jednotlivých zemích, jako bylo vypovídání války a uzavírání míru, způsob vedení války, vybírání a upotřebení důchodů z korunních statků, cel a jiných regalií v každé zemi zvlášť. Pro takové záležitosti král Ferdinand zřídil ve Vídni společné úřady, totiž dvorskou radu vojenskou, tajnou radu se společnou kanceláří a dvorskou komoru pro záležitosti finanční. Jsa povahy rázné a vytrvalé, dovedl i s těmito s počátku skrovnými prostředky udržeti jednotu všech svých zemí. Nad to pak nikdy neopomíjel příležitosti vhodné, aby sesiloval moc královskou na újmu moci stavovské. Na Moravě hleděl stavy aspoň ve dvou sporných věcech učiniti povolnějšími: kdežto za Jagjelovců stavové sami svolávali sněmy, a sjezdy a usnešení těchto nepotřebovala stvrzení

královského, za Ferdinanda uvykli si ponenáhlu ač teprve po tvrdošijném odporu zásadě hájené králem samým, že zemský hejtman má právo svolati sněm jen tenkráte, když jest země v nebezpečenství a panovník mimo zemi; co se pak týče sankce usnešení sněmovních, stavové konečně úplně povolili, prohlásivše (1544), že by „bez JMti Ké o něčem pořádném ani usnésti se nemohli", a skutečně posílali vždy články sněmovní králi ku schválení.*)

Tento zápas o veřejnou moc, vedený mezi králem a stavy, zanechával vždy jakousi trpkost na obou stranách, zvláště u šlechty, která viděla, že krok za krokem musí ustupovati. Trpkost ta stupňována byla tehdejšími rozdíly náboženskými. Ferdinand byl rozhodným katolikem nejenom následkem svého vychování, nýbrž i z politických ohledů na svého bratra a na dvůr papežský. Na Moravě však za jeho panování a také již dříve stal se ve věcech víry, a to netoliko u lidu selského a městského, nýbrž i u šlechty převrat, který měl pro potomní časy dalekosáhlé následky. Od počátku XVI. století národ český v Čechách i na Moravě rozštěpen byl na trojí náboženské vyznání, katolické, podobojí a českobratrské. K tomu za dob krále Ludvíka přistoupilo ještě lutheranství, které záhy v obou zemích nabylo pevné půdy, a s ním i jiná vyznání, z nichž na Moravě zvláště se rozšířilo Novokřtěnství.

Vyznání katolické i podobojí bylo chráněno zákony, zemskými privilejí a královskými přísahami. Avšak strana podobojí octla se záhy v hlubokém úpadku pro svou nedostatečnou vnitřní organisaci a pro nemravnost svého duchovenstva, kteréž za králů Vladislava a Ludvíka v leckteré příčině podobalo se duchovenstvu katolickému před vystoupením mistra Jana Husi. Úpadek ten na Moravě byl podporován stálým nedostatkem kněží, ježto biskupové olomučtí vytrvale odpírali kněžského svěcení přívržencům tohoto vyznání. Utrakvisté moravští neměli ani takové zevnější organisace, jaká byla v Čechách zavedena od r. 1478 zřízením pražské konsistoře podobojí. Jejich postavení stávalo se den ze dne trapnějším: třeba zemskými zákony chráněni, za hranicemi a zvláště od stolice římské nikdy nebyli uznáni za pravověrné křesťany; tak octli se v úplném náboženském i kulturním osamocení a byli vyloučeni z pokroku, který se tehda objevil

*) Kameníček, Sněmy a sjezdy I., 42.

u veškerého křesťanského světa následkem horlivého studia humanistického.

Za to tím většího významu nabyla nově založená společnost Českých čili Moravských Bratří. Hlubší náboženské rozjímání odvracelo mnohého přívržence oprav jak od církve katolické tak podobojí. Malý hlouček lidí, mezi nimiž vynikal bratr Řehoř, rodu rytířského, ale beze statků pozemských, upozorněn byl na spisy samostatného myslitele Petra Chelčického, který v mnohých svých názorech shodoval se s Valdenskými a také s Wiclifem i Janem Husem. Hlavní příčinu úpadku církevního viděl v těsném spojení papežství s císařstvím, které zahájeno bylo již v dobách Konstantina Velikého. Stát i církev měly mezi sebou býti úplně nezávislými. Chelčický zastával se mínění, že netoliko ve věcech víry všeliký nátlak a všeliké násilí jest zavržitelno, nýbrž že mezi církevní obcí a státem jest nesmiřitelný odpor, ježto pravé křesťanství zakládá se na svobodném přesvědčení, stát však založen býti musí na násilí. Válka, jako každé zabití jednotlivce, jest věcí nedovolenou, poněvadž Bůh nikde nezrušil přikázání svého: nezabiješ! Pravý křesťan nesmí tedy nikdy násilí užívati, musí všechno snášeti a nemá se brániti ani proti nejtužšímu utiskování a pronásledování. Ani přisahati nemá. Také se má vzdalovati všeho, co se státem jest ve spojení, nesmí tedy žádného úřadu zastávati. Také všeliké rozdělování na stavy jest protivné přikázání božímu; u pravých křesťanů nesmí býti rozdílu ve stavu, hodnosti a majetku. Chelčického ideálem byl život jednoduchý, věnující se následování přikázání božích a lásce k bližnímu. Všeliké zevnější obřady se zavrhují.

Toto učení přijali za své bratr Řehoř a jeho přívrženci, kteří rok po nastoupení Jiřího Poděbradského na trůn český (1459) dostali dovolení, usaditi se na královském statku Kunvaldském u Žamberka. Tam shromažďovali se mužové stejně smýšlející z nejrůznějších končin Čech a Moravy, mezi nimi mnozí Valdenští, a nazývali se bez rozdílu stavu mezi sebou „bratřími“. Pronásledování za krále Jiřího jich nepotlačilo. R. 1467 utvořili si vlastní církevní sdružení, zvolili si tři kněze ze sebe, kterým starý valdenský kněz udělil potvrzení vkládáním ruky. Sdružení přijalo název „jednoty bratrské“, kdežto protivníci nazývali je „pikarty“ (begharty), což byl povšechný název pro odpůrce svátosti oltářní. Hlavním pramenem jejich víry bylo

písmo svaté. Jako Táborité, zavrhovali i bratří ctění svatých a jejich obrazův, očistec, odpustky a mnohé ceremonie. Svátost oltářní přijímali pod obojí způsobou, ale věřili, že nepožívají tělo a krev Kristovu skutečně, nýbrž jen duševně, čímž blížili se se pozdějšímu učení Kalvinovu. Platnost a působnost svátostí podmíněna jest mravní bezúhonností kněží, kteří je udílejí. Proto oni, kteří přijali křest od katolických duchovních, byli po vstoupení do jednoty znovu křtěni. Základem náboženství jest pevná víra, spojená s láskou; od věřících požadoval se prostý, spořádaný život, zdrženlivost všeliké nádhery a hlučných radovánek, lichvy a všelikých obchodův a živností jí podobných, dobrovolná chudoba a podpora nemajetných v té míře, že třebas nebylo zavedeno formálně společné užívání statků, každý měl svůj majetek míti jen pro své bratry.

Církevní organisace Bratří vrcholila v synodě, nejvyšší to jejich moci duchovní; jí byli všichni povinni neobmezenou poslušností. Knězem mohl se státi každý člen Jednoty, také sedlák nebo řemeslník. Řízení věcí za obyčejných okolností svěřeno bylo užší radě desíti neb dvanácti členů, kteří byli voleni od zástupců všech obcí. V čele byl senior, čili starší, který také kněze přijímal a vysvěcoval. Kněz měl za úkol vyučovati děti i dospělé, kázati, zpovídati, a to dle povahy hříchu buď tajně neb veřejně, udíleti svátost oltářní, bdíti nad mravním životem svých podřízených a zamezovati hříchy včasným napomínáním.

Učení bratrské nalezlo záhy hojné přívržence v utiskovaných stavech nižších, ale také u některých rodů panských, pod jichž záštitou odolalo četným pronásledováním za krále Jiřího i za obou Jagjelovců. Větší životní schopnosti nabylo usnešením synody rychnovské (1494), jímž některé výstřední zásady byly zmírněny, zejména prohlášeny za jistých výhrad za přípustné přísaha, služba vojenská, obchod, držení statků a zastávání úřadů. Někteří horlivci vystoupili proto z Jednoty a založili novou sektu vedením bratra Amosa (odtud nazváni Amosity). Většina však počala vésti nový život, ježto jí bylo umožněno v míře mnohem větší než dříve, získati si přívržence také mezi vyššími stavy. Takovými byli na Moravě zejména páni Žerotínové, Pernštejnové, Šternberkové, Boskovští a Kounicové. Ježto každý šlechtic na svém panství byl neobmezeným suverénem, vysvětluje se, že přese všechny mandáty krále Vladislava (1503, 1508) bratrství šířilo se

na Moravě v míře mnohem větší než v Čechách, a že již kolem r. 1500 počítalo se tu na 100.000 vyznavačů, zvláště v západních a východních končinách této země. Poslední pokus, potlačiti učení bratrské násilím, stal se na Moravě r. 1508; tehda podán na sněmě brněnském návrh krále Vládislava, aby schůzky „pikardů" byly zavírány, knihy jejich spalovány, jejich učitelé a představení poháněni ke katolickým neb utrakvistickým duchovním a od nich poučováni. Avšak strana nekatolická ústy pana Jana z Žerotina důrazně se opřela tomuto návrhu a zmařila jeho uzákonění; od té doby po celé XVI. století Čeští bratří na Moravě žádným zvláštním zákonem nebyli stiháni, kdežto v Čechách, kde zákon proti „pikardům" téhož roku na sněmě pražském byl přijat, kruté pronásledování jejich potrvalo za obou králů z rodu Jagjelova.*)

Tehda právě vystoupil Martin Luther ve Wittenberce jakožto protivník římské církve. Poněvadž jeho útok byl obrácen netoliko proti jednotlivým zlořádům, nýbrž i proti papeži, česká strana podobojí, roztrpčená stoletým marným zápasem s kurií římskou, která dosud všechny mírné návrhy nesmiřitelně odmítala, pohlížela na německého reformatora jako na svého spojence a přijímala horlivě jeho učení za své. Mladí mužové, pobyvší nějaký čas v Německu, vraceli se nadšeni novým učením o evangelické víře a svobodě a rozšiřovali v Čechách a na Moravě překlady satirických spisů, jež podkopávaly základy starého církevního zřízení. Vynikající členové strany podobojí zahájili přímé styky s Lutherem.**) Tak jako Havel Cahera v Čechách, tak na Moravě Pavel Speratus (Paul von Spretten) byl hlavním šiřitelem nového učení. Rodem jsa ze Švábska, přišel na poč. r. 1522 se svou ženou, kterou vydával za svou sestru, do Jihlavy a obral si toto město za hlavní své působiště. A Němci jihlavští, kteří dosud houževnatě se vzpírali učení Husovu, byli první z královských měst moravských, kteří k lutheranství se přiklonili. Speratus byl od městské rady jmenován kazatelem.

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder I., 1—157, Goll, Quellen und Untersuchungen zur Gesch. der böhm. Brüder, Denis, Konec samostatnosti české, v překladu Vančurově, str. 205—270, J. Bidlo, Jednota bratrská v prvním vyhnanství, a téhož „Jednota bratrská" v Ottově Nauč. Slovníku.

**) Srv. J. Čihula, Martin Luther a Čechové podobojí, v Čes. Čas. Hist., roč. III., str. 271, 329.

Král Ludvík a biskup olomucký Stanislav hned od počátku přísně vystupovali proti Speratovi, který přes odpor Jihlavských byl pohnán k zodpovídání do Olomouce, tam za arcikacíře prohlášen a odsouzen k smrti ohněm. Ale na přímluvy zemského podkomořího pana Viléma Kuny a jiných ze šlechty moravské, ve které také již vzrůstal počet přívržencův učení Lutherova, byla mu od krále dána milost a vypovězen (1524) ze země po dvanáctiměsíčním vězení v radnici olomucké. Sperat odešel do Wittenberka a konečně do Prus k odpadlému velmistru řádu německého Albrechtovi, a tam zemřel r. 1554. Ale po celý život svůj udržoval písemné styky s Jihlavskými a napomínal je, aby vytrvali při víře jim hlásané. To se také stalo, a lutheranství rozšířilo se nejen v Jihlavě, nýbrž i v jiných královských městech na Moravě, v nichž Němci měli převahu.*) Avšak protestanté v Čechách a na Moravě neutvořili zvláštní náboženskou stranu, neboť k tomu neměli zákonité oprávněnosti; spíše snažili se splynouti se stranou podobojí, v ní dosáhnouti většiny a přetvořiti ji pak dle svých vlastních názorů. Králové Ludvík a ještě více Ferdinand pokoušeli se sice vytisknouti lutherány z tohoto postavení, ale pokusy ty zůstávaly marnými, ježto lutheráni ve staré straně podobojí záhy si zjednali převahu nejen početní nýbrž i mravní.

V době, kdy Ferdinand stal se králem českým, Morava proslula již jako zaslíbená země všech, kteří nemohou se s dosavadními řády církevními srovnati. Stavové moravští mezi prvními požadavky, jež předložili králi Ferdinandovi, postavili neobmezenou svobodu náboženskou. Není tedy divu, že i ono vyznání náboženské, jež se vyskytlo v Německu pod názvem Novokřtěnců čili Anabaptistů, nalezlo u nás bezpečné útočiště.**) Počátky tohoto učení zavedl u nás Dr. Balthasar

*) D'Elvert Gesch. der Stadt Iglau, str. 156 násl.

**) O Novokřtěncích velmi mnoho jest psáno: F. Hošek, Balth. Hubmaier a počátkové novokřesťenectva na Moravě (1867), J. Loserth, Dr. Balth. Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren (1893), Der Communismus der mähr. Wiedertäufer im 16. u. 17. Jahrh. (1895) a jiné spisy založené na na četných pramenech, které uveřejnil J. Beck ve Fonter rer. Austriacarum sv. 43. Stručný přehled o Novokřtěncích na Moravě nejnověji podal Frant. Machát v Čes Čas. Hist. roč. III. (1897), str. 349 násl. Četné zmínky též u Gindelyho „Gesch. der. böhm. Brüder".

Hubmaier; narozen ve Friedberku u Augšburka, studoval theologii a filosofii a stal se professorem university ingolstadtské, později farářem ve švycarském Waldshutě. Seznámil se s učením Luthera, Zwingliho, ale konečně přijal učení Tom. Münzera a zavrhoval křest dětí. Pronásledován a uvězněn byv pro své učení v Curychu, odebral se do Augšburka a odtud r. 1526 do Mikulova na Moravu, kdež již před jeho příchodem založen byl (1524) evangelický sbor Novokřtěnců pod ochranou pana Linharta z Lichtenštejna; jiným ochráncem Hubmaierovým byl pan Arkleb z Boskovic. S Hubmaierem přišla do jižní Moravy část jeho přívržencû ze Švycar a za nimi hrnuly se zástupy pronásledovaných Novokřtěncû ze všech končin Německa. Hubmaier rozvinul v Mikulově velmi plodnou činnost spisovatelskou, ale byl již v červenci 1527 na rozkaz krále Ferdinanda zajat a odvezen do Vídně, kdež po marném pokuse, ospravedlniti se z bludû, byl v předměstí Erdberku upálen (10. března 1528) a manželka jeho několik dní potom v Dunaji utopena.

Učení Hubmaierovo po smrti jeho nezaniklo, naopak vždy více se šířilo zejmena mezi obyvatelstvem národnosti německé, kdežto český lid více lnul k Bratrství. Brzo vznikly menší obce Novokřtěncû ve Znojmě a v Ivančicích, ačkoli právě v tomto městě měli Bratří převahu. Obec brněnská vždy více se vzmáhala. Do Rosic přišel Gabriel Ascherham, kožešník ze Schärdinka v Bavořích, a Filip Pleuer, řečený Blauermel ze Švábska, a zařídili tam obec, která však brzo se rozštěpila v Gabrielovce a Filipovce; Blauermel se svými přívrženci se pak odstěhoval do Hustopeč. Také obec mikulovská se rozdělila po smrti Hubmaierově. Dědictví tohoto přejal Hans Spittelmaier, jehož přívrženci se nazývali „Schwertler" dle svého učení o meči a vůbec o užívání zbraně, kdežto protivníci jeho Jakub Wiedemann a Filip Jäger učili, že křesťan s dobrým svědomím a dle slova božího nesmí zacházeti mečem ani jinou zbraní aniž smí válku vésti; odtud také stoupenci těchto nazývali se „Stäbler" (přívrženci berly) čili na základě učení o komunismu jmění „Gemeinschaftler". Pan Linhart z Lichtenštejna, jenž klonil se k straně mečové, s počátku pokusil se sjednati smír mezi protivníky; když se to nepodařilo, dán byl přívržencům berly rozkaz, aby se s jeho statků vystěhovali. Vyhostěnci v počtu 200 osob vedením Wiedemanna a Frant. Imzingra

odebrali se do Slavkova na statky čtyř pánů z Kounic, bratří Jana, Václava, Petra a Oldřicha, kteří jsouce již z dřívějších dob novému učení nakloněni, příchozí vlídně uvítali, dovolili jim stavěti si domy v městě, darovali jim stavební dříví a prominuli robotu na šest let.

Slavkov odtud stal se hlavním sídlem Novokřtěnců moravských, kteří vstoupili záhy ve styky se spoluvěrci tyrolskými. Když tito byli v zemi své utiskováni, v čele některých Jakub Huter přišel do Slavkova (1529) a usadil se tam. Příkladu Tyrolanů následovala osada Novokřtěnců v Českém Krumlově, která rozmnožila osadu slavkovskou o osmdesát duší. Záhy nestačil jediný dům ke konání bohoslužby, kterouž bylo dlužno na tré rozděliti. Toto rozdělení spůsobilo však nové různice v učení, jež donutily asi 150 osob, v jichž čele byl Reublin, k odchodu do Hustopeč; abatyše brněnského kláštera Králové vykázala jim sídla na svých statcích v Hustopečích a a nedaleké vsi Štarovicích (1531). Později podařilo se Huterovi, jenž byl mužem energickým, všechny obce na Moravě sjednotiti a sorganisovati, odkudž Novokřtěnci moravští obecně pak nazýváni byli Huterovci.

Novokřtěnců horlivě se ujímali stavové moravští již také proto, že byli velmi přičinliví a mnohá řemesla, hospodářství i průmysl přivedli k velkému rozkvětu; také platili mnohem větší daně než ostatní poddaní. V druhé polovici XVI. století počítalo se na 45—50.000 vyznavačů této sekty, roztroušených po celé jižní Moravě, zejmena v Mikulově, Slavkově, Znojmě, Rosicích, Brně, Ivančicích, Bučovicích, Pozořicích, Čejkovicích a jinde. Od svých německých souvěrců, kteří byli v říši již 1535 úplně vyhubeni, moravští Novokřtěnci lišili se mírnějšími názory, jimiž klonili se zvláště k Českým bratřím. Komunismus čili společné užívání majetku bylo u nich provedeno do nejmenších podrobností.*) Dle společných hospodářství „Haushaben" (kuchyně) zvaných jmenovali je na Moravě někde „Habáni", jinde „Toufaři" dle něm. Wiedertäufer.

*) Až 1000 osob, někdy i více, bydlelo v jediném statku. „V takovém statku jest jeden hospodář a správce, který dohlíží na pracující řemeslníky, obstarává potřeby pro dům V tomto domě podává se všem stejný oběd v jediné síni, vyjímaje šestinedělky a děti, jimž se podává zvlášť. Starší sedí zvlášť, a dává se jim poněkud více jídla než mladým a zdravým, všem pak dle potřeby a jmění." Machát, l. c. str. 356.

Za panování krále Ferdinanda pokročilo ještě dále rozštěpení náboženské na Moravě. Pan Jan Dubčanský na Habrovanech s několika muži stejně smýšlejícími založil novou sektu Habrovanských čili Lileckých, kteří od bratří odchýlili se hlavně učením, že svátost oltářní jest pouze vnějším znamením na památku těla a krve Kristovy. Dubčanský hleděl získati Bratry pro své učení, avšak porada svolaná za tím účelem do Prostějova (1531) rozešla se netoliko s nepořízenou, nýbrž i s velkým rozhořčením; podobný výsledek měla druhá schůze v Kyjově (1535). Dubčanský potom za příkladem Českých bratří, kteří r. 1535 podali sepsání své víry, sestavil se svými přívrženci také hlavní články svého učení a dal je v Prostějově r. 1536 v českém jazyce vytisknouti. Král však nechtěje trpěti podobných výstředností, pohnal Dubčanského do Prahy k zodpovídání, kdež byl od biskupa Fabra vyslýchán, z bludův usvědčen a uvržen spolu se svým příbuzným a přívržencem Albrechtem Vojkovským do vězení v černé věži. Avšak stavové moravští protestovali proti tomuto uvěznění, ježto prý se stalo na nález dvorského soudu pražského a nikoli zemského soudu moravského, který jedině má právo pány moravské souditi. Po více než půlroční vazbě Dubčanský i se svým soudruhem byl konečně propuštěn pod zárukou 10.000 kop. čes. gr., za které zaručili se pánové z Pernštejna a ze Švamberka, a pod výminkou, že ani písemně ani ústně nebude bludů svých šířiti anebo že se ze země vystěhuje. Ale i proti tomu stavové ohlásili odpor a král konečně svolil k bezvýminečnému propuštění Dubčanského.

Případ Dubčanského jest patrným dokladem, jak neutěšené byly tehda náboženské poměry na Moravě, na druhé straně pak jeví se tu marnost všelikých pokusů krále Ferdinanda, aby zavedl jakýs takýs pořádek. Pokusy ty rozbily se vždy o odpor stavův. Dvakráte pokusil se vymoci usnešení sněmu moravského (ve Znojmě r. 1528 a 1535), aby aspoň učení Novokřtěnců bylo potlačováno, ale pokaždé stavové takovému usnešení se vyhnuli. Jedni pravili, že na svých statcích vůbec Novokřtěnců nemají, jiní slibovali jen za sebe, bez všeobecného usnešení, že jich trpěti nebudou. Když pak Ferdinand stavy r. 1540 upozorňoval na sněmovní usnešení o nich, odpověděli po pravdě, že o žádném usnešení nevědí a že není také nikde zaznamenáno.

VI. Věrnost Moravanů za války šmalkaldské. Marné pokusy Ferdinanda I. o obmezení svobody náboženské.

Král Ferdinand získal si o země koruny české nepopíratelné zásluhy. Královská moc povznešena byla od něho z hlubokého úpadku, do kterého byla uvedena oběma Jagjelovci. Tím byla opatřena v zemi lepší bezpečnost, soudům zjednána větší vážnost a umožněno jim přísněji zakročovati proti rušení veřejného pořádku a pokoje od svévolných jednotlivců; vyšším stavům zabráněno šířiti svou moc na újmu práv panovnických, ježto král nedopouštěl sněmům a sjezdům vykračovati z mezí svého oprávnění a zasahovati do výkonné moci, pokud příslušela panovníkovi. Proslulou byla jeho šetrnost ve výdajích, střídmost v jídle i piti, vzorný a bezúhonný rodinný život, spravedlnost ve všem jednání. Ani v náboženských věcech nelze mu vytýkati nesnášenlivost. Jeho opatření proti nekatolíkům nešla dále, než aby zabezpečil katolíky proti ostatním vyznáním. Proto také když viděl, že všechny jeho pokusy, aby zastavil postup lutheránství ve staré straně podobojí, rozbíjejí se o odpor stavů českých a moravských, hleděl aspoň v městech královských chrániti katolíky v dosavadních právech tím, že nedopustil tam vykonávání jiných řádů náboženských, než zákony zemskými povolených, totiž buď pod jednou nebo podobojí. Když pak stavové nekatoličtí v Praze i v jiných městech královských pokoušeli se zaváděti úchylky a novoty, král přísně to zakázal. Z toho vznikla v Čechách nespokojenost stavů, která se ponenáhlu obracela proti celé vládní soustavě krále Ferdinanda, brojila proti všemu, čím doposud povznesl moc panovnickou a směřovala k obnovení bezvlády doby Jagjelovské. Přímo vystoupiti proti králi stavové lutheránští dlouho se neodvažovali. Ano, když r. 1541 Praha stížena byla hrozným požárem, ve kterém shořely i zemské desky, Ferdinand na sněmě konaném r. 1545 vymohl si nález sněmovní, jímž starý revers o svobodné volbě královské, který spolu s deskami shořel, změněn byl a nahrazen reversem novým, v němž sice Ferdinand nazývá se zvoleným králem, avšak za to uznáno dědičné právo královny Anny na trůn český a tím dědičnost trůnu přenesena i na potomstvo Ferdinandovo po meči i po přeslici. Avšak stavové čeští nabyli ihned odvahy k zjevnému odporu proti svému panovníkovi, jakmile jim naskytla se naděje o dosažení cizí pomoci, kterou jim měla podati válka šmalkaldská v Němcích.

Rok 1545 přinesl evropským národům na krátký čas utišení válečného ryku na dvou stranách; císař Karel V. skončil roku předešlého (1544) dlouholetý zápas s králem francouzským Františkem I. mírem v Crespy, a brzo potom také král Ferdinand dosáhl pokoje od Turků. Císař mínil užiti tohoto oddechu k obnovení pořádku náboženského v říši německé, kde zvláště knížata protestantská dopouštěla se vždy nových a nových přehmatů proti církvi katolické; vynikající hodnostáři církevní, jako na př. arcibiskup kolínský a mohučský, přestupovali na víru lutheránskou a při tom ponechávali si dosavadní panství církevní. Císař Karel hleděl tyto nepořádky urovnati po dobrém a proto přiměl papeže Pavla III. k svolání obecného koncilia do Tridenta, k jehož jednáním pozval také knížata protestantská. Tato však odepřela účastniti se koncilia, aniž se chtěla podrobiti jeho nálezům. Císař mínil tedy užiti proti nim moci branné a sbíral pomocí papeže dvojí vojsko, v Italii a Nizozemsku; když pak knížata se ho tázala po účelu tohoto zbrojení, odpověděl, že nemíní nikoho stihati pro víru, že však míní potrestat ony, kteří pod záminkou víry porušují zákony. Knížata spolku šmalkaldského, v jichž čele byl Jan Bedřich, kurfirst saský, a Filip, lantkrabí hesský, odpověděla rovněž pilným zbrojením v severním i jižním Německu (1546).

Na tuto válku byl připraven již od delšího času též král Ferdinand, o němž nemohlo býti pochybno, že jakožto zvolený král římský a jeden z nejpřednějších knížat katolických v říši bude státi při císaři, bratru svém. Král také již za svého pobytu v Olomouci (28. března 1546) vydal vyhlášky do všech zemí českých, kterými se zakazovalo vstupování do cizích služeb vojenských. S císařem spojil se také Mořic, kníže saský z mladší linie rodu toho, ač byl protestantem, proti příbuznému svému Janu Bedřichovi, když mu bylo slíbeno, že kurfirstská hodnost i panství v Sasku budou naň přeneseny. Na základě těchto úmluv král Ferdinand se svolením stavů českých i moravských sebral veřejnou hotovost a vtrhl do Míšně, kdež se spojil s knížetem Mořicem a pomohl mu podrobiti celé Míšensko. Kurfirst Jan Bedřich, který dlel v jižním Německu při spolkovém vojsku, na zprávu o tom spěchal do své země, zmocnil se opět Míšenska, ano vypudil Mořice i z vlastního jeho území. Král Ferdinand mínil opět pomoci Mořicovi, sebral především za své

peníze vojsko v Čechách i na Moravě, a vypravil se s ním do Mišně; v čele Moravanů byl statečný pán Karel ze Žerotína, který nedávno před tím byl se proti Turkům proslavil. Potom vydal rozkaz ke všem stavům království českého, aby k této válce postavili veřejnou hotovost u Litoměřic (v lednu 1547).

Tento rozkaz setkal se však s odporem stavů českých, kteří ve válce šmalkaldské viděli příležitost vynutiti na Ferdinandovi požadavky své náboženské i politické a povznésti tak opět moc svou na úkor moci královské. Králi Ferdinandovi upíráno bylo právo nařizovati veřejnou hotovost za hranice zemské a stavové, ač v plném počtu shromáždění u Litoměřic, odepřeli táhnouti do Mišně, žádajíce, aby k povolení takové věci svolán byl zvláštní sněm. Ačkoli pak Ferdinand omlouval se krátkostí času, setrvali na svém a z Litoměřic vrátili se domů, kdež zdvihli vzpouru proti králi. Páni protestantští a bratrští učinili jednotu s městy [illegible] k hájení svobod zemských, ježto prý oním rozkazem [illegible] byly v nebezpečenství uvedeny". Na sjezdě konaném [illegible] složili pak artykule žádostí, rázu náboženského i poli[illegible], jimiž mělo býti všechno zvráceno, čeho Ferdinand za [illegible] vlády své dosáhl k udržení pořádku a k sesílení moci [illegible]. Artykule ty po zvláštním poslu oznámeny králi se [illegible], aby svolal sněm do určité lhůty, na kterém by se o člán[illegible] jednalo, jinak že si jej stavové sami položí. Zároveň [illegible] vyzvání k nepřítomným stavům, aby k jednotě [illegible], s pohrůžkou, že kdo by tak neučinil, bude pokládán [illegible] syna vlasti. Následkem toho skoro všichni páni a rytíři [illegible] a bratrští přihlásili se k jednotě, též všechna města [illegible] v Čechách, vyjma Budějovice, Plzeň a Ústí. Také [illegible] Janem Bedřichem jednota dala se v dopisování [illegible] s ním o spolek k hájení společného náboženství. [illegible]jice na stavích království českého členové jednoty [illegible] také (29. března 1547) k stavům moravským, [illegible] lomoužickým se žádostí o pomoc k hájení ohrožo[illegible] a práv. Stavům moravským zvláště připomínali [illegible] jim stavové čeští poskytovali za předešlých let [illegible], a žádali na nich přímo, aby jim ku pomoci při[illegible] [illegible]ile by jim druhým dopisem oznámili. Druhý pak [illegible] [illegible]edoval již nazejtří po prvním (30. března) z při[illegible] přišla do Prahy zpráva od nejvyššího polního

hejtmana jejich Kaspara Pflugа z Rabštejna, že opět s velikou mocí od Norimberka se sem a že zamýšlí obsáhnouti některá města v Čechách, zejména snad i Prahu. Žádali tedy zřízené osoby a „poněvadž přátelské povinnosti napomínají, aby stavové moravští bez meškání vzhůru byli a k nejvyššímu hetmanu k Bečovu snad ku Praze, kdyby jim nejvíce bylo, ku pomoci přitáhli. Vyjednáváno jest i zvláště posel se žádostí od Kaspar Strnad z Tyrnavic k jednání se stavy i s hejtmanem zemským na Moravě panem Václavem z Lobkovic.

Avšak moravští stavové příkladem českých nedali se strhnouti ku vzpouře proti svému králi. Nenašlo jim při tom vyčítati nedostatek cti vlastenecké, ani snad že by svůj prav a svobody méně statečně hájili, kdyby jim nebylo skutečného nebezpečenství. Ale moudří a rozvážní muži, jakými byli pan Václav z Ludanic, tehdejší nejvyšší zemský, Bernhold z Lipé, pan na Krumlově, J. M. Zaháň z Lomnického, Hanuš z Lichtenštejna, pan na Mikulově a jiní mnozí jim byli přesvědčeni, že Ferdinand nemá v zemích našich žádného na práva přísahou jí zaručená. Když se vypovědělo nedělitelné všemocné tato práva mohla svěřena býti v poručnost, kdežto naopak i nejpomyslnější výsledek potupné cestě statím moravským poměr mnohem více mocnému, než jí bezpochyby měl. Dobře také nezapomínali starého spolku mezi stavy českými a moravskými, jejž pouhými z dob vlády Ferdinandovy a krátký i po letech všetečí z obou stran stopy zůstavil. Tedy žádosti přáteli k tomu, že žádost stavů českých o pomoc vojenskou byla odmítnuta, ani Moravané pokusili se vůbec vyjednáváními soukromými nějakým od nebezpečného podniku svého mínění. A jako sněmu vyšehradskému, tak i města moravská sdělila Ferdinandovi věrná jeho listy, a jest snad v naší moci předpokládati na Moravě přání se k potrestání českých a nejvyšší velitelství nad vojsky zemskými pohříchu českých statu se k nepřátelství k jednotě stran své statky a dědiny ze zemí vypovězených také posádkami přátelskými města rada „zůstává přáti, a se k jednotě a smíru pevnému na všecky podmínky a vyjednávání do Prahy také dáti vyjádřili na pomoc.

Zatím král Ferdinand vrátiv se ze Slezí v Čechy a odtud zase spojiv se s vojskem Maximiliana na žádost stavů českých s polovicí sněmu do Prahy na den 18. října. Chtěl zároveň vyjednati

oběma na pomoc vojsko vedením Albrechta, markrabí braniborského, ale Albrecht byl od kurfirsta Jana Bedřicha u Rochlic poražen a zajat. Touto porážkou svého spojence nuceni byli Ferdinand i Mořic couvati rychle zpět ku hranicím českým, a Ferdinand nařídil opětně veřejnou hotovost z Čech, tentokráte k obraně zemské u Litoměřic a jmenoval nejvyšším velitelem jejím pana Šebestiána z Weitmile. Stavové čeští, jimž kurfirst Jan Bedřich zatím dal zprávu o svém vítězství, sebrali sice vojsko a uložili na celou zemi berni k vydržování této moci, avšak velitelem jejím jmenovali pana Kašpara Phluga z Rabštejna a nařídili mu, aby se nespravoval jinými rozkazy, nežli stavovského výboru od nich zvoleného, který měl v Praze své sídlo. Kašpar Phlug s vojskem stavovským zaujal pak postavení nikoliv u Litoměřic, nýbrž u Bečova, odkudž vyjednával s kurfirstem Janem Bedřichem o spojení obojího vojska. Ferdinandovi z Čech překáženo bylo zásobovati vojsko a vybírati brance, pochod vojska jeho znesnadňován kladením zásek a zakázána výplata daní od předešlého sněmu povolených. Ale k zjevnému spojení s kurfirstem nedostávalo se nikomu odvahy, a Kašpar Phlug marně očekával podobný rozkaz z Prahy od stavovského výboru. Tak se stalo, že král Ferdinand a vévoda Mořic bez překážky protáhli Litoměřickem, Žateckem a Loketskem k Chebu, kdež se spojili s hlavním vojskem císaře Karla.

Zatím shromáždil se sněm ustanovený v Praze (18. dubna). Král Ferdinand vypravil k němu komisaře své, v jichž čele byl olomucký biskup Jan Doubravský, a mezi nimiž byli moravští páni Václav z Ludanic, Vilém Kuna z Kunštátu, Jiří Žabka z Limburka, místokancléř královský, Přemek z Vickova a Václav Tetaur z Tetova. Tito komisaři vyzvali shromážděné stavy, aby zápis jednoty branné zrušili, vojsko rozpustili a upustili od spolku s kurfirstem Janem Bedřichem; neučiní-li tak, že se jim zakazuje další jednání. Tímto prohlášením popuzeni, čeští stavové usnesli se poslati Ferdinandovi dopis velmi důtklivý, kterým hájili svého práva uzavírati branné jednoty. Dříve však než list ten byl odeslán, došla do Prahy zpráva, že kurfirst Jan Bedřich poražen byl od spojených vojsk císaře Karla, krále Ferdinanda a vévody Mořice u Mühlberka (24. dubna 1547). Král Ferdinand sám podal z bojiště mühlberského zprávu o tomto vítězství biskupovi olomuckému a ostatním pánům moravským do Prahy,

a jeho list byl veřejně shromážděným stavům českým přečten. Na tyto působila neočekávaná zpráva jako blesk z čista jasna. Mnozí, kteří beztoho k jednotě jen z donucení přistoupli, rozjížděli se ihned z Prahy. Dopis Ferdinandovi dosud neodeslaný byl zrušen a poslům uloženo pouze žádati, aby směli při své jednotě setrvati, začež slibovali rozpustiti vojsko, které však zatím již samo se rozešlo.

Král Ferdinand, jejž poslové zastihli v ležení před Wittenberkem, obléhaným od vojska císařského, odpověděl, že stavové mají především zápis jednoty zrušiti a zanechati všeho shromažďování, až by od něho sněm byl položen. Avšak stavové ani potom neuposlechli tohoto rozkazu, ano vložili zápis jednoty do desk zemských, jakoby tím měl nabyti platnosti zákonité. Tu ovšem král Ferdinand, jemuž po pokoření knížat protestantských v Německu císař Karel odevzdal část vojska svého, aby jím odbojné stavy připravil k poslušenství, dal se ihned na pochod do Čech a dorazil již 3. června do Litoměřic, kamž mimo jiné dostavil se též biskup olomucký Jan Doubravský a četní pánové moravští kromě těch, kteří již dříve dleli při vojště králově. Z Litoměřic král vydal prohlášení, že odpustí všem pánům a zemanům, kteří by se do určité doby dostavili do jeho ležení a tam se ospravedlnili. Z této amnestie však vyňati byli hlavní vůdcové vzpoury a také města královská. I dostavili se téměř všichni protestantští páni a zemané do Budějovic a zrušivše jednotu brannou, slibovali králi pomoc proti těm, kdož by se ještě protivili. Jich pomocí král Ferdinand dal se na pochod ku Praze, která po nepatrném odporu vzdala se mu na milost a nemilost. Proti královským městům a náčelníkům povstalé šlechty zřízen byl 25členný soud, který se skládal z přísedících pánův a rytířů z vedlejších zemí koruny české. V čele jeho byl syn králův, arcikníže Ferdinand, a z Moravy zasedali v něm: biskup olomucký, zemský hejtman Václav z Ludanic, Berchtold z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, Jan z Lichtenštejna, Dětřich z Kunovic, Václav Tetaur z Tetova, nejvyšší písař makrabství moravského, Přemek z Vickova, podkomoří moravský, a Jan Kropáč z Nevědomí. Ústy pana Václava z Ludanic pak král Ferdinand dal ohlásiti poslům Pražanů těžké podmínky, za kterých jim udělil odpuštění. Také ostatním městům královským byly uloženy přísné pokuty: musila vydati králi většinu statků

svých i důchodů, předložiti privilegia, jež měla býti dle vůle královy změněna, a poddati se stálé dani z piva a z vína, která měla býti budoucně vybírána bez svolení sněmovního. Poselstva královských měst, skládající se z purkmistrův a konšelů, po 40—50 osobách, předvolána byla na hrad Pražský, byla na rozkaz králův uvězněna na tak dlouho, až by ony podmínky byly splněny. Dva zemané a dva měšťané byli k smrti odsouzeni a popraveni. Že tresty nebyly krutější, bylo z velké části zásluhou moravských přísedících soudu královského, kteří se za obviněné vřele přimlouvali.*)

Mezi obviněnými královskými městy byla z moravských jediná Jihlava, jíž dáno za vinu, že jakožto majitelka českého statku Stříteže účastnila se vzpoury protestantských stavův a že se také dala do velezrádného spolčování s kurfirstem Janem Bedřichem. Královský soud uznal měšťany jihlavské vinnými a odsoudil je jako ostatní města, ku ztrátě všech zemských statků, jež měly připadnouti komoře královské. Na mnohé prosby teprve král ponechal městu jeho statky a spokojil se pokutou 25.000 tolarů; krom toho musili se Jihlavští, jako všechna města královská v Čechách, zavázati k pobečovnému, t. j. k poplatku jednoho groše z každého sudu piva, v městě uvařeného. Když později městská rada stěžovala si u císaře Maximiliana, že toto pobečovné jest městu Jihlavě na velkou potupu, ježto žádné jiné město moravské není takovému poplatku podrobeno, císař sprostil (1575) město této dané, jestliže se z ní vykoupí složením 5000 pr. grošů jednou pro vždy, což se také stalo.

Král Ferdinand použil vítězství svého nad vzpourou stavů protestantských k dalšímu ještě sesílení moci panovnické, ač spůsobem dosti umírněným, aby nepopudil většinu stavů k mocnějšímu odporu. K tomu cíli směřovalo především opatření, že stavové pod trestem smrti nemají bez svolení krále uzavírati mezi sebou spolky a sněmy svolávati; králi bylo přiřčeno právo, osazovati zemské úřady a soudy toliko po úradě příslušných kollegií; v městech královských dosazeni všude královští rychtáři, jimž příslušelo obec svolávati, účastniti se všech schůzí rady

*) Srv. Tomek, Děj. Prahy, XI., 396, 403. Tieftrunk, Odpor stavů českých r. 1547.

městské, dohlížeti, aby konšelé ničeho proti králi směřujícího nepodnikali, a účastniti se všeho právního jednání. V Praze zřízen byl appellační soud pro všechny země koruny české, který složen byl z dvanácti členů stavovských, po čtyřech z každého stavu, a ze čtyř právnických učenců a soudců. Od té doby mělo všeliké odvolání královských měst ve věcech soudních k soudu magdeburskému, pražskému neb litoměřickému přestati a přeneseno býti na tento appellační soud královský. Konečně v příčině dědičné posloupnosti trůnu českého vedle zlaté bully císaře Karla IV. z r. 1348 a majestátu krále Vladislava z r. 1510 stvrzen byl revers vydaný r. 1545, jímž se připouštěla volba a korunování nástupce za živobytí králova. A tak tedy nezdařená vzpoura na místě rozšíření práv stavovských měla v zápětí pravý opak — totiž značné jich obmezení.

Avšak netoliko politické nýbrž i náboženské změny král Ferdinad mínil provésti v zemích českých. Domníval se, že nadešla příhodná doba, aby zvláště v Čechách a na Moravě svoboda náboženská obmezena byla toliko na obě starší vyznání, oprávněná zemskými zákony, totiž katolické a podobojí. Zvláště pak proti Jednotě bratrské vystoupil s nebývalou přísností. Dobrou záminkou k tomu bylo mu hojné účastenství Bratří ze stavu panského, rytířského i městského v předešlé vzpouře, za kteréž neméně než čtyři páni bratrští zasedali v osmičlenném správním výboru. Již v říjnu r. 1547 obnoven byl mandát krále Vladislava z r. 1508, jímž zapovězeny Bratřím všechny schůzky, konání služeb božích i udílení svátostí a nařízeno, aby všechny kostely jejich odevzdány byly katolíkům nebo podobojím. Novým dekretem (v lednu 1548), jehož provedení bylo svěřeno synu královu arciknížeti Ferdinandovi, pozavírány byly všechny modlitebny a jiná shromáždiště bratrská; na panstvích, která některým pánům byla konfiskována a připadla komoře královské, dosazeni byli na místě bratrských farářů katoličtí nebo podobojí a stoupencům Jednoty na takových statcích nařízeno do určité lhůty přestoupiti anebo se vystěhovati; i odešlo jich tehda velmi mnoho na Moravu, potom na 800 osob do Pruska a do Polska do vyhnanství; byly to „první oběti onoho žalostného stěhování, jež tak často se opakuje během XVI. a XVII. století. Co tu hoře a zármutku! Svazky přátelské a rodinné rozervány, dům otcovský opuštěn, jmění těžce nastřádané ztraceno, nebezpečenství po cestách a nad

VI. Věrnost Moravanů za války šmalkaldské. Marné pokusy Ferdinanda I. o obmezení svobody náboženské.

Král Ferdinand získal si o země koruny české nepopíratelné zásluhy. Královská moc povznešena byla od něho z hlubokého úpadku, do kterého byla uvedena oběma Jagjelovci. Tím byla opatřena v zemi lepší bezpečnost, soudům zjednána větší vážnost a umožněno jim přísněji zakročovati proti rušení veřejného pořádku a pokoje od svévolných jednotlivců; vyšším stavům zabráněno šířiti svou moc na újmu práv panovnických, ježto král nedopouštěl sněmům a sjezdům vykračovati z mezí svého oprávnění a zasahovati do výkonné moci, pokud příslušela panovníkovi. Proslulou byla jeho šetrnost ve výdajích, střídmost v jídle i pití, vzorný a bezúhonný rodinný život, spravedlnost ve všem jednání. Ani v náboženských věcech nelze mu vytýkati nesnášenlivost. Jeho opatření proti nekatolíkům nešla dále, než aby zabezpečil katolíky proti ostatním vyznáním. Proto také když viděl, že všechny jeho pokusy, aby zastavil postup lutheránství ve staré straně podobojí, rozbíjejí se o odpor stavů českých a moravských, hleděl aspoň v městech královských chrániti katolíky v dosavadních právech tím, že nedopustil tam vykonávání jiných řádů náboženských, než zákony zemskými povolených, totiž buď pod jednou nebo podobojí. Když pak stavové nekatoličtí v Praze i v jiných městech královských pokoušeli se zaváděti úchylky a novoty, král přísně to zakázal. Z toho vznikla v Čechách nespokojenost stavů, která se ponenáhlu obracela proti celé vládní soustavě krále Ferdinanda, brojila proti všemu, čím doposud povznesl moc panovnickou a směřovala k obnovení bezvlády doby Jagjelovské. Přímo vystoupiti proti králi stavové lutheránští dlouho se neodvažovali. Ano, když r. 1541 Praha stížena byla hrozným požárem, ve kterém shořely i zemské desky, Ferdinand na sněmě konaném r. 1545 vymohl si nález sněmovní, jímž starý revers o svobodné volbě královské, který spolu s deskami shořel, změněn byl a nahrazen reversem novým, v němž sice Ferdinand nazývá se zvoleným králem, avšak za to uznáno dědičné právo královny Anny na trůn český a tím dědičnost trůnu přenesena i na potomstvo Ferdinandovo po meči i po přeslici. Avšak stavové čeští nabyli ihned odvahy k zjevnému odporu proti svému panovníkovi, jakmile jim naskytla se naděje o dosažení cizí pomoci, kterou jim měla podati válka šmalkaldská v Němcích.

Rok 1545 přinesl evropským národům na krátký čas utišení válečného ryku na dvou stranách; císař Karel V. skončil roku předešlého (1544) dlouholetý zápas s králem francouzským Františkem I. mírem v Crespy, a brzo potom také král Ferdinand dosáhl pokoje od Turků. Císař mínil užiti tohoto oddechu k obnovení pořádku náboženského v říši německé, kde zvláště knížata protestantská dopouštěla se vždy nových přehmatů proti církvi katolické; vynikající hodnostáři církevní, jako na př. arcibiskup kolínský a mohučský, přestupovali na víru lutheránskou a při tom ponechávali si dosavadní panství církevní. Císař Karel hleděl tyto nepořádky urovnati po dobrém a proto přiměl papeže Pavla III. k svolání obecného koncilia do Tridenta, k jehož jednáním pozval také knížata protestantská. Tato však odepřela účastniti se koncilia, aniž se chtěla podrobiti jeho nálezům. Císař mínil tedy užiti proti nim moci branné a sbíral pomocí papeže dvojí vojsko, v Italii a Nizozemsku; když pak knížata se ho tázala po účelu tohoto zbrojení, odpověděl, že neníní nikoho stihati pro víru, že však míní potrestat ony, kteří pod záminkou víry porušují zákony. Knížata spolku šmalkaldského, v jichž čele byl Jan Bedřich, kurfirst saský, a Filip, lantkrabí hesský, odpověděla rovněž pilným zbrojením v severním i jižním Německu (1546).

Na tuto válku byl připraven již od delšího času též král Ferdinand, o němž nemohlo býti pochybno, že jakožto zvolený král římský a jeden z nejpřednějších knížat katolických v říši bude státi při císaři, bratru svém. Král také již za svého pobytu v Olomouci (28. března 1546) vydal vyhlášky do všech zemí českých, kterými se zakazovalo vstupování do cizích služeb vojenských. S císařem spojil se také Mořic, kníže saský z mladší linie rodu toho, ač byl protestantem, proti příbuznému svému Janu Bedřichovi, když mu bylo slíbeno, že kurfirstská hodnost i panství v Sasku budou naň přeneseny. Na základě těchto úmluv král Ferdinand se svolením stavů českých i moravských sebral veřejnou hotovost a vtrhl do Míšně, kdež se spojil s knížetem Mořicem a pomohl mu podrobiti celé Míšensko. Kurfirst Jan Bedřich, který dlel v jižním Německu při spolkovém vojsku, na zprávu o tom spěchal do své země, zmocnil se opět Míšenska, ano vypudil Mořice i z vlastního jeho území. Král Ferdinand mínil opět pomoci Mořicovi, sebral především za své

peníze vojsko v Čechách i na Moravě, a vypravil se s ním do Míšně; v čele Moravanů byl statečný pán Karel ze Žerotína, který nedávno před tím byl se proti Turkům proslavil. Potom vydal rozkaz ke všem stavům království českého, aby k této válce postavili veřejnou hotovost u Litoměřic (v lednu 1547).

Tento rozkaz setkal se však s odporem stavů českých, kteří ve válce šmalkaldské viděli příležitost vynutiti na Ferdinandovi požadavky své náboženské i politické a povznésti tak opět moc svou na úkor moci královské. Králi Ferdinandovi upíráno bylo právo nařizovati veřejnou hotovost za hranice zemské a stavové, ač v plném počtu shromáždění u Litoměřic, odepřeli táhnouti do Míšně, žádajíce, aby k povolení takové věci svolán byl zvláštní sněm. Ačkoli pak Ferdinand omlouval se krátkostí času, setrvali na svém a z Litoměřic vrátili se domů, kdež zdvihli vzpouru proti králi. Páni protestantští a bratrští učinili jednotu s městy Pražskými „k hájení svobod zemských, ježto prý oním rozkazem královským byly v nebezpečenství uvedeny". Na sjezdě konaném v Praze složili pak artykule žádostí, rázu náboženského i politického, jimiž mělo býti všechno zvráceno, čeho Ferdinand za posavadní vlády své dosáhl k udržení pořádku a k sesílení moci královské. Artykule ty po zvláštním poslu oznámeny králi se žádostí, aby svolal sněm do určité lhůty, na kterém by se o článcích oněch jednalo, jinak že si jej stavové sami položí. Zároveň pak rozesláno vyzvání k nepřítomným stavům, aby k jednotě přistoupili, s pohrůžkou, že kdo by tak neučinil, bude pokládán za věrného syna vlasti. Následkem toho skoro všichni páni a rytíři protestantští a bratrští přihlásili se k jednotě, též všechna města královská v Čechách, vyjma Budějovice, Plzeň a Ústí. Také s kurfirstem Janem Bedřichem jednota dala se v dopisování a vyjednáváno s ním o spolek k hájení společného náboženství.

Nepřestávajíce na stavích království českého členové jednoty obrátili se hned také (29. března 1547) k stavům moravským, slezským a hornolužickým se žádostí o pomoc k hájení ohrožovaných svobod a práv. Stavům moravským zvláště připomínali pomoci, kterých jim stavové čeští poskytovali za předešlých let proti Turkům, a žádali na nich přímo, aby jim ku pomoci přitáhli ihned, jakmile by jim druhým dopisem oznámili. Druhý pak dopis tento následoval již nazejtří po prvním (30. března) z příčiny, že tu chvíli přišla do Prahy zpráva od nejvyššího polního

hejtmana jejich, Kašpara Phluga z Rabštejna, že císař s velikou mocí od Norimberka se blíží a že zamýšlí obsaditi některá města v Čechách samých ano i Prahu. Žádali tedy zřízené osoby a „podle přátelské povinnosti napomínali", aby stavové moravští bez meškání vzhůru byli a k nejvyššímu hejtmanu k Bečovu aneb ku Praze, kudy by jim nejblíž bylo, ku pomoci přirazili. Vypraven jest i zvláštní posel se žádostí tou, Kašpar Strnad z Tryskovic, k jednání se stavy i s hejtmanem zemským na Moravě, panem Václavem z Ludanic.

Avšak moravští stavové příkladem českých nedali se strhnouti ku vzpouře proti svému králi. Nelze jim při tom vytýkati nedostatek citu vlasteneckého, ani snad že by svých práv a svobod méně statečně hájili, kdykoli jim hrozilo skutečné nebezpečenství. Ale moudří a rozvážní mužové, jakými byli páni Václav z Ludanic, tehdejší hejtman zemský, Berchtold z Lipé, pán na Krumlově, Jiří Žabka z Limburka, Hanuš z Lichtenštejna, pán na Mikulově, a ještě mnozí jiní byli přesvědčeni, že Ferdinand nemá v úmyslu sahati šlechtě na práva přísahou jí zaručená. Kdyby se vzpoura nezdařila, všechna tato práva mohla uvedena býti v pochybnost, kdežto naopak i nejpříznivější výsledek povstání nemohl stavům moravským přinésti mnohem více moci, než jí doposud měli. Dlužno také nezapomínati starého sporu mezi stavy českými a moravskými, jenž pocházel z dob volby Ferdinandovy a který i po letech zůstavil u obou stran stopy hořkosti. Všechny okolnosti působily k tomu, že žádost stavů českých o pomoc vojenskou byla odmítnuta, ano Moravané pokusili se včasnými výstrahami sousedy odvrátiti od nebezpečného podniku, ovšem marně. A jako šlechta vyšší i nižší, tak i města moravská zůstala Ferdinandovi věrna. Jediná Jihlava, jež stála v čele hnutí reformačního na Moravě, přidala se k povstání českému; nejprve skrze dva posly ústně, potom na pohrůžku českých stavů, že kdo nepřistoupí k jednotě, ztratí své statky a bude ze země vypovězen, také písemným prohlášením městská rada jihlavská připojila se k jednotě, složila peníze na válečné potřeby a vypravila do Prahy také oddíl vojska na pomoc.

Zatím král Ferdinand, který dlel té doby v Sasku a již zase spojil se s vévodou Mořicem, na žádost stavů českých položil sněm do Prahy na den 18. dubna. Císař Karel vypravil

oběma na pomoc vojsko vedením Albrechta, markrabí braniborského, ale Albrecht byl od kurfirsta Jana Bedřicha u Rochlic poražen a zajat. Touto porážkou svého spojence nuceni byli Ferdinand i Moric couvati rychle zpět ku hranicím českým, a Ferdinand nařídil opětně veřejnou hotovost z Čech, tentokráte k obraně zemské u Litoměřic a jmenoval nejvyšším velitelem jejím pana Šebestiána z Weitmile. Stavové čeští, jimž kurfirst Jan Bedřich zatím dal zprávu o svém vítězství, sebrali sice vojsko a uložili na celou zemi berni k vydržování této moci, avšak velitelem jejím jmenovali pana Kašpara Phluga z Rabštejna a nařídili mu, aby se nespravoval jinými rozkazy, nežli stavovského výboru od nich zvoleného, který měl v Praze své sídlo. Kašpar Phlug s vojskem stavovským zaujal pak postavení nikoliv u Litoměřic, nýbrž u Bečova, odkudž vyjednával s kurfirstem Janem Bedřichem o spojení obojího vojska. Ferdinandovi z Čech překáženo bylo zásobovati vojsko a vybírati brance, pochod vojska jeho znesnadňován kladením zásek a zakázána výplata daní od předešlého sněmu povolených. Ale k zjevnému spojení s kurfirstem nedostávalo se nikomu odvahy, a Kašpar Phlug marně očekával podobný rozkaz z Prahy od stavovského výboru. Tak se stalo, že král Ferdinand a vévoda Moric bez překážky protáhli Litoměřickem, Žateckem a Loketskem k Chebu, kdež se spojili s hlavním vojskem císaře Karla.

Zatím shromáždil se sněm ustanovený v Praze (18. dubna). Král Ferdinand vypravil k němu komisaře své, v jichž čele byl olomucký biskup Jan Doubravský, a mezi nimiž byli moravští páni Václav z Ludanic, Vilém Kuna z Kunštátu, Jiří Žabka z Limburka, místokancléř královský, Přemek z Vickova a Václav Tetaur z Tetova. Tito komisaři vyzvali shromážděné stavy, aby zápis jednoty branné zrušili, vojsko rozpustili a upustili od spolku s kurfirstem Janem Bedřichem; neučiní-li tak, že se jim zakazuje další jednání. Tímto prohlášením popuzeni, čeští stavové usnesli se poslati Ferdinandovi dopis velmi důtklivý, kterým hájili svého práva uzavírati branné jednoty. Dříve však než list ten byl odeslán, došla do Prahy zpráva, že kurfirst Jan Bedřich poražen byl od spojených vojsk císaře Karla, krále Ferdinanda a vévody Mořice u Mühlberka (24. dubna 1547). Král Ferdinand sám podal z bojiště mühlberského zprávu o tomto vítězství biskupovi olomuckému a ostatním pánům moravským do Prahy,

a jeho list byl veřejně shromážděným stavům českým přečten. Na tyto působila neočekávaná zpráva jako blesk z čista jasna. Mnozí, kteří beztoho k jednotě jen z donucení přistoupli, rozjížděli se ihned z Prahy. Dopis Ferdinandovi dosud neodeslaný byl zrušen a poslům uloženo pouze žádati, aby směli při své jednotě setrvati, začež slibovali rozpustiti vojsko, které však zatím již samo se rozešlo.

Král Ferdinand, jejž poslové zastihli v ležení před Wittenberkem, obléhaným od vojska císařského, odpověděl, že stavové mají především zápis jednoty zrušiti a zanechati všeho shromažďování, až by od něho sněm byl položen. Avšak stavové ani potom neuposlechli tohoto rozkazu, ano vložili zápis jednoty do desk zemských, jakoby tím měl nabyti platnosti zákonité. Tu ovšem král Ferdinand, jemuž po pokoření knížat protestantských v Německu císař Karel odevzdal část vojska svého, aby jím odbojné stavy připravil k poslušenství, dal se ihned na pochod do Čech a dorazil již 3. června do Litoměřic, kamž mimo jiné dostavil se též biskup olomucký Jan Doubravský a četní pánové moravští kromě těch, kteří již dříve dleli při vojště králově. Z Litoměřic král vydal prohlášení, že odpustí všem pánům a zemanům, kteří by se do určité doby dostavili do jeho ležení a tam se ospravedlnili. Z této amnestie však vyňati byli hlavní vůdcové vzpoury a také města královská. I dostavili se téměř všichni protestantští páni a zemané do Budějovic a zrušivše jednotu brannou, slibovali králi pomoc proti těm, kdož by se ještě protivili. Jich pomocí král Ferdinand dal se na pochod ku Praze, která po nepatrném odporu vzdala se mu na milost a nemilost. Proti královským městům a náčelníkům povstalé šlechty zřízen byl 25členný soud, který se skládal z přísedících pánův a rytířů z vedlejších zemí koruny české. V čele jeho byl syn králův, arcikníže Ferdinand, a z Moravy zasedali v něm: biskup olomucký, zemský hejtman Václav z Ludanic, Berchtold z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, Jan z Lichtenštejna, Dětřich z Kunovic, Václav Tetaur z Tetova, nejvyšší písař makrabství moravského, Přemek z Vickova, podkomoří moravský, a Jan Kropáč z Nevědomí. Ústy pana Václava z Ludanic pak král Ferdinand dal ohlásiti poslům Pražanů těžké podmínky, za kterých jim udělil odpuštění. Také ostatním městům královským byly uloženy přísné pokuty: musila vydati králi většinu statků

svých i důchodů, předložiti privilegia, jež měla býti dle vůle královy změněna, a poddati se stálé dani z piva a z vína, která měla býti budoucně vybírána bez svolení sněmovního. Poselstva královských měst, skládající se z purkmistrův a konšelů, po 40—50 osobách, předvolána byla na hrad Pražský, byla na rozkaz králův uvězněna na tak dlouho, až by ony podmínky byly splněny. Dva zemané a dva měšťané byli k smrti odsouzeni a popraveni. Že tresty nebyly krutější, bylo z velké části zásluhou moravských přísedících soudu královského, kteří se za obviněné vřele přimlouvali.*)

Mezi obviněnými královskými městy byla z moravských jediná Jihlava, jíž dáno za vinu, že jakožto majitelka českého statku Střiteže účastnila se vzpoury protestantských stavův a že se také dala do velezrádného spolčování s kurfirstem Janem Bedřichem. Královský soud uznal měšťany jihlavské vinnými a odsoudil je jako ostatní města, ku ztrátě všech zemských statků, jež měly připadnouti komoře královské. Na mnohé prosby teprve král ponechal městu jeho statky a spokojil se pokutou 25.000 tolarů; krom toho musili se Jihlavští, jako všechna města královská v Čechách, zavázati k pobečovnému, t. j. k poplatku jednoho groše z každého sudu piva, v městě uvařeného. Když později městská rada stěžovala si u císaře Maximiliana, že toto pobečovné jest městu Jihlavě na velkou potupu, ježto žádné jiné město moravské není takovému poplatku podrobeno, císař sprostil (1575) město této daně, jestliže se z ní vykoupí složením 5000 pr. grošů jednou pro vždy, což se také stalo.

Král Ferdinand použil vítězství svého nad vzpourou stavů protestantských k dalšímu ještě sesílení moci panovnické, ač způsobem dosti umírněným, aby nepopudil většinu stavů k mocnějšímu odporu. K tomu cíli směřovalo především opatření, že stavové pod trestem smrti nemají bez svolení krále uzavírati mezi sebou spolky a sněmy svolávati; králi bylo přiřčeno právo, osazovati zemské úřady a soudy toliko po úradě příslušných kollegií; v městech královských dosazeni všude královští rychtáři, jimž příslušelo obec svolávati, účastniti se všech schůzí rady

*) Srv. Tomek, Děj. Prahy, XI., 396, 403. Tieftrunk, Odpor stavů českých r. 1547.

městské, dohlížeti, aby konšelé ničeho proti králi směřujícího nepodnikali, a účastniti se všeho právního jednání. V Praze zřízen byl appellační soud pro všechny země koruny české, který složen byl z dvanácti členů stavovských, po čtyřech z každého stavu, a ze čtyř právnických učenců a soudců. Od té doby mělo všeliké odvolání královských měst ve věcech soudních k soudu magdeburskému, pražskému neb litoměřickému přestati a přeneseno býti na tento appellační soud královský. Konečně v příčině dědičné posloupnosti trůnu českého vedle zlaté bully císaře Karla IV. z r. 1348 a majestátu krále Vladislava z r. 1510 stvrzen byl revers vydaný r. 1545, jímž se připouštěla volba a korunování nástupce za živobytí králova. A tak tedy nezdařená vzpoura na místě rozšíření práv stavovských měla v zápětí pravý opak — totiž značné jich obmezení.

Avšak netoliko politické nýbrž i náboženské změny král Ferdinad mínil provésti v zemích českých. Domníval se, že nadešla příhodná doba, aby zvláště v Čechách a na Moravě svoboda náboženská obmezena byla toliko na obě starší vyznání, oprávněná zemskými zákony, totiž katolické a podobojí. Zvláště pak proti Jednotě bratrské vystoupil s nebývalou přísností. Dobrou záminkou k tomu bylo mu hojné účastenství Bratří ze stavu panského, rytířského i městského v předešlé vzpouře, za kteréž neméně než čtyři páni bratrští zasedali v osmičlenném správním výboru. Již v říjnu r. 1547 obnoven byl mandát krále Vladislava z r. 1508, jímž zapovězeny Bratřím všechny schůzky, konání služeb božích i udílení svátostí a nařízeno, aby všechny kostely jejich odevzdány byly katolíkům nebo podobojím. Novým dekretem (v lednu 1548), jehož provedení bylo svěřeno synu královu arcikníže ti Ferdinandovi, pozavírány byly všechny modlitebny a jiná shromáždiště bratrská; na panstvích, která některým pánům byla konfiskována a připadla komoře královské, dosazeni byli na místě bratrských farářů katoličtí nebo podobojí a stoupencům Jednoty na takových statcích nařízeno do určité lhůty přestoupiti anebo se vystěhovati; i odešlo jich tehda velmi mnoho na Moravu, potom na 800 osob do Pruska a do Polska do vyhnanství; byly to „první oběti onoho žalostného stěhování, jež tak často se opakuje během XVI. a XVII. století. Co tu hoře a zármutku! Svazky přátelské a rodinné rozervány, dům otcovský opuštěn, jmění těžce nastřádané ztraceno, nebezpečenství po cestách a nad

to nade vše neuhasitelná touha po vlasti!“*) Starší obcí byli stíháni a tehdejší biskup jednoty, Jan Augusta, vylákán byv ze svého úkrytu, několikkráte byl zmučen a uvržen do vězení na Křivoklátě, kdež pobyl v tuhé vazbě po šestnácte let. Všechno úsilí spoluvěrců vybaviti jej odtud zůstalo marným, ba neprospěla ani přímluva šlechetného biskupa olomuckého Jana Doubravského u samého krále Ferdinanda přednesená.

Záměr katolické reformace, pojatý králem Ferdinandem, prováděn byl v Čechách bez překážky. Tam zajisté vědomí spáchané viny a strach před zaslouženým trestem nedovolovaly stavům, aby vystoupili na ochranu svobody náboženské. Ano stalo se, že duchovní podobojí, aby svalili se své strany vinu, sami podněcovali krále proti „pikardům“ a žádali jej za ochranu proti útiskům, které prý jest jim od nich snášeti. Jinak bylo na Moravě. Tato země, kromě pohraničného města Jihlavy, v těžké době zachovala králi svému nezlomnou věrnost. Král Ferdinand v uvážení této věci a dobře věda, jak vysoce váží si Moravané svobody náboženské, neodvážil se bez svolení stavů mandát proti pikardům přenésti také na Moravu. To povzbudilo také biskupa bratrského Jana Augustu, že než ještě uvržen byl do vězení, uchýlil se zvláštním prosebným listem pod ochranu zemského hejtmana moravského Václava z Ludanic, jehož rodičové kdysi také náleželi k jednotě bratrské. Ale odpověď tohoto zněla nepříznivě; tam bylo vytknuto, že Augusta nevyužitkoval dostatečně své moci, jakožto první biskup Jednoty, aby zamezil vzpouru Českých Bratří proti králi, ano že na místě toho rozesílal listy, pořádal schůze a strhl prý tak množství lidu v záhubu; také prý složil hanlivou píseň na císaře a krále; Augustou prý Jednota jest zničena; on, Václav z Ludanic, že doufal jako jeho rodiče zemříti ve víře bratrské; když však poznal její převraty, které staly se zejména působením lutheránství, raději té víry se vzdal. Marné byly námitky Augustovy, že on nebyl původcem oné hanlivé písně a že nekonal schůze Bratří, aby je štval proti králi: Ludanický všeliké ochrany mu odepřel.

Z odmítavého chování předního zástupce šlechty moravské vůči Augustovi netřeba však ještě souditi, že by se byl zpronevěřil dosavadním zásadám náboženským. Hleděl na Augustu

*) Denis, Konec samostat. české, str. 418.

spíše jako na provinilce politického, než jako na mučenníka pro víru. Možno, ano v pravdě se podobá, že smýšlení jeho i ostatní šlechty moravské se změnilo, když zpozorovali, jak daleko pokročil Ferdinand v pronásledování Bratří v Čechách. A nedůvěra jejich rostla, když král povzbuzen úspěchem svých snah v Čechách, pokusil se také na Moravě přísněji vystoupiti ve věcech církevních. S počátku stalo se tak jen proti Novokřtěncům; na sněmě v Brně r. 1548 žádal od stavů poznovu, aby toto vyznání ze svých statků odstranili a ze země vypověděli. Ačkoliv pak ani tehda všeobecné usnešení v tomto směru se nestalo, přece na mnohých statcích Novokřtěnci byli pronásledováni a mnoho jich uchýlilo se do doupat a skrýší, kdež bídně trávili život po desíti až po dvanácti osobách.

Na České bratry tehda u nás ještě nedošlo. Kdežto v Čechách r. 1548 a 1549 byli stále krutě pronásledováni a král již pomýšlel na sloučení katolíků a utrakvistů, ano mínil již i společného arcibiskupa v Praze dosaditi, touže dobou (28. října 1549) konala se v Přerově bez překážky synoda Bratří, zbavených své církevní hlavy, aby se uradili o krocích, jež by měli pro budoucnost podniknouti. Tehda také část Bratří vypovězených z Čech dostavila se k této synodě z ciziny, zvláště Mach ze Siona, vedle Augusty jediný zbývající z desíti starších Jednoty, jimž jedině příslušelo světiti kněze. Morava byla tenkrát vůbec předním sídlem Jednoty a bezpečným Bratří útočištěm. Část šlechty přiznávající se k Bratrství přímo jim poskytovala ochrany, ostatní, katolíci, podobojí i lutheráni, chovali se k nim větším dílem snášenlivě. Tomu mínil Ferdinand učiniti konečně přítrž. Opíraje se o prosbu biskupa olomuckého, na sněmě v Brně zahájeném v den před sv. Jiřím (24. dubna) r. 1550 uvedl otázku náboženskou na přetřes. Místokancléř královský Zikmund Heldt z Kementu za jeho přítomnosti zahájil toto jednání stížností, že od nastoupení vlády Ferdinandovy na Moravě všechno se změnilo. Kdežto prý r. 1526 toliko jednotlivé osoby oddávaly se bludům, nyní každé město, každá vesnice jimi jest nakažena; na denním pořádku prý jest, že řádní kněží od svých patronů jsou vyháněni z far a v ně dosazováni lidé ničemní; statky církevní stále jsou pleněny. Jest prý tedy vůle králova, aby vše uvedeno bylo v onen stav, jaký byl r. 1526, a veliký odpor proti jeho záměrům projevený že bude hledět zlomiti.

Tento projev zřejmě čelil proti Jednotě bratrské. Zemským hejtmanem byl tehda pan Václav z Ludanic, který v mládí svém po rodičích svých rovněž k této víře se přiznával, později však přiklonil se k Habrovanským a k lutheránům, takže náboženské vyznání jeho nebylo určité, nicméně katolické církvi vždy byl rozhodným odpůrcem. Avšak politické smýšlení jeho bylo přísně vlastenecké, králi sloužil vždy se vzornou oddaností a prokázal mu zejména za vzpoury české r. 1547 neocenitelné služby tím, že ve shodě s ostatní šlechtou udržel Moravu v pokoji. Král také vyznamenal jej, jmenovav jej předsedou soudního dvoru nad provinilými stavy českými. Na Václavovi z Ludanic bylo nyní, aby odpověděl na projev vůle královské. A odpověď jeho zněla tak, jak mu kázalo jeho smýšlení náboženské i přímá, neohrožená povaha. Obrátiv se k samému Ferdinandovi, pravil: „Nejmilostivější králi! Když Jste skládal přísahu, na základě které byl Jste přijat za markrabí moravského, byl ovšem počet oněch, kteří se přiznávali k čistému a neporušenému učení, nepatrný, což jest následek neznalosti pravé bohoslužby a pravého užívání svátosti; my však podnes želíme úpadku oněch dob. Nyní, když se Bohu zalíbilo, zapuditi temnotu, děkujeme mu z hloubi srdce, že nám pomohl k poznání očištěného evangelia. Prosíme a zapřisahámě Vaši Milost, aby nám popřála toho největšího statku a nezbraňovala nám vykonávání našeho náboženství. My všichni ani za vlas od svého přesvědčení neodstoupíme, a já sám raději hrdlo své nasadím, než abych se své víry vzdal. Dříve Morava v ohni a popeli zahyne, než aby trpěla nějakého u víře nucení!“

Po těchto slovech zemský hejtman obrátil se k shromážděným stavům a otázal se jich, zdali to, co právě králi přednesl, jest také jejich smýšlením. A všichni bez obalu přisvědčili. I vybídl Ferdinand sám ony, kteří by ho chtěli poslechnouti, aby stranou odstoupili, v naději, že se přece skloní před auktoritou královskou. Avšak pouze sedm se jich přihlásilo, a to ze stavu panského Berchtold z Lipé, Zachariáš z Hradce, Jaroslav z Pernštejna, Hanuš Haugvic z Biskupce a pan Tvorkovský; z rytířstva Zoubek a Konický ze Švábenic. A přece bylo ve sněmě více než sedm zástupců víry katolické.*)

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder I., 353.

Nebylo to pouze porušení svobody náboženské, nýbrž i zamýšlené obmezení práv politických, proti němuž moravští stavové ústy svého hejtmana prohlásili odpor. Zejména to bylo jim proti mysli, že Morava měla se obraceti v rozsudcích svých městských práv k nově zřízenému appellačnímu soudu v Praze. Proto si vysvětlíme, že zemský hejtman hned potom vytasil se s přísahou, kterou kdysi Ferdinand složil jakožto uznaný markrabí moravský, a přečetl znění její v německém překladě. Král odvětil na toto neslýchané počínání, že nikdy ještě jeho poddaní tak nepokročili v nestydatosti, aby svého knížete upomenuli na složenou přísahu, že on jí dosti dobře jest pamětliv a že jí jako křesťanský král nikdy neporuší. Pan z Ludanic ospravedlňoval své počínání, že předčítání přísahy nemá býti výčitkou, neboť prý markrabí přísahu svou dosud vždy měl na paměti, avšak že jej chce také pro budoucnost upozorniti na jeho závazky. Ferdinand rozhořčen opustil zasedací síň, stavové pak doprovázeli zemského hejtmana domů na znamení své úcty k němu. Cesta jejich vedla mimo byt královský, a Ferdinand dívaje se z okna na hlučný průvod, ulevil svému hněvu ne příliš lichotivým přirovnáním stavů ke „stádu vepřů, z nichž kdybys jednoho podráždil, všechny na sebe poštveš, anebo k roji včel, z nichž kdybys jedinou urazil, všechny na tebe shrnou svá žihadla. Hejtman má průvod větší nežli já, což svědectvím jest největšího úkladu a spiknutí proti mně“.*)

Pevné a odhodlané vystoupení stavů moravských neminulo se s účinkem. Král poznal, že stavové nechtějí brojiti proti moci královské, ale že jsou odhodláni odmítnouti všeliký pokus, zaváděti pronikavé změny v základních zákonech zemských. Ovšem appellace z královských měst moravských do Prahy ponenáhlu dosáhl. Jinak bylo ve věcech víry. Bratrská jednota, pod ochranou jednosvorného usnešení sněmu svatojirského, byla ušetřena pronásledování králem zamýšleného. Bratří v Čechách stíhaní a vypovídaní nalezali i potom na Moravě bezpečné útočiště. Za to se snesla nová bouře nad Novokřtěnci, nad nimiž nikoli celý sněm, nýbrž pouze někteří páni moravští drželi ochrannou ruku; vyplašeni ze svých úkrytů, stěhovali se do Rakous a do Uher, ale ne na dlouho. Jakmile doba nebezpečná pominula, vraceli se zase na Moravu,

*) Gindely, l. c. 354, 517. Denis, str. 424.

kdež rádi byli viděni od mnohých vrchností, poněvadž svou zručností a pracovitostí v průmyslu i obchodu zvelebovali blahobyt oněch krajů, ve kterých se usadili.

Na témže sněmě svatojirském král Ferdinand dal podnět k vypracování nového zřízení zemského. Stavové sice vydali tiskem takové zřízení na počátku r. 1546, to však uraděno bylo za nepřítomnosti královy a obsahovalo na úkor jeho příliš velké rozšíření práv stavovských. Proto Ferdinand tohoto zřízení nepotvrdil a na obecném sněmě v Brně r. 1550 poukázal stavům nejen na některé nedůslednosti v něm obsažené, nýbrž horlil i pro doplnění zemského zřízení o zhoubcích a loupežnících, o čeledi a o drahotě v zemi, v čemž obyvatelé prý nevědí si rady. Stavové uznali oprávněnost těchto výtek a zvolili později po pěti osobách ze stavu panského i rytířského, kteréž během tří let vykonaly přípravné práce a r. 1553 učinily písemný návrh oprav a dodatků, jehož stvrzení si král vyhradil. Avšak Ferdinand s potvrzením otálel po několik let a dosáhl konečně svou vytrvalostí, že stavové všelikých novot ve zřízení zemském se vzdali a že prohlášeno bylo (1562) za základ zemského řádu starší zřízení, upravené r. 1535 na sněmě ve Znojmě za přítomnosti panovníkovy a za souhlasu jeho. A tak obezřelá, při tom však důsledná politika Ferdinandova dosáhla skvělého úspěchu.*)

Konečně dohodnutí mezi panovníkem a stavy o vzájemné vymezení práv mělo pro zemi blahodárné následky, zvláště když také od vnějších nepřátel po dlouhá léta již nebyla znepokojována. Pořádek ve všech oborech veřejné správy, rychlé a pečlivé vyřizování ve věcech soudních zjednaly obyvatelstvu všeobecnou bezpečnost majetku, takže z onoho zdivočení a bezvládí, jež zažila Morava za posledních let rodu Jagjelovců, nezbylo než temná vzpomínka. Průmysl a obchod se zvelebovaly ponenáhlu, Morava byla tehda hustě zalidněná, měla proslulá vína a byla prohlášená lácí svých potravin. Vývozem obilí a jiných plodin zemských uhražovala všechen náklad na výrobky cizího průmyslu, do země dovážené. Také rybářství, monopol velkostatkářů, bylo vydatným zdrojem příjmů. Důchody rodu Pernštejnského páčily se na 170.000 tolarů ročně, což byla suma na tehdejší dobu ohromná. Bohatstvím slynuli též pánové z Lipého, z Boskovic, z Žerotína,

*) Kameníček, Sněmy mor. I., 180 násl.

z Kunovic, z Hradce, Krajířové, Dubští, Valdštejnové, Lichtenštejnové, Žampachové, z rytířů Tetovští, ze Zvole, Podstatští, Ojničtí a j. Také města se vzmáhala obchodem a průmyslem; měšťané půjčovali králům a šlechticům velké jistiny na úrok mnohem nižší, než bylo dříve, šest místo desíti ze sta. Židé a Novokřtěnci z velké části proto byli na statcích trpěni, ano i podporováni, že odváděli pánům svým velké poplatky, což zase vysvětluje se tím, že zaujímali v živnostech vynikající postavení. Pouze poddaný lid strádal útisky vrchností, které svalovaly většinu břemen, zejmena válečných, na jeho bedra.

Za tak příznivých okolností i všeobecné vzdělání utěšeně prospívalo. Šlechta zabývala se netoliko vojenstvím, diplomacií a věcmi soudními, nýbrž i četbou spisů klassických, řeckých i latinských. mladí synové šlechtičtí po dokonání připravného studia byli posíláni do Italie, Německa i Francie, aby si osvojili řeči a mrav jiných národův evropských a aby se seznámili s muži vynikajícími ve vědách i umění. Neposledními representanty humanismu té doby byli Moravané Augustin Käsebrod, učený biskup Jan Doubravský a Jan ze Zvole. Také Čeští bratří té doby počali se horlivěji než před tím zabývati činností vědeckou; v té příčině vytýkal jim Pavel Sperát, že nevěnují vědě dostatek vážnosti a pozornosti; aby tuto výtku od sebe odvrátili, vypravili ze synody konané v Přerově (28. října 1549) Jana Blahoslava, nadaného mladého člena Jednoty, a Jana Rokytu do Basileje, aby se tam oddali hlubšímu studiu.

VII. Třetí mír carihradský (1562). Poslední léta císaře Ferdinanda I.

Pětileté příměří, uzavřené s Turky r 1547 v Carihradě, přineslo i Moravě prospěch, ježto po celý ten čas s té strany nebyla ohrožována. Ale než lhůta vyměřená uplynula, hrozilo nové nebezpečenství válečné. V Sedmihradsku knížetem byl z vůle sultána Solimana Jan Zikmund, syn Jana Zápolského, za jehož nezletilosti vládu vedla matka jeho Izabela s poručnickou radou, v jejíž čele byl Jiří Utěšinovič, biskup velkovaradinský, muž neobyčejného důmyslu státnického i schopností vojevůdcovských. Jeho snahy šly za obnovením jednoty uherské pod panstvím rodu Zápolského. Poněvadž král Ferdinand držel část Uher i Charvatsko, Utěšinovič viděl v něm hlavní překážku

svých záměrův, byl proto jeho protivníkem a chtěl ho těchto zemí stůj co stůj zbaviti, třebas pomocí Turků, které mínil potom vlastní silou z Uher vypuditi. Avšak naděje jeho byly trpce zklamány: sultán Soliman zřídiv pašalik budínský, rozrazil tím království uherské ve tré částí a tím konečný cíl sjednocení této země byl zase do nedozírna oddálen. Jiří Utěšinovič od této osudné události netušil již ani novému knížectví sedmihradskému, které se octlo pod vrchním panstvím tureckým, že by se mohlo trvale zachovati od úplného jařma tureckého, a také všechno jednání sultanovo poukazovalo k tomu, že míní za krátko dosavadní vasalské knížectví proměniti v turecký pašalik.

Tyto obavy pohnuly Jiřího Utěšinoviče k tomu, že jal se vyhledávati přátelských styků s králem Ferdinandem. Úmyslem jeho bylo postoupiti mu knížectví sedmihradské i se Zátisím za jistou náhradu pro Jana Zikmunda. V tom směru jal se také s Ferdinandem vyjednávati, zároveň pak připravoval obranu země proti Turkům moudrými opatřeními. Avšak záměry jeho potkaly se s odporem šlechty sedmihradské i královny Izabely, která povolala i Turky na pomoc. Naproti tomu Jiří získal si mocnou oporu v Sasech i Sekelích a dílem i v poddaném lidu rumunském, jehož se ujímal proti útiskům šlechty. Odraziv útok turecký a pokořiv také vzpouru domácí, pohnul konečně královnu Izabelu, že podepsala v Karlově Bělehradě (19. července 1551) smlouvu, kterouž vzdala se pro sebe i pro svého syna všeho panství uherského a sedmihradského i s královskou korunou, začež Ferdinand udělil Zikmundovi i jeho mužským dědicům vévodství opolské a ratibořské jakožto léno koruny české a zajistil mu roční důchod 25.000 dukátů. Hned po této smlouvě královna i se synem opustila Sedmihrady a odebrala se prozatím do Košic, kdežto Utěšinovič podržel správu zemskou, byv od Ferdinanda ustanoven místodržícím čili vojvodou. Vedle něho zůstal v zemi Jan Castaldo, velitel vojska císařského, jež bylo do Sedmihrad vypraveno Jiřímu na pomoc. Již počátkem srpna r. 1551 šlechta sedmihradská holdovala Ferdinandovi jako vrchnímu pánu.

Následkem těchto událostí vypukla ještě před uplynutím pětiletého příměří nová válka s Turky, která vedena jsouc v Zátisí nedotkla se sice přímo Moravy, jako v létech předešlých, nicméně měla za následek, že stavové na žádost královu znovu musili se zavázati k povolení peněz i mužstva ve značnější míře

než dosud. Turci udeřili s velkou mocí na Temešvár, Lipu a jiná města v Banátě temešvárském a některých i dobyli. Utěšinovič a Castaldo oblehli město Lipu, kterou obsadilo 5000 Turků vedením statečného Peršana Ulamy bega. Tehda byli ve vojště císařském dva vynikající Moravané, z nichž jeden statečností válečnou, druhý posvátnou výmluvností dobyli si velkých zásluh. Byl to předně pan Karel ze Žerotína, který již dříve několika výprav tureckých se účastnil; byv i tentokráte postaven v čelo veřejné hotovosti moravské, za obležení Lipy odrazil prudký výpad Turků a přes 700 jich pobil, čímž velitel posádky Ulama beg donucen byl vzdáti se. Druhý byl kněz Antonín Brus z Mohelnice, který již dříve (r. 1542) účastnil se jako vojenský kazatel ve výpravě proti Turkům a se svolením Jindřicha Meziříčského z Lomnice, vojevůdce moravského, po tři léta zastával svůj úřad; vyznamenávaje se neobyčejnou výmluvností, hlásal slovo boží za přítomnosti vojska i statečných vůdců jeho a dobyl si takové vážnosti a slávy, že sám král Ferdinand byv na něho upozorněn, povolal jej do Vídně, jmenoval jej tajným radou svým a když r. 1551 hrozila nová válka turecká, ustanovil jej předním kazatelem veškerého vojska, které táhlo do boje. Ježto Brus patero řečí plynně mluvil, neminula se plamenná slova jeho, jimiž vojevůdce i vojíny k obhájení křesťanstva mocně vyzýval, nikdy s žádoucím účinkem. Král Ferdinand později ještě pro důležitější úkol si jej vyhlédl.*)

Bohužel všechna statečnost i nadšení Moravanův i ostatních příslušníků vojska císařského nepřinesly věci křesťanské mnoho zdaru. Mezi vůdcem císařským Janem Castaldem a Utěšinovičem vznikly záhy roztržky; Castaldo udal vojvodu sedmihradského ze zrádného vyjednávání s Turky a dosáhnuv k tomu svolení Ferdinandova, dal Utěšinoviče úkladně zavražditi (17. prosince 1551). Tímto skutkem však král zbavil se jediného muže, který by byl mu mohl Sedmihrady zachovati. Když velký vezír Achmet paša vtrhl do Banátu, kdež obléhl s velkou mocí Temešvár i Lipu, druhé vojsko turecké pak vniklo do Sedmihrad, Jan Castaldo neodolal tolika nepřátelům, neuměje si získati důvěru obyvatelstva sedmihradského ani udržeti vojsko v kázni. Tak padl Temešvár i Lipa do rukou tureckých, a Ferdinand nucen byl Castalda

*) Pilař a Moravec, Hist. Mor. III., 25. — Borový, Antonín Brus, str. 15.

odvolati ze Sedmihrad a správu země svěřiti dvěma magnátům sedmihradským (1552). Jinou výpravu Turci zahájili z pašaliku budínského. Poněvadž král Ferdinand krom toho byl spolu s císařem Karlem ohrožován také od kurfirsta saského Mořice, náčelníka knížat protestantských v Německu, bylo mu více než kdy jindy potřebí pomoci ze zemí koruny české. Moravské stavy svolal na sněm do Brna (17. března 1553) a dosáhl od nich povolení veliké berně 12 kop grošů z 1000 kop, tolik co několik neděl před tím povolili také stavové čeští. Na obranu země proti možnému vpádu tureckému nařízena byla veřejná hotovost desátého muže a zvoleni krajští hejtmanové, kteří měli vykonati další opatření, opatřiti pevnosti, města i kláštery, zasekati hory, zabezpečiti silnice, připraviti vojenskou hotovost a postarati se o zásoby potravní. Podobná usnešení učiněna potom na sněmě v Olomouci (31. května 1556). Avšak povolená berně byla na Moravě velmi vlažně odváděna, a když se blížila lhůta vyměřená, převalná část obyvatelstva neměla ani první polovici zapravenu. Zemský hejtman pan Václav z Ludanic byl tedy nucen vybídnouti zvláštním listem stavy moravské, aby nejen nedoplatky, nýbrž i druhá polovice berně byly do určité lhůty zapraveny, sice že budou ukládány pokuty. Patrno z toho, že země po tolik let vyssávaná nestačila již přinášeti tak veliké oběti.*)

Nebezpečenství válečné ještě vzrostlo, když ovdovělá královna Izabela, nejsouc spokojena s údělem synu jejímu vykázaným, vrátila se do Sedmihrad za souhlasu stavů zemských, kteří si přáli Jana Zikmunda za knížete, a uznala opět vrchní panství sultána Solimana, čímž země ta pro Ferdinanda byla ztracena (1556). Téhož roku Ali, paše budínský, oblehl důležitou pevnost Siget, která na jihozápadě Uher nejdále byla posunuta do území tureckého a chráněna byla okolními bažinami i mocným opevněním. Nepatrná posádka 800 mužů bránila se statečně, ale bylo třeba brzké pomoci. I sebráno bylo ze všech zemí rakouských i českých vojsko čítající asi 16.000 mužů, jehož vrchní velení svěřil král svému druhorozenému synu, arcikníže Ferdinandovi. I účastnilo se také mnoho panstva z Čech a z Moravy, jehož společným shromaždiskem byla Strážnice. Jezdcům českomoravským, jichž bylo na 1400, velel opět pan Karel ze Žero-

*) Kameníček, Účastenství Morav. l. c., str. 193. násl.

tína, kdežto pěšímu vojsku moravskému v čele stál pan Julius hrabě z Hardeka. Zpráva o příchodu vojska tohoto pohnula Turky, že upustili od obležení Sigeta. Arcikníženi však záleželo na tom, aby opatřil posádku sigetskou čerstvými posilami a zásobami a zároveň, aby zvěděl o dalších pohybech vojska tureckého, které ustoupilo k Pětikostelí. Tento nesnadný úkol vzal na sebe Karel z Žerotína i podařilo se mu přes všeliké nástrahy nepřátel vniknouti v čele těžké jízdy české a moravské až k Sigetu, kdež opatřil posádku všemi potřebami a bez úhony zase do tábora císařského se navrátil. Zásluhou tohoto obezřelého a chrabrého vůdce moravského Siget byl od útoků tureckých zachráněn. Arcikníže potom zvěděv, že Turci v ohromném počtu (80.000 m.) táhnou proti němu, dal se na zpátečné tažení; řízením téhož pána ze Žerotína stalo se, že veškeré vojsko již v říjnu t. r. bez pohromy domů se navrátilo.

V jak velké tísni král Ferdinand tehda se octl, o tom svědčí vlastní slova jeho, jimiž obrátil se o pomoc ke stavům moravským na sněmě v Olomouci (14. prosince 1556) a brzo potom i ke stavům všech zemí koruny české na generálním sněmě v Praze (22. března 1557). „Mnoho statků v Čechách a na Moravě, praví, hned za králů Vladislava a Ludvíka, jeho předchůdců dobré a slavné paměti, bylo zastaveno a Ferdinand byl nucen zastaviti ostatní; nicméně že se povždy přičinil, aby nejnalehavější dluhy zapravil a některé ze statků vyplatil. Berně, které Čechové a Moravané poskytovali, byly všechny nepatrné, tak že bylo mu hlavně roku 1529 a 1532 sbírati vojsko za peníze bratra svého císaře Karla V. a na vlastní útraty. Země Sedmihradská, kterou nechce obětovati Turkům, nýbrž křesťanům zachovati, stála prý ho přes 2,500.000 zlatých a války turecké v Uhřích při nejmenším přes 10.000.000 zl. rýnských do roku 1555. I v dobách příměří že mu bylo vydržovati mnoho posádek jízdných i pěších všude v pohraničních městech, na hradech, tvrzích i ve klášteřích uherských a konečně i na hranicích moravských, v Charvatech, Kraňsku, Štyrsku i Rakousích. Pašům a vezírům že mu bylo posílati peníze a drahocenné dary, aby působili ve prospěch jeho u sultána a každý že ví, jak nenasytnými jsou dvořané carihradští. Nyní na obranu Sigeta i jiných hradů že bylo mu opět na vlastní útraty větší vojsko sebrati, poněvadž povolené berně byly tak nepatrny, že se toho ani nenadál. Nyní sice že

celá říše Německá se strojí na velkou výpravu proti Turkům, ale že proto přece Ferdinand potřebuje mnoho peněz na lidi, špíži, střelivo, špehy a podobné. A Ferdinand nezapomněl ve své dlouhé proposici také připomenouti, že ho Bůh obdařil velmi četnou rodinou*) a proto že mu jest vydržovati veliký dvůr, což mnoho nákladu vyžaduje. Nejstaršího syna svého (Maximiliana) že poslal ke dvoru španělskému na vychování, čímž mu opět spůsobena velká výloha."**)

Stavové moravští učinili tehda králi úplně po vůli. Dohodnuvše se s ostatními zeměmi koruny české, povolili netoliko vysokou berni (12 kop grošů z 1000 kop) na potřeby válečné, nýbrž i posudné, z každého sudu piva po dvou groších na tři léta Ferdinandovi na dluhy a na vydržování dvoru. Krom toho k obraně země proti vpádům nepřátelským poskytnuta válečná hotovost jednoho jezdce a čtyř pěších ze 2000 kop gr. č. Ferdinand, který brzo potom (14. března 1558) prohlášen byl od kurfirstů německých za císaře římského, nabyv nové odvahy (neboť i stavové druhých zemí slibovali stejně vydatnou pomoc), odepřel splniti požadavek sultána Solimana, aby zbořen byl Siget a aby posílán byl poplatek do Cařihradu. Doba zdála se tomu býti příznivou, ježto tehda vypukla domácí válka mezi syny sultánovými Selimem a Bajazidem. Také v Sedmihradsku věci obracely se ve prospěch císařův. Královna Izabela jsouc v neustálých rozbrojech se šlechtou vypravila poselstvo k císaři Ferdinandovi a za prostřednictví bratra svého Zikmunda II. Augusta, krále polského, dohodla se s ním o podmínkách míru. Syn její Jan Zikmud měl se vzdáti titulu královského a za to podržeti knížectví sedmihradské s východní částí Uher. Nežli však smlouva byla podepsána, zemřela královna Izabela (15. září 1559) a Jan Zikmund přerušil další vyjednávání, dav se prohlásiti opět za krále uherského. Za to podařilo se císaři dosáhnouti konečného míru se sultánem Solimanem na osm let (v Cařihradě, 1. června

*) Jeho manželka, Anna Uherská, porodila mu za 21 let (1526—1547) neméně než 15 dětí, z nichž ovšem všechny nezůstaly na živu. Po smrti její král Ferdinand již se neoženil.

**) Kameníček, Účast. Morav. l. c., str. 197. Z podrobného odůvodnění žádosti královy, který bere doklady i ze svého života rodinného, vysvítá neobyčejná moc stavů zemských vůči panovníkovi. Jak nepatrným jeví se tu zemský sněm našich dob!

1562), jímž Turkům ponechány všechny výboje a císař i pro příští časy se zavázal odváděti poplatek 30.000 dukátův.

Mír ten byl velkou útěchou stavům i všemu obyvatelstvu moravskému, avšak naděje, že by jim zemská břemena byla zmírněna, se nesplnily. Císař žádal i potom nezmenšenou berni na dluhy, na dary a poplatky do Cařihradu a zejména, „aby okolní a pomezní města, hrady i tvrze osazeny a proti Turkům opatřeny býti mohly, neboť prý válka s Turky i v míru trvá".

* * *

Vzhledem k rozháranému náboženskému stavu v zemích koruny české král Ferdinand vytkl si důstojný úkol, sjednotiti obě vyznání zákony zemskými uznaná, katolické a podobojí, a prováděl úkol ten se snahou uznání hodnou. Základem k tomuto sjednocení měla býti kompaktata basilejská. Byl přesvědčen, že moudrým kompromisem dosáhne mnohem více, než násilným potlačováním mínění protivného. V té příčině záměry jeho podobaly se oněm, jež sledoval slavný král český Jiří Poděbradský. Ano, katolický Ferdinand zašel ještě dále; žádal snažně kurii římskou, aby povolila kalich nejen v Čechách, nýbrž i ve všech jeho dědičných zemích. Avšak potkával se s nemenšími překážkami, než kdysi Jiří. Papež Pavel IV. byl vášnivým nepřítelem rodu Habsburského, a na Ferdinanda zanevřel také proto, že se dal voliti a prohlásiti za císaře (14. března 1558) též od kurfirstů protestantských. Řád jezuitský, který už tehda na mnohých místech s úspěchem čelil dalšímu šíření nových řádů, vzpružil zase někdejší odvahu stolice římské a obnovil naději její ve vítězství konečné nade všemi protivníky. Těmito nadějemi však ubylo dobré vůle k smírnému vyrovnání.

S podobným odporem však císař Ferdinand potkával se u vlastních poddaných. Náboženský mír augšpurský, jejž uzavřeli mezi sebou katoličtí a lutheránští stavové v Německu (1555), rozštěpil říši německou na dvě zákonem uznané konfesse a povýšil lutheránství za náboženství státní. Tento obrat nemohl zůstati bez následků ani v našich zemích, jmenovitě lutheráni čeští a moravští nabyli nové důvěry, že i jim se podaří dosáhnouti podobného zákonnitého uznání. Obě náboženské strany stavěly se vždy přikřeji proti sobě, a Ferdinand sám posilňoval katolictví tím, že do svých zemí povolával jezuity a zakládal pro ně koleje s bohatými nadáními. V Praze založeno takové

kollegium na žádost kapituly a některých prelátů, zejmena opata broumovského, r. 1556 a obdařeno velmi bohatě. Zřízeny dva konvikty, pro šlechtice a pro chudé, a gymnasium, k němuž se pak připojovalo studium theologické i filosofické. Za obydlí vykázán jezuitům proslulý klášter sv. Klimenta na Starém Městě, nedaleko mostu Karlova. Na Moravě byl to pak biskup olomucký Marek Khuen, muž rozhodný a ducha bystrého, jenž za posledních let panování Ferdinandova snažil se uvésti řád jezuitský do své diecése. Katolického kněžstva na Moravě byl tehda takový nedostatek, že jednomu faráři bylo často obstarávati duchovní správu v celém obvodu nynějšího děkanství. Nad to pak katolické kněžstvo bylo velmi chatrně vzděláno, což hlavně bylo následkem toho, že musilo samo o obživu svou se starati. Desátky byly velmi skrovně odváděny, jelikož patronové far po většině holdovali náboženským novotám a raději se hleděli katolických farářů zbaviti, aby mohli povolávati na fary kazatele lutheránské, bratrské i jiné. O svatém Jiří dálo se pravidelně hotové stěhování farářů po celé Moravě, poněvadž fary bývaly pod jistými výminkami a závazky farářům od patronů rok od roku propůjčovány. Propuštění oddávali se buď úplné nečinnosti nebo hledali si výživy jinde, najímali si hostince nebo menší statky, oddávali se řemeslům, anebo pracovali na polích za denní mzdu. Kláštery byly buď úplně prázdny a opuštěny, nebo bylo sotva po jednom, dvou až třech mniších, a i ti den co den měnili víru svou i řeholi a ženili se.

Biskupové olomučtí marně snažili se dobrým příkladem a neústupnou přísností stavovati nekázeň ve kněžstvu moravském. Ani důrazné usnešení sněmu brněnského r. 1558 nemělo v této příčině účinku. Proto biskup Marek Khuen čím dál tím více obracel zřetel svůj k nově založenému řádu jezuitskému, v němž byli mužové v pravdě učení a vytrvalí, a s patrným zalíbením pozoroval utěšené výsledky, jichž se domáhali členové tohoto řádu v nově založených kolejích svých ve Vídni a v Praze. Upozorňoval tedy rektora koleje vídeňské P. Petra Canisia, který byl zároveň provinciálem, na rozsáhlé pole činnosti na Moravě, jež vyžaduje pilných pracovníků. Vyjednávání však v té příčině o založení koleje olomucké se nezdařilo, ježto biskup Khuen neměl pro ni v první chvíli žádné vhodné místnosti ani zajištěné výživy.*)

*) Obšírněji o tom pojednal F. Kameníček ve Sborníku histor. roku 1885, str. 32 násl.

Byly však ještě jiné překážky, které ochromovaly činnost Ferdinandovu a bránily v dosažení konečné jednoty náboženské v našich zemích. Strana pod obojí octla se již největším dílem v táboře lutheránském a od r. 1555 stavové čeští osazovali konsistoř tak, že většina její záležela z osvědčených lutheránů. V městech, kde protestantism byl již zaveden, získává většinu obyvatelstva, proniká do rad městských, úřadně ujímá se správy města, kostely znenáhla odnímají se bohoslužbě katolické, mše jest proměněna nebo potlačena, a nikdo nešetří již rozkazů konsistoře utrakvistické. Na Moravě tehda ze šlechty jediný pan Jan Haugvic z Biskupic byl upřímným katolíkem; z měst pak a městeček moravských prý pouze Koryčany a Švábenice zůstaly čistě katolickými, ostatně novoty náboženské pronikly všude i do větší části vesnic moravských.*) V téže době Jednota bratrská počala se reorganisovati. V Čechách sice dosud přísné zákony zachovávány byly v platnosti, a Augusta držán byl ještě u vězení, ale církev moravská zkvétala a prospívala vždy utěšeněji. Ukázalo se to na synodě konané v Slezanech r. 1557, kde šlechta česká, moravská a polská u velikém počtu přítomna byla ve shromáždění, s ní více než dvě stě kněží a jáhnů, — mezi nimi pastýři nejhodnější, Černý, Červenka a Jan Blahoslav, jeden z duchů nejosvícenějších a z duší nejšlechetnějších, jaké zrodila země česká v XVI. století. Důležité nálezy byly tu učiněny: té chvíle skutečně dokonáno bylo dílo obnovy, jehož potřebu spůsobilo utrpení roku 1548; na synodách následujících (v Přerově r. 1562) rozvíjeny byly zásady, stanovené ve Slezanech. Dva noví biskupové byli zvoleni, Jiří Izrael, apoštol Polska, a Jan Blahoslav. Počet biskupů čili seniorů byl přes odpor Augusty, dosud na Křivoklátě uvězněného, zvýšen na čtyři. Vrchní správa Jednoty bratrské měla v té době posud hlavní sídlo své v Přerově, kdež působil Matěj Červenka, jeden ze seniorů čili biskupů jednoty. Bratrské obce na Moravě dosáhly nepříznivými poměry v Čechách daleko většího významu než v dobách předešlých. Přerov, Ivančice, Prostějov staly se sídly seniorův a tam také pravidelně konány byly synody. Ivančice nabyly zvláště tím velké důležitosti, že si je Jan Blahoslav obral za své sídlo, a význam ten podržely vždy rostoucí měrou až do konce Jednoty. Z Ivančic

*) Denis, l. c. str. 438. — Kameníček, Sbor. hist. 1885, str. 34.

byly spravovány jižní, z Přerova severní obce moravské. Členům jednoty bylo s větším důrazem, než dříve, ukládáno, aby si osvojovali větší vzdělání. Tehda mladí a nadaní mužové (Jiří Strejc, Jindřich Schwarz) ubírali se na studia do ciziny, zvláště do Královce a Wittenberka. Latině věnována byla velká pozornost. Tím spůsobem připravena půda překladu písma svatého, nejkrásnějšímu květu české literatury té doby, jehož dokončení náleží však do let pozdějších. Jednota rozdělila se na tři kraje, polský, český a moravský; usnešeními synod kázeň byla lépe pojištěna, dozor rychlejší, kdežto všeobecně uznaná moc dvanáctičlenné úzké rady bránila všeliké roztržce a udržovala plnou jednotu víry a obřadův.*)

Za takových okolností nelze než podiviti se čirému optimismu císaře Ferdinanda, který tolik protiv doufal stále ještě sloučiti pod jedním krovem. Již r. 1549 učiněn byl od něho pokus na sněmě v Praze, aby na základě kompaktat sjednotil katolíky se stranou pod obojí. Většina duchovenstva pod obojí osvědčila se sice s počátku povolnou, poněvadž tehdejší administrátor pražské konsistoře, Jan Mystopol, muž prázdný všelikého mravního přesvědčení, s velkou horlivostí podporoval snahy královy. Avšak světští stavové, z nichž většina již stála na půdě lutheránství, zabránila přijetí navržených artykulův. Nová naděje zasvitla, když r. 1559 zemřel neústupný papež Pavel IV. a na jeho místo zvolen byl mírný Pius IV., který ochoten byl znovu svolati koncilium, odročené již z r. 1552. Nežli však by se koncilium sešlo, císař Ferdinand znovu naléhal na papeže, aby povolil přijímání pod obojí i sňatky kněžské, čímž doufal připraviti si u protestantů příznivou půdu pro další vyjednávání. Zvláště pak v zemích českých doufal těmito opatřeními získati pro církev římskou stranu pod obojí, a aby katolictví v Čechách v tomto směru zjednal bezpečnou oporu, urychlil s papežem jednání o obsazení arcibiskupského stolce v Praze, které již od let pro odpor kurie římské nebylo vyřizováno. Pro toto důležité místo císař vyhledl si Antonína Brusa z Mohelnice. Tento vynikající hodnostář církevní narodil se r. 1518 v Mohelnici, městě, náležejícím biskupům olomuckým. Asi r. 1540 vysvěcen byl na

*) Denis, l. c. 427. Gindely Gesch. d. böhm. Brüder I., 404 násl.

kněžství v klášteře křižovnickém v Praze. Životopisec jeho*) líčí netoliko souměrnost a krásu jeho těla, nýbrž i výtečné vlohy duševní. Zvláště stkvělou byla jeho výmluvnost a znalost patera jazyků, jež osvědčily se, když Brus po dvakráte účastnil se jako vojenský kazatel válečných výprav proti Turkům (1542,1551). Později stal se farářem v Chebu a r. 1552 zvolen byl velmistrem křížovníků pražských. Svým zevnějškem a výmluvností upozornil na sebe i císaře Ferdinanda, který jej r. 1558 jmenoval administratorem biskupství vídeňského. Na návrh učeného Scribonia, který tehda byl administrátorem arcibiskupství pražského a nabízenou hodnost arkibiskupskou pro svou osobu odmítl, císař vyjednával již od r. 1560 s dvorem římským o dosazení Brusovo do Prahy. Po dlouhém váhání papež konečně 5. září 1561 potvrdil Brusa arcibiskupem, zároveň pak mu bylo uloženo od císaře, aby také diecézi vídeňskou spravoval, pokud by vhodný nástupce nebyl nalezen, což se stalo již r. 1562.**)

Tak osazen byl z moci církevní po 140***) letech arcibiskupský stolec pražský mužem, který důstojně se řadí po bok prvnímu arcibiskupovi Arnoštovi z Pardubic. Morava dala jej sesterské zemi, tak jako o několik let dříve rodák český Jan Doubravský, pocházející z Plzně, znamenitý dějepisec, zdobil biskupský stolec olomucký. Císař Ferdinand sliboval si z tohoto dosazení mnoho zdaru pro svůj velkolepý záměr — sjednocení utrakvistů s katolíky. V té příčině již také bylo zahájeno vyjednávání s koncilem tridentským, kamž vypraven byl od císaře Ferdinanda jakožto vyslanec čili orator arcibiskup Antonín Brus spolu s biskupem pětikostelským Jiřím Dražkovičem. Brus v generální kongregaci, konané 7. dubna 1562, výmluvnými slovy hájil práva svobodného hlasování pro veškeré účastníky obecného koncilia. Avšak v červnu toho roku císař povolal jej do Vídně,

*) „Vita Generalium", rukopis archivu křižovnického, jenž obsahuje životopisy 36 velmistrů téhož řádu, praví o něm: „Singula enim ejus membra corporis ad Apellis composita et disposita fuere penicillum."

**) Borový „Antonín Brus z Mohelnice" v Praze 1873; téhož článek „Brus" v Ottově Naučném Slovníku". Srv. též Gindely „Gesch. der böhm. Brüder," II., 7, a Cvrčkův článek „Antonín B. z Mohelnice" v Čas. Hist. r. II., str. 30.

***) Od roku 1421, kdy Konrád z Vechty přiklonil se ke kališníkům a vyloučen byl z církve katolické.

odkudž za urovnáním rozličných věcí církevních arcibiskup odebral se do Prahy a teprve 8. srpna vrátil se do Tridenta. Za nepřítomnosti jeho*) stalo se v 21. sezení koncilia usnešení (16. července), že postačí přijímati svátost oltářní pod jednou spůsobou. O téže věci jednáno bylo ještě v 22. sezení, které se konalo 17. září 1562. Leč ani tohoto sezení Brus se nemohl účastniti, jsa povolán do Prahy, kde mu bylo (20. září) korunovati nejstaršího syna císařova, Maximiliana, za krále českého. Tím se aspoň částečně vysvětluje, že zamítnuta byla žádost císařských vyslancův, aby přijímání pod obojí bylo dovoleno všem katolickým křesťanům v zemích českých, uherských a rakouských; usnešeno pouze, aby rozhodování o této otázce ponecháno bylo papeži. Císař Ferdinand vypravil tedy poselstvo do Říma a po delším vyjednávání dosáhl konečně od papeže Pia IV. svolení (17. dubna 1564), aby v Čechách, na Moravě, Rakousích, Solnohradsku a v několika diecézích německých svátost otářní směla se podávati pod obojí spůsobou. Od té doby ve všech katolických chrámech našich zemí podáván byl kalich každému, kdo si toho přál; instituce ta potrvala u nás až do r. 1622. Žádost za povolení sňatků kněžských byla však jak od koncilia, tak od papeže co nejrozhodněji odmrštěna.

Výsledky tohoto opatření zůstaly však daleko za očekáváním císaře Ferdinanda, že totiž strana pod obojí opět přilne k víře katolické. Svolení ono mělo přijíti o sto let dříve, když se ho domáhal slavný král Jiří Poděbradský, jemuž se na podobnou prosbu odpovědělo z Říma klatbou a vyhlášením křížové války. Tehda zajisté smířlivostí kurie byl by celý český národ vrátil se bez nesnází v lůno církve katolické: nyní, když rozštěpen byl v několikero vyznání, příliš pozdě přišlo se vstříc požadavkům strany podobojí. Tato nechtěla už o kompaktatech ani slyšeti, ježto přijala téměř naskrze nauky lutheránské. Ukázalo se to zcela zřejmě r. 1562, kdy čeští stavové pod obojí, shromáždění

*) Tak tvrdí Borový, Antonín Brus, str. 32., násl. Naproti tomu Denis, Konec samostatnosti české, str. 446., nezdar vyjednávání s konciliem tridentským přisuzuje malé obratnosti obou vyslanců císařských. „Brus, na němž spočívala tíha rokování, nebyl oblíben u shromáždění. Jeho vysoká postava, upřímná pobožnost, vážná povaha a výmluvnost vzbuzovaly sice úctu, ale biskupové italští, na jichž straně byla většina, vyčítali mu pýchu a samostatnost jeho“.

ke korunování krále Maximiliana, osadili konsistoř pod obojí zřejmými přívrženci víry Lutherovy. Toho ovšem nemohl císař připustiti, nechtěl-li aby všechny snahy jeho o sjednocení víry zůstaly marnými. I odňal stavům pod obojí právo, které dosud bez překážky vykonávali, a oznámil jim, že bude příště sám jmenovati jak administratory tak i přísedící konsistoře. Stavové po některém odporu musili se podrobiti vůli panovníkově.

Brzo po vyhlášení kalicha v zemích českých zemřel císař Ferdinand (25. července 1564) ve Vídni, dav ještě v poslední chvíli na přímluvy syna svého Maximiliana svolení k tomu, aby Augusta z vězení křivoklátského propuštěn byl na svobodu. Tělo císařovo bylo na jeho výslovné přání převezeno do Prahy a tam v hlavním chrámě pochováno. Jeho panování obsahuje v sobě nejdůležitější obrat v osudech zemí koruny české. Země ty, které dosud tvořily jednotný a samostatný stát, byvše přivtěleny k zemím rakouským a uherským, ztratily tuto samostatnost. Nestalo se tak výhradně působením panovníkovým. Ferdinand, ač vždy bedliv sesílení práv královských, šetřil pečlivě práv stavovských tak, jak se k tomu zavázal přísahou, když nastoupil ve vládu našich zemí. Kdyby byli stavové všech zemí koruny české svorně hájili starobylého svazku státoprávního tak, jak vysloven byl ve zlaté bulle císaře Karla IV., Ferdinandovi zajisté by nebylo napadlo svazek ten přetrhati. Ale stavové jednotlivých zemí, především pak stavové čeští, sami lehkomyslně přervali pouto, jímž země vedlejší k Čechám byly vázány. A tak shledáváme se na počátku nového věku se smutným, ale nepopíratelným dějem, že Morava, ač nepřestala býti členem státu českého, jakým byla ve věku středním, octla se ponenáhlu k Čechám v poměru mnohem volnějším, až na konec (s počátku 17. století) nechtěla uznávati ani oprávněnosti generálních sněmův a také v jiných oborech vyhražovala si větší volnost.

VIII. Nastolení císaře Maximiliana II. (1564—1576) a nová válka turecká.

Nejstarší syn Ferdinanda I., Maximilian, přijat byl od stavů českých za krále 18. února 1549; hned potom zahájen byl (8. dubna) sněm moravských stavů v Brně, kde zvláště žádáno od nich, aby téhož Maximiliana také přijali za pána zemského,

aby mu dávali název i jméno krále českého a markrabí moravského.*) Stavové Maximiliana za svého pána přijali, ale nemohli při tom potlačiti opětovnou stížnost, „že od království českého volením a přijetím JMti krále Maximiliana starobylým pořádkům a svobodám našim ublíženo jest, a to v tom, že kněz biskup olomucký JMst jakožto jeden volenec krále českého a pan hejman a stavové tohoto markrabství pominuti a vymýceni jsme“; i žádali, aby pro příští časy v té věci stala se nějaká náprava. Zároveň si vyhradili, že Maximilian nastoupí v panství až po smrti Ferdinandově. Když však císař Ferdinand r. 1563 oznámil stavům, že na sněm, který tehda svolán byl do Olomouce, pošle za sebe, poněvadž jest churav, svého syna Maximiliana, který zatím již byl korunován za krále českého (20. září 1562), stavové neradi to slyšeli a upokojili se teprve, když jim císař ujistil, že svobodám a zemským pořádkům v ničem nebude ublíženo. I bylo vykonáno na onom sněmě (19. listop.) slavnostné holdování, když král Maximilian potvrdil všechna práva i svobody moravské.

Jiná žádost stavů moravských na tomto sněmě týkala se Opavska. Tato země již od delší doby Moravě se odcizila, a knížata opavští pokládali se za příslušníky Slezska. Toto odštěpení bylo již po celou dobu panování císaře Ferdinanda předmětem žalob a stížností se strany stavů moravských. Tito žádali, aby kníže opavský, jako ostatní velmožové moravští, jako na př. páni z Lipé nebo z Pernštejna, byl podřízen zemskému soudu i jiným zemským úřadům moravským; král Ferdinand zase po celý čas svého panování podporoval nároky Opavských, kteří pokládali své území za integrující část Slezska. Tato sporná otázka neustoupila s denního pořádku sněmů moravských, i byla také na onom sněmě olomuckém předložena Maximilianovi k vyřízení. Ale tento rozhodnutí se vyhnul, poněvadž nechtěl přistoupiti na nároky stavů moravských, a tak spor opět byl odložen na dobu neurčitou.

---

*) „Nepostačilo tedy, když byl dospělý syn vládnoucího panovníka v Čechách přijat za budoucího krále, aby již tím stal se též markrabím moravským, nýbrž bylo žádáno zvlášť o jeho přijetí a vyhlášení na sněmě moravském i ostatních zemí koruně české přivtělených.“ Srv. Kameníček, Sněmy a sjezdy moravské, I., str. 107. Kalousek, České státní právo, 2. vyd., str. 222.

Sotva císař Maximilian II. nastoupil v panství, již hrozilo zemím jeho nové nebezpečí válečné. Turci totiž dle svého obyčeje pokládali následkem úmrtí Ferdinanda I. za neplatný mír, jejž tento r. 1562 byl uzavřel. I zahájil císař Maximilian nové vyjednávání se sultánem Solimanem, jsa hotov doplatiti částku, kterou otec jeho za poslední dvě leta neodvedl; sultán pak za tuto cenu byl ochoten mír obnoviti, když tu nenadále stal se výbuch nepřátelství ze země Sedmihradské. Tam zajisté kníže Jan Zikmund, syn Jana Zápolského, dychtiv jsa rozšířiti panství své na vrub císařův a pokládaje za vhodnou k tomu cíli změnu na trůně císařském, vtrhl do císařské části Uher a dobyv několika pevností mezi Sedmihradskem a horní Tisou, pronikl výbojně až ke Košicím. Tam teprve prudké lijáky a nastávající zima zastavily jeho pochod. Zároveň počal také vyjednávati se šlechtou v císařské části Uher, aby se k němu připojila.

Proti těmto výbojným pokusům císař sebral v horních Uhřích na 7000 vojska jízdného i pěšího, v jehož čele vůdce Lazar Švendi ztracených míst záhy zase zpět dobyl a nepřítele zatlačil až ke hranicím sedmihradským. Moravané této války hned od počátku činně se súčastnili. Ve vojsku Švendiho bylo pět set jízdy z Moravy, k níž někteří pánové přidali také něco pěchoty, a v její čelo postavil se pan Bedřich ze Žerotína, který s počátku byl v diplomatických službách císaře Karla V. a Ferdinanda, později proslavil se ve věcech válečných a zastával čestné místo mezi vojenskými rádci císaře Maximiliana.*) Jiný vynikající Moravan, Vilém Prusinovský, biskup olomucký, byl téhož času vypraven od císaře do Polska ke králi Zikmundovi II. Augustovi, požádat za jeho prostřednictví mezi císařem a knížetem sedmihradským.

Vyjednávání toto vedlo k cíli, neboť Jan Zikmund, zastrašen byv slkvělými úspěchy zbraně císařské, projevil ochotu, smířiti se s císařem pod výminkami pro tohoto velmi příznivými. Sotva však sultán Soliman dověděl se o tomto jednání, zakázal všeliké ústupky ve prospěch císařův a oznámil knížeti sedmihradskému, že mu vbrzce pošle vojenskou pomoc, o kterou tento již dříve byl v Cařihradě požádal. Tím se vyjednávání mírné přetrhlo, a císaři nastala (v květnu 1565) válka netoliko s Janem Zikmundem, nýbrž i s portou tureckou.

*) Pilař a Moravec, III., 32.

Toho roku nebezpečenství válečné nenabylo ještě příliš velkých rozměrů. Jan Zikmund Zápolský spojil se s temešvárským pašou Hasanem, který vtrhl s 25.000 muži do císařských částí Uher, a společně dobyli hradu Erdődu po 44 denním úsilném obléhání. Hrad byl obsazen od Turků, a spojená vojska odtáhla k Tise, kamž také brzo potom přitrhl Lazar Švendi a před nepřáteli zaujal pevné ležení maje silné vojsko asi 18.000 m. V tomto postavení svedeno několik menších šarvátek, ve kterých zvláště oddíl českomoravský, vedený panem Bedřichem ze Žerotína, nepříteli citelné škody způsobil. Rozhodná bitva však nebyla svedena; vůdcové učinili mezi sebou příměří (v září 1565). Turci a Sedmihradští vrátili se domů, kdežto Švendi se svým vojskem odtáhl ke Košicím. Další vyjednávání s Turky o mír potkalo se s nezdarem, ježto sultán Soliman uminil si sám s velkou mocí vojenskou vypraviti se do Uher na pomoc Janu Zikmundovi.

Nyní bylo na císaři Maximilianovi II., obrátiti se opět k stavům jednotlivých zemí o vydatnou pomoc. Úkol ten byl poněkud obtížnější, než za císaře Ferdinanda, ježto země alpské nebyly tehda již pod jednotným panstvím. Tyroly totiž zdědil druhorozený syn Ferdinanda I. Ferdinand. Štýrsko, Kraňsko, Korutany s Přímořím třetí syn Karel, takže Maximilianovi vedle koruny české a uherské zbyly pouze Horní a Dolní Rakousy. Štěstím bylo, že oba mladší bratří císařovi byli s ním jedné mysli v příčině obrany turecké, a tudy stavové všech jejich zemí povolili pomoc, ač ne v té míře, jak to bylo od nich žádáno. Český sněm, který se sešel v létě r. 1565, usnesl se, vypraví-li se císař osobně do pole proti Turkům nebo Sedmihradským, že stavové jej mají doprovázeti, za to však zadržena byla povolená berně. Moravští stavové, svolaní téhož času na sněmě v Olomouci (22. června 1565), jali se zbrojiti pro mladého císaře s největší horlivostí, domnívajíce se, že s novým panovníkem nadejde i jiné štěstí. Ustanoveno vybírati veřejnou hotovost ze 3000 kop pr. gr. jednoho jezdce s koněm a každého desátého muže jakožto pěšího. Místo jednoho pěšího bylo možno zaplatiti půl druhé kopy grošů českých na měsíc a za peníze ty měli žoldnéři býti vydržováni. Vojsko to mělo v čas potřeby táhnouti i za hranice. Na obranu země vykonána jako za dřívějších dob rozsáhlá opatření. Vojska sešla se u Sudoměřic, jeden oddíl spojil se s veřejnou hotovostí českou vedenou Vilémem z Rožm-

berka u Znojma, odtud pak nastoupili společný pochod k Prešpurku, kamž také císař, Rakušané i Slezáci se dostavili. I sešlo se tu jenom ze zemí koruny české více než 10.000 vojáků, mezi nimiž bylo 7000 jízdných (z Moravy 1700 jízdných)*). Polními hejtmany vojska moravského byli: Bertholt z Lipého, zemský hejtman moravský, Bedřich z Žerotína, Jan z Kunovic a Záviše z Vickova. Poněvadž pak Maximilianovi II. dostalo se tehda hojných pomocí též z Uher, Charvatska, Německa, Španělska, od papeže, ano i z Francie a z Italie od vévody ferrarského, florentského a savojského, armáda císařská vzrostla na 60—70.000 m.

Na velkou škodu věci císařské, kterou tehda velká část Evropy pokládala za svou, nemělo toto statné vojsko osvědčeného nejvyššího vojevůdce. Císaři Maximilianovi, který se sám v čele postavil, nedostávalo se potřebných válečných zkušeností. Také se všechny ony oddíly vojska dosti pozdě sešly u Prešpurka, co zatím sultán Soliman již časně z jara sám vypravil se v čele velkého vojska do Uher, ač již starcem byl sešlým tělesně i duševně. Doraziv do Uher část vojska vypravil proti pevnosti Gyule, jejíž posádka po dlouhém a chrabrém odporu se vzdala za svobodný odchod; ale sotva z města vyšli, všichni byli od Turků pobiti.**) Soliman sám s počátku měl úmysl táhnouti na Jager, dověděv se však o velkých škodách, které činil Turkům výpady svými Mikuláš Zrinský, velitel Sigeta, obrátil se proti této pevnosti, která jako klín čněla do území tureckého, a oblehl ji se 100.000 m. Zrinský maje v Sigetě něco přes 2000 Uhrův a Charvatů hájil hrdinsky nejprve města, pak vnitřního hradu po více než pět neděl, a když konečně všechny zdi byly tak rozstříleny, že nebylo lze jich držeti, ano i sám hrad byl zapálen,

*) Kameníček, Účast. Mor. str. 278., Huber, Gesch. Österr. IV., 257.

**) Velitelem posádky v Gyule byl Ladislav Kerecsényi, který nedlouho před tím na Moravě získal koupí Mikulov. Po pádu Gyuly byl od Turkův odvlečen do zajetí a v Bělehradě uvězněn. Byv nařčen u císaře, že zrádou vydal pevnost nepříteli, ospravedlnil se dlouhým listem, v němž vylíčil statečný odpor a svízele 70denního obležení. (Pilař a Moravec III., 25.). Novější dějepisci nevěří v jeho zrádu. Srv. Huber, Gesch Österr. IV., 259. Jediný syn Ladislavův Kristof Kerecsényi zemřel již r. 1571 bez mužských potomků, a Mikulov připadl odúmrtí císaři Maxmilianovi. O čtyry léta později (1575) Mikulov koupil Adam z Dietrichštejna s počátku jako léno císařské, které však císař brzo po tom proměnil v dědičné jeho vlastnictví.

Zrinský svátečně vyzdoben v čele zbylé posádky učinil poslední výpad proti janičarům a padl v boji hrdinském (7. září 1566). S vítězoslávou Turci obsadili trosky dobyté pevnosti, avšak ještě 3000 jich pohřbeno bylo pod věží, kterou zásoby prachu tam uložené, vzňavše se všeobecným požárem, vyhodily do povětří. Sultán Soliman nedočkal se tohoto vítězství, neboť zemřel dva dny před pádem Sigeta. Smrť jeho byla od velkého vezíra zatajena, aby syn jeho Selim II. mohl bez překážky nastoupiti na trůn.

Za těchto událostí velké vojsko císaře Maximiliana dlelo v úplné nečinnosti. Císař neměl odvahy, aby obleženému Sigetu v čas přispěl na pomoc, a také návrh uherských členů vojenské rady, aby aspoň se přikročilo k obležení Ostřihoma, byl od německých rádců zamítnut. Tím zmařeno bylo mnoho drahého času, a čeští i moravští plukové, jimž bylo v Uhřích trpěti velkým nedostatkem potravin i pice, jež musila za nimi býti z Moravy dovážena, navrátili se domů, když uplynula lhůta ke konání vojenské služby jim vyměřená. I ostatní vojsko se rozešlo na zprávu o odchodu vojska tureckého z Uher, a císař Maximilian sám, nevěda ničeho o smrti Solimanově, navrátil se s nepořízenou do Vídně. Bylo velkým štěstím, že nestatečný sultán Selim II. sám pomýšlel na mír, který uzavřen byl v Drinopoli (17. února 1568) na osm let: Turci podrželi své výboje, zvláště Siget, ale také císařským potvrzeno, čeho v Zátisí Švendi dobyl proti Janu Zikmundovi. Tento vida všelikou snahu marnou, aby získal pomoc tureckou, učinil s císařem přátelskou smlouvu. Po smrti jeho (1571) šlechta sedmihradská zvolila si vévodou Štěpána Bathora, který opět uznal sultána tureckého svým vrchním pánem. Když pak byl zvolen králem polským (1575), postoupil panství sedmihradské svému mladšímu bratru Kryštofovi.

Mír s Turky pak již po celý čas panování Maximilianova nebyl porušen. Nicméně Moravanům, tak jako příslušníkům ostatních zemí císařových, nebylo na břemenech v ničem uleveno. Maximilian II. odvolávaje se na velké dluhy, způsobené válkou a na poplatek, který stále musil Turkům odváděti, na sněmě v Olomouci, jenž sešel se v létě r. 1569, žádal, aby Morava zaplatila v desíti ročních lhůtách ohromnou sumu 1,500.000 kop gr. čes. na dluhy a 100.000 kop krom toho ve třech letech na poplatky turecké. Stavové moravští tento požadavek splnili jen

částečně, poukazujíce na to, jak velké oběti přinesli již v letech předešlých a na velké ochuzení země, jejíž majetek za posledních patnácte letech ztenčil se o plné dvě třetiny.*)

IX. Náboženský stav Moravy za císaře Maximiliana II.

Císař Maximilian II. nebyl tak horlivým a upřímným vyznavačem víry katolické jako jeho otec Ferdinand, ano klonil se v mladších letech spíše k lutheránství. Jeho dvorním kazatelem byl v letech 1555—1559 Jan Pfauser z Kostnice, který, ač zjevně z církvě katolické nevystoupil, přece se oženil a již jako farář v Tyrolích s kazatelny zastával se učení Lutherova. Pfauser svou výmluvností, odhalováním církevních zlořádův a horlením pro opravy záhy si získal důvěru princovu a vzbudil v něm nejživější sympathie pro věc protestantskou. Mezi otcem a synem došlo z té příčiny často k prudkým výstupům, a císaři Ferdinandovi podařilo se teprve po tuhém odporu synově Pfausera ode dvora odstraniti (1560). Od té doby působily na Maximiliana netoliko domluvy otcovy, nýbrž i prosby jeho manželky Marie Španělské, kterou vroucně miloval a která mu deset dětí povila. Především však byly to ohledy politické, pro které Maximilian neprohlásil se veřejně pro lutheránství. Rýnští arcibiskupové mínili totiž voliti jej za císaře jen v tom případě, podá-li jim bezpečné záruky v příčině náboženství. A protestanští kurfirstové sami radili, aby nevyvolával sporů s otcem a raději si zajistil trůn císařský, neboť doufali, že jim pak bude ve všem po vůli. Ještě větší opatrnosti bylo třeba šetřiti ke spřátelené linii španělské, kde tehda jediný syn Filipa II. don Carlos byl duševně i tělesně neduživý a po něm měl v první řadě právo na nástupnictví jeden ze synů Maximilianových. Jakž by byl však mohl doufati, aby Španělé přijali syna lutheránova za svého panovníka?

Tyto úvahy spůsobily velkou změnu ve smýšlení Maximilianově. Slíbil, že pošle nejstaršího syna svého Rudolfa do Španěl na vychování, přijal za svého dvorního kazatele Urbana, biskupa krckého, jenž byl umírněným katolíkem, a zavázal se (v únoru 1562) za přítomnosti svých bratří Karla i Ferdinanda a tajných radů slavným slibem, že míní žiti a zemříti v katolické víře jako jeho předchůdci. Když pak téhož ještě roku (24. listop.) zvolen

*) Kameníček, Účast. Morav., l. c., str. 283.

byl za krále římského, slíbil při korunování, že dle starodávného zvyku bude chrániti římskou stolici, papeže a církev křesťanskou.

Avšak tyto projevy, učiněné se zřetelem na dosavadní politiku rodu Habsburského, nedovedly vymýtiti jeho náklonnost k dřívějším zásadám. Při slavných mšech svatých nepřijímal svátosti oltářní, poněvadž nemohl přijímati pod obojí. Z toho ze všeho si vysvětlíme, že v povaze Maximilianově vytvořila se neobyčejná snášenlivost náboženská, neslýchaný to zjev XVI. století. Jemu nebylo ani možno vyvinouti v některém směru větší energii, ježto byl těla slabého a trápen často bolestnou chorobou. Nastoupil na trůn po svém otci v nadějném věku 39 let, a přece již tehda se vědělo, že nebude dlouho živ. Z toho také se vysvětluje častá kolísavost v jednání císařově; jednou vyhověl stížnostem biskupů katolických, podruhé zase dolehavým prosbám strany protivné.

V zemích koruny české a zvláště na Moravě nekatolíci kladli veliké naděje v nového císaře. Dlužno přiznati také, že povšechný stav katolické církve u nás tehda nebyl valně utěšený. Duchovenstvo katolické bylo v bídných poměrech hmotných. Postavením svým farář nelišil se příliš od najatého čeledína. Patron povolával na uprázdněné beneficium nějakého duchovního, obyčejně o sv. Jiří, kdy také jiné nájemné smlouvy se uzavíraly, a vyjednal s ním pravidelně půlroční výpověď. Taková vrchnost dovolovala si vůči farářům všechno možné bezpráví. Byl-li patron lutheránem, nevyplácel mu desátkův a sváděl k podobnému jednání také své poddané. Tak se mu podařilo donutiti faráře hladem, aby se místa svého vzdal, a na faru dosazován byl kazatel lutheránský. Ale také katoličtí patroni neradi platili desátky, a tak mnozí faráři musili se svých benefícií vzdávati jen proto, že neměli z čeho býti živi. Z toho vznikl velký nedostatek kněžstva, velká část katolických far zůstala neobsazena, a obce byly zbaveny všeliké duchovní správy.

Troji opatření z posledních let císaře Ferdinanda I. směřovalo k sesílení a zvelebení katolictví v našich zemích: povolení kalicha, znovuosazení arcibiskupství pražského a zavádění jezuitů do Čech a na Moravu. První z nich nemělo valného účinku: pozorovalo se, že po rozhlášení tohoto ústupku více katolíků přešlo k utrakvismu nežli naopak. Šťastnější byla volba nového arcibiskupa: Antonín Brus ze všech sil

snažil se o povznešení duchovenstva; proto také po svém návratu z Tridenta r. 1564 chtěl svolati synodu provinciální, na níž by bylo publikováno usnešení koncilia tridentského. Leč tato snaha narazila na silný odpor stavů protestantských i samého císaře Maximiliana, který posléze svolání sněmu provinciálního rozhodně zakázal. I bylo Brusovi omeziti se na svolání t. zv. generálních konvokací, k nimž dostavovali se arcikněží a děkanové z království českého.

Na Moravě k pokleslé kázni duchovenstva přistoupil ještě jiný zjev neutěšený. Dlouholetým neosazením arcibiskupského stolce pražského uvolnil se značně svazek, v jakém dříve bylo k němu podřízené biskupství olomucké. Ještě za Jana Doubravského papežská stolice potvrzujíc volbu jeho (1541) uznává jej za suffragána pražského. Avšak když po smrti Doubravského biskupem olomuckým zvolen byl Marek Kuen (1553), tehda již papež Julius III. v bulle, dané arcibiskupovi mohučskému, doporučí jemu nově zvoleného a potvrzeného biskupa jako suffragána. Důvodem pro tento důležitý krok, který zajisté v Římě i v Olomouci bedlivě byl uvážen, byla patrně jenom dlouhá sedisvakance v Praze. Následky toho záhy se ukázaly. Když r. 1565 po smrti Kuenově zvolen byl Vilém Prusinovský z Vickova biskupem olomuckým, papež Pius IV. znovu jej doporučil arcibiskupovi mohučskému, ačkoli tehda stolec pražský už byl osazen. Totéž se stalo s biskupem Tomášem Albinem r. 1574 a s nástupcem jeho Janem Mezonem z Telče, který zvolen byl od kapituly po velkých nesnázích a bouřích r. 1576; tehda po obojíkráte papež prohlásil biskupa olomuckého za suffragána mohučského. Stanislav Pavlovský, zvolený a stvrzený za biskupa olomuckého r. 1594, dokonce prý sám o to se ucházel, aby se stal suffragánem mohučského kurfirsta-arcibiskupa. Že se tak nedělo za souhlasu arcibiskupů pražských, jest jisto, a jmenovitě Brus vzpíral se tomu, aby biskupství olomucké z podřízenosti pražské bylo vyňato.*)

Nicméně i za tohoto sporu byl aspoň za Brusa poměr jeho k biskupům olomuckým přátelský, a snahy Marka Kuena

*) Srv. o tom Rezkův článek „O poměru biskupů olomuckých k arcibiskupům pražským v XVI stol.", v Čes. Čas. Hist., roč. II., str. 39. — Tamtéž pojednání Cvrčkovo „Ant. Brus" str. 38. — Borový „Ant. Brus" str. 67 a 69. Otázka ta není dosud úplně vyjasněna.

i Viléma Prusinovského o povznešení kázně v duchovenstvu a zvelebení církve katolické na Moravě jdou ruku v ruce se snahami Brusovými v Čechách. Oba jmenovaní biskupové upustili od dosavadní snášelivosti svých předchůdců, jmenovitě Jana Doubravského, Zvláště Vilém Prusinovský, jemuž bylo popřáno déle spravovati moravskou diecézi, a jenž nastoupil v biskupství v mladém věku 31 let, byl neobyčejně činným, pořádal provinciální synody, misie a generální vizitace a hleděl povznésti pokleslou kázeň duchovenstva moravského slovem i příkladem. V Opavě, kamž zajel r. 1569 na cestách misijních, byl veřejně od měšťanstva pohaněn a málem kamenován. Stížnost, zdvižená v té příčině k soudnímu dvoru pražskému, byla zúmyslně umlčována působením nekatolických patronův. V hanopisech proti katolíkům bylo oslavováno toto vítězství hrubého násilí; kupci a řemeslníci v jiných městech moravských následovali tohoto příkladu a v potupných písních hrozili katolickým duchovním podobně učiniti, jako se stalo biskupu jejich v Opavě.

Prusinovský záhy poznal, že hlavní překážkou jeho dobrých snah jest nedostatek dobrého kněžstva, jak sám papeži se vyznal; proto také jeho pozornost obracela se v mnohem větší míře než za Kuena k tomu, aby co nejdříve zařízena byla jezuitská kolej v Olomouci. S počátku všechny pokusy byly marny, ježto vídeňskému provinciálovi kolejí jezuitských v Rakousku, Mikuláši Lanoyovi, všechna nabídnutí biskupa v příčině hmotného opatření koleje olomucké zdála se býti nedostatečnými. Vřelými přímluvami u papeže i u generála jezuitského řádu v Římě, Františka Borgie, biskup Vilém konečně dosáhl svého cíle; ke konci srpna r. 1566 vydána byla prozatímní fundační listina, jíž jezuitská kolej v Olomouci byla založena; ihned otevřena čtyřtřídní škola a také toho roku ještě založen seminář. Papež Pius V. a císař Maximilian potvrdili tuto fundaci r. 1567, když už otevřena byla pátá třída a druhý seminář pro šlechtické mladíky. Záhy dostalo se jezuitům olomuckým řádné fundace (2000 zl. ze statku víškovského) a velkolepé budovy kolejní. Za krátký čas olomucká kolej důstojně se řadila po bok mateřským svým ústavům v Praze a ve Vidni, zvláště když papež za souhlasu císaře Rudolfa II. založil (22. března 1581) v Olomouci tak zvané nordické kollegium, kde bylo lze uděleti všechny hodnosti a grady universitní.

Druhá kolej jezuitů na Moravě založena byla se svolením císařovým v Brně r. 1572 zásluhou bratří Grodeckých, z nichž Jan byl proboštem kapituly brněnské, druhý Václav děkanem kolegiátního chrámu na Petrově. Probošt Jan Grodecký propůjčil jim s počátku vlastní svůj dům na Petrově a vykázal jim důchody z proboštských statků; když pak po smrti Viléma Prusinovského stal se biskupem olomuckým (15. září 1572), pamětliv byl i v této hodnosti jezuitské koleje brněnské, potvrdil jí v plném znění celou fundaci, kterou jako probošt jim byl založil, a přidal ke všemu ještě tři poplužní v Podolí s příslušenstvím, jež tam koupil od pana Václava z Biberštejna. Avšak po brzké smrti biskupa Jana (6. ledna 1574) kapitula brněnská přes odpor dvou členů, Stanislava Pavlovského a Václava Grodeckého, odňala jezuitům statky jim darované, tvrdíc, že jezuité jí ty statky pobrali. Na její stížnost pak císař Maximilian nařídil (na jaře 1574), aby členové řádu Ježíšova z brněnské koleje se vystěhovali, poněvadž ruší pokoj a cizí majetek ve městě. I přimlouvali se vřele za jezuity u císaře hrabě Jan z Haugvic, hlavní zastance jejich na Moravě, a biskup olomucký Tomáš Albín z Helfenburka; také kapitula brněnská uznala své bezpráví a vrátila část statků odňatých jezuitům. Tím dosaženo aspoň, že císař zákaz svůj neodvolal sice, ale aspoň odložil do roku 1576. Po smrti jeho císař Rudolf II. projevil k jezuitům brněnským mnohem větší přízeň tím, že zákaz odvolal a vykázal jim za kolej spustlý klášter panen Herburských u sv. Jakuba i se všemi statky jejich, těmto pak náhradou kanovníci olomučtí postoupili klášter Pustiměřský. Statky jezuitů brněnských byly od císaře rozmnoženy, a tak mohli již r. 1568 jezuité otevříti v Brně gymnasium i některé školy menší, které byly velmi horlivě navštěvovány. R. 1581 byly všechny tyto fundace od císaře Rudolfa i papeže Řehoře XIII. v plném znění potvrzeny. Tehda také jezuité za přispění císaře, biskupa i měšťanů brněnských přikročili k stavbě velkolepé budovy klášterní i chrámu, jež dodnes připomínají velké bohatství tohoto řádu.*)

Ačkoliv tedy císař Maximilian víře katolické nebyl valně nakloněn, přece právě za jeho panování církev tato na Moravě

*) Kameníček, O vzniku prvých dvou kollejí jezuitských na Moravě, ve Sbor. histor. 1885, str. 37. násl. — Pilař a Moravec, Hist. Mor., III., 521 nást.

povznesla se mnohem více, než za jeho předchůdce. Zásluhu o to měli především horliví biskupové olomučtí a nově zavedený řád jezuitský, který všude bránil dalšímu postupu protestantství, zvelebil kázeň a vzdělání duchovenstva i lidu a svými mocnými styky s celým světem křesťanským zabránil osamocení katolíků moravských od papežské stolice v Římě.

Za to však úplně poklesla strana pod obojí. Její rozsáhlá organisace v Čechách, záležející z administratora, konsistoře a 45 děkanů, zůstala na konec pouhou kostrou, jež neměla v lidu žádné opory, poněvadž jí vyznavačů stále ubývalo. Utrakvismus stal se zrnkem žitným, jež rozmělněno bylo dvěma mlýnskými kameny: katolictvím s jedné a protestanstvím s druhé strany. Moravští utrakvisté neměli pak ani takové organisace jako čeští; nemělť samostatného církevního úřadu v zemi a podřízeni byli konsistoři pod obojí v Praze, kteryžto svazek však pro vzdálenost místní velmi se uvolnil, a tak tedy každý farář rozhodoval rozepře a vedl veškeru správu církevní samostatně ve svém farním obvodu. Duchovenstvo pod obojí pak bylo tehda velmi zanedbané. Blahoslav praví o nich, že „sahají po knihách Lutherových a vychloubají se evangeliem. Nicméně jsou venkoncem lidé bezbožní a činí vše možné pro zisk; beze všeho pořádku vedou ničemný život a rovnají se pravým lutheránům jen v tom, že si berou ženy". Když r. 1567 císař Maximilian dostavil se k sněmu pražskému, kdež měl přisahati na všechna privilegia i svobody zemské, stavové prosili sami, aby se nezmiňoval o kompaktátech, nýbrž aby toliko slíbil svou ochranu jak katolíkům, tak i oněm, kteří přijímají pod obojí způsobou. Splněním této prosby od císaře kompaktáta padla, a protestantství mohlo se šířiti bez překážky. Poukazuje na zbědovaný stav duchovenstva pod obojí, biskup olomucký vyžádal si od císaře mandát (1566), jímž utrakvisté moravští byli vybaveni z poslušenství pražské konsistoře a jemu podřízeni. Pro odpor stavů moravských však mandát ten později zase byl odvolán.

Neméně přísný soud však týž slavný vrstevník pronáší o lutheránech na Moravě. Každý prý čte v jiných knihách, a tak jeden pokládá toto, druhý zase ono mínění za pravé. Tím se vysvětluje, že sotva lze se setkati se skrovným počtem stejně smýšlejících. Kněžstvo jejich jest neschopné a mravně pokleslé; osoby, kterým hrozí trest pro nějaký zločin, dávají se vysvěcovati,

aby jako v nějakém asylu unikly trestu.*) Náčelníky lutheránů ve šlechtě moravské byli: tehdejší nejvyšší sudí zemský pan Černohorský z Boskovic a hrabata z Hardegga, kteří nedlouho před tím statky na Moravě si zakoupili. Mezi městy lutheránskými dosud přední místo zaujímala Jihlava.

Podobných svobod jako ostatní vyznání užívali na Moravě též Novokřtěnci. Císař Maximilian sice r. 1567 na sněmě v Brně (6. ledna) za příkladem otce svého opět podal návrh, aby toto vyznání co nejdříve ze země bylo vypuzeno. Páni a rytíři opřeli se převážnou většinou tomuto návrhu; zajímavo jest, že se tu neopírali o důvody náboženské, nýbrž hospodářské. Představovali králi, jak velký jest v zemi nedostatek řemeslníků, nádeníkův a čeledínů; poněvadž pak mezi Novokřtěnci jsou výborní dělníci, prosili, aby oněm nejmilostivěji i napotom pobyt v zemi dovolil. Maximilian II. na tuto prosbu povolil Novokřtěncům, aby směli na Moravě ještě rok zůstati, potom však aby pod trestem smrti se vystěhovali. Ale i proti tomuto vyřízení stavové podali námitky, ježto prý není možno Novokřtěnce za rok vymýtiti. I bylo od pronásledování jejich úplně upuštěno, a na zprávu o tom hrnuli se opět přívrženci tohoto vyznání z okolních zemí na Moravu, která více než kdy jindy pokládána byla za zaslíbenou zemi svobody náboženské.**)

Ze všech náboženských vyznání, jichž počet souvěká zpráva páčí na dvaatřicet, jediná Bratrská jednota uspořádáním církevní správy a přísnou kázní mohla se měřiti s církví katolickou. Ano v jistém směru byla proti této ve velké výhodě, neboť, kdežto obsazování far katolických ve všem záleželo na libovůli vrchnosti, u Bratří všechna místa představených obcí obsazována byla užší radou nebo synodou, a nežli by byli laikům dovolili jakékoli míchání se do těchto věcí, raději ponechávali takové místo neobsazené. Bratří kladli také velké naděje ve shovívavost císařovu, v tom však se zklamali. Na opětovné prosby jejich za potvrzení a ochranu jejich konfese Maximilian II. s počátku odpovídal vyhýbavě, později přísnými výnosy proti Bratřím. Tak zejmena vydal r. 1568 (29. října) mandát, aby všechny modlitebny bratrské v Čechách byly zavřeny, odvolávaje

*) Gindely, Gesch. der böhm. Brüder, II., 16.

**) Loserth, Der Communismus der mährischen Wiedertäufer im 16. und 17. Jahrh., Archiv f. öst. Gesch., 1894, str. 174 násl.

se dokonce na pověstný mandát krále Vladislava z roku 1508. Ale císař Maximilian byl ve svých zásadách, zvláště náboženských velmi nestálý, a proto nenaléhal na provedení takových rozkazův, ano ústně sliboval deputacím bratrským, že jim zůstane milostivým pánem. A tak Bratří i potom požívali na Moravě nezkrácené svobody náboženské.

Svobodám těm mnohem nebezpečnějším stal se pokus biskupa olomuckého, Viléma Prusinovského. Ten bez ohledu na to, že většina Moravanů tehda už byla odštěpena od víry katolické, chtěl svolati generální synodu veškerého duchovenstva moravského, jak to koncilium tridentské žádalo. V tomto záměru však nekatolíci, a zvláště Bratří viděli pro sebe velké nebezpečenství, a proto, když ohlásil svůj úmysl stavům na sjezdě v Brně (23. března 1568), tito ústy pana Jetřicha z Kunovic rozhodně se tomu opřeli. Jako kdysi pan Václav z Ludanic, tak nyní pán z Kunovic stal se horlivým zastancem svobody náboženské. Mezi jiným obrátil se s trpkými výčitkami proti biskupovi: „Když jste si před krátkou dobou vymohl mandát, abyste směl kněze na svůj soud pohánětí, spůsobeny nám tím nemalé obtíže, a tyto nejsou dosud ani odstraněny, ani alespoň zmírněny. Nad to jste si vymohl, že spisy učených theologů zde v markrabství nesmějí se prodávati, jest tedy na bílední, že chcete pravdu potlačiti. Ani tím vším nejsa spokojen, zakázal jste shromažďování sborů na lenních statcích biskupských, čehož dosud žádný z Vašich předchůdců neučinil. Věztež toliko, že toho, co nám Pán Bůh dal, již se nevzdáme, staniž se cokoliv!“ Všichni páni a rytíři na sněmě shromáždění projevili souhlas s těmito slovy, a biskupovi Prusinovskému nezbývalo, než podati stížnost k císaři, která však neměla valného účinku.

Ačkoliv pán z Kunovic nenáležel k Bratřím, nýbrž byl přívržencem sekty příbuzné Jednotě bratrské, přece obrana jeho byla Bratřím velmi na prospěch. Tehda se císař sám vyjádřil: „Valdenští bratří mohou víru svou vyznávati, jako to činili v letech předešlých.“ Z toho také si vysvětlíme, že přísný mandát, který brzo potom proti nim vydal, nebyl ani vážně myšlen a tudy také neproveden. Jejich organisace se ještě zdokonalila čilými styky s Německem a Švýcarskem. V této době nabývá však převahy vliv kalvínství nad lutheránstvím. Mladí členové Jednoty na místě do Wittenberka ubírají se nejvíce do Heidelberka,

Strassburka, Ženevy a Basileje na studie: mezi nimi byli též mnozí šlechticové. Velká rána stihla Bratry úmrtím nejčelnějších mužův, totiž Černého (1565), Blahoslava (zemřel v Mor. Krumlově, 24. listopadu 1571) a Augusty (1572). Zejména smrtí Blahoslavovou utrpěli ztrátu nenahraditelnou. „Ze všech spisovatelů XVI. století, praví Gindely, není ani jednoho, jenž by vkusnou exposici, čistým slohem, bohatým rozvinutím mohl přirovnán býti ke spisům jeho.“ Jeho vzorný překlad Nového zákona, k němuž vedle Vulgaty použil též řeckého textu původního, stal se společným majetkem všech Bratří v Čechách i na Moravě. Jeho snahy nezůstaly bez účinku i na potomní pokolení. Od něho bere počátek celá řada spisovatelů, kteří vyznamenali se klassickým slohem a čistou, správnou mluvou, a řada ta končí se zároveň posledním velikánem Jednoty, Janem Amosem Komenským.

Ačkoliv nekatolíci nejrůznějších směrů za císaře Maximiliana II. požívali nerušeného vývoje, přece všeliké úsilí — zvláště lutheránův a Bratří —, aby dosáhli platného uzákonění své víry, zůstalo marným. Stavové protestantští v Čechách žádali hned na počátku panování Maximilianova, aby jim vrátil právo, organisovati konsistoř pod obojí, čemuž však císař odepřel. R. 1571 na sněmě v Praze žádali za stvrzení konfesse augšburské, tak jak to císař povolil stavům rakouským. Avšak arcibiskup s kapitulou i konsistoř pod obojí vyslovili se proti všem ústupkům, a císař musil požadavky protestantův odmítnouti, ježto prý na základě korunovační přísahy nesmí bez svolení všech stavů zaváděti žádných novot. Protestanté nepozbyli trpělivosti. Vedením důmyslného a energického pana Bohuslava Felixe z Lobkovic na Hasištejně opětovali žádost svou r. 1575, když císař osobně na sněm se dostavil, aby si vymohl povolení zvýšené berně od stavů českých. Poněvadž také Bratří domáhali se zákonitého stvrzení své víry, vypracována byla společně t. zv. „česká konfesse“, která v nauce o ospravedlnění přidržovala se Luthera, v učení pak o svátosti oltářní vlivem Bratří blížila se více názorům Kalvina a Melanchthona. V této společné konfessi nebylo dosti vyhověno požadavkům Bratří, kterých zvláště se ujímal pán Jan st. ze Žerotína,*) a proto tito usnesli se podati zvláštní prosebný list k císaři; pak teprve

*) Otec proslulého potom. Karla star. z Žerotína.

lutheráni povolili, a většina stavů přijala opravy, navržené od Bratří. Ke konfessi připojen byl řád církevní, dle něhož nejvyšší moc měla přenesena býti na konsistoř pod obojí, tato však měla volena býti od stavů pod obojí bez účastenství panovníkova. Konfesse podána byla císaři dne 18. května (1575) s prosbou, aby vyznavačům jejím stejně jako Bratřím byla poskytnuta svoboda náboženská.

Císař Maximilian ve svém nitru zajisté nebyl od toho, aby těmto žádostem vyhověl. Nelze také upříti, že zákonitým upravením tehdejších nadmíru spletitých poměrů náboženských bylo by se zamezilo mnohým zmatkům v dobách pozdějších. Avšak dobré vůli jeho stavěly se v odpor nepřekonatelné překážky. Jednak bylo třeba míti zřetel na papeže, který prý již i hrozil klatbou, na krále španělského a na katolické kurfirsty, bez jejichž souhlasu nebyla možnou volba syna císařova Rudolfa za římského krále, jež měla ještě toho roku se vykonati. Také v zemi samé zdvihl se velký odpor proti požadavkům protestantským. Katoličtí stavové připomínali císaři zřízení a zákony zemské, na které přisahal a které žádných novot náboženských nepřipouštějí; k tomuto protestu přidala se i stará strana pod obojí, v jejíž čele byl vrchní komoří zemský Jan z Valdštejna a k níž připojila se i tehdejší konsistoř pod obojí.

Na druhé straně však císaři Maximilianovi záleželo na tom, aby protestantská většina stavů povolila žádané zvýšení berně, jíž bylo třeba na dobytí trůnu polského, zároveň pak se domáhal toho, aby ještě na témže sněmě syn jeho Rudolf přijat byl za krále českého. Proto hleděl stavy přesvědčiti, že povolení konfesse na ten čas není možné, ježto mu přísaha korunovační brání zaváděti všeliké novoty; také prý nelze mu dáti z rukou osazování konsistoře, které po otci svém zdědil. Za to však ujistil stavy, a to několikkráte za sebou, při své věrnosti a svým slovem císařským, že tak jako dosud ve věcech náboženských nikomu neubližoval, že i pro budoucnost míní jejich víry šetřiti, že slibuje totéž i za svého syna Rudolfa, a že také nedovolí arcibiskupovi ani konsistoři pod obojí, aby se práv jejich nějak dotýkali. Na základě tohoto ústního ubezpečení (2. září), jež však císař odepřel do desk zemských vtěliti a které se ani nevztahovalo na české Bratry, konečně protestantští stavové se upokojili, vidouce, že na ten

čas více dosáhnouti nemohou. Bez nesnází byly potom povoleny zvýšené daně a Rudolf přijat za krále českého (7. září).

Již v nejbližších dnech se ukázalo, že sliby, učiněné stavům od císaře, neměly pro budoucnost žádného významu. Ještě před odjezdem z Prahy Maximilian II. zakázal vytištění konfesse české. Sotva že pak odcestoval z Prahy do Řezna, kdež byl Rudolf zvolen též za římského krále, vydal bezpochyby nátlakem katolických a staroutrakvistických rádců manifest k hejtmanům krajským, jimž přikazoval, aby přísně vykonávali dekrety Vladislavovy a Ferdinandovy proti Bratřím; městům královským pak zakázal všeliké novoty, zejména dosazování protestantských kazatelů, ježto prý jim třeba ve všem poslouchati konsistoře pod obojí. Darmo pan Bohuslav z Lobkovic a defensoři, zvolení na obranu české konfesse, zdvihali odpor proti těmto rozkazům. Konsistoř pod obojí nabyvši tím odvahy, obžalovala u císaře některá města, kde mandátů jeho nebylo uposlechnuto, a na ony pány, kteří vydali Bratřím utrakvistické kostely. Císař rozkázal přísné vyšetřování soudní proti obžalovaným, a jen těžké onemocnění a brzká potom smrt jeho zabránila úplnému provedení jeho rozkazův.

Zatím co v Čechách odehrály se r. 1575 události důležité, jež spůsobily velké rozjitření mysli, na Moravě naproti tomu shledáváme obraz úplného klidu; na sněmě v Olomouci, který svolán byl současně r. 1575,*) nestal se žádný pokus od stavův, aby od císaře si vymohli nějaké zákonité ustanovení v příčině svobod náboženských. A dlužno uznati, že stavové moravští jednali tak nikoliv beze zralé úvahy. Byliť si zajisté dobře vědomi, že požívají plnou měrou svobody náboženské, na druhé straně pak nemohli s jistotou počítati, že by pokus o uzákonění těchto svobod nepotkal se se zápornou odpovědí Maximilianovou. Krom toho byla by na Moravě otázka jednotné konfesse spůsobila mnohem větší nesnáze než v Čechách, poněvadž náboženských stran bylo tu mnohem více a také početně byly mezi sebou v jisté rovnováze. Náčelník bratrské šlechty na Moravě, Jan st. ze Žerotína, žák Blahoslavův, celého jednání

*) Ale nikoliv za účelem, aby stavové moravští ještě za živobytí Maximilianova přijali Rudolfa za svého panovníka, nýbrž výhradně jen za povolením zvýšené berně. Rudolf přijat byl od stavů moravských za markrabího teprve po smrti otce svého.

sněmu olomuckého ani se neúčastnil, nýbrž odebral se na čas do Prahy, aby tam pohnul lutheránv k větší povolnosti vůči Bratřím v příčině jednotného stilisování konfesse české.

Císař Maximilian II. zemřel v Řezně dne 12. října 1576. Pro svou dobrotu a ušlechtilost srdce a snášenlivost ve věcech náboženských byl u lidu ve velké oblibě. Ale v oné době, kdy strany náboženské v našich zemích vždy příkřeji stavěly se proti sobě, tyto vlastnosti nestačily, naopak, byly více na závadu než na prospěch všeobecného dobra. Bylo třeba jasného ducha, jenž by si pevně vytkl svůj cíl, totiž utišení myslí, rozjitřených vášněmi náboženskými, a zároveň si stanovil vhodné prostředky k dosažení tohoto cíle. Bylo třeba neoblomné vůle a pevné ruky k řízení vesla vládního, aspoň v té míře, jako je měl Ferdinand I. Maximilian vlastností těch neměl. Jinak by ani nebylo možno, aby na př. byl povolil v chrámě sv. Jakuba v Jihlavě služby boží konati u jednoho oltáře po katolicku, u druhého po protestantsku. Podobná nedůslednost a kolísavost ve smýšlení jeví se v tom, že císař na nátlak biskupa Prusinovského zakázal šíření knih kacířských a dovolil katolické missie, na druhé straně však stavům dal na vůli, chtějí-li se předpisů těch držeti čili nic; jezuitům v Olomouci povolil zvětšení koleje a založení university, z Brna pak členy téhož řádu vyháněl; straně pod obojí v Čechách odepřel vydati konsistoř, na druhé straně arcibiskupovi pražskému zakázal svolávati generální synody. Všude tytéž příznaky nejasného úsudku, slabé vůle a nedostatku vytrvalosti a odhodlanosti. Císař Ferdinand v posledních letech svého panování položil dobré základy ke konečnému uspořádání věcí náboženských. Za Maximiliana základy ty zase povážlivě byly uvolněny a dosažení onoho cíle posunuto do dálky nedozírné.

Část druhá.

Vláda císaře Rudolfa II. (1576—1612) a Matyáše (1612–1619) až do povstání českého.

I. Císař Rudolf II. a nastolení jeho na Moravě.

Stejně veliké naděje, jaké kdysi kladli protestanté v Maximiliana II., skládali katolíci v syna jeho Rudolfa, kdežto protestanté byli tentokráte naplněni největšími obavami, že jeho nastoupením zahájeny budou velké převraty náboženské netoliko v zemích českých, rakouských a uherských, nýbrž i v říši německé. Byl Rudolf synem přísně katolické Marie Španělské a vychován od svého dvanáctého až do devatenáctého roku ve Španělsku pod dozorem svého strýce krále Filipa II., neuprosného protivníka protestantů. Ne bezdůvodně bylo rozšířeno mínění, že Rudolf zdědí ve věcech náboženských Filipův fanatismus, jeho odhodlanost a nepodajnost. Obavy protestantů se však nesplnily, tak jako zklamány byly naděje, skládané kdysi v jeho otce. Císař Rudolf vynikal vzděláním nad mnohé souvěké panovníky, mluvil mnoha jazyky, mezi jiným též dosti dobře česky, a měl rozsáhlé vědomosti; znal latinské klassiky, měl zálibu pro dějepis, mathematiku, astronomii a vědy přírodní, nejvíce však liboval si v astrologii a v alchymii. Povolával k svému dvoru, jejž měl od r. 1582 trvale v Praze, četné učence bez rozdílu víry a národnosti, z nichž vynikali slavní astronomové Kepler a Tycho de Brahe. Denně prodlel mnoho hodin na pražské hvězdárně nebo v chemické laboratoři.

Také měl neobyčejně živý zájem i porozumění pro hudbu, umění výtvarné i pro umělecké výrobky průmyslové. Jím zavedeno v Čechách broušení krystalův, a český průmysl sklářský s úspěchem čelil i benátskému. Vzácnou a bohatou byla jeho sbírka starých i nových maleb, děl sochařských, mincí, medailí, drahokamův a jiných stkvostův i zvláštností, jimiž naplněno bylo sedm komnat, dva velké sály a několik chodeb na hradě Pražském. Mezi nimi byla díla umělců prvého řádu, jako Dürera, Rafaela, Leonarda da Vinci, Tiziana a j. Činností sběratelskou císař Rudolf závodil se svým strýcem Ferdinandem Tyrolským, který založil si podobné sbírky na hradě Ambraském.

Tyto vlastnosti, které by byly okrasou každého člověka soukromého, nestačily však osobě panovníkově v tak rozsáhlých zemích a v tak pohnuté době. Naopak možno říci, že přílišná záliba pro vědy a umění mysl Rudolfovu oddalovala od pečlivého řízení věcí státních. S počátku Rudolf II. měl sice dobrou vůli, aby se vpravil ve své úkoly vladařské a je také svědomitě zastával, ale čím dál tím více vystupují na jevo nerozhodnost a nedostatek pevné vůle ještě u větší míře, než bylo u císaře Maximiliana. Krom toho upadal často do těžkomyslnosti, která se stupňovala častými chorobami. I bylo, zvláště v pozdějších letech jeho panování, velmi nesnadno, mnohdy teprve po dlouholetém napomínání, pohnouti jej k nějakému rozhodnutí. Tento nedostatek byl tím osudnějším, ježto Rudolf po celý život podržel jakousi pánovitost v rozkazích a byl by za živý svět nedopustil ani zdání nějaké nesamostatnosti. I v dobách největší skličenosti duševní i tělesné nesnesl, aby některý z jeho rádců rozhodl o něčem bez jeho vůle, třebas tím odkládáno bylo vyřízení i nejnalehavějších otázek.

Rudolf II. byl již za životní otce svého (1575) od českých stavů přijat a vyhlášen za krále českého a dne 22. září v Praze od arcibiskupa Antonína Brusa korunován. Brzo potom (27. října) zvolen byl od kurfirstův a dne 1. listopadu korunován v Řezně za krále a potomního císaře římského; o volbu a korunování jeho za krále uherského císař Maximilan postaral se již r. 1572. Zcela rozdílným způsobem však, nežli se stalo za předchůdců jeho, Rudolf přijat a prohlášen byl markrabím moravským. Stavové moravští byli r. 1572 pozváni ke korunování jeho do Prešpurka a r. 1575 do Prahy, ale nikdo na nich nežádal, aby jej také

přijali za markrabí moravského. Teprve když císař Maximilian II. zemřel, svolán byl zemským hejtmanem Zdeňkem Lvem z Rožmitála sjezd do Brna (17. listopadu 1576), z něhož vysláno poselství k Rudolfovi s oznámením, že jej stavové moravští, poněvadž jest již králem českým a uherským, přijímají za pána zemského, jelikož Morava bez pána býti nemůže. Poslové, kteří z tohoto sněmu měli býti do Prahy vypraveni, dostali instrukci, ve které jim bylo nařízeno, aby žádali netoliko za stvrzení všech dosavadních svobod i starobylých zvyklostí, nýbrž i aby každý na Moravě byl zachován při své víře. Tento dodatek o svobodě náboženské vzbudil příkrý odpor biskupa olomuckého Jana (XVIII.) Mezona z Telče, který když nemohl dosáhnouti odstranění tohoto článku, odepřel podepsati se na instrukci a neúčastnil se proto ani poselstva k císaři, ač byl o to žádán.

Toto jednání biskupovo vzbudilo u stavů moravských velké roztrpčení. Byloť neslýcháno dosud, aby se biskup opřel jednohlasnému usnešení sněmovnímu, ač na druhé straně nelze upříti, že tak zjevným způsobem dosud nebylo žádáno za svobodu náboženskou. Císař Rudolf nerad viděl, že v poselstvu chybí biskup olomucký; v odpovědi své vytkl stavům, že konali sjezd bez jeho vědomí; hold jejich přijal, avšak dodal, že volbou a korunováním v Praze stal se také markrabím moravským, a že tedy stavové moravští, jako přední člen koruny české, již tím povinni jsou mu poslušnosti jako králi českému; v otázce náboženské slíbil učiniti vše, co uzná za prospěšné k všeobecnému dobru, užitku a prospěchu, k pokoji, lásce a svornosti.

Tato nemilostivá odpověď zarazila stavy moravské, ale neodvážili se něčeho namítati. Vždyť tehda ani nepodali protest, že nebyli k volbě nebo k přijetí Rudolfa za krále českého pozváni a zdá se, že jim postačilo, když byli pozváni k jeho korunování. Za to však veškeré záští jejich obrátilo se proti biskupovi, o němž bylo rozhlášeno, že jest nepřítelem země. Když císař Rudolf dostavil se na sněm v Olomouci (25. června 1577), aby tam přijal hold stavův, tito dali svou nevoli okázale na jevo. Sjeli se tentokráte do Olomouce mnohem dříve k předběžným úradám i ke sněmování a vyslali slavné poselství na hranice slezské Rudolfovi naproti (jel totiž z Vratislavě na Moravu) s přípisem, obsahujícím privilegia a svobody zemské, aby je potvrdil hned při vstupu na půdu moravskou. Ostatní stavové se zemským

hejtmanem v čele vyjeli mu ve slavnostním průvodu v ústrety na míli cesty za město Olomouc. Také biskup Jan Mezon byl přítomen se svými many, kapitulou i hodnostáři duchovními. Pan Zdeněk Lev z Rožmitála jako zemský hejtman seskočil první s koně, když Rudolf s komonstvem se blížil, a po něm tak učinili i ostatní stavové moravští. Také Rudolf sestoupil se svého bělouše a blížil se pěšky stavům jej vítajícím; při tom viděl již, kterak stavové biskupa odstrkují. Jan Mezon byl totiž na druhé straně cesty se svými podřízenými a chtěl Rudolfa první pozdraviti. Ale pan Čeněk z Lipého a na Hodoníně, nejvyšší maršálek království českého, zabránil tomu řka: „Pane biskupe, nepřekážejte nám!" — Biskup poodstoupiv, odpověděl: „Já nic, když na mne přijde, já od osoby své JMC. také vítati budu". Zatím opustili biskupa také jeho manové a jeli s jinými pány a zemany proti JMC., a pak v řadách za ním, neboť pan Jaroš ze Zástřizlí a pan Bernard Drnovský je napomenuli, „aby na pečeti své, kteréž při lantfrydu mají, pamatovali;" mezi stavy moravskými jest prý jejich místo a nikoli v řadách biskupových, který se od země odštěpil. Jest pravdě podobno, že věc byla již napřed mezi nimi umluvena.

Biskup zůstal tedy se svými hodnostáři duchovními osamocen; zrychlil jízdu a vzdálil se od průvodu císařského, což bylo tím spíše možno, že vítání Rudolfa od zemského hejtmana trvalo dosti dlouho. Pan Vratislav z Pernštejna a na Tovačově, nejvyšší kancléř království českého, odpovídal jménem císaře, že Moravané povždy budou u Rudolfa v lásce a přízni.

Rudolf přesedl pak na jiného, hnědého koně a jel v průvodu stavů k Olomouci. Biskup Jan Mezon postavil se se svými věrnými až u města nedaleko „špitálu", kdež říkalo se „na ostrovích" a očekával panovníka s velikým processím lidu, jakož bývalo obyčejem při takových příležitostech. Rudolf opět slezl s koně a přistoupiv k biskupovi, políbil „pacem", který mu byl podán; biskup pak proslovil delší latinskou řeč uvítací.

Odtud Rudolf jel pod nebesy k městu do kostela sv. Václava; nebesa nesli měšťané olomučtí a koně Rudolfova vedl za za úzdu zemský hejtman. Pan Čeněk z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, jel před JMC. na koni s taseným mečem. Ostatní stavové moravští všichni šli pěšky. Po vykonaných

modlitbách ve chrámě a po slavném „Tedeum“ císař odjel v témž pořádku do svého bytu, který mu byl připraven na dolní straně Hořejšího náměstí tak, že tři domy byly prolomeny a upraveny. Císař nepřijel sám, nýbrž byli přítomni také jeho dva bratří arciknížata Matyáš a Maximilian a kníže Karel Minsterberský. Olomučané rozestavili ku poctě Rudolfově mnoho ozbrojeného lidu po ulicích, kudy jel, a vítali císaře slavnostní střelbou u kláštera Hradišťského. Jezuité vystavěli u své kolleje triumfální oblouk o několika řadách sloupů, zeleně, bíle, černě a červeně zbarvených a mramoru připodobených. Uprostřed vymalován byl černý dvouhlavý orel; po jedné straně jeho vyznačen byl pelikán, „an se v srdce štípe“, a po druhé straně orlice. Nádherné a umělecké dílo to provedl člen řádu Tomáš Williams, z Anglie rodilý, jenž se vyznal v umění stavitelském. Rudolf, který byl milovníkem věcí uměleckých, kázal poodstraniti nebesa a s patrnou zálibou všechno si prohlédl. Potom jej uvítalo jedenácte pacholat verši latinskými; sedm pacholat představovalo sedmero svobodných umění. I toto uvítání panovník, dobře obeznalý studia humanistického, velmi rád si poslechl.

Toto uvítání císaře Rudolfa v Olomouci stalo se ve středu dne 26. června, tedy o den později, co byl rozepsán obecný sněm. Biskup Jan Mezon byl jednáním stavů tak rozmrzen a v důstojnosti své tak uražen, že po odbytých slavnostech nevyšel ze svého paláce. Teprve potomního dne (27. června) císař pokusil se urovnati rozepři mezi ním a stavy. V duchu sice souhlasil s biskupem, avšak neměl tolik pevné vůle, aby se uraženého zastal s plným důrazem. Tím osměleni stavové usnesl se, že kdyby biskup někdy postavil se na odpor jednomyslnému nálezu sněmu, má býti všech svých práv zbaven; císař musil na tuto podmínku přistoupiti, aby biskup mohl zase zaujati své své místo při zemském soudě, a jen tolik zamezil, že ono usnešení nebylo zapsáno do desk zemských.*)

*) Vyličeno v podstatě dle Kameníčkova článku „Císař Rudolf II. na Moravě r. 1577“, otištěného ve „Sborníku dějepisném“, jenž vydán na oslavu Tomkovu Klubem historickým v Praze 1888. Ostatně srv. Pilař a Moravec, III. 42. Gindely, Gesch. der böhm. Brüder II., 243 násl.

II. Úspěšná duševní činnost Bratří. Postup katolické reformace v zemích alpských a v Čechách.

Již z tohoto jediného případu, který nám jasně osvětluje nerozhodnou povahu Rudolfovu, pochopíme, že naděje katolíků v nějaký příznivý obrat pro ně byly hned na počátku panování zklamány. Nový panovník neměl v úmyslu povolovati nových svobod náboženských, a když stavové čeští žádali, aby obnovil jejich právo osazovati konsistoř pod obojí, byli od císaře po dvakráte odmítnuti. R. 1584 vydal nařízení, jímž zakázány byly všeliké bludy na základě mandátu krále Vladislava. Ale nařízení to nebylo prováděno. Netoliko že šlechta na svých statcích zcela volně šířila novoty náboženské a nutila katolické poddané, aby přestupovali k víře svých vrchností; ani města královská nestarala se valně o rozkazy panovníkovy. Jedno za druhým připojovalo se k řádům lutheránským a vymaňovalo se z dozoru konsistoře pod obojí, která r. 1589 již jen od sedmi královských měst byla uznávána, mezi nimiž tehda už ani Praha nebyla. Konsistoř pak docela pozbyla své samostatnosti, když její administrátor Václav Benešovský hleděl pokorou dosáhnouti přízně arcibiskupovy a proto již r. 1581 učinil mu přísahu poslušnosti a uznal nálezy koncilia tridentského, „protože se strana pod oboji od strany pod jednou v ničem nedělí."

Nedostatek energie, jejž mohla strana katolická v Čechách císaři Rudolfovi vším právem vytýkati, byl ještě více patrný ve svých následcích na Moravě. Stavové moravští, jsouce si vědomi, že nikdy se nedali strhnouti k nerozvážným krokům, jakých již několikkráte se dopustila šlechta česká, hleděli budoucnosti s plnou důvěrou vstříc a dle toho si také počínali. Když biskup Jan Mezon vystoupil proti Bratrům na svém statku Hukvaldech a stavovští přísedící zemského soudu proto naň zdvihli žalobu, omlouval se tím, že Bratří na Hukvaldech dopustili se hrubých výtržností a že jinde, kde se chovají klidně, jako na př. na Kroměřížsku, je bez odporu trpí. Když císař Rudolf vydal i na Moravě mandát královským městům, jímž se všeliké novoty zakazovaly, a podkomořímu nařídil provedení jeho, nikdo si takových rozkazů nevšímal. Ano Olomučti se i osmělili, když císař poprvé dlel v jejich zdech (1577), požádati přímo za dovolení, aby směli vyznávati augšburskou konfessi, což ovšem bylo

zamítnuto. Brzo potom císař Rudolf z Vídně, kamž tehda z Olomouce se byl odebral, vydal rozkaz, snad návodem podkomořího Hanuše Haugwitze, aby v Kyjově byly všechny sekty potlačeny. Tím se mínili především Bratří, poněvadž Novokřtěnců v tomto městě bylo velmi málo. Ihned četní páni a rytíři, shromáždění na sněmě v Brně, podali prosbu k císaři, aby mandát ten byl zrušen. Tímto důrazným vystoupením Rudolf tak byl zastrašen, že bez výslovného zrušení mandátu dal zastaviti pronásledování Bratří v Kyjově.

Mezi mocnými přímluvčími byl též pan Čeněk z Lipého, nejvyšší maršálek království českého, který i v jiné příčině věci Bratrské dobře posloužil. V Ivančicích založena byla již dříve (1574) vysoká škola, za jejíhož rektora někteří bratrští páni (Znata z Lomnice, Jan star. z Žerotína a Bedřich z Náchoda) povolali z Wittenberka učeného Esroma Růdigera. Nenadále pán z Lipého obdržel rozkaz z císařské kanceláře, aby školu tu co nejdříve zavřel. Podobný rozkaz vydán byl proti lutheránské škole ve Vel. Meziříčí, kterou založil hrabě Jan Bedřich z Hardegga za přispění některých jiných pánův. Pan Čeněk z Lipého nemínil tomuto rozkazu vyhověti a odvolal se na to, že škola ivančická byla již za jeho otce i děda a že tedy on nic nového nezařídil. Jeho zakročením obě školy byly zachráněny.

Strana katolická v zemích koruny české vidouc, že na Rudolfa nelze jí spoléhati tak, jak dříve doufala, vystoupila sama na obranu proti ostatním stranám náboženským. Nejpřednějšími bojovníky jejími byli členové řádu jezuitského, na Moravě k tomu přistupovala vydatná činnost biskupův olomuckých. Příznivou byla jim také okolnost, že v oné době šlechta česká mnohem častěji než dosud ohlížela se po manželkách z ciziny, zvláště ze Španělska a z Italie, a tyto horlivě podporovaly snahy jezuitů. Pánové Vratislav z Pernštejna a syn jeho Jan, Adam z Hradce, později vrchní purkrabí český, Vilém z Rožmberka, později též Lobkovicové a Martinicové, na Moravě Berkové a Dietrichštejnové měli za manželky Vlašky a Španělky. Přičiněním těchto dostávalo se jezuitům českým, kteří dosud strádali nedostatkem hmotným, vydatnějších pomocí peněžitých i jiných potřeb; krom toho jezuité dosáhli jimi takového vlivu na jmenované pány, že tito konečně odhodlali se upustiti od dosavádní snášelivosti náboženské vůči Bratřím a lutheránům a počali následovati příkladu

vrchnosti protestantských, vypovídajíce heretické faráře a dosazujíce na fary výhradně kněze katolické. Zvláště pak byl to pan Vratislav z Pernštejna, který netoliko v Čechách na svých statcích Litomyšli a Lanškrouně i jinde Bratry vypověděl a modlitebny jejich dal pozavírati ano i pobořiti, nýbrž dal také na svých statcích moravských, Prostějově a Plumlově, podobné rozkazy, jichž provedení svěřil biskupovi olomuckému.

Na velký prospěch katolíků moravských byla také změna, která se tehda stala na stolci biskupském v Olomouci. R. 1579 dosáhl hodnosti té Stanislav Pavlovský, pocházející ze šlechty polské ve Slezsku, dosud probošt brněnský; jsa jako předchůdce jeho Jan Mezon chovancem jezuitské kolleje římské, byl horlivým knězem, neohroženým bojovníkem za věc katolickou, při tom obratným diplomatem. On to byl, který platnými službami, císaři Rudolfovi prokázanými, biskupům olomuckým od něho znovu vymohl zapomenutou hodnost knížecí. R. 1582 na jeho doléhání byl vydán císařský mandát, jímž se zakazovalo na Moravě prodávati knihy jakékoliv bez svolení biskupského a dle něhož nesmělo v zemi býti jiných tiskáren, než v Olomouci, kdež byly pod dozorem biskupovým. Tento mandát svorným odporem stavů moravských ovšem byl zase zmařen, ale horlivost biskupova tím neutuchla. Již r. 1583 dosáhl, že císařským nařízením vypovězeny byly z Moravy některé „nebezpečné" osobnosti, mezi nimi i Rüdiger, správce školy bratrské v Ivančicích. Použiv pak plné moci, dané mu od pana z Pernštejna, kázal uvězniti v Kroměříži dva kněze Jednoty bratrské, Jana Adelfa a Tomáše, z nichž onen byl farářem v Prostějově, tento v Plumlově, tedy na statcích pernštejnských. Teprve na důrazné zakročení zemského hejtmana Hynka Brtnického z Valdštejna a jiných pánů moravských byli oba kněží z vězení propuštěni. Stavové těžce nesli jednání biskupovo, a když toho roku o velikonocích dostavil se do Brna k zasedání zemského soudu, byl zasypán od nich výčitkami a nakládáno s ním způsobem stavu jeho nedůstojným, podobně jako se stalo jeho předchůdci Mezonovi v Olomouci.

Nenáhlý ale jistý vzrůst a postup věci katolické na Moravě přinášel nejvíce nebezpečenství Jednotě bratrské. Tato hned na počátku vlády Rudolfovy znovu se řádně zorganisovala. Na synodě holešovské (24. srpna 1577) zvoleni byli dva noví seniorové, Aeneáš, proslulý učeností, který obral si sídlo

v Ivančicích, a Zachariáš v Slezanech. Avšak tato organisace byla ohrožena rozličnými pokusy o vnitřní roztržku. Pavel Kirmezer, děkan v Uh. Brodě, muž nekalé povahy, chtěl se státi hlavou evangelické církve na Moravě a získal za tím účelem svého pána, Dětřicha z Kunovic, který mu podřídil všechny fary na svých statcích. Do tohoto svazku chtěl pojati též bratrskou obec v Uh. Brodě, a když seniorové takovému pokusu důrazně se opřeli, jal se veřejně sočiti na Jednotu bratrskou, jíž vytýkal, že spůsobila mnoho zlořádů v církvi, státě i v rodině. Nejvíce štval proti představenému bratrské obce uherskobrodské, Janu Aquinovi (Vodičkovi), a pohnul i pana z Kunovic, že dal nenadále v noci prohlédnouti bratrskou modlitebnu, zdali se tam nedějí nemravnosti, jak Kirmezer tvrdil. Nic takového se ovšem neshledalo, ale Kirmezer dovedl jiným spůsobem poštvati svého pána proti Aquinovi, jemuž ponenáhlu pobyt v Brodě stal se nesnesitelným. Teprve na vážné domluvy pánů z Žerotína a z Boskovic Dětřich Kunovský odhodlal se Kirmezra z Brodu vykázati, čímž byla bratrská obec této metly zbavena.

Jiný případ, kde Bratří byli ohroženi od nekatolíků, stal se v Jihlavě. Tam odebral se r. 1585 starší Jednoty Aeneáš, hledaje ve své chorobě pomoci lékařské, zároveň však se pokusil o zavedení bratrských služeb božích, které v tomto městě dosud konány nebyly. I ubytoval se v domě zámožného měšťana jihlavského Weidhofera, který se přiznával k víře bratrské. Ale proti tomuto záměru příkře vystoupil tehdejší první kazatel jihlavský (primarius concionator) Dr. Hedericus (Heidenreich), urputný protivník Bratří, který je napadal bezohledně už ve sporu s Kirmezerem. Heidenreich měl v Jihlavě, tehda již skoro úplně lutheránské, neobmezenou moc a vymohl si od městské rady, že Aeneášovi další konání služeb božích zakázala; proti Weidhoferovi pak na jeho zakročení vydán byl císařský rozkaz, aby byl zatčen a do Prahy odveden. Aeneáš musil na rychlo Jihlavu opustiti a Weidhofer propuštěn byl na mocnou přímluvu pana Bedřicha z Žerotína, který však neopomenul ve zvláštním listě napomenouti Aeneáše k větší opatrnosti, ježto prý podobným jednáním zbytečně vyvolává Jednotě nové nepřátely.*)

*) Heidenreich brzo potom (1586) sám musil opustiti Jihlavu, kde si vzbudil mnoho nesnází svým neurvalým jednáním a nesnášenlivostí vůči jakémukoliv jinému mínění. Odešel do Brunšvika a odtud do Frankfurtu nad

Pronásledování Bratří se strany katolické i lutheránské nikterak nezastavilo jejich horlivou práci duševní. Žádný evropský národ nepoložil tak záhy pevné základy k nynějšímu spisovnému jazyku svému jako národ český; a zásluhu o to nejpřednější mají bratrští spisovatelé XVI. a XVII. století, kteří zavedli čilý duševní život v Čechách a na Moravě. Výsledky činnosti jejich jsou neobyčejné. Na 150 spisovatelův a přes 500 děl od nich sepsaných jest nám známo, a co jich zmizelo za následující bouře! K několika českým tiskárnám přidružila se nejslavnější na Moravě v Ivančicích, jež později přenesena byla do Kralic. Odtud vyšla nejznamenitější díla Jednoty bratrské. Páni z Žerotína povzbudili správce osvícenými sympathiemi svými a podporovali je penězi. Některé knihy, vytištěné bratrem Zachariášem Solínem, nejslavnějším knihtiskařem českým, směle mohou postaveny býti po bok proslulým pracím hollandských knihtiskařů Elzevirů.*) Hlavní díla Bratří jsou knihy náboženské, jako díla polemická, katechismy, kancionaly, a překlady písma svatého, ze světských disciplin jmenovitě vzdělávány byly dějiny. Nejdokonalejším spisem jest úplný překlad písma svatého, který brzo po smrti Blahoslavově podnikli starší Jednoty na prosbu kněží a četných věřících; byli to Ondřej Štefan († 1577), Isaiáš Cibulka (Caepolla † 1582) a Jan Aeneáš († 1594), kteří přibrali si důkladné znalce hebrejštiny, Mikuláše Albrechta z Kaménka a Lukáše Helice; řadu překladatelů zavírají: Jiří Strejc (Vetterus), Jan Hlaváč (Capito), Pavel Jesen a Jan Effreim. Tak se stal tento překlad, k němuž dal podnět sám Blahoslav, společným dílem všech učenců Jednoty. K překladu přidáván zevrubný výklad, čímž rozsah díla vzrostl na šest svazků; první vyšel r. 1579, druhý 1580, třetí 1582, čtvrtý 1587, pátý 1588, šestý 1593; poslední, obsahující Nový zákon, jest výhradně prací Blahoslavovou, která od jeho nástupců přijata beze změny a pouze komentář k ní přidán. Tisk, jenž proveden byl velmi krásnými literami a na pevném papíře, počat byl v Ivančicích a dokončen v Kralicích, odtud název velkolepého

---

Odrou, kdež dlouho působil jako professor theologie a zemřel r. 1617. Srv. D'Elvert, Gesch. von Iglau, str. 173. Gindely, Gesch. der böhm. Brüder, II. 267, 294.

*) Denis, 545. — Jiřečkova Rukověť, II., 241.

díla šestidílná bible Kralická. Náklad peněžitý na celý podnik poskytl pan Jan starší ze Žerotína.

Neméně vydatnou byla činnost dějepisná. Oproti nekritickému Václavovi Hájkovi z Libočan, jehož dílo jediné z česky psaných ušetřeno bylo od jezuitů, pravé a jediné představitele české historiografie XVI. století dlužno hledati v Jednotě bratrské. Nejprve Matěj Červenka († 1569), Jan Černý († 1565) a zvláště Jan Blahoslav, okolo něhož utvořila se opravdová škola historická, jakovéž sotva na kterém jiném místě nalézti lze. Posledním představitelem školy této, nejznámějším, ale ne nejznamenitějším, jest proslulý spisovatel mistr Daniel Adam z Veleslavína († 1599), arcitypograf své doby, jak jej vrstevníci nazývali. Byl tajným posluchačem Jednoty, tak řečeným nikodemitou, a horlivým čtenářem bible Kralické. Odtud také vysvětluje se výborná čeština všech jeho spisův. Společnou prací četných spisovatelů jest třináct foliantů lešenských, nyní majetek bratří Ochranovských, a foliant chovaný v královském museu českém; jsou to velmi vzácné prameny dějin českých a moravských oné doby.

Pohříchu nelze říci, že by s touto plně se rozvíjející činnosti literární byla se zachovala u Bratří také někdejší neporušenost a prostota mravů. Blahobytu a zámožnosti v obcích bratrských přibývalo, tím množily se také životní potřeby a touha po pohodlí. Počet ženatých kněží byl vždy větší, příklad utrakvistických a lutheránských kazatelů sváděl k následování. Obyčej ženiti se zaváděn byl nejen mezi představenými obcí, nýbrž i mezi seniory, jako byl zejmena Jiří Strejc. Jednota musila z prvotních svých zásad neženiti se, nepřisahati, nepřijímati úřadů, netrpěti přepychu ani bohatství, nepůjčovati na úroky, neúčastniti se válek, ponenáhlu upouštěti, neboť z bývalých asketův a puritánů stávali se zámožní kapitalisté, obratní živnostníci. Na synodách moravských, konaných na sklonku XVI. století, přichází na přetřes čím dál tím více případů, jež vyžadují disciplinárního vyšetřování. Na synodě v Lipníku, konané 8. července 1591, pokárán byl Jiří Strejc pro svárlivé chování a pro přestupek nedovolené ženitby. Ještě větší nesnáze Jednota měla s Lukášem Helicem, druhým překladatelem bible, který žil potulně brzo v Polsku, brzo na Moravě, na svou pěst vedl spory a vydával hanopisy proti lutheránům. Na jiné synodě

lipnické (12. června 1592) uveden i případ vraždy, které se dopustil člen Jednoty, tři kněží pokáráni pro opilství a jeden, Rokytan, sesazen pro přestupky proti mravopočestnosti. Později na synodě mladoboleslavské (5. května 1601) bylo rozhodnuto, že kněz, který by se dopustil nemravnosti, třebas i vykonal pokání, nemá býti připuštěn již k bohoslužbě. Takové slabosti Jednoty zavdávaly protivníkům jejím vítanou příležitost k útokům. Zejména byl to jezuita Václav Šturm, který osvojiv si bedlivým studiem důkladnou znalost učení bratrského, vytýkal Jednotě, že se v nejpodstatnějších bodech změnila, zejména že se značně přiblížila vyznání kalvinskému, kteréž tvrzení nebylo úplně neodůvodněné.

Biskup Stanislav Pavlovský ve svých snahách o sesílení katolického vyznání na Moravě domohl se znamenitých úspěchů. Kázeň v duchovenstvu byla přísnými prostředky utužena, jezuité, nejhorlivější bojovníci církve katolické, všemožně podporováni, rozkvět kollejí jejich umožněn darováním statků některých zrušených klášterů, jako byly kláštery jeptišek brněnských a pustiměřských a mnichů žďárských. Jeho neúnavné horlivosti podařilo se vypuditi heretické kazatele z některých měst, jako z Nového Jičína a z Opavy, kdežto v Olomouci osazena byla městská rada katolíky. Přísnost jeho ve věcech víry šla tak daleko, že zakázal přijímající pod obojí pochovávati za kněžského průvodu. Jedním z nejhorlivějších adeptů biskupových byl tehdejší opat kláštera lúckého (u Znojma) Šebastian Freitag z Čepirohu, rovněž chovanec řádu jezuitského, který se za mladších let vyznamenal jako hrdina v bitvě u Lepanta proti Turkům. Obnovil ve svém klášteře přísnou kázeň a založil tam pod dozorem jezuitů studium filosofické a theologické. Ve Znojmě, kde tehda obyvatelstvo většinou bylo protestantské, návodem vášnivého kazatele Jiřího Schilda sosnovány byly výtržnosti proti opatovi, když vedl procesí městem o Božím těle i za jiných příležitostí. Opat Šebastian přes odpor městské rady znojemské a jiných příznivců Schildových vymohl si konečně císařský rozkaz, jímž tento kazatel byl z města vypovězen.

Všechny tyto úspěchy věci katolické byly však ojedinělé. Činnost biskupova i jezuitů nemohla se náležitě rozvinouti, pokud převážná většina stavů moravských setrvala při hájení

starodávné zásady o svobodě náboženské. Stavové byli hlavní překážkou, že zákazy císařské, týkající se vyznání zákonem nezaručených, nemohly býti náležitě prováděny. Již z toho se vysvětlí snadno, že mezi stavy a biskupem vyvinula se nesmiřitelná protiva. Tento nehrozil se zápasu s nimi na půdě zákona a pokusil se především o obnovu některých církevních privilegií časem upadlých v zapomenutí. Jedním z takových bylo vyjmutí duchovenstva ze soudnictví zemského ve věcech trestních. Ještě na počátku XVI. stol. kněží poháněni byli na soudy církevní. Od té doby stavové, použivše rozličných nepořádků v církevní organisaci, zaváděli jiný zvyk, totiž poháněti provinilce ze stavu duchovního na soud zemský. Tomu se opřel biskup Stanislav co nejrozhodněji a dosáhl konečně po dlouhých bojích od císaře potvrzení starobylého práva, že trestní žaloby proti kněžím mají býti vyřizovány výhradně u soudů duchovních. To byl veliký úspěch a povzbuzoval biskupa i celou stranu „římsko-španělskou", jejíž přívržencŭ ve šlechtě moravské ponenáhlu přibývalo, k dalším krokům. Biskup neopomíjel žádné příležitosti, aby císaři znovu a znovu na srdce kladl, že svobody stavovské jsou na Moravě největší závadou pro volný rozvoj víry katolické. Tu tedy shledáváme se s prvními počátky zásady, jež našim zemím později stala se tak osudnou: *ježto nelze protireformaci zavésti po dobrém, dlužno napřed obmeziti svobody zemské, které jsou právě tak v odporu proti auktoritě církevní, jako proti auktoritě státní.*

Doba k takovým pokusům nebyla nevhodnou a v sousedních zemích dosti příkladů, povzbuzujících k následování. V *Horních* a *Dolních Rakousích*, kdež ve jménu císaře Rudolfa správu vedl mladší bratr jeho arcikníže *Arnošt* a po něm arcikníže *Maximilian*, působením biskupa vídeňského *Melchiora Khlesla* provedena katolická reformace v městech a dán rozkaz, aby na oněch statcích protestantské šlechty, kde katoličtí kněží byli z far vypuzeni, zase v ně byli dosazeni. Proti tomuto rozkazu vypukla v celých Horních a částečně i v Dolních Rakousích velká bouře selská, která se záhy ohrátila také proti útiskům vrchností bez rozdílu vyznání náboženského (1595—1597). Tato vzpoura byla potlačena oddílem vojska, který vypraven byl do Rakous od arcikníže *Matyáše*, tehdejšího správce císařské

části Uher, povstalci pak byli přísně potrestáni. Hned potom provedena byla ve městech katolická reformace a zřízena zeměpanská komise, jež měla souditi rozepře a práva patronátní na statcích protestantských; dle jejích nálezů za dvé léta odňato protestantům 56 kostelův a vráceno katolíkům (1599). Ve Vídni a v Linci přes tuhý odpor stavů zavřeny protestantské kostely, které tam bez svolení císařova byly vystavěny. Takovým způsobem bylo veškero obyvatelstvo, kromě šlechty a jejího služebnictva, obráceno, ač povrchně, na víru katolickou.

Ještě pronikavější změna stala se v ostatních zemích alpských, Štyrsku, Korutansku a Kraňsku. Tam za vlády mírného a snášenlivého arcikníže te Karla († 1590) protestantství velmi se vzmohlo, jak na statcích šlechty tak i v městech, kdež katolické menšiny byly utiskovány; ano i na statcích katolické šlechty selský lid vyháněl z far katolické kněžstvo a dosazoval protestantské. Avšak když panství se ujal nejstarší syn Karlův Ferdinand, který byl vychován od jezuitů na katolické universitě v Ingolstadtě, chopil se za příkladem svého strýce Ferdinanda Tyrolského ihned přísnějších prostředků. R. 1598 rozkázal stavovským výborům všech tří zemí, aby zavřeli protestantské kostely v Št. Hradci, Celovci a Lublani, jež byly vystavěny bez svolení zeměpanského; hned potom vypověděl všechny protestantské duchovní ze svých zemí do osmi dnův a nařídil, aby patronové kostelů do šesti měsíců dosadili na fary katolické kněze řádně stvrzené od biskupů katolických. Tyto rozkazy potkaly se sice s velkým odporem stavů, kteří odepřeli berni proti Turkům a hrozili i povstáním; avšak Ferdinand nedal se tím odstrašiti, a jakmile uplynula lhůta šestiměsíční, zřídil komisi ze členů duchovních i světských, v jejíž čele byl pan Ondřej z Herbersteina, a jež chráněna průvodem vojenským v městech, městečkách i dědinách zeměpanských bořila lutheránské modlitebny, nebo v nich opět zaváděla katolické služby boží, dosazovala na fary katolické duchovní, pálila lutheránské knihy a uváděla lid zpět do církve katolické. Kdo tak neučinil, musil statek svůj prodati, odvésti do zemské pokladny 10% kupní ceny a ze země se vystěhovati. Lid se s počátku bouřil, ale nemaje očekávané podpory od stavů, na oko se podvolil; úkol provésti také převrat vnitřního smýšlení vzali na sebe jezuité a neunavným působením získali časem obyvatelstvo městské i selské pro víru katolickou. Slovinský

národ, u něhož reformace vzbudila čilý život duševní, tímto náboženským pronásledováním utrpěl těžkou ztrátu, ježto jezuité sháněli a pálili knihy slovinské s velkým úsilím.

Pouze páni a rytíři byli vyňati z nátlaku ve věcech náboženských. Poněvadž však jejich kazatelé byli ze země vypovězeni a tím jim odňata všeliká příležitost, účastniti se protestantských služeb božích, dále poněvadž protestanté byli u dvora vylučováni z všelikých úřadův a hodností, vracela se ponenáhlu i šlechta k víře katolické, zvláště mladší generace její, jež nucena byla choditi do škol jezuitských. A tak církev katolická slavila v krátké době v Štyrsku, Korutanech i Kraňsku dokonalé vítězství. Podobným spůsobem provedena byla katolická reformace již dříve v Tyrolích.

Provedení katolické reformace v zemích alpských mělo dalekosáhlé následky také pro země koruny české. Zdárným výsledkem oním povzbuzeni byli především v Čechách jezuité k vydatnější činnosti, která jevila se na rozličných stranách. Otevřeli nové kolleje v Krumlově, Chomútově, Jindřichově Hradci a Kladsku, počet jejich členů na sklonku XVI. století páčil se na dvě stě. Jich úsilím a sňatky s horlivými katoličkami ze Španěl a z Italie většina vzácných rodů panských získána jest úplně pro věc katolickou; Rosenberkové, Lobkovicové, Hradečtí, Pernštejnové a jiní mocní a bohatí pánové povolávají jezuity na své statky, zavírají školy kacířské, vyhánějí kněze lutheránské a zapovídají obřady bratrské. Z mladší generace šlechtické mocnými oporami katolické věci stali se pánové Jaroslav Bořita z Martinic a Vilém Slavata, který v mládí vychován byl ve víře bratrské, ale potom přešel úplně ke katolictví, jemuž prokazoval potom platné služby, ježto sňatkem s Lucií Otilií Hradeckou nabyl velmi rozsáhlých statků. Ze všech těchto okolností strana katolická nabyla větší smělosti a pohnula konečně (1602) císaře Rudolfa, že vydal mandát proti Bratřím, jímž obnovovaly se rozkazy Vladislavovy a Ferdinandovy, zapovídala se shromáždění bratrská, kněžím katolickým nebo podobojí rozkazováno zmocniti se chrámů jejich a za nepřítele obecného dobra zemského prohlášen každý, kdo by neposlechl nařízení královských. Marně snažil se proslulý vůdce Jednoty v Čechách, Václav Budovec z Budova, úchvatnou řečí na sněmě v Praze (v lednu 1603) vymoci zastavení těchto rozkazů. Mandát nejpřísněji byl proveden v Mladé Boleslavi, nejdůležitějším a nej-

slavnějším středisku Jednoty v Čechách: dva komisaři císařští tam vypravení zavřeli chrám bratrský, později i školu a novým císařským mandátem zabaven Bratřím i všechen majetek nemovitý. Lutheránů sice tato opatření dosud přímo se nedotkla, nicméně i oni byli značně znepokojeni patrným pokrokem církve katolické.

III. Žerotín a Dietrichštejn. Pokroky katolické církve na Moravě.

Tak byla Morava, ona zaslíbená země svobody náboženské, hrozivými příznaky ze zemí sousedních i vzrůstajícím postupem víry katolické ve vlastní zemi čím dál tím více vyrušována z dosavadního klidu a bezstarostnosti. Dosud žádný zemský zákon nepohnul starobylými právy zemskými. Ale jako dusné ticho v přírodě, zdánlivý klid věštil brzkou bouři, ve které leckterá náboženská strana měla důvodnou obavu, aby nebyla smrtelně zasažena. Jmenovitě byla to všemi ostatními stranami nenáviděná Jednota bratrská, které bylo se opravdově hotoviti k příštím zápasům. Jí bylo třeba mužů celých a neohrožených, aby zápas ten provedla vítězně. Takových mužů Jednota měla vždy s dostatek. Jako v polovici XVI. století měla důrazného zastance ve Václavovi Ludanickém, tak na sklonku toho věku a při zásvitu století XVII. vyvstal jí neohrožený bojovník, státník nad jiné důmyslný a upřímný vyznavač jejího učení. Byl to Karel starší z Žerotína.*)

Již otec jeho Jan z Žerotína na Náměšti, jeden z nejváženějších a nejbohatších velmožů moravských, byl Jednotě mocnou oporou, ano jejím nejznamenitějším členem. Jsa žákem osviceného Blahoslava, jednal vždy ve smyslu jeho šlechetných snah; zřízení tiskárny v Kralicích, proslulý překlad bible, založení školy ivančické jsou z velké části jeho dílem. Bratr jeho, polní maršálek Karel z Žerotína, byl proslaveným hrdinou své doby a osvědčeným vojevůdcem proti Turkům. Manželkou Janovou byla Mariana z Boskovic, která r. 1564 v Brandýse nad Orlicí porodila svému manželi syna Karla. Ten vychován byl z prvu na škole ivančické pod dozorem Rüdigerovým, Aeneášovým a jiných učených mužů, dalšího vzdělání nabyl ve Štrasburce,

*) Pro životopis Žerotínův vedle jiných spisů dříve již uvedených nejdůležitější jest Petra Chlumeckého „Karl von Zierotín und seine Zeit 1564—1615".

Basileji a Ženevě, kdež neobyčejně na jeho mysl působil proslulý Theodor Beza, rektor ženevské akademie a šiřitel učení kalvínského. Ze Ženevy mladý Karel navštívil Francii v průvodě svých druhů Jaroslava z Bubna a Karla z Lichtenštejna, tehda horlivého stoupence Jednoty, a tam poznal prince Jindřicha Navarského i jeho soudruhy, kteří zaváděli horlivě učení Kalvinovo u Francouzů. Také v Anglii pobyl nějaký čas u dvora královny Alžběty a na zpáteční cestě zastavil se v Nizozemsku. Z katolických zemí poznal Italii. Teprve r. 1587 vrátil se do své vlasti, když již otec jeho čtyři leta před tím byl zemřel. Pobyt jeho v cizině, spojený se studiem starých klassiků, získal mu dokonalé vzdělání, krom toho Žerotín seznámil se na cestách s mnohými slavnými vrstevníky, s nimiž i potom zůstával v čilém písemném spojení.

Zámek Žerotínův na Náměšti, vybudovaný otcem jeho r. 1578, stal se záhy důležitým střediskem života společenského i duševního. Vládl rozsáhlými statky na Moravě (Náměšť, Kralice, Dřevohostice, Rosice) i v Čechách (Brandýs n. O.). Navštíviv Prahu, aby složil hold císaři, zahájil tam styky své s vynikajícími členy Jednoty, Petrem Vokem z Rožmberka a Václavem Budovcem. Mocné postavení pánů Krajířů z Krajku, ochránců Jednoty v Ml. Boleslavi, přimělo jej, že dceru z tohoto rodu, Barboru, pojal za manželku (1589); seniorové sami přimlouvali se za tento sňatek a sprostředkovali jej. Avšak za pobytu v Praze Žerotín poznal také četné pány katolické, jako Zdeňka Popela z Lobkovic, Jana z Pernštejna, Buriana Trčku, Jana Křineckého, Jana Kinského a jiné, i neušly mu pokroky, jakými již tehda strana katolická v Čechách se mohla vykázati. Veliký rozhled, jejž si Žerotín získal svými cestami po Evropě, uvedl jeho pozornost na podobné zjevy i v jiných státech: ve Francii liga nabývá převahy nad králem Jindřichem IV., v Nizozemsku i v Německu obě strany náboženské chystají se k novému zápasu. Maje neustálé spojení s hugenotty francouzskými, dospěl k záměru přispěti jim na pomoc v boji jejich s katolíky, jež podporoval Filip Španělský. Předně zapůjčil králi Jindřichovi 40.000 tolarův a r. 1590, když mu manželka porodila dceru Bohunku, vydal se sám tajně s nepatrným průvodem na cestu do Francie, aby se súčastnil v boji za věc hugenottů. Příliš časná smrt manželky Barbory (1591) přiměla jej sice k návratu, ale již v říjnu tohoto roku

opětoval svou výpravu. Vydal se přes Magdeburk a Stade po moři do Dieppu a odtud do královského ležení před město Rouen, které právě tehda od Jindřicha IV. bylo oblehánо. Tento přijal (17. pros. 1591) Žerotína velmi přívětivě. Žerotín účastnil se statečně bojů před Rouenem a několikkráte jen šťastnou náhodou vyvázl životem. Avšak záhy se dostavilo zklamání, když král projevil nedostatek důvěry k moravskému pánu a když čtyřměsíční obléhání Rouenu hrozilo skončiti se nezdarem. Žerotín krom toho záhy se přesvědčil, že Jindřich IV. nebojuje za věc protestantskou, jako spíše za korunu královskou, pro kterou jest odhodlán přestoupiti i k víře katolické. V listu k bratrskému seniorovi na Moravě Zachariášovi Žerotín si stěžuje, že král „málo se o náboženství a svobodu slova božího ujímá, kudyž také přichází, dle mého mínění, že mu nehrubě pán Bůh žehná". To bylo příčinou, že odhodlal se k návratu a navštíviv na zpáteční cestě Florencii, v červenci octl se opět na Moravě.

Třebas výprava Žerotínova do Francie nebyla císaři právě příjemna, přece tím nepozbyl důvěry panovníkovy. Získal ji úplně znovu, když účastnil se obležení Ostřihoma proti Turkům (1594), a císař jmenoval jej hned potom přísedícím zemského soudu moravského, v době, kdy slavný strýc jeho Bedřich z Žerotína zastával úřad zemského hejtmana. Také r. 1595 účastnil se bojů před Ostřihomem i slavného vítězství nad pašou budínským, a po dobytí této důležité pevnosti (2. září) vrátil se na Moravu. V únoru r. 1596 slavil sňatek s Eliškou Krajířovou, vzdálenou příbuznou své první zemřelé manželky. Tehda počíná se také jeho veřejná působnost.

Bylo to v době, kdy římsko-španělská strana pomýšlela na důraznější vystupování ve prospěch věci katolické. Nátlakem dvora císařského přijato bylo již několik katolických přísedících do zemského soudu a r. 1598 císař jmenoval zemským podkomořím Zikmunda z Dietrichštejna, jehož otec Adam teprve nedávno před tím získal na Moravě statek mikulovský. Zikmund byl vychován ve Španělsku a česky vůbec neuměl. Bylo to zřejmé porušení dosavadních práv a zvyklostí zemských, zvláště při tomto úřadě, který spravoval komoru královskou, měl vrchní moc nad královskými městy a kláštery a spolu s hejtmanem zemským rozhodoval v rozepřích mezi zemským a městským právem; k němu také šla appellace ode všech nálezů soudů

městských. I vzbudilo velkou nevoli u stavův, že tak důležitý úřad, s nímž spojeny byly také hojné příjmy, udělen byl cizinci neznalému domácího jazyka. Nespokojenost vzrostla ještě více, když nejvyšším komořím zemským, jenž měl mimo jiné dozor nad deskami zemskými, jmenován byl Ladislav Berka, horlivý katolík a přívrženec jezuitů, který teprve od čtyř let v zemi držel nepatrný statek velkomeziříčský, a o ten ještě vedl spor se svým bratrem. Po smrti Bedřicha z Žerotína (30. května 1598) zemským hejtmanem jmenován zase katolík, Joachim Haugwitz, jehož děd uvedl řád jezuitský na Moravu. Smrt strýce Bedřicha byla pro Karla z Žerotína těžkou pohromou, neboť nepřátelé jeho se strany katolické dosáhli toho, že z dědictví onoho bohaté Židlochovice byly přiřčeny Karlovu nevlastnímu bratrovi Divišovi, Karlovi pak měl připadnouti pouze malý a zadlužený statek přerovský; i tento učiněn mu byl sporným návodem Ladislava Berky, když se proslechlo, že Žerotín míní v Přerově založiti novou školu bratrskou.

Ponenáhlu rozestoupili se stavové moravští ve dvě strany, stojící proti sobě v příkrém nepřátelství: katolickou, v jejíž čelo z počátku postavil se Ladislav Berka, a protestansko-bratrskou, jejíž hlavou stal se Karel st. Žerotína, který tehda uznán byl náčelníkem celého rodu svého, a již také navazoval styky s protestantskými vůdci v jiných zemích, zejmena s Václavem Budovcem v Čechách a Štěpánem Illyešházem v Uhřích. Straně katolické však dostalo se právě tehda na Moravě stejně vynikajícího a znamenitého náčelníka, jako byl na straně protivné Žerotín. Po smrti Stanislava Pavlovského zvolen byl biskupem olomuckým František z Dietrichštejna, syn císařského vyslance při dvoře španělském Adama Dietrichštejna a tedy bratr nedávno jmenovaného podkomořího Zikmunda. Narozen v Madridě (22. srpna 1570), vychován pod dozorem jezuitů napřed v Praze, potom na německé kolleji v Římě, kdež obrátil na sebe pozornost některých kardinálův i papeže Klimenta VIII., který jej přijal k svému dvoru jako tajného komořího. Záhy stal se kanovníkem ve Vratislavi a v Olomouci. R. 1592 císař Rudolf jmenoval jej kollegiátním proboštem kapituly litoměřické, kdež se usadil. R. 1597 papež povolal jej do Říma a Dietrichštejn byl všude jeho průvodčím i rádcem a vykonal mnoho poselství. R. 1599 jmenoval jej papež kardinálem knězem a téhož roku (26. května)

kapitula olomucká zvolila ho ne bez odporu, ale za horlivého přičinění papežova i císařova jednohlasně biskupem. Téhož roku (27. června) stal se legátem „a latere“ a když přijel do Olomouce, císař potvrdil mu titul knížete biskupa, jejž měl již jeho předchůdce Stanislav Pavlovský, jehož v horlivosti pastýřské ještě daleko překonával. Prohlédl diecezi a zvisitoval kláštery s dovolením papežským, zvláště klášter žďárský, který byl velmi zpustlý. R. 1602 zachránil klášter rajhradský od zrušení. Byl největším bojovníkem své doby proti reformaci. Zaváděl všude řádné kněžstvo a zřizoval kláštery jako ohniště katolictví. Jsa podporovatelem věd a umění, založil bibliothéku v Kroměříži a zvláště cennou knihovnu v Mikulově i svou vlastní tiskárnu. Proti nekatolíkům na Moravě vystupoval všude přísně; na panství svém mikulovském sice je trpěl, ale jen aby je mohl obrátiti. Ve vykonávání povinností svého povolání byl vzorem kněžstvu podřízenému. Kázal slovo boží, sloužil mše svaté, bos vodil procesí a v postní době denně sedával u sv. Jakuba v Brně ve zpovědnici. Lid divil se takovému církevnímu hodnostáři, který obětoval se správě duchovní, jako podřízený kněz.*) Spojoval bystrost ducha a důmysl s neúnavnou vytrvalosti, a tyto přednosti učinily jej záhy náčelníkem katolické strany na Moravě. Hlásal otevřeně, že církev katolická musí opět v zemi panovati. V té příčině důležitou oporou stal se mu mocný a bohatý pán Karel z Lichtenštejna, který ač původně vychován ve víře bratrské a v mládí býval důvěrným druhem Žerotínovým, za neznámých okolností přešel ke katolictví.

Žerotín a Dietrichštejn stáli poprvé proti sobě, když v zasedání zemského soudu v Olomouci (o sv. Janě 1600) rokovalo se o přijetí kardinála do tohoto sboru. Žerotín v obšírné řeči poukázal jmenovitě na to, že kardinál není mocen jazyka českého a znalý zřízení domácího, a navrhl, že sice proti přijetí jeho do zemského soudu není podstatné námitky, že však smí se tam užívati jen jazyka českého a že se nikterak nestrpí, aby kardinál mluvil tam německy, nebo jako biskup Abel, latinsky. Tento návrh byl jednohlasně přijat a také zemský hejtman Joachim Haugwitz připojil k němu svůj souhlas, ano vzal na sebe úkol

*) Srv. v Ottově Nauč. Slovníku Kameníčkův článek o F. Dietrichštejnovi.

usnešení to biskupovi oznámiti a krom toho důtklivě mu domluviti, aby se pilně učil česky. Šlechta moravská tehda vysoko třímala prapor národní uvědomělosti. Když kardinál roztrpčen odpověděl, že nebude za rokování státi jako pařez, nýbrž že bude mluviti, buď latinsky nebo německy, někteří páni rozhorlené prohlásili, že raději vlast svou opustí, nežli by dovolili, aby v zemském soudě jinak než česky se mluvilo; a vrchní sudí zemský uvedl ostatním na paměť výrok pana z Pernštejna, který syna svého německy mluvícího napomenul, aby raději jako pes štěkal, nežli by německy mluvil. Přese všechny protesty kardinálovi nezbývalo, než tak dlouho užívati služeb tlumočníkových, pokud by se česky nenaučil. I věnoval se s veškerou horlivostí studiu domácího jazyka, a za krátký čas ovládal jej bezpečně a plynně. Nemohlo mu ujíti, že touto schopností nabývá nové, vydatné zbraně k potírání nepřátel a k dosažení pevně vytčeného cíle: vítězství věci katolické na Moravě.

Katolíci umínili si především učiniti neškodným Karla z Žerotína, náčelníka heresie moravské, jak jej nazývali. Úkol ten vzal na sebe Zikmund Dietrichštejn, podkomoří moravský a bratr kardinálův. Obžaloval Žerotína (počátkem r. 1600) z velezrády, ježto prý jakýmsi výrokem porušil vážnost císařovu. Ačkoliv dle výslovného znění zemského zřízení moravského takové žaloby měly se vyřizovati od zemského hejtmana a teprve odvolání mělo se státi k císaři, Žerotín přece pohnán byl na zemský soud v Praze,*) neboť tam měli nepřátelé jeho mocnou oporu v panu Zdeňkovi a Kryštofovi z Lobkovic, kteří byli v čele onoho soudu; stalo se tak rozhodnutím císaře Rudolfa, jemuž bylo podtají mnoho hanebných pomluv o Žerotínovi namluveno. Žerotín byl odhodlán mužně hájiti sebe i veřejného práva, které dle jeho mínění bylo nohama šlapáno, i svobody náboženské, jež byla tupena a utiskována. V tom byl podporován s počátku přáteli svými, kteří ze sněmu znojemského (9. února 1600) prosili císaře, aby chránil Žerotína proti křivým obžalobám, poněvadž tento jest věrný poddaný císařův. Ale hlasy ty brzo umlkly, nepřátel Žerotínových přibývalo, k nim přidala se i některá města moravská, zvláště Brno a Olomouc, bezpochyby

*) Sám na tuto nepřístojnost upozornil stavy, poněvadž obyvatelé mor. nemají býti voláni k soudům „ven ze země".

ze záští národnostního. Štěstím bylo pro Žerotína, že právě tehda Rudolf odvrátil se od strany katolické, poněvadž z ní vyšla rada, aby byl za života jeho některý arcivévoda volen králem římským, a císař pojal ve své nedůvěře proti této straně podezření, že jej chce svrhnouti s trůnu. Když konečně došlo k hlavnímu přelíčení (v prosinci 1601), Zikmund Dietrichštejn provedl obžalobu tak vratce a chatrně, Žerotín naproti tomu hájil se tak stkvěle, že všichni posluchači nabyli úplného přesvědčení o jeho nevině. Zikmund Dietrichštejn pod dojmem zdrcující porážky raněn byl mrtvicí a brzo potom zemřel. Konečný osvobozující rozsudek byl nepochybný a úspěch Žerotínův dokonalý. Aby aspoň poněkud zastřeli svou mravní porážku, nepřátelé jeho domohli se toho, že vyřčení nálezu na léta bylo odloženo.

Nezdar, jejž sklidili kardinal Dietrichštejn a jeho stoupenci v osobním boji proti Žerotínovi, neodstrašil jich od dosavadního útočného postupu na poli náboženském. Hlavní pozornost obrácena byla k městům královským, na která prostřednictvím úřadu podkomořského bylo možno činiti největší nátlak. Radní pánové města Brna, kde dříve procesí bývala přerušována rozličnými výtržnostmi, pohnuti byli, že se tohoto obřadu sami účastnili. Nekatolíci nebyli pochováváni v posvěcené zemi a za jich pohřbu nesmělo se zvoniti. Městské radě bylo nařízeno, že členové její mají přijímati pod jednou u sv. Jakuba, a že městský písař musí býti katolíkem. Brzo potom vydáno bylo císařské nařízení, že jen katolíci smějí v královských městech za měšťany býti přijímáni. R. 1602 při obnovení městské rady všichni nekatoličtí členové její byli sesazeni. Ve Znojmě nejvyšší komoří zemský Ladislav Berka proti všemu právu svobodné volby vnutil měšťanstvu několik katolíků za městské rady. Nikdo nesměl zůstati radním, kdo na Pannu Marii a svaté nesložil přísahu. Také v Jihlavě pokusila se císařská komise proti výslovnému znění privilegií městských dosaditi do městské rady šest katolíkův, ale statečným odporem Jihlavských byl pokus ten zmařen. To však byla řídká výjimka; celkem Dietrichštejn dosáhl neslýchaného úspěchu, že při všech těchto nařízeních lutheráni v městech donuceni byli k poslušenství, a při tom ještě rádi platili daně předepsané. Když pak r. 1602 v Čechách vyhlášen mandát proti Bratřím, platnost jeho rozšířena také na královská města moravská.

Stavové moraští neodvážili se zjevného odporu. Neozvali se ani proti návrhu kardinálovu v zemském soudě, že nesmí za člena jeho býti přijat, kdoby nepřisahal na matku boží a na všechny svaté. Žerotínovi odňaty byly klíče od zemského archivu a odevzdány hraběti Thurnovi, on sám na základě několika slov, jež pronesl proti zemskému soudu, z něho byl vyloučen. Zemský hejtman Haugwitz, který nevystupoval dosti přísně proti nekatolíkům, byl úřadu svého zbaven a pohnán k zodpovídání pro jisté vydání zemských peněz. Dietrichštejn dle přání svého byl jmenován náměstkem zemského hejtmana. Jeho moc dostoupila toho stupně, že velká část protestantské šlechty na jeho domluvu složila příspěvky na stavbu jezuitského konventu v Brně. Není divu, že za této všeobecné pokleslosti mysli u svých přátel Žerotín uchýlil se na čas úplně do života soukromého. Kdežto před osmi lety, když zahájil svou veřejnou činnost nebylo v nejvyšším úřednictvu zemském jediného katolíka, nyní byli odtud vesměs protestanté vyloučeni.

Od r. 1602, kdy Karel st. z Žerotína zklamán ve svých nadějích uchýlil se do života soukromého, nejmilejším jeho zaměstnáním bylo rozjímání o věcech náboženských a horlivá činnost literární, jejíž plody, psané jazykem českým, zvláště četné listy jeho, náleží k nejkrásnějším zjevům našeho písemnictví. R. 1604 vstoupil po třetí v manželství s Kateřinou Annou, sestrou proslulého v pozdějších letech vojevůdce Albrechta Eusebia Valdštejna, která však již po roce zemřela, nezanechavši Žerotínovi potomka, čímž nejvřelejší přání jeho míti syna zůstalo nesplněno, neboť z obou předešlých sňatků zbývaly mu pouze dvě dcery, Bohunka a Helena. Vzrůstající nebezpečí z Uher jakož i vnitřní zbědovanost vlasti ponenáhlu obracejí pozornost jeho k veřejným věcem. Ponenáhlu vchází v přátelské styky s mocným magnátem uherským Illyešházem, od něhož dostával pravidelné zprávy o hnutí bočkajovském, v Rakousích s náčelníkem protestantské šlechty, Jiřím Erasmem Tschernemblem, oběma Stahrembergy, i s dvořany a důvěrníky arciknížete Matyáše ve Vídni, mezi nimiž už tehda byl mladý svat jeho Valdštejn, v Čechách s Václavem Budovcem a Petrem Vokem z Rožmberka.

Bylo to v době, kdy katolická strana na Moravě slavila pravé triumfy. Ladislav Berka jmenován r. 1603 zemským hejt-

manem a svěřeno mu vrchní velení nad moravskými [illegible] v Uhrách. Vyšším duchovním nebráněno již zapisovati [illegible] statky do desk zemských; naproti tomu zakázáno Novokřtěncům a Bratřím z ciziny usazovati se na venkovských statcích moravských. V Brně a jiných městech zaváděn řád kapucínů, na Moravě dosud neznámý. Olomucká kapitula žádala úplné vymanění duchovního ze soudnictví zemského, nejen trestního, nýbrž i civilního, a na rozkaz císařský byly nálezy zemského soudu kapitule nepříznivé škrtnuty. R. 1604 vydáno bylo zemské zřízení, zrevidované od stavů katolických, v němž mnohé svobody zemské za působení Berkova byly mlčením pominuty a zejména ony články, obsažené ve zřízení z r. 1545, odstraněny, jimiž moc zeměpána byla ve prospěch stavův obmezována. Stavové jednak zastrašeni, jednak podplaceni neb jiným způsobem získáni od Berky a jeho přátel, i k této pronikavé změně mlčky dali své svolení.

Protireformační činnost málokde setkala se s odporem. V Opavě, městě tehda úplně protestantském, kde magistrát získal patronát městského farního kostela, působili vedle katolického faráře také protestanští kazatelé. Tomu chtěl učiniti přítrž kardinal Dietrichštejn, odvolávaje se na to, že biskupům přísluší právo stvrzovati městského faráře a že tento smí dle staré smlouvy svátost oltářní udíleti jen pod jednou způsobou. Vyžádal si tedy (1602) nařízení císařské, aby protestanští kazatelé byli odstraněni; přes odpor městské rady pak farní chrám byl zavřen na tak dlouho, až by tam byl dosazen katolický duchovní. Lid násilím kostel otevřel a když kardinál (v květnu 1603) do města zavítal, byl zasypán nadávkami a na jeho vůz házeno kamením. Císař uvalil (20. října) na město říšský acht pro porušení veřejného pokoje a pro urážku veličenstva. Nežli však nález ten byl vyhlášen, císařští komisaři dali poznovu hlavní chrám zavříti a klíče poslali kardinálovi, měšťanům pak k protestantským službám božím vykázány byly dva menší kostely. Ale když (v únoru 1604) císařská kancelář nařídila i tyto kostely zavříti a vypověděti lutheránské kazatele, lid kostely opět násilím otevřel, a pak teprve acht byl veřejně vyhlášen. Provedení jeho však bylo mocnějšími událostmi zabráněno.

Berkovi nepostačilo, že dosáhl nejvyššího úřadu v zemi, on chtěl také rychle a snadno zbohatnouti. K tomu vydatným prostředkem mělo se státi velitelství, které mu nad moravskými

pluky poslanými do Uher bylo svěřeno. Sám do pole se nevypravil, nýbrž zbaběle zůstal doma a vypravil za sebe náměstka do Uher, ale peníze, které byly sněmem povoleny a sebrány na vyplácení žoldu, si podržel. Byl sice brzo potom císařským nařízením hodnosti zemského hejtmana zbaven, avšak smutným dokladem korrupce zavládnuvší tehda na Moravě bylo, že ponechán mu byl důležitý úřad nejvyššího komoří zemského. Zemským hejtmanem stal se Karel z Liechtenštejna, osobní sice odpůrce Berkův, ale katolik stejně horlivý, v němž protireformační činnost kardinálova nalezala stále ještě mocnou oporu.

Nelze pochybovati, že při horlivé činnosti Dietrichštejnově by se bylo dosti brzo podařilo uvésti celou Moravu v jednotu a poslušenství církve katolické. Že se tak nestalo, toho příčina tkví výlučně v osobnosti tehdejšího panovníka. Představme si jen, že by na trůně Rudolfově již tehda byl seděl odhodlaný Ferdinand Štyrský a snadno si domyslíme, že by v tom případě Morava v málo letech se byla stala katolickou. S nynějšího stanoviska bylo by to pro zemi nepopíratelným štěstím, neboť tehda ještě mohlo se pokatoličtění Moravy státi bez oněch zhoubných společenských převratův, které o dvacet let později zastihly veškeren náš národ v Čechách i na Moravě; veškera šlechta a velká část statného lidu městského i selského byla by tím pro nás zachována. Nestalo se však, neboť císař nevystihl s dostatek snah Dietrichštejnových. Již tehda Rudolf stával se den ze dne k vládě neschopnějším. Zádumčivost jeho, podporovaná částečně nezřízeným životem, zvláště náchylností k pití, stupňovala se časem v nebezpečnou chorobu. Každá nepříjemná zpráva nebo jednání, každý hluk nebo obtížná návštěva jej rozčilovaly. Vždy více se uzavíral všemu světu, tak že i kostely navštěvoval na skrytých místech. Ještě nejspíše bylo lze zastihnouti jej v konírně dvorské, kdež prohlížel často své ušlechtilé koně. Nikdo nesměl se mu přiblížiti leč na jeho zavolání. Jeho ministři, cizí vyslanci ano i knížata po celé týdny, ano měsíce nebyli připouštěni k audienci. V takové náladě nedbal o státní správu, nejnaléhavější věci zůstávaly nevyřízeny, ježto císař, jehož vůle i ostatní schopnost duševní byla ochromena, nedovedl se k ničemu rozhodnouti. Chorobná dráždivost přecházela často ve vzteklé výbuchy, za kterých svým služebníkům a komorníkům lál, je bil,

ano i o sebevraždu se pokoušíval. Ve svém stihomamu tušil všude zrádu a pokládal se za otrávena neb očarována. Na konec i nejzkušenější jeho rádcové a ministři byli od něho propuštěni a přístup k osobě císařově měli jenom jeho komorníci, kteří nabývali tím nesmírné moci. Zdravotní stav císařův se tím ovšem stále zhoršoval, mezi příbuznými vznikla i obava o jeho život.

Nastala přirozeně péče o jeho nástupce, ježto Rudolf nebyl ženat a neměl zákonitého potomstva. Byl to pak zvláště bratr jeho Matyáš, který by si byl rád nástupnictví v panství Rudolfově zabezpečil a potřebu toho dovozoval zejména ze zvýšeného nebezpečenství pro země české a rakouské, jež tehda vyplynulo z nové války turecké.

IV. Účastenství Moravy ve válkách tureckých za císaře Rudolfa II.*)

Přes to, že válka zjevně nebyla vypovězena, Turci co chvíle útočili na císařskou državu v Uhřích. Tak již za císaře Maximiliana, ač ještě nevypršela osmiletá lhůta míru uzavřeného r. 1568, Turci (v únoru 1574) přepadli Kaniži, dobyli předměstí, vypálili je, asi 100 lidí usmrtili a více než 700 odvlekli do otroctví. Beg ostřihomský zase udeřil na klášter sv. Benedikta v uherském Rudohoří; klášter s blízkým městečkem zachráněn byl od venkovského lidu, který se tam shromáždil z okolí. Za takových okolností císař stále žádal nové berně od stavů moravských. Rokem 1575 končilo se první období osmiletého míru, a častější vpády turecké do území císařského v Uhřích byly předzvěstí, že Turci si chtějí vynutiti prodloužení míru s obvyklými dary a starým poplatkem. Tehda bylo třeba připraviti se i na novou válku s Turky, i svolán byl počátkem r. 1576 generální sněm zemí českých do Prahy, jehož usnesení čelila hlavně k opatření hranic moravských. Požadavky císaře Maximiliana v příčině berní zvýšeny byly také chystanou výpravou do Polska, ježto tam císař částí šlechty

*) Pro tuto dobu, zvláště vzhledem k účastenství Moravy ve válkách tureckých za císaře Rudolfa II., použito mimo jiné též rukopisné stati Dra. Fran. Kameníčka, jež bude obsažena v 2. díle jeho „Sněmův a sjezdů moravských" a kterou mi týž s nevšední laskavostí zapůjčil, začež mu tuto vyslovuji nejvřelejší díky. — O této době pojednal také Jan Tenora, Turci na Moravě v Zlaté Praze, roč. I., str. 202 a 210 a násl. Důležité podrobnosti uvádí též Pilař a Moravec, III., 54 násl.

zvolen byl za krále polského; krom toho také mír s Turky dosud nebyl obnoven. Po smrti Maximilianově císař Rudolf na onom sněmě v Olomouci, kde přijal hold stavů moravských, odvolával se na vpády turecké v Uhřích, kde třeba jest na ochranu hranic moravských opraviti a novými zásobami opatřiti báňská města uherská, a vyžádal si za tím účelem od stavů povolení nové berně.

Zatím podařilo se císaři dosáhnouti od Turků prodloužení míru na dalších osm let. Drobnější vpády turecké do území císařského však nepřestávaly, i musilo pomýšleti se i potom na hájení hranic, při čemž obrana zemí charvatských a slavonských zůstavena byla arcikníže Karlovi, který vládl ve Štyrsku, Korutanech a Kraňsku, pak zemím rakouským a uherským, kdežto o hranice moravské, slezské a o města v severních Uhřích měly především starati se země koruny české. Císař Rudolf za tímto účelem chtěl si zabezpečiti z těchto zemí stálou a rovnoměrnou berni a proto na obecném sněmě v Brně (14. března 1580) mimo jiné žádal, aby mu povolena byla na tři léta stálá berně ročních 80.000 zlatých, určená výhradně na obranu proti Turkům. Této žádosti stavové nevyhověli plnou měrou, ježto Turci tehda byli zaměstnáni válkou proti Peršanům a tudy nějaké větší výpravy od nich nebylo se obávati. Nicméně na sněmích r. 1581 a 1582 povoleny potřebné příspěvky na stavbu Nových Zámků (Újvar) a povolili další vybírání dosavadní berně, při čemž Novokřtěnci a židé zvláště byli štědře obmýšleni; stavové vymínili si však, že na stavbu onu mají přispívati též ostatní země české a Uhry, a poprosili císaře, aby na říšský sněm německý vzal s sebou pana Bedřicha z Žerotína, který by se přimluvil za Moravu a požádal za vydatnou pomoc říšskou.

Císař Rudolf byl by rád snížil požadavky válečné, ale nebylo to možno; bylo třeba udržovati stále týž počet vojska i posádek v pevnostech pohraničných, neboť obmezení této moci vojenské by bylo mělo za následek obnovené útoky turecké. Proto také setrvával na požadavku vždy nových berní. Naproti tomu stavové poukazovali na válku persko-tureckou, dále na to, že té doby v severních Uhrách mezi Turky a císařskými nebylo vůbec bojováno, a proto r. 1584 již ani na stavbu Nových Zámků nic nedali, vymlouvajíce se na podobné jednání stavů českých již

r. 1583.*) R. 1585 na sněmě v Jihlavě povolili sice mimo jiné poplatky nový příspěvek na Nové Zámky, vyžádavše si, aby velitelem jich byl Čech, Moravan nebo Slezan, ale když císař hned potom na sněmě v Brně dal po komisařích žádati hojnějších pomocí a poukázal na to, že ostatní země jsou prý ochotnější, stavové v rozhorlení nepovolili ani o groš více, než na sněmě předešlém, a důtklivě se ohradili proti tak častému svolávání zemských sněmů, k nimž potom nikdo nechodí, a zvláště vytkli, že markrabství moravské jest sice předním údem království českého, ale jinak zemí úplně svobodnou, která není povinna, aby se v něčem spravovala zeměmi jinými. Že stesky tyto byly oprávněny, důkazem toho jest že do r. 1587 jedině na stavbu Nových Zámků příspěvky stavů moravských dosáhly výše 30.000 zl., tak že stavové tehda tvrdili, že tuto pevnost stavěji Moravané sami. Na štěstí nebylo třeba zvláštních výprav do Uher. Osmiletý mír s Turky byl od r. 1576 ještě dvakráte prodloužen, totiž r. 1584 a 1592; v létech 1588—1592 byly v Uhrách jen dvě značnější potýčky mezi císařskými a Turky; císař vystačil s pomocmi, které mu na posledních sněmích byly povoleny, a proto r. 1591 a 1592 sněmy moravské se vůbec nekonaly.

Zatím však turecká porta ukončila mírem (1590) dlouholetou válku s Peršany a v zemích našich obnovily se obavy, že nebezpečí válečné vypukne s novou silou. R. 1592 bosenský paša Hasan s velkým vojskem dobyl pomezního hradu Bihače a poplenil část země charvatské. Roku potomního (1593) oblehl Sisek, důležitou tvrz při stoku řek Kupy a Sávy; císařský vojevůdce Ruprecht z Eggenberka sebral vojenskou moc ze zemí charvatských a štyrských a poraziv přesilu tureckou v bitvě, kde Hasan paše padl, osvobodil ohrožené město. To bylo vítanou příležitostí sultánovi, že císaři vypověděl válku. Císař Rudolf vyžádal si proto velké peněžité pomoci od říšských stavů německých, od krále španělského, papeže Klimenta VIII. i od některých knížat a měst italských. Ovšem že dědičným zemím habsburským bylo rovněž přinésti mimořádné oběti mužstva i peněz. Na Moravě toho roku konány byly dva sněmy, v Brně

*) Sněm toho roku (8. července 1584) konaný v Olomouci jest také [illegible], že usnesením jeho zaveden jest na Moravě od 4. října 1584 kalendář Gregoriánský.

(19. března) a v Olomouci (21. června), kde stavové kromě dosavadní berně povolili mimořádné příspěvky na obranu hranic zemských a zřídili stálou hotovost zemskou každého desátého muže, v jejíž čelo postaven byl pan Bedřich starší z Žerotína, muž ve válečnictví zkušený a osvědčený, který ten úřad před tím již několikkráte zastával. Na jejich žádost také čeští stavové slíbili, že pošlou na Moravu pomoc proti Turkům, kdykoliv jí bude potřebí. Zajímavým jest usnešení sněmovní, že mladíci stavu panského a rytířského, kteří si hledí jen kratochvíle a zahálky, mají se cvičiti ve věcech válečných a dle potřeby se i vypraviti za hranice na obranu vlasti; kdo by neuposlechl, má býti potrestán čtvrtletním vězením.

Těchto příprav bylo třeba vzhledem k rostoucímu nebezpečenství. R. 1593 Turci dobyli Siska, v Uhrách pak velký vezír Sinan paše zmocnil se Vesprima a Paloty. Po jeho odchodě císařští oblehli Stoličný Bělehrad a porazili Hasana, paše budínského, se ztrátou 10.000 m. a veškerých děl; Bělehradu však nedobyli. R. 1594 vrchního velení ujal se arcikníže Matyáš, který tehda od Rudolfa jmenován byl po Arnoštovi místodržícím vídeňským. Císařští dobyli Nového Hradu a oblehli Ostřihom, musili však upustiti od obležení, když s velikou mocí přirazil velký vezír Sinan, který vybaviv Ostřihom, obrátil se proti pevnému Rábu, jehož také pro neschopnost velitele posádky po čtyřnedělním obléhání se zmocnil (29. září). Potom namířil na Komárno, a oblehl tuto pevnost, která již od delší doby byla nedostatečně opatřena vojskem a potravinami. Avšak arcikníže Matyáš povolal na pomoc 20.000 Čechův a Moravanů, jichž příchodem Sinan paše donucen byl upustiti od obležení (28. října).

Pádem Rábu, jedné z nejpevnějších tvrzí uherských a poslední bašty Vídeň chránící, posunuta byla moc turecká daleko na západ, a tím také vzrušena byla střední Evropa ze svého dosavadního klidu. Také pro Moravu nastala doba zvýšeného nebezpečenství, neboť Turci, ač nedobyli Komárna, rozložili část vojska při hranicích rakouských a moravských. Také ta okolnost, že po smrti sultána Murada III. (16. ledna 1595) nastoupil bojovný syn jeho Mohamed III., dávala podnět k větším starostem. Císař Rudolf získal sice právě tehda znamenitého spojence v chrabrém a důmyslném vévodovi sedmihradském, Zikmundovi Báthorovi, který smlouvou v Praze (28. ledna 1595) zajistil si ochranu

císařovu proti Turkům, za to však po smrti jeho a jeho mužských potomků Sedmihradsko mělo přivtěleno býti k panství císařskému; tento spolek nabyl tím větší důležitosti, když Báthory na čas uvedl pod svou vrchní moc oba sousední vévody, multanského i valašského. Nicméně doba byla velmi vážná, a poslové císařští na sněmě v Brně (18. prosince 1594) nalehali důrazně, aby se svolal v Praze generální sněm všech zemí koruny české, kdež by se poselstva uradila o společnou obranu. Na tomto sněmě pražském (10. února 1595) zvýšeny byly zvláště pro Moravu dosavadní požadavky, a stavové moravští schválili je na sněmě v Brně (10. dubna 1595), vykonavše rozsáhlé přípravy k obraně zemské a povolivše vydatnou pomoc vojenskou do Uher. Bedřich starší z Žerotína upozorňoval stavy již dříve, aby i s čeládkou byli pohotově k obraně vlasti na povel císařský. Biskup olomucký Stanislav Pavlovský, známý svou obratností diplomatickou, vypraven byl od císaře k Zikmundovi III., králi polskému, aby od něho vyžádal pomoc proti Turkům. Vyjednávání to bylo zmařeno odporem mocného kancléře polského, Jana Zamojského, dávného nepřítele Habsburkův; za to však císař za největšího úsilí svých zemí dědičných a pomocí papeže i některých knížat italských sebral znamenité vojsko 60.000 mužů s arcikníže tem Matyášem v čele, jemuž k ruce dán byl osvědčený vojevůdce hrabě Karel z Mansfelda. Poněvadž Turci v této době největší sílu svou soustředili proti Zikmundovi Báthorovi v Sedmihradsku, císařští mohli se odvážiti důležitého podniku: oblehli Ostřihom, za výtečného řízení Mansfeldova porazili velké vojsko turecké, jež vedením paše budínského přirazilo na pomoc, a ačkoliv Mansfeld zatím zemřel, dobyto bylo Ostřihoma po dvouměsíčném obležení (2. září 1595). Moravané, kteří této výpravy účastnili se v počtu 2000 pěších a 1500 jezdců s vůdcem svým panem Janem z Pernštejna, dobyli si vynikajícího podílu v tomto vítězství. Stejnou dobou vévoda Zikmund Báthory, spojen s Michalem, vévodou valašským, několika stkvělými vítězstvími odrazil útoky Ferhada a Sinana paše, velkých vezírů tureckých, do Sedmihradska.

Ztráta Ostřihoma a porážky velkých vezírů v dolním Podunají pohnuly sultána Mohameda III., že r. 1596 sám se postavil v čelo velikého vojska a provázen velkým vezírem Ibrahimem pašou, namířil na důležitou pevnost uherskou Jager. V císařských zemích konány horlivé přípravy k odražení tohoto

útoku; stavové moravští povolili stejnou výši peněz i vojska jízdného a o 500 pěších více než roku předešlého na obranu hranic a v čas potřeby i na výpravu do Uher. V Čechách sebráno na 15.000 dobrých vojáků, kteří však na cestě do Uher Moravu nešetrně drancovali; teprve důrazné vystoupení stavů moravských na soudě zemském učinilo těmto zlořádům přítrž. I sebrala se značná moc vojenská, v jejíž čele arcivévoda Maximilian a Adolf ze Švarcenberka dobyli Hatvana. Zatím však přiblížilo se vojsko sultánovo 130.000 m., a ježto císařští před touto přesilou musili ustoupiti, oblehlo Jager, kamž vložena byla posádka 4000 m., z polovice Čechův a Moravanů. Tato s počátku statečně se hájila a po rozboření vnějších zdí uchýlila se do pevného hradu a také odtud odrazila ještě několik prudkých útoků. Konečně však část posádky, skládající se z Němcův a Vallonů, pozbyla odvahy a přes odpor Čechův a Moravanů otevřela nepříteli brány města; tak padl Jager po třínedělním obléhání do rukou tureckých (13. října 1596). Zatím arcikníže Maximilian spojil se se Zikmundem Báthorem a u Keresteše svedli (26. října) s vojskem sultánovým bitvu s počátku vítěznou, která však pro předčasnou chtivost plenu u Němcův a Uhrů proměněna byla v úplnou porážku. Darmo snažil se pan Karel Tetaur se čtyřmi sty jezdců moravských hájiti tábora císařského, nadarmo pan Jan z Pernštejna spolu s některými pány českými snažil se uvésti pořádek ve zmatené šiky křesťanské. Ze šlechty moravské padli Hynek Haugwitz, Melichar Bořita a Václav Kokorovský. Štěstím bylo, že také Turci byli velkými ztrátami seslabeni, a tedy po celý rok 1597 nesvedli nic důležitějšího, ano r. 1598 (29. března) podařilo se Adolfovi ze Švarcenberka nenadálým útokem dobyti Rábu. Úspěch ten, jímž křesťanstvo nabylo nové důvěry v konečné vítězství, umožněn byl částečně důmyslným strojem oblehacím, vynálezem pana Jana Pernštejnského, který hrdinsky zahynul již roku předešlého u Rábu za jakéhosi výpadu tureckého. Švarcenberkovi v odměnu za skvělý skutek válečný císař mimo velký dar peněžitý udělil moravské město Hustopeče. R. 1598 zemřel též druhý vynikající vojevůdce moravský Bedřich st. z Žerotína.

Roku 1599 Morava po dlouhé době opět ohrožena byla vnějším nepřítelem na hranicích. Turci a Tataři spustošili velkou část horních Uher v poříčí Váhu a Ipoly; 13.000 lidí bylo odvlečeno do otroctví, dav Tatarů vnikl průsmykem Hrozenkovským

na Moravu a poplenil krajinu strašlivě až po Uh. Brod. Na štěstí stavové moravští měli pohotově část veřejné hotovosti, jež rozložen byla u Strážnice; v čele její Günther Golz a Diviš z Žerotína obrátili Tatary na útěk a dostihnuvše jich zničili je v roklinách u Javorníka. Avšak r. 1600 velký vezír Ibrahim paše dobyl Velké Kaniže, a tím moc turecká opět pošinuta daleko na západ. Stavové moravští připravovali obranu hlavních měst svých, jmenovitě města Brna. Se všech stran, od papeže, knížat italských, od krále španělského sbíraly se pomoci pro císaře. K papeži vypraven byl tehda nově dosazený kardinál a biskup olomucký Frant. z Dietrichštejna, u papeže velmi oblíbený, který u něho vymohl pomoc 10.000 pěších. Moravští stavové na sněmě brněnském (6. února 1601) povolili značně zvýšenou berni válečnou (200.000 zlatých) a na druhém sněmě tamtéž (3. března) učiněna nová opatření v příčině veřejné hotovosti a obrany zemské. Veliké oběti roku tohoto i potomních neměly v zápětí žádoucího úspěchu: vrchní velitel vojsk císařských Heřman Russworm dobyl sice nazpět ztraceného Bělehradu, ale veškero úsilí jeho, aby se zmocnil Velké Kaniže a Budína, zůstávalo marným (1602). Tehda také statečný ale vrtkavý kníže sedmihradský Zikmund Báthory vzdal se trvale svého panství ve prospěch císařův a přijal od něho v náhradu panství libochovické v Čechách, zabavené panu Jiřímu Popelovi z Lobkovic, kdež prožil poslední léta svého života († 1612). V Sedmihradsku dosazen byl císařským místodržícím Jiří Basta, kdežto Uhry od r. 1599 spravovány byly novým místodržícím vídeňským, arcikníže tem Matyášem. V Turecku po smrti sultána Mohameda III. nastoupil syn jeho Achmet I. (1604), který si umínil ve válce s důrazem pokračovati, a tak zemi moravské hrozila každým rokem větší břemena válečná, ano i přímá nebezpečí vpádů nepřátelských, když totiž právě tenkráte v Uhrách a Sedmihradsku vypuklo velké vzbouření šlechty proti císaři.

V. Vpády Bočkajovců na Moravu. Roztržka mezi Rudolfem II. a Matyášem. Žerotín a Lichtenštejn převedou stavy moravské do tábora Matyášova. Sjezd v Ivančicích. Mír libeňský (1608).*)

Jakmile panství císařské v Sedmihradsku bylo zajištěno, rádcové Rudolfovi přes námitky Bastovy počali utužovati jednotnou

*) F. Kameníček: Vpády Bočkajovců na Moravu (v Čas. Č. Musea 1895). Rukopisné prameny k této době týž uveřejnil v Histor. archivě České Akademie v čís. 4. — Gindely, Rudolf II. und seine Zeit. V Praze 1863.

správu v zemi, nedbajíce starých práv a svobod stavovských, a prováděti katolickou reformaci. Žádost stavů sedmihradských, svolaných na sněm k holdování, za potvrzení svobod od komisařů císařských odmítnuta, „poněvadž prý jsou jiné časy než bývaly". Povstání, které vzbudil Mojžíš Székely pomocí paše temešvárského, bylo za podpory valašského vojvody Radula potlačeno, Székely v boji padl (17. července 1603). Basta potom zahájil na sněmě v Devě (5. září) kruté pronásledování povstalců, jichž statky byly konfiskovány, městům, zejména Kluži a Brašovu, uloženy velké pokuty peněžité, odňata jim samospráva, podřízeny císařským hejtmanům a zaváděno v nich výhradně vyznání katolické. V Kluži, kde obyvatelstvo vyplenilo a rozbořilo kollej a chrám jezuitů, musil těmto býti postoupen farní kostel s jinými budovami. Země, trpící beztoho nevýslovnou nouzí a hladem, byla týrána hordami Bastových Valonův a hajduků. Hluboká nespokojenost zakořenila se ve šlechtě i v ostatním obyvatelstvu, a bylo třeba jen nepatrného podnětu, aby vyšlehla ve zjevný plamen vzpoury.

Také uherská šlechta nebyla spokojena a od počátku vlády Rudolfovy přednášela na sněmích četné stížnosti rázu náboženského i politického, zvláště pak že neosazuje se úřad palatina zemského, ostatní pak úřady zemské a hodnosti vojenských velitelů, zejména v pevnostech uherských, že propůjčují se cizincům. Za válek tureckých stěžováno si také na četné násilnosti vojsk císařských, při čemž řečníci nešetřili ani nejvyšších velitelův, arciknížat Matyáše a Maximiliána; vláda císařská zase svalovala vinu těchto zlořádů na stavy, poněvadž prý nepovolují a neodvádějí náležitě žádaných berní vojenských a žoldnéři, jimž se žold nevyplácí, musí jiným způsobem prostředky na živobytí si vymáhati. Rozjitření se stupňovalo, když někteří biskupové za pomoci vlády jali se v městech zaváděti katolickou reformaci. Když protestanští stavové na sněmě v Prešpurce (v březnu 1604) žádali důrazně, aby byli ponecháni při dosavadních svobodách náboženských, byli odbyti způsobem neslýchaným. Císař Rudolf totiž na doléhání biskupův a jiných katolických stavův uherských odpověděl nařízením, že všichni, kteří by příště na zemském sněmě chtěli zaváděti novoty náboženské, mají býti jako rušitelé míru a novotáři bez milosti trestáni dle dosavadních zákonů, zejmena dle mandátů krále

Ludvíka z r. 1523 a 1525, dle kterých měli lutheráni býti upalováni a jim statky býti zabavovány. Touto odpovědí císařovou rozhořčení dosáhlo vrcholu, šlechta se sjížděla a hrozila zjevnou vzpourou, a brzo vyskytl se muž, který ze soukromých příčin popudiv se proti Rudolfovi postavil se v čelo nespokojenců a vzpouru tu také ve zjevný plamen rozdmýchal. Byl to ctižádostivý a smělý šlechtic Štěpán Bočkay, někdejší polní hejtman vévody Zikmunda Báthora, který postavil se v čelo sedmihradských emigrantů, najal četné tlupy hajduků a prohlásiv se za „ochránce křesťanského a pravověrného náboženství", získal tím protestantskou šlechtu v Uhřích. Basta, jemuž svěřeno bylo velitelství vojsk císařských, ač statečně odporoval, pro nedostatek peněz nemohl udržeti kázeň v žoldnéřstvu; lid, který vyrušen byl z klidného zaměstnání, po tisících rozmnožoval hajducké čety povstalců. Bočkay, který zatím prohlášen byl od stavů za knížete sedmihradského, (20. dubna 1605) a vyžádal si od turecké porty stvrzení této hodnosti, zmocnil se záhy celých horních Uher až na některé pevnosti, kdežto Basta, necítě se nikde bezpečným, uchýlil se spěšně k Prešpurku, kdež zaujal pevné postavení. Turci povzbuzeni touto vzpourou k novým podnikům, oblehli Ostřihom, a jich přispěním Valentin Homonay, jeden z vůdců povstání uherského, dobyl Nových Zámků (17. října 1605). Jako rozbouřená povodeň, která protrhla poslední hráze ji poutající, tisíce a tisíce nevázaných hajduků rozběhly se na všechny strany k loupežným vpádům do sousedních zemí.

Nelze pochybovati, že povstání Bočkajovo mohlo nalezti vydatnou oporu na Moravě. Náčelníkům uherským bylo dobře známo, že stavové moravští jsou roztrpčeni potlačováním svobod náboženských a zemských privilegií, že země jest týrána častými přehlídkami vojenskými a drancováním žoldnéřů císařských, marnotratností a špatnou správou Berky i jeho přátel, kteří měli nejvyšší úřady ve svých rukou. Bylo tedy v Uhrách rozšířeno mínění, že jakmile ozbrojená moc ukáže se na hranicích moravských, stavové rázem se k ní připojí, aby svrhli nenáviděnou vládu Rudolfovu. Bočkaj psal moravským i slezským stavům v tomto smyslu: „Očekávám, že uvítáte naše vojsko jako osvoboditele, který obnoví Vaše svobody zemské i volnost náboženskou". Jiný vůdce uherský, Michal Czobor, rozeslal listy podobného znění vynikajícím šlechticům moravským, a připojil hrozbu, že

odmítnou-li jeho návrhy, vojska uherská překročí hranice moravské. Ale očekávání jejich nebylo splněno. Strana protestantská necítila se ještě dosti silnou, aby zřejmě vystoupila proti císaři, biskupovi, stavům katolickým a německým městům. Karel z Žerotína, který dlel tehda ve Strážnici, aby tuto pomezní tvrz uvedl v lepší stav obrany, oba listy, Bočkajův i Czoborův, kde bylo appellováno na jeho lásku k vlasti, ano důraz položen na to, že v tomto okamžiku celá Evropa naň pohlíží, poslal do Prahy císaři Rudolfovi (20. května 1605). Když pak Illyešházy, který tehda byl od císaře vypovězen, jej požádal, aby v jeho prospěch zakročil u stavů moravských, Žerotín odkázal jej prostě na milost císařovu, ježto prý od stavů nelze ničeho očekávati.

Stavům moravským nastal však důležitý úkol, uvážiti následky tohoto odmítavého chování a pomýšleti na prostředky obrany zemské pro případ, že by Bočkajovci hrozby své splnili. Porady o tom konány již na sněmě pražském (4. února 1605), zvláště o obranu Moravy a Slezska. Na Moravě jednáno poprvé o povstání uherském na obecném sněmě ve Víškově (1. března); žádáno 1500 jízdných a 300 pěších do Uher, krom toho potřebný náklad na všeob. zem. hotovost k obraně hranic. Avšak z usnesení sněmu tohoto bylo velmi málo provedeno. Pouze nějaké najaté vojsko posláno bylo do Uher, jinak nebylo postaráno ani o řádné opatření pomezních hradů v Karpatech ani o záseky průsmyků, aby mohl býti odražen aspoň první náraz Bočkajovců. Stavové moravští neviděli nebezpečí, ani když hajduci plenili nejbližší uherské Slovensko. A přece měli Moravané několik vyzvědačů v Uhrách, kteří neustále podávali zprávy zemskému hejtmanu o vývoji vzpoury uherské. Tak zejména oznámeno (v dubnu 1605), že Petr Revay, přední vůdce Bočkajův, nařídil dvěma podvůdcům svým, aby několika vpády na Moravu zastrašili obyvatelstvo a pohnuli stavy ke spolku s povstalci, což vzhledem k náboženským rozepřím v zemi zdálo se jim býti dosažitelným. Na sněmě v Brně (27. dubna), jejž svolal zemský hejtman Karel z Lichtenštejna, usnešeno vypraviti poselstvo k císaři a prosebné listy o pomoc k ostatním stavům koruny české, avšak porada o obranu zemskou odložena na příští sněm. Byly sice některé posádky v městech a hradech jihovýchodní Moravy, ale průsmyky karpatské zůstávaly volny. Povstalci uherští oblehli Trenčín a Skalici a (1. května) vpadli poprvé na Moravu k Uher. Brodu,

kdež zničili vesnici Strání. Ve dnech od 3.—14. května vypáleny byly od nich Strážnice, Uh. Brod, Rohatec, Lanžhot, Bilovice, Veselí, Ostroh, Hluk a okolní četné vesnice až ke Zlínu. Nepatrné hloučky vojenské proti nim na rychlo vypravené ničeho nepořídily. Teprve 15. května konal se nový sněm v Uherském Hradišti, kdež dána plná moc zemskému hejtmanu, jemuž přidělen byl zvláštní stavovský výbor, aby se postaral o obranu zemskou; stavové však v boji proti hajdukům i potom vedli si velmi vlažně a spoléhali hlavně na pomoc z Čech a od císaře.

Bočkaj opětoval své vyzvání ke Karlovi st. z Žerotína i jiným šlechticům moravským, aby se k němu přidali v boji za svobody náboženské i politické. Když listy jeho nedocházely ohlasu, Bočkajovci vpadli opět (26. května) do země od Skalice a poplenili krajinu až po Zlín a Malenovice. Jiné oddíly vpadly do okolí Brumova a zabíhaly až k Holešovu a Val. Meziříčí; na jihu popleněno okolí Břeclavi až k Valčicím a Cáhnovu. Dne 31. května vypálen Zlín a 1. června vehnán byl celý oddíl vojska moravského mezi Strážnicí a Rohatcem do řeky Moravy a zničen. Potom vypálen Kyjov a dvanáct blízkých vesnic. Právě když se strojili na Brno, zahnáni byli až ke Skalici menším oddílem jízdy, kterou vedli Vilém Popel a Jiří z Hodic. Ale vpády i potom se opakovaly, poněvadž na obranu zemskou nic řádného nebylo vykonáno. Z Čech vypraveno bylo na pomoc četné vojsko (skoro 15.000 m.) vedením pana Adama ze Šternberka, a také kníže Těšínský poslal část své hotovosti od hranic do vnitř Moravy. Také moravští stavové konečně sebrali svou hotovost v nádherné sice výzbroji, ale ve stavu velmi zbědovaném a znemravnělém. Nejvyšší úředníci zemští, z velké části stoupenci Berkovi, osvědčili se v této vážné době úplně neschopnými. Z polních hejtmanů dle svědectví samého hejtmana zemského Lichtenštejna jediný Jiří z Hodic konal řádně svou povinnost, kdežto Žerotín právě tehda dlel u smrtelného lože své třetí manželky. Ostatní utábořili se v pevných tvrzích a přihlíželi nečinně k ohavnému pustošení okolního kraje. Toto chování bylo tak nápadné, že lid vinil stavy katolické z rozličných nekalých úmyslův, ano tehda rozlétla se pověst o výroku Lichtenštejnově: „Nic nezáleží na kacířích, kteří nyní na Moravě budou vyhubeni.“

Spojená vojska hnula se konečně přes hranice ke Skalici a dobyla města toho (6. srpna) vedením Adama ze Šternberka,

kdežto hejtmanu [illegible] že nedovolil [illegible] velikou kořist. Z [illegible] velení nad vojskem [illegible] Potom ještě [illegible] chtěli se zmocn[illegible] Také pokus [illegible] povstalci spojili se [illegible] spojena [illegible]

Zatím [illegible] od stavů [illegible] Šternberskou [illegible] část [illegible] 300 [illegible] novým [illegible] zem[illegible] na sněmě [illegible] zaplatit [illegible] již [illegible] samém [illegible] úspěch [illegible] a Petra [illegible]

[illegible]

Stavové uherští vymínili si, aby mír vídeňský byl potvrzen netoliko od císaře Rudolfa, nýbrž i od stavů zemí českých, rakouských a štyrských, kdež měl spoluručitelem jeho býti arcikníže Ferdinand. Ale právě v tom naskytly se mnohé překážky. Hlavní příčinou byla nedůvěra, kterou od delší doby císař Rudolf pojal k bratru svému Matyáši. Tento totiž, odvolávaje se na to, že Rudolf bývá často churav a že nejsa ženat nezanechá zákonitých potomků, žádal, aby ještě za jeho života byl zvolen a korunován za krále římského. O tom však Rudolf nechtěl ani slyšeti, poněvadž nevzdal se dosud všeliké naděje na potomstvo, kdežto Matyáš tuto neochotu vykládal si tak, jakoby jej bratr vůbec chtěl vyloučiti z nástupnictví. Když r. 1606 ještě před uzavřením míru vídeňského císař znovu upadl v chorobu, která podobala se šílenství, Matyáš pozval k sobě do Vídně mimo jiné bratra svého Maximiliana a arcikníže štyrského Ferdinanda a vyžádal si od nich svolení, aby směl zvolen býti za krále římského, k čemuž dal také písemně souhlas arcikníže Albrecht, správce španělského Nizozemí. Císař Rudolf, pozdraviv se dosti brzo ze své nemoci, dozvěděl se o této úmluvě, a nedůvěra jeho k Matyáši vzrostla tou měrou, že se domníval, jakoby Matyáš zamýšlel jej svrhnouti s panství. Proto také, když mu předložen byl mír vídeňský ke stvrzení, dlouho se rozmýšlel, poněvadž měl Matyáše v podezření, že jest v tajném dorozumění se stavy uherskými a že jim také příliš mnoho povolil. Teprve na důtklivou radu svých důvěrníků podepsal onu smlouvu (6. srpna). Bočkaj a stavové uherští učinili tak ještě o něco později po provedení některých změn v jejich prospěch.

Zatím vyjednávalo se o ratifikaci míru vídeňského se stavy ostatních zemí. Na Moravě za tím účelem zvoleno bylo na sněmě v Brně (12.—26. července) poselstvo, v jehož čele opět byl zemský hejtman Karel z Lichtenštejna. Jednáno bylo se stavy uherskými prostřednictvím arcikníže Matyáše. Moravané žádali mezi jiným od stavův uherských bezpečné záruky (revers), že nebudou již podnikati útoků na země koruny české. Stavové uherští odpověděli, že nikdy Moravanů nepřepadali, nýbrž naopak, že byly vždy podnikány útoky z Moravy do Uher, a co hajduci učinili, za to že oni nemohou. Jim tedy že není potřebí dávati záruky, již také proto, že se strany uherské učiněny byly Illyeshazem první nabídky mírné. Naproti tomu poslové všech zemí

českých v obšírné replice dokázali, že Morava byla naprosto bezbranná, když tam učiněny byly první útoky uherské, a že vojska česká pouze vyhnala nepřítele ze svého území. Také zásluhy Illyešhazovy o mír byly popírány. Obě strany stály příkře proti sobě, čímž schválení míru vídeňského bylo značně znesnadněno. Teprve když arcikníže Matyáš osobním zakročením aspoň tolik vymohl na stavích uherských, že slíbili chovati se ke stavům zemí českých přátelsky a dostáti všem podmínkám míru, stavové moravští spolu s ostatními dali se uchlácholiti a stvrdili mír vídeňský (23. září 1606). Moravané podrželi ještě nějaký čas ve své moci uherské pevnosti Holíč, Skalici, Saštín a Berenč, naproti tomu Illyešhazovi vrácen byl mimo jiné na Moravě Hodonín se všemi právy a požitky.

Následky povstání Bočkajova pro Moravu byly velmi smutné. Jihovýchodní část země obrácena byla v poušť, obyvatelstvo bylo vyhubeno neb odvlečeno do zajetí, značná část osad zanikla, netoliko útrapami válečnými, nýbrž i morovou nákazou, která tehda do země byla zavlečena. Také škody, které byly učiněny pluky německými a českými za pobytu jich v zemi, byly tak veliké, že sám kardinál Dietrichštejn s četnými šlechtici moravskými žádal císaře za náhradu. Krom toho tížily zemi velké dluhy, které jen ponenáhlu mohly býti spláceny.

Mezi podmínkami míru vídeňského byla také, že nemá míti platnosti bez míru s Turky. S těmito již dříve bylo počato vyjednávání a bylo urychleno po uzavření míru Bočkajova, jehož zástupce Štěpán Illyešházy i zde byl platným prostředníkem. Plnomocníci všech tří stran sešli se v táboře rakouského poselstva nad ústím říčky Žitvy do Dunaje („Zsitva torok“) asi 15 km. pod Komárnem a tam podepsán byl mír turecký (11. listop. 1606). Obě strany podržely své výboje, Turci zejména Jager a Kaniži, císařští Vácov, Nový hrad a Fülek. Na místě dosavadního poplatku ročního měl císař odevzdati sultánovi jednou pro vždy 200.000 dukátů, po uplynutí tří let měli si oba vzájemně rok co rok posílati čestný dar. Také v ostatních věcech zaručena oběma stranám úplná rovnost.

Nelze upříti, že ústupky učiněné Turkům v míru žitvatorockém byly dalekosáhlé, zvláště když uvážíme, že moc turecká již tenkráte hluboko poklesla s onoho stupně, na kterém stála za Solimana II. Proto také císař Rudolf ani s tímto mírem

nebyl valně spokojen. Potvrdil jej sice 9. prosince 1606, ale listinu podržel ve svých rukou a ve zvláštním spise prohlásil, že mír učinil z donucení a že tedy není zavázán podmínkám jeho dostáti. Poselstvo s dary pro sultana a umluveným poplatkem 200.000 dukátů nebylo ani odesláno. Zatím císař Rudolf požádal papeže, krále španělského a později i jiné mocnosti, aby jej podporovali lidem vojenským. Konečně podařilo se, snad podplacením komorníka císařova Langa od stavů rakouských a moravských, pohnouti Rudolfa, že ratifikovanou listinu vydal sice (31. března 1607) Matyášovi, ale hned potom mu poručil, aby ji u sebe podržel. Zemřel totiž nedávno před tím (29. pros. 1606) Štěpán Bočkaj, a podobalo se, že nejen území jeho v Uhřích, nýbrž i knížectví Sedmihradské bude zase uvedeno pod moc císařovu. Rudolf pak Matyášovi stále nedůvěřoval, domnívaje se, že mu ukládá o korunu. Proto také všechno dolehání Matyášovo, činěné skrze posly a listy, aby Rudolf schválil mír žitvatorocký, zůstávalo bez účinku, ano Rudolf žádal na Matyášovi, aby propustil některé své rádce, mezi nimi především biskupa Khlesla a nápadným způsobem vyznamenával tehda arcikníže Leopolda, bratra Ferdinanda Štýrského, biskupa pasovského a štrasburského, jehož mínil dokonce učiniti svým nástupcem.

Toto odmítavé chování císařovo hrozilo netoliko vyvolati novou válku tureckou, nýbrž budilo také velkou nespokojenost stavů v Uhrách i v zemích sousedních, válkou tureckou ohrožovaných, tedy především také na Moravě. V Uhrách se opět bouřili hajdukové a usnesli se zvoliti si jiného krále. V tom byli podporováni od velitelů tureckých, kteří se odvolávali na to, že nemají dosud v ruce stvrzeného míru žitvatorockého. Naproti tomu císařská vojska v Uhřích byla bez žoldu, pevnosti bez zásob potravních, tak že posádky jejich hrozily se rozutéci. Lid válečný, který se nechtěl rozejíti, pokud mu nebude zaplaceno, potuloval se po dědinách a dohánět obyvatelstvo svými násilnostmi k zoufalství. Tím trpěly Uhry, Morava i Rakousy, a stavové moravští na sněmě olomuckém (2. července 1607) stěžovali si na velkou nouzi v zemi a žádali, aby zbytečná vojska byla rozpuštěna. Ale na všechny tyto projevy nespokojenosti císař Rudolf ani neodpověděl. Tu odhodlal se arcikníže Matyáš jednati na vlastní zodpovědnost, a svolal na den 10. ledna 1608 stavy uherské do Prešpurka, stavy rakouské (27. prosince 1607)

do Vídně, aby s nimi vyjednával o uspokojení povstalcův a o obnovení pořádku a pokoje v zemi.

Roztržka mezi oběma císařskými bratry nemusila tím ještě býti dovršena, zvláště když Matyáš o oněch sněmích, jež chtěl konati, dal zavčas zprávu Rudolfovi a ještě jednou jej prosil, aby upustil od války s Turky. Ale v zemích českých, rakouských i uherských byla vedle stesků rázu politického také nespokojenost protestantských stavů následkem patrných pokroků katolické reformace, podporované všude vládou císařskou. Stavové těchto zemí konali již dříve porady mezi sebou a navazovali také v Německu styky se stranou císaři nepřátelskou. V Německu utvořila se unie protestantských stavů, v jejíž čele stál kurfirst falcký Bedřich a kteréž se ujímal tehdejší král francouzský Jindřich IV., úhlavní nepřítel rodu Habsburského. Kristian Anhaltský, přední rádce kurfirstův, zahájil již r. 1607 vyjednávání s Petrem Vokem z Rožmberka, tehda nejmocnějším a nejbohatším šlechticem v Čechách, který přestoupil k Jednotě bratrské, jeho prostřednictvím pak s Karlem Žerotínem i s Jiřím Erasmem Tschernemblem, náčelníkem protestantské šlechty v Rakousích. Úspěch stavův uherských, dosažený mírem vídeňským, jímž prohlášena úplná svoboda náboženská, nemohl zůstati bez účinku na šlechtu ostatních zemí, aby se téhož cíle domáhala.

To tedy byly hlubší pohnutky, které shromažďovaly šlechtu rakouskou na sjezd vídeňský, arcikníže tem Matyášem svolaný, ač tento jediným bodem sjezdu toho prohlásil: hájení míru vídeňského a žitvatorockého. Obratný Illyešházy, který se dovedl vlouditi v důvěru Matyášovu, pohnul stavy rakouské, že vypravili plnomocníky k sjezdu prešpurskému. Tento konal se (21. ledna 1608) za předsednictví Matyášova, ač císař Rudolf jej přímo zakázal a sám svolal říšský sněm uherský na den 11. března; stavové uherští učinili s rakouskými konfoederaci, v jejíž čelo postavil se arcikníže Matyáš a jejíž účelem bylo, zasazovati se společně o zachování míru tureckého i vídeňského, aby tím učiněna byla přítrž nepokojům uherským, a moci branné užiti proti komukoliv, kdoby se mírům oněm protivil. Poslední věta byla přímo namířena proti císaři.

Tyto události nemohly zůstati bez mocného účinku na Moravě. V této zemi, kde náboženská svoboda a snášenlivost

vyvinuly se, jako v žádné jiné zemi evropské, kde domáci šlechta domohla se během XVI. stol. tak mohutné organisace ve správě zemské a soudním zřízení, že markrabímu nezbývalo mnohem více než titul a ročně povolované berně, v této zemi povstalo povážlivé jitření mysli, když jednak císař Rudolf jal se dosavadní zřízení zemské porušovati nezákonitým osazováním úřadů zemských a pronásledováním oněch osob, které se těmto novotám protivily, jednak biskup olomucký a členové řádu jezuitského, přízní panovnickou povzbuzeni, prováděli důrazněji než dosud katolickou reformaci. Stížnosti stavů se množily, když po celá čtyři léta (1604—1608) zastavena byla veškera činnost soudní v zemi, čeho vina spadala dílem na císaře, který nejmenoval po celou tu dobu nejvyššího sudí zemského, dílem na několik svárlivých lidí, kteří i po osazení tohoto úřadu nepřipouštěli žádného zasedání soudu zemského. Země trpěla stále ještě od císařských pluků, které i po ukončení bouře Bočkajovy trvale se na Moravě ubytovaly, a nic neprospělo, že stavové i města sebrali velké peníze a císaři je odevzdali, jen aby vojsku žold byl zaplacen a ono bylo rozpuštěno. Všechna obětavost ukázala se marnou, ježto nejvyšší úřady dostávaly se do rukou osobám nehodným, jež neštítily se nepoctivým spůsobem sahati na veřejné peníze.*) Toto neblahé hospodářství dosáhlo svého

*) Z této doby (asi z konce května 1606) pochází Žerotínův proslulý list k panu Jiřímu z Hodic, obsahující obranu proti výtkám tohoto, že v době tak vážné chová se úplně nečinně. V listu onom, který jest vzorem slohové dokonalosti, vyličuje se úchvatným spůsobem tehdejší smutný stav země moravské. „Račte věděti, že jsme hrubě zašli: s jedné strany práva potřena, svobody v nic, obyčejové zhynuli, pořádkové z paměti vyšli, zřízení za koutem leží; knížka pana Tovačovského zpuchla, conclusiones baronum umřely; — druhé, muži platnější vyhynuli, cizozemci do země se vloudili, nové mustry, praktiky, direkcie, resolucie, traktacie, regalie, visy, avisy a jiné těm podobné potvory s sebou na nás přinesli; obyvatelé zchudli, dluhové obecní náramně vzrostli, počty se nepřijímají, darové se bezpotřebně dávají, outraty se množí, hotovosti žádné v zemi není a což mám šířiti? od spodku nohy až do vrchu hlavy, ať slovy proroka Isaiáše náš způsob nynější vyznamenám, není místa celého, ale rána a zsínalost a zbytí zahnojené, čehož se ani nevytlačuje, ani uvazuje, ani olejem změkčuje; země zpustla, města vypálena ohněm, sami před očima našima cizozemci. Velkéť jsou to věci, velkých pomocí tuto potřebí; kdo se o ně má a může ujíti? A byť pak o to byl pokoj, jakž jsem již to Vsti pustil, ještě však jedno pozůstává, anebo dvoje: kde a jak? Tu věci uzel, ten rozviňme, aneb raději rozetněme, jako nodum Gordium Alexander.“ Brandl, Spisy Karla st. z Žerotína, III., 14 násl.

vrcholu, když v čelo správy zemské od císaře dosazen byl úskočný Ladislav Berka, který (15. září 1607) jmenován byl náměstkem zemského hejtmana; dosavadní zemský hejtman Karel z Lichtenštejna, jenž uveden byl u císaře v podezření, že byl zasvěcen do všech záměrův arcikníže Matyáše i stavů rakouských a uherských, donucen byl úřadu toho se vzdáti. Zřejmým a nezastřeným porušením zemského zřízení bylo, když císař jmenoval, neotázav se stavů, přísedícím zemského soudu pana Lva Buriana Berku, který na Moravě ani statků neměl, což byl případ dosud neslýchaný. Za těch okolností není divu, že velká část stavů, v jichž čele byl Karel ze Žerotína a Karel z Lichtenštejna, hledali konečně spásu v Matyášovi a ve spolku se stavy uherskými i rakouskými. Chladná slova Rudolfova: „Země nechť si pomáhají, jak mohou", hrůza před novými útrapami válečnými sloučily většinu stavů moravských, katolických i protestantských, v jediný tábor, jehož heslem válečným stalo se odstraniti vládu Rudolfovu z Moravy. Žerotín a Lichtenštejn, kdysi nerozluční druhové ve věcech víry, podruhé se sjednotili, ovšem na poli již zcela jiném, ve společné práci pro blaho vlasti.

Karel st. z Žerotína bedlivě stopoval vývoj událostí v Uhrách a Rakousích. I sezval pohlaváry šlechty moravské a rakouské na svůj zámek v Rosicích (koncem prosince 1607), kdež bezpochyby stanoven byl společný postup jejich proti císaři a smluveno, že rakouští stavové mají před moravskými připojiti se k Matyášovi a stavům uherským, jakož se skutečně stalo potom na sjezdě prešpurském. Moravská šlechta nekatolická, majíc mocné nepřátely v kardinálovi a náměstku zemského hejtmana, nemohla dosud tak otevřeně vystupovati jako šlechta rakouská. „Vám jest loď říditi, neboť Vy sedíte při kormidle", psal Žerotín (5. ledna 1608) rakouskému pánu Richardu ze Stahremberka. Není pochybnosti, že on stal se duší celého potomního hnutí, třebas Lichtenštejn v jednání více na veřejnost vystupoval. Jeho působením stalo se, že stavové moravští rozhodli se, vypraviti na sněm rakouských stavů ve Vídni jakožto plnomocníky pány z Lichtenštejna a z Hodic. Jeho konečným cílem již tehda jasně vytknutým bylo, zajistiti Matyášovi veškero panství Rudolfovo, naproti tomu vymoci od něho obnovení práv zemských a svobod náboženských v té míře a v tom stavu, v jakém byly před nastoupením císaře Rudolfa.

Zatím ovšem strana katolická nelenila. Kardinál Dietrichštejn schvalně odebral se do Prahy, aby císaře varoval před hrozícím spolkem, a Ladislav Berka, povolav císařského vůdce Tillyho do okolí brněnského, pojal záměr zjímati náčelníky šlechty moravské, kteří bez svolení císařského konali sjezd v Brně (počátkem března 1608), statky jim zabaviti a tak je učiniti neškodnými. Ale císař zůstával až do poslední chvíle nerozhodným. Prohlásil sice několikkráte usnesení sjezdu prešpurského za neplatná, nařizoval všem účastníkům, aby se konference zřekli a zakazoval jim pod trestem nejvyšší nemilosti všeliké schůzky a novoty. Avšak k vystrojení vydatného vojska, které by rázem přetalo gordický uzel úkladů proti němu strojených, nebylo peněz ani náležité odvahy. Hledal pomoci u papeže a krále španělského, tenkráte však marně. Neboť zejména vyslanec španělský u dvora císařského San Clemente byl již od delší doby přesvědčen o neschopnosti Rudolfově a vymohl u krále španělského peněžitou podporu pro Matyáše, který podporován jsa též penězi bohatého pána moravského Karla z Lichtenštejna, pilně najímal vojsko a připravoval se tak k válce proti Rudolfovi.

Moravané dosud neohlásili, že přistupují ke konferenci prešpurské, ale chování jejich bylo čím dále hrozivější. Karel z Lichtenštejna v sezení zemského soudu (7. března) vystoupil v čele více než šedesáti šlechticův a žádal, aby se zahájilo jednání o obraně zemské, ježto Morava jest ohrožena zbrojením Uhrův a vpádem cizího vojska, jemuž velel Tilly. Když náměstek hejtmanův Berka žádost tuto odmítl, ježto prý patří na zemský sněm, který by teprve od císaře musil býti svolán, zahrnuli jej šlechtici nadávkami a hrozili násilím. Druhého dne, když táž žádost opět byla odmítnuta, Lichtenštejn prohlásil, že Berka nesmí déle zůstati v úřadě a vyzval zemské úředníky i přísedící soudu slovy: „Qui amat patriam, sequatur me“ (Kdo vlast miluje, následujž mne!), aby ze šraňků vystoupili a s ním se spojili. Ježto všichni až na dva uposlechli tohoto vyzvání, byla tím náměstkovi poslušnost veřejně vypovědena. Tehda všechny náboženské spory byly odloženy, a rozeznávala se jen strana pořádku a pokoje proti straně zvůle a násilí.

Zatím již vojska uherská počala se sbírati k hranicím uherským. Illyešházy poslal 200 hajduků do Strážnice, Veselí a Hodonína, za nimi co nejdříve mělo přiraziti 10.000 m. z okolí

spišského. Berka žádal císaře za pokyn, jak se má k tomuto vojsku zachovati, kdežto úředníci zemští podali mu podrobnou zprávu o nespokojenosti stavů moravských. Stavové zatím, necítíce se v Brně před vojskem Tillyho bezpečnými, odebrali se do Slavkova a odtud žádali císaře, aby na místě Berkově jmenoval jiného náměstka a aby potvrdil oba míry jimi zaručené, vídeňský i žitvatorocký. Zároveň se usnesli, že na obranu země i svých osob najmou 1000 jezdců, že budou vybírati potřebnou daň a že svolají sjezd všech stavů do Ivančic. Nebylo pochybnosti, že velká část stavů jest již rozhodnuta, spojiti se s Matyášem a přistoupiti ke konfoederaci uhersko-rakouské.

Císař Rudolf a jeho rádcové ani potom nevzchopili se k rozhodnému činu, ačkoli dobře věděli, že vyšší duchovenstvo a zástupci šesti měst královských nesouhlasí s jednáním ostatních stavův. Aby se zamezilo sjezdu ivančickému, vypsán byl na touž dobu generální sněm do Prahy, k čemuž čeští stavové dali již své svolení. Avšak na sněmě v Brně, svolaném od císaře (29. března), stavové odmítli obeslání generálního sněmu přes horlivou přímluvu Dietrichštejnovu, ačkoliv i města královská se proň rozhodla. Ještě téže noci páni a rytíři se rozjeli, Lichtenštejn odebral se do Vídně, aby pohnul Matyáše k důraznějšímu jednání, kdežto Žerotín konal schůzi s Illyešházem, aby s ním smluvil další postup. Hlavně z té okolnosti, že Matyáš měl tyto vynikající muže za své rádce, vysvětluje se konečné jeho vítězství nad Rudolfem.

Přes zákaz císařův sjezd v Ivančicích konal se (13. dubna) za velkého účastenství stavu panského a rytířského, ano i vyššího duchovenstva; pouze zástupci šesti královských měst odepřeli se dostaviti. Berka prohlášen byl za zbavena svého úřadu a zřízena prozatímná vláda, jejíž ředitelem jednohlasně zvolen byl Lichtenštejn, kdežto Žerotín zvolen byl hlavou poselstva, které mělo vyjednávati s ostatními konfoederovanými zeměmi; v něm byli ještě ze stavu panského, Lichtenštejn a Jiří z Hodic, z rytířstva Václav Zahradecký, Zikmund ze Zástřizla a Jan Čejka z Olbramovic. Potom usnešeno najímati nové pluky a svolati veřejnou hotovost; městům a některým pánům, kteří se sjezdu vzdálili,*) pohrozeno tresty jakožto rušitelům veřejného pokoje. Když pak

*) Byli to vedle kardinála pánové Žampach, Kavka z Říčan a Mošovský.

na vyzvání arcikníže te Matyáše přišli do Ivančic též plnomocníci stavů rakouských a uherských, podepsána byla smlouva (19. dubna), kterouž moravští stavové rovněž přistoupili ke konfoederaci prešpurské, jenže tentokráte účelem spolku vytčeno, zasazovati se netoliko za stvrzení míru vídeňského a žitvatorockého, nýbrž „pro každou jinou věc spravedlivou a zákonitou", čímž mohlo se mysliti zejména obnovení svobod náboženských i politických, ano i dosazení Matyášovo na místo bratra jeho Rudolfa. Matyáš odebral se zatím se svým dvořanstvem z Vídně do Znojma (23. dubna), kdež pobyl celý týden k přehlídce najatého vojska; odtud pozval stavy české na den 4. května k společné poradě se stavy zemí vedlejších i se zástupci rakouskými a uherskými a rozeslal ke kurfirstům a knížatům německým oběžník, v němž vysvětloval dosavádní kroky podniknuté proti císaři. Smlouvu ivančickou potvrdil a slíbil stavům moravským, že nepřistoupí na žádné vyjednávání s nikým bez jejich souhlasu.

Teprve po těchto událostech císař Rudolf si uvědomil, jaké nebezpečí mu hrozí. Sbíral na rychlo vojsko, zároveň však vyjednával prostřednictvím kardinála Dietrichštejna s Matyášem, jemuž nabízel bezvýminečné potvrzení míru tureckého. Matyáš však, který zatím prohlásil za svůj úkol netoliko zabezpečení míru, nýbrž také „zlepšení regimentu", odmítl další vyjednávání a nastoupil v čele 20.000 mužů válečný pochod do Čech; dne 10. května dorazil přes Jihlavu a Něm. Brod do Čáslavi, kdež očekával, že stavové čeští se k němu právě tak ochotně připojí, jako před tím stavové moravští. V tom se však sklamal. Marně vybízel Matyáš několikkráte Čechy, aby se k němu připojili, nadarmo Žerotín jim dokazoval, že přišel čas, aby odstranili prohnilou vládu, marnými ukázaly se naděje, že třeba jen prvního popudu, aby také v Čechách nespokojenost vyšlehla v plamen zjevné vzpoury. Stavové čeští jednak ze soustrasti k panovníku odevšad opuštěnému, jednak z nevole proti ostatním stavům a zvláště Moravanům, že jim jako zástupcům hlavní země koruny české chtěli někoho vnutiti za panovníka, vyzvání Matyášova neuposlechli a do Čáslavi se nedostavili. Poněvadž také knížata a stavové slezští zůstali Rudolfovi věrni, ano jali se pro něho i vojsko sbírati, Matyáš svolil k vyjednávání, které prostřednictvím španělského vyslance San Clemente zahájil v Čáslavi opětně kardinál Dietrichštejn. Nabídl Matyášovi Uhry, Rakousy a zajištěné

nástupnictví v zemích koruny české. Matyáš však žádal také Moravu, podporován jsa Žerotínem a Lichtenštejnem, kteří o vládě Rudolfově nechtěli ani slyšeti. Když císař nejevil dosti povolnosti, Matyáš hnul se s vojskem ke Kolínu a Českému Brodu a dále až k Štěrboholům, pouze míli od Prahy vzdáleným. Této tísně Rudolfovy použili také stavové čeští, vedení Václavem Budovcem, a vynutili na něm slib, že povolí jim neobmezenou svobodu náboženskou a rozsáhlé privileje stavovské. Naposledy pokusil se Žerotín ohnivou řečí, která jest zároveň vzorem diplomatické obratnosti, přemluviti shromážděné stavy české (26. května), aby Matyáše ihned přijali za krále a Rudolfovi aby vykázán byl klidný pobyt v Tyrolích. Žerotín stal se proto předmětem prudké nenávisti dvorské strany pražské, která sosnovala i úklad o jeho bezživotí. Když totiž (2. června) poselstvo Matyášovo kráčelo po nádvoří Pražského hradu, jakýsi střelec namířil na Šebastiána Hagera, který byl Žerotínovi nápadně podoben; jen šťastnou náhodou, že rána selhala, Hager unikl smrti. Žerotín dobře věda, jaký osud by stihl jej i celou jeho stranu, kdyby Morava zůstala pod panstvím Rudolfovým, s veškerým úsilím pracoval k tomu, aby země ta připadla Matyášovi. I došlo konečně ke smlouvě v Libni (24. června 1608), kterouž Rudolf vzdal se netoliko Uher a Rakous, nýbrž i Moravy a svolil i k tomu, kdyby Matyáš před ním zemřel, že stavové této země mají právo zvoliti si pro celou dobu života Rudolfova jiného panovníka, ovšem z rodu Habsburského. Pokud by toto odloučení trvalo, má také všeliká závislost Moravy od vlády v Čechách přestati. Kromě toho arcikníže zajištěno bylo nástupnictví na trůně českém anebo, když by císař zanechal manželské potomky, poručnická vláda a správa zemská. Matyáš naproti tomu vzdal se všelikých nároků na podíl v Tyrolích a zemích venkovských. Přívržencům obou panovníků navzájem slíbena úplná amnestie.

VI. Panování Matyášovo na Moravě (1608—1619). Karel z Žerotína zemským hejtmanem. Rozšíření práv stavovských. Vpád Pasovských do Čech, sesazení a smrt Rudolfa II. (1612).

Mírem libeňským snahy Žerotínovy dosáhly stkvělého úspěchu: Morava byla vybavena z panství Rudolfova, které pro tuto zemi nelze nazvati požehnaným. Snahy ty však šly ještě

dále, zajistiti zemi stará zaručená práva a někdejší svobodu náboženskou; v těchto otázkách stavové moravští byli za jedno s rakouskými a uherskými, jimž všem hlavně tento cíl tkvěl na očích, když se rozhodli, učiniti spolek s arcikníže tem Matyášem. Neučinili tak zajisté v jeho prospěch, nýbrž za obnovením bývalé šlechtické nadvlády. Druhým požadavkem společným, ježto šlechta těchto zemí velkou převahou byla protestantská, bylo zákonité zabezpečení jejich náboženské svobody. Ale poněvadž se vědělo, že Matyáš, a ještě více hlavní rádce jeho Khlesl, jest právě tak rozhodným odpůrcem těchto požadavků, jako jím byl dosud císař Rudolf, zástupci stavů rakouských, uherských a moravských, (jménem těchto Karel z Žerotína a Jiří z Hodic) hned po skončení smlouvy libeňské v táboře u Štěrbohol učinili (29. června) tajný spolek, v němž prohlášeno, že při holdování každé země má se výslovně žádati potvrzení svobod náboženských, zaručených pod názvem „věci spravedlivé a zákonnité" již v konfoederaci ivančické; kdyby měl o tuto věc v některé zemi povstati spor, mají ostatní konfoederované země na pomoc přispěti a holdování na tak dlouho odepříti, až by spor příznivě byl vyřízen.

Smlouva štěrboholská, kterouž položen byl základ k společné organisaci stavovské v Uhřích, Rakousích i na Moravě, byla dílem státnického důmyslu Žerotínova. Bylo lze předvídati, že Matyáš tak zcela bez odporu nepřistoupí na návrhy stavovské. Konflikt mezi mocí panovnickou a šlechtickou byl nevyhnutelný. Ale právě na Moravě zásluhou Žerotínovou, jeho umírněností a skutečnou péčí o blaho země stalo se, že toto vyjednávání o vymezení práv panovnických a stavovských mělo zcela klidný průběh. Na mimořádném sněmě, který svolán byl do Olomouce (16. července), vzdány především díky oněm poslům stavovským, kteří přispěli k uskutečnění míru libeňského a tím i k osvobození vlasti, Karel z Žerotína pak zvolen byl zemským hejtmanem, čímž nejlépe projeveno mu všestranné uznání a vděčnost. Zcela jiný duch zavládl tímto shromážděním. Když čtena byla formule přísežná, Žerotín při slovech „Matce Boží, všem svatým" prsty nechal klesnouti a také slov těch neopakoval. Potom sněm zvolil komisi, která měla nového zeměpána pozvati, aby na Moravu zavítal a přijal holdování stavů; zároveň však uloženo této komisi, aby oznámila Matyášovi celou řadu usnešení, čelících k omezení moci panovnické a k obnovení svobod náboženských.

Zejména neměl panovník bez svolení stavů válku vypovídati nebo mír uzavírati; v přísežní formuli zemského soudu měl odpadnouti slib „Matce Boží a všem svatým"; jen domácí osoby, a to hlavně ze stavu panského a rytířského, měly býti dosazovány ve vyšší místa duchovenská; v královských městech měla nekatolíkům dána býti úplná svoboda vyznání náboženského; cizinci, kteří nemají statků v zemi, nesmějí se státi přísedícími zemského soudu; některé věci, jako porady o novém zemském zřízení a o tom, jak se má naložiti se statky zabavenými pánům Berkovi, Kavkovi a Zdeňku Žampachovi, odloženy k projednání příštího sněmu.

Strana katolická napjala všechny síly, aby provedení těchto článků zmařila. Kardinál Dietrichštejn podepsal sice instrukci, danou sněmem poslům k arciknížeti Matyášovi, podtají však pracoval proti splnění jejích požadavků. Po skončení sněmu olomuckého vypravil dva kanovníky do Vídně s prosbou, aby byla stvrzena privilegia církve olomucké, zároveň však, aby nebylo vyhověno žádosti stavů za svobody náboženské; také biskup Khlesl byl požádán, aby v tomto směru působil, a papežský legát Millini napomínal Matyáše, aby nepovoloval na Moravě ničeho, co by mohlo věci katolické škoditi. Také katoličtí rádcové při dvoře Rudolfově hleděli tyto snahy podporovati a rozličnými zápletkami pokoušeli se odstraniti Žerotína z jeho působiště. Ano, již také najímáni byli v Čechách žoldnéři a vojska rozkládána podél hranic moravských a rakouských, proti čemuž však Žerotín ihned učinil obranná opatření a také požádal stavy uherské za pomoc pro případ, že by Morava byla ohrožena.

Matyáš odpověděl poslům moravským v příčině politických práv uspokojivě, rozhodnutí otázky náboženské odložil však až k příštímu sněmu, který položen byl za účelem holdování do Brna na den 25. srpna. Morava měla býti první z konfoederovaných zemí, jež by slavnostně uznala nového panovníka. Matyáš byl také v Brně, kamž 25. srpna dorazil, velmi okázale uvítán od šlechty i měšťanstva, kteří mu vyšli na dvě míle před město v čele četné jízdy i pěchoty, Žerotín jakožto zemský hejtman uvítal arciknížete přiměřeným proslovem. Na předměstí pozdravil jej sufragan kardinálův. Matyáš sestoupil s vozu, poklekl a políbil kříž mu podaný, pak jel až k bráně městské. Potom vsedl na stkvostného koně, jehož cena páčila se na 1000 dukátů; kůň

veden byl na uzdě od Žerotína, který kráčel se smeknutým kloboukem. Doprovodil arcivévodu až k Jakubskému kostelu za velkého návalu lidu. Hudba hrála, všemi zvony se vyzvánělo, ze Špilberka hřímaly dělové rány na počest vzneseného hosta. V kostele zpívalo se Tedeum. Pak Matyáš opět vstoupil na koně a byl od zemského hejtmana doprovázen až k Žerotínskému paláci, kdež byl ubytován. Dole u schodův uvítal jej kardinál a doprovázel do komnat; šlechticové klečíce líbali ruku nového panovníka.

Hned druhého dne (26. srpna) zahájeno bylo jednání sněmovní. Tu především arcikníže Matyáš opíraje se o Dietrichštejna a o Khlesla naprosto zamítl požadavek zrušení neobmezené svobody náboženské v celé zemi; nežli by něco podobného povolil v královských městech, raději prý se vzdá panství. Kdyby byli také stavové tvrdošíjně setrvali na svém stanovisku, na které byli vázáni smlouvou štěrboholskou, byla by otázka ta stala se prvním kamenem úrazu. Státnickému věhlasu a umírněnosti pana Karla z Žerotína podařilo se i zde nalézti střední cestu. Na jeho přímluvu stavové moravští spokojili se povšechným ujištěním panovníkovým, že nikdo nemá pro své náboženství býti stíhán. Tím dosáhla šlechta pro sebe i pro své poddané aspoň takové volnosti, jaké požívala za Maximiliana II. Obyvatelům měst královských protestantské služby byly sice uvnitř hradeb zakázány, za to však směli se jich účastniti na sousedním panství některého šlechtice. Aby zemi zabezpečil trvalý mír a pořádek, Žerotín odhodlal se k tomuto důležitému ústupku.

Za to však Matyáš povolil stavům moravským práva politická v míře dosud nebývalé. Všechna dřívější privilegia byla potvrzena, a stará zřízení obnovena ve všech článcích, ve kterých byla od Rudolfa porušena. Matyáš slíbil, že nebude osazovati nejvyšších úřadů zemských a že také nikoho nesesadí, pokud by se neotázal o radu přísedících soudu zemského. Stará práva zemského hejtmana, obmezená za Rudolfa českou kanceláří, byla obnovena, a slíbeno zříditi na Moravě vlastní dvorskou kancelář i soud appellační. Zemským sněmům měl býti panovník sám přítomen, neb aspoň vypraviti komisaře jazyka českého znalé, ano Matyáš slíbil, že dá i své děti učiti česky. Stavům přiřčeno netoliko výhradné právo iniciativy zákonodárné, nýbrž i zákonitá platnost jejich usnešení bez sankce panovníkovy. Bez

souhlasu sněmu nesměla se ani válka vypovídati, ani mír uzavírati. Ano, moc stavovská vyhnána na vrchol stvrzením zcela nové listiny, kterouž stavové jsou oprávněni se zbraní v ruce hájiti se proti jakémukoliv porušení zemského zřízení. Ani zlatá bulla krále Ondřeje II., ani zřízení polské říše v kterékoli době neobsahuje tolik svobod aristokratických, jako tato kapitulace arciknížete Matyáše na Moravě.

Všechno obyvatelstvo, bez rozdílu stavův a náboženství, projevovalo nesmírnou radost, že přestaly doby zvůle a bezvládí. Zasedání sněmovní zakončeno bylo okázalými slavnostmi a hostinami, jich účastnil se také arcikníže Matyáš, opustiv teprve 4. září Brno, čtyři dny po uzavření sněmu. Do komise, která se měla raditi o novém zřízení zemském na základě knihy Tovačovské, zvoleni byli z poloviny katolíci, ostatně Bratří a lutheráni. Smířlivý duch jevil se i v tom, že pánům Kavkovi a Žampachovi byly zabavené statky vráceny. Jedinému Ladislavovi Berkovi bylo nésti následky zaviněných zlořádů. Statky byly mu sice také vráceny, musil však je prodati a pro budoucnost nebyl mu již povolen přístup k zemským úřadům.

Stavové moravští, vedeni Karlem Žerotínem, zajistili si tímto spůsobem převahu nad mocí panovnickou na celé čáře. Mohlo by se jim vytknouti, že tak učinili na úkor ostatních tříd obyvatelstva, zejména stavu městského i selského, jenž zůstal v jejich naprosté závislosti. Dlužno však uznati, že ona šlechta, jejíž vzorem byl Žerotín, prodchnuta byla živým uvědoměním národním a cítíc se za jedno s ostatním lidem, měla pro něj cit, neutiskovala ho zbytečně a nezneužívala oněch práv, které si zákonodárnou cestou sama vyměřila.

S mnohem většími nesnázemi než na Moravě Matyáš setkal se v Rakousích. Tam byl vůdcem protestantských stavů Jiří Erasmus Tschernembl, horlivý přívrženec víry kalvinské, který nadáním a vědomostmi podobal se Žerotínovi, byl však dalek jeho klidné umírněnosti, kterouž jedině bylo možno urovnávati příkré protivy oné doby. Jeho vedením protestantští stavové hornorakouští, páni, rytíři i města, učinili mezi sebou spolek (30. srpna 1608), jímž se zavázali neholdovati dříve Matyášovi, pokud by jim nezaručil všechna práva politická a svobodu náboženskou, jakou měli za Maximiliana II.; jich příkladu následovali dolnorakouští páni a rytíři protestantští,

a když jim Matyáš nechtěl dáti písemné stvrzení svobod náboženských, odepřeli mu holdování, shromažďovali se u města Rohů blíže hranic moravských, kdež učinili branný spolek mezi sebou, počali sbírati vojsko a vyjednávali se stavy uherskými a moravskými, aby jim na základě smlouvy ivančické a štěrboholské poskytli rady a pomoci. Kromě toho doufali v pomoc unie evangelické v Německu, jejíž vůdce Kristian Anhaltský mínil získati Uhry, Moravany, Slezany a Rakušany k podvrácení moci rodu Habsburského. Ano i císařský dvůr v Praze rád viděl nesnáze Matyášovy a byl co chvíle ochoten přispěti k jich rozmnožení.

V této vážné době záleželo nejvíce na tom, jak se zachovají stavové uherští a moravští. Ale právě vůdcové protestantští v obou těchto zemích neprojevili ochoty, aby vstoupili branně proti Matyášovi ve prospěch požadavků rakouských. V Uhrách Štěpán Illyešházy měl mnoho příčin, zvláště soukromých, aby si nezmařil důvěru a náklonnost příštího krále. Žerotín pak, jemuž musilo nejvíce záležeti na udržení nového pořádku na Moravě, dal si všemožnou práci, aby v tomto sporu zdárně prostředkoval. I přimlouval se důrazně u Matyáše i u Karla Lichtenštejna, který právě tehda odměněn byl titulem knížecím, aby náboženské požadavky stavů rakouských byly splněny; zároveň však v listu k Richardu Stahremberkovi napomínal stavy, aby dávali císaři, co jest císařovo, a vyhnuli se válce, která může skončiti jen záhubou obou stran. Když pak Rakušané neuposlechli, ano Žerotína i z věrolomnosti obvinili, poukazujíce na to, že také Morava zdvihla zbraň na obhájení svých práv, Žerotín odvětil, že se tak nestalo na obranu náboženské svobody, nýbrž teprve tehda, když zákon a svoboda byly nohama šlapány. „Naše statky, náš život, byly ohroženy, a my jsme se bránili, poněvadž jsme k tomu zákonem z r. 1516 pro tento případ byli zavázáni." Tschernemblovi pak psal, aby si vzal z Moravy příklad v umírněnosti; „budete-li Vy stavové přemoženi, zněla jeho prorocká výstraha (20. října 1608), pak nemáte již žádné naděje, abyste své staré svobody obnovili. Pravd náboženských nelze zbraní obhájiti, proto raději něco ze svých práv povolte, abyste hlavní věc zachránili; buďte mírní a skromní".

Roztržka mezi stavy rakouskými a Matyášem hrozila vypuknouti ve zjevnou válku, a proto Matyáš nařídil na Moravě

na obranu země postaviti veřejnou hotovost. Poněvadž byla obava, že Rakušané vpadnou do země, nepostaví-li se Moravané jim po bok, Žerotín po úradě s nejvyššími úředníky zemskými ustanovil, aby v Podyjí kolem Znojma vydržováno bylo něco vojska, které tam pak zůstalo po celou zimu. Zatím Žerotín neustával ve vyjednávání spolu s arcikníže tem Maximilianem, kteréhož Matyáš v této otázce jmenoval svým plnomocníkem. Když pak i stavové uherští, ovšem za velmi těžkých podmínek, přičiněním Illyešháze zvolili Matyáše za krále a on od arcibiskupa ostřihomského slavnostně byl korunován (19. listop. 1608), a také obratný Illyešházy připojil se za prostředníka, docíleno bylo konečně dohodnutí resolucí krále Matyáše (19. března 1609), kterouž rakouským stavům potvrzeny svobody náboženské z dob Maximiliana II., ano v jisté míře rozšířeny. Teprve potom stavové horno- i dolnorakouští složili Matyášovi přísahu poslušnosti.

Tak získal konečně Matyáš všechny země, postoupené mu smlouvou libeňskou, jakožto nepopíraný majetek, ale s jakými oběťmi! Moc panovnická v prach povalena hrdou aristokracií, a rozsáhlými ústupky ve věcech náboženských nový panovník odvrátil si od sebe netoliko stranu katolickou v těchto zemích, nýbrž i papeže a dvůr španělský. Matyášovi pak jako králi uherskému nastala také mnohem větší zodpovědnost v obraně Uher proti nebezpečí tureckému. Posádky v pevnostech uherských se bouřily, poněvadž jim nebyl žold vyplacen, Nové Zámky a Komárno nebyly dostavěny, smluvený dar do Carihradu nebyl odeslán. Král Matyáš na sněmě v Olomouci (24. června 1609) žádal proto od stavů moravských velké oběti peněžité; bylo mu z velké části vyhověno, ač celá země byla ve stavu velmi zbědovaném a zejména jihovýchodní část její dlouholetými válkami a morovou ranou úplně spustlá.

Obmezení moci panovnické v zemích Matyášových a zvláště vynucené ústupky jeho ve věcech náboženských potkaly se s hlučným ohlasem také v Čechách. Stavové bratrští a lutheránští, za vedení Václava Budovce, Jindřicha Thurna, Ondřeje Šlika, Viléma z Roupova a jiných vynutili od císaře Rudolfa vydání majestátu (9. července 1609), jímž prohlášena volnost náboženská veškerého obyvatelstva, stavům vydána konsistoř podobojí i universita a propůjčeno jim právo jmenovati si defensory čili obhájce, kteří by měli bdíti nad prováděním. Podobný

majestát vydán byl brzo potom (20. srpna) též stavům slezským, s nimiž stavové čeští přes odpor Rudolfův učinili spolek na vzájemnou obranu svých práv. Zatím také v Německu náboženské protivy narazily na sebe mnohem příkřeji nežli dosud. Proti unii evangelické, jejíž náčelníkem stal se Bedřich, kurfirst falcký, utvořila se (10. července 1609) liga katolická, spolek katolických říšských stavů za vedení Maximiliana, vévody bavorského. Spor obou stran rozdmýchán byl právě tehda uprázdněním dědictví jülišsko-klevského, rozsáhlých to statků v dolním Porýní, po kterých toužila knížata katolická i protestantská.

Sporu jülišsko-klevského mínil použíti Leopold, biskup pasovský a štrasburský, k dalekosáhlým svým záměrům, jichž konečným cílem bylo povznešení církve katolické a moci císařské. Doufalť, že získá pomoc Španělska, papeže i ligy katolické, spojenou mocí vojenskou dobude tohoto sporného území, potom že vypraví se do Čech, spojí se tam s bojovnou stranou katolickou, která měla tajně sbírati vojsko vedením vévody Těšínského. Protestanští stavové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku měli býti pokořeni a císařská moc ve všech těchto zemích zase obnovena. Císař Rudolf byl v záměry ty zasvěcen a dal Leopoldovi svolení, aby směl sbírati vojsko kolem Pasova. Když by se plán ten vydařil, měl Leopold prohlášen býti za nástupce Rudolfova v zemích českých i na trůně císařském, ježto Rudolf nezapoměl dosud Matyášovi příkoří učiněného smlouvou libeňskou. Tyto snahy vzbudily nové nepřátelství mezi ligou a unií, kteréž chystal se na pomoc i král francouzský Jindřich IV., a jen jeho nenadálé zavraždění (14. května 1610) uprostřed příprav válečných zabránilo vyšlehnutí všeobecné války v Německu.

Zbrojení přívržencův arcikníže Leopolda v Čechách nezůstalo utajeno; Matyáš dotazoval se 3. března (1610) nejvyšších úředníků zemských, proč se lid najímá, a aby nebyl překvapen, jal se navzájem sbírati vojsko ve svých zemích, zvláště na Moravě. Čeští úředníci odpověděli, že arcikníže Leopold zbrojí na výpravu jülišskou, ale naopak žádali za vysvětlení, proč se zbrojí na Moravě. Matyáš se vymluvil, že moravské zbrojení se koná pouze na obranu zemskou. Podobně ujišťoval císaře i Karel st. z Žerotína. Tento zatím stopoval bedlivě válečné přípravy vévody těšínského, který, ač protestant, obklopen byl jezuity, pronásle-

doval své spoluvěrce a chystal se přestoupiti k víře katolické, což také již po roce učinil. Žerotín žádal pana Thurza, který po smrti Illyešháze stal se uherským palatinem, aby zamezil všeliké odvádění vojska z Uher do ciziny, ježto prý slyšel, že má vévoda těšínský něco podobného na mysli. Zbrojení moravské dálo se ve větších rozměrech než obyčejně. Stavové najali 1000 jízdných a 3000 pěších za nejvyššího vůdcovství zemského hejtmana. Na vyplácení žoldu vypsána byla zvláštní zemská půjčka. Žerotín soustředil tuto vojenskou moc v kraji jihlavském, poněvadž se dověděl, že právě v těch stranách Ladislav Berka, dosud pán na Meziříčí, Zdeněk Žampach a Jan Kavka tajně zbrojí, dostavše k tomu peníze od pražského dvora. Do Jihlavy vložena byla posádka 150 jezdců vedením plukovníka Golze. Na nejbližším sněmě pak (24. června 1610) Berka znovu byl ze země vypovězen a Kavka zajat v Olomouci, kdež potom byl držán pod dozorem. Poněvadž se u Pasova pokračovalo ve zbrojení velmi rázně, stavové moravští požádali Karla Münsterberského, náměstka vrchního hejtmanství slezského, aby knížata a stavové slezští nedovolili žádnému lidu válečnému shromažďovati se v zemi a aby proti Matyášovi nepodnikali nic nepřátelského, naopak aby dle starého přátelství pomáhali Moravanům, tito že zase učiní pomoc jim. Zbrojení císařovo a Leopoldovo bylo nápadno i stavům uherským, a dotazovali se tedy v Čechách, co má znamenati. Stavové čeští ujišťovali, že nezamýšlí se nic nepřátelského proti království uherskému. Podobné odpovědi dostalo se touže dobou na opětný dotaz i stavům moravským od nejvyšších úředníků českých.

Přátelé rodu Habsburského dobře pozorovali, že kořen všeho zla spočívá v roztržce mezi oběma císařskými bratry a že smíření mezi nimi mohlo by se státi jediným prostředkem, aby stoupající moc stavů byla zadržena a protestantství uvedeno zase v bývalé meze. Matyášovi musilo záležeti také na tom, aby si zajistil korunu císařskou, což bez souhlasu Rudolfova nebylo možno. I podařilo se spojenému úsilí vévody Jindřicha Brunšvického, arcikníže te Ferdinanda Štyrského a kurfirsta kolínského dociliti narovnání v Praze (10. září 1610), jímž Matyáš se zavázal Rudolfa odprositi, země mu postoupené pokládati za zvláštní milost a dobrodiní, císaře uznávati za nejvyšší hlavu křesťanstva i domu Rakouského a za svého lenního pána, proti němuž již

nikdy nepodnikne žádného kroku nepřátelského. Ale smlouva ta nepřinesla trvalého smíru, ježto Rudolf se stále zdráhal uznati Matyáše svým nástupcem v císařství. Měl pro tuto hodnost již dříve vyhlédnutého arcivévodu Leopolda, biskupa pasovského a štrasburského, který se svolením císařovým zatím již sebral kolem Pasova na 13.000 m. Leopold sice tvrdil, že vojsko to jest určeno, aby provedlo rozkazy císařovy v příčině dědictví jülišsko-klevského, naproti tomu však šířily se zprávy, že Rudolf chce vojsko to povolati do Čech a dobyti jím zpět zemí ztracených smlouvou libeňskou. Z toho viděl Matyáš i stavové jeho zemí velké nebezpečenství pro sebe, a zvláště Žerotín na Moravě konal rozsáhlé přípravy vojenské, aby možnému vpádu do země zabránil.

Matyáš důrazně nalehal na to, aby vojsko pasovské bylo rozpuštěno, a potvrdil smlouvu pražskou teprve, když Rudolf se zavázal, že to propuštění stane se skutkem během měsíce. Ale právě tento požadavek nebyl splněn, neboť členové dvorské rady vojenské v Praze, a možná císař Rudolf sám, byli v tajném dorozumění s Leopoldem a činili všemožné překážky, aby najatému vojsku slíbená mzda nebyla vyplacena. Z toho vznikla nespokojenost ve vojsku pasovském, které konečně (21. prosince 1610) vedením plukovníka Ramée-a překročilo hranice Horních Rakous, kdež po celý měsíc loupilo, plenilo a obyvatelstvo týralo. Hornorakouští stavové ihned svolali veřejnou hotovost, ale poněvadž tato nestačila proti přesile Pasovských, žádali za pomoc krále Matyáše, stavy dolnorakouské i moravské.

Zpráva že císař se smířil s Matyášem a že vojsko pasovské bude rozpuštěno, přijata byla na Moravě radostně. Obecný sjezd brněnský (17. listop. 1610) nařídil, aby po výplatě žoldu ihned rozpuštěno bylo také vojsko moravské, k čemuž povoleny také potřebné peníze. Ale hned potom (30. pros.) arcikníže Matyáš oznámil Žerotínovi, že vojsko pasovské nebylo rozpuštěno, nýbrž že vtrhlo do Horních Rakous, ať tedy na Moravě každý jest připraven k válce, a několik dní potom svolán byl obecný sjezd do Brna (na den 24. ledna 1611). Stavové moravští sešli se napřed na soukromý sjezd do Olomouce, odkudž oznámili knížatům i stavům slezským vpád Pasovských do Horních Rakous, žádajíce zároveň za pomoc, kdyby ohroženy byly hranice moravské. Tam také splnomocněn byl Žerotín poslati stavům hornorakouským

na pomoc 500 jezdců vedením Golzovým. Na sjezdě brněnském pak vykonány náležité přípravy k válce, zejména nařízeno, aby veškera šlechta vypravila se do pole, kdyby Matyáš sám postavil se v čelo vojska. Na zprávu, že Pasovští překročili hranice české (30. ledna 1611), zemský hejtman na rozkaz Matyášův svolal nejvyšší úředníky a soudce zemské k poradě (7. února), kdež učiněna nová opatření a povolena i výprava za hranice. Plukovník Golz povolán byl z Horních Rakous zpět, aby pomáhal hájiti země proti možnému vpádu z Čech. Matyáš svolal do Vídně stavovské výbory všech svých zemí, aby se uradili o společná opatření k obraně. Moravané vypravili k těmto poradám hraběte z Thurna, Jiřího z Hodic a pana Čejku. Tam také dostavil se (v polovici února 1611) na zvláštní pozvání královo Karel z Žerotína. Jsa přesvědčen, že vpád Pasovských jest nastrojen od samého císaře, radil Matyášovi, aby bratra svého zbavil i trůnu českého a sám si vstavil korunu sv. Václava na hlavu.

Zatím Ramée rychlým pochodem přiblížil se k Budějovicům, zmocnil se (1. února) úskokem města, dobyl pevného Tábora a brzo potom (13. února) stanul před hradbami pražskými. Arcikníže Leopold přes výstrahy španělského vyslance i nuncia papežského odebral se zjevně k vojsku pasovskému a ujal se jeho vrchního velení. Pokus jeho, zmocniti se Prahy nenadálým přepadnutím, se nezdařil, ježto zatím stavové čeští, kteří konečně vzchopili se k obraně, shromáždili v městě něco vojska, a také měšťané pražští chopili se zbraně. Z rána dne 15. února Pasovští po tuhém pouličním boji obsadili Malou Stranu a donutili nepatrnou posádku stavovskou, že také Hradčany vyklidila a jim vydala. Ale všechno úsilí Leopoldovo i rozkazy Rudolfovy, aby se také Staré a Nové město podrobilo, zůstaly marny. Stavové, jichž vojsko v Praze zatím vzrostlo na 30.000 m., byli odhodláni k důraznému odporu proti surovým Pasovákům, kteří také v Čechách dopouštěli se neslýchaných ukrutností. Také mírné vyjednávání, k nimž se potom císař Rudolf uchýlil, zůstalo bez výsledku, neboť stavové hleděli jen času nabyti, aby vyčkali pomoci z Moravy, Uher a Rakous.

Stavové čeští hned po dobytí Malé Strany od Pasovských vypravili na Moravu Václava Budovce z Budova, s prosbou za pomoc. Dostalo se mu ujištění, že Moravané hned na první zprávy o oné události rozhodli se najímati vojsko a poslati je s vojskem

Matyášovým do Čech, jsouce pamětlivi pomoci, kterou Čechové poskytli Moravě za vpádu Bočkajovců. Nařízeno bylo sebrati veřejnou hotovost, ale přehlídka její u Brna (28. února) dopadla tak smutně, že zemský hejtman Karel z Žerotína nucen byl jména nedbalých veřejnými patenty oznámiti a nařídil novou hotovost k Ivančicům.

Matyáš poslal část vojska svého pod vůdcem Herberštejnem napřed do Čech a nežli s ostatkem ku Praze se vypravil, konal ve Znojmě (11. a 12. března) o tom poradu s nejvyššími úředníky a soudci moravskými. Zatím však Pasovští i s arcikníže tem Leopoldem opouštěli již Čechy, přesvědčivše se, že vpádem do Čech připravili císaře Rudolfa o poslední lásku a věrnost stavů českých, kteří — snad právem — pokládali jej za spoluvinníka Leopoldova. Po odchodu Pasovských císař byl bezbranný, a čeští stavové s ním jednali jako se zajatcem. I hrad královský byl českými a moravskými pluky obsazen. Rudolf neoddával se již také žádným klamným nadějím a poznav, že mu hrozí i ztráta české koruny před dvěma lety tak pracně zachráněné, vypravil (19. března) k Matyášovi pana Adama z Valdštejna s vlastnoručním listem, v němž prohlašoval, že mu jeho cesta do Čech není na odpor, vyslovil však naději, že přichází k němu jako přítel a bratr. Avšak Matyáš už zatím pojal pevný záměr svrhnouti bratra svého i s trůnu českého. V tom zajisté povzbuzovala jej jednak podpora papeže i španělského krále Filipa III., který právě tehda poslal mu značnou sumu 200.000 dukátů, na druhé straně také evangelická unie v Německu ujistila Matyáše svým souhlasem. Čeští stavové již dříve, totiž hned po vpádu Pasovských, požádali jej za pomoc a vypravili k němu nové poselstvo, v jehož čele byl Václav Kinský se žádostí, aby svou cestu do Čech urychlil a zároveň vydal revers, že bude šetřiti svobod zemských. Z tohoto jednání vysvítalo patrně, že čeští stavové pokládají Matyáše již nyní za svého panovníka. Toto poselstvo zastihlo jej zároveň s posly unie evangelické v Jihlavě, kam Matyáš již 15. března z Vídně přes Znojmo dorazil v průvodu biskupa Khlesla, Lichtenštejna, Žerotína a jiných náčelníků stavovských, více protestantů než katolíků. Z Jihlavy vyjelo se dne 19. března, a po pětidenní cestě Matyáš dorazil do Prahy (24. března), kdež byl od stavů i měšťanů s velkou nádherou a okázalostí uvítán. Po delších úradách se stavy českými bylo

rozhodnuto, císaře pohnouti, aby svolal generální sněm všech zemí koruny české, a vedle toho působiti naň všestranným nátlakem, „aby vzhledem k svému velkému stáří a vzhledem ku scestím, na která toto pokojné království skrze zlé rádce a vladaře dospělo a na která by ještě dospěti mohlo, raději si dopřál pokojného živobytí", t. j. aby se vzdal koruny české. Nevida jiného zbytí, císař Rudolf svolal generální sněm na den 11. dubna.

Jednání tohoto sněmu se velmi prodloužilo, poněvadž jednak císař Rudolf kladl velmi těžké podmínky, za kterých se chtěl vzdáti trůnu českého, jednak poslové slezští, lužičtí a také moravští žádali, aby posavadní poměr jejich ke království českému postaven byl na jiných, volnějších základech. Stavové moravští nešli sice se svými požadavky tak daleko, jako na př. slezští, kteří navrhovali zřízení zvláštního appellačního soudu pro Slezsko a zvl. slezské kanceláře, a jinak mínili přerušiti všeliké administrativní spojení s Čechami, žádali však přece, aby českému kancléři byl přidán místokancléř dobře znalý právních poměrů moravských, jehož jmenování mělo se státi za souhlasu stavů českých i moravských; kromě toho mělo několik jejich rodáků býti jmenováno rady appellačního soudu pražského, Moravané, kteří mají v Čechách statky, býti připuštěni k nejvyšším zemským úřadům tamtéž a Moravě povolena samostatná správa finanční. Všechny tyto i některé jiné požadavky byly splněny, kdežto ve smlouvě Čechů se Slezany a Lužičany některé články zůstaly nevyřízeny. Slezští stavové později vymohli si od Matyáše zřízení samostatné „slezské kanceláře", tato však r. 1616 zase byla s českou spojena.

Dne 23. května byl Matyáš slavnostně za krále prohlášen a od biskupa olomuckého kardinála Dietrichštejna (pražský arcibiskup byl nemocen) korunován. Den před tím ovšem musil stavům českým potvrditi konfoederaci jejich se stavy slezskými a slíbiti, že o rozsáhlých požadavcích jejich rázu náboženského i politického bude jednati hned na nejbliže příštím sněmě. Nicméně podařilo se králi Matyášovi, že i potom nejdůležitější úřady zůstaly v rukou šlechticů katolických; pouze výnosné purkrabství karlštejnské musil Slavata postoupiti Jindřichu Thurnovi. Konečná smlouva o postoupení trůnu českého podepsána byla od Rudolfa 11. srpna a v ní určeny byly přesně podmínky,

za kterých se vykonala změna panovnická v Čechách. Ale již také bylo života Rudolfa na krátko. Pokořující nezdar pasovského vpádu, omezení osobní svobody pod dozorem stavů českých, jež se podobalo uvěznění, ztráta české koruny, chorobná duševní hnutí a návaly melancholie, jež často přecházela až v šílenství, nepřirozený spůsob života, ježto Rudolf zejmena vyhýbal se všelikému pohybu na čerstvém vzduchu, to vše přispělo k vyčerpání jeho sil tělesných, a císař Rudolf zemřel již 20. ledna 1612 v 59. roce svého života. Smrt jeho získala mu v lidu nové sympathie, mnohé dobré stránky jeho povahy oživly v paměti a zatlačily do pozadí trpkou vzpomínku na vpád Pasovských. Pochován byl za přítomnosti krále Matyáše a jeho manželky, za velkého účastenství lidu a nádherných obřadů v chrámě sv. Víta po boku svého otce i děda, poslední panovník rodu Habsburského, jehož ostatky uloženy jsou v královské Praze.

VII. Úpadek moci panovnické za Matyáše II. Pokus o generální sněm v Linci (1614). Žerotín složí úřad zemského hejtmana (1615).

Přijetím a korunováním Matyáše za krále českého dostalo se po krátkém přerušení Čechám a Moravě opět společného panovníka. Komisaři obou zemí vyhotovili vbrzce listinu, týkající se opětného sjednocení obou zemí. Žerotín snažil se v ní vytknouti záruky na ochranu autonomie a neodvislosti Moravy. Komisaři, kteří zastupovali Moravu při tomto jednání na generálním sněmě pražském, zvolení na sněmě v Brně (19. dubna 1611), byli: Žerotín, Jiří z Hodic, Thurn, Vilém z Lobkovic a Čejka. Dne 26. května bylo jednání skončeno a listina o znovusjednocení Čech a Moravy podepsána stejným počtem plnomocníků českých a moravských. Jí vymezeny byly hranice mezi mocí panovnickou a stavovskou, a upraven státoprávní poměr mezi Čechami a Moravou. Žerotín a přátelé jeho, pamětlivi přechvatů, jichž se dopouštěl dvůr Rudolfův proti Moravanům, postarali se o to, aby poměr ten byl co možná uvolněn a uveden téměř na pouhou personální unii. Král Matyáš nestvrdil této listiny ihned a vyžádal si k tomu nějaký čas na rozmýšlenou.

Po smrti Rudolfově Matyáš byl také (13. června 1612) od kurfirstů německých zvolen za císaře. Od svého předchůdce lišil

se sice tím, že se neukrýval plaše před lidmi, nýbrž rád vystupoval v lesku a nádheře své hodnosti císařské. Nicméně ani jemu nedostávalo se schopnosti, říditi samostatně běh věcí veřejných, živější práce byl úplně neschopen, podpisoval bez rozvahy, co mu důvěrní rádcové předkládali a především byl to biskup Khlesl, který za něho myslil, mluvil, psal i jednal. Z velké části omrzelost panovníkovu způsobil také zbědovaný a rozervaný stav dědičných zemí rakouských a uherských. Za několikaletých rozepří mezi Rudolfem a Matyášem stavové všude vynutili si od obou tolik svobod a výsad, že nikdy před tím, ani snad za Jagjelovců, moc šlechty nestála tak vysoko, nikdy moc panovnická nebyla tak pokořena. Matyáš podává o tom sám truchlivý obraz v listu k arciknížeti Ferdinandovi Štyrskému (10. listop. 1613): on sám že již vyčerpal všechny prostředky, aby panství svého domu zachránil neporušené. Pokud on žije, budova ještě jakžtakž se udrží, ale po jeho smrti že všechno se rozpadne a čeho předkové nabyli, na potomstvo již se nedostane. V Rakousích že neví, zdali má stavům horno- či dolnorakouským přisuzovati špatnější úmysly. Jen nejkrajnější povolností zabránil jejich zjevné vzpouře, ale stavové jen čekají na příležitost, aby se jeho panství zbavili a spolčují se tajně s Uhry a s unií. V Uhrách jest naprosto bezmocným. „Palatin Thurzó dělá si co chce a nestará se o mé rozkazy, ani o mé zákazy. Jde-li o to, aby mne Uhři podporovali proti Turkům, ani živá duše se nehne, žádá-li však kníže sedmihradský u nich pomoc, ve všech komitátech zvoní se na poplach. Jejich záměry jdou za svržením našeho domu, palatin vyjádřil se o tom pochvalně v jisté společnosti. Poněvadž Němců v posádkách trpěti nechce, královskou moc všelikým způsobem si osobuje, komitáty a šlechtu k sobě vábí a cesty připravuje, jak by buď sám neb skrze svého nástupce v palatinském úřadě Nás o korunu připravil, co zbývá nám, než ve dne v noci pomýšleti na prostředky, jak bychom tomuto zlu předešli? — V Čechách nemohu žádného sněmu svolávati, nechci-li připustiti stavovských konfoederací, t. j. splniti sliby učiněné protestantům r. 1611, a nesvolávám-li sněmu, nemohu spoléhati na žádnou daň z této země. Ve Slezsku markrabí krnovský strojí hanebné úklady našemu rodu. Na Moravě věci mají se zrovna tak jako v Uhřích. Hejtman zemský Karel z Žerotína vládne v zemi, jako by byl sám v ní pánem, a smlouvá se s cizinou, kde a kdykoliv se mu

zlíbí. Žádné nařízení moje neobejde se bez toho, aby on provedení jeho pod jisté výminky nekladl.“*)

Tento smutný stav moci panovnické stupňován byl tím, že Matyáš až do nastoupení svého na trůn český se neoženil a tedy také neměl zákonitých potomků. Nebyl tím vinen on sám, nýbrž bratr jeho Rudolf, jenž mu několikkráte zamýšlenou ženitbu překazil, tak že mohl sňatek uzavříti teprve v době, když cítil sebe sproštěna poručnictví, dosud nad ním provozovaného. V prosinci r. 1611, tedy ve 54. roce svého věku, pojal za manželku arcivévodkyni Annu, dceru strýce svého Ferdinanda Tyrolského, z druhého manželství jeho s kněžnou Mantovanskou; v prvním manželství měl Ferdinand známou Filipinu, dceru augšburského měšťana Welsera. Anna, tehda 26letá, byla paní velmi slíčná, i doufalo se, že přinese manželi svému potomstvo. Naděje ta ukázala se však marnou. Svatba slavila se počátkem prosince ve Vídni, oddavky vykonal kardinál Dietrichštejn, byv k této slavnosti jmenován papežským legátem. Moravští stavové vypravili nejvyššího komoří pana z Lobkovic a nejvyššího písaře zemského pana Čejku z Olbramovic do Vídně, aby projevili blahopřání a podali dary, králi 20.000, královně 10.000 zlatých.

Smrt císaře Rudolfa byla pro Matyáše velikým ulehčením. Neboť dokud Rudolf žil, bylo Matyáši stále se obávati, aby všelikými ústupky neodvrátil mu poddaných, a tudy bylo mu veškero úsilí stále obraceti k tomu, aby upokojil protestantské stavy volající po reformách, které hrozily dosavadním právům katolické církve i moci panovnické velkým nebezpečím. Tím se vysvětluje na př., že moravští stavové směli bez královského svolení sjezdy konati, což jest znamením dokonalého bezvládí. Smrt Rudolfova dala politice Matyášově, kterou řídil dosud Khlesl, pevnější směr a jasnější cíl. Matyáš mohl si vůči stavům protestantským počínati mnohem volněji než dosud. To také pozoroval Žerotín, jehož dalekosáhlým plánům, uvésti stavy zemí českých, rakouských a uherských v těsnější organisaci, od té doby potkávaly se vždy s většími překážkami, hlavně od Khlesla, který vytrvale kráčel za dvojím cílem: provésti katolickou reformaci a povznésti pokleslou moc královskou. Jeho vlivem hlavně stalo se, že Matyáš, když dosáhl koruny císařské, přese všechno úsilí

*) Huber, Gesch. Österr. V., 50.

Žerotínovo i stavů moravských nepotvrdil listinu o znovusjednocení Čech s Moravou, ježto mu Khlesl vnuknul přesvědčení, že tato listina odnímá mu všelikou autoritu. Když tedy francouzský státník Duplessis počal vyjednávati s Žerotínem, aby také v zemích českých a rakouských pracoval o sjednocení stavů ve velký evangelický spolek, tento odmítl spolupůsobení v té věci jako bezúčelné a neprovedné. Poukázal na silné postavení arcikníže te Ferdinanda v zemích štyrských a na mocný vliv Khleslův, který hledí ztroskotati to, co stavové pracně vybudovali. Proto také Žerotín nechtěl propůjčiti se k žádným dobrodružným záměrům, maje dosti na oněch právech politických i svobodách náboženských, jež si stavové v zemích Matyášových právě zajistili. Že i tuto jeho státnický důmysl uhodil na pravou cestu, ukázaly hned potomní události: za skutečného nebezpečenství, jaké se objevilo na př. hrozící válkou tureckou, stavové oni dovedli v pravý čas sjednotiti se ve spolek, proti němuž panovnická moc zůstala málomocnou.

Činnost Khleslova také v jiné otázce namířena byla proti snahám Žerotínovým. On podporoval kardinála Dietrichštejna, když žádal, aby všichni klerikové ano i manové biskupští v obvodu diecéze olomucké byli vyňati v trestních i civilních rozepřích z moci zemského soudu. Něco podobného se objevilo, když vypukl znovu dávný spor o příslušenství vévodství opavského. Kdežto opavští stavové, v jichž čele byl příbuzný Žerotínův, Hynek z Vrbna, byli pro dosavadní svazek s Moravou a chodili k moravskému soudu zemskému, měšťané opavští naproti tomu byli pro připojení k Slezsku a navštěvovali vrchní slezský soud ve Vratislavi. Tehda měšťané tito vyjednávali o koupi hradu Opavského. Stavové opavští obrátili se v té příčině k zemskému soudu moravskému, který se usnesl podati stížnost proti této koupi i proti jiným přechvatům Slezanů k císaři i k vrchnímu hejtmanu slezskému, vévodovi Münsterberskému. Císař ani tehda nerozřešil hlavní otázku, má-li Opavsko náležeti k Moravě či k Slezsku, přece však na radu Khleslovu nesvolil k tomu, aby obě poselstva, moravské i opavské, předpuštěno bylo společně, nýbrž nařídil, aby každá deputace předvedena byla zvláště, čímž dáno bylo na jevo, že uznává se samostatné postavení Opavských. Khlesl podporoval také nezákonité počínání královských měst Brna a Olomouce, když se prohlásila za

vymaněná z vrchní moci zemského soudu moravského. Stížnost, vedená v té příčině od pana Žerotína ke dvoru císařskému, nedošla povšímnutí.

Působení Khleslovu dlužno také přičísti, že na sklonku r. 1612 residence královská i císařská byla přeložena do Vídně, ačkoliv se Matyášovi i jeho manželce v Praze velmi líbilo. Brzo potom vyšlo nařízení císařské, čelící proti předešlým úmluvám, jímž zakázáno bylo protestantskému obyvatelstvu královských měst na Moravě navštěvovati bohoslužby na stolcích některého sousedního pána. Žerotín teprve osobním zakročením u císaře Matyáše zjednal v té věci nápravu.

Hned v prvních letech panování císaře Matyáše zhoršil se také poměr jeho k Turkům. Tehdejší vévoda sedmihradský, Gabriel Báthory, uznával sice dle předešlých závazků vrchní moc císařovu, ale zpěčoval se pro případ války turecké jemu přispívati vojskem i penězi, čímž poddanství jeho pozbývalo úplně významu svého. Katolické náboženství bylo pod ochranou jeho vždy více utiskováno. Poněvadž pak svými ukrutnými činy a lehkomyslnou rozmařilostí vyvolal nespokojenost šlechty sedmihradské proti sobě, která vyšlehla i v zjevnou vzpouru, ano zapletl se i v nešťastnou válku s vojvodou valašským Radulem, císař Matyáš pojal záměr ve srozumění s některými velmoži uherskými, uvésti Sedmihradsko opět pod tužší panství. K tomu ovšem bylo potřebí zase mimořádných prostředků zvláště proto také, poněvadž za posledních sporů mezi Rudolfem a Matyášem obrana zemí českých, rakouských a uherských byla zanedbána a útoky turecké mohly se tu státi velmi nebezpečnými. Jako v jiných zemích tak i na Moravě byly tedy žádány větší berně na opatření pomezních hradův a na dostavění Nových Zámků. Na sněmě brněnském (16. srpna 1612), jejž zahájil bratr císařův arcikníže Maximilian a kde konečně potvrzena byla listina o sjednocení Čech a Moravy jen s nepatrnými změnami, stavové ukázali se velmi neústupnými a povolili jen zcela nepatrnou berni.*) Poněvadž také jinde nebylo větší ochoty, Matyáš

*) Tento sněm jest vzorem tehdejšího parlamentárního jednání a dlužno se podiviti politické moudrosti stavů o užívání a hájení svých svobod. Jakoby to byl Žerotín tušil, že budoucnost onu nádhernou budovu zruší, na jejížto vystavění nejvýtečnější synové vlasti několik století pracovali, tak sice, že by snad ani památka nezůstala „způsobu a formy, které držán býval při

raději zjednal přátelskou smlouvu s Gabrielem Báthorem (v březnu 1613), kterouž uznal jej vojvodou sedmihradským, Báthory zase slíbil císaři pomoc proti každému nepříteli vyjma Turky.

Právě tato smlouva stala se však příčinou pádu Báthorova. Šlechtic sedmihradský, Gabriel Bethlen, někdejší stoupenec jeho, později však rozhodný odpůrce, osočil jej u sultána Achmeta ze zrady. Vojska turecká vpadla do Sedmihradska. Báthory přišel o život, a stavové zvolili si za souhlasu porty turecké vévodou Gabriela Bethlena (23. října 1613), který uznal nad sebou vrchní moc sultánovu. Tím byly netoliko Sedmihrady pro císaře ztraceny, nýbrž i císařská část Uher znovu ohrožena. Matyáš proto pokusil se sebrati potřebný náklad na vedení války. Tu se však objevilo hluboké poklesnutí moci panovnické. Stavové čeští, svolaní na sněm do Čes. Budějovic (29. ledna 1614), odepřeli vůbec jakoukoli berni vojenskou, a k svolání sněmu moravského tehda ani nedošlo. Stejnou neochotu projevili také stavové němečtí, ano i papež Pavel V. a král španělský. Sultán Achmet listem z Drinopole (v únoru 1614) hrozil zjevnou válkou císaři, nevrátíli ihned statky ve východních Uhrách, jež byly od Sibiňska odtrženy po smrti Gabriela Báthora. Vláda císařova byla v zoufalém postavení. „Co si počíti“ píše Khlesl presidentovi dvorské rady vojenské, „půjčiti nám nechce nikdo, dlužen nám není také nikdo, a my sami nemáme ničeho“. Od stavů jednotlivých zemí dědičných nebylo naděje něčeho dosíci, poněvadž tito všude chystali se vytasiti s novými proposicemi náboženskými i politickými, bez jichž stvrzení nemínili žádných berní povoliti. I připadla vláda císařská konečně na myšlenku, svolati zástupce všech zemí, jež byly pod panstvím mladší linie Habsburské, tedy netoliko koruny české, uherské a obojích Rakous, kde vládl Matyáš, nýbrž i zemí štyrských, kde vládl arcikníže Ferdinand, a tyrolských; doufalo se, že zástupci císaři oddaní,

sněmích.“ sepsati dal zprávu onoho sněmu podle dní, co v který den se mluvilo, jednalo a usneslo, „aby ho potomci následovati mohli, a aby také vědíno bylo, jaký rozdíl jest mezi tím, co se při sněmě jedná, a mezi tím, co se po zavření sněmu skrze tištění zjevné činí a publikuje.“ Duch, který v těchto zápiscích vane, jest duch pravdy, který žádného umělectví a žádných ozdob nepotřebuje, aby hluboký dojem na čtenáře učinil. Srv. V. Brandl, Sněm držaný léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína. V Brně, 1864.

zvláště ze zemí od Turků nejblíže ohrožených, oposici uchlácholí a že sjezd povolí dostatečné prostředky k válce.

Byl to první pokus o generální sněm zemí českých, uherských a rakouských, jenž vypsán byl do Lince na den 27. července 1614. Ale nezdařil se. Stavové čeští odepřeli všeliké účastenství, tak že císař musil se spokojiti sedmičlenným výborem, vzatým z místodržících a jiných úředníků českých. Na Moravě konal se za tou příčinou sněm v Olomouci (10. července) za přítomnosti Ferdinanda Štyrského. Poukázáno tu na ztrátu Sedmihradska a na nebezpečenství hrozící od Turkův i žádáno, aby stavové část vojska vystrojili ihned, ostatek aby ponechali na sjezd v Linci a aby zvolili tamtéž plnomocníky. Stavové povolili zemskou hotovost na obranu, jejímž velitelem jmenován zemský hejtman Petr Sedlnický z Choltic. Poselstvo do Lince vypraviti sice slíbili, ale nikoliv s plnou mocí, nýbrž jen za účelem bližších informací („ad audiendum et referendum"). Do poselstva zvoleni byli kardinál Dietrichštejn, Karel z Žerotína, Dětřich z Kunovic, dva preláti, Bedřich z Vlašimě, Jan Čejka z Olbramovic, Jindřich Zahrádecký, konečně městští písaři Jindřich Hovorius z Brna a Ondřej Juritka z Olomouce.

Sjezd linecký zahájen byl teprve 11. srpna za přítomnosti asi 70 delegovaných, císaře, arciknížat Ferdinanda i Maximiliana, též zástupců dvora španělského a arciknížete Albrechta, správce nizozemského. Avšak toliko stavové lužičtí, tyrolští a zemí štyrských prohlásili ochotu, podporovati císaře ve válce proti Turkům. Ostatní, zejména poslové uherští, radili k mírnému vyjednávání. Poněvadž i Khlesl byl pro mír, poukazuje k nepatrné podpoře z říše německé, ze Španělska i od papeže, nezbylo císaři Matyášovi, než zahájiti vyjednávání, a to nejprve s Gabrielem Bethlenem, s nímž docíleno (6. května 1615) v Trnavě smlouvy podobné, jako před tím s Gabrielem Báthorem; stavům povoleno právo voliti si svého knížete, za to však slíbili, že se neodtrhnou od Uher a že nebudou si počínati nepřátelsky proti králi a domu rakouskému. Obě strany slíbily si vzájemnou podporu, z čehož Bethlen zase vyňal Turky. Avšak v tajném článku Bethlen dokonce zavázal se podporovati císaře proti Turkům. Tato úmluva usnadnila potom také vyjednávání s portou tureckou, se kterou za obezřelého řízení Khleslova docíleno bylo (v červenci 1615) obnovení míru žitvatorockého na dalších dvacet let. Míru toho

bylo Moravě velmi potřebí. Na sněmě v Brně (23. list. 1615), kde poslové císařští žádali kromě obvyklých berní též zvláštní příspěvek na čestný dar pro sultána, nemohlo tomuto požadavku býti vyhověno, poněvadž země dosud se nevzpamatovala z pohrom válečných za předešlých let.

Ještě před skončením sjezdu lineckého císař učinil důležité rozhodnutí v příčině vévodství opavského. Udělil je lénem knížeti Karlu z Lichtenštejna a provedení tohoto aktu svěřil slezské kanceláři, kterou nedávno před tím přes odpor českých stavů zřídil, a císařským komisařům. Vévoda opavský měl se státi členem slezského sněmu knížecího i vrchního soudu této země. Tento nález způsobil nové rozmíšky: kdežto město Opava bez odporu holdovala novému vévodovi, stavové opavští podali odpor proti tomu a požádali stavy české i moravské za podporu. Moravští stavové přidali se k tomuto protestu na sněmě v Brně (v červenci 1614) a hrozili zakročiti násilím proti připojení Opavska ke Slezsku. Konečně císař na žádost českých stavů ponechal rozhodnutí na příští sněm generální, ale dvůr jeho a zejména Khlesl nepřestávali Slezany v jejich snahách podporovati.

Všechna tato i jiná ještě protivenství pohnula Karla z Žerotína, že složil úřad hejtmana zemského (26. února 1615), jejž zastával důmyslně a obezřele po sedm let, a uchýlil se podruhé do života soukromého, při čemž však vývoj věcí veřejných zůstal stálým předmětem jeho pozornosti.

Část třetí.

Účastenství Moravy v českém povstání a doba války třicetileté (1618—1648).*)

I. Vzrůst stavovské opposice proti moci panovnické.

Od té doby, co císař Matyáš zbaven byl úmrtím bratra svého Rudolfa hlavního soka v panování, nastal důležitý obrat v dějinách našich zemí. Antagonism mezi moci panovnickou a stavovskou, dlouho tajený z ohledů na soupeřství Rudolfovo, vypukl s novou silou, když Habsburskému rodu dostalo se opět jediného representanta, který maje ruce uvolněny mohl opět na to pomýšleti, aby obmezil nevázanou vládu stavovskou a sebe povznesl. Domníval-li se kdo, že Matyáš jest větším přítelem svobod stavovských než Rudolf, anebo že jest snášenlivějším ve věcech náboženských, byl hrubě na omylu. I v něm, jako ve všech členech rodu Habsburského, zračí se podivuhodná vytrvalost

*) Doba tato vylíčena jest v monumentálním díle A. Gindelyho, „Geschichte des dreissigjährigen Krieges", jež však zůstalo nedokončeno. Úplně vyšel jen první díl, též po česku, vypisující „Dějiny českého povstání", ostatní vydal po jeho smrti Th. Tupetz pod názvem „Geschichte der Gegenreformation in Böhmen" (v Praze 1894). O Moravě množství pramenných dokladů sneseno jest od D'Elverta ve „Schriften der hist. statistischen Section", jichž jednotlivé svazky budou ještě na příhodných místech citovány. O účastenství Moravy v povstání českém psal také Kameníček ve Sborníku histor. r. 1883. Srv. též Denis, Konec samostatnosti české. Pilař a Moravec, III., 96 násl.

a houževnatá neústupnost, jmenovitě běželo-li o prospěchy dynastické. Třebas časem ustoupili železné nutnosti, Habsburkové vždy zase dovedli využitkovati příznivé doby, aby uhájili svých zájmův. Takovou politiku též Matyáš prováděl oproti stavům zemí českých a rakouských, v čemž byl mu nejplatnějším rádcem kardinál Khlesl. Antagonism politický pak byl stupňován a zostřován protivou náboženskou. Habsburkové nikdy ani v době největšího úpadku svého v letech 1609 a 1611, neupustili od snah svých protireformačních. V tom byli podporováni neúnavnou prací členů řádu jezuitského, kteří v řadách vysoké šlechty české i moravské získali četné konvertity, nejhorlivější zastance jejich díla, a také nesvorností v táboře protestantském. Od té doby co Bratří počali se rozhodněji než dosud kloniti k učení Kalvinovu, vždy prudčeji vzplanulo záští mezi lutheránstvím a kalvinstvím.

Bystrému pozorovateli oněch dob, jakým byl na př. Karel st. z Žerotína, nemohlo ujíti, že tato stále se zostřující protiva mezi panovníkem a stavy musí vyšlehnouti jednou v plamen zjevného nepřátelství, v zápas, který se skončí rozhodnou porážkou, ano zničením té či oné strany. Osudná katastrofa, která v této době již rychlým spádem se blížila, nebyla spůsobena pouze nahodilými okolnostmi, pohnutkami osobní ctižádosti anebo nějakým okamžitým hnutím mysli: kořeny této katastrofy tkvějí mnohem hloub, v nesmiřitelné protivě snah stavovských na jedné a panovnických na druhé straně.

Toto poznání razilo si dráhu především v Čechách, kde náčelníci protestantských stavů, Jindřich Matyáš z Thurnu, Václav z Roupova, Václav Budovec z Budova, Vilém z Lobkovic, Ondřej Slik, Štěpán ze Šternberka, a j. nabyli pevného přesvědčení, že dlužno zdvihnouti vzpouru proti rodu Habsburskému, jinak že protestantism v Čechách dospěje k těm koncům, k jakým již dospěl ve Štyrsku. Obavy jejich nabývaly vždy větších rozměrů, když viděli, jak císař a všemocný rádce jeho Khlesl krok za krokem hledí obmeziti ústupky, učiněné stavům ve věcech náboženských. Ukázalo se to zejména v záležitosti protestantů broumovských a hrobských. Protestantští obyvatelé města Broumova, které podřízeno bylo tamnějšímu klášteru benediktinskému, vystavěli si (počátkem r. 1611) kostel; právo k tomu si odvozovali z vyrovnání, které učinili mezi sebou stavové protestanští a katoličtí hned po vydání Rudolfova majestátu (1609),

v němž se povolovalo „straně podobojí" stavěti si kostely na statcích královských. K takovým statkům královským dle jejich tvrzení patřily také všechny statky církevní, ježto prý duchovním přísluší jen jejich užívání, nikoli však majetek, a pouze král může je dle svého uznání rozdávati, zastavovati nebo prodávati. O správnosti tohoto výkladu nepochybovali ani někteří přísní katolíci, jako na př. Zdeněk z Lobkovic a Vilém Slavata. Naproti tomu namítali katoličtí úředníci zemští, kteří na žalobu opata broumovského měli v této rozepři císaři Matyášovi podati dobrozdání, že byť i tomu tak bylo, církevní hodnostář i jako pouhý užívatel statku má na něm táž práva, jako každý šlechtic na své usedlosti, a že jeho poddaní nemají vůči němu více práva než vůči kterékoliv světské vrchnosti.

Na základě těchto vývodů Matyáš rozkázal (25. srpna 1611) Broumovským, aby stavbu kostela zastavili, upustil však později od provedení tohoto rozkazu, když defensoři podali proti němu protest. Tak se stalo, že během r. 1612 protestantský kostel v Broumově byl dostavěn. Podobného něco stalo se v Hrobech, které podřízeny byly zase arcibiskupu pražskému Janu Loheliovi. Tento kázal koncem r. 1614 kostel hrobský zavříti a zapečetiti, ano jmenoval i na statcích přímo komoře královské podřízených na místě dosavadních protestantských katolické faráře, a vymohl si i rozkaz od presidenta komory zemské Viléma Slavaty, aby v městečku Novém Strašecí dosavadní protestantský správce duchovní byl odstraněn; když Strašečtí měšťané neuposlechli, byl jim kostel odňat a dosazen tam katolický farář. Těmito událostmi osmělen opat broumovský zakázal protestantským poddaným svým další návštěvu nově vystavěného kostela.

Také na Moravě císař Matyáš, jakmile nabyl tam úplně samostatného panství, objevil se v pravém světle svých snah a vyhlásil urputný boj proti všemu nekatolickému. Nejvyšší úřady zemské byly zase osazovány pouze rozhodnými katolíky; Ladislav Popel z Lobkovic stal se zemským hejtmanem, Lev Burian Berka z Dubé nejvyšším sudím markrabství moravského. Katoličtí páni a zemané vystupovali vždy směleji proti svým soupeřům, ano Jan Kavka z Říčan přepadl se zbrojným lidem svého protestantského souseda, což byl případ pěstního práva, dle výroku Žerotínova ode dvou set let na Moravě neslýchaný. Zemský podkomoří dosazoval v královských městech

do městských rad pouze katolíky. Kardinál Dietrichštejn, který dosud aspoň na oko přidržoval se nekatolické většiny na sněmě moravském, počal úsilovněji domáhati se starých požadavků svých o vybavení duchovenstva a jeho statků z moci zemského soudu v rozepřích trestních i civilních, a císařský dvůr jej v tom podporoval, jen aby seslabil moc nekatolických stavů. Na panstvích biskupských i některých horlivých pánů katolických, zvláště Albrechta z Valdštejna, jenž vládl na Vsetíně, obnoveny byly missie jezuitův a kacířští poddaní násilně obraceni na víru katolickou. Brno, Olomouc i jiná města královská byla úplně získána pro vládu i pro věc katolickou tím, že tam ponenáhlu městská rada byla osazena katolíky. Německé obyvatelstvo těchto měst snadno se nadchlo nepřátelstvím proti české šlechtě, většinou nekatolické, a počínalo si krutě i proti jinověrcům. V Brně a v Olomouci bylo tolik nekatolíkův uvězněno, že již v městských žalářích pro ně ani místa nebylo. Karel z Žerotína, i pokud ještě byl hejtmanem zemským, nemohl nikterak proti těmto násilnostem zakročiti, poněvadž města tato podřízena byla přímo císaři. Protestantským obyvatelům těchto měst bylo dokonce bráněno navštěvovati soukromé bohoslužby protestantské šlechty, ač toto právo bylo jim dříve výslovně přiznáno.

Na statcích vrchností katolických protestantům vedlo se čím dále tím hůře. Chrámy jejich byly pozavírány, anebo i se školami a farními budovami odnímány farářům protestantským a dávány katolickým. Tak stalo se na př. v Chropini, na statku biskupském, kde kardinál Dietrichštejn i gymnasium, které si tam Bratří zřídili, dal z kořene vyvrátiti a vystavěl tam školu katolickou, v okolí pak tohoto města dvě fary odňal lutheránům, jednu Bratřím, a všechny osadil kněžími katolickými (1616). Jeho příkladu následuje pan Ladislav Popel z Lobkovic z panství Holešovského, dosud rovněž dílem lutheránského, dílem bratrského, kněze nekatolické vyhostil, kostely vrátil obřadu katolickému a na faru holešovskou, kterou po více než osmdesáte let Bratří drželi, dosadil horlivého katolického kněze Jana Sarkandra, který před tím byl farářem ve Zdounkách a v Boskovicích. Na takových statcích katolíci nedopouštěli, aby těla mrtvých protestantů neb podobojích, buďsi poddaných nebo zemanův a rytířů, pochována byla řádným spůsobem na hřbitovech, a nekatolíci musili často až na několik mil těla mrtvých

převážeti a byli při tom doprovázeni posměchem a spílánim. Poddaní donucováni bitím a mučením navštěvovati bohoslužby katolické, a když přes to setrvali při své víře, byli vyháněni a statků svých zbavováni. Žádný katolík nesměl pod přísným trestem prodati kacíři statek svůj, ale kupovati statky od nekatolíků bylo dovoleno.*)

Protestanti ovšem katolíkům rovněž ničeho dlužni nezůstávali. Kde měli ještě dosti moci, ačkoliv této jim všude rychle ubývalo, pronásledovali i oni katolíky, uváděli vše katolické v posměch, spisovali rozličné hanopisy a paskvily, skládali hanlivé písně, v nichž papež nazýván byl antikristem, členové řádu jezuitského jmenováni vlky nenasytnými. Aby mohli mocněji odporovati útokům katolických rad městských, organisovali se ve zvláštní obce, konali shromáždění, volili si direktory, kteří soudili a obec na veřejnost zastupovali. Tak povstávaly v mnohých městech protestantské rady městské vedle katolických.

Stavovská opposice proti císaři utvořila se v Čechách mnohem dříve a v obrysech mnohem určitějších než na Moravě. Stavové čeští totiž hned po vypuzení Pasovských ze země a po sesazení Rudolfově žádali na Matyášovi jisté záruky v příčině svobod náboženských a politických. Matyáš měl 1. potvrditi spolek jejich čili konfoederaci netoliko se stavy ostatních zemí českých nýbrž i rakouských a uherských, 2. svoliti k utvoření společné organisace branné čili defense, 3. vrátiti jim právo zrušené za Ferdinanda I., aby se směli volně shromažďovati na krajských sjezdech a tam o svých záležitostech rokovati, 4. žádáno za obnovení smluv, které za starších dob uzavřeny byly s některými sousedními panovníky, jako s kurfirsty saskými, braniborskými a s králi polskými. Matyáš tehda zavázal se stavům českým, že k vyřízení těchto čtyř žádostí svolá svým časem generální sněm, k jehož poradám budou pozváni také stavové rakouští a uherští.

Císař Matyáš neměl v úmyslu splniti tyto požadavky, které by byly moc jeho stlačily na míru nejmenší. Proto také r. 1612 i 1613 sněmů v Čechách vůbec nesvolával a raději se při vší

*) Všechny tyto i jiné ještě stížnosti obsaženy jsou v podání stavův evangelických na sněmě v Brně, 15. prosince 1618. Srv. D'Elvert, Beiträge zur Gesch. der Rebellion, Reformation etc. in Mähren, v 16. svazku Schriften der hist stat. Section. — Kameníček, Protireformační snahy Matyášovy na Moravě, Sborník Hist., 1883, str. 140 násl.

své finanční nesnázi obešel bez berně české. Když však v těch letech nastalo nové nebezpečí války turecké, bylo konečně přece nutno svolati stavy české na sněm, který však pod záminkou moru v Praze tehda vzniklého položen byl do katolicko-německého města Budějovic (29. ledna 1614). Rychle rozšířila se po zemi pověst, že císař nemíní ani generálního sněmu svolati ani připustiti oněch čtyř článků z r. 1611 k rokování, nýbrž že má jediným úkolem sněmu budějovického býti povolení dostatečných prostředků proti Turkům a Bethlenovi Gáborovi. Proto také shromáždění stavové odepřeli jednati o předloze královské a žádali za svolání sněmu generálního. Již tehda vysvítalo z řečí některých náčelníků protestantských, že se pomýšlí na svržení dynastie Habsburské s trůnu českého, na nějž mínili povolati tehdejšího kurfirsta saského. Teprve osobním zakročením císaře Matyáše, který pozval k sobě pana Václava z Roupova, Viléma z Lobkovic a hraběte Oldřicha Šlika, a po daném slibu, že bude v lednu příštího roku generální sněm svolán, stavové povolili obyčejnou roční berni, ale všechny ostatní požadavky císařovy zamítli. Jen něco málo dní po rozpuštění sněmu budějovského Jindřich Matyáš z Thurnu, který tehda byl držitelem též panství Hodonínského na Moravě, ve spolku s hrabětem Ondřejem Šlikem a Václavem Vchynským vzkázal kurfirstovi saskému, že česká opposice jest odhodlána sesaditi Habsburské a jemu (kurfirstovi) korunu nabízeti. Jen přílišná poctivost, ale také pohodlnost kurfirstova byla příčinou, že podobné záměry již tehda nebyly uskutečněny.

Toto nepřátelské smýšlení stavů českých bylo také příčinou, že neobeslali sjezdu lineckého, císařem svolaného. Veškera pozornost jejich obrácena byla ku generálnímu sněmu, jenž konečně položen byl od císaře do Prahy na den 15. června 1615. Tam mělo se konečně rozhodnouti o čtyřech hlavních požadavcích jejich z r. 1611, tam mělo se ukázati, zdali spojení protestanští stavové všech zemí Matyášových dovedou vůči bezbrannému panovníkovi svou vůli učiniti zákonem.

Avšak naděje skládané v tento sněm byly dokonale sklamány. Příčinu dlužno hledati v tom, že stavové čeští, sami o sobě nejsouce dosti svorni, neuměli v pravý čas získati ostatních zemí. Uhři vůbec se nedostavili, poněvadž nechtěli utužovati svazku státoprávního s ostatními zeměmi a raději jej

uvolniti, cítíce se dosti silnými k obhájení svých svobod. Když sněm generální byl zahájen, dostavily se vedle stavů českých pouze deputace z Moravy, Slezska i obou Lužic. Zástupcové stavů horno- a dolnorakouských dojeli teprve počátkem července.

Z celého jednání generálního sněmu pražského vysvítá, že ani zástupci vedlejších zemí nebyli s českými stavy za jedno. Z Moravy v čele poselstva, zvoleného na sjezdě brněnském (5. června), byli kardinál Dietrichštejn a Karel z Žerotína. Hned v samém začátku, když šlo o ustanovení výminek příští konfoederace a defense, deputace zdvihly mezi sebou, jakož i proti Čechům, dávné stížnosti, nikdy nesrovnané, ale vždy novou kyselost vzbuzující. Moravané, Slezané i Lužičtí doložili nejprve, že nejsou nikterak povinni choditi na generální sněmy do Prahy, i dali to sobě od císaře reversem potvrditi. Po tomto výstupu Moravané počali vyjednávati o konfoederaci i dokládali se zejména toho, že r. 1608 zapsali se s Uhry a Rakouskými ve spolek na vzájemnou obranu svých svobod a že nevidí toho potřebu, proč by zanechávali toho spolku a smlouvali se o jiném. Toto jednání Moravanů nelze naprosto odsouditi*); plnomocníci jejich vykonali své poslání po zralé úvaze a na základě instrukce, dané jim před tím na sněmě brněnském. Důkazem toho jest, že pan Karel z Žerotína obojího jednání se účastnil. On prohlédl konečné záměry Thurnovy i jeho soudruhů, namířené proti rodu Habsburskému, a poněvadž z nich vlasti své nic dobrého netušil, politika jeho od té doby obrátila se směrem opáčným. A poněvadž také plnomocníci slezští a lužičtí vyslovili se podobně jako Moravané, Thurn a jeho stoupenci utrpěli úplnou porážku a ještě před skončením sněmovního jednání rozmrzelí se vzdálili. Ano, císař dosáhl od většiny stavů českých, že vzali na sebe uhrazení celé pětiny jeho dluhů, jež dostoupily tehda výše 14 milionů tolarů.

Důrazněji a svorněji než ve věcech politických ozvali se protestantští stavové na tomto sněmě proti porušování svobod náboženských a podali zvláště v příčině kostelů broumovského a hrobského stížnost k císaři. Avšak Matyáš nabyv nové odvahy z toho, že celé jednání generálního sněmu mělo proň netušeně příznivý průběh, ani v této věci jim nevyhověl. Nejprve dal

*) Zvláště zdá se mi příliš přikrým soud, jejž o nich pronáší Gindely, Dějiny českého povstání, I., 88 násl.

přísně potrestati novostrašecké měšťany, že vypudili katolického faráře k nim dosazeného. Potom obeslal k sobě (ke konci května 1616) na zámek Brandýs n. L. hraběte Thurna, rytíře Oldřicha z Gersdorfa a appellačního radu Šimona Kohouta z Lichtenfelsa a tam jim ústy kancléře Zdeňka z Lobkovic odpověděl na onu stížnost stručně a přísně, že se poddaným katolických vrchností nepovolí, aby si směli stavěti kostely dle libosti. „Co se pak týče osazování far na mých panstvích, doložil, v tom nechci býti méně než kdokoli z Vás, jimž jest dovoleno bráti si kněze od arcibiskupa". Tato slova císařská vzbudila mezi protestanty českými úžas a zděšení. Všichni vrchní zemští úředníci a radové, kteří se hlásili k víře protestantské, učinili nové podání k císaři (25. února 1617), v němž znovu žádali za nápravu oněch stížností, ale příznivého vyřízení se nedočkali. Za tohoto nového zostření protiv opposice česká přátelila se vždy více s myšlenkou, aby pro budoucnost vyloučila rod Habsburský z nástupnictví na trůně českém.

II. Ferdinand Štyrský přijat za krále českého i markrabí moravského.

Otázka nástupnictví v zemích Matyášových byla již od delší doby předmětem bedlivých úvah při dvoře císařském. Poněvadž císař se svou manželkou Annou Tyrolskou potomků se nedočkal, bylo třeba vzhledem k hrozivému chování stavů protestantských v Čechách i v jiných zemích postarati se zavčas o nástupce. Ze žijících dosud bratří Matyášových oba, Maximilian i Albrecht, pro pokročilé stáří sřekli se svých práv, a tak z celé linie rakouské nejblíže oprávněným nápadníkem všech zemí, kde bylo uznáváno dědičné právo rodu Habsburského, stal se arcikníže Ferdinand Štyrský. Jemu však bylo zápasiti s mnohými překážkami. Především byl to španělský král Filip III., který jsa po matce Anně vnukem císaře Maximiliana II., zdvihl nároky na dědictví po Matyášovi; Ferdinand teprve po delším vyjednávání a mnohými důležitými ústupky pohnul jej k odstoupení. Druhou překážkou byl kardinál Khlesl, který se obával o svůj vliv u císaře, jakmile by formálně uznán byl za nástupce Ferdinand, jehož důvěrníkem a platným rádcem již tehda byl štyrský šlechtic Hanuš Oldřich Eggenberk. Proto hleděl Khlesl rozličnými vytáčkami celou tuto otázku odložiti co nejdále do budoucnosti, a teprve, když arciknížata

Maximilian a Ferdinand mu pohrozili, že jej násilím od císaře vzdálí, a také španělský vyslanec chystal naň proto žalobu u papeže, Khlesl povolil. Nejprve měla býti otázka nástupnická vyřízena v Čechách. Císař ohlásil stavům českým, že vzhledem k svému stáří rozhodl se upraviti následnictví v Čechách, předložil jim prohlášení Maximilianovo i Albrechtovo, že se trůnu vzdávají, a vznesl na sněm, který svolán byl na den 5. června 1617, prosbu, aby arcivévoda Ferdinand od něho adoptovaný za krále byl „přijat, prohlášen a korunován".

Tato vyhláška spůsobila v Čechách i v zemích vedlejších velké pobouření. Dvůr císařský musil býti připraven, že narazí na prudký odpor u stavů protestantských, kteří dosud zastoupeni byli, ač menšinou, v nejvyšších úřadech zemských; vyšší šlechta byla převahou katolická, avšak rytířstvo a královská města až na nepatrné výjimky protestantské. Ještě před zahájením sněmu byli náčelníci oposice pozváni na poradu do české kanceláře, někteří získáni prospěchy osobními a stkvělými sliby, druzí zastrašeni hrozbou, budou-li působiti proti Ferdinandovi, pak že bude dobře, „aby každý z nich měl dvě hlavy". Téhož dne pak z rána, kdy mělo sněmovní jednání počíti, nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka a kancléř Zdeněk z Lobkovic snažili se dokázati ostatním nejvyšším úředníkům, že nehledě k abnormálním událostem r. 1609 a 1611 králové čeští z rodu Habsburského vždy byli od stavů přijímáni a nikoli voleni, že tedy koruna česká v tomto rodě jest dědičnou.

Členové oposice viděli, jak očividně ztrácí se jim půda pod nohama, ale nepozbyli ještě veškeré důvěry ve vítězství. V předběžné poradě, kterou konali v Karolinu, usnesli se hájiti předně svobodnou volbu panovníka oproti pouhému přijetí, a za druhé navrhnouti odložení volby, ježto prý třeba se napřed poraditi v této věci se stavy zemí vedlejších. A právě v této vážné chvíli na hlavy stavů českých shrnuly se následky pochybené politiky, kterou již po dvě stě let důsledně prováděli, vylučujíce při každé změně na trůně královském stavy moravské i ostatních zemí, náležejících ke koruně české, z veškerého účastenství. Po tolikáté byli již prohlásili, že jen jim přísluší právo osazovati trůn český, zejména příkrým spůsobem učinil tak Thurn r. 1611. Nyní, když byli v úzkých, najednou si vzpomněli na právo zemí vedlejších, jimi dosud popírané, jen aby nalezli záminku pro odložení volby.

Náčelníci protestantských stavů doufali, že pro tyto dva návrhy dosáhnou většiny ve sněmě pomocí rytířstva a měst královských. Ale naděje ta byla trpce zklamána. Když počalo se rokovati o proposici královské (6. června), z nejvyšších úředníků, kteří první byli vybídnuti, aby odevzdali svůj hlas, jediný Thurn, jenž zastával úřad purkrabí karlštejnského, odvážil se hájiti svobodné volby a účastenství zemí vedlejších. Ale nejvyšší purkrabí ihned mu odpověděl, že čeští stavové při osazování trůnu nikdy se nestarali o ostatní země, ano jeden z přísedících zemského soudu, Jindřich Kolovrat, odevzdávaje hlas svůj pro Ferdinanda, přímo se Thurna otázal, jak dovede nynější své chování srovnati s jednáním r. 1611, kdy co nejostřeji se prohlásil proti účastenství stavů moravských a slezských při volbě královské. Tento pádný důvod neminul se účinkem: kromě Thurna jediný Kolona z Felsu odvážil se hlasovati proti Ferdinandovi, Roupa, Budovec i Vilém z Lobkovic hlasovali pro něj, za nimi Ondřej Šlik, který ve jménu celého panského stavu prohlásil, že jest přednesenými tuto důvody přesvědčen o dědičném právu rodu Habsburského. Potom ovšem i rytířstvo a zástupci měst královských bez odporu odevzdali hlas svůj pro Ferdinanda, který tímto spůsobem skoro jednohlasně od sněmu byl nikoli zvolen, nýbrž tak jak proposice královská žádala, přijat za krále českého. Nový, ač teprve „designovaný" král vydal potom revers, že bude šetřiti všech práv a svobod zemských, zejména majestátu Rudolfova. Z českých pánů Jaroslav Martinic a Vilém Slavata byli proti stvrzení majestátu, čímž se ovšem špatně zapsali u stavů protestantských. Brzo potom (19. června) Ferdinand byl za okázalých slavností korunován za krále českého.

Na Moravě přijetí Ferdinanda Štyrského za zeměpána stalo se spůsobem mnohem hladčím a snadnějším nežli v Čechách. V předloze královské, která podána byla na obecném sněmě v Brně (25. srpna 1617), poukázáno mimo jiné na to, že Ferdinand byl již od stavů českých za krále přijat, vyhlášen i korunován a že se doporučuje také moravským stavům za markrabí, poněvadž má sám nemálo zemí svých dědičných a obdařen jest vzácnými ctnostmi. Král Ferdinand II. že jest ochoten učiniti stavům „povinnost" v příčině potvrzení privilegií, svobod a obdarování, vykonají-li mu stavové dle obyčeje

země svůj slib; do vlády však za života Matyášova že vkládati se nebude.

Na tuto proposici všichni čtyři stavové na sněmě shromáždění prohlásili, že přijímají českého krále Ferdinanda též za markrabí moravského, a za hlavní důvod uvedli, že jest vnukem a potomkem císaře Ferdinanda I. a „královny Anny, jakožto dědičky pravé a přirozené téhož království a markrabství a tudy pošlý z krve a z kmene králův českých a markrabí moravských, pánů našich". Pádněji zajisté nemohlo dědičné právo rodu Habsburského býti uznáno. Aby však nebylo naprosto žádné pochybnosti, že stavové moravští jednají v této otázce úplně samostatně, byla přidána ještě tato významná věta: „Na tom jsme se usnesli a srovnali společně a jednomyslně, z své dobré a svobodné vůle, neohlédajíce se na žádný příklad, zvláště pak na to, že sou páni stavové království českého J. Mst. K. za krále českého přijali a korunovali, což že jest se bez vědomí našeho stalo, neméně to nežli jako i prvé v nápodobné příčině předkové naši, obtížně snášíme". Při tom si však stavové moravští vymínili, že Ferdinand má pozbyti práva na Moravu, kdyby se císaři Matyášovi narodil mužský potomek; že neujme se vlády na Moravě za císařova živobytí; konečně že po smrti císařově při nastoupení ihned potvrdí lantfryd v plném rozsahu jeho, všechny svobody a zvyklosti, což má hned nyní zvláštním majestátem stavům býti zaručeno dříve, než mu stavové slib poddanosti vykonají. Poselstvo, které v té příčině vypraveno bylo ze sněmu k Ferdinandovi a v jehož čele byli kardinál Dietrichštejn a pan Karel st. z Žerotína, žádalo zvláště za potvrzení svobody náboženské, „aby jedenkaždý ze stavů mohl pánu Bohu svobodně a pokojně sloužiti; neboť dosud ani jim ani předkům jejich v svobodu svědomí saháno nebylo, ani k víře, která jest dar Boží, žádný přinucován nebyl, a proto že i Ferdinand je při tom zůstaví".

Poselstvo moravské přijato bylo od krále Ferdinanda v Polné (1. září) a dostalo se mu ujištění, že budou bez rozmýšlení potvrzena všechna privilegia stavovská, že Ferdinand přizná se k landfrydu a vůbec vykoná jim svou povinnost. Jen vzhledem k žádané svobodě náboženské odpověděl vyhýbavě, že zachová se tak, jako předkové jeho, císařové Ferdinand, Maximilian, Rudolf a Matyáš, „strýc a otec jeho". Hned potom nový markrabí vydal se na cestu do Brna a potvrdil tam svobody

moravské (6. září 1617). Tak se stal Ferdinand II. markrabím moravským.*)

Podobným způsobem, bez nesnází, přijat byl Ferdinand ještě v létě r. 1617 za panovníka od sněmu slezského a lužického. Kardinál Khlesl navrhoval, aby Ferdinand dal se hned potom ve vyjednávání se stavy rakouskými, aby mu holdovali. V duchu počítal na to, že toto vyjednávání se dlouho povleče anebo dokonce rozbije o požadavky stavů protestantských. Avšak král Ferdinand, byv poučen o těchto tajných záměrech Khleslových od španělského vyslance Oñate, nevešel na tento návrh, nýbrž vymohl si u císaře Matyáše svolení, aby se napřed vyjednávalo o povýšení jeho na trůn uherský a o získání královské hodnosti německo-římské. Byloť pevným míněním jeho i arcikníže te Maximiliana, že když obou těchto hodností dosáhne, stavové rakouští neodváží se jemu holdování odepříti. I byl především položen říšský sněm uherský do Prešpurka na den 4. března, ale zahájen teprve 23. března 1618, a stavům předložena proposice podobného znění, jako před tím v Čechách a na Moravě, aby totiž Ferdinand byl za krále uherského „přijat, prohlášen a korunován". Ale uherská šlechta, zvláště nižší, prohlásila, že sice uznává zásluhy rodu Habsburského o obranu země proti Turkům a že tedy nemíní od tohoto rodu odstoupiti, nicméně že si přece vyhražuje právo svobodné volby. Dvůr císařský musil ač nerad povoliti, a tak po dlouhém a houževnatém vyjednávání Ferdinand byl (16. května 1618) zvolen a prohlášen také za krále uherského. Avšak volba jeho v Německu, o kterou hned potom usiloval, byla prozatím zmařena jednak odporem strany falcké, jednak tajnými piklemi kardinála Khlesla, který stále kladl Ferdinandovi v cestu všemožné překážky. Zatím povstání české způsobilo mocný a nenadálý obrat ve všech tehdejších zemích habsburských.

III. Výbuch povstání českého (1618).

Povýšení Ferdinanda Štyrského na trůn český posilnilo neobyčejně stranu katolickou v Čechách i na Moravě a vzbudilo v ní pevnou naději, že bude nyní snadnou věcí provésti v těchto

*) Kalousek, Státní právo, 2. vyd., str. 230. — Kameníček v „Archivním rozhledu", v Čas. Mat. Mor., XVII., 346, a ve „Sněmích", I., 124 násl.

zemích náboženský převrat toho způsobu a v té míře, jak uskutečněn byl již v zemích alpských. Na některých korunních statcích protestantské obyvatelstvo bylo donucováno buď přestupovati ke katolictví, nebo se vystěhovati; v městech královských, která až na Budějovice a Plzeň byla protestantská, nekatolíkům bylo odpíráno udělování práv měšťanských, a města nucena přijímati do svého svazku katolíky, jimiž potom dvorský sudí nebo podkomoří zemský obsazoval městskou radu; tím měla býti ponenáhlu vláda nad městy zajištěna katolíkům. Rozčilení v zemi rostlo, zvláště když vynikající osobnosti katolické se netajily míněním, že jest třeba zdvihnouti zřejmý boj proti protestantům a že především bude třeba hlavy sraziti náčelníkům oposice Thurnovi, Šlikovi, Vilémovi z Lobkovic a Budovcovi. Vynikající paní katolická, Polixena z Lobkovic, choť královského kancléře, vyjádřila se, že přišla doba, kdy buď protestanti od katolíkův neb tito od oněch budou potřeni. Broumovským protestantům bylo rozkázáno z kanceláře královské, aby klíče od nového kostela ihned vydali opatovi a když neuposlechli, byli čtyři měšťané toho města v Praze uvrženi do Bílé věže do vězení; císař nařídil (19. února 1618), aby byli vysláni do Broumova královští komisaři a přinutili městskou radu k zavření kostela; obyvatelstvo však se srotilo se zbraní v rukou, a komise odešla z Broumova s nepořízenou. Ještě hůře se vedlo Hrobským, jimž dal pražský arcibiskup kostel rozbořiti a se zemí srovnati. Tento skutek vzbudil nejen v Čechách nýbrž i za hranicemi velké pobouření a přispěl valně k pevnému přesvědčení obou stran, že jenom mečem bude možno náboženský spor rozhodnouti.

Defensoři, kterým za těchto okolností dle majestátu Rudolfova nastal úkol hájiti svých souvěrců, svolali zástupce krajů k poradě (6. března 1618). K sjezdu tomu dal podnět Thurn, který těžce nesl, že hned po korunování Ferdinandově zbaven byl výnosného úřadu purkrabí karlštejnského, jenž udělen byl katolickému pánu Jaroslavovi z Martinic. Sjezd, jehož účastenství nebylo valné, podal stížnost k místodržícím královským, jež však zodpovědna byla vyhýbavě. I bylo usneseno, podati stížnost k císaři prostřednictvím místodržitelův a odeslati listy ke stavům moravským, slezským i lužickým s prosbou, aby se u společného krále za ně přimluvili. Potom se sjezd rozešel s usnesením, že se má opět sejíti do dvou měsíců (21. května), neboť do té

doby doufalo se, že přijde odpověď jak od císaře tak i od stavů zemí vedlejších.

Od císaře došla odpověď velmi brzo, již za několik dní. V listě ze dne 21. března odmítnuty všechny stížnosti protestantů jako neodůvodněné, stavům bylo zakázáno konati zamýšlený sjezd a původcům předešlého sjezdu pohrozeno, že budou pohnáni k soudu. Zpráva o tom způsobila velké pobouření u stavů protestantských a všeobecně pokládáni byli pražští místodržící, zvláště páni Slavata a Martinic, za původce císařského listu. Nebylo tomu tak, neboť k tomuto rozhodnému kroku poradil císaři Matyášovi kardinál Khlesl, který tehda projevil mínění, že císař proti českému hnutí nemá vystupovati plíživě jako liška, nýbrž násilně a mocně jako lev. Ale také opposice nemínila ustoupiti. Přes opětovaný zákaz císařův sešel se dne 21. května druhý sjezd protestantský a to za četnějšího účastenství šlechty než poprvé; města královská, jsouce v moci dvorského sudí a podkomoří zemského, dostavila se ovšem hloučkem nepatrným. Dle úmluv, učiněných před tím mezi náčelníky opposice, na tomto sjezdě mělo se zahájiti odpadnutí od rodu Habsburského a prvním krokem k tomu mělo býti zavraždění nenáviděných místodržících Slavaty a Martinice. V paláci Albrechta Smiřického konali (22. května) poradu o tom Thurn, Budovec, Václav z Roupova, Kolona z Felsu, Pavel i Jan Litvín z Říčan, oba Vchynští a j. K nerozvážnému, zločinnému a v následcích svých tak tragicky osudnému skutku došlo dne 23. května: z rána členové sjezdu, v počtu asi 100 osob, stavu většinou panského a rytířského, ozbrojeni a provázeni ozbrojenou družinou vytrhli z Karolina na hrad královský, kdež zasypali výčitkami Slavatu i Martinice, a když pan Pavel z Říčan přečetl prohlášení, že stavové pokládají je za rušitele majestátu a je tedy vyhlašují za nepřátely své i všeho veřejného blaha, druzi chopili se obou a svrhli je i písaře Filipa Fabricia s okna do příkopu hradebního 28 loket hlubokého. Šťastnou náhodou nepřišel nikdo z nich o život; jen Slavata těžce se zranil při pádu o římsu i nalezl ošetření i ochranu v blízkém paláci paní Polixeny z Lobkovic; Fabricius vydal se na cestu do Vídně, aby o těchto událostech podal zprávu císaři.

Náčelníci stavů protestantských byli odhodláni vzpouru zahájenou svržením místodržících provésti do nejkrajnějších

důsledků. I prohlásili sjezd svolaný za řádný sněm zemský, zvolili si třicet direktorů k řízení správy zemské, po desíti z každého stavu, panského, rytířského a městského; v čele direktoria postaven pan Václav z Roupova, Thurn zvolen vrchním velitelem vojska, které však mělo se teprve sbírati, jemu k ruce přidáni Kolona z Felsu, Jan z Bubna a Pavel Kaplíř ze Sulevic. O něco později vrchního velení nad vojskem ujal se hrabě Hohenlohe, doporučený od kurfirsta Bedřicha Falckého, který hned od počátku vzpoury stavům českým nabízel pomoc. Direktoři vypsali hned potom všeobecnou zemskou berni na vojsko, vypověděli jezuity ze země a zabavili jejich statky i některých úhlavních protivníků svých. Thurn pak již dne 16. června v čele 4000 m. vytrhl proti městům Krumlovu a Budějovicům, které zůstaly císaři věrny a přijaly také císařské posádky, a hrozbami přinutil Krumlov ku vzdání, kdežto Budějovice setrvaly v odporu. Bylo to vedle Plzně jediné královské město, které se k povstání nepřidalo. Všechna ostatní města, i převážná většina stavu panského i rytířského, mezi nimi i mnozí katolíci, dali se strhnouti proudem revolučním.

Ačkoli stavové čeští zvláštním listem k císaři Matyášovi dovozovali, že všeobecná hotovost, kterou sbírají, není namířena proti němu, nýbrž proti jejich nepřátelům, přece nikdo, a zvláště tedy dvůr vídeňský, nemohl ani na okamžik býti v pochybnostech o pravé povaze celého hnutí tohoto. Nicméně četní rádcové, mezi nimiž nejvyšší purkrabí český Adam ze Šternberka, ano i nejbližší důvěrník Matyášův, kardinál Khlesl, byli toho mínění, že každý pokus potlačiti vzpouru by byl marným a že tedy bude lépe stavy po dobrém uvésti zase v poslušenství. V tom smyslu bylo také od císaře k českým stavům odesláno několik listů, jimiž sice další zbrojení jejich se zakazovalo, ale jinak císař v nich snažil se stavy uspokojiti slibem, že bude šetřiti všech svobod zemských, zejména oněch, jež obsaženy byly v majestátě Rudolfově. Takovou shovívavost a mírnost však zavrhoval král Ferdinand, jenž podporován byl od arciknížete Maximiliana, španělského vyslance Oñate a z českých pánů zvláště od nejvyššího kancléře Zdeňka z Lobkovic; jejich přesvědčením bylo, že není jiného zbytí, leč potlačiti vzpouru českou zbraní a přísně ji potrestati, ano jim jevilo se vyšlehnutí vzpoury štěstím, poněvadž prý tím podává se císaři do rukou zbraň, aby konečně

protestantství a zpupnost stavovská v Čechách byly pokořeny. Poněvadž však těmto záměrům nejvíce na odpor se stavěl kardinál Khlesl, rozhodli se Ferdinand i Maximilian, vzdáliti osobu jeho od císaře, zajali jej, odvezli (20. července) tajně na zámek Ambras v Tyrolích, kdež držán byl pod přísným dozorem, a teprve dodatečně skutek ten u císaře ospravedlnili. Tím byly útočné straně při dvoře vídeňské ruce zcela uvolněny, a již v srpnu vypraveno bylo první vojsko do Čech proti Thurnovi vedením plukovníka Dampierra.

IV. Marné snahy Žerotínovy o smír. Smrt císaře Matyáše (1619).

Povstání české zahájeno bylo za okolností hned na samém počátku nepříznivých, zejména konstellace zahraniční neslibovala v té příčině šťastného výsledku. Kdežto císař mohl ihned bezpečně počítati na okamžitou pomoc vojenskou ze Španělska i od arcivévody Albrechta, správce španělského Nizozemí, českým stavům naproti tomu sliboval přispěti pouze kurfirst falcký, náčelník evangelické unie; netoliko však, že sliby ty byly pochybné, nýbrž dalo se očekávati, že první krok unie ve prospěch Čechů nalezne mocnou protiváhu u ligy katolické. A což Francie, hlavní sokyně rodu Habsburského? Tam k neocenitelnému štěstí této dynastie neseděl již na trůně nesmiřitelný Jindřich IV., nýbrž nepatrný Ludvík XIII., odtud ani unie ani protestanté čeští nemohli se nadíti pomoci. I zbývala těmto jediná naděje, že totiž stavové ostatních zemí Matyášových na základě předešlých úmluv slovem i skutkem přispějí k vítězství ohrožené svobody stavovské i náboženské.

Ale i tyto naděje byly z největší části zklamány. V Uhrách palatin Forgáč, když k němu do Prešpurka přišel delegát stavů českých, učený Pavel Jesenský, aby směl shromážděným stavům uherským přednésti žádost za pomoc, nejen že k tomu nepřivolil, nýbrž dal jej zajati a odvésti do Vídně, kdež byl Jesenský uvězněn ve věži, ve které kdysi král Václav IV. v zajetí svém přebýval. V Horních Rakousích sice stavové císaři odepřeli žádost, aby směl v jejich zemi proti Čechům vojsko najímati a rozestavovati, a stejně odmítavě zachovali se také stavové dolnorakouští a uherští. Avšak z toho ještě nekynula Čechům pomoc přímá. Takovou pomoc najisto očekávali z Moravy, nejen

proto, že tato země kmenovou příbuzností stála jim nejblíže, nýbrž i z té příčiny, že také moravští protestanté od nějaké doby dospěli k pevnému přesvědčení, že jejich svoboda náboženská jest za Matyáše neméně ohrožena, nežli byla za Rudolfa, a že ještě větší nebezpečí jí nastává, až otěží vládních uchopí se rázný Ferdinand. Tak zajisté smýšlel i sám pan Karel z Žerotína, zvláště od té doby, co donucen byl (1615) rozličnými příkořími se strany katolické vzdáti se úřadu zemského hejtmana a na jeho místo nastoupil Ladislav Popel z Lobkovic, rozhodný katolík a bratr českého kancléře Zdeňka. Není pochybnosti, že při všeobecném rozjitření, které tehda i na Moravě zavládlo, a při neobyčejné vážnosti, jaké Žerotín požíval u všech stran i tříd společenských, jediné slovo tohoto podivuhodného muže by bylo stačilo, aby Morava přidala se ke vzpouře české. Ale Žerotín zůstal věren svým dřívějším zásadám, zejmena oné, že nelze svobody náboženské uhájiti mečem. O oprávněnosti povstání českého pronesl správné mínění: „nemůže popřeno býti, že na této straně sáhlo se příliš na majestát, na druhé straně však že jali se majestátu hájiti prostředky tuze neobyčejnými." Věc stavů českých pokládal za oprávněnou, ale spůsob, jakým při svou vedli, neschvaloval. Jakž by mohl také schvalovati pokus vraždy na císařských místodržících, který i ve Francii tehda byl zatracován.*) Žerotín také celému povstání netušil, i kdyby se Morava k němu připojila.

Z toho také se vysvětluje, že pan z Žerotína měl té doby jedinou opravdovou snahu: zjednati smír mezi dvorem vídeňským a povstalci. Vláda císařská také velmi záhy ocenila jeho úmysl a hned po vypuknutí vzpoury české císař pozval Žerotína do Vídně, aby se súčastnil tam porad, jaká opatření dlužno učiniti. Žerotín neváhal uposlechnouti a odebrav se do Vídně (17. června), doporučil užiti mírných prostředků, zejmena aby do Čech vypraven byl arcikníže Maximilian jako prostředník. Této rady nebylo uposlechnuto, ježto se jí opřel

*) Král Ludvík XIII. psal tehda Filipovi Španělskému: „Kdyby výstupek Čechů zůstal bez potrestání, mělo by to takové následky, že by pak jemu a jiným panovníkům každodenně podobné příkoří spůsobeno býti mohlo." Gindely, Děj. čes. povstání, I., 300. — K této stati srv. též Herbenův článek „Brněnský sněm v květnu r 1619" v Histor. sborníku, I., 176 násl. a Kameníčkův článek tamže: „Kterak Moravané přistoupili k povstání českému."

Khlesl, ale císař žádal aspoň Žerotína, přijav jej v slyšení, aby podporoval u stavů moravských přijetí královské proposice na sjezdě, který svolán byl do Olomouce na den 26. června. Žerotín to přislíbil a navrátil se domů. Zatím už vypraveno bylo od stavů českých do Olomouce poselstvo s Jindřichem Slavatou v čele žádat, aby se Moravané k povstání připojili. Přičiněním Žerotínovým zamítnut byl návrh čelící k podpoře této žádosti a na místě toho zvolena byla deputuce k císaři, jež měla mu doporučiti mírné vyrovnání s Čechy. Krom toho usnešeno najati 2000 jezdců a 3000 pěšího vojska k opatření bezpečnosti zemské; vojsko to, jehož vůdci jmenováni Albrecht z Valdštejna, Jiří z Náchoda a Petr Sedlnický, mělo se postaviti na hranicích českých u Jihlavy. V poselstvu k císaři byl vedle kardinála Dietrichštejna a knížete Karla z Liechtenštejna také Žerotín.

Zatím ovšem ve Vídni po odstranění kardinála Khlesla upuštěno bylo nadobro od pokusu o smírlivé narovnání. Nežli poselstvo moravské dorazilo do Vídně, byly již císařské pluky pohotově, aby zemí moravskou vtrhly do Čech. Stavové moravští byli tím velmi překvapeni, jednak že průchodem vojsk Moravě nastávaly nové útrapy, jednak že to měla právě tato země býti, ze které měl se státi první vpád do Čech. Poselstvo podalo ihned ve Vídni stížnost v té příčině, ale císař prohlásil, že nelze opatření to již odvolati. Na obecném sněmě, který svolán byl 15. srpna do Brna a k jehož zahájení dostavil se Ferdinand jakožto zástupce císařův, předložena byla královská proposice, v níž žádáno předně, aby Morava se otevřela plukům císařským, za druhé, aby polovice najatého vojska byla ponechána císaři k útoku do Čech. Naproti tomu stavové čeští k tomuto sněmu podali znovu žádost za připojení Moravy k jejich věci. Postavení Žerotínovo, na nějž oči všech byly upřeny, bylo nanejvýš nesnadné. Na konec byl průchod císařského vojska do Čech povolen, a českým stavům oznámeno, že zemský hejtman musil povoliti přání císařovu. Druhá žádost proposice královské byla odmítnuta, ale zároveň odpověděno stavům českým, že se s nimi Moravané nemohou spojiti proti císaři, poněvadž mu slíbili poslušnost. Aby se vyhovělo oběma stranám, bylo zvoleno poselstvo, které mělo nejdříve odebrati se do Vídně, tam si vyžádati přiměřené instrukce, odtud pak vydati se do Prahy a tam stavy napomenouti, aby se za slušných podmínek císaři poddali, jinak že budou moravští

stavové nuceni k němu se připojiti. Stavové slezští, kteří jediní Čechům slíbili pomoc na základě konfederace z r. 1609, měli býti vybídnuti, aby neposílali do Čech vojska, nýbrž hleděli raději spolu s moravskými posly smír prostředkovati.

Lužičtí stavové podobně jako moravští, zachovali se k žádosti českých stavův odmítavě.

Zatím co pochodeň válečná v Čechách vyšlehla prvním plamenem, a císařské vojsko v počtu 14.000 m. pod vrchním vedením hraběte Buquoje vtrhlo do země nemilosrdně pleníc a pustošíc, proti němu pak Thurn zaujal pevné postavení u Čáslavě, zvolené poselstvo moravské, v němž byli kardinál Dietrichštejn, Žerotín a pan Bohobud z Lipé, odebralo se do Vídně a odtud do Prahy k prostředkování zamýšleného smíru. Ale všechna jeho práce ukázala se marnou. Dvůr vídeňský, nežli se přikročí k dalšímu vyjednávání, kladl především podmínku, aby stavové čeští složili zbraň a vojsko rozpustili. Touto neustupností vlády bylo Žerotínovo poslání v Čechách značně stíženo, neboť náčelníci povstání beztoho již na něj zanevřeli, vytýkajíce mu, že jeho vinou Morava otevřena byla vojsku císařskému a že tedy tato sesterská země k Čechům hůře se zachovala nežli německé Slezsko, ano i oboje Rakousy. Proto také vřelá slova Žerotínova k zástupcům sněmu českého (17. září) vyzněla na prázdno. Tito nemohli pochopiti, jak může náčelník jejich souvěrců na Moravě, který r. 1608 sám zdvihl zbraň v podobné příčině proti císaři Rudolfovi, najednou od nich žádati, aby bez jakýchkoli záruk vzdali se dvoru vídeňskému na milost a nemilost, ano počali Žerotína i podezřívati, že jest tajným stoupencem císařovým. Odpověď, kterou poselstvo moravské (koncem září) přineslo, zněla v ten rozum, že stavové čeští nemohou zbraně složiti, pokud jim nebudou zaručeny jejich politické a náboženské svobody a pokud by císař sám nepodal ruku k smíru povolením formálního přiměří. Nelze popříti, že Čechové v této chvíli nemohli jinak jednati. Jejich odvaha byla ještě zvýšena, když konečně přišlo jim na pomoc ze Slezska 3000 m., čímž Thurn sesílen udeřil u Pelhřimova (3. listopadu) na císařského vojevůdce Dampierra a donutil jej k rychlému ústupu k Jihlavě. Tato porážka způsobila na Moravě takové leknutí, že veřejná hotovost zemská shromážděná u Jihlavy rozešla se v nepořádku na všechny strany. Brzo potom poražen byl od Thurna vůdce hlavního vojska císařského u Lomnice

(9. listopadu) s těžkými ztrátami, a Arnošt z Mansfelda, vůdce pomocného vojska, jež poslal Čechům vévoda savojský Karel Emanuel, po více než čtyřnedělním obléhání dobyl Plzně, hlavní bašty katolické v Čechách (21. listopadu). Thurn hned potom vypravil oddíl vojska do Rakous vedením hraběte Jindřicha Šlika, který zmocniv se Světlé odrazil Dampierra daleko dovnitř země a vtrhnuv až k Vitorazi, odtud rozeslal několik oddělení vojenských do blízkého i vzdálenějšího okolí za plenem. Tím způsoben jednak nemalý postrach u dvora císařského ve Vídni, jednak šlechta dolnorakouská vedením pana Kryštofa Ondřeje Thonradela zdvihla nové stížnosti náboženské, kdežto stavové hornorakouští, vedeni Černemblem a Gothardem ze Stahremberka, netoliko že odepřeli císaři peněz i vojska, nýbrž i zabránili přístupu do Čech 2000 m., které císař posílal stísněnému Buquojovi na pomoc. Ano již také uherští stavové počali se kloniti k odboji, aspoň palatin Forgáč v čele uherské deputace vyjednával v této době v Rohách se stavy dolno- i hornorakouskými.

Že však ani tehda ještě povstání se nerozšířilo po všech zemích Matyášových, příčinu toho dlužno hledati na Moravě. Stavové této země dosud neprojevili rozhodné vůle, že by se mínili k Čechům přidati, a přece očekávalo se s nadějemi na jedné, s obavami na druhé straně, že tak konečně přece učiní. Čechové aspoň na jisto doufali, že první větší válečný úspěch je k tomu donutí. Císař Matyáš zase hleděl si Moravy stůj co stůj udržeti, v dopisech k stavům moravským (v listopadu 1618) stěžoval si na kruté řádění Čechů zvláště proti věrné Plzni a ubezpečoval je, že by rád vše mírně ukončil, poněvadž žold vojsku velmi obtížně sbírá. Na žádost stavů svolal pak obecný sněm do Brna na den 13. prosince. Tam také upřena byla pozornost všech sousedních zemí. Černembl, Gothard ze Stahremberka i Thurn chystali se již koncem listopadu do Brna, aby si připravili na tomto sněmě příznivou půdu. Také na Žerotína učiněn byl mocný nátlak. Černembl odejel k němu do Třebíče a tam usilovně mu domlouval, aby konečně svým slovem rozhodujícím přispěl k spojení Čech a Moravy; v témže smyslu psali mu markrabí krnovský a Thurn. Ale Žerotín zůstal neoblomným, jednak že chtěl zůstati rodu Habsburskému věrným, jednak že byl přesvědčen, že povstání skončí nešťastně. V ob-

šírném listě k markrabímu krnovskému rozepsal se o rozmanitých důvodech, ze kterých nesouhlasí s připojením Moravy k povstání českému. „Jest křivé — píše — mysliti si, že císař Matyáš a katolíci dali by se přistoupením Moravy zastrašiti a k takovému porovnání, na jaké se myslí, přinutiti. Naopak! Přistoupení Moravy připravilo by je do takového zoufalství čili případněji řečeno do takové zuřivé odhodlanosti, že by nejen tuto, nýbrž všechny okolní země, ano veškera říše ke svému konci a nezbytnému zahynutí přivedeny býti musily". Když pak proto u protestantů moravských viněn byl z nekalého smýšlení k svým souvěrcům, odpověděl na tuto výtku v listě k moravskému pánu z Tiefenbachu: „Jest věc podivuhodná, že jest tak malá spokojenost se mnou, který jsem posud přece nic jiného nečinil, leč k pokoji radě, jej se vší pilností a opravdovostí vyhledával a podporoval, neproviniv se proti nikomu ani slovem ani skutkem. Také proti Čechům jsem se nikdy neprohlásil, nikdy skutkem neprojevil, proti nim nikoho neposazoval, věc jejich za bezprávnou nepokládal, ovšem pak spůsob jakým při svou vedou, neschvaloval — ač ani proto ještě nepřátelství ode mne neužili".

Třebas ubezpečen věrností Žerotínovou, dvůr císařský naplněn byl tehda velkými obavami, jak se stavové moravští zachovají. Žerotín však v plné sebedůvěře psal králi Ferdinandovi (29. listopadu 1618), že netřeba se ničeho strachovati. Ferdinand měl v úmyslu zahájiti sněm brněnský jako plnomocník císařův a již také byl na cestě do Brna, ale byv varován od kardinála Dietrichštejna před jakýmis úklady, vrátil se do Vídně. Sněm zahájili tedy císařští komisaři Jindřich z Kolovrat a Bedřich z Talmberka, ze stoupenců císařových přítomni byli kníže Karel z Liechtenštejna, kancléř Zdeněk z Lobkovic, kardinál Dietrichštejn a ovšem i Žerotín. Jednání však nebylo tak hladké, jak tento byl očekával. Neboť také čeští stavové vypravili deputaci do Brna, Pavla z Řičan, Oldřicha z Gersdorfa a Smila z Michalovic, v patách za nimi pak přicválal hrabě Thurn s praporcem jízdy, opustiv na krátký čas bojiště rakouské, aby svou přítomností Moravany strhl k odboji. Tím protestanští stavové moravští uvedeni byli do válečné nálady a proto také oba císařští sekretáři Fabricius a Michna, kteří v Brně dleli, rychle se z města klidili, aby ušli druhé defenestraci. Protestanté s počátku ze sněmovních porad vyloučili katoliky ano i samého Žerotína, který teprve po dvou

dnech vymohl si přístup k nim. Ale tu také hned se ukázalo, co dovede u jeho krajanů vážnost jeho osoby i mohutná výmluvnost. Přes přítomnost Thurnovu, a ač protestanté už byli odhodláni, odhlasovati připojení Moravy k Čechám, nestalo se nic takového a usnešeno pouze, ovšem za souhlasu stavů katolických, císaři důrazně doporučiti mírné vyrovnání s Čechy.

Kostky byly vrženy v neprospěch Čechů. Za příkladem Moravy také Rakousy a Uhry váhaly k nim se připojiti. Čechové zůstali na tak dlouho osamoceni, až se podařilo císařskému dvoru své chatrné vojenské síly doplniti pomocmi z Německa, Španělska, z Italie i Nizozemska. Stavům českým málo prospěla pomoc slíbená brzo potom od kurfirsta falckého i vévody savojského. Osud jejich povstání byl rozhodnut a to zakročením jediného muže, Karla staršího z Žerotína. Jeho zásluhou Morava zachovala věrnost Habsburkům, pokud žil císař Matyáš, jehož slabá vláda by byla společnému odboji všech zemí dědičných jistě neodolala. Po smrti Matyášově (20. března 1619) otěží vladařských se ujal Ferdinand, pán zemí štyrských a zvolený i korunovaný již král český a uherský. Tento panovník sice často jevil váhavost v jednání a spoléhal také dosti na rady svých důvěrníků, nicméně důrazem a rozhodností daleko vynikal nad Matyáše, a zejména po stránce náboženské vynikal neoblomností, vštípenou mu již od mládí. Také nastoupil na trůn ve věku mnohem mladším než kdysi Matyáš, byloť mu při smrti tohoto teprve 41 let.

V. Vpád Thurnův na Moravu. Stavové moravští připojí se přes odpor Žerotinův k povstání českému.

Nastoupením Ferdinandovým stal se veliký obrat v dosavádním stavu věcí tím, že se naprosto změnil poměr panovníka ke stavům českým. Stavové čeští, kteří k Matyášovi zachovávali aspoň na oko poddanskou úctu, byli odhodláni, neuznati nikdy Ferdinanda za svého krále, poněvadž byli přesvědčeni, že by jich svobod, zvláště náboženských nikdy neuznal. Také Ferdinand byl by nejraději upustil od všelikého vyjednávání; ale poněvadž vyzbrojení pomocné armády ve Španělsku mohlo ještě několik neděl potrvati a do té doby Ferdinand své síly nemohl měřiti s brannou mocí českou, doufal tuto mezeru časovou vyplniti

vyjednáváním. Proto také hned v prvním listě po smrti Matyášově sliboval stavům českým, že jim vydá revers, ve kterém všechny jejich dosavadní svobody, tedy i majestát císaře Rudolfa, budou stvrzeny, uznají-li jej za svého krále. Ale stavové, kterým zase záleželo na rychlém rozhodnutí v poli, odmítli veliké vyjednávání, a také druhý návrh krále Ferdinanda v té příčině jim poslaný (22. dubna) zůstal bez odpovědi. Členové direktorské vlády měli mnohem pilnější práci, aby totiž získali co nejdříve ostatní země koruny české i Horní a Dolní Rakousy. Doba k tomu zdála se býti velmi příhodnou, neboť osobnost Ferdinandova vzbudila i v ostatních zemích u stavů protestantských vážné obavy. Slezané, navnazeni rozličnými sliby direktorů českých, zvláště slibem, že budou uznány jejich nároky na Opavsko, odepřeli přijati Ferdinanda za svého panovníka, pokud by nebyl uznán v Čechách a na Moravě. Také lužická šlechta, ovšem s odporem měst, prohlásila, že se připojí k Čechům, budou-li jim při volbě královské a v postavení k české kanceláři přiřčena táž práva jako Slezanům. Hornorakoušti stavové odepřeli holdovati Ferdinandovi, jmenovali ze své moci zemského hejtmana, prohlásili se ochotnými vejíti ve spolek s Čechy a králi Ferdinandovi na jeho stížnost vzkázali, že věc českou pokládají za spravedlivou a že jsou odhodláni jí hájiti do poslední kapky krve. Podobně učinili stavové dolnorakouští, ano hleděli pro společnou věc získati též Uhry a Moravu.

Tyto příznivé zjevy v zemích sousedních pohnuly stavy české k pokusu, vynutiti podobný převrat — třebas i branným násilím — na Moravě. Především učiněn nový nátlak na Žerotína: Budovec dvěma listy plnými trpkých výčitek, markrabí krnovský, vůdce slezského vojska v Čechách, na osobní schůzi v Jindřichově Hradci (3. dubna) hleděli jej získati, hrozíce jinak, že Morava vojenským vpádem z Čech bude přinucena k připojení, ale všechno jejich úsilí zůstalo marným. Žerotín radil králi Ferdinandovi, aby osobně zahájil sněm na Moravě, zároveň pak vyzval kardinála Dietrichštejna, který byl velitelem pluků moravských, aby tyto rozestavil po hranicích českomoravských a tak vpádu vojska českého zavčas zabránil. Dietrichštejn však buď z opatrnosti nebo z nedostatku odhodlanosti opomenul tak učiniti a ponechal vojsko v Brně a v Olomouci. Ostražitost Žerotínova neosvědčila se planou. Již dne 18. dubna Thurn

na rozkaz direktorů vypravil se k hranicím moravským, jež nalezl nestřeženy, a byl již po pěti dnech (23. dubna) v Jihlavě od veškerého měšťanstva i od části šlechty moravské okázale uvítán. Dospěv do Znojma, přijal tam od většiny šlechty ujištění, že na sněmě brněnském, který byl od krále Ferdinanda svolán k počátku května, dojde k uzavření spolku česko-moravského. Kardinál Dietrichštejn byl tak ustrašen, že po svém důvěrném sluhovi vzkázal Thurnovi, že proti takovému spolku ničeho nenamítá. Podobně vyslovil se kníže Lichtenštejn a žádal jen ve jménu katolíků za bezpečný průvod na sněm. Pouze Žerotín ze svého venkovského sídla v Rosicích nedal na jevo ni nejmenší známky, že by mínil přesvědčení své změniti. Zemský hejtman Ladislav Popel z Lobkovic teprve týden po vpádu Thurnově na Moravu (29. dubna) osmělil se poslati k němu list s dotazem, „proč do země moravské vpadl?“ Thurn odpověděl mu ze Znojma (30. dubna) jizlivě, že „proto vtrhl on i s ostatním rytířstvem českým na Moravu, aby tam své přívržence navštívil, nepřátely pak, kteří smlouvu porušivše dovolili Čechy spustošiti mečem i ohněm, aby vyzval k zápasu.“

Při tomto chabém smýšlení strany císařské vítězství Thurnovo na Moravě bylo nepochybným. I ve vojsku moravském nastal obrat v jeho prospěch. Kdežto jízda vedená Jiřím z Náchoda a Petrem Sedlnickým stála u Brna, pěchota, jejíž velitelem byl pan Albrecht z Valdštejna, umístěna byla v Olomouci. Valdštejn byl horlivý stoupenec dvora vídeňského a obávaje se, že by spolu s ostatními vůdci buď musil se přidati k hnutí stavovskému, nebo že by mohl býti sesazen, učinil tajnou domluvu s Náchodským, aby pluky sobě svěřené zachránil, pro Ferdinanda. Náchodský tedy pokusil se jízdu odvésti od Brna k Olomouci, ale důstojníci vedeni podplukovníkem Stubenvollem se mu vzepřeli, donutili jej k útěku do Vídně a vrátili se s veškerým vojskem v poslušnost stavů. Sedlnický těchto piklů se nesúčastnil. Zatím Valdštejn, v podobném úmyslu jako Náchodský, rozkázal svému podplukovníkovi, aby s deviti praporci pěchoty dal se na pochod k hranicím uherským, on že s ostatkem za ním dorazí; mínil tam totiž střežiti některý z průsmyků pro oddíl vojska, jenž měl z Uher Ferdinandovi přijíti na pomoc. Když podplukovník neuposlechl tohoto rozkazu, byl od Valdštejna proboden, na jeho místě jmenován jiný a vojsko bez průtahu odvedeno. Na

večer téhož dne Valdštejn odebral se s vojenským průvodem k městskému pokladníku olomuckému, donutil jej, že mu vydal veškero jmění v pokladně uložené (96.000 tolarů), dal je naložiti na vozy a spěchal za ostatním vojskem. Toto z velké části sice zase od něho se odtrhlo a navrátilo domů, ale peníze Valdštejn šťastně dovezl do Vídně a tam odevzdal jako vítaný příspěvek válečný králi Ferdinandovi.

Zatím scházeli se stavové ke sněmu brněnskému. Strana katolická, v jejíž čele byl kardinál Dietrichštejn a kníže Lichtenštejn, byla stísněna, neméně Žerotín. Když protestantská šlechta, provázená jízdou Sedlnického, na cestě ze Znojma blížila se Brnu, katoličtí soudruzi vyšli jí na půldruhé míle vstříc, což nebylo již pouhým projevem zdvořilosti, nýbrž uznáním jejího nastávajícího panství. Protestantští stavové měli potom krátkou poradu v Slavkovském domě, to jest v paláci hraběte Oldřicha z Kounic, z jehož oken potom pan Ladislav Velen z Žerotína k lidu venku shromážděnému obrátil se s otázkou, zdali chce býti se stavy za jedno? Když lid zvolal: „Chceme!", byly zavřeny brány městské, šlechta všechna i zástupci měst, zvláště však měšťanstvo brněnské, odebrali se na Zelný trh a tu sestoupivše se v kolo, pod širým nebem se zdviženými prsty zavázali se přísahou, že při sobě do posledního přemožení věrně a neproměnlivě státi a jedni druhých zastávati chtějí (2. května).

Téhož dne potom stavové odebrali se do bytu kardinálova a tázali se ho, zdali jako generál jmenovaný od sněmu nad zemskou obranou ví něco o zradě Náchodského a Valdštejnově; někteří hrozili mu i vyhozením s okna, jako prý se stalo místodržícím pražským, a žádali, aby ihned složil úřad generála. Kardinál poděšen na smrt, popíral vědomost svou o zradě, jsa zajisté nevinen, a co se důstojenství jeho týče, prosil stavův, aby se vzdáti směl aspoň po několika dnech, čímž by ho ušetřili posměchu a potupy, přislibuje zároveň, že s nimi za jedno státi chce, jen aby žádného násilí na něm nevykonávali. Stavové obměkčeni jeho úzkostlivým a pokorným chováním, odebrali se k panu Karlu staršímu z Žerotína, jehož pro příbuzenství s oběma zrádnými vůdci podezřívali z účastenství, a dali mu touž otázku, jako před tím Dietrichštejnovi, avšak on velmi důstojně a rozhodně odmítl takové podezření, a stavové klidně odešli. Naposledy zašli ještě ke knížeti Lichtenštejnovi a také na něho

vznesli podobné obvinění, jenže s menší prudkostí, než v obou případech předešlých, neboť doufali, že tohoto mocného velmože ještě získají. Když tedy kníže ještě dosvědčil, že životem i statky chce při stavích státi a tento slib potvrdil rukou dáním, opustili jej v přátelské shodě, kdežto Dietrichštejn i Žerotín ve svých bytech přísně byli střeženi oddělením mušketýrův. Onen snášel osud svůj zbaběle, s nářkem a pláčem, psal do Vídně srdcelomné listy a pohnul i krále Ferdinanda, že stavům moravským vrátil peníze, ukořistěné Valdštejnem; Žerotín klidně a zmužile oželel ztrátu osobní svobody, napomínaje pouze své odpůrce, aby neporušovali stavovských svobod, neboť tím že zuří jen sami proti sobě. Po čtrnácte dní zůstal uvězněn ve svém domě, pak dostal dovolení od stavův, aby se směl odstěhovati na své statky, ale musil se zavázati, že odtud nikam neodejde, pokud by závazku svého nebyl sproštěn. I pobýval největším dílem na Rosicích.

Vlastní jednání sněmovní, které se počalo 4. května, zahájeno bylo sesazením Ladislava Popela z Lobkovic s úřadu hejtmana zemského, i bylo mu uloženo, že se nesmí z Brna vzdáliti bez vědomí stavů. Kardinál vzdal se ovšem hodnosti generálské i správy stavovské pokladny; veliteli vojsk jmenováni: Petr Sedlnický a Ladislav Velen z Žerotína nad jízdou, Bedřich z Tiefenbachu nad pěchotou. Pak bylo usnešeno, vypověděti jezuity ze země pro všechny potomní doby. Hned druhého dne přišla stavovská komise do brněnské kolleje jezuitské a rozkázala členům jejím, aby se ihned dali na odchod, nedavši jim ani poobědvati. Zatím dostavil se do Brna delegát stavů horno- i dolnorakouských Maximilian Hoën, z Čech pak přišlo 6. května dvanácte zástupců, v jich čele president direktorské vlády Václav Vilém z Roupova. Dne 8. května měli poslové ti slavnostní slyšení v plném sněmu. Český pán z Roupova žádal krátce, aby Moravané konečně přistoupili k Čechům a přistoupení to aby osvědčili spojením svého lidu válečného s českým. Jemu odpovídal moravský pán Vilém z Roupova, pán na hradě Znojemském, nejvyšší komoří moravský, slibuje rychlé vyřízení a dobrou naději dávaje; vyřízení to pak stalo se v plném sněmě dne 11. května, kdež prohlášeno, že stavové moravští spolčují se s pány českými proti komukolivěk; o tom pak ihned dána obšírná správa poselstvu českému i rakouskému

pánu Max. Hoënovi. V čelo zprávy zemské zvoleno bylo 29 direktorů (12 ze stavu panského, 12 z rytířského, 5 z měst královských) s plnou mocí sbírati vojsko, svolávati stavovské sjezdy, uzavírati spolky s cizími státy, dělati dluhy a v čas potřeby se doplňovati. Albrecht Eusebius z Valdštejna a jeho pomocník Lev Licek z Ryzmburka, rovněž Jiří z Náchoda a jeho druh Vilém Brabantský, byli jako zrádcové, kteří s nepřáteli vlasti se spojovati chtěli, na věčnost ze země vypovězeni a statky jejich zabrány.

Takovým způsobem i Morava po dlouhém váhání a rozmýšlení připojila se k povstání proti králi Ferdinandovi. Všeliké pokusy smírné byly rázem zpřetrhány, nebylo již pochybnosti, že toliko meč přinese konečné rozhodnutí.

IV. Bitva u Vistonic. Konfoederační akta zemí českých. Volba Bedřicha Falckého za krále českého. Thurn a Betlen Gábor u Vídně. Bedřich Falcký na Moravě. Smrt Jana Sarkandra.

Připojení Moravy k povstání českému mělo veliký význam netoliko politický, nýbrž i strategický. Cílem Thurnovým bylo zajisté co nejdříve namířiti na Vídeň, pokud nepřijde hojnější pomoc cizí, sklíčiti ji a tím rozhodnutí ve prospěch české věci co nejvíce urychliti. Pokud za jeho zády Morava zaujímala postavení Vídni přátelské, podnik takový nebyl možný. Nyní, kdy země ta byla získána, Thurn přikročil k provedení svého záměru. Velkou oporou byla mu protestantská šlechta v obou zemích rakouských. Když už vojska Thurnova v počtu asi 10—12.000 m. blížila se vídeňským předměstím, vypravila se (5. června) hromadná deputace šlechty dolnorakouské do hradu královského, hlavní řečníci její, Pavel Jakub Stahremberk a Ondřej Thonradl, slovy dosti vášnivými doráželi na Ferdinanda, aby upustil od války proti Čechům a aby vyhověl jejich požadavkům náboženským i politickým. Král Ferdinand osvědčil v této tísni neobyčenou statečnost a duchapřítomnost, a konečně vysvobozen byl příchodem kyrysníků St.-Hilairových. Téhož dne k večeru Thurn stihl až k hradbám vídeňským, ale nedosáhl svého účelu: protestantští stavové rakouští nedostáli slovu před tím daného, že mu totiž v noci tajně otevrou bránu městskou. Na pravidelné obléhání pak tak velkého města nebylo ani pomyšlení, ježto zatím Ferdinand

sehnal na 6000 m. branného lidu k obraně města. Zatím došla také z Čech nepříznivá zpráva, že Mansfeld poražen byl od císařského vůdce Buquoje u Záblatí (10. června), Budějovice vybaveny z obležení Hohenlohova a celé jihozápadní Čechy vydány v plen a lup nepříteli. Tím ovšem donucen byl Thurn od Vídně upustiti a nastoupiti rychle zpátečný pochod do Čech. Nejvhodnější příležitost k zlomení moci Ferdinandovy byla tím zmařena, veliké nebezpečí od Vídně odvráceno, a Ferdinand mohl bez obavy odebrati se do Frankfurtu, kamž vypsána byla na den 20. července schůze kurfirstů k volbě nového císaře.

Hned jakmile stavové moravští pro povstání se prohlásili, usnešeno bylo ve Vídni, vypraviti také na Moravu oddíl vojska císařského vedením Dampierrovým. Když se o tom direktoři moravští dověděli, ohradili se proti tomu u arcikníže Leopolda, jehož byl Ferdinand po svém odchodu do Frankfurta ustanovil svým náměstkem. Stížnost jejich byla odmítnuta, ježto Moravané sami účastnili se útoku Thurnova na Vídeň a i jinak podporují povstání české. Dampierre pak v čele 8000 pěších i jízdných a s třemi děly překročil na sklonku července (1619) hranice moravské u Retze. Královské vojsko počínalo si proti domácímu obyvatelstvu s nelidskou ukrutností, zámky a dědiny byly pustošeny, lid hroznými mukami donucován udávati, kde co skryl, zkrátka, jižní Moravě nastaly podobné dny nářkův a bídy, jaké zažily Čechy od rot Buquojových již roku předešlého. Jmenovitě zuřeno na panství drnholeckém, které náleželo panu Bedřichovi z Tiefenbachu, odtud pak přes Dunajovice namířeno na Mikulov a Vistonice, které obsazeny byly stavovským vojskem za vedení samého Tiefenbacha. Vojsko toto čítalo sotva 4000 m., tedy sotva polovici vojska nepřátelského. Tiefenbach hleděl Vistonice zachrániti, ale přesilou nepřátelskou byl donucen osadu vykliditi, když byla na jedné straně zapálena. Zachránil se rychle za řeku Dyji, která tudy teče, a most za sebou dal strhnouti. Dampierre s částí jízdy přebrodil se nedaleko mostu a kázal pěchotě, aby ho následovala. I strhl se (5. srpna) boj krutý a houževnatý v širém poli, v němž nebylo spořádaných šiků, nýbrž v malých hloučcích porůznu zápoleno. Mračna prachu, jenž z polí byl vydupán, rozmnožil zmatek, tak že sotva bylo lze přítele od nepřítele rozeznati. Konečně po šestihodinném chrabrém boji Moravané donutili královské vojsko k ústupu, který zase nastoupen byl

týmž brodem. Dampierre, jehož ztráta počítala se až na 1500 m., ustoupil do Dunajovic, vzdav se všech dalších pokusů výbojných, kdežto Tiefenbach vedl své vojsko do Židlochovic směrem k Brnu. Zpráva o tomto vítězství povznesla opět mysl českých direktorů, pokleslou valně od porážky u Záblatí, všude nařízeny slavné služby boží na poděkování a účinky jeho ukázaly se také na nejbližším sněmě moravském, který svolán byl na den 6. srpna.

Již na sněmě květnovém v Brně stavové moravští spolu s ostatními konfoederovanými zeměmi českými i rakouskými domluvili svolání generálního sněmu v Praze, jenž měl jednati o změnách ve zřízení, o spůsobu konfoederace a o postavení spolčených zemí vůči Ferdinandovi. Sněm byl skutečně obeslán plnomocníky všech zemí českých i Horních a Dolních Rakous a zahájen dne 8. července. V čele moravského poselstva byl pan Vilém z Roupova. V konfoederační aktě trůn český prohlášen byl za volební, jeho osazení však nesmí se již státi od Čechů samých, nýbrž svorným dohodnutím všech zemí ke koruně náležejících. Tím tedy Čechové vzdali se výsady, kterou odedávna provozovali ovšem proti vůli ostatních zemí; pouze v tom jim byla ponechána přednost, že při volbě královské jim přiřčeny dva hlasy, Moravě, Slezsku, Horní a Dolní Lužici po jednom. Moc královská byla opět značně omezena, tak že král stal se pouhým nástrojem v rukou stavů, neboť jen se svolením jejich měl válku začíti, vojáky najímati, pevnosti stavěti a na některou zemi dluh uvaliti. Při osazování nejvyšších úřadů zemských v Čechách a na Moravě měl býti vázán dobrozdáním stavů, tak že musil takový úřad býti odevzdán jednomu ze čtyř navržených kandidátů. Kancléřem českým měl býti Čech, místokancléřem Čech nebo Moravan. Práva protestantů vyměřena co nejrozsáhleji, katolíkům zaručeno sice volné vykonávání obřadů náboženských, ale byli vyloučeni z nejdůležitějších úřadů zemských i městských. Dosavádní konfiskace církevních statků schváleny, platnost majestátu Rudolfova rozšířena též na Moravu i obojí Lužici. Svazek korunních zemí byl uvolněn co nejvíce, každá země měla míti svou správu, své finance, zákonodárství, soudnictví, ano i vojenství, ze záležitostí, o kterých se měly společně raditi, jmenována výslovně pouze jediná, totiž královská volba. Každá země směla si na obhájení těchto práv zvoliti jistý počet

defensorů, kteří v důležitých rozepřích náboženských neb stavovských byli oprávněni zdvihnouti odpor i proti králi.

Na dotvrzení této konfoederační akty konáno bylo (31. července) slavnostní zasedání četných hodnostářů domácích i cizích na hradě Pražském. Čechové a Moravané po česku, Slezané a Lužičané po německu složili přísahu na toto nové zřízení. Potom všemu obyvatelstvu pražskému ranami z děl i pušek a všeobecným vyzváněním dáno na vědomost, že země koruny české učinily mezi sebou nový spolek na věčné časy.

Hned potom přikročeno k druhému bodu jednání sněmovního, jaké stanovisko má se zaujati vůči Ferdinandovi. V Čechách byla velká většina stavů pro jeho sesazení, s nimi pak projevili souhlas též delegáti slezští a lužičtí, avšak moravští poslové prohlásili, že k jednání o této otázce nemají plnomocenství a že si tedy musí vyžádati od sněmu moravského, který svolán byl na den 6. srpna, nové instrukce. Této žádosti musilo se ovšem vyhověti, Moravanům dána lhůta do 14. srpna a s nimi vypraveni do Brna zároveň zástupci českých stavův, kteří měli spolupůsobiti na příznivé rozhodnutí stavů moravských.

Sjezd brněnský, jehož poprvé se nesúčastnil stav prelátský, ježto nesouhlasil s usnešeními sněmu květnového, shromáždil se 7. srpna, schválil konfoederaci, uzavřenou v Praze s Čechy, Slezany a Lužičany a nařídil najati nových 1500 pěších pod Rudolfem ze Šlejnic, tak že branná moc moravská vzrostla tím na 6500 m. Kníže Karel z Lichtenštejna, Zdeněk ze Žampachu a Jan st. Kavka z Říčan, kteří nechtěli přistoupiti k usnešením sněmu květnového, byli ze země vypovězeni a o statky připraveni. Zároveň bylo nařízeno zabavení všech duchovních statků, do čehož pojaty netoliko statky biskupské, klášterní a statky obou kapitul, brněnské i olomucké, nýbrž i soukromé statky kardinála Dietrichštejna. Podobný nález vynesen proti Albrechtovi z Valdštejna a Jiřímu z Náchoda. Statky zabavené měly býti prodány a opati, probošti, mniši i panny slušně z prodeje vybyti. Kardinál na věčné časy byl ze země vypovězen a kanovníci uvězněni; z nich nejstarší Jan Platýz z Plattensteina, potomní biskup olomucký, po šest měsíců držán byl v okovech, až složeno bylo velké výkupné od jeho příbuzných. Z ostatních jen dva uprchli, osm jich rovněž bylo uvězněno; podobně stalo se opatu kláštera Hradišťského u Olomouce, Jiřímu Leodegarovi a opatu zábrdovskému Benediktu

Waltenbergrovi, který pobyl devět měsíců v žaláři. Všem katolíkům a jiným pochybným šlechticům dána byla lhůta čtyř neděl, do které měli se prohlásiti pro věc společnou, to jest pro povstání; neučiní-li tak, že rovněž statky jejich propadnou konfiskaci. Někteří direktoři, kteří byli v konání svých povinností shledáni vlažnými, byli sesazeni a nahrazeni jinými. O sesazení Ferdinandově nestalo se sice žádné veřejné usnešení, podtají však věc byla vyřízena k plné spokojenosti delegátů českých, a poslům moravským k sněmu českému dána v té příčině plná moc. Hejtmanem zemským na místě sesazeného Ladislava Popela z Lobkovic zvolen byl později Ladislav Velen z Žerotína, pán břeclavský.

Zatím již také stavové dolnorakouští, kteří přenesli sněmování z Vídně do Rohův, aby mohli s Čechy volněji jednati, zvolili si dle českého vzoru direktorium, v jehož čele byl Zikmund Adam z Traunu, a nařídili mu provedení dalšího zbrojení. Od nich i od stavů hornorakouských vypraveni byli plnomocníci ku generálnímu sněmu pražskému, na němž (15. srpna) slavnostně prohlášena konfoederace zemí českých a rakouských. Potom stalo se rychlé dohodnutí o následnictví na trůně českém. Dne 19. srpna čeští stavové jednohlasně prohlásili, že jsou zbaveni všech povinností k Ferdinandovi II., poněvadž jakožto chovanec jezuitů jest úhlavním nepřítelem evangelického náboženství, českou korunu získal nesprávným způsobem, hrozbami a podplácením, závazkům, které na sebe vzal, nedostál, jmenovitě ještě za života císaře Matyáše pletl se do vlády, do Čech válku vnesl, této zemi všemožné zlo způsobil a bez vědomí stavů se Španělskem učinil smlouvu o následnictví. O tomto usnešení zpravil hrabě Albín Šlik plnomocníky slezské a lužické, Václav Vilém z Roupova delegáty moravské a vybídl je, aby se prohlásili, zdali také jsou pro sesazení Ferdinandovo a je-li tomu tak, komu by se měla koruna česká nabídnouti. Všichni si vyžádali nějaký čas na rozmyšlenou, ale již potomního dne (20. srpna) Moravané za přítomnosti všech stavů prohlásili, že souhlasí, aby byl Ferdinand sesazen. O den později učinili tak i Slezané a Lužičané, ač neměli k tomu plné moci, ano od stavů hornolužických došel později rozkaz smyslu protivného.

K volbě nového krále byl pak již jen jediný krok. Ze tří knížat, kteří uváděni byli vážně za nápadníky trůnu českého,

Karel Emanuel, vévoda savojský, záhy ustál od horlivé s počátku podpory Čechů, poněvadž nabyl přesvědčení, že ani Francie ani Benátky nelze pro tuto věc získati; druhý, Jan Jiří, kurfirst saský, naprosto odmítal přijati korunu z rukou povstalců; tím se stalo, že převážná většina stavů českých sjednotila své hlasy (26. srpna 1619) na osobu Bedřicha, kurfirsta falckého; od něho doufalo se, že jako zeť anglického krále Jakuba I. a předseda unie evangelické v Německu pomůže věci české k vítězství. Druhého dne potom Albín Šlik a Václav Vilém z Roupova oznámili výsledek volby a zároveň důvody, proč se tak stalo, poslům moravským, tito pak po krátké poradě projevili svůj souhlas a podobně učinili i zástupci slezští a lužičtí, ačkoli Hornolužičané by byli raději měli za krále Jana Jiřího. Slavnostní poselstvo ze všech zemí koruny české mělo vypraveno býti ke kurfirstovi Bedřichovi, aby mu výsledek volby ohlásilo. Bedřich na radu svých důvěrníků, zvláště knížete Kristiána Anhaltského, prohlásil, že volbu přijímá, ačkoliv zrazovali jej důtklivě i vlastní tchán jeho král Jakub, i duchovní kurfirstové němečtí, ano i sám Ferdinand II., který zatím (28. srpna) zvolen byl ode všech kurfirstů, tedy i od Bedřicha, jednohlasně za císaře německého. Dne 25. října nově zvolený král i s manželkou svou Alžbětou překročil u Chebu hranice české a vykonav slavný vjezd do Prahy, byl tam (4. listopadu) ode dvou nejvyšších zemských úředníků, od administrátora protestantské konsistoře a od seniora Jednoty bratrské za krále českého korunován.

Dříve než Morava spatřila tohoto nového svého panovníka, strhly se v jižních končinách jejích i v zemích sousedních nové boje, ve kterých Moravané měli vynikající účastenství. Podnět k nim zavdal sedmihradský kníže Betlen Gabor, který jsa popouzen ctižádostí i touhou po rozšíření svého panství, mínil použiti všestranné tísně Ferdinandovy, aby buď na sebe strhl korunu uherskou anebo se aspoň zmocnil části horních Uher, náležejících dosud císaři. Získav na svou stranu protestantské stavy uherské a ujistiv se též souhlasem Porty turecké, dal se do vyjednávání s direktory českými, jimž slíbil, že vypraví jim na Moravu 20.000 m. na pomoc. Za měsíc září celé horní Uhry, vyjímaje toliko několik pevností, octly se v jeho moci a Betlen stihnuv 9. října do Trnavy, vypravil odtud 10.000 m. vedením Frant. Redeye na Moravu, kamž zatím od českých direktorův

odeslán byl hrabě Thurn, aby se ujal velení nad vojskem moravským, kdežto v Čechách vrchní velitelství svěřeno bylo knížeti Anhaltskému. Potom Betlen udeřil na město Prešpurk, kdež byla uschována královská koruna s ostatními odznaky. Arcivévoda Leopold vypravil na obranu města moravského pána Rudolfa z Tiefenbachu*) s 1500 pěšími a 500 jezdci. Avšak Tiefenbach proti přesile Betlenově ničeho nesvedl, a Prešpurk padl v moc tohoto (14. října). Ve Vídni z toho povstalo velké zděšení, Karel z Lichtenštejna, kardinál Dietrichštejn a jiní hodnostáři světští i duchovní prchali odtud do Horních Rakous. Hrabě Buquoi byv na rychlo odvolán z Čech, odtáhl do jižní Moravy, kdež u Břeclavy spojil se s vojskem Dampierrovým, pokusiv se marně (6. října) o dobytí Znojma, jehož statně hájili měšťané, sesíleni části hotovosti moravské. Zatím Thurn spojiv vojska česká, moravská i pomoc Redeyovu ve velkou armádu 35.000 m. pronásledoval vojsko císařské směrem k Vídni, ale toto vedením Buquoje i arciknížete Leopolda po některých nerozhodných potyčkách zachránilo se na pravý břeh Dunaje a zabránilo Thurnovi další pronásledování strhnuvši most přes řeku (25. října). Thurn teprve po měsíci spojil se s ostatním vojskem Betlenovým u Prešpurka, čímž vojska jejich vzrostla na 60.000 m. (Moravanů mezi nimi bylo 8000 m.) a společně táhli na Vídeň, kam zatím také císař Ferdinand se byl odebral, aby v této všeobecné tísni poddaným dodal odvahy. Spojené vojsko česko-uherské, trpící zimou, hladem, nemocmi i nedostatkem kázně, nehodilo se sice k pravidelnému obléhání tak velkého města, ale poněvadž s oblehateli spojili se také stavové horno- i dolnorakouští, byla by Vídeň musila za čas se přece spojeným nepřátelům vzdáti. V tom však zdvihl v horních Uhřích nepřítel Betlenův Homonnay válku proti němu pomocí krále polského, a Betlen musil nakvap od Vídně upustiti (5. prosince) a obrátiti se do Uher proti novému svému protivníkovi. Za kruté zimy také Čechové a Moravané domů se vrátili.

Na konci ledna 1620 Bedřich Falcký, již tehda zvaný „zimním králem“, poněvadž mu protivníci neusuzovali delší panství než přes zimu, vybral se v čele četné a nádherné družiny na cestu do Brna, aby tam přijal holdování stavů moravských. Svou manželku musil zanechati v Praze, poněvadž mu

*) Byl to bratr Bedřicha z Tiefenbachu, vítěze nad Dampierrem u Vistonic.

krátce před tím (27. pros. 1619) porodila synáčka. Až do Polné přišlo mu vstříc poselstvo stavů moravských, v jichž čele nejvyšší komoří Vilém z Roupova pozdravil krále českou řečí, kterou přetlumočil po německu český kancléř. V Třebíči přejaly čestný průvod dva prapory jízdy moravské, k nimž přidal krumlovský pán Bohobud z Lipé sto pěších. Před Brnem (4. února) očekávala Bedřicha šlechta moravská nádherně vystrojená na koních, v průvodu 1500 jezdců, rovněž i městská rada brněnská s ostatním měšťanstvem pozdravila jej před branami, zatím co třikráte zahřměly rány dělové se Špilberka. Potom veškera šlechta sestoupila s koní, zemský hejtman Ladislav Velen z Žerotína chopil králova koně za úzdu a dovedl krále až k jezuitskému kostelu, který od nějaké doby byl proměněn v bratrskou modlitebnu. Po službách božích král se svým bratrem Ludvíkem, s Kristiánem knížetem Anhaltským, hrabětem Hohenlohem a některými jinými ubytoval se v domě kardinála Dietrichštejna. Dva dny potom (6. února) vykonáno bylo od stavů slavné holdování, jehož však nesúčastnil se Karel st. z Žerotína, ač v Brně byl přítomen; Bedřicha toto chování velmi mrzelo, nicméně Žerotínovi statků nezabavil, nýbrž pouze určil lhůtu, do které měl složiti hold. Potom se pokračovalo v jednání sněmovním, které zahájeno bylo již 9. prosince. Toto zasedání jest mimo jiné důležito tím, že tehda usnešeno, „aby lidé mající duchovní správu na sněmě zemském za stav počítáni a jmíni nebyli" a za platný prohlášen pouze stav panský, rytířský a městský. Na doplnění vojska povoleno dalších 2000 pěších a 500 jízdných, čímž vzrostla hotovost moravská na 7500 m. Žádost krále Bedřicha, aby mu povolena byla stálým důchodem daň z piva, byla odmítnuta, za to byly mu darovány tři statky, zabavené dosavadním držitelům. Právě tehda došla do Brna radostná zpráva, že velitel moravský Bedřich z Tiefenbachu dobyl města a hradu Mikulova, patřícího kardinálu Dietrichštejnovi.

Za to stihla krutá pohroma zemi moravskou od severu. Na 4000 kozáků vpadlo do sev.-vých. končin, posláni byvše od polského krále Zikmunda císaři Ferdinandovi na pomoc. Všude řádili s nelidskou ukrutností, v Meziříčí, kdež slaven byl sňatek jakéhosi šlechtice, mužské účastníky svatby pobili, nevěstu s ostatními dívkami a paními zhanobili a do zajetí odvlekli, o vše drahocenné je před tím oloupivše. V Bystřici pod H. přepadli

zámek a statky pana Václava Bítovského a jednoho kněze bratrského tam zabili. Holešov byl zachráněn toliko zakročením bývalého faráře Jana Sarkandra. Tento horlivý kněz katolický, dosazený na faru holešovskou patronátním pánem Ladislavem Popelem z Lobkovic, byl od protestantů velmi nenáviděn a dávalo se mu zvláště za vinu, že povolal kozáky na Moravu. Tato pověst byla nesprávna, neboť Sarkander jen proto putoval do Polska, aby navštívil slavné poutnické místo Čenstochov. Když se navrátil do Holešova nalezl útočiště u jednoho ze souvěrců, neboť fara holešovská zatím dána byla protestantskému duchovnímu. Když kozáci přivalili se do Holešova, Jan Sarkander vystoupil ze svého úkrytu, vzal z kostela monstranci, vložil do ní posvěcenou hostii a tak očekával nepřítele, kdežto Holešovští úzkostlivě se kolem něho shrnuli. Kozáci poznavše, že shromážděný lid jest katolický anebo nevidouce u nebožáků příležitost k vydatnému plenu, Holešova ušetřili. Jakmile však o tom zpráva se rozšířila, Sarkander byl obviněn z tajného dorozumění s nepřítelem, zatčen a (13. února) odvezen do Olomouce, kdež po pět dní byl za strašlivých muk vyslýchán, až následkem tohoto nelidského nakládání zemřel (18. února).

Král Bedřich právě tehda (15. února) stihl z Brna do Olomouce. Toto město, ovládané bohatou kapitulou a několika kláštery, nechtělo se původně připojiti k povstání, a učinilo tak teprve, když mniši byli rozehnáni, kanovníci uvězněni a statky jim zabaveny a na katolíky vůbec učiněn nátlak vysokými kontribucemi. Poněvadž však ani tehda ještě měšťanům olomuckým se nedůvěřovalo, svolán byl z okolí lid selský do města a když Bedřich Falcký den po svém příchodu ukázal se na balkoně shromážděnému lidu, všichni přítomní na vyzvání zemského hejtmana vyzdvihli prsty pravé ruky, čímž naznačili přísahu, že chtějí svému králi zůstati věrni.

Z Olomouce král Bedřich odebral se do Vratislavě, kdež mu knížata a stavové slezští za okázalých slavností holdovali. Ale jako moravští, tak i slezští stavové odepřeli mu žádanou podporu peněžitou, a to právě bylo kamenem úrazu, o který se rozbilo dosavadní přátelství Betlena Gabora s Čechy. Betlen totiž dal se na sněmě v Prešpurce od protestantských stavův uherských zvoliti za „knížete uherského“ (8. ledna 1620), ale když poznal, že nedochází z Čech takové podpory, zvláště peněžité,

v jakou byl doufal, učinil konečně s císařem příměří (16. ledna), jímž potvrzeno mu všechno území v Uhrách, které právě držel, zatím pak mělo se v jednání pokračovati. Betlen žádal, aby císař podobné příměří povolil za spravedlivých podmínek také stavům zemí českých a rakouských, na to však císař pouze odpověděl, že bude-li za to poprošen, ukáže jim svou přízeň a dá na jevo světu, že mu nic není milejším nad pokoj a svornost. Touto povšechnou větou Betlen se spokojil, a císař Ferdinand na čas zbavil se nejnebezpečnějšího nepřítele.

VII. Bitva na Bílé hoře (8. listop. 1620) a potlačení odboje v zemích koruny české. Nová válka s Betlenem Gáborem a mír v Mikulově (v lednu 1622).

Naděje českých stavů, že volbou Bedřicha Falckého dosáhnou vydatné opory v cizině, byly trpce zklamány. Vévoda savojský, jehož cílem byla rovněž koruna česká, když viděl, že jí nedosáhne, zastavil úplně všeliké peněžité příspěvky, ano povolil i španělským plukům volný průchod svou zemí. Král anglický Jakub I., tchán Bedřichův, nesouhlasil vůbec s povstáním českým, byl nanejvýš rozhořčen, když uslyšel, že jeho zeť přijal korunu českou, a odepřel mu všelikou pomoc. Generální stavové hollandští z nepřátelství proti Španělsku poskytovali sice stavům českým měsíční příspěvek 50.000 zl., ale vojsko na svou pěst do pole postaviti se neodvážili, pokud by král anglický též tak neučinil. Ano i evangelická unie v Německu, bojíc se ligy katolické, nepovolila Čechům ani vojska ani peněz, a členové její usnesli se sáhnouti ku zbrani jen tehda, když by dědičné země kurfirsta falckého byly ohroženy. Tak byl Bedřich od cizích panovníků úplně opuštěn a odkázán na své síly a na stavy zemí českých i rakouských. Ale tyto země byly ve velmi smutném stavu. Čechy již před příchodem Bedřichovým byly lehkomyslnou a neschopnou vládou direktorův uvedeny do takové bídy, že nebyl vojsku za několik měsíců žold vyplácen a toto hledělo si ztrátu vynahraditi na domácím obyvatelstvu plenem a lupem. V tomto bezvládí mladý a nezkušený král, nadání nepatrného a toužící především po přepychu a rozkoších, nedovedl zjednati nápravu. Nespokojenost lidu rostla, když brzo po příchodu do Prahy dvorní kazatel králův, Scultetus, náruživý kalvinista, jal

se v dorozumění s členy Jednoty bratrské, jako byli Budovec a Vilém z Roupova, ve Svatovítském dómě i v jiných kostelích pražských bořiti oltáře, kříže, obrazy a náhrobky, ničiti relikvie a neušetřil ani nejcennějších uměleckých památek.

Naproti tomu císař Ferdinand II. získal mnoho platných spojenců. Filip III., král španělský, který od počátku povstání českého posílal Ferdinandovi hojnou měrou vojsko i peníze, zavázal se (v lednu 1620) přispěti ze Španělska 12.000 pěších a 4000 jízdy, z Nizozemska pak 21.000 pěších a 8000 jízdy a vydržovati je ze svého; část tohoto vojska od nějaké doby už byla na půdě rakouské. Papež Pavel V. na doléhání Španělska od března 1620 zdvojnásobil dosavadní příspěvek peněžitý, tak že odváděl císaři měsíčně 20.000 zl. Členové katolické ligy v Německu na sjezdě würzburském (v prosinci 1619) zavázali se postaviti 21.000 pěších a 4000 jízdy do pole; ovšem že musil císař náčelníku jejímu, Maximilianovi Bavorskému, slíbiti úplnou náhradu válečných útrat a pokud by se tak nestalo, postoupiti mu některou ze svých zemí dědičných; krom toho měla na něj přejíti kurfirstská hodnost falcká i všechno území, které by tomuto byly odňaty. Konečně i Jan Jiří, kurfirst saský, zanevřev z rozličných příčin na Bedřicha Falckého, sám se nabídl císaři, že přispěje k pokoření vzpoury v zemích českých, bude-li mu obojí Lužice zastavena až do úplné náhrady válečných útrat. Také král polský Zikmund III., který měl sestru císařovu za manželku, přihlásil se za spojence a pospíšil si s výpravou 4000 kozáků, kteří už za pobytu Bedřichova na Moravě do této země vpadli a nelidsky mnohé kraje zpustošivše, odtud do Dolních Rakous se obrátili, kdež sesílili vojenskou moc Buquojovu.

Lstivý kníže Betlen Gábor přerušil sice opět příměří uzavřené s císařem a dav se voliti od stavův uherských (25. srpna 1620) za krále, vypravil opět stavům českým a moravským oddíl vojska na pomoc, tato však již neodvrátila konečnou zkázu od jeho spojenců.

Knížata ligy katolické za zimu r. 1620 dokončila svoje přípravy válečné, a koncem května shromážděno bylo statné vojsko 24.000 m., hotovo ku vpádu do Horních Rakous a do Čech. Vrchním velitelem ligistické armády byl Maximilian, vévoda

bavorský, ponechával však řízení věcí válečných zkušenému vojevůdci Janu Tillymu, rozenému Nizozemci, který ve službách císaře Rudolfa II. válčil proti Turkům i Bočkajovcům v Uhřích a nějaký čas před mírem libeňským (1608) byl také velitelem císařských vojsk na Moravě, po onom míru pak vstoupil do služeb bavorských. Země rakouské i české byly tomuto vojsku úplně vydány, ježto knížata unie evangelické, kteří stáli tehda s 13.000 m. u Ulma, prostřednictvím francouzského vyslance učinili smlouvu, kterouž si vyhradili pouze, aby ušetřeno bylo území falcké, za to však ponechána ligistickému vojsku volnost účastniti se války v Rakousích a v Čechách. Maje takto záda krytá, Maximilian překročil (24. července) u Riedu hranice hornorakouské a nesetkav se s valným odporem stavův, již 4. srpna slavil vjezd svůj do Lince. Stavové hornorakouští byli donuceni císaři holdovati, aniž jim byly svobody jejich potvrzeny, a s 3000 stavovského vojska vstoupiti do služeb císařských. Odtud nastoupil na další pochod do Čech ke Kaplicím, ale neobrátil se ještě na sever, nýbrž uhnul přes Benešov k Vítorazi a Světlé do Dolních Rakous, kdež se spojil (8. září) s císařským vojskem Buquojovým a Dampierrovým. Buquoi, nechtěje se vzdáti samostatného velení, radil s počátku, aby jemu svěřena byla výprava na Moravu, zatím co by Maximilian vtrhl do Čech, ale musil se konečně podrobiti přání vévody bavorského. Tak dosáhlo spojené vojsko počtu 50.000 m.., a český vůdce kníže Anhaltský, který sotva s poloviční mocí vojenskou dosud stál u Rohů, musil couvnouti ke Znojmu, kdež doufal spojiti se s pomocným oddílem Betlena Gábora. Buquoi i potom radil, aby spojená armáda císařská obrátila se na Moravu a tam zabránila spojení vojska Betlenova s Anhaltovým, avšak Maximilian na radu Tillyho rozhodl, aby se především vtrhlo do Čech, ježto se na jisto očekávalo, že Anhalt na obranu této země bude musit táhnouti za císařskými. Císař Ferdinand dal svolení k tomuto plánu, rozkázal Buquojovi aby se spojil s ligistickým vojskem ku vpádu do Čech a pouze 6000 m. vedením Dampierrovým mělo zůstati na ochranu Vídně a Dolních Rakous proti možnému útoku Betlenovu z Uher. Dampierre ujal se svého útoku ihned s velkým důrazem, ale při pokuse o dobytí Prešpurka zastižen byl smrtící ranou (9. října) a Betlen, vypraviv 8000 jezdců do Čech Anhaltskému na pomoc, chystal se k novým nájezdům do Dolních Rakous.

Výprava vévody Maximiliana do Rakous a do Čech sledována byla také na Moravě s pochopitelným napjetím. Na sněmě v Olomouci, který zasedal od 15. června, stavové svolili, aby veškero jízdné i pěší vojsko moravské spojilo se s vojskem českým, jakmile o to nejvyšší vůdce kníže Kristián z Anhaltu požádá. Kdyby kral osobně do pole vytrhl, stavové zavázali se k výpravě též osobně podle starodávného zvyku a spůsobu. Když přišly nové poplašné zprávy z Čech, stavové na sjezdě v Brně (1. října) prohlasili všeobecnou branno povinnost každého desátého muže: líknavým a vzpírajícím se hrozeno přísnými tresty. Tomuto sjezdu byl též přítomen hrabě Thurn a horlivosti stavů moravských tak byl nadšen, že je dával českým stavům za vzor. Na toto vyzvání sešlo se ke 12.000 branného mužstva u Brna, ale při přehlídce ukázalo se, že dobrá polovice jeho byla neschopna, tak že Anhalt nemohl této botovosti použíti ani k hájení pevnosti.

Dne 20. září spojené vojsko ligistické a císařské překročilo hranice české u Nových Hradů a obrativši se k Budějovicům, sesadilo se plukv, jimž velel císařský plukovník Marradas. Odtud za velkých ukrutnosti a nelitostného krveprolití dobyto bylo Prachatic, Volyně a Písku, a namířeno k Plzni, kterou držel Mansfeld. Na Plzeň však nebylo vtrženo, jelo Mansfeld sam zahájil s vévodou Maximiliánem snadné vyjednávání o vydání tohoto města za jistých podmínek jemu příznivých. Nejsa tedy z této strany ohrožen, vévoda bavorský hnul se s veškerým vojskem dále na sever a tu teprve narazil na vojsko knížete Anhaltského, který v Rakovníce a na okolních návrších zaujal výborne opevněné postavení. Když nedařily se pokusy vylákati nepřítele k rozhodné bitvě, vůdcové ligistického vojska rozhodli se nastoupiti pochod ku Praze, kterou doufali snadným přepadnutím dostati do svých rukou. Ale i v tom předešel je kníže Anhaltský. I podařilo se mu stáhnouti od Plzně na Bílou Horu rozestavu výhodným spůsobem své vojsko, které v případě proti útoku nepřátelskému [illegible] bylo jíti hradbou, na rychlo vystavenou. Vojsko [illegible] se na 21.000 mužů, z nichž v to 5000 jezdců uherských: [illegible] se na 4000 mužů, mezi nimiž [illegible] Thurn [illegible] Vojsko [illegible], v němž velel [illegible] Maximilian [illegible] Tilly a [illegible] velel jednotlivým [illegible] Bubna z Litic [illegible] Vilém z Lobkovic [illegible]

Marradas a Pappenheim, přes odpor opatrného a váhavého Buquoje učinilo brzo po poledni (8. listopadu) první útok, v němž s počátku Čechové, ač počtem slabší, ale majíce příznivější polohu, osvědčili značnou převahu. Zejména Kristian ml. z Anhaltu v čele jízdy české tak prudce a statečně udeřil na jízdu císařskou, že nejen tuto, nýbrž i část pěchoty císařské donutil ku zmatenému ústupu, který teprve včasným zakročením Tillyho byl zastaven. Avšak ostatní vojsko na straně české, složené z různých národův, ukázalo záhy svou necvičenost a neschopnost. Pěší pluk hraběte Thurna na nejzazším levém křídle dal se na útěk hned na počátku bitvy, na nepřítele ani nevystřeliv, také uherští jezdci ani nevyčkali útoku protivníka a uháněli tryskem z bojiště. Tím způsobeno zděšení v ostatním vojsku českém, nastal zmatený útěk přes stráně Bílé Hory do Košířského údolí a po svazích Petřína na Smíchov, kdež mnoho jich utonulo při pokuse přeplaviti se přes Vltavu. Nejdéle vytrval pěší pluk moravský za vedení Jindřicha Šlika, až v hrdinském boji proti přesile zahynuli všichni do posledního muže i s chrabrým svým vůdcem, kdežto kníže Anhalt ml. rovněž statečně bojuje dvakrát byl raněn a konečně upadl v nepřátelské zajetí. Moravané zachránili aspoň čest tohoto smutného dne a zajistili si dle zpráv očitých svědkův, i z nepřátelského tábora, nesmrtelnou památku.

Smutnější a potupnější než bitva sama, která nepotrvala o mnoho déle než hodinu, byly události, které hned potom se sběhly. Bedřich Falcký, ač od vojevůdců požádán, bitvy se nesúčastnil, nýbrž právě v tu dobu meškal u hostiny s dvěma anglickými vyslanci. Zpráva o porážce způsobila na všech stranách jen zmatek, zděšení a málomyslnost. Marně se namáhal Thurn ml., rakouský pán Černembl i mnozí měšťané pražští dovoditi možnost a potřebu hájiti aspoň po několik dní Prahy proti nepříteli, který pro pokročilou dobu zimní a nákažlivé nemoci nemohl podniknouti dlouhotrvající obležení tak velkého města. Anhalt, Thurn st., Hohenlohe a jiní vůdcové pozbyli veškeré důvěry ve zbytky vojska zbědovaného a demoralisovaného, a král Bedřich, pamětliv jsa především bezpečnosti své i své manželky, po marném pokuse vyjednávati s nepřítelem dal se již dne 9. listopadu z rána s rodinou na cestu do Slezska a jej doprovázela většina vojevůdcův i nejvyšších úředníků zemských.

Po útěku králově ovšem nikdo nepomýšlel na odpor, vojsko se rozešlo, a poněvadž ani zástupci měst pražských ani členové stavů, kteří v městě zůstali, neučinili žádného obranného opatření, mohl Buquoi již dvě hodiny po odjezdu Bedřichově a vévoda Maximilian jen o něco později slaviti svůj vjezd do Prahy.

Potom stavovská deputace česká, vedena nejvyšším hofmistrem Vilémem z Lobkovic, předložila vévodovi Maximilianovi podmínky, za kterých stavové chtěli císaře opět za svého panovníka uznati; byla to všeobecná amnestie, zachování náboženských i politických svobod a zabezpečení všeho majetku od konfiskací. Ale Maximilian na všechny tyto žádosti odpověděl odmítavě a žádal od stavů podobně jako od měšťanů pražských bezvýminečné podrobení, a jediné co jim slíbil bylo, že se přimluví u císaře za jejich život. Císař však psal, aby se na jeho slib pranic neohlížel, nýbrž aby všechny náčelníky vzpoury hleděl se světa sprovoditi. Stavové vzdali pak císaři svůj hold (13. listopadu). Praze i okolním městům nastaly hrozné časy. Kamkoli přišlo vojsko císařské, kterému od delší doby nebyl žold vyplácen, plenilo, drancovalo a pustošilo všechen majetek, paní a dívky byly hanobeny, osobnosti ze šlechty i měšťanstva zajímány a teprve za výkupné na svobodu propouštěny. Sám Maximilian vytýkal Buquojovi, že trpí svému vojsku tak nelidské řádění v obyvatelstvu i vyslovil k císaři obavu, že toto by mohlo k nové vzpouře býti dohnáno. Již 17. listopadu Maximilian nastoupil cestu do Bavor, zanechav většinu vojska ligistického vedením Tillyho v Čechách.

Pádem Prahy a pokořením stavů českých rozhodnut byl i osud ostatních zemí, jež se k povstání přidaly, zvláště pak Moravy. Stavové moravští pod zdrcujícím dojmem zpráv z bojiště českého nabízeli císaři ihned úplné podrobení, žádajíce pouze za všeobecnou amnestii. Císař odpověděl, že o této žádosti rozhodne teprve tehda, až se mu stavové úplně pokoří. I pokusili se stavové, povzbuzeni hrabětem Thurnem, který zatím do Brna se dostavil, připraviti se k obraně proti vpádu vojska císařského a jali se za tou příčinou vyjednávati s Betlenem Gáborem i Bedřichem Falckým, který dlel ve Vratislavi. Betlen sice zavazoval se k novým pomocem, ano sliboval i podporu od sultána tureckého, což nebylo zrovna stavům moravským po chuti, avšak Bedřich nevěděl si jiné rady, než napomenouti stavy k vytrvalosti a těšiti je jalovými sliby. Zatím už velká část šlechty, klonící se

k miru sjela se na zámku Rosicích u Karla st. z Žerotína a konali tam vážné porady, jichž výsledek brzo se ukázal. Na sjezdě brněnském přes odpor Thurnův a Petra Sedlnického, jenž byl náměstkem zemského hejtmana, bylo usneseno, k císaři vypraviti nové poselstvo s nabídnutím, že stavové chtějí se k jeho poslušnosti vrátiti, budou-li jim jejich politická i náboženská privilegia potvrzena, všem milost udělena a nebude-li žádné vojsko do země uvedeno. Betlen Gábor, dověděv se o tomto rozhodnutí stavů moravských, hrozil jim sice, že vpadne s vojskem uherským na Moravu a že potrestá krutě ony, kteří se chtějí s císařem smiřovati, ale hned potom sám počal s císařem vyjednávati a v témže smyslu působil také na Bedřicha Falckého. Moravané jednali tedy opatrně, že na jeho sliby v příčině pomoci proti císaři příliš nespolehali.

Odpověď císařova na návrhy stavů moravských zněla opět odmítavě jak v příčině privilegií, tak vzhledem k ubytování vojska císařského na Moravě. Toto ostatně bylo již na cestě. Již 11. prosince octly se první oddíly vedením Rudolfa z Tiefenbachu, Marradasa a Maxa z Lichtenštejna před Jihlavou a donutily město ke kapitulaci; podobně obsazena byla města a zámky Velké Meziříčí, Telč, Slavonice, Třebíč, Jemnice. Zemi nastala doba plná hrůz a ukrutenství. Císařské vojsko, sehnané ze všech končin Evropy, rozbíhalo se daleko široko a bezohledným drancováním i pustošením všeho majetku uvádělo veškeré obyvatelstvo, katolické i protestantské, v zoufalství a nezměrnou bídu. Na odpor nikdo již nepomýšlel. Stavové v Brně shromáždění ujistili Buquoje, který rovněž již 12. prosince do Jihlavy dorazil, svou oddanosti k císaři, prosili, aby dalším násilnostem bylo zabráněno, slibovali, že sami se postarají o zásobení vojska císařského a na důkaz dobré vůle rozkázali všem stavovským posádkám, aby ihned všechna města i tvrze vyklidily. Tak otevřely se císařským bez překážky brány Brna, Znojma, Olomouce i jiných důležitých měst. Sám hejtman zemský Ladislav Velen z Žerotína požádal knížete Lichtenštejna za rozmluvu, aby mu mohl své podmínky oznámiti.

Ochota stavů moravských nesetkala se však s úspěchem. Buquoi, i kdyby byl chtěl, nemohl jim vyhověti, poněvadž mu císař veliké vyjednávání zakázal. Také si nedal záležeti, aby zabránil bezpříkladným násilnostem. Poslové, vypravení z Brna

k císaři do Vídně, byli přes to, že jim byl vydán bezpečný list, u Ivančic od několika set Valonův a Poláků přepadeni a oloupeni, takže musili do Brna se vrátiti a teprve 22. prosince nastoupili po druhé cestu do Vídně, kamž také šťastně se dostali. Poselstvo to mělo za úkol ospravedlniti stavy moravské, že jen z donucení připojili se k českému povstání, prositi císaře, aby jim vzhledem k dřívějším zásluhám, jež si o rod Habsburský získali, odpustil a je zachoval při dřívějších svobodách náboženských i politických. Císař Ferdinand povolal si na poradu kardinála Dietrichštejna, kancléře Zdeňka Popela z Lobkovic a jiné důvěrníky. Dietrichštejn, který od té doby dosáhl v řízení moravských věcí podobné moci, jako Lichtenštejn v Čechách, radil především, aby duchovenstvo na Moravě bylo rozmnoženo a jemu znovu vyhrazeno první místo na sněmě; královští rychtáři, purkmistři a písaři i jiní úředníci městští aby byli pouze z katolíků dosazováni; Čeští bratří a Novokřtěnci měli býti ihned potlačeni a kdyby se vzpírali, ze země vyhostěni; sirotci měli býti výhradně v katolické víře vychováváni a jakmile by jmění jejich dosáhlo výše 4000 tolarů, měli v manželství vstupovati jen se svolením císařským; členové cechů měli dle starodávného způsobu jen ke katolickým službám božím býti přidržováni; zkrátka, dle rady kardinálovy měla v městech i na statcích královských býti provedena rázně katolická reformace. Podobným způsobem mělo se státi s obnovením moci panovnické v zemi. Potrestání povstalců mělo se vykonati na hrdle i statcích, městské statky zabaveny a ze šlechty jen ti ušetřeni, kteří nesložili přísahu zimnímu králi. Dietrichštejn vyslovil se též pro zřízení neobmezené moci panovnické v osazování nejvyšších úřadů zemských, tomu však opřel se Zdeněk z Lobkovic. Císař v podstatě projevil souhlas s těmito návrhy, jmenoval kardinála Dietrichštejna svým komisařem na Moravě a přidělil mu někdejšího hejtmana Ladislava Popela z Lobkovic i jiné pány katolické, kteří povstáním byli svých úřadů zbaveni.

Poselstvo moravských stavů, v němž byli Bohobud z Lipé, Jindřich Zahradecký a Jan Čejka z Olbramovic, bylo přijato nemilostivě. Císař vyslechl jejich pokorná slova s přísnou tváří a mlčky. Kancléř Zdeněk z Lobkovic zasypal poselstvo prudkými výčitkami pro účastenství stavů v povstání českém, pro které prý nejsou ani hodni, aby byli před tvář císařovu

předpuštěni. Později (17. ledna 1621) bylo jim ústy kancléřovými oznámeno, že kardinál Dietrichštejn jmenován jest císařským komisařem na Moravě a že zavede vyšetřování proti účastníkům vzpoury; císař že se ke každému zachová dle jeho zásluh, vinníky že potrestá, nevinné vezme pod ochranu. Již několik dní potom (23. ledna) vydán byl císařský dekret, jímž jezuité na Moravě uvedeni ve svůj dřívější majetek a přiřčena jim plná náhrada za utrpené škody. Z této odpovědi císařovy teprve poznali mnozí, kteří dosud doufali v jeho shovívavost, že není pro ně žádné naděje. Thurn, který poslal do Vídně svou manželku, aby mu vyprosila milost, byv naprosto odmítnut, odešel do ciziny a připojil se k nepřátelům císařovým, kdekoliv se k tomu příležitost naskytla.

Jakmile kardinál Dietrichštejn uvázal se ve správu Moravy, vyhlášen byl (1. února) druhý dekret císařský, jímž mu svěřena byla správa statků všech rebellů, t. j. uprchlíků, někdejších členů vlády direktorské a některých jiných vynikajících účastníků povstání. Císař potom osadil částečně nejvyšší úřady zemské spolehlivými katolickými šlechtici: nejvyšším hejtmanem zemským jmenován byl Ladislav Popel z Lobkovic, který před povstáním tento úřad zastával, nejvyšším sudím Burian Berka a zemským podkomořím Karel Haugvic. Krom toho Zdeněk z Lobkovic, bratr Ladislavův, vypraven byl na Moravu, aby vyšetřoval vinu povstalců, kdežto Maximilianovi z Lichtenštejna svěřen byl úkol, aby stavovská vojska zařadil do pluků císařských, což se také bez odporu stalo, ano i mnozí důstojníci i plukovníci, kteří dosud bojovali proti císaři, přijati byli do jeho služeb. Poněvadž všeliká činnost sněmu i soudu zemského na ten čas byla zastavena a vládě císařské na tom záleželo, aby ze země docílila co největších příjmů peněžitých, byly ukládány velké kontribuce na všechny stavy, především pak na bohatší města. Tak uložil kancléř Zdeněk z Lobkovic, který za tím účelem do Brna se odebral, Jihlavě, aby odvedla poplatek 30.000 tolarů v hotovosti a sukna za touž sumu, Znojmu 23.000, Brnu 30.000, Olomouci 60.000 tolarů a v podobném poměru pokutována i ostatní města. Horším však ještě břemenem nežli tyto platy bylo vydržování a vyplácení císařského vojska, ubytovaného na Moravě, které rozmnoženo bylo tím, že většina stavovského vojska byla do něho zařaděna; břímě uvalené

tím na Moravu páčilo se až na 200.000 zl. měsíčně. Znojemští marně nabízeli císařské vládě, že zvýší svou kontribuci z 23.000 na 40.000 zl., jen budou-li zbaveni obtížného ubytování vojska. Nad to pak všechny daně, před tím od sněmu povolené, zvláště daň z piva, byly s neobvyklou přísností vybírány. Železná ruka spočinula zvláště na nižších třídách lidu, a při tom svírala mysl všech trapná nejistota, co komu hrozí v budoucnosti, neboť o této nebylo dosud rozhodnuto.

Mnohem lépe než Čechám a Moravě dařilo se oběma Lužicím a Slezsku, jichž pokoření svěřeno bylo kurfirstovi saskému. Tento uvedl již počátkem listopadu (1620), tedy ještě před bitvou bělohorskou, dolnolužické a o něco později také hornolužické stavy v poslušnost císařovu a zaručil jim „dražďanským akkordem“ (3. března 1621) zachování všech privilegií, svobodu náboženskou a všeobecnou amnestii, ze které vyňato bylo pouze 11 šlechticův, a i tito vykoupili se pokutami peněžitými. Poněvadž obojí Lužice zůstala v rukou kurfirstových zástavou za válečné útraty, byla také ušetřena od všelikých násilností protireformačních. Déle v odporu setrvalo Slezsko, kamž se byl uchýlil kurfirst Falcký po bitvě bělohorské. Knížata na sněmě (v prosinci 1620) povolili mu velkou berni, ano nařídili konfiskaci statků církevních i všeho jmění císařových stoupenců. Když však i Morava se podrobila a Bedřich ze zbabělosti uprchl dále k svému svatu kurfirstovi braniborskému, slezští stavové a knížata zahájili vyjednávání s kurfirstem saským. Pochodili při tom mnohem lépe než Moravané, neboť kurfirst pouze si vymínil, aby se stekli konfoederace s Uhry a práva svobodné volby panovníkovy, na druhé straně jim zajistil všeobecnou amnestii, ze které vyloučen byl pouze Jiří, markrabí krnovský, a potvrzení všech privilegií, tedy i majestátu. Stavové měli císaři zaplatiti do roka 300.000 zl. a rozpustiti všechno vojsko až na 4000 m., kteří měli vstoupiti do služeb císařských. Na základě těchto podmínek uzavřen byl (28. února 1621) „akkord saský“, který, ač s ním císař úplně nesouhlasil, od něho později byl schválen a potvrzen.

Kurfirst Falcký, jehož země (rýnská Falc) byla obsazena vojskem ze španělského Nizozemska, dán byl od císaře (29. ledna 1621) do říšské klatby jakožto zrádce a rušitel veřejného pokoje, a prohlášen za zbavena všech svých zemí a hodností. Podobný

nález vynešen byl také proti knížeti Anhaltskému, hraběti Hohenlohovi a markrabí Krnovskému.

Jediným nepokořeným odpůrcem v obvodu panství Ferdinandova zůstal ještě sedmihradský kníže Betlen Gábor. Císař po tolika vítězstvích v zemích českých i rakouských zdvihl opět nároky na ztracené komitáty hornouherské, kdež mínil také obnoviti někdejší práva církve katolické a omeziti velkou moc stavův uherských. Když Betlen nechtěl Horních Uher postoupiti, vypukla nová válka, která také Moravu zastihla těžkými pohromami. Uherští jezdci od počátku února (1621) podnikali četné vpády přes hranice moravské, pronikli až k Hustopečím, svedli tam několik šťastných potyček s císařskými a poplenili zemi daleko široko. Vůdce císařského vojska hrabě Buquoi choval se vůči těmto pohromám nečinně. Tyto úspěchy povzbudily Betlena, že počal znovu vyjednávati prostřednictvím hraběte Thurna s Bedřichem Falckým, který tehda dlel ještě ve Vratislavi, o pomoc. Bedřich slíbil, že vypraví do Uher markrabí Krnovského, který měl ještě něco vojska pod svým velením. Nežli však tato pomoc přišla, císařští dobyli několika pohraničních tvrzí, porazili oddíl vojska uherského u Strážnice a vtrhnuvše do Uher, donutili Betlena k ústupu do Košic (na zač. května). Buquoi dorazil až k Prešpurku a zároveň vydáno k obyvatelstvu uherskému císařské provolání, jímž se zaručovala amnestie všem, kdož by se vrátili k poslušenství. Město Prešpurk otevřelo ochotně brány císařskému generálu, pouze zámek setrval několik dní v odporu a posádka jeho vzdala se teprve po účinné dělostřelbě (6. května). Podvelitelé Buquojovi obsadili brzo potom Trnavu i báňská města hornouherská, takže císařští mohli s veškerou mocí oblehnouti Nové Zámky, nejpevnější tvrz v těch stranách.

Plných sedm neděl ztrávil Buquoi před Novými Zámky, jichž obranu stkvěle řídil Betlenův stoupenec Stanislav Thurzo, a zatím nabyl Betlen Gábor času, aby soustředil moc svou vojenskou v Košicích, a odtud také porazil oddíl vojska císařského vedený Tomášem Bosňákem. Následkem této porážky bylo třeba odvolati z Čech i z Moravy veškeré vojsko císařské do Uher a poněvadž se vědělo, že Jiří Krnovský chystá se na pomoc Betlenovi, císař požádal kurfirsta saského, aby překazil možný vpád Krnovského do Moravy, která byla na ten čas všeliké obrany zbavena. Císařské vojsko, obléhající Nové Zámky, bylo čím dál

tím nebezpečněji ohrožováno nájezdy uherské jízdy, která nepříteli překážela v dovozu píce a potravin. V jedné takové potyčce Buquoi padl (10. července) a Maximilian z Lichtenštejna, který na jeho místě ujal se velení, upustil od dalšího obležení Nových Zámků, zanechav největší část děl i střeliva Uhrům, kteří císařské pronásledovali až na ostrov Žitný a jim velké ztráty způsobili. Betlen nedbaje prozatím na Lichtenštejna, zmocnil se znovu Trnavy; tam spojil se s ním markrabí Krnovský, který přes odpor kurfirsta saského sebral ve Slezsku na 8000 m., vtrhl na Moravu, kdež dobyl Nového Jičína i jiných míst a zemi spustošil až po město Olomouc, jehož se chtěl zmocniti a měšťanům válečnou kontribuci uložiti, v čemž však bylo mu zabráněno včasným příchodem pluku Valdštejnova. Odtud dal se na pochod do Uher a docílil (koncem července) spojení s Betlenem Gáborem. Počátkem srpna celé horní Uhry až na několik pevných míst a na ostrov Žitný, kde dosud stál Maximilian Lichtenštejn, octly se v moci Betlenově. Útok jeho na Prešpurk (18. srpna) byl sice odražen, za to však podniknut byl zhoubný vpád na Moravu.

Morava byla v té době zbavena vší ochrany, ježto na rozkaz císařův největší část vojska odebrala se na bojiště uherské. Albrecht z Valdštejna, jemuž svěřeno velení nad nepatrnými zbytky pluků císařských, nemohl na větší podniky válečné pomýšleti, nýbrž obmeziti se na obranu západní Moravy. K tomu vypuklo povstání valašského lidu, jež nabylo takových rozměrů, že Dietrichštejn prosil císaře, aby mu část vojska k potlačení vzpoury ponechal. Tím obrácena byla pozornost Betlena Gábora v tyto strany. Dobyv pomezního města uherského Skalice, vtrhl na Moravu, zmocnil se Strážnice, Veselí a Uherského Brodu. Někdejší hejtman zemský Ladislav Velen z Žerotína, který se účastnil těchto bojů, uvázal se v panství nad těmito městy ve jménu Bedřicha Falckého, jemuž se tak znovu naskytla příležitost obnoviti svou vládu aspoň na Moravě. V tomto nebezpečenství císař dal rozkaz, aby všechno vojsko jeho z Uher obrátilo se na Moravu a žádal také, aby saské vojsko ze Slezska sem bylo posláno. Nežli však mohly tyto oddíly spojiti se s Valdštejnem, Uhři pronikli ještě dále do vnitrozemí, dobyli Litovle, Unčova, Zábřeha, ano i Moravské Třebové, všude hrozně plenice a pustošíce. Markrabí Krnovský vypraven byv od Betlena k Olomouci, dobyl Přerova a odtud vyzýval (v říjnu 1621) knížata

a stavy slezské, aby se k němu připojili. Potom vzat byl Lipník a hrad Šternberský zapálen. Nové vzpouře slezské zabránilo však vojsko kurfirsta saského, které na hranicích slezských útok markrabí Krnovského odrazilo a tím zmařilo vpád jeho do Slezska. Konečně podařilo se také spojenému vojsku císařskému, vedením Valdštejnovým a Hannibala Donína, zatlačiti Betlena Gabora až do Uherského Brodu. Obyvatelstvo moravské zkoušelo za celý ten čas neslýchané útisky, mnoho lidu i dobytka odvlečeno bylo do Uher, zajatcům hrozeno, nesloží-li velké výkupné, že budou prodáni Turkům za otroky. V celé zemi zahostila se taková bída, že nebylo možno pro vojsko ani potřebné obilí sehnati. V četných vesnicích, jež surovi Uhři zapalovali, zbyly z domků jen hromady popele, v nichž později nalezeny spálené mrtvoly obhájců domácích. Co nepadlo meči za oběť, mřelo hladem i nakažlivými nemocmi.

Betlenovi samému tyto spousty nepřinesly žádného prospěchu, ano vylidnění a spustošení východní Moravy znesnadnilo jeho válečnému lidu další pobyt v zemi. Také dobře věděl, že jeho lehká jízda nemůže se odvážiti rozhodné bitvy s vycvičenou pěchotou císařskou, a poněvadž k pořízení větší armády neměl peněz a jeho žádosti za pomoc u Benátčanů, Turkův i jinde minuly se s úspěchem, odhodlal se podati sám císaři ruku ke smíru a vyžádal si za tím účelem prostřednictví kardinála Dietrichštejna, gubernátora moravského. Císař nabídnutí takové milerád přijal. Plnomocníci obou stran sešli se (11. října) v Mikulově, městě náležejícím Dietrichštejnovi, kdežto zástupci uherských stavů dostavili se do Uher. Brodu. Vyjednávání trvalo až do konce roku a podmínky míru podepsány byly od Betlena teprve 6. ledna, od císaře 7. ledna (1622). Betlen vzdal se titulu krále uherského a slíbil vydati císaři Ferdinandovi korunu svatoštěpánskou s ostatními odznaky, za to císař povýšil jej za říšského knížete, postoupil mu dědičně vévodství opolské a ratiborské a ponechal mu vedle Sedmihradska sedm sousedních komitátův uherských, v nichž však vyhrazena byla císaři některá práva i náboženská svoboda pro katolíky. Uherským stavům udělena všeobecná amnestie a potvrzena jim všechna privilegia zejména z dob císaře Matyáše. Lehkovážný a sobecký kníže v této smlouvě hleděl si výhradně svého prospěchu a nepřičinil se pranic, aby vymohl nějaké příznivé výminky pro stavy zemí

českých a uherských, ano nedbal ani nejvěrnějšího spojence svého, markrabí Krnovského, který jsa vyloučen z amnestie, musil i potom vyhledávati u něho útočiště a zemřel již r. 1624 v Levoči. Panství Krnovské císař o něco později (1622) udělil Karlovi knížeti z Lichtenštejna, nejvyššímu gubernátoru českému, jemuž také stavové opavští, kteří před tím holdovali zimnímu králi, musili znovu učiniti slib poslušenství. Poněvadž Karel z Lichtenštejna i celý jeho rod milostí Ferdinanda II. byl vybaven z moci zemských úřadů moravských, stal se tím další krok k vybavení Opavska z dosavadní příslušnosti k Moravě a vévodství to čím dál tím více pokládáno bylo za součástku Slezska.*)

VIII. Potrestání vzpoury na Moravě.

Mírem mikulovským dovršeno bylo potlačení vzpoury ve všech zemích rodu Habsburského. Moravě přinesl aspoň ten prospěch, že zbavena byla krutých nájezdův uherských. Naproti tomu však vláda císařská použila vítězství svého k přísnému potrestání původcův a hlavních účastníků povstání, k obmezení moci stavovské a k bezohlednému pronásledování všech nekatolíků, aby v zemi zajištěna byla pro všechny potomní časy převaha církve katolické. Tak jako v Čechách Lichtenštejnovi, tak i na Moravě Dietrichštejnovi dán byl hned na počátku r. 1621 rozkaz, aby se zmocnil všech vynikajících účastníků povstání. Ale provedení tohoto rozkazu bylo nutno odložiti, ježto Morava zaplavena byla vojskem Betlenovým a bylo tedy třeba pomýšleti na odstranění zla válečného. Teprve po míru mikulovském mohlo se přikročiti k potrestání vinníků. Vyšetřování mělo býti namířeno především proti členům vlády direktorské, pak proti oněm, kteří se hned od počátku listem a pečetí k povstání zavázali, kteří se účastnili smlouvy konfoederační v Praze, kteří byli v poselstvu, jež ohlašovalo Bedřichu Falckému jeho volbu za krále českého, kteří v zajetí drželi kardinála Dietrichštejna a bývalého zemského hejtmana Zdeňka z Lobkovic, kteří zabavili statky duchovní, navštívili uherský sněm říšský a konečně, kteří přijali v době povstání úřad krajských hejtmanů na Moravě. Na základě tohoto

*) O postavení Opavska k Moravě napsal Dudík „Des Herzogthums Troppau ehemalige Stellung zur Markgrafschaft Mähren", ve Vídni, 1857.

návodu dal kardinál Dietrichštejn (7. března 1622) sestaviti listinu obviněných osob, jež obsahovala na 200 jmen někdejších direktorů, přísedících zemského soudu, defensorů, falckrabských komoří, krajských hejtmanů, komisařů k pražskému generálnímu sněmu i k říšskému sněmu uherskému a konečně jména rozličných pomocníkův a účastníků povstání.

Potom sestaven byl soudní dvůr, jemuž bylo uloženo provésti vyšetřování proti obžalovaným a vynésti nález trestu nad nimi. Presidentem tohoto soudu jmenován byl kardinál Dietrichštejn a přidáno mu bylo devět soudců, z nichž většina již před rokem působila v témže smutném povolání v Praze. Byli to: svobodný pán Siegfrid Breuner, Vilém Slavata, nejvyšší sud: Lev Burian Berka, Kryštof Vratislav z Mitrovic, pak právníci Jan Wentzel, Daniel Kapper, Rafael Meisch, Kašpar Schwab a Beran Ello. Soud zavedl vyšetřování netoliko proti uvězněným, nýbrž i proti uprchlým povstalcům, ano i proti dědicům oněch, kteří zatím zemřeli, a jichž statky ovšem prohlášeny byly za zabavené. Jeden z účastníkův odpykal si trest již roku předešlého. Byl to velitel stavovského vojska Bedřich z Tiefenbachu, vítěz nad Dampierrem u Vistonic. Brzo po této události onemocněl [illegible] a odebral se na léčení do švýcarského lázeňského místa Pfäfersu. Tam byl na žádost císařovu vydán od katolických kantonův a uvězněn na zámku Sargansu. Na důrazné zakročení [illegible], kteří takové uvězněni hosta na půdě švýcarské [illegible] za něco [illegible] na cestě do [illegible] a do Sargansu zpět zavezen a opět uvězněn. [illegible] byl brzo [illegible] a [illegible] Leopoldovi, který je, [illegible] převezl do Insbruka a tam [illegible] (28. května 1621).

[illegible] 2. [illegible] 1622 [illegible] účastníky, [illegible] a všechny [illegible] především [illegible] pana na [illegible] jeho [illegible] vřele přimlouvá [illegible] v Brně [illegible] čili nic. Z[illegible]

moravského poselstva, jež uzavřelo konfoederaci s Čechy, uvítal zimního krále latinskou řečí v jezuitském kostele, byl mezi mučiteli Jana Sarkandra, byl spolu s Václavem Bítovským a purkmistrem olomuckým za kmotra při křtu novorozeného syna kurfirstova v Praze (30. března 1620) a za hrozícího nebezpečí (v listop. 1620) vypravil se do Slezska, žádat tamějších knížat a stavů za pomoc. Byl pánem na Břeclavě a zdědil po svém strýci Janu Šemberovi z Boskovic, posledním toho rodu, velká panství Mor. Třebovou, Zábřeh a Rudu (Eisenberg). V Třebové vedl nádherný život a hostil na svém zámku stále četné umělce a učence. Po bitvě bělohorské domáhal se marně milosti císařské i uprchl z Třebové (13. dubna 1621), účastnil se vpádu Betlenova i markrabí Krnovského na Moravu a roznítil vzbouření Valachů. Později vstoupil do služeb dánských a švédských a padl v bitvě u Nördlink (27. srpna 1634). Z jeho statků Břeclavu koupila hraběnka Esther z Meggavi za 195.000 mor. tolarů, kdežto M. Třebovou, Zábřeh i Rudu císař daroval knížeti Karlu Lichtenštejnovi, jenž v těch stranách získal též Šumberk a Unčov.

Petr ml. Sedlnický z Choltic, vedle Ladislava z Žerotína, Bedřicha Tiefenbacha a Viléma z Roupova označen „hlavou rebellie", byl velitelem stavovského vojska a ač nebyl členem direktoria, měl tam (jako Žerotín a Tiefenbach) volný přístup. Po bitvě bělohorské uprchl do Hollandska, kde stal se generálem a guvernerem, a sňatkem dcery Anny s hrabětem Isakem Perponcherem založil tam hraběcí rod Perponcher-Sedlnických. Statky jeho byly zabaveny, z nich Rosswald, bývalé biskupské léno, kardinál Dietrichštejn propůjčil svému synovci Maximilianovi.

Václav Bítovský z Bítova, za povstání nejvyšší sudí dvorský, známý rovněž jako mučitel Jana Sarkandra, který také život svůj včasným útěkem zachránil, byl zbaven statků svých Bystřice p. H. a Prusinovic, jež císař daroval kancléři českému Zdeňku z Lobkovic. Později (1633) byl od císařského vojska ve Slezsku zajat a v Brně popraven. Vilém starší z Roupova, pán na zámku Znojemském a ještě několika statků, byl rovněž v poselstvu, jež učinilo konfoederaci se stavy ostatních zemí, vynikajícím členem direktoria, defensorem, přísedícím zem. soudu a nejvyšším komořím zemským. Později dosáhl od císaře milosti na životě, ale zůstával i potom v cizině. Ze statků jeho Znojmo císař podržel pro sebe, ostatní prodány. Z ostatních uprchlíků,

jimž statky byly zabaveny a rozprodány, jmenují se: Jan Kryštof Berger z Bergu (statek Vohančice), Karel Kryštof Sedlnický z Choltic (Madlburg), Jan Adam z Vickova, jehož statek Čejkovice dán jezuitům olomuckým, Polehradice brněnským, Řečkovice Vilému baronovi Dubskému, Jan Odkolek z Oujezda (Bludov a Šildperk získal kníže Karel Lichtenštejn), Jiří Emerich Rogendorf (Kounice koupil kard. Dietrichštejn), Jan Skrbenský z Hříště, ochránce Komenského; z jeho statků Dřevohostice koupil kancléř Zdeněk z Lobkovic, Fulnek koupil Václav z Vrbna; Beneš Pražma z Bílkova (Slatina), Jan Jakub hrabě z Thurnu, bratr Jindřicha Matyáše, pán v Němčicích, které prodány Štěpánu Schmidtovi z Freihofenu, Jindřich Mitrovský z Nemyšle, jehož statek Mitrov, oceněný na 24.000 mor. tol., dán byl Šimonovi Kratzerovi; konečně Jan Bernhard z Kunovic, jenž za povstání byl direktorem, přísedícím zemského soudu, podkomořím a krajským hejtmanem hradišťským, komisařem pro zabavování duchovních statků, ztratil statky své Uh. Ostroh, Louku, Kunovice a Hluk, jež císař všechny (1622) odevzdal za 600.000 rýn. zl. Gundakarovi, knížeti z Lichtenštejna, mladšímu bratru gubernátora českého.

Proti oněm účastníkům povstání, kteří se nezachránili útěkem a strádali ve vězení, císařský soud rovněž navrhl císaři rozsudek velmi přísný: dvacet jich, většinou bývalých direktorů, odsouzeno k smrti zostřené dílem utětím ruky nebo rozčtvrcením; jiní měli ztratiti ruku, jiní všechno jmění, nebo odejíti do vyhnanství. Avšak císař ukázal se na Moravě mnohem milostivějším než v Čechách. Zásluhu o to měl pan Karel st. z Žerotína, který za obžalované vřele se přimlouval a zejmena ke zmírnění viny jejich na to poukázal, že většinou z přinucení se přidali k povstání českému. Kdežto tedy v Čechách 27 osob zhynulo pod sekyrou katovou, na Moravě všech oněch dvacet odsouzených přijato částečně na milost a trest smrti jim proměněn ve vězení.

Dne 3. listopadu 1622 povoláni všichni zajatci na brněnskou radnici a tam jim oznámen konečný rozsudek. Byli to:

Ze stavu panského:

Bertold Bohobud z Lipé, nejvyšší dědičný maršálek království českého, velmožný pán na Mor. Krumlově, kdež měl skvělý dvůr, nákladný chov koní, velbloudy, rysy a jiná exotická

zvířata i ptactvo z cizích zemí; tam také byl hostem jeho král Ferdinand r. 1617. Za povstání byl direktorem, defensorem, přísedícím zemského soudu a spolu s Janem Čejkou z Olbramovic zástupcem Moravy v poselstvu, jež oznámilo Bedřichovi Falckému jeho volbu za krále českého. Po bitvě bělohorské byl mezi posly stavovskými, kteří vypraveni byli k císaři do Vídně žádat za odpuštění. Ačkoliv nejvyšší hofmistr království českého Adam z Valdštejna, věrný stoupenec císařův, za něho vřele se přimlouval, přece těžký trest ho neminul. Původně odsouzen byl k smrti mečem a ztrátě pravé ruky, císařskou milostí proměněn tento trest v doživotní vězení, krom toho zbaven hodnosti maršálské a všech statků. Krumlov prodán byl Gundakarovi z Lichtenštejna. Císař později (1625) na přímluvu krále dánského prominul mu zbytek trestu, Berthold z Lipé však statků svých již nenabyl a zemřel v nedostatku r. 1643 v Uh. Skalici.

Kryštof z Říčan byl za povstání členem direktoria a přísedícím zemského soudu, krajským hejtmanem jihlavským, členem poselstva ku generálnímu sněmu pražskému r. 1619; nenávist kardinála Dietrichštejna vzbudil si hlavně tím, že vypudil probošta z Nové Říše a statků tohoto kláštera se zmocnil. Proto také byl nad ním rozsudek ze všech nejpřísnější vynesen, měl býti stat, tělo jeho rozčtvrceno a na čtvero cest pohozeno. Císařskou milostí zmírněn mu tento trest rovněž v doživotní žalář i vězněn byl po dlouhý čas na Špilberku. Později, snad r. 1628, i tento trest byl mu prominut. Statky jeho Rozseč a Beranov dány byly plukovníkovi Hannibalovi ze Schaumburka náhradou za jeho válečné služby a požadavky. Manželka jeho však, Krescencie, dcera někdejšího nejvyššího dvorského sudího, Václava Zahradeckého, ač nekatoličkou, podržela své věnné statky Budiškovice a Červený Hrádek.

Rudolf Schleinitz, jehož rod pocházel z Míšenska a nabyl statků na Moravě teprve koncem 16. století, byl také členem direktoria ze stavu panského a od stavů jmenován velitelem pěšího pluku, nově zřízeného po bitvě u Vistonic. Byl odsouzen k smrti a ztrátě statků, od císaře však pouze k tříletému žaláři, z něhož byl na danou záruku propuštěn. Statek jeho Nové Meziříčko obdržel rovněž plukovník Schaumburk. Bratr Rudolfův Ladislav Schleinitz, jenž r. 1615 koupil biskupský lenní statek Blansko, za vzpoury byl přísedícím zem. soudu, defensorem,

členem komise při prodeji duchovních statků, ředitelem zemské pokladny a členem poselstva, jež učinilo konfoederaci s ostatními zeměmi; ačkoli byl dle toho právě tak, ne-li ještě větší měrou obtížen, než bratr jeho, dosáhl přece na prosbu svou úplné milosti císařské, tak že mu i statky byly ponechány.

Zdeněk Brtnický z Valdštejna, pán na Brtnici, Sádku a Mor. Budějovicích, v Čechách majitel Heraltic, byl členem direktoria, přísedícím zemského soudu, radou a komořím krále Bedřicha Falckého. Odsouzen byl původně k smrti, od císaře k doživotnímu vězení, v němž po krátkém čase (1624) zemřel. Brtnice prodána hraběti Collaltovi, Budějovice plukovníku Schaumburkovi, Sádek podplukovníku Cerbonimu, zabavený dům v Brně hraběti Lvu Burianu Berkovi. Protest bratra Zdeňkova Adama z Valdštejna, nejvyššího hofmistra českého, podaný proti zabavení Brtnice a Budějovic, ježto statky ony byly fideikomisními, byl od císaře odmítnut.

Bedřich z Kounic, pán Slavkova a Lomnice, člen direktoria, přísedící zemského soudu, krajský hejtman brněnský, rada a komoří krále Bedřicha, komisař při prodeji duchovních statků, trestu smrti zbaven milostí císařovou a uvězněn na tak dlouho, až by císař jinak rozhodl. Bratr jeho Karel, pán na Ždánicích, později do direktoria povolaný i jinak obviněný, stížen podobným rozsudkem, jen že bylo mu přiřčeno vězení doživotní. Ze statků zabavených Lomnice prodána Sigfridovi Kryštofovi Breunerovi, Ždánice a čtyry dědiny u Slavkova knížeti Maxim. z Lichtenštejna, Slavkov ponechán bratru obou Vilémovi. R. 1624 prominut oběma zbytek trestu, ano císař udělil jim později i roční důchod.

Václav Mol (čili Mohl) z Modřelic byl pánem Hranic a Drahotouš. Když vypuklo povstání, zvolen byl direktorem ze stavu panského, a proto odsouzen k smrti, od císaře pak k doživotnímu žaláři, pokud by císař jinak nerozhodl. Hranice císař daroval kardinálu Dietrichštejnovi, aby prý mu nahradil práci a obětavé namáhání jeho. Jan Čejka z Olbramovic, nejvyšší písař markrabství moravského, který po celou dobu povstání měl vynikající v něm podíl, odsouzen k smrti a ztrátě ruky, od císaře k doživotnímu vězení. Ze zabavených statků Nové Syrovice prodány Rafaelu Gabelkofenovi, Bystřice hraběti Jiřímu z Náchoda. Bernard Prakšický ze Zástřizl, byl v pozdějších časech

povstání direktorem, defensorem, komisařem při prodeji církevních statků a členem poselstva pro uzavření konfoederace. Odsouzen k smrti, od císaře k vězení na Špilberku, kdež také zemřel. Statek jeho Haňovice dán byl kapitule olomucké. Ostatní členové tohoto na Moravě hojně rozvětveného rodu byli odsouzeni buď k úplné neb částečné ztrátě statků. Konečně Jiří Zahradecký ze Zahrádek býval direktorem, komořím krále Bedřicha, členem poselstva ku generálnímu sněmu pražskému a komisařem k prodeji statků duchovních; odsouzen původně k smrti, pak k tříletému žaláři. Statek jeho Hrotovice dán hraběti Jiřímu Náchodskému. Bratr jeho Jindřich Zahradecký, pán Jemnice i jiných statků, ač byl členem direktoria, dosáhl na svou prosbu od císaře úplné milosti a všechny statky byly mu ponechány.

Ze stavu rytířského:

Kryštof Blekta z Outěchovic, direktor a člen soudu zemského za povstání, odsouzen původně k smrti, milostí císařovou k vězení potud, pokud by císař jinak nerozhodl. Později propuštěn byl na svobodu, ale pro zrádný úmysl vydati pevnost Uh. Hradiště Betlenu Gáborovi byl popraven (1623). Statek jeho Beranov dán byl plukovníku Schaumburkovi. Hanuš Ludvík Krokvitzer, člen direktoria a přísedící menšího soudu za vzpoury, odsouzen původně k smrti, od císaře k vězení až do dalšího rozhodnutí. Byl na danou záruku z vězení propuštěn, když se reversem (24. února 1624) zavázal, že se z Moravy nevzdálí. Žil ještě r. 1631 jako exulant v Uh. Skalici. Statky jeho Písečné a Slavětín (ve Znojemském kraji) dány rovněž plukovníku Schaumburkovi náhradou za válečné požadavky. Jindřich Vodička z Jemníka, člen direktoria a činný při konfederaci i při volbě Bedřicha Falckého, měl býti sťat a ruka mu utata, od císaře odsouzen k doživotnímu žaláři, ale již 27. února 1624 z Brna propuštěn na přímluvy Maxim. Dietrichštejna a Max. Lichtenštejna. Zemských statků neměl, ale ostatní jmění jeho, hlavně dva domy v Brně a v Olomouci byly mu zabaveny. Václav Rechenberg ze Želetic, komoří krále Bedřicha, krajský hejtman znojemský, komisař při odhadu a sekvestraci církevních statků, odsouzen k smrti, milostí císařskou pouze k dvouletému vězení. Otec jeho Jiří, rovněž účasten povstání, pokutován ztrátou třetiny svého jmění. Ze statků zabavených

Václavovi Jaroměřice prodány sekretáři dvorské rady vojenské Gerhardovi z Questenberka, Ratibořice ponechány bratrům Václavovým Adamovi a Arnoštovi, kteří se k povstání nepřipojili. Ondřej Seidl z Pramzova, člen vlády direktorské, jejíž latinskou korrespondenci vedl, odsouzen k ztrátě pravé ruky, což mu císařem prominuto, a dvou třetin svého jmění; za onu milost bylo mu však uloženo, aby při kostele sv. Jakuba v Brně po celý rok sbíral almužnu pro chudé. Jeho statek Babice (na Znojemsku) darován kardinálu Dietrichštejnovi. Volf Kelečín, jenž byl sekretářem direktorů moravských, odsouzen k ztrátě hrdla a ruky, od císaře k doživotnímu vězení, v němž jak se podobá brzo potom zemřel. Dvůr jeho Čerčín u Bučovic a dům v Bučovicích zabaveny ve prospěch komory císařské.

Ze stavu měšťanského:

Z Olomouce: Václav Lužický, člen direktoria, odsouzen k ztrátě jmění, zemřel 1624. Hanuš Adam, uvádí se též mezi direktory (bezpochyby vystřídal v této hodnosti Lužického) a mučiteli Jana Sarkandra, byl komisařem při odhadu církevních statků a správcem biskupských statků Kroměříže a Chropině, které od stavů byly darovány králi Bedřichovi. Odsouzen byv k smrti, dostal od císaře milost, ale musil v Olomouci dva měsíce v okovech pracovati. Vít Oesterreicher, stavovský komisař při generálním sněmě pražském, jenž podepsal též konfoederační smlouvu z r. 1620, uveden též mezi mučiteli Sarkanderovými, odsouzen nejprve k smrti, pak ku ztrátě tří čtvrtin svého jmění.

Z Brna: Hanuš Dorn, člen vlády direktorské za město Brno, který vedl její německou korrespondenci, odsouzen ku ztrátě pravé ruky, což změněno v doživotní vězení. Jiný člen direktoria za Brno, Eliáš Netolička, uvádí se v seznamu ze 7. března 1622 již mezi zemřelými.

Z Jihlavy: Hynek z Velínova, muž učený, chvalně známý latinský básník, český písař města Jihlavy, které zastupoval v direktoriu, a člen poselstva moravského ke stavům uherským, spolu s německým písařem téhož města Martinem Leupoldem z Löwenthalu, jenž býval defensorem, členem poselstva ku gener. sněmu pražskému, činný při uzavírání konfoederace stavů českých, rakouských a uherských. Oba odsou-

zeni k smrti, Hynek též ku ztrátě pravé ruky, císařskou milostí k dvouměsíčnímu vězení a k ztrátě jmění.

Ze Znojma: Bedřich Meinrath, člen direktoria za toto město, i jinak za povstání činný, odsouzen k smrti, od císaře k celoroční veřejné práci v okovech.

Z Uh. Hradiště: Bedřich Mužík, primator a zástupce města v direktoriu, odsouzen k smrti a k ztrátě celého jmění, císař daroval mu život a polovici majetku; musil však v Hradišti po dva měsíce veřejně v okovech pracovati. Jiný měšťan hradišťský Jan Landskronský měl ztratiti život i jmění, odsouzen k vyhnanství ze země a ku čtyřleté práci v okovech na baštách vídeňských.

Královská města Kyjov a Unčov neměla v direktorské vládě zástupců. Mezi měšťany byli však ještě mnozí, kteří pro účast ve vzpouře byli pokutováni aspoň částkou jmění. Naproti tomu města královská neutrpěla prozatím žádné újmy na svých právech a privilegiích, až na to, že ve všech městech osazeny byly znovu rady městské výhradně z katolíkův.

Na konec vynešen byl nález i na ony účastníky povstání, kteří zatím, většinou ve vězení, zemřeli. Památka jejich byla prokleta, statky jejich buď úplně neb z jisté části prohlášeny za zabavené. Byli to zejména:

Jiří z Vrbna, v aktech vyšetřovacích označen jako horlivý účastník vzpoury, člen direktoria, defensor, nejvyšší sudí té doby, největší pronásledovatel někdejšího zemského hejtmana Ladislava z Lobkovic, zemřel před pronešením rozsudku, marně se pokusiv o dosažení milosti císařské. Panství jeho Lipník s hradem Helfštejnem dáno kardinálu Dietrichštejnovi. Druhý statek Kvasice, ovšem valně zadlužený, ponechán vdově jeho Heleně, která se však musila zavázati, že dítky své vychová ve víře katolické. Jiný člen tohoto mocného a vážného rodu, Hynek z Vrbna, který v hodnosti zemského hejtmana opavského holdoval Bedřichovi Falckému, uprchl do Nizozemska a statek jeho Bruntál zabaven a prodán arciknížeti Maximilianovi, který jej odkázal řádu německých rytířů. Vilém Bedřich z Žerotína stržen ve vzpouru příbuzným svým Ladislavem Velenem z Žerotína. Zemřev za vyšetřování, odsouzen byl ku ztrátě čtyř pětin svých statků; pátý díl ponechán jeho dceři s podmínkou, bude-li vychována po katolicku, a měl býti vyplacen z jeho statku

Hustopeče, který ponechán byl s tímto závazkem vdově Vilémově; ostatní statky prodány, Moříce knížeti Maxim. Lichtenštejnovi, St. Jičín hraběti Frangipanovi. Volfgang Zikmund z Vlašimě, jehož statky Budeč, Slatina a Biskupice byly prodány panu Janu Matiašovskému z Matiašovic. Kryštof Ullerstorfer z Němčího, člen direktoria a komisař při odhadu církevních statků; statky jeho Žeranovice a Přílepy prodány ve prospěch koruny císařské. Bedřich Kaltenhof z Malejova (čili z Makova), který býval komisařem při prodeji statků církevních, zemřel za vyšetřování, a statek jeho Křetín byl prodán Šimonovi Kratzerovi ze Schönsberka. Jan Petrvaldský z Petrvaldu, který byl členem direktoria ze stavu rytířského a komisařem při prodeji církevních statků, zemřel již během r. 1620. Ze statků Račice prodány Karlu Villingerovi, Goldštejn darován knížeti Karlu Lichtenštejnovi. Vilém Munka z Ivančic, zástupce rytířstva v direktoriu mezi defensory i v komisi při prodeji statků církevních, člen poselstva k zimnímu králi v lednu 1620 i ke generálnímu sněmu pražskému; statky jeho Moravec, Křižanovice a Ořechov prodány, tento koupen od kardinála Dietrichštejna. Petr starší Sedlnický z Choltic, nezanechal statků v i bylo po něm zabaveno pouze jmění movité. Pavel Volbram, ze Stěkře byl členem Jednoty bratrské a před povstáním ve službách Karla st. z Žerotína. Přes výstrahy tohoto účastnil se povstání vynikající měrou. byl členem direktoria ze stavu rytířského, členem rozličných poselstev, zvláště za vyjednávání mezi Bedřichem Falckým a Betlenem Gáborem. V seznamu ze dne 9. listopadu 1622 uvádí se mezi zemřelými. Dvůr jeho Fryšberk u Ivančic i ostatní jmění bylo zabaveno a prodáno. Viktorin Žeranovský z Žeranovic, jenž byl členem direktoria, ale pro chorobu tohoto úřadu byl sproštěn, zemřel v žaláři před vynesením rozsudku. Nezanechal žádných statků. Krom něho ještě pět členů tohoto rodu účastnilo se povstání a proto odsouzeni buď k úplné neb částečné ztrátě svých statků.

Dlužno uznati, že potrestání jednotlivých provinilců na Moravě bylo daleko mírnější než v Čechách, ačkoliv nálezy soudní zněly stejně přísně tu jako tam, ba na Moravě poměrně ještě přísněji. Císař Ferdinand zmírnil nálezy ty v míře velmi rozsáhlé, tak že především nebyl ani nad jediným Moravanem potvrzen nález smrti, kdežto v Čechách 27 osob bylo popraveno.

Příčinu toho dlužno hledati v přímluvách Žerotínových i jiných vynikajících osobností, jednak v té okolnosti, že moravští stavové teprve později a většinou z přinucení k povstání se přidali. Sešli sice tři z provinilých smrtí násilnou, žádná z nich však nesouvisí s provedením těchto nálezů soudních: Bedřich z Tiefenbachu popraven byl bez vědomí Ferdinandova v Inšpruku na rozkaz arcikníže te Leopolda již r. 1621, Blekta z Outěchovic pak a Václav Bítovský zbaveni hrdla na základě nových provinění v létech pozdějších.

Dosud vydanými nálezy bylo 51 osob postiženo ztrátou větším dílem veškerého svého majetku. Kardinál Dietrichštejn oznámil tento výsledek veřejným patentem ze dne 9. listopadu 1622 a vydal zároveň provolání k veškerému obyvatelstvu moravskému, aby každý, kdoby věděl ještě něco o ukrytém jmění odsouzených, do šesti neděl to císařské komisi oznámil, že obdrží z udaného čtvrtinu a jméno udavače že bude zatajeno. Téhož dne (9. listop.) vydán byl od kardinála generální pardon, podobného znění jako v Čechách vydaný o několik měsíců dříve. V něm vytýká se, že kromě odsouzených ještě mnozí jsou, kteří se vzpoury účastnili a nad nimiž by císař rovněž měl právo přísný trest pronésti. Poněvadž však jest spíše k mírnosti nakloněn, odpouští všem takovým provinilcům zasloužený trest na těle i na cti. Co se však jejich majetku týče, v té příčině nelze jim všeho trestu prominouti, ježto císař jejich vzpourou stržen byl do nákladné války, mnoho útrat a dluhů si tím způsobil, ano i svá panství a své země dědičné proto nucen byl dáti do zástavy. Proto se nařizuje všem, kteří se povstání účastnili a chtějí dosáhnouti císařské milosti, aby do šesti neděl ohlásili u císařské komise, od níž vydán jim bude průkaz milosti, ale zároveň doručen jim bude výměr, v jaké výši mají býti na jmění pokutováni. I bylo tímto způsobem ještě na tři sta osob všech tří stavů, panského, rytířského i městského, odsouzeno k ztrátě buď všeho jmění, neb polovice, třetiny, čtvrtiny i pětiny.*) Procesy ty potrvaly ještě plná dvě léta (1622—1624), neboť rozličné překážky, jako prudký mor, jenž tehda řádil na Moravě,

*) V protokole konfiskačním z r. 1624, otištěném u D'Elverta, Schriften, XVI, str. 237 násl., napočítal jsem 247 osob stavu panského a rytířského, postižených konfiskacemi. Počet 300 udává Pilař a Moravec III., str. 167.

pak nově vypuklá válka s Betlenem Gáborem, jejíž dějištěm opět stala se Morava, přerušovaly na čas činnost císařské komise.

Konfiskace a peněžité pokuty, jež takovým spůsobem v Čechách a na Moravě byly provedeny, rozsahem svým i bezohlednosti mají málo příkladů v dějinách lidstva. V Čechách bylo zabráno 491 z části velmi rozsáhlých panství, což činilo tři čtvrtiny veškerého království; odhadní cena těchto statků dosáhla výše 30 milionů zl., ve skutečnosti byla více než trojnásobná. Na Moravě zabaveno bylo 135 statků, zapsaných v deskách zemských, a krom toho nesčetné dvorce a domy i jiné jmění nemovité i movité v odhadní ceně více než pěti milionů zlatých. Pro naši národnost v obou zemích byla to škoda nenahraditelná, neboť pokutovaní byli až na nepatrné výjimky vesměs dobří čeští šlechtici ze stavu panského i rytířského neb měšťané. Statky jejich pak rozprodány neb i rozdány cizincům, kteří tehda v císařských službách vojenských i civilních hojně do země se nahrnuli a od Ferdinanda II. přeštědře byli obmýšleni. Také duchovenstvo, zvláště arcibiskup pražský i biskup olomucký a obě kapituly, vedle nich řád jezuitský i jiní dali si ztráty za posledních let utrpěné hojnou měrou nahraditi. Již z toho vysvítá, že císařská komora neměla z konfiskací onoho zisku, jaký očekávala, a zisk ten ještě klesl rozličnými zlořády a přechvaty, jaké se děly při prodeji zabavených statků. Dvorní komora si stěžovala, že odhadci udávali cenu statků příliš nízko a ponechávali je osobám, jež byly v přízni císařově, ještě laciněji. Tak získal na př. Albrecht z Valdštejna statky v Čechách odhadnuté na 970.000 tolarů o celou pětinu laciněji. Podobným spůsobem zbohatli Adam z Valdštejna, hlavní rádce Ferdinandův Eggenberg, povýšený tehda za říšského knížete, Trauttmansdorf, Aldringer, Marradas, Verdugo, Huerta, Thun, Schaumburk, Lichtenštejn, Collalto, Breuner, Althan, Miniati, Magni — vesměs cizinci.

IX. Katolická reformace a obnovené zřízení zemské (1621—1628).

Po úplném potlačení povstání v českých zemích vláda císaře Ferdinanda II. nespokojila se potrestáním vinných osob, nýbrž užila vítězství svého ještě dvojím směrem v létech potomních: jednak k potlačení rozsáhlých svobod stavovských ve prospěch moci panovnické, jednak k vymýcení řádů protestantských v té míře, jako se před tím stalo v zemích štyrských, tak aby i tu katolictví stalo se jedině oprávněným a trpěným náboženstvím.

V provádění katolické reformace císař Ferdinand II. nebyl přítelem polovičatých opatření, a v této náboženské horlivosti podporoval jej papežský nuncius Caraffa, biskup aversský, který již v létě 1621 do Vídně schválně byl vypraven od papeže Řehoře XV., aby císaře povzbuzoval ke krokům co nejráznějším. Ale politické ohledy nepřipouštěly ukvapeného jednání. R. 1621 Mansfeld stál ještě v horní Falci, Betlen Gábor vedl dosud s císařem válku v Uhřích i na Moravě. Také přátelské služby, prokázané císaři od kurfirsta saského, nedovolovaly, aby se příliš přísně vystupovalo zejmena proti lutheránům. Teprve po míru mikulovském (7. ledna 1622) bylo lze vystoupiti rozhodněji. První pohroma zastihla Novokřtěnce, kteří dosud počtem asi 20.000 bydleli v jižní Moravě, zachovávali společné hospodářství (kuchyně, haushaben), obdělávali pilně pole, byli nad jiné činni a obratni v rozličných řemeslech, zvláště v soukennictví, jež provozovali na společný účet. Vrchnosti si jich proto velmi vážily a také zemská pokladna měla z nich užitek, ježto ochotně odváděli, jako židé, dvojnásobnou berni zemskou. Ale císař Ferdinand nemínil tuto sektu v zemi trpěti a na jeho opětovné přání kardinál Dietrichštejn vydal (17. září 1622) přísný dekret, jímž všichni Novokřtěnci donuceni byli do určité lhůty se vystěhovati. Polovice jich prý se obrátila na víru katolickou,*) ostatní odstěhovali se většinou do Uher, kdež jim útulku poskytli Betlen Gábor a uherští stavové a kdež až do pozdních dob se udrželi. Ale také na Moravě i potom ještě udržely se zbytky Novokřtěnců, ježto vrchnosti nerady se zbavovaly těchto dobrých pracovníků a poplatníků. Bylo potřebí několika zostřených nařízení a ještě r. 1628 kardinál Dietrichštejn vydal dotaz o vypovídání této sekty, a na sněmě moravském z r. 1650 jedna z předloh císařských jest namířena proti Novokřtěncům.

Již dříve vydán byl dekret (19. dubna 1622), jímž se zakazovalo nekatolikům v královských městech, zvláště v Brně a Olomouci, aby chodili k službám božím do sousedních osad, patřících nekatolickým vrchnostem. Potom (2. srpna) zakázáno

*) Tak aspoň tvrdí Pilař a Moravec, III., 169, který počet všech Novokřtěnců v zemích českých a rakouských páčí na 70.000 osob. Loserth však ve svém díle (Der Communismus etc.) o takovém obrácení neví ničeho. Lid na jižní Moravě vzpomíná dosud „Habánů“, t. j. Novokřtěnců a v okolí Ivančickém v dobré paměti chovají „toufarské“ (hrnčířské) zboží.

posílati sirotky do cizích kalvinských škol. Nekatoličtí kazatelé a učitelé byli s počátku z měst královských (1622), později (1623 a 1624) z celé země vypovězeni a na jejich místo dosazeni do far i na školy duchovní katoličtí. Jezuité do svých bývalých sídel byli znovu uváděni a kolleje jejich rozmnožovány. Nové kolleje zejména zřízeny byly v Jihlavě a ve Znojmě péčí hraběte Michala Adolfa Althana, který je štědře statky obdařil. Jihlavským daroval statky Kynice a Meziříčko s některými vesnicemi, znojemským Bohutice. Jezuité ve všech městech, kde měli kolleje, zakládali též gymnasia a jiné školy. V Olomouci císař podřídil jezuitům vychování alumnů kněžských a přiřkl jim mimo jiné veškery statky Nového Jičína, které zabaveny byly pro účastenství tohoto města ve vzpouře. Poněvadž světského duchovenstva byl velký nedostatek, nahrazováno bylo prozatím dominikány, augustiniány, karmelity a františkány, kteří povoláváni byli na Moravu z okolních zemí. Obce, které nechtěly nekatolické kazatele propustiti, byly k tomu donucovány tím, že do nich vkládány na útraty obecné posádky z pluků, jimž velel Maximilian kníže z Lichtenštejna. Potom zřízena reformační komise, v níž zasedali mimo jiné kanovník olomucký Arnošt Platýz z Plattenštejna a Jakub de Magnis, a tato na základě instrukce kardinála Dietrichštejna (8. prosince 1624) nejen z měst, nýbrž i ze statků šlechtických vypovídala nekatolické kazatele, leč by se obrátili na víru katolickou; kdo by tak neučinil a po 14 dnech v zemi byl postižen, měl na hrdle býti trestán. Také na statcích Karla st. z Žerotína, ač mu před tím dáno bylo ujištění, že mu nebude překáženo ve volném vyznání víry, ohlášen byl rozkaz kardinála Dietrichštejna, aby všichni bratrští kazatelé byli odtud vypovězeni. Žerotín odebral se do Vídně a vyžádav si audienci u císaře, odvolával se na své služby a na slib mu kdysi daný a dovozoval, že takovým bezprávím i nejvěrnější a nejzbožnější poddaní mohou býti vehnáni ku vzpouře. Císař odvětil vyhýbavě, že sice se rozpomíná daného slibu, že však papež nedovoluje mu dostáti, ostatně aby Žerotín o té věci promluvil s Dietrichštejnem. Avšak kardinál byl ve své náboženské horlivosti neústupným a doléhal čím dál tím důtklivěji na Žerotína, aby se podrobil všeobecným rozkazům. Žerotín nežli by uposlechl, prodal statky své vyjma Přerov Albrechtovi z Valdštejna a odstěhoval se napřed do Brandýsa

n. O., později do Vratislavě. Po létech zatoužil zase po vlasti a vrátil se do Přerova, kdež zemřel r. 1636 a pochován byl v rodinné hrobce v Brandýse nad Orlicí.

Edikty protireformačními stížen byl též jiný slavný člen Jednoty bratrské, rodem Moravan, totiž Jan Amos Komenský, který pobyv dloubá léta v cizině, r. 1614 vrátil se na Moravu a stal se v Přerově učitelem na škole bratrské, vypomáhaje zároveň ve správě duchovní. R. 1618 dostal se za správce duchovního i školy nedávno před tím zřízené do Fulneka, kde byla obec kvetoucí a zároveň i veliká škola, v níž Komenský bydlil. Tu dožil se nejblaženějších let svého života, tu také poprvé se oženil. V dobách pobytu svého ve Fulneku sestavil také novou a dokonalou „mapu země Moravské", kterou věnoval tehdejšímu zemskému hejtmanu Ladislavu Velenovi z Žerotína. Po bitvě bělohorské vojsko španělské vtrhlo do Fulneka, jenž byl majetkem odbojného pána Jana st. Skrbenského z Hříště, a Komenský mezi prvními přinucen byv utíkati, zanechal tu nejen majetek svůj, ale i mladistvou choť a synáčka. Kam se tehda utekl a kde se po celý rok zdržoval, není známo. Mraky protivenství se nerozptylovaly, spíše houstly. Komenský do Fulneka již se nevrátil, ba morem, který tehda na Moravě vznikl, pozbyl nejen choti, nýbrž i obou dítek; ani majetku svého již nenabyl, knihovna na radnici přenesená asi rok potom za protireformace od dětí fulneckých, rozvášněných misionářem kapucinským, na náměstí spálena. Komenský opustil Moravu a uchýlil se do Brandýsa na statek pana Karla z Žerotína, jenž jediný mohl ještě utíkajícím kazatelům popřáti ochrany, jakož se jich u něho celá osada zdržovala. Protivenství, která Jednotu stihala, úvahy o nestálosti věcí pozemských a o jediném možném štěstí ve vlastním nitru vedly jej potom k sestavení krásného spisu, mezi díly jeho u nás nejznámějšímu, jejž nazval „Labyrint světa a ráj srdce" (1623, pod Klopoty). Potom počaly vypovídací dekrety krutěji naléhati i na Karla Žerotína, aby ze svých statků Bratry vypověděl. Na Moravě stalo se to koncem r. 1624, a Bratří většinou stěhovali se odtud do Uher, kde v hornatých krajinách severních nalézali bezpečné útočiště. I v moravských Karpatech při Radhošti usadilo se mezi pastýři mnoho rodin. V Čechách potrval útulek do r. 1625; tehda i tam místo předpovídaného klidu nastávalo i osobní násilí proti nekatolíkům, což arci

vzbudilo všeobecné zděšení. V těchto trudných dobách Komenský s láskou a odhodlaností hleděl sloužiti národu svému a útěchy dodávati církvi rozptýlené. Ze synody v Doubravici (u Hradce Králové) byl vypraven spolu s dvěma jinými bratry do Slezska a do Polska žádat za přijetí vystěhovalců. Komenský sám žil ještě nějaký čas v Krkonoších; teprve v únoru 1628 odstěhoval se do Lešna, jež náleželo hr. Rafaelu Leszcynskému, spolu s mnohými rodinami bratrskými; tam pomáhal při vyučování mládeže šlechtické a stal se později rektorem školy lešenské. První pobyt Komenského v Lešně potrval do r. 1641 a z těch dob pochází jeho „Didaktika“ i „Brána jazyků“ i jiné spisy, kterými založil si nesmrtelné jméno v oboru vyučovatelství.*)

Vypovězením nekatolických kazatelů vykonána byla jen část protireformace, počátkem roku 1625 obrácena i proti ostatním třídám obyvatelstva. Dne 22. března t. r. vydán byl od kardinála Dietrichštejna nový dekret, jímž se ve jménu císařově nařizovalo, aby se ve všech městech obyvatelstvu bez rozdílu stavu a povolání připomenulo, aby se do svatodušních svátků buď obrátilo na víru katolickou anebo se úplně, netoliko z města nýbrž z celé země moravské, vystěhovalo; v tomto případě pak byl každý povinen čtvrtinu svého majetku movitého i nemovitého odevzdati k rukoum komory císařské. Za krátký čas byla reformace katolická ve městech úplně provedena; kdo nebyl katolíkem, nesměl ve městech ani obchodu ani řemesla provozovati, sňatek manželský měl jen tenkráte platnost, když byl uzavřen po spůsobu katolickém; jen katolíci směli platné závěti činiti; cechy měly dohlížeti, aby mistři se svými rodinami pravidelně do kostela chodili a se postili, mistři pak měli k témuž přidržovati tovaryše a učně. Nařízení tato měla za následek, že také mnoho lidu městského, zvláště Bratří, do ciziny se odstěhovalo, ježto nechtělo rodnou víru opustiti. Když přese všechna nařízení měšťané a sedláci na vesnicích setrvávali při své víře, bylo po městech a dědinách ubytováno vojsko, které se dopouštělo na obyvatelstvu krutých násilností; jen těch bylo šetřeno, kteří se prokázali zpovědním lístkem.

---

*) Srv. J. Nováka zevrubný životopis Komenského i ocenění jeho působnosti v Ottově Naučném Slovníce, kdež i rozsáhlá literatura o něm jest uvedena.

Když takovým spůsobem lid městský i selský donucen byl buď se vystěhovati nebo přiznati k víře katolické, došlo konečně na ony členy šlechty nekatolické, kteří nesúčastnivše se povstání, dosud pro svou osobu volně vyznávali víru. Kardinál Dietrichštejn nemínil ani těchto výjimek strpěti; jeho nezvratným přesvědčením, jež také často veřejně projevoval,*) bylo, že jest mu, třebas i život měl obětovati, jíti za jediným cílem, aby v jeho diecesi byl jeden ovčinec a jeden pastýř. On tedy, jako kardinál Harrach v Čechách, důtklivě domlouvali císaři, aby i proti šlechtě uchopil se násilných opatření, jež označili za nevyhnutelně potřebná, má-li katolická reformace také u ostatního zvláště selského obyvatelstva míti trvalý úspěch. A tak konečně vydán byl (9. března 1628, o rok později než v Čechách) císařský reskript ke stavu panskému i rytířskému, v němž se ohlašovala pevná vůle císařova, aby také u těchto stavů zavedena byla náboženská jednota. Proto nařízeno kardinálu Dietrichštejnovi, aby při zemském soudě, který po neděli Reminiscere (16. března) v Brně bude zahájen, pány a rytíře po několika dnech k sobě vzal, je duchovními i světskými pohnutkami a důvody z bludů vyvedl a na víru katolickou přivedl. Kdo by však tvrdošíjně na svém bludu stáli a k víře katolické se navrátiti nechtěli, těm dána půlroční lhůta (do 9. září), po které již déle v markrabství meškati a osobně statky držeti nesmějí, nýbrž povinni budou ze země se vystěhovati a statky své buď příbuzným svým anebo jiným osobám, avšak jen katolíkům, prodati, k čemuž jim povolena opět půlroční lhůta (do 9. března 16[illegible]9). Poněvadž takový prodej statků bylo velmi nesnadno provésti, a krom toho nekatoličtí šlechtici předstírali, že nelze jim za tak krátký čas ve víře katolické se vyučiti, prodloužena byla lhůta k obrácení na víru do konce března 1629, ku prodeji statků pak do 25. června téhož roku, a později ještě na delší dobu. Z volnosti vyšetřování však vyňati byli nezletilí sirotci, o kterých nařízeno, že musí v zemi zůstati, a že jim za poručníky mají dáni býti katolíci, kteří by je ve své víře vychovali. Všechny knihy, odporující víře katolické, měly býti vydány buď kardinálovi neb některému jinému členu císařské komise.

Toto nařízení jest poslední ránou, kterou podťat byl mohutný a zdravý kmen českého národa. Zkáza země české

*) Srv. D'Elvert, Gesch. der Stadt Iglau, 272.

i moravské, zahájená pleny i vydíráním vojska, nesmírnými kontribucemi a zabavením statků odsouzených povstalců, byla dovršena hromadným stěhováním napřed lidu městského i selského, potom výkvětu národa, četných rodin panských i rytířských. Udály se srdcelomné výstupy, když vyhnanci opouštěli rodnou zemi. „Všecko, což vypovědíno jest, píše Žerotín (v listě ze dne 20. května 1628), strojí preč, a to na větším díle bez peněz; nebo statků neprodávají, proto že žádný nechce kupovati, a kdo má peníze na úrocích, nemůže nic dostati. Hrubě veliká bída všude jest, a kam se kdo obrátí, slyší pláč, naříkání, žaloby, křik, tak že teskno poslouchati; nejvíce ty nebohé paní, kterým dcery bráti strojí, tak těžce to nesou, že div smyslů nepozbývají.“*) Na statky opuštěné uvedeni noví rodové z ciziny, v moravské šlechtě záhy zavládl jazyk německý, jemuž se časem přispůsobily i ony zbytky domácí šlechty, které v zemi zůstaly.

Za tímto převratem náboženským v zápětí šly změny politické. Zjevným účelem jejich bylo obmeziti na nejmenší míru někdejší rozsáhlá práva stavovská, která dle mínění dvoru vídeňského vzpourou stala se neplatnými. O tom svědčí již ta okolnost, že od bitvy bělohorské až do r. 1628 nebyl na Moravě svolán sněm zemský, a správu zemskou řídil kardinál Dietrichštejn jako gubernátor netoliko císařskými, nýbrž i vlastními dekrety. Již ku konci r. 1620 někteří radové císaře Ferdinanda na jeho vyzvání vyslovili se v ten rozum, že všechna privilegia Čech i Moravy mají se znovu prozkoumati, ona, která se příčí moci císařské neb která zavdala podnět k povstání, že mají býti zrušena, ostatní nezávadná obnovena. Nad jiné závadnou shledána veliká moc stavův a úředníků zemských, které nesměl král o své újmě ani jmenovati ani propouštěti, pak forma holdování. které prý nemá se díti na základě nějakého dorozumění se stavy, nýbrž přímo na rozkaz panovníkův. Přestati mělo též ustanovení, že král bez svolení sněmu nesmí ničeho měniti nebo zaváděti, úředníci zemští neměli od té doby stavům, nýbrž pouze panovníkovi skládati přísahu, od nálezů zemského soudu mělo býti dovoleno odvolání ke králi.

Na tak příkrém stanovisku trvali rádcové, ze kterých císař složil poradní komisi (v březnu 1625), v níž zasedali kníže

*) Brandl, Kniha pro každého Moravana. 252. — Náboženské dekrety císaře Ferdinanda II. otištěny jsou u D'Elverta, Schriften, XVI., 146—330.

Lichtenštejn, generál Valdštejn, Nostic, Stralendorf, Werdenberg, Melander, Hillebrand a Hassold — tedy skoro vesměs lidé nepřislušní do zemí českých. Z českých šlechticů měl rozhodné slovo Vilém Slavata, ale i ten přimlouval se za pronikavé změny ve prospěch moci císařské. Naproti tomu Martinic, Šternberk a nejvyšší kancléř český Zdeněk z Lobkovic byli pro zachování práv stavovských aspoň v podstatných věcech. Že tyto hlasy nebyly brány tak na váhu jako rada bezohledných cizinců, o tom svědčí výsledek těchto porad, totiž „Obnovené zřízení zemské", vydané pro Čechy 10. května 1627, pro Moravu právě o rok později (10. května, vyhlášeno 1. července 1628). Stavové ani zemští úředníci nebyli tázáni, zdali k němu dávají svůj souhlas. Na Moravě svolán byl sněm do Znojma (28. června), kdež stavům prostě bylo ohlášeno, že král ze starých privilegií a svobod ty potvrdil, které se novému zřízení nepříčí, které však mu na odpor jsou, že se zrušují. A v úvodě toho zřízení se praví: „Z královské a otcovské péče Naší na to všelijak pomýšleti ráčíme, jak by jmenované a od nás s velikým nákladem vojenským dobyté markrabství moravské zase dokonale k poddanosti a k poslušnosti přivedeno, upevněno a proti tomu všecko zlé vykořeněno býti mohlo."

První podstatná změna posavadního zřízení stala se ve složení sněmu zemského. Duchovnímu stavu, totiž biskupovi olomuckému, všem infulovaným prelátům i oněm duchovním osobám, které mají statky v zemských deskách zapsané, pak členům rytířských řádů přisouzen vstup do sněmu zemského, jakožto prvnímu mezi všemi stavy zemskými. Panovníkovi přičteno právo udělovati hodnost rytířskou a inkolát, a tím spůsobem zjednávati cizincům, kteří si v zemi statek koupili, přístup do sněmu. Dědičné právo panujícího rodu bylo vysloveno co nejurčitěji. Stavům zemí českých vyhrazeno na základě zlaté bully Karla IV. právo volby nového panovníka jen tenkráte, když by z panujícího rodu nebylo ani mužské ani ženské potomstvo, a kdož by takové dědičné právo popíral, má jako provinilec z urážky Veličenstva i veřejné vzpoury potrestán býti ztrátou hrdla i statku. Holdování stavů mělo se nově nastupujícímu markrabí díti jako „dědičnému pánu". Proto také císař Ferdinand II. svolav sněm do Prahy (v listop. 1627), dal tam syna svého Ferdinanda III. bez jakékoliv volby nebo přijetí prostě korunovati, a na sněmě

ve Znojmě (20. června 1628) kázal stavům moravským, aby jemu jakožto novému králi českému složili přísahu poslušenství. Přísaha králova při holdování obmezena v ten rozum, že se zavazoval chrániti stavy při starodávných, od něho potvrzených privilegiích, zachovávati víru katolickou, jedině v zemi oprávněnou, konati právo a spravedlnost a chrániti neporušitelnost říše. Ani sněm ani krajské shromáždění nesměl nikdo bez svolení panovníkova svolati, nechtěl-li býti zbaven života, cti a statků. Právo podávati předlohy sněmu zemskému bylo vyhrazeno panovníkovi, účastníkům sněmu byly všeliké ústní i písemné návrhy zákonů zakázány; toto ustanovení bylo zmírněno teprve za císaře Ferdinanda III., který dovolil sněmu iniciativu zákonodárnou v oboru soukromého a trestního práva i některých jiných odvětví, netýkajících se svrchovanosti královské, s výhradou však, že i taková usnesení smějí býti vyhlášena pouze se svolením panovníkovým.

Panovníkovi přisouzeno výhradné právo vedení války a všichni obyvatelé zavázáni, pomáhati mu nejen proti domácím, nýbrž i proti vnějším nepřátelům. Jen s jeho svolením smějí se konati odvody a stavěti tvrze i zámky.

Zemští úředníci uvedeni ve větší závislost. Panovník vyhradil si libovolné osazování úřadův, slíbil však zachovávati při tom z dobré vůle své dávné zvyky a privileje stavu panského a rytířského. Zemští úředníci i přísedící soudu neměli býti jmenováni doživotně, nýbrž pouze na pět let; přísahu měli skládati pouze panovníkovi, nikoli stavům zemským; do formule přísežní vložena opět slova: „při Panně Marii i při všech svatých“.

Všechny nálezy zemského soudu, týkající se vyšších stavův a znějící na trest tělesný, trest smrti nebo ztrátu cti, před vyhlášením měly býti předloženy králi k potvrzení. Dosavadní právo jazyka českého, jakožto jedině oprávněného ve správě zemské i při soudech, bylo zlomeno, němčina prohlášena za rovnoprávnou při vedení pří i při zapisování do desk zemských tak zejmena, že líčení mělo se díti v řeči obžalovaného a pokud by všichni přísedící zemského soudu nebyli mocni obou řečí, aby zřízeny byly oddělené senáty, český a německý. Jaká nevážnost, ano nenávist k českému jazyku zavládla tehda u dvora vídeňského, vysvítá z toho, že při vydání „Obnoveného zřízení“ v Čechách netoliko německý text prohlášen za authentický, nýbrž tisk českého vydání byl bez všeliké příčiny zastaven u 17. archu. A jak daleko

tamtéž zašlo se v choutkách absolutistických, o tom svědčí věta: „Vyhrazujeme Sobě i Svým dědicům, potomním králům a markrabím moravským výslovně, v tomto Našem dědičném markrabství dělati zákony i právo a všechno to, co s sebou přináší právo zákonodárné, jež jedině Nám jako králi a markrabí přísluší. Nebudeme se však tomu protiviti, aby naši věrní stavové v jednom neb druhém napřed byli vyslechnuti.“*)

Toliko na dosavadní právo stavů povolovati králi berně nebylo v „Obnoveném zřízení“ sáhnuto, ano bylo výslovně řečeno, že král chce kontribucí žádati pouze na sněmě a nic jinak. Ovšem, že výtěžek z královských statků, regalie i posudné, uložené oněm stavům a městům, které se vzpoury účastnily, bylo vyňato z pravomoci stavovské.

Všechny tyto rozsáhlé změny ve zřízení zemském přijaty byly mlčky od stavů moravských. Jediný Zdeněk hrabě ze Žampachu po vydání „Obnoveného zřízení moravského“ protestoval na soudě zemském v Brně proti jakémukoli zkracování stavovských svobod, poněvadž byv povždy věrným katolikem a neohroženým stoupencem rodu Habsburského, nevěděl proč by měl býti pokutován. Ale tento osamělý hlas zanikl nepovšimnut.

X. Válka falcká. Vpád Betlenův na Moravu (1623) a mír ve Vídni (1624). Válka dánská. Mansfeld a Valdštejn na Moravě (1626). Mír v Lubeku (1629) a sesazení Valdštejnovo (1630).

Násilné potlačení a bezohledné potrestání vzpoury stavovské v našich zemích způsobilo hluboký úpadek a hmotnou bídu ostatního obyvatelstva, které tohoto hnutí ani valně se neúčastnilo a tedy trpělo z velké části nevinně. Ale těmito pohromami strasti lidu českého a moravského nebyly vyčerpány. Nepatrný s počátku plamen povstání českého rozpoutal se ponenáhlu ve všeobecný požár evropské války, která několikráte ještě zhoubně zasáhla na Moravu a krom toho vyžadovala i v potomních letech na obyvatelstvu neustálé oběti branného mužstva i peněz. První podnět k prodloužení války zavdalo, že císař a katolická liga v Německu nespokojili se vypuzením Bedřicha Falckého z Čech, nýbrž vojska jejich zabrala též vlastní jeho zemi, Rýnskou Falci, kterou císař mínil uděliti i s titulem kurfirstským vévodovi Maxi-

*) D'Elvert, Schriften, XVI, 311.

milianovi Bavorskému náhradou za zbavené Horní Rakousy. Kurfirst Bedřich však v boji za ztracené panství nalezl pomoc jednak u svého tchána krále anglického Jakuba, jednak u Holanďanů, dávných nepřátel španělských Habsburkův. I rozzuřily se v Porýní a dolním Pomohaní nové boje r. 1622 a 1623, ve kterých vůdce katolického vojska Tilly několikkráte zvítězil nad Mansfeldem i jinými vůdci, a tím zajištěno bylo držení Dolní Falce vévodovi Maximilianovi. Avšak boje ty dodaly nové odvahy knížeti sedmihradskému Betlenovi Gáborovi, aby císaři vypověděl mír naposled v Mikulově uzavřený a znovu se pustil s ním do války. V polovici srpna 1623 vytrhl ze Sedmihradska s 20.000 m. a získav se svolením sultána tureckého od pašete budínského znamenitou pomoc asi 30.000 Turkův a Tatarů, dobyl za krátko nejdůležitějších měst hornouherských a blížil se k hranicím moravským; někteří emigranti, jako hrabě Jindřich Thurn a markrabí Jiří, někdejší vévoda krnovský, vybízeli jej horlivě ku vpádu do zemí českých, doufajíce, že i jim tak bude umožněn návrat. Tomuto nepříteli, který opět hrozil zhoubným vpádem do Moravy, čelila velmi nepatrná moc císařská, čítající celkem 7000 m., v jichž čelo postaven Vlach Carafa, markýz Montenegerský, jeho podveliteli pak byli Valdštejn nad pěchotou a Marradas nad jízdou.

Maje vojsko počtem mnohem slabší, Carafa uznal za nejlepší, zaujati pevné ležení na pravém břehu řeky Moravy u Hodonína, odkudž žádal císaře za bezodkladnou pomoc. Ale tato nepřicházela, a Betlen, ač neodvážil se uděřiti na císařské, nemaje vycvičené pěchoty ani dostatek děl, přece množstvím válečného lidu sevřel je se všech stran a svou lehkou a hbitou jízdou odnímal jim veliký dovoz potravin. Zároveň podnikali Turci, Tataři i Uhři daleko široko loupežné nájezdy, poplenili okolí Znojma, Brna, Olomouce i Hradiště, menší města i vesnice vypálili a mnoho tisíc lidí zajatých odvlekli do otroctví. V císařském táboře nastala největší bída, mnoho vojska přeběhlo k nepříteli, jezdci z hladu porazili všechny koně, pro které beztoho již neměli dosti píce, a také střeliva byl již citelný nedostatek. Několik dní ještě, a celé císařské vojsko bylo by se musilo vzdáti. Bylo velkým štěstím, že také Betlen octl se v postavení nepříznivém. Benátčané odmítli veliikou pomoc, turecká vojska pro pokročilou dobu podzimní chystala se k návratu domů a pomoc, kterou Betlen očekával od spojenců Bedřicha Falckého v Německu,

nepřicházela, jelto zejména Kristian Brunšvický, který se chystal s vojskem sebraným za peníze holandské vpadnouti do Čech a odtud spojiti se s Betlenem Gáborem, byl od Tillyho na cestě zaskočen, a v bitvě u Stadtlohna (6. srpna 1623) veškera jeho vojenská moc zničena. Také uhersti stavové nejevili velké ochoty k dalšímu vedení války. Předvídaje z toho úplné osamocení, kníže sedmihradský ochotně uchopil se vyjednávání, které prostředkoval palatin uherský Thurzó. Především učiněno bylo příměří, za kterého všechno vojsko Betlenovo nastoupilo zpáteční tažení z Moravy, která tím způsobem zbavena byla válečných útrap. Turci a Tataři, kteří odváděli mnoho tisíc Moravanů do zajetí, byli u Nových Zámků přepadeni od velitele této pevnosti, Mikuláše Eszterháze, přes tisíc jich porubáno a velká část zajatých osvobozena. Po delším vyjednávání stvrzen byl (8. května 1624) mír mezi Betlenem a císařem ve Vídni, jímž v podstatě obnoveny podmínky míru mikulovského až na to, že Betlen pozbyl vévodství opolského a ratibořského. Jindřich z Thurnu, přesvědčiv se, že veliké snahy jeho u Betlena ukázaly se marnými, odešel do Holandska a vstoupil později do služeb republiky benátské.

Události v Německu nenasvědčovaly tomu, že by válka mohla brzo býti skončena; naopak, nové a nové zápletky hrozily prodloužiti ji do nedozírna. Bedřich Falcký, zbavený od císaře země své i titulu kurfirstského, docházel stále ještě pomoci holandské, též král anglický Jakub nucen byl svého zetě vydatněji než dosud podporovati. Rostoucí moc rodu Habsburského vzbudila mu nové nepřátelství republiky benátské i vévody savojského, a konečně právě tehda stal se důležitý obrat v politice francouzské. Důmyslný státník kardinál Richelieu, jenž v dubnu 1624 ujal se řízení věcí zahraničných, upustil od dosavadního přátelství k císaři a obnoviv tradici krále Jindřicha IV., zahájil proti rodu Habsburskému, jak ve Španělsku tak v zemích rakouských, boj na celé čáře. Za tím účelem získal krále dánského Kristiana IV., jemuž zajistil peněžitou podporu Francie, Anglie i Holandska a který tedy jal se za pomoci stavů dolnosaských sbírati vojsko proti císaři. Jiné vojsko sbíral Mansfeld, a také s vévodou sedmihradským Betlenem Gáborem bylo zahájeno vyjednávání o spolek. Mansfeld měl vtrhnouti do Slezska a odtud spojiti se Betlenem v Uhrách.

Vzhledem k tomuto novému nebezpečenství císař Ferdinand přijal do svých služeb českého pána Albrechta z Valdštejna, který konfiskacemi a výhodným sňatkem nabyl rozsáhlých statků v Čechách i na Moravě (Vsetín, Lukov a j.), a povýšen byl (12. března 1624) od císaře za knížete a později za vévodu fridlandského. Tomuto dána byla s hodností císařského generála plná moc vojsko najímati, jež mělo býti vypláceno jednak od císaře, jednak z kontribucí ukládaných v zemi nepřátelské. Sebrav tím spůsobem na 24.000 m., Valdštejn odtáhl do Německa na pomoc ligistickému vůdci Tillymu, jenž stál proti králi dánskému, a zaujal pevné postavení u Desavy. Tam udeřil naň (25. dubna 1626) Mansfeld, ale byv poražen ustoupil do Braniborska. Valdštejn nepronásledoval ho po této porážce dosti účinně, a proto Mansfeld, sesíliv se v Braniborsku novými odvody i oddílem vojska, jejž mu na pomoc poslal král Kristian vedením Jana Arnošta, vévody výmarského, vtrhl do Slezska, kdež přijav do svého vojska mnoho exulantů českých i moravských, obsadil Opavu, Krnov i Těšín, zmocnil se průsmyku Jablunkovského, odkudž hodlal spojiti se s Betlenem Gáborem. Tento však nejsa dosti rozhodným, zanedbal této vhodné příležitosti, a poněvadž zatím Valdštejn spěchal do Slezska na obranu této země, Mansfeld i vévoda Výmarský se spojeným vojskem zaměřili na Moravu směrem k Lipníku, odkudž celý kraj Olomucký byl od nich zpustošen. Útok jejich na opevněný Unčov byl odražen, ježto měšťané statečně hradeb hájili a dokonce i ženy boje se účastnily, chrlice vřelou vodu na nepřítele. Naproti tomu dobyto bylo Nového Jičína, a městu uložena velká kontribuce; Hraničtí měšťané, nakloněni dosud víře bratrské, vedeni rychtářem svým Bělotínským, otevřeli dobrovolně Mansfeldovi brány městské a složili mu přísahu poslušnosti, kterou přijal od nich ve jménu krále dánského. Zatím už také Valdštejn dorazil na Moravu a zaujal pevné ležení u Olomouce. Tím donucen byl Mansfeld od Lipníka uhnouti na jih ke Kroměříži, o jehož dobytí marně se pokusil, poněvadž měšťané na rychlo strhli mosty přes Moravu, a proto přes Holešov obrátil se do Uher, kdež doufal spojiti se s Betlenem Gáborem. Valdštejn však jej předstihl a přes Uh. Brod a Nové Zámky udeřil na Betlena Gábora, který necítě se dosti silným, když nemohl od Turků dovolati se pomoci, učinil raději s císařem mír na základě podmínek z r. 1624 (28. prosince 1626). Mansfeld,

který už dříve odebral se na jih, aby přes Dalmacii a Italii nastoupil cestu do Francie, v Bosně náhle onemocněl a zemřel ve vsi Rakově u Serajeva (30. listop. 1626). Vojsko jeho jen z části vrátilo se do Slezska, ostatek zahynul ještě v Uhřích nedostatkem a nemocmi. Také Valdštejn odvedl po uzavřeném míru vojska svá z Uher na Moravu, do Slezska a do Čech, kdež všude pluky jeho bezohledně obyvatelstvo odíraly. Valdštejn jmenovitě nešetřil statků kardinála Dietrichštejna, s nímž byl od delšího času v osobním nepřátelství.

Odbojní měšťané Hraničtí, když zbaveni byli odchodem Mansfeldovým všeliké opory, vypravili poselstvo ke kardinálu Dietrichštejnovi, prosíce za odpuštění a za přímluvu u císaře. Nicméně byl na ně uvalen přísný trest. Uložena jim velká peněžitá pokuta, a město zbaveno všech svých práv a privilegií. Přední původcové vzpoury, konšelé Adam Purgeš a Lukáš Kremž, na náměstí hranickém byli stati. Bělotínský zahynul dle pověsti v žaláři sebevraždou, a také z ostatních účastníků někteří popraveni buď mečem neb provazem; selský lid z okolí hranického byl nucen na tyto popravy se dívati. Také obyvatelé města Vsetína i okolních vesnic byli do tohoto povstání zapleteni, těm však na velké prosby dána byla milost, když zvláštním listem odboje se odřekli a zavázali pro budoucnost, že se polepší. Tyto listy měly se pokaždé veřejně čísti, kdykoli v oněch osadách nový obecní úřad nastupoval svou činnost.

V srpnu r. 1627 Valdštejn s vojskem vypravil se do severního Německa, kde zatím také Tilly dobyl skvělého vítězství nad králem Kristianem u Luttera. Oba vůdcové spojivše se vytlačili krále dánského z Holštýnska, Šlesvicka i Jutska, takže nucen byl uchýliti se na ostrovy, ano i tam zamýšlel Valdštejn jej pronásledovati, k čemuž mělo přispěti zřízení císařského loďstva, a Valdštejn poctěn od císaře názvem „generála Oceanského i Baltského moře“. Avšak záměr ten zmařen byl odporem měst hanseatských, na druhé straně král Kristian zbaven byv válkou vypuklou r. 1627 mezi Francií a Anglií naděje na pomoc peněžitou od těchto států, rád přijal ruku ke smíru podanou od císaře; mír uzavřen byl v Lubeku (22. května 1629), Kristiánovi Dánskému vráceny byly všechny dobyté krajiny, za to musil se zavázati, že upustí od nepřátelství s císařem a že se nebude míchati do záležitostí německých. Také dal souhlas k tomu, aby

meklenburští vévodové byli zbaveni svého panství, které od císaře uděleno pak bylo lénem Valdštejnovi. Moc tohoto vojevůdce vzrostla nesmírně, vojsko jeho počtem do 100.000 m. rozkládáno ponenáhlu po celém Německu, kdež na vydržování jeho ukládány byly příteli nepříteli vysoké částky kontribuční.

Není divu, že mocné postavení Valdštejnovo a zhoubné řádění jeho vojska vzbudilo mu nepřátele netoliko mezi protestanty, nýbrž i mezi knížaty katolickými, zvláště pak zanevřel na něj vévoda bavorský Maximilian, který vším právem se obával, že by císař pomocí vojska Valdštejnova mohl na sebe strhnouti absolutní moc v Německu na úkor kurfirstův i jiných knížat. Proto jal se ve spolku s ostatními katolickými knížaty císaři hroziti, že užijí armády ligistické proti útiskům vojska Valdštejnova, a zároveň hrozili, že nebudou jednati o volbě syna císařova Ferdinanda králem německým, pokud v jejich územích vojsko ono bude ubytováno. Císař na tyto hrozby neukázal se dosti povolným, ano na místě zmenšení vojska dal najímati nové, když v Italii vypukla válka o dědictví mantuanské. Rozechvění knížat se stupňovalo, když císař Ferdinand II. vydal (6. března 1629) restituční edikt, jímž nařízeno, že všechna duchovní knížectví, biskupství, kláštery a jiné statky, jež od smlouvy pasovské (r. 1552) byly od protestantů zabaveny, mají se navrátiti buď předešlým držitelům, nebo znovu osaditi katolickými hodnostáři. Protestanté, ač pobouřeni nejvyšší měrou, nemohli vzchopiti se k vydatnému odporu, ježto nařízení císařské bylo prováděno pomocí vojska Valdštejnova i Tillyho. Když však dvůr císařský dal na jevo úmysl, ponechati si část statků protestantům odňatých, vzbuzena tím nová nespokojenost i knížat katolických. Na říšském sněmě v Řezně (v červenci 1630) čtyři katoličtí kurfirstové vedle obou protestantských vedli osobně stížnost u císaře na útisky vojska a žádali mimo jiné, aby v čele tohoto postaven byl vynikající příslušník říše německé, ku kterému by kurfirstové i stavové měli úplnou důvěru; císař věděl, nevyhoví-li těmto stížnostem, že netoliko nebude syn jeho zvolen králem německým, nýbrž že mu hrozí také nepřátelství ligy katolické, a kurfirst bavorský jal se již i tajně vyjednávati o spolek s kardinálem Richelieuem, který snažil se Habsburkům v Německu podkopati půdu. Poněvadž dosud trvala válka v Italii s Francouzi i Benátčany a zatím také již švédský král Gustav Adolf stanul na půdě německé, aby zdvihl

boj proti císaři, tento konečně povolil mocnému nátlaku, a propustil Valdštejna ze svých služeb (13. srpna 1630). Valdštejn uposlechl bez odporu a odebral se do Čech na své panství. Velitelem vojska císařského, jehož valná část byla propuštěna, i ligistického byl jmenován Tilly. K volbě Ferdinanda III. však tehda přece nedošlo pro odpor protestantských kurfirstů, ježto císař nechtěl odvolati restitučního ediktu.

XI. Válka švédská. Pád Gustava Adolfa (1632). Zráda a smrt Valdštejnova (1634). Bitva u Nördlink. Mír pražský (1635). Smrt císaře Ferdinanda II (1637).

Sesazení Valdštejnovo přineslo první pohromu oněm, kteří se o ně nejvíce přičinili, totiž katolickým knížatům v Německu. Král švédský Gustav Adolf, zajistiv si peněžitou podporu od Francie i jiných mocností, rodu Habsburskému nepřátelských, snadno vytlačil zbytky císařského vojska z Pomořanska, vtrhl do Braniborska a učiniť spolek s Magdeburkem, který však brzo potom byl od Tillyho obležen, dobyt a rozbořen. Gustav Adolf pohnuv oba kurfirsty braniborského i saského ke spolku a sesíliv se jejich vojskem, zvítězil (17. září 1631) v tuhé čtyřhodinné bitvě u Breitenfelda (nedaleko Lipska) nad vojskem Tillyho a Pappenheima. Země české tímto vítězstvím byly nepříteli otevřeny, a zatím co Gustav Adolf dále pronásledoval Tillyho, vojsko saské vedením Arnimovým vtrhlo do Lužice a do Čech, kdežto hrabě Thurn dostal rozkaz najati vojsko a spůsobiti v Čechách nové vzbouření. Sasové táhli od Šluknova k Labi, kdež se zmocnili Děčína i Ústí, a dorazili přes Litoměřice a Roudnici ku Praze (14. listop. 1631), která zbavena jsouc všeliké vojenské posádky již druhého dne se Arnimovi vzdala. S vojskem saským slavilo mnoho českých exulantů, mezi nimi Thurn a Roupov, vjezd svůj do Prahy, a zmocnili se také některých statků v oné části země, která byla od Sasův obsazena. Poněvadž však ve východních Čechách stál v čele císařského vojska Marradas, který u Nymburka odrazil útok Arnimův, byla Morava tentokráte ušetřena vpádu vojska nepřátelského a pouze pomezní krajiny v okolí Jihlavy a Třebíče navštíveny byly ojedinělými nájezdy vojsk saských.*)

*) A. Rezek, Dějiny Saského vpádu do Čech a návrat emigrace, v Praze, 1889.

Vítězstvím u Breitenfelda celé severní Německo octlo se v moci krále švédského, který vtrhnuv do Pomohaní a středního Porýní zabral panství arcibiskupa mohučského, trevirského i Dolní Falci, ze kterýchž území hodlal zříditi si základ k protestantskému císařskému důstojenství v Německu. Odtud na jaře r. 1632 nastoupil výpravu do Bavor a vynutil si přechod přes dolní Lech prudkou dělostřelbou (15. dubna), ve které Tilly byl těžce poraněn a brzo potom zemřel. Krátce potom vyjma Ingolstadt a Řezno celé Bavory octly se v moci švédské. Pokroky krále Gustava Adolfa pohnuly již dříve císaře Ferdinanda, že opět nabídl nejvyšší velitelství nad vojskem císařským Valdštejnovi, který po dlouhém vyjednávání a po splnění všech žádaných podmínek hodnost tu zase přijal. Odebrav se do Znojma (8. prosince 1631), s obvyklým důmyslem a rázností doplnil rozptýlené pluky císařské, najal novou pěchotu, lehkou jízdu polskou i charvatskou a do jara 1632 měl v Čechách a na Moravě dobře vyzbrojené a četné vojsko pohotově. Dne 23. dubna dal se na pochod do Čech, a dobyv (25. května) Prahy po krátkém odporu, vytiskl Sasy z celé země. Pak zaměřil na západ do Bavor a spojiv se s ligistickým vojskem, jemuž velel kurfirst bavorský, donutil krále švédského, že zaujal obranné postavení u Norimberka. Tam také Valdštejn opevnil se na blízkých návrších a po celých sedm neděl stála obě nepřátelská vojska proti sobě, škodíce si navzájem drobnými potyčkami a odnímáním potravin i jiných potřeb. Konečně Gustav Adolf rozmnoživ své vojsko novými posilami, udeřil (3. září) na hradby tábora Valdštejnova několika mocnými útoky, které však všechny byly odraženy, a švédský král se ztrátou 3000 m. ustoupil opět do jižních Bavor. Valdštejn však nedbaje, že země Maximilianova jest ohrožena, ve spojení s Pappenheimem obrátil se proti kurfirstovi saskému, aby jej odvrátil od spolku švédského, a dobyl Lipska (6. listopadu). Na zprávu o tom král Gustav Adolf spěchal rovněž do Saska, a tu svedena byla u Lützena (16. listop.) bitva, ve které král švédský padl, Švédové však vedením Bernarda Výmarského opanovali bojiště; Valdštejn po krátkém pobytu v Lipsku obrátil se do Čech a tam dal popraviti některé důstojníky, jimž přisoudil vinu své porážky.

Pádem Gustava Adolfa zmařeny jsou naděje četných nepřátel císařových. Z nich jmenovitě bývalý kurfirst falcký

Bedřich, který právě pomocí onoho doufal dosíci ještě jednou trůnu českého i veškeré své někdejší moci, brzo po bitvě lützenské zemřel v Mohuči (29. listopadu). Dolní Falc byla potom od Švédů vrácena jeho nejstaršímu synovi.

Smrtí krále švédského válka v Německu se neskončila. Ve jménu nezletilé dcery Gustava Adolfa, šestileté Kristiny, řízení státní správy ve Švédsku ujal se kancléř Axel Oxenstierna a ten prohlásil, že Švédsko neustoupí dříve z Německa, pokud se mu nedostane přiměřené náhrady. Také Richelieu si nepřál, aby moc Habsburků v Německu se obnovila, a proto učinil v Heilbronně (23. dubna 1633) s knížaty a stavy protestantskými smlouvu, aby vrchní velení války ponecháno bylo kancléři švédskému, jemuž zajištěna od Francie dosavadní podpora peněžitá. Švédští vojevůdcové Gustav Horn a Bernard Výmarský zatím uvedli celé Franky, část Porýní, Švábska i Bavorska pod svou moc. Naproti tomu Valdštejn, který za tu dobu doplnil svou armádu v Čechách na 60.000 m., prodléval dlouho v nápadné nečinnosti. Vytrhnul sice s hlavní mocí vojenskou (40.000 m.) do Slezska, neudeřil však ihned na nepřátelské vojsko švédsko-saské, vedené Arnimem a Thurnem, ač toto bylo číselně i jakosti slabší a vůdcové nad to mezi sebou nesvorni. Váhavost Valdštejnova vysvětluje se tím, že císař odmítl jeho žádost, by mu totiž po šťastném skončení války uděleno bylo kurfirstství braniborské, a poněvadž doufal od nepřátel císařových dosáhnouti stkvělejší odměny. Proto tedy na místě válčení počal tajně vyjednávati s Arnimem i Thurnem o spojení obou vojsk za tím účelem, aby císařovi odebráno bylo království české, jež slíbeno bylo Valdštejnovi; ve prospěch exulantů mělo vše uvedeno býti ve stav z r. 1618. Když však plnomocníci švédský a francouzský žádali, aby zjevně se odtrhl od císaře, s nimi spolek učinil a Čech se zmocnil, Valdštejn nemohl se k tak rozhodnému kroku odhodlati. Avšak nečinnost a obojetné chování jeho vzbudily nedůvěru a rozhořčení u dvora vídeňského i u kurfirsta bavorského, v jehož zemi Švédové bez překážky zhoubně řádili, a Valdštejn, buď že nemohl se spolehnouti na své důstojníky, kdyby císaře zradil, anebo že chtěl požadavkům svým dodati většího důrazu, udeřil náhle (10. října) na oddíl vojska Arnimova a přinutil 10.000 m. ke kapitulaci u Stěnavy. Ze zajatých důstojníků většina byla propuštěna na svobodu, mezi nimi

i Thurn, což opět vzbudilo velkou nelibost ve Vídni. Jiný zajatec, bývalý moravský pán Václav Bítovský byl odveden do Brna, tam vydán kardinálu Dietrichštejnovi a na rozkaz císařův zastřelen.

Tímto vítězstvím Valdštejnovým největší část Slezska i Lužice octla se v moci vojska císařského. Avšak zatím Bernard Výmarský zaplavil celé Bavory a ohrožoval i Horní Rakousy, kde selský lid stále ještě náchylen byl ke vzpouře a k návratu ku protestanství. Kurfirst Maximilian důrazně dovolával se pomoci císařské, ale Valdštejn schválně váhal, dávaje tak osobnímu nepříteli svému cítiti pomstu za někdejší své sesazení. Teprve když přišla zpráva o pádu Řezna (14. listopadu), Valdštejn rychlejším pochodem hnul se z Litoměřic přes Rakovník do bavorského Brodu, odkudž mohl v brzce uderiti na hlavní vojsko švédské. Najednou však z Brodu vrátil se zase do Čech (3. prosince) a zaujal ležení v Plzni. Tento neočekávaný obrat působil ve Vídni jako hromová rána. Důvěra císařova i jeho rádců byla již tím značně otřesena, že Valdštejn se vzpíral uposlechnouti opětovaných rozkazů císařových, aby vojska převedl z dědičných zemí (Čech a Horních Rakous) proti nepříteli do Bavor. Někteří radili císaři, aby jmenoval syna svého Ferdinanda III. spolu-velitelem vojska, jiní dokonce, aby Valdštejn byl od vojska odvolán. Zvláště kurfirst bavorský vystoupil s důtklivou žalobou u císaře, že Valdštejn chce jej i jeho zemi zničiti. Dověděv se o tom, Valdštejn urychlil své zrádné záměry a jal se prostřednictvím exulanta Viléma Kinského znovu vyjednávati se Švédy i Francouzi. Zároveň, aby si zajistil podporu svého vojska, rozkázal, aby pluky rozložené po Moravě, přirazily do Čech k hlavnímu vojsku, na Moravu pak přeložil vojsko ze Slezska, čímž tato země byla opět vydána vpádu nepřátelskému. Zároveň svolal (11. ledna 1634) všechny generály i plukovníky a předložil jim rozkaz císařský, aby se táhlo ihned na Řezno, což důstojníci prohlásili za nemožné. Také dal jim oznámiti skrze svého důvěrníka Ilova, že následkem rozličných příkoří míní se úplně vzdáti velitelství. Toho se ulekli plukovníci, poněvadž se obávali o svůj žold i o slíbené odměny, a při hostině (12. ledna) podepsali revers, jímž se zavázali, že vévodu Friedlandského neopustí a že jej ve všem chtějí obětavě podporovati; klausule, dříve ústně pronesená, „pokud by Valdštejn prodlel ve službách císařských", byla v písemném prohlášení vynechána. Na zprávu

XII. Ferdinand III. (1637—1657). Změny v politické i církevní správě na Moravě. Vpád Banérův do Čech (1639). Torstenson na Moravě r. 1642 a 1643. Bitva u Jankova a obležení Brna (1645). Mír vestfálský a zhoubné následky války.

Císař Ferdinand III., který nastoupil vládu po svém otci v 29. roce svého věku, byl těla slabého, ale otužilého pilným cvičením tělesným a častým provozováním honby. Byl vzdělán v několika řečech, také česky mluvil a se zvláštní zálibou při veřejných procesích i službách božích hlasitě zpíval staročeskou píseň „Svatý Václave, vojvodo české země". Jako otec jeho, byl přísným ve vykonávání všech předpisů církve katolické, mravně bezúhonným, vedl vzorný život rodinný, vyhýbal se zbytečnému přepychu i rozmařilosti, měl jemný cit pro hudbu, ve které i o některé skladby se pokusil, zajímal se též o malířství a vědy. V náboženských věcech smýšlel volněji a samostatněji než otec, nepodléhal tolik jezuitům, ano odňal jim i některé prebendy. Byl šetrným a značně obmezil rozsáhlá vydání při dvoře císařském, zavedená po celou dobu panování štědrého Ferdinanda II.

Nastolení císaře Ferdinanda přineslo Moravě některé podstatné změny ve správě zemské, politické i duchovní. Nedlouho před tím (19. září 1636) zemřel kardinál Dietrichštejn, v jehož rukou byla spojena po šestnácte let veškera moc světská i duchovní; potom byla rozdělena. Biskupem olomuckým zvolen byl Jan Arnošt Plateis z Plattenštejna, a po jeho brzké smrti (21. srpna 1637) bratr císařův arcikníže Leopold Vilém, který však nesídlil v Olomouci; diecezi řídil dosazený od něho administrátor, Jan Kašpar Středele. Zemským hejtmanem pak čili gubernátorem moravským Ferdinand III. jmenoval (20. července 1637) knížete Maximiliana Dietrichštejna, synovce kardinálova, který také zdědil všechny jeho statky. Dietrichštejn však pro rozličná pilná zaměstnání v tajné radě císařské brzo tento úřad složil a na jeho místo povolán byl hrabě Julius ze Salmu a z Neuburka, za něhož nedávno před tím (1636) zřízený tribunal královský přeložen byl z Brna do Olomouce, kdež sídlem jeho byla královská mincovna. Tento nový úřad zemský, jenž skládal se z kancléře, dvou rad, dvou sekretářův a z písaře, obdařen byl značnou mocí politickou i soudní na úkor dosavadních zemských úřadův i zemského soudu.

Hrabě Salm pro zneužívání moci úřední i jiné trestuhodné věci složen byl již r. 1640 se svého úřadu, a zemské hejtmanství svěřeno třem osobám, nejvyššímu komorníkovi Kryštofu Pavlovi z Lichtenštejna, nejvyššímu sudímu hraběti Janu z Rotalu a podkomořímu hraběti Františkovi de Magnis. Ale již r. 1642 Kryštof Pavel z Lichtenštejna jmenován byl jediným hejtmanem zemským a zastával pak tento úřad po několik let (do roku 1648). V té době (na sklonku 1641) královský tribunal přeložen opět do Brna, tamtéž přeneseny olomucké desky zemské, spojeny s brněnskými, umístěny v zemském domě na Dominikánském náměstí; zde soustředěno soudnictví zemské i sněmování. Brno stalo se tak sídlem veškeré soudní i politické správy moravské a možno tedy teprve od této doby pokládati je za hlavní město Moravy. Po vzetí Olomouce r. 1642 od Švédův odstěhovala se do Brna také biskupská konsistoř, hledajíc tam bezpečného útočiště, a setrvala tam, až zase Olomouc byla od Švédů vyklizena (1650).

Tehda hnul se znovu starý spor o Opavsko. Toto po smrti knížete Karla z Lichtenštejna (12. února 1627) přešlo na nezletilého syna jeho Karla, za něhož vedl poručnickou vládu strýc jeho Maximilian. Jemu také všichni stavové vzdali hold (1632), také měšťané opavští, kteří tehda obdařeni novými rozsáhlými privilejí. Jakmile nastoupil na trůn císař Ferdinand III., moravští stavové pokládali to za vhodnou příležitost, aby obnovili své právní nároky na Opavsko i vypravili (v září 1637) deputaci do Vídně, která mezi jinými dovozovala, že toto území odedávna bylo k Moravě přivtěleno a že zejména od moravského zemského soudu musí přijímati poučení; také si stěžovali na exemční privilegium, které v té příčině bylo knížeti Lichtenštejnovi od Ferdinanda II. uděleno. Císař Ferdinand III. odpověděl stavům moravským vyhýbavě a brzo potom válečné události zatlačily tuto otázku do pozadí.

Třebas válka od několika let nezuřila přímo na Moravě přece země byla jí stále sužována. Zvláště velké byly platy, které vláda na vedení válečné rok co rok vždy ve větší míře žádala. Stavové hleděli velikým těmto požadavkům všelijak se vymknouti, ale na konec osud rodiny panovnické a říše tak úzce souvisel s novými řády markrabství i s hmotnými poměry stavů jeho, že se obyčejně vyhověti musilo žádostem panovníkovým, byť i někdy

s některým obmezením. Vybírání uložené berně potkávalo se u schudlého lidu s velkými nesnázemi, takže četné „rešty“ musily se odpouštěti. Královská města za posledních let tak se zadlužila, že zemský hejtman Maxim. Dietrichštejn vydal nařízení (20. září 1637), aby proti nim od věřitelů nebylo exekucemi dokračováno. Lid zbavený všeliké výživy, v krajinách lesnatých, zvláště na Valašsku, velmi zdivočel a oddal se i životu loupežnickému.

Hned na počátku vlády Ferdinanda III. stavové moravští předložili mu stížnost proti „Obnovenému zřízení zemskému“, v němž nalezali celou řadu věcí, které buď bylo třeba vysvětliti, nebo docela odstraniti. Jedna z nich byla otázka opavská, o které již svrchu promluveno. Jiný kus týkal se sporu mezi stavem duchovním a panským o jisté přednosti v místech. Císař odpověděl, že stav duchovní má býti prvním při všech sjezdech a sněmích, a zároveň vypočteno, kteří duchovní k tomuto stavu po právu náležejí. Na jinou stížnost přísně bylo nakázáno, aby stavové na nic dřívějšího, ani na staré zvyklosti ve zřízení zemském se neohlíželi, a jenom dle „Obnoveného zřízení“ se řídili. Žádost stavův, aby kromě předloh vládních na sněmě měli jednati též o obecných potřebách panovníka i země, aby při dosazování osob v úřady zemské i komorní nejen zemský hejtman, ale i celý zemský soud byl slyšán, aby úřady dávány byly pánům i rytířům z rodů starousedlých, a ne nových, neznámých, i jiné císař rozhodně odmítl, ano vytkl stavům, že se mu zdá, jakoby na Moravě nebylo chuti k „Obnovenému zřízení zemskému“. Ferdinand III. byl sice ochoten v některých věcech učiniti ústupky, tyto však měly co nejméně dotknouti se svrchované moci panovnické.*)

Náboženský stav na Moravě té doby byl neutěšený. Horlivou snahou kardinála Dietrichštejna byla sice církev katolická v zemi značně posílena a zejména vráceny jí všechny statky, které jí kdysi náležely, neb aspoň dána za ně náhrada. Nicméně bylo mu neustále zápasiti s velkými obtížemi. Tyto záležely hlavně v nedostatku duchovenstva, zvláště světského. R. 1635 bylo ze 636 far moravských pouze 257 osazeno, a to na větším díle duchovenstvem řeholním.**) Biskup staral se sice též o rozmnožení a zvelebení kněžstva světského, a byl v tom podporován četnými

*) A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy za Ferdinanda III., str. 34 násl.

**) Podrobný výpočet řeholnictva moravského té doby viz u Rezka l. c. str. 155—158.

zástupci katolické šlechty, která již před bitvou bělohorskou byla dobře sorganisována. Ale všechny tyto snahy zůstávaly větším dílem marnými; vedle duchovní správy též školství potrvalo dlouho ještě v hlubokém úpadku. Přes veškeru horlivost v provádění katolické reformace obecný lid ve vsích a v městech obdivuhodným spůsobem dovedl snášeti všecka protivenství a zůstával věren svému náboženskému přesvědčení. Příčinu toho mimo jiné dlužno hledati též v tom, že arcikníže-biskup Leopold Vilém zůstával pastýřského sídla svého vzdálen, a biskupství osiřelo i ve věcech duchovních i v světských. Po vpádu švédském na Moravu r. 1642 uprchl ze země také tehdejší administrátor, kanovníci rozutekli se na všechny strany a v této rozháranosti trvala biskupská stolice až do konce války třicetileté. Proto také nové výnosy protireformačné, vydané již r. 1638 od císaře Ferdinanda III., nesetkaly se s valným účinkem.

Hlučné válečné události ušetřily Moravy v prvních pěti letech panování Ferdinanda II. Švédský vůdce Banér, vpadnuv v lednu 1637 do Saska, které se spojilo s císařem, byl odtud vytištěn císařskými vůdci na sever do Pomořanska a také Bernardovi Výmarskému odňato bylo zabrané Elsasko, jehož ani s pomocí francouzskou nedovedl proti císařským uhájiti. Ale r. 1638 nastal obrat: Výmarský dobyl Elsasu i Breisacha a toliko brzká smrt jeho (1639) zbavila císaře tohoto nebezpečného nepřítele. Zatím také Banér znovu sebral své síly, vpadl (počátkem r. 1639) do Saska, porazil u Kamenice spojené vojsko sasko-císařské a vtrhl labským údolím do Čech. Děčín, Litoměřice i Mělník padly brzo za sebou do jeho rukou. Tentokráte pochod vojska švédského označován byl více než kdy před tím nelidskými, ano zhovadilými ukrutnostmi. Poněvadž byl všude nedostatek potravin i pice pro koně, lidé byli biti, kolem lámáni, prsty jim přišroubovány anebo hřebíky do nohou vráženy, aby pověděli o svých zásobách; požáry a hanobení žen i dívek byly na denním pořádku. Dne 30. května Banér přitrhl až k hradbám pražským, ale město bylo dobře hájeno od Gallasa a Šlika. Banér ustoupil k Brandýsu a v pomstu za nezdařený záměr zahájil zvláště ve východních Čechách loupežnou válku, kterouž na 6000 osad bylo vypáleno. Selský lid ze strachu prchal do hor, mnozí také na Moravu. V říjnu ještě jednou Banér pokusil se o dobytí Prahy, kam zatím přibyl nově jmenovaný

vojevůdce císařského vojska, arcikníže Leopold Vilém; ale i tento pokus byl zmařen, Banér ustoupil k Litoměřicům a obnovil pustošení země daleko široko. Tehda také (v listopadu 1639) oddíl vojska švédského pustil se z Německého Brodu ke hranicím moravským. Tam však, v okolí Jihlavy, stála zemská hotovost moravská a studentská legie olomucká. Proto Švédové couvli zpět a o Moravu již se nepokusili. Teprve na jaře r. 1640 byl tento hrozný nepřítel od arciknížete Leopolda Viléma vytištěn z Čech do Saska a do Durynska. Banér brzo potom (20. května 1641) zemřel v Halberstadtě, a vůdcem vojska švédského stal se Linhart Torstenson.

Byl to nejschopnější z tehdejších generálů švédských, ačkoliv těžkou chorobou tak byl sklíčen, že ani na koni jeti ani choditi nemohl, i byl dopravován s místa na místo v nosítkách. Moravě nastaly tehda nejhorší časy. Torstenson, dopřáv armádě své přes zimu odpočinku v Lůnebursku a obnoviv přísnou vojenskou kázeň, vtrhl na jaře r. 1642 do Braniborska, odtud do Slezska, dobyl Hlohova, Lehnice, Javora i jiných měst a porazil u Svídnice císařské vojsko, vedené vévodou lauenburským, který smrtelně raněn upadl s 2000 m. do zajetí. Svídnice padla, předvoj švédský vtrhl do Těšínska a Opavska, kdežto hlavní armáda postupovala přes Břeh, Opolí a Nisu na Moravu, vše nemilosrdně plenic a pustošic, tak že lid prchal s dobytkem do lesův a zásek. Prchající vojsko císařské, vedené Fernemontem, couvalo směrem k Hradišti a podniklo ještě 9. června se Švédy šarvátku u Holešova. O dva dny později (11. června) Torstenson stanul u Olomouce, odkudž obyvatelstvo zámožnější prchalo k Brnu a k Vídni, mnoho jich však od pronásledujícího nepřítele bylo oloupeno o majetek i šatstvo. V Brně nastal takový postrach, že tribunál i desky hned přeloženy do Znojma. Olomucké posádce velel plukovník Antonín Miniati, který ač měl jen 8000 žoldnéřů, přece mohl po nějaký čas se brániti, zvláště s pomocí ozbrojeného měšťanstva. Neboť Torstenson přirazil k městu jen s jízdou a lehkými děly, pěchota zůstala v zadu a těžká děla zanechána byla ve Slezsku k obléhání Nisy i jiných pevností. Ale Miniati byl muž zbabělý; ani se o obranu nepokusiv, uzavřel (14. června) s Torstensonem kapitulaci za volný odchod svých vojákův. Ohromná kořist zbraně, náboje a spíže, zvláště bohaté zásoby obilí a vína, padly Švédům

do rukou. Torstenson sice slíbil, že uloupený majetek prchajícímu obyvatelstvu bude vrácen, že Olomuc bude zachována při svých výsadách i pořádcích, i při povinné věrnosti k císaři, náboženství katolického, kostelův i klášterů, kněží i řeholníků, zvláště jezuitů, že bude ušetřeno. Ale slibům těm se nedostálo. Obec musila zaplatiti 30.000 tolarů výpalného, a pak vymáhány od každého kostela a kláštera ještě zvláště vysoké sumy. Švédové obsadili také blízký premonstrátský klášter v Hradišti a vyjímaje poklad kostelní, všecko vybrali a poplenili. Zejména archiv a knihovna klášterní byly spáleny. Miniati byl potom pro velezrádu od vojenského soudu odsouzen k smrti a popraven (24. července 1644).

Olomouc zůstala potom plných osm let v moci švédské. V těch dnech obsazeny byly také Prostějov,*) Litovel a Uničov. Vpád nepřátel na Moravu způsobil, že mnozí měšťané olomučtí i sedlácí valaští, kteří z donucení obrátili se na víru katolickou, tajně i zjevně přidávali se k Švédům a dobré služby jim konali. Z toho ovšem císařská vláda později vzala si podnět k novému pronásledování.

Torstenson, zanechav v Olomouci silnou posádku, vrátil se s hlavní armádou do Slezska, aby tam dokončil obléhání Břehu i jiných pevností. Zatím horlivě sbíráno bylo vojsko císařské a shromažďováno na Moravě, kdež byla hlavní střediska jeho ve Znojmě a Brně. Vrchní vůdce jeho, arcikníže Leopold Vilém, obrátil se nejprve k Olomouci, zanechal před městem část vojska a vypudiv z ostatních měst, zejména z Prostějova, Švédy, sesílil tam císařské posádky. Potom dobyv Opavy, namířil s hlavním vojskem k Břehu, který již po pět neděl obléhán byl od Torstensona, ale chrabře hájen od císařského plukovníka Mördera. Příchodem císařských Břeh byl s obležení vybaven (25. července), a Torstenson ustoupil do Lužice. Tam arcikníže ho následoval, ale vyhýbal se rozhodné bitvě. Teprve když švédský general znenadání překročil Labe u Torgavy a namířil na Lipsko, kteréž oblehl, císařští spěchali, aby město zachránili, a tu strhla se (2. listopadu 1642) bitva u Breitenfelda, ve které císařští po tuhém boji a s velkými ztrátami byli poraženi. Porážku zavinila jízda uherská a charvatská, která hned na počátku bitvy dala se

*) O Prostějovu však vyslovuje pochybnost Dr. F. Šujan, Švédové u Brna, Čas. Mat. Mor., r. 1897, str. 111 pozn.

na útěk, kdežto pěchota, zvláště česká a moravská (plukovník Myslik) bojovala hrdinsky do poslední chvíle, v čemž arcikníže sám dával stkvělý příklad. Torstenson, který v této bitvě ztratil rovněž mnoho mužstva, nemohl pomýšleti na další pronásledování nepřítele a spokojil se dobytím Lipska (6. prosince).

Švédská posádka v Olomouci, zbavena jsouc odchodem vojska císařského největšího nebezpečenství, volně konala výpady na mnoho mil do okolí, které hrozně bylo zpustošeno a téměř vylidněno, mnoho vesnic bylo spáleno a se zemí srovnáno; také města Tovačov a Šternberk byla od Švédů vypálena a pouze císařské posádky v tvrzích se uhájily. Naproti tomu císařské vojsko, čítající asi 2000 m., jimž velel hrabě Štěpán z Vrbna, činili Švédům citelné škody, odebírajíce jim dobytek a zásoby potravní, které si do města dováželi. Ve městě nastával posádce švédské nedostatek, ano hrozil i hlad, i bylo se jí obávati, že se dlouho neudrží. Na zprávu o tom Torstenson opustil Sasko, vtrhl do Lužice a odtud do Čech, kdež přes Fridlant a Liberec pronikl k Labi, veškeru krajinu okolní dávaje strašlivě pustošiti (31. května 1643). Velkou výhodou pro něj bylo, že arcikníže Leopold Vilém velení vojska císařského se vzdal a toto svěřeno bylo váhavému a málo schopnému Gallasovi, který trávil nečinně čas v opevněném táboře u Hradce Králové a nepříteli ve zhoubných výpravách nepřekážel. Teprve když Torstenson u Mělníka překročil Labe, Gallas vypravil se proti němu až k Brandýsu n. L., ale ani tam neodvážil se otevřené bitvy. Tu Torstenson pojal z jeho nečinnosti smělý záměr: dvěma proudy dal se na pochod do Moravy, aby čerstvě zásobil ohroženou posádku olomouckou, jednak přes Litomyšl na Svitavy, jednak přes Pelhřimov na Jihlavu. Již dne 17. června hlavní armáda švédská stála u Mor. Třebové, její jízdné oddíly pak zalétaly až k Mor. Budějovicům. Moravě nastaly podobné hrůzy, jaké Čechy zažily r. 1639. Dobyv hradu Mirova, Mohelnice, Litovle a Šternberka, Torstenson slavil (22. června) vjezd svůj do Olomouce, kdež ovšem od Švédů byl radostně uvítán; pak zmocniv se Prostějova a Plumlova, namířil na Kroměříž a dobyl ho (26. června) prudkým útokem, ač měšťané kroměřížští statečně se bránili. K dobytí města nejvíce přispěli vsatští Valaši, kteří doufajíce v obnovení svobod náboženských se Švédy se spojili; bojovali pod vlastním praporem, na němž bylo napsáno latinsky: „Pro verbo Dei et patria

suscipimus haec omnia"*), a první vztýčili jej na hradbách kroměřížských. Město bylo vyloupeno, zejména kollegiatní chrám sv. Mořice zbaven všeho zlata a stříbra, a pak vypáleno. Odtud Torstenson namířil na Uh. Hradiště, poněvadž však město bylo dobře opevněno, nepokusil se o ně, nýbrž vrátiv se směrem k Tovačovu, a dostav město snadným způsobem, totiž kapitulací zbabělého vůdce posádky, ve svou moc, položil se v okolí jeho táborem.

Císařský vůdce Gallas neodvážil se zabrániti Torstensonovi v této zhoubné výpravě na Moravu. Teprve 16. června hnul se od Brandejsa, a jednak přes Něm. Brod, jednak přes Poličku dal se na pochod k Brnu. Tam shromáždil své vojsko, a ač početně byl v převaze oproti Torstensonovi, přece i potom choval se nečinně vůči jeho velkým výbojům. Dne 8. července, když Švédové již leželi u Tovačova, postoupil až ke Kojetínu, tak že obě armády nebyly ani na míli cesty od sebe vzdáleny. A přece k boji nedošlo; Torstenson se ho neodvážil, poněvadž armáda jeho byla počtem slabší, Gallas pak z neschopnosti nebo ze strachu. Torstenson vida tuto nerozhodnost, dal podnikati loupežné nájezdy do okolních krajin, zvláště na Žďársko a Velko-Meziříčsko, kdež obyvatelé ukrývali se do lesův a jeskyň. Jeden oddíl vojska švédského spojený se sedláky valašskými poplenil krajinu až k Vídni. Zároveň dobyli Švédové nově Fulneka, Nového Jičína, Přerova, Lipníka, Ostravy a Uherského Brodu; poněvadž neměli na posádky dosti branného lidu, obyčejně dobyté město vyloupili a zase je opustili.

Nerozhodnost Gallasova mohla míti pro Moravu velmi smutné následky, ježto Torstenson právě tehda vyjednával o spolek proti císaři s vévodou sedmihradským, Jiřím Rákoczym, a spoléhaje na jeho pomoc, pokusil se i o přepadení Brna, jehož dobytí zavčas ještě zabráněno bylo oddílem vojska císařského. Na štěstí porta turecká zakázala Jiřímu Rákoczymu účastenství ve válce proti císaři, na druhé straně pak proti Švédům vyvstal nový nepřítel, totiž král dánský. Torstenson, jemuž od vlády švédské bylo uloženo vtrhnouti do Dánska, náhle (8. září 1643) hnul se od Brna k Olomouci, sesílil a zásobami opatřil tamnější posádku, obsadiv pak krom toho jen ještě některá pevnější města

*) „Pro slovo Boží a vlast to vše podnikáme."

moravská, jako Tovačov, Uničov, Šternberk a Fulnek, odtáh s hlavním vojskem do Holštýna. Gallasovi, který opět se neodvážil Švédům tento ústup znesnadniti, dán byl rozkaz, aby táhl za Torstensonem na pomoc králi dánskému.

Tím byla Morava zbavena hlavního vojska nepřátelského, nicméně země i potom mnoho trpěla zvláště v okolí oněch měst, kde byly posádky švédské. Proto také byl na Moravě usazen větší počet vojska císařského a velitelem jeho ustanoven byl hrabě z Puchheimu, který měl tábor svůj v Prostějově a odtud pokoušel se sklíčiti Olomouc a Šternberk. Šternberská posádka, vidouc, že se neuhájí, raději tamější tvrz opustila a odebrala se do Olomouce. Poněvadž Švédové měli dosud vydatnou oporu ve vsatských Valaších a tito po dobrém nechtěli se vrátiti v poslušnost císařovu, Puchheim vypravil se proti nim a porazil jejich hlavní oddíl o 7000 m. Potom vzata na nich krutá pomsta hlavně za útok podniknutý na Kroměříž; v Brně držán byl přísný soud, jehož předsedou byl hrabě Jan Rotal; vůdcové Valachů, Kovář se synem a Roman, a jiných na 200 bylo kolem lámáno, rozčtvrceno, oběšeno na šibenicích i na stromech, ostatní postříleni. Valašské obyvatelstvo exekuci a útěkem ze země valně prořídlé ještě se stenčilo, když hrabě Rotal po dobrém i násilně rozsazoval je po panstvích na Holešovsku a Napajedelsku, aby statky své zalidnil. Osudy Valachů staly se také předmětem písní, složených v Olomouci od minority Začkovice, které na delší dobu znárodněly („Pásli kozy Valaši v Romanovém salaši"; pak „Ó Romane, Romane, náš valašský hejtmane!").*)

Na čas byla Morava zbavena nepřítele. Odchodem Torstensonovým ze země vzbuzena byla i naděje, že vyrvána bude z rukou švédských Olomouc. Ale naděje ta zmařena byla dvojí okolností: jednak úplnou neschopností vrchního vůdce císařského Gallasa, jednak opětným nepřátelským vystoupením sedmihradského vévody Jiřího Rákocze, který učinil se Švédy a Francouzi v Karlově Bělehradě (16. listopadu 1643) branný spolek proti císaři, zajistiv si od nich velkou peněžitou i vojenskou podporu. Jeho provolání, vydané k protestantským stavům uherským, neminulo se s účinkem, a brzo celé východní i severní Uhry až na několik pevných míst byly v jeho moci. Císař vypravil proti

*) Rezek, l. c. 392.

němu část vojska stojícího na Moravě vedením Götze a Puchheima, kteří spojivše se s hotovostí palatina Eszterháze, zatlačili Rákozce zase až k Tise. Poněvadž také porta turecká opětně odepřela mu všeliké podpory, kníže sedmihradský počal vyjednávati s císařem o mír v Trnavě (v říjnu 1644). Švédové v Olomouci po celou tu dobu byli obleženi nepatrným zbytkem vojska císařského, s nímž se spojila veřejná hotovost moravská, vedená hrabětem Burianem Ladislavem z Valdštejna; byli však znovu tak sklíčeni, že by město bylo toho roku jistě padlo do rukou císařských, kdyby zatím nebyl nastal zhoubný obrat na bojišti severním.

General Gallas, který vypraven byl za Torstensonem na pomoc králi dánskému, dorazil (28. července 1644) k šlesvickému městu Kielu a dobyl ho. Ale vojsko jeho značně seřídlo a bylo vysíleno nedostatkem a nemocmi, které povstávaly z nezdravé stravy. K tomu Gallas vyhýbal se stůj co stůj otevřené bitvě s Torstensonem, i nebylo mu, než neustále ustupovati před silnějším nepřítelem, který jej pronásledoval až do Magdeburka, kdež byl Gallas od Švédův úplně sevřen. Část jízdy, která se pokusila odtud uniknouti, byla u Wittenberka (3. prosince) dílem pobita, dílem zajata. Teprve počátkem ledna 1645 podařil se Gallasovi ústup do Čech, ovšem jen se skrovnými zbytky někdejší armády. Za ním v patách vtrhl do Čech Torstenson, maje v úmyslu táhnouti do Horních Rakous a povzbuditi tam sedláky k novému povstání. V tom bylo mu zabráněno císařským vojskem, v jehož čele byli Götz a Hatzfeld, kteří zaujali pevné postavení v jižních Čechách nad řekou Otavou. Torstenson ihned změnil svůj plán a mistrným pochodem krajinou hornatou a neznámou obrátil se na východ, přešel přes Vltavu a namířil na Moravu, aby tam Olomouc vybavil z obležení. Císařští, chtějíce tento záměr překaziti, táhli rychle za ním a odhodlali se k bitvě u Jankova (6. března 1645), ve které však, ač počtem silnější, byli na hlavu poraženi. Götz padl, Hatzfeld i jiní vyšší důstojníci upadli v zajetí, 7000 mužů zahynulo v bitvě neb bylo zajato.

Na zprávu o bitvě Jankovské rozšířil se po Moravě všeobecný postrach a hrůza před vítězným nepřítelem, obyvatelstvo venkovské se skrovným majetkem utíkalo do nepřístupných lesů, boháči pak z měst a hradů prchali z vlasti do zemí sousedních. Jen v některých městech statečnější měšťané vytrvali s posád-

kami císařskými, aby za hradbami odráželi útoky nepřátel. Torstenson od Jankova táhl přes Vožici, Černovice a Pelhřimov na Jihlavu, která se vzdala (13. března) jeho generálu Virtenberkovi. Téhož dne večer Torstenson dorazil do města s hlavní armádou a vyslal Jana Valtera na pomoc obležené posádce olomucké; následkem toho hrabě Burian Ladislav z Valdštejna upustil od obležení Olomouce a couvl směrem k Brnu. Torstenson opevniv Jihlavu pro delší pobyt Švédů, vyrazil proti Znojmu a dobyv ho, vtrhl do Rakous a zmocniv se Kremže (29. března) dobýval přechodu přes Dunaj, aby přepadl Vídeň, avšak císařští tomu zabránili. Část jeho jízdy však pronikla až k mostu naproti Vídni a odňala uprchlíkům, kteří hledali v tomto městě útočiště, všechen jejich majetek. Vítězný pochod Švédů zastavil se u Mistelbachu, kde Torstenson položil se táborem a očekával spojence svého vévodu Jiřího Rákocze, který osmělen vítězným postupem Švédů, znovu vypověděl císaři nepřátelství. Nebezpečí bylo veliké, a jen nerozhodnost Jiřího Rákocze, který bez svolení porty turecké neodvážil se rozhodnějšího boje proti císaři, spasila Vídeň. Švédský vůdce nemoha se jeho pomoci dočkati a přesvědčiv se, že Vídeň jest dobře opevněna, dobyl několika měst rakouských a moravských, zejmena Mikulova a Hodonína, odkudž hnul se s celou armádou k Brnu, kamž dorazil dne 3. května, chtěje stůj co stůj tohoto města dobyti.*)

Již dne 5. května Torstenson počal úsilovně dobývati Brna, které příznivou polohou města a zvláště hradu Špilberka bylo mu na velkou závadu a zejména překáželo mu v útoku na Vídeň; krom toho bylo to vedle Uher. Hradiště jediné větší pevné místo na Moravě, které dosud odolávalo moci švédské. Torstenson doufal, že Brna snadno dobude, jako se mu podařilo u jiných měst. Ale hradby brněnské i Špilberk byly za posledních neděl před jeho příchodem velmi dobře opevněny a obrancům dostalo se výtečného vůdce v Radvitovi de Souches, kterýž rodem

*) O obležení Brna od Švédů r. 1645 kromě uvedeného díla Rezkova (l. c. str. 424—433) a rozličných prací D'Elvertových jedná novější spis Bretholzův „Der Vertheidigungskampf der Stadt Brünn gegen die Schweden," v Brně 1895, k čemuž vydal současně sbírku listin i jiných dokladů pramenných. Na tom zakládá se vylíčení Dra F. Šujana „Švédové u Brna r. 1645" v Čas. Mat. Mor. r. 1897 a 1898, kdež také příslušná literatura dopodrobna jest uvedena.

Francouz a kdysi hugenotem, sloužil ve vojště švédském, pro jakousi roztržku s představeným generálem však vystoupil (r. 1642) a dal se do služeb císařských. Posádce na Špilberce velel Jiří Jakub Ogilvi. Souches byl velitel rázný a obezřelý. Ač byl v Brně teprve od 15. března 1645, přece za krátký čas podařilo se mu město dobře připraviti k obraně, hradby opevniti a sehnati také dostatek zbraně i střeliva. Posádka jeho čítala jen něco přes 400 vojáků, ale k nim připojilo se přes 1000 dobrovolníků, šlechticů, měšťanův, úředníků, řemeslníkův i chovanců školy jezuitské. Byla to sice jen hrstka lidu proti 28 000 m. Torstensonovým, ale všichni byli pevně odhodláni brániti město do posledních sil. Švédové, jichž hlavní tábor byl s počátku v Králově Poli, později (od 13. května) v Modřicích, hleděli jednak prudkou každodenní střelbou, jednak podkopy město donutiti ku vzdání; ale všechny pokusy takové byly mařeny statečností a ostražitostí obhájců, a také všechny útoky švédské na hradby byly odraženy. Oblehající trpěli čím dál tím více nedostatkem potravy, píce pro dobytek i střeliva, a Torstenson trápen bolestnou nemocí a rozmrzen dosavadním nezdarem toužebně očekával pomoc slíbenou mu od Jiřího Rákocze. Tato také se dostavila. Rákoczy proniknuv s vojskem až k Pišťanům nad Váhem, poslal odtud svého syna Zikmunda a generála Kemeně se 7000 jezdci a čtyřmi těžkými děly i střelivem určeným k obléhání Brna. Zikmund Rákoczy stihl s touto pomocí 19. července k Brnu, ale brzo povstaly mezi ním a Torstensonem neshody, a Zikmund, zanechav jen část pomocného vojska u Brna, s ostatkem odebral se do Lednice. Zatím také již otec jeho s hlavním vojskem hnul se na západ, vtrhl do Moravy a zaujal ležení mezi Hodonínem a Břeclavou. Avšak dále se nedostal. Obratným vyjednáváním císařského vyslance hraběte Černína v Cařihradě bylo docíleno, že porta turecká nový rozkaz poslala Rákoczymu, aby ustal od boje proti císaři a zároveň nařídila vpád do Sibiňska na potrestání knížete za jeho neposlušnost. Tím zastrašen Rákoczy přistoupil na návrhy, jež mu učiněny byly se strany císařské a učinil mír s císařem (22. srpna, v ležení u Břeclavy), jímž za výhodných podmínek vzdal se všelikého spolku se Švédy i s Francouzi.

Odchodem Jiřího Rákocze z Moravy Švédům u Brna odňata poslední naděje v nějakou pomoc, a poněvadž zatím sbíralo se nové vojsko císařské v jižních Čechách vedením Gallasovým,

v Rakousich pak řízením arcivévody Leopolda Viléma, Torstenson jimi povážlivě jsa ohrožen, nabyl přesvědčení, že nadlouho již nelze mu Brno obléhati. Nicméně učinil ještě poslední, zoufalý pokus. Dne 15. srpna zahájena již od páté hodiny ranní hrozná dělostřelba na město, kteráž trvala až do páté hodiny odpolední; pak byl podniknut na šesti místech útok veškerého vojska švédského i pomocného oddílu uherského, který u Brna zůstal, ale na celé čáře odražen neobyčejnou statečností obhájců brněnských. Osud Brna byl tím rozhodnut, a tím také zachráněn byl císař od těžké pohromy. Neboť chrabrým odporem města, které po více než tři měsíce vzdorovalo nepříteli, císařští vojevůdci nabyli času sebrati znovu své síly. Když dne 20. srpna Torstenson s armádou značně seslabenou od Brna odtrhl a dal se na pochod ke Štokravě do Rakous, podařilo se mu sice arcivévodu Leopolda Viléma zatlačiti za Dunaj, ale dále na Vídeň se neodvážil. Počátkem října vrátil se na Moravu, kde ještě hrozně poplenil kraj znojemský a jihlavský, zabezpečil švédské posádky v Mikulově, Znojmě, Jihlavě, Telči a Olomouci, pak přes Poličku a Litomyšl zaměřil do severních Čech, kdež pobylo švédské vojsko plné čtyři neděle, a odtud do Slezska, kde spojil se s generálem Königsmarkem. Ještě na sklonku r. 1645 oba vůdcové dorazili do Lipska, ale tam Torstenson, trápen neustále dnou, složil velitelství nad armádou švédskou, označiv svým nástupcem Karla Gustava Wrangla.

Úspěšná obrana Brna přinesla úlevu celé Moravě. Od té doby žádné větší vojsko švédské nevkročilo na půdu moravskou, a válka zalehala sem pouze drobnějšími potyčkami z Čech nebo ze Slezska. Švédské posádky, zbaveny veškerého spojení s hlavní armádou, nemohly se dlouho brániti, a tak již během r. 1646 Telč, Znojmo, Plumlov, Mikulov padly zpět do rukou císařských. Zbývala na západě Jihlava, na severu Uničov, Fulnek, Sovinec a dobře opatřená Olomouc. Na Jihlavu udeřil Souches (7. února 1647), ale pro nedostatek potravy po pěti nedělích musil od obležení upustiti. Teprve počátkem října hrabě Puchheim a Souches znovu oblehli město s 9000 m. Po statečném více než dvouměsíčním odporu, za něhož padl velitel posádky Österling, Švédové vydali město za svobodný odchod, který jim byl povolen (7. prosince). Císařští obsadili Jihlavu úplně zpustošenou a téměř lidu prázdnou; za tříletého téměř pobytu Švédů v tomto městě vypukl mor, který se rozšířil i do vzdálenějšího okolí.

Zatím co již od několika let vyjednávalo se o podmínkách míru, se Švédy v Osnabrücku, s Francouzi v Münsteru, bojiště přeneseno bylo z císařských zemí dále na západ. Švédský vojevůdce Wrangel, spojiv se s francouzským generálem Turennem, vtrhl do Bavor přes odpor císařského a bavorského vojska, nad nímž společné velení měl arcikníže Leopold Vilém. Tím byl vévoda bavorský donucen učiniti v Ulmu (14. března 1647) s Francouzi a Švédy příměří na šest měsíců, a císař proti obojímu nepříteli byl nadobro osamocen. Vojsko bavorské tehda vstoupilo i s vůdci do služeb císařských, z nich Jan de Werth jmenován generálem jízdy, Špork podmaršálkem. Wrangel potom vtrhl zase do Čech, dobyl Cheba (16. července 1647), ale zatím přikvapila armáda vedená samým císařem Ferdinandem III. a vítěznou bitvou u Třebele (21. srpna) zastavila další postup Švédů. Tím nabyl kurfirst bavorský odvahy, že znovu připojil se k císaři a Švédům i Francouzům vypověděl příměří. Spojené vojsko císařské a bavorské vedené Holzapflem bylo však poraženo od Wrangla a Turenna u Zusmarshausena v jižních Bavořích (17. května 1648). nepřátelé zaplavili a spustošili tuto zemi a byli teprve na podzim odtud vytlačeni od Piccolominiho. Část Švédů vedená Königsmarkem vtrhla Horní Falcí do Čech, přirazila z nenadání ku Praze a zrádou císařského důstojníka Arnošta Otovalského zmocnila se Malé Strany (26. července). Staré a Nové Město však hájeno bylo silnou posádkou a ozbrojeným měšťanstvem i studentstvem. Když přibylo nové švédské vojsko vedené následníkem trůnu falckrabím Karlem Gustavem, zahájilo prudkou střelbu která trvala po dva týdny. a konečně (25. října) podniklo hlavní prudký útok na město. Po pětihodinném hrdinném boji Švédové byli odraženi, a několik dní potom přišla zpráva, že učiněn byl vestfálský mír.

Podmínky tohoto míru (24. října 1648), jímž skončeny byly dlouholeté válečné útrapy našich zemí, nebyly pro císaře ani tak nepříznivé, jak by se bylo očekávalo na základě mnohých porážek, které císařské vojsko za posledních let utrpělo. Císař ztratil pouze državu svou v Elsasku a pevnost Breisach, jež postoupil Francii, čímž tato nabyla v Porýní velmi mocného postavení. Krom toho byla již dříve (v míru pražském 1635) za přátelské služby kurfirstu saskému postoupena obojí Lužice. Také císařská moc oproti říšským stavům v Německu byla rozličnými

články tohoto míru značně seslabena. Za to však moc panovnická v dědičných zemích rodu Habsburského, utvrzená a rozšířená potlačením odboje stavovského na počátku války třicetileté, neutrpěla pražádné újmy. Zvláště pak nadobro zklamány byly naděje emigrantů v dosažení někdejší svobody náboženské a politických práv, nebo dokonce zabavených statků. Švédští zástupcové z počátku horlivě a na oko neustupně kladli tento požadavek, ale konečně upustili od něho za výhody poskytnuté jim na jiné straně. Emigrantům dána sice úplná amnestie a povolen jim i návrat do zemí císařských, ale jen pod výminkou, podrobí-li se domácím zákonům, t. j. v Čechách a na Moravě uznají-li obnovené zřízení a přestoupí k víře katolické. Statky pak měly býti navráceny pouze oněm, kterým byly zabaveny pro účastenství ve válce Švédské nebo francouzské, tedy teprve od r. 1630. Statků takových bylo ovšem velmi pořídku, neboť skoro všichni ztratili své statky již následkem povstání českého po bitvě bělohorské. Ve věcech náboženských pak císaři vyhrazeno bylo právo donucovati poddané ke své víře, podobně jako bylo přiřčeno říšským stavům v Německu. Právo stěhovati se ze země pro víru, bylo ponecháno jen osobám stavovským; ostatnímu lidu mohlo i násilím v tom býti bráněno. Bratrská církev za hranicemi odsouzena byla k bídě a zahynutí. Poslední biskup Jednoty, slavný Jan Amos Komenský, v tehdejším spise svém, „Kšaftu umírající matky Jednoty", tklivými slovy loučí se navždy s milou svou vlastí.

Tak zůstala po míru vestfálském katolická reformace v našich zemích v platnosti, politická práva stavův obmezena na míru nejmenší, dědičné právo rodu Habsburského úplně zabezpečeno, panovnická moc stala se absolutní. Záleželo na tom nesmírně, zdali vláda císařská vedle zvýšené moci své osvědčí také s dostatek dobré vůle a schopnosti k duševnímu i hmotnému povznesení zemí, které tolik pohrom utrpěly od počátku války třicetileté, potlačením povstání, vypuzením protestantského obyvatelstva, násilným prováděním katolické reformace, zhoubnými vpády švédskými a neposlední měrou také vyděračstvím a surovostí vlastního vojska císařského. Morava počítá se k oněm nešťastným zemím, jichž obyvatelstvo v té době mečem a ohněm, hladem i morem a nákažlivými nemocmi z velké části vyhynulo. Švédské posádky teprve r. 1650, když byla úplně vyplacena

válečná náhrada, opustily moravské pevnosti Olomouc, Fulnek, Unčov, Šternberk a Sovinec. Obraz bídy na všech stranách byl hrozný. Dle jisté souvěké zprávy bylo na Moravě 63 zámků, 22 měst a 333 vesnic od Švédův úplně rozbořeno. A z ostatních nezbylo mnohem více než pouhé zříceniny. V Olomouci ze 700 domů na konci války zbylo jen 168 obydlených, z 30.000 původního obyvatelstva zbylo 1675. Podobně bylo v Brně, které zvláště obležením z r. 1645 obráceno bylo z velké části v rum, předměstí jeho i vesnice v okolí byly úplně rozbořeny a vypáleny. V Jihlavě zbylo ze 401 domu 189 obydlených, ze 13.000 obyvatel zbylo všeho všudy 299 usedlých lidí, ženy i čeládku v to počítaje. V Unčově po odchodu Švédů zbylo 170 domův obydlených 963 osobami, předměstí byla úplně spálena a vylidněna. Znojmo ztratilo válkou a morem r. 1646 na 6000 lidí. V Kyjově ještě r. 1668 bylo pouze 43 obydlených domů. Uh. Hradiště sice po celou tu dobu se uhájilo, avšak nedostatkem a surovým chováním císařské posádky rovněž hluboce pokleslo, a někdejší blahobyt tohoto města úplně vymizel. Všech těchto sedm královských měst moravských mělo ještě r. 1667 všeho všude 1800 obydlených domů. Nejinak bylo v ostatních městech a ještě hůře na venkově, kde lid selský, jemuž nebylo možno brániti se za hradbami, rozutíkal se po lesích i jiných skrýších. Obyvatelstvo, jehož bylo v zemi v 15. stol. na dva miliony, setřídlo tak, že ještě na počátku 18. stol. (1715) nedosahovalo počtu jednoho milionu. Tu ovšem bylo na panovnících, aby povznesli zemi tak hluboce pokleslou. Potomní doba teprve ponenáhlu hojila těžké rány, nejvíce však pomáhal si lid sám, v jádru svém zdravý a neporušený, vytrvalou prací a duševními schopnostmi ponenáhlu vracel se zas k bývalému blahobytu.

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha třetí: Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský (1526—1648.)

Část prvá: Morava za císaře Ferdinanda I. a Maximiliana II. (1526—1576).

		Str.
I.	Ferdinand I. zvolen králem českým a přijat za markrabí moravského	373
II.	Nastolení krále Ferdinanda I. v Čechách a na Moravě . . .	379
III.	Účastenství Moravy ve válkách tureckých až po mír cařihradský (1533)	385
IV.	Morava za válek tureckých až do II. míru cařihradského (1547) .	393
V.	Politický a náboženský stav Moravy za Ferdinanda I.	401
VI.	Věrnost Moravanů za války šmalkaldské. Marné pokusy Ferdinanda I. o obmezení svobody náboženské	412
VII.	Třetí mír cařihradský. Poslední léta císaře Ferdinanda I.	425
VIII.	Nastolení císaře Maximiliana II. (1564—1576) a nová válka turecká	437
IX.	Náboženský stav Moravy za císaře Maximiliana II.	443

Část druhá: Vláda císaře Rudolfa II. a Matyáše II. až do povstání českého (1576—1618).

I.	Císař Rudolf II. a nastolení jeho na Moravě	455
II.	Úspěšná duševní činnost Bratří. Postup katolické reformace v zemích alpských a v Čechách	460
III.	Žerotín a Dietrichštejn. Pokroky katolické církve na Moravě . .	470
IV.	Účastenství Moravy ve válkách tureckých za císaře Rudolfa II. (1592—1606)	480
V.	Vpády Bočkajovců na Moravu. Roztržka mezi Rudolfem II. a Matyášem. Žerotín a Lichtenštejn převedou stavy moravské do tábora Matyášova. Sjezd v Ivančicích. Mír libeňský. (1608)	486
VI.	Panování Matyášovo na Moravě (1608—1619). Karel ze Žerotína zemským hejtmanem. Rozšíření práv stavovských. Vpád Pasovských do Čech. Sesazení a smrt Rudolfa II. (1612)	501
VII.	Úpadek moci panovnické za Matyáše II. Pokus o generální sněm v Linci (1614). Žerotín složí úřad zemského hejtmana (1615) . .	514

Část třetí: Účastenství Moravy v českém povstání a doba války třicetileté. (1618—1648.)

I. Vzrůst stavovské opozice proti moci panovnické . . . . . [illegible]

II. Ferdinand Štýrský přijat za krále českého i za markrabí moravského . . [illegible]

III. Výbuch povstání českého (1618) . . . . . [illegible]

IV. Marné snahy Žerotínovy o smír. Smrt císaře Matyáše 1619 . . [illegible]

V. Vpád Thurnův na Moravu. Stavové moravští připojí se přes odpor Žerotínův k povstání českému . . . . . [illegible]

VI. Bitva u Vlstonic. Konfederační akta zemí českých. Volba Bedřicha Falckého za krále českého. Thurn a Betlen Gabor u Vídně. Bedřich Falcký na Moravě. Smrt Jana Sarkandra . . . . . [illegible]

VII. Bitva na Bílé Hoře (8. listop. 1620) a potlačení odboje v zemích koruny české. Nová válka s Betlenem Gaborem a mír v Mikulově v lednu 1622 557

VIII. Potrestání vzpoury na Moravě . . . . . 57[illegible]

IX. Katolická reformace a obnovené zřízení zemské 1621—1628 . . 58[illegible]

X. Válka falcká. Vpád Betlenův na Moravu 1623 a mír ve Vídni 1624). Válka dánská. Mansfeld a Valdštýn na Moravě 1626. Mír v Lubeku 1629) a sesazení Valdštejnovo (163[illegible]) . . . . . 59[illegible]

XI. Válka švédská. Pád Gustava Adolfa 1632. Zráda a smrt Valdštejnova (1634). Vítězství císařských u Nördlink. Mír pražský (1635). Smrt Ferdinanda II. 1637 596

XII. Ferdinand III. (1637—1657). Změny v politické i církevní správě na Moravě. Vpád Banerův do Čech (163[illegible]). Torstenson na Moravě r. 1642 a 1643. Bitva u Jankova a obležení Brna (1645). Mír vestfalský a zhoubné následky války . . . . . 60[illegible]

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE:

Frant. A. Slavík a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. — Vydávání spolurídí: Dr. Frant. Dvorský. — Odborní redaktoři: Frant. Bartoš. Josef Hladík, V. Houdek, Fr. J. Rypáček, Tom. Šílený, Dr. Fr. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

Rediguje Dr. František Kameníček.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

DĚJINY MORAVY

od nejstarších dob až do r. 1848.

Napsal

Rudolf Dvořák.

Kniha čtvrtá:

Od míru vestfálského až po smrt císaře Leopolda II. (1648—1792).

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1902.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

KNIHA ČTVRTÁ:

Od míru vestfálského až po smrt císaře Leopolda II. (1648—1792).

Část prvá.

Doba císaře Ferdinanda III. a Leopolda I. (1648—1705).

I. Povšechný stav země po míru vestfálském.

Mír vestfálský, jímž ukončeny jsou třicetileté válečné útrapy v celé střední Evropě, znamená zvláště pro ony země, ve kterých tehda vládl rod Habsburský, a tedy také pro Moravu východisko dalekosáhlých změn a dokonalý obrat v dosavadním jejich vývoji. Příčinou toho bylo především nové postavení, které dle podmínek míru vestfálského zaujala moc císařská v Německu. Moc ta byla nesmírně seslabena, ano stlačena na nejmenší míru, na jistý počet nepatrných funkcí a stávala se vždy více prázdným názvem, kdežto moc jednotlivých knížat německých zvýšena byla tou měrou, že se stali samostatnými suvereny netoliko uvnitř svých panství, nýbrž i na venek. Vypovídání války, uzavírání míru a smluv se zahraničnými říšemi bylo největší vymožeností, kterou si nadiktovali v míru onom. Císařská hodnost od té doby stala se více pramenem břemen než výhod, zvláště ve příčině finanční; neboť z pranepatrných příjmů, které tehda obnášely z veškeré říše německé 20—30 tisíc zlatých a později v 18. století ještě méně, nebylo císaři ani možno vydržovati a platiti úředníky říšské, kteří při dvoře jeho se nacházeli. Jelikož panovníci rodu Habsburského i potom veškeru snahu svou vynakládati v tom

směru, aby si císařskou hodnost zachovali, příčinu toho hledati dlužno ne snad tolik v nějaké marnivé choutce a ctižádosti, nýbrž spíše v obavě, aby panovník francouzský hodnosti té si neosobil. Francie po celou dobu třicetileté války byla vedle Švédska nejzavilejší odpůrkyní rodu Habsburského, moc její mírem vestfálským zvětšena byla o zemi elsaskou, někdejší to vlastnictví habsburské, postavení její směrem k východu nabylo tedy rázu ještě hrozivějšího než kdy jindy. Od té doby pak, co král Ludvík XIV. dalekosáhlými opravami stal se neobmezeným pánem uvnitř své říše, obracel čím dál tím dychtivěji zraky své po územích sousedních. Což teprve, kdyby byl dosáhl císařské koruny německé, pak by bylo veta bývalo po někdejší světové moci rodu Habsburského. Tomuto záměru musili Habsburkové s napjetím všech sil se opírati a z této protivy zájmů především si vysvětlíme, že nepřátelství mezi oběma těmito mocnostmi ještě po dlouhá léta neutuchlo.

Francie beztoho těžila dosti z podmínek míru vestfálského. Nehledíme-li ani ke hmotnému užitku, jehož dosáhla nabytím Elsasu, oceníme ještě více účinek mravní, jehož se domohla velikým vzrůstem vážnosti u knížat německých. Kdežto totiž knížata odedávna hleděla s nedůvěrou k císaři, v němž viděla ve všem všude obmezovatele svých práv politických: Francie pokládána byla za ochránkyni „německé svobody“ netoliko od stavů protestantských, nýbrž i od katolických, jak patrně dokázalo na př. vyjednávání samého kurfirsta bavorského Maximiliana s kardinálem Richelieuem. Není tedy divu, že císař roztrpčen touto nedůvěrou stavů, říši německé vždy více se odcizoval.

Toto odcizení nemohlo zůstati bez vážných následků pro země naše. Císařové pozbyvše takřka veškeré moci v Německu, obraceli čím dále tím více pozornost svou k svým zemím dědičným, které vždy více stávaly se těžiskem jejich velmocenského postavení. A nebyla to jen nechuť k německým věcem, vzbuzená neúspěchem války třicetileté, jež činnost císaře Ferdinanda III. i jeho nástupců obracela tímto směrem. Události posledních let dovršily tento obrat. Kdežto v Německu i po válce třicetileté obyvatelstvo zůstalo rozštěpeno v několikero náboženských vyznání, a tedy k nesnázím politickým družily se také náboženské: v zemích dědičných vladařský úkol neobyčejně byl usnadněn dvojí okolností, jednak úplným zlomením moci stavovské, aspoň

v zemích českých a rakouských, a za druhé neúprosným dovršením katolické protireformace, kterouž jednota náboženského vyznání po dlouhých letech zase byla obnovena. Tyto příznivé podmínky samy vyzývaly k tomu, aby panovnická moc hleděla se povznésti hlavně centralisováním všech odvětví veřejné správy. V tom také byl nejen našim, nýbrž i evropským panovníkům nedostižným vzorem všemocný panovník francouzský, král — slunce, Ludvík XIV.

Panovníkům habsburským i jejich vynikajícím rádcům zajisté tanula na mysli nezvratná pro tu dobu pravda: čím více zvelebí se moc jejich uvnitř, tím důrazněji mohou vystupovati na venek, zvláště proti státům nepřátelským. A takoví byli především dva státové, říši naší odedávna nad jiné nebezpeční: na západě Francie, na východě říše turecká, kteráž, ač po celou dobu války třicetileté pro chabost svých sultanů míru zřejmě neporušila, nepřestávala býti našim zemím stejně hrozivou jako za dob minulých. Hranice této říše, rozšířené daleko do vnitra Uher oběma pašaliky, budínským i temešvarským, byly stálým jevištěm drobných půtek mezi posádkami pomezních tvrzí i mezi ostatním obyvatelstvem. Také obojetné postavení knížat sedmihradských, kteří stále hleděli moc svou šířiti zvláště na úkor císařův a při tom spoléhati na pomoc tureckou, bylo neposledním důvodem k vážným obavám o zachování míru v těchto stranách.

Ale ani třetí nepřítel, totiž Švédsko, který dosud ohrožoval dynastii habsburskou, nebyl dosud trvale uspokojen. Šlo tu především o vyklizení posádek švédských z oněch území v Německu i v dědičných zemích císařských, jež zůstávala obsazena zárukou potud, pokud by nebyla vyplacena Švédům ujednaná náhrada válečná 5 milionů tolarů. Švédové nechtěli se hnouti z těchto území, pokud peníze nebudou vyplaceny. Byly peníze ty určeny především k uspokojení vojska i jeho důstojníků, kteří na své povolání hleděli jako na řemeslo a pokládali je za pramen k svému obohacení. Ježto říše německá byla dlouholetým válčením vyčerpána a stavové jevili nechuť k placení povinných příspěvků, vyjednávání o to vleklo se po celá dvě léta. Vedlo se mezi zástupci stran v Norimberce, a pokud se císařských zemí týkalo, též v Praze. Po celou tu dobu Švédové nehnuli se z obsazených území, na Moravě zejména drželi Olomouc, Uničov, Fulnek, Sovinec a Šternberk, a z těchto pevných míst podnikali

i po uzavřeném míru loupežné výpravy po okolních krajích. Konečně bylo smluveno, že země české vyplatí Švédům 42.000 zlatých, z čehož na Moravu připadlo 7000. Kromě toho císař na sjezdě exekučního konventu v Norimberce zavázal se vyplatiti Švédům 200.000 tolarů ve třech lhůtách: po první lhůtě Švédové slíbili, že vyklidí se z Čech, kde však drželi z pevných míst tehda již pouze Cheb, po druhé lhůtě z Moravy a po třetí lhůtě ze Slezska. Poněvadž první lhůta byla ještě nejsnáze zapravena, Čechám dostalo se aspoň té výhody, že od podzimka r. 1649 byly nepřítele sproštěny.

Hůře bylo na Moravě, kde rozhodný krok k vyklizení země stal se teprve 2. července 1650, když císař rozkázal dvorské komoře, aby se druhá třetina slíbené náhrady Švédům vyplatila. Téhož dne vypraven byl maršálek hrabě Puchheim na Moravu, aby s generálem de Souchesem a zemským hejtmanem hrabětem Rottalem tuto věc ujednal; se strany švédské jednání se účastnil general Wittenberg spolu s jinými veliteli zbylých posádek švédských na Moravě. Když (6. července) byly peníze Wittenbergovi vyplaceny, nazejtří (7. července) vojsko švédské odtáhlo ze Sovince i Šternberka, 8. července nadobro se vyklidilo z Olomouce, Unčova a Fulneka. Koncem července vyplacena byla poslední třetina, Švédové vystěhovali se též ze Slezska, jehož část po některou dobu chtěli pro sebe podržeti. Odchod Švédů z Moravy a uzavřený mír byly teprve po těchto událostech hlučně v zemi oslavovány. Dne 24. července slaveny služby boží po celé zemi na rozkaz zemského hejtmana ke všem krajským hejtmanům a mimo to ve mnohých městech, jako v Olomouci, pořádány zvláštní radovánky. Ještě r. 1653 brněnská mládež gymnasijní hrála divadelní hru na oslavu pokoje.*)

*) A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, sv. I., str. 38, zaznamenává titul dramatu, napsaného v Brně na oslavu míru. Podobná dramata skládali nejvíce jezuité. V katalogu stokholmské státní bibliotheky z r. 1649 jsou zachovány názvy některých, na př. „Brunensium Polydrama in honorem Cardinalis Dietrichstein". „Jesuitarum Olomucensium Gratulatio symbolica de reditu Francisci Principis a Dietrichstein." „Michael Victor de Lucifero per studiosos in collegio Soc. Jesu Znoymae." Trautenberger (Chronik der Landeshaupstadt Brünn, III., str. 210) má za to, že tyto rukopisy byly mezi oněmi literárními poklady, jež odvezeny byly od Švédů dne 6. února 1647 z Moravy prý na 100 vozích do Švédska.

Po odchodu Švédů vložena do Olomouce posádka 300 m. císařských. Město bylo více než osmiletým pobytem nepřátel uvedeno ve stav, který i při všeobecném zpustošení ostatní země vzbuzoval pozornost a úžas. Na rozkaz císařův vypravil se tam král. podkom. pan Jan Jakrdovský, který se přesvědčil, že z domů obyvatelných nezůstala ani třetina (168 ze 700), v předměstích pak ze 656 domů nezbylo ani jediného. Nečistoty pak všude od Švédů tolik bylo nahromaděno, že lidé při odklizení jejím mrtvi k zemi padali od hrozného puchu. Počet obyvatelstva, jehož bylo r. 1640, kdy město ještě nebylo přímo zastiženo pohromami válečnými, na 30.000, klesl za oněch deset roků na 1675; ovšem že brzo se zase rozmnožilo příchodem mnohých, kteří se za onu dobu vystěhovali. Také švédští vojáci, počtem asi sto, zůstali v Olomouci, koupili si za peníze, které si zašetřili z válečné kořisti, pozemky, velmi laciné, stavěli domy v předměstích i v samém městě, když jim udělováno bylo právo měšťanské. Podobného něco dálo se i jinde na Moravě, ano jsou dosvědčeny případy, že švédští důstojníci z rozličných příčin zůstali po válce na Moravě a žádali úřadův, aby byli vřaděni do císařského vojska. Olomouc se jen ponenáhlu zotavovala. Obyvatelstvo hledělo mimo jiné uvésti do pořádku své kostely, zejména chrám sv. Mořice, kdež po osmi letech zase poprvé dne 23. července 1650 konány katolické služby boží. Premonstráti v blízkém Hradišti opět si vystavěli nádhernou budovu klášterní a přestěhovali se tam r. 1653. Ke zbudování města značně přispěli rozličné duchovní řády, zvláště jezuité, kteří ovšem teprve r. 1667 dokončili velkolepou přestavbu svého konviktu, a potom kapucíni, kteří ze jmění svého člena Jakuba Serty, někdejšího velkoobchodníka ve Vídni, zakoupili 19 neobydlených domův a zbořivše je, provedli novostavbu kláštera, který podnes stojí, a kostela, který byl r. 1661 vysvěcen. Také některé špitály dříve umístěné v předměstích, jako na př. u sv. Ducha, Ondřeje, Lazara, byly obnoveny; pouze špitál sv. Markety, který před příchodem Švédů stál na Ostrově (založený r. 1460), zanikl, ježto nadační jmění za války přišlo na zmar. Městu bylo i jinak pomáháno. Zvláštním vyznamenáním pro měšťany olomoucké bylo císařské nařízení (v Řezně 21. prosince 1652), vydané na přímluvu zemského hejtmana Jana Rottala, aby městská zbrojnice olomoucká, od Švédů vydrancovaná, byla opatřena zbraněmi

císařských arsenálů; provedení rozkazu toho svěřeno bylo Rudolfovi z Tiefenbachu, představenému arsenálu vídeňského.

O nic lépe nebylo v jiných městech. Mor tehda vypuklý v Čechách i na Moravě zahubil mnoho lidu, jenž zůstal ušetřen pohrom válečných. V Brně nejkrutěji řádil v posledních třech měsících r. 1648, právě když došla zpráva o uzavřeném míru. Tehda mřelo denně v městě 15—16 osob; královský tribunál následkem toho přestěhoval se (22. října) do Mikulova, později do Uher. Hradiště, odkudž teprve v únoru r. 1649 vrátil se do Brna, když nákaza pominula. Klášterníci zábrdovští z velké části tehda utekli se do hornaté osady Křtinské. V té době vyznamenal se hrdinskou myslí jezuita Samuel Richter, jako těšitel a pomocník lidu v nouzi, padl však sám za oběť horlivému vykonávání povinností ve svém povolání. Ku zvelebení města přispěli mimo jiné františkáni, jimž purkmistr a městská rada ponechali uvnitř města kostelík sv. Magdaleny s pěti měšťanskými domy, aby si mohli vystavěti nový klášter, ježto dosavadní budova jejich na předměstí (pod Petrovem) byla za války zbořena. Stavba tato i nového kostela byla již r. 1651 dohotovena. Podobně dokončena tehda stavba kostela a kláštera kapucínů na t. zv. Uhelném trhu, k níž dal podnět o tři léta dříve tehdejší zemský hejtman Pavel Kryštof z Liechtenštejna. Jeptišky řádu františkánského již o rok dříve získaly jednak koupí jednak darem čtyři domy v Josefské ulici a vystavěli si tam rovněž kostel i budovu klášterní, která r. 1657 byla dohotovena. Jinak bylo město v bídném stavu. Velká část veřejných budov byla dosud střech svých zbavena, ježto velitel Souches za obléhání švédského potřeboval mnoho dříví k opravám a k opevňování hradeb. Příjmy města ze statků značně se ztenčily, poněvadž pole ležela ladem, mlýny a dvory městu patřící byly od nepřítele spáleny, dobytek vyloupen.

Dluhy města páčily se r. 1650 na 362.000 zl. Právě tehda městská rada brněnská stěžovala si na obmezování svých dosavadních svobod, protože císař Ferdinand III. nařízením ze dne 17. února t. r. zrušil částečně výhradné její právo dovozu vína do města. Za to však dostalo se Brněnským velké výhody nařízením vídeňské dvorské komory ze dne 13. června 1649, kterýmž prohlášeno, že smějí v zemích českých i rakouských kupovati a prodávati, vyvážeti a dovážeti všeliké zboží a potraviny, bez

jakéhokoliv cla nebo mýta. Podobného privilegia dostalo se také Olomouci. Tehda také císař obnovil dřívější rozkaz, aby brněnský zemský dům zvýšen byl o poschodí, aby královský tribunál měl pohodlnější místnosti k svým sezením a také k umístění registratury. Městská rada navrhla, aby tribunálu vykázány byly místnosti zemských desk a tyto aby byly na jiné vhodné místo přeneseny. Ale císař k tomu nesvolil a nařídil (26. února 1650), aby v zemském domě zřízena byla síň zasedací i vhodná místnost pro registraturu, aby tribunál nemusil, jako dosud se dálo, zasedati v rozličných soukromých domech. Ačkoliv tento císařský rozkaz byl ještě r. 1654 opakován a císař věnoval na zamýšlenou předlohu zemského domu roční příspěvek 1500 zl., přece provedení odloženo bylo na dobu pozdější. Jiná stížnost Brněnských týkala se přeplnění města klášterními i jinými budovami, které byly sproštěny všelikých městských břemen a tudy velmi na závadu rozkvětu hlavního města. Byloť tehda uvnitř hradeb devět rozsáhlých klášterů, jež zaujímaly plnou třetinu veškeré půdy městské, a 90 domů šlechtických.

Podobná zbědovanost jevila se i ve všech ostatních městech moravských, a vedlo by nás k témuž smutnému, ale jednotvárnému líčení vypálených předměstí, vyhubeného obyvatelstva, rozbořených domů, zničených dvorů, mlýnův i vesnic, ladem ležících polí, kdybychom chtěli zabývati se osudy každého města zvláště. Na venkově pak byla dvojnásobná spustošenost pozemků, prořídlost lidí a chudoba, z toho pak ovšem nutně vyplývající úpadek a hrozná sesurovělost mravní bez rozdílu stavů, ať u šlechty či u lidu selského. Generace obyvatelstva, která té doby byla v mužném věku, vyrostla namnoze bez náboženství, beze škol a bez spořádané správy státní, a po celý život nepoznala, leč krev, loupeže, pálení a vydírání. Ano jsou známy z té doby příklady lidí docela spustlých, zvěři podobných, po celém těle i obličeji jako opice zarostlých, kteří těkali po lesích, živice se bylinami a kořínky, a ozývali se zvuky zvířecími, nemajíce ponětí o mluvě lidské, náboženství a člověčím způsobu života. Loupežných rot pobíhalo po zemi tolik, že císař Ferdinand III. zvláštním nařízením (9. srpna 1650) vybídl královské komisary, aby na sněmě, který se měl tehda (v září) sejíti v Brně, vymohli vydatná opatření proti loupežníkům. Týž sněm pak nucen byl raditi se o tom, jakým způsobem by měly býti vyhubeny nevěstky

(ženky), které v zástupech toulaly se od města k městu, shromažďovaly se zvláště o výročních trzích a necudným životem vzbuzovaly veřejné pohoršení.

Na celé Moravě sčítáno jest r. 1656, tedy již osm let po skončení války, na základě úředních popisů*) asi 98.000 domů poddanských, z nichž 26.000, tedy více než čtvrtina byla domů pustých a neobydlených, nepočítaje v to hrady a domy vrchnostenské, které rovněž byly z velké části zpustošeny, tak jako četné chrámy a školy. Nejvíce pohrom zastihlo kraj brněnský, znojemský a uh.-hradišťský, lépe se zachovaly a ušetřeny byly hornaté kraje severní na Olomoucku. V kraji brněnském bylo po válce ze 24.363 domů 8672 zpustlých, tedy více než třetina, v jihlavském kraji ze 6927 domů 983 zpustlých, tedy asi sedmina, v kraji znojemském z 9300 domů 3999, tedy zase daleko přes třetinu zpustlých. Z rolí pak v těchto třech krajích jihozápadní Moravy, jichž výměra počítala se na 1,350.000 měr, bylo pustých 523.000 měr, tedy více než dvě pětiny. V olomuckém kraji válka uškodila méně hornatým krajinám severním, za to utrpěly mnoho úrodnější roviny v kraji jihovýchodním. Celkem bylo tu ze 24.500 domů 5500, t. j. asi čtvrtina zpustlých; rolí pustých bylo 84.600 měr, t. j. asi šestina všech. Na Uhersko-Hradišťsku bylo z 15.000 domů poddanských 4896, tedy skoro třetina, zpustlých, a rolí pustých 69.180 měr, t. j. více než pětina všeho. Poměrně nejvíce ušetřen zůstal kraj přerovský, kde z 12.400 domů bylo jen 1600, tedy ani ne osmina, pustých, z rolí pak 17.500 pustých, totiž asi osmina. Některá panství neměla tu vůbec nebo poměrně velmi málo pustých domův a rolí. Podobný poměr jevil se v moravských obvodech ve Slezsku, kde z 2000 domů 170, t. j. sotva dvanáctina, a z 29.358 měr polí 3800 měr, tedy méně než sedmina, bylo pustých. Na celé Moravě bylo toho roku (1656) 27% pustých domův a 23% zpustlých polí. Na počátku XVIII. stol. zlepšil se poměr ten již tou měrou, že byla již jen sotva 4%

*) Takové úřední popisy konaly se zvláštními komisemi od sněmu moravského volenými několikráte během XVII. stol., jednak pro upravení berně, jednak za příčinou stížností, podávaných z rozličných míst, zvláště z kraje znojemského. První takový popis vykonán byl r. 1656. Výsledky jeho, i z ostatních let, sestaveny jsou velmi pečlivě a podrobně od F. A. Slavíka („Morava a její obvody ve Slezsku po třicetileté válce", v Telči, 1892). Z této knihy podána jsou tu hlavní data o tehdejším stavu Moravy.

zpustlých polí. Obyvatelstva bylo tehda sotva 500.000 na celé Moravě (r. 1775 bylo 1,134.674 lidí, r. 1900: 2,435.000 lidí). Po válce lid ponenáhlu vracel se do zpustlých domův a také obyvatelstva přibývalo; r. 1676 byla již skoro polovice pustých domů zase obydlena, během XVIII. stol. obydleny všechny a počet domů se zdvojnásobil. Rolí pustých poddanských, jichž bylo r. 1656 538.434 měr, za dvacet let bylo více než třetina zase obděláno, počátkem XVIII. stol. zbylo jich jen asi 88.000 měr, tedy sotva 4% veškerého polstva. Na vrchnostenských pozemcích byl poměr mnohem příznivější. Z vinic, jichž bylo r. 1656 asi 96.000 měr, bylo přes polovici pustých. Obyvatelstva mělo Brno i s předměstími ještě kolem r. 1670 pouze 8000, Olomouc 6000, Jihlava 4000, Strážnice 3500, Mikulov a Znojmo po 3000, Prostějov 2000, Přerov 1600, Uh. Hradiště 1500; přes 1000 obyv. mělo jen 43 měst, přes 2000 pouze 11.

Z obou národností v zemi česká národnost utrpěla mnohem více než německá. České obce válkou a jinými pohromami byly více zastiženy než německé. Pusté usedlosti blíže německých krajin a v městech ujímali Němci mnohem více než Čechové v německých vesnicích. I nabývala němčina v životě veřejném čím dále, tím větší moci nejen v městech, nýbrž i v celé zemi hned v prvních letech XVII. století.

Před válkou třicetiletou jednalo se všude po česku, i u nejvyšších úřadů královských a zemských, i na sněmích. Sám kardinál Frant. Dietrichštejn nucen byl naučiti se česky, aby byl připuštěn k jednání zemského soudu. Památky sněmovní a desky zemské psány od r. 1480 jen po česku. Královská města nejen česká (Hradiště, Kyjov, Unčov), nýbrž i německá (Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo) úřadovaly týmže jazykem mezi sebou. Jen málo měst ryze německých, jako Beroun, Libava, Rabenstein, úřadovalo doma v řeči mateřské. Privilegia i jiné listiny v první polovici XVII. stol., i po vydání Obnoveného zřízení zemského, vydávána byla i německým městům po česku (Brnu 1633, Olomouci 1639).

V tom se stal veliký obrat již za války třicetileté. V deskách zemských dle obnoveného zřízení (1628) mělo se vedle české i v německé řeči vkládati. V obojích deskách, olomuckých a brněnských, poslední zápisy české jsou r. 1640, potom jen německé. Sněm zemský ještě r. 1643 konal se po česku, v letech 1650—1652

po německu, jen málo který zápis byl český, v letech 1654—1661 jednalo se zase česky s německým překladem zápisův, od r. 1668 jen německy. Zemské hejtmanství s krajskými hejtmany i jinými úředníky dopisovalo si jen po německu, všechny koncepty listin, zasílaných k dvorské kanceláři i jiným představeným úřadům do Vídně, jsou výhradně německé. Šlechta, z veliké části cizí, dala úřadovati na svých panstvích také jen německy, a když r. 1667 konán popis Moravy napřed od vrchností, málokterá odpověděla česky. Četná místa, nejen ona, ve kterých po válce Němci nabyli převahy, nýbrž i ona, kde tvořili jen nepatrnou menšinu, správu obecní vedla větším dílem po německu. Němců tehda značně přibývalo v městech, v krajinách dosud smíšených a poměrně ještě více v ryze českých, kde dříve bývali sami Čechové. Německého sebevědomí všude přibývalo, jak dokazuje žádost německé menšiny v Unčově z r. 1656, aby jí německý kazatel byl dán, jenž by ve farním kostele kázal. Odůvodněna byla žádost ta také tím, že prý u Jeho Veličenstva císaře, i v královském úřadě i v předních královských městech tohoto markrabství všechno se německy koná a vyřizuje. Čeština stávala se vždy více Popelkou v zemi, jak dokazuje jezuita Bohuslav Balbín, volaje ve své „Obraně jazyka českého“ (r. 1665) k sv. Václavu: „Nedej zahynouti nám i budoucím!“ Národnost česká vypuzena byla ze sněmu, mnohých úřadův a veřejného života, kde bývala domovem, a chována pouze na venkově. Avšak i tam nebyla časem jista: jen v rodinném životě lidu a v chrámu Páně pěstována se udržela.*)

Jest patrno, že bylo nejpřednější povinností vlády císařské, aby své země povznesla z tohoto smutného stavu. Co záleželo na panovníku samém, nelze mu v tom dobré vůle upírati. Císař Ferdinand III., který v době míru vestfálského překročil čtyřicátý rok věku svého, vyznamenával se mnohými dobrými vlastnostmi vladařskými. Souvěká zpráva benátského vyslance Giustiniana praví o něm, že byl nejlepší hlavou ve své radě, zvláště pak že uměl si vybírati za rádce muže nejschopnější. Byl vždy pohotový v řeči i odpovědi, vědychtivý, neobyčejně zdrženlivý, přesný v čase, při audiencích choval se důstojně, ale vždy blahovolně;

*) F. A. Slavík, Morava po válce třicetileté, str. 153. — J. N. Engl, Gesch. der kön. Stadt Mähr. Neustadt, str. 205, 206.

s chudými a neštěstím stíženými jevil vždy velké účastenství a hleděl všude skutkem pomáhati. Mezi rádci jeho vynikal Václav Eusebius kníže z Lobkovic, od r. 1650 president dvorské vojenské rady, z moravské šlechty nejvyšší hofmistr kníže Maxim. Dietrichštejn, synovec proslulého kardinála Františka Dietrichštejna.

Císař Ferdinand i jeho rádcové uznávali nutnou potřebu pomáhati zubožených zemím, a z některých opatření, učiněných hned po míru vestfálském, jest snaha tato patrna. Důkazem toho jest nařízení, jímž udělena celní a mýtní svoboda některým městům moravským, a o němž již svrchu stala se zmínka. Jiným dekretem císařským (29. srpna 1654) příznivě vyřízena byla žádost královských měst Brna, Jihlavy, Olomouce a Znojma, aby jejich předměstí, válkou zničená, pokud by nebyla na závadu opevňovací čáře, mohla býti znovu vystavěna, ovšem s podmínkou, že všechny nové budovy tam mají býti stavěny ze dřeva, a majitelé jejich měli se zavázati zvláštním reversem, že domy ty dají zase zbořiti, kdyby toho válečná potřeba vyžadovala.

Také bylo třeba provésti některé změny ve správě zemské. Ježto dosavadní hejtman zemský, Pavel Kryštof hrabě Lichtenštejn-Kastelkorn, zemřel (30. srpna 1648), dosazen byl na jeho místo hrabě Jan Rottal, pán na Napajedlích a Kvasicích; byl zároveň předsedou královského tribunálu. V úřad nejvyššího komorníka, jejž dosud Rottal zastával, byl povýšen hrabě Gabriel Serenyi, dosud nejvyšší sudí, na jeho místě pak jmenován hrabě Frant. de Magni, po něm r. 1651 hrabě Maximilian Martinic a r. 1652, když Martinic byl jmenován nejvyšším sudím království českého, na jeho místo dosazen hrabě Lev Vilém z Kounic.*) Nejvyšším sudím dvorským stal se Jan st. Jakartovský ze Sudic, nejvyšším písařem a podkomořím zemským Zikmund Ferd. Sak z Bohuňovic. Velké důležitosti nabyl tou dobou úřad krajských hejtmanův, jak na patřičném místě bude ukázáno.

*) Jest to týž šlechtic, který r. 1655 dal velkým nákladem znovu vystavěti kostel brněnských dominikánů, který se r. 1641 zřítil; za to se konvent zavázal, že umístí erb dobrodincův nad hlavním vchodem chrámovým, že zřídí pro jeho rodinu hrobku pod chorem a že za zemřelé členy její bude sloužiti rok co rok slavnou mši zádušní. Trautenberger, Chron. d. St. Brünn, III., 217.

Největší překážkou ve snahách vládních, aby povznesen byl blahobyt obyvatelstva, byl stálý nedostatek peněz, s jakým bylo zápasiti dvorské komoře, ač císař Ferdinand III. ve správě finanční vedl si rozumně a při vydáních byl šetrným, jako málo který prý panovník. Ale nutných výdajů bylo i po válce hojnost. Nepřehledná řada byla oněch, kteří pro skutečné i domnělé zásluhy své chtěli býti odměněni; skutečné zásluhy také byly skvěle odměňovány. Podmaršálek Radvit de Souches za statečné hájení Brna a některé pohledávky obdržel panství Jevišovské, obhájce Špilberka Jiří Ogilvi dostal 10.000 zl. Velkou část odměn komora císařská musila zůstati dlužna. To však nebylo jedinou její starostí. Mnozí rádcové císařští poukazovali na potřebu toho, aby armáda, kterou císař vydržoval po celou dobu války, podržena byla i potom v stálé službě jeho — jakýsi základ k stálému vojsku. Kromě toho člen vojenské rady hrabě Montecuculi vypracoval osnovu, dle které důležité pevnosti v zemích měly býti vším potřebným opatřeny, do nich větší posádky vloženy, za to však měly se méně důležité zrušiti. Tak měly se na Moravě důkladně opevniti toliko tři pevnosti: Brno, Jihlava a Uničov, ostatní, jmenovitě Olomouc, Šternberk, Uh. Hradiště a Fulnek měly se zrušiti. Později, zvláště když za nové války švédsko-polské Morava a Slezsko byly vydány novému nebezpečenství, změněno toto ustanovení v ten rozum, že také Uh. Hradiště, Helfenstein a zvláště Olomouc dlužno udržeti pevnostmi, jež měly chrániti okolní kraje proti možnému vpádu nepřátelskému. Ale pro velikou nesnáz peněžitou nedošlo k provedení záměru Montecuculiho, zejména nebylo možno udržovati 20.000 stálého vojska v pevnostech. Ano stalo se, že na podzim r. 1650 i důležité hradby Jablunkovské, u vchodu z Uher do Těšínska, byly pobořeny, střelivo odvezeno do Opavy a ostatní potřeby vojenské rozprodány; teprve později, za nových válek tureckých a vzpoury uherské ukázalo se, jaká chyba se tím stala, a průsmyk Jablunkovský musel býti velkým nákladem znovu opevňován.

V těchto nesnázích vláda císařská obracela se k sněmům zemským s požadavky vždy většími. Již r. 1649 sněm moravský, který svolán byl na den 11. srpna, musil, ač v zemi ještě byli Švédové a mor řádil mezi lidem, povoliti císaři 100.000 zl., z čehož 58.000 zl. ponecháno panovníkovi k volnému použití, z ostatního určeno 26.000 zl. na platy pro úředníky při tribunále, deskách

zem[illegible]
6000 [illegible]
oc[illegible]
císař[illegible]
mužst[illegible]
por[illegible]
pov[illegible]
sněmě [illegible]
Císař [illegible]
5000 [illegible]
třeb[illegible]
vove [illegible]
držov[illegible]
padě že [illegible]
přijeti [illegible]
obyvat[illegible]
aneb[illegible]
byl [illegible]
nejv[illegible]
zemky [illegible]
zrus[illegible]
zem[illegible]

Př[illegible]
nosti [illegible]
velmi [illegible]
k pro[illegible]
mon[illegible]
zalo [illegible]
leno pak [illegible]
skladiště [illegible]
města [illegible]
důležity [illegible]
Solní [illegible]
městská rada [illegible]
nynější Pan[illegible]
haus). Avšak [illegible]
očekávaného [illegible]
která dovážena do země [illegible]
samých skladištích císařských nechešlo se [illegible]
kterými šízena byla komora císařská.

Ještě větší nesnáz císařské vládě působil velký počet berních nedoplatků, které se nahromadily za války třicetileté nejen na Moravě, nýbrž i v jiných zemích českých i rakouských. Ba ani účty z pobělohorských konfiskací nebyly dosud v pořádku. Ukázalo se z účtů tehdejšího rentmistra Mikuláše Nussera*), že pouze za léta 1632—1640 nedoplatky obnášely skoro 53.000 zl., a za ostatní léta částku nebylo ani lze zjistiti, ježto kontrolor rentmistrovského úřadu Erasmus Preheuser od r. 1644 žádných účtů neskládal. I byla zřízena zvláštní komise k vymahání nedoplatků, jejíž předsedou jmenován zemský hejtman hrabě Jan Rottal; a poněvadž se shledalo, že krajští hejtmanové ve vybírání berní nekonali vždy řádně svou povinnost, byla o tom vyžádána zpráva od zemského hejtmanství (26. dubna 1651), aby bedlivě udalo, které z úředníků lze pokládati za dobré a které za liknavé. Také nad jinými úředníky zemskými dozor byl zostřen a ve vyměřování platův úřednických zavedena krajní šetrnost. Aby mohla dvorská komora rychle do všeho zasáhnouti, zdokonalováno r. 1652 poštovní spojení města Brna s Vídní, Prahou i Vratislaví. Všechna tato zařízení měla za následek netoliko zvelebení státních financí, nýbrž znamenají vůbec zahájení důležitých oprav národohospodářských, jimiž měla býti podporována rozličná odvětví živností a tím blahobyt zemí povznešen.

S těmito snahami souhlasila také rozličná usnesení stavů zemských. Na sněmě, jenž zasedal v Brně od 3. listopadu do 22. prosince r. 1651 a kdež opět zvýšena byla císařská berně na 200.000 zl., vydáno bylo napomenutí k vrchnostem, aby poddaných svých příliš nevydíraly a nepotlačovaly a tím o pracovní lid se nepřipravovaly. Jiným usnesením, jež čelilo k zvelebení obchodu a průmyslu, schváleno bylo císařské rozhodnutí, že všechna cla a mýta, která vznikla po roce 1618 bez svolení panovníkova, mají býti od krajských hejtmanův okamžitě zrušena. Veškeré cesty, silnice, mosty a průsmyky měly se opravovati a v dobrém pořádku udržovati od těch, jimž tak činiti příslušelo. Aby bylo dosaženo větší bezpečnosti na cestách, měly lesy a křoviny podle nich na jistou šířku se vymýtiti**).

---

*) Tento úřad lze jistou měrou přirovnati k nynějšímu zem. finančnímu ředitelství.

**) D'Elvert, Schriften XVI., 606—613. Rezek, Dějiny Čech a Moravy, I., 318.

Ale účinky těchto oprav ještě dlouho nebyly patrny, a země se z pohrom zotavovala jen ponenáhlu. Sněm moravský, který se sešel 2. prosince 1652, teprve když císař vyložil veliké potřeby svého dvora a na důrazné zakročení zemského hejtmana, povolil panovníkovi opětně 200.000 zl., z čehož však měli býti vyplaceni úředníci zemští a pořízeno opevňování měst moravských, potom 16.000 zl. na jiné potřeby zemské. Vedle toho stavové svolili i na dále starati se o výživu vojáků v posádkách a sebrati peníze na jejich rozpouštění. Z jiných ustanovení tohoto sněmu důležito jest, že zakázán dovoz turecké vlny na Moravu, ježto značně jím byl poškozován domácí průmysl vlnařský. Také bylo přísnými tresty zapovězeno „ohyzdné užívání zvláště toho kouřícího tabáku, jakořka již všudy mezi obecným lidem v zvyk přišlo (o čemž prvé ani slýcháno nebývalo), takže netoliko soldáti, ale sedláci a čeleď s ním stále se obírají, odkudž v sobě netoliko rozličné nemoci vzbuzují, ale také zatrousíce v stavení uhlí aneb luntem nenabyté škody vypálením měst, dvorův a vesnic tudy působí, což chudé lidi na některých místech žalostivě již pocítili“.*) R. 1653 sněm moravský mimo jiné zabýval se též otázkou upravení řeky Moravy, aby byla učiněna splavnou. Stavové zvolili za tou příčinou komisi, která měla své elaboráty i dobrozdání odevzdati zemskému hejtmanství i zvláštnímu výboru stavovskému. Ale tím řešení otázky této, která podnes není u svého cíle, nedostalo se ku předu. Ferdinand III. poručil sice císařskému inženýru Filibertu Lucheseovi, aby vykonával vše, co mu hejtman moravský v té příčině nařídí, ale věc sama uvázla. Nebylo peněz ani klidné mysli k těmto důležitostem.

II. Katolická reformace a ostatní události za posledních let císaře Ferdinanda III.

Mír vestfálský nezůstal také pro náboženské poměry v našich zemích bez důležitých následků. Katolická reformace, zahájená po násilném potlačení vzpoury českomoravské, nepřestávala sice po celý čas války třicetileté býti stálým předmětem pozornosti se strany vlády císařské i církevních úřadův, ale v provádění snah těchto objevily se časem veliké překážky. Prote-

*) D'Elvert, Schriften XVI., 619.

stantský nepřítel vpadal často do země a s ním navraceli se emigranti. Ty kraje, které byly v rukou nepřátelských, byly po celý ten čas ztraceny pro činnost misionářskou. V Olomouci i jiných pevných místech, kde vládly posádky švédské, po celý ten čas konány protestantské služby boží ve všech kostelích, které teprve po vyklizení nepřítele byly znovu vysvěceny a odevzdány kněžím katolickým.*)

Jinou překážkou v provedení katolické reformace byla nedostatečná a zanedbaná správa tehdejší církve moravské. Ještě pokud žil kardinál-biskup olomucký Frant. z Dietrichštejna, podařilo se jeho přísnosti a neunavnému dozoru dosáhnouti znamenitých výsledků. Ale po jeho smrti (1636) zvolen byl biskupem olomuckým arcivévoda Leopold Vilém, bratr císaře Ferdinanda III., muž sice vynikající učeností i bezúhonností mravní, který však nikdy svěcení kněžského nepřijal a také pro mnohá jiná zaměstnání, zvláště válečná, po všechen čas sídlel mimo svou diecezi. Zástupcem jeho byl až do r. 1643 Kašpar Středele, kanovník olomucký, a po jeho smrti hrabě Roderich Saint-Hilaire; tento však sám bydlel většinou ve Vídni, jednak, že Olomouc byla obsazena od Švédův, jednak že jej arcikníže-biskup jmenoval také administratorem biskupství pasovského Také kapitola olomucká většinou z residenčního města biskupského se rozprchla po Moravě, Rakousích i jiných zemích a od r. 1647 nebylo ani generálního vikáře, který by biskupa zastával ve věcech duchovních. Teprve r. 1650 sešli se kanovníci olomučtí ve Vyškově (13. června), ježto Olomouc dosud byla v moci posádky švédské, a radili se tam o potřebách své dieceze. Výsledkem těchto porad byl list, jejž poslali Leopoldovi do Bruselu, kdež vykonával správu španělského Nizozemí V listě tom bylo žádáno, aby posvátné nádobí, vyloupené od Švédů z chrámu kathedrálního, bylo znovu pořízeno z pokladu uschovaného u měšťanův olomuckých, potom aby byl ustanoven generální vikář pro správu duchovní a aby administratorovi biskup-

*) O náboženských věcech té doby, ale více v Čechách než na Moravě, jedná Rezkův spis „Dějiny prostonárodního hnutí náboženského", str. 37 násl. Téhož „Dějiny Čech a Moravy", I., 269 násl. a Téhož „Katolická reformace na Moravě", v Čas. Matice Mor., r. 1892, str. 19. — Pilař a Moravec III., 230 násl. a 541 násl. — Náboženská usnesení sněmu mor. otištěna u D'Elverta, Schriften XVI., 602, 606, 618, a j.

ství bylo nařízeno sídleti na Moravě, konečně, aby archiv biskupský za nebezpečí válečného do Vídně přenesený, tam však zmatený a rozházený, byl uspořádán.

Těmto žádostem arcikníže ve všech částech ochotně vyhověl. Především na místě dosavadního administratora Saint-Hilaira svěřil správu biskupství olomuckého proboštovi kapitulnímu Jakubovi Merkuriánovi, generálním vikářem pak ve věcech duchovních jmenoval svob. pána Claudia ze Soriny, jemuž ihned nařídil, aby hleděl obyvatelstvo jinověrecké buď k církvi katolické navrátiti nebo je k vystěhování přinutiti. Zároveň dal doručiti veliteli švédské posádky list, v němž žádal, aby odňaté zlaté i stříbrné náčiní kathedrálnímu chrámu bylo vráceno. Paulinovi Žačkovičovi pak, kvardiánovi minoritův u sv. Jakuba, nařídil, aby kostely od Švédů znesvěcené příslušnými obřady zase navrátil bohoslužbě katolické, jakmile švédské posádky Moravu opustí.*) Kromě toho jmenováni byli přisedící konsistoře a nařízeno, aby počet vikariatův čili děkanství po venkově byl zvýšen, aby snáze mohl býti vykonáván dozor nad kněžstvem i obyvatelstvem. Za faráře neměly se dosazovati leč osoby vynikající vědomostmi i zbožností.

Všechna tato nařízení zůstala však větším dílem nevykonána, ježto nebylo zde autority vrchního správce duchovního, který by o tyto věci aspoň v té míře se staral, jako se dálo v sousední arcidiecezi pražské za neunavného kardinála Harracha. Arcikníže Leopold teprve r. 1656, po desítileté správě Nizozemska a pobyv ještě potom nějaký čas ve Vídni, odebral se do Olomouce. Ale i tehda nepozdržel se dlouho, nýbrž odebral se zase do Vídně, kamž jej povolal onemocněvší bratr císař Ferdinand III.

Byli tu však jiní činitelé, kteří vedle duchovních úřadů zemských starali se o důrazné provádění katolické reformace. Především to byla sama císařská vláda, která nejen z příčin náboženských, nýbrž neméně z politických horlivě se věnovala tomuto úkolu. Byloť zajisté v zájmu jednotné správy státní a

*) Paulinus Žačkovič z Gniaždova byl rodem Polák a sepsal útrapy města Olomouce za okupace švédské (1642—1650), jež sám zažil, pod názvem: „Olomucium in captivitate gemens seu brevis annotatio omnium, quae Moraviae Metropolis per novem annos a Suecis obsessa et capta perpeti debuit". Zemřel ve velkém věku r. 1682 jako farář u sv. Petra v Olomouci. D'Elvert, Histor. Literaturgesch. von Mähren, st. 148.

čelilo přímo k povznešení moci panovnické, podařilo-li se všechny země dědičné obrátiti bezvýminečně k víře katolické. Proto také hned po ukončení války konaly se ve Vídni horlivé porady o vhodných opatřeních jednak za povznešením katolické církve a její organisace, jednak k potlačení všelikého kacířství. A v těchto snahách dostávalo se vládě císařské důrazné podpory ve stavích zemských, kteří na každém téměř sněmě nepřestávali se domáhati toho, aby se přísně zakročovalo proti nekatolíkům. Mimodek uvádí se nám tu na paměť, jak mnohem nesnadnější úkol měl o sto let dříve císař Ferdinand I., jehož všechny záměry v příčině náboženského sjednocení Moravy rozbíjely se o odpor šlechty moravské. Ovšem tehda byl zemským hejtmanem český bratr Václav z Ludanic, jenž spolu s ostatními hotov byl i život obětovati za svobodu náboženskou, v této době byl jím přísně katolický šlechtic Jan Rottal — a cizinec k tomu. Z toho si také snadno vysvětlíme, že již na sněmě konaném r. 1649 stavové napomínali se navzájem, aby poddané své měli důrazně k přijímání víry katolické, ano žádali císaře Ferdinanda III., aby nad katolickým náboženstvím držel ochrannou ruku a odvracel všecky bludy, kdekoliv by se jaké vyskytly, tak aby jednota a svornost ve víře byly zachovány. Hned pak r. 1650 sněm moravský vznesl prosbu k císaři, aby nedbal žádného zakročení stavů nekatolických na říšském sněmě německém, jehož účelem by bylo obnoviti v dědičných zemích císařských, a zvláště na Moravě, svobodu náboženskou. Tehda také bylo usnešeno, že židé, kteří za panství švédského v Olomouci i v jiných místech do nových sídel se vloudili, mají býti trpěni jen v oněch bydlištích, která měli r. 1618, z ostatních míst že mají býti vypuzeni, a zvláště že se nemají nikdy připouštěti k majetku pozemkovému, ke clům a mýtům; novokřtěnci pak že se mají ze země vyhostiti. Vůbec byl císař žádán, aby stavy i zemi moravskou při „samospasitelné katolické apoštolské víře, při které živi i mrtvi býti žádají, milostivě přichrániti a zachovati ráčil."

Přání stavů moravských, s nimiž v této příčině souhlasily také stavové čeští, jak o tom svědčí jejich usnešení na sněmích, vláda císařská velmi brzy a ochotně vyhověla. Již dne 8. ledna 1651 vydán byl císařský rozkaz, aby kazatelé nekatoličtí, kdekoliv dopadeni, byli zatčeni a do vězení uvrženi. Nekatolickým majitelům statků zemských ohlášeno (21. února), že nemají práva činiti

nové vklady do desk zemských, leč by se stali do dvou měsíců katolíky anebo si ustanovili katolické zástupce. Ježto pak došly zprávy, že na Třebíčsku i v jiných krajinách nekatolíci zastávají místa ve službách panských i veřejné úřady v obcích, bylo nařízeno novými dekrety (3. a 23. března 1651), aby takoví buď do šesti neděl obrátili se na víru katolickou nebo aby byli zbaveni těchto úřadův; kdoby se vzepřel tomuto císařskému nařízení, měl býti vězením nebo jiným způsobem potrestán. Vrchnostem bylo zakázáno, aby nedržely úřednictvo a čeleď nekatolickou a také poddaných toho druhu na statcích svých netrpěly. Na podnět panovníkův (3. srpna), aby stavové všechnu píli věnovali na vyplenění kacířstva, sněm moravský, který zasedal od 3. listopadu do 22. prosince r. 1651, mimo jiná opatření zvolil pět krajských komisí po čtyřech členech, jimž uložil prohlídku far a bývalého majetku; byl přesvědčen, že obnova katolického náboženství nebude možna, pokud nebudou zpustlé a zašlé fary obsazeny řádným kněžstvem. Nad těmito krajskými komisemi ustanovena tříčlenná komise hlavní, do které od sněmu zvoleni generální vikář olomucký Sorina, zemský hejtman Jan Rottal a zemský podkomoří Jan Jakartovský ze Sudic. Biskup olomucký měl právo tuto komisi doplniti dvěma svými zástupci. Kromě toho slíbil na sněmě administrátor biskupství Jan Merkurián, že zřídí pravidelné visitace po farách, aby se dohlíželo, zdali kněží jsou po křesťansku živi a vykonávají-li řádně své povinnosti.

Ale opatření tato nepostačovala, jak se ukázalo v nejbližších letech. Nařízení císařská i usnešení sněmovní prováděla se vlažně a pomalu. Jednak žilo ještě tehda, jak stavové na sněmě litostivě přiznávali, v markrabství moravském mnoho nekatolických vrchností a nekatolických úředníkův i služebníků při nich; jednak i nejhorlivější vrchnosti katolické obávaly se dokračovati přísněji na nekatolické poddané, aby se jim nerozutekli a tím statky jejich ještě více nezpustly. V Čechách v té příčině byla mnohem větší přísnost, a proto lidé odtud utíkali na Moravu, kdež nalezali větší bezpečnost; stavové čeští na sněmě r. 1654 na to si stěžovali a prosili císaře, aby u stavů moravských zamezil přijímání takových poddaných. Důležitý obrat stal se vydáním císařského patentu ze dne 3. března 1654, jímž nařízeno všem nekatolickým vrchnostem, že musí do čtrnácti dnů statky své prodati, jinak že budou dány do veřejné dražby. Nařízení toto bylo vykonáno tak přísně,

že za krátký čas nebylo na Moravě nekatolických vrchností, ani úřednictva a služebnictva nekatolického při nich. S menším úspěchem potkávaly se snahy tyto u poddaných. Tito, kde se na ně přísně dokračovalo, poddávali se všemu, co se na nich žádalo, zpovídali se i svátost pod jednou přijímali, ale to vše jen na oko. Lid obracel se jen ponenáhlu, a k tomu mnohem účinněji přispívala horlivá činnost misionářů nežli nejpřísnější tresty. Najzatvrzelejšími byli Valaši, kteří přese všechno žalářování, muky a posty zůstávali v srdci svém rozhodnými luterány nebo bratry.

Všechny tyto pronikavé změny, jimiž obnovena jednota církevní v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, působily ovšem zdrcujícím dojmem na vystěhovalce české za hranicemi a zvláště na členy Jednoty bratrské, kteří po celý čas války nepřestali doufati v nějaký obrat k lepšímu, jenž by jim umožnil návrat do vlasti. Hlavní naděje skládána byla ve Švédsko, a plnomocníci švédští na sjezdě v Osnabrůcku také se přimlouvali, aby emigrantům bylo odpuštěno a aby se směli vrátiti. Vystěhovalci byli rozptýleni na různé strany. Velká část Bratří obrátila se do Polska, kdež ochránci jejich byli hrabě Rafael z Lešna, vévoda Bełzský, hraběnka z Ostrorogu a Mikuláš Rej z Naglovic. Mnoho Bratří přistěhovalo se do Toruně; všechny štědře podporoval kníže Kryštof Radziwill. Hlavním sídlem Jednoty bylo Lešno, kamž také odebral se podruhé Komenský, byv r. 1648 zvolen za biskupa Jednoty, a hleděl pokud bylo ještě lze, pohromadě udržovati zbytky rozptýleného stáda. Doufal snad ještě i v této tak pozdní době, že ochotou svou sloužiti Švédům přiměje kancléře Oxenstiernu k tomu, aby při jednání o mír také postaral se o návrat vypovězenců; napsal mu v té příčině i dojemný list, ovšem marně. Bratří a vůbec nekatolíci čeští byli z míru vestfálského vyňati a bylo jim určeno, aby zahynuli rozptýleni po zemích cizích. Nějaký čas Komenský pobyl také v Uhrách, byv tam povolán (r. 1650) od knížete sibiňského Jiřího II. Rákócze, a založil tam v Šaryšském Potoce školu, ve které měli mladíci nabývati ušlechtilejšího vzdělání. Ale již roku 1654 vrátil se zase do Lešna, kdež bylo přítomnosti jeho velmi třeba. Hrabě Bohuslav Lešenský, syn Rafaela, zemřelého již r. 1636, na polo sám, na polo jsa k tomu donucen, přestoupil na víru katolickou a r. 1652 odevzdal i hlavní chrám lešenský

nemnohým katolikům, kteří tam bydleli, tak že Bratří byli nuceni stavěti si z dobrovolných sbírek menší chrám v ulici postranní. Úplná pohroma zastihla bratrskou obec lešenskou za války švédsko-polské, která brzo potom vypukla. Vítězní Švédové dobyli Lešna, ušetřili ho však z úcty ke Komenskému. Ale rozhořčená šlechta polská, která vytýkala Komenskému i zrádu, poněvadž do města byla vložena nevelká posádka švédská na ochranu jeho a že složil i spis na oslavu krále švédského Karla X., přitrhla v měsíci dubnu r. 1655 před Lešno, zvítězila nad Švédy a město vypálila. Bratří, zbaveni většinou svého majetku, rozptýlili se na různé strany a nikdy již nesešli se ve větší Jednotu. Komenský sám po rozličných potulkách v cizině nabyl konečně pohostinství v Amsterodamě u pana Vavřince de Geera. Zemřel 22. listopadu r. 1670 v Naardenu a pochován tam ve francouzském kostelíku vallonském. Hrob jeho nalezen byl teprve r. 1874 od prof. Jar. Golla.*)

* * *

Poslední léta panování císaře Ferdinanda III. byla vyplněna mnohými nesnázemi. Dědičné země jeho byly sice od míru vestfálského po několik let ušetřeny pohrom válečných, toho však bylo svrchovanou měrou potřebí, aby aspoň poněkud si oddechly. Za to naskytly se starosti o posloupnost v panování. Ze čtyř synů Ferdinandových měl po něm na trůn nastoupiti nejstarší Ferdinand IV., který již r. 1647 korunován byl za krále českého a uherského. S většími obtížemi provedena volba jeho za císaře německého. Císař Ferdinand III. předvídaje překážky, které by v té příčině mohly mu býti kladeny na sněmě říšském, sezval si napřed kurfirsty na sjezd do Prahy (1652) a tam štědrostí i ochotným vyplněním jejich osobních přání dosáhl ode všech slibu, že budou syna jeho voliti. Tak se stalo, že Ferdinand IV. byl (31. května 1653) na sněmě v Augšburce jednohlasně od kurfirstů zvolen a brzo potom (18. června) v Řezně za nádherných obřadů korunován. Zajištěním trůnu císařského v rodě Habsburském bylo velmi mnoho dosaženo. Postavení jeho v Německu bylo upevněno, a toho bylo právě

*) O tom zpráva v Čas. Čes. Mus. r. 1874. Srv. Zoubkův Životopis Komenského, str. 251., Novákův článek „Komenský" v Ottově Nauč. Slov. a tamtéž Bidlův článek o Jednotě bratrské.

tehda velmi třeba proti rostoucím nárokům krále francouzského. Předčasně nemocemi týraný a tudíž rychle stárnoucí císař byl s výsledkem svého namáhání spokojen, vida že nejstaršímu synovi zabezpečil vedle království uherského a českého též korunu císařskou.

Ale tato důvěra v budoucnost byla zkalena novým neštěstím. Sotva uplynul rok od korunování řezenského, následník trůnu král Ferdinand IV. zemřel ve Vídni v nadějném věku 21 let. Hoře císařovo nad touto pohromou bylo nevýslovné, neboť jí podvráceny byly dalekosáhlé záměry, jež dlouholetým namáháním a za tolika obětí byly uskutečněny. Byl tu sice druhý syn, Leopold Ignatius, tehda 14letý, ale ten určen byl původně stavu duchovnímu. Souvěké zprávy líčí jej jako malého štíhlého hocha, pleti v obličeji bledé, až přihnědlé, zdraví nestálého, povahy prudké, mrzuté a popudlivé. Mladší dva bratří Leopoldovi byli Karel Josef a Ferdinand Josef. V dědičných zemích sice nebylo obav o provedení posloupnosti. Leopold přijal bez překážky již r. 1654 holdování stavů v zemích německo-rakouských; roku potomního zvolen byl na sněmě prešpurském (16. června 1655) za krále uherského a 27. června korunován. Císař již tehda pokoušel se dosáhnouti od stavův uherských, aby se vzdali více prý domnělého než skutečného práva královské volby a aby dobrovolně prohlásili trůn uherský za dědičný v rodě Habsburském, ale potkal se v tom s rozhodným odporem šlechty a ponechal tedy volbě Leopoldově svobodný průchod. R. 1656 pak císař odebral se s četnou družinou do Prahy; tam byl Leopold dne 14. září korunován za krále českého a vzdán mu hold od českých stavů. Byla to poslední návštěva císaře Ferdinanda III. v Praze. Volby Leopoldovy v Německu vůbec se nedočkal. Francie a Švédsko přičinily se, aby odvrátily kurfirsty od rodu Habsburského, a kurfirstům bylo vhodnou záminkou mládí Leopoldovo. Na jeho místě měl se císařem státi Ferdinand Maria, kurfirst bavorský. Tento sice neměl valné chuti, aby volbu přijal, řka, že raději bude bohatým kurfirstem nežli chudobným císařem, a proto také diplomacii vídeňské snadno se podařilo potlačiti tuto kandidaturu. Ale i potom hlavní odpůrce Habsburkův, tehdejší kurfirst mohucký Jan Filip ze Schönborna, ohlížel se po jiných nápadnících a způsobil tím, že po několik let, pokud žil Ferdinand III., k císařské volbě v Německu nedošlo.

K těmto nesnázím přidružilo se nové nebezpečenství válečné, jež tenkráte hrozilo od východu. Vzniklo ze sporů švédsko-polských. Ve Švédsku r. 1654 vzdala se trůnu královna Marie Kristina a postoupila jej svému příbuznému Karlu Gustavovi, falckrabí rýnskému, který také od stavů švédských přijat byl za krále pode jménem Karla X. Proti tomu však učinil písemné ohražení tehdejší král polský Jan Kazimír, pokládaje dle pořádku prvorozenstva sebe za oprávněného k nástupnictví na trůn švédský, z něhož však, jsa katolikem, byl od protestantských stavů švédských vyloučen. Králi Karlu X. přišlo toto prohlášení velmi vhod, neboť četné vojsko i důstojnictvo švédské, zvyklé v předešlých letech řemeslu válečnému, toužilo po nové válce, a bojovné povaze králově naskytla se vítaná příležitost dobyti si znamenitých válečných úspěchů ve zbědované říši polské, které právě tehda také povstání Kozáků ukrajinských vedením hejtmana Bohdana Chmelnického působilo veliké nesnáze. Vyhlásiv tedy Janu Kazimírovi válku, Karel X. z jara r. 1655 vtrhl do Velkopolska a opanovav tuto zemi, zaměřil přímo k Varšavě. Většina šlechty polské, zhýralá a neznající obětovné lásky k vlasti, opustila krále svého a klonila se k cizímu podmaniteli. Polský král utekl se z Varšavy do Krakova a odtud nucen byl hledati útočiště ve Slezsku, zatím co Rusové dobyli Vilna a Kozáci oblehli Lvov, konajíce odtud daleko široko zhoubné pleny.

Ze smělého záměru Karla X., zmocniti se království polského, vznikalo vážné nebezpečenství císaři i jeho zemím dědičným. Kdyby se totiž záměr onen podařil, pak mělo Rakousko o mocného nepřítele více v blízkém sousedství. Kardinál Mazarin, kancléř francouzský, netajil se úmyslem podporovati Švédy pevněji i jiným způsobem. Zatím král švédský získal již za spojence také kurfirsta braniborského Bedřicha Viléma, slíbiv mu rozšíření panství jeho v Prusku, a také kníže sibiňský Jiří II. Rákóczy se k němu připojil, ač byl z toho zrazován jak od císaře, tak i od porty turecké. Všichni tito byli zároveň nepřáteli císařovými, kteří mohli snadno prohlásiti se za ochránce protestantů v zemích jeho a tím vzbuditi nové domácí bouře. V zájmu císařově tedy bylo, aby podporoval a chránil Jana Kazimíra. Z počátku hleděl tak činiti mírným prostředkováním, a když to ukázalo se marným, snažil se odvrátiti cara ruského Alexeje Michajloviče od Švédska,

což se také podařilo, ano císař získal za spojence také krále dánského. Poněvadž válkou švédsko-polskou byly ohroženy pomezní země císařské, zvláště Slezsko a Morava, byl již na podzim r. 1654 ustanoven zvláštní dozorce nad vojenskými zásobami v Opavě, které potom stále rozmnožovány. Na Moravu stahováno vojsko rovněž již v zimě r. 1654—1655 a císař staral se všemožně o peníze i o zřízení nových pluků vojenských. Za tou příčinou svolán byl 8. března 1655 také sjezd stavů moravských do Brna, ale pro velké deště a povodně sešel se až 19. dubna, zasedal pak až do 22. září. Tehda na místě hraběte Jana Rottala, který složil svůj úřad, zemským hejtmanem moravským jmenován byl hrabě Gabriel Serenyi. Stavové povolili císaři 100.000 zl. náhradou za berní nedoplatky z let minulých, potom slíbili opatřiti příbytky i potravu pro vojsko najaté k doplnění dvou pluků (jednoho pěšího a jednoho jízdného), které na Moravě posádkou ležely a dosud byly neúplné; potom povolili jistou částku peněz na najímání vojska nového po příkladě stavů českých a rakouských; konečně svolili dáti určité množství obilí pro vojenské zásobárny. Učiniv tato opatření císař mohl netoliko hranice slezské obsaditi potřebným mužstvem, nýbrž i určiti 4000 m. na podporu krále polského proti Švédům.

Zatím stísněnému Janu Kazimírovi dostávalo se pomoci ponenáhlu i z jiných stran. Šlechta polská brzo počala pykati svého nevlasteneckého počínání, když spatřovala, že hrozí velké nebezpečenství jejím starodávným svobodám od mocného podmanitele švédského, i počala se v rozličných stranách zdvihati proti Karlu X. Prostřednictvím vyslance císařova podařilo se pohnouti cara ruského, že vypověděl Švédům válku a vtrhl do jejich území livonského. Také kurfirst braniborský byl již napolo získán pro císaře a čekal jen na vhodnou příležitost, aby mohl švédskému králi vypověděti přátelství. Jediný Jiří II. Rákóczy, nedbaje výstrah a zákazův od porty turecké, vypravil se v čele četného, ač chatrně zřízeného vojska na počátku r. 1657 do Haliče a odtud ke Krakovu, jejž vybavil z obležení polského Jiřího Lubomirského. Pak se obrátil na sever, aby se spojil s vojskem švédským, jež stálo u Varšavy. Toto jednání knížete sibiňského pohnulo císaře Ferdinanda, že uzavřel ve Vídni (30. března 1657) předběžnou smlouvu o branný spolek s králem polským, jemuž slíbena pomoc 16.000 m. Moravě připadlo nésti

značnou část tohoto břemene, neboť na sněmě v Brně, jenž vypsán byl na den 19. února, císař vyžádal si od stavů mimo potřebné náklady na vydržování vojska 190.000 zl., z čehož 20.000 zl. věnováno na opevňování měst, i zvolena zvláštní čtyřčlenná komise, aby na fortifikace dohlížela. Tehda také složen byl s úřadu rentmistr moravský Mikuláš Nusser, ježto se dopustil hrubých nesprávností.

Tyto události byly posledními za panování císaře Ferdinanda III., který zemřel již 2. dubna 1657 v 49. roce svého věku.

III. První léta panování Leopolda I. Vpády turecké a tatarské na Moravu r. 1663.

Osobnost nového panovníka byla nepatrná. Sotva může nás větším podivením naplniti, než že za osmačtyřicetiletého jeho panování Rakousko slavilo svou dobu hrdinskou. Tělesně sláb a povahy plaché Leopold, pokud žil starší jeho bratr Ferdinand, z plného srdce nastoupil cestu duchovního povolání, k němuž jej byl otec určil. Tehda také císař Ferdinand jsa potěšen, jak mladší syn jeho prospívá, pravil: „Náš Leopold bude jednou výtečným biskupem.“ Ale osud jinak usoudil. Smrtí staršího bratra připadla mu vláda v zemích dědičných a nápadnictví koruny císařské. Když toto dědictví přejímal, byl teprve jinochem sedmnáctiletým, ale původní vychování zanechalo v povaze jeho neshladitelné stopy. Bezúhonnost dvorského i rodinného života, jež mohla býti vzorem ostatním panovníkům evropským, zbožnost a pracovitost, láska k vědám i umění, vlídné a lidumilné chování ke každému, na druhé straně však plachost před lidmi, neobratnost ve veřejném vystupování a nedostatek energie byly hlavní jeho vlastnosti. Břímě státní správy z velké části spočívalo na bedrách jeho předních rádců a důvěrníků, z nichž největší vliv měli hrabě (od r. 1662 kníže) Portia, bývalý vychovatel Leopoldův, nejvyšší hofmistr kníže Jan z Auersperka, předseda dvorské vojenské rady, kníže Václav Eusebius z Lobkovic a tajný rada Jan Adolf hrabě Schwarzenberg. Předsedou dvorské komory (ministrem financí) byl od r 1657 Ludvík hrabě ze Sinzendorfa, který však důležitého tohoto úřadu hleděl využitkovati ve svůj prospěch a neštítil se ani hrubého podvodu. Nicméně trvalo plných 23 let,

nežli mu panovník odňal svou důvěru.*) Z Moravy v tajné radě císařské vynikal zejmena hrabě Jan Rottal, někdejší zemský hejtman moravský, pán na Napajedlích, Kvasicích, Veselí a Tlumačově, který od té doby, co složil úřad hejtmanský, usadil se trvale ve Vídni.

Nelze si pomysliti ostřejší protivy než mezi Leopoldem I. a francouzským svatem jeho, výbojným, ctižádostivým, nádhery a rozkošnictví milovným Ludvíkem XIV. A přece právě Leopold to byl, který přejav od otce svého říši pouze o 340.000 km², zůstavil ji svým potomkům o více než třetinu zvětšenou, uvnitř sjednocenou a upevněnou. Vzhledem k těmto zevnějším úspěchům, o něž však největších zásluh si dobyli tehdejší vojevůdcové císařští, stalo se také, že vrstevníci nazvali císaře Leopolda I. Velikým.

První starosti Leopoldovy týkaly se císařské volby v říši německé. Koruna císařská byla tehda sice více břemenem než výhodou, ale Habsburkové nesměli od ní upustiti, aby nepřátelská jim Francie nenabyla ještě větší než dosud moci v Německu. Kardinál Mazarin pomýšlel tehda zcela vážně na to, aby korunu císařskou zjednal králi Ludvíkovi XIV. a také penězi i sliby působil v tom směru na kurfirsty. Ale musil od záměru toho záhy upustiti, poněvadž ani zástupce krále švédského nesouhlasil s tímto záměrem. Nicméně měl Leopold velmi nesnadné postavení, ježto většina kurfirstů byla proti němu, a raději by byla zvolila buď Ferdinanda Bavorského nebo arcikníže Leopolda Viléma. Z těchto kandidatur sice také sešlo, ale kníže Václav Eusebius z Lobkovic, obratný náčelník poselstva Leopoldova ve Frankfurtě, kam se kurfirsti sešli k volbě císařské, nesměl šetřiti ani sliby ani penězi. Král Leopold sám vypravil se již 1. února (1658) na cestu do Frankfurta, kamž dojel dne 19. března, a trvalo plné čtyři měsíce, nežli všechny překážky byly překonány a kurfirstové vrchní pro něj získáni. Teprve když přijal a podepsal předloženou volební kapitulaci, kterou se zejména musil zříci všelikých branných spolků s Habsburky španěl-

*) Sinzendorf byl r. 1679 suspendován a po dlouhém vyšetřování odsouzen (v červnu 1680) pro křivou přísahu, podvod a krádež k doživotnímu vězení a ztrátě statků. Císař mu tento trest téměř odpustil, ale Sinzendorf zemřel již v prosinci r. 1681.

skými, došlo k jednosvorné volbě Leopolda I. za císaře (18. července) a ke korunování jeho (1. srpna) ve Frankfurtě.

Ještě větší nesnáz způsobila císaři Leopoldovi válka švédsko-polská, ve které naše země ještě v posledních dnech panování Ferdinanda III. nabyly živějšího účastenství spolkem, uzavřeným s králem polským Janem Kazimírem. Císař Leopold potvrdiv tento spolek vypravil část vojska ležícího dosud v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v počtu 17.000 m. vedením generála Hatzfelda do Polska. Současně také král dánský Bedřich III. vypověděl válku Karlu X., který tím nucen byl obrátiti se s hlavním vojskem do Dánska, zanechav jen v některých městech polských posádky. Hatzfeld spojiv se s vojskem šlechty polské, dobyl Krakova (30. srpna 1657). Jiří II. Rákóczy musil ustoupiti do Volyně, kdež poražen byl od chána tatarského, poslaného tam na rozkaz porty turecké, a stěží zachránil se útěkem do Sibiřska. Zatím i kurfirst braniborský získán byl od císaře za spojence, a ač Karel X. Dány ve válce úplně pokořil, přece po brzké jeho smrti (1660) Švédsko musilo mírem olivským stříci se všelikých výbojů v Polsku.

Válka tato nedotkla se sice přímo naší vlasti, nicméně zasáhla ji následky svými velmi citelné. Náklad na veškeré válečné potřeby musely totiž hraditi z největšího dílu země koruny české a země německo-rakouské, jelikož Uhry více než ze dvou třetin byly v moci Turků a knížete sibiřského, a kromě toho šlechta uherská, pokud moha, vzpírala se všelikým daním. Země české platily pak [illegible] odváděly země alpské. Z [illegible] $^4/_9$, Morava $^2/_9$, Slezsko $^1/_9$ [illegible] byly pro císaře [illegible] potřebného [illegible] koruny císařské. [illegible] r. 1658. [illegible] lečné a [illegible] v markrabství [illegible] časy první [illegible] sice [illegible] ubrání [illegible] řádné [illegible] berní [illegible]

sařských málo dbali, vydírali i potom libovolné dávky od obanův, ano zajímali hned při městských branách část dovážených otravin pro sebe a dle své vůle vyměřovali cenu za ně. V Těíně dokonce hejtman, když mu od magistrátu bylo odepřeno ádané dříví, dal strhnouti dřevěný plot kolem zahrady primaorovy. Potom i prostí vojáci dovolovali si ještě hrubších násilností, spílali měšťanům, potulovali se za noční doby po ulicích a náměstích, přepadali lidi, olupovali je o peníze a jiné cenné věci i jinak je týrali. Stalo se také, že shromáždění otcové města při jakési pitce byli napadeni od hlídky puškami a musketami. Plukovník této posádce velící, jenž ubytován byl v Hlohově, na podanou stížnost slíbil sice hlavní výtržníky potrestati, ale velkého zadostučinění se poškozeným a napadeným občanům nedostalo. A podobné nářky na vojsko ozývaly se i z jiných měst i z venkova na Moravě i ve Slezsku. V Opavě zvláště nenáviděným stal se velitel posádky plukovník Varlovský, ježto ponechával vojákům ve všem plnou volnost.*)

Poněvadž se válka švédsko-polská schylovala ke konci, císař Leopold, aby vyhověl stížnostem stavů, dal aspoň část pluků na Moravě ležících ze země vzdáliti a jinde ubytovati. Již dříve pak, vzhledem k velkému ochuzení a zpustošení této země, bylo nařízeno, aby při ubytování a průchodech vojenských Moravy pokud možno bylo ušetřeno. Co pak se týkalo tax soudních, císař nařídil, aby aspoň chudí lidé byli od nich úplně osvobozeni. Valnému stěhování lidu do Uher i Rakous hleděl učiniti přítrž zákazem, že žádný poddaný bez pasu nemá za hranice býti pouštěn. Veřejná břemena zemská zmenšena aspoň v té míře, že císař na sněmě r. 1659 přijal od stavů berni o 10.000 zl. menší než roku předešlého; bylo tehda povoleno 120.000 zl., z čehož 20.000 zl. připadlo na opevnění měst, zvláště Brna se Špilberkem (7800 zl.), Uh. Hradiště (8000 zl.), Olomouce, Jihlavy, Helfštejna, Sovince, Hukvald a Mírova. Aby docíleno bylo úspor při nákladu na četné zemské úřednictvo, byl vypraven na Moravu z Vídně císařský úředník, který měl vše bedlivě vyšetřiti a podati návrh o potřebných změnách. Ale ačkoli bylo shledáno, že z berní ročně na

*) Biermann, Gesch. des Herzogthums Teschen, str. 315. Dokladův o surovém řádění pluk. Vorlovského a jeho posádky v Opavě lze se dočísti v listinách Bočkovy sbírky v mor. arch. zem. (č. 1723—1725, 1734, 1740—1744), kde vylíčeny jsou podrobně stížnosti občanstva opavského.

sněmě povolaných zemské úřady pohlcují více než 27.000 zl., což v poměru k jiným zemím byla částka příliš veliká, přece nebyla žádná podstatná změna navržena. Pouze při rentmistrovském úřadě byl zaveden přísnější dozor; bývalý rentmistr Mikuláš Nusser pro četné šmejdy odsouzen ku ztrátě svých statků v a z milosti císařovy vyměřen mu roční plat 500 zl. Jiným pokusem nápravy bylo zavedení jednotné drobné mince pro země české i rakouské, čímž sice vytlačena jest lehká mince států sousedních, domácímu lidu však se nepomohlo, ježto také tato nová mince nebyla právě dobré hodnoty. Na Moravě v té příčině velkou pohromou bylo, že za války třicetileté hluboko poklesło veškeré hornictví. Dolovalo se sice u Rymařova, Wiesenberka, Štahle a Brunzejfa na železo, místy i na zlato a stříbro (u Hostýna, u Deblína), ale měrou nepatrnou. Proto také Morava v těch dobách neměla ani své mincovny, kdežto v Čechách byly dvě, v Praze a v Kutné Hoře. Všechny pokusy o zvelebení hornictví na statcích některých pánů (na př. hraběte Maxm. Lichtenštejna na panství Pernštejnském) zůstaly na ten čas bez výsledku. Ani tím si komora císařská valně neprospěla, že zvýšila pro celou Moravu cenu soli gmundské, jež tehda byla monopolem císařským, nýbrž dala tím jen podnět ke zvýšenému podloudnému dovozu soli polské a uherské.

Nejvíce trpěl tímto špatným hospodářstvím lid poddaný. Vrchnosti světské i duchovní svalovaly naň téměř celé břímě berní povolovaných na sněmě a marným bylo vyzvání císaře Leopolda ke stavům moravským, aby tak jako na př. v Čechách přejali aspoň polovici povinností na sebe Krom toho lid poddaný odváděl též platy vrchnostenské a musil po vůli pána svého konati četné namáhavé služby, zvané robotami, největším dílem zadarmo. Sedlák a poddaný klesl pod důstojnost člověka a stal se rovným pouhému zboží nebo dobytku. Za to uměly tytéž vrchnosti obratným způsobem přisvojovati si rozličné výhody a privilegia. Městští obyvatelé si stěžovali, že vyšší duchovní (mezi nimi i biskup olomucký) i šlechta vaří i prodávají pivo, z něhož neplatí obvyklého poplatku, jež města musila odváděti, a tím ovšem působili jim škodlivou konkurenci Jiným zdrojem bohatých příjmů pro vrchnosti bylo množství soukromých cel a mýt, z nichž velkou část zřídily si bez povolení vládního, pronajímaly je židům a tito neslýchaným způsobem odírali vozky i kupce a libovolně zvy-

šovali své sazby. Tím se stalo, že cizí kupci Moravě se vyhýbali, a netoliko že v zemi obchod i průmysl hynul, nýbrž i státní pokladně ubyl značný příjem z cel a mýt pohraničných. Císař Leopold snažil se sice o zrušení soukromých cel a mýt, ale všechna jeho nařízení mařena byla dlouho odporem stavů, kteří nechtěli privilegií předkládati. Zpupnost šlechty šla tak daleko, že chtěla i stav městský ze sněmu vyloučiti, čemuž však královská města rozhodným odporem u císařské vlády zabránila.*)

Úkol rodu Habsburského v dějinách nového věku jeví se dvěma směry: na západě, zvláště podél čáry rýnské, bylo nutno čeliti panovačným záměrům francouzských panovníků, na východě zase bylo třeba všechny síly sbírati k zastavení výbojů tureckých. Úkol ten však nikdy nedosáhl takového významu, jako za císaře Leopolda I. Ferdinandovi I. bylo brániti se pouze proti Turkům, ježto zápas s Francií vedl po celý svůj život starší bratr jeho císař Karel V. Také po nejdelší dobu panování Maximiliana II. a Rudolfa II. pozornost našich zemí obrácena byla na východ, ježto Francie tehda dosti byla zaměstnána vnitřními bouřemi náboženskými. Když pak za císařů Matyáše, Ferdinanda II. a III. řízením kardinála Richelieu oživly tradice nepřátelské rodu Habsburskému a tomuto hrozilo od západu vždy větší nebezpečenství: šťastná náhoda tomu chtěla, že po celou dobu války třicetileté výbojnost turecká ochábla tak, že se nevzchopila ani k jedinému útoku na naše země.

Jinak bylo za císaře Leopolda I. Tehda se stejnou silou uděřeno na državu habsburskou od západu i od východu. Úplné vysílení a ochuzení zemí českých a rakouských, neustálenost státní správy vídeňské, pokleslá moc císařská v Německu a dosud neurovnané rozkoly náboženské zdály se nasvědčovati tomu, že udeřila zde poslední hodina. Nejhůře bylo v Uhrách. Od dob míru žitvatorockého (1606) císař nedržel ze všech zemí koruny

*) Sporným však zůstává, zdali královská města, jichž tehdá bylo sedm (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uher. Hradiště, Unčov, Kyjov), měla na sněmě pouze jediný hlas, jak tvrdí Chlumecký. (Darstellung der altständ. Verfassung des Markgr. M. str. 20), Kalousek (České státní právo str. 444) a D'Elvert (Schriften XVI., v úvodě str. XXII. a jinde), či měla-li tolik hlasů, kolik bylo královských měst, jak tvrdí Rezek (Dějiny Čech a Mor. II., str. 248). Jisto jest, že ještě v letech 1637—1640 každé král. město mělo na sněmě svůj hlas.

svatoštěpánské ani třetinu; více než třetina (pašalik budínský a temešvárský) byla pod přímým panstvím tureckým, ostatek, totiž Sibiňsko a část východních Uher, náležel vévodům sedmihradským, kteří však byli poplatni sultánům tureckým a více jich poslouchali nežli císaře. A k tomu ještě císařské panství v zachovaných dosud částech království uherského stálo na velmi vratkých základech. Politické i náboženské protivy uvolňovaly poddanský svazek těchto zemí. Kdežto císařská vláda hleděla nutnými vojenskými opatřeními, především pak silnými posádkami v pevnostech državy své uhájiti, šlechta uherská těžce nesla toto obmezování zemské samosprávy, dovozujíc, že na uhájení země stačí domácí hotovost, kdežto lid ostatní stěžoval si na časté přechvaty a výtržnosti císařské soldatesky, z předešlých již dob nesmírně sesurovělé. Jiné stížnosti týkaly se omezování svobod náboženských. Protestantské obyvatelstvo s nedůvěrou stopovalo horlivou činnost řádu jezuitského v horních Uhřích a bylo vždy pohotově s výtkou, že se svobodě náboženské daří lépe pod vládou tureckou než císařskou.

Tak bylo již za posledních let císaře Ferdinanda III., za něhož však mír v Uhrách nebyl ještě zřejmě porušen. Zjevný plamen válečný vyšlehl teprve tehda, když kníže sedmihradský Jiří II. Rákóczy přes výstrahy nejen císaře, nýbrž i porty turecké vmísil se do války švédsko-polské, doufaje, že když pomůže švédskému králi Karlu X. k vítězství, tento se s ním rozdělí o kořist polskou. Ale štěstí válečné mu nepřálo. Nejen že byl útok jeho od spojeného vojska polského a císařského odražen, velký vezír turecký Muhamed Kiuprili vypravil proti němu chána tatarského, který zničil zbytky jeho moci válečné a vniknuv do Sedmihradska s velkými záhubami, donutil Rákócze k útěku do Zátisí. Stavům sedmihradským nařízeno, aby si zvolili jiného knížete, Jiří Rákóczy v boji o panství byl poražen a padl (1660), Turci dobyli důležité pevnosti Velkého Varadína (27. srpna) a přivtělili část Zátisí, dosud sedmihradského, k pašaliku temešvárskému.

Vláda vídeňská nemohla k těmto událostem zůstati lhostejnou, zvláště když Sedmihradsku hrozilo úplné podmanění od Turků. Proto již Rákóczy byl v boji svém z Vídně podporován, ač ne dosti vydatně, ježto hlavní armáda císařská byla zaměstnána ve válce se Švédy. Když však s těmito učiněn byl

mír olivský, vypraven byl do východních Uher císařský vůdce Montecuculi s větší mocí vojenskou ku podpoře Jana Kemeně, který uznán byl od císaře vévodou sedmihradským, když se mu zavázal poslušností. Porta turecká však ustanovila vévodou Michala Apafa, a Jan Kemenyi odváživ se vpádu do Sedmihradska, byl v boji poražen a zabit (1662). Pomoc císařská jemu poskytnutá byla velkému vezíru Achmetovi Kiuprilovi, který již dlouho konal vojenské přípravy, vítanou příležitostí, aby vypověděl zřejmou válku.

Při dvoře vídeňském mezi hlavními rádci císaře Leopolda nebylo dlouho docíleno svorného odhodlání k válce. Hlavní důvěrník císaře hrabě Portia nejvíce se válce bránil, a když již velký vezír stál nad Drávou se 120.000 muži, radil ještě ke smírnému pokusu. Ale poselstvo císařské vrátilo se se smutnou zvěstí: buď se císař zaváže k poplatku 30.000 dukátů, nebo 100.000 Turků navštíví Vídeň. I nezbylo, než činiti vážná válečná opatření. Na pomoc zvenčí nebylo velké naděje. Na sněmě v Řezně, jenž svolán byl na počátku r. 1663, říšští stavové němečtí nejevili velké ochoty pomáhati císaři, neboť hlavní slovo mezi nimi vedl Jan Filip ze Schönborna, arcibiskup mohučský, na jehož podnět utvořen byl císaři nepřátelský spolek rýnský, který nalézal podporu u Švédův i Francouzův. Proto také vyjednávání o pomoc tureckou na sněmě řezenském toho roku zůstalo bezvýsledným. O nic lépe nezachovala se šlechta uherská. Na sněmě v Břetislavě (1. května 1662) stavové zdvihali staré stížnosti na útisky náboženské a na ubytování německého vojska v pevnostech uherských, ačkoli toho roku počet všech posádek v nich nedosahoval ani 13.000 mužů, což nepostačovalo ani na vydatnou obranu území uherského. V čele opposice byl bán charvatský Mikuláš Zrinský, vnuk proslulého hrdiny sigetského, který hájil horlivě stavovských svobod, a ač katolik, přece byl přívržencem volnosti též ve věcech církevních. Tím se také vysvětluje, že z císařské strany s napjetím všech sil sebráno sotva 30.000 mužů, do čehož vpočítána byla i veřejná hotovost uherská, kterou na rychlo sebral Mikuláš Zrinský. Naproti tomu válečná moc velkého vezíra, který té doby (v červenci 1663) stál již u Budína, sesílena vojskem tatarského chána i vévody sedmihradského Michala Apafa, páčila se na 200.000 mužů. Proti takové přesile bylo ovšem vrchnímu generálu císařskému, hraběti Montecuculimu, obmeziti se na nejnutnější obranu.

nežli mu panovník odňal svou důvěru.*) Z Moravy v tajné radě císařské vynikal zejmena hrabě Jan Rottal, někdejší zemský hejtman moravský, pán na Napajedlích, Kvasicích, Veselí a Tlumačově, který od té doby, co složil úřad hejtmanský, usadil se trvale ve Vídni.

Nelze si pomysliti ostřejší protivy než mezi Leopoldem I. a francouzským svatem jeho, výbojným, ctižádostivým, nádhery a rozkošnictví milovným Ludvíkem XIV. A přece právě Leopold to byl, který přejav od otce svého říši pouze o 340.000 km², zůstavil ji svým potomkům o více než třetinu zvětšenou, uvnitř sjednocenou a upevněnou. Vzhledem k těmto zevnějším úspěchům, o něž však největších zásluh si dobyli tehdejší vojevůdcové císařští, stalo se také, že vrstevníci nazvali císaře Leopolda I. Velikým.

První starosti Leopoldovy týkaly se císařské volby v říši německé. Koruna císařská byla tehda sice více břemenem než výhodou, ale Habsburkové nesměli od ní upustiti, aby nepřátelská jim Francie nenabyla ještě větší než dosud moci v Německu. Kardinál Mazarin pomýšlel tehda zcela vážně na to, aby korunu císařskou zjednal králi Ludvíkovi XIV. a také penězi i sliby působil v tom směru na kurfirsty. Ale musil od záměru toho záhy upustiti, poněvadž ani zástupce krále švédského nesouhlasil s tímto záměrem. Nicméně měl Leopold velmi nesnadné postavení, ježto většina kurfirstů byla proti němu, a raději by byla zvolila buď Ferdinanda Bavorského nebo arcikníže Leopolda Viléma. Z těchto kandidatur sice také sešlo, ale kníže Václav Eusebius z Lobkovic, obratný náčelník poselstva Leopoldova ve Frankfurtě, kam se kurfirsti sešli k volbě císařské, nesměl šetřiti ani sliby ani penězi. Král Leopold sám vypravil se již 1. února (1658) na cestu do Frankfurta, kamž dojel dne 19. března, a trvalo plné čtyři měsíce, nežli všechny překážky byly překonány a kurfirstové vrchní pro něj získáni. Teprve když přijal a podepsal předloženou volební kapitulaci, kterou se zejména musil zříci všelikých branných spolků s Habsburky spanělských, a když Sinzendorf, který byl r. 1679 suspendován a po dlouhém vyšetřování odsouzen (v červnu 1680) pro křivou přísahu, podvod a krádež k doživotnímu vězení a ztrátě statků, císař mu tento trest téměř odpustil, ale Sinzendorf zemřel již v prosinci r. 1681.

*) Sinzendorf byl r. 1679 suspendován a po dlouhém vyšetřování odsouzen (v červnu 1680) pro křivou přísahu, podvod a krádež k doživotnímu vězení a ztrátě statků. Císař mu tento trest téměř odpustil, ale Sinzendorf zemřel již v prosinci r. 1681.

skými, došlo k jednosvorné volbě Leopolda I. za císaře (18. července) a ke korunování jeho (1. srpna) ve Frankfurtě.

Ještě větší nesnáz způsobila císaři Leopoldovi válka švédsko-polská, ve které naše země ještě v posledních dnech panování Ferdinanda III. nabyly živějšího účastenství spolkem, uzavřeným s králem polským Janem Kazimírem. Císař Leopold potvrdiv tento spolek vypravil část vojska ležícího dosud v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v počtu 17.000 m. vedením generála Hatzfelda do Polska. Současně také král dánský Bedřich III. vypověděl válku Karlu X., který tím nucen byl obrátiti se s hlavním vojskem do Dánska, zanechav jen v některých městech polských posádky. Hatzfeld spojiv se s vojskem šlechty polské, dobyl Krakova (30. srpna 1657). Jiří II. Rákóczy musil ustoupiti do Volyně, kdež poražen byl od chána tatarského, poslaného tam na rozkaz porty turecké, a stěží zachránil se útěkem do Sibiňska. Zatím i kurfirst braniborský získán byl od císaře za spojence, a ač Karel X. Dány ve válce úplně pokořil, přece po brzké jeho smrti (1660) Švédsko musilo mírem olivským sříci se všelikých výbojů v Polsku.

Válka tato nedotkla se sice přímo naší vlasti, nicméně zasáhla ji následky svými velmi citelně. Náklad na veškeré válečné potřeby musely totiž hraditi z největšího dílu země koruny české a země německo-rakouské, ježto Uhry více než ze dvou třetin byly v moci Turkův a knížete sibiňského, a kromě toho šlechta uherská, pokud mohla, vzpírala se všelikým dávkám. Země české platily pak obyčejně dvojnásobnou částku oné, kterou odváděly země alpské. Z takové částky pak ukládány Čechám $^4/_9$, Moravě $^2/_9$, Slezsku $^3/_9$. Jak důležitým činitelem země ty byly pro císaře, vysvítá z toho, že jen obětavým povolením potřebného nákladu stavové čeští umožnili Leopoldovi dosažení koruny císařské. Stavové moravští, shromáždění na sněmě brněnském r. 1658, musili povoliti panovníkovi 130.000 zl. na potřeby válečné a hned potom žádalo se na nich svolení k tomu, aby v markrabství moravském směl se vybírati pro všechny potomní časy pivní tác čili pobečovné, stálá to daň z nápojů. Stavové sice tomuto požadavku co nejdůrazněji se opřeli a také se mu ubránili, za to však musili zavázati se císaři k splacení mimořádné berně 240.000 zl., rozdělených na šest ročních lhůt. Tuto berni měli platiti především oni obyvatelé, kteří nebyli usedlí

a tudíž neplatili obecné berně sněmovní. Když však se ukázalo, že z neusedlého obyvatelstva nesebere se roční lhůty 40.000 zl., stavové na sněmě, který se sešel 30. července 1659, rozvrhli i tuto mimořádnou berni skoro celou na usedlé obyvatelstvo dle lánův. Také kněžstvo, které nemělo statkův a bylo živo pouze z desátkův a štoly, bylo později na žádost biskupa olomuckého této berně sproštěno. Toho roku (28. října) stavové moravští podali císaři Leopoldovi řadu stížností, sestavených v 23 článcích. Hlavní obsah jejich byl, že Morava v placení berní i co se jiných břemen týče, jest v nevýhodě oproti jiným zemím dědičným. Zejména poukazováno na království české, kde prý jest 32.232 zalidněných osad, kdežto Morava jich má jen 2753; kromě toho Morava nemá ani splavných řek, ani jiných podmínek ku zvelebení obchodu, a přece prý musí odváděti polovičku toho, co platí Čechy. V dalším vypočetli, že dle nového rozvržení berně jest na Moravě 16.134 lánův a na každý že připadá 28 zl. ročních poplatkův. Peníze povolené nevynakládají se správně na účely, pro které jsou určeny; tak na př. již po několikráte bylo povoleno po osmi tisících na opevnění Uh. Hradiště, a přece dosud velmi málo z opevňovacích prací bylo vykonáno. Policejní řády mají se opraviti, taxy soudní a cla ze zboží mají se zmírniti a zameziti stěhování obyvatelstva do Uher. Toto stěhování bylo však zaviněno pronásledováním poddaného lidu pro víru a tím, že vrchnosti všechna břemena veřejných berní naň svalovaly. Konečně uvedeny také mnohostranné stížnosti na výtržnosti a útisky, páchané na bezbranném obyvatelstvu od posádek městských i od ostatní zbujnělé soldatesky, ve které sami důstojníci pohoršlivým chováním dávali špatný příklad.*)

Císař Leopold na takové stížnosti leccos učinil, aby zlořádům učinil přítrž. Především dal vypracovati povšechný řád, kterým předepsána kázeň vojenská a upraveno vydržování posádek v pevných městech i ostatního vojska v zemi ležícího. Zejmena v té příčině bylo stanoveno, že posádky mají se spokojiti stravou jim vyměřenou a že nemají ani soli, dříví, světla, ani peněz ani piva od svých ubytovatelů požadovati. Vojáci však, jsouce v tom podporováni od důstojníků, takových nařízení

*) Pilař a Moravec III., 288. — D'Elvert, Schriften XVI., 657 násl. a XXV. („Zur österr. Finanzgeschichte"), str. 209—329. — Rezek, Dějiny Čech a Moravy, II., str. 121 násl.

císařských málo dbali, vydírali i potom libovolné dávky od občanův, ano zajímali hned při městských branách část dovážených potravin pro sebe a dle své vůle vyměřovali cenu za ně. V Těšíně dokonce hejtman, když mu od magistrátu bylo odepřeno žádané dříví, dal strhnouti dřevěný plot kolem zahrady primatorovy. Potom i prostí vojáci dovolovali si ještě hrubších násilností, spílali měšťanům, potulovali se za noční doby po ulicích a náměstích, přepadali lidi, olupovali je o peníze a jiné cenné věci i jinak je týrali. Stalo se také, že sbromáždění otcové města při jakési pitce byli napadeni od hlídky puškami a musketami. Plukovník této posádce velící, jenž ubytován byl v Hlohově, na podanou stížnost slíbil sice hlavní výtržníky potrestati, ale velkého zadostučinění se poškozeným a napadeným občanům nedostalo. A podobné nářky na vojsko ozývaly se i z jiných měst i z venkova na Moravě i ve Slezsku. V Opavě zvláště nenáviděným stal se velitel posádky plukovník Varlovský, ježto ponechával vojákům ve všem plnou volnost.*)

Poněvadž se válka švédsko-polská schylovala ke konci, císař Leopold, aby vyhověl stížnostem stavů, dal aspoň část pluků na Moravě ležících ze země vzdáliti a jinde ubytovati. Již dříve pak, vzhledem k velkému ochuzení a zpustošení této země, bylo nařízeno, aby při ubytování a průchodech vojenských Moravy pokud možno bylo ušetřeno. Co pak se týkalo tax soudních, císař nařídil, aby aspoň chudí lidé byli od nich úplně osvobozeni. Valnému stěhování lidu do Uher i Rakous hleděl učiniti přítrž zákazem, že žádný poddaný bez pasu nemá za hranice býti pouštěn. Veřejná břemena zemská zmenšena aspoň v té míře, že císař na sněmě r. 1659 přijal od stavů berni o 10.000 zl. menší než roku předešlého; byloť tehda povoleno 120.000 zl., z čehož 20.000 zl. připadlo na opevnění měst, zvláště Brna se Špilberkem (7800 zl.), Uh. Hradiště (8000 zl.), Olomouce, Jihlavy, Helfštejna, Sovince, Hukvald a Mírova. Aby docíleno bylo úspor při nákladu na četné zemské úřednictvo, byl vypraven na Moravu z Vídně císařský úředník, který měl vše bedlivě vyšetřiti a podati návrh o potřebných změnách. Ale ačkoli bylo shledáno, že z berní ročně na

*) Biermann, Gesch. des Herzogthums Teschen, str. 315. Dokladův o surovém řádění pluk. Vorlovského a jeho posádky v Opavě lze se dočísti v listinách Bočkovy sbírky v mor. arch. zem. (č. 1723—1725, 1734, 1740—1744), kde vylíčeny jsou podrobně stížnosti občanstva opavského.

sněmě povolaných zemské úřady pohlcují více než 27.000 zl., což v poměru k jiným zemím byla částka příliš veliká, přece nebyla žádná podstatná změna navržena. Pouze při rentmistrovském úřadě byl zaveden přísnější dozor; bývalý rentmistr Mikuláš Nusser pro četné šmejdy odsouzen ku ztrátě svých statků a z milosti císařovy vyměřen mu roční plat 500 zl. Jiným pokusem nápravy bylo zavedení jednotné drobné mince pro země české i rakouské, čímž sice vytlačena jest lehká mince států sousedních, domácímu lidu však se nepomohlo, ježto také tato nová mince nebyla právě dobré hodnoty. Na Moravě v té příčině velkou pohromou bylo, že za války třicetileté hluboko pokleslo veškeré hornictví. Dolovalo se sice u Rymařova, Wiesenberka, Štahle a Brunzejfa na železo, místy i na zlato a stříbro (u Hostýna, u Deblína), ale měrou nepatrnou. Proto také Morava v těch dobách neměla ani své mincovny, kdežto v Čechách byly dvě, v Praze a v Kutné Hoře. Všechny pokusy o zvelebení hornictví na statcích některých pánů (na př. hraběte Maxm. Lichtenštejna na panství Pernštejnském) zůstaly na ten čas bez výsledku. Ani tím si komora císařská valně neprospěla, že zvýšila pro celou Moravu cenu soli gmundské, jež tehda byla monopolem císařským, nýbrž dala tím jen podnět ke zvýšenému podloudnému dovozu soli polské a uherské.

Nejvíce trpěl tímto špatným hospodářstvím lid poddaný. Vrchnosti světské i duchovní svalovaly naň téměř celé břímě berní povolovaných na sněmě a marným bylo vyzvání císaře Leopolda ke stavům moravským, aby tak jako na př. v Čechách přejali aspoň polovici povinností na sebe Krom toho lid poddaný odváděl též platy vrchnostenské a musil po vůli pána svého konati četné namáhavé služby, zvané robotami, největším dílem zadarmo. Sedlák a poddaný klesl pod důstojnost člověka a stal se rovným pouhému zboží nebo dobytku. Za to uměly tytéž vrchnosti obratným způsobem přisvojovati si rozličné výhody a privilegia. Městští obyvatelé si stěžovali, že vyšší duchovní (mezi nimi i biskup olomucký) i šlechta vaří i prodávají pivo, z něhož neplatí obvyklého poplatku, jež města musila odváděti, a tím ovšem působili jim škodlivou konkurenci Jiným zdrojem bohatých příjmů pro vrchnosti bylo množství soukromých cel a mýt, z nichž velkou část zřídily si bez povolení vládního, pronajímaly je židům a tito neslýchaným způsobem odírali vozky i kupce a libovolně zvy-

šovali své sazby. Tím se stalo, že cizí kupci Moravě se vyhýbali, a netoliko že v zemi obchod i průmysl hynul, nýbrž i státní pokladně ubyl značný příjem z cel a mýt pohraničných. Císař Leopold snažil se sice o zrušení soukromých cel a mýt, ale všechna jeho nařízení mařena byla dlouho odporem stavů, kteří nechtěli privilegií předkládati. Zpupnost šlechty šla tak daleko, že chtěla i stav městský ze sněmu vyloučiti, čemuž však královská města rozhodným odporem u císařské vlády zabránila.*)

Úkol rodu Habsburského v dějinách nového věku jeví se dvěma směry: na západě, zvláště podél čáry rýnské, bylo nutno čeliti panovačným záměrům francouzských panovníků, na východě zase bylo třeba všechny síly sbírati k zastavení výbojů tureckých. Úkol ten však nikdy nedosáhl takového významu, jako za císaře Leopolda I. Ferdinandovi I. bylo brániti se pouze proti Turkům, ježto zápas s Francií vedl po celý svůj život starší bratr jeho císař Karel V. Také po nejdelší dobu panování Maximiliana II. a Rudolfa II. pozornost našich zemí obrácena byla na východ, ježto Francie tehda dosti byla zaměstnána vnitřními bouřemi náboženskými. Když pak za císařů Matyáše, Ferdinanda II. a III. řízením kardinála Richelieu oživly tradice nepřátelské rodu Habsburskému a tomuto hrozilo od západu vždy větší nebezpečenství: šťastná náhoda tomu chtěla, že po celou dobu války třicetileté výbojnost turecká ochábla tak, že se nevzchopila ani k jedinému útoku na naše země.

Jinak bylo za císaře Leopolda I. Tehda se stejnou silou udeřeno na državu habsburskou od západu i od východu. Úplné vysílení a ochuzení zemí českých a rakouských, neustálenost státní správy vídeňské, pokleslá moc císařská v Německu a dosud neurovnané rozkoly náboženské zdály se nasvědčovati tomu, že udeřila zde poslední hodina. Nejhůře bylo v Uhrách. Od dob míru žitvatorockého (1606) císař nedržel ze všech zemí koruny

*) Sporným však zůstává, zdali královská města, jichž tehdá bylo sedm (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uher. Hradiště, Unčov, Kyjov), měla na sněmě pouze jediný hlas, jak tvrdí Chlumecký. (Darstellung der altständ. Verfassung des Markgr. M. str. 20), Kalousek (České státní právo str. 444) a D'Elvert (Schriften XVI., v úvodě str. XXII. a jinde), či měla-li tolik hlasů, kolik bylo královských měst, jak tvrdí Rezek (Dějiny Čech a Mor. II., str. 248). Jisto jest, že ještě v letech 1637—1640 každé král. město mělo na sněmě svůj hlas.

svatoštěpánské ani třetinu; více než třetina (pašalik budínský a temešvárský) byla pod přímým panstvím tureckým, ostatek, totiž Sibiňsko a část východních Uher, náležel vévodům sedmihradským, kteří však byli poplatni sultánům tureckým a více jich poslouchali nežli císaře. A k tomu ještě císařské panství v zachovaných dosud částech království uherského stálo na velmi vratkých základech. Politické i náboženské protivy uvolňovaly poddanský svazek těchto zemí. Kdežto císařská vláda hleděla nutnými vojenskými opatřeními, především pak silnými posádkami v pevnostech državy své uhájiti, šlechta uherská těžce nesla toto obmezování zemské samosprávy, dovozujíc, že na uhájení země stačí domácí hotovost, kdežto lid ostatní stěžoval si na časté přechvaty a výtržnosti císařské soldatesky, z předešlých již dob nesmírně sesurovělé. Jiné stížnosti týkaly se omezování svobod náboženských. Protestantské obyvatelstvo s nedůvěrou stopovalo horlivou činnost řádu jezuitského v horních Uhřích a bylo vždy pohotově s výtkou, že se svobodě náboženské daří lépe pod vládou tureckou než císařskou.

Tak bylo již za posledních let císaře Ferdinanda III., za něhož však mír v Uhrách nebyl ještě zřejmě porušen. Zjevný plamen válečný vyšlehl teprve tehda, když kníže sedmihradský Jiří II. Rákóczy přes výstrahy nejen císaře, nýbrž i porty turecké vmísil se do války švédsko-polské, doufaje, že když pomůže švédskému králi Karlu X. k vítězství, tento se s ním rozdělí o kořist polskou. Ale štěstí válečné mu nepřálo. Nejen že byl útok jeho od spojeného vojska polského a císařského odražen, velký vezír turecký Muhamed Kiuprili vypravil proti němu chána tatarského, který zničil zbytky jeho moci válečné a vniknuv do Sedmihradska s velkými záhubami, donutil Rákócze k útěku do Zátisí. Stavům sedmihradským nařízeno, aby si zvolili jiného knížete, Jiří Rákóczy v boji o panství byl poražen a padl (1660), Turci dobyli důležité pevnosti Velkého Varadína (27. srpna) a přivtělili část Zátisí, dosud sedmihradského, k pašaliku temešvárskému.

Vláda vídeňská nemohla k těmto událostem zůstati lhostejnou, zvláště když Sedmihradsku hrozilo úplné podmanění od Turků. Proto již Rákóczy byl v boji svém z Vídně podporován, ač ne dosti vydatně, ježto hlavní armáda císařská byla zaměstnána ve válce se Švédy. Když však s těmito učiněn byl

mír olivský [illegible]
Montecuculi [illegible]
který [illegible]
zavázal [illegible]
Michala Apafa a Jan Kemeny [illegible]
byl v boji poražen a [illegible]
byla velkému vezíru [illegible]
vojenské [illegible]

Při [illegible]
nebylo [illegible]
důvěrník císaře [illegible]
velký vezír [illegible]
smírnému [illegible]
zvěsti: buď se císař [illegible]
100.000 Turků [illegible]
opatření. Na [illegible] Na sněmě
v Řezně, jenž [illegible] stavové ně-
mečtí [illegible]
mezi nimi vedl Jan Filip ze Schönborna, arcibiskup [illegible],
na jehož [illegible] císař nepřátelský spolek [illegible],
který nalezal podporu u Švédův i Francouzův. Proto také vy-
jednávání o pomoc tureckou na sněmě řezenském toho roku
zůstalo bezvýsledným. O nic lépe nezachovala se šlechta uherská.
Na sněmě v Břetislavě 1. května 1662 stavové zdvihali staré
stížnosti na útisky náboženské a na ubytování německého vojska
v pevnostech uherských, ačkoli toho roku počet všech posádek
v nich nedosahoval ani 13.000 mužů, což nepostačovalo ani na
vydatnou obranu území uherského. V čele oposice byl ban
charvatský Mikuláš Zrinský, vnuk proslulého hrdiny sigetského,
který hájil horlivě stavovských svobod, a ač katolík, přece byl
přívržencem volnosti též ve věcech církevních. Tím se také vy-
světluje, že z císařské strany s napjetím všech sil sebráno sotva
30.000 mužů, do čehož vpočítána byla i veřejná hotovost uher-
ská, kterou na rychlo sebral Mikuláš Zrinský. Naproti tomu
válečná moc velkého vezíra, který té doby (v červenci 1663)
stál již u Budína, sesílena vojskem tatarského chána i vévody
sedmihradského Michala Apafa, páčila se na 200.000 mužů.
Proti takové přesile bylo ovšem vrchnímu generálu císařskému,
hraběti Montecuculimu, obmeziti se na nejnutnější obranu.

Velký vezír, který po několik neděl na postupu zdržen byl v Budíně prudkými lijáky, hnul se konečně odtud na sklonku července a potřev u Parkáně (7. srpna) část vojska císařského, donutil velitele jeho hraběte Adama Forgáče, že se zbytky moci vojenské uchýlil se do Nových Zámků, nejdůležitější pevnosti v horních Uhřích. Velký vezír překročiv Dunaj oblehl Nové Zámky (20. srpna) a vypravil zároveň 40.000 mužů, větším dílem Tatarův a Kozáků, proti polnímu maršálku Montecuculimu, aby nemohl ohrožené pevnosti přispěti na pomoc. Proti této přesile musil císařský vojevůdce ustoupiti opět k Prešpurku, již také proto, aby bránil nepříteli přístup k Vídni.

Tento ústup měl osudné následky pro Moravu. Tatarský chán vypravil 40 vyzvědačů, kteří byli znalí několika řečí, do okolních zemí, hlavně do Moravy a Slezska, přestrojených nejvíce za poutníky a žebráky, aby vypátrali, jak jsou města opevněna a jak jich lze nejsnáze dobyti, kolik lidu v zemi, jaké vody a průsmyky, kterými z nich vede nejkratší cesta. Na panství Hukvaldském byli tři takoví špehouni zachyceni a také jinde někteří. Jeden z nich Pavel Kosek z Litevska, který sloužil u Němcův i Tatarů, přiznal se v Olomouci (25. srpna 1663), že procestoval celou Moravu i Slezsko a polskou zemí že vrátil se k Tatarům do Uher. Tam jim oznámil, že města jsou dobře opatřena, na venkově však že není lidu, pouze řemeslníci a sedláci že se shromažďují, aby vpádu nepřítelově zabránili. K tomu prý podotkl malý, kulhavý plukovník, řečený Kahlkopf, rodem z Braniborska, který se také dal do služeb tatarských, že sedlácí a řemeslníci jsou bojácní, že z jeho jezdců každý jich deset porubá. Vyzvědače takové stihl hrozný trest. Jeden z nich dle souvěkého svědectví*) přiveden byl do Brna, tam mu prsa žhavými kleštěmi vypálena, u pravé ruky konečky všech prstů uskřípnuty, ze zad dva řemeny staženy a on konečně za živa rozčtvrcen.

Na základě těchto zpráv vyzvědačských Tataři vyrazili pod svým chánem v počtu 6000, dle jiných 10.000 m. od Nových Zámků na západ, když jim velký vezír rozkázal, aby si svůj žold uhradili z loupeží na Moravě. Překročivše (3. září) řeku Váh zradou jakéhosi sedláka, průsmyky karpatskými vtrhli do okolí

*) Sedmihradská kronika segešvárského písaře městského Jiřího Krause, z níž výňatky u D'Elverta, Schriften XV., 7.

Uh. Brodu a rozlili se jako zhoubná povodeň po východní a jižní Moravě, všechno daleko široko hubíce mečem i ohněm. Stavové moravští, na rychlo se shromáždivše, na obranu hranic zemských zřídili pěší pluk 1500 mužů, jichž velitelem byl generál Radvit de Souches, a kromě toho nařídili vyzbrojiti veřejnou hotovost, na každé tři lány po pěšáku, na 15 lánů po jezdci. Na rychlo opravovány hradby větších měst, břehy řeky Moravy byly bedlivě střeženy a v lesích naděláno zásek. Ale z oněch 1500 mužů řádného vojska Souches musil většinu rozložiti po pevnostech a veřejná hotovost, která jen poskrovnu se scházela, ze strachu před Tatary se rozutíkala. Bylo tedy velmi nesnadno čeliti tomuto nepříteli. Mnohá ohrazená města se uhájila, tak zejména stateční obyvatelé města Veselí odrazili (4. září) útok Tatarův od hradeb městských*) ale dravý nepřítel rozběhl se po okolních městech, městečkách i dědinách, vypálil je, mnoho lidu povraždil a mnoho tisíc zajatých s sebou odvlekl. Několika proudy Tataři vnikli hloub do země. Nejvíce lákaly je úrodné roviny při dolní Moravě a Dyji, okolí měst Strážnice, Lanžhota a Hodonína nadobro zpustošeno. Pouzdřany postavily se na odpor a odrazily na 200 Tatarův. Když však nepřítel vzrostl na 2000 m. a osadu opět přepadl, lidé dali se na útěk do blízkého lesa, ale byli dostiženi a skoro všichni porubáni, městečko ohněm zničeno. Podobný osud zastihl město Podivín, odkud několik hodin před vpádem nepřátelským farář městský spasil se útěkem do Brna. V Hustopeči na 200 lidí bylo pobito, několik set odvlečeno do zajetí, mezi nimi rychtář, purkmistr s několika radními osobami; půl města lehlo popelem; děkan hustopečský r. 1672 omlouvá se pro nedostatečný popis svého dekanátu, ježto prý většina spisů k nenahraditelné škodě byla zničena za tohoto vpádu tatarského. Také Mikulov byl ve velkém nebezpečí; kostelní věž na Svatém vrchu, vystavěná od kardinála Dietrichštejna**), byla od Tatarů rozbořena; město samo, jež leží na západním svahu tohoto vrchu, bylo ušetřeno jen asi z té příčiny, že Tataři obávali se záloh v lesnatém území. Dne 5. září strašlivé hordy pronikly až k Židlochovicům, jež náležely hraběti Fr. Adamovi z Valdštejna. Město sám uhájil se hradní

*) Paměti města Veselí u D'Elverta, Mor. Chronikon, str. 238.

**) Srv. Notizenblatt, 1873, str. 80; tato událost [illegible] uvádí se tu k r. 1637, patrně omylem, neboť kardinál [illegible] zemřel r. 1636.

sněmě povolaných zemské úřady pohlcují více než 27.000 zl., což v poměru k jiným zemím byla částka příliš veliká, přece nebyla žádná podstatná změna navržena. Pouze při rentmistrovském úřadě byl zaveden přísnější dozor; bývalý rentmistr Mikuláš Nusser pro četné šmejdy odsouzen ku ztrátě svých statků a z milosti císařovy vyměřen mu roční plat 500 zl. Jiným pokusem nápravy bylo zavedení jednotné drobné mince pro země české i rakouské, čímž sice vytlačena jest lehká mince států sousedních, domácímu lidu však se nepomohlo, ježto také tato nová mince nebyla právě dobré hodnoty. Na Moravě v té příčině velkou pohromou bylo, že za války třicetileté hluboko pokleslo veškeré hornictví. Dolovalo se sice u Rymařova, Wiesenberka, Štahle a Brunzejfa na železo, místy i na zlato a stříbro (u Hostýna, u Deblína), ale měrou nepatrnou. Proto také Morava v těch dobách neměla ani své mincovny, kdežto v Čechách byly dvě, v Praze a v Kutné Hoře. Všechny pokusy o zvelebení hornictví na statcích některých pánů (na př. hraběte Maxm. Lichtenštejna na panství Pernštejnském) zůstaly na ten čas bez výsledku. Ani tím si komora císařská valně neprospěla, že zvýšila pro celou Moravu cenu soli gmundské, jež tehda byla monopolem císařským, nýbrž dala tím jen podnět ke zvýšenému podloudnému dovozu soli polské a uherské.

Nejvíce trpěl tímto špatným hospodářstvím lid poddaný. Vrchnosti světské i duchovní svalovaly naň téměř celé břímě berní povolovaných na sněmě a marným bylo vyzvání císaře Leopolda ke stavům moravským, aby tak jako na př. v Čechách přejali aspoň polovici povinností na sebe Krom toho lid poddaný odváděl též platy vrchnostenské a musil po vůli pána svého konati četné namáhavé služby, zvané robotami, největším dílem zadarmo. Sedlák a poddaný klesl pod důstojnost člověka a stal se rovným pouhému zboží nebo dobytku. Za to uměly tytéž vrchnosti obratným způsobem přisvojovati si rozličné výhody a privilegia. Městští obyvatelé si stěžovali, že vyšší duchovní (mezi nimi i biskup olomucký) i šlechta vaří i prodávají pivo, z něhož neplatí obvyklého poplatku, jež města musila odváděti, a tím ovšem působili jim škodlivou konkurenci Jiným zdrojem bohatých příjmů pro vrchnosti bylo množství soukromých cel a mýt, z nichž velkou část zřídily si bez povolení vládního, pronajímaly je židům a tito neslýchaným způsobem odírali vozky i kupce a libovolně zvy-

šovali své sazby. Tím se stalo, že cizí kupci Moravě se vyhýbali, a netoliko že v zemi obchod i průmysl hynul, nýbrž i státní pokladně ubyl značný příjem z cel a mýt pohraničných. Císař Leopold snažil se sice o zrušení soukromých cel a mýt, ale všechna jeho nařízení mařena byla dlouho odporem stavů, kteří nechtěli privilegií předkládati. Zpupnost šlechty šla tak daleko, že chtěla i stav městský ze sněmu vyloučiti, čemuž však královská města rozhodným odporem u císařské vlády zabránila.*)

Úkol rodu Habsburského v dějinách nového věku jeví se dvěma směry: na západě, zvláště podél čáry rýnské, bylo nutno čeliti panovačným záměrům francouzských panovníků, na východě zase bylo třeba všechny síly sbírati k zastavení výbojů tureckých. Úkol ten však nikdy nedosáhl takového významu, jako za císaře Leopolda I. Ferdinandovi I. bylo brániti se pouze proti Turkům, ježto zápas s Francií vedl po celý svůj život starší bratr jeho císař Karel V. Také po nejdelší dobu panování Maximiliana II. a Rudolfa II. pozornost našich zemí obrácena byla na východ, ježto Francie tehda dosti byla zaměstnána vnitřními bouřemi náboženskými. Když pak za císařů Matyáše, Ferdinanda II. a III. řízením kardinála Richelieu oživly tradice nepřátelské rodu Habsburskému a tomuto hrozilo od západu vždy větší nebezpečenství: šťastná náhoda tomu chtěla, že po celou dobu války třicetileté výbojnost turecká ochábla tak, že se nevzchopila ani k jedinému útoku na naše země.

Jinak bylo za císaře Leopolda I. Tehda se stejnou silou uděřeno na državu habsburskou od západu i od východu. Úplné vysílení a ochuzení zemí českých a rakouských, neustálenost státní správy vídeňské, pokleslá moc císařská v Německu a dosud neurovnané rozkoly náboženské zdály se nasvědčovati tomu, že udeřila zde poslední hodina. Nejhůře bylo v Uhrách. Od dob míru žitvatorockého (1606) císař nedržel ze všech zemí koruny

*) Sporným však zůstává, zdali královská města, jichž tehdá bylo sedm (Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uher. Hradiště, Uničov, Kyjov), měla na sněmě pouze jediný hlas, jak tvrdí Chlumecký. (Darstellung der altständ. Verfassung des Markgr. M. str. 20), Kalousek (České státní právo str. 444) a D'Elvert (Schriften XVI., v úvodě str. XXII. a jinde), či měla-li tolik hlasů, kolik bylo královských měst, jak tvrdí Rezek (Dějiny Čech a Mor. II., str. 248). Jisto jest, že ještě v letech 1637—1640 každé král. město mělo na sněmě svůj hlas.

svatoštěpánské ani třetinu; více než třetina (pašalik budínský a temešvárský) byla pod přímým panstvím tureckým, ostatek, totiž Sibiňsko a část východních Uher, náležel vévodům sedmihradským, kteří však byli poplatni sultánům tureckým a více jich poslouchali nežli císaře. A k tomu ještě císařské panství v zachovaných dosud částech království uherského stálo na velmi vratkých základech. Politické i náboženské protivy uvolňovaly poddanský svazek těchto zemí. Kdežto císařská vláda hleděla nutnými vojenskými opatřeními, především pak silnými posádkami v pevnostech državy své uhájiti, šlechta uherská těžce nesla toto obmezování zemské samosprávy, dovozujíc, že na uhájení země stačí domácí hotovost, kdežto lid ostatní stěžoval si na časté přechvaty a výtržnosti císařské soldatesky, z předešlých již dob nesmírně sesurovělé. Jiné stížnosti týkaly se omezování svobod náboženských. Protestantské obyvatelstvo s nedůvěrou stopovalo horlivou činnost řádu jezuitského v horních Uhřích a bylo vždy pohotově s výtkou, že se svobodě náboženské daří lépe pod vládou tureckou než císařskou.

Tak bylo již za posledních let císaře Ferdinanda III., za něhož však mír v Uhrách nebyl ještě zřejmě porušen. Zjevný plamen válečný vyšlehl teprve tehda, když kníže sedmihradský Jiří II. Rákóczy přes výstrahy nejen císaře, nýbrž i porty turecké vmísil se do války švédsko-polské, doufaje, že když pomůže švédskému králi Karlu X. k vítězství, tento se s ním rozdělí o kořist polskou. Ale štěstí válečné mu nepřálo. Nejen že byl útok jeho od spojeného vojska polského a císařského odražen, velký vezír turecký Muhamed Kiuprili vypravil proti němu chána tatarského, který zničil zbytky jeho moci válečné a vniknuv do Sedmihradska s velkými záhubami, donutil Rákócze k útěku do Zátisí. Stavům sedmihradským nařízeno, aby si zvolili jiného knížete, Jiří Rákóczy v boji o panství byl poražen a padl (1660), Turci dobyli důležité pevnosti Velkého Varadína (27. srpna) a přivtělili část Zátisí, dosud sedmihradského, k pašaliku temešvárskému.

Vláda vídeňská nemohla k těmto událostem zůstati lhostejnou, zvláště když Sedmihradsku hrozilo úplné podmanění od Turků. Proto již Rákóczy byl v boji svém z Vídně podporován, ač ne dosti vydatně, ježto hlavní armáda císařská byla zaměstnána ve válce se Švédy. Když však s těmito učiněn byl

mír olivský, vypraven byl do východních Uher císařský vůdce Montecuculi s větší mocí vojenskou ku podpoře Jana Kemeně, který uznán byl od císaře vévodou sedmihradským, když se mu zavázal poslušnosti. Porta turecká však ustanovila vévodou Michala Apafa, a Jan Kemenyi odváživ se vpádu do Sedmihradska, byl v boji poražen a zabit (1662). Pomoc císařská jemu poskytnutá byla velkému vezíru Achmetovi Kiuprilovi, který již dlouho konal vojenské přípravy, vítanou příležitostí, aby vypověděl zřejmou válku.

Při dvoře vídeňském mezi hlavními rádci císaře Leopolda nebylo dlouho docíleno svorného odhodlání k válce. Hlavní důvěrník císaře hrabě Portia nejvíce se válce bránil, a když již velký vezír stál nad Drávou se 120.000 muži, radil ještě ke smírnému pokusu. Ale poselstvo císařské vrátilo se se smutnou zvěstí: buď se císař zaváže k poplatku 30.000 dukátů, nebo 100.000 Turků navštíví Vídeň. I nezbylo, než činiti vážná válečná opatření. Na pomoc zvenčí nebylo velké naděje. Na sněmě v Řezně, jenž svolán byl na počátku r. 1663, říšští stavové němečtí nejevili velké ochoty pomáhati císaři, neboť hlavní slovo mezi nimi vedl Jan Filip ze Schönborna, arcibiskup mohučský, na jehož podnět utvořen byl císaři nepřátelský spolek rýnský, který nalézal podporu u Švédův i Francouzův. Proto také vyjednávání o pomoc tureckou na sněmě řezenském toho roku zůstalo bezvýsledným. O nic lépe nezachovala se šlechta uherská. Na sněmě v Břetislavě (1. května 1662) stavové zdvihali staré stížnosti na útisky náboženské a na ubytování německého vojska v pevnostech uherských, ačkoli toho roku počet všech posádek v nich nedosahoval ani 13.000 mužů, což nepostačovalo ani na vydatnou obranu území uherského. V čele opposice byl bán charvatský Mikuláš Zrinský, vnuk proslulého hrdiny sigetského, který hájil horlivě stavovských svobod, a ač katolík, přece byl přívržencem volnosti též ve věcech církevních. Tím se také vysvětluje, že z císařské strany s napjetím všech sil sebráno sotva 30.000 mužů, do čehož vpočítána byla i veřejná hotovost uherská, kterou na rychlo sebral Mikuláš Zrinský. Naproti tomu válečná moc velkého vezíra, který té doby (v červenci 1663) stál již u Budína, sesílena vojskem tatarského chána i vévody sedmihradského Michala Apafa, páčila se na 200.000 mužů. Proti takové přesile bylo ovšem vrchnímu generálu císařskému, hraběti Montecuculimu, obmeziti se na nejnutnější obranu.

Velký vezír, který po několik neděl na postupu zdržen byl v Budíně prudkými lijáky, hnul se konečně odtud na sklonku července a potřev u Parkáně (7. srpna) část vojska císařského, donutil velitele jeho hraběte Adama Forgáče, že se zbytky moci vojenské uchýlil se do Nových Zámků, nejdůležitější pevnosti v horních Uhřích. Velký vezír překročiv Dunaj oblehl Nové Zámky (20. srpna) a vypravil zároveň 40.000 mužů, větším dílem Tatarův a Kozáků, proti polnímu maršálku Montecuculimu, aby nemohl ohrožené pevnosti přispěti na pomoc. Proti této přesile musil císařský vojevůdce ustoupiti opět k Prešpurku, již také proto, aby bránil nepříteli přístup k Vídni.

Tento ústup měl osudné následky pro Moravu. Tatarský chán vypravil 40 vyzvědačů, kteří byli znalí několika řečí, do okolních zemí, hlavně do Moravy a Slezska, přestrojených nejvíce za poutníky a žebráky, aby vypátrali, jak jsou města opevněna a jak jich lze nejsnáze dobyti, kolik lidu v zemi, jaké vody a průsmyky, kterými z nich vede nejkratší cesta. Na panství Hukvaldském byli tři takoví špehouni zachyceni a také jinde někteří. Jeden z nich Pavel Kosek z Litevska, který sloužil u Němcův i Tatarů, přiznal se v Olomouci (25. srpna 1663), že procestoval celou Moravu i Slezsko a polskou zemí že vrátil se k Tatarům do Uher. Tam jim oznámil, že města jsou dobře opatřena, na venkově však že není lidu, pouze řemeslníci a sedláci že se shromažďují, aby vpádu nepřítelově zabránili. K tomu prý podotkl malý, kulhavý plukovník, řečený Kahlkopf, rodem z Braniborska, který se také dal do služeb tatarských, že sedláci a řemeslníci jsou bojácní, že z jeho jezdců každý jich deset porubá. Vyzvědače takové stihl hrozný trest. Jeden z nich dle souvěkého svědectví*) přiveden byl do Brna, tam mu prsa žhavými kleštěmi vypálena, u pravé ruky konečky všech prstů uskřípnuty, ze zad dva řemeny staženy a on konečně za živa rozčtvrcen.

Na základě těchto zpráv vyzvědačských Tataři vyrazili pod svým chánem v počtu 6000, dle jiných 10.000 m. od Nových Zámků na západ, když jim velký vezír rozkázal, aby si svůj žold uhradili z loupeží na Moravě. Překročivše (3. září) řeku Váh zradou jakéhosi sedláka, průsmyky karpatskými vtrhli do okolí

*) Sedmihradská kronika segešvárského písaře městského Jiřího Krause, z níž výňatky u D'Elverta, Schriften XV., 7.

Uh. Brodu a rozlili se jako zhoubná povodeň po východní a jižní Moravě, všechno daleko široko hubíce mečem i ohněm. Stavové moravští, na rychlo se shromáždivše, na obranu hranic zemských zřídili pěší pluk 1500 mužů, jichž velitelem byl generál Radvit de Souches, a kromě toho nařídili vyzbrojiti veřejnou hotovost, na každé tři lány po pěšáku, na 15 lánů po jezdci. Na rychlo opravovány hradby větších měst, břehy řeky Moravy byly bedlivě střeženy a v lesích naděláno zásek. Ale z oněch 1500 mužů řádného vojska Souches musil většinu rozložiti po pevnostech a veřejná hotovost, která jen poskrovnu se scházela, ze strachu před Tatary se rozutíkala. Bylo tedy velmi nesnadno čeliti tomuto nepříteli. Mnohá ohrazená města se uhájila, tak zejména stateční obyvatelé města Veselí odrazili (4. září) útok Tatarův od hradeb městských*) ale dravý nepřítel rozběhl se po okolních městech, městečkách i dědinách, vypálil je, mnoho lidu povraždil a mnoho tisíc zajatých s sebou odvlekl. Několika proudy Tataři vnikli hloub do země. Nejvíce lákaly je úrodné roviny při dolní Moravě a Dyji, okolí měst Strážnice, Lanžhota a Hodonína nadobro zpustošeno. Pouzdřany postavily se na odpor a odrazily na 200 Tatarův. Když však nepřítel vzrostl na 2000 m. a osadu opět přepadl, lidé dali se na útěk do blízkého lesa, ale byli dostiženi a skoro všichni porubáni, městečko ohněm zničeno. Podobný osud zastihl město Podivín, odkud několik hodin před vpádem nepřátelským farář městský spasil se útěkem do Brna. V Hustopeči na 200 lidí bylo pobito, několik set odvlečeno do zajetí, mezi nimi rychtář, purkmistr s několika radními osobami; půl města lehlo popelem; děkan hustopečský r. 1672 omlouvá se pro nedostatečný popis svého dekanátu, ježto prý většina spisů k nenahraditelné škodě byla zničena za tohoto vpádu tatarského. Také Mikulov byl ve velkém nebezpečí; kostelní věž na Svatém vrchu, vystavěná od kardinála Dietrichštejna**), byla od Tatarů rozbořena; město samo, jež leží na západním svahu tohoto vrchu, bylo ušetřeno jen asi z té příčiny, že Tataři obávali se záloh v lesnatém území. Dne 5. září strašlivé hordy pronikly až k Židlochovicům, jež náležely hraběti Fr. Adamovi z Valdštejna. Městys sám uhájil se hradní

*) Paměti města Veselí u D'Elverta, Mähr. Chroniken, str. 338.

**) Srv. Notizenblatt, 1873, str. 80; tato událost (vystavění kostela) uvádí se tu k r. 1637, patrně omylem, neboť kardinál Dietrichštejn zemřel již r. 1636.

posádkou, ale Pohořelice, Rajhrad, Měnín byly zpustošeny a vypáleny, lid pokud nebyl zajat neb pobit, s dobytkem i jiným majetkem prchal do hornatých krajin na sever a na západ, kam se již Tataři neodvážili. Také benediktini rajhradští spasili se útěkem, a klášter jejich po několik let potom zůstal opuštěn. Nedaleko Přísnotic byl přepaden a zabit šlechtic Kryštof Kraus z Gratkova, jemuž náležel svobodný dvůr v Dolních Dunajovicích; na onom místě podnes stojí památný kámen. Hrad Kounický se uhájil, ale některé oddíly pronikly až k Třebíči a poplenily Velké Meziříčí.*) Město hlavní Brno nebylo zkázou tatarskou přímo zachváceno, ježto nájezdy zastavily se asi mili před městem, nicméně i tam nastal velký postrach; ježto byly hradby v dosti bídném stavu, počaly se na rychlo opravovati a opevňovati a veřejná hotovost branná sbírána z měšťanstva, studentstva i z okolního obyvatelstva. Rektor jezuitské koleje vyzbrojil 70 studentův a 40 mužů domácí čeledi, k čemuž městská rada poskytla potřebnou zbraň. Také ve Znojmě povolali si na rychlo znalce ze Špilberka, dali od něho hradby prohlednouti a kde bylo třeba opraviti, měšťanským sborům byla uložena pravidelná služba vojenská, zvláště noční stráž na hradbách, aby město nebylo náhle od nepřítele přepadeno.**)

Tento vpád tatarský stal se tak náhle, že ani v nejbližších zemích sousedních o něm nevěděli. Brněnský poštmistr Jan Metzburk, který byl mocen řeči turecké, v Pohořelicích přestrojil se za Turka a takovým způsobem dostal se do Vídně, kdež první podal zprávu o nájezdě nepřátelském.***) Zlá vichřice sic jak náhle přišla, tak zase odešla. Tataři vrátili se s nesmírnou kořistí k Novým Zámkům, avšak ustrašený lid nechtěl opustiti skrýší v lesích a horách, kam se byl se svým majetkem utekl. Nadarmo královský tribunal z Brna ohlašoval (9. září), že císař vypravil

*) Jaký postrach Tataři tehda rozšířili i ve vzdálenějších krajinách Moravy, kam vpády jejich ani nezasáhly, vysvítá z této události: V Jihlavě toho roku dva milenci, Paul Kuntz a Margarethe Goldnerin, dvěma výstřely z pušky se usmrtili, aby nebyli od Turků neb Tatarů zajati a tak od sebe odtrženi. — D'Elvert, Mähr. Chroniken str. 339.

**) Z paměti města Znojma, Notizenblatt, 1861, str. 44.

***) Náhrobek Jana Jiřího z Metzburka zachován jest v brněnském kostele sv. Jakuba i s latinským nápisem, kde o tomto činu jest též chvalná zmínka. Nápis uveřejněn v Notizenblattu, 1863, str. 8.

na ochranu Moravy 3000 jezdců vedením Jana Sporka a že ještě další pomoc se očekává ze Saska a Braniborska. S touto brannou mocí, která s domácí veřejnou hotovostí činila asi 6000 m., vrchní velitel moravský de Souches zaujal postavení u Břeclavě; také opevňovacím pracím v Brně, Olomouci, Hradišti a Židlochovicích, kde práce ty řídil sám Souches, věnována větší péče než dosud a zemský hejtman hrabě Gabriel Sereny vyzval znovu vrchnosti i poddané, zvláště na Valašsku, aby sami se chopili zbraně na odvrácení nového vpádu nepřátelského. Ale tato všeobecná veřejná hotovost, která byla nařízena po muži z každých tří lánů, nemohla se sejíti, ježto lidé nechtěli vycházeti ze svých skrýší, ano prchali i potom nejen z ohrožených, nýbrž i ze vzdálenějších krajin severo-moravských na př. Mor. Třebové do Čech a do Slezska.

Postrach před novým nebezpečenstvím nebyl bezdůvodným. Bohatá kořist, kterou Tataři z Moravy přivlekli k Novým Zámkům, zlákala i jiné hordy tatarské a turecké k podobným nájezdům loupežným. Dne 19. září přešly opět přes řeku Váh, zahnaly od průsmyků karpatských nečetnou hotovost brannou, zpustošily z velké části kraj uhersko-hradišťský a zjímaly opět něco lidu. Tenkráte však sedláci chopili se šavlí, kos i jiné zbraně, pobili něco Turkův a také generál Souches, obdržev nové posily z Německa, pilně střežil břehy řeky Moravy, jeho dragouni učinili z pevností, jako z Uh. Brodu a Hradiště, několik zdařilých výpadů na nepřítele, způsobili mu značné ztráty a zatiskli jej zase až k Váhu. Nicméně řádění Tatarů ve východní Moravě potrvalo šest dní, a souvěká zpráva*) líčí je hrozným způsobem: Lidé přes 40 roků stáří byli posekáni, mladí, zvláště dívky a hezcí hoši zajímáni a v pytlích křížem na koně házeni, do pytlů děr nadělano, hlavy zajatců jimi prostrčeny, aby mohli dýchati; takových pytlů naplněných nešťastnými obětmi přes 1000 bylo naloženo a na 12.000 křesťanů z Moravy tehda odvlečeno do zajetí.

Zatím generál Forgáč po pět neděl velmi statečně hájil Nových Zámkův a odrazil několik útoků vojska tureckého; teprve když mužstvo počalo se bouřiti, vydána byla (25. září) pevnost Turkům za svobodný odchod posádky. Pádem Nových Zámků moc turecká zase pošinuta daleko na severozápad a ná-

*) Sedmihr. kronika u D'Elverta, l. c str. 18.

sledky toho opět nejdříve a nejcitelněji postižena byla Morava. Vítězové podnikli třetí vpád do země (6. a 7. října), pronikli průsmykem Hrozenkovským, porazivše několik set ozbrojených Valachů, kteří vedeni svobodným pánem Jiřím Valerianem Podstackým z Prusinovic postavili se jim na odpor. Tenkráte postiženo nejkrutěji Valašsko; města Meziříčí, Vyzovice, Klobouky, Vsetín s přečetnými okolními osadami byly vyloupeny a vypáleny, obyvatelstva pak opět mnoho tisíc pobito a odvlečeno do zajetí. Také na Uherský Brod již po třetí učiněn útok, ale obyvatelstvo se statečně bránilo a z pobitých Tatarův a Turků čtyři hlavy vztýčilo na městských branách.*) Nicméně toto město, stížené také častými průchody vojska císařského, bylo na dlouhá léta hmotně zničeno. Některé oddíly pronikly až k průsmyku Jablunkovskému, tu však měšťané těšínští, zavčas varovaní listem městské rady novojičínské, za pomoci sousedních pánův a rytířů na rychlo rozmnožili slabou posádku v průsmyku a tento opevnili hradbami i záseky, tím pak zabránili zavčas, že Tataři nepronikli do Slezska. Také v Opavě i v okolí města konány rozsáhlé přípravy k obraně zemské. Tímto trojím vpádem Tatarův odvlečeno z Moravy a částečně i ze Slezska na 40.000 lidí do zajetí, nepočítaje v to zabité**), škoda pak spůsobená na majetku páčila se do millionův. Štěstím bylo ještě, že velký vezír po dobytí Nových Zámků v říjnu, když uhodily tuhé mrazy, s hlavním vojskem obrátil se na jih a zanechav část vojska u Budína, s ostatkem odebral se do Bělehradu, kdež položil se zimním táborem, ale zároveň se chystal na r. 1664 k nové válečné výpravě, kterou tenkráte pevně si předsevzal namířiti přímo na Vídeň.

Smutné zkušenosti právě uplynulého roku, zvláště pak hrozné zpustošení Moravy, o jejíž obranu ni v nejmenším nebylo postaráno, byly příčinou, že vláda císařská konala mnohem důraznější přípravy válečné. Také se jí dostalo z mnohých stran mnohem vydatnější podpory než roku předešlého. V Německu rozplamenily se mysli dávno nebývalým nadšením pro válku s nevěřícími; kazatelé horlili pro ni v kostelích, četné letáky

*) Srv. o tom dopis městské rady uhersko-brodské k Morav. Třebovským, uveřejněný v Hormayerově „Histor. Taschenbuch", r. 1837, str. 39.

**) V současném listu mor.-třebovské městské rady k Tom. Pešinovi páčí se počet zajatých a zabitých na 60.000 (D'Elvert, l. c. 27).

vyličovaly krvežíznivost tureckou, k čemuž zajisté nový podnět dalo řádění hord tatarských na Moravě*), po všech krajích dáno znamení k vyzvánění, za kterého věřící modlili se za odvrácení zla tureckého. Toto smýšlení bylo dobrou průpravou k jednání stavů říšských na sněmě v Řezně, ku kterému císař Leopold odebral se v prosinci 1663, aby tam dosáhl pomoci vojenské. Jednání trvalo sice až do února r. 1664, ale konečně stavové povolili přece všeobecnou hotovost, která byla vypočtena na 30.000 m. Poněvadž však rýnský spolek prohlásil se za samostatnou vojenskou organisaci, sebráno bylo této říšské hotovosti sotva 20.000 mužů, ponejvíce málo schopných zbraně, jejíž maršálkem jmenován Leopold Vilém, markrabí badenský; vojsko to však velmi pomalu se sbíralo a dorazilo teprve v červenci k hlavní armádě císařské. Za to však některá knížata německá, jako kurfirst braniborský Bedřich Vilém, saský Jan Jiří a bavorský Ferdinand Maria, nevyčkavše usnesení řezenského, poskytli císaři značnou pomoc; vojsko braniborské (2000 m.) a saské (1200 m.) přiděleno bylo armádě generála de Souchesa, který stál na moravsko-uherských hranicích, chystaje se odtud k výpravě do horních Uher. Rýnský spolek postavil asi 8000 m. vedením hraběte Wolfa Julia Hohenloha a také král francouzský vypravil asi 8000 m. pod hrabětem Coligny-Salignym. Papež Alexander VII. přispěl 700.000 tolary, též Benátčané a Janované poskytli pomoci peněžitých.

Nicméně hlavní břemeno válečné uvízlo na dědičných zemích císařových, a to především na českých a rakouských, ježto uherská šlechta z velké části zachovala se liknavě; vévoda sedmihradský Michael Apafy zůstal tenkráte aspoň neutrálným. Samo království české toho roku zaplatilo neslýchanou dosud částku $2^1/_2$ millionu zlatých, kromě potravin a píce pro vojsko a koňstvo, ze země do války poslané. Stavové moravští pak ještě před vpádem tatarským r. 1663 musili kromě řádné potřeby zemské 90.000 zl. povoliti na vojsko v Uhrách mimořádnou částku, která s nedoplatky z let předešlých dosahovala skoro 400.000 zl. A přece ani tato obětovnost neuchránila Moravu od hrozné pohromy. Po odchodu Tatarů pak svolán byl nový sněm (24. listo-

*) Významným v tom směru stal se Pešinův Ucalegon, vydaný v Praze, 1663, o čemž viz dole obšírnější zmínku.

[illegible]

[illegible]

[illegible] Zrinský [illegible] Osek a dobyv [illegible] Moravy [illegible] se [illegible] července) [illegible] velkovaradínským [illegible] Turků a Tatarů pokrylo [illegible] osvobozeno. Potom de Souches zmocnil se města Parkáně naproti Ostřihomu, rozbořil tam most vystavěný od Turků přes Dunaj, a zaujav pevné postavení mezi Komárnem a Novými Zámky, chránil tím nejen Uhry nýbrž i Moravu od dalších nájezdů nepřátelských.

Zatím vojsko Zrinského bylo nuceno před blížící se přesilou tureckou od Kaniže uchýliti se na ostrožnu mezi řekou Murou a Drávou; tam Zrinský na vhodném místě zřídil tvrz Serinvar, ale i tato padla v moc Turků. V nevoli nad dosavadními ne-

úspěchy Zrinský vzdal se velení, a murské oddělení přivtěleno bylo k hlavní armádě, jíž velel mnohokráte osvědčený maršálek Montecuculi. Tento přibrav ještě vojsko rýnského spolku i pomoc francouzskou, čímž moc jeho vzrostla na 28.000 m., svedl s dvojnásobnou přesilou tureckou u Sv. Gottharda (nad řekou Rábou, 1. srpna 1664) rozhodnou bitvu, ve které jak obezřelému jeho vedení, tak i vzorné statečnosti spojených národů křesťanských podařilo se dobyti skvělého vítězství. Velký vezír, ztrativ 16.000 m. v boji, ustoupil k Bakoňskému lesu a odtud k Ostřihomu; záměru jeho vpadnouti do Štyrska a odtud přepadnouti Vídeň, bylo nadobro zabráněno. Ale jinak císařské vojsko necítilo se dosti silným k dalšímu pronásledování nepřítele, a Montecuculi, ustoupiv směrem k Prešpurku, zaujal pevné postavení nad řekou Váhem. Tím také vysvětlují se nepříznivé celkem podmínky, kterých dosaženo v míru uzavřeném na dvacet let v Železných Hradech (10. srpna). Sedmihradsko zůstalo pod vrchním panstvím tureckým, Michal Apafy byl od císaře uznán za vévodu, Velký Varadín i Nové Zámky ponechány nepříteli. Všeobecně dávala se vina nerozhodnému a neschopnému ministru císařskému, knížeti Portiovi. Moravě zvláště tento mír nepřinesl pražádné výhody: nejen že této zemi nikdo nenahradil škod, způsobených nájezdy tatarsko-tureckými, ale nad to držení Nových Zámků v rukou tureckých hrozilo jí v budoucnosti novými útrapami válečnými.

Nicméně jak v jiných zemích císařských, tak i na Moravě byla velká radost nad vítězstvím svatogotthardským, prvním v Evropě, jehož vůbec křesťané nad Turky dobyli. Z něho čerpána naděje v lepší časy. Generál de Souches tehda však nesklidil ovoce svých statečných činův. Nechtěje se podvoliti vrchnímu velení Montecuculiho, upadl na ten čas v nemilost císařskou a odebral se od svého vojska do Vídně pod záminkou choroby. Zásluha vítězství nad Turky však byla dílem přisuzována také tehdejšímu děkanu litomyšlskému, Tomáši Pešinovi, který již r. 1663 za hrozícího vpádu Turků do Uher vydal proslulý spis „Ucalegon“, latinsky psaný, jímž připomínal důrazně křesťanským knížatům sousedních krajin nutnost a povinnost, aby přispěli na pomoc ohroženému království uherskému i markrabství moravskému. Spis ten se velmi rozšířil, dočkal se záhy trojího vydání a byl přeložen do češtiny i němčiny; i říkalo

se, že knížata, shromážděná na sněmě řezenském, pohnuta jim byla k větší obětovnosti. Stavové moravští z vděčnosti jmenovali Pešinu svým historiografem, který již dříve (r. 1658) od císaře Leopolda poctěn byl šlechtickým názvem „z Čechorodu". Pešina slove po právu „otcem moravského dějepisectví", ježto díla jím vydaná, „Prodromus Moravographiae" (tištěný r. 1663 v Litomyšli, jako předchůdce větší práce) a pozdější „Mars Moravicus" (r. 1677) jsou první pokusy souvislého vypravování o dějinách moravských. Látku k němu čerpal dílem též z pozůstalosti Jana Amosa Komenského a jiných pramenů, jichž bohatá sbírka byla majetkem exulanta moravského Čeňka Hovory z Lipé; od něho byv pozván Pešina dlel nějaký čas na jeho statku Světníku ve Slezsku a činil si výpisky z oněch pramenů. Také tehdejší opat kláštera zábrdovického (u Brna), učený Bohumír Olenius, který sám dal podnět k sepsání letopisů, podal mnohé cenné příspěvky k dějepisnému dílu Pešinovu. Pešina zemřel r. 1680.

IV. Vpády Tökölovců na Moravu. Obležení a osvobození Vídně. Mír Karlovický.

Mír železnohradský způsobil také nespokojenost u šlechty uherské, ač právě tato z velké části zavinila, že se v něm nedosáhlo lepších podmínek. Po celou dobu války jevilo se u mnohých magnátů smýšlení císaři nepřátelské, ano někteří z pouhé nenávisti proti císařskému panství zapřádali tajné vyjednávání s Turky a vévodou sedmihradským Michalem Apafem. Dosavadní vůdce této opposice Mikuláš Zrinský zahynul sice brzo po míru nehodou na lovu, ale vyvstali jiní náčelníci, jako bratr jeho Petr, pak Vešelenyi, uherský palatin, Nadaždy, nejvyšší sudí, a František Rákóczy, syn někdejšího vévody sedmihradského; snahou jejich bylo, vytrhnouti Uhry z panství císařského a rozděliti mezi sebou nejvýnosnější úřady. Za tím účelem počali vyjednávati se všemi mocnostmi rodu Habsburskému nepřátelskými, s Turky, Francouzi i se spolkem rýnským a v tajných schůzích hleděli ostatní šlechtu uherskou připraviti k všeobecnému povstání. K popouzení veřejného mínění byla jim dosti dobrou záminka, že vláda císařská v míru železnohradském nehleděla dosti prospěchů země uherské. Král Ludvík XIV. ochotně podporoval toto spiknutí penězi, ježto přišlo vhod jeho plánům. Bylať tehda na vymření starší linie rodu Habsburského ve Španělích a Ludvík, jakožto

manžel starší dcery zemřelého (1665) krále Filipa IV., vztahoval dychtivě ruku po ohromném dědictví. Císař Leopold, který brzo potom pojal mladší dceru Filipovu za manželku, byl mu v těchto záměrech ovšem nebezpečným sokem, a proto bylo třeba zaměstnávati jeho pozornost v jiných stranách, k čemuž právě nastávající vzpoura uherské šlechty velmi dobře se hodila.

Štěstím bylo pro císařský dvůr, že po smrti nerozhodného knížete Portie (1665) řízení věcí veřejných ujal se energický kníže Václav Eusebius z Lobkovic. Jemu podařilo se záhy přijíti na stopu spiklencům, k nimž přidali se mimo jiné též mocný magnát charvatský Kryštof Frangipani a bohatý šlechtic štyrský Erasmus Tattenbach. Účastníci se nepohodli mezi sebou a jeden z nich, Petr Zrinský, sám celou věc udal ve Vídni. Císař Leopold jim odpustil, napomenuv je důrazně k pokoji. Když však spiknutí v rozměrech mnohem větších se obnovilo, ano Rákóczy již svolával ze své moci šlechtu uherskou na sněm do Košice, vypraveno bylo silné vojsko do Uher, vzpoura byla v zárodku potlačena, vynikající náčelníci její zatčeni a čtyři z nich, Zrinský, Frangipani, Nadaždy a Tattenbach popraveni (1671). František Rákóczy na přímluvu matky své, která jsouc katoličkou požívala ve Vídni velké přízně, dosáhl opětného odpuštění.

Toto šťastné potlačení odboje kníže Lobkovic i jiní rádcové císařovi stejně s ním smýšlející pokládali za vhodnou příležitost, aby podobně, jako se stalo v zemí českých po bitvě bělohorské, obmezeny byly svobody a privilegia stavův uherských ve prospěch neobmezené moci panovnické a zároveň, aby také katolická víra všemi možnými prostředky byla v zemi rozšířena a upevněna. Proto na rozkaz císařský bez tázání sněmu vkládáno nové vojsko do země, k vydržování jeho vypsána všeobecná kontribuce a uloženy nové daně, zejména dan spotřební a nápojová. Sněm uherský nebyl vůbec po několik let svoláván, úřad palatinský nebyl osazen, nýbrž zastáván prozatímně arcibiskupem ostřihomským, r. 1673 pak svěřen královskému místodržícímu Janu Kašparu Ampringerovi. Vedle hlavních vůdců spiknutí byli také jiní účastníci jeho stíháni, pohánění ke zvláštnímu vojenskému soudu v Prešpurce, popravováni, uvězňováni i jinak krutě trestáni. Při tom hleděno zvláště k pronásledování nekatolíků. Mezi takovými obětmi byl též Moravan Jan Drabík ze Strážnice, jehož domnělá vidění uveřejnil kdysi (r. 1657) Komenský ve spise „Lux

in tenebris". Drabík věstil tu rodu Habsburskému ztrátu nejen trůnu císařského, ale i korun dědičných. Za pobytu svého v Uhrách stál po boku nespokojenců a horlivě se účastnil spiknutí Zrinského a Rákócze. Za to byl v Prešpurce na soud pohnán a k smrti odsouzen; jako stařec 84tiletý vstoupil (17. července 1671) na popraviště, kdež mu byla nejdřív pravice useknuta, potom hlava sťata, jazyk z ní vytržen a na šibenici přibit, mrtvé tělo pak se spisem „Lux in tenebris" spáleno.*)

Následkem tohoto přísného pronásledování lidu i potlačování svobod politických i náboženských shlukovaly se zástupy povstalců z nižších tříd, kteří se nazývali kuruci čili křižáky ve vzdálenějších krajích východouherských, kteréžto hnutí nabývalo čím dál tím větších rozměrů, jsouc podporováno jednak penězi francouzskými, jednak od krále sousední říše polské, Jana Sobieského, který, ač sám ohrožen byl válkou s Turky, tehda ještě byl spojencem Ludvíka XIV., dovoloval povstalcům uherským, aby na půdě polské se shromažďovali, ano zvláštní smlouvou uzavřenou r. 1677 zavázal se, že za francouzské peníze postaví proti císaři 10.000 mužů do pole; také kníže sedmihradský Michal Apafy slíbil k témuž cíli přispěti 15.000 muži povstalcům, v jichž čelo právě tehda postavil se odvážný mladý šlechtic uherský Emerich Tököly. Poraziv císařské vojsko pod generálem Lesliem, dobyl (r. 1678) báňských měst Křemnice a Štávnice, pak měst Hu-tě i Levice, Rožmberka i Oravy, odkudž povstalci rozběhli se po velké části Uher a přes Váh vnikli až k hranicím moravským.

Na Moravě nastalo velké zděšení před novým nájezdem nepřátelským. Země ještě nezotavila se od předešlých pohrom. Stavové moravští mimo jiné zvláštním podáním k císaři, na základě usnesení sněmovního z r. 1670, stěžovali si na časté průchody vojska císařského, ježto prý „odkudkoli co půjde, všechno jde skrze Moravu jako po nějakém obecném mostě." Ačkoliv pak dvorská vojenská rada nařídila, že vojáci mají dostávati měsíční žold napřed a z něho potravní potřeby za předepsanou cenu od obyvatelů si kupovati, přece opakovaly se i potom případy násilného vyděračství i jiných výtržností surové soldatesky, a proto stavové snažně prosili císaře, aby pokud možno, vojákům

*) Rezek-Svátek, Děje Čech a Moravy, III., 39.

císařským vykazoval jinou průchodní cestu než právě Moravou. Vzhledem k hrozícímu nebezpečí od insurgentův uherských učiněna rozsáhlé opatření. Císař nařídil zvláštním reskriptem (5. října 1672), aby královská města se opatřila zavčas všemi potřebami a zvláště střelivem, dále aby vyzbrojeno bylo netoliko měšťanstvo ve všech městech, nýbrž i lid poddaný na statcích vrchnostenských, a aby sebrané mužstvo bylo náležitě cvičeno pro případ nutné obrany zemské. Když pak insurrekce uherská nabývala vždy větších rozměrů, nařídil císař (v reskriptech ze dne 5. září 1676 a 24. listopadu 1677), aby hranice kraje hradišťského byly chráněny proti vyzvědačům, hradby města Uh. Hradiště aby byly obnoveny a měšťané aby se na půl roku zásobili vším potřebným; od stavů moravských vyžádal si dobrozdání, jakým způsobem by měla býti zřízena na Moravě stálá defense proti nenadálým vpádům. Na tento rozkaz stavové dali skrze zemského podkomoří hraběte Bedřicha z Oppersdorfa, krajského hejtmana hradišťského Adama Otislava a císařského inženýra brněnského Henela procestovati hranice moravské od Lanžhota až za Trenčín, prohlédnouti průsmyky, polohu osad pomezních, i hradby a sruby v předešlých dobách zhotovené. I bylo uznáno za potřebné, aby od Lanžhota směrem k Strážnici břeh Moravy byl zvýšen nebo sruby zřízeny, od Strážnice pak až po Brumov, kde nebylo lze zemské silnice přes průsmyk Vlárský, Hrozenkovský, přes Javorník, Lipovou Horu a j. zasekati, aby postaveny byly hradby a reduty a osazeny dostatečnými posádkami. Za tou příčinou stavové vypsali také veřejnou hotovost jednoho pěšího z 10 lánův a jednoho dragouna z 30 lánů, což mělo vydati branný sbor 1600 pěších a 500 jízdných, a této moci branné mělo býti výhradně užito k obsazení průsmyků. Mužstvu i důstojníkům vykázán byl určitý plat měsíční, hejtmany a důstojníky měli býti voleny osoby válečného řemesla znalé, ale v zemi usedlé, ať šlechtické či nešlechtické, poněvadž se očekávalo, že lid takových vůdců bude lépe poslouchati a s nadšením hájiti své rodné půdy. Krajští hejtmané východomoravští (Karel mladší z Žerotina pro kraj olomucko-přerovský a Adam Otislav pro kraj uher. hradišťský) měli míti dozor nad sbíráním této hotovosti a navrhovati její hejtmany a důstojníky. Shromáždiskem pro kraj brněnský, jihlavský a znojemský určeno město Hustopeč, pro olomucko-přerovský Klobuky a pro hradišťský kraj Uherský

Brod. Vrchním velitelem této zemské obrany jmenován byl od stavů hrabě Bedřich Oppersdorf, znalý vojenství, řeči domácí i všeho území na pomezí moravsko-uherském, i nařízeno mu, aby v příčině všech opatření, čelících k ochraně zemské, zůstával ve stálém styku se zemským hejtmanem hrab. Frant. Karlem Kolovratem-Libštejnským. Na vyvýšených místech v pohoří karpatském, jmenovitě na Lípové Hoře u Strážnice, na Javorníku u Ostroha, na Lysé Hoře u Světlova, na Francově hoře u Brumova, na Radhošti, Javorníku vsatském, u Lukova a na zámku Buchlovském připraveny signály, které měly v případě nebezpečí býti dávány zapálením ohňův a výstřely z hmoždířů.*)

Všechna tato opatření nezůstala jen na papíře, nýbrž byla hlavně horlivou snahou hraběte Oppersdorfa také provedena. Na biskupských panstvích a lesních statcích sebrán byl zvláštní branný sbor 116 pěších a něco dragounů s velitelem Jiřím Valeriánem svob. p. Podstatským. Oppersdorf konal r. 1678 přehlídky ve všech krajích, rozdával jednotlivým kompaniím korouhve a přijímal od mužstva jménem císařovým přísahu věrnosti. Jen těmito včasnými opatřeními stalo se, že tenkráte země byla lépe chráněna a opatřena než roku 1663 za vpádu tatarského. Na rozkaz zemského hejtmana hraběte Františka Kolovrata-Libštejnského průsmyky vedoucí z Uher na Moravu i důležitější pevnosti opatřeny posádkami císařskými a kromě toho tehdejší hejtman kraje olomucko-přerovského Karel mladší z Žerotína najal několik set ozbrojených Valachů, kteří konali znamenité služby v obraně zemské. Touto obezřelostí zabráněno bylo zavčas ještě vpádu povstalců Tökölyových na Moravu, takže již v listopadu a prosinci r. 1678 mohla býti tato zemská obrana až na něco Valachů zase rozpuštěna. Roku potomního (1679) císaři Leopoldovi podařilo se učiniti s králem Ludvíkem XIV. mír v Nimvegách, následkem čehož odvoláni jsou francouzští důstojníci od povstaleckého vojska uherského, a také části vojska císařského, bojo-

*) Pilař a Moravec, III., 299—306. — D'Elvert, Schriften XV., 28 násl. — Podrobné zprávy velitele zemské obrany hraběte Oppersdorfa i obou krajských hejtmanů ve východní Moravě o vojenských opatřeních i jiných událostech r. 1678 obsahují listiny, zachované v Bočkově sbírce zem. archivu mor. pod čís. 1792—1849, kterých v této knize také částečně jest použito.

vavší dosud nad Rýnem, mohlo býti použito v těchto stranách, tak že Tököly byl zatlačen za Tisu a učinil (15. listopadu 1680) s císařem příměří, které bylo prodlouženo do konce června r. 1681.

Nicméně nesnáze dvora císařského nabývaly čím dále tím větších rozměrův. R. 1679 rozzuřil se po Moravě a Dolních Rakousích zhoubný mor, zavlečený do krajin našich od východu, rozšířil se pak i do Čech a řádil tu po celý rok 1680 tou měrou, že nebylo něco podobného od dob „černé smrti" v polovici XIV. století. Z Uher vnikl nejdříve do Vídně, kdež na 18.000 lidí padlo mu za oběť a odkudž zavlečen byl do jižní Moravy, kde však již koncem r. 1679 počal ulevovati a za to tím více rozšířil se po Čechách. Císař Leopold, který tehda dlel v Praze, ale pro mor později odtud nucen byl odejeti, dal skrze brněnský tribunál přísné rozkazy ke krajským hejtmanům jihlavskému a znojemskému, aby žádného příchozího z Dolních Rakous ani povozu přes hranice moravské nepouštěli, leč by se podrobil předepsané karanténě. Těchto opatření však, jak se zdá, nebylo náležitě šetřeno, mor rozšířil se až do Brna, odkudž proto královský tribunál přestěhoval se do Unčova, desky zemské pak přeloženy do Litovle. Ale již v prosinci toho roku obojí úřad odstěhoval se do Olomouce, kam tehda také svolán byl sněm zemský.*) Nejvíce zuřil mor ve Znojmě, kam zavlečen byl počátkem září 1679 družinou císaře Leopolda, který se tudy ubíral z Vídně do Prahy, a potrval až do února r. 1680, pak nově toho roku od srpna až do prosince, a zahubil 778 osob, nejvíce dítek.**) Také v Mikulově, Hustopečí, Kounicích tato rána morová na sta obětí si vyžádala. Brno navštíveno bylo o něco mírněji, tak že za čtyři měsíce jen 226 osob bylo jí pohubeno a již na podzim r. 1680 královský tribunál mohl tam opět se navrátiti. V Litovli od května do října r. 1680 zemřelo 335 křesťanů a 60 židů, v Hradišti přes 3 00osob, též v Dačicích, Strážnici, Kyjově, Hranicích i jinde velká část domů po moru zůstala opuštěna.

Téhož roku velké útisky vrchností dohnaly lid selský v Čechách, zejmena v kraji čáslavském, pak v severních krajích až

*) Z této doby pochází též sloup postavený v Brně na Velkém náměstí na počest Panny Marie, a to na základě slibu, který za moru měšťané brněnští učinili.

**) Notizenblatt, 1861, str. 45.

po Žatec a Loket k veliké bouři, která jen vynaložením značné moci vojenské a vykonáním přísných rozsudků soudních byla potlačena. Hnutí toto hrozilo překročiti také hranice moravské, a jen rozsáhlá, dílem i vojenská opatření zemské vlády zamezila, že u nás nenabylo povážlivějších rozměrů. Za hranicemi pak hrozilo nové nebezpečenství od Ludvíka XIV., který právě tehda zřídil pověstné „reunie" a zmocnil se i Štrasburka, od povstání uherského pak neodvracel ani po míru nimvežském svých zraků. Proto vláda císařská odhodlala se upustiti od dosavadních záměrů, zříditi v Uhrách neobmezenou moc panovnickou, a nastoupila sama cestu ke smíru. Po vyhlášení všeobecné amnestie svolán byl (v dubnu 1681) sněm do Šoproně, čímž ústavní práva stavů mlčky byla uznána, úřad vojenského gubernatora byl zrušen a Pavel Eszterhazy jmenován uherským palatinem. Také ve věcech náboženských byly oběma nekatolickým vyznáním, luteránskému i kalvinskému, učiněny některé důležité ústupky.

Domnívala-li se vláda císařská, že touto povolností dosáhne uspokojení vzpoury uherské, byla v tom záhy sklamána. Neboť Emerichovi Tökölovi nešlo o zachránění svobod zemských a náboženských, jako spíše o dosažení panství v Uhrách. A tu se mu právě tehda naskytla naděje ve větší než dosud podporu se strany porty turecké. V Cařihradě po Achmetovi Kiuprilovi velkým vezírem stal se stejně bojovný, ač méně schopný Kara Mustafa, který ve válce proti Polsku byl poražen od Jana Sobieského a také proti Rusku nedosáhl valných úspěchů. Tím jakož i piklemi nepřátelských stran dvorských ohrožen ve svém postavení, velký vezír umínil si podati pomocnou ruku povstalcům uherským, aby novými výboji v zemích císařských upevnil svou moc. Proto bylo obnoveno vyjednávání s Emerichem Tökölym a učiněna s ním (v květnu 1682) smlouva v Budíně, dle kteréž měl se státi knížetem v horních Uhrách, portě turecké poplatným; zároveň zaručena mu též pomoc od Michala Apafa, knížete sedmihradského. Kara Mustafa sám konal rozsáhlé přípravy k válce s císařem na příští rok. Tököly hned potom vypověděl císaři příměří, dobyl Košice, Prešova a Tokaje, pomocí Apafa i pašete budínského zmocnil se měst báňských i ostatní země až po řeku Váh a svolav šlechtu uherskou na sněm do Košice (v lednu 1683), dal se tam prohlásiti za knížete. Všeliké vyjednávání dvora císařského s ním i s velkým vezírem zůstalo bezvýsledným.

Těmito válečnými událostmi také Morava opět byla citelně zasažena. Od počátku povstání Tökölyho byly pohraniční kraje moravské od jízdných rot uherských i pašete budínského co chvíle znepokojovány, osady tamní drancovány a na sta obyvatelů do zajetí v Uhrách odvlékáno. Pohraniční města moravská trnula v neustálém strachu před těmito nájezdy a stávalo se téměř rok co rok, že z měst těch pokladny obecní, náčiní kostelní a jiné cenné věci na rychlo byly odesílány do Brna neb Olomouce, aby se nedostaly do rukou povstalcův uherských nebo Turků. Za tohoto neustálého strachu města ve východní a dílem i v jižní Moravě, podporována krajskými hejtmany, zřídila si stálou službu jízdných poslův, aby se zprávy o hrozícím nebezpečí co nejrychleji šířily a tak zavčas mohla se učiniti potřebná opatření. Náklad na tyto posly musila si města sama pořizovati. Tehda z rozkazu císařského některá města pevná, jako Hradiště, dostala větší posádky vojenské, ale kromě toho musily obce najímati domácí sbory mušketýrské, jim zbraň a jiné potřeby opatřovati a také starati se stále o udržování svých hradeb v dobrém stavu.

R. 1680 Emerich Tököly, ještě než vypršelo příměří s ním uzavřené, podporován jsa již z Francie i z Turecka, sebral značné vojsko a rozdělil je na tři proudy: s jedním měl Balassi vtrhnouti na Moravu, s druhým Petroczy do Těšínska, třetí vedl Tököly sám proti císařskému generálu Caprarovi. Onen první oddíl v polovici června vtrhl do kraje hradištského ke Klobukům a Světlovu, do olomuckého do okolí Frenštátu, Hukvaldů, Frýdku, Místku až k slezským hranicím; mnoho lidu bylo pobito a do zajetí odvlečeno, městečka a dědiny vypáleny. V Klobukách samých 22 lidí bylo zabito a 50 i s farářem zajato. Mezi Hukvaldy a Frýdkem mimo jiné vesnice vypálen byl též Frýdlant, kdež byly zničeny železné hutě. Také Frenštát byl vypálen a pohuben (16. června). Část povstalců byla od císařského vojska poražena u průsmyku jablunkovského. Také onen oddíl, který tak krutě řádil v Klobukách, když vedením Šuhajdovým ubíral se nazpět průsmykem vlárským, byl poražen, a Šuhajda spolu s jedenácti povstalci zajat. Císař v polovici července jmenoval podmaršálka hraběte Arnošta Rüdigera ze Stahremberka generálním komandantem na Moravě, aby hájil hranic proti povstalcům uherským. K vojsku císařskému

najato bylo opět několik set Valachův a ze Slezska všechna hotovost vojenská byla poslána k hájení průsmyku jablunkovského. Stahremberg vydal pak provolání k vrchnostem i poddaným, aby každého rebela, jehož by postihli, vydali veliteli zámku Brumovského, hejtmanu Weingartenovi; poněvadž pak docházely zprávy, že obyvatelstvo na některých místech s povstalci se dorozumívá, pohrozeno každému, kdo by povstalce přechovával, trestem smrti, osady takových vinníků že budou vypáleny, a ani dítek v lůně matčiné že nebude šetřeno. Průsmyky vlárský, střelský, sučský a hrozenkovský byly opatřeny zásekami a hradbami a vloženy do nich císařské posádky. Lid chápal se též horlivě zbraně, ano podniknuty na odplatu z panství brumovského vpády do Uher; městys Púchov a ves Lysá s okolím byly popleněny, lidé pobiti, dobytek a zboží uloupeno. Císař zakázal (10. srpna) přísně všeliké podobné výpady. Celkem bylo tehda 1500 pěších pluků Stahrembergova, 600 jezdců Caprarových a na 400 dobře vyzbrojených Valachů pohotové na obranu hranic moravských. Tato moc branná postačila, aby odvrátila od země další nebezpečí. Ještě v srpnu 1680 byl Stahremberg zase do Vídně povolán, v říjnu pak jízdné prapory Caprarovy poslány do Uher k posile vojska císařského. R. 1682 jiný oddíl Tökölových povstalců vedením Petróczyho vtrhl průsmykem jablunkovským do Těšínska; deset vyzvědačů vplížilo se do města Bělska pod záminkou, že chtějí sukno kupovati; když se Petróczy dověděl od nich, že město není opatřeno vojenskou posádkou, učinil na ně prudký útok, brány dal vylomiti a stráže posekati; po pět hodin město bylo pleněno, 35 lidí zabito, 30 těžce poraněno a vše, co nalezeno cenného, pobráno a do Uher odvlečeno. Následkem toho slezská knížata i stavové na rozkaz vlády rozmnožili zemskou hotovost hlavně na obranu průsmyku jablunkovského, jehož hradby znovu byly opevněny.*)

Z útočného vystoupení Emericha Tökőla a z příprav velkého vezíra dvůr císařský nabyl nezvratného přesvědčení o nastávající válce turecké. Když všechny smírné pokusy byly odmítnuty, bylo třeba konati potřebné přípravy válečné a především se ohlednouti po platných spojencích. Vyhlídky nebyly právě příliš

*) Sváteк, l. c. 221—223. Pilař a Moravec, III., 305. Biermann, Gesch. des Herz. Teschen, 317. D'Elvert, Schriften XV., 30—40. Bočkova sbírka v mor. zem. arch. čís. 1852—1887.

skvělé. Z panovníkův evropských nejbezpečnějším spojencem císařovým byl papež Innocenc XI., který netoliko že přispěl stísněné vídeňské pokladně bohatým darem peněžitým, nýbrž také důrazně zakročil u krále Ludvíka XIV., aby zastavil další podporu uherských povstalcův a Turků; Ludvík dávaje na jevo zdánlivě svou ochotu, vyhověl tomuto vyzvání, ano nabídl císaři, jako kdysi r. 1664, oddíl vojska francouzského proti Turkům na pomoc, což však tenkráte bylo odmítnuto. Ještě větší službu papež prokázal císaři a veškerému křesťanstvu tím, že odvrátil polského krále Jana Sobieského od spolku francouzského, ano sprostředkoval mezi tímto panovníkem a císařem Leopoldem smlouvu ve Varšavě (31. března 1683), kterouž oba panovníci hlavně pro ten případ, kdyby jedno z hlavních měst, Vídeň nebo Krakov, bylo bylo od Turkův obleženo, zaručili si navzájem pomoc 40.000 m. Také některá knížata německá, jako kurfirst bavorský Max Emanuel, saský Jan Jiří, markrabí badenský Ludvík Vilém, potomní slavný vojevůdce, sebrali značné mužstvo branné (na 30.000 m.); jenom kurfirst braniborský odepřel všelikou pomoc.

Vzhledem k neobyčejně rozsáhlým válečným přípravám velkého vezíra tureckého byla tato cizí pomoc císaři velmi vítanou, zároveň však bylo mu obrátiti se také k dědičným zemím se žádostí o zvýšení dosavadních příspěvků. Na pomoc uherské šlechty za povstání Tökölova nebylo ani pomýšlení. Zbývaly opět jen země rakouské a především české. Tyto už po více než dvacet let musily přinášeti vždy větší oběti na zachránění koruny uherské pro rod Habsburský, ač samy předešlými válkami, morem a vnitřními nepokoji tak byly zuboženy, že by byly po dlouhou řadu let potřebovaly úplného zotavení. Moravský sněm již od r. 1676 povoloval zvýšenou berni 250.000 zl. vedle 10.000 zl. na opevňování měst. Ale r. 1679 vláda žádala zdvojnásobení této částky na pokoření vzpoury Tökölovské. Tak velikému břemenu však stavové nemohli se podrobiti, ježto země právě toho roku navštívena byla morem, a zvýšili příspěvek vojenský jen o 75.000 zl. Tento mimořádný poplatek byl vybírán též r. 1680 a 1681, r. 1682 pak řádná berně vojenská zvýšena na 300.000 zl., kdežto Čechy tehda odvedly k témuž účelu téměř $1^1/_2$ millionu. Stavové moravští uvalili opět největší část této daně na pozemky a domy poddanské, tak že z každého lánu vybíralo se po 16 zl. a z každého komína po 1 zl. 30 kr. a tedy sedláci a měšťané

větším dílem musili toto zvýšení uhraditi. Vedle toho obyvatelstvo musilo procházejícímu vojsku císařskému dávati byt a přispívati na jeho potřeby, a ačkoliv dvorská rada vojenská vydala k plukům přísné předpisy o šetření ubytovatelů, přece vyděračství a surové výtržnosti vojákův i důstojníků dávaly co chvíle podnět ke stížnostem a žalobám.

Dříve než dostavila se slíbená pomoc z Němec a z Polska, armáda turecká už byla na pochodu k Vídni. Ještě jednou — tenkráte naposled — osmanství vyvinulo pověstnou svou moc válečnou k podrobení Evropy. Z Drinopole, kde bylo shromáždisko všeho vojska, vytrhlo (31. března 1683) na 230.000 m. s 300 děly, provázeno jsouc samým sultánem Mohamedem IV. až do Bělehradu. Tam sultán odevzdal velkému vezíru Karu Mustafovi zelenou korouhev prorokovu a s ní zároveň vrchní velení nad celou armádou. Císařský vrchní vojevůdce, vévoda Karel Lotrinský, jenž před příchodem pomocných pluků německých a polských měl pohotově sotva 40.000 m., nemohl pomýšleti na bitvu v širém poli a proto dal se z Rábu, kdež nejdříve byl zaujal pevné postavení, na pochod k Vídni, aby toto město především připravil k řádné obraně pro případ obležení. Kara Mustafa, sesílen ještě vojskem Emericha Tökölyho, stanul před Rábem dne 26. června a přední voje jeho byly Karlu Lotrinskému v patách, ano u Petronella (nedaleko Hainburka) svedena byla (7. července) první prudká šarvátka jízdecká, ve které poprve bojoval ve službách císařských tehda devatenáctiletý princ Eugen Savojský; bratr jeho Ludvík následkem smrtelné rány, jež jej v této potyčce zastihla, brzo potom ve Vídni zemřel. Zvěst o této bitvě způsobila ve Vídni velké zděšení: na 60.000 lidí odtud ve dvou dnech se vystěhovalo a sám císař Leopold odebral se se svým dvorem do Pasova, dav již před tím korunu uherskou z Prešpurka převézti do Vídně, kteryžto úkol proveden byl za obezřelého vedení českého pána, hraběte Zdeňka Kapliře ze Sulevic. Před odchodem císař jmenoval hraběte Arnošta Rüdigera ze Stahremberka nejvyšším velitelem městským a hraběte Zdeňka Kapliře ze Sulevic „direktorem tajné deputované rady císařské“ na dobu své nepřítomnosti ve Vídni.*)

*) Tak aspoň praví Nikolaus Hocke, syndikus a městský písař vídeňský, který sám zažil celé obležení a také je popsal v knize vydané již r. 1685 pod obšírným názvem „Kurtze Beschreibung dessen, wass in wehrender Türckischen

Oběma těmto pánům svěřeno tedy hájení města Vídně za nastávajícího obležení tureckého a oba úkolu tomu dostáli skvělým způsobem. Město bylo již z předešlých dob dosti dobře opevněno a posádka jeho, vložená tam od Karla Lotrinského, i s měšťanstvem a studentstvem čítala asi 22.000 m. se 200 děly na hradbách. Byla to hrstka proti desateronásobné přesile vojska tureckého, které již 12. července k Vídni dorazilo a obrovským polokruhem město sevřelo. Na severní straně ovšem bránila řeka Dunaj úplnému sevření a Karel Lotrinský zaujal na Moravském poli pevné postavení se zbytkem vojska větším dílem jízdného, ježto pěchotu všechnu zanechal posádkou ve Vídni. Tam bylo hlavní péčí jeho, aby zabránil Turkům přechod na severní břeh dunajský, čímž získal si velkou zásluhu o ochranu hranic moravkých před nájezdy tatarskými a uherskými aspoň z této strany.

Za to však byla Morava tehda sužována opět od východu. Byl to spojenec Turkův Emerich Tököly, který asi s 20.000 m. zabral horní Uhry a pokusil se i o dobytí Břetislavy, aby odtud mohl s Turky u Vídně se spojiti. Karel Lotrinský porazil jej (29. července) u Prešpurka a zatlačil jej až za řeku Váh. Ale odtud stále vybíhaly loupeživé tlupy Uhrův a Tatarů na rychlých svých koních do Rakous i do Moravy, a jako před dvaceti roky za tehdejších vpádů tatarských, lidé ze strachu utíkali opět do hor a lesův a skrývali se v jeskyních a slujích; měšťané i z ohrazených měst prchali a šlechta opouštěla rovněž ze strachu své hrady a zámky. Ale tenkráte země přece byla lépe opatřena než r. 1663. Stavové moravští postavili na začátku srpna 1000 dra-

---

Belägerung der kais. Residentz Statt Wienn . . . von 7. Juli biss 12. September 1683 . . . . passiret". Tam totiž píše na str. 3.: „Den Achten Julii frühe umb 3 Uhr haben Ihro Fürstl. Durchleucht Herr Herman Marggraff von Baaden, kais. Hoff-Kriegs-Raths-Praesident, ... vorgetragen, wie dass Ihro Kais. May. Ihro Excellentz, Herrn General Feld Marschallen, Herrn Ernst Rutiger, Graffen von Stahrenberg, als Statt Obristen und Commendanten (tit.) das höchste Commando gegeben, und Ihro Excellenz, Herrn General Feld Zeugmaistern Herrn Caspar Zdencho Graffen von Capliers (tit.) pro Directore des Geheimen deputirten Consilii allergnädigst benennet hatten." Němečtí historikové podnes umlčují zásluhy hraběte Kaplíře (srv. nověji v Onckenově sbírce Erdmannsdörfrovu Deutsche Geschichte I., str. 685 a ve Spamerově Kaemmlovu Illustr. Gesch. der neueren Zeit VI., str. 751; u obou ani jméno Kaplířovo se neuvádí).

gounův a 2000 mušketýrů, vedle toho pak najati byli četní Valaši k hájení pomezních průsmyků, kdež zůstali až ke konci listopadu. Brno, Olomouc a Uh. Hradiště podaly císaři ujištění, že chtějí s nasazením statků i životů ve své povždy osvědčené věrnosti setrvati, ačkoliv hradby jejich dosud nebyly v dobrém stavu; také nebylo dostatek děl ani jiné zbraně, ani střeliva, a všechna tato města, až na nepatrnou posádku hradišťskou, byla zbavena všeliké ochrany vojenské. Zároveň prosila tato města, aby také členové stavu duchovního tam bydlící, zvláště v Brně a v Olomouci, rovněž jako vyšší šlechta a úředníci král. tribunálu i zemských desk byli za obecného nebezpečí přidrženi k týmž povinnostem, jako osoby stavu měšťanského. Těmto žádostem bylo z velké části vyhověno, Brnu dána posádka 550 m., do Olomouce vloženo 1000 m. a všem královským městům pro případ obležení slíbena včasná pomoc od císaře. Také bylo slíbeno, že nařídí vyšším stavům, pokud mají domy uvnitř měst, aby z nich také určité poplatky odváděli a k hájení měst, když ne osobně, aspoň svými zástupci se účastnili. V Olomouci tři měšťané, kteří ze strachu města opustili, byli pro velezradu potrestáni, a v Uh. Hradišti jezuité i se studenty, františkáni i cisterciáci, kteří tam uchýlili se z blízkého Velehradu, chopili se zbraně a konali vojenské služby. Také mnohé hrady nákladem vrchností byly tehda znovu opevněny a posádkami dobře opatřeny, zejména hrad Kounický od knížete Dietrichštejna a Mírov od biskupa olomuckého, hraběte Karla Lichtenštejna-Kastelkorna, který tam dal zříditi kolem dokola hradby z tesaného kamene, příkopy, valy, ano vystavěl tam i zvláštní zbrojnici.

Přese všechna tato bedlivá opatření a ačkoliv také něco císařského vojska pěšího i jízdného vedením generála Schulze bylo posláno na Moravu, přece země nebylo ani toho roku ušetřeno. Tökölovci, spojení s Turky a Tatary, vnikli netoliko na hranice, nýbrž daleko do vnitra země, až do kraje brněnského i přerovského. Z města Strážnice, které nechtělo se vzdáti povstalcům a hrdinsky se bránilo, mnoho měšťanů, když šli za svou prací do polí neb vinohradů, bylo pobito, dobytek odehnán, úroda polní zničena, ano i do města učiněn vpád s velkou mocí, kdež bylo potom pleněno a páleno. Teprve když útok rebelův na zámek byl odražen a odtud několik děl posláno měšťanům, tito se vzchopili a nepřítele zahnali. Ještě hůře vedlo se Uh.

Brodu, kamž vnikla jízda Tökölovská vylomivši městskou bránu, pod vůdci Adamem Ráczem, Petrem Hazem a Revayem; i kostely byly přepadeny, oltáře rozbořeny, posvátné hostie pošlapány, hrobky a rakve rozmetány. Převor dominikánského kláštera s mnohými jinými týrán, do zajetí odvlečen a teprve za velké výkupné propuštěn. Ve zpustošeném farním chrámě socha Mariánská byla oloupena o obětní mince a rozbita. Na ženách páchány hnusné násilnosti, mužů pobito bylo prý 1680 křesťanů, mezi nimi děkan Halámek, všichni zámečtí úředníci hraběte z Kounic a židů 268*). Spoustu dovršila ještě téhož dne tlupa zuřivců, vedená Šuhajdou od Banova, spálivši město i s farním kostelem a novou věží, která teprve předešlého roku byla vystavěna. Třicet měšťanů, kteří zůstali na živu, uchýlili se jednak do pevného Hradiště, jednak do hor, a město bylo tak zpustlé, že psi a jiná zvířata ožírala hnijící mrtvoly, než okolní sedláci je vházeli do šachet. Uh. Brod upadl potom (1686) v úplné poddanství hrabat Kounických, ze kterého teprve r. 1700 byl vybaven. Podobná pohroma stihla též Klobuky a Vsetín, ano i Frenštátu zmocnili se Kurucové a vypálili město i s farním chrámem právě tehda dokončeným. Teprve když snažili se proniknouti k N. Jičínu, byli odtud moravsko-slezskou veřejnou hotovostí odraženi a nazpět do Uher zahnáni. Byl to poslední vpád Tatarův a Turků na Moravu. Porážkou Kary Mustafy u Vídně bylo potlačeno také povstání uherské, a od těch dob naše vlast neviděla již těchto cizích hord na své půdě.

Přes to že vídeňská posádka téměř po devět neděl hrdinsky odrážela prudké útoky přesily turecké, nebylo by se zajisté podařilo zachrániti hlavní město císařské bez cizí pomoci. Tuto bezpečně očekával Karel Lotrinský jednak od knížat německých, jednak od krále polského Jana Sobieského. Králi polskému podařilo se teprve v srpnu sebrati vojsko, ač ne v počtu smlouvou varšavskou ustanoveném (10.000 m.), nýbrž jen asi 28.000 m. Tato armáda rozdělena byla na dva proudy. Jedna část, skládající se většinou z pěchoty, při které byl sám král, opustila Krakov dne 15. srpna, a teprve za devět dní dospěla do slezského

*) Tento počet, jejž udává Volný (cirk. topogr. V., 306. 322), zdá se mi příliš zveličeným. Jiné zprávy, čerpané z klášterní kroniky uher. brodské (srv. Notizenblatt, 1857, str. 8) udávají, ovšem za jediný den, 168 křesťanův a 200 židův.

Ratibora (24. srpna), odkudž bylo jí určeno táhnouti dále starou vojenskou silnicí přes Olomuc, Brno a Mikulov do Rakous. Druhá část, téměř samá jízda, jejíž velitelem byl Mikuláš Sieniawski a jejíž síla páčila se na 13 až 16.000 m., vytrhla z Krakova již dne 14. srpna, táhla západní Halič do Bělska a Těšína, odtud na Moravu, a měla se spojiti s druhou armádou teprve v Mikulově. Tímto rozdělením mělo býti jednak usnadněno zásobování četného vojska na pochodě, jednak měla ona jízda, táhnoucí východní Moravou, kryti ostatní armádu od nájezdů Emericha Tökőle a po případě i pomocného vojska tureckého, jichž úkolem bylo, jak Sobieski se dověděl, přerušiti jeho spojení s Karlem Lotrinským. Byl tedy pochodový plán krále polského velmi důmyslně sosnován a vykonána také všechna potřebná opatření, o čemž svědčí zejména, že na hlavní pochodové čáře, a to vždy ve vzdálenosti čtyř mil, byly zřízeny obrovské kolny k uschování potravin i jiných potřeb pro vojsko a na týchže stanicích objednáno množství čtyř až šestispřežných povozů k dopravě zavazadel. Také na Moravě, kudy měla armáda táhnouti, konaly se velmi bedlivě přípravy k jejímu přijetí. Brněnský krajský hejtman nařídil již 15. července vrchnosti mikulovské a drnholecké, aby zavčas opatřily 9000 liber chleba, 25 krav, 500 měřic ovsa, 30 fůr sena, 20 kop slámy a 20 sudů piva pro válečný lid knížete Lubomirského, který prý tam chce přenocovati. Dne 29. července zostřeno toto nařízení pro vrchnost drnholeckou, lednickou a břeclavskou, ježto prý král Sobieski se 60.000 m. přímo tudy potáhne.*) V Těšíně jízda polská po dlouhém a namáhavém pochodě den si odpočinula (17. srpna), při čemž se ovšem neminulo bez některých výtržností, jichž dopustili se někteří vojáci v krčmách, ježto prý jim kořalka nebyla dosti silná.**) Dne 19. srpna dorazila k Novému Jičínu, 20. srpna v poledne k Hranicím a téhož dne večer ještě k Lipníku; další pochod tohoto oddělení dopodrobna není znám, ale jisto jest, že již 25. srpna dostihlo do Mikulova, urazivši kromě dnův odpočinku denně až 36 km., což za horkých dnů srpnových byl zajisté výkon uznání hodný. Vysvětluje se také dílem tím, že

*) Notizenblatt, 1865, str. 15.

**) Naproti tomu souvěká zpráva z Hranic svědčí, že kázeň v polském vojště byla výtečná, vojáci dobromyslní a velmi zbožní. Galaš, Gesch. der Stadt Weisskirchen. 1836, str. 91.

Poláci na svém pochodě z Uher nebyli znepokojováni, ano Tököly, uleknuv se spojené moci, dal se zvláštním poslem omluviti, že loupežné nájezdy Uhrův a Tatarů, podniknuté před tím na Moravu, nestaly se z jeho rozkazu. Kara Mustafa pak, zabrán úplně obležením Vídně, nepostaral se zavčas o to, aby oddíl vojska tureckého na Moravu vypravil a tím zmařil spojení krále polského s vévodou lotrinským, ba on nedověděl se, až tři dny před rozhodnou bitvou, že vůbec nějaké polské vojsko táhne obležené Vídni na pomoc. Proto také Sieniawski, nevida se nikde ohroženým, urychlil svůj pochod do Mikulova, zvláště když k tomu byl snažně vybídnut od Karla Lotrinského, který v každém dnu promeškaném poznával velké nebezpečenství pro Vídeň. Z tohoto zrychleného pochodu také se vysvětluje, že jízda polská daleko předstihla armádu, kterou vedl sám král Jan Sobieski.

Pěchota ovšem nemohla tak rychle postupovati jako jízda, ačkoliv král nezmeškal ani okamžiku, ježto i k němu docházeli císařští poslové, prosíce za urychlenou pomoc. Důkazem jeho dobré vůle jest, že odevzdav vrchní velení nad hlavní armádou pěší knížeti Jablonowskému, rozkázal mu, aby zrychlenými pochody hleděl přijíti do Rakous, sám pak v čele 20 praporců jízdy a 3000 dobrovolníků pustil se napřed rychlou jízdou do Opavy, kam stihl dne 25. srpna, byv od měšťanstva s velkými poctami uvítán*); potom namáhavými a neschůdnými horskými cestami přes Jeseník táhl na Dvorce, Beroun a Jívovou a uraziv tak za dva dny 77 km., přijel již 26. srpna večer do Olomouce, po krátkém odpočinku, jehož dopřál jízdě na smrt unavené, 27. srpna odpoledne do Vyškova a 29. do Brna. Tam oslaven byl příchod jeho hřímáním děl se Špilberka i z hradeb městských, jakož i slavnostním vyzváněním ve všech kostelích. Městská rada, v jejíž čele byl královský rychtář Pavel Morgenthaler, přijala jej před židovskou branou, a městský syndikus doktor Daniel Kříž oslovil krále-hrdinu vzletnou řečí latinskou, ve které jej přirovnal k pyšnému orlu, který přiletěl na pomoc svému soudruhu, orlu říše římské, tlumočil nesmírnou radost brněnských a ujistil jej jejich vřelou oddanosti. Král poděkoval přívětivě skrze svého místokancléře a podal členům městské rady ruku

*) Biermann ve svých dějinách Opavy (str. 613) a Těšína (str. 318) nedovede si srovnati náležitě, že polské vojsko táhlo oběma městy, ježto mu nebylo známo, že bylo rozděleno již z Krakova na dva proudy.

k políbení. Pak se ubíral do města za hřmění děl, hlaholu trub a víření bubnů až k Biskupskému dvoru (nyní Františkovo museum), provázen měšťanským sborem, jenž seřaděn byl za dvěma korouhvemi. Na Zelném trhu Rosův pluk vojenský uvítal jej slavnostními salvami a věž radnice byla bohatě ozdobena. Byv přítomen mši svaté v chrámě sv. Jana (u Minoritů), odebral se potom k zemskému hejtmanovi hraběti Františku Karlovi Kolovratovi na hostinu, ku které přispěla městská rada hojným jídlem i nápoji, kdežto družina jeho byla vyčastována v Biskupském dvoře a v „taverně" (nyn. budově redutní). Po skončené tabuli král jel řadou bud kramářských a ulicí ševcovskou k bráně Brněnské (u nyn. městského dvora) a obnaživ hlavu, provázející jej městské radní pány propustil slovy: „Jam satis est, domini maneant hic" (dosti již, pánové nechť zůstanou zde.) Chtěl také podívati se na Špilberk, kdež byl velitelem hrabě Jan Vilém Zinzendorf, ale dospěv až k t. zv. strada coperta, pro obtížnost cesty upustil od tohoto záměru. Ještě před večerem opustil město a položil se na noční dobu táborem u vesnice Modřic, odkudž rozeslal na všechny strany zvědy, aby nebyl nenadále od Turků neb Uhrů přepaden. Tato obava jej také přiměla, že se nedal od Brna přímo na Mikulov, nýbrž více na západ a dorazil ještě dne 30. srpna do Drnholce. Odtud časně z rána (31. srpna) se 120 jezdci podnikl cestu do Mikulova, kdež jej velitel jízdy generál Sieniawski již od 25. srpna očekával. Tomuto udělil přísnou důtku za to, že proti dané instrukci příliš rychlými pochody daleko předešel hlavní armádu pěší, a rozkázal mu, aby ihned dal se na pochod do Rakous. Sám pak, vrátiv se do Drnholce, v čele svého sboru spěchal tamtéž. Obě oddělení ještě téhož dne (31. srpna) stihla do města rakouského Oberhollabrunnu, urazivše za den plných 50 km., a tam král polský přivítán byl již od vévody Karla Lotrinského. Že také pěchota polská, svěřená vedení knížete Jablonowského, svému závazku plnou měrou dostála, vysvítá z toho, že již 5. září rovněž již byla na ustanoveném místě. Celý tento pochod pomocných vojsk polských Moravou svědčí nejen o válečném důmyslu krále Jana, nýbrž i o poctivé vůli jeho, aby plnou měrou dostál slovu danému.*)

*) Zde použil jsem hlavně pěkného pojednání F. Tvarůžka, profesora v Novém Jičíně, který je sepsal na základě literární pozůstalosti novo-

Jen této okolnosti bylo děkovati, že obhájci Vídně, přese všechno hrdinství dohnaní až k zoufalství, již v noci na den 6. září mohli býti potěšeni raketami vystupujícími z výšin Vídeňského lesa na znamení, že pomoc jest již na blízku. Neboť již také dorazila ke Karlu Lotrinskému vydatná pomoc knížat německých, totiž 11.400 Sasů, 11.300 Bavorův a 8400 Frankův a Švábů, čímž veškerá armáda císařská vzrostla na 85.000 mužů, kterými už mohlo se pomýšleti na vybavení Vídně. Velký vezír Kara Mustafa dopustil se nenapravitelné chyby, že nechal průsmyky Vídeňského lesa neobsazeny a tím poskytl Karlu Lotrinskému i Janu Sobieskému plnou volnost, aby zabrali výšiny a svahy především Leopoldovy hory a Hory Lysé, odkudž jako na reliefové mapě přehlédli snadno celou rovinu kolem Vídně, obležené město i stany turecké rozložené daleko široko odtud. I svedena byla (12. září) památná bitva, ve které po desítihodinném zuřivém zápase štěstí sklonilo se ke korouhvím císařským. Ještě na večer toho dne, zatím co ohromné spousty rozbité armády turecké prchaly ve zmatku přes uherské hranice, ztrativše v boji i na útěku 70.000 mužů, vítězové slavili vjezd do osvobozené Vídně. Knížata německá hned potom se svou brannou mocí vrátila se domů, Sasové zejména nastoupili zpáteční pochod Moravou, kde mnohými škodami lidu způsobenými zavdali podnět k trpkým stížnostem. Karel Lotrinský a Jan Sobieski již po pětidenním odpočinku vtrhli do Uher, porazili oddíl vojska tureckého v nové bitvě v Parkáně (9. října), načež dobyli (26. října) staroslavného Ostřihoma. Velký vezír Kara Mustafa s troskami poražené armády nezastavil se až v Bělehradě, kdež byl na rozkaz rozhněvaného sultána hedbávnou šňůrou zardousen. (25. prosince 1683.)

---

jického purkmistra Dra. Preisenhammera a vydal v „Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens“ r. 1901 str. 374, pod názvem: „Marsch der polnischen Hilfsarmee unter König Johann III. Sobieski durch Schlesien und Mähren im Jahre 1683.“ — Pobyt Sobieského v Brně vylíčil dr. W. Schram v brněnském Notizenblattu, r. 1887, str. 39. Srv. též Trautenbergrovu Chronik der Stadt Brünn, III. str. 2[illegible]. Tento novějším výzkumy opravuje se leccos zastaralého, zejména též tvrzení Svátkovo, Děje Čech a Moravy, III., str. 242, jakoby Poláci hojným kořistením a vydíráním lidu moravského v zemi se byli zdržel a k Vídni nespěchali. Z nádhorských výkonů na pochodě Sobieského vysvítá, že Poláčům k takovému loupežení nebylo ani času dopřáno.

Porážkou Turkův u Vídně byla Morava navždy zbavena postrachu před tímto škůdcem. Stávalo se sice i v potomních letech, že Morava i se Slezskem byla navštěvována a znepokojována několikráte ještě loupežnými nájezdy z Uher. R. 1688 podnikl takový nájezd Pangrác, přívrženec Tökölyho. V dřívějších dobách byl od rytmistra barona Orlíka zajat, nějaký čas vězněn v Hradišti, ale potom na svobodu propuštěn. Přidal se však znovu k povstalcům, kteří jeho vedením r. 1688 počtem asi 600 vpadli do knížectví těšínského, vyplenili tam komorní statky a několik zámků šlechtických a nelidsky mezi lidem řádili. Nepatrný počet mužstva císařského, sesílený ve Slezsku t. zv. vybranci (jakýmsi druhem zemské obrany), na Moravě hajnými, střelci myslivci, vypraven proti lupičům vedením plukovníka Hanuše Thimba, který zejména zmařil jejich pokus o opětné dobytí Uh. Brodu a zatlačil je za hranice. Lupiči byli potom od župana trenčínského rozehnáni a Pangrác v Lipnici zajat. To byly zjevy pouze ojedinělé, ale mohly se opakovati, kdyby na hlavním bojišti Turci nabyli opět převahy.

Pochopitelno, že i další úspěchy zbraně císařské byly u nás sledovány s největším účastenstvím. V bojích těch na tisíce Moravanů bylo činno a velká část jich již do vlasti se nevrátila. A netoliko nesčetné životy lidské byly obětovány, také peněžitá břemena bylo zemi snášeti vždy větší na vedení války turecké. V proposicích, jež podány byly sněmu moravskému na počátku r. 1683, mluvilo se již o potřebě „k odvrácení vůbec vědomého a před očima stojícího tureckého nebezpečenství", a proto povoleny nejen dosavádní řádné, nýbrž i mimořádné požadavky vládní, avšak kladena při tom podmínka, aby při vojště přísný řád vojenský byl zachováván, neboť prý vojsko zejmena na pomezí uherském dopouští se velkého vydírání přípřeží, potravin a pice, aniž se obyvatelstvu dostalo za to nějaké náhrady. Roční příspěvek Moravy na válku v letech 1683—1688 činil 365.000 zl. nečítaje v to náklad na zemskou hotovost proti vpádům uherským a tureckým. Nad to stavové povolili pro léta tato postaviti do pole a ošatiti 1305 mužů; když pak r. 1688 vypukla také válka s Francouzi, povoleno postaviti nových 1880 mužů do pole, kteří posláni bojovat na Rýn. Kromě toho sněm moravský, zahájený 9. prosince 1688 a ukončený 5. května 1689, povolil především na opevnění míst branných (Brna, Olomouce a Uh. Hradiště)

a na opatření [illegible] potřeb vojenských 75.000 zl., na vedení války s Turky a Francouzi 800.000 zl., jež se měsíčně měly spláceti po 25.000 zl., konečně mimořádnou daň tureckou v obnosu 65.000 zl. Tytéž dávky opakovaly se v obou potomních letech. R. 1692 císař následkem stálého zvyšování potřeb vojenských zavedl zvláštním dekretem na Moravě, tak jako v Čechách, daň z hlavy, již měl každý usedlý i neusedlý bez výjimky odváděti. Toto nařízení způsobilo mezi stavy velké roztrpčení, ježto i dle Obnoveného zřízení zemského daně vypisovati a vybírati příslušelo pouze sněmu zemskému a tím tedy práva jeho byla porušena. Poněvadž však vláda v té věci nechtěla ustoupiti, stavové moravští, podobně jako čeští, raději se uvolili zaplatiti ze svého měšce 150.000 zl., při čemž stav duchovenský vyslovil, že tuto novou dávku povoluje jen z nejnutnější potřeby, že však pro budoucnost se k ní nikterak nezavazuje. Stálým zvyšováním položka peněžní na sněmé povolená dosáhla r. 1694 téměř 800.000 zl., kromě pravidelného odvodu 1306 nováčků, na [illegible] zbrojnou výpravu bylo povoleno po 24 zl., tak že z každého [illegible] vybíralo se již po 28 zl. a z každého komínu ([illegible] daně) po 4 zl. Tento stav potrval až do r. 1699, kdy [illegible] s Portou tureckou byl již uzavřen, a teprve toho [illegible] snížena daň o 100.000 zl., r. 1700 a 1701 o dalších 100.000 a [illegible] počet [illegible] snížen byl na méně než polovici. Zvýšení [illegible] potom bylo obnoveno, jakmile vypukla válka o dědictví španělské.

Jak [illegible] bylo obyvatelstvu, hlavně selskému a městskému, přinášeti tyto oběti, vysvítá také z toho, že východní Morava [illegible] nájezdy opět byla poplenéna a tedy neschopna k [illegible] jakékoli berní. Země se proto od dob třicetileté války [illegible] zotaviti. R. 1679, tedy více než 30 let po míru [illegible] část domů ještě zůstávala zpustlá, role [illegible] obyvatelstva za celou tu dobu přibylo sotva [illegible] venkovský živil se namnoze chlebem, jejž i peki [illegible] a [illegible] si [illegible] [illegible]*)

[illegible] moravský měl jsnou zadostučiněnou, že všechny [illegible] nemírné částky peněžité neoyly obětovány na-

[illegible]

darmo. Již po porážce Turků u Vídně Benátčané i Polsko osmělili se přistoupiti za spojence císařovy. V Uhrách pak potomní léta tvoří nepřerušenou řadu slavných vítězství, na kterých zajisté i mnozí Moravané měli podíl i zásluhu. Roku 1684 Karel Lotrinský dobyl Pešti, roku 1685 Nových Zámků, poraziv před tím (16. srpna) ve velké bitvě u Ostřihoma velkého vezira Ibrahima pašu. Pád této pevnosti, pošinuté nejdále k hranicím moravským, vzbudil na Moravě velké plesání. Již i Emerich Tököly dal se ve vyjednávání s císařem, což však přerušil Ibrahim paše, dav jej zajati a odvézti ve vazbě do Carihradu, kdež na něj také svalil vinu své porážky. Přívrženci Tökölovi zbaveni tím svého náčelníka, poddávali se šmahem císaři, když jim bylo slíbeno odpuštění. Oddíl vojska císařského obsadil horní Uhry. R. 1686 Karel Lotrinský, sesílen pomocmi knížat německých i četných dobrovolníků ze všech končin Evropy, s 90.000 muži oblehl Budín, a ač posádka turecká hrdinsky se bránila, po sedmi nedělích ho dobyl (2. září), čímž vyvráceno bylo po 145 letech panství turecké při středním Dunaji. R. 1687 velký vezír Soliman paša poražen u Harkáně nedaleko památného bojiště moháčského. Karel Lotrinský zmocnil se potom Slavonie a vtrhnuv odtud do Sedmihradska, donutil knížete Michala Apafa, že uznal vrchní panství císařské a přijal do dvanácti svých měst císařské posádky. Povstání šlechty uherské potlačeno nadobro, Tökölyho propuštěný ze zajetí tureckého nesměl se již do země vrátiti a nad nejbližšími jeho přívrženci vykonány přísné tresty vojenským soudem v Prešově. Císař Leopold však zastavil všeliké další pronásledování, když stavové uherští na sněmě v Prešpurce (18. října 1687) přijali předložené jim dva zákony o zrušení závěrečného článku zlaté bully krále Ondřeje II. a o dědičném právě mužských členů rodu Habsburského na trůn uherský dle řádu prvorozenství. Na základě toho byl ještě toho roku (9. prosince) prvorozený syn císařův Josef korunován za krále uherského. Když potom na místě onemocnělého Karla Lotrinského vrchního velení armády císařské ujal se markrabí Ludvík Badenský, přálo i jemu štěstí válečné, zejména dobyto útokem (6. září 1688) srbského Bělehradu, nejdůležitějšího klíče ke království uherskému. Toho roku již jen v pěti městech uherských, Sigetě, Kaniži, Jagru, Varadíně a Temešváru zbývaly posádky turecké, nepatrné trosky někdejší slávy a pýchy osmanské!

Není divu, že za tak příznivých okolností vláda císařská umínila si netoliko vytrhnouti celé Uhry z panství cizího, nýbrž pojala i dalekosáhlý záměr, osvoboditi slovanské národy na Balkáně ode jha tureckého. Tomuto záměru však postavily se nové překážky v cestu. Král francouzský Ludvík XIV. ve vítězném postupu zbraně císařské viděl po budoucnost nebezpečenství pro sebe a vyhlásil tedy r. 1688 za různých záminek novou válku císaři i říši německé. Byl tedy císař nucen poslati část vojska svého na Rýn a velení nad ním svěřil opět Karlu Lotrinskému. Ale ani tím nebyl ještě postup císařských zastaven. Ludvík Badenský z dobytého Bělehradu pronikl údolím řeky Moravy do vnitrozemí srbského a dvěma vítězstvími, u Patacina a u Niše (24. září 1689) zmocnil se velké části Srbska, kdežto jiné vojsko císařské dobylo Malé Valachie. Tyto úspěchy byly zmařeny novým velkým vezírem tureckým, Mustafou Kiuprilim, který zavedl v říši i ve vojště tureckém lepší pořádek. Srbsko i s Bělehradem padly opět do rukou nepřátelských. Za to však v Uhrách padla Kaniže (1690) a po skvělém vítězství Ludvíka Badenského u Slaného kamene (19. srpna 1691) nad velkým vojskem Mustafy Kiuprili, který v tomto boji padl, dobyto také Velkého Varadína (5. června 1692). Smrtí vévody Karla Lotrinského císař nucen byl odvolati osvědčeného Ludvíka Badenského na bojiště francouzské a tím byly na čas úspěchy císařské zastaveny, ježto velitelství svěřeno neschopnému Bedřichovi Augustovi, kurfirstovi saskému. Rozhodný obrat však nastal, když vrchním velitelem armády císařské jmenován byl na radu Rüdigera Stahremberka tehda 34letý princ Eugen Savojský, který již r. 1683 vyznamenal se v bitvách u Petronella a u Vídně. Od něho poražen byl sultán Mustafa II. u Zenty při přechodu přes řeku Tisu s ohromnými ztrátami (11. září 1697) a skvělý úspěch tento korunován mírem uzavřeným v Karlovicích (26. ledna 1699): celé Uhry kromě banátu temešvárského, Sedmihrady a Slavonie dostaly se pod přímé panství císařovo.

V. Stav náboženský a procesy čarodějské.

Ve věcech náboženských císař Leopold I. byl na svou dobu dosti snášenlivým, ačkoliv i on uznával hlavně z politických příčin výhodu, budou-li dědičné země jeho i církevně sjednoceny. Významným v té příčině jest nařízení, které vydal brzo po svém

nastoupení na trůn (2. května 1657), aby se provádění katolické reformace dálo šetrným způsobem, aby zejména poddaní byli zachováni zemi, nikoli však odtud vypuzováni; ale jinak nemělo se od dosavadního obracování na víru katolickou nikterak upouštěti. Jiným císařským dekretem (27. dubna 1667) poukázáno na množství případů, kde nekatolické obyvatelstvo z moravských panství vybíhalo do Slezska, aby se tam účastnilo náboženských cvičení, a úřadům nařízeno, aby přísným dozorem hleděly tomu zabrániti.*)

Tato snaha byla také mnohostranně podporována, a zvláště stavové moravští na sněmích neopomíjeli prohlašovati náboženství katolické za nejpřednější základ a hlavní privilegium markrabství moravského. Za císaře Leopolda k obracování nekatolíků nebylo již uživáno prostředků násilných, nýbrž hlavně misií a poučování mírného. Veškero kněžstvo, světské i řeholní, účastnilo se této práce, nejvíce však vynikl horlivostí řád jezuitský. Jeho koleje a residence nejvíce vychovávaly mládež v duchu katolickém, jeho misie působily nejvydatněji i u nekatolíků velmi houževnatých a zatvrzelých. Nejlépe se jim dařilo u luteránů. Dle svědectví Balbínova**) obráceno bylo na Moravě od samých jezuitů za 18 let (1661—1678) neméně než 11.362 osob, mnohem více nežli v Čechách za touže dobu, a to hlavně v Olomouci, na panství Šternberském, v Rymařově, Vsetíně, Uh. Hradišti, Brně, Jihlavě, Telči, Třebíči, Jimramově a j.

Přese všechnu tuto horlivou činnost zbylo v zemi dosti nekatolíků. Ano i někteří členové rodů šlechtických, často vzácných, zůstávali nekatolíky a přes přísné rozkazy císařské ze země neodcházeli, u svých katolických příbuzných se skrývajíce. Ano na západní Moravě, zvláště na Třebíčsku, i někteří držitelé statků byli dosud nekatolíky a poskytovali útočiště lutheránům i Bratřím na svých panstvích. Konečně císařským listem ze dne 14. března 1665 dána nekatolickým osobám šlechtickým poslední lhůta tříměsíční, buď aby se ke katolictví obrátily nebo se vystěhovaly,

*) D'Elvert, Schriften XVI., 675.

**) Statistické výkazy o tom dopodrobna uvedeny jsou od A. Rezka v Čas. Mat. Mor., r. 1892, str. 19 násl. Srv. téhož Dějiny prostonárodního hnutí náboženského, str. 49 násl., kde však zprávy o Moravě jsou dosti chudé. — Slavík, Morava po válce třicetileté, str. 205. — Rezek a Svátek, Dějiny Čech a Moravy za Leopolda I. na rozličných místech.

a hned potom (5. září) vydán rozkaz proti jich přechovávačům, jimž hrozilo se tresty a pokutami.*) To účinkovalo, ačkoliv ne ihned. Po některý čas v Bystrém, české osadě při moravských hranicích, bylo shromaždiště nekatolických rodin šlechtických z Čech a nepochybně i z Moravy. Ale zákazy byly opětovány a přísně prováděny, takže veškera šlechta za krátký čas vesměs se buď pokatoličila nebo ze země vytratila.

Mnohem zdlouhavěji a s většími nesnázemi katolická reformace pokračovala u ostatních tříd obyvatelstva, zvláště na hranicích zemských, uherských i slezských, kde lid, když mu bylo překáženo v jeho řádech náboženských, odcházel do sousední země (Uher nebo Slezska), a zase se do vlasti navracel, kdykoli pronásledování pominulo. Stavové moravští hleděli vždy novými usneseními sněmovními (zejména 11. června 1667 a 27. července 1668) toto přebíhání zastaviti, hrozíce vinníkům přísnými tresty. Sami mezi sebou se zavázali, že netoliko budou podporovati obracování nekatolíků na svých statcích skrze misionáře a faráře, ale že také k žádným úřadům, ať při správě statků, ať ve městech vrchnostenských, městečkách i dědinách, za sluhu, úředníka, rychtáře, konšela a cechmistra nebudou dosazovati jiných osob, leč věrné katoliky. Tento závazek byl zostřen ještě jiným usnesením sněmovním (22. června 1669), že také mlýny, železné a měděné hutě i sklárny pouze katolíkům budou odevzdávati a že k zamezení tajných náboženských schůzek nekatolických i přebíhání za hranice užívati budou služeb myslivců a hajných, kteří ovšem musí býti dobrými katoliky. Zároveň zapovězeno bylo co nejpřísněji zvonění i zpěv při pohřbu nekatolických poddaných, jakož i doprovázení od cechův, zvláště pak velkými tresty pohrozeno těm, kdož by se rouhali nebo spílali misionářům, kteří byli od J. Vel. Cís. na předešlém sněmě aprobováni.**) Těmito prostředky doufali stavové podporovati zavedení jednotné víry v zemi.

V prvních letech panování císaře Leopolda k této nevázanosti mnoho přispívalo, že biskup olomucký, arcikníže Leopold Vilém, byl po nejdelší čas mimo diecezi a mnoho se o ni

*) Dekret ten zjištěn jest posud jen v Čechách, srv. Rezek, l. c. str. 305, ale ze souvislosti náboženských věcí v Čechách i na Moravě nelze pochybovati o jeho platnosti také pro tuto zemi.

**) D'Elvert, Schriften XVI., 676.

nestaral. Po jeho smrti (20. listopadu 1662) zvolen byl od kapitoly (15. února 1663) teprve čtrnáctiletý arcikníže Karel Josef, mladší bratr císařův, ale zemřel již po roce (21. ledna 1664). Nástupcem jeho stal se dosavadní děkan kapituly solnohradské, hrabě Karel Lichtenštejn-Kastelkorn, který odtud po 31 let (do r. 1695) spravoval biskupství olomucké a horlivým prováděním katolické reformace podobal se kardinálu Dietrichštejnovi. Praví se, že za jeho působení na 50.000 nekatolíků bylo obráceno na víru katolickou.*) V hornatějších krajinách udrželi se nekatolíci nejdéle. Velkou nesnází byl také nedostatek světských kněží, tak že jednomu faráři dáváno ve správu i několik kostelů, a jsou případy ještě na sklonku XVII. století, že byli v celém nynějším dekanátě pouze dva faráři. Farních osad bylo tehda v celé Moravě toliko 430 (nyní jest jich 921) a nových kostelů bylo za celé ono století v brněnské diecezi vystavěno pouze šedesát. Ještě do r. 1691 mnoho kostelů a far stálo opuštěných, neboť farních či zádušních pozemků vrchnosti nebo osadníci užívali, a nechtějíce je vraceti, zdržovali tím zřizování far nových.**)

Tento neblahý stav náboženský pohnul biskupa Karla Lichtenštejna k důrazným opatřením. Po celé diecezi konány byly generální vizitace, aby biskup shledal, čeho kde se nedostává. Pro pastýřskou činnost děkanův a farářů sepsány a tiskem vydány instrukce a velký důraz v nich položen zvláště na mravní bezúhonnost kněžstva. Knihy kacířské poručeno sbírati a páliti, k misiím především zjednáváni členové řádu jezuitského z moravských kolejí a biskup platil veškeren náklad s misiemi spojený z vlastních důchodů. Kde bylo třeba, zřizoval stále misionářské stanice a kněze v nich žijící opatřoval výživou. Jezuitům odevzdal zejména faru v Tuřanech, velmi navštěvovaném Mariánském poutnickém místě u Brna, se všemi požitky a zřídil tam jejich residenci se základním jměním 5500 zl. (r. 1666). Mariánský kultus byl tehda také v jiných místech zaveden, na příklad ve

*) Tak tvrdí Pilař a Moravec III., 545. Že toto číslo není upřílišeno, nepřímo potvrzuje Rezek, Děj. Čech a Mor. za Leop. I., str. 321, kde píše: „V papežském breve z r. 1674 (nalezeném v archivě Kroměřížském) praví se, že biskup Lichtenštejn za prvních deset let biskupování svého obrátil působením svým 15.000 kacířů na víru katolickou."

**) Slavík, Morava atd. str. 206.

Křtinách, kde paní Zuzana ze Zástřizla darovala (r. 1687) tamějšímu kostelu statek Jesenecký. Později biskup oblíbil si také řád piaristský, zřizoval semináře i školy, a hlavně staral se o řádný dorost kněžstva. V provádění katolické reformace byl stejně horlivý a neúprosný, jako kdysi kardinál Dietrichštejn. V Třebíči, kdež jak ve městě i v jeho okolí hojně bylo nekatolíků, jezuitům valně se nedařilo, poněvadž nebyli od vrchnosti dosti podporováni. I byla vrchnost k tomu donucena, že dala všechny nekatolické sousedy pozavírati a dříve nebyl nikdo z vězení propuštěn, pokud neslíbil, že bude živ jako katolík. Tím teprve město obráceno bylo na víru katolickou, ale poněvadž i potom ještě někteří lidé vraceli se ke staré víře, zůstali dva jezuité ve městě. V okolí třebíčském však i potom dlouho ještě přes horlivé působení misionářů bylo dosti nekatolíků, zvláště Bratří a lutheránů. Že ani v Olomouci, sídle biskupském, řády katolické nenalezly dosud úplného průchodu, vysvítá z nařízení, vydaného pro tamější měšťany r. 1674, jímž všichni zavazují se pravidelně do kostela choditi a tam vytrvati po celé kázaní i mši svatou, zakazuje se prodej piva, kořalky i vína, pokud trvají posvátné obřady mešní, v neděli i ve svátek zapovídá se všeliká práce*). Když r. 1679 stal se opatem kláštera Hradišťského u Olomouce proslulý Norbert Želecký z Počenic, jehož zásluhou vystavěna nová nádherná budova klášterní tamtéž, působením jeho čtyři protestantští umělci, zaměstnaní při této stavbě, přestoupili k víře katolické. V Brně ještě r. 1697 byl na základě rozsudku českého apelačního soudu uvězněn na Špilberce jakýsi Jan Eyselt, který, ač přijal víru katolickou, přece později zase se vrátil k vyznání luteránskému a při něm houževnatě setrval. Mnohem houževnatěji ještě než v ostatních krajích setrvali Valaši při své staré víře, ač tam hojně misionářů. zvláště jezuitů, bylo rok co rok vysíláno. Na zámku Vsatském bydleli pravidelně dva nebo tři, chodili po dědinách, přemlouvajíce lidi a berouce jim náboženské knihy, zatvrzelce pak dávali uvěžňovati, při tom však stále toužili na tvrdošíjnost Vsacanů, zvláště soukenníků, syndika a starších obecních.**) Na Rožnovsku a Meziříčsku zvláště přísně počínal si pán oněch statků, Bernard z Žerotína, který své neposlušné poddané násilnými prostředky honil do kostelů, ano

*) W. Müller, Gesch. der Stadt Olmütz, str. 192.

**) M. Václavek, Dějiny Vsetína, str. 121.

dával je pro kacířství odsuzovati i k několikaletému vězení a nucené práci na hradbách.*)

Jak důrazně a bezohledně biskup Karel Lichtenštejn dovedl vystupovati proti nekatolíkům, patrno bylo ve Slezsku. R. 1671 vypravil dva misionáře jezuity do Hlubčic a okolí, provázené vojáky a soudními sluhy, kteří prohlíželi domy i chaloupky, zabavovali nalezené bible i postily, odnímali děti rodičům luteránským a posílali je na vychování do jezuitské koleje opavské. Proti tomuto jednání měšťané podali stížnost k císaři Leopoldovi i ke kurfirstovi saskému. Biskup olomucký, jemuž tato stížnost byla odevzdána k posouzení, v odpovědi své poukázal na to, že knížetství opavské nebylo pojato do miru vestfálského, na nějž se stěžovatelé odvolávali, a že vůbec jest ještě sporno, zdali oboje knížetství, opavské i krnovské, nenáležejí dosud k území moravskému, že však musí císaře na to upozorniti, jak škodlivou může se státi rozdílnost v náboženství v dobách válečných, čehož jasným dokladem jsou žádosti Hlubčických k říšským knížatům o zakročení. Zákaz sňatků pro evangeliky prohlašuje za účinný prostředek, aby se obraceli na víru katolickou, vylidňování země pokládá za jalovou vytáčku, pohřbívání nekatolíků v nesvěcené půdě jest prý všeobecně v jeho diecezi zavedeno. Na to odpověděl císař, že se má setrvati při misiích jezuitských, že však se mají díti bez násilí a uvěžňování. Městská rada i rychtářství na venkově mají se osazovati osobami katolickými, zákaz sňatků pro nekatolíky schválen, pro pohřbívání jejich pak má se vykázati kus nezasvěcené půdy vně města; v šesti měsících mají všichni protestanté buď státi se katolíky anebo se vystěhovati; aby však se předešlo vylidnění země, mají se již nyní pod rukou získávati odjinud katoličtí měšťané. Tehda na 400 měšťanů vystěhovalo se z Hlubčic, ostatní se podrobili. Na doléhání biskupa olomuckého císařská vláda v obou knížetstvích zakázala čtení postil i písní luteránských, chození do cizích kostelů, vyloučila luteránské stavy z koupí deskových statků zemských, ze všech čestných úřadův a zakázala posílati děti jejich do cizozemských škol. Stížnost podaná od zemských stavův opavsko-krnovských (1675) byla královskou kanceláří dvorskou jako bezdůvodná zamítnuta. R. 1670 vedle koleje opavské založil biskup Karel z Lichtenštejna jezuitskou kolej v Krnově. Stejně důrazně

*) Notizenblatt 1872, str. 1.

pak jako on na Opavsku, počínal si v ostatním Slezsku, zvláště na Těšínsku, vratislavský biskup Šebestian z Rostoka. Ale jejich úsilí potkávalo se s účinkem daleko méně patrným ještě než na Moravě. Obyvatelstvo z velké části přidržovalo se ve svém nitru staré víry, v čemž bylo utvrzováno od potulných kazatelů („buschprediger"), kteří občas do země potají přicházeli, a také od učitelů, kteří v odlehlých chatrčích a na skrytých místech jim postilu a bibli předčítali. Známost o těchto tajných výkonech náboženských pronikla i přes hranice Opavska a zvláště z Moravy přicházeli sem lidé, aby se jich účastnili. Proto také v rakouské části Slezska zachovalo se poměrně více luteránů než v Čechách a na Moravě.*)

* * *

Nejsmutnějším dokladem tehdejšího poklesnutí a sesurovění mravního jest povšechně zakořenělá víra v čarodějství a z ní vyšlé kruté pronásledování osob podezřelých. Víra tato měla sice původ svůj v dávných dobách středověkých, ale nikdy nezpůsobila hroznějších spoust nežli právě v druhé polovici XVII. století. Tehda dospěla víra či lépe pověra ve strašidla a kouzla k nejbujnějšímu rozkvětu. Všem třídám lidským společná nevědomost, jež si neuměla vysvětliti ani nejpřirozenější souvislost mezi příčinou a účinkem, byla kyprou půdou pro nejhorší nesmysly a báchorky. Bídný stav, do kterého upadlo tehdejší školství nejen u nás, nýbrž po celé střední Evropě, zavinil z velké části tuto nevědomost. Veškeré vyučovatelství bylo téměř výhradně v rukou dvojího řádu, vyšší měli jezuité, nižší piaristé. Obecné školy na venkově za války třicetileté většinou zpustly anebo živořily v nejsmutnějších poměrech, jsouce ponechány samy sobě. Vyučování v klášterních gymnasiích, které úplně zanedbávalo obojí řeč zemskou, českou i německou, obmezovalo se na dějiny, staré řeči, a to zvláště pečlivě pěstovanou „latinitas", náboženství, mathematiku a něco málo reálií. Výsledky tohoto studia byly tak chatrné, že, jak úřady si stěžovaly, absolvovaní gymnasisté nedovedli ani správně německý list napsati. Filosofické a theologické studium, pro které zřízeny byly obě fakulty university olomucké, pohříženo bylo ve středověkou scholastiku a polemiku. Teprve r. 1679 stavové moravští zřídili tamtéž stolici

*) Biermann, Gesch. des Fürstenth. Troppau, str. 549 násl.; Gesch. des Fürst. Teschen, str. 322 násl.

věd právních, kterým však učil pouze jediný professor, později ustanoveni tři učitelé této právnické fakulty. Další pokusy stavů vystrojiti v Olomouci úplnou universitu, rozbily se o odpor jezuitů. Šlechta byla všechna zaujata francouzskou řečí i mravem, které byly tehda vlivem dvora Ludvíka XIV. zdomácněly po celé střední Evropě. Vzdělanost cizí zvláště francouzská a vlaská byla jen vyšším stavům přístupna, ježto ostatním třídám obyvatelstva návštěva cizozemských universit bez zvláštního svolení vládního přísně byla zakázána; také dovoz cizích knih podroben byl přísné censuře, která zároveň bděla nade všemi výrobky domácího knihotisku. A takových nebylo právě mnoho, neboť následkem jednak přísného provádění katolické reformace, jejíž neposlední činností bylo pálení a zabavování knih podezřelých, ještě více pak následkem zkáz války třicetileté dosti četné tiskárny moravské z dob předešlých zanikly všechny až na jedinou v Olomouci, která se udržela pod ochranou biskupa a university jezuitské. Teprve r. 1689 podařilo se královskému tribunálu zlomiti tento monopol a založena druhá tiskárna moravská v Brně, třetí ve Znojmě r. 1718 (v Opavě 1716). Censura byla úplně v rukou jezuitův a teprve za císaře Josefa I. (1709) přenesena částečně, totiž pokud se týkala politického čili světského tisku, na královský tribunál. Periodického tisku po způsobu našich novin tehda ještě nebylo. Proto také literatura obou řečí byla chudičká, zvláště německá, znetvořená cizími většinou francouzskými slovy, sloh listin a jiných veřejných dokumentů nesrozumitelný a těžkopádný.

Tam, kde jistá míra vědění nevykazuje myšlení lidskému pevné meze, obrazotvornost a pověrčivost mají volné pole a sváději lidstvo na osudné scestí. Tak bylo i v této době. Kdekoliv nějaké neštěstí se stalo, jehož příčina nebyla ihned na jevě, tam předpokládalo se nutně dílo ďáblovo. Nemoci u lidí a zvířat pokládány byly větším dílem netoliko od surových tříd nižších, nýbrž i od vzdělanců, mezi jiným i od kněží nejvyšších hodností, za výsledek očarování. Kdo měl nápadné štěstí ve svých podnicích, na toho ihned uvaleno podezření, že uzavřel smlouvu s ďáblem, jemuž upsal spásu své duše za poklady a jiné štěstí pozemské. Nové vynálezy nebo hlubší výzkumy v přírodě uváděny byly v nutnou souvislost se zlými duchy. Zvláště ženské osoby bývaly velmi snadno uváděny v podezření; stačilo pouze,

byla-li neobyčejně krásna neb i [illegible], nebo měla-li nějakou tělesnou [illegible] s ďáblem.

Také ve středním věku věřilo se v [illegible] nadpřirozené, avšak tehda, ba ani v XV. století víra ta nevyžadovala ještě tolik krvavých obětí. Příčinou toho bylo, že vyšetřování se dálo dříve hlavně na základě výpovědi svědků a tedy se stávalo často, že obžalovaná osoba, prokázavši svou nevinu, zase byla propuštěna. Obrat v tom nastal během války třicetileté, kdy věci té ujaly se úřady světské a duchovní, a kdy hlavním prostředkem, aby se obviněná osoba přiznala, stalo se právo útrpné čili mučení druhu nejhroznějšího. Potom stačilo nejlehkověrnější svědectví proti osobě, třebas dosud úplně zachovale, že byla zatčena a vyslýchána od zvláštního soudce nad čarodějníky. Nepřiznala-li se ihned, nastala tortura, rozdělená na několik stupňů, čím dále tím bolestnějších.* Muka ta byla tak hrozná, že ani nejsilnější mužové jim neodolávali a raději přiznávali se k nejhorším zločinům, třebas jich nikdy nespáchali. Mnozí muk těch ani nepřežili, nýbrž umírali v žalářích, jiní, kteří se přiznali na mučidle, potom zase svá přiznání odvolávali, čímž však nové trápení na sebe přivozovali, neboť čarodějství pokládáno bylo za mimořádný zločin, podporovaný přímo zlým duchem (delictum exceptum). Tak konečně vynuceno bylo úplné vyznání, po němž následoval rozsudek smrti, nejčastěji upálením na hranici. Mučením vynucováno na nešťastných obětech, aby udávaly své spoluvinníky, a tu zase, aby zkrátily svá muka, udávaly často osoby, jichž jména jim maně na pamět přišla; takovým způsobem vyšetřování rozšířeno na mnoho lidí nevinných, z nichž málokterému podařilo se uniknouti strašlivému osudu.

---

*) Prvým takovým stupněm byly palečnice čili palcové šrouby, ve kterých palce byly rozmačkány; nepomohlo-li to, vtěsnány byly lýtka i holeně do t. zv. španělské boty a sevřeny tak, že se v nich i kosti roztříštily; při tom ku zvýšení bolestí tlouklo se kladivem do šroubů. Třetím stupněm byl skřipec (expanse, elevace), kde mučenému byly ruce na zádech svázány, okolo rukou připevněno lano a on stále vyzdvihován ke stropu a spouštěn dolů, až ramena vymknutá trčela do výše nad hlavou; toto mučení trvalo až tři i čtyři hodiny a zvyšováno španělskou botou a palcovými šrouby. Potom kapána na nahé tělo hořící síra neb smola nebo hořící světla držána pod paždím nebo na šlapadlech. Srv. D'Elvert, Schriften XII., 366.

Nám Slovanům jest neobyčejným zadostučiněním okolnost, doznaná od samých historiků německých, že toto pronásledování čarodějníkův a čarodějnic nejvíce zuřilo na půdě německé.*) Kolem r. 1659 dal biskup bamberský upáliti na 600, virchburský dokonce na 900 osob, mezi nimi i vznešené osoby, doktory, radní pány a j., jako čaroděje a zaklínače zlého ducha. Podobným způsobem řádil v Lipsku Benedikt Carptzow († 1666), který požíval velké vážnosti a nazýván byl „zákonodárcem saským"; on sám přivedl přes sto lidí z podobných příčin na hranici. Také v Uhrách a v Sedmihradsku a v zemích alpských, zvláště ve Štyrsku a v obojích Rakousích pronásledování kouzel nabylo značných rozměrů. Na Moravě hlavním sídlem tohoto řádění byly od Němcův obývané severní krajiny při hranicích slezských, zvláště města Šumperk, Rymařov, Beroun a Dvorce, pak na panství losinském a vizenberském. Nejpověstnějším místem, kde se dle obecné pověry čarodějnice scházely a s ďáblem své orgie provozovaly, byla hora Peterstein nedaleko Praděda. V českých krajinách Moravy, jakož i ve větších městech, vyjma Olomouc, toto zlo nebylo valně rozšířeno, aspoň místní kroniky nepodávají o tom žádných zpráv. Že právě kolem Šumperka se tak rozhostilo, vysvětluje se blízkým sousedstvím knížectví nisského ve Slezsku, kde již v první polovici XVII. století čarodějství krutě bylo stíháno. O tom nás nejlépe poučuje kratičký výňatek souvěké zprávy:**) „V té době asi (r. 1651) čarodějnice a netvorové hemžili se ve Slezsku, zvláště kolem Nisy, v celých zástupech co nejstrašněji; ačkoliv vrchnosti proti nim vykonávaly ostré executiones, tak že do samotného Cukmantlu bylo objednáno osm katův, kteří měli velikou práci se spalováním a stínáním a pro veliké množství této havěti mistři popravčí vstrkávali po šesti až osmi kusech do ohnivých peci, aby tím lépe svou práci urychlili." Tam také pověstný inkvisitor čarodějů Boplig nabyl k potomnímu provozování svého řemesla prvních zkušenosti.

Našemu věku zůstane věčnou zahadou, že tak osudný omyl mohl se zmocniti veškerého pokolení lidského té doby. Vždyť i nejvyšší a nejosvícenější osobnosti věřily v kouzla. U nás horlivými pronásledovateli čarodějství byli na př. hraběnka Angela

*) D'Elvert, Schriften, XII., 324.

**) Lichtstern, Schlesiens curieuse Denkwürdigkeiten, Frankfurt, 1689, 2. díl, str. 2233. — Theatrum europ. VII., 248.

Gallová, roz. Žerotínova, majitelka panstvi losínského, říšská knížata slezská Karel Eusebius a Adam Ondřej z Lichtenštejna, ano sám biskup olomucký, hrabě Karel Lichtenštejn-Kastelkorn podporoval upalování nebohých obětí jakožto dílo bohulibé. Císař Ferdinand III. dal r. 1656 na radu svých důvěrníkův i výboru stavovského pořídíti od nejznamenitějších právnických učenců té doby soudní řád pro Dolní Rakousy, jehož 60. článkem ony osoby, „které vedle zapírání křesťanské víry zlému duchu se oddaly, s ním obcovaly anebo tělesně se pomísily", odsuzují se k trestu ohně, který jen za okolnosti zvláště polehčujících může býti zmírněn předchozím stětím hlavy. Podobný řád byl také zaveden v zemích koruny české, jak o tom svědčí zachovaná akta královského apelačního soudu českého se sídlem v Praze, k němuž šla všechna odvolání ve věcech civilních i trestních, týkajících se lidu městského i selského.*) Ze všeho jednání soudního té doby jest patrno, že víra v čarodějství byla i mezi nejvzdělanějšími hluboko zakořeněna. O tom svědčí také nařízení císaře Leopolda I., jinak dobře míněné (27. ledna 1670), aby se proti udávaným čarodějnicím nepostupovalo spůsobem lehkovážným a bez očividného důkazu, nýbrž teprve když by již některé důkazy byly po ruce, tyto pak aby J. Vel. byly odeslány a vyčkána nejmilostivější jeho resoluce. Pramálo bylo mužů neohrožených, jako byl na př. jezuita německý Fridrich Spee († 1635), kteří se odvážili ve svých spisech vystoupiti proti tomuto veřejnému mínění. Hroziloť takovému smělci, že sám bude obviněn ze spolku s ďáblem a na hranici zaplatí svou smělost životem.

K rozšíření procesů čarodějských přispívala též okolnost, že osobám v nich zaměstnaným, zvláště soudcům a popravčím kynul z nich nemalý prospěch hmotný. K vyšetřování a řízení takových procesů bylo nesnadno získávati z pravidla zkušené muže, ježto obyčejní soudcové zemští a vrchnostenští neradi se k takovému dílu propůjčovali. Proto také ony vrchnosti, jimž záleželo na provedení takových procesů na jejich statcích, dávaly si diktovati od oněch soudců velmi těžké podmínky. Nejpověstnější z nich, Fr. Jindřich Boblig z Edelstadtu, uměl

*) Zprávy o tom zachoval Jan Jakub Weingarten, sekretář tohoto soudu, v rozličných spisech vydaných od r. 1682—1694. — Spisy ty uvádí D'Elvert, Schriften, XII., 338.

tohoto povolání velmi dobře využitkovati ve svůj prospěch. Z Olomouce, kdež se bezpochyby živil soukromým zastupováním stran, povolán byl (r. 1678) od hraběnky Angeliny Gallové na panství velko-losinské, aby tam vyšetřoval a řídil procesy proti čarodějům a čarodějkám. Dlouho bylo s ním vyjednáváno, ježto kladl v příčině platu přepjaté požadavky, až konečně mu povolen byl pohodlný byt, strava, sluha, říšský tolar denního platu a kromě toho značné diety i cestovné na četných komisích. Téhož platu dostalo se mu potom i od knížete Lichtenštejna, když procesy rozšířily se na jeho statky, ano v potomních letech Boblig dostával zde týdně tři zlaté, vědro piva a v Šumperku pohodlný byt. Kromě toho byl zvláště placen od biskupa olomuckého, když vyšetřování zavedeno též proti některým kněžím. Čím více obžalovaných, tím skvělejší příjmy měl soudce, a tedy snadno pochopíme úsilovnou snahu Bobligovu, aby na každé osobě obviněné mimo jiné udání nejvybranějšími mukami vynutil též jmenování co nejvíce spoluvinníkův, aby i na tyto mohl uvaliti obžalobu. Proto také seznam popravených vykazuje většinu lidí ze stavu zámožnějšího, poněvadž z jejich zabaveného jmění útraty soudní byly uhrazovány. Ale ani tyto příjmy nestačily bezcitnému hrabivci, nýbrž hleděl je i nepoctivým způsobem rozmnožovati. Aspoň se zachovala v aktech stížnost, kterou podali synové upáleného rychtáře ze Žibřidovic (Seybersdorf), že Boblig vymohl na nich poplatek devíti dukátů, slibiv přičiniti se u pražské apelační komory, aby otec jejich byl napřed sťat a pak teprv upálen; poněvadž se tak nestalo, žádali synové za navrácení onoho poplatku. A přece i s nejvyšších míst kladena v tohoto muže plná důvěra a také ve svém oboru požíval neobmezené moci. Když obžalována byla z čarodějství manželka váženého měšťana šumperského Kašpara Sattlera, na jehož důrazné zakročení proces měl býti zastaven, Boblig svým vlivem dohnal věc tak daleko, že sám císař Leopold nařídil knížeti Lichtenštejnovi, aby se ve vyšetřování pokračovalo, a tak netoliko že obžalovaná propadla trestu smrti, nýbrž žaloba byla vztažena i na jejího manžela a také jej zastihla smrt na hranici.

Mnoho-li obětí své ukrutnosti a hrabivosti Boblig měl na svědomí, nelze určitě říci, byla jich však dlouhá řada, ježto činnost jeho lze stopovati z akt od r. 1678 až 1692. Ze všech procesů jim zahájených však nejpověstnějším byl onen, jemuž

a oběť padl šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, rodák šumperský, který v tomto úřadě byl již od r. 1667 a pro své vzdělání požival všeobecné vážnosti. Na něj svaleno bylo podezření z čarodějství r. 1680 na základě výpovědí některých žen, které v předešlých dvou letech pro týž přečin byly upáleny. Zejména byl obviněn z nočních schůzek se zlým duchem na Petersteině, dále že křtí děti ve jménu ďáblově („in nomine atri, et illius et spiritus atri"), že sezdal dceru barvíře Kašpara Sattlera s opravdovým čertem a že své hospodyni dovolil, aby o poutích nosila posvěcenou hostii ve střevících. Proto sám biskup olomucký Karel z Lichtenštejna dal rozkaz děkanovi mohelnickému Dru. Jiřímu Winklerovi, aby jej dal zatknouti a uvězniti. Když se Lautner nechtěl přiznati, byl odevzdán (15. listopadu 1680) světskému úřadu pro vyšetřování čarodějství, v jehož čele byl Boblig. Po pět roků trvalo vyšetřování proti nešťastnému knězi, neboť čím déle proces trval, tím více zisku přinesl soudci. Lautner podroben všem stupňům hrozného mučení, jímž ovšem donucen byl k přiznání, ale po tortuře pokaždé zase přiznání jako vynucené odvolal. Potom uvězněn byl na Mírově, později v Mohelnici, konečně kněžství zbaven a na mohelnickém popravišti za živa upálen (18. září 1685). Popravě přítomna byla zvláštní komise duchovní z Říma vypravená, mnoho vysoké šlechty z Vídně, Prahy i jiných měst a krom toho na 20.000 diváků. Biskup olomucký prý později litoval, že rozsudek tento schválil.*)

Teprve osmnácté století učinilo konec čarodějství v tomto rozsahu a jeho pronásledování. Slavný Kristian Thomasius v Halle († 1718) to byl, který v Německu bezohledně a směle zahájil boj proti této pověře rozumovými důvody. Jeho přívrženců přibývalo, procesy proti čarodějnicím přestávaly, poslední upálení z té příčiny stalo se v Bavořích 1756, ve Švycařích 1786. V našich zemích slavná císařovna Marie Terezie zakročila důrazně proti tomuto zlořádu. Na Moravě stalo se to dekretem ze dne 20. srpna 1756, v němž zakázáno bylo nižším soudům městským a vrchnostenským všeliké mučení a odsuzování čarodějnic, a nařízeno, aby vyšetřování v té příčině bylo odevzdáváno soudům vyšším.

*) Ferd. Bischoff, Aus den Papieren eines Hexenrichters, v D'Elvertových Schriften, XII., 258. — Pilař a Moravec, III., 548. — Will. Müller, Gesch. von Olmütz, str. 190.

VI. Změny ve zřízení a správě zemské.

Za dlouholetého panování císaře Leopolda I. nelze mlčením pominouti některé změny ve zřízení zemském na Moravě, které i pro politické dějiny této země měly velkou důležitost. Změny ty měly kořen svůj v tradicionální snaze Habsburků, sledované od dávných dob, aby jednak moc panovnickou rozšířili na úkor práv stavovských, jednak aby pokud možno zavedli jednotnou vládní formu ve všech svých zemích dědičných, českých, rakouských a později i uherských. Důležitým krokem v tomto směru bylo Obnovené zřízení cís. Ferdinanda II. (1628), a po smrti kardinála Dietrichštejna (1636) zřízení královského tribunálu, zemské to vlády, složené z nejvyšších úředníků zemských, v jichž čele byl zemský hejtman aneb za jeho nepřítomnosti nejbližší jemu zemský hodnostář. Císař Ferdinand III. dovršil tento organismus zřízením krajských hejtmanství (1637), jichž náčelníci, krajští hejtmané, od něho dosazováni, stali se docela císařskými úředníky; potom ustanovil (1638), že následkem změněného řádu soudního mají býti od samého císaře na návrh zemského hejtmana jmenováni přísežní zemští advokáti, jichž počet určen původně na šest, později (cís. reskriptem 27. dubna 1654) na dvanáct pro celou Moravu, šest českých a šest německých. Dosavadní dvojí zemský soud, tak jako dvojí zemské desky (v Brně a Olomouci), sloučeny (1642) v jedinou instituci se stálým sídlem v Brně, zemský soud neměl zasedati vícekrát než dvakrát do roka. Šlechta darmo se vzpírala proti těmto změnám, význam její zastíněn byl stavem prelátským, který zeměpanské moci ve všem byl po vůli, nižší šlechta (rytířstvo) počtem se ztenčila, jednak konfiskacemi jejích statků a potom též tím, že bohatější skupovali drobné pozemky. Královská města ztrácela kus po kuse svou bývalou samosprávu a byla uváděna čím dále v tím větší odvislost od královského tribunálu ve věcech politických, od úřadu podkomořského ve financích a od královské apelační komory pražské ve věcech soudních. Činnost sněmů v druhé polovici XVII. stol. ponenáhlu omezena byla na povolování peněz a branného mužstva dle proposicí vládou předkládaných. Osazování zemských úřadů panovník ponenáhlu vzal úplně do svých rukou, jediný zemský hejtman byl v té příčině brán na poradu, a když r. 1638 stavové vznesli k císaři prosbu, aby toto osazování dělo se, jako v dří-

vějších dobách, v dorozumění se zemským soudem, zvláště pak aby zřetel brán byl výhradně na pány a rytíře v zemi usedlé, tu císař Ferdinand III. tuto žádost odmítl jako neslušné zasahování do věcí vládních.

Vedle centrálních úřadů pro všechny dědičné země, totiž dvorské tajné rady, dvorské vojenské rady a dvorské komory, v nichž rozhodovalo se o společných věcech správních, vojenských a finančních, pro všechny země koruny české důležitou byla 1. královská česká dvorská kancelář, a 2. královská česká komora apelační. Kancelář česká měla od dob Ferdinanda II. stálé sídlo své ve Vídni. Za císaře Leopolda I. byl nejvyšším kancléřem hrabě Jan Hartvik z Nostic (1652—1683), potom hrabě Frant. Oldřich Kinský. Obnoveným zřízením zemským byl obor dvorské kanceláře české znamenitě rozšířen. Jí totiž přidělováno bylo souzení oněch pří, ve kterých jedna strana odvolala se od nálezu soudu zemského v Čechách neb na Moravě. Odvolání takové šlo přímo k císaři, který je zase přikazoval dvorské kanceláři české, která také vyřizovala věci rázu politického i finančního, týkající se obou těchto zemí.*) Apelační komoře císař Ferdinand II. dal (1628) nové zřízení a přezval ji kollegiem, které rozděleno na tři lavice, panskou, rytířskou a doktorskou. Všichni členové kollegia, z polovice českého a z polovice německého, byli jmenováni od císaře jen po složení přísné zkoušky; čeští členové byli zkoušeni z obecného a českého, němečtí z obecného a saského práva. Tomuto soudu příslušela odvolání od všech měst královských, tedy také na Moravě, ale k němu byly odkazovány k poučení jiné soudy nižší, zvláště vrchnostenské, a to ve věcech trestních, byl-li nějaký případ pochybným. Stavové moravští však tuto platnost apelačního soudu pražského dlouho nechtěli uznati, tvrdíce, že jenom královská města jsou mu podřízena. Ale také města tato hleděla vší mocí vymknouti se z vrchní moci apelační komory české a vyhledávala o své újmě poučení ve věcech trestních raději za hranicemi (zejména v Magdeburce), až císař Leopold (cís. reskriptem ze dne 7. června r. 1697) ve všech městech moravských nařídil zavedení českých práv městských a zakázal jim obraceti se o poučení

*) Té doby obor působnosti zemského soudu byl značně obmezenějším, než ve stol. XVI., kdy od tohoto soudu vůbec žádného odvolání nebylo. Srv. Kameníčkovy Sněmy a sjezdy mor., II., str. 2—96.

jinam, než k pražskému kollegiu apelačnímu.*) Platnost tohoto nařízení potrvala až do dob Marie Terezie, která všechny nižší soudy podřídila královskému tribunálu moravskému.

Úpadek moci stavovské na Moravě, podobně jako v ostatních zemích koruny české, jeví se především v tom, že nejvyšší úředníci zemští, byvše dříve representanty stavu, nyní stali se pouhými orgány vládními. Stalo se to patrným zvláště od dob zřízení král. tribunálu. V čelo správy zemské postaven byl zemský hejtman, jehož mohl zastávati nejvyšší komoří zemský, nebo když by ten byl jinak zaneprázdněn, nejvyšší sudí zemský. Tribunál byl jeho poradním sborem. Od nálezů král. tribunálu šlo odvolání přímo k panovníkovi. Roku 1657 král. tribunál skládal se z těchto osob: zem. hejtmana, kancléře, čtyř asesorů, dvou sekretářů (čes. a něm.), registratorův a koncipistů. Toto složení potrvalo až do konce panování Leopoldova, leda že počet asesorů byl rozmnožen a přibráni v čas potřeby někteří nižší úředníci. Královskému tribunálu podřízeni byli krajští hejtmanové. V 16. a počátkem 17. století byli to pouzí vojenští velitelé v čas nebezpečenství válečného jmenovaní; stálou institucí stal se tento úřad teprve za císaře Ferdinanda III., od něhož zaveden byl rok po zřízení královského tribunálu (1637). Bylo jim uloženo zvláštním reskriptem císařským skládati přísahu, že chtějí povinnosti své vůči panovníkovi přesně vykonávati, za to však byla jim vyměřena zvláštní odměna, jako zemskému hejtmanovi a jiným úředníkům zemským. Od té doby nebyli také již od stavů na sněmích voleni, nýbrž od císaře jmenováni a podřízeni přímo královskému tribunálu, zejména zemskému hejtmanovi, jemuž měli o všech svých úkolech podávati písemné zprávy. Celá Morava i se svými enklavami ve Slezsku rozdělena byla r. 1641 na patero krajů: brněnský, jihlavský, znojemský, olomucký a uh. hradišťský; poněvadž však kraj olomucký byl pro svůj velký rozsah rozvržen ve dvě čtvrti, totiž

*) Tato městská práva vyšla brzo potom tiskem, nejprve po česku (v Brně, nákladem knihtiskaře Sinapiho r. 1701) pod názvem: „Práva městská království Českého a markrabství Moravského", později teprve (asi r. 1717) po německu nákladem magistrátu brněnského. Srv. D'Elvert, Schriften XIII., 537 násl., kdež onen edikt cís. Leopolda jest otištěn, pak vůbec o správě zemské v té době, Schriften XXIV., 167—333, a XVI., 727, kdež uvedena jest literatura v tento obor spadající.

olomucko-třebovskou a přerovsko-bruntálskou, ku které patřily také moravské enklavy ve Slezsku, proto již za císaře Ferdinanda III. i Leopolda I. bylo stále šest krajských hejtmanů.*) K původnímu oboru jejich působnosti, starati se o všechny potřeby vojsk, jež v kraji buď ležela neb tudy jinam táhla, zejména o ubytování, stravování a přípřeže, jakož i o řádnou kázeň důstojnictva i mužstva, a shánětí pro ně předepsanou kontribuci: časem přibyla rozsáhlá pravomoc správní, policejní, ano dílem i soudní, pokud se měst ale ne královských, týkalo. Nejvíce takových změn v oboru jejich působnosti stalo se za císaře Leopolda I. Když roku 1658 usnešením sněmovním nastalo nové rozepisování berně dle lánů, nařídil císař krajským hejtmanům, aby při každém uložení mimořádné berně přibrali si na poradu muže ze všech čtyř stavů svého kraje a v dorozumění s nimi onu berni rovnoměrně rozvrhovali. Také jim uložen byl dozor nad poddanými, aby udržováni byli v poslušenství svých vrchností; dále měli se starati o opravy špatných cest a silnic, o mýcení lesův a bráníti nepořádkům při mýtech; jakmile zemře osoba stavu panského neb rytířského, má její pozůstalost hejtman krajský zapečetiti, aby nebyla rozptýlena; také měli dohlížeti, aby nekatoličtí kazatelé do země se nevpližovali, aby vrchnosti nedržely si nekatolické služebnictvo, aby se nezaváděly nové trhy výroční i týdenní, aby stará města i pevnosti nebyly pobořovány, hranice zemské aby se neměnily, a zvláště se vyžadovala zvýšená jejich bdělost, když vypukla drahota, morová nákaza, srocení lidu neb jakékoli porušení veřejného pořádku a pokoje. Na základě usnešení sněmovního z roku 1681 měli pečovati o to, aby židé trpěni byli jen v oněch osadách a domech, kde byli r. 1657, aby se odtud dále nešířili. Krajským hejtmanem mohla se státi jen osoba stavu panského neb rytířského v zemi i v kraji usedlá. K ruce měli krajské sekretáře a mohli se též dávati zastupovati svými náměstky. Hejtmané krajští stavu panského byli lépe placeni než ze stavu rytířského, z něhož obyčejně bráván jen jediný ze všech. Na základě návrhu král. tribunálu (13. listopadu 1640) byl oněm vyměřen roční plat 800 zl., těmto 500 zl. Jmenování krajských hejtmanů, třeba zůstávali po dlouhá léta na svých místech, bylo rok co rok obnovováno. V celku tento úřad stal se za panování

*) Trvalé rozdělení Moravy na šest krajů stalo se teprve za císaře Karla VI.

císaře Leopolda důležitým prostředníkem mezi zemskou vládou a obyvatelstvem, zvláště vrchnostmi a městy; na něm nejlépe lze pozorovati, jak bývalá autonomní práva stavů ponenáhlu tonou v neobmezené moci panovníkově.*)

Hejtmany zemskými na Moravě za císaře Leopolda byli: hrabě Gabriel Sereny (1655—1664), kníže Ferdinand Dietrichštejn, který však již r. 1665 povolán byl do Vídně za nejvyššího hofmistra císařovny, později císaře; po tom zástupcem zemského hejtmana byl tehdejší nejvyšší komoří zemský hrabě Jiří Štěpán z Vrbna (do r. 1667); konečně 11. června 1667 jmenován byl hejtmanem hrabě Fr. Karel Kolovrat-Liebštejnský, který v tomto úřadě setrval až do své smrti (4. května 1700). Po krátkém úřadování Karla Maxim. hraběte z Thurnu (do r. 1702) jmenován byl hrabě Frant. Jos. Oppersdorf, jehož činnost však sahá již do dob pozdějších.

Královskému tribunálu byla vedle politické správy přidělena také část soudní moci, a to tím způsobem, že toliko pře pravidelné (causae ordinariae) ponechány byly dosavadní nejvyšší instanci soudní v zemi, totiž soudu zemskému, a všechny pře mimořádné čili sumárné (causae summariae et extraordinariae cognitionis), na jichž rychlejším vyřízení záleželo, byly přidělovány tribunálu. Moravský soud zemský skládal se dle pořádku ustanoveného v „Obnoveném zřízení“ předně z olomuckého biskupa, jemuž náleželo první místo, pak ze zemského hejtmana, za nímž následuje nejvyšší maršálek zemský, měl-li totiž v zemi statky, potom nejvyšší komoří a nejvyšší sudí zemský, pak přísedící ze stavu panského, jichž bylo i s jmenovanými osobnostmi osmnácte, a konečně ze šesti členů stavu rytířského, mezi nimiž byl dvorský sudí; také nejvyšší

*) Zajímavým dokladem toho jest tato událost: R. 1675 (14. listopadu) navštívila Brno vévodkyně Eleonora, dcera císaře Ferdinanda III. a vdova po králi polském Michalu Višniověckém; bývši okázale a s velkými poctami od městské rady i ostatního obyvatelstva přivítána, pobyla tam čtyři měsíce. Když se chystala k odjezdu ke dvoru vídeňskému, krajský hejtman brněnský odeslal (2. března 1676) městské radě ordonanci s rozkazem, aby k tomuto odjezdu připraveno bylo pět vozů po šesti koních a pět kales po čtyřech koních. Magistrát brněnský ihned tomuto rozkazu vyhověl, ačkoliv úřední ordonance měla vyjíti od zemského podkomořího. W. Schram, Ein Buch für jeden Brünner, I., 71.

písař zemský a král. podkomoří měli býti soudu přítomni, krom toho pak někteří menší úředníci, kdykoliv jich bylo potřebí. Místa při soudě zemském nebyla již doživotní, jako v dobách předešlých, nýbrž každý přísedící, podobně jako každý vyšší úředník zemský, měl po pěti letech místa svého se vzdáti, mohl však opět býti jmenován. Toto jmenování dělo se výhradně od panovníka, jehož toliko dobrou vůli bylo, dohodnouti se před tím v té věci se zemským hejtmanem neb jiným vyšším hodnostářem zemským; všichni členové soudu zemského skládali pak, jako jiní úředníci zemští, císaři přísahu věrnosti a nepředpojatého úřadování.

Zemskému soudu moravskému podléhaly všechny civilní i trestní pře týkající se osob světských stavu panského a rytířského, až na ony případy, které byly přiděleny tribunálu; vedle toho soud zemský rozhodoval reální pře o statky duchovenské. Sídlem zemského soudu, který dosud zasedal střídavě v Brně a Olomouci, r. 1642 císařským nařízením pro všechny časy budoucí ustanoveno bylo Brno. Sezení mělo se (dle nařízení Ferdinanda III. ze dne 3. ledna 1642) konati dvakráte do roka, a to po Třech králích a pak v pondělí po sv. Trojici, a mělo po každé trvati tři neděle. Akta soudu zemského i královského tribunálu, jakožto instance soudní, mají se až do konce vésti v té řeči, ve které byly podáním stran zahájeny, a také rozsudek týmže způsobem sepsán a vyhlášen; teprve za císaře Karla VI. (r. 1712) bylo nařízeno, aby o aktech, ať jsou česká či německá, bylo referováno po německu, týmže spůsobem pak skládáno votum a usnešení soudcův.

Také se zemskými deskami staly se značné změny. Obnoveným zřízením stanoveno především, že všechna vtělení a zápisy, kupy i zástavy, které až do té doby směly se díti výhradně jazykem českým, mohou se odtud činiti také v řeči německé. Kdežto až dosud desky zemské byly v Brně i v Olomouci a přístupny byly jen v čas zasedání soudu zemského, císař Ferdinand III. vzhledem k tomu, že jakákoliv změna zemských statků, jako prodej, zástava, zadlužení a j. smí se státi jen prostřednictvím desk zemských, nařídil již r. 1638, že zemské desky mají býti stále na jednom místě a stále otevřeny. Proto císařským nařízením (8. října 1641) olomucké desky zemské přeneseny do Brna a spojeny s brněnskými. V čelo správy zemských desk postaven

nejvyšší písař zemský, jemuž přiděleni: zemský místokomoří, místopísař a místosudí, pak k výpomoci ustanoven malý písař čili sekretář. Všem vykázán stálý plat roční a městské radě brněnské nařízeno, aby se postarala o řádné umístění desk přístavbou při zemském domě na útraty komory císařské (což provedeno teprve r. 1688).

Poněvadž v těch dobách stavové moravští přestávali dbáti náležitých závazků vůči zemským deskám, tak že přecházely statky zemské do třetí i čtvrté ruky bez záznamu do desk, nařídil císař Ferdinand III. (7. května 1655), že všechny takové statky zemské i práva reální, pokud jsou obsažena v jakýchkoli smlouvách, mají se na prospěch vrchnosti samých i ku zdaru celé země do šesti měsíců od vyhlášení tohoto dekretu nebo od podepsání smlouvy řádně zapsati a vložiti do král. desk zemských. Toto nařízení nepotkalo se s valným účinkem, neboť již po čtyřech letech císař Leopold I. novým dekretem (1659) nucen byl opět poukázati ke zlořádům v příčině „držení a intabulování nemovitých statkův", a důrazně nařídití, aby takové statky do roka do dne řádným způsobem byly intabulovány, jinak se těm majitelům, jichž jméno naposled v deskách jest zapsáno, neb jejich dědicům dává právo, ujati se opět oněch statků po složení sumy peněžité, za kterou byly prodány. Zároveň oznámeno královskému tribunálu, že dědicové smějí se uvázati ve statky jim odkázané jen tenkráte, když vykáží se platnou závětí u zemských desk a tam ji dají zapsati. Toto nařízení o intabulování závětí bylo za císaře Leopolda ještě několikráte opakováno (1686, 1690, 1694). Ovšem že držení zemských statků povoleno bylo (dle cis. nařízení z r. 1651) pouze stavovským osobám vyznání katolického.

S intabulací statků spojena byla neocenitelná práva. Každý majitel sebe menšího statku v deskách zemských zapsaného měl hlas na sněmě zemském, kde dle toho vážil tolik, co všech sedm královských měst*) dohromady, měl přístup dovnitř šraňků zem-

*) Ač je-li pravdou, že všechna královská města měla pouze jeden hlas, jak tvrdí mimo jiné též d'Elvert. Dle některých příznaků, zvláště pak z toho, že městům ve složení stálého výboru stavovského z r. 1686 přiznáno voliti tolik členů, jako každému z ostatních tří stavů, soudím, že města královská měla po jednom zástupci na sněmě, z nichž každý měl platný hlas. O zemských deskách Demuth, Gesch. der Landtafel Mährens, v Brně 1857. D'Elvert, Schriften XXIV., 260—269, XVI., 511, 513, 551, 602, porůznu též XIV., XVII., XXIII.

ského soudu a stal se schopným zastávati zemské úřady, z nichž mnohé byly dosti výnosné. Majitelé zemských statků — toť byla ona privilegovaná společnost tří vyšších stavů, která se — jak již několikráte doloženo — dovedla z velké části, někdy i docela, vymknouti z povinnosti všeobecné berně zemské, jejíž břímě uvalováno na lid městský a selský. Ano, duch kastovnický zavládl tou měrou, že na př. vymáhati dlužní pohledávky na statcích zemských bylo dovoleno zase jen osobám stavovským, t. j. oněm, které samy měly statky v deskách zemských zapsané anebo aspoň právo na ně. Jiní věřitelé ze stavu měšťanského neb selského směli teprve na základě zvláštního povolení císařského svou pohledávku intabulovati; ale ani potom nebyl oprávněn k exekutivnímu jejímu dobývání, nanejvýš bylo mu volno postoupiti ji jiné osobě stavovské.

Ze zemského soudu vyňat byl manský soud biskupa olomuckého, zřízený zcela dle vzoru zemského soudu; v čele jeho byl biskup, přísedícími lenní dvorský sudí, dva přísežní kanovníci a 10 až 12 členů ze stavu panského a rytířského, ale vesměs vasalů biskupových. Právomoc tohoto soudu, který zasedal dvakráte do roka v Kroměříži, vztahovala se pouze na držitele lenních statků biskupa a kapituly olomucké. Odvolání od tohoto soudu šlo přímo k císaři. Zcela jiného rázu ovšem byl duchovní soud biskupské konsistoře olomucké, jemuž předsedal generální vikář a přísedícími byli biskupští radové a asesorové; tomuto soudu náleželo rozhodovati v rozepřích manželských, civilní žaloby duchovních osob mezi sebou a konečně všechny trestní záležitosti církevní. Duchovní, kterému dokázán byl těžký zločin, byl od tohoto soudu zbaven kněžství a pak jako světská osoba odevzdán příslušnému soudu světskému.

Také universita olomucká měla na základě privilegií, udělených od císaře Maximiliana II. (1573), Rudolfa II. (1581) a Matyáše (1617) svůj zvláštní soud, jenž se skládal ze členův akademického senátu fakulty filosofické a theologické, řízené výhradně jezuity. Když roku 1679 stavové moravští k těmto dvěma připojili také fakultu právnickou, přiřčena jurisdikce nad posluchači práv jejich professoru, který nenáležel řádu jezuitskému.

Královská a vrchnostenská města měla na základě starodávných práv své soudy městské, do kterých však vždy více

zasahovala vláda prostřednictvím krajských hejtmanův. Lid poddaný pak podléhal ve všem svým soudům vrchnostenským a byl také v každé jiné příčině proti útiskům svých vrchností úplně bezbranným. Nikdy před tím nebyla břemena poddanství selského v Čechách a na Moravě tak těžká a hnusná, jako právě od dob války třicetileté. Vrchnosti a zvláště cizozemci, kteří se uvázali ve statky staré šlechty české, uvalovali na poddaný lid roboty a jiné obtíže, týkající se nejen usedlostí selských, nýbrž i osob zcela dle své libovůle. Ostatně o věcech poddanských obšírněji bude pojednáno v jiné souvislosti.

Správu finanční v zemi vedl úřad rentovní, v jehož čele byl za císaře Leopolda rentmistr a kontrolor. Jim podřízeno bylo především t. zv. camerale, t. j. důchody plynoucí ze země přímo do pokladny císařské (na př. výtěžek z prodeje solního, pivní groš a j.) a pak všechny peníze, povolované rok co rok od stavů. Poplatky vybírány byly z počátku od stavovských výběrčích, počtem dvou (v Brně a v Olomouci), když však za této správy špatně se kontribuce sháněly, ustanoveni císařští výběrčí ve všech pěti krajích a podřízeni rentovnímu úřadu (1640); oddělením čtvrti přerovské zvýšen počet jich, jako krajských hejtmanů, na šest (od r. 1693). Ještě za císaře Ferdinanda III. stal se sice úsporný pokus, omeziti počet výběrčích zase na dva, ale brzo se od toho upustilo, ponévadž nemohli rozsáhlému úkolu dostáti, a císařským nařízením ze dne 4. září 1656 bylo rozhodnuto, že v každém kraji má býti stálý výběrčí krajský, což potom zůstalo v platnosti po celý čas panování Leopoldova. K hájení fiskálních práv byla v zemi již z dřívějších dob královská komorní prokuratura, v jejíž čele byl královský prokurátor s adjunktem. Za císaře Leopolda byla pravomoc tohoto úřadu značně zvýšena hlavně tím, že mu svěřen dozor nad lenními statky biskupství olomuckého i nad městy královskými; současně se vzrůstem jeho ustupuje do pozadí moc král. podkomořího, která se odtud stala pouhým stínem.

Již z tohoto stručného nástinu jest s dostatek patrno, jak během 17. století panovník ponenáhlu potáhl na sebe všechna odvětví veřejné správy zemské a jak list za listem opadával z mohutného kdysi stromu stavovské autonomie. Sněmu zemskému z někdejších hojných práv nezbyla než právě ona dvě, výslovně mu zaručená Obnoveným zřízením zemským: povolování

berně a veřejné hotovosti branné. Byly tu sice leckteré záležitosti, ve veřejné správě i v zákonodárství, jež sněm obstarával, ty však dlužno pokládati spíše za břímě než za právo. K vyřizování těchto záležitostí pro dobu, kdy sněm nezasedal, byly v prvních letech císaře Leopolda voleny od sněmu komise, nazvané deputovanými krajskými čili zemskými. Jich úkolem bylo prováděti usnesení sněmovní, bdíti nad zemskou pokladnou a zemskými dluhy, upravovati účty a shánětí nedoplatky, říditi upravování hranic a visitace far, pokud šlo o to, aby byl odstraněn nedostatek duchovenstva, vynalezati a zaváděti nové soustavy berní, sepisovati řády policejní, zdravotní v čas morových nákaz, honební atd. Předsedou této komise býval z pravidla zemský hejtman, za jeho nepřítomnosti nejvyšší komoří zemský. R. 1686 stavové přípisem k císaři (23. ledna) žádali za svolení, aby směli si zvoliti stálý stavovský výbor, ježto prý jest třeba jednak pro nastávající období válečné vojsko zemí táhnoucí opatřovati lépe a spolehlivěji vším potřebným, jednak tím lépe se zařídi a zachová zemské hospodářství. Císařským reskriptem (8. března) povolena byla od sněmu k sněmu volba stavovského výboru, ale s podmínkou, že dosavadní správa politická i soudní zůstane při královském tribunálu a že výbor nebude placen z peněz císařských. I zvolili si stavové (16. června 1686) osm členů stálého výboru stavovského, po dvou členech z každého stavu; předsedou jeho zůstal i potom zemský hejtman. Funkce jednotlivých členů vyměřena byla na dvě, později (od r. 1693) na tři léta, a to tak, že na každém sněmě až do uplynutí tohoto období byli staří členové výboru potvrzováni. Od r. 1694 ujal se takový obyčej, že na konci třetího roku polovice přísedících z každého stavu odstoupila a nahrazena byla členy novými. K vykonávání běžných věcí byli jim přidělení úředníci, jako pokladníci, direktoři a správci zemských peněz, krajští výběrčí, tajemník a účetní, který míval svého adjunkta. Tak položen byl základ k instituci zemského výboru, který, ovšem v jiném složení, trvá až podnes. Vláda císaře Leopolda nepřála mu valně, vidouc v něm jakési rozšíření stavovské autonomie, i bylo důrazně na to poukázáno, že členové výboru nemají se pokládati za representaci stavů zemských, nýbrž za pouhý úřad zvolený k tomu, aby prováděl usnešení sněmovní.*)

*) D'Elvert, Schriften XVI., 540 násl. XXII. 26, XXIV., 194—198. — Notizenblatt, 1862, str. 17. — Chlumecký, Ständ. Verfassung, str. 20, 43, 77.

VII. Válka o dědictví španělské. Povstání Frant. Rákócze v Uhřích a vpády Kuruců na Moravu. Smrt císaře Leopolda I. (1705).

Století sedmnácté uzavírá se dějem pro Moravu i okolní země předůležitým, jenž vyznačen jest v míru karlovickém: turecká velmoc v Evropě byla povalena, Uhry z velké části z moci její vytrženy, od Moravy oddáleno její sousedství a učiněn navždy konec strastem i hrůzám, jež náš lid z této strany zakoušel po dvě století. Jak vděčný kynul tu úkol císaři, aby pokračoval na vítězné dráze a vysvobodil i jiné národy, stížené jařmem osmanským! Na tu dobu nebylo však provedení takového úkolu možným, ježto i poslední léta císaře Leopolda byla vyplněna novými událostmi, které pozornost jeho i nástupců na dlouhý čas upoutaly k západu. Události ty vzbuzeny byly sporem o dědictví španělské.

Spor ten již téměř po půlstoletí zaměstnával diplomatický svět a udržoval jej v napjetí. V říši španělské, která rozsahem svých držav zámořských převyšovala všechny tehdejší státy evropské, uvnitř však byla v hlubokém úpadku a ve stavu zbědovaném, byla starší linie rodu Habsburského na vymření. Od roku 1665 vládl tam král Karel II., slabý, nedužívý, bez potomkův. Na dědictví po něm nároky se zdvihaly na základě příbuzenstva ze dvou stran: od císaře Leopolda a od francouzského krále Ludvíka XIV., z nichž každý měl sestru krále Karla II. za manželku. Nelze nám zde podrobně rozebírati tuto otázku, tolik však dlužno zjistiti, že právo Leopoldovo bylo mnohem lépe dovozeno, než Ludvíkovo, který se o trůn španělský ucházel pro svého druhorozeného vnuka Filipa Anjouského. Kdežto totiž manželka Ludvíkova Marie Terezie hned při sňatku musila se výslovně vzdáti všech dědičných nároků na trůn španělský, na manželku Leopoldovu Marketu Terezii podle starodávné úmluvy mezi oběma liniemi rodu Habsburského byla práva tato od otce jejího výslovně přenesena. Práva ta nevyhasla ani tím, že Marketa Terezie zemřela a také její potomstvo vyhaslo, neboť jediná dcera její Marie Antonie, která se vdala za kurfirsta bavorského Maximiliana Emanuela, přiřkla právo své na dědictví španělské ještě před sňatkem otci Leopoldovi a jeho synům z druhého manželství, Josefovi a Karlovi. A nehledě ani k těmto právům nade vši pochybnost vyvýšeným, císař Leopold také z příčin politických nesměl připustiti, aby Francie provedla

svou vůli, neboť dosazením francouzského prince na trůn španělský byla by dosáhla zdrcující převahy v Evropě. Aby se tak nestalo, bylo též v zájmu Anglie a Holandska, v kterých obou státech po vypuzení Stuartovců z Anglie vládl král Vilém III. Oranžský. Důmyslný tento státník uvažoval, že by provedením nároků francouzských zavřeny byly brány Španělska průmyslu a obchodu anglicko-holandskému, který z devíti desítin opanoval tamnější trhy.

Francii tedy nesmělo se státi po vůli, plány Ludvíka XIV. musily býti stůj co stůj zkříženy. Ale král Vilém obával se porušení rovnováhy evropské také v tom případě, kdyby rakouští Habsburkové stali se dědici veškeré říše španělské. Proto návodem jeho hledána byla cesta střední, a státníci evropští počali se obírati řešením nového problému: rozdělení dědictví španělského. Skutečně také vznikly rozličné návrhy dílčích smluv, které však ve veřejném mínění španělském, zvláště u hrdé šlechty, vzbudily velké rozhořčení. Obratný vyslanec francouzský u dvora madridského, markýz d' Harcourt, použil této nálady na prospěch svého panovníka i snažil se předním rádcům krále Karla II. vštípiti přesvědčení, že jen pod mocnou ochrannou rukou Ludvíka XIV. ze uhájiti jednoty státu španělského. Toto mínění nabylo konečně vrchu i u Karla II. Výsledkem toho byla závěť, sepsaná krátce před smrtí jeho (1700), kterouž ustanoven druhorozený syn Ludvíka XIV., Filip Anjouský, za dědice veškeré říše, která prohlášena za nedílnou. Teprve, kdyby vymřelo potomstvo Filipa i mladšího jeho bratra, měl se králem španělským státi Karel, mladší syn císaře Leopolda. Na zprávu o tom Ludvík XIV. dal Filipa Anjouského ve Versaillích slavnostně prohlásiti za krále španělského, a mladý panovník slavil vjezd svůj do Madridu, uznán byv ochotně od veškerého obyvatelstva.

U dvora vídeňského zprávy o těchto událostech způsobily dojem nesmírného roztrpčení proti úskočnému králi francouzskému. Že porušení nejlepšího práva nesmělo zůstati bez odvety, o tom nebylo pochybnosti. Ale bylo-liž radno, bez rozmyslu dáti se v boj s mocným nepřítelem? Dlouholetými válkami francouzskými a tureckými země dědičné byly vyssáty, říšské finance byly na pokraji úpadku, armáda v bídném stavu. Rozvážní mužové, mezi nimi markrabí Ludvík Badenský, slavný vítěz nad Turky, a hrabě Ferdinand Harrach, který byl dvakráte vyslancem

v Madridě a znal dobře stav věcí, od války zrazovali a doporučovali smírné dohodnutí s Francií; neposledním důvodem této strany bylo, že v Uhrách sotva upokojených znovu se jevily známky nespokojenosti a odporu proti vládě císařské. Naproti tomu jiní rádcové poukazovali na nemožnost smírné dohody s Ludvíkem XIV., který nepřestane potírati moc rodu Habsburského i potom, když by císař upustil od nároků na Španělsko. Tohoto mínění zvláště hájil princ Eugen Savojský. Také císař sám projevil v této těžké době neobvyklou odvahu a pevnou důvěru, že Rakousko, jemuž prozřetelnost božská za jeho panování tolikráte přispěla, i tenkráte bude vedeno svou šťastnou hvězdou. Císaře pak v této náladě horlivě podporovali oba jeho synové, zvolený římský král Josef I., i mladší, arcikníže Karel, jehož, jakožto nápadníka trůnu španělského, zvláště trpce dotkla se úskočnost krále francouzského. Tak bylo rozhodnuto pro válku, do Paříže i Madridu ohlášeny slavné protesty, po všech zemích císařských konány válečné přípravy, princ Eugen vypraven v čele 30.000 m. do horní Italie, aby obsadil Milánsko; bystrý a energický státník Václav hrabě Vratislav byl vypraven do Holandska a do Anglie, aby s těmito státy uzavřel spolek proti Ludvíkovi XIV.; nesnáze, které v té příčině působil zejména odpor parlamentu anglického, byly po delším vyjednávání odstraněny, a zásluhou krále Viléma III. podepsána konečně smlouva branného spolku mezi Rakouskem, Anglií a Holandskem (7. září 1701). Král Ludvík XIV. sám neopatrně urychlil rozhodnutí parlamentu anglického, prohlásiv po smrti Stuartovce Jakuba II. syna jeho Jakuba III. za krále anglického, následkem čehož rozhořlený parlament povolil králi Vilémovi III. v míře velmi rozsáhlé prostředky na vedení války. Z německých knížat velká část přidala se k císaři, zejména Bedřich I., kurfirst braniborský, který tehda od císaře byl povýšen za „krále pruského“. Naproti tomu kurfirst bavorský Maximilian Emanuel dal se získati od Ludvíka XIV. slibem, že mu bude uděleno španělské Nizozemsko i Rýnská Falc, podobně jako Viktor Amadeus, vévoda savojský, jemuž král francouzský slíbil část Milánska. Bedřich August, kurfirst saský a král polský, nemohl císaři přispěti na pomoc, ježto byl zaměstnán „válkou nordickou“ proti švédskému králi Karlu XII., která právě tehda se rozzuřila v severních i východních stranách Evropy.

Spojené státy byly sice mocnější na moři, za to však nemohly se ani z daleka měřiti s pozemskou armádou francouzskou, jež sesílena Španěly, Belgičany, Piemontany a Bavory, dosáhla počtu 285.000 m., jimiž opanována Belgie, Italie i jižní Německo. Ohromná tato branná moc řízena byla jedinou vůlí, kdežto u spojenců dlouho trvalo, než bylo dosaženo jednotného plánu, Pro tyto však velkou výhodou bylo, že měli vynikající vojevůdce, totiž prince Eugena v čele vojsk císařských a vévodu Marlborough, jenž vedl vojska anglicko-holandská, kdežto francouzští slavní vojevůdcové z minulých dob většinou vymřeli. Princ Eugen šťastně zahájil válku obtížným přechodem přes neschůdné stezky alpské do Milánska, obrátil se především proti francouzskému vůdci Catinatovi, který spojen s vévodou savojským opíral se o nedobytnou Mantovu, a porazil oba v bitvě u Carpi (9. července 1701); potom táhna na západ přes Adiži, Mincio i Oglio zvítězil nad druhým francouzským vojevůdcem Villeroi u Chiari (2. září), jehož zajal a oblehl Mantovu. Teprve když posláno na bojiště italské třetí vojsko francouzské, počtem 90.000 m. a velmi dobře zřízené, v jehož čele byl obratný Vendôme, zastaveny byly pokroky Eugenovy. Příčinou toho bylo netoliko, že císařské vojsko bylo počtem o polovici slabší francouzského, nýbrž také velmi špatně zásobované a placené, čehož vinu nesl nejvyšší vojenský úřad císařský, dvorská vojenská komora. Proto také Eugen odebral se (počátkem r. 1708) do Vídně, kdež se ujal presidentství vojenské komory, aby tam provedl nejnutnější reformy, a vůdcovství v Italii svěřil osvědčenému generálu Guidonovi ze Stahremberka, jemuž ovšem proti přesile francouzské bylo omeziti se na obranu dobytého knížectví modenského.

Zatím již také ve španělském Nizozemsku a v dolním Porýní bojováno bylo mezi Francouzi a spojenci se střídavým štěstím. Krom toho v jižním Německu vystoupil nepřátelsky proti císaři kurfirst bavorský, dobyl (v září 1702) říšské pevnosti Ulmu a spojiv se s četnou armádou francouzskou, v jejíž čele byl maršálek Villars, vtrhl do Tyrol, odkudž však byl povstáním domácího lidu branného zase vytištěn. Také maršálek Vendôme, který z Italie vpadl rovněž do Tyrol a oblehl Trident, byl nucen nastoupiti zpátečný pochod do Milánska, ježto zatím vévoda savojský Viktor Amadeus odtrhl se od Francouzův a učinil za výhodných podmínek branný spolek s císařem. Tím ovšem Tyroly byly zachrá-

něny, ale jak v Italii tak v jižním Německu, kde slabému vojsku říšskému a císařskému velel Ludvík Badenský, moc císařská byla přesilou nepřátelskou značně ohrožena. Ano kurfirst bavorský, dobyv říšského města Augšburka a zatisknuv Ludvíka Badenského až k Rýnu, obrátil se již k pomezí Horních Rakous, kam jednotlivé čety jeho jízdy podnikaly loupežné nájezdy. Svědčí o neobyčejné odvaze císaře Leopolda, že také v tu dobu, když nepřátelé byli jen několik denních pochodův od Vídně vzdáleni, odhodlal se vypraviti syna svého Karla bez vojska do Španěl, kdež měl pomocí spřáteleného krále portugalského dobyti si kýženého panství. Odvaha tím větší, považíme-li, že také v tu dobu vypuklo nové povstání v Uhřích.

* * *

Vyložili jsme — ovšem co nejstručněji — první události války o dědictví španělské, abychom objasnili souvislost její se vzpourou uherskou, která na tehdejší osudy Moravy měla patrné účinky. Příčiny této vzpoury tkvěly hluboko v neutěšených poměrech uherských. Byltť Uhry po míru karlovickém asi v takovém stavu, jako Čechy a Morava po míru vestfálském. Největší část úrodné půdy ležela ladem, obyvatelstvo v městech i vesnicích valně seřídlé, průmysl, řemesla i ostatní živnosti v hlubokém úpadku. Vláda císařská hned po památném sněmě prešpurském (1687) zanášela se záměrem, aby vhodnými opravami hospodářskými i politickými povznesla tento bídný stav, a v těchto snahách nalezla horlivého podporovatele v kardinálu-biskupovi rábském Leopoldu Koloničovi; také záleželo vládě, aby stavové uherští konečně odhodlali se aspoň jistou měrou přispívati k uhražování ohromných vydání, jichž tíha dosud výhradně spočívala na dědičných zemích českých a rakouských. Ale právě tomuto záměru většina šlechty uherské osvědčila smýšleni nepřátelské a r. 1698 zamítla předloženou úpravu berní. Napjetí mezi vládou a šlechtou ještě se stupňovalo, když vláda v nesnázích finančních r. 1699 a 1700 oktrojovala Uhrám berni v jisté výši, což bylo od nespokojenců, jichž tu zbylo dosti ještě z dob Tökölových, prohlášeno za zřejmé porušení starodávných zemských práv a privilegií, a když také jala se v míře větší než dosud zaváděti v zemi katolickou reformaci. Někdejší přívrženci Tökölovi, kteří prohlášení vzpoury zaplatili svými statky, pak zbylí z těch dob Křižáci čili Kurucové, kteří v menších zástupech po rozličných krajích žili rozptýleni a ohrožovali veřejnou bezpečnost, čekali toužebně

na příležitost, aby se mohl mocně spojiti s těmito proti sympatisoval lid selský a městský, nenávistný rakouským německým a nepřátelsky hledící na posádky císařského, většinou německého vojska, které častým vyžíráním rozhněvávalo proti sobě nejen sedláky, ale také v nižší šlechtě ty vrstvy, jimž se jednalo o svá privilegia, a všechny tyto vrstvy obyvatelstva bylo dosti snadno strhnouti v proud obecného povstání.

Toto rozjitření v uherské šlechtě nebylo hlavním nepřítelům císařovým, i hledělo se co nejvíce vyhověti. Byla to porta turecká, která nemohla zapomenouti trpkých porážek, hlavně však král francouzský, jemuž dobře zorganisované povstání uherské přišlo velmi vhod, poněvadž jím by byla upoutána valná část branné moci císařské a Francouzům tak vítězství značnou měrou usnadněno. Proto Ludvík XIV. nerad vejíti ve styky s nespokojenci uherskými, kterým dostalo se již také vynikajícího náčelníka.

Byl to mladistvý kníže František Leopold Rákóczy II., syn Františka I., známého ze spiknutí šlechty uherské po míru železnohradském. Matkou jeho byla sličná a duchaplná Helena Zrinská, jejíž druhým manželem po smrti Františka Rákócze I. stal se proslulý náčelník insurgentův uherských Emerich Tökölý. Celou touto rodovou tradicí mladý Rakoczy tlačen byl do tábora císaři nepřátelského, ačkoliv Leopold projevil mu velkou přízeň tím, že mu navrátil značnou část zabavených statkův otcovských. Není divu, že jak nespokojená šlechta uherská, tak i král Ludvík XIV. obrátili k němu svou pozornost. Již r. 1700 dály se na zámku Velkém Šaroši, kde Rákóczy bydlel, tajné schůzky spiklenců, jichž vůdčím duchem byl hrabě Mikuláš Berczényi, a tehda, jak se pravdě podobá, zahájeno také vyjednávání s dvorem francouzským. Císařská vláda přišla těmto piklům na stopu, Rákóczy byl na svém zámku zatčen a uvězněn v Novém městě za Vídní. Ale odtud podařilo se mu, jako před tím již Berczenyimu, uprchnouti (8. listopadu 1702) do Polska, kdež prostřednictvím vyslance francouzského dostalo se mu bezpečného útočiště a pomocí peněz francouzských konány přípravy ku vpádu do Uher, kde již četné bandy Kurucův se počaly rojiti a náčelníci jejich udržovali s Rákóczem stálé styky. V dohodě s nimi Rákóczy vydal (12. května 1703) manifest nadepsaný „Za Boha a svobodu", v němž všechny věrné Uhry vyzýval důtklivě, aby se odvrátili „od despotické dynastie". Pak se pokusil vpadnouti do Uher, ale

Strážnici, které až na několik dragounů zbaveno bylo všeliké vojenské posádky. Měšťané postavili se statně na odpor a ostrou střelbou po celou hodinu bránili nepříteli vstup do města. Konečně však, poněvadž město bylo chatrně opevněno a skrovná posádka nemohla hradeb v celém obvodu hájiti, útočníci ženouce na město širokým proudem, vnikli dovnitř a ukrutně plenili, pálili a vraždili. Ale měšťanstvo i potom setrvalo v odporu, zahradilo vstup k zámku a novou střelbou donutilo nepřátely k ústupu se ztrátou 54 mrtvých, jež odvezli Uhři na vozích do Skalice, kdežto z měšťanů strážnických nepadl ani jediný; pouze jednomu byl krk prostřelen, ale rána potom vyhojena.

Vrátivše se do Skalice, povstalci odtud poslali (9. ledna) tři listy do Strážnice, veliteli zámeckému, hospodářskému správci a starostovi města, v nichž připomenuli pleny spáchané a vyzývali město, aby se vzdalo, nechce-li ještě většími tresty býti stíženo. Byvše odmítnuti, podnikli 16. ledna za noční doby nový vpád do města, zajali tři obyvatele, byli však ze zámku postrašeni výstřelem z děla a zase odešli; potom den co den plenili v okolních vesnicích. Dne 13. února přišel sám Berczényi, aby zámek strážnický oblehl, ale pokus se opět nezdařil. V pomstu za to páchány byly na bezbranném lidu zhovadilé ukrutnosti, jakých ani Turci se nedopouštěli: zajatci byli na celém těle bičováni, tak že polomrtvi klesali, a hrdla jim vyřezávána. Mezi zuřivci bylo mnoho cikánův.

Zatím přišla z Rakous dlouho očekávaná pomoc. Plukovník Grumbach opevnil lépe zámek strážnický a opatřil posádkou; podobných posil dostalo se městům Veselí, Ostrohu, Bzenci, Hodonínu a tvrzi Rohatecké při březích řeky Moravy, a hrabě Schaumburk přivedl krajskou hotovost. Ale ani potom Kurucové, rozptýlení ze Skalice daleko široko, neustávali pleniti a páliti; Moravané hleděli jim odpláceti vzájemnými nájezdy do Uher a vypálili několik vesnic uherských a 500 chýší kurucských nazvaných Kopanicemi. Uherský Brod byl od Kurucú dvakráte napaden (28. března), ale uhájil se proslulou statečností občanův i pomocí ze sousedních tvrzí, tak že útočníci byli se škodou zahnáni. Brzo potom (15. dubna) Skaličtí v počtu 5000 m. učinili po třetí zhoubný vpád do Strážnice a okolí, poplenili a vypálili kromě města jedenáct vesnic na panství strážnickém, dvě na veselském a šest na ostrožském panství. Stejnou dobou zajížděli

také do Rakous a vnikli až do předměstí vídeňských, která byla na rychlo opravována.

Vyjednávání, které od delší doby bylo s Rákóczem zahájeno, nevedlo k cíli, ježto od něho kladeny byly příliš těžké podmínky, zejména žádáno panství nad Sedmihradskem, k čemuž ovšem císař nemohl svoliti. Zatím podařilo se císařskému generálu Heisterovi poraziti jednoho z předních náčelníků povstaleckých, Alexandra Karolyiho u Stolného Bělehradu, a zatisknouti jej na levý břeh dunajský, čímž také Bercsenyi byl na čas odtržen od hranic moravských a rakouských; ale sotva sebral nové síly, opět se obrátil na západ a dobyv Levice i Trnavy, pronikl až k řece Moravě. I nařídil Heister generálu Řičanovi, který tehda přišel do Uh. Hradiště jako nově jmenovaný velitel této pevnosti i okolních tvrzí, aby na ochranu Moravy i Rakous posunul brannou moc od Moravy k Váhu. Řičan sebral hotovost moravskou i meklenburské pluky pomocné, vytrhl proti Trenčínu a vybavil město i zámek z nebezpečného obležení, nepřátely dílem porubav, dílem zahnav do vln řeky Váhu. Potom obrátil se proti Skalici a sklíčiv město vojskem dobře vycvičeným v prácech oblehacích, donutil je (11. května) ku vzdání a slavil tam vjezd svůj spolu s krajskými hejtmany brněnským, hradištským i přerovským, odzbrojil měšťanstvo, dosadil jinou městskou radu, uložil měšťanům přísahu věrnosti a zanechav v městě vojenskou posádku odtáhl zase k Váhu, aby se spojil s Heisterem. Kurucové však znovu sebrali své mužstvo ve velkém počtu kolem Trnavy, přepadli (28. května) Řičana ze záloh u Jablonice (v Uhrách) a připravili mu tak strašnou porážku, že jen s 300 m. unikl na blízký zámek, kdež donucen byl vzdáti se a odveden v zajetí do Trnavy. Generál Heister napravil sice tuto porážku novým vítězstvím nad povstalci, ale k větším podnikům nedostávalo se mu síly, ježto císařská vojska bojovala toho roku proti Francouzům a Bavorům. Tím bylo umožněno Kurucům podnikati nové vpády na Moravu, což potrvalo po celé léto. Zejména na panství brumovském a strážnickém neminulo téměř dne bez lupu a požáru; také na Kyjovsku a Hodoňsku množství osad, jako Rohatec, Dubňany, Ratiškovice, Važenovice, Milotice, Hrádek, Svatobořice, Mistřín, Jaroňovice, Mutěnice a Šardice lehly popelem; v Hodoníně samém vypálena byla ulice rohatecká, a bylo štěstím, že nedlouho před tím zámek byl dobře opevněn.

Jak nebezpečnou stala se tehda moc Rákóczyho, vysvitá ze záměru, který umlouval s kurfirstem bavorským, aby Rákóczy od východu, kurfirst s Francouzi od západu napadli Vídeň a tam se spojili na úplnou záhubu císařovu. Provedení tohoto záměru ovšem zabránil princ Eugen Savojský, který spojiv se s vévodou Marlboroughem, dobyl skvělého vítězství nada rmádou francouzsko-bavorskou u Hochstädta (13. srpna 1704) a zbytky Francouzů zatlačil za Rýn; celé jižní Německo bylo na dlouhý čas tohoto nepřítele zbaveno, kurfirst Maximilian Emanuel hledal útočiště ve španělském Nizozemsku a císař zabrav Bavory, ukládal zemi těžká břemena berní a vybíral odtud i branné mužstvo, aby ulehčil svým zemím dědičným. Avšak ani tato pohroma nepůsobila příznivě na další vyjednávání mezi císařem a Rákóczem, které se vedlo v říjnu 1704 ve Šťávnici, ač císař byl hotov uděliti všeobecnou amnestii a zaručiti stavům uherským i sedmihradským všechna jejich práva politická i náboženská; dohodnutí rozbilo se o neoblomný požadavek Rákóczyho, aby mu přiřčeno bylo Sedmihradsko, kdež byl Rákoczy (6. července 1704) od svých přívrženců za knížete provolán. Nezbylo tedy, než pokračovati ve válce, jejíž hrůzy i potom doléhaly těžce na zemi moravskou. Rebelové, čili jak se sami nazývali, konfederovaní, vtrhli (8. listopadu) do kraje hradišťského a pronikli až k Napajedlům. Stavové moravští na obranu země postavili hotovost 5000 pěších a 1000 jezdců a nařídili pomezním vesnicím a městečkům, aby na obsazení průsmyků vypravili každého pátého muže. Zatím také císařské vojsko v Uhřích bylo sesíleno a v čele jeho generál Heister připravil Rákóczymu, jehož vojsko čítalo 30.000 mužů, těžkou porážku u Trnavy (26. prosince). Ale ani tímto vítězstvím povstání uherské nebylo potlačeno; jednak měl Heister málo vojska, aby mohl na celé čáře s důrazem postupovati, jednak svou nemístnou přísností, ano krutostí vzbuzoval v obyvatelstvu uherském vždy větší nenávist proti vojsku císařskému. Již počátkem ledna (1705) vyhrnuly se nové zástupy Kurucŭ přes zamrzlé řeky na Moravu a zpustošily panství břeclavské, jakož i celý kraj mezi Bzencem, Veselím a Ostrohem; jezdcové Karolyiho pak v únoru toho roku najížděli opět do předměstí vídeňských.

Brzo po těchto událostech zemřel císař Leopold (5. května 1705) v 65. roce věku svého. Bylo mu dopřáno dožíti se v po-

sledním roce svého života veliké porážky úhlavního nepřítele, zajisté velké zadostučinění pro panovníka, který ani v nejtěžších dobách neztrácel pevné důvěry v budoucnost svého rodu. Nicméně vážné starosti to byly, které mysl jeho naplňovaly, když na smrtelném loži odevzdával panství svému nástupci a synu Josefovi, jenž přejímal od něho říši hmotně hluboko pokleslou a té doby zmítanou vnitřním rozbrojem, kdežto mladší syn Karel dlel daleko domova na bojišti španělském. Bylo velmi pochybno, zdali rod Habsburský tenkráte v zápasu s mocným sokem na západě obstojí vítězně.

Část druhá.

Doba císařů Josefa I. a Karla VI. (1705—1740).

I. Další průběh války o dědictví španělské. Potlačení vzpoury uherské. Smrt císaře Josefa I. (1711).

Císaři Josefovi I. bylo teprve 26 roků, když po svém otci převzal vládu v zemích dědičných i v říši německé. Za krále uherského korunován byl již r. 1687, králem římsko-německým zvolen byl r. 1690. V Čechách vůbec korunován nebyl, ani za panování císaře Leopolda, ani potom, když sám se uchopil panství, není však pochybnosti, že by bylo ke korunování jeho v Praze došlo, kdyby mu nebyl tak krátký čas býval k panování vyměřen. K císaři Josefovi byla již od delší doby upjata pozornost vrstevníků, spojená s velkými nadějemi, k nimž dávala podnět veškera povaha a mnohé znamenité vlastnosti mladistvého mocnáře. Již svým statným a lepým zevnějškem lišil se nápadně od svého otce, který byl postavou i tváří nevzhledný. Josef byl těla prostředně velkého, silného a souměrného, vlasy jeho byly rusé, oči jasně modré, silný nos, pleť bílá, tváře červené; dolejšího svislého retu, dědičného to znaku téměř všech členů rodu Habsburského, u něho nebylo. Milý dojem celé jeho osobnosti zvyšován byl ušlechtilostí ducha a horlivou snahou po všem dobrém, v čemž nemalou zásluhu měli jeho vychovatelé Wagner z Wagenfelsu a kněz Frant. Ferd. Rummel, potomní biskup vídeňský. Jako panovník hned od počátku byl plně proniknut vážností a vznešeností svého povolání.

Sotva že dosáhl schopnosti, aby mohl věcem veřejným věnovati svou pozornost, bystře postihoval nedostatky a zlořády, které vinou některých rádců Leopoldových, ale také nerozhodnou povahou tohoto u dvora vídeňského se zahnízdily a jimiž zaviněn byl úpadek zemí dědičných v mnohém směru. Předním rádcem Josefovým stal se princ Eugen, který již za Leopolda rázně dolehal na provádění nutných oprav a na pečlivější vedení státní správy uvnitř i na venek. Ale i jinak objevilo se rázné smýšlení nového panovníka důkladnými změnami osobností v nejvyšších úřadech dvorských i státních: bystří a nadaní mužové, proniknutí rovněž snahami opravnými, jako kníže Salm, hrabě Lamberg, hrabě Trautson, hrabě Filip Sinzendorf, syn nechvalně známého finančního ministra, ale znamenitý státník, Jan Bedřich Saillern, nízkého původu, hrabě Jan Václav Vratislav a j. stali se odtud hlavními rádci císařovými a jich zásluhou podobalo se, že zahájen bude nový lepší život v pokleslých zemích dědičných. A také hned z počátku jevily se patrné účinky těchto dobrých snah: zrychlení a zjednodušení všech výkonů v ústroji státní správy, slibné přípravy k povznesení financí, k rozmnožení a zdokonalení vojska. Leckterý neschopný generál byl odvolán, mimo jiné též uherský velitel Heister, který svou nelidskostí dosud věci císařské škodil a nyní nahrazen byl hrabětem Herbevillem, kdežto hraběti Šlikovi byla svěřena ochrana hranic moravských a rakouských proti nájezdům insurgentův uherských.

Nejvyšším kancléřem českých zemí byl ještě z dob Leopoldových hrabě Jan z Vrbna a po brzké jeho smrti (22. srpna 1705) hrabě Václav Oktavian Kinský, který úřad ten zastával až do r. 1711, tedy po celou dobu panování Josefova. Zemským hejtmanem moravským byl v posledních letech Leopolda I. hrabě Karel Maximilian z Thurnu a Vallesassiny (1701—1704), po něm pak hrabě Frant. Josef Oppersdorf, který v úřadě tom setrval až do své smrti (22. května 1714). Vedle zemského hejtmana byl hrabě (od roku 1708 kníže) Valter Xaver Dietrichštejn nejvyšším komořím zemským (1702—1711), nejvyšším sudím zemským v týchže letech Frant. Dominik Podstatský, svob. pán z Prusinovic, později za hraběte povýšený. Biskupem olomuckým po smrti Karla Lichtenštejnského (23. září 1695) stal se vévoda Karel Lotrinský, syn proslulého vítěze nad Turky, po něm pak, když povolán byl

(r. 1710) za arcibiskupa trevirského, nastoupil Wolfgang ze Schrattenbachu, před tím kanovník olomucký, děkan kapitoly solnohradské a biskup sekovský.

* * *

Několik málo let panování císaře Josefa I. vykazuje řadu skvělých vítězství, jichž spojenci dobyli nad Francouzi i nad jejich přívrženci. V Bavořích povstání, které vypuklo proti vládě císařské, bylo potlačeno a císař Josef vyhlásil (v dubnu 1706) se svolením říšského sněmu klatbu na oba nepřátelské kurfirsty, Maximiliana Emanuela bavorského i Josefa Klementa, arcibiskupa kolínského. Marlborough ve velké bitvě u Ramillies (23. května 1706) porazil maršálka francouzského Villeroi, dobyl všech důležitých měst ve španělském Nizozemí, zejmena Brusselu, a donutil zemi, že holdovala arcikníženi Karlovi, jako jedinému oprávněnému panovníku. Podobný průběh měla toho roku válka v Italii, kde spojenec císařův vévoda Viktor Amadeus byl obležen od francouzského maršálka Vendôma v hlavním městě Turině. Pokus prince Eugena vybaviti Turin byl zmařen od Vendôma nerozhodnou bitvou nad Addou u Cassana (11. srpna 1705). Avšak po bitvě u Ramillies Ludvík XIV. odvolal Vendôma z Italie, aby hájil ohrožených severních hranic Francie, a v čelo armády italské poslán byl Filip, vévoda orleanský, jemuž na radu přidán byl generál Marsin, z nichž žádný válečnými schopnostmi nevyrovnal se Vendômovi. Jejich nerozhodnosti využitkoval princ Eugen; rychlými, ač namáhavými pochody za srpnového vedra dorazil k Turinu, aby toto město, jehož dosud statně hájil hrabě Daun, společně s vévodou Viktorem Amadeem vybavil z obležení francouzského. Oba vojevůdcové francouzští hnuli se nyní také rychle k Turinu, aby tomuto zaměru zabránili, a tak strhla se u tohoto města bitva (7. září), která ve dvou hodinách výtečným vedením i příkladem osobní statečnosti prince Eugena rozhodnuta byla ve prospěch císařův; Daun zdařilým výpadem z Turina dovršil porážku Francouzův, kteří ve zmatku prchali bez určitého směru. Marsin padl, těžce raněný vévoda Orleanský s nepatrnými zbytky vojska unikl za hranice francouzské, Viktorovi Amadeovi otevřeny byly brány jeho hlavního města, Francouzi nuceni vyklíditi Milánsko. Ano na přání Angličanův i Holanďanů princ Eugen s vévodou Viktorem Amadeem podnikli (v červenci 1707) výpravu do jižní Francie a oblehli válečný přístav Toulon,

kdežto anglické loďstvo sklíčilo jej z mořské strany. Ale záměr učiniti z Toulona anglické přístavní město, se nezdařil; po tříměsíčním úsilovném obléhání spojenci upustili od něho. Za to však vydařilo se skvěle jiné podniknutí, na kterém ovšem císaři mnohem více záleželo, než na dobytí Toulona. Království neapolské i sicilské dosud bylo v moci francouzských Bourbonů, ač silná strana rakouská hleděla ji setřásti. I vypraven byl (v květnu 1707) s vybranými pluky císařskými hrabě Daun na jih do Neapolska, kdež mu obyvatelstvo úkol značně usnadnilo, nekladouc nikde vážného odporu a přijavši jej zvláště v hlavním městě s bouřlivým jásotem. Pouze Gaeta, kamž se byl utekl posavadní místokrál neapolský, setrvávala déle v odporu, ale i této pevnosti bylo dobyto (v září 1707), a Neapolsko holdovalo svému králi Karlu III. Habsburskému. V celé Italii zbýval jediný nepřítel císařův, papež Kliment XI., který ve všem zastával se zájmů Ludvíka XIV., a zejména odepřel uznati panství Habsburků v Neapolsku. Nepřátelství vypuklo ve zjevnou válku, když císařští obsadili část papežského území ferrarského (1708). Ale na rychlo sebrané vojsko papežské neodolalo cvičenému vojsku Daunovu a Kliment XI., když ani z Francie se mu nedostávalo očekávané pomoci, uvolil se konečně podepsati smlouvu, v níž mimo jiné uznal Karla III. za krále neapolského. Tak Habsburkové opanovali celou Italii.

A neméně šťastně dařilo se spojencům na bojišti severním. V středním Porýní sice chatrné vojsko říšské ničeho nepořídilo, zvláště od té doby, co zemřel (1707) chrabrý Ludvík Badenský a jeho místo zaujal kurfirst hanoverský Jiří Ludvík. Ale tam také nebylo těžisko válečných událostí. Král francouzský nejlepší vojska svá a nejznamenitějšího vojevůdce Vendôma vypravil k severním hranicím, značně ohroženým od vévody Marlborougha. Vendôme obratným řízením a početní přesilou záhy uvedl v nesnáze anglického vojevůdce, který na rychlo dovolával se pomoci císařské. Princ Eugen nesklamal jeho nadějí, rychlými pochody octl se s vojskem v Nizozemsku a spojiv se s Marlboroughem připravil Francouzům novou porážku u Oudenardu (11. července 1708), jejíž nejbližším následkem bylo dobytí severofrancouzského města Lillu (21. října) a posledních dvou tvrzí belgických Gentu a Brůggu, jež dosud držely posádky francouzské. Vražedná bitva u Malplaqueta (11. září 1709) dovršila válečné úspěchy spojenců a hrdý král francouzský schýlil se již ku smírnému vy-

jednávání, vzdávaje se koruny španělské pro svého vnuka Filipa. Toliko o příliš kruté podmínky spojenců rozbilo se toto vyjednávání, zejmena o onu, dle které měl král Ludvík sám přičiniti se o vypuzení svého vnuka ze Španělska, kdyby tento se vzpíral sříci se koruny. Ludvík sice pomýšlel již na to, aby Filipa k takovému kroku pohnul, ale události na poloostrově pyrenejském nesvědčily o tom, že by se mu pokus ten zdařil. Španělové, zvláště Madriďané, byli více nakloněni Bourbonům než Habsburkům, a ačkoliv král Karel III. výtečným řízením císařského generála Guidona ze Stahremberka po dvakráte byl vítězně uveden do hlavního města, přece se tam na dlouho neudržel a konečně nucen byl (na sklonku r. 1710) uchýliti se do Barcelony, která s okolní krajinou byla posledním zbytkem panství Habsburského ve Španělích. Z těchto událostí snadno si vysvětlíme, jak nesnadno bylo králi Ludvíkovi na onu podmínku spojenců přistoupiti. Zatím však události velikého dosahu vysvobodily jej z této tísně: úplná změna soustavy vládní v Anglii a smrt císaře Josefa I. způsobily, že se počalo vyjednávati o mír na základech zcela jiných.

* * *

Bylo třeba předeslati stručné vylíčení těchto světových událostí, ježto mocným odrazem působily také na naše země. Netoliko že české a rakouské země musily z velké části uhrazovati značně zvýšenými berněmi náklad na tuto válku, tak že zejména roční příspěvek Moravy vzrostl tehda na 2 miliony zl., a vysílati na bojiště evropská výkvět svého lidu: na konečném výsledku této války záleželo také, zdali se vládě císařské podaří potlačiti vzbouření Rákóczyovo v Uhřích, které dolehalo na Moravu neustálými nájezdy. Císař Josef snažil se sice upřímně upokojiti povstalce důležitými ústupky, o čemž svědčí zejmena odvolání Heistera z Uher; ale jeho snahy se rozbíjely o neústupnost Rákóczyho, který doufaje stále v pomoc Francie a Bavorska, dal se na sjezdě stavův uherských v Szecseně (v září 1705) provolati za knížete „konfederace“ uherské. Poněvadž císař nemohl dlouho ještě pomýšleti na to, aby část vojsk z rozličných bojišť evropských odvolal, nebylo také možno zastaviti příval nesčetných zástupů kuruckých, který po všechen ten čas namířen byl nejvíce na Moravu.

Generál Herbeville teprve sbíral brannou moc, a tak povstalci snadno dobyli hradu Holíče, kdež donutili setninu

grumbašskou, aby jim složila přísahu poslušnosti, a odtud zaměřili opět k Strážnici. Poněvadž však město tenkráte bylo hájeno silnou posádkou pěší i jízdnou, odehnali z okolí dobytek, vypálili vesnice a vyloupili chrámy. Ano, nedlouho potom hrabě Ant. Esterházy dal rozeslati (24. července 1705) po městech i vesnicích moravských listy, v nichž schlubně tvrdil, že stojí s velkou mocí vojenskou při hranicích, že učiní s Tatary a Arnauty vpád na Moravu a všechno mečem a ohněm zničí, nebudou-li k Rákóczymu vypraveni co nejdříve zvolení vyslanci, aby mu složili přísahu věrnosti. Zatím Herbeville sebrav dostatek mužstva, porazil Rákócze a Berczeně u Bibersburka (11. srpna) a vniknuv do Sedmihradska, zemi tu opět uvedl v poslušnost císařovu. To však Moravě málo prospělo. Naopak Berczenyi maje odchodem Herbevillovým do Sedmihradska cestu uvolněnu, vtrhl s 12.000 m. do země, dobyl Rohatce a poplenil všechen kraj až po Kyjov a Hustopeč, od jichž hradeb však všeliké útoky statečně byly odraženy. Na zprávu o tom zemský hejtman hrabě Frant. Oppersdorf v čele vojska sesíleného veřejnou hotovostí, provázen všemi krajskými hejtmany a četnou šlechtou, dal se na pochod do Hustopeče, Kuruce zahnal na útěk, znovu dobyl Rohatce a podnikl i zhoubný nájezd do sousedních krajin uherských. Část Kurucŭ, která pronikla průsmykem vlárským, byla nazpět zahnána od lidu venkovského. I počalo se mezi císařem a Rákóczem nové vyjednávání o smír v Trnavě, kdež císařským plnomocníkem byl olomucký biskup Karel Lotrinský a kde také vyslanci anglický a holandský snažili se spor urovnati. Vyjednávání však potrvalo několik měsícův a zatím nepřestávaly vpády na Moravu, na jejíž ochranu měl generál Montecuculi všeho všudy 2000 m. Dne 18. února 1706 Kurucové přepadli městys Lanžhot na panství břeclavském, vypálili jej i s okolními vesnicemi, v březnu řádili podobně v okolí Ostroha, spálili Blatnici a Hluk, kdež 20 lidí pobili, zpustošili Kunovice a Nivnici. Také na Kyjov se odvážili se 4000 m. a jedním dělem, ale byli od statečného měšťanstva odraženi; podobně zhatil se jim pokus dobyti zámku milotického. Teprve příměří uzavřené v Trnavě (8. května 1706) na dva měsíce zajistilo Moravě pokoj na krátký čas.

Poněvadž všechna posavadní obranná opatření objevila se nedostatečnými, nařídil královský tribunál, aby k předešlé hoto-

vosti ještě co možná nejvíce mužstva (avšak bez nebezpečí nějaké vzpoury) bylo sebráno do Uh. Hradiště, kdež tehda dle také zemský hejtman. K lepšímu zabezpečení hranic pak stavové usnesli se najati 445 zemských husarů čili portášů, jimž císař Josef zvláštním reskriptem (14. května 1706) zajistil, že nebudou nikdy přibíráni do řádných služeb vojenských, nýbrž zůstanou jen tak dlouho zemskou obranou, pokud stavové uznají za potřebné.*)

Bouře uherské nezůstaly bez následků důležitých pro Moravu také v jiném směru, totiž pro vnitřní její poměry. Uherští povstalci, podporovaní domácími nespokojenci, šířili v moravských krajích listy, v nichž byla řeč o zmírnění robot i jiných břemen a také o potvrzení starodávných privilegií se strany císařovy. Na zprávu o tom císař Josef rozkázal hejtmanu zemskému, hraběti Oppersdorfovi, aby původce těchto listů hleděl vypátrati a potrestati jako rušitele veřejného pokoje, ano dal i vypsati ceny na jejich objevení (15. března 1706). O vyšetření a zmírnění poddanských povinností a břemen, jakož i o potvrzení privilegií nelze jednati před jeho korunováním za krále českého. Krajským hejtmanům pak dána byla instrukce (4. května 1706), aby srocování a povstání hleděli upokojovati mírnými prostředky a původce jejich i průběh událostí oznamovali královskému tribunálu.

Dne 24. července 1706 vypršelo krátké příměří, uzavřené s Rákóczem, a od dalšího jednání bylo upuštěno, ježto nebylo naděje v dosažení shody. Vrchním velitelem vojenským v Uhrách jmenován byl na krátký čas od císaře polní maršálek Guido Stahremberg. Ale ani tento výtečný vojevůdce ničeho důrazného nemohl podniknouti proti mnohonásobné přesile povstalců, ježto měl po ruce sotva 11.000 m. a z těch bylo mu rozložiti 8.000 m. na ochranu hranic štyrských, rakouských a moravských; zavčas ještě přispěl mu na pomoc bán charvatský hrabě Jan Pálffy. Toho roku tedy nedošlo k žádnému rozhodnutí v Uhrách a na sklonku jeho i v roce 1707 vpády Kurucú na Moravu opakovaly se za všech příznaků krutosti a nelidskosti, jak už předešle byly

*) Tento sbor portášů stál i v pozdějších dobách na hranicích a měl za úkol udržovati v krajích bezpečnost vnitřní — tedy jakýsi druh četnictva. Rozpuštěn byl r. 1829 Portášové nejvíce bráni byli z Valachů. O portášich psáno v Koledě r. 1854, a v Notizenblattě, r. 1858, č. 8. Odtud čerpal o nich zprávy M. Václavek, Dějiny města Vsetína, 2. vyd., str. 90—95.

vylíčeny. Stavové moravští na sněmě konaném 25. dubna 1707 trpce žalují na to, že tisíce a tisíce lidu těmito vpády přicházejí o své statky i o život, obchodu všechny cesty jsou uzavřeny, velká část země plenem i lupem tak ochuzena, že nelze od ní kontribucí žádati, ale také ostatní kraje, vpády povstalců dosud nedotknuté, neustálým sbíráním hotovosti, jejíž náklad jde již do statisíců, pořizováním jiných prostředků obranných, opevňováním důležitých míst a to netoliko uvnitř země, nýbrž i za hranicemi, na př. Trenčína, nastal již tak hluboký úpadek hmotný, že pomalu obyvatelstvo nebude moci ničím na zemské berně přispívati.

A nebezpečenství z venčí se nezmenšovalo. Třebas byly naděje Francie v povalení rodu Habsburského valně poklesly porážkami u Höchstädta, Ramillies a Turina, již zase nový mrak blížil se od východu. Švédský král Karel XII. dokončil své vítězné tažení v Polsku a přenesl pochodeň válečnou do Saska, aby nenáviděného soka, krále polského a kurfirsta saského Bedřicha Augusta, donutil k neobmezenému pokoření. To také stalo se v míru alt-ranstädtském (24. září 1706), v němž Bedřich August vzdal se království polského. Ale v tomto míru král švédský diktoval mimo jiné také článek, jímž zajištěny protestantům saským nebývalé výhody oproti katolíkům. Tato okolnost vzbudila také u nekatolického obyvatelstva v zemích českých, kde ještě potají dosti se ho zdržovalo, nové naděje. Proto také Karel XII. táhna Slezskem do Saska, byl od protestantského obyvatelstva uvítán jako osvoboditel a zahrnován prosbami za pomoc proti tvrdému tlaku protireformačnímu, jaký tam dosud prováděla vláda vídeňská za císaře Leopolda I. Švédský král, jemuž tyto prosby lichotily, vžil se velmi snadno v úlohu ochránce protestantské víry proti císaři. Jeho sebevědomí pak ještě vzrostlo, když po míru altranstädtském jak král francouzský, tak i povstalci uherští horlivěji než dosud ucházeli se o jeho přízeň, doufajíce, že spolkem se Švédy dosáhnou úplného vítězství.

Na druhé straně císař i jeho spojenci, Angličané a Holanďané, naplněni byli vážnými obavami. Proto také sám vévoda Marlborough počátkem r. 1707 odebral se do Alt-Ranstädta. Tam přesvědčil se, že obavy spojenců císařových a naděje jeho nepřátel byly přemrštěny. Karel XII. nikdy nepomýšlel na spolek s Ludvíkem XIV., jehož ze srdce nenáviděl pro kruté stihání hugenotů ve Francii; také Rákóczy, pokládaný od něho za obyčejného buřiče, nesměl se od něho

nadíti pomoci. Ale císaři proto přece bylo se obávati nepřátelství švédského pro některé sporné věci, a právě k uklizení těchto sporů přispěla přítomnost anglického vojevůdce, který v této chvíli ukázal se také obratným diplomatem, podporován jsa ovšem od znamenitého státníka císařského, hraběte Vratislava. Pouze v jedné věci zůstal Karel XII. neoblomným, totiž v požadavku náboženské svobody pro Slezsko. Císař konečně povolil na důtklivou radu Vratislavovu, který poukazoval sic na nebezpečí švédského vpádu do zemí císařských. Tak byla podepsána t. zv. konvence altranstädtská (22. srpna 1707), kterou slezským protestantům byla vrácena náboženská práva, zaručená mírem vestfálským, zejména vráceny jim odňaté kostely a školy, a pro budoucnost nesměl jim žádný kostel býti odňat; krom toho zaručen jim přístup k úřadům a upraveno zřízeni evangelických konsistoří; provedení této smlouvy uloženo komisi, sestavené z členů švédských i císařských. Tento ústupek náboženský měl také důležité následky pro Moravu, neboť z pohraničních krajů hrnuly se mnohem více než dosud davy tajných nekatolíků do slezských kostelů, zvláště v sousedním knížectví těšínském, ačkoliv výhody poskytnuté týkaly se výhradně vyznání augšburského.

Takovým způsobem rozptýlily se zase hrozivé mraky, zvláště když již na podzim r. 1707 Karel XII. odtáhl zase do Polska a brzo potom do Ruska, proti caři Petrovi Velkému, proti němuž však konečně podlehl v nerovném zápase. Jak nebezpečným mohlo se státi zakročení Karlovo ve věcech uherských, vysvítá z toho, že Rákoczy již 22. června 1707, spoléhaje asi na pomoc z této strany, na konfederačním sjezdě v Onodě dal císaře Josefa prohlásiti za zbavena koruny uherské, o jejíž budoucnosti konány tam porady rázu velmi dobrodružného. Na oko nabízena koruna kurfirstovi bavorskému, Rákóczy však nepochyboval, že na konec skráň jeho ozářena bude toužebně očekávaným diadémem. Ale hned potom slavný protest proti resoluci onodské, jejž podepsali palatin uherský i bán charvatský, dva arcibiskupové, četní biskupové i velmoži světští a svobodná města uherská, byl patrným důkazem, že do splnění těchto vzletných nadějí jest ještě příliš daleko, zvláště když také Ludvík XIV., skličován čím dál tím více neštěstím válečným, zastavil všelikou pomoc insurgentům uherským. Ale naděje ty dohánějí Rákócze k nesmiřitelnému odporu proti císaři; v boji se pokračovalo a hordy Kurucův

i v potomních dobách najížděly na Moravu, ačkoliv Stahremberg, jemuž záleželo na uhájeni hranic moravských, zmocnil se několika tvrzí a zámků v údolí vážském a vůdce povstalců Oczkaye několika porážkami vytiskl z průsmyků karpatských. Na velkou škodu Moravě bylo, že Stahremberg brzo potom odvolán byl na bojiště španělské, a vojenským velitelem v Uhrách jmenován opět maršálek Heister.

Na počátku r. 1708 císař opět jal se vyjednávati s Rákóczem o smír v Prešpurce skrze plnomocníky své, knížete Lichtenštejna a hraběte Trauna, ale opět bez úspěchu. Válka nabyla tím větších rozměrů, což zase pocítila Morava obnovenými nájezdy z Uher. Dne 7. května Oczkay se svými hordami namířil přes Brumov a Klobouky na Vsetín, který byl chatrně opevněn. Tehdejší krajský hejtman přerovský Karel Podstatský z Prusinovic, jenž právě tehda dlel s několika sty branců na Vsetíně, uslyšev, že Kurucové se blíží, opustil prý město, zanechav je svému osudu.*) Také mnoho obyvatelstva vsetínského ze strachu uteklo z města na paseky a do hor. Kurucové vnikli do města, nenarazivše na vydatný odpor, vyloupili je, povraždili na 1000 osob a také dobyli si vstupu do zámku, jejž vydrancovali a vypálili. V radnici shořel archiv městský a s ním velmi důležité listiny. Vsetín byl jediným spáleništěm, a mrtvoly zabitých ležely po ulicích i v nejbližším okolí města. Bylo to po r. 1663 a 1683 již po třetí, co toto město stiženo bylo úplnou záhubou.

Jiný oddíl povstalců v počtu 2000 m. vypraven byl od Rákóczyho vedením Blažkovičovým ke Strážnici (4. července). Na úpěnlivé prosby města již po tolikáté ohroženého přikvapil generál de Viardot od Uh. Brodu, kde ležel táborem, zahnal rebely, kteří však před tím již z celého okolí uloupili dobytek, a položil se táborem u řeky Moravy nedaleko Strážnice na ochranu hranic. Když však odtud hnul se k Trenčínu, aby tam doprovodil dovoz zásob potravních, Rákóczy, který spolu s Berczenyem v čele velké armády stál u průsmyku trenčínského, vypravil znovu 10.000 Kuruců s děly vedením pověstného Oczkaye proti Strážnici, aby město z kořene vyvrátili. Avšak generál Viardot

*) Tato zpráva o Podstatském (Václavek, Dějiny Vsetína, 85) nezdá se pravdě podobnou, ježto všude jinde Podstatský vedl si v obraně země velmi statečně.

bližší budoucnost neslibovala valně lepších časův. Morava zbavena byla sice nejhoršího nepřítele a vnitřní klid její byl zabezpečen, ale průběh evropských událostí i postavení Habsburků k ostatním mocnostem nesvědčily o tom, že by se zemi v dohledné době ulevilo v nesnesitelných břemenech.

Císař Josef I. zemřel náhle na neštovice 17. dubna 1711, tedy několik dní před skoncováním smlouvy szathmarské. Smrt jeho značí jak pro vnější postavení státu rakouského, tak i pro vnitřní vývoj jednotlivých zemí velkou pohromu. Tento panovník pomýšlel opravdově provésti důležité opravy v rozličných oborech veřejné správy, které po celý čas panování Leopoldova vinou vlády, ale také z velké části stavů zemských, zůstávaly zanedbány, následkem čehož také hmotný i duševní stav obyvatelstva od dob války třicetileté nejevil valného pokroku. Marným bylo stálé poukazování prince Eugena, že bída v zemích a špatná správa jejich jest příčinou chatrných důchodů státních, pro které nemohlo také dojíti k nutnému rozmnožení a řádnému vyzbrojení armády i k opatření jí všemi potřebami, jehož se slavný vojevůdce stále domáhal. Teprve osvícený Josef popřál sluchu jeho upozornění a hned v prvních letech počato s důležitými opravami ve veřejném životě tím, že císař zřídil pro jednotlivá odvětví veřejné správy jak při dvoře, tak i ve větších zemích zvláštní komise, jimž uložil, aby vyšetřily nedostatky dosavadní a předložily návrhy ku zlepšení. Komise ony pracovaly s velkým úsilím a předložily ještě za života Josefova mnohé opravné návrhy, čelící k povznešení hmotného blahobytu i duševního vzdělání v zemích; k tomu mělo zejména sloužiti ulevení některých břemen lidu selského, stanovení lepšího řádu na universitách, zmírnění censury, zavedení vhodnějšího než dosud vybírání berní, úprava řádu soudního a j. Mnohé z těchto popudů zanikly hned v zárodku odporem jednak vyšších stavů, kteří nechtěli ve prospěch selského lidu upustiti od svých privilegií, jednak zase odporem jezuitův i také světských professorů na universitách, kteří byli odpůrci jakéhokoliv pokroku vědeckého. Ale šlechetné snahy císaře Josefa I. by byly časem přece potkaly se s úspěchem, jen kdyby mu bylo dopřáno delšího panování. Takto lze nám stopovati jen některé doklady této činnosti; u nás jest to zejména částečná změna censury, jež, pokud se týkala věcí světských, odňata byla úřadům duchovním a přidělena král. tribunálu (1709).

Nejdůležitější z oprav, která tehda u nás byla provedena, jest nový řád útrpného hrdelního práva, určený pro Čechy, Moravu a Slezsko. Řád tento, první jednotný zákon pro všechny země koruny české, vypracován byl dílem již za císaře Leopolda od členů pražské apelační komory, od císaře Josefa schválen, vytištěn v Praze r. 1708 po německu i po česku a na Moravě císařským reskriptem ze dne 17. ledna 1709 zákonitě proveden. Jím zejména zavázáni magistrátové privilegovaných měst i soudy venkovské, aby ve všech nesnadných a pochybných případech, zvláště šlo-li o vynesení trestu na spáchaný zločin, vyžadovali si právní poučení u královské apelační komory pražské, pod trestem i ztráty hrdelního práva soudního. Útrpného práva užívati smějí jen ony soudy, které se mohou vykázati v té příčině patřičnými privilegii neb jinými doklady. Každý takový, ať městský ať venkovský soud má míti svého direktora, správce zemského soudu nebo správce soudního, a vedle něho devět přísedících, bezúhonných a dobře obeznalých v právech, zvláště pak, co se trestního práva týče, znalých nejen staršího řádu císaře Karla V., nýbrž i tohoto nového jozefinského. U každého soudu má býti přísežný aktuár, syndikus čili notár, jehož úkolem jest před vynešením nálezu přísedící poučiti o přitěžujících neb polehčujících okolnostech, o výměře trestu a upozorniti je, aby při souzení neváželi lehce lidského života a nedali se vésti nevčasnou náklonností.*) Celkem jeví se v tomto zákonníku aspoň počátky lidskosti, útrpné právo sice neodstraněno, ale aspoň obmezeno v případech nejkřiklavějších, zakázáno vězně zbytečně týrati ve vězeních železy, tmou, puchem a nečistotou; také proti čarodějům nestačilo již jen pouhé udání jako dříve, kde ostatek vyznání z nešťastné oběti vynucen mučením, nýbrž bylo třeba domnělé užívání čar a kouzel dokázati dvěma svědky, poněvadž prý se druhdy v této věci dělo mnoho podvodů; jinak ovšem věří se jako dříve na zločin čarodějství a také trestem na ně zůstává upálení neb stětí mečem. Hrozná procedura útrpného práva, vyměřená i v tomto zákonníku na několik stupňův, potrvala v našich zemích ještě po půl století v platnosti, a teprve zákonodárným věhlasem císařovny Marie Terezie byla odstraněna.

*) D'Elvert, Schriften, XXVII., str. 73 násl.

II. Stav země v prvních letech císaře Karla VI. až po mír požarevecký (1718). Pragmatická sankce uznána na Moravě (1720).

Politický převrat v Anglii v neprospěch Habsburků, pád vévody Marlborougha a vítězství lorda Bolingbroka, náčelníka strany torystické, která podporována od velkobchodníkův a kapitalistů vytkla si za cíl, zjednati Anglii co nejdříve mír v dorozumění s Francií, ježto prý Anglie nemá příčiny, aby déle bojovala za velikost domu Habsburského, a následkem této změny ve smýšlení počátek tajného vyjednávání mezi vládou francouzskou a anglickou — to vše byly události, sběhlé již před smrtí císaře Josefa I. Tato byla nanejvýš vítanou záminkou a ospravedlněním nové politiky v tom smyslu, že nelze již dále podporovati snahy Habsburkův o dosažení celého panství španělského, ježto prý by spojením jeho s říší rakouskou v rukou jediného zbývajícího člena toho rodu byla porušena rovnováha evropská. Král Ludvík XIV. vybaven tímto obratem z největší tísně, velmi horlivě chopil se ruky podávané a tak ještě během roku 1711 došlo mezi oběma státy k dohodě o podmínky míru, kterým Anglie získala mnoho důležitých zámořských kolonií francouzských i španělských a za to přiřkla Filipovi Anjouskému právo na trůn španělský i se zeměmi zámořskými; Habsburkové měli se spokojiti s vedlejšími zeměmi španělskými v Evropě, Nizozemskem, Milánskem, Neapolskem a Sardinií, kdežto Sicilie přiřknuta vévodovi savojskému. Také Holandsko, ač nerado, za nátlaku anglického svolilo vyjednávati o mír na základě těchto podmínek a když takovým způsobem císař byl zbaven nejdůležitějších svých spojenců a osamocen, oznámeny tyto podmínky také císařskému vyslanci v Londýně, o kterých mělo se již v lednu r. 1712 jednati na sjezdě v Utrechtě.

Císař Karel VI., jehož volba a korunování v Německu provedly se bez překážky ještě během r. 1711, byl těmito zprávami velmi nemile dojat, ale za souhlasu vynikajících rádcův, a to opět především prince Eugena, umínil si, že k takovým návrhům nepřistoupí. Byl teprve na podzim r. 1711 vrátil se ze Španělska, kdež pobyl plných osm rokův, účastně se všech bojů za korunu, a kde ještě značná část země na severovýchodě s důležitou Barcelonou byla v jeho moci. Za celou tu dobu byl se dokonale vžil v myšlenku, že jedině on může se státi dědicem nedílného panství

španělského. Proto také ihned (v lednu 1712) vypraven byl sám princ Eugen do Londýna, aby u královny Anny a u jejího ministerstva hájil práv rodu Habsburského. Ale dvouměsíční namáhání slavného státníka a vojevůdce minulo se úplně s účinkem, lord Bolingbroke opanoval již veškeru politiku anglickou. Následky toho objevily se, když princ Eugen vrátil se do Nizozemska, kdež opět ujal se vrchního velení nad armádou císařskou. Vévoda Marlborough odvolán z velitelství a jeho místo zaujal nepatrný vůdce vévoda Ormond, jemuž od vlády anglické dán rozkaz, aby se již nesúčastnil žádného útoku na vojsko francouzské. Této výhody obratně využitkoval francouzský maršálek Villars, jehož armáda stala se početně mnohem silnější než Eugenova, k dosažení patrných úspěchů v poli, zvláště dobytím některých pohraničných pevností. Když pak i vojsko holandské od armády císařské se oddělilo a Holandsko spolu s Ruskem, Savojskem a Portugalskem podepsalo mír v Utrechtě (11. dubna 1713), ani potom císař nevzdal se všech nadějí, a válka vedena ve středním Porýní. Princ Eugen však ani tam se slabým a chatrně opatřeným vojskem císařským a říšským nemohl čeliti vydatně Villarsovi, který se zmocnil důležitých pevností Landavy a Freiburka. Proto sám radil císaři k míru a podporován byl v tomto mínění od hraběte Vratislava, brzy potom zemřelého, který první nabyl odvahy říci otevřeně císaři, že není dobře, obětovati země dědičné zamilované myšlence, jejíž uskutečnění za změněných poměrů jest nemožno. I svěřil císař Karel princi Eugenovi smírný úkol, kdežto král Ludvík XIV., který také již toužil po konečném míru, totéž uložil Villarsovi. Oba slavní vojevůdci sešli se v Rastattě na půdě badenské a tam po tříměsíčním jednání podepsán byl mír (7. března 1714); císaři Karlovi přiřčeno Milánsko, Neapolsko, Sardinie a španělské Nizozemsko, v jehož městech však směli Holanďané udržovati si posádky; kurfirst bavorský i trevírský zbaveni klatby říšské a země jejich jim navráceny.

Mírem utrechtsko-rastattským ukončeny byly na čas dlouholeté války, a země naše mohly právem očekávati, že budou netoliko zbaveny z velkého dílu dosavadních nesnesitelných břemen, nýbrž že vláda konečně chopí se s všemožnou horlivostí a pílí díla opravného, namířeného ku hmotnému duševnímu zvelebení, na jehož potřebu již od let se důrazně poukazovalo.

Osobnost nového panovníka však nebyla takovým snahám valně na prospěch. Byl‘ císař Karel zcela jinači povahy, nežli starší bratr jeho Josef, mnohem vážnější a zádumčivější, ve věcech politických málo samostatný, spoléhající větším dílem na své rádce, ve věcech náboženských nesnášenlivý, k čemuž přispělo jednak vychování od jezuitů, jednak několikaletý pobyt ve Španělsku. Proto také za Karla zahájeno u nás nové pronásledování nekatolíků. Pro naše země nebylo také bez významu, že Karel VI. česky vůbec mluviti neuměl, kdežto Josef tuto řeč dosti dobře ovládal. Není však pochybnosti, že císař Karel českého národa velmi si vážil, čehož důkazem jest na př. nařízení dané r. 1719 české dvorské kanceláři, „aby národ český nebyl již souzen cizozemskými soudci“. Také se dal (r. 1723) korunovati za krále českého. Nedobrým znamením pro budoucnost bylo, že hned v prvních letech vlády Karla VI. komise, zřízené jeho předchůdcem za účelem oprav, se rozešly a výsledky práce jejich na ten čas zůstaly marnými.

Proto také na Moravě podobně jako v ostatních zemích dědičných za celý čas panování Karla VI. ve zřízení zemském a ve správě státní nic podstatně se nezměnilo. Nejvyššími kancléři českými v té době byli: hrabě Jan Václav Vratislav († 5. prosince 1712), hrabě Leopold Josef Šlik (1713—1723), hrabě Frant. Ferd. Kinský (1723—1736), hrabě Vilém Kolovrat-Krakovský (1736—1738) a hrabě Filip Josef Kinský (1738—1745). Zemskými hejtmany na Moravě byli: hrabě Jeronym Colloredo (1714—1719), povýšený r. 1719 za knížete a jmenovaný náměstkem císařovým v Miláně, po něm kratičký čas hrabě Frant. Josef Valdštejn, který ještě r. 1719 se vzdal pro nedostatek zdraví, nějaký čas prozatímně úřad zastával nejvyšší komoří zemský hrabě Frant. Podstatský, potom od r. 1720 po celý čas vlády císaře Karla VI. byl hejtmanem moravským hrabě Maximilian Oldřich z Kounic. Nejvyšším komořím zemským po hraběti Podstatském († 1721) byl hrabě Michael Heřman Althan (do r. 1738), který až dosud (1714—1721) byl nejvyšším sudím zemským; v tomto úřadě po něm následoval hrabě Leopold Sak z Bohuňovic (do r. 1725) a svob. pán Frant. Šubíř z Chobině (do r. 1737), který po Althanovi stal se též nejvyšším komořím. Biskupem olomuckým téměř po celou tuto dobu byl Volfgang ze Schratten-

bachu († 22. července 1738), po něm nastoupil Jakub Arnošt z Lichtenštejna. Biskup Schrattenbach povolán byl od císaře (v srpnu 1719) po smrti hraběte Gallasa za místokrále do Neapole, kdež vládl po dvě léta k velké spokojenosti panovníkově a především hleděl moudrou správou pomáhati obyvatelstvu onoho království, stíženému právě tehda dvojí pohromou, nákazou morovou a hladem. Po návratu z Neapole ujal se zase správy svého biskupství.

R. 1714 došlo na Moravě k trvalému rozdělení země na kraje. Sněm moravský, vyzván byv od císaře Karla VI., aby počet krajů nově upravil, podobně, jako se stalo toho roku v Čechách, setrval při dosavadním rozdělení v tom způsobu, že přerovský kraj, jenž zahrnoval také enklavy moravské ve Slezsku, trvale zůstal oddělen od kraje olomuckého, a Morava tedy měla šest krajů, brněnský, jihlavský, znojemský, olomucký, přerovský a uhersko-hradištský.*) Pravomoc hejtmanů krajských byla za císaře Karla VI. znovu značně rozšířena, zvláště v oboru soudním a finančním: tak zejména bylo jim uloženo, aby kriminální pře od soudů nižších podávali k vyšším instancím a (r. 1721) byli dozoru jejich podřízeni též krajští výběrčí. Proto také bylo jim zvýšeno roční služné, hejtmanům ze stavu panského z 800 na 1200 zl., oněm, kteří náleželi stavu rytířskému, z 500 na 800 zl. (cís. reskriptem ze dne 18. dubna 1732). Bez důležité příčiny neměli krajští hejtmanové se vzdalovati ze svého působiště, leč by za sebe ustanovili řádného zástupce (sekretáře čili adjunkta), z čehož se v pozdějších letech zase vyvinul stálý úřad v každém krajském hejtmanství.**)

*) Toto rozdělení Moravy na šest krajů znázorněno jest ve velmi důkladně pracované mapě tehdejšího císařského inženýra-hejtmana Kryštofa Müllera, který počal práci svou r. 1709, procestoval všechny kraje moravské a zhotovil nákres mapy v pěti letech; pak dáno mu od císaře privilegium na deset let, aby mohl mapu v mědi vyryti a tiskem vydati. Před tím však vláda dala správnost všech údajů vyšetřiti prostřednictvím krajských hejtmanů, při čemž za každé neudané místo byla jim uložena pokuta 400 dukátův a úředníkům, kteří by se podobnou nedbalostí provinili, pohrozeno i trestem vězení na Špilberku. Tímto vyšetřováním práce ponekud se zdržela, tak že teprve r. 1716 mohla tiskem býti vydána. Müller rodem z Norimberka zemřel ve Vídni r. 1721. Mapa jeho uchována jest v zemském muzeu Františkově v Brně.

**) O Moravě za Karla VI. napsal krátkou stati Dr. W. Schram v Österr. Revue r. 1862 str. 241—258 pod názvem: Mähren unter Karl VI. — Pilař a Moravec III, 323 násl. — Práce D'Elvertovy a porůznu uveřejněné stati časopisecké sem hledící budou na svém místě citovány.

Při nedostatku veliké blahodárné činnosti opravné se strany vládní bylo zemi tím nesnadněji snášeti všechna břemena, která na ni byla ukládána. Náklad válečný, který za císaře Josefa I. přes to, že země vpády insurgentův uherských z dobré polovice byla zpustošena, málo kdy klesl pod milion zlatých ročně, udržel se v této výši i za prvních let Karla VI. Když roku 1712 vláda císařská předložila sněmu moravskému nové požadavky na další vedení války, ježto císař té doby byl opuštěn jak od Angličanů tak od Holanďanů, stavové podali naproti tomu zprávu o žalostném stavu země, nad kterou srdce trnulo. Především poukázáno na veliké sucho toho roku, jímž zimní i jarní osení bylo zničeno, tak že rolník sotva osev dostal zpět, v horách pak lidé již v létě neměli chleba. K tomu družil se nepatrný výtěžek z rybářství*) a z vína toho roku, ale hlavní pohromou byl veliký mor dobytčí, který tehda vypukl v celé zemi a jenž zachvátil 22.000 kusů hovězího dobytka. Všechny dosavadní bídy a útrapy, jež bylo zemi snášeti v letech předešlých, nelze prý srovnati se stavem toho roku, kdy lidé nemají ani na svou výživu, natož pak aby mohli platiti tak vysokou berni. Císař předvídal tyto námitky a tvrdil ve své proposici, že také druhé země trpí velkou bídu, ale na to odpovídají stavové moravští, že nehody, které v posledních letech stihly Moravu, nelze ani přirovnati k nehodám ostatních zemí. A přece stavové na neustálé doléhání císařovo povolili konečně zvýšený vojenský náklad 950.000 zl. na obě léta 1712 a 1713, pokud válka trvala, nepočítaje v to půjčku milionu zl., který měl býti splacen v desíti ročních lhůtách. Branného mužstva pak jen za tato dvě leta z Moravy vybráno 4352 pěších a 1304 jezdci. Teprve potvrzení míru smlouvou v Rastattě přineslo Moravě jakousi úlevu. Netřeba poznamenati ani, že lví podíl těchto břemen uvázl opět na pozemcích a budovách lidu poddaného, kdežto vrchnosti každému zvýšení dovedly se chytře vyhnouti.

*) Rybářství bylo tehda na Moravě jedním z předních zdrojů výživy. Rybníků v zemi bylo tolik, že plocha jejich rovnala se ploše orné půdy, a za příznivých let netoliko že bohatství ryb stačilo domácí potřebě, nýbrž mnoho jich vyváželo se za hranice, zvláště do Vídně. V nepatrné celkem vzdálenosti mezi Brnem a Lelekovicemi podél říčky Ponávky bylo neméně než deset rybníků. Největší rybník moravský byl měnínský, jehož výtěžek za jeden lov páčil se na 30.000 zl., rybníky drnholecký, tovačovský a jaroslavický přinášely užitek 12—20.000 zl.

Ještě však nebyla skončena válka o dědictví španělské, která na Moravě tolik obětí na statcích i životech lidských si vyžádala, a již vplížil se do země jiný strašlivý host — rána morová.*) První stopy její vyskytují se již v letech 1709 a 1710, ale s plnou prudkostí vypukla r. 1713 a řádila v zemi plná dvě leta, v některých místech i déle, a účinky její byly u nás ještě zhoubnější než v pověstném roce 1680. Jen málo měst a míst, jako na př. Žďár, Podštát a dle všeho také Brno, zůstalo metly této ušetřeno. Mor vznikl téměř zároveň v severní Moravě, kde poprvé pozorován byl v městě Šilperku, i v jižních krajích, kam dostal se z Dolních Rakous. Některá města, jako Uh. Hradiště, Kroměříž, N. Jičín, Val. Meziříčí, Mohelnice, Unčov a j. po celou dobu, co mor zuřil, byla úplně uzavřena, některá zase, jak se pravilo, úplně vymřela (Přerov, Místek), v jiných vyhynula největší část obyvatelstva, v Olomouci přes 3000, v Kroměříži 140, v Uh. Hradišti 190, v Kvasicích 126, v Mohelnici 219, v Unčově 176, v Mor. Třebové přes 900, v Mikulově přes 800 (zejména v nečistém židovském městě) a v Boskovicích dokonce přes 1000 osob (892 židův a 136 křesťanů) padlo morové ráně za oběť. Zdravotní opatření z předešlých let byla obnovena, přísně nařízeno, aby uherské, rakouské i české hranice byly bedlivě střeženy a nikdo do země nebyl vpuštěn, kdo by se nevykázal zdravotním listem anebo si nepřestál pobyt v karanténě. Také konány byly po celé zemi veřejné pobožnosti, zejmena procesí za ohromného účastenství k sochám a obrazům Matky Boží, a takové sochy a obrazy byly tehda po městech moravských velmi četně zakládány.

Brno zůstalo po celý ten čas morové rány ušetřeno, čehož zásluhu měl nemalou měrou tehdejší krajský hejtman brněnský Jan Vít ze Schwanenfelda, který vydával přísná nařízení na ochranu města a také dbal, aby byla plněna. Tak zejmena 19. listopadu 1714, když nebezpečenství moru blížilo se branám městským od Vyškova i od Boskovic, prohlednuta

*) D'Elvert, Schriften, XV., 78—95. — Notizenblatt, r. 1858, str. 102—104, r. 1864, str. 2, r. 1861, str. 70, r. 1880, str. 14. — Porůznu též zprávy v městských kronikách: Engel Gesch. v. M. Neustadt, str. 140, Fischer, Gesch. v. Olmütz, str. 152, Müller, Gesch. v. Olmütz, str. 202, Syruczek, Gesch. v. Müglitz, str. 18, Václavek, Dějiny Vsetína, str. 288, Trautenberger, Chronik der St. Brünn, IV., 19 násl. — Moravia, r. 1880, 108 násl, 161 násl.

bedlivě všechna předměstí, obyvatelé dopodrobna zaznamenáni, zbytečná čeládka odstraněna, studentům i jiným obyvatelům, kteří z nakaženého Mikulova do Brna se chtěli utéci, vstup do města zabráněn. Židům, usedlým hlavně na Starém Brně, přísně zakázáno cizince u sebe přechovávati, po všech ulicích ustanoveni dozorcové, kteří měli každou nemoc pod těžkou pokutou ihned oznámiti krajskému hejtmanovi i příseżnému fysikovi krajskému. Obyvatelé předměstí nebyli do města vpuštěni, leč na lístek podepsaný od jejich soudce; všechny tance, divadla i jiné zábavy ve městě byly zakázány a po čepobití neměly v hostincích a krčmách nápoje býti podávány. Příchod cizinců do města byl pod neuprosným dozorem; kdožkoli ze šlechty neb usedlého měšťanstva opouštěl město, buďsi na voze, na koni nebo pěšky, měl se u brány, kudy vycházel, dozorci ohlásiti a toutéž branou zase do města se vrátiti; ostatní lid služebný, tovaryši atd. při odchodu z města dostávali lístky od dozorcův a jen tehda zase vpuštěni, když se takovým lístkem vykázali. Cesty a silnice, vedoucí k nakaženým městům, zvláště k Mikulovu, byly palisadami zataraseny a vztýčena tam morová výstražná znamení. Neobyčejná péče věnována též desinfekci nakažených domů, tak že vykuřování a vytápění jich dálo se ustavičně po osm dní, v nich pak oděv, postele, prádlo i nářadí bylo v noci na pole vyvezeno a spáleno. Všechna tato zdravotní opatření byla později napodobována i v jiných městech moravských, ve kterých mor teprve r. 1716 ponenáhlu ulevoval a přestával. Byl to poslední případ asijského moru v našich zemích. Ještě roku 1732 rozšířila se poplašná zpráva, že mor znovu se blíží, ale byly to pouze hromadné případy nemoci, kterou nyní chřipkou čili influencí nazýváme, která však toho roku v celé střední Evropě s takovou prudkostí řádila, že v samém Brně dle současného svědectví několik set lidí jí smrtelně bylo zachváceno.

Několik aspoň let trvalého evropského míru bylo by také Moravě umožnilo, aby si oddechla a překonala ponenáhlu následky utrpených škod a pohrom. Ale takový mír dlouho ještě nenastal a císař nucen byl žádati rok od roku zvýšené sumy peněžité na vedení válek. Habsburský rod povznesl moc svou znamenitě událostmi posledních let. Válkami tureckými získal Uhry, vyjma jihovýchodní části jejich, banát temešvárský, válkou o dědictví španělské říše habsburská stala se skutečnou velmocí, která dříve

omezena výhradně na vnitrozemí, nyní dotýkala se belgickými přístavy oceánu, kdežto držením Milánska, Neapolska a Sardinie poskytnuta jí i příležitost, účastniti se čilého obchodního ruchu na moři Středozemním. Ale na východě úloha Habsburků nebyla dokonána. Nehledě ani k tomu, že k zaokrouhlení Uher chyběl dosud banát temešvárský, Rakousko musilo býti stále na stráži vzhledem k nebezpečí tureckému. Porta turecká nezapomněla tak snadno potupného pro ni míru karlovického a čekala jen na příležitost k odplatě. Tato ovšem dlouho se nenaskytovala. Vzbouření Rákóczyho v Uhrách mohlo sice zavdati vítaný podnět k zakročení, ale od toho zdržoval portu strach před spojenci císařovými — Anglií a Holandskem, a také válka s Ruskem, ku které pohnul Turky švédský král Karel XII., byla v těchto záměrech patrnou překážkou. Ale právě výsledek války ruské, mír prutský (1711), jímž car Petr Veliký musil se vzdáti Azova, vzbudil v Cařihradě nové naděje. Výbojnost Turkův obrátila se především proti republice benátské, kteréž musili v míru karlovickém postoupiti Moree, a této ztráty nemohli tak snadno oželeti. Udeřivše (v létě 1715) na poloostrov na suchu i na moři, za krátko dobyli všech důležitějších pevností, a Morea i s benátskými přístavy na Kretě octla se v jejich moci. Netoliko že Benátčanům hrozily další ztráty, ale v Cařihradě znovu pomýšleli na pochod turecké armády k Vídni.

Zatím Benátčané vzchopili se k vydatnější obraně a povolavše v čelo své armády německého generála Schulenburka, šťastně uhájili ostrova Korfu proti mocným útokům tureckým. Císař Karel VI., jakožto spoluručitel míru karlovického, ujal se bývalého spojence a nabídl portě turecké své prostřednictví; když pak toto bylo odmítnuto, vyhlásil jí válku, která zásluhou prince Eugena Savojského za krátko byla ukončena ve prospěch císařův. Dne 5. srpna 1716 poražen byl velký vezír Ali paša se 150.000 m. u Petrovaradína, pak oblehl Eugen město Temešvár, jež hájeno bylo tureckou posádkou 23.000 m., a po šestinedělní tuhé práci donutil město ku vzdání (13. října). Tím padla poslední hradba panství tureckého v Uhrách, a Frant. Rákóczy, který bojoval v řadách tureckých, musil vzdáti se poslední naděje v obnovení své někdejší moci. R. 1717 slavný vojevůdce císařský překročil Dunaj a oblehl Srbský Bělehrad, jehož posádka čítající 30.000 vybraného mužstva, sama tvořila

mocnou armádu. K vybavení této předůležité pevnosti přirazil velký vezír Chalil paša s armádou dvojnásobně četnější vojska císařského a sklíčil je rozsáhlým polokruhem tak, že princ Eugen octl se mezi dvěma nepřáteli, posádkou bělehradskou a armádou velkého vezíra, jehož tábor byl silně opevněn. V tomto nebezpečném postavení odvážil se však bitvy v otevřeném poli (16. srpna 1717), ve které velký vezír byl poražen, zatlačen se zbytky vojska až k Niši a posádka bělehradská již druhého dne potom donucena se vzdáti za svobodný odchod. Za Bělehradem padly jiné důležité pevnosti srbské, Šabac, Smederevo, Vidin. V míru, který roku potomního (21. července 1718) byl podepsán v Požarevci, jeví se výsledky skvělých vítězství císařské zbraně: Turci postoupili císaři banát temešvárský, severní polovici Srbska s Bělehradem, několik krajů bosenských až k řece Uně a Malou Valachii až k řece Oltě. Benátská republika za ztracenou Moreu a Kretu získala některá pevná místa na pobřeží dalmatském a albánském, jimiž zabezpečena byla država její na ostrovech Jonských. Císař krom toho vymínil si právo ochrany svých poddaných na území tureckém, kdež směl zřizovati konsuláty a agentury, pak bylo mu zabezpečeno právo svobodné plavby po Dunaji a jiné výhody pro obchod rakouský s Levantou, k jehož povznešení císař tehda svolil k založení orientální čili levantské společnosti. Tyto výhody obchodní jevily časem účinek také na Moravě, kde zlepšenými podmínkami vývozními zvelebena byla hlavně výroba látek vlněných vedle jiných odvětví průmyslových.

Připočteme-li k těmto výhodám, že brzo potom následkem pletich španělského ministra Alberoniho, s nímž spojil se také vévoda savojský, tento za trest mírem v Hágu (1720) musil císaři vydati Sicilii a dostal za ni chudší Sardinii: dospějeme tím k úvaze, že tehda rozsah i moc monarchie Habsburské dosáhly svého vrcholu.

Avšak dlužno hned dodati: byl to jen úspěch zevnější, jímž nikterak nebyla zakryta bída a úpadek zemí dědičných. Tento stav zejména patrný byl na Moravě. Země odváděla tehda roční příspěvek vojenský 666.666 zl., který byl r. 1714 povolen na žádost císařovu hned na deset let.*) Ale na sněmě, který se

*) Zajímavo jest z toho roku zachované sestavení proporce čili poměru, v jakém jednotlivé země císařské tehda přispívaly k uhražení řádného nákladu válečného. Tento byl totiž od nejvyšší dvorské komory určen na 9,000.000 zl.

sešel 23. listopadu 1715, císař žádal vzhledem k nastávající válce turecké, aby mu vedle této řádné sumy povolen byl mimořádný příspěvek vojenský 326.388 zl., čímž břímě válečné Moravy mělo zase býti zvýšeno téměř na milion. Na to stavové odpověděli, že země beztoho jest již úplně vysílena stálými odvody brancův a jich vystrojením, pak rozličnými pohromami minulých let, jako byl pád dobytka, neúroda obilí i vína, četné škody způsobené ohněm, povodněmi i bouřkami, a zvláště zhoubný mor, jímž zastiženy přímo kraje nakažené, ale nepřímo celá země, ježto hranice zemské jsou všude uzavřeny a tím obchodu zasazena rána nezhojitelná, nehledě ani k velkému nákladu, jejž vyžadují rozsáhlá opatření proti moru. Ježto pak dlužno též vydržovati pluky v zemi přezimující, na něž vydání dosahuje polovici řádného příspěvku vojenského, Morava ve skutečnosti jest více obtížena, než bylo za předešlých let válečných. Císař Karel vyhověl těmto stížnostem, uznav je za oprávněné, a snížil vojenský požadavek na 888.888 zl.; poněvadž však bylo známo, že největší část břemen zemských uvalena jest na lid selský a městský, žádal, aby extraordinarium vrchnosti samy zaplatily, k čemuž stavové po delším vzpírání konečně svolili, vyhradivše si, aby krajinám morem stíženým byla daň slevena a z povolené sumy aby také odražen byl náklad na opatření morová. R. 1717 žádáno nové zvýšení válečného příspěvku na 1,211.000 zl., čemuž se však stavové rozhodně opřeli, poukazujíce zejména na velký pád dobytka hovězího i ovčího, který se toho roku stal na Moravě.*) I zůstalo celkem na sumě roku předešlého povolené.

* * *

Stavové moravští zajisté rádi přinášeli oběti od nich požadované, neboť i jim konečný cíl byl patrným, za kterým se ubírala od několika lidských věků politika rodu Habsburského: založiti a udržeti velmocenské postavení onoho státního svazku, ve kterém byly také země koruny české. Rostoucím zdarem těchto snah upevňovala se naděje, že našim zemím v tomto svazku

a z té sumy měly odvésti: Čechy 1,713.541 zl., Morava 571.180 zl., Slezsko 1,142.361 zl., Uhry 3,000.000 zl., Sedmihrady 750.000 zl., Dol. Rakousy 607.638 zl., Hor. Rakousy 303.819 zl., ostatní země alpské 911.458 zl. K tomu ovšem přistoupily ještě mimořádné požadavky, tak že sumy ty v každé zemi byly ještě značně zvýšeny. — Notizenblatt, r. 1867, str. 91.

*) Mor dobytčí v letech 1711—1719 zuřil po celé střední Evropě.

bude zaručen mír, po kterém tak dlouho již toužily a že konečně budou moci věnovati pozornost také svým záležitostem, především zvelebení hmotného i duševního života. A od delšího času všechny události nasvědčovaly tomu, že naděje ty nebudou sklamány. Tak jako za Leopolda I. a Josefa I., tak i za císaře Karla VI. monarchie Habsburská kráčela od úspěchu k úspěchu. Karel neměl sice oné pružnosti a vzletu duševního, kterým se vyznamenával starší jeho bratr, nicméně ani jemu nechybělo dobrých duševních vlastností; byl na svou dobu pečlivě vzdělán, miloval vědy a umění, o čemž svědčí četné památky stavitelské ve Vídni z jeho doby, a měl živý zájem o zvelebování obchodu a průmyslu. A přece jak státníci tak i národové tohoto soustátí hleděli s velkými starostmi do budoucnosti, jež působila otázka upravení posloupnosti trůnu v rodě panujícím.

Když Karel VI. po smrti bratra svého Josefa I. nastoupil na trůn, byl tehda jediným mužským potomkem staroslavného rodu Habsburského. Z ženského potomstva žily tři dcery Leopoldovy a dvě dcery Josefa I., z nichž jedna byla provdána za tehdejšího kurfirsta saského a krále polského Bedřicha II. Augusta, druhá za kurfirsta bavorského. Na čas starosti ustoupily, když r. 1716 Karlovi po sedmiletém bezdětném manželství s Alžbětou Brunšvickou narodil se syn Leopold. Ale po radostném vzrušení brzo se dostavilo zklamání, neboť sotva narozený princ zemřel již po několika měsících, a později narodily se již jen tři dcery, z nichž nejstarší byla Marie Terezie (nar. r. 1717). Závěti císaře Leopolda z r. 1705 bylo ustanoveno pro případ vymření mužského potomstva, aby dcery Josefovy měly přednost před dcerami Karlovými. Ale toto ustanovení bylo by nutně vedlo k tuhým sporům a konečně k rozptýlení monarchie. Nebezpečí bylo tím větší, ježto monarchie tato nebyla jednotným státním útvarem, jako na př. tehdejší Francie, nýbrž byla spíše mnohočlenným spojením zemí, z nichž každá měla jinou řeč a národnost, jiné právo, jiné zřízení a jinou správu. A na venek tato říše také neměla mnoho přátel. Na západě dosud stály o její záhubu bourbonské státy, Francie a Španělsko, které dosud neoželelo ztracených zemí vedlejších, na východě byl sice pokořený ale dosud nebezpečný nepřítel osmanský, v té době pak již také na severu nová mocnost pruská s nedůvěrou a závistí pohlížela na vzrůstající moc Habsburků. Král Bedřich Vilém (1713—1740)

aspoň byl [illegible] Eugena [illegible] za zlé, že [illegible]*

[illegible] pud [illegible] dosavadní [illegible] stavové [illegible] dědičné [illegible] býti vzat [illegible] v zemích [illegible] k císaři [illegible] aby [illegible] panstvím [illegible] neodpověděl [illegible] své pravo, za [illegible] členy tajné rady a v [illegible] (19. dubna 1713) [illegible] že pro případ [illegible] veškeru [illegible] Karla VI. s jejich potomstvem a teprve [illegible] Josefa I.

Toto [illegible] nazváno bylo pragmatickou sankcí [illegible] v dvorském a [illegible] Karla VI. bylo toho roku teprve 25 let [illegible] řád sněmům k potvrzení. Když však v dalších letech mizela vždy více naděje v dosažení mužského potomka, bylo třeba postarati se o zákonité potvrzení této posloupnosti. Pragmatická sankce předložena byla sněmům jednotlivých zemí a během roku 1720 přijata byla od stavů horno- i dolnorakouských, korutanských, štyrských, kraňských i gorlicko-gradišťských. Také v zemích koruny české předložena byla každému sněmu zvlášť; pokus o svolání generálního sněmu za tím účelem se nestal.

Moravský sněm svolán byl k vyřízení této věci na den 17. října 1720, i byl císařský reskript, obsahující tuto předlohu již 30. září, odeslán nejvyššímu sudímu zemskému hraběti Mich. Althanovi, ježto zemský hejtman hrabě Max. z Kounic dlel mimo zemi ve službách císařských, proposice byla v určený den stavům

*) Doklad toho u Erdmannsdörfra, Deutsche Gesch., II., 368.

přečtena a od nich bez všeliké námitky přijata. Na sněmě přítomni byli v hojném počtu zástupci všech čtyř stavů, zejména též zástupci měst královských Brna, Olomouce, Znojma, Jihlavy, Uh. Hradiště a Kyjova; pouze Uničovští se opozdili, poněvadž se jim na cestě přihodilo neštěstí s koňmi a vozem.

Současně s moravským sněmem přijal pragmatickou sankci též sněm český, a několik dní později knížata a stavové slezští (21. října), téhož roku pak ještě stavové tyrolští, ač s vyhrazením všech svých svobod a práv, r. 1721 stavové charvatští, 1722 uherští a sedmihradští, v nejbliže potomních letech (1723, 1725) přijat a vyhlášen zákon též v ostatních zemích císařských. Tím bylo dosaženo velmi důležitého cíle. Všichni poddaní císaře Karla VI. vstoupili v závazný poměr k zákonu upravujícímu posloupnost na trůně, uvykli si za dlouholetého ještě panování jeho pohlížeti na pragmatickou sankci jako na nerozborný základ vlastní své budoucnosti a za ten čas také se spřátelili s myšlenkou ženské posloupnosti. Tyto závazky, kotvící ve věrných srdcích vlastních poddaných císařových, osvědčily se mnohem spolehlivějšími, než všechny smlouvy s mocnostmi zahraničnými, ač sám císař souhlasu těchto přikládal mnohem větší váhu a také nešetřil žádných obětí, aby ho dosáhl. Také obě dcery Josefa I., nežli vstoupily ve sňatek s cizími panovníky, výslovně se vzdaly všech práv na trůn a uznaly i s manželi svými nový řád nástupnictví.

III. Poddanské poměry a hnutí selská. Bezpečnost v zemi. Pronásledování nekatolíků a založení Ochranova.

Velmi neutěšený obraz poskytuje stav poddaného lidu selského na Moravě té doby.*) Málokde vrchnosti nakládaly se

*) Literatura, týkající se poměrů lidu selského v našich zemích, jest dosti hojná a zvláště v posledním desítiletí vydána o tomto předmětu díla velmi cenná. Z českých prací jsou to Svátkovy Obrazy z kulturních dějin českých, 1891, téhož Novější dějiny Čech a Moravy; Rieger, Zřízení krajské v Čechách 1889, 1892, 1893; Adámek, Doba poroby a vzkříšení, 1878. Soustavné dílo o dějinách poddanství selského v zemích českých až po r. 1848 napsal po německu K Grünberg: „Die Bauernbefreiung etc. in Böhmen, Mähren u. Schlesien", ve 2 dílech, v Lipsku 1894. Práce jest důkladná a svědomitá, ale chybou jest, že spisovatel neužil vůbec české literatury, které naprosto nezná. Proto vhodným doplňkem k ní jest článek J. Kaizla: „Lid selský, jeho poroba a vymanění v zemích českých, uveřejněný v „Naší době"

svými poddanými tak bezohledně jako v zemích koruny české, kde cizí šlechta neměla s domácím lidem žádného slitování. Sedlák byl v každém směru nevolníkem svého pána, připoutaným ke hroudě jeho pozemku, naprosto mu podřízen ve všech otázkách osobních i majetkových. A při tom vrchnost, vláda i církev takřka závodily v ukládání nemírných břemen na tento zubožený stav.

Dle Obnoveného zřízení poddané směl míti jen panovník nebo člen tří vyšších stavů, duchovního, panského a rytířského, jimž příslušelo jedině právo nabývati statků zapsaných v zemských deskách. Poddanství jest dědičné, t. j. přechází z poddaných na jejich potomky. Pro smíšená manželství platilo poddanství jen tenkráte, byla-li matka nesvobodnou, v opačném případě jen tehda, když si příslušná vrchnost poddanství dětí vymínila. Také v případě sňatku dvou poddaných z rozličných panství má většina dětí zůstati při matce, zvláště když některý z manželů ze svého panství uprchl. Poddanství záleží v závazku věrnosti, poslušnosti a úcty k vrchnosti, která má právo nutiti poddané k plnění svých povinností vězením, okovy i tělesným trestem.

Poddaný jest vázán ke hroudě. Vrchnost má právo jej násilím na svém pozemku držeti, a když by uprchl, vynutiti si jeho návrat. Kdožkoliv by přijímal, ukrýval, zdržoval neb na útěku podporoval takového poddaného, propadá peněžité pokutě 10—25 kop českých grošů, což na Moravě císařským reskriptem z r. 1667 zvýšeno bylo na 100 tolarů. Tento závazek platil nejen pro soukromé, nýbrž i pro královské statky. Kardinál Dietrichštejn nařídil (30. ledna 1633), že „vzhledem k četnému zbíhání lidí poddaných z panství a statků, kdekoli by takoví poddaní aneb sirotci na cizích gruntech se zdržovali, ano i u někoho přenocovali, hospodář ten, u kterého dotčený zběhlý poddaný zůstávati bude, ihned jej má na úřad uvésti, aby odtud své vrchnosti mohl býti navrácen, a když by se tomu vzpíral, má býti n a p e n ě z í c h i v ě z e n í m trestán.“ Rozepře o takové zběhlé pod-

---

r. 1895, str. 97 násl. — Ale všechna tato pojednání všímají si mnohem bedlivěji věcí českých a namnoze i slezských, kdežto Morava zůstává v pozadí. Zde bude třeba ještě mnoho dohánětí. V nejnovější době horlivým pracovníkem v tomto oboru jest ředitel F. A. Slavík. Kromě jeho prací užil jsem také příspěvků porůznu uveřejněných v Čas. Matice Mor. od M. Václavka (srv. téhož Dějiny Vsetína) a v Notizenblattě r. 1884, č. 4, r. 1888, č. 3.

dané přikázány zemskému soudu, později (1636) částečně nově zřízenému královskému tribunálu.*)

Vystěhování poddaného ze země bylo vázáno netoliko na svolení vrchnosti, nýbrž i panovníka, a na povinnost jistého poplatku (5% celého jmění). Poněvadž však již za války třicetileté a ještě více v potomních dobách lid selský následkem útrap válečných, velkých břemen a též z příčin náboženských houfně prchal ze země, do Rakous, do Čech, Uher i do Slezska, tím celé vesnice se vylidňovaly a statky selské zůstávaly pusty: hledělo se tomu čeliti četnými usneseními sněmovními i císařskými reskripty. Tak zejména již r. 1628 stavové moravští prosili císaře, aby v sousedních zemích oněch zakázal pobyt uprchlým poddaným, kteří by se nemohli vykázati písemným svolením (abschiedem) svých vrchností, a aby nařídil návrat jejich do vlasti. Zákaz ten byl zostřen r. 1638 císařským rozhodnutím, že svobodné stěhování ze země osob, které nechtějí přijati víru katolickou, týká se pouze příslušníků tří vyšších stavův, nikoli však poddaných. Ano, vrchnostem později dána i ve věcech náboženských neobmezená moc nad poddanými; to dokazuje usnesení sněmovní z r. 1651: „Kdyby se ještě někde nalezli poddaní, kteří by se dosud nepřiklonili k svaté víře katolické, mají od svých vrchností, kterým jejich poddaní od Boha jsou svěřeni, spolehlivými prostředky na pravou cestu spásy býti uváděni a přidržováni". Od té doby vrchnosti chápaly se ještě přísnějších opatření proti nekatolickým poddaným a to ovšem podporovalo zbíhání těchto ze země, a nic proti tomu neprospěly stále zostřované zákazy z let 1658, 1687, 1699 a 1712, ani smlouvy mezi stavy českými, moravskými a slezskými (r. 1652) o vzájemné vydávání takových uprchlíků.**)

Poddaní byli povinni odváděti děti své vrchnostem jako čeládku ke konání rozličných služeb domácích. Hospodářský úřad vedl stálý seznam takových dětí (pod názvem „sirotčích rejstříků") a tyto musily se každoročně na první neděli adventní představiti svým vrchnostem neb na úřadě hospodářském, načež bylo určeno, které osoby mají zůstati buď pro osobní obsluhu vrchností neb pro rozličné práce při dvorech. Za tuto službu

*) D'Elvert, Schriften, XVI., str. 426, 610.

**) D'Elvert, Schriften XVI., str. 330, 450, 598, 600, 607, 610, 613, 617, 621, 626.

měly sice dostávati mzdu a stravu, ale četné stížnosti svědčí o tom, že se tak často nedálo. Ještě hůře se vedlo dětem osiřelým, na jichž službu vrchnost měla právo od jistého věku (od čtrnáctého roku) za pouhou výživu a šatstvo. Jak dlouho vrchnost chtěla podržeti takové osoby ve svých službách, záleželo pouze na ní, neboť ani k vystěhování ani ke sňatku jejich nemusila dáti svého svolení. Každé odepření čelední služby trestalo se káznicí neb i vězením na Špilberku až čtyřnedělním, v opětovaném případě nucenou prací domácí v železech a okovech. Vybavení z této povinnosti bylo možno jen výplatou peněžitou neb poskytnutím řádného zástupce. Chtěl-li někdo vstoupiti do služby k jiné vrchnosti, neb chtěli-li rodiče své děti doma si ponechati k rozličné práci, směl se tak státi jen tenkráte, když vlastní vrchnost takových osob nepotřebovala, a tu ještě za každou osobu musila býti odváděna zvláštní čelední taxa.

Poddaný neměl práva voliti si svobodně své povolání; děti hospodářských dělníků musily zůstati dělníky, pokud tomu chtěla vrchnost. Aby tedy poddaný mohl se vyučiti řemeslu, nebo dokonce věnovati umění a vědám, musil k tomu míti zvláštní povolení své vrchnosti; cechům a tovaryšstvům bylo zakázáno synky poddaných do učení přijímati bez takového svolení, za které platilo se vrchnostem 5 až 6 zlatých.

Podobně bylo každé uzavření sňatku poddaných omezeno povolením vrchnostenským, za které rovněž placena byla určitá taxa. V XVII. století svoboda sňatků vůbec nebyla obmezována, aby se nepřekáželo zalidňování statků, později však, když lidnatost vzrostla, vrchnostenští úřadové často odepírali svolení sňatkům, jichž hospodářská existence zdála se jim býti pochybnou; někdy se tak dělo od úřednictva jen za tím účelem, aby co nejvíce zvýšen byl poplatek.

Každé zadlužení v jisté výši (na Moravě od tří kop č. gr. nahoru), nájem neb pronájem pozemků, závěť týkající se nemovitého jmění má rovněž platnost jen se svolením vrchnosti. Pouze movité jmění přechází bez překážky na přímé dědice, za jejichž nezletilosti má vrchnost spravovati jejich dědičné podíly a vésti řádně sirotčí účty; četné stížnosti však dokazují, že i tu páchaly se velké křivdy i zlořády.

Poddaný jest povinen pracovati nejen na původních pozemcích pánových, nýbrž i na oněch, které později byly přikoupeny.

Ano, ustanovením z r. 1738 dovoleno bylo vrchnostem robotu práce navzájem si postupovati.

Poddaný nemá žádného práva před soudem, leč je-li zastoupen svou vrchností: naopak zase nesmí býti pohnán na soud, není-li od své vrchnosti vydán. Podobným způsobem obmezeno jest jeho právo svědectví při soudech.

Tážeme-li se naproti tomu, jaké zákonité ochrany poskytovalo se poddaným při všech těchto břemenech a útiscích se strany vrchnosti, dostane se nám odpovědi málo uspokojivé. Poddaným na Moravě, jako v ostatních zemích koruny české, nikdy nebylo odpíráno právo, dožadovati se ochrany proti svým vrchnostem, ano i na soud je poháněti pro rozličné útisky a bezpráví. Na Moravě útisky dosáhly již r. 1651 takových rozměrů, že byly uvedeny i na sněmě na přetřes, a stavové byli nuceni vydati nařízení ve prospěch poddaných: „Poněvadž mnohé vrchnosti se svými poddanými zle zacházejí, je proti právu a mimo jejich povinnost utiskují a tím samy počet svých poddaných zmenšují: má se dle Obnoveného zřízení každý takový pán pohnati na soud zemský a tam zodpovídati.“*) Také císařskými reskripty, zvláště od dob selské bouře v Čechách roku 1680, vrchnosti napomínají se, aby mírně zacházely s poddanými, a robotním patentem z roku 1738 ve zvláštních případech krutého jednání na úředníka vinou stiženého ukládá se trest vězením, zostřený železy a okovy.

Právní cesta, jaká stížnostem poddaných proti vrchnostem byla předepsána od roku 1717, byla pro ony velmi obtížná: Poddaný měl se nejdříve obrátiti k vrchnosti samé, ježto prý o ní nelze předpokládati, že by chtěla dopouštěti se nějakého bezpráví. Nevyřídí-li se stížnost do šesti neděl příznivě, možno ji podati ke krajskému úřadu, od jehož rozhodnutí obě strany mají právo rekursu k zemskému hejtmanství neb k zemskému soudu a odtud i k císaři samému. Zemskému hejtmanství bylo (již od roku 1659) nařízeno, aby sedláci a poddaní v takových přích s vrchnostmi byli o svých právech dobře poučeni; kdyžby se nepodařilo porovnání po dobrém, měl býti určen rok (lhůta) k zemskému soudu a poddanému měl býti úřední cestou přidělen zvláštní advokát.

*) D'Elvert, Schriften XVI., 610.

Ale všechna tato ochranná opatření objevila se illusorními, kdykoli poddaný takovou právní cestu nastoupil. Již stížnost jeho k první instanci, t. j. k vrchnosti samé, měla za následek rozličné odstrašující prostředky, aby se žalující neobracel k instanci vyšší. A i když stížnost došla ke krajskému hejtmanství, tento úřad, osazený ze stavu panského neb rytířského, o svou povinnost valně se nestaral a málokdy zakročil v neprospěch vrchnosti. Podobně bylo i při vyšších instancích — při zemském soudě neb královském tribunále —, kde přísedící byli sami většinou držitelé zemských statků a tedy v podobném poměru k poddaným, jako vrchnost žalovaná; není tedy divu, že každou podobnou žalobu pokládali za útok na své vlastní právo. Poddanský advokát čili prokurátor, přidělený žalujícímu, nejsa za tuto práci placen, o svého klienta příliš se nestaral, již proto také, aby neztratil výnosné spojení se stavy vyššími.

Roku 1650 zvláštním usnešením sněmu moravského bylo sedlákům zapovězeno nositi jakoukoliv zbraň střelnou, zvláště přes pole, a vrchnostem uloženo, aby bděly nad zachováváním tohoto zákazu. Záminku k němu zavdaly ovšem tehdejší nepokojné doby, kdy bylo v zemi hojně lupičův, ale v rukou bezohledného pána zákaz ten stal se prostředkem k úplnému spoutání poddaného lidu. Jiné nařízení týkalo se šetření zvěře, kterou nesměl sedlák pod přísným trestem ani do ok chytati ani zabíjeti, byť mu sebe více polní škody dělala. Vrchnosti měly sice nahražovati škody způsobené zvěří na polích, ale obcházely tuto povinnost právě tak jako mnohé jiné. Lesy, tak jako pastviny a rybníky, byly výhradným jejich privilegiem.

Vrchnosti měly v obvodu celého svého panství výhradné právo vařiti pivo, připravovati kořalku, jim příslušel výhradný nálev všech nápojův i právo mlýnské; napadlo-li poddanému jinde nápoj si koupiti, neb obilí si v jiném mlýně dáti semlíti, byl stížen nepoměrně vysokou pokutou peněžitou i ukrutným trestem tělesným. Ale také jiné plodiny a výrobky hospodářské musil pouze od vrchnosti kupovati, která mu je při nejhorší jakosti vnucovala za ceny nesvědomitě zvýšené. Naopak zase poddaní musili své výrobky a plodiny, jako ječmen, dobytek, kůže, přízi, plátno a j., prodávati vrchnosti za ceny, které si tato sama určovala; pekařům a obchodníkům bylo v celém obvodu panství zakázáno kupovati obilí jinde než v panských sýpkách, čímž

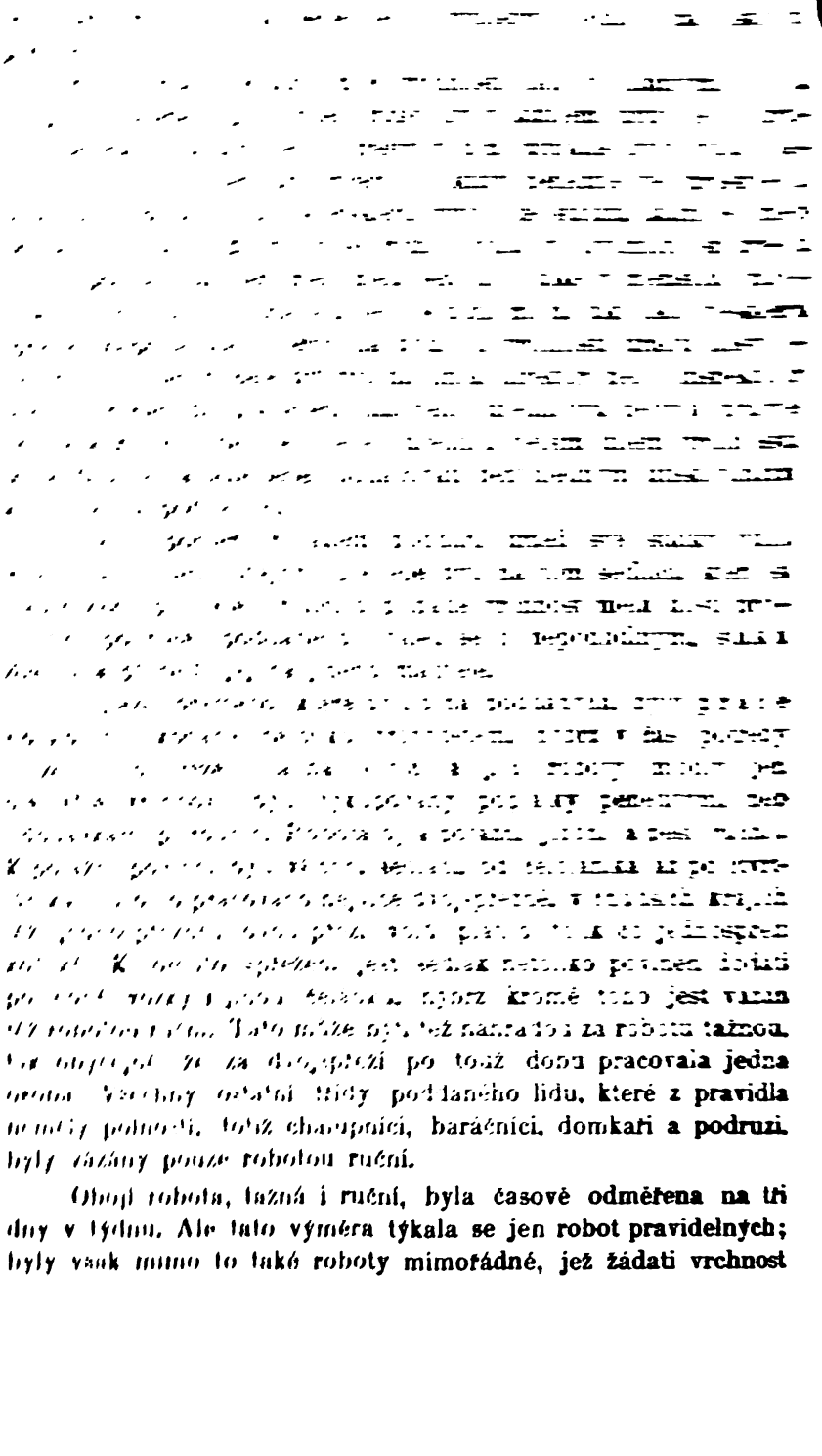

byla oprávněna v dobách nutných, netrpících odkladu, a tu mohla robota býti prodloužena až na šest dnů v týdnu. K nutným pracím se čítala pro přípřeže osev jarní i podzimní, žně, senoseč a rybolov, pro pěší pracovníky pouze doba žní. Toto prodlužování doby robotní stávalo se od vrchností zcela libovolně, ač bylo předepsáno, že se má sedláku ponechati čas k obdělání vlastního hospodářství. Jsou zjištěny případy, kde vrchnosti počet zákonitých dnů robotních v jediném roce zdvoj- až ztrojnásobňovaly. K tomu družil se zlořád, že robotní den byl prodlužován až na šestnáct hodin denně a teprve opětovanými zostřenými nařízeními stanovena přesně denní doba pracovní; často musil sedlák se spřežením odebrati se na vzdálená místa a ač bylo zákonem vyřčeno, že se má obojí cesta, tam i zpět, od doby pracovní odečísti, přece se tak na mnoze nedálo: poddaný musil býti v určitou hodinu na místě a bez ohledu na vzdálenost do určité hodiny tam setrvati.*)

Ačkoliv dědičné poddanství lidu selského v zemích koruny české nebylo na témže stupni, jako na př. téže doby nevolnictví na Rusi nebo i v některých krajích německých, přece časem následkem neobmezené libovůle vrchností zlořády a útisky se rozmnožily tou měrou, že sedláci nebyli daleko od nevolnictví, ano v druhé polovici XVIII. stol., stav jejich i úředně tímto jménem byl označován.**) Podstatné nápravy v tom se za celou tu dobu nestalo. Vláda císařská, která k tomu měla dosti moci a jejíž povinností bylo zakročiti, neučinila tak, ježto pokládala poměr mezi vrchností a poddaným za něco přirozeného, nedotknutelného. Teprve když zlořády a útisky vrchností počaly citelně se dotýkati též důchodů státních, ježto stavové hleděli většinu břemen uvaliti na lid poddaný, a když konečně sedlákům českým došla trpělivost a r. 1680 vypukla veliká bouře selská: pomýšleno bylo na jakousi nápravu. Byl vydán první robotní patent (28. června 1680), z počátku jen pro Čechy, ale platnost jeho patentem ze dne 26. května 1713 rozšířena také na Moravu. Jím obmezena pravidelná robota na tři dny, ale při tom ponecháno mimořádným robotám dosti volné pole. Robotování v neděle a ve svátky se zapovídá. Při vzdáleném povozování má

*) Dle K. Grünberga, Bauernbefreiung, I., 1—142.

**) R. 1771 na př. Marie Terezie v listu k nejvyššímu kancléři, hraběti Chotkovi, oznamuje, že chce zrušiti nevolnictví. Grünberg, l. c. I., 94.

se promeškaný čas nahraditi. Zvyšování poddanských poplatků se zakazuje, rovněž nucené kupování hospodářských výrobků od vrchnosti. Vrchnosti nemají si bezprávně osvojovati poddanské pozůstalosti, nemají krutě a nemírně trestati poddané a svalovati na ně mimořádnou vrchnostenskou kontribuci. Poněvadž však všechny tyto příkazy měly znění příliš neurčité a kromě toho na překročení jich od vrchností nebyl vyměřen žádný trest, nebylo tímto patentem selskému lidu pomoženo, nýbrž ještě přitíženo. Důkazem toho jest, že za válečných let 1703—1708, tedy v krátké době pěti roků, daň z komínu selského vzrostla o 1 zl. 39 kr., kdežto za touž dobu daň z komínu panského zvýšena byla pouze o 3 kr.

Nespokojenost lidu selského jak v Čechách tak i na Moravě stále se vzmáhala a jevila se v obou zemích častými bouřemi a nepokoji. V Čechách největší taková bouře selská vypukla r. 1680 a nezůstala také na Moravě beze všech následků. Kolem Olomouce pozdvihli se sedláci, poštvaní od uherských insurgentův, a vypálili tam několik osad; vzpoura ta byla však brzo potlačena brannou mocí a povstalci spasili se většinou útěkem do Uher. Z panství litomyšlského, kde sedláci již počali páliti a pleniti, staly se pokusy přenésti bouři na panství svitavské, novoměstské, kunštátské a křetínské při pomezí českomoravském. I vypraveny byly tam dva pluky, Stahrembersky pěší vedením podplukovníka de la Fossa a Caprariho, jízdný vedením hraběte Cavrianiho, aby střehli hranic proti obávanému vpádu povstalých sedláků litomyšlských. Tím také bylo dalšímu šíření selského hnutí na na čas zabráněno.*)

Několik let potom (1689) obyvatelé osad náležejících městu Jihlavě prohlásili, že nesmějí býti v robotách na roveň kladeni s jiným lidem poddaným a také ne pokládáni za nevolníky, poněvadž jejich vrchností jest královské město a oni tedy jsou královskými poddanými. I odepřeli všeliké konání robot, čímž město nuceno bylo, obdělávati své pozemky cizími poddanými za denní mzdu. Dlouholeté vyjednávání a vyšetřování nevedlo k cíli, a když Jihlavští vymohli si císařský rozkaz (1705), který poddaným ukládal třídenní robotu v týdnu, tito odepřeli poslušnost a dávali se na útěk do lesů. Teprve když 18 náčelníků vzpoury

*) F. A. Slavík, v Čas. Mat. Mor., r. 1902, str. 99—105.

bylo odvezeno na Špilberk a tam po pět čtvrtí roku vězněno, docíleno bylo (1705) narovnání, dle něhož poddaní uvolili se tři dny v týdnu robotovati, s výjimkou senoseče, žní a některých jiných nutných prací. Podobná bouře selská připomíná se k r. 1695 na biskupském panství hukvaldském, kde rovněž pro přílišné roboty shluklo se asi 1500 sedlákův nedaleko Štramberka, byli však mocí vojenskou rozehnáni a 24 náčelníkův odvezeno v železích do Kroměříže a tam potrestáno.*)

Na Jihlavsku pokoj dlouho nepotrval. Sedláci, rozeštváni také rozličnými náhončími, stěžovali si znovu u zemského hejtmana, hraběte Frant. Jos. Oppersdorfa, že městská vrchnost jejich dávky, roboty a jiné povinnosti libovolně zvyšuje; vyšetřováním zjistilo se, že stížnosti byly oprávněny, a Jihlava odsouzena k zaplacení náhrady 1000 zl., z čehož však poddaným velmi málo se dostalo, kteří krom toho narovnáním z r. 1713 odkázáni byli k poslušnosti a ke konání všech platných povinností. Těchto sporův až dosud neúčastnilo se městečko S t o n á ř o v, jehož závazky k vrchnosti jihlavské byly mnohem mírnější než ostatních osad; zejmena bylo jim odedávna povoleno užívati za nepatrný poplatek roční luk, pastvin a úhorů ve svém okolí. Když však městská rada jihlavská, chtějíc pozemků těch ve vlastní správě lépe využitkovati, další nájem jich Stonařovským vypověděla, tito obrátili se (1712) se žalobou k zemskému tribunálu. Rozhodnutím vládního komisaře bylo docíleno na čas narovnání. Ale za několik let vypukl spor znovu, když Stonařovští zpečovali se konati dále roboty na oněch pozemcích, které Jihlavští převzali ve vlastní správu. Spor prošel všemi instancemi, krajským i zemským hejtmanstvím až k císaři, jenž konečně rozhodl (1720), že Stonařovští povinni jsou konati všechny roboty v dosavadní míře; když i potom městečko se vzpíralo, dal krajský hejtman některé náčelníky odvézti do vězení na Špilberk. Odpor však potrval a vláda, doufajíc spor urovnati po dobrém, propustila uvězněné sedláky, když slíbili, že nejen sami předepsané práce budou ochotně konati, nýbrž i své krajany k tomu míti. Když slibu nedostáli, ano ještě více sousedy ku vzpouře popuzovali, byli někteří z nich znovu zatčeni. Tu však povstal všechen lid ve Stonářově, zvoněno na poplach, vše chápalo se zbraně a jihlavští zřízenci, kteří chtěli odvésti jednoho

*) D'Elvert, Gesch. der Stadt Iglau, str. 323. — Schriften XV., str. 52.

z náčelníků, kováře Kerbra, byli zle pobiti. Jízdný posel, který vypraven byl od krajského hejtmana s přísnými rozkazy, byl s potupou donucen k návratu. Tu již úřady chopily se věci s veškerou přísností. Do Stonářova vypraveny byly dvě setniny pluku Daunova a za svítání (15. června 1722) obklíčily se všech stran náměstí, aby nikdo nemohl uniknouti. Někteří náčelníci, byvše varováni, již před tím hleděli spasiti se útěkem, ale byli vypátráni a zatčeni. Tím byl odpor této osady zlomen a vláda spokojila se tím, že Stonařovští opět se vrátili k bývalé poslušnosti. Na hrdle nebyl nikdo potrestán, a také uvěznění sedláci byli za čas ze Špilberka na svobodu propuštěni, ale zdraví jejich bylo podlomeno, tak že brzo potom zemřeli. Ve Stonářově zůstalo potom na nějaký čas vojsko ubytováno, čímž obyvatelstvo uvrženo bylo ve hmotnou bídu, ze které dlouho se nevzpamatovalo.*)

Z podobných příčin vypukla vzpoura lidu selského v osadě Vrbovci (Urbau), ležící v kraji znojemském, nedaleko hranic rakouských. Dle pověsti založena byla od klášterníků lúckých, kteří tam povolali osadníky z Porýní, aby prý přenesli pěstování vinné révy na moravskou půdu. Vrbovečtí požívali odedávna neobyčejných privilegií; byliť od své vrchnosti klášterní úplně neodvislí a měli také svůj soud, jemuž podřízeny byly i některé sousední vesnice (Mravotice, Křídlovice, Dyjakovičky, Bošice, Vejmyslice). Ale za vzrůstající moci kláštera lúckého byla tato privilegia během 16. a 17. století neustále zkracována, zejmena ukládány obci roboty i jiné dávky a také soudní moc její byla obmezována. Vrbičtí vypravili konečně deputaci k samému císaři Leopoldovi (1677), který skrze zemského hejtmana vydal rozkaz, aby dosavadních svobod obce bylo ve všem šetřeno. Ale lúcká vrchnost nešetřila tohoto nařízení, a poněvadž všechno další volání Vrboveckých po právu zůstalo u císařské vlády oslyšeno, obec ponenáhlu zbavena byla veškeré své autonomie, až konečně císařským rozhodnutím ze dne 3. ledna 1713 všechna jejich privilegia byla prohlášena za neplatná. Po nějaký čas sedláci chovali se klidně, ale nevzdávali se všech naději. R. 1723 sepsali opětně své stížnosti a plnomocníci jejich Lorenz Gühl, Mates Neumeister

*) D'Elvert, Gesch. d. St. Iglau, l. c. — Jul. Wallner, Die Bauernunruhen zu Stannern in den Jahren 1712—1722, Notizenblatt, r. 1884, str. 25 násl.

a Jan Thallfuss podali stížný list císaři Karlu VI. s prosbou, aby jim privilegia jejich byla potvrzena a obec byla uznána za léno královské. Císař však opětně (18. ledna 1724) privilegia prohlásil za neplatná, pokáral tvrdošíjné chování obce a rozkázal, aby všechny listiny, na které se odvolávala, byly odňaty. Tehdejší zástupce krajského hejtmana znojemského, hrabě Mich. Althan nemohl listin vynutiti, ano musil kvapně Vrbovec opustiti, poněvadž byl od povstalých sedlákův i na životě ohrožován. Náčelníci rebelů znovu se odebrali k císaři prosit za potvrzení svobod. Byli však ve Vídni zatčeni a na rozkaz císaře Karla odvezeni na Špilberk. Ani tím však odpor nebyl zlomen a teprve, když (v srpnu 1724) velká část mužského obyvatelstva byla uvězněna a vyšetřující komise zmocnila se všech listin, náčelníci sklonili své šíje a slíbili duchovní vrchnosti své věrnost a poslušenství. Tak zanikly starodávné svobody této obce, jejichž osud živě nás připomíná na nešťastný výsledek podobného hnutí u Chodů českých za vedení Jana Sladkého (Koziny) r. 1695. Podobnost jeví se též v tom, že obojí událost zavdala domácím spisovatelům podnět k básnickému spracování této látky.*)

Nespokojenost lidu selského dosahovala svého vrcholu, a poněvadž bylo patrno, že vláda císařská ke všem útiskům vrchností hledí lhostejně, mnoho lidu prchalo ze země do Saska a Pruska, k čemuž zvláště lákán byl od náhončích krále pruského Bedřicha Viléma I., který hledal po všech krajích Evropy pilné živnostníky a rolníky k zalidnění pustých krajin ve své říši. Teprve toto hromadné opouštění země přimělo stavy moravské i vládu k pokusům o jakousi nápravu. Císař Karel VI. vydal již na sklonku svého panování (27. ledna 1738), patent, jímž nařízena úleva tím, že počet robotních dnův i délka jejich byly obmezeny, ale zase jen pro roboty pravidelné, kdežto v dobách mimořádných, jako o žni a senoseči, dovoleno činiti výjimky; vůbec případy mimořádných robot byly v poměru k předešlým časům ještě rozmnoženy. Naproti tomu málo pomohlo odvolávání na milost-

*) Tak jako Jiráskovi „Psohlavci" jednají o vzpouře Chodův a o opravě Kozinově v Plzni, tak zase německý básník Dr. Ludvík Goldhann povstání Vrboveckých vzal si za základ k sepsání lidového dramatu „Der Landrichter von Urbau", ve kterém však od pravdy historické značně se odchyluje. — W. Schram, Die Urbauer Privilegien, Notizenblatt, r. 1888, str. 18—20.

denství a křesťanskou lásku vrchností a napomenutí k těmto, aby měly stálý zřetel k řádnému obdělávání selských hospodářství. Zákaz nedělní a sváteční roboty byl sice potvrzen, ale tři dny robotní zůstaly i v oněch týdnech, ve kterých byly dny sváteční. Výměna robot, netoliko mimořádných, nýbrž i řádných, mezi vrchnostmi se povoluje, nejsou-li pracovní místa více než půldruhé míle od sebe vzdálena. Vzdálené povozování bylo obmezeno, za to však zůstalo na vůli vrchností, žádati za robotní práce náhradu buď v penězích neb v přírodninách; poddaní nesmějí se takovému požadavku bez důvodu vzpírati. Poddanské poplatky nemají se libovolně zvyšovati, peněžité pokuty nemají vyměřovati úředníci nýbrž vrchnosti samy, došlé pokuty mají se účtovati a odváděti k určenému cíli, pro chudé okresu vrchnostenského. Dobývání starých svobod od poddaných může se státi netoliko výslovným udělením od vrchností, nýbrž i na základě jiného právního titulu. Také bylo znovu zapovězeno vrchnostem, aby povinné kontribuce a jiná břemena nesvalovaly bezprávně na lid poddaný.

Krajským hejtmanům bylo nařízeno, aby nečekali na stížnosti poddaných, nýbrž aby v každém případě útisku poddaných úředně zakročili, jakmile o něm budou zpraveni, dále aby poddané chránili před rozhodnutím jich stížností od všelikého pronásledování, jaké bylo ve zvyku. Ukrutné jednání pánů má se trestati peněžitými pokutami, odnětím samosprávy statků, ano i zbavením práva držeti statky zemskodeskové; úředníkům pak pohrožено v témže případě pokutami, vězením a nucenou prací veřejnou. Ale k takovému potrestání došlo málokdy, neboť sotva kdy podařilo se žalujícímu poddanému projíti s úspěchem všemi předepsanými instancemi, jichž postup v tomto patentě zůstal nezměněn. Proto také poměr nevolnictví lidu selského k vrchnostem byl za Karla VI. ještě utužen, a skutečné úlevy dostalo se lidu poddanému teprve za Marie Terezie a Josefa II.

Sociální bída nižších tříd lidu a dlouhá léta nepokojů válečných byly původem jiného zlořádu, který se zvláště ve východní Moravě zahnízdil, totiž četných rot loupežnických. Tyto řádily nejhůře v kraji přerovském v pohraničných lesích a horách, které jim poskytovaly dobrého úkrytu. K potlačení jich zřízen ozbrojený sbor Valachů, jemuž „portáši" říkali, a tito v plnění úkolu svého velmi dobře po celé XVIII. století se

osvědčovali. R. 1717 dle návrhu sněmu zemského císařským nařízením sbor portášů byl trvale upraven tak, že se skládal z poručíka, šikovatele, náměstka šikovatele, pěti desátníkův a 54 prostých. Zbraní portášovou byl silný obušek (hůl se sekyrkou nahoře), krátká ručnice obyčejně perletí a mosazí vkusně vykládaná a šavle; uniformou byl národní kroj valašský, důstojníci neměli zvláštních odznaků. Platu dostávali: poručík 30 zl., šikovatel 6 zl., desátníci po 5 zl. měsíčně a prostí po 8 kr. denně. Krom toho však vrchnosti chápaly se účinnějšího prostředku proti lupičům, tím že dávaly hluboké a neproniknutelné lesy karpatských hor ve všech směrech mýtiti, takto vzniklé „paseky" čili „javořiny" dávaly v nájem moravským Valachům a tím zbavovali lupiče nejbezpečnějších úkrytů. Takového původu jest na př. veliká ves Karlovice nad Horní Bečvou, kterou r. 1710 založil hrabě Karel Jindř. z Žerotína na svém panství valašsko-meziříčském. Když v potomních letech ani tato opatření nepostačovala, ano lupičové celé osady vylupovali a spalovali, vláda vypravila vojsko do těchto krajův; když ani toto v neschůdné krajině mnoho nepořídilo, vypsala velkou odměnu na hlavy náčelníkův a slíbila odpuštění každému lupiči, který by takovou hlavu přinesl. To přimělo jednoho z náčelníků Juráška k tomu, že druha svého Ondráčka zabil a mrtvolu jeho vydal do Frýdka, kdež byla (1715) veřejně rozčtvrcena. Poněvadž však Jurášek sám zůstal i potom ve spojení s lupiči, byl pomocí lsti zajat a v Těšíně popraven; podobný osud stihl r. 1719 jiného pověstného lupiče Gajduška v Novém Jičíně. Teprve tato přísná opatření zjednala kraji valašskému úlevu.*)

* * *

Útisky vrchnosti a nesnesitelná bída lidu poddaného nebyly však jedinou příčinou, že mnoho lidí tehda z Moravy se stěhovalo do jiných zemí, nýbrž původ toho stěhování tkvěl dílem také v poměrech náboženských, hlavně pak v obnoveném krutém pronásledování nekatolíků za císaře Karla VI., které na ně tím tíže dolehlo, ježto za předchůdce jeho císaře Josefa bylo s nimi jednáno mírněji; na Moravě nekatolíci častým přebíháním do sousedního Slezska hleděli účastniti se výhod, které tamnějším

*) D'Elvert, Schriften, XV., str. 73 násl. — W. Müller, Ein mährischer Bandit, v Moravii, r. 1877/78, str. 715—721.

luteránům (ale nikoliv helvetům) byly poskytnuty smlouvou altranstädtskou z r. 1707. Císař Karel VI. ze dvou příčin chopil se zase přísnějších opatření proti nekatolíkům: jednak byl sám rozhodného smýšlení katolického, k čemuž přispělo vychování jeho od jezuity Brauna a několikaletý pobyt ve Španělsku, jednak měla jednota církevní býti dobrým prostředkem k provádění absolutistických snah jeho, které čelily k centralisaci státní správy ve všech zemích dědičných a tím k utužení moci panovnické. Katoličtí panovníci té doby spěli za týmže absolutistickým cílem, jakého dosáhla již knížata protestantská: státi se v obvodu svých panství také nejvyššími autoritami církevními, a byli tak horlivými vykonavateli zásad, jež pronášeli myslitelé angličtí (Hobbes a Bolingbroke), že církev má býti podřízena státu. Již za císařů Leopolda I. a Josefa I. nastupovalo se proti rozličným dosavadním privilegiím církve vůbec i duchovních osob zvláště, tak že zejména všechny hrdelní případy kněží přikázány byly soudům světským, a totéž se stalo později i s osobními spory jejich; také bylo zakázáno prohlašovati tresty církevní bez svolení zeměpanského. Když r. 1706 nedostatek peněz v císařské komoře dosáhl svého vrcholu, musilo duchovenstvo v Čechách a na Moravě všechno stříbrné a zlaté náčiní kostelní, jehož nebylo nevyhnutelně potřebí, věnovati na vojenské výdaje.

V tomto směru také císař Karel VI. hájil práv panovnických, o čemž svědčí nařízení, vydané hned na počátku jeho panování (16. října 1711), že cizozemští představení řádův nemají bez zvláštního dovolení císařského v Čechách a na Moravě konati visitaci klášterní; také dozor státních úřadů na volby kanovnické i prelátské i na správu jmění církevního byl značně zostřen. Ale měrou mnohem vyšší zakusili změnu při dvoře vídeňském nekatolíci v Čechách i na Moravě. Rozličnými patenty nařizovalo se vrchnostem, aby netrpěly na svých panstvích emisarů, kteří přicházeli hlavně ze Slezska na Moravu, nejvíce na panství novojické, kunvaldské a fulnecké, kdež také zachovalo se nejvíce tajných nekatolíkův a odtud přebíhali do sousedního Slezska a do Uher, aby se tam účastnili protestantských služeb božích. Také na panství strážnickém byli nekatolíci přísně pronásledováni od hraběte Karla Ant. Braidy, kurátora nezletilého dědice panství onoho, hraběte Josefa Magnisa. Nejvíce nekatolíků v tom kraji bylo ve vesnici Hrubé Vrbce, kdež na rozkaz vyšších

úřadů byli trestáni vězením i jinak a nálež trestě přináší do Uher.*)

Toto přečinění bylo pod přísnými tresty zakázáno a zapovězeno přísně patřati po knězích kacířských a majetky jejich trestati. Přinášelo-li cizáctví tribunál císařským reskriptem vydaným pro Moravu dne prosince 1726, jímž přísněji než kterých před tím dokračovalo se proti nekatolíkům. Každý poddaný bez ohledu na pohlaví, takéž každý měšťan ve městech šosovních, který by jakýmkoli způsobem z katolictví byl odvrácen, mělo nejprve od soudu apelačního potrestán býti jednoročním těžkým pracích obecních a když i potom ještě v katolictví setrval, druhý i třetí rok v témže trestu ponechán byl. A kdo ani potom se neobrátil, měl byl ze země navždy vypovězen, takže, když se navrátil, ztratil život. Kdo by po prvním odsouzení k práci obecní se polepšil a katolíkem stal, ten domů byl propuštěn, ale ustanoven pod dozorem kněze katolického, vrchnosti i soudu. A upadl-li by zase do bludu, má býti znova odsouzen na galeje, bez výmětu žen. Ženské osoby, ať jsou vdané a slabé, kteří by k službě galejní se nehodily, měly býti vyměnami a ze země vypovězení, jejich statky měly připadnouti vrchnostem s touto výminkou, že jich užívati a je ke katolictví navrátiti jen katolických poddaných. Tyto postihy třetí mohl se zaručovati u obyvatel královských měst jen v tom případě, že by vinníkem z měšťanů, šlechticů anebo mužové, kteří úřady městské neb královské měli v kacířství byli potrestáni, neměl sám vyhradil si výměnu trestu dle dobrého zdání apelačního soudu. Kacířům ukrývatele („Busch-prediger" a „Winkelprediger") a jiné přečinivatele měl kdekoli bídou vypátrané hned obcími býti k apelačnímu soudu a dle hrdelního řádu Josefínského z r. 1707 na hrdle trestáni býti. Kdo by kacířského učitele nebo kazatele udal, měl odměnu 100 zlatých, kdo by ho chytil a soudu odevzdal, 500 zl. Tyto odměny měla komora hned vyplatiti a jméno udavače zatajiti. Zároveň zostřena nařízení proti prodavačům kacířských knih; kdož by takové knihy měli utrženi a metlami popraveni byli; udavačům slibovala se buď třetina zboží, které prodavačům knih se zkonfiskuje, nebo jiná odměna z komory

*) Srv. o tom Noppův článek „Nařízení nové reformace v Hradci Králové v letech 1715—1721" v Čas. Mat. Mor. r. 1856, str. 367—373.

kralovské. Vrchnostem, jejich úředníkům a krajským hejtmanům nařizovalo se pod nejpřísnějšími tresty, aby lid poddaný při katolickém náboženství udržovaly a všecko, co by ke kacířství svádělo, odstraňovaly. Rodičům pochybné pravověrnosti měly od vrchnosti i děti býti odňaty a dány buď pod dozor katolických poručníkův anebo ke katolickým hospodářům do služeb. Úředníci vrchnostenští a rychtáři i konšelé měst poddaných musili v tom směru skládati zvláštní přísahu.*)

Obnovené pronásledování nekatolíků mělo dalekosáhlé následky zvláště pro ony krajiny v severovýchodní Moravě, kde dosud udržely se potají vedle jiných vyznání také ještě zbytky staré víry bratrské. Na tyto zvláštní přitažlivosti působil nový pietistický čili blouznivý směr protestantů ve Slezsku, jehož vynikajícím stoupencem byl té doby těšínský kazatel Steinmetz. Několik takových rodin na Kravařsku, mezi nimi Nitschmannova, náleželo do tohoto tajného náboženského svazku. Na počátku XVIII. století, když zemřel poslední jejich kazatel, vrstevník Komenského Samuel Schneider, hledali posilu čím dál tím více u sousedních evangelíků slezských. Jedním z takových náboženských horlivců byl Kristián David, narozený r. 1690 v Ženklavě (Senftleben, německá ves u Štramberka, nedaleko Nov. Jičína) a vyučený v řemesle tesařském, který od r. 1717 konal cesty po Německu, toho roku ve Zhořelci poslouchal kazatele Schäfra a jeho prostřednictvím seznámil se v Horní Lužici s hrabětem Mikulášem Ludvíkem Zinzendorfem, jehož blouznivá mysl vytkla si za cíl životní, založiti církevní svazek lidí stejně smýšlejících, oddaných především směru pietistickému. Prostřednictvím Davidovým dostalo se této myšlence konkretní podstaty. David, vrátiv se ze svých cest domů, oznámil svým krajanům a spoluvěřícím radostnou zprávu, že v Zinzendorfovi nalezl muže, který netoliko sám jest dítětem Božím, nýbrž hledí také jiné duše uvésti k Spasiteli a ten že jest ochoten přistěhovalé věřící usaditi prozatím na svém statku Bertholsdorfě v Horní Lužici. Tohoto vyzvání uposlechli dva bratři Augustin a Jakub Neisserové, řemesla svého nožíři, ze vsi Žiliny rodilí, jichž učitelem také býval Steinnetz; tito i s rodinami a kromě nich ještě deset stejně smýšlejících opustili svou vlast a odebrali se vedením Davidovým

*) Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí nábož., str. 62 násl.

do Berthelsdorfa, kde sice hrabě Zinzendorf právě nebyl přítomen, ale jeho správce Heitz se svolením babičky Zinzendorfovy vykázal přistěhovalcům pozemky u paty vrchu Hutsberka nedaleko Berthelsdorfa. Tam také (17. června 1722) Kristian David s oběma jmenovanými krajany porazil první stromy ku stavbě obydlí, z nichž povstala první osada Bratří moravských v těchto stranách, nazvaná od nich Herrnhutem čili Ochranovem. Hrabě Zinzendorf, vrátiv se na sklonku toho roku domů se svou manželkou, uvítal moravské přistěhovalce s velkým nadšením. Odebrav se zase do Drážďan, odevzdal péči o moravské exulanty svému příteli Bedřichovi Wattewillovi. Zatím Kristián David staral se o další posilu nové obce z Moravy, tak že již během r. 1723 rozmnožena byla o 18 přistěhovalců, vesměs z Kravařska. R. 1724 vydalo se pět členů staré Jednoty bratrské ze Suchdola, mezi nimi David Nitschmann, Melchior Zeisberger a Jan Telčík, lidé vesměs zámožní, na cesty, chtějíce se odstěhovati do Lysé, ale napřed navštíviti Davida. Zastihli jej v Ochranově a tam se jim tak zalíbilo, že tam ihned zůstali. Nitschmann podnikl potom ještě cestu na Moravu, aby navštívil svého otce, ale byl zatčen a uvězněn na rozkaz biskupa Schrattenbacha v Kroměříži. Hrabě Zinzendorf r. 1726 odebral se do Kroměříže, jednak aby Nitschmanna vysvobodil, jednak aby kardinálovi vysvětlil, proč přijímá exulanty z Moravy na své panství. Přání jeho však se nesplnilo, zejmena v příčině Nitschmanna byl odkázán k české apelační kanceláři do Prahy.

V pěti letech nová osada ochranovská vzrostla na 30 domů, v nichž bydlelo již na 200 moravských exulantův a sto přistěhovalců z jiných končin. Ale právě tímto vzrůstem vznikaly vždy větší neshody náboženské, ježto vedle moravských Bratří byli tu luteránští pietisté a četní Schwenkfeldiáni ze Slezska. Vedle Moravanů, kteří si přáli zavedení starobylého bratrského zřízení i kázně, také ostatní zasazovali se o to, co pokládali za nejpřednější. V tom zmatku dal konečně Zinzendorf rozhodnouti losem, jakého zřízení má se obci dostati; los rozhodl ve prospěch Bratří moravských, dle jejichž zásad potom (13. srpna 1727) sestavila se obec ochranovská v novou církev čili Jednotu bratrskou. Zinzendorf sám obci opatřil německý překlad Komenského Dějin jednoty bratrské. Hned potom nová Jednota vyvinula neobyčejnou činnost misionářskou. David sám za účelem

misii navštívil r. 1729 Livonsko, r. 1733 nastoupil s bratry Stachovými cestu do Grónska, kde vedle dánské založil i ochranovskou misii podnes trvající; v témže směru působil on i jiní členové, zejména Nitschmann, zatím propuštěný na svobodu, v Holandsku, Anglii, Norsku, Dánsku a v severní Americe, a jména osad jako Fulnek v Yorkshiru, Litice v Pennsylvanii, Nový Fulnek na Jamaice jsou nepomíjející památkou, že vlasti těchto obnovitelů Jednoty byla Morava. Roku 1735 vysvěceni byli od bratrského biskupa Jablonského, který dlel v Berlíně, Nitschmann a r. 1737 sám Zinzendorf, který před tím se podrobil studiu a zkoušce z úřadu kazatelského, za biskupy. Zatím Ochranov vzrostl na 600 obyvatelův, ale právě tím upozorněna byla vláda rakouská na okolnost, že mnoho poddaných z Čech a z Moravy sem se utíká, a na její nátlak byl Zinzendorf od saské vlády ze země vypovězen. Tím však neutrpěly újmy ani jeho styky s Ochranovem, ani další rozkvět a misionářská činnost této moravské kolonie.*)

VI. Obchod a průmysl

Morava byla od dávných dob úrodností své půdy, bohatstvím plodin i nerostův a výhodnou svou polohou pro obchod důležitým cílem zdrojem i průchodiskem; pouze nesplavnost řek v té příčině byla vždy velkou závadou. Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uh. Brod byly vynikající stanice obchodní, které rozsáhlou sítí silniční udržovaly spojení netoliko se sousedními zeměmi, nýbrž i s Ruskem, Benátkami, Nizozemskem a s některými městy německými, zvláště Norimberkem. Zhoubné války XVII. století přetaly i tuto životní tepnu moravské země. Za Leopolda I. nebyl učiněn žádný pokus o nápravu ani od vlády ani od netečných stavův, ač tito při každém novém požadavku berním odůvodňují chudobu země nedostatkem obchodu a ačkoliv mužové důmyslní, jako Becher a Hörnigk, nepřestávali poukazovati na důležitost toho, aby domácí průmysl a obchod co nejvydatněji byly podporovány.**) Teprve za císaře Karla VI.

*) Rezek, l. c. str. 68. — Beck, Gesch. v. Neutitschein, str. 118. — J. W. Verbeek, Graf Nicolaus Ludwig v. Zinzendorf, str. 49 násl.

**) Zvláště památnou v té příčině jest Hörnigkova kniha „Österreich über alles, wenn es nur will", tištěná poprvé roku 1684 a potom ještě mnohokráte; v této knize poprvé snad uvádějí se všechny země Habsburské pod

staly se první pokusy o povznešení obchodu netoliko v naší zemi, nýbrž v celém obvodu panství Habsburského. Sem náleží především snahy o zavedení bankovnictví, o upravení a splavnění řeky Moravy, založení svobodných přístavů terstského a říčského, obchodní smlouva s Tureckem, stavba císařských silnic a konečně úprava celnictví.

Snahy císaře Karla VI. o povznešení obchodu a průmyslu nejsou ojedinělé, nýbrž nesou se tehdejším celkovým proudem světovým. Velký rozkvět průmyslu francouzského za Ludvíka XIV., nesmírné bohatství, jež získávaly tehda Anglie a Holandsko světovým obchodem a kolonisací, vzbudily také v ostatních zemích u panovníkův i státníků touhu po podobném zbohatnutí. Nejlepším k tomu prostředkem pokládalo se zřizovati obchodní společnosti, projížděti vlastními koráby daleká moře, přivážeti si přímo do země koloniální zboží, naproti tomu prodávati do ciziny vlastní plodiny a výrobky průmyslové bez cizího prostředníka a dovoz cizího zboží do své země co nejvíce zamezovati. Takovými zásadami řídil se již kurfirst braniborský Bedřich Vilém I. i car ruský Petr Veliký, tyto myšlenky pronesl ve svém spise Hörnigk již za císaře Leopolda I., ale teprve Karel VI. dal sám podnět k jejich uskutečnění. Někdejší pobyt jeho v lidnaté a průmyslové Barceloně působil naň podobně, jako pobyt cara Petra v Amsterodamě. Tehdejší rozšíření říše Habsburské mírem utrechtským, jímž dosáhla přímého styku s trojím mořem, Adriatickým, Středozemským i Severním, dalo podnět k založení a rozšíření dvou námořských přístavů, terstského a ostendského. Roku 1719 přes protest vlády benátské, která dosud pokládala plavbu na Adriatickém moři za své výhradné právo, prohlášeny byly Terst

---

názvem „Rakouska". Hörnigk stanoví tu devět hlavních zásad státní ekonomie: 1. poznati dobře svou zemi, 2. spracovati suroviny v zemi, 3. podporovati co možná vzrůst obyvatelstva, 4. udržovati zlato a stříbro v zemi, ale v čilém oběhu, 5. omeziti se co možná spotřebou domácího zboží, 6. získávati potřebné cizí výrobky z první ruky a za domácí zboží, 7. spracovati co možná nejvíce domácí suroviny, 8. šířiti odbyt doma zboží spracovaného, 9. brániti dovozu takových výrobků z ciziny, které lze míti doma, i když domácí nejsou tak dobré a dražší, jen když peníze zůstanou v zemi. — F. M. Mayer, Die Anfänge des Handels u. der Industrie in Österreich, str. 20 násl. — K této stati o obchodu a průmyslu užito též: D'Elvert, Schriften VIII., na rozl. m. a XV., 205 násl. — Notizenblatt, r. 1861, str. 73, r. 1866, str. 38 násl., 1891, str. 68. — Pilař a Moravec, III., 334.

a Řeka za svobodné přístavy, kupcům dovoleno tam volně zboží své dováženi i vyvážeti, prodávati a kupovati; předepsán byl pouze půlprocentní poplatek ze zboží prodaného. K tomu se druží obchodní smlouva s Tureckem připojená k míru požarevackému (1718): touto zaručeno poddaným císařským provozovati v říši turecké volný obchod na souši i po vodě; poplatek celní ze zboží tam dováženého ustanoven na 3%, lodi, které vpluly do tureckého přístavu, měly tam krom toho odvésti tři zlaté a čtvrt říšského tolaru, ostatně však byly osvobozeny od všelikých poplatků; zároveň určena města, ve kterých císař má právo na ochranu svých poddaných jmenovati konsuly, tlumočníky a agenty.

Roku 1719 vydán císařský patent, v němž vypočtena byla všechna privilegia pro nově zřízenou „orientální kompagnii“: této mohl se účastniti každý domácí i cizinec s podílem 1000 zl. rýnských; jí dáno výhradně právo vésti po Dunaji obchod s Tureckem, zřizovati v císařských zemích nové továrny a rukodílny a zboží z nich prodávati, kupovati dle domácího zvykového práva v kterékoli zemi dědičné domy, zámky i šlechtické usedlosti; ze zboží dovozného neb vývozného platí tři procenta, z průvozného čtyry; jmění i výtěžek této společnosti byly ostatně osvobozeny od všelikých zemských daní, a také žádný zájem soudní, sekvestrace neb exekuce neměly se proti ní nařizovati; společnost sama si jmenuje své úředníky, pouze předsedu jejího (Capo) stvrzuje císař; císařští úředníci a velitelé vojenští jsou povinni všude jí poskytovati potřebnou ochranu. Později (1722) přidána nová privilegia, na př. stavěti lodi v Terstu a v Řece, i jiných přístavech, zřizovati tam cukerní rafinerie, vyráběti měděné nádobí a dováženi domácí výrobky na prodej do Portugalska i jiných západních států. Z počátku se společnosti valně nedařilo; podílníků s penězi hlásilo se málo a podniky založené, na př. továrna na svíčky a kotvová lana v Řece, na vlněné látky v Linci, kamž povoláni mistři a dělníci z Holandska, Saska i z Berlína, i na bavlněné zboží ve Švechatě, nesetkávaly se s očekávaným úspěchem, jednak pro nesnadnou soutěž s cizinou jednak pro nedostatečnou podporu domácího obyvatelstva. O něco lépe dařilo se obchodním podnikům společnosti, které záležely nejvíce ve vývozu domácích plodin i výrobků do Messiny, Cadixu, Lissabonu i do zemí východních, ačkoliv i tu nejen Benátčané,

nýbrž i Holanďané a Angličané činili našim kupcům všemožné překážky. Společnost orientální živořila až do prvních let panování Marie Terezie, za které vláda chopila se jiných prostředků k povznesení obchodu a průmyslu.

S neúspěchem potkala se také jiná oblíbená myšlenka císaře Karla VI., zříditi z nizozemského přístavu Ostende velkolepé vývozní místo belgického průmyslu a povznésti jej obchodem koloniálním za příkladem námořských měst anglických a holandských. I byly v té příčině podporovány všeliké soukromé podniky kupecké, těmto však dařilo se špatně, ježto Holanďané, bojíce se z této strany nebezpečného soupeře, lodi kupecké z Ostende zajímali a zboží jim zabavovali. I byla zřízena císařským reskriptem (16. června 1722) obchodní společnost ostendská, kteréž bylo na třicet let dáno výhradné právo provozovati obchod s východní i západní Indií i na všech pobřežích afrických; lodi této společnosti byly opatřeny znakem i vlajkou císaře, který za mírný poplatek vzal ji do své ochrany. Společnosti dařilo se hned z počátku dobře, obchodní styky její s Čínou a pobřežím koromandelským byly velmi výnosné; ale závist holandských i anglických kupců způsobila, že z obou těchto zemí činily se společnosti značné překážky i nesnáze, a císař Karel VI., jemuž záleželo tehda, aby Anglie a Holandsko uznaly pragmatickou sankci, za tuto cenu smlouvou ve Vídni z roku 1731 prohlásil ostendskou společnost za zrušenou a veškeren obchod vedený z pobřeží belgického za zastavený.

Aby se umožnil rozkvět domácího průmyslu, vláda císařská již od dřívějších dob napodobovala dle vzoru anglického a holandského t. zv. systém prohibitivní, jenž vedle zakládání domácích továren hleděl omeziti dovoz cizozemských výrobků. Takový zákaz vydán byl již za císaře Leopolda I. (1674) proti všemu francouzskému zboží, mějž si jméno jakékoliv; jeho původ dlužno však hledati částečně v politickém nepřátelství. Za Karla VI. zákaz ten byl zostřen patentem ze dne 14. června 1728, jímž dovolovala se spotřeba jen takového zboží, které dědičné země samy vyrábějí, a zakazoval se dovoz zejmena látek bavlněných, vlněných, lněných i takových, které obsahují více vlny než hedbávi, všeho zboží drátěného i tkaného ze zlata i ze stříbra, hedbávných punčoch a stuh, klobouků všeho druhu i kostěných věcí a kožích, vyjímaje ruskou juchtu, safián a kordován. Novým

celním řádem (1731) poskytnuty průvozu i vývozu domácích výrobků značné výhody oproti výrobkům cizozemským a zřízeny na Moravě tři vrchní celní úřady, v Brně, Olomouci a Mikulově, vedle četných pohraničných úřadů celních. Jiným patentem (1715) nařízeno užívání jednotné (brněnské) míry a váhy, které již za císaře Josefa I. bylo zavedeno. Také byl pod přísnými tresty zakázán (patentem z r. 1725) vývoz zlatých a stříbrných minci, zejmena císařských dukátův a tolarův, do ciziny, ježto tím zaviněn byl velký nedostatek dobrých peněz na Moravě, tak jako zapovězen byl dovoz špatné drobné mince z cizozemska. Jiným císařským patentem (1722), jenž čelil proti přílišnému přepychu v šatstvě, šperciích i náčiní, bylo ustanoveno: 1. Kdo nenáleží ke stavu panskému neb rytířskému a není skutečným tajným radou císařovým, má nositi pouze domácí sukno a vlněné látky, které v rakouských dědičných královstvích a zemích se zhotovují; jeho žena pak smí nositi jen domácí hladké hedvábné látky, a jen domácí hedbávné látky a punčochy, bez zlatého a stříbrného vyšívání; 2. drahokamy smějí nositi jen páni a dámy, mající přístup ke dvoru; 3. stříbrné náčiní stolové smějí míti jen páni, rytíři a císařští radové, a také ti mají se v té příčině co možná uskrovňovati; 4. kdoby nařízení ona přestoupil, tomu mají zakázané předměty býti zabaveny, ba i peněžitá pokuta uložena. Proti hazardním hrám v karty a kostky, jež bujely zvláště v kavárnách městských, opakovány byly několikráte přísné zákazy, ale bez velkého úspěchu, ježto tehda časopisů v nynějším smyslu ještě nebylo (na Moravě nevycházel ani jediný) a kavárny svým hostům neposkytovaly jiné zábavy.

Důležitým zdrojem státních příjmů byl od císaře Karla VI. obnovený monopol tabákový a solný. Kouření tabáku, ač v zemích západních ujalo se již ve století XVI., do našich zemí proniklo teprve za války třicetileté, a od té doby stával se tabák čím dále tím důležitější plodinou obchodní, kterou za příkladem sousedního Pruska začali pěstovati koncem XVII. stol. ve Slezsku, potom i na Moravě. Na ochranu tabákového monopolu císař Karel VI. vydal (1734) přísná nařízení, jichž přestoupení trestáno velkými pokutami peněžitými; kdo nemohl zaplatiti, byl uvězněn na Špilberku v okovech nebo odsouzen k veřejným pracím na cestách. Proti podloudníkům solným, jichž na Moravě tehda bylo všude plno a kteří vystupovali i se zbraní, byl vypsán (dekretem

z r. 1730) trest smrti na základě náhlého práva. Aby na panstvích při pomezí slezském a uherském, v kraji olomuckém a hradištském, netrpěli nedostatkem dobytčí soli, byla jim tato vydávána každého čtvrtletí poukázkami od brněnského solného úřadu ke stanicím solným v Lipníku, Hradišti neb Uh. Brodě. Ony vrchnosti však, které dovolovaly dovoz cizí soli, byly trestány pokutou 1000 říšských tolarův.

Velkou závadou obchodu i průmyslu byl nedostatek silnic i jiných spojovadel, ježto zejmena hlavní řeka i s pobočkami byla a jest až podnes větším dílem nesplavná. Za Karla VI. i této stránce dopravní, pro povznešení obchodu nevyhnutelné, věnována lepší péče než za předešlých panovníků. Především hleděno k tomu, aby střed říše, Vídeň, spojen byl se všemi dědičnými zeměmi, dále, aby hlavní přístavy říšské, Terst a Rěka, měly volný přístup do všech částí říše, a tak aby byl umožněn tam dovoz koloniálního zboží od domácích obchodníků. Na Moravě projektována především silnice, jež by spojovala Vídeň s Brnem a Olomucí. Počátek učiněn byl tím, že ustanoveni byli čtyři c. k. cestovní komisaři (nejvyšší sudí zemský Frant. svob. pán z Šubíře, krajští hejtmanové brněnský svob. pán Moravec a olomucký Miniati de Campoli a pan Ant. z Winklersberka), a technickým správcem byl jmenován stavovský zeměměřič Jan Křoupal. Za tohoto řízení počato se stavbou první císařské silnice na Moravě (z Brna do Vídně) r. 1727, ale práce pokračovaly velmi pomalu, ježto na úhradu nebylo peněz a nově vyměřené k tomu cíli pomezní mýto i přirážka na prodej vína málo vynesly a také silniční roboty mnoho nevydaly, ač bylo nařízeno, že poddaní na dvě míle široko mají konati práce potažní i ruční; na sklonku panování císaře Karla VI. dospěla tato stavba teprve k Olomouci. Jiná císařská silnice, s kterou však počato teprve r. 1739, šla z Vídně na Znojmo, Mor. Budějovice, Želetavu a Stonářov do Jihlavy a odtud do Prahy. R. 1773 bylo teprve 35 mil hotových císařských silnic na Moravě. Ze staveb mostových té doby památný jest most přes Svratku na Starém Brně, který obec brněnská r. 1725 vystavěla nákladem asi 70.000 zl. Jiný most kamenný postavila táž obec r. 1739 přes řeku Svitavu na nové císařské silnici vedoucí z Brna do Olomouce; most ten byl zrušen r. 1853 následkem upravení řeky v těch místech.

Se stavbou silnic souviselo zdokonalení poštovnictví. Počátky listovní pošty na Moravě lze stopovati až do dob císaře Rudolfa; r. 1608 kardinál Dietrichštejn připomenul arciknížeti Matyášovi, když se chystal k válce proti císařskému bratru svému, že jest třeba neodkladně zříditi poštovní spojení mezi Moravou a Prahou, a r. 1610 stavové moravští povolili králi Matyášovi za podobným účelem 2200 zl. ročně. Jednotného zřízení poštovního dostalo se zemím českým (vyjma Slezsko), rakouským i uherským tím, že svob. pán Jan Kryštof z Paaru byl pro všechny tyto země jmenován (1622) nejvyšším dvorským a generálním poštmistrem, kteryžto úřad byl mu potom jako dědičné mužské léno potvrzen. Tehdejší pošta dopravovalo psaní a drobnější zásilky (balíčky, peníze a j.) tím, že na určitých stanicích koně byli vyměňováni. Majitelé takových spřežení koňských jmenováni byli správci poštovními. Rodina Paarova měla z říšského poštovnictví všechen čistý výtěžek, až r. 1722 císař Karel VI. převzal poštu do správy státní, začež pro potomní doby nejvyššímu poštmistrovi z rodiny Paarovy zaručena byla roční náhrada 66.000 zl., ponechán mu titul i vrchní řízení pošt, bezplatná doprava i jiné její volné užívání. Tehda také (r. 1726) ustanoven poplatek za jízdu na poště do vzdálenosti dvou mil na 15 stříbrných grošů, za dodání psaní půlarchového na 4 kr. ve vnitrozemí, na 6 kr. mimo země české a rakouské: tento poplatek stoupal váhou zásilky, tak že na př. za dodání čtyřliberního balíčku platilo se již 7 zl. 20 kr. doma a 9 zl. 46 kr. na venek. Poštovních silnic bylo tehdáž na Moravě šest,*) poštovních erárních stanic až do r. 1740 pouze dvanácte,**) ale v každém větším městě moravském byly pošty soukromé, pro které vydán byl r. 1726 zvláštní řád. Z Brna a z Olomouce vyjížděly pošty do Vídně a do Vratislavi dvakrát v témdni a rovněž dvakrát týdně tam z týchž měst

*) a) z Brna přes Vyškov a Prostějov do Olomouce; b) z Olomouce na Šternberk do Nisy a Vratislavi; c) z Vídně na Mikulov a Pohořelice do Brna; d) ze Šternberka přes Beroun a Dvory do Opavy; e) z Vídně přes Vratěnín, Slavonice a Rudolec do Jindř. Hradce a odtud do Prahy: f) z Vídně na Znojmo, M. Budějovice, Želetavu a Stonářov do Jihlavy a odtud přes Něm. Brod do Prahy.

**) Byly to: Vratěnín, Slavonice, Znojmo, Mikulov, Pohořelice, Brno, Vyškov, Prostějov, Olomouc, Šternberk, Dvory a Brunzejf. Tyto stanice i svrchu uvedené silnice poštovní jsou již zaznamenány na veliké mapě Müllerově (srv. svrchu str. 737). D'Elvert, Schriften VIII., str. 180, 181.

přijížděly. Do Brna přicházela slezská pošta v neděli a ve čtvrtek o 6. hodině ráno, z Vídně v tytéž dny o 7. hodině večer; listy pro vídeňskou poštu byly přijímány ve středu a v sobotu do 10. hodiny večerní; do Vídně odjížděla pošta z Brna v neděli a ve čtvrtek o 7. hodině ranní (odtud bylo další spojení do Uher, Italie, Německa i do Prahy), do Slezska v tytéž dny o 8. hodině večerní. Ostatních pět dnů v týdnu bylo hlavní město bez poštovního spojení. Do Prahy všechny poštovní zásilky šly oklikou přes Vídeň, kde zůstaly dva dny ležet, takže taková doprava, ku které by přímou cestou bylo třeba dvou dnů, trvala přes pět dnů. Aby tento nedostatek byl odstraněn a zároveň zvýšen výtěžek z pošt, císař Karel povolil (21. května 1732) zřízení nové poštovní silnice z Brna přes Pohořelice a Znojmo do Vratěnína, kdež se dosáhlo kratšího spojení s poštou vídeňsko-pražskou. Těžších zásilek pošta vůbec nedopravovala, ponechávajíc práci tu soukromému povoznictví, které bylo jak na Moravě tak i v jiných zemích velmi čile provozováno.

Také splavněním a upravením řek měly obchodu moravskému býti vykázány nové dráhy. První plány v té příčině vyskytly se již za císaře Ferdinanda III., jemuž kurfirst braniborský Bedřich Vilém navrhl spojení řeky Moravy s Odrou za povznešením vzájemných styků obchodních. Stavové moravští ujali se této myšlenky zásluhou tehdejšího hejtmana zemského hraběte Jana Rottala, usnesli se (1653), aby se dala prozkoumati od znalců řeku Moravu a podali za tím účelem dobrozdání i plány k dvorské kanceláři. Také císař Ferdinand III. byl tomuto záměru příznivý a nařídil císařskému inženýru Filibertu Lucheseovi, aby se řídil rozkazy zemského hejtmana. Ale následkem nových válek věc uvázla nadobro, a ani za císaře Leopolda nedošlo k jejímu provedení, ač stavové často si stěžovali na nepříznivé poměry řek moravských. Teprve za císaře Karla VI., který uznával důležitost vodních dráh pro zvelebení obchodu, myšlenka ta znovu oživla. Podnět k tomu dal olomucký konšel Jan Kryštof Dimbter, který již r. 1717 podal dobrozdání, kterak by se řeka Morava, po odklizení všech překážek, mohla učiniti splavnou od Olomouce až po ústí její do Dunaje a úhrada že by se pořídila z toho, co by se utržilo za dovoz soli do země. Tohoto návrhu chopil se ihned žid Šalomoun Beer a dosáhl (1719), po složení náhradní kauce 100.000 zl., povolení od dvorské komory,

aby směl po šest let voziti císařskou sůl do Moravy a do Slezska a za to provésti splavnost Moravy od Děvína až k Napajedlům. Císař uložil oběma krajským hejtmanům, brněnskému a hradišťskému, aby společně s Dimbterem věc vyšetřili a jemu po případě předložili zlepšené návrhy. To se také stalo a Norbert Václav Linck, důstojník posádky hradišťské, zhotovil za tím účelem mapu řeky Moravy od Olomuce až po ústí, kdež naznačil také, jak by řeka Bečva kanálem měla spojena býti s Odrou a tím docíleno volné plavby a obchodní dopravy z moře Černého do Severního. Ukázalo se však, že Beerovi nebylo účelem splavnění Moravy, nýbrž vlastní obohacení z dovozu solního; práce regulační nepokračovaly a proto Linck obžaloval Beera u císaře (1720) a vymohl si, že byl jmenován dozorcem všech regulačních prací, které rovněž na jeho návrh byly rozšířeny až k Olomouci; olomucké radě městské bylo nařízeno od královského tribunálu, aby odstranila všechny překážky od Olomuce až k Napajedlům a Beer byl dán pod dozor Linckův. K návrhu Linckovu přidal se také Dimbter a císař doporučil (1722) zemské vládě tuto věc co nejdůtklivěji. Ale celý podnik ztratil se netečností Beerovou, který, jak gubernium samo žalovalo, netoliko regulační práce špatně prováděl, nýbrž i dosavadní jezy (na př. u Rohatce) úplně nechal zajíti, řečiště řádně nevyklízel, dělníky bídně platil a při dovozu soli provozoval podloudnictví s jiným zbožím. Tak při nejlepší vůli i tentokráte upravení řeky Moravy nebylo provedeno a důležitá otázka ta podnes není rozřešena.*)

Důležitou podmínkou rozkvětu průmyslu i obchodu jest dostatek užitečných nerostů v zemi a vydatné jich těžení. Ale také v tomto oboru nastal válkou třicetiletou hluboký úpadek. Stará naleziska kovů byla zasypána, zřícena neb vodou zatopena. Staly se sice pokusy na některých místech, aby hornická činnost zase byla uvedena v čilejší proud, ale jednak nevědomost a nezámožnost podnikatelů, jednak nedostatek dělníkův i úředníkův obeznalých v hornictví, dílem také překážky kladené od majitelů pozemků byly příčinou, že podnikatelé, nenalezajíce očekávaného výtěžku, od práce sotva započaté zase upouštěli. Poslední moravský hejtman báňský za války třicetileté odstěhoval se do saského Wiesenthalu, kde uloženy byly také jeho hornické knihy

*) D'Elvert, Schriften VIII., 260 násl.

až do míru vestfálského, ale byly potom roznešeny, když naděje vystěhovalců v nabytí někdejších statků ukázaly se klamnými. Po vyklizení Moravy od Švédů probudila se opět podnikavost některých vrchnosti i soukromých osob, jež poukazovaly zemské vládě na bohatství nerostů, zvláště zlata, stříbra i železa, v rozličných krajích moravských a žádaly, aby zřízen byl perkmistrovský úřad na Moravě a vydán byl pro zemi platný řád hornický, ale ani tato vyjednávání nevedla po celý čas panování císaře Leopolda I. k žádoucímu cíli. Za císaře Karla VI. měšťan jihlavský Jan Jungmayer počal (1713) dolovati u Dobré Vody nedaleko Telče na stříbro a olovo a dosáhl také značného výtěžku, ale byl odtud vypuzen od majitele pozemku, hraběte Frant. Lichtenštejna-Kastelkorna, a všechno jeho volání o ochranu u královského tribunálu zůstalo marným. Jungmayer přišel tím o všechno své jmění a hrabě Lichtenštejn, ač prohlásil že se chce dolování sám ujati, nechal potom podnik ten úplně zaniknouti. Také jihlavské hornictví, kdysi tak slavné, po válce třicetileté již se nevzkřísilo k novému životu. Za císaře Karla VI. byly mnohé staré šachty kolem města znovu prozkoumány a když byly učiněny některé slibné nálezy stříbra i jiných kovů, uvázala se v dolovací podnik společnost, na jejíž žádost císař Karel VI. ustanovil v Jihlavě (1735) císařského perkmistra, který prozatím podřízen byl vrchnímu báňskému úřadu království českého, ježto na Moravě dosud takového úřadu nebylo. Ale městská rada jihlavská, která vzhledem k svým někdejším privilegiím hornickým nerada to nesla, že má býti podřízena v této příčině Kutné Hoře, činila podnikatelům rozličné překážky, zejmena vodu a dříví jim odnímajíc; společnost upadla tím do peněžitých nesnází a po smrti hlavního podílníka Jiřího Kharnera z Löwensfelda (1736) dolování bylo docela zastaveno. R. 1738 vzala sice doly jihlavské sama dvorská komora do své správy, ale již v prvních letech panování císařovny Marie Terezie za první války slezské (1742) šachty, budovy i nářadí byly zničeny, úřednictvo se rozešlo a od té doby Jihlava přestala nadobro býti báňským městem.*)

S podobným neúspěchem potkalo se dolování na vzácné kovy u Rymařova, Pernštejna, Unčova, Vsetína, Lukova, Hukvald a jinde. Také měděné doly štěpánovské (u Pernštejna),

*) D'Elvert, Gesch. v. Iglau, str. 353. — Schriften XV. str. 217 násl.

i prodej značně byly omezeny. Obchod vázl, společnost pro nedostatek peněz zůstala za sukno dlužna a toto neprodané hromadilo se ve skladištích. Císař vypravil konečně (1729) dvorního radu Jana Widmanna do Jihlavy, který vyšetřiv vše náležitě, prohlásil společnost za zrušenou, kdežto sklad sukna zakoupilo několik bohatých měšťanů, kteří se zavázali upokojiti věřitele. Tak se skončil dlouholetý spor k všeobecné spokojenosti soukeníkův i kupcův, a zavedením bývalého svobodného obchodu s vlnou i suknem jihlavské soukenictví dosáhlo vbrzce nového rozkvětu.*)

V. Vzdělanost. Poslední léta cís. Karla VI.

Na konec třeba pojednati o tom, co učiněno bylo za panování císaře Karla VI. k povznešení vzdělanosti a ku zvelebení duševního života. V té příčině byly naše země ještě z dob minulých na dosti nízkém stupni. Škol národních v nynějším smyslu, t. j. takových, kde by mládež bez rozdílu stavu a jmění za dozoru státních úřadů nabývala potřebných základních vědomostí pro život, tehda nebylo; k této instituci základ dala teprve císařovna Marie Terezie. V XVII. století a v první polovici XVIII. stol. byly pouze školy farní, městské a klášterní. Farní obvody však byly tehda velmi rozsáhlé a pro stálý nedostatek světského duchovenstva nebyly vždycky obsazovány; proto i farních škol bylo málo a návštěva jejich byla slabá; mnoho jich také zaniklo za války třicetileté. Péči o tyto školy vláda ponechávala úplně vrchnostem a duchovenstvu. Učitelé byli bídně placeni, propouštěni i přijímáni bez jakéhokoliv závazku a této nejisté existenci byl ovšem přiměřen také stupeň jejich vzdělání. Také tu vedle katechismu dítky byly vyučovány jen nejprvnějším začátkům čtení, psaní a počítání. Na vyšším stupni byly školy městské čili triviální, kde mládež byla rozdělena ve všech třídách, v nichž vedle rektora učil kantor a auditor, a kde vedle elementárního vyučování zavedeny byly již i první počátky latiny; ale do těchto škol, jichž počet také nebyl veliký, neměli přístupu synové poddaných a vůbec chudobných lidí, nýbrž jen z tříd zámožnějších, jimž tyto školy byly pouhou průpravou k dalšímu studiu, jehož bylo třeba k úřadu kněžskému neb k jiným vyšším

*) D'Elvert, Gesch. v. Iglau, str. 338 násl.

povoláním. I na těchto školách učitelstvo bylo skrovně placeno a nedostatečně vzděláno.*) Velkou zásluhu o povznešení národního školství získal si řád piaristů v, uvedený na Moravu r. 1631. Jejich trojtřídné školy, které zřizovali bez jakékoliv podpory státní, lišily se od ostatních škol městských jednotnějším plánem vyučovacím, lepší methodou i kázní a dokonalejšími učiteli. Přijímali do škol nejen děti zámožné, nýbrž i chudé, a učili je bezplatně netoliko čtení, psaní a počítání, nýbrž schopnější také latině, zpěvu a hudbě, při čemž ovšem náboženství zůstalo nejdůležitějším a denním předmětem. Tím způsobem řád piaristický, který časem zřídil si na Moravě deset kolejí,**) získal si o školství národní v dobách jeho nejhlubšího úpadku veliké zásluhy.

Střední školství, které záleželo za oněch dob pouze v gymnasiích, měli větším dílem jezuité v rukou. Vyučovali vedle hlavních předmětů — náboženství a latiny — též děje- a zeměpisu, mathematice, fysice a přírodopisu, řečtině, němčině i češtině. Latině se věnovala největší péče; žáci musili v této řeči verše, ano i celé kusy divadelní skládati a dramata latinská veřejně provozovati, aby prý se naučili slušnému vystupování ve společnosti. Žáci vedeni byli po čtyři léta od téhož učitele, který jim hleděl co možná nejvíce vědomostí vštipiti. Ale byly i tu četné nedostatky: jezuité lpěli houževnatě na své zastaralé osnově učebné a nebyli přístupni pokrokům, které již na počátku XVIII. stol. ve vědách — zvláště přírodních — byly patrny. Reálním vědomostem nevěnovala se náležitá pozornost, jezuitská latina byla chatrná, moderní řeči a jejich literatura byly naprosto zanedbávány, ano byly stížnosti, že i řecká literatura podává se nesprávně.

*) Městská rada v Novém Jičíně pokárala r. 1669 školního rektora, aby svým opilstvím nedával veřejné pohoršení a ve škole s dětmi netropil bláznovství, aby děti, které také z venkova přicházely, nesměly říkati: „náš rektor jest zase opilý a tropí s námi jen kratochvíli". R. 1718 pak rada téhož města nařídila „školním sloužícím" („schulbediente" — tím se mínili učitelé), aby se při vyučování zdržovali klení a jiné „furie i ošemetnosti", aby zanechali společných pitek se sprostou chasou a vyhýbali se krčmám a jiným podezřelým místům i společnostem. Beck, Gesch. von Neutitschein, str. 265, 271. — D'Elvert, Schriften X., 1—36.

**) V Mikulově, Strážnici, Lipníku, Krumlově, Kroměříži, Staré Vodě, Příboře, Hustopečích, Kyjově a Mor. Třebové, z nichž poslední tři však založeny byly teprve za Marie Terezie. Prokop Dvorský, Bedeutung der Piaristen im österr. Schulwesen, Notizenblatt, r. 1890, str. 59—64.

Až na nepatrné výjimky nižší třídy (gramatické) nesvěřovaly se kněžím, nýbrž mladým nezkušeným magistrům. O něco lépe zřízeno bylo vyučování na gymnasiích, která zakládána byla při kollejích piaristských. Piaristé totiž počínali si volněji než jezuité, upravovali učebnou osnovu dle poměrů národnostních a místních, zaváděli zlepšená vydání školních učebnic a vůbec se nevzpírali opravám, nechť přišly odkudkoliv. R. 1735 rozšířili gymnasia dosud pětitřídná na šest tříd, přednášeli tam mimo jiné též poesii a rhetoriku, v nižších třídách pěstovali náboženství, čtení, psaní, počítání i řeči novější, zvláště němčinu, ve vyšších třídách vedle realií hlavně staré řeči. Avšak trvalé a všeobecné nápravy školství středního nebylo docíleno potud, pokud vláda zůstala v té příčině netečnou, což potrvalo po celé XVII. i v první polovice XVIII. století. Císař Karel VI. pokusil se sice patentem ze dne 16. listop. 1735 uvésti jezuitská gymnasia pod dozor státní a doplniti jejich osnovu učebnou studiem dějepisu a řeckého jazyka, ale následkem houževnatého odporu jezuitů zůstalo zase vše při starém.

Tehda měla Morava také svou vysokou školu, totiž neúplnou universitu v Olomouci. K theologické a filosofické fakultě, jež obě byly výhradně v rukou jezuitů, stavové moravští r. 1679 s povolením císařovým zřídili světskou profesorskou stolici občanského práva. Ale tato novota potkávala se s velkým odporem jezuitů, zvláště když profesor Josef Holland, rodem z Pruska, počal r. 1695 přednášeti též právo církevní, jež jezuité prohlásili za své privilegium; spor o to byl dle všeho rozhodnut v jejich prospěch. Jinou překážkou v rozkvětu právnického studia v Olomouci byl nedostatečný plat, jakým stavové moravští obmyslili jediného profesora této vědy a který teprve za císaře Karla VI. o něco byl zvýšen. Spory s jezuity potrvaly i potom, a zostřily se, když stavové (1724) rozhodli se na návrh Frant. Šubíře, svob. pána z Chobině, krajského hejtmana olomuckého, zříditi při olomucké universitě akademii pro rozličná cvičení rytířská, zvláště tanec, jízdu a šerm, kdež také mělo se vyučovati několika řečem i umění inženýrskému (stavitelství, účetnictví, geometrii a zeměpisu). Císař Karel přijal zprávu o tomto zřízení s velkým potěšením a schválil je reskriptem ze dne 26. března 1725. Stavba budovy pro tuto akademii byla usnadněna tím, že olomucká rada městská poskytla stavební místo a materiál, kdežto výlohy

stavební byly uhraženy ze štědrého odkazu (30.000 zl.) tehdejšího nejvyššího sudího zemského, hraběte Leopolda Saka z Bohuňovic, jímž rod tento vymřel (1725). Baron Šubíř z těchto peněz vystavěl a zařídil nejen akademii nýbrž i jízdárnu, a tak zahájena byla zdárně činnost tohoto nového ústavu. Ale proti němu vystoupili jezuité, prohlásivše, že zaměstnání v akademii, jako tanec, šerm a jízda na koni nesrovnává se s dosavadním domácím řádem jejich konviktu a nechtěli šlechtické mládeži odtud dovoliti návštěvu akademie. Proti tomu podal baron Šubíř stížnost k stavům moravským a na jejich doléhání zemský hejtman hrabě z Kounic zakročil u císaře, žádaje, aby překážky kladené akademii od jezuitů byly odstraněny. Císař však váhal s rozhodnutím a vliv jezuitů na universitní mládež zůstal neztenčen.

O něco dříve již stavové moravští, rovněž návodem Šubířovým, podali císaři žádost za zřízení nových dvou stolic vědy právnické při universitě olomucké, čímž prý by tato dosáhla znamenité pověsti a tuzemcům, kteří dosud ubírali se na právnické studium do ciziny, dána by byla příležitost doma se vzdělati, ano i ze sousedních zemí by se přilákal hojnější počet posluchačů. Baron Šubíř v pozdějším návrhu, podaném stavům moravským (1728), žádal dokonce zřízení čtyř míst profesorských pro práva a čtyř pro lékařství, a stavové moravští horlivě se za tento návrh přimlouvali. Císař Karel však nepřistoupil na úplné vystrojení university olomucké a povolil pouze (r. 1732) založení nových dvou stolic profesorských pro vědu právnickou.

* * *

Ze všeho patrno, že vláda císařská za Karla VI. nestarala se tou měrou o povznesení vzdělanosti, jak by jí bylo příslušelo. Proto také v době této není ještě patrného pokroku oproti smutnému stavu XVII. století, jehož nejvýznačnější zjevy, totiž nesnášenlivost náboženská, pověry a stíhání čarodějstva, útrpné právo v soudním řízení a četné popravy, i v první polovici XVIII. stol. se vyskytují, třebas v míře poněkud zmenšené. Za dvě leta (1713—1715) bylo ve Vídni neméně než 15 poprav. Známkou doby jsou císařské patenty vydané proti židům a cikánům. Židé musili do měst zvláštní branou jim vykázanou vcházeti, v Olomouci, Brně, Znojmě a Jihlavě 15 kr., v ostatních městech 7 kr. osobního mýta platiti; z těchto předepsaných poplatků, které však od měst byly libovolně zvyšovány, v Brně vy-

knihami Karla st. z Žerotína, a j. Moravští badatelé mají se také ucházeti o ochranu a podporu domácích knížat, aby archivy v zemi učinili jim přístupnými a aby u nich odstranili obavu před veřejnosti. Také na zemské desky, archivy biskupské, šlechtické, kostelní, klášterní i obecní, nápisy a erby na palácích, zámcích, kostelích a kryptách poukazuje jako na bohaté zdroje domácího dějepisectví. Středovský sám v jednom svém díle (Apographa Moraviae) dal dobrý příklad sbírkou listin, opisů historických děl a j. Pěstitelem dějepisu byl též Jan Sinapi, gymnasijní rektor v Lehnici († 1726), který dílem na základě listin a rukopisů napsal dějiny šlechtických rodů slezských a moravských, a člen vratislavské rady městské Bedřich Sommersberg. O kartografovi Janu Kryštofovi Müllerovi, který pořídil (1716) nejlepší té doby mapu Moravy, stala se již svrchu zminka.*)

Ostatně vědeckou činnost zastávali většinou jezuité. Ačkoliv jejich filosofie i theologie byla snůškou zastaralých scholastických i polemických prací ze středního věku, předce tu i tam objevují se i mezi nimi vynikající pracovníci. Důkazem toho jest v Brně rodilý (nar. 1661) Jiří Josef Kamel, který vstoupiv do řádu jezuitského, vydal se na misionářské cesty zámořské, na Mariánské a Filipinské ostrovy, a zemřel r. 1706 v Manile, hlavním městě ostrova Luzona, jako lékárník. Napsal o tamnější zvířeně i květeně četná pojednání, která vzbudila i pozornost slavného botanika Linnéa, tak že květině od Kamela popsané dal po něm název kamelie, jehož se podnes obecně užívá.**)

O něco lépe než vědám dařilo se výtvarnému umění, jemuž také císař Karel VI. věnoval ve značné míře svou přízeň. Tehda působil ve Vídni vynikající umělec Jan Bernhard Fischer z Erlachu (nar. v Praze, † ve Vídni 1723), jehož stavby vídeňské, zvláště pak nádherný chram sv. Karla, vzbuzovaly u jiných lásku k umění. Šlechta následovala příkladu panovníkova, v její čele zvláště princ Eugen Savojský, a okrašlování Vídně nezůstalo také na Moravě bez zdárného účinku. Daniel

*) D'Elvert, Histor. Literaturgesch. v. Mähren, 122 násl., 181, 185. Nověji o této mapě psali: Metelka v Č. Č. Musea, Kameníček v Č. Mat. Mor. a Matzura v Annales Fr. Mus.

**) Hausmann, Georg Josef Kamel, ein Naturforscher aus Mähren, Moravia, r. 1878, str. 49—52.

le Gran provedl (asi 1720) na stropě velké dvorany starého zemského domu v Brně zdařilou freskovou malbu, kdežto malbu architektonickou tamtéž pořídil Vlach Herkules Kajetán Fanti. Jiný Vlach z Koma rodilý Michael Fontana, zručný sochař, ozdobil svými pracemi mnoho zámků a kostelů na Moravě, zvláště kostel i klášter velehradský. Ale také domácích umělců bylo tehda dosti na Moravě. V Brně rodilý malíř Jan Jiří Etgens vyzdobil freskami kostely na Velehradě, v Kroměříži, v Rajhradě, Brně i v jiných místech, k němu druží se malíř Jan Hanke a sochař Jan Schauberger. Jiný rodák moravský Bohumír Bernard Götz (z Velehradu) záhy opustil Moravu, vzdělal se zejmena v Augšburce a vymalovav i vyryv znamenitou podobiznu císaře Karla VI., byl od něho poctěn názvem dvorního malíře a měděrytce. Brněnský stavitel Klíčník provedl tehda v novém slohu, jímž dosavadní gothika byla vymýcena, přestavbu chrámové lodi v proboštském kostele brněnském u sv. Petra, kteráž práce však pokládá se za méně zdařilou.*)

O třicetiletém téměř panování císaře Karla VI. v našich zemích nelze sice říci, že by bylo utvořilo epochu ve vnitřním jejich vývoji, buď si hmotném či duševním. Nesrovnalosti společenské, zvláště utužení poddanství selského, zůstaly nezměněny, všechny vrstvy společnosti lidské trvaly dosud v poutech náboženské nesnášenlivosti a pověrčivosti, mnohá odvětví veřejné správy, zvláště soudní, nevymanila se ještě ze ztrnulých starých zlořádů, školství a vzdělanost vůbec byly na nízkém stupni. Nicméně nelze význam této doby podceňovati, neboť mnohými opatřeními vlády císařské dán byl u nás první popud k zvýšené činnosti obchodní i průmyslové i v leckterém jiném směru, kterou aspoň částečně připravena byla půda k pronikavým a zdárným opravám doby následující.

* * *

Za posledních let panování císaře Karla VI. vnější moc Habsburské monarchie hluboko poklesla s výše let předešlých, na kterou se povznesla mírem utrechtským, požareveckým a smlouvou v Hágu. Francie a Španělsko dosud se nemohly spřáteliti s rozmnožením panství císařského v Italii a v Nizozemsku, zvláště když španělský princ Don Carlos stal se dědicem posledního

*) Schram, Mähren unter Karl VI., l. c., str. 257.

potomka rodu Farnese, jenž panoval ve vévodství parmském a piacenzském (1731). Dalo se předvídati, že Bourbonský rod ve Španělsku, založiv takto znovu panství své na půdě italské, nespokojí se těmito začátky, nýbrž bude hledět zmocniti se také království obojí Sicilie. Francie zase byla znepokojena záměrem císařovým, zasnoubiti nejstarší dceru svou Marii Terezii s vévodou Františkem Štěpánem Lotrinským; tímto sňatkem mělo se připojiti Lotrinsko k zemím císařským a tak navždy pro Francii, která zemi tu pokládala již za svou, býti ztraceno. Císař, který by byl tyto mocnosti rád získal, aby uznaly pragmatickou sankci, těžce nesl jejich nepřátelství, které co chvíle hrozilo vypuknouti ve zjevnou válku. K tomu naskytla se příležitost ze zápletek polských. R. 1733 zemřel (1. února) král polský a kurfirst saský August II.; o uprázdněný trůn polský nastal spor mezi Stanislavem Lesczyńským a synem zemřelého krále Bedřichem Augustem. Lesczyński, jehož dceru Marii král francouzský Ludvík XV. pojal za manželku, podporován byl Francií, která zatím uzavřela branný spolek se Španělskem i s vévodou savojským a králem sardinským Karlem Emanuelem, kdežto kurfirsta saského zastával se císař ve spolku s Ruskem a Pruskem. Lesczyński byl zvolen velkou většinou šlechty polské za krále (12. září), ale strana saská povolala na pomoc vojsko ruské, které rozehnalo přívržence zvoleného krále a tohoto donutilo k útěku do Francie. Tím zavdána příležitost Francii a Španělsku vypověděti válku nikoli snad Rusku, které bylo hlavním původcem tohoto převratu, nýbrž císaři: neboť obratnému kancléři francouzskému, kardinálu Fleury, nešlo ani tak o znovudosazení Lesczyńského na trůn polský, jako spíše o vyvrácení panství habsburského v Italii. V této válce měl císař jediného spolehlivého spojence, pruského krále Bedřicha Viléma, který mu nabídl své dobře vycvičené a k boji připravené vojsko; Rusko k válce nebylo připraveno, a Anglie a Holandsko, které nemohly císaři zapomenouti jeho pokusů v obchodě světovém, odepřely mu tentokráte svou pomoc. Tak byl císař většinou odkázán na vlastní síly a nucen žádati svých zemí dědičných za vydatnou podporu. Moravští stavové toho roku vedle řádné položky na vojsko (666.000 zl.) a mimořádné (asi 400.000 zl.) povolili na dvě léta odvod 2828 brancův a peněžitý náklad na jejich vyzbrojení, ošacení a výživu, který také dosahoval výše téměř 100.000 zl. V potomních letech (1734 a 1735) uloženo všem

úředníkům i duchovním, kteří měli přes 500 zl. ročních příjmů, složiti z nich desátý díl; židé pak z 53 měst a jiných osad moravských složili téže daně 26.950 zl. R. 1735 žádán byl stý díl všech příjmů v zemi; stavové na místě toho zaplatili 384.000 zl.; r. 1736 zvýšena mimořádná berně o nových 200.000 zl., které stavové slíbili splatiti ve čtyřech lhůtách. Vedle toho byla však i jiná vydání; tak na př. při sňatku Marie Terezie s vévodou Františkem Štěpánem Lotrinským (12. února 1736) povolen byl věnný dar 88.000 zl.

Všechny tyto oběti na mužstvu i penězích, jimiž Morava závodila s ostatními zeměmi dědičnými, přinešeny byly nadarmo. Francouzi zmocnili se Lotrinska, a vrchní velitel slabého vojska císařského, tehda již 70letý princ Eugen, stěží odolával v Porýní přesile francouzské. V Italii pak císařské vojsko stihala porážka za porážkou, tak že během r. 1733 a 1734 nepřátelé obsadili hlavní města všech zemí císařských, Milán, Neapoli i Palermo. Se všech stran opuštěnému císaři nezbylo, než přijati podmínky, nabídnuté mu od Francie v preliminářích vídeňském (1735), ku kterému později (1738) přistoupily také Španělsko a Sardinie mírem pařížským. Francie vzdala se nároků na trůn polský pro Lesczyńského, jemuž dáno za to doživotně Lotrinsko, kdežto manžel Marie Terezie dostal náhradu v uprázdněném velkovévodství toskánském. Císař postoupil království neapolské i sicilské španělskému princi Donu Carlosovi a získal od něho za to nepatrné vévodství parmské a piacenzské, kdežto král sardinský nabyl západního pruhu vévodství milánského (Novary a Tortony). S těžkým srdcem císař Karel odhodlal se k těmto ztrátám, ale mysl jeho byla pro budoucnost upokojena tím, že Francie uznala platnost pragmatické sankce. Jak pochybné ceny byl tento ústupek, ukázalo se ovšem teprve po smrti císařově.

Brzo po této válce zemřel princ Eugen Savojský (21. dubna 1736) v 73. roce věku svého, brzo po vykonaném sňatku Marie Terezie s vévodou Františkem Štěpánem, za který se slavný vojevůdce vřele přimlouval a jehož se také dožil. V něm Rakousko ctí nejen svého nejznamenitějšího válečníka, ale i důmyslného státníka, který po celý svůj život zastával se nedílnosti zemí císařských, a v neposlední řadě také nadšeného ctitele a podporovatele věd i umění.

Smrtí prince Eugena zdálo se, že docela štěstí opustilo rod Habsburský, jemuž po tak dlouhá léta zůstávalo věrno. Za ztrátou obou království italských brzo následovala mnohem těžší pohroma na východě, způsobená válkou tureckou. Válka ta povstala ze zápletek rusko-tureckých. Porta turecká stížena byla těžkými porážkami od tehdejšího perského krále, Nadira šacha, s nímž musila r. 1736 uzavříti nevýhodný mír. Rusko už za této války persko-turecké hledělo nesnázi porty využitkovati; aby dosáhlo znova přístupu k Černému moři, vyhlásilo Turecku válku (1736) a ruská carevna Anna požádala císaře Karla VI. za pomoc vojenskou, na kterou měla nároky na základě smlouvy r. 1726 uzavřené. Císaři bylo sice na pováženou po nezdarech války francouzské pustiti se do války nové. Ale mnozí rádcové poukazovali na možnost nalezti za ztracené panství italské náhradu na poloostrově Balkánském a tyto důvody pohnuly císaře k tomu, že svolil k vyhlášení války Turecku ve spolku s Ruskem. Bylo to nerozvážné počínání, ježto finance státní i armáda císařská byly ve stavu zbědovaném, a císaři nepodařilo se získati ani Polsko ani republiku benátskou za spojence; také pruský král odepřel tentokráte všelikou pomoc, a příspěvky peněžité, jež povolil říšský sněm v Řezně a papež Kliment XII., málo padly na váhu. Všechna břemena této války uvalena tedy zase na země dědičné a také Morava pocítila značnou měrou jejich tíži. Válečná daň, kterou stavové moravští v posledních třech letech vlády Karla VI. odváděli, činila daleko přes milion zlatých ročně, nečítaje v to desátek z duchovních statků, jejž vybírati tehda papež svolil ve všech zemích císařských.

Válka počala se šťastným vpádem generála Seckendorfa do Srbska a dobytím důležité pevnosti Niše (23. července 1737). Ale hned potom štěstí se obrátilo, neboť chatrnému vojsku císařskému nedostávalo se jednotného vedení, generálové císařští na sebe sočili a všude chyběla neobmezená autorita a válečný důmysl prince Eugena. Za to Turci tehda velmi dobře sorganizovali svou válečnou moc a než uplynul rok 1737, netoliko že dobyli Niše zpět, nýbrž zatiskli císařské vojsko na celé čáře k Dunaji. Nešťastný Seckendorf, proti němuž jako protestantovi bez toho bylo štváno, byl odvolán a poslán na pevnost Hradeckou. Ale jeho nástupci Königseggovi nevedlo se r. 1738 o nic lépe, tak že stěží udržel se v obranném postavení u Bělehradu a Zemuně.

Nový velitel hrabě Wallis, chtěje zabrániti velkému vezíru útok na Bělehrad, byl nedaleko tohoto města u Kročky poražen (23. července 1739), a ač měl ještě dosti síly brániti se nepříteli, ustoupil hned potom za Dunaj a ponechal Bělehrad tureckému obležení. Ačkoliv pevnost dobře se hájila řízením Schmettauovým, přece císařský generál Neipperg, jemuž uloženo bylo vyjednávati o mír, s velkým chvatem jednání dokončil v táboře velkého vezíra, jemuž nerozvážně vydal i důležitou pevnost bělehradskou. Mírem b ě l e h r a d s k ý m (18. září 1739), uzavřeným sotva tři léta po smrti prince Eugena, zmařeny byly všechny úspěchy jeho vítězství v poslední válce turecké: Srbsko s Bělehradem, část Bosny, Malá Valachie připadly Turkům, tak že císař zachránil z míru požareveckého pouze banát temešvárský, čímž Sáva a Dunaj staly se od té doby hraniční čárou zemí císařských. Císař Karel VI. s těžkým srdcem dal podmínkám těm svou sankci. Oba generálové, jimž přisouzena vina posledních pohrom, byli potrestáni: Neipperg poslán do Kladska, Wallis na Špilberk, odkudž teprve za císařovny Marie Terezie byli propuštěni.

Uplynul sotva měsíc od podepsání míru bělehradského a poslední mužský potomek rodu Habsburského, císař Karel VI., rozloučil se s životem (20. října 1740). Chmurné myšlenky a těžké starosti o budoucnost roztrpčovaly poslední jeho chvíle, neboť opouštěl říši svou ve všeobecném nepořádku a v hlubokém úpadku. Marie Terezie sama později napsala tato závažná slova: „Nebylo než několik tisíc zlatých v pokladnách; domácí i cizozemský úvěr byl úplně pokleslý, málo jednoty mezi stavy i ministry, lid v hlavním městě nevázaný a nepodajný, právě tak jako skoro ve všech zemích, slovem, vše se podobalo všeobecnému brzkému úpadku a rozvratu."

A přece, projdeme-li století téměř časový prostor od míru vestfálského, neubráníme se dojmu, že při smrti Karla VI. stojíme na prahu nové doby. To platí o Moravě právě tak, jako o ostatních zemích dědičných. Pusté hromady trosek z rozbořených domů ve městech i vesnicích vymizely, ladem ležící lány zdobí se zase pestrým hávem bujného osení, vylidněné budovy i osady plní se ponenáhlu zase čilým a pracovitým obyvatelstvem, jehož počet v zemi za ten čas se více než zdvojnásobil. Ještě tu byly mnohé překážky k probuzení nového života: společnost lidská spjata byla ještě mnohými těžkými pouty z dob minulých, vývoj pol-

ního hospodářství zatížen tuhým poddanstvím lidu selského, řemesla vázána zastaralými řády cechovními, obchod a průmysl dosud za sebou vlekl těžké závaží vnitrozemských cel. Ale tvořivá síla lidu probouzí se na mnohých místech, leckde již vyráží ratolest, jejíž pučící květy oznamují novou dobu, a třeba jen prvního mocného podnětu, aby dřímající síly byly úplně probuzeny. Tento podnět dán byl od důmyslné panovnice, která netoliko že zachránila jednotu Habsburské monarchie, nýbrž svými opravami povznesla ji v mnohém směru na vysoký stupeň.

Část třetí.

Doba osvíceného absolutismu za císařovny Marie Terezie, císařů Josefa II. a Leopolda II.

I. Válka o dědictví rakouské a vpády nepřátelské na Moravu (1740—1748).

Vážné obavy, které ještě za živobytí císaře Karla VI. prozíraví státníci rakouští projevovali o příští osud říše i rodiny císařské, splnily se na slovo, přes to, že všechny mocnosti evropské uznaly platnost pragmatické sankce, kteréž Karel VI. tolik obětí byl přinesl. Byly tu sice státy, které ochotně uznaly Marii Terezii za oprávněnou dědičku všech zemí habsburských, zejména Polsko, Sasko, Anglie a Holandsko. Ale hned také objevili se nepřátelé. První vystoupil s nároky svými kurfist bavorský Karel Albert, který neodvolával se na právo své manželky, dcery císaře Josefa I., nýbrž na to, že jest potomkem Anny, dcery císaře Ferdinanda I., který prý závětí z r. 1543 ustanovil její potomky za dědice zemí rakouských, kdyby vymřeli mužští členové rodu Habsburského; vyslanec bavorský neustoupil od tohoto domnělého práva, i když mu z originálu závěti oné bylo dokázáno, že tam nebylo řeči o „mužském“, nýbrž o „manželském“ potomstvu Habsburském. Tento krok kurfirsta bavorského neměl ovšem pro tu dobu jiných následků, než že vyslanec jeho byl z Vídně vypovězen, a Bavorsko samo nebylo právě nebezpečným nepřítelem, kdyby nebylo oprávněných obav, že toto vystoupení setká se se souhlasem jiných mocnějších nepřátel rodu Habsburského, zvláště Francie a Španělska.

Ale dříve než se obavy tyto splnily, vystoupil odpůrce mnohem bližší a nebezpečnější, totiž pruský král Bedřich II., který právě toho roku jako Marie Terezie nastoupil na trůn, přejal po otci svém říši uvnitř sesílenou a zvelebenou, zejmena pak zdědil po něm plnou pokladnu státní a dobře vycvičenou, četnou armádu. Bedřichovi osamocenost a sklíčenost mladé panovnice rakouské byla vítanou příležitostí k výbojům. Vytasil se se zastaralými a neoprávněnými nároky na některá knížectví slezská a ponechav odůvodnění jejich svým publicistům, vpadl s veškerou svou mocí vojenskou již v prosinci r. 1740, tedy šest neděl po smrti císaře Karla VI., do Slezska a dobyl z většího dílu této země i s hlavním městem Vratislaví (koncem ledna 1741); před přesilou pruskou musil císařský generál Browne, jenž měl všeho všude asi 7500 m. a z nich polovici jezdců, ustoupiti až do severní Moravy, kdež zaujal pevné postavení mezi Šternberkem a Lipníkem, čímž kryl hlavní sklady císařské v Olomouci, Holešově a Přerově. Naproti tomu Prusové vedením Schwerinovým položili se směrem od Cukmantlu ke Krnovu a odtud zmocnili se i průsmyku jablunkovského, čímž levé křídlo své zabezpečili před možným vpádem z Uher; tím celé Slezsko až na tři pevnosti (Hlohov, Břeh a Nisu) octly se v moci krále pruského. Tento z Vratislavi vypravil hraběte Gottra do Vídně, nabízeje Marii Terezii branný spolek i podporu ve volbě jejího manžela za císaře, jestliže mu dobrovolně postoupí Slezska. Návrh ten byl s rozhořčením odmítnut, ale zdar smělého činu Bedřichova pohnul druhé panovníky k napodobení. Kurfirst saský odvolal své dřívější uznání pod rozličnými záminkami, také Španělsko, král sardinský, vedle několika jiných knížat italských a německých, a především Francie připojili se k nepřátelům Rakouska. Kardinál Fleury na základě dřívějších smluv s Bavorskem vypravil kurfirstovi Karlu Albertovi 42.000 m. na pomoc, a spojená armáda francouzsko-bavorská namířila dle rady krále pruského na Vídeň; bavorské vojsko zmocnilo se Pasova (31. července 1741) a počátkem září také Francouzi překročili hranice hornorakouské. Za jediný rok zvráceno všechno dlouholeté úsilí císaře Karla VI. o zachování jednoty říšské.

Marie Terezie byla tehda ve 24. roce svého věku a dosud nebylo jí dáno nejmenší příležitosti, aby nahledla do řízení státních záležitostí. Její rádcové v ministerstvu svými osobními vlast-

nostmi nevzbuzovali mnoho důvěry. Předseda tajné rady a ministr zahraničných věcí, hrabě Filip Ludvík Sinzendorf byl sice zkušený státník, ale ve vážných dobách nehybný a nerozhodný; také u něho vadila přílišná důvěra, kterou až dosud choval k Prusku i k Francii. Ministrem financí byl hrabě Gundaker Stahremberg, jenž mimo jiné schopnosti vynikal poctivostí povahy a otevřenou myslí; k němu také Marie Terezie i její manžel měli neobmezenou důvěru. Rázností a odhodlaností lišil se od ostatních hrabě Filip Kinský, nejvyšší kancléř český, ale pronášival často nesprávné mínění a zejmena příliš podceňoval význam a moc krále pruského. Všichni tito i jiní ministři byli většinou starci více než sedmdesátiletí, kteří přinášeli do porad málo svěžesti a samostatného mínění. Z mladších rádců vynikal protokolista tajné rady Jan Kryštof Bartenstein. Ba byla mladá panovnice větším dílem odkázána na svůj rozum a na své vlastní síly duševní. Štěstím bylo, že u Marie Terezie spojovaly se vzácné schopnosti, s jakými u málo panovníků všech národův a časů se setkáváme. V jejím tělesném zevnějšku sluovala se krása i roztomilost s majestátním vystupováním, duch její vynikal podivuhodnou živostí, bystrou soudností, vždy spolehlivou pamětí, jakož i vzácným darem, podávati své myšlenky jasně, jistě a přesvědčivě; k silné vůli družil se vřelý cit pro právo i zákon a hluboké přesvědčení náboženské.

Hned první projevy vládní nové panovnice jevily jasný úsudek a pevnou odhodlanost, tak že i rádcové její, kteří vzhledem k svojímu nebezpečenství válečnému, od severu i od západu, kloniti k míru s králem pruským, nabyli tím nové odvahy a usnesli se konati válečné přípravy na celé čáře. Velitelem armády slezské jmenován byl hrabě Vilém Neipperg, známý z poslední nešťastné války turecké, který sice mnohých výprav se účastnil za dob prince Eugena, ale z jeho válečného umění málo čemu se přiučil. Bylo to patrno z toho, že klidně nechal uplynouti dva měsíce, nežli se sebralo vojsko na hranicích moravsko-slezských, ačkoliv Browne ze Šternberka nabádal k většímu spěchu, a Prusové zatím (9. března 1741) dobyli Hlohova, jehož statečně bránil generál Wallis. Konečně Neipperg odebral se z Vídně na cestu, 5. března přibyl do Brna, kdež opět nějaký čas pobyl a jednával se zemským hejtmanem hrabětem Kounicem o zásobování vojska. Tak se stalo, že teprve 29. března císařská

armáda vedením Neippergovým opustila severní Moravu a přes Bruntál, Cukmantl a Ziegenhals dorazila 5. dubna do Nisy, kdež byla ovšem s velkým plesáním uvítána. Další chybou Neippergovou bylo, že neudeřil na Prusy ihned, pokud vojska jejich byla po rozličných částech Slezska rozptýlena, nýbrž ponechal králi Bedřichovi dosti času, aby své síly soustředil, což jakmile se stalo, Bedřich neměškal a svedl s vojskem rakouským bitvu u Molvic (10. dubna). Z počátku rakouská jízda porazila pravé křídlo pruské, čímž král pozbyl veškeré odvahy a uprchl z bojiště až do Ratibora; zatím však pruský generál Schwerin v čele pěchoty pruské obnovil pořádek mezi svými a po pětihodinném tuhém boji opanoval bojiště.

Znovu nabídl král Bedřich královně Marii Terezii za prostřednictví vyslance anglického Hyndforda smír, postoupí-li mu aspoň dolního Slezska. Když byl odmítnut, vstoupil v přímý branný spolek s Francií (5. června), a vojsko francouzsko-bavorské mohlo bez překážky postupovati na své výpravě. Dne 30. září kurfirst bavorský Karel Albert slavil vjezd svůj do Lince, kdež mu později (20. října) velká většina stavů hornorakouských holdovala přes zákaz vydaný od Marie Terezie. Odtud šla výprava po Dunaji dále proti Vídni, již překročeny byly i hranice dolnorakouské, v tom však doléháním velitele francouzského Belleisla, který sic hrozil odepřením poslušenství, kurfirst nucen byl obrátiti se do Čech, kamž zároveň od severu vtrhla též část vojska pruského i saského. Spojená vojska v noci 25.—26. listopadu dobyla útokem Prahy, kamž hned druhého dne Karel Albert slavil svůj vjezd, již 7. prosince dal se provolati za krále a dědičného pána českého a 29. prosince přijal holdování nejvyšších úředníků zemských, zástupcův university i četné šlechty; také nižší lid byl pro nového krále, kdežto měšťanstvo zůstalo věrno Marii Terezii.

Zatím královna Marie Terezie, aby se zbavila aspoň jednoho nepřítele, povolila naléhání krále anglického a učinila s králem Bedřichem smlouvu v Schnellendorfě (9. října), která zůstala tajnou a kterou Bedřich zavázal se zachovávati příměří na neurčitou dobu, začež ponecháno v moci jeho Slezsko až po řeku Nisu. Neipperg byl ze Slezska odvolán do Moravy, kdež zaujal hlavní ležení u města Znojma, aby hájil Vídně před možným útokem Francouzův i Bavorův. Vojsko jeho bylo znamenitě se-

[illegible] uherských a [illegible] nepřátelská [illegible] nepokoje, zůstaly úplně bez [illegible] armády [illegible] se Francouzi a Bavoři [illegible] Marie Terezie [illegible] Neipperg[illegible], [illegible] Prahu [illegible] generála [illegible] Františka Štěpána, který [illegible] příčinou, že Praha padla v ruce Francouzův a Bavorův, [illegible] armáda [illegible] téměř 40.000 [illegible] Prahy [illegible] vojska [illegible] František [illegible] že se [illegible] k Písku [illegible] Hradce.

Morava [illegible] na samý sklonek roku 1741 byla [illegible] od [illegible] od počátku [illegible] břemena. Stavové moravští, kteří se [illegible] roku již [illegible] si byli vědomi [illegible] země a [illegible] odepříti [illegible] peněz [illegible] vojsk, která [illegible] ještě [illegible] časy. [illegible] k [illegible] a [illegible] Slezska [illegible] bavorským 4. listopadu 1741, [illegible] saské a [illegible] od [illegible] Z toho již patrně že [illegible] zemi [illegible] Z [illegible] jeho: „Je-li [illegible] pak-li však [illegible] podrobiti.“* Proto [illegible] dobytí [illegible] 31. října obsadil [illegible] Slezsko a princ Anhaltsko-Dessavský s [illegible] vojska [illegible] maršálek Schwerin s [illegible] Opavu [illegible] pro- [illegible] potom ve [illegible] moravské.

---

* [illegible] slova [illegible] v listě [illegible] francouzsky psaném k jeho Podewilsovi ze dne 24. října 1741. [illegible] Arneth, Maria Theresia I. [illegible]

a zmocniv se Unčova (24. prosince) i jiných měst, namířil na Olomouc. Zpráva o tom působila nejen na Moravě, nýbrž i ve Vídni jako blesk z čista jasna. poněvadž tato věrolomnost od krále pruského se neočekávala. Pevnost olomucká, kdež byl velitelem baron Terzi, byla v chatrném stavu a opatřena jen nepatrnou posádkou. Proto také, když přišla do Brna zpráva o pochodu Prusů na Olomouc, zemský hejtman hrabě z Kounic v dorozumění se zástupci stavův i vojenského velitelství dal veliteli posádky rozkaz, aby hleděl dosáhnouti aspoň čestné kapitulace. To se také stalo, když Schwerin městu se přiblížil a posádku vyzval ku vzdání; dne 27. prosince otevřeny byly brány olomucké vojsku pruskému, kdežto posádce rakouské povolen byl svobodný odchod z města. Kromě Olomouce menší posádky pruské byly vloženy též do Přerova, Hranic, Litovle a Lipníka. O měsíc později (28. ledna 1742) přibyl do Olomouce také král Bedřich s četnými generály, ubytoval se nejdříve v biskupském paláci, potom v městském domě na Dolním náměstí a již 5. února vydal se na další pochod k Brnu, aby i toto město a s ním celou Moravu uvedl pod své panství.*)

Tehda dosáhlo nebezpečenství nejen pro Moravu, nýbrž i pro celou říši svého vrcholu. Slezsko, velká část Čech i Horní Rakousy byly v rukou nepřátelských, nyní hrozila i ztráta Moravy, zvláště padne-li hlavní město do moci pruské. V Brně byli si vážnosti této chvíle dobře vědomi. Velitel posádky baron Jan Seher-Toss jal se důrazně pracovati o opravě hradeb městských a byl v těchto prácech jak od stavů tak od měšťanstva horlivě podporován. Potřebné opravy hradeb byly záhy provedeny a předměstí na nejslabší straně, totiž od Zábrdovic až po Komárov, zatopeno vodou ze Svitavy a Svratky, budovy položené blízko hradeb zapáleny a pobořeny. Poněvadž byl nedostatek pracovních sil, studenti i právní praktikanti ochotně konali práce podavačské,

*) O vpádu Prusů na Moravu r. 1741—1742 vedle všeobecných děl, jako Krones, Handbuch IV., 184 násl., Arneth, Maria Theresia. II., 26 násl., Weiss, Mar. Ther. u. der österr. Erbfolgekrieg. (Gesch. f. das Volk, sv. XI.) a j., podrobnější zprávy uveřejněny jsou v Notizenblattu, 1859, str. 87, 1861, str. 9, 1864, str. 49, 96, 1876, str. 52 násl. — Schenkl, Einfall der Preussen u. Sachsen, Wanderer, r. 1845, str. 154 násl. — D'Elvert, Schriften XIII., 126, 237, XXX., 104, 134. — Téhož Versuch einer Gesch. v. Brünn, 229. Trautenbergra, Müllera, Engla, D'Elverta, Václavka a j. uvedené kroniky měst moravských. Schram, Ein Buch für jeden Brünner, I., 118—121.

kdežto jiní studenti, úředníci, měšťané, mistři i tovaryši horlivě chopili se zbraně na obranu města. Gubernium a největší část šlechty uprchla zatím do Vídně, pouze vrchní zemský komoří hrabě Dietrichštejn a vrchní zemský sudí hrabě Geissler zmužile vytrvali. Vojenská posádka, která původně čítala pouze 400 m., byla značně sesílena mužstvem přišlým z Olomouce (1600 m.), k čemuž později přibyla posádka nisská, vedená generálem Rothem (1000 m.), a krom toho 1500 m. uherského pluku Andrassyova, tak že veškera posádka brněnská vzrostla téměř na 5000 m. General Roth ujal se vrchního velení obrany městské; z Vídně dopraveno sem (29. ledna) devět děl s velkou zásobou střelného prachu, pušek a jiných potřeb. Jak mnoho záleželo na udržení Brna, vysvítá z toho, že právě v té době král Bedřich poslu královny Marie Terezie v Olomouci jen pod tou výminkou chtěl mír učiniti, bude-li jemu Dolní Slezsko s Kladskem, Bavorům Čechy a Sasům Horní Slezsko a část Moravy postoupena. Dne 5. února Prusové obsadili Vyškov, kdežto z druhé strany Sasové vedením generála Rochaua z Čech zmocnili se skoro současně Jihlavy, Velkého Meziříčí, Byteše a Náměště. Dne 6. února došla do Brna proklamace krále Bedřicha, v které se prohlašovalo, že králi pruskému záleží jen na dosažení míru, k čemuž jediným prostředkem jest obsazení Moravy; kdo chce tedy s Prusy držeti, ujišťuje se královskou přízní, kdo by však naddržoval nějak plukům královnyným, bude smrtí potrestán. Zároveň žádal složení válečné daně 110.000 zl., které prý sháněny s vyčerpáním posledních prostředků: poněvadž státní pokladny byly odvezeny do Vídně, velitel vojenský Seherboss sáhl především na pokladny úřadů celních a solních a když ani to nestačilo, uložil na židy, kteří byli obviněni z vyzvědačských služeb, konaných Prusům, daň 50.000 zl., hrozě jim sic pleněním a porubáním, kdekoliv by na Moravě byli zastiženi.

Blízkost Prusů působila čím dál tím hrozivěji. Rajhradský probošt Antonín Pirmus byl od nich odvlečen do Židlochovic a propuštěn teprve, když za něho složeno bylo 15.000 zl. Minister jeptišek tišnovských musil vydati svého probošta Otta, který odveden byl jako rukojmí na Veveří, odtud do Olomouce, poněvadž nemohl zaplatiti uloženou daň válečnou, a teprve po roce byl propuštěn. Podobný osud zastihl opata lúckého Antonína Nolbecka, a velehradský prelát Josef Malý byl odvlečen

Ziethenovi husaři podnikali loupežné nájezdy až k Štokravě a Korneuburku a obyvatelstvo prchající před nimi do Vídně, působilo tam v lidu postrach a zmatek. I rozhodla se Marie Terezie nařídit Karlu Lotrinskému, aby se především s hlavní mocí svou obrátil proti Prusům a Sasům na Moravu.

Avšak rychlý posel i s písemným rozkazem tím byl zachycen od Prusův a král Bedřich následkem toho poslal prince Anhaltského na uherské hranice, kdež u Uherského Brodu byly pomocné pluky uherské rozptýleny, Hodonína dobyto, Uh. Brod, Kroměříž i Uh. Hradiště, které od dob založení svého ve svých hradbách nevidělo nepřítele, byly obsazeny. Prusové, překročivše řeku Moravu, zaujali ležení u Uh. Skalice, kdežto Bedřich s hlavním vojskem hnul se do Židlochovic, aby byl blíže Sasům sevřevším Brno. Bylo velkým štěstím, že hlavní město tak statečně se hájilo, neboť Karel Lotrinský, sesílený zatím pomocí vojenskou, poslanou z Bavor od Khevenhüllera, teprve 1. dubna, a to na nový přímý rozkaz z Vídně, hnul se z Budějovic s hlavním vojskem, zanechav tam jen část jeho vedením maršálka knížete Lobkovice, a dal se na pochod do Znojma.

Tímto obratem válečným uveden byl především král Bedřich do značných nesnází. Vojskem císařským odříznut byl od Vídně, od východu ohrožován byl vždy více uherskou veřejnou hotovostí, jejíž velení převzal generál Festetič. Také moravské obyvatelstvo počalo se bouřiti proti velkým útiskům pruským, zvláště proti nesnesitelným válečným kontribucím, které všude byly ukládány a s bezohlednou přísností vybírány; Hanáci i Valaši chopili se zbraně, když královna Marie Terezie ediktem česky psaným přímo se obrátila k jejich osvědčené věrnosti a statečnosti a zároveň slíbila jim, chopí-li se zbraně k vyhlazení a zapuzení vetřelých nepřátel, že jim prominuty budou staré nedoplatky kontribuční, ulehčeno placení nových daní i dovoz cizí soli; dobrovolnickým sborům ponecháno na vůli voliti si své náčelníky, slíbeno zásobení střelivem v Brně a ve Skalici a ponechání válečné kořisti; všichni, kteří by se uvolili sloužiti tři léta při veřejné hotovosti, měli býti vybaveni z nevolnictví a dána jim úplná svoboda. Na toto vyzvání lid hanácký i valašský horlivě chápal se zbraně a došlo ku srážkám mezi vojskem pruským a ozbrojeným lidem moravským u Kroměříže, Napajedel a u Židlo-

chovic.*) Krom toho vznikla nesvornost mezi Prusy a Sasy, ježto král August III., obávaje se soupeřství Bedřichova na Moravě, odepřel další součinnost při obležení Brna a dal rozkaz svému vojsku, aby se z Moravy hnulo do Čech. Tím bylo umožněno Karlu Lotrinskému, zmocniti se netoliko celé pohraniční čáry moravsko-rakouské, nýbrž obsaditi i města Znojmo, Mikulov a Telč, a tak král pruský svírán se všech stran kruhem vždy těsnějším, odhodlal se rychle od obležení Brna upustiti a Moravu vůbec vykliditi. Brněnský velitel baron Seher-Toss obdržel první zprávu o blížící se pomoci od samého velkovévody Františka (2. dubna). Hned potom Brněnští viděli, jak kolony pruské i saské opouštějí návrší a vesnice kolem města, dne 5. dubna král Bedřich vytrhl z hlavního ležení svého u Židlochovic, o dva dny později Sasové z Modřic, Přízřenic a Střelic dali se přes Bystrc, Lomnici a Veveří na pochod k českým hranicím. Tím bylo obležení Brna po tříměsíčním téměř trvání skončeno, 9. dubna ukázaly se v městě přední hlídky armády rakouské a 13. dubna princ Karel Lotrinský, v jehož průvodě byli generálové Königsegg, Daun, Liechtenštein, Bathiany a j., konal slavný vjezd do Brna, uvítán od měšťanstva nadšeným jásotem a nádhernými slavnostmi. Zatím Prusové i z ostatních krajů moravských vyklidili se na západ a na sever, dne 22. dubna princ Dětřich Dessavský v čele 17.000 m. opustil Olomouc, ale na cestě do Slezska stále byl pronásledován od Hanáků a Valachů; hory a křoviny byly plny sedláků (goralů, čili koralů, jak jim Prusové říkali), kteří z těchto úkrytů stříleli na nepřítele. Druhého dne (23. dubna) přibyl do Olomouce Karel Lotrinský a za krátko nebylo pruského vojáka na půdě moravské, ale země zaplatila pobyt Prusů škodou, která se páčila na několik milionů zlatých. Olomouc hned potom zřízením nových hradeb a tvrzí stala se mocnou říšskou pevností, ale toto opevnění bylo zároveň velkou překážkou vývoji města, jeho průmyslu, obchodu a vzrůstu obyvatelstva. Teprve r. 1876 byla hradební pouta s města sňata a vráceny mu tím podmínky volnějšího života.

Saská armáda ubírala se přes Poličku a Kolín do Prahy, pruské vojsko od ní na pravo zaměřilo přes Svitavy a Chrudim do Pardubic, stále pronásledováno a poškozováno císařskou jízdou a rozhořčeným lidem moravským. Královna Marie Terezie, jež

*) Václavek, Dějiny Vsetína, 2. vyd., str. 55, 94.

vypuzením nepřátel z Moravy nabyla nové důvěry, rozkázala Karlu Lotrinskému, aby s hlavní mocí svou nepřítele následoval do Čech. Tento pochod byl uskutečněn z Olomouce, odkudž císařská armáda vytrhla již 28. dubna, ale pro špatné cesty i nedostatek zásob v severní Moravě musila zvoliti okliku přes Prostějov a Brno, tak že teprve 10. května Karel Lotrinský, jemuž na radu dán byl starický maršálek Königsegg, mohl se spojiti s vojskem Lobkovicovým u kláštera Žďárského na hranicích českomoravských. Spojená armáda odtud nastoupila tažení směrem k Čáslavi a nedaleko tohoto města u vsi Chotusic svedena byla (17. května 1742) s Prusy rozhodná bitva, ve které král Bedřich po tuhém boji dobyl úplného vítězství. Karel Lotrinský, jehož Bedřich neodvážil se pronásledovati, obrátil se hned potom proti Francouzům, porazil je u Týna, zatlačil až ku Praze a tím zmařil jejich spojení s Bavory Tento úspěch císařských, jakož i citelný nedostatek peněz pohnul Bedřicha k vyjednávání o mír za podmínek mnohem mírnějších, než které kladl v Olomouci. Na druhé straně nové ministerstvo anglické slibovalo Marii Terezii pomoc peněžitou i vojenskou, jen když se „stůj co stůj" smíří s králem pruským. I došlo po delším vyjednávání za prostřednictví anglického vyslance Hyndforda k míru vratislavskému (11. června 1742, podepsán v Berlíně 28. července), jímž Rakousko postoupilo Prusku dolního i horního Slezska, vyjímaje pouze Těšínsko a Opavsko s částí Krnovska a Nisska po pravém břehu Opavice, pak hrabství Kladského, jež odtrženo bylo od království českého. K tomuto míru přistoupil také král polský a kurfirst saský August III. (17. září), jehož naděje na získání některé země císařské, zejmena Moravy nebo několika krajů českých, byly nadobro zklamány; August III. touto válkou ztratil polovici vojska a zničil své finance.

Mír vratislavský umožnil vévodovi Karlu Lotrinskému, že mohl s veškerou mocí svou obrátiti se proti Francouzům a Bavorům v Čechách. Dobyv Krumlova, Písku, Plzně a jiných měst v jižních krajích, donutil vojsko francouzské (30.000 m.), v jehož čele byli maršálkové Broglie a Belleisle, hledati útočiště v Praze, která vedle Chebu byla jediným městem českým, které dosud bylo v rukou nepřátelských. Praha byla obležena od 44.000 m. vojska císařského, nad nímž velení se ujal velkovévoda toskanský František Štěpán spolu s bratrem svým Karlem

Lotrinským (27. června). Vláda francouzská nařídila maršál-
ovi Maillebois, který stál se 40.000 m. při dolním Rýně, aby
e dal ihned na pochod do Bavor, tam přibral francouzské vojsko
vybavil Prahu z obležení. První část úkolu se Maillebojovi
ařila, tak že počátkem září v čele 60.000 m. překročil hranice
ské u Chebu a blížil se Lokti. Na zprávu o tom císařští
ldcové s největší částí vojska od Prahy dali se na pochod do
padních Čech, a hbitý Khevenhüller přikvapil jim z Bavor na
moc, čímž ovšem tato země Karlu VII. zase byla otevřena.
st Francouzů vytrhla z Prahy vedením vévody Broglie, aby
spojila s hlavním vojskem francouzským. Ale spojení to se
odařilo a Maillebois, ztrativ marným bojem a nepohodou
00 m., musil ustoupiti do Bavor, kamž v patách za ním táhl
el Lotrinský, zanechav u Prahy knížete z Lobkovice s 20.000 m.
lý v Praze maršálek Belleisle, dostav rozkaz, aby město
stil, učinil tak (16. prosince) s 15.000 m., zanechav v městě
trnou posádku vedením Chevertovým, a s velkými ztrátami,
obenými zimou, hladem i jinými nepohodami, dostal se po
i dnech do Chebu, neustále jsa pronásledován vojskem
ovicovým. Chevert dosáhl volného odchodu z Prahy s celou
kou i nemocnými a dorazil rovněž 26. prosince do Chebu,
lž trosky někdejší hrdé armády francouzské nastoupily další
do Bavor. A tak, než schýlil se ke sklonku rok 1742, také
ství české zbaveno bylo úplně vojska nepřátelského. Pádem
i (2. ledna 1743) poslední pevnost česká dostala se do
císařských. Vojsko Karla Lotrinského, ustoupivši z Bavor,
zimní ležení u Pasova na hranicích bavorsko-rakouských.
Když tímto způsobem nejen na Moravě a v Horních
sích, nýbrž také v Čechách trhaci choutky nepřátel byly
y a panství císařské obnoveno, Marie Terezie dosadila
komisi, jež měla vinu odpadlé šlechty i jiných účast-
poury vyšetřiti a potrestati. Ale rozsudky zněly vesměs
k smrti odsouzeno bylo jen několik osob, hlavních vin-
ezi nimiž byl krajský hejtman Karel David; a i tém
královna život, tak že si vinu odpykali doživotním
. Většina obžalovaných byla úplně zproštěna trestu a jen
í v službách bavorských zřejmé zrady se dopustili, byli
i zabavením statků, vězením neb pokutami peněžitými.
ip pražský hrabě Manderscheid, jehož přátelení se

s Francouzi a Bavory způsobilo ve Vídni veliké pohoršení, byl vypovězen na svůj statek březanský a po deset let zůstal u královny v nemilosti. Dne 25. dubna 1743 Marie Terezie podnikla s chotěm svým Františkem Štěpánem i dvouletým tehda synáčkem, korunním princem Josefem, v nádherném a četném průvodu cestu do Prahy, aby se tam dala za královnu českou korunovati. První nocleh konán byl na moravské půdě ve Znojmě, kdež hrabě Collalto panovnici skvěle pohostil, a již dne 26. dubna vstoupila Marie Terezie nedaleko Jihlavy na půdu českou. Korunovační obřady, které ustanoveny byly na den 12. května, vykonal na místě arcibiskupa Manderscheida, v nemilost upadlého, biskup olomucký hrabě Jakub Arnošt z Lichtenštejna za assistence biskupů litoměřického a královéhradeckého.

Vypuzením Francouzů z Čech nebyl dovršen úspěch zbraně císařské. Král anglický Jiří II. hned po uzavření míru vratislavského dostál slibu danému a postavil proti Francouzům dvojí vojsko: jedno společně s Holanďany v rakouském Nizozemsku, druhé v Hannoversku. Jiří II. postaviv se sám v čelo anglického, holandského, hannoverského i rakouského vojska, které nazval „pragmatickou armádou", zvítězil nad Francouzi u Detting nad dolním Mohanem (27. června 1743). Příklad Anglie mocně působil na krále sardinského, Karla Emanuela, který již dříve vypověděl Francii spolek, a nyní rozhodně se připojil k Rakousku a zabránil vpádu francouzského vojska do Italie, kdežto Karel, král neapolsko-sicilský, loďstvem anglickým byl donucen k zachování neutrality; tak podařilo se císařskému generálu hraběti Traunovi zvítěziti nad osamocenými Španěly u Camporanta (8. února). Společný plán Karla Lotrinského a krále anglického, jehož účelem bylo vpadnouti do Francie a zmocniti se Elsasu i Lotrinska, se sice nezdařil, za to však císařské vojsko vedením Karla Lotrinského a Khevenhüllera porazilo Bavory u Simbachu (8. května), o kterémž vítězství zpráva došla Marii Terezii právě před jejím korunováním v Praze a přispěla ještě k povznešení nálady oněch slavnostních dnů. Další postup rakouského vojska usnadněn byl nesvorností mezi Bavory a Francouzi, jimž velel neschopný Broglie; 9. června císařští obsadili Mnichov, odkudž nešťastný císař Karel VII. po druhé musil se uchýliti do Frankfurtu. Francouzi byli zatištěni až za Rýn a poslední armáda bavorská vedením Seckendorfovým donucena byla ke kapitulaci

niederschönfeldské (27. června), kterou Bavory podobně jako kdysi za války španělské odevzdány jsou do správy úřadův i vojenských velitelů rakouských. V září téhož roku Marie Terezie přijala holdování stavů bavorských i hornofalckých.

Tyto úspěchy spojenců vedly k utužení dosavadních smluv. Dne 13. září 1743 Rakousko, Anglie a Sardinie uzavřely ve Vormsu, v hlavním táboře krále Jiřího II., smlouvu, kterouž král sardinský zavázal se hájiti pragmatické sankce, a za to postoupena mu byla část Milánska po pravém břehu Ticina s městem Piacenzou; Anglie slíbila vystrojiti loďstvo a zaplatiti válečný příspěvek 200.000 liber šterlinků, všechny tři mocnosti pak zaručily si navzájem držení všech území, jichž nabyly řadou smluv od r. 1703—1739, čímž platnost míru vratislavského uvedena byla v pochybnost; kromě toho vytkly si společným úkolem vypuditi Bourbony z Italie. Také kurfirst saský a král polský učinil s Marií Terezií obranný spolek proti útokům nepřátelským (20. prosince 1743), k němuž o něco později (2. února 1744) i Rusko přistoupilo. Na tyto smlouvy Francie odpověděla tím, že obnovila 25. října 1743) branný spolek se Španělskem, jehož cílem bylo dobytí Milánska a Parmy, Gibraltaru a Minorky; Stuartovci Karlu Edvardovi francouzská vláda dovolila a také k tomu poskytla prostředky, aby vznítil povstání ve Skotsku proti králi Jiřímu II. konečně (15. března 1744) vypověděla Anglii zřejmě válku.

Zatím co následkem těchto branných smluv válka znovu se rozzuřila netoliko v Italii, Nizozemsku a v Porýní, kde Karel Lotrinský vnikl do Elsasu a Lotrinska (v červnu 1744), nýbrž mezi námořskými mocnostmi na moři Středozemském: král pruský Bedřich II., pokládaje Slezsko úspěchy zbraně rakouské znovu za ohrožené, učinil s císařem Karlem VII., který tehda ve Frankfurtě z peněz francouzských, novou smlouvu (5. června 1744), kterou zavázal se mu pomoci k dobytí království českého, čež měla Prusku připadnouti část země po pravém břehu Labe. Hned potom vypovězena Rakousku válka a Prusové v počtu 80.000 m. vtrhli třemi proudy do Čech. Král sám nedbaje neutrality kurfirsta saského táhl podél Labe, maršálek Schwerin ze Slezska přes Broumov, princ Leopold Dessavský územím lužickým. Nebezpečí hrozilo podobné nebezpečí ze Slezska Moravě, konány byly horlivé přípravy k obraně zemské. Marie Terezie odvolala vojsko Karla Lotrinského od Rýna. V Uhrách svolána do zbraně

veřejná hotovost 20.000 m., v jejíž čele Eszterhazy táhl Moravou do rakouské části Slezska, aby odtud Prusy vytiskl. Také Hanáci a Valaši znovu se chápali zbraně, byvše k tomu vyzváni královským patentem ze dne 2. září 1744, v němž však se zakazovalo zabíjení nepřátelských sběhů obvyklé za předešlé války, spíše se radilo, aby se sbíhání nepřátelského vojska usnadňovalo; města moravská opravovala své hradby, k jichž obraně přivážena z vídeňského arsenálu potřebná zbraň i střelivo. Zvláště v Brně za dozoru nového velitele generála Terze pracovalo na tisíce rukou o opravě hradeb městských i Špilberka, v městě zřízeno velké skladiště, kamž vozeny z venkova potraviny všeho druhu. na obou hlavních náměstích byly složeny spousty obilí, zásoby jiného druhu pak plnily sklepy veřejných budov, měšťanských domův i klášterů; posádka městská byla rozmnožena a stavové moravští uspořádali (1. září) slavnostní procesí po městě s obrazem Panny Marie od sv. Tomáše, proslulým z dob švédského obležení. Novými odvody shromážděno bylo z Moravy několik tisíc branců v Brně a Olomouci, kteří odtud odesláni byli do Čech k hlavní armádě. Židé znovu byli obviňováni ze služeb vyzvědačských; zvláště se jim dávalo za vinu, že vyzvědače, jehož poslal velitel olomucký generál Keul do Nisy, prozradili a tento pak byl oběšen; proto byli královským reskriptem (1744) ze všech trhů v Praze, v Brně a v Olomouci vyloučeni a z těchto měst až na dvě míle vypovězeni, r. 1745 dokonce nařízeno jim, aby se vystěhovali z Čech, Moravy i ze Slezska. Nařízení to však nebylo provedeno, neboť r. 1748 stavové moravští žádali císařovnu, aby dovolila židům návrat do měst, zvláště do Brna a do Olomouce, ježto prý jich vypovězením obchod utrpěl velké ztráty. Na to Marie Terezie povolila židům další pobyt v těchto městech i v obou zemích na deset let, ale pod výminkou, že veškeré židovstvo ze zemí koruny české bude platiti toleranční daň ročních 300.000 zl., z čehož na Moravu připadlo v prvních 5 letech po 87.000 zl., po ostatní léta po 76.700 zl. Tento poplatek židovský byl v pozdějších letech ještě o něco zvýšen. Polovice jeho měla připadnouti zemi, polovice státní pokladně.*)

*) Jaké bylo vůbec smýšlení císařovny Marie Terezie o židech, o tom svědčí slova od ní vlastnoručně napsaná (r. 1777): „Neznám horšího moru ve státě nežli tento národ pro podvod, lichvu a zacházení s penězi, jímž lidi přivádějí na žebrotu a všeliké špatnosti provozují, kterým by jiný poctivý muž

Obavy Moravanů, že by se mohl opětovati vpád Prusů do
země z r. 1742, se nesplnily. Pouze drobnější nájezdy pohraničné
byly podnikány z hrabství kladského do severní Moravy, kde
vojáci pruští poplenili některé osady, ale byli zapuzeni za hranice
vojskem vypraveným z Olomouce od generála Keula. Dne 8. října
1744 pověstný pruský major husarský Hans Schütz vpadl přes
Lanškroun s 270 m. do Mor. Třebové, donutil město k výkup-
ému 400 dukátův, ale pak přece je dal s okolními osadami
opleniti. Potom vtrhly tyto lupičské roty do Zábřeha a vesnic
ousedních, páchaly i v kostelích nejsurovější výtržnosti, hanobily
aní a dívky a téměř do smrti zbily purkmistra zábřežského;
Silperku vydrancovaly město, zapálily i s kostelem a na 80 osob
ostřílely. Zatím všechny tři proudy pruského vojska spojily se
'ed Prahou, jež překvapena, po 14denním statečném odporu
osádky i měšťanstva musila se vzdáti a posádka 14.000 m.
ožiti zbraň (16. září). Odtud král Bedřich obrátil se do jižních Čech,
ež dobyl Tábora a Budějovic. Ale další jeho postup byl
stavен tím, že armáda Karla Lotrinského, jemuž po smrti
ievenhüllerově dán k ruce obezřelý a zkušený generál Traun,
táhla zatím z Porýní, průsmykem domažlickým vnikla do Čech
spojila se u Písku s armádním sborem Bathianyho, čímž moc
vzrostla na 50.000 m.; kromě toho na základě předešlé
louvy přirazilo přes Cheb 22.000 Sasů do Čech, čímž král
Břich donucen zaujati obranné postavení u Bechyně. Odtud
k ohrožen nenávistí lidu českého i neustálými útoky lehké
y rakouské, musil stále ustupovati na severovýchod, kdežto
el Lotrinský, jehož armáda spojením se Sasy dosáhla počtu
000 m., dobyl nazpět Budějovic i Tábora. Mistrným řízením
unovým, který rozhodné bitvě se vyhýbal, Prusové byli
štěni až ke Králové Hradci a tím také donucena byla pruská
idka Prahu opustiti (26. listopadu), na cestě do Slezska pak
ěla těžké ztráty od pronásledujících ji Charvatů, kteří ukoři-
její zavazadla, děla i válečnou pokladnu. Počátkem prosince
4) král Bedřich byl s velkou škodou z Čech nadobro vytištěn,
ná vojska rakouská vnikala již do Horního Slezska i Kladska,
arie Terezie vydala manifest k Slezanům, jimž vybízela je,
se chopili zbraně proti panství pruskému. Mocný účinek

ivostí se vyhnul". (Arneth, IV., 51). — O židovské berni na Moravě
enblatt, r. 1868, str. 57.

těchto úspěchů jevil se zejmena v tom, že Anglie, Holandsko, Rakousko a Sasko obnovily (8. ledna 1745) branný spolek ve Varšavě, jehož cílem bylo dobyti Slezska Rakousku a Magdeburska i jiných zemí pruských Sasku; ke spolku tomu pak přidalo se také Rusko, jemuž naskytla se příležitost získati Východní Prusy.

Odchodem rakouské armády z Porýní do Čech umožněno bylo Francouzům, že překročivše Rýn vytrhli zase Bavorsko z moci rakouské, tak že císař Karel VII. mohl opět odebrati se do svého hlavního města Mnichova, kde však zdrcen těžkými ranami osudu zemřel již 20. ledna 1745. Osmnáctiletý syn jeho, kurfirst Maximilian Josef, vedl ještě nějaký čas válku s Rakouskem, ale když bavorské vojsko poraženo bylo od Bathianyho a Browna u Pfaffenhofenu (15. dubna), kurfirst bavorský, jemuž znovu hrozila ztráta Mnichova, učinil s Marií Terezií mír ve Füssenu (22. dubna); Rakousko uznalo jím zemřelého Karla VII. za císaře a vrátilo kurfirstovi dobyté části Bavor; Maximilian Josef naproti tomu vzdal se všelikých nároků na dědictví rakouské, uznal platnost pragmatické sankce a právo Marie Terezie na český hlas voličský, slíbil dáti hlas svůj při volbě císařské velkovévodovi Františku Štěpánovi a pohnouti k témuž kurfirsta falckého i kolínského. Později (13. září) byl skutečně manžel Marie Terezie osmi hlasy (vyjímaje hlas kurfirsta braniborského) ve Frankfurtě za císaře zvolen a (4. října) za okázalých slavností korunován.

Mírem ve Füssenu byl pruský král osamocen a obklopen se všech stran mocnostmi nepřátelskými. Marie Terezie byla přesvědčena, že přibližila se příhodná chvíle k vyplnění nejvroucnějšího přání — znovudobytí Slezska. I rozkázala Karlu Lotrinskému, aby z Čech vtrhl do Slezska, a tento, ač nesouhlasil s tímto podniknutím, s hlavním vojskem dal se na pochod z Trutnova přes Landshut k Svídnici. Zatím vedena byla drobná válka při severních hranicích Moravy, v Opavsku a Ratiborsku. Prusové vedením generála Marwitze hned na počátku r. 1745 dobyli v horním Poodří Benešova, Hlučína, Bohumína i Ratibora (9. února) a zmocnili se velké části Opavska až po Bruntál. Proti nim obrátil se velitel uherských insurgentův Eszterhazy z Těšínska a sesílen řádným vojskem vypraveným z Brna a z Olomouce, porazil Prusy u Ratibora, dobyl Opolí a donutil nepřítele, že vyklidil Opavu, jejíž měšťanstvo musilo Prusům složiti velkou

válečnou kontribuci. Krnov zůstal v moci Prusův, ale brzo potom
rál Bedřich, jemuž nastávala rozhodná bitva s armádou
akouskou, rozkázal, aby všechno vojsko z těchto krajů k němu
ířazilo; Prusové opustili Krnov, ale na pochodě byli od pan-
urských plukovníků Bukova a Kalnokyho přepadeni u Petrovic
způsobeny jim citelné ztráty, tak že jen část tohoto vojska
obila se do hlavního tábora pruského. Na hlavním bojišti
ak podařilo se králi pruskému zvítěziti nad vojskem rakouským
saským u Hohenfriedberku (4. června). Karel Lotrinský
toupil do Čech ke Králové Hradci, kamž král Bedřich ho
sledoval, a obě vojska stála tam v opevněných táborech po
měsíce proti sobě. Druhá bitva, svedená potom u Zárova
ně Trutnova, 30. září), skončila se rovněž porážkou vojska
ouského. Prusové tehda znovu vnikli do severní Moravy
enerál Keul musil před nimi ustoupiti až ke Dvorům. Poněvadž
é Sasové poraženi byli od Leopolda Dessavského u Kessels-
rfu, západně Drážďan (15. prosince), Prusové hned druhého
obsadili Drážďany a celé Sasko octlo se v moci Bedřichově.
ie Terezie hlavně se zřetelem na svého spojence a na dolé-
Anglie uvolila se k míru v Drážďanech; Slezsko zůstalo
oci Bedřichově, který uznal Františka I. za císaře. Sasko
atilo Prusku válečnou náhradu.

Proti Francii a Španělsku bylo válčeno ještě po tři léta
zozemsku a v Italii. Na bojišti italském proslavili se rakouští
rálové Browne a kníže Václav z Lichtenštejna několika vítěz-
i, ačkoliv král neapolský a také republika janovská připojili
k Francouzům a Španělům. Za to tím nešťastněji bojováno
v Nizozemsku, kde již roku 1745 maršálek Moric Saský
e francouzského vojska porazil spojené Angličany, Holan-
a Hannoveřany u Fontenay (11. dubna). Tímto i potomními
tvími celá Belgie s hlavním městem Brusselem dostala se
c Francouzův a král Jiří, jemuž zatím ve Skotsku vzniklo
pečné povstání Stuartovce Karla Edvarda, naléhal neustále
, aby Marie Terezie učinila i s ostatními mocnostmi mír.
smluven byl nejprve od Anglie, Francie a Holandska
chách (30. května), k němuž Marie Terezie teprve později
jna) přistoupila. Pragmatická sankce uznána ode všech
stí, rovněž i císařská důstojnost Františka I.; Bedřichovi II.
eno držení Slezska.

Zpráva o míru cášském přijata byla ve všech zemích dědičných s velkým potěšením, ježto národové odtud očekávali vším právem delší klid i oddech. Na Moravě toho roku zvýšena byla radostná nálada věrného obyvatelstva první návštěvou, kterou císařovna poctila zemi i hlavní město. V Brně konaly se k jejímu uvítání velkolepé přípravy, ozbrojené sbory měšťanské cvičily se ve zbrani, zvláště pěkný pohled poskytoval tehda utvořený jízdný sbor v červených kabátcích s černými sametovými výložkami a s klobouky zlatem lemovanými. Dne 11. června odcestovala z Brna stavovská deputace do Mikulova, aby na hranicích uvítala císařské manžele ve jménu země. Příštího dne dopoledne císař František s císařovnou Marií Terezií a s vévodou Karlem Lotrinským vstoupili na půdu města Brna za hřmění 90 děl s hradeb městských i se Špilberka, za hlaholu všech zvonů chrámových a za nadšeného jásotu všeho obyvatelstva. Velkolepý průvod ubíral se Starým Brnem a Pekařskou ulicí k bráně Brněnské, kde vznešené manžele uvítal velící generál hrabě Saint Ignon a generál hrabě Roggendorf v čele důstojnického sboru. Městský syndikus Kindler ve jménu měšťanstva i magistrátu měl uvítací řeč a purkmistr Jakub Karel Beránek odevzdal císaři i císařovně klíče od brány Brněnské, které za milostivých projevů díkův a radosti byly zase do rukou jeho vráceny. Potom šel průvod branou do vnitř města, kdež hned u brány stála školní mládež se zelenými kytičkami, volajíc: „Vivat Franciscus et Maria Theresia!“ Na Zelném trhu rozestaveny byly měšťanské sbory, dominikáni, minoriti, františkáni a kapucíni. Konečně císař i císařovna provázeni po obou stranách magistrátem dospěli k domu Dietrichšteinovu, kdež byli uvítáni od biskupa olomuckého, kardinála Troyera a od královského tribunálu. Na večer hosté obcovali slavnému požehnání v kostele sv. Tomáše a potom císař František v průvodě prince Karla Lotrinského a generála Saint Ignona prohledl si městské opevnění. Za nastalého soumraku město, zvláště radnice a Zelný trh, zaskvěly se slavnostním osvětlením, které trvalo po celou noc a také potomní večery se opakovalo. Druhého dne (13. června) na slavnost Božího Těla, z rána císař s císařovnou jeli do chrámu sv. Petra na mši sv. a účastnili se nádherného processí, jež vedl probošt petrovský hrabě Rudolf Schrattenbach. Návštěva císařských manželů potrvala do 15. června; toho dne odebrali se do Kroměříže navštívit

biskupa, 17. odtud do Olomouce, kde rovněž s velkou okázalostí byli uvítáni. Prohlednuvše si ještě u Chvalkovic tábor ruského vojska, které tehda přirazilo našim na pomoc, ježto vznikly nové obavy válečné, vrátili se 19. června do Brna a již na druhý den odcestovali do Vídně, císař hned ráno přes Hrušovany (u Znojma), císařovna v poledne přes Židlochovice.*)

Rok 1748 stal se na Moravě památným také neobyčejným zjevem přírodním. Nesmírné množství kobylek na prst dlouhých přivalilo se z Valašska a z Uher a způsobena jimi zvláště na polích škoda nenahraditelná. Zbožné obyvatelstvo jako obyčejně za podobných podnětů pořádalo k odvrácení tohoto zla slavná procesí, ale krom toho zemská vláda vydala přísná nařízení, aby v těch krajích, kde kobylky se houfně vyskytly, byly buď v dlouhých příkopech zemí zasypávány, nebo spalovány, aby ze zárodků se znovu nerozmnožily. Obyvatelstvo všechno mělo pod přísnými tresty těchto prací se účastniti.**)

Opravná činnost Marie Terezie až do počátku války sedmileté.

Mír cášský způsobil Marii Terezii bolestné překvapení. Jím nejen toliko uvedena v niveč naděje její, dostati nějakou náhradu za ztracené a dosud neoželené Slezsko, nýbrž jím ztenčena nejen, třebas měrou nepatrnou, moc její v Italii. Císařovna nedávala se klidnému žalu nad touto ztrátou; bystrý duch její hledal po příčinách neúspěchu a vedl další cestou k přemýšlení o tom, jak by se zjednala platná a trvalá náprava. Vzhledem k příčinám zla nemohlo jí zůstati tajno, že jsou jimi netoliko nedostatečná polehlivost spojenců, zvláště Anglie, nýbrž i nedostatečnost vlastních sil. Dospěla tedy císařovna správným uvažováním k závěru, že třeba jí moc více své zvelebiti, především zdokonaliti vojsko a uvésti do pořádku rozhárané již od dávných dob finance státní. Vzhledem k finančním nepořádkům ve státě nabyla pevného přesvědčení, že vzrostly jednak z přílišné štědrosti dřívějších panovníků, zvláště k šlechtě a duchovenstvu, pak z nekalých snah předních ministrův, obohacovati se na úkor

*) Ant. Seb. Hanzely, Brünner Diarium, otišt. ve Schriften, IX., násl. — Moravia, r. 1877—78, str. 731 násl., 799 násl. — Notizenblatt, 9, str. 41.

**) Notizenblatt, 1859, str. 55.

zájmů státních. I zaměstnávala se od počátku svého panování stále myšlenkou, uvésti dědičné země své, nehledě k Nizozemsku, Lombardsku a Vojenské Hranici, do takového stavu, aby mohly bez nesnází přispívati k vydržování dobře vystrojené armady, která by čítala nejméně 100.000 m. V těchto úvahách nalezla vydatnou oporu i platnou radu u hr. Bedřicha Viléma z Haugwitze, který jako správce rakouského Slezska po míru vratislavském proslul neobyčejným rozhledem a organisačními schopnostmi ve věcech finančních. On to byl, který v radě císařské dokazoval, že král Bedřich nespokojí se na dlouho držením Slezska, nýbrž za čas zatouží také po Čechách a snad i po Moravě; proti těmto výbojným snahám nejlepší ochranou jest dobré a četné vojsko a plná pokladna. Aby se obojího docílilo, třeba prý jednak záležitosti vojenské odníti stavům zemským a vložiti je do rukou vlády, jednak přibrati netoliko lid poddaný, nýbrž i vrchnosti k stejnoměrnějšímu placení daní.

Na žádost Marie Terezie hrabě z Haugwitz vypracoval podrobnou osnovu, dle které vypočtl náklad na vydržování 108.000 mužů sumou 14 milionů zlatých; tím ovšem válečný příspěvek zemí dědičných byl by značně zvýšen, ježto dosud odváděly pouze 9 milionů, za to však by stavové mimo náklad na ubytování vojska v zemích byli jednou pro vždy zbaveni všech ostatních dosavadních poplatků a zejmena by přestaly zlořády a vydírání velitelův i rozličných úřadů vojenských. Avšak tuto sumu neměla vláda žádati od stavů rok od roku, jako bylo dosud obyčejem, nýbrž hned za deset let. Rozvrh této daně byl stanoven v ten způsob, že se měl od přísežných znalců všude vyšetřiti důchod z nemovitých statků, tento důchod vzat za základ jako pětiprocentový důchod jistiny, z níž měla šlechta odváděti sty díl, poddaní padesátý díl. Jakékoliv osvobození od této daně, jehož dosud požívala šlechta, duchovenstvo neb i některá města, mělo naprosto býti odstraněno.

Návrh Haugwitzův vzbudil odpor dvojího způsobu: jednak jím žádalo se nové zvýšení břemen zemských, jednak bylo jisto, že stavové, duchovní i světští, nevzdají se tak snadno svých starodávných privilegií. To se také ukázalo hned při prvním vystoupení hr. Bedřicha Harracha, nejvyššího kancléře království českého, jejž šlechta česká i rakouská pokládala za svého náčelníka a který místo na obmezení naléhal na rozšíření práv

avovských v jednotlivých zemích. Odpor jeho však zůstal marným,
ínění Haugwitzovo, k němuž v radě císařské přidal se též
rtenštejn, zvítězilo. I šlo především o to, dosáhnouti pro tento
vrh svolení stavů českých a moravských. Poněvadž pak nejen
ibě Harrach, nýbrž i hrabě Filip Kinský, který před ním
tával úřad nejvyššího kancléře českého, odepřeli tuto věc za-
vati na sněmě českém i moravském, pověřen úkolem tím sám
igwitz. Napřed si zajel do Brna i do Prahy, aby mezi hodno-
i a stavy připravil půdu pro své plány, a tu shledal, že zvláště
i moravskými stavy netřeba se obávati nějakého odporu,
ito v Čechách nejvyšší kancléř hrabě Harrach mohl spíše
)biti nesnáze. Proto svolán byl k vyřízení této věci nejdříve
ı moravský do Brna na den 15. února 1748. K němu do-
lo se velké množství stavů, mezi nimi také tehdejší olomucký
ıp a kardinál hrabě Ferdinand Troyer, který zvolen
r tento úřad, když dosavadní biskup Jakub z Lichtenštejna
)u povolán byl za arcibiskupa solnohradského. Příjezd bi-
tv vzbudil velikou pozornost, ježto od dávných dob (od
1666) biskupové olomučtí sjezdů stavovských se vzdalovali;
shromáždění stavové odvedli jej v slavném průvodě z jeho
v domě Dietrichštejnově do zemského domu, kdež biskup
první místo. Předsedou sněmu byl vrchní zemský sudí,
Josef Heissler, ježto oba nejvyšší úřady zemské byly
lněny smrtí hejtmana zemského hraběte Maximiliana
ınice a odstoupením nejvyššího komořího hr. Leopolda
trichštejna (1747). Hrabě z Haugwitz předčítal královské
šení, ve kterém se odůvodňovala potřeba rozmnožení
r a tudíž i zvýšení příslušného nákladu; i žádáno bylo
ıa deset let povolení roční výlohy 1,538.000 zl., jakožto
é kvoty z celkové sumy na Moravu připadající. Biskup
ký první položil svůj hlas pro tuto předlohu a působením
Heisslera i tribunálního kancléře barona Jindřicha
egena i ostatní stavové hlasovali bez slovíčka odporu
)lení této značně zvýšené berně, nazvané decennálním
em, nedbajíce toho, že na celou řadu let sami se zba-
ůležitějšího svého privilegia.

arovna dala na jevo své potěšení nad touto povolností neto-
, nýbrž i skutky; hrabě Heissler byl brzo potom (v září 1748)
ı zemským hejtmanem a nastoupil v úřad ten (30. září) za

vydanými (1. května 1749) k oběma dvorským kancléřům, českému, hraběti Harrachovi, a rakouskému, hraběti Seillernovi, poukázáno na potřebu lepšího řízení soudního a z té příčiny, aby mohlo soudnictví úplně býti odloučeno od ostatních věcí správních, přenesena byla s obou dvorských kanceláří soudní moc na nově zřízený nejvyšší soudní dvůr pro všechny „německé země dědičné", jenž rozdělen byl na tři sbory, jeden pro země české, druhý pro Vídeň a Dolní Rakousy, třetí pro ostatní země alpské. Ve sborech těch měli předsedati jako kancléř hrabě Seillern, jako místokancléři hrabě Oedt z rakouské a hrabě Kořenský z české kanceláře; přísedícími jmenováno 15 členů ze stavu panského, rytířského i učeného. Všechny ostatní záležitosti těchto zemí, vyjímaje vojenství a věci zahraničné, přiděleny jinému centrálnímu úřadu, jenž nazván byl dle pruského vzoru rozvláčným jménem „directorium in internis, publicis et cameralibus." Dvorská kancelář česká i rakouská, jimž po zřízení těchto dvou central nezbylo již žádného oboru působnosti, byly brzo potom (reskriptem ze dne 14. května) prohlášeny za zrušené. V čelo direktoria, které r. 1762 dostalo název „cís. král. spojené kanceláře českorakouské", postaven byl nejvyšší kancléř, a jmenován jím hrabě Haugwitz, po něm (1762) hrabě Rudolf Chotek a od r. 1771 zastával úřad ten hrabě Hatzfeld.

Podobné odloučení věcí soudních od politických a finančních provedeno bylo hned potom ve všech jednotlivých zemích českých i rakouských. Na Moravě stalo se to císařskými reskripty ze dne 7. a 24. května a 16. a 23. června 1749 tím způsobem, že dosavadním nejvyšším zemským úředníkům, zasedajícím v královském tribunále, ponechány byly pouze věci soudní, tak že tribunál stal se nejvyšším soudem zemským, který podřízen byl nejvyššímu soudnímu dvoru ve Vídni a v němž předsedal zemský hejtman.*) Všechny věci politické a finanční přeneseny na nový úřad zemský, nazvaný repraesentací a komorou, s nímž splynula i deputace předešlého roku zřízená. Na repraesentaci, která ve všem podřízena byla vídeňskému direktoriu, přešlo starobylé právo stavů zemských, zastupovati panovníka v zemi, a nejvyšší úředníci zemští, ač dle jména ponecháni, pozbyli z největší

*) V Čechách naproti tomu byl tribunálu obdobný úřad královských místodržících úplně zrušen.

části svého dosavadního významu. Presidentem nového úřadu jmenován byl baron Blümegen. Kompetence zemského soudu i repraesentace přesně byla vytknuta reskriptem ze dne 30. ledna 1751. Rozepře mezi vrchnostmi a poddanými, pak cechovní i živnostenské byly přiděleny repraesentaci, kdežto pro fiskální žaloby zřízen nový soudní sbor (consessus delegatus), jenž podřízen byl ve všem repraesentaci a jen jejím prostřednictvím směl i dopisovati se zemskými i krajskými úřady. Předsedou tohoto onsessu jmenován byl hrabě Augustin Herberstein. Úřední ednání mezi zemskými úřady a centrálami vídeňskými vedeno hradně po německu, tak jako se většinou dělo již od dob saře Leopolda I.

Velký význam pro Moravu mělo vybavení země z apelačního udu pražského. Nelze upříti, že pro obyvatelstvo moravské, áště nižší stavy, vyhledávání práva při apelační komoře ižské bylo spojeno s velkým nepohodlím, ztrátou času i značnými atami peněžitými. Vzavši tyto okolnosti v úvahu, císařovna rie Terezie reskriptem ze dne 18. listopadu 1752 přenesla keré apelační řízení, civilní i trestní, na královský tribunál Brně, k němuž od té doby měla jíti odvolání ode všech tských i vrchnostenských soudů na Moravě a k němuž také y se tyto soudy obraceti o poučení v případech pochybných. ý vrchní soud moravský, od něhož odvolání šlo již jen ejvyššímu soudnímu dvoru ve Vídni, zřízen byl na základě ukce dané r. 1644 pražské komoře apelační. Předsednictví nálu v této vlastnosti měl vésti některý nejvyšší úředník ký a za nepřítomnosti takových nejstarší rada stavu panského. eních, jež se konala po čtyři dny v týdnu, mělo býti ze patnácti vždy nejméně devět přísedících přítomno. Řízení í mělo se vésti německy neb česky, o čemž obyčejně rozal žalobce, ale akta přednášela se pouze v řeči německé, v Praze bylo češtině dosavadní rovné právo ponecháno. í věci vyřizovaly se bezplatně, také civilní pře chudých a všechno ostatní řízení vyměřeny byly určité poplatky. touto organisací královského tribunálu souvisela také kriminálních čili hrdelních soudů na Moravě; reskripty ými ze dne 18. listopadu 1752, 27. října 1753 a 21. ledna rušeny všechny hrdelní soudy městské vyjma města krá- a 26 měst municipálních, která však musila se zavázati,

že se opatří městskými písaři, kteří jsou obeznalí v právech i v praxi kriminální a zkoušeni od král. tribunálu. Také počet vrchnostenských soudů hrdelních byl podobným způsobem ponenáhlu omezován.

Zřízení nejvyššího soudního dvoru a ostatní reformy soudních úřadů zavdaly podnět také k nové úpravě zákoníků. Především počalo se pracovati o novém občanském právu pro všechny země české i rakouské. Práce ta potkávala se s velkými nesnázemi, ježto soudní řády těchto zemí značně se od sebe lišily. Již z dřívějších dob zřízeny byly za tím účelem t. zv. kompilační komise v Praze a v Brně, k čemuž přistoupila roku 1753 komise dolnorakouská. V souhlase s dosavadním směrem centralisačním proneseno bylo mínění, že jest třeba všechny dosavadní různosti práva provinciálního odstraniti a zavésti jednotné právo pro všechny země, a na základě toho císařovna Marie Terezie nařídila (16. února 1753) sestavení jednotné komise pro vypracování zákonníka občanského, jejíž předsedou jmenován byl místopresident nejvyššího dvora soudního, hrabě Frankenberg, a členy jejími povoláni po jednom z Čech, Moravy, Rakous a Štyrska, později též ze Slezska a Tyrolska; z Moravy byl jím kancléř královského tribunálu Jindřich Hájek z Waldstettenu, jenž však nevynikal velkou horlivostí v novém úřadě. Poněvadž ještě téhož roku Frankenberg zemřel a nástupcem jeho jmenován byl baron Blümegen, bylo sídlo komise přeloženo do Brna, kdež zasedala do r. 1756. Cílem jejím, jejž sama Marie Terezie naznačila, bylo netoliko uniformování zákonů, nýbrž také rychlé řízení soudní a odstranění zakořenělých zlořádů. R. 1756 byla však kompilační komise brněnská rozpuštěna a úkol její přenesen na zákonodárnou komisi ve Vídni, která teprve za deset let (r. 1766) dohotovila „Codex Theresianus“. O dvě léta později (1768) vydán byl od jiné komise, za podobným účelem zřízené, také zákonník trestní pod názvem „Constitutio criminalis Theresiana“ (též „Nemesis Theresiana“). V tomto zákoníku zračí se již mnohé pronikavé opravy v soudním řízení, jež odpovídají lidumilným a osvětovým snahám císařovny Marie Terezie. Tu zejmena obmezen byl trest smrti jen na některé případy. Právo útrpné však odstraněno teprve o několik let později (1775).

Centralisační soustavě dostalo se tehda také neobyčejného posilnění novou úpravou krajských úřadů. Císařovna Marie

Terezie rozšířila právomoc krajských hejtmanů, kde byli již z dob ředešlých, totiž v Čechách a na Moravě, a v tomto novém působě zavedla je také v zemích rakouských. Hlavním úkolem jich mělo býti, aby bedlivě prováděli všechna nařízení, jež vycházela od úřadů centrálních i zemských. Velmi blahodárnou vědčila se činnost krajských hejtmanů tím, že jim svěřena byla hrana poddaných proti libovůli a útiskům vrchností. Neobmezná dosud vláda šlechty na venkově byla touto novou institucí velké části odstraněna a nahrazena správou státní, která aspoň n, kde dosazeni byli řádní hejtmané, byla spravedlivou a neannou, a na to právě Marie Terezie přísně dohlížela. Krajští dové měli také o to dbáti, aby katolické náboženství bylo hováváno a šířeno a všeliká bludná učení potlačována, aby hovenstvo v krajích náležitě konalo povinnosti své a lid, ště mládež a čeládka, aby přidržován byl k pracovitosti ravnosti. Jim náležel dozor nad silnicemi a cestami, hájení etku proti škodám požárovým, udržování veřejného klidu ště za noční doby, péče o dobrou váhu a míru. Také k tomu hleděti, aby každý svědomitě odváděl daň zákonem mu epsanou. Při každém krajském úřadě zřízeni tři průvodčí isaři, kteří ustanovovali rozložení vojska i směr jeho pochodů aji, starali se o jeho zaopatření a na pochodě je provázeli. tí hejtmanové byli ve všem podřízeni novému úřadu zemu, repraesentaci a komoře, a služné, zvýšené jim na 2000 zl., no jim i jejich sekretářům a adjunktům přímo z pokladny . Ve styku s repraesentací i ve vnitřním jednání mezi sebou užívati jen jazyka německého. Také starobylé právo stavů vských, že mají hejtmani býti bráni z panstva neb rytířstva ji usedlého, bylo zrušeno. Pouze počet krajů moravských tak, jak byl ustanoven r. 1714, kdežto v Čechách rozmnožen a šestnáct.

Za povznesením státních důchodů byly provedeny také důopravy v bernictví, kterými docíleno bylo, že příjmy které r. 1745 páčily se na 20 milionů zl., za devět let se ásobily; skoro polovice těchto důchodů připadala na pokontribuční (17 mil.), na daň nápojovou a monopol solní), výtěžek z cel (3 mil.), hornictví a desátek duchovenstva , přirážku na potraviny ($1^1/_2$ mil.), výnos statků císařských .); menšími obnosy přispíval tabákový monopol (0·7),

taxy (0·4), loterie, pošta a j. Dlužno však podotknouti, že tyto příjmy plynuly hlavně ze zemí českých a rakouských, ježto Uhry se zeměmi vedlejšími i tenkráte dovedly se vyhnouti z velké části všeobecné berní povinnosti. Z toho vysvětluje se také velké přetížení a následkem toho nespokojenost obyvatelstva neuherského. Tvrdilo se, jak praví současná zpráva z r. 1751, že břemena vzrůstají ve velkém nepoměru k majetku obyvatelstva a že za několik let statkáři v Rakousích, Čechách i na Moravě, buď si šlechtici či sedláci, budou nuceni upustiti od obdělávání svých polí. Pak prý budou lidé houfně se stěhovati ze země, aby si jinde hledali výživy. Nespokojenost tuto zvyšovalo vědomí, že Marie Terezie, ač zrušila neb omezila mnohá zbytečná vydání z dob císaře Karla VI., svou nemírnou štědrostí a častým pořádáním okázalých slavností značně výdaje zvětšovala, v čemž byla pravým opakem svého manžela, který byl vzorem šetrnosti a moudrého hospodaření finančního.

Z nových daní, které brzo po nastoupení Marie Terezie byly zavedeny, těžce nesena byla daň majetková čili důchodová, z r. 1743, kterouž uloženo každému, buďsi stavu duchovního či světského, odváděti desátý díl svých příjmů, což bylo vyměřeno na základě šestiletého průměru; pouze sedláci a chudí lidé byli této daně sproštěni. Naproti tomu od daně z hlavy, jež vstoupila v platnost r. 1746, nebyl nikdo osvobozen, a platili ji všichni od nejvyšších osob (arcibiskupů, vévod atd., 600 zl.) až po nejchudšího čeledína, jenž platil 4 kr. ročně. Daň pozemková byla nově upravena tím způsobem, že vyměřen byl výtěžek pozemků jak vrchnostenských, tak poddanských. Prostředkem k vyšetření majetkových poměrů zavedeno bylo vlastní přiznání (fasse) majitelů, kolik měří jejich usedlosti a jaký jest výtěžek obilí a sena po skutečné sklizni. Přiznání vrchnostenská nebyla kontrolována, ale výpovědi poddaných bývaly zkoumány dodatečným vyměřováním, a lesy vůbec podrobeny všeobecné výměře. Na základě takových přiznání bylo stanoveno, že onen pozemek poddanský, jenž i s vedlejšími příjmy poskytuje výtěžku 180 zl., tvoří lán čili usedlost, ze které měla se platiti plná třetina (60 zl.) ročně, kdežto u pozemků vrchnostenských poplatek onen vyměřen byl na 26 zl. ze sta, tedy o mnoho mírněji. Přece však v tomto poměru vrchností k poddaným jeví se velký pokrok proti dobám minulým, kdy vrchnosti libovolně si daň ukládaly a větším dílem

e jí hleděly vyhýbati. Provésti tuto opravu berní a udržovati atastr měla za úkol rektifikační hlavní komise, zřízená r. 1748, terá zrušena byla teprve za císaře Josefa II. (1783). Tato do- nčila výměru poddanských daní r. 1753, vrchnostenských teprve 1760. Ke zvýšení příjmů státních měl přispěti také nový celní d, vyhlášený na Moravě r. 1755, řád lesnický, zřízení státních staváren a malé loterie (1751), která však mnohem později na ravě byla zavedena (v Brně r. 1771), a konečně také úprava rnictví, pro které zřízen byl (1745) centrální úřad mincovní ornický ve Vídni, jehož presidentem byl zasloužilý v tomto ru hrabě Königgsegg-Cerps. Na Moravě zřízeno bylo r. 1747 hní hornické direktorium se sídlem v Jihlavě, vním ředitelem jeho byl jmenován svob. p. Jan Mitrovský. ději (1766) tento úřad přenesen byl pod jiným názvem do a, ale působnost jeho nejevila skvělých úspěchů, neboť kromě za, jehož se tehda těžilo ročně asi 30.000 centů, výtěžek ictví na Moravě byl po celý čas panování Marie Terezie trný.

Z oprav ve vojenství, jež Moravy většinou jen nepřímo se kaly, vytknouti dlužno založení vojenské akademie v Novém ě za Vídní (1752), kdež tomuto novému ústavu byly vykámístnosti ve hradě císařském, a inženýrské akademie ve Vídni): do obou škol měli přístup pouze synové šlechticů; na těchto školách vyučovalo se mimo hlavní řeči evropské uherskou také jazyku českému. O vzorné zdokonalení dělotva měl zásluhu kníže Václav z Lichtenštejna. Také nové Vojenské hranice, zřizování domů pro vojenské invalidy, ené zákazy proti soubojům důstojnickým i proti rozličným ostem vojenským přispěly ku zlepšení kázně ve vojsku ebení tohoto stavu.

* * *

áboženské přesvědčení císařovny Marie Terezie bylo čistě ké. O nepříznivém poměru jejím k židům, který se jevil ve vypovídacích dekretech, byla již řeč, ačkoli v těchto rozdíly náboženské nejméně rozhodovaly. S menší sice nenávistí, ale stejně rozhodně císařovna obracela se při příležitosti proti ostatním jinověrcům, zvláště proti prote- . Zejmena z instrukcí vydaných pro krajské hejtmany, ké dozor nad náboženstvím byl svěřen, vysvítá, že nebylo

v našich zemích nejmenší naděje na nějakou toleranci nekatolických vyznání, kteráž byla jak v zemích českých, tak rakouských, ano i v uherských stejně pronásledována. Původcem tohoto přísného směru pokládá se jezuita Ignác Kampmüller, zpovědník císařovnin, kdežto jiný jezuita Ignác Pitterman, který týž úřad zastával u císaře, marně radil k mírnějšímu vystupování. Náboženské komise, složené z nesnášenlivých katolíků, odnímaly protestantům jejich knihy a neopomíjely žádného prostředku, aby je buď pohnuly k přestoupení na víru katolickou nebo k vystěhování do Sedmihradska, kamž byli nejraději posíláni.

Útisků, kterými stiháno bylo nekatolické obyvatelstvo v Čechách a na Moravě, hleděl ve svůj prospěch využitkovati pruský král Bedřich, který ač k věcem náboženským úplně lhostejný, dával se před veřejností rád rozhlašovati za ochránce potlačovaných souvěrců pouze za tím účelem, aby je pohnul k vystěhování a tak zemi svou naplnil pořádným pracovitým obyvatelstvem. K tomu cíli se mu propůjčovali v Čechách i na Moravě rozličtí náhončí, jichž úsilím přes 50.000 lidí z těchto zemí vystěhovalo se do marky braniborské.*) Císařská nařízení, aby emigranti na pomezí byli zadržováni, z nich, kteří by byli způsobilí, na vojnu odvedeni, ostatní zase ze země vykázáni, rovněž aby náhončí, kde by byli dopadeni, hned byli oběšeni, neměla očekávaného úspěchu, ježto pro nedostatek dopravních prostředků i státní organisace málokdy se podařilo uprchlíky zastihnouti. Lépe by bylo prospělo zmírniti pronásledování nekatolíků, ale to se nestalo; právě po roce 1748 vystupováno ještě rozhodněji než dříve netoliko proti protestantům, nýbrž i proti rozličným sektám deistickým a adamitským, jež na Moravě, zvláště na Vsacku, vznikaly již v dobách císaře Karla VI.; r. 1737 byl na Vsetíně popraven takový blouznivec Josef Seidl, který potom nalezl dosti následovníků.

Za těch okolností i v pozdějších letech nekatolické obyvatelstvo moravské rádo poslouchalo lákadel a slibů pruského

*) Na Moravě bylo to zvláště okolí Nového města a Heršpic, odkudž obyvatelstvo usazováno hlavně v okolí Berlína. R. 1866 pruský voják Coufal, přibyv na Moravu, hledal v Novém městě stavení, ze kterého prchli jeho předkové v XVIII. stol. do Nové vsi u Berlína. Rezek, Dějiny prostonár. hnutí nábož., str. 110. — Srv. též Arneth, IV., 38—61. — Václavek, Dějiny Vsetína, 121. — Vlček, Dějiny čes. liter., II., 1, 129 násl.

rále Bedřicha. Za války sedmileté r. 1758, když Bedřich opětně padl na Moravu, přihlásilo se mu v Prostějově 100 rodin selských ; žádostí, aby se směly do Pruska vystěhovati, poněvadž emohou déle snášeti pronásledování pro víru. I slibovali také, stliže král je přijme, že za nimi přijde mnoho jiných z Moravy, Čech a z Uher z 18 vesnic. Bedřich II. hned je přijal a již . května 1758 nařizoval ministru Schlaberndorfrovi, aby pro to vystěhovalce upravil bydliště v Opolsku, poněvadž nábonstvím hlásí se k „moravským" bratřím a tudíž jsou reforvaní.

Ačkoli však Marie Terezie byla horlivou a vroucí katoličkou, ece ve snahách, podřizovati církev státní autoritě, neuchýlila ani o píď od svých předků, ano zašla v tom směru tak daleko, možno ji právem pokládati za předchůdkyni oprav josefinských. celý čas války rakouské byla v napjatém poměru ke stolici ské, a když v listopadu r. 1744 posavadní plnomocník rakouský, bě Josef Maria Thun, Řím opustil, nebylo místo jeho po olik let ani obsazeno, a poněvadž touže dobou také papež něl u císařského dvora svého zástupce, hrozilo nastati mezi iem a Vídní úplné odcizení. Teprve v pozdějších letech byly obnoveny přátelské vztahy mezi oběma dvory. Ale císařovna tom přisuzovala si právo, zasahovati v leckteré příčině do čistě církevních a tehdejší papež Benedikt XIV. dával na dosti velkou povolnost. Nevzpíral se ani tomu, když Marie zie na návrh vídeňského arcibiskupa Trautsona předložila žádost za zrušení 21 svátků, jež mělo za účel přidržovati laný lid více k práci a odvykati jej zahálce a rozmařilosti. Avšak proti tomuto záměru ozval se odpor horlivějšího ovenstva, které se pevně přidržovalo dosavadních řádův čelo této opposice postavil se tehdejší biskup olomucký kar- Troyer. Odebrav se do Vídně (v prosinci 1753), hleděl opatření zameziti anebo aspoň zabrániti zavedení jeho na vě a v rakouském Slezsku. Hlavním a na cit císařovnin vypočítaným důvodem k tomu bylo, že jeho diecéze sou- amnoze s krajinami obydlenými od protestantův, u nichž právě ony svátky se světí, které měly býti zrušeny. Kardinál r představoval pak panovnici, že na př. zrušením dvou vánočních, dvou velkonočních a všech svátků apoštolských, den sv. Petra, jak bylo zamýšleno, protestantům dána

bude příležitost šířiti v lidu mínění, jakoby oni byli lepšími ctiteli Krista a jeho apoštolů, než katolíci, a tím že usnadněna bude působnost krále Bedřicha, lákajícího obyvatelstvo moravské k stěhování do Pruska, netoliko na lid protestantský, nýbrž i na katolíky, rozhořčené tímto opatřením. Tyto důvody Troyerovy, jenž podporován byl také od arcibiskupa solnohradského a biskupa pasovského a jiných církevních hodnostářův, neminuly se s účinkem na císařovnu, nicméně žádoucího záměru přece nedosáhly. A tak vyhlášen byl (9. března 1754) edikt, dle něhož ve dny oněch 24 svátků měly se sice konati služby boží, ale zároveň bylo dovoleno pořizovati všelikou práci; pouze bylo přísně zakázáno, nutiti v tyto dny poddané k pracím robotním.

Podobný směr, prováděti opravy v životě církevním, jeví se i v jiných nařízeních. Aby se zamezilo nepořádkům, jež zavládly ve správě církevního jmění, žádalo se předkládání všech účtů v tento obor spadajících. Přechvaty duchovních soudů v rozepřích manželských byly vykázány do náležitých mezí, asylní právo posvátných míst omezeno a později úplně zrušeno, církevní obřady, které dávaly podnět k pověrečným výkladům, byly kárány, později zakázány. Proti pověrám bylo vůbec od počátku panování Marie Terezie s velkým důrazem vystupováno. U císařovny došlo povšimnutí veliké množství obětí, které zvláště na Moravě vyžádala si víra v čarodějství. Tato víra měla dosud u lidu moravského pevné kořeny, a tu vládní úřady stěžovaly si na jistou část duchovenstva, že lid spíše v těchto předsudcích utvrzuje, místo co by proti nim pracovalo. Ještě r. 1755 dotvrzeny jsou případy, kde kněží dali vykopati a spáliti mrtvoly, o nichž se věřilo, že v noci z hrobu vystupují a lidem krev vyssávají.*) Proto vyšlo zvláště pro Moravu nařízení (1. března 1755), aby veliké případy strašidel, čarodějnictví, kopání pokladů nebo domnělého posednutí ďáblem byly ihned politickému úřadu ohlášeny a vyšetřeny za přispění rozumného „fysika“, zdali za takovou věcí nevězí nějaký podvod, který se měl potom přísně potrestati; toto nařízení mělo se od politického úřadu ohlásiti také duchovním úřadům, které měly v té příčině svým podřízeným vydati zvláštní instrukce pastorální. Jiným patentem (20. srpna 1756) zločiny čarodějství, kouzelnictví a hadačství zůstaveny sice nižším soudům

*) Arneth, Maria Theresia, IV., 110. — D'Elvert, Schriften XII., 376—388.

delním k vyšetření, ale zakázána tortura a jakékoli rozhodování
nich, které vyhrazeno bylo vrchnímu soudu zemskému. Blaho-
rný výsledek těchto nařízení záhy se objevil. Soudcové byli
ozorněni na bezpodstatnost víry v čarodějství, vyšetřování bylo
leno od těch dob mnohem pečlivěji a jím také bylo zjištěno,
všeliké obviňování z podobných zločinů má původ svůj v lidské
etilosti nebo v podvodu. Tím se také vysvětluje, že od dob
toupení Marie Terezie na trůn na Moravě ani jediná osoba
yla již pro čarodějství popravena. Nicméně bylo ještě r. 1766
ebí vydati obšírný patent o kouzelnictví a jiných zlořádech
u podobných, v němž zřejmě poznamenáno bylo, že čarodějnic
ec není, a tu ještě vyskytl se duchovní ve Vídni, Angelicus
, který se neostýchal veřejně vystoupiti jako obhájce víry
ry a kouzla.

* * *

Proti tomuto zlu hluboce zakořenělému nestačilo však vydá-
poučení, nebo dokonce zákazy a tresty, nýbrž bylo třeba
nésti povšechný stav vzdělání v lidu, jehož jedině lze docíliti
ou úpravou veřejného vyučování. A právě veškeré **školství**
ních našich, jak národní, tak střední i vysoké, bylo v první
ici XVIII. století ve stavu velmi smutném, jak již na při-
ém místě bylo vyloženo. Vláda císařovny Marie Terezie,
ící se o opravy ve všech oborech správy veřejné, nemohla
i toto důležité odvětví nechati zanedbaným.*) Mezi rádci
vninými byl to především professor lékařské fakulty vídeňské
sný lékař rodiny císařské **Gerhard van Swieten**, rodilý
mčan, který všímal si bedlivě vědeckého pokroku v západní
a důraz kladl na osvětové požadavky ve státě. Nový směr
ý a vychovatelský poukazoval na nedostatky především
sokém i středním školství, řízeném většinou od
. Na fakultách theologické a filosofické zanedbávaly se
vědomosti naprosto, filosofie pěstovala se pouze po stránce
ní a nikoliv jako vychovatelský prostředek pro budoucí
ní v životě. Také ostatní vědy podávány byly na univer-
bez hlubšího zkoušení původních pramenů, bez důkladné
jazyka řeckého, řečí východních i církevních dějin. Marie
od počátku svého panování těmto věcem věnovala bedlivou

Arneth, Maria Theresia, IV., 109—132. — D'Elvert, Schriften,
5 násl. — Notizenblatt, r. 1875, str. 70, r. 1890, str. 58.

pozornost. Na základě dobrozdání podaného od pražské university komise byl (19. října 1747) zaveden nový řád humanitního i filosofického studia platný nejen pro university, akademie a kollegia jezuitská, nýbrž i pro školy piaristů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jím vyměřena studijní doba na fakultě filosofické na dvě léta, ve filosofii nařízeno vynechati stati čistě spekulativní a raději obraceti zřetel k věcem v životě užitečným, na př. k experimentální fysice. Ethika, politika a zvláště mathematika má se přednášeti od stálých professorův a nikoli jako předmět vedlejší. Na gymnasiích, jež ponechány řízení jezuitův a piaristů, doba studií vyměřena na šest rokův a přijímání byli jen hoši, kteří dovršili devátý rok svého věku. Starodávný zlořád, že poddaní nesměli své syny dávati na humanitní studia bez svolení svých vrchností, zůstal v platnosti. Vedle dějepisu, řečtiny, zeměpisu, arithmetiky položen důraz na náležité pěstování mateřské řeči české i německé.

Tyto opravy byly doplněny a rozšířeny mnohem obšírnějším nařízením z r. 1752 obsahujícím opravu humanistického, filosofického i theologického studia ve všech zemích českých i rakouských (na Moravě vyhlášeno 25. června 1752). Dle něho na školách gymnasijních neměli za učitele dosazováni býti mladí příslušníci řádu jezuitského a piaristského, kteří sami ještě dostatečného vzdělání nenabyli, nýbrž duchovní úplně vzdělaní a ve vyučování mládeže zkušení, od nichž bylo lze očekávati v této činnosti zdárné výsledky. Především vyžadována od těchto učitelů důkladná znalost řeči latinské i německé, které zvláště se měla při vyučování gymnasijním zvýšená péče věnovati. Aby návalu neschopných a zvláště nemajetných žáků do škol gymnasijních se zamezilo, byli hlásící se podrobeni přísné zkoušce přijímací, při kterých se žádalo, aby čistě a co možná správným pravopisem psali po latinsku i německu a aby psali již také první základní pravidla řeči latinské. Teprve později (1765) byl také jazyk český v Čechách a na Moravě zaveden do gymnasií jezuitských, kdežto piaristé již dříve jím se obírali. Po uplynutí prvního školního roku měla se konati nová zkouška, a každý žák, který nevynikl aspoň nad prostřednost, měl býti beze všeho propuštěn, aby schopnější žáci nebyli od méně schopných v pokroku zadržováni. Pro všechny třídy gymnasijní zavedeny byly zkoušky pololetní, kterými jednak měli neschopní býti vylučováni, jednak udržována školní mládež

v „blahodárné bázni a pozornosti". Učitelé neměli žáky týrati bezúčelným cvičením paměti, nýbrž zvykati je samostatnému přemýšlení. Prázdniny měly počínati 20. září a končiti posledním říjnem.

K vykonávání dozoru ustanoveni byli v Olomouci direktoři fakulty filosofické a theologické, biskup olomucký byl jmenován protektorem a jemu byl přidělen superintendent, který měl prováděti aspoň jednou do roka řádnou visitaci gymnasií, přesvědčovati se o prospěchu žactva, a bedlivě přihlížeti k tomu, aby předepsaná nařízení i řád školní byly po celý školní rok přísně zachovávány. Později (1760) císařovna Marie Terezie vrchní dozor a řízení škol ve všech zemích dědičných svěřila dvorské studijní komisi ve Vídni (reskriptem 3. června 1760), jejíž předsedou jmenovala van Swietena, a jí podřídila všude studijní komise zemské. Taková zřízena byla pro Moravu v Olomouci (22. listopadu 1760). Presidentem jejím byl jmenován hradišťský prelát Pavel Ferd. Václavik, přísedícími krajský hejtman olomucký Pillersdorf, direktoři theologické a filosofické fakulty a dva světští professoři. Tato komise potrvala v Olomouci do r. 1778, tehda sídlo její přeneseno do Brna, až r. 1783 byla úplně zrušena.

Horlivá snaha stavů moravských, aby olomucká universita doplněna byla fakultou právnickou i medicinskou, nedošla ani u Marie Terezie svého cíle. Na jejich opětovnou žádost (1740, 1746) císařovna odpověděla reskriptem (ze dne 22. června 1754), že nelze zříditi samostatnou fakultu právnickou v Olomouci, neboť by to bylo na újmu universitám pražské a vídeňské. Radosti na tom, vysoké učení olomucké bylo valně poškozeno tímto nařízením, jímž vyšší úřady politické i soudní, jakož i stupování právní vyhrazeno bylo oněm právníkům, kteří se prokázali studiem a zkouškami na úplných universitách v Praze nebo ve Vídni. Následkem toho ubývalo posluchačů právní fakulty olomucké tak, že již r. 1754 bylo jich sotva 40 a již po několika letech zaniklo jedno ze tří profesorských míst, zřízených za krále Karla VI. Toto obmezení právnického studia způsobilo citelný nedostatek právních osob v zemi.

Olomucký kardinál-biskup Troyer upozornil císařovnu na to, že řeholní kněží v klášteřích učí vědám filosofickým a v menších klášteřích přednášejí humanistické studium až po rhetoriku, čímž

se obmezuje návštěva university i organisovaných gymnasií a znesnadňuje i mařÍ dozor nad školami i provádění nové osnovy učebné. Marie Terezie uznavši tyto důvody za správné, nařídila (5. ledna 1754), že, mimo gymnasia od vlády povolená a dle nového řádu organisovaná, v žádném městě ani v klášteře nesmí se dále vyučovati leč až po syntax a to za přesného šetření předepsané osnovy učebné, dále zakázala návštěvu filosofického studia v klášteře kněžím světským i laikům vůbec, tak že jen příslušníci řádů směli takové přednášky poslouchati, a konečně ustanovila, že oni řeholníci, kteří chtějí dosáhnouti hodnosti doktorské, musí se prokázati studiem na některé domácí universitě. Návštěva cizozemských universit byla obmezená nařízením (17. září r. 1754), že duchovní beneficia mají se udělovati jen oněm řeholníkům, kteří rovněž na domácí universitě studovali theologii. Jiným reskriptem bylo řádům duchovním vůbec zakázáno, posílati své příslušníky na studium do ciziny. Konečně dvorním dekretem z 13. října 1770 bylo řádům přísně zakázáno, užívati jiných učebnic a říditi se jinou osnovou učební, než jaké byly předepsány na vídeňské universitě.

Touže dobou, kdy vydán byl obšírný studijní řád pro gymnasia (r. 1752), staly se na Moravě první kroky k založení učilišť, které teprve v našich dobách pode jménem reálek došly plného rozvoje. Za příležitosti patentu živnostenského, vydaného pro Moravu, císařovna nařídila brněnskému úřadu živnostenskému, aby co nejdříve zřízena byla „mechanická škola“, pro veřejné blaho velmi potřebná. Na základě tohoto vyzvání živnostenský inspektor Ludvík z Rabsteina podal návrh takové školy pro Moravu. Cílem jejím bylo udáno, aby živnostníci theoretickým vzděláním nabývali ve svém povolání zvýšené dovednosti. Jakožto řádné předměty měly se přednášeti: arithmetika, geometrie, fysika a mechanika, kreslení, účetnictví a korrespondence, obchodní věda, dějepis a zeměpis po stránce průmyslové i obchodní, konečně nauky o polním hospodářství. Takové školy měly se zříditi ve všech místech, kde jest četný stav živnostenský, nejdříve v Brně od jezuitův a v Mikulově od piaristů, potom v Jihlavě a Novém Jičíně, konečně v Olomouci, ve Znojmě i jiných městech. Marie Terezie přijala tuto osnovu (26. srpna 1752), ale nařídila, aby prozatím s prováděním jejím se počkalo, až by byly sepsány přiměřené učebnice. Zároveň

ěly školy ty býti vyňaty z řízení jezuitův a piaristův a vyučo-
ní na nich svěřeno učitelům stavu světského. Poněvadž však
tových byl velký nedostatek, sešlo nadobro s uskutečnění této
kné myšlenky.

Nejdůležitější opravy ve školství nižším čili národním spa-
í teprve do dob pozdějších.

Po stránce osvětové nelze mlčením pominouti první pokus,
rý se stal tehda na Moravě, založiti učenou společnost a při
vědecký časopis. Původcem jeho byl baron Josef Petraš,
ozený v Brodě ve Slavonii (1714), ale s rodiči záhy přistě-
alý do Olomouce, kde studoval filosofii a dosáhl hodnosti
torské. Potom konal studie a cesty po velké části západní a
í Evropy a jako pobočník prince Eugena účastnil se několika
výprav v Porýní za války o dědictví polské. Po válce vy-
al ještě cesty po Řecku a po Italii a vrátiv se do Olomouce,
al se tam výhradně činnosti vědecké, a r. 1746 s povolením
ovny Marie Terezie založil učenou společnost pod názvem
ietas eruditorum incognitorum in terris austriacis", první toho
u netoliko na Moravě, nýbrž i v zemích českých a rakouských
c. Do spolku tohoto vstoupili mnozí učenci domácí i cizo-
tí a založili také vědecký týdeník, první toho druhu v Ra-
ku a na Moravě první časopis vůbec.*) Císařovna Marie
zie potvrdila reskriptem ze dne 16. března 1747 novou spo-
st a přislíbila jí také všemožnou podporu státní; časopisu
dělila desítileté privilegium proti patisku v českých zemích
ných. Mimo časopis společnost zamýšlela vydávati také jiné
pod názvem „Bibliotheca scriptorum Bohemicorum". Ale
šťastně zahájenému potom již se nedařilo. Vydávání knih
lo se s odporem censury, poněvadž se měla otiskovati též
ekatolických spisovatelů. Jak společnost tak i časopis po

*) Název jeho byl: „Monatliche Auszüge alter und neuer gelehrten
"; ale jen první dva svazky jeho vyšly v Olomouci (r. 1747), z třetího
(1748) jen dvě části, ostatní čtyři vyšly ve Frankfurtě a v Lipsku. —
řem a nejčinnějším členem společnosti byl Magnoald Ziegelbauer,
e Švábska († 1750), jehož hlavním spisem jest „Olomucium sacrum",
biskupův olomuckých. — Arneth, Mar. Theresia, IV., 129—132. —
ert, Historische Literaturgesch. von Mähren, str. 211—213. — Notizen-
359, str. 68. — W. Müller, Gesch. d. Stadt Olmütz, str. 215, 216. —
sek v Časop. Vlasten. spol. muzejního v Olomouci, r. 1897, č. 53, 3.

několika letech zanikly a Petraš rozmrzen nad zmarem svého oblíbeného záměru, uchýlil se na svůj zámek u Bučovic, kde proslul jako mecenáš učenců i jako podporovatel chudých a trpících.

Činnost Petrašova vzbudila také pozornost ve Vídni. Hrabě Haugwitz, který na podnět německého učence Gottscheda od nějaké doby zanášel se myšlenkou založiti ve Vídni akademii věd, vyzval Petraše, tehda ještě dlícího v Olomouci, aby vypracoval návrh k založení takového ústavu. Petraš podal (v lednu 1750) osnovu, v níž navrhl rozdělení akademie na dvě sekce: v jedné měly se pěstovati filosofie a vědy přírodní, v druhé krásná umění, řeči, právní vědy, dějepis a zeměpis. Zřízení akademie bylo bedlivě propracováno, náklad na ně vypočten na 24.000 zl. ročně a měl býti uhražen založením akademické tiskárny. Ale nejvyšší komoří císařský, hrabě Khevenhüller, jemuž bylo toto dobrozdání předloženo, neschválil ho, jednak z toho důvodu, že prý není v Rakousku tolik vynikajících učenců,*) aby jimi akademická místa byla obsazena, jednak, že by bylo třeba mnohem většího nákladu, nežli bylo vypočteno, a ten že by se z tiskárny neuhradil. Také císařovna nebyla této myšlence valně nakloněna, a tak ani za jejího panování, ani za císaře Josefa II. nedošlo k založení akademie ve Vídni.

S povznesením vzdělanosti a se zvelebením průmyslu, jenž podporován byl od vlády zakládáním bank a továren, souvisejí také první počátky periodického tisku na Moravě. Roku 1751 byla totiž v Brně založena půjčovní banka, na kterou firma „Antonín

*) Tvrzení to nebylo docela správné. Na důkaz toho budiž uveden slavný tehdejší fysik moravský Prokop Diviš. Byl narozen v Žamberce v Čechách (1. srpna 1696), ale rodiče jeho záhy se odstěhovali do Znojma. Tam studoval na jezuitském gymnasiu, potom v premonstrátském klášteře v Lúce, do něhož byl pak přijat. R. 1720 složil jednoduché sliby řeholní a r. 1726 byl za kněze vysvěcen. Opatem Vincencem Wallnerem byl naň vznesen úkol vyučovati v klášteře vědám přírodním a filosofii. Jako učitel fysiky konal se zálibou pokusy. R. 1736 dosazen byl na faru Přímětickou u Znojma, kdež se zabýval přírodními vědami, zejmena elektřinou; sám si zhotovil elektriku, kterou nazýval „electrum", leydenskou láhev i jiné přístroje podobné. R. 1754 (tedy ještě před B. Franklinem) postavil první hromosvod, nedaleko svého příbytku, a nazval jej strojem meteorologickým; pověrčiví sedláci však mu jej strhli. Vynález jeho byl by upadl v zapomenutí, kdyby paměť o něm nebyl zachoval Pelcl ve svých „Abbildungen böhmischer u. mährischer Gelehrten", III. Abth., kdež také podal jeho popis a vyobrazení. Diviš zemřel r. 1765. Srv. Müllerovy články v Moravii, r. 1877—1879, a v Ottově Nauč. Slov. pod heslem „Diviš".

ernhofer a spol." vymohla si od vlády privilegium až do roku
764. S touto bankou byl spojen t. zv. úřad dotazový (Frage-Amt),
odtud vyšel první časopis brněnský. Marie Terezie nařídila totiž,
y od 1. července 1755 brněnská půjčovní banka vydávala
dně jednou, a to ve středu, tištěné listy v tom způsobu, jak
vydávaly u dotazových úřadů ve Vídni, v Praze a v Augšburce.
počal vycházeti v Brně časopis týdenník, zvaný „Wochentliche
telligenz-Zettel", jehož předplatné stanoveno bylo na 39 kr.
lročně a cena čísla na 3 kr. Roku 1778 název listu změněn
Brünner politisch-statistische Zeitung." V prvních letech obsah
opisu byl dosti chudičký. Sloupce jeho vyplňovaly patenty,
kty, seznamy věcí ku dražbě ohlášených, nálezy a ztráty, ceny
ličných potravin a zprávy o osobách v Brně křtěných, sezda-
h a zemřelých. Teprve v době josefinské počaly se zaznamo-
i důležitější události politické i místní, literární, divadelní a jiné.

Na veřejný tisk velký vliv mělo upravení c e n s u r y; do
átku XVIII. století veškera censura knih světských i duchov-
ı byla v rukou biskupské konsistoře a jezuitské university
lomouci. Teprve císař Josef I. (reskriptem 16. srpna 1709)
ské knihy přisoudil k censuře královskému tribunálu, kdež ji
ıával jeden z kanclérů tribunálních, kdežto censura duchov-
knih ponechána byla konsistoři. Poněvadž za Marie Terezie
n knihtisk ve vnitrozemí, nýbrž i dovoz knih z ciziny na-
ıl vždy větších rozměrů, zřízena byla (1752) ve Vídni dvorská
ise pro censuru knih, jejíž presidentem jmenován byl Gerhard
Swieten a jí podřízeny byly c. k. zemské komise pro cen-
knih; v Brně zřízena byla taková komise reskriptem ze dne
edna 1752. Skládala se ze dvou, později tří členů zemské
r a jí přidělena byla censura všech knih světských, v zemi
ıých neb do země dovážených. Pozdějším nařízením (1766)
i náboženské knihy vyňaty z dozoru konsistoře a přiděleny
ısuře zemské komisi, biskupovi pak dáno právo jmenovati
noho neb více theologů za přísedící této komise, jichž po-
vání si však panovnice vyhradila. Jak přísně se censura vy-
ala, toho důkazem jest vyhláška zemské vlády z r. 1751,
ící všem novinářům, kteří by psali zprávy nepravdivé neb
livé, tělesným trestem (bitím holí) a vypovězením.*)

D'Elvert, Schriften, VI., 149 násl., 173 násl., XI., 307. — Schram, Ein Buch
en Brünner, str. 123. — Notizenblatt, r. 1861, str. 63, 64, r. 1875, str. 81, 82.

Zvelebení obchodu a průmyslu Marie Terezie věnovala velkou péči, neboť v nich viděla jeden z hlavních prostředků ku zvýšení důchodů státních. K jednotnému provádění oprav v tomto oboru zřízen byl ústřední úřad ve Vídni, vrchní komerciální directorium, jemuž podřízeny byly příslušné úřady a komise v zemích (1749), jimž za vrchního řízení zemských úřadů svěřeno bylo vedení věcí živnostenských a obchodních. Takovým úřadem v Brně byl úřad manufakturní, zřízený r. 1751, a komerciální konsess (1752). V krajích pak pro tyto záležitosti byli ustanoveni komerční inspektoři a manufakturní komisaři, kteří měli stále dohlížeti na továrny a rukodílny a podávati zprávy o výsledcích své činnosti komerčnímu konsessu. Tyto zemské úřady byly později, ještě za panování Marie Terezie zrušeny (manufakturní úřad 1763, konsess komerční 1776). Činnost jejich však nebyla bezúspěšná. Vláda tehda usnadnila odvádění cel, povolila ve větších městech, aby se založila skladiště pro domácí výrobky, jež by se mohly prodávati ve velkém i mimo dobu tržní, rozdělila přiměřeně dobu hlavních trhů, tak že na př. Brno mělo od té doby čtvero hlavních trhů v roce, jež po každé trvaly tři neděle, obmezila soukromá mýta a slíbila všem, kteří by zakládali užitečné továrny, zvláštní svobody a podpory. V Bělsku a v Olomouci zavedeny byly (1744, 1750) trhy na dobytek, domácí i cizozemský, zejména polský, pak trhy na vlnu v Brně, Olomouci, Jihlavě, Novém Jičíně a ve Vyzovicích (1753), koňské trhy v Brně (1756) a obilní trhy v Místku, Budišově a Goldenštejně (1756). Trhové výsady byly tak upraveny, že Brno a Olomouc byly zařaděny do první třídy o 14 dnech, ostatní královská města Unčov, Znojmo, Jihlava, Uh. Hradiště a Kyjov do 2. třídy o osmi dnech, 32 měst do 3. třídy o čtyřech dnech, a ostatních 174 trhových osad (městysů) do 4. třídy o dvou dnech trhových.

Kupcům na prospěch založena byla r. 1751 půjčovní banka v Brně a r. 1762 i veřejná bursa, která však záhy zanikla. Roku 1758 zavedena byla na Moravě jednotná míra a váha vídeňská, r. 1762 poprvé vydány peníze papírové (z počátku za 12 mil. zl.) i měděné, jež značně usnadnily styky obchodního světa, r. 1763 zaveden byl nový a jednotný řád směnečný a zřízeny soudy směnkové a merkantilní.

Mínění, ustálené již z dob dřívějších, že pod ochranou vysokých cel na cizozemské zboží vzbudí se v zemích dědičných

výšená činnost průmyslová, mělo hlavního zastance v hraběti ludolfovi Chotkovi, který byv jmenován po smrti hraběte Filipa inského presidentem bankovní deputace, byl od té doby nejednějším rádcem Marie Terezie v těchto záležitostech. Ale rabě Chotek nepřestával na vysokých clech, nýbrž sáhl i k přiému zákazu dovozu cizozemských výrobků. Z počátku tato ohibitivní soustava vztahovala se jen na některé drahocenné tky, zvláště francouzské (1743); ale r. 1764 byl zapovědèn voz všeho zboží z ciziny, jehož výroba poskytovala domácímu yvatelstvu výživu. Cizím kupcům bylo dovoleno choditi i na hlavní trhy v určitých městech (na Moravě jen v Brně a Olomouci) a jen tam směli míti skladiště v době tržní, kdežto nenších trhův a z poutí byli úplně vyloučeni; tím zvláště oci norimberští byli citelně poškozeni. Židům bylo zakázáno chodovati s cizími výrobky. Na ochranu domáci výroby zaveo bylo rozličné kolkování zboží domácího a cizozemského. orve v posledních letech císařovny Marie Terezie byly některé azy cizího dovozu zrušeny; r. 1775 zrušeny byly celní čáry i jednotlivými zeměmi českými a rakouskými a tyto všechny čeny v jedinou celní soustavu.

Stavba s i l n i c, zahájená za císaře Karla VI., uvázla úplně rvních let Marie Terezie, kdy vedena byla válka o dědictví uské. Teprve doba míru a klidu způsobila pokrok i v tomto u. Reskriptem ze dne 13. února 1748 nařízeno, že majitelé romých mýt, dle toho, jak jsou vzdáleni od císařských silnic, na jejich opravu přispívati; jen v době válečné byla jim nost ta zmírněna. Na hotových již císařských silnicích i na h, které ještě byly v práci, zřízena byla mýta šraňková. e dobou zřízeno bylo t. zv. cestovní ředitelství, jež mělo stavbu nových, opravu starých silnic a spravovati cestovní a podřízeno bylo zemskému úřadu. Největší zásluhy o silstavby získal si Ant. Křoupal, zeměměřič při cestovním lství. R. 1749 byla v naší zemi pouze t. zv. silnice slezská, edla z Vídně do Vratislavi a na Moravě byla dohotovena ulova přes Brno a Olomouc jen až do Šternberka; druhá, silnice, jež vedla z Vídně do Znojma, odtud přes Mor. ovice, Želetavu, Stonářov do Jihlavy a odtud dále do Prahy. tyto silnice, jež vyžadovaly nutné opravy, byly hotovy e 28 mil. Tehda byl návodem komorního presidenta barona

Blümegena a cestovního ředitele hraběte Herbersteina vypracován projekt, dle něhož síť císařských silnic měla býti rozšířena o dalších 120 mil; z Brna měly býti vystavěny čtyři, z Olomouce rovněž čtyři nové silnice císařské na rozličné strany. Císařovna schválila tento návrh, poněvadž však náklad vypočten byl na několik milionů, kdežto cestovní fond měl ročních příjmů jen asi 30.000 zl., nařídila rozmnožení šraňkových mýt, zrušení některých mýt soukromých, zavedení nového cla na dovoz uherského vína a vlny; ale všechny tyto i jiné prostředky zvýšily příjem cestovního fondu jen měrou nepatrnou; i rozkázána silniční bezplatná robota všem osadám do dvou mil po obou stranách silnice vzdálených, ze které poddaní mohli se vykupovati určitými poplatky, odváděnými do fondu cestovního. Teprve tímto prostředkem práce stavební uvedeny v rychlejší proud. Obě hlavní silnice, slezská i česká, byly opraveny a dokončeny, a počalo se stavbou tří nových silnic, černohorské (z Brna do Letovic), náměšťské (z Brna přes Náměšť a Třebíč do Jihlavy) a dačické, jež se připojovala k české silnici, tak že do r. 1757 přibylo na Moravě více než třicet mil nových silnic císařských. Válka sedmiletá zastavila všelikou další stavbu, cestovní fond vynakládán pouze na udržování dosavadních prací, ano silnice dačická byla zrušena. Teprve po míru hubertsburském (1763) bylo v tomto díle zase pokračováno, ale již ne s tím úsilím jako dříve, neboť až do r. 1775 nepřibylo více než 5 mil nových silnic.

Také v poštovnictví stal se značný pokrok. Patentem ze dne 16. prosince 1748 byli ustanoveni sběratelé listů v městech a městysech, kde nebylo pošty, nejen pro místo samo, nýbrž i pro okolí. Listovní porto i poplatek z větších a těžších zásilek byl zmírněn a pro vnitrozemí ustanoveno, že porto se nemá vypláceti při odesílání nýbrž až při doručování listů. Pro všechny země dědičné zřízeno bylo (1750) generální poštovní direktorium, v jehož čele po nějaký čas byl sám hr. Haugwitz; jemu podřízeny byly vrchní poštovní úřady ve všech zemích dědičných. Později (1755) generálnímu direktoriu přidána byla vrchní poštovní komise, jejíž předsedou byl nejvyšší dvorský a generální poštmistr hrabě Paar, a této uloženy byly další opravy v tomto oboru, které s velikou snahou byly konány. V hlavních městech dědičných zemí byly pošty značně rozmnoženy. R. 1750 šly již z Vídně denní pošty do Hradce Štyrského, Prahy, Brna, Olomouce, Znojma,

ešpurka a zpět. Od 8. srpna téhož roku mělo Brno denní štu do Olomouce, Prahy, Jihlavy, Znojma, Vídně, Prešpurka, adce, Lince i do vzdálenějších zemí cizích. Toto spojení ošem bylo přímé, neboť jen z Vídně přicházela pošta do Brna den den, kdežto olomucká pošta přijížděla a odjížděla pětkráte, ká dvakráte, slezská jednou nebo dvakráte, znojemská jednou ýdnu. Kdežto až do r. 1749 poštu obstarávali jen jezdci na ích, kteří nemohli větších břemen dopravovati, od této doby edeny byly tak zvané diligence, t. j. poštovní vozy, které ly i těžší a obsáhlejší zásilky správně a rychle voziti. První vá diligence poštovní vyjela z Vídně 1. června 1749 po ské silnici do Brna, Olomouce a odtud dále do Vratislavi. té doby mělo Brno poštovní spojení vozové v tomto směru ý týden a později zavedena diligence také na nové silnici na přes Náměšť do Jihlavy a odtud do Prahy, kde vůz vyl rovněž jednou za týden v neděli a přijížděl nazpět jiný zase é pondělí. R. 1755 zavedena pošta z Olomouce přes Hradec vé do Prahy a z Brna přes Hodonín do Uher. Po připojení k mocnářství habsburskému zavedena byla (1775) také poštovních vozů z Brna přes Olomouc, Opavu, Těšín a o do Lvova. Patentem ze dne 5. srpna 1750 bylo poště zeno právo všude, kde vozmo neb koňmo byla zave- dopravovati všechny náklady až do 20 liber, jakož i všechny y peněz a skvostů bez ohledu na váhu jejich. Porto za luché psaní vyměřeno pro země domácí na 6 kr., do ciziny kr.; za ostatní zásilky platilo se podle váhy. Poštovní vozy ily mýtného a zřízenci u poštovních vozů byli pod zvláštní ou zemských úřadů. Kdo jim v nejmenším ublížil, odsouzen několikanedělní pevnostní práci na Špilberku.

Přese všechnu péči a pozornost vlády poštovnictví na Mo- o celý čas panování Marie Terezie nedosáhlo velikých ů. Ještě r. 1770 veškero úřednictvo vrchního poštovního moravského se sídlem v Brně skládalo se z vrchního , kontrolora, dvou poštovních officirův a jediného listonoše, í expedice pak měla jednoho expeditora, dva konduktory ho nakladače. Nicméně rakouské poštovnictví chválilo se jako vzorné; pečlivá úprava silnic, časté střídání koní, vzdálenost stanic od sebe (pravidelně 2 míle), pohodlné ozy byly příčinou, že se v rakouských a českých zemích

rychleji a lépe jezdilo než všude jinde. Za neobyčejný výkon se pokládalo, že se mohlo ráno z Vídně vyjeti do Prešpurka, tam poobědvati a na večer již zase doraziti nazpět do divadla nebo do nějaké večerní společnosti. Nyní ovšem rychlík vykoná tuto cestu za hodinu. Jízda do Terstu z Vídně vyžadovala 13 dnů, do Prahy týden, tedy tolik dní, kolik asi nyní hodin jest potřebí.*)

III. Válka sedmiletá. Obležení Olomouce od Prusů r. 1758.

Od míru cášského značně se uvolnily dosavadní svazky mezi jednotlivými mocnostmi evropskými. Byl to především branný spolek anglicko-rakouský, který již za obou válek slezských ukázal se býti naprosto nespolehlivým. Hlavním pojítkem mezi oběma říšemi byl dosud zájem o Belgii, na kteréž oběma záleželo, aby nepadla do moci francouzské. Ale tato země ztratila pro rod Habsburský téměř všechen význam od té doby, co Anglie a Holandsko potlačily všechen belgický obchod a průmysl uzavřením řeky Šeldy. Když kromě toho Anglie odepřela Marii Terezii přispěti jakýmkoliv způsobem k opětnému dobytí Slezska, stával se poměr obou států čím dále tím napjatějším a došlo již i k výměně ostrých projevů, když císařovna odepřela postaviti silnou armádu na ochranu Belgie a Hannoverska. A poněvadž zatím i dosavadní přátelský poměr mezi Francií a Pruskem ochladl, připadl král anglický Jiří II., jemuž především šlo o zachránění Hannoverska, sám na myšlenku, aby k ochraně této země proti Francii vyhledával přátelství pruského; vyjednávání v tom směru bylo také za souhlasu krále Bedřicha II. zahájeno a dovršeno smlouvou anglicko-pruskou ve Westminstru. Zatím však již také ve Vídni a v Paříži razila si dráhu politika nová.

Tvůrcem této politiky byl hrabě a potomní kníže Václav Antonín Kounic, jemuž málokterý státník všech časů vydatným, všestranným a dlouholetým působením se vyrovná. Po čtyřicet let téměř řídil zahraničnou politiku Rakouska, ale při tom jeho rady a myšlenky byly rozhodujícími i pro vnitřní zřízení a správu, v opravách hospodářských i kulturních. Pocházel z mladší moravské větve staročeského rodu Kounicův, jež měla na Moravě statky slavkovský a uherskobrodský. Otec jeho Maximilian a matka

*) Arneth, Maria Theresia, IV., 71 násl. — D'Elvert, Schriften VIII., A, 140, B, 13—34, 182—185.

Marie Arnoštka, rozená z Rittberka, žili větším dílem ve Vídni, kdež také Václav narodil se r. 1711 a jako nejmladší z pěti synův určen byl ke stavu duchovnímu. Po brzké smrti svých starších bratří oddal se studiu práv ve Vídni, Lipsku a Leydenu a konal také mnohé cesty po západních zemích evropských, zejmena delší dobu pobyl v Paříži a ve Versaillích, kdež oblíbil si francouzský mrav a lehčí způsob živobytí, pro který míval později císařovnou nepříjemné výstupy. Vstoupiv do státních služeb císařských, pobyl v nich až do roku 1746, kdy smrtí otcovou povolán byl na Moravu, aby se ujal dědictví bohatých statkův. Ale Marie Terezie povolala jej brzo opět do svých služeb, jmenovala jej vyslancem v Londýně a roku 1748 poslala jej ke kongressu cášskému. Již tam působil ve prospěch sblížení Rakouska s Francií, kterážto myšlenka byla i od jiných vídeňských státníků pronášena, ač ostří její nebylo ještě namířeno proti Prusku. Kounic sám tehda neměl sice zvláštní důvěry k francouzské přímnosti, ale v tajné konferenci r. 1749 přimlouval se již za spolek s Francií pro příští dobu.

Císařovna Marie Terezie, jež měla zvláštní dar vybírati schopné rádce, poznala v Kounicovi záhy státníka, jakého Rakousko dosud nemělo; jeho neobyčejná znalost lidí, jistý úsudek, neoblomnost v pojatém přesvědčení, neproniknutelná čemlivost a neúplatnost, ač při svých bohatých důchodech 78.000 zl. ročních neustále vězel v dluzích, získaly mu záhy plnou její důvěru. Střízlivě a s plným vědomím sledoval celý svůj život čistě prospěchovou politiku své říše, které činil si zjednati prvenství v Německu i v střední Evropě; poněvadž v těchto cílech hlavní závadou bylo Prusko, pokládal válení této mocnosti za přední úkol svůj. V těchto cílech jem shodovala se s ním úplně Marie Terezie, u které však nepřátelství proti Bedřichu II. převládala stránka citová, kdežto Kounic jednal i tu se střízlivou vypočítavostí.

Byv jmenován vyslancem ve Versaillích, působil při francouzském dvoře již v letech 1750—1753 pro uskutečnění spolku francouzsko-rakouského, ale bez valného úspěchu. tak že se tohoto dílu vzdal, další vyjednávání svěřil svému nástupci hraběti Janu Adamovi Stahrembergovi a ujal se jako státní kancléř znění záležitostí zahraničných. Tehda totiž byl od Marie Terezie sřízen od bývalé dvorské kanceláře česko-rakouské úřad nej-

vyššího státního a dvorského kancléře, jemuž vedle věcí zahraničných přidělena byla také správa rakouského Nizozemí i Lombardie. Od té doby, co Kounic uveden byl v tento úřad, stal se prvním řídícím ministrem celé říše. Jeho zásluhou uzavřen byl spolek s Francií i s Ruskem, ale přípravy k tomuto dílu konány byly velmi obezřele. Po celý rok 1753 i 1754 vnější styky Rakouska zůstaly na oko nezměněny. Teprve r. 1755 Kounic vyjádřil se otevřeně v tajné konferenční radě, že dlužno očekávati výbuch veliké bouře; že král pruský chová se v říši německé jako proticísař, že jest ve válce i v míru nejnebezpečnějším sousedem a tajným nepřítelem Rakouska; monarchie že může vyhledávati záštitu pouze ve spolku s Ruskem a Francií. Ale do uskutečnění těchto záměrů bylo ještě daleko; neboť ač hrabě Stahremberg ve Versaillích obratně působil ve smyslu Kounicově a činil vládě francouzské velmi výhodné návrhy, a ač také král Ludvík XV. působením markýzky Pompadourové byl nakloněn spolku rakouskému, většina státní rady nechtěla upustiti od spolku pruského, až došla zpráva, že král Bedřich bez vědomí Francie podepsal ve Westminstru smlouvu o spolek s králem anglickým (16. ledna 1756). Rozhořčení krále Ludvíka XV. způsobilo obrat ve státní radě, a již 1. května 1756 podepsána byla ve Versaillích smlouva o spolek mezi Rakouskem a Francií, jímž tato měla získati Belgii, za to však pomoci Marii Terezii k nabytí ztraceného Slezska a Kladska. K tomuto spolku přistoupila také carevna ruská Alžběta, která z osobní nenávisti proti králi Bedřichovi slíbila vypraviti 80.000 m. do války; Rakousko mělo nabyti Slezska a Kladska, Polsko východních Prus, Rusko Kuronska, Švédsko celého Pomořanska a Sasko Magdeburska. Všechny tyto státy byly také později (počátkem r. 1757) pro spolek získány, tak že Prusko otočeno bylo se všech stran nepřáteli.

Král Bedřich zradou saského úředníka dověděl se již v červnu o těchto smlouvách a přípravách válečných, které pro nehotovost Ruska byly odloženy na jaro r. 1757, kromě toho pak došly ho zprávy o zbrojení a soustřeďování rakouského vojska v Čechách a na Moravě, které však tehda nenabylo ještě velikých rozměrů. Plán Bedřichův byl brzo hotov: nechtěl-li býti udolán přesilou spojenců, nesměl vyčkati příštího jara, kdy měla vojska jejich býti pohotově, nýbrž rychlým útokem koalici tuto roztrhnouti. Především mělo napadeno býti Sasko, které Bedřich mínil trvale

připojiti k své říši, po jeho přemožení měli Prusové vtrhnouti do Čech, poraziti vojsko císařské a zemi obsaditi. Tak doufal král pruský pohnouti Marii Terezii k míru pro něj výhodnému a donutiti ji, aby se vzdala všelikých spolků. Proto konal se zimničným spěchem přípravy k válce a již koncem srpna pruská vojska v počtu 70.000 m. trojím proudem valila se do Saska, kdežto general Schwerin dostal rozkaz, aby z Kladska se 27.000 m. vtrhl do severovýchodních Čech. První část záměru zdařila se dokonale, Sasko bylo zaplaveno Prusy, Lipsko i Drážďany octly se v jejich rukou a vojsko saské u P e r n a nad Labem úplně sklíčeno přesilou nepřátelskou. Nemožnost vyváznutí, nedostatek potravin a nepříznivé počasí podzimní daly předvídati, že Sasové se dlouho neudrží, a jen rychlá pomoc od spojence rakouského mohla je zachrániti.

Zprávy o těchto událostech překvapily dvůr vídeňský, kde k rychlého vypuknutí války se nenadáli; i konány se zdvojenou horlivostí přípravy k odvrácení hrozícího nebezpečenství. Ze všech končin říše shromažďována branná moc v Čechách a na Moravě, mě dědičné předstihovaly se v povolování potřebného nákladu peněžitého, jenž pro nejbližší dobu vypočten na 18 mil. zl. a na jž Morava přispěla 1 milionem; pouze uherští stavové hleděli , jako obyčejně, i v této těžké době vyhaviti ze všeobecné vinosti, ač Marie Terezie s důrazem poukazovala palatinovi thianyovi na vzornou obětavost Čech a Moravy, které kromě ytování veškeré armády císařské nezdráhaly se povoliti příšnou část nákladu vojenského. Proto také výsledky zbrojení o roku nebyly valné a sebráno bylo 60.000 m. Polní maršálek ibě B r o w n e postaven byl v čelo hlavního vojska v Čechách .000 m.), s nímž zaujal pevné postavení u Kolina nad Labem. d druhou armádou, která se shromažďovala na Moravě u Brna, mouce a Uh. Hradiště, ustanoven byl velitelem polní zbrojtr kníže Piccolomini, který však vzhledem k větším operacím enským podřízen byl Brownovi. Zdá se však, že vzájemný ební poměr obou generálů nebyl jasně vyměřen, což pro omní tažení nebylo s prospěchem. Piccolomini zaujal s 22.000 mi a 5000 jezdci tábor u O l š a n na pravém břehu Moravy aleko Olomouce, kamž již před tím vypraven byl kníže Václav ichtenštejna, aby řídil opevňovací práce, jichž ještě bylo ebí. Dne 9. září Piccolomini na rozkaz Brownův a dvorské

rady vojenské z Olšan dal se na pochod přes Konici a Jevíčko do Litomyšle, kam 13. září dorazil, a odtud ke Hradci Králové, kde zaujal pevné postavení na návrších. Tím donutil pruského generála Schwerina, který zatím již průsmykem náchodským vpadl do Čech (17. září), zase k zpátečnému ústupu do Kladska a do Slezska.

Maršálek Browne, který dostal z Vídně rozkaz, aby vybavil saské vojsko z obležení u Perna, v dorozumění se saskými generály dal se na pochod k Lovosicům; tam vytrhl mu král Bedřich od Perna vstříc a svedl s ním (1. října) tuhou bitvu, ze které Browne neporažen odhodlal se ustoupiti na pravý břeh Labe, aby tam tudy přinesl Sasům pomoc. Ale zamýšlené spojení se nepodařilo, a saská armáda kapitulací pernskou (16. října) upadla v zajetí pruské. Král Bedřich důstojníky propustil s čestným závazkem, že po celý čas války nebudou bojovati proti němu, ostatní mužstvo pěší i jízdné zařadil do své armády; král saský August III. i s manželkou musili odebrati se do Varšavy, a Bedřich II. ujal se správy země saské, která od té doby musila mu přispívati mužstvem i penězi na další vedení války.

Byl to úspěch jen poloviční. Vpád do Čech a zamýšlený nátlak na Marii Terezii, aby učinila mír, se nezdařil. Nad to pak násilný skutek, spáchaný proti Sasku, způsobil, že spojenci semkli se těsněji proti němu smlouvou ze dne 1. května 1757, ku které vedle Rakouska, Ruska, Francie a Polska přistoupilo též Švédsko, a také říšský sněm v Řezně vyhlásil již dříve (10. ledna) válku „kurfirstovi braniborskému."

Král Bedřich, zabezpečiv si naproti tomu novou smlouvou s Anglií (11. ledna 1757) od této roční subvenci 1 mil. liber šter. a vojenskou pomoc 50.000 mužů na suchu a 55.000 mužů na moři, provedl z jara 1757 druhou část svého plánu válečného, totiž vpád do Čech. Ze Slezska i ze Saska vtrhlo na 120.000 Prusů několika proudy do Čech, které spojily se u Prahy, kde stálo vojsko císařské vedením Browna a prince Karla Lotrinského. V bitvě svedené (6. května) u Prahy byli císařští po statném odporu poraženi, Browne smrtelně raněn, kdežto na straně pruské padl Schwerin. Karel Lotrinský se zbytkem vojska nucen uchýliti se do Prahy, která byla obležena. Poněvadž však jiný armádní sbor císařský, v jehož čele byl hrabě Leopold Daun, stál u Kolína, Bedřich II. vypravil část vojska vedením

prince Brunšvicko-Bevernského na východ, před nímž obezřelý Daun ustoupil až k Jihlavě. Tam přivedl mu generál hrabě Nadasdy značnou posilu z Moravy, čímž branná moc jeho vzrostla na 54·000 mužů. Zatím pruský král dal namířiti z okolních návrší prudkou dělostřelbu na vynikající budovy pražské, zvláště na chrám sv. vítský, aby město donutil co nejdříve ke kapitulaci. Marii Terezii záleželo nesmírně na zachování Prahy a proto dala Daunovi rozkaz, aby přispěl městu na pomoc v případě potřeby bitvou, ale aby pamatoval, že vede proti nepříteli poslední armádu. Tak dalo se vojsko císařské na pochod ke Kutné Hoře ke Kolínu, kdežto princ Brunšvický, ponenáhlu ustupuje, spojil se u Prahy zase s hlavním vojskem pruským. Král Bedřich postavil se v čelo 40.000 mužů a táhl Daunovi vstříc, byl však od toho u Kolína (18. června) poražen. S ohromnou ztrátou (4.000 mužů) a v nezřízeném zmatku zbytky pěšího vojska pruského prchaly, kryty jsouce jízdou Zietenovou, k Nymburku, kdežto zatím Karel Lotrinský a Laudon, zvěděvše o porážce krále Bedřicha, vyrazili z Prahy a učinili útok na reduty a hradby ustupujícího vojska, jež zůstaveno bylo u Prahy pod velením generála Keitha. Keith zatlačen byl rovněž se značnými ztrátami až k Brandýsu n. L. a odtud k Lovosicům. Daun spojil se potom s Karlem Lotrinským, jemuž odevzdal vrchní velitelství; armáda císařská sesílená na 80.000 mužů vytiskla Prusy z celých Čech a zaujala pevné postavení v Horní Lužici, kdež princ Brunšvicko-Bevernský poražen byv u Zhořelce (7. září), musil ustoupiti za slezské Lehnice, pronásledován veškerým vojskem císařským.

Ne nadarmo Marie Terezie nazvala den bitvy kolínské ozením Rakouska. Čechy byly pro všechny potomní časy veny nebezpečí vpádu nepřátelského z této strany, císařští stali se dobyti Slezska. Spojenci od západu i od východu i se na říši pruskou. Rusové vtrhli do Vých. Prus a porazili ké vojsko u Vel. Jägersdorfa (30. července), Švédové dobyli ější části Pomořanska, Francouzi skoro současně (26. července) zili nad anglickým vojskem u Hastenbecka, zatím co druhá ida francouzská vedená Soubisem spojila se s říšským vojskem ocným pod princem Hildburghausským a Durynským lesem ikla až k Erfurtu. Tehda rakouský generál Hadik podnikl října) z Budišína se 4.000 muži smělou výpravu do Berlína, město útokem a vybrav uloženou kontribuci 225.000 tolarů,

z Frankfurtu n. O. pak 30.000 tolarů, již po osmi dnech navrátil se zase do Budišína, aniž se králi Bedřichovi, který dlel s vojskem nedaleko, podařilo ho dostihnouti. Tímto vpádem v obyvatelstvu braniborském způsoben byl veliký postrach před vojskem rakouským.

Zatím král Bedřich obrátil se proti spojenému vojsku francouzskému a německému říšskému a dobyl nad nepořádnými jejich šiky a nad neschopnými generály snadného vítězství u Rossbachu (5. listopadu). Tím však nezabránil ztrátě Slezska, kam vtrhl Karel Lotrinský s Daunem; vévoda Brunšvicko-Bevernský byl poražen u Vratislavi (22. listopadu), o tři dny později císařští dobyli hlavního města a obsadili celou zemi. Bedřich spěchal od Erfurta zachránit zemi tuto a to se mu podařilo bitvou u Lysé a Leuthena (5. prosince), kde klínovým seřazením vojska dobyl nejskvělejšího ze všech svých vítězství. Zbytky armády rakouské nastoupily zpátečný pochod do Čech, 21. prosince vzdala se po prudké dělostřelbě posádka vratislavská (17.000 mužů), a koncem r. 1757 vyjma pevnost svídnickou celé Slezsko bylo zase v rukou pruských. A poněvadž Rusové dobrovolně ustoupili z Vých. Prus, Švédové pak z Pomořanska byli vytištěni, král Bedřich viděl se znovu v neztenčeném držení celé říše své.

Na rok 1758 válečné přípravy s obou stran konány se zdvojeným úsilím. Hrabě Kounic vynaložil veškeren svůj důmysl diplomatický, aby Rakousku zachoval dosavadní spojence. V Rusku nalezl u carevny Alžběty stále ochotnou podporu, ač následník trůnu velkokníže Petr byl přítelem a obdivovatelem krále Bedřicha; ruské vojsko již v lednu 1758 vtrhlo znova do Východních Prus a obsadilo Kralovec; jiný oddíl vojenský carevna slíbila poslati ke hranicím slezským, aby se spojil s vojskem rakouským. Také francouzský dvůr přese všechny protivné snahy Bedřichovy zůstal věren předešlým smlouvám a slíbil dokonce poslati pomocný armádní sbor do Čech. V dědičných zemích pak napjaty všechny síly k rozmnožení branné moci. Čechy a Morava byly zase v čele oněch zemí, které přinášely největší oběti. Tenkráte měly také Uhry značný podíl ve všeobecné obětovnosti, neboť vyslaly toho roku na 30.000 mužů do boje. Na Moravě kromě ostatních břemen platnost dosavadní berně povolené decennálním recessem v obnosu 1.857.000 zl. byla r. 1758 netoliko prodloužena, nýbrž povoleny ještě za těchto let válečných mimořádné požadavky, kterými

přímě ono téměř bylo zdvojnásobeno, nehledíc k tomu, že země
oho roku trpěla vpádem nepřátelským. Stavové moravští ne-
zpírali se těmto obětem, jsouce přesvědčeni o jejich nutnosti.
Ždyť roční náklad na válku činil 50 mil. zl., a lid viděl skvělý
zor sebezapření u samé panovnice, která co nejvíce obmezila
ýdaje u svého dvora, ano i své skvosty zastavila.

Na druhé straně král Bedřich také nezůstal nečinným. Vedle
orlivých příprav válečných, jež konal ve svých vlastních zemích,
osáhl od Anglie novou smlouvou (17. dubna 1758) roční pod-
ory 670.000 lib. št. a zřízení armády o 55.000 mužů v severním
ěmecku, v jejíž čelo postaven byl vévoda Ferdinand Brunšvický,
erý po celý ten rok vydatně čelil Francouzům v oněch stranách.
ěně šťastným byl průběh válečných událostí, řízených samým
ilem Bedřichem. Zatím co hlavní armáda rakouská, počtem
.000 mužů stála v severovýchodních Čechách pod vedením
ıběte Dauna, který měl hlavní svůj tábor ve Skalici, král
dřich zaujal proti němu postavení u Landshuta, aby zabránil
skytnouti všelikou pomoc rakouské posádce ve Svídnici, která
a od Prusův obležena a (16. dubna) v počtu 5000 mužů do-
ena se vzdáti. Daunovi podřízeni byli: generál Bukov, který
u Trutnova, Arenenberg u Náchoda, Laudon u Brou-
va, kdežto Janus střehl území od pruské Bystřice až ku hra-
m moravským. Konečně markýz de Ville s několika pluky
mi a jízdnými rozložen byl v Opavsku na ochranu hranic
avských.

Z celého tohoto postavení branné moci císařské vysvítá, že
ával se opětný vpád Prusů do Čech. Proto také smluveno
s Francouzi, že do této země vypraví vedením Soubisovým
ocné vojsko, s nímž by po případě Daun učinil vpád do
a. Zatím však král Bedřich pojal zcela jiný záměr: otevřeným
m řeky Moravy mínil namířiti přímo na jih proti Vídni.
rovedení tohoto plánu bylo třeba především zmocniti
lavní pevnosti, jež mu stála v cestě, totiž Olomouce.
div generála Janusa z Kladska, konal odtud na oko pří-
ku vpádu do Čech, aby Dauna oklamal, hned potom však
obrátil se s jedním sborem armádním do Opavska, s druhým
generála Keitha do Krnovska. Generál de Ville ustoupil
ıto zemí přes Bílovec k Olomouci, zanechal v městě tom

veškeru svou pěchotu, s jízdou pak v počtu 6500 mužů ustoupil k Prostějovu a později k Brodku. Oba proudy pruské z Krnovska i Opavska horskými cestami namířily na jih, Keith přes Dvory a Šternberk, král Bedřich přes Budišov a Jívovou, načež oba spojili se v počtu 70.000 mužů (5. května) před Olomoucí; král Bedřich ubytoval se v hostinci litovelském. Litovel, Uničov, Šternberk i Prostějov obsazeny pruskými posádkami, a když byla dovezena těžká děla z Nisy a Kladska, přikročeno ihned k obležení Olomouce, jehož řízení král svěřil Keithovi.

Velitelem posádky olomucké byl polní zbrojmistr baron Arnošt Dětřich Marschal z Bieberšteinu, protestant rodem z Durynska, který však již jako mladík vstoupil do služeb císařských a několikráte, zvláště v bitvě u Zárova (1745) neobyčejnou statečností se vyznamenal; jemu podřízeno bylo několik generálů, zejmena podmaršálek baron Bretton. Posádka olomucká čítala 10.000 mužů. Klášter Hradišťský byl obsazen silným oddělením Charvatů, jimž velel plukovník Mikasinovič. Jelikož již za válek slezských ukázala se veliká důležitost Olomouce, zvláště proti vpádům od severu, proměněno bylo město nákladnými pracemi, jež trvaly od r. 1745 do r. 1755 a vyžadovaly náklad 10 mil. zl., v mohutnou pevnost pohraničnou. Na první zprávu, že se nepřítel blíží, byly na rychlo vykonány ještě nejdůležitější opravy na hradbách, tyto opatřeny děly a nejbližší okolí města, zvláště na severu, bylo vodou zatopeno. Mnoho obyvatelstva, zvláště šlechta, uprchla z města, v čemž jim nebylo bráněno, velitel dokonce dal pokyn studentstvu, duchovenstvu a jeptiškám, aby se také vystěhovali; také zbytečné služebnictvo musilo býti propuštěno, a žebráci i jiný lid potulný násilím byl z města odstraněn. Z okolních vesnic bylo co nejvíce dobytka i jiných zásob potravních sehnáno, aby tak rychle nenastal nedostatek a hlad. Řezníkům bylo pod trestem smrti nařízeno porážeti dobytek pouze za dozoru vojenské komise, pro vyzvědače postavena před radnicí šibenice. „I pro mne má býti tato šibenice, zpronevěřím-li se“, řekl prý baron Marschal. Z každého domu měšťané měli po jednom dělníku vypraviti k vykopávání nutných prací hradebních. V předměstích všechny budovy, které by nepříteli mohly býti oporou nebo zamezovaly volný rozhled z města, byly zbourány. Vůbec dbal baron Marschal o všechno a osvědčil ve všech svých opatřeních tolik důmyslu, ráznosti i neunavné

orlivosti, že si získal všeobecnou lásku u měšťanův i vojínův také vážnost protivníkův.

Zatím co jízda pruská po celém okolí daleko široko dranovala a městům i menším osadám veliké kontribuce byly ukládány, rinc Mořic Dessavský a general Fouquet dorazili Kladska s těžkými děly oblehacími; král Bedřich s částí vojska nul se z hlavního tábora u Litovle na jih, zaujal postavení i návrších u Kostelce a Čelechovic, sám pak ubytoval se ve nržicích v domě rychtářově. Dne 18. května počalo se vlastní ıléhání Olomouce. Pruské vojsko oblehací utvořilo těsný kordon l Neředína na severním svahu Tabulové hory přes Novou ci, Slavonín, Nemilany a Novosady až k řece Moravě. Vrchním litelem oblehacího vojska byl maršálek Keith, jenž ubytován l ve Slavoníně a jemuž podřízeni byli generálové Fouquet, henkendorf a j. Na levém břehu Moravy byl rozložen armádní ır generála Mayera až po Šternberk, ale tak, že z východní ıny město mělo volné spojení s venkovem, odkud sedláci dého týdne dováželi do města na trh lacině potraviny i palivo. ımě toho Charváti a husaři podnikali často výpady z města a ist uloupenou nepříteli, jako pivo, sůl a jiné věci, odevzdávali teli, začež se jim dosávalo peněžité odměny. Velitel posádky nucké rozmnožil posádky ve vesnicích severně města ležících, ı v Černovíře, Lázce, Řepčíně, Pavlovicích, Hajčíně i v Hra-i, které zejmena opevněno bylo náspy, příkopy a palisadami. ský hejtman olomucký hrabě Sinzendorf vydal hasičský pro město i okolí a ustanovil 15 krajských komisařův a čtyři y městské rady k dozoru nad jeho prováděním. Vojáci ěšťané vykonávali všechny uložené práce svědomitě a neohro-, nebojíce se ani kulek nepřátelských, které již v hojné míře taly do města. V noci ze dne 26. na 27. květen generál kovič s Charvaty podnikl první větší výpad, na němž rozbořil ké hradby u Černovíra

Ale také nepřítel nelenil, a oblehací práce, k jichž obraně král Bedřich s jedním armádním sborem u Prostějova, kníže : Dessavský s druhým u Litovle a s třetím markrabí Karel nský u Uničova, prováděny byly s velkým úsilím, a pracovalo pruské vojsko, nýbrž i četný lid hanácký z okolí násilím ný. Do 28. května vystavěna byla první parallela od hory lové přes Povel k Novosadům a na ní zřízena oblehací

batterie. Bylo to na oné straně města, kde kraj nemohl býti vodou zaplaven a kromě toho vyvýšená poloha Tabulové hory poskytovala volný přehled přes největší část městských opevnění. Ale velikou chybou této parallely byla přílišná její vzdálenost, pro kterou děla nemohla dostřelovati. Kromě toho měli obležení tu výhodu, že mohli z rozličných míst městských hradeb, kde byla jejich děla umístěna, stříleti na batterie nepřátelské, jež byly velmi stěsnány a tedy dobrým terčem pro ony. Proto také dělostřelba, zahájená proti městu 1. června, neměla očekávaného účinku; lépe se Prusům osvědčila batterie zřízená u Povele, odkudž střelba zasahovala již do města a několik lidí jí bylo usmrceno a poraněno. V několika dnech postavena byla druhá parallela, ale ač již o polovici blíže k hradbám městským, zase v poloze pochybené, tak že král Bedřich, který 9. června přibyl do tábora oblehajících, vzkázal inženýrům pruským, že místo měšťanských korun dá jim pořídíti oslovské čepice. Šťastnými výpady majora Tilliera (v noci 4./5. června) a generála Dražkoviče (12./13. června) byla značná část těchto nákladných prací zničena, oblehatelé z batterií zahnáni, děl mnoho zatlučeno a veliký počet Prusů pobit neb do zajetí odvlečen. Šťastně hozenou pumou olomuckého dělostřelce Jiřího Dvořáka bylo zapáleno pruské skladiště granátů, jichž na tři sta a kromě toho dvanácte děl bylo zničeno. Kdežto v městě byla hojnost zásob potravních, v pruském táboře byl nedostatek den ze dne citelnější, tak že již počátkem června byla tam měřice žita za 12 tolarů, pšenice za 16 tol., bochník chleba 18—20 kr., mladé kuře za zlatku a vejce za 7 kr., kdežto v Olomouci až do konce byl bochník chleba za 9 kr., 4 vejce za 3 kr. a libra masa 5—6 kr.*) Město trpělo sice značně nepřátelskou střelbou, ale měšťané nepozbývali odvahy, zvláště když přicházely den ze dne bezpečnější zprávy o blížícím se vojsku císařském, jež mělo za účel Olomouc vybaviti z obležení.

---

*) Naproti tomu byly normální ceny potravin, jak je udává brněnský Intelligenz-Blatt z r. 1755: za kuře 40—45 kr., za libru uzeného masa vepřového 6—8 kr., srnčího z kýty neb ze hřbetu 6—7 kr., za zajíce 15—24 kr., za za uzenku 1 kr., pár koroptví 20—24., za divokou kachnu 9—12 kr., za 30 lotů bílého chleba 1 kr., za housku 12 lotů těžkou 1 kr. atd. Srv. Schram, Ein Buch für jeden Brünner, str. 123. — Trautenberger, Chronik der Stadt Brünn, IV., 98.

Tento úkol císařovna Marie Terezie svěřila hraběti Daunovi, rchnímu veliteli armády císařské, jež rozložena byla u Litomyšle. ístem ze dne 15. května nařídila mu, aby se pokusil — ovšem náležitou opatrností — o vybavení sklíčeného města, byť i třeba ylo svésti bitvu s králem pruským. Rakouský maršálek dal se ·dy s veškerou svou moci brannou na pochod od Litomyšle Jevíčku, kde zaujal bezpečné postavení a kde od obou armád- ch sborů pruských, jak u Kostelce tak u Litovle, byl již jen ı několik pochodů vzdálen. Odtud prováděl vytrvale svůj záměr, líčiti Prusy co možná se všech stran, brániti jim v loupežení olních krajin a odnímati jim lehkou jízdou potravní i jiné soby. Generál Laudon, který se svými pluky pronikl až ke ınici, přehledl odtud bystře postavení Prusů, stálými nájezdy sobil jim citelné škody a dosáhl i dorozumnění s císařským ıerálem de Villem, který dosud s jízdou stál u Brodku. zi Náměští a Čechami svedeny byly první boje (20. května); l Bedřich pokusil se silnou dělostřelbou vytisknouti Laudona eho postavení, ale marně. Zatím co generál hrabě St. Ignon 'řerova podnikl šťastné boje s Prusy u Holic a Bystřice ıejbližším okolí olomuckém, hrabě Daun provedl mistrný hod s veškerou svou armádou z Jevíčka postrannými horskými ami a skalnatými slujemi směrem na jih k silnici, která vede rna přes Vyškov do Prostějova. Tam po dvoudenním namaém pochodě doraziv, přibral k sobě pluky de Ville-ovy a al hlavní ležení mezi Brodkem a Ivanovicemi, sám maje) své na zámku ivanovickém. Odtud vypravil generála Bülowa 00 mužů do Olomouce, kam Bülow také 22. června od Prusů ozorován dorazil a tím posádku značně sesílil.

Kruh vojska císařského vždy těsněji stahoval se kolem tábora kého, neunavní velitelé lehké jízdy, zvláště Laudon, Janus a pod- ovník hr. Lanjus v čele hraničářského pluku petrovaradínského ili všelikému dovozu potravin i střeliva, čímž nastával čím dále itelnější nedostatek mezi Prusy, a král Bedřich, který převzal lovici června sám řízení blokády olomucké, den ze dne bně očekával dovoz zásob všeho druhu ze Slezska, jejž měl generál Ziethen. Zatím hleděl se zdvojeným úsilím dokon- blehací práce proti Olomouci. Dne 18. června dobyli Pru- opět Holice a Bystřice, odkudž St. Ignon couvl do Přerova, ı byla Olomouc těsněji sevřena se strany východní. Dne

26. června byla již třetí parallela dokončena, kterou se nepřítel přiblížil již na 100 metrů k hradbám pevnostním. Z této blízkosti účinek dělostřelby pruské byl hrozný: veliká část hradeb městských v těchto stranách, od brány Kateřinské až po Terezinskou, obrácena byla v ssutiny, 54 děl hradebních bylo zničeno a baron Marschal chystal se stavbou barrikad a opevňováním domů k poslednímu zoufalému boji, kdyby Prusové vnikli do města. Téhož dne část vojska pruského obsadila na severu Olomouce Dolany, Tovel, Samotišky, Sv. Kopeček a Drožďín, jednak aby dovršila sevření města, jednak aby si udržela spojení se Slezskem, odkudž se očekávala doprava zásob. Na konci června bylo město téměř úplně od Prusův obklíčeno, takže již jen z krajiny kolem Hradiska a Černovíra přicházeli lidé lesními stezkami s potravinami. Ostatně dovoz na trhy úplně přestal, a ceny potravin v městě značně stoupaly. Pád Olomouce byl zpečetěn, nepřijde-li pomoc z venčí v několika dnech.

Pomoc ta přišla zavčas ještě důmyslným řízením Daunovým a svorným spolupůsobením jeho podřízených generálů. Dne 22. června generál baron Bukov, který se svým jezdectvem stál v Konici, dostal zprávu ze slezského pomezního městečka Vídnavy prostřednictvím dvou občanů, jirchářе Maxa z Berouna a jakéhosi Hiemera, že z rána 21. června vypraven byl z Nisy ohromný transport 5000 vozů do tábora pruského u Olomouce. Na vozích těch byl prach i náboj, pumy a koule, mouka, oves, pivo, kořalka, tabák, máslo, zkrátka vše, čeho vojsko pruské potřebovalo, vedle značné sumy hotových peněz, určených k výplatě vojska. Transport doprovázen byl asi 8000 m., kteří sehnáni byli z Nisy, Kladska a jiných blízkých měst. Poněvadž, jak zpravodajové doložili, byli to vesměs mladí lidé ve Slezsku rození, bylo prý jejich nejvroucnějším přáním, aby byli od Rakušanů přepadeni, rozehnáni neb i do zajetí odvedeni. Generál Bukov ještě téže noci vypravil rychlého posla k maršálkovi Daunovi, žádaje, aby byl zmocněn ku přepadnutí tohoto transportu. Daun ovšem ihned dal své svolení a svěřil provedení úkolu toho dvěma osvědčeným generálům. Baron Žižkovič vypraven byv z hlavního tábora Daunova táhl do Přerova, přibral tam pluky generála Ignona a odtud směrem na Podštát táhl do hor. Zároveň generál Laudon s četnou pěchotou, granátníky, s jedním plukem dragounův, jedním husarským a s 1500 Charváty vytrhl z Konice

a z rána 27. černa dorazil do Šternberka. Tam mu podplukovník Lanjus oznámil, že první vozy transportu pruského vedením plukovníka Mosela stihly již do Budišova a že mají namířeno na Jivovou, kamž jim má přijíti vstříc markrabí Karel v Dolanech stojící se 4000 m. Laudon vida, že nesmí ani minutu promeškati, zrychlenými pochody spěchal do Dolních Guntramovic, kamž dorazil již příštího dne (28. června), obsadil všechny svahy mezi Budišovem a Starou Libovou, kudy transport měl se ubírati, vojskem pěším; Charváty a Uhry uschoval do souedních křovin a jízdu rozložil v rovině. Poněvadž o Žižkovičovi, který měl zároveň do těchto končin dospěti, nebylo dosud ani zprávy, musil Laudon sám odvážiti se útoku na vojenský průvod pruský, byl však od Mosela odražen se ztrátou 560 m. a jednoho děla a ustoupil do Berouna. Zatím téhož dne odpoledne dorazil generál Zieten, vypravený sem od krále Bedřicha, s 3000 m. o Domášova, odkudž rychlými pochody ke Guntramovicím dosáhl spojení s Moselem. Avšak pruský transport octl se náhledem útoku Laudonova, třebas odraženého, ve velkém nepořádku. Mnoho sedláků, jejichž koně byli do vozů zapřaženi, zuteklo se při prvních výstřelích, vzavše koně s sebou, jiní spěchali zpět k Opavě i bylo třeba veškeré energie Zietenovy, aby spletené klubko vozův opět uvedl do pořádku, k čemuž potřebí bylo celého dne. Teprve 30. června hnul se transport přes 7 km dlouhý z Guntramovic, které od Prusů barbarským způsobem byly spáleny.

Zatím Žižkovič z Podštátu stihl až do Olštátu nedaleko Opavy a dociliv písemného spojení s Laudonem, dorozuměl se s ním o nový společný útok na Prusy, který se měl státi mezi Jivovou Veskou a Domášovem. Tam také na návrších v lesích Žižkovič zaujal postavení a když první vozy transportu, jehož čele kráčel Zieten se svými pluky, objevily se v úvoze od Domášovem, namířil na ně svá děla a prudkou střelbou uvedl je ve zmatek. Zatím co generál Zieten v čele průvodu hle zřizoval vozovou hradbu, Žižkovič vrhnuv se se svou lou do prostřed vozů, roztrhl řadu jejich i s vojenským průem na dvě části: přední z nich hleděli se spojiti s Zietenem, ní obrátili se na útěk k Opavě, při čemž celý prapor granátů pruských upadl v zajetí Žižkovičovo. Mnohem nesnadnější úl měl však Laudon, který současně s Žižkovičem na bojiště

se dostavil a svedl tuhý boj s Zietenem, v němž dobyl konečně hradby vozové. Zieten zachránil jen asi 200 vozů, kde byly většinou hotové peníze, ostatní bylo od císařských jednak ukořistěno, jednak — a to z největší části — zničeno nejen od vojínů rakouských, nýbrž i pruských, jen aby zásoby nedostaly se do rukou nepřátelských. Krom toho ztráta Prusů páčila se na 2500 m. mrtvých a raněných a 1650 m. bylo zajato, kdežto Laudon i Žižkovič ztratili dohromady asi 1000 m.

Skoro současně s tímto zdařilým zničením zásob, bez kterých další setrvání Prusův u Olomouce stalo se nemožným, maršálek Daun vytrvale a obezřele prováděl svůj záměr, aby nepřítele uvedl v tíseň co největší. Dne 27. června hnul se s vojskem svým z dosavadního ležení u Ivanovic směrem severovýchodním, tak že pravé křídlo jeho zasáhlo až ke Klenovicům, odkudž hleděl nepřátelskou armádu vytisknouti z příznivého postavení kolem Prostějova a tím zmařiti obležení Olomouce. Avšak záměr ten se nezdařil, ježto král Bedřich opatrně tábor svůj na všech stranách dobře opevnil. Proto Daun náhle změnil svůj plán a přepraviv se přes řeku Moravu, namáhavými pochody zaměřil ke Kokorům a Krčmanům a 1. července večer zaujal na návrších u Vel. Týnce a Čechovic, sotva 4 km od hradeb olomuckých, velmi výhodné postavení. Tímto mistrným obratem král Bedřich octl se sám v nebezpečí býti sklíčen vojskem nepřátelským a proto rychle se rozhodl upustiti od dalšího obležení Olomouce. Dav ještě ze všech svých děl vychrliti na město zbylou zásobu koulí, pum a granátův, odtáhl (v noci z 1. na 2. července) s veškerým vojskem svým jedinou silnicí, která mu zůstala volnou, když Laudon zavřel mu cestu do Slezska, k Litovli a odtud dvěma proudy přes Mor. Třebovou a Svitavy, které byly nelidským způsobem vydrancovány, do Čech. Pronásledován neustále lehkou jízdou generála Bukova i Laudona, kteří mu způsobili nové ztráty, stihl konečně 5. července do Litomyšle.

Časně z rána 2. července generál Dražkovič první zpozoroval, že Prusové upustili od obležení Olomouce a rychlým poslem dal o tom zprávu do Vídně, kdež císařovna s veškerým dvorem i obyvatelstvem po několikaměsíčním úzkostlivém napjetí z celého srdce zaplesala nad tímto šťastným výsledkem. A tato radost byla úplně oprávněna, neboť král Bedřich ztrávil mnoho drahého času marným obléháním, ztratil mnoho vojska, zejmena

coro veškeru jízdu i se slezským vozatajstvem, zbavil slezské evnosti posádek, děl i střeliva. Po těchto ztrátách nebylo mu ožno tak brzo se zotaviti, zvláště když hrozily mu nové vpády usův od východu a Francouzův od západu. Bylo to také napoedy, co král pruský vpadl jako útočník do zemí dědičných, zejmena Morava od té doby neviděla tohoto nepřítele se zbraní rukou na své půdě, neboť po celý ostatní čas této války bylo u obmeziti se na obranu vlastních svých zemí a rok co rok dy těsněji stahoval se kruh nepřátel kolem něho.

Vzácná neohroženost a vytrvalost císařských generálův olomuckého velitele, jeho posádky a všeho měšťanstva zachráy tenkráte nejen Moravu, nýbrž i veškeru říši od pohromy, iž následky pro budoucnost nelze ani odhadnouti. Císařovna rie Terezie ukázala také všem náležitou vděčnost. Daunovi ěkovala vlastnoručním listem, baronovi Marschallovi, který celý čas obležení byl skvělým vzorem statečnosti, udělila lnost polního maršálka a povýšila jej do stavu hraběcího, lmaršálek Bretton jmenován byl velitelem pevnosti olomucké, erálové Laudon a Draškovič povýšeni za podmaršálky. Také šťanstvo olomucké bylo odměněno za svou věrnost a staost: císařovna zvláštním privilegiem dovolila, aby městský k byl ozdoben iniciálkami jména císařských veličenstev M T = František, Marie Terezie) a zlatým řetězem. Kromě) uděleno městu právo, konati každoročně 2. července na átku této události pro všechny potomní časy okázalou ťskou slavnost, při níž měšťanstvo má právo jíti s korouhví, nými odznaky vojenskými a s hudbou. Četní měšťané, zejmena 'ský sudí Zimmerle, starosta Langkammer, primator Satori, ský sudí Loucký, členové rady městské povýšeni do stavu ítického, nebo poděleni zlatými medaillemi. Za utrpěné škody o dostalo ze státní pokladny 24.328 zl., čímž ovšem ztráty otlivců jen z nepatrné části byly nahrazeny.

Maršálek Daun přibyl 3. července do Olomouce, kde lédl škody způsobené 36denním obležením a přítomen byl ostním službám božím. Hned potom maje na mysli pronávání nepřítele, dal se s vojskem na pochod k Jevíčku Poličce, kam dorazil 9. července. Zatím pruský král hnul Litomyšle na sever směrem ke Králové Hradci; tam šel jej generál Bukov, obsadiv město, zatím co generálové

Žižkovič a Laudon přepadli přední šiky pruské u Holic (11. července); byvše odraženi, opětovali příštího dne ve spojení s generálem St. Ignonem svůj útok, způsobili Prusům značné ztráty, rozprášivše zejmena jejich jízdu. Ale poněvadž Daun s hlavní armádou příliš pomalu postupoval, tito tři generálové nedovedli zabrániti dalšímu postupu pruského vojska, které hrozně pustošíc celý okolní kraj obsadilo Hradec Králové, odkud Bukov uchýlil se na západ do Chlumce, aby kryl cestu do Prahy. Tato obava však byla zbytečna, neboť všechna pozornost Bedřichova byla obrácena k tomu cíli, aby mu nebyla zaskočena cesta do Slezska, ježto odtud bylo třeba vypraviti se proti Rusům, kteří vpadli do východních končin jeho říše. Proto také již 25. července král pruský se vším vojskem i se zavazadly opustil Králové Hradec a ač stále obletován lehkou jízdou císařskou, mistrným vedením dovedl všelikým ztrátám zabrániti. Daun následoval ho i na tomto pochodě do Slezska, ale oba velitelé úzkostlivě vyhýbali se rozhodné bitvě, vědouce, že by porážka měla pro každého zhoubné následky. Král dorazil přes Broumov a Friedland do Landshuta (9. srpna). Odtud již po dvou dnech nastoupil kvapný pochod proti Rusům, kteří vedením generála Fermora zabravše Východní Prusy, vtrhli do Braniborska a oblehli město Kostřín nad Odrou. Bedřich porazil Rusy ve vražedné bitvě u Zorndorfa (25. října), nemohl však svého vítězství využitkovati, nýbrž spěchal do Saska, kam zatím vtrhl z Horní Lužice Daun a od západu pomocné vojsko říšské, jež obsadilo Perno. Daun zvítězil sice nad Bedřichem v bitvě u Hochkircha (14. října), kde padli princ Brunšvický a generál Keith, známý z obležení olomuckého; kníže Mořic Anhaltský byl těžce raněn. Ale přes toto vítězství císařský vojevůdce nedovedl ani Sasko ani Slezsko vybaviti z moci krále pruského, a koncem r. 1758 ustoupil zase do Čech. Také Francouzi toho roku nedomohli se na západním bojišti trvalých úspěchů. Nicméně Východní Prusy zůstaly v moci ruské a král Bedřich tušil, že mu příštím rokem nastane ještě tužší zápas o vlastní země.

Roku 1759 Francouzové poraženi byli u Mindena nad Vezerou od Ferdinanda Brunšvického (1. srpna). Šťastnějšími byli spojenci na východě. Ruské vojsko vedeno Soltykovem dalo se znovu na pochod ke Kostřínu, aby se tam spojilo s Daunem, který se blížil z Horní Lužice. Daunovi vstříc vytrhl král Bedřich,

roti Rusům pak vypravil generála Wedella, který však od nich yl poražen (23. července) u Züllichova se ztrátou 8000 mužů, Rusové obsadivše Frankfurt n. O. spojili se s oddílem rakouského vojska, jemuž velel podmaršálek Laudon. Nyní teprve ɔrátil se král Bedřich proti této spojené armádě a utkal se s ní krvavém boji u Kunersdorfa nedaleko Frankfurta (12. srpna), le Rusové byli již ze svého pevného postavení vytištěni, ale asným zakročením Laudonovým připravena byla pruskému jsku zhoubná porážka. Bedřich sám byl přesvědčen, že udeřila slední hodina jeho dosavadní moci a slávě. Laudon doléhal Soltykova, aby důrazným pronásledováním poražených Prusů vršili své vítězství, ale Soltykov odvětil suše: „Nemám rozkazu, ych krále pruského zničil.“ Věděl ť dobře, že v Petrohradě věci chvíle mohou vzíti náhlý obrat: carevna Alžběta byla těžce mocna, následník trůnu Petr byl přítelem Bedřichovým. Za to un spojiv se s říšským vojskem dobyl Drážďan (5. září) a když l vypravil proti němu oddíl vojska vedením generála Fincka, tento u Maxena od císařského velitele tak sklíčen, že musil ɔitulovati s 15.000 m. a 71 děly (21. listopadu). Tak zůstala ɔoň část Saska v rukou císařských.

R. 1760 král Bedřich jen s krajním napjetím své obmezené yssáté říše sebral nové vojsko, které však již nemělo oné tnosti a výcviku jako dříve, ježto jádro mužstva zůstalo na istích nebo v nepřátelském zajetí a také důstojnictva byl lný nedostatek. Bedřich pokusil se především o znovudobytí žďan (7. července 1760) prudkou dělostřelbou, která vandalmi účinky připomíná obléhání Prahy z r. 1757; příchodem inovým nucen byl však od tohoto pokusu upustiti a odtáhl Slezska, kde zatím Laudon porazil a zajal Fouqueta*) Landshuta (23. června), dobyl Kladska s bohatými zásoni a oblehl Vratislav. Daun následoval krále do Slezska ɔstavil se spolu s Laudonem proti němu u Lehnice (15. srpna). don odvážil se tam útoku na přesilu pruskou, ale nedostav ani od na ani od ruského velitele Soltykova, který z Poznaňska schválně uhavými pochody blížil se Slezsku, vydatné pomoci, byl se tou 10.000 m. odražen. Zatím však co Daun zaujal nedobytnou

*) Generál Fouquet, který v této bitvě byl těžce raněn, byl potom v zajetí den do Brna a tam vykázán mu 9. července byt v domě Sedlického dnické ulici. Srv. Notizenbl. 1876, str. 8.

pole u Landshuta a král marně se snažil jej odtud vylákat. císařský generál Lacy podnikl ze Saska s 15.000 m. pochod na Berlín v dorozumění s ruskými generály Totlebenem a Černičevem, kteří taktéž přirazili od východu s 20.000 m. Město po statném odporu generála Seydlitze muselo se vzdáti (9. října) a uložena mu válečná kontribuce $1^1/_2$ mil. tolarů; královská pokladna a zásoby arsenálu byly zabaveny, továrna na pušky v Postupimi zničena. Poněvadž také Sasko ohroženo bylo ruským vojskem, jemuž za stálých rad generála Hadika velel opatrný falckrabí Bedřich Zweibrückenský, král Bedřich nucen byl Slezsko opustiti a táhl k vybavení Berlína; na zprávu o tom jak Lacy tak Totleben nastoupili ovšem ihned zpátečný pochod. Odchodu králova ze Slezska užil ihned Daun: zanechav Laudona v zemi, vtrhl do Saska, spojil se s Lacym a zabrav největší část země, položil se táborem u Torgavy. Bedřichovi II. záleželo především na uhájení Saska a proto zatisknuv falckrabí Bedřicha na západ, udeřil u Torgavy (3. listopadu) na Dauna; vražedný boj trval dlouho do noci, vojsko pruské bylo již na ústupu, na konec však Zieten smělým útokem v bok rakouského vojska podniknutým donutil Dauna, který sám byl raněn, ustoupiti na pravý břeh labský, odkudž zaujal potom zimní leženi v okolí Drážďan, kdežto král Bedřich položil se u Lipska. Přese všechno úsilí Bedřichovo, jenž podporován byl váhavostí ruských vůdců, část Saska s hlavním městem zůstala v moci Daunově, část Slezska pak s důležitou pevností Kladskem v rukou Laudonových. Tento úspěch byl dovršen r. 1761, když Laudon mocným útokem (1. října) dobyl Svídnice, začež byl od císařovny vyznamenán velkokřížem řádu Tereziánského, kdežto Rusové vedením Rumjancova zmocnili se pomořanského Kolobřehu.

Objem krajin, jichž Bedřich s napjetím všech sil hájil, vždy více se zmenšoval, jeho stav byl tak zoufalý, že vyjednával již i s portou tureckou a tatarským chánem na Krymě o spolek. V Anglii za vlády nového krále Jiřího III. svržen byl ministr Vilém Pitt, horlivý zastance Bedřichův, a tomuto zastaveno další vyplácení peněžité podpory. Přese všechnu hrdinskou mysl a vytrvalost nebyl by král pruský ušel záhubě, ježto nechtěl jakéhokoliv pokoření přežíti, kdyby se nebyl stal v Rusku obrat pro něj neobyčejně příznivý. Od delší doby churavící císařovna Alžběta zemřela počátkem r. 1762 (5. ledna) a tím nejen že Bedřich zbaven byl

ozhořčené nepřítelkyně, nýbrž v nástupci a synovci jejím Petru III. iskal nadšeného ctitele a rozhodného stoupence. Nastala konečně oba, kterou generálové ruští dávno očekávali a z té příčiny ıké nerozvinovali činnost ve válce tou měrou, jak by si rakouští ›ojenci byli přáli: ruská vojska z Pomořan i z Východních Prus yla ihned odvolána, s králem pruským učiněn mír, ku kterému ‘istoupilo i Švédsko, na základě stavu zemí před válkou a na ›nec car Petr uzavřel i spolek branný s Pruskem. Tento spolek ‘l ovšem ihned zrušen, když Petr III. byl zavražděn (9. čer- ‹nce) a vlády se ujala manželka jeho Kateřina II., na jejíž zkaz měl armádní sbor generála Černičeva, spojený s vojskem uským, ihned odtáhnouti domů. Avšak král Bedřich podplativ ‹rničeva pohnul jej, že smrt Petrovu vojsku ruskému zatajil, o užil jeho pomoci k vítězství nad Daunem u Burkersdorfa l. července 1762), jímž rakouské vojsko donuceno k ústupu Čech, Lehnice obležena od Prusův a po statečném odporu inucena se vzdáti (9. října). Tím se octlo téměř celé Slezsko ›vu v moci Bedřichově, a zatím bratr jeho princ Jindřich porazil). října) vůdce říšského vojska prince Stolberga u Freiberka, ve než mohl rakouský generál Hadik tomuto přispěti ku pomoci. roveň také Ferdinand Brunšvický porazil několikráte francouzské ıerály D'Estréesa a Soubisa a zatiskl je na levý břeh Rýna.

Anglie, která skvělými vítězstvími na moři i v severní ıerice dosáhla svého cíle, byla z válčících mocností první, rá bez ohledu na spojence svého Bedřicha podala ruku ke ru. Když byl mezi Anglií s jedné a Francií i Španělskem ruhé strany učiněn mír v Paříži (10. února 1763), tu také hodní válčící mocnosti dospěly k přesvědčení, že další válčení ıá úspěchu pro žádnou stranu. I sešli se plnomocníci Rakouska, ska i Saska na zámku Hubertsburském nedaleko Lipska am smluven mír (15. února 1763), jímž Rakousko zavázalo ‘yklidit Kladsko, král Bedřich zase vrátiti Sasko původnímu teli, tak že celkem obnoven byl stav věcí, jak byl před ou; Bedřich II. kromě toho slíbil o příští volbě císařské hlas svůj arcivévodovi Josefovi, staršímu synu císaře Fran- ı a Marie Terezie.

Moravě přinesla válka sedmiletá velké ztráty a pohromy. ıť vedle Čech a Slezska vpády nepřátelskými krutě navštívena, n co ostatní země dědičné požívaly nerušeného pokoje,

a zvláště na severu byly kraje moravské r. 1758 vojskem pruským nemilosrdně zpustošeny, města i vesnice ochuzeny nemírným ukládáním válečných kontribucí a dílem i vypáleny. V Uničově na př., kde posádka pruská pobyla od 3. května do 17. června, za ten čas počet obyvatelstva, jehož se r. 1754 napočetlo 1856, klesl o 200 lidí a teprve r. 1763 dosáhl původní výšky.*) Stejným způsobem trpěla i jiná města jako Litovel, Svitavy, Prostějov a j. Tato zbědovanost vyžadovala zajisté delšího času k zotavení, ale tohoto nebylo Moravě dopřáno po celý čas války. Neboť třebas země od r. 1758 nebyla nepřítelem navštívena, přece rozryté finance státní natolik že nedovolovaly poskytnouti ožebračenému lidu nějaké peněžité náhrady, nýbrž ohromné náklady na další vedení války vyžadovaly od veškerého obyvatelstva další oběti, jež stavové, ač s těžkým srdcem a stále poukazujíce na neblahý stav země, přece jen povolovali. Vedle prodloužení decennálního recessu vybírána byla ještě mimořádná daň válečná, tak že roční dávky zemské daleko přesahovaly ročních 2 mil. zl. a posledního roku války (1763) poplatek z jednoho lánu vzrostl již na 70 zl. A ani po válce nebylo velké naděje na zmírnění těchto břemen, ježto bylo třeba přispívati na uhrazení zvětšeného dluhu státního. Neúroda několika let potomních zvláště r. 1771 a 1772 dovršila bídu lidu a způsobila i hlad a nakažlivé nemoci a jen těmito okolnostmi se vysvětluje, že pěstování a požívání brambor**), jež dosud byly v oškliwosti lidu, dosáhlo od té doby všeobecného rozšíření.

*) Engl, Gesch. v. Mähr. Neustadt, str. 156.

**) Brambory, jichž původ dlužno hledati buď v Peruvsku nebo v Mexiku, byly z Ameriky dovezeny do Evropy od Španělův a od Angličanů (Frant. Draka), a z počátku pěstovány jako zvláštnost v zahradách. Jinak po celé XVII. století pěstování této plodiny nenabývalo nikde valných rozměrů, ježto lid zvyklý na jinou ztravu požívání jich si oškliwil a nanejvýš je dával dobytku za krmivo. V zemích ruských král Bedřich II. zavdal již v prvních letech války sedmileté podnět k většímu rozšíření zemčat, když tam r. 1754 a 1755 následkem neúrody vypukl hlad. Z Braniborska rozšířily se do Slezska a odtud pod názvem „branibory" čili „brambory" do Čech a na Moravu. První poučení o bramborech, zejména o jejich obdělávání i přípravě k jídlu, obsahuje brněnský týdeník „Intelligenz-Zettel" z r. 1759 (uveřejněno v Notizenbl. r. 1876, str. 3). Ale teprve hlad a epidemie r. 1771 a 1772 donutily napřed horský lid a potom i obyvatele úrodnějších krajin, že počali brambory pravidelně pěstovati. Nový návod k tomu podalo moravské gubernium 22. dubna 1771. (D'Elvert, Schriften VIII., str. 52, XVIII., str. 51, XX., 19 a násl.).

V. Spoluvladaření císaře Josefa II. (1765—1780). Další činnost opravná. Poměry poddanské a nepokoje selské (1775—1776).

Brzy po uzavření míru hubertsburského zemřel císař Franišek I. (18. srpna 1765). Neměl sice nikdy vynikajícího účatenství ve správě zemí dědičných, ale často býval platným ádcem své choti, zvláště ve věcech finančních. Nástupcem jeho císařské hodnosti stal se nejstarší syn Josef II., který již roku ředešlého byl ve Frankfurtě hlasy všech devíti kurfirstů za mského krále zvolen (27. března) a korunován (3. dubna 1764). ıalší pohroma stihla Marii Terezii smrtí dvou vynikajících rádců, raběte Haugwitze (11. září 1765) a hraběte Dauna (5. února 766), který stav se po válce předsedou dvorské rady vojenské odal panovnici zevrubnou osnovu k opravám v tomto oboru, ž provésti však mu již nebylo dopřáno. Císař Josef, který hned) smrti otce svého od Marie Terezie jmenován byl jejím spoluadařem, vzdělán byl horlivým čtením novějších filosofův a spiıvatelův anglických a francouzských, a proto také s leckterým ›savadním zařízením ve správě státní nesouhlasil a přál si také ovésti ve všech jejích odvětvích pronikavé opravy. Avšak jeho ıvrhy, které příliš daleko odbočovaly od dosavadních zakořelých forem i názorů, nedošly schválení císařovny Marie Terezie, také kníže Kounic, třebas rád viděl horlivou snahu Josefovu, ece nepokládal za vhodné doporučiti praktické provádění všech ıo novot. To také byla hlavní příčina, že Marie Terezie po ý ostatní čas svého panování pečlivě vymezila synu a spoluıdaři svému obor působnosti, a i v oněch odvětvích veřejné ávy, kde ponechala mu volnější ruku, jako byla správa císařého dvora, věcí finančních a vojenských, vyhradila si pokaždé ıečné rozhodnutí. Císař Josef, který lnul k matce své láskou avdě synovskou, vůli její ochotně ve všem se podřizoval. To ık mu nebránilo, aby svým úkolům vladařským nevěnoval se eškerou horlivostí. Mnohá blahodárná zařízení pocházejí z těchto ních dob jeho vladařství, zejmena rozsáhlé úspory při dvoře, rými dosavadní velká vydání značně obmezil Srdce lidu získal ım, že spálil dlužní úpisy znějící na 22 milionů zlatých, které řivý otec jeho rozličným zemím dědičným zapůjčil; neklamnou mkou jeho čistě demokratického smýšlení bylo, že rozsáhlý ecký revír domu císařského, jenž se skládal z lesův a lučin amého předměstí vídeňského, nazvaný Praterem, dosud jen

dvorské šlechtě přístupný, otevřel veškerému obyvatelstvu. Něčeho podobného dostalo se později také obyvatelstvu brněnskému. Velká zahrada, rozložená při Nové ulici, jež náležela jezuitům, a po zrušení jejich řádu připadla fondu studijnímu, byla pod názvem „Lužánek" (Augarten) od císaře Josefa II. r. 1786 odevzdána širšímu obecenstvu k zotavení.*)

Neobyčejný důmysl ve věcech finančních císař Josef osvědčil také tím, že obratným vyjednáváním majitele státních obligací pohnul ke snížení úroku ze šesti neb pěti na čtyři procenta. Poněvadž státní dluh již tehda dosahoval výše 300 mil. zl., docíleno bylo touto operací při placení úroků roční úspory 870.000 zl. Ale všeobecnému přání obyvatelstva, aby nesnesitelné daně po ukončení války sedmileté byly sníženy, nemohlo se vyhověti, jednak z té příčiny, že stavy uherské nebylo lze pohnouti leda k nepatrnému zvýšení povinností berních, jednak také proto, že nebylo radno ani v čas míru snížiti stav armády s ustanoveného počtu 150.000 m. Také mnohé opravy vojenské vyžadovaly velkého nákladu. Původcem jejich byl hrabě Lacy, který po smrti Daunově jmenován byl presidentem dvorské rady vojenské, kdežto Laudon stal se generálním inspektorem pěchoty. Lacy zrušil dosavadní úřad generálního vojenského komisařství, za to věnoval pozornost generálnímu štábu, který tehda vypracoval spolehlivé mapy Čech, Moravy a Slezska k účelům vojenským. Velká péče obrácena ku zdokonalení pevností na severu Čech a Moravy, a zvláště v Olomouci pokračováno v pracích opevňovacích, jež počaty byly již před válkou sedmiletou. Že opatření ta směřovala proti Prusku, netřeba šíře dovozovati. Čistě vojenské účely to byly také, za kterými císař Josef r. 1766 podnikl svou první cestu do Čech a na Moravu. Prohlédnuv si především nově zřízené bašty kolem Hradce Králové, navštívil dělostřelecký tábor u Týna nad Vltavou a po čtyři dny s velkým zájmem sledoval dělostřelecká cvičení, jež řídil veliký reformátor rakouské artillerie kníže Václav z Lichtenštejna. Pak odebral se do Saska, aby si prohlédl Perno, Torgavu, Budišín, Hochkirch, Freiberk a jiná proslulá bojiště z dob války sedmileté. Na zpáteční cestě navštívil také osadu českomoravských Bratří v Ochranově, kde

*) O Lužánkách srv. Notizenblatt, r. 1871, str. 85, 86. — Schram, Ein Buch für jeden Brünner, I., str. 148.

si prohlédl školy, společenské závody, dílny a kostel a velmi podrobně se vyptával na církevní zřízení Bratří. Potom přes Liberec, Jablonec, Hradec Králové a Žamberk zajel po pomezí slezském až k průsmyku jablunkovskému, odtud pak odebral se do Olomouce a dne 16. července zavítal do Brna. Byla to první jeho návštěva hlavního města moravského, i dal si ukázati všechny hradby městské, t. zv. švédskou baštu před Veselou branou a komory uvězněných na Špilberku. Státní kancléř kníže Kounic doprovázel jej všude a na ten čas ubytoval se ve svém domě na Velkém náměstí. Hrozná vězení špilberská již tehda učinila na císaře mocný dojem a 22. srpna t. r. vydán byl guberniální dekret, že vrchnosti nemají své zpurné nebo chybující poddané odevzdávati k nucené práci na Špilberk, nýbrž že je mají doma potrestati. Brno těšilo se tehda již také jinému důkazu přízně císaře Josefa: na jeho podnět založila tam vláda v letech 1764—1766 velkým nákladem první továrnu na jemné sukno na Nové ulici (později Šmálkou nazvaná), která pak odevzdána byla soukromým podnikatelům za podmínek velmi příznivých, neboť heslem tehdejší doby bylo, že za povznesením průmyslu má zeměpán továrny zřizovati a je pak soukromým lidem přenechávati. Touže dobou vznikla v témže městě na Cejlu továrna na tabák, na ulici Švábské (nyní Údolní) továrna na plyš.

Ještě toho roku císař Josef podruhé navštívil Moravu, aby byl přítomen velkým válečným cvičením, která se měla konati na způsob boje mezi armádním sborem moravským, jemuž velel Laudon, a českým, kde za přispění hraběte de Wieda císař sám převzal vrchní řízení. K těmto manevrům ze všech cizích důstojníků pouze francouzští byli připuštěni na důkaz přátelského poměru mezi oběma říšemi. Dne 4. září 1766 císař přibyl do Olomouce, jsa očekáván hrabětem Lacym a všemi generály pluků na Moravě ležících. Tam pobyl tři dny a byl přítomen všem cvičením armádního sboru moravského. Potom (7. září) odebral se do Něm. Brodu, kde podobná cvičení opakovala se u sboru českého, a pak teprve došlo k společným manevrům, totiž ku konečnému zápasu obou sborů. Zkušenosti, kterých tu císař Josef nabyl, upevnily v něm přesvědčení, že jest třeba vojsko rozmnožiti, k čemuž však ani Marie Terezie ani Kounic vzhledem k neblahému stavu financí státních nemohli svoliti.

Císař Josef II. byl dvakráte ženat. První manželka jeho Isabella Parmská zemřela 27. listopadu 1763; roku potomního pojal za choť princeznu Josefinu Bavorskou, ale i tato zemřela již po třech letech (28. května 1767). Od té doby císař Josef již v žádný sňatek nevešel a poněvadž obojí jeho manželství zůstalo bez potomstva, prohlásil Františka, prvorozeného prince svého mladšího bratra Leopolda, za následníka trůnu.

* * *

Třebas císařovna Marie Terezie rozhodně opřela se ukvapenému postupu, jaký syn její císař Josef chtěl zahájiti svými novotami, přece tím ještě není řečeno, že by byla neuznávala potřebu dalších oprav, začatých již v prvních letech jejího panování. Válka sedmiletá v leckteré příčině ukázala dobrý úspěch dosavadní správy veřejné, zejmena pak značně zlepšené financnictví a vojenství umožnilo ony skvělé výkony, na základě kterých rakouská vojska počítána byla k nejlepším v Evropě. Nicméně bystrý duch Marie Terezie poznával, že ještě daleko větší polovici dlužno vykonati ku zvelebení života hmotného i duševního, k povznesení zemědělstva, hornictva, průmyslu, obchodu i školství, k rozmnožení a zdokonalení branné moci říšské a k zavedení lepšího pořádku ve správě státní. Ve všech těchto oborech i potom vyvíjena byla úspěšná činnost, ve které císařovna od svého syna a spoluvladaře byla horlivě podporována.

Myšlénka Haugwitzova, že centralisováním veškeré správy zemí dědičných utuží a rozmnoží se síla celého mocnářství, nalezla horlivého zastance a pokračovatele v knížeti Kounicovi. Dle jeho návrhu zřízena byla (30. prosince 1760) státní rada, nejvyšší to poradní sbor, který měl posuzovati všechny záležitosti císařovně předkládané a navrhovati, jak by o nich měla rozhodovati, odhalovati a napravovati nedostatky a míti vrchní dozor jak na věci náboženské, tak na veřejný pořádek ve státě. Do této státní rady povoláno bylo sedm členů: Kounic, Haugwitz, Daun jako státní ministři, pak hrabě Jindřich Kajetán Blümegen, dosud zemský hejtman moravský, baron Borié a Stupan jako státní radové a konečně kabinetní sekretář císařovnin König z Kronberka, jako tajný referendář, který také vypracoval návrh o zřízení tajné rady dle návodu Kounicova. Poněvadž však Kounic jakožto státní kancléř, jemuž vedle věcí zahraničných přidělena

byla také správa Lombardie a Nizozemska, nemohl se účastniti všeho jednání státní rady, Haugwitz již r. 1765 zemřel, Blümegen po smrti hraběte Rudolfa Chotka (1771) jmenován byl nejvyšším kancléřem dvorským (představeným kanceláře česko-rakouské), a také jiné změny se staly, byli tito mužové záhy novými vystřídáni, mezi nimiž hlavně hrabě Hatzfeldt a svob. pán Gebler zaujímali přední místo.

V dalších vývodech svých kníže Kounic poukázal k nevyhnutelné potřebě toho, aby příjem a vydání státních peněz byly podrobeny přísnější kontrole. Proto navrhl, aby dosavadní „directorium" bylo pod jiným názvem obmezeno na vlastní správu státní, pro vrchní řízení a dozor nad důchody státními, pak aby řízen byl nový úřad. dvorská komora, pro přijímání a vydávání peněz generální pokladna a k vedení účtů komora četní. Marie Terezie přistoupila na tento návrh a odňavši irektoriu všelikou působnost finanční, proměnila je opět ve pojenou dvorskou kancelář česko-rakouskou (2. ledna 762); kancléřem jejím jmenován byl hrabě Rudolf Chotek, istokancléřem Bartenstein*) († 1767). Presidentem nově řízené dvorské komory stal se hrabě Herberstein, v čelo generální pokladny postaven hrabě Hatzfeld a dvorská účetní komora ěřena správě hraběte Ludvíka Sinzendorfa. Velký důraz Kounic ıdl také na potřebu změny v komerčním direktoriu, e prý zasedají výhradně členové vysoké šlechty a učenci, místo :hž by vrchní řízení věcí obchodních mělo býti svěřeno kupcům průmyslníkům. I zřídila Marie Terezie novou centrálu pro chod, dvorskou radu komerční (1762), jejíž předsedou iněn hrabě Andler-Witten. Činnost tohoto nového úřadu í se hlavně v zakládání továren v rozličných zemích, a zejména ılavním městě moravském založeny brzo po sobě tři továrny, jemné sukno, tabák a plyš. jak už nahoře o tom stala se zmínka.

*) Jan Kryštof Bartenstein, syn reformovaného kazatele a učitele Strassburka, (nar. 1689), jest pro nás zajímavý také tím, že se pokusil psání první statistiky a vlastivědy moravské. Jest to dílo, vydané r. 1759 podnět císařovnin a nazvané „Ohnmassgeblicher Entwurf desjenigen, was Kenntniss Mährens nothwendig scheint". — Spis ten po částech uveřejněn d'Elverta, Schriften VI., 296, Notizenblatt r. 1863, str. 10—47 a násl., 1872, str. 33 násl.

Po smrti hraběte Rud. Chotka (1771), za jehož nástupce v úřadě dvorského kancléře byl vyhlédnut hrabě Jindřich Blümegen, císař Josef naléhal na to, aby nejen česko-rakouská, nýbrž i uherská kancelář, ano i rada italská a nizozemská byly spojeny v jediný úřad. Tak tuhé centralisace však Marie Terezie si nepřála, pokládajíc ji za nebezpečnou. Po připojení Haliče k říši byla zřízena (1774) také dvorská kancelář haličsko-vladiměřská, ale již r. 1771 spojena s česko-rakouskou; téhož roku zrušena byla také dvorská rada komerční a působnost její přikázána dvorské kanceláři.

Důležité změny staly se také v úřadech zemských. Na místě dosavadních „representací a komor" bylo ve většině zemí dědičných, zejmena v Čechách a na Moravě, zřízeno královské zemské gubernium, nejpřednější úřad v zemi zastupující osobu panovníkovu. Presidentem gubernia jmenován byl královský zemský hejtman, který měl zároveň míti předsednictví na sněmích i v zemském výboru. Jemu k ruce přiděleni čtyři placení radové guberniální, jež jmenovati vyhrazeno bylo panovníkovi, a to bez ohledu na stav jejich. Podrobnou instrukcí, která pro tento úřad vydána byla 15. prosince 1764, byla guberniu přiřčena správa všech věcí, které dříve patřily representaci a komoře, tedy věci politické, berniční, vojenské, finanční, obchodní, mincovnictví, hornictví, zdravotnictví a veřejná bezpečnost. Kromě toho mělo gubernium právo, žádati kdykoli zprávy od král. tribunálu, od desk zemských i všech konsesův a komisí, které dosud za rozličnými účely v zemi byly zřízeny; také dozor ve věcech náboženských byl mu přiřčen měrou velmi rozsáhlou. Guberniu přímo podřízeny zůstaly úřady krajské, jimž znovu vytknut důrazně dvojí hlavní úkol: bedlivě bdíti nad tím, aby všechna nařízení centrálních i zemských úřadů byla doslovně vykonávána a bráti při každé příležitosti v ochranu poddané proti jakékoli libovůli a útisku vrchností. Rozumí se samo sebou, že v této době úřad ten na Moravě neměl již ani stopy někdejšího rázu jakožto úřad stavovský. Od r. 1766 bylo krajským hejtmanům, podobně jako jiným politickým úředníkům, podrobiti se zkoušce z věd policejních a kamerálních.

Časem byly povinnosti krajských úřadů vzhledem k ochraně poddaných podrobněji vypočteny. Měly se starati o to, aby daně od stavů povolené byly úplně rovnoměrně rozvrženy. Poddaní

nemají býti přetěžováni ani robotami, ani poplatky kancelář-
skými, ani dávkami přírodními. Povolení ke šňatkům mají se
dávati bez překážky. R. 1769 pohrozeno sesazením krajskému
hejtmanu, který by zanedbal dozoru nad zachováváním zákonů,
vydaných ve prospěch lidu poddaného. Krajským úřadům sluší
také rozhodovati ve všech rozepřích mezi vrchnostmi a podda-
nými; odvolání ve věcech kontribučních a kde bylo třeba při-
brati zákony politické, šlo ke guberniu a v poslední instanci ke
dvorské kanceláři, ostatně ke konsessu, zřízenému r. 1751,*)
a v poslední instanci k nejvyššímu soudu dvorskému ve Vídni.
Zákazem, že krajští úředníci nesmějí přijímati služeb na sou-
kromých panstvích, byly tyto úřady úplně vybaveny z odvislosti
vrchnostenské.**)

Byla již řeč o tom, že novým rozdělením pozemků z r. 1756
staly se pronikavé opravy v rozvržení povinností berních. R. 1769
vyžádána znovu přiznání ze všech pozemků netoliko dosud zda-
ěných, nýbrž i z oněch polností a vinic, které byly za ten čas
opraveny z pastvin, luk, lesův i rybníkův a pustin. Pozemek,
hož výtěžek roční byl vyceněn na 180 zl., nazván lánem
podroben u poddaných 33, později 36 procentové dani, u vrch-
ostí pouze dani o $22^2/_3\,\%$. Kromě toho měly vrchnosti přiznati
ké všechny původní dávky, poplatky i roboty, což vše také
odrobeno zdanění, ovšem velmi mírnému, nehledě k tomu, že
chnosti, jichž přiznání nebyla kontrolována, přiznávaly nepa-
ou část ze všeho. Ačkoli Marie Terezie povždy měla na
měti opravy čelící ku blahu lidu poddaného zvláště z té pří-
y, že z něho hlavně prýští branná síla státu, přece o nějaké
stavné zákonodárné činnosti v tomto směru za prvních let
ho panování nebylo ani řeči.

Podnět k takovému soustavnému dílu vyšel ze Slezska.
m totiž, v okolí Těšína a Bílska, r. 1767 vypukly selské nepo-
e. Velký počet obcí (137) vypovědělo vrchnostem jakékoliv
ání dosavadních povinností. Poddaní se srocovali, konali za
ní doby po lesích i polích tajné schůzky, a nedbajíce místních
dův a předepsaného řízení právního, vysílali deputace se

*) Byl to Consessus in causis summi principis et commissorum, o němž
vrchu.

**) Arneth, Maria Theresia, IX., 334 násl. — D'Elvert, Schriften,
V., 396 násl.

stížnostmi k císařskému dvoru do Vídně. Odtud bylo uloženo radovi král. slez. úřadu Arnoštovi Locellovi,*) aby vyšetřil stížnosti povstalých obcí. Toto rozhodnutí bylo poddaným oznámeno zvláštním patentem (20. února 1767) a pohrozeno těžkými tresty oněm, kdož by se vzhledem k tomuto nastávajícímu vyšetřování pokojně nezachoval. Z počátku vyšetřování dálo se velmi zdlouhavě a sedláci, nevidouce v jednání komise žádného úspěchu pro sebe, začali opět býti nepokojni. I podal Locella (v prosinci 1767) císařovně pamětní spis, ve kterém opíraje se o nabyté zkušenosti, vyložil způsob a prostředky, jakými by se jednou pro vždy pomohlo steskům poddanským a zabránilo příštím nepokojům. Za tímto účelem nemají se vyšetřovati a rozhodovati jednotlivé případy každý zvlášť, nýbrž založiti pro celou zemi urbáře t. j. seznamy všech závazků poddanských i vrchnostenských. Toto zakládání urbářů má býti provedeno od dvorské komise císařské, bez jakéhokoliv ohledu na zemský úřad, netoliko v oněch obcích, které se vzepřely, nýbrž i v těch, kde dosud pokoj byl zachován. Teprve když by tyto práce byly dokončeny, má se pro Slezsko, právě tak jako pro Čechy a Moravu vydati robotní patent, jímž by poměry poddaných k vrchnostem všeobecně byly upraveny. Na základě tohoto návrhu císařovna Marie Terezie zřídila (v únoru 1768) urbariální komisi pro Slezsko, jejíž předsedou stal se Locella. Práce této komise byly znemožňovány neústupností vrchností, ale také nedůvěrou lidu poddaného. Také tehdejší nejvyšší kancléř česko-rakouský hrabě Rudolf Chotek opíral se změnám, jež by byly v neprospěch šlechty. Císařský patent, vydaný 22. října 1768, kterým na základě dobrozdání této urbariální komise konání povinností poddanských částečně bylo upraveno, neodstraňoval hlavních zlořádů dosavadních.

Císařovna Marie Terezie i její spoluvladař Josef II., vidouce bezvýslednost dosavadních prací této komise, rozkázali, aby každý člen její podal své zvláštní votum o tom, jaká další opatření by se měla podniknouti. Největšího významu bylo dobrozdání, jež podal rada král. úřadu slezského Frant. Blank, který uchýlil

*) Locella stal se později přísedícím král. gubernia moravského a předsedou „Concessu in causis Summi Principis et Commissorum" v Brně. Arneth, Maria Theresia IX., 339 násl. — D'Elvert, Schriften. XXIV., 413, XXV., 579 násl. — Grünberg, Bauernbefreiung. I., 142 násl. — Kaizl v „Naší Době", l. c. — Pilař a Moravec, III., 385 násl. — Notizenblatt, r. 1877, str. 89.

se od dosavadního pravidla šetřiti stůj co stůj všech práv vrchnostenských a na základě novějšího názoru o právu přirozeném navrhoval, aby každému sedláku zaručeny byly bez ohledu na práva vrchnosti takové podmínky majetkové, za kterých by vyživil sebe i rodinu (existenční minimum), a jak císařovna dodala, aby krom toho v době pokojné i válečné mohl odváděti všeobecné poplatky zemské. Jak císařovna, tak i členové státní rady Gebler a Borié, schválili tento návrh. Upravení povinností poddanských mělo se od té doby státi přímým zakročením zemědělských úřadů, bez tázání stavů, kteří měli pouze právo vyslati zástupce svého do komise urbariální. Přes odpor stavů, císařská komise provedla potom upravení povinnosti poddanských, zejmena robotních, na všech panstvích slezských a na základě toho vydán byl v brzce (6. července 1771) císařský patent, jímž pro budoucnost povoleno vrchnostem žádati konání všelikých služeb poddanských jen v té míře, jak jsou právně stanoveny v jednotlivých smlouvách urbariálních.

Tento rozhodný pokrok ve Slezsku nezůstal bez platného účinku na upravení věcí poddanských v Čechách a na Moravě. Byly sice i v těchto zemích již dříve vydány zákony směřující k tomuto cíli, jako byl na př. zákon z r. 1738; v prvních letech panování Marie Terezie pak několikráte krajským úředníkům správcům kamerálních panství bylo pod trestem sesazení uloženo, aby bděli nad svědomitým šetřením těchto zákonův a mocí svého úřadu bránili všelikému utiskování poddaných. Jiné císařské nařízení, velmi významné, aby všechny smlouvy mezi vrchnostmi a poddanými byly krajským úřadům předkládány k potvrzení, ale aby ve sporných případech smlouvy neb staré zvyky jen tehdá byly uznány platnými, když by souhlasily s vrchnostenskými přiznáními, bylo záhy na doléhání stavův odstraněno. Tím se vysvětluje, že i za Marie Terezie sedláci byli od pánů, jak také řádným vyšetřováním bylo zjištěno, týráni vším možným způsobem, zejmena nemírným ukládáním robot a v případě nejmenšího přestupku pokutami peněžitými i krutými tresty tělesnými.

Úřední vyšetřování některých takových křiklavých případů v Čechách, které sama Marie Terezie přísně nařídila, dalo první podnět k rozsáhlejším pracím opravným. Tyto však byly urychleny novou příhodou rázu elementárního. Již několik málo úrodných let po válce sedmileté způsobilo v zemích koruny české značné

zvýšení cen obilních. Bída lidu byla dovršena tím, že r. 1771 veškera téměř úroda v Čechách, ve Slezsku i v části Moravy byla dlouhotrvajícími dešti zničena. Marie Terezie povolila sice dovoz obilí z ostatních zemí bez poplatků celních, zakázala výrobu kořalky z obilí a vyzvala majitele panství, aby poddané nouzi trpící podporovali. Ale tato opatření málo pomáhala. Ceny obilí stále stoupaly, hlad mezi lidem se zmáhal, velké množství žebráků plnilo města i městečka. V jihlavském kraji a jiných horských krajinách chudí lidé živili se otrubami, kořínky i mlýnským prachem, z čehož zase šířily se nákažlivé nemoci.*)

V tomto hrozném stavu byl to zvláště císař Josef, který vydatnými prostředky hleděl bídu v zemi zmírniti. Především dal z Uher dovážeti na Moravu i do Čech velké zásoby obilní, ano r. 1772 odevzdal tehdejšímu zemskému hejtmanu moravskému, hraběti Arnoštovi Kounicovi, synu státního kancléře, 60.000 zl. ze svých prostředků, aby je rozdělil mezi trpící lid na Moravě, k čemuž Marie Terezie přispěla stejně velikou summou. Poněvadž se proneslo, že někteří hrabiví majitelé i úředníci statků hromadili ve svých sýpkách velké zásoby obilí, že by jich nebyli ani ve dvou letech spotřebovali, ustanovena byla zemská komise, s průvodem vojenským, která měla prohlížeti takové zásoby; této komisi měl každý udati, kolik pro sebe potřebuje, ostatní se mu mělo za hotové peníze odkoupiti, odvézti do veřejných skladišť a tam za mírnou cenu prodávati. Krom toho byl každý majitel panství povinen svým poddaným bezplatně poskytnouti tolik obilí, kolik bylo potřebí na osev, což mělo po žních zase býti oplaceno. Proti podloudnickému vyváženi obilí za hranice Marie Terezie přísně vystoupila císařským patentem (25. listopadu 1771), pohrozivši těžkými tresty nejen podloudníkům samým, nýbrž i vesnickým rychtářům, krajským úředníkům i majitelům panství na pomezí zemském, jichž nedostatečnou bdělostí takové zlořády by byly podporovány. Podloudníci mužští měli býti věšeni, ženské mečem stínány, obilí jejich i s koňmi a vozy zabavováno. Tyto tresty pak zostřeny byly v oněch případech, kde by podloudníci ve větších tlupách a se zbraní v rukou byly dopadeni. Krajským hejtmanům bylo nařízeno, aby bedlivě prováděli všechna tato nařízení.

*) O hladu v zemích českých srv. Pelcl, Gesch. der Böhmen, 2. vyd. r. 1779, str. 711 násl. — Pilař a Moravec, III., str. 381. — D'Elvert v Notizenblatě r. 1859. str. 21—24.

Těmito opatřeními vládními bylo sice bídě a hladu částečně pomoženo. Dosud však ani v Čechách ani na Moravě nebylo saženo na kořen zla, a tímto byl, jak císař Josef na vlastní oči se přesvědčil, navštiviv Prahu a procestovav některé kraje české, neblahý stav lidu selského. Ale až do té doby málo bylo těch, kteří žádali oprav, a přemocný dosud byl vliv panujících rodin statkářských ve státě a společnosti. „Přes příliš nalezá se ještě císařovna sama pod mocí starých názorův aneb ostýchá se, jsouc ještě obrácena k jiným úkolům, energicky dokročiti na otázku selskou".*)

Teprve časem uzrálo u Marie Terezie, císaře Josefa i některých členů státní rady přesvědčení, že jest třeba v Čechách i na Moravě podniknouti podobnou úpravu selských povinností, jaká se stala již ve Slezsku. Změna podniknutá toho roku v dvorské kanceláři českorakouské byla těmto záměrům příznivá. Hrabě Rudolf Chotek, který všelikému omezování výsad stavovských houževnatě se vzpíral, zemřel, nástupcem jeho stal se kníže Hatzfeld a po jeho odstoupení již po půl roce hrabě Jindřich Blümegen, někdejší zemský hejtman moravský. Odpor proti novotám v dvorské kanceláři neutuchl sice docela, nicméně došlo přece ke zřízení urbariální komise pro Čechy 5. října 1771), jejíž předsedou jmenován byl hrabě Khevenhüller, hlavní účastenství v pracech jejích však měl Frant. Blank.

Avšak urbariální komise potkala se v Čechách s mnohem větším odporem než ve Slezsku. Stavové čeští protivili se všelikému zasahování vládnímu do poměrů poddanských a zejména zdráhali se podávati výkazy smluv urbariálních. Podobně zachovali se také stavové moravští ke komisi urbariální, která tu zřízena byla patentem ze dne 10. října 1771. Skvělý vzor lidumilnosti v té příčině podal opat kláštera lúckého (u Znojma), Řehoř Lambeck, který ve shodě s kapitulou klášterní poskytl poddaným svým značných úlev. Ale tento příklad zůstal jedinělým a nenalezl následovníků. V Čechách byl to jediný statkář, hrabě Frant. Norb. Trauttmansdorf, který po dohrém shodl se se svými poddanými o výměře příštích jejich výkonů robotních. Neočekávaný houževnatý odpor stavů českých i moravských způsobil, že urbariální komise přese všechno dolehání

*) Grünberg, Bauernbefreiung, I., 155.

rázného Blanka nedospěla k svornému úsudku, jakým způsobem by měla zasáhnouti do věci robotních. Konečně na podnět císaře Josefa vydáno (7. dubna 1774) nařízení, aby vrchnosti do šesti měsíců dohodly se dobrovolně s poddanými o výměře jejich povinností; kde se tak nestane v určené době, tam výměru provede komise urbariální. Ale předepsaná lhůta vypršela, ano byla i prodloužena, a stavové nikde neměli se k zahájení takových smluv dobrovolných.

Zatím však dlouholeté otálení a nerozhodnost císařské komise vzbudila v porobeném a vyssávaném lidu selském zášti a nedůvěru. Lid věřil sice, že mu císařovna chce pomoci, ale byl pevně přesvědčen, že stavové tomu brání a že zatajují „pravé patenty". Všude rozšiřovala a také se věřila pověst, že Marie Terezie již všechny roboty zrušila, že však vrchnosti a úřednici jejich příslušný patent zatajili a nechtějí ho poddaným vyhlásiti. Tím sedlák rozjitřen sám se počal opírati dobrovolným smlouvám o úpravě povinností poddaných, ano již po celou dobu žní r. 1774 v mnohých krajích zdráhal se konati práce robotní, tak že vrchnosti tehda jen s velkými nesnázemi obili sklízely a potom na podzim množství polí panských zůstalo neoseto. Působením četných agentů domácích i z Pruska přišlých dán tomuto hnutí sociálnímu také ráz politický i náboženský: lid chystal se sáhnouti ke zbrani za staré svobody náboženské a v některých krajích českých chtěli povolati i krále pruského na pomoc, kterážto myšlenka však na štěstí nenalezla širšího ohlasu.

První bouře selské vypukly v lednu 1775 v Teplicích a Smiřicích v kraji Královéhradeckém a rozšířily se záhy po ostatních krajích sousedních, kde velké zástupy ozbrojených sedláků, počtem 15.000 m., táhly na zámky šlechticů, pak i na Králové Hradec, ano i na Prahu, chtějíce vynutiti vydání zatajeného patentu o zrušení robot. Všude byly páchány hrubé výtržnosti, kostely a zámky byly vylupovány a pustošeny, majitelé panství, jejich rodiny i úředníci, ba i duchovní byli týráni a všude hlásáno i vynucováno úplné zastavení všech prací robotních. Zprávy o této vzpouře působily na císařovnu velmi trapně, jednak proto, že tím všechny její snahy o zvelebení stavu poddanského byly mařeny, jednak také, že vznikaly oprávněné obavy, aby král Bedřich svým způsobem netěžil z těchto zmatků, ježto právě nejmocněji vypuklo povstání v krajích sousedících s pruským

Slezskem. Ano, vypravovalo se, že ve Slezsku jsou již domy pohotově, v nichž najdou útočiště všichni ti, kdož od víry katolické se odvrátí a ze zemí českých se vystěhují. Povstalci byli sice na několika místech, zvláště u Chlumce (25. března), kdež vedl je „selský císař" Chvojka, od vojska poraženi, vzpoura za krátký čas potlačena a náčelníci její smrtí, vězením i jinými tresty stiženi. Ale jitření lidu, které ponenáhlu také na Moravu se přeneslo, ač zde nenabylo oněch povážlivých rozměrů, jako v Čechách, nepřestávalo, a v urbariální komisi nabylo převahy mínění Blankovo, že se dosud příliš naddržovalo vzdorným stavům. Zejména z Moravy přicházely zprávy povážlivé, že tam nespokojenost mezi sedláky se zmáhá a tito vždy rozhodněji se vzpírají dalšímu konání prací robotních. Když přišla doba žní, nebylo na mnohých panstvích možno obilí skliditi pro odpor lidu, který teprve násilím mohl býti přemáhán. V okolí Znojma stalo se, že vojáci hromadně jali se síci a svážeti obilí, aby tak venkovskému lidu dali dobrý příklad. V kraji jihlavském i znojemském sedláci tvrdili, že jest vydán patent, jímž roboty jsou sníženy na tři dny v týdnu a byli v této víře utvrzováni od sousedních obcí českých. Na panství lesonickém, jaroměřickém, bítovském, jemnickém, sádeckém, náměšťském, třebíčském i velkomeziříčském vznikly vzpoury, které zejmena v Lesonicích nabyly povážlivých rozměrů, neboť tam shlukl se lid selský v zástup několika tisíc mužův a dopouštěl se podobných výtržností a skutků násilných, jako se stalo před tím na mnohých místech v Čechách. V kraji přerovském podobné nepokoje vypukly opětně na panství hukvaldském a hrozily rozšířiti se odtud i do sousedních Uher. Všechny tyto bouře byly potlačeny zakročením krajských hejtmanův a vojska.*)

Tu konečně na doléhání císaře Josefa, který přidal se k vývodům Blankovým, vydán byl (13. srpna 1775 pro Čechy, pro Moravu 7. září) robotní patent, vypracovaný od Blanka, jímž netoliko vyměřeny byly příští povinnosti poddanské, nýbrž i stanoven způsob, jakým tyto mají býti konány. Jim byly aspoň

*) Bouře selské v Čechách r. 1775 podrobně vylíčil J. Svátek, Dějiny Čech a Moravy, VI., 240—336. O současných událostech na Moravě díla podobného dosud bohužel nikdo se ještě nepodjal. Kameníček: V Král. Spol. Nauk, r. 1895: „Pamětný spis neznámého o příčinách selského povstání r. 1775." — Kaizl: Naše Doba l. c.

nejhorší zlořády odstraněny, jež trpěl dosud výklad robotního patentu z r. 1738. Byl to až do r. 1848 poslední robotní zákon v našich zemích vydaný, kdy roboty vůbec byly zrušeny. Hlavní zásadou jeho bylo, že robota vyměřovala se poddaným pouze dle výše jejich berní povinnosti a tedy ovšem i dle velikosti jejich pozemkův. Tak byla na př. podruhům a domkařům, jichž domky stály na usedlostech obecních, selských, kostelních neb farních, vyměřena bez rozdílu robota 13 dnů v roce a to jedinou osobou. Domkaři, kteří z chalupy a pozemku platili berně od 57 kr. do 9 zl. 30 kr., rozděleni v patero tříd, z nichž každá postupně povinna byla robotovati 26 dní, 52, 78, 104, 130 dní v roce, kdežto šestá třída platící od 9 zl. 30 kr. výše robotovati měla již tři dny v týdni. Čtvrtlánik, který odváděl daně až 14 zl. 15 kr., zavázán byl třídenní jednospřežnou robotou tažní v týdnu; dani od 14 zl. 15 kr. do 28 zl. 30 kr. odpovídala třídenní dvojspřežní robota a tak postupovala povinnost robotní s výškou daně a s velikostí pozemku až k celolánikovi, platícímu více daně než 42 zl. 45 kr., který měl po tři dny v týdnu konati čtyřspřežnou robotu tažnou. Všechno robotování v neděli a ve svátky bylo zakázáno, taktéž roboty mimořádné, vyjímaje pouze sedláky dvou- nebo vícespřežné, kteří měli ode dne sv. Jana Křtitele až po den sv. Václava vypraviti jednu osobu k ruční práci jednoho až tři dnů v týdnu, začež však měli po půldruhé libře chleba denně dostávati. Délka robotního dne vyměřena v zimě na osm, v letě na dvanáct hodin, s poledním odpočinkem v létě dvou, v zimě jedné hodiny. Proměňování celých dnů robotních na dvojnásobný počet půldnů byl naprosto zakázán. Vzdálené dovozy byly obmezeny ustanovením, že všechny dovozy během roku nesmějí překračovati 40 mil cesty sem i tam. Kdo konal roboty tažné, byl osvobozen od ručních. Poddaní měli do určité doby (na Moravě do 1. prosince 1775) prohlásiti, zdali chtějí tímto novým zákonem se říditi, či zůstati při starých závazcích, kdyby se jim tyto zdály mírnějšími.

Takových ustanovení, kterými se stav poddaného lidu značně zlepšoval, bylo v tomto patentu ještě více obsaženo, i nelze jich tuto dopodrobna uváděti.*) Počátek prvních robot dle nového

*) Doslovné znění tohoto patentu otištěno v Bernhardtově Handbuch der provinziellen Gesetzgebung für Mähren u. Schlesien, str. 122 násl.; též u Grünberga, l. c. II., 257 násl., kde také vytknuty nepatrné rozdíly mezi patentem českým a moravským.

řádu byl stanoven na Moravě na den 1. ledna 1776. Generálmajor d'Alton byl pověřen úkolem, aby robotní patent rozhlásil po celé zemi. Dálo se to tím způsobem, že jmenovaný císařský komisař v průvodu několika důstojníkův i vojska objížděl krajská města, kam povoláni byli vrchní úředníci všech panství i rychtářové všech obcí poddaných. Když tito na náměstí se shromáždili, d'Alton dal především přečísti nařízení císařovny Marie Terezie, aby všichni povstalci vrátili se zase k svým povinnostem, v kterémžto případě se jim všechny dosavadní přestupky promíjejí. Pak přečteno znění patentu robotního, jehož tištěné výtisky rozdávány po jednom každému úředníku panství i rychtáři vsí poddaných. Potom císařský komisař snažně žádal přítomných zástupcův obcí, aby dobrým příkladem hleděli ostatní pohnouti k plnění vůle panovnické a v případech pochybných aby poučení si vyžádali od krajských hejtmanů.

Do konce r. 1775 z moravských obcí poddaných převážná většina rozhodla se konati roboty dle nového řádu. Ale nesnáze nebyly ještě všechny odklizeny. Výklad některých nejasných míst v patentu vedl ke sporům mezi vrchnostmi a poddanými, za kterých krajští hejtmanové i zemský úřad nevědouce si často rady obraceli se četnými dotazy ke kanceláři dvorské, anebo — což bylo ještě horší — rozhodovali jednostranně a působili tím trpkosti buď té či oné straně. Nepokoje sotva potlačené hrozily znovu vypuknouti, a císařovna znovu jmenovala d'Altona císařským komisařem za tím cílem, aby pečoval o udržení veřejné bezpečnosti a pořádku na Moravě. D'Alton s ostatními členy komise cestoval po jednotlivých panstvích, dohlížel na provádění patentu, zaváděl vyšetřování, která měla vyhověti četným stížnostem poddaných. Při tom komise sama dostala se do sporů se zemskými úřady, které patrně naddržovaly vrchnostem a také nerády nesly, že komise sahá do jejich působnosti. Vrchnosti obcházely i zcela jasná ustanovení patentu, na př. zákaz mimořádných prací robotních tím, že poddaným zakazovaly v lesích dříví sbírati a stlaní hrabati, na pastvinách dobytek pásti, leč by jim tito se uvolili déle robotovati. Také proti těmto zlořádům vláda musila zakročiti novým nařízením. V té příčině zvláště generál d'Alton počínal si důrazně, a hlavně jeho zásluhou se stalo, že do března r. 1778 seznamy robotních povinností na všech panstvích byly dohotoveny a tak aspoň v nejpodstatnější části vyhověno předpisům nového patentu.

U dvora vídeňského dobře se vědělo, že toto upravení poměrů poddanských daleko nevyhovuje svému účelu, že totiž jim nedocílilo se jednak valného ulehčení lidu selskému, jednak — a tento moment vláda zvláště měla na zřeteli — nepokročilo se jím valně ku zvelebení státního blahobytu. Značná část rádců císařovniných byla přesvědčena, že by státu nejlépe prospělo úplné zrušení robot, ale na něco takového nebylo ani lze mysliti, pro velký odpor stavů, s kterým by se záměr takový zajisté setkal. I vystoupil František Antonín Raab, dvorní rada komerční komise vídeňské, s návrhem, jímž měl býti proveden dokonalý převrat dosavadního zřízení hospodářského: vrchnosti měly vzdáti se všelikého obdělávání polních pozemků a podržeti pouze lesy ve své správě; všechny polnosti měly rozděliti mezi poddané a vybírati z nich poplatek, jehož výše měla býti vypočtena na základě příjmův a vydání docilených za posledního desítiletí; podobně prodaji se jim stavení hospodářská i dobytek všeho druhu. Toto rozparcelování velkostatků v drobné usedlosti selské ovšem by mělo za následek úplné zrušení robot, kterých by potom vrchnosti již nepotřebovaly; proto měli poddaní na místě robot odváděti jakési poplatky v penězích, jichž velikost rovněž byla v návrhu Raabově pevně stanovena.

Marie Terezie chopila se horlivě této myšlenky a svěřila Raabovi její provedení především na statcích císařských, k nimž patřily i ony, jež připadly státu po zrušení řádu jezuitského, pak na pozemcích měst královských i věnných v Čechách i na Moravě, kdež první pokus o to učiněn byl na statcích města Brna i na bývalých jezuitských. Úspěch zdál se z počátku býti neobyčejným. Hned v prvních dvou letech (1776, 1777) na 5800 domkařův a synů selských přihlásilo se o takové pozemky. R. 1778 Raab na základě dosavadních zkušeností vydal „poučení o proměně c. k. českých domén ve statky selské". Tím způsobem také u poddaného lidu na soukromých panstvích vzbuzena byla touha, aby se osvobodil od nevolnictví i od povinnosti robotních; některé vrchnosti také vyhověly této touze, a daly své pozemky poddaným buď v dočasný anebo i v dědičný nájem. Tehdejší zemský hejtman moravský, hrabě Kryštof Blümegen, bratr kancléře dvorského Jindřicha, uvolil se první zavésti tuto soustavu na svém statku ve Vyzovicích, a komise, která za jeho předsednictví v Brně konala (na poč. r. 1778) porady o této věci, dopo-

ručovala i druhým vrchnostem týž postup, ponechavši jim ovšem v té příčině volné dohodnutí s poddanými. Císařovna sestavila pro Moravu zvláštní „aboliční komisi", jejíž předsedou byl zemský hejtman, přísedícími zemský sudí hrabě Jan Mitrovský, generál d'Alton a jeden rada guberniální. Tato komise již 15. dubna t. r. podala obšírné dobrozdání 1. o tom, jak by se aboliční soustava co nejdříve na Moravě rozšířila, a 2. jak se mají takové smlouvy uzavírati a potvrzovati, aby žádná z obou stran škody neutrpěla. Ještě téhož roku zavedl abolici robot hrabě Jan Mitrovský na svém panství žadlovickém, klášter rajhradský pak v Ostrovačicích a v Domašově. Ale zanedlouho vznikaly spory a stížnosti, ježto emfyteuti (tak se nazývali majitelé neb nájemci nových usedlostí) se domnívali, že jim poplatky robotní budou časem úplně sleveny a také nájem z polností liknavě odváděli. A tak i tento opravný krok dal podnět k novým projevům nespokojenosti u vrchností i sedlákův. U nižších stavů k této nespokojenosti družilo se hnutí rázu náboženského.

V. Opravy školské a církevní. Náboženské nepokoje na Moravě v letech 1777—1780. Smrt císařovny Marie Terezie (1780).

V náboženských otázkách i v druhé polovici panování Marie Terezie zůstala platnou zásada, že církev má se podřizovati autoritě státní. Císařovna vůči katolické církvi dovedla velmi dobře rozeznávati své osobní city náboženské a své povinnosti panovnické. Jako věrná katolička vyplňovala své církevní povinnosti co nejsvědomitěji, chodila denně na mši sv., navštěvovala kláštery od Vídně nepříliš vzdálené, jako Melk, Admont a Klosterneuburk, a konala pouti do Maria Cell, kdež ozdobila kapli skvostným stříbrným zábradlím, zkrátka nikdy se netajila svým hlubokým přesvědčením náboženským. Ale při tom nikdy se nevzdala svého dozorčího práva nad církví ve státě, nýbrž povždy ho vytrvale hájila. Marie Terezie nebyla v té příčině osamocena, nýbrž veškeren duch času nesl se tímto směrem, ano i v samém duchovenstvu katolickém mnozí byli jeho horlivými stoupenci. Tehda vydal (1763) trevirský světící biskup Jan z Hontheimu pod cizím jménem Justa Febronia knihu, ve které doporučoval světským panovníkům, aby samostatným

zasahováním, bez ohledu na neoprávněné nároky papeže a vyššího duchovenstva uvedli země své v onen stav, v jakém bylo křesťanstvo v prvních svých dobách.

Této zásady Febroniovy v naší říši horlivě se chopili císař Josef i kníže Kounic, jichž návodem prováděny byly i v tomto oboru četné opravy. R. 1768 Kounic podal císařovně pamětní spis, v němž dovozoval, že v církevním životě jest potřebí mnoho oprav, které provésti musí stát. Tak na př. dosud bylo v platnosti právo asylní, t. j. duchovní osoby nevydávaly soudům zločinců, kteří se uchýlili na posvátná místa. Zastaralý tento obyčej, jehož blahodárnost osvědčovala se v dávných dobách středověkých, kdy ještě byla v platnosti krevní msta, v těchto dobách byl jen na závadu řádnému provozování moci soudní. I vydán byl r. 1775 zákon, jímž právo asylní, a to jen v případě některých zločinův, obmezeno bylo toliko na kostely, kdežto kláštery, hřbitovy, fary a jiná bydliště duchovních takového práva byla zbavena. Papeži oznámen byl zákon ten teprve dodatečně a odpor biskupů proti němu zůstal bez účinku. Podobným směrem bral se návrh, vypracovaný již r. 1770 od zvláštní komise, aby počet svátků, který již r. 1754 byl o 24 zmenšen, znovu byl s 38 na 15 obmezen. Návrh ten v podstatě schválen byl od Marie Terezie a předložen papeži Klimentovi XIV. k schválení. Papež po delším vyjednávání konečně svolil ke zrušení dvaceti svátků, vyhradiv si pouze, aby při božích hodech zůstal druhý den zasvěceným; v tomto smyslu pak papežské breve bylo r. 1771 rozhlášeno ve všech našich zemích. Zároveň kníže Kounic navrhl císařovně zákon, jímž by zakázáno bylo skládání řádových slibů klášterních před dosažením určitého věku, což směřovalo ku zmenšení počtu řeholních osob duchovních. I tento zákon schválila císařovna a kdežto dosud na základě ustanovení koncilia tridentského normou byl rok šestnáctý, od té doby (18. srpna 1770) nesměl nikdo před 24. rokem svého věku býti přijat do kláštera; představení i abatyše klášterů, kteří by zákon ten přestoupili, měli býti poprvé pokutováni 3000 zl., kdyby se případ opakoval, vypovězeni ze všech zemí dědičných, ano za zvláštních okolností mohla vláda přikročiti i ke zrušení takového kláštera. Přes odpor papežův tento patent zůstal v platnosti. Jiné otázky církevně-politické byly rozřešeny úplně bez dorozumění se stolicí papežskou: zpovědní krejcar byl zrušen,

nařízeno, že exkomunikace nesmí býti vyhlášena bez účastenství krajského úřadu, duchovním dány určité předpisy ve věcech majetkových, klášterní žaláře byly zrušeny, duchovním zakázáno podpisovati závěti jako svědkům nebo peníze mimo zemi posílati a konečně zapovězeno jim všeliké jednání, které by s vážností jich stavu nemohlo se srovnati.*)

Zcela jiné postavení zaujímal tehda dvůr vídeňský v důležité otázce zrušení řádu jezuitského.**) Řád jezuitský, který svou činností protireformační a založením kvetoucích ústavů humanitních, dále svou pevnou i promyšlenou organizací dosáhl vrcholu své moci uprostřed století XVII., od té doby vždy více ztrácel půdu pod nohama. Misionářská činnost jejich obrácením největší části lidu českého stala se u nás téměř zbytečnou a u posledních zbytků nekatolických, které houževnatě lpěly na staré víře, osvědčila se i bezvýslednou. Někdejšího významu osvětového pozbývali čím dál tím více, když vzpírali se na školách svých všelikému pokroku, jaký zvláště ve vychovatelství i ve vědách přírodních jevil se v zemích jiných. Hlasy proti nim ozývaly se již od počátku XVIII. století, ale teprve za Marie Terezie vystoupeno proti nim rozhodněji, zejména censura knih a dozor nad školami z velké části jim byly odňaty. Stalo se to hlavně působením Gerharda van Swietena, který byl odpůrcem jezuitů z příčin osvětových, kdežto knížeti Kounicovi i císaři Josefovi mnohem více vadila jejich pevná organisace a mocný vliv veřejný a tajný, kterým působili na správu státní, což ovšem se neshodovalo se zásadami osvíceného absolutismu. Poněvadž však Marie Terezie nechtěla žádným projevem ukázati nepřátelství tomuto řádu, hleděl jak císař Josef tak i Kounic v té příčině zachovati úplnou zdrženlivost.

První útok na jezuity stal se v Portugalsku, kde návodem všemocného ministra Pombala již r. 1759 byli z celého království vypovězeni a statky jejich zabaveny. R. 1762 ve Francii řád prohlášen byl usnesením parlamentu za zrušený, ježto prý jeho další trvání jest nesrovnatelno s blahobytem státním. R. 1767

*) Arneth, Maria Ther., IX., 1—89. — Schwicker, Die letzten Regierungsjahre Mar. Ther. (Österr. Gesch. f. d. Volk, sv. 13.) str. 126 násl.

**) Arneth, Mar. Ther. IX., 90 násl. — Schwicker, o. c., str. 145 násl. — O stavu jezuitských kolejí na Moravě r. 1773, srv. Notizenblatt, r. 1856, str. 84; r. 1861, str. 56, 1874, str. 34.

španělská vláda dala všechny statky jezuitské zabaviti a příslušníky řádu na lodích odvésti do státu církevního. Podobně stalo se téhož roku v království neapolsko-sicilském i v jiných menších státech italských. Jediný katolický stát, kde jezuité dosud docházeli záštity, byla monarchie Habsburská, kde se jich Marie Terezie důrazně zastávala. Nicméně papež Kliment XIV. přece uznal za nutné prohlásiti jezuitský řád za zrušený, což stalo se proslulou bullou „Dominus ac Redemptor noster" (21. července 1773).

Řád jezuitský před svým zrušením r. 1773 čítal v provincii české, ku které náležely Čechy, Morava, rakouské i pruské Slezsko a Sasko, 36 kollegií a residencí. Na Moravě byla to kollegia v Brně, Hradišti, Jihlavě, Olomouci, Telči, ve Znojmě, pak residence v Tuřanech a Čejkovicích. Z 1068 členů řádu v celé provincii, z nichž bylo přes polovici kněží, připadlo na Moravu 381 členů, z nichž bylo asi 180 kněží; vedle toho byly misie jezuitské v Hradišti, N. Jičíně, Tuřanech a na panství Lichtenštejnském, kdež bylo po jednom neb i dvou kněžích. Císařovna Marie Terezie hned na první zprávu, že se připravuje zrušení řádu jezuitského, zakročila s veškerým důrazem u papeže, aby o statcích i hotových penězích tohoto řádu mohla si rozhodovati dle svého uznání. Teprve, když jí v tom bylo vyhověno, vydala (7. září 1773) dvorské kanceláři česko-rakouské list, v němž oznamovala zrušení řádu jezuitského a nařizovala, aby biskupové vyhlašovali papežskou bullu za přítomnosti císařských komisařův a tito aby hned po vyhlášení členům zrušeného řádu oznámili ochranu a milost císařovninu. Pak měli komisaři jménem císařovny zabaviti veškeré jmění a statky řádu jezuitského, zmocniti se všech jejich archivův a spisův a sestaviti o všem podrobné seznamy. Zvláštní komise, v jejíž čelo postaven byl člen státní rady baron Kressl, vypracovala pravidla, co se má s členy rozpuštěného řádu státi, jaké platy mají dostávati, jaká má býti další jejich působnost a jak se má naložiti s jejich statky. I bylo rozhodnuto, že novicové mají se do čtyř neděl propustiti. Všichni členové, kteří byli na kněze vysvěceni, obdrželi výslužné 200—300 zl., většina jich však směla, jako světští kněží, vykonávati i potom duchovní službu anebo vyučovati na gymnasiích. Na universitách ponecháni byli jen částečně, zejména rozhodnuto, aby jim odňaty byly stolice ethiky, theologie, církevních dějin a metafysiky. Co se pak

zabaveného jmění řádu jezuitského týče, císařovna prohlásila (25. ledna 1774), že zrušení tohoto řádu, který po dvě stě let pečoval o vyučování mládeže, stalo se ji pohnutkou, aby pro budoucnost se věnovala zvláštní pozornost potřebnému vyučování všech jejích poddaných; proto také veškeré jmění, které zbylo po zaopatření členů zrušeného řádu a po uhražení výdajů na některé potřeby duchovní určila k založení nového fondu studijního, a nařídila dvorské komoře, aby zabránila všelikému splynutí tohoto fondu s ostatním jměním státním, aby jej spravovala samostatně a podávala čtvrtročně výkazy o stavu jeho jmění, i o jeho příjmech a vydáních. Na Moravě činilo jmění bývalých kolleji jezuitských, nepočítaje v to cenu budov a jistin, celkem 1,953.621 zl.; mimo to měly jezuitské semináře svého jmění téměř 400.000 zl. Že všechno to obráceno bylo k účelu tak vznešenému, jest jedním z nejzásluhnějších skutků šlechetné panovnice, která již tím zabezpečila si nesmrtelnou památku v dějinách naší země.

* * *

Školství v zemích dědičných bylo již mnohem dříve, než řád jezuitský byl zrušen, vymaňováno z jeho správy a dozoru a podřizováno ponenáhlu orgánům státním. Hlavní popud k tomu stal se zřízením dvorské komise studijní ve Vídni pro všechny země dědičné (1760) a zemských studijních komisí, z nichž moravská měla sídlo své v Olomouci (1762).*) Tato komise podřízena byla guberniu; předsedou její stal se hradištský prelát Pavel Ferd. Václavík, přísedícími zástupce krajského hejtmana olomuckého Pillersdorff, direktoři theologické a filosofické fakulty a oba professoři fakulty právnické. Této komisi byly podřízeny především všechny fakulty university olomucké. Dále nařídila císařovna (13. února 1762), aby rektorem university nebyl již, jako bylo dosud obyčejem, zároveň rektor olomuckého kollegia jezuitského, nýbrž aby každého roku konala se svobodná volba rektora i děkanův od professorů všech tří fakult. Následkem tohoto nařízení již r. 1764 stal se rektorem premonstát P. Ant. Ležák a r. 1766 dokonce světský professor fakulty právnické Bösenselle; od r. 1767 pak již vůbec žádný jezuita k této hodnosti se nedostal. Když r. 1769 zemřel univer-

*) Arneth, Maria Ther., IX., 156—223. — D'Elvert, Schriften, X. 36 násl., XXIV., 414.

sitní kancléř P. Frant. Svoboda, Marie Terezie na návrh studijní komise odňala jezuitům právo obsazovati tento úřad a jmenovala ze své moci barona Frant. Sal. Šubíře, který vynikl studiem věd theologických, zeměpanským kancléřem. Jemu příslušel dozor nad zachováváním všech vládních nařízení při universitě a proto také dáno mu právo účastniti se všech porad studijní komise. A kdežto doposud všechna professorská místa na fakultě theologické a filosofické jezuité obsazovali si úplně dle své libosti, nařídila Marie Terezie (1769), aby jí od členů oněch fakult na každé uprázdněné místo podáváno bylo terno prostřednictvím studijní komise, ze kterého si panovnice vybrala nejvhodnějšího kandidáta. Také archiv universitní, úřad notáře, jemuž řízení archivu bylo svěřeno, konečně i správa matrik vyňaty byly z dosavadní výhradné moci jezuitů; k dozoru nad konvikty a semináři ustanoven krajský hejtman olomucký spolu s dvěma členy studijní komise. Když universitní rektor Ignacius Thomas ve jménu jezuitů proti podobnému omezování dosavadních práv se vzpíral, byl od krajského hejtmana barona Záviše s úřadu svého sesazen a z Olomouce vypovězen.

Právnická fakulta, která dosud byla ve velkém úpadku, povznesena byla dvěma vynikajícími professory Dr. Vratislavem Monsem (od r. 1767) a Dr. Janem Kniebandlem z Ehrenzweigu, kteří počali přednášeti vědu právnickou podle zlepšené studijní osnovy, jak byla tehda zavedena při universitě vídeňské. Přičiněním obou těchto učenců posluchači olomucké fakulty právnické, kteří tam nabyli vysvědčení první třídy, dosáhli (dekretem 3. března 1770) té výhody, že směli aspoň v menších městech zastávati úřad městských rad, notářův i advokátů, což bylo dosud vyhrazeno posluchačům university vídeňské a pražské. R. 1772 byla zrušena jezuitská stolice práva kanonického a přidělena Ehrenzweigovi, když pak tento neukázal se v této vědě dosti schopným, přejal přednášky o ní Monse (1774). Také byl jmenován zvláštní professor pro vědy policejní a kamerální, který však byl přidělen fakultě filosofické.

Po zrušení řádu jezuitského (1773) byla většina professorských stolic při obou fakultách, theologické i filosofické, jezuitům odňata a na návrh studijní komise jmenováno bylo od gubernia 10 nových professorů světských i z rozličných řádů; pouze dva bývalí jezuité byli ponecháni při fakultě filosofické. Professorům

dán byl ze studijního fondu plat 500 zl. ročně, pouze oněm členům řádů, kteří v témže městě měli svůj klášter a tam bydleli, vyměřeno 350 zl. Potom přikročilo se k rozsáhlým opravám zastaralé učebné osnovy jezuitské, o kteréž pracovali právníci Karel Ant. Riegger, Josef Valentin Eybel a Karel Ant. Martini, kdežto theologické studium opraveno bylo dle návrhů Frant. Štěpána Rautenstraucha, který za tím účelem z pražské university byl povolán do Vídně a tam se stal též přísedícím dvorské komise studijní. Práce ty pokračovaly velmi zdatně, tak že již v říjnu r. 1774 mohla olomucká komise studijní vyhlásiti novou osnovu učebnou pro fakulty filosofickou a theologickou. Studium filosofické bylo rozvrženo na odbor filosofický, mathematický, historický a filologický. V tomto důraz položen na pěstování též živých řečí, zvláště ovšem němčiny. Ale také pro jazyk český ustanoven byl tu, jako v Praze ano i ve Vídni (1775), zvláštní učitel.

Provedení nového řádu studijního na universitě olomucké bylo uloženo kancléři baronovi Šubířovi, který v tomto oboru dosáhl neobmezené moci, zvláště když prelát Václavík byl zbaven předsednictví v komisi studijní (14. prosince 1774) a působnost této byla docela zastavena (1775). Jiným osvědčeným odborníkem ve věcech školských byl markýz Karel de Ville, který proto byl povolán za referenta ke guberniu brněnskému. Po brzké smrti Šubířově (1777) však komise studijní byla zase obnovena pod názvem studijního direktoria a nový kancléř universitní hrabě Antonín Vetter již ani z daleka neměl té moci, jako jeho předchůdce. Na podnět markýza de Ville císařovna nařídila (1777), aby právnické studium bylo úplně odloučeno od theologického, nikoli však s názvem fakulty právnické, a ředitelem jeho jmenovala prof. Monse.*)

*) Josef Vratislav Monse náleží k nejpřednějším tehdejším pěstitelům vědy na Moravě. Narozen 15. června 1733 v Novém Městě (nikoli v Unčově, jak některé životopisy udávají) v kraji Jihlavském, studoval na universitách v Praze a ve Vídni a stal se advokátem, později (1767) professorem právnické fakulty v Olomouci. Vedle věd právních obíral se také dějinami písemnictví moravského. S vynikajícími muži té doby, jako s Dobrovským, Pelclem, Pubičkou, Dobnerem a j. byl ve stálém literárním spojení. Ač několikráte byl do Vídně volán k čestným úřadům, přece raději zůstal na Moravě, aby mohl působiti ku zvelebení své rodné země. Mezi četnými spisy jsou také politické dějiny Moravy, které však dovedl pouze do r. 1306. Hlavní jeho zásluhou však

Když potom Marie Terezie vypravila do Olomouce dva císařské komisaře, aby se přesvědčili o celkovém stavu university, byla shledána nutná potřeba mnohých oprav. Zkoušky na fakultě theologické a filosofické vůbec se nekonaly a vysvědčení se rozdávala bez nich, archiv byl chatrný a v nepořádku, o uspořádání vzácné knihovny i sbírek fysikálních a mathematických nikdo se nestaral. Vzhledem k tomu, že by v hlavním městě universita byla lépe na očích zemské vlády, markýz de Ville navrhl, aby byla přeložena do Brna i s kněžským seminářem a ústavem šlechtickým, kde bylo lze také všechny lépe umístiti. Poněvadž tehda právě hrozila také nová válka s Pruskem, kteréž Olomouc v první řadě byla vydána, Marie Terezie schválila tento návrh a již 24. května 1778 gubernium moravské dostalo rozkaz, aby v této věci vše potřebné zařídilo. Budova někdejšího kollegia jezuitského, kde od r. 1773 umístěn byl sirotčinec, byla určena pro universitu a akademii rytířskou, kdežto do budovy někdejšího semináře jezuitského dán byl ústav pro vzdělání kněží. Vrchní řízení university svěřeno bylo nejvyššímu sudímu zemskému, hraběti Janu Mitrovskému;*) kancléřem universitním jmenován byl děkan a generální vikář kapituly brněnské svob. pán Jan Post, ježto hrabě Vetter, bydlící v Olomouci, nemohl již toho úřadu zastávati; po brzké smrti Postově (26. října 1779) stal se jeho nástupcem Ignác Soukup, arcikněz a městský farář brněnský. S universitou přeložena a odvezena do Brna také bohatá knihovna, a kustos knihovny Jan Alois Hanke dostal rozkaz, aby ji uspořádal; poněvadž však nebylo dosud vhodné místnosti, byla prozatím uložena v paláci Dietrichštejnském na Zelném trhu. K upravení budov, jež hrabě Mitrovský ihned horlivě vzal do práce, i ke koupi dvou sousedních domů bylo třeba nákladu 100.000 zl., k čemuž stavové moravští přispěli dvěma pětinami. Universita brněnská byla znamenitě rozšířena založením studia anatomicko-chirurgického, kterého stavové již od dlouhé doby se domáhali, pak zřízeny nové stolice dějin

---

jest, že založil moravské dějiny právní. Zemřel r. 1792. — D'Elvert, Histor. Literaturgesch. Mährens, 246. — Moravia, r. 1838, č. 18. — J. Vlček, Děj. liter. čes., II., 1, str. 192. — Vinc. Prasek v Čas. Musea olom. r. 1897, č. 53, 3.

*) O vynikající působnosti hraběte Mitrovského té doby zprávy jsou v životopisu jeho, jejž podal D'Elvert, Schriften, III., str. 13 násl.

všeobecných i pastorálných, a také pěstování řeči české a německé věnována lepší péče jmenováním nových učitelů pro tyto předměty. Právnické studium proměněno bylo v samostatnou fakultu. Také sídlo komise studijní přeloženo bylo do Brna a předsedou jejím jmenován byl hrabě Mitrovský. Ku zvelebení knihovny universitní bylo nařízeno, aby všechny knihy z bývalých kollegií jezuitských byly jí odvedeny, rovněž všechny spisy zabavené brněnskou censurou. Janu Aloisovi Hankovi přidělen byl výpomocný úřednik (bratr jeho Jan Expedit Hanke) a sluha, a nařízeno jim brzké uspořádání knihovny, aby tato stala se přístupnou čtoucímu obecenstvu.

Všechny tyto slibné začátky, kterými mělo Moravě býti vybudováno důstojné vysoké učení, byly zase zmařeny hned v prvních letech panování císaře Josefa II.

* * *

Neméně nežli ve vysokém školství, bylo potřebí důkladné opravy ve zřízení školství středního,*) které po nezdařeném pokusu o založení škol reálných stále se obmezovalo na gymnasia. Morava měla před zrušením řádu jezuitského značný počet ústavů toho druhu, neboť z 80 gymnasií ve všech zemích česko-rakouských bylo jich u nás 15, a to šest jezuitských (v Olomouci, Brně, Uh. Hradišti, Jihlavě, Telči a ve Znojmě), osm piaristských (v Hustopeči, Příboře, Staré Vodě, Kyjově, Kroměříži, Lipníku, Mikulově a Strážnici) a jedno paulánské (v M. Krumlově). Jezuitská gymnasia měla tři ročníky gramatické, dvě třídy humanitní a dvě až tři filosofické, celkem tedy trvalo u nich studium gymnasijní 7 - 8 let. Ve vyučování vytýkalo se jim, že lpějí příliš na zastaralých formách scholastiky a humanismu, že vynakládají sice mnoho péče na osvojení jazyka latinského v řeči i písmě, pak na t. zv. studia superiora (poetiku, rhetoriku, logiku a metafysiku), že však zanedbávají realie i řeči novější, zejmena řeč mateřskou u mládeže studující. Piaristé naproti tomu měli gymnasia jen pětitřídní, ale vedle předmětů pěstovaných od jezuitů věnovali pozornost také dějepisu a zeměpisu, mathematice a fysice, řečtině i jazykům novějším. Představení gymnasií piaristických, uznávajíce nedostatky dosavadní osnovy, sešli se

*) Vedle uvedených spisů Arnethových a D'Elvertových v. Notizenblatt r. 1890, str. 58 násl.

r. 1763 ke společné poradě a na základě toho vydali návod ku zlepšení učebné osnovy i methody. Toho však málo dbali jezuité a také vládní instrukce, vydaná 4. února 1764, jež předpisovala ve větších než dosud rozměrech vyučování němčině, dějinám, zeměpisu a arithmetice, nedocházela u nich valného povšimnutí.

Proto rozhodla se vláda podniknouti důraznější kroky ku zlepšení středního školství, při čemž zároveň nespouštěla se zřetele onen cíl, který i v jiných oborech správních stopovala, jednak aby školství podřídila dozoru státnímu a jednak aby němčině vykázán byl obor co možná nejširší. O provedení této myšlenky pokusil se ředitel orientální akademie vídeňské, hrabě Jan Pergen, jehož návrh směřoval jen k tomu, aby gymnasia byla převzata ve správu státní a aby všichni učitelé řeholní byli bez výjimky nahrazeni světskými (1771). Ale plán ten nemohl býti proveden pro nedostatek nových sil učitelských. Po zrušení řádu jezuitského otázka sestátnění gymnasií nabyla mnohem určitějších tvarův a vládě bylo si pospíšiti s jejich úpravou. R. 1774 vypracovány byly dva návrhy; Martini a Hess žádali, aby klasické řeči ustoupily do druhé řady, do popředí pak aby postaveny byly dějiny, k nimž by se družila fysika, mathematika a zeměpis; vedle dosavadních učitelů jezuitských a piaristských měli býti také světští dosazováni. Proti nim ozvali se však vážní mužové, zejména ředitel dvorské knihovny Frant. Adam Kollár, který zase chtěl miti řeckou literaturu střediskem všeho vyučování. Konečně zvolena byla cesta střední a přijat byl třetí návrh vypracovaný od piaristy P. Gratiana Marxe, který také hned potom byl jmenován členem dvorské komise studijní. Tento návrh, přijatý 15. října 1775 a vyhlášený dvorským dekretem 10. srpna 1776, ponechal pětitřídné gymnasium s učiteli třídními, z nichž každý vyučoval všem předmětům ve své třídě, tak jak bylo dosud obyčejem u piaristů. Hlavním oborem zůstala latinská řeč a literatura, ale řečtině, němčině, zeměpisu, dějinám a mathematice vykázáno širší pole. Učebnice, opravené a vydané za dozoru Marxova, s veškerou osnovou udržely se potom, až na některé méně významné změny v dobách pozdějších (r. 1819 na př. zavedeno 6 tříd), až do r. 1848.

Tímto novým řádem studijním nebylo sice řeholní kněžstvo z vyučování na gymnasiích vyloučeno, nicméně zrušením řádu jezuitského ubylo mnoho sil učitelských a v náhradu za ně

nebylo dosti učitelů světských, tak že nezbývalo vládě, nežli některá z dosavadních gymnasií zrušiti, zvláště když také úroky studijního fondu v prvních letech nestačily na jejich vydržování.*) Počet gymnasií byl také proto zmenšen, že dvorská komise studijní ve Vídni zanášela se právě tehda záměrem provésti dalekosáhlé změny ve školství národním. Proto Marie Terezie nařídila především zrušení jezuitských gymnasií v Hradišti a v Telči (28. března 1774); pak ještě téhož roku zrušeno paulánské gymnasium v Krumlově a piaristské ve Strážnici, Staré Vodě, Hustopeči a r. 1775 v Kyjově. Strážnické gymnasium však později přece bylo zachováno z toho důvodu, že leží při uherských hranicích a že by sic celý hradištský kraj byl bez ústavu toho druhu. Za to byla zrušena ještě (1777) piaristská gymnasia v Lipníku a Příboře. Některé z těchto obcí, zvláště Uh. Hradiště, nabízely se přinésti velké oběti, budou-li jim gymnasia zachována, ale marně; Marie Terezie zatím již schválila návrh proměniti zrušená gymnasia ve školy normální. Tak zbylo na celé Moravě z 15 gymnasií pouze sedm, a to čtyři bývalá jezuitská, v Brně, Olomouci, ve Znojmě a Jihlavě, která přešla úplně ve správu státní, neboť byla vydržována z fondu studijního a učitelé na nich dosazováni od zemské vlády. Poněvadž však byl nedostatek učitelů světských, učili ještě dlouho na nich bývali jezuité. Ostatní tři gymnasia zachovaná v Kroměříži, Mikulově a ve Strážnici byla spravována i potom od piaristův a neměla nikdy připadnouti za obtíž fondu studijnímu. Řediteli gymnasií jmenováni byli hejtmanové příslušných krajův; krom toho na každém gymnasiu ustanoven byl prefekt s platem 400 zl. ročních, který měl míti dozor na kázeň a pořádek v ústavě. Aby se docílilo spojení latinských škol s normálními, nařízeno bylo, aby jen takoví žáci byli přijímáni, kteří překročili desátý rok věku svého, odbyli si školu normální nebo hlavní anebo aspoň soukromě předměty těchto škol řádně si osvojili; nevyhnutelnou byla znalost němčiny a též prvních počátků latiny. Tak stala se gymnasia na Moravě podobně jako v Čechách, kde český jazyk dosud na ústavech těchto pěstovaný

*) Koncem r. 1777 úroky ty na Moravě dosahovaly sice značné výše 78.691 zl., ale za to také vydání na školství rozpočteno bylo na r. 1778 na 77.825, poněvadž z této sumy část oddělena byla na méně výnosné fondy v Čechách a ve Slezsku. Srv. D'Elvert, Schriften, X., 172.

v letech 1778 a 1779 byl nadobro vypuzen, v první řadě ústavy poněmčujícími.

* * *

Největší pozornost vláda Marie Terezie však věnovala zvelebení školství národního a v tom také stal se za jejího panování nepopiratelně největší pokrok.*) Veliký nedostatek škol pociťovali sami stavové moravští a nařídili (1749), aby vrchnosti, patronové neb obce, jimž přísluší právo učitele dosazovati, všude tak učinili a každého nově dosazeného učitele dali vyzkoušeti od příslušného faráře nebo od biskupské konsistoře. Podobný rozkaz vydala potom moravská repraesentace, jakožto úřad zeměpanský (22. září 1749). V příčině pěstování obou jazyků zemských Marie Terezie nařídila (9. července 1763), aby se na nižších školách bral náležitý zřetel k vyučování jazyku českému, ale jiným dekretem (23. února 1765) projevila rozhodné přání, aby také němčina byla usilovněji než dosud šířena a za tou příčinou nebyly přijímány na nižší školy za učitele osoby, které by této řeči nebyly náležitě schopny; také jezuitům a piaristům bylo rozkázáno, aby bedlivě hleděli k vyučování po této stránce.

Jako na gymnasiích, tak i na školách nižších v té době hlavní závadou pokroku byl nedostatek řádné osnovy učebné. Plán hraběte Pergena. vypracovaný r. 1771, týkal se nejen škol středních, nýbrž i národních. Hlavní zásadou jeho bylo, že pro nejnižší třídy lidu, jež vykonávají jen těžkou práci tělesnou, má se vyučování omeziti jen na nejnutnější základy povšechného vzdělání; pro ostatní třídy společenské má se vyučováni na školách tak zařídíti, aby dítě do dvanáctého roku svého věku naučilo se všemu, čeho by potom v životě potřebovalo. Tuto všeobecnou zásadu doplnil Frant. Kar. Hägelin, zakladatel první normální školy ve Vídni, svým návrhem, předloženým císařovně r. 1772: tam rozvrhuje školství nižší na tři stupně, totiž na školy vesnické, kde se má učiti jen prvním začátkům vědomostí, pak na školy štěpné (Pflanzschulen), které by byly zřizovány v městech krajských, venkovských a po městysích,

*) Arneth, Maria Ther., IX., 244—260. — Helfert, Gründung der österr. Volksschule durch Maria Ther., v Praze, 1860. — D'Elvert, Schriften, X., 140 násl. — Notizenblatt, r. 1870, str. 75. — Kameníček v Obzoru brněnském, r. 1895.

kdež by si mládež osvojila nejnutnější užitečné vědomosti, a konečně na školy vzorné, zřizované jen v městech hlavních, kde by obor poznání byl co nejvíce rozšířen. Návrh tento, doplněný později učebnou osnovou kněze P. Leonarda Grubera, došel sice schválení Marie Terezie, ale na provedení jeho pomýšleno teprve po zrušení řádu jezuitského, ježto ze zabaveného jmění jeho doufalo se v uhražení nákladu, jejž zřízení nových škol národních vyžadovalo, a krom toho již tehda ujala se myšlenka, aby jistá část jezuitských gymnasií byla zrušena a proměněna ve školy normální čili vzorné.

Zatím upozorněna byla císařovna na výtečného paedagoga německého, probošta Jana Ignáce Felbigera, který působil v Zahani v pruském Slezsku; tam z daleka přicházeli učitelé, aby za jeho dozoru osvojili si jeho methodu a poznali také jeho promyšlenou osnovu učebnou, jejíž zásady v podstatě přejaty byly od Komenského. Marie Terezie s přivolením krále Bedřicha II. povolala Felbigra do Vídně, odevzdala mu (1. září 1774) přes odpor některých členů dvorské komise studijní „zařízení německého školství“ a již 6. prosince 1774 schválila jeho návrh „všeobecného školního řádu pro německé školy normální, hlavní i triviální ve všech císařských i královských zemích dědičných“. Ve všech těchto zemích byly zřízeny komise školské ze státních úředníků, duchovních i odborníků školských, od nichž nejprve zakládány normální (t. j. vzorné) školy v městech hlavních, dle vzoru takové školy založené a řízené ve Vídni od samého Felbigera; v městech krajských i jiných pak zřizovány školy hlavní, pro kteréž budovy i hmotné prostředky pořizovaly se z velké části zrušováním jezuitských i jiných gymnasií. Školy venkovské byly dle plánu Felbigerova upravovány v triviální, též mnoho nových bylo založeno. Náklad na ně měly poskytovati vrchnosti jakožto patronové far, a Marie Terezie sama dávala dobrý příklad na svých statcích, v čemž ji vyšší duchovenstvo i šlechta hojně následovaly.

Na Moravě také jmenována byla taková komise se zemským hejtmanem v čele. Nejhorlivějšími členy jejími byli markýz Karel de Ville, který ustanoven byl „direktorem gymnasií, škol normálních i německých hlavních škol na Moravě“, pak jeho nástupce (1778) svob. p. Josef Hausperský a Ignác Mehoffer, rozený Fulnečan (1747), ředitel první normální

školy v Brně, která zřízena byla již r. 1775 a umístěna spolu s gymnasiem i sirotčincem v bývalém klášteře jezuitském. Vedle školy normální zřizovány byly německé školy hlavní o čtyřech třídách především v oněch městech, kde zrušena byla jezuitská gymnasia, totiž v Uh. Hradišti, Telči, Krumlově, Strážnici, Staré Vodě, Hustopečích, v Kyjově, Příboře a také při kolleji piaristské v Mor. Třebové, pak také v krajských městech Olomouci, Znojmě, Jihlavě, kde gymnasia byla ponechána, a konečně v Uničově; piaristé pak zřídili hlavní školy v Mikulově, Kroměříži a Lipníce. Na těchto školách vyučovalo se vedle jiných předmětů ve čtvrté třídě také geometrii, mechanice, vlastivědě a zeměpisu. Němčina stala se jak na normální, tak i na hlavních školách jediným jazykem vyučovacím, čeština z nich byla nadobro vypuzena. Všichni učitelé, kteří měli býti dosazováni na školy hlavní i venkovské (triviální), měli býti od té doby (dle nařízení 11. května 1776) zkoušeni od ředitele brněnské školy normální a na základě této zkoušky měli dostávati dekrety od zemské komise studijní.

Mehofferovi vedle řízení školy normální v Brně svěřeno bylo také vyučování kandidátů (praeparandů), kteří měli se státi na školách hlavních řediteli, katechety neb učiteli. Na školách hlavních zase zřízeny byly takové přípravné kursy pro učitele škol triviálních. Mehoffer r. 1780 jmenován byl vrchním dozorcem všech těchto škol na Moravě, v jednotlivých děkanstvích tento dozor vykonávali děkanové. Mehoffer dal vytisknouti také potřebné knihy školní a sám pečoval o jejich prodej a rozesílání, ježto nebylo v zemi nakladatele, který by se této práce ujal. V posledním roce panování Marie Terezie (1780) byla na Moravě jedna škola normální, 15 škol hlavních a 737 škol trivialních. Poněvadž pak na normální a na hlavních, tak i z velké části na triviálních školách němčina byla výhradným jazykem vyučovacím, staly se tyto školy hlavním prostředkem k poněmčování obyvatelstva moravského.

Mezi ústavy humanitními na Moravě přední místo zaujímal sirotčinec, založený v Brně od Marie Terezie. Byl určen pro 400 chudých dítek a umístěn v bývalé kolleji jezuitské. Když r. 1778 přeložena byla olomucká universita do Brna, vykázána sirotčinci nově vystavená, ale pro ten účel ještě neupotřebená budova káznice na předměstí cejlském.

* * *

Podobné nedostatky, jaké shledány byly ve školství, zavdaly v posledních letech panování Marie Terezie podnět k důležitým opravám a změnám ve věcech církevních. O některých, rázu více povšechného, byla již dříve řeč; ale Morava nad jiné země trpěla ode dávna chatrným zřízením církevním. Byl to především nízký stupeň vzdělání a následkem toho také nepatrný vliv duchovenstva na lid. Jiná vada spočívala ve velké rozlehlosti dieceze olomucké, která zaujímala netoliko celou zemi moravskou, nýbrž i vévodství opavské a krnovské. Veškeren tento obvod obsahoval r. 1777 v 62 děkanstvích pouze 522 far. Uvážíme-li, že tehda jediná Morava měla již téměř 1,200.000 duší, pochopíme, že pro velký rozsah farních obvodů nebylo lze duchovní správu řádně vykonati a ve mnohých odlehlejších krajích obyvatelstvo biskupa po celý svůj život ani neuvidělo. První podnět k nápravě tohoto smutného stavu zavdal sám císař Josef. Když totiž r. 1771 cestoval po Čechách, Moravě a Slezsku, které tehda ještě z dob války sedmileté a potom neúrodou a hladem byly velmi zpustošeny, shledával příčinu všeobecné bídy a úpadku netoliko v těchto čistě vnějších okolnostech, nýbrž také ve hmotné tísni lidu poddaného i v jeho nedostatečném vzdělání, čehož kořen zase spatřoval jednak v chatrném vzdělání kněžstva i v jeho číselně malém počtu. Proto navrhoval, aby se zřídily vzorné vzdělávací ústavy pro kněžstvo, počet biskupství aby se rozmnožil a velké obvody farní aby byly rozděleny na několik menších. Tehda vyslovil se s velikou nevolí jak o arcibiskupovi pražském, hraběti Ant. Petru Příchovském, na jehož panstvích prý poddaní nejhůře jsou utiskováni, nýbrž i o biskupu olomuckém hraběti Maximilianovi Hamiltonovi, na nějž prý četné stesky se vedou. K docílení nápravy navrhoval, aby zřízena byla v Čechách dvě, na Moravě pak jedno nové biskupství. Selské nepokoje, jež vypukly r. 1775 v obou zemích, po těch pak nepokoje náboženské na Moravě r. 1777, o nichž ještě bude promluveno, potvrdily správnost tohoto mínění, od císaře proneseného. I počala císařovna Marie Terezie již r. 1774 vyjednávati s papežem Klimentem XIV., aby olomucké biskupství bylo povýšeno za arcibiskupství a aby v jeho obvodě zřízena byla dvě nová biskupství, jichž sídlem měla býti města Brno a Opava. Rakouské Slezsko mělo býti vyňato z obvodu biskupa vratislavského, a tomuto za náhradu přidáleno hrabství kladské, které dosud

náleželo k diecezi pražské; v této příčině byla si císařovna již dříve vymohla svolení krále pruského.

Papež Kliment XIV. neměl podstatné námitky proti tomuto záměru, ale dříve než mohla nesnadná otázka tato, ku které družily se také změny v církevním zřízení českém a haličském, býti rozřešena, zemřel (22. září 1774). Za nástupce jeho Pia VI. po nějaký čas nebylo o této věci jednáno. Když však zemřel olomucký biskup, hrabě Maximilian Hamilton (31. října 1776), císařovna bez ohledu na papežskou stolici jala se řešiti tuto otázku spolu s kapitulou olomuckou, jež zvolila svými zástupci kapitulního děkana hraběte Ant. Theodora Colloreda a dva kanovníky, svob. p. Ottu Minkwitze a svob. p. Frant. Jos. Šubíře. Když po delším vyjednávání bylo docíleno shody, potom teprve předloženy návrhy papeži ku schválení a po celoroční téměř sedisvakanci (6. října 1777) kapitula olomucká zvolila si nového biskupa, hraběte Colloreda, dosavadního děkana kapitulního. Brzo potom vyhlášeny (5. prosince) čtyři bully papežské, jimiž povýšeno biskupství olomucké za arcibiskupství, stolici papežské přímo podřízené, kollegiátní chrám sv. Petra v Brně povýšen za kathedrální a biskupský, jenž podřízen byl arcibiskupovi olomuckému, a podobně mělo se státi v Opavě. Z 525 far, které dosud náležely diecezi olomucké, bylo vyřaděno 151 far v kraji jihlavském, znojemském a z polovice v kraji brněnském a přiděleno k nové diecezi brněnské. Jakožto dotace nového biskupa byl určen statek chrlický u Brna, z něhož měl biskup míti ročních důchodů 18.235 zl. Biskupem brněnským císařovna ze své moci již dříve (9. června 1777) jmenovala dosavadního světícího biskupa olomuckého, hraběte Matyáše Frant. Chorinského, který byl od papeže (15. prosince) potvrzen. Císařovna nařídila potom (10. ledna 1778) zemskému hejtmanu hraběti Kryštofovi z Blümegena, aby uvedl řádným způsobem panství chrlické i se statkem oujezdským a s dvorem šlapanickým v majetek biskupa brněnského, jemuž také přiřčeno bylo místo a hlas na sněmě zemském. S odevzdáním statku chrlického vyskytly se z počátku nesnáze, tak že arcibiskup olomucký odváděl biskupovi roční výtěžek z něho a teprve r. 1852 tento mohl se uvázati v právoplatné držení jeho. Za císaře Josefa II. bylo potom z dieceze olomucké ještě několik děkanství vyloučeno a brněnské

přiděleno, tak že tato r. 1784 obsahovala 230 far a 75 lokálních kaplanství.

K zamýšlenému zřízení biskupství opavského nedošlo. Rakouské Slezsko zůstalo z největší části pod duchovní správou biskupa vratislavského, který tam také podržel četné statky a náměstkem svým ustanovil (od r. 1771) generálního vikáře v Opavě.*)

Nedostatek kněží na Moravě chatrné vzdělání jejich a z toho vyplývající smutný stav duchovní správy byl zaviněn také tím, že nebylo v zemi ústavu kněžského (seminarium cleri) tak, jak to koncilium tridentské předpisovalo, nýbrž vzdělání kněžského dorostu ponecháno bylo jezuitskému alumnátu v Olomouci, založenému za císaře Ferdinanda II., a některým seminářům klášterním. Pokus o zřízení takového domu kněžského (domus presbyterorum), v němž by duchovní chovanci osvojili si zásady vytříbené theologie, zvyky a obřady církevní, především pak vychováni byli v ctnostech potřebných k vykonávání pastýřského úřadu, učinil hrabě Leopold Bedřich Egkh, který se stal po kardinálu Troyerovi († 1758) biskupem olomuckým. Poněvadž však úřad ten zastával pouze dvě léta (zemřel již 1760 a nástupcem jeho byl hrabě Hamilton do r. 1776), nemohl záměr ten uskutečniti, i hleděl aspoň nástupcům svým umožniti jeho provedení tím, že odkázal pro tento účel ze svého jmění jistinu 54.000 zl. Po zrušení řádu jesuitského potřeba kněžského domu stala se nevyhnutelnou a proto císařovna Marie Terezie nařídila, aby z odkazu Egkhova, který do r. 1777 vzrostl na 92.000 zl., a za přispění fondu studijního, biskupa i kapituly byl zřízen v bývalé kolleji jezuitské dům prozatím pro 60 alumnův. R. 1778 tento ústav spolu s universitou i šlechtickou akademií přeložen byl do Brna a vykázány mu místnosti v bývalém semináři jezuitském. Ale hned z počátku vyskytly se neshody, ježto jak hospodářskou správu, tak i dozor nad chovanci převzaly úřady zeměpanské a tím pravomoc arcibiskupova nad tímto ústavem byla značně obmezena. Kromě toho arcibiskup hr. Colloredo stěžoval si u císařské vlády ve Vídni, že představení kněžského domu, zejmena spirituál abbé Blarer, rodem Švýcar, hlásají

*) Pilař a Moravec, III., 587—591. — D'Elvert, Die Errichtung der Bisthümer zu Brünn und Troppau, Notizenblatt, r. 1856, str. 73—78. — Schriften XXIV., 415.

bludné učení Jansenovo. Císař Josef však se přesvědčil, že obvinění ta jsou nesprávná, dal potrestati hlavní původce klamných zpráv, Blarera povýšil za dozorce vídeňského semináře a guberniu nařídil, že v brněnském ústavě kněžském má vše zůstati při dosavadních zařízeních.*)

Trvalo však dlouho ještě přes všechny snahy vládní, nežli obsazeny byly fary takovým počtem duchovních, aby všem povinnostem svým mohli dostáti. Byly dosti hojné případy, že jedinému knězi přiděleno bylo ke správě až i 20 rozptýlených vesnic. Ještě r. 1782 k farnosti rožnovské na př. náleželo sedm nyní již samostatných obvodů farních (Hutisko, Velká Bystřice, Horní Bečva, Karlovice, Zašová, Zubří a Veselá); i lze snadno pochopiti, s jakými překážkami vykonávala se duchovní správa tak rozsáhlého obvodu v krajině vesměs hornaté a neschůdné. Farnost místecká obsahovala nyní samostatné fary v Metylovicích, Palkovicích, Frýdlantě, Čeladné a v Ostravici, na půdě těšínské pak ještě vesnice Pržno a Lubno, tak že obvod její sahal na jih až k uherským hranicím. Faráři strážničtí měli kromě nynějšího obvodu této farnosti ještě na starosti Kněždub, Lipov, Petrov, Rohatec a Velkou, kde za našich časů vesměs jsou sídla samostatných far. Farář rožnovský teprve v posledních letech panování Marie Terezie dostal na výpomoc lokální kaplany v Hutisku a Karlovicích a i potom měl přes 12.000 farních duší. Vesnice Zděchov, Hrozenkov a Halenkov měly čtyry hodiny cesty do farního chrámu na Vsetíně a teprve r. 1760 biskupská konsistoř za podpory tamnějších vrchností, totiž hraběte Illiesháze a Walldorfa, zřídila v tomto kraji několik kaplanských lokálek. Některé vesnice viděly svého duchovního správce sotva čtyřikráte do roka.

Za tohoto smutného stavu, v kterém teprve ponenáhlu zjednávána byla náprava, nekatolické hnutí mezi lidem valašským a také na pomezních horách českomoravských nabývalo vždy větších rozměrů.**) Misionáři, zvláště jezuité, sice jako dříve,

*) D'Elvert, Schriften, X., 135 násl., 205, násl. — XXIV., 415.

**) Arneth, IX., 358 násl., X., 53—75 násl. — Rezek, Dějiny prostonár. hnutí nábož., 131 násl. — Václavek, Dějiny města Vsetína, 121 násl. — D'Elvert, v Notizenblatte, r. 1872, str. 1, r. 1880, str. 9. — G. Wolf, v Raumerově Taschenbuchu, r. 1878, str. 137. — Ze současných zpráv nejdůležitější jest vylíčení náboženských bouří moravských u Pilaře a Moravce III., 386—393, 397—402, 582 násl. podle akt komise náboženské, pak mikulov-

vycházeli rok co rok na lov lutheránských biblí, zpěvníkův i jiných knih kacířských, lidi, u nichž takové našli, uvrhovali do vězení, kdež je nechali tak dlouho strádati, až se veřejně a slavně zřekli bludné víry. Probošt Hay, který nám zanechal zprávu o tehdejším hnutí náboženském na Moravě, nepokrytě doznává, že misionáři učili sice děti kříž dělati, vštěpovali jim některé suché nauky katechetické, odnímali lidem násilím zakázané knihy, ale zkušenost učila, že tyto prostředky nadobro se minuly s účelem. Lid rozhořčený pronásledováním, aby měl pokoj od misionářů, přiučil se velikému pokrytectví a na venek zachovával všecky formy katolických křesťanův. Ale pod katolickou rouškou skrývalo se nekatolické přesvědčení; jiný katechismus měli pro sebe, jiný, když je navštívil kněz katolický. Horliví protestanté po každém pronásledování vraceli se domů ještě s větším zášlim proti vnucované víře a rozněcovali podobnou nenávist u příslušníků svých rodin i u jiných známých. Rolníci duchem nadanější v tajných schůzkách zastávali úřad katechetský a vykládali posluchačům písmo sv. dle svého rozumu a posilovali je k vytrvalosti v dosavadním odporu. Často konali poutě do Uher a do Slezska, kde byla větší svoboda náboženská, zejmena v Těšíně navštěvovali protestantské služby boží a přinášeli si odtud knihy, ač každý pokus v tom směru byl přísně trestán; tak na př. Jan Matouš, který přinesl na Vsetín za 15 zl. knih kacířských, byl od královského tribunálu odsouzen k smrti mečem a milost mu dána teprve rozhodnutím nejvyššího dvoru soudního. Na žádost českorakouské kanceláře dvorské vydáno bylo císařské nařízení (6. června 1777), aby mýtní úředníci při pomezí bděli nad tím, aby kacířské knihy nebyly dovlékány do země, aby emisaři z pruského Slezska se sem nevpližovali, a zároveň měli brániti stěhování lidu nekatolického ze země, jenž lákán byl do Pruska rozličnými náhončími.

Misionářům a místním farářům bylo povědomo, že velká část lidu valašského víru katolickou vyznává pouze na oko. I vymyslili si zvláštní úskok, aby se dopátrali úplné pravdy. Misionáři Petr Jiříček a Jan Kořistka, bývalí jezuité,

---

ského probošta Haye (rozeného ve Fulneku) „Kurzgefasste Anmerkungen über die mähr. im J. 1777 ausgebrochene Religionsunruhen", konečně popis Zhorského ze Zhoře, hospod. úředníka hrab. Illiesháze, zachovaný ve sbírce Zlobického „Miscellanea hist. Mor. et Boh. z r. 1779."

a Jan Sasina jali se (v dubnu 1777) namlouvati lidu, aby učinil písemné přiznání o víře své, a že podle toho, jak mnoho bude přihlášek, vláda vydá buď toleranční patent anebo dokonce i prohlášení o všeobecné svobodě náboženské. Nelze se diviti, že toto tvrzení nalezalo u lidu hojně víry. Vždyť už z dob selské bouře r. 1775 známy byly rozličné projevy císaře Josefa, že smýšlí ve věcech náboženských mnohem mírněji a shovívavěji, nežli Marie Terezie. Protestanté čeští i moravští pevně věřili, že jakmile on dostoupí na trůn, budou moci veřejně vyznávati svou víru. Tehda také císařští úřadové dostali rozkaz, aby nikoho pro pouhé bludařství netrestali, aby tím houfné stěhování lidu do Pruska bylo zastaveno. Snad tedy podařilo se císaři Josefovi, vymoci na své matce další ústupky ve prospěch víry protestantské? Věříce těmto pověstem obce valašské počaly se přiznávati misionářům. První takovou obcí byly Zádveřice na panství vyzovském, jež písemně se přiznaly k protestantství. Osada za osadou rychle následovala tohoto příkladu, tak že během tří neděl (do polovice května) přes 60 obcí buď jednohlasně neb částečně učinilo podobné prohlášení.*) Hned povstalo několik náčelníků, kteří svobodně kázali, slibovali osvobození od kontribucí, desátků i jiných dávek, vyhlašovali katolikům pronásledování, protestantům pak veselé zlaté časy. Odpadlých od víry katolické počítalo se 10—15.000 lidí, kteří se veřejně protivili dalšímu vykonávání katolických služeb božích v kostelích a žádali, aby na fary byly dosazeni kazatelé evangeličtí.

Zprávy o tomto hnutí, došlé do Vídně, způsobily císařovně Marii Terezii přetěžké chvíle. Ve svém vroucím přesvědčení náboženském pokládala odpadnutí od víry za největší zločin. Jejím pevným míněním bylo, že jest třeba chopiti se všech prostředků, aby odpadlí napřed po dobrém, v nutných případech pak i přísnými tresty byli donuceni zase k návratu k církvi

*) Byly to především tyto obce: Vsetín, Vyzovice, Rožnov, Lukov, Zlín, Hoštálkov, Karlovice, Halenkov, Lhota, Roketnice, Ratiboř, Kateřinice, Mikulůvka, Pržno, Jablunka, Růždka. Bystřička, Jasenka, Johanová, Ústí, Hovězí, Liptál, M. Hrozenkov, Želechovice, Lutonín, pak četné obce kolem N. Jičína, Hranic, Lipníka, Přerova, Holešova, Kelče, Loučky a Bystřice. Na Vsetíně u městského úřadu přihlásilo se (3. května) 933 osob (mezi nimi 9 členů městské rady) k víře protestantské a pouze 153 ke katolické. D'Elvert, l. c. str. 2. Václavek, 123.

katolické. Císař Josef, který by snad byl k jinému radil, dlel právě tehda ve Francii. Nicméně mnozí rádcové napomínali k opatrnosti, ježto by přísností noví protestanté mohli snadno býti dohnáni k houfnému stěhování do pruských zemí, čehož důkazem byly četné případy z nedávných bouří selských. Bylo však třeba rychle jednati, poněvadž s hnutím náboženským množily se zároveň případy zjevného odporu poddaných proti vrchnostem a bouře hrozila nabýti rázu sociálního i politického. Císařovna vypravila do kraje valašského dva komisaře od gubernia, aby vypátrali, zdali cizí náhončí popouzejí lid k odpadnutí. S papežským dvorem bylo urychleno jednání ve příčině povýšení biskupství olomuckého za arcibiskupství a založení nového biskupství brněnského, a na Moravě mělo ihned čtyřicet nových far býti zřízeno. Když pak od císařských komisařů přišla zpráva, že sice nové obce nepřistupují již k protestantství, dosud odpadlí však že tvrdošíjně stojí na svém, Marie Terezie uznala za nutné učiniti důraznější opatření a za tím účelem sestavila komisi, jejíž předsedou jmenován byl sám nejvyšší kancléř dvorský hrabě Jindřich Blümegen, přísedícími byli bratr kancléřův zemský hejtman Kryštof Blümegen, státní rada baron Kressel se sekretářem Böhmem, guberniální radové Flamm, Beer a sekretář Lenkart, z duchovních osob pak probošt mikulovský Jan Hay, tamnější kanovník Venuto, děkan pražské kapituly Ferdinand Kindermann, který prováděním germanisačních snah ve školství českém získal si neobmezenou důvěru vlády vídeňské, a konečně dolno-rakouský farář Ant. Vitola.

Komise, která měla sídlo své ve Vyzovicích, hleděla především mírnými domluvami odpadlým obcím i jejich zástupcům vysvětliti, že sliby, hlásané od misionářův v příčině svobody náboženské, byly klamny; seznamy osob odpadlých byly od členů komise roztrhány a obcím vráceny a ujištěno, že císařovna všem takovým chce vše odpustiti, ovšem jen pod výminkou, vrátí-li se k předešlé poslušnosti vrchností i zemských úřadův i k církvi katolické. Někteří byli tím upokojení a počali zase choditi do kostelův. Ale druzí, horlivější přívrženci nové víry, prohlásili veřejně a hlasitě, že chtějí této hájiti svou krví i životem. I chodili dům od domu a sváděli ostatní lid, aby neodváděl duchovenstvu ani štoly ani desátků. Mnozí dali se i strhnouti k vášnivým činům a násilnostem. Dne 29. července v noci byli kolem Vyzovic četné

kříže i sochy svatých roztříštěny nebo na posměch zohaveny. Proti takovým bylo třeba zakročiti mocí vojenskou; z nejvyššího rozkazu byli náčelníci a nejzatvrzelejší zatčeni a odvedeni k vyšetřování soudnímu do Uh. Hradiště. Pavel Hořanský z Růžďky rozněcoval vášnivými kázaními v lesích i slujích lid k odporu. Když pak oddíl vojenský vtrhl do vesnice, aby se ho zmocnil, vyzváněno bylo na poplach, muži i ženy, staří mladí ozbrojili se kamením, kyji i podávkami a postavili se na odpor. Po marném napomínání vojsko vystřelilo, tři mužové a žena skáceli se mrtvi, sedm osob bylo zraněno. Jiný kazatel („pušprediger") Jan Maniš z Ratiboře uprchl a vypsána na jeho chycení odměna 300 zl.

Kancléř Blümegen podal císařovně obšírnou zprávu o těchto případech a na základě jeho návrhů Marie Terezie vydala nařízení ke guberniu (12. září 1777), aby se ještě několik neděl počkalo, zdali obce po dobrém se neobrátí na víru katolickou. Kdo by i po uplynutí této lhůty v protestantství setrval, jiné sváděl neb se účastnil tajných schůzek, měl bez výjimky, ať svobodný ať ženatý, buď k vojsku býti odveden, neschopní pak k této službě měli býti odsouzeni k hradební práci v Olomouci, kdež měli býti vyučováni v náboženství; kdo by i k tomu se nehodil a pak osoby ženské měly býti poslány do nově vystavěné káznice brněnské. Ti pak, kteří by i po přestálém trestu setrvali v odporu, měli býti odvedeni do Uher, zvláště do měst báňských, kam za nimi směly jíti ženy, nikoli však děti, které měly býti v katolické víře vychovány a jim také měly otcovské statky býti odevzdány.

Císař Josef, který zatím vrátil se z Francie a té doby právě dlel v táboře u Tuřan nedaleko Brna, aby tam byl přítomen cvičením vojenským, těžce nesl tato přísná opatření a zvláštním listem k císařovně (23. září) prosil, aby dané rozkazy byly odvolány.*) Poněvadž pak i jinými projevy za pobytu svého

*) Z listu toho, ve kterém zračí se jasně smýšlení Josefovo, vyjímáme toto místo: „Moje povinnost a neztomná přichylnost, kterou jsem věnoval Vašim službám a i Vaší slávě, nutí mne, abych Vám co nejuctivěji představil, že vydané rozkazy, které před několika dny sem došly vzhledem k moravským bludařům, jsou tak na odpor všem zásadám našeho náboženství, dobré správy státní, ano řekl bych i zdravého rozumu lidského, že spolehaje na váš důmysl, ani v nejmenším nepochybuji, že jakmile o nich zvíte a je uvidíte, ihned učiníte

na Moravě netajil se svým míněním, vznítil tím novou naději u protestantského lidu valašského; když se potom vrátil do Vídně, některé obce vypravily k němu plnomocníka s prosebným spisem, aby u císařovny vymohl protestantům povolení svobody náboženské. Marie Terezie projevila velkou nelibost nad tímto odvážným krokem, ano dala onoho plnomocníka zatknouti a vyšetřování proti němu zavésti, ale zakročení císaře Josefa přece mělo za následek, že novým nařízením ke dvorské kanceláři (19. listopadu 1777) valně zmírněny byly rozkazy vydané před dvěma měsíci. Zejmena neměly se od té doby pronásledovati rodiny, které ve svých domích, ale s vyloučením jiných osob, potají vykonávají své obřady náboženské. Trestati měly se pouze takové obřady veřejně konané, pak ony osoby, které by zlehčovaly náboženství katolické, samy se stavěly lidu za učitele neb vůdce, jiné násilím nebo hrozbami přemlouvaly k odpadnutí od katolictví anebo jim bránily vrátiti se k víře katolické. Duchovní mají všemi možnými prostředky, zvláště pak poučováním, působiti k takovému navracování, a jen tam, kde by vše to ukázalo se marným, mělo se přikročiti k větší přísnosti. Komise, u kteréž osvícený probošt Hay měl velké slovo, řídila se tímto návodem. Jednak přísností užitou v pravý čas, ale také jemným chováním duchovních pastýřů, kteří prostě vykládali evangelium ve svých kázáních, v katechetických cvičeních dokazovali náboženské pravdy z písma sv., z dějin církevních i z ústního podání, na prostou mysl lidu přestali působiti vypravováním zázraků, pořádáním poutí a zakládáním zbožných bratrstev, za to při službách božích dovolovali lidu zpívati jeho dobré české písně a žalmy, docíleno bylo toho, jak sám probošt Hay ve své zprávě dosvědčuje, že ponenáhlu vždy více a více lidí chodilo do kostelův a konečně i nejzatvrzelejší obce vrátily se zase k vyznání katolickému.

potřebné kroky k jich odčinění. Neboť lze si mysliti něco nechutnějšího, nežli tyto rozkazy? jako že lidi které chceme na pravou víru obrátiti, posíláme do dolů, nebo je nutíme k jiným veřejným prácem? Od dob pronásledování na počátku lutheránství neviděli jsme něčeho podobného, a mělo by také účinky, jakých bych nikdy dostatečně nedovedl vylíčiti. Pokládám tedy za svou povinnost, prohlásiti co nejrozhodněji, a také to dokáži, že kdokoli tento reskript si vymyslil, jest nejnehodnějším z Vašich služebníkův a tedy muž, který zasluhuje jen moje opovržení, neboť jeho práce jest právě tak nerozumná jako pochybená." Arneth, Maria Theresia, X., str. 65.

Probošt Hay nepřestal však na tomto úspěchu, nýbrž snažil se učiniti jej trvalým jinými ještě moudrými opatřeními. Především odstranil z far ony kněze, kteří svým pohoršlivým životem, nevědomostí nebo přílišnou tvrdostí lid popuzovali. Kromě vyzovského děkana, který pomáhal šířiti klamné zprávy misionářů, ještě čtyři faráři byli buď do biskupského vězení odvedeni nebo na vzdálené fary v jiných krajích přeloženi. V některých vesnicích, jako ve Zděchově, Polance, Loučce a na Rusavě vystavěny nové kostely nákladem po 3000 zl. V jiných místech, kde kostely byly, jako v Jasené, ve V. Bystřici, Růždce, Pozděchově, Březnici, Hovězím, Hosťálkově a jinde zřízeny byly fary nebo kaplanské lokálky, při každé z nich hned také založena škola a učitelům vyměřen určitý plat roční. Farářům i ostatním duchovním rozdána byla instrukce, vypracovaná již dříve od člena komise náboženské Vitoly, kterou jim hlavně bylo uloženo, aby trpělivosti, mírností a vzorným životem hleděti zachovati lid při dobrých řádech a při víře katolické. Probošt Hay navrhoval ve své zprávě podobná opatření a zejmena rozmnožení far také pro krajiny při uherském pomezí kolem Uh. Hradiště, Uh. Brodu a Strážnice, pak pro hornaté pomezí česko-moravské v kraji brněnském a jihlavském, kde prý bludné učení neméně jest rozšířeno než na Valašsku.

Tím způsobem zdálo se, že lid jest úplně upokojen, ale pro jistotu vojenské posádky zůstávaly na Valašsku, a probošt Hay stále ještě jezdil po vesnicích anebo zasedal při zvláštním soudě v Brně (judicium delegatum), který sestaven byl k souzení provinilců náboženských. Některé obce setrvaly ještě v trpném odporu, vracely Hayovi knihy katolické, které tam rozdával, a za to tím hojněji dávaly si ze Slezska dovážeti knihy protestantské. V kraji šířily se pověsti o rozličných viděních nadpřirozených, jimiž lid utvrzován byl ve své víře, a nic nepomáhalo, že šiřitelé takových pověstí byli odváděni do vězení. Mnozí z těch, kteří se obrátili na víru katolickou, r. 1778 zase chodili do evangelické modlitebny v Těšíně, byli tam přítomni službám božím a přijímali svátost oltářní. Účastníci těchto poutí byli sice zajímáni a odsuzováni k nuceným prácem veřejným, poněvadž však tehda hrozila nová válka o dědictví bavorské s králem Bedřichem II., jehož vojsko stálo od května r. 1778 v hrabství kladském, bylo třeba počínati si opatrně, jednak proto, že většina posádek

vojenských z Valašska byla odvolána, jednak také, aby pronásledovaní nepřebíhali do tábora pruského. Když pak Bedřich přibližoval se s vojskem vždy více ke hranicím moravským, bylo na ten čas zastaveno vyšetřování proti kacířům, pouze vrchnostem dán tajný rozkaz, aby nebezpečné osoby hleděly vtaďovati do vojska, ale aby při tom nedávaly na jevo, že se tak děje z příčin náboženských.

Zatím co hlavní armády pruská a rakouská stály proti sobě v severových. Čechách, část Rusův obsadila Krnovsko i Opavsko a chystala se ku vpádu na Moravu. Nicméně kromě některých potyček předních šiků k hlavní bitvě nedošlo, nýbrž prostřednictvím Francie a Ruska počalo se vyjednávati o mír v Těšíně, kde sešli se plnomocníci v březnu r. 1779.*) O tomto sjezdu však na Valašsku šířily se pověsti, že se sešel jen za tím účelem, aby vymohl valašským horalům svobodu náboženskou. I hrnuli se lidé o velikonoci t. r. opět ve velkých davech k službám božím do Těšína, byli však od úřadů vrchnostenských pochytáni a odsouzeni k 14denní práci veřejné. Někteří horlivci sepsali tehda žádost k zástupci Ruska na kongrese těšínském, knížeti Repninovi, aby vymohl jim ochranu a svobodu jejich víry. Rakouský plnomocník hrabě Kobenzl dal tyto prosebníky zjímati a zavedeno proti nim vyšetřování, za kterého však sedláci ochotně slíbili, že se chtějí zase přiznati k víře katolické, budou-li jim jen dáni lepší správci duchovní a kazatelé.

Tak se stalo, že také po celý rok 1779 klid na Valašsku nebyl porušen, a probošt Hay mohl bez překážky dohlížeti na kostely a školy, nové zřizovati a katolické knihy rozdávati. Za to vznikly toho roku nepokoje náboženské v Nosislavi u Židlochovic, kde polovice obyvatelstva přiznala se k víře protestantské a lid pobouřen byl příliš horlivým vystupováním kazatele Jana Jestřábského, ale zase upokojen od probošta Haye, který za tou příčinou tam se odebral. Ale hned v lednu 1780 též obce valašské znovu se odřekly víry katolické, žádajíce, aby jim bylo dovoleno nejen tajně, jako doposud, nýbrž veřejně konati služby boží dle předpisů víry protestanské. Této žádosti ovšem nebylo

*) Proto také lid moravský a český válku tu, která vypukla ze sporu o dědictví bavorské, nazval válkou bramborovou. V míru těšínském Rakousku bylo postoupeno t. zv. čtvrti Innské v Hor. Rakousích. O průběhu této války na Moravě srv. Notizenblatt, r. 1864, str. 4 násl.

vyhověno, ale jinak Marie Terezie proti nespokojencům vystoupila opět velmi mírně. Reskriptem ze dne 8. března 1780 nařizovalo se, že má přestati všeliké tajné vyzvídání, zda nekatolíci chodí do katolických služeb božích a posílají děti do školy a do kostela, či zda-li konají náboženská cvičení pro sebe; jednotlivcům nemělo býti zbraňováno putovati do Těšína neb do Trenčína k bohoslužbě evangelické, jen hromadné pouti neměly se trpěti. Vše ostatní ponecháno mírnému poučování katolického duchovenstva.

Toho roku císař Josef navštívil kraj valašský, ubíraje se na Rus, aby tam připravil půdu u carevny Kateřiny ke spolku rakousko-ruskému proti portě turecké. Na této cestě přenocoval (28. dubna) na zámku vsatském a tu evangelíci okolních 35 obcí podali mu prosebný spis, ve kterém vylíčili všechno pronásledování a útrapy, jež jim bylo dosud podstoupiti pro víru a prosili císaře za udělení svobody náboženské. Císař přijal spis velmi laskavě a slíbil, že se jim brzo stane po právu. Nad tím rozradostnění nekatolíci povolali si z Uher luteránského kazatele, který po obcích kázal a rozdával večeři Páně. Dne 13. května pak konána byla na oslavu narozenin císařovny Marie Terezie veliká slavnost protestantská v rovině u Vyzovic, kde sešlo se na 4000 lidí. Hrstka vojska, poslaná tam ze Vsetína, nepořídila proti takovému množství. Když pak lid po skončené bohoslužbě se rozcházel a luteránský kazatel byl zatčen, lid počal se rotiti a vystupoval tak hrozivě, že vojáci kazatele zase propustili. Císařovna, bolestně dojata těmito zprávami, vypravila probošta Haye opětně (tehda již po čtvrté) na Valašsko. Hay obrav si Vsetín za bydliště, prozkoumal především prosebný list a přesvědčiv se, že stížnosti v něm vypsané nebyly oprávněny, ježto právě ony zlořády, na které tu žalováno, byly jeho přičiněním již před dvěma lety odstraněny, navrhl přísné potrestání původců tohoto hnutí, jichž dvanácte bylo vypovězeno do Uher. Jiní odsouzeni k uvěznění, ale byli brzo zase na přímluvu Hayovu propuštěni. Tím se končí působnost Hayova na Valašsku, který za své nepopíratelné zásluhy byl brzo potom (29. července) jmenován biskupem královéhradeckým. Krátce potom (29. listopadu 1780) zemřela císařovna Marie Terezie a za samostatného panování císaře Josefa II. byla konečně palčivá otázka náboženská ve všech zemích koruny české rozřešena v tom smyslu, jak se od tohoto osvíceného a lidumilného panovníka všeobecně očekávalo.

VI. Císař Josef II. samostatným panovníkem. Opravy jeho náboženské a školské. Počátky duševního obrození národa českého.

Císař Josef II. ujal se samostatného panování za poměrů mnohem příznivějších, nežli kdysi matka jeho. Netoliko že za něho nebylo otřásáno základy monarchie Habsburské výbojnými choutkami cizích panovníků, jako tomu bylo při smrti císaře Karla VI., nýbrž také veškeren stav zemí dědičných jevil patrný pokrok a zvelebení. Vzhledem k vnějšímu rozsahu říše byla tu sice citelná ztráta Slezska, ale tato byla v pozdějších letech panování Marie Terezie bohatě nahrazena ziskem téměř trojnásobného území Haliče (1772), Bukoviny (1775) a čtvrti Innské v Horních Rakousích, které bylo nabyto válkou o dědictví bavorské, uzavřenou mírem těšínským (1779). Náhrada těchto zemí velkou převahou slovanských za ryze německé Slezsko pošinula těžisko říše naší dále od Německa, což zvláště pro postavení zemí českých má význam neocenitelný. Ale nejkrásnější dědictví císařovna Marie Terezie zanechala synu svému zvelebením veškerého vnitřního stavu své říše. Správa zemí, kterou dosud zastával z velké části těžkopádný aparát stavovský, přešla do rukou státních úředníků, soudnictví bylo zdokonaleno, školství všeho druhu zdárnými opravami přivedeno k netušenému rozkvětu, obchodu a průmyslu otevřeny nové dráhy stavbou silnic a zakládáním továren, lidu selskému uleveno v těžkých břemenech robotních, státní příjmy se značně rozmnožily a říši dostalo se armády, které počtem, výzbrojí a i zdatností jak mužstva tak důstojnictva málokterá v Evropě mohla se rovnati.

Opravy tyto Marie Terezie v prvních 25 letech svého panování provádèla úplně samostatně, tak jak ji je předpisovalo vlastní přesvědčení a ovšem často také hluboký její cit ženský. Stavové zemští neměli v této činnosti pražádného účastenství, spíše ji zadržovali, ježto měli více smyslu pro zachování svých zastaralých řádův a prospěchů než pro blaho širších vrstev obyvatelstva. Císařovna měla sice ve všech oborech správy státní výtečné rádce, ale ačkoliv neopomíjela vyslechnouti je v kterékoli důležité věci, přece po bedlivém uvážení všech pronesených mínění ponechávala konečné rozhodnutí pro sebe. Teprve od smrti císaře Františka a od té doby, co císař Josef II. stal se spoluvladařem matčiným, Marie Terezie ve svých skutcích jeví se mnohem méně samostatnou, činnost Josefova vystupuje vždy

více v popředí a poněvadž názory jeho v mnohém směru valně se lišily od názorů matčiných, vznikaly mezi oběma často neshody, které ztrpčovaly poslední léta Marie Terezie. Tato uznávala sice a dobře oceňovala skvělé dary duševní i šlechetné snahy syna svého, nicméně neschvalovala velkou ukvapenost, s jakou chtěl pokaždé bez ohledu na mínění jiných prováděti své záměry. „Jsi poněkud náhlým ve svých myšlenkách," tak psala mu r. 1777, když se příliš horlivě přimlouval, aby na Moravě byly zavedeny svobody náboženské; „tato činnost jest obdivuhodná u soukromníka, kdo však rozkazuje, musí zraleji uvažovati a přidržovati se zásad a zřízení zemských a smí se od nich jen tenkráte uchýliti, když to učiní lépe nejen dle svého mínění, nýbrž dle mínění všech ostatních".*) Kdyby byl císař Josef lépe si vštípil v mysl tato památná slova, zajisté že by se byl uvaroval leckterého sklamání za potomního svého panování. Nicméně i při této různosti názorů dlužno doznati, že nikdy nedošlo k zjevnému sporu mezi oběma, ježto jednak Marie Terezie příliš vroucně milovala syna svého, tento pak v rozhodné chvíli pokaždé podrobil se vůli matčině. Také vliv jeho až do smrti Marie Terezie jeví se mnohem více v záležitostech zahraničných nežli ve věcech vnitřních, kde opatrná císařovna na konec vždy rozhodovala dle své vůle.

Císař Josef II. narodil se 13. března 1741, v době bouřlivé, kdy dědictví Habsburské bylo se všech stran nepřáteli ohroženo. Vychování jeho řídil hrabě Batthiany duchem dosti volným, ježto Marie Terezie projevila přání, aby vyučování, zvláště v dějepise, podávalo se mu nestranně. Z počátku Josef v učení nebyl příliš horlivý, jen pro některé vědy, jako zeměměřictví a vojenské stavitelství, měl hlubší zájem. Také četba knih, které v mládí dostával do rukou, nebyla dosti upravena. Když však r. 1758 vyvázl z nebezpečné choroby, stal se pojednou vážnějším a samostatnějším; od r. 1759 přibírán byl také k poradám konferenčním. Již v těchto letech hlavním rysem jeho povahy byla přísnost a sebezapíravost, což mu nezískalo velké přízně ve společnosti, ve které vyhýbal se obyčejným zábavám, zvláště tanci a kartám. Povaha jeho stala se ještě záduměivější, když mu zemřela první manželka Izabela z Parmy, kterou vroucně miloval; nerad vstoupil

*) Arneth, Maria Theresia, X., 67.

v druhé manželství s princeznou Josefinou Bavorskou, která však zemřela již r. 1767. Ač teprve 26letý, od té doby již se neženil, a poněvadž jediná dceruška z prvního manželství mu v útlém věku zemřela, zůstal bezdětným a již r. 1781 ohlásil bratru svému Leopoldovi, velkovévodovi toskánskému, s nímž po celý život byl v důvěrných stycích přátelských, že uznává jej i jeho nejstaršího syna Františka za svého nástupce.

Císař Josef byl muž krásného zevnějšku, statné a vysoké postavy a prostého milého vzezření; jeho neobyčejně výrazné modré oči působily na každého dojmem neodolatelným. Jeho zdraví nebylo nikdy pevné, k rozličným menším neduhům r. 1787 přidružil se těžký neduh plicní, kterému brzo potom podlehl. Život jeho byl vzorně jednoduchý. K spánku i jídlu potřeboval pramálo času; ani při slavnostních hostinách nevydržel déle než půl hodiny. Pil pouze vodu, málo kdy víno. Snad žádný panovník té doby nedbal tak málo zábav a životních požitků jako on. Odvrhl všechen přepych a lesk, který dosud u dvora vídeňského přísně byl zachováván, a hleděl co nejvíce přiblížiti se lidu; proto také odstranil mnohé zbytečné obřady, dlouhé titulatury, líbání ruky i hluboké sklánění před svou osobou, říkaje, že to vše jen Bohu přísluší. Hudebně byl císař neobyčejně vzdělán, sám hrál zručně na čello a violu, pořádal malé domácí koncerty, pěstoval styky s hudebními umělci i skladateli, zejména s Mozartem, jehož některé opery přímo povstaly z podnětu císařova; divadlo po stránce zpěvné i činoherní bylo jeho nejmilejší zábavou. Mluvil plynně několik řečí evropských, také česky dosti dobře, ač ve V. Pohlovi neměl zvláště vhodného učitele; němčině však dával potud přednost, že ji chtěl povýšiti za jazyk státní Pravil ť o tom v listu k uherskému magnátovi, který císaři činil námitky proti zavedení německé řeči úřední v Uhrách: „Němčina jest universální řeči mého státu; proč bych měl veřejné záležitosti některé provincie dáti projednávati dle její řeči národní? Jsem císařem německé říše, následkem toho jsou ostatní státy, které držím, provincie, které tvoří s veškerým státem vespolek jediné těleso, jehož hlavou jsem já. Kdyby byly Uhry nejdůležitějším a prvním mým územím, učinil bych jejich řeč hlavní řečí svých zemí; takto však věc má se jinak.“*)

*) Wolf a Zwiedineck, Österreich unter Maria Theresia, Josef II. und Leopold II., str. 219. — D'Elvert, Schriften, XXIV., str. 437.

Za nejlepší prostředek k poznání svých zemí i jejich obyvatelstva císař Josef pokládal časté cestování. Kromě římského císaře Hadriana žádný panovník všech dob nepodnikl tolik cest jako on. Na těchto cestách jevil neobyčejný talent pozorovací, jemuž nic důležitého neušlo, ať to byly věci vojenské při cvičeních polních nebo v pevnostech, průmyslové v továrnách a rukodílnách, školské, hospodářské i náboženské, ve všem dával na jevo živé účastenství a neunavnou touhu po poučení. Cestoval nejraději v inkognitu (pode jménem hraběte Falkensteina), velmi jednoduše oděn, bez jakékoli nádhery a přepychu, buď v t. zv. šézách poštovních neb na koni; často i pěšky podnikal daleké cesty až do krajní únavy. Ubytoval se nejraději v jednoduchých hostincích, ano i v selských dvorcích, žil na cestách střídmě a odměřeně, jedl pouze jednou za den a dříve se neukládal k spánku, pokud si nezaznamenal všechna svá denní pozorování, nenapsal listy k přátelům a nevyřídil nejnutnější státní záležitosti. Jeho lůžko skládalo se z jelení kůže, slámy a soukené pokryvky. Jediné co u něho vyžadovalo značného nákladu peněžitého, byly odměny za skutečné zásluhy a dary, udělované v hojnosti chudým.

První z četných cest po Čechách, Slezsku a Moravě císař Josef podnikl r. 1766. Na Moravě zdržel se tehda, když už se ubíral domů, deset dní (od 10.—20. července.) Tu si prohledl především Olomouc, zvláště její opevnění a posádku, přes Vyškov a Slavkov odebral se do Brna, kde provázen státním kancléřem knížetem Kounicem, bydlel v jeho paláci na Velkém náměstí. Mimo jiné navštívil také vězení na Špilberku, a již tehda podnětem jeho vyšlo guberniální nařízení, že poddaní, kteří by se vzepřeli svým vrchnostem, nemají býti na Špilberku, nýbrž doma uvězňováni. Toho roku pak v září podruhé přišel na Moravu, aby byl přítomen vojenským cvičením, která se tu konala. R. 1768 vrátiv se z velké cesty po Uhrách, odebral se v srpnu do vojenského ležení z Olšan nedaleko Olomouce, kde pobyl několik dnů při manévrech. R. 1769 procestoval na jaře horní i střední Italii a brzo potom v létě nastoupil cestu opět do ležení olšanského a odtud do Nisy, kam pozván byl od krále Bedřicha II. k důležité schůzi, jejíž účelem bylo zameziti neobyčejné válečné úspěchy Ruska proti Turecku. Tato cesta zvláště jest památna episodou, která hluboko se vryla v paměť lidu moravského. Jeda totiž (10. srpna) v průvodě generálů Laudona a Lacyho, pak hraběte

Dietrichštejna, mimo liechtenštejnské polnosti u vsi Slavikovic nedaleko Rousinova, kde sedlák Antonín Trnka právě oral, sestoupil s vozu a po celé délce pole vyoral několik brázd, aby dal na jevo, jak si váží namahavého povolání rolnického.*)

R. 1770 císař Josef odebral se s kancléřem knížetem Kounicem do Unčova, kam přibyl brzo po něm (3. září) také král Bedřich, jednak aby byl přítomen vojenským cvičením, jež řídil generál Laudon, jednak k novým poradám rázu politického, ve kterých docíleno bylo shody Rakouska a Pruska o společné vystoupení proti Rusku v otázce turecké i polské; tam dán byl od Bedřicha první podnět k dělení Polska.**) V potomních letech důležitým byl pobyt císaře Josefa na Moravě r. 1771, kdy země postižena byla hladem, r. 1777 kdy dlel v ležení u Tuřan a účastnil se vyšetřování tehdejších bouří náboženských na Valašsku, r. 1778 (dvakráte, totiž od 11.—15. dubna a od 14.—21. listopadu), kdy v severní Moravě konány byly přípravy k válce o dědictví bavorské a opatření proti možnému vpádu Prusů do země: konečně r. 1779 a 1780, kdy Josef II. ubíraje se do Ruska k osobní schůzi s císařovnou Kateřinou, zastavil se na Vsetíně a ve Val. Meziříčí (28. a 29. dubna), na zpáteční cestě pak pobyl v Mor. Ostravě (13. srpna), v Opavě (14.), v Olomouci (15. a 16.) a v Brně (17.—19.) odkud odebral se přímo do Vídně. Celkem za svého 15letého spoluvladařství (1765—1780) navštívil

*) Kníže Václav z Lichtenštejna, jemuž pozemky ony náležely, po přání stavů moravských dal na onom místě při císařské silnici u Slavikovic postaviti pomník z cihel, obložený mramorem, a na něm vyryti latinský nápis; druhý podobný pomník z pískovce zřídila tam obec slavikovická. Oba tyto památníky však záhy upadly ve zkázu a již počátkem století 19. byly v rozvalinách. I zřídili stavové moravští kamenný obelisk na témže místě zase s latinským nápisem. Když i tento zanikl, dali stavové r. 1835 zhotoviti nový pomník z litiny a k němu železné zábradlí v železárně hraběte Salma v Blansku. Spočívá na kvádrovém podstavci a má výši asi 6 metrů. Vedle rozličných ozdob má nápis v trojí řeči, na straně obrácené k Uhrám latinský, proti Rakousům německý, a na straně moravské český. Památný pluh, na jehož radlici rovněž událost ona zvěčněna byla nápisem, odeslán byl od knížete Lichtenštejna stavům moravským do Brna, kdež byl postaven v zasedacím sále sněmovním a později odevzdán museu Františkovu, kde až podnes se nalezá. Srv. D'Elvertův článek v Notizenblattě, r. 1869, str. 62. — W. Müller, K. Josef-Denkmal bei Slavikovic, v Moravii, r. 1880, str. 38—41.

**) Ad. Beer, Zusammenkunft Josef II und Friedrich II. zu Neustadt in Mähren, Moravia, r. 1878/9, str. 285 násl.

Moravu dvanáctkráte, ale i potom byla naše země často cílem jeho cest. Brno navštívil celkem 29krát: naposledy vidělo jej toto město ve svých hradbách 19. září 1787, a to byla také jeho poslední cesta na Moravu.*)

Hojné cesty císaře Josefa II. podaly mu dosti příležitosti, aby obeznámil se s potřebami jednotlivých zemí i jejich obyvatelstva a na základě toho prováděl další opravy ve všech oborech státní správy. Tyto byly také hlavním cílem veškeré jeho snahy. Všechno jeho myšlení i jednání směřovalo ku zvelebení moci státní. Ve vnitřní politice kráčel touže cestou jako Marie Terezie, jen že volněji, nepředpojatěji a za určitějšími cíli. Záhy utvořil si „system," jak tehda se zálibou se říkalo. V pamětním spise z r. 1770, jejž podal císařovně, označil hlavní nedostatky státního zřízení a navrhl prostředky k jich nápravě; tyto představují nám program jeho potomní působnosti. Tam zračí se všechny přednosti i vady t. zv. osvícené doby, ze které vyrostl, a jejíž smýšlení naplňovalo veškeru jeho bytost. Všechno staré pokládáno bylo za zkažené, na místě dosavadních řádů společenských i politických mělo býti nové právo zavedeno. Josefinské zásady o státní jednotě a jeho neobmezené moci měly z pestré a mnohočlenné monarchie zříditi jednotný stát, ve kterém by všechny země a všechny stavy bez výjimky působily k všeobecnému dobru. Kdežto vyšší společnost v zemích dědičných holdovala posud zásadě Ludvíka XIV. o monarchii založené na výsadách šlechty a duchovenstva, Josef minil opříti svou absolutní moc panovnickou výhradně o zákon, před nímž měly všechny stavy býti sobě rovny, a o volnost ducha, jehož vymoženosti měly sloužiti obecnému blahu. Státní moc měla jako nějaký jednoduchý stroj pracovati dle určitých zákonů. Panovník neměl býti ničím jiným, než „prvním služebníkem a správcem státu," jak král Bedřich II. říkával. Tato věta uznávala a hlásala se tehda po celé Evropě, ano i umírněný velkovévoda toskánský Leopold psal ještě r. 1789: „Myslím, že panovník, třebas dědičně oprávněný, jest pouze delegovaným úředníkem svého národa."

---

*) Radics, Die Reisen Kaiser Josefs II. und ihre Bedeutung für Österreich-Ungarn, v Österr.-Ungar. Revue, sv. 8, str. 241—268, sv. 9, str. 1—44. — D'Elvert, Die Reisen K. Josef II. in Mähren und Österr. Schlesien, Notizenblatt, r. 1891, str. 25—28.

Ale mezi touto theorii a jejím prováděním byla ještě hluboká propast. Běda tomu, kdo by byl chtěl hýbati suverenitou panovníkovou; vůle tohoto měla jediná ve všem rozhodovati, jí mělo býti vše ostatní bezvýminečně podřízeno. Císař Josef II. chtěl, aby nejenom veškerá moc výkonná, nýbrž i zákonodárná spočívala výhradně v jeho rukou, on neuznával potřebu nějakého zřízení konstitučního a to bylo základní vadou jeho vládní soustavy. Ovšem že budova stavovského zřízení byla jak v ostatních zemích evropských, tak také u nás tehda nadobro zpuchřelá; za Marie Terezie učiněno bylo do ní mnoho průlomův, byly tu jen nepatrné zbytky. Ale i tyto chtěl Josef nadobro odkliditi; jsa nepřítelem privilegií, moci jednotlivcův i korrupce, jejíž hlavním zřídlem pokládal vládu šlechty a duchovenstva, rozhodl se učiniti oporou státní správy nikoliv tyto dva stavy, jako tomu bylo dosud, nýbrž povolné a obětavé úřednictvo. Toto nemohlo sice nahraditi representaci národa, ale mělo aspoň, jak byla vůle císařova, na základě nových myšlenek časových vybudovati nový stát. To se však podařilo jen z malé části, dobrá vůle panovníkova rozbíjela se o nedostatek porozumění, obětavosti a pracovitosti u velké většiny úřednictva.

Ze všech státníků doby tereziánské i po celý téměř čas panování Josefa největší vliv a nejrozsáhlejší působnost podržel státní kancléř kníže Václav Kounic. Císař choval se k němu jako k staršímu příteli. Kdykoliv byl na cestách, Kounic zastával veškeru správu státní a jeho podpis měl touž platnost jako podpis panovníkův. I v této době, kdy dosáhl a překročil sedmdesátý rok svého života, dlužno se podivovati jeho široké působnosti, pracovitosti, důmyslu a volnosti názorů, ve které se shodoval s panovníkem. Teprve když novotářství Josefovo příliš daleko zašlo, Kounic projevoval mu svůj nesouhlas, a radil zvláště k povolnosti vůči stavům uherským a nizozemským; v této otázce se také oba nadobro rozešli. Ve věcech zahraničných císař ponechával Kounicovi daleko větší moc než ve vnitřní správě. Působením tohoto Rakousko zůstalo v poměru nedůvěry a opatrnosti k Prusku, ač by si byl Josef po smrti Bedřicha II. (1786) přál jakéhosi sblížení. Také zachování přátelských styků s Francií a spolek branný s Ruskem proti portě turecké jsou v podstatě dílem knížete Kounice.

Vedle Kounice vynikajícími státníky byli: hrabě Ludvík Cobenzl, vyslanec v Petrohradě, jenž razil dráhu přátelství rusko-rakouskému, a synovec jeho hrabě Filip Cobenzl, místokancléř a hlavní účastník míru těšínského. Důležité a zároveň velmi nesnadné postavení měl kardinál František hrabě Hržán-Harras, rakouský zástupce u dvora římského, kdež bylo mu zastávati se novot josefinských. Dvorským kancléřem česko-rakouským byl v prvních dvou letech hrabě Jindřich Blümegen, kdežto bratr jeho Kryštof Blümegen byl zemským hejtmanem moravským. Avšak r. 1782 oba bratří najednou byli ze státní služby propuštěni. Kryštof totiž po dlouhou dobu zatajoval stavovský fond úsporný, k čemuž dvorský kancléř mlčel, aby svému bratru pomohl z nesnáze. Tyto nepořádky byly na sklonku r. 1781 prozrazeny od podřízeného úředníka registraturního, Engelberta Müllera, následkem čehož byl nejvyšší kancléř Jindřich Blümegen na svou žádost, ale bez jakéhoholi projevu uznání, propuštěn (13. června 1782), ač po 47 let byl činným v úřadě státním a vynikající činnost jeho plnou měrou byla od Marie Terezie uznávána; s ním současně dán byl také hrabě Kryštof Blümegen na odpočinek.*) Nástupcem Jindřichovým v úřadě nejvyššího kancléře česko-rakouského stal se hrabě Leopold Krakovský z Kolovratu (1782–1796), který byl horlivým zastavatelem práv stavovských a opíral se novotám Josefovým. Náměstkem Kolovratovým v kanceláři česko-rakouské byl až do r. 1789 hrabě Rudolf Chotek, synovec stejnojmenného státníka z doby tereziánské, zkušený finančník a ve věcech stavovských podobného smýšlení jako Kolovrat. Presidentem dvorské komory účetní byl hrabě Karel Zinzendorf, presidentem nejvyššího soudního dvoru hrabě Krystián August Seillern ještě z dob Marie Terezie, vojenství řídil jako president dvorské rady vojenské generál hrabě Ondřej Hadik, známý hrdina z války sedmileté. Předsedou studijní komise dvorské byl až do r. 1790 Gotfrid Swieten, synovec Gerharda Swietena. Ve státní radě vynikajícími členy ještě z předešlé doby byli:

*) Tak vysvětluje odstoupení obou bratří D'Elvert Verwaltungsgesch. str. 624 a 638, srv. Notizenblatt, r. 1866, str. 18. Naproti tomu Wolf-Zwiedineck, l. c. str. 226 odstoupení kancléře Blümegena vysvětluje neshodou, která povstala mezi ním a císařem v příčině provedení tolerančního ediktu. Výklad D'Elvertův zdá se mi však pravděpodobnějším.

Frant. Kressel z Qualtenberka, Tobiáš Gebler, oba stoupenci směru josefinského, pak hr. Hatzfeld, Reischach a Martini, více rázu konservativního; Eger a Izdency byli rozhodnými zástupci centralismu a opírali se zejmena snahám uherských stavův o dosažení samosprávy.

Většina těchto rádců, jsouc nakloněna zásadám osvíceného absolutismu, účastnila se oprav císaře Josefa a od mnohého z nich vycházel i první podnět k nim. Nicméně za neúnavnou, ano zimničnou činností samého panovníka celá státní rada ustupovala do pozadí. Proto nelze se diviti, že mnohý krok jeho nebyl zrale uvážen a následky ukvapeného jednání jevily se pak v četných nedostatcích, tak že bylo třeba dodatečně opravovati, doplňovati, ano i odvolávati. Opravná činnost tato, která vedena byla nejlepší vůlí, ale ne vždy potřebnou zkušeností, prostírala se na všechny obory veřejného života, zejména jevila se ve zřízení církevním a náboženském, ve školství, ve správě politické, v soudnictví, finančnictví, v oboru sociálním, kde zvláště usilováno o povznešení stavu selského, o zvelebení obchodu a domácího průmyslu.

V poměru k církvi katolické poznali jsme císaře Josefa již z dřívejších dob jako horlivého stoupence zásady Febroniovy, která tehda v t. zv. osvícené společnosti pokládána byla za jednu ze základních pravd. Císař Josef několikráte se vyjádřil, že nemá nikterak v úmyslu vymykati se oprávněným požadavkům svaté stolice a církve, pokud obsahují nauky věroučné a předpisy o životě věřících, že však by nikdy nedovolil, aby cizí moc zasahovala do věcí, jež přísluší moci zeměpanské; této pak podřízeno jest i v církvi vše, co není původu božského, nýbrž lidského, zejména tedy dozor nad vnější kázní světského duchovenstva i řádů řeholních. Téhož mínění byl státní kancléř kníže Kounic, pak členové státní rady Kressel, který se stal presidentem dvorské komise duchovní, Heinke, místokancléř Greiner, Gebler, Swieten ml. a j. Také ve vyšším duchovenstvu zemí českých i rakouských zásada tato měla své obhájce, jako byl na př. kardinál hrabě Hržán, arcibiskup solnohradský hrabě Jeronym Colloredo, biskup královéhradecký Leopold Hay, známý úspěšnou činností za náboženských nepokojů na Moravě; většina biskupův ovšem s císařem nesouhlasila, mezi nimi arcibiskup olomucký hrabě Rudolf Colloredo, bratr solnohrad-

ského, jehož nechuť proti opravnému proudění živili duchovní jeho rádcové kanovníci olomučtí, prelát hradišťský Pavel Václavík a prelát augustiniánův olomuckých Tadeáš Slavíček. Také biskupovi brněnskému, Matěji Frant. hraběti Chorinskému z Ledské († 1786) vytýkalo se, že přijímá rady bývalých jezuitů, což mu způsobilo všeliké nepříjemnosti. Jinak se však u vrstevníků chválí veliká lidumilnost a dobročinnost tohoto duchovního hodnostáře.*) Po jeho smrti (1786) biskupem brněnským stal se Jan Lachenbauer, dosud rektor vídeňského semináře, který pocházel z nízkého rodu, ale pro své osobní vlastnosti byl u císaře Josefa oblíben a také byl horlivým podporovatelem jeho novot církevních.

Novoty císaře Josefa směřovaly především k tomu, aby bylo uvolněno dosavadní spojení církve katolické v našich zemích s kurií římskou. Především obnoveno bylo z dob Marie Terezie známé Placetum regium (26. března 1781), dle něhož papežské bully, pak všeliká nařízení cizozemských představených duchovních směla se předčítati pouze se svolením panovníkovým. Některé bully, jako na př. bulla Unigenitus, kterou se omezovalo právo světské censury, měly býti vůbec z knih obřadových odstraněny. Spojení duchovních řádů se svými generály v Římě, jakož i s příbuznými řády v cizozemsku bylo zakázáno, podobně užívání duchovních čestných titulů; poddaní rakouští nesměli navštěvovati Collegium Germanicum v Římě, v němž od dob císaře Ferdinanda II. šlechticové dědičných zemí nabývali kněžského vzdělání, a za to bylo zřízeno podobné Collegium v Pavii. Naskytla-li se při sňatku kanonická překážka, měli faráři vyžádati si dispens od biskupů, kdežto další rekurs k papežské stolici byl zrušen, čímž ovšem pravomoc biskupů byla značně rozšířena; naproti tomu bylo ze soudní moci biskupské všechno světské vyňato, tak že konsistoře podržely pouze rozhodování v duchovních věcech disciplinárních, nikoli však v oněch případech, když duchovní překročil nějakým způsobem zákony státní. Biskupové měli ještě před přísahou pontifikální složiti přísahu věrnosti císaři.

Jaké stanovisko císař Josef zaujímal k nekatolíkům, o tom podal jasné svědectví v listě poslaném matce své z tábora tureckého r. 1777. Tehda poukazoval k tomu, že marné

*) D'Elvert, v Notizenblattu, r. 1865, str. 35. — Pilař a Moravec, III., 593.

a s hlediska rozumového pošetilé jest, chtíti někoho donucovati k jinému přesvědčení náboženskému. Žádal tedy již tenkráte, aby byla vyhlášena svoboda náboženská pro nekatoliky moravské a tvrdil, že tímto prostředkem nejbezpečněji se zabrání všem nepokojům. Dokud žila Marie Terezie, nebylo na něco takového ani pomyšlení. Ale hned jakmile Josef II. v samostatné panství se uvázal, bylo upravení nekatolických vyznání první jeho péčí a předmětem důkladných porad. Císař si přál, aby mezi katolíky a protestanty nebylo činěno rozdílu s výjimkou pouze veřejného konání služeb božích, a v tomto mínění byl podporován od Kounice, Geblera a jiných členů státní rady. Většina těchto však i dvorská kancelář česko-rakouská činila vážné námitky. Nicméně císař nedal se odvrátiti od provedení svého záměru. Činnost v tomto směru zahájena již na počátku r. 1781: prohlášeno, že se dovoluje návrat do vlasti všem, kteří se pro víru vystěhovali, světští členové náboženských komisí zbaveni tohoto úřadu, politickým úřadům pak přikázáno, aby se zdržovaly všelikého poučování ve věcech náboženských, ježto „poznání pravé víry dlužno ponechati výhradně neskonalému milosrdenství božímu a skromnému spolupůsobení kněžstva, jež se má díti přesvědčováním a příkladným způsobem života.“ Dne 10. července 1781 vyšel edikt, jímž se zapovídalo všeliké násilné odnímání náboženských knih evangelických. Již tato opatření měla za následek, že mnozí dříve vystěhovalí nekatolíci vraceli se z Uher do Moravy.

Dílo náboženské snášenlivosti bylo dovršeno vydáním tolerančního ediktu, jenž má datum 13. října 1781, uveřejněn byl ve vídeňském úředním listě („Wiener Zeitung“) 17. října a na Moravě vyhlášen od gubernia 27. října. Tento edikt, jímž povoleno svobodné vyznání víry lutheránské, kalvinské a řecké nesjednocené, neznamená ještě rovnost těchto náboženství s vírou katolickou. Tato podržela i potom právo veřejného státního náboženství. Nekatoličtí poddaní mohou si od té doby stavěti své kostely a školy, jakmile zjistí se v obci neb v jejím sousedství nejméně sto rodin příslušného vyznání; do té doby než stavba se dokončí, smějí z východní Moravy volně choditi k náboženským cvičením do Uher nebo do Těšína; kostel však nemějž zvonů, věží, ani veřejného vchodu z ulice. Též jim povoleno voliti si vlastní kazatele a učitele, kteří by od konsistoře těšínské neb uherské byli schváleni a potvrzeni od gubernia brněnského, pokud

by se neukázala potřeba zříditi v zemi vlastní konsistoř. Tyto kazatele mají si obce samy vydržovati, právo však, vybírati štolu a vedení matrik, ponechává se řádným farářům katolickým. Rozsuzování ve věcech náboženských nad nekatolíky vykonává zemská správa politická, za účastenství některého jejich duchovního, od ní pak jde odvolání ku dvorské kanceláři. Při smíšených sňatcích, je-li otec katolíkem, mají všechny dítky býti katolickými, je-li protestantem a matka katoličkou, mají se roztříditi dle pohlaví; tím odpadla platnost starých reversů, přikazujících katolické vychování všech dětí. Nekatolíkům přiřknuto právo nabývati majetku pozemkového, práv měšťanských a mistrovských, dosahovati přístupu k hodnostem akademickým i k službám civilním i vojenským, Všeliké statuty, články cechovní i paragrafy zemského zřízení, čelící proti tomuto ustanovení, prohlášeny za neplatné.

Svoboda náboženská, tolerančním ediktem zaručená, vzbudila neobyčejný ruch a netajenou radost ve všech krajinách, kde byli dosud nekatolíci pronásledováni, zvláště když zároveň s ediktem vydáno bylo upozornění a napomenutí k veškerému duchovenstvu, aby se k nekatolíkům chovalo laskavě a slušně. Nicméně vznikly hned potom v rozličných krajích třenice, ježto katolíci vzpírali se předpisům tolerančním, protestanté zase zapomínali záhy prokázaného dobrodiní, hleděli získati co nejvíce stoupenců své víře, posmívali se obřadům katolickým, ano tupili a porouchávali kříže a obrazy svatých na veřejných místech, tak že úřady musily přísně vystupovati proti takovým výtržnostem. Když pak počalo se přihlašování obyvatelstva k nově povoleným vyznáním, což dálo se buď u vrchností neb u krajských úřadů, i v tom udávaly se mnohé nepřístojnosti: někteří totiž zapisovali do katalogů hromadně jména svých známých bez jejich souhlasu, jiní pak odpadali od víry katolické, nemajíce ponětí o nějaké víře jiné, pouze za příkladem druhých. Proti takovým zlořádům vydáno bylo několik nařízení císařských (1782), jimiž zakázáno posmívati se obřadům jiného náboženství, porušovati svaté obrazy a sochy, a v soukromých schůzkách zaváděti rozpravy o náboženství. Kazatelé nekatoličtí měli býti povoláváni na Moravu buď ze zemí domácích (z Uher neb ze Slezska), po případě i z Německa, nikoli však ze Saska a pruského Slezska. Konečně prohlášeny za neplatné všechny přihlášky hromadné neb učiněné

z nových obcí, a nařízeno, aby mužové i ženy po jednom před církevním komisařem a před krajským hejtmanem neb úředníkem vrchnostenským byli vyslýcháni z článků náboženských. Komisařům nařízeno, aby trpělivostí, mírností a vhodným poučováním hleděli co nejvíce odpadlých zase přivésti k církvi katolické. Na Moravě většina přihlášek z počátku stala se k víře augsburské, což však později mnozí zaměnili s vyznáním helvetským, které lépe vyhovovalo jejich tradici, pocházející z velké části z učení bratrského. Poněvadž i v potomních letech množily se případy odpadání od víry katolické, vydán byl (1. ledna 1783) zákaz, přijímati další přihlášky k nekatolictví; kdo by se ještě hlásil, nemá sice býti trestán, ale má býti po šest neděl vyučován ve víře katolické a teprve, kdyby i potom na svém setrval, má býti zapsán v seznam nekatolíků, jako „později přihlášený". Kazatelům protestantským bylo zakázáno, odvraceti lid od víry katolické.

Vedle povolených vyznání vyskytly se v rozličných zemích sekty náboženské, které rovněž činily nároky na svobodné vykonávání své víry. Vláda si pomáhala tím, že některé z nich, jako na př. české husity, přiřadila k protestantům, jiné však naprosto zakázala. Na Moravě stalo se to t. zv. deistům, kteří zavrhovali víru v trojjedinost Boha a v pekelné tresty. Císař toto vyznání zakázal a nařídil (10. října 1782), aby přívrženci jeho byli vypovězeni do Sedmihradska. Když však deisté přes to všechno se povážlivě množili, vydán byl (1784) druhý rozkaz, aby se v transmigraci ustalo a lidé při svém „byť bludném" náboženství byli ponecháni.

Není pochybnosti, že toleranční zákony císaře Josefa II. vydány byly z velké části z důvodů národohospodářských. V Braniborsku i pruském Slezsku povznešeny byly průmysl i orba četnými nekatoliky, přistěhovalými tam ze zemí českých. Z podobných důvodů zlepšeno bylo dosud velmi přísně vymezené společenské postavení židů, jen proto, aby je učinil státu užitečnějšími. Na Moravě největší úlevy se jim dostalo zrušením osobního mýta, které musili dosud odváděti, kdykoli navštívili některé královské město, byť to bylo třebas jen na den; tento poplatek vyměřen byl za Marie Terezie (cís. reskr. 5. srpna 1748) na 17 kr. za osobu. Krom toho zakázán byl nucený křest židovských dětí, odstraněno zevnější znamení, totiž kus žlutého sukna, jež židé musili leckde ještě nositi, aby je

bylo lze ihned od křesťanů rozeznati, a povolen jim přístup do všech škol i ke všem akademickým hodnostem. Též směli provozovati orbu, nikoli však statky najímati, mohli se zabývati řemeslem, malířstvím, provozovati velkoobchod a zakládati továrny. Židovské edikty císaře Josefa II. v rozličných zemích dědičných nebyly stejné.*)

Velmi důležitou novotou v církevnictví, která měla však též dalekosáhlé následky politické i sociální, bylo částečně zrušení klášterů. Země dědičné české i rakouské měly na počátku vlády Josefovy (tedy již po zrušení řádu jezuitského) 2163 klášterů se 64.890 mnichy a jeptiškami. V tomto počtu měla Morava s rakouským Slezskem vynikající podíl, neboť čítalo se v obou těchto zemích 83 klášterů, v nichž bylo 2022 řeholních osob obojího pohlaví. Tyto kláštery nabyly časem rozsáhlých statků, tak že již císař Leopold I. uznal za potřebné vydati nařízení (1669), jímž další nabývání statkův učiněno závislým od povolení úřadů zeměpanských; r. 1772, ještě před zrušením řádu jezuitského, byly tři osminy veškeré půdy moravské v rukou duchovenstva, z čehož nemalý podíl připadal na statky klášterní. Císař Josef ukázal se od počátku rozhodným nepřítelem klášterů, jichž většinu pokládal za sídlo zahálky, a proto již během r. 1781 vydal celou řadu nařízení, jež čelila k jich obmezení. Pořízen byl seznam jejich statků doma i v cizině, spojení s cizozemskými kláštery, zvláště zasílání peněz bylo zakázáno, biskupům dáno nad nimi právo dozoru i disciplinárního vyšetřování, po případě měli nutiti řeholní osoby k vykonávání duchovní správy. Představeným řádu směl býti volen pouze příslušník zemí dědičných. Pozůstalosti a všeliké změny majetkové přiděleny světskému soudnictví. Konečně po dlouhých poradách se státní radou i s ministry císař vydal edikt (12. ledna 1782), jenž obsahoval podrobná ustanovení o zrušení takových řádů ženských i mužských, které nevydržují škol, neošetřují nemocných a jinak nevynikají ve studiích; byli to zejména kartuziáni, karmelitáni a eremiti, z ženských řádů kapucinský, klarissinský, karmelitský a františkánský. Zrušení měli provésti členové duchovních komisí, které u každé zemské vlády byly zřízeny. Takoví komisaři oznamovali představeným i shromážděným řeholníkům zavření kláštera, zaznamenávali hotové jmění, zásoby, kostelní poklady

*) Notizenblatt, r. 1868, str. 57 násl.

a archivy, které musily býti pod přísahou vyloženy. Zprávy komisařů posílány byly zemské vládě a dvorské kanceláři. Mnichové a jeptišky mohli se buď vystěhovati nebo přestoupiti do jiných klášterů; takoví dostávali roční příspěvek 150 zl., kdežto oni mnichové, kteří se stali piaristy neb milosrdnými bratry, měli po 300 zl., jeptišky, které vstoupily do řádů alžbětinek, po 200 zl.; kdo přestoupil do stavu světských duchovních, měl 300 zl., opatové dostávali 800 zl.

Papežský dvůr byl těmito zákony neobyčejně polekán, neboť byl to první případ, kde katolický panovník v tak rozsáhlé míře zasahoval do zřízení církevního. Proto papež Pius VI. odhodlal se podniknouti osobně cestu do Vídně, aby císaře zdržel od dalších novot v tomto směru. Přibyl tam 22. března 1782, přivítán byl od císařského dvora i od lidu s velkou okázalostí a pobyl ve Vídni skoro pět neděl, maje sídlo své v hradě císařském. Byl hotov přijati edikt toleranční i zrušení klášterů jako hotovou událost, ale žádal, aby se odstranilo Placetum regium, přísaha biskupská a neobmezená moc biskupů ve věcech manželských. Ale všechny snahy jeho v té příčině, zejména osobní rozmluvy s císařem i s Kounicem zůstaly bezvýslednými a papež nastoupil (24. dubna) zase zpáteční cestu do Říma s nepořízenou. V opravách církevních pokračovalo se bezohledně, a zemské komise duchovní, nad nimiž zřízena ve Vídni komise dvorská pro tyto záležitosti, měly stále plné ruce práce. Do r. 1784 zrušeny byly také řády paulánský, kapucinský, augustiniánský, trinitářský, servitský, minoritský, některé kláštery kanovníků kollegiátních, z ženských dominikánský a benediktinský. Později došlo na nejbohatší kláštery benediktinů, cisterciáků a premonstrátů. Na Moravě za celou dobu panování Josefova zrušeno bylo více než polovice klášterů, totiž 38, jichž jmění odhadnuto bylo na 5,412.335 zl.*) Veškeré jmění klášterní bylo zabaveno a zřízen z něho náboženský fond k účelům církevním.

*) Byly to kláštery: kartuziánský v Olomouci a Králové Poli, cisterciácký na St. Brně, v Tišnově, dominikánek v Olomouci a u Brna (1782); trinitářský v Zašové a Holešově (1783); premonstrátský v Lúce u Znojma, augustinský u Všech Sv. v Olomouci, dominikánský v Jihlavě, paulánský v Brtnici, premonstrátský v Zábrdovicích, františkánský ve Znojmě, kapucinský v Prostějově, augustinský v Jevíčku, dominikánský v Boskovicích, augustinský ve Šternberku, kapucinský v Náměšti, servitský v Jaroměřicích, cisterciácký

Velkou péči císař Josef věnoval zanedbané správě duchovní, k čemuž náboženský fond poskytoval zvýšených prostředků. Především rozmnožen byl opětně počet far a zřízena četná kaplanství lokální; kdežto na počátku XVIII. stol. sotva 500 far bylo na Moravě obsazeno, počítal se za posledních let Josefových téměř dvojnásobný počet samostatných správců duchovních; dieceze olomucká měla 8 arcikněžství a 52 děkanství, která zase byla rozdělena v 341 far a 242 lokálních kaplanství; v brněnské diecezi bylo 7 arcikněžství, 36 děkanství, 251 far a 135 lokálních kaplanství. Poněvadž při každé nově zřízené faře i lokálce byla zároveň založena nová škola, doufal císař Josef z takových opatření dosáhnouti hned dvojího dobrého účelu: zvelebení duchovní správy a povznešení všeobecného vzdělání. Ale v obojím směru naskytaly se čím dál tím větší překážky v nedostatku způsobilých sil kněžských i učitelských, tak že nebylo možno všechny nové školy a fary řádně obsazovati. Z počátku byli na fary dosazováni bývalí jezuité a mnichové zrušených klášterů, což však nestačilo, ježto na druhé straně tehdejším proudem času, církvi katolické nepřátelským, mnozí mladí lidé dali se odstrašiti od studia theologického a tím mladého dorostu kněžského vždy více ubývalo. V té příčině nepomohlo ani udělování stipendií mladým theologům, ani osvobozování od školního platu, ani předepsané zmírnění vědeckých požadavků při zkouškách. I odhodlal se císař Josef převziti vychování kněžstva úplně ve správu státní i uložil dvornímu radovi a prelátovi Rautenstrauchovi, aby vypracoval osnovu pro zařízení t. zv. generálních seminářů, které pak byly zřízeny ve všech zemích a ve kterých za dozoru i řízení orgánů státních mělo býti docileno stejného způsobu jak ve vyučování tak ve vychování theologických chovanců. Od té doby bylo netoliko zakázána návštěva germánského kollegia v Římě, nýbrž také všechny školy klášterské i semináře biskupské měly přestati a kdokoli se chtěl státi knězem, musil studovati v semináři ge-

---

na Velehradě, paulánský na Vranově, kapucínský v Kyjově, cisterciácký ve Zdáře, servitský ve Veselí, dva kapucínské v Mikulově (1784); dominikánský u sv. Michala v Brně, minoritský a františkánský v Olomouci (1785); paulánský v Krumlově, františkánský v Brně, dominikánský v Šumberku (1786); kapucínský v Jihlavě a ve Vyškově (1787); františkánský v Kroměříži (1787) — Srv. D'Elvertův článek „Der Regularklerus in Mähren u. Öst. Schlesien" v Notizenbl. 1893, č. 8. a 9., 1870, č. 7.

nerálním. Takové ústavy zřízeny byly ve všech městech, kde byly dosud university nebo nově utvořená lycea. Představení seminářů, direktor, jeho náměstek a spirituál, jakož i všichni professoři byli jmenováni od vlády a placeni z fondu náboženského. Na Moravě pro obě dieceze zřízen byl (1783) generální seminář v Olomouci, kam již dříve (od 1. listopadu 1782) přeložen byl z Brna seminář biskupský i s universitou, která proměněna byla v lyceum. Nově zřízený ústav kněžský umístěn byl v někdejší kolleji jezuitské; později (r. 1785) přestěhovali se alumnové do prostranné a nádherné budovy zrušeného premonstrátského kláštera hradišťského u Olomouce, který za tím účelem byl se značným nákladem upraven. Mezi řediteli, kteří se za císaře Josefa dosti často měnili, byl také slavný učenec abbé Josef Dobrovský, který r. 1787 jmenován byl náměstkem rektora, r. 1789 rektorem semináře olomuckého. Byl ve svém úřadě tak horlivým, že biskup Hay pokládal za nutné přátelsky jej poprositi, aby od svých chovanců tak příliš mnoho nežádal a měl zřetel k jejich slabosti, jakož i ke stupňovitému vývoji jejich přirozenosti. Nejznamenitějším z nich udílel sám soukromé vyučování, mezi jiným také měl přednášky o dějinách moravských. Ale jeho působnost v tomto oboru nesetrvala dlouho. Brzo po smrti císaře Josefa, ještě r. 1790, byly všechny generální semináře v zemích dědičných zrušeny a vzdělávání i vychovávání dorostu kněžského zase navráceno biskupům; proto také Dobrovský, jako ostatní rektoři, dán byl na odpočinek.*)

Na základě dvorského dekretu (ze dne 15. března 1784.) nesměl nikdo býti připuštěn ku správě duchovní, kdo nedokončil svých studií v semináři generálním. Tam však dostávalo se alumnům pouze vzdělání theoretického; po skončení tohoto studia měli klerikové vstupovati buď do diecezánních ústavů kněžských, jež byly na Moravě dva, v Olomouci a v Brně, aby tam také prakticky byli vychováni ku správě duchovní, anebo byl-li řeholníkem, navrátil se do svého kláštera. Kdežto dříve, dle rozdílnosti diecezí nebo řádů, rozšířeny byly také zcela rozdílné theologické zásady i methody, mělo nyní všem chovancům vštěpováno býti jediné učení na základě týchže knih, všude předepsaných, i stejný způsob života. Uniformita a podřízenost církve autoritě státní dosáhly touto institucí svého vrcholu, i není

*) D'Elvert, Schriften X., str. 224 násl.

divu, že opravy Josefovy právě v tomto směru potkaly se u velké části biskupův i kněží s houževnatým odporem a že také kurie papežská mezi nejpřednější požadavky své postavila odstranění generálních seminářův.

Všechny dosavadní opravy ve zřízení církevním nalezaly odpor pouze v duchovenstvu, kdežto širší vrstvy lidu zůstávaly vůči nim lhostejnými. Hnutí proti opravám nabylo širších a hlubších rozměrů teprve, když císař Josef celou řadou ediktů počal mocně a namnoze rušivě zasahovati do veřejné bohoslužby a obřadů s ní spojených. Tu bylo dopodrobna vypočteno, kolik mší se má v zasvěcené svátky sloužiti, kolik hodin mají trvati, za jakých obřadů se mají konati, jak mají oltáře býti vyzdobeny, ano i kolik svíček smí při nich hořeti, zda-li se má požehnání udělovati s monstrancí či s ciboriem, zda-li se má mše doprovázeti hudbou či pouze zpěvem. Všeliké osvětlování a ozdobování obrazův a soch svatých buď si v kostelích a kaplích, nebo v soukromých domech a na mostech bylo zapovězeno, ježto prý takové uctívání jest napodobováním zvyků pohanských. Svaté ostatky nesměly se dávati věřícím k políbení. Poněvadž v témže kostele bylo dovoleno vždy jen jedinou mši sloužiti, byly postranní oltáře buď odstraněny anebo zbaveny všeho, čeho k sloužení mše na nich bylo potřebí. Zákaz vydán byl také proti kovovým svícnům; z úsporných příčin nařízeno užívání svícnů dřevěných a poněvadž tyto při mimořádných slavnostech za většího osvětlení vzbuzovaly větší obavu požáru, nařízeno, aby v takových případech vždy pohotově byli hasiči s dostatečnou zásobou vody. Podobným způsobem obmezena byla procesí, jež dovolena byla jen o Božím těle a ve dny křížové, pouti, odpustky; mrtvoly neměly se pochovávati v dřevěných rakvích, nýbrž klásti do nehašeného vápna a zaobalovati do režného plátna a v něm do hrobův ukládati.

Všechna tato nařízení způsobila v nejširších vrstvách lidu hluboké rozhořčení, ježto se nešetrně dotkla obřadův a zvyků, které od staletí kotvily v nejvnitřnějším jeho přesvědčení. Proti některým z nich lidé hned veřejně se bouřili, zvláště proti novému způsobu pohřbívání, a na mnohých místech faráři, kteří se chtěli říditi novými podpisy, byli napadeni a zbiti. Proto také vláda pospíšila si takové výnosy zase co nejdříve odstraniti. Také spor s papežem nabýval rázu vždy povážlivějšího, zvláště když

císař Josef vydal edikt (16. ledna 1783), jímž církevní obřady měly pozbyti všeho vlivu na právní platnost svazku manželského, a když brzo potom zcela o své újmě obsadil uprázdněný té doby arcibiskupský stolec milánský. Císař Josef dokonce odhodlal se toho roku k cestě do Říma, aby tam v případě, že by papež nesvolil ke všem jeho požadavkům, prohlásil ve vší formě odtržení svých zemí od stolice papežské. Ale tam způsobil velkou změnu v jeho smýšlení španělský vyslanec při dvoře papežském rytíř Azara, který císaři zejména poukázal na velké nebezpečí, jež by vzplanutí kulturního boje mohlo míti pro vnitřní vývoj zemí dědičných, a upozornil jej také na to, jak pruský král dovedl by využitkovati pro sebe jakékoliv seslabení říše Habsburské. V témže duchu mluvil také francouzský vyslanec kardinál Bernis. Císař Josef byl jejich důvody tak přesvědčen, že sám podal papeži smírný návrh v příčině arcibiskupství milánského a od té doby prováděl opravy církevní mnohem šetrněji a rozvážlivěji.

* * *

Císař Josef věnoval velkou pozornost povšechnému vzdělání svých poddaných bez rozdílu stavův a zejména ve školství zaváděl mnohé dalekosáhlé opravy, ale činnost jeho v této příčině byla příliš jednostranná. Z věd pokládal jen takové za důležité a potřebné, jichž pěstování čelilo přímo k povznešení národního blahobytu anebo jinak vyhovovalo praktickým potřebám státním. Proto také na př. chirurgie, mechanika, mathematika, pokud sloužila účelům vojenským, technologie a vědy přírodní těšily se jeho všemožné podpoře, kdežto jiné vědy spekulativní a krásná umění nedocházely u něho povšímnutí. Smutným svědectvím toho jest, že se strany vlády nikde se nekladly překážky vandalskému ničení všelikých pokladů vědeckých i uměleckých, jež po staletí nastřádány byly pílí mnichů v klášteřích a když tyto byly zrušeny, prodávány překupníkům, nejvíce židům, za směšnou cenu. Když císař rozhodl se proměniti staroslavný hrad pražský v kasárnu, počalo se s vyklízením t. zv. Rudolfinského kabinetu, v němž uloženy byly nejvzácnější památky umělecké, pro které míval císař Rudolf II. zvláštní zálibu. Úkol onen svěřen byl osobám, které neměly pražádného smyslu pro vynikající cenu mnohých předmětů, z nichž leckerý byl buď pohozen neb lacino prodán vetešníkům. Všeobecná nevole, jež se tehda po celých Čechách

z toho ozvala, odvrátila císaře od záměru, proměniti hrad v kasárnu, ale kabinet císaře Rudolfa byl již zničen. Podobným způsobem z kláštera četné listiny, rukopisy i vzácné knihy prodávány jako bezcenná makulatura hokynářům, kteří kupovali celé bibliotéky dle váhy, často plný vůz knih za zlatku za dvě, kdežto zlaté a stříbrné umělecké předměty byly prodávány židům na váhu. President dvorské komise studijní Gotfrid Swieten neměl pro vědecké knihy valného zájmu a rozkázal (3. dubna 1786), aby bylo vše odstraněno, co prý obrazotvornost a učenecký luxus stavějí na odiv; zejmena prý velmi pochybné ceny pro universitní knihovny jsou knihy, které od jistých bibliografů neurčitým způsobem vydávají se za vzácnost, jako na př. stará vydání z XV. století! Týž Swieten vzpíral se přání císařovu založiti císařskou akademii věd ve Vídni, pokud prý nebude normální škola řádně sorganizována a vhodná mluvnice sepsána.

Z důvodů praktické potřeby císař Josef přál mnohem více nižším školám než vyšším, ježto od oněch spíše si sliboval účelnější provozování řemesel i orby, povznešení domácí výroby, zvelebení poplatnosti a hmotného blahobytu všeho obyvatelstva. Školám vyšším přikládal cenu jen potud, pokud jich bylo třeba k vzdělání a vychování řádného úřednictva státního. Učenci mají prý se vlastní pílí vyvíjeti, z kathedry prý bez toho ještě nikdo nestal se učencem. Proto také věnována větší péče vyučování právnickému, theologickému a medicinskému, kdežto předměty fakulty filosofické měly býti co nejvíce obmezeny. Počet universit v zemích dědičných mimo Uhry obmezen na tři, zůstaly totiž pouze v Praze, ve Vídni a ve Lvově, kdežto dosavadní university v Inšpruce, Hradci Štyrském, v Brně a Freiburce byly zrušeny. Brněnské universitě vůbec dopřáno bylo kratičkého trvání čtyřletého (1778-1782), ačkoli právě v té době dosáhla svého rozkvětu. Umění a vědy, dle svědectví proslulého učence a professora právnické fakulty Monse*), od založení vysokých škol na Moravě nikdy krásněji nezkvétaly a nenesly zralejších plodů, jako když za předsednictví, ochrany a moudrého vedení nejvyššího sudího zemského, hraběte Mitrovského měly pobyt svůj v Brně. Avšak na dolehavé prosby arcibiskupa i měšťanstva olomuckého císař Josef (dekretem ze dne 12. září 1782) přeložil jak vysoké

*) Otištěno v úvodě k 2. svazku jeho Dějin moravských, vydaných v Olomouci 1788. Srv. D'Elvert, Schriften, 218.

učení, tak i ústav kněžský a rytířskou akademii zase do Olomouce. Hned potom (dekr. 14. září 1782) byla moravská universita zrušena a ustanoveno, že má pro budoucnost zůstati jen lyceum v Olomouci. Toto umístěno bylo dílem v budově zrušeného kláštera kartuziánského a dílem v budově někdejšího semináře jezuitského. Počet professorů byl ustanoven na dvanáct, a to čtyři pro studium theologické, jež mělo trvati čtyři léta, tři pro práva, jež obmezena na dvě léta, dva pro lékařství rovněž o dvou ročnících a tři pro filosofii o dvouletém studiu. Lyceum podrželo sice své staré právo, promovovati theologické a filosofické doktory a voliti si rok co rok ze svého sboru professorského rektora k řízení ústavu, ale mnohá jiná práva, jichž dosud universita požívala, byla zrušena, zejmena zaniklo akademické konsistorium čili akademický magistrát, jemuž náleželo rozsuzovati všechny rozepře vysokého učení se týkající; stalo se to dekretem ze dne 15. března 1783, jímž všeliká soudní pravomoc při universitách byla zrušena. Zároveň s universitou zrušena byla akademie rytířská, císař Josef sloučil ji s tereziánskou akademií ve Vídni, tato však sama zanikla již r. 1784.

Professoři vysokého učení nepřestávali zasazovati se o opětné jeho přeložení z Olomouce do Brna. V pamětním spise podaném k císaři dovozovali, že Olomouc, jsouc pevností, není vhodným sídlem múz, a že tam jak učitelům tak žákům nedostává se příležitosti k literárnímu, mravnímu i světovému vzdělání; měšťanstvo, jež se skládá nejvíce ze živnostníků, nebere podílu ve zdaru věd; ponejvíce chudé studenstvo nalézá tu málo hmotné podpory; se strany zemské vlády není dostatečného dozoru nad lyceem; ve městě pro nezdravou polohu vyvíjí se mnoho nemocí; počet posluchačů po přeložení z Brna zmenšil se o třetinu;*) také není v Olomouci žádného knihkupectví a jen jedna a to špatná knihtiskárna, kdežto v Brně vědy a studia za moudrého vedení kvetly a za čtyři léta tam více a užitečnějších knih bylo vydáno, než v Olomouci po 200leté trvání university. Ale všechny tyto námitky byly od městské rady olomucké poznačeny za nedůvodné a dvorským dekretem (4. září 1783) odmítnuty. Po smrti císaře Josefa moravští stavové podali v témže směru prosbu k císaři Leopoldovi II., ale bylo jim opět odpověděno zamítavě,

*) V potomních letech ubývalo žactva čím dál tím více; r. 1783 lyceum mělo 319, r. 1784 již jen 289, r. 1786: 281 žáků. Srv. Notizenbl. r. 1863, str. 10.

[illegible] škola [illegible] aspoň [illegible] a psali. Již při [illegible] zároveň na prospěch [illegible] zrušení bylo uvedeno, [illegible] jiných zase jen proto

[illegible] W. Müller ve svém pojednání „Gesch. der [illegible] in Olmütz" v „Zeitschrift des deutschen Vereines für [illegible], r. 1901, str. 140 násl. Tvrzení A. Hanke samého, [illegible], pokládá se za chlubné a upřílišené. Müller vůbec [illegible] Hankovi vedlejší podíl o bibliotéku olomuckou, ale nepopírá jeho [illegible] v proti tomu Kozeluhovu studii „Jan Nep. Hanke [illegible]", v programu prostějovské reálky r. 1894. Že Hanke bez záslub [illegible] o tom svědčí povýšení jeho do stavu šlechtického.

[illegible] Mimo [illegible] uvedené viz, o dějinách národního školství v Brně: [illegible], str. 13 násl., r. 1875, str. 70.

bylo ušetřeno, že k tomuto úkolu přihlížely; bohatším klášterům pak podmínkou dalšího jejich trvání byla uložena povinnost, aby ve vesnicích, náležejících k jejich panství, kde dosud škol nebylo, takové zřizovaly a kde již školy byly, je zdokonalovaly. Při každé nově zřízené faře neb i lokálce založena hned škola a krom toho nařízeno, aby i v jiných osadách, v jichž obvodu na půl hodiny cesty bylo 90—100 dítek povinných školou, byl ustanoven učitel a pro dalších 50 dítek byl jemu přidělen pomocník. Učitelům vyměřen byl plat 130—150 zl. ročních, pomocníkům 70—80 zl., v čemž však zahrnuty byly dosavadní jejich příjmy a studijní, po případě náboženský fond měl tyto příjmy doplniti na ustanovenou výši. Ku zřizování a udržování škol měly přispívati vrchnosti, obce i patronové stejným dílem. Při nových i opravných stavbách školních budov měly vrchnosti dodávati stavivo, patronové uhrazovati potřebný náklad a obce přispívati ručními i tažnými robotami. Farář, jenž řídí vyučování náboženství, a obecní rychtář mají hleděti k tomu, aby všechny děti od 6. do 12. roku chodily do školy a v čas potřeby měli na rodiče dokračovati i donucovacími prostředky; jen v horských krajinách, kde domy jsou příliš rozptýleny, připouštěny byly výjimky.

Zcela novým zjevem za panování císaře Josefa jest vznik škol nekatolických. Tolerančním patentem dáno vyznavačům víry augšburské, helvetské i pravoslavné právo, kromě vlastní modlitebny zříditi si též školu a jmenovati si učitele, jehož si však takové obce samy musily platiti; pokud by takových škol neměli, byli povinni posílati dítky do škol katolických. Pozdějším nařízením (23. srpna a 26. října 1782) bylo takové zřizování škol nekatolických v oněch osadách, kde nebylo škol katolických a kde byl předepsaný počet dítek školou povinných, učiněno platným závazkem. Podobným způsobem také židům dáno právo, ale zároveň uložena povinnost, zříditi si na svůj náklad při každé hlavní synagoze zemské vlastní, dle všeobecných předpisův upravenou školu a dosaditi na ní učitele svého vyznání. V oněch místech, kde židé nemají vlastní školy, dovoleno jim a zároveň nařízeno, aby posílali své děti do škol křesťanských, buď si normálních, hlavních či trivialních, kdež tyto mají bez závady svého náboženského vyznání učiti se všemu, pouze z vyučování náboženského mají býti domů propouštěny. Synům zámožnějších

rodin židovských bylo dovoleno studovati i na universitě a nabývati doktorské hodnosti na fakultě právnické i lékařské.

Netoliko na protestantských, nýbrž i na židovských školách měli býti jen takoví učitelé, kteří si odbyli řádný cvičný kurs a zkoušky při ředitelství brněnské školy normální.

Rozdělení škol z dob Marie Terezie na normální, hlavní a triviální v podstatě bylo ponecháno, učebná osnova však i methodický postup byly zdokonaleny Josefem Ant. Gallem, který zavedl sokratický čili vyptávací způsob vyučování, odstranil veliký mechanismus při čtení a počítání a vydal zlepšené učebnice. Jiný paedagog Josef Spendou, který r. 1785 stal se místorektorem generálního semináře ve Vídni, dal podnět ke zdokonalení kázně školní, zejmena pak k odstranění tělesného trestu. Vyučovací jazyk německý měl býti všude zaveden co možná do nejnižších tříd a proto také nařízeno, aby na všechny školy dosazováni byli jen takoví učitelé, kteří by se prokázali znalostí němčiny i také schopností vyučovati v této řeči. Chovancům generálních seminářů předepsáno bylo v pátém roce theologického studia věnovati se studiu normální methody školské, katechisace a věd přírodních, aby tak zvýšenou měrou přispívati mohli ku vzdělávání mládeže.

Vrchním dozorcem všech škol moravských bez rozdílu vyznání byl za císaře Josefa Ignác Mehoffer, který již za Marie Terezie o vývoj školství získal si velké zásluhy. Jeho působnost rozšířila se i na rakouské Slezsko, když toto (1782) bylo s Moravou sloučeno v jediný politický obvod a v Opavě následkem toho zrušeno bylo ředitelství škol normálních. R. 1787 zřízen byl v každém krajském městě úřad školního dozorce pod názvem krajského komisaře školního, jemuž bylo uloženo cestovati po školách triviálních i hlavních v kraji, vyšetřovati jejich nedostatky, navrhovati přiměřené opravy, býti přítomen zkouškám a dávati o nich zprávy zemskému úřadu. Jmenováni jejich dálo se na návrh vrchního dozorce Mehoffera, jemuž také byli za všechny své výkony úřední zodpovědni.

Tehda také zakládány byly chlapecké ústavy vojenské a samostatné školy dívčí. V každém vojenském ústavě, jichž bylo na Moravě osm, bylo vydržováno 48 hochův od 6. do 18. roků, kteří chodili odtud do veřejných škol, doma pak krom toho učili se předmětům vojenským a konali také

zvláštní cvičení tělesná. Samostatná dívčí škola zřízena byla v Brně při klášteře sv. Josefa, kde vyučovaly uršulinky.

Důležitou novotou za císaře Josefa bylo zavedení stipendií a školního platu. Účelem obojího zařízení bylo jednak, aby umožněno bylo chudým, ale nadaným studujícím dosáhnouti nejvyšších hodností akademických, na druhé straně pak aby obmezen byl nával na školy latinské. Náklad na stipendia, která udílena byla zvláště nadaným a pilným žákům již od nejnižších tříd triviálných, hrazen byl z dosavadních nadací, které shrnuty byly v jediný fond, ten pak rozvržen podle jednotlivých zemí, a pak ze školního platu, nově zavedeného (26. dubna 1784). Od 1. listopadu 1784 měl každý studující na gymnasiu platiti 12 zl., na lyceu 18 zl., na universitě 30 zl. ročně, a to v měsíčních lhůtách. Pouze ti studující, kteří požívali nějaké nadace nebo stipendia, konviktisté a seminaristé, posluchači ranlékařství a mediciny a theologové byli osvobozeni od placení školného. Stipendia udělovala na návrh gubernia dvorská komise studijní, jíž příslušelo také právo potvrzovati udělování všelikých nadací soukromých.

Tato i jiná opatření měla skutečně za následek, že za císaře Josefa ubylo valně studujících na školách vyšších. Kdežto ještě r. 1781 brněnská universita měla 532 posluchačů, klesl počet jejich na lyceu olomuckém r. 1784 na 289. Na sedmi gymnasiích moravských (v Brně, Olomouci, Mikulově, Znojmě, Jihlavě, Kroměříži a Strážnici) bylo r. 1781 ještě 1141 žáků, r. 1784 již jen 994; r. 1785 na Moravě i ve Slezsku (v Opavě, Těšíně a Bílé Vodě) klesl počet všech gymnasistů na 829, r. 1786 na 742. Za to neobyčejně rozkvetlo školství národní. Když r. 1775 zaveden byl od císařovny Marie Terezie nový řád studijní, počítalo se na celé Moravě sotva 10.000 dítek, které chodily do školy; r. 1786 zjistilo se jich 67.876 a za jediný školní rok 1785/6 přibylo do nižších škol 14.169 dítek.*) Protestantských dětí školních bylo toho roku 1966, židovských poměrně mnohem více, totiž 1291. V té příčině zásluhy císaře Josefa jak o rozmnožení škol tak i o vnitřní jich zdokonalení jsou nepopíratelny, pro náš národ však toto dobrodiní pozbývalo z velké části svého významu, ježto mu odňata byla příležitost, vzdělávati se ve školách na základě jazyka mateřského.

* * *

*) Brünner Wochenschrift, r. 1786, str. 321.

S opravami ve školství úzce souvisí zakládání ústavů humanitních, které po jisté stránce také sice pěstovaly vyučování, jejichž hlavním úkolem však měla býti péče o lidstvo trpící. Po této stránce činnost císaře Josefa zůstane věčně památnou, neboť vypučela z čistého soucitu a blahovůle, a právem nazván byl proto tento panovník milosrdným samaritánem na trůně. Podnět k velkolepé myšlence, aby všechny ústavy humanitní v říši zařízeny byly jednotným způsobem a na základě všech novějších vymožeností v oboru zdravotnictví, dán byl císaři, když r. 1777 cestoval po Francii. Tu především poznal výtečného paedagoga abbé de L'Eppée, který vynalezl nový způsob vyučování hluchoněmých, a dle jeho návodu hned po svém návratu založil ve Vídni první ústav pro hluchoněmé. Dle vzoru pařížského hospitálu „Hôtel Dieu" založena byla s velkým nákladem všeobecná nemocnice ve Vídni a pak i v ostatních hlavních městech zemí dědičných; tyto ústavy určeny netoliko k léčení, nýbrž i k praktickému vyučování nastávajících lékařův. R. 1784 založeno ve Vídni a bohatě pomůckami obdařeno Josefinum ku vzdělání vojenských lékařův a chirurgův. Také chudobinství bylo r. 1783 zvláštním zákonem upraveno, čehož bylo tím více potřebí, ježto, zrušením četných klášterů celé zástupy chudých byly po městech i venkově připraveny o podporu a tím také rozmnožen byl počet potulných žebráků.

Také Moravě dostalo se značného podílu těchto lidumilných zařízení císaře Josefa.*) Jak chatrně bylo ještě v době Marie Terezie o chudé a trpící lidi postaráno, vysvítá z té okolnosti, že v hlavním městě moravském, které čítalo tehda asi 20.000 obyvatelův, byl jediný měšťanský chudobinec u sv. Štěpána na Křenové pro 14—15 chudých a jediná nemocnice měšťanská tamtéž pro 27 osob. Zásluhou nejvyššího komoří zemského hraběte Leopolda Ditrichštejna založen byl r. 1748 kostel a klášter milosrdných bratří na Starém Brně, kde štědrými nadacemi umožněno bylo, že v letech 1770—1780 ošetřováno bylo až 600 nemocných ročně a o několik let později (1754) hraběnka Alžběta z Walldorfu, povolavši z Vídně několik jeptišek řádu Alžbětinského, vystavěla jim klášterní budovu rovněž na Starém Brně při řece Svratce a věnovala jistý kapitál k ošetřování nemocných. Kromě toho Marie Terezie sama zřídila v Brně r. 1776

*) D'Elvert, Schriften, XI. str. 175 násl.

sirotčinec, který z počátku umístěn byl v bývalém klášteře jezuitském, když pak tam r. 1778 přestěhována byla z Olomouce universita spolu s jinými ústavy, přeložen do nově vystavěné a dosud neupotřebené káznice na předměstí cejlské; tato budova zařízena byla pro 400 sirotků.

Když císař Josef nastoupil ve vládu v zemích dědičných, počítalo se na Moravě a ve Slezsku na 200 zaopatřovacích ústavů, které však většinou určeny byly pro chudé; nějakého veřejného ústavu, věnovaného výhradně ošetřování nemocných, nebylo tehda ani v té ani v oné zemi. Císař Josef dal vyšetřiti nadační jmění všech těchto ústavův a za pomoci stavovského fondu úsporného zřídil (1784) v Brně všeobecnou nemocnici, porodnici, nalezinec a blázinec pod jedinou správou, což vše umístěno bylo v kláštere sv. Anny na Starém Brně; vojenská nemocnice odtud přeložena byla do zrušeného kláštera premonstrátského v Zábrdovicích. Dosavadní městský lazaret na Křenové byl zrušen a jmění jeho nadační i výtěžek z prodaných pozemkův odevzdány hlavnímu fondu chudobinskému, který měl za úkol organisovati chudinství v celé zemi. R. 1787 zřízen podobný zaopatřovací, ale filiální ústav pro nemocné, spolu s porodnicí, nalezincem a chudobincem v Olomouci, což vše umístěno bylo ve zrušeném klášteře minoritském, a nařízeno, aby také v ostatních městech moravských, kde na to nadační fond stačí, dosavadní ústavy chudinské byly proměněny v nemocnice. Pro nakažlivé a ošklivé nemoci zřízen byl zvláštní chorobinec v Brně a umístěn v budově zrušeného městského špitálu na Křenové. Sirotčinec na Cejlu, podobně jako jiné ústavy v zemi toho druhu, byl zrušen (1784), sirotci měli býti odtud dáni na venkov k vychování; zůstati směly v ošetřování pouze churavé děti a novorození nalezenci.

Nová tato zařízení záhy velmi dobře se osvědčila: v brněnských ústavech hned v prvním roce jich založení (1786) přijato bylo 400 nemocných, 10 choromyslných, 136 matek, 172 nalezených dětí a 220 sirotků, z nichž však jen 8 zůstalo v ošetřování, ostatní dáni na venkov.

* * *

Mnohé změny zavedeny také v censuře knih, jež měla především státi se snadnější a jednodušší. Proto také všechny práce v tento obor spadající svěřeny byly jediné hlavní cen-

surní komisi ve Vídni, jejíž předsedou stal se hrabě Jar. Chotek; censurní komise zemské, zřízené za Marie Terezie, byly zrušeny a ponechán při guberniích zemských pouze úřad pro revisi knih (11. června 1781), který však zastával v censuře úkol zcela podřízený. Velká část dosavadních obmezení svobody tiskové byla odstraněna. Všechny nově vyšlé přísně vědecké neb umělecké knihy z oboru právnictví, lékařství, mathematiky, věd přírodních, zeměpisu, pomocných věd historických, technických umění a živností, knihy vojenské, mluvnice, slovníky, vydání autorů klassických a jiné knihy, které přímo nedotýkaly se náboženství, státu neb mravnosti, nepodlehaly od té doby důkladnější censuře a mohly s povolením censurního referenta při zemském guberniu (v Brně byl jím hrabě Mitrovský) býti vydávány. Jen knihy obsahu sprostého a nemravného měly býti naprosto zakázány, rovněž neměly se propouštěti útoky proti Bohu a náboženství, rozšiřování nevěry a blouznivého, pověrčivého pobožnůstkářství. Knihkupci, který by dovážel zakázané knihy z ciziny a revisi obcházel, měly býti takové knihy zabaveny, peněžitá pokuta uložena, ano i odňato další provozování živnosti. Naproti tomu povolována byla jakákoliv kritika slušně psaná, třebas sahala až k osobě panovníkově. Censuru plakátů, novin a modliteb vyřizoval censurní referent při guberniu, dozor nad dřevo- i měděrytinami náležel revisnímu úřadu zemskému, jenž měl hlavně hleděti k tomu, aby obrazy nepředstavovaly nahotu a pohoršlivé scény. Zvláštním dekretem císařským (11. února 1784) bylo rozhodnuto, že jakmile kniha stane se soukromým majetkem, s nímž se obchod neprovozuje, nepodléhá již dozoru censury, leč že by opětně na prodej byla nabízena. Proto také duchovním i vrchnostem bylo zakázáno všeliké pátrání po knihách a násilné jich odnímání v domích soukromých. Pouze veřejné čítárny podléhaly dozoru censury, která zkoumala jejich katalogy a přísně trestala užívání knih zapovězených.*)

V prvních letech vlády Josefovy dosáhl velkého rozšíření a také neobyčejné moci řád svobodných zednářů, který už v předešlé době k plnému rozvoji dospěl zejména v Anglii a v protestantských zemích říše německé. Zásady hlásané jím o sjednocení lidstva, o věrném přátelství a bratrství, o křesťanské

*) O censuře obšírněji pojednal D'Elvert, Schriften, VI., 157 násl. Notizenblatt, r. 1875, str. 46, 71. — Vlček, Děj. čes. lit., II., 1. str. 141.

lásce bez positivního vyznání náboženského shodovaly se z velké části s osvicenským duchem doby josefinské; mnozí ze vzdělanců dali se zlákati též fantastickými a symbolickými obřady této společnosti, jimiž měly býti nahrazeny bohoslužebné výkony církevní, na mnohé pak působila mocně zvědavost a moda, že se hlásili za členy zednářů. Vedle toho počal se šířiti také novější řád illuminátů, jejž založil r. 1776 bývalý jezuita ingolstadtský v Bavořích; napodobuje organisaci jezuitskou a zvyky zednářské, tento řád obral si hlavním úkolem šířiti „osvícené myšlenky" také mezi lidem katolickým. Oba tyto řády nalezly v zemích dědičných hojně stoupenců ve Vídni i ostatních městech; vyšší úřednictvo od guvernerů počínaje, důstojníci, šlechta a vynikající spisovatelé byli jejich členy. V Brně založena byla první zednářská lóže „u vycházejícího slunce" již za posledních let císařovny Marie Terezie. Hlavními členy jejími a snad i zakladateli byli podmaršálek hrabě Frant. Václav Kounic, syn proslulého státního kancléře, v jehož domě na Velkém náměstí se členové této lóže scházeli, a starohrabě Karel Salm-Reifferscheid, po němž ona lóže nazvána také „Salmovou". Druhou lóži v Brně založil počátkem r. 1782 hrabě Kolovat-Libštejnský pod názvem „pravých sjednocených přátel". Řád illuminátský nalezl u nás prvního pěstitele v bavorském kanovníkovi Hiacintu Arnoldovi, jemuž dal hrabě Kolovrat svého syna k vychování. Přišed r. 1784 do Brna, získával mezi posavadními zednáři tajně stoupence a také jich mnoho do svého tábora převedl. Illuminati, mezi nimiž byl také jimramovský pán, hrabě Ant. Belcredi, dávali si jména buď biblická nebo starořímská; Arnolda nazvali Mojžíšem, poněvadž dal prvnímu řádu toho druhu v Brně zákony. Jeho přičiněním stalo se také, že obě výše jmenované lóže r. 1784 podřídily se pražské lóži provinciální, jež se nazývala „pravda a svornost u tří korunovaných sloupův", ačkoliv starohrabě Salm ve jménu „vycházejícího slunce" proti tomu se ohradil. Ale Kounic a Belcredi tuto myšlenku horlivě podporovali, lóže „u pravých sjednocených přátel" upravena dle vzoru pražského a na podnět jejího člena magistra Riecka založena při ní „čtenářská společnost". Tento podnik uvítán byl radostně také v Olomouci, kde zejména professoři lycea Monse a Schulz, bibliotekář Hanke, ano i pevnostní velitel podmaršálek Bender se svou protestantskou manželkou, rozenou hraběnkou

z Isenburka, byli horliví josefinisté. Kromě toho za vydatnějším šířením „osvícených myšlenek" Riecke založil r. 1786 časopis „Brünner Wochenschrift", který však brzo zanikl.*)

Císař Josef sám nikdy nebyl svobodným zednářem, byl však přesvědčen o lidumilném působení tohoto řádu a dovoloval zřizování lóží ve svých zemích, ovšem s tou výminkou, že členové podřizovali se ve všem říšským zákonům. V prosinci r. 1785 vydal nařízení, že pouze ve Vídni smějí býti dvě lóže, v každé zemi pak, a to se sídlem v hlavním městě, pouze po jedné. Proto také členové lóží v Opavě, Olomouci a Prostějově připojili se k zednářům v Brně, kde zanikla také brzo potom lóže Salmova „u vycházejícího slunce", a tak zůstala na Moravě i ve Slezsku jediná lóže „sjednocených přátel", jejíž „stoličným mistrem" (předsedou) r. 1786 stal se vrchní inspektor normálního školství moravsko-slezského Ignác Mehoffer, r. 1787 hrabě Jan Bubna, c. k. komoří a rada apelační. Tehda lóže brněnská vymanila se z podřízenosti pražské a zachovala svou samostatnost i vůči lóži vídeňské. Ale úsilí její o další šíření nových myšlenek rozbíjelo se o lhostejnost širšího obecenstva. Jinou příčinou asi bylo také, že jednací řeč a časopisy, které Riecke i po prvním nezdařeném pokuse zakládal („Der Wohlthätige" a „Mähr. Magazin"), byly výhradně německé a nemohly tedy nalézti hlubšího porozumění u obecenstva většinou českého. Že svobodní zednáři podporovali germanisační snahy císaře Josefa, viděti také z toho, že člen jejich Frant. Josef Schwoy vydal právě tehda (1788) své „Stručné dějiny Moravy" pouze po německu, z čehož zednáři slibovali si účinnější než dosud rozšíření jazyka německého mezi lidem moravským. Velkého významu zednářství u nás a v zemích rakouských i českých vůbec nikdy nedosáhlo a zvláště po smrti císaře Josefa, necítíc nad sebou mocné ruky ochranné, upadalo vždy více v pokoutní tajemnůstkářství.

Přese všechny snahy císaře Josefa II., aby k vůli jednojazyčné administraci ústřední všichni poddaní národové neněmečtí byli poněmčeni, čehož mělo býti dosaženo školou, vševládnoucím německým úřednictvem i životem společenským: právě osvícenská doba josefinská stala se dobou duševního, sociálního i národního znovuzrození národa českého v Čechách a na Moravě. Opravy

*) Trautenberger, Chron. d. St. Brünn, IV., str. 134, 148, 160, 167. — Vlček, o. c., str. 141.

prováděné v národním hospodářství, obchodu a průmyslu, ve zřízení církevním, zvláště ve směru náboženské snášenlivosti, zakládání četných škol i ústavů humanitních, odstranění mučidel, obmezení trestu smrti, boj proti pověrčivosti nižšího lidu, důležité opravy v zákonníku trestním i občanském, jimiž prohlášena rovnost všech lidí před soudem, a v neposlední řadě značné uvolnění censury tiskové, kterým jednak otevřeny staročeské národní poklady od Husa až po Komenského, jednak značnějšími a rozšířenějšími se staly skvělé úspěchy, jichž dosáhly vědecké snahy západoevropské; to vše způsobilo po vlastech našich nevídané hnutí duševní. První jeho ozvěnou jest založení „Učené společnosti v Praze" (1769 nebo 1770) dle vzoru podobných učených sdružení v Paříži, Londýně, Římě a jinde. K zakladatelům a prvním členům jejím náležel piarista Gelasius Dobner, „otec nového kritického dějezpytu českého", jak jej nazývá sám Frant. Palacký; jeho studie o nejstarších dobách Moravy náležejí k nejlepším pracím té doby; jinou zásluhou jeho jest, že v pojednáních Učené společnosti r. 1786 vydal tiskem nejstarší zákony moravské, sebrané za knížete Konrada Oty na sklonku XII. století. Ač nepsal česky, nýbrž jen latinsky a německy, přece možno jej pokládati prvním průkopníkem novějšího dějepisu českého. Podobným způsobem zahloubal se do české minulosti piarista Mikuláš čili Adauctus Voigt, který poslední léta života svého (1783—1787) pobyl v piaristském klášteře v Mikulově. Premonstrát Karel Rafael Ungar zase, stav se roku 1780 správcem universitní knihovny pražské, zachránil z knihoven a archivů zabavených klášterů na tisíce cenných knih českých, pátraje hlavně po těch, které v předešlých dobách hlavně z náboženských příčin byly zabavovány. Jiný člen Učené společnosti byl hrabě Frant. Jos. Kinský, který podporoval domáci snahy osvícenské, sám byl vynikajícím spisovatelem paedagogickým a ve svých spisech doporučoval především pěstování jazyka mateřského. Jeho přítelem byl jezuita Ignác Cornova, který po zrušení řádu jako kněz světský stal se (1784) professorem dějin na universitě pražské; některé z jeho četných prací dějepisných (na př. Jaroslav von Sternberg, der Sieger der Tartaren) obírají se také Moravou. Dějepisu moravskému v mnohem větší míře oddal se Otto Steinbach z Kranichštejna, rodák z Rožmberka v Čechách; stav se opatem a archivářem cisterciáckého kláštera žďárského,

použil tohoto výhodného postavení k vydatné činnosti literární. Po vyhoření a zrušení kláštera jmenovaného (1784) stal se referentem duchovní komise v Praze, ale ani tam nepřestal bádati o dějinách moravských. Jeho „Stručné dějiny markrabství moravského", určené pro školy normální, byly z němčiny také do češtiny přeloženy; jsou to první souvislé dějiny naší země dovedené až do dob autorových (1783). Jiným památným spisem jeho jest rovněž německy psaný pokus o dějinách snášenlivosti náboženské v Čechách a na Moravě (1786). Jan Alois Hanke z Hankenštejna (narozen v Holešově 1751, † v Prostějově 1806) k hraběti Kinskému a Thamovi v Čechách připojuje se jako třetí obhájce jazyka českého na Moravě. Podalť vídeňské dvorské komisi studijní pamětní spis, ve kterém dovozoval potřebu stolice pro českou řeč a literaturu ve Vídni. R. 1777 jmenován byl bibliotekářem olomucké knihovny universitní a učitelem české řeči i literatury na tamější rytířské akademii. V úřadě bibliotekáře zůstal, když universita byla proměněna v lyceum.

Dále, nežli všichni tito mužové, pokročili Frant. Martin Pelcl a Frant. Faustin Procházka, kteří zahájili populární vědeckou činnost svou jazykem českým. Zakladatelem jazykozpytu českého, ale zároveň také důmyslným dějezpytcem i historikem literárním byl Josef Dobrovský, „pravý syn své doby, jak praví Jaroslav Vlček, vrouci přívrženec josefinského osvicenství a důsledný stoupenec kritické skepse, jíž právě v obrození našem vyznačuje se jeho platnost epochální". O jazyk český získal si nesmrtelnou zásluhu rozhodným vystoupením proti pitvorným novotvarům Pohlovým a Rosovým. Přítelem Dobrovského a taktéž členem Učené společnosti byl Josef Vratislav šlechtic Monse (viz o něm svrchu na str. 877), professor university, později lycea olomuckého, kde zároveň se Schwoyem, Zlobickým, Pilařem a j. podroboval kritickému zkoumání spisy Pešinovy. Hlavní díla jeho vědecká jsou psána po německu, nicméně vydal také česky dva poučné spisky pro lid a počal si i všímati poezie lidové. S ním současně v Brně působil Josef Cerroni (narozený v Uh. Brodě 1753); byv jmenován (1789) moravsko-slezským guberniálním sekretářem, censorem a revisorem knih, nastřádal z knihoven a archivů zrušených klášterů moravských ohromné poklady rukopisův i starých tiskův a oddávaje se po celý život († 1826) s neunavnou pilí vědeckému bádání, zanechal po sobě

více než 100 svazků psaných vlastní rukou, jichž obsahem jsou pojednání týkající se většinou dějin moravských, jichž však z jakési podivínské ostýchavosti nechtěl tiskem uveřejniti.

Tehda jeví se již také první počátky novočeského veršování jež pěstovali Thám, Dlabač, Kramerius, Kavka a jiní. Brzo po nich vystoupil Ant. Puchmajer, zakladatel novočeského básnictví, který svou mnohostrannou činností hleděl zjednati českým spisům přístup u čtoucího obecenstva, a Hněvkovský. Směr a duch jejich plodů, který v mnohém prozrazuje ráz josefinského osvícenství, nalezl napodobení i na Moravě, kde zejména Josef Gallaš (narozen 1756 v Hranicích) a piarista Frant. Dominik Kynský, rodem Čech, ale na Moravě usedlý, zabývali se skládáním českých veršů. Jejich činnost spadá však do doby pozdější. Horlivým josefinem byl také světský kněz Tomáš Fryčaj, jenž r. 1788 vydal v Olomouci sbírku „Písní duchovních," které došly záhy veliké obliby a za 15 let vytištěny byly v 18.000 výtiskův.*)

VII. Změny ve prospěch lidu poddaného. Opravy v politické, finanční a soudní správě. Obchod a průmysl. Zahraničná politika a smrt císaře Josefa II. (1790).

Rozsáhlé opravy, které císař Josef podnikl ve vnitřní správě státní, nesly se za dvojím hlavním cílem; jedním z nich bylo ještě větší než dosud rozšíření moci panovnické a to zase mělo býti prostředkem ku všemožnému zvelebení blahobytu veškerého obyvatelstva. Císař Josef a s ním všichni stoupenci osvíceného absolutismu však pokládali za nemožné, dosáhnouti tohoto cíle, pokud panovnická moc v jednotlivých zemích zůstane obmezena stavovským zřízením a řády společenskými, jichž kořeny sahaly až do dob středověkých. I pokládali za nutné, aby vymizely všechny ony výsady a předsudky, na základě kterých jistá třída lidu hned při narození stává se panující, ostatní pak po celý život zůstávají nesamostatnými a utiskovanými; prohlašovali za nespravedlivé, aby celé třídy

*) J. Vlček, Děj. čes. lit. II., 1, str. 171—198. — D'Elvert, Historische Literaturgesch. von Mähren, 224 násl. — U Vlčka uvedena podrobná literatura o každém spisovateli zvlášť. — V. Brandl, Život Josefa Dobrovského, v Brně 1883. — O Dobrovském srv. též Trappův článek v Notizenblatte r. 1879, str. 43.

společenské byly osvobozovány ode všech břemen státních, kdežto na ostatní celá tíha jejich byla uvalena; tyto příkré protivy měly býti vyrovnány, státní povinnosti rozvrženy hlavně dle poměru jmění stejnoměrně mezi vrchnostmi i poddanými, pojem „státního občana" měl se státi všeobecným a všichni občané učiněni mezi sebou rovnými před zákonem.

Názory ty zračí se hned v prvních skutcích císařových který nepřijal holdování od stavů německo-rakouských, rakouský klobouk vévodský dal uložiti do císařské klenotnice, kamž brzo potom odvezeny také královské koruny česká i uherská, jimiž nechtěl se dáti korunovati, jednak proto, že všeliké podobné obřady pokládal za dětinskou hříčku, jednak aby se vyhnul spojenému s nimi slavnostnímu uznání práv a privilegií stavovských. Jsa přesvědčen, že všechny staré řády a právní poměry lidu i státu jsou škodlivy, císař Josef obrátil se nepřátelsky proti stavům a jejich vedlejším vládám, pokud ještě působnost jejich byla zachována z dob Marie Terezie, proti jejich výsadám, ano proti všelikému jejich účastenství ve správě veřejné. Proto hned na počátku své vlády odstranil jejich dosavadní práva při obsazování zemských úřadů, osvobození od mýtného, obmezil právo patronátní i zřízení fideikomisní, zrušil stavovské výbory i stavovské úřady berní, jichž působnost přenesl na gubernium, a dovolil pouze, aby dva stavovští úředníci od sněmu volení, byli přiděleni guberniu k vyřizování věcí peněžních, zejména kde šlo o úvěr stavovský. Jinými zákony zavedena stejná povinnost berní a obmezena moc hospodářských úřadů vrchnostenských i justiciářův. Šlechta podrobena témuž občanskému i trestnímu právu, jako ostatní třídy obyvatelstva. Zasedání sněmovní stala se pouhým obřadem, prázdným stínem, jak říkali čeští pánové, a na konec úplně byla zastavena císařským ediktem z 1 prosince 1788, jímž dovoleno stavům jen tehda se shromažďovati, když by panovník to uznal za vhodné.

Na Moravě zemský sněm za císaře Josefa II. sešel se několikráte. V prvním období zasedacím (30. ledna — 21. října 1781) císař oznámil stavům úmrtí své matky a vedle postulátů berních, ku kterým stavové beze všeho svolili, žádal, aby se sněm vyslovil, jakým způsobem by v „královských zemích českých" nevolnictví lidu selského bylo nahrazeno mírným způsobem poddanství.

Za posledních sezení přítomni byli také zástupci všech sedmi měst královských. V druhém období (22. října 1781 — 19. října 1782) došlo několikráte k živějšímu rokování následkem vydání tolerančního patentu a zrušení některých klášterů. Také v nejbližších letech potomních sněm moravský pravidelně se scházel, ale působnost jeho značně obmezena r. 1784, kdy zakázáno bylo stavům jednati o jiných věcech, než které obsaženy jsou v královských postulátech. V posledních letech Josefových však stavovský výbor zemský byl rozpuštěn, zbývající stavovské agendy přikázány guberniu, činnost sněmu zastavena a veškera správa zemská vykonávána výhradně úřady zeměpanskými.

Císař Josef II. nebyl zásadním nepřítelem šlechty, ale poněvadž nade vše stavěl blaho veškerého obyvatelstva ve státě, zdvihl hned od počátku boj proti jejím výsadám politickým a společenským. Zejména přičilo se veškerému duchu nové doby, aby lid selský setrval v dosavadním poměru svém k vrchnostem. Císař Josef nespokojil se částečnými úlevami, kterých se lidu poddanému dostalo za panování Marie Terezie, nýbrž veškeré jeho úsilí šlo za tím cílem, aby celkový stav utiskovaných sedláků byl zlepšen. Činil tak netoliko z důvodů čisté lidskosti, nýbrž i z ohledů národohospodářských, neboť byl přesvědčen, že mnohými břemeny, která od vrchností lidu jsou ukládána, trpí také stát jako celek. Velké množství poplatků, které vrchnosti a jejich úředníci vybírali od lidu na základě dosavadního jeho svazku nevolnického, olupovalo poddaného o poslední hotový groš jeho, který mohl jinak býti odveden do pokladny státní. Byly ještě za posledních let panování Marie Terezie vybírány od vrchností na Moravě za povolení k sňatku nebo k provozování řemesla, za propuštění k jiné vrchnosti nebo dokonce na svobodu, nepoměrně vysoké taxy. Novým zásadám národohospodářským, které hlásal ve Vídni professor věd finančních Sonnenfels, příčily se veliké překážky, které lidu byly činěny v uzavírání sňatků, ježto tím zadržován byl volný vývoj rozmnožování lidu, jež pokládáno bylo za hlavní podmínku státního blahobytu. A stejně škodlivou zase průmyslu a obchodu jevila se libovůle, s jakou vrchnosti ukládaly sedlákům poplatky za to, že jim povolovaly věnovati se řemeslům. Neméně důležitým byl také vliv „přirozeného práva lidského“, jemuž při všech vládních opatřeních císaře Josefa dáván byl průchod

a s nímž zajisté dosavadní utiskování poddaných nedalo se uvésti ve shodu.*)

Robotním patentem císařovny Marie Terezie z r. 1775 zmírněna byla sice některá břemena, ale tuhý poměr poddanský mezi vrchnostmi a lidem selským zůstal celkem nezměněn. Staly se sice i v tomto směru pokusy, zejména zaváděno vykupování pozemků dle soustavy Raabovy, ale poněvadž vrchnosti v Čechách i na Moravě takovým pokusům kladly houževnatý odpor, spokojila se císařovna zavedením těchto novot pouze na statcích císařských, městských a bývalých jezuitských. Když císař Josef uvázal se v samostatné panství, zůstávalo nevolnictví v podstatě netknutým. Ale ony úlevy, kterých se lidu v posledních létech dostalo, způsobily v něm nezkrocenou touhu, vybaviti se úplně z nenáviděného jha. Naděje jeho v tomto směru rostly, když viděl na statcích císařských sedláky úplně svobodné, i nemohl pochopiti, proč by podobného osvobození nemohl dosáhnouti také na statcích soukromých vrchností. Nebyla-liž tu na snadě myšlénka, že císařovna nařídila takové osvobození všeobecně, že však vrchnosti nechtějí uposlechnouti? A sedláci v tomto mínění byli utvrzováni tím, že vrchnosti hleděly robotní patent z r. 1775 i jiné zákony všelikým způsobem obcházeti, že odpíraly kde mohly poddaným propuštění ze závazku poddanského a že poplatky za propuštění i za rozličná povolení libovolně stupňovaly, z čehož ovšem vznikalo čím dál tím větší rozhořčení a vládě bylo se obávati, že lid sáhne k branné svépomoci, jako se stalo za selských bouří r. 1775 a 1776.**)

*) O poddanských poměrech za cís. Josefa I. srv. Grünbergův uvedený spis, I., str. 272 násl., 314 násl., II., 360—450. — D'Elvert, Schriften, XXIV., str. 426—503, a XXV., str. 637—661. — Wolf-Zviedineck, l. c. str. 264. — Alb. Jäger, Josef II. u. Leopold II., 166 násl. (Österr. Gesch. für d. Volk, sv. 14.)

**) V některých krajích moravských došlo také za císaře Josefa k vážným nepokojům. Na panství žďárském a novoměstském, jež náležela jednak klášteru žďárskému, jednak hraběti Mitrovskému, sedláci z mnohých vsí odepřeli odváděti povinné desátky. Z toho došlo ke hlučné vzpouře r. 1784, která teprve zakročením vojska byla potlačena. Srv. o tom vlastnoruční list tehdejšího opata žďárského Steinbacha z Kranichštejna, dd. 12. dubna 1784. uveřejněný v Notizenbl. r. 1857, str. 78—80. — O jiné vzpouře Hrozenkovanů na panství vsatském, která namířena byla proti povinnostem robotním a potrvala dvě léta (1783—1785), podává zprávu M. Václavek v „Dějinách města Vsetína" na str. 265.

Přes to že císař Josef byl rozhodným stoupencem zásad
kových, přece nikterak neměl v úmyslu rázem zrušiti do-
ní svazek mezi vrchnostmi a poddanými, nýbrž uvolniti jej
tou měrou, aby sedlákovi zabezpečil lepší a důstojnější
vení ve společnosti lidské. Především měl na mysli těžké
ky poddanství čili jak se tehda už všeobecně říkalo, ne-
ictví selského. Toto chtěl odstraniti stůj co stůj. Ale
jednal rozvážně a dal vyšetřiti hlasy obou stran, aby se
ad některé příliš neukřivdilo. I ukázalo se ze steskú lidu selského, že netoliko těžce nese nedostatek osobní svobody, nýbrž že všelikými závazky poddanskými také hmotně jest poškozován. Poddaní řemeslníci musili vrchnostem lacinĕji pracovati nežli svobodní. Poddaná čeládka na dvorech měla menší mzdu a bídnější stravu, nežli čeleď selská. Kdo z nedostatku práce u vlastní vrchnosti hledal ji jinde, buď si v obvodu panství či mimo něj, musil si k tomu vyžádati svolení, za které, bylo-li dáno, bylo mu zaplatiti jistý třebas nepatrný, ale pro něho, chudého dělníka, přece tísnivý poplatek; takové svolení mohlo však také býti odepřeno a dělník octl se bez práce a bez chleba. S mnohem většími překážkami však setkával se, chtěl-li býti propuštěn v poddanský svazek jiné vrchnosti, což někdy bylo pro poddaného životní otázkou: za takové povolení bylo mu zaplatiti šest zlatých. Poněvadž pak zákony z posledních let Marie Terezie nebyla vrchnost vázána naprosto k takovému svolení, dávala je teprve za další zvýšení onoho poplatku, tak že vydírání poddaného lidu nemělo mezí. Jiný stesk záležel v tom, že sedlák neměl se zadlužiti větší sumou nežli do sedmi zlatých; každé další zadlužení smělo se státi pouze se svolením vrchnosti. Že také uzavírání sňatků, přístup k řemeslům i studiím musil býti vykupován předepsanými poplatky, bylo již dříve uvedeno.

Naproti tomu vrchnosti dovozovaly, že by zrušení těchto povinností poddanských mělo pro ně v zápětí nenahraditelné ztráty. Kdyby směl každý neusedlý poddaný hledati si práci, kde byl chtěl, netázaje se své vrchnosti, tato musila by dráže platiti své pracovníky, kdežto volné odstěhování nejmenšího podruha znamenalo by pro ni ztrátu třinácti dnů robotních v roce. Tím vším by se těžba značně zdražila a poplatnost vrchností zmenšila, což by mělo tedy i pro stát škodlivé následky. Kdyby pak poddaným dána byla plná vůle, oddati se jakémukoli po-

volání bez svolení vrchností, ubylo by tím pracovních sil v polním hospodářství a vrchnosti znovu by byly donuceny mzdy zvyšovati. Na újmu poplatků samých, jež vyplývaly ze závazků poddanských, vrchnosti nemohly si stěžovati, neboť veškeren obnos jejich na celé Moravě — přiznaný ovšem v míře co možná nejmenší — dosahoval nepatrné výše 6450 zl. Neposlední příčinou, pro kterou se šlechta česká i moravská houževnatě vzpírala zamýšlenému zrušení nevolnictví, byla také ta, že jím podkopána bude úplně vážnost a autorita, jaké dosud u selského lidu požívala.

Tyto a podobné důvody měly nějaký účinek u císařovny Marie Terezie, pozbyly ho však naprosto u panovníka tak proniknutého zásadami osvíceného absolutismu, jakým byl císař Josef. Především ohlásil dvorské kanceláři (23. dubna 1781), že chce zrušiti nevolnictví v českých zemích a zavésti tam umírněné poddanství dle vzorů zemí rakouských; zároveň rozkázal, aby o této věci vyslechnuto bylo mínění stavů českých i moravských. Když pak tito neosvědčili se sami povolnými v té míře, jak si císař přál, přerušeno bylo všeliké další vyjednávání s nimi a nedbáno již ani prostředkujících návrhů dvorské kanceláře, nýbrž vydán byl 1. listopadu 1781 císařský patent o zrušení selského nevolnictví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, jenž v podstatných částech svých zní takto:*)

„Poněvadž jsme uvážili, že zrušení nevolnictví a zavedení umírněného poddanství, zařízeného dle vzoru Našich dědičných zemí rakouských má velmi užitečný vliv na zlepšení zemědělství i průmyslu a že také rozum i lidumilnost mluví pro tuto změnu:

„rozhodli jsme se od nynějška nevolnictví úplně zrušiti, na místě jeho zavésti umírněné poddanství a zákonitě předepsati vrchnostem, jejich úředníkům i poddaným toto k nejpřesnějšímu plnění:

1. Každý poddaný jest oprávněn vstoupiti v manželství pouze na předchozí ohlášení a na bezplatný lístek ohlašovací.

2. Každému poddanému jest volno, se zřetelem k tomu, co předpisuje soustava vojenská, odstěhovati se také z panství a usaditi se nebo službu hledati kdekoli v zemi.

Toliko mají oni poddaní, kteří ze svého obvodu se stěhují a jinde se domovně chtějí usaditi, žádati za rovněž bezplatný

*) Grünberg, Bauernbefreiung, II., 390.

list propouštěcí a jím se také nové vrchnosti vykázati a dosvědčiti, že jsou ze své předešlé vrchnostenské povinnosti propuštěni.

3. Poddaní mohou dle libosti učiti se řemeslům a uměním atd. a bez propustného listu („losbrief"), které beztoho již úplně přestávají, jíti za svou výživou, kdekoliv ji najdou.

4. Poddaní nejsou již povinni nějaké nádvorní služby konati.

5. Pouze oni, kteří úplně osiřevše, požívají bezplatné vrchnoporučenské ochrany od vrchnosti, mají si na dvoře [illegible] obvyklá léta sirotčí, jež však nikde nemají přesahovati [illegible] a to jen na oněch místech, odkud pocházejí.

6. Poněvadž všechny ostatní roboty, jež vážnou na poddanských pozemcích, [illegible] i peněžité, ku kterým poddaní i po zrušenem [illegible] zemích [illegible] nemůže se [illegible] nejméně pak [illegible] lidi [illegible]

[illegible] i po zrušenem [illegible] stavajících [illegible]

[illegible]

jmenoval krajskými hejtmany také nešlechtice. Soudní moc vrchnosti omezena byla tím, že zakázáno jim bylo vůbec ukládati poddaným pokuty peněžité; těžší tresty směly se uvalovati jen s povolením krajských úřadů. Ostatní práva vrchností a povinnosti poddaných, zejména co se robot týkalo, zůstaly nezměněny. Císař Josef sám nařídil ještě r. 1788, že každý poddaný jest vázán poslušností a poddanstvím netoliko k zeměpanským úřadům, nýbrž i k své vrchnosti.

Jiná výhoda a značné ulehčení chystalo se lidu selskému provedením zcela nové soustavy berní, zvláště pak úpravou daně pozemkové. Holduje fysiokratické zásadě Quesnay-ově, že výtěžek půdy jest hlavním, ba jediným pramenem blahobytu státního, císař Josef umínil si podrobiti veškerou půdu stejnoměrnému zdanění. V tom směru pociťoval již dávno potřebu pronikavé opravy. Za Marie Terezie byl sice v soustavě berniční učiněn značný pokrok, ale přece zůstalo nesrovnalostí tolik, že rok co rok trpčeji se pociťovaly a vyžadovaly důrazné nápravy. Především bil tu do očí ještě patrný rozdíl mezi pozemky vrchnostenskými a poddanskými: netoliko že u oněch bylo vyměřeno menší procento daní, nýbrž měly také tu výhodu, že obdělávací útraty byly jim výše vyceněny. Kromě toho, jak již uvedeno, daně nebyly rozvrhovány na základě výměry, nýbrž dle pouhého přiznání polního výtěžku, které však pouze u poddaných bylo zkoumáno, kdežto u vrchností takové kontroly nebylo. Tím se také vysvětluje, že v Čechách 36%, na Moravě dokonce 38% veškeré plodné půdy bylo zamlčeno a tím také vymaněno ze všeobecného zdanění.

Těmto zlořádům císař umínil si rázem učiniti přítrž. Nová pozemková daň měla býti rozvržena bez ohledu na stav oněch, kteří jsou držiteli půdy; veliký rozdíl mezi půdou vrchnostenskou a poddanskou, mezi statky buďsi komorními či duchovními měl přestati. Přes to pak, že hlavní finanční rádcové císařovi, Kolovrat, Hatzfeld a zvláště Chotek nebyli fysiokraty, ano i varovali před takovými zásadami, císař Josef pevně setrval na svém. Zákonem platným pro země české, rakouské a pro Halič (20. dubna 1785) nařídil, aby zvláštními komisemi byla vyšetřena výměra všech pozemků, jejich hrubý výnos a peněžitá cena plodin. Hlavní dvorská komise pro upravení daní, jejíž presidentem stal se hrabě Zinzendorf, měla sídlo své ve Vídni, jí podřízeny

v zemích komise provinciální, těmto zase komise krajské. Čelnými členy provinciální komise moravsko-slezské byl guberniální rada svob. pán Tauber a gub. rada Ant. Valentin Kaschnitz, který jako vrchní ředitel moravsko-slezských statků státních a komisař ve věcech robotních a berničných získal si velké zásluhy a byl proto od císaře r. 1786 do stavu baronského povýšen a odměněn i velkým darem peněžitým. Práce vyměřovací a odhadovací dály se tím způsobem, že majitelé půdy přiznávali výměru i hrubý výtěžek z půdy, přiznání tato byla revidována obecními výbory, jimž předsedal zástupce vrchnosti, vrchní dozor pak měly komise krajské a konečně zemská komise provinciální. Jen v případech nesnadných a sporných byli povoláváni inženýři, lesníci a odborní komisaři. Výsledky výměry i přiznání byly zapisovány do knih, za tím účelem založených. Ceny obilní byly ustanoveny dle desítiletého průměru tržních cen za r. 1774—1784, ceny sena, dříví a vína dle kontrolovaných cen místních; aby se dosáhlo spolehlivé kontroly, byly kromě toho ode všech dvorů vrchnostenských vyžádány seznamy osevů a sklizně za posledních šest roků a s nimi ona přiznání srovnána. Z hrubého výtěžku pozemkového odečteny poplatky urbariální (poddanské) i desátkové, které však nesměly nikde přesahovati 17%, a pak teprve vyměřena daň, a to z každého 100 zl. průměrně 12 zl. $13^1/_3$ kr.

Všechny práce vyměřovací a odhadovací konány byly s velikou horlivostí, ačkoliv obtíže s nimi spojené byly veliké, tak že do čtyř let po vydání regulačního zákona byly dohotoveny a nová soustava berní mohla od 1. listopadu 1789 býti uvedena v platnost. Na Moravě vyměřeno bylo plodné půdy 3,483.347 jiter (z čehož dvě třetiny pozemků poddanských, třetina vrchnostenských), její hrubý výnos odhadnut na 17,173.168 zl., z čehož vyměřena pozemková daň na 2,068.020 zl. Morava octla se tímto výsledkem ve značné nevýhodě oproti jiným zemím, neboť jí přirostlo daně pozemkové o plných 340.000 zl. více, než dosud odváděla, kdežto na př. Čechám z dosavadních 4,225.000 zl. ubylo 634.000 zl., Dolním Rakousům z 2,086.000 zl. ubylo 503.000 zl. a podobně bylo v Hor. Rakousích, ve Štýrsku a Korutanech. Příčinu toho dlužno hledati jednak v přílišné horlivosti komisí, jednak také v tom, že za měřítko kontroly brán byl výtěžek četných statků klášterních, který následkem pečlivé

správy i zvýšené těžby průmyslové byl větší než na statcích jiných vrchností soukromých a jejich poddaných.

Přese všechny uznané nedostatky nové soustavy berničné, které zaviněny byly hlavně velkým spěchem, dlužno přece zase uznati veliké její přednosti oproti stavu dřívějšímu. Především přestala všeliká berní privilegia stavů. Vrchnosti netoliko že nesměly již obdělávací útraty si výše počítati než poddaní, nýbrž utrpěly značnou ztrátu tím, že přestal všeliký rozdíl mezi kontribucemi řádnými a mimořádnými, u nichž z dob Marie Terezie bylo percentuální rozvržení nestejné, aby mohla většina břemen býti uvalena na bedra poddaných. Jinou ztrátou pro ně bylo, že úřady vrchnostenské byly ze správy poddanské daně pozemkové vyloučeny, vybírání daní bylo přeneseno na rychtáře, které si měly obce samy voliti, a tito odváděli vybrané peníze okresním výběrčím, kteří byli dosazováni a placeni od státu a podřízeni krajským úřadům. Obce měly jako dříve ručiti v celku za úplné odvádění berních obnosů, jež se mělo díti po měsíčních lhůtách, ale právo rozvrhovati nedoplatky odebráno bylo vrchnostem a přeneseno rovněž na zeměpanské výběrčí. Poddaným sice novou soustavou břemena kontribuční bezprostředně nebyla zmírněna, za to však nabyli větší právní bezpečnosti a neodvislosti od vrchností a jejich hospodářských úředníků, jejichž libovolnému jednání a rozličným útiskům z velké části učiněna byla přítrž.

Císař Josef dobře věděl, že novou soustavou berní dosáhl svého záměru po stránce fiskální, naproti tomu však že ještě daleko zůstala nesplněnou touha jeho, aby hospodářské postavení selského obyvatelstva, „nejčetnější třídy státních občanů, která jest základem a největší silou státu“, bylo bezprostředně zlepšeno. Týkalo se to hlavně robotních povinností a dávek peněžních i obilních, které i po úpravě na základě robotního patentu z r. 1775 těžce spočívaly na bedrách lidu poddaného; jen tam, kde proveden byl výkupný systém Raabův, mohlo se mluviti o skutečné úlevě. Aby taková úleva stala se všeobecnou, vydán byl t. zv. patent urbariálný (10. února 1789). Tam byla prohlášena zásada, že každý poddaný má z hrubého výtěžku, jenž vyšetřen byl za účelem vyměření daně pozemkové, podržeti nejméně 70% pro sebe a pro svou rodinu, k uhrazení útrat obdělávacích, poplatkův obecních, jakož i výloh na duchovní

správu a školu; dle toho neměly tedy veškeré požadavky zeměpanské i vrchnostenské přesahovati 30% hrubého výtěžku. Poněvadž pak z těchto 30% připadalo 12⅔% na daň pozemkovou, nesměly povinnosti poddanské (roboty, dávky na penězích i obili, taxy, důchodky při úmrtích neb změnách majetkových) býti výše vyměřeny než na 17⅐% zmíněné částky. Aby tato zásada mohla býti uskutečněna, bylo třeba uvésti všechny poddanské závazky na míru penězitou. Proto bylo týmž zákonem nařízeno, že pro jisté třídy poddaných, zejmena pro sedláky, mají býti peníze jediným, nezměnitelným měřítkem v odvádění dávek poddanských; vrchnosti nesmějí těchto jiným způsobem požadovati, kdežto poddaní mohou se rozhodnouti buď pro přírodní dávky a práce robotní nebo pro peníze. O tuto věc měly se obě strany, vrchnost i poddaný, dobrovolně dohodnouti a uzavříti smlouvu, která měla platiti nejméně tři léta a předložena býti úřadu krajskému k potvrzení. Takto smluvené dávky měly se odváděti ve čtvrtletních lhůtách; za správné placení ručil si každý poddaný sám, nikoliv, jak tomu bylo u daně pozemkové, celá obec.

Tak jako daň pozemková, tak i nová soustava urbariální měla vejíti v platnost 1. listopadem r. 1789; aby však vrchnostem přechod do této novoty byl usnadněn, bylo dovoleno ještě v přechodním roce (do 1. listopadu 1790) požadovati povinnosti poddanské dle staré soustavy. Vrchnosti, zvláště ovšem šlechta a duchovenstvo, trpce si stěžovaly, že uvedením poddanských povinností na jistou míru a nuceným vykupováním jich utrpí škodu nenahraditelnou. Také poukazovaly na to, že novou soustavou odpadnou jim veškeré roboty tažné a většina ručních, což prý bude míti za následek zastavení veškeré polní těžby na statcích vrchnostenských. Dalo se bezpečně očekávati, že většina sedláků ze vrozeného zášti proti robotám a z touhy po svobodě použije výhod nového zákona a ze všech povinností bude hleděti penězi se vykoupiti. Proto musily býti vrchnosti na to připraveny, že budou obdělávati svá pole s mnohem větším nákladem než dosud a že tím jejich důchody budou značně ztenčeny.

Připojíme-li, že všechny změny v poměru poddaných k vrchnostem provedeny byly bez jakékoliv náhrady pro tyto, že poddaní kromě toho zbaveni byli ještě jiných tísnivých povinností, na př. že nemusili již kupovati nápoje od vrchností

a mlíti obilí v jejich mlýnech, dále že císař Josef všechny tyto zákony vydal netázaje se stavů, ba nedbaje ani rad dvorské kanceláře: pochopíme jednomyslný odpor, který zdvihli proti zavedeným novotám stavové všech zemí dědičných. Poněvadž pak odporu tomu nemohli dáti místa na sněmích, jež vůbec nebyly svolávány, dali svá práva zastávati od rozličných spisovatelů. Hlavní výtky jejich obracely se proti nedostatkům nové daně pozemkové, jež byly namnoze upřílišovány, a proti bezprávnému prý obmezení selských povinností. Tvrdilo se, že zvláště toto opatření pro budoucnost osvědčí se nemožným, že bude musit býti odvoláno, což zase bude míti za následek nové bouře selské. Všech těch námitek však císař Josef nedbal, ano zavedl novou berni pozemkovou a patent urbariální také v zemích uherských. Po jeho brzké smrti stavové všech zemí ovšem nasadili všechny páky, aby nenáviděné zákony zase odstranili.

Sedláci uvítali zákony císaře Josefa směřující k jich úlevě s velkým potěšením. Nicméně i mezi nimi hnuli se nepokojní živlové, jimž udělená míra svobod a úlev nestačila. V některých krajích českých i moravských poddaný lid odepřel všelikou poslušnost vrchnostem a zvláště se zdráhal konati robotní práce předepsané pro přechodní rok 1789—1790, pokud by se neuskutečnilo převedení prací těch na míru peněžitou. Také dominikalisté, t. j. lid usedlý na poplužních dvorech panských, pro nějž výkupné předpisy z ručních robot neměly platnosti, počali se bouřiti. Toto kvašení potrvalo ještě v prvních měsících po smrti císaře Josefa (20. února 1790) a bylo stavům zemí českých vítanou oporou ve snahách, aby vynutili zrušení novot tohoto panovníka.

* * *

Abychom doplnili si obraz činnosti Josefovy na Moravě, zbývá pojednati ještě o jeho opravách ve správě politické a soudní. Netřeba podotýkati, že i tyto byly přizpůsobeny ideálnímu názoru o jednotě a neobmezené moci státní, jaký tanul na mysli císaři Josefovi i jeho stejně smýšlejícím rádcům. Veškerá výkonná moc měla býti vložena do rukou úřednictva, jež mělo spravovati stát důkladnou znalostí zákonů, svědomitou prací, láskou k vlasti a nezištností. Aby takového bezvadného úřednictva dosáhl, císař Josef zavedl t. zv. konduitní listiny, osobní

výkazy a zprávy, které měly šéfové zemští každého půl roku o všech svých podřízených úřednících zasílati ministrům. Za to byl ve prospěch úřednictva vydán zákon pensijní (15. března 1781), jenž přesným stanovením platův i výslužného značně zlepšil právní i hmotné postavení úředníkův. Ale i v tomto směru výsledky ani z daleka nesplnily očekávání císařova; úřednictvo zvyklé starým řádům a nejrůznějším názorům místním, nedovedlo se tak snadno přizpůsobiti novým požadavkům a císař záhy se přesvědčil, že tam, kde očekával od úředníků plodnou, účinlivou práci, setkal se namnoze s otrockým a mechanickým odbýváním běžných záležitostí.

V politické správě hlavní zásadou se stalo, že jednotlivé úřady byly dle uznané potřeby buď slučovány nebo zase rozdělovány, země uváděny v tužší podřízenost úřadů centrálních, zemským stavům pak odňat poslední zbytek účastenství ve správě veřejné. Počet centrálních úřadů byl zmenšen, správní obvody rozšířeny, úřady jednotlivých okresů co možná v jeden shrnovány, aby se dosáhlo lepšího přehledu a zároveň aby se ušetřilo nákladu. Dvorská kancelář českorakouská sloučena byla s dvorskou komorou i s ministerskou bankovní deputací v jediný úřad. Takové spojení finanční správy s politickou bylo provedeno od dvorské kanceláře až po nejnižší úřady krajské. Této zásadě o koncentrování a zjednodušení správy císař Josef vyhověl také tím, že sloučil Moravu s rakouským Slezskem v jediný politický obvod a dal přenésti opavské gubernium s příslušnými účtárnami, registraturami a pokladnami z Opavy do Brna, které odtud stalo se sídlem zemského hejtmana pro obě země (5. dubna 1782). Podobným způsobem také revise knih, ředitelství škol normálních, vrchní poštovní úřad, směnečné a merkantilní apelatorium a jiné úřady toho druhu v Opavě byly zrušeny a působnost jich přidělena příslušným úřadům brněnským. Guberniálním presidentem obou sloučených zemí jmenován byl po odstoupení hraběte Blümegena hrabě Ludvík Cavriani. Zvětšený tento správní obvod rozdělen byl na osm krajů, jichž území bylo zaokrouhleno. Kraj znojemský a hradišťský zůstaly nezměněny, z brněnského přidělena hornatá část při pomezí českém kraji jihlavskému, z olomuckého zase část přerovskému, který zvětšen také o část Slezska, na západ až k řece Moravici, tak že obsahoval města Odry, Bílovec a Vítkov.

Za to vyňaty z obvodu kraje přerovského moravské enklavy a přiděleny ke kraji krnovskému, vedle něhož byl ještě ve Slezsku kraj těšínský. Sídlo kraje přerovského přeneseno bylo z Olomouce do Hranic, kdežto hejtmanovi kraje olomuckého za sídlo vykázán Uničov. Olomučtí si na tyto změny trpce stěžovali.

Počet guberniálních radův ustanoven byl na osm, mezi nimiž byl referent ve věcech duchovních, jímž měla býti osoba duchovní, a referent ve věcech studijních a fundačních. Všechny zemské komise, vyjímaje vojenskou a náboženskou, byly zrušeny a působnost jejich přenesena na gubernium. Toto umístěno bylo i s úřady stavovskými, soudními, pokladnami a ústavem bankálním v klášteře sv. Tomáše, odkudž Augustiniáni přestěhovali se do budovy zrušeného kláštera Králové na Starém Brně. Gubernium mělo býti zároveň domem stavovským. Dosavadní stavovský dům (na Dominikánském náměstí) proměněn byl v budovu vojenské komise monturní. Obor působnosti krajských úřadův opět byl značně rozšířen. Císař Josef netoliko že jim ponechal konskripci a odvod branců, dozor nad školstvím, péči o orbu a průmysl, i jiná odvětví přiřčená jim již za Marie Terezie, nýbrž přidělil jim také věci poddanské, provedení nové soustavy berní i urbariální, ve městech i jiných obcích dozor nad správou, ústavy chudinskými, úpravu věcí židovských a j. Z nových úřadů krajských byl tu především krajský dozorce školní, ranhojič, inženýr a mistr zednický. V čele krajského úřadu byl krajský hejtman s hodností rady guberniálního, jeho náměstek, jim k ruce dva krajští komisaři, sekretář, protokolista, dva kancelisté, praktikanti a tři jízdní poslové. Císař Josef zrušil dosavadní privilegium šlechty, že pouze ze stavu panského neb rytířského krajští hejtmané směli býti jmenováni. Prvním krajským hejtmanem z rodu občanského v Brně stal se r. 1788 po hraběti Michaeli Althanovi Leopold Schulz, do té doby rektor lycea olomuckého.

Krajské úřady staly se takto ve větší než dosud míře základní stavbou veškeré státní správy. Jim přičten byl velmi důležitý úkol, aby spojovaly zájmy lidu se zájmy státními, neboť novou soustavou správní pozbylo zřízení stavovské posledního zbytku své platnosti. Krajští hejtmané a komisaři stali se nejdůležitějšími osobami, před nimi skláněl se šlechtic, měšťan i sedlák. Toto zařízení osvědčilo se dobrou školou pro státní službu, zároveň však vychováváno jím hrdopýšství a vypínavost úřednictva.

Na základě zvláštního nařízení (12. ledna 1787) měli krajští hejtmané jednou, komisaři dvakráte do roka objížděti krajem, aby vyšetřovali, zdali se zákony zachovávají, o veřejných potřebách se přesvědčovali a zlořády i nedostatky odstraňovali.

Tak jako v jiných zemích, byla také na Moravě a ve Slezsku zřízena policejní ředitelství se sídlem v Brně a v Opavě (1786). Jim svěřena péče o veřejnou bezpečnost, pokoj a pořádek v zemi, o čistotu, dláždění a osvětlení, o veřejnou mravnost, dozor nad divadly, plesy, hostinci, tržním řádem, žebráky a p. Policejní ředitel byl podřízen guberniu, sám pak stal se představeným krajských úřadů, magistrátův a úřadů vrchnostenských i obecních, pokud jim náležela nižší služba policejní.

Opravy ve zřízení soudním prováděny dle podobných zásad jako ve správě politické: dokonalé odloučení obou těchto odvětví, zavedení stálých soudů na místě dočasných, jakými byly na př. dosud soudy zemské, zjednodušení, soustředění a hbitější vyřizování soudních záležitostí, sesílení a větší vliv moci zeměpanské, čehož dosaženo hlavně tím, že na místě osob volených z vyšších stavů privilegovaných dosazováni byli státní úředníci nebo aspoň takoví, kteří stali se od úřadů závislejšími. Všeobecný soudní řád z r. 1781 zabezpečoval stavu soudcovskému neodvislost a činil jej vázaným pouze k zákonu. V čele veškerého soudnictví říšského zůstal nejvyšší soudní dvůr ve Vídni. Jemu podřízeny byly v zemích vrchní soudy apelační, jichž bylo šest, totiž ve Vídni pro Dolní a Horní Rakousy, v Celovci pro ostatní země alpské, ve Freiburce pro země venkovské, ve Lvově pro Halič a Bukovinu, v Praze pro Čechy, a v Brně pro Moravu a Slezsko. Dekretem ze dne 10. ledna 1783 zrušeno bylo dosavadní apelační řízení od prvních instancí slezských k apelačnímu soudu pražskému a přeneseno na týž úřad v Brně, podobně zrušeno (gub. patentem ze dne 24. března 1783) všeliké odvolání k moravskému i slezskému apelačnímu soudu směnečnému i k moravskému tribunálu. Od prvního května r. 1783 mělo k vrchnímu apelačnímu soudu Brněnskému jíti odvolání ode všech soudních instancí prvního stupně na Moravě i ve Slezsku, jimiž byly: moravský i slezský soud zemský, merkantilní a směnečný, obě diecezánní konsistoria, arcibiskupský lenní soud olomucký, všechny soudy městské a vesnické. Vyňaty byly pouze soudní úřady vojenský a báňský. Podobné odvolání

šlo od rozsudků t. zv. nobilis officii judicis, který rozhodoval o pozůstalostech, o jmění sirotků, kuratelách, fideikomisech a p. Apelační soud stal se také druhou instancí ve všech věcech trestních, jemu výhradně přislušelo zkoušení zemských advokátův i syndikův, kteří dosazováni byli k soudům v městech královských. Roku 1785 zrušen byl i směnečný a merkantilní soud v Brně a působnost jeho přenesena na soud apelační. Předsedou tohoto stal se zemský hejtman, po něm první místo měl zemský komoří, jímž stal se roku 1783 hrabě Jan Mitrovský. Ostatně skládal se apelační soud z devíti radův a jiného úřednictva podřízeného.

Týmže dnem (1. květnem) měl zahájiti svou činnost zemský soud moravský a slezský, jemuž přiděleny všeliké rozepře civilní tří vyšších stavů, potom věci týkající se šlechtických osob nestavovských, cizích i domácích, konečně kapitul, klášterů, svobodníkův a všech společenstev, stojících pod řádným představeným, pokud byly žalovány jako právní osoba. Zemskému soudu podřízeny byly též desky zemské, které zbaveny všeliké dosavadní pravomoci soudní, tak jako tribunál a Consessus in causis summi principis, jež měly vůbec přestati; témuž úřadu přiřčeny také všeliké rozepře mezi podanými a jejich vrchními, jakož i rozepře o zemépanských věcech lenních a věci fiskální. Presidentem zemského soudu stal se nejvyšší sudí zemský, po něm měl v radě první místo nejvyšší písař zemský; přísedících radů bylo deset, k nim přiděleni 4 tajemníci a jiní úředníci.

Báňského úřadu a tedy také soudu na Moravě a ve Slezsku nebylo ani za Josefa II. Pouze v Jihlavě zařízena substituce báňského soudu. Všechno soudnictví báňské, týkající se oněch vrchností, jež měly vlastní správu dolů na Moravě nebo ve Slezsku, podléhalo báňskému soudu kutnohorskému. Odtud šlo odvolání k apelačnímu soudu pražskému a v poslední instanci k nejvyššímu soudnímu dvoru ve Vídni.

Vedle soudů zemských jakožto instance prvního stupně zůstaly v platnosti magistráty, t. j. soudy měst královských a pak všechny ostatní soudy místní. Těmto byl podroben každý, bez rozdílu stavu městského či duchovního, kdo nepodléhal soudu zemskému. Každá taková osoba souzena byla v onom místě, kde bydlela, bez ohledu na to, pod jakou vrchnost náležela. Výjimkou byli pouze oni, kteří v oné osadě, kde bydleli,

sami moc soudní vykonávali; takoví i s rodinami podrobeni byli soudní moci magistrátu brněnského.

Všechny tyto jmenované instance prvního stupně, vyjma magistráty, pozbyly však soudní moci ve věcech hrdelních čili kriminálních. Císař Josef uznal za dobré tuto moc odníti četným soudům venkovským, zvláště vrchnostenským, kde nebylo dostatek zkoušených a řádně placených soudců, a zřídil (roku 1787) v zemích česko-rakousko-polských 66 krajských soudů hrdelních, z nichž na obvod moravsko-slezských dle počtů krajů připadlo osm a to: v Brně, Olomouci, Hradišti, Jihlavě a ve Znojmě ponechány soudy ty magistrátům; pro přerovský kraj zřízen nově hrdelní soud v Novém Jičíně; ve Slezsku zastávaly tento úřad magistrát krnovský (od r. 1788 na jeho místě magistrát opavský) a magistrát těšínský.

S těmito opravami soudními v nejužším spojení byly rozsáhlé změny v samosprávě měst i městysů, která již za Marie Terezie byla otřesena, nikoli však tou měrou jako za císaře Josefa. Tehda novou organisací soudní vznikly většině měst a městysů, které dosud vykonávaly moc soudní, nemalé rozpaky nedostatkem způsobilých, vědecky vzdělaných právníků. Nesnáze ty vzrostly ještě novými ustanoveními o právomoci jednotlivých instancí soudních. Poněvadž totiž některé z dosavadních soudů, jako na př. konsistoriální, universitní a j., byly zrušeny, bylo městským soudům rozhodovati o nových důležitých otázkách, k jichž řešení však dosavadní zkušenost i vzdělání soudců nestačily. Proto vydána nová organisace městských magistrátů (r. 1783 pro Vídeň, r. 1785 pro ostatní města). Všechna města i městečka, která dosud byla oprávněna pronášeti nálezy v rozepřích občanských, měla tuto moc podržeti, toliko měl při každém takovém soudě býti dosazen soudní referent, práva znalý a uznaný za schopného od soudu apelačního (syndicus). Roku potomního (2. března 1786) vydán nový dekret, jímž sice volba městské rady čili královského magistrátu, jenž se skládal ze starosty a několika radních pánů, byla měšťanstvu ponechána, ale voleny směly býti jen osoby práva znalé, které po předchozí zkoušce za takové byly od gubernia a od apelačního soudu uznány a veřejně na radnici prohlášeny. Volba pak dála se tím způsobem, že shromážděné

měšťanstvo za přítomnosti komise, jmenované krajským úřadem, volilo si písemně 24 členů výboru a tito teprve z oprávněných kompetentů starostu a rady městské. Úřad starosty má trvati jen čtyři léta. Při takovém magistrátě musí býti zvláště placený syndicus, kancelářský úředník a soudní sluha, na jichž vydržování má býti od města věnováno nejméně 450 zl. ročně. Oněm obcím, u kterých by se prokázalo, že nemohou takového nákladu pořídíti, má se všeliká moc soudní odníti, a taková obec zůstala pod soudní mocí své vrchnosti. Z měst královských měly Brno, Olomouc, Jihlava a Znojmo výbor 24členný, Kyjov, Uh. Hradiště a Unčov 12členný. V Brně tento výbor volil vedle starosty osm členů magistrátu, v Olomouci šest, ostatní královská města po pěti. Úřad královských čili císařských soudců, pak městských soudcův a syndiků v moravských městech královských touto novou úpravou zanikl nadobro.

Toto nové zřízení městských magistrátů jakožto civilních instancí soudních mělo dalekosáhlé následky. Stará zřízení obecní pozbyla úplně své platnosti a poněvadž nově regulované magistráty, jimž vedle moci soudní náležela také správa politická a hospodářská v obvodě městském, skládaly se největším dílem z osob právnických, dostala se tím správa měst do rukou osob přistěhovalých, namnoze i cizinských a usedlé měšťanstvo počalo se vyhýbati všelikému účastenství ve správě veřejné. Tato nechuť vzrostla ještě zvláštním ustanovením (dekr. 4. srpna 1783), že při každém magistrátě má býti zaopatřen aspoň jeden vysloužilý důstojník vojenský, k další vojenské službě nezpůsobilý. Toto vnucování důstojníků za radní městské mělo za účel ušetření pensí, při tom se však neuvážilo, že lidé ti nedostatečným vzděláním a neznalostí poměrů místních i řeči domácí k takovému úřadu naprosto se nehodili. Netečností tříd měšťanských ztrácel se ponenáhlu vliv společenstev čili cechů na jistá odvětví veřejné správy, mizelo vědomí obecní příslušnosti a pobledl časem sám význam obce; ano i staré městské knihy pamětné, kroniky, městská práva a jiné památnosti pozbyly své někdejší důležitosti a tam, kde nebyly z piety uschovány, jako upomínka zašlé minulosti, staly se bezcennou makulaturou. Menším městům pak a městečkům, jimž dosavadní moc soudní byla odňata, nastalo velké nepohodlí tím, že musila své sporné záležitosti vyřizovati u úřadů často dosti vzdálených.

Takových měst, v nichž dle nového zřízení byly regulované magistráty, bylo na Moravě 45,*) ve Slezsku 10, kdežto všem ostatním dosavadní soudní moc byla odňata. Tímto způsobem netoliko že mnohá města vybavena byla ze soudní moci vrchnostenské, nýbrž nabyla v obvodu svém také důležité moci správní i policejní; mezi jiným připadlo jim udělování živností, správa berní, vojenské konskripce, odvod brancův a p. Vrchnosti podržely nad takovými městy pouze právo vybírati poplatky urbariální a dozor hospodářský, pak také právo potvrzovati v úřadech takové osoby, jimž nebylo třeba vykazovati se studiem a zkouškou právnickou.

Také vrchnostem byla posavadní jejich soudní moc nad poddanými (vyjímaje věci trestní) ponechána, ale dekretem ze dne 17. srpna 1785 bylo ustanoveno, že takové soudy musily se konati v místě samém a žádná strana nesměla býti odkazována k jinému soudu mimo obvod vrchnostenský; kromě toho byla vrchnostem uložena povinnost, aby za tím účelem postarala se o zkouseného správce soudního (justiciára), jej řádně platila a ručila za všechny výkony soudní.

Hluboké stopy zanechala za sebou jozefinská činnost opravná v občanském i trestním zákonodárství. Poněvadž za posledních let císařovny Marie Terezie práce ve všeobecném právu občanském uvázly, Josef II. nařídil (1781) státní radě i t. zv. komisi kompilační, aby se v nich pokračovalo. V obou sborech bylo však mnoho zastanců starého práva a jen neoblomné vůli císařově a úsilí některých členů státní rady stejně s ním smýšlejících podařilo se prolomiti stavovské rozdíly v právu soukromém, rozšířiti svobodu jednotlivcovu na základě „práva přirozeného“ a ponechati právo zvykové jen pro věci

*) Byly to vedle měst královských: 1. v brněnském kraji Hustopeče, Boskovice, Podivín, Mikulov, Tišnov a Vyškov; 2. v uh.-hradišťském Uherský Brod, Holešov, Strážnice; 3. v jihlavském Bystřice, Dačice, Velké Meziříčí, Nové Město, Žďár, Telč, Třebíč, Slavonice; 4. v olomuckém Beroun, Březová, Jevíčko, Dvory, Zábřeh, Litovel, Loštice, Mohelnice, Prostějov, Rymařov, Šumberk, Šternberk, M. Třebová, Svitavy, Kojetín; 5. v přerovském Budišov, Brušperk, Frenštát, Příbor, Kroměříž, Lipník, Libava, Valašské Meziříčí, N Jičín, Přerov; 6. ve znojemském Mor. Budějovice, Ivančice, Krumlov. — Srv. D'Elvert, Schriften, XXIV., str. 497. Některá z jmenovaných měst dosáhla magistrátů teprve po smrti Josefa II.

vedlejší. Císař rozhodl se nevyčkati ukončení zákonníka civilního, nýbrž upravil ihned jednotlivými zákony některá odvětví právní. Takovými předchůdci bylo právo manželské z r. 1783 a právo nástupnické z r. 1786. Manželství prohlášeno bylo za smlouvu občanskou, vstup do něho byl usnadněn, mnohé překážky odstraněny, manželství mezi katolíky a protestanty povolena a práva i povinnosti žen přesně vymezena. Josef II. nepřivolil k prohlášení sňatku občanského, jak jej někteří příliš horliví novotáři ve státní radě navrhovali, nýbrž ponechal svátostní obřady, ohlášky v kostele, zapsání do matriky a právo farářů, prostředkovati při zamýšlených rozvodech. Nicméně pozbyl svazek tento valně dosavadního rázu církevního, ježto církevní zákony v této příčině musily ustoupiti zákonům státním a jen těmito manželství nabývalo své platnosti. Právem nástupnickým majetek zbaven byl dosavadních závazků rodinných, obecních i státních ve prospěch osobní samostatnosti jednotlivcovy. Pouze selské statky, nebyly-li příliš veliké, měly zůstati nedílnými. O šlechtický majetek fideikomisní vznikl spor ve státní radě; někteří navrhovali zrušení fideikomisů, jakožto zastaralého zbytku zřízení lenního; jiní naproti tomu, zvláště Hatzfeld, poukazovali k tomu, že by zrušením této instituce horlivost šlechty ve službách dvorských ochabla a že by mnohým rodinám šlechtickým hrozil hospodářský úpadek. Císař rozhodl se ponechati fideikomisy, ale povolil proměňovati je v peníze a zakázal (1785) jejich další rozmnožování. Právo odkazu počíná 24. rokem, řeholníci se z dědického práva vylučují, odkazy zločinců, pokud jsou učiněny za vyšetřování, pozbývají platnosti. Lichva byla omezena, všeliké půjčky znějící na více než 5% nesmějí se do desk vtělovati.

První díl všeobecného zákonníka občanského, obsahující právo osobní, uveden byl v platnost 1. květnem 1787. V něm obráží se již duch a směr nové doby, zejmena klade se důraz na to, aby práva poddaných co nejpřesněji byla vymezena. Svou stručností a srozumitelností došel u obyvatelstva záhy velké obliby, záhy však ukázalo se, že jest neúplný a bylo potřebí mnoho doplňků; nicméně i tak stal se základem všech pozdějších prací zákonodárných. Druhý díl, obsahující právo věcné, byl sice také ještě za císaře Josefa dokončen, ale nedošel v reakční době císaře Leopolda II. stvrzení.

Většího ještě významu nabyl zákonník trestní, vydaný r. 1787. Některé přílišné krutosti v hrdelním řízení byly zmírněny již za panování Marie Terezie zákonníkem vydaným r. 1769 (Nemesis Theresiana), a r. 1776 bylo zrušeno všeliké právo útrpné (tortura). Nicméně bylo z té doby mnoho věcí pokládáno za zločin a dle toho na ně i uvaleny tresty, s kterými pokročilejší smýšlení jozefinské se nemohlo srovnati. Proto císař hned r. 1781 nařídil revisi onoho zákonníka a r. 1783 vypracování úplně nového kodexu trestního, který po čtyřech letech byl dokončen a vyhlášen (13. ledna 1787). Pokročilé názory oproti době předešlé jeví se již v tom, co se zločinem míní. Kdežto na př. v Theresianě rouhání trestá se ještě vytržením jazyka neb useknutím ruky a spálením za živa, v jozefinském zákonníku nepokládá se již ani za skutečný zločin a provinilci v tom směru mají se jako lidé nepříčetní zavříti do blázince na tak dlouho, až se polepší. Kdežto v Theresianě na spolky s ďáblem, kouzelnictví a pod. ukládají se těžké tresty, tělesné ano i upálení, Josefův trestní zákonník o těchto zločinech již se ani nezmiňuje. Když pak podán byl dotaz, jak se mají soudy v takových případech zachovati, rozhodnuto bylo dekretem ze dne 7. května 1787, že jen tenkráte, když čarodějstvím, kouzelnictvím nebo hadačstvím stal se nějaký podvod nebo jiné poškození, má se dle zákonitých předpisů potrestati.

Jinou důležitou úchylkou od dosavadního řízení hrdelního bylo, že tresty na zločiny jakéhokoliv druhu byly vyměřeny mnohem mírněji než za dob předešlých. Císař Josef řídil se tu humanitní zásadou, že také u zločince nemá se zapomínati, že jest člověkem. O tomto lidumilném smýšlení podal jasný důkaz, přesvědčiv se osobně o hrůzách podzemních žalářů na Špilberce. Bylo to 3. září r. 1783, kdy po skončeném vojenském cvičení u Tuřan zajel si incognito, provázen pouze plukovníkem Frant. Rosenbergem, na Špilberk, tam vyžádal si od pevnostního velitele plukovníka Fr. Hertera pro sebe i pro svého průvodčího svolení k návštěvě žalářů. Provázeni žalářníkem Cyrilem sestoupili do podzemních temných a dusných kazemat. Tam šel žalářník mlčky mimo první celu z oněch strašlivých dřevěných komůrek, ve kterých přikovaní vězňové rychle umírali. Císař dal však celu otevříti a zděsil se tou měrou nad ukrutností tam páchanou, že pojal hrdinský záměr, dáti se na hodinu v takové místnosti

uzavříti, aby zkusil muka, jež nebohým vězňům jest vytrpěti. Přese všechny opačné domluvy setrval na svém a když po celohodinném uvěznění zase vystoupil na denní světlo, pravil hluboce dojat: „Já jsem byl posledním člověkem v těchto místnostech. Ode dneška žádný vězeň Špilberka nesmí tohoto prahu překročiti.“ Hned nazejtří velitel Herter dostal rozkaz, aby všechny vězně z podzemí převedl bezodkladně do hořejších žalářů Podzemní kazematy zůstaly pro všechny potomní časy uzavřeny, z dřevěných komůrek pouze jediná zachována na památku příštím pokolením.*)

Touto zásadou lidskosti prodchnut byl celý zákonník. Rozdělen byl na dva díly, první jedná o zločinech hrdelních, druhý o lehčích přečinech, čili politických. Mnohé skutky, jež dřívějšími zákonníky označeny byly za těžké zločiny, jako na př. krádež dříví, pytláctví, zakázané hry, kacířství a bludařství, rouhačství, posunuty byly do druhé kategorie. Souboj byl označen těžkým zločinem, duelant zabivší svého soka trestán byl i ve vojsku jako sprostý vrah. Trest smrti byl vyhrazen pro jediný případ veřejné vzpoury a vymezen pouhým oběšením; na místě trestu smrti ustanoveno bylo tažení lodí po Dunaji. Jiným trestem bylo přikování, vězení spojené s veřejnou prací, rány holí, karabáčem neb metlou, vystavování na pranýři, vpalování potupného znamení, veřejné zametání ulic. Veliký rozdíl stavův a hodností před zákonem přestal. Za přílišnou tvrdost císaři se vykládalo, že i šlechtické osoby nechával týmž způsobem trestati, jako lidi z nejnižších vrstev společenských. Český kníže, který r. 1784 pašoval knihy i jiné zboží za hranice, byl odsouzen k pokutě 1000 dukátů. Plukovník Szekely, který zpronevěřil peníze, byl postaven na pranýř. Moravský hrabě Podstatský-Lichtenštejn, který žil ve Vídni rozmařile a když mu peněz nestačilo na placení dluhů, padělal bankovky, byl odsouzen k veřejnému zametání ulic a vlečení lodí. Všechny přímluvy mocných příbuzných zůstaly bez úspěchu a tak poskytnuto bylo obyvatelstvu vídeňskému vzácné divadlo, jak hrabě přikovaný párem k jinému zločinci, maje vlasy ostříhané a oděn hrubou látkou, ulice zametal a nově zasazené stromy zaléval. Odsouzený šlechtic také dlouho hanby té nepřežil a zemřel brzo potom v Uhrách. Ale přes tyto některé stinné

*) Trautenberger, Chronik der Stadt Brünn, IV., str. 140, 141.

stránky nový zákoník trestní pokládán byl za nejlepší dílo toho druhu a doporučován za vzor ostatním státům evropským.

Snahy císaře Josefa II. o povznesení vnitřní moci a blahobytu státního jeví se v jeho opravách finančních, v péči o obchod a průmysl. Sloučení správy finanční s politickou v úřadě centrálním i v úřadech zemských se neosvědčilo i bylo záhy zase od něho upuštěno, nicméně dobrý následek mělo ten, že odklizena byla spousta úřadů kasovních, celních i mýtních. Ze starých daní zrušeny byly mezi r. 1782—1788: osobní mýto a dvojnásobné taxy soudní u židů, většina mýt soukromých, závěrné měst královských, odchodné, vybírané od poddaných na zeměpanských statcích, přirážka z dobytka a daň nápojová. Za některé z nich dostalo se stavům zemským a městům částečné náhrady. Nové zdroje příjmů státních otevřeny zrušením klášterův a novou úpravou přímých i nepřímých dávek. Z kolkovních poplatků nově zavedených důležitý jest kolek novinářský (1789). Tabák i loterie podrženy ve státní správě. V celnictví císař Josef byl rozhodným stoupencem soustavy prohibitivní, která chrání domácí zemědělství a průmysl co nejvyššími sazbami celními před mocnou konkurencí cizozemskou. Tímto duchem prodchnut jest také nový zákon celní z r. 1784, jímž zavedeno kolkování cizího zboží a přísný dozor na hranicích říšských. R. 1786 docíleno bylo částečné jednoty celní mezi zeměmi uherskými a česko-rakousko-polskými. Terst, Lombardie, Tyroly a Belgie zůstaly vyloučeny ze společného řádu celního. Závěrečným kamenem oprav finančních bylo provedení nové soustavy daně pozemkové, o kteréž pojednáno v jiné souvislosti. Ale přese všechen pokrok ve finančnictví přece nepodařilo se vládě Josefově za posledních let zabrániti značnému schodku, jenž zaviněn byl hlavně náklady na válku tureckou.

* * *

Za povznesením obchodu a průmyslu císař Josef vrátil se k oněm záměrům, o jejichž provedení již děd jeho císař Karel VI. usiloval, ale nepřízni doby nucen byl od nich upustiti. Týkaly se především rakouského Nizozemí. Císaře hnětlo, že krásné přístavy této země, které za jiných okolností mohly rakouskému obchodu otevříti celý svět, zůstávaly nepoužity. Hlavní překážku toho spatřoval v tom, že Holanďané měli na

základě starých smluv právo držeti ve všech belgických pevnostech své posádky. Císař Josef oznámil vládě holandské, že všechny ony pevnosti zruší a tím ji donutil, že odvolala všechny posádky odtud domů. Hned potom obnovil někdejší výsady přístavu ostendského, kdež doufal soustřediti část obchodu světového. Doba byla těmto záměrům příhodná, neboť válka vedená mezi Anglií a obcemi severoamerickými, s nimiž se spojila také Francie i Španělsko, způsobila, že mnohý podnikavý obchodník hledal útočiště na klidném pobřeží belgickém. Za krátký čas vyrostly v Ostende i v Brusselu velkoobchody, které jaly se zakládati i v Terstu své filiálky, a v přístavě ostendském počítalo se denně na 500 obchodních lodí přijíždějících i odjíždějících. Ale námořské mocnosti, zvláště Anglie a Holandsko, nepříznivým okem přihlížely k tomuto rozkvětu, a když císař Josef r. 1784 dal prohlásiti svobodnou plavbu po řece Šeldě, Holanďané odpověděli, že jest to porušení dosavadních smluv a jali se násilím zadržovati rakouské lodi po Šeldě plující. Z toho hrozilo dojíti k válce; Francie i Prusko ujaly se Holanďanův a císaři nezbylo než ustoupiti od svých oblíbených záměrův a spokojiti se náhradou peněžitou. Obyvatelé Belgie byli tím velmi roztrpčeni a nespokojenost jejich rostla, když císař jal se tam zaváděti rozsáhlé opravy v té míře jako v zemích dědičných.

Lépe se vydařila snaha o zvelebení vyvozu plodin uherských stavbou silnic, průplavův, zřízením podunajských obchodních společností; uzavíráním nových obchodních smluv s portou tureckou rozkvetl znovu obchod s Levantou. Z Terstu pak zahájeno mnohem čilejší než dříve spojení obchodní s Východní Indií, s Čínou i s jinými zeměmi zámořskými. Ano stal se i pokus o zahájení zámořské kolonisace obsazením ostrovů nikobarských, které však pro nezdravé podnebí zase byly opuštěny.

Účelem nového celního zákona z r. 1784, jímž cizozemské průmyslové výrobky byly buď úplně zakázány nebo aspoň dovoz jejich stížen velmi vysokým clem, bylo hlavně vzkřísiti v domácích zemích samostatnou činnost průmyslovou. Proto také učiněny obchodní smlouvy s Ruskem (1782) a Tureckem (1783), zrušena soukromá mýta, stavěny nové silnice a vláda sama dávala dobrý příklad zakládáním továren, které pak odevzdávány soukromníkům k dalšímu vedení. Na Moravě jeví se patrně výsledky tohoto úsilí. První továrny na sukno, založené vládou v Brně,

zavdaly soukromníkům mocný podnět, aby se věnovali tomuto odvětví průmyslovému s větší horlivostí, a tak bylo docíleno, že na sklonku XVIII. století bylo na Moravě již 23 továren na jemné sukno, z čehož více než polovice (14) připadala na Brno. Ostatně kvetlo soukenictví v Jihlavě, Fulneku, N. Jičíně, Příboře, Odrách, Hranicích a Vyzovicích. Vedle sukna v rozsáhlejší míře z Moravy bylo vyváženo plátno, jemné i hrubé, a rozličné tkaniny. Nejjemnější plátno zhotovovala janovická továrna hraběte Harracha a letovická hraběte Blümegena. Hrubá plátna moravská nalezala odbyt přes Terst v Neapoli, Janově i ve Španělsku. Vedle toho provozovalo se též punčochářství, klobučnictví, koželužství, papírnictví, pivovarnictví, železářství a sklářství, ale z těchto výrobků již jen málo bylo vyváženo do jiných zemí dědičných a skoro nic do cizozemska. Lnu, konopí a vlny bylo v zemi dosti, ale na jemnější sukna dovážela se vlna španělská, vlaská a slezská. Bavlna dovážena byla z Turecka, hedváví z Italie, Rovereda, a z Banátu. Železářství nestačilo domácí spotřebě i dováženo bylo železo z Hor. Rakous a ze Štyrska. Za to vyváženo bylo máslo a sýr do Vídně, ovoce a víno do severního Německa, lněná příze do Saska a do Uher; smělí a obratní Valaši kolem Meziříčí vozili na vorech po rozvodněné Bečvě stavební dříví do Uher; ryb byla hojnost a výteční kapři moravští prodáváni byli ve Vídni za dunajské, avšak zrušením klášterův a ubýváním postů pokleslo toto odvětví obchodní. Obilí se spotřebovalo větším dílem doma, něco bylo vyváženo do Čech (Krkonošska), do Slezska a oves a pšenice hlavně do Vídně.*)

Stavbě silnic na Moravě císař Josef po jisté stránce již nevěnoval tolik péče jako Marie Terezie, ano část vystavěných silnic císařských (asi 100 km.) byla ze státní správy odevzdána vrchnostem a obcím, aby je udržovaly v dosavadním stavu, začež jim byly zabezpečeny přiměřené důchody mýtné. Císař Josef shledával vůbec náklad na udržování silnic příliš velikým a nařídil (dekretem ze dne 11. dubna 1781), aby dosud vystavěné

*) Pěkný obraz o vývoji obchodu a průmyslu na Moravě podal Jan Hanke ve své knize „Versuch über die Schiffbarmachung der March und Handlung der Mährer", vydané poprve r. 1784, pak ještě dvakráte. Hanke vylíčil tam skvělými barvami, jak by obchod a průmysl moravský rozkvetl, kdyby Morava byla učiněna splavnou a pořízeno spojení Dunaje s Odrou, a poukázal hlavně na následky toho pro vývoz moravského sukna na Rus.

silnice císařské byly pronajaty poštmistrům, vrchnostem, městům i jiným obcím; pronájem měl vejíti v platnost 1. listopadem r. 1782, silniční úřednictvo bylo propuštěno. Když krajské úřady na základě dané instrukce vyšetřily stav silnic, jež měly býti pronajaty, hned potom komise, skládající se z úředníků politických a vojenských, provedla za předsednictví nejvyššího sudího zemského hraběte Mitrovského pachtovní řízení. Vybírání mýtného přešlo z úřednictva silničního na bankální.

Ale škodlivost nové soustavy záhy se ukázala. Pachtýři zanedbávali udržování silnic, ano dopouštěli se i všelijakých podvodů. Nadarmo bylo krajským úřadům přísně nařizováno, aby nájemce přidržovaly k zachovávání smluv, ano i pohrozeno jim, že budou nutné opravy musit pořizovati na svůj náklad. Silnice byly špatně štěrkovány, milníky, stromořadí silniční, zábradlí i příkopy ponechány svému osudu, octly se v bídném stavu, jak se o tom císař na svých cestách nejen na Moravě, nýbrž i v jiných zemích na vlastní oči přesvědčil. Nicméně teprve po smrti Josefa II. bylo od pachtu upuštěno a silnice císařské opět vzaty ve správu státní.

Nových silnic za císaře Josefa bylo vystavěno velmi mnoho, ale práce konány byly na spěch a na újmu trvanlivosti. Nejdůležitější z dokončených silnic byla haličská (z Olomouce do Bílska), černohorská (z Brna do Svitav), meziříčská (z Brna do Jihlavy) a polovice slavkovské (z Brna do Uher). Délka těchto nových silnic byla na 40 mil, tedy nemnohem méně, nežli vykonáno bylo v tomto oboru za dlouhého panování Karla VI. i Marie Terezie.

Rozšířením sítě silniční zdokonaleno též poštovnictví. Zavedeno nové poštovní spojení Brna s Jihlavou přes Byteš a Velké Meziříčí, pak z Brna přes Slavkov do Haliče, z Olomouce po nové haličské silnici přes Lipník, Hranice, Frýdek a Těšín do Bílska a z Brna po černohorské silnici do Svitav. Mezi Brnem a Jihlavou zavedena jízda poštovních vozů. Počet poštovních stanic byl značně rozmnožen. Obsazování nových míst poštmistrovských nebylo již výhradně ponecháno knížeti Paarovi, nýbrž návrhy jeho musily býti předkládány dvorské kanceláři k potvrzení. Novým řádem listovním (18. prosince 1788) zavedeno rekomandování listů, t. j. zapisování jich do protokolu a vydávání stvrzovacích lístků. Poštovnictví v zemi podřízeno bylo guberniu,

ale některé věci vyhrazeny nově zřízenému úřadu centrálnímu („hlavní expedice a kontrola vozů poštovních," později „ředitelství jízdných pošt"). Frankování listů zůstalo v podstatě nezměněno, až r. 1789 zrušen byl rozdíl mezi listy domácími a cizozemskými, a poplatek za dopravu jednoduchého listu v obojím případě ustanoven na 8 kr., které však při cizozemských listech musily býti od podavatele ihned zaplaceny, při domácích jen z polovice, ostatek zaplatil přijímatel listu; poplatek byl tím vyšší, čím větší byla váha listu. Doprava osob, poštovní i soukromá, zůstala celkem nezměněna.

* * *

V rámci této knihy bylo lze jen běžným nástinem vyložiti činnost císaře Josefa II., týkající se vnitřního vývoje zemí dědičných a především Moravy. Vystihnouti dopodrobna a dokonale význam této doby, přesahovalo by příliš úkol náš tuto vytčený; uvažme jen, že císař Josef za krátkého panování svého vydal více než 6000 nařízení a zákonů více méně důležitých, jichž studium a spracování vyžadovalo by snad celého života dějepiscova. Nicméně již z toho, co zde jest vyloženo, vysvítá patrně, že hlavními vzpružinami veškerého jednání Josefova byla idea pokroku a idea humanity, jichž službě se panovník tento naprosto oddal. Hledíme-li na opravy jeho s jakéhokoliv hlediska, dospějeme pokaždé k přesvědčení, že každá z nich má kořen buď v té či v oné snaze, a již ta okolnost zajišťuje Josefovi II. nehynoucí paměť v dějinách naší vlasti, třebas výsledky dosti často neodpovídaly šlechetnému záměru. V našem národě — toho nelze popříti — památka tohoto mocnáře poněkud jest zkalena vědomím, že on to byl, který ve všech odvětvích státní správy dal plný průchod snahám poněmčovacím. Naproti tomu němečtí živlové výstřední velebí jej jako hlavního zakopnika všeněmecké myšlénky v našem mocnářství. Ale střízlivý posuzovatel dějin nesmí dáti za pravdu ani těm ani oněm. Dlužno především na paměť si uvésti, že osvícený absolutismus neznal ještě myšlénky národnostní v tom směru a v té mohutnosti, jako ji zná doba naše. Jestliže se tedy za císaře Josefa stalo něco ve prospěch národnosti jedné a na úkor druhých, pak třeba pohnutky takového jednání hledati v duchu tehdejším a nikoli dnešním. Jestliže Josef II. zavedl jednotnou řeč ve školách, v úřadech i v jiných odborech správy veřejné, pak to nedělal

proto, že by byl naddržoval snad jedné národnosti a ostatních nenáviděl. Jest na př. zjištěno, že národ český těšil se u něho veliké lásce a vážnosti, vždyť byl vzácnou výjimkou mezi Habsburky v tom, že dosti správně a rád mluvil naším jazykem. Ostatně jeho snahy poněmčovací v jádru našeho lidu minuly se takřka úplně svým účinkem, za to však v jeho činnosti pokrokové a lidumilné dlužno hledati neposlední příčinu našeho národního probuzení. Není zajisté nahodilým zjevem, že právě do této doby spadají první pokusy vědeckého bádání i básnické tvorby, psané řečí domácí.

* * *

Jestliže jsme naznačili mnohé dílo Josefa II. ve vnitřní správě nezdařilým, hlavně pro přílišný chvat a spěch, s jakým bylo prováděno: činnost jeho v zahraničné politice jest nám nazvati naprosto nešťastnou. S činností tou souvisí, že opravy jeho v rakouském Nizozemsku a v Uhrách potkaly se s odporem mnohem větším, než v ostatních zemích dědičných. Velikou chybou politickou bylo zajisté, rušiti v těchto dvou zemích všechna práva stavovská, zastavovati tam dosavadní zřízení a zaváděti vojenskou hrůzovládu v době, kdy vláda francouzská svolávala stavy říšské po 175leté přestávce a významné dny 5. května, 14. července a 5. srpna (1789) hlučně ohlašovaly příchod nové doby netoliko ve Francii, nýbrž i v jiných zemích evropských. V Belgii po příkladě francouzských klubů počala se tvořiti vlastenecká sdružení, která docházela podpory peněžité z ciziny, mladí lidé prchali na půdu francouzskou, kdež sestupovali se v čety dobrovolnické, v Brusselu, Lütichu, Gentu, i v jiných městech došlo k zřejmým povstáním lidu, která musila býti vojenskou mocí potlačena. Za podpory Pruska, Holandska i Anglie, jež se zavázaly chrániti zřízení stavů nizozemských, revoluce rozšířila se po celé zemi a deputovaní všech provincií na sjezdě v Brusselu (7. ledna 1790) prohlásili neodvislost „spojených států belgických."

V Uhrách první opravné kroky císaře Josefa nepotkaly se s odporem, ano vzbudily namnoze živý souhlas. Teprve když z Prešpurka koruna královská převezena byla do Vídně, když němčina na místě latiny prohlášena byla úřední řečí v Uhrách, poněvadž prý „v Uhrách a Sibiňsku vedle maďarštiny rozšířena jest též řeč německá, slovanská a valašská", a když konečně

vydán byl zákon o zrušení selského nevolnictví, jenž měl za následek v obou zemích rozsáhlé bouře selské a krvavé jejich potlačení se strany šlechty: počali vyšší stavové (magnáti i zemané) zdvihati své hlasy proti těmto zařízením. Zjevný odpor však vypukl, když císař po příkladě zemí českých a rakouských jal se také v Uhrách zaváděti novou daň pozemkovou, a sama dvorská kancelář uherská prohlásila tuto novotu za porušení ústavy. Nařízené vyměřování pozemků musilo se konati pod ochranou četného vojska. Počet nespokojenců rostl den ze dne, a když r. 1788 nastala císaři válka s Tureckem, kterou podnikl ve spolku s carevnou ruskou Kateřinou II., šlechta na shromážděních župních odepřela povoliti odvod brancův i rozličné dodávky vojenské, pokud by nebyl svolán řádný říšský sněm a obnoveno staré zřízení zemské. Toto hnutí bylo horlivě podporováno od vlády pruské, která tím doufala zameziti jednak postup císařův na Balkáně, jednak pro sebe dosáhnouti značného rozšíření pruského panství při dolní Visle, kde hlavně toužila po dobytí důležitých měst Toruně a Gdaňska. Když konečně také kníže Kounic, který již dříve varoval před unáhlenými opatřeními v Nizozemsku, i tuto přimlouval se za mírné vyřízení, císař Josef, jehož zdraví tehda bylo podlomeno nezdravým podnebím dolnouherským, kdež dlel v čele vojska proti Turkům, rozhodl se upokojiti rozbouřené mysli a prohlásil (30. ledna 1790) většinu novot za zrušené. Ale v jisté části šlechty uherské již zase roznícena byla stará touha po samostatnosti, která úskočným jednáním vlády pruské stále byla živena.

Také ve válce turecké vojsku rakouskému se nedařilo. Teprve když císař Josef, jsa již těžce churav, vrátil se do Vídně, vrchní velení odevzdav Hadikovi a po jeho ustanovení všeobecné [illegible] Laudonovi, toto [illegible] dobytím Srbského Bělehradu (7. října 1789), [illegible] rozhodný obrat k [illegible]. A [illegible] vítězství (30. ledna 1790), [illegible] tureckou. Císař [illegible] do Čech a na Moravu a [illegible] proti Prusku. [illegible] bezpečí: [illegible] jeho Rusko [illegible] tehda již v [illegible]

v Uhřích a Nizozemsku ochromovaly všeliké vystupování na venek. Zprávy z Belgie, kde císařské vojsko před povstalci musilo vykliditi Brussel, působily zhoubně na chmurnou mysl a otřesené zdraví Josefovo. „Pohřížen ve vlastní svůj neblahý osud", tak psal ještě 24. prosince 1789 svému bratru Leopoldovi, „i v osud státu, za zdravotního stavu, který mne zbavuje všeliké úlevy a práci činí mi ještě trapnější, jsem nyní nejnešťastnějším mezi živoucími, trpělivost a oddanost jsou mým jediným heslem. Znáš můj fanatismus pro blaho státu, jemuž jsem všechno obětoval; ta trocha dobrého jména, které jsem měl, politická vážnost, kterou monarchie získala, vše to jest ztraceno; polituj mne, nejdražší bratře, a Bůh Tě chraniž před podobným osudem!"*) Ne celé dva měsíce potom (20. února 1790) císař Josef II. zemřel tiše a pokojně, jako muž statečný a své povinnosti si vědomý až do posledního dechu; zničené záměry a pohřbené naděje valnou měrou přispěly k ukrácení jeho dnů životních. Lid český a moravský zachoval tomuto panovníku vděčnou památku ve věrných srdcích, ba ani nechtěl věřiti v smrt jeho a dlouho ještě udržovala se pověst, že opět se objeví mezi poddanými a zahájí znovu činnost panovnickou.

VIII. Upokojení a částečná reakce za císaře Leopolda II.

Císař Leopold II., který po bezdětné smrti bratra svého Josefa II. nastoupil v panství ve všech zemích dědičných, byl narozen r. 1747, bylo mu tedy v této době 43 let. Nebyl bez vladařských zkušeností, neboť již po dlouhá léta byl samostatným panovníkem velkovévodství toskanského s hlavním městem Florencií. Tato země byla totiž mírem vídeňským r. 1735 přiřčena Františkovi Lotrinskému, manželi Marie Terezie, náhradou za ztracené Lotrinsko, které mělo připadnouti Francii. Později císař František ustanovil, že v Toskansku má po všechny doby vládnouti druhorozený syn císařský, a tak se stalo, že tam po jeho smrti (1765) ujal se panství Leopold, mladší bratr císaře Josefa II. Leopold podobně jako Josef v mládí svém péčí matky své požíval neobyčejného vzdělání, zejmena hleděno k tomu, aby vedle latiny, francouzštiny a vlaštiny dobře ovládal též jazyk český. Vláda jeho v Toskansku, kterou samostatně vedl teprve od r. 1770,

*) Wolf-Zwiedineck, l. c., str. 314.

byla šťastnou, neboť Leopold sám byl stoupencem národohospodářského učení francouzského učence Quesnaye, jako hlavní jeho ministr Pompejo Neri, rodilý Florenčan, a ve spolku s ním provedl dalekosáhlé opravy, kterými Toskana po stránce hospodářské i osvětové stala se vzorem všem ostatním státům italským. Majetek pozemkový stal se svobodným, obcím vrácena samospráva, bernictví zjednodušeno, útrpné právo a inkvisice zrušeny, obchod a průmysl zbaveny rozličných pout a břemen celních a mýtních, státní monopoly a cechovnictví odstraněny, vědám a uměním poskytnuta větší volnost a vydatnější podpora. Také o opravy církevní velkovévoda Leopold se pokoušel, duchovenstvo však dovedlo zabrániti jich provedení. Od svého staršího bratra, s nímž po celý čas zůstal v poměru nezkalené lásky bratrské, lišil se hlavně větší rozvahou, a také oprav svých neuváděl v život s takovým kvapem jako Josef v zemích dědičných. Nezavrhoval naprosto všech starých řádů, zvláště pak vážil si zřízení stavovského, o němž říkával, že se má zavésti i tam, kde ho dosud není; stavům přisuzoval právo, povolovati vojsko i berně, aby tím zodpovědnost panovníkova se umenšila. Oproti Josefovu imperialismu hájil zřízení čistě konstitučního, za to však úplně souhlasil s jeho politikou církevní.

Jsa panovníkem stejně osvíceným jako rozvážným, císař Leopold byl jako stvořen k tomu, aby napravil, v čem pochybeno bylo za panování jeho staršího bratra. Prvním jeho projevem vladařským bylo, že vrátil stavům nizozemským v plném rozsahu jejich bývalá privilegia a prohlásil všeobecnou amnestii. Hlavní jeho snahou bylo, obnoviti ve všech zemích dědičných pokoj a pořádek a zabrániti všem dalším konfliktům. K tomu bylo především třeba, aby říše vyvázla z nesnází zahraničných, do kterých zabředla válkou tureckou a pletichami dvora pruského. Král Bedřich Vilém a ministr jeho Hertzberg v dorozumění s Polskem pracovali za tím cílem, aby Rakousko vrátilo Halič Polsku, toto pak aby za to postoupilo Prusku města Toruň a Gdaňsk. Proto také již shromažďována byla armáda pruská na hranicích českoslezských a také Poláci obsazovali pomezní krajiny. Na jaře r. 1790 byla shromážděna znamenitá branná moc pruská v horním Slezsku, mezi Reichenbachem a Frankenštejnem. Král Bedřich Vilém zaujal hlavní ležení v Schönwaldě blízko hranic českých. Naproti tomu rakouské vojsko pod vrchním velením Laudonovým

rozestavováno bylo ve Slezsku, na Moravě a v Čechách. Laudon, jehož obyvatelstvo moravské všude velmi okázale vítalo, ubytoval se se svým štábem v Novém Jičíně. Kordon rakouského vojska táhl se od českých hranic až k Brodům v Haliči a Laudon posunul jej až k nejzazším hranicím říšským. Hradec u Opavy a Krnov byly silně opevněny, na všech výšinách u Frýdka byly zakládány reduty, které šly až k Těšínu, všeliké dopravní spojení mezi rakouským a pruským Slezskem bylo nadobro přerušeno. Ale za těchto rozsáhlých příprav válečných zemřel Laudon v Novém Jičíně (14. července), a oba po něm jmenovaní vrchní velitelé armády rakouské, maršálkové Colloredo a Lacy důmyslem vojevůdcovskym nemohli se mu rovnati. Výsledek války postaven byl tím do světla pochybnějšího než dříve. I bylo nyní na císaři Leopoldovi, na nějž smrt Laudonova učinila mocný dojem, aby moudrou umírněností překazil výbojné záměry pruské; poněvadž jemu záleželo hlavně na tom, aby obnovil stav zemí tak, jak byl před vypuknutím války turecké, a tedy také na Balkánském poloostrově vzdal se všelikých plánů výbojných, nebylo mu nesnadno získati pro svou politiku také Anglii a Holandsko, jichž zástupci společně s císařem přiměli Prusko ke smlouvě v Reichenbachu (27. července 1790), kterou také toto prozatím sřeklo se všelikých nároků na rozšíření říše. Císaři Leopoldovi dána tím volnost dalšího vyjednávání s portou tureckou o mír, který na základě nepatrných změn v území byl konečně uzavřen roku příštího (23. srpna 1791) ve Svištově; císař spokojil se postoupením Staré Ršavy nad Dunajem a nepatrného území při řece Uně, čímž hranice říšské byly zaokrouhleny.

Smlouvou reichenbašskou byla také umožněna jednohlasná volba Leopoldova (30. září) a jeho korunování (9. října 1790) za císaře německého. Ale mnohem větší výhoda, které tu císař Leopold dosáhl, záležela v tom, že Prusko musilo upustiti od dalšího zasahování do věcí nizozemských a uherských. V obou zemích byla potom vzpoura za krátko a snadným způsobem potlačena a zákonitý pořádek obnoven, k čemuž ovšem nemálo přispělo slavné prohlášení Leopoldovo, že chce všechna práva stavovská potvrditi a svobod zemských náležitou měrou šetřiti. Dne 15. listopadu 1790 byl Leopold II. korunován také za krále uherského.

Ještě mnohem snáze bylo upokojiti pobouřené mysli v zemích českých a rakouských, zvláště když císař Leopold, nečekaje na stížnosti obyvatelstva, jal se odklízeti hlavní kameny úrazu a rušiti ona zařízení josefinská, která vzbuzovala největší odpor. Již na cestě z Florencie do Vídně, kterou nastoupil na zprávu o smrti bratra svého, oznámil v městě Bolzanu k deputaci tyrolské, že pokládá zemské stavy za sloupy monarchie a že jim tedy chce všechny jejich výsady vrátiti a ve spolku s nimi uvádět blaho své i svých národů ve shodu. Zákony císaře Josefa II. o pozemkové dani a úpravě závazkův urbariálních byly již 27. března 1790 zvláštním reskriptem, vydaným nejvyššímu kancléři česko-rakouskému hraběti Leopoldovi Kolovratovi, prohlášeny za neplatné. Na Moravě a ve Slezsku vyhlášeno bylo zrušení josefinské soustavy berní i urbariální dne 19. dubna; k upravení berní soustavy císař ustanovil komisi ve Vídni, k jejíž poradám povolal delegáty stavovské ze všech zemí dědičných. Moravští stavové vrátili se k dřívější soustavě berničné, jak byla upravena za Marie Terezie, čímž obnoveny byly staré vady a nesrovnalosti, kdežto v Čechách stavové měli tolik důmyslu, že podrželi jesefinskou soustavu pouze s nepatrnými změnami a tím zabezpečili zemi své všechny její výhody, jichž Moravě dostalo se teprve r. 1819.

Hned potom na znamení, že císař upouští od dalšího provádění absolutní moci panovnické, svolány byly sněmy všech zemí českých a rakouských, ve kterých se mělo na základě někdejšího zřízení docíliti shody mezi korunou a obyvatelstvem. Stavové měli podati historický obraz o tom, jaké bylo jejich zřízení před nastoupením Marie Terezie i za jejího panování, a předložiti návrhy, jakým způsobem by se mělo obnoviti se zřetelem na přítomný stav věcí a bez obtížení země nebo eráru; k tomu měli připojiti všechny své stižnosti a přání vzhledem k zákonům občanským i trestním, jakož i ve správě politické a finanční; císař při tom vyslovil očekávání, že stavové nebudou ničeho žádati, co by přesahovalo meze slušnosti, aneb co by mohlo býti všeobecnému dobru na překážku. Na Moravě svolán byl takový sněm nejvyšším reskriptem ze dne 1. května 1790 a sešel se 5. července za hojného účastenství všech stavů, zejmena také všech zástupců měst královských. Předsednictví a řízení jeho ujal se „sněmovní direktor a gubernátor moravsko-

[illegible]

A. Ve zřízení stavovském

1. Aby ránění stavů bylo vyslyšeno před vydáním každého základního zákona zemského.

2. Totéž aby se dalo při každém požadavku vladním, tak aby cizinci, neznalí zemského zřízení a vedení často nekalými úmysly vedlejšími, nemohli proti zemi kouti své škodlivé a nebezpečné záměry.

3. Aby staré ceremonie při sněmích byly znovu zavedeny a nejvyšším zemským úředníkům stavu panského i principálním komisařům byly zase obvyklé pocty vzdávány (odstraněno dekretem 15. března 1783).

4. Aby si stavové opět směli vydržovati čtyři zemské trubače i jiné služebnictvo ze svého fondu domestikálního (zrušeno 27. prosince 1784),

5. Aby znovu obsazeno bylo místo zemského purkrabího (zrušené 4. listopadu 1784).

6. Aby nejvyšším úředníkům zemským a principálním komisařům byla opět dopřána čestná stráž a pocta vojenská (zrušená již za Marie Terezie 12. listopadu 1777).

7. Aby obnoven byl někdejší pořádek sedadel a hlasů při stavovských shromážděních na základě reskriptů z r. 1705 a 1753,

*) Doslovně uveřejněna jest u D'Elverta, Schriften XIV., str. 104—231. — Zpráva o tom v „Brünner Zeitung" ze dne 14. července 1790.

a to: první místo zaujímá zemský hejtman, pak nejvyšší úředníci ze stavu panského, pak členové vyššího duchovenstva, za nimi knížata v zemi usedlá, pak stav panský, rytířský a konečně zástupci měst (zrušeno 12. prosince 1787).

8. Aby nejvyšším úředníkům zemským bylo vyhrazeno předsednictví při všech zemských úřadech a komisích; při každém sezení má se zachovati ten řád, aby páni předsedali rytířům, tito zase členům stavu městského.

9. Aby při osazování zemských úřadů byl brán zřetel na stavy zemské, zejmena aby jmenování krajských hejtmanů dálo se výhradně ze stavu panského a rytířského.

10. Aby cizincům zamezeno bylo kupovati si statky zemské, pokud by nenabyli práva habilitačního.

11. Aby byl znovu dosazen stály výbor zemský (zrušený roku 1784), v němž za předsednictví zemského hejtmana mají zasedati všichni nejvyšší úředníci zemští, a po dvou členech ze všech čtyř stavů, zároveň pak aby mu přiděleno bylo někdejší úřednictvo (sekretář zemský, dva adjunkti, registrator, expeditor a 4 kancelisté).

12. Aby účetnictví stavovské, sloučené s kamerálním (23. května 1785), bylo od něho zase odděleno a aby si stavové směli za tím účelem voliti své úřednictvo účetní (zemského účetního, jeho náměstka, 2 revidenty, 3 adjunkty a 3 kancelisty).

13. Aby pokladna stavovská byla zbavena správy všelikých fondů, které k ní nepatří a přiděleny jí byly teprve r. 1784, jako byl na př. fond chudinský, fond zrušených bratrstev, světských nadací a j.

14. Aby všem tehdejším i budoucím presidentům guberniálním a zemským hejtmanům bylo ponecháno předsednictví sněmovní.

15. Aby obnovena byla stavovská komise pro daň dědickou, jejíž agenda byla r. 1783 přidělena guberniu.

16. Aby všeliké řízení rektifikační bylo opět stavům navráceno a aby byla obnovena komise rektifikační (zrušená r. 1783).

17. Aby byla obnovena komise pro daň nápojovou, aby byly obnoveny recessy a aby zrušeno bylo nařízení (ze dne 18. ledna 1787), že všechny přebytky z důchodů stavovských mají se odváděti do fondu studijního; v pamětním spise se tvrdí, že dosud odvedeno bylo 244.169 zl.

18. Aby stavům vrácen byl dům stavovský na starém rybím trhu (Dominikánském náměstí), odňatý jim r. 1783 a proměněný ve skladiště vojenské, a aby tam zase umístěna byla zemská práva, desky zemské, registratura, expedice, účetnictví a pokladna, ježto prý tam jsou od ohně bezpečnější, než v bývalé budově kláštera augustiniánského (nyn. místodržitelství).

19. Aby srážky z platův úředníků stavovských byly zrušeny.

20. Aby byli stavové zbaveni poplatků při mýtech erárních i soukromých.

21. Aby měli stavové svobodný dovoz nápojů pro svou potřebu a pouze v královských městech aby se směl z takových nápojů jistý poplatek vybírati.

22. Aby nesměli stavové mimo zemi na soud býti pohánění (privilegium de non evocando, zrušeno 3. srpna 1782).

23. Aby páni a zemané svědectví při soudech skládali pouze rukou dáním a slovem, nikoli přísahou.

24. Aby rytířská akademie, spojená r. 1782 s tereziánským kollegiem ve Vídni, byla opět do Brna přeložena.

25. Aby stavovská akademie, zrušená r. 1787, byla zase obnovena.

26. Aby lyceum olomucké bylo do Brna přeloženo.

27. Aby stavům moravským bylo vyhrazeno navrhovati chovance pro 12 nadačních míst ve vojenské akademii v Novém Městě za Vídní.

28. Aby úsporný fond, odňatý stavům 6. listopadu 1783, byl jim zase navrácen.

29. Aby směli stavové volně nakládati s fondem domestikálným.

30. Aby jistiny kostelní, nadační, pupilární a fideikomisní nemusily býti ukládány do veřejných fondův a tak aby zase povznešen byl úvěr osobní.

31. Aby obnoveno bylo dědičné holdování čtyř stavů moravských v Brně za osobní přítomnosti panovníkovy a aby obsazeny byly na Moravě dědičné úřady.

B) Ve zřízení církevním.

1. Aby toleranční patent z r. 1781 ve svém působení byl co možná obmezen, zejmena aby katolické církvi bylo zajištěno panující postavení, aby katolickým duchovním nebylo bráněno

působiti blahodárně na lid, aby se zamezilo další šíření sekt náboženských a aby katolíci nemusili míti hřbitovy společné s nekatolíky.

2. Aby biskupům vrácen byl dozor nad věcmi čistě duchovními.

3. Aby generální semináře byly zrušeny, každému biskupu aby přidělen byl duchovní seminář, v němž by měl dozor nad vyučováním a vychováním mladého kněžstva a také právo jmenovati představeného.

4. Aby se biskupům v jejich diecezích vrátila censura oněch knih, které mají vztah k náboženství nebo k mravouce, ježto prý svobodným tiskem a patiskem nebezpečných knih citelná rána byla zasazena křesťanské víře i mravnosti.

5. Aby bylo biskupům ponecháno posuzování theologických učebnic a katechismův.

6. Aby jim bylo vráceno právo jmenovati theologické učitele a direktory při universitách a lyceích.

7. Aby zrušena byla některá závadná nařízení zákona o manželství z r. 1783.

8. Aby zrušen byl zákaz, že biskupové nesmějí konati veřejné pobožnosti a procesí bez dovolení světských úřadů.

9. Aby zrušeno bylo nařízení, že oběžníky mají se kněžstvu odevzdávati prostřednictvím krajských úřadů.

10. Aby konsistořím vrácena byla soudní moc nad osobami kněžskými.

11. Aby obnovena byla kázeň klášterní, jež porušena byla zrušením klášterů.

12. Aby oněm zrušeným klášterům, jež byly členy stavovské korporace, byly statky zabavené zase vráceny.

13. Aby uprázdněná opatství nebyla obsazována kommendatárními opaty z českých zemí.

14. Aby duchovní nadace byly vráceny svým původním účelům.

15. Aby statky náležející fondu nadačnímu, náboženskému neb studijnímu, nebyly již prodávány nebo dědičně pronajímány.

16., 17., 18. Aby náboženský fond moravský byl dán do správy stavů zemských, aby z něho přebytky nebyly dávány cizím zemím, jako se dosud dálo*), aby ty peníze, které byly

*) Stavové vytýkají císaři Leopoldovi, že právě v oné době dal z mor. fondu odvésti 10.000 zl. do Štyrska.

jim vydány, byly zase oplaceny aneb aspoň 4% zúrokovány a aby důchody farářův i lokálních kaplanů byly zvýšeny.

19.—23. Aby zrušena byla abolice (vykoupení) z robot na statcích duchovenských a proměna vrchnostenských pozemků ve statky selské a aby členové komise aboliční, kteří způsobili škodu vrchostem duchovenským, pohnáni byli k zodpovídání.

24. Aby olomuckému arcibiskupovi i kapitule vrácena byla léna, přiřčená r. 1787 fondu náboženskému.

C. Ve správě politické.

1. Nové soustavě vyučovací vytýká se úplně pochybený směr a jemu přisuzuje se vina zvráceného vychování a velké zkázy mravní i žádá se, aby obtížný a zbytečný úřad krajských komisařů školních byl zrušen, aby ve městech na místě škol normálních byly zřízeny zdárnější ústavy vychovávací, aby se na venkovských školách zavedla vyučovací methoda přiměřenější lidu selskému, aby školy i učitelé na venkově byli podřízeni vrchnostem a v náboženském vyučování duchovním správcům, vrchnosti aby byly zbaveny povinnosti dodávati topivo do škol, poddaní pak odváděti plat školní. Zrušená gymnasia mají býti obnovena, stipendia dávána více chudým žákům, latině má se věnovati lepší pozornost, školné na gymnasiích má se odstraniti.

2. Aby vrchnostem vráceno bylo právo patronátní (omezené 1. února 1784) při dosazování farářův a lokálních kaplanů.

3. Aby někdejší platnost fideikomisů byla obnovena, zejména aby nebylo dovoleno fideikomisy reální proměňovati v penéžité.

4. Aby vrchnostem vráceno bylo právo odkupné při prodeji realit (zrušené 22. července 1789).

5. Aby byly zrušeny zákony (ze dne 28. února 1786 a 17. září 1789), jimiž se lovecká privilegia šlechty obmezují a pytláctví podporuje.

6. Aby působnost konskripčních důstojníkův obmezena byla na věci čistě vojenské.

7. Aby vojenští dovolenci vráceni byli soudní moci vrchnostenské.

8. Aby zrušeno bylo puncování domácích výrobků zlatých a stříbrných.

9. Aby zrušen byl zákon císaře Josefa II., dle něhož odumřelé statky poddanské mají připadnouti státu, a aby v takové statky ujímaly se zase vrchnosti.*)

10. Aby se snížila cena soli pro dobytek a zřídilo se v zemi více prodejen solných.

11. Aby se z kontribučních fondův a ze zásob obilních přispělo jistou částí poddaným na zaplacení daně.

12. Aby odchodné na panstvích (Abfahrtsgeld, zrušené 15. března 1785) zase bylo obnoveno.

13. Aby soukromá mýta (zrušená 9. prosince 1782) vrchnostem zase byla vrácena, aby mýtní tarif (stanovený 16. července 1789) byl pozměněn ve prospěch lidu poddaného a aby poddaní zbaveni byli povinnosti opravovati erární silnice ve svých osadách průjezdných.

14. Aby vrchnostem vráceno bylo výhradné právo nalévati nápoje a vařiti pivo pro poddané (zrušeno 17. srpna 1784).

15. Aby obnoven byl pro poddané nucený řád mlecí (zrušený r. 1788), dle něhož určité obce určitým mlýnům byly přikázány.

16. Aby se vrchnostem znovu vyhradilo právo, poddané tělesně trestati a je v případech nutných ze statků vyváděti.**)

17. Aby zrušen byl řád (vydaný r. 1788) o dědičnosti zakoupených statků poddaných.

18. Aby pozměněno bylo ustanovení o dani dědické.

19. Aby se nepronajímaly erární silnice, jichž stav tím velmi trpí.

---

*) Skvostným jest odůvodnění tohoto požadavku: „Pohledneme-li do nejstarších dějin naší země, vždy shledáme, že veškera půda i pozemek náležely jako pravý majetek pánům territoriálním".

**) Na doklad toho, jak nízce cizorodá šlechta smýšlela o moravském lidu poddaném, stůjž zde odůvodnění tohoto nelidského požadavku: „Jakož jednak jest správno, že mnohý druh lidí, zvláště však surový lid selský, nelze vždy dobrotivým jednáním přiměti k poslušnosti, právě tak jest zase jisto, že poddaní k onomu stupni svéhlavosti, kterouž vypovídají téměř všechnu poslušnost nejen vrchnostenským, nýbrž i krajským, ano i nejvyšším nařízením, hlavně tím byli svedeni, poněvadž mnohými formalitami, s kterými nyní uvalování trestů jest spojeno, uvedeni jsou v bludné domnění neodvislosti, která jim může býti odňata pouze uchopením se přísnějších opatření".

„Není sporno, že u moravského lidu venkovského několik ran holí, na místě uštědřených, daleko účinněji působí, než u člověka správně myslícího daleko těžší trest". — D'Elvert, l. c., str. 159.

20. Aby byly zjednány úlevy poddaným při ubytování vojska, zvláště jízdného.

21. Aby zrušen byl zemskodeskový záznam osminy ceny pozemkové.

22. Aby vrchnosti zbaveny byly závazku, předkládati krajským úřadům k potvrzení smlouvy učiněné s poddanými o robotách a urbariálních povinnostech.

23. Aby zrušeno bylo kolkování kvitancí z nájemného, jež odváději pachtýři z rozličných živností dominikálních (z pivovarů, dvorů, kořalen, náleven piva atd.).

24. Aby židé vyloučeni byli z povýšení do stavu šlechtického, z práva nabývati statků zemských neb měšťanských a z práva měšťanského.

25. Aby šlechtictví udílelo se jen osobám, o stát zvláště zasloužilým.

D. Stížnosti v soudnictví.

1. Aby obnoveny byly někdejší zákony proti lichvě (zrušené 29. ledna 1787).

2. Aby zrušen byl zákon o prodigalitě (22. ledna 1787). jímž se obmezují dřívější zákonitá opatření proti marnotratníkům.

3. Aby se ve prospěch stísněných dlužníkův opět zavedlo moratorium (dočasné zastavení exekuce) v mimořádných případech.

4. Aby se zrušil zákon z 11. května 1786, dle něhož v oněch případech dědických, kde nebylo učiněno závěti, šlechtické dcery na roveň byly postaveny synům.

5. Aby byl zrušen zákon z 2. listopadu 1787, jímž se při smrti jednoho z manželů druhý vylučuje z práva, dědití po něm jeho majetek.

6. Aby obnoven byl v právě dědickém rozdíl (zrušený 12. dubna 1787) mezi dětmi manželskými a nemanželskými.

7. Žádají se některé změny ve všeobecném řádu soudním a konkursním.

8. Aby byl opět obmezen počet zemských advokátů.

9. Aby osoby, nově do stavu šlechtického povýšené, zbaveny byly práva, býti souzenu královským soudem zemským, i jiných výsad soudních, náležejících pouze starousedlému stavu panskému a rytířskému.

10. Aby zrušen byl zákon z r. 1784, dle něhož u každého magistrátu má býti jeden vysloužilý důstojník zvolen radou; volba purkmistrů městských nemějž platnost pouze na čtyři léta, nýbrž doživotně.

11. Aby se zrušilo nucené dosazování justiciárů při soudech vrchnostenských, aby se obmezil počet venkovských advokátův a odstraniły soudy místní; vrchnosti buďtež zbaveny povinnosti, předkládati královské apelaci pupilární seznamy svých poddaných.

12. Aby se zrušilo vybírání úmrtného (mortuarium) z pozůstalého majetku movitého i nemovitého (zavedeno 5. října 1787).

13. Aby zmírněny byly soudní taxy a zaveden jiný způsob jejich vybírání.

14. Aby byly obnoveny výsady stavu panského a rytířského ve věcech trestních a aby některé tresty, jako vpalování znamení, tažení lodí, přikování, zametání ulic a j. byly odstraněny.

15. Aby všechny osobní i majetkové pře (soudnictví civilní) osob panských a rytířských vyřizovaly se výhradně na soudě zemském, jako jediném soudním foru stavovském.

16. Aby byly odstraněny novoty při zemských deskách, zavedené dekretem 1. prosince 1789.

17. Aby byl obnoven starý řád (zrušený 1. prosince 1789), dle něhož žádný dlužní úpis nesmí býti vtělen do desk zemských, pokud není podepsán dvěma vyššími osobami stavovskými.

18. Aby zrušen byl zákon ze dne 19. září 1783 o ukládání soudních deposit.

K těmto požadavkům tří vyšších stavů připojen jest velmi rozsáhlý seznam stížností sedmi měst královských (ze dne 19. května 1790), z nichž aspoň nejhlavnější buďtež uvedeny. Správa městských statků jest svěřena zvláštní administraci a magistrátům není dovoleno ani v nejmenším do ní nahlédnouti. Města budou mnohem lépe vzkvétati hospodářsky, bude-li jim vrácena někdejší samospráva. Připomíná se, že královská města měla od krále Václava II. z r. 1292 zaručenou svobodnou volbu svých rad, která potrvala za všech potomních změn na trůně a ještě naposled za Marie Terezie znovu byla potvrzena. Také směla si na základě privilegia markrabí Jošta z r. 1376 každoročně voliti městského soudce. Tato práva porušena byla r. 1784 a 1785 tím, že volba rady městské i starosty vložena jest do rukou výboru měšťanského, že žádá se pro obojí zvláštní průkaz právní

způsobilosti a že se radám městským vnucují staří vysloužili důstojníci za členy. Dále žádají královská města, aby magistrátům jakožto pupilárním úřadům byl vyměřen jistý depositní poplatek za správu peněz sirotčích, aby městský fond poplatkový byl sesílen, aby vydán byl nový zákon proti lichvě, aby byl obmezen obchod podomní, aby se židům zapovědělo přenocovati v městě a najímati si tam vlastní byty, ježto „nikdy neměli bytu svého uvnitř města, nýbrž jen ze zvláštní přízně ve vzdálenějších předměstích.“ Aby se zabránilo obilní lichvě, má se obnoviti privilegium udělené městům r. 1576 od císaře Maximiliana II., dle něhož cizinci nesměli v zimě před desátou a v létě před devátou hodinou žádného obilí kupovati. Školní plat má se v zájmu nemajetných rodičů, kteří mají nadané děti a pečují o jejich vzdělání, úplně zrušiti. Dětem měšťanův a radních pánů má se umožniti přístup k nadačním místům v akademiích a udělovati peněžitá stipendia. Zrušiti má se zákon z 10. března 1783, jímž na roveň postaveni jsou venkovští mistři mistrům městským, v řádné cechy sdruženým. Tovaryšům má se obmeziti volnost vstupovati v manželství. Zákon čelící k obmezení marnotratnictví má se obnoviti. Žádá se náhrada za výživu zločincův, uvězněných v městských žalářích, káznicích atd., zvýšení náhrady za byty důstojnické a nové upravení zákona pensijního. Po smrti jednoho z manželů má se zákonitý dědičný podíl zvýšiti ze čtvrtiny na třetinu a podíly dětí mají se přesně vyměřiti.

Největším klenotem, z něhož města královská posud čerpají značný užitek i vliv, jest právo mílové, udělené městu Brnu od krále Václava I. r. 1243. Toto právo porušeno jest nařízením z r. 1784, jímž dovolen jest v král. městech každému neobmezený nálev vína, jež si sám sklidil, a zákonem z r. 1788, jímž každému dovolen jest tam dovoz cizího piva; město Brno má sice právo vybírati z každého sudu cizího piva 1 zl. 20 kr., tím však utrpěná škoda ani z daleka se nenahrazuje. Proto žádají města, aby ona škodlivá nařízení zase byla zrušena.

Vedle těchto všeobecných stížností každé královské město předkládá své zvláštní přání. Brno žádá, aby mu dáno bylo právo navrhovati čtrnácte schudlých měšťanů ku všeobecnému zaopatření, aby smělo ze zboží dováženého vybírati poplatek na udržování svého dláždění, aby bylo zbaveno vrchního dozoru káznice a pracovny, ježto jsou to ústavy zemské; dále žádá

příspěvek na zbudování vyhořelého divadla a rozmnožení městského magistrátu o dva členy i o příslušné úřednictvo, ježto dosavadním devíti členům nelze zastati všechny práce na ně vložené.

Olomučtí stěžují si zase, že utrpěli nenahraditelnou ztrátu zrušením klášterův a bratrstev, přeložením obou krajských úřadův, olomuckého do Uničova a přerovského do Hranic, odcizením mnohých městských nadací a zdaněním městských pozemků, jež dosud byly daně prosty, tak že „jediná jejich výživná šťáva" záleží ve vojenské posádce a v lyceu. Proto žádají, aby aspoň z Uničova krajský úřad přeložen byl do Olomouce, aby nadační jistiny čtyř městských špitálův a t. zv. cassa causae piae et pauperum, jež úhrnem přesahují výši 200.000 zl., byly původnímu účelu a správě magistrátu vráceny, podobně aby nově zřízené lidumilné ústavy (nemocnice, nalezince a porodnice), umístěné v bývalém klášteře minoritském, byly podřízeny správě magistrátní, aby městské pozemky byly aspoň částečně daně sproštěny, aby počet radů magistrátních (6) byl o tři rozmnožen a konečně aby lyceum olomucké bylo opět vystrojeno v úplnou universitu.

Znojmo žádá rovněž na základě starodávných privilegií, aby městské pozemky zůstaly daně prosty, aby magistrát byl rozmnožen o jednoho neb dva členy, aby měšťané, vyjíždějíci ven za obděláváním svých pozemků, nemusili platiti erární mýto, aby město nebylo tolik sužováno stálým ubytováním a procházením vojska, aby náhrada za ubytování vojska byla zvýšena, konečně aby nadační jistiny a pozemky, určené k vydržování špitálu městského, byly původnímu účelu vráceny.

Jihlava žádá, aby měšťanské pozemky byly mírněji zdaněny než vrchnostenské nebo poddanské, aby magistrát byl o jednoho člena rozmnožen, čehož snadno se dosáhne, když bude zároveň odtud vyloučen vysloužilý důstojník; konečně aby rozsáhlá budova vojenské nemocnice byla také jiným účelům věnována.

Uh. Hradiště vedle mírnějšího zdanění svých pozemků žádá, aby ku všeobecnému prospěchu provedeno bylo splavnění řeky Moravy.

Uničov mimo jiné požaduje pro sebe navrácení práv mýtních a obnovení studií gymnasijních skrze minority, kteří mají v městě sídlo.

Kyjov přeje si znovuzřízení piaristského gymnasia, ježto prý školy normální nepostačuji k dokonalému vzdělání mládeže,

pak aby zamezen byl další vzrůst obce židovské, která ostatnímu měšťanstvu odnímá výživu, aby magistrát byl sproštěn obtížné a bezplatné správy chudobince a spojené s ním vojenské nemocnice a aby prázdná budova zrušeného kláštera kapucínského věnována byla umístění fary a školy triviální.

Tyto požadavky měst královských byly ve zvláštním dodatku od ostatních tří vyšších stavů panovníkovi doporučeny (s několika jen výjimkami), zvláště pak opětuje se přímluva, aby městům vrácena byla někdejší samospráva a za tím účelem aby také obnoven byl v plném rozsahu bývalé moci úřad královského podkomoří.

* * *

V celém tom pamětním spise jasně se zrcadlí duch času a stupeň vzdělání, na jakém stáli tehda vyšší stavové moravští. Plným právem lze o nich říci: ničemu se nenaučili a ničeho nezapomněli. Marně doléhaly v naše kraje vlny mohutného revolučního hnutí francouzského, u stavů moravských naprosto minula se s účinkem zpráva, že tam národní shromáždění již roku předešlého památným usnesením v noci ze 4. na 5. srpen navždy pohřbilo všeliká neoprávněná privilegia stavovská. To co stavové moravští žádají, jest nezvratným dokumentem neznalosti všelikého pokroku lidského, jest bezohledným zapřením všech upřímných snah netoliko Josefa II. ale i Marie Terezie, jest úplným návratem do dob Karla VI. V náboženství má nastati někdejší nesnášenlivost a pronásledování, lid selský má býti znovu úplně ujařmen a vydán i trestům tělesným, školství má se vrátiti ve ztrnulý stav jezuitských gymnasií. Nikoliv péče o povšechné blaho země, nýbrž sobecké zájmy každého stavu zvlášť jsou tu hlavním vodítkem. Šlechta hledí devotně k absolutní moci panovnické, této neodvažuje se dotknouti, ale žádá účastenství v moci zákonodárné s vyloučením ostatního obyvatelstva. Městům zase nezáleží tolik na tom, aby dosáhla většího podílu ve správě veřejné, jim stačí samospráva v nejužším rámci vlastního obvodu, za to tím horlivěji volají po obnově společenstev cechovních a po zrušení všech zákonů z poslední doby, jimiž obchodu, průmyslu i řemeslům dána byla větší volnost. Na celé čáře hlučně se ozývá reakce proti všem opravám josefinským, netoliko proti přenáhleným a škodlivým, nýbrž i proti oněm, které značí skutečný pokrok. A v tomto reakčním hnutí

nebyla Morava osamocena, nýbrž v témže duchu složeny jsou stavovské stížnosti ze všech ostatních zemí českých a rakouských.

Na štěstí seděl na trůně panovník, který dobře dovedl rozeznati koukol od pšenice. Při všech opravdových snahách o obnovení práv stavovských císař Leopold nemínil sříci se upevněné moci panovnické, nýbrž hleděl ji udržeti na onom stupni, na který ji uvedla Marie Terezie. Také blaho lidu poddaného, jehož stesky nemohly dojíti vyjádření v listech pamětních, nepřestalo býti předmětem jeho péče a pozornosti. Toho patrným důkazem jsou slova, která tehda pronesl nejstarší syn císařův, arcivévoda František: „Zdá se, že stavové docela zapomněli, že jest povinností panovníkovou, dopřáti i nejnepatrnějšímu poddanému netoliko pouhého živobytí, nýbrž připraviti tomuto právě tak, jako největšímu, pohodlné živobytí, a jak daleko pohodlí poddaného dospělo, nahlédnou nejlépe oni, kteří po nějaký čas roční pobyli na svých statcích. Také by měli stavové poznati, že sedlák již nabývá tušení o svých právech, jichž může jako člověk se dožadovati, a že smí žádati, aby s ním jako s člověkem bylo jednáno".*)

Z podaných stížností stavovských císař Leopold byl utvrzen ve svém předsevzetí, kráčeti vlastní cestou, i není pochybnosti, že v jeho rukou blaho zemí dědičných lépe bylo opatřeno, než kdyby o něm byla rozhodovala šlechta dbající výhradně svého prospěchu. Proto také stížnosti stavů moravských vyřízeny byly jen potud příznivě, pokud císař za dobré uznal; ony požadavky, jichž splnění čelilo v neprospěch státu nebo na škodu jiných tříd obyvatelstva, byly odmítnuty. Ve vyřízení pamětního spisu stavů moravských, jež datováno jest 29. dubna 1791, hlavním vodítkem jest zásada umírněnosti a spravedlnosti.**)

Především zaručuje se stavům, že před každým vyhlášením zákona bude mínění jich vyslýcháno (1), a podobným způsobem že každý požadavek panovnický bude sněmu předložen (2). Někdejší obřady sněmovní (3) opět se zavedou, vyjma trubače a jiné služebnictvo toho druhu (4), kterého i v jiných zemích již není. Úřad zemského purkrabího (5) se ponechává, v příčině

*) Wolf-Zwiedineck, l. c. str. 367.

**) Otištěno u D'Elverta, Schriften XIV., str. 253—288. — V následujícím textě číslice v závorkách poukazují na příslušný požadavek v pamětním spise stavovském.

vojenských stráží a pocť, vzdávaných nejvyšším úředníkům zemským (6) zůstane při nařízeních císařovny Marie Terezie. Pořádek sedadel i hlasů (7, 8) na sněmě buď zaveden celkem dle starobylého obyčeje. Jmenování guberniálních radův a krajských hejtmanů (9) děje se na základě schopnosti i zásluh osobních, i nelze tedy výhradně, nýbrž jen ceteris paribus míti zřetel na stav panský a rytířský. Cizinci, chtějící v zemi statků nabývati, musí napřed dosáhnouti habilitace zemské (10). Stálý výbor stavovský s bývalým služným i úřednictvem (11) znovu se obsadí, voliti do něho mohou se jen takové osoby stavovské, které před tím po tři léta nepřerušeně byly přítomny zasedání sněmovnímu. Oddělení stavovské účtárny (12) se povoluje, ale podřizuje se dvorské komoře účetní; fondy chudinské a nadační (13) mají býti přiděleny úřadu kamerálnímu. Zemský gubernátor budiž vždy zároveň zemským hejtmanem a direktorem sněmu (14). Bývalé komise při zemském výboře, rektifikační a pro daň dědickou (15, 16) se obnoví, ale jejich protokoly budťež téhodně guberniu předkládány. Také obnovení komise pro daň nápojovou (17) se povoluje, nikoli však úřad kontrolorský při ní ani obnovení decennálního recessu, poněvadž se neví, zda-li tato daň pro budoucnost potrvá. Navrácení stavovského domu (18) bude možno teprve po dorozumění gubernia a generálního velitelství, bude-li totiž možno vojenské skladiště jinde umístiti. Žádost stavů v příčině srážky platův úřednických (19) se nepovoluje. Rovněž se odmítá žádané sproštění stavův od placení mýta erárního i soukromého (20), poněvadž každý, kdo silnice používá, má také přispívati na její udržování, a také volný dovoz nápoje k vlastní potřebě osobám stavovským se nepovoluje (21). Privilegium de non evocando (22) se zamítá, ježto by bylo na škodu neodvislosti království českého. O tom, mají-li býti stavové sproštěni přísahy při svědectvích (23), rozhodne v příštích poradách zákonodárná komise dvorská. Slibuje se, že rytířská akademie od vídeňského Theresiana zase bude oddělena a do Brna přenesena; zatím se stavům slibuje určitý počet stipendií z nadace Teufenbachovy a Ferdinandovy (24). Někdejší stavovská akademie v Olomouci (25) bude zase zřízena. Lyceum (26) z Olomouce do Brna se nepřeloží. Ve vojenské akademii novoměstské (27) stavům vyhradí se určitý počet míst nadačních. Svobodné nakládání s fondem úsporným (28) stavům nelze

povoliti, poněvadž by tím utrpěly lidumilné ústavy v Brně a v Olomouci. Vlastní správa fondu domestikálního (29) se povoluje, ale tak, aby všechna vydání řádná byla na rok preliminována, mimořádná pak aby pokaždé byla předkládána panovníkovi k stvrzení. Jistiny pupilární, kostelní a nadační (30) smějí se ukládati také u soukromníků na dostatečnou záruku a dvojnásobnou nezkrácenou hypotheku. Holdování stavů moravských (31) bude přijato v Praze při slavnostech korunovačních; zvláštní dědičné úřady na Moravě se nezřídí, poněvadž jich tu nikdy nebylo.

Ve věcech církevních císař Leopold v podstatě souhlasil s novotami Josefovými. Vzhledem k stížnosti stavů na přílišnou toleranci (1) poukazuje na odpověď, danou již dříve (17. března 1791) biskupům na jejich stížnosti; odpověď ona zněla v ten smysl, že v tolerančních zákonech nelze podstatných změn zaváděti. Biskupové budou vždy tázáni o radu a mínění v takových zařízeních, která spadají do jejich oboru (2). Generální semináře (3) jsou zrušeny již dekretem ze dne 4. července 1790, a dozor nad diecezanními ústavy kněžskými svěřen jest dotyčným biskupům. Tisková svoboda (4) obmezena jest nařízením ze dne 10. srpna 1790 a vydány podrobné předpisy o censuře knih. V příčině theologických učebnic a katechismů (5), pak o dosazování theol. učitelův a direktorů (6) připravuje se nový plán studijní. Také ve věcech manželských (7) bude vydán nový zákon; část josefinských novot v té příčině jest již zrušena. Biskupové smějí bez povolení světského úřadu pořádati veřejné pobožnosti a procesí (8), duchovenstvu pak nemají se církevní oběžníky doručovati prostřednictvím krajských úřadů (9). Civilní moc soudní konsistoře nad kněžstvem nelze obnoviti (10), za to však vydáno nařízení, jímž venkovské duchovenstvo vyňato jest z jurisdikce místní vrchnosti a přiděleno nejbližšímu organisovanému magistrátu. O kázeň a pořádek v klášteřích (11) sluší pečovati úřadům duchovním. Císař uváží, bude-li časem vhodno některé kláštery obnoviti (12).*) Instituce opatů komendatárních (13) jest zrušena a klášterům vrácena svobodná volba prelátů. Zřízení nových klášterů panenských se nepovoluje, poněvadž na to náboženský fond nestačí (14). Statky náboženského fondu a jiné statky státní

*) Nebyl však obnoven žádný ani za Leopolda II. ani za Františka II.

nebudou se již prodávati ani dědičně pronajímati (15), smlouvy uzavřené však již nelze měniti. Také nelze stavům svěřiti bezprostředné řízení fondu náboženského (16) ani zaručiti, aby z něho podpory nebyly dávány jiným zemím dědičným (17). Náboženský fond nestačí, aby platy farářův a kaplanů lokálních (18) byly zvýšeny, slibuje se však aspoň částečná pomoc. Venkovské duchovenstvo sproštěno jest (12. října 1790) placení daně na fond náboženský, vyšší duchovenstvo však od ní osvoboditi nelze, poněvadž není možno nalézti jinou úhradu (19); co se týče pensí deficientů, má zůstati při dosavadním zvyku; v nejnutnějších potřebách nařídí se stavba kostelův a far. Správně provedenou abolici robot a výkup pozemků (20) nelze zvrátiti tam, kde osadníci řádně konají svou povinnost. Ostatním stížnostem (21, 22, 23) hledí se co možná vyhověti, zejmena vráceny jsou již knížeti arcibiskupu olomuckému lenní statky, zabavené pro fond náboženský (24).

Třetí odstavec jedná o věcech politických. Stížnosti na nedostatky školské (1) císař slibuje upokojiti novým plánem studijním, který vydán jest již pro Dolní Rakousy a na Moravě bude v příštím roce vyhlášen. Konkursy při obsazování far nelze zrušiti (2), poněvadž by tím mladé duchovenstvo ochablo ve studiích. O fideikomisích (3) a právu zákupném (4) dlužno vyčkati návrhy dvorské komise zákonodárné, jež budou panovníku předloženy. Řád honební (5) zůstane v podstatě nezměněn. Konskripčním důstojníkům (6) jest již nařízeno, že se mají výhradně zabývati věcmi konskripčními. Vrchnostem nelze přiřknouti soudní moc nad dovolenci (7), za to však mají právo u vojenských úřadů zakročiti, aby dovolená výtržníkům nebyla udělována. Zákony josefinské o puncování zboží zlatého a stříbrného (8) se vhodně pozmění. V příčině odúmrtí poddanských statků (9) vyhovuje se dekretem ze dne 20. prosince 1790. Cena kamenné soli pro poddané (10) bude dle možnosti zmírněna. Zařízení kontribučních kas a zásob obilních (11) nelze měniti. Zavedení odchodného pro poddané se zamítá, jednak proto, že stavové sami by tím málo získali, naopak zase poddaným dán by byl nový podnět k nespokojenosti. O mýtech soukromých mají stavové přinésti doklady, jež se bedlivě vyšetří; vrchnosti a osady nelze zbaviti povinnosti, aby udržovaly silnice v místech průjezdných; také dosavadní tarif mýtní nelze měniti (13). Císař ponechává pod-

daným svobodný nálev vína a právo kupovati si pivo, kde chtějí (14), podobně nelze znovu zaváděti nucené řízení mlecí (15). V plné platnosti zůstane patent císaře Josefa ze dne 1. září 1781, jímž předepsáno jest, jak mají vrchnosti s poddanými zacházeti; tím také naprosto se zamítá žádost stavů (16), aby směli poddané holí neb i jinak tělesně trestati. O dědičnosti zakoupených statků selských (17) vydán jest již v Dolních Rakousích zákon ze dne 16. prosince 1790, který také na Moravě bude vyhlášen. Daň dědickou (18) nelze ani zrušiti ani změniti. Silnice nebudou již pronajímány (19). O ubytování jízdy (20) mají stavové císaři předložiti vhodné návrhy. Záznam zemskodeskový na osm procent statku (21) se zrušuje. Smlouvy mezi vrchnostmi a poddanými (22) mají se i nadále předkládati krajským úřadům k potvrzení. Kolkovní povinnost kvitančních knížek (23) omezuje se na lhůty čtvrt- neb půlroční; o prohlídkách domovních a kancelářských vydají se přiměřené předpisy. O židech (24) vydán bude zvláštní patent. Udělování šlechtictví (25) jest výhradným právem panovníkovým; oněm držitelům státních statků, kteří za to požádají, bude udělen indigenát za poloviční poplatek.

V soudnictví odkazuje se na nejvyšší nařízení, vydané 22. a 25. února 1791 o lichvě (1) a prodigalitě (2). Zákon o moratoriu (3) zůstane v platnosti. Podobně zákon o dědickém právu dcer šlechtických ab intestato (4). O vzájemném dědickém právu mezi manžely (5) rozhodne dvorská komise zákonodárná. Práva dětí nemanželských (6) jsou zákonem ze dne 22. února 1791 nově upravena. O všeobecném řádu soudním a konkursním (7) rozhodne dvorská komise. O počtu advokátů zemských (8) očekávají se návrhy apelačního soudu moravského, zemského soudu a magistrátu brněnského. Předpisy o jurisdikci zeměpanských soudů (9) zůstanou nezměněny. Stížnost, že několik radů při zemském soudě v Brně jest nešlechtických, není oprávněna, poněvadž nezáleží na tom, je-li soudce šlechticem či nešlechticem, nýbrž na tom, zdali má k úřadu tomu dostatečné schopnosti, je-li přičinlivý a poctivý. Ustupuje se od nařízení, že soudním sluhou musí býti zvolena osoba vojenská, ale nicméně má se na takové bráti náležitý zřetel (10); dosavadní volba starosty a čtyřleté jeho úřadování zůstane v platnosti, poněvadž beztoho zákonem ze dne 26. července 1790 je stanoveno, že každý zasloužilý starosta může po čtyřech letech bez volby býti znovu potvrzen.

V příčině justiciárův a místních soudů (11) rozhodnou porady dvorské komise; pupilární tabelly však mají i nadále býti apelačnímu soudu zasílány. Odvádění mortuaria (12) se zmiňuje, a také vybírání soudních tax (13) vhodnějším způsobem se upravuje. Některé tresty kriminální (14), jako veřejné bití holí, vypalování znamení, přikování, vlečení lodí a zametání ulic bylo pozdějšími dekrety odstraněno a učiněna lidumilná opatření při uvěžňování, ve stravě atd. Vzhledem k soudní moci civilní nad vyššími stavy (15) nelze ničeho měniti a panovník důrazně opakuje, že při zeměpanských úřadech pouze zásluhy a schopnosti mohou někomu dávati přednost. Zemské desky (16) zůstanou v posavadním vymezení své působnosti, ale vyčkají se návrhy o přiměřenějším jich zařízení. Zamítá se žádost (17), aby dlužní úpisy a jiné listiny při zemských deskách směly podpisovati pouze osoby stavovské. Pro deposita (18) chystá se zřízení zvláštního úřadu.

Královským městům zabezpečuje se vlastní správa jejich majetku, o čemž podá gubernium zvláštní návrhy, ale zřízení úřadu podkomořského se nepovoluje. Magistrát budiž volen i nadále zvláštním výborem, ale k volbě starosty není již potřebí zvláštního průkazu a způsobilosti. Rozhodnutím ze dne 5. července 1790 upouští se od závazku, voliti vysloužilé důstojníky do magistrátu, ale žádá se, aby ve službách městských bran byl náležitý zřetel k osobám vojenským. Propůjčování živností v městech královských přiřčeno výhradně magistrátu, politický úřad zemský smí pouze vyřizovati rekursy v těchto věcech; naproti tomu potvrzena platnost josefinského nařízení (10. května 1783), jímž předměstští mistři postaveni na roveň městským; také nelze tovaryšům obmezovati svobodu v uzavírání sňatků. Volnost podomního obchodu se nezruší. O právech a svobodách židů v městech královských vydán bude zvláštní patent, ale návrh měst, dle něhož nemá se židům povoliti ani přenocování v městech, prozrazuje velkou nesnášenlivost. Sepsání nového řádu tržního ponechává se magistrátům, zemský úřad má jej pouze potvrditi. Při udělování stipendií bude na chudobné a pilné syny měšťanské vždy brán náležitý zřetel. Na města nebude uvalována výživa odsouzených zločinců, nýbrž zemskému úřadu bude pečovati o jejich vhodné zaměstnání v káznicích a j. V jaké míře má se městům poskytnouti náhrada za ubytování

vojska, o tom rozhodne návrh gubernia. Otázka dědických podílů manželských a dětských vyřídí se v obecném zákoníku občanském, jehož vydání se připravuje. Právo milové znovu zavésti nelze ani v Brně ani v jiných městech, za to má gubernium podati návrh, jak by škoda, kterou tím města trpí, byla nahrazena; zejmena se připouští mírný poplatek z nápojů do měst dovážených.

Zvláštní stížnosti Brněnských vyřizují se především poukazem na to, že schudlí měšťané beztoho se přijímají do humanitních ústavů. Vzhledem k uhražení výloh na dláždění městské má podati gubernium zvláštní návrh. K žádosti, aby magistrát brněnský byl zbaven dozoru nad káznicí, nelze svoliti. O náklad na divadlo má se Brno dohodnouti se stavy a dohodnutí předložiti guberniu ku schválení. Rozmnožení radů magistrátních se nepovoluje, poněvadž novým zákonníkem trestním práce soudní značně bude usnadněna. Olomuckým odpovídá se, že otázka obnovení některých klášterův odkládá se na dobu pozdější. Konečně však byla vyslovena zásada, že se žádné kláštery nemají obnovovati. Přeložení krajského úřadu z Unčova do Olomouce se nepovoluje (stalo se však přece za cís. Františka II., r. 1793). Ve zřízení humanitních ústavů nedopouští se žádná změna; kdyby snad některému schudlému měšťanu odepřen tam byl přístup, má se podati stížnost ke guberniu. Městské pozemky nemohou býti osvobozeny od všeobecného zdanění. O povýšení lycea olomuckého na universitu rozhodne nový plán studijní. Podobným způsobem vyřízeny byly stížnosti ostatních měst, osvobození od daně pozemkové i od placení mýtného se vesměs zamítá, Kyjovským a Unčovským nepovoleno znovuzřízení gymnasia, regulování řeky Moravy, za něž žádalo Uh. Hradiště, dáno na starost guberniu.

* * *

Tak znělo v podstatě vyřízení stížností stavovských na Moravě. Nejdůležitějším následkem jeho bylo obnovení starobylého zřízení stavovského. Stavům navrácena byla značná část moci zákonodárné, nikoli však někdejší moc výkonná, která zůstala výhradně v rukou panovníka a zeměpanských úřadů. Rozeznávalo se opět čtvero stavův, a to 1. stav duchovní, k němuž náleželi: arcibiskup olomucký, biskup brněnský, po dvou zástupcích kapituly brněnské a olomucké, a patero pro-

boštů, totiž rajhradský, novoříšský, starobrněnský, sv.-hipolytský (u Znojma) a mikulovský; 2. stav panský, k němuž náležela tři knížata (Lichtenštejn, Dietrichštejn a Kounic) a 60 hrabat; 3. stav rytířský, a 4. stav městský. Královská města vysílala na sněm po dvou zástupcích, kteří voleni byli od magistrátův. Ale všech těchto 14 měšťanů mělo pouze jediný hlas, jejž odevzdával první zástupce královského města Brna za všechny ostatní. Běžné věci stavovské řídil opět stálý zemský výbor, jemuž předsedal zemský hejtman a přísedícími byli čtyři nejvyšší hodnostáři zemští doživotně, pak po dvou volených zástupcích všech čtyř stavův na šest let. Za nepřítomnosti zemského hejtmana předsedá buď nejvyšší komoří nebo jiný hodnostář zemský.

Císař Leopold II. uznal státoprávní svazek zemí koruny české tím, že se dal v Praze (6. září 1791) za krále českého korunovati, přijav tam před tím (4. září) holdování stavů českých, moravských a slezských. Přání stavů moravských, aby směli ve vlastní zemi panovníkovi holdovati, nebylo vyhověno, za to však císař Leopold na zpáteční cestě z Prahy navštívil (7. října) se svým nejstarším synem Františkem hlavní město moravské, kdež se ubytoval v hostinci u černého orla. Navštíviv všechny veřejné ústavy, některé továrny i kostely, byl přítomen vojenským cvičením u Tuřan a dne 10. října účastnil se velkolepých slavností, které na jeho počest stavové uspořádali v sále redutním. Druhého dne potom (11. října) vrátil se do Vídně, ponechav korunovační příspěvek o více než 33.000 zl. stavům, kteří jej pak věnovali humanitním účelům, zejména k rozšíření brněnského blázince.

Císařem Leopoldem II., který zemřel již 1. března 1792, uzavírá se řada tří panovníků našich zemí, kteří pokládají se za zástupce osvíceného absolutismu. Třebas způsob vladaření a cesty po kterých se ubírali, byly rozdílné, snaha všech tří, jak Marie Terezie, tak Josefa II. i Leopolda II., jde za týmž cílem, jímž byl duševní pokrok a povznešení blahobytu všech poddaných národů. Jak záměry ty se uskutečnily u prvých dvou, měli jsme s dostatek příležitosti pozorovati za dlouholetého jich panování. U Marie Terezie šlo se pozvolna krok za krokem, císařovně bylo pokaždé, když šlo o zavedení novoty nějaké, zápasiti s utkvělými názory a předsudky. Josef II. zase, jenž ovládán byl úplně novodobými myšlenkami, v horečném spěchu hleděl dohoniti, co dle jeho mínění bylo zameškáno. O Leopoldovi nelze tak snadno

konečného úsudku vysloviti, poněvadž mu bylo dopřáno jen velmi krátké doby vladařské. Jisto jest, že mezi matkou a starším bratrem zaujímal jakési prostředkující postavení. Již od vrstevníkův oné doby vysloveno bylo mínění, že on a nikoliv Josef měl býti bezprostředným nástupcem Marie Terezie: pak že by opravy v zemích našich byly šly volným, přirozeným postupem. Buď tomu jakkoli, u všech tří panovníků dlužno po zásluze oceniti nejen dobrou vůli jejich, nýbrž i znamenitý úspěch, s jakým se panovnická činnost jejich setkala. Jim podařilo se na místě dosavadního volného sdružení jednotlivých zemí, které svým rozmanitým zřízením stavovským působily dojem přímo kaleidoskopický, založiti veliký jednotný stát s mocnou ústřední organisací, jejíž hlavním úkolem bylo prováděti opravy ve všech odvětvích veřejného života, odstraňovati zastaralé zlořády a nesrovnalosti a pečovati o hmotný i duševní pokrok všech zemí i národů. Osvícený absolutismus při všech oprávněných výtkách, které se mu činí, valnou měrou přispěl k ponenáhlému vyplnění oné propasti, která od věků zela mezi stavy privilegovanými a ujařmenými. Opravy u nás s hora provedené zajisté zamezily vypuknutí onoho elementárního hnutí revolučního, jež ve Francii zaviněno bylo dlouholetými hříchy vlády královské i vyšších stavů. V oněch dobách, kdy francouzský sedlák neznal jiného citu, než nenávisti k svému pánu, u nás lid poddaný již vděčně přijímal úlevy, kterých se mu třeba skrovnou měrou dostávalo, a s oprávněnými nadějemi vzhlížel k původci těchto úlev, k panovníkovi, který poprve pronesl zásadu, že před zákonem jsou si všichni lidé rovni.

Není zajisté zjevem nahodilým, že právě v této době, v druhé polovici XVIII. stol., možno stopovati patrný vzrůst a rozkvět blahobytu v našich zemích. Lid selský i městský, zbaven mnohých pout, jež jej dosud tížily, chápal se práce se zdvojenou chutí a silou. Počet výrobců, spracovatelův i odběratelů se množil, zakládány za pomoci státní nové továrny i jiné závody průmyslové, nová svěží činnost rozpoutala se po všem obyvatelstvu a zachvátila i nejnižší vrstvy jeho, podnikavost a obchodní duch vnikaly nejen do měst, nýbrž i do nepatrných vesnic. Blahobyt vzrůstal, a s množícím se obyvatelstvem ubývalo chudiny, o kterou zakládáním lidumilných ústavů bylo také lépe postaráno. Tím také vysvětlíme si značné stoupání obyvatelstva moravského.

Kdežto ještě na počátku století osmnáctého země neměla mnoho přes půl millionu lidí, počet tento za necelých sto let se daleko více než zdvojnásobil, neboť r. 1791 napočteno bylo na Moravě 1.222.000 obyv.*) Město Brno, které r. 1667 mělo pouze 4000 obyv., r. 1771 vzrostlo i s předměstími na 15.000, r. 1797 pak již na 23.000 obyv. Souvěký pozorovatel onoho mocného vzrůstu populačního, olomucký professor Passy, vysvětluje jej tím, že plodnosti půdy přibývá vysušováním bařin, rušením rybníkův a kácením hustých lesův, úmrtnost pak že se omezuje moudrými opatřeními zdravotními.

Morava stála tehda na prahu nového života hmotného i duševního. Pohříchu nové převraty evropské, zaviněné dalším vývojem revoluce francouzské a válkami napoleonskými, způsobily, že zdárný tento vývoj byl zase na dlouhá léta zastaven.

*) R. 1754 bylo 867.000, r. 1763 teprve 807.000, r. 1771: 1,187.000 obyv. Srv. Notizenbl. r. 1856, str. 93, r. 1867, str. 95.

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha čtvrtá: Od míru vestfálského až po smrt císaře Leopolda II. (1648—1792).

Část prvá: Doba císařů Ferdinanda III. a Leopolda I. (1648—1705).

		Str.
I.	Povšechný stav země po míru vestfálském	623
II.	Katolická reformace a ostatní události za posledních let císaře Ferdinanda III.	637
III.	První léta panování Leopolda I. Vpády turecké a tatarské na Moravu r. 1663.	647
IV.	Vpády Tökölovců na Moravu. Obležení a osvobození Vídně (1683). Mír karlovický (1699).	664
V.	Stav náboženský a procesy čarodějské	685
VI.	Změny ve zřízení a správě zemské	698
VII.	Válka o dědictví španělské. Povstání Frant. Rákócze v Uhrách a vpády Kuruců na Moravu. Smrt Leopolda I. (1705).	708

Část druhá: Doba císařů Josefa I. a Karla VI. (1705—1740).

I.	Další průběh války o dědictví španělské. Potlačení vzpoury uherské. Smrt cís. Josefa I. (1711).	720
II.	Stav země v prvních letech cís. Karla VI. až po mír požarevecký (1718). Pragmatická sankce na Moravě (1720).	734
III.	Poddanské poměry a hnutí selská. Bezpečnost v zemi. Pronásledování nekatolíkův a založení Ochranova	746
IV.	Obchod a průmysl	764
V.	Vzdělanost. Poslední léta cís. Karla VI.	776

Str.

Část třetí: Doba osvíceného absolutismu za císařovny Marie Terezie, císařů Josefa II. a Leopolda II. (1740—1792).

I. Válka o dědictví rakouské a vpády nepřátelské na Moravu (1740—1748). 789
II. Opravná činnost Marie Terezie až do počátku války sedmileté . 809
III. Válka sedmiletá. Obležení Olomouce od Prusů r. 1758. . . . 834
IV. Spoluvladaření císaře Josefa II. (1765—1780). Další činnost opravná. Poměry poddanské a selské nepokoje (1775, 1776). . . 855
V. Opravy školské a církevní. Náboženské nepokoje na Moravě v letech 1777—1780. Smrt císařovny Marie Terezie 871
VI. Císař Josef II. samostatným panovníkem. Opravy jeho náboženské a školské. Počátky duševního obrození národa českého . . . 897
VII. Změny ve prospěch lidu poddaného. Opravy v politické, finanční a soudní správě. Zahraničná politika a smrt císaře Josefa II. (1790). 929
VIII. Upokojení a částečná reakce za císaře Leopolda II. 958

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE

[illegible]

Vydává Muzejní spolek v Brně

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

Redigoval Dr. František Kameníček

V BRNĚ 1905.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

DĚJINY MORAVY

od nejstarších dob až do r. 1848.

Napsal

Rudolf Dvořák.

Kniha pátá:

Od nastoupení císaře a krále Františka II. (I.) až do revoluce únorové (1792—1848).

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1905.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

Předmluva.

Odevzdávám českému čtenářstvu pátou knihu „Dějin Moravy“ a tím ukončuji dílo, jež jsem se zavázal napsati pro „Vlastivědu Moravskou“. Jsem si dobře vědom, že cena jeho ve všech částech není stejná. Příčiny toho jsou na snadě. Hned na počátku práce své obral jsem si hlavním, třebas ne výhradným vodítkem, pracovati na základě hotové literatury, a hleděl jsem tedy užiti všeho, co o kterékoliv době dějin moravských jest již napsáno. Tento postup byl mi vytknut ve veřejné kritice, jakožto nepostačující k úplnému vyčerpání látky. Tuto výtku mohu klidně odmítnouti, neboť kdybych byl chtěl použiti také veškerého materiálu pramenného (nehledě k tomu, že takový materiál není dosud ani řádně sebrán ani sestaven), na zdolání toho by zajisté celý můj život nestačil a odběratelé „Vlastivědy“ by se nedočkali souborných dějin moravských. Důkazem toho jest, že žádný z mých předchůdců, kteří si vytkli podobný úkol, nedospěl k cíli: Vincenc Brandl, nade všechny k němu povolaný, ve své „Knize pro každého Moravana“, lapidárními rysy nastínil osudy naší vlasti jen až do r. 1628, Beda Dudík při mravenčí pilí dospěl do XIV. století a nejnověji Berchtold Bretholz od svého pokusu o kritické zpracování dějin moravských na základě pramenném upustil hned na počátku, potkav se s nepřemožitelnými překážkami, jichž kořen tkví hlavně v nedostatku prací přípravných. Jestiť u nás na Moravě zvláště oprávněný stesk na nedostatek vědeckých pracovníků ve všech oborech, a tedy také v dějepisném bádání; veškera práce skoro výhradně spočívá na bedrách středoškolských učitelů, kteří beztoho jsou přetíženi svým nesnadným povoláním.

Chtěl-li jsem tedy dílo své dovésti ke konci, musil jsem upustiti od soustavného vlastního studia pramenného a spolehnouti celkem na novější literaturu. Výjimkou jsou ovšem ony stati, kde sám jsem se dříve prameny obíral a tím také hloub do věci vnikl. A tu zajisté každý pochopí, proč dílo mé není ve všech svých částech stejně prohloubeno, proč nemá všude stejné ceny: tam kde jsem si sám pořídil práce průpravné (jsou to zejména nejstarší dějiny až po dobu markrabí Jana Jindřicha a Jošta, pokud sahá Codex diplomaticus, a konečně celé obdobi, jež jest vylíčeno v knize páté), anebo kde mne aspoň doprovázely spolehlivé výzkumy Palackého, Tomka, Dudíka, Brandla, Gindelyho, Chlumeckého, d'Elverta, Rezka, Kameníčka a j., tam jsem mohl bezpečně a snadno postupovati; na jiných místech jeví se přirozeně mezery, které lze snadno vytknouti od oněch, kteří v tom neb onom oboru speciálně pracují, jichž výzkumy však dosud nejsou uveřejněny a mně tedy nebyly přístupnými. Také jest se mi přiznati, že leckde se stala nedopatření, ale i to lze si vysvětliti z nepřehledného rozsahu látky; takové chyby čtenář nalezne opravené v dodatku, pokud jsem se jich buď sám dopátral, nebo pokud jsem byl na ně v posudcích upozorněn.

Zbývá mi ještě vysvětliti, proč jsem nedovedl dějiny dále než po rok 1848. Příčina toho jest dvojí: jednak se tu končí důležité období odumírajícího zřízení stavovského, a historik může vším právem stanouti tam, kde mocněji počínají zasahovati do dějin rozličné otázky politické i sociální, které si zachovaly svou intensitu až podnes a které značnou měrou znesnadňují pronášení volného a nestranného úsudku. Za druhé však, a to jest moment mnohem ještě závažnější, proud událostí stává se odtud mnohem širším a hlubším, a k zachycení jeho i k vystižení potřebí jest neúmorné práce průpravné, která dosud u nás není vykonána. Rok 1848 na Moravě jest sice částečně zpracován od Jindřicha Dvořáka, Mezníka, Šembery a j., ale podrobné probádání jeho, zvláště vzhledem k nepřebranému bohatství akt sněmovních, a celkové vylíčení dějinné není ještě vykonáno. Bude-li mi dopřáno času a zdraví, míním se podjati tohoto nesnadného úkolu.

Pokládal jsem za svou povinnost, abych vylíčil nesnáze a tak aspoň částečně vysvětlil nedokonalost práce celkové. Proti

těm, kteří pronesli mínění, že jsem vůbec neměl přistupovati k souhrnému zpracování dějin moravských, pokud nebudou všechny přípravné práce vykonány, mohu postaviti hlasy jiných, a těch jsem shledal daleko více, že práce nebyla podniknuta marně; byť i nedocílila úplně účelu vědeckého, vyhověla za to přání jinému, často již projevenému, aby totiž lidu našemu dostalo se poučení o dějinách jeho užší vlasti. A tento úkol snad ani nejpřesnější vědec nebude pokládati za podřízený.

Na konec jest mi vysloviti díky všem, kteří o zdar mého díla jakýmkoliv způsobem zásluhu si získali. Jest to především slavný výbor „Musejního spolku v Brně", který obětavě převzal „Dějiny" do nákladu, ačkoliv časem vzrostly do značně větších rozměrů, než jak původně bylo rozvrženo; pracné shledávání pomůcek usnadnili mi svou vlídnou ochotou pp. zemský archivář Dr. B. Bretholz a koncipista zem. archivu Dr. B. Navrátil, ředitel výpomocných zem. úřadů Edvard Vodnařík, který mi s neobyčejnou ochotou vydal četná veledůležitá akta z registratury zemské, a zemský bibliotékář cís. rada Dr. W. Schram. Pánové prof. Dr. Frant. Dvorský a prof. Dr. Frant. Kameníček pročetli pokaždé rukopis, vykonali mnohé důležité a vhodné opravy a podjali se i obtížné práce tiskových korektur. Na konec děkuji pp. zem. školdozorcům Vinc. Jarolímkovi a Al. Vlkovi, jakož i gymnasijnímu řediteli Edv. Ouředníčkovi, že vymohli mi pro letoší rok od c. k. ministerstva vyučování částečnou dovolenou v úřadě učitelském a tím umožnili rychlejší dokončení díla.

V Brně, v prosinci 1904.

Rudolf Dvořák.

KNIHA PÁTÁ:

Od nastoupení císaře a krále Františka II. (I.) až do revoluce únorové.

(1792—1848.)

Část prvá.

Panování císaře a krále Františka II. (I.) až po kongres vídeňský (1792—1815).

I. Nastoupení císaře Františka II. Korunovace jeho za krále českého a účastenství stavů moravských při ní.

Veliká revoluce francouzská nemohla zůstati bez dalekosáhlých účinků na osudy našich zemí. Ne snad ani v tom směru, že by mohutný rozmach myšlenkový byl u širších vrstev obyvatelstva vzbudil neodolatelnou touhu po rozšíření práv politických a po uvolnění pout, která dosud svírala je jak po stránce hmotné, tak duševní. Seznali jsme z předešlého vylíčení, jak málo šlechta moravská ve svých požadavcích z r. 1790 dbala prospěchu ostatního lidu a jak houževnatě lpěla na svých starodávných privilegiích i předsudcích. Podobně smýšlel lid městský, hledě nabyti co nejvíce z někdejších svých výsad. Stavu selského pak nikdo se neptal, jaká jsou jeho přání. Vrchnosti pokládaly již ony ústupky za přílišné, které musily učiniti ve prospěch poddaných za Marie Terezie a Josefa II.

Že události francouzské z let 1789 a 1790 nevzbudily u nás mocnějšího ohlasu, vysvětlíme si také tím, že hlavní kořeny zla, ze kterých vybujela nespokojenost ve Francii, u nás důmyslem a vzornou péčí jmenovaných panovníků přece jen z velké části byly odstraněny. Po stránce sociální byly libovůli privilegovaných

již položeny určité meze, pro účastenství v životě politickém pak nižší vrstvy neměly ještě dostatečné vyspělosti. Proto ten nedostatek porozumění pro veliké myšlenky, hlásané od encyklopaedistů francouzských a prováděné potom, třebas způsobem nedokonalým a neobratnou rukou, v národním shromáždění francouzském. Teprve když lid pařížský nad dosavadním zdlouhavým postupem dal na jevo nespokojenost svou hlučnými a krvavými událostmi ze dne 14. července a 5. října, když došly zprávy, že národní shromáždění všechna privilegia prohlásilo za neplatná, když bohatá šlechta před násilnostmi svých poddaných byla nucena stěhovati se za hranice, král Ludvík XVI. s rodinou i s národním shromážděním musil z Versaillů přestěhovati se do Paříže: teprve potom naši předkové počali pilněji obraceti pozornost svou k západu.

Ku zvýšení tohoto zájmu přispívalo, že dcera Marie Terezie, Marie Antonie, jsouc manželkou krále francouzského Ludvíka XVI., byla přímo stržena do víru revolučního a její osobní bezpečnost a později i život byly jím ohroženy. Neustávala také od počátku dovolávati se ochrany u dvora vídeňského. Císaři Josefovi II. nebylo dopřáno postarati se o její bezpečí. Zemřelť, nežli revoluce dostala se do plného proudu. Na císaře Leopolda II. dolehla také tato starost plnou tíhou. Jeho smýšlení o revoluci samé nebylo naprosto nepříznivé. Byl sice dalek theorie o „svrchovanosti národa", jak ji hlásal Lafayette v národním shromáždění, ale pokládal nejen za vhodné ale i za nutné, aby panovník o moc zákonodárnou se sdílel se zástupci národa. Znám jest jeho výrok, že právo poroučeti na jedné a povinnost poslouchati na druhé straně sama sebou shasíná, jakmile panovník nedostojí smlouvě, uzavřené v základních zákonech státních.*) Jedinou podmínkou jeho bylo, aby král k vypracované ústavě dal dobrovolně své svolení. To ovšem mohlo se státi jen tenkráte, když král i se svou rodinou octl se mimo dosah výstředních živlů pařížských a luzy jimi ovládané. Proto císař Leopold schvaloval záměr Ludvíka XVI. uniknouti z Paříže. Když však útěk, ač pečlivě sosnovaný, se nezdařil, císař pomýšlel opravdově na zachránění rodiny královské. I rozeslal (6. července 1791) z Padovy stejně

*) Doklad u Onckena, Das Zeitalter der Revolution, I., 397, pozn. 2. — Srv. karakteristiku u A. Denise, Čechy po Bílé Hoře (v překladě Vančurově), I., 576 násl.

znějící listy k panovníkům evropským, v nichž je vyzýval, aby společným prohlášením hleděli zachrániti důstojnost koruny francouzské a obnoviti všeobecný pokoj. Ale toto vyzvání minulo se s účinkem jak u panovníků, tak také u národního shromáždění francouzského, kde pouze nepatrná část rozvážných mužů veřejně se prohlásila pro zachování monarchie a obnovení pořádku státního. Od té doby královna Marie Antonie v listech svých k Leopoldovi II. a ještě více emigranti naléhali na to vždy důtklivěji, aby se brannou mocí zakročilo proti revoluci. Na osobním sjezdě císaře Leopolda a pruského krále Bedřicha Viléma II. v saském zámku Pilnici (25. srpna) hrabě Artois, bratr Ludvíka XVI., předložil hotový válečný plán za tím účelem. Ale návrh ten byl od obou panovníků zamítnut, a když král Ludvík XVI. stvrdil přísahou novou ústavu francouzskou (14. září), císař Leopold pokládal otázku tu za vyřízenou.

Byl to ovšem klam. Strana republikánská ve Francii, zvláště girondisté v národním shromáždění, nespokojili se potvrzením ústavy ze dne 14. září, nýbrž pracovali všemi prostředky k podvrácení monarchie. Vítanou záminkou byla jim okolnost, že kurfirst trevirský i jiná duchovní knížata porýnská poskytovali útulek emigrantům při svých dvořích, ano i sbírali vojsko na jejich podporu. Těmto měla býti vypovězena válka. K této sice tehda ještě nedošlo, poněvadž císař ujal se ohrožených a kromě toho kurfirst trevirský sám dal rozkaz k odzbrojení emigrantů na své půdě. Za to však republikánská strana obrátila všechnu svou nenávist proti císaři, a girondisté čím dále tím důtklivěji naléhali na Ludvíka XVI., aby mu vyhlásil válku. Pokud žil císař Leopold, nedal se tímto drážděním vylákati z dosavadního vyčkávacího postavení. Jediné, co učinil na hrozby girondistů, bylo, že uzavřel (7. února 1792) přátelský a obranný spolek s Pruskem a vojsku svému, zejména v Nizozemí, dal rozkaz, aby na každý útok bylo pohotově. Netřeba ani široce dovozovati, že tehdejší říšský kancléř kníže Kounic, který, ač již sešlý kmet, dosud byl u vesla politiky zahraničné, jakožto někdejší tvůrce spolku a přátelství francouzsko-rakouského podporoval svého panovníka všemožně v tomto smýšlení.

To vše se značně změnilo předčasnou smrtí Leopoldovou (1. března r. 1792). Nástupcem jeho na trůně stal se nejstarší syn jeho František. Povahou a smýšlením nebyl podoben ani

strýci Josefovi II. ani otci Leopoldovi. Narozen byl 12. února r. 1768 ve Florencii, kde otec jeho nedlouho před tím zaujal svou residenci jako velkovévoda toskánský. Tam také dostalo se mu pečlivého vychování; otec jeho dbal netoliko o jeho vědecké vzdělání, nýbrž hleděl také k tomu, aby duchu a smýšlení jeho dán byl směr co možná ušlechtilý a humanní. Roku 1784 císař Josef II., který již dříve, jsa bezdětek, prohlásil Františka za svého nástupce na trůně, povolal jej do Vídně. Tehda šestnáctiletý princ na první pohled se mu příliš nezamlouval. Shledal jej, jak se Kounicovi svěřil, poněkud zhýčkaným, příliš uzavřeným, na svá léta chladným a střízlivě vypočítavým, zkrátka, postrádal u něho onoho idealismu, kterým sám byl prodchnut; uznával však, že jeví mnoho píle, pevnost povahy a zálibu pro státní záležitosti. Tyto vlastnosti staly se základními v povaze Františkově i v pozdějších letech: tíhl vždy více k směru praktickému, mínění druhých poslouchal s nedůvěrou, ve svých zásadách byl přísným a nesnesl odporu, nicméně přísnost svou dovedl vždy oditi jakousi formou patriarchální, která v obcování s lidem, zvláště s měšťany vídeňskými, zjednala mu neobyčejnou popularitu, jež zvyšována byla jeho mravným a bezúhonným životem rodinným.

Císař Josef II. snažil se svého synovce co nejlépe připraviti pro příští jeho povolání vladařské, zasvětil jej záhy do všech tajností správy státní a vzal jej i s sebou na válečnou výpravu proti Turkům. Tehda mladý kníže měl příležitost poznati světlé i stinné stránky reform josefinských a z konečného nezdaru jejich budila se v něm čím dál tím více pochybnost o jejich ceně a užitku. Zklamání, kterého se strýc jeho dožil, bylo také příčinou, že František na konec stal se rozhodným odpůrcem všech oněch novějších proudů časových, jejichž zhoubné následky domníval se viděti v hrubých výtržnostech francouzské revoluce proti všeliké autoritě státní i církevní. Tento odpor proti novotám zachoval si po všechen čas svého panování. V něm hledati dlužno také příčinu, že František, nastoupiv na trůn po svém otci Leopoldovi, mnohem rozhodněji klonil se k mínění, že revoluci francouzskou třeba s mečem v ruce povaliti. Proto také již nevyhýbal se tak úzkostlivě projevům válečným a přiklonil se mnohem více než Leopold k emigrantům; v radě jeho stařičký a rozvážný Kounic pozbyl veškeré váhy a hlavní slovo v ní vedl nejdříve hrabě Filip Cobenzl (do konce března r. 1795), po něm pak hrabě

František Thugut, rozhodný odpůrce všelikých novot, jenž jmenován byl „generálním ředitelem vnějších záležitostí“ a řídil je po plných sedm let na velkou škodu zemí dědičných.

To vše stalo se právě tehda, když girondisté v zákonodárném sboru pařížském nabyli úplné převahy a donutili krále Ludvíka XVI., že z nich sestavil si ministerstvo, do kterého tím přeneseno také rozhodné smýšlení válečné. Dumouriez, stav se ministrem věcí zahraničných, vyzval dvůr vídeňský, aby zrušil všeliké smlouvy proti Francii uzavřené a odvolal svá vojska domů, chce-li zabrániti válce. Rakouská odpověď, jež došla do Paříže dne 19. dubna, zněla již v duchu nového panovníka a nové správy zahraničné: žádala náhradu pro říšská knížata poškozená v Elsasu usnešením národního shromáždění ze dne 4.—5. srpna r. 1789, rovněž pro papeže za odňaté hrabství avignonské, a konečně měla francouzská vláda zrušiti všechna dosavadní opatření, kterými ohrožován byl mír evropský. Následkem toho hned druhého dne (20. dubna) král Ludvík XVI. donucen byl učiniti v národním shromáždění návrh na vypovězení války „králi českému a uherskému“, což bylo od velké většiny s bouřlivým jásotem přijato.

Toť byl počátek války, která potom po 22 let zmítala celou Evropou a jež také naši vlast několikráte zhoubně navštívila. Tak dlouhého trvání jejího ovšem tehda nikdo se nenadál. Z obou stran dávány na jevo přepjaté naděje, že bude co nejdříve ukončena, a každá strana vykládala si všechny okolnosti co nejvíce ve svůj prospěch. Francouzi, ač bez peněz, bez válečného plánu a beze vší kázně v armádě, kde prostý voják naplněn hesly jakobínskými nedůvěřoval důstojníkům a nerad jich poslouchal, přece se domnívali, že postačí nadšené prohlášení, aby Belgie k nim se přidala, a že rakouští vojínové na pouhé heslo „rovnost a svoboda“ budou houfně k jejich řadám přebíhati. Z rakouské strany zase počítalo se pouze na špatné vlastnosti nepřítelovy a zapomínalo se na velké nadšení i jiné dobré vlastnosti francouzského vojska, jež němečtí vůdcové doufali plochými šavlemi „zahnati ke všem čertům“. Kdož by se byl nadál, praví současný historik rakouský, že několik tlup na rychlo sebraných a nevycvičených vojáků bude vzdorovati všem evropským mocnostem a že i německá říše bude od nich ze základů vyzdvižena?*)

*) Aemil. Janisch, Geschichte der deutsch-österr. Monarchie, ve Vídni r. 1807, sv. VII., str. 260.

Z počátku nedostatek kázně a cviku rozhodl v neprospěch zbraně francouzské. Útoky generálů Dillona a Rochambeau na hranice rakouského Nizozemí byly hravě odraženy (koncem dubna r. 1792). František II. dav se v Budíně slavnostním způsobem korunovati za krále uherského, odebral se do Frankfurta, kdež byl bez překážky a jednohlasně zvolen za císaře německého (5. června) a brzy na to (14. července) korunován. Potom sešel se v Mohuči s pruským králem Bedřichem Vilémem II. a mezi oběma panovníky ujednán (19.—21. července) válečný spolek proti Francii, začež Prusku ponechána úplná volnost dohodnouti se s Ruskem o další oloupení Polska; to se uskutečnilo již dne 23. ledna r. 1793 druhým dělením Polska, jímž Rusko vedle rozsáhlých krajin velkopolských získalo města Toruň a Gdaňsk. Císař František II. potom s manželkou svou Marií Terezií nastoupil přes Vircpurk, Bamberk a Cheb cestu do Prahy, aby se tam dal za krále českého korunovati.

* * *

Co se týče účastenství Moravy při korunování císaře Františka za krále českého, dlužno především poukázati na úsilovnou snahu tehdejších stavů moravských, aby objevili se při těchto slavnostech jako zástupci samostatného markrabství Moravského, od stavů českých naprosto neodvisli. Tento zjev nebyl snad něčím novým a také jej nelze úplně přičísti na vrub odnárodnělosti tehdejší šlechty moravské. Vždyť se s podobnými snahami setkáváme v dobách, kdy šlechta moravská hrdě třímala prapor národního uvědomění a okázale se hlásila k českému jazyku, jako na př. když šlo o volbu krále Ladislava Pohrobka nebo Ferdinanda I.*) Když císař Leopold II. prohlásil, že uznání všech někdejších práv stavovských míní stvrditi slavnostním korunováním za krále

*) Srv. Dějin Moravy knihu II., str. 330, III., 373 násl. — Zde dodáno jest, co opomenul jsem vyložiti v předešlém svazku o účastenství stavů moravských při korunování císaře Leopolda II. Byloť mi teprve nyní možno důkladně probrati korunovační akta, z r. 1791, 1792 a 1836, uložená ve zvláštním fasciklu v registratuře zemské, kterých dosud nikdo nepoužil a na která jsem byl upozorněn laskavostí p. Edv. Vodnaříka, ředitele výpomocných úřadů zemských. Z těchto akt vyličuje se zevrubně účastenství stavů moravských při všech svrchu zmíněných korunovacích a jednotlivé kusy jejich cituji na příslušných místech. Tiskem vydati míním korunovační akta dodatkem k druhému dílu „Sněmů moravských".

českého, u stavů moravských tyto odlučné snahy opět se probudily a to s větším důrazem než kdykoli před tím. V desideriích podaných dne 10. července 1790 císaři Leopoldovi byla mimo jiné obsažena prosba, aby císař přijal holdování jakožto markrabí moravský v Brně a poznamenáno, že tento výkon holdovací jest poutem, které váže otce s dětmi a panovníka s lidem sjednocuje; v něm se panovník provolává, poddaný pak vybízí, aby dědičné právo následnické, v zákonech a skrze ně zeměpánu příslušné, slavně prohlásil; v něm konečně práva stavů se uznávají, potvrzují, chrání; tento vzájemný výkon, praví se tu dále, který dle zvyků našich předků jest fundamentálním, konstitutivním zákonem, jest i pactum sociale, dle něhož markrabství Moravské uznává nejjasnější dům rakouský na základě platného dědičného řádu za svého nejvyššího vládce.

Stavové přiložili k této prosbě zároveň list krále Vladislava, privilegium Ferdinandeum, obnovené zřízení zemské a holdovací akt z r. 1608, aby císař mohl uznati oprávněnost této prosby, dle toho aby se rozhodl a své věrné dědičné markrabství, čtvero stavů jeho i s celým národem svou přítomností netoliko oblažil, nýbrž také tento akt dědičného holdování přijal osobně v hlavním městě Brně.

Na tuto prosbu bylo stavům moravským dáno vyřízení ze dne 29. dubna 1791: „poněvadž korunování a holdování v Praze pro české provincie beztoho jest již ustanoveno, k čemuž také moravští stavové budou pozváni, císař přijme holdování věrných stavů moravských v Praze“.*)

Dříve než došlo toto pozvání (nejv. reskriptem ze dne 20. dubna r. 1791), stavové v řádném sezení sněmovním dne 5. dubna se usnesli proti tomu podati námitku, ve které sice projevili ochotu, spěchati do Prahy a tam holdovacím výkonem dáti na jevo svou poddanost, ale prosili, aby členům deputace, která k tomuto výkonu od stavů moravských do Prahy bude vypravena, byl ustanoven zvláštní, určitý a zevrubný, od císaře samého potvrzený obřad. V tomto obřadě mělo býti naznačeno, jaká deputace má býti vypravena a jaký podíl má míti při tomto výkonu holdovacím, a dále jaké místo a pořadí císař jí, jakožto nejpřednější inkorporované provincii, při obřadech korunovačních

*) D'Elvert, Schriften XIV., str. 127, 257.

vyhradí; neboť stavové moravští při této slavnosti, kde koná se také holdování za zemi Moravskou, nemohli by se objeviti „promiscue“ (smíchání) se stavy království Českého, aby tím svých práv neporušili. Ano, kdyby jim takové místo a pořadí od císaře nemělo býti vykázáno, pak setrvávají při prosbě ze dne 10. července 1790, aby směli holdování slaviti v Brně.

Moravští stavové rádi uznávají, že Morava jest zemí ke království Českému přivtělenou; také jsou daleci toho, aby tento svazek rozpoutali anebo nové přednosti před Čechami hledali . . . Morava náleží sice ke koruně České, ale není nikterak podrobena stavům českým, neboť moravští zemští stavové tvoří pro sebe vlastní, zcela neodvislé „corpus statuum“, mají netoliko svého vlastního zemského hejtmana a sněmovního direktora a vlastní nejvyšší zemské officíry, nýbrž mají v rukou list, jímž na rozkaz krále Vladislava od stavů českých výslovně se přiznává, že Morava sice jest přivtělena ke koruně České, ale ve všem od ní nezávislá; i dokazují z akt, že králové čeští po korunování v Praze pokaždé k holdování odebrali se na Moravu, zejména králové Ladislav, Fridrich V.,*) Matyáš I., Rudolf II., Ferdinand III., a tam si dali holdovati.

I prosí tedy stavové moravští, aby moravskému hejtmanu zemskému a příchozí s ním do Prahy deputaci stavovské bylo o slavnostech korunovačních vyhrazeno zvláštní slušné místo a pořadí, od českých stavův úplně odloučené.

Na tuto námitku došel ministerský přípis z 26. dubna 1791, jímž se prozatím oznamovalo, že u českých stavů žádné pořadí není v obyčeji, že však jest navrženo, aby zemskému hejtmanovi bylo vykázáno místo hned za českými nejvyššími officíry zemskými, že při dědičném holdování moravsko-slezští deputovaní budou pohromadě a zemský hejtman moravský že bude v jejich čele.

Moravští stavové potom v sezení sněmovním, konaném 3. května, prohlásili, že jsou hotovi složiti přísahu své neoblomné věrnosti, kdekoliv to císař rozkáže, a lichotí si, že tím dávají nový důkaz své neobmezené lásky, ježto holdování pro markrabství Moravské dosud nikdy v Praze se neslavilo; avšak doufají právě tak neobmezeně ve spravedlivost císařovu, že ocení jejich námitku

*) Míní se bezpochyby Bedřich, zimní král.

a prosbu z 5. dubna t. r., aby toto poprvé podniknuté objevení se k holdování v Praze nebylo nikterak na úkor jejich starobylým právům, svobodám a výsadám, aby tedy svou „independenci" od českých stavů zachovali; proto žádají, aby při všech slavnostech a výkonech korunovačních moravská deputace byla pokládána za sbor vedením svého zemského hejtmana od stavů českých oddělený a jako s takovým aby s ní bylo jednáno; dále aby při určování místa pro moravskou deputaci stavovskou vzat byl náležitý zřetel na pořadí, markrabství Moravskému odedávna příslušející, hned po českých stavích, před vévodstvím Slezským. Bez tohoto povolení by stavové musili spíše prositi, aby byli úplně sproštěni povinnosti, objeviti se při českém korunování k složení dědičně-holdovací přísahy, což jest beztoho něco zcela nového.

Dne 1. července 1791 došlo nejvyšší rozhodnutí definitivní o námitce stavů ze dne 5. dubna t. r. a v něm bylo ustanoveno, že má zůstati při nařízeném dostavení se deputace moravsko-slezské k české korunovaci i k holdování do Prahy, což ani neodvislosti stavů moravských od českých, ani jejich výsadám není na újmu, a že moravští stavové bez překážky mohou zachovati přednost před slezskými. Také k tomu svolil císař, aby moravsko-slezská deputace. neosobujíc si proto ještě nijakou přednost před stavy českými, při holdování a korunování směla státi pohromadě a míti zemského hejtmana v svém čele.

Po některém dalším vyjednávání došel stavů dekret dvorské kanceláře ze dne 5. srpna, v němž se oznamovalo, že císař 20. srpna odebere se „in privatissimo" do Prahy a že 30. t. m. dorazí do Libně. Poněvadž tedy dříve nařízené uvítání od stavů moravských ve Znojmě nemůže se konati, bude deputace moravská od císaře v Libni přijata.

Na základě těchto vyjednávání a nařízení vykonány byly potom v Praze všechny obřady při korunování a holdování vzhledem na markrabství Moravské, jak o tom podal obšírnou zprávu člen deputace Frant. svob. p. Pillersdorf z uložení sněmovního.*) Moravští deputovaní nejeli ke dvoru královskému in corpore se svým zemským hejtmanem, nýbrž každý zvlášť, a potom šli smícháni s českými stavy do kostela, tam však majíce zem-

*) Relace Pillersdorfova v aktech korunovačních k r. 1791

ského hejtmana v čele stáli na zvláštním vykázaném místě hned vedle českých stavů na levo. Všechna oslovení jak krále samého, tak i nejvyššího kancléře byla řízena společně na všechny stavy Čech, Moravy i Slezska. V této zprávě bylo vysloveno přání, aby pro budoucnost při holdování stavové moravští byli předvoláváni svým zemským hejtmanem, jako byli stavové čeští voláni svým nejvyšším purkrabím. Při audienci v Libni zemský hejtman měl k císaři krátký proslov s nejkratší titulaturou, ve které však obsažen byl titul: „jakožto markrabí moravský".*)

Podobným způsobem, jako za Leopolda II., slavilo se korunování a holdování za syna jeho císaře Františka II. hned roku potomního.

Jakmile stavové moravští doslechli, že korunování císaře Františka za krále českého a s ním zároveň holdování všech stavů koruny České má se ještě toho roku (1792) konati v Praze a že moravští i slezští stavové budou k těmto slavnostem pozváni, svoláno bylo ihned na podnět zemského hejtmana a gubernátora moravsko-slezského Aloisa hraběte Ugarte mimořádné sezení sněmovní (11. června) a tam vzato v úvahu, jak by možno bylo císaře pohnouti, aby stavům moravským povolil zvláštní akt holdovací, o který již roku minulého marně prosili. Výsledkem těchto porad byla zpráva podaná císaři, ve které vyjádřeno bylo nejvroucnější přání stavů, jehož splnění by pokládali za vrchovatou míru nejvyšší milosti, aby panovník oblažil město Brno svou přítomností a dal si zde od velikého sboru stavovského nejslavněji holdovati. Stavové poukázali na námitku, podanou roku minulého císaři Leopoldovi, a projevili naději, že císař popřeje markrabství Moravskému tohoto největšího potěšení, aby pouta, která víží otce s dětmi, vládce s jeho vasaly a poddanými, ještě pevněji byla vykonáním holdovacího obřadu v zemi samé utužena a takřka nově oživena. Bylo podotknuto, že by si císař mohl dáti holdovati také v Brně na zpáteční cestě z Prahy, čímž by se mu žádná zacházka nezpůsobila. Vedle jiných důvodů prosba byla opřena dějinami Ferdinandův, Obnoveným zřízením a příkladem okněžněného hrabství Tyrolského.

Pro případ, že by císař této prosby nepřijal a nařídil, aby po příkladě roku předešlého stavové moravští účastnili se české

*) Vedle relace Pillersdorfovy srv. zprávu zemského výboru, podanou v mimořádném sezení sněmovním 2. května 1836.

korunovace zvláštní deputací do Prahy, měla býti vypravena prozatím deputace stavovská do Vídně, která by císaři přednesla všechny nepřístojnosti, naskytnuvší se roku minulého jednak v příčině bytů, jednak příspěvků cestovních a konečně i v příčině slavnostních obřadův, a která by poprosila za jejich odstranění.

Aby tato námitka mohla býti ještě v čas podána, ježto císař chystal se na cestu do Frankfurta, bylo usneseno, nepodávati ji jako obyčejně skrze gubernium, nýbrž přímo ji dáti doručiti císaři od stavovského dvorního agenta svob. pána Müllera.

Na tuto námitku po dlouhém čekání došel konečně nejv. reskript ze dne 27. června, kde císař ohlašoval stavům, že se česká korunovace bude letošího roku sice konati, ale vzhledem k nedávnému úmrtí císaře Leopolda II. beze vší okázalosti a s vynecháním slavnostního vjezdu, dále že se promíjí pro tento rok obvyklý itinerář korunovační*) a konečně že také v tomto roce stavové moravští mají odesláním deputace do Prahy účastniti se české korunovace, ale tentokráte jen čtyřmi deputovanými, po jednom z každého stavu.

Tento císařský reskript, přednesený v sezení rozšířeného výboru zemského, konaném dne 2. července, přiměl stavy, že z tohoto sezení podali císaři novou námitku, ve které prohlásili, že sice upouštějí od první své prosby v příčině holdování v Brně a že se zřetelem na mimořádné okolnosti se spokojují odesláním jen čtyř deputovaných do Prahy, že však prosí, aby moravští deputovaní při slavnostech nebyli smíšeni s českými stavy, nýbrž aby směli zvláště složiti přísahu holdovací ve jménu věrně poslušných stavů moravských a aby k tomuto obřadu nebyli vyvoláváni od nejvyššího purkrabí českého, nýbrž od svého zemského hejtmana.

Zatím došel nový císařský reskript ze dne 28. června, kde mimo jiné stavům dáno bylo na vědomost, že, poněvadž císař tentokráte nebude se do Prahy ubírati Moravou, má také sejíti s obvyklého stavovského uvítání na hranicích. Jiným reskriptem (ze dne 30. června) ustanoveno bylo holdování v Praze na den 7., korunovace císařova na 9. a císařovny na 11. srpna.

*) Tento itinerář pro Moravu určen byl částkou 33.000 zl. Itinerář z roku minulého, darovaný od císaře Leopolda zemi, stavové (v sezení 18. října 1792) věnovali na stavbu blázince v Brně. Srv. R. Dvořák, Jednání sněmů mor., str. 1.

Na námitku stavů moravských z 2. července bylo odpověděno dekretem dvorské kanceláře z 11. července, že pro tentokráte musí zůstati při výslovném nejvyšším rozhodnutí, že tedy obřady dědičného holdování i korunování, s jedinou výjimkou změn stavům již ohlášených, mají se vykonati tak, jak to bylo roku minulého od císaře Leopolda II. předepsáno, a že tedy nemůže ani holdovací přísaha býti odděleně skládána ani moravští deputovaní svým zemským hejtmanem zvláště býti vyvoláváni. Nicméně že může stavům moravským býti plným uspokojením ubezpečení, dané již roku loňského, že všechno to nemá býti na újmu jejich nezávislosti od stavů českých, čemuž nasvědčuje ustanovené již vyznamenání pro deputaci moravskou, že jí totiž při všech slavnostech bude vykázáno zvláštní stanovisko a že bude od svého zemského hejtmana jak u císaře, tak i u císařovny zvlášť uvedena.

Jiným dvorským dekretem (ze dne 5. července) stavům bylo oznámeno, že k vypravení předběžné deputace do Vídně nelze dáti svolení, že pro letošek moravským deputovaným budou od stavů českých poukázány bezplatné byty, pročež aby jen zemský hejtman v té příčině se dorozuměl s nejvyšším purkrabím českým; konečně že se tentokráte deputovaným vedle cestovného mají na řádné súčtování vyplatiti diety za takovým účelem vyměřené.

Z celého tohoto jednání jest patrno, že dvorská kancelář neuznávala námitky stavů moravských za oprávněné a také je většinou odmítla. Stavům nezbylo, než se podrobiti a na sněmě, konaném dne 17. července, přikročili k volbě čtyřčlenné deputace. Zvoleni byli: ze stavu duchovního biskup brněnský Jan Lachenbauer, ze stavu panského mor.-slezský guberniální rada hrabě Josef Dietrichštejn, ze stavu rytířského šl. Frant. Dietrich a ze stavu měšťanského brněnský magistrátní rada Jan Czikann, a volba byla dvorským dekretem ze dne 24. července potvrzena. Zvolení měli spolu s hejtmanem zemským hrabětem Aloisem Ugartem nejdéle do 29. července do Prahy dorazitiła v příčině bytův obrátiti se na nejvyššího purkrabí českého.

Moravská deputace, jejíž členové všichni v pravý čas do Prahy se dostavili, dne 31. července ráno odebrala se ke kabinetnímu ministrovi hrab. Colloradovi a k nejvyššímu kancléři hrab. Kolovratovi, aby jim vykonala povinnou návštěvu, ale

nebyla od žádného z nich přijata. Stalo se to bezpochyby pro veliký nával prací, neboť ještě téhož dne očekával se příjezd císařských manželův. Deputace moravská odebrala se tedy do nádvoří kaple sv. Vojtěcha a tam spolu s rytíři zlatého rouna, s majiteli velkokříží řádu tereziánského, a štěpánského, s tajnými rady, nejvyššími zemskými officíry a se stavy českými očekávala příchodu císařova, který o 1. hodině odpolední přijel v cestovním voze, u brány Vyšehradské byl nadšeně uvítán od nesčetného lidu, odtud jel na hrad Pražský nejpřednějšími ulicemi, kde po obou stranách stály nepřehledné řady studentstva, vojenské posádky, duchovenstva, měšťanstva s cechy a magistrátu pražského i okolních osad. Na nádvoří kaple sv.-vojtěšské, kam až vůz dojel, nejvyšší purkrabí český, přiblíživ se v čele stavů k vozu, měl české uvítací proslovení, na které císař sedě ve voze po německu odpověděl. Potom císař s císařovnou s vozu sestoupili a odebrali se do kaple. Před vchodem stál arcibiskup pražský s biskupy, s kapitolou a infulovanými preláty; čtyři faráři drželi nebesa, pod kteráž císař vstoupil. Na latinské uvítání arcibiskupovo mocnář také odpověděl latinsky. Z kaple odebral se průvod do kathedrálního chrámu, kde bylo slaveno Te Deum. Na konec arcibiskup dal přítomným požehnání a císařští manželé s celým průvodem odebrali se oratoriem a zámeckou chodbou do zámku, kde v královských komnatách byly udíleny audience. Tam dostalo se moravské deputaci zvláštního vyznamenání, že ještě před českými zemskými officíry a před českým guberniem ústy svého zemského hejtmana směla pronésti ujištění nezlomné věrnosti a neobmezené oddanosti. Císař František krátkou řečí projevil své potěšení nad ochotou moravských stavů, s jakou se uvolili složiti holdovací přísahu v Praze a doložil, že ničeho toužebněji si nepřeje, než aby společně se stavy zjednal svým státům žádoucí blahobyt. Potom deputace odebrala se k císařovně, kteráž na proslovení zemského hejtmana rovněž milostivě odpověděla.*)

II. První válka koaliční a účinky její na Moravě.

Hned po slavnostních dnech pražské korunovace válka s Francií rozzuřila se s plnou prudkostí.

V čelo spojeného vojska pruského (42.000 m.) a rakouského (36.000 m.) postaven byl vévoda Ferdinand Brunšvický, který

*) Relace hraběte Jos. Dietrichsteina, přiložená k aktům korunovačním.

pokládán byl všeobecně za vynikajícího vojevůdce, ale potomními činy válečnými mínění toho o sobě nedovedl potvrditi. Nežli překročil hranice francouzské, vydal z Koblence (25. července) pověstný manifest k Francouzům, jímž popuzena byla zuřivost jakobinův a lidu pařížského nanejvýše proti králi a tak dána vůdcům revoluce příležitost ke svržení a uvěznění krále Ludvíka XVI. a k provolání republiky (10. srpna). Vévoda Brunšvický potom velmi zdlouhavými pochody táhl Lotrinskem do Champagne, kdež dobyl (2. září) Verduna, ale další postup jeho lesem Argonnským zastavili francouzští generálové Dumouriez a Kellermann úspěšnou dělostřelbou u Valmy (20. září); vojsko pruské trpící hladem a nemocemi, dalo se na zpáteční pochod a koncem října nebylo nepřátelského vojína na půdě francouzské. Štěstí válečné zůstalo potom po celý rok 1792 při Francouzích. Generál Custine vtrhl do Porýní, dobyl Špýru, Vormsu, Mohuče i jiných měst, odkudž odevšad duchovní i světská knížata houfně prchala a kdež potom přátelé revoluce zakládali spolky dle vzoru klubů jakobinských. V Savojsku i v Nizze obyvatelstvo vyžádalo si, aby bylo k Francii přivtěleno. Dumouriez udeřil s četným vojskem na pohraničná města belgická a zvítěziv nad vojskem rakouským u Jemappes (5. a 6. listopadu), kde tehda po prvé bojoval také mladší bratr císařův, arcikníže Karel, tehda 21letý, dobyl po tuhém odporu Brussela (14. listopadu) a Nizozemsko vytrženo z moci rakouské.

Události válečné byly provázeny v Paříži hrůzami páchanými od jakobinů proti králi i jeho přívržencům; vrcholu dosáhly v krvavých dnech zářijových (2.—7. září), kdy návodem hlavně Dantonovým na 2000 zajatých „provinilců ze dne 10. srpna“ bylo povražděno. Tehda již král s rodinou uvězněn byl v Templu, jakobini provozovali čím dále tím větší moc, konvent prohlásil zřízení republikánské. Málo bylo mužů, kteří se osmělili pomýšleti na ochranu ponížené moci královské. Mezi nimi přísluší čestné místo Lafayettovi, který byl na počátku revoluce z předních hlasatelů svobody a oprav politických i společenských, ale v této době již s ošklivostí se odvracel od vůdců jakobinských. Lafayette byl velitelem severní armády francouzské a měl hlavní ležení své v Sedaně. Tam dověděv se o sesazení králově a ostatních událostech ze dne 10. srpna, umínil si svolati představené departementův a pomocí jejich zakročiti proti nezákonitostem pařížským. Komisaře vypravené k němu z národního shromáždění dal v Sedaně

uvězniti. Ale zatím vojsko, rozeštvané náhončími jakobinů, počalo jeviti odpor proti svému generálovi a Lafayette, cítě že mu mizí půda pod nohama, opustil s 23 důstojníky a 1000 m. vojska hlavní ležení a odebral se na půdu belgickou, kdež žádal za svobodný průchod do Anglie (19. srpna). Ale rakouský vůdce, vévoda Albert Saský, dal jej v zajetí odvésti do Lucemburka, kdež jej zástupci spojených mocností odsoudili k uvěznění. Z počátku Lafayette byl pod dozorem vlády pruské, která jej odevzdala (17. května r. 1794) v Cukmantlu vládě rakouské, odkudž odveden byl do Olomouce a tam uvězněn v někdejší koleji jesuitské. Přítel jeho Justus Bollmann, Němec v Londýně žijící, schválně odebral se (v říjnu r. 1794) do Olomouce, aby Lafayetta vysvobodil. Ale pokus o útěk, ač velmi pečlivě sosnovaný, nezdařil se a také úsilí anglického státníka Foxa v parlamentě zůstalo bezvýsledným. Teprve mocným zakročením Napoleonovým v předběžném míru lubenském Lafayette dosáhl svobody (19. září 1797).*)

Dne 21. ledna 1793 padla hlava nešťastného krále Ludvíka XVI. pod guilotinou. Čin ten vzbudil hrůzu a hněv po celé Evropě. Důmyslný státník anglický, Vilém Pitt ml., sjednotil většinu států evropských k společnému boji proti Francii. Ale nebylo u všech stejné horlivosti. Největší zájem a vytrvalost jevily Rakousko, oloupené o Belgii, a Sardinie, zbavená Nizzy a Savojska. Prusko

*) Brünner Zeitung ze dne 11. října 1797. — Srv. D'Elvert, Schriften, XIII., 137. — Müller, Gesch. v. Olmütz, str. 256—259, kdež Lafayettův pokus o útěk jest podrobně vylíčen. — O pobytu Lafayettově v Olomouci byly vyprávěny rozličné báje. V některých časopisech pařížských bylo strašlivě líčeno vězení, ve kterém prý Lafayette se svou rodinou v Olomouci úpí, a doloženo, že císař chce jej dokonce vydati do Sibiře. Proslulý žurnalista francouzský Mallet du Pan, který až do r. 1792 se stejným nadšením horlil proti zlořádům staré vlády jako proti tyrannii jakobinův a proto nucen byl z Francie se vystěhovati, poslal z Bernu redaktoru pařížského „Eclairu" list, v němž jej žádal, aby vyvrátil tyto zlomyslné zprávy; ujišťuje, že jsou všechny vymyšleny, že s Lafayettem v Olomouci dobře se zachází a že císař nepomýšlí na to, aby jej poslal do Sibiře. Lafayette propuštěn byl z Olomouce 19. září 1797. Toho dne o $^1/_2$7. hod. večer dorazil do Brna, provázen manželkou, dvěma dcerami a několika francouzskými důstojníky, kteří s ním sdíleli vězení. Současná zpráva potvrzuje, že vzezření jeho jest dobré a nesvědčí nikterak o otřeseném stavu zdravotním, a vyslovuje naději, že budou vyvráceny pověsti o zlomyslném s ním nakládání. Družina Lafayettova, jejíž bezpečnost svěřena byla c. k. majorovi štábních dragounův Auernhammerovi, ještě téhož dne vyměniviši koně nastoupila další cestu do Jihlavy a odtud přes Lipsko do Hamburka. (Brün. Zeit. r. 1797, str. 8. 649.)

pokleslo na mysli neblahým výsledkem výpravy Ferdinanda Brunšvického; kromě toho byl zřetel jeho obrácen k rozšíření výbojů v Polsku, kde bylo lze dosíci jich s menším namáháním. Proto také ponechalo hlavní úkol dalšího vedení války Rakousku. Vrchním velitelem vojska rakousko-pruského, jemuž uloženo znovu dobytí Belgie, svěřeno princi Koburskému, proti němuž stál francouzský generál Dumouriez. Tento byl v hlavní bitvě u Neerwind (18. března r. 1793) poražen; přední zásluhy o tento úspěch zbraní rakouských zjednal si arcikníže Karel. Nizozemsko bylo tím opět vybaveno z moci francouzské a Dumouriez, jemuž bylo se obávati nepřátelství Maratova i druhých vůdců jakobinských v Paříži, po nezdařilém pokuse pohnouti vojsko k pochodu proti Paříži, dal se sám pod ochranu vojska rakouského.*) Nástupce jeho Custine ztratil dokonce i Valenciennes a Quesnoi, kdežto v Porýní Prusové znovu dobyli Mohuče a chystali se ku vpádu do Elsaska. Pouze zdlouhavost vévody Brunšvického zabránila dalším úspěchům spojenců, jichž svornému spolupůsobení stále ještě vadila nevyřízená sporná otázka o dělení Polska.

Zatím hrůzovláda jakobinů ve Francii zvítězila na celé čáře; „výbor veřejného blaha" strhl na sebe veškeru výkonnou moc ve státě, kdežto revoluční tribunál odsuzoval k smrti den co den velký počet obviněných. Girondisté, kteří se konečně chtěli opříti nelidskému jednání, byli v konventě přehlasováni a náčelníci jejich popraveni. Dne 16. října 1793 vstoupila na popraviště též královna Marie Antonie a nepřehlednou byla řada jiných obětí revoluce. Odpor lidu venkovského, kdekoliv se objevil, byl s velkým krveprolitím potlačen. Tyto hrůzy nebyly by však dovedly zastaviti postup vnějšího nepřítele. Rakušané

*) Krátce před tím dal zatknouti čtyři komisaře z konventu k němu vypravené (Camus, Lamarque, Bancal, Quinette) i s ministrem války Beurnonvillem a všechny je vydal jako rukojmí veliteli rakouskému. Všichni byli jako zajatci odvedeni na Moravu a uvězněni na Špilberku. K nim přidružili se pozdější zajatci Maret, Semonville a Drouet, poštmistr ze St. Menehoulda, známý tím, že zmařil útěk krále Ludvíka XVI. r. 1791. Všech osm zajatců bylo v listopadu r. 1795 propuštěno na svobodu výměnou za Marii Terezii, dceru Ludvíka XVI., potomní vévodkyni Angoulemskou. Drouet potom v radě pěti set přednášel hrůzyplné věci o svém utrpení na Špilberce a o dobrodružném pokuse o útěk, ale celé to vypravování ukázalo se býti čirým výmyslem. Srv. D'Elvert, Gesch. der kön. Städte Mährens (Schriften XIII.), str. 136. Brün. Zeit., r. 1794, 96; r. 1796, 106.

hrozili vpádem od severu, Prusové mířili na Landavu, Angličané s Hanoveřany oblehli město Dünkirchen, jehož hájil statečně mladý velitel Lazar Hoche. V tomto nebezpečí, které Francii hrozilo s několika stran, Carnot, člen výboru veřejného blaha, provedl důmyslnou organisaci válečné moci francouzské tím, že nařídil všeobecnou hotovost brannou, vybral mužstvu schopné důstojníky a jim vštípil nová osvědčená pravidla taktiky válečné. Armáda francouzská naplněna byla novým duchem a štěstí se obrátilo. Generál Houchard porazil anglického vůdce Yorka a vybavil Dunquerque z obležení, Hoche dobyl nazpět Landavy a zatlačil Prusy na Rýn, Jourdan zvítězil nad princem Koburským u Wattignies (15. a 16. října 1793), čímž rakouské vojsko donuceno ustoupiti zase na půdu belgickou, Jourdan s Pichegruem dobyli nového vítězství u Fleurus (26. června 1794), a rakouské Nizozemsko upadlo trvale v moc francouzskou. Netečnost pruského velitele zavinila pád Treverův a Prusko hledíc zajistiti si co největší podíl v kořisti polské, vypovědělo Rakousku branný spolek a zahájilo s vládou francouzskou vyjednávání o mír. Když roku následujícího Pichegru dobyl i Hollandska (v únoru 1795), jež proměněno bylo v republiku batavskou, Prusko neváhalo učiniti mír v Basileji (5. dubna), jímž postoupilo Francii všeho území po levém břehu Rýna a zaručilo neutralitu severního Německa až po demarkační čáru mohanskou. Brzo potom (22. července) také Španělsko připojilo se k tomuto míru.

Ve Francii nastal tehda také uvnitř obrat k lepšímu. Pověstný triumvirát revoluční za všechny viny spáchané dožil se konečně zasloužené odplaty: Robespierre, St. Just a Couthon zhynuli (28. července 1794) pod sekyrou guillotiny, hrůzovláda ukončena a když mysli se upokojily, rozvážní mužové zbudovali ústavu francouzskou na základech mnohem bezpečnějších než bylo dosud. Za hranicemi bylo sice vždy ještě dosti nepřátel. Velmocný státník anglický William Pitt ml. napínal všechny síly k boji proti Francii, získával za peníze nové spojence, rozmnožoval stále vojsko pozemské i loďstvo válečné. Francouzské loďstvo bylo poraženo u Brestu (1. června 1794), holandské lodi byly zajímány a četné jejich osady od Angličanův obsazovány v odvetu za prohlášení republiky batavské. Také Sardinie, Neapolsko a říše německá setrvávaly dosud v koalici s Rakouskem. Ale toto nemohlo na žádného ze spojenců spoléhati: Anglie

soustřeďovala stále moc svou na moři, ostatní státy byly slabé, Německo ochromeno odpadnutím Pruska. Tak byl císař František odkázán výhradně na své síly, jež kromě toho vázány byly jednak událostmi v Polsku, jednak novým revolučním hnutím v Uhrách, které r. 1794 nabylo dosti povážlivých rozměrů a teprve popravou hlavních účastníků (Martinoviče) i jinými ráznými prostředky bylo úplné potlačeno. Zmatky polské skončeny byly smlouvou o třetí dělení Polska (24. října 1795), jímž Rakousku připadl Krakov a t. zv. západní Halič. Teprve potom bylo císaři možno s veškerou silou obrátiti se proti nepříteli francouzskému. Velkou výhodou byla mu smlouva, obnovená s Anglií (20. května), kterouž tato zavázala se vyplatiti Rakousku 4,600.000 lib. šter. (115 mil. korun) na vyzbrojení 200.000 mužů, čímž aspoň po stránce finanční našim zemím v břemenech bylo uleveno. Na podzim téhož roku (28. září) učiněna koaliční smlouva mezi Rakouskem, Anglií a Ruskem, ku které přistoupila také Sardinie, Neapolsko a Portugalsko.

K vedení války francouzské hned od počátku zemím dědičným bylo přispívati značnými mimořádnými dávkami peněžitými. Na Moravě zemský hejtman hrabě Alois Ugarte již na sněmě, konaném 5. března 1793, připomenul stavům, že jsou svoláni, aby přispěli k uhrazení nesmírných nákladů válečných. Zemský výbor navrhl za tím cílem dobrovolný válečný příspěvek, což také od sněmu bylo přijato v tom způsobu, aby každý majitel statku odevzdal jakožto dobrovolný příspěvek válečný částku rovnající se půlroční kontribuci a aby císaři byl podán seznam všech těchto příspěvků. Takovým způsobem sešlo se 200.446 zl., i bylo na návrh zemského výboru usneseno doplniti tuto summu na 250.000 zl. z fondu domestikálního a zvolena bezplatná stavovská deputace, které mělo pouze cestovné býti nahrazeno, aby summu tu odevzdala císaři. Tehda starohrabě Hugo Salm nabídl se, že daruje císaři své nádherné stolní stříbro v ceně 6000 zl., to však od zemského výboru nebylo přijato, poněvadž prý dary soukromníků nesmějí se slučovati s dary veřejné korporace, i bylo mu dáno na vůli, aby dar svůj odevzdal prostřednictvím kabinetního ministra hraběte Colloreda.

Císař přijal s uspokojením dobrovolný příspěvek válečný, ale stavům moravským bylo v sezení sněmovním, konaném 25. května 1793, dáno na jevo, že k němu nemají připojovati

přebytků z fondu domestikálního, leč by se jistá částka odtud zapůjčila a potom v určitých lhůtách zase uhradila ze soukromých příspěvků. V témže sezení přijat byl návrh zemského hejtmana, aby směl za týmž účelem věnovati stavovské stolní stříbro, zakoupené k potřebě sněmovního direktora 6. října 1766, ale stavové si vyžádali svolení, aby po šesti letech směli opět podobný příbor opatřiti z fondu domestikálního. Císař přijal toto stříbro, jehož cena byla od mincovního úřadu odhadnuta na 9320 zl., s pochlebným pro stavy moravské uznáním, ale jen jakožto půjčku, a stavům byla na tuto summu vydána $4^1/_2$proc. obligace.

Nejvyšším reskriptem ze dne 13. ledna 1794 vypsána byla mimořádná půjčka válečná, která měla býti vybírána od vrchností i poddaných dle berního procenta. Zemský hejtman moravský, hrabě Alois Ugarte, v mimořádném sezení sněmovním, konaném 5. března t. r., připomenul stavům moravským důležitý účel přítomné války, totiž „zabezpečiti všeobecné blaho lidstva a náboženství proti národu skleslému v zuřivost a barbarství", a navrhl, aby to, co císař z nejvyšší shovívavosti přeje si jen půjčkou, bylo věnováno státu jakožto dobrovolný dar. Stavové přijali tento návrh s velkým nadšením a usnesli se povzbuditi veškero zámožné obyvatelstvo moravské, aby stejným způsobem dalo na jevo své vlastenecké smýšlení.*)

Mimořádná půjčka válečná byla pak ve všech zemích dědičných vypisována i v letech potomních.

Rakousko zahájilo válku šťastně na bojišti severním. Již r. 1795 generál Clerfait vytlačil Francouze úplně z pravého Porýní a zmocnil se i na levém břehu řeky krajiny od Špýra na sever. Z jara r. 1796 vypraveny byly v těchto stranách dvě armády francouzské; Jourdan v čele jedné překročil Rýn u Düsseldorfa a Neuwieda, ale byl od arcikníže Karla, který po Clerfaitovi byl jmenován vrchním velitelem armády porýnské, zase za Rýn zatlačen. Zatím však druhá armáda francouzská vedením proslulého generála Moreaua dobyla si přechodu přes Rýn u Strassburka a pronikla vítězně jižním Německem až k Mnichovu. Tím donucen byl arcikníže Karel v tyto strany se obrátiti a umožněno Jourdanovi po druhé přejiti přes Rýn a chvátat

*) R. Dvořák, Jednání sněmů moravských 1792—1835, str. 2—12.

Moreauovi na pomoc. Tehda ukázal se v plném světle válečný důmysl arcikníže'e Karla: vytrhl spěšně proti Jourdanovi, aby zabránil zamýšlenému jeho spojení s druhou armádou u Řezna, a dvěma skvělými vítězstvími u Amberka (24. srpna) a Würzburka (3. září 1796) donutil utíkající zbytky poražené armády k ústupu za Rýn. Pak obrátil se proti Moreauovi, který octl se v nebezpečí býti úplně osamocen a jehož snahou bylo tedy dostati se co nejdříve zase k Rýnu; to se mu sice podařilo mistrným pochodem v Černém lese, ale úmysl jeho usaditi se pevně na pravém břehu Rýna arcikníže překazil a dvěma vítěznými bitvami i jeho donutil ustoupiti do Elsasu.

Ale tyto úspěchy zbraní rakouských na severním bojišti byly úplně vyváženy neblahým průběhem války v Italii. Tam v čele armády francouzské od nové vlády direktorů postaven byl mladý, ale již několikráte osvědčený Napoleon Bonaparte, který obešed Alpy přímořské nenadále udeřil na rakouského generála Beaulieu, několika bitvami zatlačil jej až k Addě, donutil krále sardinského k míru, krvavým bojem u Lodi dobyl si přechodu přes Addu, takže Beaulieu hledal útočiště v pevnosti Mantovské a již 15. května roku 1796 Bonaparte slavil vítězný vjezd do Milána. Na úspěšné obležení nedobytné Mantovy nebylo prozatím pomyšlení a proto Napoleon, nedbaje neutrality republiky benátské, obsadil Veronu i jiné pevnosti v údolí adižském, kudy měla přijíti na pomoc nová armáda rakouská. Donutiv k míru Modernu, Parmu, Toskanu, Neapolsko i papeže, pokusil se s veškerou mocí svou o dobytí Mantovy, ale zpráva o příchodu nové armády rakouské vedením generála Wurmsera obrátila jeho pozornost na sever. Při jižním břehu jezera gardského svedeno bylo několik bitev, ve kterých byl Wurmser poražen, do Tyrol zatlačen a když se pokusil o nový postup údolím brentským, Napoleon porazil jej opětně u Bassana (8. září) a donutil hledati rovněž útočiště v pevnosti mantovské. Nejtužší boj bylo Napoleonovi podniknouti, když generál Alvinzy v čele třetí armády rakouské, jež se skládala větším dílem z chrabrých Charvatů, dorazil do údolí adižského. Ale i nad tímto vojskem zvítězil, ovšem nasadiv vlastní život, aby dal svým vojínům skvělý příklad statečnosti, u Arcole (15.—17. listopadu); Alvinzy ustoupil do Tyrol, ale za vzácné obětavosti všech zemí dědičných sebrána nová armáda, s kterou Francouzi srazili se v kruté bitvě u Rivoli (14. ledna 1797).

I tam neobyčejná chladnokrevnost a ráznost Bonapartova slavila konečné vítězství a současně odražen byl výpad generála Wurmsera z Mantovy, tak že město hladem donuceno bylo se vzdáti (3. února). Italie byla pro Rakousko úplně ztracena a sám arcikníže Karel, jmenovaný od císaře generalissimem, nemohl v čele ztroskotané armády čeliti dalšímu postupu Francouzů, kteří jednak údolím adižským, jednak průsmykem pontebským a trbižským vnikli do vnitra naší říše. Dobyv Terstu i Celovce, zatím co generál Joubert obsadil Tyroly, Napoleon postoupil až k Lubnu, odkudž arciknížeti Karlovi nabídl mír. Císař František, jehož síly přese všechnu vlasteneckou obětavost poddaných byly vyčerpány, jsa kromě toho rozmrzen nečinností Ruska, sobeckými záměry Pruska a nedostatečnou podporou Anglie, podepsal (18. dubna r. 1797) předběžný mír v Lubně, jenž potvrzen byl po půl roce (17. října) v Campo Formiu, malé vesnici nedaleko Udine na osobní schůzi Bonaparta s rakouským plnomocníkem hrabětem Cobenzlem. Rakousko vzdalo se Belgie a Lombardska, náhradou za to dostalo největší část zrušené republiky benátské, Istrii a Dalmacii; v tajném článku uznalo výboje francouzské na levém břehu Rýna, za to mu přiřčeno území arcibiskupa solnohradského; o ostatní úpravě říše německé mělo se dále jednati na sjezdě v Rastattě. Z dobytých zemí v horní Italii Napoleon zřídil novou republiku cisalpinskou.

* * *

Vypsání tehdejších událostí nebylo by úplným, kdybychom se nezmínili o veliké vlastenecké obětavosti a zaníceném nadšení, které projevilo veškeré obyvatelstvo zemí dědičných pro obranu vlasti a ve kterých ani Moravané nezůstali za ostatními. Této obětavosti bylo také plnou měrou potřebí po četných pohromách na bojišti italském r. 1796. Dvě armády císařské, Beaulieuova a Wurmserova, byly potřeny, zbytky jejich obleženy v Mantově. Bylo třeba s napjetím všech sil sbírati armádu třetí. Proto vyhlášen byl po všech zemích císařský patent, jímž se obyvatelstvo vyzývalo, aby dobrovolně vstupovalo do služeb vojenských. Vyzvání mělo účinek nad očekávání skvělý. Se všech stran hrnuli se nováčci do zbraně a sbíraly se hojné příspěvky na penězích i jiných potřebách. Vídeň sama tehda postavila 6000 dobrovolníků, kteří většinou pocházeli z lepších rodin měšťanských a jimž císařovna darovala korouhev vlastnoručně

vyšitou s nápisem: „Marie Terezie obhájcům Vídně". V Uhrách sebrána byla „insurrekce" 115.000 m., na penězích a šperclch zlatých a stříbrných $7^3/_4$ mil. zl., dodáno do války 12.000 koní, 8000 volův a několik milionů měřic obilí. Také z jiných zemí docházela mocná podpora dvoru císařskému. Stavové moravští nespokojili se tím, že na sněmě povolovali rok co rok válečnou půjčku v té výši, jak byla požadována, nýbrž také soukromou obětavostí dávali skvělý příklad ostatnímu obyvatelstvu.

Na Moravě uveřejněn byl císařský patent, vyzývající obyvatelstvo ke konání dobrovolných služeb válečných 17. srpna 1796.*) Za krátko velký počet mladého mužstva z Brna i okolí hlásil se do zbraně. Tehdejší gubernátor moravsko-slezský, hrabě Alois Ugarte, podal v té příčině první skvělý příklad. Poněvadž sám neměl synů, získal dva jinochy z dobrých rodin brněnských, odevzdal je zemskému veliteli moravskému jako dobrovolníky do služby vojenské, žádaje, aby ve všem potřebném byli vycvičeni, veškeren náklad na ně pak uvolil se hraditi ze svého, ano i starati se o ně otcovsky, až by se z války navrátili. Starší bratr jeho, hrabě Václav Ugarte, president apelačního soudu moravsko-slezského, uspořádal za podobné příležitosti významnou slavnost na svém statku Kravsku u Znojma. Aby totiž vyznamenal a odměnil statečné jinochy, kteří na jeho podnět dobrovolně se nabídli k obraně vlasti, dal je i jiné poddané pozvati na svůj zámek. Před zahradou zámeckou vztyčeny byly dva prapory, černožlutý a červenobílý, a upevněn nápis: „Nechť žije císař František II.!" Tam postavili se dobrovolníci a kolem nich poddaní z pěti vesnic utvořili kruh. Školní děti zapěly válečný pochod v řeči české i německé; potom panský důchodní Frant. Bayer měl k dobrovolníkům tklivou řeč, ve které je pochválil ve jménu hraběte, napomenul je, aby byli věrnými a statečnými vojáky, jako byli dosud poslušnými poddanými, rozdělil jim dary věnované od vrchnosti a přislíbil jim i značný přídavek peněžitý po celou dobu služby vojenské. Slavnost zakončena pohostěním všech přítomných a taneční zábavou, které se účastnili také všichni tři mladí synové hraběte Václava.**)

*) Srv. Brün. Zeit. toho dne. Patent má datum 11. srpna.

**) Brün. Zeit., 1796, str. 631. — Netrvalo však ani šest neděl a již poddaní oplakávali smrt tohoto vlasteneckého šlechtice (zemř. 27. října 1796). Brün. Zeit. tamtéž, str. 698. Srv. Notizenblatt, 1870, str. 1.

Vrchnosti, úřednictvo, města královská i ostatní vrstvy obyvatelstva moravského následovaly horlivě těchto příkladů. Magistrát královského města Brna sebral na svůj náklad 50 dobrovolníků do služby válečné, Mikulov 32, Znojmo 41, Nový Jičín 13 m. Jihlavští uvolili se k měsíčnímu příspěvku 240 zl. k témuž cíli, povolali značný počet svých synů měšťanských do zbraně a zavázali se dávati přídavek dobrovolníkům z osad okolních, tak že v Jihlavě odvedeno bylo celkem 116 m. Přídavky ty stály obec do konce r. 1800 přes 6000 zl. Císař František pochválil Jihlavské občany veřejně za jejich obětavost (gub. dekretem ze dne 12. listopadu 1796).*) Podobně Třebíč, Dačice, Telč, Žďár a Vel. Meziříčí poskytly značné příspěvky peněžité. Magistrát olomucký postavil 10 jezdců v plné zbroji nákladem 2000 zl. a zavázal se odváděti na jejich vydržování roční příspěvek 445 zl., pokud by válka trvala. Stejnou horlivostí prosluli četní majitelé panství a jejich úředníci, zejména hrabě Podstatský v Telči, Belcredi v Jimramově, Mitrovský na Rožince a Pernštýně, kníže Lichtenštein na svých statcích, probošt sv.-hippolytský u Znojma, hrabě Blümegen s rodinou v Letovicích, pan z Badenfelda na panství fulneckém a přemnozí jiní. Hraběnka Kobenzlova na panství napajedelském najala myslivce do služby vojenské, dala je cvičiti ve střelbě do terče a zvláště dovedným udílela ceny. Nepřehledné jsou řady příspěvků na penězích, zbrani, suknu, plátně, obuvi a jiných potřebách, které se scházely r. 1796 a 1797 ze všech končin Moravy a jež uveřejňoval tehdejší úřední list brněnský ve zvláštních přílohách, přikládaných téměř ke každému číslu.

Ženy závodily s muži v projevech nadšení vlasteneckého. Současný svědek praví o nich: „Duch spartských žen ožil v dcerách Moravy. Viděli a slyšeli jsme s povznášejícím citem, jak matky své syny, sestry své bratry, mladé dívky své milence přiváděly k odvodu, jak je napomínaly, aby ve velkém slavném boji statně chránili své přátele doma zůstavené, svůj majetek a své zákony. Kdo dovede vyličiti šlechetné skutky moravských žen v celé jejich důstojnosti! Sláva ženám moravským, jichž hrdinskou památku potomstvo obnoví nejskvělejším způsobem!“**)

Ve větších městech moravských pořádána divadelní představení a hudební i pěvecké akademie, jichž výtěžek věnován

*) D'Elvert, Gesch. der Stadt Iglau, 423.

**) Brün. Zeit., 1797, str. 3.

témuž dobročinnému účelu. V Brně památným bylo slavnostní představení, které dával ředitel „královského městského národního divadla“ Rothe dne 12. února 1797 k narozeninám císařovým. Za předehry odhalen byl transparentní obraz císaře Františka, načež veškeré obecenstvo zapělo národní píseň, složenou od básníka Hašky, s hudbou od slavného Josefa Haydena na způsob britské národní písně „God save the king“.*) Několik dní potom (15. února) pořádána byla v týchž místnostech velká hudební akademie od 120členného orkestru, složeného větším dílem z ochotníků. Také tato slavnost zahájena byla hymnou. Čistý výtěžek 646 zl. odevzdán byl fondu válečnému.

Čím více vítězný nepřítel vnikal do vnitra zemí alpských, tím více také na Moravě pociťována byla jeho blízkost, třebas země tehda ještě přísných strastí válečných nedoznala. Císařskými vyhláškami ze dne 8. dubna 1797 občanstvo znovu se vyzývalo, aby četněji než dosud hlásilo se do služeb vojenských. Nemajetným vdovám měšťanským po mužích, padlých v této válce, zaručena byla přiměřená pense doživotní. Obsazení některých zemí císařských od nepřítele mělo mimo jiné též za následek, že mnoho peněz papírových (bankocedulí) docházelo ke státním pokladnám, aby byly vyměněny za hotovou minci. Patentem císařským (5. dubna) bylo prohlášeno, že tato výměna bude se všude díti bez překážky, že však se očekává a vyžaduje všeobecné blaho státní, že také v soukromém životě, zejména v obchodě, budou bankocedule pokládány za plnocenné a že se nemá jich přijímání odpírati. Tu již objevují se počátky neblahého stavu financí státních.

Jinou vyhláškou císařskou (8. dubna) nařízeno, že všichni cizinci bez rozdílu mají během tří dnů z Vídně se vystěhovati, a to buď do Čech, na Moravu neb do Haliče, kde se jim dovolilo pobývati ve venkovských městech. Majitelé domů pod přísnou zodpovědností měli takové cizince ohlašovati na policii. Císař chystal se opustiti Vídeň, která byla na rychlo opevňována, náspy městské obsazovány děly, zakládána skladiště zbraní i zásobárny potravin, oděvův i jiných potřeb, obyvatelstvo vyzváno, aby přispívalo netoliko penězi, nýbrž i plátnem, košilemi, houněmi, cupaninou a jinými potřebami k ošetřování raněných a nemocných.

*) Bylo to dle všeho poprvé, co na Moravě veřejně zpívána byla národní hymna rakouská. Zprávu o tom nalezl jsem v Brün. Zeit. 1797, str. 97.

Vládní vyhláškou ze dne 18. dubna ujištěni byli majitelé domů vídeňských, že všeliká škoda, způsobená těmito opatřeními, bude jim po válce nahrazena. U Vídně zřízen byl opevněný tábor, v němž za krátko shromážděno bylo 24.000 m. na obranu města. Dvorským dekretem ze dne 13. dubna část nejvyššího soudního dvoru byla přeložena do Prahy, aby tam úřadovala pro Čechy, Moravu, Slezsko, Halič i ostatní země, nepřítelem dosud neobsazené, pokud jejich spojení s Vídní bylo přerušeno. Část rodiny císařské odstěhovala se do Prahy, korunní princ s ostatními dítkami císařovými dopraveni do Budína. Dne 19. dubna dorazil do Brna arcikníže Ferdinand, generální guverner lombardský, a ubytoval se v domě knížete Dietrichštejna na Zelném trhu.

Zpráva o uzavření preliminář lubenského způsobila radost a uklidnění myslí. Dne 7. června odcestovali z Brna do Vídně arcikníže Ferdinand s chotí a vévoda Albert Sasko-Těšínský s manželkou svou, arcivévodkyní Kristinou, navštívivše toho dne ještě slavnostní představení v divadle městském. Jiní členové rodiny císařské o několik dní později z Prahy přibyli do Jihlavy (16. června), prohlédli si v průvodě krajského hejtmana hraběte Mitrovského a starosty městského Jakuba Goska ze Sachsenthalu památnosti města a druhého dne nastoupili další cestu do Vídně. Mezi nimi byla také arcivévodkyně Amalie s francouzskou princeznou Marií Terezií, dcerou Ludvíka XVI. Na podzim sice obyvatelstvo moravské pobouřeno bylo zprávami o neshodách, které se strhly za vyjednávání mezi Bonapartem a rakouským plnomocníkem hr. Kobenzlem, a o přípravách válečných, které prý se z obou stran zase konají. Ale zprávy ty již po několika dnech zaplašeny byly radostnou zvěstí o uzavření konečného míru campoformijského. V mnohých městech moravských občané připravili vojsku vracejícímu se z války skvělé uvítání a pohostění.*)

Měšťanům brněnským dostalo se zvláštního vyznamenání a odměny za vlasteneckou horlivost, kterou v poslední době osvědčili. Císařským dekretem ze dne 22. února r. 1798 bylo jim povoleno, aby si utvořili ozbrojený měšťanský sbor pěšců. Okázalá slavnost svěcení praporu konána byla 4. června za účastenství mnoha tisíců lidu na Starém Brně před Králové klášterem. Výtečný řečník Václav Stuffler, rodák brněnský, tehda vikář olomucký,

*) Zprávy o takových slavnostech v Brün. Zeit. r. 1798 z Ivančic (str. 65), M. Budějovic (str. 75), Kyjova (str. 277).

potomní biskup brněnský, poukázal k významné okolnosti, že v osobě tehdejšího gubernatora zemského, hraběte Aloisa Ugarta, slavnosti jest přítomen pravnuk chrabrého obhájce města Brna, Radvita de Souches. Prapor vysvěcen byl od biskupa Jana Baptista Lachenbauera. Vedle tohoto sboru pěšího, jenž tehda čítal 119 m., potrval ze starších dob v Brně měšťanský sbor střelecký.*) Dne 7. června nově utvořený pěší sbor účastnil se po prvé průvodu Božího Těla a dne 15. srpna o slavnosti konané na památku osvobození Brna od obležení švédského sbor ten zastával v chrámě sv. Jakuba čestnou stráž u pomníku Radvitova.

III. Moravské čili helvetské spiknutí r. 1796 a 1797.**)

Vylíčili jsme vlastenecké hnutí, jež vzbuzeno bylo na Moravě ve velké části obyvatelstva, když zvědělo o velikém nebezpečenství, které hrozilo celé říši zvláště v posledních letech první války koaliční. Tu však nelze zamlčeti, že vlastenecké hnutí nedotklo se obyvatelstva veškerého. Jím zachvácena byla šlechta, duchovenstvo a největší díl měšťanstva, ale vlastního lidu poddaného čili selského hnutí to valně se nedotklo. Nebylo také divu. Stavové sice na sněmích povolovali co nejochotněji summy peněžité i vojsko od vlády požadované, ale břemena ta hleděli z největšího dílu uvalovati na bedra svých poddaných, kteří ode dávna neradi je snášeli. Bylo třeba jen vnějšího podnětu, aby selský lid vzchopil se k odporu proti svým utiskovatelům. Tento podnět dán byl velikou revolucí francouzskou a potomní válkou koaliční. Dosavadní téměř nesnesitelná břemena byla stupňována tím, že ukládány byly mnohem vyšší než dosud daně, dodávky obilí a sena pro vojsko a že následkem zvýšené potřeby brancův odvod jejich, svěřený úřadům vrchnostenským, konal se způsobem nanejvýš nelidským. Určitý počet mužstva, ustanovený na obvod každého panství, byl potají od úřadů vyhlédnut a nešťastníci byli potom obyčejně noční dobou za přispění panských

*) D'Elvert, Schriften, XIII., 348; Trautenberger, Chr. d St. Brünn, IV., 21o. — Moravia, 1843, č. 67. — Brün. Zeit. 1798, str. 367, 375 násl.

**) K. V. Adámek, Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII. věku (v Rozpravách České akademie); téhož pojednání „Ze selských bouří" v Časop. Mat. Mor. 1902, str. 237 násl. a 452 násl., kdež příslušná literatura jest podrobněji uvedena. — Dobiášův Časopis Historický I. — J. V. Práškovy Dějiny Čech a Moravy v nové době, Kniha X., str. 79—114.

myslivcův a hajných schytáni a k plukům dopravováni. Vrchnostenské úřady samy pokládaly takový odvod za zvláštní trest, jenž stihl pravidelně takového chasníka, který nejevil dostatečné poslušnosti nebo jinak se proti své vrchnosti provinil. Poněvadž pak takto odvedený musil nejméně čtrnácte roků vytrvati ve službě válečné, pochopíme snadno, jaký nepřemožitelný odpor proti ní se zakořenil v lidu poddaném, který beztoho dosti strádal robotami, dávkami urbariálními, desátky duchovenstvu a jinými těžkými závazky.

K těmto útiskům družila se také nespokojenost náboženská. Při pomezních horách českomoravských, na Moravě zvláště v obvodu novoměstském a žďárském reformovaným evangelikům nevyhovoval plnou měrou toleranční patent císaře Josefa II., obmezovaný kromě toho ve své platnosti praksí úřední. Ale právě v těchto krajích lid ode dávna vynikal značnou uvědoměloslí a sečtělostí. Osvícenské názory doby josefinské zde rychle se šířily, ježto evangeličtí pastorové kupovali české knihy a odebírali noviny, jež potom lidu předčítali a půjčovali. Zvláště Noviny Krameriovy a jeho Kalendář toleranční požívaly v lidu veliké obliby. Jimi pronikaly v lid názory veliké revoluce francouzské a touha po rozličných svobodách, třeba Kramerius, vázán tehdejší přísnou censurou, na oko všechny takové projevy revoluční zatracoval. Poddaný lid se domníval, že přišla doba, kdy bude vysvobozen od svých největších utiskovatelův, totiž od vrchnosti a od kněžstva. V tomto mínění pak byl, jak se pravdě podobá, utvrzován francouzskými emisary, kteří hleděli popuzováním obyvatelstva v Čechách a na Moravě císaři způsobiti nesnáze vnitřní a tím jej pohnouti k míru pro Francii příznivému. Všechny tyto okolnosti způsobily r. 1796 a 1797 v horách českomoravských hnutí, jež nazváno jest „moravským nebo helvetským spiknutím“.

Jeden z hlavních původců tohoto spiknutí Matěj Michal již roku 1795, když se chystalo k nové vojně s Francouzi, šířil zprávu po dědinách moravských kolem Žďáru a Nového Města, že to nebude vojna císařská, nýbrž že vojnu sosnovali a chtějí páni a kněží. Katolík Josef Mička pak, vyslýchaný před žďárskou komisí, dosvědčil, že r. 1796 jakýsi cizinec obcházel po dědinách a vyprávěl, že ta vojna nebude císařská, nýbrž panská a kněžská. Jiný hlavní náčelník spiknutí, Bernard Süss, vyslýchaný později u hrdelního soudu jihlavského, udal, že přijel k nim na hody

v podzimí r. 1796 „bohatý pán“ a ptal se ho, co by bylo nového. Když Süss odpověděl, že v Jihlavě najímají na vojnu s hudbou, řekl prý mu onen pán, „že se nemají dáti klamati, protože císař nechce, aby oni byli vojáky. Vrchnost a duchovenstvo prý chtějí vojně, že lidu škodí, ježto způsobuje vojna porobu, jež jim prospívá. Vrchnosti a katolickému duchovenstvu prý jest důležito, aby bylo zbraní Francouzům odporováno, kteří chtějí obecnému lidu pomoci, a že tomuto odporu obětuji mnoho lidu selského“.

Takové řeči šířeny byly mezi ostatním lidem, který jimi ještě více byl utvrzován ve svém odporu proti vrchnostem, a pokud se týče lidu reformovaného, také proti kněžstvu katolickému, jež bylo pokládáno za původce persekuce náboženské. Z rozjitření takto povstalého působením několika náčelníků vyvinulo se potom hotové spiknutí.

Hlavním střediskem připravovaného vzbouření bylo Nové Město, v jehož okolních vesnicích moravských i českých byli přední náčelníci. První schůzka konala se o letnicích roku 1795 v evangelické modlitebně a téhož dne ještě k poledni u magistrátního rady Procházky v Novém Městě. Schůzka potrvala potom několik dnů, ježto každá vesnice byla obesílána na jinou hodinu. Z moravských spiklenců hlavní úlohu hráli radní Procházka, evangeličtí pastoři z toho kraje se superintendentem jimramovským Michalem Blažkem v čele, ze sedláků pak Tomáš Blažek a Matěj Michal z Fryšavy, kteří prostředkovali dohovor mezi tlupou moravskou a českou, kde vůdci byli Jan Makovský a Ferdinand Vítek z Pusté Rybné. Všichni účastníci schůzek byli vybídnuti, aby se vojensky cvičili u Makovského, jenž býval po půldruhého roku vojákem v Prusku, a u Vítka, a aby stáli pospolu, zbraň si opatřili aneb se ozbrojili aspoň silným klackem. Byli také poučováni, jak se mají scházeti do lesův, a to z jednotlivých vsí po oddílech. Byl též předčítán plán, dle něhož účastnici se měli chovati a superintendent jimramovský vybídl prý přítomné vyslané, aby doma vše zase sdělili sousedům. Francouzové prý se přiblíží a s lidem se spojí a pak bude mír a nastane vojna s Pruskem. Lid měl býti poučen o svobodě a povzbuzen k povstání. Ty a takové řeči byly dílem čteny z papíru, dílem říkány z hlavy. V proroctví, jež se četlo z tištěné knihy, připomínalo se, že válka francouzská pomine a pruská začne, lid povstane, všecky zámky

přepadne, jich se zmocní a sám se osvobodí. Přítomný syndikus novoměstský Melichar sepsal na konec protokol a zapsal účastníky schůze.

Když byl celý plán vyložen, byla konána zpověď a superintendent udílel večeři Páně. Potom evangelíci přísahali v tamním evangelickém kostele u přítomnosti místního evangelického duchovního. Katolíci zůstali u Procházky a přísahali tam do rukou superintendentových, který jsa v kostelním obleku, předčítal přísežný vzorec.*) Na stole stál kříž a dvě svíčky; všichni odříkávali přísahu, zdvihnuvše tři prsty. Po přísaze páni se líbali a říkali, že jest to polibek bratrský. Účastníkům rozdávány byly odznaky, na nichž byla pečet s otiskem lžíce zednické.

Po oné schůzce novoměstské konaly se každého týdne porady po vesnicích a také sbírky peněžní mezi lidem se dály k nákupu zbraní a na získávání chasy. Večer bývaly schůzky v polích. Šlo se i do lesa Zuberského a k Čechům do lesa Březí zvaného, kdež byla česká „banda" a cvičila Moravany. Obyčejně chasníci moravští přicházeli do lesů českých a cvičili se tam zejména ve střelbě do terče. Za rozličných schůzí na oněch tajných cvičištích opakovány byly také přísahy účastníků; tak na př. na konci masopustu r. 1797 na cvičišti v lesích fryšavských přísahalo do rukou vůdce Makovského 100 osob za přítomnosti osmi pánů, kteří před tím předsedali schůzi svatodušní, a mnoho sedlákův.

Na cvičiště v lesích fryšavských přicházeli také z Nového Města justiciár a purkrabí. Přijížděli v kočáře až do Fryšavy a odtud šli pěšky do lesa mezi sedláky a chasu. Pobyli tam nějaký čas, povzbuzovali lid k výcviku a k dalším přípravám, aby se všichni do žní r. 1797 ozbrojili, že po těchto žních nastane všeobecné povstání na okolních panstvích. Jednou přišel se na cvičence podívat také radní Procházka z Nového Města s evangelickým tamním duchovním.

Spiknutí, jež dlouho zůstalo zatajeno krajským úřadům, zasáhlo ponenáhlu území jedenáctera panství na pomezí českomoravském. Byla to panství někdejšího kláštera ždárského (Račice, Olešná, Borová Dolní, Nová Ves, Zvole, Olšová, Radešín

*) Vzorce přísahy jsou otištěny v německém překladu, jak se zachovaly, u Adámka, Ze selských bouří, Čas. Mat. Mor., 1902, 244 a v Dobiášově Časopisu historickém, I., 180.

a Hodišťkov), panství rožinecké (Závist, Plačno, Dlouhá Lhota a Míchov), kunštátské (mnohé osady, jež blíže nejsou označeny), jimramovské (Spělkov, Krásná, Daňkovice, Kudín a městečko Jimramov z části), panství novoměstské (Zubří, Německé, Lišná, Odranec, Novosady, Heralec, Studenec, Kuklík, Rokytná, Fryšava, Pohledec, Koďany, Tři Studně, Vrtěříž, Věžná a Nové Město samo) a pernštýnské; v Čechách panství rychmburské, lanškrounské, litomyšlské, poličské a vysokomýtské. Všechen obvod měl se rozděliti na čtvero dílův. Náčelníci Makovský a Černý měli na starosti panství rožinecké, pernštýnské, jimramovské a kunštátské, superintendent Blažek a radní Procházka panství poličské, novoměstské a žďárské, justiciár Ignác Benátský z Nového Města a evangelický duchovní Aron Štětina panství rychmburské a litomyšlské, novoměstský purkrabí Jan Payer a evangelický duchovní z Německého panství lanškrounské a vysokomýtské. Novoměstský syndikus Melichar a tkadlec Satorka v Novém Městě pečovali o správu pokladny a účtování. Syndikus měl prý již tehdy značnější množství peněz na tyto účely pohotově. Odměna denní pro prostého byla 6 kr., pro desátníka 12 kr., poddůstojník měl míti 30 kr. a důstojník 34 kr. denně. Žold měl býti vyplácen ode dne přísahy z r. 1796; na výlohy konány byly sbírky též při obecních hromadách. Pokladna byla v Novém Městě v domě Procházkově v malém sklepení.

Všeobecné vzbouření mělo se zahájiti počátkem žní a položeno na den 13. a 14. července. Týden před svatodušními svátky účastníci obdrželi místo papírových odznaků měděné mince, na nichž bylo vyryto jméno Fryšava s dvěma ratolestmi. Superintendent Blažek a radní Procházka měli se vypraviti na Nové Město a vyvrátiti tam zámek i kostel, purkrabí Payer a evangelický duchovní z Německého měli vésti povstalce na Litomyšl a Lanškroun, kdežto syndikus Melichar a pastor Štětina měli se zmocniti Žďáru. Chystanému hnutí byla dána mocná vzpruha tím, že mnoho selských chasníků prchalo do lesů před nastávajícími odvody vojenskými, kdež byli od účastníků spiknutí všemožně podporováni. Poněvadž většina uprchlíků byla vyznání evangelického, superintendent Blažek dobře tuše, jaké nebezpečí z toho nastává jeho víře, svolal veškeren lid i s rychtářem do Daňkovic a domlouval shromážděným, aby nekladli překážek

vojenskému odvodu. Hleděl v nich vznítiti lásku k vlasti, předkládal jim, že obdrželi svobodu u víře z milosti panovníkovy, že by dobře církvi i sobě posloužili, kdyby se chvalitebně a statečně ve válce chovali a kdyby od hranic vlasti neštěstí odvrátili, jinak že církev i sebe uvrhnou do záhuby. Ale některé chudé ženy vášnivě proti němu se postavily tvrdíce hlomozně, že odchovaly syny své sobě na podporu a že teď, když oni je živiti mají, berou se jim na vojnu, kdež vydáni budou tisícerým neznámým neřestem, a vrátí-li se jednou z vojny, že budou z nich mrzáci a žebráci, nad nimiž žádný se nesmiluje. Také vytýkaly superintendentovi, že to jest vojna pánův a ne poddaných, jak bylo tehda všeobecné v lidu mínění. Synové jejich že by šli na vojnu za pány, kdyby se od nich mohli nadíti nejmenší milosti, místo toho že však vždy více jsou omezováni a robotou, pokutami a jinými břemeny obtěžováni, pročež prý vojna ta není požehnána.

Uprchlá chasa skrývajíc se v lesích, pobíhala v tlupách o 30 až 50 hlavách. Krajské úřady chrudimský a jihlavský přikročily k soustavné prohlídce lesův a k chytání uprchlíkův. V Novém Městě byla zřízena vyšetřující komise, v jejíž čele byli úředníci krajského úřadu jihlavského, komisař Václav Grohmann a kancelista Václav Wingelmeyer. Komise tato s plukovníkem Františkem Aulbertem vydala především provolání, v němž poukazovalo se na ochotu, projevenou k dobrovolné službě vojenské r. 1796 ve všech zemích a zejména na Moravě, kde přes 3000 dobrovolníků se přihlásilo, kdežto nyní lid moravský ukazuje jednáním, že nechce míru obecně želanému, přirovnávaje se k divoké zvěři a hledaje jako ona loupežnictví. Oněm, kteří by se dobrovolně se zbraní navrátili, ujišťovalo se, že budou v dobrotě a v lásce přijati a že žádný trest jich neočekává, pouze že budou vojenskému stavu odevzdáni, aby jim byla dána příležitost k polepšení. Jinak se uprchlíkům hrozilo, že budou od četného vojska, které v tomto kraji bude shromážděno, ve všech koutech hledáni, beze vší útrpnosti schytáni, všechna majetnost a statky jim budou zabaveny a s nimi vůbec bude jako s loupežníky naloženo. Provolání, jež dáno bylo 26. května, dávalo provinilcům lhůtu tří dnů, do které měli se dostaviti do Krásné, kdež budou od komise očekáváni. Zvláštní posel přinesl takové provolání také do Jimramova superintendentu Blažkovi s rozkazem vyšetřující komise, aby bez

odkladu vydal se s ním do těch vesnic, z nichž mladý lid do lesův uprchl, a aby oznámil rodičům uprchlíků, že se nikomu z nich nic zlého nestane, kteří z nich do tří dnů přijdou ke komisi na katolickou faru do Krásné.

Tyto kroky úřadů neměly sice valného účinku, ale když přece někteří uprchlíci se domů navrátili, komise při vyslýchání jich přišla konečně na stopu onoho spiknutí, které dosud zůstalo před úřady tak pečlivě utajeno. I byly konány rozsáhlé prohlídky lesů, napřed skrze vrchnostenské úředníky, myslivce a hajné, potom skrze vojsko, jež v počtu několika set mužů v tyto kraje bylo odesláno. Na české straně prohlídku řídil krajský hejtman chrudimský, zatím co na straně moravské krajské úřady brněnský a jihlavský zahájili honbu po lesích v okolí Jimramova a Nového Města. Ale jen někteří uprchlíci byli pochytáni a s vojenskou hlídkou i zbraní, s níž byli přistiženi, dodáni úřadům. Někteří náčelníci vzpoury, jako Černý a Kašpar Janko, jinak Melichar, dobrovolně se vzdali úřadům a spolu s dopadeným Vítkem i jinými povstalci odvezeni k hrdelnímu soudu do Chrudimě, kdežto nejnebezpečnější z nich Makovský skryl se v rodném stavení svém v Rybné a když byl vypátrán a vojsko stavení obstoupilo, aby se ho zmocnilo, sám se usmrtil. Největší počet na Moravě přistižených vyslýchán byl před komisí ve Žďáře, kterou řídil krajský komisař jihlavský František Grohmann, a přísedícími byli husarský plukovník František Aulbert, krajský aktuár Václav Wingelmayer a žďárský vrchní Jan Václav Ullrich. Většina vinníkův odsouzena k několikaletému vězení na Špilberku a jinde.

Vyšetřování, vedené proti povstalcům, kteří byli většinou vyznání helvetského, zavdalo farářům katolickým, u nichž důstojníci rozloženého zde vojska byli větším dílem ubytováni, podnět, aby dali hnutí tomu ráz náboženský. Alespoň četní evangelíci si stěžovali, že je katoličtí kněží křivě obviňují. S počátku července jimramovský superintendent Blažek konal bohoslužbu ve filiálním sboru krásenském, a tu při katechisaci stěžovali si mu církevníci, že není při odvodu žádné spravedlnosti, ježto nehledí se ani na počet duší, ani na berní poplatnost, ani na vyznání náboženské, naopak že se pomýšlí na úplné potlačení evangelických vyznání, na odvolání tolerančního patentu a na vypuzení všech evangelíků ze země. Domluvy superintendentovy nebyly s to, aby utišily lid rozechvěný, spíše vrhaly stín na superintendenta samého,

neboť stížnosti, které jemu byly přednášeny, byly za dílo jeho vydávány a on pokládán za duševního původce veškeré vzpoury.

Během června byli téměř všichni uprchlíci, službou vojenskou povinní, pokud se sami nevzdali, několika vojenskými výpravami po lesích schytáni a úřadům českým neb moravským k potrestání odevzdáni. Tím také rozhodnut byl osud chystaného „spiknutí moravského čili helvetského". Zostřeným vyšetřováním a výslechem zajatých úřadové zvěděli, že povstání mělo býti zahájeno dne 13. a 14. července způsobem nahoře naznačeným. Proto dva dny před ustanovenou lhůtou přikročeno bylo k rozsáhlému zatýkání. Dne 11. července o 11. hodině v noci přišlo do Nového Města několik vojákův, poslaných od krajského úřadu, a zatkli radního František Procházku, potom z panských oficírů justiciára Ignáce Benátského, purkrabího Jana Payera, syndika Jana Melichara a evangelického duchovního Arona Štětinu. Kromě toho byli zatčeni, a to v jednu noc, aby jeden o druhém nic nevěděl, evangelický pastor z Německého, bývalý vrchní kláštera žďárského Veselý a konečně superintendent Blažek z Jimramova, o němž se úřady domnívaly, že v jeho rukou všechny nitky tohoto spiknutí byly soustředěny a jehož osobností hleděly se především zabezpečiti. Proto zatčení Blažkovo stalo se velmi opatrně. Toho dne totiž (11. července) jihlavský krajský hejtman Antonín Bedřich hr. Mitrovský*) poslal k němu krajského kancelistu se zdvořilým pozváním, aby jej navštívil v Rožince u jeho strýce Jana Nep. hr. Mitrovského, kdež prý by rád s ním promluvil o přísném jednání komise proti uprchlíkům, kteří dobrovolně se dostavili, prve než se odebéře z Jihlavy na své nové působiště do Znojma. Blažek uposlechnuv odebral se na zámek, odkudž po obědě s krajským hejtmanem Mitrovským odjeli do Bobrové, kde je na děkanství již očekával guberniální rada baron Hentschl, jemuž svěřena byla zatímní správa kraje jihlavského, policejní ředitel brněnský a guberniální rada Okáč. Tento dosud nic zlého netušícímu Blažkovi oznámil, že se s ním musí vydati na cestu do Jihlavy. Blažkovi nebylo již ani dovoleno domů se vrátiti a za průvodu vojenského byl odvezen do Jihlavy, kdež byl uvězněn a podroben několikadennímu výslechu. Totéž se stalo s ostatními, s nimiž krajský hejtman sám zahájil předběžné vyšetřování, hledě především zvěděti, kým byli

*) Potomní guvernér mor.-slezský (v letech 1815—1827).

uprchlí rekruti navedeni. Komise, jež potom vedla výslech a jež se skládala z policejního ředitele Okáče jako předsedy, pak z přísedících guberniálního rady Hentschla, krajského hejtmana jihlavského i chrudimského, hleděla především vyzvěděti od superintendenta, byl-li skutečně účasten porad spiklenců v Novém Městě, navštěvoval-li chasníky uprchlé v lesích a podněcoval-li je k odporu, což vše se mu za vinu kladlo. Blažek hleděl všemožně z těchto nařknutí se očistiti, zejména dovozoval, že v oněch tajných schůzkách, s nimiž jeho jméno bylo uvedeno ve spojení, někdo prý se za něho vydával a ačkoliv se mu nepodařilo nevinu svou prokázati,*) byl po několika dnech (20. července) s oběma druhými evangelickými duchovními na svobodu propuštěn. Po skončeném vyšetřování a odevzdání všech akt do Vídně dána byla superintendentovi nejvyšší resolucí důtka, ježto se v jeho listinách našly jakési pobuřující verše latinské. Z ostatních účastníků spiknutí jediný Jan Veselý, někdejší vrchní klášterního panství žďárského, jenž býval také členem brněnské lože zednářské, odsouzen byl k tříměsíčnímu vězení, zlomen pak na těle i na duchu, za málo let potom (1802) zemřel.

Tak potlačeno bylo moravské spiknutí z roku 1797, jehož význam byl od úřadův i vzdálených vrstevníků nad míru zveličován. Dvorská kancelář českomoravská na základě zpráv, podaných jí o této věci od gubernia českého i moravsko-slezského, vytkla vyšetřující komisi jihlavské, že některé nápadné výpovědi vyslýchaných poddaných nemůže pokládati za správné, poněvadž byly vynucovány častými ranami, císař pak sám připojil, že mají býti hospodářští úředníci oněch krajin voláni k zodpovídání, poněvadž prý není možno, aby se mohly pořádati sbírky peněžní, časté schůzky a vojenská cvičení sedlákův i chasy, aniž by úředníci o tom věděli. Guvernérovi moravsko-slezskému hr. Ugartovi bylo ponecháno na vůli, pokud má se s takovými úředníky provésti vyšetřování, ale zdá se, že potom celá věc utuchla. V lidu moravském však zůstavily tyto události trpkou vzpomínku, ježto se

*) Tak aspoň soudím z průběhu celého výslechu, jak jest vylíčen v Dobiášově Časopise historickém, I., 161—188; a k témuž mínění kloní se též K. V. Adámek ve spisech svrchu uvedených. Naproti tomu J. V. Prášek (Dějiny Čech a Moravy nové doby, kniha X., str. 105 násl.) pokládá Blažka za nevinného, též Trautenberger (Chronik der Stadt Brünn, IV., 213), který ve svém tendenčním díle utrpení Blažkovo nepřiměřeně zveličuje.

mu nedostalo úlev ani v konání branné povinnosti, ani v robotách, ani v jiných závazcích poddanských, nespokojenost jeho byla vždy větší, až konečně r. 1821 vyšlehla ve zjevnou vzpouru, jež zasáhla většinu krajů moravských.

IV. Druhá válka koaliční. Zřízení zemské obrany na Moravě.

Mír campoformijský byl východiskem nových bouří válečných. Veliký úspěch jeho živil ve Francii touhu po nových výbojích, jimiž zároveň měly býti šířeny nové zásady demokratické a revoluční. V církevním státě bouřila se strana republikánská, jež docházela hojné podpory u vyslanectva francouzského. V Římě došlo (27. prosince 1797) k pouličnímu boji mezi stranami, za kterého byl zastřelen francouzský generál Duphot. Na zprávu o tom direktorium hned vypravilo do Říma vojsko, pod jehož ochranou shromáždění demokratických občanů provolalo republiku; papež Pius VI. byl v zajetí odvezen do Sieny, kardinálové z Říma vypovězeni. Také ve Švýcarsku našlo si francouzské direktorium vhodnou záminku k zakročení; když tamější oligarchická vláda vypověděla některé demokraty ze země, tito povolali francouzské vojsko na pomoc, a v Bernu prohlášena helvetská republika s novým zřízením demokratickým. Janov proměněn v republiku ligurskou, Toskana s Modenou přivtěleny k republice předalpské. Zmatky v říši německé podporovaly tyto výbojné choutky. Na kongrese v Rastattě deputace stavů říšských konečně (11. března 1798) svolila k postoupení celého levého Porýní republice francouzské pod výminkou, že poškozeným stavům bude dána náhrada sekularisováním panství církevních; ale právě splnění této podmínky bylo spojeno s velikými obtížemi, což upevňovalo francouzské direktorium v záměrech, dobývati i zde nových úspěchů, třeba se dálo neprávem. Vyslanci i jiní jednatelé francouzští hleděli šířiti zásady demokratické i tam, kde si jich obyvatelstvo nepřálo. Nově jmenovaný vyslanec francouzský při dvoře vídeňském, Jan Bernadotte, s celou svou družinou chodil po Vídni okázale oděn kokardou a trojbarevnou stuhou. Když potom Vídeňští (13. dubna 1798) konali výroční slavnost svolání veřejné hotovosti za války předešlé, žádal, aby od slavnosti se upustilo, a když mu nebylo vyhověno, vyvěsil o 7. hodině večerní do ulice, kde bydlel, trojbarevný prapor čtyři lokte dlouhý s německým nápisem: „volnost, rovnost“.

Četně shromážděný lid prohlásil skutek ten za potupu učiněnou císaři i národům rakouským, a žádal, aby prapor byl sdělán. Bernadotte netoliko že odepřel tak učiniti, nýbrž posměchem a nadávkami rozjitřil lid tou měrou, že jal se házeti kamením do oken vyslancových. Prapor byl násilím stržen na ulici, roztrhán a částečně spálen. Jen důraznym zakročením úřadů, vojska ano i samého císaře zabráněno bylo dalším násilnostem. Ministr zahraničných věcí Thugut ve jménu císařově vyjádřil vyslanci politování nad stržením praporu, ale Bernadotte prohlásil čin ten za potupu Francie a nedbaje domluv, ihned Vídeň opustil.*)

Již tehda zdál se býti neodvratným výbuch nového nepřátelství mezi Francií a Rakouskem. Císař František snažil se všemožně, aby urovnal neshody. Dosavadní ministr zahraničných záležitostí, hr. Thugut, propuštěn byl ze svého úřadu, a císař svěřil prozatímné vedení jeho dosavadnímu vyslanci při dvoře ruském, hraběti Ludvíku Kobenzlovi. Také Napoleon Bonaparte, který právě tehda chystal se z Toulonu vyplouti s velikou mocí válečnou do Egypta, aby tam podlomil moc Anglie, nepřál si nového nepřátelství s Rakouskem a poslal svého plnomocníka François z Neufchateau do Selzu v Elsasku, aby tam s Kobenzlem vyjednával o smír. Vyjednávání však nevedlo k cíli, neboť francouzský vyslanec netoliko že nedbal žalob rakouské vlády na přechvaty direktoria, nýbrž domáhal se i zadostučinění za potupu způsobenou prý Bernadottovi. Císař nabýval vždy pevnějšího přesvědčení, že Francouzi hledají jen příležitost k porušení míru a proto již tehda připravoval se k nové válce.

Doba k tomu zdála se býti Rakousku dosti příznivou. Nejznamenitější vojevůdce francouzský, Napoleon Bonaparte, který v předešlé válce zničil trojí armádu rakouskou, dlel daleko od vlasti při březích nilských, a nebylo naděje na brzký jeho návrat, ježto anglický admirál Nelson námořskou bitvou u Abukira (1. srpna 1798) porazil a zničil loďstvo francouzské. Kromě toho Bonaparte zasažením do věcí egyptských vzbudil sobě nepřátelství dvou mocnářův evropských, sultána tureckého a cara ruského Pavla, který, byv k tomu připraven obratným vyslancem rakouským, hrabětem Kobenzlem, zavázal se přispěti k válce proti Francii

*) Podrobné vylíčení této události od očitého svědka jest v Brün. Zeit., 1798, str. 305—310.

třemi armádními sbory, z nichž jeden měl býti postaven za peníze anglické. Před tím již (19. května r. 1798) učinil císař branný spolek s králem neapolským Ferdinandem IV., jehož manželka Marie Karolina, sestra popravené královny Marie Antonie, hořela nenávistí proti republice francouzské. Odtud také dán byl první podnět k válce. Vojsko neapolské, vedené rakouským generálem Mackem, vtrhlo do území římského, aby papeži opět pomohlo k panství. Ale neschopný Mack s chatrnou svou armádou snadno poražen byl od Francouzů, kteří vtrhli i do Neapolska, zmocnili se hlavního města a donutili královskou rodinu k útěku na Sicilii. Království neapolské bylo prohlášeno za zrušené a zřízena republika parthenopejská (25. ledna 1799).

Zatím přípravy válečné byly v plném proudu. Na přání císaře Františka jmenoval car Pavel proslulého maršálka Suvarova vrchním velitelem vojska rusko-rakouského, jež mělo býti posláno na bojiště rakouské. Morava viděla tehdy po prvé na své půdě pluky ruské. První armádní sbor počtem 25.000 m., jehož velitelem byl hrabě Rosenberg, dorazilo sem ještě na sklonku r. 1798. To bylo také příčinou, že císař František s císařovnou Marií Terezií, s arcivévodou Josefem, palatinem uherským, a vévodou Albertem Sasko-Těšínským odebrali se z Vídně do Brna (27. prosince). Hlavní tábor a generální štáb byly umístěny v Brně, ostatní vojsko ubytovalo se v předměstích a v okolí, myslivci a kozáci leželi v Židlochovicích a v okolní krajině. Dne 28. prosince celý tento armádní sbor defiloval před císařem a císařovnou. Průvod počal u Veselé brány, šel přes Velké náměstí k Židovské bráně a trval po několik hodin, poněvadž sbor vezl s sebou všechna děla, polní náčiní i přenosný špitál. V čele byli kozáci, jichž velitelem byl plukovník Denysov, pak myslivci, granátníci, mušketýři a na konec zase myslivci. Dne 29. prosince část ruského sboru manevrovala na rovině královopolské k veliké spokojenosti císaře i jeho družiny. Také na obyvatelstvo brněnské pohled na secvičené vojsko ruské učinil mocný dojem. Zvláště prý se vyznamenali myslivci, kteří za kozáky na zemi ležíce, stříleli, nabíjeli a po břiše dále se posouvali, kdežto kalmuci ozbrojeni šípy, rozděleni byli mezi kozáky. Dne 30. prosince císař s celou družinou opustil zase Brno, obdarovav štědře mužstvo i důstojnictvo ruské. Generál Rosenberg poctěn byl zlatou tabatěrkou v brilantech s obrazem císařovým. V prvních dnech měsíce ledna (r. 1799)

také pluky ruské daly se z Brna na další pochod. Přátelský svazek mezi dvorem rakouským a ruským stvrzen byl potom sňatkem palatina Josefa s dcerou cařе ruského Alexandrou Pavlovnou.

O několik neděl později Moravané poznali také proslaveného maršálka ruského Suvarova. Současné zprávy vypravují mnoho o jeho ušlechtilém a milém chování k lidu. Když přijel do Prostějova, kde bylo třeba koně přepřáhnouti, velké množství obyvatelstva shromáždilo se před poštou; všichni hlasitě a vroucně přáli štěstí hrdinovi, „k němuž celá Evropa plna očekávání upírá své zraky". Suvarov byl dojat, děkoval a bavil se s přítomnými velmi vlídně, poštmistrovi potřásal srdečně ruku, děkuje mu za dobrou jízdu, a odjížděje přátelsky se všemi se rozloučil. Do Brna dorazil 24. března, zdržel se tu však jen několik hodin. Když zase vstupoval do vozu, množství shromážděného obyvatelstva ze všech stavů volalo: „Ať žije Suvarov!" Tento děkoval pohnutě „milému lidu" za jeho dobré mínění, pravil, že se přičiní, aby nesklamal důvěru svého panovníka i císaře Františka a skončil svou řeč slovy: „Modlete se, dobří lidé, dnes, v tento posvátný den Velkonoční, aby Bůh žehnal mně a zbrani našich nejdobrotivějších panovníkův!" Pak vstoupil do vozu a odejel do Vídně, kdež pro něj uchystán byl byt v domě ruského vyslance hraběte Razumovského.

Na bojišti německém válka strhla se dříve, než Rusové mohli tam doraziti. Francouzské vojsko, vedením Jourdana a Bernadotta, překročilo (1. března 1799) u Mannheima Rýn, zatím co generál Masséna ze Švýcar vtrhl údolím Eugadinským do Tyrol, aby si odtud proklestil cestu do Švábska a tam se spojil s Jourdanem. Ale záměr ten byl překažen věhlasem rakouského vůdce, arcivévody Karla, který Jourdana porazil v bitvě u Ostracha (21. března) a zatiskl jej zase za Rýn. Také Masséna zatlačen byl vojskem rakouským nazpět do Švýcar a nucen zaujati pevné postavení na návrší u Curycha, kdežto město samo obsazeno bylo arcivévodou Karlem.

Jen o několik dní později také na bojišti italském rakouský generál Kray zvítězil nad Francouzi u Magnana (5. dubna) a zatlačil je za řeku Oglio. Rozhodné štěsti spojenců zahájeno bylo však teprve příchodem maršálka Suvarova, který doraziv (14. dubna) do Verony, ujal se velení nad spojeným vojskem

ruskorakouským. Francouzský generál Moreau poražen byl nad Addou u Cassana a již 29. dubna spojenci slavili vjezd do Milána; cisalpinská republika byla shlazena s povrchu zemského, císařská vláda v Lombardii obnovena. Macdonald, který přitrhl z Neapolska Moreau-ovi na pomoc, třídenní bitvou nad Trebbií (16.—19 června) donucen byl k ústupu, ztrativ polovici vojska, Moreau pak musil se zbytky své armády hledati útočiště v Janově. Nová armáda francouzská, vedená Joubertem, ku které také Moreau se připojil, byla zničena od Rusův a Rakušanův u Novi (14. srpna). Poněvadž zatím povstáním lidu neapolského a pomocí anglickou také z Neapole i z Říma Francouzi byli vypuzeni, byla téměř celá Italie z jejich moci vybavena a tím, jak se zdálo, spojenci dosáhli hlavního účelu této války.

Na Moravě tato vítězství vzbudila radostný ohlas. V celé zemi na poděkování Bohu konány byly slavnostní služby boží; v Brně zahájeno bylo 26. května třídenní modlení slavným Tedeum v chrámě sv. Petra a střelbou z pušek i z děl na Špilberku. Podobná slavnost konána byla 11. srpna na zprávu o dobytí města Mantovy v Brně i v jiných městech moravských. Zatím obyvatelstvo moravské potěšeno bylo (v červnu) příchodem nového armádního sboru ruského, vedením generála Rimského-Korsakova, jenž měl vystřídati arcivévodu Karla na bojišti švýcarském. Do Brna dorazil tento sbor, čítající 30.000 mužů, 22. června. Brněnským nejlépe se tu líbili ruští husaři, odění v bílé kalhoty, žluté dolmany a modré kožichy.

Jiným následkem dosažených úspěchů zbraně císařské byla zvýšená obětavost, s kterou přispíváno na uhražení nákladu válečného. Přílohy úředního listu brněnského plní se opět nesčetnými příspěvky na penězích i jiných potřebách, docházejícími ze všech končin Moravy. Kromě toho stavové moravští po návrhu zemského gubernátora hraběte Aloisa Ugarte na sněmě, mimořádně svolaném dne 15. května, usnesli se od 1. května na zbývající půlrok zvýšiti dosavadní daň válečnou na dvojnásobnou summu o 526.655 zl., což ostatně učinili dříve nebo později stavové všech ostatních zemí dědičných.*) Císař František listem ke gubernátorovi ze dne 21. června projevil stavům uznání a povděk nad tímto vlasteneckým činem.

*) Čeští stavové povolili tehda 1,172.131 zl., slezští 100.059 zl. — Brünner Zeitung, 1799, str. 331, 354, 463, 512, 617.

Ale zatím štěstí spojenců schylovalo se ke konci. Především došlo k neshodám mezi vládou vídeňskou a Suvarovem, který po přání svého panovníka mínil dobyté země v Italii vrátiti především řádným držitelům, kdežto rakouský ministr Thugut, který na počátku války byl opět povolán k řízení věcí zahraničných, obsazením Piemontu, legací papežských a jiných území dal příliš zřejmě na jevo úmysl, že chce krajiny ty podržeti ve správě rakouské. Touto neshodou roztrpčen byl také car Pavel a rozkázal Suvarovu, aby z Italie vypravil se do Švýcar na pomoc Korsakovu, který tam byl od francouzského generála Massény nebezpečně sklíčen. Suvarov nastoupil památný přechod přes Sv. Gotthard, ale přese všechno úsilí nedovedl zabrániti, že Korsakov poražen byl přesilou nepřátelskou u Curycha (25. září). Poněvadž zatím arcivévoda Karel odvolán byl vládou vídeňskou ze Švýcar do Porýní, a zbylé vojsko rakouské utrpělo rovněž několik porážek od Francouzů, nucen byl Suvarov uhnouti se k hornímu Rýnu, po nadlidském namáhání dovedl zbytky vojska na smrt zemdlené do Feldkircha, a na rozkaz rozhněvaného cařе nastoupil v prosinci zpátečný pochod do Ruska. Na cestě zastavil se v Praze, kdež nejvyšší purkrabí český, hrabě Stampach, dával (29. prosince) na jeho počest skvělou hostinu; tam také poctěn byl od císaře Františka velkokřížem řádu Tereziánského a 26. ledna 1800 slavil zasnoubení svého syna s princeznou Kuronskou. Po pětinedělním pobytu v tomto městě nastoupil další cestu do Brna, kam dorazil 3. února večer, ale hned druhého dne o 6. hod. ráno jel dále. Také na této zpáteční cestě Moravou byl od lidu všude nadšeně pozdravován a splácel tyto pocty neobyčejně srdečným chováním.*) Brzo potom (18. května 1800) v Petrohradě oplakávali smrt největšího válečného hrdiny ruského.

---

*) Ve Vyškově kníže Suvarov byl uvítán od arcibiskupského vrchního, Ondřeje Zelinky, od starosty Saulicha a městského fysika Bayera. Překvapen poctou, objal tyto hodnostáře a pozval je k obědu, kde pronesena byla zdravice císařům Pavlovi a Františkovi. Dítky vrchního zapěly řízením městského učitele Jana Bobrovského kantátu, složenou ku chvále hrdinově, za průvodu hudby a podali knížeti jako dáreček rozličné druhy ovoce. Slzy radosti kanuly při tomto výjevu po tvářích šedivého hrdiny, který několikráte každé z dítek srdečně políbil. Pak si posadil drobné zpěváctvo v kruhu kolem sebe ke stolu, obsluhoval je sám jídlem a dával každému píti ze své sklenice. Skoro půl druhé hodiny se s nimi bavil, napomínal je ke ctnosti a pobožnosti a vypravoval jim o svých vlastních dětech. „Dnes, říkal častěji, mám nejpříjemnější

Odvolání ruského vojska z bojiště italského i německého, jež zaviněno bylo z velké části nešťastnou politikou Thugutovou, jest počátkem nepříznivého obratu pro naše mocnářství. Napoleon Bonaparte, navrátiv se z Egypta, státním převratem ze dne 9. a 10. listopadu 1799 odstranil vládu direktoria a ústavu z r. 1795 a uchopiv se sám nejvyšší moci výkonné ve Francii jako první konsul, provedl rozsáhlé opravy ve správě veřejné i v soudnictví, kterými bezpečnost majetku a života, svazků rodinných, církevních i státních postavena na pevnější základy; povznesl úvěr státní, vykázal obchodu a průmyslu nové dráhy a získal si tak velmi rychle důvěru všeho obyvatelstva, toužícího po konečném pokoji. Toho ovšem nemínil mu Napoleon ještě dopřáti. Nezkrocená ctižádost jeho nespokojila se nabytím levého Porýní a Belgie. Více, mnohem více toužil přinésti svým krajanům, ztráty v Německu a Italii měly býti nahrazeny a vítězi za odměnu dobytých triumfů měla býti nabídnuta koruna panovnická. Proto konány byly na rok 1800 horlivé přípravy k nové válce.

Hrabě Thugut pevně spoléhal, že Rakousko bez pomoci ruské snadno odolá nepříteli. Armáda čítající více než 100.000 m. stála v Německu vedením generála Kraye, ježto arcivévoda Karel velitelství složil, a tolikéž vojska měl druhý vůdce rakouský Melas v Italii, jemuž podařilo se obklíčiti Massénu v Janově. Bonaparte vypravil do Německa generála Moreau, kdežto sám s druhou armádou podnikl obtížný přechod přes Velký sv. Bernhard do Italie a připravil Melasovi, který zatím zmocnil se Janova, zdrcující porážku u Marenga (14. června). V Miláně prohlášeno znovuzřízení republiky cisalpinské. Zatím také Moreau v jižním Německu několika potyčkami zatlačil rakouské vojsko až za Inn a obsadil celé Bavory. Napoleon, vrátiv se do Paříže, nabídl císaři Františkovi příměří, které bylo přijato, a zatím vyjednáváno bylo o mír na sjezdě v Lunévillu. Obě válčící strany byly však

hosty u svého stolu", a pobyl u oběda o hodinu déle než míval v obyčeji. Potom poručil sloužícím, aby zabalili dárky od maličkých s jedním výtiskem kantáty, že to všechno chce přivézti do Petrohradu na důkaz, jak výtečně byl přijat na cestě Moravou. Po obědě dal každému dítěti svou podobiznu, rytou do mědi, na památku, napomenul je ještě jednou, aby kráčely cestou ctnosti a pobožnosti, políbil a požehnal každé znamením kříže a poděkovav všem vřele za prokázanou poctu, odcestoval. Brün. Zeit. 1800, 103. O pobytu Suvarova v Krakově tamtéž, str. 159.

[illegible]

[illegible] dobrovolnici a veliké [illegible] vsech [illegible] V Uhrách zavedena [illegible] peněžité [illegible] v Tyrolích sebráno 60 střeleckých [illegible] praporů. Císař [illegible] k novému zbrojení, učinil s Francouzi [illegible] v Hohenlindenu (20. září) na 45 dní a vrátil se [illegible] (24. září) od německé armády do Vídně.

Na Moravě vyhláškou zemského gubernia (12. října) ustanoveno, aby na každém panství vybráni byli nejzručnější myslivci, a vysloveno očekávání, že vrchnosti netoliko se postarají o pozůstalé rodiny, nýbrž zvláštními přídavky peněžitými povzbudí co nejvíce myslivců, aby se přihlašovali za dobrovolníky. Odvod jejich má se organisovati po krajích, jakmile jest krajský kontingent sebrán, má se dopraviti do Brna, kde se utvoří řádný sbor. K témuž zvou se v městech spolky střelecké a měšťanské, šlechtici pak i jiné honorace se vybízejí, aby se hlásili o místa důstojnická. Krajským úřadům, vrchnostem i magistrátům se důrazně připomíná, aby svorným spolupůsobením se přičiňovaly, by v každém kraji takový sbor co nejdříve, aspoň do 14 dnů, byl sestaven. Dobrovolníkům, kteří se ve válce vyznamenají, slibují se zlaté nebo stříbrné medaile s doživotním důchodem v stejné míře, jako se dostává pravidelnému vojsku.

Podle této vyhlášky byl upraven odvod k mysliveckému sboru po všech krajích moravských. Brněnský magistrát ohlásil měšťanstvu, že magistrátní rada Schwarz bude denně od 9—12 hod. dopol. a od 3—6 hod. odpol. přijímati peníze, pušky a jiné dary na vystrojení tohoto sboru, vydávati dárcům stvrzenky a jména dárců dle přání jich uveřejňovati v novinách. Proti falešným verbířům vydán byl (9. října) císařský patent, aby s nimi bylo naloženo dle náhlého práva, totiž kdekoliv by byli dopadeni, aby ihned byli oběšeni; udavatelům jich slíbena odměna 100 dukátů. Odvod myslivců zahájen byl po celé Moravě 26. října s velikou horlivostí. Vrchní řízení jeho vzali na sebe zemský gubernátor hrabě Alois Ugarte a zemský velitel, polní zbrojmistr hrabě Baillet-Latour. Během tří neděl byl moravsko-slezský zemský sbor myslivců doplněn na 650 mužů, rozdělen na šest praporů, vyzbrojen a náležitě vycvičen. Dne 26. listopadu konána byla přehlídka jeho na brněnském kolišti a již po dvou dnech nastoupil pochod do Čech, aby se spojil s tamějším sborem, o jehož zřízení zase měl největší zásluhu arcivévoda Karel.

Týž arcivévoda, který tehda zastával úřad gubernátora a generálního kapitána království českého, dal podnět ke zřízení česko-moravsko-slezské legie zeměbranecké, jejíž úkolem měla býti obrana zemí koruny české proti možným vpádům nepřátelským. Legie měla se skládati z 20 praporův a vrchní velení její převzal sám arcivévoda Karel; 12 praporů mělo se

sebrati v Čechách, 8 na Moravě a ve Slezsku. Podrobnější roztřídění odvodů po krajích moravsko-slezských svěřeno dvěma guberniálním radům, svob. pánu Rodenovi a Schröfflovi. Dobrovolníci mají se shromažďovati v krajských městech, kdež obdrží plat denní, chléb, výzbroj a oděv. K vycvičení mužstva, jež se má díti laskavě a přátelsky, polovice důstojníkův a poddůstojníků vezme se z řádné armády, ostatek ze zemské šlechty, hodnostářův a vzdělaných měšťanů, zvláště takových, kteří již ve vojště sloužili. Vrchnosti mají se postarati o opuštěné rodiny a hospodářství dobrovolníkův. Raněným ve válce, kteří by se stali k práci neschopnými, a rodinám padlých bude dána doživotní státní podpora. Za statečné a záslužné činy ve válce bude důstojnictvo odměňováno řádem Marie Terezie, mužstvo zlatými medailemi s doživotním důchodem. Důstojníci ze stavu měšťanského smějí i po válce nositi uniformu. Studující, kteří se do této legie přihlásí, podrží svá stipendia a nadační místa nejen po dobu služby válečné, nýbrž i k dalšímu studiu; na ty, kteří dosud takových výhod nemají, vezme se při příštím udělování zvláštní zřetel, jako na tovaryše při udělování práva mistrovského. Legie zůstane jen tak dlouho ve službě, pokud potrvá skutečné nebezpečí pro zemi, a s mužstvem po celý čas služby bude se zacházeti jako se šlechetnými dobrovolnými obránci vlasti.*)

Ani tato výzva císařské vlády nezůstala bez mocného ohlasu v našich zemích. Stavové moravští o mimořádném sezení sněmovním ze dne 28. října 1800 povolili na vyzbrojení a vystrojení legie 225.000 zl., slezští 45.000 zl. Vedle toho sbírali se ve veliké hojnosti příspěvky dobrovolné ze všech vrstev obyvatelstva. Na venkově přijímaly je vrchnosti, v Brně krajský úřad a magistrát, všechno pak odevzdáno komisi, která za tím účelem byla od vlády jmenována. Studující lycea olomuckého hojně se hlásili k legii, podobně v Praze, kde již 2. listopadu rektor universitní přivedl 600 studentů do paláce arcivévody Karla, aby je dal zapsati za dobrovolníky, nad čímž arcivévoda projevil vděčné uznání. Počátkem prosince bylo na Moravě a ve Slezsku 8000 legionářů vyzbrojených a vycvičených k obraně zemské. V Brně prapor tamějšího kraje pod velením svého setníka barona Henneberga a za přítomnosti vrchního velitele všech moravsko-slezských

*) Vyhlášky arciv. Karla 24. října, 31. října a 2. listopadu. Brün. Zeit. 1800, str. 749, 773, 813.

zeměbraneckých praporů, podmaršálka barona Kerpena i četného lidu skládal (2. prosince) v garnisonním kostele přísahu věrnosti. Slavnostní obřady církevní a výtečná řeč, promluvená k dobrovolníkům v jazyku českém i německém, vzbudily ve všech přítomných veliké pohnutí. Znamenitou horlivostí vynikl kraj jihlavský, kde odvod řídil krajský hejtman svob. p. Locella. V Hranicích stolař Jan Kolonik, který pro tělesnou neschopnost při odvodu byl odmítnut, postavil za sebe jiného brance na svůj náklad. V Letovicích vrchní na statku hraběte Blümegena, Jindřich Schlesinger, přivedl již čtvrtého syna svého k odvodu. V Těšíně 14 studujících tamějšího gymnasia, vedeno jsouc svým prefektem, proslulým vlastencem a spisovatelem Leopoldem Šeršnikem, přihlásilo se k praporu legionářskému. A takových příkladů uvádí se v současných zprávách bez konce.

Zatím přibližilo se obávané nebezpečenství válečné. Poněvadž na sjezdě lunévillském mezi Kobenzlem a Bonapartem nebylo docíleno dohodnutí, Francouzi vypověděli příměří, jež vypršelo dnem 26. listopadu, a generál Moreau dostal rozkaz k obnovení boje. Jeho chtěl předejíti vůdce rakouského vojska, generál Lauer, který byl hlavním rádcem arcivévody Jana, překročil řeku Inn, ale byl poražen u Hohenlindena (3. prosince). Francouzům otevřena byla cesta po Dunaji za utíkajícími zbytky armády rakouské. Moreau pronikl vítězně přes Salici a Travnu až do města Štýru. Městu Linci uložena válečná daň 8 mil. franků; vojáci francouzští řádili nelidsky v městě i v okolí. Arcivévoda Karel, byv jmenován opět nejvyšším velitelem armády císařské, odevzdal velení nad legií českomoravskou, jež té doby vzrostla na 25.000 mužů, polnímu zbrojmistru hr. Starayovi, uposlechl rozkazu císařského a odebral se k vojsku 14. prosince, ale s rozptýlenými troskami jeho nemohl čeliti vítěznému postupu Francouzů. Vzhledem k nebezpečenství, jež hrozilo zvláště Vídni, císař František vydal nové provolání (24. prosince) ke všem královstvím a zemím, aby učinily potřebná opatření obranná, prohlásiv, že sám se postaví v čelo zemské obrany rakouské a jmenoval státního ministra hraběte Lehrbacha plnomocným dvorským komisařem k řízení politické i jiné správy ve Vídni a v předměstích. Kolem Vídně pilně shromažďováno branné mužstvo. Ale také na Moravě byl čilý ruch. Zeměbranecký prapor brněnský v počtu 1200 mužů po vykonané přehlídce odebral se (23. prosince)

do Jihlavy, za ním nastoupily pochod ke hranicím prapor kraje olomuckého a uh.-hradištského. Uherská insurrekce, vedená palatinem arcivévodou Josefem, dorazila 27. prosince do Vídně; rozložena po předměstích, hlavní tábor a štáb její ubytoval se v Laxenburce. Arcivévoda Karel, učiniv s generálem Moreau ve Štýru příměří na 45 dní (25. prosince), zaujal s hlavním vojskem postavení rovněž blíže Vídně na obranu města. K obyvatelstvu zemí dědičných vydáno bylo nové provolání (3. ledna 1801), aby armádu císařskou podporovalo penězi, potravinami všeho druhu, povozy, ubytováním mužstva, ošetřováním nemocných a raněných a co nejrychlejším prováděním nařízených prací.

Poněvadž také v Italii štěstí válečné odvrátilo se od Rakouska, bylo tím postavení jeho na sjezdě lunévillském valně stíženo. Země naše na prahu nového století hleděly s těžkými obavami do budoucnosti.*) Moreau vzdálen byl jen několik hodin od Vídně, Macdonald sedlem Splügenským vtrhl do Tyrol a mířil na Trident, kdežto velitel francouzské armády v Italii, generál Brune, zatlačil rakouského vůdce Bellegarda až k Adiži. Stavové i ostatní obyvatelstvo zemí dědičných volali hlasitě po míru, který konečně podepsán byl (9. února 1801) v Lunévillu od zástupcův obou mocností, hraběte Kobenzla a Josefa Bonaparte. Rakousko musilo se spokojiti v podstatě podmínkami předešlého míru campoformijského. Adiže ustanovena hranicí mezi rakouským Benátskem a republikou cisalpinskou, Rýn po celém svém toku rozhraním mezi říší německou a Francií. Vévoda modenský a velkovévoda toskánský zbaveni svých území a přiřčena jim náhrada v Německu, tomuto sekularisované arcibiskupství solnohradské, onomu Breisgov. Francie nabyla mírem tím nepopíratelné převahy v Italii i v Německu.

Na Moravě zpráva o uzavřeném míru způsobila radostné vzrušení. V Brně i v jiných městech pořádány hlučné slavnosti.

*) Také tehda, jako za našich dob, veden byl spor o počátek nového století. Brün. Zeit., 1800, str. 1. a 23., dovozuje, že XIX. století počíná 1. lednem 1801 a nikoliv 1800. Uvádí zajímavý doklad, že již o sto let dříve veden byl podobný spor a že raženy byly r. 1700 mince s vtipným nápisem:

Ey was wunder,
MDCC sind noch nicht herunter,
Wers nicht glaubt, lieber Herr,
Bleibt ein Neunundneunziger.

V Kroměříži řízením starosty Tomáše Steinbrechra slavnost zahájena (20. února) o 10. hod. ranní tím, že vyjelo 12 postillonů s dvěma městskými trubači na hlavní náměstí, kde paradoval střelecký sbor se svými prapory, pak chovanci vojenského ústavu hraběte Mitrovského a veškera mládež školní. Jezdci troubíce a práskajice biči za hřmění hmoždířů dvakráte objeli náměstí. Uprostřed stál sbor zpěvácký z arcibiskupského semináře, který po salvách, daných od chovanců i od střeleckého sboru měšťanského, zapěl hymnus na mír, složený „na rychlo“ od Ben. Bommera, professora poesie, a v hudbu uvedený od regenta Erazima Koutníka. Po každé sloce lid četně shromážděný za hlaholu trub a víření bubnů volal: Ať žije František, ať žije Karel! a pokaždé zahřměla trojnásobná salva z pušek. V Těšíně na zprávu o míru krajský hejtman Rechtenbach, zemský hejtman hrabě Larisch-Mönnich a jejich hosté házeli radostně peníze mezi lid, a na náměstí vyvezeno deset sudů vína. Večer (24. února) celé město bylo osvětleno, před radnicí zřízena triumfální brána s obrazem císařovým a dvanácte dívek bíle oděných zapělo národní hymnu. Chudým rozdělovány peníze, nemocným vojínům víno. Slavnost skončena večerní zábavou. Baron Ignác Honrichs v Kunštátě dal 22. února na svém zámku vystrojiti allegorickou slavnost, za které nejstarší dcera jeho, představující bohyni míru s olivovou ratolestí, zaujala na trůně místo boha Marsa a rozlomila jeho zbraň. Brněnské měšťanstvo, které od tří měsíců zastávalo s velikou horlivostí a přesností stráž městskou a jiné služby bezpečnostní, 14. března vystřídáno bylo hradištským praporem legionářským. Prohlášením arcivévody Karla z Českých Budějovic (9. dubna 1801) rozpuštěna byla legie českomoravská, a všem jejím příslušníkům vydán dík i uznání císařovo. Prapory legionářské vracely se do svých krajův, a mužstvo vracelo se k svému někdejšímu povolání. Brno uvítalo (17. dubna) pěší pluk Oliviera Wallisa, který tam zůstal posádkou; několik dní později dorazil tamtéž prapor moravskoslezských zemských myslivců s hudbou a vlajícími prapory a byl po vykonané přehlídce (27. dubna) rovněž rozpuštěn. Návrat legionářů moravských byl ve všech městech i na panstvích hlučně oslavován. Tuto slavnostní náladu nemohly ovšem sdíleti rodiny, jimž bylo oplakávati otce, bratra neb syna v této válce padlého neb zmrzačeného; takových rodin bylo na Moravě hojně, ale vrchnosti a jiní zámožní lidé hleděli

peněžitými příspěvky uleviti aspoň jejich hmotné bídě. Zakončením všech oslav bylo udílení vojenského řádu Marie Terezie těm, kteří ve válce nejvíce se vyznamenali, v Brně (31. srpna) za přítomnosti velícího generála hraběte Latoura, gubernátora hr. Ugarte, knížete-biskupa brněnského hr. Schrattenbacha a jiných světských i duchovních hodnostářů. Prapory moravské legie byly postaveny ve stavovském sále guberniálního domu, při čemž brněnský kanovník a farář u sv. Jakuba, Jan Böhm, pronesl vzletnou řeč.*)

V sezení sněmu moravského, konaném potom 23. září 1801, čten byl především císařský reskript ze dne 28. listopadu 1800, jímž císař projevil uspokojení nad usnesením stavův o povolení 225.000 zl. na zřízení moravské legie, pak přečten vlastnoruční list císařův a vyhláška arcivévody Karla, jimiž vysloveno blahosklonné uznání oněm, kteří spolupůsobili k organisování vlastenecké legie.**) Na konec pak zemský hejtman přečtl přípis arcivévody Karla ke stavům moravským, kde projeveno bylo přání, aby prapory vlastenecké legie moravské byly postaveny v zasedací síni sněmovní. I bylo usnesením sněmovním uloženo zemskému výboru, aby netoliko přítomné prapory, nýbrž i památky, které pocházejí ze starších dob, jako doklady vlastenecké přichylnosti, v nejlepším pořádku a po případě i s vkusným vyzdobením, uzná-li se toho potřeba, umístil v zasedací síni sněmovní a tento čin na památku vlastenecké lásky a vytrvalosti opatřil přiměřeným nápisem.

Roku potomního (1802), za všeobecného míru, Morava těšila se příchodu slavného hrdiny válečného, arcivévody Karla, který byv tehda od císaře postaven v čelo veškerého vojenstvi a námořnictví, konal zde svou dozorčí cestu. Přibyl do Brna

*) Týž Jan Böhm za podpory Cerroniho vydal r. 1802 pamětný spis, jednající o věrnosti a oddanosti Moravanů k domu panovnickému („Denkmal geprüfter Treue u. Ergebenheit der Mährer gegen das durchl. Erzhaus Österreich").

**) Císař František byl vůbec se stavy moravskými spokojen a dával to při každé příležitosti na jevo. R. 1804 pravil starohraběti Hugovi Salmovi za jeho pobytu u dvora: „Jsem s moravskými stavy úplně spokojen, při každé příležitosti se vyznamenávají, neboť, žádá-li se něco od nich, vždy ještě něco k tomu přidají." Starohrabě Salm potom s povděkem podal stavům zprávu o tomto výroku na sněmě, konaném 19. září 1804. — Jednání sněmu mor. 1792—1835, str. 29.

10. září a byl uvítán od knížete-arcibiskupa olomuckého, kardinála Colloreda, od zemského velitele hr. Latoura i od hraběte Aloisa Ugarte, který právě tehda (4. září 1802) byl jmenován nejvyšším kancléřem česko-rakouským, kdežto guvernérem moravsko-slezským stal se hrabě Josef Dietrichštejn. Vojenské osoby, mezi nimi členové bývalé moravské legie, vyšly mu vstříc na míli cesty a doprovodily jej do města. Odpoledne navštívil Lužánky, kdež byla četná šlechta shromážděna. Na večer bylo město bohatě osvětleno a vyzdobeno, zvláště portál domu gubernialního, radnice. Parnas na Zelném trhu a t. zv. taverna, kdež umístěn byl té doby sál redutní i městské národní divadlo. Druhého dne dopoledne arcivévoda byl přítomen manevrům pěší brigády, v Brně posádkou ležící, což bylo hlavním účelem jeho příchodu do Brna. Potom prohledl Špilberk a po obědě odebral se do stavovského sálu rytířského, kde v čele stavovské deputace oslovil jej nejvyšší sudí zemský hrabě z Bukůvky. Na večer byl přítomen veřejnému cvičení střelecké společnosti a druhého dne (12. září) časně z rána odcestoval za hřmění 108 dělových ran ze Špilberka. Odejel do Prahy, odkudž na zpáteční cestě do Vídně zastavil se v Jihlavě (2. listopadu) a ve Znojmě (3. listopadu) a v obou těchto městech připraveno mu stejně srdečné a okázalé uvítání. R. 1803 v červnu navštívil Brno arcikníže Ferdinand, bývalý velkovévoda toskánský, v říjnu pak přijeli bratří císařovi, arcivévodové Jan a Ludvík, kteří prohlednuvše si Špilberk, kasárny a vojenskou nemocnici, druhého dne (8. října) na večer odebrali se do Olomouce, kde byli slavným způsobem uvítáni. Velitel pevnosti, podmaršálek Fröhlicher, doprovodil je na Horní náměstí, bohatě osvětlené, kde paradovaly na jedné straně posádka, na druhé měšťanské a střelecké sbory. Za hlaholu trub a víření bubnů s vysoké věže radniční, za hudby vojenské i měšťanské kapely a za jásotu lidu městského i venkovského ubírali se k svému bydlišti, kdež je uvítal zemský velitel hrabě Latour s ostatními generály, metropolitní kapitola a magistrát. Celé město bylo nádherně osvětleno, zvláště radnice, kde v září 2400 lamp skvěly se podobizny obou arciknížat a mezi nimi nápis: „Felix sit nobis ingressus archiducum Austriae eburi et vivant". Druhého dne prohledli si opevnění městská a stavidlo před hradní branou, večer navštívili divadlo, třetího dne vojenskou nemocnici v blízkém Hradišti, městské kasárny, skladiště a 10. října

ráno vydali se na cestu do Čech. O několik dní později Brno uvítalo arcivévodkyni Amalii, dceru císařovny Marie Terezie, a ovdovělou vévodkyni parmskou, jejíž návštěva věnována byla prohlídce města a hlavně ústavů dobročinných.

V. Prohlášení císařství rakouského (r. 1804). Třetí válka koaliční (r. 1805) a první vpád Francouzů na Moravu. Bitva u Slavkova.

Více než deset let uplynulo od té chvíle, co císař František nastoupil v panství v zemích dědičných, a po celý ten čas bylo mu válčiti s revoluční Francií jako s úhlavním nepřítelem. V tomto boji Rakousko ztratilo nadobro Belgii a Lombardii, musilo se vzdáti starobylých práv svých na Toskanu, Parmu a Modenu a uznati panství Francie v horní Italii i na levém břehu Rýna. Západní Halič a území někdejší republiky benátské, jichž za touž dobu bylo nabyto, byly za tuto ztrátu slabou náhradou, již proto, že držení jich bylo dosti nejistým. Také v Německu bylo císaři ustupovati stále rostouci převaze francouzské. Usnesením říšské deputace (27. dubna 1803) ztraceny byly poslední zbytky zemí venkovských a uvolněna dosavadní závislost stavů říšských od císaře, který pozbyv všelikých práv v říši německé, odvrátil od ní všechen svůj zájem a soustředil jej od té doby výhradně na své země dědičné. Zájem ten byl ještě zvýšen, když Napoleon Bonaparte dal se (18. května r. 1804) prohlásiti za dědičného císaře francouzského. Císař František uznal za nutné, aby země jeho dědičné prohlášeny byly za monarchii rovnocennou císařství francouzskému. Proto v mimořádné státní konferenci, ku které vedle arcivévod Karla a Josefa, palatina uherského, přibráni byli všichni státní ministři, dvorští kancléři českorakouský, sibiňský a uherský, president komorní a uherský tavernicus, dal přiřknouti domu rakouskému se zřetelem na jeho neodvislé státy dědičný titul císařský, což rozhlášeno bylo patentem císařským ze dne 11. srpna. Poměr zemí dědičných k říši německé měl zůstati nezměněn, a také všechny dosavadní tituly, zřízení a výsady jednotlivých království, knížectví a provincií neměly tímto prohlášením utrpěti žádné újmy. Čtvrtým článkem patentu císař vyhradil si stanoviti slavnostní obřady, za kterých má se díti korunování jeho i nástupců za dědičného císaře; nicméně korunování za krále uherského a českého má pro budoucnost podržeti beze změny svou platnost a svůj význam.

Veřejné prohlášení tohoto patentu bylo jako všude jinde, také na Moravě, provázeno církevními slavnostmi a hlučnými radovánkami. Slavnostní nálada zvýšena byla příchodem císařských manželů do země. Ráno dne 23. srpna r. 1804 shromáždily se všechny pluky, na Moravě posádkou ležící, v táboře u Tuřan a večer k 6. hodině přijel do Brna císař František s císařovnou Marií Terezií, vyjevše z Vídně téhož dne o 7. hodině ranní a ubytovali se v domě dikasteriálním. Na žádost obou bylo od všelikého okázalého uvítání upuštěno. O den dříve přibyl do Tuřan arcivévoda Karel, který se ubytoval v někdejší jesuitské residenci tuřanské, a s ním zároveň arcivévoda-palatin Josef, arcivévoda Ludvík a vévoda sasko-těšínský Albert. Dne 24. srpna arcivévoda Karel představil císaři zemského gubernátora hraběte Josefa Dietrichštejna a všechny členy politických i soudních úřadů; též kníže biskup Schrattenbach byl připuštěn k audienci. Odpoledne byla prohlídka Špilberka, večer návštěva „král. městského národního divadla". Dne 24. srpna konána přehlídka pluků v táboře a manévry, 26. srpna v neděli měl farář Böhm slavnou mši u sv. Jakuba, kamž jako nazpět oba císařští manželé ubírali se pěšky; odpoledne navštívili Lužánky, kde šlechta i jiné obecenstvo bylo velmi četně shromážděno. Potomní dny střídala se vojenská cvičení s prohlídkou památností městských, dobročinných ústavův, úřadův, škol a průmyslových závodů, z nichž zejména prohlédnuty továrny na jemné sukno a barvírny. Dne 4. září stavové moravští uspořádali na oslavu císařských hostí veliký maškarní ples v redutním sále a v divadle; při rozdělování vstupenek vzat byl zřetel na všechny stavy a živnosti. Dne 7. září císař s císařovnou odjeli z Brna, prokázavše městu mnoho dobročinných skutkův, prohlédli si v Josefském údolí u Adamova Býčí skálu, jak o tom nápis uvnitř podnes svědčí, pak ze Salmova panství v Rájci podnikli jízdu do Sloupských jeskyní. Přenocovavše v Černé Hoře, prohlédli si v Letovicích katunovou továrnu hraběte Blümegena, odtud pak nastoupili cestu do Čech; 13. září dorazili do zámku libeňského u Prahy, kde je již očekávali arcivévodové Karel, Jan, Ludvík a Rainer. Také u Prahy konána byla vojenská cvičení, ostatek času císařští hosté věnovali prohlídce Hradčan a jiných památností pražských. Potom odebrali se do severních Čech, aby tam navštívili čelnější průmyslové závody. Na cestě z Prahy do Lince prohlédli si (25. října) starodávný

Karlův Týn. Z Lince podnikli ještě cestu do Solnohradu a 18. listopadu vrátili se do Vídně.

Vyhláška patentu císařského o přijetí dědičného titulu císaře rakouského vykonána byla v Brně slavnostním způsobem. Dne 16. září o 7. hod. ranní vyrazily oba pluky pěší, v Brně posádkou ležící, s praporem granátníků, sborem dělostřeleckým a divisí vozatajskou v plném lesku na Velké náměstí, kde stál velící generál hrabě Latour s ostatními generály i důstojníky, kdežto sbor měšťanský vedením svého majora Jana Achbauera postavil se před domem dikasteriálním. Nejvyšší hodnostáři zemští, presidenti a radové všech úřadův a magistrát sešli se v bytě zemského gubernatora Jos. Dietrichštejna. O 8. hodině guvernér v čele jich, obklopen služebnictvem zemských úřadů, vystoupil na velký balkon dikasteriálního domu a byv pozdraven za zvuků trub i bubnů presentováním zbraně od měšťanského sboru, rozkázal guber. sekretáři Janu Petrovi Cerronimu, aby přečetl císařský patent v řeči české i německé. Po přečtení rozlehlo se hlučné Vivat četně shromážděného obecenstva, měšťanský sbor vzdal vojenskou poctu, v městě i předměstích slavně vyzváněno všemi zvony.

Potom hnul se slavnostní průvod od dikasteriálního domu na Velké náměstí, kde s arkýře domu Lichtenštejnova patent po druhé přečten od Cerroniho v obou řečích s touže oslavou. Odtud šlo se do chrámu sv. Petra, kde gubern. rada a kanovník Václav Stuffler po třetí přečetl patent, jen po německu, a kníže-biskup Schrattenbach měl slavnou mši a Tedeum. Granátníci před kostelem a oba pluky na Velkém náměstí daly po čtyřikráte salvu z pušek, která po každé byla opakována ze 60 děl na Špilberku. V poledne byla hostina u guvernéra, večer slavnostní představení v divadle. Za podobných oslav vyhlášen byl patent také ve všech ostatních městech moravských.

Od té doby, co Napoleon Bonaparte vstavil si císařskou korunu na hlavu, mír a svoboda ostatní Evropy byly více než kdy před tím ohroženy jeho nesmírnou panstvíchtivostí. V Italii Piemont, Parma s Piacenzou, konečně i staroslavná republika janovská byly přímo přivtěleny k Francii, kdežto království etrurské, zřízené z někdejšího panství toskánského, církevní stát i království neapolské octly se v úplné odvislosti od císaře Napoleona. Švýcary musely odváděti 16.000 m. a Holandsko 10.000 m. do armády francouzské. Italská republika proměněna byla v království, a

Napoleon v Miláně sám si vstavil (26. května r. 1805) železnou korunu lombardskou na hlavu, řka: „Bůh mi ji dal; běda tomu, kdo na ni sáhne“! Místokrálem italským jmenován byl nevlastní syn Napoleonův, Eugen Beauharnais. Císař vůbec počal příbuzné své obdařovati cizími statky a knížectvími. Když na podzim r. 1804 konal triumfální cestu městy porýnskými, obyvatelstvo závodilo v byzantinských projevech holdovacích a do Mohuče dostavili se kurfirstové i jiná knížata německá, aby mu vzdala poddanskou poctu. Od břehů dolnoitalských až po ústí řeky Rýna vše poslouchalo mocné vůle francouzského císaře.

Libovůle Napoleonova vzbudila odpor u všech ostatních mocností evropských. Anglie vypověděla již r. 1803 novou válku a zahájila blokádu některých přístavů francouzských; za to Napoleon dal svými pluky obsaditi Hanoversko. Car ruský Alexandr I. (od r. 1801), který s počátku smírným prostředkováním hleděl zastaviti výbojnost Napoleonovu, vida marnost svých snah, učinil (18. dubna r. 1805) branný spolek s Anglií, k němuž přistoupil také švédský král Gustav IV. Anglie zavázala se státům pevninským, že za každých 100.000 m., postavených do pole, bude platiti roční subvenci $1^1/_2$ mil. liber šterlinků. Rakousko ještě váhalo. Byl sice rakouský vyslanec v Petrohradě, hrabě Stadion, již 6. listopadu r. 1804 učinil s ruskou vládou smlouvu o spolek obranný a v Benátsku i jiných zemích pohraničných konány horlivé přípravy válečné. Když však přišlo vyzváni od Ruska i Anglie k císaři Františkovi, aby přistoupil zjevně k jejich válečné koalici, tu nejen náčelník správy vojenské, arcikníže Karel, nýbrž i zahraničný ministr Kobenzl radili, aby se vyčkalo vzhledem na chatrný stav armády i říšských financí. Nicméně hrozné vystupováni Napoleonovo v Italii a důvody generála Maka, požívajícího tehda u dvora vídeňského velké vážnosti, způsobily, že Rakousko konečně (9. srpna r. 1805) přistoupilo ke koalici a za jeho příkladem také Neapolsko, jakmile na ochranu jeho pobřeží dostavilo se loďstvo anglické a ruské. Za to jihoněmecké státy, Bavorsko, Badensko, Virtembersko a Hessko učinily branný spolek s Napoleonem. Pruský král Bedřich Vilém III. přes všechny snahy spojených mocností setrval v neutralitě.

Arcivévoda Karel vida, že snahy jeho o zachování míru nedocházejí ohlasu, složil presidentství dvorské rady vojenské. Na jeho místě presidentem stal se hrabě Latour, náměstkem jeho

kníže Karel Schwarzenberg, který spolu s podmaršálkem Makem vypracoval plán příští války. Větší díl armády rakouské, jejíž velitelem ustanoven byl arcivévoda Karel, poslán byl do Italie, ostatek, jenž měl býti sesílen pomocnou armádou ruskou, měl býti vypraven do Německa; v čele tohoto vojska, které již 8. září překročilo Inn a 21. září obsadilo Mnichov, postavil se s počátku sám císař František, potom odevzdal vrchní velení arcivévodovi Ferdinandovi, ale nařídil mu, aby ve všem se řídil radou podmaršálka Maka, který stal se tak vlastním velitelem armády německé. Mak, jehož neschopnost osvědčila se již ve výpravě neapolské r. 1798, byl válečným uměním Napoleonovým v pevnosti Ulmské tak sevřen, že musil (20. října 1805) s veškerou armádou kapitulovati. Arcivévoda Ferdinand s nepatrnou částí vojska zachránil se zavčas do Čech. Napoleon namířil potom s veškerou svou mocí válečnou na Vídeň. Zatím sice dorazil ruský generál Kutuzov s 30.000 m. na pomoc a spojiv se se zbytky poražené armády rakouské, které se uchránily pohromy ulmské, pronikl až k řece Innu, ale odtud musil před nepřátelskou přesilou ustoupiti k Vídni; byv potom zatlačen na levý břeh dunajský, nastoupil pochod na Moravu. Císař František s císařovnou Marií Terezií odebral se počátkem listopadu do Prešpurka a odtud do Brna. Napoleon zatím slavil vjezd svůj do Vídně (13. listopadu) a odtud namířil s veškerou svou válečnou mocí na Moravu.

Bylo to po prvé za válek Napoleonských, co naše země zaplavena byla vojskem nepřátelským. Zatím obyvatelstvo postiženo bylo jinými pohromami. Od počátku roku šířil se postrach před žlutou zimnicí, která vypukla v jižních krajích evropských. Z jara (24. a 25. května) Brno i okolí postrašeno bylo velkou povodní, příval řek způsobený průtrží mračen prolomil hráze několika rybníků v blízkosti Brna, velmi mnoho domů v níže položených čtvrtích města bylo podemleto, obyvatelé jejich octli se bez přístřeší a na chudý lid dolehla velká bída. Mimo to neúroda a drahota toho roku v Čechách vypuklá způsobily, že také na Moravě ceny potravin a zvláště obilí značně stouply. Moravskoslezské gubernium vydalo (6. července) přísná opatření proti těm, kteří zadržovali u sebe zásoby obilní a lichvářským způsobem hleděli nedostatek vykořisťovati ve svůj prospěch.

Smutný stav země dovršen byl na sklonku roku vpádem vojska nepřátelského. Generál Kutuzov, který s neobyčejným

důmyslem a chrabrostí odrazil útoky předvoje francouzského, dostal se šťastně se svým armádním sborem ke Znojmu a k Pohořelicům; tam spojil se s oddílem vojska rakouského v počtu 13.000 m., jenž veden knížetem Janem Liechtenštejnem, dorazil sem od Vídně; společně pak táhli přes Rajhrad, Židlochovice a Měnín do ležení u Šlapánic. Odtud dosáhli bez překážky spojení s druhou armádou ruskou, která v počtu 26.000 m. a pod velením generála Buxhövdena tábořila v Olomouci a okolní krajině. Spojené vojsko rusko-rakouské zaujalo (22. listopadu) velmi výhodné a bezpečné postavení u Olšan a byvši sesíleno ještě gardami ruskými, které (25. listopadu) přivedl carevič velkokníže Konstantin, čítalo 86.000 m. pěších a 16.000 jízdných. Car Alexander a císař František, kteří ubytovali se v Olomouci v paláci arcibiskupském, jmenovali nejvyšším velitelem veškeré armády generála Kutuzova. Byl to vojevůdce bystrý a prozíravý, který radil, aby se vyčkalo s rozhodnutím válečným, neboť arcivévoda Karel blížil se s 80.000 m. z Italie a kromě toho přicházely bezpečné zprávy z Berlína, že Prusko chystá se vypovědět Napoleonovi válku a že sám král Bedřich Vilém III. míní se postaviti v čelo silné armády.

V patách za Kutuzovem vtrhlo na Moravu vojsko francouzské. Dne 17. listopadu první předvoj překročil hranice u Mikulova, jiný u Znojma. Před hradbami znojemskými svedena byla potyčka předních hlídek ruských a francouzských, ve které Rusové byli zatlačeni na levý břeh Dyje. Téhož dne ještě Napoleon v čele hlavní armády slavil vjezd svůj do Znojma a zůstaviv v městě velitelem posádky francouzské maršálka Massénu, nastoupil další pochod k Brnu. Císař František se svým dvorem dne 17. listopadu ráno odcestoval do Olomouce, kam také na 3000 vozích odvezeny byly zásoby střeliva a potravin. Pokladny s penězi a důležité listiny úřední byly již dříve odeslány do Olomouce, Opavy a do Těšína. Dne 19. listopadu odtáhlo z Brna všechno vojsko císařské; Špilberk byl opuštěn, měšťanské sbory převzaly stráž na hradbách i uvnitř města. Odpoledne mračna prachu valící se z Vídeňské silnice oznamovala příchod nepřátel. Deputace, v jejíž čele byl biskup Schrattenbach, hrabě Jan Taaffe a starosta Czikann, vyšla přednímu voji vstříc až ke kostelu milosrdných bratří, kde zastihla generála prince Murata. Murat slíbil šetřiti pokud možno měšťanův a ubytoval se v Dobbelsteinově domě na Velkém náměstí Druhého dne (20. listopadu) sám císař Napoleon vjel slavnostně

do města, provázen maršálkem Berthierem, ministrem války, a jinými generály, z nichž Mortier jmenován byl guvernerem brněnským. Počaly smutné časy pro město. Nesnesitelnými byly rekvisice na penězích i potravinách, jichž nedostatek stal se záhy citelným a jichž cena den ze dne stoupala. Brno bylo přeplněno vojskem francouzským, v soukromých domech ubytováno po 30—60, v klášteřích po 100—150 mužích. Koně byli umístěni na ulicích pod širým nebem nebo na nadvořích, v sinich a i v pokojích přízemních. Napoleon prohlednuv Špilberk, v nejbližších dnech dal zříditi nové palisády, v hradbách na všech stranách otvory prolámati a tyto děly i hmoždíři obsaditi. Podobně opevňovány byly hradby městské, tak že se zdálo, jakoby se Napoleon připravoval na možné přepadnutí a obležení od Rusů v Brně.

Postavení Napoleonovo v Brně nebylo nejlepší. Po příchodu posledního oddílu Bernadottova armáda jeho čítala 70.000 mužů. S touto mocí válečnou nemohl pomýšleti na to, aby udeřil na silnější počtem spojence v bezpečném jich postavení u Olšan. Další zprávy zněly pro něj čím dále tím neutěšeněji. Již na cestě ze Znojma do Brna dověděl se, že veškero jeho válečné loďstvo bylo u mysu trafalgarského (21. října, den po kapitulaci ulmské) zničeno od anglického admirála Nelsona. Král pruský konečně odhodlal se vypověděti Francii válku s armádou 180.000 mužův a vyslanec jeho hrabě Haugvic podal Napoleonovi (30. listopadu) v Brně ultimatum. Také to bylo císaři francouzskému známo, že spojená arcikníżata Karel a Jan v čele 80.000 mužů od jihu blíží se Vídni. Ještě několik dní, a francouzské armádě hrozilo s několika stran nebezpečné sevření. Proto si Napoleon přál co nejdříve svésti bitvu se spojenci. Záhy došly ho bezpečné zprávy, že car ruský ve své nedočkavosti vyšel sám vstříc jeho nejtoužebnějším záměrům.

Přes odpor Kutuzova a knížete Schwarzenberka armáda rusko-rakouská dala se (27. listopadu) od Olomouce na pochod směrem jihozápadním přes Prostějov do Brodka, druhého dne dorazila k Vyškovu, kde kníže Bagration oddíl jízdy Muratovy zajal a druhý oddíl zahnal až k Rousinovu. Tento počátečný úspěch utvrdil mladého cařе Alexandra ještě více v záměru jednou pojatém, kdežto Napoleon, který byl svědkem této potyčky, dal rozkaz k ústupu dříve, nežli boj mohl se vážně rozvinouti; chtěl

míti celou válečnou moc nepřítelovu pohromadě, aby ji mohl jedním rázem zdrtiti.

Dne 1. prosince večer armáda rusko-rakouská, jež čítala 80.000 mužů, mezi nimi sotva 15.000 Rakušanů, rozložila se na výšinách západně Slavkova. Střediskem jejím bylo návrší Pratecké od Blažejovic až k Oujezdu, chráněné k jihozápadu bařinatou a močálovitou Říčkou, k jihu rybníky Začanským a Měnínským, které nyní jsou již vysušeny. Postavení to bylo hlavně se strany západní pro dosti příkrý svah vysočiny Pratecké velmi dobré a silné. Francouzské vojsko rozloženo bylo téhož dne za Říčkou, a to od severu k jihu podél vesnic Bedřichovic, Šlapánic, Puntovic, Sokolnic až k Telnici. Dle bitevního plánu, jejž sestavil rakouský generál Weyrother, spojenci měli obejíti pravé křídlo francouzské, jež stálo u Sokolnic a Telnice, poraziti je a tak armádu Napoleonovu odříznouti od Vídně; zároveň měl Kutuzov z Pratce přejíti Říčku u Kobelnic a zdařilým útokem na centrum francouzské dovršiti vítězství. Napoleon však bystře prohledl tento záměr, jak o tom svědčí denní rozkaz k vojínům, daný před bitvou; proto pojal smělý úmysl, předejíti nepřítele v útoku; na pravém křídle u Telnice ponechal jen tolik vojska, kolik bylo třeba k zadržení nepřítele, soustředil převážnou válečnou moc ve středu, u vesnic Jiříkovic, Puntovic, Kobelnic, tam z rána 2. prosince překročil Říčku, zatím co levé křídlo ruské nastoupilo pochod k Telnici, a podnikl útok na výšiny Pratecké, kde velel sám Kutuzov. Tento měl na rozkaz caře Alexandra podporovati pohyby levého křídla rusko-rakouského, i učinil tak, ač nerad. Sotva že však sestoupil s důležité výšiny Pratecké, k velkému překvapení svému viděl se obklíčena přesnou nepřátelskou: v té chvíli střed francouzský stanul mezi Pratcí a Říčkou. Výpočty Napoleonovy splnily se do písmenky. Jakmile první prapory ruské vykročily z Pratce, vychrlila se na ně ze zhoubné blízkosti střelba nepřátelská, takže v divokém zmatku hledaly návratu do vesnice. Nadarmo duchapřítomný Kutuzov, který sám raněn byl do tváře, na rychlo uvedl znovu pořádek do zmatených šiků, nadarmo oba císařové povzbuzovali vojsko k statečnosti. Taktická chyba nedala se odčiniti, zejména pocítili spojenci nedostatek všeliké zálohy, kdežto Napoleon v rozhodné chvíli poslal vítězně postupujícímu Soultovi ještě Bernadotta na pomoc. Tak doby Francouzi po tuhé dvouhodinné bitvě vesnice Pratce

i s výšinami a prolomili tím právě uprostřed bitevní šik nepřátel, kteří od Pratce ve zmatku ustupovali, ano utíkali ke Křenovicům a Vážanům, Zbejšovu a Hostěrádkám. Od Pratce mohli vítězové přispěti svému levému křídlu, které vedením gen. Lannesa vedlo tuhý boj s pravým křídlem rusko-rakouským vedením Bagrationa a Lichtenštejna o ves Blažejovice; zde rozhodly ve prospěch Francouzů gardy Napoleonovy vedením generála Rappa. U Sokolnic vůdce rusko-rakouského vojska Buxhövden dlouho se bránil proti Legrandovi, jemuž od Rajhradu přispíšil Davoust na pomoc. Když u Pratce již bylo rozhodnuto, Kutuzov nařídil Buxhövdenovi, aby ustoupil. Tento však rozkazu nedbal a tím dovršil záhubu spojenců: Soult přepadl z Pratce toto křídlo spojenců ze zadu, tak že v divém zmatku dali se na útěk, jemuž teprve nastalá tma učinila přítrž. Střelba francouzská řádila zhoubně mezi pronásledovanými, zvláště když se octli na úzké hrázi mezi rybníkem měninským a začanským.*)

Napoleon přeložil pozdě v noci po bitvě hlavní stan svůj na poštu pozořickou, kdež také nocoval. Císař František, který noc před bitvou ztrávil na zámku slavkovském, po bitvě nastoupil spolu s carem Alexandrem cestu přes Heršpice a Uhřice do Žarošic, kdež přenocovali, císař rakouský na radnici, car ruský u sedláka Isidora Valy, šest generálů na faře. Odtud vypraven byl kníže Lichtenštejn k Napoleonovi s nabídkou míru. Dne 4. prosince z rána došel císaře Františka, který zatím dorazil s carem Alexandrem do Čejče, list od maršálka Berthiera, v němž Napoleon povolil příměří 24hodinné a zval císaře rakouského na osobní schůzi. Císař vsedl do vozu spolu s generálním adjutantem hrabětem Lambertim a oběma knížaty Lichtenštejnem a Schwarzenbergem a sešel se ještě téhož dne odpoledne s Napoleonem u Spáleného mlýna mezi Žarošicemi a Nasedlovicemi. Ve dvou-

*) Zprávy francouzských historiků, že největší část utíkajících zahynula při útěku na zamrzlých rybnících, na které dal Napoleon střílet, vyvrací již Eder, Chronik von Seelowitz u. Pohrlitz, str. 117—128, podrobněji professor Al. Slovák, Bitva u Slavkova, v Brně 1898, 2. vyd., str. 88—100, na základě nových dokladů, čerpaných z archivů vrchnostenských a farních. Podivno, že Napoleon v proslulém bulletinu, vydaném hned druhého dne po bitvě, mluví o 20.000 nepřátel, kteří prý v rybnících utonuli. Podobně v úřední zprávě o bitvě, jež otištěna byla v Brünner Zeitg. (1805, v posledním čísle), praví se doslova: „Zde naskytlo se hrozné divadlo, jak 20.000 lidí se rozptýlilo na ledové ploše a jak největší díl jejich klesl do jezera".

hodinné rozmluvě oba panovníci dohodli se o příměří, když císař František výslovně zřekl se všeho spojenství s Ruskem i Pruskem. Téhož dne na večer vypraven byl rakouský generál Stutterheim s francouzským generálem Savarym do Holiče, kam zatím dojel car Alexandr a kam také Kutuzov dovedl zbytky poražené armády, a vyžádali si od ruského cařе stvrzení těchto podmínek. Dne 6. prosince kníže Lichtenštejn podepsal na zámku slavkovském smlouvu, dle které všechno další nepřátelství jest zastaveno. Rusové měli opustiti půdu rakouskou, uherská insurekce měla býti rozpuštěna, v Mikulově mělo se dále vyjednávati o mír, do jehož podepsání Francouzové podrží obojí Rakousy, Tyroly, Benátsko, Korutany, Štyrsko, Kraňsko a Istrii. Na Moravě zůstal obsazen kraj znojemský a brněnský, v Čechách kraj táborský, v Uhřích město Prešpurk. Na základě této úmluvy car Alexandr ještě téhož dne (6. prosince) rozloučil se v Holíči s císařem Františkem a o několik dní později Kutuzov se svými pluky odtáhl do Ruska. Jiným článkem oné smlouvy zakázán vojsku pruskému vstup na půdu rakouskou. Když takovým spůsobem císař František zbaven byl všech dosavadních spojenců, diktována byla jeho zemím úhrnná daň válečná 100 mil. franků.

Přes uzavřené příměří Moravě bylo ještě snášeti těžké strasti válečné. Nejhůře vedlo se Brnu; město bylo hned po bitvě slavkovské přeplněno raněnými Francouzi, Rusy i Rakušany, kteří byli ukládáni do nemocnic, klášterů, kostelů, továren i do domů soukromých. Obyvatelstvo domácí bez rozdílu stavů horlivě je ošetřovalo a opatřovalo pokrmy, nápoji a jinými potřebami, pokud ovšem nepatrné zásoby stačily. O Francouze musili především se starati. Zajatí Rusové byli vydáni hladu i spouštěli s oken svých bytů na šňůrách přilbice a čapky, prosíce obyvatelstvo o almužnu. Pluky francouzské byly stále na pochodu městem, které musilo vše potřebné jim dodávati. Vojenský guvernér moravský, generál Mortier, uložil kromě toho Brnu válečnou kontribuci, hroze jinak plenením a vypálením. S velkým namáháním sebráno bylo 100.000 zl. Kromě toho pokračovalo se stále ještě v opevňování města; na Špilberku, před Novou branou a na hoře Kalvarii (nyn. Františkově) bylo zaměstnáno denně na 600 dělníků stavbou hradeb a zřizováním baterií, čímž obyvatelstvo uváděno bylo ve vážné obavy do budoucnosti. Podobně bezohledně Francouzi vedli si v okolí Brna, kde mnoho vesnic vyplenili a také v jiných

Schrattenbach měl u sv. Petra slavnou mši a Tedeum za přítomnosti hodnostářů civilních i vojenských, francouzkých generálův a důstojníkův i četně shromážděného lidu. Z rána dne 7. ledna přijel z Vídně kníže Schwarzenberg a naléhal na vyklizení Moravy; ale generál Mortier se zdráhal, tvrdě, že nedostal k tomu rozkazu od ministra války. Teprve 12. ledna francouzské pluky na dobro opustily Brno a současně i ostatní města i vesnice moravské byly zbaveny útrap válečných.

Trvalo však dlouho ještě, než zaceleny byly rány, jež země toho roku utrpěla. Školní vyučování mohlo zahájeno býti na Moravě teprve 1. února, v Brně a v Olomouci, kde v budovách školních byli umístěni ranění a nemocní, a tedy bylo třeba provésti důkladné jich čištění, teprve 24. února.*) Po odchodu Francouzů na mnohých místech, zvláště v Brně, vypukly nakažlivé nemoci, mnoho lidí umíralo, zvláště stateční a obětaví ošetřovatelé nemocných; v minoritském klášteře zemřelo sedm členů řádu za pět dní a kapucíni téměř všichni těžce se roznemohli. Vedle nemocí vznikla veliká drahota; chudý lid, týrán hladem, v Brně i předměstích dopouštěl se výtržností, dobýval se do krámů pekařských a některé majitele ztýral. Měšťanské sbory, jimž nastala povinnost bdíti nad bezpečností města, měly plné ruce práce.**) K upokojení obyvatelstva gubernátor moravsko-slezský, hrabě Prokop Lažanský, vydal ke všemu lidu moravskému i slezskému prohlášení (16. ledna), v němž chválí statečnost a věrnost, kterou všechny kraje za války osvědčily, jak prý o tom císař se přesvědčil na vlastní oči; dále oznamuje, že k odvrácení bídy

*) Vyhláška mor.-sl. gub. 17. ledna 1806 (Brün. Zeit 1806, 49).

**) Uznávaje statečnost a vytrvalost brněnského sboru měšťanského, jeho věrnost a oddanost císaři i vlasti, osvědčenou za posledního vpádu nepřátelského na Moravu a zvláště za obsazení Brna od pluků francouzských, císař František daroval mu drahocennou vyšívanou stuhu na ozdobu praporu s nápisem: Na památku osvědčené věrnosti měšťanské od zeměpána Františka I. 1807. — Moravským stavům pak z téže příčiny (dekretem 23. prosince 1807) dovoleno bylo nositi uniformu sestavenou dle barev zemského znaku, jak jej stavům udělil císař Bedřich III. r. 1462 (srv. těchto Dějin díl II., str. 339). Barva uniformy té byla černá, límec a výložky chrpově modré se zlatými epaulety, na nichž ve vypouklém vyšívání byla červeno-zlatá moravská orlice. Tuto uniformu stavové moravští nosili až do r. 1848. — W. Schram, Brünner Chronik, 21. — Trautenberger, Chr. d. St. Brünn, V., 8. — Dvořák, Jednání sněmů moravských, 47, 48.

rozeslal do všech krajů vládní komisaře, aby vyšetřili, kde jest třeba nutné pomoci, a slibuje, že sám navštíví ony krajiny, které utrpěly nejvíce.*) K zamezení drahoty zakoupeny byly zásoby obilní ze vzdálenějších zemí. Císař František v proklamaci, vydané (1. února) k poddaným všech zemí dědičných, slibuje, že státní správa se vynasnaží zahojiti rány této neblahé doby a vybízí zároveň všechny třídy obyvatelstva, aby vládu v těchto snahách podporovalo; úkolem všech v nejbližším čase bude, oživovati národní průmysl ve všech odvětvích, zvelebiti veřejný úvěr a povznésti mocnářství zase na onen stupeň blahobytu, na kterém stálo v dobách dřívějších. Z tohoto prohlášení vane již svěží duch nové soustavy vládní, již zastupoval arcivévoda Karel, jmenovaný opět šefem veškeré správy vojenské, a nový zahraničný ministr Stadion.**) V zemích uherských, které dosud nebyly dotčeny pohromami válečnými, byly na podnět samého císaře zahájeny sbírky peněz, dobytka, obilí a jiných potřeb pro ony země dědičné, které byly stiženy válkou, neúrodou a drahotou. Z peněz, které během dvou let byly sebrány ve výši téměř 800.000 zl. za neobyčejné obětavosti zvláště stavův uherských, připadlo Moravě více než 200.000 zl. a suma ta rozdělena po krajích dle potřeby. Krajské úřady svěřily ono podělování chudých vrchnostem, které si za tím účelem přibraly osoby duchovní a představené obcí.***)

Moravským stavům, kteří na počátku války, v sněmovním sezení konaném 29. října 1805, císaři nabídli dobrovolný dar trojnásobné vrchnostenské daně ve výši 1,559.049 zl., jež měly býti rozvrženy na veškeré poplatnictvo moravské, bylo od císaře dáno na vůli, aby zvláště poddaným toto nové břímě bylo nějakým způsobem zmírněno. Ale stavové v mimořádném sezení sněmovním (22. dubna 1806) odpověděli, že země, ač válečnými útrapami zubožená, přece bude moci tuto sumu sehnati, a vyžádali si pouze pro poddané a jiné nuznější poplatníky příznivé podmínky, za kterých by mohli tuto daň splatiti.†)

*) Brün. Zeit. 1806, 75.

**) Tamtéž, str. 124. — A. Beer, Zehn Jahre österreicher Politik, str. 209 násl.

***) Brün. Zeit. r. 1806, 481; r. 1807, 41, 519; r. 1808, 99.

†) Dvořák, Jednání sněmů mor., 34, 39—41.

VI. Čtvrtá válka francouzská a druhý vpád Napoleonův na Moravu (1809).

Vždy dále a dále prostírala se moc císaře Napoleona. Den po míru prešpurském prohlásil ze Schönbrunnu krále neapolského, který se byl za předešlé války připojil ke koalici, za zbavena trůnu. Masséna s 50.000 muži vtrhl do země, rodina královská odplula na lodích ruských a anglických do Palerma, a již 15. února 1806 Josef Bonaparte, bratr světového podmanitele, byv jmenován od něho králem neapolským, slavil vjezd svůj do hlavního města. Republika batavská byla zrušena a druhý bratr Napoleonův Ludvík prohlášen byl v Amsterodamě (5. června) za krále holandského. Svat císařův Joachim Murat obdržel nově vévodství bergsko-klevské, a tak obdařeni i jiní příbuzní a důvěrníci Napoleonovi. Prusko, které na zprávu o bitvě slavkovské a o míru prešpurském vzdalo se opět všech válečných příprav proti Francii, dostalo (smlouvou v Paříži, 3. března) anglické Hanoversko; za to však musilo své přístavy v Povezeří a v Polabí uzavříti obchodu anglickému, čímž si způsobilo nepřátelství s Anglií a tím samo nejvíce utrpělo. Vyloučiv Rakousko z říše německé, Napoleon mínil i Prusku připraviti podobný osud. Patnácte států německých, v jichž čele byl král bavorský, podepsalo (17. července) smlouvu o utvoření spolku rýnského, jenž se odtrhl od říše německé a uznal císaře francouzského svým protektorem; jemu byl spolek zavázán službami vojenskými i jinými povinnostmi. Tak v podstatě zanikla tisíciletá říše německá a císař František ohlásil (6. srpna), že skládá císařskou korunu německou. Pruský král Bedřich Vilém III. poznával nebezpečí vždy více mu hrozící a učinil s carem ruským smlouvu o válečný spolek proti Francii. Ale císař Napoleon zničil válečnou moc pruskou ve dvojité bitvě u Jeny a Auerstädta (14. října), o čtrnácte dní později slavil vjezd svůj do Berlína, odkud královská rodina uprchla do Královce. Další postup Napoleonův sice byl na čas zadržen houževnatějším odporem vojska ruského, ale císař francouzský konečným vítězstvím u Fridlanta (14. června 1807) pohnul cáře ruského k miru v Tilži (7. července), k němuž musil přistoupiti i král pruský. Prusku odňata polovice jeho území; ze západních částí utvořeno království vestfálské, jež dáno nejmladšímu bratru Napoleonovu, Jérômovi, na východě z polských zemí utvořeno vévodství varšavské, jež dáno nově povýšenému králi

saskému. Také království portugalské i španělské mělo se státi kořistí výbojnosti Napoleonovy; králem španělským jmenován Josef Bonaparte, jenž postoupil království neapolské Muratovi. Ale houževnatý odpor Španělů, podporovaný od Angličanů, položil záby těmto choutkám pevné meze.

Tyto události nemohly zůstati bez mocného dojmu v našich zemích. Za posledních let, zvláště od doby, co Napoleon dal se korunovati za císaře, staly se převraty, jakých před tím Evropa nezažila za celá staletí. Státníci rakouští s vážnými obavami kladli si otázku, co se stane, podaří-li se Napoleonovi udusiti povstání lidu španělského a přivtěliti celý poloostrov pyrenejský ke své říši. Zdaž nedojde hned potom na Rakousko, jediný ještě mocnější stát ve střední Evropě, který dosud jest v cestě světovému panství císaře francouzského? A ještě jiné úvahy draly se do popředí. Ve Vídni od míru prešpurského provedeny byly důležité změny v mnohých odvětvích správy veřejné. Nejpřednějšími osobnostmi a nositeli nové soustavy vládní stali se dva mužové: arcivévoda Karel, ministr válečnictví, a hrabě Stadion, nově jmenovaný státní kancléř. Od dob císaře Josefa II. žádná změna ve vládě nebyla od lidu přijata s takovou důvěrou a s takovým nadšením, jako tato. Oba státníci, zejmena Stadion, netajili se přesvědčením, že jest nutná nová válka proti Napoleonovi. Ale kdežto všichni dosavadní ministři císaře Františka spoléhali výhradně na cizí pomoc a opomíjeli věnovati náležitou pozornost vnitřním poměrům zemí dědičných, Stadion od počátku kladl důraz na to, že jest třeba především zvelebiti vnitřní stav říše, aby se tím získal nový zdroj příjmů. Staré zlořády ve správě měly se vykořeniti, aby se dosáhlo větší důvěry v obyvatelstvu. Ve válce měla býti branná moc všeho lidu uvolněna a řádně sorganisována, aby podporovala vojsko pravidelné. Události ve Španělsku, kde povstání lidu s úspěchem odolávalo celým armádám, potvrzovaly správnost tohoto mínění, jehož přívržencem a horlivým zastancem byl také tehdejší vyslanec císařův při dvoře pařížském, hrabě Metternich, který doufal, že po příkladě Španělů také jiní národové dají se uchvátiti k nadšenému boji za svobodu. V Prusku aspoň opravy Steinovy a působnost básníkův i filosofů již tehda připravovaly této myšlence půdu.

Snahy Stadionovy měly u dvora vídeňského příznivce, ale také mnohé odpůrce. Císař František od vypuknutí revoluce francouzské, kterou z duše nenáviděl, měl nepřemožitelnou nedůvěru

a nechuť ke všem novotám, jež by čelily proti dosavadnímu směru absolutistickému a byrokratickému. Také tehdejší smutný finanční stav naší říše byl na závadu všelikým náhlým změnám v politice zahraniční. Berní síla lidu byla vyčerpána, ve velké tísni peněžité dvorská komora nevěděla si jiné rady, nežli vydávati nové peníze papírové (bankocedule), jichž skutečná cena však stále klesala. Nicméně arcikníže Karel podporoval horlivě záměry Stadionovy a dosáhl svým vlivem u císaře aspoň toho, že svolil k provedení důležitých oprav ve vojenství, kterými měla říše připraviti se k nastávající válce. Císařským patentem ze dne 12. května 1808 nařízen nový způsob odvádění mužstva záložního k vyplňování mezer v stálém vojsku. V okrese každého pluku měla z mužstva, jež bylo zaznamenáno jako zbraně schopné, býti odváděna reservní oddělení; tato měla se po dva měsíce cvičiti ve zbrani a po té zase se vrátiti ku svému povolání; odtud mělo se aktivní vojsko v čas potřeby doplňovati. Jiným císařským patentem (9. června) vydány předpisy ku zřízení zemské obrany, čelící pouze „k hájení vlastenecké půdy". Do této mají se odváděti losem mužové ve věku od 18—45 let, nezaměstnaní ve vojsku stálém. V neděle a svátky mělo se toto mužstvo cvičiti ve zbrani, jednou za měsíc mělo se cvičení dítí ve větších odděleních. K provedení nové instituce jmenováni byli v určitých obvodech císařští plnomocníci; pro Čechy, Moravu a Slezsko, jež tvořily takový obvod, jmenován byl strýc císařův arcivévoda Ferdinand, jemuž k ruce měli býti nejvyšší purkrabí český hrabě Wallis a guvernér moravsko-slezský hrabě Lažanský. Vláda poskytovala zemèbrancům pušky, setníky jmenoval plnomocník, velitele praporů císař. Uniformou určen byl šedý kabát s červenými výložky, kulatý klobouk s mosazným štítkem. Záložníci i zemèbranci zůstali podřízeni zákonům občanským, pouze přestupky, jichž by se dopustili v čas cvičení nebo války, měly podléhati soudům vojenským.*)

Zřízení zemské obrany potkalo se ve všech zemích s velkým nadšením a bylo ode všech vrstev obyvatelstva horlivě podporováno. Stavové všech zemí na sněmích konaných toho roku věnovali za tím účelem značné sumy peněžité, a kromě toho sbíraly se také všude hojné příspěvky dobrovolné. Stavové moravští v mimořádném sezení sněmovním, konaném 3. listopadu 1808,

*) Brünner Zeitung, r. 1808, str. 339, 395.

ochotně povolili žádanou od císaře částku 500.000 zl. na uniformování zemské obrany moravské a z vlastního podnětu založili fond, z něhož v každém moravském vychovávacím ústavě vojenském byla zřízena čtyři nadační místa pro děti, jichž otcové vstoupili do zemské obrany a pro sirotky padlých v boji zeměbrancův. Mělo to býti na povzbuzení lidu venkovského, který prý jevil veliký odpor proti všeliké službě vojenské.*) V Brně konalo se první losování mužstva do zemské obrany 9. července 1808 v redutním sále za velkého účastenství obecenstva. Starosta Jan Czikann za přítomnosti několika magistrátních radův a celého výboru dal přečísti od magistrátního rady Jana Tkaného císařský patent ze dne 9. června a vysvětliv některé jeho části, přikročil k losování. Když bylo vyvoláno jméno jeho syna, který studoval práva, prohlásil, že i kdyby nebyl vylosován, jej věnuje službě vojenské na obranu vlasti, což syn po něm opakoval za hlučné pochvaly a potlesku obecenstva. Potom vylosováno bylo ostatní mužstvo, které s neobyčejnou pílí a horlivostí oddalo se cvičení ve zbrani i mimo povinné hodiny. Arcivévoda Ferdinand bedlivě dohlížel na zřizování a cvičení zemské obrany moravské. Dne 19. srpna přijel se zemským guvernérem hrabětem Lažanským do Olomouce a byl od zeměbranecké mládeže uvítán večerní hudbou a zpěvy k tomu cíli zvláště složenými. Druhého dne dopoledne shromáždili se akademičtí občané ve velkém množství; rektor lycea a professor theologie Sched tklivou řečí je vyzval, aby dobrovolně vstoupili v řady zemské obrany. Všichni k tomu ochotně se uvolili a hned vypravila se deputace k arcivévodovi a guvernérovi, aby jim toto usnesení oznámila.**) Podobné nadšení jevilo se všude jinde nejen na Moravě, nýbrž i v ostatních zemích dědičných. „Vláda dovedla konečně učiniti věc svou věcí národů, kdežto až dosud vedly se války, aniž se vlády ptaly národů, což se pak mstilo nedostatečným účastenstvím. Zůstane-li vídeňský dvůr sobě věrným, bude-li si vážiti svých statných a bujarých národův a splyne-li s nimi i na další časy co nejvroucněji, pak války jeho nebudou válkami kabinetů, nýbrž válkami národními, jichž statnost a věrnost položí nepřátelům nepřemožitelnou hradbu. Nezdá-liž se zázrakem, že Rakousko tři léta po nešťastném míru prešpurském má pohotově jedno z nejsilnějších vojsk, že má své

*) Dvořák, Jednání sněmů mor., 56—58.

**) Brünner Zeitung, 1808, 443, 484, 557.

[illegible]

[illegible] Dne 14. března [illegible] první prapor zem[illegible] [illegible] skládal přísahu. Ráno [illegible] [illegible] na dómě kázání i [illegible] [illegible] četné prapory. zemský [illegible] generalita i četné obecenstvo. Potom skládána byla přísaha na [illegible] volání „Vivat“. Přesné vojenské drženi a zručnost branců vzbudily pochvalu vojenských hodnostářů. Magistrát spolu s okolními vrchnostmi a měšťany pohostil mužstvo v kasárnách, důstojníci byli hosty plukovníka a velitele praporu hraběte Chorinského v sále redutním. Současně i ostatní prapory zemské obrany z Moravy i Slezska skládaly přísahu ve svých stanicích za podobných projevů lásky a vážnosti, prokazované statečným obrancům vlasti od ostatních spoluobčanů. Vrchnosti moravské i slezské dávaly skvělý příklad obětavosti svými příspěvky na ženy a děti chudých branců, některé postaraly se i o uniformování svých poddaných a zajistily jim mimořádné přídavky na celou dobu válečnou. Vdovám padlých zabezpečeny byly pense a skládány znamenité částky peněžité na odměnu zvláště statečných činů. Brněnský magistrát odvedl (1. dubna) guberniu 14.000 zl.

*) Takové bylo tehdy mínění ciziny o Rakousku. Srv. Brünner Zeitung, [illegible], 142. — Jiné zprávy vyslovují se však i potupně, zvláště vzhledem k finančním tískům a veřejné bezpečnosti (tamtéž 127).

jako výsledek sbírky podniknuté na podporu chudých rodin brněnských branců. Ve sbírkách bylo potom v Brně i na venkově pokračováno, za tím účelem pořádány hudební akademie i divadelní představení. Takové představení, dávané v brněnském divadle dne 22. dubna, přineslo samo čistý výtěžek 4168 zl.*) Před započetím války konány ve všech zemích veřejné pobožnosti, procesí a modlitby za zdar zbraní rakouských.**)

Z četných proklamací a armádních rozkazů, vydaných tehda z Vídně, vysvítá patrný záměr, rozdmýchati všeobecnou národní válku proti jařmu francouzskému netoliko v zemích dědičných, nýbrž i v říši německé, zvláště v jižních státech. Ale provolání v těchto krajích minulo se docela s účinkem, jihoněmecké státy zůstaly dobrovolně v područí Napoleonově. Pouze z Tyrol povstáním lidu a přispěním vojska císařského Francouzi i Bavoři byli úplně vytlačeni a v Inšpruku za jásotu lidu byl připevněn císařský dvojitý orel. V zahájení hlavních operací válečných jevila se zimničná urychlenost, ano přenáhlenost, jejíž vinou Rakousko v rozhodné chvíli nebylo ani finančně ani vojensky náležitě připraveno. Poslední dvě léta nestačila, aby jak v řadovém vojsku, tak v zemské obraně nová organisace náležitě byla provedena. Toho dobře si byl vědom arcivévoda Karel, a proto jen po delším zdráhání přijal od císaře nejvyšší velení hlavní armády, která v počtu 200.000 m. vtrhla počátkem dubna do Bavor, kdežto arcikníže Jan s 80.000 m. měl za úkol osvobození Tyrol a válku proti Eugenovi, místokráli italskému. Třetí armáda vedením arcikníže Ferdinanda dala se na pochod do Haliče, aby odtud vtrhla do vévodství varšavského. Chybou arcivévody Karla bylo, že doufaje ještě v poslední chvíli získati knížata jihoněmecká, opomenul udeřiti zavčas na pluky francouzsko-bavorské, rozptýlené v rozličných končinách království bavorského. Napoleon, byv zpraven o pochodu rakouského vojska do Bavor, pospíšil k vojsku, sjednotil je a několikadenními potyčkami, zvláště bitvou u Eckmühla (22. dubna) donutil arcivévodu Karla, že ustoupil na levý břeh dunajský a uchýlil se do Řezna; ale i odtud byl za stálých tuhých bojů vytlačen a se ztrátou třetiny veškerého vojska uchýlil se průsmyky šumavskými do Čech; byl těmito pohromami

*) Brünner Zeitung, 1809, 209, 273 a j.

**) V Brně taková pobožnost konána od biskupa Schrattenbacha 22. dubna. Brünner Zeitung, 1809, 273.

tak sklíčen, že radil císaři Františkovi k míru. Ale Napoleon na jeho nabídku ani neodpověděl, ve Vídni pak nesdíleli úplně malomyslnost Karlovu. Ve vyhlášce arcivévody Rainera (z Vídně, 30. dubna) oznamuje se sice porážka vojsk císařských v Bavořích, ale neztrácí se všechna naděje: říše má ještě dosti síly, moravská zemská obrana jest na pochodu, insurrekce uherská se mocně organisuje. Jinou vyhláškou císařskou z téhož dne poukázáno na nutnost rozmnožiti brannou moc říše, zvláště jízdy a učiněno nové vyzvání k lidu, aby se hlásil do služeb vojenských; šlechta a jiní hodnostáři, kteří již tolikráte podali důkaz vlasteneckého smýšlení, nechť najmou na svůj náklad dobrovolníky jízdné, nabídnou jim schopné koně, sedla a náčiní a všemožně podporují penězi ty, kteří se sami věnují branné službě. Obyvatelstvo se povzbuzuje, aby vzhledem k pomíjejícím nehodám válečným nepozbývalo mysli, ježto posvátná válka, která má odstraniti neštěstí, po dvacet let na Evropu uvalované, nemůže svého cíle dosáhnouti za několik dnů nebo týdnů.*) Moravští stavové, jimž tato vyhláška byla přečtena v mimořádném sezení sněmovním, konaném 10. května, povolili 240.000 zl. na zakoupení 600 koní a vyzbrojení stejného počtu jezdců. Tamtéž uveden byl ve známost císařský patent ze dne 14. dubna 1809, jímž obyvatelstvo bylo vyzváno, aby své postrádatelné zásoby zlata a stříbra věnovalo na udržování vojska.**)

Koncem dubna nebylo již ani jediného rakouského vojáka na půdě bavorské. Napoleon, nedbaje, že jest na obou křídlech ohrožen, od jihu arciknížetem Janem, který stál v Tyrolích, od severu Karlem, který zaujal ležení v Č. Budějovicích, zaměřil podél Dunaje přímo na Vídeň. Za tuhých potyček, kde po prvé dobrovolníci praporů zeměbraneckých osvědčili svou statečnost, francouzská vojska přiblížila se k hlavnímu městu (10. května); posádka městská, skládající se ze samých nováčků, v jichž čele byl arcikníže Maxmilian, po první ostré dělostřelbě uchýlila se na levý břeh dunajský, Vídeň kapitulovala a dne 23. května francouzské pluky slavily po druhé vjezd do rakouské residence. Arcikníže Karel, který zatím nastoupil pochod z Budějovic do Rakous, vida, že nemůže nepříteli přístup k Vídni zabrániti, zůstal na levém břehu dunajském, aby hájil cest na Moravu a do Čech.

*) Brünner Zeitung, 1809, 293, 307, 314.

**) Jednání sněmů mor., str. 59.

Přibrav vojenské oddíly arcikníže te Maxmiliana a generála Hillera, doplnil svou armádu opět na 80.000 m., s kterou zaujal pevné postavení naproti Vídni. Napoleon s veškerou svou mocí brannou přes ostrov Lobau přešel na levý břeh dunajský a udeřil na vojsko rakouské, jež se snažil vytisknouti z vesnic Aspern a Essling; ale po krvavém dvoudenním boji (21. a 23. května) byl poražen a donucen ustoupiti s troskami své armády na ostrov Lobau. Nedostatek střeliva zabránil arcikníže ti Karlovi, aby nepřítele důrazně pronásledoval. Vůdce rakouský i potom opomenul v pravý čas přejíti na pravý břeh dunajský a tak Napoleona odříznouti od všeliké pomoci. Příčina hlavní toho byla, že dlouho čekal na pomoc krále pruského, s nímž bylo vyjednáváno, ale marně. Po šest neděl stál Napoleon na ostrově a překonav šťastně první následky své pohromy, zimničně pracoval, aby svou porážku napravil. Hlavní posilu přivedl mu místokrál italský Eugen Beauharnais, který poraziv arcikníže te Jana u Rábu (14. června), zatlačil jej dovnitř Uher a sám přivedl své vojsko do hlavního tábora francouzského. Napoleon, jehož armáda znovu byla sesílena na 160.000 m., přešel nepozorovaně (4. července večer) na severní břeh a po vražedném boji u Wagrama [Ogrúna] (6. července) podařilo se mu zvítěziti, ovšem s nesmírnými ztrátami. Rakouské vojsko ustoupilo z bojiště v plném pořádku, klidně jako na cvičišti, ukořistivši dvanácte nepřátelských orlů v jako trofeje a zanechavši pouze jedinou korouhev v odpůrcových rukou. Arcivévoda Jan, kterému se přece podařilo u Komárna přejíti přes Dunaj, přišel o tři hodiny později, i ustoupil zase do Uher, kdežto hlavní armáda dala se na pochod směrem ke Znojmu a Jihlavě; pouze generál Rosenberg dostal rozkaz, aby kryl silnici brněnskou a u Lavy aby se opět spojil s hlavním vojskem. Napoleon, dav především Vídeň opatřiti zásobami a opevniti, aby mu byla v čas potřeby pevnou oporou, dal se teprve 8. července na pochod za nepřítelem, a to pomalu, boje se ze zadu přepadnutí od arcikníže te Jana a od insurrekce uherské.

Tak přibližila se válka opět Moravě, kde zprávy o posledních událostech sledovány byly s pochopitelným napjetím a s city nejrozličnějšími. Zpráva o vítězství rakouských zbraní nad nepřemožitelným dosud válečníkem francouzským vzbudila po celé zemi veliké nadšení a vzpružila obětavost všech stavů nanovo. Když moravsko-slezské gubernium vyhláškou ze dne 25. května

vybídlo majitele koní, aby je darovali neb aspoň za mírnou cenu prodali do služeb válečných, poněvadž právě jízda rakouská trpěla velikým nedostatkem, ihned se všech stran přání tomu ochotně bylo vyhověno; brněnští měšťané sami poskytli 34 koní zdarma a 10 za mírný poplatek, začež jim zvláště vysloveno císařské uznání. Do konce června toho roku sešlo se z Moravy 561 koní darovaných neb za sníženou cenu prodaných. Prostějovští poslali unaveným vítězům aspernským 100 věder kořalky a 8000 zl., což arcikníže Karel z polovice rozdělil na podporu raněných vojáků v nemocnicích, z polovice odeslal guberniu moravskému, aby penězi těmi podělilo vdovy a sirotky po čtyřech padlých vojínech. Jiné obce, jako Mikulov, Drnholec, Šatov, Hustopeč a panství velehradské, darovaly za podobným účelem na sta věder vína kromě jiných potřeb i příspěvků peněžitých. Z bitvy aspernské mnoho raněných vojáků přivezeno bylo do Brna, a tu veškeré obyvatelstvo hned na ulicích občerstvovalo je pokrmy a nápoji. Mnoho jich bylo přijato do domů soukromých a tam ošetřováni jako synové a bratří. Jiní byli uloženi ve špitálech a tam šlechta i měšťanstvo přinášeli jim vše, čeho bylo třeba. Gubernium ve shodě se zemským velitelstvím řídilo tyto dobré skutky tak, aby co nejvíce raněných bylo náležitě opatřeno. Zvláště krásné pohlaví získalo si na tomto poli velké zásluhy. V klášteře augustiniánském na Starém Brně zřízena byla nemocnice pro několik set raněných, jimž paní a dcery měšťanův i úředníkův odnímaly a zase přikládaly obvazy. Převor milosrdných bratří a doktor lékařství Alfons Pfannkuchen přidělil ušlechtilým paním obsluhu lehce raněných, vážnější případy ukládal bratřím, sám prováděl a ohledával potřebné operace. Zástupce zemského velitele, generál Argenteau, vyhlásil ve jménu císařově (17. června) všem dobrodincům, jichž jména pro veliké množství nebylo lze uveřejniti, vřelý dík za laskavé přijetí a ošetřování raněných a nemocných vojínů, jichž za několik dní přivezeno bylo do Brna na 7000 mužů a přes 200 důstojníků. Mnozí lékařové z Brna i z okolí, zřeknuvše se vypsaných diet, ve spolku s vojenským zdravotním personálem horlivě byli činni v nemocnicích. Množství příspěvků peněžitých, vína, potravin, prádla i jiných potřeb bylo odevzdáváno u magistrátu jak od měšťanů brněnských, tak od okolních vrchností a obcí. Ale také v jiných městech a osadách moravských, kam ranění byli dováženi neb kudy projížděli, jako

v Mikulově, Znojmě, Hustopeči, Vyškově, Kroměříži, Letovicích a j., vrchnosti a místní úřady působily k povzbuzení obecenstva, které však namnoze z vlastního popudu opatřovalo nemocné všemi potřebami i pomocí lékařskou, čímž vláda i vojenské úřady nabyly dosti času zařídíti ústavy pro delší jich ošetřování. Císař František dal později, když mír byl uzavřen, všechny tyto činy vyšetřiti a odměnil mnoho Moravanů, kteří zvláštní horlivostí se vyznamenali, zlatými a stříbrnými medailemi.*)

Několik dní po bitvě Wagramské válka přenesena byla do jižních končin moravských. Již u Korneuburku a u Hollabrunnu v Rakousích svedeno bylo několik tuhých potyček, dne 9. července Davoust se svými dragouny zmocnil se Mikulova a dne 10. a 11. července před samými branami znojemskými změřily obě nepřátelské armády naposled své síly. Zatím co arcivévoda Karel byl na pochodu do Znojma, byli by ho Francouzi od Lavy málem předstihli. I vypravil na rychlo jízdu s granátníky, kteří pětihodinným hrdinským bojem nepřítele zadrželi, až dorazilo ostatní vojsko rakouské, překročilo most a obsadilo návrší u Znojma při silnici jihlavské. Arcikníže Karel přenocoval ve Znojmě, a hned druhého dne z rána (11. července) rozzuřila se bitva na návrších i před samým městem. Napoleon dorazil na bojiště o 11. hodině dopolední; teprve ke čtvrté hodině odpolední maršálek Davoust dobyl si průchodu městem na silnici. Za hrozné bouře a lijáku umlkla střelba z pušek a bojováno pouze bodáky a šavlemi. Rakouské vojsko i zde osvědčilo svou hrdinskou statečnost. Nicméně arcikníže Karel pozbyl již naděje v konečné vítězství, a vypravil pozdě na večer knížete Jana Lichtenštejna k císaři Napoleonovi s žádostí o příměří. Napoleon svolil pod výminkou, že po celou dobu příměří francouzské pluky obsadí třetinu veškerého mocnářství: Tyroly, kde povaleno hrdinské povstání Ondřeje Hofera, Istrii, Korutany, Kraňsko, Štyrsko, oboje Rakousy, západní část Uher s městy Prešpurkem i Rábem; na Moravě zabrán byl kraj znojemský a brněnský až tam, kde tento kraj dotýkal se řeky Moravy; odtud rozhraní činila řeka Morava až po ústí Dyje. Město Brno se Špilberkem mělo od posádky rakouské býti vyklizeno a již 14. července odevzdáno Francouzům. Vojsko arcikníže Karla hned potom přes Jihlavu ustoupilo do Čech. Napoleon

*) Brünner Zeitung, 1809, 337, 353, 361, 363, 369, 377 násl.; 1810, 297 násl.

od Znojma vrátil se do Schönbrunna, odkudž vedeno další vyjednávání o mír. Arcikníže Karel brzy potom (31. července) v Litovli složil velitelství nad armádou rakouskou a odebral se do Těšína k svému příbuznému, vévodovi Albertovi Sasko-Těšínskému, po jehož smrti stal se dědicem tohoto vévodství. Vzdal se veškeré činnosti vojenské a žil od té doby jako soukromník dílem v Těšíně, dílem ve Vídni. Velitelem vojska císař František jmenoval po něm arcikníže Jana.*)

Na základě tohoto příměří, které uzavřeno bylo na čtyři neděle a stvrzeno od císaře Františka 18. července, oddíl vojska francouzského, vedený maršálkem Davoustem (vévodou z Auerstädtu), dal se na pochod k Brnu, kam dorazilo dílem na večer 13., dílem z rána 14. července.**) Od té doby téměř po čtyři měsíce potrvaly pochody i ubytování francouzských pluků v městě hlavním i v okolních krajích. Francouzi chovali se v bytech i na ulicích pokojně a skromně; za to jejich němečtí spojenci, Bavoři, Virtemberci a Badeňané, dopouštěli se mnohých skutků násilných a výtržností. Zásluhu o zachování pořádku měl, jak současné zprávy dotvrzují, maršálek Davoust, jmenovaný tehda knížetem z Eckmühlu, který získal si v Brně velkou oblibu svou lidumilností, udržováním pořádku a přísné kázně ve vojště, dílem také okázalými slavnostmi, které často pořádal. Na počátku srpna zastřelen byl na Špilberce francouzský voják pro zločin vraždy a znásilnění, ač bylo dokázáno, že tak učinil ve stavu opilosti. Davoust usnadnil měšťanům brněnským břemena ubytovací tím, že část posádky přeložil do tábora u Tuřan, kde vystavěny byly četné vojenské baráky. Aby se zamezilo nepořádkům a rozepřím mezi ubytovanými a ubytovateli, maršálek ustanovil pro všechny generály, důstojníky i jiné hodnostáře určité platy stolové. Hrabě Lažanský vedl netoliko správu v zemi, pokud to přítomnost nepřátelského vojska dovolovala, nýbrž byl i v čele městského úřadu, jelikož starosta brněnský Czikann onemocněl.

*) Gross-Hoffinger, Erzherzog Karl von Österreich, 410. — Biermann, Gesch. v. Teschen, 344.

**) O pobytu Francouzů v Brně hlavním pramenem jest Brünner Zeitung, 1809, str. 473—725. Odtud čerpal d'Elvert (Schriften XIII., 152 násl.), Schram, Brünner Chronik, 22 násl., Trautenberger, Chr. d. St. Brünn, V., 11. Šujan, Dějepis Brna, 296. Pramen onen nezdá se mi však úplně spolehlivým, poněvadž Brünner Zeitung byl po celou dobu okupace úředním listem francouzským.

V krajích obsazených vojskem francouzským bylo zakázáno vrchnostem i ostatnímu obyvatelstvu přiváděti rakouské armádě mužstvo, potraviny, střelivo neb zbraň, neb s ní udržovati písemné spojení; přísnými tresty měli býti též stíženi, kdož by před úřady francouzskými zatajili zásoby střeliva neb potravin, též vrchnosti a občané, kteří by si dovolili uveřejňovati rozkazy rakouské vlády. Když maršálek Davoust se dověděl, že na panství jemnickém poddaní nepřítomní a k službě vojenské schopní byli zvláštní vyhláškou svoláni, poslal ihned důtklivý list se stížností guvernerovi, hraběti Lažanskému (2. srpna).*) S Vídní, Prešpurkem a Budínem Brno mělo volné poštovní spojení, též ostatní Morava, ale jen potud, pokud byla od vojska francouzského obsazena.

Ze slavností nejhlučnější byla uspořádána 15. srpna na oslavu narozenin císaře Napoleona od 3. sboru armádního. Již 14. srpna na večer salva dělová zvěstovala oslavu dne, který dal „světu hrdinu a Francii milovaného panovníka".**) Druhého dne z rána zahájena slavnost opětnými výstřely dělovými, slavnou mší sv. a Tedeum v biskupském chrámě a skvělou přehlídkou pluků na Velkém náměstí, která tam přilákala mnoho diváků z obecenstva. Odpoledne generální štáb i deputovaní všech pluků sešli se v Lužánkách, kde byl zřízen nádherný triumfální oblouk s orlem a začátečnými písmeny Napoleonovými. Před budovou lužáneckou, bohatě vyzdobenou, zřízen byl prostranný stan, po vojensku ozdobený trofejemi a štíty, na kterých skvěla se jména všech vítězství císařových; v pozadí na sloupě, ověnčeném vavřínem a obklopeném orly 3. sboru, vypínalo se poprsí císařovo. Ve stanu připravena byla hostina o 350 příborech, při které maršálek Davoust pronesl ve jménu 3. sboru nadšený přípitek „milovanému suverénu". Večer bylo slavnostní představení v divadle, město musilo býti osvětleno a na konec uspořádán byl v Lužánkách velkolepý ohňostroj a ples, na kterém francouzští důstojníci vzdali hold kráse a roztomilosti dam brněnských.***)

O měsíc později (16. září) císař Napoleon navštívil město Brno, byv uvítán hřměním děl se Špilberka. Byla to druhá a

*) Brünner Zeitung, 1809, str. 497.

**) Tak aspoň hlásal úřední list brněnský, který všechny tyto slavnosti obšírně popisuje.

***) Brünner Zeitung, 1809, 539.

poslední jeho návštěva v tomto městě a jako r. 1805, i tentokráte ubytoval se v zemském domě. Přibyv časně z rána, o 9. hod. dop. odebral se na koni, jsa provázen maršálky-knížaty z Neufchatelu (Berthierem) a z Eckmühlu (Davoustem), na tvrz Špilberskou; druhého dne přijal ve slyšení deputaci stavův a měšťanstva, prohledl si bojiště slavkovské, konal tam přehlídku 3. sboru armádního a dal tam od pěchoty i dělostřelectva vykonati rozličná cvičení. Po oba večery jeho pobytu bylo město osvětleno a na tisíce lidu shromažďovalo se před zemským domem i jinde, aby spatřili na vlastní oči slavného panovníka. Dne 18. září z rána Napoleon odcestoval zase do Vídně.*)

Po odchodu Napoleonově z Brna nastaly zase častější pochody francouzských pluků městem i krajem, a obyvatelstvo trpělo vždy více břemeny válečnými, zvláště kontribucemi bezohledně ukládanými. V Brně i v okolí nastala nouze o potraviny, zvláště krmného dobytka bylo málo, též o dříví; veřejné listy radily obyvatelstvu, aby zkusilo topiti uhlím a rašelinou, čemuž však lid pro nezvyklost odporoval. Městu Znojmu pobyt francouzských pluků, v jichž čele byl maršálek Massena, způsobil celkem vydání 256.000 zl.**) Válečná kontribuce, uložená tehda kraji znojemskému, páčila se na 3,690.000 franků; z této ohromné částky musili ovšem Francouzi sleviti, a skutečně sebrána byla sotva pětina. Škoda způsobená kraji brněnskému za obě léta francouzské invase (r. 1805 a 1809) odhadnuta byla na 8,946.000 zl., z kteréž částky obyvatelstvu v potomních letech dostalo se náhrady pranepatrné.***)

Za takových útrap touha po míru byla všeobecná. Avšak vyjednávání mezi oběma císaři vleklo se po měsíce, ježto Napoleon kladl velmi těžké podmínky. Teprve vražedný pokus, namířený proti jeho osobě ve Vídni,†) pohnul jej poněkud k větší mírnosti. Nicméně smlouva o mír, učiněná ve Vídni 14. října 1809, jest

*) Brünner Zeitung, 1809, 611.

**) Notizenblatt, 1861, 46.

***) Notizenblatt, 1857, 29.

†) Původcem atentátu byl mladický Bedřich Staps, rodilý z Naumburka, který potom byl v Schönbrunně zastřelen. Také v Brně rozšířila se pověst, že jakýsi kovářský tovaryš, rodilý Tyrolan, pokusil se Napoleona zastřeliti, když za svého pobytu v tomto městě (v září 1809) jel na Špilberk. Podobná pověst zachovala se již z první návštěvy Napoleonovy v Brně r. 1805. i zdá se, že postrádá všelikého skutečného podkladu. — D'Elvert, Schriften, XIII., 158, otiskl pověst onu z berlínského „Gesellschafter", r. 1832.

nejnepříznivější ze všech, které kdy rakouští panovníci podepsali: Bavorům postoupeno kromě Tyrol Solnohradsko, z Horních Rakous čtvrt inská a hausrucká; Francii Gorice, Terst, bělácký kraj v Korutanech, Kraňsko a veškeré území po pravém břehu Sávy; Sasku západní Halič a Krakov s okolím; Rusku kraj tarnopolský. Válečnou náhradu Napoleon v poslední chvíli snížil se 100 na 85 mil. franků. Hradby měst Vídně, Hradce Štyrského, Rábu, Celovce a Brna měly býti rozbořeny. Stálé vojsko rakouské obmezeno na 150.000 mužů. Ztráta výnosných dolů solných ve Věličce, rtuťových v Kraňsku, olověných a železných v Korutansku byla citelná, nejkrutější však pro Rakousko a jeho obchod bylo úplné odloučení od moře.

Radost, kterou projevilo obyvatelstvo moravské, když zpráva o míru byla rozhlášena, nebyla nezkalena. Pluky francouzské zůstaly v Brně, ve Znojmě i jiných městech jihozápadní Moravy do počátku listopadu. I potom konány byly přísné prohlídky domovní, zdali obyvatelstvo nepřechovává tam zásoby pro rakouská skladiště, a vše, co nalezeno, bylo zabaveno. Dne 28. října počalo bourání hradeb špilberských; zbrojnice v jižní části hradního dvora a sousední prachárna byly prachem vyhozeny do povětří, dvojitá zeď, která na východní straně spojovala pevnost s městem, byla rozbořena, hluboká studně na dvoře hradním zasypána. Konečně dne 3. listopadu odtáhl z Brna třetí armádní sbor francouzský vedením maršálka Davousta a druhého dne všechny pluky francouzské vyklidily kraj brněnský i znojemský. Zanechaly u domácího obyvatelstva aspoň ten dobrý dojem, že zachovávaly přísnou kázeň vojenskou a zvláště o místním veliteli brněnském, plukovníku Saunierovi, šla plná chvála, že všechny stížnosti vyřizoval rychle, spravedlivě a většinou ku spokojenosti měšťanův. Nicméně tito s nelíčenou radostí uvítali příchod rakouských pluků do města (4. listopadu) a biskup Schrattenbach neopomenul hned potomního dne oslaviti odchod Francouzů slavnou mší sv. na Petrově za hojného účastenství úřadů, vojska, šlechty i ostatního lidu. Nenávist proti Napoleonovi nesdíleli četní továrníci a kupci v Brně i v jiných průmyslových městech moravských. Neboť kontinentálním systemem, jímž zakázán byl všeliký dovoz anglického zboží do přístavův evropských, továrny moravské, zvláště brněnské, zvýšily znamenitě výrobu sukna i cenu jeho, kupci těšili se hojnému vývozu do Ruska a obchod octl se v plném rozkvětu.

VII. Úpadek státních financí. Konečné boje za svobodu a pád Napoleonův. Kongres vídeňský (1815).

Mír vídeňský měl i pro další budoucnost našich zemí neblahé následky. Války, trvající téměř již dvacet let, přes bohaté peněžité příspěvky z Anglie plynoucí, podlomily nadobro blahobyt lidu, k čemuž valně přispělo také dlouholeté bídné hospodářství státních financí, jež bez soustavy a nešetrně sahalo na samy kořeny hmotných sil národních, nestarajíc se o jejich obrození. Břímě státního dluhu rostlo tím více, čím hloub klesal obecný blahobyt a čím méně způsobilými stávaly se obchod a činnost průmyslová, aby příjmům státním nové vydatné zdroje otevřely. Při nastoupení císaře Františka na trůn (1792) státní dluh následkem neblahé války turecké, vedené za císaře Josefa II., páčil se na 350 mil. zl.; od té doby válkami Napoleonskými vzrůstal chvatně, r. 1797 dostoupil výše 466 mil., r. 1801 na 592 mil. a po míru vídeňském počátkem r. 1810 dosáhl ohromné summy 680 mil. zl. s úrokovým břemenem ročních 40 mil. zl. Všeobecná tíseň finanční způsobila, že stále a značně klesal kurs tehdejších papírových peněz rakouských, t. zv. vídeňských bankocedulí. Všechny prostředky, jichž neblahý fiskalismus se chápal, aby si pomohl, zůstávaly marnými a budily v obyvatelstvu velkou nespokojenost, zejména když ražena byla vždy špatnější mince kovová, nebo když zavedena byla daň třídní (1. listopadu 1799), kterouž zaveden byl na hlavu každého obyvatele poplatek, pro chudé téměř nesnesitelný, pro majetnější třídu však směšně nízký.

Placení úroků ze státního dluhu bylo často přerušováno; r. 1806 nařídil hr. Zichy, tehdejší správce financí, aby všechny předměty zlaté a stříbrné za značný poplatek podrobeny byly opětnému puncování. Týž rozmnožil počet bankocedulí tou měrou, že v době vídeňského míru bylo jich vydáno již za 1000 mil. zl. a cena jejich klesla tak, že za 496 zl. papírových dostávali lidé jen 100 zl. kovové měny. Po hr. Zichym stal se presidentem dvoské komory hr. O'Donnell, jenž však projevil úplnou neznalost svého odboru. Jeho nařízení zůstala buď bez účinku nebo ještě zhoršila stav věcí, jako byla na př. zápověď vývozu stříbrného zboží do ciziny, nebo předpis, že jen část daní smí se odváděti v bankocedulích. Císařskou vyhláškou (z Prešpurka, 11. prosince 1809) varováno před přílišnou úzkostlivostí jedněch a ziskuchtivostí druhých a národové se vybízejí, aby důvěřovali v nevy-

čerpané dosud síly mocnářství rakouského, neboť dosud prý hypotéka státní není obtížena, kromě toho pak úrodnost půdy, bohatství přírodnin, rozkvět průmyslu a vlastenecké smýšlení národů jsou dobrou zárukou pro budoucnost.

Co však platna byla všechna krásná slova, když skutky svědčily o opaku. O několik dní později (19. prosince) vláda nucena byla vyzvati obyvatelstvo, aby k uhražení břemen válečných, zejména ohromných kontribucí, od nepřítele ukládaných, odvedlo do 1. května 1810 do státních mincoven všechno zlaté a stříbrné náčiní, jehož nevyhnutelně nepotřebuje, začež slíbena náhrada ve státních obligacích. Na Moravě obětavost obyvatelstva i na toto vyzvání skvěle se osvědčila,*) ale bylo i dosti případů, kde se toto nařízení obcházelo, a celkový výtěžek, získaný zejména zabavením náčiní kostelního, nevyvážil ani z daleka škodu, jaká způsobena státu novým úpadkem úvěru a všeobecným roztrpčením obyvatelstva.

Nový president dvorské komory, dosavadní nejvyšší purkrabí český hr. Josef Wallis, který (15. července 1810) přejal tento úřad po O'Donnellovi, byl muž rázný, ale nápravu bídy finanční nedovedl zjednati, ano s jeho jménem spojena jest jedna z nejtěžších pohrom finančních, která kdy Rakousko zastihla. Úpadek státní blížil se neodvratně. Ze zemí, postoupených mírem vídeňským Francouzům a jiným mocnostem, proudilo hojně bankocedulí zpět do zemí císařských a tím cena jejich znovu klesala. Koncem r. 1810 platilo se za 100 zl. kovové měny 1240 zl. v bankocedulích. Vláda činila rozličné pokusy, aby pohromu odvrátila. Císařským patentem (26. února 1810) právo vydávati papírové peníze přeneseno na zvláštní úřad, c. k. spojenou deputaci, jejíž presidentem stal se hr. Rud. Vrbna a které bylo uloženo pečovati o vyměňování a umořování bankocedulí.**) Do této deputace byli vysíláni na rozkaz vlády zástupci stavovští ze všech zemí dědičných. Na Moravě konáno bylo za tou příčinou mimořádné sezení sněmovní 7. června k volbě jednoho deputovaného a jeho zástupce. Císař si přál, aby voleni byli skuteční majitelé

*) Brünner Zeitung z 2. května 1810, str. 289 uveřejňuje první seznam stříbrného náčiní, jež se sešlo z Moravy ve prospěch státu.

**) Název této deputace byl: „K. k. vereinigte Einlösungs- und Tilgungsdeputation".

zemských statků a nikoliv placení státní úředníci. Avšak stavové moravští neradi přijímali volbu do bankocedulové deputace a zvolení členové jeden za druhým za rozličných záminek ohlašovali, že nemohou jeti do Vídně, tak že na konec vláda nucena byla prohlásiti, že připouští se také volba členů stavovských, kteří jsou v službách zeměpanských.*) Tehda finanční ministr hrabě Wallis vypsal také zvláštní daň na umořování státního dluhu a peněz papírových, kterouž uvalena desitiprocentová dávka na veškeré jmění movité i nemovité (8. září 1810). Ale toto opatření nedosáhlo svého účelu. Valuta papírových peněz klesala den ze dne, soukromé jmění bylo otřeseno, průmysl vázl, všechny společenské poměry byly rozrušeny, ježto všude zavládla vzájemná nedůvěra. Lid pokládal papírové peníze za zcela bezcenné. Nastala veliká drahota: měřice pšenice prodávána za 50 zl., sáh dříví za 90 zl. Sedláci za prodané obilí po žních kupovali si zlaté řetězy a prsteny, aby si aspoň nějaký majetek uchovali. Mnozí zapalovali si dýmky bankovkami. Stoupající všeobecná drahota způsobila nesnáze i zemským ústavům dobročinným, tak že na př. v Brně nebylo možno opatřovati tolik chudých a trpících jako dříve; i bylo třeba k účinnější podpoře jich pořádati veřejné sbírky.**) Konečně vídeňská vláda sáhla k poslednímu prostředku. Císařským patentem (ze dne 20. února 1811) ustanovena cena bankocedulí při výměně za měnu konvenční na pětinu ceny nominální. Do 1. února r. 1812 měly bankocedule, jež dosáhly tehda ohromné výše 1060 mil. zl., býti uvedeny úplně z oběhu a na jejich místě zavedeny t. zv. „výměnné papíry" (Einlösungsscheine); tyto neměly dosáhnouti větší výše, než bylo třeba k výměně bankocedulí za pětinu jich ceny, tedy jen do 212 mil. zl. Spojená deputace pro výměnu a umořování peněz měla pod přísahou bdíti nad tím, aby více papírových peněz nebylo vydáno. Tímto patentem byl státní bankrot veřejně ohlášen. Jím byly porušeny veliké poměry majetkové, mnoho lidí, kteří v den před vyhlášením patentu (15. března) mohli se pokládati ještě za zámožné, po něm uvedeni byli úplně na mizinu. Lid, který dosud trpělivě snášel všechna břemena, byl hluboce roztrpčen, ježto se

*) Dvořák, Jednání sněmů mor., 64 násl.

**) Tehda šlechta brněnská dávala ve prospěch všeobecného chorobince divadelní představení v paláci knížete Dietrichštejna, jež vyneslo 8495 zl. — — Brünner Zeitung, 1812, str. 57.

přesvědčil, že vydání patentu nemělo žádaného účinku na úpravu státního dluhu a nová tato pohroma naň uvalena nadarmo.*)

Jakési potěšení a naději v lepší budoucnost vzbudila u lidu zpráva o sňatku, uzavřeném mezi císařem Napoleonem a nejstarší dcerou císaře Františka, Marii Luisou. Obřad sňatkový vykonán ve Vídni 11. března 1810, při čemž arcikníže Karel zastupoval císaře francouzského; hned potom nová císařovna francouzská odjela z Vídně do Francie, jsouc provázena svým otcem až do Enže. Deputace zemí dědičných i jednotlivých komitátův uherských přicházely ke dvoru, aby vyslovily své blahopřání. Stavové moravští konali z té příčiny mimořádné sezení sněmovní dne 25. února 1810, aby zvolili členy blahopřejné deputace, kteří potom spolu s deputovanými slezskými měli 7. března společnou audienci u císaře Františka i u Marie Luisy. V deputaci byl zemský hejtman a guvernér hrabě Lažanský, biskup brněnský Schrattenbach, olomucký kanovník hrabě Serenyi, nejvyšší sudí hrabě Blümegen a četní šlechtici i jiní hodnostáři. V Brně, v Jihlavě i jiných městech moravských oslaven sňatek velkolepým způsobem.**)

V květnu r. 1810 císař František s císařovnou Ludovikou navštívili Prahu i jiná města česká. Císařovna pobyla zejména také nějaký čas v Karlových Varech (v červnu), kdež Goethe složil na její počest ódu, která v údolí po ní nazvaném („Kaiserinplatz") mosaznými literami vryta do skály.***) Z Čech potom nastoupila s arcivévodkyní Leopoldinou cestu na Moravu. Arcivévoda Ferdinand, bratr její a zemský velitel moravský, jel ji vstříc až k českým hranicím. Tam zřízen byl proti Moravě triumfální oblouk, který označoval vystoupení panovnice z království. V Jihlavě uvítalo ji skvělé osvětlení. V Brně, kam dojela 2. srpna, shromáždily se k jejímu přijetí veliké zástupy lidu

*) Brünner Zeitung, 1809, str. 814, 838; r. 1810, příloha k čís. z 28. února str. 289 (první seznam stříbrného náčiní z Moravy), 449 (zřízení „spojené deputace"), 507, 569, 617, 844 (příloha); r. 1811, str. 201. — Srv. A. Beer, Österr. Finanzverwaltung 1749—1816, v Mittheil. des Inst. für öst. Geschichtsorschung, XV., 237 násl. — Obšírněji o moravských financích zemských té doby pojednávám doleji.

**) Brünner Zeitung, 1810, str. 227, 251. — Dvořák, Jednání sněmů moravských, str. 62.

***) Brünner Zeitung, 1810, str. 435. Císařovna Ludovika byla třetí manželkou Františka po smrti čís. Marie Terezie (13. dubna 1807).

a město bylo rovněž toho dne nádherně osvětleno. Po několikadenním pobytu v Brně císařovna provázena arcivévodou Ferdinandem odebrala se do Kroměříže, kdež uvítána byla od arcibiskupa olomuckého, knížete Colloreda, jeho koadjutora, arciknížete Rudolfa a od lidu četně shromážděného. Na zpáteční cestě zdržela se v Brně již jen několik hodin (9. srpna) a nastoupila potom cestu do Vídně.

I v potomních letech císařské návštěvy na Moravě dosti často se opakovaly. R. 1811 císařovna Ludovika opět navštívila (27. dubna) svého bratra, arcivévodu Ferdinanda, v Brně, kdež pobyla několik dní. Roku 1812 císař s císařovnou vydali se (14. května) z Vídně do Drážďan, kde se sešli s císařem Napoleonem a jeho manželkou; na této cestě první noc ztrávili v Mor. Budějovicích. Císařovna Marie Luisa se svými rodiči odebrala se z Drážďan do Prahy, kde k jejímu uvítání shromáždili se četní arcivévodové. Tamtéž přijel později z Lipska též císař Napoleon, aby učinil s císařem Františkem smlouvu o válečný spolek proti Rusku; 1. července odejel s Marií Luisou z Prahy do Karlových Varů. Tam doprovodila je císařovna rakouská Ludovika a rozloučivši se s nimi, vydala se v průvodu korunního prince Ferdinanda opět na Moravu. Na hranicích uvítána byla jihlavským důstojnictvem a dne 14. srpna slavila za hřmění hmoždířův a hlaholu zvonů vjezd do Jihlavy, která k jejímu uvítání oděla se svátečním hávem. Podobné přijetí připravilo ji druhého dne Znojmo, kde špalírem školní mládeže, měšťanských cechů, střelecké společnosti a veškerého duchovenstva jela na Horní náměstí; tam u domu Raškova očekával ji krajský hejtman s veškerým úřednictvem; přes 80 bíle oděných dívek sypalo jí kvítí na cestu až k bytu, dvě pak podaly ji i korunnímu princi básně zvláště za tím účelem složené. Přenocovavši ve Znojmě, druhého dne z rána císařovna odjela do Badenu za svým manželem.

Po míru vídeňském, jímž Rakousko kleslo na stát druhé třídy, Napoleon dosáhl vrcholu své moci. Zbývaly pouze dvě mocnosti evropské, jím dosud nepokořené, Anglie a Rusko. Anglickou velmoc námořskou nebylo možno zlomiti, toliko hmotné zájmy tohoto státu byly citelně poškozovány kontinentálním systemem, jehož následky pociťovalo také obyvatelstvo pevniny evropské. Dovoz koloniálního zboží u nás byl obmezen na míru nejmenší, lid musil odvykati obvyklým požitkům, káva a cukr

nahrazovány bídnými surrogáty. Některým odvětvím domácího průmyslu byl ovšem zákaz dovozu anglického značně na prospěch.

S druhou velmocí evropskou, s Ruskem, Napoleon od dob míru tilžského (1807) na oko žil v přátelství. Ale čím dále tím jasněji vystupovalo na jevo, že výbojné záměry císaře francouzského nestrpí ani této říše vedle sebe. Mír vídeňský zavdal caři Alexandrovi první podnět k nespokojenosti; Napoleon odepřel země polské tehda odtržené od Rakouska, Krakovsko a Západní Halič, postoupiti Rusku, a přivtělil je k nově zřízenému vévodství varšavskému, což se pokládalo za první krok k obnovení říše polské. Podněty k nepřátelství s obou stran se množily, až konečně r. 1812 došlo k zjevné válce. K zamýšlené výpravě proti Rusku císař Napoleon sbíral válečné síly po celé Evropě a také Rakousko, které tehda kleslo na vasala francouzského, musilo k témuž cíli vojskem přispěti. Hrabě Klemens Metternich, po Stadionovi zahraničný ministr rakouský, a kníže Karel Schwarzenberg, tehda vyslanec při dvoře pařížském, hleděli dosáhnouti co nejmírnějších podmínek při této smlouvě. Jejich přičiněním také docíleno aspoň tolik, že pomocné vojsko rakouské nebylo podřízeno vůdci francouzskému, jako se stalo vojsku pruskému, nýbrž dostalo samostatného velitele, jímž jmenován Schwarzenberg. Byla to však jen válka zdánlivá, kterou tento pomocný sbor vedl s Rusy na hranicích haličských a Metternichovi podařilo se po celou tu dobu udržeti tajné dozorumění s carem Alexandrem. Na věci nic neměnilo, že právě tehda (v květnu 1812) císařští manželé rakouští podnikli cestu do Drážďan k osobní schůzi s Napoleonem a jeho manželkou, která je potom (v červnu) doprovodila do Prahy.

Zprávy o nešťastném výsledku výpravy Napoleonovy do Ruska a o požáru Moskvy, o přechodu přes Berezinu, jímž dovršena záhuba půlmilionové armády, a o konečném útěku Napoleonově do Paříže působily mocným dojmem také na naše země. Zatím, co vůdce pomocného vojska pruského, generál York, v Tauroggenu učinil na svou pěst smlouvu s ruským generálem Děbičem (30. prosince 1812), nechybělo ani u nás hlasů dovolávajících se přímého spolku s Ruskem. Ale dvůr vídeňský zkušenostmi předešlých let naučil se potřebné opatrnosti a také generál Schwarzenberg spokojil se tím, že se svým vojskem ustoupil z Varšavy a zaujal vyčkávací postavení na levém břehu

Visly. Metternich ve shodě s císařem Františkem pokládal dobu tu za vhodnou, aby Rakousku získal někdejší velmocenské postavení v Evropě, a k tomu cíli vidělo se mu nejlepším prostředkem zachovati mezi nepřátelskými mocnostmi neutralitu a nabídnouti oběma své prostřednictví. Jest nejskvělejším výkonem tohoto státníka, že v době všeobecného zimničného rozechvění dovedl zachovati klidnou rozvahu. Zatím, co mezi Ruskem a Pruskem učiněn byl (26. února 1813) branný spolek v Kališi, Rakousko odložilo rozhodnutí na dobu pozdější. Proto však nezůstalo nečinným: po všech částech říše konány byly s velkou horlivostí odvody vojenské, při nichž nedbáno již obmezení, vytčeného mírem vídeňským a smlouvou z r. 1812. Schwarzenberg odvolán byl od vojska do Vídně, odkudž brzo potom nastoupil cestu do Paříže, jako vyslanec při dvoře francouzském. Nové mobilisované pluky ponenáhlu byly shromažďovány v severních Čechách. Čím více rostla válečná moc rakouská, tím důrazněji a samostatněji vedl si Metternich jako „ozbrojený prostředník" mezi oběma válčícími stranami. Válečné zanícení, jež přeneseno do našich zemí z Pruska a jehož snahou bylo rozplameniti všeobecný boj za svobodu proti nadvládě francouzské, bylo třeba prozatím držeti na úzdě. Ve Vídni konaly se tajné schůze Tyrolanů, kteří návodem Hormayra a Schneidra minili v zemi roznítiti nové povstání lidu. Vláda vídeňská dala účastníky těchto schůzí zajati a byli rozvezeni do rozličných měst, též do Brna, kde zejména Schneider byl na Špilberku uvězněn, do Olomouce a Jihlavy, ale všude bylo s nimi velmi mírně a šetrně nakládáno. V ostatních zemích dědičných obětavost jevila se v povolování zvýšených požadavků válečných na penězích i obilních dodávkách; usnesení sněmů moravských z této doby jsou patrným toho dokladem.*)

Zatím Napoleon s nově sebranou mocí válečnou vytrhl proti spojencům a zastavil jejich postup bitvami u Lützena (2. května) a u Budišína (20. května). Ale vítězství tato byla zaplacena takovými ztrátami, že bylo nutno pomýšleti na doplnění armády. Právě tehda dvůr vídeňský nabídl mu opětně své prostřednictví k smírnému vyjednávání, které mělo býti zahájeno kongresem pražským. Napoleon, jemuž běželo především o získání

*) Dvořák, Jednání sněmů moravských, str. 67 násl.

času k novým přípravám válečným, podepsal (4. června) smlouvu o příměří na 46 dní. Ale vlastní záměry jeho nezůstaly dvoru vídeňskému tajny, který tehda byl už rozhodnut, připojiti se ke spojencům. Válečné přípravy konány ve všech zemích se zdvojenou horlivostí, tak že do polovice června mělo býti 120.000 mužů v severních Čechách pohotově. Byli to sice většinou nováčci, ale vědělo se, že ani Napoleon neměl jiného mužstva. Kníže Karel Schwarzenberg, který počátkem května vrátil se z Paříže, byl císařským listem ze dne 8. května jmenován nejvyšším velitelem české armády, hrabě Josef Radecký dán mu byl k ruce jako náčelník generálního štábu. Dne 3. června císař František s Metternichem odebral se do Jičína. Metternich měl (17. června) v Opočně osobní schůzi s carem Alexandrem a králem Bedřichem Vilémem, potom odebral se do Drážďan, kdež v památné rozmluvě s Napoleonem (26. června) tomuto marně předložil své smírné návrhy. Tyto byly odmítnuty a také celé jednání kongresu pražského ukázalo se bezvýsledným. Příměří bylo prodlouženo ještě do 10. srpna, ale sotva tento den uplynul, Metternich, který zatím ukončil smlouvu o branný spolek s Ruskem, Pruskem a Anglií, odevzdal zástupci Francie, vévodovi z Vicenzy, notu, kterou se vypovídala válka Napoleonovi a současně ohlásil „národům rakouským" manifest císaře Františka, jenž všude byl čten s velkým nadšením. V Praze, kde na sklonku srpna sešli se všichni tři spojení mocnářové, bylo tehda středisko všeobecného zbrojení, nejvyšší velitel české armády, kníže Schwarzenberg, bydlel na zámku libeňském. Nejvyšší purkrabí český, hrabě Kolovrat, vyhlásil císařský rozkaz, aby v době co nejkratší v Čechách a na Moravě bylo sebráno a vycvičeno 65.000 mužů zemské obrany.

Válka zahájena současně na dvou bojištích: nad Katzbachem Rusové a Prusové porazili (26. srpna) francouzského maršálka Macdonalda, téhož dne však Napoleon zvítězil u Drážďan nad spojeným vojskem rakousko-ruským, jemuž velel Schwarzenberg, a donutil je k ústupu průsmyky rudohorskými do Čech; ale pohroma napravena tím, že pronásledující je armádní sbor Vandammův byl u Chlumce zaskočen a z velké části zajat. Také na jiných místech spojenci dobyli proti vůdcům francouzským znamenitých úspěchů. Napoleon donucen byl před postupujícími armádami spojenců ustoupiti až do Lipska, kamž dle společného

plánu, vypracovaného hrabětem Radeckým, zaměřil Schwarzenberg z Čech, Blücher a Bernadotte od severu.

U Lipska (16. a 18. října) zastihla císaře francouzského konečná katastrofa. Nelze nám vyličovati podrobně průběh její, zpátečného pochodu Napoleonova za Rýn a zoufalého zápasu jeho ve Francii, jehož výsledkem bylo jeho sesazení s trůnu (11. dubna 1814) a vypovězení na ostrov Elbu. Tyto události měly za následek obnovení někdejšího velmocenského postavení říše rakouské, od nich národové očekávali dosažení konečného míru po tolika útrapách válečných a proto způsobily ve všech zemích dědičných, tedy i na Moravě, nesmírnou radost. Do Brna první zprávy o vítězstvích spojenců na několika místech, zejména u Chlumce, došly dne 2. září 1813. Nastal radostný ruch po ulicích, vše hrnulo se do divadla (nyn. budovy redutní), kdež bylo předčítáno právě došlé zvláštní číslo úředních novin, obsahující ony zprávy zevrubněji. Čtení bylo přerušováno všeobecným jásotem a potleskem, na konec zazpívána národní hymna. Na večer bylo město osvětleno a projevy nadšení potrvaly ještě dlouho do noci. Dne 12. září biskup brněnský na oslavu dobytých vítězství měl na dómě kázání, slavnou mši a Tedeum za přítomnosti úřadů civilních i vojenských. Prapory zemské obrany, v Brně posádkou ležící, daly z pušek trojí salvu, která byla opakována z děl na Špilberku. Na vyprošení dalších vítězstvi konáno bylo (15. září) slavné procesi z chrámu sv. Petra do kostela sv. Tomáše na Starém Brně. V posledních dnech září přibyli do Brna první ranění Rakušané, Rusové i Prusové, počtem několika set. Ondřej Bauer, hostinský „u zlaté studně“, opatřil je pokrmy a nápoji. Zpráva o vítězství spojenců u Lipska došla do Brna 23. října a vzbudila nevyličitelné nadšení. Na večer bylo celé město skvěle osvětleno, lid volal hlučné „vivat“ panovníku, armádě i jejím vojevůdcům, po celou noc ozývala se městem hudba měšťanského sboru a zemské obrany. Na druhý den, v neděli, biskup konal zase děkovnou pobožnost v chrámě sv. Petra. Na tisíce zajatých Francouzů, mezi nimi několik generálů, bylo tehda dovezeno do Brna; někteří z nich byli raněni, ostatní téměř všichni, mladičkové nezvyklí strastem válečným, onemocněli na pochodu a byli odvedeni do nemocnic. Významnou v té době pro Brno jest také návštěva královny sicilské Marie Karoliny (29. ledna 1814), která pobyla tu několik dní a prová-

zena arcivévodou Ferdinandem navštívila mimo jiné také klášter rajhradský. Dne 28. března pořádáno divadelní představení,*) jehož děj vzat byl z památné bitvy u Lipska; v pondělí velikonoční (11. dubna) dáván byl v redutním sále velký ples dětský s mimicko-plastickým představením téže bitvy. Téhož dne na zprávu o obsazení Paříže od spojenců konána veliká slavnost divadelní a po městě, jež bylo osvětleno, rozproudilo se hlučné veselí. Vyhláškou hraběte Ignáce Chorinského, plnomocného dvorského komisaře moravsko-slezského (4. května), oznámen byl dík císaře Františka obyvatelstvu moravskému, zvláště pak měšťanstvu brněnskému, za účastenství a vydatnou pomoc, poskytnutou tisícům raněných vojáků i rodinám četných zeměbranců. Zvláště se chválí zásluhy ženského i mužského dobročinného spolku v Brně, které právě byly založeny a převzaly řízení lidumilných skutků. Tehda založil císař František (18. června) čestný vojenský odznak pro ony, kteří se v poslední válce vyznamenali.**)

Zpráva o prvním míru pařížském, uzavřeném 30. května 1814, došla do Brna 15. června. Druhého dne konány od biskupa opět slavné služby boží, provázené salvami praporů zeměbranecких i z děl špilberských. Večer uspořádáno divadelní představení, jehož výtěžek (537 zl.) věnován na podporu vojínů moravských, kteří se stali k práci neschopnými; k témuž účelu byly potom v Brně od policejního ředitelstva a na venkově od krajských úřadů uspořádány peněžité sbírky, které ještě téhož roku dosáhly výše 135.000 zl. a z nichž zřízen zvláštní fond invalidní. Císař František, který zatím vrátil se z Paříže do Vídně, byl tam od veškerého obyvatelstva s velikým nadšením uvítán.

Tohoto uvítání účastnili se také stavové moravští i slezští. Již ve sněmovním sezení, konaném dne 17. listopadu r. 1813, plnomocný dvorní komisař mor.-slez. a sněmovní direktor hr. Chorinský podal návrh, aby stavové na důkaz vlasteneckého smýšlení a lásky i přichylnosti k milovanému mocnáři zvolili ze

*) „Die Kosaken in Leipzig oder Deutschlands schönster Tag" od nejmenovaného.

**) Odznak ražen byl z děl dobytých v poslední válce; měl podobu kříže ovinutého věncem vavřínovým. Na líci byl nápis: Libertate Europae asserta 1813/1814; na rubu: Grati princeps et patria, Franciscus, Imperator et Augustus. Podobné medaile byly raženy též pro osoby stavu občanského, zlaté a stříbrné.

sebe deputaci, která by císaři při jeho návratu do Vídně přednesla blahopřání nad rychlými a požehnanými pokroky zbraní rakouských. Návrh byl radostně přijat a do deputace zvoleni ze stavu duchovního biskup brněnský Schrattenbach a olomoucký kanovník hr. Sereny, ze stavu panského hr. Fr. Žerotin a hr. K. Pachta, ze stavu rytířského Ign. šl. Hakher a Jos. z Friedrichsthalu a ze stavu měšťanského zástupce a starosta města Brna Jan Czikann. K deputaci se připojili nejvyšší zemští officiři, totiž appellační president a nejvyšší zemský komoří hr. Jos. Auersperg, dvorní rada a zemský podkomoří Kristian ryt. Hentschel, konečně krajský hejtman brněnský a nejv. písař zem. Wolfg. ryt. Manner. Deputaci provázel též zem. tajemník Jan N. Kurz. Deputaci bylo čekati, až se císař navrátí z výpravy válečné, což stalo se teprve v červnu r. 1814.

Byli to památní dnové. Vjezd císařův do Vídně konal se 16. června s neobyčejnou okázalostí. Obyvatelstvo vídeňské, opojeno jsouc radostí, že dlouho očekávaný mír s vítězstvím zbraní rakouských se dostavil, vítalo oblíbeného mocnáře, který více než rok prodlel v cizině, s jásotem, který prý přehlušoval hřmění děl a podobal se bouřícímu moři. Slavnostní průvod konal se za neobyčejného lesku dvořanstva, šlechty i vojska a památný den zakončen byl osvětlením, jakého dosud Vídeň neviděla. Následovala celá řada podobných dnů svátečních. Dne 23. června o 11. hod. dopoledne císař s císařovnou a celou rodinou přijal stavovské deputace všech zemí dědičných v císařském sále obřadním, jsa obklopen nejvyššími dvorskými úřady a kapitány gardy, a měl k nim tuto řeč:

„Po dlouholetých obětech a strastech shromažďuji konečně v den dávno vytoužený poslance svých věrných provincií kolem trůnu, jehož základními pilíři odedávna byly láska a nezlomná věrnost mých národů. Dnešní den jest z nejšťastnějších mého života. Mír světový jest uzavřen, jím opět navrátí se pokoj a blaho také mým požehnaným zemím.“

„Vy moji věrní poddaní vyplnili jste plnou měrou svou povinnost ke mně a k vlasti. Mé srdce dává mi svědectví, že také já svou jsem vykonal. Pevně a neohroženě snášeli jsme tvrdý tlak dvaceti zhoubných let válečných. Jest již po nich; zlo jest ve svém kořeni zničeno, věrnost a vytrvalost mých národů,

statečnost mých vítězných vojsk učinily, co se zdálo sotva dosažitelným."

„Zanecháváme svým potomkům slavný příklad, budou žehnati naší vytrvalosti. S vděčnou myslí uznávám, co ve všech částech mého mocnářství se vykonalo k zachování a obnovení celku."

„Zvláštní spokojeností naplňují mne tklivé důkazy věrné přichylnosti, jichž se mi denně dostává i z provincií, po čas od mé říše odtržených a nyní opět s ní spojených. Čím bolestnější bylo odloučení, tím milejší pocit, že moje děti nezapomněly na svého otce za žádné změny okolností."

„Zbývá hojiti hluboké rány, bude k tomu potřebí několika let klidu. Duchem, jenž oživuje mé mocnářství, jenž — spoléhám bezpečně na své národy — i dále bude oživovati, uklidí se i největší nesnáze."

„Zkoušku neštěstí jste přestáli, ukažte nyní, že dovedete užívati štěstí. Milujte stát, jehož členy jste. Milujte svou vlast, důvěřujte svému mocnáři a nezapomínejte, že Vaše společné blaho jest jediným cílem mého života."

Potom se císař vzdálil do tajné radní síně, kdež udílel audience každé deputaci zvlášť. Moravsko-slezská stav. deputace, jakmile došla na ni řada, vstoupila za vedení plnomocného dvor. komisaře hr. Chorinského do dvorany, kdež císař stál u trůnu, jsa obklopen nejvyššími dvorními hodnostáři a kapitány gardy, a po přiměřeném proslově hr. Chorinského takto odpověděl:

„Mám plné přesvědčení o věrných Moravanech a Slezanech, že každou obět přinášeli ochotně a poctivě, aby vlast byla zachráněna a čestný mír vybojován. Uznávám Vaši bodrou přichylnost ke mně i k vlasti s vděčnou myslí a nikdy Vám ji nezapomenu!"

„Kdyby se někdy naskytla příležitost, kde bych těmto oběma provinciím mohl zvláště prospěti, spoléhejte s důvěrou na mne, na svého otce!"

Deputace moravská učinila potom ještě návštěvu u jiných členů rodu panovnického, zejména u korunního prince Ferdinanda, který její členy přijal jednotlivě, a v povznesené náladě vrátila se domů.*)

*) „Deník, vedený za příležitosti nejvýše potěšitelného slavného návratu J. V. cis. Františka I. z Paříže do svého residenčního města Vídně a vypravené deputace mor.-slez., aby přednesla nejoddanější blahopřání."

se koruny. Angličané, jimž se vzdal, odvezli jej z usnesení všech velmocí na ostrov sv. Helenu, kde již po šesti letech (1821) zemřel.

Pod dojmem těchto událostí kongres vídeňský skončil rychle své porady, dohodnuv se o všech sporných otázkách. Dne 9. června konáno poslední zasedání a téhož dne podepsána od zástupců osmi hlavních mocností listina závěrečná. Již koncem května rozjížděli se z Vídně mocnáři, státníci a vojevůdcové, jednak domů, jednak do hlavního tábora armád spojeneckých, který položen byl do Heilbronnu. Tuto cestu už jen někteří z nich nastoupili Moravou, v Brně zastavil se jen velkokníže Konstantin, vévoda Albert Sasko-Těšínský a král pruský Bedřich Vilém III., který přibyl sem 26. května v poledne a nastoupil další cestu, jakmile koně u poštovního domu byli přepřaženi. Tyto návštěvy, pak také zprávy o postupu vojsk a událostech z bojiště udržovaly obyvatelstvo v ustavičném rozechvění. Počátkem července rozšířila se po Brně pověst, že v Paříži následkem porážky waterlooské vypukla revoluce a že Napoleon byl od vlastních lidí probodnut. V srpnu dopraveni byli do Olomouce čtyři generálové a četní důstojníci neapolští, kteří byli zajati po porážce krále neapolského Joachima Murata u Tolentina (2. a 3. května). Mysli se ponenáhlu uklidnily zprávou o ukončení porad kongresu vídeňského a o druhém míru pařížském (2. října 1815). Obyvatelstvo moravské nabylo nové důvěry v budoucnost, zvláště když zvědělo, že uzavřeným mírem Rakousku vráceny byly provincie illyrské, Dalmacie, Lombardsko, Benátky, Tyroly, čtvrt inská a hausruská a Halič, že členům císařské rodiny arcivévodům Ferdinandovi a Františkovi z Este vráceny byly Toskana a Modena, a tím vším že mocnářství zaujalo ve větší míře než kdy před tím velmocenské postavení mezi státy evropskými. Jakožto nejlepší doklad nastávajícího míru čten byl rozkaz císařský, došlý (v srpnu) z Paříže k dvorské vojenské radě ve Vídni, aby všechny pluky rakouské, které byly na pochodu do Francie, vrátily se domů; kromě toho zastaveny byly všechny válečné přípravy konané uvnitř mocnářství, jakož i doplňování záloh i zeměbraneckých praporů; některé zeměbranecké prapory i pluky pohraničné byly odvolány do zemí dědičných, při ostatních praporech zeměbranci měli za obvyklých podmínek dostávati dovolenou k pěstování polního hospodářství. Návrat jejich byl v městech i vesnicích moravských uvítán s velikou radostí, občanstvo hostilo je skvěle a pořádalo jim rozmanité

slavnosti, v pevné důvěře, že tentokráte našim zemím jest zabezpečen mír trvalý.*)

Na podnět někdejšího velícího generála moravského, arcivévody Ferdinanda d'Este, četní obyvatelé brněnští ze všech tříd i stavův usnesli se oslaviti tyto události zřízením pomníku, jenž měl býti prvním toho druhu v celém mocnářství. Již počátkem r. 1815 v úředních novinách brněnských vydáno bylo provolání k veškerému obyvatelstvu moravskému i slezskému, aby přispělo dobrovolnými dary na pomník v podobě obelisku, jehož náčrtek rytý v mědi byl k tomuto provolání připojen. Pomník měl býti postaven na návrší Kalvarijském v Brně, nynějším Františkově. Byl to skalnatý svah oddělený od Petrova hlubokým příkopem, neobydlený a pustý, jen částečně travou porostlý, ostatně vybíhající v holé skalní stráně, po kterých vedla jediná příkrá a zvláště v zimní době dosti obtížná cesta. I bylo potřebí především tyto spousty skalní upraviti a proměniti v úhledné sady, a také k tomu dal první podnět arcivévoda Ferdinand, kterému se již dříve zalíbil pěkný rozhled s tohoto návrší po okolí brněnském. Bylo to dílo velmi nesnadné, ale rázní mužové, v jichž čele byl sám guvernér moravsko-slezský hrabě Ant. B. Mitrovský a jemu k ruce místopresident guberniální rytíř Stahl a guberniální rada Sedláček. Dobrovolné příspěvky scházely se hojnou měrou, tak že za dvě léta dosáhly výše 60.000 zl. Ale to nestačilo. Na sněmě zemském, konaném 29. října 1816, zemský hejtman hrabě Mitrovský oznámil stavům, že císař schválil zprávu předloženou mu od arcivévody Ferdinanda v příčině úpravy sadův a zřízení pomníku na návrší, které od té doby na počest císařovu dostaly název Františkova. Poněvadž však na dokončení díla i na jeho udržování bylo potřebí větší částky peněžité, která kromě zmíněných 60.000 zl. rozpočtena ještě na dalších 30.000 zl., stavové na návrh zemského hejtmana povolili k tomu účelu 25.000 zl., kdežto zbytek 5000 zl. doufal tento sebrati ještě dobročinnými příspěvky soukromými. Tehda také stavové se usnesli pečovati o stálé důstojné zachování sadův i pomníku, jakmile budou dokon-

*) Helfert, Kaiser Franz und die europäischen Befreiungskriege (Österr. Gesch. f. das Volk, sv. 17.), na rozl. místech. Vedle některých jiných spisů rázu všeobecného užito zde především zpráv z Brünner Zeitungu r. 1814 a 1815. Srv. též svrchu uvedená díla D'Elvertovo, Trautenbergrovo, Schramovo, Müllerovo, Englovo, Václavkovo atd.

čeny, a náklad k tomu potřebný ročně hraditi z fondu domestikálního. K obstarávání sadů ustanoven byl zahradník a hlídání jich uloženo třem placeným invalidům, jimž zřízeny byly byty u každého z tří navržených vchodů, totiž u Brněnské brány, u Petrova a na úpatí vrchu proti mlýnu. Návrh obelisku vypracoval arcivévodský architekt Alois Pichl, který také spolu s gubernialním radou Sedláčkem řídil stavbu pomníku i všechny práce s tím spojené.

O stavbě pomníku i úpravě sadů bylo potom horlivě pracováno, ale ukázalo se, že všechny dosud vynaložené sumy nepostačují na dokončení díla. O tom podal hrabě Mitrovský obšírnou zprávu stavům na sněmě konaném 22. října r. 1817. Ochotou brněnské kapitoly, která k sadům na Františkově postoupila zahradu při vnitřní městské zdi, docíleno bylo nového vchodu z města, které tím teprve přímo bylo spojeno s Františkovem. Tím netoliko sady podstatně se rozšířily, ale také náklad na ně se zvýšil. Kromě toho pro navštěvovatele pomníku, na ochranu před náhlým deštěm i parnem slunečním, bylo třeba zříditi stinné místo k odpočinku ve způsobě kryté kolonády. Konečně náklad těžení, otesávání a hlazení překrásného a velmi tvrdého mramoru pozořického, z něhož na přání arcivévody Ferdinanda měl býti pomník vystavěn, a dovoz ohromné spousty jeho, vážící téměř 9000 centů, zvýšil výlohy tak, že bylo potřebí ještě další částky 80—90.000 zl.

Byla to veliká obět od stavů moravských požadovaná, ale zemský hejtman vřele se přimlouval, aby náklad byl povolen, a hned také naznačil způsob, jak by mohl býti snadno uhrazen. R. 1812 totiž Morava a Slezsko přispěly na postavení observačního sboru v Haliči více než ostatní země, a proto císař později přikázal zemi moravské náhradu ve výši 226.000 zl., Slezsku pak 47.000 zl. Zemská účtárna rozvrhla, co z této sumy má připadnouti královským městům, co duchovenstvu, poddaným, svobodníkům a vrchnostem. I navrhl zemský hejtman, aby ostatním podílníkům částky na ně připadající byly od daně odepsány, vrchnosti však svůj podíl, jenž vypočten byl okrouhle na 79.000 zl., věnovaly na dokončení pomníku na Františkově; zároveň vyslovil pevnou důvěru, že také slezští stavové ochotně přispějí svým podílem, jenž se páčil na 21.000 zl.

Návrh byl od stavů moravských přijat a později došla zpráva, že také slezské vrchnosti vzdaly se svého podílu, čímž docíleno bylo částky přesahující 100.000 zl. a umožněno dokončení pomníku i sadův, celkovým nákladem 185.000 zl., z čehož na pomník sám připadlo 120.000 zl. Slavnost položení základního kamene ustanovena byla na 4. října 1818, den jmenin císařových. Císař František, chystaje se právě na kongres do Cách, nemohl vyhověti prosbě stavů moravských, aby této slavnosti osobně byl přítomen, i ustanovil svým zástupcem korunního prince Ferdinanda. Tento přijel dne 2. října do Mikulova, kdež uvítán byl od guvernéra hr. Mitrovského a velícího generála moravského hr. Klenaua, a přenocovav na zámku knížete Dietrichštejna, nastoupil další cestu do Brna, kam přibyl v poledne 3. října, byv od veškerého obyvatelstva nadšeně a za okázalých poct uvítán. Prohlédnuv si památnosti a některé veřejné ústavy brněnské, korunní princ na večer byl přítomen slavnostnímu představení v král. městském divadle.

Vlastní slavnost zahájena byla hned z rána hřměním děl s výšin špilberských. Zatím kolem obelisku na Františkově zřízeny byly vkusné tribuny, na kterých shromáždilo se na tisíce divákův. Ve vnitřní prostoře kolem pomníku rozestavili se zemští stavové s guvernérem hrabětem Mitrovským v čele, tajní radové a komoří, generálové, vyšší úředníci a důstojníci a městský magistrát s purkmistrem. Hlavní vchod z města na Františkov ozdoben byl triumfálním obloukem. O 9. hodině korunní princ, provázen svým nejvyšším hofmistrem hr. Bellegardem, polním maršálkem knížetem Lichtenštejnem a velícím generálem hr. Klenauem, za hřmění děl se Špilberka a nadšeného jásotu lidu přijel k triumfálnímu oblouku, kdež byl od guvernéra pozdraven a provázen stavy i generalitou, odebral se na místo pro něj připravené. Potom hr. Mitrovský měl slavnostní proslovení ke korunnímu princi, který několika srdečnými slovy odpověděl. Po slavných službách božích biskup brněnský vysvětil základní kámen i pomník, arcivévoda s několika přítomnými hodnostáři podepsal připravenou listinu, která potom spolu s vyobrazením obelisku, s podobiznami císaře i korunního prince, s některými mincemi té doby a schematismy vojska, úřednictva i duchovenstva byla vložena do olověné krabice a tam hermeticky uzavřena. Arcivévoda pohřížil zvláštním pákovým strojem základní kámen i s krabicí do hloubky zemské, udeřil několikráte kladivem na kámen a zatmeloval jej, což bylo prová-

zeno salvou vojska, nedaleko Františkova rozestaveného, i výstřely dělovými se Špilberka. Slavnost zakončena vznešenou ódou, kterou přednesl guberniální rada baron Königsbrunn. Hlučným jásotem davů provázen korunní princ odebral se do biskupského chrámu, kde za opětné střelby z pušek i z děl slouženo slavné Tedeum. Večer po slavnostním představení v divadle uspořádán byl od stavů moravských skvělý ples v nádherně ozdobených místnostech domu redutního; při tom proveden byl průvod bohův a allegorická slavnostní hra. Princi podán od měšťanů brněnských skvostný pohár z křišťálového skla s nápisem, obsahujícím vzpomínku na tyto pěkné chvíle.

Druhého dne korunní princ navštívil ještě některé veřejné ústavy, továrny a památnosti brněnské. Dne 6. října odejel do Olomouce, kam dorazil o 5. hodině odpolední, prohlédnuv si na cestě památné bojiště slavkovské. Město bylo na večer slavnostně osvětleno, na druhý den konána vojenská cvičení, prohlídka pevnosti, lycea, knihovny a jiných veřejných budov, večer návštěva slavnostního představení v divadle. Dne 8. října arcivévoda odebral se do Kroměříže, kdež byl hostem kardinála Trautmannsdorfa a jeho koadjutora arcivévody Rudolfa; pobyv potom ještě několik dní v Lednici na zámku knížete Jana z Lichtenštejna, dne 15. října v průvodě jeho navrátil se do Vídně, aby tam byl přítomen slavnostem konaným na památku vítězství u Lipska.*)

* * *

Kongres vídeňský jest důležitým mezníkem nejen ve vnějších, nýbrž i ve vnitřních dějinách našich zemí. Probouzející se uvědomění národní u nás čerpalo potěchu a naději v lepší budoucnost také z té okolnosti, že císař František nepřijal již složené kdysi hodnosti císaře německého. Rakousko dle ustanovení kongresu vídeňského zůstalo sice v čele „spolku německého“, ale mohlo se právem očekávati, že vláda vídeňská nebude již tak úsilovně o to dbáti, aby státní celek rakouský, složený z tolika rozmanitých národů, zachoval stůj co stůj i pro budoucnost dosavadní umělý nátěr německý, nýbrž že moudrou správou, zejména uvolněním dosavadní centralisační soustavy ponechá národům bez rozdílu samostatný vývoj. Naděje ty ovšem již v dobách nejbližších byly dokonale sklamány.

*) „Jednání sněmů moravských“, str. 115, 122, 145. — Brünner Zeitung, r. 1818, str. 1113 násl. — Beschreibung der denkwürdigen Feyerlichkeiten während der Anwesenheit des Kronprinzen Erzh. Ferdinand. V Brně u Gastla, 1818. — Schimmer, Ferdinand I., str. 10. násl.

Část druhá.

Od kongresu vídeňského do konce panování císaře a krále Františka I. (1815—1835).

1. Povšechný stav říše rakouské. Věci zahraničné. Cholera r. 1830 a 1831.

Hlučné události válečné, jež otřásaly Evropou po celou dobu vynucené nadvlády Napoleonovy, ukončeny byly kongresem vídeňským, který konečně přinesl národům toužebně očekávaný, trvalý mír. Ale mír nesplnil zároveň nadějí, které v něj byly skládány. Útrapy válečné, jež bylo všem státům stejnou měrou snášeti a jichž následky jevily se ještě po dlouhá léta potomní, vzbudily u panovníkův i jiných vůdčích osob hlubokou nenávist proti onomu hnutí, jež pokládáno bylo za hlavní původ všeho zla. Na revoluci francouzskou vzpomínalo se jen s hrůzou, schvalně vyličovány jen její špatné stránky, na vše dobré, co v ní bylo obsaženo, se zapomínalo nebo se umlčovalo. Osvícenské názory z konce XVIII. stol. uváděny v ošklivost a opovržení a ve všech názorech náboženských i politických zavládla mocná reakce. Na pohled krásná zásada svaté alliance, jež učiněna byla na podnět cařе Alexandra a jež vytkla panovníkům za úkol, spravovati své národy v duchu učení Kristova, zvrhla se záhy na pouhé obmezování všeliké volnosti v životě politickém i kulturním.

A přece proud dějin nedal se nadobro zastaviti. Mohutný, třebas bezohledný despotismus světovlády Napoleonovy dovršil po leckterés stránce snahy předešlého období revolučního. Co velicí duchové XVIII. stol. naznačili theoreticky, osvobození lidského ducha od mnohých pout zastaralých předsudkův a zlořádů,

slavný podmanitel hravě uváděl ve skutek. Třeba jen na doklad uvésti částečné sjednocení států německých a italských pod jeho žezlem. A když i nadvláda jeho byla svržena, síly národů, dlouho tlumené za gigantických válečných převratů, probouzejí se ponenáhlu k novému životu. Francie, pokořená a vysílená hmotně, nicméně nevzdává se duševního vedení, revoluční myšlenky vedou k novým převratům, které nalezají mocný ohlas v zemích sousedních a dávají směr dějinám všeobecným. V Belgii, Španělsku, Portugalsku, v Haliči, Německu i v zemích někdejší říše polské dějí se pokusy o dosažení svobod konstitučních. U všech národů budí a vyvíjí se ponenáhlu větší uvědomění a také po stránce sociální děje se nehlučný sice, ale neodvratný postup: nižší třídy obyvatelstva, zvláště měšťanstvo a ponenáhlu také lid selský, spjatý dosud dosti těsně vrchnostenským poddanstvím, hledí pilností a lepším vzděláním dobyti si především vyššího stupně blahobytu a ocitají se tak v neodvratném boji proti privilegovaným vrstvám společenským.

V zemích našeho mocnářství postup ten dál se ovšem mnohem zdlouhavěji, než v ostatních státech západní a jižní Evropy. V Rakousku jevila se nejpatrněji působnost Metternichova. Tento bystrý, třebas lehkomyslný a namnoze i frivolní státník, v mravech i vědomostech stejně povrchní, mohl po kongrese vídeňském směle ukázati na skvělé výsledky své politiky. Prusko i Rusko musily se spokojiti jen částečným splněním svých výbojných choutek, za to Rakousko své území značně zvětšilo a zaokrouhlilo, a kromě toho dal Metternich Německu a Italii takovou tvářnost, jakou sám uznal za nejvhodnější. Rakousko, rozšířené kongresem vídeňským o Tyroly, Solnohradsko, část Horních Rakous, o provincie illyrské a království lombardsko-benátské, mělo obnoviti vzpomínku na někdejší světovou moc rodu Habsburského a jak Pozzo di Borgo vytýkal Metternichovi, bylo záměrem jeho, aby stalo se planetou, kolem které by všechny ostatní mocnosti obíhaly jako satellitové. Že stát jest zároveň živým organismem, který k svému vývoji a vzrůstu má potřebí pečlivé správy vnitřní, té zásadě Metternich nikdy neporozuměl, anebo nechtěl porozuměti, snad proto, že provádění účelných oprav v rozličných odvětvích veřejného života vyžadovalo pilné práce a bedlivého studia, čehož tento státník nebyl velikým přítelem. Proto také veškeren zřetel svůj obracel k poli-

tice zahraničné, a tu nelze popříti, že dosáhl velikých úspěchů, ježto ji ovládal po plných 33 let. Příčinu toho hledati dlužno netoliko v jeho bystrosti a obratnosti, s jakou uměl slabých stránek u jiných lidí využitkovati, nýbrž v celé povaze tehdejší doby, kdy touha po trvalém pokoji a strach před násilnými převraty u státníkův evropských zapuzovaly všechny ostatní úvahy do pozadí.

Ve vnitřní správě našich zemí nastala úplná stagnace. Vládní stroj vídeňský pracoval sice pravidelně a s dosti velikým rachotem, ale účinky jeho nebyly nikde patrny. Smutným dokladem toho jest, že v celé řadě ročníků tehdejších novin, zejména úředních, badatel nedopátrá se pramenů pro dějiny domácí, vyjma snad pouze osobní zprávy ode dvora nebo noticky bursovní. Přímo nepochopitelným jest na př., že vážné nepokoje, jež vznikly v lidu selském r. 1821 a rozšířily se po velké části Moravy, nedocházely ani nejmenší zmínky v tehdejším úředním listě brněnském. Ale to právě bylo v duchu tehdejší soustavy, jež snažila se udržeti vše ve starém, třebas chatrném stavu. Není tedy divu, že také v zahraničné politice Metternich vše vynakládal za tím cílem, aby se věci klidně vyvíjely dle jeho zásad. Ale do tohoto klidného vývoje zavzněly křiklavou dissonancí z rozličných končin Evropy hlasy, volající po konstitučním zřízení. Nadvláda Napoleonova byla svržena, ale národové poznali, že dosazením předešlých legitimních rodů panovnických nestal se obrat k lepšímu, naopak mnohé zastaralé nesrovnalosti a zlořády, Napoleonem odstraněné, znovu počaly bujeti. Tak bylo v mnohých státech německých a tak také v Italii, kde vláda rakouská jednak snahou, uvésti ostatní státy italské, zejména Sardinii a Neapolsko, v tužší odvislost, jednak potlačováním všeho volnějšího hnutí znepřátelila si všechny vrstvy obyvatelstva a tak sama přispěla k mocnému vzplanutí národního uvědomění a touhy po sjednocení všech Italů v jeden státní celek. Toto hnutí rozšířilo se po Neapolsku, ve státě církevním, v království sardinském a nalezlo průchod i do rakouské části Italie, zejména do Milánska, kde všechno úsilí policie a censury o jeho potlačení ukázalo se marným. Četné tajné spolky karbonářské hleděly připravovati odtržení této země od Rakouska a přivtělení její ke království sardinskému.

Zjevná vzpoura, která vypukla r. 1820 proti nenáviděným panovníkům ve Španělsku a v království neapolském, přiměla

Metternicha k ráznějším krokům. V Milánsku zavedeno přísné vyšetřování a mnoho podezřelých osob zatčeno. Z nich velikou pozornost vrstevníkův upoutali dva básníci Maroncelli a Silvio Pellico, kteří oba v Miláně byli k smrti odsouzeni, ale císařovou milostí zmírněn jim trest ve vězení, tomuto na 15, onomu na 20 let. Oba byli s počátku vězněni v Benátkách, potom (v březnu 1822) odvezeni na Špilberk a Silvio Pellico teprve 1. srpna 1830 na přímluvu sardinského vyslance propuštěn na svobodu.*)

Zároveň na podnět Metternichův svolán byl kongres evropských mocností do Opavy, který zasedal od 23. října do 24. prosince 1820, a který potom (v lednu 1821) přeložen byl do Lublaně; na jeho usnesení potom rakouské vojsko vedením gen. Frimonta vtrhlo do Neapolska a porazivši povstalce u Rieti (7. března 1821), obsadilo hlavní město Neapoli. Mnoho osob bylo odsouzeno na smrt, někteří povstalci odvlečeni do rakouských pevností. Mezi nimi byl také vynikající účastník tohoto povstání, dějepisec a někdejší neapolský ministr války, Pietro Colleta, který byl odvezen do Brna, ale později mu bylo dovoleno usaditi se ve Florencii. Podobným způsobem potlačena byla vzpoura lidu v království sardinském rovněž zakročením vojska rakouského, kdežto vládě francouzské z usnesení kongresu Veronského (1822) připadl úkol obnoviti vojenskou mocí starý pořádek ve Španělsku.

*) Za svého pobytu v tomto vězení Silvio Pellico napsal proslulé vylíčení všech útrap, jež tu zažil, ve spise „Le mie prigioni“ (vyd. v Paříži 1833). Tam vypravuje: „Vystoupivše na příkrý vrch, ještě jednou jsme se ohlédli, abychom se se světem rozloučili, neboť jsme nevěděli, zdali propast, jež nás za živa pohltila, ještě jednou se nám otevře. Byli jsme odevzdáni vrchnímu intendantu špilberskému (jmenoval se Smrček), který naše jména zapsal do seznamu lupičů. Potom já a Maroncelli byli jsme uvedeni do podzemní chodby, kde nám otevřeli dvě tmavé, od sebe oddělené místnosti. Každý z nás byl ve svém vězení uzavřen. Octnuv se samoten v hrozné komoře, slyšel jsem skřípot zámků a zpozoroval při mdlém svitu, jenž vysokým oknem dovnitř vnikal, holé lože a hrozný řetěz na stěně. Posadil jsem se ustrašen na lože a vzav řetěz, měřil jsem jeho délku, neboť jsem myslil, že jest určen pro mne. O půl hodiny později, slyš, zachřestily klíče! Dveře se pomalu otevřely; vrchní žalářník přinesl mi džbán vody, atd.“ — Hrůzy zde líčené nezdají se úplně odpovídati pravdě, neboť Silvio Pellico sám vřele uznává, jak vlídně s ním guverner hr. Mitrovský i všechen špilberský personál zacházeli. — D'Elvert, Schriften 27, str. 231. Trautenberger, Br. Chronik, V., str. 51.

Metternich slavil tehda dokonalý triumf. Německá knížata ochotně uznávala primát císařský a ze strachu před volnějším hnutím, jež zvláště ve studentstvu se jevilo, přistoupila již r. 1819 na shromáždění v Karlových Varech k návrhům Metternichovým, jimž byla dosud povolená svoboda tisková v Německu zrušena; v Mohuči dosazena centrální komise k vyšetřování demagogických rejdův a nařízen přísnější dozor nad universitami. V Italii pak všichni mocnější panovníci, zejména král neapolský Ferdinand IV. († 1825) i syn jeho František I., král sardinský Viktor Emanuel, po němž r. 1825 nastoupil bratr jeho Karel Felix, ano i tehdejší papežové Lev XII. († 1829) a Pius VIII., který na účastníky tajných spolků karbonářských vyhlásil trest smrti, octli se ve vleku rakouské politiky, a uvážíme-li, že Lombardie a Benátsko byly pod přímým, Toskana, Parma, Piacenza a Modena prostřednictvím sekundo- a tertiogenitur pod nepřímým panstvím císařským, možno směle tvrditi, že tehda celá Italie poslouchala Metternicha. Plamen vzpoury však neutuchl úplně a doutnal potají dále. Vláda milánská, v jejíž čelo postaven byl mírumilovný, ale správních věcí málo znalý arciv. Rainer, nucena byla r. 1824 zavésti opět rozsáhlé vyšetřování s karbonářskými spiklenci, jichž vynikající náčelníci byli odsouzeni k smrti, ale od císaře dána jim milost a trest proměněn ve vězení na Špilberce; byli to zejména hr. Bedřich Confalonieri a Alexander Andryano, kteří odsouzeni k doživotnímu žaláři, Petr Borsieri, markýz Jiří Pallavicini a Kajetán Castillia na 20 let, Ondřej Tonelli na 10 a svob. p. Frant. Arese na tři léta. Těmito přísnými opatřeními byl na dlouhý čas v císařských zemích pokoj zabezpečen. Vážnost Rakouska u všech ostatních mocností vzrostla ještě více, a císař uznav po této stránce zásluhy Metternichovy, udělil mu již r. 1821 hodnost státního a dvorského kancléře.

Tím ovšem není řečeno, že také národové rakouští byli spokojeni. Právě ona léta, kde Rakousko si uhájilo prvenství v Evropě, náležejí co do vnitřního vývoje k nejméně zdatným a úrodným. Ze všech sněmů zemských té doby právě se ozývaly největší stesky na nesnesitelná břemena berní. Chatrná a strnulá organisace stavovská nemohla napraviti to, co zanedbala správa státní, ježto účastenství stavů ve veřejné správě bylo obmezeno na nejmenší míru, a také se stavům nedostávalo k tomu potřebné dobré vůle, ježto byli příliš úzkostliví o své výsady proti

stavům nižším. Proto také důmyslnější mužové byli přesvědčeni o nutnosti oprav v celém zřízení, a žádali vybavení provincií z tuhé centralisace, rozšíření jich samosprávy, od kteréž očekávali čilejší život a hybnost ve všech odvětvích.*) Nespokojenost nabývala větších rozměrů netoliko v Lombardii a v Benátsku, nýbrž zejména také v Uhrách, kde dosud nebyly vyřízeny „stížnosti a požadavky království uherského", předložené od stavův již r. 1791 císaři Leopoldu II. O hluboké roztrpčenosti, která zavládla v národě uherském, svědčí četné stížnosti, podávané císaři skrze komitátní kongregace. Císař nešetřil smlouvy, učiněné mezi stavy uherskými a císařem Leopoldem II., že bude každá tři léta sněm uherský svoláván, ježto se obával, že jednání sněmovní se neobmezí na postuláty vládní, týkající se povolení berní a branců, nýbrž že se rozšíří také na obnovení volnějšího zřízení stavovského, kterémuž požadavku vláda žádným způsobem nemínila vyhověti. Roztrpčení se zmáhalo, když vláda k potlačení všelikého svobodnějšího ruchu zakázala (11. ledna 1820) dovoz jak politických, tak vědeckých plodů z ciziny a zostřila censuru tak, že všeliký projev volnějšího mínění stal se nemožným; domácím novinám se vytýkalo, že jsou ovládány duchem lži, že nesmějí tlumočiti veřejné mínění a že dávají jen otrocké smýšlení na jevo. Takové názory v zemi utvrzovaly vládu v úmyslu, nesvolávati sněmu a proto bylo komitátům nařízeno, aby se nováčci odváděli bez povolení sněmovního. Toto zřejmé porušení ústavy potkalo se i u císařských úředníků s námitkami, a sama dvorská kancelář uherská radila ku svolání sněmu, ale marně. Císař nařídil ke všemu ještě, aby také berně vybírány byly v nové měně konvenční. Opposice rostla a na kongregacích vytýkáno králi porušení ústavy, kontribuce i branci v komitátech byli odpíráni.

Teprve když na Balkánském poloostrově vznikly mezi ujařmenými Srby, Rumuny a Řeky vážné nepokoje, a v Řecku dokonce vypuklo povstání proti portě turecké za samostatnost, Metternich, obávaje se, aby plameny vzpoury nezašlehly také přes hranice uherské, sám radil císaři ku svolání sněmu uherského, k čemuž konečně došlo 11. září 1825. Tam však kromě korunování císařovny Karoliny Augusty za královnu uherskou (v Prešpurce,

*) Ve prospěch foederálního zřízení vyslovuje se Ad. Müller v listu ke Gentzovi ze dne 19. září 1820. — Srv. Springer, Gesch. Österr. I., 296.

25. září) žádná proposice královská nebyla vyřízena a na místě toho širokým proudem valily se stížnosti na dosavadní zlořády, jež se obracely přímo proti osobě panovníkově. Ačkoliv císař později na přímluvu palatinovu prohlásil, že neminí svou moc rozšířiti přes meze ústavy, přece stavové uherští neustoupili od svých, namnoze přepjatých požadavků, zejména o zavedení maďarštiny za jazyk úřední na místo dosavadní latiny a němčiny, proti čemuž však zdvihli odpor poslanci charvatští i jiných národů nemaďarských. Spor mezi korunou a stavy uherskými dosáhl toho stupně, že prostřednictvím francouzských novin*) uherská šlechta byla vybízena, aby vstoupila „ve slavné šlépěje Rákóczyův a Tökölyův" a tamtéž jedním dechem bylo prohlašováno, že „Uhry dnes nalezají se v témže stavu jako Francie v roce 1789", že svatá aliance musí býti zrušena a pak teprve že „národ zvítězí nad nemilosrdnou šlechtou a vše utiskujícím klerem". Sněm rozešel se (18. srpna 1827) po dvouletém téměř zasedání s výsledkem nepříliš valným: vláda dosáhnuvši svého cíle ve věcech berních a braneckých, uznala sice starodávná práva stavův uherských, ale opravy, kterých také v Uhrách tak velice bylo potřebí, nebyly provedeny. Na příštím sněmě r. 1830 byl sice korunní princ Ferdinand korunován za krále uherského, ale staré spory mezi vládou a stavy ani tenkráte neutuchly.

Všeobecného a trpkého odsouzení za hranicemi dostalo se politice Metternichově, jakou zahájil za povstání Řekův a jiných pobalkánských národů proti portě turecké. Kdežto Rusko, kde po smrti cara Alexandra (1825) nastoupil syn jeho Mikuláš I., prohlásilo se pro samostatnost Řecka a s Anglií i Francií učinilo za tím účelem spolek, Metternich pokládal za vrchol umění státnického, zachovati i na Balkáně dosavadní stav věcí a zastávati se neporušenosti říše turecké. Ano, právě za hrdinské obrany Řeků v Missolungi, jež vzbudila filhelenské hnutí po celé téměř Evropě, francouzské noviny přinášely zprávy, že Metternich poskytuje Turkům střelivo i jinou pomoc proti Řekům, a dovolávaly se proti těmto „rakouským zločinům" zakročení Ruska i jiných mocností.**) Není divu, že na konec Rakousko zůstalo osamoceno,

*) Uveřejněn v pařížském „Constitutionellu" ze dne 19. ledna 1826. Na tento článek odpovídají vídeňský Beobachter (29. ledna) a Brünner Zeitung (2. února) velmi rozhorleně.

**) Dopis z Nauplie, otištěný v pařížském „Constitutionellu", citován v „Brünner Zeitungu", č. 284, kde také zprávy ony se vyvracejí.

a Řecko osvobozeno zásluhou ostatních mocností. Následkem této porážky Metternichovy vliv rakouský na Balkáně stlačen byl na míru nejmenší.

V našich zemích tyto události nebudily valného ohlasu. V Čechách a na Moravě veřejnost zastupující vyšší stavové, většinou cizího původu, neměli hlubších sympathií pro utiskované národy slovanské na Balkáně, ostatní třídy obyvatelstva neměly ještě dostatečného vzdělání, až snad na onu hrstku buditelů, kteří obětavě působili za obrozením národního uvědomění u svého lidu. Osobnost panovníkova při všech vadách veřejné správy, při všech útiscích, v nichž zvláště lid selský dosud trval, nepřestávala býti předmětem všeobecné obliby a vážnosti. Nejskvělejším důkazem toho byl hluboký a upřímný zármutek, jaký se zmocnil všech vrstev obyvatelstva, když r. 1826 císař upadl v těžkou chorobu, jakož i všeobená radost z jeho potomního uzdravení. V Brně tehda (27. března) konány byly na poděkování Bohu slavnostní služby boží ve všech kostelích, a večer dáváno v divadle skvělé představení.*) Podobné projevy staly se i v jiných městech moravských, tak že císař vším právem mohl ve veřejném manifestě lidu moravskému vzdáti vřelé díky za četné důkazy přichylnosti tehda mu prokázané.**) Jen tak lze si vysvětliti, že při všech dosavadních zlořádech a nesrovnalostech zprávy o červencové revoluci v Paříži r. 1830, kterou Karel X. s trůnu byl svržen a nastolen Ludvík Filip Orleanský, nevzbudily v našich zemích žádného znepokojení. Metternich pospíšil si uznati nového krále francouzského, aby tím přispěl k ukonejšení revolučního hnutí ve Francii a zabránil dalšímu jeho rozšíření do ostatních zemí evropských. Také povstání v Belgii, jež mělo za následek prohlášení samostatnosti této země, ba ani mnohem bližší revoluce v ruském Polsku neměla tehda pro naši říši dalších následků, třebas v Haliči, Uhrách a také u nás, v Čechách a na Moravě, za rostoucího uvědomění pospolitosti slovanské vzbudila dosti živé sympathie, které konečně i dvůr vídeňský potají sdílel, ježto Metternich s nedůvěrou a závistí sledoval mocný vzrůst a postup Ruska, zvláště na poloostrově Balkánském. Proto tehda i censura přimhouřila oko a zájem pro věc polskou směl se i tiskem dosti volně projevovati.

*) Brünner Zeitung, 1826, č. 87.

**) Vyhláška guvernéra hr. Mitrovského tamtéž, č. 110 (ze dne 21. dubna).

Ale právě toho roku, kdy vypukla revoluce červencová v Paříži, pozornost našich zemí, ano celé Evropy upoutala událost rázu zcela jiného. Byla to cholera.*) Nepoznaná a neočekávaná, jako rytíř smrti s uzavřeným hledím a na neviditelném oři válečném, hnala se tato obluda přes moře a hory; usadivši se r. 1817 na březích posvátného Gangu, rdousila v potomních letech lidstvo v celé Přední i Zadní Indii, rozšířila se přes Ceylon a Javu do Číny a Japonska, na západ pak do Persie, Syrie i k břehům moře Chvalinského, odkudž po prvé r. 1824, po druhé a to silněji r. 1829 překročila hranice Ruska evropského; první případy této nemoci na půdě evropské objevily se v Orenburce (v srpnu 1829).

Nikdo nevyznal se v povaze této hrozné rány morové, která denně tisíce lidí zachvacovala, a podobajíc se požáru široce založenému, porůznu v krajích od sebe vzdálených současně vyšlehovala. Lékaři veřejně doznali, že neznají zbraně proti tomuto tajemnému zlu; professor mediciny na universitě lvovské, Frant. Eckel, nazval choleru, o níž na rozkaz vládní sepsal zvláštní pojednání, „hlavou Gorgoninou, před níž lidstvo trne, sfingou pro lékaře, stohlavou lernejskou saní, proti níž státní správy marně bojují".

Během r. 1830 cholera rozšířila se po veliké části Ruska, a čím více pronikala na západ, tím vážněji bylo v našich zemích pomýšleti na ochranná opatření. Císař František, jenž ve službách humanity byl vzorem panovníka, věnoval těmto věcem neobyčejnou pozornost. Na zprávy o blížícím se nebezpečí z Ruska kabinetním listem ze dne 22. října 1830 nařídil státnímu a dvorskému kancléři knížeti Metternichovi, aby sestavil komisi za předsednictví nejv. dvor. kancléře česko-rakouského, hr. Mitrovského, s přibráním členů tajné dvorské a státní kanceláře, ostatních dvorských kanceláří, dvorské rady vojenské a některých professorů medicinské fakulty vídeňské, aby se radili o prostředcích, kterými by další postup cholery do našich zemí se zastavil. Poněvadž v této komisi přese všechnu nejistotu převládalo mínění, že cholera jest povahy spíše nakažlivé než epidemické, uznáno za nejvhodnější, uzavříti pokud možno této nákaze hranice proti Rusku, ač

*) Data o choleře na Moravě i v zemích okolních sebrána jsou z tehdejších ročníků „Brünner Zeitungu", jež podává obšírné zprávy a podrobné výkazy statistické; některé doplňky jsou také v aktech sněmovních. Srv. též Meynert, Kaiser Franz I., str. 362 násl.

už tehda někteří členové pochybovali o úspěšnosti tohoto opatření a poukazovali na veliký náklad s tím spojený. Na základě návrhů dvorské komise vydáno bylo potom (2. listopadu) císařské nařízení, jímž především byly zostřeny předpisy při vojenském kordonu, zřízeném již dříve na hranicích východních; stejně přísná opatření nařízena byla také v námořských přístavech rakouských proti lodím, přicházejícím z krajin cholerou zastižených; listy a jiné zásilky poštovní z Ruska podrobeny pečlivému dozoru; v Haliči měl v oněch místech, kde by se nebezpečí mimo nadání přiblížilo, postavený kordon hned býti sesílen a jiný proti Rusku co nejdříve postaven; tamější zdravotní úřady i lékaři měli ostražitě bdíti nad zdravotním stavem obyvatelstva a každý podezřelý případ neprodleně oznámiti úřadu zemskému; vídeňské fakultě lékařské bylo uloženo, aby o příznacích a léčení cholery sepsala co nejrychleji instrukci, určenou pro úřady kontumační, s použitím všeho, co dotud bylo známo o této nákaze ze spisů lékařských, z úředních zpráv a z listů zahraničných; konečně, aby se povaha a způsob léčení cholery blíže poznaly, měli se bez prodlení dva lékaři na státní útraty vypraviti do Ruska, jsouce opatřeni potřebnými instrukcemi o účelu tohoto poslání.

Ale všechna tato opatření nedovedla Halič uchrániti před vpádem cholery, která v lednu r. 1831 po prvé se objevila v kraji tarnopolském ve vesnicích Kalahorovce a Wychwatynci, v sousedství ruského městečka Satanova, kde již od delší doby řádila; potom hned vypukla v kraji czortkovském, v osadách Husiatyně, Szydrovicích a Sikierczině. Císař František guvernéru haličskému, knížeti z Lobkovic, hned na tyto první zprávy poukázal 50.000 zl., aby z toho chudším lidem v krajích nakažených neb jim blízkých poskytovány byly zdravé a přiměřené potraviny. K upokojení přestrašeného obyvatelstva úřední zprávy tvrdily, že tyto případy cholery nejsou původu indického, nýbrž místního, že vůbec ani nemají rázu epidemie nebo nákazy a že úmrtnost při ní jest menší než při tyfu. Z ostatních zemí císařských i cizích mnoho lékařův ubíralo se do Haliče, aby pomáhali nemocným, ale také sbírali zkušenosti pro vědecká pojednání. Všeliké okázalé slavnosti v říši byly odřeknuty. Když stavové jednotlivých zemí, mezi nimi také stavové moravští, chystali se ke sňatku korunního prince a krále uherského Ferdinanda s princeznou sardinskou Marií Annou, jenž se konal ve Vídni 27. února 1831, zvlášt-

nimi deputacemi projeviti své blahopřání, císař zvláštním listem k nejv. kancléři hr. Mitrovskému oznámil, že vzhledem k poměrům časovým netřeba deputaci vysílati, nýbrž že písemné blahopřání bude s touže přízní a milostí přijato.*)

Zprávy docházející z Haliče o stálém postupu cholery pohnuly císaře k rozhodnějším opatřením. Především nařídil (16. května), aby v Haliči sestavena byla provinciální zdravotní komise, jejíž předsedou jmenován byl velící generál haličský bar. Stutterheim a která za spolupůsobení zem. gubernia na základě přísných předpisů pro dopravu lidí i zboží měla zabraňovati vnikání cholery zvenčí a obmezovati ji uvnitř. Podobné komise zřízeny byly také v zemích Haliči nejbližších, totiž v Uhrách, Sibiňsku a také v obvodu gubernia moravsko-slezského. Zemské komise byly podřízeny centrální zdravotní komisi dvorské ve Vídni, v jejíž čelo k rychlejšímu vyřizování věcí byl postaven president dvorské rady vojenské hr. Giulay, s přibráním dvorského kancléře uherského, hr. Reviczkého. Centrální komise zřídila zejména na ochranu Moravy a Slezska dobře obsazený vojensko-zdravotní kordon v západní Haliči, jdoucí podél levého břehu řeky Soly od hranic pruských až k řece Oravě, který spojen byl s kordonem uherským. Všude vykonávány byly velmi účinně a přesně předpisy o kontumaci osob i zboží, o vykuřování poštovních zásilek, o pohotovosti lékařův a p.

Zdravotní komise mor.-slezská, jejíž sídlo bylo prozatím v Bílsku, vydala (17. června) tyto předpisy:

1. Osoby a zboží z krajin, kde ještě cholera nezuřila anebo od 40 dnů přestala, nemají míti překážky v další cestě, mohou-li se vykázati zdravotními certifikáty. To však má platnost jen potud, pokud západně Lvova se zachová neporušený stav zdravotní.

2. Osoby a zboží z krajin, kde cholera přestala před více než 20, ale méně než 40 dny, anebo v jichž sousedství v obvodu na 10 čtver. mil ještě řádí, dále z krajin, kde se vyskytují podezřelé případy, mají se podrobiti 10denní kontumaci v Kentách, jediné stanici na hranicích mor.-slezských, ponechané obchodu haličskému. Podobné kontumaci podrobují se osoby a zboží vůbec, nemohou-li se vykázati zdravotními certifikáty. Z ní nevyjímají

*) Oznámeno v mimořádném sezení sněm., konaném 23. února 1831. — Srv. Jednání sněmů mor. 210. Brün. Zeit., 1831, č. 53.

se ani kurýrové a konduktorové rychlovozů poštovních. Jejich depeše se co nejrychleji očistí a odevzdají poštovnímu úřadu průlomné stanice k další dopravě.

3. Osoby a zboží, přicházející z krajin zřejmě cholerou nakažených, podrobují se kontumaci 20denní.

Také haličská zdravotní komise vyvíjela horlivou činnost. Počet kontumačních stanic na severním i východním pomezí byl rozmnožen, ve Lvově zřízeny četné lazarety a ústav pro čištění prádla po nemocných; nuzné obyvatelstvo, zvláště židovské, žijící v těsných a nečistých příbytcích, bylo od úřadů převáděno do přiměřenějších obydlí a poskytovány jim potraviny z fondův od císaře věnovaných; všeliká veřejná shromáždění byla zastavena a pouze kostely byly návštěvě lidu otevřeny. Ale všechno lidské namáhání ukázalo se marným. Cholera záhy pronikla až k městům Přemyšli a Jaroslavi, což přimělo haličskou komisi zdravotní, že kordon rozestavený při řece Sanu přeložila dále na západ a zřídila nové dvě kontumační stanice v Dukle a Pilině. Do konce května cholera řádila již ve 252 osadách haličských, v nichž bylo přes 18.000 onemocnělých a z těch dobré dvě pětiny zachváceny byly smrtí; do konce června stoupl počet onemocnělých na 47.000. Podobně šířila se nákaza, podporovaná letním počasím, také v Bukovině, v Uhrách i v ruském Polsku, kde právě tehda vypuklo povstání proti panství ruskému. Mocným dojmem působila v našich zemích zpráva, že slavný maršálek ruský Děbič nedlouho po vítězství dobytém nad povstalci u Ostrolenky (26. května) touto nákazou zbaven byl života (10. června 1831), a o týden později padl jí za oběť také ruský velkokníže Konstantin.

Zhouba blížila se naší zemi neodvratně a lid moravský byl nejvyšší měrou přestrašen. Ještě koncem června*) mohla moravská zdravotní komise veřejně prohlásiti, že pověsti o některých případech cholery na Moravě jsou klamné a že dosud v celém obvodě moravsko-slezském, ba ani v kontumační stanici kentské při řece Sole, kde byl zřízen ochranný kordon, neudál se ani jediný případ nákazy, uzavření hranic pak proti Haliči že se provádí s největší přísností při dvacetidenní kontumaci všech osob i věcí odtud přicházejících; proti Uhrám, odkudž přicházely zprávy vždy hrozivější, zřízeny ke konci července na Moravě dvě stanice

*) Srv. Brün. Zeit. ze dne 30. června 1831.

kontumační (v Hodoníně a Starém Hrozenkově) a ve Slezsku jedna (v Jablunkově).

Mezi lidem venkovským v Uhrách, v Haliči a jinde mělo vypuknutí cholery za následek také ještě jiné povážlivé zjevy. Povstala totiž domněnka, jež se rychle šířila, že cholera jest pouhým vynálezem úřadův a vyšších stavů, že studně, potraviny a nápoje jsou otráveny, že lékaři sami, lékárníci, vrchnosti i duchovní jsou traviči. V mnohých krajích uherských došlo z toho ku srocení lidu selského, který jal se loupiti, páliti i vražditi na zámcích, farách i v lékárnách, takže bylo třeba zakročiti i mocí vojenskou. Císař František dal všechny takové případy bedlivě vyšetřiti a staral se poctivě o obnovení pokoje a pořádku. Jeho chování v této nebezpečné době dlužno nazvati vzorným. Když nákaza vždy více se blížila Vídni a na císaře, který tehda se zdržoval v lázeňském městě Badenu, bylo s mnohých stran doléháno, aby se uchýlil do krajiny, jež dosud nákazou nebyla ohrožena, na př. do Solnohradu, prohlásil se vší rozhodností, že nepůjde nikam, kam by nemohl zároveň vzíti s sebou „všechny své dítky“ (t. j. poddané), ano dne 18. srpna přestěhoval se z Badena do Schönbrunna, aby byl svému residenčnímu městu co nejblíže. Když potom skutečně také Vídeň byla cholerou zastižena, císař měl dozor na všechna opatření zemské komise zdravotní a město sám častěji navštěvoval. Byl v tom důkaz jeho osobní statečnosti, jež málo dbala vlastního pohodlí i bezpečnosti, v době, kdy docházely z Uher i Haliče zprávy vždy smutnější, kdy samy úřední zprávy dotvrzovaly, že do konce srpna t. r. v každé z těchto zemí překročil počet onemocnělých daleko přes 100.000.

Když konečně v září došly zprávy, že také ve Vídni, v Hainburce a v jiných městech rakouských cholera vypukla, když i ojedinělé případy zvěstovány byly z Těšínska i z některých osad moravských (Bučovic, Bojkovic, Lanžhota a j.), kteréžto zprávy šířeny byly netoliko novinami, nýbrž i soukromými dopisy, dosáhl postrach na Moravě svého vrcholu. I vydala moravská komise zdravotní nové prohlášení (20. září), v němž, ježto strach sám prý a úzkost podporují šíření nemoci, hleděla obyvatelstvo upokojiti zejména tím, že poukázala na všechna opatření dosud na Moravě učiněná. V pěti kontumačních stanicích obvodu mor.-slezského (v Kentech, St. Hrozenkově, Hodoníně, Jablunkově a

Černé Vodě) bylo až do té doby na 6000 osob vedle velikého počtu vozů se zbožím kontumacováno a čištěno a nemajetné osoby po celou dobu kontumace živeny na státní útraty. Úřadům bylo nařízeno přísně hleděti k tomu, aby se těsně nebydlelo, čistota aby se zachovávala a nuzným se podávaly přiměřené potraviny. V obou hlavních a ve všech krajských městech byly zřízeny lokální sanitní ústavy, zvláštní nemocnice s potřebným zařízením také v menších městech, ano i ve vesnicích. Kdekoliv se vyskytl podezřelý případ, vypravili se tam komisaři k tomu cvičení, aby učinili zdravotně-policejní opatření, uzavřeli podezřelé domy, dohlíželi na sousední osady a opatřovali potřebné potraviny. Lékaři byli rozděleni po okresích a každému byl úkol přesně vymezen. K umožnění rychlé pomoci všude byly pořizovány zásoby potřebných léků, a v každé osadě byl ustanoven přiměřený počet ošetřovatelů, kterým bylo dáno poučení, jak se v náhlých případech onemocnění mají zachovati až do příchodu lékařova. Od obecenstva se žádala všemožná součinnost v těchto opatřeních. Každý má přiměřeným způsobem života hledět si zdraví zachovati a jinak se říditi tištěným poučením, jež vydáno bylo (7. července) od provinciální zdravotní komise moravské; zejména se varuje před zachlazením, požíváním nezralého ovoce a nestřídmostí v jídle a pití.

Z jednotlivých osad kraje hradišťského a brněnského nejvíce zastiženy byly Bojkovice a Lanžhot. K zamezení přílišného strachu zemská komise novou vyhláškou (25. září) vysvětlovala některá úmrtí povodněmi větších řek a neopatrností lidu. Také se prohlašovalo za mylné mínění, jakoby nemoc se šířila předměty, jež nemocný měl kolem sebe a poukazováno na doklad toho na to, že ze sluhů, zaměstnaných čištěním ve stanicích kontumačních, dosud žádný neonemocněl. Další vyhláškou (2. října) komise vzhledem ku blížícím se slavnostem hodů, vinobraní a rybolovu varovala před nemírným požíváním tučných jídel a líhových nápojů a před zachlazením za nastávajících dnů studených a deštivých. Celkem zdravotní stav Moravy a Slezska prohlášen byl za uspokojivý, ježto prý v osadách dosud zastižených cholera buď úplně přestala nebo jí aspoň ubývá, nové pak případy, zejména v Brně se vyskytnuvší dne 21. a 22. září, pokládané za choleru, vysvětlily se zcela jiným způsobem.

Ale již o dva dny později (4. října) úřední zprávy musily připustiti, že hlavní město moravské také již bylo nákazou zastiženo. Od 21. září do 2. října vyskytlo se tam deset případů cholery, z nichž sedm skončilo smrtelně. Mužský dobročinný spolek, několik let před tím v Brně založený, vyvíjel horlivě činnost na úlevu nemocných, poděloval je polévkou i jinými potravinami a vyzval veřejným prohlášením dobrodince ku skládání příspěvků, jichž hojně se scházelo jak na penězích, tak i na potravinách, prádle, šatstvu a jiných potřebách. Na celé Moravě do konce září dle úředních výkazů bylo zachváceno cholerou v 33 osadách 1336 osob, z nichž 616 zemřelo; bylo to hlavně v kraji brněnském a hradištském, jež súčastněny byly 27 osadami a 1139 nemocnými; v ostatních krajích vystupovala cholera jen ojediněle, kraj jihlavský byl dosud úplně neporušený. Patrně se tu jevil postup epidemie od východu na západ.

Z tohoto neodolatelného postupu nemoci odborní znalci ponenáhlu nabývali přesvědčení, že dosavadní nákladná opatření, jež čelila k zamezení tohoto postupu a záležela hlavně v uzavírání hranic vojenskými kordony a kontumačními stanicemi, nepotkávají se s očekávaným úspěchem. Proto císař vydal (10. října r. 1831) k nejv. kancléři spojených dvorských kanceláří, hraběti Mitrovskému, kabinetní list tohoto znění:

„Když epidemie hrozila vniknouti do mých států, povaha, způsob vzniku i šíření této nemoci byly neznámy. Opatrnost i moudrost, jakož i péče o zdravotní blaho mých věrných poddaných kázala tedy uchopiti se všech opatření, která se dřívější mnoholetou zkušeností osvědčila proti nejnebezpečnějším všech nakažlivých nemocí, i byly uvedeny v působnost předpisy řádu morového. Ale přes plnění těchto předpisů nákaza neodvratně postupovala a zařízení i ústavy na tom založené měly za následek nevýhody, které byly mnohem škodlivější nežli strasti způsobené samou nemocí. Rozšiřovalyť strach a hrůzu a skličovaly mysli. Zejmena kordony ohrožovaly zdravotní stav v uzavřených místech, vydávaly ve zkázu pluky, jichž služeb se užívalo, a podporovaly nemoc, od které měly chrániti. Strach před nebezpečím nákazy, jež vyvolala a živila všechna tato opatření, uloupil mnohým nemocným potřebné ošetřování a zabránil vzájemné, spasné pomoci: tato opatření konečně obmezovala obchod, dopravu i píli

průmyslovou, podkopávala blahobyt jednotlivcův a ubírala mnohým dosavadní výživu.“

„Otcovsky jsa pečliv o blaho svých věrných, milovaných národů, veden dosavadními zkušenostmi a proniknut přesvědčením, že dosavadní opatření jsou neúspěšná a škodlivá, uznal jsem za vhodné učiniti neplatnými předpisy řádu morového ve svých státech vzhledem k choleře a zároveň nařídíti, aby se postupovalo dle předpisů platných pro epidemické a nakažlivé nemoci.“

„Právě o ony zkušenosti se opíraje, nařizuji, aby sanitní kordony, zřízené mezi vnitrozemskými sousedními provinciemi mých států, byly odstraněny. Jen po hranicích oněch jižních provincií mocnářství, jichž odbyt a obchod jest v bezprostředném spojení se sousedními státy italskými a se zahraničnými námořskými přístavy, budiž prozatím postaven sanitní kordon, a to jen ze zvláštních ohledů na obchod námořský a na mínění a obavy, panující dosud v sousedních státech italských vzhledem k povaze a způsobu šíření nákazy. Přeji si, aby postavením tohoto kordonu předešlo se uzavření spřátelených sousedních států italských, aby spojení obchodní s nimi bylo zachováno a důležitý obchod námořský s cizinou chráněn až do oné doby od všelikého přerušení, co by obecnější platnosti nabyl názor přiměřenější zkušenostem o vzniku a šíření epidemické nákazy. Z týchž důvodů jest též sorganisován finanční kordon z této strany Terstu i ostatních svobodných území přímořských a dalmatských.“

„Aby se však dopravě poskytlo všeliké úlevy za nynějších okolností možné, snížena jest kontumační doba pro cestující a zboží při všech kordonech proti cizině i při oněch vnitrozemských, které dosud nejsou zrušeny, na pět dní. Pouze pro království lombardsko-benátské a pro Přímoří stanoví se kontumační doba prozatím na deset dní.“ *)

Toto opatření potkalo se s dobrým úspěchem. Neboť dosavadní uzavírání hranic vzbuzovalo místo uspokojení jen rozčilení a šířilo strach i v oněch krajinách, kde dosud nákazy nebylo. Nemocní byli ze strachu opouštěni i od svých nejbližších příbuzných. Uzavíráním hranic vázl obchod i všeliká doprava a tisícové byli zbaveni své výživy. Když potom obyvatelstvo vidělo,

*) Brün. Zeit. 1831, č. 283.

že úřadové následkem onoho nařízení císařského upouštějí od přísných opatření, nabývalo zase ponenáhlu někdejší důvěry, rozvahy a klidu, nemocným pak se dostávalo více podpory a ošetřování. Ačkoliv nemoci neubývalo, lid přece již nejevil takového strachu jako dříve a oddával se i obvyklým zábavám a radovánkám, neboť dobrý humor se doporučoval jako nejlepší lék proti choleře. Ve Vídni, kde tehda (v říjnu) ve vnitřním městě sice nemoci ubývalo, za to však tím více zuřila v předměstích, kapelníci Strauss a Lanner bavili četné obecenstvo svým způsobem, a také divadla měla tehda, přes chladné večery, dobrou návštěvu, což bylo zvláště patrno při veselých kusích, neboť — jak dosvědčuje vrstevník z té doby — „nyní každý vyhledává jen obveselení". V Leopoldově dosáhla tohoto účelu plnou měrou časová fraška, nazvaná „Vítězství dobrého humoru čili lampy života". Také v obchodě a průmyslu následkem zrušení kordonů nastal čilejší život. Ve větších městech konaly se opět trhy, dříve zakázané, řemeslníci i továrníci mohli vyvíjeti větší činnost, jež jevila se zvýšenou měrou také v obchodních kancelářích. K umírnění bídy mezi lidem chudým značně přispívala veřejná dobročinnost. Noviny v tyto dny uveřejňovaly téměř denně nepřehlednou řadu příspěvků na peněžích, šatstvu, prádle a jiných potřebách pro onemocnělé.

Na Moravě cholerou nejvíce zastižen byl kraj brněnský, kde od počátku, kdy nemoc vypukla (20. září 1831), do konce dubna roku 1832 navštíveno bylo 380 osad, v kraji olomouckém 291, v uh.-hradišťském 204, v přerovském 84, v znojemském 85 osad; nejvíce ušetřen byl kraj jihlavský, kde po celou tu dobu nákaza se objevila jen v 9 osadách. Celkem v 1060 osadách moravských onemocnělo za onen čas asi 65.000 lidí, z nichž dobrá třetina zemřela. V Brně nákaza dostoupila vrcholu v druhé polovici října, kdy počet denně onemocnělých páčil se až na 55; 29. prosince úřední výkazy zaznamenaly tam poslední případ onemocnění a již 16. ledna 1832 Brno bylo prohlášeno za prosté nákazy; za celou dobu (od 21. září 1831 do 16. ledna 1832) onemocnělo v Brně 1789 osob, z nichž 699 zemřelo, ostatní se uzdravili.*)

*) Ve Vídni, kde cholera byla asi současně s Brnem, bylo nejvíce onemocnělých počátkem října (60—80); v Praze vypukla o něco později (18. listop.) a trvala do konce dubna; v nejhorší době (ke konci ledna) onemocnělo denně až 61 osob. V Pešti bylo mnohem hůře, neboť nemocných se počítalo denně

V posledních dnech měsíce dubna již jen jediná osada na Moravě (Stonařov u Jihlavy) byla navštívena cholerou a když tam dne 5. května poslední osoba se uzdravila, byla ohlášena radostná zvěst, že cholera v celém obvodu moravsko-slezském vyhasla.

II. Povaha císaře Františka a jeho návštěvy na Moravě.*)

Veškeré dějiny našich zemí od kongresu vídeňského do konce panování cís. Františka I. jeví úplnou ztrnulost ve všech odvětvích veřejného života. Dějepisci zvykli si označiti toto období názvem „systemu Metternichova", ale jest dokázáno, že mnohem větší měrou než Metternich vtiskla ráz této době osobnost samého panovníka. Bude tedy třeba k povaze jeho blíže přihlednouti.

Osobnost cís. Františka I. s počátku docházela u dějepisců posouzení velmi různého, a podnes není o ní mínění jednotného. Jedni líčí ho jako panovníka slabého, jehož hlavními vlastnostmi byly „náklonnost k malichernostem, odpor proti jakékoli větší námaze, nepravý stoicismus, za nímž se skrývala lhostejnost k vyšším zájmům, nedůvěra k vlastní osobě, ale stokráte větší k jiným lidem, strach před každou vynikající, mohutnou osobností; ač veškerou podstatou svou byl povrchní a mělký, a to zvláště za pozdějších let: po této stránce byl málo lidmi prohlednut, ježto svým nenápadným vnějškem, zdánlivou dobromyslností a šosáckými způsoby dovedl své okolí výborně klamati a některými vlastnostmi, jako užíváním nejhrubšího vídeňského dialektu, pohrdáním cizinské vzdělanosti a také úmyslnou nedbalostí v pravopise uměl si dáti nátěr pravého, nezkaženého Vídeňáka, tak že zvláště nižší vrstvy lidu viděly v něm sobě rovného a cítily se tím povznesenými. K vedení státních záležitostí byl neschopen, dovedl posouditi jen vnějšek a stránku formální, do obsahu, účelu a významu důležitých myšlenek a výkonů nevnikl nikdy" a pod.**)

---

až šestkrát tolik co ve Vídni. V celých Uhrách do konce března r. 1832 bylo úředně vykázáno asi 550.000 onemocnělých (v 4950 osadách), z nichž asi 250.000 zemřelo, v Haliči do konce prosince r. 1831 v 1830 osadách asi 260.000 onemocnělých, z nichž téměř 100.000 lidí zemřelo. Brněnský statistik té doby K. Ehrmann vypočetl ztrátu lidu cholerou v celém mocnářství rakouském r. 1831 na 186.499, r. 1832 na 89.793 lidí. Podrobné výkazy úřední v Brün. Zeit. r. 1831, 1832.

*) Obšírněji o tomto předmětu jsem pojednal v Časopise Mor. Musea r. 1904, str. 140 násl. Stať jest sestavena hlavně ze současných ročníků „Brünner Zeitung".

**) Springer, Gesch. Österr. seit dem Wiener Frieden, I., 111 a j.

Jiní zase viděli ve Františkovi nedostižný vzor panovníka. Ukazovali na to, že „přes těžké zkoušky, které přestál šťastně, za dvacetiletého pokojného panování zjednal císařskému státu takový stupeň moci, blahobytu a vážnosti v celé Evropě, že právě toto období stalo se nejskvělejším a nejšťastnějším v dějinách vlasteneckých. Moudrost jeho položila pevný základ ku štěstí národův uprostřed bouří, spravedlnost jeho byla mocnou ochranou práva a silným štítem proti libovůli. Upřímná, hluboká zbožnost, spojená s neoblomnou přichylností k víře otců, přísné šetření spravedlnosti, neobyčejná péče o blaho národů, konečně proslulá lidumilnost a blahosklonnost získaly mu neodolatelně lásku všech poddaných, z nichž každý měl k němu vždy volný přístup".*)

Za takového rozdílu názorův nepochybujeme zajisté, hledáme-li pravdu uprostřed. Dlužno uvážiti, že po 23 léta, od nastoupení Františkova na trůn po druhý mír pařížský, země našeho mocnářství byly zmítány hlučnými událostmi válečnými, jimiž všeliká činnost zákonodárná i vniterní vývoj národů, hmotný i duševní, byly buď zastaveny nadobro neb aspoň ochromeny. Z takového bídného stavu dovedl by povznésti stát jen panovník neobyčejných schopností vladařských, organisatorský veleduch rázu Augustova, jenž by činnosti veškerého obyvatelstva dovedl vykázati nové dráhy. Takovým geniem ovšem nebyl císař František, ale proto přece netřeba odsuzovati ho bezohledně, jak ukázáno výše. Obyčejně zapomíná se při povahopise jeho, že se nerozlišují osobní vlastnosti jeho a život soukromý od činnosti jeho vladařské. O neobyčejné oblibenosti u všech poddaných nelze pochybovati. Prosté občanské vychování, jehož se mu dostalo při dvoře v Toskáně i potom ve Vídni u císaře Josefa II., vštípilo mu hluboký cit pro mravnost i náboženský smysl pro přísný život rodinný, jež nedaly vzniknouti nezřízené nádheře dvorské a rozkošnictví. Jevil také velkou horlivost ve vykonávání vladařských povinností. Dovedl pracovati po celé hodiny u psacího stola. Audienční sál byl více než kdy před tím přístupen všemu obyvatelstvu; císař vyslechl každého trpělivě a potěšil skutky neb aspoň přívětivými slovy v nenuceném nářečí vídeňském, tak že lidé byli nadšeni vlídností jeho. Ale mravenčí pilnosti nedo-

*) Nekrolog v „Brünner Zeitung", r. 1835, č. 59, 64. — Mnoho výtek Františkovi I. činěných odmítá H. Meynert ve svém díle „Kaiser Franz I.", ve Vídni 1872.

stávalo se tvůrčího nadání, vyššího rozhledu, smělé energie a porozumění novým proudům myšlenkovým. Důvěra jeho v novoty ve zřízení státním a v životě veřejném byla hned z mládí podryta dokonale jednak neúspěchem oprav císaře Josefa, jednak nenávistí k revoluci francouzské. Slova konstituce nesměl nikdo za přítomnosti jeho ani vysloviti.*)

Že císař František skutečně pečoval o blaho poddaných národů, důkazem toho jsou četné cesty, které zvláště od času, co říši byl zabezpečen trvalý mír, pravidelně konal po všech zemích svých. Nebyly to nikterak cesty zábavné, nýbrž konané za účelem, aby se seznámil s přáními a potřebami svých národů, s polohou a stupněm vzdělání jednotlivých krajin. Kdož stáli císaři po boku, věděli, že každá cesta byla spojena s obtížemi. Především třeba uvážiti tehdejší zdlouhavost a nepohodlí cest, konaných vozmo; nebyloť železnic. Na četných stanicích, neposkytujících největšího pohodlí, bylo třeba přepřáhati a často i přenocovati.**) Na stanicích, poledních i nočních, císař, nepřeje si potřebného pokoje, věnoval se téměř neustále státním záležitostem. Audience, přijímání a zkoumání prosebných spisův, návštěvy veřejných ústavů školních, dobročinných a j., průmyslových závodů, sbírek a úřadů, nahlížení do správy zemské zabývalo z největší části čas jeho, a kromě toho vyřizovány věci, posílané císaři denně z Vídně. Císař cestoval obyčejně s manželkou, s některým arcivévodou a s četnou družinou z dvořanstva i z generality.

---

*) Karakteristickým jest vypravování Hormayrovo. Osobní lékař Stifft chválil kdysi císařovu „dobrou konstituci". Císař pravil: „Co zde mluvíte? Jsme staří, dobří známí, ale Stiffte, tohoto slova ať nikdy od Vás neslyším! Říkejte si „trvanlivá povaha" nebo, jménem božím, třebas, „dobrá komplexe", ale není „dobré konstituce". Nemám konstituce a nikdy nebudu míti". — Stejně řekl František professorům lublaňského lycea: „Přidržte se toho, co jest staré, neboť jest toto dobré, a naši předkové se při tom měli dobře, proč bychom my neměli? Jsou nyní nové ideje v proudu, jichž nemohu schvalovati a neschválím nikdy. Vzdalujte se jich a přidržujte se positivního, neboť nepotřebuji učenců, nýbrž dobrých občanů. Vzdělati mládež za takové, jest Vaším úkolem. Kdo mně slouží, musí učiti tomu, co poroučím já. Kdo tak nemůže činiti, nebo mně přijde s novými ideami, může jíti, nebo ho odstraním". — Springer, Gesch. Österr. I., 119.

**) Cesta z Vídně do Brna trvala 11—12 hodin; r. 1804 císař vyjel 22. srpna o 7. hodině ranní a dorazil do Brna téhož dne k 6. hodině večerní. — Brün. Zeit. 1804, str. 537.

První návštěva Františkova na Moravě nestala se za příležitosti korunování za krále českého v Praze, ačkoli stavové moravští na sněmě projevili přání, aby mohli novému panovníkovi holdovati v hlavním městě moravském. Císař totiž slavil především korunování ve Frankfurtě za císaře římského (14. července 1792), odtud odebral se do Prahy, kamž stavové moravští k holdování i ke korunovaci vypravili zvláštní deputace a po skončených slavnostech dne 17. srpna zrovna odjel do Vídně. Moravané uviděli panovníka po prvé na sklonku r. 1798, jak již bylo svrchu vylíčeno.

Po druhé císař František navštívil zemi Moravskou bezprostředně po vydání významného patentu ze dne 11. srpna 1804, jímž ohlásil, že přijímá titul děd. císaře rakouského. Třetí pobyt císařův na Moravě r. 1805 pojí se k smutným událostem válečným v čas bitvy slavkovské. Za příznivějších okolností zemi Moravské stala se čtvrtá návštěva cís. Františka s manželkou Marii Ludvikou, dcerou arcivévody Ferdinanda z Este (19. dubna 1808). Dle výslovného přání císařova odpadlo všeliké slavnostní uvítání. Lid však, který očekával příchod cís. manželův, uvítal je tisícihlasým jásotem. Večer město bylo vkusně osvětleno, a císařští manželé projížděli ulicemi o 9. hodině, aby si prohlédli osvětlení. Druhého dne ráno shromáždilo se v guberniálním domě duchovenstvo, generalita, vyšší důstojníci a úředníci, aby vzdali císaři poctu. O 12. hod. konán cercle vyšší šlechtě, k němuž měli také přístup radové všech úřadův. Večer uspořádán stavy moravskými volný ples v sále redutním. Tanec zahájilo 12 bíle oděných dívek, které na konec odevzdaly císařovně báseň pamětní jménem všeho měšťanstva. Potom šlechta pořídila allegorický obraz „Auroru", jak trpytíc se na nebi a otočena zefiry zahání zimu protivící se a přináší zemi s jarem opět světlo, život a radost. Císařovna zářic krásou a duchem, rozmlouvala vesele s přítomnými. Dne 21. dubna o polednách navštíveny Lužánky, večer pak v divadle stavové znovu připravili přiměřenou slavnost. Po oba dny císař dával audience všem, kteří se hlásili, a navštívil krajský úřad, radnici, vězení a jiné veřejné budovy, císařovna ústav šlechtičen, kláštery uršulinský, alžbětinský a starobrněnský. Dne 22. dubna ráno oba opustili Brno a odjížděli do Znojma. Tam uvítáni byli před branou městskou krajským i vojenským úřadem, magistrátem, duchovenstvem, měšťanstvem a velikým množstvím lidu. Admini-

strátor městské fary Jind. Schutter složil uvítací báseň, kterou v čele družiček bíle oděných dvě dívky podaly císaři i císařovně, tištěnou na bílém atlase, a jedna dívka zvučně ji deklamovala, nad čímž císařovna projevila velikou spokojenost. Přenocovavše ve Znojmě, císařští hosté odjeli pak do Vídně.

Uplynuli hluční dnové kongressu vídeňského; vznešení hosté, z nichž mnozí zase na zpáteční cestě návštívili Moravu a její hlavní město, rozjeli se do svých domovů, našim zemím po dlouholetých bouřích a útrapách popřána řada let klidu a pokoje. Po úmrtí Marie Ludviky oženil se císař František s princeznou bavorskou Karolinou Augustou (24. září 1816). Roku 1817 podnikli cís. manželé krátkou cestu na Moravu. Dne 24. června dorazili z Holíče do Kroměříže a ubytovali se v zámku kardinála arcib. kníž. Trautmannsdorfa. Druhého dne odjeli do Olomouce, kamž dorazili o 8. hod. večerní. Tam císař po celý den potomní (25. června) dával audience, pracoval o státních záležitostech a prohlížel několik veřejných ústavů. Dne 26. června o 6. hod. ranní odjel na Šternberk do Bruntálu, kdež jej očekávali arciv. Antonín a Ludvík, kdežto císařovna toho dne zůstala ještě v Olomouci, navštívila některé kostely a ústavy dobročinné a dne 27. června odjela do Opavy, kdež se setkala s císařem a společně potom vydali se na další cestu do Haliče.

R. 1818 konána byla v Brně památná slavnost odhalení pomníku na Františkově, při které císaře zastupoval korunní princ Ferdinand. Cís. František s cís. Karolinou Augustou navštívili potom Moravu teprve r. 1820. Přijeli do Brna s arciv. Marií Klementinou, dcerou císařovou, provdanou za Leopolda, prince salernského, 1. května o 6. hod. večerní. Po obvyklém uvítání ubytovali se v domě guberniálním. Několik hodin před tím přijel arciv. Rudolf, nedlouho před tím zvolený za olom. arcib. a povýšený za kardinála.*) Po celý týden císař dával audience úřadům vojenským i civilním a magistrátu brněnskému, navštěvoval rozličné ústavy, zejmena humanitní, a závody průmyslové, vězení špilberské, vojenské skladiště, kasárny, konal vojenskou přehlídku na olomoucké silnici, prohlédl si nové sady a pomník na Františkově a stavovský sál sněmovní, kdež mu holdovali

*) Arcib. Trautmannsdorf zemřel 20. ledna 1819, 24. března vykonána byla jednosvorně volba arciv. Rudolfa kapitulou olomouckou, o půl roku později (28. září) povýšení za kardinála.

stavové moravští. Dne 8. května o 6. hod. ranní cís. manželé odjeli na Pardubice do Prahy, kamž dorazili o 7. hod. večerní, kardinál arciv. Rudolf vrátil se do Olomouce.

Nová hnutí demokratická v rozličných státech evropských, zejména vzpoury lidu ve Španělsku a na Sicilii, vzbuzené za dosažením práv ústavních, pohnuly všemocného kancléře rak. Metternicha, že svolal opětně kongres mocnářův a státníkův evropských, tentokráte do Opavy, aby se uradili o potlačení všelikých podobných pokusů revolučních. Na kongres, jenž se konal od 23. října do 24. prosince 1820, přišel vedle císaře Františka též car ruský, král pruský a zástupcové Francie i Anglie.*) Císař rakouský přijel do Opavy již 18. října a ubytoval se v domě stavovském. Dne 20. října v poledne přibyl korunní princ pruský, téhož dne o 5. hod. odpol. car ruský, jemuž nejvyšší komorník císařský hr. Vrbna vyjel vstříc na hranice. Za vjezdu do města uvítán byl car 101 výstřelem z děl a špalírem městské posádky vojenské. Navštíviv císaře Františka, odebral se do připraveného bytu u hr. Larische. Dne 26. října, když již byly zahájeny porady, konala se veliká hostina u cís. Františka, které se súčastnili car, korunní princ pruský a všichni přítomní ministři. Dne 5. listopadu dorazila do Opavy císařovna Karolina Augusta, která z Vídně vyjela 3. listopadu, toho dne ještě přenocovala v Brně v domě guberniálním a pak ještě pobyla v Olomouci. Den před jejím příjezdem všichni účastníci sjezdu byli přítomni slavnému rekviem, jež se konalo za proslulého vojevůdce knížete Schwarzenberga, který nedlouho před tím (15. října) zemřel v Lipsku. Dne 7. listopadu přijel do Opavy král pruský Bedřich Vilém III. se státním ministrem kníž. Wittgensteinem. Císař František vyjel mu vstříc po silnici hlubčické téměř k hranicím, korunní princ do Hlubčic, nazpět jeli všichni společně v jednom voze; v městě uvítáni obvyklou střelbou z děl, špalírem vojska a četným obecenstvem; král ubytoval se v domě bar. Gastheimba. Druhého dne byla hostina všech tří mocnářův u cís. Františka. Večer bylo slavnostní osvětlení; na triumfální bráně, zřízené již před příchodem císařovým, skvěla se jména přítomných tří mocnářů, na druhé straně jméno císařovny Karoliny

*) Poněvadž tehda rak. Slezsko tvořilo s Moravou jediný obvod správní, pojednal jsem také o této návštěvě císařské obšírněji.

Augusty. Také budova hlavní stráže, zámek Lichtenštejnův a jiné domy byly skvostně vyzdobeny. Večer císař František s císařovnou navštívili divadlo. Druhého dne (9. listop.) císařovna prohledla si museum opavské, jehož sbírky od poslední její návštěvy (r. 1817) se značně rozmnožily. Večer přijela dědičná princezna výmarská Marie, sestra carova, s manželem; car vyjel jim vstříc; byli ubytováni v domě barona Henneberga. Dne 15. listopadu přijel kardinál a arciv. Rudolf z Olomouce se svým nejv. hofmistrem podmarš. hr. Laurencienem, a ubytoval se v domě něm. řádu; druhého dne přijal deputaci stavů slezských s knížetem Lichtenštejnem, vrchnostenským zástupcem městským, a professory škol opavských. Večer přibyl mor.-slezský velitel baron Kienmayer, o den později hr. Bellegarde, president dvorské rady vojenské, který se ubytoval v domě Pohlově na Horním náměstí. Dne 19. listopadu měl kardinál v hlavním kostele farním slavnou mši svatou, které přítomni byli také král a korunní princ pruský. Král odcestoval 21. listopadu přes Nisu a Vratislav do Berlína, za ním (23. listop.) odjel také Wittgenstein, korunní princ zůstal ještě v Opavě do příštího dne. Dne 27. listopadu dědičný princ výmarský s choti navštívili museum opavské a projevili potěšení, že vzniklo výhradně z dobrovolných příspěvkův. Dne 5. prosince přijel velkokníže Mikuláš (potomní car), ubytoval se u knížete Gastheimba, ale po několika dnech (16. prosince) odcestoval do Berlína. Hosté se pomalu rozjížděli, ale císařští manželé rakouští setrvali do skončení porad sjezdových, a teprve 26. prosince odjeli z Opavy do Vyškova, kdež přenocovali na zámku arcibiskupském, a odtud přes Brno, kdež nepobyli dlouho, do Vídně. Za nimi tamže odcestoval car Alexandr, kancléř Metternich a jiné vynikající osobnosti, neboť hned potom (v lednu a v únoru 1821) konali zástupci mocností evropských nové porady v Lublani, zejména o potlačení vzpoury neapolské, která brzo potom byla povalena pluky císařskými.

Roku 1823 byl císař František po osmé na Moravě, ale návštěva jeho neplatila naší zemi a proto nepobyl dlouho. Vyjel z Holíče dne 19. září na Strážnici, Ostroh, Uh. Hradiště, Kroměříž do Hranic, kdež byl uvítán zem. guvernerem hr. Mitrovským a veškerým úřednictvem krajským; tam přenocoval a druhého dne na Frýdek a Těšín odcestoval do Haliče. Od té doby po více než deset let nevstoupil na půdu moravskou.

R. 1827 arciv. František Karel navštívil Brno (31. srpna), ubytoval se v hostinci „u slunce" před židovskou branou, kdež uvítán byl úřady, vykonal přehlídku místní posádky a odcestoval do Prostějova, kdež konány vojenské slavnosti, odtud 27. září do Opavy; vraceje se odtud, pobyl (9. října) opět na krátko v Brně, a odtud odjel do Vídně.

Léta 1830 a 1831 zachovala se dlouho v smutné paměti lidu, neboť tehda hrozným způsobem řádila u nás cholera. Tehda také co nejméně se cestovalo, a všude na hranicích zemských i říšských zřízeny byly karantény, hranice moravské proti Uhrám i Haliči byly uzavřeny kordony vojenskými, které byly zrušeny teprve, když se osvědčily marnými proti dalšímu vnikání nakažlivé nemoci do země. Teprve r. 1833 císař s manželkou vydal se (25. července) na cestu do Čech, kdež konal osobní schůzi s králem pruským Bedřichem Vilémem III. v Terezíně (14. srpna) a potom s carem ruským Mikulášem I. v Mnichově Hradišti (9.—19. září); schůze účastnili se též kancléřové obou říší, Metternich a Nesselrode, neboť šlo o dohodnutí mezi Ruskem a Rakouskem v palčivé tehda otázce východní. Hned potom císař František s císařovnou Karolinou Augustou vydali se na cestu do Moravy.

Tentokráte k okázalému uvítání mocnářovu konány byly mimořádné přípravy. V sezení rozšířeného výboru zemského, jež se konalo dne 29. srpna 1833, zem. hejtman a guverner hrabě Karel Inzaghy navrhl, aby deputace stavů mor. vyjela cís. manželům na koních vstříc a doprovodila je do města k obydlí, dále aby uspořádán byl ples neb jina slavnost, kde by císařští hosté měli příležitost poznati krásné venkovské kroje moravské; kromě toho usneseno, aby jiná deputace stavovská uvítala císaře na hranicích moravských, a tamže aby se zřídila triumfální brána. Hned také do deputace, jež měla koňmo panovníku vstříc vyjeti, byli zvoleni: hrabata Troyer, Mitrovský, Schaffgotsche, Herberstein, Bukůvka, Kalnoky, Dubský, Podstatský-Lichtenstein; svob. páni Albr. a Ant. Wittmannové, Schell, Mundi; rytíři Linhart, Raburg a Tersch. Deputaci stavů, kteří měli jeti na hranice a u brány triumfální uvítati mocnáře, ponecháno bylo jmenovati zem. hejtmanovi. Dále bylo usneseno, pořídit 12 nových stejných čabrak jezdeckých členům deputace, kteří pojedou koňmo vstříc a v den lpesu odevzdati dobročinnému spolku brněnskému 1000 zl., aby

je rozdělil chudým. Veškeren náklad na zařízení měl se hraditi ze stav. fondu domestikálního.

K takovému usnesení sněmovnímu, jež vyžadovalo mimořádného nákladu z peněz zemských, bylo však třeba nejvyššího schválení. I oznámil zem. hejtman v nejbližším sezení rozšířeného výboru zemského, jež se konalo 18. září 1833, tedy bezprostředně před příjezdem císařovým, „poněvadž čeští stavové císaři v Praze nepořádali slavností a také nynější doba k takovým podnikům nikterak není vhodna, dále poněvadž císař musí svým časem šetřiti co nejvíce, že se má upustiti od zamýšlených slavností (t. j. od plesu a představení v zemských krojích). Toliko chtějí-li stavové na dobročinný účel něco vynaložiti — ale jen z vlastního popudu a bez nejmenšího nátlaku — nebude v tom kladeno překážek."

Potom bylo oznámeno zem. hejtmanovi tajným kabinetním direktorem, dvorním radou Martinem, přípisem z 16. září 1833, že císař s opravdovou zálibou přijal zprávu, že stavové mor. hodlají za příležitosti pobytu Jejich Veličenstev v Brně darovati chudým 1000 zl. k. m., že tento lidumilný a dobročinný úmysl schvaluje plnou měrou a že uznává věrnost a příchylnost stavů, nicméně že si nepřeje ani zvláštní deputace na hranice ani průvodu jejich do Brna koňmo.

Po přání císaře, aby se příchod jeho oslavil dobročinným skutkem, usneseno věnovati 40.000 zl. konv. m. na zvláštní nadaci, zvanou nadací Františkovou a Karolininou. Věnováno: ústavu slepých 20.000 zl., ústavu hluchoněmých 10.000 zl. a opatrovně 10.000 zl. s podmínkami: a) požitek nadace má výhradně připadati rodilým Moravanům; b) stavům přísluší právo jmenovati chovance bez jakéhokoliv obmezení; c) nadačních míst má se obsazovati jen tolik, kolik lze uhraditi z úroků jistiny, a poněvadž z domestika nic se nemůže doplácetí, pro případ nedostatečných důchodů má počet nadačních míst býti zmenšen; d) kdyby jakoukoliv příhodou nadace měla se zrušiti, stavové si vyhrazují vlastnictví nadační listiny, aby ji vhodně vynaložili na jiný účel dobročinný; summa 40.000 zl. konv. m. má se přiraziti na daň urbariální, zapůjčiti zatím z domestikálního fondu a (což však by teprve při nejv. schválení bylo vyšetřeno) nahraditi ve 2 neb 3 ročních lhůtách zmíněným způsobem bez úroků; těchto 40.000 zl. by činilo asi 8% daně urbar.; f) zem. výboru se ukládá pořízení

nadační listiny, přidělení jistin, určení počtu míst nadačních, zadávání jejich atd., zkrátka vše, co se týče řízení administrativního. Také oněch 1000 zl. pro chudé, jakož i výlohy, které dosud jsou učiněny k zamýšlené plesové slavnosti v sále redutním, mají se přiraziti k dani urbariální.*)

Dne 20. září 1833 cís. manželé vyjeli z Prahy, o dva dny později překročili hranice moravské a přenocovali ve Čtyřicetilánech u Svitav; 23. září o 9. hod. večerní dorazili do Brna a ubytovali se v domě guberniálním. Návštěva jejich potrvala až do 7. října. Dne 4. října byly okázale oslaveny jmeniny císařovy, ve všech kostelích byly slavnostní mše sv., před dómem i jinde paradovala městská posádka vojenská. O 11. hod. cís. manželé navštívili Františkovo museum. U vchodu byla zřízena úhledná brána z listí, květin a ovoce; v museu byla na počest císařských hostí na rychlo uspořádána výstava průmyslových výrobků řízením gub. sekr. Rud. svob. p. Forgáče. Vystaveno bylo zboží vlněné, lněné, kožené, železné i hrnčířské, přístroje fysikální a technické, tapety a j. Císařovna byla touto výstavkou mile překvapena a koupivši některé předměty ve veselé náladě napsala na list hydrografického papíru po německu: „Dnes jest velmi potěšitelný den pro mne“, což císař potvrdil svým podpisem. Potom prohledli si sbírky musejní.

Dne 7. října císař s císařovnou rozloučili se s Brnem a nastoupili další cestu krajem brněnským a znojemským do Lince, kde všude obyvatelstvem byli nadšeně vítáni. Ve Znojmě císař přijal od purkmistra pamětný spis, na oslavu návštěvy panovnické vydaný, jehož dobrý výtěžek věnován byl tamější městské nemocnici, a daroval k tomu účelu 100 zl.

Návštěva měla pro zemi moravskou a zvláště pro Brno v leckterém směru blahodárné následky. V sezení sněmovním, konaném brzo potom (16. října 1833), zem. hejtman a guverner hr. Inzaghy ukázal na značný úspěch, jakého dosáhla výstava moravských průmyslových a uměleckých výrobků na rychlo uspořádaná, podnik vzbudil všeobecné účastenství; vše, co bylo dokonalého v mor. umění i v dílnách továrních, bylo zasláno; císař i císařovna vyslovili se o výstavce s velikou pochvalou, nával ze všech tříd obyvatelstva svědčil o příznivém jejím přijetí.

*) Jednání sněmů mor., 225 násl.

l bylo vysloveno přání všech znalcův, aby výrobky mor. umění a píle průmyslové byly vystavovány častěji. Úspěch pohnul stavy mor., že netoliko nahradili náklad (ve výši 592 zl.), jehož vyžadovala výstava, nýbrž se usnesli, že má i budoucně občas býti pořádána taková umělecká a průmyslová výstava na povzbuzení a oživení mor. umění a píle průmyslové nákladem stavovským. Bylo však vymíněno, že podnik takový má výhradně vycházeti od stavův a že veškery přípravy k němu mají se konati jménem stavovským. Zem. výboru bylo nařízeno, aby sestavil dobře promyšlenou osnovu o zařízení, rozsahu a ostatních modalitách takové výstavy a aby ji předložil příštímu stavovskému shromáždění na schválení. Dle usnesení zem. hejtman vybídl brněnského továrníka Bedřicha Schöllа, jakožto znalce umění a průmyslu chvalně známého, aby, přibera si zkušené techniky, vypracoval podrobný návrh. To se také stalo a návrh byl odevzdán nejprve zemskému výboru a potom předložen stavům, shromážděným v řádném sezení dne 16. října r. 1834, kteří jej s nepatrnými změnami schválili svorně, tak že pro budoucnost měl míti platnost stanov. Ostatně přijaty byly ještě návrhy zem. výboru: 1. aby tato vlastenecká výstava byla jménem stavů konána rok za rokem; 2. běžná vydání na ni budtež hrazena z fondu domestikálního, k čemuž vyžádá se nejvyššího schválení na císaři; 3. k stavům slezským bude učiněno vyzvání, aby se připojili k podniku; 4. k umístění výstavy určuje se jídelna s třemi pobočnými pokoji v redutní budově; 5. k řízení výstavy a přípravných prací zvolen komitét, jehož předsedou bude referent zem. výboru, písařské práce pak svěřeny někomu ze stavovské kanceláře; 6. zem. výboru vyhrazuje se poukazování a povolování peněz na tento účel.*)

* * *

Poslední návštěvu svou na Moravě císař František vykonal r. 1834, nedlouho před smrtí, a tehdejší pobyt jeho na půdě naší byl ze všech nejdelší.

Dne 30. srpna r. 1834 o $^1/_2$8. hod. cís. manželé dorazili na hranice moravské nedaleko města Mikulova. Vrchnost mikulovská (kníže Dietrichštejn) zřídila tam čestnou bránu s přiměřeným nápisem a přivítala vznešené hosty v čele svého úřednictva i četně shromážděného lidu. Rolníci svátečně oděni na koních mávajíce

*) Jednání sněmů mor. 234.

pestrými praporci provázeli císařské manžely, kteří za slavnostního vyzvánění, za střelby z hmoždířův a za radostného volání lidu konali vjezd do Mikulova. Tam právě o čtvrt hodiny dříve, v ulici, kudy měl průvod se ubírati, vypukl oheň a zničil pět domův. Císař, jakmile se dověděl o neštěstí, sestoupil s vozu a obklopen nesčetným lidem, pěšky odebral se na spáleniště dosti vzdálené, naplněné kouřícími se troskami, pobízel hasičstvo, aby přispělo na pomoc a těšil nešťastníky. Pobyv téměř celou hodinu, když oheň byl uhašen, prohlédl si s císařovnou četné brány, zřízené měšťanstvem, za žehnání tisícův odjížděl z Mikulova.

Na panství kounickém císařští manželé byli za střelby z hmoždířův uvítáni úřednictvem vrchnostenským, duchovenstvem a starosty obecními i četným lidem za volání „slávy". Rolníci na koních s pestrými praporci provázeli je do Pohořelic. Tam u poštovního domu byla zřízena triumfální brána, květinami a chvojím vyzdobená, s nápisem: „Benedictus, qui venis, Pater Patriae"; u brány vítal je prelát rajhradský s duchovenstvem, úřednictvem a školní mládeží v řadách.

O 1 hod. odpol. dorazil průvod ke hranicím města Brna. Před branou Židovskou vypínaly se dva kolosální obelisky, zřízené magistrátem brněnským, s emblemi a trojím nápisem; uprostřed: „Vos reduces fausto cuncti clamore salutant", v pravo: „Vivat Franciscus, Pater Patriae", v levo: „Vivat Carolina, Mater Alma". Před obelisky stál ozbrojený sbor měšťanský, magistrát a obecní výbor brněnský s purkmistrem Janem Ritschlem, jenž měl uvítací řeč. Za jásotu četně shromážděného lidu, za střelby hmoždířův a veselých zvuků vojenské hudby průvod šel k domu guberniálnímu, kdež se ubytovali cís. manželé. Večer hrála před okny hudba pluku Michajlovičova, jehož pěvecký sbor na konec spolu s četným obecenstvem zazpíval národní hymnu, načež císař lidu se ukázal z okna.

Druhého dne císař, ztráviv dopoledne státními záležitostmi, dával hostinu, na kterou byli pozváni hodnostáři vojenští i civilní a zástupci šlechty. Odpoledne císařští hosté vyjeli si do blízkého Komárova, kde se konala obvyklá výroční slavnost národní. Po návratu hrála před guberniem hudba pluku arciv. Štěpána.

Dne 1. září dopoledne císař dával audience, císařovna navštívila nově zřízenou ochranovnu dětskou na Starém Brně; v poledne opět byla hostina, večer podniknuta vyjížďka do Lužánek; tou

dobou přijel do Brna arcivévoda Ludvik a ubytovav se v domě Mannerově, šel odtud pozdravit císařských manželův.

Druhého dne ráno císař s bratrem arciv. Ludvíkem odebral se do tábora u Tuřan, kde manevrovaly dva pluky pěší a dva jízdné. Odpoledne po skvělé hostině oddal se císař státním záležitostem, císařovna dala si představiti četné dámy brněnské. Večer přijel arciv. Frant. Karel a korunní princ bavorský; onen ubytoval se v domě guberniálním, tento v budově správy kamerální. Všichni tito, mezi nimiž byl také generální adjutant cara ruského, kníže Gorčakov, 3. září ráno doprovázeli císařské manžele do tábora tuřanského, kde byly konány přehlídka vojska a velké manevry, které se opakovaly také 4. září. Večer toho dne magistrát za spolupůsobení domácích i přespolních přátel umění uspořádal velikou noční hudbu s kantátou, kapelníkem Riegrem zvláště složenou. Na konec, když císař se objevil u okna, obecenstvo za velikého nadšení zapělo národní hymnu.

Manevry u Tuřan opakovaly se také 5. a 6. září s jinými obvyklými slavnostmi, hostinami a audiencemi; princ Vasa přijel tehda do Brna a ubytoval se v domě Schwarzově.*) Dne 7. září císař udílel soukromé audience, císařovna navštívila klášter uršulinský u sv. Josefa. Odpoledne navštíven opět tábor tuřanský.

Dne 8. září, o svátku Narození P. Marie, konána byla veliká církevní paráda v Táboře u Tuřan, při které defilovaly všechny pluky. Večer konal se v městě slavnostní průvod 500 havířů ze železných hutí starohr. Salma v Blansku, oděných v hornickém kroji, s rozličnými nástroji a lampami havířskými; před nimi neseny byly pochodně a hrála hudba. Druhého dne ráno opakovaly se manevry u Tuřan. Odpoledne císařovna s arciv. Frant. Karlem a Ludvíkem i s korunním princem bavorským, svým bratrem, navštívila továrnu bratří Schöllerů na Cejlu; tam prohledli si veškero zařízení, dali si ukázati dokonalé výrobky, nad nimiž projevili uznání, a na konec za večerního přítmí byli překvapeni skvělým plynovým osvětlením veškerých místností, což bylo tehda novotou.

Manevry, audience, hostiny a hudba opakovaly se také za dnů potomních; 11. září odpol. cís. manželé navštívili bohatou

*) W. Schram (Brün. Chronik, 50), klade příjezd mylně ke dni 4. září. Srv. Brün. Zeit. r. 1834, čís. 246.

výstavu ovocnou, jež byla uspořádána v sále stavovském pomologickým odborem mor.-sl. hospodářské společnosti. Tamže bylo vystaveno poprsí císařovo, velmi vkusně a umělecky vypracované kovolijcem Hirschem na modré půdě; bylo obklopeno znaky všech zemí císařství Rakouského a ovinuto ozdobným loubím; nad ním vznášel se dvojhlavý orel císařský, drže říšské odznaky a vavřínovou korunu, dole zobrazena Fama s chronogramem, vše ve vkusném rámci a vyzdobeno arabeskami.

Císař s císařovnou pobyli v Brně ještě do 19. září; po všechen ten čas císař věnoval se téměř každodenním cvičením a manevrům u Tuřan, udílel audience a vyřizoval nejdůležitější záležitosti státní, kdežto císařovna navštěvovala dobročinné ústavy, jako (13. září) dětskou opatrovnu na Cejlu, která roku předešlého byla založena dobrodinci a (14. září) klášter alžbětinský spojený s nemocnicí. Zatím se již rozjížděla většina hostí; arciv. Frant. Karel 17. září odjel do Vídně, korunní princ bavorský o den později do Prahy.

Cís. manželé odjeli z Brna 19. září časně z rána a o 1 hod. odpol. dorazili do Olomouce. Po celé cestě na rozličných panstvích byli vítáni triumfálními branami a četným lidem. Na panství brodeckém byla triumfální brána s moravskou orlicí, v Prostějově zvláště vkusně byla vyzdobena radnice a Ehrenstammova továrna na sukno; pěkná výzdoba byla též v Kralicích. Na panství (u Olomouce) byla imposantní brána, nesená osmi sloupy, ozdobená šiframi jmen obou panovníků z květin, četnými různobarevnými praporci a s nápisem uprostřed: „láska, věrnost a přichylnost“. Z Olomouce vyjelo hostům vstříc oddělení měšťanského sboru střeleckého na koních a provázelo je pak do města. Na Nové ulici stály po obou stranách obelisky zdobené loubím, s nichž vlály prapory barev rakouských a bavorských. U brány Terezinské byly stěny z loubí po obou stranách též s pestrými praporci. Tam uvítáni byli císařští hosté magistrátem a obecním výborem. Při vchodu na Dolní náměstí byla čestná brána s nápisem. Domy byly ozdobeny květinovými festony, koberci a draperiemi, se všech oken vlály prapory s barvami domu císařského. Při vchodu do podhradí byla druhá triumfální brána s nápisem. Odtud zahájen byl slavnostní průvod 24 dvojicemi bíle oděných dívek a ubíral se do arcibiskupské residence, kdež se ubytovali cís. manželé; u schodů čekal bratr císařův arciv.

Ludvík, který sem přijel o den dříve, krajský hejtman olomucký, pevnostní velitel a arcib. hr. Chotek. Za hostiny v paláci arcibiskupském před okny defiloval ozbrojený sbor měšťanský. Potom představeni císaři vyšší důstojníci a členové kapitolní. Večer oslaven hlučnou serenádou za valné účasti lidu.

Druhého dne (20. září) císař konal přehlídku vojska a obchůzku vnějších staveb pevnostních za průvodu pevnostního velitele generála hr. Lauera, kdežto císařovna navštívila klášter uršulinský. Po obědě představili se civilní úřadové a slezští stavové. Večer dáváno slavnostní divadelní představení s prologem a s velikým allegorickým skupením, jež představovalo „Hold poddaných". Potom bylo město osvětleno skvěle; transparentní nápisy, girandoly, květinové guirlandy, festony, pestré prapory se všech oken vlající a ozdobné draperie dodávaly celému městu kouzelného vzezření. Císař s císařovnou zvolna projížděli ulicemi a náměstími v triumfálním průvodě a za hlučného volání „vivat" tisíců shromážděného lidu.

Dne 21. září po mši sv. v metropolitním kostele konána byla návštěva kadetního ústavu a měšťanské střelnice, kde se císařští manželé zapsali do pamětní knihy střelecké společnosti; potom prohlednuta nově vystavěná brána pevnostní, jež nazvána „Františkovou". Odpoledne císař vyřizoval státní záležitosti, císařovna navštívila poutní kostel na Sv. Kopečku. Druhého dne císař konal prohlídku dělostřelecké zbrojnice a byl přítomen cvičením dělostřeleckým. Večer byl na rozloučenou pochodňový průvod sboru střeleckého a měšťanského za účasti magistrátu a obecního výboru, na konec hudební serenáda před palácem arcibiskupským.

Dne 23. září o 7. hod. ranní císařští hosté opustili Olomouc. V Kožířské ulici zřízena byla triumfální brána s nápisem: „Adventu laetificata contristata discessu Urbs", a druhá při Dolní ulici s nápisem: „Piissima omnium vota Augustos nostros comitantur"; před vozem kráčel ozbrojený sbor měšťanský, po obou stranách vozu magistrát a vzadu měšťanský sbor, a doprovázeli hosty ku vnější barrieře. Téhož dne o $^1/_4$2. hod. odpol. dorazil císař s císařovnou zase do Brna.

Hned druhého dne po návratě do Brna cís. František stižen byl bronchiálním neduhem i nemohl po několik dní vůbec vycházeti z bytu. Ale ještě než se přiblížily jmeniny jeho (4. října),

obyvatelstvo brněnské bylo potěšeno zprávou, že se úplně zotavil z nemoci, i mohly nerušeně býti konány přípravy na oslavu tohoto svátku. V předvečer jeho (3. října) magistrát brněnský, obecní výbor, ozbrojený sbor měšťanský a ostatní měšťanstvo uspořádali veliký pochodňový průvod z radnice na náměstí před domem guberniálním, kdež byla zazpívána nár. hymna. Druhého dne ráno byla slavná mše na dómě a veliká církevní paráda brněnské posádky na cvičišti, potom ozbrojený sbor měšťanský s hudbou, magistrát s obecním výborem a ostatní měšťanstvo s prapory a cechovními odznaky defilovali před okny bytu císařova. Večer bylo slavnostní představení v městském divadle, jež bylo vyzdobeno a osvětleno skvěle, na konec objevil se na jevišti veliký transparentní obraz s poprsím císařovým, obecenstvo pak zapělo nár. hymnu. Tyto jmeniny, jež císař slavil v Brně, byly také jeho jmeninami posledními.

Císařovna' v potomních dnech navštívila ještě Bartelmusovu továrnu na Cejlu a klášter august. i kostel sv. Tomáše na St. Brně. Dne 9. října o $^1/_2$9. hod. ranní cís. manželé odjeli do Vídně.

Byla to desátá a poslední návštěva císaře Františka na Moravě, jež veškerému lidu hluboce se vtiskla do paměti. Již o několik měsíců později došla zpráva o smrti jeho (2. března r. 1835), jež vzbudila všude upřímně cítěný smutek. Když biskup brněnský Frant. Gindl v dómě sv. Petra konal smuteční pobožnosti za zemřelého panovníka, dne 13. března v české, 14. března v německé řeči, četné obecenstvo slzelo nad ztrátou mocnáře, který přese všechny své slabosti zdoben byl dobrou ctností panovnickou, láskou k poddaným národům.

III. Správa státní, soudnictví a zřízení církevní.

Císař František byl čtyřikráte ženat. První manželkou jeho byla Alžběta Virtemberská, jež zemřela 18. února 1790. O sedm měsíců později (19. září 1790) slavil sňatek s Marií Terezií, princeznou neapolskou. Po její smrti (13. dubna 1807) oženil se (16. ledna 1808) s Marií Ludovikou z Este, a když i tato mu po několika letech (6. dubna 1816) zemřela, vstoupil ve čtvrté manželství s Marií Karolinou, princeznou bavorskou, která jej přežila. Ve všech těchto manželstvích byl císař šťasten a měl také četné potomstvo, ale skoro jenom z druhého manželství. S první manželkou měl totiž pouze dceru Ludoviku,

která zemřela v dětském věku. Z druhé manželky pocházely tyto děti: Marie Ludovika (nar. 1791), jež provdána byla za císaře Napoleona I., Ferdinand (nar. 1793), jenž stal se nástupcem trůnu, František Karel (nar. 1802), otec císaře Frant. Josefa, Leopoldina (nar. 1797), choť Dom Pedra, císaře brasilského, Marie Klementina (nar. 1798), choť Leopolda, prince neapolského, Karolina Ferdinanda (nar. 1801), choť Bedřicha Augusta, krále saského, a Marie Anna (nar. 1804); ostatně byly ještě čtyři dítky, jež zemřely v dětském věku. S třetí a čtvrtou manželkou císař František již neměl potomstva. Poměr jeho ke všem čtyřem manželkám byl povždy srdečný a ničím nezkalený. Totéž nelze ovšem říci o poměru jeho k bratřím. Císař měl vrozenou nechuť k lidem silných povah a velkého nadání: takové nerad trpěl ve svém okolí, boje se, aby své duševní převahy nezneužili a aby on jimi nebyl zastíněn. Proto také z bratří císařových v důvěrnějších stycích s ním setrvali pouze arcivévodové Rainer a Ludvík, mužové poměrně nepatrného významu. Arcivévoda Ludvík, pedantickou povahou a drobnou činností, jež nikdy velikých cílů neznala, požíval u Františka největší důvěry ze všech; císař, kdykoliv nemoci nebo cestami byl zaneprázdněn, dával se od něho a někdy také od Rainera ve státní správě zastupovati. V menší oblibě u něho byli ostatní bratří, Josef, palatin uherský, Jan a především Karel, jemuž císař již to nemohl zapomenouti, že mu belgičtí generální stavové nabídli (21. května 1790) samostatnou správu této tehda ještě rakouské provincie a který potomními slavnými činy válečnými vzbuzoval u císařského bratra svého čím dále tím větší žárlivost a nedůvěru. Arcikníže Karel na konec uchýlil se úplně do života soukromého. Podobný osud sdíleli ostatní nejslavnější vojevůdcové té doby, kníže Schwarzenberg a hrabě Josef Radecký, jež císař netrpěl dlouho v nejbližším svém okolí. Schwarzenberg zastával sice ještě po několik let úřad presidenta dvorské rady vojenské, ale zemřel již r. 1820 (v Lipsku 15. října, mrtvola jeho převezena do Prahy, kdež vykonána slavnost pohřební a odtud na Vorlík, kdež byl pochován). Radecký r. 1830, jakožto generál jízdy, byl jmenován pevnostním velitelem v Olomouci.

Nejpřednější rádcové císařovi neměli dostatečného porozumění pro životní zájmy státu i národů poddaných a bývali

z pravidla nešťastnými ve volbě prostředků, jež měly čeliti ku zvelebení říše. Ve věcech zahraničných v prvních letech státníci rychle se střídali. Starý kníže Václav z Kounic složil svůj úřad hned na počátku vlády Františkovy, poněvadž nesouhlasil s vedením války proti Francii ve spolku s Pruskem. V úřadě kancléřském potom Ludvík Kobenzl a Frant. Thugut byli rozhodnými odpůrci Francie, kterou mínili pokořiti ve spolku s Ruskem a Anglií, ale záměry jejich byly zmařeny válečným věhlasem Napoleonovým. Kobenzl, který po pádu Thugutově (1801) po pět let řídil věci zahraničné, zůstal v Rakousku cizincem a nepřičinil se, aby se obeznámil s potřebami tohoto státu. Povoláním hraběte Filipa Stadiona (1806) v úřad kancléřský nastal sice u dvora vídeňského nový svěží proud, duch času počal si raziti dráhu rozličnými opravami, ale nešťastný průběh války r. 1809 zastavil tuto činnost a měl kromě toho ještě za následek, že císař František, který beztoho nerad se dával strhovati vzletnými záměry Stadionovými, od té doby nadobro zanevřel na všeliké pokusy opravné. Stadion nucen byl odstoupiti, a jeho místo zaujal hrabě Klemens Metternich (v říjnu 1809), dosud vyslanec při dvoře pařížském, který svým příjemným, ale důstojným vystupováním získal si na čas i přízeň Napoleonovu a který po 39 let nepřetržité řídil osudy naší říše. Metternich byl státník nad jiné obratný a dovedl zvláště chyby a slabé stránky svých soupeřů dobře vykořisťovati. Ale i on byl cizincem, rodilým v Porýní, který s vnitřním stavem zemí rakouských naprosto nebyl obeznámen a jemuž neblahý stav jejich nikdy nebyl vodítkem v politice zahraničné. Při lehkovážném pojímání povinností a při povrchních vědomostech, jež dovedl zakrývati v rozmluvě duchaplnými obraty, nikdy na to vážně nepomýšlel, aby si blaho poddaných národův obral za životní cíl. Pohromy válečné v prvních letech jeho kancléřství způsobily i u něho, jako u císaře Františka, že všeliké volnější hnutí národů pokládal za něco státu nebezpečného, a toto přesvědčení postupem času vždy více se v něm utvrzovalo.

Ještě větší chybou bylo, že také mezi ostatními osobnostmi, jež stály v čele jednotlivých odvětví správy veřejné, nikdo neměl s dostatek tvůrčího ducha ani odvahy, aby přenesl těžisko veškeré činnosti na vnitřní přetvoření a zvelebení státu. Smutným dokladem toho byl hluboký úpadek financí státních, o němž již dříve stala

se zmínka a o kterém ještě obšírněji bude pojednáno. Nikomu nenapadlo, aby se uchopil dalšího provádění oprav tam, kde přestala Marie Terezie.*) Jedinou snad výjimkou byly opravy ve vojenství, vzniklé z popudu arcivévody Karla. Jinak veliké změny ve správě veřejné záležely v tom, že rozličná odvětví její byla z nahodilých příčin buď slučována v úřad jediný, nebo zase rozdělována.

Celkem lze říci, že vládní soustava císaře Františka udržela se v oněch mezích, jaké jí kdysi vykázal císař Leopold II. Za tohoto panovníka byla provedena částečná reakce proti unáhleným opravám císaře Josefa II.; jednotlivým zemím ponecháno zřízení stavovské, ale ovšem v tom obmezení práv, na jaké uvedla je císařovna Marie Terezie. Tak zůstalo i potom. Císař František dal se sice hned na počátku svého panování slavnostně korunovati za krále uherského i českého, za něho sněmy zemské pravidelně se scházely, ale ztrnulé formy jejich jednání v ničem neobmezovaly absolutní moc panovnickou, jež se jevila ve vždy tužší centralisaci státních úřadův.

*) Tu a tam ozývala se, ovšem dosti nesměle, mezi rádci císařovými mínění, že vzhledem ku složení monarchie ze živlů naprosto různorodých měly by se provésti pronikavé opravy. Dvorní rada při guberniu tyrolském, Roschmann, jemuž bylo uloženo podati návrh o příštím zřízení Tyrol, v pamětním spise z r. 1815 praví mimo jiné: „Rakouské mocnářství musí ve své správě vzdáti se ideje úplné jednolitosti a uniformity. Poddaní této rozsáhlé říše nejsou jedním národem, jedním lidem, a bylo by nesnadno určiti, které národnosti, zdali německé, slovanské, italské či uherské měla by se převaha přiřknouti. Věčně zůstanou rozdílnými zvyky, potřeby, zaměstnání, řeč, mínění a mravy těchto národů. S každou z těch národností dlužno zacházeti dle její osobitosti, aby jejich splynutí s říší učinilo se méně citelným a shlazení politického bytí i jména méně bolestným. Snaha vlády může jen k tomu cíli býti obrácena, aby v nejvyšších principiích zákonodárství, v centrálním vedení a v hlavních formách správy docílila jednoty, kdežto zvláštností, jež zemi a lid od ostatních rozlišují, musí dbáti a jim povolovati. Tímto způsobem sjednotí se živly veliké říše, z rozličných národů složené, aniž se jednotlivým součástkám učiní násilí a vštípí odpor proti ní. Tato soustava osvědčila se v nejhroznějším boji, jaký kdy Rakousko přestálo, a nebránila Vašemu Veličenstvu ani na okamžik, aby všechny síly Vašich států rychle byly vyvíjeny a spojeny k výkonné jednotě; naopak dlužno ji přisouditi, že bez ohledu na hrany, o které se národ proti národu tře a odráží, všechny národnosti mocnářství sjednocují se v lásce, příchylnosti a věrnosti k svému společnému vladaři a všemi svými silami společně trůn obklopují, aby ho hájily, kdykoliv mu hrozí nebezpečí.“ Slova tato, dnes po uplynutí téměř celého století stejně hodná uvážení, jako tehda, nenalezla ovšem ohlasu u státníků rázu Metternichova. — Srv. H. Meynert, Kaiser Franz I., 239.

Všechny četné změny, zaváděné za císaře Františka ve správě veřejné, byly významu podřízeného; bylyť podnikány buď za účelem zjednodušení úředních výkonů nebo ze spořivosti. Obyčejně se však nedosáhlo ani toho ani onoho cíle a uznáno za nejlepší vrátiti se zase k starému pořádku. Císař byl sám svým ministrem vnitra. V horlivé snaze o blaho říše a částečně také z nedůvěry v poctivost a v přesnost úředníků sám četl všechny návrhy a předlohy a sám podpisoval všechny výnosy a všechna nařízení významu sebe podřízenějšího. Ve všech těch případech, jichž bylo na tisíce, chtěl vlastníma očima viděti a z vlastní zkušenosti rozhodovati. Stalo se, že za jediný den přečetl a vyřídil na sta žádostí za podporu a k žádostem vlastnoručně připisoval, mnoho-li zlatých podpory se povoluje. Avšak pohřížen ve věci málo významné, často malicherné, snadno přehlédl bezmeznou anarchii a libovůli, jaká zavládla v úřednictvu všech odvětví správy státní. Nejnaléhavější záležitosti nebyly včasně vyřizovány, o nějakých pronikavých opravách, které by byly ducha národův oživily a síly jejich uvolnily, nebylo ani řeči.*) Při všech častých změnách správa vnitřní stále se zhoršovala, všeliké volné projevy v lidu byly vždy více potlačovány, nedůvěra v obyvatelstvu rostla tím, že policejní dohled byl vždy více zostřován, censura knih, jež svěřena byla nově zřízenému nejvyššímu dvorskému úřadu policejnímu, dosáhla vrcholu přísnosti a nesnášenlivosti.**)

Z četných změn, které tehda v ústředních úřadech byly prováděny, pro naše země nejdůležitější byla, kterouž nejvyšší soudní dvůr pro země česko-rakouské sloučen byl (1797) s dvorskou kanceláří česko-rakouskou. Tak upuštěno bylo od zásady jediné správné, prováděné za Marie Terezie, že soudnictví

*) Oncken, Das Zeitalter der Revolution etc., II., 176. — Wertheimer, Gesch. Österr. u. Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrh. I., 221. 226. — Výňatky ze zprávy statního konfer. ministra hr. Rud. Chotka v „Österr. Gesch. für das Volk", XV., 223 násl. — Springer, Gesch. Österr. I., 111. násl.

**) Patentem císařským (ze dne 13. dubna 1801) zapovězeny jsou „všeliké tajné spolky a bratrstva ve Státech Dědičných, jakožto pramen nejzhoubnějších zásad, kterými pravé náboženství a mravnost se podkopávají, veřejný pokoj a blaho se ruší". Všichni státní úředníci bez rozdílu hodnosti měli od té doby rok co rok odevzdávati přísežný revers, že nejsou s takovými spolky ve spojení ani doma ani za hranicemi, anebo, byli-li dosud, že se jich nadobro zříkají. Takové reversy mají šefové dvorních úřadův ode všech podřízených úředníků si vyžádati, císaři poslati a také za svou osobu odevzdati. — Brün. Zeit. 1801, str. 299.

má býti od politické správy úplně odloučeno; sloučením obou těchto odvětví správy veřejné nastaly zase zmatky a nepořádky, jako v dobách předtereziánských. Jiná důležitá změna, týkající se úřadů centrálních, stala se r. 1801. Aby totiž všechna odvětví státní správy uvedena byla v těsnější spojení, císař (dekretem dvor. ze dne 12. září) zřídil státní a konferenční ministerstvo, ve kterém za jeho předsednictví záležitosti všech departementů jako v posledním a nejvyšším středisku měly se stýkati a říditi. Státní a konferenční ministerstvo bylo rozděleno na tři departementy čili odvětví, 1. na věci zahraničné, 2. na vnitřní správu, 3. na vojenství a námořnictví. Státním a konfer. ministrem pro věci zahraničné měl býti vždy předseda dvorské a státní kanceláře (brzo potom byl jmenován jím hrabě Ludvík Cobenzl), správa vojenství a námořnictví byla svěřena arcivévodovi Karlovi. Ministrem pro vnitřní správu stal se hrabě Leopold Kolovrat, který v prvních letech císaře Františka byl nejvyšším kancléřem česko-rakouským (do r. 1796), a potom stal se dirigujícím státním ministrem pro veškeru vnitřní správu říšskou († 1809), ale ani v tom, ani v onom úřadě nedovedl napraviti a odstraniti zastaralé zlořády. Po něm úřad tento zastávali: hrabě Prokop Lažanský (1796—1802) a hrabě Alois Ugarte (1802—1817). Po smrti Ugartově (zemřel v Št. Hradci 18. listopadu 1817) císař sloučil dvorskou kancelář česko-rakousko-haličskou a centrální organisační komisi v jediný úřad, ministerstvo vnitra, jemuž v čelo postaven .nejvyšší kancléř a ministr vnitra hrabě Saurau; jemu podřízeni byli tři kancléřové, totiž česko-haličský, rakousko-illyrský a lombardsko-benátský. Kancléřem česko-haličským jmenován byl hr. Prokop Lažanský ml. Hr. Saurau zastával úřad nejv. kancléře do r. 1830, po něm pak po ostatní léta panování císaře Františka hr. Ant. Bedřich Mitrovský z Nemišle.

Morava ve správě politické i soudní zůstala po celou dobu panování císaře Františka sloučena se Slezskem v jediný obvod. V čele veškeré zemské správy bylo moravsko-slezské gubernium, od něhož za císaře Leopolda II. (1790) úplně odloučeno bylo presidium moravsko-slezského vrchního soudu appellačního. R. 1802 stala se nová změna ve vnitřní správě říšské. Císařským patentem (ze dne 4. září 1802) odděleny od spojené dvorské kanceláře česko-rakouské věci soudní a zřízeny dva samostatné dvorské

úřady: spojené kanceláři přidêleny politické záležitosti netoliko všech „německých“ (t. j. českých a rakouských) zemí dědičných, nýbrž i obojí Haliče; pro tytéž země pak zřízen byl společný nejvyšší soudní dvůr. Dosavadní guverner moravsko-slezský hrabě Alois Ugarte jmenován byl „nejvyšším kancléřem českým a rakouským prvním kancléřem“. Odchod jeho z Moravy, kterou spravoval po patnácte let, byl pociťován jako veliká ztráta, ježto v pravdě otcovsky pečoval o blaho země. Měšťanstvo i úřednictvo brněnské uspořádalo mu (14. září) na rozloučenou okázalou a dojemnou slavnost. Guvernerem moravsko-slezským byl jmenován hrabě Josef z Dietrichštejna, po něm (10. září 1804) hrabě Josef Wallis, dosud president appellačního soudu českého. Tento získal si veliké zásluhy včasnými a důraznými opatřeními za zhoubné povodně, která v květnu 1805 zaplavila předměstí brněnská; podobně snažil se čeliti stále stoupající drahotě, jež vznikla tehda v zemích koruny české následkem neúrody i jiných pohrom a vydal přísná nařízení proti lichvářům, kteří hleděli drahoty využitkovati. Proto také upřímně bylo litováno jeho brzkého odvolání ze země. Císařským dekretem (29. června 1805) hr. Rudolf Chotek, dosud nejvyšší purkrabí a president zemské vlády v Čechách, povolán byl k řízení vnitra ve státním a konferenčním ministerstvu, a hr. Josef Wallis jmenován byl v Čechách jeho nástupcem. Guvernerem moravsko-slezským stal se (29. srpna r. 1805) hr. Prokop Lažanský, dosavadní vicepresident gubernia haličského, který vedl správu země až do r. 1813. Za něho Morava navštívena byla dvojí invasí francouzskou. Když Lažanský (22. dubna r. 1813) jmenován byl presidentem spojené dvorské kanceláře, povolán byl na jeho místo ze Slezska hr. Jan Larisch, který však úřadu toho se ani neujal, a země po dvě léta byla spravována od místopresidenta spojené kanceláře, hr. Ignáce Chorinského (1813—1815). Tento stal se potom vládním presidentem dolnorakouským, a dosavadní vicepresident českého gubernia hr. Ant. Bedřich Mitrovský z Nemišle povolán byl za guvernera na Moravě a ve Slezsku (v dubnu 1815). Setrval po dvanácte let v tomto úřadě a proslavil se v dějinách užší naší vlasti neobyčejně horlivou a účinnnou podporou školství, ústavů vzdělávacích i humanitních, obchodu a průmyslu.*) Po

*) Jeho podobizna a stručný životopis ve Schramově Ein Buch für jeden Brünner, III., 76. — Ostatní data guvernerů mor.-sl. vzata z d'Elverta,

Mitrovském, který r. 1827 stal se dvorským kancléřem, v úřadě guvernerském vystřídali se ještě hr. Karel Inzaghi (1827—1834) a hr. Alois Ugarte, bratranec stejnojmenného někdejšího guvernera a dvorského kancléře.

Při mor.-slez. guberniu vedle guvernera ustanoven byl dvorní rada a referent ve věcech náboženských; tito dva však náleželi již do počtu devíti guberniálních radů; mimo to působilo při guberniu devět sekretářů, deset koncipistův a jiné, podřízené úřednictvo. Guberniu podřízeno bylo osm moravsko-slezských krajských úřadů, v jichž čele byli krajští hejtmanové (v Brně, v Olomouci, v Jihlavě,*) ve Znojmě, v Uherském Hradišti, v Přerově, v Těšíně a v Krnově, od r. 1793 v Opavě), po třech krajských komisařích v každém kraji, po jednom sekretáři a krajském fysikovi mimo jiné méně významné úřednictvo. Platy politických úředníků byly r. 1807 značně zlepšeny.**)

V čele soudnictví mor.-sl. po celý čas panování císaře Františka byl za císaře Josefa II. zřízený (1783) „c. k. appellační a kriminální vrchní soud pro Moravu a Slezsko". Presidenti tohoto soudu byli zároveň nejvyššími zemskými komořími. Byli to: hrabě Jan Kř. Mitrovský, pán na Židlochovicích (1790—1811), hr. Petr Heřman Blümegen, pán na Letovicích, Vyzovicích, Biskupicích (1811—1813), hr. Jan Auersperg, spoluzakladatel Františkova musea, který r. 1816 dobrovolně se vzdal tohoto úřadu; svob. p. Heřm. Frant. Hess, pán na Stražovicích (1816—1822), svob. p. Jan Lud. Werner (1822—1828), potom opět hr. Josef Auersperg (1828 - 1829) a konečně hr. Jos. z Bubna do r. 1836. Soudu appellačnímu byl podřízen c. k. mor.-sl. zemský soud, zřízený rovněž r. 1783,

---

Schriften, XXIV., 606, opravena a doplněna z Notizenbl. 1870, 1 násl. a Brün. Zeit. na rozl. m.

*) Za císaře Josefa II. bylo (1784) krajskému hejtmanu jihlavskému vykázáno sídlo ve Vel. Meziříčí; za císaře Františka (1794) opět přeneseno do Jihlavy. — D'Elvert, Gesch. d. St. Iglau, 401.

**) Guvernerovi ponechány dosavadní požitky (8000 zl. platu, 3000 zl. z mor., 800 zl. ze slezského fondu stavovského); dvorní rada měl 4000 zl., z guberniálních radův dva nejstarší po 2500 zl., ostatní po 2000 zl.; nejstarší sekretář měl 1500 zl., ostatní po 1400 a 1200 zl., krajským hejtmanům zvýšen dosavadní plat 2000 zl. na 2500 zl. vedle 500 zl. cestovného, jež určeno bylo na povinné objíždění krajů; v podobném poměru upraveny byly platy ostatních úředníkův. — D'Elvert, Schriften, XXIV., 524.

jehož presidenti byli zároveň nejvyššími písaři zemskými a pravidelně byli po jisté době povyšováni za presidenty appellační (Blümegen, Hess, Bubna a j.). Kromě toho byl manský soud arcibiskupský v Olomouci a knížecí zemské soudy v Těšíně a v Opavě. Při appellačním soudě bylo devět, při zemském soudě mor.-sl. deset radův a přiměřený počet tajemníkův i jiných úředníků, jichž platy podobně jako při úřadech politických byly zákonem z r. 1807 upraveny.*)

Soudu appellačnímu bezprostředně podřízeny byly soudy kriminální čili hrdelní. Zřízení jejich pocházelo z r. 1787, kdy císař Josef ustanovil pro celý obvod moravsko-slezský osm takových soudů, totiž v Brně, v Olomouci, v Jihlavě, v Hradišti, ve Znojmě, v Novém Jičíně, v Krnově (od r. 1788 v Opavě) a v Těšíně. Ale nařízení jeho, aby jen na tyto instance byla hrdelní moc obmezena, nebylo v nejbližších letech potomních úplně provedeno, a tak ještě r. 1792 setkáváme se na Moravě s třinácti, ve Slezsku dokonce se sedmnácti kriminálními soudy. Na Moravě sídly jejich byla města: Brno, Hustopeč, Mikulov, Olomouc, Šumberk, Prostějov, N. Jičín, Kroměříž, Osoblaha, Znojmo, Jihlava, Uh. Hradiště a Kyjov. Za císaře Františka pokračovalo se v obmezování počtu hrdelních soudů. R. 1799 odňato bylo hrdelní soudnictví Šumberku, r. 1801 Prostějovu a obojí přikázáno Olomouci; podobně zrušen kriminální soud v Kyjově (1807) a dosavadní obvod ten přidělen Uh. Hradišti. Když r. 1803 moravská enklava osoblažská byla přivtělena ke kraji opavskému, byl také kriminální soud v Osoblaze zrušen a přenesen do Opavy. Kriminálním soudům v Mikulově a N. Jičíně ponecháno sice právo zločiny vyšetřovati, ale akta musila potom odesílána býti jednak do Brna, jednak do Kroměříže a Olomouce, kde teprve byl rozsudek pronešen. Novým řádem z r. 1828, jímž hrdelní soudnictví na Moravě vůbec bylo nově upraveno, soud v Mikulově byl úplně zrušen a přenesen do Znojma. Tak docíleno bylo, že r. 1830 bylo na Moravě již jen deset hrdelních soudů, z nichž dva v působnosti své byly valně obmezeny, ve Slezsku pak zmenšil se počet jich do konce jen na tři (v Opavě, Těšíně a Janských Horách). Vykonávání této moci soudní v oněch

*) President soudu appellačního měl týž plat jako guverner, radové tohoto soudu jako radové guberniální. President m. sl. zem. soudu měl 5000 zl., radové dle stáří po 1800, 1600 a 1400 zl. D'Elvert, Schriften, XXIV., 527.

městech ponecháno i potom městským magistrátům, které si však musily vydržovati osoby práva znalé a za to dostávaly roční peněžité příspěvky z t. zv. zemského fondu kriminálního. Císař Josef II. ponechal volbu magistrátu měšťanským výborům, ale voleny směly býti jen osoby práva znalé, které po předchozí zkoušce za takové byly od gubernia a od appellačního soudu uznány a veřejně na radnici prohlášeny. Radové magistrátní byli voleni doživotně, starosta na čtyři léta, po jichž uplynutí smělo se však pokaždé žádati u vlády za další jeho potvrzení.

Za císaře Františka učiněn byl další krok k obmezení této dosti již stěsnané samosprávy. Nejprve byly starostové měst po každém čtyřletém období bez volby potvrzováni, jestliže se činnost jejich úřadům politickým líbila, a na konec bylo nařízeno, aby starostové ve všech zeměpanských městech a osadách byli ponecháváni ve své hodnosti doživotně, bez opětného stvrzování (dv. dekretem ze dne 17. ledna 1802). Další změna (na základě dvor. dekretů z roku 1808 a 1809) záležela v tom, že členové magistrátu, kteří zasedali při soudech hrdelních a u kterých tedy se vyžadovala znalost práv, prokázaná přísnou zkouškou, nesměli již býti voleni, nýbrž jmenování jejich ponecháno bylo společně guberniu a soudu appellačnímu, na návrh magistrátu a po předchozím vypsání konkursu. Jmenování purkmistrů v obou hlavních městech (v Brně a v Olomouci) vyhradil si sám císař. Měšťanským výborům ponechána sice volba oněch členů magistrátu, kteří se zabývali výhradně věcmi politickými a hospodářskými, avšak ponévadž tyto věci byly v magistrátních poradách projednávány obyčejně společně s věcmi soudními, vymírali ponenáhlu v magistrátech členové volení a zbývali na konec jen od vlády jmenovaní. Politická a hospodářská práva královských měst byla značně obmezena hned na počátku vlády císaře Františka (dv. dekretem ze dne 27. dubna 1792), zejména správa jmění jejich obecního byla podrobena přísnému dozoru úřadů politických (v Brně guberniu, v ostatních městech krajským hejtmanům). Následkem této nové organisace zanikl v královských městech úřad syndikův, jehož původ sahal až do 13. stol., úřad královských a městských rychtářův, jakož i titul primátora a seniora, pak také úřad policejních komisařů městských, kteří se měli starati o pořádek, bezpečnost, čistotu, o přiměřenou cenu

potravin a j. a jichž působnost přenesena byla přímo na magistrát, ovšem pod dozorem krajských úřadův.

Z nečetných světlých stránek přísně byrokratické vlády císaře Františka dlužno uvésti vydání nového, valně zdokonaleného zákonníka trestního i občanského.

Trestní zákonník Josefa II., vydaný r. 1787, třebas jevil značný pokrok proti dobám dřívějším, dával hned od počátku podnět k leckterým stížnostem. Mnohé z nich nebyly oprávněny, jako zejména stížnosti stavů moravských, obsažené v pamětním spise, podaném císaři Leopoldovi II. r. 1790. Tam zajisté žádalo se, aby vrchnostem vráceno bylo právo, trestati tělesně své poddané, aby obnoveny byly vrchnostenské soudy hrdelní, aby šlechtic, spáchavši zločin, na prosté ruky dání byl ponechán na svobodě a p. K takovým změnám, které by znamenaly návrat ke starým zořádům, nemínil císař Leopold přistoupiti, nýbrž uznal za dobré pouze zmírniti některé příliš přísné tresty z Josefova zákonníka, i zrušil na př. veřejné bití holí, vpalování znamení, tažení lodí, přikování a j. a vydal některá humanní nařízení v příčině stravy a lůžka vězněných. Poněvadž zákonník josefinský obsahoval mnohé rozptýlené přídavky a změny, jimiž užívání jeho značně se znesnadňovalo, dále vzhledem k tomu, že pokračující doba i duch času vyžadují stálého přepracování i zlepšování trestních zákonů, císař Leopold nařídil sepsání nového trestního zákonníka. Za jeho krátkého panování nedošlo k tomu, ale za císaře Františka bylo v tomto směru dále horlivě pracováno a již r. 1803 vydán byl nový trestní zákonník, jehož první díl (o zločinech) složil Frant. Zeiller, druhý (o těžkých přestupcích policejních) Josef Sonnenfels. Dílo to vyhovuje po mnohé stránce pokročilému duchu časovému. Vrstevníci, věci znalí, chválí při něm stručnost, zřetelnost a určitost výrazů, přesné rozlišování zločinův od policejních přestupků, spravedlnost spojenou s lidskostí. Zabavování statků, tažení lodí a tresty galejní jsou odstraněny. Hlavními tresty zločinů jsou buď smrť nebo žalář. Trest smrti byl rozšířen na více případů, než v zákonníku Josefinském: tak na příklad obnoven byl od císaře Františka, který naplněn byl obavami z událostí revoluce francouzské, na velezrádu již roku 1795 a pojat také do nového zákonníka; kromě toho zaveden na dokonanou vraždu, na loupežné zabití, na vzpouru v případě náhlého práva, na

padělání veřejných cenných papírův a v nejtěžších případech i na žhářství. Trest smrti měl se vykonati provazem, všechny ostatní druhy poprav, mečem, kolem a ohněm, byly odstraněny. Stálá popraviště, pranýře, šibenice a podobná zařízení, jimiž se až do těch dob téměř každé větší město honosilo, pokud přežily dobu Josefa II., byly tehda nadobro vyklízeny; ke každé popravě mělo býti lešení zvláště zřízeno a hned po jejím vykonání zase rozebráno. Tresty žalářní byly sice všelijak zostřovány, nucenou prací, postem, pranýřováním a dodatečným vypovídáním, ale tělesného mučení, které ostatně již od císaře Josefa II. bylo zrušeno, tento zákonník naprosto neznal. Obžalovanému zákon nedovoloval obhájce ani právního zástupce; obžaloba, hájení, vyšetření skutku i viny příslušely jediné soudci, vynešení nálezu sboru soudců. Za to však soudci vyhrazeno právo zmírniti trest za mimořádných okolností. Celkem pokládán byl tento rakouský zákonník mezi všemi evropskými za nejmírnější.

Rozdíl mezi zločiny a policejními přestupky byl přesně stanoven. Přestupkem uznáno bylo provinění proti veřejné bezpečnosti jednotlivcově, proti zdraví, majetku, cti a veřejné mravnosti; na tyto přečiny byly pokuty peněžité, tresty tělesné a žalářní. Naproti tomu výtržnosti náboženské, těžké případy nemravnosti a větší krádeže, jež josefinský zákonník znal jen jako přestupky, byly zařaděny do kategorie zločinů, za to však pokus samovraždy pokládá se jen za přestupek. Bití holí bylo značně obmezeno, zvláště u žen a nedospělých mladíků, v míře zostřené dovoleno jen u mužů více než osmnáctiletých.

Tento trestní zákonník, zavedený 1. lednem 1804 ve všech „německých" zemích dědičných (t. j. v zemích českých, rakouských a v obojí Haliči), zůstal v platnosti do r. 1852.

Ještě většího významu nabylo vydání všeobecného občanského zákonníka z r. 1811, nazvaného tak proto, že se zabývá povšechnými poměry obyvatelstva a stanoví pro ně právní pravidla a zásady. Dílo to jest výsledkem šedesátileté práce, které se účastnily nejlepší právníci již z dob Marie Terezie. Část jeho byla vydána již za císaře Josefa II. (1787), ale v úpravě nedokonalé. Císař František, i když dílo bylo úplně hotovo, z vnitřního odporu proti všem novotám, dlouho otálel s jeho zavedením. Osnova zákonníka byla vždy znovu a znovu zkoumána a zlepšována, až teprve v té úpravě, jak ji zpracoval státní

rada Pfleger, dosáhla sankce císařské; nový zákonník občanský vyhlášen byl 1. června 1811 ve všech zemích dědičných, mimo Uhry a Sibiňsko, a nabyl 1. lednem 1812 platnosti. Německý text prohlášen byl za authentický, dle něho měly se posuzovati překlady do jiných řečí. Zákonník jest jediným a výhradným pramenem soukromých práv i povinností všech státních občanů, mimochodem se poukazuje na pomůcky vědeckého výkladu a analogie, a když by zákonník naprosto nevystačil, též na právo přirozené. Starší zákonníky, zejména josefinský z r. 1787, prohlášeny byly za neplatné. V platnosti zůstaly: právo obchodní a směnečné, báňské a námořské, všeobecný řád soudní z r. 1781, vojenské zákony a předpisy politické i finanční. Podobně zůstala netknuta výminečná ustanovení pro církev a duchovenstvo, práva židů, práva pozemkové vrchnosti, pokud souvisela se zřízením stavovským, poddanské závazky lidy selského a ve spojení s ním mnohá zvláštní pravidla v poručnictví, dědičnosti a jiných právních poměrech lidu venkovského.

Občanský zákonník z r. 1811 opírá se o právo, v zemích dědičných všeobecně ustálené, jež se vyvinulo jednak z práva římského a německého, jednak ze zřízení a zákonodárných sbírek jednotlivých zemí. Podstatný význam přikládá se též svobodomyslným zásadám, jež vyvinuly se z tehdejší právní filosofie, zejmena z učení o právu přirozeném, dle něhož každému člověku jsou přiznána vrozená práva. Základní myšlenkou jest názor o právní rovnosti všech lidí před zákonem. Dle něho netrpí se žádné otroctví ani nevolnictví. Každému člověku jest přiznána schopnost požívati práv soukromých, jichž obmezení musí v každém případě býti náležitě odůvodněno. Ani různost náboženství, ani nemanželský původ nemají po této stránce býti překážkou. Těmito zásadami razila se cesta novému řádu společenskému. Zákonník usnadňoval dopravu a změnu bydliště, podporoval společné zájmy, povznášel cit pospolitosti v obci i ve státě a stal se mocným pojítkem všech zemí dědičných, vyjma Uhry a Sibiňsko. Vžil se hluboko do všech vrstev obyvatelstva a účinky jeho jsou ještě dnes, téměř po uplynutí celého století, patrny.

Vedle úřadů soudních nabývaly vždy většího významu úřady policejní. Již za císaře Josefa II. zřízen byl (1782) nejvyšší policejní úřad ve Vídni. Za císaře Leopolda byl sice zrušen, ale císař František jej zase obnovil a jmenoval hr. Pergena poli-

cejním státním ministrem (1793). Ukvapené zavádění oprav Josefových, částečné odvolání jich za Leopolda II., šíření novot z Francie za veliké revoluce a konečně dlouholeté války, vedené až do kongresu vídeňského, způsobily hluboké poklesnutí vnitřního stavu v zemích dědičných a vzbudily vzájemnou nedůvěru v obyvatelstvu. Vláda obávala se každého svobodnějšího projevu ve veřejném životě a proto zostřovala vždy více dozor policejní. Zvláštní pozornosti její těšila se literatura, ve které všeliké novotářství bylo potlačováno. Censura knih, beztoho již dosti přísná, byla (dvorským dekretem z 18. září 1801) svěřena dvorskému úřadu policejnímu, což potrvalo až do r. 1848. Ještě více vzrostl význam tohoto úřadu, když (dvor. dekr. ze dne 30. září 1806) celá řada těžkých policejních přestupků byla odňata soudní právomoci magistrátův a přidělena byla policejním ředitelstvím, která rovněž už z dob císaře Josefa zřízena byla ve všech hlavních městech, kde byla sídla gubernií (pro obvod moravskoslezský bylo policejní ředitelství v Brně a policejní komisařství v Opavě). Pro censuru knih zřízeny byly ve všech hlavních městech, kde bylo sídlo vlády zemské, úřady revisní; tyto zkoušely obsah knih, časopisův, vyhlášek a j.; pouze věcem úplně nezávadným směly dáti samostatně své imprimatur; ostatně rozhodovaly o censuře zemské úřady a v poslední instanci dvorský policejní a censurní úřad ve Vídni. Zemský guvernér byl zároveň představeným policejní správy v celé zemi a poněvadž zvláštní policejní úřady byly jen v hlavním městě a pak v některých větších městech krajských, byla policejní správa na venkově uložena krajským úřadům; tyto zejmena měly dozor nad magistráty a vrchnostmi, jimž zase bylo uloženo zastávati policii místní, jako bylo vyšetřování a odsuzování policejních přestupků, opatření proti požárům, péče o veřejnou bezpečnost, zdravotnictví, dozor nad potravinami a p.

Neblahé stránky policejní soustavy rakouské, ze které země uherské byly vybaveny, ježto nepodléhaly centrálnímu úřadu vídeňskému, objevily se zvláště od té doby, co v čelo tohoto odvětví postaven byl jakožto policejní president hrabě Sedlnický (1817—1848), který přísnou censurou a rozmnožováním tajné policie, jež vytkla si za úkol pozorovati bedlivě veškeren život veřejný i soukromý, hleděl udusiti v zárodku všeliké volnější hnutí duševní. Jeho vinou hlavně Rakousko tehda vyhlášeno bylo

v ostatní Evropě za „stát policejní“ a octlo se tím také v ostré protivě k zemím uherským, kde zvláště na sněmích volnému slovu nebylo bráněno; tím také se vysvětluje, že v Uhrách již od počátku XIX. stol. život ústavní bral se zcela jiným směrem než u nás, což pro potomní časy mělo dalekosáhlé následky.

Jako ve všech ostatních odvětvích veřejného života, tak i ve správě církevní nastala po ukvapených reformách cís. Josefa II. částečná reakce. Císaři Leopoldovi II. byly podány v té příčině netoliko od stavů zemských, nýbrž i od arcibiskupa olomuckého i od biskupů brněnského a vratislavského stížnosti, týkající se náboženství i mravů, bohoslužby, biskupského úřadu pastýřského, správy farní, v čemž jim také většinou bylo vyhověno.*) Naproti tomu vyhlašování papežských bull i jiných nařízení, též čtení biskupských listů pastýřských mělo i potom podřizováno býti zeměpanskému stvrzení, duchovní osoby ve věcech trestních i civilních zůstaly pod světskou mocí soudní; v té příčině císař Leopold ustanovil (dvor. dekr. 24. května 1791), aby duchovní původu nešlechtického byli vymaněni ze soudní moci místních vrchností a aby byli souzeni magistrátem nejbližšího města; císař František I. (dekretem ze dne 4. října 1803) podřídil také všechny nešlechtické duchovní zemskému soudu, jako tomu bylo dosud u duchovních osob původu šlechtického. Ve věcech čistě duchovních ponechána byla soudní moc biskupům, kteří však směli takto provinilé osoby duchovní trestati pouze tresty církevními. Také právo biskupů přesazovati neb suspendovati své podřízené, zůstalo obmezeno spolupůsobením světských úřadů. Zemské i dvorské úřady politické podržely správu fondu náboženského. Stížnosti, týkající se štoly, měly býti vyřizovány soudy světskými v dorozumění s biskupským ordinariátem. Rovněž ponechána v platnosti všechna nařízení cís. Josefa II., vztahující se na veřejné ústavy vyučovací, censuru knih, toleranci náboženskou a kázeň klášterní. Generální semináře byly zrušeny a Leopold II. dovolil biskupům, zřizovati biskupské semináře s ústavy theologickými, ale s podmínkou, že studium theologické v takových seminářích má býti dle téhož způsobu a na základě týchž učebnic zařízeno, jako na universitách, a každá stolice že má býti obsazena učitelem schopným a řádně zkoušeným. R. 1802 císař František nařídil za účelem

*) Srv. Dějin mor. kn. IV., str. 964 a 975.

zvelebení stavu duchovního, aby každý diecesánní biskup měl svůj vlastní seminář, kdež by, jako na universitách nebo lyceích, se vyučovalo studiu theologickému dle všeobecného plánu učebního. Ale v Brně povolen byl takový seminář teprve r. 1805 na důtklivé zakročení biskupa brněnského, hraběte Schrattenbacha, a tu ještě provedení se zdrželo, ježto právě tou dobou počalo se znovu jednati o přeložení lycea z Olomouce do Brna. K tomu sice nedošlo, ale dvor. dekretem ze dne 21. března 1806 bylo nařízeno vojenské ekonomické komisi, aby vyklidila budovu někdejšího kláštera dominikánského, ve které potom, když byla přiměřeně upravena, umístěn byl nový biskupský seminář. Vyučování v něm zahájeno bylo r. 1808, zároveň s otevřením obou filosofických učení v Brně a Mikulově. Od té doby Morava měla dva kněžské semináře, čímž značně bylo pomoženo dosavadnímu nedostatku duchovenstva.

Povýšením olomuckého biskupství za arcibiskupství a zřízením nového biskupství v Brně za cís. Marie Terezie (1777)*) stal se důležitý krok k nápravě dosud zanedbané správy církevní na Moravě. Prvním arcibiskupem olomouckým byl Ant. Theodor kníže Colloredo-Waldsee (1777—1811). Narozen r. 1729 ve Vídni a oddav se stavu duchovnímu, již r. 1747 dosáhl hodnosti sídelního kanovníka v Olomouci. R. 1766 biskup Hamilton jmenoval jej proboštem při kolegiátním kostele sv. Mořice v Kroměříži; téhož roku ještě postoupil na kapitulního kanovníka. R. 1776 kapitula zvolila jej svým děkanem a hned roku potomního (1777) po smrti Hamiltonově biskupem. O veliké oblibě jeho svědčí, že veškeré obyvatelstvo diecéze olomucké projevilo své potěšení nad touto volbou, a sama císařovna Marie Terezie vlastnoručním listem k matce zvoleného vyslovila svou spokojenost. Právě tehda olomucké biskupství povýšeno bylo za arcibiskupství. Arcibiskup Colloredo, vysvěcený v této hodnosti od arcibiskupa solnohradského, získal si neobyčejné zásluhy netoliko o zvelebení duchovenstva, tehda v kázni a vzdělání nevalně pokročilého, nýbrž i o rozmnožení far a škol venkovských. Neunavnou horlivostí vynikl za náboženských nepokojů, které právě v těch letech vypukly v horských krajinách sev.-vých. Moravy; odebrav se mezi lid, poučoval jej a získal tak církvi katolické mnoho nových věřících.

*) Kniha IV., 885 násl.

Veliká ztráta stihla arcibiskupství olomucké r. 1788, ježto císař Josef II. všechny lenní statky rytířské přiřkl fondu náboženskému; ale císař Leopold II. vrátil je zase arcibiskupovi. R. 1790 byl vypraven do Frankfurta jakožto mimořádný vyslanec českého kurfirsta k volbě Leopolda II. za císaře, i vystupoval tam s velikou důstojností a nádherou. R. 1803 povýšen byl od papeže Pia VII. za kardinála. R. 1805 pro pokročilý věk a nestálé zdraví žádal, aby mu směl býti zvolen koadjutor, a když císař k tomu dal svolení, kapitula zvolila ml. bratra císařova, arciv. Rudolfa, který na rychlo přijal nižší svěcení, zvolen za kanovníka a od papeže dispensován ku přijetí vyšších svěcení; tato volba koadjutora s právem nástupnictví stala se (24. června) za přítomnosti nejv. kancléře hr. Ugarte jednohlasným zvolením. Kardinál Colloredo žil potom ještě šest let. Vrstevnici velebili jeho dobročinnost a vlastenectví. Tu působil s horlivostí a nadšením a nelekal se žádné oběti. R. 1807 a 1808 získal si velikou zásluhu při zřizování zemské obrany moravské, r. 1809 pak značně přispěl k vydržování nemocnic v Kroměříži, kdež byli ošetřováni nemocní a ranění vojínové. Zemřel 12. září 1811, když mu nedlouho před tím bylo dopřáno, uvítati a pohostiti císařovnu Marii Ludoviku v Kroměříži.

Nástupcem jeho nestal se koadjutor arciv. Rudolf, ježto se hned po smrti Colloredově hodnosti té vzdal, nýbrž zvolen byl (26. listopadu 1811) za okázalých slavností a za přítomnosti nejv. kancléře hr. Ugarte, jakožto dvorního komisaře, dosavadní biskup královéhradecký Maria Thaddaeus hrabě Trautmannsdorf-Weinsberg. Narozen v Št. Hradci r. 1761, a oddav se stavu duchovnímu, dosáhl kanovnické hodnosti olomoucké (r. 1783), r. 1793 jmenován biskupem terstským a brzo potom královéhradeckým. K umístění musea Františkova v Brně věnoval spolu s kapitulou budovu t. zv. „dvora biskupského“. Zemřel náhle r. 1819 ve Vídni (20. ledna) a po něm teprve zvolen byl jednohlasně za arcibiskupa arciv. Rudolf (nar. r. 1788), kterému ještě téhož roku (28. září) papež Pius VII. udělil hodnost kardinálskou. Byl mysli zbožné a mírné, ve vyvíjení větší činnosti ve správě duchovní bránila mu dlouholetá nervová choroba. Vynikající zásluhu a účastenství měl při povýšení lycea olomuckého na universitu (r. 1827), začež akademická mládež vzdala mu (24. června) slavnostní hold. Jevil také veliký zájem pro průmysl-

nictví, čehož důkazem jest, že svým nákladem, jakožto allod, zřídil r. 1829 velikolepé válcové železárny ve Vítkovicích, první toho druhu tehda v celém Rakousku. Zemřel v Badenu 24. července r. 1831. Po něm zvolen byl za arcibiskupa Ferd. M. hr. Chotek, který ve správě duchovní i také v jiných oborech veřejného života byl velmi horlivým, ale již po pěti letech zemřel v Praze, byv zachvácen cholerou (r. 1836).

Zároveň s povýšením biskupství olomuckého za arcibiskupství (1777) bylo nově založeno biskupství v Brně. Prvním biskupem brněnským byl Matyáš hr. Chorinský, po jehož smrti 1786) od císaře Josefa II. jmenován byl Jan Křt. Lachenbauer (nar. v Broumově v Č. 1741), před tím farář u sv. Karla ve Vídni a od r. 1783 rektor gener. semináře tamtéž. Byl přívržencem josefinského osvícenství a vynikal skvělým uměním kazatelským. V Brně za své 13leté působnosti zajistil si zvláště u chudého lidu vděčnou památku svou neobyčejnou dobročinností. Zemřel 22. února 1799. Po půlroční sedisvakanci císař jmenoval jeho nástupcem dosav. knížete-biskupa labudského a prohošta kapituly solnohradské Vinc. hr. Schrattenbacha. Příchod jeho do Brna (11. listop. 1800) i nastolení jeho oslaveny byly okázalým způsobem. Schrattenbach spravoval diecezi brněnskou vzorně po 16 let, jsa při tom horlivým vlastencem, který za obou vpádů francouzských do Brna r. 1805 a 1809 jakožto člen mor. stavovské deputace k cís. Napoleonovi obratným a rozhodným vystupováním ušetřil město Brno i ostatní zemi mnohého krutého útisku. Byl majitelem mor. statků v Brodku, Otaslavic, Želče a Vel. Petrovic. Po jeho smrti (25. května 1816) biskupem brněnským jmenován byl rodák brněnský Václav ryt. Stuffler (nar. 1764), dosud děkan brněnské kapituly a rada mor.-sl. gubernia, při němž zastával úřad studijního a duchovního referenta. Pocházel z rodu měšťanského (otec jeho byl v Brně kolářským mistrem) a povýšen byl teprve r. 1806 do stavu rytířského. Důkazem jeho oblíbenosti bylo neobyčejné a slavnostní účastenství všeho obyvatelstva při jeho inthronisaci (28. září 1817). Za svého 15letého působení jakožto biskup získal si velké zásluhy o zvelebení duchovní kázně a pořádku v diecezi, která za předešlých let válečných značně poklesla. Zemřel po dlouhé a trapné chorobě 24. května 1831. Po něm stal se biskupem brněnským Frant. Gindl, dosud dvorní rada a duchovní referent při spojené dvorské kanceláři ve Vídni.

Smlouvou, kterou učinil biskup Lachenbauer s kard. arcib. Colloredem a olom. kapitulou r. 1795, upraven byl poměr mezi oběma tak, že na místě statku Chrlického, který hned po zřízení biskupství brněnského tomuto byl přiřčen, arcibiskup olom. zavázal se vypláceti biskupovi brněnskému náhradu ročních 14.589 zl. To trvalo až do roku 1852, kdy brněnský biskup převzal Chrlice trvale ve svou správu a tím také přestalo vyplácení onoho důchodu.

Klášterů zbylo na sklonku panování císaře Františka I. (r. 1829) na Moravě ještě 31, a to 28 mužských a tři ženské. Byly to: augustýnský klášter na Starém Brně, benediktinský v Rajhradě a premonstrátský v Nové Říši, piaristé byli v Staré Vodě, v Hustopeči, v Příboře, v Kyjově, v Kroměříži, v Lipníku, v Mikulově, v Strážnici a v Mor. Třebové; dominikánské kláštery byly tři, a to ve Znojmě, v Olomouci a v Uh. Brodě; minoritské dva, v Brně a v Jihlavě; františkánské tři, v Dačicích, v Uh. Hradišti a v Mor. Třebové; kapucíni byli v Brně, ve Fulneku, v Olomouci, v Třebíči a ve Znojmě; milosrdní bratří na Starém Brně, v Letovicích, v Prostějově a ve Vyzovicích. Uršulinky měly dva kláštery, v Brně a v Olomouci, alžbětinky měly klášter na Starém Brně.

R. 1827 měla brněnská diecéze 38 dekanátů, 263 far a 143 lokálek, olomucká arcidiecéze 40 děkanství, 265 far a 179 lokálek.

Protestantských pastorství bylo v téže době na Moravě třicet, a to 12 vyznání augšburského a 18 vyznání helvetského.

IV. Zřízení stavovské.

Stavovské zřízení moravské v první polovici XIX. století jest usychající ratolestí na bujném kdysi kmeni zemské samosprávy, nicméně bylo ještě v této době dosti platným činitelem vedle mnohem mocnější ovšem správy státní. Císař Leopold II. vrátil stavům moravským téměř veškeru působnost, kterou měli za dob dřívějších a které byli větším dílem zbaveni za císaře Josefa II., a v tomto rozsahu, jen s nepatrnými změnami stavovské zřízení zachovalo se po celý čas panování císaře Františka I. a po něm ještě až do r. 1848.

Působnost ta nebyla příliš rozsáhlá. Císař Leopold na stížnosti, podané od stavů moravských,*) dal jim především ujištění,

*) Srv. Dějiny Moravy, knihu IV., str. 958 násl.

že ve věcech zákonodárných se stavy moravskými bude tak jednáno, jako se stavy ostatních zemí korunních, že totiž dle povahy zákonů budou buď slyšáni před jejich vyhlášením, nebo i po vyhlášce, a že smějí podávati proti nim vážné námitky; postuláty panovníkovy, zejména předlohy berní a vojenské, že se budou vyřizovati tak, jako se dálo v dobách dřívějších. Také ve věcech týkajících se zvelebení víry katolické, privilejí zemských a podobných byli stavové pravidelně tázáni.*) Další vymožeností bylo obnovení

*) Postuláty královské, tak jako svolávací reskript, instrukce k vládním komisařům, zodpovídací dekrety atd. podávány byly ke sněmu moravskému po celou tuto dobu v obou jazycích zemských, ano ve svolávacím tištěném reskriptu byl vždy nahoře text český a za ním dole text německý, podpis císařův jest vždy pouze český: „František m. p.", podobně podpis nejvyššího kancléře. kancléře a ostatních úředníků dvorské kanceláře. Stavové moravští této rovnoprávnosti nešetřili již tak přesně jako dvorská kancelář. Pouze odpovědi jejich na postuláty královské byly sepsány v obou jazycích, vše ostatní, zejména protokoly sněmovní, seznamy předmětů jsoucích na denním pořádku, plné moci deputovaných a jiné doklady byly psány pouze německy. Čeština tehdejších listin byla ovšem velmi chatrná. Za příklad uvádíme projev o katolickém náboženství, který se rok co rok téměř v stejném znění opakoval i v královských postulátech i ve stavovských prohlášeních a býval vždy v čele obojích. V postulátech tento odstavec zněl: „Poněvadž především jiným čest a chvála Boží spolu s rozšiřováním samopanující katolické víry pravý základ jest, z kterýho prospěch a dobré všem zemím pochází, dle toho taky:

Předně opomenouti nemůžeme věrno-volným stavům k neustálému setrvání v nábožné horlivosti a k budoucímu v skutek uvedení všeho toho podnět dáti, co by tomu tak znamenitému jednání dle těch již předešle k zachování a k vzniku křesťansko-katolického náboženství ustanovených základních příkazů, generalních a všeobecných nařízení nápomocné býti mohlo."

Odpověď stavů na tento odstavec zněla: „Za první. Oni věrno-nejposlušnější stavové skrze ten z nejmilostivějšího požádání předsvětlící nejvelebnější příklad jejich nejpřívětivějšího knížete v ohledu náboženství zachování ještě tím více vzbuzené se předně tímto nejslavněji zavázali, že oni v jejich až posavadní náboženské horlivosti nepřestávajíc setrvati a k budoucímu vyplnění všeho toho, co by k tomu nejpřednějšímu jednání jakožto jedinému pravdivému základu, na kterémž země štěstí nejhlavnějc pozůstává, dle vyměření onych k zachovávání samospasitelné křesťansko-katolické víry ustanovených pravidel a prošlých slavných nařízení nejlepší a užitečné býti mohlo, všechno, co jen vždy v jejich moci pozůstává, ano i z vynaložení jejich poslední krve krůpěje přispěti se vynasnažiti chtějí."

„Načež Jejich Cís. Král. Milost v Jich krátce před tím zmíněným nejmilostivějším odepsání jim věrno-nejposlušnějším stavům nejdobrotivějc k rozumění dáti ráčila, kterak Jich Milost proti věrno-nejposlušnějším stavům dle jejich daného ujištění, že oni k zachovávání panujícího křesťansko-katolického

stavovského výboru zemského spolu se zemskou účtárnou a komisí pro daň dědickou a pro rektifikaci daně pozemkové*) a znovuzřízení stavovské akademie v Olomouci; stavům kromě toho znova přiřčeno navrhovací právo pro některá místa nadační, přijímání a ustanovování zemských stavovských úředníkův a vlastní správa fondu domestikálního, ale s tím obmezením, že každé jmenování úředníka, každá volba přísedícího zemského výboru, každá položka rozpočtová musila býti prostřednictvím dvorské kanceláře předkládána císaři ku schválení.

Působnost sněmu zemského vztahovala se tedy na povolování berní, vládou postulovaných, rozvrhování (repartice) a vybírání jich, vedení katastru, jakož i knih inkolátních a šlechtických, provádění nejvyšších předpisů, týkajících se zemských desk a dělení pozemků, předpisování, vybírání a odvádění daně dědické, přijímání daně nápojové, péče o úvěr stavovský a konečně patřila sem správa veškerého jmění zemského, fondův, ústavů, nadací a podobných. Ale všechny tyto výkony sněmu zemského byly postaveny pod přísný dozor zemské vlády a dvorské kanceláře. Sebe menší výdaj mimořádný, na příklad osobní přídavek neb remunerace některému úředníku, sebe menší příspěvek na dobročinné účely a pod. musil býti předkládán k nejvyššímu schválení. Když r. 1827 stavovskému sekretáři rytíři Kronenfelsovi vzhledem k tomu, že mu přidělením provisoria daně pozemkové práce byly značně rozmnoženy, povolena byla od stavů remunerace 400 zl. a stavovskému koncipistovi Ignáci Mühlbeckovi z podobné příčiny remunerace 200 zl., nejvyšší dvorská kancelář vyžádala si k tomu příslušná akta jednací a stavové na příštím sněmě museli podati ospravedlnění tohoto skutku, jejž učinili o své újmě. Teprve s velkým namahánim podařilo se jim dosáhnouti od císaře zmocnění, že v případech mimořádné potřeby — zejména k zachování „stavovského dekorum“ — smějí bez dalšího tázání disponovati jistým výdajem, jenž však nesměl překračovati roční summy 500 zl. Právem stěžovali si stavové, že každé město moravské má v té příčině volnější ruku, nežli celé zemské zastupitelstvo.

---

náboženství všechno dle jejich moci přispívati a ty v křesťanském trpení prošlé nařízení, co onomu užitečno jest, zachovávati budou.“ — Vzato z akt sněmovních r. 1793 a 1794.

*) Působnost této však na čas byla zastavena zavedením provisoria daně pozemkové r. 1820 a teprve později zase jí vrácena.

V sezení sněmovním, konaném dne 22. října roku 1817, stavové podali prosbu k císaři, aby zemský výbor směl potřebným úředníkům bez dalších dotazů poukazovati zálohy na jejich služné; prohlašují s jakousi trpkostí, že zemský výbor jest zástupcem veškerého „corpus statuum" a tedy si zasluhuje vynikající důvěry, zvláště když c. k. guverner jakožto zemský hejtman vede jeho presidium. Úředníkům nastane povolením této prosby podstatná výhoda, že se jim bude moci udíleti rychlá podpora. Takovému právu, vypláceti zálohy do jisté výše, těší se i magistráty královských měst, proti nimž tedy, poměrně nepatrným korporacím, musí stavovský sbor cítiti se odstrčeným a pokořeným tím více, ježto stavové moravští svou horlivostí a obětavostí pro mocnáře i vlast osvědčili se vždy nejvyšší důvěry hodnými.

Tato stížnost byla příznivě vyřízena. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 9. září 1818 bylo povoleno, aby v oněch zemích, kde zemský guverner neb vládní president jest zároveň náčelníkem stavů zemských, nebo kde takový náčelník stavův aspoň ručí za bezpečnost fondu domestikálního, nižším stavovským úředníkům (s platem do 800 zl.) směly se poukazovati od zemského výboru zálohy, nepřesahující čtvrtinu ročního platu.*)

Jiný doklad nepříliš šetrného chování vlády k stavům moravským jest tento: Když r. 1829 zrušena byla na Moravě vnitrozemská i pohraničná daň nápojová, jež dosud byla ve správě stavovské a na místě obou zavedena byla všeobecná daň potravní, stavové v řádném sezení, konaném 16. října t. r., žádali, aby roční osobní přídavek 200 zl., poskytovaný dosud zemskému sekretáři Janu Kurzovi za dlouholeté služby z fondu daně nápojové, směl mu po zrušení této daně i dále býti vyplácen z fondu domestikálního. Na to dvorská kancelář odpověděla, že nemůže tuto žádost stavův u císaře podporovati, ba ani ji ku schválení předložiti. Stavové byli tímto odmítavým vyřízením velmi citelně dotknuti a prohlásili (v sezení sněmovním dne 18. října 1830), že tím porušena jsou jejich prerogativní práva, ježto dosud dietální návrhy stavů vždy byly císaři k rozhodnutí předkládány, na kterouž výsadu byli „již od šedého dávnověku" hrdi. Teprve tato důrazná stížnost měla za následek, že nejvyšším rozhodnutím

*) Z protokolů sněmovních r. 1817, 1818. — Jednání sněmů mor., 121, 137.

(31. ledna 1831) žádosti stavů plnou měrou bylo vyhověno, ale s výhradou, že na tuto částku 200 zl. nesmí fond domestikální domáhati se náhrady od eráru.*)

Také jinak vláda nechovala se k sněmům s velkou šetrností. Všechna podání dvorské kanceláře, ano i gubernia, nesla se tonem pánovitým a rozkazujícím, kdežto zprávy sněmovní k úřadům státním hemží se výrazy nejoddanější pokory a takřka posvátné úcty.

Dokladem toho jest znění císařského reskriptu, jímž sněm moravský byl rok co rok svoláván:

Patent, jímž svolán sněm na r. 1794:

My František druhý, z Boží Milosti volený Římský Císař, po všechny časy Rozmnožitel Říše, v Germánii, Uherský a Český král atd., všem obyvatelům a poddaným našim z stavu prelátského, panského, rytířského, též městského v markrabství našem dědičném Moravském, jakéhokoliv by ti stavu, povolání neb vyvýšenosti byli: věrným milým milost Naši císařsko-královskou, též všechno dobré vzkazujeme, při tom jim také nejmilostivěji věděti dávati ráčíme: kterak My z důležitých, všeobecného dobrého se tejkajících příčin nový Sněm obecný v málo vejš praveném markrabství našem dědičném Moravském rozepsati dáti a týž na třicátý den měsíce září přítomného Sedumnáctistého devadesátého třetího roku uložiti pohnuti býti ráčili. Aby tedy též Sněm můj náležitý průchod míti a s vinšovaným prospěchem jak markrabství našeho dědičného Moravského, tak i všeobecného dobrého svého brzkého konce užiti a dosáhnouti mohl; pročež všem i jednomu každému z předoznámých věrných a poslušných stavů našich v již nazvaném Markrabství Našem dědičném Moravském milostivě poroučeti ráčíme, aby se k nadepsanému dni, a to ten večer před tím v královským městě Našem Brně najíti dali, tu hned nazejtří ráno v místě obyčejným se konečně shledali, proposici neb předložení sněmovní i to co, jim dále jménem a na místě Našem přednésti dáti ráčíme, poslušně a poddaně vyslyšeli, pak to k věrným srdcím svým připustíce, vše dobře považili, následovně v snešení se tak volni a účinlivi ukázali, jak toho služba Naše Císařsko-Královská, a jich samých vzrůst a prospěch vyhledává, i také milostivá naděje Naše k nim postavená jest. Jakož pak, kdyby z nich věrných a poslušných stavův a obyvatelův našich jeden neb druhý k témuž uloženému dni a sněmu z důležitých příčin přijíti nemohl, mají nejméně ti, kteří se tak sjedou a k němu se dostaví, jednati a zavírati moc míti, a nepřítomní tak, jako přítomní všemu tomu, co tak při témž sněmu snešeno a zavřeno bude, dost činiti povinni budou: města pak Královská mají také osoby z prostředku jich k témuž sněmovnímu jednání a co se jich dotýkati bude, s plnou mocí vypraviti; na tom se jistá a milostivá Vůle Naše Císařsko-Královská poslušně naplní. Dán v městě Našem Vídni

*) Z protokolů sněmovních r. 1829, 1830, 1831. — Jednání sněmů mor., 197, 206, 216.

Třetího dne měsíce Srpna Léta Páně Sedmnáctistého devadesátého třetího, Panování Našeho Římského a zemodědičného v druhým roce.

Následuje drobnějším písmem text německý.

František.	Jindřich František Hrabě z Rottenhanu.
Leopoldus Comes a Kollowrat,	Ad mandatum Sacrae Caes. Regiae
Regis Bohiae Supus & A. A. prus Cancius.	Majestatis proprium
	Jan Jozef Grohmann.

Složení sněmu moravského zůstalo po celý čas panování císaře Františka takové, jak bylo ustanoveno od císaře Leopolda II.*) Zemským hejtmanem a direktorem sněmovním byl pokaždé c. k. gubernator markrabství moravského a vévodství slezského. Jemu jakožto presidentu byli k ruce čtyři nejvyšší officiři zemští, totiž nejvyšší komoří zemský, který obyčejně zastával úřad c. k. appellačního presidenta, nejvyšší sudí zemský, zároveň president soudu zemského, nejvyšší písař a zemský podkomoří. Tito zemští officíři byli od panovníka jmenováni doživotně a za nepřítomnosti neb jiného zaneprázdnění zemského hejtmana zastával jej některý z nich jakožto direktor sněmovní nebo jako president zemské komise výborové.

Přístup do sněmu byl u členů nově vstupujících vázán na jisté podmínky. Předně takovou podmínkou bylo pro členy stavu panského a rytířského, aby byli držiteli statku v zemských deskách zapsaného a aby na základě toho od císaře dosáhli práva habilitačního čili inkolátu v království českém i v zemích přivtělených. Poněvadž následkem neblahého stavu státních financí statky deskové často přecházely z ruky do ruky a vláda se obávala, aby tím šlechta nebyla ve svých dosavadních právech ohrožena, vydán byl již r. 1799 nejvyšší dekret (ze dne 14. října), jímž pro budoucnost prodej oněch panství, s nimiž zároveň jest spojeno provozování lenní jurisdikce, osobám „léna neschopným“ (to jest nepatřícím k vyšším stavům) se zakazoval. Z téže příčiny vydán byl pro království české tak zvaný habilitační patent ze dne 3. června 1811, jímž „k zabránění škodlivého vlivu na úvěr soukromý a neobmezeného prodeje statků“ koupě deskových statků povolovala se jen příslušníkům čtyř stavů, kteří mají zemský inkolát, a poddaným nabývání jich se bezvýminečně zapovídalo. Na Moravě bylo o té věci již dříve jednáno. V nejvyšším reskriptě

*) Srv. Děj. Mor. knihu IV., str. 979.

ze dne 22. listopadu 1807, jímž císař dovolil stavům moravským nositi uniformu, zřízenou dle barev znaku zemského, bylo zvláště upozorněno, aby stavové při uvádění nových členů do sněmu řídili se přesně předpisy zemského zřízení a aby mezi sebe uváděli pouze takové uchazeče, kteří jsou opatřeni předepsanými vlastnostmi.

Stavové ve svém prohlášení, jež podali v sezení sněmovním ze dne 14. ledna 1808, poukázali na dosavadní dlouholetý způsob, dle něhož uváděni byli do sněmu jen takoví uchazeči, kteří se vykázali inkolátem a majetkem nejméně 10.000 zl.; také byli bez námitky uváděni synové jednou již uvedených členů, jakmile dosáhli plnoletosti. Poněvadž však o zákonitém základu tohoto způsobu stavové v aktech zemských ničeho nemohli nalézti,*) obrátil se zemský hejtman hrabě Prokop Lažanský na nejvyššího purkrabí království českého, aby mu sdělil předpisy v tom případě v Čechách platné, i obdržel od něho opis nejvyššího dekretu dvorského ze dne 12. srpna 1791, pouze pro Čechy vydaného, dle něhož na návrh českých stavův oni členové neusedlí, kteří dosud do sněmu jsou uvedeni, mají sice místo a hlas svůj tam podržeti, pro budoucnost však nemá se nikomu místo a schopnost hlasování na sněmu povoliti, leč takovým uchazečům, kteří se mohou vykázati deskovým statkem, i jejich synům, nebo bezprostředným nápadníkům deskových statků, kteří pocházejí z rodiny k zemi příslušné.

Tyto podmínky zalíbily se stavům moravským i usnesli se, jen dle nich příště uváděti nové členy do sněmu, s dodatkem, kdyby někdo, do sněmu uvedený, své statky zase prodal, že on a jeho synové již uvedení mají sice podržeti místo a hlas ve sněmě, nikoli však synové, kteří před prodejem nebyli ještě uvedeni.

Když potom v témže zasedání zemský hejtman oznámil, že někteří vyšší šlechtici, nově na Moravě usedlí, podali žádosti za uvedení do sněmu, a dle vlastního prozkoumání jejich listin navrhl, aby se této žádosti vyhovělo: stavové sice pro ten případ schválili návrh zemského hejtmana, ale stanovili pro budoucnost, že jako se dosud vždy dálo, má takové žádosti i jejich doklady

*) Ve skutečnosti má zvyk ten původ svůj v usnesení stavů moravských z r. 1751; na to však stavové té doby již zapomněli.

zkoumati panský stav sám dvěma svými deputovanými a teprve na základě jejich relace že se má v plenu rozhodnouti.

Tento návrh sněmu moravského byl dvorskou kanceláří (dekret 17. března 1808) v plném znění schválen a od té doby stavové moravští při uvádění nových členů do sněmu vedli si velmi přísně. V sezení konaném 5. května 1810 odmítnuta byla taková žádost Františka rytíře Vorbringera, moravsko-slezského appellačního rady, poněvadž nedokázal, že drží pravý stavovský čili deskový statek s veškerým vykonáváním práv vrchnostenských.

Když potom r. 1811 vydán byl pro království české svrchu zmíněný patent habilitační, tu také na sněmě moravském, konaném dne 25. září 1811, předložen byl dotaz, zdali by také na Moravě nemělo se užiti podobného řádu k obmezení kupu statků zapsaných v deskách zemských. Stavové moravští na tento dotaz odpověděli záporně.

Dekretem dvorské kanceláře ze dne 3. února 1813 byl sněmem ustanovený postup při nabývání deskového zboží i uvádění nových členů do sněmu zemského od císaře schválen. Stavové moravští vedli si potom v této příčině možno-li ještě opatrněji než dosud. Nicméně v této době velikého úpadku financí státních a všeobecného rozvratu hospodářského nemohli zabrániti, že jako v jiných zemích, tak i na Moravě statky deskové přecházely často do jiných rukou, že stavové a vznešené rodiny šlechtické upadaly v chudobu, mnozí členové stavu měšťanského štěstím i příčinlivosti povznesli se na jejich místo, proslulé kdysi zámky se slavnou minulostí staly se majetkem rodin kupeckých, ba některé proměněny byly i v továrny.

Svolávání sněmu, jež náleželo výhradně do oboru moci panovnické, dálo se pravidelně rok co rok. Pouze r. 1809 pro nepřátelskou invasi, kterou zvláště hlavní město Brno s celým krajem bylo zastiženo, vláda opomenula vyžádati si povolení obvyklé berně, ale dekretem dvorské kanceláře ze dne 20. dubna 1810 bylo stavům moravským již při nejbližším zasedání sněmovním dáno ujištění, že toto nenadálé a nepředvídanými okolnostmi zavinění porušení práv stavovských nemá pro budoucnost býti nikterak na újmu jejich privilegiím ani starodávnému zřízení.

Sněm svoláván byl císařským patentem, jehož text byl napřed český a pak teprve německý; byl doručen dvorskou kanceláří královskému guberniu a toto dalo vypsání sněmu rozhlásiti skrze

krajské úřady. Každé řádné čili dietální sněmovní zasedání bylo zahajováno a provázeno četnými obřady, které se vždy dle týchž předpisův a v téže formě opakovaly. Za příklad uveden budiž sněm z r. 1811.

Císařským patentem ze dne 26. srpna 1811 byl vypsán sněm na den 23. září. O dva dny dříve (21. září) stavové shromáždili se k slavnostnímu závěrku uplynulého období sněmovního za vojenský rok 1811.*) O 11. hodině ranní objevili se všichni ve vkusném sále stavovském, ozdobeni uniformou od císaře jim povolenou. Zemský guverner a zároveň sněmovní direktor hrabě Prokop Lažanský vstoupiv do sálu za průvodu veškerého služebnictva stavovského, měl ke stavům přiměřenou řeč a jmenoval ze všech čtyř stavů po dvou deputovaných. Tito odebrali se do bytu appellačního presidenta a nejvyššího komoří zemského, hraběte Blümegena, který spolu s krajským hejtmanem brněnským a nejvyšším písařem zemským, guberniálním radou rytířem Mannerem jmenováni jsou od císaře na ten rok dvorskými komisaři sněmovními. Když deputace stavovská s oběma komisaři blížila se domu dikasteriálnímu, guverner, obklopen služebnictvem a stavy zemskými, vyšel jim vstříc až k bráně a doprovodil je do sálu sněmovního. Tam zemský sekretář Tomáš Pötzl přečtl usnesení sněmovní z r. 1811 v příčině císařských proposicí. Principální komisař hrabě Blümegen ve jménu císařově poděkoval stavům za značné oběti toho roku a ujistil je stálou milostí císařovou. Osvědčením vděčnosti a oddanosti stavů pro panovníka toto shromáždění bylo skončeno.

Dne 23. září zahájeno bylo nové období sněmovní na vojenský rok 1812. Sněmovní direktor a zemský guverner, provázen všemi přítomnými stavy, odebral se do kostela sv. Tomáše k Veni Sancte a k slavné mši. Potom stavové opět se shromáždili ve velkém sále stavovském, a guverner ustanovil novou deputaci, která uvedla oba nově jmenované císařské komisaře, presidenta zemského soudu a nejvyššího sudí zemského hraběte Dubského a rytíře Mannera do stavovského shromáždění. Hrabě Dubský, jakožto principální komisař, ohlásil stavům úmysly J. V., směřující ku blahu poddaných národův, a odevzdal císařské postuláty guvernerovi, který je dal při otevřených dveřích („valvis apertis“)

*) Vojenský rok počínal 1. listopadem roku přítomného a končil 31. října roku potomního.

přečísti zemskému sekretáři Pötzlovi. Řečí guvernerovou skončeno bylo toto shromáždění a dvorští komisaři vrátili se domů za týchž formalit, za kterých byli přivedeni. Dne 24. září guverner pořádal velikou hostinu, ku které pozváni byli vedle obou císařských komisařů všichni členové sněmu, a tím byly předběžné obřady skončeny. Druhého dne potom (25. září) byly zahájeny porady o císařských postulátech i o jiných předmětech, jež byly uvedeny na denní pořádek.*)

Čím obmezenější byla skutečná práva a moc stavů vůči panovníku nejen na Moravě, nýbrž i v ostatních zemích dědičných, tím štědřejší byla vláda v povolování výhod rázu formálního. Proto také nic nenamítáno proti nádhernému a okázalému jejich vystupování na venek. Císař František taková vnější vyznamenání ještě značnou měrou rozmnožil. Stavové moravští velmi mnoho si zakládali na zvláštní uniformě. Roku 1807 císař zvláštním nejvyšším reskriptem „za osvědčenou věrnost a pevnou přichylnost ke knížeti i vlasti projevenou zase co nejslavněji v nebezpečné době posledního vpádu nepřátelského“ dovolil, aby všichni členové stavovští, ale jen ti, kteří skutečně do sněmu jsou uvedeni, nikoli však jejich synové, pokud nejsou do sněmu uvedeni, ani zástupci měst královských, směli nositi vlastní uniformu, zřízenou dle barev zemského znaku, totiž červenou, s modrými límci a výložky bílou vestou a bílými kalhotami, se zlatým vyšíváním a zlatými epauletty. Tato uniforma měla se nositi při sněmovních a jiných větších stavovských shromážděních a kromě toho, kdykoliv členové stavů měli se objeviti u dvora císařského. Mimo to dovoleno jim nositi za jiných, méně slavnostních příležitostí, uniformu tak zv. kampaňovou, která se od prvnější lišila pouze méně bohatým vyšíváním. Tato kampaňová uniforma byla však později (1816) pozměněna, že pro ni nařízeno bylo sukno tmavomodré místo šarlatově červeného, a pouze límce a výložky měly býti červené, ale jen ze sukna a beze všeho vyšívání. Všichni příslušníci stavův, tak jako zemští úředníci, od zemského hejtmana až do posledního pomocného úředníka, byli zařazeni dle hodnosti do dietních tříd státního úřednictva; tak na příklad zemský hejtman, byl-li zároveň guvernerem, byl v III. třídě, jinak ve IV. třídě dietní, deputovaní stavu panského a rytířského v VI. třídě,

*) Brünner Zeitung 1811, strana 635.

čímž postaveni na roveň guberniálním a appellačním radům, členové sněmu ze stavu měšťanského zařazeni do VIII. třídy, jako stavovský sekretář, registrátor a jiní vyšší zemští úředníci. Úpravou všech platů zemských hodnostářův i úředníků z roku 1808 stanoven plat zemského hejtmana na 6000 zl., nejvyššímu zemskému komořímu, sudímu a písaři po 1500 zl., přísedícím zemského výboru ze stavu panského, duchovenského i rytířského po 2000 zl.,*) ze stavu měšťanského na 1000 zl. ročně. První sekretář stavovský měl 2000 zl., k čemuž po jisté řadě let služebních byl povolován osobní přídavek 500 zl.; tento úřad zastávali po čas panování císaře Františka I. Tomáš Pötzl, po něm Jan Kurz a konečně Emanuel Kronenfels.

Zástupcem zemského sněmu po celou dobu, kdy tento zasedal, a vykonavatelem jeho usnesení byl zemský výbor, obnovený císařem Leopoldem II. spolu s ostatním zřízením stavovským r. 1791. Do něho volili všichni čtyři stavové, po dvou zástupcích na dobu šesti let. Kdykoliv nějaké místo přísedícího se uprázdnilo, hlásili se noví nápadníci během určité doby u zemského hejtmana, a to písemně, pouze členům stavu duchovního bylo vyhrazeno právo hlásiti se ústně. Pro všechny bez výjimky platila povinnost vykázati se, že nejméně tři léta před tím byli členy sněmu zemského a že se po tu dobu porad jeho účastnili; tohoto závazku mohli pouze císařskou dispensí býti sproštěni. Zeměpanským úředníkům bylo původně od císaře Leopolda zakázáno o taková místa se ucházeti, ale císař František (dvorským dekretem ze dne 14. listopadu 1797) tento zákaz zrušil. Volba konala se vždy z plena sněmovního a musila býti pokaždé císaři předkládána ku schválení. Přísedící zemského výboru z tří vyšších stavů měli dle regulativu ze dne 3. srpna 1792 plat 1200 zl., ze stavu měšťanského 400 zl. ročně. Tento plat byl potom úpravou z r. 1807 zvýšen třem vyšším stavům na 2000 zl., přísedícím měst královských na 1000 zl.

Zemský výbor byl zároveň také komisí pro daň dědickou, v kterémžto případě přibíral si dva rady soudu zemského, a na něj přenesena byla také působnost někdejší komise rektifi-

*) Ale vzhledem k členům stavu duchovního bylo uznáno za potřebné dodati, že pro budoucnost, jako ostatní přísedící ze stavu panského a rytířského, budou přibíráni k zpracování stavovských záležitostí. — Z protokolů sněmovních k roku 1808.

kační pro daň pozemkovou. V těchto i jiných běžných záležitostech, jež nebylo třeba předkládati plnému sněmu k schválení, byl zemský výbor podřízen spojené dvorské kancelári ve Vídni, a to prostřednictvím zemského gubernia. Tak se stalo, že guverner, který jakožto zemský hejtman předsedal zemskému výboru, byl zároveň jeho politickým představeným. O všech věcech, jež byly předmětem jednání zemského výboru, musil se vésti řádný protokol a tyto protokoly musily se cestou guberniální měsíčně zasílati dvorské kanceláři; pouze věci, týkající se erárního úvěru, byly zasílány dvorské komoře. K vykonávání všech těch prací přidělen byl zemskému výboru jistý počet stavovského úřednictva, v jehož čele byl zemský sekretář.

Třeba ještě zmíniti se o postavení, jaké na sněmě zaujímala města královská. Bylo jich, jako v předešlých dobách, sedm, a to: Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo, Uh. Hradiště, Uničov a Kyjov. Každé z těchto měst vysílalo na sněm dva delegáty, t. j. dva magistrátní rady, kteří byli od magistrátu voleni, tak že města zastoupena byla na sněmě 14 zástupci, ale všichni dohromady měli tam pouze jediný hlas, jejž odevzdával jménem ostatních první deputovaný města Brna. Jejich podřízenost vůči ostatním stavům jevila se také tím, že zástupci městští seděli na poslední lavici v sále sněmovním*) a že přísedící z tohoto stavu v zemském výboře měli mnohem menší plat roční, ač práci jim bylo konati stejně velikou.

Volba dvou přísedících ze stavu měšťanského dála se odedávna tím způsobem, že jedno místo bylo osazováno radním členem magistrátu brněnského, a po šesti letech zase jiným vystřídáno, druhé pak v témže období magistrátním radou některého z ostatních měst královských. Když však roku 1812 uprázdněno bylo takové místo resignací znojemského magistrát-

*) Pořádek, v jakém jednotliví stavové na sněmě seděli a hlasovali, byl tento: V čele celého shromáždění seděl zemský hejtman a sněmovní direktor, jemu po pravici na zvláštní lavici členové stavu duchovního, u tak zvaného velikého stolu tři nejvyšší officíři zemští: komoří, sudí a podkomoří, pak byla lavice knížat a c. k. tajných radů, potom lavice panská pro hrabata a svob. pány, kteří byli zároveň c. k. komořími, potom lavice rytířská, kdež na prvním místě seděl nejvyšší písař zemský, za ním zeměpanští radové a za nimi teprve ostatní rytířstvo, poslední tu seděl zemský purkrabí; nejzáze pak seděli na zvláštní lavici zástupci měst královských. — Pořádek ten jest také naznačen v protokolech sněmovních.

ního rady Vendelína Tomíčka, královský appellační soud, jemuž magistráty po stránce soudní byly podřízeny, podal k zemskému sněmu (koncem 7. října) dotaz, zdali venkovská královská města mají k místům v zemském výboře právo založené na privilegiích nebo na zemském zřízení; kdyby takového práva nebylo, královská appellace vyslovila přání, aby stavové svou volbu obmezili pouze na rady brněnského magistrátu, poněvadž magistráty druhých měst královských při rozmnožené agendě bez újmy své služby nemohou postrádati jednoho člena svého po celých šest let.

Dle zprávy zemského výboru po nejpečlivějším zkoumání v zemském archivě bylo shledáno sice, že takový nárok venkovských měst na jedno místo v zemském výboře není založen na žádném výslovném privilegiu, že o něm není žádného nejvyššího nařízení a také ani zmínky v zemském zřízení; nicméně stavové prohlásili v tomto sezení, že nepokládají za oprávněné, aby tuto přednost, které venkovská města královská tak dlouholetou zvyklostí užívala, jim bez výslovného nejvyššího rozkazu obmezovali nebo dokonce odnímali. I bylo usneseno odpověděti královské appellaci, kdyby volbu zástupce měst venkovských do zemského výboru shledávala skutečně na závadu službě civilní i justiční, aby věc tu sama uvedla na přetřes bezprostředně u nejvyššího místa. Dále bylo usneseno, aby také ze sněmu tato otázka byla nejvyššímu úřadu zevrubně vyložena; a aby se žádným způsobem nepředbíhalo nejvyššímu rozhodnutí, vykonána byla volba pro oba případy, buď že by císař se rozhodl pro dosavadní zvyklost, buď že by dal přednost námitce královského soudu appellačního; pro první případ většinou hlasů zvolen byl ze žadatelů*) jihlavský magistrátní rada Köller, pro druhý případ zase většinou hlasů brněnský magistrátní rada Tkaný.

Spojená kancelář dvorská (dekretem ze dne 17. února 1813) rozhodla ve prospěch měst venkovských a stanovila, aby dle dosavadního zvyku druhý přísedící zemského výboru stavu měšťanského byl střídavě volen z magistrátních radů měst Olomouce, Jihlavy, Znojma, Uh. Hradiště, Unčova neb Kyjova; v tom smyslu již dříve potvrzena byla volba jihlavského rady Köllera.

*) Byli to: Josef Höchsmann a Josef Nerlich z Olomouce, Antonín Köller z Jihlavy, Josef Schrötter, Vincenc Vilímek a Jan Tkaný z Brna. — Z akt sněmovních k roku 1812. — Jednání sněmů mor., 81.

Když však po šestiletém období týž magistrátní rada Köller ze zemského výboru vystoupil a stavové v řádném sezení (dne 21. října 1818) radili se o znovuosazení druhého místa v zemském výboru ze stavu měšťanského, byla otázka ta uvedena znovu na přetřes, a tentokráte stavové zaujali docela jiné hledisko. Když totiž přítomní zástupci měst venkovských prosili, aby se vzal do úvahy dekret ze dne 13. února 1813, jímž ono právo jim bylo výslovně přiřčeno, ostatní stavové namítli, že o této věci není žádného nejvyššího předpisu ani normy stavovské a že tedy není příčiny, aby členové brněnského magistrátu z kompetence i o toto druhé místo byli vyloučeni. Tendence dekretu z r. 1813 prý směřuje jen k tomu, aby zástupci 6 ostatních měst královských vůbec z volby nebyli vylučováni, jinak však že tradice dokazuje, že již ve starých dobách skutečně oba přísedící zemského výboru byli voleni z brněnských magistrátních členů radních.

Dle tohoto usnesení, jež bylo pravým opakem nálezu z r. 1812, stavové „dle starého, zcela svobodného a neobmezeného práva jim příslušného" zvoliti druhým přísedícím brněnského magistrátního radu Jana Tkaného a požádali zemského hejtmana, aby této volbě vymohl nejvyšší schválení. Jen pro případ, že by toto mínění nedosáhlo souhlasu císařova, měl zemský hejtman prostě oznámiti, že nejvíc hlasů po Tkaném obdržel olomucký magistrátní rada Josef Höchsmann, který by pak mohl beze všeho býti od císaře potvrzen.

V tom smyslu rozhodla také dvorská kancelář. Presidiálním listem tohoto úřadu ze dne 23. prosince 1818 vysvětlen dekret z r. 1813 tak, že sice venkovská města z volby druhého přísedícího se nevylučují, že však se jim tím nikterak nevyhrazuje prerogativní právo na zmíněné místo. Dle tohoto rozhodnutí potvrzena byla volba brněnského magistrátního rady Jana Tkaného za druhého přísedícího v zemském výboře, tak že potom oba členové byli z magistrátu brněnského. Když potom r. 1820 vystoupil ze zemského výboru brněnský purkmistr Jan Czikann, byl na jeho místo zvolen a také od císaře potvrzen brněnský magistratní rada Jakub Schrötter; když tento roku 1823 jmenován byl radou moravsko-slezského vrchního soudu appellačního, zvolen a potvrzen opět za přísedícího zemského výboru rada brněnského magistrátu, Vincenc Vilímek, a r. 1824, když vypršelo šestiletí Jana Tkaného, následoval po něm Jan Pfefferkorn,

rovněž člen brněnského magistrátu. Poněvadž pak r. 1828 Vilímek, dosáhnuv k tomu císařské dispense, byl zvolen na dalších šest let a podobné výhody dostalo se r. 1830 Pfefferkornovi, r. 1834 na místo Vilímkovo dosazen byl volbou tehdejší purkmistr brněnský Jan Ritschel: nedostal se až do konce panování císaře Františka I. žádný zástupce venkovského města královského do zemského výboru, nýbrž obé ta místa dle přání královské appellace zůstala vyhrazena zástupcům hlavního města Brna.

V. Zemské finance.*)

V prvním roce vlády císaře Františka I. činilo postulované na sněmě moravském (28. října 1792) systemální berní kvantum 1,749.603 zl. 50½ kr. a skládalo se z těchto položek:

pro militari ordinario . . . . 904.442 zl. 20 kr.,
pro militari extraordinario . . 509.249 zl. 31 kr.,
tedy na vojsko úhrnem . . 1,413.691 zl. 51 kr.,

k tomu ještě kvantum berní z pozemků královských měst, fundačních a duchovenských, kdysi nezdaněných, a to:

z městských . . . . . 4.416 zl. 37 kr.,
z ostatních . . . . . 13.723 zl. 30 kr.

Všechny tyto berně řádně rozvržené měly se vybírati v měsíčních anticipátních lhůtách. Kromě toho však požadovalo se kvantum k systému kamerálních dluhů v obnosu . . 317.771 zl. 52½ kr., kteráž částka se vybírala ve lhůtách čtvrtletních; vše dohromady činí částku svrchu uvedenou. Drobnější příspěvky stavovské byly:

na platy král. soudu appellačního . . . 3000 zl.,
adjutum téhož úřadu . . . . . 1600 zl.,
na platy všech mor. krajských sekretářů . 1800 zl.

Tyto částky povolovali stavové za určitých výhrad, že totiž J. V. při obsazování zdejších úřadů soudních bude míti vždy zřetel na moravské rodáky, a že krajští hejtmané, jsou-li po zemi rozesíláni ve všeobecných záležitostech zemských, nemají za to žádati zvláštních platův. Dále bylo od císaře žádáno a sněmem povolováno:

na českou dvorskou kancelář . . . . . 8000 zl.,
adjutum pro nejvyššího českého kancléře . 2000 zl.

*) Sestaveno na základě sněmovních akt, jež uložena jsou ve zdejším archivě zemském a uveřejněna mnou v knize „Jednání sněmů moravských v letech 1792—1835", nákladem „Matice Moravské" v Brně. Ostatní pomůcky, jichž k tomuto pojednání jest užito, uvedeny jsou na příslušném místě.

Konečně povolen, jak už od několika let předešlých, na stavbu silnic moravských obnos . . . . . 10.000 zl., ale s podmínkou, že těchto peněz se užije především na stavbu tehda nejpotřebnější silnice, totiž znojemské, a že stavům dle starobylého obyčeje jest dovoleno, kdykoli nahlížeti do účtů moravských staveb silničních.

Jest otázkou, jak tato zemská berně byla rozvržena. Josefinská úprava daně pozemkové a dávek urbariálních*) sotva po sedmiměsíčním trvání byla hned po nastoupení císaře Leopolda II. (patentem z 19. dubna 1790) pro Moravu a Slezsko zrušena. Na Moravě obnovena byla dřívější berní soustava tereziánská, ale s podstatnou změnou, že na základě závazku dobrovolně od stavů přijatého, vrchnosti a svobodníci, pokud se těchto zemských berní týkalo, vstoupili do téhož poměru platebního jako poddaní. Platili tedy od r. 1790 vrchnosti na základě svého prozatímního a poddaní na základě katastrálního odhadu 30 zl. 27 kr. ze 100 zl. čistého výtěžku. Zároveň však pozemky dosud nezdaněné a užitky far, kostelův a náboženských nadací, jakož i moravských měst královských, jež setrvaly při starém zdanění komínovém (40 kr. z komína) byly od 1. listopadu 1790 přibrány do všeobecného zdanění.

Těmito změnami získali poddaní. Neboť až do roku 1789 obnášela daň vrchnostenská čili mimořádná 26 zl. 18 kr. ze 100 zl. odhadu, poddanská pak z lánu oceněného na 180 zl. ročního výtěžku činila 65—70 zl., tedy 36—39 zl. ze 100 zl. odhadu:**) kdežto tedy proti době tereziánské daň vrchnostenská stoupla o 6%, daň poddanská klesla o 4—7%.

Pozemkovou daní v této výši 1,749.691 zl. 51 kr. a v naznačeném rozvržení nebylo hnuto po mnoho let potomních. Ale nešťastné války, vedené za účelem povalení hnutí revolučního ve Francii, které čím dále tím více se omezovaly na nutnou sebeobranu, měly za následek, že vedle této řádné berně byly všem zemím dědičným ukládány veliké dodávky přírodnin, zejména obilí, půjčky válečné a později i jiné daně vedlejší, jichž úhrn daleko přesahoval daň řádnou. První válečná půjčka zavedena byla r. 1794, i obnášela pro vrchnost 60%, pro poddané 30%

*) Srovnej Dějin Moravy knihu IV., str. 936—940.

**) Teprve r. 1775 byla poddanská daň snížena na 60 zl. z lánu, čili na 33·3 zl. ze 100 zl. čistého výtěžku.

z celé kontribuce; r. 1796 bylo vrchnostem toto břímě zvýšeno na 100%, tak že se tím jejich daň zdvojnásobila. Na tuto půjčku byly vrchnostem i poddaným vydávány pětiprocentové obligace čili památky. Židům, kteří tehda odváděli rozličné daně v úhrnné částce 82.000 zl., uložena na tuto kontribuci rovněž třicetiprocentová přirážka, která brzo potom (1803) zvýšena byla na 60%, a od r. 1805 platili židé již také daň dvojnásobnou. Kromě toho na opravu pevnosti olomoucké povolen byl od stavů moravských r. 1798 příspěvek 108.711 zl., roku potomního na zřízení zemské obranné legie 225.000 zl.

Ale všechno to nestačilo k uhrazení rostoucích vydání. V řádném sezení sněmovním, konaném 13. května 1799, moravský guverner a zemský hejtman Alois hrabě Ugarte s úchvatnou prý výmluvností*) podal velmi případné, obšírné a živé líčení smutného stavu, v jakém se octl stát, drahá vlast a finance dlouho trvajícími, neblahými a nákladnými válkami; při tom však dovozoval nevyhnutelnou potřebu vésti válku dále s veškerým důrazem, aby se docílilo konečně čestného a trvalého míru; stavové jsou k daním tím více zavázáni, jelikož prý císař jich, jakož i všech svých vasalů po celou dobu této války co možná nejvíce šetřil, a právě nyní jsou povinni přispěti svému mocnáři ze všech svých sil, poněvadž nastává válka, jež hrozí nevyhnutelným převratem jak náboženství, tak státnímu zřízení, šlechtě, duchovenstvu, ano i každému jednotlivci.

Stavové nadšeni touto v pravdě vlasteneckou horlivostí usnesli se per acclamationem, že jsou netoliko ochotni povoliti všechny dosavadní dávky pravidelné, nýbrž vzhledem k neobyčejně velikým výdajům válečným přijali návrh zem. hejtmana, aby válečná půjčka, na r. 1799 vypsaná, byla koncem dubna t. r. uzavřena, a na místě ní 1. květnem počínaje císaři nabídnut dvojnásobný obnos mimořádné berně válečné, částkou za zbývající půlrok 526.655 zl. 49 kr., jakožto dobrovolná daň válečná, tedy úplně bezpodstatně a bez přijímání pětiprocentových památek. Zároveň však navrhl zemský hejtman, aby statkářům, zadluženým nebo méně majetným, kteří by nemohli tuto daň hotově splatiti, polovička byla hotově zapůjčena z domestika a z fondu daně nápojové pod výminkou, že chtějí těmto fondům postoupiti

*) Srv. Jednání sněmů mor., str. 17.

pětiprocentové památky, které jim přísluší za zapravenou půjčku válečnou během uplynulého půl roku, i s patřičnými úroky; kdyby toho žádala nutná potřeba, má se ještě vypomoci půjčkou asi 40—50.000 zl. na šest měsíců od osob soukromých, rovněž na 5% a pod touže zárukou pětiprocentových památek válečné půjčky; k obojímu tomuto usnesení mělo se žádati císařské schválení, které také došlo brzo potom dekretem dvor. kanceláře (21. června 1799), a císař vyslovil stavům moravským zvláštní spokojenost nad touto obětavostí.

Velikým břemenem pro celou zemi byly také rok co rok požadované vojenské dodávky obilí i jiných přírodnin. Tak na př. r. 1798 Morava měla odvésti 400.000 měřic žita, 900.000 měřic ovsa a 200.000 centů sena, a takové břímě ukládáno zemi každého roku. Za tyto dodávky měla sice býti vyplácena náhrada, ale byla v poměru ke skutečné ceně plodin velmi nepatrná. Stavové moravští v sezení ze dne 25. září 1799 žádali, aby aspoň požadavek žita byl zmírněn, poněvadž se žita toho roku málo urodilo, aneb aspoň aby ustanovená náhrada 1 zl. 30 kr. za měřici žita byla přiměřeně zvýšena, ježto tržní cena této plodiny jest téměř trojnásobná. Císařským dekretem (9. října 1799) tyto námitky byly odmítnuty, a pouze chudému obyvatelstvu horských krajin poskytnuta výhoda, že na místě obilí mohlo složiti ustanovenou náhradní cenu v penězích s přídavkem 30 kr. na měřici. Stavové v sezení ze dne 24. září 1800 podali prosbu k císaři, aby tato výhoda povolena byla všem poplatníkům moravským, ale prosba ta nebyla vyřízena. Teprve na opětovnou stížnost v té příčině, podanou r. 1804, v níž stavové poukázali na to, že jest holou nemožností, pro všeobecnou neúrodu, aby pro ten rok dodávce dostáli, došlo vyřízení (14. října 1804), že císař promíjí dodávku žita in natura a že nařídil, aby žito bylo dvorní komorou v jiných zemích koupeno a obnos peněžitý, připadající na Moravu, i s dovozem, ale po srážce vojenské náhrady, byl ku všeobecné kontribuci přirážen. Brzo potom jiným dekretem císařským (24. října) dáno stavům moravským na vůli, aby žito dodávali buď v Brně nebo aby dodávku tu reluovali v penězích.

Válečná daň byla brzo potom odstraněna, a na místo její zavedena (patentem 3. prosince 1799) daň třídní, která u vrchností vyměřena na 45%, u poddaných na 15%, u židů na 30% řádné kontribuce; ostatní obyvatelstvo, kapitalisté, živnostníci atd.

(„quartum genus“) odváděli třídní daň, jež dle velikosti příjmů postupovala od $2^1/_2$ až do 20%. Kromě toho r. 1802 vybírána z každého statku vrchnostenského daň ve výši 6 zl., z každého lánu poddanského 2 zl., na důchody ze státních papírův uložena daň desítiprocentní, a nad to ještě veškerému obyvatelstvu vypsána daň z hlavy, jež dle majetku obnášela buď 15, 30 kr., 1 zl. a konečně 1 zl. 30 kr. V neblahém roce bitvy slavkovské (1805) vypsána k veškeré kontribuci poddanské i vrchnostenské mimořádná 60procentová daň z realit, 50procentová přirážka k umořování bankocedulí a 16procentová k placení výher z půjčky loterní, tedy celkem 126% přirážky k dosavadní dani pozemkové.

V sezení sněmovním, konaném dne 29. října 1805, tedy již v plném proudu událostí válečných, nově jmenovaný guverner a zem. hejtman mor. hr. Prokop Lažanský poukázal na potřebu, aby stavové vydatnými dobrovolnými příspěvky na vedení války projevili své vlastenecké smýšlení a navrhl tedy, aby se císaři nabídl dobrovolný dar trojnásobné dominikální dané ve výši 1,559.049 zl. K návrhu tomu zavdali první podnět kníže-biskup brněnský Vinc. Schrattenbach, nejvyšší zemský sudí hr. Blümegen, dvorní rada baron Roden a obě hrabata bratří Rudolf a Jan Taaffové. Návrh byl s všeobecnou pochvalou přijat, a stavové se usnesli, odvésti eráru ihned 150.000 zl. z domestikálního fondu, ostatních 1,409.049 zl. sehnati půjčkou na pěti nebo šestiprocentové zúrokování; jistina měla býti splácena v desíti ročních lhůtách, začínaje sv. Václavem r. 1806; placení úrokův i jistiny mělo se pak zabezpečiti rozvržením na jednotlivé stavy, zahrnujíc v to i duchovenstvo a města královská.

Když potom Morava zaplavena byla vojskem nepřátelským, a některé kraje, zvláště brněnský a znojemský, utrpěly značné pohromy, určena byla tato půjčka k podpoře poddaných a vrchností, nepřítelem poškozených. V sezení sněmovním, konaném 22. dubna r. 1802, za předsednictví hr. Prokopa Lažanského přednesen byl dotaz dvorské kanceláře (dekret z 11. dubna), jak míní stavové půjčku tu zmírniti vzhledem k tomu, že zemi poskytnuty jsou z nejv. milosti zálohy peněžité i obilní, i koně propůjčeny za mírné ceny, dále že lze očekávati značnou pomoc peněžitou z příspěvků, sebraných v národě uherském, a konečně snad i nejv. rozhodnutí o vybírání řádné a mimořádné berně přinese zemi nějakou úlevu.

Potom stavové odpověděli po zralém uvážení všech okolností, že sice škody, které jak jednotliví stavové, tak i poddaní mor. utrpěli vpádem nepřátelským, nejsou ještě v celku vyšetřeny, tedy také s určitostí nelze naznačiti výši podpory, jaké bude potřebí, a stavům také ještě není známo, jaká částka z příspěvkův uherského národa bude Moravě určena, a jakou úlevu J. V. vybíráním daně míní této zemi poskytnouti; nicméně stavové jsou přesvědčeni, jednak z vlastní zkušenosti, jako držitelé statků, jednak zprávami došlými o pohromách, že třebas obyvatelstvo mor. značně utrpělo, přece potřebná pomoc z největší části již doma se našla, a také již jest poskytnuta, a že tedy jen u málokterých vrchností nastane potřeba zálohy peněžité k udržení hospodářství.

Z té příčiny tedy stavové upouštějí od svého prvotního návrhu a prosí pouze J. V. za dovolení, aby oněm poddaným a vrchnostem, kteří by přece jen potřebovali záloh peněžitých, zvláště na znovupořízení „fundu instructu“, směli je udělovati z přebytků fondu domestikálního; za to mají podporovaní u berních pokladen uložiti své obligace čili „památky“, z nichž žádné úroky nebudou vypláceny, poskytnuté zálohy pak mají nejdéle do šesti let býti splaceny. Oněm poddaným, kteří nemají „památek“, mají zálohy na požádání býti poskytovány pod zárukou příslušných vrchností. — Tomuto usnesení sněmovnímu dostalo se brzo potom (22. června) nejvyššího schválení.

Ze značných příspěvků, které sebrány byly v Uhrách na podporu obyvatel zemí dědičných, stižených r. 1805 vpádem nepřátelským, a které dosáhly výše 800.000 zl., dostalo se Moravě znamenitého dílu 240.000 zl. Částka ta byla jednotlivým krajům rozdělena dle určitého klíče, a to tak, že brněnskému kraji dostalo se více než polovice, znojemskému přes čtvrtinu, jihlavskému přiřčena asi osmina, ostatním krajům méně poškozeným připadly menší obnosy.*) Další rozdělování po krajích konalo se krajskými úřady a vrchnostmi, které si přibíraly na poradu duchovní a představené obcí.

Slibovaná úleva berní nebyla příliš skvělá. Dekretem dvor. kanceláře ze dne 6. července 1806 bylo ohlášeno, že císař oněm provinciím, které byly navštíveny pluky francouzskými nebo

*) Srv. „Brünner Zeitung“ r. 1807, str. 41, 199, 519, r. 1808, str. 99.

ruskými, snižuje 60% přirážku na 20%, chudšímu pak lidu na venkově, totiž domkářům, podruhům a služebným u sedlákův osobní daň z hlavy z 30 kr. zmírněna na 20 kr.

Válečné přípravy, které Rakousko konalo dlouho již před r. 1809, vyžadovaly nového zvýšení příjmů státních a pro Moravu zvláště měly za následek pronikavou změnu dosavadní berní soustavy. Daň pozemková byla totiž percentuálně vyměřena jednak na základě volných přiznání (u pozemků vrchnostenských), jednak, pokud šlo o pozemky poddanské, na základě katastrálních odhadů z dob císařovny Marie Terezie. Dle tohoto odhadu páčil se roční výtěžek veškeré půdy moravské, počítaje v to i urbariální dávky, od poddaných vrchnostem odváděné, na 4,689.398 zl. 48. kr. Odhad ten byl patrně příliš nízký, zvláště za srovnání s odhadem josefinským, který cenil výnos realit moravských na 17,173.178 zl., tedy téměř čtyrnásobně. Na základě nových šetření, konaných r. 1807, odhadnut byl tento výtěžek na 19,872.027 zl. 15 kr., a shledáno, že úhrnná daň pozemková, vypsaná toho roku pro Moravu ve výši 3,754.288 zl. 3 kr., obnáší z tohoto čistého výtěžku pouze $18^{8}/_{9}$%.

Kromě toho odváděla města prastarou daň z komínů, jež ovšem přinášela státu důchod celkem nepatrný (3504 zl.). Ale obyvatelstvo moravské vedle vlastní daně pozemkové platilo ještě celou řadu přímých daní, a to daň fortifikační (na udržování a opravování pevností mor.), padesátiprocentovou daň třídní, daň osobní (po 30 kr. z hlavy, tak že při okrouhlém počtu 1,700.000 duší na Moravě obnášela ročních 510.000 zl.), potom daň dědickou, židovskou, konečně rozličné příspěvky na ubytování vojska, na fondy náboženské, studijní, kriminální, silniční atd. Celkem lze páčiti tehdejší státní příjmy z Moravy na více než 6 mill. zl.

Do této částky však nejsou započtena rozmanitá vydání mimořádná, jež tehdejší doba vyžadovala. R. 1808 povolen byl svatební dar 100.000 zl. za příčinou sňatku císařova s arcivévodkyní Ludovikou; usnesením sněmovním ze dne 14. ledna 1808 uvaleno toto břímě pouze na pozemky vrchnostenské dle poměru daně, jakou odváděly vrchnosti, tak že poddaní vůbec byli z této daně vyňati. Nová mimořádná vydání způsobily válečné přípravy na r. 1809. V řádném sezení sněmovním, konaném 3. listopadu 1808, zem. hejtman hr. Prokop Lažanský přečetl nej. reskript ze dne 18. září t. r., v němž císař „v nejmilostivější důvěře

v ochotu a horlivost, s jakou jeho milovaní mor. stavové povždy přispívali k zachování monarchie i zemského zřízení, vyslovuje naději, že — jako již několik provincií se uvolilo, vzíti na sebe potřebný náklad na uniformování zemské obrany, — také milovaná a věrně nejposlušnější Morava převezme tento náklad, vypočtený na 500.000 zl., a vypíše jej na universum dle berní zlatky a v té příčině učiní co nejrychlejší opatření."

Stavové, uvážívše věc náležitě, svorně prohlásili, že uznávají vděčně otcovskou lásku a péči, s jakou J. V. bdí nad blahem a bezpečností „věrně nejposlušnější země Moravské", a že tedy vypíší žádaných 500.000 zl. na ošacení zem. obrany bez odkladu tím způsobem, aby celá ta částka aspoň v šesti měsíčních lhůtách byla odvedena do stavovské pokladny.

Za této příležitosti stavové vzali dále v úvahu, že nově zřízená zemská obrana nemůže tak snadno dospěti k dokonalosti, nebude-li k úhradě mnohých vydání, zvláště s počátku s tím spojených, zřízen jistý fond; i požádali ihned císaře za dovolení, aby ku zřízení takového fondu směli ještě dále, a to jen na rok 1809, vypsati na universum z každé berní zlatky po 2 kr., čímž by se docílilo nové summy asi 47.000 zl.

Potom zem. hejtman oznámil stavům přání císařem projevené, aby všemi možnými prostředky zvláště venkovský lid byl povzbuzován, aby v počtu co nejhojnějším dobrovolně vstupoval do zemské obrany. Zemský hejtman slíbil působiti k tomuto cíli krajskými úřady a správci duchovními. Stavové učinili prohlášení v tom smyslu, že sice každý z nich přispěje, seč jest, k vyplnění císařské vůle, nicméně však stavové znajíce povahu zdejšího lidu, nemohou zatajiti, že není snadno tuto tak žádoucí náladu uskutečniti ihned, nýbrž teprve ponenáhlu, poněvadž většina venkovského lidu jeví neobyčejný odpor a bázeň před službou vojenskou vůbec, s čímž v českých osadách*) prý spojena jest také těžce přemožitelná nelibost a nedůvěra ke každému novému zařízení.

Aby se však po této stránce všeho zkusilo, co na lid, který jen očividnými, ihned požívatelnými dobrodiními a prospěchy dá

*) „in den böhmischen Ortschaften" praví pouze německy psaný sněmovní protokol. Předsudek proti českému lidu projevuje zněmčilá šlechta moravská za každé příležitosti. — Jednání sněmů mor. str. 57.

se získati, prospěšně by mohlo působiti, odhodlali se stavové ze svého domestikálního fondu zříditi ve všech sedmi vojenských vychovávacích ústavech moravských po čtyrech nadačních místech, a to především pro děti, jichž otcové slouží u zemské obrany, a pro sirotky, zůstavené po zemských brancích; k vydržování každého chlapce bylo určeno 100 zl. ročně. Stavové nemohou sice zaručiti, bude-li tato nadace míti na lid venkoncem účinek zamýšlený, nicméně doufají, že aspoň časem najde se s dostatek uchazečův o tato místa, a tím stát získá ročně jistý počet obratných a schopných poddůstojníkův. Když později (1810) dvor. rada vojenská poukázala na to, že 100 zl. na vydržování jednoho chovance nestačí, a žádala za zvýšení této dotace na 150 zl., stavové odpověděli, že více než 2800 zl. nemohou na tuto nadaci věnovati, a je-li nevyhnutelně potřebí 150 zl. na jednoho chovance, aby počet nadačních míst snížen byl z 28 na 18.

V nejbliže příštím sezení sněmovním, konaném za předsednictví mor.-slez. guvernera a zem. hejtmana mor. hr. Prokopa Lažanského, čten byl nejv. rozkaz ze dne 6. května 1808, o rychlém doplnění jízdy válečné a potřebných k tomu opatřeních, jež se od stavův očekávají.*) Stavové prohlásili, že seč jsou, chtějí podporovati branné síly říše postavením přiměřeného počtu koní a mužstva; ale dali na uváženou, že v zemi samé jest velmi málo koní k vojenské službě schopných, a že nákup jejich od stavů pro neznalost nemůže býti podnikán, dále, že najímání mužstva od stavů by snad mohlo býti překážkou rozkazům císařským, vydaným v příčině doplňování armád; proto raději se usnesli složiti císaři částku 240.000 zl., aby se za ně koupilo 600 koní a — třeba z ciziny — najalo a vyzbrojilo 600 jízdných mužův. Stavové vypočtli náklad na zakoupení válečného koně a na odvedení a vyzbrojení jezdce úhrnem na 400 zl., ale dodali, kdyby k tomu cíli výše uvedená částka nepostačovala,

*) Tato vyhláška byla potom obnovena od arc. Rainera, jakožto zástupce císařova (z Vídně 1. května 1809); dle ní všichni, kteří se dobrovolně přihlásili k jízdě a dostavili se se sedlem i potřebným náčiním, měli dostati oděv na útraty státní a po skončeném tažení býti všeliké další služby vojenské sproštěni. I byli také vyzváni šlechticové a hodnostáři, kteří sami nemohou konati služby válečné, aby na svůj náklad najímali jiné, poskytovali schopné koně, sedla a náčiní a také penězi podporovali ty, kteří by se dobrovolně službě vojenské věnovali. — Brünner Zeitung r. 1809, str. 307. Jednání sněmů mor. 59.

že jsou hotovi i ostatek císaři složiti. Konečně žádali, aby onu sumu 240.000 zl. směli ihned z pokladny stavovské odevzdati do pokladny erární, načež by se úhrada její zjednala rozvržením na extraordinarium dle vrchnostenské berní zlatky na dobu tří měsíců, tak že by břemenem tím poddaní vůbec nebyli stiženi.*)

Všechny oběti stavů moravských, kteří po této stránce se stavy ostatních zemí v pravém slova smyslu se předstihovali, zůstaly marnými. Válečné pohromy roku 1809 a neblahý mír vídeňský urychlily neodvratně se blížící úpadek státních financí. Kovová mince byla vždy vzácnější, cena peněz papírových stále klesala. Peníze, získané stažením všeho stříbra z majetku soukromého do pokladen státních, pohlceny byly ohromnou válečnou náhradou, v jejíž zmírnění lid marně doufal po sňatku císaře Napoleona s arcivévodkyní Marií Ludovikou (7. února 1810). Veřejné mínění naplněno bylo toho roku trapnými předtuchami do budoucnosti. Zprávy o finančních opatřeních vládních byly přijímány s krajní nedůvěrou a s odůvodněnou pochybností. Tak zejména bylo v sezení sněmu moravského, zvláště svolaného ke dni 7. června 1810, za účelem, aby stavové z nejv. rozkazu (cís. reskript z 19. května 1810) do spojené deputace k výměně a k umořování bankocedulí, jejíž úřední jednání mělo se již 1. červencem zahájiti, zvolili jednoho deputovaného a pro případ jeho onemocnění neb jiného zaneprázdnění jeho náhradníka.

V ustanovený den 1. července 1810 sestoupila se ve Vídni ona deputace, složená z členů všech zemí korunních, jejímž úkolem, jak nejvyšší hofmistr kníže Trautmannsdorf v zahajovacím oslovení vytkl, bylo, bdíti věrně nad tím, aby spousta bankocedulí dále se nerozmnožovala, nýbrž ponenáhlu zmenšovala, a to jednak vydáváním tak zv. výměnných listů v („Einlösungsscheine"), jež měly býti dány do oběhu v ceně mince kovové a jejichž kurs ustanoven byl na trojnásobnou cenu bankocedulí, jednak skutečným

*) Za této příležitosti zem. hejtman projevil stavům přání a jisté očekávání císařovo, že vzhledem k nejv. patentu ze dne 14. dubna 1809 nebudou váhati, aby své postradatelné zásoby zlata a stříbra, pod výminkami v onom patentu uvedenými, zapůjčili k vydržování armád. Oněch 240.000 zl. nebylo na zřízení jízdy úplně vyčerpáno, nýbrž zbyla částka 159.164 zl., kterou stavové později, usnesením sněmovním ze dne 25. září 1811, věnovali na lepší opatření chudinských ústavů v Brně.

umořováním čili ničením jejich. Deputace výměnná, od nejvyššího finančního úřadu neodvislá, měla od té doby sama právo, dělati papírové peníze, proto jí také byly odevzdány všechny příslušné stroje. Jednání její nemělo býti zastřeno žádným taemstvím, obecenstvo mělo o něm dostávati pravidelné zprávy.

Mezi prostředky, jimiž mělo umořování bankocedulí býti umožněno a jichž vláda mínila se chopiti, byly některé velmi povážlivé. Tak zejména chtěla sáhnouti i na statky církevní, k čemuž však nedošlo, a nejv. reskriptem ze dne 9. září 1810 vypsala t. zv. daň umořovací, t. j. desitiprocentovou dávku z veškerého jmění nemovitého, jež v celém mocnářství bylo odhadnuto na pět milliard, a tolikéž z jmění movitého, jehož odhad se však vymykal z bezpečné kontroly. Stavové moravští jednali o tomto požadavku v dietálním čili řádném sezení sněmovním dne 3. října 1810; tu bylo jim ústy zem. hejtmana oznámeno, že J. V. ku zřízení zvláštního fondu na umořování zúročitelného. státního dluhu a peněz papírových rozhodlo se vypsati desitiprocentovou daň ze základního jmění nemovitého.

Ale Morava byla tehda obmyšlena ještě jiným nadělením. Dekretem dvorské kanceláře ze dne 8. září, ke zmíněnému reskriptu přiloženým, bylo nařízeno, aby k jistinové ceně pozemkového majetku moravského byla připojena ještě čtvrtina, převzatá z Hor. Rakous, Štyrska a Korutanska, t. j. Morava sama měla říši nahraditi ztrátu finanční, kterou tato utrpěla postoupením území ve jmenovaných provinciích na základě míru vídeňského. Poněvadž pak ona úhrnná cena jistinová byla odhadnuta na 874,642.106 zl. 39 kr., měla obnášeti berní kvota na Moravu připadající 87,464.210 zl. 39 kr., a poněvadž tato částka rozvržena byla na 15 let, mělo býti Moravě uvaleno nové břemeno berní ročních 5,830.947 zl. V dekretě pravilo se dále: „Poněvadž finanční poměry mocnářství vyžadují naléhavou pomoc a rychlé provedení zvolených k tomu prostředků, vyslovuje J. V. pevnou důvěru, že stavové tomuto požadavku vyhoví nejen formou, t. j. pojednají o něm, jako o zcela mimořádném případu mimo sněm a bez postulace, nýbrž že i jinak co nejhorlivěji se přičiní, aby přispěli k nápravě rozrušených financí.“

Požadavek, aby Morava, stižená již tolika břemeny svými, přejímala ještě daně z jiných zení, překračoval všelikou míru slušnosti a způsobil, že stavové moravští, kteří dosud byli vzorem

vlastenecké obětavosti, po prvé se vzchopili k odporu. Prohlásili, že pokud jejich země se týče, jsou hotovi i tuto obět co nejochotněji přinésti, ale že pokládají za svou povinnost císaři co nejuctivěji a nejoddaněji představiti, že jim o nějakém sublevování Moravy v obyčejné dani dosud nic známo nebylo, a že žádají, aby J. V. v obětech pro stát všeobecně potřebných s Moravou úplně stejně naložilo, jako s ostatními dědičnými provinciemi. I připomenuli v dalším, že markrabství Moravské jak r. 1805, tak i za loňské nepřátelské invase, velmi těžce bylo navštíveno, a to především kraj brněnský a znojemský nepřáteli, ostatní kraje však četnými armádami císařskými; i jest se stavům obávati, že třebas nikoli všeobecně, ale přece u jednotlivců odvádění povinností na ně připadajících nebylo možno bez úplného rozrušení stavu majetkového. Pro takové případy stavové si vyhrazují dovolávati se nejv. milosti císařské a prositi, aby aspoň za ony tři provincie Morava byla sproštěna berního břemene.

Zakročení toto potkalo se s účinkem: nejv. reskriptem ze dne 1. února 1811 stavům moravským bylo oznámeno, že císař promíjí zemi moravské přenesený na ni čtvrtý díl majetkové daně, rozvržené na Horní Rakousy, Štyrsko a Korutany, ve výši 17,178.650 zl.

Za to však břemena vzrostla v jiném směru. V témže dietálním sezení sněmovním, konaném 3. října 1810, císařské postuláty v příčině řádné daně pozemkové po prvé za panování císaře Františka I. uchýlily se od dosavadní míry. Panovník především poukázal k tomu, že v dobách největších nesnází hleděl nejnaléhavějším potřebám státním vyhověti rozmnožením bankocedulí, aby nemusil břemena berní zvyšovati. Toto rozmnožení však stalo se daleko nad potřebu vnitřního oběhu a způsobilo, že skutečná cena bankocedulí v poměru k jejich ceně jmenovité klesala vždy hloub a hloub, tak že daň odváděná v bankocedulích dle staré míry klamala sice stejným obnosem jmenovitým, ale ve skutečnosti stala se mnohem nepatrnější, než byla při původním svém určení. Státní správa tím utrpěla podstatnou ztrátu a nemůže obyčejnou daní své výlohy hraditi. Císař byl by tedy nucen proti svému přání, jednak k uhrazení státních potřeb, jednak k umoření papírových peněz žádati více mimořádných berní. Ale poněvadž tyto mimořádné berně rozličným svým pojmenováním i po jiných stránkách příliš jsou obtížny lidu poplatnému, císař

ustanovil, aby se od nich upustilo; jsou to: 60procentová daň z realit, 50procentový přídavek k fondu umořovacímu a 16% vypsaných k zaplacení loterních výher.

Poněvadž však potřeby státní a sama spravedlnost vyžadují, aby původní daň byla odváděna dle své pravé ceny, bylo také třeba změniti některé posavadní postuláty. Patentem ze dne 26. února 1810 císař učinil opatření k nové a bezpečné úpravě finanční tím, že nařídil ponenáhlé stahování bankocedulí za t. zv. „listy výměnné" (Einlösungsscheine), představující měnu konvenční, dle kursu určovaného od případu k případu, ale nikdy výše než 300 za 100. Na základě toho tedy císař žádal stavů moravských, aby obyčejnou dominikální i rustikální kontribuci za rok 1811 odvedli v nových listech výměnných, anebo, pokud by tyto nebyly vydány, trojnásobným obnosem v bankocedulích. Posavadní kontribuce vojenská ve výši 1,481.831 zl. 58 kr. zvýšena tedy v bankocedulích na obnos 4,295.495 zl. 54 kr. Tato daň měla se od 1. listopadu 1810 vybírati v měsíčních lhůtách napřed, kdežto daň komorní v dosavadní výši 317.771 zl. $54^4/_8$ kr., ale v listech výměnných, měla býti odváděna ve lhůtách čtvrtletních, jak to bylo dosud zvykem.

Místo dosud vypisovaných dodávek přírodních pro vojsko (žita, ovsa a sena) císař rozhodl se žádati přiměřeného obnosu peněžitého, aby prý vrchnostem a poddaným také v této příčině poskytlo se podstatné úlevy. Částka, připadající na Moravu za rok 1811, vypočtena byla na 277.256 zl. $50^3/_4$ kr. v listech výměnných čili 831.770 zl. $31^1/_8$ kr. v bankocedulích. Tato dodávková reluice měla se odváděti zároveň a v těchže měsíčních lhůtách, jako kvota vojenská.

Ostatní daně, jako zejména daň třídní s 50procentovým přídavkem, daň osobní po 30 kr. z hlavy, pak nově vypsaná daň k umořování bankocedulí, jež pro majetek nemovitý vypočtena byla na 135% daně pozemkové, zůstaly beze změny.

Na toto nové zvýšení břemen zemských stavové sice odpověděli steskem, že Morava byla dvakráte stižena invasí nepřátelskou, nicméně všechny žádané berně povolili plnou měrou.

* * *

Trapná nejistota a obavy před nejbližší budoucností zavládly veřejným míněním v posledních měsících roku 1810. Výměnné

listy neosvědčily se dobrým prostředkem k nápravě financí státních, poněvadž ani jimi nebyla dána dostatečná záruka, a když po smrti finančního ministra O'Donnela nastoupil hrabě Jos. Wallis na úřad, bylo třeba pomýšleti na jiná opatření. Finanční patent ze dne 26. února 1810 pozbyl platnosti. Vědělo se, že se konají porady o novém finančním patentě, ale o jeho obsahu zachovalo se neproniknutelné tajemství, jež ani vysoce postaveným státním úředníkům ani vznešeným dvořanům nebylo známo. Tím nabývaly volného pole nejpodivnější domněnky a záměry plné dobrodružství. Brzo se proslýchalo, že zlato a stříbro ani v umění a průmyslu nebude se směti zpracovávati, a zlatníci že budou musiti zastaviti svou živnost; až stříbro a zlato úplně zmizí s očí, pak že nebude kouzlem působiti, a majitelé bankocedulí nebudou se již musit ohlížeti na vyšší cenu mince kovové. Jiní zase, a ti byli na pravé stopě, mínili, že nebude vládě možno, aby bankocedule kdy vyměnila a zabránila jejich poklesnutí až k úplné bezcennosti. Takoví zaměňovali co nejspěšněji papírové peníze za zboží všeho druhu a činili ze svých domů hotová skladiště. Nikoli potřeba, nýbrž strach, že by bankocedule mohly se pod rukama proměniti v makulaturu, vzbudil tuto kupovací horečku, která mnohému odvětví průmyslovému byla na prospěch. Tak se vysvětluje, že kdežto úředník, odkázaný na svůj plat, poklesl na stupeň nádeníka, a div že hladem neumíral, jiné vrstvy obyvatelstva, jako továrníci, kupci, mlynáři, vozkové a dodavatelé namnoze nahromadili si veliké bohatství. Také sedláci prodávali obilí na trzích za báječné ceny a zaměňovali spousty bankocedulí uložených buď za zboží přepychové, nebo je lehkomyslně utráceli. Stávalo se nezřídka, že selští hoši, vracejíce se z trhu, zapalovali si v hospodách dýmky bankocedulemi, a selky zanášely často výtěžek z celého pole do dílny zlatníkovy, aby si zaň nakoupily nákrčních řetězů, spon a prstenův. Z toho si také vysvětlujeme, že jak poddaní tak i vrchnosti neradi odváděli obilí a seno vojsku in natura, ježto za ně od eráru nedostávali ani třetinu ceny, kterou tržili jinde, a že raději z těchto dodávek se vykupovali penězi.

Konečně dostavil se všeobecně očekávaný úpadek státní, ohlášený finančním patentem ze dne 20. února 1811. Vyhláška stala se ve všech zemích dědičných dne 15. března v stejnou hodinu. Listina tajemná, jež rozhodovala o blahu a zkáze milionův,

byla zapečetěna odeslána všem zemským úřadům, které měly ji řečeného dne o 5. hodině ranní rozpečetiti a o hodinu později dáti veřejně rozhlásiti. Veliké zástupy lidí, jsouce o tom zpraveny, dlouho před svítáním byly na ulicích všech měst shromážděny, čekajíce na osudný okamžik s takovým napětím a rozechvěním, jako by měla dojíti zpráva o nějaké rozhodné bitvě. S chtivým spěchem lapáno bylo každé slovo patentu; kdo nestál dosti blízko, neb neuměl čísti, dal si obsah vykládati, a v nejbližších hodinách i nejlhostejnější měli v rukou pověstný kus papíru, jenž rozséval vzájemnou nenávist a nedůvěru. Málo bylo těch, kteří patentem nenadále zbohatli, mnohem větší počet byl těch, kteří proklínali a naříkali, ježto přes noc se stali žebráky.

Jak již na jiném místě jsme vyložili, byla finančním patentem cena bankocedulí snížena na pětinu; k výměně jich vláda ohlásila, že vydá za 212 milionů, tedy za pětinu úhrnné sumy bankocedulí, nové listy výměnné, jež sice nebyly kryty kovem, ale měly od té doby státi se běžnou měnou, ve které všechny peněžité obchody se měly pro budoucnost uzavírati (měna vídeňská). Také cena měděných peněz (30- a 15krejcarů) byla snížena na pětinu a úroky ze státního dluhu vyplaceny jen z polovice. Všechny daně a poplatky měly býti odváděny v nové měně, za to vláda zavázala se se své strany na touž měnu uvésti všechny platy a pense.

Finanční patent měl ovšem i na Moravě mimo jiné za následek přiměřené zvýšení všech berní. V řádném sezení sněmovním, konaném 25. září 1811, ohlášeny byly nové postuláty císařské. Celoroční pozemková berně i s třetinovou přirážkou, jež zavedena byla nejv. reskriptem ze dne 16. března 1811, dosáhla výše 2,330.804 zl. v nových listech výměnných. Kromě toho bylo stavům mor. (nejv. reskriptem ze dne 15. června 1811) ohlášeno, že reluiční částka, požadovaná 16. března t. r. za dodávky obilí a sena k vojsku, ve výši 277.556 zl. 50¾ kr. v listech výměnných nepostačuje, a tedy na čtyři poslední měsíce onoho roku vojenského,*) t. j. na červenec, srpen, září a říjen, žádá se ještě jednou táž suma v listech výměnných nebo paterónásobně v bankocedulích. Poněvadž také ostatní daně, jako daň třídní a osobní,

*) Vojenským rokem, dle něhož se řídilo zasedání sněmu i vypisování berní, rozumělo se období od 1. listopadu do konce října roku příštího.

vypsány byly sice v téže výši, ale v nové měně, vzrostla tím všechna břemena zemská měrou pateronásobnou. Pouze umořovací daň ze dne 8. září 1810 byla následkem finančního patentu zrušena (dekr. dv. kanc. 4. dubna 1811). Za to však téhož roku ještě (dekr. dv. kanc. z 20. března 1811) zavedena byla nová daň dědická, jež obnášela 10% z každé pozůstalosti, přesahující cenu 100 zl.

Mimořádná větší vydání let potomních byla: nově vypsaná daň obchodní (19. září 1812) ve výši 140.055 zl.; dále oznámeno v sezení sněmovním ze dne 7. října 1812, že z příčiny války rusko-francouzské, toho roku vypuklé, císař nucen byl postaviti v Haliči pozorovací sbor, což vyžadovalo nákladu 4 mil. zl. Z této částky, vypsané na celé mocnářství, připadla na Moravu částka 634.494 zl., která s názvem příspěvku na fond rekvisiční byla rozepsána přirážkou na pozemkovou daň vrchnostenskou i poddanskou. Hned potom nejv. reskriptem ze dne 17. září 1812 vypsána byla k téže dani nová přirážka 951.221 zl. jakožto opětný mimořádný příspěvek válečný. Válečné události r. 1813 a 1814 způsobily, že tento požadavek po obě léta byl opětován a od stavů s nadějí, že vítězné zbraně spojenců zjednají zemi konečně trvalý mír, pokaždé ochotně povolen.

Ale jestliže stavové moravští a s nimi ostatní obyvatelstvo doufali, že nastalým konečným mírem bude zemi uleveno v nesnesitelných břemenech finančních, bylo jim ještě na dlouhá léta ozbrojiti se potřebnou trpělivostí, nežli naděje ty aspoň částečně byly splněny. Finanční stav monarchie byl dlouho ještě neutěšený. Zavedení listů výměnných na místě dosavadních bankocedulí nepřineslo žádané nápravy, ba ani úlevy, neboť listy výměnné, ač na nich bylo napsáno, že se zaručuje jich výměna za stříbro, nebyly o nic lépe kovem kryty než dříve bankocedule; vláda nemohouc za papírové penize zavésti měnu stříbrnou, zavedla zase papír, jemuž do budoucnosti opět hrozil osud úplného poklesnutí v ceně. Všechna přísná opatření hr. Wallisa a úsporné předpisy, o nichž také sám císař pracoval,*) nedovedly zvrátiti nedůvěru v lidu, který vevý měnných listech viděl zase staré,

*) Tyto úsporné pokusy byly většinou rázu malicherného; tak na př. nařízeno, aby se kancelářské zprávy nepsaly na půl, nýbrž na celou stranu, doporučeno užívání polovičních archův a v kancelářích zaveden hrubý papír určité šířky a výšky.

černé bankocedule, pouze s jiným názvem; tím se také vysvětluje, že kursy jejich hned po vydání finančního patentu klesly na polovici, ba na třetinu ceny jmenovité a teprve později o něco se zlepšily.

Částečné zlepšení kursů spočívalo úplně na náhodě vládou nepředvídané. Částka 212 mil. výměnných listů nestačila potřebám říše, jež neměla tehda ještě úvěrních ústavův, a nastal skutečný nedostatek peněz. Vláda byla nucena ponechati v oběhu starou drobnou minci měděnou, a lhůta pro odvedení drobnějších bankocedulí byla prodloužena. Tím se poněkud udržel kurs výměnných listův, ale trvalé nápravy financí se přece nedocílilo. R. 1812 vláda nemohla sehnati potřebné stříbro, a následkem toho nemohlo se přikročiti k vylosování výher z loterní půjčky, jež pocházela z r. 1802, i musila tah těchto výher, jež dostoupily výše 6 mil. zl., odložiti na dalších deset let a jakousi náhradou poškozených zvýšiti tuto částku na 8 mil. zl. Toto prohlášení bylo křiklavým dokladem nenapravitelné bídy státních financí, která válečnými lety 1813 a 1814 ještě se zvýšila. Poněvadž pozemkovou daň nebylo radno ještě dále zvyšovati, hledělo se pomáhati jinými prostředky, jako přirážkami celními, novou daní výdělkovou (1813), ale ty nestačily naplniti státní pokladnu, jež stále většími požadavky byla obléhána. Na nějakou půjčku nebylo ani pomyšlení, ježto v příliš čerstvé paměti bylo nedávné snížení úroků ze státního dluhu, tedy nezbývalo než opět vydati v nucený oběh nové peníze papírové. Vzhledem k prohlášení finančního patentu bylo toto jednání přímým porušením daného slova, a hr. Wallis, který beztoho svými násilnými opatřeními byl uvalil na sebe všeobecnou nenávist a další zodpovědnost nechtěl již převzíti, složil úřad presidenta dvorské komory, a prozatímné řízení věcí finančních svěřeno bylo (18. dubna 1813) nejvyššímu kancléři, hr. Aloisovi Ugartovi.

O dva dny dříve (16. dubna) vydán byl nový patent finanční. Jím bylo prohlášeno, že císař setrvává na ustanovení předešlého patentu, že totiž částka 212 mil. listů výměnných nemá býti překročena, a že tedy přikročí se k vydání jiných listů, t. zv. anticipačních ve výši 45 mil. zl., k jichž umořování má se přispívati ročně 3,750.000 zl. z výtěžku daně pozemkové, úbytek pak takto v berních příjmech nastalý má se hraditi jiným způsobem. Ale ani změnou jména ani ostatním předstíráním

nebylo možno v celém veřejném mínění zvrátiti přesvědčení, že anticipační listy nejsou než pokračováním listů výměnných za téže nedostatečné záruky. Proto lid obojí listy pokládal za stejné hodnotou, a kurs anticipačních listů ničím se nelišil od kursu listů výměnných. Jak dobře se o této hodnosti soudilo, vysvítá z toho, že vláda do tří let na místě 45 mil. vydala anticipačních listů za 426½ mil. zl., hledíc ovšem toto úžasné rozmnožení papírových peněz co možná utajiti. A všechna tato libovolná opatření dála se bez jakéhokoliv tázání sněmů zemských, stavové všech zemí, zejména také stavové moravští, přijímali rozkazy vládní téměř bez námitky. Jediný sněm uherský ozval se již r. 1811 proti finančnímu patentu, odepřel převzíti záruku za listy výměnné a přispívati k fondu umořovacímu. Císař po devítiměsíčním marném vyjednávání konečně sněm uherský rozpustil a finanční patent jako provisorium až do příštího svolání sněmu zaveden byl násilím také v Uhrách. Po tomto výsledku jiné země ovšem se neodvážily následovati příkladu uherského.

Neobyčejný vzrůst moci a vážnosti, jehož nabylo mocnářství rakouské po skončení válek Napoleonovských, dlouho ještě neměl za následek zvelebení vnitřního jeho stavu. Již u tehdejších vrstevníků vzbuzovalo nemalý podiv, že na pruských statních papírech byly ihned patrny následky vítězství zbraně pruské, kdežto rakouské kursy klesaly bez ohledu na vítězný postup vojsk rakouských. Tento stav nebyl zaviněn příčinami nahodilými, nýbrž kořeny jeho tkvěly ve špatné organisaci státní, v nepořádcích a nepoctivosti úřadů, v neschopnosti ministrů, kteří nedovedli vnitřní správu zvelebiti a daných sil říše užiti k nápravě. Vláda nepřiložila nikde ruky k pronikavějším reformám, nýbrž spokojovala se tím, našla-li dostatečnou úhradu pro potřeby okamžiku. Válečné útraty mínila r. 1815 hraditi půjčkou, jež byla vypsána na 50 mil. zl., která však přes příznivé podmínky pro věřitele, jimž nabízeno $8^3/_4\%$ úroků a přes to, že ze solných dolů věličských bylo 300.000 zl. konv. m. ročně určeno na umořování dluhu, sehnána byla sotva na 40 mil. I vypomáháno si novými berními přirážkami. Pod záminkou, že majitelé pozemků dosud nesou břemena války, že tedy ostatní třídy obyvatelstva, které již klidí ovoce míru, musí býti přibrány ku zdanění, vypsána byla (22. prosince 1814) padesátiprocentová přirážka k dani živnostenské a třídní a osobní daň zvýšena z 30 kr. na 2 zl. z hlavy. Moravským

stavům bylo tehda povoleno (dekretem dvorské kanceláře z 24. července 1814) uhrazovati třetinovou přirážku na kvotu kamerální ve výši 105.923 zl. z fondu daně nápojové. A všechny tyto i jiné mimořádné prostředky nedovedly ani zjednati rovnováhu mezi jmenovitou a skutečnou hodnotou peněz papírových. Kurs listů výměnných klesl na poměr 400:100, nepřímé daně vykazovaly vždy menší výtěžek, drahota potravin i jiných potřeb životních stoupala měrou povážlivou. Vláda musila na to pomýšleti, aby zavedením pevné měny a zásadnou úpravou poměrů peněžitých zjednala konečně trvalou nápravu.

Za tímto cílem konány byly po delší dobu porady. Především uznána byla potřeba změny v dosavadním řízení státních financí. Již r. 1814 (18. září) hr. Ugarte sproštěn byl prozatímného řízení financí a toto, jakož i vrchní dozor nad dvorskou komorou, svěřeno bylo státnímu a konfer. ministrovi hr. Stadionovi. Kabinetním listem, datovaným z Verony dne 1. dubna 1816, císař odevzdal centrální správu financi zvláštnímu ministerstvu, v jehož čelo postaven byl státní a konfer. ministr hr. Stadion s hodností finančního ministra a nejvyššího chefa všech finančních a komorních úřadův. O něco později (21. dubna) na místě zemřelého hr. Herbersteina jmenován dosavadní dol.-rak. vládní president hr. Chorinský presidentem dvorské komory a zároveň stanoven jeho podřízený poměr k ministru financí hr. Stadionovi. Nové ministerstvo jevilo hned s počátku dobrou vůli a velikou horlivost. Již 1. června 1816 vydán byl nový patent finanční, jehož účelem bylo „za pečlivého šetření práv a spravedlivých nároků poddaných" zjednati opět rovnováhu v rozrušených poměrech peněžních. Od té doby neměly se již ani nové peníze papírové s nucenou cenou a nuceným oběhem zaváděti, ani dosavadní rozmnožovati, nýbrž spíše dobrovolným vyměňováním úplně z oběhu vyloučiti a cirkulaci peněz uvésti na bezpečný základ mince kovové, konvenčním způsobem ražené. Aby se předešlo všeliké nedůvěře obyvatelstva a co nejrychleji se docílilo dobrovolné výměny peněz papírových, Stadion hleděl získati k tomu prostřednictví neodvislého ústavu peněžního, a takovým ústavem stala se tehda založená rakouská banka národní, která měla působiti ve věcech cedulových, eskomptních a hypotečních a které současně byla odevzdána správa fondu umořovacího. Již tím, že akcie této banky (počtem 50.000) měly

býti větším dílem (2000 zl.) spláceny penězi papírovými a jen menší částkou (200 zl.) v minci kovové, doufala vláda, že stáhne z oběhu značnou částku (100 mil. zl.) peněz papírových. Vklady v papírových penězích splácené měly býti od banky zaměňovány za obligace súročitelné $2^1/_2\%$. K umožnění rychlejší výměny vláda založila banku fondem 50 mil. stříbra. Ale akcie nenalezaly dosti rychlého odbytu, a nedůvěra obecenstva jevila se v tom, že nové bankovky, sotva se u výměnné pokladny dostaly do jeho rukou, hned u eskomptní banky byly předkládány k výměně za stříbro, a tak tedy těchto nových peněz velmi málo dostalo se do širšího oběhu. Nejvíce těžila z nového ústavu ziskuchtivost jednotlivců, kteří používali hlavně okolnosti, že banka vyplácela výměnné listy ve vyšším kurse, než jaký platil na burse. Za krátko banka byla nucena výměnu papírových peněz za stříbro, jehož zásoby byly by tím způsobem brzo vyčerpány, značně obmeziti. Bylo potřebí nových půjček, i byla vypsána 29. října 1816 půjčka 120milionová, v květnu 1818 50milionová, ale poněvadž tentokráte se jevila v lepším světle vůle vlády, aby zúrokování těchto půjček bezpečněji zaručila, vzrůstala tím ponenáhlu důvěra, kurs papírových peněz stoupal a tím také umožněno bylo další jejich vyměňování.

Tyto opravdové snahy o úpravu financí státních ukládaly ovšem zemím nová zvýšená břemena. Morava byla jimi vždy hojněji obmýšlená, nežli země ostatní. Důkazem toho jest na př., že z mimořádného nákladu válečného, jenž v letech 1813, 1814 a 1815 vypočten byl pro celé mocnářství na 6 mil. zl. ročně, na Moravu uvalena byla téměř šestina (941.221 zl.), což bylo v nepoměru i vzhledem k síle poplatní i počtu obyvatelstva. V sezení sněmu moravského, konaném 29. října 1816, předloženy byly postuláty, jimiž opět všechny řádné položky berní byly značně zvýšeny. Žádaloť se, aby byla vypsána dvojnásobná daň pozemková, a to dominikální i rustikální, ve výši 4,665.610 zl., dále zvýšena reluce za dodávky vojenské (5,973.668 zl.) a konečně na zvláštní výdaje vojenské 498.118 zl., tedy úhrnem částka 11,137.397 zl. Stavové prohlásili, že sice i pro tuto dobu míru uznávají potřebu obětí, aby se zacelily rány válkou lidu způsobené, a že tedy i tuto zvýšenou berni v plné výši povolují, že však prosí, 1. aby do povinnosti platební byli přibráni také emfiteuti, 2. aby poddaného lidu horských krajin, stále rostoucí drahotou

a nyní dvojnásobnou kontribucí stiženého, bylo pokud možno šetřeno aspoň při vybírání poplatku reluičního a vojenského, 3. poněvadž má kamerální kvota na fond kriminální, ve výši 635.543 zl., v řádných lhůtách býti odváděna z přebytků daně nápojové, budiž dovoleno, aby tato daň byla trojnásobně zvýšena, 4. reluice za vojenské dodávky má se vybírati způsobem šetrným, bez intervence vojska a bez účastenství zásobovacích úřadů; stavové vyhrazují si o tomto bodě podati na r. 1818 obšírnější návrh. Konečně vzhledem k velikému břemenu, jakým již veškera půda moravská jest zatížena, žádá se, aby také ostatní obyvatelé země, zejména kapitalisté, byli přibráni k úhradě daně rustikální i dominikální v poměru svého majetku.

Když potom v sezení sněmovním roku příštího (22. října 1817) žádána byla úhrnná daň asi v téže výši a to ještě s malým příspěvkem náhrady za výdaje pro zemèbranu, stavové sice opět ji povolili, ale s důtklivou prosbou k císaři, aby aspoň v příštím roce věrné provincii moravské bylo dle možnosti podstatně ulehčeno, poněvadž stav kontribuentů na dlouho nesnese takového břemene. V příčině příspěvku na stavbu silnic moravských, který od počátku panování cís. Františka povoloval se ve výši 10.000 zl. ročně, stavové prohlásili, že v tomto roce nejsou nikterak s to, aby jej povolili, ježto fond daně nápojové, z něhož příspěvky ty byly vybírány, nemůže již ani svých systemisovaných vydání hraditi, leč by co nejdříve povolena byla žádost stavů z roku předešlého, aby tato daň byla zvýšena. Povolení to dáno bylo později (dekretem dvor. kanc. 5. listopadu 1817). Vláda se pokusila zároveň, aby stavové moravští tuto daň odevzdali do režie kamerální čili státní, ale stavové žádali císaře, aby od tohoto záměru upustil.

Zatím vláda císařská přikročila k provedení pevné berní soustavy. Po více než deset let konány byly k tomu práce přípravné, zkoumány návrhy zkušených odborníků, k čemuž již r. 1810 dosazena byla zvláštní dvorská komise pro úpravu daně pozemkové, cesty konány a hojné porady se stavy a vládami všech zemí dědičných. Konečně císař kabinetním listem ze dne 3. října 1817 k tehdejšímu presidentu zmíněné dvorské komise, hr. Wurmserovi, projevil vůli, aby ve všech zemích „německých“ a italských bylo zavedeno stejnoměrné, stálé zlepšení daně pozemkové. Za vzor tohoto zlepšení vzat byl po delších úvahách

berní katastr království lombardského z dob Karla VI. (censimento). Daň pozemková měla na základě toho býti vyměřována dle čistého výtěžku půdy i budov na ní vystavěných. Nežli se daň konečná uložila, měli majitelé pozemků právo, podati proti výsledkům výměry a odhadu námitky, a teprve po vyřízení těchto reklamací a po opravách, na základě jejich provedených, měla býti určena pozemková daň tím způsobem, že každá země, každý kraj, každý obvod, každá obec a každý majitel pozemků a domů měli ze sta vyšetřeného čistého výnosu odváděti stejný podíl, přiměřený žádané částce berní. To byly hlavní zásady, jež obsahoval vydaný brzo potom (23. prosince 1817) patent o zavedení nové berní soustavy, jenž měl učiniti konec dosavadnímu nestejnému zdanění jednotlivých zemí.

Zavedení stálé soustavy berně pozemkové mělo se státi postupně dle zemí a mělo se začíti s oněmi, které jsou lombardskému království nejbližší, totiž s Tyrolskem, královstvím dalmatským a Přímořím. Poněvadž však se bezpečně dalo předvídati, že přípravné práce zaberou celou řadu let, zavedeno bylo v některých zemích, zejména také na Moravě (nejv. rozhodnutím 8. února 1819) provisorium daně pozemkové, jež založeno bylo na čistém výnosu z půdy, na požitcích z budov a na důchodech urbariálních a desátkových. Normou tohoto provisoria staly se operáty daně pozemkové z dob cís. Josefa II., jak totiž tehda půda byla vyměřena a hrubý výnos její odhadnut. Císař František nerad svolil k užití těchto operátů, ježto prý jest všeobecně známa nespolehlivost josefinských údajův o výměře plošné, o výnosu a ceně jeho, dále poněvadž poměry peněžní od té doby nadobro se změnily a konečně proto, že Josefinum spočívalo na zásadě hrubého výtěžku z půdy, což bylo v přímém odporu s hlavní zásadou nové projektované opravy, jež si vzala za základ daně čistý výnos z pozemků. Aby se tyto nesrovnalosti aspoň částečně odklidily, bylo nařízeno, aby místo hrubého vzat byl za základ čistý výnos z půdy, aby v provisoriu vzat byl zřetel na změny, které se od dob Josefa II. staly v osobě majitelově, ve výměře a konečně i v kulturním druhu pozemkův a na základě toho aby také daň byla opravena. K vlastní dani pozemkové přidružila se brzo potom (1820) též nová daň z budov, která si vzala za základ patent o činžovní dani z r. 1788, tedy rovněž z dob josefinských pocházející.

K provedení provisoria daně pozemkové byla na Moravě dosazena zvláštní provinciální komise, pod dozorem a kontrolou zemského guvernera a pod řízením spojené dvor. kanceláře. Jejím „vrchním komisařem“ (praeses) jmenován byl brněnský krajský hejtman ryt. Manner, přísedícími gub. rada K. Czikann, člen zemského výboru hr. Troyer, komorní prokurátor a gub. rada Bayer, administrátor státních statků a gub. rada Sedláček, konečně moravský stavovský účetní Kramer. Pro Slezsko byla současně zřízena zvláštní komise filiální v Opavě, podřízená moravské komisi provinciální. Jejím správcem byl jmenován opavský krajský hejtman šl. Friedenthal, přísedícími svob pán Václav Sedlnický a slez. stav. účetní Fr. Klimbke. Vlastní práce, totiž vyšetřování pozemkových výtěžků a zapisování jich do nových matrik, za tím účelem založených, opravování starých údajů v operátech josefinských, výpočty peněžních výnosů pro každý jednotlivý pozemek a kromě toho roztřiďování budov vykonávaly vrchnosti, přibírajíce si k tomu představené obcí, za dozoru krajských úřadů, jež zase podávaly zprávy komisi provinciální; domovní daň vyšetřovaly však krajské úřady samy.

K vyšetření požitků urbariálních, desátkových a soudních, ze kterých měly vrchnosti přispívati na daň pozemkovou, nařízeno bylo založení nových fassí čili přiznání; ale později (nejv. rozhodnutím ze 17. dubna 1820) od tohoto záměru se zase upustilo a za základ vzata stará, ovšem nespolehlivá vrchnostenská přiznání a t. zv. interimální kalkulace z polovice XVIII. století. Jakési vyrovnání stalo se však tím způsobem, že urbariální daň, vypočtená na $69^1/_6\%$ z příslušné daně pozemkové, musila se odváděti v minci kovové, tedy v ceně trojnásobné, kdežto poddaní odváděli urbariální poplatky i nadále ve měně vídeňské, t. j. v penězích papírových.

Ačkoliv provisorium daně pozemkové na Moravě a ve Slezsku vstoupilo v platnost teprve 1. listopadu r. 1820, přece chystaná nová soustava berní jevila již dříve své účinky v novém, značném zvýšení břemen zemských. V řádném sezení sněmu moravského, konaném 19. října 1818, byla již veškera daň pozemková vyměřena 16 procenty ze všech nahoře uvedených požitků, a dle toho žádáno bylo na vojsko r. 1819:

a) řádné pozemkové daně od vrchnosti 1,321.349 zl. v minci kovové čili konvenční;

b) řádné pozemkové daně od poddaných 5,671.472 zl. ve vídeňské měně čili v papírech;

c) mimořádného přídavku od vrchnosti 440.449 zl. v minci konvenční;

d) mimořádného přídavku od poddaných 1,890.490 zl. ve vídeňské měně.

Stavové ani tenkráte neodvážili se požadavek ten odepříti, ale prohlásili, že nemohou opomenouti „vzíti útočiště k nejdobrotivějšímu srdci milovaného panovníka, aby jich kdysi nestihla výčitka, že věrně nevylíčili pravý stav provincie. I vyznávají otevřeně,*) že pokládají částky, z nejvyšších míst postulované, za berní kvantum, které od země nelze sehnati a které majetkovým silám vrchnostní, stejně jako poddaných, není přiměřeno.“**) Bylo dokázáno, že vrchnosti r. 1819 mají $3^1/_2$krát více zaplatiti v měně kovové, nežli dle josefinské berní regulace z r. 1790, a poddaní skoro 2kráte tolik než tehda.

Poněvadž uvedené berní požadavky založeny byly na 16 procentech čistého výtěžku pozemkového, páčil by se pozemkový příjem vrchností ročně na 11,011.243 zl. v kovové měně, příjem poddaných pak na 47,262.270 zl. v měně vídeňské, čili v kursu o 250% na 18,904.908 zl. v měně kovové, tedy veškeren roční výtěžek pozemkový z Moravy na 30 mil. zl. konvenční měny a cena všech realit na 600 mil. zl., což byla částka rozhodně přemrštěná.

Na základě těchto i jiných dat stavové prosili, aby jim i poddaným byla prominuta čtyřprocentová přirážka k dani pozemkové. Ostatní prosby, v tomto zasedání sněmovním přednesené, vztahovaly se k tomu, aby také emfiteuti za vrchnostenské pozemky, jichž užívají, byli přibráni k placení daně pozemkové, dále aby vrchnosti směly činžovní poplatky vybírati v měně kovové, aby se na vrchnostenské úřady bral slušný ohled, když by snad berní částky nemohly právě v ustanovený den odvésti, a konečně, aby vrchnosti směly daň nápojovou vybírati v měně kovové a nikoli, jako se dosud dělo, v měně vídeňské.

---

*) Freimüthig v německém textu, slovo vůči panovníkovi tehda neslýchané.

**) Jednání sněmů mor. 125.

Tehdejší guverner mor.-slez. a zemský hejtman mor. hr. Ant. Bedř. Mitrovský, který za svého 12letého působení v tomto úřadě (1815—1827) o Moravu si získal veliké zásluhy, tuto stížnost stavů moravských pokládal za úplně oprávněnou a doporučoval ji dvorské kanceláři k příznivému vyřízení. Na to však nejv. kancléř dvorský hr. Saurau (listem k hr. Mitrovskému ze dne 17. prosince 1818)*) odpověděl, že výtěžek z půdy i berní kvotient jest pro všechny země stejnoměrně vypočten, jediné že se přihlíží k rozličné produkční schopnosti jednotlivých provincií. Přiznání pocházející z dob regulace josefinské nelze prý bráti za základ, ježto prý jsou hluboko pod skutečnou výnosností půdy, a polní hospodářství od těch dob docílilo znamenitých pokroků, zejména tím, že mnoho pozemků přešlo k lepšímu druhu kultury. Ostatně že další opatření vládní budou časem oznámena.

Výsledek veškerého úsilí stavův i guvernera Mitrovského, aby daně byly aspoň o čtvrtinu zmírněny, byl dosti nepatrný. Novým minist. listem ze dne 14. února 1819 bylo oznámeno, že se povoluje sleva na dani vrchnostenské o 44.045 zl. konv. m. a na dani poddanské o 578.098 zl. víd. měny. Proti tomuto vyřízení guverner hr. Mitrovský podal opět obšírný spis ke dvorské kanceláři,**) v němž znovu zevrubně jest dolíčeno, jak nespravedlivě pro zemi moravskou jest daň vyměřena a to zejmena v poměru k jiným zemím, zvláště ke království českému, haličskému a lombardskému. Dovozuje, že odhad čistého výnosu z realit moravských jest vzat nesmírně vysoko, totiž na 30 mil. zl., což předpokládá cenu těchto realit v částce 600 mil. zl., kdežto skutečná cena nedosahuje ani polovice; toho důkazem jest odhad provedený v království lombardském, které jest sotva o $^1/_8$ menší než Morava, za to však bohatší a úrodnější, který na témže základě vypočten jest sotva na 115 mil. zl. Ku konci praví hrabě Mitrovský v tomto listu: „Ne jako zemský hejtman moravský, nýbrž jakožto guvernér J. V. musím z povinnosti k císaři a pro blaho země opakovati, že země není s to, aby celou tuto berní kvotu sehnala. Jestliže vrchnosti děláním dluhů neb vypovídáním aktiv skutečně předepsanou daň odvádějí, aby se chránily od

*) Tento list jest přiložen k aktům sněm. z r. 1819.

**) Tento list jest otištěn v Notizenblatě r. 1867, čís. 9.

neslýchaných sekvestrací, jež v této zemi od 60 let se provádějí, děje se to u mnohých již na úkor jejich základního jmění a nikoliv z čistého příjmu. U poddaných pak jest ještě mnohem hůře, tu již ve všech krajích jsou značné nedoplatky, které při největší obětavosti poplatníkův a při všem nátlaku a tvrdosti úřadů hospodářských nelze sehnati. Statkáři se vysílí a zadluží tak, že nastane všeobecná nouze, stěhování ze země, ano na konec jest se i obávati porušení všeobecného pořádku a pokoje v zemi."

Na všechny tyto námitky a stížnosti došlo nejvyšší rozhodnutí (sdělené přípisem guberniálního presidia ze dne 24. září 1819) nepříznivé. Výsledek toho ukázal se ve vládních předlohách, podaných v řádném sezení sněmovním ze dne 20. října r. 1819, kdež na vojenský rok 1820 bylo žádáno pozemkové daně:

	pro dominicali	1,068.070 zl. 36 kr. v kovové měně,
	pro rusticali	4,584.384 zl. 8 kr. v papírových peněz.,
přirážka	pro domin.	356.023 zl. 32 kr. v kovové měně,
	pro rusticali	1,528·118 zl. 3 kr. v papírových peněz.

Stavové povolili sice tuto částku, ale opakovali nalehavě, že při nejvroucnější přichylnosti, při největší ochotě celé provincie bez úplné zkázy statkářů tak velikou pozemkovou daň nelze sehnati. Loňské obšírné vylíčení bídy zemské se potvrdilo, ježto přes největší námahy poplatníků, přes tak časté exekuce, nedoplatek rustikálních poplatníků dosáhl výše od nepaměti nevídané téměř 800.000 zl., a četné vrchnosti, aby se vyhnuly dosud jim cizé sekvestrace jich statků, musily značné peníze si vypůjčiti.

Třebas požadavky na r. 1820 milostí J. V. proti loňskému bernímu kvantu se poněkud zmírnily, přece dlužno bez obalu prohlásiti, že tyto slevy, obnášející ve víd. m. 1,489.491 zl. 1 kr. a v kov. m. 337.704 zl. 52 kr., nepostačují pro stav, v jakém se majitelé pozemků nacházejí, ježto sil poplatníků proti loňsku značně ubylo, ceny všeho obilí rovněž klesly, a také u panství, kde se počítá na příjmy z vlny, tyto značně pokleslými cenami budou velmi nepatrné.

Stavové rádi uznávají otcovskou lásku a péči panovníkovu, projevenou v postulátech na r. 1820 a připouštějí, že stát octl se minulými událostmi v těžkém postavení; nechce-li však panovník, aby na potomní léta nastala úplná neschopnost poplatní, bude třeba svrchu zmíněnou slevu rozšířiti tak, aby odpadla

celá přirážka 356.023 zl. v konv. m. a 1,528.118 zl. v pap. penězích jak pro vrchnosti, tak pro poddané.

V dalším stavové hleděli dovoditi, že zavedením berního provisoria z r. 1819 Morava byla nesmírně přetížena v poměru k jiným zemím, zejména v poměru ke království Českému,*) a prosili císaře, aby toto přetížení Moravy bylo prozkoumáno a stísněné zemi potřebné ulehčení poskytnuto, aby dle skutečných sil svých mohla vyhovovati požadavkům na ni vznášeným. Pro poddané poplatníky žádají stavové, aby jim prominuty byly nedoplatky ve výši asi 800.000 zl., ježto by se jinak v tom roce více než zdvojnásobily.

Zatím dvorská kancelář nařídila (dekr. 18. června 1819) mor.-slez. guberniu, aby podle krajů dalo vyšetřiti, kolik vrchností na Moravě toho roku bylo podrobeno sekvestraci, a mnoho-li exekučního mužstva bylo potřebí na sehnání daně poddanské. Tyto i jiné ještě otázky, k témuž předmětu se vztahující, gubernium zodpovědělo obšírnou zprávou ze dne 19. listopadu 1819. Ze zprávy té vysvitá, že krajské úřady byly nuceny za onen rok na 27 moravských a na tři slezské vrchnosti uvaliti sekvestraci pro nedoplatky berné dominikální a že k exekučnímu sehnání týchže nedoplatků u poddaných bylo na Moravě rozesláno na 2000, ve Slezsku 625 vojenských exekventů, což vyžadovalo nákladu 7850 zl.

V dalším znění této guberniální zprávy poukazuje se na t. zv. systemální patent z r. 1748, jímž se stanoví krajní meze exekučního řízení; toto nemá totiž dohánětí poplatníka k posledním prostředkům, zejména k prodávání fundu instruktu, má se vystříhati všelikých přechvatův, a byla-li exekuce s marným výsledkem dvakráte provedena, má tím býti zjištěna naprostá neschopnost poplatníkova k zapravení daně. S takovým zjevem, dříve nevídaným, potkávaly se úřady r. 1819 ve všech krajích moravských, a to právě jest důkazem, že daň byla příliš vysoko vyměřena. Jiným dokladem toho jest, že poddaní vrchnostem z veliké části neodvádějí již ani poplatků urbariálních a také zůstávají dlužni kontribuci za dodávky obilní.

S jakým úspěchem potkala se tato guberniální zpráva, ze které jsme uvedli jen části nejpodstatnější, u vlády vídeňské,

*) Obšírněji viz v Čas. Mat. Mor., 1904, str. 330, 437 násl.

vysvítá z berních požadavků, předložených sně
na r. 1821 (v dietálním sezení 11. října 1820).
ková daň, uvedená již vesměs na měnu kovovou
3,770.543 zl., byla sice o něco (o 98.540 zl.)
předešlého. Za to však byla nově vypsána daň
102.806 zl. nejen na rok 1821, nýbrž také za upl
čímž celkový požadavek byl zvýšen o 107.073 z
svém prohlášení znovu podali prosbu k císaři, aby
v úvahu a vyhověl jejich námitkám, v předešlých le
nemá-li největší část země býti dovedena k úplné b
nosti. V dalším poukazují na nové břímě, které tent
na vrchnosti bylo uvaleno, tím, že urbariální důc
zdanění výhradně dominiím připadá, prozatím z cel
částky byly vyloučeny. Tato daň, vypočtená na 551.96
se z berní sumy 3,770.693 zl. sraziti, a zbytek (3.2
teprve rozvrhnouti na veškeru půdu moravskou.

O této dani z důchodův urbariálních, která sama s
jest dosti značná, tvrdili stavové, že zvláště při jejím p
a rozvrhování na rozličné důchody urbariální jeví křikl
srovnalosti a vypočetli, že průměrně z těchto důchodů pla
o 25 zl. více než přijímají. K tomu pak připojeny byly je
stížnosti.*)

Na toto sněmovní prohlášení vláda odpověděla dva
Ministerským nařízením ze dne 12. května 1821 bylo st
mor. oznámeno, že žádoucí přesnost v odvádění berně nepřip
aby povšechně byly přiznány dodatečné lhůty. Nicméně zmoc
se provinciální komise, ustanovená k zavedení provisoria d
pozemkové, aby ve případech zcela zvláštních, v přesvědčení
se tím usnadní sebrání běžné daně, směla cestou řádného jedna
a s náležitou obezřelostí přiznati lhůty, jež však nesmějí překra
vati dobu tří měsíců v.

Vzhledem k žádaným slevám berním budiž k pohromě
živelním brán i na příště takový zřetel, jak jest naznačeno v tišt
ném cirkuláři z 23. dubna 1819;**) ostatně bude nejen dobře, užiti

*) Obšírněji viz v citovaném pojednání v Čas. Mat. Mor.

**) Tohoto cirkuláře v doslovném znění v aktech sněmovních jsem se nedopátral, ale smysl jeho v souvislosti s ostatními událostmi dosti patrně vysvítá.

prozatímné katastrální vložky a nynějšího berního poža-
brž jest v povaze věci samé, při užívání oněch zásad
ti se těchto dat.

se týče zásad, jichž třeba dbáti při berních slevách
reklamací proti provisoriu, jakož i v případech přetížení,
čkati dalších nejv. nařízení.

uhá odpověď, týkající se ostatních stížností stavovských,
st nejv. rozhodnutím ze dne 9. července 1821, a rozvrhuje
o:

. Repartice čili rozvržení daní, jež se má sestaviti na
ě katastru určeného provisoriem berním, bude stavům mor.
dleně odevzdána, jakmile příslušné práce budou ukončeny,
pokud možno, bude urychleno.

2. Poněvadž okolnosti činí císaři až dosud ne-
ným, aby ulehčil břemena svých věrných národův,
oněvadž podíl pozemkové daně pro markrabství
ravské spočívá na měřítku, jehož užito ve všech
ovinciích, nelze povoliti nějaké slevy v letošním
rním požadavku, bez ohrožení státních účelů nebo
z obtížení jiné provincie na prospěch Moravy.

3. V příčině prozatímního vyloučení urbariálních
chodů z celkové berní částky budiž stavům připomenuto,
jejich příslušným stížnostem nelze jinak vyhověti, než podáním
dných urbariálních fassí, k čemuž J. V. na podanou žádost
tavů mini svoliti.

4. V příčině žádaného svolení k přijímání rozličných urba-
riálních důchodů v konvenční měně budiž stavům naznačeno, že
částečné výjimky od všeobecných zákonův, jež platny jsou
o právních poměrech, nejsou přípustny, a J. V. spíše se naděje,
že si přesné zachovávání těchto zákonů oberou za svou po-
vinnost, a vzhledem k odvádění daní za důchody urbariální lze
vyhověti teprve, až fasse budou vyhotoveny.

5. Námitka stavův o placení příspěvků emfyteutských k vy-
psané dani pozemkové odstraní a vyřídí se co nejdříve vše-
obecným poukazem v příčině rozdělení letošní sumy daně pozem-
kové v menší obnosy, žádané původně pod rozličnými tituly.

6. Žádané přenesení části daně pozemkové na daň
nápojovou jest nepřípustným ve dvojím vztahu, poněvadž nápo-

jová daň není přímé, nýbrž nepřímé zdanění konsumentův, tedy také oněch, kteří nejsou majiteli pozemků, pozemková daň však jest pouze přímým zdaněním výtěžku pozemkového, a poněvadž by z toho pro druhé provincie, kde rovněž jest daň nápojová a potravní, vyplynulo nerovné a silnější obtížení; proto nelze této prosbě stavů vyhověti.

7. J. V. již nařídilo, že se mají dovoliti reklamace proti výsledkům provisoria daně pozemkové, a tím, jakmile bude rozhodnuto o zásadách, jichž se tu má šetřiti, vyhoví se též přání stavův.

Ostatně jest jim volno své poznámky o operátech provisoria daně pozemkové přednésti řádnou cestou, aby se mohly uvážiti a mohl vzíti na ně řádný zřetel.

* * *

Shrneme-li výsledky berních operací z let 1816—1821, jest nám přiznati, že přese všechny žaloby a stížnosti stavů, jejichž oprávněnost nelze popírati, přece stal se značný pokrok v celkové soustavě. Provisorium daně pozemkové odstranilo starou soustavu berní, plnou nesrovnalostí a složenou z mnohých zastaralých součástek, i nahradilo ji soustavou novou, založenou na pevnějších a spravedlivějších zásadách, jež vrcholily v tom, že konečně přestal veliký rozdíl mezi zdaněním pozemků vrchnostenských a poddanských, a tak aspoň těmto přineslo provisorium podstatné ulehčení. To snad bylo také příčinou, že stavové na sněmě tak houževnatě se mu vzpírali, poněvadž na vrchnosti přešla větší než dosud kvota veškeré berně zemské. Na oko sice pozemky vrchnostenské odváděly dosud totéž procento z čistého výtěžku jako pozemky poddanské, ale poměr ten se značně mění, uvážíme-li, že ono procento ještě z dob tereziánských bylo vyšetřeno u pozemků vrchnostenských na základě libovolného přiznání vrchností samých, u pozemků poddanských však na základě katastrálních odhadů, při nichž vrchnosti měly veliké slovo. Tato nesrovnalost shlazena byla nadobro novým berním provisoriem z r. 1820. Jím totiž byl čistý výnos veškeré plodné půdy moravské, ať dominikální či rustikální, vypočten okrouhle na 17,200.000 zl. Dle toho byla vypočtena vlastní daň pozemková v úhrnné částce 3,218.590 zl., z čehož tři čtvrtiny činily daň řádnou, čtvrtina proměnlivý přídavek. Tato daň byla

rozvržena dle rozličných druhů kultury: z polí a vinic připadlo na 1 zl. čistého výnosu $9\frac{22}{100}$ kr. daně, z luk, zahrad a rybníků $16\frac{72}{100}$ kr., z pastvin a lesů $19\frac{84}{100}$ kr., tak že k oné sumě úhrnné přispívaly:

pole částkou	1,695.420 zl.,
vinice částkou	99.405 zl.,
louky, zahrady a pod. částkou . .	308.261 zl.,
pastviny částkou	8.639 zl.,
lesy částkou	224.055 zl.

daně řádné, a v podobném poměru vybírán byl i mimořádný, proměnlivý přídavek, jenž u všech těchto druhů činil 804.646 zl.

Kromě této vlastní berně pozemkové byla daň urbariální, kterou nesly pouze vrchnosti a jejíž výše ponechána v témže poměru k dani pozemkové jako dříve; tím ovšem daň ta byla značně zvýšena, neboť, kdežto dříve činila 209.202 zl., provisoriem byla zvýšena na 551.960 zl., a poněvadž, jako všechny ostatní daně, musela býti odvedena v minci kovové, stavové velmi neradi snášeli toto zvýšení.

Domovní daň, nově zavedená zároveň s berním provisoriem, dělila se na třídní a činžovní; úhrnný její výnos roční na Moravě vypočten byl okrouhle na 146.000 zl.

Berním provisoriem shrnuto bylo množství starších postulátů v jedinou úhrnnou částku. Jím odpadlo dosavadní rozlišování daně pozemkové v ordinarium, jež zase dělilo se na kvotu dominikální a rustikální, a v třetinový přídavek, zavedený roku 1811, dále odpadl 100procentový přídavek k této dani, zavedený r. 1817, odpadla reluice za přírodní dodávky k vojsku a mimořádné přídavky vojenské a příspěvky na rozličná odvětví administrativní (na př. na dvorskou kancelář, na soudní úřady, na krajské hejtmany a sekretáře a p.). Úhrnná suma všech těchto pažadavků, uvedená na měnu kovovou, páčila se r. 1818 na 4,456.785 zl., i nelze upříti, že vzhledem k celkové dani, zavedené berním provisoriem, která i s daní domovní nedosahovala výše 4 mil. zl., dostalo se zemi moravské podstatné úlevy.

Berním provisoriem nedotknuty zůstaly a také v potomních letech až do konečného zrušení byly vybírány: vnitrozemská a pohraniční daň nápojová, jež byla ve správě stavů zemských a teprve od 1. listopadu 1829 nahrazena všeobecnou daní potravní; 2. daň třídní (tato však již r. 1821 s pro-

minutím 50% přídavku) a osobní (zrušeny nejv. rozhodnutím 25. května 1829); 3. daň dědická (zrušena 27. ledna 1840); 4. daň výdělková; 5. rozličné druhy daní židovských, jež se dochovaly až do r. 1848 a konečně 6. příspěvky na rozličné fondy, jako byl na př. fond kriminální, silniční, náboženský, školský, fond na ubytování vojska, pozd. fond kasárenský atd.

Finanční stav země moravské i v letech potomních byl dosti neutěšený. V zasedání sněmovním, konaném 17. října 1821, stavové sice povolili ochotně pozemkovou i domovní daň v téže výši jako roku minulého vypsanou, ale opětně vyslovují obavu, že stálým vysokým ukládáním berní rok za rokem musí přibývati poplatní neschopnosti statkářův, a jedině v tom nalézají útěchu, že mohou od dobrotivého mocnáře očekávati zmírnění, jakmile to umožní poměry státní a finanční. V tomto prohlášení jest také obsažena stížnost, že povinnosti berní byly také toho roku rozvrženy provinciální komisí, bez spolupůsobení stavův. Císař však již dříve (nejv. rozhodnutím 9. července 1821) stavům slíbil, že jakmile provinciální komise bude hotova s provedením berního provisoria, zejména četných reklamací, bude jim repartice čili rozvrhování berně pozemkové zase vrácena.

Také na rok 1823 požadavek berní (povolený v zasedání sněmovním 15. října 1822) zůstal nezměněn. Stavové v prohlášení svém obmezují se na to, že poukázali na stížnosti uvedené z let předešlých, a dodávají pouze, že smutný stav statkářů, jak vrchnostenských tak poddaných, nikterak se nezlepšil, nýbrž spíše zhoršil, ježto všechny potřeby k obdělávání půdy musí se za vysoké ceny pořizovati, naproti tomu plodiny, jediný zdroj příjmů hospodářských, stále v ceně klesají. Sněm toho roku již ani se nepokoušel o dosažení nějaké berní slevy a předkládal pouze císaři prosbu, aby všichni poplatníci, kteří utrpěli škody živelními pohromami, jako vodou, bouřemi a ohněm, dle míry utrpení škody a dle zásad, z nejv. míst vyslovených, byli všemožně podporováni slevami a odepisováním daní. V těchto zásadách však stavové shledávají jistou mezeru. Majitele pozemku může stihnouti nehoda netoliko náhlou pohromou živelní, nýbrž také dlouhou zimou nebo stálým suchem, vichrem a p., vlivem čehož, jako se stalo roku letošního, na mnohých místech úroda jest zcela neb z velké části zničena, a majitelé pozemků nebudou moci v prvních měsících příštího roku ani hraditi vlastní potřebu chleba.

Pro takové případy vyprošuje se rovněž císařská milost odepisování a slev berních, i měla by po této stránce k zemským úřadům býti vydána potřebná nařízení.

Této žádosti dostalo se nepříznivého vyřízení. Cís. reskriptem ze dne 16. prosince 1822 projeveno bylo sice nejv. uznání nad ochotou a osvědčenou věrností stavů mor., ale zároveň dodáno, že prosbě jejich, aby slevy a odpisy byly povolovány také následkem vyzimování a přílišného sucha, vichorův atd., nelze vyhověti a že zůstává jen při zásadách, které dosud vydanými předpisy jsou ustanoveny.

Vláda vídeňská byla si dobře vědoma, že Morava jest finančně přetížena. Proto také, když v zasedání sněmovním, konaném dne 15. října 1823, předloženy byly požadavky berní na r. 1824 v stejné výši jako v obou letech předešlých, uloženo bylo principálnímu komisaři, Ludvíku sv. p. Wernerovi, nejvyššímu komořímu zemskému, aby nutnost těchto požadavků náležitě odůvodnil. Týž učinil tak dlouhou řeč, která jest nejvýš charakteristickou pro způsob, jakým vláda vídeňská na tehdejší poměry politické pohlížela. Zejména velebí se tam věrnost Moravanův, osvědčená po tři století, od té doby, co Morava jest součástkou velikého státního spolku Habsburského. „Když Torstenson, Fridrich a Napoleon s nepřátelskými vojsky zemi zaplavili, ani moc zbraně ani lest a pokušení nebyly s to, aby otřásly statečností a věrnou přichylností Moravanů. Císař od srdce rád by ulevil břemenům, ale železný zákon nevyhnutelné nutnosti nedovoluje tomu. Stavové nechť sdílejí toto přesvědčení, jež čelí ku prospěchu státu a trpělivě snášejíce menší zlo, nechť odvracejí zlo větší!“ *)

Stavové na sněmě shromáždění uznali platnost důvodů přednesených, ale když roku příštího, v sezení sněmovním, konaném 20. října 1824, požadavky berní na r. 1825 zůstaly nezměněny, stavové prohlásili, že tentokráte nelze spoléhati na příjem této sumy. Přese všechnu nejlepší vůli a namahání poplatníků, přes mnohonásobné exekutivní opatření nedoplatky berní se již tak zvětšily, že výše jejich kolísá mezi 1 a $1\frac{1}{2}$ mil. zl.,**) ano

*) Celá řeč v „Jednání sněmů mor.“, str. 165—170.

**) Udání to potvrzuje se z výkazu mor.-sl. gubernia ze dne 10. července 1824 podaného k dvorské kanceláři. Srv. Notizenbl. 1867., č. 10, str. 78.

v posledních měsících, horších ještě pro poddané, stouply a dlužno se vším právem obávati, že při témže berním požadavku na r. 1825 vzrostou daleko výše. V tom však záleží nepopiratelný důkaz, že tento požadavek není ve shodě s pravými vnitřními silami této země, nýbrž úplně v nepoměru. I dávají stavové J. V. na uváženou, nebylo-li by přiměřeno spravedlnosti a také zájmům financí, snížiti berní postulát na částku, jež by dle tehdejších poměrů peněz i cen skutečně se dala sehnati, poněvadž by v opačném případě stavům nebylo lhostejno, že by při nejlepší vůli a snaze nebyli s to, aby nejv. požadavku onou měrou vyhověli, jak si toho přejí a jak jest jejich neporušitelným vodítkem, aby si pro budoucnost zasloužili spokojenost J. V., tak blahosklonně jim vyslovenou. Mluví pro to také ten důvod, že poddaný si zvykne vymykati se i z platů, které by mohl sehnati, a ztratí všechnu dobrou vůli k snášení státních břemen, že vůbec odpírání stane se jeho vůdčí ideou, vidí-li, že se při nevystihlém vždy podaří, a státní moci scházejí prostředky, aby svůj postulát násilně provedla. Toto zhoršení v duchu lidu musí nutně míti účinek, že také ve sbírání možných dávek povstanou pletichy, záludy a nesnáze, které k největší škodě státních financí mají za následek nevyhnutelné nové mezery.

Kdyby však přese všechny tyto obavy nebylo zmírněni břemen možné, stavové, poněvadž příčina vždy rostoucích berních nedoplatků jak u poddaných, již od dřívějších let vysílených, tak také u vrchností, zdá se hlavně spočívati v nepoměrných cenách obilních a v neobyčejně velkém nedostatku odbytu, prosí, aby ne-li pro tento rok, aspoň pro příští léta část postulované berní kvoty, která původně a po několik let záležela v přírodních dodávkách pro vojsko, potom však k celkovému bernímu postulátu byla v kovové měně přirážena, zase z tohoto byla excidována, aby bylo dovoleno odváděti ji přírodními praestacemi a odepisovati z kvanta peněžního.

Tím by se

a) odbyt nesmírných zásob obilních značně usnadnil,

b) ceny přírodních výrobků by se v tom poměru zvýšily,

c) poplatnost dominií i poddaných by vzrostla,

d) státu pak by po finanční stránce tím méně vznikla škoda, poněvadž jest lhostejno, zdali zachování vojenského etatu jest penězi dosaženo, či přírodními dodávkami uhrazeno; konečně

e) poplatníkům vzniká neobyčejný rozdíl a velmi citelné břímě, musí-li měřici žita, jež in natura až do roku 1816 mohla býti dodávána a ve zmíněném roce rozpočtena na 15 zl. 20 kr. víd. m., dáti za nepatrnou cenu 4 zl. víd. m., tedy musí prodati 3 až 4 měřice, aby sehnal reluiční kvantum j e d i n é, dříve in natura dodávané.

* * *

Konečně svorné působení stavův i gubernia zemského potkalo se u vlády s příznivým výsledkem. V císařském reskriptu ze dne 7. června 1825, jímž se odpovídalo na prohlášení sněmu mor. z roku předešlého, vyslovena byla nejv. spokojenost nad povolením všech berní požadovaných. Vzhledem pak k žádosti stavův o zmírnění částky postulátní upozorňuje se na opatření, která učiněna jsou dle možnosti k ulehčení břemene berního, zvláště na nejvyšší rozhodnutí ze dne 7. června 1824 o zrušení vedlejších dávek, spočívajících na majetku pozemkovém, pak ze dne 6. ledna 1825 o zpětném působení slev na dani pozemkové, povolených cestou reklamační, na dobu, od které bylo zavedeno provisorium daně pozemkové, konečně ze dne 19. února 1825, o dodatečné náhradě z příčiny omylů při faktické opravě provisorně sdělaných operátův, týkajícíeh se výnosů pozemkových a z téhož dne, o ponenáhlém provádění stabilního katastru.

Vláda potom oznámila stavům, shromážděným na sněmě 17. října 1825, že na voj. rok 1826 pro zemi moravskou zmírněn jest berní požadavek tím, že na přídavkové berní kvotě, která dosud vypisována byla ve výši 942.635 zl., sleveno jest plných $71^3/_4\%$ a tím celková suma daně pozemkové snížena na 3,094.230 zl. Stavové vzdali císaři nejoddanější dík za tuto milost a prosili, aby při této slevě zůstalo i pro příští léta.

V postulátech toho roku císař projevil také přání, aby stavové mor. spolupůsobili k s p r a v e d l i v ě j š í m u v y r o v n á n í v z e m ě p a n s k é m z d a n ě n í m e z i m a j e t k e m v r c h n o s t e n s k ý m a p o d d a n s k ý m. Ačkoliv tedy berním provisoriem hlavní nesrovnalosti byly odstraněny, vláda přece si byla vědoma, že vrchnosti v příčině břemen berních i potom byly ve výhodě proti poddaným. Stavové v tomto zasedání v obšírné zprávě, kterou

vypracoval zemský výbor, podali prohlášení, že jim naprosto není známa nějaká nerovnost mezi zdaněním vrchnostenským a poddanským a hleděli podati důkaz, že obojí břemena při nejmenším si udržují rovnováhu, ač nemá-li se poddaný pokládati za stranu výhodnější. K tomu dodali prosbu, aby tento dodatek směl býti z tištěné zprávy sněmovní vynechán, poněvadž by jim selský lid mohl býti popuzen proti vrchnostem a mohly by i vážné nepokoje povstati. Této prosbě bylo vyhověno, a nejv. reskriptem ze dne 20. června 1826 oznámeno stavům, že se od tohoto dodatku upouští.

Od té doby po celý čas panování cís. Františka I. daň pozemková a domovní na Moravě zůstala nezměněna. Toto ustálení souviselo vůbec se zvelebením veškerých financí státních. V té době, kdy Rakousko na kongresech a konferencích evropských mělo první slovo, hlásáno bylo světu, že také peněžní krise rakouská jest navždy překonána a že mravní vliv, jejž vídeňský kabinet má na postup událostí evropských, spočívá již na pevném hmotném podkladě, že Rakousko nyní také blahobytem a bohatstvím staví se v čelo států a národů. To bylo sice smělé tvrzení, nicméně nelze upírati, že se stav věcí znamenitě zlepšil. Někdejší zlé časy peněz papírových nebyly již pociťovány, poměry cen se upevnily, ponenáhlu i v širších vrstvách lidu zmáhaly se důvěra v budoucnost, spořivost a větší chuť k práci. Jak mocně povznesl se státní úvěr, toho důkazem byl vždy mocnější příliv cizích peněz na rakouský trh peněžní. Kdežto v letech dřívějších vláda ani za nejtužších podmínek nemohla potřebnou půjčku sehnati, nyní peněžní velmožové z celé Evropy zasypávali ji svými nabídkami. Císař František dočkal se v posledních letech ještě toho zadostučinění, že příjmy v hospodářství státním dosáhly rovnováhy s vydáními.

Byl to ovšem úspěch jen částečný a více zevnější. Stabilní úprava daně pozemkové, jak byla původně zamýšlena, nebyla provedena, zůstalo při provisoriu, jímž mnohé země, zvláště země koruny české, octly se v nevýhodě proti zemím jiným, zejména proti Uhrám, kde stavové všelikým opravám berním houževnatě se vzpírali.*) Horším bylo ještě, že málo se dálo jak

*) Křiklavý nepoměr v placení daně jeví se na př. v tom, že Uhry platily berně pozemkové 5 mil. zl., Morava sama přes 3 mil. Na sněmě přeš-

se strany vlády, tak obyvatelstva, aby produktivní síly říše byly náležitě vyvíjeny. Polní hospodářství nemohlo se povznésti, pokud selské statky byly obtíženy poddanstvím a robotami. Průmyslová činnost vázla nedostatkem ústavů vzdělávacích, jednostranným ukládáním velikých summ ve státních papírech, obchodu škodila zastarala soustava celní z r. 1788, jež vysokými cly bránila dovozu četného zboží cizího, zejména koloniálního, a kterouž země rakouského mocnářství byly rozděleny na několik celních obvodů. Tyroly, Lombardie, země uherské, Dalmacie, Istrie s ostrovy kvarnerskými, země česko-rakouské tvořily každá skupina pro sebe celní obvod, a nejenom to, nýbrž i četná místa, jako svobodné přístavy, Benátky, Terst, Řěka, Sinj a j., též haličské město Brody s okolím byly obklíčeny čarou celní. Toto zřízení podlamovalo všelikou podnikavost průmyslovou, ježto na př. surová bavlna americká nebo východo-indická dostávala se k nám dráže, než hotové výrobky anglické.

Po předčasné smrti ministra financí hr. Stadiona (15. května r. 1824) řízení státních financí svěřeno presidentu dvorské komory, hr. Nadasdymu. Za něho přikročeno k důležitým opravám některých přímých dávek. Především byly konány přípravy, aby ve všech rakouských, českých zemích a také v Haliči zrušeny byly dosud — a to někde od pradávna — pod rozličnými názvy zavedené daně nápojové a potravní a aby na jejich místě byla zavedena t. zv. „všeobecná daň potravní“ čili akciz. Stavům mor. tento úmysl oznámen byl již v sezení sněmovním, konaném dne 18. října r. 1826, a vzbudil v nich ovšem velmi nemilé překvapení. Na Moravě totiž odedávna byla zavedena t. zv. daň nápojová čili doušková dvojího druhu, vnitrozemská a pohraniční, a z ní plynul stavům mor. do zvláštního fondu, od nich spravovaného, značný příjem roční, z něhož četná vydání zemská byla zapravována. Proto bylo usneseno, podati ke stupňům trůnu prosbu, aby se v této zemi upustilo od této dávky, samo sebou nanejvýš nenáviděné a pro venkovský lid zvláště tísnivé. Uvedeno, že akcízové a konsumní dávky na Moravě dříve již byly několikráte zřízeny, ale pokaždé pro svoji obtížnost zase zrušeny a obnoven simplifikovaný důchod z daně nápojové. Stavové, jakožto majitelé po-

purském r. 1825 stavové uherští povolili dokonce 4 mil. zl. zemské kontribuce a po dlouhém a houževnatém odporu přijali ještě 400.000 zl. — Springer, Gesch. Österr. seit dem Wiener Frieden, I., 323 násl.

zemků, dobře znají nepříznivý stav rolnictva a shodují se tedy v mínění, že požadavek, aby rolník plodiny na prodej přivážené napřed seclil, t. j. předběžné vydání si učinil, dá se velmi nesnadno provésti, ježto v selských rodinách venkoncem jest veliký nedostatek peněz, jak to s dostatek dokazují nesnáze při vybírání daní; sedlák jezdí na trh pravidelně bez peněz, jichž doma není, utrženou hotovostí hradí své daně a nejnalehavější potřeby životní i nezbude mu nic na hotovosti, ano uvázne větším dílem v nedoplatcích, které míní příštím prodejem plodin hraditi; nebude mu tedy možno, nemá-li se do nových dluhů vrhati, aby své výrobky odbyl, poněvadž nemá prostředků na ono předběžné vydání. Již proto by se mělo od zamýšleného akcizu upustiti.

Důchod z daně nápojové, na kterou si lid již po 40 let zvykl, uhradí snad, až na nepatrnou částku, celý výnos z akcízu, zvláště když i Slezsko bude přibráno. Kdyby však přece z nejv. vůle akcíz měl vstoupiti v platnost, budtež k poradám o podrobnostech přibráni ze stavů mor. zkušební mužové, znalí poměrů místních, jimž by bylo dovoleno přednésti své poznámky. Již předem však stavové prosí, je-li již nezvratně ustanoveno akcíz zavésti, aby se zavedl jen ve velkých městech, nikoli však na venkově.

Toto ohrazení stavů mor. zůstalo bezvýsledným. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 25. května 1829 s výjimkou král. Lombardsko-Benátského, Dalmacie, ostrovů kvarnerských, Uher a Sibiňska, ve všech ostatních provinciích zrušeny jsou pod rozličnými tituly a jmény stávající daně nápojové a potravní, buďsi že od státu, stavův, obcí či soukromníků vybírané a na jejich místě zavedena s platností od 1. listopadu 1829 „všeobecná daň potravní" (allgemeine Verzehrungssteuer). Připojeným pak cirkulářem ze dne 3. července 1829 bylo stanoveno, jakým způsobem má se státi dohodnutí se stavy vzhledem na odškodnění příjmů, jež tímto zařízením mají býti zrušeny.

Stavům mor. oznámeno toto rozhodnutí na sněmě, jenž konán byl 16. října r. 1829 za předsednictví nového guvernera mor.-slez. a zem. hejtmana Karla hr. Inzaghy.*) Stavové usnesli

*) Dosavadní guverner Ant. Bedř. hr. Mitrovský byl nejv. rozhodnutím ze dne 23. ledna 1827 jmenován kancléřem spojené dvorské kanceláře a prozatímním presidentem studijní dvorské komise. Hrabě Inzaghy, jmenovaný na jeho místě m.-sl. guvernerem 26. března t. r., byl dosud guvernerem království Benátského.

se podati zprávu „zevrubně detailovanou a motivovanou“ k J. V. a vylíčiti netoliko škody, jež by zavedením této daně stihly všeobecné blaho, nýbrž i vytknouti zlo, které by nanejvýš citelně musily snášeti vrchnostenské regalie; rovněž doporučuje se i hl. město Brno laskavému uvážení, ježto by měšťanstvo jeho v největším rozměru bylo zastiženo nevýhodami tohoto zdanění.

Pokud se týče současně zamýšleného zrušení stav. pohraničné daně nápojové (Gränztranksteuer), jež tvořila dosud značný příjem pro domestikální výdaje stavů, dlužno namítnouti, že toto nařízení není vlastní daní, nýbrž spíše obranným mýtem, aby se domácí vinař, jemuž jest zápasiti s tolika překážkami podnebnými, chránil proti dovozu vína uherského a rakouského, že by tedy toto zařízení také při zavedení všeobecné daně potravní dobře a zdárně pro domácí výrobu vína mohlo potrvati a zrušení teprve potom se státi, když by se zemím mocnářství dle zcela stejných zásad měřilo; pokud však trvají jednotlivé výhody, nemůže si země dáti líbiti ztrátu prospěchu, který ji má vůči ostatním na roveň postaviti.

Pro případ však, že by nezměnitelně mělo zůstati při zavedení všeob. daně potravní, byli by stavové nuceni prositi, aby jim za částku, které by pozbyli zrušením vnitrozemské i pohraničné daně nápojové na nevyhnutelné výdaje domestikální, bylo poskytnuto ze státního pokladu roční odškodné 132.000 zl. konvenčí měny.

Vláda těmto námitkám stavovským hleděla pokud možno vyhověti. Především prohlášeno (nejv. rozh. ze dne 25. května r. 1829), že dosavadní daň třídní a osobní zrušuje se týmže dnem, od kterého v platnost uvedena nová daň potravní (1. listopadu r. 1829). Městu Brnu (nejvyšším rozhodnutím z téhož dne) k úhradě jeho obecních potřeb a k vydržování veřejných a dobročinných ústavů, které z někdejších místních přirážek čerpaly část svého důchodu, povolena jest přirážka ku všeobecné dani potravní, pod názvem obecní přirážky; tato obecní přirážka na př. z vědra piva zvýšena jest (cirkul. z 11. prosince r. 1829) z $5^3/_4$ kr. na 20 kr. konvenční m. Ministerstvo financí zmocnilo potom (14. prosince r. 1829) provinciální kamerální platební úřad moravský, aby mor. stavům, náhradou za příjmy ze zrušených důchodův obojí daně nápojové, až do definitivního jejího vyšetření poukázal částku 89.435 zl. konv. m., jako zálohu v měsíční

anticipaci, počínaje 1. listopadem r. 1829, dále k úhradě pla pensí a provisí, váznoucích na fondu daně nápojové, vypla zálohu 7000 zl. konv. m.

Nejv. rozhodnutím ze dne 6. března 1830 stavům mor. př pomínala se tato opatření a vyslovena naděje, že tím největ část námitek jejich jest odstraněna. Co se týče pohraničné dan nápojové proti Uhrám a Rakousům, poukazuje se na dekret dvo kanc. z 3. října 1829, jímž předepsány jsou poplatky, které dlužn zapravovati při dovozu předmětů, potravní dani podléhajících z ciziny a z Uher, a to 1. na clu vstupném, 2. přirážkou dan potravní a 3. náhradní stavovskou přirážkou. Na konec císař vyslovuje očekávání, že stavové mor. uznají převážné výhody nově zavedené svobodné dopravy mezi státy, pro které platí tytéž zákonité poměry.

Tím byla záležitost nové daně potravní vyřízena; z ostatních daní v posledních letech panování cís. Františka I. zůstaly v platnosti vedle kontribuce pozemkové a domovní ještě daň židovská, dědická a výdělková. I v tom jeví se značný pokrok, že v pravdě orientálský způsob, vybírati poplatek z hlavy, mizí navždy z finanční soustavy rakouské.

VI. Stav lidu poddaného.

V postavení lidu selského čili poddaného staly se veliké změny, a to celkem na jeho prospěch, reformami cis. Josefa II., zejména zrušením nevolnictví selského (1781), úpravou daně pozemkové a patentem urbariálním (1789).*) Selský lid uvítal tyto opravy namnoze s velkou radostí, ač nikoliv s úplným uspokojením, naproti tomu třídy privilegované jevily proti nim velikou nespokojenost a čekaly jen na vhodnou příležitost, aby nenáviděný „systém josefinský“ zase zvrátily. Sotva tedy došla zpráva o smrti cís. Josefa II. (20. února 1790), stavové moravsko-slezští již o týden později (27. února) podali stížnost, namířenou hlavně proti jeho nové soustavě berní a urbariální, jejíž účinky vylíčili v barvách nejčernějších, dovozujíce, že bude míti v zápětí záhubu vrchností i poddaných, zničení všelikého závazku poddanského, poškození zájmů státních, ježto prý oněmi změnami utrpí poplatní síla všech tříd společenských, konečně poklesnutí ceny všech

*) Srv. Dějin Moravy, knihu IV., str. 929—940.

vnitřním nepokojům a
pomýšleti na rychlou
v záhubu a vrchnosti
by dostály nejnutnějším
prý již ani s to, aby
zmíněnými novotami
ely pokoj a pořádek a
zákonům a nařízením.
věděli poslušnost svým
, a chovají se již i ne-
a komisařům vládním,
ých na statcích barona
kročiti a zatčené náčel-
trestání. I žádali tedy
, aby chráněni byli ve
byla zrušena josefinská
ich, neboť touto „roz-
ahodárný svazek mezi
ívala dosud vzájemná

isaře Leopolda II., aby
nostem, jaký byl v po-
zejména aby zavedena
om rozsahu a způsobu,
a 1775. Stavové čeští
z počátku ve svých stížnostech byli skromnější, ale dověděvše se o smělejším vystoupení stavův ostatních zemí, později k požadavkům těm také se připojili. Aby prý tento návrat k staré soustavě nevzbudil u lidu poddaného nepokoje, doporučuje se rozhlásiti po všech krajích varovné patenty a učiniti rozsáhlá opatření vojenská.

Císař Leopold II. uznal za dobré stížnostem stavů v této příčině z největšího dílu vyhověti. Na základě toho vydán byl také pro Moravu a Slezsko 19. dubna, pro Čechy 9. května 1790 patent, jímž josefinská úprava berní i urbariální počínajíc 1. květnem r. 1790 prohlášena byla za neplatnou a provisorně obnoven byl onen stav, jaký byl v těchto zemích před posledním říjnem r. 1789;

*) Notizenblatt, r. 1872, č. 7 a 8.

...aci, počínaje
...si a provisí, váz
zálohu 7000 zl. konv
Nejv. rozhodnu
pominala se tato o
část námitek jejich j
nápojové proti Uhrá
kanc. z 3. října 1829,
zapravovati při dov
z ciziny a z Uher,
potravní a 3. náhra
vyslovuje očekávání
nově zavedené svob
zákonité poměry.
Tím byla záleži
daní v posledních le
nosti vedle kontribu
dědická a výdělková
orientálský způsob, v
soustavy rakouské.

V postavení li
liké změny, a to celk
zejména zrušením n

zemkové a patentem urbariálním (1789).*) Selský lid uvítal tyto opravy namnoze s velkou radostí, ač nikoliv s úplným uspokojením, naproti tomu třídy privilegované jevily proti nim velikou nespokojenost a čekaly jen na vhodnou příležitost, aby nenáviděný „systém josefinský" zase zvrátily. Sotva tedy došla zpráva o smrti cís. Josefa II. (20. února 1790), stavové moravsko-slezští již o týden později (27. února) podali stížnost, namířenou hlavně proti jeho nové soustavě berní a urbariální, jejíž účinky vylíčili v barvách nejčernějších, dovozujíce, že bude míti v zápětí záhubu vrchností i poddaných, zničení všelikého závazku poddanského, poškození zájmů státních, ježto prý oněmi změnami utrpí poplatní síla všech tříd společenských, konečně poklesnutí ceny všech

*) Srv. Dějin Moravy, knihu IV., str. 929—940.

statkův i úvěru zemského; vzhledem k vnitřním nepokojům a vnějšímu nebezpečí válečnému jest třeba pomýšleti na rychlou nápravu, jinak že stát celý uvržen bude v záhubu a vrchnosti samy uvedeny budou v holou nemožnost, aby dostály nejnutnějším požadavkům válečným. Vrchnosti nejsou prý již ani s to, aby na svých statcích mezi poddanými, kteří zmíněnými novotami stali se tvrdošíjnými a zaslepenými, udržely pokoj a pořádek a vymohly na nich poslušnost k nejvyšším zákonům a nařízením. Vždyť prý už sedláci větším dílem vypověděli poslušnost svým vrchnostem a jejich hospodářským úřadům, a chovají se již i neslušně, ano i bouří se proti úřadům krajským a komisařům vládním, čehož dokladem uvádí se vzpoura poddaných na statcích barona Kaschnitze, kdež bylo třeba i vojensky zakročiti a zatčené náčelníky odevzdati kriminálnímu soudu k potrestání. I žádali tedy stavové mor.-slezští v tomto stížném spise, aby chráněni byli ve svém „svatém právu majetkovém", aby byla zrušena josefinská úprava daně pozemkové i dávek urbariálních, neboť touto „rozrušen jest od nepamětných let trvající blahodárný svazek mezi vrchnostmi a poddanými, na němž spočívala dosud vzájemná záchrana, pořádek a blaho státu".*)

Stavové moravsko-slezští žádali od císaře Leopolda II., aby obnoven byl poměr lidu poddaného k vrchnostem, jaký byl v posledních letech panování Marie Terezie, zejména aby zavedena byla výměra dávek urbariálních i robot v tom rozsahu a způsobu, jak je předpisovaly patenty z let 1771 a 1775. Stavové čeští z počátku ve svých stížnostech byli skromnější, ale dověděvše se o smělejším vystoupení stavův ostatních zemí, později k požadavkům těm také se připojili. Aby prý tento návrat k staré soustavě nevzbudil u lidu poddaného nepokoje, doporučuje se rozhlásiti po všech krajích varovné patenty a učiniti rozsáhlá opatření vojenská.

Císař Leopold II. uznal za dobré stížnostem stavů v této příčině z největšího dílu vyhověti. Na základě toho vydán byl také pro Moravu a Slezsko 19. dubna, pro Čechy 9. května 1790 patent, jímž josefinská úprava berní i urbariální počínajíc 1. květnem r. 1790 prohlášena byla za neplatnou a provisorně obnoven byl onen stav, jaký byl v těchto zemích před posledním říjnem r. 1789;

*) Notizenblatt, r. 1872, č. 7 a 8.

až nastanou doby klidnější, pak vezmou se v úvahu opatření, přiměřená místním poměrům každé země zvlášť.

Poněvadž dekret ten, pro všechny země koruny české stejně znějící, vydán byl na návrh komise, jíž předsedal arcivévoda František, nejstarší syn císaře Leopolda II., lze nám již zde poznati osobní mínění tohoto panovníka o poddanské otázce. A toto mínění z veliké části shoduje se s názory stavů moravských, v oné stížnosti pronesenými. V odůvodnění onoho dekretu praví se, že josefinská úprava daně pozemkové i dávek urbariálních nedosáhla svého hlavního účelu, totiž zvelebení blahobytu u poddaného lidu. Zejména ono opatření, dle něhož poddaní mohli se jak z dávek přírodních tak i z robot vykupovati penězi, jest prý těmto přímo na škodu. Neboť poddaný, jehož bezprostředný majetek záleží v polních plodinách a v práci, musí buď přebytek z polních plodin prodati anebo si najíti nějaký výdělek, aby onu peněžitou dávku mohl v pravý čas, t. j. ve lhůtách čtvrtletních, odváděti. Avšak poddaný málo kdy vytěží více plodin, než co právě stačí k živobytí a k zapravení daní, a když se mu to v letech zvláště úrodných podaří, pak pro vzdálenost dobrých silnic a tržních míst nesnadno přebytek odbude za přiměřenou cenu. Jest dokázáno, s jakými obtížemi sedlák shání peněžitou hotovost k placení daní erárních, jež se musí odváděti v anticipačních lhůtách měsíčních; tu jest mu často nahonem prodati plodiny pod cenou, ano sáhnouti i k některému kusu dobytka; a tyto obtíže se zdvojnásobí, kdyby měl podobným způsobem zapravovati roboty a ostatní dávky urbariální. Naproti tomu jest mu pravým dobrodiním, může-li svému závazku k vrchnosti dostáti buď odváděním plodin přírodních anebo dokonce prací svých rukou neb svého dobytka, kterou mu žádná neúroda nemůže uloupiti.

V dalším znění dekretu poddaní přísně se varují před domněnkou, jež prý tu a tam se rozšiřuje, jakoby dosavadní závazky k vrchnostem někdy mohly býti zrušeny; toho panovník nikdy nepřipustí, tak jako nedovolí, aby zase poddaný ve svých právech byl obmezován. Důchody vrchností, o které tyto josefinskou regulací přišly, musí býti zase obnoveny; podobně musí poddaní uvoliti se k odvádění starého d e s á t k u pro duchovenstvo, ježto by panovník k pořizování správy duchovní musil na své poddané nové daně uvaliti.

Z těchto důvodů zrušuje se patent urbariální ze dne 10. února 1789 a obnovují se všechny dávky urbariální i povinnosti robotní v té míře, jak před vydáním tohoto patentu stávaly. Pouze tam, kde obě strany, vrchnost i poddaný, na základě dobrovolného dohodnutí uznají za dobré, aby roboty i ostatní povinnosti byly za mírnou cenu peněžitou vypláceny, nebudiž takovým smlouvám na několik let uzavíraným žádná překážka kladena. Ano dekretem ze dne 29. dubna 1791 bylo stavům mor. (stejně jako českým a slezským) uloženo, aby „ve smyslu přání většiny poddaných" podali návrhy, jak by se roboty penězi daly vykoupiti.

Po této stránce tedy císař Leopold II. uvedl poddanské závazky v podstatě na onu míru, jak byla stanovena robotním patentem cís. Marie Terezie z r. 1775. Tak se vyplnilo hlavní přání stavů moravských, ale tito ještě nebyli spokojeni. V „desideriích",*) na kterých se usnesl sněm moravský ze dne 5.—10. července 1790, žádali, aby vrchnostem navráceno bylo někdejší právo mlýnů, pivovárův a nálevů; aby odvolán byl patent o nevolnictví z r. 1781 a aby vrchnostem vráceno bylo právo, ukládati poddaným tresty tělesné; aby zase bylo dovoleno vyhošťovati poddané z nezakoupených pozemkův; aby zrušen byl josefinský řád, dle něhož odumřelé selské statky měly připadnouti státu a nikoli vrchnostem; aby obnoveny byly někdejší poplatky, jež poddaní vrchnostem odváděli při změně držby, odchodné, taxy za povolování sňatkův a výkupné za propuštění z poddanství; vrchnostem mělo býti dovoleno, při vybírání dávek urbariálních užiti i vojenské exekuce, naproti tomu měly smlouvy mezi vrchnostmi a poddanými býti úplně vymaněny z dozoru úřadů krajských, které prý poddané beztoho jen pobuřují, a tito tedy měli býti zbaveni všeliké státní ochrany. Všeliké inspekční cesty orgánů vládních po krajích, zavedené cís. Josefem II., měly rovněž přestati, ježto prý jeví nedůvěru a předsudky selského obyvatelstva a přímo je popuzují k odporu proti vrchnostem.

Jestliže však stavové moravští na základě prvních vládních opatřeních cís. Leopolda II. doufali, že vrátí se jim staré časy úplné nadvlády a libovůle nad lidem poddaným, byly tyto jejich naděje nadobro zklamány. Císař Leopold II. přáním stavů vyhověl jen v několika nepatrných požadavcích, zrušil zejména povinnost

*) Srv. Dějin Moravy knihu IV., str. 961 násl.

vrchností ručiti osmým dílem za nezapravené závazky poddanské, vrátil jim právo na odumřelé pddanské pozemky a dovolil trestati zpurné poddané bitím holí.*) Ostatek všechny opravy císaře Josefa II. po této stránce, zvláště pokud čeliły k zákonité ochraně poddaných, zůstali nedotčeny. Ze všeho jest patrno, že, třebas některé důležité opravy josefinské, zejména patent urbariální, byly zrušeny, přece poměr lidu poddaného k vrchnostem, jak od cís. Leopolda II. byl upraven, značí zjevný pokrok oproti době tereziánské.

Totéž lze říci o úpravě břemen berních. Josefinská regulace daně pozemkové byla sice prohlášena za neplatnou a na Moravě dle přání stavů zavedena opět tereziánská soustava berní; přece však stala se podstatná změna v tom, že stavové uvolili se platiti ze statků dominikálních (vrchnostenských) stejné procento daně pozemkové, jaká vyměřena byla pozemkům rustikálním (poddanským, t. j. 30 zl. 27 kr. ze 100 zlatých oceněného výnosu), kdežto za Marie Terezie procento berně poddanské zůstávalo vždy vyšší než u daně vrchnostenské. Ovšem že toto vyrovnání povinností berních nebylo ani potom úplné: neboť kdežto poddaným vyměřena byla daň na základě odhadů dosti přísně vykonaných a vrchnostmi samými kontrolovaných, dominia naproti tomu odváděla daň z výtěžku půdy dobrovolně přiznaného a nikým nekontrolovaného. Že tyto výtěžky realit vrchnostenských byly přiznány co nejníže, netřeba podotýkati a tak vrchnosti, co se týče v placení daně pozemkové, zůstaly i v potomních dobách ve značné výhodě vůči lidu poddanému.**)

Za takového stavu věcí přejal vládu po svém otci císař František. Bylo patrno, že v sociálním postavení lidu selského učiněn byl opět aspoň malý krok k lepšímu, a bylo by postačilo, aspoň pro povlovný vývoj věci, pokračovati v tom směru, jejž důmyslný a osvícený Leopold zahájil. Ukázalo se, že jeho opatření čelí skutečně k upokojení lidu selského. Tomuto bylo dosti milé, že nemusil dávky urbariální odváděti v penězích, jichž se mu často nedostávalo. Něco jiného bylo obtížné ko-

*) Později však za cís. Františka I. (dekretem 16. února 1793) byl zase obnoven zákaz libovolného trestu tělesného a ustanoveny peněžité pokuty oněm vrchnost. úředníkům, kteří by zákazu toho nešetřili.

**) Ostatně věci berní této doby se týkající vyloženy jsou obšírněji ve stati o zemských financích.

nání robot, které zůstaly u lidu v stejné nanávisti, jako dosud, a proti nimž jevil se nepřemožitelný odpor; v mnohých krajích českých i moravských hrozil odpor ten vypuknouti ve zjevnou vzpouru. Stížnosti, které od poddaných vedeny byly proti vrchnostem následkem četných libovolností, jichž se tyto dopouštěly, nemohly zůstávati u dvora vídeňského bez povšimnutí. Císař František sám mnohé takové případy vyřizoval a kladl hlavně na to důraz, aby krajské úřady mezi spornými stranami hleděly smíru docilovati. To však nestačilo, vlastní zlo vězelo přece jen v robotě samé, a proto vláda obracela se vždy důtklivě ke stavům českým i moravským, aby konečně předložili slíbený návrh o vykoupení z robot a po případě i z ostatních dávek urbariálních. Ale právě tomu se stavové vší mocí vzpírali, ano varovali vládu, aby v době, kdy revoluční názory vždy více se šíří, neuváděla stále otázku robotní na přetřes, čímž poddaní proti svým vrchnostem vždy více se popouzejí. Vláda císaře Františka nebyla dosti odhodlanou, aby ze své moci do této otázky zasáhla a ji rozhodla. Dokladem toho jest zákon o vykupování robot a dávek poddánských, vydaný pro země koruny české 1. září r. 1798. Jím zůstalo takřka vše při starém, zejména úplná obapolná volnost smluv výkupných i parcelačních. Výkupní smlouvy uzavřené buď na několik let, nebo i na věčné časy, měly býti předkládány krajským úřadům k potvrzení a toto mělo býti jen tehda dáváno, shledalo-li se, že při nich poddanému se nestala křivda.*)

Tímto zákonem státní moc prohlásila, že se vzdává všelikého rozhodujícího zasahování do posavadního poměru mezi vrchností a poddaným. Napřed bouřlivé doby válečné, potom těžkopádná soustava absolutního zřízení státního, tvrdošíjnost vyšších stavův proti všelikým opravám sociálním, konečně — a to ne nejmenší měrou — nedostatek hybných sil u městského a selského lidu našeho zavinily, že na tomto poli zavládla stagnace ještě po plných padesáte let a teprve mocný popud z venčí na konec způsobil obrat k lepšímu.

Cokoliv potom ještě vláda Františka I. podnikla ve prospěch lidu selského, rozbilo se o houževnatý odpor šlechty moravské, která svou neláskou k lidu nikterak se netajila, ano i ve

*) Zákon otištěn u Grünberga, Bauernbefreiung, II., 472—479.

veřejných prohlášeních a protokolech sněmovních dávala jí průchod,*) I tam, kde byly mezi vrchností a poddaným výkupní smlouvy uzavřeny, vrchnosti libovolně je porušovaly, a když došlo z toho k soudním rozepřím, ukázalo se, že poddaní na svou škodu opomenuli své podmínky řádně si od úřadů krajských zabezpečiti. Dvorská kancelář obrátila se tedy r. 1812 k zem. úřadům s dotazem, jak by se dalo toto zlo zameziti. Na návrh gubernia českého i moravského dvorská kancelář nařídila (7. ledna 1813), aby krajské úřady měly bedlivý dozor na zachovávání zákona z r. 1798 a každé přestoupení jeho stíhaly předepsanými tresty.

Na tom však nebylo dosti, nýbrž dvorská kancelář obrátila opět svou pozornost k otázce výkupnosti dávek urbariálních ve všech zemích koruny české. Z nejv. rozhodnutí ze dne 22. května 1813 nařízeno bylo guberniu českému i moravsko-slezskému, aby po dohodnutí se stavy zemskými podalo dobré zdání, zdali a za jakých podmínek jest přípustno uzavírati mezi vrchnostmi a poddanými smlouvy o výkup poddanských dávek urbariálních na věčné časy? Zemský výbor mor., jemuž gubernium především tuto otázku předložilo, vyhradil její rozhodnutí plenu sněmovnímu, zatím však vyžádal si dobré zdání zem. stavovské účtárny. Tato projevila mínění, že vykupování dávek urbariálních jest přípustno, pouze třeba o to se starati, aby při takových smlouvách byly zabezpečeny daně a důchody erární, na dávkách a povinnostech urbariálních založené. Naproti tomu zem. výbor sám mínil, že doba k takovým výkupům jest úplně nevhodná, ježto kolísající cena peněz papírových neposkytuje určitého základu a poněvadž takové výkupy by mohly nepříznivě působiti na hypotéku statků vrchnostenských, jichž cena a tím také celkový úvěr stavů by tím značně poklesly; neboť takto hypotéka záleží hlavně ve schopnosti produkční a jest urbariálními dávkami a povinnostmi in natura vždy lépe kryta, nežli kolísající cenou reluiční jistiny; poddaný, pokud má tažný dobytek, může svůj závazek k vrchnosti vždy splniti in natura a může k tomu také snadno býti přidržen, kdežto peněžité dávky v čas nedostatku nelze z poddaného vynutiti ani nejkrutějšími prostředky donucovacími. Také by k takovému výkupu bylo třeba souhlasu hypotekárních věřitelů, kteří by jej asi sotva dali, poněvadž zařízení to není v jich prospěch.

*) Dokladem toho usnesení z r. 1808. (Jednání sněmů mor. 1792—1835, str. 57).

Celkem podal zem. výbor dobré zdání v tom smyslu, že v jednotlivých případech, kde toho místní poměry a soukromé zájmy vyžadují, mohly by se dobrovolné výkupní smlouvy připustiti — předpokládaje ovšem, že tím ani hypotekární věřitelé, ani stát na berních neutrpí škody —, že však nelze schvalovati, aby stal se nějaký veřejný krok ku zobecnění takových výkupův.*)

Stavové shromáždění na sněmě (17. listop. 1813) připojili se k tomuto návrhu zem. výboru, odložili zodpovědění této „mnohoobsažné" otázky na dobu příznivější a připustili jen volné dohodnutí mezi vrchností a poddaným. Podobně vyslovili se již o rok dříve také stavové čeští, a slezský konvent ve své zprávě ze dne 13. července 1813 dokonce prohlásil, že by nebylo dobře, ano že by mohlo míti důležité veřejné následky, kdyby nejnižší třídy lidu výkupem z robot staly se od vyšších tříd lidských nezávislými, ježto nelze u sedláků docíliti takové duševní vzdělanosti, jaké jest nevyhnutelně potřebí k dosažení úplné nezávislosti, aby jí nebylo zle užíváno.**)

Krajské úřady moravsko-slezské na dotaz gubernia vyslovily se rozdílně; opavský, brněnský a znojemský úřad připojily se k mínění stavů; ostatní byly pro výkupy, které však dle mínění úřadu těšínského, hradištského a přerovského mají se dáti dobrovolně. Většina těchto zpráv zjistila, že tam, kde sedláci se z robot vykoupili, blahobyt jejich patrně stoupl. S tím souhlasila také zpráva mor.-slez. administrace státních statků (ze dne 20. dubna 1814), na kterých prý od té doby, co abolice robotní byla provedena, jeví se blahobyt poddaných nápadně zveleben oproti blahobytu poddaných na panstvích soukromých. Také fiskální úřad brněnský (ve zprávě ze dne 19. dubna 1814) uznal výhodu výkupův a nepřistoupil k mínění stavů, že by jimi berní poplatnost byla ohrožena. Nicméně mor.-slez. gubernium (ve zprávě ze dne 27. května 1814) vyslovilo se proti jakémukoliv závaznému nařízení se strany vládní a navrhlo dvorské kanceláři, aby zůstalo vše při starém.

Na konec dvorská kancelář všechna tato akta předložila ještě dvorské komisi pro úpravu daně pozemkové a tato podala dobré zdání (16. března 1816), že má zůstati jen při dobro-

*) Jednání sněmů mor., 1792—1835, str. 90.

**) Grünberg, l. c., II., str. 486.

volných výkupech, že však se nemá připustiti „mandativní působnost státní správy", nýbrž že tato má výkupy jen nepřímo podporovati. Na tento návrh přistoupila také dvorská kancelář a v tom smyslu vydáno bylo také nejvyšší rozhodnutí (9. října 1819) toho znění, že poněvadž výkup poddanských dávek urbariálních i jiných na věčné časy cestou dobrovolného dohodnutí žádným zákonem není zakázán, třeba jen bedlivě šetřiti předpisů, vydaných v dekretě z 1. září 1798.

Tak zmařen byl odporem stavův i tento nesmělý krok vlády, směřující ku zlepšení stavu poddaného lidu. Šlechta česká i moravská ve svých prohlášeních sněmovních dovedla vždy uhoditi na nejslabší stránku císařovu, dovozujíc, že každým hnutím dosavadního poměru mezi vrchnostmi a lidem poddaným tento popouzí se k odporu a budí se v něm myšlenky revoluční. A toho se vláda vídeňská nejvíce obávala, zakládajíc si nemálo na tom, že obyvatelstvo zemí císařství rakouského nedalo se dosud strhnouti v proud novot, jako se již stalo v mnohých zemích okolních. Z toho si také vysvětlíme, že císař František, ač by si byl přál uvolnění lidu selského, nemohl se k žádnému ráznějšímu prostředku odhodlati, pokud stavové sami tomu odporovali. Ano v nejbližších letech potomních bylo poddaným ještě přituženo. Když r. 1821 nejvyšší kancléř, hr. Saurau, podal zprávu o robotním výkupu na panství žďárském, jež náleželo fondu náboženskému, a o různicích, jež tehda vznikly mezi vrchností krnovskou a jinými poddanými, potom o nepokojích, které toho roku vypukly na četných panstvích moravských, císař nejv. rozhodnutím ze dne 24. července 1821 prohlásil, že dávky urbariální, tedy také roboty, jsou vlastnictvím vrchnosti, a poněvadž jen na vlastníkovi nějaké věci záleží, má-li se v užívání jejím nějaká změna státi, nemají se státní úřady opovážiti, aby vrchnosti v dávkách urbariálních, pokud tyto nejednají proti zákonům, poškozovaly a ani při robotách nenaznačovaly přání, čelící k jich vykupování, poněvadž toto záleží pouze na dobrovolném dohodnutí mezi vrchnostmi a jich poddanými; z toho důvodu má také sejíti s dosavadního nařízení, dle něhož na státních statcích veřejných fondův a měst královských roboty mají býti vykupovány; úřady mají při všech stížnostech říditi se přesně platnými předpisy a nařízeními a nikoliv svými „idejemi a pojmy"; pouze, kde by uznávaly potřebu změny dosavadních

zákonů, mají to vyšším úřadům neb císaři oznámiti, ale zatím nikterak se od předepsaného neuchylovati.

To byl patrně obrat k horšímu. Neboť vláda netoliko že prohlásila, že vykupování z robot i z ostatních dávek urbariálních nepokládá za užitečné a potřebné, nýbrž zastavivši provádění

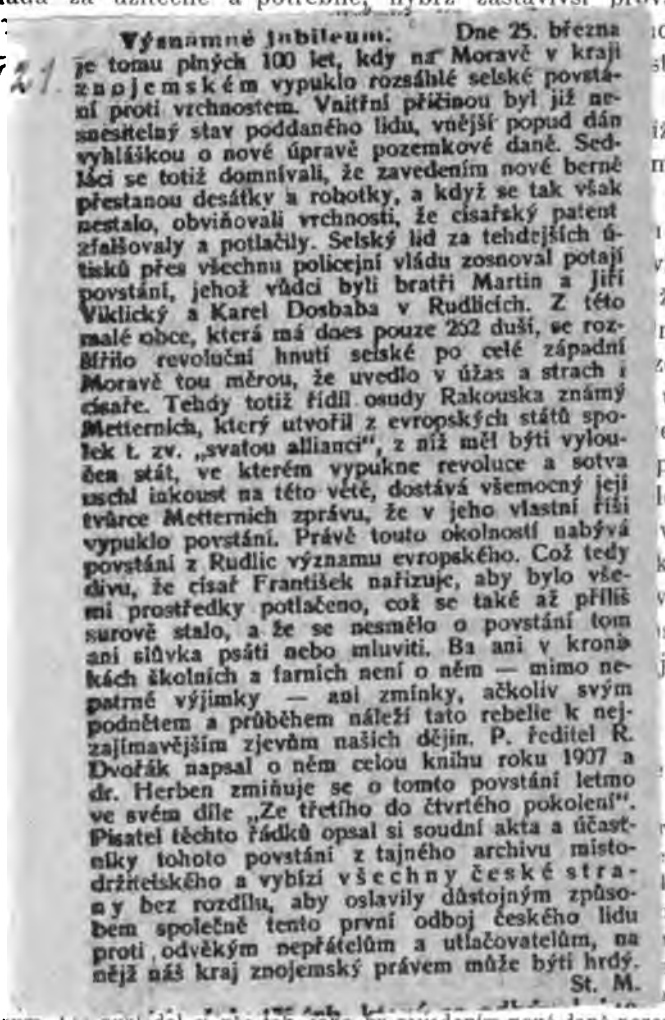

Významné jubileum. Dne 25. března je tomu plných 100 let, kdy na Moravě v kraji znojemském vypuklo rozsáhlé selské povstání proti vrchnostem. Vnitřní příčinou byl již nesnesitelný stav poddaného lidu, vnější popud dán vyhláškou o nové úpravě pozemkové daně. Sedláci se totiž domnívali, že zavedením nové berně přestanou desátky a robotky, a když se tak však nestalo, obviňovali vrchnosti, že císařský patent zfalšovaly a potlačily. Selský lid za tehdejších útisků přes všechnu policejní vládu zosnoval potají povstání, jehož vůdci byli bratři Martin a Jiří Viklický a Karel Dosbaba v Rudlicích. Z této malé obce, která má dnes pouze 252 duší, se rozšířilo revoluční hnutí selské po celé západní Moravě tou měrou, že uvedlo v úžas a strach i císaře. Tehdy totiž řídil osudy Rakouska známý Metternich, který utvořil z evropských států spolek t. zv. „svatou allianci", z níž měl býti vyloučen stát, ve kterém vypukne revoluce a sotva uschl inkoust na této větě, dostává všemocný její tvůrce Metternich zprávu, že v jeho vlastní říši vypuklo povstání. Právě touto okolností nabývá povstání z Rudlic významu evropského. Což tedy divu, že císař František nařizuje, aby bylo všemi prostředky potlačeno, což se také až příliš surově stalo, a že se nesmělo o povstání tom ani slůvka psáti nebo mluviti. Ba ani v kronikách školních a farních není o něm — mimo nepatrné výjimky — ani zmínky, ačkoliv svým podnětem a průběhem náleží tato rebelie k nejzajímavějším zjevům našich dějin. P. ředitel R. Dvořák napsal o něm celou knihu roku 1907 a dr. Herben zmiňuje se o tomto povstání letmo ve svém díle „Ze třetího do čtvrtého pokolení". Pisatel těchto řádků opsal si soudní akta a účastníky tohoto povstání z tajného archivu místodržitelského a vybízí všechny české strany bez rozdílu, aby oslavily důstojným způsobem společně tento první odboj českého lidu proti odvěkým nepřátelům a utlačovatelům, na nějž náš kraj znojemský právem může býti hrdý.

St. M.

...ostem ...straně, ...pod- ...ižnosti ...možná ...pod- ...í na ...vinách ...žádné ...nutím ...zování ...mor.- ...etřilo. ...právě, ...lo, že ...vstání ...konité ...volují, ...ských ...jským ...němž ...pro- ...r. 1825. ...gistra- ...kavostí ...několik ...ráci tu ...elském ...berní

...ium. Lid vykládal si věc tak, jako by zavedením nové daně pozemkové měly přestati všechny roboty i dávky urbariální. Povstání rozšířilo se nejvíce v kraji znojemském a jihlavském, dílem také v brněnském a přerovském, ale bylo ještě téhož roku potlačeno.

**) Z protokolů sněm. z r. 1825, 1826. (Jednání sněmů mor., str. 176 násl.).

volných výkupech, že však se nemá připustiti „mandativní působnost státní správy“, nýbrž že tato má výkupy jen nepřímo podporovati. Na tento návrh přistoupila také dvorská kancelář a v tom smyslu vydáno bylo také nejvyšší rozhodnutí (9. října 1819) toho znění, že poněvadž výkup poddanských dávek urbariálních

i jiných
zákoner
v dekre
T
vlády,
i mora
uhoditi
hnutím
tento p
A toho
na tom
dosud
zemich
ač by
ráznější
rovali.
přitužer
o robot
nábožer
krnovsk
roku v
hodnuti
riální,
jen na
nějaká
nosti v

pro českou věc ve Znojmě způsobilo. Chyby tisku německého nám musí býti tedy výstrahou.

Historické památky, se kterými se ve Zn seznamujeme a které zejména v oboru stavitelském a architektonickém téměř na každém druhém domě vidíme, neměli nikdy a dosud nemají naši Němci ve veliké lásce. Proč? Inu, protože z větší části připomínají slovanský původ a dokazují, že Znojmo nebylo nikdy německým, nýbrž od dávných dob českým městem. To dokazují staré památnosti hradu, starý evangelický kostel a celá řada jiných historických památností, které ze všech stran z dávna volají. Jest samozřejmo, že městský stavební úřad u vědomí toho všeho žárlivě střeží každou starou fasádu a proto stíhá i pana Budišovského, který takovou historickou fasádu bez povolení stavebního úřadu odstranil a nahradil ji neladnou fasadou moderní, čímž Masarykovo náměstí, které se celé starožitnostmi staveb honosí, nemálo znešvařil.

Modistský jarní kurs byl pod řízením velmi dovedné modistky sl. Mottlové ve znojemské Vlastě zahájen. Navštíven jest 32 účastnicemi, které rozděleny byly do dvou oddělení po 16. Nově došlé přihlášky bude možno vyříditi až přijetím do kursu podzimního.

Ředitelství.

Sčítání na Znojemsku jest v hlavních rysech **končeno. Jeví pro nás Čechy potěšitelný vzrůst.** Ve Znojmě jest vedle 12.739 Čechů 7971 Němců, 517 židů a 198 jiných národností. Celkem 21 tisíc 325 lidí. V soudním okrese znojemském 17204 Čechů, 23.080 Němců, o 1.262 Čechů více nežli před 10 lety. Na Vranovsku 2445 Čechů a 6.866 Němců, také o 1288 Čechů více. Na Jaroslavicku 1096 Čechů a 23876 Němců, o 816 Čechů více. Celkem jest na celém Znojemsku a Znojmem 33484 Čechů a 61.793 Němců. Náš **Čechů přibylo za 10 let o 13.730, kdežto Němců ubylo o plných 12.000.** K podrobným **údajům se vrátíme, až známa budou úřední**

ondův a měst královských roboty mají býti vykupo-
ady mají při všech stížnostech říditi se přesně
předpisy a nařízeními a nikoliv svými „idejemi a
; pouze, kde by uznávaly potřebu změny dosavadních

zákonů, mají to vyšším úřadům neb císaři oznámiti, ale zatím nikterak se od předepsaného neuchylovati.

To byl patrně obrat k horšímu. Neboť vláda netoliko že prohlásila, že vykupování z robot i z ostatních dávek urbariálních nepokládá za užitečné a potřebné, nýbrž zastaviviši provádění výkupů na státních statcích, dala tím škodlivý příklad vrchnostem soukromým. Tyto také záhy vycítily, že vláda jest na jejich straně, a dopouštěly se na poddaných mnohých útiskův tím, že poddaným ukládaly více robot, než byli povinni konati. Stížnosti lidu z té příčiny podávané úředníci vrchnostenští hleděli co možná odkládati a namnoze byli v tom i od krajských úřadů podporováni. Z těch příčin vzniklo také selské povstání na Moravě r. 1821, o jehož podrobnostech ani v úředních novinách ani v protokolech sněmu moravského nezachovaly se žádné zprávy.*) Císař dověděv se o útiscích, nejvyšším rozhodnutím ze dne 29. listopadu 1822 uložil všem úřadům, aby při vyřizování takových stížností dbaly přísné spravedlnosti. Guberniu mor.-slezskému bylo nařízeno, aby jednotlivé případy bedlivě vyšetřilo. To se stalo asi dosti povrchně, neboť v guberniální zprávě, nápadně brzo potom (28. února 1823) podané, se tvrdilo, že není příčiny ke zvláštním opatřením, že od dob selského povstání r. 1821 sice poddaní přísně se přidržují, aby konali zákonité povinnosti, že však vrchnostem žádné přechvaty se nedovolují, čehož patrným dokladem jest prý nepatrný počet poddanských stížností, jež od té doby podány byly guberniu a krajským úřadům. Císař tuto odpověď vzal prostě na vědomost.

Poslední krok, učiněný ve prospěch poddaného lidu, o němž vůbec se dovídáme,**) vláda učinila, když bylo na Moravě pro-

*) Pouze nahodilou zmínku o něm nalezl jsem v protokole sněm. z r. 1825. Zá to dopátral jsem se velmi rozsáhlých akt o tomto povstání v registratuře c. k. mor. místodržitelství, jež mi učiněna byla přístupnými laskavostí místodržitelského rady pana hraběte Coudenhova. Tato akta, čítající několik set listin, nebylo mi dosud možno podrobně probrati i ponechávám si práci tu na dobu pozdější. Z nich vysvítá, že k povstání zavdal podnět v lidu selském rozšířený mylný výklad císařského patentu, jímž r. 1817 zavedeno bylo berní provisorium. Lid vykládal si věc tak, jako by zavedením nové daně pozemkové měly přestati všechny roboty i dávky urbariální. Povstání rozšířilo se nejvíce v kraji znojemském a jihlavském, dílem také v brněnském a přerovském, ale bylo ještě téhož roku potlačeno.

**) Z protokolů sněm. z r. 1825, 1826. (Jednání sněmů mor., str. 176 násl.).

vedeno provisorium nové daně pozemkové. Provisorium založeno bylo na zcela novém vyměření i odhadu všech realit na Moravě, jež provedla zvláštní komise od císaře jmenovaná, a tím přestal vzhledem k placení daní nadobro veliký rozdíl mezi pozemky vrchnostenskými a poddanskými. Nerozhodovaly tu sice motivy sociální, nýbrž čistě fiskální, šlo zde totiž o zvýšení příjmů státních, ale přece touto úpravou odstraněn byl starý zlořád, že vrchnosti odváděly daň na základě dobrovolného přiznání, poddaní pak dle přísného vyměření a odhadu. A přece vláda byla v pochybnostech, zdali všechny nesrovnalosti jsou vyrovnány. V postulátech podaných stavům moravským na sněmě, konaném 19. října 1825, císař projevil přání, aby stavové spolupůsobili k spravedlivému vyrovnání zeměpanského zdanění mezi majetkem vrchnostenským a poddanským.

Proti tomu stavové namítli, že jim o nějaké podobné nerovnosti nic není známo. V dani pozemkové přestal veliký rozdíl provedením berního provisoria, a podobně i ostatní daně, osobní, třídní a výdělková, týkají se každého bez rozdílu stavů. Nerovnost by se tedy mohla vztahovati jen na jiná břemena poddanská, jako jsou: 1. poplatky z dědičného statku (Erbgrundzinse) v penězích i plodinách odváděné, 2. roboty, 3. mísy ještě desátky, 4. přípřeže, 5. vojenské ubytování, 6. rozličné t. zv. obecní dávky a povinnosti. První tři druhy břemen, jimiž poddaný jest vrchnosti zavázán, jsou pouhou náhradou za někdejší darování pozemku (Grundbestiftung), jejž mu vrchnost ponechala v majetku za kupní cenu téměř bezvýznamnou; k tomu ještě z těchto tří povinností desátek, jenž vůbec na všech panstvích ani není zaveden, z velké části připadá farnostem, ano vrchnosti jsou namnoze samy farám desátkem povinny. Nad to pak vrchnosti ze všech příjmů, plynoucích z těchto dávek poddanských, platí státu zvláštní daň urbariální, a to tak velikým procentem, že se jim příjem úplně vyváží. — To ovšem stavové opatrně zamlčeli, že daň urbariální byla vyměřována na základě přiznání vrchnostenských, a tato udávala příjmy ony co nejníže.

Obecní dávky, jak stavové v dalším vyvozovali, nelze počítati k přímým břemenům, poněvadž je obyvatelé obce odvádějí jen pro sebe a mezi sebou k rozličným místním potřebám, jako obyvatelé měst. Přípřeže při nastalé bezvýdělečnosti jsou pravým dobrodiním sedlákovi, který, jak známo, sám se o ně

horlivě uchází. Jediné ubytování vojska možno pokládati za zvláštní břemeno pro poddaného, poněvadž jest spojeno s osobním nepohodlím, ale není tak obtížné, jak se zdá na první pohled, a někdy, jako ve žních nebo za senoseče, poskytuje sedlákovi i kýženou pomoc při práci.

Naproti tomu vypočítávají stavové v tomto prohlášení sněmovním, jaké výlohy a břemena mají vrchnosti za poddaného, a to hned od jeho narození, tím že platí na vydržování a vyučování porodních bab, pak na školy, kostely a fary, na zdravotnictví a bezpečnost v obci; ano i po smrti poddaného jest se jim starati o zanechané sirotky a plniti příslušné závazky nadporučenské. Stát využitkuje vrchností plnou měrou, ježto jejich úřady musí za nepatrnou náhradu 2 procent vybírati pro něj daň pozemkovou; kdežto poddaný za svou daň ručí jen potud, pokud ji neodvedl úřadu vrchnostenskému, naproti tomu vrchnost jest zodpovědna za značné sumy berních peněz po celý čas, pokud jsou převzaty od důchodních nebo výběrčích vrchnostenských, od nichž nesmí žádati kauce ani jiné přiměřené záruky. Dále jest každá vrchnost na Moravě povinna zastávati „publica i politica" ku blahu poddaného, tím že ustanovuje policejního rychtáře, vynáší poddanému nálezy v rozepřích civilních a spravuje nad ním úřad soudcovský ve věcech trestních. Všechny tyto závazky vyžadují značného nákladu, ježto vrchnosti musí zřizovati k tomu potřebné kanceláře, byty a žaláře, platiti úředníky, direktory a správce, aktuáry, soudní sluhy a dráby z velké části za účely svrchu naznačenými, hraditi náklad na kancelářské rekvisity, poštovné, mzdu poslům, na tiskopisy a pod. Vrchnosti vyjednávají za své poddané všechny pozůstalosti, za něž musí rovněž ručiti, a spravují vlastní depositní a oddělený úřad sirotčí, při čemž mnohá vrchnost ztratila tisíce bez vlastní viny, pouze pro nepoctivost svých úředníků. Podobný závazek záleží ve spoluručení za jmění obcí „in concreto", k čemuž poddaní přispívají jen nepatrnými taxami, předepsanými v patentě akcidenčním a v soudních řádech taxovních.

Z toho ze všeho stavové hleděli vyvoditi, že břemena poddanská v poměru k břemenům vrchnostenským jsou při nejmenším v úplné rovnováze, ač nemá-li se poddaný pokládati za stranu výhodnější! Císař nechť prý všechny uvedené okolnosti bedlivě uváží, aby snad dodatečně v postulátech nepožadoval od vrchností

nějakých zvláštních daní. Dále upozorňují císaře, že postuláty i se sněmovním prohlášením vydávají se tiskem na konci roku v řeči německé i české, v několika stech výtisků, které se v zemi všeobecně rozdávají a některé i do ciziny rozesílají, kde z nich také časopisy své zprávy čerpají. Stavové dávají na uváženou, jaké následky by mělo, kdyby v oněch knížečkách zůstala otištěna výtka o nerovném rozdělení břemen mezi vrchnostmi a poddanými, vyslovená od samého panovníka. Vrchnosti moravské, které po tak dlouhou řadu let vyhovovaly všem nejvyšším požadavkům a přáním, které aspoň z největší části (tedy ne všechny) jevily k svým poddaným blahovolné smýšlení a často jim prokazovaly více dobrodiní a pomoci, než předpisují zákony a zřízení, tyto vrchnosti měly by se v cizích státech jeviti tak, jakoby se byly obohacovaly na újmu svých poddaných a jakoby se vymykaly ze závazkův a platův, aby je svalovaly na lid poddaný? A toto mínění, mor. stavů tak citelně se dotýkající, mohlo by se tím snáze rozšířiti, ježto rolník v této zemi od dlouhé řady let vzdychá nad nesnesitelnými daněmi; kdo tedy není o věci náležitě poučen, mohl by snadno shledati hlavní příčinu tohoto jeho přetížení v nerovném a nespravedlivém rozdělení břemen mezi vrchnostmi a poddanými. A nedosti na tom. Výrok o nerovnosti, učiněný veřejně v postulátech od samého zeměpána, mohl by míti i nejpovážlivější následky pro dosavadní svazek poddanský, který, jak císař sám častokráte uznal, nesmí býti otřesen a rozpoután, má-li býti vnitřní pokoj a pořádek zachován. Nejnovější události, jež se staly před několika lety*), dosvědčily, jak vždy ještě poddaný jest nakloněn k nedůvěře, jak rád naslouchá rozličnému předstírání, jak nenepatrná část mor. poddaných jest zachvácena domněnkou, že jest osvobozena od konání robot, jak lidé nedůvěřovali vrchnostenským úředníkům, ba ani krajskému a zemskému úřadu a jen vojenskou mocí mohli zase ke konání svých povinností býti donuceni. Kdyby lid na venkově skrze pokoutní písaře a nespokojence, anebo jen náhodou nabyl vědomosti o oné výtce panovníkově, vyslovené v úvodě k postulátům, mohl by se v něm opět vzbuditi hněv a odpor proti vrchnostem. Proto prosili stavové císaře, aby onen odstavec, týkající se nerovnosti břemen mezi vrchnostmi a poddanými, z postulátů byl vynechán.

*) Naráží se na nepokoje selské z r. 1821.

Na tyto vývody stavovské bylo by se mohlo snadno odpověděti a mnohé z nich, jako nesprávné, uvésti na pravou míru. Vláda by zajisté nebyla se podobné výtky odvážila, kdyby si nebyla vědoma její oprávněnosti. Ale zpráva guberniální připojila se k mínění stavův, a císařským reskriptem ze dne 20. června 1826 bylo od onoho dodatku v příčině vyrovnání břemen vrchnostenských a poddanských upuštěno, začež stavové usnesením sněmovním (18. října 1826) vzdali císaři nejoddanější díky.

Nejvyšším rozhodnutím z 3. března 1833 vláda obrátila se na zemský výbor moravský s dotazem, jak se mají rozděliti dávky urbariální a roboty, kdyby z příslušného poddanského pozemku část byla odprodána neb jiným způsobem oddělena. Na zprávu zemského výboru, podanou v řádném sezení sněmovním, konaném 16. října 1834, stavové odpověděli, že sice v té příčině vydán byl dvorský dekret z 9. listopadu 1803, jehož však při odlučování jednotlivých parcel nelze vhodně použiti, a proto navrhli, aby, jakmile se zakročí o povolení takové parcelace, byl zároveň přiložen v ý k a z o rozvržení zeměpanských a vrchnostenských dávek na odloučenou parcelu, aby zákonitost jeho mohla býti posouzena. V tom případě, kde přenosné dávky urbariální neb roboty nelze nijak rozděliti, má předcházeti dobrovolné dohodnutí vrchnosti s poddaným a kdyby takového dohodnutí nebylo lze docíliti, mají všechny takové dávky urbariální i po odloučení parcely uváznouti na základním majetku.

V témže sezení zemský výbor poukázal na zlořád, který se poslední dobou vloudil při rozkouskování poddanských pozemků, že totiž v takových případech poddaní zřídka kdy vyžádají si souhlas příslušných vrchností, ačkoliv dvorský dekret ze dne 14. září 1771 takový souhlas čili konsens vrchnostenský přímo předpisuje jako nezbytnou podmínku, pod kterouž úřady smějí dáti k parcelaci své svolení. Zemský výbor hlavní vinu tohoto zlořádu přisoudil nesvědomitým úředníkům vrchnostenským, kteří podporujíce nedovolené vedlejší účely, bez vědomí vlastních vrchností takové povolení libovolně udílejí. Zemský výbor tedy domáhal se u král. gubernia nějakého nařízení ke krajským úřadům, aby žádostem za parcelaci poddanských pozemků nebylo vyhovováno, leč by byly doloženy písemnými konsensy, vyhotovenými od samých vrchností; gubernium však tuto žádost zamítlo, poukazujíc na to, že vrchnostenští úředníci jsou po každé stránce

plnomocnými zástupci svých vrchností, a že tedy ani v tomto případě není jim třeba vykazovati se nějakou zvláštní plnou mocí. A v podobném smyslu byla námitka zemského výboru vyřízena od dvorské kanceláře dekretem z 25. července.

Zemský výbor předložil potom celou spornou věc plenu sněmovnímu a poukázal zejména na to, jak často parcelováním poddanských pozemků vrchnosti trpí škodu, ježto zvláště při dávkách přírodních a robotách rozdělené pozemky nemohou tolik odváděti, jako původní sloučený pozemek. Kromě toho vrchnostem chybí všeliká možnost, aby kontrolovaly přesně své úředníky, zdali si při parcelaci počínají poctivě a svědomitě. Stavové v souhlase se zemským výborem usnesli se podati prosbu přímo k císaři, aby zmíněný předpis z r. 1771 byl znovu vyhlášen a aby politickým úřadům bylo zakázáno vyřizovati takové žádosti poddaných za rozkouskování, oddělování neb výměnu pozemků, které by nebyly opatřeny konsensem vrchnosti samé nebo jejího legálního plnomocníka.

Na tuto prosbu došlo moravských stavů nejv. rozhodnutí z 20. června 1835 tohoto znění: „Poněvadž vyhovením této žádosti moravských stavů by se otřáslo základy veškeré politické správní soustavy a ostatně každému pánu jest volno, aby o zastoupení zájmů vrchnostenských své úředníky přiměřeně poučil, je v jejich jednání vázal a kdyby proti instrukci jednali, je ze služby propustil: nemůže se této prosbě vyhověti."

To jsou v podstatě všechny kroky, jež učinila vláda císaře Františka na úlevu tehdejšího stavu lidu poddaného. Přihlédneme-li k tomu, jak se stav ten změnil opravami z posledních let cís. Marie Terezie a především cís. Josefa II., kteréž opravy jen z nepatrné části byly obmezeny za cís. Leopolda II. a Františka I., shledáme v něm znamenitý pokrok proti dobám dřívějším. Zejména právní postavení lidu poddaného se patrně zlepšilo. Vrchnostenské úřady nesmějí již poddaného obmezovati ani ve volbě povolání, ani v uzavírání sňatku. Nádvorní služby z pravidla přestaly a trvají jen výjimkou a obmezenou měrou u poddaných sirotků, kteří ztratili oba rodiče. Nezakoupený statek nesmí sice vůbec býti zadlužován, zakoupený pak jen do dvou třetin své ceny pozemkové, ale k tomuto obmezení vláda svolila spíše z příčin zemědělského blahobytu, nežli z ohledu na právo vrchnostenské. Moc trestati poddané, třebas tito jsou vrchnostem

povinni poslušnosti a úctou, jest přesně omezena a podléhá přísnému dozoru krajských úřadův, ke kterým, jakož i k úřadu zemskému, má poddaný v každém případě útisku nebo bezpráví volnost, obrátiti se s příslušnou stížností, kterouž tyto úřady pokaždé bedlivě vyšetří a nestranně rozhodnou; ostatně má poddaný v takovém případě právo na bezplatné fiskální zastupování. Volnost stěhovati se ze země, jest u lidu selského stejně obmezena, jako u ostatních tříd obyvatelstva, kdežto právo stěhovací z panství na panství v obvodu hranic zemských jest upraveno výhradně předpisy vojenskými. Poddaný musí si opatřiti sice povolení vrchnosti jak k dočasnému pobytu na jejím panství, tak i k vyprostění z jejího závazku, ale takové propouštěcí listy musí vrchnostenský úřad vydati bez námitky a nesmí za ně vybírati žádných zvláštních poplatků. Vrchnosti nesmějí žádný rustikální pozemek, ať zakoupený či nezakoupený, ani v celku ani v části přibrati k půdě dominikální bez plnocenné náhrady a bez předchozího svolení krajských úřadů. Podobným přesným předpisům podléhá každá výměna neb parcelace statku poddanského, vyhostění ze statku a dědičná posloupnost v rodině sedlákově. Uvážíme-li, že od r. 1792 a zvláště od zavedení pozemkového provisoria r. 1820 také pozemková daň byla rozvržena stejným dílem na statky vrchnostenské i poddané, přikloníme se k mínění, jež stavové pronesli ve sněmovním prohlášení z r. 1825, že výhody, plynoucí vrchnostem ze svazku poddanského, byly vyváženy na druhé straně četnými vydáními a jinými povinnostmi. A přece stavové ukováni staletými předsudky, hrozili se hýbati tímto svazkem, až konečně z ciziny dán byl mocný podnět k úplnému převratu.

VII. Průmysl a obchod. Školství. Ústavy humanitní. Hospodářská společnost a museum Františkovo. Censura.

Vláda císaře Františka v prvních letech nebyla vývoji domácího průmyslu valně příznivá. Názor fysiokratův, že bohatství státu zakládá se především v půdě, dlouho ještě podržel převahu a s ním zároveň přesvědčení, že mocnářství rakouské musí zůstati státem hospodářským. Na průmysl hledělo se větším dílem jako na nepřítele orby, která vývojem jeho musí trpěti; zejména horlilo se na továrny, že odnímají zemědělcům lid pracovný, že působí stálé stoupání ceny dříví, ježto ho potřebují velké množství, že

svádějí nižší lid k přepychu a nebývalým potřebám životním, že přelidňují města na úkor venkova a p. Proto také s počátku bylo bráněno zřizování továren ve Vídni i v jiných větších městech, napřoti tomu podporováno na venkově. Zákaz zřizovati továrny v okolí Vídně byl zrušen teprve r. 1811.

Tento mylný názor jen ponenáhlu ustupoval lepšímu mínění. Na konec císař František sám stal se nejhorlivějším podporovatelem průmyslu i obchodu. Dal tuto snahu zřejmě na jevo v dekretu ze dne 30. prosince r. 1806, kde praví, že jest třeba udržovati v kvetoucím stavu průmysl i obchod otevíráním nových a zlepšováním dosavadních komunikací i jinými vhodnými podniky. Podnikatelé byli povzbuzováni a podporováni, aby zakládali továrny nebo je zvětšovali. Pro odbyt domácích výrobků vyhledáváno bylo zahraničné spojení. Již roku 1792 bylo všem zemským úřadům nařízeno, aby vypracovaly t. zv. schema komerciální a manufakturní, t. j. přehled všech průmyslových závodů v zemi, seznam zboží v nich vyráběného, data o vývozu a dovozu; takový seznam měl se rok co rok předkládati dvorské komoře se všemi změnami, které se za ten čas staly. Ve Vídni a v Praze ustanoveny (1804) zvláštní dozorčí úřady nad továrnami. Udílení privilegií na nové vynálezy, úprava zákonodárství živnostenského, opravy celní a komunikační vyžadovaly čím dále tím větší pozornosti. Proto císař r. 1816 zřídil nový centrální úřad, dvorskou komisi komerciální. Založením vyšších učilišť technických v Praze a ve Vídni vykázány činnosti průmyslové nové dráhy.

Na Moravě počátkem XIX. století jeví se již značně sesílený ruch průmyslový a obchodní. Těžba užitečných nerostů sice ještě ani v této době dosti nepokročila, ježto hornictví teprve stavbou železnic a zaváděním parních strojů v továrnách bylo uvedeno na vyšší stupeň.*) Nicméně některými odvětvími průmyslovými Morava staví se v čelo všech zemí dědičných. Na prvním místě dlužno uvésti výrobu zboží vlněného, kterou tehda živilo se 110.000 lidí, tedy skoro desítina veškerého obyvatelstva moravského. Z 23 továren na jemné sukno většina již tehda soustře-

*) Kamenného uhlí těženo bylo r. 1783 na Moravě 3105 centů, r. 1797 nic více než 4828 centů. Obyvatelstvo přese všechno povzbuzování úřadů dlouho nechtělo uhlím topiti. Do r. 1819 těžba uhlí kamenného stoupla na 72.000 centů, r. 1830 již na 220.000 centů. Výroba železa na Moravě i ve Slezsku r. 1825 dosáhla výše 82.000 centů. D'Elvert, Schriften, VIII., 108.

děna byla v Brně. Tu také byly postaveny první přádelné stroje od starohraběte Salma, lékárníka Petke a továrníka Hopfa. Vedle toho pěstována výroba plátna, katunu, vaty, bavlněné příze, punčoch, stužek, klobouků, zboží koženého, kožešin, papíru, kořalky, piva a octa, střelného prachu, tabáku (továrna v Hodoníně), drasla, železa, skla (v osmi hutích), zboží hrnčířského a j. Šternberk, Šumberk a Mor. Třebová zaujaly prvenství v plátenictví. V Brně založena byla továrna na turecké fezy. V Brtnici založena (1802) továrna na zboží bavlněné, která sama zaměstnávala přes 13.000 přadláků. V Letovicích zanikla sice (1820) továrna zboží katunového, ale brzo potom (1832) zřízena tam továrna na krajky, první toho druhu v celém mocnářství. Dle vzoru majolikové továrny, zřízené od císaře Františka na jeho statku v Holíči, založeny byly podobné závody v Hranicích a v Bystřici p./H., jichž výrobky se zdarem soutěžily s anglickými. Brzo potom Josef z Lilienbornu učinil šťastný pokus s továrnou na nádobí kamenné na Vranově (nad Dyjí), ano v Kravsku počato i s výrobou zboží porculánového, ale s menším zdarem. Železářství na vysoký stupeň povznesli hr. Mitrovský a později Klein ve Vizmberku, správa arcibiskupská, a později Rothschild ve Frýdlantě a Vítkovicích a kníže Salm v Blansku, koželužství hr. Dietrichštejn v Sokolnicích a Lettmayer v Brně, jehož továrna, založená r. 1807, stala se největší toho druhu na Moravě. První cukrovar na Moravě povstal r. 1831; první strojovna zřízena r. 1812 od starohraběte Salma v Doubravici, ale brzo zanikla. Parních strojů po prvé na Moravě užil ve své továrně brněnské Wünsch r. 1814, pak Offermann r. 1816.

Obchod moravský soustřeďoval se v Brně, jehož čtvero hlavních trhů výročních rozmanitostí a důležitostí zboží pokládáno bylo vedle trhů vídeňských za nejvýznamnější v celé říši. Již tehda se říkalo, že Brnu chybí pouze řádná splavná řeka, aby mohlo ve vnitřním obchodě rakouském zaujati první místo po Vídni. Obchodníci vyváželi tehda*) z Moravy máslo, ovčí sýr a peří do Vídně, kůže do Čech a odtud do Saska, vlnu přes Čechy a Rakousy do ciziny. Jemnými sukny, kašmíry, šály a pod. výrobky Morava zásobovala všechny ostatní země dědičné. Hrubší druhy sukna a jiných výrobků vlněných zasílány do Rakous, Uher,

*) Dle souvěké zprávy André-ovy „Geogr. statist. Beschreibung von Österreich", str. 232—238. — André byl tehda tajemníkem m.-sl. hospodářské společnosti.

Haliče, do Turecka, Švýcarska a do Italie. Kožešiny vyváženy do Polska a do Uher, hedvábné šátky do Slezska. Len a hrubá příze posílány do Uher, Rakous, do Čech a odtud dále do Saska, kdež je chudé horské obyvatelstvo zpracovávalo. Moravské plátno nalezalo hojně odbytu v Uhrách, Rakousích, v Haliči a v Italii, víno vyváženo hlavně do zemí severních. K vývoznému obchodu náležely ještě výrobky bavlněné, obilí, žitná kořalka, sudy, ovoce, hořčice, sladké dřevo, sklo a něco kamenného uhlí.

Dováženy byly (částečně jako zboží transitní) ve větším množství: vlna, buď k vlastní výrobě neb jako průvozné zboží do Čech, hovězí dobytek ze zemí ruských, tureckých a uherských, kůže pro jirchárny, většinou z Vídně, juchta, med, vosk a loj z Haliče a z Ruska, vídeňské látky hedvábné, z velké části transito do Čech a do Slezska, ruské kožešiny (transito do Vídně), turecký safián, mořské ryby z Terstu, tabák, draslo a víno z Uher, zboží osadní a bavlna, české plátno, nitě, krajky, šafrán z Rakous, berchtesgadské zboží dřevěné a kostěné, vídeňská fortepiana, drožky a vozy cestovní, knihy, mapy a hudebniny větším dílem z Lipska, z Vratislavi a z Vídně, kamenná sůl z Haliče, kuchyňská z Rakous, železo a železné zboží (větším dílem transito) ze Štyrska, vídeňské jemnější nástroje a nářadí z ocele, mědi a mosaze, podobně zboží modní a přepychové, zlaté a stříbrné z Vídně, vídeňský porculán, české zboží skleněné, zrcadla a j. Kontinentální system Napoleonův, který pro naše země trval od r. 1806—1813, zamezil buď úplně neb z velké části obmezil dovoz zboží koloniálního a čelnějších výrobků anglických, což na př. vlnařskému obchodu brněnskému bylo jen na prospěch. Po svržení Napoleonově Anglie zaplavovala naše země výrobky vlněnými, bavlněnými, lněnými a železnými, čemuž žádná opatření celní nemohla nadobro zabrániti. Neúroda, která právě tehda po několik let se opakovala, zvýšila nesnáze obchodu moravského, které teprve po delší době byly překonány.

Velkou pozornost císař František věnoval v celé říši stavbě silnic, jež sám nazval případně „nezvratným veřejným svědectvím dobré či špatné správy státní“. Toto dílo nedovedly ani těžké doby válečné nadobro zastaviti a po dosaženém míru bylo o silnicích pracováno se zdvojeným úsilím, tak že země dědičné po této stránce nabyly zcela jiné tvářnosti. Stavba prováděna všude velmi pečlivě, některé silnice vystavěné tehda na př. v Tyrolích

neb v Dalmacii dokonalým provedením upomínají na podobné práce z dob římských. V letech 1813—1832 rozmnožena síť rakouských silnic o 3405 km. Na Moravě za panování císaře Františka zvětšena byla o plnou třetinu, k čemuž ovšem hlavně stavové moravští přispěli nákladem peněžitým; k původním 630 km z dob císaře Josefa II. přibylo nových 210 km. Z nově vystavených silnic nejdůležitější byly: 1. z Brna na Pohořelice a Lechovice do Znojma, počata r. 1804, dokončena r. 1811, celkovým nákladem 546.000 zl. v bankocedulích; 2. z Olomouce na Litovel, Mohelnici, M. Třebovou a Svitavy do Čech, provedena v l. 1816—1833 nákladem 485.000 zl. konv. měny; 3. uherská silnice z Brna na Slavkov a Hodonín do Holíče, dokončena r. 1836 nákladem téměř 200.000 zl. konv. m. Dle obnoveného nařízení z r. 1831 měly všechny erární silnice býti stromy vysázeny ve vzdálenosti 10 sáhův od sebe; vysazování to uloženo bylo majitelům sousedních pozemků, jimž za to zaručeno užívání stromů. Ještě větší vzrůst, než u státních, jeví se u silnic okresních, jichž síť na Moravě a ve Slezsku dosáhla r. 1837 délky 764 mil čili 5500 km. K tomu třeba připočísti nákladné práce, spojené s opravou silnic starších, které byly ve stavu velmi bídném; většina jich neměla řádného štěrkového podkladu ani náležité šířky, u mnohých bylo příliš příkré stoupání a jiné vady, jež bylo nutno napraviti. Pokud zuřily války napoleonské, nebylo lze na to pomýšleti, ale po míru vídeňském staré silnice (mikulovská, budějovická, velko-meziříčská, olomucká) byly rozšiřovány, staré městské brány a budovy, které vadily dopravě, byly bořeny, příkré horské silnice převáděny na svahy povlovnější, na místě starých mostů, buď porouchaných neb příliš úzkých, stavěny nové, vyhovující rostoucím potřebám.

Náklad na udržování starých a zřizování nových silnic na Moravě za panování císaře Františka se více než zčtvernásobil: r. 1790 páčil se na 71.000 zl., r. 1835 dosáhl výše 324.000 zl. Tak vykonáno bylo dílo, jež náleží k nejzáslužnějším celého tohoto období. R. 1825 vyšla na Moravě péčí generálního štábu mapa zemských i vodních cest moravsko-slezských (první práce toho druhu v celém mocnářství); přípravné práce k ní z rozkazu císařského konalo jednak stavební ředitelství v Brně, jednak krajské úřady, vrchnosti a magistráty. K docílení lepšího dozoru nad stavbami silničními zřízena byla r. 1809 ve všech zemích zvláštní

ředitelství s příslušným personálem, který nabýval potřebného vzdělání na nově zřízených technických školách v Praze a ve Vídni. Z moravsko-slezských silničních ředitelů nejvíce horlivou činností vynikl Fr. Xav. Braumüller (nar. v Kroměříži r. 1783), který úřad ten zastával v letech 1810—1832; od r. 1827 byl také kancléřem m.-sl. hospodářské společnosti a zjednal si velké zásluhy uspořádáním sbírek musea Františkova.

S úpravou silnic pokračovalo také poštovnictví. Již koncem XVIII. stol. měly všechny hlavní trati silničné svou denní dopravu poštovní. Několika dekrety z let 1817—1819 upraveno porto listovní dle váhy listu a dle vzdálenosti místa, kam mělo psaní býti dopraveno; platilo se tedy na př. z listu až do $^1/_2$ lotu vážícího 2—14 kr. konv. m. Podobně upraveny poplatky z větších zásilek a z dopravy osobní; tato byla roku 1823 zdokonalena zavedením t. zv. rychlovozů na místě dosavadních těžkopádných diligencí.

Celkem však po celou dobu panování císaře Františka pošta nenabyla značných rozměrů. R. 1796 zrušena byla slezská správa poštovní a spojena s moravskou. Tehda počet všech stanic mor.-slezských byl 53 a vedle toho byly všeho všude tři expedice poštovních vozů, v Brně, v Olomouci a v Opavě; stav ten se nezměnil ani o čtvrt století později. Vrchní poštovní správa pro obě země, jež měla sídlo v Brně, zároveň s hlavní expedicí jízdných pošt nečítala více než osm úředníků. Rychlovozy poštovní jezdily několikráte v týdnu mezi Vídní a Brnem, mezi Vídní a Lvovem (přes Brno a Bílsko) a mezi Brnem a Opavou; pravidelné poštovní spojení mezi Brnem a Prahou bylo dvojí, přes Jihlavu a Svitavy. Ještě r. 1830 nebylo na Moravě a ve Slezsku více než 11 sběren listovních; ročně podáno bylo průměrně v tomto obvodu 783.000 psaní. Teprve novou organisací poštovní správy a zřízením nejvyššího dvorského poštovního úřadu ve Vídni (27. dubna r. 1829) stal se zase krok k lepšímu. Počet listovních sběren byl rozmnožen do r. 1835 o 16; kromě toho zavedeny denní rychlojízdy z Vídně přes Jihlavu do Prahy, potom pětkrát týdně z Brna přes Jihlavu do Prahy a z Brna do Znojma, dvakrát týdně poštovní spojení z Brna a z Olomouce přes Svitavy do Prahy.

V té době učiněny také první počátky s regulací některých řek moravských, jako Blatné, Hané, Dyje, a zároveň vypraco-

vány první plány k upravení řeky Moravy. Ale nedostatek finančních i technických prostředků byl příčinou, že podnik ten v hlavních částech nebyl proveden a podnes čeká svého rozřešení.*)

* * *

Chceme-li v hlavních směrech poznati školskou činnost císaře Františka a jeho vlády, dlužno především přihlednouti k přechodní době Leopolda II. Tu hned na počátku nápadná změna osobní značí důležitý obrat v celé soustavě: několik neděl po nastoupení Leopoldově na trůn (13. dubna 1790) byla zřízena nová studijní komise („Studien-Einrichtungs-Commission"), v jejíž čelo postaven státní rada Martini a tomuto svěřen úkol, vypracovati novou osnovu studijní. Dosavadní dvorská studijní komise („Studienhofkommission"), které z dob Josefových předsedal van Swieten, měla spravovati jen běžné záležitosti, ale byla pro překážky, které van Swieten činil novému zřízení, již 1. ledna 1792 zrušena. Martini, který zjednal si velké jméno dosavadní vědeckou i školskou činností, nebyl nikterak přívržencem školy Sonnenfelsovy a Swietenovy, která v duchu josefinském příliš kvapně odklízela staré řády a nové budovala namnoze na nejistých a nepřirozených základech, nýbrž vedle pokroku novodobého měl náležitý zřetel též k potřebám praktického života a ke zkušenostem dosud v oboru školství nabytým. Byrokratické zřízení školských ředitelů, jimž císař Josef svěřil správu všeho školství v zemi, bylo odstraněno a správa ona vložena do rukou sboru, složeného vesměs z učitelstva, t. j. studijního sboru, do něhož vysílala své zástupce kollegia učitelská universit, lyceí, gymnasií a škol normálních v zemi. Sbor takto složený, jemuž předsedal rektor vysoké školy, tedy na Moravě rektor lycea olomuckého, měl raditi se o všech školních věcech a činiti návrhy na obsazování uprázdněných míst učitelských a na udílení stipendií. Byl podřízen guberniu, při kterém zřízen byl zvláštní studijní referát. Sboru byla podřízena kollegia gymnasijní, jichž předsedou byl prefekt a jimž svěřena správa dotyčných ústavů, kdežto úřad ředitelů a místoředitelů lycejních i gymnasijních byl zrušen. Naproti tomu potrval v platnosti úřad vrchního dozorce školního pro školy „německé", t. j. národní na Moravě a ve Slezsku. Generální semináře byly zrušeny a vy-

*) Obšírněji o tom pojednávám v části třetí (období cís. Ferdinanda).

chování kněžstva ponecháno opět biskupům a představeným klášterů. Novou studijní osnovou Martiniho (9. února 1791) bylo theologické studium na universitách i lyceích opět rozšířeno na čtyři ročníky, při olomuckém lyceu zřízena řádná stolice trestního práva, jež dosud byla jen mimořádně obsazována. Školní plat na gymnasiích byl sice ponechán, ale nařízeny rozsáhlejší úlevy ve prospěch žáků nadaných.

Za císaře Františka nastala i po této stránce patrná reakce. Volnost učení byla značně obmezena. Přednášky profesorů byly podrobeny censuře, učitelé odkázáni na předepsané učebnice. Veřejní učitelé musili pod přísahou zříci se všelikých tajných spolků, jak bylo uloženo i jiným úředníkům, při výběru a postupu kandidátův učitelských mělo se přihlížeti nejen k jejich vědomostem, nýbrž i k politickému smýšlení, mravnosti a nábožnosti. Cizincům zakázán přístup na university, domácím zase zapovězeno studovati na cizozemských universitách a tam nabývati hodnosti doktorské. Cizinec měl se státi učitelem jen s nejvyšším svolením císařovým. Podobně stíženo bylo usazovati se v zemích dědičných advokátům a lékařům, kteří doma nesložili zkoušek. Studijní sbory byly (1803) zrušeny a zřízen opět úřad ředitelův a místoředitelů, jimž svěřeno řízení jednotlivých fakult lycea olomuckého i gymnasií, a kteří podřízeni přímo zemskému úřadu. Řediteli gymnasií v městech krajských byli obyčejně jmenováni krajští hejtmanové. Dvorská komise studijní byla obnovena a jí podřízen v jednotlivých zemích nově zřízený úřad gymnasijních studijních ředitelů, jimž přidělen dozor nad gymnasii v celé zemi, a zeměpanských zkušebních komisařů na universitách i lyceích, kde měli dohlížeti na prospěch a mravy studujících. Když r. 1811 veškeré státní úřednictvo bylo rozděleno na dvanácte diétních tříd, tu také veškeré učitelstvo v zemi, od ředitelův a profesorů lycejních až do posledního učitele na škole triviální, bylo do těchto tříd zařaděno; o několik let později (1815) zavedeno nucené nošení uniformy státní jako čestného oděvu, ježto prý veřejný stav učitelský dlužno venkoncem pokládati na roveň státnímu úřednictvu.

Církvi a duchovenstvu byla ve školství přiznána rozsáhlá a důležitá práva. Na každé škole národní, ať městské či venkovské, ustanoven byl zvláštní katecheta a r. 1804 veškeren dozor nad nižšími školami byl svěřen kněžstvu. Na filoso-

fickém učení a na gymnasiích zavedeno závazné vyučování náboženství i nedělní exhortace a ustanoveni zvlášní učitelé náboženství. Biskupům uloženo bdíti nad neporušeností katolického učení na všech školách, proto také byli jim podřízeni všichni učitelé náboženství, a vyhrazeno jim spolupůsobení při obsazování takových míst i dozor při zkouškách. Správcové duchovní na venkově měli toho bedlivě dbáti, aby netoliko školní mládež od 6.—12. roku, nýbrž i mladí lidé škole odrostlí až do 18. roku byli v náboženství cvičeni a vrchnostem nařízeno, aby je v tom důrazně podporovaly.

Nová osnova učební, která vydána byla r. 1804 pro školství „německé", t. j. národní, roztřiďuje ústavy určené k obecnému vzdělání na školy triviální, hlavní a reální. Školy triviální měly v podstatě podržeti své zřízení a také neuznáno za nutné je rozmnožiti, vyjma v některých horských krajinách. V městech nařízeno rozdělení mládeže dle pohlaví. V jedné třídě nemá býti více než 80 žáků, větší počet se má rozděliti a přibrati výpomocný učitel. Školou povinna jest mládež od 6. do 12. roku; krom toho jsou duchovní správcové i učitelé povinni, poskytovati mládeži do 18. roku opakovací vyučování bezplatně v neděli odpoledne. Také zřízení hlavních škol v krajských městech zůstalo v podstatě netknuto; některé předměty byly obmezeny, vyučování začátkům řeči latinské vyloučeno, němčina zůstala výhradnou řečí vyučovací. Dosavadní normální škola v Brně dostala rovněž název školy hlavní, ale měla i potom zůstati vzorem školám ostatním.

Nově zřízeny byly školy reální čili měšťanské pro mladíky, kteří se chtěli věnovati vyššímu umění, obchodu, směnečnému zaměstnání, hospodářství neb knihvedení. Učitelský sbor skládal se z ředitele, katechety, pěti učitelů. S počátku zřízeny takové školy ve Vídni, v Praze, v Krakově, v Inšpruku a v Padově. R. 1811 císař František schválil sice navržené zřízení reálné školy v Brně, ale nedošlo k tomu po celý čas jeho panování.

Skolství národní po stránce vychovatelské podřízeno bylo duchovenstvu. V každém okrese měl tento dozor děkan neb jeho náměstek, jakožto okresní školní dozorce, jmenovaný biskupským ordinariátem a potvrzovaný guberniem. Vrchní dozor nad školstvím v celé diecézi měla konsistoř, jež jej vykonávala spolu s vrchními dozorci, náležejícími rovněž stavu duchovnímu, ale jmeno-

vanými samým panovníkem. Péče o budovy školní, o vydržování učitelův a ostatní dozor administrativní přidělen byl úřadům krajským. Dozor nad nekatolickými školami vykonávali v okrese seniorové, v celé zemi superintendenti spolu s krajskými úřady.

Hned od 1. třídy triviálních škol měl tam, kde jest vyučovacím jazykem čeština, brán býti náležitý zřetel k řeči německé. K úřadu učitelskému nemá nikdo býti připuštěn, kdo by se nevykázal náležitou znalostí němčiny.

R. 1808 bylo na Moravě a ve Slezsku 14 hlavních škol, 1661 triviálních a 10 škol dívčích. R. 1825 bylo 23 hlavních škol (17 na Moravě, 6 ve Slezsku), triviálních 1709 a 19 dívčích. Počet dětí do školy chodících vzrostl za tu dobu ze 148.000 na 225.000. Ze všech škol r. 1825 bylo německých 645, českých pak, kde se zároveň vyučovalo německy, 1106. R. 1830 ze 275.000 dětí školou povinných chodilo 255.000 řádně do školy. V posledních letech císaře Františka poměr ten ještě se poněkud zlepšil.

Studium gymnasijní nově upraveno bylo osnovou učební z r. 1806. Doba jeho ustanovena na pět let tam, kde nebylo ani lycea ani university, při lyceích neb universitách na šest let. Vyučování dálo se i potom na základě latiny, rozděleno na patero hlavních stupňů (principia, grammatica, syntaxis, poëtica, rhetorika), ale vedle toho vykázáno široké pole němčině, jejíž znalost byla podmínkou přijetí; vedle latinských klasiků nařízeno pilné čtení spisovatelů německých. Dozor nad gymnasii svěřen byl krajským hejtmanům jako ředitelům, neb jejich náměstkům. R. 1807 ustanoven, jako pro všechny země dědičné, také pro obvod moravsko-slezský, vrchním dozorcem gymnasijní studijní direktor. Prvním stal se r. 1810 brněnský kanovník Alois Rupprecht (do r. 1818), po něm brněnský kanovník ryt. Josef Vokřál (do r. 1832) a potom prelát starobrněnského kláštera augustiniánského Cyrill Napp (do r. 1849). Úkolem jejich bylo cestovati a na vlastní oči se přesvědčovati o prospěchu a mravech mládeže studující. Osnova předpisovala do podrobna též disciplinární tresty pro přestupky žáků, trvání prázdnin (od 14. září do 4. listopadu), užívání učebnic, zkoušky denní, týdenní, měsíční a veřejné semestrální, rozvrhovala klassifikaci a stanovila odměny (premie) vynikajícím žákům. Tisk a prodej učebnic gymnasijních vyhrazen byl c. k. administraci školních knih ve Vídni.

Z dob císaře Josefa II., který hleděl latinské studium co nejvíce obmeziti, zůstalo na Moravě jen sedm gymnasií (v Olomouci, Brně, Znojmě, v Jihlavě, Strážnici, v Kroměříži a Mikulově), ve Slezsku tři (v Opavě, Těšíně a Bělé). Z těchto ústavů na Moravě byl až do r. 1807 pouze olomucký gymnasiem druhé třídy (t. zv. gymn. lycejní, o šesti ročnících a šesti učitelích), ostatní byla gymnasia třetí třídy (o pěti ročnících a pěti učitelích). R. 1808 gymnasium brněnské bylo rozšířeno o šestý ročník, čímž zařaděno bylo do vyšší třídy a postaveno na roveň lycejnímu gymnasiu olomuckému. Konečně roku 1817 obě tato gymnasia, jako nejvíce navštěvovaná, byla povýšena do první třídy (o šesti ročnících a sedmi učitelích). Platy učitelů gymnasijních byly novou osnovou z r. 1806 přiměřeně upraveny. Nová gymnasia zřízena na Moravě v M. Třebové (1804) a v Příboře (1805).

Těmito opravami rozmnožil se také počet žactva gymnasijního. Kdežto v posledních letech císaře Josefa II. všech deset gymnasií moravsko-slezských mělo sotva 800 žáků, počet ten do r. 1802 se více než zdvojnásobil (1843 ž.) a dosáhl r. 1819 výše 3093 žáků. Počet ten zdál se vládě až povážlivým, tak že pomýšlela na opatření, jimiž by nával na gymnasia byl obmezen. Především hledělo se k rozmnožení a zdokonalení škol měšťanských a průmyslových, pro gymnasisty zavedeny (r. 1826) přijímací zkoušky, přijímání žáků bylo obmezeno na věk od 10.—14. roku a počet přijatých do jedné třídy nesměl přesahovati 80 žáků, školní plat byl zvýšen tím, že se musil platiti v konvenční měně místo ve vídeňské a konečně stanoveny přísnější požadavky při udělování stipendií. Piaristská gymnasia v Mor. Třebové a v Příboře byla r. 1829 zrušena, ale moravsko-třebovští měšťané sebrali mezi sebou dostatečný fond peněžitý a vymohli si u císaře svolení (1834), že směli gymnasium opět otevříti. Těmito opatřeními klesl počet žactva mor.-slezského r. 1829 na 2184 a dosáhl r. 1831 výše 2400 žáků.

Nová učebná osnova dotkla se také školství vyššího. Filosofické studium bylo všude zkráceno na dvě léta, učebná látka byla obmezena vyloučením některých předmětův, avšak pojaty do ní nově vědy přírodní a latinská filologie. Za to latina přestala býti řečí vyučovací, profesoři měli přednášeti po německu. Vedle filosofického studia při lyceu olomuckém byla na

Moravě zřízena ještě dvě nová: v Mikulově podnětem a nákladem probošta a děkana ve Stožci (Dol. Rak.) Jana Liesneka (1807) a v Brně (1808), kdež umístěno bylo v budově kláštera minoritského. Pro vychování kněží na místě zrušeného generálního semináře v Hradišti (u Olomouce) obnoven byl již za cís. Leopolda II. (1790) diecezánní seminář v Olomouci, jenž umístěn byl v někdejším klášteře dominikánském u sv. Michala. Kromě toho, poněvadž se jevil stále větší nedostatek kněžstva, na důrazné zakročení biskupa hr. Schrattenbacha císař svolil (dekr. ze dne 16. srpna 1805) ke zřízení diecezánního semináře v Brně pro 80 alumnův. Náklad na tento ústav uložen byl jednak seminárnímu fondu olomuckému, jednak hrazen z fondu náboženského. K umístění nového semináře brněnského bylo uloženo vojenské ekonomické komisi, aby vyklidila budovu někdejšího kláštera dominikánského. Pro nutné opravy v této budově a také jiné nesnáze zahájeno bylo vyučování teprve r. 1808.

Právnické studium při lyceu olomuckém, které dosud se skládalo ze tří ročníkův, a na němž ustanoveni byli jen tři profesoři, bylo r. 1810 rozšířeno na čtvero ročníkův, a také řádné stolice učitelské byly rozmnoženy. Přednášeti se mělo vesměs po německu, vyjma církevní právo, kde zůstala v platnosti latina. Profesoři měli hleděti především k tomu, aby vychovávali řádný dorost pro službu státní v oboru soudním a politickém. Proto hlavní důraz byl položen na rakouské trestní a občanské právo, trestní řízení a zákony politické. Od té doby, co císař František složil korunu německou, německé státní právo i říšské dějiny byly z osnovy vyloučeny a za základ vyučování určeny vesměs zákonníky rakouské. Také rakouská statistika a rakouské státní právo měly se bedlivě pěstovati; při lyceu olomouckém byla již z dob dřívějších také moravská statistika řádným předmětem. O římském právě mělo se jednati jako východisku novějšího zákonodárství, ale stručněji, než se dálo dříve. Návštěva olomuckého studia právnického byla vždy nepatrná, ač právě v této době působili tam odborníci na slovo vzatí, jako byli na př. Monse († 1793), Höchsmann († 1813), Passy († 1837, sepsal r. 1797 statistiku Moravy a složil r. 1810 mapu Moravy a Slezska), Föger (povolán r. 1806 do Lvova), Schreiner (povolán do Št. Hradce) a j.

Také studium lékařské při lyceích bylo nově upraveno a zdokonaleno. Zavedeny nové řádné předměty, zejména anatomie, porodnictví, soudní lékařství. Dle nové osnovy, vydané r. 1810 pro studium medicinsko-chirurgické, byli při lyceu olomuckém ustanoveni čtyři profesoři, placení z fondu studijního. Požadavky při zkouškách studujících byly zvýšeny. Porodní báby, které dosud byly vyučovány a zkoušeny od krajských lékařů, měly dle nového předpisu (1805) navštěvovati řádný kurs dvouměsíční při lyceu olomuckém u profesora zvláště k tomu ustanoveného a u tohoto také zkoušky skládati; vyučování i zkoušky ty konaly se jazykem českým i německým.

Těmito všestrannými opravami uvedeno bylo vysoké učení moravské zase na vysoký stupeň dokonalosti. Od r. 1782, kdy císař Josef II. zrušil universitu brněnskou a založil lyceum v Olomouci, do r. 1826 rozmnožil se počet profesorů studia filosofického, právnického a lékařského ze sedmi na osmnáct; pouze na fakultě theologické počet učitelů zůstal nezměněn. Knihovna lycejní vzrostla za tu dobu z 18.000 na 40.000 svazků a také ostatní vědecké pomůcky byly neobyčejně rozmnoženy a zvelebeny; k nuznému kabinetu fysikálnímu a mathematickému, jež měla stará universita, přibylo nákladné museum anatomicko-pathologické, hudební a ekonomické, hojné sbírky přírodovědecké, fysikální a mincovní. Také počet posluchačů rostl vůčihledě; studujících lékařství bylo r. 1787 pouze osmnáct, v posledních letech císaře Františka bylo jich ke stu. Celkem tedy lyceum olomucké dosáhlo tak dokonalé organisace, jako první university v zemích dědičných, vídeňská a pražská, a přece co do práv stále zůstávalo daleko za nimi. Proto sbor profesorský obrátil se s prosbou k císaři Františkovi, aby zdárné dílo, jež za jeho panování bylo vykonáno, dovršil povýšením lycea za universitu. Tehdejší kardinál-arcibiskup olomucký, arcivévoda Rudolf, bratr císařův, horlivě se přimlouval za splnění této prosby. Císař povolil a (dekretem ze dne 11. září 1827) povýšil lyceum olomucké za řádnou universitu o čtyřech fakultách. Kdežto dosud na lyceu směli býti jen doktoři theologie a filosofie promovováni, od této doby také fakulta právnická nabyla tohoto práva. Jedině oddělení medicinsko-chirurgické nebylo změněno; v Olomouci měli býti aprobováni pouze ranlékaři, zubní lékaři a porodní báby, nikoli však doktoři mediciny a chirurgie, magistři chirurgie

a oční lékaři. Olomucká universita jest čtvrtý ústav toho druhu založený za císaře Františka (obnovené university v Inšpruku a ve Št. Hradci, nově založená r. 1816 universita ve Lvově).

Z ústavů vzdělávacích a humanitních zmínky zasluhuje zřízení kadetní školy v Olomouci (1808), ústavu hluchoněmých v Brně (1829), který povstal z dobročinných příspěvků: stavovská akademie v Olomouci, zrušená za císaře Josefa II., byla obnovena od Leopolda II. (1793) na žádost stavů moravských, kteří se uvolili z fondu domestikálního přispívati na ni ročně 8000 zl. R. 1815 stavové zřídili při této akademii stolici řeči a literatury vlašské a české; tato však obsazena byla teprve r. 1831; prvním učitelem jejím stal se Ant. Boček, proslulý svou činnosti v historiografii moravské. R. 1843 akademie přenesena byla z Olomouce do Brna. Kromě toho byly na Moravě dva ústavy hospodářské, v Brně a v Olomouci.

Velmi na úkor obyvatelstvu moravskému bylo, že se mu nedostalo tehda žádného učeliště reálního ani vysoké školy technické, ač právě na Moravě neobyčejný rozkvět některých odvětví průmyslových toho nutně vyžadoval. Těm, kteří po této stránce snažili se dosáhnouti vyššího vzdělání, poskytnuta byla k tomu příležitost buď na technickém ústavě v Praze, zřízeném od stavů českých r. 1806, neb na polytechnice vídeňské, založené r. 1816.

* * *

Skvělou stránkou doby tuto líčené jest účinné projevování lásky k bližnímu a obětavá péče tříd zámožnějších o lidi chudé a nemocemi trpící. Jeví se to především ve štědré podpoře humanitních ústavů.*) Z podnětu císaře Josefa II. vznikla v Brně všeobecná nemocnice spolu s jinými ústavy zaopatřovacími, umístěná v klášteře sv. Anny, a její filiálka v Olomouci. Císař František poskytoval těmto ústavům všemožnou podporu a jeho příkladu následovala šlechta i ostatní majetnější obyvatelstvo. Hned při nastoupení svém na trůn daroval t. zv. korunovační itinerář, jejž vrchnosti moravské byly povinny složiti, v sumě 33.000 zl. na dobročinné účely. Stavové zřídili odtud fond pro přijímání 14 choromyslných a nemocných do všeobecné nemocnice brněnské. R. 1809 stavové nabídli císaři sbírku peněžitou na

*) D'Elvert, Schriften XI., 175 násl. Četné zmínky v příslušných ročnících Brünner Zeitung a v protokolech sněmovních.

vystrojení 600 jezdců v a koní; po uhražení těchto výdajů zbylo ještě přes 28.000 zl. r. m., a také tato suma byla věnována ústavům dobročinným. Celkem stavové moravští vynaložili na založení a vydržování obou nemocnic moravských přes půl milionu zl. Duší všech podniků v tomto směru byl zemský tajemník a ředitel nově založených ústavů humanitních Tomáš Pötzl a po jeho smrti (1810) Josef Steiner z Pfungenu (do r. 1828.) R. 1800 bylo pouze v brněnských ústavech ošetřováno 1177 nemocných, 38 choromyslných, 109 šestinedělek, 184 nalezených dítek a 384 sirotků, kteří odevzdáváni byli na venkov k vychování.

Za dlouholetých válek bylo do Brna i do jiných měst moravských dováženo mnoho raněných vojínů. Nemocnice i soukromé domy bývaly jimi naplňovány a ačkoliv obyvatelstvo závodilo v obětavém jich ošetřování, přece veřejné ústavy nemohly úkolu svému stačiti, příjmy jejich byly daleko převyšovány nutnými výdaji. Byly zahájeny soukromé sbírky, gubernium vydalo provolání k obyvatelstvu (1807), aby v závětech pamatovalo na fond chudinský a sirotčí, ale rostoucí drahotou tíseň dosáhla konečně takového stupně, že guverner hr. Mitrovský r. 1813 nucen byl na zachránění ústavů zaopatřovacích učiniti u ochotných soukromníků nesúročitelnou půjčku 50.000 zl. Tu zasáhl sám císař novou organisací. Především nařídil (1817), aby z fondu chudinského vyloučeny byly všechny nadace, které věnovány byly jiným účelům, zvláště místním. Pak prohlášeny byly všechny ústavy pro choromyslné, porodnice, nalezince i sirotčince za státní, pouze nemocnice zůstaly v dosavadní správě. Fond chudinský byl zrušen a jmění jeho rozděleno přiměřeně jednak na fond pro nemocnice, ostatek na druhé ústavy převzaté do správy státní; pokud pro tyto nestačil, bylo doplněno z pokladny státní. Nemocenský fond byl potom (r. 1835) rozdělen na místní fond brněnský a olomucký. Tímto opatřením umožněn byl další vzrůst i zvýšená činnost všech humanitních ústavů moravských. Časem zřízeny byly nemocnice také v jiných městech moravských, což však většinou spadá do doby pozdější. Na tisíce nemocných ošetřováno bylo v klášteřích milosrdných bratří (na Moravě v Brně, Prostějově, Letovicích a Vyzovicích, ve Slezsku v Těšíně), milosrdných sester, alžbětinek a j.

O založení ústavu slepých a hluchoněných byla řeč již na jiném místě.

Z té doby pocházejí také první zdárné počátky **očkování** jakožto bezpečného prostředku proti zhoubným neštovicím. Prvním pokusům, jimž hlavně hrabě Jan Nep. Mitrovský věnoval velkou pozornost, nedařilo se valně; horlivý lékař dr. Alois Carl, který r. 1796 založil v Brně první ústav očkovací, dosáhl sice, že gubernium veřejnou vyhláškou očkování doporučilo,*) nicméně nevšímavost obecenstva nebylo lze tak snadno přemoci. Teprve když vynálezem kravského očkování, jejž r. 1796 v Londýně učinil anglický lékař dr. Edvard Jenner, stanoven byl ještě osvědčenější prostředek proti neštovicím, s novou horlivostí činěny pokusy o jeho rozšíření. Morava byla první zemí v říši, kde se počalo novým způsobem očkovati. Starohrabě Hugo Salm vydal o tom v Brně německý poučný spis, který v Praze byl od Isidora knížete z Lobkovic do češtiny přeložen a horlivě rozšiřován.**) V letech 1799 a 1800 řádily neštovice v Brně hrozným způsobem, zvláště mezi dětmi. Dr. Carl za pomoci některých příznivců ujal se s důrazem ochranného díla. Vyhlásil v úředním listě,***) že v r. 1800 očkoval v Brně 13 dítek až čtyřletých vesměs se zdárným výsledkem, a že míní i r. 1801 pokračovati. Aby překonal předsudek a odpor proti tomuto novému prostředku, sliboval nemajetným rodičům za každé dítě, které dají očkovati, odměnu 8 zl., nečítaje bezplatné ošetřování a léky; nemajetným lidem, kteří by pohnuli rodiče k očkování dítek, slíbena odměna 1 zl. za každý případ. Vedle něho horlivě činnými byli Dr. Kayser, fysikus, a Tom. Pötzl, ředitel všeobecné nemocnice brněnské, kteří zavedli očkování do veřejných ústavův, a r. 1804 založen byl v Brně první ústav očkovací; do r. 1808 bylo tu na 3000 dítek očkováno. Z Brna rozšířilo se očkování ponenáhlu také po venkově, hlavně za účinné podpory některých kněží, kteří snažili se překonávati předsudky lidu. R. 1808 konána v redutním sále brněnském hudební slavnost na památku vynálezu Jennerova. Někteří otcové rodin a přátelé očkování utvořili spolek k založení ústavu očkovacího a téhož roku (4. července) uspořádána velkolepá slavnost s hudbou, tanci a hrami pod širým nebem na louce komárovské, kde také rozdávaly se odměny chudým očkovaným dětem.†) Tyto

*) Brün. Zeit. 1800, příl., str. 377.

**) Zmínka o tom spise a doporučení v Brün. Zeit. 1801, 253.

***) Brün. Zeit. 31. ledna 1801, v příloze.

†) Brün. Zeit. 1808, 315, 387, 435.

snahy byly zemskými úřady horlivě podporovány, ponenáhlu zavedeno na Moravě všeobecné očkování a tím se úmrtnost na neštovice značně zmenšila.

* * *

Založení hospodářské společnosti moravské připadá do r. 1770. S počátku skládala se ze šestnácti osvícených mužů ze šlechty, duchovenstva i ze stavu občanského, kteří za svého ředitele zvolili si hraběte Kryštofa Blümegena, pána na Letovicích a Slatince, zemského podkomoří moravského. V první valné hromadě (12. června 1770) zemský hejtman moravský, hrabě Arnošt z Kounic-Rittbergu zvolen byl protektorem, hr. Jan Kř. Mitrovský kancléřem společnosti. Vláda císařovny Marie Terezie, jež tehda horlivě podporovala zásady fysiokratické, potvrdila všechna usnesení nové společnosti, zabezpečila jí roční podporu státní a štědře vyznamenávala vynikající její členy. Stanovy, jež přijaty byly většinou dle vzoru, vypracovaného právě tehda též pro království české, vytýkaly jakožto přední účel společnosti hospodářské zvelebení země moravské všemi možnými prostředky; mezi těmito bylo také vypisování cen na řešení důležitých otázek národohospodářských. První cenou toho druhu bylo 36 dukátů, věnovaných od císařovny Marie Terezie.

S počátku společnosti se nedařilo valně. Příčiny toho tkvěly jednak v nedostatku mužů vědecky vzdělaných, v příkrém rozlišování stavů mezi sebou, jednak v úplné nevážnosti k české národnosti, která přes to, že tvořila převážnou většinu obyvatelstva, byla z jednání společnosti naprosto vyloučena.*) R. 1786 šlechtic Hausperský vzdal se kancléřství, r. 1787 hrabě Mitrovský složil úřad ředitele a od těch dob nebyla společnost ani svolávána ke schůzím. Jak nepatrné bylo účastenství, vysvítá z toho, že počet členův i s přísedícími klesl r. 1787 na 21, r. 1800 dokonce na 15. Tehda byla jí také odňata státní podpora ročních 300 zl. S nemnohem větším úspěchem potkalo se založení jiné společ-

*) V jakém ponížení tehda i v letech potomních octla se česká řeč, vysvítá z tohoto případu: R. 1809 vypsáno patero cen po pěti stech dukátů na vynalezení dostatečných domácích surogátů za léky indické, které následkem kontinentálního systemu nesměly se do země dováženi, zejména z které domácí rostliny bylo by lze vyráběti lék podobný opiu. Vypracování těchto otázek mělo se státi buď v německém, francouzském, vlašském neb latinském jazyku, o češtině však není ani zmínky. (Brünner Zeitung, 1809, str. 120, příloha).

nosti, více rázu vědeckého („Moravská společnost pro zvelebení věd přírodních a vlastivědy", 1794), jejíž presidentem zvolen byl r. 1800 hrabě Jan Kř. Mitrovský. Tato společnost, jejíž snahou bylo prozkoumávati zemi, její přírodní poklady a zvláštnosti, v cizině neznámé, k snazšímu provedení úkolu záhy usilovala o to, aby sloučena byla s hospodářskou společností v jediný ústav. Doba neustálých válek, zvláště dvojí invase francouzská (1805, 1809), nebyla takovému podniku příznivá. Mimo to bylo zahájeno také vyjednávání o sloučení slezské hospodářské společnosti s moravskou, ježto obě země již po více než čtvrt století (od r. 1782) byly administrativně spojeny a obě společnosti měly společného protektora v osobě moravsko-slezského guvernera.

Vyjednávání vedlo konečně k cíli a 27. září r. 1811 moravsko-slezské gubernium v úředních novinách*) uveřejnilo vyhlášku, že císař sloučil 1. moravskou, 2. slezskou společnost hospodářskou, 3. společnost přátel věd přírodních a vlastivědy v jediný veřejný hospodářský a vědecký ústav pod názvem: „Společnost ku zvelebení orby, věd přírodních a vlastivědy" (Gesellschaft zur Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde). Nová společnost vytkla si za úkol podporovati blahobyt obou zemí, prozkoumávati přírodní povahu a zdroje i prostředky k povznesení průmyslu i zemědělství a pěstování věd, k účelu tomu nejvíce směřujících, zejména mathematiky, vlastivědy, lučby a technologie. Společnost měla rok co rok vydávati schematismus, populární spisy, zvláště dobrý národní kalendář, a vypisovati ceny na řešení důležitých otázek, k čemuž ustanovena od gubernia stálá komise. Císař zabezpečil novému ústavu nejvyšší ochranu a nařídil úřadům zemským, krajským i vrchnostenským, aby horlivě podporovaly její činnost. To se také dělo plnou měrou jak za guvernera hraběte Prokopa Lažanského i za druhého jeho nástupce hraběte Ant. Bedř. Mitrovského. Gubernium vyhlásilo (27. září 1811), že po uplynutí tří let nesmí na Moravě a ve Slezsku býti dosazen žádný hospodářský úředník pod pokutou 50 zl., pokud by se nepodrobil zkoušce při nově zřízené stolici pro ekonomii na lyceu olomuckém; pokuty i poplatky ze zkoušek přiřčeny fondu nové společnosti.**) Tato během několika let (do r. 1815) rozmnožila počet svých členů na 140 a ustanovila,

*) Brünner Zeitung 1811, str. 671, příloha.

**) Brünner Zeitung, 1811, čís. ze dne 30. října, příloha.

že dopisující členové, kteří by po pět let nepodali důkazu činnosti, byli vyloučeni. Také české národnosti věnována jest od té doby poněkud větší pozornost, ač stále ještě měrou nepatrnou. Kalendáře pro lid selský vydávány po německu i po česku; tyto pořizovány většinou překládáním článků, obsažených v kalendářích německých. V sezení, konaném dne 22. února 1813 za předsednictví hraběte Lažanského, zvolen byl Tomáš Fryčaj, duchovní správce u brněnského trestního soudu a translator mor.-slez. gubernia, „pro své výborné zásluhy o osvícení a vzdělání slovanského národa", dopisujícím členem společnosti, s výsadou, že smí každé schůzi její býti přítomen.*) R. 1815 společnost vydala prací Karla Andréa první svůj schematismus, který obsahoval dějiny a zřízení její, seznam všech členů, dále seznam všech vrchností na Moravě a ve Slezsku i jejich úředníků.

Vážnost společnosti vzrostla, když císař František zvláštním dekretem (1. ledna 1817) svolil, aby směla se nazývati císařsko-královskou a udělil jí právo rozdávati zlaté a stříbrné medaile za zvláštní zásluhy o zemědělství.

Nejzáslužnějším dílem mor.-slez. společnosti hospodářské bylo založení musea Františkova v Brně. Myšlenku tu poprvé pronesl v letech 1803—1806 Kristián Karel André, který byl po delší čas tajemníkem společnosti a zároveň hospodářským radou starohraběte Hugona Frant. Salma-Reifferscheidta. Musea tehda založená v Pešti, Sibini a zejména proslulé Joanneum ve Št. Hradci, v život uvedené (1811) zasluhou arcivévody Jana, byla ku provedení něčeho podobného na Moravě vždy novou pobídkou. Skvělý vzor obětavosti podal v sousední zemi slezské Leopold Šeršník († 21. ledna 1814), prefekt těšínského gymnasia, bývalý jezuita, založiv při tomto učilišti c. k. Šeršníkovo gymnasijní museum, jež mělo knihovnu o 12.000 svazcích, z části velmi cenných, pak soustavnou sbírku mineralií, přírodnin, konchilií, mincí, uměleckých modelů a zvláštností; to vše pořídil z vlastních skrovných prostředků a úspor a nad to ještě obdařil ústav fondem jednak k vydržování knihovníka, jednak k dalšímu pořizování knih a konečně k udílení stříbrné medaile pro všechny časy oněm, kteří by si zjednali zásluhy o toto

*) Brünner Zeitung 1813, str. 437.

museum.*) Podobné gymnasijní museum založeno bylo r. 1814 v Opavě. Pouze hlavní město moravské nemělo dosud svého musea. I obrátili se oba přední zastanci vědeckého života moravského, hrabě Josef Auersperg, tehda president appellačního soudu moravsko-slezského, a starohrabě Hugo Frant. Salm-Reifferscheidt, ředitel mor.-slez. hosp. společnosti, listem obšírným (7. března r. 1816) ke guverneru hr. Ant. Bedř. Mitrovskému, v němž dovozovali potřebu zřízení zemského musea v Brně.**) Onen list jest důležitým a zajímavým dokumentem své doby. V něm poukazuje se na rozličné hmotné i duševní potřeby země moravské, která po každé stránce dosud byla hříšně zanedbávána. Po stránce historické poukazuje se zejména na důležitost, aby zachovány byly literární poklady z pozůstalosti znamenitých pěstitelů historie moravské, jakými byli na př. Schwoy, Zlobický a tehda ještě žijící Cerroni.

Guverner hr. Mitrovský s uznání hodnou horlivostí na tento podnět jal se myšlenku uváděti ve skutek. Hlavní překážkou byl nedostatek vhodných místností a peněžitých prostředků. I obrátil se především na tehdejšího arcibiskupa olomuckého, kardinála hraběte Trautmannsdorfa, a na kapitulu olomuckou, aby k umístění musea darovali t. zv. biskupský dvůr v Brně (na Zelném trhu). Kardinál i kapitula ochotně k tomu svolili, vyhradivše si souhlas císaře Františka, ježto prý arcibiskupství olomucké jest lénem královské koruny české. Na zakročení guvernerovo toto císařské svolení bylo dáno (29. července 1817). Císař svolil ke zřízení zemského musea v Brně ve spojení s mor.-slez. hospodářskou společností, dovolil, aby „biskupský dvůr" byl zmíněné společnosti postoupen k bezplatnému užívání, ale pouze za účelem umístění sbírek musejních a konečně, aby po něm museum smělo býti nazváno „museem Františkovým".***) Arcibiskup a

*) Nekrolog v Brün. Zeit. 1814. str. 189. Srv. Moravia, 1815, č. 125, 127, 129. — Österr. Archiv, 1830, č. 58.

**) List ten uveřejnil Hormayr ve svém Archivu, 1816, č. 40 a 41, což vedlo d'Elverta (Schriften, XX, 174) k domněnce, že Hormayr jest jeho původcem. — Hrabě Josef Auersperg (nar. v Praze 1767, zemř. 1829), který se osvědčil jako spisovatel v oboru dějin právních, byl tehda kancléřem hospodářské společnosti m.-sl.

***) Brün. Zeit. 1817, str. 1305. — Notizenbl. 1868, str. 68. — D'Elvert, Schriften XX, 187.

kapitula si vyhradili lenní právo nad budovou. Osobám, které poskytly první značné příspěvky k založení musea, byla vyslovena nejvyšší spokojenost.

Ale tímto projevem blahovolným bylo vyčerpáno účastenství vlády vídeňské. Novému ústavu nedostalo se žádné státní podpory, a mělo-li se vytčeného cíle dosáhnouti, musilo domácí obyvatelstvo samo se postarati o pořízení potřebných k tomu prostředků. V této snaze dobrým příkladem předcházeli jmenovaní hodnostáři, totiž ředitel a kancléř hospodářské společnosti, kteří první darovali k tomu účelu své bohaté sbírky soukromé. Guverner hr. Mitrovský, který z prvních přispěl velmi cennou sbírkou motýlů, brouků, konchilií a nerostů, v příloze k úřednímu listu brněnskému (22. dubna 1818) uveřejnil vyhlášku, kde všechny stavy vybízel ku skládání příspěvků. Na toto vyzvání mnoho vlastenců darovalo hojně vzácných předmětů z oboru historického, archeologického, přírodovědeckého, fysikálního, technologického i hospodářského. Také peněžité příspěvky se štědře scházely.*) Trpce se pociťovalo, že ani arcibiskup, který za propůjčení biskupského dvora byl na návrh kancléře společnosti Dra. Steinera (23. dubna 1818) zvolen jejím čestným členem, ani kapitula olomucká ničeho na museum nedarovali.

Horlivá činnost hospodářské společnosti jeví se též v tom, že vedle musea zemského založila odbor pro zvelebení chovu ovcí a průmyslu vlnařského, odbor meteorologický, ovocnářský, včelařský, vinařský a j. Ale právě tehda stihla ji veliká ztráta

*) Mezi prvními dárci byli: hr. Jindř. z Haugvic 1000 zl., polní zbrojm. markýz Lusignan 500 zl., hrabě Jan Harrach, pán na Janovicích, 500 zl., polní zbrojmistr hrabě Vincenc Kolovrat, jako uživatel komendy maltézského řádu v Meydelberce, roční důchod 200 zl. z této komendy, kníže Jan z Lichtensteinu 1500 zl., hraběnka z Lusignanu na Ejvanovicích 500 zl., hraběnka Schlaberndorfova na Odrách 500 zl., kníže Karel z Lichtensteinu (na Krumlově) 1000 zl., hr. Jan Lamberg (na Kvasicích) 500 zl., Karel Endsmann z Ronova, pán na Křižanově, 500 zl., kníže Mořic z Lichtensteinu (na Fryšavě) 2000 zl., hr. Fr. Dietrichstein (v Boskovicích a j.) 1000 zl. — Seznamy v Brün. Zeit. 1818, str. 513, 533, 553, 569, 701, 889 a v přílohách. Uvážíme-li, že právě tehda sebráno bylo na Moravě kolem 60.000 zl. na zřízení obelisku na Františkově (viz str. 1079), který toho roku (1818) byl za přítomnosti korunního prince Ferdinanda slavnostně odhalen, pak že sbírka na invalidní fond dosáhla výše 150.000 zl. a konečně že země byla přetížena nesmírnými daněmi, jest nám vysloviti plné uznání vlasteneckému smýšlení a obětavosti obyvatelstva a zvláště šlechty moravské těch dob. Seznam sbírek darovaných u d'Elverta, l. c., 189.

odchodem tří mužů, kteří byli duší veškerého podnikání. Již r. 1826 hrabě Josef Auersperg vzdal se svého úřadu jako president appellačního soudu mor.-slez. a uchýlil se do života soukromého na své statky v Čechách; i bylo třeba obsaditi po něm úřad kancléře při hospodářské společnosti. O několik let později (1821) také starohrabě Hugo Salm složil hodnost ředitelskou, kterou potom až do r. 1827 vedl sám kurátor společnosti a guverner mor.-slez. hr. Mitrovský. Konečně odešel z Brna dlouholetý a velmi činný sekretář společnosti Kristián André, byv povolán (1821) od krále virtemberského do Stutgartu (tam zemřel r. 1831). R. 1827 převzal ředitelství společnosti hr. Frant. Josef z Žerotína (zemřel 1845), který při veškeré své píli nemohl společnost udržeti v dosavadním rozkvětu, ježto nástupce Mitrovského, který r. 1827 stal se kancléřem česko-haličským, hr. Karel Inzaghi (1827—1834) v úřadě guvernera a kuratora mor.-slez. společnosti jevil málo zájmu o osvětový rozvoj zemský.

Přes tyto nepříznivé okolnosti mnozí členové společnosti, hlavně oni, kteří zasedali v jejím správním výboru, nepřestávali pečovati o její zdar. Byli to zejména spisovatelé Jan Petr Cerroni, neunavný sběratel a pěstitel dějepisu moravského, a Karel Jurende, vydavatel dobrých kalendářů, jimiž hleděl šířiti vzdělání v lidu. R. 1821 společnost založila si vlastní časopis („Mittheilungen"), jehož řízení svěřila novému svému tajemníku Josefu Lauerovi a který potom pravidelně vycházel po plných třicet roků. Ale výsledky těchto snah byly skrovné. Některé odbory, jako meteorologický a včelařský, zanikly na dobro. Za to r. 1829 založen byl odbor umělecký, jehož úkolem bylo, pořádati dobrovolné sbírky peněžité a za peníze takto sebrané zakupovati pro Františkovo museum cenné obrazy. Ale činnost tohoto odboru nebyla valná, neboť za prvních deset let svého trvání nesebral ani plných 400 zl., za které r. 1838 zakoupeny s přispěním společnosti dva obrazy Schiavoniho (Judith a P. Maria s novorozeňátkem).

O nic lépe nedařilo se nově založenému museu. Štědrostí soukromých osob sbírky musejní nabyly značného rozsahu, takže již r. 1829 vyplňovaly 19 místností biskupského dvora; ale obecenstvo, jemuž sbírky ty i knihovna, čítající 3821 knih tištěných a 549 rukopisů, byly učiněny po dva dny v týdnu přístupnými, nemělo z návštěvy jich valného užitku, ježto nebyly dosud soustavně uspořádány. Hlavní překážkou byl nedostatek peněz.

Nadační jistina musea nesla r. 1831 celých 111 zl. ročních úroků, kdežto vydání, obmezené na nejnutnější míru, přesahovalo sumu 1300 zl. Veškeré toto břímě spočívalo na společnosti, neboť museum nedostávalo ani od státu, ani od země žádné podpory. I obrátila se společnost r. 1832 ke stavům moravským, na sněmě shromážděným s prosbou, aby povolili nějaký příspěvek na museum. Stavové vyslovili se o té věci, že by okamžitou podporou ústavu se valně neprospělo, nýbrž že by důstojnosti jejich bylo přiměřenějším, vzíti na sebe veškeré výdaje pro zemské museum, ale zároveň také vrchní dozor a řízení jeho. I obrátili se k císaři, aby jim k tomu dal své svolení. Zároveň podána byla žádost za obnovení subvence státní, která kdysi společnosti za cís. Marie Terezie v obnosu 300 zl. byla vyplácena a později zastavena. Dvorská kancelář tento požadavek odmítla, ale splnomocnila stavy moravské, aby tuto podporu společnosti „ex domestico" poskytli. Ostatní vyjednávání stavů moravských s vládou o reorganisaci musea Františkova, spojené ještě s jinými požadavky, nebylo již za panování císaře Františka ke konci dovedeno.*)

Značnou překážkou ve vývoji duševního života bylo vždy přísnější provádění censury.

Císař Josef II. mnohými opatřeními**) odstranil největší překážky, jež dosud byly kladeny svobodě tiskové. Ale události ve Francii, hrozící přenésti převraty také do jiných států evropských, přiměly jej, že v posledních letech i z těchto předpisů leckteré odvolal. Dekretem ze dne 28. ledna 1790 podrobil opět všechny rukopisy před vytištěním censuře pod pokutou 50 zl. za každý výtisk a odnětí živnosti v opětovaném případě. Vydavatelům knih, ve kterých by porušovány byly zásady náboženství, mravnosti neb řádů společenských, bylo pohrozeno i tresty tělesnými. Císař Leopold II. zostřil tyto předpisy; dekretem (1. září 1790) zapovězeno vše, co by mohlo veřejný pokoj rušiti, omyly, nesvornost neb rozštěpení způsobiti, poslušnost k zeměpánu zmenšiti, vlažnost ve vykonávání povinností občanských neb náboženských neb pochybovačnost ve věcech duchovních míti za následek; proto byly zakázány všechny spisy, které by kritisovaly a hanily veřejné

*) Jednání sněmů mor. 1792—1835, str. 223.

**) Srv. tohoto díla knihu IV., str. 923. — D'Elvert, Schriften, VI., 160 násl.

zákony a nařízení zeměpanská, církevní zřízení a služebníky náboženství činily směšnými neb opovrženými. Kdo by uveřejnil knihu neb mědirytinu bez předchozího svolení knihovní censury, měl býti ihned zbaven své živnosti a za rozšiřování podobných výtisků pokutován 50 zl. Studijní a censurní dvorská komise byla (1. ledna 1792) zrušena a censura knih odevzdána dvorské kanceláři.

V prvních letech císaře Františka pod dojmem francouzské revoluce postupovalo se ještě přísněji proti tisku. Censura knih, jak ji dosud v nejvyšší instanci prováděla dvorská kancelář svými censory a rady, byla jí odňata a (dekretem 18. září 1801) přenesena na dvorský úřad policejní. Dosavadní právomoc, jakou v jednotlivých zemích vykonávala zemská presidia a jim přidělené revisní úřady, byla značně obmezena; směly rozhodovati o tiskopisech naprosto nezávadných, vše ostatní předkládati dvorskému úřadu policejnímu do Vídně. Posuzování všech školních učebnic, pak tištěných přednášek i jiných tiskopisů, majících vztah k učení universitnímu neb lycejnímu, bylo r. 1805 odevzdáno studijním direktorům, kteří vlastní censuru podle jakosti předmětu rozdělovali jednotlivým profesorům. Vliv duchovních úřadů na censuru byl zvýšen tím, že všechny knihy náboženského obsahu měly býti nejdříve předloženy biskupům nebo konsistořím a potom teprve úřadu revisnímu; kdyby se úsudek obou neshodoval, měl rozhodnouti sám císař.

Zostřená opatření proti tisku obsahuje všeobecné nařízení ze dne 22. února 1795. Čelí zejména proti kupu a prodeji tiskařských lisův a písmen, proti dovozu knih z ciziny a proti kolportáži. Tisk nepovolených spisů trestán zničením celého vydání i sazby, ztrátou živnosti a pokutou 50 zl. za každý prodaný výtisk, v případě nedobytnosti vězením i tresty tělesnými. Podobné tresty ustanoveny na tisk domácích spisů v cizině bez povolení úředního. Toto povolení bylo třeba si vyžádati i pro seznamy prodávaných knih neb mědirytin a pro licitační katalogy. Dalšími dekrety v r. 1798 a 1799 byly zrušeny všechny čítárny a půjčovny knih. V kavárnách a jiných veřejných místnostech směly býti vykládány jen časopisy úředně povolené, všeliké literární listy a letáky byly odtud vyloučeny.

Novým trestním zákonníkem z r. 1803 tisk a prodej knih bez censurního povolení aneb proti některým obmezením jeho,

všeliká kolportáže a nedovolený obchod, prodej letáků bez předchozího povolení a p. byly zařaděny mezi těžké přestupky policejní, na něž určeny byly buď pokuty od 200—500 zl., trest vězení od 1—6 měsíců a ztráta živnosti. Zároveň byla zřízena r e c e n s u j i c í k o m i s e, která podrobila přísné revisi všechny knihy, do r. 1792, tedy zejména za císaře Josefa II. povolené, a po dvouleté činnosti na 2500 jich zakázala.

Podvratné myšlenky, namířené proti státu a církvi, šířené četnými spisy z Francie a Německa, dávaly vládě vídeňské hlavní podnět k těmto přísným opatřením, jimiž bylo veřejné mínění v Rakousku naprosto spoutáno. Z časopisů povolovány vedle čistě úředních jen takové, o kterých nebylo pochybnosti, že budou tehdejší soustavě vládní úplně oddány, že její činy budou jen chváleny neb aspoň omlouvány a že nic jí nemilého nebude uveřejněno. Tím si vysvětlujeme, že publicistika tehdejší obmezuje zprávy o domácím životě na míru nejmenší a hledí si většinou záležitostí zahraničných, a že na př. o mnohých pohromách rakouské armády obecenstvo nedovědělo se z novin, nýbrž jiným způsobem. Volnost slova tištěného byla v sousedních státech německých větší než v Rakousku. To dobře vystihl císař Napoleon za svého delšího pobytu ve Vídni r. 1809: aby si získal přízeň v obyvatelstvu, vydal brzo po bitvě wagramské nařízení, dle něhož v zemích od francouzského vojska obsazených bylo dovoleno vydávati všechny knihy a provozovati všechny kusy divadelní, jako ve spolkových státech německých. Za velkou vymoženost této změny se prohlašovalo na př., že se směla ve Vídni tisknouti Blumauerova travestie „Aeneidy“ a dávati na divadle Schillerovi „Loupežníci“.*)

Tyto zkušenosti měly za následek, že v nařízení vydaném 1. listopadu r. 1810 mnohá ustanovení censurní byla zmírněna. Zákony o censuře dosud vydané nebyly sice změněny, ale censorům dán návod ku shovívavějšímu jednání. Při posuzování knih a rukopisů měl se především činiti rozdíl mezi spisy čistě vědeckými a mezi brožurami, spisy populárními a zábavnými, nebo pouhými výplody vtipu. Učené spisy opět se roztřiďují na dvě kategorie: do první zařaďují se takové knihy, které se vyznamenávají novými vynálezy, jadrným a jasným způsobem podání,

*) Brün. Zeit. 1809, str. 499.

novými názory ve světě vědeckém, do druhé „nezáživné kompilace a opakování toho, co již stokráte bylo pověděno". Se spisy prvého řádu má se jednati nanejvýš shovívavě a nemají se bez důležité příčiny zapovídati. Spisy druhého řádu nezasluhují žádné shovívavosti, poněvadž nepřinášejí prospěchu a jich obsah lze čerpati z lepších pramenů. Také spisy, ve kterých se posuzuje státní správa v celku neb v jednotlivých odvětvích, nedostatky a zlořády se odhalují, prostředky k nějakému zlepšení se naznačují, minulé události se objasňují, nemají býti bez dostatečného „jiného" důvodu zakazovány, třebas autor neměl tytéž zásady a názory, jako státní správa. Taková díla musí však býti sepsána důstojně a skromně, musí se vyvarovati všech výtek neb i jen narážek osobních a nesmějí obsahovati nic proti náboženství a mravnosti, nic státu škodlivého. Od každého rozhodnutí dvorského policejního úřadu lze se odvolati k panovníkovi.

Menší přízeň projevena časopisům, brožurám a knihám zábavným. K časopisům dlužno býti tím opatrnějším, čím jsou lacinější a čím větší přístup mají k nižším vrstvám obyvatelstva. Tu třeba vymýtiti netoliko vše, co čelí zjevně či skrytě proti náboženství, mravnosti a vážnosti k panujícímu domu i k soustavě vládní, nýbrž odstraniti i takové spisy, které ani na rozum ani na srdce nepůsobí zdárně a jichž jedinou snahou jest, aby dráždily smyslnost.

Prvními instancemi, ku kterým strany měly se přímo obraceti, byly zemské úřady pro revisi knih, podřízené guberniím, jakožto středním instancím; tyto směly dávati imprimatur jen věcem naprosto nezávadným, jako byly katalogy knih a věcí uměleckých, návěští, zprávy a p. Jim bylo také při všech pozůstalostech hleděti k tomu, zdali mezi knihami, mědirytinami, mapami, kamenotisky atd. není něco závadného. Pro ně byly vydávány od centrálního úřadu vídeňského seznamy dovolených neb zakázaných knih a uměleckých výrobků. Na Moravě byl zřízen úřad revisní již r. 1780; zastáván byl od guberniálních sekretářů Schröttra (1780—1794) a Cerroniho (1794—1826), po jehož smrti byl ustanoven zvláštní revisor pro knihy. Censuru časopisů provozovalo policejní ředitelství.

Mírnější duch jeví se také v tom, že r. 1811 povoleny byly opět veřejné půjčovny knih, nikoli však čítárny. Ale tato mírnost nepotrvala dlouho. Po roce 1815 soustava Metternichova, mající

oporu v policejní činnosti Sedlnického, následkem rozličných hnutí demokratických a revolučních v Německu, Italii, Španělsku i jinde hleděla úzkostlivě k všelikým projevům veřejným a vykazovala činnosti spisovatelů vždy těsnější meze.*)

VIII. Písemnictví a umění výtvarné.**)

Osvětové probuzení našeho národa má kořeny své v době josefinské. Všeobecný proud ideový, vzbuzený hlavně spisovateli anglickými a francouzskými, pronikl také do našich zemí, zvláště když císař Josef II., odchovaný novou filosofií, jal se jejím zásadám zjednávati platnost ve všech oborech veřejného života,

*) H. Meynert, Kaiser Franz I., str. 209 násl. — D'Elvert, l. c., 163.

**) Prameny a literatura nabývají zde rozměrů takřka nepřehledných. Ze spisů všeobecných sem hledících uvádím: Jungmannovu Historii literatury české, 1. vydání r. 1825, 2. vyd. doplněné V. V. Tomkem r. 1849. — K. Tieftrunk, Historie literatury české (1875, 1885). — Skéne, Vznik a rozvoj slovanského hnutí v Čechách a na Moravě (česky i německy, 1893). — V. Flajšhans, Písemnictví české slovem i obrazem (1901). — Literatura česká devatenáctého století, díl I. (od Jos. Dobrovského k Jungmannově škole básnické, prací Jos. Hanuše, Jana Jakubce, Jana Máchala, Emila Smetánky a Jaroslava Vlčka), díl II. r. 1903 (napsán kromě jmenovaných ještě od Jaromíra Boreckého, Frant. Čády, Jaroslava Kampera, Lubora Niederle a Josefa Pekaře). — Jaroslav Vlček, Dějiny české literatury, druhého dílu část první: století osmnácté (1898). — D'Elvert, Historische Literaturgeschichte von Mähren und Schlesien, 1850. — Téhož Zur Gesch. des Deutschthums in Österreich-Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die slavisch-ungarischen Länder, (1884, 26. svazek Schriften der hist.-stat. Section der m.-schl. Gesellschaft für Ackerbau etc). — Téhož Gesch. des Bücher- u. Steindruckes atd. v 6. sv. Schriften des hist.-stat. Section, kdež také jest seznam všech časopisů, jež na Moravě vycházely. — Paul Strzemcha, Deutsche Literatur in Mähren, Notizenbl. 1891, č. XII., (do r. 1848) 1892, č. 1. (ostatek). — Stručné přehledy moravského písemnictví, německého i českého, podali též Leo Smolle a Frant. Bílý v Österr.-Ungar. Monarchie in Wort und Bild, Mähren und Schlesien, str. 283 násl. — „Památník české akademie" a „Památník na oslavu Palackého" (oba r. 1898), kde zejména práce Frant. Bílého „Palacký a spisovný jazyk český" objasňuje poměr Palackého k tehdejším literátům moravským. — Frant. Autrata, Přehled písemnictví českého na Moravě v polovici našeho století (1830—1870). V Prostějově, 1898.

Z časopiseckých pojednání a z monografií, zabývajících se výhradně neb částečně písemnictvím moravským, náleží sem: K. Šmídek, Literární ruch na Moravě v novější době (Čas. Mat. Mor. 1870) a Výpisky z korrespondence Dr. Řehoře Volného (tamtéž, 1872). — Boh. Navrátil, Listy Palackého Bočkovi (tamtéž 1901). — Jar. Goll, František Palacký, v Čes. Čas. Hist. 1898. — Životopisy

zejména v národním hospodářství, ve školství a církevnictví i v poměrech sociálních. Jeho patent toleranční, jímž zahájena snášenlivost náboženská, patent o zrušení nevolnictví a úpravě dávek urbariálních, jímž sňato nejtěžší břímě s beder lidu selského, úprava daně pozemkové, která měla všechny vrstvy společnosti lidské učiniti rovnými v povinnostech ke státu, značné uvolnění censury tiskové a konečně zákonníky, jimiž měl přestati veliký rozdíl lidí před zákonem: toť jsou základní kameny opravné činnosti, jejíž mohutné účinky podnes jsou patrny. Ve všech těchto opravách nabývá platnosti snaha panovníkova povznésti prostého zanedbaného člověka blahobytem hmotným a vzděláním školským, třeba někdy na újmu stavů privilegovaných.

Osvícenství josefinské mělo však také své stránky stinné. Neměloť smyslu pro individuální dějinný vývoj států a národů, jak se utvářel průběhem staletí a houževnatými kořeny tkvěl ještě v živém vědomí moderním. Josefinská idea svrchovanosti státní, hlásaná od filosofů anglických a francouzských, nespokojovala se tím, že vybavila stát z područí církevního a nižší třídy lidu z nadvlády stavů privilegovaných, nýbrž zamítala také veliký samostatný vývoj zemí a národů uvnitř celku státního a za hlavní cíl si vytkla jejich uniformitu, doufajíc tak zjednodušiti a méně nákladnou učiniti správu státní. Hlavním z prostředků, vedoucích k tomuto cíli, mělo býti u nás poněmčení všech národů neněmeckých, jež se pěstilo školou, životem společenským a především všemocnou byrokracií. Kromě toho doba josefinská neměla pravého smyslu pro vývoj věd a umění; praktickým potřebám tehdejším, vedle mnohého zvetšelého a kulturně odumřelého, za obět padaly poklady vědecké i umělecké, vzácné sbírky starožitnické i bohaté knihovny.

Německá národnost v našich zemích mohla neztenčeně užívati všech výhod osvícenství josefinského, zmíněné stránky stinné

---

samostatně vydané: Pavla Vychodila Život Františka Sušila (v Brně 1898—1904) a Ant. Rybičky Přední křisitelé národa českého (Matěj Jos. Sychra I., 199—214, Dominik Frant. Kynský I., 215—228). — Život A. B. Mitrovského vylíčen jest od d'Elverta ve Schriften der hist.-stat. Section III., str. 25 násl. — V. Brandlovy Životopisy Dobrovského a Šafaříka. — Ostatně jsou životopisy v Riegrově i Ottově Slovníku naučném, ve Wurzbachově „Biogr. Lexicon", ve Schramově Ein Buch für jeden Brünner, v Notizenblatte, Moravii, Brünner Zeitung a jiných časopisech moravských.

málo se jí dotýkaly, spíše jí byly na prospěch, i není divu, že německému písemnictví té doby v celé říši a zejména také na Moravě dostalo se mocného vzpružení. Za to naše národnost octla se vůči proudu josefinskému v postavení méně výhodném. Poněmčovacími snahami škol i úřadů veškera společnost česká, vyjma třídy nejnižší, byla zachvácena, což ostatně bylo jen sesílením dosavadního stavu věcí. Vždyť již od dob pobělohorských násilím protireformačním nejen knihy české, jakožto kacířské, nýbrž i jazyk český sám přicházel v opovržení, jakožto jazyk husitský; ve společnostech se nesmělo jím mluviti. Na konfiskovaná panství česká a moravská nahrnulo se cizí šlechty, nejvíce původu německého, jež neměla porozumění ani pro český lid ani pro jeho jazyk. Za dvorem a za cizí šlechtou šmahem se poněmčovaly zbytky šlechty domácí, Žerotínové, Dubští, Podstatští, Mitrovští, z Bukůvky a j., kteří starý titul pánův moravských a českých zaměňovali za názvy knížat, hrabat a baronův. Na sněmě moravském rokovací řečí stala se výhradně němčina. Se šlechtou odvracelo se od českého jazyka vysoké duchovenstvo, bohatější měšťanstvo, umělci a řemeslníci; ano, působením vrchností některých byly celé dědiny poněmčovány. Veliký pokrok německé literatury v druhé polovici XVIII. století způsobil, že horlivě se u nás šířily německé knihy, učenci, zejmena jezuité, ale také svobodní zednáři psali a tiskli svá díla výhradně po německu. Schwoy vydal r. 1788 na podnět „spojených přátel", kteří se scházeli v Brně u hraběte Jana Mitrovského, své „Stručné dějiny Moravy" jen německy proto, aby prý každý v tomto jazyku mohl se poučiti o dějinách své vlasti. Reorganisaci školství obecného a gymnasijního, jež zahájena byla již r. 1774, a utužena za císaře Josefa II., měla se vychovati generace přizpůsobená nové myšlence státní, centralisaci a absolutismu s jednotnou řečí „národní", jak vláda nazývala jazyk německý. Byli lidé, kteří na základě těchto školských reform prorokovali, že česká národnost v nejkratší lhůtě vyhasne sama sebou a že za padesát let nebude se již po česku mluviti. Tomu věřili i někteří vlastenci tehdejší, jako na př. sám Pelcl, kteří poněmčovacímu úsilí nových škol přisuzovali význam větší, než jaký ve skutečnosti měl.

Obava před úplným zaniknutím české národnosti vzbudila však u vynikajících vlastenců protitlak, který se jeví zejména v četných obranách jazyka českého. Na Moravě takovou obranu

napsal, ovšem po německu, Jan Alois Hanke již r. 1783, dovozuje, že vzdělanci všech oborův a povolání mají dobře znáti nejen českou řeč, nýbrž i českou literaturu. Hanke tímto spiskem hleděl češtině zjednati přízeň šlechty i samého císaře Josefa II., jehož líčil jako přítele české řeči a národnosti. Po jisté stránce bylo toto tvrzení pravdivé. Císař Josef II. staral se o to, aby zřízenci státní mohli se dorozuměti s lidem českým a proto gymnasiím v Čechách a na Moravě přikázal bedlivější než dosud pěstování češtiny. Za něho (r. 1784) na tereziánské rytířské akademii ve Vídni ustanoveni byli dva učitelé češtiny, Jan Hanke pak sám stal se učitelem české řeči a literatury při rytířské akademii v Olomouci, později do Brna přeložené.

Poněmčení škol a vzdělanců nepokročilo tak rychle, jak si tvůrcové nového zřízení představovali. Samo vládní nařízení z r. 1786 přikazuje, aby uchazeči o nové úřady v Čechách byli zkoušeni také z jazyka českého, ježto jazyk ten jest „ve většině krajů ještě vždy nevyhnutelný". Na základě nového zřízení školského z posledních let Marie Terezie sice hlavní školy i gymnasia v Čechách a na Moravě byly úplně poněmčeny; kdo se neprokázal vysvědčením ze školy hlavní neb normální, že vládne náležitě jazykem německým, nesměl býti zapsán do gymnasia; od ledna 1779 měl umlknouti nadobro jazyk český v gymnasiích. K tomu hledělo se též při zkouškách přijímacích. České mládeži navaleny takřka nepřekonatelné překážky při vstupu do školy střední; jen duchové vpravdě výteční dovedli je překonati a teprve ve věku pozdějším mohli vstupovati do gymnasií. Kde nebylo duchovního, jenž z lásky se ujal mládeže a připravoval ji na vyšší studia, nebo kde v místě nebylo školy hlavní, na níž se němčině a počátkům latiny vyučovalo, musil zakrniti mladistvý duch, třeba že sebe více žíznil po vědě a vzdělání. Jaké nesnáze v té příčině bylo jinochům českým překonávati, toho dokladem jsou životopisy Josefa Jungmanna, Josefa Zieglera, Josefa Vlastimila Kamarýta, Václava Aloisa Svobody a j.

Ale skutečnost ukázala, že všechna tato zařízení školská, čelící k poněmčení české mládeže, z velké části nedospívají cíle. Škola sama nebyla s to, aby české děti naučila německy. Český lid z vrozeného antagonismu bránil se poněmčení, třebas neuvědoměle, pouze mocí své národní setrvačnosti. Český lid, ve svém jádře zdravý, vynutil si i na vládě pozornost k svému jazyku.

Vláda nucena byla na školách normálních i na gymnasiích sama zaváděti české překlady učebnic. Ba i na universitách při praktických odborech užívalo se českého jazyka. Na fakultě theologické v Brně, přeložené r. 1782 do Olomouce, Alb. Slavíček vykládal pastoralní nauku po česku, a to na základě dvorního dekretu, který pravil, že tato stolice jest pro Moravu velice potřebná. Vláda vydávala pro všechny země koruny české všechny zákony, patenty a nařízení v obou jazycích zemských. Poučné knihy často na její rozkaz i náklad byly do češtiny překládány a mezi lidem rozšiřovány; podobně se dálo s českými zpěvníky a knihami modlitebními, v čemž od vydání tolerančního patentu bylo závoděno mezi katolíky a protestanty. O šíření české knihy v prvních dobách probuzení největší zásluhy si zjednali Pelcl, Procházka a především Václav Matěj Kramerius, horlivý josefinista a zároveň první český uvědomělý novinář, který svými četnými spisy populárními, kalendáři, novinami a předmluvami k starším knihám českým, jež vydával, budil i v nejposlednějších chatách českých a moravských lásku k české knize, k české minulosti a k českému jazyku.

Ve veřejném životě čeština byla u nás vždy více potlačována. To se dálo skoro stejnou měrou v Čechách i na Moravě, ale ani ne tak nátlakem vlády a jejích úřadův, jako spíše vinou největší části naší šlechty i ostatních vzdělancův. Na sněmě moravském na příklad po celý čas panování Leopolda II. a Františka I. všechna podání vládní byla oboujazyčná, tištěné císařské reskripty, jimiž sněmy byly svolávány, měly napřed text český, pak teprve německý, podpis císařův i nejvyššího kancléře byly pouze české; ale stavové sami v jednání sněmovním užívali výhradně jazyka německého. V Čechách ovšem byly výjimky. Mnozí šlechtici čeští byli již tehda proniknuti opravdovou láskou k českému jazyku, na příklad Jan rytíř z Neuberka a Jan Jenik z Bratřic. U mnohých větší uvědomělost národní byla vzbuzena odporem proti centralistickým novotám císaře Josefa II. Tím se vysvětluje, že stavové čeští sami počali se vynasnažovati o pilnější pěstování jazyka českého. Nezůstalo zajisté bez mocného dojmu, když při obou královských korunovacích v Praze, r. 1791 a 1792, nejvyšší purkrabí měl k panovníku uvítací proslovení v řeči české. Zásluhou stavů českých částečně bylo také zřízení stolice českého jazyka a české literatury na universitě pražské

za císaře Leopolda II. (1791); ustanovený k tomu profesor, Frant. Martin Pelcl, zahájil své přednášky r. 1793. Jak daleko v té příčině byli stavové moravští za českými, vysvítá z toho, že teprve r. 1815 vymohlí si císařské povolení ku zřízení české stolice zároveň s italskou při stavovské akademii v Olomouci; ale kdežto stolice řeči vlaské byla obsazena ihned, k obsazení stolice české nedošlo po plných šestnácte let a teprve r. 1831 zásluhou tehdejšího kancléře česko-rakouského hraběte Mitrovského a moravsko-slezského guvernera a hejtmana zemského, hraběte Inzaghy, ustanoven byl Antonín Boček profesorem české řeči při jmenovaném ústavě.*)

Obrození české řeči a českého písemnictví nestalo se náhlým vyšlehnutím elementární síly, nýbrž ponenáhlou, tvrdou a neunavnou prací prvních buditelův. Činnost jejich jest z počátku téměř výhradně vědecká; básnických talentů, kteří by byli dovedli vývoj ten znamenitě urychliti, nebylo. První význačnější pracovníci a zároveň hlavní zástupcové osvícenského hnutí josefinského byli téměř všichni shromážděni v pražské Společnosti Nauk, a to buď jako členové pražští, z nichž nejpřednějšími byli Gelasius Dobner, Frant. M. Pelcl, Karel Ungar, Josef Dobrovský, a Otto Steinbach z Kranichsteina, anebo jako členové přespolní, mezi nimiž vynikali: Leopold Šeršnik, Mik. Voigt, Václav Durych a Josef Vratislav Monse. Činnost Monseova z dob josefinských zasahá jen do počátku let devadesátých (zemřel 1793). Třebas psal až na nepatrné výjimky jen po německu, nicméně svými kritickými pracemi historickými budil v lidu moravském živý zájem pro domácí dějiny, a bedlivě si všímal starších písemných památek českých, ano i písní lidových. Jsa profesorem práv při lyceu olomuckém, byl v čilých přátelských stycích s Josefem Dobrovským, který od r. 1787 byl rektorem generálního semináře v Hradišti u Olomouce. Z těch let pochází druhý díl Monseových politických dějin Moravy (1788), jejž Dobrovský opatřil úvodem „o nejstarších sídlech Slovanů v Evropě". Zrušení hradišťského

*) Na sněmě konaném 16. října 1829 stavové se usnesli zříditi stolici jazyka českého s platem 550 zl. ročně, nikoli však při universitě, nýbrž při stavovské akademii, kde vyučovalo se již francouzsky a vlašsky. Zemský hejtman hrabě Inzaghy k tomuto passu v protokole připojil tužkou na okraji poznámku: „Ist dieser Passus schon erledigt? ich glaube nein." — Srv. Jednání sněmů moravských 1792—1835, str. 197.

ústavu po smrti císaře Josefa II. (1790) bylo příčinou, že Dobrovský odstěhoval se do Prahy, kde záhy stanul v čele veškeré literární činnosti.

Odchodem Dobrovského a smrtí Monseovou Morava ztratila nejznamenitější své pracovníky vědecké, kteří zvláště svým dějezpytným bádaním mocně působili na probuzení národního uvědomění. Ztráta jejich ducha tvůrčího, jenž vytkl si ve vědě zcela nové dráhy, byla pro naši zemi nenahraditelná. Bylo tu sice mladší pokolení učenců, obírajících se s láskou a nadšením dějinami a vlastivědou moravskou, ale žádný z nich nedopjal se vědecké výše a dokonalosti těchto dvou vzorův. Byl tu neunavný Jan Petr Cerroni (narozen v Uh. Brodě 1753, zemřel jako guberniální sekretář moravsko-slezský v Brně roku 1826), který s mravenčí pílí ve stu objemných svazků spracoval takřka všechna odvětví moravské vlastivědy. Frant. Josef Schwoy (1742—1806) byl zdatným pracovníkem v oboru moravské topografie. Jsa po mnoho let vrchnostenským úředníkem a na konec i archivářem knížete Dietrichštejna v Mikulově, pilně sbíral látku pro topografický popis Moravy a za pomoci vynikajících učenců moravských (šlechtice Smitmera, rytíře Traubenburga, Monse, Dobrovského, Steinbacha a j.) prozkoumával také archivy a knihovny moravské. Těše se přízni tehdejšího guvernera moravsko-slezského, hraběte Cavriani, vicepresidenta appellačního soudu, hraběte Jana Křt. Mitrovského, mohl konečně (r. 1793 a 1794) přikročiti k vydání „Topografie moravské" ve třech dílech, jež obsahuje podrobný popis celé země a svými cennými údaji z oboru dějepisného, z genealogie i statistiky jest dílo toto důstojným předchůdcem pozdější knihy Volného. Z doby josefinské zasahá sem také činnost Jana Aloisa Hanke, bibliotékáře při lyceu olomuckém (zemřel v Prostějově r. 1806). V Těšíně činným byl Leopold Šeršník (1747—1814), prefekt tamějšího gymnasia, při němž s obětavou nezištností založil museum. Výsledky jeho dvacetileté sběratelské činnosti byly však z velké části zničeny požárem r. 1789. Některé rukopisy jeho jsou zachovány ve sbírce Cerroniho.

Vedle prací dějezpytných a vlastivědných na Moravě v oboru vědy nebylo vykonáno mnoho. Nicméně co v jakozpytě, literární historii a jiných příbuzných naukách dokázal Dobrovský s mno-

hými svými spolupracovníky, má přirozeně i pro naši zemi význam dalekosáhlý.

Doba císaře Františka I. jest pro náš národ přechodem z osvícenství k nacionalismu. Po mužích vlastencích, kteří píší duchem českým, ale řečí německou, vyvstává mladší generace, horující za vyšším cílem, zušlechtiti a zdokonaliti češtinu tak, aby se mohla postaviti po bok řečem jiných vzdělaných národův. Po Dobrovském a Monseovi přejímají vedení jiní zástupcové, činnost osvětová přechází na jiná střediska, nežli měly osvětové proudy ke konci století XVIII. Universita pražská a tím více lyceum olomucké spolu s pražskou Společností Náuk přestávají v osvětovém vývoji našem hráti vynikající roli. Na Moravě v tom směru ani povýšení lycea olomuckého na universitu (1827) nemělo již valného účinku. Mladší generaci jsou tato střediska v celku cizí. Vedení osvětového ruchu přejímají od zástupců přísnější vědy, od badatelů lidé všeobecnějšího vzdělání, nejvíce světští duchovní a učitelé středních škol, více šiřitelé, nežli samostatní pěstitelé vědy. Největší zásluhu v té příčině mají zakladatelé novočeského umění básnického, Puchmajer, Hněvkovský a bratří Jan i Vojtěch Nejedlí, na jichž základech dále budují Jungmann, Palacký, Kollár a Šafařík. Činnost všech těchto buditelů vyvíjí se v Čechách, především v Praze, na Moravu zasahují jen nepatrné její odlesky, které se jeví v básnických plodech Galašových (Musa Moravská, r. 1813), Fryčajových (Kancionál, vydaný v mnoha tisících výtisků) a především piaristy Dominika Kynského, rodáka slanského (nar. 1777), ale usedlého na Moravě, kam zejmena jako profesor světových dějin a řecké literatury při nově zřízeném ústavě filosofickém v Brně (1809—1820) přenesl snahy Puchmajerovy školy básnické. Přeložil přízvučně Horáciovy ódy a Theokritovy idylly, některé bájky Lessingovy a jiná díla. Roku 1820 byl nucen vzdáti se úřadu učitelského, ježto stolice filosofie brněnské byly osazeny kněžími tří moravských řeholí; stolici Kynského přejal Řehoř Volný, a Kynský uchýliv se k minoritům, kde ještě zastával úřad guberniálního translátora, po desíti letech našel útulek v domě vychovance svého barona Mundiho v Čechách, kde zemřel r. 1848.

Také zdárné celkem počátky dramatické činnosti bratří Thamův, Šedivého, Zímy, Krameria, Štěpánka a Hybla v Praze, jež zahájena byla provozováním českých kusů v t. zv. Boudě na

Koňském trhu a potom ve stavovském divadle, nalezly jen skrovný ohlas na Moravě. V brněnském „královském městském národním divadle" hrálo se sice denně, ale jen po německu. Kusy divadelní byly brány většinou z Vídně, kde tehda rozkvetla téměř fabriční výroba jejich. Nebylo tam sice vynikajících básníkův, ale byli divadelní praktikové, kteří znali potřeby jeviště a uměli obratně čerpati z dramatické produkce jiných národův, ano neostýchali se ani drancovati Lessinga, Schillera, Goetha, Ifflanda a Kozebue. Vedle rytířských her tehda obecně oblíbených vycházela z dílny jejich jmenovitě dramata občanská, v nichž se dosti jednotvárně opakovaly jímavé sceny rodinné, spory mezi zvůlí urozených a přirozeným právem lidským, výjevy trpící nevinnosti, neuvěřitelná shledání příbuzných a pod. Šlechetný chudák a zlý boháč, despotický správce a utlačovaný sedlák, rozšafný voják, obětavý syn anebo dcera, rozhněvaný otec, hartusící strýc, nešťastný hráč — náleží do repertovaru typických osob těchto her, psaných řečí nízkou a bombastickou. Zvláštností jejich je silně rozvitý cit rakouského sebevědomí a patriotismu, který při každé příležitosti důrazně se objevuje a v němž asi silné účastenství měla tehdejší přísná censura. Specialitou vídeňského a tedy i brněnského divadla byly vedle toho ještě lokální frašky, živě zobrazující sceny ze života lidu, které se velmi líbily. Dosti často dávány byly také kusy příležitostné, složené na oslavu památných událostí,*) ano, jsou i případy, kde mohlo býti provozováno samostatné drama od domácího spisovatele složené, jehož děj vzat byl buď ze života lidu moravského nebo ze starších dějin.**) Literární cena této divadelní produkce vídeňsko-brněnské

*) Tak na př. Mevius, člen brněnského národního divadla, ohlašuje v úředních novinách brněnských, že dne 7. února r. 1814 bude se dávati nový kus: „Russlands Triumph, die Befreyung von Moskau", veliká historická činohra o pěti jednáních, autora však jejího nejmenuje. — Dne 28. března t. r. ve prospěch Friederiky Borrmannové dáván byl kus: „Die Kosaken in Leipzig oder Deutschland schönster Tag" od nejmenovaného. — V pondělí velikonoční (11. dubna) pořádán byl veliký ples dětský v sále redutním s mimicko-plastickým představením bitvy u Lipska. — Dne 19. června t. r. dáván jiný příležitostný kus na oslavu uzavření prvního míru pařížského, s názvem „Es ist Friede". — Zprávy o tom v Brünner Zeitungu r. 1814, str. 176, 495, 554, 967.

**) Za příklad budiž uvedeno představení dne 23. března 1814: „Božena oder der Kampf mit dem Lindwurm", ein nach einer mährischen Volkssage verfasstes Schauspiel in 4 Akten. — Dne 11. prosince r. 1818 dáváno bylo

byla sice dosti skrovná, ale měla jednu dobrou stránku: byla psána odbornými znalci divadla pro jeviště, a bylo v ní více pravdy a síly životní, nežli v ztuhlých dramatech školy pseudoklassické.

Z německých dramatiků tehdejších na Moravě působili: Frant. Jordan ryt. Fraporta (nar. v Šumberku 1781), který žil dlouho v Brně jako vysloužilý úředník policejní a pro divadlo složil mnoho kusů vážných i veselých; v oněch hromadí hrůzu na hrůzu, ve fraškách jsou žerty jeho poněkud hrubého zrna. Z českých pověstí látku čerpá zejména jeho „Vlasta", drama ve 4 jednáních s hudbou. Frant. Mandelzweig (nar. r. 1792 v Prostějově) žil od r. 1822 v Brně jako kupec, později jako soukromník a vzdělával divadelní kusy většinou dle vzorů francouzských, anglických a vlaských. Alois Jeitteles (nar. r. 1794 v Brně) působil v Brně trvale od r. 1821 jako praktický lékař, v kterémž povolání proslul svou dovedností a lidumilností; záhy však pro chorobu oddal se úplně literatuře; zemřel r. 1858. Psal nejvíce veselohry dosti zdařilé, tak že některé byli provozovány i na vídeňském dvorním divadle. Skutečným talentem dramatickým, jemuž však nebylo dopřáno na vhodné půdě se vyvinouti, byl Vincenc Weber (nar. roku 1811 v Trutnově). Studoval medicinu a od r. 1844 působil jako praktický lékař v Mor. Třebové, kdež r. 1859 zemřel. Jeho první drama, zároveň také nejlepší a nejúčinnější, byla římská tragedie „Spartacus", kterou německá literatura klade po bok dílům Grillparzerovým; byla dávána v dvorním divadle ve Vídni i na všech větších divadlech německých s velikým úspěchem i zjednala mu neobyčejnou slávu. Pozdější díla jeho však nepronikla tou měrou jako „Spartacus" a Weber sklíčen nepříznivým osudem, upadl brzo potom v zapomenutí.*)

---

od herce J. B. Freye složené drama „Brynnos Wanderungen durch ein Jahrtausend" ve třech odděleních: 1. Konrad, Herzog von Brünn, oder Břetislaus Rache am 11. Juni 1090. 2. Beharrlichkeit und Bürgestreue oder die Studenten Kohorte auf der Thomasschanze im J. 1645. 3. Des treuen Mährens und Schlesiens Dank am 4. Oktober 1818 in Brünn. — Bylo to na oslavu položení základního kamene k pomníku na Františkově v onen den konaného, kdy také korunní princ Ferdinand slavnostem byl přítomen. — Brün. Zeit. r. 1814, str. 480, r. 1818, str. 1358.

*) P. Strzemcha, Deutsche Literatur in Mähren, v Notizenbl. 1890, č. 12.

Důkazem ponenáhlého mohutnění a šíření české řeči také na Moravě jsou případy, ovšem ojedinělé, kde také na brněnském městském divadle se hrálo po česku; nemalou měrou přispěl k tomu značný úspěch a zdar, s jakým provozovány byly české kusy v Praze. Poprve dáván byl 22. července 1822 po česku překlad Kotzebuovy frašky „Kníže na honbě aneb na Zapřenou" a opakován potom 4. a 11. srpna. Potom ještě téhož roku po třikráte dávána ve prospěch herce a zpěváka Michalesi Štěpánkova komická opera „Beraunský koláče". Beneficiant zvláště upozorňoval brněnské obecenstvo na to, že tato česká opera dávána byla v Praze za přítomnosti arcivévody Františka Karla a že byla přijata s velikou pochvalou.*) Od té doby však česká muza na brněnském jevišti zase na dlouhou dobu umlkla.**)

Silné snahy českých buditelův o povznesení jazyka českého, jejich vřelé smýšlení všeslovanské, hlásané Jungmannem, Hankou, Šafaříkem, Kollárem a j. nenalezlo na Moravě tak mocné ozvěny jako v Čechách samých. Příčiny tohoto zjevu hledávají se obyčejně v jakési nehybnosti aneb aspoň v menší čilosti lidu moravského oproti lidu českému. I když připustíme částečnou oprávněnost této výtky, přece by nebylo spravedlivo, zapomínati na jiné okolnosti. Praha zajisté lákala svým hotovým literárním střediskem muže vynikající svým nadáním a horující po činnosti vlastenecké, jakož byli Kollár, Šafařík a Palacký, kteří z rodných svých krajů tam se přistěhovali, aby přejali vůdčí roli v práci buditelské. Palacký na příklad jako zcela mladý muž z prvních působišť svých, z Prešpurka a z Vídně, sotva že ještě své rodiště na Moravě navštívil, odebral se (1823) do Prahy, která pak pro celý jeho potomní život zůstala jeho působištěm.***) Pro celkový

*) Brün. Zeitung, r. 1822, str. 797, 1180. — Zmíněná opera „Beraunský koláče" zdá se, že náleží mezi původní kusy Štěpánkovy. Jan Máchal v Literatuře XIX. stol. I., 294 násl. jí neuvádí.

**) H. Welzel ve své přehledné stati o brněnském divadle od r. 1819 až 1891 (Notizenbl. 1891, č. 8 a 9) uvádí seznam všech představení, která se v těch letech v Brně provozovala, i jména autorův, ale o těchto českých představeních pomlčel.

***) Z pozdější doby důležitý jest pobyt Palackého na Moravě v květnu r. 1832; v Brně pobyl od 15. do 19. května a se svolením tehdejšího guvernera mor.-slezského hraběte Karla Inzaghyho prohlížel guberniální registraturu. Dne 19. května odjel do Olomouce a zdržel se tam tři dny, potom 22. května odebral se do Kroměříže; v obou těch městech prohledl si památné archivy,

vývoj našeho národa měla událost ta význam epochální, ale zároveň odchodem vynikajících mužův přece ubývalo Moravě pracovníků, kteří by byli přímo působili k probouzení a uvědomování lidu moravského. Jinou příčinou bylo, že Morava neměla tolik nadšených a šlechetných mecenášů ve šlechtě, jako měly Čechy své Šternberky, Kolovraty, Nostice, Kinské, Neuberky, Thuny a j. Opravdovým vlastencem moravským lze nazvati Antonína Bedřicha Mitrovského, ale jeho smýšlení nelze přece srovnati se zápalem jmenovaných českých šlechticů. Jinou příčinu dlužno hledati v tehdejším dialektickém odštěpení Slovákův uherských od spisovné mluvy české, jež zahájil již koncem XVIII. století slovenský kněz a spisovatel Ant. Bernolák, povýšiv nářečí trnavské za spisovné; toto odštěpení dokonáno bylo v letech čtyřicátých od Ludevíka Štúsa přese všechny snahy Palkoviče a jiných vlastenců — buditelů slovenských i českých, k nenahraditelné ztrátě českého národa a zejména Moravy, jež tím na východě ztratila mocnou oporu svého národnostního vývoje. Jak mnohém účinněji byly by na příklad působily na Moravu vzletné básnické plody Jana Holého, který právě v letech dvacátých a třicátých vyvíjel největší činnost (jeho překlad Aeneidy vyšel 1828, hrdinské epos „Svatopluk" 1833), kdyby místo v slovenčině byly složeny českou řečí spisovnou! Česká kniha byť i rázu sebe lidovějšího, jako byly kalendáře a noviny Krameriovy, pronikla sice ještě do chat horáckého lidu při pomezí českém, ale do krajů hanáckých, slováckých a valašských nedovedla si ještě dráhu proklestiti, bylyť již příliš vzdáleny od literárního střediska pražského. A tak tedy v době, kdy v Čechách první buditelé dočkali se částečného aspoň uznání jazykových práv své mateřštiny, rozhodného pokroku řeči v proze, rozšířeného vzdělání a uvědomělosti v lidu, na Moravě zatím jen tu a tam světélko lepších dob se ukázalo, zasvitlo do široké tmy neuvědomění, aby hned zase zhaslo.

Svěží duch osvícenství josefinského mohl působiti mnohem příznivěji na rozvoj písemnictví německého v našich zemích;

---

kapitulní a arcibiskupský, a v Olomouci seznámil se zejména s Bočkem, který tehda byl professorem české řeči při tamější stavovské akademii; dne 29. května byl Palacký již zase v Praze. Tento pobyt Palackého na Moravě, třebas jen několikadenní, měl pro potomní jeho činnost značný význam. Srv. Boh. Navrátila Listy Palackého Bočkovi, v Čas. Mat. Mor., 1901, str. 97. násl.

snahy císaře Josefa o poněmčení a scentralisování státní správy v zemích dědičných, jež o málo seslabeny trvají ještě za císaře Františka I., ano i Ferdinanda I., opravňují nás k domněnce, že literatuře německé dostalo se mocného vzpružení také na Moravě. Ale jsou tu ještě jiné okolnosti, které nás v tomto mínění utvrzují. Rozkvět německé tvorby básnické, jež právě tehda Goethem a Schillerem octla se na vrcholu, nemohl při vší přísnosti tehdejší censury, jež ovšem ani k nejdokonalejším dílům tehdejší muzy nebyla příliš shovívavou,*) zůstati bez patrného účinku. V Brně i po venkově moravském zůstal ještě z dob josefinských značný počet svobodných zednářův a illuminátův, a to jak ve šlechtě, tak i mezi ostatními vzdělanci. Hnutí zednářské mělo u nás ráz čistě německý. Pro naši národnost nemělo valného významu, leda že evangeličtí pastoři po venkově moravském tajně se k němu hlásili, ti však v tomto směru málo na lid působili. Proto možno říci, že zednářství u nás pracovalo výhradně ve prospěch a k rozšíření německé osvěty. Nesmí se také zapomenouti, že Brno mělo již z dob Marie Terezie své německé středisko literární v hospodářské společnosti a že věda a umění měly četné a horlivé mecenáše v tehdejší šlechtě moravské.

A přece ani za tak příznivých okolností Němcům na Moravě nepodařilo se vyvinouti nějakou plodnější činnost básnickou. To doznávají sami němečtí historikové literární. Nelze zatajiti, praví d'Elvert,**) že jakkoliv na Moravě a ve Slezsku k ní přidruženém jeví se pokroky v leckterém vědění, přece pole poesie leželo tu ode dávna ladem. Morava nezrodila Němcům ani Grillparzera ani Anastasia Grůna. Vše, co v tomto oboru bylo podniknuto na sklonku XVIII. a v první polovici XIX. stol., jest dnes zastaralé a odbyté, jednotlivé plody tehdejší básnické činnosti jeví se nám malichernými a vynucují nám úsměv.***) Z jednotlivých mužů, mimo jmenované již dramatiky, stali se známějšími v oboru

*) Když Napoleon r. 1809 obsadil Vídeň a Brno, dal všemi úředními novinami chlubně, ale do jisté míry právem rozhlašovati, že teprve jím dovoleno jest v Rakousku prodávati knihy a provozovati divadelní kusy v té míře jako v německých státech spolkových; za příklad se uvádí Blumauerova travestie Aeneidy a Schillerovi „Loupežníci". — Brünner Zeitung, r. 1809, str. 499.

**) V životopise básníka Pavla Lamatsche von Warnemünde, Notizenblatt r. 1857, str. 76.

***) P. Strzemcha v Notizenblattě 1891, č. XII.

básnictví lyrického a epického: Jos. Leon. Knoll (nar. v Králíkách r. 1775), který za své učitelské působnosti na lyceu (později na universitě) v Olomouci vedle vědeckých článků přispíval také básněmi do Hormayrova „Archivu" a r. 1816 vydal v Brně samostatně báseň „Thuiscon oder das Lied der Weihe"; v ní zračí se touha napodobit Klopstocka a šířiti v lidu německé uvědomění. Nadaným žákem Knollovým byl Jan Schön (nar. r. 1802 v Dlouhé Loučce u Mor. Třebové), který však roztrpčen nepříznivým stavem politickým, zejména nátlakem censury, záhy odebral se do ciziny a v mladém věku zemřel (r. 1839) jako professor university vratislavské. Zjednal si záhy čestné jméno svými „historickými balladami", jež uveřejňoval v Hormayrově „Archivu" i „Taschenbuchu", a také činností dramatickou. V epickém básnictví dosti zdařilé ukázky podal Michael Fr. Canaval, který napřed jako gymnasijní professor ve Znojmě, potom od r. 1833 jako professor klassické literatury a aesthetiky při universitě olomucké s neobyčejnou zálibou čerpal látku ke svým básním z dějin a pověstí domácích, jež uveřejňoval v Hormayrově „Archivu" i „Taschenbuchu".*) Byl svatem proslulého, ale bohužel záhy zemřelého buditele moravského Julia rytíře ze Švabenova, jemuž v „Moravii" r. 1838 věnoval vřelou posmrtní vzpomínku. Canaval byl muž ušlechtilý, který také vývoj české národnosti na Moravě sledoval se živým zájmem.**) R. 1844 jmenován byl professorem při universitě pražské. Konec jeho byl tragický, neboť r. 1848 upadl v choromyslnost a v tom stavu zemřel r. 1868.

Žádné z těchto jmen neproniklo daleko za hranice. Daleko většího významu nabyly výpravné spisy jiného Moravana, jehož původ však dlouho byl zatajen v šero tajemství a jehož osudy živě připomínají našeho Mat. Klácela. Byl to Karel Postl, rozený v Popovicích u Znojma, který po vykonaných studiích ve Znojmě vstoupil do řádu křížovníků v Praze, kdež přijal kněžské svěcení a stal se sekretářem řádu. Ale na podzim náhle zmizel

*) „Vorsprüche zu dem vaterländischen Feste zu Olmütz" (Archiv, 1818), „Europas Rettung von der tartarischen Verwüstung durch Jaroslaw von Sternberg" (tamtéž), „Kloster Sedletz" (Taschenbuch, 1826) a m. j.

**) K. Šmídek vzpomíná (v Čas. Mat. Mor., 1870, str. 109) vděčně příjemných hodin, jež ztrávil v obcování s ním za svého pobytu v Olomouci roku 1840.

z příčin podnes ne úplně vysvětlených a odebral se do Ameriky. V letech 1828—1836 vycházely dosti rychle za sebou u rozličných nakladatelův evropských — nejvíce ve Švýcařích — povídky zvláštního rázu, v nichž jevil se neobyčejně bystrý talent pozorovací a zvláště zajímavě, ba úchvatně, ale pravdivě líčen byl tehdejší život v Americe. Spisy ty, většinou vydané po německu, byly ihned horlivě překládány do angličiny i do jiných jazyků evropských a vzbuzovaly v Evropě jako v Americe stejně nadšenou pochvalu. Jméno spisovatele dlouho nebylo známo: nazvali jej „velikým neznámým" a „básníkem obou polokoulí". Teprve r. 1845 básník sám se dal poznati pode jménem „Charles Sealsfield". Nositel tohoto jména žil v Solothurnu ve Švýcařích. Ale i to byl pseudonym. Teprve když Sealsfield r. 1864 zemřel, ze závěti jeho poznal svět pravé jméno, Sealsfield nebyl nikdy jiný, než Moravan Karel Postl. Z děl jeho, psaných románovým, ale úryvkovým způsobem, v nichž nedostižným zůstává živé líčení zemí i národů, nejznámější jsou: „Der Legitime und der Republikaner", „Der Virey und die Aristokraten", „Lebensbilder aus beiden Hemisphären", „Süden und Norden" a j.

Nelze říci, že by snad tehdejší písemnictví německé bylo hned s počátku se ubíralo směrem jednostranným, nacionálním. Vždyť německy psali netoliko čistokrevní Němci, jako Riecke, Andrée, Jurende, nýbrž i rodili Čechové, ovšem po německu vychovaní, jako Monse, Hanke, Horký, Volný a j. Činnost jejich směřovala k jednomu cíli: povznésti užší vlast svou, zemi Moravskou bez rozdílu národnosti. Touto snahou vystiženo jest asi co se tehda nazývalo smýšlením vlasteneckým, čili patriotickým. Státní úřadové i zemští stavové podporovali všemožně tyto snahy, ježto se v nich zároveň obráželo věrné smýšlení dynastické. Teprve později mužové, jako Knoll, Richter, Meinert, d'Elvert stávají se jednostranně národními i rozdmychují protivy národnostní mezi oběma kmeny. Tím se také vysvětluje, že vědecká činnost té doby s počátku má především ráz vlastivědný. To jeví se zvláště v četných časopisech, které již z dob Marie Terezie a Josefa II. byly na Moravě zakládány, jež však málokdy dočkaly se delšího života. Střediskem této činnosti jest především Brno; vedle tohoto města Olomouc, zvláště od smrti Monseovy a Hankeovy přes to, že měla své lyceum a později i universitu, ustupuje do pozadí. Z oněch časopisů zmínky zasluhuje „Mähr. Magazin", jejž založil

[illegible] Tagebuch [illegible]

[illegible] Franzky. [illegible] **) Novým vydáním literárního života moravského [illegible] že [illegible] „Europ. Journal" [illegible] od Brna Kristian Karel Andree z Gery k tomu protestantské školy brněnské. Andrée vydej potom v Brně po dobu [illegible] let až do odchodu svého z Brna do Stuttgartu (1821) nevšední činnost v oboru paedagogickém i vlastivědném, jsa zároveň nadšeným šiřitelem josefinského osvícenství. Andree a jeho druh ve víře i v úřadě. Viktor Jindřich Riecke, senior evangelických osob na Moravě, založil r. 1800 nový časopis „Patriotisches Tageblatt", jenž vycházel až do r. 1805 a vytkl si za úkol „podávati obyvatelům všech c. k. zemí dědičných důležité, zajímavé a poučné články ku zvelebení patriotismu". Jiný časopisecký podnik Andréův byl r. 1809 založený „Hesperus čili poučení a zábava pro obyvatele rakouského státu", který však již po dvou letech z Brna přeložen byl do Prahy, kdež vycházel až do r. 1821. Liberální názory obou evangelíků vzhledem k přísné censuře byly tu šířeny opatrně, a to pod rouškou rakouského vlastenectví. K těmto časopisům druží se obsahem „Taschenbuch für Mähren", jejž r. 1802 založil Arnošt Havlík, rodák brněnský (1776—1842), který se později s velikým zdarem podjal úkolu zkoumati umělecké památky moravské a napsal také (po německu, 1828) první „Dějiny umění stavitelského, výtvarného i malířského".

Nemalé zásluhy o šíření vzdělanosti získal si svými populárními spisy Karel Josef Jurende. Byl rodilý Slezan (narodil se v Leskovci, něm. Spachendorf, při pomezí moravském, r. 1780), ale záhy dostal se do Brna za úředníka při zemském úřadě výběrčím, později při státní účtárně. Tam seznámil se s Andréem, do jehož časopisu „Patriot. Tageblatt" také přispíval. Byl potom povolán od lidumilné hraběnky Valpurky Truchsess-Zeillové,

*) Obsahoval mimo jiné také výpis konfiskačních protokolů z r. 1624. Při založení tohoto časopisu účastnil se vedle Kopfa, Riecke a j. též Ign. Mehofer († 1807), ředitel normálních škol mor.-slezských.

**) Franzky již dříve (1790) založil oblíbený kalendář „Bote aus Mähren", který později vydáván byl také českým jazykem s názvem „Posla Moravského"

rozené Harrachové, na panství kunvaldské, aby tam v duchu Pestalozziho a Salzmanna spravoval ústav vychovávací, od ní založený.*) Jurende v mládí vzdělání svého nabyl větším dílem mimo školu jako horlivý samouk a pojal proto již v Kunvaldě, kde vědomosti své značně rozmnožil, záměr vydati knihy lehce pochopitelné a lidu přístupné, jimiž by se vzdělání šířilo do nejširších vrstev. Za tím účelem vydal r. 1809 kalendář, jejž nazval „Mährischer Wanderer" a který svým zajímavým i poučným obsahem lze podnes pokládati za vzorný. Vrátiv se r. 1813 do Brna, věnoval se ještě se zvýšenou horlivostí tomuto podniku, jejž vedl, ač pod jiným názvem („Vaterländischer Pilger"), až do r. 1833, odkudž vydávání jeho přejal obratný a zkušený Jan Ohéral. Kalendář Jurendův stal se takřka encyklopaedií veškerého tehdejšího vědění lidského, a obsahuje zvláště cenné příspěvky z vlastivědy moravské. Jurendova činnost však sahala i do rozličných oborů čistě vědeckých, zejména zabýval se rád astronomií a meteorologií, kterážto věda svou novostí zvláště jej poutala, i byl velmi činným členem „meteorologického spolku", založeného v Brně r. 1815, jemuž sestavoval měsíční i roční zprávy o počasí. Také o založení časopisu se pokusil, jejž nazval „Der redliche Verkündiger" (1813, 1814), později „Zeichen der Zeit", kde hleděl za příkladem německých básníkův Arndta, Körnera a j. dáti výraz onomu vlasteneckému hnutí, jež vyšlehlo tehda v Německu za osvobozením ode jha Napoleonova.

Působení Jurendovu a zároveň veškeré literární činnosti na Moravě dán byl nový směr dvěma vynikajícími muži, jichž jména stala se proslulými daleko za hranicemi naší země. Byli to: hrabě Antonín Bedřich Mitrovský a Josef Hormayr. Význam Mitrovského pro Moravu jest neocenitelný. Od dob Karla Žerotína Morava nepoznala šlechtice, který by byl s tak vroucí láskou lnul k své rodné zemi a který by byl tolik vykonal pro její zájmy osvětové a humanitní. Tuto lásku k vlasti i k vědám a uměním zdědil již po svém otci Janu Křtiteli Mitrovském, jenž

*) Na této škole právě za řízení Jurendova dány byly první základy ku vzdělání Františka Palackého, který jako devítiletý hoch (1807) byl tam od otce svého přivezen, aby se učil němčině. Palackému líbil se „svobodný duch", jenž na této škole vládl, ale otec, zpozorovav, že hoch působením zámeckého kaplana kloní se ke katolictví, záhy jej zase vzal domů. — J. Goll, František Palacký v Čes. Čas. Hist. r. 1898, str. 216.

založil mor.-slezskou společnost hospodářskou († 1811), i po strýci Janu Nepomukovi, pánu na Rožince, nadšeném josefinistovi a kdysi členu brněnské lože zednářské, jehož časná smrt (1799) zmařila mnohé oprávněné naděje. Antonín Bedřich hrabě Mitrovský z Nemišle narodil se v Brně r. 1770 a již jako studující na brněnském gymnasiu i na tereziánské rytířské akademii ve Vídni, kdež oddal se studiu právnickému, vynikal neobyčejnými schopnostmi a vytrvalou pílí. Po vykonaných studiích vstoupil do služeb gubernia moravsko-slezského, r. 1796 jmenován byl krajským hejtmanem jihlavským a v tomto úřadě zaměstnán byl také vyšetřováním a utišením t. zv. moravského čili helvetského vzbouření, o němž svrchu jest vypravováno. Pobyv potom ve státních službách ve Vídni a v Praze, donucen byl chorobou r. 1806 odebrati se na odpočinek. Ale r. 1815 zahájil opět úřední činnost, byv jmenován guvernerem moravsko-slezským, v kterémž úřadě setrval dvanácte let, načež r. 1827 povýšen byl za kancléře spojené kanceláře česko-rakouské a presidenta dvorské komise studijní; r. 1830 konečně stal se nejvyšším kancléřem, jímž zůstal až do své smrti (1842). Od té doby, co nastoupil na Moravě v úřad guvernerský, i potom po celý svůj život účastnil se činně nebo aspoň horlivým pobádáním a podporováním každého podniku, který jakkoliv čelil k osvětovému, hospodářskému, humanitnímu neb mravnímu zvelebení rodné země Moravské. Pěstoval dějepis a statistiku a již v mládí pořídil si znamenité sbírky moravských starožitností v knihách a rukopisech, jichž také známý topograf moravský Frant. Jos. Schwoy za ochotného svolení Mitrovského použil; sám také přispíval pojednáními obsahu nejvíce historického do tehdejších časopisů. Spojenému úsilí jeho i jiných dvou šlechticů, také o Moravu velmi zasloužilých, totiž Hugona starohraběte Salma (zemř. 1836) a hraběte Josefa Auersperga, appellačního presidenta mor.-slezského (zemř. 1829) Morava děkuje založení Františkova musea, jemuž Mitrovský věnoval nadmíru cenné sbírky motýlů, brouků, nerostův a mincí a jemuž vymohl darování „dvora biskupského“. Na jiném místě byla již řeč o zásluhách Mitrovského ve veřejné správě zvláště tím, že provedl v zemi berní soustavu, kterou se poddanému lidu značně ulevilo, a že se důrazně a neohroženě opřel vládě vídeňské, když čím dále tím nesnesitelnější břemena finanční ukládala zemi Mo-

ravské. Jiné jsou zásluhy jeho o úpravu chudinství, zvelebení školství, založení brněnského ústavu pro slepce a hluchoněmé, o zřízení stavovského archivu a stolice českého jazyka při stavovské akademii v Brně, o vydávání listinné sbírky z dějin moravských, o čemž v další souvislosti bude třeba ještě pojednati.

Příchod Mitrovského na Moravu měl za následek založení důležitého literárního podniku. Nový guverner totiž záhy obrátil zřetel ku zdárné činnosti Jurendově a pohnul jej a tehdejšího redaktora „Brünner Zeitung" Jana ryt. Mannagetta k založení nového časopisu „Moravie" (1815), který si záhy zjednal oblibu a vážnost nejen na Moravě, nýbrž i za hranicemi. Téhož času Jurende upoutal pozornost Hormayrovu. Josef svob. p. Hormayr, rodem z Inšpruka, (nar. 1782) proslavil se z počátku v rodné své zemi službou válečnou v letech 1799 a 1800, vstoupil potom do státních služeb a r. 1808 byl jmenován ředitelem tajného c. k. domácího a státního archivu vídeňského. R. 1809 účastnil se opět vzbouření Tyrolska proti Francouzům a zůstal i po přivtělení této země k Bavorsku nesmiřitelným odpůrcem Napoleonovým, na jehož doléhání byl r. 1813 odeslán na pevnost Munkačskou. Vrátiv se potom do Vídně, pokračoval ve své neobyčejně plodné a úspěšné činnosti dějepisné, která také pro Moravu má dalekosáhlý význam. Jeho zásluhou bylo, že na Moravě neustala práce vědecká. Přese všechnu nadšenou horlivost Jurendovu totiž a přes podporu hraběte Mitrovského „Moravia" nedovedla se udržeti déle než osm měsíců a zanikla ještě r. 1815. Příčinou byly nepředvídaný nový výbuch války, nedostatek podpory u obecenstva a také odchod spoluzakladatele „Moravie" Jana ryt. Mannagetty do Vídně. A tu právě zasahuje do vědecké práce moravské Hormayr, který tuto zemi poznal, často pobývaje jako host rodiny Salmovské na zámku rájeckém, a který na Moravě nalezl více než v kterékoli jiné zemi muže pro vědu a umění zanícené. Jeho vědecké časopisy, „Hormayr's Taschenbuch" (1811—1814) (1820—1829) a především jeho „Archiv für Geschichte" (1810—1828), třebas vydávány ve Vídni, obsahovaly dlouhou řadu cenných příspěvků z Moravy, a Hormayr sám se vyslovil, že monografie v jeho „Archivě" Moravy se týkající zaujímají přední místo mezi všemi zeměmi rakouskými nejen počtem, nýbrž i svým obsahem. Nejpřednější zástup-

cové vědy moravské obou národností, jako Horký, Volný, Knoll, Richter, Meinert, Pittner, Gollinger, Maniak, Sterly byli Hormayrovými spolupracovníky.

Snahy hraběte Mitrovského o založení vlastivědného časopisu moravského neutuchly po zmaření prvního pokusu, totiž po zaniknutí Jurendovy „Moravie". Jsa horlivým členem mor.-slezské hospodářské společnosti, po resignaci starohraběte Salma r. 1821 přejal po něm její řízení jakožto kurator i ředitel její, v kterémž úřadě obojím setrval až do svého odchodu do Vídně r. 1827, kdy společnost uznávajíc neobyčejné zásluhy Mitrovského zvolila jej čestným svým členem. Hned v prvním roce této své působnosti postaral se o to, aby společnost měla svůj časopis, a tak r. 1821 došlo k založení „Mittheilungen", kde netoliko uveřejňovány byly všechny zprávy společnosti a musea se týkající, nýbrž i rozličné literární práce v nich byly ukládány. Redaktorem těchto „Zpráv" stal se tajemník společnosti Lauer. O něco dříve Mitrovský obmyslil svou přízni jiného mladého badatele moravského, který jí však nebyl valně hoden. Byl to rodák moravskotřebovský Josef Edmund Horký, který stav se sekretářem starohraběte Hugona Salma, na jeho a Mitrovského podnět byl r. 1819 od mor.-slez. hospodářské společnosti pověřen úkolem, aby k obohacení Františkova musea procestoval kraj znojemský a jihlavský. Horký stal se už dříve známým svými literárními příspěvky v „Moravii" i v Hormayrově „Archivu" a jemu tedy hr. Mitrovský svěřil řízení nového vědeckého časopisu „Brünner Wochenblatt", jenž založen byl r. 1824 jako ústřední orgán moravské vlastivědy a na nějž náklad vedl moravsko-stavovský úřad novinářský. Tato volba guvernerova neosvědčila se šťastnou: Horký byl muž povrchní a lehkovážný, „Brünner Wochenblatt", který od něho byl redigován do r. 1827, kdy zanikl, neměl valné ceny. Hormayr, který s počátku do Horkého skládal veliké naděje, ano zvolil si jej za repraesentanta své historické působnosti na Moravě, poznav záhy jeho nezpůsobilost, úplně se od něho odvrátil. Odchodem Mitrovského z Moravy Horký pozbyl největšího příznivce svého a tím také jméno jeho pozbývá všelikého významu. Mitrovský, který jindy u větších mužů, zejmena u Palackého, neprojevil s dostatek porozumění, v této věci nám prozrazuje malou znalost povah lidských a částečně také svou malichernost.

Hormayr byl i potom po několik let organisátorem vědecké práce na Moravě. Udržovalť čilé spojení s Josefem Knollem, který v letech 1810—1832 byl professorem dějepisu při lyceu a pak při universitě v Olomouci, a s Frant. Richterem, který jsa rodákem osoblažským (nar. 1783) na Moravě působil ve dvou obdobích, předně jako učitel gymnasia brněnského (1808—1815) a potom (1824—1844) jako bibliotekář při universitě olomucké; také Ondřej Sterly (nar. 1779), který působil jako magistrátní rada ve svém rodném městě Jihlavě a tam pilně pracoval o dějinách téhož města, a konečně Josef Meinert, který sice narozen byl v Litoměřicích a stal se professorem aesthetiky a dějin umění na universitě pražské, ale byv roku 1811 dán do výslužby, uchýlil se na svůj statek Bartošovický v moravském Kravařsku a tam oddal se studiu dějepisnému a národopisnému, byli spolupracovníky Hormayrovými. U všech čtyř jest již patrná snaha, vésti bádání v moravské vlastivědě směrem německo-národním, a v tom právě liší se od jiných dvou učenců, kteří rovněž byli v přátelském spojení s Hormayrem, totiž od Dom. Kynského a Řehoře Volného, kteří byli prvními zákopníky v šíření českého uvědomění; Kynského práce vědecké nemají valné ceny, spíše jeho činnost básnická, o které již promluveno, a buditelská, ježto udržoval stálé přátelské styky s českými literáty v Praze. Za to Volný vstoupil záhy v přední řady moravských badatelův. Narozen v Příboře (1793), po skončených studiích stal se členem benediktinského kláštera rajhradského. Cerroni a Hormayr první vštípili mu horlivou snahu obírati se prameny dějin domácích a hned první příspěvky jeho, uveřejněné ve Zprávách mor.-sl. hospodářské společnosti (1821) a v Hormayrově Archivě (1823), prozrazovaly pilného pracovníka. R. 1820 přejal po Kynském stolici dějin při brněnském ústavě filosofickém. Nabádán Hormayrem Volný založil r. 1826 v Brně „Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens" a vydával jej od r. 1826 do r. 1829. Hlavní díla jeho vědecká, obírající se topografií Moravy, vydána byla v letech pozdějších.

* * *

Koncem let dvacátých mocněji ozývají se na Moravě první buditelé národního vědomí českého. Nestorem jejich byl Dom. Kynský. Jakkoliv se mu nepodařilo uskutečniti po příkladě Jungmannově úmysl, aby mohl na filosofickém ústavě brněnském

r. 1789 zemský rada šl. Taubenburg, který však přes dobré jádro a rozmanitost obsahu zašel již po vydání 3. sešitu.*) Většího významu nabyl časopis „Europäisches Journal", jejž r. 1794 založil knihkupec Trassler a až do r. 1798 redigoval jeho účetní Frant. Franzky, který i jinak byl literárně činný, ale předčasně (1802) zemřel.**) Nového vzpružení literárnímu životu brněnskému dostalo se tím, že právě toho roku, kdy „Europ. Journal" zanikl, povolán byl do Brna Kristian Karel Andrée z Gothy k řízení protestantské školy brněnské. Andrée vyvíjel potom v Brně po dlouhá léta až do odchodu svého z Brna do Stuttgartu (1821) neunavnou činnost v oboru paedagogickém i vlastivědném, jsa zároveň nadšeným šiřitelem josefinského osvícenství. Andrée a jeho druh ve víře i v úřadě, Viktor Jindřich Riecke, senior evangelických obcí na Moravě, založili r. 1800 nový časopis „Patriotisches Tageblatt", jenž vycházel až do r. 1805 a vytkl si za úkol „podávati obyvatelům všech c. k. zemí dědičných důležité, zajímavé a poučné články ku zvelebení patriotismu". Jiný časopisecký podnik Andréův byl r. 1809 založený „Hesperus čili poučení a zábava pro obyvatele rakouského státu", který však již po dvou letech z Brna přeložen byl do Prahy, kdež vycházel až do r. 1821. Liberální názory obou evangelíků vzhledem k přísné censuře byly tu šířeny opatrně, a to pod rouškou rakouského vlastenectví. K těmto časopisům druží se obsahem „Taschenbuch für Mähren", jejž r. 1802 založil Arnošt Havlík, rodák brněnský (1776—1842), který se později s velikým zdarem podjal úkolu zkoumati umělecké památky moravské a napsal také (po německu, 1828) první „Dějiny umění stavitelského, výtvarného i malířského".

Nemalé zásluhy o šíření vzdělanosti získal si svými populárními spisy Karel Josef Jurende. Byl rodilý Slezan (narodil se v Leskovci, něm. Spachendorf, při pomezí moravském, r. 1780), ale záhy dostal se do Brna za úředníka při zemském úřadě výběrčím, později při státní účtárně. Tam seznámil se s Andréem, do jehož časopisu „Patriot. Tageblatt" také přispíval. Byl potom povolán od lidumilné hraběnky Valpurky Truchsess-Zeillové,

*) Obsahoval mimo jiné také výpis konfiskačních protokolů z r. 1624. Při založení tohoto časopisu účastnil se vedle Kopfa, Riecke a j. též Ign. Mehofer († 1807), ředitel normálních škol mor.-slezských.

**) Franzky již dříve (1790) založil oblíbený kalendář „Bote aus Mähren", který později vydáván byl také českým jazykem s názvem „Posla Moravského"

rozené Harrachové, na panství kunvaldské, aby tam v duchu Pestalozziho a Salzmanna spravoval ústav vychovávací, od ní založený.*) Jurende v mládí vzdělání svého nabyl větším dílem mimo školu jako horlivý samouk a pojal proto již v Kunvaldě, kde vědomosti své značně rozmnožil, záměr vydati knihy lehce pochopitelné a lidu přístupné, jimiž by se vzdělání šířilo do nejširších vrstev. Za tím účelem vydal r. 1809 kalendář, jejž nazval „Mährischer Wanderer" a který svým zajímavým i poučným obsahem lze podnes pokládati za vzorný. Vrátiv se r. 1813 do Brna, věnoval se ještě se zvýšenou horlivostí tomuto podniku, jejž vedl, ač pod jiným názvem („Vaterländischer Pilger"), až do r. 1833, odkudž vydávání jeho přejal obratný a zkušený Jan Ohéral. Kalendář Jurendův stal se takřka encyklopaedií veškerého tehdejšího vědění lidského, a obsahuje zvláště cenné příspěvky z vlastivědy moravské. Jurendova činnost však sahala i do rozličných oborů čistě vědeckých, zejména zabýval se rád astronomií a meteorologií, kterážto věda svou novostí zvláště jej poutala, i byl velmi činným členem „meteorologického spolku", založeného v Brně r. 1815, jemuž sestavoval měsíční i roční zprávy o počasí. Také o založení časopisu se pokusil, jejž nazval „Der redliche Verkündiger" (1813, 1814), později „Zeichen der Zeit", kde hleděl za příkladem německých básníkův Arndta, Körnera a j. dáti výraz onomu vlasteneckému hnutí, jež vyšlehlo tehda v Německu za osvobozením ode jha Napoleonova.

Působení Jurendovu a zároveň veškeré literární činnosti na Moravě dán byl nový směr dvěma vynikajícími muži, jichž jména stala se proslulými daleko za hranicemi naší země. Byli to: hrabě Antonín Bedřich Mitrovský a Josef Hormayr. Význam Mitrovského pro Moravu jest neocenitelný. Od dob Karla Žerotína Morava nepoznala šlechtice, který by byl s tak vroucí láskou lnul k své rodné zemi a který by byl tolik vykonal pro její zájmy osvětové a humanitní. Tuto lásku k vlasti i k vědám a uměním zdědil již po svém otci Janu Křtiteli Mitrovském, jenž

*) Na této škole právě za řízení Jurendova dány byly první základy ku vzdělání Františka Palackého, který jako devítiletý hoch (1807) byl tam od otce svého přivezen, aby se učil němčině. Palackému líbil se „svobodný duch", jenž na této škole vládl, ale otec, zpozorovav, že hoch působením zámeckého kaplana kloní se ke katolictví, záhy jej zase vzal domů. — J. Goll, František Palacký v Čes. Čas. Hist. r. 1898, str. 216.

založil mor.-slezskou společnost hospodářskou († 1811), i po strýci Janu Nepomukovi, pánu na Rožince, nadšeném josefinistovi a kdysi členu brněnské lože zednářské, jehož časná smrt (1799) zmařila mnohé oprávněné naděje. Antonín Bedřich hrabě Mitrovský z Nemišle narodil se v Brně r. 1770 a již jako studující na brněnském gymnasiu i na tereziánské rytířské akademii ve Vídni, kdež oddal se studiu právnickému, vynikal neobyčejnými schopnostmi a vytrvalou pílí. Po vykonaných studiích vstoupil do služeb gubernia moravsko-slezského, r. 1796 jmenován byl krajským hejtmanem jihlavským a v tomto úřadě zaměstnán byl také vyšetřováním a utišením t. zv. moravského čili helvetského vzbouření, o němž svrchu jest vypravováno. Pobyv potom ve státních službách ve Vídni a v Praze, donucen byl chorobou r. 1806 odebrati se na odpočinek. Ale r. 1815 zahájil opět úřední činnost, byv jmenován guvernerem moravsko-slezským, v kterémž úřadě setrval dvanácte let, načež r. 1827 povýšen byl za kancléře spojené kanceláře česko-rakouské a presidenta dvorské komise studijní; r. 1830 konečně stal se nejvyšším kancléřem, jímž zůstal až do své smrti (1842). Od té doby, co nastoupil na Moravě v úřad guvernerský, i potom po celý svůj život účastnil se činně nebo aspoň horlivým pobádáním a podporováním každého podniku, který jakkoliv čelil k osvětovému, hospodářskému, humanitnímu neb mravnímu zvelebení rodné země Moravské. Pěstoval dějepis a statistiku a již v mládí pořídil si znamenité sbírky moravských starožitností v knihách a rukopisech, jichž také známý topograf moravský Frant. Jos. Schwoy za ochotného svolení Mitrovského použil; sám také přispíval pojednáními obsahu nejvíce historického do tehdejších časopisů. Spojenému úsilí jeho i jiných dvou šlechticů, také o Moravu velmi zasloužilých, totiž Hugona starohraběte Salma (zemř. 1836) a hraběte Josefa Auersperga, appellačního presidenta mor.-slezského (zemř. 1829) Morava děkuje založení Františkova musea, jemuž Mitrovský věnoval nadmíru cenné sbírky motýlů, brouků, nerostův a mincí a jemuž vymohl darování „dvora biskupského“. Na jiném místě byla již řeč o zásluhách Mitrovského ve veřejné správě zvláště tím, že provedl v zemi berní soustavu, kterou se poddanému lidu značně ulevilo, a že se důrazně a neohroženě opřel vládě vídeňské, když čím dále tím nesnesitelnější břemena finanční ukládala zemi Mo-

ravské. Jiné jsou zásluhy jeho o úpravu chudinství, zvelebení školství, založení brněnského ústavu pro slepce a hluchoněmé, o zřízení stavovského archivu a stolice českého jazyka při stavovské akademii v Brně, o vydávání listinné sbírky z dějin moravských, o čemž v další souvislosti bude třeba ještě pojednati.

Příchod Mitrovského na Moravu měl za následek založení důležitého literárního podniku. Nový guverner totiž záhy obrátil zřetel ku zdárné činnosti Jurendově a pohnul jej a tehdejšího redaktora „Brünner Zeitung" Jana ryt. Mannagetta k založení nového časopisu „Moravie" (1815), který si záhy zjednal oblibu a vážnost nejen na Moravě, nýbrž i za hranicemi. Téhož času Jurende upoutal pozornost Hormayrovu. Josef svob. p. Hormayr, rodem z Inšpruka, (nar. 1782) proslavil se z počátku v rodné své zemi službou válečnou v letech 1799 a 1800, vstoupil potom do státních služeb a r. 1808 byl jmenován ředitelem tajného c. k. domácího a státního archivu vídeňského. R. 1809 účastnil se opět vzbouření Tyrolska proti Francouzům a zůstal i po přivtělení této země k Bavorsku nesmířitelným odpůrcem Napoleonovým, na jehož doléhání byl r. 1813 odeslán na pevnost Munkačskou. Vrátiv se potom do Vídně, pokračoval ve své neobyčejně plodné a úspěšné činnosti dějepisné, která také pro Moravu má dalekosáhlý význam. Jeho zásluhou bylo, že na Moravě neustala práce vědecká. Přese všechnu nadšenou horlivost Jurendovu totiž a přes podporu hraběte Mitrovského „Moravia" nedovedla se udržeti déle než osm měsíců a zanikla ještě r. 1815. Příčinou byly nepředvídaný nový výbuch války, nedostatek podpory u obecenstva a také odchod spoluzakladatele „Moravie" Jana ryt. Mannagetty do Vídně. A tu právě zasahuje do vědecké práce moravské Hormayr, který tuto zemi poznal, často pobývaje jako host rodiny Salmovské na zámku rájeckém, a který na Moravě nalezl více než v kterékoli jiné zemi muže pro vědu a umění zanícené. Jeho vědecké časopisy, „Hormayr's Taschenbuch" (1811—1814) (1820—1829) a především jeho „Archiv für Geschichte" (1810—1828), třebas vydávány ve Vídni, obsahovaly dlouhou řadu cenných příspěvků z Moravy, a Hormayr sám se vyslovil, že monografie v jeho „Archivě" Moravy se týkající zaujímají přední místo mezi všemi zeměmi rakouskými nejen počtem, nýbrž i svým obsahem. Nejpřednější zástup-

cové vědy moravské obou národností, jako Horký, Volný, Knoll, Richter, Meinert, Pittner, Gollinger, Maniak, Sterly byli Hormayrovými spolupracovníky.

Snahy hraběte Mitrovského o založení vlastivědného časopisu moravského neutuchly po zmaření prvního pokusu, totiž po zaniknutí Jurendovy „Moravie". Jsa horlivým členem mor.-slezské hospodářské společnosti, po resignaci starohraběte Salma r. 1821 přejal po něm její řízení jakožto kurator i ředitel její, v kterémž úřadě obojím setrval až do svého odchodu do Vídně r. 1827, kdy společnost uznávajíc neobyčejné zásluhy Mitrovského zvolila jej čestným svým členem. Hned v prvním roce této své působnosti postaral se o to, aby společnost měla svůj časopis, a tak r. 1821 došlo k založení „Mittheilungen", kde netoliko uveřejňovány byly všechny zprávy společnosti a musea se týkající, nýbrž i rozličné literární práce v nich byly ukládány. Redaktorem těchto „Zpráv" stal se tajemník společnosti Lauer. O něco dříve Mitrovský obmyslil svou přízni jiného mladého badatele moravského, který jí však nebyl valně hoden. Byl to rodák moravskotřebovský Josef Edmund Horký, který stav se sekretářem starohraběte Hugona Salma, na jeho a Mitrovského podnět byl r. 1819 od mor.-slez. hospodářské společnosti pověřen úkolem, aby k obohacení Františkova musea procestoval kraj znojemský a jihlavský. Horký stal se už dříve známým svými literárními příspěvky v „Moravii" i v Hormayrově „Archivu" a jemu tedy hr. Mitrovský svěřil řízení nového vědeckého časopisu „Brünner Wochenblatt", jenž založen byl r. 1824 jako ústřední orgán moravské vlastivědy a na nějž náklad vedl moravsko-stavovský úřad novinářský. Tato volba guvernerova neosvědčila se šťastnou: Horký byl muž povrchní a lehkovážný, „Brünner Wochenblatt", který od něho byl redigován do r. 1827, kdy zanikl, neměl valné ceny. Hormayr, který s počátku do Horkého skládal veliké naděje, ano zvolil si jej za repraesentanta své historické působnosti na Moravě, poznav záhy jeho nezpůsobilost, úplně se od něho odvrátil. Odchodem Mitrovského z Moravy Horký pozbyl největšího příznivce svého a tím také jméno jeho pozbývá velikého významu. Mitrovský, který jindy u větších mužů, zejmena u Palackého, neprojevil s dostatek porozumění, v této věci nám prozrazuje malou znalost povah lidských a částečně také svou malichernost.

Hormayr byl i potom po několik let organisátorem vědecké práce na Moravě. Udržovalť čilé spojení s Josefem Knollem, který v letech 1810—1832 byl professorem dějepisu při lyceu a pak při universitě v Olomouci, a s Frant. Richterem, který jsa rodákem osoblažským (nar. 1783) na Moravě působil ve dvou obdobích, předně jako učitel gymnasia brněnského (1808—1815) a potom (1824—1844) jako bibliotekář při universitě olomucké; také Ondřej Sterly (nar. 1779), který působil jako magistrátní rada ve svém rodném městě Jihlavě a tam pilně pracoval o dějinách téhož města, a konečně Josef Meinert, který sice narozen byl v Litoměřicích a stal se professorem aesthetiky a dějin umění na universitě pražské, ale byv roku 1811 dán do výslužby, uchýlil se na svůj statek Bartošovický v moravském Kravařsku a tam oddal se studiu dějepisnému a národopisnému, byli spolupracovníky Hormayrovými. U všech čtyř jest již patrná snaha, vésti bádání v moravské vlastivědě směrem německo-národním, a v tom právě liší se od jiných dvou učenců, kteří rovněž byli v přátelském spojení s Hormayrem, totiž od Dom. Kynského a Řehoře Volného, kteří byli prvními zákopníky v šíření českého uvědomění; Kynského práce vědecké nemají valné ceny, spíše jeho činnost básnická, o které již promluveno, a buditelská, ježto udržoval stálé přátelské styky s českými literáty v Praze. Za to Volný vstoupil záhy v přední řady moravských badatelův. Narozen v Příboře (1793), po skončených studiích stal se členem benediktinského kláštera rajhradského. Cerroni a Hormayr první vštípili mu horlivou snahu obírati se prameny dějin domácích a hned první příspěvky jeho, uveřejněné ve Zprávách mor.-sl. hospodářské společnosti (1821) a v Hormayrově Archivě (1823), prozrazovaly pilného pracovníka. R. 1820 přejal po Kynském stolici dějin při brněnském ústavě filosofickém. Nabádán Hormayrem Volný založil r. 1826 v Brně „Taschenbuch für die Geschichte Mährens und Schlesiens" a vydával jej od r. 1826 do r. 1829. Hlavní díla jeho vědecká, obírající se topografií Moravy, vydána byla v letech pozdějších.

* * *

Koncem let dvacátých mocněji ozývají se na Moravě první buditelé národního vědomí českého. Nestorem jejich byl Dom. Kynský. Jakkoliv se mu nepodařilo uskutečniti po příkladě Jungmannově úmysl, aby mohl na filosofickém ústavě brněnském

přednášeti o českém jazyku a literatuře a aby založeny byly v Brně české noviny, přece svým živým slovem působil zdárně na hlouček mužů, kteří nevzdali se ani za nepříznivých tehda okolností všeliké naděje v budoucnost národa českého. Byl to především Vincenc Žák, narozen v Úsobě v Čechách (1797), který studoval v Brně a stav se zde kooperatorem, později katechetou a r. 1848 i ředitelem normální školy, vynikl netoliko vzornou správou duchovní a lidumilností, nýbrž i horlivou činností literární. Mimo jiné byl také zaměstnán duchovní správou u vězňů špilberských; Silvio Pellico, s nímž Žák, vládnoucí dokonale vlaštinou, rozpřádal časté a dlouhé rozpravy, nazývá jej ve svém spise „Le mie prigioni" mužem učeným a výtečným. Mezi jeho plody básnickými nejdůležitější jsou překlady z Torquata Tassa („Osvoboděný Jerusalem") a z Petrarky, ale básním těm na újmu jsou četné, nezdařilé neologismy a nesprávné tvary mluvnické, jimiž snažil se činiti ústupky Slovákům, aby je opět získal pro jednotný spisovný jazyk český. Podobným puristou byl František Trnka, přišedší na Moravu také z Čech (nar. v Humpolci 1798), který usadiv se v Brně, skrovně tu žil jako učitel české řeči. Tehda (r. 1831) vydal „patero světských písní moravských", v nichž snaha puristická a shon po novotvarech ještě patrněji se zračí než u Žáka. K nim řadí se František Kampelík, rovněž z Čech pocházející (nar. v Šířenově v Jičínsku r. 1805), který již jako chovanec brněnského ústavu kněžského šířil mezi svými druhy horlivě smýšlení vlastenecké. Trnka potom, marně se pokusiv proti Bočkovi o dosažení profesury české řeči při stavovské akademii olomucké, téhož roku ještě (1831) přízní a přímluvou vlasteneckého guberniálního rady Ant. Šmida stal se amanuensem při universitní knihovně v Olomouci, kde však bylo mu mnoho útrap zakoušeti od představeného bibliotekáře Frant. Richtra, který ve svých historických pracích i v životě netajil se svým odporem proti všemu slovanskému.*) Tam také zaniká literární činnost Trnkova, který zemřel již r. 1837 v zapomenutí.

Záhy druží se k mužům, kteří přinesli buditelské snahy z Čech, také někteří stejně nadšení rodáci moravští. Z nich třeba

*) Dokladem toho jest pojednání „Das grossmährische Reich", uveřejněné roku 1826 ve Volného „Taschenbuchu", proti kterému sám Dobrovský vystoupil v německém Časopise Čes. Musea (r. 1827).

jmenovati Julia rytíře ze Švábenova, syna appellačního rady brněnského (nar. 1808), který již v mladém věku svými historickými pracemi, uveřejněnými v Časop. Čes. Musea a jinde obrátil na sebe i pozornost Dobrovského a neobyčejnými dary duševními i horoucím nadšením vlasteneckým vzbudil u vrstevníků brněnských i pražských veliké naděje, které však zmařeny byly časným jeho úmrtím († 1834). Matěj Sychra, rodem z Ústí nad Orlicí, jako farář v Jimramově a později ve Žďáře skládal a šířil mezi lidem četné dobré spisy zábavné i poučné. Básnicky činným byl též František Štěpnička, který byl v Brně kamerálním radou († 1832). S ním i s ostatními vlastenci udržovaly styky vynikající osobnosti brněnské, zejmena sám purkmistr Ritschel, který podobně jako tehdejší purkmistr olomucký Kopřiva odbíral Časopis Českého musea, Cyrill Napp, prelát augustiniánův na St. Brně a po dlouhá léta přísedící zemského výboru, mladá hrabata Vladimír Mitrovský, Ondřej Dubský a Zdeněk Žerotín. Tehda vystoupil s prvními svými plody básnickými mladistvý Frant. Sušil (nar. v N. Rousinově 1804), který jako theolog uveden byv k Dom. Kynskému, nalezl u něho hojné povzbuzení i radu k další působnosti. Alois Vojtěch Šembera (nar. ve Vys. Mýtě 1807), který r. 1830 vstoupil do služeb u magistrátu brněnského, r. 1839, když Boček byl jmenován stavovským archivářem, přejal po něm učebnou stolici jazyka českého při akademii olomucké, s kterou r. 1847 přestěhoval se do Brna; Šembera upoutal záhy na sebe pozornost vědeckou důkladností a bystrostí, projevenou ve spisech historických, z nichž mezi nejstarší náleží vylíčení dějin slavného rodu pánů z Boskovic. Vedle něho v bádání dějepisném vynikl Ant. Boček (nar. v Bystřici n. Pernštýnem r. 1802), který s počátku oddal se studiu práv, ale přešed potom k povolání učitelskému, stal se v letech 1824—1826 adjunktem na gymnasii brněnském. Byv potom od tehdejšího pána na Rožince a v Bystřici, hraběte Viléma Mitrovského povolán za vychovatele syna jeho Vladimíra, posílal odtud již příspěvky do Horkého „Wochenblattu“ a Volného „Taschenbuchu“. Vrátiv se do Brna a nemoha se dopíditi místa skutečného gymnasijního professora, přijal službu u mor.-slezské guberniální registratury, kdež mu r. 1828 svěřeno upravení a spořádání bohatého archivu z 59 zrušených klášterů moravských a slezských. Studium tohoto listinného pokladu a

současné bádání v stavovském archivě i v deskách zemských dalo veškeré potomní působnosti Bočkově určitý směr. Svou zručností vzbudil již dříve pozornost a neobyčejný zájem u hraběte Ant. B. Mitrovského, který i po odchodu svém do Vídně Bočkovi přál jako málokomu jinému. V něj skládal vlastenecký velmož a maecenáš nové naděje Horkým zklamané. R. 1830 Boček jmenován byl amanuensem universitní knihovny olomucké a když úsilím nejv. kancléře konečně zřízena byla při stavovské akademii olomucké stolice jazyka i literatury české, Boček jmenován byl (1831) prvním jejím professorem. Jeho znalost pramenů historických zde zdokonalena a prohloubena bádáním v arcibiskupském a kapitulním archivě olomuckém a v arcibiskupském archivě manských práv v Kroměříži. Ale již tenkráte vystupovaly na jevo také stinné stránky povahy Bočkovy, přílišná zištnost a ctižádostivost, které při nedostatku mravní pevnosti strhly jej k činům nerozvážným. Zde dlužno hledati také první začátky sporu jeho s Palackým.

Palacký té doby spolu s Jungmannem mocně zasáhli do literárního ruchu moravského. Jsouce vůdčími duchy veškerého tehdejšího písemnictví českého, postřehli záhy nebezpečí hrozící vývoji českého jazyka spisovného tím, že brněnští literáti, Trnka a Žák, pokoušeli se povýšiti za spisovný jazyk nářečí moravské a což bylo ještě mnohem horší, zaváděli do něho rozličné nesprávně utvořené novotvary. Palacký, který už dříve zahájil přátelské styky s vlastenci moravskými (r. 1827 uveřejnil v Čas. Čes. Musea tři básničky Sušilovy), vystoupil rázně a rozhodně (v Čas. Čes. Musea r. 1831) proti Trnkovi, jehož řeč označil za nechutnou směsici všech možných nářečí a tvarů. Proti tomu Trnka ještě téhož roku vydal obranu, psanou tonem podrážděným a ironicky nadepsanou: „O českém jazyku spisovném. Ve prospěch mladým spisovatelóm i na výstrahu nedozralým recensentóm“. Neznaje ani autora z Časopisu musejního, nazval jej začátečníkem nezkušeným, nedozralým a ošemetným, jemuž radil, aby se raději pilně učil gramatice československé a zkoumal povahu jazyka. Palackého tento osobní útok dojal bolestně, jak vysvítá z listu jeho k Bočkovi (19. července 1832), nicméně neodplácel svému odpůrci stejnou měrou, nýbrž maje výhradně na zřeteli hájení dobré věci, napsal r. 1832 do Musejníka obšírnou a důstojnou odvetu, ve které klidným, filosoficky povzneseným, jasným a

jadrným způsobem rozebral nesprávné počínání Trnkovo i Žákovo, čímž podťal v samém kořeni jejich filologickou činnost i slávu a odstranil navždy možnost zvláštní spisovné řeči moravské. V stejném smyslu obrátil se již o něco dříve Jungmann proti novotářům („O různění českého spisovného jazyka" v Čas. Čes. Musea 1832) a mladistvý Al. Voj. Šembera (v dopise Langrovi, jejž tento uveřejnil v Čechoslavu r. 1831). Váha těchto hlasů byla tak veliká, že Trnka již ani neodpověděl. Puristické snahy jeho i některých jiných moravských literátů však neutuchly nadobro, a stopy její ještě dlouho potom nalezáme v básnických plodech Sušilových, na nemalou újmu jejich ceny a dokonalosti.

Spor zcela jiného rázu, trapnější ještě než u Trnky, bylo Palackému podniknouti s Antonínem Bočkem. Naznačili jsme již, že tento mladý a nadaný badatel dal se svou ctižádostí a dílem i nadšením vlasteneckým svésti na dráhu vědecké nepoctivosti, jejíž škodlivé následky podnes pociťují pracovníci v dějinách moravských i českých. Styky Palackého s Bočkem byly s počátku přátelské, doufalť Palacký, že z nastřádaných listinných pokladů Bočkových bude moci těžiti pro první díl svých „Dějin", jež tehda chystal se vydati tiskem po německu, jako naopak byl ochoten přispěti ze svého všemožně k doplnění Bočkova díla „Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae". Záhy však Palacký postřehl neochotu a neupřímnost Bočkovu, jemuž šlo především o to, aby si zachoval přízeň nejv. kancléře hr. Mitrovského, a kromě toho ponenáhlu vzbuzovala se v něm nedůvěra v pravost některých listinných i kronikářských objevů Bočkových, nedůvěra, která zásluhou Brandlovou i jiných novějších badatelů jeví se nám v plné míře odůvodněnou. Když potom Boček, jehož Codex (I. díl) vyšel podporou hr. Mitrovského r. 1836, v pozdějších dopisech Palackému projevil i nevraživost osobní, ve které se zároveň jeví značnou měrou antagonismus moravsko-český,*) Palacký bolestně dojat a přesvědčen, že „potřebí trpělivě nésti, čeho změniti nelze", přerušil všeliké další dopisování a vůbec posavadní styky s Bočkem. „Škoda jen", praví v posledním listě

*) „Vidím . . . jak diktatorsky nám velíte a naše práce posuzujete, a jak knihy, cokoliv jich na Moravě vyšlo, vůbec v Čechách podporujete, jako bychom zde jen samy povrhle byli." — B. Navrátil, Listy Palackého Bočkovi, v Čas. Mat. Mor. r. 1901, str. 128.

k němu, „že za našimi osobními nesnázemi obecný prospěch nauky a historie vlastenecké utrpěti musí".

Přes tyto i jiné nesnáze probuzení na Moravě postupovalo sice ponenáhlu, ale přece dosti patrně. K pracovníkům dosavadním přidružili se ještě jiní, jako Jan Ohéral (nar. v Žalkovicích u Kroměříže r. 1810), který s počátku uvázal se v redakci Jurendova velmi oblíbeného časopisu „Mähr. Wanderer", r. 1838 spolu s Rud. Rohrerem obnovil „Moravii", věnovanou belletrii i vážným výzkumům vědeckým; r. 1839 založil „Moravské národní noviny", jež vycházely až do r. 1842, a „Besedník, list zábavný", první nám známý český list na Moravě, jenž potom vycházel až do r. 1852; na konci r. 1848, vzdav se redakce „Moravie", založil ve větších rozměrech samostatný český časopis „Týdeník", který však brzo potom zanikl jednak malým účastenstvím obecenstva moravského, jednak tím, že Ohéral uveden byl událostmi onoho roku na dráhu politickou, kde také národu našemu se odcizil. Ohéral vydával také české kalendáře. Vrstevník Ohéralův Matouš Frant. Klácel (nar. v České Třebové 1808) byl na svou dobu vynikajícím básníkem a spisovatelem filosofickým („Dobrověda" r. 1847). První jeho sbírky básnické vydány byly tiskem r. 1836 a 1837, kdežto Šusil již o něco dříve (1833) vydal první ukázky pilně nasbíraných „Moravských národních písní". K mladší generaci, jež vstupuje v jich šlépěje, náleží Josef Chytil (narozen v Kojetíně 1812), který po nenadálé smrti Bočkově († 1847) stal se moravským archivářem a historiografem, a Karel Šmídek (nar. v Bystřici n. Pernštýnem r. 1818), který první razil dráhu dějinám písemnictví moravského.

Do veřejnosti pomáháno jazyku českému při slavných příležitostech. Když v září r. 1833 císař František přijel na nějaký čas do Brna, složil Mat. Klácel k uvítání jeho báseň, jež byla skvostně vytištěna a roznášena potom všem vysoce postaveným pánům od gubernátora a biskupa počínaje; i o to postarali se brněnští vlastenci, aby báseň podána byla samému císaři, jenž ji se zalíbením přijal. Při odjezdu pak jeho a císařovny do Prahy přiměli majetníka statku Kartouzského, Ant. Schindlera, jenž tolikéž přál „moravštině", že dal na silnici u Kartouz (Králova Pole) vystavěti ozdobnou bránu s českým nápisem: „Vítejte nám!", o čemž se tehda jako o věci nevídané velmi mnoho mluvilo. Když pak r. 1834 císař opětně přijel na několik neděl

do Brna, byl zase uvítán básní českou, od Klácela složenou, kterou na žádost vlastenců odevzdal sám biskup Gindl a odříkával císaři z ní při hostině první sloku z paměti na důkaz, jak již umí česky, s nemalou pochvalou císařovou. V museu brněnském uvítáni byli císař i císařovna českou kantátou, složenou od brněnského skladatele hudebního Josefa Novotného, což císaře též mile překvapilo.

Dosti chudičkým podílem přispěla Morava k rozvoji písemnictví českého v prvé polovici XIX. století, zůstávajíc po každé stránce daleko za Čechami; ale právě tyto skromné počátky mají význam a cenu, kterou teprve nyní dovedeme náležitě oceniti: Moravané přese všechny snahy odlišné zůstali věrni jednotnému spisovnému jazyku českému a utvořili tak spolu s obyvateli království Českého nynější celek národní, který značnou měrou přispívá k sjednocenosti politické.

* * *

Jako v krásném písemnictví, tak i v umění výtvarném Morava za této doby valně nevynikla. Kdežto za panování císařův Leopolda I., Josefa I. a zvláště umění milovného Karla VI., za nichž barokový sloh také u nás po příkladě vlaském a francouzském plně rozkvetl, vyšší duchovenstvo a šlechta závodily v zakládání nádherných staveb chrámových a palácových, z nichž zejména vynikají podnes arcibiskupské residence v Olomouci a Kroměříži, zámek mikulovský, rajecký, slavkovský a j.: v druhé polovici XVIII. století již se jeví po této stránce patrný úpadek. Již za panování Marie Terezie není oné podnikavosti a chuti k monumentálním stavbám, jako dříve, a za císaře Josefa II. zrušení četných klášterů mělo v zápětí úplné ochromení veliké umělecké činnosti. Ani začaté stavby nebyly dokončeny, hotové pak jen právě nejnutnější výzdobou opatřeny; nastal všeobecný nedostatek nových podnětů k práci, zástupy umělců a jejich zručných pomocníků se rozešly a odumřely v dlouhé neplodné přestávce, která potrvala ještě po celý čas panování císaře Františka I. Ještě v první polovici XIX. století stavby prováděny byly slohem kasárenským, střízlivě, bez ozdob a bez vkusu. K této nečinnosti nemálo přispívalo, že šlechta měla dostatek nádherných zámků z dob dřívějších, duchovenstvu pak připadly všechny kostely zrušených klášterů, tak že se u obou nejevila potřeba nových staveb. Z větších měst Olomouc pozbyla dřívějšího rázu hlavního

města, krom toho pak opevnění její bránilo živějšímu ruchu stavebnímu, Brno naproti tomu rozkvetlo sice obchodem a průmyslem, ale praktické potřeby zatlačily všelikou snahu ideální do pozadí, což nejlépe zračí se v tom, že ani biskupská kathedrála podnes nemá důstojného sídla. Kéž by aspoň, praví nejlepší znalec umění moravského z té doby, Arn. Havlík, to, co dřívější dobrý vkus vytvořil uměleckého ve dvoranách zámeckých, nebylo vydáno zhoubě časové!*)

Ale již v dobách dřívějších mnohé umělecké dílo na Moravě bylo vydáno skutečné zkáze. Dle zprávy Ed. Horkého (v Hormayrově Taschenbuchu 1826) zanechal po sobě Pietro de Petri v Mor. Třebové počátkem XVII. stol. († 1611) hojnou sbírku obrazů, která hned po jeho smrti se rozešla mezi soukromníky. Podobný osud stihl pěknou sbírku mědirytin a obrazů, kterou zanechal po své smrti († 1690) olomucký děkan Martin Lublinský. Umělecká sbírka barona Petraše († 1772) dostala se do rukou dílem olomuckého magistrátního rady Heinze, dílem Janu Cerronimu do Brna, po němž aspoň částečně byla zachována museu. Jinou sbírku hraběte Albrechta z Hodic († 1778) zakoupil tehdejší prelát královépolský Athanasius Gotfried, ale již r. 1780 prodal zase opatovi kláštera žďárského Otovi Steinbachovi z Kranichsteina. V Brně ztratilo se mnoho časem ze sbírek Dietrichštejnů, Montelabatů, Rinkoliniho a j. Jiná vzácná sbírka obrazův odvezena byla od majitele hraběte Truchsessa do Londýna, kdež mu však r. 1806 shořela. Bohatá sbírka mědirytin z pozůstalosti Cerroniho († 1826) byla od dědiců dražbou prodána ve Vídni. Tím způsobem někdejší umělecká horlivost na Moravě netečností pozdější generace přišla z největší části na zmar.

Z umělců, kteří v této době na Moravě se narodili anebo v zemi působili, do této doby sahá ještě zručný sochař Ondřej Schweigel, rodák brněnský, který také v Brně r. 1812 zemřel. Přečetné chrámy a zámky moravské jsou ozdobeny jeho sochami, z nichž zvláště postavy dětí a andělů vynikají živým a ušlechtilým výrazem; k nejzdařilejším jeho pracím náleží výzdoba domu brněnského a chrámů tišnovského, mikulovského, křtinského,

*) „Zur Gesch. der Baukunst, der bildenden u. zeichnenden Künste in Mähren", v Brně 1838.

zábrdovského a brněnských kostelů jakubského a minoritského. Z pozdějších sochařů, kteří působili v Brně v první polovici XIX. stol., zmínky zasluhují N. Edele a Karel Reiter, který v chrámě sv. Mořice v Kroměříži pořídil gotickou výzdobu hlavního oltáře a dodal tamtéž ze dřeva vyřezávané sochy sv. Cyrilla a Methoda. Vídeňský sochař Klieber zhotovil pro chrám lednický zdařilé sochy a reliéfy (1809), od něho pocházejí též dvě výtečně provedená sousoší (rozloučení a shledání) v hrobce knížete Lichtensteina na Vranově (z r. 1819), dále dvě sochy (víra a naděje) v hrobce hr. Haugvice v Náměšti n. O. Také Josef Heřm. Gallaš z Hranic, známý básník a buditel, byl dovedným řezbářem a sochařem.*)

Mnohem větší čilost než v stavitelství a sochařství jeví se za této doby v umění malířském. Velmi nadaným a všestranným malířem i mědirytcem byl Martin Ferd. Chvátal (známější v cizině pode jmenem Quadal), který narodil se r. 1736 v Němčicích u Kojetína, vzdělal se dokonale ve svém umění cestami po Německu, Francii, Italii a Anglii. V letech 1784—1790 zdržoval se ve Vídni, kdež také zachován jest z jeho nejzdařilejších obrazů „Modelový sál v budově sv. Anny", jenž jest majetkem akademie výtvarných umění. R. 1797 trvale se usadil v Petrohradě, kdež r. 1808 zemřel, zanechav značné jmění i bohatou sbírku uměleckou. Vynikl nejvíce v portrétech a v malbě zvířat. V malbě fresek velkou zručnost osvědčil Josef Winterhalter (zemřel ve Znojmě 1807), od něhož pocházejí freskové malby v sále radnice brněnské a v kostele zábrdovském. Kvirin Mark (nar. 1753 v Litovli) nabyl uměleckého vzdělání ve vídeňské akademii u znamenitého mědirytce Jakuba Schmutzra. Proslavil se velmi četnými mědirytinami. Zemřel r. 1811 ve Vídni. V Brně působil tehda Ant. Kölbl (nar. ve Vídni r. 1771), který stav se zde r. 1809 úředníkem zemské mincovny, zabýval se krajinomalbou. Od něho pochází zejména obraz vrchu Kalvarijského (pozd. Františkova z r. 1815 a pohled na obelisk, který tam měl býti zřízen. Jan Guttalek**) byl syn měšťana brněnského (nar. 1783), jest záhy neobyčejné nadání v umění malířském. V letech 1807

*) Srv. o něm a o jeho otci pojednání Stan. Součka („O výtvarnictví Františka a Josefa Heřmana Agapita Gallašův") v Časopise Matice Mor. 1903, str. 116 násl.

**) Původní jméno znělo zajisté Kutálek.

až 1812 byl obdařen stipendiem od stavů moravských, aby se mohl vzdělati na vídeňské akademii výtvarných umění. Stavové, uznávajíce jeho snahu a dovednost, zvýšili mu na r. 1809 stipendium ze 200 na 300 zl. ročně a kromě toho za obraz představující „Coriolana před Římem" poukázali mu zvláštní odměnu 150 zl. R. 1812 Guttalek předložil stavům nové dva obrazy („Thesea beroucího z pod balvanu sandály a meč svého otce" a „potopu světa"), za které mu stavové přiřkli opět odměnu 700 zl.*) Toho roku opustil Guttalek akademii, a vrátil se do své domoviny; ale nebylo mu dopřáno vyvinouti náležitě své schopnosti, zemřel již r. 1818. Více štěstí přálo jeho mladšímu vrstevníku Josefu Axmannovi (nar. v Brně 1793), který již jako student vzbudil pozornost neobyčejnou zručností kresličskou. Když Napoleon po bitvě slavkovské několik dnů pobyl v Brně, Axmann s několika soudruhy v domě dikasteriálním, kde císař francouzský bydlel, musil za jeho dozoru kresliti plány. R. 1811 Axmann vstoupil na akademii vídeňskou a stal se tam po Guttalkovi stipendistou stavů moravských, kteří mu jako jeho předchůdci, projevovali velikou přízeň. Již r. 1813, když předložil na důkaz své pile a svých schopností dvě zdařilé kresby a mědirytinu „Žárlivost", zároveň se skvělými vysvědčeními od akademických profesorů Lampiho a Cauciga, stavové přiřkli mu zvláštní odměnu peněžitou. Axmann předložil potom ještě r. 1817 stavům moravským dvě zdařilé mědirytiny, totiž „Madonnu" dle Mazzuoly a „Macochu" vypracovanou dle návrhu mědirytce vídeňského Fischera; za tyto práce opět mu přiřčena odměna 150 zl. Poněvadž potom Axmann po dvě leta nepředložil stavům moravským žádnou práci, ač již sedmý rok byl stavovským stipendistou na akademii, bylo na sněmě (20. října 1819) usneseno, podporu ročních 200 zl. mu odníti a zemskému výboru bylo uloženo, aby v příštím období sněmovním navrhl udělení této podpory jinému chovanci buď výtvarné akademie neb ústavu polytechnického ve Vídni.**) Vystoupiv z akademie r. 1820, Axmann pracoval hlavně v mědirytectví, které právě tehda mělo ve Vídni několik vynikajících mistrův; Axmann sám v tomto oboru dosáhl neobyčejné dokonalosti a dospěl také k některým důležitým technickým vynálezům, jako jest na př. leptání v zinku a mědi k účelům tiskařským.

*) Jednání sněmů moravských, str. 54. a násl.

**) Jednání sněmů moravských, str. 145.

R. 1843 Axmann stal se skutečným členem vídeňské akademie výtvarných umění. Žije po celý ten čas ve Vídni, seznámil a spřátelil se s básníkem Adalbertem Stifterem, k jehož spisům („Bunte Steine", „Nachsommer", „Witiko" a j.) pracoval vkusné vignetty. R. 1866 přestěhoval se do Solnohradu, kde ve velkém věku r. 1873 zemřel. Byl jedním z nejplodnějších a nejnadanějších umělců v mědi a ocelorytbě. Frant. X. Rektořík (nar. v Brně 1793), ač nabyl svého vzdělání pouze na škole normální v Brně, vlastní pílí a vytrvalostí zjednal si dobré jméno jako mědirytec a malíř také v cizině; k jeho zdokonalení mnoho přispěly cesty, které konal po Německu, Švýcarsku, Francii a Italii. Byl guberniálním úředníkem, od r. 1832 ředitelem guberniálního expeditu v Brně, kde zemřel r. 1851. Jeho četné malby a rytiny představují nejvíce zvířata a krajiny, ku kterým zejména zdařilé motivy čerpal z okolí Adamova a Blanska. Kromě vlastních prací zanechal po sobě také sbírku mědirytin, pocházejících od starších mistrův.*)

*) Österr.-Ung. Monarchie in Wort und Bild, Mähren und Schlesien, kdež o moravském výtvarnictví podávají přehledný obraz Aug. Prokop a Vilém Schram (str. 319 násl.). J. Cerroni, Gesch. der bildenden Künste in Mähren und Schlesien (M. S. v zem. archivě). — B. Dudík, Kunstschätze aus dem Gebiete der Malerei in Mähren, 1844. — J. Dlabacz, Künstler-Lexicon für Böhmen, Mähren und Schlesien, v Praze 1815 (3 sv.). — Arn. Havlik, Zur Geschichte der Baukunst, der bildenden und zeichnenden Künste, v Brně 1838 (s pozd. dodatkem). Mnoho zpráv uměleckých, vztahujících se zejména na kostely, má také Ř. Volný ve své církevní topografii. — D'Elvert vedle četných drobných článků životopisných a j. podal přehlednou stať „Zur Gesch. der Kunst in Mähren und Schlesien" v Notizenbl. 1881, č. 2 a 4. — W. Schram, „Verzeichniss mährischer Kupferstecher aus der Zeit vom J. 1480 bis zur Gegenwart" (zvl. otisk z Notizenbl. 1894, č. 5 a 6).

Část třetí.

Panování císaře a krále Ferdinanda I. (V.) až do vypuknutí únorové revoluce (1835—1848).

I. Povaha císaře Ferdinanda. Stav říše při jeho nastoupení na trůn. První jeho návštěva na Moravě.

Císař Ferdinand I., jako král český a uherský zvaný Ferdinandem V., byl prvorozeným synem císaře Františka I. a jeho druhé manželky Marie Terezie, dcery krále neapolského Ferdinanda IV., po němž jakožto svém kmotrovi dostal při křtu první jméno. Narodil se 19. dubna 1793, byl tedy, když po smrti otce svého nastoupil na trůn císařský, v mužném věku 42 let. O jeho prvním mládí není mnoho známo, tolik však je jisto, že císař František, který mnoho si zakládal na své svrchovanosti, hleděl následníka trůnu udržovati ve stálé odvislosti a ačkoliv pečoval o jeho dobré vychování, nedovolil mu, i když dospěl v letech, ani nejmenšího vlivu, ba ani účastenství ve státních záležitostech. Teprve r. 1830, když Ferdinand byl korunován za krále uherského, poměr ten poněkud se změnil. Příčinou tohoto až příliš odvislého postavení bylo dílem také jeho chatrné zdraví, neboť byl stižen dědičnými záchvaty epileptickými, které se často opakovaly a kterými také duševní činnost jeho byla valně ochromována. Proto také na veřejnost vystupoval velmi nerad a vždy s jakousi úzkostlivou ostýchavostí, zvláště když doprovázel svého otce při nějakém slavnostním projevu. Když r. 1814 deputace stavů moravských, vypravená do Vídně, aby blahopřála císaři k šťastnému návratu, chtěla složiti svou poklonu také korunnímu princi, tento nechtěl

deputaci přijati, omlouvaje se, že se k tomu necítí ještě zmocněným a že může přijati pouze jednotlivé členy stavů moravských.*)

Povahou svou Ferdinand již jako korunní princ budil živé sympathie, s kterými se u veškerého obyvatelstva setkával. Neobmezená ochota, pomáhati bližnímu v neštěstí slovem i skutkem, zjednala u záhy příjmí Dobrotivého. Jinou pěknou vlastností jeho byla horlivá touha po vědeckém obohacení ducha, jež zvláště oživena byla cestou po jižní Francii, vykonanou r. 1815. Zejména měl velikou zálibu pro vědy přírodní a technické. V tomto oboru záhy si založil soukromou sbírku, kterou roztřídil na čtvero oddělení: 1. technický kabinet čili sbírku továrních výrobků z veškerého mocnářství; 2. technickou sbírku vojenskou; 3. modely a 4. sbírku diplomaticko-heraldickou. Sbírka měla cenu zvláště tím, že byla výsledkem vlastních jeho studií a cest, při kterých vždy měl na mysli účel vědecký. Když ubíral se k slavnostem korunovačním r. 1836 do Prahy, pobyl několik dní v Brně, stavové moravští velmi se mu zavděčili uspořádáním průmyslové a umělecké výstavy, ze které si vybral a zakoupil za 500 zl. výrobků průmyslových a ty potom byly odeslány technickému kabinetu ve Vídni.**) Až do nastoupení Ferdinandova na trůn byly tyto sbírky umístěny ve hradě císařském, potom přivtěleny jako zvláštní oddělení ústavu polytechnickému. R. 1822 přejal po arcivévodovi Janovi protektorát c. k. hospodářské společnosti dolnorakouské, které věnoval velikou péči a pozornost. Také literáti a umělci byli od něho rozmanitým způsobem podporováni. Sbírky korunního prince daly potom částečně také podnět k pořádání pravidelných výstav průmyslových, jichž hlavním účelem bylo ukázati pokrok rozličných odvětví domácího průmyslu a zjednati jim větší odbyt doma i v cizině.

Ale tyto vlastnosti, které každému občanu v životě soukromém by byly pravou ozdobou, nepostačovaly u panovníka tak mocné a významné říše, jakou bylo tehda mocnářství Rakouské. Při vší dobré vůli nedostávalo se Ferdinandovi potřebné pevnosti a odhodlanosti, rozhledu státnického, ba ani celkového porozumění pro tehdejší poměry politické a sociální, které už dávno vyžadovaly pronikavé nápravy. Dovedl pracovati o státních záležitostech

*) Jednání sněmů moravských, str. 98.

**) Brünner Zeitung, r. 1836, č. 232.

od časného rána až pozdě do noci, tak že si sotva hodinku za dne popřál na procházku po baštách vídeňských, ale tato práce týkala se jen věcí běžných a neměla plodného významu. Císař sám dal nanejvýš podnět k větším úsporám ve správě státní a k obmezení moci branné, od čehož však musilo se zase upustiti vzhledem k nepokojům v rozličných částech Evropy hrozícím.

Ne nadarmo císař František v poslední své vůli vložil svému nástupci důtklivě na srdce přání, aby v dosavadní soustavě vládní ničeho neměnil, aby se řídil týmiž zásadami, jichž zachováváním otec jeho uchránil svou říši od bouří nejtěžších a aby šetřil všech starobylých práv stavovských, která jsou zároveň pevným základem moci panovnické. Hned první veřejné projevy císaře Ferdinanda utvrdily veřejnost v mínění, že vše zůstane při starém, že žádnou dosavadní institucí nebude hnuto a že nelze se tak brzo nadíti nějakého pokroku. Vlastnoručním listem k nejvyššímu hofmistrovi knížeti Colloredovi Ferdinand oznamuje ztrátu otce svého, „jehož moudrost položila pevný základ k štěstí národův uprostřed bouří, jehož spravedlnost byla mocnou ochranou každému právu a silným štítem proti každé libovůli", i projevuje pevný úmysl kráčeti na dráze svého otce, „aby, jako on, ve zbožné důvěře v Boha učinil si štěstí a blaho svých národů na cestě práva cílem všech svých snah a všeho úsilí".

Dvorskému a státnímu kancléři, knížeti Metternichovi nový panovník projevil rovněž hned po nastoupení na trůn neobmezenou důvěru a povzbuzoval jej, aby stejně, jako dosud, řídil státní záležitosti. Podobný projev učinil k předsedovi státní rady, hraběti Kolovratovi, a presidentovi dvorské rady vojenské, hraběti Hardeggovi.*)

Podobá se, že by byl císař Ferdinand při dobrotě své povahy a živém zájmu, jejž jevil pro pokroky na poli vědeckém i národohospodářském, také rozumným a přiměřeným opravám politickým a sociálním se nebyl stavěl na odpor, jen kdyby se mu bylo od nejbližších rádců dostávalo v tom dobrého návodu a poučení. Ale takových rádců nebylo, a císař za přísné platnosti tehdejších obřadů dvorských nebyl přístupen hlasům širší veřejnosti tak, aby se o vlastních přáních lidu mohl přesvědčiti. Ústřední vedení státních záležitostí přeneseno bylo na „státní konferenci",

*) Brünner Zeitung, r. 1835, č. 59 násl.

jejimiž stálými členy byli jmenováni arcivévodové František Karel a Ludvík, kníže Metternich a hrabě Kolovrat; kromě toho zasedali v ni ob čas státní a konferenční ministrové hrabě Nadasdy a hrabě Bellegarde a představení dvorských úřadův. Již z tohoto složení jest patrno, že toto ministerstvo nemělo jednotného zřízení, a také se v něm hned od počátku objevily třenice, a to nejvíce rázu osobního. Arcivévodové, kteří dosud za císaře Františka byli pokud možno vzdalováni od řízení státních věcí, žádali nyní většího v něm účastenství, a ozývali se proti ministerské autokracii, jakou provozoval Metternich na venek a dílem též Kolovrat uvnitř. Tyto hlasy nalezaly oporu ve straně vojenské, jejímž náčelníkem byl generální pobočník císařův, hrabě Clam-Martinic, který nabyl veliké moci tím, že byl zároveň jmenován „chefem vojenské sekce", což jest asi totéž jako ministr války, vedle něhož dosavadní význam dvorské rady vojenské nadobro poklesl. Hrabě Clam-Martinic provedl netoliko mnohé důležité opravy ve vojště dle návrhu hraběte Radeckého, zvýšiv zejména denní platy a odstraniv pokořující bití holí, ale měl také vynikající účastenství ve věcech politických. Jsa rozhodným stoupencem absolutismu, podporoval v té příčině u panovníka politiku Metternichovu. Z ostatních státníků doby Ferdinandovy vynikl schopnostmi Karel svob. pán Kübeck, rodák jihlavský. Z nízkého rodu povznesl se k vysokým hodnostem a konečně r. 1840 byl na místě málo schopného Petra svob. pána Eichhoffa jmenován presidentem dvorské komory čili finančním ministrem. Podjal se nevděčné úlohy, aby upravil a do pořádku uvedl peněžnictví a úvěr státní ve smyslu moderním. Ukázal plné porozumění pro skutečné poměry nové doby neunavnou péčí, kterou věnoval železnictví tehda teprve se rozvíjejícímu a obchodu říšskému, jenž dosud obmezen byl mnohými předpisy, vydanými z ohledů fiskálních. V čele vojenství byl až do r. 1846 president dvorské rady vojenské, hrabě Ignác Hardegg, muž humanní, jehož zásluhou byla snížena služební doba ve vojště. Soudnictví spravoval hrabě Ludvik Taaffe, potomek starého irského rodu, který od 16. století v Rakousku zdomácněl, otec známého státníka a ministerského presidenta našich dob Edvarda Taaffa.

Rozsáhlý obor působnosti měl nejvyšší kancléř spojené dvorské kanceláře, který vedle politické správy zemí českých,

rakouských a Haliče, zastával v této době též úřad presidenta studijní komise dvorské, byl tedy pro tyto země ministrem vnitra, kultu a vyučování. Od r. 1830 úřad ten zastával hrabě Antonin Bedřich Mitrovský, proslulý již dříve svou činností jakožto gubernátor moravsko-slezský; jsa mužem vysoce vzdělaným, hleděl si i v této hodnosti nejvyššího kancléře hlavně vývoje školství, věd a umění. Jeho činnosti v pozdějších letech velmi na závadu byla zlá choroba kloubová, pro kterou často nemohl z domu vycházeti; již roku 1836 nebylo mu z této příčiny ani možno účastniti se korunovačních slavností pražských. Zemřel r. 1842 a nástupcem jeho v obojím zmíněném úřadě stal se hrabě Karel Inzaghy, rovněž známý z dřívějšího působení úředního na Moravě; Inzaghy zůstal kancléřem až do březnových událostí r. 1848.

Osoba říšského kancléře knížete Metternicha po celý čas panování Ferdinandova až do osudných březnových dnů r. 1848 zůstávala osou, kolem které všechna správa mocnářství Rakouského se otáčela. Nemohlo se tak brzo zapomenouti, že jeho zásluhou po tolika nebezpečných bouřlivých letech Rakousko vstoupilo v popředí států evropských. Tato moc na venek arci nezůstala neztenčenou. Červencová revoluce r. 1830 a následky její v Belgii, Polsku a jinde učinily do „systemu" Metternichova mocný průlom. Ty tam byly doby kongresu cášského, opavského a veronského, kdy Metternich řídil takřka osudy celé Evropy. Francie a Anglie dávno již šly svou cestou, v otázce východní pak energický car Mikuláš připravoval rakouské politice porážku za porážkou. Nezlomenou zůstala však ještě moc kancléřova v Německu a v Italii. Král pruský Bedřich Vilém IV. několik dní po svém nastolení (r. 1840) psal kancléři rakouskému, který pokládán byl v Německu všeobecně za záštitu moci knížecí proti novějším proudům demokratickým: „Vy, ctěný kníže, nenáležíte pouze Rakousku. Syn Bedřicha Viléma III. domnívá se míti na Vás právo, i budu Vás bezpečně tak dlouho pokládati za svého rádce a přítele, až mi dáte snad na jevo, že to s Vaší strany nebylo tak míněno." Vlivu Metternichovu dlužno přičísti, že tento panovník tak dlouho se vzpíral splniti všeobecné přání, aby rozšířena byla práva konstituční v Prusku. Také v Italii od potlačení revolučních projevů r. 1830-1831 jednotliví panovníci, ač neradi a jen ze strachu před novými bouřemi, podřizovali se poručnické moci Metternichově.

Mocné dosud postavení kancléřovo na venek nemohlo zůstati bez účinku na vývoj vnitřních záležitostí. Jeho zásluze se přisuzovalo, že klid a pokoj zabezpečen byl již po tak dlouhou řadu let zemím dědičným. Z toho přirozeně se vyvozovala potřeba, chrániti, čeho tak pracně bylo nabyto, odvraceti pečlivě každý vánek, který snadno by mohl vzrůsti ve zkázonosnou vichřici. Pokojný, stejnoměrný vývoj životních sil Rakouska, zachování jeho vynikajícího politického postavení — v tom záležel „system" Metternichův. Nelze říci, že by on právě byl největším odpůrcem býval všeho vnitřního pokroku. Tak jako jevil zájem o život duševní, podporoval novější výzkumy a vynálezy a zejména pečoval o stavbu železnic, snad by se časem nebyl ani vzpíral ponenáhlému vybudování konstitučního zřízení. Roku 1832 dal sám podnět k článku v úředním „Beobachtru", kde v úplném odporu proti dosavadním projevům tohoto listu bylo obšírně vyvozováno, že system zachování nevylučuje zabezpečeného pokroku, a zákonité rozřešení protiv mezi suverenitou lidovou a principem monarchie že lze nalézti toliko ve státě konstitučně monarchickém. Jest to ovšem ojedinělý zásvit lepšího poznání, ale přece jen důkaz, že byl takovým časovým proudům pokrokovým přístupen. O uskutečnění podobných myšlenek nebylo ani řeči při nepřemožitelném odporu císaře Františka proti všem novotám. Pokud žil císař František, nebyl by se Metternich odvážil předstoupiti s nějakým návrhem v tomto směru. Za císaře Ferdinanda pak nehybnost kancléřovu vysvětlíme si z pokročilého věku, v němž někdejší čilost a tvořivost jeho ducha ustoupila klidnému pohodlí a snaze, zachovati vše v dosavadních kolejích. Zásady císaře Františka zachovaly se jakousi setrvačnou silou dlouho ještě po jeho smrti v systemu Metternichově.

Bylo by nesprávno a snad i nespravedlivo dávati pouze Metternichovi za vinu onu ztrnulost státní správy rakouské, kterou císař Ferdinand přejal po svém otci jako nejosudnější dědictví. Byli tu i jiní mužové vlivuplní, kteří o to pečovali, aby Rakousko nevybočilo z dosavadních vyjezděných kolejí. Mezi takové náležel v přední řadě hrabě František Kolovrat-Libštejnský, který r. 1826 na místě hraběte Zichyho jmenován byl státním a konferenčním ministrem a svěřeno mu řízení „politické sekce" t. j. vnitřních záležitostí. Byl pokládán za soupeře Metternichova, což do jisté míry bylo oprávněno, ač hybností ducha a státnickým

rozhledem se mu nevyrovnal. Z této rivality však se vyvozovaly namnoze nesprávné důsledky, zejména že Kolovrat ve státní radě jest zastancem volnějších názorův a přítelem stavu měšťanského, právě tak jako u tehdejších vlastenců českých bylo rozšířeno málo odůvodněné přesvědčení, že jest horlivým podporovatelem jejich snah buditelských. Pocházeje ze starého, váženého českého rodu šlechtického, dosáhl na dráze úřednické, které se věnoval, záhy vynikajícího postavení. Od r. 1811 byl nejvyšším purkrabím českým. V tomto úřadě hleděl býti vykonavatelem rozkazův a přání svého zeměpána, ale jinak o povznesení země nezískal si valných zásluh. S jeho jménem spojuje se tehdejší buditelská činnost šlechty české, v té však hrabě Kolovrat neměl valného účastenství, i bylo by mylno stavěti jej v té příčině po bok hrabatům Šternberkům. Za posledních let válečných jevil v Praze horlivou činnost a car Alexander vlastnoručním listem (29. září 1813) poděkoval mu i veškerému měšťanstvu pražskému za lidumilné přijetí a ošetřování ruských raněných vojínův. U podřízených úředníků nebyl valně oblíben, ale u císaře Františka získal si velikou oblibu svou neobyčejnou znalostí osob, což bylo z hlavních příčin jeho povolání do Vídně. Ve státní radě neměl určitě vymezeného oboru působnosti, neboť skutečné práce z oboru vnitra vykonávaly dvorské kanceláře, ve financích pak dvorská komora, měl však vrchní dozor nad těmito úřady a větší vliv u dvora nežli jejich presidenti a kancléřové. S Metternichem nebyl v nejlepším přátelství, ale rivalita jeho byla spíše rázu pokoutního a osobního, ježto záviděl kancléři jeho skvělou representaci ve vyšších kruzích, kterou nedovedl a snad z přílišné šetrnosti nechtěl napodobiti. Tento osobní poměr neshody mezi oběma rádci vzbuzoval u současníků domnění, že Kolovrat proti systemu vládnoucímu jest do jisté míry zastancem pokroku. Tyto doměnky a také naděje v něj skládané byly naprosto mylné. Kolovrat nedal nikdy podnět k hlubší opravě ve státní správě a nebyl také novějším proudům přístupen. Byrokratismus a absolutismus měly v něm horlivého podporovatele, on byl jedním z činitelů, jež dohromady tvořily tehdejší system, ať už jej nazýváme systemem Metternichovým či Františkovým.

Jiným takovým činitelem a neblahým dědictvím, jež Ferdinand přejal po svém otci, byl tehdejší president nejvyššího úřadu policejního, hrabě Sedlnický, který po dlouhou řadu let

(1817—1848) spravoval rakouskou policii a censuru. Za jeho správy bylo veřejné mínění v Rakousku netoliko spjato těžkými okovy nepříznivých zákonův a předpisův, nýbrž nad to ještě obestřeno hustou sítí tajné policie a bídného vyzvědačství a udavačství, jehož účelem bylo odloučiti obyvatelstvo rakouské od všelikého duševního hnutí v cizině. Průvodního listu za hranice bylo tehda velmi nesnadno dosáhnouti, úřady nespokojovaly se naznačením cíle a účele cesty, nýbrž dopátrávaly se samy tajným způsobem, zdali udání jsou správná. Návštěva cizozemských universit byla povolována jen na přímluvu mocných příznivcův a to ještě velmi zřídka, což zvláště bylo na závadu protestantům, připravujícím se k úřadu kněžskému neb učitelskému. Duševní plody cizozemské, knihy i noviny, byly podrobovány nejpřísnější zkoušce, a svobodomyslnější spisy, třebas rázu čistě vědeckého, stíženy bez milosti zákazem. Podobný tlak dusil doma veřejné vyučování i tisk, neboť nad obojím bděla ostražitá censura. Profesorům na vyšších učelištích bylo zakázáno přednášeti z vlastních sešitův a příruční knihy školské i učebnice vláda dávala psáti jen od osob naprosto spolehlivých, anebo dovolovala jich užívání teprve po přísném prozkoumání jich obsahu. Nejtíže však dolehla censura na časopisy, které nesměly žádného volného projevu se odvážiti. Cizozemským novinám byl na konec všechen přístup do říše zakázán, a to nejen politickým, nýbrž i vědeckým a literárním. Sám Metternich se vyslovil, že všeliké literární spojení s Německem musí býti zamezeno, poněvadž prý ve státě absolutně monarchickém víra lidu v neomylnost a neporušitelnost vlády jest nezbytnou podmínkou jeho trvání. Císař František byl všeliké činnosti literární zásadním odpůrcem, jak tomu četné jeho výroky nasvědčují, stav spisovatelský byl u něho v neváženosti, a tudy není divu, že úřady censurní tuto činnost hleděly co nejvíce obmezovati a stěžovati; a poněvadž censorové nebyli vždy lidé valného rozhledu duševního, počínali si namnoze neobratně, hrubě i urážlivě a opravujíce o své újmě mnohá místa v předložených knihách, zabíhali často i do směšnosti.

A přece censura nebyla ještě nejtemnější stránkou oné doby. Živé slovo bylo ještě více potlačováno a ostražitěji hlídáno nežli tisk. Veškeren společenský život byl obklopen hustou sítí udavačství, jež obstarávaly netoliko osoby z povolání, tedy placení zřízenci tajné policie, nýbrž občané sami buď z přílišné ochoty

k úřadům nebo ze strachu před nimi. Mně vzpomínáme Tacitova mistrného vypsání doby Tiberiovy, čteme-li drastické vylíčení tehdejších poměrů vídeňských z péra vrstevníkova: „Jest zdrcující myšlenkou, že policie našich velkých měst jest nucena, míti ve svém žoldu hejno hmyzu, jakýsi druh neviditelné policie, která nemajíc odznaku, stojí na stráži tam, kde se jí nikdo nenadá. Tento hmyz vtírá se do všech společností a znepokojuje každý kroužek, který není vybrán co nejpečlivěji. Nejraději hnízdí v hostincích, kavárnách, u stravovatelů, v zahradách, na procházkách a na všech veřejných místech zábavných. Brzo představuje hostinského, brzo sklepníka, brzo úředníka, sluhu kupeckého nebo sekretáře. Sahá v roušce doktora na puls, píše v podobě advokáta listiny a raporty, činí návštěvy v domě v habitu mnicha; poskakuje v pláštíku abbého kolem galantních žen, ano proměňuje se i v hrabata a barony. Nikde nelze se mu ubrániti, sedí u hracího stolku, tančí na plesích, snídá v Augartenu, mluví směle ve večerní společnosti, koketuje u veřejných děvčat, opíjí se ve špinavých krčmách. Má-li ve Vídni společnost zůstati čistou a bezpečnou, třeba, aby byla dobře prozkoumána a nepříliš četná."

Udavačství, podporované vídeňskou policií, šlo tak daleko, že sám císař František zavolal si policejního dvor. radu Amberga, který v té příčině zvláště vynikal, a dal mu na jevo, aby si policie místo pokoutních klepův a pletich raději hleděla důležitějších věcí, jako jest na př. pátrání po vrazích a lupičích anebo nebezpečných osobách politických, které prý obyčejně uniknou rameni spravedlnosti.

Naprosto obmezeno bylo právo spolčovací, nikoliv snad za účelem politickým, který byl úplně vyloučen, nýbrž i vědeckým nebo jen prostě zábavným. Jest známo, jaké nesnáze bylo překonávati Matici české v Praze za oněch dob. Chtěla-li taková vědecká korporace zabezpečiti si delší trvání, musila se zakrýti štítem úředním, t. j. vyprositi si protektorát zemského guvernera neb jiného vynikajícího úředníka a také své funkcionáře voliti z řad byrokratických, jako tomu bylo u mor.-slezské hospodářské společnosti. Tím ovšem takový spolek octl se pod přísným dozorem státním. A ještě ani tenkráte netěšila se spolková činnost přízni vládní, neboť Metternich říkal: „Účely spolků příčí se většinou životu státní společnosti a jsou užitečny jen na oko". Argusovu oku vídeňské policie neušly ani politicky nevinné schůzky t. zv.

Ludlamovců, jichž účastnili se také vynikající spisovatelé Saphir, Grillparzer, Karel M. Weber a j.; společnost byla úředně rozpuštěna a příslušníci její podrobeni trapným, namnoze i směšným výslechům a domácí prohlídce. Jak dalece zabíhala horlivost policejní ve slídění po osobách podezřelých, vysvítá z toho, že jistý brněnský úředník policejní uvěřil anonymní zprávě, že medvěd přibylého právě do Brna zvěřince jest přestrojený nebezpečný revolucionář, a vniknuv přes odpor majitele zvěřince až do klece medvědovy, chtěl tohoto „prohnaného demagoga" podrobiti přísnému výslechu. Snad se událost nesběhla úplně tak, jak ji podává současná verse, ale stačí pro karakteristiku doby, že mohla vůbec povstati. Mohl-li nejvyšší chef policie státní, hrabě Sedlnický, osopiti se na vyslýchaného literáta, že spisovatelství není žádným stavem, pak snadno pochopíme, že tento system pronikl veškerým úřednictvem, u něhož, čím bylo nižší postavení jeho a čím užší obzor duševní, nabýval tím hrubších a surovějších forem.

Takový byl vnitřní stav našeho mocnářství, když nastoupil na trůn císař Ferdinand. Snadno si vysvětlíme, že pokud žil a vládl císař František, nebylo lze pomýšleti na změnu dosavadní vládní soustavy. Tato byla, aspoň s počátku, nutným důsledkem doby a smýšlení v lidu, který po dlouholetých válkách a nepokojích toužebně si přál klidu a zotavení, a byla zároveň v nerozlučné souvislosti s povahou panovníka samého, jehož lidumilnost a oblíbenost činily lidu leccos snesitelným, co by z jiné ruky a za jiných okolností nebyl snesl beze všeho zdráhání a odporu. Ale od r. 1815 časy se valně změnily. Jestliže se tehda za bezprostředního dojmu veřejných výtržností a potom v hluku let válečných zapomnělo na vlastní zásady revoluce, nyní ponenáhlu to, co se osvědčilo dobrým a pravdivým, vnikalo do krve národův. Červencová revoluce v Paříži z r. 1830 a její bezprostředné následky v Belgii, Polsku, v Italii a Německu, osvobození Řecka z jařma tureckého a hnutí národů slovanských na Balkánském poloostrově za týmž cílem nemohlo ani u nás minouti se docela s účinkem. Nová hnutí a proudění duševní vystupovala vždy více nad nezčeřenou dosud hladinu života veřejného, jež moudrou a silnou rukou řízena mohla povznésti blaho říše, kdežto násilné jejich stavování mohlo míti jen zhoubné účinky. Všude byla zjevna touha po svobodě a pokroku, třebas lidé ani jasně si neuvědo-

mili, co všechno si těmito slovy mají představiti. V tom právě záleží důmysl státníka, aby pochopil instinktivní cítění a smýšlení mas lidových a aby jim zjednal platnost v takové formě, jak by nejlépe vyhovovalo účelům státním i obecnému blahobytu.

Ale právě k této výši úkolu svého tehdejší státníci rakouští se nedopjali. Nebyl to Metternich sám, jenž v pyšném vědomí svého povrchního umění státnického s pohrdáním pohlížel na přání a tužby širších vrstev lidových. Také jiní státníci vídeňští po smrti císaře Františka projevili své přesvědčení, že „tradicionální ráz Rakouska, osvědčenost zásad dosavadní vlády, přání zahraničných spřátelených kabinetův a konečně i přání rakouských národů samých ukazují na potřebu, aby se setrvalo při dosavadních zásadách, které ve svém moudrém vývoji nikterak nevylučují ducha pokroku". Totéž mínění jest obsaženo ve slovích, jež pronesl Metternich k hraběti Štěpánovi Zichymu, který byl ustanoven, aby oznámil změnu na trůně dvorům italským: „Řekněte příslušným dvorům, ku kterým jste poslán, že vládní soustava monarchie sotva kdy slavila krásnější vítězství, jako od několika dnů slaví v residenčním městě. Kníže umírá po třiačtyřicetiletém panování, nový mocnář dosedá na trůn — a vše zůstává při starém, vše jest pokojno a loyální, jak vidíte".

V tomto mínění setrval řídící kancléř až do oněch událostí, které jej donutily opustiti dlouholeté působiště. Přirozeno tedy, že nový panovník, zlou chorobou a zvráceným vychováním zbaven takřka veškerého samostatného smýšlení i jednání politického, obklopen rádci, jimž neobmezeně důvěřoval, rád uvěřil jejich tvrzení, že bude nejlépe ponechati vše při starém a že národ sám si ničeho jiného nepřeje. Toto mínění bylo také utvrzováno hlubokou úctou, kterou choval v srdci k svému zvěčnělému otci, jehož památku mínil nejlépe uctíti, zachová-li i jeho státní správu nezměněnou. Proto také, aby se tato snaha dala veřejnosti na jevo co nejsrdečněji a nejokázaleji, sproštěni byli všichni nejvyšší státní hodnostáři obvyklé jinak povinnosti, skládati do rukou nového panovníka přísahu věrnosti.

Změna na trůně nepřivodila očekávaných oprav ve vnitřní správě státní. Naopak, tato ještě se zhoršila dosazením státní konference, jež měla se státi nejvyšším orgánem správním ve státě, ve skutečnosti však pravidelný chod správy jen zdržovala. Ohledy na osobu panovníkovu zabránily tomu, že státní konfe-

rence, jež měla zastávati po jisté stránce vládu poručnickou, neměla pro tento úkol dostatečné moci vnější. Nebylť jí vymezen určitý obor působnosti, neměla vlastní moci výkonné, nebyla náležitě vpravena do dosavadního státního organismu, který byl jí obohacen pouze o nový úřad poradný a dozorný. Dvorské úřady byly jí jen potud podřízeny, že jejich návrhy doprovázela svým dobrým zdáním a předkládala mocnáři, při tom však nedávala těmto nejblíže podřízeným správním orgánům žádného pevného vodítka, neupravovala zásadně postup prací a nedávala jim určitého, jasného rázu. Nápravy nezjednala v žádném odvětví, za to co dobrého vyšlo z dvorních kanceláří nebo jiných dvorských úřadů, svými zdlouhavými poradami protahovala a znesnadňovala. A toto zařízení, ač s počátku zdálo se býti provisoriem, potrvalo až do konce panování Ferdinandova, ač ho nikdo neschvaloval, ano i od členů konference, zejmena od Metternicha samého, proti němu hlasy se ozývaly.

Jedním z prvních blahodárných opatření, jež císař Ferdinand učinil hned po svém nastolení, a zároveň důkazem, že nový panovník osobně přece nesouhlasil se vším, co za jeho otce se v říši dálo, nýbrž raději dal průchod svému lidumilnému cítění a smýšlení, bylo vydání dekretu amnestijního pro odsouzené politické provinilce italské (4. března 1835), kteří pykali za své účastenství v revolučním hnutí z r. 1831. Většina jich plnila dosud věznice špilberské a měla tímto dekretem býti na svobodu propuštěna. Dekret týkal se také četných mladých lidí, kteří jakožto členové Mazziniho „mladé Italie" byli v Miláně (v září 1833) zatčeni, dílem k smrti odsouzeni, dílem ještě ve vyšetřování držáni. Císař František proměnil trest smrti z milosti ve čtyř- až dvacetiletý těžký žalář. Císař Ferdinand dal všem těmto odsouzencům na vůli vystěhovati se s rodinami i se svým jměním do Ameriky, při čemž dovoz do některého amerického přístavního města měl se státi na státní útraty. Novým dekretem, vydaným 25. srpna 1836, byla také všem příslušníkům království lombardsko-benátského, kteří pro politické přečiny uprchli do ciziny, udělena amnestie, jestliže za tím účelem podají zvláštní prosební spis ke guvernerovi lombardsko-benátskému a jestliže se zaváží, že se již žádného revolučního hnutí nesúčastní. Naděje, že těmito lidumilnými projevy bude docíleno příznivějšího smýšlení v obyvatelstvu hornoitalských provincií, se nesplnily,

ježto celá Italie již příliš mocně byla zachvácena hnutím, čelicím k národnímu i politickému sjednocení země, nicméně obyvatelstvo ostatních zemí rakouského císařství s povděkem postřehlo tento obrat vlády k lepšímu, doufajíc, že nezůstane ojedinělým. Toto očekávání bylo sice v potomních letech úplně zklamáno, ale tu a tam přece se objevil jakýsi pokrok. Císař Ferdinand věnoval bohaté sbírky svého technického kabinetu veřejnému užívání a tím dána byla mocná vzpruha ku zvelebení domácího průmyslu, zejmena také tím, že podnětem císařovým byly ve Vídni i v ostatních městech mocnářství pořádány výstavy průmyslové. Pokrok jevil se také v tom, že zakázán byl (2. dubna 1835) v Rakousku dosud dovolený patisk cizích knih, a tím učiněna přítrž dosavadnímu libovolnému porušování práv duševního majetku.

Důležitým a pro selský stav vpravdě blahodárným opatřením bylo snížení vojenské služební doby se čtrnácti na osm let, nařízené patentem z 24. září 1835, ale úplně provedené v celém mocnářství teprve r. 1846. Tím značně bylo uleveno obyvatelstvu venkovskému a nižšímu stavu živnostenskému v městech, na jichž bedrách tato těžká povinnost občanská skoro výhradně spočívala. Odvedení vojáci, vracejíce se dříve domů, neodcizovali se již tak, jako dříve za čtrnáctiletého vzdálení z domu, svému občanskému povolání, které dříve dlouholetou službou vojenskou se jim nadobro znechutilo. Novým celním řádem (z 5. července 1835) odstraněna byla zastaralá zásada, že každá nepravidelnost, každé nedopatření má se pokládati za celní zpronevěření a s ním dle toho jednati; následkem toho v tom roce bylo zastaveno na 4000 celních procesů, kterými měly se soudy zabývati.

Jako v residenčním městě samém, tak i v ostatních zemích rakouského císařství změna na trůně, způsobená smrtí císaře Františka, nevzbudila zvláštního vzrušení. V Brně vykonány byly smuteční pobožnosti za zemřelého panovníka od biskupa Frant. Gindla v chrámě sv. Petra dne 12., 13. a 14. března, s proslovením smutečným v řeči české i německé, za kterých četně shromážděné obecenstvo slzelo. Smuteční obřady konaly se v garnisonním kostele brněnském za přítomnosti zemského velícího generála Mazzuchelli, v Olomouci ve chrámě metropolitním a u sv. Mořice po německu, u sv. Michala po česku, a podobně

dělo se po celé Moravě; lid dával všude na jevo upřímný zármutek nad smrtí panovníka, který tuto zemi tolikkrát navštívil, jako žádný jeho předchůdce. Zároveň však obracela se již pozornost k jeho nástupci, který Moravanům rovněž už byl osobně znám, zvláště ze svého pobytu v Brně i v jiných městech moravských r. 1818, kdy zastupoval císaře při slavnosti kladení základního kamene k obelisku na Františkově. Dne 19. dubna slavily se také u nás okázalým způsobem poprvé narozeniny nového panovníka, od jehož dobrotivého srdce očekával se v lecčem obrat k lepšímu. V mimořádném sezení sněmovním, konaném 7. května za předsednictví zemského hejtmana hraběte Aloisa Ugarte, stavové moravští zvolili osmičlennou deputaci, po dvou členech z každého stavu, aby projevila bol stavův i všeho obyvatelstva moravského nad úmrtím císaře Františka, zároveň však aby „obnovila ujištění nejupřímnější lásky a pravého vlasteneckého smýšlení jeho nástupci císaři Ferdinandovi, dědici všech velkodušných smýšlení osvíceného předchůdce. v němž veškerému císařství vzkvétají nejkrásnější naděje". Deputace, do které zvoleni byli biskup brněnský a rytíř Peteany, člen kapituly olomucké, hrabata František Žerotín a Vilém Mitrovský, rytířové Tersch a Ronov a purkmistři obou hlavních měst Brna a Olomouce, Ritschel a Kopřiva, přijata byla od císaře Ferdinanda i od císařovny Marie Anny dne 26. května.*)

Již v prvním roce svého panování císař Ferdinand podnikl s manželkou svou cestu do Čech, aby tam splnil dávný odkaz svého otce. Císař František ustanovil totiž zříditi pomník na památku hrdinného boje ruské gardy proti Francouzům u Chlumce ze dne 29. srpna 1813, v předvečer hlavní bitvy, která tímto hrdinstvím byla potom rozhodnuta ve prospěch spojenců. Provedení tohoto záměru bylo však válečnými událostmi a potom i jinými překážkami odloženo. Teprve r. 1835 byl pomník dokončen a k odhalení jeho sjeli se v Teplicích mimo císaře rakouského cár ruský Mikuláš I., král pruský Bedřich Vilém III., král saský Antonín a jiní panovníci. Po skončení okázalých slavností (29. září) císař s císařovnou navštívivše Prahu, jejíž památnosti si prohlédli, nastoupili zpáteční cestu do Vídně přes moravská města Jihlavu a Znojmo, kdež byli s velkou nádherou uvítáni. Dne 14. října dopoledne ohlašovaly výstřely z hmoždířův oby-

*) Jednání sněmů moravských, 1792—1835, str. 246.

vatelům jihlavským, že se blíží císařští hosté. Zemský guverner hrabě Ugarte, biskup brněnský Gindl, prelát novoříšský Ferd. Seka, baron Karel Dalberg, pán na Dačicích, a jihlavský krajský hejtman rytíř Gersch jeli jim vstříc až na hranice zemské. Tam zřízena byla triumfální brána s nápisem: „Ferdinando et Mariae Augustis felicem adventum gratulatur Moravia laeta" (císařským manželům Ferdinandovi a Marii šťastný příchod přeje potěšená Morava). Když krajský hejtman odevzdal hostům uvítací báseň, průvod hnul se za hřmění hmoždířův a vyzvánění všech zvonů špitálským předměstím, ozdobeným loubím a květinami, špalírem školní mládeže k bráně špitálské, kde královské město zřídilo druhou triumfální bránu s latinským a německým nápisem. Tam uvítal císaře městský magistrát s purkmistrem v čele, který odevzdal mu klíče městské s uvítací básní, na hlavním náměstí před budovou krajského úřadu stáli úředníci civilní i důstojníci, duchovenstvo a učitelé. Odtud průvod ubíral se řadami cechů jihlavských k bráně brtnické, slavně ozdobené, na níž zase byl latinský nápis. Podobného uvítání dostalo se císařským manželům v Rantířově a Stonařově, kde provázeni byli 32 poddanými na koních a v slavnostním národním kroji, pak v Želetavě, kdež je očekával majitel panství hrabě Gustav Podstatský-Lichtenstein v čele četného obecenstva.

Na hranicích kraje znojemského uvítal hosty znojemský krajský hejtman Jan Stellwag-Carion a jel před jejich vozem. V Horce, v Jaroměřicích a jinde zřízeny byly slavnostní brány, rovněž v Buči a v Mor. Budějovicích, kde hosté poobědvali na zámku hraběte Maximiliana Wallisa. O 5. hodině odpolední průvod stanul na hranicích města Znojma. U císařské brány stál magistrát, měšťanský výbor s přísedícími soudu a otci chudých, tam purkmistr odevzdal uvítací báseň, složenou od gymnasijního professora Müllera. Průvod rozmnožený měšťany na koních a s městskou hudbou bral se za výstřelů z hmoždířů a hlaholu zvonů k Hořejšímu náměstí špalírem cechů s prapory a veškeré školní mládeže. Před domem, kde byl císařským manželům připraven byt, stál zemský guverner hrabě Ugarte, zemský velitel generál Mazzuchelli, biskup brněnský, krajské a vojenské úřady, učitelské sbory gymnasia i hlavní školy. Odtud bylo dovoleno guvernerovi, aby odjel do Brna, ježto se právě konalo zasedání sněmu moravského.

O 8. hod. večerní magistrát s měšťany a školní mládeží uspořádal pochodňový průvod z budovy gymnasijní k bytu císařskému a serenádu před okny. Císař i císařovna ukázali se u okna a přijali od zástupce gymnasia oslavnou báseň. Potom pochodňový průvod procházel za jásotu lidu osvětleným městem. Druhého dne (15. října) ráno biskup brněnský sloužil v dominikánském kostele mši sv., uvítav s četným duchovenstvem císaře a císařovnu u fortny. Potom nastoupena další cesta k hranicím panství Lúckého, kde opět zřízena byla nádherná brána, u níž stál majitel panství rytíř Karel Emanuel Liebenberg s vrchnostenským úřednictvem, duchovenstvem, školní mládeží a 24 bíle oděnými družičkami. V Jaroslavicích hrabě Vilém Hompesch zřídil triumfální oblouk a připravil hostům skvělé uvítání; 43 poddaných na koních a s pestrými praporci doprovázelo potom císařské manžele až k zemským hranicím, odkudž nastoupili cestu přímo do Vídně, kam ještě téhož dne dorazili.*)

To byla první návštěva císaře Ferdinanda na Moravě za jeho panování. Po druhé a naposledy pobyl v naší zemi za příležitosti slavného korunování svého za krále českého v Praze, které, ježto snad jest posledním památným výkonem toho druhu, budiž nám dovoleno obšírněji vylíčiti.

II. Korunování Ferdinanda V. za krále českého a účastenství stavů moravských při něm. Druhá návštěva císařských manželů na Moravě.

Korunování císaře Ferdinanda za krále českého konalo se mnohem slavnostněji a hlučněji než před tím korunování císaře Františka, ježto tehda smutek po císaři Leopoldovi bránil všeliké okázalosti. Proto také, ač se doba slavností těch určila na měsíc září r. 1836, již s počátku konaly se k nim horlivé přípravy, kterých ovšem také Morava živě se účastnila. Stavové moravští v té příčině zaujali podobné stanovisko, jako za Leopolda II. a Františka I., hledíce na venek zachovati co největší neodvislost od stavů českých, ačkoliv stále pokládali Moravu za zemi ke království Českému přivtělenou.**)

*) Brünner Zeitung, r. 1835, č. 286 a 287.

**) Čerpáno z akt korunovačních, uložených nyní v archivu zemském. Srv. pozn. na str. 992.

Již 7. března zemský hejtman hrabě Alois Ugarte oznámil zemskému výboru moravskému, že císař nejvyšším kabinetním listem z 6. ledna t. r. prohlásil, že jeho korunování za krále českého a je předcházející holdování má se vykonati v první polovici měsíce září. O něco později bylo ustanoveno, že také korunovace císařovny má se v této době vykonati. Dalším rozhodnutím z 27. ledna oznámeno, že k tomuto holdování i korunování mají se z Moravy dostaviti do Prahy vedle zemského hejtmana také zástupci stavů, jimž však císař ponechal na vůli, chtějí-li z každého stavu zvoliti po jedné či po dvou osobách, a konečně dekretem dvorské kanceláře z 12. března dáno bylo svolení, aby za příčinou volby této deputace svolán byl mimořádně sněm moravský a zemskému výboru bylo nařízeno, aby k němu připravil zprávu a zařídil vše potřebné.

Zemský výbor, jehož nejčinnějším členem tehda byl starobrněnský prelát Cyrill Napp, vyhledal a sestavil na toto vybídnutí z korunovačních a holdovacích akt dřívějších císařů, králův i markrabí moravských vše, co by přispělo k poučení a k platnému usnesení stavův a přednesl potom obšírnou tuto zprávu v sezení sněmovním, jež konáno bylo 2. května. Tam především poukázáno k tomu, že poslední holdování, jež konáno bylo na Moravě, stalo se za Ferdinanda III. r. 1628 ve Znojmě.*) Nástupci tohoto panovníka až do císařovny Marie Terezie po každé zvali stavy moravské ke korunování svému do Prahy, ale jen jako hosty, nikoliv, aby tam skládali holdovací přísahu za markrabství Moravské. V další části této zprávy vyličují se všechny kroky, jež stavové moravští učinili za císařův Leopolda II. a Františka I., aby své neodvislosti od stavů českých zjednali platnost co největší.*)

Snahy ty nepotkaly se s účinkem takovým, jakého by si byli stavové moravští přáli, neboť ani císař Leopold ani František nedovolili, aby holdování za Moravu se konalo v Brně, ba ani, aby moravská deputace v Praze složila holdovací přísahu zvlášť a směla býti k tomu vyvolávána od svého zemského hejtmana; pouze bylo jim po obojíkráte dáno ujištění, že vykonání holdovacího obřadu v Praze nemá býti na újmu ani neodvislosti

*) Srv. Dějiny Moravy, knihu III., 588.

**) Srv. svrchu str. 992.

stavů moravských od českých, ani jakýmkoliv jejich výsadám, a povoleno jim při všech slavnostech míti přednost před stavy slezskými, při společném holdování pak měli státi pohromadě a míti svého zemského hejtmana v čele. Kromě toho r. 1792 moravská deputace byla jak od císaře, tak od císařovny přijata ve zvláštní audienci.

Na základě uvedeného zemský výbor projevil své mínění, že by bylo marno domáhati se zvláštního holdování v Brně, ale navrhl, aby ze sněmu podána byla skrze zemského hejtmana prosba k císaři, „aby z nejvyšší přízně a milosti za této příležitosti oblažil provincii Moravskou a město Brno svou nejvyšší přítomností a tam ode všech stavův a od celé země přijal důkazy neoblomné věrnosti a příchylnosti.“ Zároveň projevena neobmezená naděje a důvěra stavů v nejvyšší spravedlivost Jeho Veličenstva, že toto objevení se deputace moravské k společnému holdováni v Praze nebude zemi Moravské a jejím stavům nikterak na újmu ani na škodu, že moravské deputaci bude zachována přednost před stavy slezskými, že při holdování smějí členové její státi pohromadě a míti zemského hejtmana v čele, tak jako se skutečně stalo naposled r. 1792. Důvěřujíce však v přemíru nejvyšší přízně a v spravedlnost císařovu, stavové dodali ještě prosbu, aby k úplnému odstranění všech jakýchkoliv obav dependenčních, potom k zachování jejich práv, svobod a výsad, stavové moravští směli hned po českých, a to zvláště, svou holdovací přísahu složiti a aby k tomu byli od svého zemského hejtmana, a nikoliv od českého nejvyššího purkrabí, předvoláni a vyzváni. I projevili plnou důvěru ve vyplnění této prosby tím spíše, ježto r. 1792, kdy také byla podána, byla odmítnuta jen pro tehdejší případ a jen proto, že tehda všechny obřady už byly přesně stanoveny a dvorská kancelář nechtěla v nich ničeho měniti.

Zemský hejtman byl požádán, aby u císaře podporoval tuto prosbu svou mocnou přímluvou.

Poněvadž sněmu bylo ponecháno na vůli, aby sám rozhodl o počtu deputovaných, zemský výbor prohlásil, že pokládá za důstojno země Moravské, aby k tak slavnostní representaci vedle hejtmana zemského bylo z každého stavu zvoleno a vypraveno po dvou deputovaných; kromě toho však jest každému jinému příslušníku zemských stavů volno, aby — ovšem na svůj náklad

— do Prahy se vypravil a tam ku zvolené deputaci se připojil. Zvolení deputovaní mají se objeviti při všech slavnostech holdovacích a korunovačních v úpravě přiměřené důstojenství stavovskému; proto jest třeba, aby jim na pořízení nového parádního oděvu, na livreje pro služebnictvo, na uhrazení daleké a nákladné dopravy mnohých věcí potřebných, na nákladnější stravování a na jiné mimořádné potřeby povolen byl přiměřený příspěvek z fondu domestikálního i s cestovným, pro každý stav zvláště vyměřeným, a aby k jejich ubytování v Praze byly vykonány nutné přípravy a opatření. Jména zvolených se ohlásí císaři skrze presidium dvorské kanceláře a požádá se za stvrzení volby.

V příčině ubytování deputace vyjednával dosud vždy zemský hejtman s nejvyšším purkrabím českým, který potom bezplatné byty opatřil, ale stavové musili dodatečně za ně zaplatiti, r. 1791 3850 zl. a roku potomního 1350 zl. Bude tedy i nyní třeba, aby zemský hejtman zamluvil potřebné byty nábytkem opatřené se stájemi a kůlnami jak pro sebe, tak i pro ostatní deputované. Z té příčiny mají všichni členové deputace zavčas oznámiti, kolik koní a vozů vezmou s sebou. Ke korunovaci císaře Leopolda II. členové stavu panského a nejvyšší officiři zemští vyjeli se šesti, preláti a rytíři se čtyřmi koni. Korunovace císaře Františka r. 1792 nemůže býti platným měřítkem, poněvadž tehda pro všeobecný zemský smutek parádní sjezdy i ostatní slavnosti, jakož i veliký náklad byly zapovězeny.

Vzhledem k výši příspěvků pro deputované zemský výbor připomíná, že r. 1791 navrženo bylo přispěti z fondu domestikálního na pořízení veškerého nákladu zemskému hejtmanovi 10.000 zl., členům stavu panského po 4500 zl., stavu rytířského a duchovního po 3500 zl. a zástupcům měšťanským po 1000 zl. Tento požadavek byl zevrubně odůvodněn, nicméně dvorská kancelář jej značně zmenšila a ustanovila pro zemského hejtmana jen 6000 zl., pro deputované stavu panského po 3000 zl., stavu rytířského a duchovního po 2330 zl. a pro zástupce měst královských po 670 zl. Přese všechny potomní námitky a prosby nebylo možno více dosáhnouti, ba i náhrada cestovného a diet byla odepřena. R. 1792 za všeobecného smutku byly hejtmanovi zemskému i ostatním čtyřem deputovaným povoleny jen diety a cestovné na základě obvyklé normy vyměřené pro deputace stavovské, tak že tehda zemskému hejtmanovi bylo vyplaceno 806 zl.

52 kr., členům stavu duchovního a panského po 431 zl., stavu rytířského po 326 zl. a zástupcům měst po 217 zl. 24 kr.

Na základě těchto zkušeností a pak vzhledem k tomu, že třebas nebude zahajovacího vjezdu slavnostního, přece budou se konati parádní průvody s velikým nákladem, zemský výbor ke korunovaci císaře Ferdinanda navrhl jakožto příspěvek z fondu domestikálního zemskému hejtmanovi 5000 zl., deputovaným stavu panského po 2000 zl., stavu rytířského a duchovního po 1500 zl. a členům stavu měšťanského po 500 zl. konv. měny kromě předepsané náhrady cestovného. Zemský hejtman byl požádán, aby pro tento návrh, odůvodněný s hlediska stavovského důstojenství i skutečné potřeby, vymohl nejvyšší schválení. Zemský výbor doložil výkazem pokladní hotovosti fondu domestikálního, že tento výdaj, jenž vypočten byl úhrnem na 16.000 zl., snadno se dá uhraditi z přebytků pokladních a bez újmy ostatních řádných potřeb. Kdyby však měl se konati slavnostní vjezd, k němuž by páni musili míti šestispřeží, rytířové a duchovní čtyřspřeží, pak by tento náklad nestačil, a v tom případě by zemský výbor musil navrhnouti příspěvky aspoň v té výši, jak byly povoleny za císaře Leopolda II. tím spíše, ježto od r. 1791 všechny potřeby se značně zdražily.

Zemskému hejtmanovi bylo krom toho ponecháno na vůli, neměl-li by se přibrati k deputaci také zemský tajemník Emanuel Kronenfels, jemuž by se také cestovné i diety musely zapraviti.

Zemský výbor učinil také dotaz v tomto sezení sněmovním, jak se míní stavové zachovati k otázce daru čili itineráře korunovačního. Královna Marie Terezie nejv. reskriptem z 6. března 1743 žádala od moravských stavův k uhrazení nastávajících útrat korunovačních, t. zv. donativum itinerarium ve výši 33.333 zl. 20 kr., odvolávajíc se na podobný případ z roku 1723, když byl za krále českého korunován císař Karel VI. Stavové usnesením z 21. března 1743 podrobili se tomuto požadavku; i byl potom tento příspěvek přiražen na lány vrchnostenské a poddanské i na městské komíny. Také císař Leopold II. reskriptem z 28. října 1791, tedy již po korunovaci, žádal od stavů příspěvek v téže výši a nařídil, aby byl přiražen jen na daň vrchnostenskou a aby poddaní byli tohoto břemene ušetřeni, hned však ustanovil, aby tato summa 33.333 zl. 20 kr. byla

věnována nějakému zbožnému účelu v zemi; stavové z ní potom založili t. zv. itinerární fond pro zřízení chorobince a blázince.

Císař František (dle dekretů dvorských z 27. června a 5. července 1792) rozhodl se sice přijati od stavů českých obvyklý dar korunovační, ale prominul, pro tentokráte a bez důsledků pro budoucnost, stavům českým, moravským a slezským obvyklé itinerarium.

Pro případ, že by ke korunování císaře Ferdinanda takový korunovační itinerář byl žádán, což vyzvěděti ukládá se zemskému hejtmanovi, zemský výbor navrhuje, aby suma na tento příspěvek povolená byla přirážena na všechny tehdejší berní povinnosti zemské, totiž na daň pozemkovou, urbariální, domovní činžovní a domovní třídní.

Zemský výbor také uvážil možnost, že by císař za této příležitosti navštívil Moravu a že jest tedy třeba zavčas pomýšleti na přípravy k slavnostnímu uvítání jeho a k oslavě pobytu jeho v Brně. Poněvadž však o té věci dosud nic určitého není známo, navrhuje, aby všechna potřebná opatření ponechána byla důmyslu zemského hejtmana a jemu prozatím k tomu cíli byla povolena přibližná částka 12.000 zl. z fondu domestikálního, ze které potom budou stavům účty předloženy. Zemský hejtman budiž požádán, aby také této položce vymohl nejv. schválení. Navštíví-li císař s císařovnou Moravu, bude třeba k uvítání jejich vypraviti na hranice zemské stavovskou deputaci, která by je potom také při odjezdu doprovodila. I této deputaci, jejíž členové by byli teprve později zvoleni, budtež vyplaceny řádné diety a cestovné.

Na konec navrhuje zemský výbor, že se má korunovační deputaci uložiti, aby o tomto pro budoucnost důležitém korunovačním a holdovacím výkonu, o všech událostech při tom zběhlých, o slavnostech, obyčejích při tom šetřených a obřadech vedla důkladný a obšírný záznam a podala potom stavům relaci, která se uschová ve stavovském archivě.

Stavové moravští, kterým na sněmě, konaném 2. a 3. května, tato zpráva byla předložena, jednomyslně přijali všechny návrhy zemského výboru. Za členy korunovační a holdovační deputace do Prahy byli zvoleni: ze stavu duchovního Jan K. Peteany, rytíř ze Steinberka a Cyril Frant. Napp, opat kláštera sv. Tomáše na St. Brně, ze stavu panského hrabě Frant. Žerotin

a hrabě Josef Schaafgotsche, pak rytířové Antonín Tersch a Jan Paburg a ze stavu měšťanského purkmistrové obou hlavních měst, brněnský Jan Ritschl a olomucký Václav Kopřiva.

Potom vznesena byla na zemského hejtmana z usnesení sněmovního tato prosba:

1. aby doprovodil ke stupňům trůnu ubezpečení nezlomné věrnosti a přichylnosti stavů moravských;

2. aby vymohl nejvyšší potvrzení zvolené deputace korunovační;

3. aby tlumočil vřelé přání stavův, aby císař za příležitosti cesty do Prahy navštívil zemi Moravskou a město Brno;

4. poněvadž věrně osvědčené zemi Moravské ani tentokráte nedostane se velikého štěstí, aby mohla ve svém hlavním městě složiti holdovací přísahu, nechť se vymůže od císaře nejmilostivější ujištění, že stavům moravským se pro tentokráte obnovuje uznání vyslovené v dekretech z 1. července 1791 a z 11. července 1792 o zachování jejich výsad řádně nabytých; zároveň se má vymoci nařízení, aby k příštímu úplnému odstranění všelikých dependenčních obav vůči stavům českým stavové moravští složili holdovací přísahu oddělene hned po českých na vyzvání svého zemského hejtmana a aby měli přednost před stavy slezskými;

5. zemský hejtman nechť vymůže nejvyšší povolení příspěvků pro deputaci korunovační v té výši, jak je navrhl zemský výbor, s výhradou, že se nebudou konati slavnostní jízdy pánů se šestispřežím a rytířův i duchovních se čtyřspřežím, v kterémž případě by se musila navrhnouti vyšší suma povolená r. 1791; jest nezbytno představiti nejvyšším úřadům co nejdůtklivěji, aby aspoň tyto položky neztenčené byly schváleny, poněvadž by jinak nebylo možno zachovati důstojnou representaci země Moravské za tak slavné příležitosti a ujíti kompromitování, které by se neobyčejně bolestně musilo dotknouti stavů moravských, vynikajících tak věrným smýšlením.

Rovněž přijat byl návrh, aby deputaci doprovázel zemský sekretář a aby mu všechna vydání za cestu, ubytování a jiné běžné útraty byla na řádné sčítování nahrazena z fondu domestikálního.

Za příčinou opatření bezplatných bytů pro deputaci v Praze nechť zemský hejtman obrátí se s prosbou k dvorské kanceláři, aby dala pokyn nejvyššímu purkrabímu českému; bližší podrobnosti pak nechť zemský hejtman s ním vyjedná písemně. Podobně přistoupil sněm na návrhy zemského výboru v příčině uvítání císaře, kdyby navštívil Moravu a hlavní město Brno, a nařídil deputaci korunovační, aby o všech důležitějších událostech za pobytu pražského vedla podrobný záznam a předložila potom sněmu obšírnou zprávu.*)

Všechna tato usnesení sněmovní byla od zemské vlády účinně podporována. Guverner moravsko-slezský, zároveň hejtman moravský, hrabě Alois Ugarte, ještě téhož dne, co konán byl tento sněm (2. května), císaři prostřednictvím dvorské kanceláře předložil a svou přímluvou doprovodil především prosbu stavů moravských, aby jim v příčině holdování v Praze bylo povoleno vše, na čem se v sezení sněmovním usnesli k zachování neodvislosti od stavů českých. V téže zprávě oznámena byla také volba deputace korunovační a předložena k nejvyššímu schválení. Jiným přípisem, brzo potom (7. května) spojené dvorské kanceláři zaslaným, guverner přimlouvá se, aby potvrzeny byly příspěvky pro deputované v té výši, jak byly z usnesení sněmovního navrženy, dále aby nejvyšší kancléř hrabě Ant. Bedřich Mitrovský, od něhož zájmy stavů moravských byly vždy nejhorlivěji podporovány, v příčině bezplatného ubytování moravské deputace v Praze dal nejvyššímu purkrabímu českému příslušný pokyn a konečně aby schválena byla položka 12.000 zl. určená pro případ, že by císař navštívil za této příležitosti Moravu a pobyl nějaký čas v Brně.

„Tyto tři prosby, praví zemský hejtman na konci přípisu, podávám Vaší Excellenci v plném přesvědčení, že bdíc nad blahem země Moravské a majíc laskavé s ní účastenství, kde jde o čest země a o zachování stavovského „dekorum", Vaše Excellence v plné míře se přičiní o jejich splnění."

Zdá se, že vláda vídeňská byla ve značných rozpacích, jakým způsobem má vyhověti žádosti stavů moravských vzhledem k zastoupení jejich deputace při slavnostech korunovačních a

*) Tato zpráva však, byla-li vůbec napsána, nezachovala se ani v aktech korunovačních ani v ostatních aktech sněmovních. Domnívám se, že nebyla napsána, poněvadž v pozdějších protokolech sněmovních není o ní zmínky.

holdovačních. Vyřízení této prosby došlo velmi pozdě (23. června) dekretem dvorské kanceláře, jímž bylo stavům oznámeno, „že vzhledem k jejich holdování a skládání přísahy má se šetřiti pořádku stanoveného při poslední korunovaci z r. 1792.“ Také v ceremoniálu, v němž pořad všech slavností dopodrobna a obšírně byl určen, nebylo ani zmínky o moravské deputaci.

Na to stavové skrze zemského hejtmana podali dne 14. srpna stížnost*) k dvorské kanceláři, ve které prohlásili, že tímto vyřízením jest ohrožena jejich nezávislost od stavů českých a tím i všechna ostatní jejich práva i výsady. Stavové žádají v této příčině aspoň takové zabezpečení, jaké jim bylo dáno od císaře Leopolda II., poněvadž zemské zřízení moravské v mnohých věcech podstatně se liší od českého. Bez tohoto zabezpečení musili by se obávati, že při své osvědčené věrnosti a přichylnosti k rodu panovnickému ztratí svá starodávná ústavní práva a všechny dřívější výhody při holdování, jež zachovati svým potomkům pokládají za svou nejsvětější povinnost. I pokládají za nemožné, že by odmítnutí této prosby, jež by se jich dotklo nejbolestněji, bylo úmyslem panovníkovým.

Stížnost obrací se potom proti ceremoniálu, vydanému k nastávajícím slavnostem holdovacím a korunovačním. Tento ceremoniál neobsahuje ani tolik, kolik bylo povoleno stavům moravským r. 1792, neboť tentokráte neděje se tu o moravsko-stavovské deputaci ani zmínka a v schematě přiloženém k ceremoniálu není jí vůbec místo vykázáno, což se příčí řádu, jehož r. 1792 bylo šetřeno. Při průvodu do oratoria zámeckého kostela v den holdovací byli dle řádu dříve šetřeného také deputovaní moravští zařazeni, tentokráte není o nich zmínky; podobně postrádá se v novém ceremoniále předpis, že holdovací přísahu mají opakovati jak čeští stavové, tak také moravští deputovaní. Tito ani nevědí, mají-li při příchodu císařovu do Prahy, který jest určen na den 1. září, k uvítání jeho čekati v nádvoří kaple svatovojtěšské a kde se tam mají postaviti. Rovněž není udáno, kde se mají moravští deputovaní postaviti nebo přiřaditi při slavnostních průvodech, jež se konají při korunování císaře a

*) Stížnost ta, jak se praví, byla podána ze sezení rozšířeného výboru zemského, konaného toho dne; ale protokol o tomto zasedání se v aktech nezachoval.

císařovny. Stavové tedy žádají, aby tyto nedostatky byly odstraněny a mezery v ceremoniálu příslušnými ustanoveními vyplněny.

Tuto stížnost nejvyšší kancléř hrabě Mitrovský odevzdal nejvyššímu hofmistrovi, knížeti Colloredovi-Mannsfeldovi. Tento především dal si od zemského výboru předložiti písemné doklady o tom, jaké místo moravská deputace zaujímala za posledního korunování z r. 1792 při všech obřadech, na které se stížnost vztahovala; neboť jen tím způsobem, bude-li se přesně šetřiti všech dřívějších zvyklostí, možno se vyhnouti konfliktům mezi deputací moravskou a stavy českými. I byla ihned (22. srpna) zemským hejtmanem zaslána dvorské kanceláři zpráva hraběte Dietrichštejna z r. 1792 i zpráva barona Pillersdorfa z r. 1791 i jiné doklady, z nichž vysvítalo, že moravská deputace při obou posledních korunovacích měla zvláštní místo, že zemský hejtman moravský a deputovaní stavu panského a duchovního připojili se k první řadě českých stavů, za nimi stáli členové stavu rytířského a konečně měšťanského, že předčítanou přísahu holdovací opakovali jak čeští stavové, tak potom moravští deputovaní, k čemuž oboji byli předvoláni od nejvyššího purkrabího, že moravská deputace 31. července 1792 odebrala se na nádvoří kaple sv. Vojtěcha, aby tam spolu s českými stavy vyčkala příchodu císařova, a že konečně po holdovacím obřadu moravské deputaci dostalo se milosti, ve zvláštní audienci vzdáti díky císaři ve jménu stavů moravských.

Nejvyšší hofmistr císařův, kníže Colloredo-Mannsfeld, v přípise k zemskému hejtmanovi moravskému ze dne 21. srpna omlouval se, že mu dosud všechna tato přání nebyla známa a že při sestavování ceremoniálu řídil se osnovou z dob korunování královny Marie Terezie (11. května 1743), kde ani stavové čeští, ani moravští nebyli nikde zvlášť poznamenáni, nýbrž shrnuti pod hromadným pojmenováním, jako na př. stavové, stav panský, rytířský atd. Jeho úmyslem nebylo, aby moravští deputovaní stavovští byli při nastávajících slavnostech korunovačních vylučováni ze svých starobylých práv a moravští stavové nechť přijmou ubezpečení, že jejich deputaci bude při holdování vykázáno místo příslušné dle příkladu z r. 1792.

V druhém přípise, který nejvyšší hofmistr odeslal o několik dní později (29. srpna) nejvyššímu kancléři i zemskému hejtmanovi moravskému zároveň, oznámil, že na základě písemných

dokladů jemu z Moravy zaslaných učinil v slavnostních obřadech dodatečná opatření, která zajisté úplně uspokojí jak zemského hejtmana, tak i stavy moravské. Opatření ta záležejí v tom, že stavovské deputaci moravské ponechává se úplná volnost, aby v den příchodu císařova do Prahy uvítala jej, jako čeští stavové, v nádvoří kaple sv. Vojtěcha a aby se jako oni účastnila všech slavnostních průvodů jak toho dne, tak i v den holdovací a v oba dny korunovační; nicméně nemůže se jí při těchto slavnostních příležitostech vykázati zvláštní místo, poněvadž dle listinného šetření a dle relace hraběte Dietrichštejna také r. 1792 se tak nestalo, nýbrž opět se deputaci ponechává na vůli, aby se smísila pokaždé se stavy českými bez jakéhokoliv pořádku hodnostního. Chtějí-li se ostatně deputovaní při tom pokud možno držeti pohromadě, nelze jim v tom sice brániti, nicméně nelze toho dbáti k odůvodnění nějakého právního nároku. Jen při holdování budou míti, jak již oznámeno, vlastní stanovisko v sále holdovačním a také při obou korunovacích budou jim zvláštní místa v kostele připravena.

Že také stavovská deputace moravská má holdovací přísahu opakovati, jako stavové čeští, jest v povaze věci samé a proto také v ceremoniální osnově neuznáno za potřebné, výslovně se o tom zmiňovati.

Co se konečně týká děkování deputace za nejmilostivější přijetí holdovací přísahy, není o tom nikde stopy ani ve velmi obšírných dvorských protokolech z r. 1791 a 1792, ani v ceremoniálních direktoriích té doby, že by se bylo stalo nějakým zvláště pozoruhodným způsobem, i dlužno se domýšleti, že se odbylo pouze hlubokou poklonou před trůnem na konci obřadu a to stejně od moravské deputace, jako od stavů českých. Kdyby však zemský hejtman byl toho mínění, že se nelze spokojiti tímto mlčenlivým projevem úcty, nechť si vymůže na nejvyšším místě soukromou audienci, ve které by deputace svůj nejpoddanější dík složila k nohám Jeho Veličenstva. —

Tím byla rozřešena nejobtížnější a nejchoulostivější otázka, týkající se účastenství stavů moravských při korunovačních slavnostech pražských r. 1836. Vše ostatní vyřízeno bylo snadno a hladce.

Na dotaz zemského výboru, zdali kromě zvolené deputace také jiní členové stavů moravských mají se účastniti holdování,

odpověděno dekretem dvorské kanceláře ze dne 15. července, že moravští stavové jakožto celek budou zastoupeni svou deputací a že tedy ostatní členové stavovští nejsou nikterak vázáni, aby se k holdování osobně dostavili anebo podávali prohlášení o závazcích jim příslušných; taková povinnost vztahuje se pouze na české stavy. Pokud však jednotliví členové stavů moravských si přejí na vlastní útraty připojiti se ke korunovační deputaci, nebude jim v tom nikterak překáženo.

Jiný dotaz týkal se způsobu, jak se mají členové stavu panského a rytířského ucházeti o hodnost rytířů svatováclavských, která se dle starobylého řádu udílela při korunování královském; i v této věci uznáno za dobré setrvati při pořádku zachovaném r. 1791 a 1792; na základě toho moravští pánové neb rytířové měli se o tuto hodnost ucházeti skrze české zemské presidium, ale v případě povolení měli k obdržení této hodnosti osobně se dostaviti.

Nejvyšším rozhodnutím z 31. května bylo ustanoveno holdování na den 3. září, korunování císařovo na 7. a císařovny na 12. září. Zároveň bylo oznámeno, že císař prominul — bez prejudice pro budoucí případy — stavům koruny české zapravení jinak obvyklého itineráře korunovačního, k němuž povinny byly Čechy sumou 100.000 zl., Morava 33.333 zl. a Slezsko 6.666 zl; také židovstvo bylo sproštěno povinného příspěvku v Čechách 150.000 zl. a na Moravě 50.000 zl. Vlastní dar korunovační míní císař i císařovna přijati v obvyklé výši, o čemž ještě a to co nejdříve bude učiněno zvláštní oznámení. Zemský hejtman učinil v té příčině dotaz k dvorské kanceláři, mají-li stavové moravští odevzdati vůbec dar korunovační či jen příspěvek k němu.

Později (18. července) bylo dekretem dvorské kanceláře ohlášeno, že se od stavů moravských a slezských nepožaduje vůbec žádný dar korunovační.

Nejvyšším rozhodnutím z 21. června císař vzal na vědomost volbu korunovační deputace moravské. Navržené paušální příspěvky pro deputované nebyly však schváleny, nýbrž přiřčeny jim byly pouze normální diety, a to deputovaným stavu panského a duchovního po 15 zl., stavu rytířského po 10 zl. a stavu měšťanského po 6 zl. k. m. denně, pak náhrada za cestovné a byty v Praze; o všech těchto poplatcích měly se po skončené

cestě jako obyčejně předložiti řádně doložené cestovní partikuláře. Avšak pozdějším nejvyšším rozhodnutím (z 19. srpna) byl nejvyšší kancléř zmocněn oznámiti zemskému výboru, že se přece povolují příspěvky navržené od stavů na sněmě ze dne 2. května.

Konečně oznámil nejvyšší kancléř zemskému výboru, že císař s císařovnou hodlá na cestě do Prahy zavítati na Moravu, že si však nepřeje, aby byl od stavovských deputovaných uvítán na hranicích zemských, ježto by tím zemi vznikla zase nová vydání, nýbrž až v Brně, kdež ustanoveno bylo pobyti tři dny. Příjezd do Brna určen byl na 17. srpna, do Prahy na 27. t. m.

K uvítání císařských hostí byly od zemského výboru konány rozsáhlé přípravy, které řídil neúnavný člen zemského výboru a opat starobrněnský Cyril Napp. Všem členům stavů moravských byly rozeslány listy, aby se aspoň dva dny před příjezdem císařovým dostavili do Brna, zejména však členové uvítací deputace, zvláště k tomu cíli zvolené, aby se v případě potřeby mohla ještě konati porada rozšířeného výboru zemského. Purkmistr brněnský Jan Ritschl byl vyzván, aby k okázalému přijetí císaře a císařovny dal královské městské divadlo uvnitř nově vymalovati, a připraviti vše k přiměřenému vyzdobení a osvětlení a zejmena pořídíti novou oponu; k úhradě těchto vydání stavové povolili městu Brnu podporu 500 zl. k. m.

Aby se císařským manželům pobyt v Brně co možná zpříjemnil, stavové usnesli se na vlastní náklad uspořádati opět veřejnou výstavu moravských a slezských výrobků uměleckých a průmyslových a poprositi vznešené hosti, aby poctili tuto výstavu svou návštěvou a tak se přesvědčili o uměleckém i průmyslovém pokroku obou zemí. Vrchní řízení a dozor svěřeny byly od zemského hejtmana členu stavů moravských, svob. pánu Rudolfovi Forgáčovi, který již r. 1833 dostál podobnému úkolu se vzácným důmyslem a neobyčejnou znalostí věci a jemuž k zařízení všeho potřebného přidáni byli dva členové zemského výboru, prelát Cyril Napp a hrabě Josef Schafgotsche.

Značnou nesnáz působilo též obstarání bytů pro korunovační deputaci v Praze. Na dotaz v té příčině učiněný nejvyšší kancléř hrabě Mitrovský přípisem ze dne 27 května oznámil zemskému hejtmanovi hraběti Ugartovi, že dal již příslušný pokyn nejvyššímu purkrabímu českému hraběti Chotkovi,

s nímž bude třeba o podrobnostech přímo se dorozuměti. Proto byly všem členům deputace rozeslány dotazy, kolik koní a vozů hodlají s sebou vziti do Prahy, aby se při najímání bytů mohl k tomu bráti náležitý zřetel. Odpovědi docházely jen ponenáhlu. Hrabě František Žerotín dopsal (12. května) zemskému hejtmanovi, že „pro rozsáhlost a hornatou polohu města Prahy" potřebuje stáj na čtyři koně a kolnu na tři vozy. Podobné místnosti žádal pro sebe také druhý deputovaný stavu panského, hrabě Josef Schafgotsche. Když konečně všechna přání byla oznámena, zemský hejtman obrátil se (21. července) s prosbou k nejvyššímu purkrabímu českému za opatření bytů pro moravskou deputaci. Hrabě Chotek svěřil tento úkol guberniálním radům Jankovi a Cronovi, členům c. k. pražské korunovační komise a přidělil jim na radu vrchního policejního komisaře Heydu, kteří také byty záhy opatřili. Pro zemského hejtmana moravského byl najat byt o osmi úplně zařízených pokojích v domě hraběte Kounice na Malé Straně, v Mostecké ulici čís. 273, v prvním poschodí, za paušální nájem 500 zl. k. m. na celou dobu slavností korunovačních; poněvadž pak stáj v tomto domě mohla pojati pouze čtyři koně a zemský hejtman žádal místnost pro šest koní, byla přinajata ještě stáj v domě sousedním.

Deputovaným stavu duchovního byl vyhledán byt v někdejším paláci arcivévody Karla v Panské ulici na Novém městě č. 890, jenž tehda náležel dvor. radovi knížete Windischgrätze, Weithnerovi; tam bylo v druhém poschodí najato šest úplně zařízených pokojův a dvě předsíně, jež byly tak rozděleny, že každý z obou deputovaných mohl použiti čtyř pokojů se zvláštními vchody a s velkým pokojem pro ceremoniáře, jež by snad s sebou přivezli. Koně i vozy bylo možno v témže domě umístiti. Dům byl velmi blízko dvěma kostelům, piaristskému a jindřišskému.

Pro hraběte Žerotína opatřen byl byt o čtyřech pokojích a předsíni v prvním poschodí, kromě toho stáj pro čtyři koně a kůlna pro čtyři vozy v domě gubernialního a komerčního rady Neumanna, v novém Stromořadí na Starém městě č. 342. Podobný byt v témže domě v prvním poschodí byl najat také pro hraběte Schafgotsche, jehož koně i vozy měly se umístiti v protějším domě hraběte Šlika. Oba tyto byty byly smluveny za celkovou sumu 400 zl. k. m.

Deputovaní stavu rytířského, Ant. ryt. Tersch a Arnošt ryt. Paburg obdrželi úplně stejný byt, jako členové stavu duchovního, v druhém poschodí domu Weithnerova, kdež také byla najata místnost pro jejich koně i vozy. V zadní části téhož domu byly opatřeny čtyři pokoje pro oba deputované stavu měšťanského. Nájemné všech těchto šesti bytů v domě Weithnerově činilo 1200 zl., s ostatními byty dohromady 2100 zl. k. m.

O tom všem nejvyšší purkrabí hrabě Chotek podal zprávu hraběti Ugartovi dopisem ze dne 1. srpna, dokládaje, že vzhledem na polohu a povahu těchto bytův i jejich zařízení, pak vzhledem na mimořádnou, stále rostoucí poptávku po zařízených bytech nelze vyšetřené nájemné pokládati za příliš drahé. Zemský hejtman potom listem ze dne 8. srppna vzdal za tuto ochotu díky a hned také na kvitance vydané od korunovační komise pražské dal příslušnou částku poukázati k výplatě u hlavní pokladny stavovské.

Brzo potom (16. srpna) městský hejtman a policejní ředitel pražský, Josef rytíř Hoch, dopsal zemskému hejtmanovi moravskému, že sice o jeho byt v domě Kounicově jest postaráno, ale poněvadž zemský hejtman míní prý s sebou přivézti četnější služebnictvo a také si přeje kuchyně pro svou potřebu, vyprošuje si v té příčině dalších zpráv; kromě toho mohou jen čtyři koně hejtmanovi býti umístěni v témže domě, pro ostatní dva najata jest stáj v Mostecké ulici čís. 277. Také pro koně a vozy deputovaných stavu duchovního a rytířského, kteří budou bydleti v domě Weithnerově v Panské ulici, musila se zabezpečiti výpomocná stáj v domě u Charousů na Koňském trhu, poněvadž se nevědělo, že Weithner část stájí již dříve pronajal jinému; k tomu oznámil později 21. srpna nejvyšší purkrabí hrabě Chotek, že také pro koně hraběte Schafgotsche bude potřebí zvláštní stáj vyhledati a tím že nájemné vzroste o dalších 90 zl. k. m.

Tato zpráva došla zemského hejtmana v poslední chvíli, když již deputace chystala se na cestu do Prahy; ačkoliv oznámená změna způsobila mnohé nepohodlí zvláště deputovaným stavu duchovního a rytířského, nezbylo pro krátkost času než podrobiti se tomuto nepohodlí. Tím také vyjednávání o pražské byty bylo ukončeno.

* * *

Zatím chystala se Morava a zvláště hlavní město její k slavnostnímu uvítání nového panovníka.*) Císařští manželé s hojnou dvorskou družinou**) vyjeli, jak již napřed bylo ustanoveno, z Vídně 16. srpna a přenocovali v pohraničném rakouském městě Pušdorfě. Odtud vyjeli z rána 17. srpna k hranicím moravským; tam nedaleko Mikulova uvítal je krajský hejtman brněnský hrabě Leopold Stollberg a vrchní panství mikulovského Riedel. O 10. hodině dopolední byl konán vjezd do Mikulova, u jehož bran čekaly honorace duchovní i světské. Po uvítacím proslovení císař Ferdinand projevil svou spokojenost, že mohl po osmnáctileté nepřítomnosti***) zase navštíviti věrnou zemi Moravskou a její hlavní město. Potom ubíral se průvod slavnostními branami a okrášlenými ulicemi za hřmění hmoždířů, vyzvánění i jásotu četného lidu k proboštství, kdež císařští manželé sestoupili, aby byli přítomni mši, kterou sloužil probošt rytíř Kronborn. Po mši vykonána prohlídka nádherného zámku knížete Dietrichštejna.

O 12. hodině poledni císař s císařovnou a veškerým dvořanstvem nastoupili další cestu přes Drnholec, Kounice, Pohořelice, Židlochovice, Rajhrad a Chrlice do Brna. Všude byli vítáni od vrchnostenského úřednictva, duchovenstva i četného lidu. V Pohořelicích, kam dorazili o 2. hodině, očekával je generál jízdy hrabě Grünne, nejvyšší hofmistr arcivévody Karla, a doprovodil je do Židlochovic na zámek svého pána, kdež poobědvali. O 5. hodině odpoledne průvod dospěl k hranicím města Brna a ohlášen byl hřměním děl s náspů špilberských a hlaholem zvonův. Tam stáli stavové moravští, v jich čele zemský hejtman a guverner hrabě Ugarte. Na pomezí starobrněnském zřízen byl triumfální oblouk z loubí péčí majitele panství starobrněnského,

*) Cesta a pobyt císaře Ferdinanda na Moravě i slavnosti korunovační v Praze vylíčeny jsou dle současných zpráv v „Brünner Zeitungu" r. 1836, č. 227—260.

**) V té však chyběl nejvyšší kancléř hr. Mitrovský, který na vlastní prosbu pro trapnou nemoc (pakostnici v nohách) byl sproštěn povinnosti, aby se osobně účastnil slavností korunovačních; císař jmenoval jeho zástupcem knížete Augusta Lobkovice, presidenta dvorské komory ve věcech báňských a mincovních. — Brünner Zeitung, 1836, č. 192.

***) Naposledy byl totiž na Moravě a v Brně jakožto korunní princ a zástupce otce svého při kladení základního kamene k obelisku na Františkově roku 1818.

ryt. Františka Heintla; v předměstí utvořili špalír zástupci okolních vrchností, duchovenstvo, školní mládež, místní rychty a obecní úřady.

Před nově vystavěnou branou, jež na místě někdejší brány Židovské nazvána byla na počest panovníkovu branou Ferdinandovou, v jejíž frontě byl vztýčen dvojitý císařský orel s trofejemi a jejíž vchod ozdoben byl řadou pěkných sloupův a allegorickými skupinami, stál královský městský magistrát se zástupci obecního výboru a ozbrojený sbor měšťanský; zde podána byla císaři uvítací báseň. Tam také očekával císařské manžele velící generál moravsko-slezský hrabě Mazzucchelli, a doprovodil je k domu dikasteriálnímu, kdež se ubytovali. Všechny ulice v předměstích i v městě, kudy se průvod ubíral, byly okrášleny zeleným loubím, květinami, věnci, festony, nápisy, prapory, koberci a draperiemi v pestrých barvách. Na Zelném trhu a Velkém náměstí stála posádka městská v plném lesku. Jakmile dospěl průvod k domu dikasteriálnímu, kdež guverner uvítal císaře a císařovnu, vojsko na hradbách rozestavené dalo trojí salvu, hudba zahrála a císařští manželé u okna ukázali se četnému lidu, který propukl v hlučné volání „Vivat". Večer uspořádal magistrát s ostatním měšťanstvem skvělý pochodňový průvod a před okny císařského bytu zazpívána slavnostní kantáta. Tím skončily se slavnosti toho dne za všeobecného radostného vzrušení.

Druhého dne (18. srpna) císař přijal v audienci generalitu, štábní a vyšší důstojníky, moravské stavy, zemské úřady, duchovenstvo, brněnský magistrát a měšťanský výbor obecní, učitelské sbory veřejných škol a personál ústavů dobročinných. Císařovně představeny byly dámy od hraběnky Ugartové, choti zemského hejtmana. Po hostině, ku které pozvány byly četné vynikající osobnosti, ozbrojený měšťanský sbor defiloval před císařem, který se objevil na balkoně, byl pozdraven radostným voláním četně shromážděného obecenstva.

Odpoledne konala se slavnost na Františkově pořádaná od stavů na památku založení obelisku. Portikus naproti pomníku byl vkusně ozdoben. Na čtyřech rozích pomníku skvěly se ozdobně seřaděné trofeje a prapory. U pomníku stáli chovanci plukovních ústavů vychovávacích a dvacet patentálních invalidů z válečných let 1813—1815, v pozadí byl ozbrojený sbor měšťanský a na rozličných místech sbory hudební. Ostatní prostor na návrší zabralo četné obecenstvo.

Po 6. hodině objevil se císař s císařovnou uprostřed portiku, po jehož stranách stály dámy, na blízku pak zemští stavové, duchovenstvo, generálové, vyšší důstojníci. Hudba měšťanského ozbrojeného sboru zahrála národní hymnu a guverner vyslovil císaři radost stavů, že popřáno jim viděti svého mocnáře na místě, kde před osmnácti lety jako korunní princ položil základní kámen k pomníku; zároveň poukázal na přítomné, z oněch slavných let válečných zmrzačené vojíny. Císařským manželům byla podána báseň, k této slavnosti složená, a zazpíván sbor složený od mladé umělkyně brněnské. Císař s císařovnou obešli potom Františkov a prohledli si nově zřízené spojení těchto sadů s branou Židovskou (potomní Ferdinandovou). U brány vsedli do vozu a objeli město, aby si prohledli sady právě tehda na hradbách a kolištích městských založené.

Večer bylo všeobecné osvětlení města s nádhernými ozdobami a transparenty. Císařští hosté projíždějíce městem, byli všude od četného obecenstva nadšeně pozdravováni.

Dne 19. září dopoledne, zatím co císař zaměstnán byl vyřizováním státních záležitostí, soukromými audiencemi a přehlídkou posádky brněnské, císařovna provázena hraběnkou Ugartovou, nejvyšší hofmistryní lantkraběnkou Fürstenberkovou a nejvyšším svým hofmistrem hrabětem Dietrichštejnem, navštívila alžbětinky, uršulinky a obě dětské opatrovny. Odpoledne císařští hosté prohledli si v sále redutním výstavu uměleckých a průmyslových výrobků moravských a slezských, uspořádanou od stavů moravských; byli překvapeni rozmanitostí, krásou i dobrou jakostí předmětů vystavených, jež sestaveny byly v ladný obraz domácího umění a píle, a vyslovili plné uznání zejmena průmyslovému pokroku na Moravě. Večer byli přítomni slavnostnímu představení v královském městském divadle; herecký personál na uvítanou zazpíval národní hymnu, po jejíž každé sloce obecenstvo propukalo v nadšený jásot. Zpáteční jízda k domu dikasteriálnímu dála se ulicemi skvěle osvětlenými.

Dne 20. srpna po ranní mši císař, vyřídiv státní záležitosti a audience, o 11. hod. navštívil Františkovo museum, kde projevil uznání sbírkám přírodovědeckým, petrefaktům, numismatice a knihovně; zvláštní pozornost jeho budily modely hospodářské a technické a voskové vzory ovoce. Potom prohledl ještě jezuitské kasárny, trestnici, chudobinec a soukennou továrnu bratří Schöllerův,

kdežto císařovna navštívila ústav hluchoněmých a Offermannovu továrnu na sukna.

Odpoledne byla veliká národní slavnost v Lužánkách, uspořádaná od stavů, s hudbou, tancem, rozličnými hrami, závody, ohňostrojem, iluminací a jinými zábavami velmi četného lidu z Brna i z okolí.*) O páté hodině přijeli císařští manželé, provázeni guvernerem hr. Ugartem, s nímž podnikli procházku všemi oddíly. Zvláštní zájem budil pohled na pestré kroje, ze všech krajů moravských shromážděné, které při rozmanitosti kmenů moravských jevily mnohé karakteristické zvláštnosti a nápadné kontrasty.**) Císařští hosté s velikou zálibou se dívali na tyto malebné skupiny a jejich národní tance a vrátili se teprve večer osvětleným městem do svého obydlí, před nímž potom hrála vojenská hudba.

Na zejtří (21. srpna) o 9. hod. ranní hosté nastoupili další cestu do Čech. Guverner v čele moravských stavů, vyšší ducho-

*) W. Schram (Brünner Chronik, s. 54.) udává počet obecenstva na 25.000.

**) Tehda bylo vzbuzeno přání, aby tyto původní kroje, které se udržely od staletí a nikde v mocnářství s takovou rozmanitostí se nevyskytují, věrně byly zobrazeny. Vilém Horn, úředník stavebního oddělení v Brně, zručný kreslič, byv k tomu povzbuzen, nabídl se, že dodá tyto figuriny v kolorovaném kamenotisku asi na 30 listech, z nichž každý by představoval muže a ženu ve vhodném postavení a s označením kraje i panství příslušného; žádal však, aby mu moravští stavové, jimž hodlal toto dílo věnovati, zaručili odebírání jistého počtu výtiskův a poskytli přiměřenou peněžitou zálohu. Zemský výbor navrhl v sezení sněmu moravského, konaném 28. prosince 1836, aby se tato dedikace přijala a aby se objednalo šest nádherných výtisků pro nejvyšší dvůr, 50 výtisků pro vyšší státní úředníky, pro knihovny ve Vídni a v Olomouci, pro musea, vysoké školy atd., i oznámil, že Hornovi byla již vyplacena záloha 1000 zl. k m. Cena těchto obrazů, vycházejících v knihkupectví na subskripci, byla dle rozličné jemnosti papíru a okras trojí, a to po 1 zl., po 40 kr. a 30 kr. za výtisk jednoho listu.

Stavové uznali, že jim, jakožto „patribus patriae" přísluší podporovati tento vlastenecký podnik už z toho důvodu, že se jim naskytuje velmi vítaná příležitost, nabídnouti císařským manželům milý dar i usnesli se přijati tuto dedikaci a s výhradou nejvyššího schválení věnovati na ni celkem 1500 zl. z fondu domestikálního.

V sezení sněmovním, konaném potom 11. září 1838, zemský výbor oznámil, že tato vyobrazení již jsou rozdána Jejich Veličenstvům, arcivévodům, státním ministrům, presidentům, zemským oficírům a jiným vysokým hodnostářům nákladem 1488 zl. k. m. Zbývalo ještě 16 výtiskův, které usnesením sněmovním byly odevzdány zemskému hejtmanovi, aby s nimi naložil dle libosti. — Z protokolů sněmovních r. 1836 a 1838."

venstvo a četní hodnostáři vojenští i civilní shromáždili se v domě dikasteriálním na rozloučenou. Před domem tisíce lidu srdečným voláním dávaly na jevo svou lásku a oddanost k mocnáři. Císař zanechal značné sumy peněžité brněnským chudým, nemocnicím, ústavu hluchoněmých a slepých a oběma dětským opatrovnám; v průmyslové výstavě dal za 500 zl. zakoupiti některé předměty, které byly potom odeslány do Vídně nejvyššímu technickému kabinetu. Nejvyšším listem ke guvernerovi hraběti Ugartovi císař Ferdinand dal na jevo své potěšení nad srdečnými důkazy věrnosti a přichylnosti, kterými byl uvítán na své cestě Moravou a za svého pobytu v Brně od stavů moravských, brněnského magistrátu a měšťanstva i všech ostatních tříd obyvatelstva, a vyslovil plné uznání pořádku a pokroku v dobročinných i jiných veřejných ústavech brněnských, zdařilé výstavě a pokročilému průmyslu v továrnách brněnských.

Tři důstojníci ozbrojeného měšťanského sboru na koních doprovázeli císařské hosty až na první poštovní stanici Lipůvku. Na všech panstvích, kudy se jelo, v Králové Poli, Kuřími, Černé Hoře, v Lysicích, Kunštátě a v Letovicích i u poštovní stanice Lipůvky vystavěny byly slavnostní brány s přiměřenými nápisy a na uvítanou čekalo duchovenstvo i vrchnostenské úřednictvo z panství místních i sousedních, jako na př. z Rájce a z Boskovic, ve všech kostelích slavnostně se vyzvánělo a příchod císařských hostí všude oznamován byl výstřely z hmoždířův. V Černé Hoře učiněna na půl hodiny zástavka v zámku stařičkého barona Geislerna, někdejšího dvorského kancléře spojené dvorské kanceláře, který touto poctou byl k slzám dojat. Z Letovic až na hranice panství březovského hosty doprovázel hrabě Kalnoky na koni. Na hranicích kraje olomuckého u Borotína zřízen byl triumfální oblouk, u něhož očekával je olomucký krajský hejtman Jan Pilz z Warnsthalu s duchovenstvem, hospodářským úřednictvem a školní mládeží z okolí a podal oběma Veličenstvům holdovací báseň. V Březové byly všechny domy slavnostně vyzdobeny a hosté hlučně od lidu přivítáni voláním „Vivat“ i zpíváním národní hymny. Ze Svitav, kde zase byly triumfální brány a nádherná výzdoba domů, krajský hejtman olomucký jel s průvodem až na hranice české. Odtud obyvatelstvo české závodilo s moravským v radostném vítání svého panovníka po celou cestu až do Prahy.

Dne 1. září ráno císařští manželé s dvořanstvem dorazili ku Praze. Průvod hnul se o 9. hodině od invalidovny, zahájen byv oddílem jízdy, měšťanskou jízdou a 12 postiliony na koních s poštmistrem v čele. Za nimi rovněž na koních jelo deset poštmistrů, potom nejvyšší dvorní a dědičný poštmistr zemský kníže Paar v šestispřežném voze a vrchní správce pošt v království Českém na koni, za nimi předjezdní, dvorní trubači, dvorní a komorní furýři. Potom ve třech šestispřežných dvorních vozech seděli: služební komoří hrabě Jiří Esterhazy, křídelní adjutant baron Moll, představený vnitřní komory hr. Segnu, nejv. podkoní hr. Vrbna a nejv. hofmistr císařovnin hr. Dietrichstein. Před vozem císaře a císařovny jel veliký počet českých (a moravských) stavův a za ním generální adjutant císařův hrabě Clam-Martinic, čtyři panošové a c. k. tělesné gardy. Potom jela nejv. hofmistrová císařovnina, lantkraběnka Fürstenberková, v šestispřežném dvorním voze a šest palácových dam, kněžny Lobkovicová, Schwarzenbergová, Windischgrätzová, Thurn-Taxisová, hraběnka Kolovratová a nejv. purkraběnka hraběnka Chotková v jiných třech dvorních vozech; oddíl jízdy uzavíral průvod, který se ubíral Karlínem, Šilinkovou ulicí, Kapucinským náměstím, Celetnou ulicí, Velkým a Menším Staroměstským náměstím, Jezuitskou ulicí, přes most, Malostranským náměstím, Vlašským náměstím a Ostruhovou ulicí ke královskému zámku na Hradčanech. Celé město bylo slavnostně ozdobeno, všechny domy, kostely a paláce okrášleny věnci, zeleným loubím a nesčetnými prapory v barvách státu rakouského, země i města; na všech náměstích a ulicích, kudy šel průvod, byla rozestavena posádka v parádě, uniformovaný sbor měšťanský a cechy, duchovenstvo, školní mládež a židovská obec. K 11. hod. dopoledne průvod za hřmění děl, vyzvánění a jásotu nesčetného lidu dospěl ke královskému zámku a na nádvoří kaple sv. Vojtěcha, kde čekali členové rodu císařského, dvorské šarže, dvořané, nejv. zemští oficíři, dědičné úřady a ostatní stavové čeští, spolu s deputací stavů moravských a slezských, zemské gubernium, městský magistrát a universita pražská. Nejvyšší purkrabí český hrabě Chotek uvítal císaře českou řečí.

Císař milostivě odpověděv (německy), sestoupil s císařovnou s vozu a odebral se do kaple, kdež u prostředních železných dveří byl přijat farářem, u vchodu do kaple pak od knížete-arcibiskupa pražského, od biskupů litoměřického, královéhradeckého,

budějovického a brněnského, od pražské kapitoly, infulovaných prelátův a od asistujícího duchovenstva byl přivítán. Kníže-arcibiskup pozdravil císaře latinskou řečí, na kterou císař v témže jazyku odpověděl. Potom císař i císařovna políbili kříž, darovaný metropolitnímu kostelu od císaře Karla IV., který jim arcibiskup podal, a odebrali se pak s veškerým průvodem do dómu, kde arcibiskup za vyzvánění a hřmění děl zapěl modlitby pro recipiendo rege a chvalozpěv ambrosiánský a udělil JJ. VV. biskupské požehnání.

Po skončených obřadech císař s císařovnou vnitřními chodbami odebrali se do svých komnat, kde přijali stavovskou deputaci moravskou a slezskou, nejv. zemské oficíry a gubernium, jež představil nejv. purkrabí, pak magistrát a pražskou universitu, jež představil zase jeho náměstek. Pak se objevili na balkoně v nádvoří Jiřího a ukázali se četnému jásajícímu lidu.

Dne 2. září o 11. hod. dopol. všechny dámy vysoké šlechty byly od hraběnky Chotkové císařovně a od kněžny Alfr. Windischgrätzové císaři představeny. Večer bylo slavnostní představení v kral. českém stavovském divadle. Když orkestr zahrál národní hymnu, veškeré shromážděné obecenstvo jej zpěvem doprovázelo; pak dávána opera Mayerbeerova „Die Kreuzritter in Egypten" od nejvýtečnějších členů zdejšího divadla i cizích jevišť s nádhernou výpravou od stavů pořízenou, jako byla na př. zvláště pro tento den malovaná opona, představující Prahu s královským zámkem uprostřed, jejíž zlatý rám byl nádherně proveden. Císař s císařovnou zůstali až do konce představení i byli při odchodu jako na začátku od obecenstva hlučně pozdravováni.

Dne 3. září, v den určený k holdování, veškero mužské dvořanstvo shromáždilo se o 8. hod. ranní u dvora. O 9. hod. zdvihl se průvod z vnitřních komnat císařových chodbami, jež obsazeny byly tělesnými gardami trabantů, generalitou a sborem důstojnickým, do oratoria na dómě. V čele byli dvorští furýři, panošové a komorní furýři, potom stavové duchovní a světští, mezi nimi nejv. zemští oficíři a dědičné úřady, za nimi c. k. komoří, tajní radové, toisonisté a majitelé velkokřížův, první nejv. hofmistr, kníže Colloredo-Mannsfeld, s berlou, nejv. zem. maršálek hrabě Clam-Martinic s vytaseným královským říšským mečem, konečně císař v uniformě polního maršálka s pokrytou hlavou, ozdoben čtyřmi řádovými řetězy a velikou řádovou stuhou Marie

Terezie. Za ním šel náměstek nejv. komořího, hrabě Kašpar Šternberk, gen. adjutant hrabě Karel Martinic a hejtmanové tělesné stráže, hrabě Attems, svob. p. Splenyi, hr. Cisalart.

Arcierské a uherské tělesné stráže provázely císaře po obou stranách až k chodbě oratoria. Tam nejv. zem. maršálek položil říšský meč na stůl, dvorské šarže, toisonisté, velkokřížové, nejv. zem. oficíři a tajní radové, arcibiskup s kapitulou sv.-vítskou a infulovaní preláti uchýlili se na sousední tribunu; ostatní část průvodu odebrala se do kostela, kde kapitulní děkan za průvodu hudby zapěl Veni sancte a počal sloužiti slavnou mši.

Po mši nejvyšší maršálek chopil se meče a průvod odebral se v témže pořádku do starogotického holdovacího sálu, vyzdobeného nádherně barvami zemskými a českým lvem, kam zatím generalita a důstojnictvo se již dostavily. Naproti vchodu vypínal se pod bohatým baldachýnem trůn, po pravici jeho pak tribuna pro císařovnu a ostatní členy rodiny císařské, naproti tribuna c. k. presidiálního a zem. sekretáře i ředitele registratury zemských desk, pak pro diplomatický sbor a podél zdí až ke vchodům pro ostatní diváky. Za zvuku trub průvod stihl do sálu a císař vstoupil na trůn.

U jeho nohou stáli: nejv. zem. maršálek hr. Clam-Gallas s říšským mečem, první nejv. hofmistr kníže Colloredo-Mannsfeld s berlou, náměstek nejv. komořího hrabě Šternberk, náměstek nejv. kancléře kníže August Lobkovic, gen. adjutant císařův hrabě Clam-Martinic a hejtmanové tělesné stráže, kníže-arcibiskup pražský se čtyřmi biskupy, nejv. zemský hofmistr baron Hess, nejv. zem. purkrabí hrabě Chotek a ostatní nejv. zem. oficíři. Za nimi byli světští knížata, duchovní stavové, stav panský, rytířský a zástupci Prahy i ostatních privil. měst královských, mužské dvořanstvo, deputovaní neprivil. král. měst a generalita, sbor důstojnický a dvorská družina, což vyplnilo střed dvorany; podél stěn paradovaly arciesní a uherské tělesné gardy.

Nejv. zem. hofmistr měl k shromážděným stavům krátkou českou řeč, kterou nejv. purkrabí zodpověděl rovněž česky ujištěním stavů, že všem požadavkům J. V. radostně chtějí vyhovovati; potom náměstek nejv. kancléře kníže Aug. Lobkovic měl tento holdovací a sněmovní proslov zase v české řeči:

„Jeho Apošt. Vel., nejjasnější pán Ferdinand I., císař rakouský, toho jména V. král český a náš nejmilostivější dědičný pán, vzka-

zuje všem věrným a poslušným stavům tohoto království ze stavu prelátského, panského, rytířského a měšťanského svou cís. královskou milost a vše dobré."

„Ačkoliv J. V. hned na počátku Svého panování ve všech zemích poddaných mělo mnoho důležitých věcí pořizovati, přece již předešlého roku potěšil toto království svou přítomností, aby svým věrným Čechům podal zvláštní důkaz své královské milosti a lásky. Nesčetné důkazy nejvěrnější příchylnosti a dětinné lásky Čechů k Jeho posvátné osobě, jichž se J. V. od věrných poddaných dostalo, byly mu novou pohnutkou, aby, jakmile okolnosti to dovolily, dle příkladu svých jasných předchůdců na tomto trůně nejmilostivěji přijal slavnostní holdování království Českého, markrabství Moravského a knížetství Slezského v tomto svém král. hlavním městě Praze a zároveň dal odevzdati stavům obvyklé sněmovní postuláty."

„J. V. nepochybuje také nikterak, že při věrnosti a příchylnosti království Českého tak často projevené, jakož i markrabství Moravského a knížectví Slezského, zemští stavové povolí tyto sněmovní požadavky čili postuláty, uvážíce je se vší bedlivostí, vzhledem k všeobecné potřebě zemské, na kterou tyto mají též zřetel."

„Při tom J. V. všem stavům a každému zvláště zůstává s královskou přízní a milostí nakloněno."

Císař a král promluvil potom ke stavům po německu:

„Od staletí k Mým slavným předkům osvědčená věrnost stavů českých, moravských a slezských dává Mi pevně očekávati, že vykonají holdování dle starodávného obyčeje a také v budoucnosti neuchýlí se od nezlomné věrnosti, kterou jejich otcové i oni Mému domu za každé příležitosti slavně prokazovali."

„Řídě se vlastním citem i vznešeným příkladem, který Mi zůstavil zvěčnělý v Pánu pan otec za svého dlouhého a slavného panování jako nejkrásnější dědictví, budu povždy všeliké právo chrániti;*) jejich práv, svobod a výsad hájiti; a nikdy Moje jednání nebude míti jiného cíle, nežli podporování blaha Mých věrných národův."

Přítomní provolali z vroucího pohnutí „Nechť žije!" na tato slova.

---

*) Tím se naráží na panovnické heslo císaře Ferdinanda: „Recta tueri".

Potom se svolením císařovým postuláty podány od náměstka nejv. kancléře nejv. purkrabímu a od něho presidiálnímu a sněmovnímu sekretáři; nejv. purkrabí proslovil potom k císaři po česku tuto děkovnou řeč:

„V tomto radostném a hlasitém zvolání, jež proniká ze srdcí všech k trůnu Vašeho Vel., Vaše Vel. nejmilostivěji račiž uznati dědičnou a nezlomnou oddanost a lásku věrně poslušných stavův i všech obyvatel korunních zemí království Českého. Zajisté s nekonečnou radostí stavové spatřují na tomto od starodávna slaveném trůně této země, v posvátné osobě Vašeho Veličenstva, vznešeného dědice netoliko koruny, nýbrž i všech vysokých ctností a zámyslů kdysi nejlepšího otce vlasti; s nemalým nadšením slyší z úst Vašeho Vel., že dle hesla „Recta tueri" jako všude. tak i v českých zemích korunních míní spravedlivě hájiti všech řádně nabytých práv a privilegií svých věrných poddaných a nad veškerým zřízením zemským držeti milostivou a ochrannou ruku. To jest nejlepší a dokonalá záruka, že všechny země této České koruny, které pod spásonosným žezlem vysokého domu Rakouského již dospěly k potěšitelnému rozkvětu, dalším vývojem sil, slávy a jmění národa, zvelebováním průmyslu, věd a umění, vždy výše budou prospívati a požívati ovoce blahodárného míru v svornosti, lásce a věrnosti poddanské. Proto věrně nejposlušnější stavové této koruny přistupují ochotně a pozorně k uvážení milostivých požadavkův Vašeho Vel. a chtějí projeviti své dědičné přiznání k osobě Vašeho Vel. jsouce ochotni, v každé hodině a na každém místě svým životem a jměním, jak věrným a poslušným poddaným přísluší, zcela se Vašemu Vel. obětovati."

Potom přikročilo se k holdování a přísežní formule přečtena napřed česky od presidiálního a sněmovního sekretáře Hikiše, potom německy od c. k. rady a ředitele deskové registratury Hasnera a od stavů s patrným nadšením opakována.

Když takto přísaha od stavů byla složena a postuláty od sněmovního sekretáře s podia přečteny, zdvihl se císař s trůnu a průvod v témže pořádku, jak přišel, odebral se do císařských komnat.

Odpoledne císař s císařovnou jeli do Královské Obory, aby si prohledli tamější sady, provázeni jsouce členy císařské rodiny, šlechtou a četným obecenstvem. Vystoupivše z vozu podnikli

procházku v stinném loubí, všude nadšeně od lidu pozdravováni, a na večer vrátili se do města.

V neděli 4. září o 9. hod. dopol. císař odebral se do Buben k veliké vojenská parádě, jež se konala za velení podmaršálka knížete Windischgrätze; císař dav na jevo s výsledky přehlídky svou spokojenost, odjel s ostatním panstvem o půl 12. hod. zase do král. zámku.

Dne 7. září splnila se konečně nejvroucnější touha a naděje všech stavů království Českého, císař Ferdinand byl v tento věčně památný den za krále českého korunován.

Již časně z rána hřmění děl a hlahol velikého zvonu na dómě ohlašovaly tuto slavnost. O 8. hod. byly korunní odznaky, které již dříve náměstek nejv. purkrabího, státní a konferenční ministr hrabě Kolovrat*) z obvyklé schránky v kaple Svatováclavské přenesl do komnat císařových, odtud nazpět přeneseny do kaple Svatováclavské. Nejv. hofmistr zemský baron Hess s berlou vstoupil v čelo průvodu, který se ubíral oběma dvory zámeckými. Za ním šel náměstek nejv. purkrabího, s korunou a korunní čapkou, nejv. zemský sudí baron Wagemann s říšským jablkem, nejv. zemský písař rytíř Procházka se žezlem a korunní strážci, ze stavu panského hrabě Dietrichštejn se štolou a pásem, ze stavu rytířského rytíř Bohuš s královským pláštěm. V kapli Svatováclavské všechny korunní odznaky byly položeny na oltář sv. Václava a střeženy od obou korunních strážců a od dědičného strážce dveřního až do příchodu císařova.

Císař opustil své komnaty o hodinu později; před ním kráčeli dvorní furýři, panošové a komorní furýři, stavové, truchsesové a komoří, držitelé dědičných úřadův a nejv. zemští oficíři, k nimž se přidružili tajní radové, potom nejv. zem. hofmistr baron Hess s berlou, český herold oděný krznem a nejv. zem. maršálek hrabě Clam-Gallas s vytaseným mečem sv. Václava; císař kráčel pod nebesy, které nesli purkmistr rytíř Spořil, oba jeho náměstkové Fanta a Keller, a pět magistrátních radů města Prahy, v uniformě polního maršálka, ozdoben čtyřmi řádovými řetězy a velikou stuhou řádu Marie Terezie, provázen toisonisty, majiteli velko-

*) Nejv. zemský purkrabí hr. Chotek pro náhlou smrt svého bratra, knížete-arcibiskupa olomuckého, jež se stala právě den před tím, nemohl se těchto slavností účastniti.

kříže, gen. adjutantem hrab. Clam-Martinicem a gardovými hejtmany, za hlaholu všech zvonů městských. Průvod se ubíral oběma zámeckými dvory, kdež paradovali sbor měšťanský a cechové, k dómu. Císař vkročil do chrámu za zvuku trub a bubnův, a políbiv dle starého zvyku kleče kříž císaře Karla IV., podaný mu od konsekratora, knížete-arcibiskupa pražského, Aloisa hraběte Ankvicze odebral se ihned do kaple sv. Václava, kam ho následovali nejv. dvorští úředníci, náměstek nejv. komořího hrabě Šternberk, nejv. zemští oficíři, dědiční úřadové a gubernialní radové. Byv oděn korunovačním oděvem, ozdoben pásem a štolou, zahalen královským pláštěm a maje domácí korunu na hlavě, císař opustil kapli, u jejíhož vchodu jej očekával konsekrátor s asistujícím duchovenstvem, a jsa provázen dvěma biskupskými asistenty, biskupy budějovickým a brněnským, a maje před sebou faráře čtyř nejstarších kostelů pražských, kteří v drahocenných skřínkách nesli ostatky sv. Bartoloměje, apoštola Filipa, sv. Anny a sv. Barbory, odebral se k hlavnímu oltáři. Průvod dál se při tom v témže pořádku, jako na cestě do kostela, ale před císařem šli dědiční úřadové, v jich čele český herold, maje pérový baret na hlavě, s napřaženou berlou, a nejv. zemští oficíři s korunními odznaky; napřed dědičný strážce dveřní svob. p. J. Mladota s klíčem, dědičný praporečník stavu panského hrabě Chorinský a stavu rytířského rytíř z Kundratic s korouhvemi, dědičný komorník nad stříbrem hrabě Salm, náměstek dědičného truchsera a nejv. kuchmistr s pozlacenými a postříbřenými portami, dědičný klenotník kníže Ferdinand Lobkovic, náměstek dědičného číšníka s obětním vínem v pozlacených a postříbřených soudcích, dědičný kraječ hrabě Valdštejn a dědičný hofmistr hrabě Kinský se svou berlou. Za nimi šli nejv. zemští oficíři stavu rytířského: korunní strážce, nejv. zem. písař s žezlem, náměstek zemského podkomořího hr. Lützov, a purkrabí královéhradecký rytíř Horn; pak nejv. zemští oficíři stavu panského; náměstek korunního strážce, nejv. zem. sudí baron Wagemann s říšským jablkem, nám. appellačního presidenta, svob. p. Aerenthal, a nám. král. čes. komorního presidenta, hrabě Schönborn, nám. nejv. purkrabího, hrabě Kolovrat s korunou, nám. nejv. kancléře, kníže August Lobkovic, nejv. lenní sudí hrabě Spork, nejv. zem. hofmistr baron Hess s úřední berlou, konečně bezprostředně před samým císařem nejv. zem. maršálek hrabě Clam-Gallas

s mečem sv. Václava. Vedle císaře a za ním šli tělesní gardisté, toisonisté a majitelé velkokříží, nejv. zem. komorník hrabě Hartmann s purpurovou čapkou, hejtmané tělesné gardy a gen. adjutant.

Když průvod za chorálního zpěvu dosáhl presbyteria, císař zaujal trůnní sedadlo uprostřed zřízené, zatím co konsekrator od hlavního oltáře s obličejem k císaři obráceným říkal dvě modlitby: „Deus qui scis" a „Omnipotens sempiterne Deus coelestium," a korunní odznaky položeny byly na oltář. Účastníci průvodu zaujali místa u nohou královského faldistoria dle hodnosti, starého zvyku a obyčeje. Císařovna, členové rodiny panovnické a královští manželé saští, kteří předešlého dne z Drážďan přijeli k slavnosti korunovační, byli v oratoriu po levé straně hlavního oltáře; ostatní místa na několika tribunách zaujal sbor diplomatický, dámy z vyšší šlechty a ostatní obecenstvo.

Dva asistující biskupové, před nimiž kráčel nejv. zem. hofmistr a nejv. zem. maršálek, přivedli císaře ke stupňům hlavního oltáře, kdež kleče od konsekrátora, po vykonané obvyklé modlitbě, přijal požehnání, a potom za přispění asistujících biskupův opět se vrátil k trůnu. Pak počala slavná mše. Po epištole umlkla chorová hudba a korunovace se počala. Císař opět opustil trůn, a stoje na nejnižším stupni oltáře, odpovídal na otázky konsekrátorovy: („Vis fidem sanctam?"): („Volo") a („Vis regnum tibi etc.?): „Volo et in quantum divino fultus adjutorio ac solatio omnium valuero, ita me per omnia fideliter acturum esse promitto." Potom odloživ domácí korunu kleče, četl napřed po latinsku korunovační přísahu z pontifikale, jež spočívalo na klíně konsekrátorově, a skládal stavovskou přísahu, kterou mu předříkával vedle něho klečící náměstek nejv. purkrabího. Po složené přísaze nejv. zem komoří a náměstek nejv. komořího odhalili lopatky a pravé rámě císařovo, jež konsekrátor u oltáře sedící, odříkávaje obvyklé modlitby, pomazal sv. olejem. V komnatě zřízené za oltářem asistující biskupové a nejv. zemský komoří osušili pomazané části císařovy, který potom zase odebral se k hlavnímu oltáři a poklekl na epištolové straně jeho. Meč, prsten, žezlo a říšské jablko byly nejdříve od konsekrátora vysvěceny a císaři odevzdány, konečně také nad korunou, kterou držel náměstek nejv. purkrabího, vysloveno požehnání: „Deus tuorum corona fidelium" a tato, když nejv. zem. komoří pokryl císaře čapkou

korunní, od konsekrátora za přispění náměstka nejv. purkrabího a dvou asistujících biskupů, se slovy: „accipe coronam regni" vstavena na hlavu císařovu a královu.

Korunovaný král se zdvihl, když opět zaměnil českou korunu za korunu domácí, a vstoupil, maje v ruce žezlo a říšské jablko a jsa následován konsekrátorem, oběma biskupskými asistenty, duchovenstvem, dvorními šaržemi, nejv. zem. oficíry a dědičnými zem. úředníky, před nimiž kráčeli herold, dědiční korouhevníci, nejv. zem. hofmistr s berlou a nejv. zem. maršálek s mečem, na trůn vyvýšený blíže oltáře na straně evangeliové na třech stupních, a konsekrátor ukončil slavnostní inthronisaci modlitbou: „In hoc regno solio confirmet".

Náměstek nejv. purkrabího zvolal ke stavům v české řeči: „Pojďme složit vyznání našemu korunovanému králi a dědičnému pánovi," načež všichni přítomní propukli v hlasitý jásot, jenž se od tribun odrážel. Náměstek nejv. purkrabího dotkl se, zatím co konsekrátor zapěl „Te Deum", žezla královna, za ním ostatní nejv. zem. oficíři, držitelé dědičných úřadů, česká knížata a tajní radové, stavové a mnozí městští poslanci, zatím co s městských hradeb zavznívalo sem hřmění děl a ve všech kostelích pražských všemi zvony se vyzvánělo.

V přerušené mši bylo potom pokračováno a za Creda císař některé stavy pasoval za rytíře svatováclavské.*) Po offertoriu císař opustil trůn, aby kleče na stupních oltáře, přinesl obětní dar, totiž chléb a vinné soudky s těžkým zlatým penízem. Po Agnus Dei císař, opět provázen nejv. zem. hofmistrem, asistujícími biskupy a náměstkem nejv. purkrabího, odebral se k hlavnímu oltáři a přijal kleče z rukou konsekrátorových svátost oltářní pod obojí způsobou.

Slavnostní průvod kráčel potom v témž pořádku, jak přišel, do holdovacího sálu slavnostně ozdobeného, kde zatím císařovna, členové panovnické rodiny, král saský s královnou, diplomatický

*) Z Moravanů byli to ze stavu panského: Frant. Josef hrabě Žerotín, Jan Václav svob. p. Dobřenský, Vavřinec svob. p. Baselli, Arnošt Fleissner, svob. p. z Vostrovic, Eman. svob. p. Frankenberg, Jan hrabě Schafgotsche a Jan Nep. hrabě Trautmannsdorf; ze stavu rytířského: Jan rytíř Kronenfels, Bedřich Jiří Zádubský ryt. ze Schönthalu, Frant. Čečinkar ryt. z Brtnice, Ferd. ryt. Wiesenthal, Jos. Schreitter ryt. z Schwarzenfeldu, Ant. ryt. Tersch, Jos. ryt. Hoch a Leop. Taulov ryt. z Rosenthalu.

sbor, dámy z vyšší šlechty a četné obecenstvo zaujaly vykázané jim tribuny. Když průvod za zvuku trub dospěl do sálu, císař na nějaký čas, následován pouze náměstkem nejv. komorníka a nejv. zem. oficíry, odešel do sněmovní síně. Zatím družina se seřadila v sále kolem tabule císařovy pod drahocennými nebesy, ku které byl přibrán kníže-arcibiskup pražský jakožto konsekrátor. Pak objevil se císař opět, maje před sebou říšské odznaky, které byly položeny na stůl po pravici císařově, v jídelním sále a umyv si ruce, při čemž dědičný kraječ, hrabě Valdštejn, držel umývadlo a lil tam vodu, nejv. zem. hofmistr baron Hess pak podal mu ručník, přijatý od komorníka nad stříbrem, hraběte Salma: usedl za zvuku trub a bubnů, když mu nejv. zem. hofmistr židli přistrčil, k tabuli a hudba začala. Dědičný kuchmistr, hrabě Valdštejn, odevzdal císaři seznam jídel, náměstek dědičného číšníka a dědičný kraječ konali za hostiny svůj úřad; spoluhodující kníže-arcibiskup pražský byl obsluhován od rytíře Bohuslava, ustanoven jsa k tomu z rytířstva od nejv. purkrabího; dozor na nošení jídel měl dědičný kuchmistr hrabě Valdštejn a dědičný komoří nad stříbrem hrabě Salm, za přispění c. k. nejv. kuchmistra, lantkrabího Fürstenberga.

Po prvním přípitku císařově, při němž vystřelena byla děla s městských hradeb, odebrali se nejv. zem. oficíři se zvanými hostmi k svým dvanácti tabulím. Tyto všechny byly zdobeny uměleckými podnosy, představujícími nejpamátnější budovy pražské, a tak uspořádány, že po pravici trůnu byla tabule nejv. purkrabího, po levici pak tabule nejv. zem. hofmistra, za nimi ostatní dle hodnosti předsedajících zemských oficírův. Když se všechno k tabuli usadilo, císař skrze náměstka dědičného číšníka, hraběte Černína, poslal náměstku nejv. purkrabího sklenici vínem naplněnou a dal mu na jevo, že chce píti zdravici na blaho země. Náměstek nejv. purkrabího na tento důkaz císařské milosti odpověděl přípitkem na zdraví Jejich Veličenstev, pak na dlouhé a slavné panování krále Ferdinanda V. z téže sklenice, kterou si uschoval na památku této radostné slavnosti. Nadšené volání dvora naznačovalo city věrnosti a lásky, jež se ozvály v srdci každého. Také u ostatních tabulí byly proneseny podobné přípitky. Když císař za šetření týchž obřadů skončil tabuli, odebral se v slavnostním průvodu zpět do císařských komnat a ukázal se ještě s balkonu velikého dvora, ozdoben říšskými od-

znaky, lidu plnícímu všechny dvory a příchody, jenž svého korunovaného krále pozdravil nekonečným jásotem.

Od osvětlení, jež se na večer připravovalo, musilo se pro nepříznivé počasí upustiti.

Dne 8. září o 10. hod. dopol. císařští hosté s královskými manželi saskými a s členy rodu panovnického i dvorskými šaržemi navštívili výstavu českých průmyslových výrobků, kdež byli uvítáni od hraběte Ledeboura.

Dne 9. září pražské konservatorium provedlo koncert v komnatách císařových.

Dne 10. září byla v královském zámku na Hradčanech arcivévodkyně Terezia instalována za abatyši ústavu šlechtičen. Císaře při tom zastupoval arcivévoda František Karel. Večer byl bal paré u nejv. purkrabího hr. Chotka, jehož zastupovali kníže a kněžna Thurn-Taxisovi. Dne 11. září císařští manželé opět navštívili průmyslovou výstavu. Dne 12. září byla císařovna slavnostně za královnu českou korunována za podobných obřadů jako před tím císař. O 8. hod. večer byla projížďka městem skvěle osvětleným.

Dne 13. září byla veliká vojenská přehlídka a manévry v Bubnech, večer dvorní ples v obou skvostně vyzdobených sálech královského zámku, v německém a španělském, navštívený 3500 osobami, který trval do 3. hodiny ranní.

Za příčinou korunovace královské v Praze byla udělena četná vyznamenání, mezi jinými nejv. kancléř hrabě Mitrovský a nejv. purkrabí český hrabě Karel Chotek jmenováni rytíři řádu zlatého rouna, guvernerovi mor.-slezskému hraběti Aloisu Ugartovi a proslulému maecenáši českému, hraběti Kašparovi Šternberkovi udělen velkokříž řádu Leopoldova, hrabatům Jindřichovi Haugwitzovi a Františkovi Žerotínovi komandérský kříž téhož řádu, menší kříž brněnskému kraj. hejtmanovi Leop. hr. Stollbergovi, mor.-slez. gub. radovi Ant. Schmidovi, hraběti Josefovi Schafgotschovi, svob. pánu Eman. Bartensteinovi a opatovi augustiniánského kláštera starobrněnského Cyrillu Nappovi. Biskup brněnský Ant. Gindl vyznamenán hodností tajného rady, olomucký krajský hejtman Jan Pilz povýšen do stavu šlechtického, policejní ředitel brněnský Petr šl. Muth jmenován dvorním radou. Brněnskému purkmistru Janu Ritschlovi udělena veliká zlatá medaile s řetězem, profesorovi české literatury Antoninovi Bočkovi

prostřední zlatá medaile se stuhou, brněnským měšťanům Frant. Hůblovi, Frant. Schöberlovi, Martinovi Schubertovi, Frant. Rothwangovi, Filipu Schöllerovi a Karlovi Offermannovi malá zlatá medaile se stuhou.

Dne 14. září stavové čeští uspořádali v Praze za invalidovnou a na svazích Žižkova velikou národní slavnost dle starobylého obyčeje.

Dne 17. září zvolená deputace stavů českých, majíc v čele nejv. purkrabího hraběte Chotka, odevzdala císaři a císařovně obvyklé dary korunovační.

* * *

Hned po skončení všech těchto slavností dne 19. září o 10. hod. dopol. císař Ferdinand s císařovnou nastoupili zpáteční cestu z Prahy do Vídně. Na hranicích moravských u Jihlavy, kudy měli jeti, zřízena byla šest sáhů vysoká triumfální brána, architektonicky vytvořená, s moravskou orlicí a s šesti prapory v zemských barvách a s nápisem: „Ferdinandum et Annam, eum Boemiae corona reduces, Moravia laeta salutat". Dne 20. září o 4. hod. odp. hlásaly výstřely z hmoždířů na české i na moravské straně příchod JJ. VV.; od triumfální brány jeli Špitálským předměstím, jež ozdobeno bylo hojně loubím a věnci, špalírem šesti triviálních škol s prapory.

U Špitálské brány, kde město Jihlava zřídilo čestnou bránu, čekal magistrát a tvořil špalír s cechy, hlavní školou, gymnasiem a s úřady; purkmistr Gattony uvítal krátkou řečí císařské hosty a městští zástupci podali holdovací báseň. Odtud provázeni magistrátem, za hlaholu všech zvonův a volání „Vivat" ubírali se vkusně ozdobenými ulicemi na velké náměstí naplněné lidem. U hlavní stráže plukovní velitelství zřídilo velkolepou triumfální bránu, ozdobenou loubím, císařským orlem a válečnými trofeji, s nápisem „Věrni orlu do smrti". U hostince, kde měli přenocovati, stála čestná vojenská stráž s praporem a plukovní hudbou, tam uvítal hosty krajský hejtman a plukovník. Tito, jakož i hrabata Leopold a Gustav Podstatští, městský farář Martin Weber a purkmistr byli ihned po příchodu připuštěni k audienci, zatím co před okny zapěna byla uvítací kantáta. Na večer bylo město skvěle osvětleno. O 7. hod. šel pochodňový průvod četných, svátečně oděných měšťanů, s magistrátem v čele, z radnice

k bytu císařskému, kde hudební spolek, před několika lety v Jihlavě založený, zapěl kantátu a na konec národní hymnu; potom hrála na náměstí vojenská hudba.

Dne 21. září o 9. hod. ranní císař s císařovnou jeli špalírem cechů do kostela sv. Jakuba, slavnostně vyzdobeného; u vchodu uvítal je stařičký děkan s kaplany a doprovodil do presbyteria, načež sloužena byla tichá mše a požehnání. Potom hosté vydali se na další cestu Brtnickou branou, u které zřízena brána triumfální, za nadšeného volání lidu; krajský hejtman provázel je až ku hranicím krajským. Obecní rychtáři jihlavského panství na běloušich, majice v čele vrchního Grolicha, doprovodili je až k poštovní stanici Stonařovské, kde u pošt. úřadu byla zřízena triumfální brána s dvojitým orlem, s prapory v zemských barvách a s přiměřeným nápisem. Tam stál krajský komisař Sékora, jihlavské hospodářské úřednictvo a místní duchovenstvo. Po přepřahnutí jelo se městysem Stonařovem, loubím a kvítím vyzdobeným, triumfální branou, zřízenou od kláštera novoříšského u vesnice Hladova, kde prelát Ferdinand Seka s ostatními členy řehole uvítal císařské hosty. Na hranicích želetavských a při vjezdu do městyse Želetavy uvítáni hřměním hmoždířův a vyzváněním; majitel panství hr. Gustav Podstatský jel pak před ním až do Budějovic, odkudž po obvodě nastoupena další cesta do Znojma.

Na hranicích kraje znojemského, v obvodu panství lesonického, zřízena byla opět obrovská triumfální brána s prapory v řišských barvách a několika nápisy. K poledni (21. září) výstřely z hmoždířův oznamovaly příjezd hostí. U brány stálo hospod. úřednictvo, duchovenstvo a školní mládež, po obou stranách silnice tvořili špalír poddaní částečně na koních. Podobné uvítání připraveno na panství jaroměřickém a bučském, kdež u osady Kolovratu zřízen bohatě vyzdobený triumfální oblouk, u něhož vedle duchovenstva a vrchnostenského úřednictva stálo 60 vkusně oděných dívek ve dvou řadách, poddaní pak ve svátečním národním kroji činili špalír.

U dolní brány města Budějovic zřízeny dva sloupy, ozdobené loubím, kvítím a guirlandami; odtud magistrát, obecní výbor, cechové s prapory byli rozestaveni až k zámecké bráně, kde opět byl ozdobný triumfální oblouk s prapory a nápisy. U zámecké

brány čekal hr. Max. Wallis s místním duchovenstvem a vrchnostenským úřednictvem. Císařští hosté uvítáni za zvuku trub a bubnů a voláním „Vivat". Poobědvavše v zámku s hr. Wallisem a s jeho chotí, při čemž pozváni byli hrabě Leopold Kolovrat, majitel panství budkovského, hrabě Gustav Podstatský, krajský hejtman jihlavský Leop. ryt. Gersch, krajský komisař hr. Bedřich Herberstein a budějovský děkan Gottwald, jeli dále špalírem cechů, školní mládeže a ostatního obyvatelstva, panstvími hostímským, jevišovským, vranovským, znojemským a přímětickým, kde všude byli obvyklým způsobem a nadšeně od obyvatelstva vítáni.

O 5. hod. odpol. dorazili do Znojma za hřmění hmoždířův. U Císařské brány vkusně ozdobené čekal magistrát s obecním výborem; odtud jelo se špalírem cechův i jiného obecenstva až k bytu, před nímž stálo vojsko v parádě, krajský hejtman Stellwag-Carion a podplukovník šl. Wehrheim. Císař ukázav se lidu jásajícímu na balkoně, přijal v audienci kraj. hejtmana, vojenského velitele i městského faráře od sv. Mikuláše, při čemž krajský hejtman podal holdovací báseň. Na večer bylo město osvětleno a tisícové lidu valili se ulicemi. Mnohé domy byly skvěle ozdobeny. Také blízká hora Sv. Hippolyta s proboštstvím a tržní budovou byla slavnostně osvětlena napodobeným ohněm, při čemž světlejší barvou ozářená kaple Mariánská a veliký řádový kříž u kaple sv. Antonína působily překvapujícím dojmem; tento dojem byl zvýšen tím, že také na opačném konci města zámecká budova loucká i s úřednickými obydlími byla osvětlena, park zámecký pak ozářen byl světlem bengálským.

Dne 22. září o $8^1/_2$ hod. ranní sloužena mše u sv. Kříže, načež konána další cesta panstvím louckým za obvyklého vítání a rozličných slavnostních projevů. Na konci panství v Kallendorfě stálo duchovenstvo, učitelstvo, školní mládež, představení obcí a poddaní z Vrbovce i z jiných okolních osad. V obvodu panství Jaroslavického na hranicích kraje znojemského zřízen byl triumfální oblouk, kdež uvítali císařské manžele úředníci vrchnostenští, duchovenstvo, školní mládež a poddaní v pestrých skupinách. Téhož dne ještě císař s císařovnou dorazili do Schönbrunna.*)

*) Brünner Zeitung, r. 1836, č. 227–269.

III. Správa říšských financí a věcí zahraničných. Hnutí národnostní v Uhrách a v Čechách před r. 1848.

Stinnou stránkou vnitřní správy říšské stále ještě zůstávaly neupravené finance. R. 1835 stal se po Klebelsbergovi presidentem dvorské komory Petr Josef Eichhoff, jenž pocházel z Porýní a jako mnozí před ním příslušníci „říše německé", zkusil své štěstí v Rakousku. Měl leckteré osobní přednosti. Na místě obvyklé těžkopádnosti kancelářské osvojil si hladké a lehké formy života veřejného, nedával se tak snadno odstrašiti nahodilými překážkami a bez valného namáhání hleděl si získati pověst horlivého pracovníka. V Praze upoutal na sebe pozornost nejvyššího purkrabí hraběte Kolovrata, který jej potom, byv jmenován konferenčním ministrem, vzal s sebou do Vídně a zaměstnával ve své kanceláři. Vlivem Kolovratovým, který doufal tím způsobem podříditi svému dozoru dvorskou komoru, stal se Eichhoff presidentem toho úřadu. S počátku jevila se činnost dosti úspěšnou. Státního schodku ubývalo, k čemuž arci nejvíce přispělo obmezení branné moci, výtěžek nepřímých daní jevil stálé značné stoupání. Při půjčkách, jež r. 1835 a 1839 byly podniknuty na umořování starých státních dluhů, Eichhoff dociloval u vídeňských domů bankovních dosti příznivých podmínek. Méně příznivě byly posuzovány jeho styky s bankou národní. Eichhoff, aby se uvaroval zvětšování fundovaného státního dluhu, lehkovážně rozmnožoval dluhy běžné, k čemuž mu národní banka podávala pomocnou ruku tím, že zapůjčila státu 30 milionů na poukázky půlročně obnovované, znějící na pokladny provinciální. Tento rozšířený úvěr diskontní vláda sdílela s několika privilegovanými domy obchodními, kterým tak bylo umožněno provozovati obchody v rozsahu, jenž byl v křiklavém nepoměru s jejich reálními fondy, a opovažovati se krkolomných ažiotáží. Nebylo vzácným zjevem, že měla banka za 8 až 10 milionů směnečných listů, jež zněly na jeden a týž dům obchodní.

K těmto nesnázím finančním najednou přidružily se zápletky v politice zahraničné, které hrozily Rakousko strhnouti ve vír událostí válečných. S počátku panování Ferdinandova zdálo se, že i v této příčině Metternich hodlá upustiti od zastaralých předsudků a tím osvědčí šťastnější ruku ve vedení věcí vnějších. V Srbsku byl jmenován (9. května 1836) rakouský konsul, ačkoliv polosuverenní toto knížectví vzešlo ze vzpoury proti legitimnímu

panovníkovi. S Řeckem byla uzavřena smlouva paroplavební, která netoliko dokazovala, že se ve Vídni zapomnělo na revoluční původ tohoto státu, nýbrž také že péče o zájmy obchodní nabyla v otázce východní vrchu nad nechutí, s jakou dvůr vídeňský pohlížel na osvobozovací snahy států pobalkánských. Také styky s novým královským dvorem francouzským pozbyly škrobenosti a chladnosti, s jakou se král Ludvík Filip posud ve Vídni potkával. Nenáleželo již k dobrému tonu vyšší společnosti, aby se o rodině Orleanské mluvilo s pohrdlivým pokrčováním ramen a aby se knížecí hodnost její naprosto ignorovala. Vláda Metternichova, pokud Francie se týkalo, úplně se smířila s červencovou revolucí, zvláště když i tam zaveden byl zostřený zákon tiskový a „strana pořádku" dobývala vítězství za vítězstvím. Z ohledů na Ludvíka Filipa poskytnuto bylo vypuzeným Burbonům v Rakousku jen zcela obmezeného útočiště a u dvora všeliké veřejné styky s emigranty byly přerušeny. Když r. 1836 zavítali do Vídně synové krále francouzského, Ferdinand Orleanský a Ludvík Nemourský,*) tu jistá část aristokracie, v jejíž čele byla choť říšského kancléře, zachovala se k nim sice chladně a zdrželivě, ale císař Ferdinand i ostatní dvůr přijali je velmi vlídně a srdečně. Cílem této cesty bylo dosáhnouti pro prince Orleanského ruky arcivévodkyně Marie Terezie, dcery arcivévody Karla, ale Metternich zabránil uzavření tohoto svazku, poukázav na „neoblíbenost rakouských princezen ve Francii"; jeho nešetrná vzpomínka na minulost přiměla na konec arcivévodkyni samu, že se proti tomuto sňatku vyslovila, „poněvadž prý by se obávala, že při první vzpouře přijde o život". Odmítnutí to bylo pro krále Ludvíka Filipa tím citelnější, ježto hned potom arcivévodkyně Marie Terezie podala ruku svou králi Ferdinandovi Neapolskému. Ve Španělsku Metternich podporoval, ač málo vydatně a okázale, vzpouru dona Carlosa proti královně Isabelle.

Tehda Evropa již od několika let byla znepokojována událostmi na východě. Proti sultánovi tureckému Mahmudovi vzbouřil se místokrál egyptský Mehemed Ali se svým adoptovaným synem Ibrahimem pašou, který dobyv Syrie i velké části Malé Asie, ohrožoval již sám Cařihrad. Tehda car ruský Mikuláš nabízel

*) Oba princové přijeli z Berlína a na této cestě do Vídně zastavili se dne 28. května v Brně, kde byli od úřadův i od obecenstva srdečně uvítáni. — Brünner Zeitung 1836, č. 148.

sultánovi pomoc vojenskou proti nebezpečnému povstalci, ale Francie a Anglie, bojíce se přílišného vzrůstu moci ruské, zabránily sultánovi, aby nepřijal pomocné ruky, a sprostředkovaly s Mehemedem Alim mír v Kjutahii (1833), jejž však Turecko draze zaplatilo ztrátou celé Syrie i části Malé Asie. Již tehda objevila se obojetná a bezcílná politika Metternichova v plném světle: na oko souhlasil s pomocným návrhem ruským, aby si nepopudil cařе Mikuláše, potají však rakouský vyslanec v Cařihradě doléhal na sultána, aby přijal sprostředkovací návrh francouzský. K úplnému a upřímnému dohodnutí s Ruskem, jež by bylo tehda nejlépe rozřešilo nesnadné postavení Rakouska v této otázce, Metternichovi nedostávalo se potřebné odvahy ani dosti jasného státnického rozhledu. A přece Rusko sklidilo tehda nejlepší ovoce: sultán popuzený ztrátou Syrie proti západním mocnostem, učinil s Ruskem smlouvu v Unkiar-Skelessi, kterou Rusko zavázalo se pomocí vojenskou pro každý případ nouze, za to však Dardanely měly býti válečným lodím všech cizích mocností uzavřeny. Tisk anglický a francouzský pobuřoval veřejné mínění v celé Evropě proti vzrůstající moci ruské na Balkáně, zatím co moc a vážnost Rakouska očividně klesala. Bylo to zjevno na sjezdě obou císařů, Františka a Mikuláše, v Mnichově Hradišti, kde proti vůli Metternichově utužen byl spolek Ruska s Rakouskem a Pruskem.

Byly to stálé ještě tradice z dob svaté aliance, které nedovolily Metternichovi, aby se zřejmě postavil proti ruské politice v otázce východní, ač by byl velmi rád tak učinil. Byl car ruský dosud hlavním ručitelem „pořádku a pokoje evropského“ ve smyslu systemu Metternichova. Od té doby, co dosazen byl červencovou revolucí na trůn Ludvík Filip, Francie přestala býti ochrankyní legitimity a podobně nebylo také na Anglii spolehnutí. Tu jedině „spolek severních mocností“ zůstal pevnou hradbou proti novotám. Jejich společného zakročení bylo brzo potom zapotřebí také v otázce polské. Svobodné město Krakov bylo stálým východiskem nepokojův, odtud nejvíce živeny byly snahy čelící k obnovení samostatné říše polské. Již za polského povstání r. 1831 byli Rusové donuceni Krakov obsaditi, aby zastavili pomoc povstalcům odtud poskytovanou. Ale Krakov zároveň stal se sporným jablkem mezi spřátelenými mocnostmi. Na doléhání vlády rakouské Rusové zase vyklidili svobodný stát, dostavše

slib od ostatních mocností, že změnou ústavy jeho bude revoluce učiněna neškodnou. To se také stalo, zejména samostatnost senátu krakovského byla obmezena, nicméně hnutí revoluční tam neutuchalo. Když r. 1836 ruský vyzvědač Pavlovský v Krakově byl zavražděn, a úřady nemohly nebo nechtěly vraha vypátrati, ochranné mocnosti odhodlaly se znovu k zakročení a společnou notou žádaly, aby během šesti dnů byly všechny nebezpečné osobnosti, zvláště ony, které se od r. 1830 účastnily revoluce, z území svobodného státu odstraněny. Rakouské vojsko, k němuž se připojil také sbor pruský a ruský, obsadilo Krakov, aby bdělo nad vykonáním tohoto opatření, poněvadž královská policie i městská garda skládaly se téměř výhradně z někdejších insurgentův. Kromě toho ochranné mocnosti usnesly se přeměniti správu svobodného státu dle vzoru rakouského. Teprve potom rakouské vojsko odtáhlo, ale poněvadž jitření neustalo, vrátilo se zase do města a byla zavedena ještě přísnější policejní dohlídka. Prosebné přípisy krakovských obyvatelů k vládě francouzské i anglické, aby starý právní stav byl obnoven, zůstaly bez účinku, východní mocnosti nedovolily ani Palmerstonovi, dosaditi v Krakově anglického konsula.

Rakousko, jehož konečným cílem již tehda bylo úplné přivtělení Krakova, z těchto i z jiných ohledů musilo povolovati cari ruskému v otázce východní. Postavení Metternichovo bylo tím nesnadnější, čím více se zostřovaly protivy mezi Anglií a Ruskem, jichž zájmy počaly se vážně křížiti nejen na poloostrově Balkánském, nýbrž i v přední Asii. Sultán Mahmud, který nemohl zapomenouti svého pokoření a ztráty Syrie, zahájil znovu válku proti Mehmedovi Alimu. Avšak vojsko turecké bylo od Ibrahima paše znovu poraženo u Nisiba (1839) a pouze francouzské zakročení zdrželo Ibrahima od pochodu na Cařihrad, kde zatím zemřel sultán Mahmud a nastoupil po něm syn jeho Abdul Medžid. Vítězný Mehmed Ali žádal nyní nejen potvrzení všech svých výbojů, nýbrž i poručnickou vládu nad mladým sultánem. Tomu se vzpírala porta turecká a byla by nejraději na základě smlouvy v Unkiar-Skelessi požádala Rusko za pomoc. Tomu však opřely se obě mocnosti západní a tentokráte k nim ve zjevném odporu s dosavadní politikou přidal se také zástupce rakouský. Bylo usneseno zahájiti konference ve Vídni k urovnání zmatků ve východní otázce, a tu doufal Metternich, že najde dostatečnou

oporu u západních mocností, aby se mohl opříti požadavkům ruským. Ale ukázalo se opětně, že jeho diplomatický důmysl nestačí na řešení tehdejších zápletek. Car Mikuláš byl nanejvýš rozhořčen, že mu zakročením rakouským byly ruce vázány a naproti tomu nepotrvala dlouho dosavadní shoda mezi Francií a Anglií, zvláště když Adolf Thiers, stav se ministerským předsedou (1. března 1840), hleděl zvětšiti obchodní a námořskou moc na moři Středozemském, což bylo na úkor dosavadní převaze anglické. Napjetí, které tak nastalo mezi oběma státy, dovedl chytře využitkovati ruský vyslanec v Londýně, baron Brunnov, k vyjednávání s vládou anglickou o společnou dohodu v otázce východní. Car Mikuláš, neohlížeje se nyní pranic na Rakousko, za značné výhody, poskytnuté anglickému obchodu na Černém moři, získal souhlas anglické vlády k společnému postupu v řešení rozepře turecko-egyptské. Tím byla porážka Metternichova dovršena, i nezbylo mu, než aby se smířil s hotovou událostí a spolu s Pruskem přistoupiti k smlouvě rusko-anglické ze dne 15. července 1840 a utvořiti takto čtyřspolek, jehož účelem bylo zabrániti dalšímu vítěznému postupu místokrále egyptského. Francie osamocená musila se podrobiti přání ostatních mocností, ale její hněv neobrátil se ani tak proti Anglii a Rusku, jako spíše proti Rakousku, od něhož státníci francouzští domnívali se býti zrazeni, zvláště když společným válečným loďstvem anglicko-rakouským zlomen byl odpor Mehemeda Aliho, který musil se vzdáti Syrie. Rusko pak od té doby vždy více se odvracelo od nespolehlivého spojence rakouského.

Nepříznivý obrat v politice zahraničné a zejména válečné hrozby Francie, třebas nebyly vážně míněny, měly povážlivé následky pro finance rakouské. Odbyt poukázek národní banky vázl, jakmile obchodní svět byl poplašen pověstmi o nastávající válce, i počalo se mluviti o rozličných zlořádech v bance, jež vznikly diskontovým úvěrem finančního ministra Eichhoffa, a zejména se poukazovalo na to, že mincovní poklad národní banky tvoří sotva dvanáctinu sumy, v jaké byly bankovky do oběhu vydány. Eichhoff, chtěje národní bance pomoci z nesnází, navrhl ve státní radě, aby část dluhu státního u ní kontrahovaného byla splacena a aby bance vůbec dáno bylo nové zřízení, jímž by se stala neodvislejší od státu. V těchto návrzích však jiní finanční politikové viděli hanu starého zřízení ústavu peněžního,

od nich založeného, obrátili se proti ministrovi finančnímu a použili obratně pověstí o rozličných nedovolených manipulacích jeho s dodávkami tabákovými a s akciemi severní dráhy. Také cizí původ ministrův přispěl nemálo k jeho pádu. Eichhoff byl zbaven úřadu (25. listopadu 1840) v nemilosti, jeho propuštění nebylo ani v úředních novinách obvyklým způsobem ohlášeno.

Nástupcem jeho v presidiu dvorské komory stal se svobodný pán Karel Kübeck. Toto jmenování vzbudilo v obyvatelstvu nové naděje v lepší budoucnost a v nápravu zanedbaných dosud státních financí. Byl Kübeck prostým krejčovským synem z Jihlavy, ale byl pokládán za poctivého, osvíceného a důmyslného státníka, jehož jmenování svědčilo netoliko o tom, že také v Rakousku pravé zásluhy docházejí uznání, nýbrž i vzbudilo pevné očekávání, že jim veřejný úvěr zase bude upevněn. Při tom se však neuvážilo, že finanční ministr sám jest bezmocným proti ztrnulosti ostatních odvětví státní správy. Ostatně činnost Kübeckova a hlavní jeho zásluhy o finance rakouské pocházely z dob Wallisových a Stadionových, kteří v dobách největší krise finanční (1811—1816) užívali jeho služeb. V té době kotvily také finanční i politické názory Kübeckovy, i.bylo by nemístné, očekávati od muže, který sešedivěl v službách kancelářských, byť sebe svědomitějšího a důmyslnějšího, úplný obrat v dosavadní soustavě finanční. Zůstalo tedy i po roce 1840 mnoho při starém, zejména potrvalo beze změny dosavadní spojení banky národní se státní správou; běžné dluhy byly stále rozmnožovány, a pravidelný roční schodek 11 až 21 milionů ve státním rozpočtu nebyl ani potom pokládán za veliké neštěstí, pokud jen kursy byly dobré a státní papíry neklesaly v ceně. Pouze neobmezený úvěr některých bankovních domů vídeňských u banky národní byl od Kübecka zastaven, což mělo za následek úpadek některých firem. Staré zlořády ve věcech celních a kolkovních zůstaly neodstraněny. Nešťastným zákonem kolkovým z 1. září 1840 byly nejvíce stíženy nižší třídy hospodářské a živnostnické, nebot jím poplatek kolkový se stupňoval jen až do jisté výše, takže při smlouvách, kde běželo o předměty vyšší ceny než za 8000 zl., byl kolkový poplatek již všude stejný a sedlák, jenž prodával neb dědil statek v této ceně, musil zaplatiti právě takový kolek (20 zl.), jako velkostatkář neb továrník, jenž uzaviral smlouvu o miliony.

Velikou zásluhou Kübeckovou byl železniční zákon z r. 1841, jímž na náklad státní zahájena stavba čtyř hlavních tratí železničních z Vídně přes Prahu do Drážďan, přes Linec do Mnichova, do Terstu a z Benátek do Milánu. O první trati, která nabyla veliké důležitosti pro Moravu, bude ještě obšírněji pojednáno.

K docílení trvalé nápravy státních financí nestačily drobné opravy, jakých se Kübeck podjal v dosti obmezeném oboru své působnosti. Tu bylo potřebí sáhnouti mnohem hloub, až k samým kořenům zla, způsobiti obrat v tehdejším smýšlení politickém i hospodářském, sprostiti selský stav robot i desátků, zlomiti zastaralá pouta, jimiž sevřen byl průmysl i obchod, odstraniti mnohé předsudky, jimiž zatížen byl život společenský. Úzkostlivost, s jakou nejen státní správa, nýbrž i celá vyšší společnost, šlechta i ostatní stavové, z nichž zejména zemské sněmy se skládaly, lpěly na dosavadních řádech, byla hlavní překážkou všelikého pokroku hmotného i duševního.

* * *

Zimničné rozechvění, jež zmocnilo se tehda celé Evropy, věstíc příchod nové doby, nemohlo ani v zemích císařství Rakouského zůstati bez účinku, ačkoliv na oko hladina veřejného mínění poskytovala obraz nerušeného klidu a pořádku. Svobodomyslné hnutí, jež bylo podporováno současným probouzením se národního uvědomění všech neněmeckých národů, vzplanulo nejvíce a nejsilněji v Uhrách. Snahy Maďarů nesly se již od delší doby za dvojím cílem: zjednati království Uherskému větší neodvislost od Rakouska a uvésti pod své vrchní panství ostatní národy nemaďarské v Uhřích i v Chorvatsku-Slavonsku. Boj maďarštiny proti latině, která dosud byla úřední řečí zemskou, počal se již za císaře Leopolda II. V prvních letech panování císaře Františka bylo nařízeno, že žádný úředník v Uhrách nesmí býti ustanoven bez znalosti řeči maďarské a r. 1807 bylo i důstojníkům a poddůstojníkům v zemi dlícím uloženo, aby se naučili tomuto jazyku. Střediskem uherského obrození, jazykového i literárního, stala se akademie založená r. 1825. R. 1830 maďarština zavedena v soudnictví, v kostelních matrikách a nedlouho potom i v úřadech politických. Básnickou činností Alexandra Petőfyho, Josefa Eötvöše a j. dávána pěstění a zvelebování jazyka mocná vzpruha. Ne bez pocitu trpkosti a zahanbení bylo všem ostatním národnostem, zvláště slovanským, přihlížeti k tomu, jak na operátním sněmě uherském,

jenž zasedal v letech 1832—1836, vrchnostenské poměry, soudnictví i jiná odvětví veřejného života byly upraveny a z bývalých řádů středověkých ponenáhlu se vyvíjel moderní státní útvar. Tehdejším vlastencům českým a ještě více moravským musilo býti bolno, když přirovnali tehdejší stavovské zřízení u nás a v Uhřích. Kdežto u nás šlechta, duchovenstvo, ba i zástupci měst královských na sněmě nepromluvili jinak než německy, uherská šlechta tehda stála již v čele hnutí národního a pracovala horlivě za hmotným a duševním povznesením svého lidu. Hrabě Štěpán Szechenyi, který zajisté byl právě tak přísným aristokratem, jako u nás na př. kníže Salm nebo hrabě Žerotín, byl horoucím a obětavým vlastencem, který již r. 1830 pronesl památná slova: „Mnozí se domnívají, že Uhry b y l y, já dávám přednost víře, že b u d o u". Snažil se nikoli v opposici proti vládě, nýbrž v souhlase s ní zvelebiti především hmotný blahobyt své vlasti. Jeho zásluhou vystavěn řetězový most mezi Budínem a Pešti, zahájena paroplavba po Dunaji a založeno mnoho užitečných spolků.

Ale opravy národohospodářské nebylo lze provésti bez politických. Nemožnost, poskytnouti šlechtě osvobození od mostného na mostě řetězovém, byla prvním nárazem, který otřásl dosavadní soustavou šlechtických privilejí a průlomem do stavovského zřízení uherského, kde dosud šlechta všelikého placení daně byla zbavena. Obratnosti a vytrvalosti Szechenyiově se podařilo, že i nejzarytější konservativci ustali ve svém odporu proti mostnému. Ve Vídni však Szechenyi nepotkal se s dostatečným porozuměním pro své opravné myšlenky a zatím doma valilo se přes hlavu jeho mocné hnutí liberální. Mezi magnáty utvořila se opposice, v jejíž čele byli Ludvík Batthyany, Josef Eötvös a Ladislav Teleki, která si vytkla za cíl ponenáhlé přetvoření starých neudržitelných forem a řádův v nové zřízení konstituční. V komoře stavovské zastancem tohoto směru byl F r a n t i š e k D e á k, muž vynikající státnickým důmyslem, který pro své pevné přesvědčení požíval stejné vážnosti jak u přítele tak u odpůrce. Ale nejnebezpečnějším protivníkem Szechenyovi, a v míře mnohem větší ještě vládě vídeňské, stal se mladý advokát L u d v í k K o š u t, který poprvé vystoupil na říšském sněmě r. 1832, který při všem vášnivém vlastenectví hořel touhou vyniknouti v životě veřejném, při vší politické krátkozrakosti osvědčil se mistrem v umění, uchvacovati lid slovem

i písmem; Košut stal se zakladatelem politické žurnalistiky v Uhrách a čtyřletým uvězněním na Mukačově, které na sebe uvalil smělými řečmi svými, stal se záhy nejoblíbenějším mužem v zemi.

Pokusy vlády vídeňské, aby s veškerou přísností zlomila odpor Uhrů zatýkáním, politickými procesy a odsuzováním, ukázaly se marnými, což přimělo Metternicha, že na čas zabočil na mírnější dráhu. Tím však nezabránil, že zemský sněm uherský svolaný r. 1839 měl průběh bouřlivější než všechny předešlé. Žádané odvody branců byly povoleny teprve na výslovný slib politické amnestie. Z komory stavovské pobouření myslí se šířilo do schůzí komitátních. Košut, sotva byl udělenou amnestií propuštěn z vazby, ujal se za svolení Metternichova řízení nově založeného pešťského časopisu, „Pesti Hirlap", kde přese všechnu bdělost censury dovedl širokým vrstvám lidu odhalovati vady a nedostatky státního zřízení uherského, zároveň však také štváti proti ostatním národnostem nemaďarským v Uhrách, jichž práva ve veřejném životě od té doby byla více než kdy před tím šlapána, ježto Košut žádal, aby stát, církev, škola i společnost staly se povolnými nástroji maďarisování. Proti vládě vídeňské ponenáhlu vyvinul celý program, jehož hlavními požadavky byly: úplná veřejnost říšského sněmu, tříleté období volební se zasedáním v Pešti, obnovené zřízení měst, oprava berniční, zrušení robot i všelikých závazkův urbariálních. Tak daleko nemínila však jíti konservativní strana ve šlechtě uherské, v jejíž čele byl Szechenyi, a vytýkali Košutovi, že vhání Uhry v smrt a záhubu.

Jazykovým zákonem z r. 1844 byla maďarština prohlášena za jedině oprávněnou v zákonodárství, ve správě státní, v úřadech i ve školství. Nadšení bojovníci uherští za svobodu proti absolutismu vídeňskému stali se zároveň bezohlednými utlačovateli všeho obyvatelstva zemského, které se nepřiznávalo k jejich původu. Ale právě toto násilné počínání budilo u národův nemaďarských protitlak. Sasové sibiňští počali se dovolávati někdejší své samosprávy, zaručené starobylými privileji. Jan Kollár získal si velikou zásluhu o probuzení národního ducha na Slovensku svou nadšenou „Slávy dcerou". Slováci uherští počali se hlasitě ozývati proti násilnému pomaďaršťování úřadů, školy i kostela. Nejživěji planulo národní vědomí u Slovákův augšpurského vyznání, k němuž se i Kollár znal; tito příkladem duchovních svých pastýřů jsouce povzbuzováni, horlivě jazyk svůj pěstovali. Národní odro-

dilci, kteří konali Maďarům služby vyzvědačské, líčili tuto péči Slovákův o národní život a jazyk jako nebezpečné rejdy panslavistické a dosáhli toho, že nově volený generální inspektor augšpurského vyznání, hrabě Karel Zay, zakázal užívání slovenského jazyka v kostele i ve škole. Proti násilí Maďarů Slováci podali petici ke králi, v níž vyložili všechny ústrky, které jim bylo snášeti, a zároveň poukázali na nebezpečí, které z řádění Maďarů hrozí trůnu i říši. Ale vláda zůstala k těmto prosbám lhostejnou, a Slováci, nenalezše nikde opory, byli nuceni podrobiti se těžkému jhu maďarskému.

Mnohem tužší odpor proti panovačným choutkám finského plemene dali na jevo Charváti a dílem i Srbové. Zásluhou Ludevita Gáje byla ze Záhřeba hlásána pospolitost všech kmenů „národnosti illyrské" a dovoláváno se pro království Charvatsko-Slavonské téhož práva, jaké si osobovalo království Uherské. Na prešpurském sněmě Gáj prohlásil proti výtkám Déakovým: „Maďaři jsou ostrovem v slovanském oceáně. Já jsem tohoto oceánu nestvořil, aniž jsem vln jeho pobouřil, vy však hleďte, aby se tyto vlny nesrazily nad vašimi hlavami a vás nepohltily". Rozvážný Szechenyi uznal za dobré varovati své krajany, aby šetřili ostatních národností, ale oblíbenost jeho záhy mizela a ustupovala před neurvalým vystupováním Košutovým. Když maďarští liberálové žádali, aby protestantům bylo zjednáno charvatské právo měšťanské, šlechta i duchovenstvo charvatské počaly se okázale účastniti hnutí národního. Na říšském sněmě r. 1843 umlknul všeliký zápas politický, když sněm většinou se usnesl, že jedině přípustnou jeho řečí jednací jest maďarština, že nikdo, řeči této neznalý, nesmí v Charvatsku zastávati úřad královský a že se maďarštině má vyučovati ve všech školách charvatských. Jakmile charvatský deputovaný na sněmě počal svou řeč obvyklým Excellentissime domine, Maďaři spustili takový řev, že slova jeho stala se úplně nesrozumitelnými a předseda musil jednání přerušiti. Maďarská většina prohlásila latinské řeči za neplatné a provázela nátlak bouřlivými scenami pouličními. Konečně vláda vídeňská ustoupila a dekretem královským z 25. ledna 1844 maďarština prohlášena jazykem jedině platným ve sboru zákonodárném, tak jako ve správě státní a ve veřejném vyučování; každá listina v jiné řeči vyhotovená pozbyla platnosti. Charvatům dopřáno šestileté lhůty, ve které směli ještě na sněmě mluviti

latinsky. Tak byli ostatní národové v Uhrách od vlády vydáni na pospas Maďarům, i nezbylo jim než aby sami se bránili úplnému zničení.

S velkým úspěchem bránili se Charváti. Hájíce své státní i národní samostatnosti, nechtěli býti členem Uhersku podřaděným, nýbrž s ním souřaděným. A vláda vídeňská, která ve věcech uhersko-charvátských dávno již pustila otěže z rukou, počínala si v Charvatsku podobně jako v Uhrách: postavila se po bok silnějšího. Královským reskriptem ze dne 14. září 1845 byla ze sněmu záhřebského vyloučena četná nižší šlechta župy záhřebské (t. zv. Turopoljci), která smýšlela maďarsky. Proti snahám maďarským náčelníci sněmu illyrského Gáj, Kukuljevič, Horvat a j. hleděli zase povznésti charvatštinu za jazyk jednací na sněmě, v úřadech i ve škole. Proti tomu zdvihaly se nové bouře v Uhřích, rozněcované hlavně Košutem.

Vždy výše dmuly se vlny politického i národního rozechvění v Uhrách. Košut spolu s hrabětem Bathyanyem a hrabětem Telekyem počali hlásati a hned také důrazně prováděli národohospodářskou samostatnost Uher zakládáním obchodních i průmyslových společností na ochranu domácí výroby i jejího odbytu, stavbou nových železnic a pořádáním výstav průmyslových, v čemž byla jim horlivě nápomocnou i strana konservativní s hrabětem Szechenyiem v čele. Po smrti všeobecně váženého palatina arcivévody Josefa (13. ledna 1847), který po plných padesáte let dovedl býti prostředníkem mezi vládou vídeňskou a národem uherským a svou autoritou zažehnal leckterou bouři, dána byla opositním proudům plná volnost. Syn jeho arcivévoda Štěpán, který po něm tento úřad přejal, přese všechnu osobní vlídnost nedovedl bojům čeliti. Málo prospělo, že císař Ferdinand osobně zahájil říšský sněm (12. listopadu 1847) trůnní řečí maďarskou a sliboval podati v královských proposicích návrh potřebných oprav. Trpké žaloby a útoky Košutovy ve sněmovně deputovaných a zároveň hraběte Bathyanye ve sněmovně magnátů proti veškeré dosavadní vládní soustavě rakouské byly hrozivými předzvěstmi brzkého potomního výbuchu revolučního.

V Čechách a na Moravě národní a politické probuzení postupovalo mnohem zdlouhavěji než v Uhrách, neboť se tu potkávalo s mnohem většími překážkami. Německá část obyvatelstva zůstávala dlouho ještě nepřístupnou novodobým snahám poli-

tickým; jako v zemích alpských, tak ani v zemích koruny české Němci tehda neměli vyšších cílův a nesnili ještě ani o svobodách politických ani o národním sjednocení. Český národ pak zbavený událostmi pobělohorskými velké části svého majetku, počal pracně budovati základy svého národního bytí i nemohl na vymoženosti politické ani pomýšleti. Šlechta česká i moravská, po německu sice mluvící, ale jinak všelikého vřelejšího národního smýšlení prostá, viděla v dosavadním stavovském zřízení nedotknutelné palladium svých svobod a privilegií, úzkostlivě bděla nad tím, aby zůstal zachován odvěký svazek mezi vrchnostmi a poddaným lidem; od ní tedy rovněž nebylo lze očekávati ráznějšího podnětu k jakékoliv nápravě. U ní nemohla také buditelská činnost českých vlastenců hledati hlubšího porozumění, a pokud se jí výminečně s této strany dostalo jakési opory, vysvětluje se nahodile buď styky osobními nebo ctižádostivými záměry jednotlivcův.

Přímého odporu a nepřátelství proti buditelským snahám v českém národě nebylo s počátku ani u obyvatelstva německého, ani u šlechty, ba ani u vlády. Ano, vláda císaře Františka snahy ty, pokud nezabíhaly na pole politické, do jisté míry i podporovala. Dvorními dekrety z roků 1816 a 1818 češtině na školách i v úřadech vyhrazen širší obor působnosti. Spolkový život a činnost literární byly sice pod přísnou dohlídkou censury a policie, ale v té příčině vedlo se Čechům stejně jako Němcům. Poměry ty se nezměnily ani tehda, když Jungmann a Hanka, nadšeni válečnou slávou zbraní ruských proti Napoleonovi, počali v písemnictví pěstovati směr všeslovanský, jemuž ještě většího významu dodali potom svými plody básnickými a vědeckými Kollár a Šafařík. Hankovými nálezy rukopisů vneseno bylo i do širších vrstev obecenstva vřelejší porozumění a zájem pro činnost literární, dobře napodobený duch dávné minulosti české způsobil, že veřejnost počala se zabývati staroslovanskými dějinami právními, mythologií i linguistikou.

Právě proto, že dosavadní snahy českých vlastenců jevily se čistě kulturními, že nenabyly dosud rázu politického, dostávalo se jim z rozličných stran podpory.*) Zachovaly si sympathie

*) Brünner Zeitung (r. 1818, str. 548) píše o nálezu Rukopisu Královdvorského takto: „Václav Hanka byl tak šťastným, že nalezl památné zbytky prastarého českého básnictví, a to v Králové Dvoře, v tamější kostelní věži. Probíraje se tam množstvím střel z dob Žižkových, poněvadž na některých

lidumilů, kteří horovali pro každý pokrok lidového vzdělání a zároveň získávaly si přízeň četných nespokojenců, odpůrců tehdejší vládní soustavy. Mezi těmito i oněmi byli také někteří členové rodů šlechtických, kteří doufali, že rostoucím národním uvědoměním v lidu dostane se vydatné posily zřízení stavovskému proti vládnímu absolutismu. Na to ovšem nepomýšleli, že probuzení národního uvědomění v nižších vrstvách lidových musí míti v zápětí touhu po vybavení z dosavadních pout společenských i politických.

Hnutí české, jevící se dosud v neurčitých obrysech všeslovanského blouznění anebo čistě literárního vlastenectví, do pevných kolejí zavedl František Palacký. Myšlenku všeslovanskou vykázal do užších mezí česko-rakouského vlastenectví, tím mu vytkl určitý cíl a tím také zjednal mu mnohem větší než dosud oporu u české šlechty. Jungmann a Hanka netoliko skromným vystupováním v životě společenském, nýbrž i svými mlhavými názory politickými nehodili se za spojence vyšších stavů. Když r. 1818 hrabata František a Kašpar Šternberkové, Kolovrat, Klebelsberg, Berchtold a j. založili v Praze národní museum, nebylo v tomto podniku, jako při museu Františkově v Brně, ještě nic národního, a z přívržencù Jungmannových a Hankových nikdo nebyl zvolen do výboru musejního. Teprve příchodem Palackého do Prahy, jemuž ovšem dostalo se v Dobrovském mocné opory společenské, vtisknut byl museu ráz národní a vytčen mu mimo jiné též úkol, šířiti a podporovati českou řeč a literaturu. Palacký svým klidným vystupováním, střízlivosti úsudku a moudrou rozvahou stal se prostředníkem mezi národem a poněmčenou šlechtou, jež aspoň částečně získána pro český program, který časem zbudován byl, a to zase zásluhou Palackého, na základě práva historického. Po této stránce lze Palackého nazvati českým Déakem. Ale Palacký byl pro náš národ více než Déak pro Uhry, třebas národ náš nedosáhl tak

---

byly přilepené ústřižky starých rukopisů, narazil zcela dole na sešitek 14 pergamenových listů, na kterých po pracné námaze objevil krásné básně. Písmo pochází z XIII. století, dílo však zdá se býti mnohem starší. Celek byla sbírka několika básní, nejvíce historického obsahu ve formě balady. Nález zdá se, že jest sotva padesátý díl nádherného celku. Jest to sedm zlomků, většími dílem z českých dějin. Řeč jest prostá, obrazy živé, cit tak silný a přece tak jemný, že dlužno báseň prohlásiti za neobyčejně zdařilou. Objevce vydá ji brzy na veřejnost a doprovodí německým překladem."

skvělých úspěchů jako národ maďarský. Palacký poučoval nejen lid, ale především šlechtu o jejím úkolu politickém svými spisy a přednáškami historickými. Palacký byl učitelem a vychovatelem české šlechty. Účastenství její při založení časopisu Českého musea, Královské společnosti náuk, Matice české, při vydání Jungmannova Slovníka, Palackého prvního svazku „Dějin českých" a Šafaříkových „Starožitností", tří základních děl českého národního bytí, i při mnohých jiných ryze českých podnicích nelze si představiti bez působnosti Palackého, který svým praktickým názorem životním, ale zároveň také vroucím přesvědčením národním zabezpečil české věci úspěch trvalý. V řadě přednášek, které Palacký měl r. 1843 v domě knížete Karla Schwarzenberka na podnět hraběte Deyma, tehdejšího uznaného vůdce stavovské opposice, hleděl přesvědčiti šlechtu, že jest v jejím zájmu, aby proti přemocnému centralismu státnímu snažila se přimknouti k národnímu hnutí českému a takovým způsobem na nových základech znovu zbudovati někdejší samostatnost zemí koruny české. Palacký nikterak se šlechtě netajil míněním, že dosavadní zřízení stavovské nové době nikterak již nevyhovuje a právě proto hleděl činnosti její vykázati nové dráhy, jak ve prospěch její, tak i celého národa.

Nelze upříti, že politická činnost Palackého byla jednostranná, poněvadž přílišný důraz kladl na spojenství se šlechtou a této ochotně ponechal politické vedení. Hlubší úvahou byl by musil nutně dospěti k úsudku, že intensivnější proniknutí národního uvědomění v širších vrstvách lidových musí uvésti tyto v přímý antagonismus proti vyšším stavům. Dosud stenal lid selský pod jařmem robot, desátků a dávek urbariálních. Šlechta veškera, bez rozdílu smýšlení politického, vzpírala se houževnatě všelikým pokusům nějaké změny v dosavadním poměru mezi vrchností a poddaným. Důkazy toho možno nalézti takřka v každém protokole tehdejších sněmů, českého i moravského, kde šmahem odmítány byly i nejskromnější opravné návrhy dvorské kanceláře. Ostražitě a snad úzkostlivěji, než vláda sama, stavové bděli nad tím, aby do lidu selského nepronikly z ciziny novější svobodnější názory. Ale rostoucím uvědoměním národním, jež Palacký spolu s ostatními buditeli vytkl si cílem životním, lid zároveň seznamoval se s novějšími ideami politickými i sociálními, jež byly v přímém odporu proti dosavadnímu zřízení stavovskému, proti

všem neudržitelným výsadám a privilegiím, byť i historicky odůvodněným. A tu nezbývalo šlechtě, chtěla-li ruku v ruce jíti s lidem českým za společným cílem, jejž Palacký měl na očích, za cílem obnovení moci království Českého ve spojení s ostatními zeměmi koruny české, než aby aspoň částečně se přizpůsobila novým myšlenkám, které tehda prochvívaly Evropou. Tento moment ušel pozornosti Palackého a tím také se vysvětluje, že jeho působení na lid má téměř výhradně ráz vědecký a literární. Že taková působnost nestačí k dosažení plné samostatnosti národní, to vystihl po Palackém teprve Karel Havlíček, který šířením ideji demokratických vykázal národnímu probuzení nové dráhy, rozšířil a prohloubil jeho proud, ale tím také již snahy lidu českého uvedl v částečný rozpor se zájmy šlechty. V Uhrách toto lidové hnutí zvítězilo nad konservatismem magnátův a donutilo jej, aby z velké části nové době se přizpůsobil, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku lid český, maje proti sobě šik $2^1/_2$ milionu Němců, kteří vždy rozhodněji se stavěli proti jeho snahám, na překonání všech těchto překážek nestačil. V antagonismu zájmů stavovských a lidových byl zárodek neúspěchu české politiky, jehož následky pociťujeme podnes, třebas poměry sociální v naší době by připustily snad příznivější rozřešení.

Že šlechta česká nepojala myšlenku Palackého — obroditi český stát v souhlase s novodobými požadavky —, ano že z velké části její myšlenka ta zůstala úplně cizí, toho důkazem jest veškero její jednání na sněmě českém, jež má spíše ráz osobních třenic a malicherných sporů s úřady, nežli ráz skutečného a opravdového snažení opravného. Hned na prvním sněmě po smrti císaře Františka usneseno zříditi nákladem stavovským pomník zemřelému panovníkovi. Za tím účelem zvolen byl komitét a v jeho čelo postavil se sám nejvyšší purkrabí hrabě Chotek, který byl horlivým podporovatelem stavebního ruchu a po této stránce přispěl ku zvelebení Prahy i lázeňských měst českých. Když však stavba pomníku příliš zdlouhavě pokračovala a přes to ještě původní rozpočet daleko byl překročen, vystoupil proti tomu hrabě Bedřich Deym, který uchopil se vedení stavovské opposice, upíral stavům právo zřizovati pomník na zemské útraty a ostrými výtkami donutil komitét, že se poděkoval. Jinou příležitost k opposici zavdalo nejasné vytčení působnosti zemského výboru, který následkem toho octl se v úplné odvislosti od úřadu

zemského i od dvorské kanceláře. Také mu vytýkáno nedbalé hospodaření s jměním domestikálním. Hrabě Chotek, proti němuž jako předsedovi zemského výboru tyto výtky byly namířeny, upíral stavům právo kontrolovati zemské účty; naproti tomu opposice provedla ve sněmě přijetí svého návrhu, aby byla zvolena komise, jež měla sebrati všechna práva a privilegia stavovská, vypracovati jednací řád a podrobnou zprávu o stavu jmění domestikálního. Hrabě Chotek doufaje, že se ho ministerstvo zastane, podal zprávu na zamítnutí tohoto usnesení s dodatečnou prosbou, kdyby snad jeho jednání se nepotkalo se souhlasem císařovým, aby byl úřadu svého sproštěn. Ministr vnitra hrabě Kolovrat, jemuž Chotkova horlivá činnost v zemském úřadě nebyla po chuti, pokáral sice stavy za jejich smělé počínání, ale zároveň provedl, že žádosti českého purkrabí za propuštěnou bylo vyhověno (1842).

Touto povolností byla zvýšena jen podnikavost stavů. Hned na příštím sněmě (1843) kníže Hugo Salm, který byl také na sněmích moravských velmi činným, učinil návrh na opětovnou prosbu, aby se směla zvoliti komise k prozkoumání jmění domestikálního, čemuž také skutečně bylo vyhověno. Když pak v rozpočtu na rok 1844 objevil se schodek 63.000 zl., jejž zemský výbor mínil uhraditi přirážkou, vyvstali proti tomu hrabě Deym, Josef Matyáš Thun, rytíř Neuberg a jiní, na jichž návrh sněm se usnesl vypisovati přirážky bez svolení dvorské kanceláře. Dvorská kancelář sice zamítla toto usnesení a také odvolání stavů k osobě panovníkově nepomohlo, ale vláda vídeňská byla zaražena, když na sněmě českém padla slova „o smělosti dvorské kanceláře a o špatně informovaném císaři“.

Po odstoupení Chotkově zemským chefem v království Českém byl jmenován arcivévoda Štěpán, syn uherského palatina arcivévody Josefa, a jemu po bok postaven starohrabě Robert Salm jako správce úřadu a direktor sněmovní. Proti takové novotě, příčící se zemskému zřízení, ozvala se opět opposice vedená hrabětem Josefem Thunem, a Salmovi musil napřed býti udělen úřad nejvyššího hofmistra zemského, aby se stal schopným říditi jednání sněmovní.

Tehdejší doba však byla zabrána důležitějšími věcmi, než aby mohla věnovati pozornost podobným malichernostem. Netoliko vyšší myšlenky politické, nýbrž v míře ještě větší obrovské

pokroky v životě hospodářském, průmyslovém i obchodním, způsobené epochálními vynálezy, poutaly k sobě veškero veřejné mínění. Stavové jevili pro tyto novodobé příznaky málo zájmu, ano z velké části stavěli se jim i na odpor. Když r. 1845 chystala se slavnost otevření železnice z České Třebové do Olomouce, kníže Hugo Salm, aby ospravedlnil svou nepřítomnost, dovozoval, že nelze se tu z ničeho těšiti, nýbrž spíše vyčkati, zda vyplyne dobré či zlé z železnic. Stejně obmezeným jevil se duševní obzor šlechty české, když navrhovala tělesný trest za nejmenší pych lesní, když houževnatě trvala na svém právu propinačním, dle něhož poddaný nesměl jinde nápoje kupovati leč v pivovarech neb nálevech vrchnostenských, a když konečně upírala stavu městskému rozšíření hlasovacího práva na sněmě. Jen málo návrhů, čelících k opravdovému zvelebení zemskému, vycházelo přímo z iniciativy stavovské, jako bylo na př. r. 1846 spravedlivější rozdělení daně pozemkové tím, že část její byla převedena s poddaných na vrchnosti, nebo návrh knížete Adolfa Lamberga (1847) na zmírnění censury a současně podaný návrh hraběte Františka Thuna, aby se sněm český připojil k chystané tehda za podobným cílem petici vídeňského spisovatelstva.

O nic vydatnější než v Čechách nebyla činnost sněmu moravského.

IV. Činnost sněmu moravského a úpadek zemských financí.

Stavovské zřízení na Moravě zůstávalo měrou ještě větší, než v ostatních zemích dědičných, v dosavadních zkostnatělých formách, jež jevily se naprosto neschopnými jakéhokoliv oživení v duchu nové doby. Nepatrné změny, jež v té příčině byly podniknuty od stavů samých, čelily spíše k zachování a utužení stavovských privilejí, nežli k rozšíření sebe menšího práva na ostatní třídy obyvatelstva. V Uhrách a v Čechách stal se aspoň pokus rozmnožiti počet zástupců městských na sněmě, na Moravě všech sedm měst královských, ač vysílalo čtrnácte zástupců na sněm, odevzdávalo ústy zástupce brněnského pouze jediné votum sněmovní při hlasování. Vláda vídeňská podporovala tyto snahy, jak vysvítá z dekretu dvorské kanceláře ze dne 4. ledna 1839, jímž stanovena přesnější norma při volbách do zemského výboru; zemský výbor byl vybídnut, aby se řídil instrukcí vy-

danou před sto lety (28. dubna 1739), dle které každé uprázdnění místa v zemském výboře mělo se oznámiti dvorské kanceláři čtvrt roku napřed a jen v tom případě, když by krátce před ustanoveným sněmem zemřel člen této korporace, měl zemský výbor učiniti o tom co nejrychlejší oznámení nejvyššímu úřadu s dodatkem, že se k volbě přikroči v nejbližším příštím sezení.

Jinde zase vláda nešetřila tak úzkostlivě stavovských privilejí a dovolovala si povážlivé úchylky od platného zřízení zemského, šlo-li o prospěch její neb osoby, na které jí záleželo. Poukázali jsme již na to, jak ostražitě stavové bděli nad nedotknutelným dosud právem svým, zakupovati v zemi statky deskové, s čímž spojeno bylo právo inkolátu zemského i uvádění do sněmu. Dosud také vláda stavy v tomto právu všim možným způsobem podporovala. I lze si představiti ustrnutí šlechty moravské, když na sněmě konaném 17. září 1844 bylo jí ohlášeno nejvyšší rozhodnutí z 14. února 1844, že císař ze zvláštní milosti a výminečně dovolil baronovi Sam. M. Rothschildovi, aby pro sebe a pro své potomstvo směl zakoupiti jedno neb druhé dominikální panství na Moravě. Křiklavé toto porušení odvěkých práv zemských pociťováno bylo od hrdé šlechty moravské jako neobyčejné příkoří a pokoření tím více, že se dosud v žádné jiné zemi nic podobného nestalo a že právě Morava byla vyhlédnuta k odměně židovského bankéře a železničního podnikatele. Dodatkem připojeným k této vyhlášce, že vykonávání práva patronátního, poněvadž israelitům není dovoleno, přenáší se na příslušný biskupský ordinariát, málo se měnilo na věci samé.

Stavové důrazně se ohradili proti tomuto kroku vládnímu. Kníže Hugo Salm na počátku sezení hned po přečtení nejvyšších postulátů k prvnímu jich odstavci, jenž jednal o zachování katolického náboženství, podal toto votum: „Po každé se nám v nejvyšších postulátech klade důrazně na srdce katolické náboženství, jakožto nejbezpečnější základ státův, k jehož zachování máme seč jsme přispívati. Tentokráte došlo nás poprvé toto napomenutí za okolností, jež nám dávají pociťovati celou jeho váhu, ježto baronovi Rothschildovi, ač mosaického vyznání, výminečně přičteno jest právo, zakupovati si a držeti v zemi majetek dominikální. Ovšem že mu z patronátu jsou ponechány jen povinnosti, práva pak přenesena jsou na diecezánní biskupství, i není pochybnosti, že může oněm skvěle dostávati, ježto půjčkami jako

nějaký generální pachtýř sílu země vyčerpává a má tedy po ruce peněžní zdroje, jako žádná jiná vrchnost, kde velmi zřídka vnější prostředky vyhovují vůli nejzbožnější. Ale právě v tom vidíme nebezpečí, aspoň pro vážnost církve, jejíž božská instituce jest zaručena zázraky, kdežto na židovském národě stále a stále spočívá kletba rozptýlenosti a poddanosti mezi všemi národy . . . Jako dobrý katolík domnívám se tedy, že smím zvolati ze stísněného svědomí: videant episcopi, ne quid ecclesia detrimenti capiat! Jako dobrý katolík domnívám se, že smím ve smyslu nejvyššího napomenutí, jež jest v čele postulátů, učiniti tuto nejpoddanější poznámku, právě abych vyhověl císařskému vybídnutí, seč jsou mé skrovné síly, abych někdy nemusil slyšeti a na sebe uvalovati výčitku lhostejnosti a zanedbávání nejsvětějšího práva. Ne jakožto všetečnou kritiku výkonu nejvyšší milosti, nýbrž čistě ve smyslu věrnosti k Bohu a k svému zeměpánu domnívám se, že musím k tomuto odstavci nejvyšších postulátů vysloviti tento projev uraženého vědomí náboženského."

Že toto emfatické odvolávání se na uražený cit náboženský nebylo místným, vysvítá netoliko z toho, že k projevu knížete Salma přidala se jen nepatrná menšina sněmovní,*) nýbrž i sám brněnský biskup, hrabě Schafgotsche, prohlásil, že zmíněné nejvyšší rozhodnutí nemůže katolickému náboženství býti na újmu, ježto církev sama v sobě má sílu a moc, aby zachovala katolické náboženství. I bylo usneseno 33 hlasy proti 13, upustiti prozatím v této záležitosti od zvláštního zakročení u císaře a setrvati při obvyklém prohlášení sněmovním v příčině náboženství.

Tím však věc nebyla ještě vyřízena. V dalším průběhu porad sněmovních baron Bedřich Schell podal toto prohlášení:

„Jest to, pokud vím, poprvé, co císař anebo někdo z jeho slavných předchůdců uznal za vhodné uchýliti se od platných zákonův, dle kterých žádný žid v rakouském státě nemá držeti realitu, vyjma domy kořalečné nebo draslárny. Byly to asi státní ohledy druhu nejvyššího a nejdůležitějšího, které přiměly císaře, propůjčiti baronovi Sam. Rothschildovi tuto milost v annálech císařského státu neslýchanou, kterouž učiněna výjimka ze zá-

*) Byli to: prelát rajhradský a novoříšský, probošt z Hory Sv. Hipolyta, hrabata Kalnoky, Herberstein, Trautmannsdorf, Spiegel, Mitrovský Vladimír, Dubský Emanuel, z Bukůvky, Stockau a baron Türkheim.

konův o židech a o inkolátních požadavcích k dosažení deskových statků, jež založeny jsou v zemském zřízení. Poněvadž dosud trvá a přesně se zachovává zákon, že žádný žid mimo obvod obce židovské nemá svým majetkem držeti ani lán země, tedy ani nejmenší díl pozemku selského, nemůže se moravským stavům zazlívati, přijímají-li toto nejvyšší rozhodnutí s hluboce pociťovaným zarmoucením, ježto jim, nehledě k nevyplněné podmínce inkolátu dle zemského zřízení potřebného k nabytí deskových realit, jest jim na roveň postaven žid a jeho potomstvo, který dle platných zákonů má býti vyloučen z držení nejmenšího pozemku rustikálního, právě tak, jako všichni jeho souvěrci vzhledem k majetku jsou vyloučeni z práv, která přísluší ostatním občanům státním."

„Toto nejvyšší rozhodnutí dotýká se stavů moravských tím bolestněji, ježto, ačkoliv tato provincie jest přivtělena ke království Českému, stavové její jsou jedinými, jimž žid jest na roveň postaven. Než Jeho c. k. Veličenstvo ráčilo poručiti, a stavům nezbývá, než se poslušně podrobiti nejvyšší vůli."

„Stavům však také dle privilegií udělených jim od panovníků přísluší a jest jejich povinností, jakožto zástupců zemských zájmův, aby tam, kde pokládají tyto zájmy za ohrožené, skládali své prosby k trůnu. Veliký jest obor působnosti, jež zřízení zemské vykazuje majitelům panství a rozsáhlé jest jejich působení na vrchnostenské poddané aspoň tam, kde se chce prováděti. Proto naši králové a císařové povždy zachovávali ústavní předpis, dle něhož tyto statky mají přecházeti jen na známé a věrně osvědčené rody šlechtické, anebo se udělovati mají odměnou za věrné služby státní a vojenské."

„Již nejvyšším nařízením císaře Františka I., že kupci státních statků nepotřebují pro sebe a pro své potomky k jich držení ani předepsaného šlechtictví ani inkolátu, utrpělo zemské zřízení těžkou pohromu. Již tím potřebná vážnost vrchností značně utrpěla, mnozí kupci státních statků dosáhli usurpovaného postavení ve státě, jež zaujímati nejsou způsobili, tím jest na mnohých deskových realitách porušen důvěrný poměr, který ve smyslu zřízení má trvati mezi vrchností a jejími poddanými, a zájmy země i jejích obyvatelů se vážně ohrožují. Důkazem toho jsou četné zálohy proti takovým nabyvatelům na zneužívání vrchnostenských práv a na utiskování jejich poddaných."

Na konec baron Schell projevil obavu, že starobylí šlechtičtí rodové moravští budou ponenáhlu vytištěni ze svých deskových statků, a tyto že přejdou do rukou peněžné aristokracie a dával na uváženou, zdali tato nová šlechta v dobách nebezpečí se stejnou obětavostí a stejným nadšením zasvětí své jmění i životy panovnickému rodu a vlasti, jako to povždy činila s rytířskou ochotou stará šlechta rodová. Návrh jeho pak zněl, aby stavové na sněmě shromáždění přednesli císaři prosbu, aby povolení, udělené Rothschildovi a jeho potomstvu, zůstalo obmezeno na jediný statek dominikální a nebylo rozšiřováno na získání několika panství deskových na Moravě.

Tento návrh, pozměněný pouze formou od nejvyššího zemského sudí hraběte Wolkensteina, byl od sněmu přijat jednohlasně.

V důsledku tohoto usnesení byl také v témže sezení velikou většinou odmítnut dar 40.000 zl., který baron Rothschild nabídl stavům jako příspěvek na zbudování technického učiliště v Brně.*)

Jiný spor mezi vládou a stavy moravskými vznikl o právo propinační, dle něhož vrchnosti v obvodu svého panství směly výhradně prodávati všeliké nápoje svým poddaným. Dvorská kancelář již r. 1835 zvláštním dekretem projevila pochybnost o tomto právu a poukázala při tom na nařízení z dob císaře Josefa II. (r. 1788 a 1789), jimiž se nálevné právo vrchnosti obmezovalo a vůbec se zakazovalo vrchnostem vnucovati své prodejné zboží poddaným. Zemský výbor ve své zprávě, podané o tom sněmu (28. prosince 1836), snažil se dokázati, že propinační právo vrchností zakládá se na starobylých řádech zemských, že však politické úřady rozdílným užíváním platných předpisů právo to porušují. I usnesli se stavové podati prosbu k císaři, aby vydáno bylo nové nařízení, jímž by politické úřady byly k tomu přidržovány, aby šetřily tohoto práva vrchnostenského.

Ale hned v příštím zasedání sněmovním (19. září 1837) stavům bylo opětně si stěžovati na porušování tohoto práva. Majiteli svobodného dvora v obvodu panství novoříšského, Pavlu Vranickému, bylo přiznáno právo vyráběti kořalku a rekurs vrchnostenský, proti tomu podaný, byl zamítnut. Podána tedy ze

*) Z protokolu sněmovního k r. 1844.

sněmu nová stížnost k císaři. Na to došlo sice vyřízení nejv. rozhodnutím z 28. listopadu 1837, že má zůstati přesně při všech dosavadních zvyklostech v příčině nálevního práva vrchnosti, ale dvorským dekretem z 22. března 1840 poukázáno opětně na některá dřívější nařízení (z r. 1712 a 1788), jimiž propinační právo uvádí se v pochybnost. Tentokráte odpor stavů moravských (v sněmovním sezení z 29. září 1840) vyzněl mnohem důrazněji. Prohlásili, že neuznávání tohoto práva čelí přímo proti heslu panovníkovu („Recta tueri", t. j. právo chrániti) a dovozovali i z některých císařských nařízení (z r. 1712, 1738), že na Moravě vrchnosti výhradně samy jsou oprávněny k výrobě piva a kořalky, stejně jako k nálevu těchto nápojův i vína, a že každý nálevce, buďsi majitel či nájemce, jest povinen odebírati a nalévati nápoj vrchnostenský, leč by se vykázal zvláštní smlouvou v té příčině s vrchností uzavřenou. Konečně připojena byla prosba, aby zrušeno bylo nařízení dvorské komory z 2. května 1809, jímž se nálev prohlasuje za živnost policejní, poněvadž propůjčování nálevu od vrchnosti nemá se pokládati za propůjčení policejní živnosti, nebo za výkon policejní jurisdikce, nýbrž za ponechání práv vrchnostenských, při čemž vrchnosti si mohou stanoviti podmínky k svému prospěchu.

Ale ani toto ohrazení nemělo valného účinku. Novým dekretem dvorské komory z 6. prosince 1841 stanoveno, že výrobcové rosolek a likérů jsou povinni potřebnou k tomu kořalku odebírati od vrchnosti neb městských obcí, požívajících práva propinačního, jen tehda, mají-li zároveň také právo k nálevu. Zemský výbor v sezení sněmovním, konaném 26. května 1846, poukázal na to, že tento dekret jest ve zjevném odporu s robotním patentem z r. 1738, jímž se výslovně zapovídá dovoz cizí kořalky na půdu vrchnostenskou, a že se tak podkopává a k úplnému úpadku přivádí důležité právo stavovské, na zemském zřízení založené. I bylo usneseno podati ze sněmu prosbu k císaři, aby tento dekret dvorské komory pro Moravu byl zrušen aneb aspoň potud změněn, aby výrobci rosolek a likérů byli bezvýminečně přidržováni k odbírání potřebné kořalky od vrchnosti a městských obcí, požívajících práva propinačního.

Jednání vlády v této otázce bylo nedůsledné. Všeobecně prohlašovala, že propinační právo má zůstati neztenčeno, ale

jednotlivými nařízeními je obmezovala část po části. Byla v tom stará poloviČatost a obojakost, která se nemohla ubrániti mocnému působení nové doby, ale nechtěla toho doznati. Dokladem toho jest dotaz, učiněný k zemskému výboru mor. od dvorské kanceláře (16. července 1844), zdali lze na Moravě, jako se už stalo v Dolních Rakousích, prohlásiti velkoobchod s kořalkou za volné a každému přístupné zaměstnání, bez porušení práva propinačního, náležejícího dle zřízení moravským vrchnostem i obcím městským. Zemský výbor, jak se dalo předvídati, ohradil se proti tomu, ale přes to dvorská kancelář, dohodnuvši se s dvorskou komorou, dekretem z 3. října 1846 prohlásila obchod s kořalkou ve velkém za svobodné zaměstnání. Zemský výbor v sněmovním sezení, konaném 4. června 1847, zevrubně a na základě předchozích zákonův i nařízení dovozoval, že toto povolení jest zřejmým porušením starodávných práv vrchnostenských, a poukazoval na to, jak zhoubné následky bude míti pro ně toto nové ustanovení, které označilo obchod ve velkém počínaje soudkem jednovědernim, kde tedy každému jednotlivci, i bez velikých prostředků peněžitých, bylo umožněno na půdě oprávněných vrchností takovým obchodem se zabývati.

Zemský výbor nesliboval si mnoho od dalších sněmovních kroků proti tomuto vládnímu opatření a doporučoval tedy stavům, aby se podala pouze prosba k císaři, že jen takový obchod s kořalkou má býti prohlášen za velkoobchod a tím také za svobodné zaměstnání, při němž by se prodávalo v nádobách nejméně desítivědernich. Nicméně stavové na návrh knížete Salma většinou 24 hlasů proti 18 usnesli se podati vůbec námitku proti nařízení dvorské kanceláře a prosbu k císaři za jeho úplné zrušení, tím spíše, ježto prý vrchnosti v tomto roce musily mnoho vykonati pro své poddané.

Jak úzce obmezeným byl duševni obzor této šlechty, která stojíc na prahu nové doby, malomocně hleděla zastaviti mocný její postup! Několik měsíců později, a netoliko právo propinační, nýbrž i všechny podobné výsady vrchnostenské pozbyly rázem veškeré platnosti.

* * *

Nejvíce příčin k neshodám mezi vládou a stavy moravskými zavdávala otázka zemských financí. V posledních letech císaře Františka stala se sice v lecčem náprava. Provisoriem

daně pozemkové z r. 1820 byla sice odstraněna dosavadní nerovnost zdanění mezi pozemky vrchnostenskými a poddanskými; daň pozemková, vyměřená r. 1826 úhrnnou sumou na 3,094.230 zl. k. m., zůstala v této výši také za císaře Ferdinanda s nepatrnou toliko změnou z r. 1846, kdy roční náklad na hrdelní soudnictví okrouhlou sumou 45.000 zl. hrazen byl přirážkou k této dani. Bylo to již po snížení mimořádného přídavku daně pozemkové o $71^3/_4\%$, ku kterému se vláda po snažných prosbách stavů, rok co rok císaři předkládaných, konečně uvolila. Mimo to byla od stavů postulována po celý ten čas domovní daň činžovní a domovní daň třídní, jež vyměřeny byly první na 18% a druhá na 36% činžovního výtěžku.*)

---

*) Obojí tato daň dohromady činila na Moravě r. 1838 298.000 zl. a r. 1847 asi o 40.000 zl. více. R. 1847 Morava a Slezsko, jež tvořily jediný správní obvod, odváděly státní pokladně tyto daně:

A. Daně přímé:

1. Daň pozemková	3,479.322	(na Moravu z toho připadalo 3,142.494).
2. Daň domovní	387.308	(„ „ „ „ 336.896).
3. Daň dědická	4.259	
4. Daň výdělková	307.634	
5. Daň židovská	56.736	

B. Daně nepřímé:

1. Daň potravní	1,275.932
2. Cla a třicátky	305.365
3. Sůl (monopol státní)	753.311
4. Tabák	1,957.605
5. Kolky	418.591
6. Taxy	22.299
7. Loterie	345.000
8. Pošta	129.000
9. Mýta	342.329

Připočteme-li k daním přímým a nepřímým přebytky z rozličných fondů (náboženského, školního a studijního) a pak některé drobnější položky, shledáme, že Morava a Slezsko odváděly do státní pokladny více než 10,000.000 zl. k. m.; poněvadž pak celkové výdaje státní pro tyto země činily asi 3 mil. zl., páčil se čistý výtěžek roční na 7 mil. zl. Čechy odváděly touže dobou 21 mil. zl., Dolní Rakousy 22 mil., Halič 12,700.000 zl. Z toho vysvítá, že stesky stavů moravských na finanční přetížení Moravy v poměru k ostatním zemím skutečně byly oprávněné. Čechy na př. odváděly až do r. 1848 daně pozemkové 5,507.000 zl., což v poměru k Moravě samé, jež odváděla téže daně 3,142.000 zl., jest suma velmi nízká. — Srv. Notizenbl. 1870, č. 1, 1881, č. 10—12. — D'Elvert, Schriften, sv. 24 a 25 na rozl. m.

V prvních dvou letech panování Ferdinandova stavové moravští povolovali tyto požadavky bez námitky. Ale již v sezení sněmovním, konaném 19. září 1837, vyslovili znovu obavu, že moravský poplatník při nastalém vysílení nebude moci konati svou povinnost berní, které dosud jen s největší obětavostí mohl dostáti. Hospodáři nuceni jsou pozemky odprodávati a je rozkouskovati, odprodávají i dobytek a jiné podstatné části základu hospodářského a přece stále upadají do větších dluhův. Tiseň poddaných vzrůstá také neobyčejně nízkými cenami obilními, které jsou mnohem nižší, nežli bylo přijato za základ odhadu berního provisoria. Stavové upozorňují opětně na nepoměr, v jakém Morava se octla při vyměřování daně pozemkové proti ostatním provinciím a zejména proti Čechám. Vláda slibovala sice již od let, že zavedením stálého katastru nastane spravedlivější rozdělení a vyrovnání mezi jednotlivými zeměmi, ale do té doby bylo ještě daleko.

Jiná stížnost stavů v témže sezení sněmovním týkala se poměru jejich k emfiteutům, který zavedením berního provisoria se změnil, a to, jak stavové tvrdili, v neprospěch vrchností. Emfiteuti byli uživatelé vrchnostenských pozemků, začež platili jistý úrok. Tento úrok byl podroben dani, která až do zavedení provisoria (1820) tvořila určitou položku v dani pozemkové. Od té doby však, co berním provisoriem všechny takové položky byly shrnuty v jedinou sumu, vznikl mezi emfiteuty a vrchními majiteli jejich pozemků spor o to, jakým dílem každá strana má přispívati k dani pozemkové. Stavové si stěžovali, že emfiteuti se snaží, aby se vůbec zbavili veškeré daně a že v jednotlivých případech sporných úřady nepočínají si úplně správně. Také v tom viděly vrchnosti bezpráví, že emfiteuti úrok odváděli v měně vídeňské, kdežto daň z něho musila se platiti v měně kovové, takže v některých případech vrchnost platila více daně, nežli přijala na úrocích. Proto stavové usnesením sněmovním podali prosbu k císaři, aby nepoměr ve zdanění mezi vrchnostmi a emfiteuty byl napraven a aby u obou stejná měna byla zavedena.

Zodpovídacím reskriptem z 21. ledna 1838 vláda sice prohlásila, že bude náležitě o to pečovati, aby se pozemkům moravským dostalo všech úlev, jaké dopouští povinná úhrada státních potřeb, ale hlavní požadavky stavů moravských nebyly

tím vyřízeny. Stavové, shromáždění na sněmě 11. září 1838, byli tedy nuceni opakovati svou prosbu, aby vláda buď přikročila k vyrovnání břemen berních mezi Moravou a ostatními provinciemi, anebo aby se zemi poskytla úleva jiného druhu, kterou by uvedena byla Morava ve správnější poměr zejména ke království Českému. Ale na tuto prosbu již ani nebylo přímo odpověděno, a s podobným neúspěchem potkala se sněmovní zakročení od r. 1839—1843, kde tytéž stesky takřka týmiž slovy rok co rok byly opětovány.

Když dosavadní snahy o dosažení úlevy ukázaly se marnými stavové v potomních letech vystoupili mnohem důrazněji. V sezení sněmovním, konaném 17. září 1844, jevilo se značné rozrušení mysli. Přítomní stavové byli zaraženi zprávou, že israelitovi baronovi Rothschildovi dáno bylo od císaře povolení, zakoupiti si dominikální statek na Moravě. V čelo opposice sněmovní postavil se kníže Salm. Především poukázal na nutnost toho, aby řádné sněmy moravské byly svolávány dříve než na září, ježto tou dobou postulovaná berně se již rozvrhuje, vypisuje, ano i vybírá, tak že ústavně zaručené svolení stavů jeví se tu pouhou formalitou. Proto by se měly sněmy svolávati na duben anebo aspoň na květen, jak to již dříve bylo žádáno.

Potom kníže Salm dotkl se nepoměrného břemene daně pozemkové, kterým Morava byla stížena. Kdysi obtížena jen třetinou berně pro Čechy určenou, ochotným podvolením se bernímu provisoriu z r. 1819 země Moravská musí od té doby již po 24 let o milion ročně více platiti, než jest povinna v poměru k jiným zemím. Následky toho dostavily se, ačkoli říše již po tolik let těší se stálému míru, a jeví se ve značném vzrůstu dluhů v poddanských knihách pozemkových a v obecném úpadku všech poplatníkův. Stavové tedy úpěnlivě prosí za nejrychlejší provedení prací katastrálních, od kterých očekávají úlevu. Vláda přese všechny námitky stavovské ukládá kromě toho fondu domestikálnímu nová a nová břemena. Nedbáním těchto námitek porušuji se ústavní práva stavův; dosud se ještě nikdy nestalo, aby na př. vláda rozhodovala o jmění fondu domestikálního bez jejich svolení, ano i proti němu; taktéž jest neslýchaným zjevem, aby bez ústavního postulování sněmovního byla zemi nová daň ukládána. To vše musí se stavů nejtrpčeji dotýkati.

K těmto vývodům přidala se veliká většina stavův a dle toho také podáno bylo sněmovní prohlášení, volající po brzké pomoci. Ale opět bez účinku. Na místě úlevy obtížen byl zemský rozpočet moravský v příštím roce novým břemenem, které povstalo z nákladů na hrdelní soudnictví moravské.

Otázka, kdo má uhrazovati náklad na kriminální soudnictví, byla již od několika let předmětem jednání mezi vládou a stavy nejen na Moravě, nýbrž i v jiných zemích. Již v mimořádném sezení sněmovním, konaném 28. prosince r. 1836, byli stavové moravští vyzváni dvorskou kanceláří, aby z příjmů zemských poskytli větší peněžitou podporu městům, zastávajícím toto odvětví soudní správy. Na to však sněm odpověděl, že jest povinností státu zřizovati a vydržovati hrdelní soudy na Moravě, jako se to dálo na př. v Haliči i v jiných zemích mocnářství. O několik let později nejvyšším rozhodnutím z 12. září 1841 byla sice města moravská sproštěna nákladů na soudnictví hrdelní, ale veškero břímě uvaleno na fond domestikální. Tento fond však byl právě za posledních let rozličnými požadavky vládními, zejmena nákladnou stavbou silnice jablonecké, tak seslaben, že bylo nemožno ukládati mu další vydání. Stavové shromáždění v mimořádném sezení sněmovním 4. ledna 1842 na návrh preláta starobrněnského Cyrila Nappa odpověděli, že by se náklad ten mohl snadno pořídíti jednak z aktivních úroků moravského fondu kriminálního, jednak z náhrady za zrušenou daň nápojovou, o kterou se stavové dosud marně u státu dovolávali, a konečně z úroků někdejšího, tehda již zrušeného fondu ubytovacího, který byl dosud ve správě stavovské. Kdyby však panovník nevyslyšel proseb stavův a chtěl i tyto náklady opětně uvaliti na bedra zemských poplatníků, beztoho již přetížených, pak stavové oznamují, že prohlásí úplnou insolvenci a že raději chtějí býti úplně rozpuštěni, poněvadž již nyní jsou ve svých prostředcích tak obmezeni, že nemohou ani náležitě zachovati svou ústavní působnost pro blaho země.

Tato smělá řeč stavů, diktovaná bídným stavem zemských financí, nezůstala bez dojmu u vyšších úřadův. Tyto uznaly aspoň tolik, že domestikální fond moravský dalších břemen nesnese. Ale státní pokladna byla rovněž vyčerpána, a proto bylo nejvyšším rozhodnutím ze dne 1. října r. 1842 nařízeno, aby po odražení státního příspěvku ročních 10.000 zl. a aktivních úroků zemského

fondu kriminálního všechny ostatní náklady na hrdelní soudy moravské byly uhrazovány přirážkou na daň pozemkovou tak dlouho, až by zase fondu domestikálnímu bylo umožněno je převzíti. Zemský výbor věda ze zkušenosti, že všeliký pokus odporu bude marným, snažil se aspoň ulehčiti toto břímě, které za r. 1842 a 1843 bylo vypočteno na 64.366 zl. k. m., pozemku vrchnostenskému i poddanskému, a na sněmě konaném 29. prosince r. 1842 navrhl podati prosbu k císaři, aby tyto nové výlohy byly rozvrženy a přiraženy netoliko na daň pozemkovou a urbariální, nýbrž na všechny ostatní přímé daně (domovní činžovní, domovní třídní, výdělkovou a židovskou), poněvadž všechny třídy obyvatelstva potřebují a požívají stejnou měrou ochrany zákona i soudnictví a tedy všem připadá povinnost přispívati na dotčené náklady.

Stavové však nemínili tentokráte povoliti. Poukázavše na bídný stav poplatníkův a zejmena lidu poddaného, většinou hlasův usnesli se setrvati na usnesení ze dne 4. ledna r. 1842, aby mimo jiné stavům konečně byla vyplacena žádaná náhrada za zrušenou kdysi daň nápojovou a vráceny úroky z fondu ubytovacího, a pak že domestikální fond snadno uhradí také náklady kriminálního soudnictví. Pro návrh zemského výboru hlasovala jen nepatrná menšina.

Ukázalo se, že zemský výbor správně uvažoval. Dvorská kancelář v odpovědi na stavovské prohlášení (dekret ze dne 11. července r. 1843) neodvážila se sice zamítnouti prostě požadavky tam vyslovené, ale vymlouvala se, že vyjednávání o náhradu za zrušenou daň nápojovou i o určení fondu ubytovacího ještě není ukončeno a že tedy nezbývá, než zůstati při nařízené přirážce na daň pozemkovou a urbariální. Na základě toho gubernium nařídilo zemskému výboru, aby potřebný náklad prozatím byl hrazen z úroků fondu ubytovacího a zálohou z provinciální berní pokladny, ale současným dekretem dvorské kanceláře (9. září) bylo nařízeno, aby tyto půjčky byly nejdéle do 15. prosince t. r. zmíněnou přirážkou berní refundovány.

Zemský výbor v řádném sezení sněmovním, konaném 19. září 1843, předložil stavům rozpočet nákladů kriminálních za leta 1842, 1843 a 1844, jež se páčily úhrnem na 102.280 zl. Dle toho bylo potřebí na každou zlatku daně pozemkové přiraziti nově $2^1/_5$ krejcara, což prohlášeno za kvocient dosti citlivý a vyslovena

pochybnost, bude-li moci zejména poddaný poplatník toto nové břímě snášeti. Přes to však zemský výbor navrhl, aby se uposlechlo opětovaných rozkazů vládních a aby se přirážka povolila. Stavové, nevidouce jiného zbytí, konečně povolili; návrh zemského výboru byl většinou hlasů přijat, a připojena pouze opětovná prosba k císaři, aby na úlevu statkářů také ostatní stavové v zemi, měšťané a živnostníci, majitelé domů, továrníci a židé, kteří všichni požívají ochrany hrdelního soudnictví, byli přibráni k této přirážce.

Tato prosba byla potom opakována v postulátním prohlášení sněmovním z 20. září 1844, ale bez účinku. Nejvyšším rozhodnutím z 5. února 1845 císař nařídil sice, aby kriminální náklady byly převzaty od státu, ale prozatím zůstala suma ta jako přirážka k mimořádnému přídavku daně pozemkové, který se tím zvýšil ročně o 45.000 až 51.000 zl.

Takovým způsobem na místě zmírnění břemen berních, jehož se stavové moravští po tolik let dovolávali, dostalo se zemi na konec dosti citelného zvýšení daně pozemkové. K odstranění křiklavého nepoměru, v jakém se Morava octla proti jiným zemím od zavedení berního provisoria, odvádějíc téměř o milion daně pozemkové více než jí příslušelo, vláda konečně r. 1846 přikročila tím, že zahájila přípravné práce k provedení stálého katastru, jímž všechny země dědičné měly co do povinnosti berní býti na roveň postaveny. Ale právě tyto přípravné práce, prováděné od komisařů vládních, zavdaly podnět k novým stížnostem. V sezení sněmovním konaném 26. května 1846 svob. pán Vojtěch Widmann prohlásil, že vyšetřování a odhadování čistého výtěžku pozemků, na základě něhož měla daň býti vyměřena, neděje se spravedlivě a příčí se všelikým zásadám lidskosti. Dokladem toho uvedl zprávu ze svého panství Plavče, kde na př. byly pastviny co do čistého výtěžku na roveň postaveny sousedním polím, která od staletí byla obdělávána. Takových křiklavých případů bylo uvedeno několik také od jiných přítomných členů stavovských, kteří si též na to stěžovali, že k odhadným prácem dosud nebyl do komise přibrán zástupce stavů moravských. Stavové na návrh preláta Cyrila Nappa usnesli se podati prosbu k císaři, aby lhůta k podávání reklamací proti nesprávnému vyšetřování čistého výtěžku byla rozšířena a aby jako nutné vodítko byly vyhlášeny zásady, dle kterých odhadní komisaři si mají počínati. Kromě toho bylo uloženo zemskému výboru, aby si opatřil větší počet dokladů

o nesprávném odhadování a aby je pak předložil dvorské kanceláři s poukazem na dnešní usnesení sněmovní.

Zavádění stálého katastru bylo také roku potomního předmětem jednání sněmovního. Stavovští členové svob. pán Vojtěch Widmann, hr. Egbert Belcredi a hr. Michael z Bukůvky podali na sněmě (5. června 1847) k posouzení instrukci vládní, vydanou 26. června 1840 pro odhadní komisaře, jež dosud chována byla jako přísné úřední tajemství, a dokázali, že v této instrukci se nápadně nedbá, ano i zvráceně užívá správných zásad, vyslovených v cís. patentu z r. 1817 pro stejnoměrné odhadování všech předmětů dani podrobených. Tím způsobem původní uznání hodný úmysl vlády, čeliti všeliké libovůli, zvrhl se v přímý opak, jak tomu nasvědčovaly nesčetné, všeobecně známé praktické případy nesprávného ocenění pozemků. Poplatník mohl pak jen reklamovati proti výsledku odhadu, ale reklamace měla málokdy příznivý výsledek. Povinností i historickým právem stavů jest, aby učinili přiměřené kroky k nápravě, pokud jest ještě čas.

S těmito vývody celé sněmovní shromáždění projevilo souhlas a na konec byl přijat návrh, aby zemský výbor spolu s navrhovateli a s některými jinými členy stavovskými, jichž volba zůstavena zemskému hejtmanovi, konal poradu o tom, pokud instrukce z r. 1840 se neshoduje se zásadami nejv. patentu z r. 1817 a aby dle toho zařídil další kroky.

Vyřízení této stížnosti stavové moravští v dosavadním svém složení se již nedočkali, neboť stálý katastr zaveden byl na Moravě teprve r. 1851 a tím nesrovnalost v berni pozemkové byla odstraněna.

Ještě však nebyla vyčerpána řada nesprávností, jakých se vláda na Moravě dopouštěla.

Chloubou stavů moravských byl jejich fond domestikální, který si zřídili v minulých dobách z rozličných důchodů zemských a z něhož uhrazovali náklady na četné potřeby zemské; vůbec řízení stavovských financí na Moravě v té době možno nazvati vzorným. Z fondu domestikálního stavové vynakládali ročně značné sumy na stavbu silnic a upravování řek, na zvelebení školství, na zřizování ústavů dobročinných, na zakládání stipendií pro studující vyšších ústavů, na podporu věd i umění atd.; při tom vykazoval tento fond až do počátku panování císaře Ferdinanda roční pravidelné přebytky, ze kterých utvořen

byl zase zvláštní fond úsporný. Vláda dobře sledovala rozkvět tohoto fondu a proto rok od roku ukládala mu vždy větší oběti, jichž náklad by bylo slušelo hraditi spíše státu samému.

Velikou újmu utrpěl fond domestikální již za cís. Františka zrušením daně nápojové a zavedením na její místo všeobecné daně potravní. Daň nápojová čili doušková, jež se dělila na pohraničnou a vnitrozemskou, byla již od dávných dob ve správě stavovské a byla hlavním zdrojem příjmů fondu domestikálního. R. 1829 byla obojí tato daň zrušena přes odpor stavův*) a zavedena všeobecná daň potravní, která však převzata byla ve správu státní. Stavové vypočetli ztrátu tím utrpěnou ročně na 132.000 zl. a žádali od státu přiměřenou náhradu. Bylo jim však přiřčeno pouze 89.425 zl., jež byly jim spláceny od 1. listopadu 1829 v měsíčních lhůtách. Všechny další stížnosti sněmu moravského zůstávaly nevyřízeny, tak že na konec bylo usneseno (16. května 1845) obrátiti se s písemnou prosbou k samému císaři, aby plná náhrada byla povolena. Teprve toto důrazné zakročení mělo za následek, že státní správa (nejv. rozhodnutím ze dne 28. listopadu 1846) nabídla stavům zvýšenou náhradu 101.400 zl. k. m. Zemský výbor sice dokázal, že stavové mají nárok na sumu o 47.879 zl. vyšší, poněvadž o tolik vzrostly od té doby výdaje fondu domestikálního, ale k docílení snadnější dohody navrhl sněmu (2. června r. 1847), aby přijal náhradu od vlády nabízenou. To se také stalo, a stavové z téže příčiny upustili také od vyšší náhrady za léta minulá, t. j. od r. 1829, a spokojili se poukázáním jejím ode dne, kdy nejvyšší rozhodnutí bylo datováno.

Patrnou křivdou na zemském majetku spáchanou bylo také odnětí starého zemského domu. Stavové měli totiž dříve svůj vlastní zemský dům v Brně na Dominikánském náměstí, který však r. 1784 z nařízení cís. Josefa II. byl odevzdán k zatímnému užívání vojenské ekonomické komisi. Stavové po všechna potomní leta se domáhali, aby jim tento dům byl navrácen. Císař Leopold II. v odpovědi na požadavky (22. dubna r. 1791) uznal jejich právo vlastnické, ale navrácení domu odložil, až by se pro monturní komisi naskytlo jiné vhodné umístění. Stavovské úřady zatím byly umístěny v domě dikasteriálním, ale místnosti

*) Jednání sněmů mor. 1792—1835, str. 196.

ty jim hned od počátku nestačily. Od té doby pak, co stavové převzali práce spojené s provisoriem daně pozemkové (r. 1819), vzrostly nesnáze tou měrou, že nebylo ohněvzdorného archivu, nejdůležitější, ano nenahraditelná akta byla z nouze ukládána ve vlhkých sklepích, kde očividně tyřela a stávala se neupotřebitelnými; stavovská registratura mohla sotva pojati běžná akta, u zemské hlavní pokladny nebylo spojení s likvidaturou a v zemské účtárně nemohlo býti ani dosti stolů postaveno pro úředníky; konceptní úřednictvo nemělo zvláštní kanceláře a přísedící zemského výboru sami neměli nejmenšího místečka, kde by nahlíželi v předběžná akta a o potřebných věcech se dohodovali. Bylo potřebí najati některé místnosti v domě soukromém, od úřadu dosti vzdáleném, čímž opět pravidelný postup úředního jednání značně byl znesnadňován.

Poněvadž dlouholeté vyjednávání s vládou o navrácení starého zemského domu zůstávalo marným, zemský výbor konečně předložil (16. října r. 1835) sněmu návrh, aby z úspor fondu domestikálního, které tehda přesahovaly sumu 220.000 zl., byl buď zakoupen nebo nově vystavěn dům určený výhradně potřebám zemským; návrh byl na sněmě přijat a předložen císaři ku schválení s dodatkem, že stavové při tom nevzdávají se vlastnického práva na starý dům zemský.

Dvorská kancelář, které toto usnesení bylo předloženo k schválení, dekretem ze dne 27. listopadu t. r. vyžádala si především podrobnou zprávu o domě, který má býti zakoupen i o jeho kupní ceně, v případě pak nové stavby mělo se napřed vyšetřiti stavební místo a předložiti plány, předběžná výměra i rozpočty. Za tou příčinou zemský hejtman hrabě Alois Ugarte jmenoval komisi stavovskou, která vykonala potřebná šetření, na jejichž základě zemský výbor navrhl sněmu (3. května r. 1836), aby se zakoupil a upravil pro nový zemský dům palác Dietrichštejnův na Zelném trhu. Na to však stavové nepřistoupili, nýbrž většinou hlasů se usnesli, aby byl vystavěn zcela nový zemský dům a k němu, kdyby se nenalezlo jiné vhodné staveniště, mělo se zvoliti místo nedaleko Veselé brány, kde tehda stála vojenská pekárna. Zemský hejtman byl požádán, aby v tom zařídil další potřebná jednání.

Vídeňský architekt Karel Schlepps, jemuž předběžné práce byly svěřeny, nemohl v celém městě nalézti příhodného staveniště

a proto navrhl, aby byla Veselá brána s kurtinou až po kostel sv. Tomáše zbořena, podobně odstraněny domečky na druhé straně i s mincovnou, čímž by se získala volná prostora o velikosti Zelného trhu, důstojná pro novou stavbu zemského domu s přiměřeným okolím. Náklad na tyto předběžné práce vypočten na 50.000 zl., na stavbu samu pak rozpočteno 170.000 zl. Stavové na sněmě, konaném 28. prosince r. 1836, přijali prozatím návrh Schleppsův a zvolili k podrobnějšímu jeho prozkoumání šesticlennou komisi za předsednictví hraběte Schafgotsche, které dány byly zevrubné instrukce a jejíž návrhy měl zemský výbor prozkoumati a předložiti příštímu dietálnímu sezení.

Náklad celkový, vypočtený na 220.000 zl., komise shledala nedostatečným a proto stavové v sezení konaném 19. září r. 1837 zvýšili tuto sumu na 300.000 zl., jež se však neměla překročiti. Uhrazen měl býti z úspor fondu domestikálního, jež se tehda páčily na 400.000 zl. a refundace tohoto kapitálu mělo se docíliti za 15 let rozličnými přebytky. Zatím však dvorská kancelář si umínila vynaložiti tyto přebytky na jiný účel. Oblíbenou myšlenkou nejv. kancléře hraběte Mitrovského bylo, vystavěti silnici z Opavy na Bruntál, Rymařov a Šumberk do Jablonného v Čechách, neboť si z tohoto spojení sliboval značné povznesení obchodu se zeměmi polskými a ruskými. Čeští stavové podnětem nejv. purkrabí hraběte Chotka uvolili se prodloužiti tuto trať z Jablonného do Králové Hradce, kdež ústila do erární silnice pražské. Přípisem mor.-slez. presidia guberniálního ze dne 19. srpna r. 1838 stavové moravští byli vyzváni, aby přebytky svých fondů věnovali účelům pro blaho země důležitějším, než jest stavba zemského domu; a takovým důležitým účelem hned také byla naznačena stavba silnice jablonecké. Stavové na sněmě konaném 11. září r. 1838 ochotně upustili od zamýšlené stavby nového zemského domu a usnesli se věnovati disponibilní přebytky svých fondů zřízení nových potřebných silnic na Moravě, ale zároveň prohlásili, že nevzdávají se vlastnických nároků na starý zemský dům, v němž byla umístěna vojenská ekonomická komise.

Od té doby otázka navrácení starého zemského domu stávala se vždy naléhavější, poněvadž dosavadní místnosti stavovským úřadům, archivu, registratuře atd. naprosto nestačily. Zemský výbor v mimořádném sezení sněmovním ze dne 28. května r. 1839 znovu poukázal na tuto nutnost a stavové podali prosbu k císaři,

aby jim starý dům, na nějž země vynaložila celkem 162.000 zl., zase byl co nejdříve navrácen. Prosba dlouho nebyla vyřizována příznivě, poněvadž prý nelze pro ekonomickou komisi vojenskou nalézti jiné budovy, načež stavové (v sezení sněmovním ze dne 19. září r. 1843) správně odpověděli, že není jejich povinností, aby pečovali o umístění vojenského úřadu. R. 1844 (20. září) prosba ze sněmu byla opakována a doložena novým důvodem, že jest potřebí rozšířiti místnosti stavovské banky půjčovní; na sněmě konaném 16. května r. 1845 znovu upozorněno na to, že důležité listiny stavovské jsou uloženy v druhém poschodí domu dikasteriálního, kde nejsou před ohněm bezpečny. Tehda také konečně bylo stavům oznámeno nejv. rozhodnutí ze dne 19. dubna r. 1845, jímž byla projevena vůle císařova, aby stavům moravským bylo učiněno zadost v příčině vlastnických nároků na starý zemský dům. Kdyby se však navrácení domu stavům ukázalo nemožným neb nevhodným, mělo gubernium s nimi zahájiti vyjednávání o příslušnou náhradu. Stavové na návrh zemského výboru podali novou prosbu k císaři, aby jim raději byl starý dům zemský navrácen, poněvadž na stavbu nového domu nemají dostatečných peněžitých prostředků. Na to opět odpověděno nejv. rozhodnutím ze dne 5. května r. 1846, že nelze vyhověti stavům v příčině bezvýminečného navrácení, a tak stavové nuceni byli k dalšímu vyjednávání o náhradu zvoliti tříčlennou komisi (hr. Schafgotsche, hr. Dubský a prelát Napp), kteréž dán byl příslušný návod i plná moc vzhledem k výši sumy, jakou mají žádati (v sezení sněm. 27. května r. 1846). Trvalo však ještě dlouhá léta, nežli záležitost ta byla úplně vyřízena.

V. Silnice, úprava řek, počátky železnic.

Příčinou, že stavové moravští musili upustiti od zamýšleného zbudování vlastního zemského domu, byla vnucená jim vládou stavba silnice jablonecké. Stavové nebyli přesvědčeni o nutnosti tohoto podniku. Morava byla za panování císaře Františka opatřena hojnými a dobrými silnicemi, jak erárními tak i okresními, a docílila tím velmi výhodného obchodního spojení na tři strany, totiž s Vídní, s Lipskem (přes Prahu) a s Haličí. R. 1836 byla značným nákladem téměř 200.000 zl. dokončena stavba silnice uherské, jež vedla z Brna do Slavkova, Čejče, Hodonína a do uherského Holíče, kdež měla spojení

s Prešpurkem. Od té doby stavové pokládali síť moravských silnic za dohotovenou a hleděli více vynakládati na udržování a opravování starých než na zakládání nových tratí, v čemž byli podporováni horlivou péči zemského guvernera hr. Aloisa Ugarte i nového vrchního stavebního ředitele mor.-slez. Esche. Starší úzké silnice byly rozšiřovány, četné městské brány a budovy, jež překážely dopravě na silnicích, byly bořeny, příkré horské trati překládány na mírnější svahy, na místě starých, chatrných mostů dřevěných zřizovány nové klenuté, neb aspoň zděnými pilíři opřené značným nákladem, jako na př. most na St. Brně přes Svratku opraven a rozšířen r. 1837 nákladem 10.000 zl., u Nového Jičína r. 1840 nákladem téměř 20.000 zl., u Jihlavy r. 1847 nákladem 41.646 zl. Veliký řetězový most u Mor. Ostravy a klenutý most přes Svitavu u Brna byly sice také již v této době počaty, ale dokončeny teprve později (ostravský r. 1851 nákladem 92.000 zl., brněnský r. 1854 nákladem 54.000 zl.). Přeložení příkré horské silnice u Šternberka, provedené od bratří Kleinů v letech 1843—1846, vyžadovalo nákladu 87.000 zl. R. 1841 mor.-slezský silniční fond vydal na udržování a opravy silnic 401.000 zl., na stavbu nových silnic pouze 32.000 zl. a podobně dálo se i v letech potomních. Při stavbách nových musili blízcí poddaní konati těžké práce robotní.*)

Přes tyto veliké oběti, jež země přinášela na stavbu a udržování silnic, vláda přišla s novými požadavky. Na sněmě, konaném 11. září 1838, stavové byli překvapeni nařízeními dvorské kanceláře, aby přebytky ze svých fondů vynaložili na stavbu silnice buď jablonecké nebo lomnické, z nichž první měla vésti z Opavy přes Bruntál, Rymařov, Šumberk a Červenou Vodu k českým hranicím a tam se připojiti k české trati, vedoucí z Jablonného přes Žamberk, Kostelec a Králové Hradec do Prahy; druhá měla vésti z Něm. Loděnic (u Šternberka) na Dětřichov, Lomnici a Valšov (Kriegsdorf) do Bruntálu, odtud přes Einsiedel a Heřmanice do Cukmantlu. Trať jablonecká byla oblíbeným projektem nejv. kancléře hraběte Mitrovského i nejv. purkrabí českého hrab. Chotka, jehož návodem práce k ní v Čechách byly již r. 1837 zahájeny; jejím úkolem, na oko mnohoslibným, bylo zjednati

*) D'Elvert, Gesch. des Strassenbaues in Mähren u. Schlesien, Schriften VIII., 43 násl.

zemím koruny české živější obchodní spojení se zeměmi východními; silnice lomnická naproti tomu měla za účel lepší spojení našich zemí s Pruskem.

Stavové na vyzvání dvorské kanceláře prohlásili, že sice uznávají důležitost silnic pro blaho zemské, ano že z té příčiny chtějí upustiti od zamýšlené stavby nového zemského domu, že však neuznávají, proč by právě vládou navržené trati (jablonecká a lomnická) byly nejdůležitějšími; naopak že se jim zdá na př. silnice z Brna do Uh. Hradiště potřebnější. I svěřili prozatím vyšetření této otázky tříčlennému komitétu, do něhož byli zvoleni svob. pán Karel Dalberg, svob. pán Vojtěch Widmann a rytíř Arnošt Paburg.

Ale dvorská kancelář neupustila od svého záměru. V mimořádném sezení sněmovním, konaném 28. května 1839, zemskému hejtmanovi hraběti Ugartovi i zemskému výboru podařilo se přesvědčiti většinu stavův o největší důležitosti obchodního spojení Haliče, Slezska, Moravy a Čech se Saskem zamýšlenou silnicí jabloneckou. V Čechách byla tato trať až ke hranicím moravským blízka svému dokončení. I usnesli se stavové moravští většinou hlasů*) převzíti a co nejrychleji sami dokončiti stavbu této silnice, pokud měla jíti Moravou, v délce $16^1/_2$ mile, dle plánův a rozpočtův od státních úřadů již upravených; rovněž se zavázali bez jakéhokoli příspěvku od státu neb soukromníků udržovati tuto silnici na dobu 50 let za mýtní výsadu na touž dobu platnou. Náklad na tuto stavbu měl se uhraditi z úspor fondu domestikálního, jež tehda dosáhly výše 415.977 zl.; celý náklad stavební rozpočten byl na 417.537 zl., tak že bylo třeba uhraditi ještě 1590 zl., což se mělo státi z přebytkův a výtěžku mýtného na silnicích tehda vystavěných. Za tuto obětavost nejv. purkrabí český hr. Karel Chotek vzdal potom zvláštním přípisem stavům moravským nejvřelejší díky ve jménu veškerého obyvatelstva království Českého.

Provedení stavby bylo svěřeno brněnským podnikatelům bratřím Kleinům za dozoru komise stavovské. Ale na sněmě, konaném 29. září 1841, stavům bylo oznámeno, že původní suma na stavbu určená nepostačuje. Horská krajina působila mnohé

*) Ale jen 12 hlasy proti 11; náčelník opposice kníže Hugo Salm ohlásil proti tomuto usnesení minoritní votum, jež bylo připojeno k protokolu.

obtíže, na několika místech bylo potřebí stavební projekt změniti, pozemky vykupovati, zřizovati domky mýtní a pohrabáčské, vypláceti náhrady za skladiště a lomy. Tím vším vznikl schodek 193.000 zl., který, jak zemský výbor tvrdil, musí býti uhrazen, nemají-li moravští stavové býti poníženi nejen u představených úřadů, nýbrž i před celým mocnářstvím. Poněvadž však úspory všechny byly již vyčerpány, bylo třeba sáhnouti k základním jistinám stavovským a sumu odtud vzatou ponenáhlu zase nahraditi výtěžky mýt, splátkami měst na útraty průjezdných tratí, splácenými zálohami na úpravu řeky Dyje a konečně ročními úsporami fondu domestikálního. Stavové s hrůzou pozorovali, co na Moravě od nepaměti se nestalo, že netoliko veškera hotovost pokladní byla vyčerpána, ale poprvé bylo třeba se dlužiti; nevidouce však jiného zbytí, svolili k návrhu zemského výboru. Od té doby však věnovali rozpočtům fondu domestikálního větší pozornost a na potomních sněmích volili si komisi k jich zkoumání.

Stavové a zvláště členové komise, jimž svěřen byl dozor na stavbu silnice jablonecké, doufali, že za svou obětavost a ochotu vládě projevenou dostane se jim zvláštního uznání a snad i vyznamenání. Proto byli tím trpčeji zklamáni, když po dokončení všech nákladných prací, jež pohltily obrovskou sumu 601.630 zl., dvorská kancelář (dekretem z 6. května 1842) pověřila moravsko-slezské stavební ředitelství úkolem, aby silnici komisionálně ohledalo a stavbu kolaudovalo. Stavové v sezení sněmovním z 20. září t. r. trpce si stěžovali, že velkolepé dílo, na které vynaložili všechny své úspory, ano i část základního jmění, a které má býti trvalým památníkem jejich vlastenecké lásky a obětavosti, nebylo ani uznáno za hodno, aby bylo prohlednuto a posouzeno od nejvyšších úřadův; i žádali, aby za tím účelem byla na stavovské útraty vyslána dvorská komise, která by o ceně a hodnotě dokončené trati jablonecké podala zprávu panovníkovi. Na to odpověděno, že císař neshledává příčiny, aby měnil původní ustanovení, a tak zůstalo při pouhé komisi zemské, která podrobnou prohlídkou se přesvědčila o uměleckém a solidním provedení stavby. Nejvyšším rozhodnutím z 11. května 1844 stavům vysloveno císařské uznání i spokojenost a členům komise silniční, kteří stavbu řídili, bylo slíbeno vyznamenání.

V sněmovním sezení, konaném 17. září 1844, zemský výbor, přesvědčiv se, že příspěvky mýtné ze silnice jablonecké nestačí

na udržování její, navrhl, aby byla odevzdána bez nároku na odškodné správě státní, poněvadž fond domestikální jest úplně vysílen a nestačí hraditi tyto náklady; návrh byl přijat. Mezi stavy byla veliká nespokojenost, že jim byl od vlády vnucen tento nákladný podnik, a baron Schell navrhl dokonce podání prosby k císaři, aby bylo zavedeno vyšetřování, z jakého podnětu se to stalo. Bylo zjevno, že užitek, jejž si vláda slibovala od silnice jablonecké, se nedostavil a jistě nebyl v žádném poměru s ohromným nákladem, na ni vynaloženým. Již v nejbližším sezení sněmovním (14. května 1845) arcibiskup olomucký Somerau-Beekh vytýkal, že silnice jest málo užívaná a travou porostlá.

Lépe se osvědčila silnice lomnická, vedená přes Lomnici, Bruntál a Cukmantl k pruským hranicím, neboť docilovala nejkratšího spojení mezi Terstem a Gdaňskem. Byla dohotovena r. 1846 nákladem 248.000 zl., pořízeným většinou z prostředků státních. Ale i tato silnice potomním železničním spojením Vídně s Terstem pozbyla namnoze své důležitosti.

Celkem vzrostla za panování cís. Ferdinanda síť moravskoslezských silnic erárních na 150 mil, okresních na 865 mil, úhrnem na 1014 mil čili 7100 km., z čehož připadalo na Moravu samu 126 mil (885 km) silnic erárních a 760 mil (5400 km) silnic okresních, dohromady všech silnic 886 mil (6285 km).

Netoliko stavbu silnic, nýbrž i pro Moravu nejvýš potřebné upravování řek vláda ponechala takřka úplně péči stavů, kteří ze svých skrovných prostředků nemohli mnoho pořídit.

Ode dávna uznávala se na Moravě naléhavá potřeba, aby jednak větší řeky zemské byly učiněny splavnými, jednak aby řádným jich upravením učiněna byla přítrž velikým škodám, které vznikají každoročními zátopami. Na počátku vlády cís. Františka uvedl otázku tu do nového proudu Jan Hanke z Hankenštejna, který zejmena r. 1795 podal císaři a arcivévodům Karlovi, Josefovi a Janovi podobný plán o splavnění řeky Moravy a o jejím spojení s Odrou, v němž dovozoval, že jest povinnosti a také v zájmu státní správy, aby sama se této práce chopila. Spis působil na císaře tak přesvědčivě, že na jeho rozkaz uloženo bylo inženýrovi stavebního ředitelství Stoškovi, aby vypracoval situační plán řeky Moravy i podrobné rozpočty o její regulaci. Když však se ukázalo, že by práce ty vyžadovaly nákladu skoro

$2^1/_2$ mil. zl., gubernium ve zprávě z r. 1797 se vyslovilo, že za válečných let nelze podnik provésti a že třeba vyčkati doby pokojnější.

Věc sice na čas uvázla, ale neupadla v zapomenutí. Hanke r. 1803 na žádost arcivévody Jana vydal nové pojednání, kde uvedl také vojenské důvody pro upravení řeky Moravy a spojení její s Odrou. Vypočetlo se, že Morava svými zátopami činí ročně škody za 100.000 zl. a moravské, rakouské i uherské úřady byly jednoho mínění, že by se úpravou řeky dosáhlo velikých úspěchů; největší vina zátop při dolní Moravě dávána mlýnům a jezům u Hodonína a Holíče; proto navrženo bylo zřízení odvodňovacího stavidla u Hodonína a skoro současně podán byl moravskému guvernerovi hraběti Lažanskému návrh nejmenovaného na zřízení akciové společnosti za účelem upravení Moravy (1807); v tomto spise byl náklad celého podniku vypočten na 3 mil. zl., za to však zisk z něho na 13 mil. Skutečně utvořila se toho roku v Brně soukromá společnost a bylo pomýšleno spojiti Moravu netoliko s Odrou, nýbrž i s Vislou. Vláda jsouc požádána za podporu této věci, vyzvala zemský výbor moravský, aby podal dobré zdání, ten však vyslovil se r. 1811 o ní nepříznivě, a to proto, jednak že zemské fondy nestačí na to, aby uhradily náklad na Moravu připadající, jednak že si neslibuje od upravení řeky Moravy takového užitku, který by byl přiměřený nákladům na ně vynaloženým. Když pak r. 1819 dvorská kancelář znovu se obrátila k zemskému výboru, zdali by snad k tomuto podniku nemohli býti přibráni všichni poplatníci moravští, zemský výbor mimo jiné překážky uvedl hlavně okolnost, že stále rostoucí daně činí moravskému poplatníku podobnou oběť nemožnou, poněvadž beztoho již nedoplatky berní dosahují ročně sumy $1^1/_2$ mil. zl.

Tím podnik uvázl na dobro a po celou řadu let nepomýšlelo se na celkovou regulaci Moravy. Za to r. 1816 upravena byla Blatná a r. 1818 Haná, čímž nejen uchráněna krajina okolní od každoročních zátop, nýbrž i získáno na tisíce měřic nové plodné půdy. R. 1828 přikročeno také k obtížnému i nákladnému upravování řeky Dyje v horním toku; stavové moravští na vyzvání vlády přispěli podílem na zemi moravskou vypočteným ve výši 60.000 zl., který však byl překročen asi o 8000 zl. R. 1833 byly práce při horní Dyji v délce 22 km. dokončeny. Celkový náklad, na nějž přispěly také Dolní Rakousy a kromě toho povinnými

pracemi též sousední vrchnosti i poddaní, páčil se na 164.000 zl. Stavové moravští sice ochotně povolili na pokyn dvorské kanceláře podíl na ně vyměřený, ale nepřestávali poukazovati na větší ještě důležitost regulace řeky Moravy. K tomu již nedošlo přes mnohé opravdové pokusy pro veliký náklad, jehož tato úprava vyžadovala a jejž r. 1833 provinciální stavební ředitelství vypočetla na 600.000 zl. R. 1838 dvorská kancelář vybídla stavy moravské, aby také k úpravě dolního toku Dyje přispěli podobně, jako se dříve stalo při horním toku řeky, ale stavové to odepřeli, ježto fondy zemské na to nestačí a nových přirážek by poplatníci nesnesli. Proto úprava Dyje provedena jen částečně a dokončení příslušných prací až po vtok do Moravy spadá do dob mnohem pozdějších.

Ještě r. 1848 stěžoval si proslulý dějepisec moravský Beda Dudík,*) že hlavní řeka moravská, u které toho nejvíce jest potřebí, není učiněna loděm splavnou. Dnes po více než půl století mohli bychom touže stížnost opakovati.

Dalšímu rozvoji vodních drah na Moravě bylo na závadu zahájení staveb železničních. Byloť všeobecné mínění, které se později ukázalo mylným, že železnicemi cesty vodní stanou se úplně zbytečnými. První železnice na půdě mocnářství rakouského, nehledíme-li ke koňským drahám z Lince do Budějovic (1828) a z Lince do Gmundenu (1834), byla severní dráha císaře Ferdinanda. Soukromé společnosti akciové, v jejíž čele byl bankovní dům Sam. Rothschilda, dáno bylo (4. března 1836) výhradné privilegium, platné na dobu 50 let, ku stavbě železnice mezi Vídní a Bochní haličskou, s vedlejšími tratěmi do Brna, Olomouce, Opavy a Bělska. Poněvadž velká část trati měla probíhati Moravou, vzbudila zde zpráva o tom velký rozruch. V brněnských úředních novinách bylo zavčas**) poukázáno na důležitost toho, aby hlavní město Brno se svými živými trhy a bohatě vyvinutým průmyslem nebylo vypuštěno z hlavní sítě této dráhy. Kdyby se tak stalo, pak prý by národní horlivost Čechů, jevících vždy veliký zájem pro průmysl, obchod i dopravu, chopila se záhy železničního spojení Brna se zemí Českou, údolím Svitavy a Labe, tím spíše, ježto Čechové mohou z Brna

*) Dudík, Mährens allgem. Zustände, str. 27.

**) Brün. Zeit. 1836, č. 43 (z 11. února).

hraditi svou potřebu haličské soli, dobytka a rukodělného zboží vídeňského i brněnského. Tento varovný hlas však nedošel povšímnutí. Ve valné hromadě akcionářů severní dráhy, konané ve Vídni 19. října 1836, bylo usneseno vystavěti hlavní trať prozatím z Vídně do Břeclavi a odtud vésti jen postranní křídlo do Brna.*) Stavba obou tratí zahájena ihned a prováděna za řízení vrchního inženýra Karla Ghegy s velikou horlivostí; denně tam pracovalo na 6000 lidí. Spodní stavbu z Břeclavi až po heršpický most převzal Felice Tallachini, odtud až do Brna bratří Kleinové. Dne 23. listopadu 1837 konán první pokus jízdy na dokončené trati z Floridsdorfa do Ogruna (Vagramu).**) O rok později (11. listopadu 1838) Ghega podnikl s lokomotivou „Moravií" první jízdu na zkoušku z Brna do Rajhradu.***) Koncem května r. 1839 byla trať z Vídně do Břeclavi dohotovena; dne 6. června z rána vyjely z Vídně dva vlaky o 18 vozích slavnostně ozdobené a provázené sborem hudebním; v Břeclavě, kam vlak dorazil za $2^3/_4$ hodiny, uspořádána byla slavnost, lid uvítal vídeňské výletníky v národních krojích; odpoledne podniknuta vyjížďka do Lednice a o 6. hodině vlaky odjely do Vídně; tím byla pravidelná jízda na této trati zahájena.†) Dne 26. června guverner mor.-slez. hr. Ugarte spolu s krajským hejtmanem brněnským hr. Bubnou a vrchním inženýrem Karlem Ghegou podnikli s lokomotivou „Herkulem" první jízdu z Břeclavi do Vranovic.††)

Konečně dne 7. července 1839 zahájena pravidelná jízda na celé trati severní dráhy císaře Ferdinanda z Vídně do Brna. Byl to, jak praví současnici, nezapomenutelný den, kdy vzdán byl hold geniovi 19. století. Časně z rána na tisíce diváků z Brna i z okolí v radostném očekávání obsadilo netoliko vchody k nádraží, nýbrž i hradby, Františkov a jiná vyvýšená místa, poskytující volný rozhled. O $^1/_2$11. hod. dopol. přijel první vlak, jenž vyjel z Vídně o 7. hod. ranní, a za ním ještě 3 vlaky, vesměs slavnostně ověnčené a prapory ozdobené; přijelo celkem na 1125 cestujících v 38 vozích. Uvítáni byli výstřely z hmoždířů,

*) Brün. Zeit. 1836, č. 293.
**) Brün. Zeit. 1837, č. 337.
***) Tamtéž 1838, č. 341.
†) Tamtéž, 1839, č. 150, 161.
††) Tamtéž, č. 179.

hudbou a hlučným jásotem obecenstva. Obec brněnská vystrojila potom v redutním sále hostinu, které se súčastnil guverner hr. Ugarte s četnými hodnostáři, purkmistr brněnský Ritschel s magistrátem a ředitelé i vyšší úředníci železniční. Purkmistr připil na zdraví císařovo i mužův, kteří si zjednali zásluhy o zdárné dílo. Také při odjezdu všech čtyř vlaků, který se stal o $^1/_2$5. hod. odpol. a jehož se súčastnil též guverner s četnou honorací, dostavilo se četné obecenstvo, aby se rozloučilo s vídeňskými hosty. Guverner doprovodil účastníky až do Břeclavi. Ale veselá nálada slavnostního dne v Brně proměnila se v náhlé zděšení, když došla zpráva, že ve Vranovicích lokomotiva třetího vlaku „Gigant" neopatrností strojvedoucího, který opomenul na stanici jízdu zmírniti, vrazila do posledních vozů druhého vlaku, čímž zraněno bylo pět osob těžce a několik lehce. Na štěstí byla lékařská pomoc hned pohotově a zranění cestující, jimž dány byly obvazy, mohli ještě téhož dne večer dojeti do Vídně. Další jízda konala se však již pravidelně a bez nehod.*) Na památku první jízdy z Vídně do Brna dal brněnský majitel tiskárny Gastl vyobraziti na stříbrném tableau s pozlacenou obrubou slavnostní uvítací scénu v Brně s 9 hlavními stanicemi a dal tento čestný dar baronovi Sam. Rothschildovi, hlavnímu zakladateli severní dráhy, který tehda odevzdal purkmistrovi brněnskému 1000 zl. na dobročinné účely.

Práce na hlavní trati šly zdlouhavěji před se. Dne 1. září 1841 zahájena jízda z Vídně do Přerova a téhož roku ještě bylo docileno spojení Přerova s Olomucem. 17. října t. r. zahájena byla jízda z Vídně do Olomouce za účastenství guvernera hr. Ugarte a jiných vynikajících osobností z Brna i z Vídně. Strážné domky po celé trati byly vyzdobeny loubím a prapory, na stanicích byly zřízeny četné brány, lid shromáždil se v národních krojích a vlak všude byl uvítán střelbou z hmoždířův a zpěvy sborovými. V Přerově byla severní dráha, „toto velkolepé národní dílo", vysvěcena pro onemocnění arcibiskupovo od brněnského biskupa hr. Schafgotsche. Město Olomouc dávalo účastníkům jízdy banket a večer uspořádán ples.**) Ale do Bohumína dovedena stavba teprve roku 1847. Tím docileno železničního spojení Vídně

*) Brün. Zeit. 1839, č. 183, 197. — Moravia 1839, č. 143. — Mähr. Wanderer 1840, str. 367.

*) Brün. Zeit. 1841, č. 290.

s Berlínem, Hamburkem a Štětínem. Krakov spojen byl s Vídní teprve r. 1854. Tehda severní dráha délkou kolejí a celým svým zařízením byla v čele všech železnic rakouských a německých.

Vláda rakouská s počátku stavbu železnic ponechávala soukromé podnikavosti a vyhradila si (nejv. rozhodnutím z 29. prosince 1837 a 18. června 1838) pouze svolení a vrchní dozor státní správy nad takovými podniky. Avšak nový president dvorské komory baron Karel Kübeck, který koncem r. 1840 ujal se tohoto úřadu po baronu Eichhoffovi, postřehl záhy důležitost železnic a umínil si převzíti všechny další stavby železniční do správy státní, jednak aby tím zjednal státní pokladně nový zdroj příjmů, jednak aby všechny podobné podniky byly uvedeny v pevnější soustavu. Nejvyšším rozhodnutím z 19. prosince 1841 bylo ustanoveno nákladem státním vybudovati trati z Vídně přes Prahu do Saska, z Vídně na západ do Bavor, z Vídně do Terstu a z Benátek přes Milán ke Komskému jezeru. O tři měsíce později byly přípravné práce v plném proudu a řídilo je technicko-administrativní generální ředitelství státních drah ve Vídni.

Pro Moravu měla velikou důležitost otázka, kudy bude vedena projektovaná trať vídeňsko-pražská. Bylo v té příčině vypracováno neméně než sedm návrhů, z nichž dva dávaly trati směr přes Brno, jeden přes Olomouc, dva přes Jihlavu a dva z Rakous přímo do Čech. Stavové moravští v mimořádném sezení sněmovním ze dne 4. ledna 1842 na návrh preláta starobrněnského Cyrilla Nappa zavčas upozornili důtklivě vládu, aby město Brno nebylo vypuštěno z hlavní linie této dráhy, neboť „jest nejlidnatějším a nejprůmyslnějším městem v zemi, má velkolepé a nákladné tovární závody, v nichž mimo jiné se spřádá a zpracuje více vlny než v celé ostatní Moravě; kvetoucí trhy brněnské podporují dopravu uvnitř i na venek, zejména na sever a na jih, z Brna plyne státu důchodův kolem milionu zlatých; kdyby Brno nebylo pojato do hlavní trati, mnoho obyvatel by se octlo bez chleba, úvěr hypoteční by byl otřesen a ještě mnohé jiné škody by se tím způsobily.“*)

Po zralé úvaze bylo ustanoveno (nejv. rozhod. z 3. srpna r. 1842) spojiti obě hlavní města moravská s Prahou dvěma tratěmi státní dráhy, jež se měly setkati u České Třebové, a stavba

*) Z protokolů sněmovních k r. 1842.

hned také s velkým úsilím byla zahájena. Počato zároveň na trati z Čes. Třebové do Prahy a z Olomouce do Čes. Třebové; provedení spodní stavby na celé této čáře bylo svěřeno bratřím Kleinům z Brna. Z Olomouce vedena trať od nádraží severní dráhy napřed po pravém, pak po levém břehu řeky Moravy do Mohelnice a Zábřehu, odtud údolím Sázavky k Lanškrounu a Třebovicím; od Zábřeha k českým hranicím bylo zápaseno s velikými překážkami, u Třebovic bylo třeba s velkým nákladem proraziti skalní stěnu v délce více než 400 m. Celkem vyžadovala tato dráha velikého nákladu, o čemž svědčí mnohé smělé zatáčky, vedené pohořím česko-moravským; bylo potřebí stavěti mnoho mostů, propasti vyplňovati a skaliska vylamovati; na některých místech bylo zabráno až půl vesnice. Ale překážky byly šťastně překonány a za tři léta po zahájení prací mohla jízda z Prahy do Olomouce býti zahájena.

Všechny stavby státních drah byly sice prováděny nákladem státním, ale stavové moravští v mimořádném sezení sněmovním z 29. prosince 1842 nejen projevili vděčnost císaři, že vyhověl jejich přání, aby Brno bylo pojato do hlavní trati, nýbrž i z vděčnosti sami se nabídli, že vezmou na sebe všechny náklady na vykupování pozemků pro státní dráhy moravské. Poněvadž však fond domestikální byl úplně vyčerpán a také stav poddaných nepřipouštěl dalších břemen, usnesli se stavové uhraditi tyto náklady přirážkou na berni vrchnostenskou a přibrati k tomu také daň domovní, výdělkovou a židovskou. Potřebná hotovost měla se prozatím založiti ze zemského fondu ubytovacího.*) Ukázalo se však, že se stavové ve své ochotě poněkud ukvapili. Neboť v sezení sněmovním, konaném 19. září 1844, zemský výbor oznámil, že výkup pozemků jest velmi nákladný a silám vrchnostenských poplatníků nepřiměřený, a navrhl, aby se od něho upustilo a vlastenecké smýšlení stavův aby se dalo na jevo jiným způsobem, prostředkům jejich přiměřeným, což také bylo schváleno.

K slavnostnímu otevření státní dráhy olomucko-pražské konány byly velikolepé přípravy v Čechách i na Moravě. Sta-

*) Z protokolů sněmovních k r. 1842. Pro návrh bylo 12, proti němu též 12 členů stavovských. Přijetí jeho umožněno jen dirimováním zemského hejtmana hr. Ugarte. Oposice, v jejíž čele byl kníže Salm, udávala za důvod neblahý stav veškerého poplatnictva moravského.

vové čeští vypravili do Vídně 14člennou deputaci, jež přijata byla od císaře 7. května 1845; nejvyšší komoří zemský hrabě Josef Thun vedle jiných přání, týkajících se stavovských privilegií, přednesl prosbu, aby se císař této slavnosti účastnil. Císař Ferdinand jmenoval k ní svým zástupcem arcivévodu Františka Karla. Zahájení jízdy bylo určeno na den 20. srpna. Stavové moravští z té příčiny sjeli se k mimořádnému sezení sněmovnímu (21. července), kde za předsednictví zemského hejtmana hraběte Rud. Stadiona usnesli se, zříditi na rakouských hranicích při severní dráze triumfální oblouk, vypraviti stavovskou deputaci se zem. hejtmanem v čele do Břeclavi, aby tam uvítala arcivévodu a doprovodila jej do Olomouce; v Olomouci měla býti nákladem stavovským uspořádána veliká slavnost národní na střelnici, na způsob slavnosti konané r. 1836 za pobytu císařských manželů v Brně. K řízení slavnostního programu byli zvoleni hrabata Josef Schafgotsche a Michal z Bukůvky, do uvítací deputace zvoleno po dvou členech z každého stavu.*)

Arcivévoda František Karel přijel se svým strýcem arciv. Josefem, palatinem uherským, již 19. srpna do Břeclavi, kdež byli uvítáni od guvernéra hraběte Stadiona v čele stavovské deputace i gremia guberniálního, od zem. velitele knížete Kinského a četného obecenstva. Guverner v uvítací řeči velebil dobrodiní obou drah Moravu protínajících. Potom hosté odjeli do Olomouce; na nádraží uvítáni byli od knížete-arcibiskupa olomouckého, od úřadů, magistrátu a četného obecenstva; střelecký sbor doprovodil je k arcibiskupskému paláci, kdež očekával je pevnostní velitel baron Lauer s generalitou a vyšším důstojnictvem. Město bylo skvěle ozdobeno, na náměstí vypínaly se triumfální oblouky. Ještě téhož dne konala se na střelnici národní slavnost uspořádaná od stavů s průvody v národních krojích, výbavou snoubenců, banderiemi 600 venkovanů a s lidovými radovánkami. Arcivévoda František Karel sledoval slavnost s velikým účastenstvím a doručil snoubencům dary, od stavů jim věnované. Večer uspořádán ohňostroj a město bylo nádherně osvětleno. O 7. hod. večerní přijel ještě zemský chef království Českého, arcivév. Štěpán a zem. velitel český kníže Windischgrätz.

*) Z protokolů sněm. k r. 1845.

Dne 20. srpna po 6. hodině ranní hnul se slavnostní vlak se všemi účastníky na nově vystavené dráze přes Litovel, Mohelnici a Zábřeh k hranicím českým. Na všech stanicích, ozdobených triumfálními branami, vítaly přijíždějící hosty tisíce lidu hlučným jásotem. U stanice zábřežské byl lid na lukách amfiteatrálně sestaven, ze Zábřehu dostavil se ozbrojený sbor měšťanský a hasiči ze sousedního panství vizmberského, patřícího podnikateli Frant. Kleinovi, přišli v stejnokroji. O $^1/_2$9. hod. ranní vlak překročil hranice českomoravské a dorazil k nádraží lanškrounskému, vkusně ozdobenému. Tam stáli stavové království Českého a vyšší duchovenstvo s arcibiskupem pražským v čele. Arcivévoda Štěpán, jakožto chef zemský, a po něm nejv. hofmistr zemský starohrabě Robert Salm uvítali arcivévodu Františka Karla jménem stavů českých jako zástupce panovníkova, načež arcivévoda v delší řeči poukázal na dobrodiní, jaké touto drahou vzniká veškerému mocnářství a zejména království Českému. Potom vlak hnul se dále, projel tunelem třebovickým, který byl ozdoben plynovými plameny a lampičkami. Za Třebovicemi zřízena byla na levo dráhy vysoká pyramida ze stavebních nástrojů s nápisem ve velikých písmenech: „Ústí c. k. státní dráhy do Brna", která ovšem ještě nebyla dohotovena. Celá ostatní jízda až do Prahy podobala se triumfálnímu vjezdu. V Praze slavnosti byly zakončeny potom ještě kladením základního kamene k nádražní budově a k pomníku cís. Františka I. na nábřeží.*)

Dne 1. září 1845 zahájena pravidelná jízda na trati pražsko-olomucké. Zatím bylo stejně horlivě pracováno o spojení Brna s Čes. Třebovou. Zde však byly práce spojeny s obtížemi ještě mnohem většími, zejména prolámání desíti tunelů mezi Brnem a Blanskem podél řeky Svitavy vyžadovalo delší doby a většího nákladu. Se stavbou počato již r. 1843, ale pokračováno jen ponenáhlu. Když arciv. František Karel v září r. 1845 navrátil se z Prahy a nějaký čas pobyl také v Brně, podnikl odtud (15. září) vyjížďku do Adamova, Blanska a Ráječ, aby si prohlédl velkolepé stavby železniční, jež vzbuzovaly úžas vrstevníkův, byla již velká část prací hotova, pouze prolámání nejdelšího tunelu novohradského trvalo ještě do r. 1847; stavba svěřena

*) Brün. Zeit. 1845, č. 131, 235 násl. — Moravia 1845, čís. 101 násl.

podnikateli Talachinimu, který ji provedl důmyslně většinou dělníky italskými. Jizda na této velkolepé trati, která pokládána byla za vrchol umění stavitelského, pokud ji nepřekonala dráha semeringská, byla zahájena teprv 1. ledna 1849.

VI. Školství a povšechný stav tehdejšího vzdělání.

Z nejvíce zanedbávaných odvětví správy veřejné bylo školství. Vláda císaře Františka věnovala poměrně nejvíce pozornosti vývoji škol národních, zvláště vyššímu jejich stupni, totiž školám hlavním a normálním, nicméně i tu byl výsledek dosti skrovný. Tyto školy neposkytovaly odchovancům více než běžnou dovednost v čtení, psaní a počítání; rozličné odbory pokračujícího vědění lidského zůstávaly nepovšimnuty. Zejména bylo velikou škodou středním stavům živnostenským, že se nepečovalo náležitě o vzdělání průmyslové, čímž země rakouské vždy více zůstávaly za státy sousedními. Ještě hůře bylo na gymnasiích, kde látka učebná byla značně obmezena a tento nedostatek stupňován zastaralou methodou vyučovací a nedosti pečlivým výborem učitelstva. Až do r. 1848, jak dosvědčuje Dudík,*) pěstování věd přírodních, nejmocnější vzpruhy k povzbuzení mládeže, studium české řeči, kterou mluvila většina obyvatelstva moravského, a znalost dějin zemských byly na Moravě věcí neznámou. Částečný pokrok ve školství národním stal se za císaře Ferdinanda tím, že většina dosavadních utrakvistických škol triviálních proměněna byla ve školy české, čili jak se tehda říkalo moravské.**) Ale na gymnasiích a ústavech filosofických stále byla ještě vedle latinské vládnoucí řeč německá, ostatní řeči zemské se pěstovaly jen mimochodem a takřka z dobré vůle učitelův. Podobně bylo na universitě a při stavovské akademii v Olomouci, kde teprve od r. 1831 obsazena byla stolice jazyka českého Ant. Bočkem a po něm (1840) Aloisem V. Šemberou. Na fakultě právnické již od r. 1808 zavedena byla pro všechny stolice řeč německá, vyjma právo církevní, jemuž se učilo po latinsku. Na fakultě lékařské toliko v učebném kursu pro porodní báby přednášelo se také

*) Mährens allgemeine Zustände, 1848, str. 34.

**) R. 1825 bylo na Moravě a ve Slezsku celkem 645 škol německých a 1106 zároveň moravských, r. 1843 bylo 737 škol německých, 1159 „slovanských“ a jen 28 utrakvistických. — D'Elvert, Schriften X., 301—311.

po česku. Pouze na obou theologických ústavech v Brně a v Olomouci byla r. 1815 čeština ustanovena předmětem závazným. Na brněnském filosofickém učilišti dáno profesoru Bedovi Dudíkovi teprve r. 1846 povolení, aby směl bezplatně přednášeti o české řeči a literatuře. Hamižná spořivost snižovala co nejvíce úroveň školství rakouského, z té příčiny bylo národní školství ponecháno péči vrchnosti a gymnasia z velké části duchovním řádům.

Školství národní dělilo se na školy triviální, hlavní a normální. Účelem škol triviálních bylo vštípiti mládeži vědomosti potřebné sedlákovi a řemeslníkovi, tedy čtení, psaní, počítání, základní pravdy víry a mravouky; na hlavních školách k tomu přidružoval se návod k nejpotřebnějším úkolům slohovým. Triviální školy, jež byly dvojtřídní, byly z pravidla při každém kostele farním a lokálním ve vesnicích, městysech a menších městech. Všechny děti od 6. do 12. roku byly bez výjimky povinny choditi do školy. Takových škol bylo r. 1848 na Moravě 1522. Hlavních škol, jež byly trojtřídní, bylo na Moravě 17 a jedna škola normální čili vzorná v Brně. Na školách triviálních učili se chlapci i děvčata společně, a to větším dílem ve svém mateřském jazyku. Školy hlavní, v nichž vyučovací řeč byla pouze německá, byly výhradně chlapcům přístupny. Ponenáhlu však cítila se potřeba takových škol pro dívky, i byly zřizovány ve větších městech; do r. 1848 bylo jich na Moravě 18, v brněnském a olomuckém kraji po 4, v přerovském 5, v hradištském 3, v jihlavském 2, ve znojemském žádná. Poněvadž se poznalo, že triviální školy na venkově nedosahují svého účelu, byly nařízeny pro ty, kteří školu vychodili, tak zvané opakovací hodiny v neděle a ve svátky, do kterých musil každý choditi až do 16. roku svého věku.

Národní školství platil si větším dílem lid sám, v čemž vězelo hlavní zlo veškerého jeho organismu. Na školách triviálních katechetové za učebné hodiny nebyli vůbec placeni, neboť vyučování bylo jejich povinností jakožto duchovních správců; učitelé pak a pomocníci byli nuceni sami si vybírati od dítek školní plat a dávky potravin takovou měrou, jak bylo vyjednáno. Tyto příjmy měly dle tehdejších předpisů dosahovati peněžité hodnoty u učitele 100 zl. k. m. a u pomocníka 48 zl. k. m. ročně. Každý musil výši těchto příjmů přiznati a čeho se mu nedostá-

valo do ustanovené hodnoty, bylo dopláceno z normálního fondu školského. Tento fond, založený od cís. Marie Terezie z fondu studijního a z jiných ještě důchodů, jež za cís. Josefa II. hlavně byly čerpány z přebytků daně nápojové, přispíval jen nepatrnou částkou na vydržování školství národního. Ze 4523 katechetů, učitelův a pomocníků, kteří r. 1843 na školách moravsko-slezských působili, byla sotva čtvrtina (1154) placena z fondu škol normálních, ostatní tři čtvrtiny (3369) byly nuceny živiti se z příjmů svrchu naznačených; tyto r. 1843 vypočteny byly úhrnem na 214.847 zl. k. m., kdežto fond přispíval jen částkou 57.524 zl.

Takové bylo společenské postavení tehdejšího učitelstva. Právem táže se Dudík,*) není-li lépe býti nádenníkem, ba proletářem, nežli učitelem školy triviálné? Muž, který svými vědomostmi a bezúhonným chováním má zaujímati přední místo v obci, který má mravně působiti na děti i na rodiče, jemuž svěřeno jest vychování budoucích státních občanů, ten muž jest odkázán na žebrotu! Jak poníženým jeví se vesnický učitel dětem, an jest nucen od domu k domu sbírati od jejich rodičů koláče, vejce, chléb a jiné potřeby životní a přívětivě musí děkovati, když mu žák neb žákyně přinese do školy povinný týdenní groš! Jak trpko a trapno mu bylo upomínati děti o tuto povinnost, třebas věděl, že v rodině jejich po celý čas nevidí krejcaru hotových peněz!

Jiný kořen zla tkvěl v nedostatečné osnově těchto škol, zejména v tom, jak Dudík praví, že neměly pražádného rázu národního. Děti nebyly poučovány o svém jazyku mateřském, u nich láska k vlasti nebyla buzena ani vypravováním z dějin domácích ani líčením vlastivědy. I na hlavních školách byly literární dějiny a gramatika věcí naprosto neznámou.

Měšťanských škol a reálek v nynějším významu tehda na Moravě ještě nebylo, ačkoliv obojí jinde již byly zakládány a také u nás mnozí se jich dovolávali, jsouce o jejich důležitosti přesvědčeni. Také v tom byla Morava ještě za cizinou, že ve větších městech nebylo ani jediné školy večerní pro vzdělání učňův a jiné mládeže v rozličných závodech průmyslových zaměstnané.

Ještě méně snad než školy národní vyhovovala tehdejší gymnasia svému účelu, podati chovancům povšechné vzdělání

*) Mährens gegenw. Zustände str. 43.

a připraviti je k dalšímu povolání životnímu. Hlavními předměty gymnasijními zůstávaly vždy ještě náboženství, latina, řečtina a mathematika, ale jak se jim učilo? Jest třeba vzíti jen předepsané učebnice do ruky, praví současný znalec, a s hrůzou pomýšlíme na trpělivost národa, který svůj dorost po tak dlouhý čas bez reptání obětoval molochovi duševní despocie. Vyučovací řečí na všech osmi tehdejších gymnasiich moravských byla vedle latiny němčina; druhá řeč zemská, jakož vůbec pěstování řečí živých, přírodní vědy, zeměpis, dějepis, vlastivěda byly hříšným způsobem zanedbávány. Mnoho viny měla také tehdejší spoutanost veřejného mínění, neboť jako každá jiná osobnost ve veřejnosti působící, tak i učitel gymnasijní musil holdovati „systemu." Málokdo se odvážil rozhodněji svému smýšlení dáti průchod a jestliže přece, puzen vnitřním nadšením, překročil pedanticky vymezené šraňky, svírající ducha mladického, jestliže si dovolil podávati mládeži vydatnější a silnější stravu duševní, jestliže snad dokonce osmělil se promluviti o stejném právu všech národností, pak běda mu, neboť se octl na tajné listině a tajné mocnosti byly na něj poštvány, aby podkopaly štěstí a existenci smělcovu. Mrtvá uniformita byla cílem všech tehdejších náuk pedagogických i methodických a šťastným byl učitel, jehož obojživelnická povaha tento cíl náležitě vystihla. Ale jak se při tom vedlo ubohé mládeži? Byla oklamána. Po léta seděla v lavicích, nudila se a když vstoupila do skutečného života, poznala, že čas i síla, ztrávené ve škole, jsou zmařeny. Zapomenouti vše, čemu se gymnasista naučil, odhoditi tyto vědomosti, jako přítěž pro život úplně zbytečnou, stalo se všeobecným heslem a — nemůžeme říci — neoprávněným. Nestihá-li však tato výtka do jisté míry gymnasia až podnes?

Příčinu tohoto bídného stavu dlužno do jisté míry, jako u školství národního, hledati v nemístné spořivosti. Z osmi tehdejších gymnasií moravských byla jen čtyři státní, na která všechen náklad hrazen byl z fondu studijního, totiž c. k. gymnasia v Brně, Olomouci, Jihlavě a ve Znojmě. Náklad ten činil r. 1843 29.240 zl. k. m.; žáků měla tato 4 gymnasia úhrnem 1270. Ostatní čtyři gymnasia (v Mikulově, Mor. Třebové, Kroměříži a Strážnici) byla piaristská, piaristé sami v nich učili a sami také téměř všechny výdaje hradili; z fondu studijního dostávali na tento účel nepatrnou částku 786 zl. k. m. Uvážíme-li, že kromě toho

piaristé vyučovali na 11 hlavních školách moravských, poznáváme z toho, že řád ten zjednal si veliké zásluhy o zvelebení osvěty na Moravě. Mnozí piaristé působili tehda na mládež ve smyslu národním, jak dotvrzeno jest na př. o Otovi Štikovi v Kroměříži, který vyučoval mládež v jazyku českém a snažil se u ní mnohý předsudek odstraniti.

Fond studijní, jehož úhrnné příjmy roční páčily se r. 1843 na 108.000 zl., mimo na gymnasia vedl náklad ještě na jiné ústavy vzdělávací; zejména na ústavy filosofické a na universitu olomuckou (na tuto 30.000 zl. ročně). Celkový jeho výdaj roční dosahoval výše asi 92.000 zl.

Nutným následkem úpadku školského bylo skrovné vzdělání širších vrstev lidových, zvláště lidu selského. Vyšší stavy byly si tohoto zlořádu dobře vědomy, ale bylo nesnadno pomoci, nestala-li se náprava všeobecnou, a tu mohla podniknouti jen správa státní. Když r. 1847 vláda podala sněmu moravskému předlohu o výkupu robot a dávek urbariálních, tehda vystoupili četní řečníci stavovští, kteří poukazovali na naléhavou potřebu lepšího vzdělání lidu selského. Hrabě Egbert Belcredi dovozoval, že jedinou pomocí jest „důkladné a rozsáhlé zlepšení národního školství"; neboť, praví dále s nadšením, „dávno již zářící světlo pravdy dosvědčilo nesrovnatelnost věty, že nižší třídy lidu dlužno udržovati v temnotě, aby mohly býti náležitě řízeny a vedeny, v celé její nevkusnosti a nemravnosti, ano právě naopak dokázalo, že v pravdě nebezpečným může býti jen lid v bludu, duševní lenosti a pověře poklesly, jemuž všechny vyšší zájmy jsou cizími, u něhož tedy nejspíše jest možný klam o jeho nejbližším prospěchu, a každá okamžitá, v nezměnitelných poměrech časových záležející příčina k nespokojenosti může se státi mocnou pákou k nejnásilnějším převratům".

„Zlepšení národního vyučování stalo se neodkladnou potřebou, neboť za nynějších okolností vyhovuje sotva nejskrovnějším požadavkům; učitelstvo postrádá nejnutnějších vědomostí svého pravého povolání, ano ponejvíce i nejnutnějších potřeb životních a tím i veřejné vážnosti, mládež pak za své krátké školní návštěvy, často přerušované nepohodou, vzdáleností a vypomáháním při práci, nenaučí se ničemu, než nuzným počátkům čtení, psaní a počítání a mechanicky ještě katechismu jakožto výsledek paměti, bez odůvodnění hlubšího citu mravního a náboženského. Ta trocha,

čemu se snad přece naučili, vytratí se později v návale životním, poněvadž není lidových knih a tedy žádného duševního spojení s tím, čemu se ve škole naučili; bez dalšího vzdělávání jest zapomenutí nevyhnutelné."

K těmto vývodům přidává se jiný mladý šlechtic moravský, hrabě Bedřich Sylva Taroucca, jemuž jako Belcredimu vlastenecké snahy našeho národa nebyly tak cizími, jako starší šlechtické generaci. Praví mezi jiným k témuž předmětu: „Poměry časové vzbuzují nové potřeby a vyžadují jejich ukojení, jehož naši národní učitelé, jak nyní právě jsou, dáti nemohou. Nemajíť vzdělání, jehož učitel potřebuje k rozřešení svého veledůležitého úkolu a jejich životní prostředky jsou tak skrovné, že od nich nelze více požadovati. Nechť stavové věnují pozornost hmotnému postavení učitelstva, aby se stalo takovým, jak toho jejich úřad vyžaduje a aby nebylo nuceno zabývati se pracemi, kterými jeho mravy zdivočují a které ho olupují o vážnost lidu. Učiteli mělo by se dostávati vyššího vzdělání v ústavech, které by bezprostředně byly podřízeny diecezánním biskupům, arcibiskupovi olomuckému a biskupovi brněnskému, a tyto vzdělávací ústavy měly by míti lidový základ."*)

„Vedle učitelů působí také duchovenstvo při národním vyučování. Kněžím, zásluhou snah biskupů, nechybí všeobecně potřebného vzdělání, ale chybí jim až příliš často prostředek, aby své vzdělání lidu vštípili, nedostávat se jim moci a vlády nad řečí lidu. Příčina tkví v rakouské školní osnově. Nastávající duchovní správce buď pochází z krajin německých a neslyší, školou normální počínaje až do theologie, slova českého, nebo si přinesl svou českou řeč mateřskou ke vstupu do studií, tam však tato

*) Na základě zastaralého nařízení z r. 1804, jež podrželo platnost po celou tuto dobu, byl pro učitele škol triviálních předepsán tříměsíční paedagogický kurs při školách hlavních, pro učitele škol hlavních šestiměsíční kurs při hlavní škole normální; kromě toho bylo všem kandidátům podrobiti se theoretické i praktické zkoušce za přítomnosti okresních dozorců: toť byl souhrn veškerých požadavků v příčině vzdělání učitelstva. Při filosofických studiích byly sice zřizovány paedagogické stolice, ale málo komu z učitelstva dostalo se příležitosti je navštěvovati. R. 1817 učiněn byl návrh na zřízení učitelských seminářův, ale pro veliký náklad, jehož by byly vyžadovaly, upustilo se od nich. Dle svědectví d'Elvertova (Schriften, X., 299) až do r. 1857 nebyl na Moravě založen ani jediný takový seminář, vyjímaje soukromý ústav, jejž s dobrým úspěchem řídil ředitel brněnské hlavní školy Pátek.

vyschne nadobro, a podrží-li i, co si z domu přinesl, nepostačí to, poněvadž jeho posvátný úřad vyžaduje více, nežli znalost řeči nižších stavův. Odtud tedy často tak skrovná působnost na vzdělání lidu, jaké dociluje správce duchovní, byť i vynikal znamenitými vědomostmi, poněvadž sám zápasí s řečí, nedovede lidu pojmův objasniti, je obohacovati, ani nové probuzovati, neboť řeč lidu stala se mu cizí. Již z té příčiny bylo by si na výsost přáti, aby zemská řeč, řeč většiny v našem markrabství Moravském, byla do studií zavedena jako předmět závazný, a stavové by byli povoláni, přednésti tato přání u trůnu císařského, poněvadž se proslýchá, že se připravuje nová školní osnova pro gymnasia v zemích dědičných.“*)

Ale netoliko školy národní a gymnasia, nýbrž ani vyšší školství nevyhovovalo již požadavkům nové doby. To platilo zejména o studiích filosofických, jež byla tehda na Moravě tři, v Brně, v Olomouci a v Mikulově, toto řízené a vydržované od piaristův; studium toto lze přirovnati asi k nynějším dvěma nejvyšším třídám gymnasijním. Pro brněnský ústav filosofický byli bráni professoři z klášterů starobrněnského, rajhradského a novořišského. Universita olomucká, nově povýšená z někdejšího lycea (1827), byla sice dosti hojně navštěvována,**) ale neměla úplné fakulty medicinské, nýbrž pouze studium medicinsko-chirurgické s právem jmenovati magistry chirurgie. Theologické učiliště bylo také při kněžském semináři v Brně. K vyšším speciálním školám moravským náležela také moravsko-stavovská akademie v Olomouci s přednáškami právnickými (placenými od stavů na universitě), jazykovými a hospodářskými a s rozmanitými cvičeními v šermu, tanci, jízdě na koni atd. Tento ústav náležitě jsa reorganisován, byl by mohl dobře vyhověti novějším požadavkům aspoň po některé stránce. Ale stavové již po několikáté, zejména sněmovním zakročením z 16. října roku 1832, poukázali na to, že pevnost olomucká není přiměřeným místem pro rozšířenou, dobře zařízenou akademii, tato že by se měla přeložiti do Brna, jež vůbec poskytuje více příležitosti k praktickému vzdělání. Ale s touto otázkou souvisela ještě jiná mnohem důležitější. Morava, kráčející již tehda

*) Z protokolu sněmovního k 4. červnu r. 1847.

**) R. 1831 měla 662 posluchačův, r. 1842 klesl počet jejich následkem obmezení studií humanistických na 555. Nicméně byl to ještě dosti slušný počet, jejž z 19 tehdejších universit v říši německé toliko osm převyšovalo.

v čele průmyslu rakouského, neměla dosud vlastního učiliště technického na způsob dávno již založených technických ústavů v Praze nebo ve Štyrském Hradci. Proto v sněmovním sezení konaném 19. září 1837 byl od zemského výboru předložen podrobně vypracovaný návrh jednak o přeložení stavovské akademie z Olomouce do Brna, jednak o zřízení technického ústavu v Brně při Františkovu museu, jež mělo úplně přejíti ve správu stavovskou: na tomto novém ústavě technickém mělo se vyučovati řeči a literatuře francouzské, vlašské a české (vyučovací řečí měla býti němčina), nauce hospodářské, stavitelství s praktickou i theoretickou geometrií, kreslení, technické chemii a zbožíznalství, populární mechanice a fysice, státnímu účetnictví, spojenému s praktickou mathematikou a konečně dějinám vlasteneckým; Františkovo museum mělo svými sbírkami přispívati ku vzdělání posluchačův: přeložení akademie do Brna mělo ten účel, aby se na ní ponechala jen rytířská cvičení, ostatní předměty spolu s nově zavedenými měly se přenésti na ústav technický. Veškeren náklad míníli stavové vzíti na sebe a doufali k tomu získati značnou úhradu prodejem budovy akademické v Olomouci a zařízením stavovské jízdárny brněnské, jež poskytovala akademii vhodného umístění.

Zároveň s těmito návrhy však stavové uvedli v proud jinou otázku, totiž přeložení university z Olomouce do Brna. Zemský výbor poukázal na dřívější pokusy stavů v té příčině a shrnul ještě jednou všechny důvody pro toto přeložení, z nichž mnohé i pro naši dobu nejsou bez významu a proto je zde uvádíme:

1. Hlavní sídlo stavů jest v Brně a poněvadž vzdělání jejich synů mimo rodný dům jest mnohem nákladnější, jest také v jejich zájmu, aby vysoké školství bylo do Brna přeloženo.

2. V Brně jest též sídlo zemské vlády, vyšších úředníků jest zde mnohem více než v Olomouci; i oni by mohli mnohem snáze posílati své syny na vyšší studium, kdyby bylo do Brna přeloženo.

3. Olomouc nemá ani třetinu obyvatelstva brněnského,*) Brno jest stiženo daleko většími břemeny a přece jest nuceno ku vzdělání svých synů peníze z domu posílati.

---

*) R. 1825 mělo Brno 33.000, Olomouc 12.900 obyv.; v potomních letech tento poměr stával se Brnu vždy příznivějším. — Wanderer, 1825, str. 255.

4. Také z vyšších ohledů státních jest radno, postaviti universitu pod bezprostředný dozor vládní.

5. Medicinsko-chirurgické studium má v Brně četnější a lépe zařízené ústavy, nemocnici, chudobinec, ústav pro choromyslné a slepce. Kromě toho jest v Brně museum, společnost hospodářská, bude tu i ústav technický, od stavů právě navržený.

6. Pevnost vůbec není na prospěch vývoji university.

Na konec se dovozuje, že prospěch města musí ustoupiti vyšším zájmům zemským a státním; ostatně škoda pro Olomouc nebude tak značná, neboť vždy ještě tam zůstane ústav filosofický i theologický a piaristský seminář, tak že by jen fakulty právnická a lékařská byly přeloženy do Brna.

Jak se dalo očekávati, podal proti tomuto návrhu arcibiskup olomucký Somerau-Beeckh důrazné ohrazení. Tvrdil, že tu neběží o vyšší státní účel, jak zemský výbor hlásal, nýbrž pouze o prospěch jednoho města před druhým; návrhem se zasahuje do starobylých založení a zvyků, a arcibiskupství, které tak velikou dotací přispívá, děje se těžké příkoří. Mravnost studující mládeže není v Olomouci ohrožena více než v Brně, kde jsou rozsáhlá otevřená předměstí a četné tovární dělnictvo, posádka vojenská pak zde právě tak veliká jako onde. Olomouc jest lepším střediskem Moravy, přístupnější zejména krajům východním, též Haliči a Slezsku. Živobytí zde jest lacinější než v Brně, což padá na váhu při vyměřování platů profesorských, jež erár nebude asi chtít zlepšiti. Bylo by nespravedlivo, aby pro pohodlí několika jednotlivců, třebas členů stavovských a vyšších úředníků, veškero obyvatelstvo zemské mělo trpěti, a příčilo by se heslu J. Vel. „Recta tueri“ (právo chrániti), kdyby měšťanstvu olomuckému, jemuž za oběti a věrnost, prokázané v dobách nejnebezpečnějších, dostalo se odměnou čestných výsad, nyní nejlepší výhody byly odňaty a dány Brnu, které beztoho požívá velikých výhod, jsouc sídlem úřadův, obchodu a závodů rukodělných. Na konec arcibiskup si vyhradil, kdyby sněm přece se usnesl na přeložení, podati bezprostředně císaři námitku předběžnými akty doloženou a zevrubně odůvodněnou.*)

*) Otázkou přeložení university obírá se též Dudík, o. c., II. str. 45—46, uvádí tam důvody pro Brno i pro Olomouc, ale nerozhoduje se pro žádné.

Nicméně velikou většinou hlasů*) byly všechny návrhy zemského výboru přijaty, tedy také usneseno, aby vzhledem k četným nepopíratelným prospěchům, jež z toho vyplynou veškeré zemi Moravské i zvelebení veřejného vyučování, vláda svolila k přeložení university z Olomouce do Brna, stavové pak, že seč síly jejich jsou, budou za tímto dobrým účelem spolupůsobiti. Přeložení stavovské akademie a zřízení technického ústavu v Brně mělo se státi i v tom případě, kdyby přeložení university do Brna nebylo povoleno.

Vláda otálela s vyřízením těchto návrhů, zejména nemohla se odhodlati k přeložení university. Proto v nejbližším sezení sněmovním (11. září 1838) stavové prozatím odložili otázku tuto na dobu příznivější a podali prosbu k císaři, aby aspoň ostatním návrhům v příčině přeložení stavovské akademie a zřízení technického ústavu ve spojení s Františkovým museem dostalo se nejv. schválení, „poněvadž při všeobecně pokračující vzdělanosti a průmyslovém rozkvětu jiných zemí Morava z nedostatku potřebných ústavů vzdělávacích vždy více by musila pozadu zůstávati, což není bez účinku na její blahobyt".**) Když potom dvorská kancelář svolila, aby se v těchto věcech s vyloučením otázky universitní smělo jednati, stavové na sněmě, konaném 28. května 1839, se usnesli, umístiti technický ústav částečně v budově musea Františkova, k čemuž bude potřebí souhlasu arcibiskupa, jakožto lenního pána onoho domu, ostatek pak přinajati místnosti v některém blízkém domě soukromém. Veškeren náklad měl býti uhrazen z fondu domestikálního.

Ale právě otázka úhrady stala se příčinou, že celá věc počala váznouti. Vláda totiž uvalila zatím přes odpor stavů na domestikální fond obrovská břemena stavbou silnice jablonecké, zemské robotárny a nuceným příspěvkem na vydržování soudů kriminálních. Dvorská kancelář (dekretem z 18. prosince 1841) vyslovila pochybnost, zda-li za těchto změněných okolností fond ještě stačí na zřízení technického ústavu v Brně. Stavové však byli by velmi neradi se zřekli oblíbeného záměru; v sezení sně-

*) K arcibiskupovi se přidali pouze svob. páni Dubský, Schell, Honrichs, rytíř Tersch, zástupci kapituly olomucké a města královská (zde asi Brno bylo přehlasováno od ostatních měst). — Z protokolů sněmovních k r. 1837.

**) Z protokolů sněm. k r. 1838.

movním, konaném 19. prosince 1842, poukázali na to, že část prostředků hodlají získati prodejem akademické budovy v Olomouci, o ostatek pak že se postarají, jen jakmile věc bude od císaře zásadně povolena, a proto také setrvali na svém původním návrhu.*)

Na to došlo nejvyšší rozhodnutí z 20. května 1843, jímž schváleno bylo přeložení akademie z Olomouce do Brna a zřízení technického ústavu v Brně ve spojení s Františkovým museem, ale nákladem výhradně stavovským a bez jakéhokoli nároku na podporu státní.

Stavové neuvědomili si náležitě velikost a rozsah pojatých záměrův a zejména neutvořili si ještě náležité představy o velikém nákladu, jakého bude vyžadovati zřízení ústavu technického. V sezení sněmovním ze dne 19. září 1844 usnesli se sice uhraditi všechno přirážkou k berni vrchnostenské a hrdě odmítli nabízený dar Sam. Rothschilda 40.000 zl. na tento účel. Zemskému výboru bylo uloženo, aby sestavil reorganisační osnovu pro akademii i ústav technický a aby vzal v poradu brzké přeložení akademie do Brna. Ale již tehda objevily se mnohé pochybnosti a obavy. Návrh byl přijat jen většinou hlasův a náčelník oposice kníže Hugo Salm podal proti němu minoritní votum, poněvadž statkáři jsou beztoho daněmi přetíženi, kdežto živnostníci, kteří by z techniky měli největší prospěch, mají býti všelikých břemen sproštěni; k tomu baron Schell přidal ohrazení, aby fondu domestikálnímu nebyly žádné další výdaje na zřízení a vydržování techniky ukládány.

V nejbližším sezení sněmovním (14. května 1845) zemský výbor předložil podrobnou zprávu o zřízení stavovského učeliště technického. Ukázalo se, že původně rozpočtený náklad asi 120.000 zl. daleko nestačí, nýbrž že bude potřebí sehnati z přirážek vrchnostenských základní fond nejméně 400.000 zl. Proti tomu velmi důrazně vystoupil arcibiskup olomucký Somerau-Beeckh, dovozuje, že takového nákladu, který dle všeho bude ještě značně překročen, síly poplatníkův nesnesou; v dalším popíral, že by zřízení tohoto ústavu bylo nevyhnutelnou potřebou, ježto při zrychlené dopravě železniční chovanci budou raději

*) Ale usnesení to bylo pojato jen nepatrnou většinou 15 proti 11 hlasům. Z protokolův sněm. k r. 1842.

navštěvovati velkolepé polytechnické ústavy ve Vídni nebo v Praze, kterým se skrovně obdařený ústav brněnský nikdy nevyrovná. Arcibiskup navrhl, aby se zřízení techniky odložilo až do úplného zotavení fondu domestikálního a aby se raději založilo několik reálek nebo škol průmyslových, zejména v Brně, kteréž by byly dobrou průpravou pro další studium na polytechnice pražské neb vídeňské. Brněnský ústav nebude míti pak ani s dostatek posluchačův a bude smutným protějškem k nákladné silnici jablonecké, od které si stavové také mnoho slibovali, která však nepoužívána pomalu travou obrůstá.

Tyto vývody, k nimž přidali se ještě jiní řečníci, neminuly se účinkem. Návrh zemského výboru na zřízení technického ústavu byl zamítnut a zvolen byl komitét, jemuž uloženo za součinnosti znalců vypracovati návrh na založení praktické školy průmyslové, jejíž náklad by nepřesahoval sumu 120.000 zl. Komitétu bylo také přiděleno uskutečniti návrh barona Schella, aby totiž posavadní dvě stipendia stavovská pro malíře a sochaře byla proměněna ve stipendia pro chovance polytechniky vídeňské. Komitét měl se též postarati o brzké přeložení akademie stavovské do Brna a předložiti potom všechny své zprávy zemskému výboru k posouzení, který o ní podá dobré zdání sněmu.

Osmičlenný komitét, v němž zasedali prelát rajhradský Schlossar a starobrněnský Napp, baron Schell, hrabě Eman. Dubský, rytířové Štěpán Holle a Josef Lammet, purkmistr olomucký Schweidler a magistrátní rada brněnský Fejfalík, vypracoval dva návrhy. Většina setrvala při zřízení úplného technického učeliště, menšina tří hlasů vyslovila se pro pouhou školu průmyslovou. Zemský výbor rozhodl se pro druhý návrh a ten také byl schválen na sněmě konaném 26. května 1846. Stavové však ještě jednou obrátili se k císaři s prosbou, aby byla v Brně technika dle vzoru vídeňského neb pražského zřízena nákladem státním, k čemuž stavové chtěli přispěti 120.000 zl., a teprve kdyby této prosbě se nevyhovělo, měla býti zřízena tamtéž škola průmyslová. Potom přijat byl návrh komitetu, aby dvě umělecká stipendia po 200 zl. byla proměněna ve čtyři stipendia po 100 zl. pro posluchače polytechniky vídeňské.

V příčině přeložení stavovské akademie přijat byl návrh komitétu, s nímž také zemský výbor souhlasil, aby přeložení se stalo neprodleně, tak aby 1. říjnem 1846 ústav zahájil svou činnost

již v Brně; námitky, jež proti tomu přednesl zástupce kapitoly olomucké, rytíř Holle, zůstaly nepovšimnuty. V určenou lhůtu také všechny učebné stolice, až na právnické přednášky, jež ponechány při universitě olomucké, byly přeneseny do Brna a stavovská akademie umístěna jednak v Jezuitské ulici, jednak na Velkém náměstí. Ke zřízení technického ústavu však v tomto období již nedošlo.

Z ústavů humanitních nově založeny nebo aspoň značně rozšířeny ústavy pro hluchoněmé a pro slepce v Brně, a dětské opatrovny v Brně, v Jihlavě a v Olomouci, k čemuž hlavně přispěla nadace Františkova a Karolinina, založená od stavů ve výši 40.000 zl. na památku posledního pobytu cís. Františka a jeho manželky v Brně.

Vedle toho stavové moravští rádi podporovali každý účel obecně užitečný. Městu Brnu prokázáno veliké dobrodiní úpravou a vydržováním sadů na Františkově a v Lužánkách. Jakých obětí vyžádala si od stavů úprava Františkova, bylo již svrchu pověděno.*) Na Lužánky, věnované od císaře Josefa II. k obveselení a zotavení obecenstva, stavové moravští až do r. 1835 přispívali $^3/_8$, stát $^5/_8$ celkového nákladu. V sezení sněmovním z 16. října r. 1835 bylo usneseno, vzíti Lužánky do správy stavovské; vláda k tomu svolila a na další žádost stavů zvýšila stálý roční příspěvek na udržování Lužánek na 300 zl., kdežto stavové od r. 1836 vynakládali na týž účel 700 zl. ročně, nepočítaje v to značné mimořádné sumy, jež byly vynaloženy na sklenník, obytné a hostinské budovy, na zřízení silnice kolem Lužánek atd. Císař František na sklonku svého panování ustanovil, aby také brněnské hašty a kolistě byly od předmětů tam nepatřících očištěny a upraveny na veřejné procházky pro zotavení a obveselení obecenstva. Tehda bylo vydáno provolání ke všem obyvatelům Moravy a Slezska, aby soukromými sbírkami přispěli k úhradě značných výdajů, jakých vyžadovala úprava těchto sadů brněnských a na jaké město Brno svými prostředky nestačilo. Stavové moravští v sezení sněmovním z 16. října 1835, hlavně s ohledem na přání zesnulého milovaného panovníka, usnesli se věnovati na tento účel jednou pro vždy 3000 zl. a kromě toho rok co rok 1000 zl., pokud by to ostatním řádným vydáním fondu domestikálního

*) Srv. na str. 1079 násl.

nebylo na újmu. Tento příspěvek byl také pravidelně vyplácen, ač již r. 1841 značná menšina stavovská (9 hlasů) hlasovala proti němu, ponevadž fond domestikální byl tehda již jinými výdaji nepoměrně zatížen, a dvorská kancelář potom jen na zvláštní přímluvu zemského gubernia schvalovala tuto položku; r. 1844 byl příspěvek usnesením většiny odepřen a r. 1845 nadobro zastaven, poněvadž městu Brnu převzetím nákladů na kriminální soudnictví od země dostalo se podstatné úlevy a může tedy tento náklad uhrazovati samo.

R. 1836 dokončen byl u Rousinova nový litinový pomník císaře Josefa II., zhotovený bezvadně v železných hutích starohraběte Salma v Blansku nákladem 4125 zl.; byla to po tolika předešlých nedokonalých pokusech práce trvalá a pomník podnes hlasá slavnou památku lidumilného panovníka.*) Také mramorový obelisk na Františkově, zbudovaný r. 1818 na památku válečných událostí z let 1813 a 1814, časem jevil potřebu opravy, neboť zvětráním mramoru povstaly trhliny, jimiž vnikala vlhkost do vnitř a pomníku hrozilo ponenáhlé rozpadnutí. Na opravu jeho i na obnovení ohrady kolem sadů stavové r. 1840 povolili 4089 zl., ale pro veliká břemena, jimiž tehda stížen byl fond domestikální, usneseno prováděti opravy jen ponenáhlu a přispívati na ně ročně po 1000 zl. tak dlouho, až by práce potřebné byly dokončeny.

VII. Poměr vrchnosti k poddaným.

Bylo ukázáno, jak se vyvinul poměr mezi vrchností a poddaným v prvních desítiletích 19. století. Právní postavení sedláka k pánovi se značně zlepšilo a také nesrovnalost v břemenech berních byla aspoň z většího dílu vyrovnána zavedením berního provisoria r. 1819.**) Vrchnosti jsou sice stále ještě prostředkujícím úředním orgánem mezi státem a poddaným obyvatelstvem, ale toto postavení nepřináší jim pouze užitek, jako bylo na př. vybírání tax, vyplývajících ze soudnictví patrimoniálního, nýbrž také značná vydání, jako bylo na př. pořizování rozličných prací, spadajících částečně též do správy politické, k čemuž bylo potřebí vydržovati stálé úřednictvo. Mluví-li se však v této době

*) Z protokolů sněm. k r. 1836.

**) Omylem však jest, tvrdí-li Grünberg (Bauernbefreiung I., 366), že se tak stalo již r. 1792 zavedením stejného berního divisora.

o řešení otázky selské, pak vždy vystupují do popředí hlavní břemena, jimiž poddaný jest stižen, totiž dávky urbariální a zejména roboty. Robot poddaní nikdy rádi nekonali, i když jim na některých panstvích byly trvale neb dočasně proměněny v dávky peněžité nebo plodinné. Myšlenkovým pokrokem nové doby ponenáhlu i sedlák nabýval širšího rozhledu a uvědomoval si vždy více poníženost svého stavu. Věda národohospodářská roboty dávno již odsoudila, jako překážku národního blahobytu, také vláda byla o tom přesvědčena, ale dosavadní pokusy její o nápravu nepřekročily práh praktického provedení. Vrchnosti samy neustále láteřily na skrovný výtěžek z robot i z dávek urbariálních, ale na zrušení jich ani z daleka nepomýšlely, naopak mařily každý krok vládní v tom směru podnikaný, dovozujíce, že by se tím otřáslo základy státního a společenského zřízení. Neopomíjeli při žádné příležitosti chlubně hlásati, že blaho poddaných jest stálým předmětem jejich péče a pozornosti, ale ve skutečnosti jevil se často pravý opak.*)

Důkazem toho byl tento případ. R. 1836 v obci Šumicích, na panství uherskobrodském, vypukl požár, jemuž za oběť padlo 47 hospodářských stavení s dvěma stodolemi. Mezi shořelými budovami byla také obydlí 22 osadníků na nezakoupených ještě pozemcích. Po vyšetření požárové škody krajský úřad uherskohradišťský uložil hospodářskému úřadu uherskobrodskému, aby těmto 22 poddaným bezplatně obnovil všechna shořelá obydlí, odvolávaje se na nejvyšší nařízení ze dne 7. ledna 1785, dle něhož vrchnosti povinny jsou držitelům nezakoupených pozemků v čas potřeby bezplatně pořídíti kryté budovy i fundus k nim příslušný. Rekurs proti tomu od vrchnosti podaný gubernium odevzdalo zemskému výboru, který o něm přednesl zprávu v sezení sněmovním, konaném 19. září 1837. Zemský výbor dovozoval, že vrchnosti k ničemu podobnému nejsou zavázány. V prastarých dobách, kdy dosti často po úmrtí majitele pozemek z nedostatku přejímatele nemohl býti obsazen, vrchnosti, aby si udržely poddané při obdělávání udělených jim pozemků, poskytovaly jim

*) Srv. Grünberg na uved. m. I., 358 násl., II. 492, kdež G. sám doznává, že pro nedostatek listinných pramenů musil se spokojiti zlomkovitým podáním této doby. Následující data, čerpaná z příslušných protokolů sněmovních, mají za účel, mezery ty vyplniti aspoň částečně, proto také některá místa jsou poněkud obšírněji podána.

mimořádné podpory, zvláště v čas zhoubných válek, morů, neúrody. Časem však přibývajícím zalidněním poměr se obrátil, tak že potom poddanému musilo vše záležeti na zachování pozemku, který tereziánskou rektifikací lánového majetku stal se knihovně jeho vlastnictvím. Stavové také nikdy se nevyslovili, že by vrchnosti měly na místě katastrálního držitele pečovati o udržování budov hospodářských a dobytka, a jestliže to někdy činily, byla to vždy jen dobrá vůle jejich a nikoli právní povinnost. Dle výkladu krajského úřadu hradištského byl by nezakoupený poddaný v neoprávněné výhodě proti zakoupenému, který se musí o obydlí i fundus sám starati; dalším důsledkem tohoto nařízení by bylo, že by nikdo z poddaných nechtěl pozemek si zakoupiti, a tím by mařeny byly všeliké pokusy vlády k tomuto cíli směřující.

Stavové přidali se bez výjimky k mínění zemského výboru a popřeli poddaným všeliké právo, žádati od vrchnosti jakýkoliv příspěvek na udržování obydlí i fundu instructu; toto rozhodnutí oznámili guberniu s dodatkem, že dobročinnost moravských vrchností k poddaným v neštěstí osvědčuje se za každé příležitosti, že však stavům záleží na tom, aby jim proti dosavadním předpisům a obyčejům nebylo něco za povinnost ukládáno, co beztoho konají z čisté lásky k bližnímu, seč síly jejich stačí.

Na toto usnesení však dvorská kancelář odpověděla (dekretem z 8. listop. 1838), že nejv. rozhodnutí z 7. ledna 1785, dle něhož pozemkový pán jest zavázán, majitelům nezakoupených pozemků pořídíti vše potřebné k udržení budov a fundu, jest dosud v platnosti a dlužno tedy dle něho se zachovávati. Na tomto předpise třeba tím pevněji setrvávati, ježto vrchnosti, v obvodu jichž panství jsou ještě nezakoupené pozemky, tímto závazkem samy jsou vinny, poněvadž nevyhověly ještě nejvyššímu vybídnutí v příčině zakupování poddanských pozemků a tedy jen na nich záleží, aby se zbavily tohoto závazku.*)

Jak houževnatě vrchnosti hájily každého práva vůči svým poddaným, byť mělo cenu sebe nepatrnější, pro poddané pak bylo břemenem sebe citelnějším, vysvítá také z tohoto případu. Nejvyšším rozhodnutím z 1. července 1841 došel zemského výboru dotaz, zdali právo vrchnosti, pásti dobytek na poddanských úhorech

*) Z protokolů sněmovních k r. 1837.

a strništích, jest založeno na zemském zřízení a na přiznáních urbariálních. Zemský výbor na sněmě konaném 28. září t. r. snažil se dokázati, že vrchnosti mají toto starobylé právo. Stavové k tomu dodali, že by zrušení tohoto práva způsobilo vrchnostem velikou škodu a že by bylo na újmu kultury veškeré země, zvláště pro chov ovcí, který se na Moravě zmáhá, a usnesli se jednohlasně podati prosbu k císaři, aby ve shodě se vznešeným heslem „Recta tueri" chránil moravské vrchnosti v starodávném ústavním právu, úhorové a strniskové pastvy na poddanských pozemcích.*)

Palčivou otázkou byla také povinnost poddaných při stavbě silnic okresních; tato povinnost trvala sice již z dob dřívějších, ale dekretem dvorské kanceláře z 27. února 1829 byla značnou měrou zostřena, ano učiněna všeobecnou. Tímto dekretem bylo poddaným uloženo na panstvích, kde se silnice stavěly, konati roboty tažné i ruční dle míry zeměpanské daně pozemkové a domovní. Vrchnosti měly při tom zapravovati výdaje za nové mosty, zábradlí a za takový stavební materiál, jejž bylo možno jen za hotové pořídíti; ostatní stavivo měli přivážeti poddaní. Tím byla veliká část břemen uvalena na pozemek poddanský, kdežto vrchnosti a zámožní průmyslníci byli jím dotčeni jen nepatrně, neboť za každý nově vystavěný most směli pro sebe vybírati mýto, jímž si útraty zase nahradili. Nad to pak vrchnosti, majíce v rukou svých soudnictví patrimoniální i jinakou moc nad poddanými, hleděly se vymykati i z takových povinností, které jim dle zmíněného dekretu příslušely. Teprve v pozdějších letech na četné stížnosti zavedena byla od krajských úřadů v té věci pevnější soustava a lepší pořádek; zejména hleděno poddaným uleviti půjčkami, poskytovanými z pokladny státní poddanským fondům kontribučenským, a kromě toho dáváno poddaným čím dál tím více na vůli, aby z robot i dávek přírodních se směli vykupovati hotovými penězi.

Těmito opatřeními cítily se vrchnosti opět dotčenými ve svých právech. Hrůza před úplným osvobozením sedláka znovu je opanovala. V sezení sněmovním, konaném 15. května 1845,

*) Z protokolů sněmovních k r. 1841. Jakým způsobem dvorská kancelář rozřešila tuto otázku, nelze mi povědětí, poněvadž seznam nejvyšších rozhodnutí a vládních dekretů v protokole sněmovním z následujícího roku (1842) chybí.

kde právě se jednalo o konkurenci poddaných ku stavbám sničním, hr. Hompesch, nedávno přistěhovalý na Moravu z pruského Porýní, poukázal na to, jak v této jeho dřívější vlasti, kde svazek poddanský byl zrušen, vše holduje jen bůžkům času, totiž obchodu a průmyslu, a jim obětuje každý ohled a všechen lidský cit. „Tam lidé jsou většinou jen částmi stroje anebo prázdnými číslicemi. Ve veřejném mínění převahy nabývají hlasatelé ducha časového, novináři a zkažení advokáti. Kam to vede, ukazují jasně hnutí komunistická, německá církev a švýcarské roty loupežné, jež jednotlivce ohrožují v pokojném držení jeho majetku. Vrchnosti mají dosti moci, aby dle míry svých prostředků pečovaly o blaho svých poddaných. V každém působení vnější moci (tedy i úřadů státních) na vrchnosti vidím otřásání dosavadního zřízení naší monarchie, které jest založeno na poměrech dominikálních a poddanských, jehož zrušení nám v zemi tak zvaného pokroku přivozuje nejsmutnější následky: v jednotlivých městech se sice rozvíjí přepych, za to však několik hodin odtud sedláci, jichž dědové žili v blahobytu, musí v doškových chýších napolo rozpadlých hráti za vděk nejbídnější stravou; šlechta zrušením poměru dominikálního jest úplně znehodnocena a ochuzena, až na nepatrné výjimky obrovského jmění nezbylo jí než staré jméno, které však jest jí jen na škodu, i jest nyní podřízena vesnickému rychtáři, který jí dává dvojnásobnou měrou cítiti svou důležitost úřední.*

„Sedláku jest mnohem snáze pracovati než platiti.*) Mnozí nájemníci v Porýní a v Belgii dobrovolně vešli v nájemní smlouvy, kde odvádějí část v obilí neb penězích, část potahy robotními. Jestliže tedy v zemích, kde poměr poddanský jest zrušen, dobrovolně se takové smlouvy uzavírají, musí škoda a nespravedlnost tím jasněji vysvitnouti, nutí-li se poddaný, aby na opravy silnic aneb za jakýmkoliv jiným účelem platil, na místě, aby pracoval. Zmírnění roboty nebo částečná její reluice v penězích má se úplně ponechati dohodě pána s poddaným, neboť majitel panství a jeho úřednici jsou nejlépe obeznámeni s místními poměry a mohou tedy nejsnáze učiniti účelná a dobročinná opatření, což lze tím spíše očekávati, ježto zájmy vrchnosti a poddaného jsou vzájemně a rozmanitě se pronikají. Krajské

* To [illegible] také v zemi [illegible] arcibiskup olomucký Somerau-Beeck, [illegible] a jiní [illegible].

úřady mají při tom vždy ještě dosti dozoru nad úřady vrchnostenskými, aby poddaného zabezpečily a chránily od jakékoliv libovůle."

Tvrzení stavů, že by sedlák raději robotoval nežli se z robot vyplatil, bylo nesprávné a v pravém opaku se skutečným přáním poddaných. Roboty byly ze všech závazků poddanských nejvíce nenáviděny, k odstranění jejich odedávna čelila rozličná hnutí, na Moravě naposled velmi rozšířené povstání z r. 1821. O tom také vláda byla přesvědčena, jen že se jí nedostávalo potřebného státnického rozhledu, odvahy a důrazu, aby výkup z robot přiměřeným způsobem na stavech vynutila. Teprve bouřlivé události v Haliči r. 1846 donutily ji, aby se touto otázkou bedlivěji zabývala. Haličská šlechta toho roku v dorozumění se stejně smýšlejícími ve svobodném státě Krakovském a v Poznaňsku vzbouřila se za účelem obnovení říše polské. Ale sotva zahájena, revoluce hned v prvním zárodku byla potlačena. Ještě než se přiblížil den 21. února 1846, určený k všeobecnému národnímu povstání, přední vůdce polský Mieroslavský byl v Poznaňsku od Prusů zajat, a rakouský generál Collin vtrhl do Krakova. Byl sice odtud povstalci zase vytištěn a Jan Tysovský prohlásil se za diktatora, ale zatím plukovník Benedek, přidělený zemskému velitelství ve Lvově, sebral na svou pěst několik set vojáků, porazil několik povstaleckých tlup haličských u Gdova a u Věličky, a zatím co vláda vídeňská plná strachu svolávala vojenské posádky z nejvzdálenějších končin říše, Benedek již dne 2. března donutil vládu krakovskou ku vzdání a o dva dny později slavily rakouské, ruské a pruské pluky vítězný vjezd do Krakova. Dne 15. dubna bylo v Berlíně od všech tří východních mocností smluveno připojení republiky Krakovské k Rakousku a provedeno později přes odpor Francie a Anglie.

Tyto události měly však pro Halič ještě jiné neblahé následky. Příčinou, že revoluční pokus potkal se s tak žalostným výsledkem, byl nedostatek opory a obliby šlechty v lidu selském, který na vrchnosti pohlížel s hlubokou nenávistí, jako na své odvěké utiskovatele. Když tedy haličská šlechta za příprav revolučních snažila se získati poddaný lid selský, potkala se u něho s nedůvěrou a odporem. Lidé obraceli se o radu ke krajským úřadům, v nichž viděli jedinou, třebas ne vždy spolehlivou ochranu proti libovůli a útiskům vrchno-

stenských pánův. Úřady nebránily tomu, že v některých krajích dokonce sedláci na svou ochranu a k zachování pořádku hromadně se ozbrojovali kosami a motykami, ale napomenuti a poučeni byvše od krajských komisařů, zase se klidně rozcházeli. V kraji tarnovském však, na blízku revolučního střediska krakovského, kde šlechta hleděla rozličnými donucovacími prostředky pohnouti poddané, aby se ku vzpouře připojili, krajský hejtman poradil lidu, přišedšímu na poradu, aby se každého svůdce zmocnili a dopravili jej k soudu. To bylo dosti jasným pokynem sedlákům, aby se proti svým utiskovatelům chopili svépomoci. Dne 19. srpna strhly se první krvavé srážky mezi nimi a insurgenty, sedláci zjímali a povraždili četné šlechtice a vezli mrtvoly jejich, hrozně zohavené, jakožto vítěznou kořist svému pánu, krajskému hejtmanu tarnovskému, jakožto zástupci císařovu, o němž se rozšířila pověst, že chce všechny poddané odměnou za jejich věrnost učiniti svobodnými a zbaviti všech povinností k vrchnostem. Po několik dní trvalo vraždění, plenění a pálení v kraji tarnovském, v ostatních krajích haličských pak lid odepřel konati roboty a odváděti dávky urbariální. Veškera hospodářská činnost v Haliči byla přerušena, největší část polností zůstala neobdělána.

Vláda přihlížela s počátku k těmto hrozným výjevům nečinně, ano vypravovalo se, že je podporovala a vypisovala ceny na hlavy předních šlechticův. Teprve když selská bouře nabyla nepředvídaných rozměrův, uznána byla potřeba zakročiti a v Haliči rozhlášeno bylo stanné právo. Neměla-li však země státi se jevištěm úplné anarchie, bylo potřebí zjednati aspoň částečnou nápravu ve stísněných poměrech lidu selského. Na druhé straně však byla obava, aby rázným zasáhnutím do poměrů vrchnostenských a poddanských v Haliči nebyly z dosavadního klidu vyrušeny také ostatní části říše. Proto vláda s počátku spokojila se dílem polovičatým. Patentem z 13. dubna 1846 byly některé nejkřiklavější vrchnostenské zlořády odstraněny, zejména rozšířeno právo poddanských stížností a žalob, což však sedlákův jednak neuspokojilo, ve šlechtě pak způsobilo velikou nelibost. Když tehdejší guvernér moravsko-slezský hrabě Rudolf Stadion byl jmenován vládním komisařem haličským, odevzdalo mu (v červnu t. r.) 107 šlechtických statkářů písemnou stížnost, ve které sice se přimlouvali za úlevu poddaným, ale slavně se ohrazovali proti

tomu, aby se dála na újmu vrchností, jichž privilegia měla býti od panovníka nově uznána.

V ostatních zemích mocnářství události haličské způsobily pochopitelné pobouření myslí. Vrchnosti, dobře jsouce si vědomy útisků páchaných na lidu selském, počaly se obávati osudu, jaký stihl jejich stavovské soudruhy v Haliči, u poddaných pak vzbuzena byla znovu přání i naděje, že státní moc sama konečně zasáhne rozhodným způsobem do posavadních poměrů v jejich prospěch. Moravský sněm, konaný dne 29. května 1846, na návrh rytíře Baratty se usnesl, aby „za příčinou politování hodných událostí v Haliči císaři byl podán projev nejhlubšího zarmoucení, jakým moravští stavové jsou naplněni, s ujištěním nezlomné jejich věrnosti, oddanosti a úcty k zeměpánu i k dědičnému domu císařskému".*) Ale náprava se státi musila, v poddanských robotách i ostatních povinnostech bylo nevyhnutelně potřebí nějak uleviti, o tom byli stavové také na Moravě jako všude jinde přesvědčeni; z českého sněmu již r. 1836 podán byl podrobný návrh hraběte Josefa Matyáše Thuna o výkupu z robot a také v jiných zemích bylo na sněmích o této otázce pilně jednáno. Ale hlavní závadou konečného rozřešení jejího byla umíněnost stavů, kteří stále ještě trvali na tom, že se náprava nesmí státi na újmu vrchností a že těmto musí se za každé postoupené právo dostati plné náhrady od poddaných.

Pod nátlakem těchto protivných proudů vláda se vzchopila k činu, od něhož očekávala trvalé zlepšení. Po několikaměsíčních poradách byl vydán dekret dvorské kanceláře z 18. prosince 1846, jenž obsahoval povšechná ustanovení o dobrovolných výkupech poddaných z robot a desátků. Ale hned první odstavec jeho měl na sobě patrnou známku nerozhodnosti a polovičatosti. „Všechny poddanské roboty a všechna práva desátková mohou dobrovolným dohodnutím býti proměněny v jiné závazky, anebo složením jistiny, postoupením pozemku, zřeknutím se vzájemných závazků býti vykoupeny." Tím výkupy nebyly učiněny závaznými, nýbrž na paměť uvedeno to, co již dávno bylo vysloveno, totiž možnost vykoupiti se z břemen poddanských. Některé nově přidané výhody, že na př. celé obce mohly se vykupovati z přebytku jmění obecního nebo že na výkupy mohly se věnovati

*) Z protokolů sněmovních k r. 1846.

přebytky fondů kontribučenských, neměly pro celek valného významu.*)

Moravský sněm zabýval se tímto dekretem v sezení konaném 2. června 1847. Zemský výbor navrhl, aby se císaři vzdaly díky za projevený úmysl, provésti výkupy z robot a desátků, ale zároveň vyslovil pochybnost, zdali všechna ustanovení tohoto dekretu jsou přiměřena poměrům země Moravské a přimlouval se za zřízení komise politicko-stavovské, která by se uradila o potřebných změnách. Naproti tomu baron Widmann navrhoval zřízení komise čistě stavovské, která by na základě podaných dobrých zdání a podrobných porad umožnila jednak všeobecný výkup urbariální, jednak vhodnými opatřeními působila k tomu, aby poddaný, zbaven jsa roboty, netoliko užil nabytého času k lepšímu ošetření svého hospodářství, nýbrž také aby se mu udaly prostředky k snadnějšímu plnění povinností, které smlouvou výkupní vezme na sebe. Proto bude třeba, aby tato komise přihlížela k zlepšení obecního zřízení a venkovského školství, ku změně neblahého kolkového patentu z r. 1840, který zvláště chudšímu lidu byl tísnivým, ku změně dědičného zákona při selských hospodářstvích, ku zmírnění cen soli dobytčí, k úpravě agrárních zákonů, k rozšíření úvěru při ústavě hypotečním na výkupy urbariální, k živelnímu pojišťování, ke způsobu přiznání urbariálního a j. Mnozí řečníci, jako kníže Hugo Salm, hrabě Egbert Belcredi, hrabě Ferd. Spiegel, hr. Bedřich Sylva-Taroucca, rytíř Laminet přidali se k tomuto mínění a zejména projevili obavu, že selský lid pro své skrovné vzdělání nebude schopen, aby nabyté svobody a získaného času využitkoval k svému prospěchu, že tedy bude třeba přihlížeti k úpravě národního školství, k pilnějšímu pěstění české řeči ve školách středních, aby vzdělanci, zvláště kněží, mohli lid v jeho jazyku poučovati, že bude třeba úsilovněji brániti moru kořalečnímu a upraviti soudnictví venkovské.

Stavové na konec usnesli se dle návrhu zemského výboru podati císaři děkovnou adresu, ale k návrhu na zřízení komise nepřistoupili, nýbrž rozhodli se ponechati prozatím zákon o výkupu robot praktickému provedení a teprve na základě dalších zkušeností učiniti potřebné kroky ku změně jednotlivých ustanovení císařského dekretu.

*) Hlavní obsah dekretu uveřejněn Grünbergem II., 492 a bližší vysvětlení podáno I., 371 násl. Srv. též Springer, Gesch. Österr., I., 589 násl.

O dva dny později však (4. června) stavové poznovu vzali otázku výkupu v úvahu. Hrabě Stockau poukázal na to, že jest povinností všech stavův, aby svými zkušenostmi přispěli k jejímu rozřešení. Především jde o to, aby se zemskému výboru dostalo zevrubných zpráv z celé země o potřebách poddaného statkáře, o tom, jak poddaný smýšlí o výkupu vůbec, zdali jest schopen a ochoten, výkup realisovati pozemkem či penězi, může-li a chce-li za tím účelem užiti pomoci banky hypoteční, kterou stavové na Moravě chtěli založiti, a bude-li moci dostáti smluveným závazkům; jaký účinek bude míti výkup na jeho blahobyt, na jeho hmotný život a v dalších důsledcích i na jeho život mravní; nevykládají-li si někde poddaní nesprávně nařízení dobře míněné a jak by se předešlo možnému porušení pořádku; dochází-li vyjednávání o výkup účinné podpory u krajského úřadu, či naopak pozoruje-li se opačné zbraňující působení. Konečně bude potřebí podati zprávy o výkupech dosud uskutečněných a o jejich výsledku.

Ke sbírání takového materiálu navrhl hrabě Stockau, aby se v každém kraji ustanovili dva až tři členové stavovští, kteří by mezi sebou byli v ústním neb písemném spojení a v určitých lhůtách podávali zprávy zemskému výboru, ten pak aby všechny zprávy zpracoval v soustavný celek a sněmu podal jasný obraz o potřebách rolníkových v celé zemi, o jeho schopnosti a přání vzhledem k výkupu, o jeho mravním smýšlení, po případě i o překážkách, jež by se buď se strany poddaných neb úřadů naskytly.

Návrh hraběte Stockaua potkal se s všeobecným souhlasem, toliko v příčině navrhovaných komisí kníže Hugo Salm vyslovil obavu, že by členové komise museli se míchati do záležitostí svých sousedův i jiných statkářův a že by z toho mohly povstati rozličné nepříjemnosti; proto navrhl, aby v š i c h n i statkáři v zemi byly pověřeni zodpovídáním příslušných otázek, týkajících se výkupu robot a desátkův, a aby připojili svá přání i své návrhy. Tento způsob byl schválen od sněmu a usneseno, aby navržené otázky byly doručeny všem vrchnostem i také hospodářské společnosti, sebraná od nich data aby zemský výbor uspořádal v soustavný celek a předložil je s příslušnými návrhy sněmu nejblíže příštímu.*)

Jest velmi pochybno, mínili-li stavové těmito návrhy upřímně rozřešiti otázku výkupův ve prospěch lidu selského; již jedno-

*) Z protokolů sněmovních ze dne 2. a 4. června 1847.

stranné složení vyšetřující komise, jež měla se skládati pouze z členů stavovských, nevzbuzovalo mnoho důvěry v dobrou vůli vrchností. Ale při vší dobré vůli cesta naznačená dekretem z 18. prosince 1846 nevedla k cíli, za kterým lid poddaný spěl, totiž k úplnému vybavení z břemen vrchnostenských. Sedláci nebyli s to, aby přinesli oběti, kterými výkup se měl uskutečniti, neboť neměli ani hotových peněz, dlužiti si nechtěli a také z pozemků svých nemohli takového dílu postrádati, za který by se byli mohli vykoupiti. Důvěra lidu v státní správu byla tímto dekretem více otřesena než upevněna a proto také nikdo k výkupu se neměl. Lid neočekával již ani od vlády ničeho a čím dál tím více klonil se k živlům, jež hlásaly potřebu státního převratu.

Rok 1848 přinesl státní převrat a s ním zároveň pronikavou změnu v sociálním postavení lidu selského. V té příčině rok ten splnil daleko více očekávání a naděje poddaných nežli se stalo s tužbami rázu politického. Ale vývoj těchto událostí zasahuje do doby nejnovější, není dosud ukončen a úloha historikova prozatím končí vyličením doby předbřeznové.

Důležitější opravy věcné a dodatky.

Kniha první:

Str. 59. Řád stařešínský zaveden byl netoliko dle přání knížete Břetislava I., nýbrž spíše jakožto zákon téhož panovníka.

Str. 84. a 98. Zpráva o prvním sněmě moravském k r. 1174 není dosti zabezpečenou, poněvadž jest čerpána z podvržené listiny kláštera tišnovského.

Str. 97. Falckrabí má správněji zníti: nádvorní župan; nebyl úředníkem zemským, nýbrž dvorským. Úřad župního komorníka vztahoval se též na soudy župní, kde netoliko hájil zájmu fiskálního, nýbrž i prováděl půhon a působil při zvodu.

Str. 154. V čelo posledního odstavce sluší postaviti větu: „V této době zřízení hradní čili župní bylo přeměněno ve zřízení krajské, jehož počátky sahají do dob Přemysla Otakara II.“

Str. 155. Úředníky krajskými byli (mimo cudaře): krajský komorník, písař, purkrabí a dle úpravy Přemysla Otakara II. také poprávcové, kteří byli podkladem pozdější instituce krajských hejtmanův.

Str. 161. a 162. Rozdělení obyvatelstva moravského má zníti správněji: 1. vyšší šlechta, 2. nižší šlechta (vladykové čili rytířové a panošové), 3. svobodníci, 4. emfyteuti, 5. úročníci (agricolae censiti) a 6. poddaní a nevolníci.

Str. 162. Od r. 1288 účastnili se sněmu zemského také vyslanci hrazených měst královských, byť i z pravidla jen na zvláštních sjezdech s prelaty, aby s úředníky královské berně se dohodli o její výši ze statků městských a duchovních.

Str. 163. Menším soudem byla od dob Přemysla Otakara II. cúda krajská.

Kniha druhá:

Str. 251. Hynek Jevišovský z Kunštátu, zvaný „Suchým Čertem“, nebyl zajat a popraven od Brněnských r. 1409, nýbrž zemřel o několik let dříve. V Brně r. 1409 byli popraveni bratr Hynkův Jindřich a jeho bratranec Petr.

Str. 269. Jošt nebyl posledním samostatným markrabím moravským; po něm tuto hodnost měli ještě Albrecht V. Rakouský a Matyáš Korvinus.

Kniha třetí:

Str. 411. Dubčanský tiskl vyznání bratří Lileckých v Lulči (in monte Liliorum), nikoli v Prostějově.

Str. 445. Biskup Pavlovský nebyl zvolen r. 1594, nýbrž r. 1579.

Str. 444. Biskup Prusinovský nekonal synod provincialních, nýbrž jen jedi synodu diecesní.

Str. 447. Grodecký nebyl zvolen biskupem 15. září 1572, nýbrž v červenci 1

Str. 462. Mandát cís. Rudolfa II. proti knihám kacířským byl vydán r. 158 nikoliv r. 1582.

Str. 504, 12. ř. shora. Na místě zrušení má státi zavedení svobod náboženských

Str. 540., 549. a j. Na místě Buquoi, Buquoje, má státi Buquoy.

Str. 607. Miniati byl sice pro svou zradu odsouzen k smrti, ale nebyl popraven nýbrž císařskou milostí byl mu darován život.

Kniha čtvrtá:

Str. 928. Na místě Josef Cerroni čti Jan Petr Cerroni.

OBSAH.

Dějiny Moravy.

Kniha pátá: Od nastoupení císaře a krále Františka II. (I.) až do revoluce únorové (1792—1848).

Část prvá: **Panování císaře a krále Františka II. (I.) až po kongres vídeňský (1792—1815).**

Strana

I. Nastoupení císaře Františka II. Korunovace jeho za krále českého a účastenství stavů moravských při ní 987
II. První válka koaliční a účinky její na Moravě 999
III. Moravské čili helvetské spiknutí r. 1796 a 1797 1012
IV. Druhá válka koaliční. Zřízení zemské obrany na Moravě . . . 1021
V. Prohlášení císařství rakouského (r. 1804). Třetí válka koaliční (r. 1805) a první vpád Francouzů na Moravu. Bitva u Slavkova. . 1036
VI. Čtvrtá válka francouzská a druhý vpád Napoleonův na Moravu (1809). 1050
VII. Úpadek státních financí. Konečné boje za svobodu a pád Napoleonův. Kongres vídeňský (1815) 1064

Část druhá: **Od kongresu vídeňského do konce panování císaře a krále Františka I. (1815—1835).**

I. Povšechný stav říše rakouské. Věci zahraniční. Cholera r. 1830 a 1831 1083
II. Povaha císaře Františka a jeho návštěvy na Moravě 1100
III. Správa státní, soudnictví a zřízení církevní 1115
IV. Zřízení stavovské 1133
V. Zemské finance 1147
VI. Stav lidu poddaného 1186
VII. Průmysl a obchod. Školství. Ústavy humanitní. Hospodářská společnost a museum Františkovo. Censura. 1201
VIII. Písemnictví a umění výtvarné 1227

Strana

Část třetí: **Panování císaře a krále Ferdinanda I. (V.) až do vypuknutí únorové revoluce (1835—1848).**

I. Povaha císaře Ferdinanda. Stav říše při jeho nastoupení na trůn. První jeho návštěva na Moravě 1258
II. Korunování Ferdinanda V. za krále českého a účastenství stavů moravských při něm. Druhá návštěva císařských manželů na Moravě 1273
III. Správa říšských financí a věcí zahraničných. Hnutí národnostní v Uhrách a v Čechách před r. 1848 1307
IV. Činnost sněmu moravského a úpadek zemských financí 1323
V. Silnice, úprava řek, počátky železnic 1340
VI. Školství a povšechný stav tehdejšího vzdělání 1353
VII. Poměr vrchností k poddaným 1366

Důležitější věcné opravy a dodatky.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I.

ZEMĚ A LID.

REDAKCE:
Dr. Frant. Dvorský a Dr. Frant. Kameníček, hlavní redaktoři. —
Odborní redaktoři: Frant. J. Rypáček, Dr. Fr. Šujan.

Vydává Musejní spolek v Brně.

Díl III. všeobecné části.

DĚJINY MORAVY.

REJSTŘÍK VĚCNÝ A JMENNÝ.

V BRNĚ 1914.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem moravské akciové knihtiskárny.

VLASTIVĚDA MORAVSKÁ.

I. Země a lid.

DĚJINY MORAVY.

REJSTŘÍK VĚCNÝ A JMENNÝ.

Napsal

Rudolf Dvořák.

Cena 1 K.

Za vydávání odpovídá Dr. František Dvorský.

V BRNĚ 1914.

Nákladem Musejního spolku. — Tiskem Moravské akciové knihtiskárny.

REJSTŘÍK VĚCNÝ.

Abolice 871, 966, 976.
Aboliční komise 871, 966.
Administrátor pražské konsistoře 434,448.
Advokáti zemští 698, 968, 977.
Akademie rytířská 778—779, 964, 974.
— stavovská 964, 974, 1135, 1214, 1232, 1353, 1359, 1364—1365.
— vojenská 819, 964, 974.
Akcíz 1183.
Akkord drážďanský (saský) 566.
Amnestie 417, 1269.
Anabaptisté, viz Novokřtěnci.
Anticipační listy 1163.
Arcibiskupství moravské 33, 37, 39, 45.
Arcibiskupství moravsko-pannonské 33.
Arcibiskupství olomucké, pokusy o založení 107, 127.
Arcibiskupství olomucké 885, 886, 1130—1132.
— pražské 207, 272, 286, 316, 317, 351, 435, 444.
— solnohradské 82, 128.
Arcijáhen 101, 165.
Artikulové pražští 279—280, 288, 290, 291, 312.
Asylní právo 872.
Autochthonie Slovanů v Čechách a na Moravě 13.

Banka půjčovní 828—829.
Banka rakouská národní 1165.
Bankocedule 1010, 1052, 1064—1066, 1156, 1158, 1159, 1160.
Báňské direktorium 819.
Básnictví 167, 929, 1234—1241.
Bavorská národnost 10.
Berna 180, 192.
Bernictví 331, 354, 364, 395, 634—637, 649—651, 661—662, 673—674, 683, 743, 784—785, 810, 811—812, 817—818, 840—841, 861, 936—938, 951, 961, 1004, 1028, 1090, 1049, 1056, 1135, 1147—1186, 1331—1337.
Besedník 1252.
Bible Kralická 464, 465.
Bibliotheca scriptorum Bohemicor. 827.
Biskup moravský 51.
„Biskupský dvůr" v Brně 1131, 1220, 1244.
Biskupství brněnské 886, 906, 998, 1132—1133.
Biskupství olomucké 60, 62, 70, 74, 87, 100, 106, 107, 120, 127, 164, 192, 193, 194, 200, 226, 230, 256, 258—261, 272, 278, 307, 316, 334, 359, 360, 378, 399, 432, 445, 446, 457, 462, 474, 638—639, 690, 721, 725, 736, 811, 820, 885, 886.
— pražské 51, 87, 88, 92, 106, 107.
Bramborová válka 895.
Brambory 854.
Bratrská jednota 357, 362, 374, 404, 405—407, 419, 421, 422, 423, 425, 433, 434, 449—451, 460, 461, 463, 464, 465, 466, 470, 583—585.
— ochranovská 762—764.
Bratrstvo sirotčí 300, 302, 303, 305, 306, 310, 311, 315.
— táborské v. Táborité.
Bratří Čeští viz Bratrská jednota.

Bratři Ochranovští 762—764.
Brünner Zeitung 829, 1245.
Bulla sicilská 100, 109.
— zlatá 216, 419.
Buśprediger 691, 761, 892.

Čechy 213, 774.
Celibát 101.
Celní řád 1270.
Censura 692, 732, 829, 873, 923—924, 965, 975, 1128, 1223—1227, 1265.
Censurní komise 924 (dvorská zrušena) 1224.
Centrální úřady 699, 812, 814, 819, 836, 858—859, 904, 941, 1117—1120. 1260—1262.
Cikáni 779—780.
Církevní závazky 111—112.
— zřízení 100, 164, 192, 200, 226, 230, 256, 258—261, 272, 278, 316—334, 359, 378, 399, 432, 445, 457, 462, 474, 638—639, 690, 721, 725, 736, 811, 820—822, 872, 885—888, 964—966, 976, 1129—1133.
Císařství rakouské 1036—1038.
Cla 629, 636, 951, 1270, 1330.
Codex diplomaticus 1251.
— Theresianus 816.
Collegium Germanicum 906.
Consessus delegatus 815.
— in causis atd. 860, 861, 862, 944.
Constitutio Theresiana 816.
Commodův mír 9.
Cúdař 155.
Cukrovary 1203.
Custos kapitulní 165.

Čarodějství 691—697, 733, 780—781, 823.
Časopisy 829, 926, 1241—1246, 1252.
Černá smrt 217.
Čeština na školách 1230, ostatní viz Školství.
Číšník 97.
— říšský 62.

Daň dědická 967, 974, 977, 1135, 1162, 1178, 1186, 1330.
— domovní 1182, 1330.
— důchodová 818.
— majetková 818.
— nápojová 651, 963, 974, 1135, 1177, 1185, 1337.
— obchodní 1162.
— osobní 1178, 1185.
— potravní 804—805, 1177, 1184, 133.
— pozemková 818, 861, 936—938, 96: 1135, 1144, 1148, 1190, 1330.
— třídní 1028, 1150, 1177, 1185.
— urbariální 1108, 1109, 1148, 1153.
— výdělková 1186, 1330.
— z hlavy 818, 1151, 1186.
— z komínů 1153.
— židovská 1178, 1186, 1330.
Daně viz bernictví.
Decennální reces 811—812, 840—854. 974.
Defensoři 507, 534.
Deisté 909.
Dekanáty 165.
Deník mor.-slez. deputace r. 1814 ve Vídni 1075.
Deputace brněnská (zem. úřad) 812—813.
Deputování krajští 707.
Desátky duchovenské 111, 1188, viz též Poddanství.
Desideria mor. stavů 962—972, (vyřízení) 973—979, 1189.
Desky zemské 163, 213—214, 358, 359, 390, 412, 417, 478, 703—705, 944, 969, 977, 978.
Dědici viz Zemané.
Dědičné právo viz nástupnictví.
Dějepisectví 103, 166—167, 465, 781—782, 927—928 1222, 1233, 1245—1247, 1251.
Děkan kapitulní 165.
Diecese řezenská 49.
Directorium in internis atd. 814, 859.
Direktor sněmovní (hejtman zem.) 1141.
Direktorium vrchní hornické 819.
Direktoři na Moravě 548.
Divadelní hry 626, 1009, 1235—1237, (české) 1237.

Divadlo brněnské 979, 1010, 1235—1237.
„Dominus ac Redemptor noster" (bulla) 874.
Duchovní komise 910.
Dvojice papežská, viz schisma.
Dvorská rada komerční 859, 860.
— — vojenská 403.
— komora 403.

Emigranti 616.
Emfyteuti 162, 871, 1331.
Emfyteutické právo 160.

Falckrabí 97.
Fideikomisy 948, 966, 976.
Filosofické studium 1211—1212, 1359.
Finance říšské 1066, 1160—1161, 1263, 1306, 1312—1313.
— zemské viz Berničtví.
Finanční patent 1066, 1160—1161, (nový) 1163.
Flagelanti 218.
Fond domestikální 964, 975, 1108, 1136, 1137, 1214, 1336.
— náboženský 911, 912, 965, 966, 975, 976.
— studijní 875, 877, 887, 965.
— úsporný 964, 974.
Františkáni 628.
Františkov 1079, 1365.

Generální pardon 580.
— pokladna 859.
— semináře 912—914, 920, 965, 975, 1129, 1207, 1212.
— studium 166.
— učení, viz Universita.
— vikář 165.
— — italský 231, 232.
Germánská doba 4.
Gotický sloh 167.
Guberniální president mor.-slezský 941.
Gubernium královské zemské 860, 861, (mor.-slezské) 941, 1120—1122.
Guverner mor.-slezský v. Hejtman zem.
Gymnasia 447, 814, 874, 879—882, 918, 921, 966, 971, 979, 1210—1211, 1353, 1356—1358.
Gymnasia lycejní 1211.
Gymnasijní studijní direktoři (ředitelé) 1208, 1210.

Habáni 410, 582.
Habilitační patent 1138—1140.
— právo 963, 974.
Habrovanští 411.
Hejtman báňský 819.
Hejtmanové krajští 428, 698, 700, 702 (působnost), 715, 737, 817, 860—861, 942—943, 979.
Hejtman zemský 155, 198, 269, 301, 323, 331, 351, 361, 363, 374, 396, 399, 401, 457, 462, 477, 478, 497, 502, 521, 524, 539, 547, 552, 565, 602, 646, 648, 668, 700, 702, 721, 725, 736, 811, 860, 904, 974, 1005, 1109, 1149, 1171, 1232, 1280.
Helvetské spiknutí 1012—1021.
Heredes 97.
Hlavní město 94, 154, 603.
Holdování stavů moravských 980, 992—999, 1274—1283, 1294—1297.
Honební řád 976.
Hornictví 95, 652, 772—773.
Hospites 97.
Hospodáři 98.
Hospodářská společnost moravská 1217, (mor.-slezská) 1218, 1221—1223.
Hrady 94.
Hranice zemské 93, 153.
Humanitní ústavy 922—923, 979, 980, 1214—1215, 1365.
Husitské učení 266 násl.
Hymna rakouská 1010.

Cholera 1091—1100.
Chov dobytka 95.
Chudobinství 923.

Illuminati 925.
Indoevropské stěhování 1.
Inkolát 1135, 1324.
Intabulace 704—705.
Interdikt 73, 111.
Investitura 100, 102, 106, 109.
— boj o — 61.
Itinerář korunovační 997, 1214, 1277—1278, 1284.

Javořiny 759.
Jednota bratrská, viz bratrská.
— panská 233, 242.
— zelenohorská 341, 344, 345, 346.
Jezuitská kolej v Brně 447, 884.
— — v Krnově 690.
— — v Olomouci 446.
Jezuitský řád 431, 432, 446, 447, 461, 536, 583, 627, 690, 776—777, 782, 856, 870, 873—875 (zrušení), 876.
Josefinismus 902, 925.
Justiciár 935, 947, 969, 978.

Kadetní škola 1214.
Kalich 276, 319, 431, 444.
Kališníci 279, 319.
Kalvarijské návrší, viz Františkov.
Kamelie 782.
Kancelář královská (dvorská, česká) 155, 384, 699.
— — moravská 155, 384.
— slezská 513.
— česko-rakouská 814, 859, 860, 1120.
— dvorská nejv. 403.
— haličsko-vladiměřská 860.
Kancléř nejvyšší český (čes.-rak.) 155, 814, 859, 862, 904, 1091, 1120, 1261—1262.
— státní a dvorský 836, 903, 1117, 1260.
Kanovníci kapitulní 100, 165.
Kapitula kroměřížská, založení 127.
— olomucká 101, 165, 225, 226, 237, 238, 239, 245, 256, 259, 260, 478.
Kapucíni 627.
Karbonáři 1085.
Kartografie 782.
Kastelán 97.
Katastr stálý 1335.
Katolická reformace 467, 468, 469, 470, 476—479, 529, 581—587, 604—605, 638—643, 685—691, 760—763, 820, 888—896.
Keltická doba 2.
— vzdělanost 3.
Keltické stěhování 2.
Klášter augustiniánský 219.
— dolno-kounický 102, 161.
— doubravnický 161.
Klášter fulnecký 220.
— hradišťský 62, 347.
— Králové 190.
— královopolský 220.
— krumlovský 220.
— lúcký 90, 161, 466.
— oslavanský 161.
— prostějovský 220.
— pustiměřský 219.
— rajhradský 58, 161.
— sázavský 56.
— šternberský 220.
— třebický 65, 161, 346.
— velehradský 160.
— vyzovský 161.
— zábrdovský 161.
— žďárský 161.
Kláštery 74, 102, 112, 160, 161, 873, 910—912 (zrušení), 965, 975, 979, 1133, 1214.
Klášterní život 100, 220.
Kmeti 98.
Kněz 22.
Kněžský dům 887.
Kniha Tovačovská 358, 402.
Kníže 96.
Koadjutor arcibiskupa olomuckého 1131.
Kobylky 809.
Koliště 1365.
Kolegiátní kostely 165, 166.
Kolonisace německá 155, 156—162.
Komerční direktorium 859.
Komora česká appelační 698, 699, 815.
— dvorská 859.
— účetní 859.
Komorník zemský nejv. 97, 154, 702, 721, 736, 811, 1138.
Komoří viz Komorník.
Kompaktata basilejská 314, 317, 318, 321, 322, 328, 329, 334, 337, 338, 339, 341, 357, 431, 434, 436, 448.
Kompilační komise 816.
Koncilium obecné v Lyoně 131.
— v Pise 267, 268.
— v Basilei 313.
— v Kostnici 273.
— v Tridentě 413, 435, 436, 445.

Konduitní listiny 940.
Konfederace 499, 500, 513, 526, 550, 551.
Konference státní 1260—1261.
Konfese česká 451, 452, 453.
Konfiskace 551, 580, 588.
Konkordát mezi Přem. I. a pap. Honor. III. 111.
— vormský 100.
Konses komerciální 830.
Konsistoř pod obojí 433, 437, 448, 460.
Kontinentální system 1204, 1217.
Kontrolor zemský 706.
Konvence altranstädtská 728.
Konvenční měna 1170.
Korunovační akta 992, 1273.
— ceremoniál 1281.
Korunování za krále čes. 62, 80, 106, 107, 109, 211, 333, 388, 436, 456, 513, 643, 644, 802, 960, 980, 992—999, 1118, 1231, 1273—1306.
Kouření tabáku 637.
Kovová měna, viz Konvenční.
Kraje moravské (slezské) 153, 389, 396, 702, 737, 941—942, 979.
Krajské úřady viz Hejtman.
Krajský hejtman viz Hejtman.
Krajský komisař školní 920.
Královská hodnost v Čechách 62, 78, 79, 80, 106, 107, 109.
Královská louka 381.
Královský kámen 382.
Křesťanství 10.
— na Moravě 30, násl.
— v Čechách 38.
Křižové výpravy, druhá 75, třetí 88, 89.
— — proti Slovanům polabským 76.
— — proti Prusům 128, 195, 207.
— — do Čech 283, 289, 309, 344.
Kurfirstská hodnost 62, 131, 143, 216.
Kuruci, viz Vpády Kuruců.
Kustos kapitulní 165.
Kutnohorské doly 142.
Kutnohorský dekret 268.
Kvádové, vzdělanost 11.
Kvádská říše, hranice 7.

Legenda staroslovanská 48.
Legie zeměbranecká 1029—1030, 1034.
Lidnatost 94.
Liga katolická 508.
Lilečti 411.
Liturgie slovanská viz Slovanská.
Loterie 818, 951, 1330.
Loupežnické roty 750.
Loupežní rytířové 204, 221, 245, 251.
Lovčí 97.
Luteránství 374, 404, 407, 408, 412, 421, 443, 444, 448, 449, 451, 452.
Lužánky 856, 1291, 1365.
Lyceum olomucké 917—918, 971, 974, 979, 1212—1213.

Magistráty 944, 969, 978.
— královské 945.
— regulované 947.
Majestas Carolina 215.
Majestát cís. Rudolfa 507.
— krále Vladislava 419.
Malířství viz umění.
Mandát proti Bratřím 362, 419, 460, 461, 469, 476.
— — Pikartům 362.
Manové biskupští 517.
Manufakturní úřad 830.
Markomanská říše 7.
— válka 7.
Markrabství moravské 86, 87, 88, 91, 93, 107, 115, 193, 199, 223, 269, 294, 295, 298, 299, 391, 996.
Maršálek královský 702.
— nejvyšší 97, 702.
Martholosové 397.
Matice Česká 1266.
Města (královská) 127, 140, 142, 145, 155—159, 219, 402, 417, 425, 653, 947, 969—972, 978—979, 1124, (zastoupení na sněmě) 1144—1147.
Měšťanský sbor brněnský 1048.
Mincovnictví 142.
Ministeriales 97.
Ministerstvo státní a konferenční 1190.
Mír cařihradský I., 392.
— — II., 400, III., 431.

Místokomoří 704.
Místopisař 704.
Mladá Italie 1269.
Mlecí řád 967, 977.
Monopoly 768, 818, 951, 1330.
Mor 217, 218, 669, 731, 739—740.
Moravané, první zmínka v pramenech 26.
„Moravia" 1245—1246, 1252.
Moravské národní noviny 1252.
Museum Františkovo 901, 1109, 1218—1223 (založení), 1290, 1319.
— národní v Praze 1319.
— Šeršníkovo 1219.
Mýta 629, 636, 951, 964, 967, 971, 977, 1330.

Náboženské (věci) 275 násl., 404, 419—424, 443—454, 624, 685, 728, 759—764, 819—823, 871—875, 885—896, 905—915, 1012—1021.
Náboženství Slovanů 19—21.
Nadace Františkova a Karolinina 1108.
Nájemníci 97.
Nástupnictví na trůně českém 214, 323, 325, 330, 351, 373, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 412, 531, 532, 588.
Návštěva arcikněžete Karla na Moravě 1034—1036.
Návštěvy panovníků na Moravě 808, 857, 900—902, 980, 1037, 1067—1068, 1076—1077, 1081, 1103, 1115, 1271—1273, 1285, 1288—1292, 1304—1306.
Nemesis Theresiana 816.
Nevolníci 97, 162.
Nevolnictví 277, 359, 402, 753, 758, 930—935.
Němčina, viz Řeč úřední.
Nordické kollegium 446.
Notář zemský 213.
Noviny úřední viz Brünner Zeitung.
Novokřtěnci 404, 408—410, 411, 421, 423, 425, 449, 478, 582.

Obchod 95, 156, 764—768, 828—829, 830—831, 951—952, 1203—1204.
Obchodní společnost ostendská 767.
Obnovené zřízení zemské 588, 604, 696, 747.
Obrana jazyka českého 1230.
— zemská 1008, 1029—1031, 1034, 1051—1054, 1154.
Obrození české 926—929, 1232—1238, 1317—1321.
Obyvatelstvo 161.
— Moravy keltické 1—4.
— — germánské 4—11.
— — slovanské 11—19.
Očisty 99.
Očkování 1214—1215.
Oděv 103.
Odchodné 935, 951, 967.
Odpustky 271.
Odúmrť 976.
Oficíři zemští nejvyšší v. Úředníci.
Opravné snahy 261—267, 732, 809—834, 855, 897.
Orientální kompanie 766.
Osvícený absolutismus 855, 873, 902, 929, 934, 955, 980.
Otroci 97.
Otroctví 97—98.

Panduři 797.
Panovnická moc 96, 153, 384, 418.
Panský stav 96, ost. v. Zřízení zemské.
Parní stroje 1202, 1203.
Paseky 759.
Pašalik budínský 396—397.
Patent o výkupech z robot a desátků 1373.
— o zrušení nevolnictví 934—936.
— toleranční, viz Toleranční.
— urbariální, viz Urbariální.
Patrimoniální moc vrchnostenská 752.
Peníze 95.
Pensijní zákon 940.
Piaristé 691, 778, 879, 1211, 1359.
Pikarti 362, 419, 420.
Písař menší 702.
— zemský nejv. 702, 1138.
Písemnictví české 1234, 1238, 1247—1253.
— německé 1229—1230, 1239—1247.
Písmo hlaholské, kyrilské 32.
Placetum regium 906.

Plátenictví 775, 1203.
Pobečovné 418.
Poddanství 162, 359, 402, 652—653, 726, 746—759, 861, 862—871, 931—940, 967, 968, 976—977, 1186—1201, 1366—1376.
Podhradí 157.
Podkomoří královský (zemský) 187, 698, 702, 1138.
Podobojí 275 násl., 404, 436, 444, 448, 460
Pohanské zvyky 101.
Policejní dvorský úřad (nejvyšší) 1127.
Policejní ředitelství 943, 1128.
Pomník míru (na Františkově) 1079—1082, 1104, 1289, 1366.
— rousinovský 901, 1366.
Poplatek říše moravské 37.
— — české 49, 62.
Porotcové 159.
Portášové 731, 758—759.
Pošta 770—771, 832—834, 954—955, 1206, 1330.
Povraždění Slavníkovců 51.
— Vršovců 66.
Pragmatická sankce 745—746, 784, 785, 807.
Právo dědické 968, 977.
— manželské 948, 965, 968, 975, 977.
— městské 158.
— nástupnické (v rodině) 948.
— milové 158, 970, 979.
— emfyteutické viz zákupní.
— německé 157.
— patronátní 165.
— zákupní 160.
Privilegia městská 142, 145, 157, 158, 159, 192, 212, 218, 219, 629, 633.
— zemská 214.
Privilegium de non evocando 964.
Probošt brněnský 144—145.
— kapitulní 165.
Probuzení na Moravě viz Obrození.
Prodigalita 968, 977.
Prohibitivní systém 767, 951.
Prokuratura zemská 706.
Propinační právo 967, 977, 979, 1327—1329.
Provinciální komise 1169.
Provisorium daně pozemkové 1168—1169, 1176—1177, 1366.
Průmysl 767, 774—776, 828—829, 830—831, 857, 859, 951—953, 1202—1203.
Prvorozenský řád 110.
Přijímání podobojí 273, 436.
Připřeže 1196.
Příslušnost Moravy k Čechám 50, 55, 137, 139, 154, 221—222, 299, 318, 330, 333, 334, 356, 357, 360, 376, 377, 378, 379, 380, 383, 482, 513, 532—534, 993—995, 1273—1306.
Puncování 976.
Purkmistr 977.
Purkrabí zemský 154, 192.
Pušprediger viz Bušprediger.

Rada tajná 403.
Reálky 826, 1214, 1355.
Recensující komise 1225.
Regalia 154.
Regulace řek viz Úprava.
Rektifikační komise 1143—1144.
Rentmistr 706.
Rentovní úřad 706.
Representací a komora 814.
Revers krále Ferdinanda I. 381, 412, 419.
Revisní úřady zemské 1128, 1226.
Robota 752—753, 862—871, 939—940, 968, 1189, 1191, 1195, 1196, 1197, 1369, 1373.
Robotní patenty 753, 757—758, 867—868, 932.
Roboty zemské 112, 1369.
Románská kaple ve Znojmě 167.
Románský sloh 104, 167.
Rukopis královdvorský 119, 1318—1319.
Rustici 97.
Rybářství 738, 953.
Rychtář 160.
— královský 418.
Rytířové svatováclavští 1284, 1301.
Rytířský stav 96.

Řád augustiniánský 161.
— benediktinský 58, 102, 161.

Řád cisterciácký 83, 106, 161.
— dominikánský 161.
— františkánský 161.
— hospitálníkův u sv. Ducha 161.
— minoritský 161.
— premonstrácký 71, 75, 83, 102, 161.
Řády rytířské 102, 161.
Řeč úřední 631, 632, 899, 1134, 1217, 1230—1232.
Ředitel škol normálních 920.
Řemesla 95.
Říše avarská 22.
— francká 23, 26.
— východofrancká 28.
Říšský číšník 62.

Samospráva měst 945—947, 969—972, 978—979, 1124.
Sanitní ústavy 1096.
Sčítání úřední 630, 631, 982.
Sekretář krajský 737.
Selské nepokoje 753—757, 861—862, 866—869, 932, 1012—1021, 1195, 1371.
Selský císař 867.
— kniže 85.
— stav 97, 159, 160, ostatně viz Poddanství.
Seminář generální viz Generální.
— jezuitský 887.
— biskupský 1124—1130, (v Brně) 1212.
— učitelský 1358.
Schisma papežské 229—230, 231, 254, 267, 268.
Scholasticus 165.
Silnice 94, 769, 831—832, 952—954, 976—977, 1204—1206, 1340—1344.
— jablonecká 1342.
— lomnická 1344.
— okresní 1205.
Simonie 101.
Sirotci 300, 302, 310, 315.
Sirotčinec 884, 923.
Sirotčí služby (rejstříky) 748—749, 935.
Sklářství 775, 953.
Slované, původní sídla a stěhování 11.
— nejstarší, vzdělanost 15, 19.
— osazení Čech a Moravy 18.
Slované, náboženství 19.
— zřízení 21.
Slovanská liturgie 32, 33, 37, 38, 39, 56, 57, 63.
Sluhové 97.
Sněmy generální 162, 213, 288, 327, 339, 391, 397, 398, 400, 429, 484, 513, 514, 520, 527, 550, 552.
— (sjezdy) mor. 84, 89, 98, 110, 134, 162, 213, 282, 288, 301, 316, 317, 323, 331, 334, 336, 340, 354, 358, 362, 378, 383, 386, 388, 389, 391, 393, 395, 396, 399, 421, 429, 437, 438, 453, 457, 475, 481, 482, 483, 484, 489, 490, 491, 492, 499, 502, 503, 507, 510, 514, 518, 520, 531, 539, 545, 563, 588, 631, 634, 661, 673, 682, 706—707, 742—743, 748, 771, 784, 793, 811, 930—931, 961, 972, 973, 974, 979—980, 1005, 1138—1147, 1323—1340.
— říšské 109, 110, 131.
Societas eruditorum 827.
Souboj 99.
Soud apelační 419, 423, 504, 513, 698, 699, 815, 943, 977, 1120, 1122—1123.
— boží 99.
— dvorský 163.
— konsistoře olomucké 705.
— manský 163, 705, 1123.
— menší zemský 163.
— panský viz soud větší zemský.
— university olomoucké 705.
— větší zemský 163, 698, 702, 703.
— vladyčí 99.
— zemský 163, 698, 702, 703, 1122—1123, 1129.
Soudnictví 89, 99, 100, 112, 162—164, 698, 699, 703, 705, 706, 813—817, 943—945, 968, 969, 977—978, 1123—1124, 1333.
— nad osobami duchovními 112, 944, 965, 975, 1129.
Soudní dvůr nejvyšší 814, 943.
Soudy hrdelní (kriminální) 815—816, 945, 1123—1124, 1333, 1366.
— městské 163, 705—706, 733, 815.

Soudy patrimoniální viz Soudy vrchnostenské.
— poddanské 163.
— slubné 99, 163.
— vrchnostenské 706, 752, 966, 977, 1366.
— zemské 98, 236, 944, 969.
— župní 98.
Soukenictví 775—776, 952.
Spiknutí helvetské (morav.) 1012—1021.
Spor císařsko-papežský 116, 120.
Správa zemská 96, 153, 401, 403, 683, 721, 736—738, 812—817, 941—943.
Stařešínský řád 59, 70, 72, 82, 92, 110.
Státní rada 858.
Statuta vév. Konrada Oty 89.
Stavitelství 104, 1253.
Stavové zemští 96, 963, 979—980, 1133—1144.
Stavovské zřízení viz Zřízení.
Stavovský dům 964, 974, 1337—1340.
Stěhování Slovanů 11—19.
Stipendia školní 921.
Stolice řeči a literatury české 1214, 1231, 1232, 1245, 1353.
Stříbro stolní stavovské 1005.
Studijní fond viz Fond.
— komise 825.
— — dvorská 875, 904, 1207.
— — zemská 875.
— sbor 1207.
Sudí dvorský 702.
— práva menšího 381.
— zemský nejv. 97, 381, 702, 721, 736, 811, 1138.
Suchý Čert 245, 251.
Svatá alliance 1083.
Svobodníci 96.
Syndikus 944, 946.
System Metternichův 1117—1118, 1262—1269, 1309.

Školní dozorce vrchní 1207.
— plat 921, 966, 1208.
Školství 102, 166, 446—447, 583, 691—692, 776—779, 823—827, 875—884, 915—922, 966, 1207—1214, 1230—1231, 1353—1365.
Školy dívčí 920.
— farní 166.
— hlavní 883, 884, 920, 1209, 1354.
— jezuitské 446, 447.
— klášterní 102.
— měšťanské 1209, 1355.
— národní 918—919, 1354—1355.
— normální 883, 884, 920, 966, 1209, 1354.
— nekatolické 919.
— reální 1209.
— štěpné 882.
— triviální 883, 884, 920, 1209, 1353, 1354.
— vesnické 882.
— vojenské 920.
— vzorné 883.
Šlechta 96, 155, 401, 968, 977—978.
Šmalkaldská válka 412.

Táborité 279—316, 320, 321, 322, 325, 328.
Taschenbuch Hormayrův 1245—1247, 1254.
Tatarské vpády 116.
Technika v Brně 1360—1365.
— v Praze 1214.
Tiskárny na Moravě 692, 917.
Toleranční daň 805 v. též Daň židovská.
— patent 907—910, 964.
Topografie 1233, 1247.
Tovačovská kniha 358.
Tribunál královský 602, 629, 676, 690, 702, 703, 718, 815, 943, 944.
Trubači zemští 962, 972.
Týdeník Ohéralův 1252.

Učená společnost v Praze 927.
Ubytování vojenské 1196—1197.
Úděl východočeský 108.
Údělný kníže 94, 96.
Úděly moravské 59, 60, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 81, 84, 85, 86, 89, 91, 93, 94, 153.
Umění 104, 167, 782—783, 1253—1257.
Úmrtné 969.

Unie evangelická 508.
Uniforma stavovská 1048. 1142.
Universita olomucká 446—447, 583, 691—692, 705, 778—779, 825—826, 875—879, (přeložení do Brna) 878, (přeložení do Olomouce a zrušení) 917—918, (obnovení) 1213—1214.
Universita pražská 142, 212, 265, 266, 279.
Universitní knihovna olom. 918, 1213.
Úprava řek 637, 771—772, 1206—1207, 1344—1346.
Urbariální komise 862, 863, 865.
— patent 863, 866, 938—939, 961, 1189.
Urbáře 862.
Úředníci dvorští 97, 154.
— krajští viz Hejtman krajský.
— královští 154.
— zemští 97, 154, 698, 1122, 1138, (platy) 1143.
Útrpné právo 693, 733.
Uvádění do sněmu 1140.

Valašské povstání 610, 888—896.
Vědecká činnost 103, 166, 434, 464—465, 781—782, 926—928, 1218, 1222, 1232—1233, 1245—1247.
Velkomoravská říše 25 násl.
Vesnice rodové 94.
Vídeňská měna 1161.
Vesnice zákupní 160.
Vikář 165.
Vladař zemský 97, 155.
Vlastivěda 859, 1218, 1233, 1241.
Vojenství 634, 646, 682, 738, 743, 810, 819, 856, 1270.
Vpády Bočkajovců 488 násl.
— Francouzů 1040—1048, 1057—1063.
— Kumánů 136, 149.
— Kuruců 666—682, 712, 714—718, 724, 728—729, 730—731.
Vpády Prusů 794, 842.
— Tatarů 656—660.
— Tökölovců 675—677, 682.
Výběrčí krajští 706.
— zemští 706.
Výbor zemský (stavovský) 707, 931, 1135, 1136, (působnost a platy) 1143—1144.
Výkupy z povinnosti poddanských 1185—1196, 1373—1376.
Výměnné papíry (Einlösungsscheine 1066, 1156, 1159.
Výpravy do Itálie 79, 81, 83, 84, 89, 90, 109, 197, 198.
— křížové viz Křížové.
Výstava průmyslová a umělecká 1109—1110, 1285.
Výtvarné umění 104, 167, 782—783.

Zákoníky 733, 816, 947—951, 1125—1127.
Zápis cís. Zikmunda 317, 322.
Zbíhání poddaných 747—748, 757, 820.
Zednářství 924—926.
Zemané 97.
Zemský dům stavovský viz Stavovský dům.
Zimní král 554.
Zřízení rodové (kmenové) 21, 22.
— slovanské 21.
— stavovské viz stavovské.
— zemské 96—100, 161—163, 213—214, 354, 359, 424, 478, 504, 514, 550, 587, —590, 604, 698—707, 810—819, 979—980, 1133—1144.

Železářství 774.
Železnice 1323, 1346—1353.
Židé 218, 425, 779—780, 804, 907—908, 951, 968, 971, 977, 978, 1326.
Župan 97, 154.
Župy 94.

Rejstřík jmen osobních a místních.

Abel, biskup 474.
Abdul Medžid, sultán turecký 1310.
Abukir 1022.
Adalbert, markrabí rakouský 58.
Adalram, arcibiskup solnohradský 28, 30
Adam Bremský 15.
— Hanuš, měšťan olomucký, účastník čes. povstání, člen direktoria 577.
Adámek Karel 746 p., 1012 p., 1015 p., 1020 p.
Adamov 774, 1037, 1257, 1352.
Adda 79.
Adela, manž. Přem. Ot. I., 109.
— Tyrolská, dcera krále Jindřicha Korutanského 193, 200.
— Uherská, manž. krále Vratislava 60.
Adolf Nasavský, král německý 143—145.
Adyže 79, 1006.
Aeneáš Jan, senior bratrský 462—464, 470.
Aerenthal, svob. pán, náměstek králov. čes. komorního presidenta 1299.
Agathyrsové 12.
Achbauer Jan, major měšťanského sboru brněnského 1038.
Achmet paša 427, 519.
— Kiuprili, velký vezír turecký 655.
— I., sultán turecký 486.
Alamanové 9.
Alberoni, státník španělský 742.
Albert ze Šternberka, arcibiskup magdeburský 220.
— vévoda saský 136, 139.
Albert Sasko-Těšínský 1011, 1023, 1067, 1060, 1078.
Albík z Uničova, arcibiskup pražský 271, 272.
Albín Tomáš z Helfenburka, biskup olomucký 445, 447.
Albrecht, arcivévoda 492, 520, 529, 530, 537.
— markrabí braniborský 336, 416.
— Gorický 132.
— biskup litomyšlský 226.
— Medvěd 76.
— Míšenský 91.
— I., vévoda rakouský 140, 143—145, 147—149, 151, 152, 173—176.
— II., vévoda rak. 195, 196, 201, 206, 208.
— III., vév. rak. 221, 222, 227, 232, 233, 235, 238.
— IV., vév. rak. 238, 245, 246, 248, 249.
— V., vév. rak. (II. král něm.) 251, 282, 283, 289, 290—295, 298—305, 307, 309—311, 313, 316, 318, 321—328.
— VI., vév. rak. 334, 335, 339.
— Kostka z Postupic 343.
— (Aleš), kanovník vyšehradský 278.
— Saský 351.
Aldringer, cís. generál 581, 600.
Alessandria 84.
Aleš, biskup olomoucký 278.
— z Ryzmburka, správce Čech i Moravy 315, 316.
Alexander II., papež 61.
— III., papež 80—82, 85.

Alexander V., papež 268, 270.
— VII., papež 661.
— I., car ruský 1039, 1041—1045, 1071, 1076, 1089.
Alexej Michalovič, car ruský 645.
Alfons Kastilský, král německý 126, 131.
Ali paša 741.
Altenburk 108, 304.
Althan Michael Adolf, hrabě 581, 583.
— — Heřman, hrabě, nejvyšší sudí a pozd. nejvyšší komoří zemský 736, 745, 757.
— — hrabě, kraj. hejtman brněnský 942.
d'Alton 869.
Alt-Ranstädt 727, 728.
Alvinzy, cís. generál proti Napoleonovi Bonap. 1006.
Alžběta Brunšvická, manž. cís. Karla VI. 744.
— Stuartovna, manž. Bedřicha Falckého 553.
— Lucemburská, dcera Jana Zhořel. 236.
— — dcera cís. Zikmunda a manž. krále Albrechta II. 289, 294, 299, 320, 323—325.
— — (Míšenská), dcera Joštova 233.
— Oetingenská, čtvrtá manželka markr. Jana Jindřicha 222.
— Polská (Richsa, Rejčka) 174—176, 190, 220.
— carevna ruská 840, 851, 852.
— Uherská, sestra krále Ladislava IV. 140.
— — dcera krále Ondřeje III. 147, 151.
— — manž. krále Ludvika I. 227.
— Virtemberská, 1. manželka císaře Františka II. (I.) 1115.
Amalie, arcivévodkyně, dcera císařovny Marie Terezie 1036.
Amberg 1266.
Ambras (zámek v Tyrolích) 456, 537.
Ambrosius, biskup milánský 10, 30.
Ambrož, kněz, vůdce Táboritů 320.
Ammianus Marcellinus, letopisec řím. 9.
Amos, bratr, zakladatel sekty Amositů 406.
Andler-Witten, předseda dvorské rady komerční 859.
Andrassy, cís. generál za Marie Terezie 795.
Andrée Kristian Karel, brněnský učitel a spisovatel 1203p., 1219, 1222, 1241, 1242.
Andriano Alexander, karbonářský spiklenec 1087.
Anežka z Blankenheimu, manž. Jindřicha z Lipé ml. 190.
— dcera Přemysla Otakara I. 113.
— dcera Přemysla Otakara II. 174.
— dcera Václava II. 173.
— dcera Alžběty Polské 183.
Anhalt v. Kristian Anhaltský.
Anhaltsko-Desavský princ, pruský generál 793.
Ankona 81.
Ankvicz Alois, hrabě, arcibiskup pražský 1299.
Anna Jagjelovna, manž. Ferd. I. 362, 363, 375—379, 381—383, 412, 430.
— Lucemburkovna, dcera krále Jana, manž. Oty Rak. 200.
— Přemyslovna, manž. Jindřicha Korutanského 152, 173, 175.
— sestra Ladislava Pohrobka 333.
— Tyrolská, manž. cís. Matyáše 516, 529, 532.
— královna anglická 735.
— carevna ruská 786.
Antonín, arcivévoda 1104.
— král saský 1274.
Apafy Michal I., vévoda sibiňský 661, 663, 664, 666, 670.
— — II., vévoda sibiňský 655, 684.
Aquileja 7.
Aquinus Ján, představený bratrské obce v Uh. Brodě 463.
Arenenberg, cís. generál za války sedmileté 841.
Arese František, karbonářský spiklenec 1087.
Aribo, markrabí rakouský 40, 44, 46.

Ariogaesus, král kvadský 7, 8.
Arkole 1006.
Arminius, král Cherusků 5.
Arneth 793 p., 797 p., 805 p., 812 p., 822, p., 823 p., 827 p., 834 p., 861 p., 862 p., 873 p., 875 p., 879 p., 882 p., 888 p., 893 p.
Arnim, vojevůdce saský 596, 598, 600.
Arnold Hiacynt, kanovník bavorský, člen illuminátův 925.
Arnošt, arcikníže 467.
— z Pardubic, arcibiskup pražský 207, 256, 261.
— vévoda Rakouský 264, 247.
— vévoda Saský 351.
Arnulf, císař 40—44.
Ascherham Gabriel, mor. Novokřtěnec 409.
Aspelt Petr v. Petr A.
Aspern 1057.
Asti 84.
Attila, král hunský 10, 18.
Auersperg Jan, kníže, nejv. hofmistr 647.
— — hrabě, nejv. zem. komoří mor. 1074, 1122.
— Josef, hrabě, apelační president mor. 1122, 1220, 1222, 1244.
Aufenstein Jindřich, pán Korutanský 178.
Auernhammer, c. k. major, průvodce Lafayettův 1001.
Auerstädt 1050.
Augšpurk 79, 114, 409, 643, 712.
Augusta Jan, biskup bratrský 420, 421, 437, 451.
Augustus, císař římský 4, 5.
Aulbert Frant., cís. plukovník za spiknutí helvetského 1017, 1018.
Aurelius M., císař římský 7, 8, 9.
Autrata 1227 p.
Avaři 15, 17, 22—25, 30.
Avignon 148, 188, 189, 193, 198, 205, 207, 229, 254, 263.
Azara, španělský vyslanec v Římě 915.
Axmann Josef, mor. malíř 1256, 1257.
Babice 577.
Babočný, cís. rytmistr 796.
Baden 1095, 1132.
Bagration, ruský generál 1044.
Bachmann 174 p., 210 p., 224 p.
Baillet-Latour, hrabě, polní zbrojmistr, velitel zem. obrany mor. 1029.
Bajan, chán avarský 22.
Balassi, vůdce Tökölovcův 671.
Balbín Bohuslav 632, 686.
Balduin, arcibiskup trevírský 181, 184, 209.
Bamberk 70, 109, 161.
Banér, švédský vojevůdce 600, 601, 605, 606.
Bánov 647.
Barcelona 724, 734, 765.
Bartenstein Jan Kristof, rádce cís. Marie Terezie 791, 811, 813, 859.
— Emanuel, svobodný pán 1303.
Baselli Vavřinec, svob. pán 1301.
Basilej 109, 212, 307, 308, 312, 313, 425, 451, 471, 1003.
Bassano 1006.
Basta Jiří, cís. generál 486, 487.
Bathiany 805, 806.
— Ludvík 1314.
Báthory Gabriel, vévoda sibiňský 518, 519.
— Kristof, vévoda sibiňský 442.
— Štěpán, vévoda sibiňský a potomní král polský 385, 442.
— Zikmund, vévoda sibiňský 433, 484, 485, 486, 488.
Batu, vůdce tatarský 117, 118.
Bauer Ondřej, hostinský „u zlaté studně" v Brně 1072.
Bavor ze Strakonic, český pán 174.
Bavorský Brod 599.
Bayer Frant., vrchnost. důchodní na Kravsku 1008.
— — městský fysik brněnský 1026.
— — gub. rada mor. a komorní prokurátor 1169.
Beatríce, dcera Filipa Švábského 108.
— Lucemburská 193, 194.
Beauharnais Eugen 1039, 1055, 1057.

Beaulieu, rak. generál 1006.
Beck J. 408 p., 764 p., 777 p.
Bečov 416.
Bečva Horní 888.
Bedřich, kníže český 80, 82, 83, 85—89.
— I., Barbarossa, císař 77—89, 105.
— II., císař 100, 105, 109, 110, 113—116, 120, 123, 132.
— III., císař 324, 326, 328—330, 332, 334, 335, 337, 339, 345, 350, 352, 353, 355.
— II. Rakouský 113—121.
— Sličný Rakouský 174, 175, 176, 179, 180, 181, 186, 187, 189, 191, 193, 195.
— August, král saský 685, 710, 727.
— — II., král saský 744, 784.
— — III., král saský 799, 800, 838.
— kurfirst Braniborský 308, 645, 661, 710.
— Falcký 495, 503, 536, 553, 554, 555, 556, 558, 561, 562, 563, 566, 570, 574—579, 590, 591, 598.
— Míšenský 178.
— III., král dánský 649.
Bedřich II., král pruský 790, 792—795, 798—800, 803, 805, 807, 820, 822, 834, 836, 838—843, 847—853, 883, 894, 901, 903.
— Vilém I., král pruský 744, 757, 765, 771.
— — II., král pruský 959, 992.
— — III., král pruský 1039, 1041, 1050, 1071, 1078, 1105, 1107.
— — IV., král pruský 1262.
— purkrabí norimberský 269.
— solnohradský arcibiskup 132, 137.
— z Linavy, pán na Helštýně 139.
— ze Strážnice, kněz, vůdce Husitů mor. 387.
— ze Šonburka, pán na Bořišově 139.
Bedřichovice 1043.
Beer A, 1049 p., 1067 p.
— Šalomoun, podnikatel při regulaci Moravy 771, 772, 891, 901.
Behaim, legát pap. 115, 116.
Becher 764.
Bechyně 805.
Bejdov n. Dyjí 311.
Bela II., král uherský 72.
— IV., král uherský 114, 115, 117, 118, 123, 124, 126, 128, 147.
— bán mačevský 126, 129.
Belcredi Ant., pán jimramovský, illuminát, 925.
— Egbert, hrabě 1336, 1357.
Belle Alliance 1077.
Bellegarde, hrabě, cís. generál 1022, 1032.
— hrabě, nejv. hofmistr 1081, 1106.
— hrabě, konferenční ministr císaře Ferdinanda V. 1261.
Belleisle, francouzský generál 792, 800.
Bellesnay, uherský plukovník 796.
Belluno 203.
Benátky 1007.
Benátský Ignác, justiciár v N. Městě, účastník spiknutí helvetského 1016, 1019.
Bendery 925.
Benedikt, biskup 45.
— IX., papež 56.
— XII., papež 205, 206.
— XIII., papež 254, 267, 268.
— XIV., papež 821.
Beneš, pán moravský 128.
— Černohorský z Boskovic, podkomoří mor. 329.
— biskup litomyšlský 331.
Benešov 559, 793.
z Benešova Beneš, pán kvasický, přívrženec „Suchého čerta“ 245.
Benešovský Václav, administrátor konsistoře podoboji, 460.
Beran Ello, člen soudu nad povstalci mor. r. 1622, 571.
Beránek Jakub Karel, purmistr brněnský 808.
Beranov 573, 574, 576.
Berczenyi Mikuláš, vůdce povstalců uherských 713—717, 725.
Berenc 198, 493.
Berezina 1069.
Berger Jan Kristof z Bergu, pán na Vohančicích, účastník povstání čes. 573, 574.

Berchtold, biskup frisinský 251.
Berka Ladislav, zemský hejtman mor. 473, 476—479, 488, 490, 497—499, 503, 505, 509.
— Lev Burian z Dubé, nejvyšší sudí zemský 497, 524, 565, 570, 575.
— z Dubé a z Lipého Ladislav, nejv. hofmistr český 397.
Berkové, páni 461.
Berlín 228, 796, 800, 820, 839, 852.
Bernadotte Jan 1021, 1022, 1042, 1043, 1072.
Bernard Claivauxský 75.
sv. Bernard (u Rohů) 304.
Bernard Výmarský 597, 599, 600, 601.
Bernhardt 868 p.
Bernis, kardinál, franc. vyslanec v Římě 915.
Bernolák Jan, buditel slovenský 1238.
Beroun Č. 631, 847, 947.
— M. 679, 770, 774.
Bernklau 797.
Berthelsdorf 762, 763.
Berthier 1042, 1044, 1062.
Bethlen Gabriel (Gábor), vévoda sibiňský 519, 520, 527, 553, 554, 556—559, 562, 563, 567—569, 572, 576, 579, 582, 591—593.
Betlémská kaple 265.
Beza Theodor, rektor v Ženevě, učitel Karla st. ze Žerotína 471.
Bezděz 137.
Bělá 1311.
Bělehrad Karlův 426, 610.
— Srbský 364, 365, 674, 681, 684, 685, 711, 742, 745, 786, 787, 957.
Bělehrad Stoličný v. Stoličný.
Bělocharváti 52.
Bělotinský, rychtář v Hranicích 593.
Bělsko 672, 678, 830, 861, 954, 1206.
Běs 19.
Běšický, rotmistr mor. za válek tureckých 395.
Bibersburk 725.
Biberštejn Václav, mor. pán 447.
Bidlo 407 p., 643 p.
Biermann 651 p., 672 p., 679 p., 691 p., 1060 p.
Biháč 482.
Bílá Hora 560, 561.
Bílá věž 234.
Bílá Voda 921.
z Bílkova Beneš Pražma, pán na Slatině, účastník čes. povstání 573.
Bílovec 841, 941.
Bilovice 490.
Bílsko v. Bělsko.
Bílý František 1227 p.
Bischoff Ferd. 697 p.
Biskupice 260.
Biskupský dvůr v Brně 680, 1220.
Bíteš v. Byteš.
Bítov 114, 115, 134, 176, 311, 867.
Bítovský kraj 153.
Bítovský Albrecht 245, 250, 251.
— Hynek na Cornštejně 335.
— Jan 286, 295.
— Petr 158.
— Smil 202, 305.
— Václav, nejv. sudí zemský, účastník povstání čes. 572, 580, 590.
Blahoslav Jan 425, 433, 451, 464, 465.
Blaník 88.
Blank František, člen urbariální komise mor. 862, 865, 866, 867.
Blanka z Valois, manž. cís. Karla IV. 199, 200, 206, 211.
Blansko 1112, 1203, 1257, 1352.
Blarer, abbé, ředitel gen. semináře ve Vídni 887, 888.
Blatnice 725.
Blauermel 409.
Blažejovice 1043.
Blažek Michal, superintendent jimramovský, účastník helv. spiknutí 1014, 1017—1020.
Blažek Tomáš, sedlák, účastník helv. spiknutí 1014.
Blažkovič, vůdce Frant. Rákóczyho 729.
Blekta z Outěchovic Kristof, účastník čes. povstání, člen direktoria, pán na Beranově 576, 580.
Blučina 222.

Bludov 222.
z Bludova páni 156.
z Bludova Viktor 115.
Blücher, generál pruský 1072.
Blümegen Jindřich Kajetán, hr., kancléř mor. tribunálu, zem. hejtman mor., pozd. dvorský kancléř čes.-rak. 811—815. 858—860, 865, 870, 891, 904, 953, 1009, 1031, 1037, 1067.
— Kristof, hrabě, zem. hejtman mor., 870, 886, 891, 904, 1227.
— Leopold, gubern. president mor.-slez. 941.
— Petr Heřman, hrabě, nejv. zemský komoří a apelační president 1122, 1123, 1141.
Boblig z Edelstadtu 694 - 696.
Bobrovský Jan, učitel ve Vyškově 1026.
Boček Antonín, stavovský archivář, professor řeči české při stav. akademii 1214, 1232, 1249—1251, 1303.
Bočkaj Štěpán 488—494.
Bočkové 96.
Bodrci 26.
Boerebistes, král dacký 3.
Bogoris, cář bulharský 29.
Bohuslav ze Švamberka 302.
Bohuš, rytíř 1298.
Bohuš ze Zvole, biskup olomoucký 331.
Bohutice 583.
Bochnia 1346.
Bojkovice 1095, 1096.
Bojohemum 2.
Bojové 1—3, 16.
Bolek Svídnický 208.
— Těšínský 306.
Boleslav I., kníže český 49—51.
— II., „ „ 51.
— III., „ „ (Ryšavý) 51, 52.
— syn krále Vratislava 63.
— Děpoltovec 112, 118.
— Krakovský 123, 125.
— Lehnický 190.
— Opolský 143.
— Vratislavský 179.
— I. Chrabrý, král polský 47, 50, 51—54.
Boleslav III. Křivoústý 65—67.
— IV. Polský 78.
Boleslav Mladá 469.
— Stará 49.
Bolingbroke, státník anglický 734, 735, 760.
Bolzano 961, 998.
Bommer Benedikt, prof. poesie 1033.
Bonaparte v. Napoleon.
Bonifác VIII., papež 146—148.
— IX., „ 232, 243, 248, 254.
Bonn 210.
Bononia 270, 272.
Borecký 1227 p.
Boreš z Ryzmburka, pán mor., účastník povstání proti Přem. Ot. II. 134.
Borgia Frant., generál jesuitského řádu 446.
Borié, baron, státní rada 858, 863.
Borotín 1192.
Borová Dolní 1015.
Borový 435 p., 436 p., 445 p.
Borsieri Petr, karbonářský spiklenec 1087.
Bořišov 139.
Bořita Melichar, pán moravský 485.
Bořivoj I., kníže český 43, 48.
— II., „ „ 64—67. Děpoltovec 112.
Boskovice (hrad, město) 180, 300, 525, 739. 796, 911, 947.
z Boskovic páni 96, 155, 334, 406, 424, 463.
Boskovici Artleb a Jimram 180.
z Boskovic Artleb 365, 409.
— Beneš Černohorský 326, 329, 331.
— Dobeš „ st. 286.
— „ „ ml. 381.
— Jan, zemský hejtman mor. 198.
— Jan Šembera 284, 290.
— Jindřich Jičínský 353.
— Ladislav 402.
— Mariana 470.
— Vaněk 245, 251, 331.
Bosňák Tomáš, císařský vůdce proti Betlenovi Gáborovi 567.
Bošice 756.

Bošovice 257.
Bouvines 110.
Božetěch 164.
Böhm, sekretář 891.
— Jan, farář brněnský 1034, 1037.
Bösenselle, rektor university olomoucké 875.
Brabantský Vilém 548.
Braida Karel Ant., hrabě, kurator panství strážnického 760.
Branda, kardinál 295.
Brandl Vincenc 236 p., 324 p., 519 p., 584 p., 587 p., 929 p., 1228 p.
Brandýs n. L 529.
— n. O. 470, 584, 608.
z Brandýsa Bedřich, loupežný rytíř 180
— Vintiř, loupežný rytíř 180.
Branibory 222, 223, 228, 231—233, 237, 238, 246, 269.
Branič 491
Braničevci 26.
Braumüller Frant. Xav., mor.-slez. silniční ředitel, pozd. kancléř mor.-slez. hospodářské společnosti 1206.
Brazlav 42.
Bregetio 10.
Breisach 605.
Breitenfeld 596, 597, 607.
Brenner 79, 114.
Brescia 79, 197 607.
Bretholz 25 p., 37 p., 44 p., 50 p., 52 p., 55 p., 80 p., 84 p., 288 p., 299 p., 310 p., 313 p., 612 p.
Bretton, baron, podmaršálek 842, 849.
Breuner Siegfried, svob. pán, člen soudu rad čes. a mor. povstalců 571, 575, 581.
Brno 59, 60, 63, 68, 69, 84, 94, 95, 98, 101, 134, 135, 136, 139, 140, 142, 144, 145, 148, 149, 151, 153, 154, 158, 159, 163, 166, 174—176, 179, 180, 183, 184, 187, 189, 192, 195, 196, 200, 203, 212, 213, 218—220, 224, 234, 250, 251, 257, 258, 274, 278, 282, 283, 287, 288, 291, 293, 297, 301, 302, 314, 316, 326, 329, 331, 334, 335, 337, 339, 341, 343, 345, 347, 349, 350, 353, 354, 358, 359, 361, 381, 383, 388, 389, 390, 391, 393, 395—399, 400, 409, 410, 424, 428, 437, 447, 449, 450, 454, 457, 462, 474, 475, 476, 478, 481, 482, 484, 486, 489, 490, 492, 498, 499, 503, 510, 512, 514, 517, 518, 520, 521, 525, 531, 532, 539, 541, 544, 545, 550, 551, 554, 555, 556, 560, 663, 564, 565, 571, 572, 577, 582, 591, 599, 602, 603, 606, 607, 609, 612, 613, 614, 628, 631, 633—636, 646, 647, 651, 653, 656—659, 698, 703, 706, 738—740, 746, 764, 768—771, 775, 779, 780, 783, 791, 794, 796—800, 804, 806, 808, 809, 811, 815, 816, 819, 825, 826, 828—833, 837, 870, 874, 878, 879, 881, 884—887, 894, 900—902, 925, 926, 941—945, 1001, 1008, 1009, 1011, 1012, 1023—1030, 1033—1042, 1047, 1048, 1053, 1059—1063, 1067, 1068, 1070, 1072—1081, 1096, 1097, 1099, 1103—1107, 1109, 1114, 1115, 1122—1124, 1128, 1130, 1132, 1133, 1144, 1145, 1147, 1150, 1185, 1203, 1205, 1206, 1209, 1211, 1212, 1214—1216, 1220, 1222, 1229, 1236, 1237, 1242, 1244, 1245, 1248, 1249, 1252—1256, 1259, 1270, 1275, 1280, 1285, 1288, 1308, 1318, 1319, 1340, 1341, 1346, 1347—1349, 1352, 1354, 1356, 1359—1365.
Brno Staré 180, 190, 194, 196, 213, 220, 343, 740, 769, 808, 845, 857, 911, 922, 923, 942, 952, 953, 954, 964, 970, 974, 975, 977, 979, 980, 982, 993, 1058, 1072, 1111, 1113, 1133, 1278, 1341.
Brod Bavorský 599.
Brodek 358, 842, 845, 1042, 1132.
Broglie, francouzský maršálek 800, 802.
Broumov 523, 524, 534, 803, 850, 1132.
Browne, cís. generál 790, 791, 806, 807, 837, 838.
Brtnice 222, 381, 575, 911, 1203.
Brumov 490, 728, 781.
Bruno ze Schaumburka, biskup olomoucký 120, 122, 125, 126, 127, 128, 131, 133, 135, 136—139, 159, 160, 167.
Brunšvik 110, 463.

Brunšvicko-Beverský princ 839—841, 850, 853.
Bruntál 158, 578, 806, 1104, 1341, 1344.
Brunzejf 770.
Brus Antonín z Mohelnice, arcibiskup pražský 427, 434—436, 444, 445, 456.
Brussel 807.
Brušperk 947.
Brügge 156, 723.
Břeclava 91, 94, 101, 123, 197, 303, 490, 554, 571, 572, 613, 1347.
Břeh 214, 222, 607, 790.
Břetislav 228 (ost. v. Prešpurk).
Břetislav I., kníže český 54—59, 102.
— II., „ „ 64, 101.
Břetislav Jindřich, biskup a kníže 84, 88, 91, 92.
Břetislav Olomucký, údělný kníže mor. 80, 81, 89, 91.
Břevnov 58, 62, 67, 102.
Březina 160.
Březnice 894.
Březník 245.
Březová 947.
z Bubna Jan 536, 926.
— Jaroslav 471.
— Josef 400.
— Josef, hrabě, apelační president 1122, 1123.
— Otík, polní hejtman mor. 400.
Buč 1272.
Bučovice 338, 410, 577, 828, 1095.
Budějovice Č. 149, 251, 290, 314, 388, 391, 414, 519, 527, 534, 536, 560, 805, 1033, 1056.
— Mor. 260, 302, 381, 575, 608, 769, 831, 947, 1011, 1068, 1272, 1305.
Budin 148, 281, 325, 358, 361, 364, 396, 397, 486, 556, 600, 684, 992, 1011.
Budišín 78, 189, 193, 196, 214, 222, 341, 839, 840, 856, 1070.
Budiškovice 573, 574.
Budišov 240, 830, 847, 947.
Budovec Václav z Budova, vůdce Jednoty bratrské v Čechách 469, 471, 473, 477, 501, 507, 511, 523, 531, 535, 544.
Büdinger 25 p., 33 p., 40 p., 46 p.
Buchholtz 386 p.
Bukov, cís. generál 807, 841, 846, 848, 850.
z Bukovin páni 156.
Bukovina 897.
Bukůvka 1107.
z Bukůvky Michal, hrabě, nejv. sud. zemský 1035, 1325, 1336, 1351.
Bulhaři 26, 28, 29, 39.
Bülow, generál 845.
Buožik 20.
Buquoy, hrabě, vůdce císařského vojska 539, 540, 549, 554, 550, 561, 562, 563, 567, 568.
Burgundové 14, 17.
Burian Trčka z Lipnice, vojevůdce krále Jiřího Poděb. 335.
Burkersdorf 853.
Burkhart z Janovic 140.
z Buřenic Václav, přijmím Králík, biskup olomucký 272, 278.
Butler, císařský plukovník 600.
Buxhövden, ruský generál 1041, 1044.
Bůzov 774.
Býčí Skála 1037.
Bystrc 799.
Bystré 687.
Bystřice (u Olomouce) 845.
— (slezská) 306, 841.
— p. H. 355, 575, 1203.
— n. P. 947, 1249, 1252.
— Velká 888.
Bystřička 890.
Byteš 158, 795, 954.
Bytom 222.
Bzenec 180, 184, 222, 225, 226, 227, 716, 718.

Čadore 203.
Cahera Havel 407.
Cáhnov 490.
Cáchy 210, 808, 1081.
Calixt III., protipapež 82.
Campo Formio 1007.
Canaval Mich. Frant., professor university olomoucké, něm. básník 1240.

Canisius Petr, rektor jesuitské koleje vídeňské 432.
Caprari, císařský generál 671, 672.
Caracalla, římský císař 9.
Caraffa, biskup aversský, pap. nuncius ve Vídni 582, 591.
Carl Alois, brněnský lékař, šiřitel očkování 1216.
Carpi 711.
Carptzow Benedikt, soudce čarodějů v Lipsku 694.
Cařihrad 31, 37, 76, 331, 393, 397, 399, 400, 430, 613, 731, 741.
Cassano 79, 722, 1025.
Castaldo Jan, cís. vojevůdce v Sibinsku 426, 427.
de Castello Dětřich, vladař mor. za Jana Lucemburského 182.
Castiglio Kajetán, karbonářský spiklenec 1087.
Catinat, francouzský generál 711.
Cavriani, cís. plukovník 754.
— Ludvík, hrabě, guberniální president mor.-slez. 941, 962.
Cejl 857.
Celovec 468, 1007.
Cerroni Jan Petr, gubern. sekretář mor., histor. badatel 928, 1038, 1047, 1220, 1222, 1226, 1247, 1254.
Cibulka Isaiáš, senior bratrský 464.
z Cimburka páni 155, 357.
— Ctibor 257.
— Jan Tovačovský, zemský hejtman moravský 277, 286, 290, 301, 303, 306, 310, 323, 324, 327, 331, 334, 342.
— Jan Jičínský 344.
— Ctibor Tovačovský, zem. hejtman moravský 342, 351, 353, 354, 355, 357—360, 374, 402.
— Jan a Adam (předešlého synové) 361.
— Matěj Tovačovský, přívrženec „Suchého čerta" 245.
Clam-Gallas, hrabě, nejvyšší maršálek český 1299.
Clam-Martinic, hrabě 1261, 1294, 1295, 1299.
Claudius 6.
Cobenzl Filip, hrabě, člen státní rady 990, 1011.
— Ludvík, hrabě, president dvorské a státní kanceláře 1022, 1031, 1032, 1039, 1046, 1117, 1120.
Coligny-Saligny, hrabě 661.
Colalto, hrabě 575, 581, 802.
Colloredo, hrabě, kabinetní ministr 960, 998, 1004.
— Jeronym, arcibiskup solnohradský 736, 905.
— Rudolf, arcibiskup olomoucký 905.
— Mansfeld, kníže a nejvyšší hofmistr 600, 1282.
— Waldsee Antonín Theodor, hrabě, první arcibiskup olomoucký 886, 887, 1035, 1068, 1130, 1131, 1133.
de Colonna Odo, kardinál 270.
Commodus, císař římský 9.
Confaloniori Bedřich, hrabě, karbonářský spiklenec 1087.
Cornova Ignác, jesuita, professor univ. pražské, dějepisec 927.
Cornštejn 295, 340, 398.
Cortenuova 115
Coudenhove, hrabě 1195.
Coufal 820.
Couthon 1003.
Cremona 7.
Crespy 413.
Cron, gubern. rada český 1286.
Ctibor Sedmihradský 310.
— Tovačovský v. Cimburk.
Cukmantl 205, 694, 790, 1001, 1341.
Curych 409, 571.
Custine, francouzský generál 1000.
Cusus 6.
Cvrček, dr. 435 p., 445 p.
Cyrill v. Konstantin.
Cyrill, žalářník 949.
Czikann Jan, magistrátní rada, potom purkmistr brněnský 998, 1041, 1053, 1060, 1074.
— Karel, gubern. rada mor. 1169.
Czobor 488.

Čáda, dr. 1227 p.
Čáslav 137, 288, 293, 294, 382, 500, 540, 800.
Čečínkar Frant. z Brtnice, rytíř 1301.
Čechovice 848.
Čejč 260, 1044, 1340.
Čejka Jan z Olbramovic, nejvyšší písař mor., účastník čes. povstání 564, 574, 575.
Čejkovice 410, 573, 874.
Čeladná 888.
Čelechovice 843.
Čeněk z Rožmberka 141.
— z Vartenberka v. Vartenberk.
z Čenova Václav Vlček 347, 349.
Čerčín 577.
Černá Hora 1037, 1292.
z Černé Hory páni 155.
Černá Voda 1096.
Černín, hrabě, cís. vyslanec v Cařihradě 613.
Černišev, ruský generál 852, 853.
Černohorský z Boskovic v. z Boskovic.
Černý (náčelník spiknutí helvetského) 1016, 1018.
Černý Jan, biskup bratrský 433, 451, 465.
Červená Voda 1341.
Červenka Matěj, biskup jednoty bratrské 433, 465.
Červinka 95 p.
Český Brod 276, 501.
Čihula 407 p.
z Čistého Slemene páni 156.
Čtyřicet Lánů 1109.
Čudové 12.

Dacie 3, 7.
Dacius, vůdce milánský 80.
Dačice 947, 1009, 1133.
Dagmar (Markéta, dcera Přemysla Ot. I.) 108.
Dagobert, král franský 23.
Dalberg Karel, baron 1172, 1342.
Dalešice 302.
Dalimil 167.
Dampierre, cís. generál 537, 540, 541, 549, 550, 554, 559, 571.
Daniel Adam z Veleslavína 465.
— biskup a legát pap. 45.
— biskup pražský 78—81.
— Romanovič Haličský 123, 125.
Dante Alighieri 150.
Daňkovice 116.
Daun, hrabě, cís. vojevůdce 722, 723, 730.
— Leopold, hrabě, cís. maršálek za Marie Terezie 838—841, 845—850, 852, 855, 858.
David Karel, krajský hejtman 801.
— Kristián, spoluzakladatel Herrnhuta, 763.
Davoust, maršálek francouzský 1044, 1059—1063.
Dažbog 20.
Déak František, státník uherský 1314.
Deblin 652.
z Deblina páni 156.
Decebalus, král dacký 7.
Demuth 704 p.
Denis Arnošt 376 p., 377 p., 407 p., 420 p., 433 p., 436 p., 464 p., 522 p., 988 p.
Desava 593.
Desavský Mořic, pruský generál 843.
Dettingen 802.
Deva 487.
Deym Bedřich, hrabě, vůdce stavovské opozice 1320, 1321, 1322.
Děbič 1094.
Děčín 596, 605.
Děd 20.
Děpold I., bratr krále Vladislava I. 73—76, 78, 81.
— II. Děpoltic 89.
— III. 107, 108, 112.
— IV., kanovník magdeburský 112.
— z Ryzmberka 138.
Dětleb, biskup olomoucký 82.
Dětmar, biskup pražský 51.
— arcibiskup solnohradský 45.
— Mezibořský 47.

Dětřich de Castello v. de Castello.
— Desavský, princ, generál pruský 799.
— Vítkovec, biskup olomoucký 139, 142—145, 153.
Dětřichov 1341.
Děvana 20.
Děvín 29, 34, 772.
Dieppe 472.
Dietrich František, rytíř, člen korunovační deputace 998.
Dietrichštejn Adam, pán mikulovský, cís. vyslanec při dvoře španělském 441, 472, 473.
— Ferdinand, zem. hejtman mor., pozd. nejv. hofmistr cís. 702.
— Frant., kardinál a biskup olomoucký, gubernátor mor. 473—479, 486, 491, 498—500, 504, 513, 516, 517, 520, 525, 528, 532, 539, 540, 542, 544, 545, 547, 551, 555, 564, 565, 569, 570, 574, 575, 577—580, 582, 583, 586, 587, 594, 599, 604, 633, 638, 657, 698, 747, 770, 998.
— Frant., hrabě, pán na Boskovicích 1221.
— Josef, gubern. rada, člen korun. deputace, 998, 999, 1035, 1038, 1081, 1110, 1121, 1203.
— Leopold, hrabě, nejv. komoří zemský 811, 922.
— Maximilian, kníže, zemský hejtman mor., 576, 602, 604, 633.
— Valter Haver 718.
— Zikmund, syn D. Adama, zemský podkomoří mor. 472, 475, 476, 670.
— hrabě 901, 1298.
— kníže 795, 796, 1011.
Dietrichštejnové 461, 980.
Dietrichštejnský palác 878.
Dimbter Jan Křtitel, konšel olomoucký 771, 772.
Diviš Bořek z Miletínka 295, 300, 315, 320.
— Prokop, farář v Přímětičích, vynálezce hromosvodu 828.
Divůček Mikeš z Jemnišť, mincmistr kutnohorský 286.
Djakova 394.
Dlabač 1257 p.
Dlouhá Lhota 1016.
Dobiáš Jan 1012 p., 1015 p., 1020 p.
Dobner Gelasius 927, 1232.
Dobrá Voda 773.
Dobrovský Josef 913, 928, 1232, 1233.
Dobřenský Jan Václav, svob. pán 1301.
Dobříš 121.
Dolany 301, 846, 847.
Domášov 847, 871.
Domažlice 187, 211, 309, 312.
Domitianus, císař římský 7.
Dom Pedro I., císař brasilský 1116.
Donauwörth 600.
Donín Hanibal, cís. vojevůdce 569.
Dorn Hanuš, brněnský měšťan, účastník čes. povstání, člen direktoria 577.
Doryleum 76.
Doubravice 584, 585, 1203.
z Doubravice páni 334.
Doubravka 50.
Doubravník 161.
Doubravský Jan, biskup olom. 389, 398, 399, 402, 416, 417, 425, 435, 445.
Dovina 29.
Drabík Jan, účastník spiknutí Zrinského a Rákócze 665, 666.
Drahomíra, kněžna česká 48.
z Dražic Jan, biskup pražský 188.
Drahotouše 575.
z Drahotouše páni 156.
Drážďany 807, 837, 851, 852, 1071.
Dražkovič, císařský generál 844, 848, 849.
Drevan 23.
Drinopol 76, 442, 519, 674.
Drnholec 225, 680, 738, 1058, 1288.
Drnovský Bernard 458.
— Václav 394.
Drouet 1002.
Drozdovice 250.
Droždín 846.
Drusus, vojevůdce římský 4.
Drysice 260.
Dřevohostice 471, 573
Dubčanský Jan 411.

z Dubé Albrecht 188.
— Hynek, biskup olomoucký 194, 195, 200.
— Jan Roháč, vůdce Táboritův 320.
— Ondřej 245.
— Vaněk 245.
— i Leštna Václav 295.
— Zdislav Berka, nejv. hofmistr český 397.
Dubňany 717.
Dubský Eman., hrabě 1325, 1340, 1362, 1363.
— Ondřej, hrabě 1107, 1141, 1249.
Dubští, páni 425.
Dudík 25 p., 33 p., 34 p., 40 p., 44 p., 46 p., 53 p., 59 p., 80 p., 95 p., 570 p., 1257 p., 1346 p., 1353 p., 1365 p.
Dumouriez 991, 1000, 1002.
Dunajovice 549.
Duplessis, francouzský státník 517.
Durych Václav, český buditel 1232.
Dvorce 219, 679.
Dvorský Prokop 777.
— Frant., dr. 41 p., 44 p., 262 p., 349 p.
Dvory 770, 780, 842, 947.
Dyjákovičky 756.
Džingischán 116, 117.

Eberhard, biskup olomoucký 106.
— arcibiskup solnohradský 290.
Eckmühl 1055.
Edele N., sochař moravský, 1255.
Eder 1044 p.
Eduard III., král anglický 211.
Effreim Jan, starší Jednoty bratrské, překladatel písma sv. v bibli Kralické 464.
Eger 905.
Eggenberg 198, 581.
— Hanuš Oldřich 529.
— Ruprecht 482.
Egilbert 62.
Egkh Leopold Bedřich, biskup olomoucký 887.
Ehrmann 1100 p.
Eichhoff Petr Josef, svob. pán, finanční ministr 1261, 1307, 1312, 1349.
Ejvanovice 1221.
Ekbert Míšeňský 62.
Ekehart 58.
Elba 1077.
Elblag 125.
Eleonora Višnověcká 702.
Eliška, manž. českého knížete Bedřicha I. 87, 89,
Eliška Přemyslovna, manž. Jana Lucemb. 173, 177, 178, 180, 183, 185—187, 189, 196.
Elsas 231, 234, 248, 605, 615.
d'Elvert Kristian 381 p., 408 p., 464 p., 522 p., 526 p., 580 p., 587 p., 612 p., 636—639 p., 650 p., 653 p., 657 - 660 p., 700 p., 704 p., 707 p., 714 p., 733 p., 737 p., 739 p., 748 p., 750 p., 755 p., 756 p., 759 p., 765 p., 772 p., 773 p., 776 p., 777 p., 782 p., 794 p.. 812 p., 813 p., 822 p., 823 p., 827 p., 829 p., 834 p., 854 p., 859 p., 861 p., 862 p., 864 p., 875 p., 878 p., 879 p., 881 p., 882 p., 887 p., 888 p., 890 p., 899 p., 901 p., 902 p., 904 p., 906 p., 912 p., 913 p., 916 p., 922 p., 924 p., 929 p., 932 p., 947 p., 962 p., 967 p., 973 p., 993 p., 1001 p., 1002 p., 1009 p., 1012 p., 1046 p., 1060 p., 1062 p., 1079 p., 1086 p., 1121—1123 p., 1202 p., 1214 p., 1220 p., 1221 p., 1223 p., 1227 p., 1228 p., 1239 p., 1257 p., 1353 p.
Emausy 212.
Eneáš Sylvius (papež Pius II.) 328, 336.
Endomann Karel z Ronova, pán na Křižanově 1221 p.
Engel 739 p., 855 p., 1046 p., 1079 p.
Engelsalk, markr. rakouský, 35, 36, 40, 42.
Engliš (Petr Payne), anglický mistr, člen českého poselstva basilejského 313.
Enže 202.
Eötvös Josef, státník uherský 1313, 1314.
Erdberg 409.
Erdmansdörfer 675 p., 745 p.

Erdöd 440.
Erfurt 839.
Ermenrich, biskup pasovský 37.
Esch, mor.-slez. stavební ředitel 1341.
Esslingen 1057.
Eszterházy Ant., vůdce uherské insurrekce 804, 806.
Etgens Jan Jiří, malíř mor. 783.
Etruskové 3.
Eufemie, manž. Oty I. Olomouckého 62, 102.
Eugen II., papež 30.
— III., papež 75, 77.
— IV., papež 312, 323.
— Savojský 674, 685, 710, 711, 718, 720, 721, 722, 723, 730, 732, 734, 735, 741, 742, 745, 785, 786.
Eyselt Jan 689.
Eybel Josef Valentin, právník 877.

Faber, biskup 411.
Fabián, purkrabí vyšehradský 66.
Fabricius Filip 535, 542.
Falkenberk 222.
Fanta, náměstek purkmistra pražského 1298.
Fanti Herkules Kajetán, malíř mor. 783.
Fantin de Valle 338.
Feifalik, magistr. rada brněnský 1364.
Felbiger Jan Ignác, paedagog 883.
z Felsu Kolona 531, 535, 536.
— Linhart 400.
Feltze 203.
Ferdinand Aragonský 375.
— Brunšvický 1000, 1002.
— Josef, arcikníže 644.
— arcikníže 1011, 1035, 1040, 1046, 1052, 1053, 1055, 1067, 1068, 1073, 1075.
— Tyrolský, arcikníže, syn Ferdinanda I. 417, 428, 429, 443, 456, 468, 516, 519, 520.
— Orleanský 1308.
— Maria, kurfirst bavorský 644, 661.
— IV., král neapolský 1023, 1087.
— z Este 1079, 1081, 1103.
Ferdinand I., císař, král český a uherský 362, 373—437.
— II., císař 468, 492, 494, 509, 515, 520, 529, 530—533, 536—538, 542—549, 552—555, 558, 559, 562, 564, 569, 570, 574, 580—582, 587, 588, 595, 597, 601, 602, 698, 699, 887.
— III., císař 595, 596, 599, 601—603, 624, 628, 629, 633, 634, 638, 639, 640, 643, 644, 646, 647, 695, 698, 699, 701—704, 771.
— IV., císař 643.
— V. (I.) císař 1092, 1116, 1258, 1259, 1260, 1261, 1269, 1271, 1273, 1277, 1288, 1302, 1304, 1307, 1317, 1330, 1331, 1344, 1351.
Ferenc, rytmistr 796.
Ferhad paša 484.
Festetič, cís. generál 798.
Feyfar 1046 p.
Filibert, biskup konstanský 314, 317.
Filip II. August, král franc. 88.
— IV., August, král franc. 148.
— VI., August, král franc. 198, 203, 211.
— Korutanský 125, 128, 129.
— lantkrabí hesský 413.
— legát pap. 116.
— Sličný 375.
— Švábský 105—108.
— III., král španělský 512, 529, 538, 558.
— V. Anjouský, král španělský 708, 709, 724, 734.
Filipina Welserovna 516.
Finck, pruský generál 851.
Finnové 12.
Fischer z Erlachu, architekt vídeňský 782.
Flajšhans 1227 p.
Flamm, gub. rada 891.
Flarchheim 61.
Fleissner Arnošt, svob. pán z Vostrovic 1301.
Fleurus 1008.
Fleury 790.
Florencie 990.

Geisler, hrabě, nejv. zemský sudí mor. 795.
Geiza II., král uherský 81, 87.
Gent 723.
Gepidové 14, 17, 18.
Gerhart, arcibiskup mohučský 145.
— z Obřan, loupežný rytíř 139.
Gerlach, kronikář 85.
— Nasavský, arcibiskup mohucký 209.
Germanicus, vojevůdce římský 5.
Gersdorf Oldřich, rytíř, účastník čes. povstání 529, 542.
Gersch Leopold, rytíř, krajský hejtman jihlavský 1306.
Gertruda Rak. I., manž. čes. knížete a krále Vladislava II. 73, 74.
— — II., manž. Vladislava, syna krále Václava I. 115, 116, 119, 120, 121, 123, 124.
Gervasius, kancléř 78.
Ghega Karel, inženýr 1347.
Gindely Ant., dr. 407 p., 408 p., 422 p., 423 p., 434 p., 435 p., 449 p., 459 p., 464 p., 486 p., 522 p., 528 p., 538 p.
Gindl Frant., biskup brněnský 1115, 1132, 1253, 1270, 1272.
Giulay, hrabě, president dvorské rady vojenské 1093.
Giustiniani, benátský vyslanec ve Vídni 632.
Gmunden 355, 635.
Godešalk, opat želivský 88.
Göllheim 145.
Goldhann Ludvík, německý básník na Mor. 757.
Goldenštejn 830.
Goldmerin Margar. z Jihlavy 658.
Goldštejn 830.
Goll Jaroslav, dr. 24 p., 202 p., 252 p., 292 p., 295 p., 297 p., 298 p., 299 p., 311 p., 407 p., 643 p., 1227 p., 1243 p.
Golz Günther, plukovník 486, 509, 511.
Gonzago 635.
Gorazd, žák sv Metoděje 39.
Goska Jakub ze Sachsenthalu, purkmistr jihlavský 1011.
Gotfried Athanasius, opat králové, polský 1254.
Gotové 14, 17.
Gotter, hrabě, vyslanec pruského krále Bedřicha II. ve Vídni 790.
Gotthard Sv. 1026.
Götz, generál 611.
— malíř 783.
Gozzio z Orvieta, mistr, vlašský právník 142, 163.
le Gran Daniel, malíř moravský 783.
Granum Catalogi 103.
z Gratkova Kristof Kraus, šl., pán Dol. Dunajovic 658.
Gregorius de Crescentio, legát pap. 111.
Griffina, manželka Leška Černého 143.
Grodecký Jan, probošt kap. brněnské 447.
— Václav, děkan kolegiátního chrámu na Petrově, 447.
Grohmann Václav, krajský komisař jihlavský 1017.
Grolich, vrchní jihlavský 1305.
Gross-Hofinger 1060 p.
Gruber Leonard, kněz a paedagog 883.
Grunvald 252.
Grünberg 746 p., 753 p., 862 p., 865 p., 868 p., 932 p., 934 p., 1191 p., 1193 p., 1366 p., 1374 p.
Guido, legát pap. 74, 101, 128.
Gühl Lorenz, sedlák ve Vrbovci 756.
Guntramovice Dolní 847.
Günther ze Schwarzburka 212.
Gustav Adolf, král švédský 595—598.
— IV., král švédský 1039.
Guta, královna, manž. Václava II. 133, 140, 144—146, 167.
Guttalek (Kutálek) Jan, mor. malíř 1255, 1256.

Haag 742.
Habrovanští 411, 422.
Habrovany 411.
Habry 292.
Habsburk (hrad) 176.
Haderer Zachariáš, rytíř mor. 251.
Hadik Ondřej, generál rak. 839, 852, 904, 957.

Hadrian II., papež 32, 33, 37.
— IV., papež 78, 79.
Hág v. Haag.
Hager Šebestián 501.
Hägelin Frant. Karel, zakladatel škol normálních 882.
Hajčín 843.
Hájek Jindřich z Waldstettenu, kancléř královského tribunálu 816.
— Václav z Libočan, dějepisec český 465.
Hakher Ignác, šlechtic 1074.
Halámek, děkan 677.
Halberstadt 606.
Halenkov 888, 890.
Halič 897.
Halle 697.
Hamilton Maxim., hrabě, biskup olomucký 885, 886, 1130.
Hanibal Donín 569.
Hanka Václav 1318.
Hanke Jan, malíř 783.
— — Alois z Hankenštejna 783, 878, 918, 925, 928, 953, 1230, 1349.
— — Expedit 879.
Hanno, biskup frisinský 37.
Hanuš 1227 p.
Hanuš Adam, měšťan olomucký, člen direktoria za čes. povstání 577.
— vévoda Opavsko-Ratibořský 236, 239, 242.
Hanzely 809 p.
Haňovice 576.
Hardegg Ignác, hrabě, president dvor. rady vojenské 1260, 1261.
— Jan, hrabě, purkrabí norimberský 225, 302.
— — Bedřich, hrabě 461.
— Julius, hrabě, velitel mor. vojska proti Turkům 390, 429.
Hardekové 122, 449.
Harkáň 684.
Harrach Bedřich, hrabě, nejv. kancléř český 810, 811, 813, 814.
— Ferd., kardinál a arcibiskup pražský 584, 586, 639.
Harrach Ferd., hrabě, vyslanec v Madridě 709.
— Jan, hrabě 953, 1221.
— Lev, dvorní kancléř 385.
Harraser Walter, rektor university pražské 266.
Hartmann, hrabě, nejv. komoří český 1300.
Harvek Gerhard, plukovník a velitel olomucký 715.
Hasan, paša 439, 440, 482.
Hassold 584, 588.
Hastenbeck 839.
Hašek Ostrovský z Valdštejna v. Valdštejn.
Haška, skladatel národní hymny rak. 1010.
Hatvan 485.
Hatzfeld, hrabě, nejv. kancléř čes.-rakouský 814, 859, 865, 905, 948.
— císařský vojevůdce 601, 611, 649.
Haugwitz Bedřich Vilém, hrabě, nejv. kancléř čes.-rak., 810, 811, 812, 813, 814, 832, 855, 858, 859.
— Hanuš z Biskupce 422, 433, 447, 461.
— Hynek 485.
— Joachim 473, 474, 478.
— Jindřich, hr. 1303.
— Karel 565.
— hrabě 1042.
Hauspersky Josef, kancléř mor.-slez. hosp. společnosti 883, 1217.
Havlíček Karel 1321.
Havlík Arnošt, mor. spisovatel 242, 1254, 1257.
Hay (Háj) Jan 891—896.
Hay Leopold (biskup Královohradský) 889, 905, 913.
Hayden Josef 1010.
Ház Petr 677.
Hedericus (Heidenreich), kazatel jihlavský 463.
Hedvika Uherská 227.
Heidelberk 450.
Heilbronn 177, 598, 1078.
Heimburk 302.

Heinrichs 158.
Heintl Frant., rytíř, majitel panství starobrněnského 1289.
Sv. Helena v. Sv.
Heissler Josef, hrabě, nejv. zemský sudí 811, 813.
Heister, generál 717, 718, 721, 724, 729, 730.
Helfert 882 p., 1079 p.
Helfenštejn 634.
Helfštýn 578, 651.
Helice Lukáš, bratrský spisovatel 464, 465.
Helicha, manž. Konrada Oty 88.
Helštýn 139.
Helt Zikmund z Kementa, místokancléř královský 421.
Hennenberg, baron 1106.
z Hennenberka Berthold, rádce Jana Lucemb. 179, 180.
Henricus, farář 166.
Hentschl, baron, gubern. rada mor. 1019, 1020.
Hentschl Kristian, rytíř, zemský podkomoří, 1074.
Heralec 1016.
Heraltice 575.
Herben 538 p.,
Herbeville, hrabě. cís. velitel v Uhrách, 721, 724.
Herberstein Augustin, hrabě, předseda konsessu, 815.
— Bedřich, hrabě, kraj. komisař jihlavský, 306, 1306, 1325.
— Ondřej, štýrský pán, předseda protireformační komise, 468, 512.
— hrabě, president dvorské komory 832, 859.
— hrabě 1107.
Herbord 15.
Herburské panny 447.
Hermsdorf 83.
Hermundurové 6.
Herodot 12.
Heršpice 1044.
Herter Frt., plukovník a velitel pevnosti špilberské 947, 950.
Herrnhut 763.
Heršpice 820.
Hertvík z Rousinova 321.
Herulové 14, 17.
Heřman Bádenský 123.
— biskup pražský 66.
— Durynský 106, 107.
Heřmanice 1341.
Hess, baron, nejv. hofmistr český, 1299, 1302.
— Heřman Frt., pán na Stražovicích, apelační president mor. 1122, 1123.
Hiemer, občan vídnavský, 846.
Hilburka, manž. Konrada Brněnského, 63.
Hillebrand 584.
Hiller, cís. generál 1057.
Hinemar, letopisec 36 p.
Hirsch, kovolijec brněnský 1113.
Hittin 88.
Hladov 1305.
Hlaváč Jan (Capito), bratrský překladatel písma sv. 464.
z Hlavatce Oldřich, mor. podkomoří 274.
Hlohov 66, 214, 222, 606, 790. 791.
Hlubčice 145, 159, 166, 179, 306, 1105.
Hluboká 141, 690.
Hlucké pole 67.
Hluk 358, 490, 573, 725.
Hněvkovský 1234.
Hnězdno 53, 56, 146.
Hobbes 760.
Hocke Nikolaus, syndikus vídeňský 674 p.
z Hodic Albrecht, hrabě 1254.
— Jiří 490, 496, 497, 499, 502, 511, 514.
Hodistkov 1016.
Hodonín 147, 191, 219, 225, 349, 395, 493, 498, 527, 591, 611, 613, 657, 716, 717, 833, 1095, 1203, 1205, 1340.
Hoen Maximilian, dolnorakouský pán 547, 548.
Hofer Ondřej 1059.
Hohenburk 61.
Hohenfriedberg 807.
Hohenlinden 1028, 1031.

Hohenlohe Wolf Julius, hrabě 661.
— hrabě (v družině Bedřicha Falckého) 536, 549, 555, 561, 567.
Hoch Josef, rytíř 1301.
Hochheim 121.
Hochkirch 850.
Höchsmann Josef, magistr. rada olomucký 1146, 1212.
Höchstädt 718, 727.
Holasíci 27.
Holasický kraj 153.
Holešice 260.
Holešov 490, 525, 556, 593, 606, 610, 790, 890, 911, 928, 947.
Holice 845, 850.
Holič 183, 198, 296, 397, 491, 493, 724, 1045, 1104, 1106, 1203, 1205, 1340.
Holland Josef 778.
Holle Štěpán, rytíř 1364, 1365.
z Holštejna Vok 286.
Holubec (Srbský) 306.
Holý Jan 1238.
Holzapfel 615.
Homonnay 554.
Hompesch, hr. 1370.
Honorius III., papež 111.
Honrichs Ignác, baron 1033, 1362.
Hontheim Jan, biskup trevirský (Justus Febronius) 871.
Hopf, továrník brněnský 1203.
Horaždovice 174.
Horecký Jakub z Horky 394.
Horka 1272.
Horký Josef Edmund, německý literát 1246, 1250, 1254.
Hormayr, historický spisovatel 44, 1070, 1101, 1102, 1220, 1243, 1245, 1246.
Horn, rytíř 1299.
— Vilém 1291.
— Gustav 598, 600, 601.
Horšův Týn 262.
Hörnigk 764, 765.
Hořanský Pavel z Růždky, náčelník valašského povstání 892.
Hospodářiček 20.
Hospodářík 20.
Hošťálkov 890, 894.
Hostín 70.
Hostýn 652.
Hostěradice 344.
Hostěrádky 1044.
Hošek Frant. 408 p
Hoštýn 139, 141.
z Hoštýna Vok 245.
Hovězí 890, 894.
Hovorius Jindřich, městský písař brněnský 520.
Hradec Jindřichův 273, 469, 544.
— Králové viz Králové Hradec.
— (opavský) 138, 163, 180, 184, 306, 960.
— Štyrský 468, 832, 833.
z Hradce páni 155, 425.
— Adam 461.
— Julie Otilie 469.
— Zachariáš 422.
Hrádek 115, 717.
— (u Jevíčka) 289.
— Červený 573, 574.
Hradiště (u Olomouce) 62, 77, 80, 81, 102, 103, 118, 140, 161, 166, 213, 256, 311, 343, 358, 459, 551, 606, 627, 689, 842, 843, 874, 913, 1035, 1232.
— (u Znojma) 980.
Hranice 159, 575, 593, 594, 775, 794, 942, 953, 954, 971, 1031, 1106, 1203.
Hranická brána 118.
Hroby 524, 534.
Hronovici 96.
Hrotovice 576.
Hržán Harras Frant., hrabě, rakouský vyslanec v Římě, 904, 905.
Hrozenkov 485, 660, 888, 890, 932, 1095.
Hrubá Vrbka 760, 761.
Hrušov 153
Hrušovany 80, 809.
Huber 25 p., 40 p., 41 p., 46 p., 174 p., 210 p., 298 p., 334 p., 376 p., 384 p., 441 p., 516 p.
Huberstburk 853.
Hubniaier Balthazar, mor. Novokřtěnec 408, 409.
Huerta 581.
Hübner Jan 265.

Hübel Frant., měšťan brněnský 1304.
Hukvaldy 240, 342, 460, 650, 651, 656, 671, 755, 773, 774, 867.
Hulín 126, 260.
Humpolec 1248.
Hunyady Jan 324, 325, 329, 330, 332.
— Ladislav 332.
Hus Jan 265, 266, 267, 268, 270—276.
Husejn paša 662.
Husť 666.
Hustopeč 190, 410, 485, 567, 579, 657, 731, 777, 879, 884, 947, 1058, 1059, 1123, 1133.
Huter Jakub, mor. Novokřtěnec 410.
Hutisko 888.
Hutsberk 763.
Hybl 1234.
Hynce Ptáček z Pirkštejna 320, 322, 324—326.
Hyndfort 792, 800.
Hynek z Dubé, bisk. olom. viz z Dubé.
— Štěpán Poděbradský 340, 353.

Chalil paša 742.
Chattové 4.
Chaukové 4.
Cheb 175, 178, 191, 308, 314, 416, 435, 553, 615, 626, 800, 801, 805.
Chebsko 147, 151, 182, 191, 193.
Chelčický Petr 405.
Cheruskové 4, 5.
Chevert, francouzský velitel vojska 801.
Chiari 711.
Chlodvíkovci 24.
Chlumec 69, 867, 1071.
Chlumecký Petr 470 p., 653 p., 707 p.
Chmelnický Bohdan 645.
Choceň 204.
Chomutov 469.
Chorinský Ignác, hrabě, dvorský komisař mor.-sl., pozd. kancléř čes.-rak. 1073, 1077, 1121, 1299.
— Matyáš Frant., první biskup brněnský 886, 1132.
Chotek Ferdinand, hrabě, arcib. olom. 1114, 1132.
Chotek Jan, hrabě, předseda hlavní censurní komise 924.
— Karel, hrabě, nejv. purkrabí český 1303, 1321, 1322, 1342.
— Rudolf, hrabě, nejv. kancléř čes.-rak. 873, 814, 831, 904.
— — hrabě, nejv. purkr. český, pozd. konfer. ministr 1286, 1287, 1293.
Chotusice 800.
Chres 20.
Chrlice 260, 886, 1133, 1288.
Chropiň 525, 577.
Chrudim 58, 59, 175, 1018.
Chudobín 774.
Chvalkovice 809.
Chvátal (Quadal) Martin Ferd., malíř mor. 1255.
Chvojka, náčelník selského povstání čes. 867.
Chytil Josef, mor. archivář a historiograf 1252.

Ibrahim paša 484, 486.
Illyešhazy Štěpán 473, 477, 489, 492, 493, 495, 498, 499, 506, 507, 509, 888.
Ilov 600.
Imzinger Frant., mor. Novokřtěnec 409.
Inguiomerus, náčelník Cheruskův 5.
Ingolštad 468.
Innocenc II., papež 73, 74.
— III., papež 106, 107, 108, 109, 164.
— IV., papež 120, 124.
— VII., papež 254, 266.
— XI., papež 673.
Innská čtvrť 897.
Inšpruk 196, 375, 571, 580, 916, 1209.
Inzaghy Karel, zem. hejtman a guverner mor. 1107, 1122, 1084, 1222, 1262.
Italicus 7.
Ivančice 149, 176, 219, 222, 226, 293, 300, 316, 409, 410, 433, 461, 462, 463, 464, 499, 500, 1011.
Ivanovice 845, 848, 947.
Izabela, manž. Jana Zápolského, 395, 397, 401, 426, 428, 430.
Izabella Parmská, manž. cís. Josefa II. 858.

Izdency, člen státni rady 905.
Izrael Jiří, biskup bratrský 433.

Jablonice 717.
Jablonné 1340, 1341, 1342.
Jablonec 857.
Jablonovský, velitel vojska Jana Soběského 679, 680.
Jablonský, biskup bratrský v Ochranově 764.
Jablunka 890.
Jablunkov 634, 672, 1095.
Jagababa 20.
Jagell 227.
Jager 484, 485, 493, 684.
Jäger Albin 932 p.
— Filip, mor. Novokřtěnec, 409.
Jägersdorf 829.
Jagič 33 p.
Jakoubek ze Stříbra 273.
Jakrdovský Jan, podkomoří mor. 627.
Jakub I., král anglický 553, 557, 592.
— II., král anglický 710.
— III., král anglický 710.
— kníže-biskup vratislavský 385.
Jakubec 1227 p.
Jan, arcibiskup moravský 45.
— I., biskup olomucký 60—62.
— II, biskup olomucký 70.
— III., biskup olomucký 77.
— IV., biskup olomucký 80, 82.
— VI., biskup olomucký 149, 174.
— VII. (Volek), biskup olomucký 200, 202, 205.
— VIII., biskup olomucký 219.
— IX., biskup olomucký 226, 239, 240.
— Mráz, biskup olomucký 259, 260, 261.
— biskup litomyšlský 235, 240.
— VIII., papež 37—39.
— IX., papež 45.
— XXII., papež 189, 190, 192—194, 198.
— XXIII., papež 270—272, 274,
— arcikníže 1028, 1031, 1035, 1037, 1042, 1056, 1057, 1060, 1116, 1344, 1345.
— arcibiskup kaločský 147.
Jan Adolf, bratrský farář v Prostějově 462.
— Albrecht, král polský 360.
— Arnošt Výmarský 593.
— Bedřich, kurfirst saský 413, 414, 416.
— Čapek ze Sán, kněz a hejtman Sirotků 310, 311, 315.
— Efesský 15.
— Eliášův 272.
— Filip, biskup olomucký 359, 360.
— Galeazzo Visconti, vévoda milánský 240, 243, 244, 248.
— Ház, biskup olomucký 331.
— Hvězda z Vícemilic, vůdce Táboritů 300.
— z Jenštejna, arcibiskup pražský 230, 233, 259—261.
— Jindřich, markrabí mor., 193, 195, 196, 200, 202—207, 209, 212, 216—223.
— Jiří, kurfirst saský 553, 558, 601, 661, 673.
— Jiskra z Brandýsa, český válečník 325, 329, 333.
— Kapistrán, kazatel 329, 332.
— Karvajal, legát papežský 327, 334.
— Kazimír, král polský 645, 649.
— Kocian, císařský vojevůdce proti Turkům 386, 387, 390, 394.
— Korvinus, syn krále Matyáše Korvina 360.
— Kolda Náchodský 327.
— z Lipé v. Lipé,
— Lucemburský, král český 178—211.
— z Milheima, rytíř, zakladatel kaple betlemské 264.
— Milíč z Kroměříže v. Milíč.
— kníže minsterberský 306.
— Očko z Vlašimě, arcibiskup pražský 230, 255, 256, 258, 263.
— Pardus 321, 324.
— Parricida, synovec krále Albrechta I. 174.
— z Pomuka, arcibiskupský vikář pražský, 233.
— Přibram, mistr učení Pražského 304.
— Rokycana, arcibiskup pražský 297, 304, 313, 314, 317, 327, 328, 351.

Jan Sarkander v. Sarkander.
— Soběslav, syn markrabí Jana Jindřicha 222, 223, 225, 226, 227, 259.
— Sobieski, král polský 666, 677—680.
— ze Středy, biskup olomucký a kancléř cís. Karla IV. 224, 230, 256—258.
— z Ústí, starší, český pán 272.
— Vítěz, arcibiskup ostřihomský 352.
— Vítovec, český válečník 325.
— Zápolský v. Zápolský.
— Zikmund Zápolský v. Zápolský.
— Zhořelecký, syn císaře Karla IV. 223, 228, 234—237.
— Železný, biskup litomyšlský, potom olomucký 273, 275, 278, 279, 282, 287, 293, 295, 296, 307, 321.
— Želivský, kněz husitský 281.
Janisch Aemil 981 p.
Janko, gub. rada 1286.
— Kašpar, náčelník helvetského povstání, 1018.
Jankov 611, 612.
Janovice 774.
Janské Hory 1123.
Janus, císařský generál 841, 845.
Jaroměř 175, 288.
Jaroměřice 577, 867, 911, 1272.
Jaromír, kníže český 51, 53.
— biskup pražský 59—62, 95.
Jaroňovice 717.
Jaroslav (město) 1094.
— ze Slivna (Šternberka) 119.
Jaroslavice 149.
Jasená 894.
Jasenka 890.
Javor 244, 606.
Javorník 486.
Jazygové 6—8.
Jedenspeigy 135.
Jedovnice 774.
Jeitteles Alois, lékař a dramatický básník brněnský 1236.
Jemappes 1000.
Jemnice 91, 94, 95, 115, 158, 163, 175, 194, 213, 219, 290, 310, 563, 576, 867.
Jena 1050.
Jeník Jan z Bratřic, český šlechtic z dob obrození 1231.
Jenner Eduard, dr., vynálezce očkování 1216.
Jerome Bonaparte, bratr císaře Napoleona I., král vestfálský 1050.
Jeronym Pražský, mistr učení pražského 272, 274.
Jesen Pavel, bratrský překladatel písma sv. 464.
Jesenec 689.
Jesenský Pavel, lékař a profesor univ. pražské, účastník českého povstání 537.
Jestřábský Jan, kazatel v Nosislavi 895.
Ješek z Vartenberka v. Vartenberk.
Jevíčko 75, 142, 159, 219, 283, 301, 838, 849, 911, 947.
Jevišovice 287, 290, 634.
Jičín 1071.
z Jičína páni 156.
Jihlava 94, 136, 137, 142, 149, 159, 163, 166, 176, 192, 213, 219, 240, 283, 290, 291, 295, 302, 310, 314, 317, 318, 327, 330, 334, 335, 336, 341—345, 350, 358, 359, 381, 382, 389, 407, 408, 415, 418, 454, 463, 476, 500, 509, 512, 539, 540, 545, 563, 565, 577, 582, 596, 606, 608, 612, 614, 617, 631, 633, 634, 651, 653, 686, 746, 754, 755, 756, 764, 769, 770, 773, 775, 776, 779, 795, 796, 797, 819, 826, 830—832, 857, 874, 911, 912, 921, 944, 945, 946, 953, 954, 971, 1001, 1009, 1011, 1019, 1020, 1031, 1032, 1035, 1122, 1123, 1133, 1144, 1145, 1206, 1211, 1247, 1271, 1304, 1305, 1341, 1349, 1356, 1365.
Jihlavská cesta 94.
Jimramov 686, 774, 1009, 1016, 1017, 1018.
Jindřich I., král německý 48, 49.
— II., císař německý 53, 54.
— III., císař něm. 57—59.
— IV., císař něm. 61, 62—64, 508.
— V., císař něm. 65—68.
— VI., císař něm. 90—92, 105.
— VII., král něm. 113.

Jindřich VII., císař něm. (Lucemburský) 177, 178, 181.
— IV., král francouzský 471, 472, 495, 592.
— I., markrabí rakouský 54.
— II., vévoda rakouský (Jasomirgott) 78, 85.
— vévoda bavorský 132.
— Brunšvický 509.
— z Gmündu, dvorský stavitel markr. Jana Jindřicha 224.
— Grojský 69.
— Heimburský 166, 167.
— Javorský 195.
— biskup kostnický 147.
— Korutanský, král český 151, 173, 174—178, 193—196, 200.
— Kuenring 113.
— z Kysku 130.
— Lev 76, 78, 105.
— z Lichtenštejna 123, 144, 148, 149.
— z Lipé, otec, v. Lipé.
— — syn, v. Lipé.
— — v. Lipé.
— II. Pobožný, vévoda dolnoslezský, 118.
— Pyšný 70.
— Poděbradský, syn krále Jiřího Pod. 353.
— Rakouský, syn krále Albrechta I., 190—192.
— Raspe, lantkrabí durynský, protikrál cís. Bedřicha II. 121.
— z Rosenberka v. Rosenberk.
— sochař ve Žďáře 168.
— Velf, bratr cís. Oty IV., 107.
— Vladislavovič, bratr krále Vladislava I., 73, 76, 84.
— Vratislavský 141, 143, 194.
— Winchesterský, legát papežský 305.
— Zdík, biskup olomucký 70, 71, 73—77, 100, 101.
Jindřichův Hradec 770, 793.
Jirásek Alois 757 p.
Jireček Josef 464 p.
Jiří II., král anglický 802, 803.
— III., král anglický 852.
— Doža, náčelník selského povstání v Uhrách 362.
— Krnovský 566, 567, 569, 570.
— Ludvík, kurfirst hanoverský 687.
— Poděbradský, král český 326—351.
— II. Rákóczy v. Rákóczy.
— Vladiměřský 117.
Jiřikovice 1043.
Jitka, manželka Břetislava I. 55.
— manželka krále Vladislava I., 83.
Jitřenka 20.
Jívová 679.
Joachim, kurfirst braniborský 398.
Johana, manž. Jiřího Poděbradského 350.
— Kastilská, manž. Filipa Sličného, 375.
Johanité 102.
Johanová 890.
Josef I., císař 684, 708, 710, 719, 720, 722, 730, 732, 733, 734, 736, 744, 745, 829.
Josef II., císař 758, 802, 819, 828, 853, 855, 856, 858, 860, 865—867, 879, 885, 886, 888, 890, 891, 898, 900, 901, 902, 905—907, 909, 910, 912—915, 917—919, 922—926, 929—931, 936, 938, 940, 944, 945, 947—951, 953—958, 967, 987, 1101, 1122, 1124—1129, 1131—1133, 1168, 1189, 1190, 1200, 1211, 1213, 1214, 1223, 1224, 1230.
— arcikníže 1023, 1024, 1032, 1036, 1037, 1076, 1116, 1344.
— Bonaparte 1032, 1050.
Josefina Bavorská 858.
Josefské údolí 1037.
Jošt, markrabí moravský 222, 224—252, 268, 269, 969.
— biskup vratislavský 338, 340, 344, 345.
Joubert, francouzský generál 1007, 1025.
Jourdau, francouzský generál 1005.
Julian Cesarini, legát papežský 308, 309, 312.
Julius III., papež 445.
Jungmann Josef 1227, 1250, 1318.
Jungmayer Jan, měšťan jihlavský 773.
Jurášek, náčelník valašských loupežníkův 759.

Jurende Karel, paedagog a literát brněnský 1222, 1241, 1242, 1243, 1245.
Juritka Ondřej, městský písař olomucký 520.
Jurišič Mikuláš, obhájce Kyska 392.
Justinian I., císař východořímský 22.
Justus Febronius, osvícenský spisovatel 871, 872.

Kačer (město) 240.
Kahlkopf, plukovník ve službách tatarských 656.
Kaizl 746 p., 867 p.
Kališ 208, 1070.
Kalixt III., papež 82.
Kalka 117.
Kallendorf 1306.
Kalousek 50 p., 376 p., 377 p., 438 p., 533 p., 653 p.
Kalnoky, hrabě 807, 1107, 1292, 1325.
Kaltenhof Bedřich z Malejova, pán na Křetíně, účastník čes. povstání 579.
Kalvarijský vrch v. Františkov.
Kamaryt Josef Vlastimil, básník a buditel 1230.
Kamel Jiří Josef, člen řádu jezuitského, cestovatel a botanik 782.
Kamenec Podolský 352.
Kamenice Čes. 605.
Kamenice Saská 605.
Kameníček 375 p., 376 p., 386 p., 388 p., 392 p., 393 p., 401 p., 404 p., 424 p., 428 p., 430 p., 432 p., 433 p., 438 p., 441 p., 443 p., 447 p., 459 p., 474 p., 480 p., 486 p., 522 p., 526 p., 533 p., 538 p., 699 p., 782 p., 867 p., 882 p.
z Kaménka Mikuláš Albrecht, starší Jednoty bratrské, překladatel písma sv. 464.
Kampelík František, mor. buditel, 1248.
Kamper 1227 p.
Kampmüller Ignác, zpovědník Marie Terezie 820.
Kaniže Veliká 480, 486, 493, 662, 684, 685.
Kaňk 291.
Kapistrán v. Jan K.
Kaplice 559.
Kapliř ze Sulevic Pavel, účastník čes. povstání, člen direktoria 536.
— — Zdeněk, obránce Vídně proti Turkům, 674.
Kapper Daniel, právník, přísedící soudu nad čes. povstalci 571.
Kara Mustafa, velký vezír, vojevůdce turecký 670, 674, 677, 679, 681.
Karel II., král španělský 708, 709.
— IV., král francouzský 191, 193.
— VI., král francouzský 254.
— VII., král francouzský 332, 333.
— IV., císař 191—225.
— V., císař 387, 389, 391, 392, 400, 413, 415, 416.
— VI., císař 701, 703, 710, 719, 722, 723, 724, 734—746, 757, 758, 760, 764, 765, 767, 768, 770—775, 778, 779, 782, 783, 786—790.
— VII., císař, v. Karel Albert.
— Eman, vévoda savojský 541, 553.
— — král sard. 802.
— Martell, majordomus franský 24.
— Neapolský 228.
— Robert, král uherský 147—149, 151, 182, 191, 194, 195, 201, 203.
— Smělý, vévoda burgundský 348.
— arcikníže Štyrský 440, 443, 468, 481.
— Tlustý, syn Ludvíka Němce 40, 41.
— Veliký 22, 25, 26, 30.
— X., král francouzský 1090.
— Gustav Falcký 615.
— X., král švédský 645, 649.
— XII., král švédský 710, 714, 727, 728.
— Albert Bavorský (Karel VII., císař) 787, 790, 792, 797, 801, 803, 806.
— Josef, arcivévoda 644, 688.
— markrabí badenský, pruský generál 843.
— arcikníže 1002, 1005, 1006, 1029, 1030, 1032—1047, 1049, 1055, 1056, 1058, 1059, 1116, 1286, 1344.
— Lotrinský, vojevůdce proti Turkům 674, 675, 678, 679, 680, 681, 684, 685, 721, 725.

Karel Lotrinský, biskup olomoucký 781.
— — bratr cís. Frant. I., 797, 798, 799, 800—808, 838, 839, 840.
— Eduard Stuart 803.
Karlovice 685, 759, 888, 890.
Karloman, král východofranský 29, 33—36, 40—42.
Karlovy Vary 1067, 1068, 1087.
Karlsburg 222.
Karlštejn 212, 235, 239, 390.
Karolina Augusta, manželka cís. Františka II. (I.) 1088, 1104.
— Ferdinanda, dcera císaře Františka II. (I.) 1116.
Karolyi Alex., náčelník povstalců za Frant. Rákócze 717, 718, 730.
Kásebrod Augustin, mor. humanista 425.
Kaschnitz Ant. Valentin, baron, gub. rada, komisař ve věcech robotních 937, 1187.
Kateřina, dcera Karla IV. 208.
— dcera Jiřího Poděbradského 333, 346.
— II., Ruská 853, 901.
— Pavlovna 1076, 1077.
Kateřinice 890.
Katvalda, král markomanský 6.
Katzbach 1071.
Kavka z Říčan Jan, katolický předák mor. 503, 505, 509, 524.
Kayser, dr., fysikus brněnský, šiřitel očkování 1216.
Kazi 24.
Kazim bej 392.
Kazimír Braniborský 382.
— Bytomský 143.
— Osvětimský 306.
— kníže polský 58.
— Veliký, král polský 201, 202, 204, 208, 209.
— IV., král polský 321, 322, 323, 324, 344, 345, 346, 348, 350.
Keith, pruský generál 839, 841, 842, 843, 850.
Kelč 165, 890
Kelečin Volt, sekretář mor. direktorů 577.
Keller, náměstek pražského purkmistra 1298.
Kellermann, francouzský generál 1000.
Keltové 1—4.
Kemenyi Jan, vévoda sibinský 613, 655.
Kenty 1093, 1095.
Kepler 455.
Kerber, kovář ze Stonařova 756.
Kerecsonyi Ladislav a Kryštof, majitelé Mikulova 441.
Keresteš 485.
Kernhofer Antonín, bankéř brněnský 829.
Kerpen, baron, podmaršálek, velitel mor.-slez. zeměbrany 1031.
Kesselsdorf 807.
Ketře 306.
Keul, pruský generál 804, 805, 807.
Khevenhüller Ludvík, rakouský generál 797, 798, 801, 802, 828, 865
Khlesl Melchior, kardinál, rádce císaře Matyáše 467, 494, 502, 512, 515—520, 523, 529, 530, 533—539.
Khuen Marek, biskup olomucký 432, 445.
Kimbrové 2.
Kindermann Ferdinand, děkan pražské kapituly, člen protireformační komise 891.
Kindler, městský syndikus brněnský 808.
Kinský Filip Josef, hrabě, nejv. kancléř český 736, 791, 811, 813, 831.
— Frant. Ferdinand, hrabě nejv. kancléř český 736.
— Frant. Josef, hrabě, osvícenský spisovatel 927, 928.
— Frant. Oldřich, hrabě, nejv. kancléř český 699.
— Jan, katolický pán český, 471.
— Václav 512, 721.
— Vilém, účastník spiknutí Valdštejnova 600.
— hrabě, dědičný hofmistr království Českého 1299.
— kníže, zem. velitel mor., 1351.
Kipčak 117.
Kirmezer Pavel, děkan v Uh. Brodě 463.
Kiuprili Achmet 655, 670.
Klácel Matouš, buditel mor. 1240, 1252, 1253.

Kladsko 64, 193, 214, 244, 250, 355. 469, 796, 805, 836, 837, 838, 841, 846, 852, 853.
Klášter Králové 190, 194, 196, 257, 343.
Klebelsberg, hrabě 1307, 1319.
Klein Frant., podnikatel staveb silničních 1203, 1352.
Kleinové bratří 1341, 1342, 1347.
Kleinsorgová Rosina, popravená pro domnělé čarodějství 780.
Klenau, hrabě, velicí generál mor. 1081.
Klenovice 848.
Klieber, vídeňský sochař 1255.
Kličník, stavitel 783.
Klimbke Frant., člen komise mor.-slez. pro daň pozemkovou 1169.
Kliment III., papež 62.
— VI., papež 206, 207, 208, 209, 217, 255.
— VII., papež 229, 230, 255.
— VIII., papež 473, 482.
— XI., papež 723, 730.
— XII., papež 786.
— XIV., papež 872, 874, 885, 886.
— svatý 32.
z Klingenberka Jan, český pán 177.
Klobouky Nové 219, 660.
— Staré 219, 660.
— Valašské 667, 671, 677, 728.
Klopoty 584.
Kluž 487.
Kněždub 888.
Kniebandl Jan z Ehrenzweigu, profesor university olomucké 876.
Knín 88.
Knoll Josef Leonhard, něm. básník na Mor. 1240, 1241, 1247.
Kobelnice 1043.
Kobenzl Filip 904.
— Ludvík 895, 904.
Koblenc 1000.
Koburg, princ a vojevůdce 1002.
Kocel, kníže pannonský 28, 32, 33, 38.
Kocian v. Jan K.
Kojetín 142, 158, 257, 609, 947, 1252.
Kokozovský Václav, pán mor. 485.
Kokory 848.
Kolín n. L. 137, 175, 178, 291, 320, 350, 383, 501, 837, 838, 839.
Kollár Frant. Adam, ředitel dvorské knihovny vídeňské, paedagog 880.
— Jan, český básník 1315, 1318.
Koloman, král uherský 114.
Kolonik Jan, stolař v Hranicích 1031.
Kolovrat Jindřich, cís. komisař při sněmě mor. 531, 542.
— — Krakovský Leopold, nejvyšší kancléř čes. 904, 961, 998, 1120, 1138.
— — — Vilém, nejv. kancléř, 736.
— Leopold, hrabě, majitel Budkova 1306.
— — Libštejnský, hrabě, nejv. purkrabí český, 1071.
— — František, hrabě, státní a konferenční ministr 1260, 1261, 1263, 1264, 1299.
— — — Karel, zem. hejtman mor. 668, 680, 702.
— hrabě, svobodný zednář 925.
z Kolštejna Hynek, husitský válečník 295.
Komárno 296, 325, 378, 483, 491, 493, 507, 662, 1057.
Komárov 102, 115, 794.
Komenský Jan Amos 262, 584, 585, 616, 642, 665, 762, 763.
Komo 85.
Konice 838, 846, 847.
z Konice Sulík, pán mor. 290.
Kölbl Antonín, malíř 1255.
Köller Ant., magistrátní rada jihlavský 1145, 1146.
Königsegg, cís. generál 786, 799, 800.
— Cerps, hrabě, president centr. úřadu mincovního 819.
Königsmark 614, 615.
Königstetten 40.
Konrad I., král německý 48.
— II., císař německý 55, 56.
— III., král německý 69, 70, 74—77.
— IV., král německý 122.
— I., údělný kníže Brněnský 59, 60, 63, 64.

Konrad II., údělný kníže Znojemský 67—70, 72—75.
— arcibiskup solnohradský 175.
— biskup vratislavský 306.
— — olomucký 120, 185, 188, 193, 194.
— probošt brněnský 129.
— Míšenský 76.
— Olešnický 236, 308.
— Ota, první markrabí mor. a kníže český 84—90.
— z Potenštejna 152.
— z Vechty, arcibiskup pražský 246, 272, 278, 279, 280, 286, 435.
— z Veselé, kapit. děkan vyšehradský 259.
— Waldhauser, kazatel pražský 262, 263.
— opat Zbraslavský 151, 177.
Konstancie, sestra Bedřicha Bojovného 114, 161, 167.
Konstantin (Cyrill), apoštol mor. 31, 33.
— Porfyrogeneta, císař východořímský 42, 46.
— velkokníže ruský 1041, 1047, 1077, 1078.
Konstantius II., císař římský 9.
Kopanice 716.
Kopřiva Václav, purkmistr olomucký 1249, 1279.
Korkontové 14.
Korneuburk 335, 390, 798.
Korsakov, ruský generál 1025, 1026.
Koryčany 433.
Kořistka Jan, misionář valašský 889.
Kosek Pavel, vyzvědač tatarský 656.
Kosmas, letopisec český 15, 18 p., 34 p., 47 p., 50 p., 55 p., 66 p., 68, 71, 95, 101.
Kostelec n. O. 184, 843, 845.
Kostka z Postupic 357.
— — Albrecht 343.
— — Zdeněk 343, 347.
Kostnice 272—274, 278.
Kostřín 850.
Košice 426, 439, 440, 567, 670.
Košut Ludvík 1314.
Kotinové 1—3.
Kotouč 119.
z Kounic Arnošt, hrabě, zem. hejtman mor., syn státního kancléře 864.
— Frant. Václav, podmaršálek, syn státního kancléře 925.
— Bedřich, člen direktoria za povstání čes., pán Slavkova a Lomnice 575.
— Karel, člen direktoria za čes. povstání, pán na Ždánicích 575.
— Jan 410.
— Lev Vilém 633.
— Maximilian Oldřich, zem. hejtman mor. 736, 745, 791, 794, 811, 834.
— Oldřich 410, 546.
— Petr 410.
— Václav Antonín, kníže a státní kancléř 813, 834, 835, 836, 840, 855, 857, 858, 859, 872, 873, 900, 901, 903, 911, 957, 990, 1117.
— — 410.
Kounicové 130, 156, 406, 677, 980.
Kounic-Rittberg Arnošt, zemský hejtman mor., 1217.
Kounice Dolní 88, 102, 161, 658, 669, 676, 796, 1288.
Koufim 112.
Koutník Erazim, regenschori kroměřížský 1033.
Kovář, vůdce Valachů 610.
Kozel (město ve Slezsku) 222.
Kozina v. Sladký.
Kozí Hrádek 272.
Koželuha 918 p.
Krajíčové 340, 425, 471.
z Krajku Krajíř Leopold 303, 313.
— Barbora, manželka Karla st. z Žerotína 471.
— Eliška, manželka Karla st. z Žerotína 472.
Krakov 52, 56, 117, 143, 144, 146, 209, 227, 292, 307, 308, 346, 645, 646, 673, 678, 679, 1004, 1027, 1209, 1371.
Krakovec 272.
Kralice 222, 464, 465, 471.
Králík v. z Buřenic Václav.
Králíky 1240.
Kralovec 125, 434.

Králové Dvůr 1318.
— Hradec 175, 183, 214, 320, 805, 807, 833, 838, 849, 850, 856, 866.
— Pole 220, 613, 911, 1252.
Královská Louka 382.
Královský Kámen 382.
Kramer, mor. stavovský účetní 1169.
Kramerius 929, 1231.
Krásná 774, 1018.
Kratzer Šimon 573, 579.
Kraus Jiří 656 p.
z Kravař Beneš Krumlovský, pán fulnecký 220, 290.
— Jan Jičínský 310.
— Jindřich Plumlovský, zem. hejtman mor. 282—286.
— Lacek, zemský hejtman mor. 244, 269, 270, 273—276, 277.
— — (Ladislav), biskup olom. 259, 260.
— Petr Plumlovský, pán na Prostějově 220, 237, 245.
— — Strážnický, zem. hejtman mor. 269, 270, 274, 277, 287—289, 290—291, 294, 295, 301, 302, 307.
— Václav Strážnický, syn předešlého 290, 291, 303, 313, 316.
— páni 96, 155.
Kravsko 1008, 1203.
Krčmany 848.
Kremže 335, 611.
Kremž Lukáš, konšel města Hranic 594.
Kressenbrunn 126.
Kreščak 211.
Kressel, baron, státní rada 891, 905.
Kristian Anhaltský st. 495, 506, 553, 554, 555, 559, 560, 567.
— — ml. 561.
— arcibiskup mohucký 82.
— Brunšvický 592.
— IV., král dánský 592, 594.
Kristina, manž. Alberta Sasko-Těšínského, arcivévodkyně 1011.
— královna švédská 598.
Kritasir, král Tauriskův 3.
Krnov 118, 179, 593, 690, 790, 807, 945, 960, 1122, 1123.
Krok 24.
Krokvitzer Hanuš Ludvík, mor. rytíř, člen direktoria za čes. povstání 576.
z Kronberka König, kabinetní sekretář cís. Marie Terezie 858.
Kronenfels Eman., rytíř, stavovský sekretář mor. 1135, 1145.
— Jan, rytíř 1301.
Kroměříž 127, 128, 142, 158, 166, 261—263, 287, 295—297, 390, 462, 474, 577, 593, 608, 610, 705, 739, 755, 763, 777, 798, 912, 921, 947, 1033, 1059, 1060, 1068, 1082, 1104, 1106, 1123, 1130, 1131, 1133, 1211, 1250, 1253, 1356, 1357.
Krones 794.
Kropáč Jan z Nevědomí, pán mor., člen soudu za Ferdinanda I. 417.
Krumlov Mor. 184, 220, 302, 451, 573, 574, 777, 879, 881, 884, 912, 947, 1221.
Krumlov Čes. 410, 469, 536, 800, 808, 879, 881, 884.
z Krumlova Beneš 232.
— Jindřich 286.
Křenovice 1044.
Křídlovice 756.
Křinecký Jan, katolický pán český, 471.
Křivoklát 66, 121, 188, 191, 420.
Kříž Daniel, dr., syndikus města Brna 679.
Křižanov 1221.
Křižanovice 579.
Křoupal Ant., zeměměřič mor. 830.
Kubeš Adolf 347 p.
Kudín 1016.
Kuenringové 113, 134.
Kuklík 1016.
z Kukvic Václav 324.
Kumáni 116, 117, 123, 124, 127, 129, 130, 136, 149.
Kunersdorf 851.
Kunhuta Švábská, dcera Fil. Stauf. 108.
— Uherská, manž. Přemysla Otakara II. 126, 129, 137, 138, 140, 143, 147.
Kuna Vilém 408.

Kuneš z Veselé, kapitulní děkan vyšehradský 230.
-- ze Zvole v. Zvole.
z Kunovic Dětřich 417, 450, 463, 520.
— Jan 441.
— — Bernard 573.
— páni 425.
Kunovice 125, 358, 396, 573.
z Kunratic rytíř 1299.
Kunštát 1016, 1033.
z Kunštátu páni 155, 161, 184, 287.
— Albrecht 290.
— Boček 221, 273, 276.
— (Kunina města) Heralt 232, 269, 277, 326.
— Erhart Skalský 237, 241, 244, 273.
— Jan 392, 393, 394.
— Hynek Jevišovský („Suchý čert") 245, 249, 251.
— Hynek 295.
— Kuna Vilém 408, 416.
— Sezima Jevišovský 290, 310, 315.
— Smil 245.
— Viktor 295.
— Vilém 257.
Kuntz Paul, občan jihlavský 658.
Kunvald 1243.
Kurz Jan N., zemský tajemník 1074, 1076, 1143.
Kuřim 796, 1192.
Kutná Hora 73, 142, 149 175, 178, 234, 247, 248, 283, 284, 286, 291, 350, 382, 652, 773, 839.
Kutuzov, ruský generál 1040. 1041, 1043—1045.
Kübeck Karel, svobodný pán, president dvorské komory 1261.
Kvádové 3, 4—11, 13, 16—18.
Kvasice 296, 578, 648, 739, 1221.
Kyjev 117.
Kyjov 309, 461, 490, 578, 617, 631, 652, 669, 725, 746, 777, 830, 879, 881, 884, 912, 946, 971, 979, 1011, 1123, 1133, 1144, 1145.
Kynice 583.
Kynský Frant. Dom., piarista, básník mor. 929, 1234, 1247.
Kyrillos 32.
Kysek 392.
z Kysku Jindřich 130.

Lacek z Kravař, biskup olom. v. z Kravař
— — zemský hejtman v. z Kravař.
Lacy (Lascy), generál rak. 852, 856, 857, 900, 960.
Ladislav I., král uherský 63.
— IV., král uherský 129, 134, 136. 140.
— V., král uherský (Václav III.) 147.
— král Neapolský 247, 271, 272.
— Opolský 239.
— Pohrobek, král český a uherský 324, 325, 326, 328—332.
Lafayette 988, 1000, 1001.
Lachenbauer Jan, biskup brněnský 906, 998, 1012, 1132, 1133.
Lambeck Řehoř, opat kláštera luckého 865.
Lamberk, hrad 245.
— Jan, hrabě, pán na Kvasicích 1221 p.
Lamberk Adolf, kníže 1323.
z Lamberka Jan v. Sokol 721.
Lamberti, hrabě, generální adjutant cis. Františka II. (I.) 1044.
Laminet Josef, rytíř 1374.
Lammet Josef, purkmistr olomucký 1364.
Landava 735.
Landshut 841, 850, 851. 852.
Landskronský Jan, měšťan uh.-hradištský, účastník čes. povstání 578.
z Landštejna Vilém, český pán 189.
Landštýn 184.
Lang 494.
Langheim 161.
Langkammer, purkmistr olomucký 849.
Langobardi 5, 17, 18, 22.
Lanjus, hrabě, cis. plukovník 845, 847.
Lanner, hudební skladatel 1099.
Launes 1044.
Lanškroun 258, 259, 462, 1016, 1350.
Lanžhot 490, 657, 667, 725, 1095.
Larisch Jan, hrabě, president dvorské kanceláře čes.-rak. 1121.
— -Mönnich, hrabě, zemský hejtman slezský 1033, 1105.

Latour viz Baillet.
— hrabě, velicí generál mor. 1034, 1035, 1038, 1039.
Laudon Gideon, cís. generál 841, 845—852, 856, 857, 900, 957, 960.
Lauentenburg 94.
Lauer, baron, polní zbrojmistr 1028.
Laurencien, hrabě, podmaršálek 1106.
Lautner Kryštof Alois, děkan šumberský 697.
Lava 121, 125, 126, 135, 136, 198, 252, 309.
Lázce 843.
Lažanský Leopold, hr., guverner mor.-slez. 1345.
— Prokop, hr., guverner mor.-slez., pozd. nejv. kancléř dvorský, 1052, 1053, 1060, 1061, 1067, 1120, 1121, 1139, 1141, 1151, 1218.
Laxenburk 1032.
Lednice 613, 1082, 1347.
Lefl Jindřich z Lažan, pán na Bechyni 272, 286.
Lehel 50.
Lehnice 118, 214, 222, 606, 782, 839, 851, 853.
Lehrbach, hrabě, státní ministr 1031.
Lech 49, 597.
Lechovice 1205.
Lelekovice 738.
Lenkart, guberniální sekretář mor. 891.
Leodegar Jiří, opat kláštera Hradištského u Olomouce 551.
Leopold I., vévoda rakouský 58, 61.
— IV., vévoda rakouský 70.
— V., vévoda rakouský 85.
— VI., vévoda rakouský 113.
— I., Rakouský (Habsburský) 177, 193.
— III., Rakouský (Habsburský) 222.
— IV., Rakouský (Habsburský) 251, 252.
— arcivévoda Štyrský a biskup Pasovský 494, 508, 509, 510, 511, 512, 549, 554, 571.
— Vilém, arcikníže a biskup olomucký 602, 606—608, 614, 615, 638, 687.
Leopold Desavský, princ, pruský generál 803, 807.
— I., císař 644, 647, 649—655, 661, 665, 668, 669, 673, 684, 635, 686, 687, 688, 690, 696, 699, 701, 702, 704, 706—708, 720, 721, 727, 731, 767, 773.
— syn cís. Karla VI. 744.
— II., císař 899, 917, 948, 958, 959, 960, 965, 973, 975, 980, 988, 993, 997, 1120, 1125, 1127—1129, 1131, 1133, 1143, 1187—1200, 1207, 1214, 1231, 1273, 1274, 1276, 1277.
— princ salernský (Neapolský) 1104, 1116.
— Australis, správce biskupství olomuckého 257.
Leopoldina, dcera cís. Františka II. (I.) 1116.
Lepanto 466.
Leskovec 1242.
Leslie, císařský generál 666.
Lesonice 867.
Leszczyňský Rafael, hrabě, pán na Lešně 585.
— Stanislav, protikrál polský 714, 784, 785.
Lešek Černý 143.
Lešenský Bohuslav, hrabě 642.
z Lešna Rafael, hrabě 642.
Lešské pole 49, 50.
Lešno 584, 642, 643.
Leštno 59.
Letovice 300, 832, 953, 1009, 1031, 1037, 1059, 1203, 1215, 1217, 1292.
z Letovic Zikmund, přivrženec „Suchého čerta“ 245.
Lettmayer, továrník brněnský 1203.
Leukarta, jeptiška kláštera žďárského 167.
Leupold Martin z Löwenthalu, městský písař jihlavský 577.
Leuthen 840.
Lev XII., papež 1087.
Levice 662, 717.
Levoč 570.
Ležák Ant., rektor university olomucké 875.
Lhota 95, 890.

Libava 240, 631, 947.
Libeň 501.
Liberec 608, 857.
Libice 51.
Libová 847.
Libuše 24.
Liebenberg Karel Emanuel, rytíř, majitel panství Luckého 1273.
Liesnek Jan, probošt a děkan ve Stožci 1212.
de Ligne, princ 1077.
Lichtenfels Kohout Šimon, český rada apelační 529.
Lichtenburk Hynek Bítovský, pán na Cornštejně, nepřítel krále Jiřího Poděbradského 332, 340.
— Jan 197, 198.
— — Bítovský 326.
— Jindřich 212.
— Jiří 286.
— Krušina Jan 246, 285.
— Oldřich 176.
— Raimund 176.
— Smil Bítovský 290.
Lichtenburkové 155.
Lichtenštejn kníže 1009.
— Adam Ondřej, říšský kníže slezský 695.
— Gundakar, ml. bratr Karla, knížete z L. 573, 574.
— Hanuš (Jan) 247, 269.
— — pán na Mikulově 415, 417.
— Jakub Arnošt, biskup olomucký 737, 802, 811.
— Jan, kníže generál 1041, 1044, 1081, 1082, 1106, 1221.
— Karel, kníže, plnomocný gubernátor český 471, 474, 479, 489—492, 497—499, 501, 539, 540, 542, 545, 546, 551, 554, 564. 570, 572, 579, 588, 603.
— — ml. 603.
— — kníže, pán na Krumlově 1221.
— — Eusebius, říšský kníže slezský 695, 696.
— Krištof Pavel, nejv. komoří, potom zemský hejtman mor. 603, 628, 633.
Lichtenštejn Linhart, pán na Mikulově, bratr Karla L., gubernatora českého 409.
— Maximilian, kníže 563, 565, 568, 575, 576, 579, 603. 652.
— Mořic, kníže, pán na Fryšavě 1221.
— Václav, kníže a generál 807, 819, 837, 856, 901.
— — Kastelkorn Karel, biskup olomucký 688, 690, 695, 696, 697, 773, 774.
Lichtenštejnové 155, 425, 980.
Lilečti 411.
z Lilienbornu Josef, továrník na Vranově n. D. 1203.
Lille 723.
z Linavy Bedřich, loupežný rytíř mor. 180.
Linec 201, 389, 397, 525, 559, 792, 797 833.
Linek Norbert Václav, cís. důstojník a dozorce regulačních prací mor. 772.
Linhart, rytíř 1107.
Lipa 427.
Lipany 315.
z Lipé Berchtold, pán mor. 326.
— — pán na Krumlově 415, 417. 422. 441.
— Bertold 203.
— — Bohobud, pán na Krumlově, nejv. maršálek čes., člen mor. direktoria za čes. povstání 540, 555, 564. 573, 574.
— Čeněk Hovora 205, 220.
— — — exulant 664.
— — nejv. maršálek český, pán ivančický 458, 461.
— Hanuš 273, 274.
— Jan, pán na Mor. Třebové, 198, 204.
— Jindřich, otec, zemský hejtman mor. 177, 178, 183, 185—190, 195, 196.
— — syn 190, 198, 288.
— — svat Viktorina Poděbrada, pan na Krumlově, nejv. maršálek český 290, 328, 331, 349.
— Zdeněk, pán mor. 257.
— páni 155, 334, 424.

Lipnice 682.
Lipnický Jan 269.
Lipník 357, 465, 569, 578, 593, 604, 678, 769, 777, 790, 794, 879, 881, 884, 890, 947, 954, 1133.
Lipov 888.
Lipová Hora 667, 668.
Lipsko 268, 597, 607, 608, 614, 694, 837, 857, 1072, 1073, 1077, 1082, 1105, 1116, 1204.
Liptál 890.
Lipůvka 1292.
Líšeň 796.
Lišná 1016.
Litava 121.
Litice 764.
Litoměřice 122, 413—417, 596, 599, 605, 606, 1247.
Litomyšl 75, 383, 462, 608, 614, 845, 848, 849, 1016.
Litovel 142, 159, 194, 219, 222, 237, 321, 568, 607, 608, 794, 842, 947, 1046, 1066, 1205, 1352.
Litvané 207.
Liutpold, vévoda bavorský 44, 48.
Ljudevit, kníže pannonských Slovanů 26.
Lobau 1057.
z Lobkovic August, kníže, president dvorské komory, náměstek nejv. kancléře 1288, 1295, 1299.
— Bohuslav Hasištejnský, volený biskup olomucký 360.
— — Felix na Hasištejně 451.
— Ferdinand, kníže, dědičný klenotník král. Českého 1299.
— Kristof 475.
— Ladislav Popel, kancléř a zemský hejtman mor. 524, 525, 538, 545, 547, 552, 556, 564, 565.
— Jiří Popel, pán na Libochovicích 486.
— Polyxena 535.
— Václav, Eusebius, kníže, president dvorské rady vojenské 633, 647, 648, 655.
— Vilém, nejv. komoří mor. 514, 516, 523, 527, 531, 534, 562.
z Lobkovic Zdeněk Popel, zem. hejtman mor., nejv. dvorský kancléř čes. 471, 475, 524, 529, 530, 536, 542, 564, 565, 570, 572, 573, 588.
— kníže a maršálek 798, 801.
Lobkovicové 461.
Locella Arnošt, předseda urbariální komise slezské 862.
Locella, svob. pán, krajský hejtman jihlavský 1031.
Loděnice (u Mor. Krumlova) 88.
— (u Prahy) 86.
Lodi 1006.
Lohelius Jan, arcibiskup pražský 524.
Loket 314, 670, 801.
Lokietek v. Vladislav I. L.
z Lomnice páni 155, 186, 287.
— Jan st., nejv. komoří, potom zem. hejtman mor. 251, 274, 288, 289, 290.
— — ml., hejtman zemský 361, 362.
— Václav, pán na Meziříčí 331, 378, 381.
— Jindřich z Meziříčí, pán na Jemnici, polní hejtman mor. 398.
— Vznata, zemský hejtman mor. 204.
(Jiný), český bratr 461.
Lomnice (česká) 540, 575.
— (Lobník) 1341.
Londýn 734, 735.
Loserth 408 p., 449 p., 582 p.
Losín Velký 696, 774.
Loštice 947.
Lotar III., císař římsko-německý 68—69.
Loucký, městský sudí olomucký 849.
Loučka 890, 894.
Louka 573.
Louny 174.
Louňovice 102.
Lovatici 27.
Lovosice 838, 839.
Löwen 41.
Löwenfeld Jiří Kharner, podílník dolů jihlavských 773.
Löwenthal Leupold Martin, městský písař jihlavský, defensor 577.
Lubek 594.
Lublaň 468, 1086, 1106.

Lublínský Martin, děkan olomucký 1254.
Lubno 888, 1007.
Lubomírský Jiří, vojevůdce polský 646.
Lubus 259.
Lucemburk 231, 232, 238.
Lucius II., papež 75.
Lučence Štěpán, vůdce krále Zikmunda Uh. 248.
Ludanický Václav, zemský hejtman mor. 396, 399, 415, 416, 417, 420, 422, 423, 450.
Ludmila sv., manželka knížete Bořivoje I. 38.
Ludovika, dcera Františka II. (I.) 1115.
— manž. Františka II. (I.) 1067, 1068.
Ludvík, arcikníže 1035, 1104.
— bádenský 673, 684, 685, 709, 712, 723.
— Bonaparte, král holandský 1050.
— arcivévoda 1261.
— Braniborský 206, 211.
— vévoda bavorský 376.
— Bavorský, císař 181, 182, 185, 187, 190—197, 201, 202, 204, 206—211.
— Dítě, král německý 44, 48.
— Durynský 113.
— Falcký 132, 133.
— Němec, král východofranský 28, 29, 33, 36, 39, 40, 42.
— III., syn Ludvíka Němce 33, 40.
— Pobožný, císař římský 26, 27, 28.
— I, král uherský 207, 208, 209, 212, 224, 227.
— II., král český a uherský 362—365,
— VII., král francouzský 75, 76.
— XI., král francouzský 340.
— XIII., král francouzský 537.
— XIV., král francouzský, 624, 625, 648, 664, 666, 668, 670, 673, 684, 692, 708, 709, 710, 713, 714, 722, 723, 724, 727—731, 734, 735, 988, 989, 991.
— XV., král francouzský 784, 836.
— XVI., král francouzský 1000—1002, 1011.
— XVIII., král francouzský 1077.
— Nemourský, syn krále Ludvíka Filipa Orl. 1308.
Ludvík Filip Orleanský, král francouzský 1090, 1308.
— Savojský, bratr prince Eugena Sav. 674.
Lúka, klášter 84, 102, 103, 104, 161, 220, 302, 466, 828, 865, 911.
Lukáš, mnich 75.
— Leupold, purkmistr jihlavský 381.
Lukov 200, 593, 774, 890.
z Lukova Jan Šternberský a
— Albert Šternberský, přívrženci „Suchého čerta“ 245.
Lulč 411.
Luné ville 1027, 1032.
Lupáč Martin, biskup-sufragán 317.
Lupolt Přemyslovec, syn knížete Bořivoje II. 69, 73.
Lusignan, markýz, polní zbrojmistr 1221.
z Lusinnanu, hraběnka na Ejvanovicích 1221.
Luther Martin 407.
Lutici 26, 76.
Lutold Přemyslovec, údělný kníže znojemský 63, 64, 67, 102.
Lutonín 890.
Lutter 395.
Lützen 597, 1070.
na Luze 102, 115.
Lužánky 1061, 1111.
Lužice 14, 54, 61, 196, 207, 209, 222, 223, 236, 238, 239, 243, 269, 336, 342, 345, 346, 347, 350, 354, 356, 359, 361, 378, 513, 528, 550—553, 558, 566, 601, 607, 608, 615, 762, 839, 943.
Lužický Václav, měšťan olomucký, člen direktoria za čes. povstání 577.
Lützov, hrabě, náměstek zem. podkomořího čes. 1299.
Lvov 645, 943, 1093.
Lyon 120, 131.
Lysá 672, 763, 840.
Lysice 1292.

Macdonald, maršálek francouzský 1025, 1032, 1071.
Mack, císařský generál 1023, 1039, 1040.
Maďaři 41, 43—50.

Magdalena Francouzská, dcera krále Karla VII. 332.
Magdeburk 76, 472, 596, 611, 699.
de Magnis Jakub, hrabě, kanovník olomucký 583.
— František, hrabě, zem. podkomoří mor. 603, 633.
— Josef, hrabě, pán na Strážnicku 760.
Mach ze Siona, starší Jednoty bratrské 421.
Máchal Jan 1227 p., 1237 p.
Machát Fr. 408 p., 410 p.
Maidburg 29.
Mailberk 61, 198.
Maillebois, francouzský maršálek 801.
Makovský Jan, náčelník spiknutí helvetského 1014, 1016, 1018, 1019.
Malá Valachie 685.
Malenovice 286, 490.
z Malenovic Hynek, pán moravský 286.
Malešov 297.
Malplaquet 723.
Malý Josef, prelát kláštera velehradského 795.
Mandelzweig Frant., brněnský kupec a dramatik 1236.
Maniš Jan, kazatel a náčelník spiknutí valašského 892.
Mannagetta Jan, rytíř, redaktor „Brünner Zeitungu“ a „Moravie“ 1245.
Manner, rytíř 1141, 1169.
Manuel, císař řecký 81.
Manderscheid, arcibiskup pražský 801.
Manila 782.
Manner Wolfgang, rytíř, krajský hejtman brněnský a nejv. písař zemský 1074.
Mansfeld Karel, cís. vojevůdce proti Turkům 484.
— Arnošt, generál proticísařský za války třicetileté 541, 549, 560, 591—594.
Mantova 711, 1024.
Marcus Aurelius v. Aurelius
Marengo 1027.
Marchek 129, 148.
Marie, matka knížete Konráda Oty 50.
— Lucemburská, manž. Karla IV., krále francouzského 191.
Marie Srbská, manželka Konráda II. Znojemského 84.
— Uherská, manželka cís. Zikmunda 224, 227, 228.
— Španělská, manž. cís. Maximiliana II. 455.
— Habsburská, manž. Ludvíka II., krále uherského 363, 365, 385.
— Anna, dcera císaře Františka II. (I.) 1116.
— — manž. císaře Ferdinanda V. (I.) 1092.
— Luisa, dcera císaře Františka II. (I.), manž. cís. Napoleona I., 1067, 1116, 1156.
— Antonie, dcera cís. Marie Terezie, manž. krále Ludvíka XVI. 988, 1002.
— Karolina, dcera cís. Marie Terezie, královna neapolská 1032, 1072.
— Karolina Augusta Bavorská, čtvrtá manž. císaře Františka II. (I.) 1115.
— Klementina, dcera císaře Františka II. (I.), manž. Leopolda Neapolského 1116.
— Ludvika, dcera arcivévody Ferdinanda z Este, třeti manž. cís. Františka II. (I) 1103, 1104, 1115.
— Terezie, císařovna 697, 700, 733, 744, 758, 773, 774, 776, 784, 785, 787, 790—793, 795—799, 802—810, 816, 819, 821, 823, 825—829, 831, 833, 835, 837—839, 845, 846, 848, 853, 855, 858, 860—866, 869, 871, 873, 874, 876, 878, 881—885, 887, 890—893, 896—898, 903, 904, 906, 907, 909, 918, 920, 921, 924, 925, 931, 932, 938, 942, 947, 949, 953, 958, 961, 969, 972, 974, 980, 981, 987, 1118, 1119, 1130, 1187, 1200, 1217, 1241, 1274, 1277.
— — dcera krále Filipa IV. Špan., manž. Ludvíka XIV. 708.
— — dcera arc. Karla, manž. Ferdinanda Neapolského 1308.
— — princezna neapolská, druhá manž. císaře Františka II. (I.) 1023, 1036, 1037, 1040, 1115, 1258.

Mark Kvirin, malíř a mědirytec mor. 1255.
Marketa Blanka, princezna francouzská, manž. cís. Karla IV. 191.
— dcera krále Přemysla Otakara II. (Dagmar) 108.
— Rakouská Babenberkovna, dcera vévody Leopolda VI. 113, 123, 126.
— — Habsburkovna, dcera vévody Albrechta II., třetí manž. markraběte Jana Jindř. 222.
— manž. Jindřicha Vladislavoviče 84.
— Opavská, dcera vév. Mikuláše II. Op., druhá manž. markr. Jana Jindřicha, 217.
— Lucemburská, dcera cís. Karla IV., manž. krále uher. Ludvika I. 204.
— Přemyslovna, dcera krále Václava II., manž. Boleslava Vratislavského 173, 179.
— Terezie, dcera špan. krále Filipa IV., manž. císaře Leopolda I. 708.
— Tyrolská, první manž. markr. Jana Jindřicha 193, 195. 196, 200, 205, 206, 217, 222.
Markomani 4—10, 16.
Markus Barbo, legát papežský 353.
Marlboroug, vévoda, vojevůdce anglický 718, 722, 724, 727, 735.
Marobud, král markomanský 4—7.
Maroncelli, italský básník a spiklenec 1086.
Marradas, cís. generál 561, 563, 581, 591, 596.
Marschall z Biebersteinu Arnošt Dětřich, baron, polní zbrojmistr, velitel posádky olomucké 842, 846.
Martin, dvorní rada, tajný kabinetní direktor 1108.
— V., papež 278, 280, 304, 308, 312.
Martini Karel Ant., právník a reformátor školský 877, 880, 905.
z Martinic Jaroslav Bořita, hrabě 469, 531, 534, 588.
— Karel, hrabě, generální adjutant 1295.
Martinic Maximilian, nejv. zemský komoří mor. 633.
Martinice 262.
Martinicové 461.
Martinovič, náčelník povstání uherského 1004.
Marwitz, pruský generál 806.
Marx Gracian, piarista, člen dvorské komise studijní 880.
Masséna, maršálek francouzský 1024, 1027, 1041, 1062.
Matěj z Janova, kanovník pražský 264.
— vikář mikulovský 257.
Matouš Čák Trenčanský, říšský palatin uherský 147, 148, 182.
— Jan, šiřitel protestantství na Valašsku 889.
Matyáš z Arrasu, stavitel 212.
— Korvinus, král uherský 332—360.
— arcikníže 458, 459, 467, 477, 483, 484, 486, 487, 491—514; císař 514—537, 538, 541, 543, 544.
Mauritius, císař východo-římský 15.
Maxen 851.
Maximilian I., císař 360, 362, 363, 375.
— II., císař 418, 436, 437—454, 970.
— arcikníže, syn cís. Maximiliana II., 458, 459, 467, 485, 487, 518, 520, 529, 530, 533, 535, 536, 537.
— arcikníže, syn cís. Františka II. (I.) 1056, 1057.
— kurfirst bavorský 558, 559, 560, 562, 595, 597, 624.
— Emanuel, kurfirst bavorský 673, 708, 718, 722.
— Josef, kurfirst bavorský 806.
Mayer Ant. 714 p.
— Frant. M. 765 p.
— pruský generál 843.
Mazarin, kardinál, státník francouzský 645, 648.
Mazovsko 222.
Mazzuchelli, hrabě, velící generál mor.-slezský 1270, 1289.
z Medlova páni 155, 186.
— Štěpán, pozd. z Pernštejna 161.

z Meggavi Esther, hraběnka, majitelka panství břeclavského 572.
Mehmed bej, paša smederevský 390.
Mehoffer Ignác, inspektor normálního školství mor.-slezského 883, 884, 920, 926.
Meisch Rafael, člen soudu nad českými povstalci 571.
Meinert Josef, prof. pražské university, mor. spisovatel dějepisný 1241, 1246, 1247.
Meinrath Bedřich, měšťan znojemský, člen direktoria za čes. povstání 578.
Mejlice 260.
Melander Petr, rádce a generál cís. Ferdinanda II. 588.
Melas, císařský generál proti Napoleonovi I. 1026—1028.
Melichar Jan, syndikus novoměstský, účastník spiknutí helvetského 1015, 1018, 1019.
Menhart z Hradce, náčelník mírné strany podobojí 315, 322, 324, 326, 327.
Menhart Ortenburský, hrabě, vůdce krále Albrechta I. 149.
— opat břevnovský 58.
— Tyrolský, pomocník krále Rudolfa Habsb. 132.
— — syn Markety Tyrolské a Ludvíka Braniborského 222.
Menzel, vůdce branné hotovosti uherské 797.
Merkurian Jakub, kapitulní probošt olomucký 639, 641.
Messina 92.
Meškal, rotmistr mor. proti Turkům 395.
Metod, mor. arcibiskup 31—39.
Metternich Klemens, kníže, státní a dvorský kancléř 1051, 1069, 1070, 1071, 1077, 1083—1085, 1087—1090, 1100, 1106, 1117, 1261—1264, 1268, 1308, 1310, 1315.
Mety 216.
Metylovice 888.
Meydelberk 1221.
Meynert 1091 p., 1118 p., 1227 p.
Meziboř 65, 78, 107, 109.
Meziříčí Valašské 490, 555, 660, 739, 775, 901.
Meziříčí Veliké 273, 324, 362, 461, 563, 610, 658, 795, 867, 947, 954, 1009, 1205.
z Meziříčí páni 186, 393.
— Jan, vůdce mor. hotovosti proti Turkům 393, 394.
— Jindřich, z Lomnice, pán na Jemnici, hejtman branné hotovosti mor. proti Turkům 398, 427.
Mezon Jan z Telče, biskup olomucký 445, 457, 458, 459, 460.
Mělník 95, 605, 608.
Měnín 190, 658, 1043.
Měsíc (bůh slovanský) 20.
Měšek I., kníže polský 50.
— II., kníže polský 54, 55, 58.
— Těšínský 143, 151, 153.
Mička Josef 1013.
Miholetice 240.
Michal, vévoda valašský 484.
— Matěj, náčelník spiknutí helvetského 1013, 1014.
— Wiśniowecki, král polský 702.
— III., císař řecký 31.
Michalesi, herec a zpěvák brněnský 1237.
Michalovic Smil, český pán, účastník čes. povstání 542.
Michna Pavel z Vacínova, císařský sekretář z dob čes. povstání 542.
Michov 1016.
Mikuláš Brněnský, biskup tridentský 202, 205, 211.
— Gara, důvěrník uherské královny Alžběty 227.
— z Husi 280, 281, 282.
— z Jičína, kněz moravský, stoupenec Miličův 264.
— biskup kamenecký (v Podolí) 352.
— biskup olomucký 237.
— biskup pražský 120, 122.
— vévoda opavský I. 130, 137, 138, 139, 141, 143, 146, 179, 188.
— — — II. 180, 188, 192, 205, 208, 214, 216, 217.

Mikuláš z Oseka čili z Ryzmburka, probošt brněnský, potom biskup kostnický a pozd. biskup olomucký 259, 260.
— I., papež 31, 32.
— V., protipapež 195.
— V., papež 327.
— I., car ruský 1089, 1106, 1107, 1271, 1311.
— z Pelhřimova, táborský biskup, člen poselstva basilejského 313.
— Sestřenec, posel krále Vladislava II. Polského, 295.
Mikulov 123, 148, 149, 153, 247, 257, 293, 302, 409, 410, 441, 474, 549, 555, 569, 591, 614, 631, 657, 669, 678, 679, 680, 739, 740, 768, 770, 777, 796, 799, 826, 831, 879, 881, 884, 912, 921, 947, 1009, 1041, 1045, 1058, 1059, 1081, 1110, 1111, 1123, 1133, 1205, 1211, 1212, 1233, 1288, 1356, 1359.
Mikulůvka 890.
Milán 79—80, 85, 197, 1027.
Milgost, magister 74.
Milič Jan z Kroměříže, pražský kazatel a církevní reformátor 262—265.
z Miličína Heřman, rytíř z družiny Jana Lucemburského 191.
— Pavel, biskup olomucký 316, 324.
Milík Daniel, biskup pražský 92.
Millini, legát papežský 503.
Milota z Dědic 128, 135, 139.
Milotice 717.
Minden 850.
Miniati, rod šlechtický 581.
— Antonín, velitel posádky olomucké 606, 607.
— de Campoli, krajský hejtman olomucký 769.
Minkwitz Oto, svob. pán, kanovník olomucký 886.
Minsterberk 343.
Minsterberský Jan, kníže 306.
— Karel, kníže, zemský vladař český za krále Ludvíka II. 363.
— — kníže, vrchní hejtman slezský za cís. Rudolfa II. 459, 517.
z Miroslavě páni 156.
Mírov 608, 651, 676, 697.
Místek 159, 671, 739, 830.
Mistřín 717.
Míšeň 61, 62, 144, 145, 147, 151, 413, 414.
Mitrov 573.
z Mitrovic Vratislav Kristof, přísedící soudu nad čes. a mor. povstalci 571.
Mitrovský Antonín Bedřich, hrabě, guverner mor.-slezský a potomní nejv. dvorský kancléř česko-rakouský 1019, 1079—1081, 1091, 1093, 1097, 1106, 1107, 1120, 1121, 1122, 1171, 1184, 1203, 1215, 1216, 1218, 1220—1222, 1228, 1243—1246, 1250, 1251, 1262, 1280, 1282, 1303, 1339.
— Jan, hrabě, nejv. sudí zemský 819, 871, 878, 879, 916, 924, 954, 1009, 1019, 1033.
— Jan Křtitel, hrabě, vicepresident apelačního soudu 1122, 1217, 1218, 1229, 1233, 1243.
— Jan Nepomuk, hrabě, pán na Rožince 1216, 1244.
— Jindřich z Nemyšle, účastník čes. povstání 573.
— Vilém, hrabě 1249, 1271.
— Vladimír, hrabě 1249, 1325.
Mladoševič Petr 491.
Mladota Jan, svob. pán, nejv. zemský officír český 1299.
Mnichov 806, 1040.
Mnichovo Hradiště 1107.
Modena 198.
Modřice 260, 610, 799.
Moháč 365.
Mohamed II., sultán turecký 331.
— III., sultán turecký 483, 484, 486.
— IV., sultán turecký 674.
— Jahi Ogli, paša smederevský 394.
Mohelnice 166, 300, 434, 608, 697, 739, 1205.
Mohelno 115, 1350, 1352.
Mohuč 61, 87, 106, 107, 114, 145, 212, 598.
Mojmír I., kníže moravský 25, 27, 28.
Mojmír II., kníže moravský, 43—46.

Mojmírovci 25—47.
Mol (Mohl) Václav z Modřelic, pán Hranic a Drahotuš, člen direktoria mor. za čes. povstání 575.
Molvice 792.
Mongolové 116, 117.
Monse Josef Vratislav, dr., prof. práv při universitě olomucké, mor. dějepisec 876, 877, 916, 925, 1212, 1232—1234, 1241.
Monto Comiano 40, 41.
Montecuculi, hrabě, vrchní generál cís. proti Turkům 634, 655, 656, 663, 714, 725.
Morana 20.
Mor. Ostrava viz Ostrava.
Moravec (dějepisec) 386 p., 394 p., 447 p., 459 p., 480 p., 522 p., 580 p., 638 p., 650 p., 672 p., 688 p., 697 p., 714 p., 737 p., 765 p., 862 p., 864 p., 887 p., 888 p., 906 p.
— svob. pán, krajský hejtman brněnský 769.
Moravské pole 135, 390.
Mörder, císařský plukovník za švédských válek 607.
Moreau, francouzský generál 1025, 1027, 1031.
Morgenthaler Pavel, královský rychtář brněnský 679.
Mortier, francouzský generál 1042, 1045, 1048.
Mořic Anhaltský, kníže, generál pruský 850.
— princ Desavský, pruský generál 843.
— kurfirst Saský 413, 415, 416, 428.
Mosaburk 28.
Mosel, pruský plukovník 847.
Moskva 1069.
Most 122, 303.
Mošovský, katolický pán mor. 499.
la Motte, pruský generál 796.
Mravotice 756.
Muhamed Kiuprili paša, velký vezír turecký 654.
Mühlberk 416.
Mühldorf 191.
Muchobor (ves v Dolním Slezsku) 354
Müller Adolf 1088 p.
— Jan Kryštof, cís. inženýr-hejtman, kartograf mor. 737, 782.
— svob. pán, stavovský dvorní agent 997.
— W. 689 p., 697 p., 759 p., 770 p., 797 p., 827 p., 918 p., 1001 p., 1046 p., 1079 p.
Mundi, baron 1107.
Munka Vilém z Ivančic, rytíř, člen mor. direktoria za čes. povstání 579.
Munkáčov 714.
Münster 615.
Münsterberk 214, 222.
Münzer Tomáš, zakladatel učení novokřtěneckého 409.
Murat Joachim, král neapolský 1041, 1042, 1051, 1078.
Murad III., sultán turecký 483
Mustafa Kiuprili, velký vezír turecký 685.
— II., sultán turecký 685.
Mušov 399.
Mutavakkil, kalif bagdadský 31.
Mutěnice 717.
Muth Petr, šlechtic, policejní ředitel brněnský 1303.
Mutina, náčelník rodu Vršovců v 66.
Mužík Bedřich, primator uh.-hradištský, člen direktoria mor. za čes. povstání 578.
z Myslibořic páni 156.
Myslík 608.
Mystopol Jan, administrator pražské konsistoře podoboji 434.
z Mýta Václav, sufragán-biskup Jana z Rokycan 317.

Naarden 643.
Načerat 72, 73.
Nadasdy 839.
— Frant., nejv. sudí uherský, náčelník spiknutí proti cís. Leopoldovi II. 664, 665.
z Naglovic Rej Mikuláš, ochránce Čes. bratří v Polsku 641.

z Náchoda Bedřich, bratrský pán mor. 461.
— Jiří, hrabě, cís. vojevůdce, pán Hrotovic a Bystřice 539, 545, 548, 551, 575, 576.
Náměšť n. Oslavou 260, 471, 795, 832, 867, 911.
— (u Olomouce) 911.
z Náměště páni 186.
Napajedla 222, 610, 633, 648, 718, 772, 798.
Napoleon I. Bonaparte, císař francouzský 1006, 1007, 1022, 1036, 1038—1042, 1044, 1050, 1051, 1055—1063, 1067—1071, 1083, 1132, 1156, 1204, 1239, 1256.
Napp Cyrill, opat kláštera starobrněnského 1210, 1249, 1274, 1278, 1285, 1303, 1335, 1364.
Nasedlovice 1044.
Nav 21.
Navrátil Bohumil 1227 p., 1251 p.
Nazan, žid 261.
Neapol 90, 1023, 1025, 1078, 1086, 1087.
Nebovidy 291.
Nedakunice 287.
Neerwinden 1002.
Neipperg Vilém, hrabě, císařský generál 787, 791, 792.
Neisser Augustin a
— Jakub, zakladatelé Ochranovny 762.
Nejedlý Jan 1234.
— Vojtěch 1234.
Nemilany 843.
Nelson, admirál anglický 1022, 1042.
Nerad Frant., dr., 24 p.
Nestor 15.
Něm. Brod 292, 382, 500, 606, 609, 857.
Němčí 18.
Němčice 1046.
Nepomuky 106.
Neředín 843.
Nesmily 323.
Nesselrode Karel, zahraniční ministr ruský 1107.
Netolička Eliáš, měšťan brněnský, člen mor. direktoria za čes. povstání 577.
Neuberg, ryt. 1322.
— Jan, rytíř, buditel český 1231.
Neumann, účastník spiknutí Valdštejnova 600.
Neumeister Mates, náčelník selského hnutí ve Vrbovci 756.
Něm. Loděnice 1341.
Neurové 12.
Niceja 76.
Niederle 1227 p.
Nieder-Schönfeld 803.
Niklot, kníže bodrecký 76.
Nikopole 237.
Nimvegy 668.
Nisa 118, 306, 353 606, 694, 770, 793, 800, 804, 846.
Niš 685, 742, 786.
Nitra 27, 32, 33, 34, 44, 129, 310.
Nitschmann, protestantský pietista na Kravařsku 762, 763, 764.
Nivnice 725.
Nollböck Antonín, opat kláštera lúckého 795.
Nopp 761 p.
Nördlinky 572, 600.
Norimberk 83, 109, 132, 156, 178, 212, 308, 597, 625, 626.
Normané 41.
Nosislav 895.
Nostic Jan Hartvík, hrabě, nejv. dvorský kancléř český 699.
Nosticové 583.
Novák Jan 585 p., 643 p.
Nová Říše 161, 220, 574, 1133, 1305, 1325.
Nová Ulice (u Olomouce) 843.
Nová Ves 1015.
Nové Meziříčí 574, 583.
Nová Veska 847.
Nové Hrady 560.
Nové Město (mor.) 947, 1014, 1016, 1017, 1020.
Nové Město Vídeňské 819, 964.
Nové Zámky 481, 482, 488, 507, 518, 567, 592, 656, 658, 659, 660, 662, 663, 684.
Novosady 843, 1016.

Novotný Josef, hudební skladatel brněnský 1253.
Nový Hrad (u Kunratic) 284, 285.
— — (v Uhrách) 483, 493.
— Jičín 466, 739, 759, 775, 776, 960, 1009, 1123, 1341.
Nusser Mikuláš, zemský rentmistr mor. 636, 647, 652.
Nyari František, uherský šlechtic 395.
Nymburk 839.
Nýrsko 344.

Oberhollabrunn 680.
Oberlahnstein 241.
z Obřan Boček na Kunštátě, zakladatel kláštera žďárského 161.
Obřany 139, 184.
Oczkay, náčelník povstání Frant. Rákócze 729, 730.
Odkolek Jan z Oujezda, účastník čes. povstání 573.
Odo de Colonna viz Colonna
O'Donnell, hrabě, president dvorské komory 1064, 1065.
Odranec 1016.
Odry 305, 308, 947, 953, 1221.
Oesterling, velitel švédské posádky v Jihlavě 614.
Oesterreicher Vít, měšťan olomucký, účastník čes. povstání 577.
Offermann Karel, továrník sukna v Brně 1203, 1291, 1304.
Ogilvy Jiří, cís. velitel posádky špilberské za obležení švédského 613, 634.
Ohéral Jan, mor. buditel, zakladatel „Týdenníka" 1243, 1252.
Ochranov 763, 764.
Ojničtí páni 425.
Okáč, policejní ředitel brněnský 1020.
Oktaj, chán mongolský 119.
Olbram ze Škvorce, arcibiskup pražský 240, 243, 265.
Olbramovice 190.
z Olbramovic Jan Čejka, nejv. písař zemský, účastník čes. povstání 499, 511, 516, 520, 575.
Olbramův kostel 166.
Oldřich Celský, poručník krále Ladislava Pohrobka 330, 332.
— Eicinger, pán rakouský 329, 330.
— Kapellský, vojevůdce Rudolfa Habsburského 135.
— z Boskovic, zemský hejtman velkopolský 146, 151.
— Brněnský, údělný kníže moravský 63, 64, 67, 102.
— kníže český 51—55.
— z Rosenberku viz Rosenberk.
— z Drnholce, zemský hejtman korutanský a kraňský 129, 130.
— Soběslavovič 78, 79, 82, 84, 85.
— Korutanský 121, 125, 128.
— z Lichtenburka, přívrženec Jindřicha Korutanského 175.
— z Waldsee, pán rakouský 176.
— ze Znojma, člen mor. bratrstva Sirotčího 313, 316.
Olenius Bohumír, opat kláštera zábrdovického 664.
Olešnicko 222.
Oliva 649.
Olivetská Hora 280.
Olomouc 59, 60, 62, 63, 67—70, 72—75, 80, 81, 83—86, 89, 94, 95, 101, 104, 111, 115, 116, 118, 124, 127, 136, 140, 142, 145, 152—155, 158, 159, 163—165, 168, 176, 179, 18[illegible], 192—194, 200, 205, 213, 219, 220 223, 225, 226, 230, 231, 236, 238, 250, 255, 256, 260, 278, 283, 287, 293, 300, 301, 310, 311, 314, 321, 329, 334—336, 340—343, 345, 347, 348, 350, 353, 356, 360, 361, 362, 364, 383, 384, 385, 389, 391, 393, 394, 400, 408, 413, 428, 429, 438, 441, 442, 446, 447, 453, 454, 457—460, 462, 466, 474—476, 481, 483, 491, 509, 510, 517, 520, 525, 539, 545, 556, 560, 563, 565, 568, 582, 583, 591, 603, 606—612, 614, 617, 625, 626, 627, 631, 634, 638, 639, 640, 651, 653, 659, 669, 671, 676, 678, 679, 682, 686, 689, 698, 703—706, 739, 746, 764, 768, 769, 770, 772, 778, 779, 780, 790, 794, 795, 799, 800, 804—806, 809, 825—833, 841, 843, 845, 846, 848,

849, 874—876, 878, 879, 881, 884, 887, 892, 900, 901, 911, 912, 913, 916—918, 921, 923, 926, 928, 942, 945, 946, 954, 971, 974, 975, 979, 1001, 1035, 1041, 1042, 1048, 1070, 1082, 1104—1106, 1113, 1114, 1116, 1122—1124, 1130, 1133, 1135, 1144, 1145, 1205, 1206, 1211—1214, 1238, 1253, 1270, 1291, 1323, 1346, 1348, 1350, 1351, 1354, 1356, 1359—1363, 1365.
Olšany 837, 838, 900, 1041, 1042.
Olšová 1015.
Olštát 847.
Olympský klášter 31.
Omortag, chán bulharský 26.
Omuntesberk 41.
Oñate, španělský vyslanec ve Vídni 533, 536, 600.
Oncken 988 p., 1047 p., 1119 p.
Ondráček, loupežník valašský 759.
Ondřej, biskup pražský 111.
— I., král uherský 60.
— II., král uherský 114.
— III., král uherský 147.
Opava (Opavsko) 93, 118, 137—140, 142, 146, 153, 163, 179, 188, 193, 208, 214, 216, 310, 353, 362, 438, 446, 466, 478, 517, 521, 544, 603, 606, 607, 634, 651, 660, 679, 691, 692, 793, 800, 806, 833, 841, 842, 847, 885, 901, 920, 921, 926, 941, 943, 945, 1041, 1104—1107, 1122, 1123, 1206, 1211, 1220, 1339, 1341, 1346.
Opočno 1071.
Opolí 222, 606, 821.
Oppersdorf Bedřich, hrabě, zemský podkomoří, velitel zemské obrany mor. proti Tökölovcům 667, 668, 781.
— Frant. Josef, hrabě, zemský hejtman mor. 702, 721, 725, 755.
Orava 666.
de Ordeloffis Francesco, vikář papežský v Olomouci 257.
Oreb 280.
Ormond, vévoda, vojevůdce anglický, 735.
Ořechov 773.
Osek 392, 662.
Oslavany 161, 167, 220.
Osnabrück 615, 642.
Osoblaha 240, 306, 1123.
Ostende 767, 952.
Ostrach 1024.
Ostrava Mor. 219, 609, 901, 1341.
— Polská 306.
Ostravice 888.
Ostrogoti 18.
Ostroh (hrad) 222.
— (město) 222, 225, 298.
z Ostrorogu hraběnka, ochránkyně Českých bratří v Polsku 642.
Ostrovačice 871.
Ostřihom 55, 129, 296, 398, 399, 442, 472, 483, 484, 488, 491, 662, 663, 681, 684.
Osvětim 222, 292.
Ota Braniborský, poručník krále Václava II. 125, 126, 137, 138.
— I., císař 49.
— IV., císař 105—110.
— biskup bamberský 67, 71.
— vévoda dolnobavorský 150, 151.
— I. Olomucký, údělný kníže mor. 59, 60, 62, 63, 102.
— II. Olomucký, údělný kníže mor. 63, 64, 66—69.
— III. Olomucký, údělný kníže mor. 72—25, 78, 80.
— biskup pražský 74.
— Rakouský (Habsburský) 195, 196, 198, 200, 201.
— Wittelsbašský (Bavorský) 108, 122.
Otakar, syn Jana Lucemburského 189.
Otaslavice 1132.
Otislav Adam, krajský hejtman uherskohradištský 667.
— Mikulás, krajský hejtman uherskohradištský 715.
Otovalský Arnošt, cís. důstojník 615.
Oudenarde 723.
Oujezd 796, 1043,
z Oujezda Jan Odkolek, účastník čes. povstání 573.

Oxenstierna Axel, švédský kancléř 598, 600.
Oxford 265.

Paar Jan Kryštof, gener. poštmistr 770.
— kníže, nejv. dvorní a dědičný poštmistr zemský, 954, 1293.
Pabianice 311, 312.
Paburg Arnošt, rytíř 1342.
— Jan, rytíř, člen korunovační deputace 1279, 1287.
Pačkov 343.
Pačlavice 80.
z Pačova Hynek, pán moravský 251.
Padova 203, 988, 1209.
Pachta Karel, hrabě, člen stavovské deputace do Vídně r. 1814 1074.
Paidar v. Peta.
Palacký 24 p., 25 p., 34 p., 40 p., 41 p., 48 p., 174 p., 235 p., 250 p., 284 p., 288 p., 296 p., 298 p., 299 p., 312 p., 313 p., 334 p., 927, 1243, 1250 p., 1251, 1319, 1320, 1321.
Pálffy Jan, hrabě, bán charvatský 726, 730.
Palkovice 555.
Palota 453.
z Paltrama [illegible], starosta vídeňský 133, 134.
Paltramové 133, 134.
Panzerata, mistrný zámečník Tökölovců 682.
Panzerata Lamar, velitel Kurucův za Frant. Rákoczyho 715.
Paracelsus 21, 29, 33, 37, 40, 45, 46.
Paris, hlavní jazyk francouzský 226.
Pappenheim, německý generál 561, 566, 587.
Parchimové 150, 1105.
Parchan 548, 650, 662, 681.
Parma 197.
Parma [illegible], 1070, 1073, 1074, 1090, 1092.
Parma 31, 37, 45, 156, 174, 198, 200, 476, 700, 796.
Parma, professor univ. olomoucké, typograf mor. 992, 1232.
Patmos 685.
Patras 3.
Pavel II., papež 342, 346, 351.
— III., „ 422.
— IV., „ 431, 434.
— V., „ 519, 556.
— car ruský 1023.
— z Miličína, biskup olomoucký, viz Miličín.
Pavia 79, 80, 85.
Pavlovice 781.
Pavlovské kopce 29.
Pavlovský Stanislav, básník [illegible] 445, 447, 462, 466, 467, 472, 476, 480, 1019.
Payer Jan, purkrabí [illegible] 1019.
Payne Petr, řečený Anglik 1144.
Pekař Josef 1227 p.
Pelcl Frant. Martin 695, 704, 1227.
Pelhřimov 540, 695.
Pergen Jan, [illegible] akademie [illegible] 88.
Perno 555, 559, 564.
Pernštyn [illegible] 772, 774, 1194.
z Pernštyna Jan [illegible] 222.
— — ml., zemský [illegible] Ferdinanda I. 363, 371, 376, 380, 386, 389, 392.
— — [illegible] za [illegible] 471, 484, 485.
— Jaroslav 422.
— [illegible] 476, 478.
— — [illegible] 476.
— [illegible] 476.
— [illegible] [illegible] 476, 478.
— [illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.
[illegible] [illegible] [illegible] 476, 478.

Peterstein 694.
Petke, lékárník a továrník brněnský 1203.
Petőfi Alexander, básník uherský 1313.
Petr Aspelt (biskup basilejský a dvorní kancléř český) 144, 145, 155, (arcib. mohucký) 178, 179, 180, 181, 182, 184, (vladařem) 185.
— I. Veliký, car ruský 728, 741, 765.
— III., car ruský 840, 853.
— Petrovič, podvůdce Jana Zápolského 390.
— Strážnický z Kravař v. z Kravař.
— Žitavský, opat zbraslavský a kronikář český 177.
— ze Znojma 272.
— biskup olomucký 230, 258, 259, 261.
Petraš Josef, svob. pán, zakladatel učené společnosti v Olomouci 827, 828.
Petrohrad 1255.
Petronell 674.
Petrov 888.
Petrovaradin 365, 741.
Petrovice 807.
— Velké 1132.
z Pezinka páni 156.
Petřvaldský Jan z Petřvaldu, mor. rytíř, člen direktoria za čes. povstání 579.
Pětikostelí 399, 429.
Pfaffenhofen 806.
Pfäfers 571.
Pfannkuchen, dr. Alfons, převor kláštera milosrdných bratří v Brně 1058.
Pfauser Jan z Kostnice, dvorní kazatel a vychovatel cís. Maximiliana II. 443.
Pfefferkorn Jan, magistrátní rada brněnský 1146, 1147.
Phlug Kašpar z Rabštejna, nejv. hejtman stavovského vojska proti Ferdinandovi I. 414, 415, 416.
Pichegru 1003.
Piccolomini Oktavián, generál za Ferdinanda II. 600, 601.
— polní zbrojmistr za války sedmileté 837.
Pietro Collet, básník, účastník povstání neapolského 1086.
Pichl Alois, císařský architekt 1080.
Pilař 386 p., 394 p., 459 p., 480 p., 522 p., 580 p., 582 p., 638 p., 650 p., 672 p., 688 p., 697 p., 714 p., 737 p., 765 p., 862 p., 864 p., 887 p., 888 p., 906 p.
Pileus, legát papežský 226.
Pillersdorf, krajský hejtman olomucký 825, 875.
— František, svob. pán, člen korunovační deputace za Leopolda II. 995, 996.
Pilz Jan z Warnsthalu, krajský hejtman olomucký 1292, 1303.
Pipa z Ozora, vůdce krále Zikmunda 290.
Pipin Malý, král francký 24.
Pirmus Antonín, probošt rajhradský za válek slezských 795.
Pisa 267, 268.
Písečné 576.
Písek 125, 235, 560, 800.
Pitt William starší, státník anglický 852.
— — mladší, státník anglický 1001, 1003.
Pittermann Ignác, zpovědník cís. Františka I. 820.
Pius II., papež 336, 338, 339, 340.
— IV., „ 434, 436, 440.
— V., „ 446.
— VI., „ 886, 911, 1026.
— VII., „ 1131.
Plačno 1016.
Plankenberg 222.
Plasy 161.
Platýz z Plattenštejna Arnošt, kanovník olomucký za kard. Dietrichštejna 583, 602.
— — Jan, biskup olomucký 551.
Plaveč 491.
Plavci (Kumáni) 116.
Pleuer Filip, řečený Blauermel, moravský Novokřtěnec 409.
Płock 222.
Płowce 197.
Plumlov 462, 608.
Plzeň 314, 315, 342, 345, 414, 435, 536, 541, 560, 599, 800.
Počaply 124.

Podewils, ministr pruského krále Bedřicha II. 793.
Podivín 60, 67, 74, 95, 176, 192, 302, 657, 947.
Podmanický Jan a Rafael, bratří, loupežní rytíři uherští za Jana Zápolského 395.
Podoli 447.
Podstatský František Dominik, svob. pán z Prusinovic, pozd. hrabě, nejv. sudí zemský 721, 736.
— Gustav, hrabě, majitel panství budkovského 1304, 1306.
— Jiří Valerián z Prusinovic, svob. pán, vůdce Valachů proti vpádům tatarským a tureckým 660, 668.
— Leopold, hrabě 1304.
— Karel, svob. pán z Prusinovic, krajský hejtman přerovský 729.
— -Lichtenštejn, hrabě 950.
— — hrabě, pán na Telči 1009.
— — hrabě, 1107.
Podstatští, páni 425, 1009.
Podštát 739, 846.
Pohledec 1016.
Pohořelec 178.
Pohořelice 125, 136, 176, 179, 182, 222, 245, 290, 302, 310, 316, 658, 770, 771, 796, 1041, 1288.
Polanka 894.
Polehradice 473.
Polička 175, 289, 299.
Polná 532, 555.
Pompeio Neri 959.
Ponávka 738.
Popel Vilém z Lobkovic v. Lobkovic.
Popovice 1240.
Portia Jan, hrabě, pozd. kníže, vychovatel a rádce cís. Leopolda I. 647, 655.
Post Jan, svob. pán, děkan a gener. vikář kapituly brněnské, universitní kancléř 878.
Postl Karel (Sealsfeald Charles) romanopisec 1240, 1241.
z Postupic Kostkové, páni 357.
Potštýn 204.
Pötzl Tomáš, stavovský sekretář a ředitel humanitních ústavů brněnských 962, 1141—1143, 1215.
Pouzdřany 657.
Povel 844.
Pozděchov 894.
Poznaň 197.
Pozořice 410.
Pozzo di Borgo 1084.
Požarevac 742.
Požeh 399.
Praděd 694.
Praedenecenti (Braničevci) 26.
Prachatice 360.
z Pramzova Seidl Oldřich. člen mor. direktoria za čes. povstání 577.
Praha 53, 56, 60, 67, 72, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 87, 93, 95, 118, 123, 125, 126, 138, 140, 141, 144, 145, 156, 157, 166, 173—179, 196, 199, 200, 201, 203, 207, 211, 213, 214, 215, 233, 234, 236—239, 241, 243, 246, 250, 255, 259, 262—265, 268—276, 281, 283, 284, 285, 304, 313—315, 317, 318, 328, 330—332, 338, 352, 354, 379, 381, 383, 386, 389, 397—400, 411, 414—419, 421, 423, 429, 431, 435, 436, 451, 453—456, 469, 475. 480, 483, 498, 499, 501, 509—512, 518, 527, 534, 539, 540, 549, 553, 554, 557, 560, 561, 562, 596, 600, 601, 605, 615, 625, 635, 643, 644, 652, 669, 695, 792, 793, 800—802, 805, 811, 815, 816, 825, 832, 833, 838, 850, 866, 916, 927, 928, 980, 993—999, 1037, 1067, 1069, 1076, 1099, 1103, 1105, 1109, 1113, 1116, 1132, 1202, 1206, 1209, 1233, 1236—1238, 1274, 1276, 1280, 1286, 1292, 1293—1303, 1313, 1319, 1340, 1341, 1349, 1350, 1352, 1360, 1364.
Prasek Vincenc 827 p., 878 p.
Prášek J. V. 1012 p., 1020 p.
Pratce 1043, 1044.
Pregola 125.
Prešov 670.

Prešpurk 124, 126, 129, 130, 149, 228, 246, 271, 289, 306, 307, 325, 360, 361, 365, 393, 399, 441, 456, 487, 488, 491, 494, 533, 537, 554, 559, 567, 655, 656, 663, 674, 675, 684, 714, 833. 834, 1046, 1060, 1088, 1237.
Pribina, kníže dolnopannonský 27—29.
Prkoš Bilinský 58.
Procházka František, radní v Novém Městě 1014—1016.
— — Faustin, český učenec a buditel 928.
— rytíř, nejv. čes. písař zemský 1298.
Prokop, markrabí moravský 222, 223, 226—250, 259, 260.
— Holý, kněz a vůdce Táboritův 303, 305—307, 309—311, 313, 315.
— Malý (Prokůpek), kněz a hejtman Sirotků 310, 315.
— svatý 56.
— August 1257 p.
Prokopius 15.
Prostějov 220, 357, 359, 411, 433, 462, 607, 608, 770, 848, 851, 911, 926, 928, 1024, 1042, 1058, 1107, 1133, 1215, 1236.
Prusinovský Vilém, biskup olomucký 439, 445, 446, 447, 448, 454.
Pržno 888, 890.
Přemek Opavský 244, 248, 290, 295, 306, 310.
Přemysl Oráč 24.
— Děpoltovec 112.
— bratr Václava I., markrabí mor. 112—116, 153, 161.
— Otakar I., král český 91—93, 100, 106—113, 158, 164.
— — II., král český 121—135, 153, 154, 155, 159, 165, 166, 167, 174.
— Těšínský 226, 236.
— Velkopolský 143, 146.
Přerov 101, 136, 159, 219, 222, 295, 305, 309, 324, 357, 421, 425, 433, 434, 568, 584, 631, 739, 790, 794, 845, 846, 890, 947, 1122, 1348.
Přibík, rotmistr moravský za válek tureckých 395.
Přibislav (hrad) 297.
— z Oblochovic, mnich kláštera hradištského (u Olomouce) 256.
Příbor 159, 775, 777, 879, 881, 884, 947, 953, 1133, 1211, 1247.
Přílepy 579.
Přímda 77, 81, 82.
Přísnotice 658.
Přízřenice 799.
Pština 118.
Ptolemaeus 3, 13.
Puchala Dobeslav, vojenský hejtman polský 305, 307, 308.
Puchar 781 p.
z Puchheimu Jiří, vůdce vojska rakouského proti Husitům 313.
— hrabě, cís. vůdce za války třicetileté 610, 611, 614, 626.
Puchmayer Antonín, básník a buditel český 929, 1234.
Púchov 672.
z Puklice Vilém, pán na Přerově 324.
Pulkava 135 p.
Puntovice 1043.
Purcelpuhel (Františkov) 258.
Purgeš Adam, konšel města Hranic, náčelník povstání 594.
Pustiměř 165, 205, 213, 219, 257, 447.
Pustiměřice 260.
Pušdorf 1288.
Půttensko 124.

Quesnay 936, 959.
Questenberg Gerhard, sekretář dvorské rady vojenské 577.

Raab Frant. Ant., dvorní rada komerční komise 870, 932, 938.
Ráb 130, 483, 491, 674, 1057.
Rábnice 129, 130.
Rabstein Ludvík, živnostenský inspektor mor. 826.
Rabštýn 222.
Raburg, rytíř 1107.
Rácz Adam, vůdce Tökölovců 677.
Račice 180, 579, 1015.
Radecký Josef, hrabě, polní maršálek 1071, 1116.

Radešín 1015.
Radějov 715.
Radhošť 668.
Radič 902 p.
Radul, vojvoda valašský 487, 518.
Radvit de Souches, obhájce Brna proti Švédům, potomní generál cís. 612—614, 626, 628, 634, 635, 657, 659, 661, 662, 1012.
Radzina (hrad) 252.
Radziwil Kryštof, kníže, ochránce Českých bratří 642.
Raffelstätten 46.
Rainer, arcivévoda, bratr císaře Františka II. (I.) 1037, 1056, 1087, 1116, 1155.
Raispurk 340.
Rájec 1037, 1352.
Rajhrad 58, 62, 102, 136, 139, 161, 327, 350, 658, 795, 796, 871, 1044, 1133, 1288, 1325, 1347.
Rákóczy Frant. I. 664, 665, 666.
— — II. 713—715, 717, 718, 724, 726—730, 741.
— Jiří I., vévoda sedmihradský 600—613.
— — II., vévoda sedmihradský 642, 645, 646, 649, 654.
— Zikmund, syn Jiřího I. Rákóczyho 613.
Rakousy (hrad) 64.
Raková 594.
Rakovník 560, 599.
Ramée, plukovník, velitel vojska Leopolda Pasovského 510, 511.
Ramillies 727.
Rantířov 1272.
Rapp 1044.
Rapperswyll 571.
Rastatt 735, 738, 1021.
Rašín Petr, mor. pán, velitel mor. obrany proti Turkům 394.
Ratiboř 208, 248, 678, 792, 806, 890, 892.
Ratibořice 577.
Ratiškovice 717.
Raubenstein 195.
Rautenstrauch František Štěpán, člen dvorské studijní komise 877, 912.
Rec 302.
Redey Frant., podvůdce Betlena Gábora 553.
Regino, opat prumský a kronikář 41 p., 42 p., 46 p.
Rechenberg Adam 577.
— Arnošt 577.
— Jiří, účastník čes. povstání,
— Václav ze Želetic, krajský hejtman znojemský, účastník čes. povstání, syn předešlého 576.
Reichenbach 960.
Reichenhall 128.
Rechtenbach 1033.
Reimprecht z Wallsee, rak. válečník proti Husitům 303, 304.
Reischach, člen státní rady za Josefa II. 905.
Reiter Karel, sochař moravský 1255.
Rektořík Frant., gubern. úředník v Brně, malíř a mědirytec 1257.
Rense 209, 241.
Retz 549.
Revay, vůdce vpádů Tökölovských na Mor. 677.
— Petr, vůdce Bočkajovcův 489.
Reviczký, dvorský kancléř uherský 1093.
Rezek 376 p., 377 p., 445 p., 596 p., 404 p., 610 p., 626 p., 635 p., 638 p., 650 p., 653 p., 666 p., 686 p., 687 p., 688 p., 820 p., 888 p.
Říčan Pavel 542.
Riecke Viktor Jindř., evangelický senior na Moravě, něm. spisovatel 925, 926, 1241, 1242.
Ried 560.
Riedl, vrchní panství Mikulovského, 1288.
Rieger B. 746 p.
Riegger Karel Ant., školský reformátor 877.
Richard Cornwallisky, král německý 126.
— Lví srdce, král anglický 88.
Richbald, arcikněz a duchovní správce v Pannonii 37.

Richelieu, kardinál, státník francouzský 592, 595, 601, 624.
Richsa (Rejčka), dcera Přemyslava Velkopolského 146, 174, 175.
Richter František, gymn. učitel v Brně, potom univ. bibliothekář v Olomouci, spisovatel 1241, 1246—1248.
— Samuel, jesuita brněnský 628.
Rimský Korsakov, ruský generál 1025.
Ritschel Jan, purkmistr brněnský 1147, 1249. 1279, 1303, 1348.
z Rittberka Marie Arnošta, matka hraběte Václava z Kounic 835.
Rivoli 1006.
Robert, biskup olomucký 106, 111, 120, 166.
Robert, mnich francouzský 103.
Robespiere 1003.
Roden, svob. pán, gubern. rada mor. 1030, 1047, 1048, 1151.
Rogendorf Jiří Emerich, pán na Kounicích, účastník čes. povstání 573.
z Rogendorfu Vilém, velitel cís. vojska proti Turkům 396.
Rohatec 490, 716, 717, 725, 772, 888.
Rohy 541, 560.
Rochau, saský generál 795, 796.
Rochlice 416.
Rojenice 20.
Roketnice 890.
Rokštýn 222.
Rokyta Jan, člen Jednoty bratrské 425.
Roman Haličský 123.
— vůdce valašského povstání 612.
Ronov 1279.
Rosa 928.
— Coeli 102.
Rosenberg František, rakouský plukovník, pozd. generál 949, 1057.
— ruský generál 1023.
z Rosenberka Jindřich, český pán 241.
— Oldřich, náčelník katolické šlechty v Čechách 314, 315, 322, 326, 327, 328, 329.
Roschmann, dvorní rada při guberniu tyrolském 1118 p.
Rosice 409, 410, 471, 497, 545, 547, 563.
z Rosic Jodok Hecht, nejvyšší [illegible] zemský 274.
Rostislav, kníže moravský 25—35.
— Haličský 126.
Rosswald, léno biskupství olomouckého 572.
Roth, císařský generál a velitel posádky brněnské 795.
Rothe, ředitel divadla brněnského 1015.
Rothschild Samuel, továrník ve Frýdlantě a Vítkovicích 1203, 1324, 1327, 1332, 1346.
Rothwang František, měšťan brněnský 1304.
Rottal Jan, president král. tribunálu a zem. hejtman mor. 603, 610, 626, 627, 633, 635, 640, 641, 646, 648.
Rottenburk, pruský generál 796.
Rottenhan, hrabě, dvorský kancléř česko-rakouský 1138.
Roudnice 596.
Rouen 472.
Rouchovany 222.
z Roupova Václav Vilém, přední účastník čes. povstání 507, 523, 531, 535, 536, 547, 552, 553, 555, 558, 572, 596.
Rousinov 901, 1042, 1366.
Rozseč 574.
z Roztoka Šebestián, biskup vratislavský 691.
Rožinka 1009, 1016, 1019, 1249.
Rožmberk (český) 471, 927.
— (uherský) 666.
z Rožmberka Jindřich, náčelník panské jednoty 234.
— Petr, ochránce Elišky Přemyslovny 189.
— Jan a Petr, bratří za krále Ferdinanda I. 383.
— Petr Vok, člen Jednoty bratrské 471, 477, 495.
— Vilém, katolický pán český za Rudolfa II. 440, 461.
— Lev Zdeněk, nejvyšší purkrabí český 363, 365, 374, 380, 382, 457, 458.
Rožnov 888, 890.
Řšava Stará 960.

Ruda 572, 773.
Rudava 125.
Rüdiger Esrom, rektor bratrské vysoké školy v Ivančicích 461, 462, 470.
Rudolec 770.
Rudolf I. Habsburský, král německý 130—143, 158, 165, 174.
— syn krále Albrechta I., král český 148, 149, 174.
— IV. (Zakladatel), vévoda rakouský 208, 222.
— II., císař 413, 446, 447, 453, 455—516, 915.
— Lavantský, legát papežský 341, 344.
— arcikníže a arcibiskup olomucký 1104—1106, 1131, 1213.
— Švábský, protikrál Jindřicha IV. 61.
Rugové 14, 17.
Rummel Frant. Ferdinand, vychovatel cís. Josefa I. 720.
Ruppin, hrabě (král Bedřich II. pruský) 1076.
Rupprecht Alois, brněnský kanovník, studijní direktor mor. gymnasií 1210.
— Falcký, král německý 240—245, 251, 268.
Rusálky 20.
Rusava 894.
Russworm Heřman, cís. velitel proti Turkům 486.
Růžďka 890.
Rybička Ant. 1228 p.
Rychmburk 1116.
Rymařov 250, 652, 686, 694, 773, 774, 1339, 1341.
z Ryzmberka Břetislav Švihovský, nejv. hofmistr krále Ludvíka II. 363.
z Ryzmburka Boreš, český pán a spiklenec proti Přem. Ot. II. 131, 133.
— Děpolt, nejv. komoří český 138.

Řečkovice 573.
Řehoř Kunvaldský, zakladatel Jednoty bratrské 351, 405.
Řehoř VII., papež 61—63.
— IX., „ 115, 116, 120.
— X., „ 131.
Řehoř XI., papež 229, 263.
— XII., „ 254, 255, 267, 268, 271.
— XIII., „ 447.
— XVI., „ 582.
Řezno 34, 43, 49, 64, 87, 88, 110, 132, 156, 212, 316, 453, 454, 456, 595, 597. 599, 627, 643, 655, 661, 838, 1055.
Říčan, císařský generál proti Kurucům 717.
z Říčan Kavka, katolický pán mor. 499.
— Jan Litvín, účastník českého povstání 535, 551.
— Kryštof, krajský hejtman jihlavský, člen direktoria mor. za čes. povstání 574.
— Pavel Litvín, účastník čes. povstání 535.
Říčka 1043.
Řím 32, 38, 81, 109, 111, 146, 254, 912, 915.

Sádek 575, 867.
Sadská 66, 70, 72, 89.
Saillern Jan Bedřich, rádce cís. Josefa I. 721.
Saint-Hilaire, plukovník cís. jizdy za Ferdinanda II. 548.
Sak z Bohuňovic Zikmund Ferd., nejv. zem. písař a podkomoří mor. 633.
— — Leopold, krajský hejtman olomucký 715, 736, 779.
Saladin, sultán egyptský 88.
Salm Julius z Neuburka, hrabě, zemský hejtman mor. 602, 603.
— Hugo ml., kníže, dědičný komorník český 1299, 1302, 1322, 1366, 1374.
— — st., starohrabě 1004, 1034, 1037, 1203, 1216, 1219, 1220, 1222, 1244, 1245.
— -Reifferscheid Karel, starohrabě, svobodný zednář 925, 926.
— Robert, starohrabě, nejvyšší hofmistr zemský 1352.
— Rudolf 1352.
— kníže, rádce císaře Josefa I. 721.
Samo, kníže český 22, 28.

Samotišky 846.
San Clemente, španělský vyslanec ve Vídni 498, 500.
Sandoměř 117, 144, 146.
San Felice 198.
Sargans 571.
Sarkander Jan, farář holešovský 525, 556, 572, 577.
Sarmati 7, 10, 12, 18.
Sasina Jan, misionář na Valašsku 890.
Saštín 491, 493.
Satori, primátor olomucký 849.
Satorka, tkadlec novoměstský, účastník spiknutí helvetského 1016.
Sattler Kašpar, měšťan šumberský 696, 697.
Saturnius Sentius Gaius, vojevůdce římský 5.
Saulich, starosta vyškovský 1026.
Saurau, nejv. kancléř dvorský a ministr vnitra 1120, 1171.
Savary, francouzský generál 1045.
Sázava (klášter) 56, 64.
Scala, della 197, 198, 203.
— — Martino, náčelník veronský 198.
Scultetus, dvorní kazatel Bedřicha Falckého 557.
Sealsfield Charles (Karel Postl), spis. něm. románů 1241.
Seckendorf, císařský generál proti Turkům 786.
Sedláček, gub. rada a administrátor státních statků 1079, 1169.
Sedlec 137, 176, 242.
Sedlický, měšťan brněnský 851 p.
Sedlnický Josef, hrabě, president dvorského úřadu policejního 1264, 1265.
— Karel Kryštof z Choltic, účastník čes. povstání 573.
— Václav, svob. pán, člen slezské komise pro daň pozemkovou 1169.
— Petr z Choltic ml., velitel stavovského vojska mor. za čes. povstání 520, 539, 545, 546, 563, 572, 579.
Sedmoradský, cís. rytmistr 715.
Seefeld 238, 251.
Seher Toss Jan, baron, velitel brněnské posádky za pruského obležení 794, 795, 799.
Seidl Josef, náboženský sektář na Valašsku 820.
— Ondřej z Pramzova, účastník čes. povstání, člen direktoria 577.
Seillern Kristián August, hrabě, president nejvyššího soudního dvoru 904.
Seka Ferdinand, prelát kláštera Novořišského 1305.
Sékora, krajský komisař jihlavský 1305.
Selef 89.
Selim II., sultán turecký 442.
Semmonové 5, 9.
Semovít, kníže Mazovský 236.
Sereny, hrabě, kanovník olomucký 1074.
— Gabriel, hrabě, zemský hejtman mor. 633, 646, 659, 702.
Serinvar 662.
Serta Jakub, kapucín olomucký 627.
Severin sv. 30.
Schafgotsche Jan Ant. Arnošt, hrabě, biskup brněnský 1348.
— hrabě 1107.
— Josef, hrabě, člen korunovační deputace 1279, 1286, 1287, 1303.
— Jan, hrabě 1501.
Schärding 797.
Schauberger Jan, sochař mor. 783.
Schauenstein 240.
Schaumburg Hanibal, císařský plukovník 574, 575, 576, 581.
— hrabě, velitel mor. hotovosti proti Kurucům 716.
Schell Bedřich, baron 1107, 1325, 1327, 1363, 1364.
Schenkl 794 p.
Schild Jiří, protestantský kazatel ve Znojmě 466.
Schindler Ant., majitel statku Kartouzského 1252.
Schlaberndorf 821.
Schleinitz Ladislav, mor. pán v Blansku, účastník čes. povstání 574.
— Rudolf, bratr předešlého, člen mor. direktoria za čes. povstání 551, 574.

Schlepps Karel, vídeňský architekt 1338.
Schlesinger Jindřich, vrchní hraběte Blümegena v Letovicích, 1031.
Schlossar, opat rajhradský 1364.
Schmettau, velitel císařské posádky v Srb. Bělehradě 787.
Schmid Antonín, gubern. rada mor. 1248, 1303.
Schmidt Štěpán z Freihofenu, pán na Němčicích 573.
Schneider, účastník spiknutí tyrolského 1070.
— Samuel, pietistický kazatel na Valašsku 762.
Schnellendorf 792.
Schöberle František, měšťan brněnský 1304.
Schöller František, měšťan brněnský 1304.
Schön Jan, básník mor., universitní professor ve Vratislavi 1240.
Schönborn, hrabě, náměstek nejv. purkrabího čes. 1299.
— Jan Filip, kurfirst a arcibiskup mohucký 644, 655.
Schönbrunn 1050, 1060, 1062.
Schönwald 959.
Schram Vilém 681 p., 702 p., 737 p., 757 p., 783 p., 794 p., 829 p., 844 p., 1048 p., 1079 p., 1121 p., 1257 p., 1291 p.
Schrattenbach Rudolf, hrabě, probošt brněnský na Petrově 808.
— Wolfgang, hrabě, kanovník, potom biskup olomucký 722, 736, 737.
— Vincenc, hrabě, biskup brněnský 1034, 1038, 1041, 1048, 1055, 1074, 1132. 1151, 1212.
— hrabě, nejv. sudí zemský 813.
Schreiner, professor práv na universitě olomucké 1212.
Schreitter Josef ze Schwarzenfeldu, rytíř 1301.
Schröffl, gubern. rada mor.-slezský 1030.
Schrötter Josef, magistrátní rada brněnský 1145, 1146, 1225.
Schubert Martin, měšťan brněnský 1304.
Schulz Leopold 925, 942.
— císařský generál proti Tökölovcům 676.
Schutter Jindřich, administrátor městské fary znojemské 1104.
Schütz Hans, pruský major husarský 805.
Schwab Kašpar, přísedící soudu nad čes. povstalci 571.
Schwanenfeld Jan Vít, krajský hejtman brněnský 739.
Schwarz Jindřich, člen Jednoty bratrské 434.
— magistr. rada brněnský 1029.
Schwarzenberg Adolf, cís. vůdce proti Turkům 485.
— Jan Adolf, hrabě, člen tajné rady 647.
— Karel, kníže, nejv. velitel spojenců v bitvě u Lipska 1040, 1044, 1069—1072, 1116, 1320.
Schweidler, purkmistr olomucký 1364.
Schweigel Ondřej, sochař brněnský 1254.
Schwerin, pruský generál 790, 792, 793, 794, 803, 838.
Schwicker 873 p.
Schwoy Frant. Josef, topograf mor. 926, 928, 1220, 1229, 1233, 1244.
Sickingen, císařský generál proti Frant. Rákóczymu 730.
Sido, král markomansko-kvadský 6, 7.
Siegfried, arcibiskup mohucký 61.
Sieradz 143, 151.
Sieniawski Mikuláš, velitel jízdy Jana Soběského 678, 679.
Sifrid, arcibiskup mohucký 107, 111, 120.
Sigambrové 4.
Sigelbert, král franský 22.
Siget 428, 429, 441, 442, 684.
Sichar, posel krále franského Dagoberta 23.
Silingové 18.
Silvio Pellico, vlašský básník, spiklenec 1086, 1248.
Simbach 802.
Sinan paše 483, 484.
Sinapi, knihtiskař brněnský 700 p.

Sinapi Jan, gymn. rektor v Lehnici, genealog mor.-slez. 782.
Sinzendorf Filip Ludvík, hrabě, předseda tajné rady a zahraniční ministr 721, 791, 796.
— Ludvík, hrabě, předseda dvorské komory, otec předešlého 647, 648.
— hrabě, krajský hejtman olomucký 843.
— Ludvík, hrabě, president dvorské účetní komory 859.
Sion 320.
Sirmium 9.
Sisek 26, 482.
Sixtus IV., papež 352.
Skála, hrad 86.
Skalice v. Uherská.
ze Skály Erhart, pán moravský 251.
Skéne 1227 p.
Skirové 14, 17.
Skrbenský Jan z Hříště, účastník čes. povstání, ochránce Komenského 573.
Skythové 12.
Sladký Jan (Kozina) 757.
Slaná (řeka) 117.
Slankamen 685.
Slatina 579.
Slavata Jindřich, účastník čes. povstání 539.
— Vilém, hrabě, český místodržící, 469, 513, 524, 531, 535, 571.
Slavětín 576.
Slavíček Tadeáš, prelát augustiniánův olomouckých 906.
Slavík F. A. 630 p., 632 p., 683 p., 686 p., 688 p., 747 p., 754 p.
Slavíkovice 901.
Slavitěch, český vojvoda za knížete Rostislava 29.
Slavkov 410, 499, 575, 796, 900, 954, 1043, 1044, 1205, 1340.
Slavník, otec sv. Vojtěcha 51.
Slavníkovci 51.
Slavomír, kněz, vůdce Moravanů proti Ludvíkovi Němci 35.
Slavonice 563, 770, 947.
Slavonín 260, 843.
Slěza (řeka) 18.
Slezané 18.
Slezany 433, 463.
Slezsko 50, 52, 222, 223, 306, 336, 342, 345—347, 350, 354, 356, 359, 360, 361, 378, 438, 513, 515, 517, 521, 528, 540, 544, 551, 552, 568, 593, 594, 599, 601, 606, 626, 630, 645, 660, 678, 690, 691, 694, 701, 727, 728, 737, 768, 771, 790, 792, 793, 800, 803—805, 821, 838, 840, 848, 850—852, 861—863, 867, 885, 887, 889, 894, 908, 909, 920, 941—944, 947, 953, 961, 996, 1046, 1080, 1095, 1096, 1105, 1120, 1121, 1123, 1148, 1169, 1187, 1204—1207, 1210, 1215.
Sloup 1037.
Slovák Alois 1044 p.
Slované, přistěhování, náboženství vzdělanost a osazení 11—22.
Slované korutanští 23.
Slované polabští 23. 76, 77.
Slovensko 52.
Smederevo 742.
Smetánka 1227 p.
Smil z Bělkova, purkrabí hradu Bítova 134.
— ze Střílek, zakladatel kláštera vyzovického 161.
Smiřice 866.
Smitmer, šlechtic mor. 1233.
Smolle 1227 p.
Smržice 843.
Soběbor, syn Slavníkův 51.
Soběslav I., kníže český 66, 68—71.
— II., kníže český 77, 79, 81—86.
— Děpoltovec 112.
Sobor, syn krále Svatopluka (?) 44.
Sobotín 774.
Sojenice, božstva starých Slovanův 20
Sokol z Lamberka Jan, moravský válečník 245, 247, 251, 252.
— — Mikuláš, syn předešlého, náčelník Táboritův 252, 300, 310, 311, 316, 325.
— — Jaroslav, bratr předešlého, náčelník Táboritův 252, 310, 311.

Sokolnice 1043, 1044, 1203.
Soliman II., sultán turecký 364, 365, 387, 388, 390, 392—397, 399, 400, 426, 428, 430, 439, 441, 442.
Solín Zachariáš, knihtiskař českobratrský 464.
Solnohrad 31, 33, 37.
Soltykov, ruský generál 850.
Somerau-Beeckh Maximilian Josef, svob. pán, kardinál, arcibiskup olomucký 1344, 1363.
Sommersberg Bedřich, měšťan vratislavský, mor. historik 782.
Soluň 31.
Sonnenfels Josef, univ professor, spis. trestního zákoníka, školský reformátor 931, 1125, 1207.
Sorina Claudius, svob. pán, gener. vikář olomucký 639, 641.
Soubise, francouzský generál 841, 853.
de Souches viz Radvít.
Soult, francouzský maršálek 1043.
Soukup Ignác, arcikněz a městský farář brněnský, kancléř universitní 878.
Sovinec 614, 617, 625, 626, 651, 774.
ze Sovince páni 156, 334.
Spálený mlýn 1044.
Spee Fridrich, německý jezuita, odpůrce procesů čarodějnických 695.
Spenda Josef, místorektor gener. semináře ve Vídni 920.
Speratus Pavel, protestantský kazatel v Jihlavě 407, 408, 425.
Spělkov 1016.
Spiegel Ferd., hrabě 1325, 1374.
Spittelmaier Hans, moravský Novokřtěnec 409.
Spork, hrabě, nejv. lenní sudí český 1299.
Springer Ant. 1088 p., 1100 p., 1102 p., 1119 p., 1183 p., 1374 p.
Spytihněv (osada) 101.
— I., kníže český 43, 48.
— II., kníže český 58—60, 62.
— syn knížete Bořivoje II. 73, 76.
— údělný kníže brněnský 89, 91.
Srbové lužičtí 23, 26, 33, 36, 38, 42, 43.
Stade 472.
Stadion Jan Filip, hrabě, zahraniční ministr 1031, 1047, 1051, 1052, 1069, 1117.
— Rudolf, hrabě, guverner mor.-slez. 1351, 1372.
Stadtlohn 592.
Stahl, rytíř, gubern. vicepresident mor. 1079.
Stahlo 652.
Stahremberg Gothard, pán hornorakouský 541.
— Jiří Adam, rakouský vyslanec ve Versaillich 835.
— Kašpar, pán hornorakouský na Vildberku 234, 235.
— Gundaker, bratr předešlého 234, 235.
— Pavel Jakub, pán dolnorakouský 548.
— Richard, pán dolnorakouský, vrstevník Žerotínův 497, 506.
— Rüdiger Arnošt, hrabě, podmaršálek, obránce Vídně proti Turkům 671, 672, 674, 685.
— Gundaker, hrabě, ministr financí za Marie Terezie 791.
Stahrembergové 477.
Stampach, hrabě, nejv. purkrabí český 1026.
Stanislav ze Znojma, účastník hnutí husitského 264, 265, 266, 271, 272, 273.
Staps Bedřich, pachatel atentátu proti Napoleonovi I. 1062.
Stará Říšava 960.
Stará Voda 777, 881, 884, 1133.
Staray, hrabě, polní zbrojmistr, velitel legie čes.-mor. 1031.
Staré Město 125.
Starý Jičín 579.
Stein (město dolnorakouské) 335.
— Jindřich B. K., svob. pán, státník pruský 1051.
Steinbrecher Tomáš, starosta kroměřížský 1033.

Steiner Josef z Pfungenu, ředitel mor. ústavů humanitních 1215.
Steinmetz, těšínský kazatel směru pietistického 762.
Stellwag-Carion Jan, krajský hejtman znojemský 1272, 1306.
Sténava 222, 598.
Steinbach Oto z Kranichštejna, opat kláštera ždárského, historik mor. 927, 932, 1252, 1254.
Sterly Ondřej, magistr. rada, historik jihlavský, 1246.
St. Hilaire Roderich, hrabě, administrátor biskupství olomuckého 638, 639.
St. Ignon, hrabě, velící generál mor. 808, 845.
Stifft, osobní lékař cís. Frant. II. 1102.
Stockau, hrabě 1325, 1375.
Stol. Bělehrad 147, 317, 399, 483, 486, 717.
Stollberg Leopold, hrabě, krajský hejtman brněnský 1288, 1303.
Stonařov 755, 831, 1100, 1272, 1305.
Stošek, inženýr a ředitel regulačních prací mor. 1344.
Stožec 111, 121, 125, 1212.
Strahov 77.
Strahlendorf, rádce cís. Ferdinanda II. 588.
Strání 490.
Strašeci Nové 524.
Strauss Jan 1099.
Strážnice 290, 333, 400, 428, 486, 489, 490, 498, 567, 631, 657, 665, 667, 669, 676, 714, 715, 716, 725, 729, 777, 879, 881, 884, 894, 921, 947, 1106, 1139, 1211.
ze Strážnice Bedřich, kněz a válečník husitský 287, 316, 320, 321, 322.
Strejc Jiří, senior českobratrský, překladatel písma sv. 434, 464, 465.
Stribog, zlobůh staroslovanský 20.
Strzemcha Pavel 1227 p., 1236 p.
Středele Jan Kašpar, kanovník a administrator biskupství olomuckého 602, 638.
Střela Mitulás, polní hejtman Jiřího Poděbradského 349.
Střelice 799.
Střelicko 222.
Stříbro 305.
Středovský Jan Jiří, farář v Pavlovicích, historik mor. 781.
Stubenvoll, podplukovník v stavovském vojsku mor. 545.
Studenec 1016.
Stutterheim, rakouský generál 1045, 1093.
Stuffler Václav, rytíř, kanovník, potom biskup brněnský 1011, 1038, 1132.
Stupan, státní rada 858.
Stuttgart 1222, 1242.
St. Just 1003.
ze Sudic Jakartovský Jan, nejv. sud. dvorský a podkomoří mor. 633, 641.
Sudoměřice 440, 715.
Suchdol 763.
Suché Kruty 135.
Suchý Čert v. z Kunštátu Hynek Jevišovský.
ze Sulevic v. Kaplíř.
Süss Bernard, náčelník spiknutí helvetského 1013.
Sušil František, básník a buditel mor. 1249.
Suvarov, ruský generál 1023, 1024, 1026.
Sv. Hypolit 1325.
Svaroh, bůh staroslovanský 19.
Svarožici 19.
Svatava, manželka krále Vratislava 62, 67.
Svátek Jos 666 p., 672 p., 681 p., 683 p., 686 p., 746 p., 867 p.
Svatobořice 717.
Svatovit, bůh staroslovanský 20.
Svatopluk I., veliký kníže mor. 33—43.
— II., syn jeho, údělný kníže nitranský 43, 44.
— syn Arnulfův v. Zventibold.
— údělný kníže brněnský 89, 91.
— I., údělný kníže olomucký a kníže český 63—66.
— II., údělný kníže olomucký 76.

Světnik (ve Slezsku) 664.
Sv. Helena 1078.
Světlá 303, 541, 559.
Světlov 671.
Sv. Gotthard 663.
Svatý Kopeček 846.
Svidnice 118, 244, 606, 841, 852.
Svinibrod 55.
Svišťovo 960.
Svitavy 141, 289, 324, 608, 799, 848, 854, 954, 1109, 1204, 1206, 1292.
Svoboda Frant., universitní kancléř olomucký 876.
— Václav Alois, český básník a buditel 1230.
Svratka 60.
Svojanov 141.
Svojanovský Ješek, rytíř moravský 327.
Swieten van, Gerhard, profesor university vídeňské, president dvorské komise studijní 823, 825, 829, 873.
— — Gotfried, synovec předešlého, president dvorské studijní komise 904, 905, 1207.
Sychra Matěj, farář v Jimramově, pozd. ve Žďáře, spis. a buditel mor. 1249.
Sylva Taroucca Bedřich, hrabě 1358.
Syrovice Nové 575.
Syrůček 739 p.
Szathmar 730.
Szechenyi Štěpán, hrabě, státník uherský 1314.
Szekely Mojžíš, náčelník povstání sedmihradského 487.

Šabac 742.
Šafařík Pavel Josef 13, 15, 1237.
Šárovec Jan, rytíř 340.
Šaryšský Potok 642.
Šatov 1058.
Šedivý, český dramatik 1234.
ze Šelenberka Jaroslav, nejvyšší komoří český 382.
Šembera Alois Vojtěch, profesor čes. jazyka při akademii olomucké, badatel historický 40 p., 1249, 1251, 1353.
Šeršník Leopold, gymnasijní prefekt v Těšíně 1031, 1219, 1232, 1233.
Šetek, bůžek staroslovanský 20.
Šikloš 212, 399.
Šilperk 739, 805.
Šimon z Tišnova, mistr, děkan filosofické fakulty pražské 268.
Šintava 306, 390.
Šlapanice 260, 1041.
Šlejnic Rudolf, velitel mor. stavovské branné hotovosti 551.
Šlik Albín, účastník čes. povstání 552, 553.
— Albrecht, velitel čes. hotovosti proti Turkům 394.
— Leopold Josef, hrabě, nejv. dvorský kancléř český 736.
— Jindřich, hrabě, velitel stavovského vojska mor. na Bílé hoře 541, 560, 561, 605.
— Ondřej, účastník čes. povstání 507, 523, 527, 531, 534.
Šmídek Karel 1227 p., 1252 p.
Šmikovský Jan ze Žďáru, vůdce čet táborských 325.
ze Šonburka Bedřich, loupežný rytíř mor. 139.
Šoproň 670.
Špilberk 249, 257, 277, 293, 334, 335, 343, 347, 350, 355, 398, 399, 504, 555, 574, 576, 612, 613, 634, 651, 689, 737, 755, 756, 757, 775, 780, 787, 796, 797, 804, 808, 857, 949, 950, 1002. 1018, 1035, 1045, 1060, 1063, 1070, 1072, 1081, 1082.
Špork Jan, velitel vojska císařského 615, 659.
Špýr 177, 212.
Štarovice 410.
Štávnice 666, 718.
Štefan Ondřej, starší Jednoty bratrské a překladatel písma sv. 464.
Šternberk (hrad) 156, 307, 569.
— (město) 204, 220, 336, 608, 610, 617, 625, 626, 634, 686, 770, 774, 790, 791, 842, 843, 847, 911, 1104, 1203.

ze Šternberka Adam, nejvyšší purkrabí český 490, 491, 530, 536, 588.
— — Aleš Holický, vůdce panské jednoty v bitvě u Lipan 315.
— — Albert, arcibiskup magdeburský 220.
— — Albrecht (Albert), biskup litomyšlský 225, 256.
— — — (jinak z Lukova), rytíř a válečník mor. 252.
Šternberk František, hrabě, český mecenáš 1319.
— Jaroslav, mor. pán 204, 286.
— Jiří Lukovský, mor. pán a válečník za válek husitských 295.
— Kašpar, hrabě, náměstek nejv. komořího čes., čes. mecenáš 1295, 1303, 1319.
— Petr, mor. pán 220, 236, 237.
— — Konopištský, mor. pán 307.
ze Šternberka Perchta Konopištská, manželka předešlého 307, 315.
Šternberk Štěpán, účastník povstání českého 523.
— Zdeněk Konopištský, náčelník jednoty zelenohorské 337, 341, 345, 346.
— Zdislav, pán mor. 190.
ze Šternberka páni 156, 186, 406.
Štěpán, arcikníže, zemský správce český, potom palatin uherský 1352.
— z Kroměříže, kněz, přívrženec Miliče z K. 264.
— z Lučence, válečník krále Zikmunda Uher. 248.
— z Pálče, mistr učení pražského 271, 272, 273.
— svatý, král uherský 51, 55, 57.
— II., král uherský 67.
— III., „ „ 81.
— IV., „ „ 81.
— V., „ „ 128, 129.
— V., papež 39.
Štěpánek, český dramatik 1234.
Štěpnička František, kamerální rada brněnský, básník a buditel mor. 1249.
Štěrboholy 502.
Štětina Aron, evangel. kazatel, účastník spiknutí helvetského 1016, 1019.
Stika Oto, piarista, gymn. profesor v Kroměříži 1357.
Štokrava 306, 346, 614, 798.
Štramberk 119, 219, 755, 762, 775.
Štrassburk 119, 212, 457, 470, 670.
Šturm Václav, jesuita 466.
Štýr 797, 1032.
Štyrský Hradec 123, 1360.
Šubíř Frant. z Chobině, svob. pán, nejv. sudí a potom komoří mor. 736, 769, 778, 779, 876, 877, 886.
Šuhajda, náčelník Tökölovců na Mor. 671.
Šujan Frant., dr. 607 p., 612 p.
Šumberk 301, 572, 694, 912, 1203, 1236, 1339, 1341.
z Šumburka Jindřich, kanovník vyšehradský 188.
ze Švábenic páni 156.
— — Konický, katolický pán mor. 422.
— — Sobín, pán moravský 286.
Švábenice 433.
ze Švabenova Julius, rytíř, historik a buditel mor. 1240, 1249.
Švamberk Bohuslav st., vrchní hejtman Sirotkův 302.
— — ml., náčelník katolické ligy v Čechách 355.
Švamberkové 411.
Švarcenberk Adolf, cís. vojevůdce proti Turkům 485.
Švendi Lazar, cís. vojevůdce proti Turkům 439, 440.
Švihovský z Ryzmberka Břetislav, nejv. hofmistr český 363.

Taaffe Eduard, hrabě, rak. předseda ministerský 261.
— Jan, hrabě 1041, 1151.
— Ludvík, hrabě, ministr cís. Ferdinanda V. 1261.
— Rudolf, hrabě 1151.
Tábor (hora) 280.
— (město) 320, 511, 805.

Tábor Nový 287.
Tabulová hora 843, 844.
Tacitus 3, 6, 10, 13, 15, 19.
Tachov 305, 308, 309.
Talachini Felice, železniční podnikatel 1347, 1353.
Talleyrand, ministr francouzský 1046, 1077.
z Talmberka Bedřich, cís. komisař sněmovní 542.
Tannenberk 252.
Tarrutenius Paternus, římský vojevůdce 3.
Tas z Boskovic, biskup olomucký 329, 334, 335, 338, 340—343, 345, 346, 359.
Tasovici 96.
Tataři 116—119.
Tattenbach Erazim, štyrský pán, účastník spiknutí uherského 665.
Taubenburg šl., zemský rada, spisovatel mor. 1242.
Tauber, svob. pán, gubern. rada a člen mor.-slez. komise pro daň pozemkovou 937.
Taulow Leopold, rytíř z Rosenthalu 1301.
Tauroggen 1069.
Tečovice 262.
z Tečovic páni 262.
Tejřov 183.
Tektosagové 13.
Telč 200, 350, 363, 614, 686, 799, 874, 879, 881, 882, 947, 1009.
Telčík Jan, člen jednoty bratrské na Moravě 763.
Teleki Ladislav, státník uherský 1314.
Telnice 796, 1043.
Temešvár 426, 427, 684.
Tempelfeld, kantor vratislavský 350.
Temudžin, chán tatarský 116.
Tenora 480 p.
Tepenec (hrad) 250.
Teplá 132.
Teplice (čes.) 866.
Terezie, arcivévodkyně 1303.
Terezín 1107.
Tersch Antonín, rytíř, člen korunovační deputace mor. 1107, 1271, 1287.
Terst 834, 952, 953, 1104, 1349.
Terz, cís. generál, velitel posádky brněnské 804.
Teta 24.
Tetaur Karel, velitel zemské obrany mor. proti Turkům 485.
— Václav z Tetova, nejv. písař zemský, cís. komisař sněmovní 416, 417.
Tetovští páni 425.
Těšín (Těšínsko) 222, 292, 634, 651, 671, 672, 678, 679, 691, 759, 800, 833, 861, 889, 894, 895, 896, 907, 921, 945, 954, 1033, 1041, 1106, 1122, 1123, 1211, 1215.
Teutobursky les 5.
Thakulf, markrabí krále Ludvíka Němce 36.
Thalfuss Jan, sedlák vrbovecký, účastník selského povstání 757.
Tham, český dramatik 925, 1234.
Theodosius Veliký, císař římský 10.
Theofylakt, spisovatel byzantský 15.
Thiers Adolf, státník francouzský 1311.
Thimb Hanuš, císařský plukovník 682.
Thomas Ignatius, universitní rektor olomucký 876.
Thomasius Kristián z Halle 697.
Thonradl Kryštof Ondřej, náčelník protestantské šlechty dolnorakouské 541, 584.
Thugut František, hrabě, ministr zahraničních záležitostí 991, 1022, 1026, 1027, 1117.
Thun Josef Maria, hrabě, rak. vyslanec v Římě 821.
— — Matyáš, hrabě, nejv. komoří zemský 1351, 1373.
Thunové, páni 581.
Thun František, hrabě 1393.
Thurn Jan Jakub, hrabě, účastník čes. povstání 573.
— Jindřich Matyáš st., hrabě, bratr předešlého, náčelník čes. povstání 477, 507, 511, 513, 514, 523, 527—

535, 537, 540—545, 548, 549, 571, 591, 592, 596, 598, 599.
Thurn Jindřich Matyáš ml., hrabě, syn předešlého 560, 561.
— Karel Maximilián, hrabě, zemský hejtman mor. 702, 715, 721.
— Taxis, kníže 1303.
Thurzo Alexius 385, 390.
— palatin uherský 509, 592.
— Stanislav, biskup olomucký 365, 378, 389, 402.
— — vůdce Betlena Gábora 567.
Tiberius, císař římský 4—6.
Tiefenbach Bedřich, vůdce stavovského vojska mor. za čes. povstání 542, 547, 549, 550, 555, 571, 572, 580.
— Rudolf, bratr předešlého, přívrženec císařův 554, 555, 628.
Tieftrunk 418 p., 1227 p.
Tillier, rak. major 844.
Tilly, generál ligy katolické 498, 499, 559, 560, 561, 562, 591, 592, 594, 596, 597.
Tilže 1050.
Tišnov 160, 161, 166, 167, 168, 795, 911, 947.
Tkaný Jan, magistr. rada brněnský 1145, 1146.
Tlumačov 648.
Tmáň 262.
Tobiáš z Bechyně, biskup pražský 138, 143.
Tokai 670, 714.
Tököly Emerich, vůdce povstání uherského 666, 668—678, 682, 684, 713.
Tolentino 1078.
Tomáš, bratr 462.
— děkan olomucký 74.
— z Modeny, stavitel cís. Karla IV. 212.
Tomáš ze Štítného 264.
— z Vyzovic v. Vyzovice.
Tomek Václav Vladivoj 24 p., 235 p., 250 p., 262 p., 284 p., 286 p., 297 p., 298 p., 310 p., 311 p., 313 p. 334 p., 349 p., 388 p., 418 .
Tomíček Vendelín, magistr. rada znojemský 1145.
Torgava 607, 852, 856.
Törring, bavorský maršálek 797.
Torstenson Linhart, švédský generál 606—614.
Totleben, ruský generál 852.
Toruň 344, 642.
Toulon 722, 724.
Tovačov 190, 305, 349, 357, 358, 608, 609, 610.
Tovačovský z Cimburka Jan v. Cimburk.
— — Ctibor v. Cimburk.
Toveř 846.
Traisma, řeka 28.
Trajanus, císař římský 7.
Trapp 929 p.
Traun, rakouský generál 802, 805.
Trausnice 191.
Trautenberger 628 p., 681 p., 739 p., 844 p., 929 p., 1012 p., 1020 p., 1048 p., 1079 p.
Trautenburg, rytíř, historický badatel mor. 1233.
Trautmannsdorf-Weinsberg Maria Thaddaeus, hrabě, kardinál, arcibiskup olomucký 1082, 1104, 1131, 1220.
Trautmannsdorf Frant. Norbert, hrabě 865.
— Jan Nep., hrabě 1301, 1325.
Trautmannsdorfové 581.
Trautson, hrabě, arcibiskup vídeňský 721, 821.
Travensko 124.
Trebbia 1025.
Trenčín 288, 349, 489, 491, 667, 717, 727, 729, 730, 896.
Trčka, účastník spiknutí Valdštejnského 600.
— Burian, katolický pán mor. 471.
Trenck František, baron, velitel uherských pandurův 797.
Trident 197, 211, 413, 445, 711.
Trnava 129, 306, 311, 399, 491, 553, 568, 611, 717, 718, 725.

Trnka Antonín, sedlák ze Slavíkovic 901.
— Frant., českomoravský purista 1248, 1250, 1251.
Troyer, hrabě, člen zem. výboru mor. a komise pro daň pozemkovou 1107, 1169.
Troyer Ferd., hrabě, kardinál a biskup olomucký 808, 811, 821, 822, 825.
Trstenická cesta 796.
Truchsess-Zeillová Valpurka, hraběnka 1242.
Tschernembel Jiří Erasmus, náčelník protestantské šlechty dolnorakouské 477, 495, 509, 541, 561.
Tulenské pole 365.
Truchsess, pruský generál 796.
Trungovsko 124.
Trebele 615.
Třebíč 65, 102—104, 149, 161, 166, 167, 293, 300, 302, 316, 346, 347, 358, 441, 563, 596, 686, 689, 832, 867, 947, 1009, 1133.
Třebová Česká 1349, 1350, 1352.
Třebovice 1350.
Třebová Mor. 204, 219, 327, 350, 368, 572, 608, 659, 660, 739, 777, 805, 848, 884, 1133, 1203, 1205, 1211, 1236, 1240, 1254, 1323, 1356.
Tři Studně 1016.
Tuln 29.
Tupetz 522 p.
Turenne, francouzský generál 615.
Turin 722, 727.
Tuřany 874, 892, 949, 980, 1037.
Türkheim, baron 1325.
Tvarůžek 680 p.
Tvorkovský, katolický rytíř mor. 422.
Tycho Brache 455.
Týnec Velký 848.
Tyrol (hrad) 211.
Týřov 121.

Ucalegon 661, 663.
Ugarte Alois, hrabě (st.), gubernátor mor.-slezský, potom nejv. kancléř česko-rakouský 962, 998, 1004, 1005, 1020, 1025, 1029, 1034, 1035, 1120, 1122, 1131, 1149.
Ugarte Alois, hrabě (ml.), guvernér mor.-slez. 1271, 1272, 1280, 1285, 1288, 1290, 1291, 1303, 1341, 1342, 1347, 1348, 1350.
Ugarte Václav, hrabě, apelační president, bratr Ugarte Aloisa st. 1008.
Uh. Brod 134, 159, 183, 219, 222, 306, 310, 324, 349, 463, 486, 489, 490, 568, 609, 657, 659, 667, 676, 677, 682, 716, 729, 731, 764, 769, 798, 894, 947.
Uherčice 257.
Uherské Hradiště 125, 158, 159, 192, 219, 287, 310, 334, 335, 343, 347, 349, 350, 352, 353, 360, 396, 490, 576, 578, 591, 609, 612, 617, 631, 634, 651, 653, 659, 669, 671, 676, 678, 679, 682, 686, 688, 715, 717, 726, 739, 746, 769, 798, 830, 874, 879, 881, 884, 892, 894, 945, 946, 971, 979, 1106, 1122, 1123, 1133, 1144, 1145.
Uh. Ostroh 573, 716, 718, 725, 731, 1106.
Uhřice 1044.
Uh. Skalice 349, 397, 489, 493, 568, 574, 576, 715, 716, 798.
Újezd 260.
Ullersdorfer z Němčího Kryštof, člen mor. direktoria za čes. povstání 579.
Ullrich Jan Václav, vrchní panství žďárského 1018.
Ulm 110, 559, 711.
Unčov (Uničov) 158, 194, 219, 222, 283, 293, 297, 307, 321, 334, 335, 343, 572, 578, 593, 607, 610, 614, 617, 625, 626, 631, 632, 634, 653, 669, 739, 746, 773, 774, 830, 843, 854, 884, 901, 946, 971, 979, 1046, 1144, 1145.
Ungar Karel Rafael, premonstrát, správce univ. knihovny pražské 927, 1232.
Ungersberg (hrad u Třebíče) 180.
Urban IV., papež 126, 127.
— V., „ 258, 263.
— VI., „ 229, 232, 254, 259.
— biskup krcký 443.

Úsobrno 75
Úsov 222. 1046.
Ústí (mor.) 890.
Ústí n. L. 303, 414.
Utěšinovic Jiří, biskup varadinsky, poručník Jana Zikm. Zápolského 395. 396. 397. 325. 426. 427.

Václav I. (svatý), kníže český 48. 49.
— II. Soběslavovič, kníže český 84—87. 90, 91.
— I., král český 108, 110. 112—124. 155, 161, 970.
— II., král český 136—151. 155, 158, 163, 167, 220, 969.
— III., král český 151. 152.
— kralevic, později Karel IV. 186. 189, 191.
— IV., král český, Lucemburkovec 223 (passim) —281.
— Olomucký, Přemyslovec, syn knížete Svatopluka 69, 71.
— Opavský, syn Mikuláše I. Opavského 188.
— Lucemburský, syn krále Jana 206, 207, 214, 231.
— z Buřenic, biskup olomucký (Králik) 272, 278.
— z Dubé i z Leštna 295.
Václavek M. 689 p., 726 p., 747 p., 799 p., 820 p., 888 p., 890 p., 932 p., 1079 p.
Václavík Pavel Ferdinand, opat hradištský, předseda zem. studijní komise 825, 875, 877, 906.
Vácov 493.
Vadkert 730.
Vala Isidor, sedlák v Žarošicích 1044.
Valčice 136, 302, 490.
z Valdeka Vilém Zajíc, nejv. maršálek zemský v Čechách 183, 187, 189.
Valdemar II., král dánský, manžel Dagmary, 108.
Valdenští 261, 405.
Valdštejn Adam Brtnický, nejv. hofmistr český 512, 575, 581.
Valdštejn Albrecht Eusebius, vévoda fridlantský, generalissimus 477, 535, 537, 545, 546, 548, 551, 568, 569, 581, 586, 587, 591, 593, 595—598, 600.
— Burian Ladislav, hrabě, cís. v. vůdce za války třicetileté 611, 612.
— František Adam, hrabě, pan z Židlochovsku 657.
Valdštejn František Josef, hrabě, zemský hejtman mor. 736.
— Hašek Ostrovský, zemský hejtman mor. za krále Zikmunda 286, 289, 291, 295, 301, 324.
— Hynek, člen družiny „Suchého čerta" 245.
— — Brtnický, zem. hejtman mor. za Rudolfa II. 462.
— Jan, hrabě, nejv. komoří zem. mor. Maxim. II. 452.
— Zdeněk Brtnický, nejv. komoří kr. Bedřicha Falckého 575.
Valdštejnová Kateřina Anna, sestra Valdštejna Albrechta, 3. manž. Karla st. z Žerotína 477.
Valdštejnové, panský rod 156. 425. 1129.
Valentinian I., císař římský 10.
— II., „ „ 10.
Vallia, král vizigotský 18.
Valmy 1000.
Valšov 1341.
Vandalové 14, 17, 18.
Vangio, král markomansko-kvadský 6, 7.
Vandamme, francouzský generál 1071.
Vannius, král markomansko-kvadský 6.
Varadín Veliký 394, 654, 663, 683, 684, 685.
Varlovský, velitel cís. posádky v Opavě 651.
Varna 329.
Varšava 645.
z Vartenberka Beneš 198.
— Čeněk, nejv. purkrabí pražský 276, 282.
— Ješek (Jan), zemský hejtman mor. 177, 180, 182, 184.

Varus Quintilius, římský vojevůdce 5.
Vavřinec z Březové 284.
Vážany 1044.
Važenovice 717.
Velehrad 34, 125, 160, 161, 167, 190, 213, 220, 287, 783, 912.
Veles (Volos), staroslov. bůh stád 20.
z Veleslavína Daniel Adam 465.
Velfové 110.
z Velínova Hynek, český písař města Jihlavy, člen mor. direktoria za čes. povstání 577.
Venadi Sarmatae 13.
Venedové adrijští 12, 16.
— armoričtí 12, 16.
— paflagonští 12, 16.
Venetové 12, 14—16.
Venuto, kanovník kapituly mikulovské 891.
Verbeek J. W. 764 p.
Verdun 1000.
Verona 79, 1006.
Versailles 835, 836, 988.
Veselá 888.
Veseli (na Mor.) 293, 306, 349, 490, 498, 568, 648, 657, 716, 718.
Veselý Jan, vrchní klášterního panství žďárského, účastník helvetského spiknutí 1019, 1020.
Vesna, staroslovanská bohyně jara 20.
Vespasianus, římský císař 7.
Vesprim 483.
Vesselenyi František, uherský palatin 664.
Vetter Antonín, hrabě, kancléř university olomucké 877, 878.
Veveří (hrad) 180, 184, 200, 293, 795, 799.
Věd, staroslovanský bůh 20.
Věžná 1016.
Vchynský Václav, hrabě, účastník českého povstání 527.
Viardot, císařský generál proti uherským povstalcům 729, 730.
Vibillius, král hermundurský 6.
z Vickova Jan Adam, pán na Čejkovicích, účastník čes. povstání 573.
— Přemek, podkomoří mor. 416, 417.
— Záviš, polní hejtman mor. proti Turkům 441.
Vídeň 132, 133, 135, 144, 156, 247, 249, 252, 288, 330, 332, 388, 389, 392, 393, 427, 437, 442, 468, 491, 495, 497, 500, 512, 518, 537, 538, 540, 546, 548, 549, 559, 564, 565, 592, 599, 606, 609, 612, 614, 635, 646, 648, 650, 654, 655, 674, 675, 679, 681, 682, 711, 713, 737, 738, 741, 757, 769, 770, 771, 790—793, 802, 814, 816, 821, 825, 831—835, 911, 917, 922, 925, 943, 953, 964, 998, 1010, 1021, 1022, 1028, 1031, 1032, 1038, 1040—1042, 1047, 1048, 1056, 1057, 1060—1062, 1073, 1074, 1076—1078, 1095, 1113, 1156, 1202, 1204, 1206, 1209, 1210, 1224, 1236, 1256, 1259, 1291, 1313, 1340, 1346—1349, 1364.
Vidín 742.
Vidnava 846.
Viching, biskup nitranský 39.
Viktor IV., protipapež 80.
Viktor, syn Bludova, praotec Žerotínův 115.
— Amadeus, vévoda savojský 710, 711, 722.
— Emanuel, král sardinský 1087.
Viktorin Poděbradský, syn krále Jiřího Poděbradského 333, 340, 342, 343, 346, 347, 349, 353.
Vildberk, zámek v Hor. Rakousích 234.
Vilém, arcijáhen přerovský, volený biskup olomucký 120.
— vévoda bavorský 376.
— markrabí rakouský 35, 36, 39, 40, 42.
— Holandský, král německý 122.
— III., král anglický 709, 710.
— vévoda rakouský (Habsburkovec) 238, 245—247, 249, 251.
— Míšenský 114; — (jiný) 233, 237, 238.
— kurfirst saský 333, 336.
Vilémov 347.

Vilímek Vincenc, magistratní rada brněnský 1145—1147.
Villars, francouzský generál 711, 735.
de Ville, generál císařský 841.
— — Karel, markýz, školní direktor na Moravě 877, 883.
de Villem, cis. generál 845.
Villeroi, francouzský generál 722.
Villinger Karel, pán na Račicích 579.
Víly 20.
Vincentius Pražský, kanovník a letopisec 76, 80, 94.
Vindobona 9.
Viola Těšínská, manželka krále Václava III. 151.
Viprecht Grojský 65, 66.
Visconti Azzo, náčelník milánský 198.
Vistonice Dolní 549, 571, 574.
Vítek, účastník povstání helvetského 1018.
— z Rožmberka, bratr Záviše z Falkenštejna 141.
Vitellius, císař římský 7.
Vítkov (Žižkov) 283.
— (na Moravě) 941.
Vítkovci, rod panský 133, 139, 140, 141, 144.
Vítkovice 1132, 1203.
Vitola Antonín, farář dolnorakouský 891.
Vitold, velkokníže litevský 292 294, 297.
Vítoraz 198, 541, 559.
Vizmberk 774, 1203.
Vizovice v. Vyzovice.
Vladiměř 117.
Vladimír, údělný kníže olomucký 80, 81, 89, 91.
Vladislav I., kníže český 66—68.
— II., kníže a král český (I.) 70, 72—84, 102.
— III., kníže český a markrabí mor. 92, 93, 100, 105—107, 109—112, 153, 158, 160, 161.
— II., král český a uherský 348, 352—363.
— Soběslavovič, Přemyslovec 70, 72.
Vladislav, syn Přemysla Otakara I. 152, 153.
— syn Václava I. 115, 116, 119, 120, 121, 154.
— I., král polský, řeč. Lokietek 134, 146, 147, 151, 189, 192, 194, 197.
— II., král polský Jagello 248, 292, 294, 296—298, 303, 304, 312.
— III., král polský 322, 323, 325.
— Jagel 227.
— kníže opolský 123, 125, 153.
Vladivoj Přemyslovec, kníže český 55.
Vlachovský Václav, mor. bojovník s Turkům 394.
z Vlašimě Bedřich, člen poselstva k gener. sněmu v Linci 540.
— Karel, člen zemské vlády za Ladislava Pohrobka 331.
— Volfgang Zikmund, účastník české povstání 579.
Vlček z Čenova v. z Čenova.
— Jaroslav 820 p., 878 p., 914 p., 926 p., 929 p., 1227 p.
Vodička Jindřich z Jemníka, účastník čes. povstání a člen direktoria mor. 576.
Vodňanský Edvard 992 p.
Vodňany 560.
Vogastisburk 23.
Voigt Adauctus (Mikuláš), piarista kláštera mikulovského, histor. badatel 927, 1232.
Vojkovský Albrecht, člen sekty Habrovanských 411.
Vojslav, kaplan 257.
z Vojslavic páni 349.
Vojtěch svatý (Slavníkovec), biskup pražský 50, 51.
— Přemyslovec, syn krále Vladislava I., arcibiskup solnohradský 82
Vokřál Josef, rytíř, kanovník brněnský, direktor studia gymn. 1210.
Volbram Pavel ze Štěkře, rytíř, účastník čes. povstání, člen direktoria mor. 579
Volkersdorf 1077.

Volný Rehoř 677 p., 1227, 1234, 1241, 1246, 1247.
Vorbringer František, rytíř 1140.
Vorlík (hrad) 1116.
Vorms 212.
Vožice 302.
Vracen, biskup mor. 51.
Vranov u Brna 912.
— n. Dyjí 115, 184, 343, 774, 1203.
Vranovice 1347, 1348.
Vratěnín 770, 771.
Vratislav I., kníže český 43, 48.
— II., kníže a král český 54, 59—63.
— údělný kníže brněnský 68, 69, 72, 73, 75, 78.
— syn Přemysla Otakara I. 109.
— Jan Václav, hrabě, nejvyšší kancléř český 728, 736.
— (město) 214, 219, 248, 249, 255, 262, 331, 334, 336, 338, 341, 342, 345, 349, 350, 353, 354, 517, 556, 581, 635, 770, 790, 800, 831, 833, 1204.
z Vrbna Hynek, zemský hejtman opavský, účastník čes. povstání 517, 578.
— Jan, hrabě, nejv. kancléř český 721.
— Jiří, pán na Lipníku a Kvasicích, účastník povstání čes., člen direktoria mor. 578.
— Jiří Štěpán, hrabě, nejv. komoří zemský 702.
— Rudolf, hrabě, president c. k. spojené deputace 1065.
— Štěpán, hrabě, velitel cís. proti Švédům 608.
— Václav, pán na Fulneku 473.
Vrbovec 756, 1306.
Vršovci 51, 66.
Vrtěříž 1016.
Vsetín (Vsacko) 525, 660, 668, 677, 686, 689, 729, 773, 820, 888, 889, 890, 901.
Vychodil Pavel 1228 p.
Výmyslice 756.
Vysoká 73.
Vysoké Mýto 175, 350, 1249.
Vyšehrad (pražský) 66, 67, 68. 72, 283—286.
Vyšehrad (uherský) 201, 349.
Vyškov 260, 329, 343, 489, 638, 679, 739, 770, 870, 900, 912, 947, 1026, 1042, 1059, 1106.
Vyzovice 161, 220, 660, 830, 890, 891, 896, 1133.
z Vyzovic Tomáš, vůdce Husitů na Mor. 287.

Wagemann Karel, nejv. sudí zemský 1298.
Wagner z Wagenfelsu, vychovatel cís. Josefa I. 720.
Wagram (Ogruň) 1057, 1059
Waldhaus, klášter v Dol. Rakousích 313.
Waldhauser Konrad, kazatel pražský 262, 263.
Waldsee Oldřich, vladař mor. 176.
Waldshut 409.
Walldorf, hrabě 888.
z Walldorfa Alžběta, hraběnka 922.
Wallis, hrabě, cís. vůdce proti Turkům 787, 791.
— Josef, hrabě, nejv. purkrabí český a ministr financí 1052, 1065, 1066. 1121, 1161.
— Maximilian, hrabě 1272, 1306.
Wallner Julius 756 p.
— Vincenc, opat kláštera luckého 828.
Waltenberger Benedikt, opat kláštera zábrdovického 552.
Waterloo 1077.
Wattewill Bedřich 763.
Weber Martin, farář jihlavský 1304.
— Vincenc, něm. dramatik 1236.
Wedell, pruský generál 851.
Weidhofer, měšťan jihlavský 463.
Weingarten, hejtman polní proti Tökölovcům 672.
— Jan Jakub, sekretář apel. soudu pražského 695.
Weiss 794 p.
Weithner, dvorní rada kniž. Windischgrätze 1286.
z Weitmile Šebestián, velitel zemské hotovosti 416.

Weizsäcker 235 p.
Welzel 1237 p.
Wentzel Jan, člen soudu nad čes. povstalci 571.
Werdenberg, rádce cís. Ferdinanda II. 588.
Werner Jan, svob. pán, nejv. komoří zemský 1122.
de Werth Jan, císařský generál 615.
Wertheimer 1119 p.
Werunsky 210 p.
Westminster 834, 836.
Weyrother, rak. generál 1043.
Widmann Jan, dvorní rada 776.
— Vojtěch, svob. pán na Plavči 1335, 1336, 1342, 1374.
Widukind 15, 47.
Wiedemann Jakub, mor. Novokřtěnec 409.
Wiesenberg 652.
Wiesenthal Ferdinand, rytíř 1301.
Williams Tomáš, člen řádu jesuitského v Hradišti u Olomouce 459.
Windischgrätz, kníže, zemský velitel v Čechách 1286, 1352.
Wingelmeyer Václav, kancelista krajský v Jihlavě 1017.
Winkler Jiří, dr., děkan mohelnický 697.
Winklersberg Antonín, člen cestovní komise mor. 769.
Winterhalter Josef, malíř mor. 1255.
Wittenberg, švédský generál 626.
— (město) 407, 408, 417, 434, 450, 461, 611.
Wittgenstein, kníže, státní ministr pruský 1105, 1106.
Wittmann Albrecht, svob. pán 1107.
— Antonín, svob. pán 1107.
Wittstock 601.
Wolf 888 p., 899 p., 904 p., 932 p., 958 p., 973 p.
Wolkenstein, hrabě, nejv. sudí zemský 1327.
Wrangel Karel Gustav, švédský generál 614, 615.
Wrede, bavorský generál 1046.
Wünsch, továrník brněnský 1305.
Wurmser, rakouský generál 1006.
— ze Strasburka, stavitel za Karla IV. 212.
Würzburg 78, 108.
Wycliff Jan 265, 266, 267, 271.

York, pruský generál 1069.

Záblatí 549, 550.
Zábrdovice 161, 220, 664, 794, 911
Záhřeb nad Sázavou 141, 572, 1350, 1352.
Začany 260, 1043.
Zádubský ze Schönthalu, rytíř 130
Zádveřice 890.
Zahaňsko 222.
Zahradecký Jindřich, pán Jemnice, č. mor. direktoria za čes. povstání 53 567, 576.
Zahradecký Jiří, bratr předešlého, pá Hrotovic, člen mor. direktoria za če povstání 576.
— Václav, nejv. sudí dvorský 499, 574
Záhřeb 385.
Zachariáš, senior bratrský 463, 472.
Zamojski Jan, kancléř polský 484.
Zápolský Jan, volený král uherský kníže sedmihradský 362, 365, 385—395.
— Jan Zikmund, kníže sedmihradský 401, 425, 426, 428, 430, 439, 440 442.
Zárov 807.
ze Zástřizl Bernard Prakšický, člen mor. direktoria za čes. povstání 575
— — Jaroš, pán mor. 458.
— — Zikmund, člen konfoederace ivančické 499.
— — Zuzana, majitelka panství Křtin ského 689.
Zašov 911.
Zašová 888.
Závist 1016.

Záviš Černý z Garbova, polský pán, účastník válek husitských 275, 292.
— z Falkenštejna (z Rožmberka) 139—141.
Zbejšov 1044.
Zbygněv 65.
Zbyněk Zajíc z Hasenburka, arcibiskup pražský 266—268, 270.
Zdeněk Kostka z Postupic 339, 343.
— Konopištský ze Šternberka v. Šternberk.
Zderad 63.
Zdeslav 156.
Zděchov 888, 894.
Zdislav 204.
Zdounky 525.
Zeiller Frant., autor trestního zákonika (z r. 1803) 1125.
Zeisberger Melchior, člen Jednoty bratrské 763.
Zelená Hora 341.
Zelinka Ondřej, arcibiskupský vrchní ve Vyškově 1026.
Zemuň 786.
Zenkhi, sultán mosulský 75.
Zenta 685.
Zhorský ze Zhoře 889 p.
Zhořelec 196, 341, 762, 839.
Zhořelecko 195, 214, 222, 223.
Ziegelbauer, sekretář učené společnosti olomucké, historik, 827 p.
Ziegler Josef, český buditel 1230.
Ziethen, pruský generál 839, 845, 847, 848.
Zichy, hrabě, president dvorské komory 1064.
Zikmund, král český, uherský a císař římsko-německý 223 (passim) —321.
— Korybutovič, kníže a správce království Českého 292, 293, 294, 297, 299, 300, 302—305, 309.
— I., král polský 362, 363, 377, 378, 385, 387.
— II. August, král polský 430.
— III., král polský 484, 555, 558.
Zima, český dramatik 1234.
Zimmerle, císařský sudí v Olomouci 809.
Zina (Pština) 93.
Zinzendorf Jan Vilém, hrabě, velitel posádky špilberské 680.
— Karel, hrabě, president dvorské komory účetní 904.
— Mikuláš Ludvík, hrabě, zakladatel Ochranova 762.
Zlín 358, 490, 890.
Zlobický, profesor univ. olomucké, mor. historický badatel 889 p., 928, 1220.
Znojmo 58, 63, 64, 67—70, 72, 74, 75, 84, 89, 94, 95, 101, 104, 135, 136, 142, 144, 158, 163, 166—168, 174—176, 179, 182, 183, 186, 187, 191, 192, 194, 200, 213, 218, 219, 220, 221, 245, 249, 250, 252, 260, 278, 283, 287, 288, 290, 293, 310, 313, 314, 316, 320, 326, 329, 330, 334, 335, 341—346, 350, 381, 389, 398, 399, 409, 410, 411, 424, 441, 466, 475, 476, 500, 507, 512, 545, 547, 559, 563, 572, 578, 583, 588, 589, 591, 597, 606, 612, 614, 631, 633, 653, 658, 669, 692, 746, 764, 769—771, 779, 780, 792, 793, 796, 798, 799, 802, 809, 826, 828, 830, 832, 833, 867, 874, 879, 881, 884, 911, 921, 945, 971, 1035, 1041, 1042, 1046, 1057, 1059, 1060, 1061, 1063, 1068, 1103, 1104, 1109, 1122, 1123, 1133, 1144, 1145, 1204, 1205, 1211, 1240, 1255, 1271, 1272, 1274, 1306.
Zorndorf 850.
Zoubek 643 p.
— rytíř 422.
Zrinská Helena, manželka Františka Rákócze I. 713.
Zrinský Mikuláš, hrdina sigetský 441, 442.
— — bán charvatský 655, 662, 664.
— Petr, účastník spiknutí uherského 664, 665, 666.
Zubří 888, 1016.
Züllichov 851.
Zusmarhausen 615.
Zventibold (Svatopluk), syn císaře Arnulfa 35.

ze Zvěřetic Havlík, člen družiny „Suchého čerta" 245.
Zvíkov 121, 122.
ze Zvole Bohuš, biskup olomucký, člen poručnické vlády mor. za Ladislava Pohrobka 331.
— — Jan, mor. humanista 425.
— — páni 425.
Zvoleň Stará 227.
Zwetboch (Svatopluk II. Nitranský?) 44.
Zwiedinek-Südenhorst 899 p., 904 p., 932 p., 958 p., 978 p.

Žabka Jiří z Limburka, pán mor. 415, 416.
Žačkovič Paulinus z Gniaždkova, farář v Olomouci, letopisec 610, 639 p.
Žadlovice 871.
Žák Vincenc, purista moravský, ředitel normální školy v Brně 1248, 1251.
Žalkovice 1252.
Žamberk 828, 857.
Žampach 499, 509.
— Mikuláš 204.
— Zdeněk 551, 590.
Žampachové 425.
Žarošice 1044.
Žatec 289, 670.
Ždánice 293, 358, 575.
Žďár 161, 166, 167, 168, 213, 220, 609, 739, 927, 947, 1009, 1015.
Žebrák 233.
Želč 1132.
Želecký Norbert z Počenic, opat kláštera Hradištského u Olomouce 689.
Želechovice 890.
Želetava 769, 770, 831.
ze Želetic Jiří Rechenberg, rytíř, účastník čes. povstání 576.
— — Václav Rechenberg, rytíř, syn předešlého, účastník čes. povstání 576, 577.
— — Adam a Arnošt, bratří Václavovi 577.
Železné Hrady (Vašvár) 663, 664.
Želiv 74.
Ženeva 451, 471.
Ženklava 762.
Žeranovice 579.
Žeranovský 395.
— z Žeranovic Viktorin, člen direktoria za čes. povstání 579.
z Žerotína Bedřich, krajský hejtman vojevůdce 396, 439, 441, 463, 473, 481, 483—485.
— Bernard, pán na Rožnovsku a Místečku 689.
— Jan, krajský hejtman a vojevůdce 396, 407.
— Diviš, nevlastní bratr Karla Starého z Žerotína 473, 486.
— Jan Starší, pán na Náměšti, syn Karla Staršího z Žerotína 451, 453, 461, 465, 470.
— Karel, bratr Jana Staršího a vojevůdce ve válkách tureckých za Ferdinanda I. 400, 414, 427, 428, 429, 470.
— Karel Starší, zemský hejtman, státník a spisovatel, syn Jana Staršího 470—477, 489, 490, 495—497, 499, 500, 502—521, 523, 525, 528, 537—543, 545, 546, 547, 563, 573, 580, 583, 584, 587.
— Bohunka a Helena, dcery Karla Staršího z Žerotína 477.
— Karel Mladší, krajský hejtman a vojevůdce zemské obrany proti Tökölovcům 667, 668.
— Karel Jindřich, pán na Val-Meziříčsku, zakladatel Karlovic 759.
— František starší, hrabě 1074, 1077
— — mladší, hrabě 1271, 1278, 1286, 1301, 1303.
— František Josef, hrabě 1222.
— Jan, pán na Břeclavě 571.
— Ladislav Velen, syn předešlého, zemský hejtman a vůdce povstání proti Ferdinandu II. 546, 547, 563, 568, 571, 572, 578, 584.
— Plichta, rytíř z dob Jana Lucemburského 191.

: Žerotína Přemek, krajský hejtman za Ferdinanda I. 396.
— Vilém Bedřich, účastník povstání za Ferdinanda II. 578.
— Zdeněk, hrabě 1249.
Žerotínové, rod panský 115, 156, 357, 406, 424, 463.
Žibřidovice 696.
Židlochovice 473, 549, 657, 659, 795, 796, 798, 809, 1041, 1122, 1288.
Žilina 762.
Žitava 287.
Žitvatorok 493, 520.
Žižkovič, cís. generál za Marie Terezie 846—848.

DB
546
V5
v.3

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.